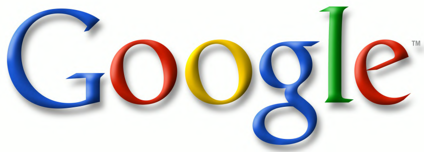
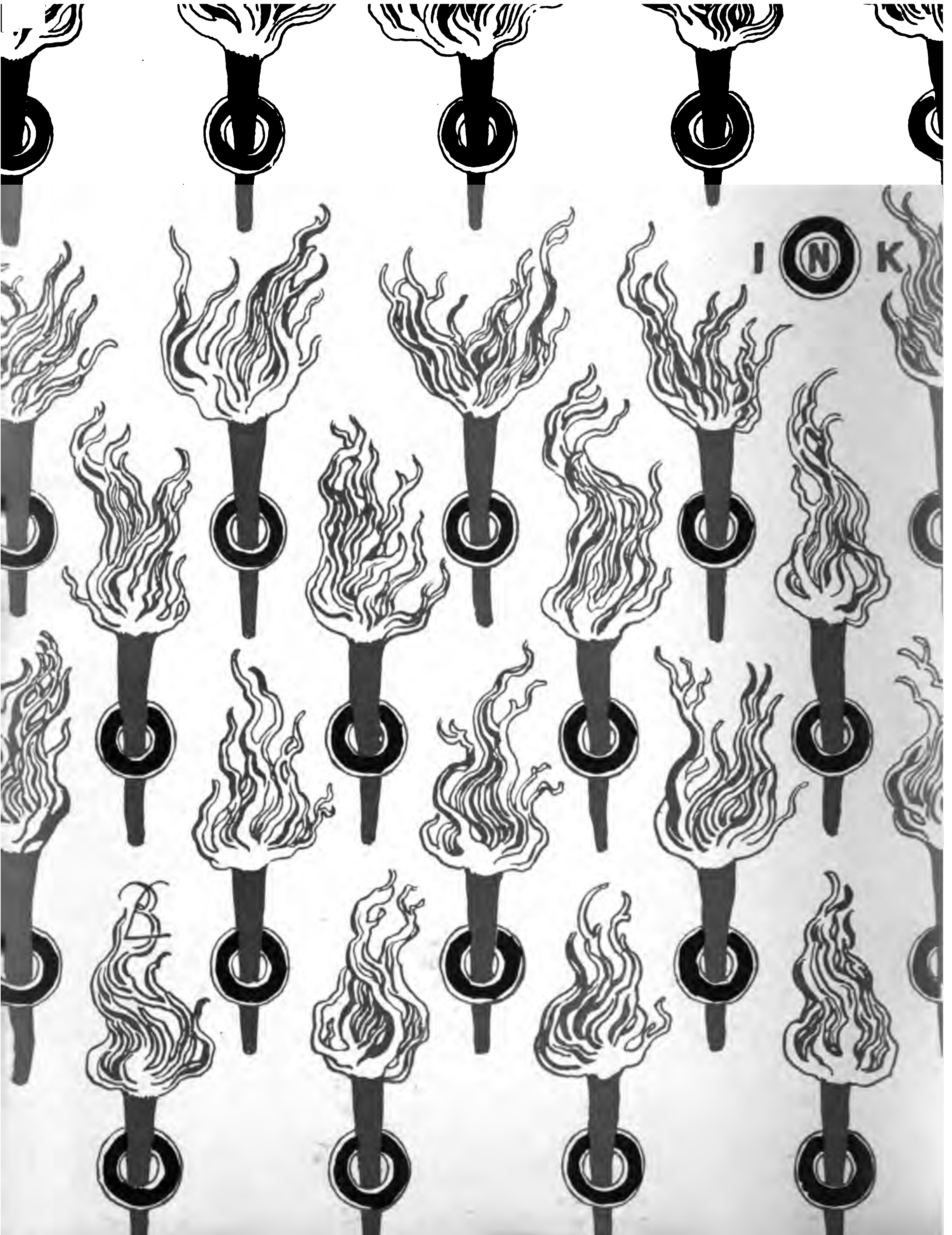

INK

ILLUSTRERET NORSK

KONVERSATIONS LEKSIKON

ILLUSTRERET NORSK
KONVERSATIONS LEKSIKON

ILLUSTRERET NORSK KONVERSATIONS LEKSIKON

REDIGERET AF

HAAKON NYHUUS

MED BISTAND AF

PROFESSOR DR. HJALMAR FALK · RIGSARKIVAR EBBE HERTZBERG
PROFESSOR DR. AXEL HOLST · INGENIØR MICHAEL LEEGAARD
PROFESSOR DR. YNGVAR NIELSEN · GENERALMAJOR PER NISSEN

BIND I

A—BYZANTINSK KUNST
ORDBØGERNE: A—EDELIG

KRISTIANIA
FORLAGT AF H. ASCHEHOUG & CO. (W. NYGAARD)
1907

H.

DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI

MEDARBEIDERE

Adjunkt IVAR ALNÆS (sjøudtryk, sproglig bistand).
Dr. phil. OTTO ANDERSSEN (pædagogik, litteraturhistorie).
Ingeniør J. ARNEBERG (forskjellige tekniske artikler).
Biblioteksassistent ARNE ARNESEN (bibliografi).
Overlærer AKSEL ARSTAL (geografi, navnlig Europa og Amerika, hovedartiklerne Afrika og Asien etc.).
Skogforvalter AGNAR BARTH, Stenkjær (skogbrug).
RICHARD BERGE, Kviteseid (folketradition, norsk biografi).
Sekretær T. BOYE (international ret).
Cand. mag. H. DEDEKAM (kunst og kunstindustri).
Overretssagfører JOHN EGELAND (slavisk litteratur og hist.).
Professor dr. HJALMAR FALK (redaktør for ordbøgerne).
Amanuensis HARRY FETT (kunst, kunstarkæologi).
Overlærer, ingeniør ALF GJESSING (tekniske artikler).
Kaptein K. G. GLEDITSCH (Norges topografi [fra bogstav B]).
Ritmester JACOB GRØTTUM (hest, sport).
Adjunkt EINAR HAFFNER (geografi, navnlig Asien, Australien, delvis ogsaa Europa).
Første arkivar K. V. HAMMER (socialøkonomi og sociale spørsmaal, norsk biografi, presse).
Redaktionssekretær S. C. HAMMER (forskjellige historiske og biografiske artikler).
Fru ENGEL HANSTEEN (redaktionssekretær).
Rigsarkivar EBBE HERTZBERG (medlem af redaktionsk.).
Cand. real. ADOLF HOEL (geologi).
Cand. min. A. HOLMSEN (mineralogi, bergverk, vasdrag).
Professor dr. AXEL HOLST (medlem af redaktionskomitéen).
Overlærer dr. G. HOLTSMARK (fysik, matematik).
Ingeniør H. T. HORN (veivæsen og forskj. tekniske art.).
Overlærer H. ISAACHSEN (husdyrbrug).
Ritmester G. ISACHSEN (polarforskning).
Biblioteksassistent TORSTEIN JAHR, Washington (n.-amer. biografi og historie).
Dr. phil. OSC. ALB. JOHNSEN (Norges historie).
Kanonkontrollør, kaptein O. A. JULSRUD (artilleri).
Sekretær, forfatter ANDREAS JYNGE (teater, litteratur).
IVAR KLEIVEN (folketradition, navnlig Gudbrandsdalen).
Redaktør cand. pharm. EIVIND KOREN (farmaci).
Fiskeriinspektør A. LANDMARK (ferskvandsfiskeri).
Dr. phil. AMUND B. LARSEN (norske dialekter).
Ingeniør MICHAEL LEEGAARD (medlem af redaktionsk.).
Stud. mag. KNUT LIESTØL (folketradition).
Kaptein GABRIEL LUND (militær medarbeider).
Professor MOLTKE MOE (folketradition).
Docent OLAF MOE (norske kirkes historie og biografi).
Cand. mag. P. TH. MOE (norsk biografi).
Professor dr. H. MOHN (meteorologi).
C. O. MUNTHE, tjenstgj. oberstløitnant (krigshistorie).
Forretningsfører OLAF MUNTHE (haandverk).
Professor dr. YNGVAR NIELSEN (medlem af redaktionskomitéen).
Sekretær HARTVIG NISSEN (administration).
Ingeniør P. EGEDE NISSEN (elektroteknik).
Generalmajor PER NISSEN ([Norges topografi, bogstav A], medlem af redaktionskomitéen).
Litterat CARL NÆRUP (norsk litteratur).
Missionsprest A. OLSEN (mission).
Konsulent JAMES PEDERSEN (sjøteknik).
Direktør CARL POLACZEK (handel).
Lærer, kartograf IVAR REFSDAL (karterne).
Amanuensis cand. real. THEKLA R. RESVOLL (botanik).
Universitetsstipendiat C. N. RIIBER (kemi).
R. S. N. SARTZ, Washington (n.-amer. biografi og historie).
Dr. phil. WILH. SCHENCKE (religionshistorie, orientalia).
Fru ALHED SCHOU (folketradition).
Prosektor dr. med. K. E. SCHREINER (zoologi).
Statsentomolog W. M. SCHØYEN (insekter).
Oberstløitnant F. G. SEEBERG (sport).
Assessor V. H. SIEWERS (musik).
Kemiker E. SIMONSEN (varekundskab).
Skolebestyrer dr. O. J. SKATTUM (geografi, Afrika, delvis ogsaa Sydamerika).
Cand. mag. OLAI SKULERUD (ordbøgerne).
Amanuensis dr. O. M. SOLBERG (etnografi).
Arkitekt H. J. SPARRE (arkitektur).
Arkivar HAAGEN KROG STEFFENS (norsk genealogi).
ROLF THOMMESSEN (kunst).
Ingeniør HANS TØNNESSEN (broer).
Amtmand A. URBYE (retsvidenskab).
Arkæolog FREDRIK B. WALLEM (arkæologi, kunstarkæol.).
Konservator A. WOLLEBÆK (saltvandsfiskeri).
Direktør N. K. ØDEGAARD (jordbrug).
Cand. jur. KR. ØSTBERG (bonderet).
Marinekaptein C. J. G. ØSTBYE (marine).

ENKELTE ARTIKLER ER SKREVET AF ANDRE FAGMÆND

Afholdssagen: Dr. J. SCHARFFENBERG.
Akershus slot: Arkitekt H. SINDING-LARSEN.
Akklimatisation etc.: Dr. E. H. HANSTEEN.
Alexander den store: Rektor dr. phil. A. RÆDER.
Arbeidsanvisning: Bestyrer OLE GROTH.
Arbeidsledighedsforsikring: Advokat FREDRIK VOSS.
Baad: COLIN ARCHER og kaptein TH. IVERSEN.
Bad: Dr. MØINICHEN, Hvitsten.
Bastø skolehjem: Bureauchef J. V. HEIBERG.
Bayeux-tapetet: Cand. mag. CHR. L. LANGE.
Befolkning etc.: Sekretær N. RYGG.
Befragtning, Bergning, Bodmeri: F. FREDERICKSEN (Fredericksens maritime bureau).
Bergensbanen: Overingeniør H. SKAVLAN.
Bergens nationale scene etc.: Cand. mag. WIERS-JENSSEN.
Bergret: Professor AMUND HELLAND.
Bier: Skolebestyrer HARALD HOVIND, Holmestrand.
Bjørnstjerne Bjørnson: Professor GERHARD GRAN.
Blindeundervisning: Bestyrer H. M. HAUGE.
Blodmad, Brød: Sanitetskapt. I. REICHBORN-KJENNERUD.
Blodspor: Stadskemiker SCHMELCK.
Bogtrykkerkunst: Disponent H. SCHEIBLER og typograf AUG. MORTENSEN.
Bornholm: Dr. phil. ANDR. M. HANSEN.
Tycho Brahe: Observator J. F. SCHROETER.
Brandes, Edvard og Georg: ANDERS KROGVIG.
Brandforsikring: Direktør JOHN ØDEGAARD.
Brandvæsen etc.: Brandchef DYBWAD.
Bugge, Sophus: Prof. dr. phil. ALF TORP.
Bygningslovgivning: Ekspeditionschef A. CARLSEN

ENKELTE MINDRE ARTIKLER ER SKREVET AF

Adjunkt M. ALFSEN. Redaktør E. AMUNDSEN. Kaptein S. GREGERSEN. Professor GABRIEL GUSTAFSON. LARS A. HAVSTAD, Statsrevisionen. Adv. GUSTAV HEIBERG. Provst O. A. LÜTZOW HOLM. Overlærer ANDR. HOLMSEN. Assessor E. HOLTAN. Frk. NORA KOBBERSTAD. Premierløitnant E. O. MASENG. Frk. OTHILIE TONNING. Assistent A. VANVIK.

FORKORTELSER

a.	betyder	ar
aarg.	—	aargang
aarh.	—	aarhundrede
adj.	—	adjektiv
alm.	—	almindelighed almindelig
amer.	—	amerikansk
apr.	—	april
arab.	—	arabisk
art.	—	artikel
aug.	—	august
bd.	—	bind
bl.	—	blandt
bl. a.	—	blandt andet
bl. fl.	—	blandt flere
bot.	—	botanisk
C.	—	Celsius
ca.	—	circa
cg.	—	centigram
cl.	—	centiliter
cm.	—	centimeter
d.	—	dansk
d. e.	—	det er
dg.	—	decigram
dl.	—	deciliter
dm.	—	decimeter
dr.	—	doktor
d. s. s.	—	det samme som
d. v. s.	—	det vil sige
efterm.	—	eftermiddag
e. Kr.	—	efter Kristus
ekskl.	—	eksklusive
el.	—	eller
eng.	—	engelsk
etc.	—	et cetera
feb.	—	februar
f. eks.	—	for eksempel
fem.	—	femininum
ff.	—	og følgende (sider, paragrafer etc.)
fig.	—	figur
filos.	—	filosofisk
f. Kr.	—	før Kristus
fl.	—	flere
flg.	—	følgende
fl. st.	—	flere steder
foreg.	—	foregaaende
fork.	betyder	forkortet
form.	—	formiddag
fr.	—	fransk
frc.	—	francs
frd.	—	forordning
fys.	—	fysisk
g.	—	gram
gen.	—	genitiv
geol.	—	geologisk
gl.	—	gammel
gramm.	—	grammatik grammatikalsk
grl.	—	grundlov
Grw.	—	Greenwich
græ.	—	græsk
ha.	—	hektar
hebr	—	hebraisk
henh.	—	henholdsvis
hg.	—	hektogram
h. k.	—	hestekraft
hl.	—	hektoliter
holl.	—	hollandsk
indb.	—	indbyggere
inkl.	—	inklusive
isl.	—	islandsk
i st. f.	—	i stedet for
ital.	—	italiensk
jan.	—	januar
jur.	—	juridisk
jfr.	—	jevnfør
kap.	—	kapitel
kat.	—	katolsk
kb.	—	kubik
Kbh.	—	Kjøbenhavn
kbm.	—	kubikmeter
kg.	—	kilogram
km.	—	kilometer
kgl.	—	kongelig
kr.	—	kroner
Kra.	—	Kristiania
l.	—	liter
lat.	—	latinsk
litt.	—	litteratur
luth.	—	lutheransk
m.	—	meter
mask.	—	maskulinum
mat.	—	matematisk
med.	—	medicinsk
mek.	betyder	mekanisk
meteor.	—	meteorologisk
m. fl. st.	—	med flere steder
mg	—	milligram
mil.	—	militært
mill.	—	million
min.	—	minut(ter)
mm.	—	millimeter
mus.	—	musikalsk
m. v.	—	med videre
mytol.	—	mytologisk
n.	—	nord, norsk
n. br.	—	nordlig bredde
nedenf.	—	nedenfor
nedenn.	—	nedennævnte
neutr.	—	neutrum
n. f.	—	nord for
N. L.	—	Norske lov
nord.	—	nordisk
nov.	—	november
nr.	—	nummer
o. a.	—	og andre
o. a. st.	—	og andre steder
o. desl.	—	og deslige
o. fl.	—	og flere
o. fl. l.	—	og flere lign.
okt.	—	oktober
o. l.	—	og lignende
o. m.	—	og mere
o. m. a.	—	og mange andre
omtr.	—	omtrent
opl.	—	oplag
opr.	—	oprindelig
o. s. v.	—	og saa videre
ovenf.	—	ovenfor
ovenn.	—	ovennævnte
overs.	—	oversat, oversættelse, oversætter
pct.	—	procent
pd.	—	pund
plur.	—	pluralis (flertal)
port.	—	portugisisk
preus.	—	preussisk
prof.	—	professor
R.	—	Reaumur
rdl.	—	rigsdaler
reskr.	—	reskript
resol.	betyder	resolution
resp.	—	respektive
Rm.	—	Reichsmark
rom.	—	romersk
rus.	—	russisk
s.	—	syd
s. a.	—	samme aar
s. br.	—	sydlig bredde
s. d.	—	se denne (dette)
sek.	—	sekund(er)
sep.	—	september
s. f.	—	syd for
sh.	—	shillings
sing.	—	singularis (ent.)
smlg.	—	sammenlign
smst.	—	sammesteds
sp.	—	spansk
sp. v.	—	specifik vegt
sprogv.	—	sprogvidenskabelig
St.	—	Saint, Sankt
sv.	—	svensk
t.	—	tysk
tekn.	—	teknisk
temp.	—	temperatur
teol.	—	teologi
tidsskr.	—	tidsskrift
tsjek.	—	tsjekkisk
tyrk.	—	tyrkisk
udg.	—	udgave, udgivet
udt.	—	udtales
undt.	—	undtagen
ung.	—	ungarsk
univ.	—	universitet
v.	—	vest
vedk.	—	vedkommende
veter.	—	veterinærvidenskab
v. f.	—	vest for
v. l.	—	vestlig længde
zool.	—	zoologisk
ægyp.	—	ægyptisk
ø.	—	øst
ø. f.	—	øst for
ø. l.	—	østlig længde
£	—	pund sterling
$	—	dollar

FORKLARING TIL DEN I LEKSIKONET ANVENDTE LYDSKRIFT FINDES SIDE 1

PLANCHER OG KARTER

TRYKFEIL OG RETTELSER

Aabenraa. Indskyd efter «by»: i Tyskland, prov. Schleswig-Holstein.

Aadalen. L. 7 efter «flere» indskydes: træsliberier. Efter «Hensfossen» sættes punktum, «og Hofsfossen» udgaar.

Aalgaards uldvarefabriker. Tilføi: Tilvirkningen omfatter drestøier af forskjellig slags, vadmel, kjolestoffe, trikotagevarer m. v., saavel i grovere som finere kvaliteter. Samtidig drives ogsaa leiearbeide (spinding og vævning for kunder). Den aarlige produktions værdi gaar nu op i 1¼ mill. kr. Ialt 17 spindeverk med 5880 spindler, 100 mekaniske vævstole, talrige sy- og strikkemaskiner, moderne appreturmaskiner og dampfarveri m. v. Henved 400 arbeidere; i arbeidslønninger betales over ¼ mill. kr. om aaret.

Aalestranden. Ordene «med dampsag, høvleri m. v.» udgaar; indskyd: Se Græsvik.

Aall, Hans Jacob, l. 1: sønnesøn, læs: sønnesønssøn.

Aamli herred er, siden artikelen blev skrevet, ved kgl. res. af 17 juni 1907 delt i 3 herreder: Aamli, Gjevedal og Lille Topdal, svarende til sognene af samme navn. Det nye A. herred udgjør den sydøstlige del af det tidligere A. herred og ligger omkring Nid(Nisser)elvens dalføre, hvorigjennem hovedveien Tvedestrand—Nissedal fører. Herredet havde (1900) 1793 indb.; areal m. m. er endnu ikke beregnet.

Aartifosserne, læs: Aarlifosserne.

Aaser, Peter Hansen, l. 3: Ullevaal i Kra., læs: ved Kra.

Abāno, læs: A'bano.

A cappriccio, læs: A capriccio.

Aconcagua, l. 2: 7040 m., læs: efter nyeste maalinger 7021 m.

A costi, læs: A costl.

Acqua, Cesare dell' (1821—), læs: (1821—1905).

Afrika, sp. 108, l. 17: 2982000, læs: 29820000.

Aimard, Gustave, l. 5: Le trappeurs, læs: Les trappeurs.

Akvapim, elvestamme, læs: ewestamme.

Alberta, siden 1905 provins, bestaar af dele af de gamle territorier A., Assiniboya og Athabasca. Folketallet er (1906) 184000.

Albrizzi, Isabella T., l. 2: Conova, læs: Canova.

Aleman, Mateo, l. 2: eventyrroman, læs: eventyrerroman.

Alkohol, sp. 230, sidste sætning udgaar; indskyd: (Jfr. Alkoholbeskatning).

Allmers, H. L., l. 4: Schleudertage, læs: Schlendertage.

Ambato, l. 2: Cotopaxi, læs: Chimborazo.

A meta. Efter ital. tilføies: a metà.

Amøber, l. 10: Jalske, læs: falske.

Anakreon, l. 3: Alenaderne, læs: Aleuaderne.

Annunzio, G. d', l. 12: città morto, læs: città morta.

A'quila, Joh. Kaspar, l. 3: Sichingen, læs: Sickingen.

Aralsjøen, l. 4: oldn., læs: oldtid.

Arizona, l. 6: kun 2 à 3 pr. km.^{2}, læs: 0.44.

Arsenvandstof, l. 7: March'ske, læs: Marsh'ske.

Arstal, Aksel K. A., sp. 490, l. 9 indskydes: Udgav «Forældre og børn» (1902; overs. til russisk).

Assiniboya, l. 12: Liberta, læs: Alberta.

Assiut, se Siut (indskydes sp. 529 foran Association).

Assoluto, l. 2: assoluto, læs: assoluta.

Augsburg seminar. Sidste sætning udgaar.

Ba'ini, Guiseppe, læs: Bai'ni, Giuseppe.

Balearerne, l. 4: Fromentera, læs: Formentera.

Ba'lkanhalvøen, sp. 674, l. 6: ca. 2900 m., læs: 2700.

Balks, se Bilning udgaar.

Balsāmo, læs: Ba'lsamo.

Bandakeli, l. 3: Nissedal, læs: Vraadal.

Bark, l. 13: *rhuscoriaria*, læs: *rhus coriaria*.

Barma, se Birma (indskydes sp. 727 foran Barmakiderne).

Bautschi, se Jakoba (indskydes sp. 774, foran Bautzen).

Bayern, l. 14: Mooren, læs: Moore; sp. 779 l. 6: Mentez, læs: Montez.

Beckman, A. F., l. 6: guddom, læs: gudom.

Begenot, læs: Beienot.

Bekken, læs: Bækken.

Bergknap, l. 2: fedum, læs: sedum.

Bergverksdrift, sp. 896, l. 7 f. n.: Visnes, læs: Viksnes.

Berlichingen, l. 2: Homberg, læs: Hornberg.

Berlin, sp. 906, l. 10—11: Grűnewald, læs: Grunewald.

Bern, l. 2: 5900000, læs: 590000.

Bernard, Tristan, l. 3: perle, læs: parle.

Berthelot, l. 14: origenes, læs: origines.

Bismarck, sp. 1007, l. 17: 70000 km.^{2}, læs: 19000.

Bjelke (tømmer), l. 3: vandkantede, læs: vankantede.

Bladhvepse, l. 6: først, læs: frit.

Blanca Peak, l. 2: «og i Nordamerika (Alaska undt.)» udgaar.

Bleu, l. 3: fonçe, læs: foncé.

Blumenthal, Oskar, l. 8: Der grosse, læs: Die grosse.

Bodensjøen, l. 12: Rommshorn, læs: Romanshorn.

Bodø, sp. 1119, l. 4: aartider, læs: aartier.

Bohlin, l. 6: Euckes, læs: Enckes.

Bohus, sp. 1152, l. 4: Drapmark, læs: Dragsmark; l. 11 Lundsby, læs: Sundsby.

Bomuld, l. 9: kg., læs: g.

Bondepraktika, l. 5: byder, læs. bryder.

Borchgrevink, Carsten, sp. 1200, l. 4: «først af alle» udgaar.

Borge herred, Smaalenene, l. 4: vestsiden, læs: østsiden.

Boring, sp. 1216, l. 17 og 13 f. n.: boren, læs: boret; l. 2 f. n.: den, læs: det.

Bossuet, sp. 1231, l. 3: an, læs: ad.

Braconidæ, l. 2: forringene, læs: forvingerne.

Brandenburg, l. 8: der Mark, læs: die.

Brint (d.), se Surstof, læs: Vandstof.

Brocken, l. 4: Womigerode, læs: Werningerode.

Brud, sp. 1374, l. 28: priðjungs-, læs: þriðjungs-.

Bruskgopler, se Rørgopler udgaar.

Bruskigler, l. 4: bagsiden, læs: bugsiden.

Forklaring til lydskriften.

Lang vokal betegnes ved ¯, kort ved ˘.
ə: engelske lyd i h*er*, und*er* (ɔ: mell. æ og ø).
ɒ: — » — b*u*t, c*o*me (ɔ: » a » ø).
Nasalering (næselyd) betegnes ved ˜.
ã som i fransk *en* (nogenlunde som ang)
æ̃ » » » *vin* (— » æng)
õ » » » *on* (— » ong)
ø̃ » » » *un* (— » øng)
ĩ » » port. *sim* (— » ing)
đ: engelsk *th*e. *þ*: engelsk *th*ing.
z: tysk *s*ingen, engelsk *z*eal, fransk ro*s*e.
ž: fransk *j*e (tonende eller stemt sj).
š: *sk*illing.
ķ: *kj*ende, tysk i*ch*, a*ch*.
ñ: fransk si*gn*e (mouilleret n, nogenlunde som nj).
ŋ: la*ng* (nasaleret g).
w: engelsk *w*as, fransk *ou*i.
hw: engelsk *wh*en.

Betonet stavelse betegnes ved ' efter stavelsens vokal.

A.

A, det første bogstav i alfabetet (i den ældre runerække det 4de, i den yngre det 10de tegn), er en aaben lyd (s. d.). — I den julianske kalender er A det første søndagsbogstav (s. d.). — I Lloyds register er A betegnelse paa skibe af 1 kl. — A som tonetrin var oprindelig udgangspunktet for hele tonesystemet, men fik i det 16 aarh. sin nuværende plads som det 6te trin i den diatoniske skala. Det enstrøgne A, kammertonen, som er udgangspunktet for instrumenternes stemning, skal, efter bestemmelse af en videnskabelig fransk kommission i 1858, have 435 dobbelte svingninger i sek. — Paa mynter betegner A landets hovedmyntsted (f. eks. Paris, Berlin). — A bruges i mange forkortelser: Paa franske kurssedler betyder A *argent*, (d. e. rede penge); paa ure *avancer*, den retning, hvori der skal stilles, forat uret skal gaa hurtigere. I tidsangivelser betegner A el. a *anno* (i aaret); paa romerske mynter betyder A *Augustus* (keiser), V *Augusta* (keiserinde), som romersk fornavn er A *Aulus*.

ā el. **āā,** d. e. ana, s. d.

a. a., d. e. *ad acta*, s. d.

Aa (Å). Denne selvlyd er opstaaet af oprindelig langt *a*, idet længden betegnedes ved bogstavfordobling. I oldn. brugtes tegnet *á*. «Svensk» *å* blev almindelig i Sverige gjennem Olavus Petri's katekisme og «Nya testamentet», begge fra 1526; tegnet findes af og til i enkelte ældre svenske haandskrifter efter 1450. Ca. 1450—1600 brugtes *å* oftere i Norge. Til begge lande er tegnet vistnok kommet fra Danmark, hvor det spores allerede henved 1300, sandsynligvis laant fra en tysk akcentbrug. Retskrivningsmødet i Stockholm 1869 foreslog *å* indført istedenfor *aa*.

Aa (elv, især en mindre) er samme ord som mellem- og nedertysk *-a* (Werra) og høitysk *-ach* (Salzach).

Aa, herred i Søndre Trondhjems amt, 915 km.^{2} med 2 541 indb., d. e. 2.9 pr. km.^{2} Herredet, der svarer til Aa sogn under Aafjorden prestegjeld, ligger paa udsiden af Fosenhalvøen omkring og østenfor Aafjorden og den nordenfor værende Skraafjord. Herredet er bekjendt for de herfra leverede aafjordbaade, der meget nærmer sig til nordlandsbaaden. (Se ogsaa Lyngdal herred, Lister og Mandal amt.)

Aa, bekjendt fiskevær og dampskibsanløbssted paa sydøstsiden af Moskenesøen i Lofoten, Nordlands amt.

Aabel, Hauk Erlendsøn (1869—), n. skuespiller, debuterede paa Christiania theater 1897, slog først helt igjennem 1899 paa Sekondtheatret med sin storkomiske, letbenede og dumlystige antikvitetshandler Snild i Gustav Wied's «Erotik». 1900—04 var han knyttet til Nationaltheatret, fra 1904 til Centraltheatret, hvor han som den troværdige og komisk naive bondegut Ola Lia har formet en ligesaa god som populær skikkelse. Aabel er et udpræget mimisk talent og eier en djerv naturlighed i replikbehandlingen.

Aabel, Morten Andreas Leigh (1830—1901), n. læge, foregaaendes fader, skrev leilighedsdigte: «Rimstubber» (1862), «Høstblomster», «Rimstubber II» (1896). Særlig bekjendt er visen: «Se Norges blomsterdal!»

Aaben lyd kaldes lyd, ved hvis udtale munden holdes aaben. Alle vokaler er mere eller mindre aabne, *a* mest. Blandt konsonanter er f, v, s, l, j, r, h aabne.

Aabenbaring, Guds selvmeddelelse til mennesket for at kundgjøre det sit væsen og sin vilje. 1. Den naturlige a., d. e. Guds meddelelse gjennem naturen, historien, fornuften og samvittigheden. 2. Den overnaturlige a., d. e. Guds meddelelse gjennem profetier, mirakler og inspiration. Jesus Kristus er Guds fuldkomne a.

Aabenraa, t. Apenrade, by i Sønderjylland ved Aabenraa fjord, ca. 6 500 indb. God havn, en del fiskeri og tidligere betydelige skibsbyggerier, maskinfabrikation. Navigationsskole. Omtales i 12 aarh. Det gamle slot Aabenraahus lod dronning Margrete nedbryde og byggede

---

ⓔ = engelsk.
ⓣ = tysk.
ⓕ = fransk.
f. = femininum.
m. = maskulinum.
n. = neutrum.

a, an ⓔ en, et.
à ⓕ til, paa.
aa — ⓣ Bach, m, Bächlein n — ⓔ rivulet, streamlet — ⓕ ruisseau m. **aakande** — ⓣ Wasserlilie f, weisse Seerose, gelbe Teichrose f — ⓔ water-lily, brandy-bottle — ⓕ nénufar m. **aamot** — ⓣ Zusammenfliessung(sort) f (m) — ⓔ confluence, joining-place, junction, meeting (of rivers) — ⓕ confluent m.
aaben — ⓣ offen; aufrichtig, freimütig — ⓔ open; unclosed, unsealed; (letters) patent; (fig) frank, vacant; ingenuous, overt; blank — ⓕ ouvert, plein; franc. **aabenhjertig** — ⓣ offenherzig — ⓔ openhearted, confiding — ⓕ franc; à cœur ouvert. **aabenhjertighed** — ⓣ Offenherzigkeit f — ⓔ openheartedness, frankness, — ⓕ franchise f. **aabenlydt** — ⓣ (ganz) laut; offen — ⓔ loudly, audibly — ⓕ hautement, à haute voix. **aabenlys** — ⓣ offenbar, kund, offenkundig, klar — ⓔ manifest, undisguised — ⓕ manifeste, évident, ouvert. **aabenlyst** — ⓣ vor aller Augen — ⓔ openly, avowedly — ⓕ ouvertement, publiquement. **aabenmundet** — ⓣ schwatzhaft, geschwätzig — ⓔ loquacious, tattling — ⓕ bavard, indiscret. **aabenmun-**

i dets sted slottet Brøndlund. 1864 blev byen besat af preusserne.

Aabent bid, en abnorm stilling af tænderne, i hvilken kun de bagerste kindtænder berører hinanden, naar munden lukkes, medens de forreste tænder ikke naar sammen.

Aabent brev. 1. Et udtryk for henvendelser fra den øverste statsmyndighed til undersaatterne. 2. Indlæg i diskussionen i dagspressen, skrevet i form af brev til privatmand.

Aabit, dialektord for frokost (sml. tysk *Imbiss*).

Aabjøra, høiere oppe kaldt Tisleia, en fra vest kommende bielv til Valdresvasdraget (Begna), i hvilket det udmunder i Nordre Aurdal.

Aabjørga (Abjøra), en fra egnen om fjeldet Majaklumpen kommende elv, der falder ud i Bindalsfjorden i nærheden af Bindalen hovedkirke (Vassaas), sydligst i Nordlands amt.

Aabne dørs politik. En stat siges at forfegte den aabne dørs politik, naar den, for at hindre andre stater fra at opnaa særrettigheder ligeoverfor et bestemt land, opstiller kravet paa, at dettes handel og skibsfart skal aabnes for fri international konkurrance (saaledes navnlig fra engelsk side ligeoverfor Kina og de russiske besiddelser i Østasien). Denne politik kommer praktisk kun til anvendelse ligeoverfor lande, der har ligget udenfor regelmæssigt samkvem med udenverdenen. Den blev med styrke hævdet af Tyskland i marokkospørsmaalet 1906.

Aabne hylder *(open shelves)* betegner publikums adgang til selv (under visse garantier) at finde bøger i hylderne i et offentligt bibliotek.

Aabning, d. e. afføring, se Afførende midler.

Aabningsstrøm, se Induktion.

Åbo (finsk *Turku*), hovedstad i guvernementet Åbo-Björneborg (24 171 km.², 465 000 indb.), kort ovenfor Aurajokis udløb i den Bottniske bugt. 42 000 indb. Sæde for en erkebiskop og Finlands høiesteret; domkirke; observatorium. God havn ved det i nærheden beliggende Bäckholm; betydelig handel. Norsk vicekonsulat under konsulatet i Helsingfors. Åbo, Finlands ældste by, er grundlagt 1157 af den svenske konge Erik den hellige; var Finlands hovedstad, saa længe landet stod under Sverige, og havde et universitet, som aaret efter branden 1827 flyttedes til Helsingfors. I august 1812 mødtes i Å. tsar Alexander I og kronprins Karl Johan af Sverige og bekræftede traktaten af St. Petersburg samme aar: tsaren skulde hjælpe Karl Johan med erhvervelsen af Norge, mod at Karl Johan stillede sig paa Ruslands side mod Napoleon.

Aabod (fordansket form af oldn. *ábúð*, egentl. beboelse), bruges i retssproget i noget forskjellige betydninger, men betegner navnlig den pligt til at vedligeholde huse og gjærder paa fast eiendom eller til i modsat fald at betale erstatning, som i visse jordleieforhold (bygsel, brug af embedsgaarde) paahviler leilændingen eller besidderen. Aabodsansvarets størrelse fastsættes ved en aabodsforretning, der bestyres af sorenskriveren.

Aabredsel, sengeklæde.

Aabrekkebræen, bekjendt høitliggende bræ sydøst for Oldenvandet i Nordre Bergenhus amt.

Aabry, skinsyge, jalousi (oldn. *ábrýði*).

Aabufoss, vandfald (6.3 m.) i Laagen, Hedrum herred, Jarlsberg og Larvik amt.

Aaby, sædegaard i Tossene sogn (Bohus län), eiedes fra slutningen af det 15 aarh. af ætterne Galde og Kane. Ved Kristoffer Tønnessøn Galdes død 1631 gik Aaby med tilhørende gods ifølge testamente over til kronen, som i 1648 solgte det til private. I 1661 kjøbtes godset (ca. 48 fuldgaarde) af Margrete Huitfeldt, som testamenterede det til det kgl. gymnasium i Göteborg. (Se ogsaa Sundsby.)

Aachen *[āķen]* (lat. *Aquisgranum*, fr. *Aix-la-chapelle*), by i Rhinprovinsen nær grænsen af Belgien ved jernbanen mellem Köln og Lüttich, var allerede i romertiden kjendt for sine varme svovlkilder. Den skylder særlig Karl

Domkirken i Aachen.

den store sin opkomst. Han byggede domkirkens keiserkapel *(la chapelle)* og begravedes her (814). I middelalderen kroningsstad for de tyske keisere. Betydelig industri: klæde- og naalefabriker. Badested. Teknisk og merkantil høiskole. Med garnisonen 135 000 indb. Aachen er forenet med byen Burtscheid. Kongres 1818

---

dethed — (t) Schwatzhaftigkeit f, Geschwätzigkeit f — (e) talkativeness, garrulity — (f) indiscrétion f.

aabenbar — (t) offenbar, klar, kund — (e) manifest, evident obvious — (f) manifeste, évident.

aabenbare — (t) offenbaren, entdecken, enthüllen — (e) disclose, reveal — (f) manifester, révéler.

aabenbarelse — (t) Offenbarung f, Enthüllung f, Eröffnung f, Erscheinung f — (e) manifestation, unfolding, disclosure — (f) manifestation f, révélation f; (syn) vision f.

aabenbaring — (t) Offenbarung f — (e) revelation — (f) révélation f.

Aabenbaringen — (t) die Offenbarung — (e) the Revelation (of St. John), the Apocalypse — (f) l'Apocalypse f.

aabenhed — (t) Offenheit f, Aufrichtigkeit f, Unbefangenheit f — (e) openness, frankness, candour — (f) franchise f.

aabit — (t) Imbiss m — (e) breakfast, early meal — (f) déjeuner m.

aabne — (t) öffnen, aufmachen, aufschliessen — (e) open (up), unclose, untie, initiate — (f) ouvrir.

aabning — (t) Öffnung f, Aufmachen n, Loch n — (e) opening, aperture, gap — (f) ouverture f, (i skogen) clairière f. **aabningshøitidelighed** — (t) Eröffnungsfeier (lichkeit) f — (e) inaugural banquet — (f) fête (f) d'ouverture.

aadsel — (t) Aas n, Luder n — (e) carcass, carrion — (f) charogne f.

aadselbille — (t) Aaskäfer m — (e) carrion-beetle — (f) fossoyeur m.

mellem «den hellige alliances» fyrster og ministre, hvor bl. a. Danmark indankede sit paa «Kielertraktaten» støttede krav paa Norge om andelsbetaling af den før rigernes adskillelse stiftede statsgjæld.

Aadalen, herred i Buskerud amt, 640 km.² med 2 854 indb., d. e. 4.8 pr. km.² Herredet, der svarer til prestegjeldet af samme navn med Viker, Nes og Ytre Aadalen sogne, ligger paa begge sider af elven Begna (her kaldt Aadalselven) og den smukke, 24 km. lange indsjø Sperillen. Herredet er for en stor del en skogbygd, der har flere sagbrug m. v., særlig ved Hensfossen og Hofsfossen.

Aadals brug, mekanisk verksted og jernstøberi, beliggende i Løiten, Hedemarkens amt, 2 km. fra jernbanestationen af samme navn (15 km. fra Hamar). 237 indb. Verket, som blev grundlagt i 1830 som en laasesmedje, daterer sig i sin nuværende skikkelse som fabrik for landbrugsmaskiner fra 1870-aarene, da denne produktion tog sit første store opsving her i landet. Det nuværende «A/S Aadals brug», som er en fortsættelse af det tidligere selskab Aadals og Hasle brug, er stiftet i 1905 med en aktiekapital paa 200 000 kr. à 500 kr. pr. aktie.

Aadness, Peder (1739—92), n. bondemaler, født paa Lille Odnes ved Randsfjorden, død sammesteds, kom neppe udenfor landets grænser. Repræsenterer i sine vægbilleder (Glatvedts hotel, Hønefoss; de Sandvigske samlinger) en karakteristisk, hjemlig rokoko. Af hans mange portræter eier Kunstmuseet i Kra. det lille billede af justitsraad Hammer.

Aadsel, kadaver, der forraadner og i smittetilfælde skal desinficeres og nedgraves.

Aadselbille, se Aadselgraver.

Aadselfugl, se Grib.

Aadselgift, se Ptomaïner.

Aadselgraver *(necrophorus)*, en slegt af familien aadselbiller *(silphidæ)*, som bl. a. kjendes paa, at følehornenes yderste led er fortykkede. Eggene lægges paa eller i aadsler, hvoraf larverne og de fuldvoksne insekter lever. Ofte træffes de ogsaa i forraadnede plantedele og, særlig de mindste former, i sop. Familien tæller i Norge et snes arter, hvis største former hører til slegterne aadselgraver og aadselbille *(silpha)*. Den første omfatter anselige biller, hvis dækvinger er saa korte, at de sidste kropringe ikke dækkes. De er ensfarvet sorte eller sorte med rødgule tverbaand paa dækvingerne. De nedgraver i fællesskab smaapattedyrs eller smaafugles lig og lægger sine eg paa disse. Aadselbilleslegtens former er noget mindre, har fuldstændig dækkende vinger og er oftest ensfarvet sorte. De nedgraver ikke aadslerne, men lægger sine eg i dem. Enkelte arters larver gjør undertiden skade paa sukkerroemarkerne ved at æde de unge blade.

Aadselgraver.

Aadselædere (d. e. aadselædende dyr) har især hygienisk betydning i de varme lande. Eksempler: Hunde, sjakaler, hyæner, gribbe, ravne, marabustork, talrige bille- og fluelarver. Blandt havdyrene er krebs og snegle, ved vor kyst paa mange steder ogsaa slimaalen, de vigtigste a.

Aaeim, dampskibsanløbssted ved Vannelvsfjorden, Romsdals amt, hvorfra kjørevei fører over Maurstadeidet til dampskibsanløbsstedet Bryggen ved Nordfjorden, Nordre Bergenhus amt. Ved benyttelse af denne vei kan det aabne havstykke forbi Stat undgaaes.

Aaensire, samling huse med et kapel, 151 indb., lidt indenfor mundingen af Sireaaen (Sireelven) i Hitterø herred, Lister og Mandal amt.

Aafjorden, se Aa herred og Hyllestad herred.

Aafløi, liden færge i en aa (oldn. *fley*, lidet skib).

Aag. 1. Tildannet træstykke, der lægges over skuldrene, til at bære byrder i. 2. En gaffelformet træramme i sæletøi til okser, bruges ogsaa i hestesæletøi. 3. Den underbygning ved træbroer (nedrammede pæle, oventil forbundne ved en bjelke), hvorpaa bromasserne hviler (pæleaag). Hos romerne brugte man at haane den overvundne fiende ved at lade ham «gaa under aaget», d. e. en galgeformet opstilling af 3 spyd.

Aagaard, Gustav (1852—), n. forfatter og prest. Af hans fortællinger, som tilhører den jevne underholdningslitteratur, med kraftig understreget moraliserende tendens, kan nævnes: «Speilbilleder» (1896), «Sterke hænder» (1897), «En spøgelseshistorie» (1899), «I skygger og lys» (1900), «Keiser Felix» (1904).

Aagaard, Oscar (1855—), n. forfatter, vakte opmerksomhed med fortællingen «Underlige fyre» (1894), som efterfulgtes af «Fru Junos salon» (1895) og «Farlige farvande» (1896). Megen lykke gjorde de humoristiske skildringer fra «moen»: «Kaptein Heire og hans gutter» (1898) samt «Martin Ligeglads meriter» (1899). En roman i den alvorligere genre er «Arboe & søn» (1900).

Aagaardselven, navn paa den øvre del af den vestlige af de to arme, som Glommen danner henimod udløbet.

Aager, i daglig tale ublu renter af pengelaan. Efter straffelovens § 295 straffes som aager ikke blot pengelaan mod uforholdsmæssigt vederlag, men det er aager, naar nogen «ved retshandel udnytter nogens nød, letsind, forstandssvaghed eller uerfarenhed til at opnaa eller betinge et vederlag, der efter de foreliggende omstændigheder staar i aabenbart og sterkt misforhold til, hvad der ydes», altsaa f. eks. hvor man udnytter en persons nød til at erhverve en gjenstand for spotpris (straffelovens §§ 295—297, lov 29 juni 1888, ikrafttrædelseslov 22 mai 1902 § 17, nr. 1).

Aagesen, Andreas (1826—79), d. jurist, var fra 1856 ansat som professor i retsvidenskab ved Kjøbenhavns universitet. Hans vigtigste skrifter er «Forelæsninger over den romerske privatret» og «Indledning til den danske formueret». A.s virksomhed har ogsaa havt betydning for den norske retsvidenskab.

Aagesen, Sven, se Sven Aggesen.

Aaheim, hotel ved den østre ende af Bandak—Norsjøkanalen, Hollen herred, Bratsberg amt.

Åhlström, Olaf (1756—1835), sv. musiker og komponist, optegnede og arrangerede melodierne til originaludgaven af Bellmans sange.

---

aadselgrib — ⓣ Aasvogel m — ⓔ Egyptian vulture — ⓕ vautour m.

aag — ⓣ Joch, Schulterjoch n — ⓔ yoke, (okse-) oxbow; (bygning) pier, pile-work — ⓕ joug m, (vandbærers) courbe f, palanche f.

aager — ⓣ Wucher m — ⓔ usury — ⓕ usure f. **aagerkarl** — ⓣ Wucherer m — ⓔ usurer — ⓕ usurier m.

aagre — ⓣ wuchern — ⓔ practise usury, lend money upon usury — ⓕ prêter à usure.

aal — ⓣ Aal m — ⓔ eel — ⓕ anguille f. **aalekvabbe** — ⓣ Aalmutter f — ⓔ viviparous blenny — ⓕ lotte (f) vivipare.

Aal ⓣ m, aal; fold. **Aalbaum** ⓣ m, benved, gjedeblad.

aalen ⓣ fange aal.

aand — ⓣ Geist m — ⓔ spirit, mind, intellect, genius; ghost — ⓕ esprit m, génie m; démon m, revenant m; âme f. **aandfuld,** se aandrig. **aandløs** — ⓣ geistlos — ⓔ spiritless, shallow, dull, insipid — ⓕ dépourvu d'esprit, banal, fade, insipide, plat, vide. **aandrig** — ⓣ geistvoll, geistreich ⓔ clever, highly intellectual, brilliant, ingenious — ⓕ spirituel, (plein) d'esprit. **aandrighed** — ⓣ Geistreichheit f — ⓔ cleverness, brilliancy; clever saying, flash of wit, conceit — ⓕ (trait d') esprit. **aandebesverger** — ⓣ Geisterbanner m, Geisterbeschwörer m — ⓔ exorcist — ⓕ conjurateur m, exorciste m. **aandesyn** — ⓣ Geistererscheinung f — ⓔ vision, apparition — ⓕ vision f. **aandsbeslegtet** —

Åhus, havneplads i Sverige, i det nordøstlige Skåne (Villands herred, Kristianstads län), ved den nordlige af Helgeåens to mundinger. Herfra sydover er kysten uden skjærgaard. Jernbaneknudepunkt. Ruiner af det befæstede slot «Aasehus». 1 400 indb.

Åkarpsloven kaldes i Sverige, efter forslagsstilleren rigsdagsmand Pehrsson Åkarp (Skåne) en lov af juli 1899, hvis hensigt er at yde arbeidsvillige personer samme beskyttelse ligeoverfor den blotte trusel om vold — navnlig fra streikende fagfællers side — som ligeoverfor selve voldsøvelsen. Da loven ansees som et indgreb i arbeidernes ret til solidarisk organisation, har den sat meget ondt blod. Den er imidlertid kun sjelden blevet bragt i anvendelse. Der er gjort flere forsøg paa at faa den ophævet.

Aaker, se Aker.

Åkerberg, Erik (1860—), dirigent for det Filharmoniske selskab og Bellmanskoret i Stockholm, har komponeret for orkester, violin, piano og sang, deriblandt større stykker som «Prinsessen og svenden», «Tornerose» m. fl.

Åkerblad, Johan David (1763—1819), sv. oldgransker, fortolker af fønik. og ægypt. indskrifter.

Aakerbær *(rubus arcticus)*, en hos os væsentlig i Nordland og Finmarken voksende liden plante, bekjendt for sin mørkerøde, bringebærlignende frugters fine aroma. Den tilhører rosefamilien *(rosaceæ)*, har 3-koblede blade og røde blomster.

Åkerhjelm, sv. adelsslegt, hvis oprindelige navn var Agriconius; den skriver sig fra Åkers socken i Nyköping län og er udgaaet fra bondestanden. Slegtens første adelige medlem var Samuel Å. (1639—1702), der, efter at have været diplomat, gik ind i embedsverket og sluttelig 1697 blev generaldirektør for postvæsenet; han var 1679 blevet ophøiet i adelsstanden. — Hans søn Samuel Å. den yngre (1684—1768) var en af Sveriges mest fremragende statsmænd i det 18 aarh. og medlem af regjeringen 1739—47. — Hans sønnesøns søn Johan Gustaf Nils Samuel Å. (1833—1900) var 1856—63 diplomat, kastede sig derefter ind i politiken og indvalgtes, efter at have været medlem af regjeringen fra september 1874 til mai 1875, i rigsdagens førstekammer, hvor han sad, indtil han sommeren 1889 blev først udenrigs-, senere statsminister. Fra denne stilling trak han sig tilbage 10 juli 1891 som følge af en ytring til medlemmerne af førstekammer om at «tala svenska åt både öster och väster». Fra 1895 indtil sin død var han atter medlem af førstekammeret, fra 1898 som ordfører i konstitutionsudvalget; han var strengt konservativ. — Albert Lars Evert Å. (1846—), friherre, af en yngre linje af familien, embedsmand og politiker, var 1888—89 medlem af regjeringen, deltog i dette sidste aar i forhandlingerne om en revision af bestemmelserne angaaende Norges og Sveriges indbyrdes handels- og skibsfartsforhold. Efter at være gaaet af som statsraad indvalgtes han fra Göteborg og Bohuslän som konservativt medlem af førstekammer. Siden 1899 er han præsident i kammerretten.

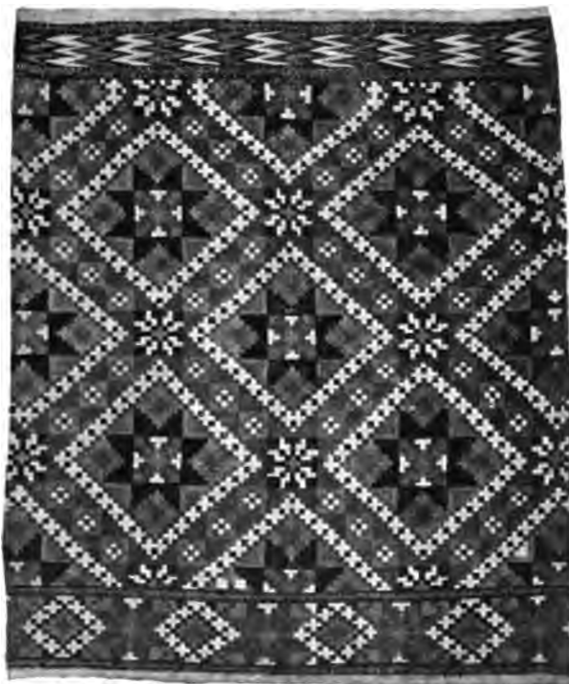
Aakerlauk, pengegræs *(thlaspi arvense)*, et især i sydlige og østlige egne af landet meget udbredt, uanseligt ugræs, lettest kjendeligt ved sine indtil neglstore, runde, flade skulpefrugter. Korsblomstrede *(cruciferæ)*.

Aakersviken (Akersviken), bugt af Mjøsen øst for Hamar.

Aakirkeby, by paa Bornholm, 1195 indb. I A. kirke findes en merkelig sandstensdøbefont med en gotlandsk runeindskrift fra slutn. af 13 aarh.

Aakjær, Jeppe (1866—), d. digter, naturlyriker, besynger i friske og musikalsk seet fortrinlig formede sange, hyppigst skrevne i dialekt. den jydske natur: «Fri felt» (1905); «Rugens sange» (1906). Har ogsaa skrevet fortællinger: «Vredens børn» (1905) og har udg. en omfangsrig samling breve og aktstykker omhandl. St. St. Blichers liv. A.s folkelige lyrik er paavirket af den skotske digter Burns.

Aaklæde, teppe, sengeteppe, den almindelige betegnelse paa vor folkekunsts geometriske vævning. Mønstrene er altid sammensat af større og mindre ruder, stjerner og firkanter i sterke kontrastfarver. De dekorative motiver, der ofte synes at have høi ælde, er dels helt primitive, hvor selve tekniken kan have havt indflydelse paa deres udformning, dels synes middelalderlige motiver med tydelighed at klinge igjennem. Nogen gruppering af materialet med hensyn til mønstre eller efter landsdele er endnu ikke forsøgt. A. har været kjendt over hele landet. I senere tid forarbeides de væsentlig paa Vestlandet, især i Hardanger. Om tekniken se under Vævning.

Aaklæde fra Hardanger.
Udført i sort, hvidt, gult, grønt, rødt; oventil «lynildbord».

Aakre, herred i Stavanger amt, 32 km.² med 2 337 indb., d. e. 74 pr. km.² Herredet, der svarer til Aakre

(t) geistesverwandt — (e) congenial — (f) sympathique. **aandsdannelse** — (t) Geistesbildung f — (e) mental (intellectual) cultivation (culture), discipline of the mind — (f) culture f, instruction f. **aandsevner** — (t) Geistesgaben pl — (e) intellectual powers pl — (f) facultés (f pl) intellectuelles. **aandsfortærende** — (t) geisttötend — (e) stultifying, tiresome — (f) abrutissant, assommant, embêtant. **aandsfraværelse** — (t) Geistesabwesenheit f — (e) absence of mind, abstraction, preoccupation — (f) distraction f. **aandsfraværende** — (t) geistesabwesend, zerstreut — (e) absent-minded — (f) distrait. **aandsfrihed** — (t) Geistesfreiheit f — (e) mental (intellectual) freedom (liberty) — (f) liberté (f) d'esprit. **aandsfrisk** — (t) geistesfrisch, geisteskräftig — (e) of a sound mind — (f) qui a l'esprit sain. **aandsfriskhed** — (t) Geistesfrische f — (e) soundness of mind — (f) santé (f) d'esprit. **aandsnærværelse** — (t) Geistesgegenwart f — (e) presence of mind — (f) présence (f) d'esprit. **aandsnærværende** — (t) gefasst, entschlossen — (e) ready-witted, self-possessed, quick in emergencies — (f) qui a l'esprit présent; résolu. **aandsretning** — (t) Geistesrichtung f — (e) moral tendency — (f) tendance (f) morale. **aandsslegtskab** — (t) Geistesverwandschaft f — (e) congeniality, congenialness — (f) affinité (f) morale. **aandssløv**

sogn under Kopervik prestegjeld, ligger hovedsagelig paa udsiden af Karmøen, hvor man bl. a. har den ganske gode ankerplads Aakrehavn, omgivet af en temmelig tæt bebyggelse (230 indb.). Herredets beboere ernærer sig for en stor del ved fiskeri.

Aakrefjorden, lang, smal fjord, der gaar ind til Fjære i Skaanevik herred, Søndre Bergenhus amt.

Aakvikfjeldet, paa sydvestsiden af øen Dønna, Herø herred, Nordlands amt, med store, interessante huler.

Aal *(anguilla),* fiskeslegt af familien *murænidæ.* Kroppen slangeformig, bagtil sammentrykket fra siderne, huden sterkt slimet og forsynet med meget smaa skjæl, rygfinnen sammenvokset med hale- og analfinnen, ingen bugfinner. Bortseet fra havaalen, der tilhører en anden slegt *(conger),* ansees nu al i Europa forekommende a. som tilhørende én art *(a. vulgaris).* A. lever saavel i havet som i elve og indsjøer og er saavel i den gamle som i den nye verden vidt udbredt over den nordlige halvkugle; endnu i Finmarken forekommer den, dog meget sparsomt, men i de høiarktiske egne mangler den ganske. Udenfor Götaelvens norske tilløb træffes den i Norge ikke i ret stor afstand fra havet eller høit over dettes niveau, undtagelsesvis indtil henholdsvis ca. 100 km. og 500 m. Dette hænger sammen med dens forplantning, idet a. yngler kun i havet og, som det synes, kun paa betydelige dybder. I den første tid efter udklækningen, antagelig 1 aar eller noget mere, har yngelen en fra den voksne a. vidt forskjellig form, idet den er ganske fladtrykt (baandformig); i dette larvestadium ansaaes den tidligere som en egen fiskeslegt *(leptocephalus).* Efter at have antaget almindelig aaleform stiger yngelen om vaaren og sommeren i store masser op i vasdragene og overvinder herunder betydelige fossefald og dambygninger, idet den formaar at klatre opad steile vægge, blot disse er vaade. Den opstigende yngel bestaar dog næsten blot af hunner, idet hannerne og endel hunner i regelen forbliver i sjøen og elvenes nederste del. Efter endel aars ophold i vasdraget vandrer hunaalen i udvokset og kjønsmoden tilstand atter tilhavs, navnlig om høsten i maanemørke uveirsnætter, og fanges derunder mange steder i mængde. Ogsaa i sjøen fiskes en hel del a., dog mindre i Norge end i nabolandene. Hunaalen kan opnaa en vegt af 4 kg. og derover, hanaalen derimod neppe 1/4 kg.

Aalens udvikling fra larve til «glasaal». (Fotograferet af dr. Joh. Schmidt.)

Under udviklingen forandrer larven form; fra at være høi og sammentrykt bliver den lav og rund, men beholder endnu en kort tid sin hvidagtige farve og gjennemskinnelighed («glasaal»).

Aal, en syl, hvormed sætteren fjerner urigtige bogstaver i satsen.

Aal, herred i Buskerud amt, 1154 km.² med 3 311 indb., d. e. 3 pr. km.² Herredet, der svarer til prestegjeldet af samme navn med Aal og Torpe sogne, ligger paa begge sider af Hallingdalselven og udgjør den midtre del af øvre Hallingdal. I Torpe sogn er en gammel, godt bevaret stavkirke, der dog ikke længer benyttes.

Aalam (dansk), gimmerlam (oldn. *ǽr,* akkusativ *á,* hunfaar).

Ålandsøerne (egentlig bare Åland), finsk øgruppe mellem Østersjøen og den Bottniske bugt, 1400 km.² med 20 000 svensktalende indb. Adskilles fra Sverige ved Ålandshavet (det vestlige indløb til den Bottniske bugt). Paa den største af øerne, Fasta Åland, byen Mariehamn og Bomarsunds fæstningsruiner. Sommeren 1906 henlagdes russiske tropper til Å. angivelig for at forhindre indsmugling af vaaben til Finland. Indbyggerne er sterkt optaget med skibsfart. Skibsparter eies af næsten hver eneste bonde.

Aalberg, Ida (nu baronesse Uexkull-Gyllenband) (1858—), finsk skuespillerinde, hvis repertoire fortrinsvis omspænder de tragiske kvinderoller i den dramatiske litteratur. Har vundet sig et navn som fremstillerinde af Ibsenske kvindeskikkelser.

Aalborg, Danmarks fjerdestørste by (31 509 indb.), ligger paa Limfjordens sydl. bred; betydelig skibsfart. Over fjorden fører en pontonbro og en jernbanebro, Danmarks største ingeniørarbeide, bygget for staten 1873—79 af et fransk selskab for 3 mill. kr. I og ved A. store fabriker (cement, klæde, tobak, sprit). A. er sæde for stiftamtmand og biskop, har en katedralskole og er garnisonsby. I A. er norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Kjøbenhavn.

Aalborg amt, Danmark, 2932 km.² med 134 871 indb., er landet n. f. Limfjorden til Gjeraa og fra Kattegat til Rye aa (Kjær herred), Egholm, Livø og «Himmerland», der naar fra Kattegat til Løgstør Bredning og fra Limfjorden til Mariagerfjorden.

Aalborg stift, Danmark, 5243 km.² med 260 056 indb., omfatter Hjørring og Thisted amter og af Aalborg amt sognene i Kjær herred, byerne Nørresundby og Aalborg, Aalborg Budolphi landsogn, Sønder- og Nørre-Trander sogne.

Aalbæk bugt dannes af Kattegat paa Jyllands østkyst mellem Skagen og Fredrikshavn. God ankerplads.

Aalefaring er et af prof. A. Feddersen i Danmark først anvendt og siden af flere benyttet ord til betegnelse af aalyngelen under dens opgang fra havet i vasdragene. Udtrykket er vistnok nærmest tænkt anvendt paa yngel

— (t) geistesschwach, geistesstumpf — (e) idiotic, imbecile, obtuse — (f) hebété, idiot. **aandssløvhed** — (t) Geistesschwäche f, Geistesstumpfheit f — (e) idiocy, imbecility — (f) hébétude f. **aandssvag** — (t) schwach am Geiste — (e) feeble-minded, imbecile — (f) faible d'esprit, imbécile. **aandsvaghed** — (t) Geistesschwäche f — (e) imbecility, weakness of mind — (f) faiblesse (f) d'esprit, imbécillité f. **aandsudvikling** — (t) Geistesentwickelung f — (e) mental development — (f) développement (m) de l'esprit.

aande — (t) Atem m, Hauch m — (e) breath — (f) haleine f. **komme i aande** — (t) in Zug kommen — (e) become warm, warm to one's work — (f) se mettre en haleine. **holde i aande** — (t) in Atem (Gang) halten — (e) keep (one) at it — (f) tenir en haleine. **aandedræt** — (t) Atemzug m, (i sam.-sætn.) Atmung f — (e) breath — (f) respiration f, souffle m. **aandeløs** — (t) atemlos - (e) breathless, out of breath — (f) essouflé, hors d'haleine; (stilhed) profond. **aandenød** — (f) Atemnot f — (e) dyspnoea, difficulty of breathing — (f) difficulté (f) de respirer, suffocation f, asthme m.

aande vb. — (t) atmen — (e) breathe, respire — (f) respirer.

aandelig — (t) geistig, geistlich — (e) intellectual; spiritual, ghostly — (f) spirituel, intellectuel; immatériel, moral.

af ringe størrelse, fra de halvt gjennemsigtige saakaldte «glasaal» af 6 à 7 cm. længde indtil yngel paa 10 à 12 cm.; men en naturlig grænse opad kan ikke paavises, og benævnelsen er derfor anvendelig paa alle under opgang værende størrelsesklasser.

Aalegræs, bændeltang *(zostera)*, slegt af aborgræsfamilien *(potamogetonaceæ)*. Det mest iøinefaldende ved disse vandplanter er de bændelformede blade, som, hvor planten forekommer i rigelig mængde, danner undersjøiske «enge» i havvikerne. Hos os 2 arter, hvoraf *z. marina* med indtil 1 m. lange blade er almindelig.

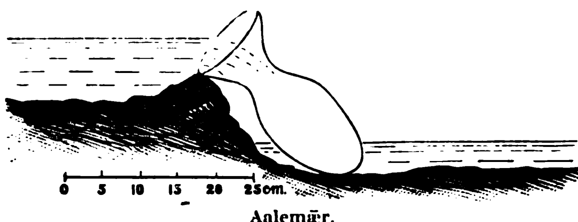
Aalejern, et slags lyster, der specielt er beregnet paa fangst («stangning») af aal.

Aalekiste (a a l e k a r) er den i vore elve oftest anvendte fangstindretning for aal under dens nedgang til havet. Den bestaar af en kasse, hvis side er forsynet med talrige huller eller spalteaabninger, der er saa smaa, at nogenlunde udvokset aal ikke kan gaa igjennem dem. Den opstilles ved et fald i elven, helst ved en brugsrende, der afstænges ved et skraatstillet gitter, ved hvilket der er anbragt en lukket rende, hvorigjennem aalen med strømmen føres ind i kassen, hvorfra vandet undviger gjennem dennes aabninger.

Aalekone *(zoarces viviparus)*, pigfinnefisk af aalelignende udseende med plump forkrop. 300—450 mm. lang. Bugfinnerne ganske smaa, sidder foran de store brystfinner. Ryg-, hale- og gatfinne forenet til en finnebrem. Farven gulbrun eller graagul, lysere paa bugen. Paa siderne mørke flekker. Forekommer rundt hele den Skandinaviske halvøs kyst ved strandbredden ned til 20 m.s dybde. Føder levende unger. Uden økonomisk betydning.

Aalemoder, se A a l e k o n e.

Aalemær er en især i det sydvestlige Norge til fangst af aal ved lave fald i elvene anvendt indretning, hvis form, størrelse og opstilling sees af figuren. Den gjøres af fletverk; dog er partiet nærmest mundingen stundom

Aalemær.

gjort af finmasket garn for at give vandet friere gjennemløb. Foruden aal fanges i a. ogsaa anden nedgaaende fisk, og redskabet kan derved paa sine steder blive fordærveligt for den udvandrende laksyngel.

Aalen *[āl-]*, by i Württemberg ved elven Kocher. 9 000 indb. Jernverker i nærheden.

Aalen, herred i Søndre Trondhjems amt, 697 km.² med 2 039 indb., d. e. 3 pr. km.² Herredet, der svarer til Aalen sogn under Holtaalen prestegjeld, ligger paa begge sider af Gula (Gulelven). Inden herredet er mange gruber, blandt hvilke kan nævnes den høitliggende Kjøli grube (svovlkis), som man i de sidste aar har drevet med stor styrke.

Aalepadde, en fiskepaddeslegt *(amphiuma)*, med aaleagtigt, ca. 1 m. langt legeme, 2 par rudimentære ben og svømmehale. Den aander ved lunger, men beholder hele livet en aaben gjellespalte. Det sydlige Nordamerikas stillestaaende ferskvande.

Aalestranden, store trælasttomter med dampsag, høvleri m. v. lidt vest for Fredrikstad, Onsø herred, Smaalenenes amt. 367 indb.

Aalesunds omegn.

Aalesund, kjøbstad i Romsdals amt, med 11 777 indb., ligger ude ved kysten nord for Aspevaagen paa Nørvøen og Aspøen. Disse øer adskilles ved det meget trange sund, Aalesundet, hvorover fører bro, der forener begge de bydele, som i daglig tale kaldes «udom» og «indom» sundet. A. havde med sin gode, men lille havn forlængst afløst det i middelalderen kjendte, nærliggende handelssted Borgund, da den i 1824 først blev ladested og siden i 1848 kjøbstad. Byens egentlige betydning som eksport- og handelsby daterer sig fra sidste menneskealder og staar i forbindelse med udviklingen af det rationelle havfiske udenfor Søndmørskysten, som har gjort A. til hjemstavn for en fiskerflaade af seil-, motor- og dampbaade, hvis nuværende værdi kan sættes til henved 3 mill. kr. Den 23 januar 1904 brændte den gamle, meget uregelmæssige og saa godt som udelukkende af træbygninger bestaaende by næsten fuldstændig af; men allerede nu (1906) er imidlertid byen for en stor del gjenopbygget efter en regelmæssig plan.

Aalesunds byvaaben.
Baaden med seil og mandskab, bølgelinjerne og fiskene sølv; bunden rød, kronen guld.

---

aandig — (t) geistig — (e) spiritual, spirituous — (f) spirituel.

aann — (t) Saatzeit f, Heuernte f — (e) season — (f) temps (m) des grands travaux.

aar — (t) Jahr n — (e) year — (f) an m, année f. **aarbøger** — (t) Jahrbücher pl. — (e) annals pl — (f) annales f pl. **aargang** — (t) Jahrgang m — (e) year's course, annual series (set) — (f) année f. Se ogsaa aaring, aarvei. **aarhundrede** — (t) Jahrhundert n — (e) century — (f) siècle m. **aarti** — (t) Jahrzehnt n — (e) decennary — (f) dizaine (f) d'années. **aartusen** — (t) Jahrtausend n — (e) millennium — (f) millier (m) d'années; millenaire m. **aarvei** — (t) Ertrag (m) eines Jahres — (e) crop of a year — (f) récolte (f) d'une année. **i aarevis** — (t) jahrelang — (e) for years — (f) pendant des années (entières). **aarsberetning** — (t) Jahresbericht m — (e) annual report — (f) compte (m) rendu annuel; annuaire m. **aarsdag** — (t) Jahrestag m — (e) anniversary — (f) (jour) anniversaire m. **aarsfest** — (t) Jahresfest n, Jahresfeier f — (e) annual festival — (f) fête (f) anniversaire. **aarsskifte** — (t) Jahreswechsel m — (e) return of the year, new year — (f) renouvellement (m) de l'année. **aarstal** — (t) Jahreszahl f — (e) year, date — (f) date f. **aarstid** — (t) Jahreszeit f — (e) time of the year, season — (f) saison f.

aare I — (t) Ader f — (e) vein;

AALESUND

AALESUND

100 200 300 m.

1. = Aalesunds höiere skole
2. = Post- og telegrafkontor
3. = Telefonstation
4. = Elektricitetsverk
5. = Raadhus og fængsel
6. = Bedehus
7. = Metodistkirke
8. = Toldbod

BYEN SEET FRA AKSLA

Hele det centrale strøg af byen bestaar nu udelukkende af murbygninger, blandt hvilke der findes flere smukke og stilfulde. Den nævnte brand fremkaldte en storartet offervillighed i mange lande; men særlig fremtrædende var den hjælp, som paa keiser Wilhelm II's initiativ sendtes fra Tyskland, hvorfor ogsaa en af byens hovedgader nu er opkaldt efter ham. Aalesund har høiere almenskole (sprogl.-hist. linje) og andre skoler, flere banker (afdeling af Norges bank) og staar i livlig forbindelse med udenverdenen gjennem en hel del lokalbaade, rutegaaende kystbaade og udenlandsbaade. A. har stortingsrepræsentant sammen med Molde.

Aaleøgler, en uddød krybdyrfamilie *(dolichosauria)* fra kridtperioden med meget langstrakt krop og hale. De havde lemmer og to sammenvoksede bækkenhvirvler.

Aalfjorden, en i sydlig retning gaaende arm af Bømmelfjorden, Søndre Bergenhus amt.

Aalfoten fjord, en mod sydvest gaaende arm af Nordfjorden i Nordre Bergenhus amt. Noget i syd ligger det ganske store og høitliggende sneparti Aalfotbræen.

Aalgaards uldvarefabriker paa Jæderen ved Figgja's (Figgenelvens) udløb af Edlandsvandet i Gjesdal herred er stiftet 1870 af farver Ole Nielsen, oprindelig som et leiespinderi. 522 indb. Efterat forretningen i 1874 var gaaet over til et aktieselskab med en kapital paa 60 000 kr. à 200 kr. pr. aktie, optog Aalgaard i løbet af 1875/76 tanken om at lave vadmel og drestøier paa haandstole og bragte den til udførelse paa en maade, som straks vakte opmerksomhed for det saakaldte «jædervadmel» eller «maalstrævtøi», som det ogsaa kaldtes. I 1893 indkjøbtes Figgen co.s uldspinderi, væveri og trikotagefabrik i Høiland pr. Sandnes, som i 1889 var anlagt af farver O. Nielsen m. fl.

Aalholm, Nils Matthias (1811—94), n. skolemand (Arendal), har udgivet en række franske og tyske lærebøger, ordsamlinger, parlører og grammatiker. Skrev i 1838—47 under pseudonymet Theodor Reginald 3 bind «Norske noveller», som hørte til samtidens mest yndede skjønlitteratur, men har nu knapt nok litteraturhistorisk interesse. To samlinger smaafortællinger: «Fra hverdagslivet» og «Fra land og strand», som udkom 1884—86 under forfattermerket Senex, skyldes ogsaa A.

Aalhus, se Jølster.

Aali pasha, Mehemed Emin (1815—71), tyrk. statsmand, kom 1840 ind i udenrigsministeriet og var 1841—44 gesandt i London. Derefter var han indtil 1853 den ledende i det tyrkiske udenrigsministerium, i de sidste aar tillige storvizir. 1855 deltog han i konferencen i Wien og var 1856 Tyrkiets tillidsmand paa Pariserkongressen. I slutten af s. a. trak han sig tilbage til privatlivet, men kom i 1858 atter med i det offentlige liv og var gjentagne gange saavel storvizir som udenrigsminister. I sidstnævnte egenskab gik hans politik stadig ud paa en energisk hævdelse af Tyrkiets suverænitet specielt overfor dets lydlande, medens hans navn i Tyrkiets indre politik er knyttet til hans bestræbelser (1856) for indførelse af vesteuropæiske statsformer og mere tolerante religiøse bestemmelser.

Aall. En familietradition vil vide, at familien skriver sig fra Aal sogn i Ribe amt, Jylland, men dens ældste kjendte norske medlem var født i London i begyndelsen af det 18 aarh. og døde som trælasthandler i Porsgrund 1784. Hans søn Nicolai Benjamin A. (1739—98) var kjøbmand og eier af Ulefoss gods. Hans sønner var nedennævnte Jacob, Jørgen og Nils A.

Aall, Anathon (1867—), n. filosof, cand. teol. 1892, tog 1896 doktorgraden med afhandlingen «Logosideen inden den græske philosophi». Høsten 1898 deltog han i konkurrancen om et professorat i kirkehistorie ved universitetet, men censurkomiteen betegnede hans teologiske standpunkt som yderliggaaende radikalt. Han er nu privatdocent i filosofi ved universitetet i Halle. Skrifter: «Vort sjælelige og ethiske liv» (1900); «Glaube» (1901); «Macht und Pflicht» (1902) etc. Høsten 1905 holdt han ved Kjøbenhavns universitet en serie forelæsninger over Henrik Ibsen.

Aall, Hans Jacob (1869—), sønnesøn af nedennævnte Nils A., tog i 1894 initiativet til grundlæggelsen af Norsk folkemuseum, som han siden har bestyret.

Aall, Hans Jørgen Christian (1806—94), n. politiker og embedsmand, søn af nedennævnte Jacob A. Efter hurtig at have gjennemløbet den juridiske embedsbane blev han 1846 amtmand i Bratsberg, hvor han udfoldede en initiativrig administrativ virksomhed. Navnlig er her hans navn knyttet til anlægget af Skien—Bandak-kanalen. Han var stortingsrepræsentant fra Bergen 1842 og 1845 (præsident i odelstinget), fra Bratsberg paa de fleste ting mellem 1851 og 1869, og da stedse stortingspræsident; desuden medlem af en mængde komiteer, bl. a. adressekomiteerne af 1851 og 1860. Da han 1877 tog afsked fra sit embede, bevilgede stortinget ham enstemmig og uden debat «i anerkjendelse af hans fortjenester af fædrelandet» en nationalbelønning stor 6 000 kr. aarlig.

Aall, Jacob (1773—1844), n. industridrivende og politiker, en af vor forfatnings grundlæggere, tilbragte sin ungdom i Danmark, hvor han studerede til prest. I 1795 tog han sin teologiske embedseksamen med udmerkelse. Efter sin egen mening lidet skikket for den geistlige gjerning kastede han sig over naturvidenskaberne, navnlig bergkyndighed, og kjøbte 1799 for 170 000 rdl. dansk courant Nes jernverk i Holt, Nedenes, mellem Arendal og Tvedestrand. Her satte han efterhaanden igang en omfattende industriel virksomhed med blik for stadig at indføre forbedrede metoder. For sine arbeidere var han som en far, og han blev en velgjører for befolkningen i vid omkreds, da krigen brød ud 1807; hans haand var aaben for alle gode formaal, saaledes skjænkede han 20 000 rdl. til oprettelsen af vort universitet. Ikke mindre betydningsfuld var hans medvirken til landets politiske gjenreisning. I 1814 mødte han som repræsentant for Nedenes ved rigsforsamlingen paa Eidsvold, hvor

Jacob Aall.

(i bergv. ogs.) lode; (i træ) grain — (f) veine f; (i bergv.) filon m. **aarebetændelse** — (t) Aderentzündung, Venenentzündung f — (e) phlebitis — (f) phlébite f. **aareknude** — (t) Krampfader f — (e) varix, varicose vein, aneurism — (f) varice f. **aarelade** — (t) (zur) Ader lassen — (e) let blood — (f) saigner. **aareladning** — (t) Aderlass m — (e) blood-letting — (f) saignée f. **aaresvulst** — (t) Krampfadergeschwür n — (e) thrumbus, (pulsaare-) aneurism — (f) tumeur f.

aare II — (t) Ruder n, Riemen m — (e) oar — (f) rame f, aviron m. **aareblad** — (t) Ruderblatt, Riemenblatt n — (e) oar-blade, wash of an oar — (f) pale f. **aaretag** — (t) Ruderzug m — (e) stroke — (f) coup (m) de rame. **aaretol** — (t) Rudernagel m, Dullen m, Dolle f — (e) row-pin, thole(-pin) — (f) tolet m.

aaret — (t) aderig, åderig — (e) veined, veiny — (f) veiné, marbré.

aarfugl — (t) Birkhuhn, Auerhuhn n — (e) heath-cock, black game (grouse) — (f) coq m, poule (f) de bouleau.

aaring — (t) Jahr n — (e) year, season; crop, growth, vintage — (f) année f.

aarle — (t) früh — (e) early — (f) de grand matin.

aarlig — (t) jährlich — (e) annual, yearly — (f) annuel.

aarsag — (t) Ursache f, Grund m — (e) cause — (f) cause f, sujet m, raison f. **ingen aarsag!** —

han som medlem af konstitutionskomiteen tog fremtrædende del i grundlovens udarbeidelse og, «i den overbevisning, at fædrelandets vel fordrede dette offer», i oprettelsen af den svensk-norske union. Han undslog sig for at indtræde i den nye regjering, men mødte fra sit amt paa de fleste storting mellem 1815 og 1830. A. var tillige en flittig pennens mand. Hans hovedverk: «Erindringer som bidrag til Norges historie 1800—15», (3 bd., 1844—45, ny udg. ved rigsarkivar Chr. Lange 1859), er et kildeskrift af stor betydning. 1832—36 udgav han et hefteskrift: «Nutid og fortid», navnlig af nationaløkonomisk indhold, og 1838—39 oversatte han «Snorre Sturlassons kongesagaer», som han udgav i en god oversættelse, sproglig interessant og særdeles smukt udstyret.

Aall, J ø r g e n (1771—1833), n. forretningsmand og politiker, var 1814 medlem af rigsforsamlingen, hvor han skrev en dagbog, der foreligger trykt i Y. Nielsen's «Bidrag til Norges historie i 1814», og repræsenterede 1814—16 sin fødeby Porsgrund paa stortinget.

Aall, N i l s (1769—1854), n. statsmand og godseier, blev 2 mars 1814 af prinsregenten udnævnt til regjeringsraad og chef for handels- og tolddepartementet samt medlem af overproviderings-kommissionen. Efter at være udnævnt til statsraad 19 mai s. a. blev han medio juni, sammen med sorenskriver Christie og konsul Rosenkilde, sendt til England for at forhandle om opretholdelsen af Norges selvstændighed, en mission, der mislykkedes, som uforenelig med det britiske kabinets politik. 14 august s. a. underskrev han sammen med statsraad Jonas Collett konventionen til Moss. 28 november s. a. gik han af som statsraad, men mødte 1815—16 paa stortinget, hvor han valgtes til præsident i lagtinget. Han trak sig tilbage fra det politiske liv, for helt at ofre sig for sine interesser som eier af Ulefoss jernverk og en betydelig forretningsvirksomhed.

Aalreken, «Ulriken» (652 m.), bekjendt fjeld med storartet udsigt i nærheden af Bergen.

Aalrekstad, se A a r s t a d.

Aalst *[āl-],* se A e l s t.

Aalvikfoss (Bjølvefoss), stort, smukt vandfald i nærheden af dampskibsanløbsstedet Aalvik paa nordvestsiden af Hardangerfjorden.

Åmål, by paa Dal i Sverige, paa vestkysten af Vänern, som her kaldes Dalbosjön, 3 500 indb.

Aamand (omtrent d. s. s. nøk), væsen, der ifølge dansk folketro bor i aaer og med bestemte mellemrum kræver «offer», d. e. menneskeliv. Faar han ikke det, gjør han ulykker, idet aaen da gaar over sine bredder.

Aamdals kobberverk i Mo herred, Bratsberg amt. 326 indb. Verket, som ligger i en egn med grubetradition helt fra midten af det 16 aarh., har i løbet af de sidste 3 aarhundreder øftere været nedlagt og atter gjenoptaget. Siden 1857 har det dog været i konstant drift, men har flere gange været dels paa norske dels paa engelske hænder. I 1903 blev det indkjøbt af Skafsaa herredstyre, som i 1904 solgte det til et amerikansk selskab.

Aame, kaalmark, stor og lodden larve.

Aamli, herred i Nedenes amt, 1 182 km.² med 2 788 indb., d. e. 2.5 pr. km.² Herredet, der svarer til Aamli prestegjeld med Aamli, Gjevedal og Lille Topdal sogne, ligger temmelig langt inde i landet, dels omkring Nidelvens dalføre og en dertil stødende sidedal (Gjevedal), dels ogsaa omkring Topdalselvens dalføre. Der er under arbeide en jernbane fra Arendal til Aamli (ca. 58 km.), fra hvilken en privat sidebane skal føre ned til Grimstad.

Aamlifoss, vandfald (12 m.) i Topdalselven straks nedenfor udløbet af Herefossfjorden, Herefoss herred, Nedenes amt.

Aamnesøen, en 28 km.² stor ø med temmelig høie fjelde i Melø herred, Nordlands amt. 279 indb.

Aamot (d. e. det sted, hvor to elve mødes), herred i Hedemarkens amt, 1 325 km.² med 3 408 indb., d. e. 2.7 pr. km.² Herredet, der svarer til Aamot prestegjeld med Aamot og Nordre Osen sogne, ligger i Østerdalen omkring elvene Glommen og Rena med Osa. Aamot er en af Østerdalens bedste skogbygder.

Aamot, jernbanestation, se M o d u m.

Aamotfoss, vandfald (3.3 m.) i (Gudbrandsdals-)Laagens bielv Sjoa, lidt ovenfor sammenstødet med hovedelven, Nordre Fron herred, Kristians amt.

Aan buespænder, n. sagnhelt fra Ravnista (Ramsta) ved Njardey (Nærø i Namdalen), omtales af Saxo og i en egen, eventyrlig saga («Áns saga bogsveigis»), nedskrevet paa Island i det 14 aarh.

Aand. Grundbetydningen af ordet er aandedræt. Ofte findes a. brugt i samme betydning som s j æ l og betegner da bevidsthedslivets usynlige og ustoflige bærer, der har evne til at fornemme, føle og ville. Ofte betragtes a. ogsaa som eneste bærer af bevidsthedslivet. Sjælen synker da ned til at betegne «livet», det organiske liv, som ogsaa dyrene er i besiddelse af. Aanden er derimod menneskets særeie. Den ansees at være udødelig og at fortsætte sit liv, naar den, ved døden, forlader menneskelegemet. Aander kaldes derfor de afdøde.

Aandalsnes (Nes), strandsted og bekjendt turiststation ved Raumas udløb i Romsdalsfjorden, Grytten prestegjeld, Romsdals amt. 167 indb.

Aande er det almindelige navn paa den udaandede luft, se A a n d e d r æ t.

Aandedræt (respiration — hos mennesket) er den virksomhed, hvorved organismen gjennem lungerne optager surstof fra luften og afgiver kulsyre. Ved i n d a a n d i n g e n sammentrækkes musklerne paa brystkassen og i mellemgulvet; herved udvides brystkassen, lufttrykket bliver mindre, hvorfor luften udenfra trænger ind gjennem struben, luftrøret og ud i luftrørsgrenene. Disse ender i smaa blærer, luftrørsblærer, alveoler, omkring hvilke der findes et net af fine blodkar, førende det kulsyreholdige («venøse») blod, som er kommet tilbage fra legemet. Her afgiver det mørke blod kulsyre og optager surstof og gaar som friskt, lyserødt («arterielt») blod til hjertet. Den kulsyreholdige luft u d a a n d e s, dels ved at brystkassens vægge falder tilbage, dels ved at mellemgulvet slappes og trykkes opad, hvorved rummet formindskes, og luften presses ud af lungerne. A. foregaar under almindelige forhold uvilkaarlig, udgaaende fra a.centret i den forlængede marv. Normalt sker bevægelsen ca. 18 gange i minuttet hos voksne, ca. 40 gange hos børn. Under sygdomme i lungerne og hjertet, under feber, ved sindsbevægelser o. a. foregaar a.bevægelserne hurtigere. Hos mænd er det især mellemgulvet og den nederste del af brystkassen, som deltager i bevægelsen, hos kvinder er det navnlig de øverste ribben,

---

Ⓣ bitte recht sehr! — Ⓔ no matter, all right, no thanks required! — Ⓕ pas de quoi!

aarvaagen — Ⓣ wachsam — Ⓔ vigilant, wakeful, watchful; on the alert — Ⓕ vigilant, alerte.

aas — Ⓣ Bergrücken m, Firste f; Grundbalken m; Achse f — Ⓔ (mountain) ridge, axle; beam — Ⓕ croupe f, (paa plog) age m, flèche f, haie f.

Aas Ⓣ n, aadsel; agn, aate.

aasen Ⓣ sætte agn paa, ægne.

Aasung Ⓣ f, havning, græsning; havn, beite.

aasted — Ⓣ Thatort m — Ⓔ the place of perpetration, the spot in question — Ⓕ les lieux m pl.

aasyn se ansigt.

aate — Ⓣ Köder m, Lockspeise f — Ⓔ bait, lure, carcass — Ⓕ appât m, pâture f.

ab Ⓣ af, fra.

aback Ⓔ bak (sjøudtryk).

abaisser Ⓕ sænke, heise ned; gjøre lavere; fornedre, ydmyge.

abalienate Ⓔ afhænde.

abändern Ⓣ forandre, berigtige; underkjende.

abandon Ⓔ, **abandonner** Ⓕ opgive, voldgive, overlade; prisgive; svigte, forlade.

abandon Ⓕ m, afstaaelse, overgivelse; utvungenhed; opgivelse.

abandonment Ⓔ, **abandonnement** Ⓕ m, afstaaelse, opgivelse; forladthed; Ⓕ ogs. udsvævende liv.

Abart Ⓣ f, afart, varietet.

abase Ⓔ fornedre, ydmyge.

som løftes. A. b e s v æ r, a a n d e n ø d. *(dyspnoë)* fremkommer, naar blodet i lungerne ikke optager tilstrækkeligt surstof. Aarsagen kan være mangelfuld lufttilstrømning ved lidelser i struben, i luftrøret, i lungerne eller i lungehinden. Ogsaa hjertesygdomme, hvor blodcirkulationen er mangelfuld, kan ofte være aarsagen; sjelden ophold i surstoffattig luft («fjeldsyge»). Ved luftens bevægelse gjennem luftrørsgrenene fremkaldes en lyd, a a n d e l y d, som kan høres, naar man lægger øret til brystvæggen eller hører gjennem et hørerør (stethoskop). Denne lyd forandres let ved sygelige forandringer i lungerne og paa forskjellig maade ved forskjellige sygdomme, saaledes at man i a.lydens karakter har et hjælpemiddel til at skjelne sygdommene fra hverandre. Af a. o r g a n e r n e s s y g d o m m e skal de alm. forekommende nævnes her, idet der iøvrigt henvises til de enkelte artikler om disse ord: snue, akut og kronisk, strubebetændelse *(laryngitis)*, luftrørsbetændelse *(tracheitis)*, «slim paa lungerne» *(bronchitis)*, kighoste *(tussis convulsiva)*, astma, emfysem, lungebetændelse *(pneumonia)*, lungetuberkulose, lungehindebetændelse *(pleuritis)*. — A. bestaar ogsaa hos planterne i surstofoptagelse og kulsyreudskillelse. Processen foregaar uafbrudt og i alle plantens dele. For planternes vedk. først paavist af Ingen-Houss (1786) og Saussure (1804), efterat dog italieneren Malpighi (1687) og svensken Scheele (1777) allerede havde opdaget luftens nødvendighed for frøenes spiring.

Aandedrætskure. Visse lungesygdomme behandles ved ind- og udaanding i fortættet eller fortyndet luft, enten i dertil indrettede rum, pneumatiske kabinetter («klokken»), eller ved hjælp af mindre apparater. Til a. henføres ogsaa ophold paa fjeldet, hvor det dog neppe er luftens fortynding, som er det væsentligste, men de forandrede klimatiske forhold, som temperatur, fugtighed, vindstille o. a.

Aandedrætsorganer. Mange lavere dyr (protozoer, polypdyr, mange krebse og orme med tynd hud) har ingen særskilte a., men aander med hele legemets overflade, idet det surstof, som findes i vandet eller luften, optages ved endosmose gjennem huden og trænger videre ind i legemet, ligesom kulsyren afgives ad samme vei (h u d r e s p i r a t i o n). Hos de dyr, som har et karsystem, spiller dette en vigtig rolle under respirationen, idet blodet i hudkarrene optager surstoffet og fører dette rundt til legemets forskjellige dele, hvorfra igjen kulsyren føres ud til huden. Ogsaa tarmkanalen spiller en vigtig rolle hos de lavere flercellede dyr under aandingen, idet der altid med føden nedsvælges noget luft el. luftholdigt vand, hvis surstof under fødens vandring gjennem tarmkanalen optages af denne (t a r m r e s p i r a t i o n). Er organismens surstofbehov betydeligt, findes altid særegne a., gjeller for aanding i vandet, lunger og trachéer for luftaanding, samtidig som dog huden og tarmkanalen vedbliver at fungere som hjælpeorganer af større eller mindre betydning. G j e l l e r n e (s. d.) er tyndvæggede, ofte pladeformige, sterkt forgrenede el. foldede vedhæng, som har stor overflade og er rigelig forsynet med blodkar. De sidder enten frit paa legemets overflade paa saadanne steder, som let kommer i berøring med friskt vand (mange snegle og orme), el. er indesluttet i særskilte hulheder (gjellehuler), gjennem hvilke der ved særlige indretninger er sørget for, at der stadig passerer en vandstrøm (mange høiere krebsdyr, skjæl, fiske). L u n g e r n e er tyndvæggede sækformige el. træformig forgrenede indposninger, som ved aabninger (ofte kanaler) staar i forbindelse med overfladen. I lungernes væg findes ligesom i gjellerne et fint karnet. En eiendommelig slags a. er de hos insekterne forekommende t r a c h é e r, et system af luftfyldte rør, som omspinder og gjennemtrænger organerne og ved flere aabninger (aandehuller) staar i forbindelse med omverdenen. Se forøvrigt de særskilte artikler.

Aandenød, se A a n d e d r æ t.

Aander, se A n d o r.

Aandssvageskole, se A b n o r m s k o l e v æ s e n.

Aandssvaghed kaldes den medfødte ringe udvikling af de aandelige evner samt den i barndommen opstaaede svækkelse af disse.

Aandssvækkelse kaldes i modsætning til aandssvaghed den senere i livet opstaaede svækkelse af de aandelige evner. Den kan opstaa efter eller i tilslutning til en række forskjellige sygdomme f. eks. alkoholisme, morfinisme og de forskjellige sindssygdomme samt optræder som regel i alderdommen.

Ångermanelv, i Sverige, udspringer i Norge, i det sydøstlige Helgeland, løber gjennem Åsele Lapmark og Ångermanland og munder ud i den Bottniske bugt mellem flere øer nord for Hernösand. Fra Nyland (ca. 40 km. ovenfor mundingen) er den bred som en fjord og seilbar endnu længere op (til Sollefteå, 48 km. ovenfor Nyland). Fra Norge kommer ogsaa dens sydligste kildeelv, Faxeelven.

Ångermanland, et af de vakreste landskaber i Sverige, ved den Bottniske bugt, 20 952 km.² med 150 000 indb., er et skogklædt bjergland, gjennemskaaret af en mængde elve med sjøer og fosser. Flere af Sveriges største sagbrug (Kramfors o. a.). Med byerne Hernösand og Örnsköldsvik samt handelsstedet («kyrkbyn») Sollefteå. Stor eksport af trælast.

Ångström, A n d e r s J o n a s (1814—74), sv. fysiker, var 1843—58 astronomisk observator og fra 1858 til sin død professor i fysik i Upsala. Arbeidede med varmeledning og fornemmelig spektralanalyse. Klassisk er hans bestemmelse af bølgelængderne for de Fraunhoferske linjer i solspektret. I 1872 tildelte det engelske «Royal society» ham den Rumfordske medalje, som tidligere ikke var tildelt nogen svenske.

Ångström, K n u t J o h a n (1857—), søn af A. J. Å., er siden 1896 professor i fysik ved Upsala universitet.

Aann el. o n n, om arbeide med jorden vaar, sommer og høst (oldn. *ǫnn*).

Aanrud, H a n s (1863—), n. forfatter, er født paa gaarden Aanrud i Vestre Gausdal. Han blev student i 1882. Med den lunefulde humoreske «Hvordan Vorherre fik høet til Asmund Bergemellen» (trykt i «Nyt tidsskrift», 1887) debuterede han som forfatter. I 1891 udsendte han sit første bind fortællinger. Aaret efter fulgte et nyt under titelen «Fra Svipop til Venaasen», 1896 «En vinternat og andre fortællinger» og 1901 «Seminaristen og andre fortællinger». Samtlige disse skildringer og berettelser foreligger nu i en smuk tobinds udgave (1905). Desuden kom der i 1896 en samling fortællinger for store og smaa: «Storkarer»

---

abash ⓔ beskjæmme, gjøre forlegen.
abasourdi ⓕ bedøvet, fortumlet; tummelumsk.
abat ⓕ m, styrtregn; slagteaffald.
abâtardir ⓕ forringe, fordærve.
s'abâtardir ⓕ udarte, vanslegte.
abate ⓔ formindske; slaa af paa prisen; bedage sig.
abat-jour ⓕ m, skraavindu; lampeskjerm.
abattage ⓕ m, fældning, skoghugst; nedslagtning; gjennemhegling. **abattage en carêne, quille** ⓕ kjølhaling.
abattement ⓕ m, mismodighed; mathed.
abattre ⓕ slaa til jorden; nedslaa, ydmyge; falde af, seile for vinden.
abbacy ⓔ abbedværdighed.
abbatial ⓕ abbed(s)-.
abbaye ⓕ f, abbedi.
abbé ⓕ m, abbed.
abbed — ⓣ Abt m — ⓔ abbot — ⓕ abbé m.
abbedisse — ⓣ Äbtissin f — ⓔ abbess — ⓕ abbesse f.
abbedi — ⓣ Abtei f — ⓔ abbey — ⓕ abbaye f.
abberufen ⓣ tilbagekalde; bortkalde.
abbess ⓔ, **abbesse** ⓕ f, abbedisse.
abbey ⓔ abbedi; klosterkirke.
abbinden ⓣ løse; afvænne.
Abbitte ⓣ f, afbigt.
abbot ⓔ abbed.
abbrennen ⓣ afbrænde; svide.
abbreviate ⓔ forkorte.

og i 1903 den yndefulde idyl «Sidsel Sidsærk». Aanruds fortællinger hører til det bedste og betydeligste, som den yngre norske digtning har ydet paa bondelivsskildringens omraade. De er lige fortrinlige fra indholdets som fra formens side. Fælles for dem alle er en lys, godmodig humor og et spillende friskt lune. Men at A. ogsaa kan behandle tragiske motiver, viser den mesterlige novelle «En vinternat». Som noget særlig udmerket hos A. bør fremhæves hans fine, lyrisk beaandede naturskildringer. Ogsaa som dramatiker indtager A. en høi rang i den yngre norske litteratur. «Storken» (1895) er en af vore faa helt gjennemførte og vellykkede komedier, et med Holbergsk skalkagtighed og satire aftegnet virkelighedsbillede fra det folkelige Kristiania. Ringere af værd og virkning er «Høit tilhest» (1901), enslags fortsættelse af «Storken». I den nylig (april 1906) udkomne lille komedie «Hanen», hvis naive form er laant fra folkeeventyret, polemiserer A. paa sin lune, stilfærdige maade mod den teologiske rettroenhed. Foruden som skjønlitterær forfatter har A. udfoldet adskillig virksomhed som teater- og litteraturkritiker. 1899—1900 var A. teaterchef i Bergen.

Fot. af L. Forbech.

Hans Aanrud.

Aanuglen, liden ø med rig vegetation yderst i Kvinnherredfjorden, Tysnes herred, Søndre Bergenhus amt.

Aar, det tidsrum, i hvilket jorden fuldender sit løb om solen. Det s i d e r i s k e a. er det uforanderlige tidsrum af 365 dage 6 timer 9 min. 11 sek., som solen bruger for at vende tilbage til samme fiksstjerne. Det t r o p i s k e a., efter hvis udløb samme længde af dagene, samme aarstider og andre heraf afhængige naturforhold kommer igjen, er tidsrummet mellem to paa hinanden følgende foraarsjevndøgn; dets længde er underkastet smaa, langsomme variationer om middelværdien 365 d. 5 t. 48 m. 45 s. = 365.2422 middelsoldøgn, jfr. K a l e n d e r. Ved m a a n e a a r forstaaes 12 maaneskifter, der udgjør 354 d. 8 t. 48 m. 35 s.

Aar og dag betyder i retssproget et tidsrum af et aar og seks uger (N. L. 5—2—4). Denne frist benyttes væsentlig ved skifterettens indkaldelse af fraværende arvinger.

Aar el. A a r e *[ār-]*, fr. Arole, en af de største elve i Schweiz, udspringer paa Berneralperne, løber i stryk og fosser gjennem Haslidalen, saa gjennem Bréenzer- og Thuner-sjøerne, optager Reuss og Limmat m. fl. tilløb og falder i Rhinen ved landsbyen Koblenz i Aargau.

Aarau *[árau]*, hovedstaden i kanton Aargau i Schweiz ved Aar, 8 000 indb. Silke- og bomuldsvæverier, kanon- og klokkestøberier, fabrikation af fysikalske instrumenter (bestiker).

Aarbuk *(leuciscus cephalus)*, karpefisk, 300—400 mm. lang. Forekommer i Norge kun i Glommens sydligste del, i Vormen samt i brakvandet mellem Fredrikstad og Fredrikshald. Almindelig i Syd- og Mellemeuropa. Uden økonomisk betydning.

Aarburg *[år-]*, by i kanton Aargau ved Aar, 2 300 indb.

Aarbøger, se A n n a l e r.

Aardal, herred i Stavanger amt, 505 km.² med 819 indb., d. e. 1.8 pr. km.² Herredet, der svarer til Aardal sogn under Hjelmeland prestegjeld, ligger indenfor Boknfjordens lille arm Aardalsfjorden og omfatter den midtre del af halvøen mellem Jøsenfjorden og Lysefjorden. Aardal gjennemstrømmes fra øst til vest af Aardalselven eller Storaaen, der danner Hiafossen, som regnes for Ryfylkes betydeligste vandfald.

Aardal, herred i Nordre Bergenhus amt, 995 km.² med 1 301 indb., d. e. 1.4 pr. km.² Herredet, der svarer til Aardal prestegjeld og sogn, ligger indenfor Sognefjordens østligste arm, Aardalsfjorden, og strækker sig op til Horungerne og indsjøen Tyin, altsaa til den vestlige del af Jotunheimen. Herredet gjennemstrømmes af Aardøla og Utlaelven (Vettiselven), hvilke, efter at have forenet sig, danner Aardalsvandet, som derpaa gjennem en kort elv falder ud i Aardalsfjorden, en arm af Sognefj.

Aardals kobberverk, nu nedlagte kobbergruber nordvest for Aardalsvandet i Aardal herred, Nordre Bergenhus amt.

Aardalsfjorden, en af Sæterdalsvasdraget (Otra) dannet indsjø, der i sin nordlige del kaldes Byglandsfjorden. Ved Aardalsfjordens sydende ligger Sætersdalsbanens nordligste station, Byglandsfjord. (Se ogsaa A a r d a l h e r r e d, Nordre Bergenhus amt.)

Aare (anatomisk), blodkar, puls- og blodaare, se M e n n e s k e t s a n a t o m i. A.b e t æ n d e l s e *(phlebitis)* er en sygdom i blodaarerne (venerne). Aarsagen er oftest en infektion. Den angrebne blodaare føles som en øm, haard streng. Blodet i den løber sammen (koagulerer), hvorved blodcirkulationen hindres. Aarebt. træffes ret hyppig som komplikation til barselfeber og andre infektionssygdomme, men kan ogsaa skyldes benbrud, saar, svulster o. l. Den har sedvanlig sit sæde i læggens el. laarets blodaarer. Er en større blodaaregren angrebet, hovner benet op, undertiden meget betydelig, paa grund af ansamling af en vandig vædske i bindevævet under huden (ødem). Ofte er der sterke smerter paa grund af spændingen. Undertiden løsner en del af blodkoaglet sig og gaar over i blodstrømmen, op til hjertet og ud i lungerne («blodprop»). Behandlingen er streng ro, fugtige omslag og tildels forhøiet, skraat leie af benet. A.b r o k *(varicocele)* er en udvidning af de blodaarer, som findes i pungen langs sædstrengen. Det føles som halvbløde, snoede strenge («regnorm») og kan have et betydeligt omfang, hvorved testiklen bliver dybt hængende. Lidelsen er ufarlig, men kan fremkalde smerter ved tyngden og trykket. Den behandles med opbærebind (suspensorium); stundom kræves operation. A.k n u d e r *(varicer)* er en sygelig udvidning af blodaarer. Findes hyppigst paa benene, paa den indvendige side af skinnebenet, undertiden ogsaa paa laaret. Aarsagen er ofte ukjendt. I mange tilfælde dreier det sig om tryk paa blodaarerne i bækkenet eller underlivet (svangerskab,

---

Abbruch Ⓣ m, afbrydning; nedbrydning, nedtagelse; ras, skred; løsbrudt masse, brudstykker; afbræk.
abbürden Ⓣ aflæsse.
abbüssen Ⓣ afsone.
abc — Ⓣ Abcbuch n, Fibel f — Ⓔ abc-book, spelling-book, primer — Ⓕ abc m, abécédaire m.
abcès Ⓕ m, byld.
abdanken Ⓣ afskedige; afmønstre; tage afsked.
Abdecker Ⓣ m, flaaer, rakker.
abdicate Ⓔ frasige sig, nedlægge; takke af, abdicere.
abdication Ⓔ & Ⓕ f, tronfrasigelse.
abdicere — Ⓣ abdizieren, entsagen — Ⓔ abdicate — Ⓕ abdiquer.
abdiquer Ⓕ nedlægge kronen.
abdomen Ⓔ & Ⓕ m, bug, underliv.
abdreschen Ⓣ terske (færdigt, fra sig); gjøre forslidt, fortersket; banke, garve ens ryg.
Abdruck Ⓣ m, aftryk; kopi.
abduce Ⓔ føre, trække bort.
abe — Ⓣ Affe m — Ⓔ monkey, ape — Ⓕ singe m, magot m, guenon m. **abespil** — Ⓣ Affenspiel, Possenspiel n — Ⓔ foolery — Ⓕ singerie f.
abeam Ⓔ (sjøudtryk) tvers.
abecquer Ⓕ made.
abed Ⓔ iseng.
abeille Ⓕ f, bie.
Abend Ⓣ m, aften, kveld; vesten.
Abendmahl Ⓣ n, aftensmaaltid; nadver, alterens sakrament. **Abend-**

underlivssvulst) eller tryk af et strammende baand (strømpebaand); andre gange synes aarsagen at være langvarigt, staaende arbeide. Blodaarerne svulmer sterkt op og ligger som tykke, blaa, snoede, knudrede strenge under huden. Er ofte ganske symptomløse, men kan undertiden give anledning til smerter og træthed og til saakaldte bensaar (s. d.). Behandlingen er bind, elastisk strømpe, i slemme tilfælde operation.

Aare, den gyldne, se Hæmorroider.

Aare (geol.), se Gang.

Aare, ildsted, se Aarestue.

Aare, at, efterligne aarerne i træ ved maling. Dette gjøres ved hjælp af staalkamme o. l.

Aarebetændelse, se Aare.

Aarebrok, se Aare.

Aarefistel, en hos heste og hornkvæg efter aareladning opstaaet betændelse i halsblodaaren og omliggende væv med blodpropdannelse i aaren og opsvulmning af denne med materie (pus) i saaret.

Aarefod, en særlig uddannet form af svømmefod hos fuglene. Alle 4 tær er forbundet med svømmehud; bagtaaen er veludviklet og vender indad. Aareføddede (familien *steganopodes*), svømmefugle med aarefødder. Da fødderne sidder langt tilbage, gaar de daarlig, men foden er vel egnet til hvil paa klipper, pæle o. l. De er anselige fugle, som omfatter ca. 60 arter, fordelt paa følgende 6 slegter: slangehalsskarver, skarver, tropikfugle, suler, fregatfugle, pelikaner (s. d. artikler). Saavel i udseende som levevis er disse slegter meget forskjellige. Fælles for dem alle er dog, at de udelukkende lever af fisk, som de kan tage i store mængder (se Skarv). Ved deres graadighed bidrager flere af dem sterkt til dannelsen af guano (s. d.).

Aarehindebetændelse *(chorioiditis)*, se Øiets sygdomme.

Aareknuder, se Aare.

Aareladning, en operation, ved hvilken man aabner en blodaare og udtømmer det mørke, kulsyreholdige blod, i regelen fra en lige under huden liggende aare i albuebøiningen, idet man om overarmen knytter et tørklæde el. en aareladesnor, som delvis stanser blodstrømmen. I tidligere tid anvendtes a. meget hyppig og ved næsten alle sygdomme; «snepperten» var et instrument, som fandtes i manges eie, og mange lod sig aarelade en eller to gange om aaret for at befri sig for mulige skadelige stoffe. Der skede mange misbrug og megen skade ved de hyppige blodtab. Nu anvendes a. sjeldnere, men er dog i de senere aar kommet noget mere i brug (ved visse lungebetændelser, forgiftninger o. a.). I dyrlægepraksis aabnes i regelen en aare paa halsen med et aareladejern, et trekantet knivblad paa et langt skaft; med en liden hammer slaaes jernet gjennem huden og aarens væg.

Aarepresse *(tourniquet)*, et apparat til at stanse en blødning paa en arm eller et ben, enten ved at stramme et baand ved hjælp af en skrue og derved presse pulsaaren sammen eller ved stramt at ombinde en elastisk snor (gummirør), som fastholdes ved en «laas», ovenfor det blødende sted.

Åreskutan, et 1 419 m. høit fjeld i Jämtland i Sverige, 1 000 m. over sjøerne i nabolaget. Det naar ikke snegrænsen, men er den høieste top af et vidtstrakt fjeldparti, Å.-fjeldet. Storartet udsigt, turisthytte, sanatorier

Aarestrup, Carl Ludvig Emil (1800—56), d. digter. Udgav 1838 «Digte», der ikke vakte opmerksomhed. Først 1863 blev han kjendt i videre kredse, da Chr. Winther og F. L. Liebenberg udgav hans «Efterladte digte». A. har kun skrevet lyrik og naar høiest i sine erotiske digte. Hans hovedstyrke ligger i evnen til anskuelig at male en situation, og han dvæler mere ved de ydre plastiske træk end ved det indre liv. Af danske digtere staar han Oehlenschläger og Chr. Winther nærmest, af fremmede Heine.

Aarestue er fællesbetegnelsen for den ældste norske husform med ildsted midt paa gulvet. Typen gaar op i forhistorisk tid, men findes bevaret i en række eksemplarer, hvoraf enkelte endnu er i brug. Stuens inventar har været bænke langs væggens tre sider samt

Aarestue.

langbord. I flere er ogsaa seng kommet ind. Den ældste er Raulandstuen paa Norsk folkemuseum med runer ældre end 1250. I Hardanger findes en hel række, tildels meget gamle aarestuer. Noget yngre er de i Sætersdalen bevarede. Aarestuerne giver det tydeligste billede af sagatidsinteriøret.

Aarevingede *(hymenoptera)*, en insektorden, der omfatter myrer, bier og hvepse. De har 4 klare, faaribbede vinger, der ved kroge heftes sammen under flugten. Munden er en bidemund, der ofte tillige er et sugeredskab, idet underlæben danner et sugerør, som omsluttes af de forlængede kjæveflige. De vinkelbøiede følehorn bestaar af et faaleddet skaft og en flerleddet svøbe. Bagkroppens forreste del er oftest særdeles tynd som en stilk, saa at legemet bliver sterkt indsnøret. Kun hos plantehvepsene (blad- og træhvepse) er dette ikke tilfældet. Hos de fleste a. ender bagkroppen med en brod, lægge- el. giftbrod. Nervesystemet er veludviklet, særlig er hjerneknuden stor og fint bygget. Forvandlingen er fuldstændig. Kun plantehvepsenes larver har lemmer, og har foruden de 3 par forkropsben 6—8 par klamre-

---

mahlsfeier ⓣ f, altergang.
Abendmahlsgänger ⓣ m, kommunikant.

Abenteuer ⓣ n, eventyr.

aber ⓣ men.

Aberglaube ⓣ m, overtro.

aberkennen ⓣ frakjende.

abermals ⓣ paany, atter igjen; endnu en gang.

aberrant ⓔ & ⓕ afvigende.

aberration ⓔ & ⓕ f, afvigelse, vildfarelse, forvildelse.

Aberwitz ⓣ m, afsind; ufornuft.

abet ⓔ tilskynde, understøtte; hjælpe.

abêtir ⓕ fordumme.

Abfahrt ⓣ f, afreise, bortkjørsel.

Abfall ⓣ m, affald; skraaning, helding.

abfassen ⓣ affatte, forfatte; fange, gribe.

abfeimen ⓣ (af)skumme; forfine, raffinere.

abfertigen ⓣ affærdige; ekspedere.

abfinden ⓣ affinde, holde skadesløs.

abfleischen ⓣ fjerne kjødet.

Abfluss ⓣ m, afløb.

Abfuhr ⓣ f, bortkjørsel; renovation.

abführen ⓣ føre bort, aflede; (af)betale; dressere; saare; affærdige kort.

Abgabe ⓣ f, aflevering; afgift, skat; tratte, veksel.

Abgang ⓣ m, afgang; afsætning, salg; formindskelse, tab; tara; affald.

fødder paa bagkropsringene, hvorved de faar lighed med sommerfuglelarver. De øvrige a.s larver er mark der lever som snyltere eller i galler (s. d.) eller i celler, der er fyldte med næringsstof. De fleste indspinder sig før forpupningen i en kokon. Aandsevnerne er høiere udviklet inden denne orden end hos noget andet hvirvelløst dyr, og hos nogle findes et sterkt udpræget samfundsliv med en gjennemført arbeidsdeling, der minder om de menneskelige samfund (se art. om de enkelte hovedafdelinger). Ordenen er udbredt over hele jorden og tæller i Norge vistnok et par tusen arter. For dens systematik spiller «cellerne», der dannes ved vingeribbernes forgrening, en vigtig rolle.

Aarflot, norsk bondeslegt, som gjennem flere led har udmerket sig ved oplysning og almenaand: Sivert Knudsen A. (1759—1817) var skoleholder i sin fødebygd, Ørsten sogn paa Søndmør, senere lensmand i Volden. Paa sin gaard Ekset anlagde han et bogtrykkeri og udgav «Norsk landboblad» og flere økonomiske skrifter. Han skjænkede Volden et bibliotek, holdt søndagsskole og gav i hungersaarene anvisning paa brødsurrogater. I 1809 blev han dannebrogsmand. Hans datter, Berthe Canutte A. (1795—1859), var religiøs forfatterinde. Hendes samling aandelige sange «Troens frugt» hører til den vestlandske almues mest læste opbyggelsesskrifter (9 opl. 1874). En samlet udgave af hendes skrifter udkom i Bergen 1856—62 under titelen «Smuler til næring for livet i Gud», I—V. Aaret efter hendes død udkom hendes selvbiografi. Hendes broder, Rasmus Sivertssøn A. (1792—1845), postaabner, fra 1816 lensmand i Volden, overtog bogtrykkeriet og udgav forskjellige tidsskrifter til folkeoplysningens fremme («Landboavisen)»; han repræsenterede Romsdals amt paa stortingene 1824, 1827—28, 1833 og 1839 og var valgt 1845, da han døde. Hans søn, Mauritz Andreas Rasmussen A. (1821—), fortsatte med trykkeriet og udgav «Postbudet» og «Norsk landbrugstidende». Han repræsenterede Romsdals amt paa stortingene 1854—88, hvor han stedse sluttede sig til Joh. Sverdrup. I 1882 udgav A. «Odelsbonden om grundloven i dens hovedbestemmelser», et forsøg paa en imødegaaelse af det juridiske fakultets betænkning om kongens sanktionsret i grundlovssager. Rasmus og Mauritz A. stod Ivar Aasen nær; i Rasmus A.s bogsamling fandt den unge Aasens læselyst sin første næring.

Aarfugl el. orfugl *(tetrao)*, slegt af hønsefugle, har kort, hvælvet, sterkt neb. Over øiet en nøgen, rød, vortet plet, som under forplantningstiden hos hannerne er opsvulmet. Mellemfoden fjærklædt, tærne nøgne med en kam af skjæl. Kjønnene meget ulige. For det meste stationære skogfugle, som lever paa marken og i trærne og nærer sig af plantedele og af insekter (særlig ungerne). Lever i polygami, samles om vaaren paa aabne pladse i skogen (legepl.), hvor hannerne spiller og kjæmper om hunnerne. I Skandinavien 2 arter: 1. Aarfugl *(t. tetrix)*, hannen (aarhane) sort med blaalig glans over hals, bryst og ryggens bagre del, en skjult hvid plet paa vingerne, halen sterkt kløvet, de yderste halefjær udadbøiet. Længde: 480—590 mm. Hunnen (aarhøne) rustbrun med sorte og hvide spetter, struben, brystet og bugen lysere. Halen kløvet, men mindre end hos hannen. Findes udbredt over størstedelen af Europa, overskrider hos os mod nord sjelden Finmarkens grænse. Lever om sommeren væsentlig af frø, bær, blade og insekter og om vinteren af birkeknopper og enebær. Eggene (omkr. 8) lægges i lyngen eller under buske. 2. Tiur *(t. urogallus)*, hannen sort med metalglans, halsen og forreste del af ryggen graavatret, vingerne brunvatret, halen afrundet. Længde omkr. 900 mm. Hunnen (røi) spettet og vatret af rustgult, sort og hvidt. Længde 600—650 mm. Almindelig i vore naaleskoge helt op til Finmarken, paa Vestlandet sjeldnere end foregaaende art. Nærer sig om sommeren som aarfuglen, om vinteren væsentlig af barnaale. Eggene (omkr. 8) lægges paa marken i skogen. — Bastarder mellem røi og aarhane, rakkelfugle, ikke ualmindelige. Rakkelhanen i farve og størrelse en mellemting mellem tiur og aarhane, rakkelhønen ligner en liden røi; halen hos begge tver. Sjeldnere forekommer bastarder mellem aarfugl og rype, rypeorre, og endnu sjeldnere mellem tiur og rype, rypetiur, samt mellem aarfugl og jerpe.

Aargau *[år-]*, frugtbar og veldyrket kanton i det nordlige Schweiz ved Rhinen, 1 404 km.² med 207 000 indb., tysktalende, over halvdelen protestanter. Vigtig bomuldsindustri og straafletning (sysselsætter 30 000 mennesker, hovedsæde i Wohlen). Mange gamle borge, f. eks. Habsburg.

Aar-gletscherne *[år-]*, de mægtige jøkler ved Finsteraarhorn i Berneralperne i Schweiz, paa grænsen af kantonerne Bern og Wallis, hvor elven Aar har sit udspring.

Aarhundrede el. sekel, et tidsrum af 100 aar, regnet fra begyndelsen af et hundrede, f. eks. det 20 aarh. fra 1 janr. 1901 til 31 decbr. 2000. Denne opfatning af sagen støttes paa kronologien, der ikke vedkjender sig noget aar 0, men som er gaaet umiddelbart fra aar 1 før Kr. til aar 1 efter Kr., saa at det første a. sluttede med 31 decbr. 100.

Aarhus, Jacob Madsen (1538—86), prof. ved Kbh.s universitet først i klassisk filologi, senere i teologi, skrev et høist merkeligt skrift «De literis» (1586), hvori han søger at give en systematisk udsigt over sproglydene, idet han gaar ud fra taleredskabernes stilling, og hvorved han har vundet navn som «den nyere tids ældste fonetiker».

Aarhus, Jyllands hovedby, Danmarks næststørste kjøbstad, 55 193 indb., ligger hvor Aarhus aa munder ud i Aarhus bugt («Aarhus» betyder «aamunding»). Havnen er Jyllands bedste. A. er Jyllands første indførselsby, har desuden temmelig stor industri (bl. a. margarin); den er den største garnisonsby udenfor Kjøbenhavn, er bispesæde og har nye institutioner med smukke, monumentale bygninger f. eks. Aarhus teater, statsbiblioteket, toldkammeret (bygget af Kampmann). Trods sin ælde har A. fra fortiden ikke meget værdifuldt ud over kirkerne: den prægtige domkirke, St. Clements, den længste kirke i Danmark, og Vor Frue. Til A. hører smukke anlæg og bakkede skoge (Ris og Marselisborg skoge). 1898 kjøbte byen Marselisborg gods, paa hvis grund er opført (af Kampmann) Marselisborg slot. I A. er norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Kjøbenhavn.

Aarhus amt, Danmark, 2 510 km.² med 196 265 indb. (hvoraf byerne Aarhus, Horsens, Silkeborg og Skander-

---

abgängig (t) let afsættelig, gangbar, søgt; slidt, kasseret; bortkommet, forlagt.
abgebrannt (t) brandlidt; lens uden penge).
abgedroschen (t) fortersket, triviel.
abgefeimt (t) forslagen, raffineret.
abgelebt (t) skrøbelig, udlevet.
abgelegen (t) afsidesliggende.
abgemessen (t) afmaalt.
abgeneigt (t) utilbøielig, ugunstig stemt.
abgenutzt (t) forslidt, fortersket.
Abgeordneter (t) m, rigsdagsmand, deputeret. **Abgeordnetenhaus** (t) n, deputeretkammer, rigsdag.
abgesagt (t) afgjort, erklæret.
abgeschabt (t) luslidt.
abgeschieden (t) afsondret, ensom; afdød.
abgeschliffen (t) afslebet; sleben.
Abgeschmacktheit (t) f, flauhed, flause.
abgestanden (t) doven, harsk.
abgezehrt (t) udtæret.
Abgezogenheit (t) f, afsondring, ensomhed.
Abgiessung (t) f, udheldning, afklaring; afstøbning.
abgleichen (t) jevne, glatte; balancere, saldere; planere, nivellere.
Abgott (t) m, afgud.
Abguss (t) m, afheldning, afheldt vædske; afstøbning; afløbsrør.
abhägen (t) indhegne.

borg tæller 88 469), begrænses af Kattegat fra Horsens fjord i syd til Kalø vik i nord og naar ind til midten af Jylland. Øerne Endelave, Tunø, Alrø, og Vaarsø hører til Aarhus amt. I amtet ligger «Høijylland» med Eier Bavnehøi og Himmelbjerget, med Midtjyllands sjøer og Gudenaaens øvre løb. Jyllands skogrigeste, næst frugtbareste amt. Udgjorde indtil 1867 to amter (Gammel Aarhus amt og Gammel Skanderborg Amt).

Aarhus stift, Danmark, 6 414 km.² med 380 483 indb., omfatter Aarhus og Randers amter. af Holbæk amt Samsø, af Veile amt Bjerge og Hatting herreders sogne, af Viborg amt Hovlbjerg, Lysgaard og Hids herred.

Aaring (oldn. *árangr*), aarsvekst, afgrøde, vistnok samme ord som «aargang» (sml. «aarvei»).

Aarmand (oldn. *ármaðr*, af *árr*, tjener) var i Norges middelalder navnet paa en for det meste lavættet gaardsfoged, særlig paa kronens eller kirkens godser. Han skulde underholde sin herre, naar denne paa sine reiser gjestede gaarden, og var tillige hans ombudsmand i de forskjelligste anliggender. Kongens aarmand forvaltede krongodset i sit distrikt, udøvede politi-, paatale- og eksekutionsmyndighed, var skatteopkræver, mandtalsfører, opnævnte nævndemænd til lagtinget etc. og kunde herunder kræve støtte hos den nærmestboende lendermand. I det 12 og 13 aarh. afløstes de af sysselmændene; kun biskoppelige aarmænd nævnes endnu i det 14 aarh. og staar da under provsternes tilsyn.

Aarrestad, Sven (1850—), n. afholdsmand, var en tid lærer, kjøbte i 1870-aarene en gaard i Sande, hvor han siden har været bosat, overtog 1883 redaktionen af afholdsbladet «Menneskevennen». Ved denne virksomhed og ved talrige foredrag paa afholdsmøder og kongresser er han blevet afholdspartiets ledende mand. Medlem af brændevinslovkomiteen 1889 og af den komite, som udarbeidede udkast til loven af 1904 etc. Stortingsrepræsentant for Jarlsberg og Larvik amt 1892—94, 1906—08.

Aarring kaldes aarstilveksten i de plantevæv (ved, bast, kork), som fremkommer ved et kambiums virksomhed. A. danner koncentriske ringe, som dog kun i veden, og da særlig hos træagtige vekster, er skarpt

Aarringe.

fremtrædende. De markeres ved den ofte tydelige grænselinje, som vekstens ophør under vinterdvalen afsætter, idet nemlig to indbyrdes forskjellige lag her kommer til at støde direkte til hinanden, den sidst paa sommeren dannede «høstved» og næste aars «vaarved». Antallet af vedens aarringe angiver plantens alder.

Aars, Jacob Jonathan (1837—), n. sprog- og skolemand, har siden 1858 virket i skolens tjeneste. A. tog filologisk embedseksamen 1860 og oprettede 1863, sammen med P. Voss, den efter dem begge benævnte skole i Kra., efterhaanden en af landets største og mest anseede. A.s fag har været græsk, oldnorsk og norsk. I 1864 udkom hans «Udvalgte norske oldkvad». Hans virksomhed som norsklærer er blevet af epokegjørende betydning, idet hans «Retskrivningsregler til skolebrug», der udkom 1866 og senere foreligger i 16 udgaver, er autoriseret som norm for dansk-norskens skrivemaade her i landet. Hans interesse for græsk aandsliv har sat frugt i det populær-filosofiske verk «Sokrates skildret gjennem oversættelser af Platon» (1881). Endel videnskabelige filologiske undersøgelser har han offentliggjort i forskjellige tidsskrifter. A. har været medlem af flere komiteer til udredning af pædagogiske spørsmaal og reformer.

Aars, Kristian Birch-Reichenwald (1868—), foregaaendes søn, tog doktorgraden 1897 og har udgivet flere filosofiske og naturvidenskabelige skrifter og afhandlinger: «Tanker og syn» (1894), «Indledning til psykologien» (1898) og «Zur psychologischen Analyse der Welt» (1900), «Zur Biogenese der spontan erregten Empfindungen» (1900) etc.

Aars, Sofus (1841—), n. forfatter. Siden 1879 fuldmægtig i Departementet for handel, sjøfart og industri. Udgav i 1886 «I skoven» (2 øgede udg. 1902), en række stemningsfulde, klart udformede jagt- og naturskildringer. Siden fulgte «Skovinteriører» (1890), «Her og der» (1894) samt «Onkel Jakob og andre dyr» (1899).

Aarsag kaldes det, som fremkalder en forandring. Denne kaldes da virkning eller følge. Den fuldstændige aarsag er alle omstændigheder, der medvirker til at hidføre forandringen. Naar én eller enkelte af disse særlig udpeges som aarsag, forudsættes de øvrige som kjendte eller givne «betingelser». At enhver forandring er led i en sammenhæng af aarsager og virkninger er forudsætning for al videnskabelig erkjendelse, der dog ikke vil nøies med at fastslaa den konstante tidssammenhæng mellem aarsag og virkning, men stræber efter at se overensstemmelsen mellem dem som «grund og følge».

Aarsleff, Carl (1852—), d. billedhugger, professor ved Kunstakademiet i Kbh., er elev af Jerichau og repræsenterer den retning, der nærmest fortsætter Thorvaldsens virksomhed. Hans hovedverker «Den fortabte søn» og «Abel» tilhører Statens museum for kunst i Kjøbenhavn.

Aarsskud kaldes de i løbet af én vegetationsperiode dannede skud hos en fleraarig plante. Hos vore træagtige vekster er aarsskuddene nedtil begrænsede af knopsporerne, d. e. merkerne efter de affaldne knopskjæl, som har omgivet skuddene under deres knopstadium.

Årstad, Søren Tobias (1861—), n. politiker og embedsmand, er født i Stavanger, hvor han 1884 nedsatte sig som sagfører, indvalgtes i kommunestyret og blev ordfører. Paa stortinget sad han 1898—1900 (formand i konstitutionskomiteen). Da ministeriet Steen undergik en delvis fornyelse, blev han 6 november 1900 udnævnt til statsraad. Sammen med den Blehrske regjering fratraadte han 21 oktober 1903, hvorefter han s. a. blev udnævnt til sorenskriver i Ryfylke.

Aarstad, herred i Søndre Bergenhus amt, 21 km.² med 4 708 indb., d. e. 229 pr. km.² Herredet, der svarer til Aarstad prestegjeld og sogn, støder umiddel-

---

Abhang (t) m, skraaning, bakkeheld, li, bratlænde.
abhangend (t) skraa, heldende.
abhaspeln (t) afhæspe; afjaske.
abhäuten (t) flaa (skindet af); skifte ham; myte, fælde fjær.
abhold (t) ugunstig, alt andet end huld.
abholzen (t) afskoge, kviste.
abhor (e). **abhorrer** (f) afsky.
abhorrence (e) afsky.
abhüten (t) afgræsse.
abide (e) bie, vente paa; taale, udstaa; forblive, bo, opholde sig.
abild se apald. **abildgraa** — (t) apfelgrau — (e) dapple-grey — (f) gris pommelé.
ability (e) dygtighed.
abîme (f) m, afgrund.
abîmer (f) styrte i afgrunden, ødelægge, fordærve; søle til.
abjagen (t) forjage, jage træt; afjaske.
abject (e) & (f) lav, ussel, foragtelig.
abjection (e) & (f) f, ydmygelse; (f) lavhed, foragtelighed, usselhed.
abjuration (e) & (f) f, afsvergelse.
abjure (e), **abjurer** (f) afsverge.
abkanzeln (t) læse (tillyse) fra prækestolen; læse (en) teksten.
abkargen (t) knibe paa.
abkehlen (t) skjære struben over paa.
Abklatsch (t) m, aftryk, cliché; svag kopi.
Abkommen (t) n, forældelse

bart op til Bergens by, og en stor del af herredet er nærmest at betragte som en forstad til samme. Her er ikke liden fabrikdrift. En af herredets største gaarde, Aarstad (tidligere Aalrekstad), var i oldtiden kongsgaard. Af dennes eiendomme afstod Olav kyrre i 1070 den fornødne grund til anlæg af kjøbstaden Bergen.

Aarstider betegner aarets hovedafsnit, hvis forskjelligheder beror paa solens skiftende stillinger. De 4 astronomiske a. vaar—sommer—høst—vinter ($^{21}/_{3}$—$^{21}/_{6}$—$^{23}/_{9}$—$^{21}/_{12}$) er skarpt adskilte i modsætning til de naturlige el. meteorologiske a., hvis karakter især afhænger af stedets beliggenhed paa jordoverfladen, høideforhold o. l. I den hede zone er der faktisk kun to a.: regntiden og tørketiden.

Aartid, forældet (dansk), aarlig sjælemesse for en afdød (oldn. *tíðir,* gudstjeneste).

Aartifosserne, vandfald (9.2 m.) i elven Tinne paa grænsen mellem Gransherred og Hitterdal herreder, Bratsberg amt.

Aarvak, se Alsvinn.

Aarø, ø i Slesvig, i Lillebelt, udenfor Haderslevfjord. Aarøby, poststation paa indsiden af øen, Aarøsund, havn og jernbanestation paa fastlandet.

Aarøe, Bendt Chr. Mogens (1828—86), d. officer, der udmerkede sig saavel i treaarskrigen som i krigen 1864, hvor han udnævntes til kaptein og var fører for «Aarøes flyvende korps».

Aarøsund, navn paa sundet mellem Nøtterø i vest samt Store og Lille Aarø i øst, Nøtterø herred. Tillige navn paa en samling huse paa vestsiden af dette sund, 149 indb.

Aas, John (1793—1867), født paa Røros, indskrevet 1813 som den første student ved det norske universitet. Død som sogneprest til Gjerstad. Skrev bl. a. «Gjerestads præstegjæld og præster» (Risøer 1869).

Aas, flertal æser, det norrøne ord for «gud». Ordet gjenfindes i alle germanske sprog. De bor med aasynjerne (gudinderne) i Aasgaard. Deres tal angives forskjellig; i sin Edda siger Snorre, at der er 12 æser, men nævner 14 (Odin, Tor, Balder, Njǫrd, Frøy, Ty, Brage, Heimdal, Hǫd, Vidar, Vale, Ull, Forsete og Loke) og 15 aasynjer (Frigg, Saga, Eir, Gevjon, Fulla, Frøyja, Sjovn, Lovn, Var, Vaar, Syn, Hlin, Snotra, Gnaa og Hnoss).

Aas (geol.). Ved aaser forstaaes lange, indtil 70 m. høie rygge af grus og sand. De er i samme egn omtrent parallele og sender ud smaa sidegrene. De findes i tidligere isdækkede lande og er parallele med bevægelsesretningen for istidens bræer. Deres retning er uafhængig af mindre ujevnheder i tærrænet; men de følger de større dale. Aaser i sin mest typiske form findes i det mellemste Sverige, hvor enkelte har en længde af over 200 km. De er ogsaa beskrevet fra vort land, saaledes fra Jæderen, Rørostrakten og Finmarken. Sin oprindelse skylder de virksomheden af de under bræerne rindende vandløb, og de er sandsynligvis afleiret lige i brækanten.

Aas, herred i Akershus amt, 92 km.^{2} med 2 990 indb., d. e. 33 pr. km.^{2} Herredet, der svarer til Aas prestegjeld med Aas, Kroer og Nordby sogne, ligger lidt øst for Drøbak. Det er for en stor del en frugtbar egn, og agerbruget staar ganske høit. Tæt ved Aas hovedkirke ligger Norges landbrugshøiskole.

Aas, jernbanestation med mange omliggende huse ved Smaalensbanens vestre linje, Aas herred, Akershus amt (32 km. fra Kristiania). 228 indb.

Aas landbrugsskole, se Norges landbrugshøiskole.

Aasebrekkerne, et af Telemarkens vakreste punkter ved hovedveien gjennem Flatdal i Seljord herred, Bratsberg amt.

Aasen, Hans Olsen (1559?—1673), opdageren af de malmforekomster, som 1645 foranledigede anlægget af Røros kobberverk, var en bonde, som omkr. aar 1600 indvandrede fra Härjedalen til egnen om Røros, hvor han ryddede gaarden (Hitter-)Aasen, som han af U. F. Gyldenløve i sin høie alderdom fik til odel og eie som løn for sin opdagelse. Hans billede findes i Røros kirke. A. blev stamfar til en udbredt slegt Aas, hvorom se A. R. Prytz: «Stamtavle over H. O. Aasens efterkommere» (Røros 1901).

Aasen, Ivar (1813—96), n. sprogforsker og forfatter, født paa Søndmør, bereiste 1842—46, 1851—58 omtrent hele Norge for at indsamle sprogmateriale, udgav 1848 «Det norske folkesprogs grammatik», i 1850 «Ordbog over det norske folkesprog». I 2 udgave af disse verker («Norsk grammatik», 1864, «Norsk ordbog med dansk forklaring», 1872—73) er planen helt bestemt af bestræbelsen for at skabe et fællesmaal for alle dialekter. Herved blev Aasen grundlæggeren af «det norske landsmaal», der i første linje hviler paa de ældste vestlandske maalfører, en og anden gang under hensyntagen til oldnorsken. Som sprogforsker udmerkede Aasen sig ikke bare ved sin selverhvervede sikre metode, men ogsaa ved sin udprægede kunstneriske sans. Hertil kommer en aldrig svigtende paalidelighed samt de klareste og konciseste definitioner. Foruden de nævnte hovedverker udgav han ogsaa flere høist fortjenstfulde specialarbeider, som «Prøver af landsmaalet i Norge» (1853 og 1899), «Norske ordsprog» (1856 og 1887), «Norsk navnebog» (1878). Foruden som sprogforsker udmerkede Aasen sig ogsaa som digter. I 1855 udkom hans populære syngespil «Ervingen», der har oplevet 4 oplag; i 1863 udgav han under titelen «Symra» (d. e. anemone) en samling digte, hvoraf mange er blevet ligefrem til folkesange. Ogsaa en række mindre prosaiske arbeider stammer fra hans haand. Herved skabte Aasen den klassiske stil for landsmaalet, saavel for den simple fortælling som for det lyriske digt. Deri ligger forklaringen til, at hans mønsterform saa hurtig tilegnedes af samtiden. [Lit.: «Norsk forfatterlexikon»; Vislie's indledning til «Ivar Aasens udvalgte skrifter»; Hj. Falk: «Ivar Aasen» i «Arkiv f. nord. fil.», XIII, 376 ff.]

Ivar Aasen.
Efter Joh. Nordhagens radering.

---

ordning, overenskomst, arrangement, forlig.

Abkömmling (t) m, efterkommer, ætling.

abkündigen, abkünden (t) tillyse; aflyse.

Abkunft (t) f. oprindelse, herkomst.

ablactate (e) afvænne.

abladen (t) aflæsse; losse.

Ablage (t) f, aflæggelse; oplag(ssted), magasin.

ablagern (t) afleire, afsætte, lagre; aflagres (modnes, forædles).

Ablass (t) m, afløb, udløb; kloak; afslag, rabat; aflad, syndsforladelse.

ablassen (t) aflede, aftappe; aflade, afstaa fra; overlade, sælge.

Ablauf (t) m, afløb, udløb; (veksels) forfald; udgang, ende.

ablaufen (t) løbe ned, bort, afsted; afseile; hengaa, forløbe, udløbe; forfalde.

Ablaut (t) m, aflyd.

abläutern (t) lutre, klare.

ablaze (e) i brand, i lys lue.

able (e) istand, dygtig (til).

able (f) m, (zool.) skalle.

ablehnen (t) afvende, afbøde, afslaa, tilbagevise; vægre sig ved; forkaste.

ablenken (t) afbøie, bortlede; bøie af.

ableret (f) m. fiskehaav.

ablesen (t) aflæse; (af)høste, (af)plukke, sanke.

ablette (f) f, (zool.) hvidskalle.

abliegen (t) ligge afsides, ligge

Aasen, herred i Nordre Trondhjems amt, 140 km.^{2} med 2 173 indb., d. e. 17.6 pr. km.^{2} Herredet, der svarer til Aasen sogn under Frosten prestegjeld, ligger paa nord- og østsiden af Trondhjemsfjordens arm Aasenfjorden. Inden herredets grænser ligger flere ganske store vande.

Aasene, herred i Søndre Bergenhus amt, 75 km.^{2} med 1 625 indb., d. e. 21.6 pr. km.^{2} Herredet, der svarer til Aasene sogn under Hammer prestegjeld, ligger paa nordspidsen af Bergenshalvøen imellem Sørfjorden og Byfjorden med Salhusfjorden. Ved Salhus i herredets nordre del er en ganske stor trikotagefabrik.

Aaser, Peter Hansen (1848—), n. læge, blev i 1882 bylæge og i 1891 overlæge ved epidemisygehuset paa Ullevaal i Kristiania. Bekjendt ved talrige bakteriologiske undersøgelser f. eks. af tyfoidfeber, men særlig af difteri og difteriserum, hvilket sidste han bl. a. har en væsentlig fortjeneste af at have faaet indført i Norge. Har taget initiativet til og har i en række aar bestyret Kristiania kommunale difteriseruminstitut paa Ullevaal. Aaser er den første, som har forsøgt at stanse begrænsede difteriepidemier f. eks. i kaserner ved at undersøge samtlige individer paa difteribaciller for ogsaa at faa isoleret «bacillebærerne», d. e. individer med difteribaciller, men uden sygelige symptomer.

Aaseral (forudsætter oldn. *Ásarâll*, af *áss*, gud, særlig guden Tor, og et ord for tempel, svarende til gotisk *alhs*; her har altsaa været et tempel for Tor; hermed kan sammenlignes Ulleraal i Norderhov herred, egentlig: guden Ulls tempel), herred i Lister og Måndal amt, 869 km.^{2} med 1 303 indb., d. e. 1.6 pr. km.^{2} Herredet, der svarer til Aaseral prestegjeld og sogn, er en fuldstændig fjeldbygd omkring Mandalselvens øvre del. Kvægavl er hovednæringsvei. Ved nordvestsiden af Lagnevandet ligger Aaseral sanatorium.

Aasgaard, herred i Romsdals amt, 64 km.^{2} med 629 indb., d. e. 9.9 pr. km.^{2} Herredet, der svarer til Aasgaard sogn under Stangvik prestegjeld, ligger paa østsiden af Halsefjorden (længer inde kaldt Stangvikfjorden) omkring dennes arm Aasgaardfjorden.

Aasgaardsrei, urigtig litterær form, skabt af A. Faye efter Willes forklaring (1786): «Asernes færd», optaget af P. A. Munch og af Welhaven i hans bekjendte digt, se Oskorei.

Aasgaardstrand, ladested med 412 indb. ved Kristianiafjorden i Jarlsberg og Larvik amt noget søndenfor Horten. Stedet, der allerede nævnes som ladested i midten af det 17 aarh., er nu særlig bekjendt som et yndet sommeropholdssted (badested).

Aasmundtveit, Tallef Thorkelsen (1785—1843), træskjærer i Telemarken, skar paa skabe, senge, tiner etc. Hans arbeider udmerker sig ved originalitet i motivvalg, smagfuld udførelse og ren skur.

Aasnes, herred i Hedemarkens amt, 607 km.^{2} med 4 753 indb., d. e. 8 pr. km.^{2} Herredet, der svarer til Aasnes prestegjeld med Aasnes, Gjesaasen og Finskogen (Gretvik) sogne, ligger omkring Glommen og dens bielv Flisa (Flisenelven). Den sidstnævnte elv danner den ganske betydelige Kjeldaasfoss, nogenlunde i nærheden af det fra krigshistorien bekjendte pas Trangen. Herredet maa for en væsentlig del betegnes som en skogbygd.

Aasnes Finskog, en del af Aasnes herred, Hedemarkens amt, der ligger tæt ind til rigsgrænsen, og som har faaet navn efter de finner, som i begyndelsen af det 17 aarh. nedsatte sig i grænseegnene mellem Solør og Värmland. Der findes i disse egne flere saadanne «Finskoger»; men kun for en liden del har finnerne her bevaret sit eget sprog og sine egne skikke.

Aasta, en fra vest kommende bielv til Glommen, i hvilken den munder ud i Aamot herred, Hedemarkens amt. Ved foreningspunktet af disse to elve ligger Aasta jernbanestation (58 km. fra Hamar).

Aasta Gudbrandsdatter blev i sit første egteskab (med Harald Grenske) moder til Olav den hellige og i sit andet (med Sigurd Syr paa Ringerike) til Harald Haardraade. Som Olavs moder synes hun i middelalderen ialfald nogensteds at have været dyrket som helgen.

Aasted bruges i retssproget om det sted paa en fast eiendom, der er gjenstand for en retstvist, eller hvis faktiske tilstand er af betydning for en saadan. Aastedssag, sag, der maa behandles paa aastedet af den i første instans dømmende ret, og hvor 4 meddomsmænd deltager med underdommeren i paadømmelsen. Aastedsforretning, -tingsvidne, enkeltstaaende retshandlinger paa aastedet. Aastedsforligelseskommission, den almindelige forligelseskommission, paa landet tiltraadt af en aastedsforligelseskommissær, der paa nogen af parternes forlangende afholdes for at prøve forligsmægling paa aastedet, og som paa landet i vid udstrækning kan afsige kjendelser; disse kan paaankes til underretten.

Aastfjorden, en i nordøstlig retning gaaende arm af Hevnefjorden, Søndre Trondhjems amt.

Aastrup, Ober-, Nieder-, landsby ved sjøen, Slesvig, i Haderslev (Hadersleben) kreds.

Åström, brødrene, grundede 1868 i Uleåborg, Finland, Nordens største garveri. Nu aktieselskab.

Aastøfoss, vandfald (4.8 m.) i Mandalselven, Holme herred, Lister og Mandal amt.

Aasvær, et af en mængde smaa øer bestaaende fiskevær med fyr og lodsstation udenfor nordspidsen af øen Dønna i Dønnes herred, Nordlands amt.

Aasædesret (af oldn. *ásœ́ti*, sæde paa jordeiendommen), den ret, der paa skifte i solvent dødsbo tilkommer nærmeste livsarving til at fordre sig afdødes jordegods udelt udlagt for en af denne ved testament fastsat pris eller efter billig takst, samt med visse lettelser forøvrigt. Efterlader afdøde sig flere gaarde, kan den aasædesberettigede ikke fordre mere end én gaard med uundværligt underbrug udlagt til sig og sin linje, men de øvrige arvinger kan for sig og sin linje i en lovbestemt orden gjøre aasædesret gjældende til de andre gaarde. Under visse omstændigheder maa den aasædesberettigede respektere en af arveladeren foretaget eller bestemt deling af jordegodset. Aasædesret kan gjøres gjældende overfor al jord paa landet, saavel ubebygget som bebygget, men ikke overfor bergverker, fabriker eller manufakturer eller overfor jord, der er henlagt til disses drift.

Aat el. aate. 1. Lokkemad for vilde dyr (som bjørn og ulv). 2. Alt, som jages og ædes af fiskene, særlig af sommersilden, sildeaat, og af hvalerne, hvalaat: smaa fiske, krebsdyr, bløddyr og orme. Efter aatens

---

sin tid (og godgjøre sig, modnes).

ablution (e) & (f) vaskning, renselse.

abmachen (t) løse, tage af; afslutte, afgjøre.

abmahnen (t) fraraade.

abmarken (t) afgrænse, afmerke.

abmüden (t) udmatte, udtrætte.

abmühen (t) anstrenge.

abmüssigen (t) aftvinge. **sich eine Stunde abmüssigen** (t) tage sig en time fri.

Abnahme (t) f, aftagelse, nedtagelse; amputation; afsætning; aftagende; forfald, tilbagegang.

abnegate (e), **abnéguer** (f) fornegte.

abnegation (e), **abnégation** (f) f, fornegtelse.

abneigen (t) bortvende. **sich abneigen** (t) ogs. skraane.

abnorm — (t) abnorm — (e) abnormal, abnormous — (f) anomal.

abnormal (e) uregelmæssig, sygelig, vanskabt = **abnormous** (e).

abnormitet — (t) Abnormität f — (e) abnormity — (f) anomalie f.

abnormity (e) vanskabthed, misdannelse.

aboard (e) ombord.

abode (e) bolig.

aboi (f) m, hunds gjøen.

abolir (f), **abolish** (e) afskaffe, ophæve.

abolition (e) & (f) f, afskaffelse, ophævelse.

abolitionist (e), **abolitionniste** (f) m, forkjæmper for negerslaveriets ophævelse.

farve adskilles: rødaat, gulaat og svartaat el. krudtaat. Mest kjendt er rødaaten, som bestaar af et lidet krebsdyr *(calanus finmarchicus)*. Om hvalaat se k r i l. F l u e-a a t, smaa nøgne snegle *(limacina helicina)*.

Åvasaksa *[āv-]*, fjeld i Finland, 232 m. høit, ved Torneelven, 72 km. ovenfor Torneå (straks søndenfor polarcirkelen), besøges meget af turister, da det er det sydligste punkt, hvorfra man i disse egne kan se midnatsolen.

Aavedalsbro (Augedalsbro, «Brua»), en samling huse i nærheden af Brandbu jernbanestation paa en arm af Gjøvikbanen, Brandbu herred, Kristians amt (76 km. fra Kra.).

Aaverk bruges i retssproget navnlig om beskadigelse af fremmed fast eiendom. A a v e r k s t r æ t t e, -s a g, retstvist om saadan beskadigelse.

A. B., *artium baccalaureus*, engelsk akademisk titel.

Ab (hebr.), d. e. fader. Paa aramæisk a b b a. Æresnavn for jødiske lærde. I det nye testamente brugt som egennavn, Abba fader (Rom. 8,15).

Ab, den 5te maaned efter jødernes kalender (omtrent d. s. s. august).

Ab (foran vokal og h.), **a** (foran konsonant) (lat.), af, fra.

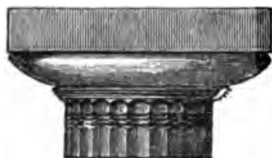
Aba'bde, et afrikansk folk af Bedscha-stammen, mellem Nilen og det Røde hav, paa grænsen af Ægypten og Nubien. De lever spredt omkring i ørkendalene og anvendes meget som karavanførere.

Abāca, se M a n i l a h a m p.

Abaci'st, se A b a c u s.

Abāco, Store og Lille A., to af de nordligste britiske Bahamaøer i Vestindien, tilsammen 2 000 km.², med 3 300 indb.

A'bacus (lat.; græ. *abax*), flad sten, firkantet tavle, firkant. I arkitekturen søilehovedets dækplade. I oldtiden oprindelig et med sand o. l. bestrøet firkantet bret til skrivning eller regning, senere skrive-, regnetavle, regnebret (heraf a b a c i s t, regnemester), skjænkebord; se R e g n e m a s k i n e r.

Abacus.

Abaddo'n (hebr.), ødelæggelse, poetisk udtryk for helvede. I. Aab. 9,11 brugt om «afgrundens engel, ødelæggeren».

Abádeh, liden by i Persien, provinsen Fars, mellem Sjiraz og Isfáhan, bekjendt for sine vakkert udskaarne træskeer og tiner.

Abadscher, tscherkessisk folk (ca. 150 000) paa Kaukasus' nordl. affald ved Kuban's øvre tilløb. A. er muhammedanere.

Abai, se N i l e n.

Abailard *[abælár]*, P i e r r e (1079—1142), fr. skolastiker, riddersøn fra Bretagne, var alt en viden berømt dialektiker og teolog, om hvis lærestol ungdommen flokkedes, da han forelskede sig lidenskabelig i den unge, vakre, kloge Heloïse, som han forførte, egtede hemmelig og anbragte i kloster, med den følge, at hendes formynder lod ham overfalde og gilde. Siden vankede A. om fra kloster til kloster, søgt som lærer, men ogsaa stadig forfulgt og efterhaanden lidende af forfølgelsesmani, 1121 tvunget til at brænde et af sine skrifter, 1141 dømt som kjætter. A. var en betydelig kritisk aand, langt forud for sin tid, udpræget subjektivist, hævdede, at en overbevisning bør dannes i frihed, betonede i etiken det handlende subjekts egen sedelige bevidsthed og som teolog Kristus fortrinsvis som lærer og forbillede. Hans hovedskrifter er «Sic et non», «Introductio in theologiam», «Scito te ipsum» og «Historia calamitatum», hans elskovs- og lidelseshistorie, hvortil knytter sig brevvekslingen med Heloïse.

Abakan, elv i Sydsibirien, kommer fra de Sajanske bjerge og falder i Jenisseis venstre bred. A b a k a n s k, by længere nede ved Jenisseis høire bred, i guvernementet Jenisseisk, med det mildeste klima i Sibirien, med kulfelt og guldgruber i nærheden, 2 000 indb.

Abalienatiōn (lat.), borttagelse af noget, afhændelse, opvækkelse af uvilje mod en; a b a l i e n ē r e, vende bort fra, overdrage eiendom, berøve, gjøre fremmed for.

A'baliget, landsby i Baranya-komitatet, Ungarn, nordvest for Fünfkirchen, med en af de merkeligste drypstenshuler, kaldt Paplika (d. e. Prestehulen), med tydelige merker efter menneskelig beboelse.

A ballata, se A l l' a l l a.

Abandon *[abãdõ']*, opgivelse. A. har navnlig betydning i sjøretten og betegner den ret, som eieren i visse tilfælde har til at afstaa skib eller ladning til en anden mod at befries fra forpligtelser eller erhverve rettigheder overfor denne. Partreder i skib kan i visse tilfælde abandonnere sin part til fordel for medrederne og slipper derved visse forpligtelser (sjøfl. § 18). — A. af gods for fragt kan efter sjøfl. § 160 ske ved afstandsfragt (se d.) og ved flydende varer, naar mere end halvdelen findes at være udlækket (sjøfl. § 152). — A. overfor assurandør kan ske, naar skibet erklæres uistandsætteligt (sjøfl. § 257, 2), naar der i en vis tid har manglet efterretning om skib (sjøfl. § 258), og naar skib eller gods belægges med embargo eller af andre grunde maa ansees tabt for eieren, og en vis tid er gaaet (sjøfl. § 259). I disse tilfælde maa erklæring om abandon ske inden en vis frist (sjøfl. §§ 260—61).

Abāno, P i e t r o d' (1250—1316), læge, født i Padua, hvor han blev prof. med. A. var elev af Averroēs, studerede alkymi og astrologi, kom for inkvisitionen, men døde, før dommen faldt.

Abano-Bagni *[abāno bánji]*, landsby i den italienske provins Padua, ved østfoden af de maleriske vulkanske Colli Euganeī, 4 600 indb. Svovlkilder.

Abarbanel, se A b r a v a n e l.

Abărim, bjergkjede i Palæstina, n.ø. for det Døde hav, paa hvis høieste top, Pisga el. Nebo, Moses døde; stedet kaldes nu Dschebel Nibbeh.

Abasca'l, D o n J o s é F e r n a n d o, markis af Concordia (1743—1821), sp. statsmand; deltog 1775 i ekspeditionen til Algier og udmerkede sig i krigen mod den franske republik; blev 1796 guvernør paa Kuba, senere i Ny Galicien; var fra 1804—16 vicekonge i Peru.

Abasī, en delvis lamhed af benene, under hvilken evnen til at gaa er ophævet, medens andre benbevægelser er normale. Symptom ved hysteri.

Abassien, se A b c h a s i e n.

Aba'sso (ital.), (handelssp.) prisfald.

Abattellement *[abatelmã']*, handelsforbud, som de

---

abominable (e) & (f) afskylig.

abomination (e) & (f) f, afsky(lighed), gru.

abondance (f) f, overflod.

abonder (f) have overflod.

abonné (f) m, abonnent.

abonnement — (t) Abonnement n — (e) subscription — (f) abonnement m.

abonnent — (t) Abonnent m — (e) subscriber — (f) abonné m.

abonnere — (t) abonnieren — (e) subscribe — (f) s'abonner.

s'abonner (à qc) (f) abonnere (paa noget).

abonnir (f) forbedre.

abor — (t) Barsch m — (e) perch — (f) perche f.

abord (f) m, landing(splads); komme, angreb; tilgjængelighed; begyndelse.

abordage (f) m, landing, entring, paaseiling.

aborder (f) lægge til land; nærme sig, entre; tage fat paa.

aborigène (f) (m), **aboriginal** (e) oprindelig, ur(indvaaner).

abort — (t) Abortus m, Fehlgeburt f — (e) abortion, miscarriage — (f) avortement m, fausse couche f.

abortif (f), **abortive** (e) for tidlig' født, ufuldbaaren; utidig, umoden, mislykket.

abot (f) m, tjoreløkke.

aboucher (f) føre sammen (med); indpasse.

abound (e) findes i overflod.

franske konsuler i Levanten nedlægger mod de kjøbmænd, som ikke opfylder sine forpligtelser.

Abåton (græ.) betegner i bygningskunsten ethvert utilgjængeligt sted; høikoret i græske kirker; det allerhelligste i jødernes synagoger. Ogsaa et paa Rhodos opreist mindesmerke.

A battūta (ital.), nøiagtig efter taktslaget, modsat r u b a t o og c o l l a p a r t e.

Abauj-Torna *[å'bå új tōrna]*, et frugtbart komitat (distrikt) i Ungarn, i det nordungarske bjergland, omkring elven Hernád, vest for Hegyallya-fjeldet (Tokayerfjeldet), 3 260 km.², 183 000 indb., blandet ungarsk, slavisk og tysk befolkning. Hovedstad er den vakre by Kaschau. Bekjendt er vinen fra Szantó (ved sydenden af Hegyallya). Kvægavl; bergdrift

Abb., se A b b a s s a m e n t o.

Abba, se A b (fader).

Abbadīderne (1023—91), spansk-arabisk fyrsteslegt. Stamfaderen var en kadi fra Sevilla, Abu-l-Kasim Muhammed, som 1023 gjorde sig til herre i byen og 1027 til hersker. Efter en af hans forfædre kaldtes slegten A. Under hans efterfølger udvidedes yderligere slegtens herredømme, bl. a. over Kordova. For at modstaa de kristne konger i Kastilien indkaldte A. almoraviderne, som 1091 endte med at erobre Sevilla fra A., hvis herredømme i Spanien dermed var afsluttet.

Abbadie *[abadī]*, A n t o i n e T h o m s o n (1810—97) og A r n a u d M i c h e l (1815—93), to franske forskningsreisende, brødre, den ældste den betydeligste, reiste 1837—48 i Abessinien. Deres skildringer er de bedste, man dengang havde. De trængte frem helt til Kaffa og fortæller bl. a. om det dverglignende doko-folk. Den yngre broder, Arnaud, udgav i 1868 den fuldstændige beretning om deres reiser («Douze ans dans la Haute-Éthiopie». Paris 1868. 2 bd.).

Abbās, Muhammeds farbroder, f. ca. 566 i Mekka, stamfader til Abbasidernes hus, var oprindelig en modstander af Muhammeds lære, men blev senere hans begeistrede tilhænger.

Abbās I, d. store (1557—1628), shah af Persien, besteg tronen 1586 efter en ældre broders mord. Han kuede med held forskjellige oprør, gjorde erobringer fra tyrkerne og uzbekerne og opslog siu residens i Ispahan. 1613 erobrede han Georgien og ødelagde 1621 den portugisiske besiddelse Ormus. 1623 indtog han Bagdad, behandlede de kristne og alle europæere meget mildt, men forfulgte sunnitterne. — A. II, sønnesøn af foreg., besteg tronen 1641. Han indkaldte mange europæiske kjøbmænd og haandverkere, navnlig fra Frankrig, d. 1666. — A. III, søn af Thamasp, blev 1731 shah, efterat faderen var stødt fra tronen. Da han selv var meget ung, styrede overfeltherren Nadir landet og besteg selv tronen ved A.s død 1736.

Abbās Mīrsa (1785—1833), persisk prins, anden søn af shah Feth Ali, udnævntes af faderen til tronfølger. Han nærede dyb respekt for den europæiske kultur og søgte allerede som prins ved hjælp af engelske og franske officerer at reformere det persiske hærvæsen, førte gjentagne gange hæren i krige mod Rusland og Tyrkiet, men var uheldig til trods for sin personlige tapperhed. Iøvrigt kuede han røveruvæsenet, men var fordrukken og i høi grad bestikkelig. Sønnen M u h a m m e d M i r s a, som nu blev tronfølger, besteg 1834 tronen efter farfaderens død.

Abbās pasha (1816—54), vicekonge i Ægypten, søn af Tussun pasha, var farfaderen Mehemed Alis yndling og beklædte endog en tid lang under ham stillingen som førsteminister. 1848 blev han vicekonge, men gjorde sig forhadt paa grund af sin vellyst og grusomhed og døde pludselig, maaske myrdet.

Abbās II pasha (1874—), vicekonge i Ægypten; khediv, søn af Tevfik, sukcederede 7 janr. 1892. Han nærede i begyndelsen antiengelske sympatier, men det betydedes ham saa kraftig fra engelsk side, at han vilde blive afsat, hvis han fortsatte sine intriger, at han senere har ladet englænderne raade. Han uddannede sig i Wien og lever siden 1895 i monogami med Ikbal.

Abbasīderne, efterkommere af Muhammeds farbroder Abbas, herskede som kalifer i Bagdad 749—1258. Den største af dem var den fra «Tusen og én nat» kjendte Harun-ar-Rashid. Efterat mongolen Hulagu 1258 havde tilintetgjort kalifatet i Bagdad, indehavde de kalifernes geistlige værdighed i Ægypten indtil dette lands erobring af tyrkerne.

Åbbassame'nto (ital.), sænkning; a. d i m a n o, d i v o c e, sænkning af haanden, stemmen (mus.). I handel den rabat, grossisten giver detaljisten.

Abbāte (ital.), ung geistlig, som har faaet tonsur, men endnu ikke er presteviet.

Abbāte, N i c c o l o d e l' (1512—71), ital. maler, indkaldtes under Frans I til Fontainebleau, hvor hans dekorative vægbilleder fik indflydelse paa senere fransk renaissancekunst.

Abbatucci *[abatúťši]*, korsikansk slegt. J a c q u e s P i e r r e A. (1726—1812) kjæmpede først imod franskmændene, men gik efter Korsikas erobring i fransk tjeneste; d. som fransk divisionsgeneral. Hans søn J e a n C h a r l e s A., f. 1771, faldt som fransk general ved Hüningen 1799. Dennes søn J a c q u e s P i e r r e C h a r l e s A. (1791—1857), indtog under Bourbonerne høie dommerembeder, blev senere deputeret og deltog som ivrig liberal 1847—48 i reformbanketterne. Han sluttede sig til Napoleon III, under hvem han var justitsminister, senator og seglbevarer. Sønnen A n t o i n e D o m i n i q u e A. (1818—71) var general.

Abbazīa, lidet kyststed (1 200 indb.) i Østerrige, i Istrien, ved Quarnérobugten, nær Sydbanen, lunt beliggende i læ af det høie Monte Maggiore. Meget besøgt sommer- og vinterkursted.

Abbe, E r n s t (1840—1905), t. fysiker, blev 1866 medarbeider hos Carl Zeiss, hvis lille mekanisk-optiske verksted han snart hævede til en mønsteranstalt. 1870 blev A. professor ved universitetet i Jena. Efter Zeiss's død satte A. 1896 gjennem, at hans verksted i forening med Schott's glasverk omdannedes til en storartet stiftelse til fordel for verkernes arbeidere og funktionærer, samt byen Jena og universitetet. A.s videnskabelige arbeider har frembragt en hel omveltning i geometrisk optik og instrumentaloptik. Til hans navn er knyttet en mængde nykonstruktioner og forbedringer ved optiske instrumenter (spektrometer, fotografiske linser, refraktometer, belysningsapparater for mikroskop, prismekikkert m. m.

---

about (f) m, bjelkehoved; indpasningstap.

about (e) om, omkring.

aboutir (f) støde op til, naa til; sigte til; faa resultat.

aboutissant (f) m: **tenants et aboutissants** m pl, tilstødende jorder, eiendomme; omstændigheder.

above (e) over, ovenover, mere end; oppe, ovenpaa, oventil. **above all** (e) først og fremst.

aboyer (f) gjø.

abquicken udskille, scheide; kjøle (om afdrevet sølv).

abrahmen (t) skumme(fløden)af.

Abraum (t) m, (bygnings)grus; rask, affald.

abräumen (t) rydde bort el. tilside; ryddiggjøre.

abreast (e) jevnsides.

Abrede (t) f, aftale; bestridelse, negtelse. **in Abrede stellen** (t) bestride.

abrégé (f) m, udtog.

abrégér (f) sammendrage, forkorte.

abreifen (t) tage tøndebaandene af.

abreihen (t) trække af en snor.

abreiten (t) ride bort, ride træt, indride.

abreuvage, abreuvement (f) m, vanding.

abreuver (f) vande.

abreuvoir (f) m, vandingssted, -traug; kneipe.

abrévation (f) f, forkortelse.

abri (f) m, ly.

abri-neige (f) m, sneskjerm.

Abbed, af det aramæiske ord *abba,* d. e. fader. I de ældre vesterlandske klostre kaldes forstanderen a b b e d og forstanderinden a b b e d i s s e. Et saadant kloster kaldes da a b b e d i. I andre munkeordener bruges navne som arkimandrit (i græske klostre), prior, guardian, rektor. Abbeden bar biskoppelige værdighedstegn og var stundom (f. eks. i Korvey) virkelig biskop. I Frankrig er a. *(abbé)* blevet titel for unge geistlige. I adelige frøkenklostre kaldes forstanderinden undertiden abbedisse.

Abbeville *[abəvīl],* by i Frankrig, i departementet Somme, 16 km. fra elven Sommes munding, ved Nordbanen, 20 300 indb. Byen har en betydelig industri, særlig klædefabriker, og en livlig kornhandel. Blandt dens mange prægtige bygninger skal særlig nævnes den gotiske kirke St. Vulfran. I middelalderen var A. befæstet og spillede en vigtig rolle i kampene mod normannerne og englænderne.

Abbey *[ǽbi],* E d w i n A u s t i n (1852—), amer. maler, uddannet i England. Mest kjendt ved de freskomalerier, som han, Puvis de Chavannes og John Sargent har udført i Bostons off. bibliotek.

Abbiategrasso, befæstet by i den italienske provins Milano, vestsydvest for Milano; 12 000 indb. Her døde Bayard (1524). Sæde for en handelsvoldgiftsdomstol.

Abborfors, lidet havnested i Finland ved Kymeneelven, indtil 1809 grænsepunkt mellem Sverige og Rusland. Gustaf IV Adolf krævede, at elvebroen skulde males udelukkende med svenske farver, skjønt rigsgrænsen gik midt over broen.

Abbot *[ǽbət],* G e o r g e (1562—1633), eng. prælat, var fra 1611 erkebiskop i Canterbury og Jakob I's raadgiver.

Abbotsbury *[ǽbətsberi],* havneby i England, i Dorset, ved Kanalen, Lyme Bay v. f. Chesilbanken ved Portland.

Abbotsford *[ǽbətsfəd],* Walter Scotts landsæde i det skotske grevskab Roxburgh, mellem Melrose og Galashiels, ved Tweed. Nu Walter Scott-museum.

Abbott *[ǽbət],* C h a r l e s, se T e n t e r d e n, lord.

Abbott *[ǽbət],* J a c o b (1803—79), amer. forfatter, er særlig bekjendt som forfatter af bøger for den opvoksende ungdom: «Rollo books» (28 bd.), «Harper's storybooks» (36 bd.) og «The Franconia stories» (10 bd.).

Abbott *[ǽbət],* J o h n S t e v e n s C a b o t (1805—77), amer. forfatter og prest. Hans mest bekjendte skrift er «The mother at home» (1839), oversat paa flere sprog, desuden har han forfattet flere historiske verker, af hvilke det betydeligste er «History of Napoleon Bonaparte» (1856).

Abbreviatiōn (lat.), forkortelse. — A b b r e v i ā t o r, «forkorter», navn paa embedsmænd af forskjellig rang i det pavelige kancelli; de gjør udkast til de pavelige buller og breve, indfører dem i bøgerne o. s. v. — A b b r e v i a t ū r, forkortelse i skrift. — A b b r e v i ē r e, forkorte.

ABC, se A l f a b e t.

ABC-code, se C o d e.

Abcdere, se S o l f e g g i e r e.

Abchaserne (el. A s e g a), en circassisk (tsjerkessisk) folkestamme i det vestlige Kaukasien, fra Kaukasus og ned mod Sortehavet, hvor de bebor kystlandet nordenfor mingrelierne. De udgjør 72 000 individer (efter sprogtællingen 1897) og er nu kristne. — A b c h a s i e n, nu det Suchumske militærdistrikt, en af ruiner opfyldt ørken, har en gammel historie. Det var egen stat (Abassia) under de byzantinske keisere, blev først 1864 helt erobret af Rusland, hvorefter den da muhammedanske befolkning udvandrede i tusenvis til Tyrkiet. A. falder nu delvis sammen med distrikterne Kubaïs og Tsjernomorskaja (Sortehavsdistriktet).

Abd (arab.), slave, tjener; indgaar i mange arab. navne (Abdallah, guds tjener, Abd-el-kader, den almægtiges tjener).

Abd-al . . ., se ogsaa A b d - u l . . .

Abdallāh, profeten Muhammeds fader, arab. kjøbmand, f. 545 i Mekka, d. 570 kort før sønnens fødsel.

Abdallāh. 1. A. (1533—97), khan af Bokhara, tilhørte Schejbanidernes dynasti. Han var en dygtig hersker og stor kriger, der bragte en del af de omliggende lande under sit scepter, ligesom han ophjalp handel og industri. 2. Se A l m o r a v i d e r n e. 3. Se O m a i j a d e r n e.

Abd-ar-rahmān, se O m a i j a d e r n e.

Abd-ar-rahmān (1778—1859), sultan i Marokko, blev 1823 sultan efter onkelen, Mulei Suleiman. 1828 tvang Østerrige ham til at give afkald paa den tidligere tribut. 1844 maatte han til Spanien afstaa distriktet omkring Ceuta og led sammen med Abd-el-kader nederlaget ved Isly 1844 mod franskmændene under Bugeaud.

Abd-ar-rahmān, ibn Abdallah, sp. statholder under kalifen Yezid, faldt 732 i syvdages-slaget ved Poitiers.

Abd-ar-rahmān, sønnesøn af Dost Muhammed, emir af Afghanistan, blev 1867 fordrevet af Shir Ali og maatte ty til Rusland. 1880 indsatte englænderne ham paany som hersker i Kabul; d. 1901, efterfulgtes af sønnen Habibullah-khan. Hans autobiografi overs. til eng. 1900.

Abd-el-kāder (1807—83), algiersk høvding, f. i provinsen Oran, som medlem af en marabutfamilie. Allerede som barn vakte han sine kameraters beundring ved sit kjendskab til Koranen, og som ung mand var han de fleste overlegen som rytter og kriger. Ofte førte han sine landsmænd til seier i den hellige krig mod franskmændene og blev endog 1837 anerkjendt af disse som sultan i det vestlige Algier. Da han imidlertid aabenbart søgte at samle alle arabiske stammer samt kabylerne til kamp mod det franske herredømme, begyndte krigen atter 1839 og efter mange og haarde kampe maatte han endelig 1847 overgive sig til franskmændene. Indtil 1852 levede han i fangenskab i Frankrig, men senere boede han i Lilleasien og Syrien og modtog aarlig understøttelse af regjeringen i Paris. Under drusernes oprør 1860 skyldtes det hans energi, at mange kristne reddedes. [Jfr. Churchill: «Life of A.» (1867) og Pichon «A. 1807—83» (1899).]

Abdēra hed i oldtiden en by, som laa i Trakien, ved kysten mellem Thasos-strædet og Karagaclimanen. Dens indbyggere havde faaet et saadant ord paa sig for taabelighed, at ordet a b d e r i t (a b d e r i t i s k) er kommet til at betegne den rent bundløst dumme person (i lighed med det danske «molbo», «molboagtig»).

Abde'st (pers.) *(ab,* vand, og *dest,* haand), rituel haandtvætning, som foretages af de persiske og tyrkiske muhammedanere før bønnen.

Abdicēre, gaa af, nedlægge sit embede. A b d i k a t i ō n, nedlæggelse af embede, særlig regjeringen.

Abdōmen (lat.), underliv, bug. A b d o m i n ā l, til underlivet hørende.

---

abri-vent ⓕ m, veirskjerm, feltskilderhus.
abrichten ⓣ afrette, dressere.
abricot(ier) ⓕ m, aprikos(træ).
abridge ⓔ forkorte.
abriegeln ⓣ strænge, sætte stang for.
abringen ⓣ fravriste.
Abriss ⓣ m, afrids, omrids.
abriter ⓕ give ly.
abroad ⓔ ude, udenlands.
abrogate ⓔ, **abroger** ⓕ ophæve.
abrogation ⓔ & ⓕ f, (lovs, skiks) ophævelse.
abrouti ⓕ afgnavet.
Abruf ⓣ m, bortkaldelse, tilbagekaldelse.
abrühren ⓣ røre ud.
abrupt ⓔ & ⓕ afbrudt, brat, steil; pludselig; usammenhængende.
abrutir ⓕ fordumme, nedværdige.
Absage ⓣ f, afbud, atterbud; tilbagetagelse af et løfte; vægring, afslag. **Absagebrief** ⓣ m, feidebrev.
absagen ⓣ opsige; afbestille; negte, bestride; fradømme, frakjende; give afkald paa.
Absatz ⓣ m, hvad der afsætter sig; afbrydelse; afsats; (støvle)hæl; salg, afsætning.
abscess ⓔ svul, byld.
abschälen ⓣ afskalle, skrælle; afbarke, bærkje (trær).
abschätzen ⓣ taksere, vurdere; holde skjøn over; nedsætte.
Abschaum ⓣ m, skum; afskum.
Abscheu ⓣ m, afsky.

Abdominales er en af de faa fiskegrupper *(malacopterygii, physostomi a.)*, om hvis naturlige berettigelse der længe har hersket enighed. Den omfatter de bløddfinnefiske, hvis bugfinner sidder langt tilbage, og hvis svømmeblære ved luftgang er forbundet med svelget. Dens vigtigere familier er karper (med over 1 000 arter), karpelaks, tandkarper, maller, laks, laksegjedder, laksesild, gjedder og sild. Hertil regnes undertiden ogsaa makrelgjedderne (hornfisk og flyvefisk).

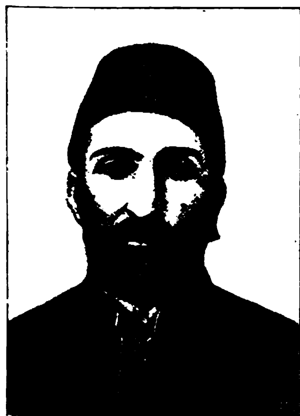
Abdominalsvangerskab, se Ekstrauterinsvangerskab.

Abdominaltyfus, se Tyfoïdfeber.

Abducēre, bevæge udad, til siden fra legemets midtlinje.

Abd-ul-asīs (1830—76), tyrk. sultan, anden søn af Mahmud II, fulgte sin ældre broder Abd-ul-medshid paa tronen. Han begyndte sin regjering med at indskrænke udgifterne til hofholdet og med indførelse af liberalere reformer. Under indflydelse af haremets kvinder slog han, som var en svag karakter, dog snart om, ødslede pengene bort og forøgede statsgjælden i uhyre grad. 1867 foretog han en reise til Vesteuropa og søgte efter sin hjemkomst forgjæves at reformere embedsstanden. 1875 begyndte der et oprør i Herzegovina, og i det egentlige Tyrki gav misfornøielsen sig sterkt udslag bl. a. hos studenterne. 1876 blev han tvunget til at abdicere til fordel for Murad V, fængsledes og blev myrdet.

Abd-ul-hamīd I (1725—89), tyrk. sultan, besteg 1774 tronen ved broderen Mustapha III's død. Maatte straks efter slutte den for Tyrkiet sørgelige fred i Kutschuk Kainardschi, der navnlig var til stor fordel for Rusland og Østerrige. Han døde under Katharina II's anden tyrkerkrig (1789—92), kort efterat han ved hjælp af franske officerer havde reorganiseret armeen. — Abd-ul-h. II (1842—), tyrk. sultan, søn af Abd-ul-medshid, besteg tronen efter sin aandssløve broder Murad V 1876 og gav Tyrkiet en fri forfatning, som dog aldrig blev ført ud i virkeligheden. Ved den russisk-tyrkiske krig 1877—78, den engelske okkupation af Ægypten 1881, Østrumeliens løsrivelse 1885 og Kretas afstaaelse 1897, trods den heldig førte græsk-tyrkiske krig 1897, har A. tabt over halvparten af Tyrkiets landomraade. Alligevel har han med stor dygtighed forstaaet at centralisere regjeringsmyndigheden, styrke sit religiøse overherredømme i kalifatet og udnytte stormagternes stridigheder til sin egen fordel, hvilket ikke mindst kom tilsyne under forfølgelserne mod jøderne og armenierne.

Fot. af Rischgitz.

Abd-ul-hamid II.

Abd-ul-medshīd (1823—61), tyrk. sultan, efterfulgte 1839 faderen Mahmud II i regjeringen og maatte straks for at forsvare sin krone søge hjælp hos stormagterne mod Mehemed Ali. Svag af karakter og svækket af udsvævelser tilbragte han sin meste tid i haremet og overlod styrelsen dels til moderen og dels til ministeren. At Krimkrigen fik et for Tyrkiet heldigt udfald, skyldtes først og fremst vestmagternes indgriben. Af hans børn blev Murad V og Abd-ul-hamid II sultaner.

Abd-ul-mūmin (1094—1163), stifter af Almohadernes dynasti i Afrika og det sydlige Spanien, erobrede Algier, Marokko og Andalusien. Var en ynder af videnskaberne og anlagde mange skoler, hvor ungdommen blev oplært ikke alene i boglige kunster, men ogsaa i legemsøvelser.

Abd-ul-vahhāb, se Vahhabiter.

Abd-ur-rhamān, se Abd-ar-rahman.

Abe (sjøudtryk), benævnelse paa det seil, der paa barkskibe føres paa mesanstag. Kaldes ogsaa mesanstagseil.

Abebrødtræ, se Baobab.

A'Becket, Thomas, se Becket.

A'Beckett *[æ békət]*, Arthur William (1844—), eng. forfatter, søn af Gilbert Abbott A'B. (1811—56), har ligesom faderen været en fremtrædende medarbeider i «Punch» og skrevet lystspil, hvoriblandt «About town» har gjort særlig lykke, desuden romaner.

Abekås, fiskerleie i Skåne. Udmerket havn. 300 indb.

Abeken, Heinrich (1809—72), studerede teologi, men gik snart over i den preussiske statstjeneste, hvor han ansattes i udenrigsministeriet. Sluttede sig nær til Bismarck, som nærede stor tillid til ham.

Abel, Adams og Evas søn, der dræbtes af broderen Kain (1 Mos. 4), hebr. *Hebel*, tomhed, vistnok hentydende til, at A. levede saa kort.

Abel, konge af Danmark 1250—52, næstældste søn af Valdemar Seier og Berengaria, f. ca. 1218, indsattes af faderen til hertug af Sønderjylland. Sammen med brødrene Kristoffer og Knud førte han krig mod den regjerende broder Erik Plogpenning, som dog i det hele taget var den overlegne. Efterat freden mellem brødrene var gjenoprettet, aflagde Abel hyldningseden til kongen, men forholdet vedblev dog at være spændt, og under et besøg, som Erik aflagde hos A., lod denne ham fængsle og i en baad føre ud paa Slien. Her blev han halshugget af en af A.s mænd, Lave Gudmundsen. Sammen med 24 riddere svor A., at han var uskyldig i broderens død, og valgtes derpaa til konge. Han faldt imod strandfriserne 1252. Med sin hustru Mechtilde af Holsten havde han sønnerne Valdemar III og Erik I, hertuger af Sønderjylland, Abel samt datteren Sofie, g. m. Bernhard I af Anhalt-Bernburg.

Abel, Sir Frederick Augustus (1827—1902), eng. kemiker. 1853 Faraday's efterfølger som lærer i kemi ved «Royal military academy» i Woolwich. Arbeidede navnlig med sprængstofkemi, konstruerede 1879 et endnu verden over benyttet apparat til bestemmelse af petroleums flammepunkt.

Abel, Karl Friedrich (1725—87), anseet tysk komponist, der særlig virkede i London, elev af Bach, den sidste virtuos paa gambe. Han skrev talrige sonater, koncerter og kvartetter.

Abel, Niels Henrik, n. matematiker, født i Finnø prestegjeld (Stavanger amt) 5/8 1802, død 6/4 1829, tilhørte en slegt, som synes at være indvandret fra Abild sogn i Tønder, Sønderjylland. Han voksede op i Gjerstad (Gjerrestad),

---

Abschied (t) m. afsked; reces.
Abschlag (t) m. afslag; affald; afslukke; afløb(skanal); nedsættelse, nedgang; afbetaling.
abschlagen (t) afslaa; vispe; aflage.
abschlägige Antwort (t) f. afslaaende svar.
abschlämmen (t) opmudre; vaske (erts).
abschleichen (t) fraliste; luske af.
abschliessen (t) aflaase; afslutte.
Abschluss (t) m. afslutning.
Abschnitt (t) m. afskaaret stykke, afsnit.
abschrägen (t) afskakke, gjøre skraa.
abschreiten (t) opgaa, maale ved skridt.
Abschrote (t) f. meisel, stemmejern.
Abschrotmühle (t) f. grøpekvern.
Abschuss (t) m. afskydning; steil skrent.
abschüssig (t) steil.
abschützen (t) stemme (vand).
abschwarten (t) tage svoren af.
abschweifen (t) vige ud, skeie ud, udskjære krumt.
abschwemmen (t) bortskylle.
abschwenden (t) afsvie.
abscond (e) skjule sig, rømme.
absehen (t) afse; overse, overskue; indse; sigte til; se bort.
Abseite (t) f. bagside; skraa tagflade; sidebygning, fløi; sideskib.

hvor hans fader var prest. I 1815 sattes han paa Kristiania katedralskole, hvor han i 1817 fik som lærer i matematik den senere prof. B. M. Holmboe. Denne opdagede A.s merkværdige begavelse og blev hans ven for livet. I 1820 døde A.s fader, og fra den tid var A. henvist til skolens stipendier og privat godgjørenhed. Tog 1821 artium (med haud. illaud.), var i 1823 en kort tur i Kjøbenhavn og fik samme aar sin første afhandling trykt. 1825 reiste han med stipendium udenlands, først til Tyskland, og traf i Berlin geheimeraad A. Crelle, som netop da begyndte at udgive sin senere saa berømte matematiske journal. Inden jan. 1826 havde A. 6 afhandlinger færdige, som blev trykt i journalen. Høsten 1825 var Rasmussen gaaet af som professor i matematik i Kristiania. Til A.s ulykke blev Holmboe udnævnt til hans efterfølger, og A. kom aldrig i en stilling, som sikrede hans udkomme. Efter 5 maaneders ophold i Berlin reiste A. over Dresden, Wien, Tyrol og Italien til Paris, hvor han imidlertid blev kjølig modtaget af de matematiske spidser. Den 30 okt. 1826 fremlagde han for det franske akademi en stor afhandling om elliptiske funktioner. Den blev sendt Cauchy og Legendre til bedømmelse, men blev af C. lagt tilside, og A. hørte aldrig mere til den. Den var en tid forsvundet og blev først trykt i 1841. I jan. 1827 kom han tilbage til Berlin, blev der til i mai og reiste saa hjem. Ved prof. Hansteens reise til Sibirien fik A. i 1828 en midlertidig stilling som docent ved universitetet. Ved denne tid udgav Jakobi i Königsberg en afhandling om elliptiske funktioner og streifede derved ind paa et omraade, hvor A. netop havde gjort store opdagelser. Mellem de to begyndte en kappestrid, som vakte den største opmerksomhed i den matematiske verden. Crelle, som tidligere havde søgt at holde A. tilbage i Berlin, bl. a. ved at tilbyde ham stillingen som redaktør for sin journal, begyndte nu med støtte af Humboldt og Gauss at arbeide for at skaffe A. en kaldelse til Berlins universitet. Det lykkedes ogsaa, men ikke før i det følgende aar, da A. laa paa sit dødsleie. I 1823 havde A. i Kjøbenhavn truffet den unge Christine Kemp, aaret efter traf han hende igjen i Norge og forlovede sig med hende. Hun blev senere ansat som guvernante hos eieren af Frolands jernverk, S. N. Smith, og i dennes livlige og gjestfrie hjem tilbragte A. derefter ferierne. Paa reisen did julen 1828 frøs han, fik under julefestlighederne blodstyrtning og lungebetændelse, der gik over til tæring, som efter 12 ugers sygeleie endte hans liv. Han begravedes paa Froland kirkegaard, hvor hans nærmeste venner ved geologen Keilhau's foranstaltning reiste ham

Niels Henrik Abel.
Efter tegning af Gørbitz.

en mindestøtte. — Abels yndlingsstudium var ligningsteorien. Allerede som skolegut troede han, at han havde løst den almindelige 5te-gradsligning. Siden fandt han feilen og beviste saa umuligheden af at løse denne ligning ved rodtegn. Derefter stillede han den videre opgave at finde alle ligninger, som kan løses ved rodtegn, og ledets derved til grundlæggende opdagelser (Abelske ligninger). Til integralregningen hører den før nævnte «pariserafhandling» med det berømte «additionsteorem». Endvidere har A. aabnet helt nye felter i læren om de elliptiske funktioner og reformeret læren om uendelige rækker. Samlede skrifter udkom 1839 og 1881. Biografi ved C. A. Bjerknes 1880, større fransk udg. 1885. Breve med biografi etc. i «Festskrift ved hundredeaarsjubilæet» 1902. Jubilæet feiredes under tilslutning fra verdens største matematikere. «Acta mathematica» udgav festskrift, universitetet kreerede 29 *doctores mathematicæ* etc. (I. af 22 mai 1902, nr. 1).

Abélard, se A b a i l a r d.

Abel de Pujol *[abél dŏ pyžå'l]*, A l e x a n d e r (1787—1861), fr. maler, elev af David, hvis klassisistiske retning han har givet et karakteristisk udtryk i de graat-i-graat malede vægbilleder (grisailles) i Louvre og børsen i Paris.

Abelīn, J o h a n P h i l i p (d. ca. 1635), t. historiker, skrev under forskjellige pseudonymer «Arma Suecica», der giver en skildring af svenskernes deltagelse i trediveaarskrigen, og en verdenshistorie «Historische Chronica». Grundlagde «Theatrum europæum» (s. d.).

Abelīn, R u d o l f (1864—), sv. gartner, er ved de fortrinlige produkter fra sit gartneri i Norrviken og sin virksomhed som lærer og foredragsholder blevet banebrydende for rationel frugtavl i Sverige. Har udgivet «Villaträdgården», Sthm. 1903, norsk overs: «Smaahavebogen» ved H. Misvær, Kra. 1904 & 1906.

Abeli'ter. 1. Medlemmer af en gnostisk sekt i Afrika i 4 aarh.; de levede som brødre og søstre for ikke at forplante arvesynden. 2. Medlemmerne af a b e l s o r d e n e n, opr. 1745 i Greifswald, der gik ud paa at efterligne Abel i oprigtighed og redelighed.

Abelmoskus *(hibiscus abelmoschus)*, en i Ægypten, tropisk Amerika og Indien hjemmehørende plante af katostfamilien. Dens nyreformede, bitre, sterkt lugtende frø bruges under navn af b i s a m- el. m o s k u s k o r n til parfume.

Abelsorden, se A b e l i t e r.

Abelsted, C h r i s t i a n A u g u s t R u d o l f (1833—89), n. skuespiller, fra 1863—88 ved «Christiania theater». Lun og smaamorsom, meget anvendt i komedien og farcen.

Abelvær (Appelvær), bekjendt fiskevær og handelssted paa en liden ø paa nordøstsiden af Foldenfjorden (Folla), Nordre Trondhjems amt.

Abenaki, se A b n a k i.

Abencerrāgerne, mægtig maurisk slegt i Granada, hvis ulykkelige skjæbne ofte er besunget af digterne. Da kong Abu Hassan, med hvem den laa i strid, erfarede, at en af A. stod i elskovsforhold til hans søster, lokkede han alle A. ind i Alhambra og lod dem nedhugge. Nogle faa undslap og hjalp senere Boabdil, Granadas sidste konge, i kampen mod Abu Hassan.

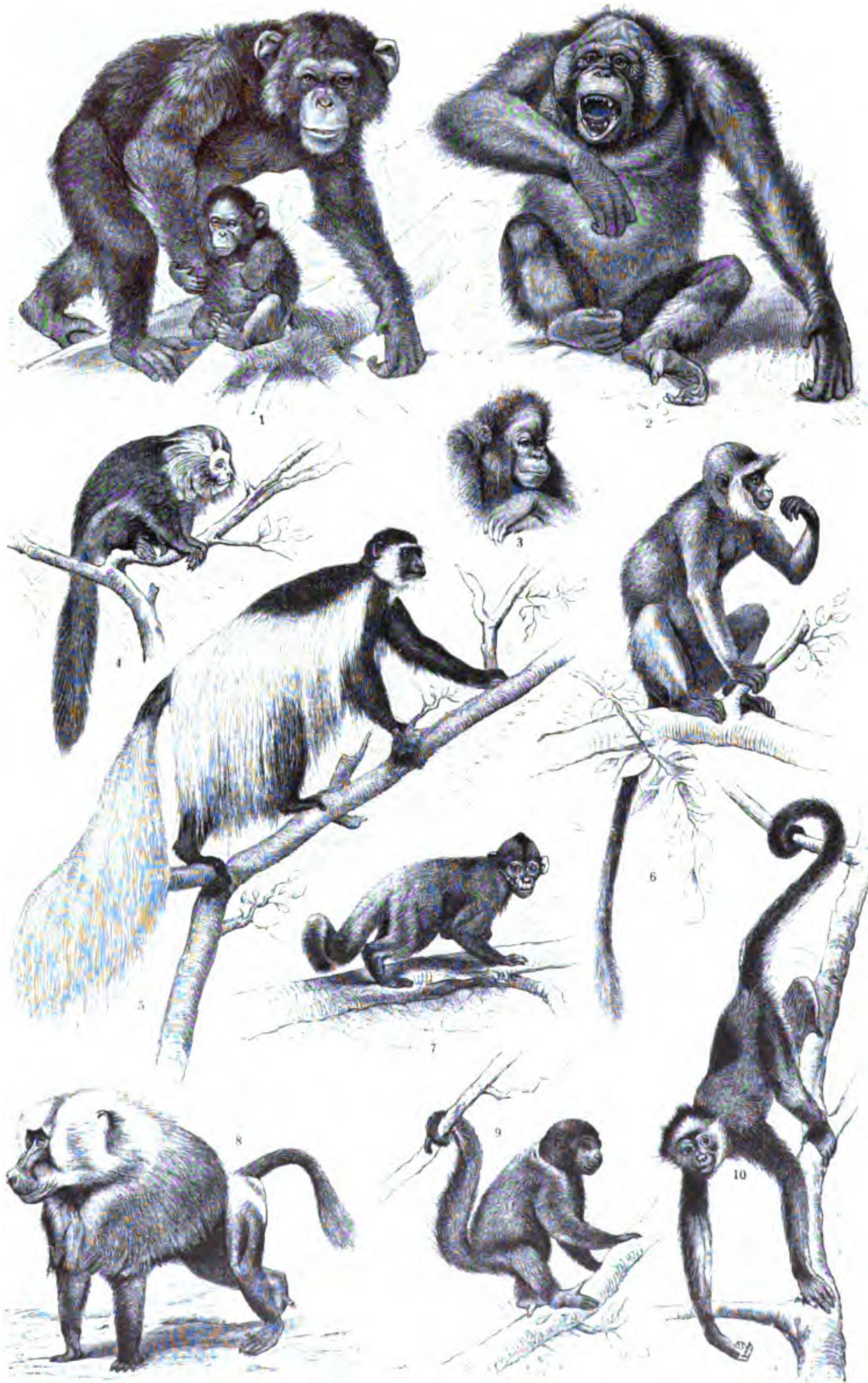
A bene placito *[a béne plåtšito]* (ital.), efter behag.

Abensberg, by i Nedrebayern, mellem Ingolstadt og Regensburg. Maskinfabrik, svovlkilde, humleavl.

---

absence (e) & (f) f, fravær; udeblivelse; aandsfraværelse.
absenken (t) sænke; aflægge, forplante ved aflægning.
Absenker (t) m, aflægger.
absent (e) & (f) fraværende; adspredt, distrait. **absent-minded** (e) aandsfraværende.
s'absenter (f) reise bort, fjerne sig
Absetzkalb, Absetzling (t) m, afvænnet kalv.
Absicht (t) f, hensigt.
absichtlich (t) tilsigtet, forsætlig.
abside (f) f, apsis; baldakin.
absint — (t) Absinth m — (e) absinthium, wormwood; (drik) absinthe, bitters — (f) absinthe f.
absolu (f) eneveldig, uindskrænket; absolut, uafhængig, ubetinget.
absolut — (t) absolut, uneingeschränkt; durchaus, schlechterdings — (e) absolute (ly) — (f) absolu(ment).
absolute (e) uindskrænket, fuldkommen; ubetinget; vilkaarlig, egenmægtig.
absolution (e) & (f) f, frifindelse, syndsforladelse.
absolutisme (f) m, enevælde.
absolutoire (f), **absolvatory** (e), frifindelses-.
absolve (e) frikjende; meddele syndsforladelse.
absolvere — (t) absolvieren, sein Examen machen — (e) absolve, pass his examination — (f) absoudre, passer son examen.

ABER

1. Chimpansen *(troglodytes niger)*. 2. Orangutang *(simia satyrus)*. 3. Hoved af en ung orangutang. 4. *Midas rosalia*. 5. Guerezaen *(guereza caudatus)*. 6. Hulmanen *(semnopithecus entellus)*. 7. Kapusinerabe *(cebus capucinus)*. 8. Hamadryas *(papio hamadryas)*. 9. Uldabe eller skiferabe *(lagothrix lagotrica)*. 10. Klamreabe *(ateles variegatus)*.

Abeokuta (d. e. «under stenen»), by ved elven Ogun, i britisk Lagos (Øvreguinea), Egba-negernes hovedstad, 1893 aabnet for den europæiske handel. Egbaerne, en stamme af jorubaerne, flygtede, da Joruba-riget opløstes (1825) og søgte først skjul i et hulerigt fjeldparti, senere samlede de sig til en ny stat.

Aber *(simiæ, pitheci)* danner sammen med mennesket pattedyrenes øverste orden, *primates,* og er af alle dyr, de, der, aandelig som legemlig, staar mennesket nærmest. Hovedets form er rund og desto mere menneskelignende, jo yngre dyret er. Kjæverne er høie og korte, men forlænges med alderen, saa at ansigtsvinkelen bliver mindre og fysiognomiet mere dyrisk. Næsen er kun sjelden synderlig fremtrædende (næseaben). Tandforholdene ligner især hos østaberne nøie menneskets, men hjørnetænderne bliver hos de ældre a. store og fremspringende. Øinene er fremadrettede og tætstillede. Ørelappens form er meget vekslende. Mest karakteristisk er hænderne og fødderne; naar a. tidligere kaldtes «firehændede» *(quadrumana),* er dette urigtigt, da egte hænder kun findes paa forlemmerne, medens baglemmerne har gribefødder. Hos nogle a. mangler dog tommelen eller er rudimentær. Forlemmerne er ofte længere end baglemmerne, hvis svage bækken og muskulatur gjør a. uskikkede til længere tids opreist gang undtagen ved hjælp af en stok eller gren. De høieststaaende a.s, «skogmændenes», gang paa jorden er usikker, fordi de træder paa føddernes ydre kant. Klatring i trær og paa klipper er a.s naturligste bevægelsesmaade, hvortil de er bedre tilpasset end nogen anden dyregruppe. Hos vestaberne er halen en lang gribe- eller snohale, hvormed de tager fat som med en haand. Hos den gamle verdens a. er halen af mindre betydning, undertiden (hos skogmændene) rudimentær. I modsætning til hos mennesket er haarbeklædningen tæt og veludviklet over hele legemet med undtagelse af større eller mindre partier af ansigtet, hændernes indvendige flader og (ofte) sædepartiet. Paa issen og ved kinderne er haaret ofte ordnet som en naturlig frisure. Medens a.s ydre viser ret iøinefaldende ulighed med mennesket, er deres indre bygning, især de høiere a.s, meget nær beslegtet med menneskets. Hjernekassen faar med alderen fremspringende muskelkamme, men er hos yngre individer meget lig menneskets. Selve hjernen har vel færre vindinger og forholdsvis ringere vegt end menneskets, men nærmer sig dog sterkt til denne hos skogmændene, medens den hos disse er langt mere udviklet end hos de laverestaaende a. Hjerneforskjellen mellem mennesket og de høiere a. er saaledes mindre end mellem disse og de laveste a. Saavel sanserne (særlig føle- og lugtesansen) som aandsevnerne er gjennemgaaende høit udviklet. Almindelig bekjendt er a.s store efterlignelsestalent, deres hukommelse og listighed og deres evne til at benytte sig af indvundne erfaringer. Ligeledes bekjendte er følgende træk af deres følelsesliv: stor moderkjærlighed og overgiven munterhed, som dog paa grund af a.s letbevægelige natur hurtig slaar over i tirrelyst, mistro og hevngjerrighed. De er sky og forsigtige og undgaar helst fare ved flugt; men i nødsfald gaar de angrebsvis frem og kan da udvise stort mod, saa at selv større rovdyr gaar af veien for de store a. Deres lydforraad er forholdsvis rigt, og det er ved nyere undersøgelser godtgjort, at a. har et «sprog», hvorved de meddeler sig til hverandre. Hos nogle a. (gibbonerne) kan stemmen gjennemløbe et helt toneregister, hos andre (brølaberne) forsterkes den ved strubeposer, saa at den kan høres paa meget betydelige afstande. Nogle a. (især skogmændene) lever enlig eller parvis med sit afkom (en el. to unger ad gangen), andre slaar sig sammen i større flokke, bestaaende af flere familier, som enten er mono- el. polygame, og som anføres af den ældste, kraftigste og mest erfarne han, hvis advarselsraab eller kampsignaler blindt adlydes af hele flokken. Egentlige boliger bygger a. ikke, men skogmændene danner sig dog ofte et midlertidigt leie af grene, som de fletter sammen. De lever mest af frugter og saftige plantedele, undertiden tillige af insekter, eg, fugleunger og smaa pattedyr. I dyrkede egne kan de gjøre stor skade i plantagerne, mindre ved det, de æder, end ved det, de brækker af og kaster bort. Deres egentlige hjem er troperne, men udenfor dem kan de findes, saa langt palmernes belte rækker; dog mangler de paa Sydhavsøerne, Ny-Holland, Madagaskar og (oprindelig) i Vestindien. I Europa findes de i den nuværende jordperiode kun paa Gibraltarklippen *(inuus ecaudatus),* men fossile a. fra tertiærperioden er fundet overalt i Syd- og Mellemeuropa saa langt mod nord som i England. Af særlig interesse for spørsmaalet om menneskets og a.s indbyrdes slegtskab er lægen Dubois' fund 1894 paa Java af nogle skeletdele *(pithecanthropus erectus),* hvori nogle forskere ser et mellemled mellem menneske og a. (se Antropologi). De nu levende a. udgjør ca. 230 arter, forenet i 25 slegter, der grupperes i 3 familier: 1. Smalnæsede a. *(catarhini)* eller østaberne, som lever i den gamle verden, og af hvilke skogmændene (chimpansen, gorillaen, urangutangen og gibbonerne), marekattene og bavianerne er de mest bekjendte former. 2. Brednæsede a. *(platyrhini)* eller vestaberne i Sydamerika. 3. Kloaberne eller ekornaberne *(hapalini, arctopitheci)* i Syd- og Mellemamerika. Om de enkelte familier, slegter og arter se de specielle art. Halvaberne (s. d.) regnes nu for en egen pattedyrorden. (Se planchen Aber.)

Aber (t.), men; et A. dabei, d. e. en hage derved.

Aber-, bestanddel af talrige britiske stedsnavne, gælisk og kymrisk ord, som betyder munding.

Aberavon *[æbərévən]*, havneby i Glamorganshire, Wales, paa nordkysten af Bristolkanalen, nær mundingen af Avon, 17 km. øst for Swansea. 7 500 indb. Havnen er Port Talbot, med stor dok.

Aberayron (Port Talbot), liden havneby i Wales, Cardigan, ved Cardiganbugten.

Abercromby *[æbəkrómbi]*, Sir Ralph (1734—1801), eng. feltherre, tilhørende en gammel skotsk slegt, deltog i krigene mod Frankrig i slutningen af 18 aarh. og anførte den engelske hær, der skulde jage franskmændene ud af Ægypten. Blev dødelig saaret i slaget ved Abukir og døde en uge senere.

Aberdare *[æbədǣə]*, by i Glamorganshire (Wales), 5 km. s.v. f. Merthyr Tydfil, 43 000 indb. Kul- og jerngruber.

Aberdeen *[æbədīn]*, George Hamilton Gordon, jarl af (1784—1860), engelsk statsmand, f. i Edinburgh,

---

absonderlich (t) særegen, særskilt; egen, sær; især.

absorb (e), **absorber** (f) opsuge, indsuge, optage i sig.

absorbé (f), **absorbed** (e) fordybet.

absorption (e) & (f) f, opsugning, optagelse, fordybelse.

absoudre (f) frifinde.

absoute (f) f, skjærtorsdagsaflad, -præken.

abspannen (t) nedspænde, slappe, matte; fraspænde.

abspenstig (t) gjenstridig, utro.

absprechen (t) frakjende; aftale; bestride, negte for; udtale sig afgjørende, med skraasikkerhed.

Absprössling (t) m, efterkommer, ætling.

Absprung (t) m, sidespring, digression.

abstain (e) afholde sig.

Abstand (t) m, afstand; afstaaelse.

abständig (t) for gammel, overaarig; bedærvet; udgaaet (om vekst); flau, smagløs, doven (om mnd, drik).

abstatten (t) aflægge.

abstechen (t) afstikke; stikke; (af)tappe; stikke af.

abstecken (t) afstikke; tage ned (haaret); vænne fra.

abstehen (t) staa afsides; bedærves; afstaa (fra).

absteigen (t) stige af el. ned, tage ind.

abstellen (t) stille bort, fjerne.

fik 1806 sæde i overhuset, hvor han sluttede sig til Toryerne. Fik 1813 som gesandt i Wien Østerrige over paa koalitionens side og bevægede ligeledes Murat til at svigte Napoleon. 1828—30 og 1841—46 udenrigsminister. Premierminister 1852—55. Fik mistillidsvotum for sit forhold til Krimkrigen, som man i alm. gav ham skylden for.

Aberdeen *[æbədīn]*. 1. Det østligste shire *[šiə]* (syssels, grevskab) i Skotland, paa halvøen Buchan. 5 063 km.² med 280 000 indb. Indlandet et herligt bjergland, kystlandet Skotlands bedste enge, hvorfra London faar det fineste slagtekvæg. Vigtige fiskebyer. 2. En af Østskotlands vigtigste handelsbyer, ved en bugt mellem mundingerne af Dee og Don. 153 000 indb. Universitet fra 1495. Store marmor- og granitbrud i omegnen. Men især har trawlfisket bidraget til A.s opblomstring. Norsk vicekonsulat under konsulatet i Edinburgh, Leith.

Aberdeen-Angus-kvæg, se Kvægracer.

Aberdour, to smaa havnesteder i Skotland, 1. i county Aberdeen, 11 km. v. f. Fraserburgh, 2. i county Fife, ved Firth of Forth's n. bred, 5 km. v. f. Burntisland.

Aberdovey *[æbədóvi]*, liden havneby ved Cardiganbugten, Merioneth, Wales.

Aberffraw, lidet havnested i England, i Wales, ved A. Bay, paa sydkysten af øen Anglesey.

Abergavenny *[æbəgəvéni]*, by i Monmouthshire, England, ved elven Usk. 7 800 indb. Kulgruber.

Aberrātio ictus (el. a. delicti, a. actus), bruges i strafferetten om det tilfælde, at en forbrydelse rammer en anden end den, mod hvem den er rettet (A. skyder paa B., men rammer C.).

Aberratiōn. 1. I astronomien betegner a. den blot tilsyneladende stedforandring, høist 20 buesekunder fra middelstedet, som alle stjerner faar, fordi jorden løber i en bane om solen med en hastighed (4 mil i sek.), som ikke er helt forsvindende i forhold til lysets (40 000 mil). En stjernes plads rykkes derved frem i den retning, jorden paa det givne tidspunkt har, ligesom et lodret faldende regn tegner skraa vandstriber paa ruderne af et kjørende jernbanetog eller stadig synes at komme skraat mod den, der gaar i ring. De tilsyneladende stjernebaner gjengiver ganske jordbanens form, som tænkes seet i de paagjældende retninger; ved ekliptikens pol er de cirkler, andre steder ellipser, i selve ekliptiken derimod rette linjer, men det største gjennemsnit, 40½ buesekund, er ens for dem alle. Opdagelsen af denne a. skyldes Bradleys undersøgelser af stjernen γ i Dragen 1725—27. 2. A. (i optiken), se Afvigelse.

Abersychan *[æbəsíkən]*, by i Monmouthshire, England. 18 000 indb. Kul- og jerngruber, jernverker.

Abert, Johan Joseph (1832—), født i Böhmen, tidligere hofkapelmester i Stuttgart, har komponeret en symfoni, den symfoniske digtning «Kolumbus», operaerne «Anna von Landskron», «Kong Enzio», «Astorga» etc.

Aberystwith *[æbərístwiþ]*, havneby og bekjendt badested i Cardiganshire i Wales, ved Ystwith's udløb i Cardiganbugten. 8 000 indb. University College of Wales, et nationalt universitet for Wales, grundedes her 1872.

Abeschr, nyere hovedstad i den store stat Vadai i Mellemsudan i øst for Tsadsjøen, ved karavaneveien fra Khartum gjennem Kordofan og Dar For. Den første europæiske reisende her, Vogel, blev myrdet (1856).

Ab esse ad posse (lat.), fra at være (kan der logisk sluttes) til at kunne, d. e. en sags virkelighed beviser dens mulighed, medens det omvendte ikke gjælder.

Abessinien (arab. *el Habesch*, i herskerens nuværende titel *Æthiopien)*, rige i Østafrika, med endnu ubestemt grænse mod syd (mod Britisk Østafrika), hvorfor fladeindholdet ikke kan fastslaaes med nøiagtighed; det turde være mindst 800 000 km.² med 8 mill. indb. Det begrænses i vest af Sudan, i nord af Eritrea (ital.), støder mod øst til italiensk og britisk Somaliland. I syd er (1906) Abessinien vistnok rykket frem til Rudolf-sjø og Galla-landene besat af abessinske tropper. — Det egentlige Abessinien danner et meget stort (over 200 000 km.²), 2—3000 m. høit plateau, som falder meget brat af, særlig mod øst. Det er gjennemskaaret af dybe kløfter og dale, og henover plateauet stryger bjergrygge med mange høie toppe, den høieste, Ras Daschan, 4 620 m. (smlg. Mont Rosa i Schweiz 4 638 m.). Talrige isolerede klipper *(amba)*, som ofte benyttes som skanser. Den abessinske høividde synes at hænge sammen med det søndenfor liggende østafrikanske indsjøplateau ved den ca. 300 km. brede lavere fjeldvidde omkring Rudolf- og Stefanie-sjøerne. Den vulkanske virksomhed, som i særlig grad har bygget op det østafrikanske plateau, præger i fremtrædende grad Abessinien, hvis østkant bærer smaa kratere, som endnu er i virksomhed. I kystlandet udenfor østranden (i Danakil- el. Afar-landet) ligger flere vulkaner, som har været virksomme i det forløbne aarh. Ved sydenden af Rudolf-sjøen hæver sig en virksom vulkan. — Af elvene er de vigtigste: Abai (den Blaa Nils øvre løb), med bielven Didessa fra Kaffa paa venstre (s.) bred og flere andre bielve paa høire bred fra Abessiniens østrand, og Atbara, Nilens sidste større tilløb, med bielven Setit (Takassen). Havasch fra Schoa munder i den afløbsløse depression (174 m. lavere end det Røde havs speil) nedenfor østranden og indenfor Tadjurabugten, og i syd rinder Omo gjennem Kaffa til Rudolf-sjøen. Ingen af elvene er farbare. Den største sjø i det egentlige Abessinien er Tana (3 000 km.²); endnu større (9 000 km.²) er den afløbsløse Rudolf-sjø. — Klimaet i de lavere egne er tropisk med dobbelt regntid, i de mellemliggende nærmest som i Sydeuropa, medens de høiere regioner har en lav temperatur med sne om vinteren. Dyreverdenen og planteriget staar i forhold hertil, idet der i de lavere egne findes alle Europas husdyr (svinet dog undtaget) og af vilde dyr løver, sjakaler, hyæner, aber, pantere, elefanter, zebraer, giraffer, antiloper og gazeller samt slanger af uhyre størrelse o.s.v. Af planter avles bomuld, indigo, safran, sukkerrør, kaffe, flere arter af gummitræet, baobab-, tamarinde- og ricinustræet, foruden en mængde medicinske planter. I de mellemste regioner avles særlig vin, dadler og forskjellige kornsorter. Høilandet har lidet skog, men store græsmarker, og her trives særlig hornkvæg, gjeder og sauer. Rovdyrene trænger ikke herop. Af mineralier findes stensalt (i stænger brugt som mynt), stenkul (som dog ikke udvindes) og guld (i Tigré). Hovednæringsveie: agerdyrkning og kvægavl. Industri og handel af liden betydning. Der udføres huder, elfenben, gummi, kvæg, kaffe. Der indføres foruden bomuldsvarer, som er hovedartikelen, bl. a. fyrstikker. — Abessinien er helt en ind-

---

abstème (f), **abstemious** (e), afholdende.

abstenir (f) afholde.

abstention (e) & (f) f, afhold(enhed); afholdelse, ikkedeltagelse.

absterge (e), **absterger** (f) udvaske, rense.

abstergent (e) & (f) (m) rensende (middel).

abstersion (e) & (f) f, rensning, udvaskning.

Abstich (t) m, stukket kopi, aftryk; tapning.

abstinence (e) & (f), afholdenhed, afholdelse (fra).

abstract (e) abstrakt (begreb); udtog. Vb. afsondre, bringe i udtog; stjæle.

abstracted (e) afsondret; forfinet; distrait; dunkel.

abstraction (e) & (f) f, abstraktion; adspredthed.

abstractiveness (e) abstraktion; dunkelhed, spidsfindighed.

abstrahere — (t) abstrahieren — (e) abstract — (f) abstraire.

abstraire (f) abstrahere, se bort fra.

abstrait (f) abstrakt.

abstrakt — (t) abstrakt — (e) (in the) abstract — (f) abstrait.

abstreichen (t) afstryge; afsøge; flyve bort.

abstreifen (t) stryge af, afkrænge.

Abstrich (t) m, det afstrøgne, afskummede; fradrag.

abstrus (f), **abstruse** (e) dunkel, uforstaaelig.

landsstat, dets naturlige havne, Massaua, Assab, Djibuti o.s.v., tilhører fremmede magter. Det naar heller ikke frem til selve Nilen. Der er postforbindelse med Djibuti ved Tadjurabugten. Fra denne by er (1903) aabnet en smalsporet (1 m.) jernbane (ledsaget af telegraf- og telefonledninger) sydover op til Dire-Dauah (Addis Harrar), 306 km.; op til det 1 850 m. høitliggende Harrar skal herfra kun lægges kjørevei. Banens fortsættelse er planlagt vestover til Addis Abbeba (med den Hvide Nil som fremtidigt maal). — Riget bestaar af landskaberne Tigré, Amhâra, Godjâm, Schoa og Kaffa, hvortil kommer det af Menelik erobrede Harrar, gallaernes lande og andre landskaber i syd. De gamle hoveddele udgjør provinserne Begemder og Gondar, Edsju og Tigré, Wollo, Arussi, Kaffa, Godjam og Djimma. Vigtigste byer: den nuværende residensstad Addis Alam; hovedstad Addis Abbeba med 50 000 faste og ca. 30 000 skiftende indbyggere; Adua (2 000 m. o. h.), fordum hovedstaden i Tigré; Aksum, Gondar, fordum hovedstad i Amhara (ødelagt 1888); Ankober, den tidligere, og Antotto, den nuværende hovedstad i Schoa; Harrar; i Godjam Monkorer og Javisch. — Kjernen af befolkningen er de egentlige abessiniere, et folk af ægyptisk-libysk type, blandet med arabere og negere. De er velbyggede folk af brun, hos de høiere stænder næsten lys hudfarve. Sandsynligvis har der i gammel tid fundet en indvandring sted fra det sydvestlige Arabien, hvorfra Abessinien har faaet kultur og sprog. Kristendommen indførtes allerede i det 4 aarh. (330 af Frumentius og Odesius), og fra den tid stammer brugen af navnet Itjopja (Æthiopien) særlig om denne del af Afrika. (Se forøvrigt art. Abessinske kirke.) Foruden kristne findes der muhammedanere, jøder og hedninger. — Det ældgamle rige A. stod indtil midten af det 18 aarh. under et fælles overhoved («Negus Negesti», d. e. kongernes konge) og statholdere (Râs), men blev 1831 delt i flere selvstændige stater: Tigré, Amhara og Schoa, senere ogsaa Godjam og Kaffa. 1853 erobrede høvdingen Kasa fra Amhara hele landet og kaldte sig Theodor I, men hans haarde behandling af de kristne missionærer gav anledning til en engelsk ekspedition, og efter general Napiers indtagelse af fæstningen Magdala 1868 dræbte han sig selv. 1872 svang statholderen over Tigré sig op til negus under navnet Johannes, forsvarede sig med held mod angreb fra Ægypten (1876), men faldt 1889 mod mahdisterne (de nubiske fanatikere). Nu hjalp Italien Menelik af Schoa paa tronen. Men Menelik vilde ikke anerkjende det italienske protektorat, og Italien maatte efter en uheldig krig nøie sig med kystlandet ved Massaua. Merkelig nok har Rusland søgt at gjøre politisk indflydelse gjældende i Abessinien. — Abessiniens udforskning i nyere tid skyldes særlig mænd som Bruce (1770), Krapf, Rüppell (1831—34), brødrene d'Abbadie (1837—48), Munzinger og v. Heuglin o. fl. i 1860-aarene. Efter ophøret af krigstilstanden under neguserne Theodor og Johannes er Abessinien blevet bereist og beskrevet af Rohlfs, M. Hartmann, Cecchi, Paulitschke, Wickenburg, v. Erlanger, du Bourg de Bozas. Grev Teleki var det, som paa sin reise i slutten af 1880-aarene fandt Rudolf- og Stefanie-sjøerne.

Abessinske brønde anlægges ved, at et rør, som løber ud i en spids med gjennemboringer, drives ned i jorden til grundvandet. Vandet suges med en pumpe direkte fra jorden ind i røret. Anvendes i Norge bl. a. i Elverum. I større udstrækning anvendt for første gang under englændernes felttog i Abessinien 1868.

Abessinske kirke tæller over 3 mill. kristne. De første missionærer var Odesius og Frumentius, omkr. aar 330. Senere fortsættes missionen af koptiske munke, og i slutn. af 5 aarh. er landet væsentlig kristnet. Ligesom den koptiske kirke hylder den abessinske monofysitismen. Paa grund af landets isolerede beliggenhed findes mange oldkirkelige skikke bevarede. Bibelen er oversat paa landets sprog geez, af folket kaldt æthiopisk. Det nikænske symbol bruges istedetfor det apostoliske. Kirken styres af en af Ægyptens patriark udnævnt «albuna» (vor fader), som er kopter. De talrige klostre styres derimod af en indfødt «etschêgê». Gudstjenesten bestaar i salmesang, oplæsning af bibelske og liturgiske afsnit og bønner, fortrinsvis rettede til englene, Jomfru Maria og helgener. Oplysningen staar ikke høit. Ved siden af landskirken findes forskjellige sekter.

Abgār (d. e. den store), almindelig titel for fyrsterne af Edessa i Osroēne (det nordvestl. Mesopotamien), fra 137 f. Kr. til 216 e. Kr. Mest bekjendt er A. Ukama (d. e. den sorte), hvem man har tillagt en brevveksling med Kristus; den er bevislig uegte.

Abgeordneter (t.), repræsentant i de tysktalende landes nationalforsamlinger. Andet kammer i Preussen og Østerrige kaldes Haus der A.-n.

Ab hinc (lat.), fra denne tid, fra nu af.

Ab hodierno (lat.), fra idag af.

Abhorrers *[æbhå'rəz]*, partinavn for de engelske royalister under Karl II (1660—85). De tilkjendegav stadig gjennem adresser og petitioner sin afsky for republikanerne. A. blev stammen i det senere toryparti.

Abīb (hebr.), «modnende aks», den første maaned i jødernes aar (den maaned, i hvilken de vandrede ud af Ægypten), sidste halvdel af mars og første halvdel af april, byghøstens tid (2 Mos. 13, 4).

Abich, Wilhelm Hermann (1806—86), t. naturforsker og opdagelsesreisende, 1842 professor i Dorpat og fra 1853 medlem af videnskabsakademiet i St. Petersburg og snart derefter russisk statsraad. Fra 1877 levede han i Wien. Han foretog flere reiser i Kaukasuslandene, Armenien og Persien og leverede flere udmerkede naturvidenskabelige afhandlinger, hvoraf de fleste er udkommet i Rusland.

Abichit, et grønt, «straaligt» mineral opkaldt efter Abich. Det bestaar af vandholdigt kobberarsenat og kaldes ogsaa ofte straalerts, findes i Cornwall og Sachsen.

A'bies, Abieta'ceæ, se Gran, Granfamilien.

Abiētinsyre ($C_{19}H_{28}O_2$), en organisk syre, der indeholder kulstof, vandstof og surstof og smelter ved 139°, er den væsentlige bestanddel af almindelig harpiks (kolofonium).

Abigail, Nabals hustru, afvergede ved sin kloge optræden Davids hevn over hendes gjerrige mand. Efter Nabals død egtede hun David (se 1 Sam. 25).

Abijā, Rehabeams søn og efterfølger paa tronen i Juda rige. Førte krig mod Israels riges konge Jeroboam med vekslende held (1 Kong. 15; Krøn. 13). — Navnet forøvrigt ikke ualmindeligt i det gamle testamente.

---

abstufen (t) lægge, skjære trappevis eller i etager; afskygge, nuancere.
Absturz (t) m, nedstyrtning, fald; skrent, brink.
abstützen (t) afstive.
absurd (e), **absurde** (f) urimelig, ufornuftig, absurd.
absurdité (f) f, **absurdity** (e) urimelighed, ufornuft; fornuftstridighed.,
Abt (t) m, abbed.
Abtei (t) f, abbedi.
Abteil (t) m, del, andel, apanage.
abteufen (t) afdybe, sænke.
abthun (t) tage af, lægge af; dræbe, slaa ihjel; gjøre det af med, afskaffe; afgjøre.
Äbtissin (t) f, abbedisse.
abtönen (t) afskygge, nuancere.
abtöten (t) døde, spæge.
Abtrag (t) m, nedrivning, rydning; affald; afdrag; erstatning; afbræk.
abtragen (t) bære bort; rydde; nedrive; afbetale; slide.
abtreiben (t) drive bort; afdrive (en skog); afgræsse; overanstrenge; drive af (om skib).
Abtrieb (t) m, afdrivning, hugst; odelsret; bufærd fra stølen.
Abtrift (t) f, ret til havnegang; løsningsret, odelsret.
Abtritt (t) m, aftrædelse; vandhus, privet.
abtrünnig (t) troløs, frafalden, oprørsk.
abundance (e) overflod.
abundant (e) rigelig, overflødig.
aburteilen (t) fradømme; dømme afgjørende, tversikkert om noget

Abild (forældet dansk), æbletræ, samme ord som n. dial. apal (oldn. *apaldr).*

Abildgaard, gammel dansk adelsslegt, der allerede nævnes i det 13 aarh. og uddøde med Eggert A. 1705.

Abildgaard, Nic. Abraham (1743—1809), d. maler, indtog gjennem en aarrække en central stilling i den danske kunst ved hjælp af sin myndige personlighed, sin omfattende dannelse, sin stilling som akademiets direktør og sin fremragende lærervirksomhed. (Thorvaldsen og Eckersberg var hans elever.) Som maler er A. en udpræget eklektiker. Han modtog i ungdommen uudslettelige indtryk af den italienske kunst, senere gribes han af interessen for antiken, og hans arbeider udmerker sig mere ved grundig gjennemførelse og høie intentioner end ved umiddelbart malerisk liv.

Abildgaard, Peter Christian (1740—1801), d. læge og veterinær, stifter af den danske veterinærskole. A. aabnede 1773 efter forberedende studier i ind- og udland sin vetr.skole under meget beskedne forhold paa Christianshavn, men i 1776 overtog staten skolen med A. som leder, og her udfoldede han nu til sin død en stor og rig virksomhed, idet han ikke alene lagde grunden til den danske veterinærvidenskab, men tillige beskjæftigede sig med naturvidenskabens forskjellige grene og herved viste sig som en fremragende forsker, hvis mineralogisk-kemiske, zoologiske, fysiologiske og fysiske arbeider ikke mindre end hans veterinære skaffede ham et anseet navn saavel i ind- som udland. [B. Bang: «Maanedsskr. for dyrlæger» XII, 441.]

Abildgaard, Søren (1718—91), n. tegner, død i Kjøbenhavn. Han blev 1755 ansat som kgl. dansk arkivtegner og har i denne egenskab udført en række paalidelige tegninger af danske fortidsminder.

Abime'lek, søn af dommeren Gideon, myrdede sine brødre undtagen én, Jotam, og lod sig udraabe til konge. For at hindre kongevalget fortæller Jotam da fabelen om trærnes kongevalg. Efter nogle aars forløb bliver A. dræbt paa toget mod den oprørske by Thebes (Dom. 9).

Abingdon *(æbingdən),* by i Berkshire, England, ved Ock's udløb i Themsen. 6 500 indb.

Ab ini'tio (lat.), fra begyndelsen af.

Ab insta'ntia, egentlig *a. i. absolvere,* frikjende, bruges om det tilfælde, at en kriminel undersøgelse afsluttes af mangel paa bevis.

Ab intestāto bruges om det tilfælde, at en arv fordeles efter lovgivningens regler og ikke efter testamente. Stammer fra romerretten, hvor testamentsarv var det sedvanlige, hvorfor arv efter loven udtryktes ved det negative: ikke efter testamente.

Abiogēnesis (græ.), hypotesen om selvdannelse *(generatio æquivoca)* af organismer, enten direkte af uorganiske stoffe *(autogoni)* eller af forraadnede organiske stoffe *(nekrobiose).* I ældre tider antoges selv større dyr, f. eks. mus, frosk o. s. v., at være selvdannede. Medens læren i den sidstnævnte skikkelse nu er fuldstændig forladt, hævder enkelte nutidsforskere, at livets mindste, i mikroskopet usynlige former opstod og stedse opstaar af uorganisk stof. Endnu har hypotesen væsentlig en teoretisk, filosofisk betydning (for udviklingsteorien, s. d.).

Abipōn, en engang kraftig sydamerikansk rytterstamme, der længe var frygtet af spanierne for sine røverske streiftog over hele det sydlige Chaco, indtil den 1747 samledes i kolonier. Den er nu sandsynligvis uddød. I sproglig henseende tilhører den Guaikurugruppen (s. d.)

Abiturie'nt (ny lat.), «afgaaende»; i Tyskland: en fra en skole til en høiere undervisningsanstalt afgaaende elev. A.-eksamen, afgangsprøve, holdes som hos os ved skolerne.

Abjatār, den eneste af den aronitiske presteslegt, der undslap den hevn, Saul paa grund af skinsyge mod David iverksatte mod Nobs presteskab. A. følger i lang tid David, men afsættes tilsidst fra sin ledende stilling, da han modarbeider Salomos valg til konge og arbeider for Adonja.

Abjudicēre (lat.), frakjende, fradømme; abjudikatiōn, frakjendelse ved dom, retslig fradømmelse.

Abjuratiōn (lat.), benegtelse, afsvergelse. Abjuratiōns-ed kaldtes i England den ed, som alle geistlige og verdslige embedsmænd 1689 maatte aflægge paa ikke mere at støtte den fordrevne konge Jacob II.

Ablationsteorien (lat. *auferre,* føre bort), en ældre strafferetslig teori, som til fuldbragt tyveri krævede, at den stjaalne gjenstand var bragt bort fra gjerningsstedet. Den nu herskende apprehensionsteori anser det for nok, at tyvegodset maa siges at være kommet i tyvens besiddelse.

A'blativ, kasus, som betegner handlingens udgangspunkt (arisk, italisk, finsk), se Nomen.

Ablegēre (lat.), afsende i et erende, landsforvise. — Ablegāt, sendebud, paveligt sendebud af 2den rang; i den ungarske rigsdag en magnats stedfortræder. — Ablegatiōn, sendelse, bortvisning.

Ablegøier synes en sammenblanding af *abeløier* og det vulgære *gøi.*

Ablesi'mov, Aleksander Onisimovitj (1742—83), rus. forfatter, bekjendt for sit syngestykke og folkelivsbillede «Mølleren».

Abnaki, en gruppe Algonkinstammer (s. d.) i Ny England-staterne og Nova Scotia: Etchemin, Passamaquoddi, Penobscot, Souriquois, Abnaki i engere forstand o. a.

Abnegatiōn (lat.), benegtelse, vægring, fornegtelse. — Abnegēre, benegte, afslaa, fornegte.

Abnēr, Sauls overfeltherre. Efter Sauls død gjør A. hans søn Isboseth til konge over en del af Israel. Krænket af Isboseth tilbyder han senere David sin tjeneste og Isboseths rige, men dræbes under et paaskud af Davids hærfører Joab.

Abnorm (lat. *norma,* regel), uregelmæssig, misdannet. — Abnormitet, uregelmæssighed, afvigelse fra det normale; sygelig sjælstilstand. — Abnormanstalter kaldes i de nordiske lande med et fælles navn anstalter for blinde, døvstumme og aandssvage (idioter), herunder skoler, hvori disse undervises, da de ikke kan deltage i den almindelige skoleundervisning.

Abnormskolevæsenet hører ind under kirkedepartementet og ledes af en abnormskoledirektør. Skolerne for døve, blinde og aandssvage er statsskoler (lov 8/6 1881 og 2/6 1896). Skoler for døve (af begge kjøn): eleverne optages i Kristiania (Lindern) og Trondhjem. De bedste forbliver her, medens efter 1 aar de næstbedste flyttes til Holmestrand og Gløshaugen (ved Trondhjem) og de mindre begavede til Hamar. Skoler for blinde i Kristi-

---

abus ⓕ m, misbrug; vildfarelse.

abuse ⓔ misbrug; ukvemsord, Vb. misbruge; udskjelde, haane.

abuser ⓕ misbruge; bedrage, skuffe.

abusif ⓕ, **abusive** ⓔ lovstridig, misbrugelig, urigtig, grov.

abusive language ⓔ skjeldsord, grovheder.

abusiveness ⓔ skjendelyst, grovhed.

abut ⓔ grænse (op til), hvile (paa).

abutment ⓔ hvælvingspille; vederlag.

abuttal ⓔ endekant; grænsejord.

abut(t)er ⓕ sammenføie; kaste lod om, hvem som skal begynde.

abwandeln ⓣ bøie (et ord).

abwarten ⓣ afvente; passe, røgte, pleie.

abwärts ⓣ nedad; ned; til siden.

abwässern ⓣ drænere, tørlægge.

Abwehr ⓣ m, afsvergelse, beskyttelse modverge.

abwehren ⓣ holde borte; afbøde, afverge; beskytte.

Abweis ⓣ m, afvisning.

abwesend ⓣ fraværende, borte.

abwiegeln ⓣ dæmpe, berolige.

Abwurf ⓣ m, afkastelse; fælding; afkastning.

abysmal ⓔ bundløs.

abyss ⓔ afgrund, slug.

abzehren ⓣ hentære(s).

Abzeichen ⓣ n, kjendetegn distinktion.

ania og Klæbu, væsentlig barneskoler for begge kjøn. Efter en nu (1906) vedtaget plan skal skolen i Kristiania gaa over til barneskole, kombineret med arbeidsskole for voksne kvinder, og skolen i Klæbu flyttes til Strinden og blive barneskole, kombineret med en arbeidsskole for mænd (se Owesenske legat). Skoler for aandssvage: Torshaug i Kristiania (for piger), Ekelund ved Bergen (for gutter og piger) og Røstad ved Levanger (for gutter). For vanføre er oprettet en privat arbeidsskole, «Sophies minde» ved Kristiania, væsentlig bygget paa Oscar II's jubilæumsfond og dr. Willes legat.

Abo el. Ibu, handelsplads i Øvre Guinea ved Nigers delta, i det britiske protektorat Sydnigeria.

Abolitiōn, statsoverhovedets ret til at tilsige straffrihed for forbrydelser, der endnu ikke er paadømt (smlg. Amnesti). Forskjellen fra benaadning er, at ved denne eftergives idømt straf. Grundloven kjender ikke abolition.

Abolitioni'ster, navn paa det parti i Nordamerika, der kjæmpede for negerslaveriets afskaffelse. Det dannedes allerede i slutningen af det 18 aarh., og B. Franklin var en af dets vigtigste ledere. Efterat partiet i næsten en menneskealder havde ført en temmelig upaaagtet tilværelse, pustede W. L. Garrison gjennem udgivelsen af ugebladet «The liberator» nyt liv i det, og fra nu af virkede a. med stor kraft for slaveriets ophævelse. Efterat denne reform ved borgerkrigen 1861—65 var sat igjennem, opløstes partiet 1870. — Som a. betegnes ogsaa de, som arbeider for afskaffelsen af den «reglementerede» prostitution (s. d.).

Abomāsus, løbemave, se Drøvtyggere.

Abomē, fr. kolonibesiddelse (distrikt og by af samme navn) i Øvreguinea, ved Dahoméjernbanen, 100 km. fra kysten, udgjør en del af Dahomé, som tidligere var et uafhængigt negerrige med A. som hovedstad. Byen erobredes 1892 af franskmændene, og kong Behanziu forjagedes. 1900 indlemmet i Frankrigs umiddelbare kolonibesiddelser («Dahomé og dependencer»).

Abondance *[abōdā's]*, by i Frankrig, departementet Øvre Savoyen (Chablais), ved elven Drance. 1 400 indb.

Abonema, lidet havnested i Afrika, i britisk Sydnigeria, ved River Sombrero (ø. f. Nigerdeltaet), 40 km. ovenfor mundingen.

Abonnēre, ved forudbetaling af en sedvanlig lavere pris at erhverve sig retten til visse nydelser, f. eks. koncerter, teaterforestillinger; forpligte sig til deltagelse, holde, f. eks. tidsskrifter, dagblade. Abonnement *[abonmā']*, forhaandskjøb, forudbestilling. Abonne'nt, en der abonnerer.

Abor, den alm. a. *(perca fluviatilis)*, en i Europas fersk- og brakvand hyppig fiskeart, som tilhører aborfamilien *(percidæ)*, frigjellede benfiske uden luftgang fra svelg til svømmeblære, og hvis forreste rygfinnestraaler er pigstraaler. Legemet er regelmæssig fiskeformet og beklædt med ru, bagtil takkede skjæl. Familien tæller ca. 60 slegter og ca. 500 arter, der er rovfiske og findes i alle verdensdele, rigest i troperne, saavel i havene som i ferskvand. Foruden to i havet sporadisk paatrufne arter, havaborren *(morone labrax)* og kjæmpeaborren *(polyprion Americanus)*, findes i Norge 3 arter af familien, nemlig den almindelige a., gjørsen og horken, alle i ferskvand; dog træffes de to første undtagelsesvis ogsaa i brakvand. Vor almindelige a. er let at kjende paa sine to rygfinner og mørke tverbaand; iøvrigt veksler farven efter opholdsstedet (f. eks. meget mørk i skogsjøer med torvbund). Den er almindelig udbredt i landets sydøstlige dele og paa sydkysten til Lindesnes, især i lavlandet, men mangler paa hele vestkysten og videre nordover til Tromsø amt, hvor den forekommer sporadisk; i Finmarken er den atter hyppig i nogen afstand fra kysten. A. er en graadig rovfisk, der oftest lurer paa byttet, dækket mellem sivene ved sin farvetegning. Den er seiglivet, taaler lange forsendelser og har velsmagende kjød. Æggene lægges om vaaren, de afsættes i en lang sammenhængende traad, der ophænges mellem vandplanter og grene paa grundt vand, i antal fra 80 000 til 300 000.

Aborgræs, vandaks *(potamogeton)*, slegt af aborgræsfamilien *(potamogetonaceæ)*. Vandplanter med oftest baade nedsænkede og svømmende blade og med uanselige, 4-tallige, nøgne blomster i aks, som under blomstringstiden dukker op af vandfladen. I vort land 15 arter, hvoraf de almindeligste: *p. natans*, *p. gramineus* og *p. rufescens*.

Ab orīgine (lat.), fra begyndelsen af. Aborīgines, et folk, der har levet i sit land fra de ældste tider; bruges om et lands oprindelige befolkning, urfolk; romerne brugte navnet om et sagnfolk, der skulde være vandret ind i Latium og der have antaget navnet latiner.

Abo'rt, misfødsel, svangerskabets afbrydelse før fosteret er levedygtigt, før den 28de svangerskabsuge. A. forekommer hyppig, en paa hver 5—6te normale fødsel, i regelen i 6—12te uge, oftest hos kvinder, der har født før. Aarsagerne kan dels være lokale: sygdomme i kjønsorganerne (særlig livmoderen), nyrerne, hjertet o. s. v., dels universelle: akute og kroniske infektionssygdomme (syfilis). Undertiden er aarsagen sterke bevægelser, som dans, cykling o. l., eller sindsbevægelser. Anledningen kan ogsaa være sygdom hos fosteret. — A. er ledsaget af sterke blødninger og er ofte farlig i sit forløb. — Abortēre, at føde for tidlig, før den 28de uge. — Abortīvmidler, fosterfordrivende stoffe eller lokale behandlinger for at fremkalde fødsel; ofte efterfulgt af farlige sygdomme.

Abortīvt forløbende sygdomme er saadanne, hvor symptomerne er lettere og mere kortvarige end almindelig, f. eks. abortiv tyfus med let feber og etpar ugers sygdom. A. kur, en behandling, ved hvilken man søger straks at stanse og helbrede en sygdom i dens udvikling, f. eks. ved ætsning, brækmidler, svedekur.

About *[abū]*, Edmond (1828—85), fr. forfatter, skrev i 1850—60-aarene en række meget læste romaner og fortællinger: «Les mariages de Paris», «Le roi des montagnes», «Trente et quarante», «L'homme à l'oreille cassée», «Le cas de M. Guérin», «Madelon» o.s.v. Fra begyndelsen af 1860-aarene knyttedes han til «Opinion nationale», hvor han regelmæssig leverede artikler over dagens spørsmaal. Siden skrev han i «Le soir», indtil han i 1875 sammen med Sarcey grundlagde «Le XIX siècle». En af hans sidste bøger, «Roman d'un brave homme» (1880), var rettet mod naturalismen.

Ab ovo (lat.), «fra egget», d. e. fra begyndelsen.

A. Br. (bot.), forkortelse for Alexander Braun.

Abrabanel, se Abravanel.

---

abziehen (t) aftrække, fratrække; flaa, skrælle; tappe; aflægge; tage aftryk af; drage bort.

abzielen (t) sigte til.

Abzug (t) m, bortgang, afreise; afløberende; fradrag; aftryk. **Abzugsbogen** (t) m, korrekturark.

acabit (f) m, bonitet, kaliber.

acacia (e) & (f) m, akacia (gummi).

academic (e) akademiker, platonisk filosof; student.

academic(al) (e), **académique** (f) akademisk, korrekt.

academician (e), **académicien** (f) m, akademiker, medlem af et akademi.

académie (f) f, **academy** (e) akademi, lærd selskab.

académiser (f) tegne efter model.

académisme (f) m, akademisk korrekthed.

s'acagnarder (f) dovne sig, kukkelure.

acajou (f) m, mahognitræ.

acalephans (e) pl (zool.) manæter.

s'acalifourchonner (f) sætte sig overskrævs.

acanthe (f) m, **acanthus** (e) akantus(sirat).

acare (f) m, midde.

acariâtre (f) sint, ilsk.

acariâtreté (f) f, sinne.

accablement (f) m, overvældelse, nedtrykthed.

accabler (f) overvælde, overmande, trykke.

accalmie (f) f, pusterum.

accaparement (f) m, opkjøb.

Abracadābra, trylleformular, som tidligere brugtes mod feber. Skreves paa et firkantet stykke papir, der bares om halsen. Nu betegner a. meningsløst, intetsigende snak. Holberg har skrevet en komedie A., en satire mod overtro.

A. B. R. A. C. A. D. A. B. R. A.
B. R. A. C. A. D. A. B. R.
R. A. C. A. D. A. B.
A. C. A. D. A.
C. A. D.
A.

Abraham, opr. Abram (1 Mos. 17, 5), hebræernes eponym og ifølge Mosebøgerne Israels stamfader, der af Gud faar befaling til at forlade sin hjemstavn, Charan, og drage til det land, som Gud vil vise ham, ledsaget af forjættelsen: «I dit afkom skal alle jordens slegter velsignes.» Med sin hustru Sara og sin brodersøn Lot drager han til Kanaan, hvor han lever som nomade. Her slutter Gud pakt med ham (1 Mos. 17, 7), og som en stadfæstelse paa denne faar A. ifølge Guds løfte i sin alderdom sønnen Isak. A.s sterke, prøvede tro har gjort ham til et ofte anvendt eksempel til efterfølgelse; han er «de troendes fader» (Rom. 4; Hebr. 11, 8 ff.).

Abraham a Sancta Clara, klosternavn, som augustinermunken Ulrich Megerle (f. 1644 i Baden, d. 1709 i Wien) antog. Hans hovedvirksomhed falder i Wien, hvor han vandt ry som forfatter af opbyggelige skrifter og især som prædikant. Han var i besiddelse af en glimrende veltalenhed og var ikke bange for paa en vittig maade i sin forkyndelse at revse selv de høieststaaende i sin samtid.

Abraham Brodersøn af den hallandske slegt Baad, stod i høi gunst hos Margrete Valdemarsdatter og fik store forleninger i Danmark og Sverige. Han var forhadt i Sverige og maaske ogsaa i Danmark paa grund af sine udsvævelser. 1410 ledsagede han Erik af Pommern paa tog til Als, med gjorde sig her skyldig i fredsbrud, maaske i voldtægt, og henrettedes 1410. Senere har uhjemlede sagn gjort A. til Margretes elsker.

Abrahamiter. 1. En efter Abraham fra Antiokia opkaldt kjættersk sekt i 9 aarh. (negtede Kristi guddom). 2. Böhmiske deïster fra ca. 1780, som, efter egen paastand, havde samme tro som Abraham før omskjærelsen. Af bibelen holdt de kun fast ved troen paa én Gud, fadervor og de ti bud.

Abrahamson, August (1817—98), sv. handelsmand, grundlægger af sløidskolen ved Nääs.

Abrahamson, Verner Hans Frederik (1744—1812), d. officer og forfatter, lærer ved artilleriskolen og landkadetakademiet. Sammen med Rahbek og Nyerup samlede han «Udvalgte danske viser fra middelalderen» (1812—14). Af hans digte kan nævnes: «Min søn, om du vil i verden frem».

Abra'ntes. 1. Gammel befæstet stad i provinsen Estremadura i Portugal, ved elven Tejo, som er seilbar herfra. 7 000 indb. St. Vincentiuskirken, en af landets største og prægtigste kirker. 2. By i den brasilianske provins Bahia.

Abrantes *[abrãtǽs]*, hertug af, se Junot.

Abrasiōn betegner havets nivellerende arbeide paa en kyst, som befinder sig i sænkning. Brændingen vil rydde afveien alle ujevnheder, og landets overflade vil fremtræde som et plan, der skraaner langsomt indover; dette kaldes et abrasionsplan.

Abraum; abraumsalte (stassfurtersalte) kaldes en række af havet afleirede salte, der findes i mægtige lag i Stassfurt over det almindelige stensalt. De vigtigste er: kieserit, karnallit og kainit. De bestaar af klorkalium, klorkalcium, klormagnesium o.s.v. sammen med sulfater af kalium, magnesium, kalcium o.s.v. Anvendes til udvinding af forskjellige kaliumforbindelser og som gjødningsstof.

Abravanel, Isak, jødisk finansmand, f. 1437 i Lissabon, tilhørte ifølge traditionen Davids slegt. 1483 maatte han flygte til Spanien, hvor han blev Ferdinand den katolskes raadgiver i finansvæsenet. Paa grund af jødeforfølgelser 1492 maatte han forlade landet, opholdt sig en kort tid i Neapel og døde i Venedig ca. 1508. Af hans sønner er Joseph A. i Ferrara bekjendt som læge og Samuel A. som neapolitansk finansmand. Den sidstes hustru Benvenida var bekjendt for sin klogskab, religiøsitet og velgjørenhed, og hendes hus var et samlingssted for kristne og jødiske lærde. Den ældste af Isaks sønner Leon Hebreo el. Medico var livlæge hos vicekongen af Neapel. I Venedig skrev han paa ital. «Samtaler om kjærlighed».

Abra'xas (abrasax), mystiske ord skrevet med græske bogstaver, der findes paa gemmer fra 2 aarh. e. Kr. og skal være en gnostisk betegnelse for det høieste væsen. Paa abraxasstenene er i regelen ogsaa et gudebillede med hanehoved, slanger som ben el. l.

Abrīn, se Abrus.

Abrod, se Malurt.

Abrogēre (lat.), afskaffe, ophæve; abrogation, afskaffelse, ophævelse (af love).

Abrolhos *[abrólos]*. 1. Santa Barbara-øen, udenfor Brasiliens kyst ved Caravellas, er egentlig en del af det store sandstenrev, som ligger langs kysten her. 2. Øklippe ved Geelvink-kanalen v. f. Australfastlandet, 150 km. v. f. Geraldton.

A. Brong. (bot.), forkortelse for Adolphe Brongniart.

Abrudba'nya, by i den vestlige del af komitatet Nedre Weissenburg (Alsó-Fehér) i Siebenbürgen. 3 000 indb.

Abru'pt (lat.), afbrudt, uden sammenhæng, pludselig.

Abrus, tropisk slegt af de erteblomstredes familie. Frøene af *a. præcalorius* er skarlagenrøde med en sort plet og bruges til smykker under navn af «krebseøine» el. «jeqvirity-frø».

Abru'zzerne, hertugen af, se Luigi Amadeo.

Abru'zzerne. 1. Landskabet Abruzzi e Molise i Mellemitalien, fra Adriaterhavet op i Apenninerne, bestaar af provinserne Aquila, Chieti, Teramo og Campobasso, tilsammen 16 529 km.² med 1 470 000 indb. Da det bjergfulde og skogrige land ikke byder den tætte befolkning tilstrækkeligt udkomme, faar udvandringen fra Italien aarlig en stor tilstrømning herfra. 2. Et parti af de midtre Apenniner, Apenninernes høieste parti, bl. a. indesluttende Italiens høieste fjeldmasse Gran Sasso (Monte Corno 2 921 m.), gjennemskaaret af jernbanen fra Sulmona langs Pescara, mellem Gran Sasso og fjeldet la Majella (Monte Amara 2 795 m.).

Absalon, Davids søn, blev forjaget fra landet, efterat han havde dræbt sin halvbroder Amnon, men fik efter nogle aars forløb sin faders tilgivelse. Dette lønnede

---

accaparer ⓕ opkjøbe, rive alt til sig.

accapareur ⓕ m, opkjøber, kornpuger.

accede ⓔ, **accéder** ⓕ tiltræde, gaa ind paa.

accelerate ⓔ, **accélérer** ⓕ fremskynde. **accélérée** ⓕ f, ilpost.

accélérateur ⓕ, **accelerative** ⓔ fremskyndende.

acceleration ⓔ, **accélération** ⓕ f, fremskyndelse; (maanens) akceleration.

accent ⓔ & ⓕ m, akcent, tone; betoning, tonefald.

accent ⓔ, **accentuate** ⓔ, **accentuer** ⓕ betone, fremhæve; forsyne med akcent (tonetegn).

accentuation ⓔ & ⓕ f, anbringelse af tonetegn; betoning.

accept ⓔ, **accepter** ⓕ modtage; tage til takke med.

acceptable ⓔ & ⓕ antagelig; ⓔ ogs. kjærkommen, velkommen.

acceptance ⓔ modtagelse, antagelse; akcept.

acceptant ⓕ m, **acceptateur** ⓕ m, **accepteur** ⓕ m, **acceptor** ⓔ modtager, antager, akceptant.

acceptation ⓕ f, antagelse, overtagelse; akcept(ering).

acception ⓕ f. betydning **acceptation** ⓔ.

accès ⓕ m, **access** ⓔ adgang, adkomst; anfald (af sygdom, lidenskab).

accessible ⓔ & ⓕ tilgjængelig.

accessibility ⓔ tilgjængelighed.

han, ærgjerrig som han var, med at søge at støde sin fader fra tronen. A. blev dræbt af Joab (2 Sam. 13—18).

Absalon, søn af Asser Rig og broder til Asbjørn (Esbern) Snare, f. ved Sorø 1128, d. sammest. 1201. Valgtes 1158 til biskop i Roskilde, men var tillige sjælen i togene mod venderne. 1159 afslog han deres landgang paa Sjælland i nærheden af Korsør. 1169 erobrede han deres faste borg Arkona paa Rügen og tvang indbyggerne til at omvende sig til kristendommen, hvorpaa øen blev lagt ind under Roskilde stift. Kort før havde han anlagt et slot ved fiskerleiet Hafn og derved lagt grunden til Danmarks senere hovedstad. 1171 gav han den sjællandske kirkeret og var medarbeider paa den af erkebiskop Eskil 1162 givne skaanske kirkelov. 1177 blev han selv erkebiskop i Lund, men fik af paven tilladelse til tillige at beholde Roskilde bispestol. Sin store interesse for munkevæsenet viste han ved at indkalde cisterciensermunke fra Esrom til det af hans fader og farbroder oprettede Sorø kloster, ligesom han stadig stod i venskabelig forbindelse med abbed Vilhelm, som han 1165 indkaldte fra Frankrig for at reformere munkevæsenet i Danmark. I fuld overensstemmelse med tanken om kirkens absolute adskillelse fra alt verdsligt kjæmpede han for cølibatslæren og gjorde alt for at indføre bispetienden, skjønt han vidste, hvor forhadt den var af bønderne. Modsætningen førte tilsidst til et oprør, som Valdemar den store dæmpede i det blodige slag ved Dysiebro 1181. Ogsaa Knud VI maatte hjælpe A. mod de skaanske bønder. For Knud VI var A. den trofaste raadgiver, særlig overfor Fredrik Barbarossas ublu fordringer, og det var ham, der 1184 slog keiserens lensmand hertug Bugislaus af Pommern i sjøslaget ved Rügen. A. interesserede sig sterkt for Danmarks historie, og det var paa hans opfordring, at Sven Aggesen og Saxo skrev sine verker. — 1902 reistes Bissens rytterstatue af A. paa Højbroplads i Kbh. I Kbh.s raadhus er der en A.-statue i forgyldt drevet kobber. [H. Olrik: «Valdemartidens kirkemagt og kongedømme», Kbh. 1895.]

Absalon Pederssøn (B e y e r) (ca. 1530—75), n. historiker og teolog, født i Sogn, gik som barn paa Bergens skole og antoges til pleiesøn af biskop Geble Pederssøn, paa hvis bekostning han senere studerede ved universiteterne i Kjøbenhavn (1544—49) og Wittenberg (1549—51). Efter at have taget magistergraden ansattes han derpaa (1552) som lektor i teologi ved Bergens skole. Fra 1560 var han kapitlets notar og fra 1566 slotsprest. A. P. var en dygtig og nidkjær evangelisk lærer og prædikant, men er dog mest kjendt som historisk forfatter. Hans dagbogsoptegnelser fra 1552—72 («Bergens kapitelsbog», trykt i «Norske magazin», I) giver levende kulturbilleder fra livet i Bergen paa den tid og tegner tillige forfatterens egen personlighed. I 1567 skrev han sit historisk-topografiske verk «Om Norriges rige», et skrift, der er særlig merkeligt ved sine patriotiske betragtninger over Norges tidligere storhed, dets daværende forfald og dettes aarsager; det aander en bitter, men tillige dyb og veltalende fædrelandskjærlighed. Et tredje skrift, «Oration om m. Geble», er kun bevaret i Edvardsen's uddrag. Hans enke Anna Pedersdatter blev anklaget for trolddom og brændt 1590.

Absce's (lat.), materiesamling, byld.

Absci's (lat.), afsnit, afskaaret stykke; a b s c i s s i ō n, afskjæring.

Absci'sse, se K o o r d i n a t e r.

Absent (lat.), fraværende. A b s e n t a t i ō n, rømning, a b s e n t ē r e s i g, bortfjerne sig, rømme.

Absentisme (af eng. *absentee [æbsentī]*), egentlig fravær, er betegnelsen for det forhold, at en eier, navnlig af fast eiendom, regelmæssig forbruger sin indtægt og formue andetsteds end der, hvor han erhverver dem, navnlig naar dette sker i et andet land. En saadan kapitalist kaldes efter engelsk sprogbrug *absentee*. Disse betegnelser har særlig været benyttet om engelske godseiere i Irland. — De af den norske regjering i mars 1906 fremsatte forslag til love om udlændingers adgang til at erhverve fast eiendom i Norge tog bl. a. sigte paa at hindre, at dette nationaløkonomisk forkastelige forhold skulde finde overhaandtagende udbredelse i vort land.

Absi'nt el. m a l u r t b r æ n d e v i n er en sterk, grønlig farvet likør, der indeholder udtræk af forskjellige *artemisia*-(malurt)arter samt anis. Den nydes væsentlig i Frankrig, gjerne opblandet med vand, hvorved den bliver blakket med gulgrønligt skjær. A b s i n t i n, et bitterstof, er en af dens virksomme bestanddele. A b s i n t o l er malurtoljens flygtige bestanddel.

Absinttimen i Paris: 4—6 efterm.

A'bsis, se A p s i s.

Absolu't betyder ubetinget, modsat relativ. I filosofien (særlig hos Fichte, Schelling, Hegel) forstaaes ved «det absolutte» det i sig afsluttede, der ikke afhænger af eller begrænses af noget andet, men bestaar ved sig selv, hvad navn der saa ellers gives det: Gud, verdensgrunden, substansen o. s. v. Da menneskets erkjendelse er relativ, d. e. kun kan bedømme f o r h o l d e t mellem to led, deres lighed eller ulighed, er det absolutte nødvendigvis ubegribeligt. Det kan ikke omfattes af vor forstand; vi nærmer os kun til en forestilling om det ad negativ vei ved at tænke os betingelser og begrænsninger (f. eks. begyndelse og ende) borte. Absolut betyder ogsaa ren, ublandet. Den «absolutte kvinde» (hos Weininger) er et tænkt væsen, en abstraktion, der kun besidder de specielt kvindelige, de typisk kvindelige egenskaber. Absolut alkohol, d. e. ren alkohol. Absolut vegt, d. e. vegt uden hensyn til rumfang, modsat specifik vegt.

Absolut geometri, se G e o m e t r i.

Absolut maal. At maale vil sige at udtrykke noget (en egenskab, et fænomen) ved tal. Der maa da vælges en enhed. Saaledes benyttes meter som enhed for længde, grad for temperatur o.s.v. Enhederne kan vælges vilkaarlig, men ofte kan enheder af én art afledes af enheder af en anden art. Naar man som volumenhed vælger en terning, hvis side er 1 m., saa er denne volumenhed, kubikmeteren, afledet af længdeenheden. I fysiken har man bestræbt sig for at aflede alle enheder af et saa lidet antal grundenheder som mulig og er nu blevet staaende ved et system, hvorved de fysiske enheder afledes af enhederne for længde, masse og tid. Maal i dette system kaldes efter forslag af C. F. Gauss for a b s o l u t e m a a l. Som grundenheder benytter man i de fleste tilfælde centimeter, gram og sekund, og siger da, at størrelsen er maalt i C.-G.-S.-systemet. I tekniken

---

accession (e) & (f) f, tronbestigelse; tilvekst, forøgelse.
accessoire (f). **accessory** (e) uvæsentlig, underordnet, bi-. **accessoire** (f) m, biting, underordnet del. **accessories** (e) pl, bifigurer, staffage.
accidence (e) formlære.
accident (e) & (f) m. tilfælde, indtruffet uheld; tilfældig omstændighed eller egenskab.
accidental (e), **accidentel** (f) (f) tilfældig; uvæsentlig.
accidentaliser (f) overlade til tilfældet.
accidenter (f) bringe afveksling i, gjøre ujevn, eventyrlig.
accipient (e) modtager; (kemisk) recipient; vekselakceptant.
accipitres (f) m pl, rovfugle.
accise (f) f, forbrugsskat.
acclaim (e), **acclamer** (f) modtage med bifald(sraab).
acclamateur (f) m, klapper.
acclamation (e) & (f) f, tilraab, bifaldsraab.
acclamatory (e) bifalds-.
acclimatation (f) f, **acclimatement** (f) m, **acclimatisation** (e) akklimatisering.
acclimate (e), **acclimater** (f) akklimatisere – **acclimatize** (e).
acclivity (e) bakke.
accolade (e) & (f) f, broderkys, ridderslag; (f) ogs. ørefik; (musikalsk) klammer.
accolader (f) give broderkys; forene ved klammere.

anvendes andre grundenheder, nemlig enheder for længde (meter), kraft (kilogramvegt) og tid (sekund).

Absolut musik, ren musik uden tilsætning, i modsætning til programmusik.

Absolut temperatur, se Temperatur.

Absolut veto, se Veto.

Absolutiōn (lat.), egl. frigivelse. I overført betydning betegner a. den tilsigelse af syndernes forladelse, som kirken efter Herrens bemyndigelse (Mt. 18, 18; Johs. 20, 23) har ret til at udtale til den bodfærdige. A. var oprindelig altid i ønskeform («Gud tilgive dig»). I den katolske kirke er a. ophøiet til et særligt sakrament («bodens» s.) og har til sin forudsætning den udførlige syndsbekjendelse. I den protestantiske kirke er a., som i oldkirken, en henvisning til Guds naade og udtaler, at den absolutionssøgende, fordi han angrer og tror, kan være forvisset om Guds tilgivelse.

Absoluti'sme bruges hovedsagelig om den form for statsstyrelse, hvor herskermagten ikke indskrænkes ved en folkerepræsentations deltagelse i regjeringen. Ligegyldigt er, enten regjeringen føres af en monark, en diktator eller nogle faa magthavere. Ogsaa i absolutistisk styrede stater kan de enkelte retssubjekters personlige og privatretlige stilling være ukrænkelig. — Undertiden bruges ogsaa absolutisme for at betegne det forhold, at staten ikke er underkastet nogen indskrænkning i sin ret til at gribe ind overfor de enkelte retssubjekter.

Absolvēre (lat.), frikjende, ogsaa: fuldende, afslutte (en eksamen).

Absorbēre (lat.), indsuge, fuldstændig optage i sig. Straf for mord absorberer den mindre straf for et samtidig begaaet tyveri. Absorbe'ntia, midler som indsuger fugtighed især mavesyre, neutraliserende syrer el. alkalier (som modgift).

Absorptiōn (lat. *absorptio*, indsugning). 1. Lys- og varmestraaler, som forplanter sig gjennem et stof, absorberes, efterhvert som de trænger frem, d. v. s. de svækkes, idet deres energi omdannes, oftest til varme (energien dissiperes). De fleste legemer har selektiv absorption, d. v. s. de absorberer fortrinsvis straaler af visse bølgelængder (farver). Saaledes absorberer rødt glas alle straaler i den lyse del af spektret undtagen de røde. 2. A. betegner som oftest gasarters indsugning i vædsker. Som almindelig regel gjælder, at et bestemt volum vædske kan absorbere et vist volum af en gasart uafhængig af det tryk, denne er underkastet. Da imidlertid vegten af et givet volum af en gasart stiger i samme forhold som trykket, betyder det altsaa, at den vegtmængde af en gasart, der kan opløses i et bestemt volum vædske, stiger proportionalt med trykket. En vædskes absorptionsevne overfor en given gasart aftager i regelen med stigende temperatur og er ved vædskens kogepunkt som oftest umerkelig. 3. Indsugning af vand i porøse stoffe (som torvmuld, trækpapir) eller af hygroskopiske stoffe (som klorkalcium, svovlsyre, alkohol) benævnes ogsaa absorption. 4. Jordbrug. Man taler om jordens evne til at absorbere, d. v. s. binde gjødningsstoffe, som tilføres i flydende form. Af de vigtigste plantenæringsstoffe absorberer jorden sterkest fosforsyre, ammoniak og kali, mindre sterkt kalk, medens salpetersyre og klor let udvaskes ved vand. Denne absorption skyldes væsentlig kemiske aarsager.

Absorptiōnsmaskiner, se Ismaskiner.

A'bstine et su'stine (lat.), vær maadeholden og udholdende.

Abstine'ns, afholdenhed. I den katolske kirke: afholdende fra kjødspiser paa fastedagene (abstinensdage).

Abstra'ctum (lat.), «det udskilte», et udsondret begreb, «det tænkte», modsat «det haandgribelige» (konkrete).

Abstrahēre (lat. *abstra'here),* egl. drage fra, opfatte enkelte sider af en ting med fradrag af andre (f. eks. betragte en tings farve uden hensyn til dens form). — Abstra'kt, betragtet for sig alene, «særtænkt». Abstra'kte tal, ubenævnte tal. — Abstr. videnskaber, videnskaber, som giver sig af med det begrebsmæssige (f. eks. matematik). — Abstraktiōn, den handling i tanken at udskille en tings egenskaber fra tingen selv.

Abstrūs (lat.), skjult, ufattelig, dunkel, forvirret (tale).

Absu'rd (lat.), fornuftstridig, urimelig, latterlig. Absurditēt, urimelighed, taabelighed. Reducere in el. ad absurdum, bevise, at en paastand er urimelig.

Abt, Franz (1819—85), t. musikdirektør i Bernburg og Zürich, senest hofkapelmester i Braunschweig, berømt for sine vakre romancer og melodiøse, enkelt harmoniserede kvartetsange. Romancer som «Wenn die Schwalben heimwärts ziehn» og «Gute Nacht, du mein herziges Kind» er kjendt omtrent over hele verden.

Abū (arab.), fader, hyppigt led i arab. personnavne.

A'bu, fjeld (1 722 m.) og by (1 149 m. o. h.) i Sirohi i Radsjputana i Hindostan.

Abuām, vigtigste handelsplads i det nordvestlige Sahara, i oasen Tafilet i Sydmarokko.

Abu-arīsch, hovedstaden i en liden stat af samme navn i den nordlige del af kystlandet Jemen i Arabien ved det Røde hav, ca. 10 000 indb. Stensaltgruber.

Abubācer (Abu ibn Tophail), maurisk lærd i det 12 aarh., var læge, matematiker, filosof og digter. Som filosof hævdede han, at mennesket ved sin fornuft alene naar til erkjendelse af Gud, medens «aabenbaringen» kun er en slags populær allegorisk fremstilling af religiøse sandheder.

Abu-bekr (ca. 573—634), anden kalif, kaldet jomfruens fader, fordi datteren Aischa var en af Muhammeds mest elskede hustruer. Oprindelig var han en velhavende kjøbmand, i Mekka og stod tidlig i venskabsforhold til Muhammed. Han sluttede sig straks til profeten, blev kalif efter hans død 632 og begyndte at udbrede Islam ved vaabenmagt i Syrien.

Abu-fazl (1551—1602), storvezir hos stormogulen Akbar, myrdedes paa anstiftelse af tronfølgeren Selim. Han har skrevet Akbars historie under titelen: «Akbad nameh», flere gange overs. til eng.

Abukīr (det gamle Kanopos), landsby ved nordkysten af Ægypten, 18 km. fra Alexandria, har gjentagne gange været skuepladsen for store slag. I sjøslaget 1/8—2/8 1798 ødelagde Nelson den franske flaade; 25/7 1799 tilintetgjorde Bonaparte med en hær paa 6 000 mand en tyrkisk hær paa 18 000, og 21/3 1801 seirede englænderne under Abercromby over franskmændene og tvang dem til at forlade Ægypten.

---

accolage (f) m, **accolement** (f) m, opbinding; forening.
accoler (f) omfavne, kysse; sammenføie; opbinde; arrestere.
accolure (f) f, vidjebaand.
accommodable (e), **accomodable** (f) anvendelig, passelig; som kan bilægges.
accommodate (e), **accomoder** (f) afpasse, lempe, bilægge, forsyne.
accommodating (e), **accomodant** (f) følelig; imødekommende.
accomodage (f) m, **accomodement** (f) m, tillagning; tillempning; bilæggelse; drapering.
accompagnage (f) m, silkeislæt.
accompagner (f), **accompany** (e) ledsage.
accomplice (e) deltager, medskyldig.
accomplir (f), **accomplish** (e) fuldende, fuldbyrde.
accomplishment (e), **accomplissement** (f) m, fuldbyrdelse, udførelse; opfyldelse; (e) ogs. fuldendthed; (f) ogs. forløb. **accomplishments** (e) pl, færdigheder, talenter.
accord (e) & (f) m, samklang, akkord; overensstemmelse; overenskomst.
accord (e), **accorder** (f) bringe til at stemme, til enighed, bilægge, forsone; indrømme, tilstaa. **according to** (e) ifølge, efter. **accordingly** (e) i overensstemmelse dermed, derefter.
accordailles (f) f pl, trolovelse.
accordéon (f) m, **accordion** (e) harmonika, trækspil; (f) ogs. klaphat, chapeau-bas.

Abū'l Alā (973—1057), arab. forf. med tilnavnet al-Ma'arri (efter byen Ma'arra i Syrien, hvor han fødtes og døde). Der gaar et pessimistisk drag gjennem hans produktion (han blev tidlig blind). Mest kjendt er hans filosofiske digte («Luzūm mā lā jalzam»), hvori han bekjæmper overtro og dogmatisme.

Abū'l-faradsch, Barhebræus (d. e. hebræerens søn), f. 1226 som søn af en døbt armenisk jøde, var opr. jøde, men døde som biskop i Aleppo 1286. Han har paa syrisk skrevet en verdenskrønike, der giver vigtige bidrag til arabernes og mongolernes historie.

Klippetempel ved Abu-simbel.

Abu'l-fidā, Ismail ibn Ali, med tilnavnet imād ad-dīn (d. e. «religionens støtte»), 1273—1331, fyrste i Hamat, forf. af en geografi samt af en verdenshistorie, der er udg. og overs. til latin dels af Fleischer («Historia anteislamica»), dels af Reiske («Annales muslemici»).

Abū'l-ghāsi Bahādur (1605—65) blev 1644 khan i Khiva og gjorde store erobringer fra naboerne. 1663 nedlagde han regjeringen til fordel for sin søn og skrev derefter til sin død paa østtyrk. dialekt tyrkernes historie, der fuldendtes af sønnen.

Abulī (græ.), mangel paa vilje, hyppigt symptom hos melankolikere og hysterikere. De kan ikke fatte en beslutning, selv om de indser nødvendigheden heraf.

Abū'l-Vafā, arabisk astronom, ca. 990 forstander for observatoriet i Bagdad. Af hans verker, specielt en kommentar til Ptolemæus' astronomi, har Sédillot 1836 udgivet et brudstykke, der skulde vise, at opdagelsen af maanebanens variation, der ellers tilskrives Tyge Brahe, skyldes A-V., hvilket Biot dog bestrider.

Abū Ma'shar, arab. astronom og astrolog, f. i Balk 806, d. i Bagdad ca. 885, skrev en mængde verker, deriblandt «Aartusendernes bog», hvori han spaar kristendommen en varighed af kun 1500 aar.

Abunda'ntia (lat.), overflod; fremstilles paa romerske mynter som gudinde med et nedadvendt overflødighedshorn, af hvilket hun udøser sine gaver.

Abū nuvās (ca. 760—ca. 810), arab. lyriker, tilbragte sin ungdom i Basra og Kufa, kom senere til Bagdad, hvor han vandt kalifen Harun-ar-Rashids venskab. Ved hoffet i Bagdad levede han et lystigt liv, men blev from paa sine gamle dage. Hans digtning bestaar mest af glade drikke- og selskabssange, — den speiler hans liv, forsaavidt den tilslut antager et dystert, verdensforsagende præg. (Udv. digte paa t. ved Kremer 1855.)

Abuschehr (Buscheir), havnestad i Persien i prov. Fars (Schiraz), ved den nordlige del af den Persiske bugt, paa nordenden af en landtunge, som under høivande bliver en ø, ved kysten af Deschtischstan (d. e. det hede land). Byen fik sin betydning, da Nadir Shah (1736—47) vilde grundlægge en persisk marine og valgte A. til orlogshavn. A. er Persiens betydeligste havn ved den Persiske bugt.

Abu-simbel (Ibsambul), landsby i Nubien vest for Nilen mellem Wady Halfa og Korosko. I nærheden to kolossale klippetempler fra kong Ramses II's tid (1300 f. Kr.). De opdagedes begravede i sandet 1812 og hører til de mest storartede mindesmerker fra Ægyptens oldtid. Se billedet s. 57.

Abūsus (lat.), misbrug; jur. betegn. for en gjenstands værdiforringelse ved brug. *A. non tollit usum,* misbrug ophæver ikke den rette brug.

Abu-temmām (807—45), arab. digter og lærd, skyldes den store samling af gammel arabisk digtning, som bærer titelen «Hamāsa».

Abūtilon, slegt af katostfamilien; etpar arter dyrkes som prydplanter, andre finder i de varme lande anvendelse til medicinsk brug og i tekstilindustrien.

Abȳdos. 1. Milesisk koloni i Lilleasien, ved Hellespont, ligeoverfor Sestos i Europa. I nærheden slog Xerxes bro 480 f. Kr. paa toget mod grækerne; ogsaa bekjendt fra sagnet om Hero og Leander. 2. En af Ægyptens ældste og berømteste byer, i Øvreægypten vestenfor Nilen, hvor der findes ruiner ovenfor Girgeh. Her laa Osiris's grav, opdaget i 1898, og de ældste kongegrave med berømte, endnu delvis bevarede templer.

Ac . . . Artikler, som ikke findes her maa søges under Ak . . .

Acācia, artrig slegt af mimosaceernes familie, hjemmehørende særlig i troperne, i Afrika og Australien. De fleste arter er træer med dobbeltfinnede blade eller fyllodier, d. e. flade, brede bladstilke uden bladplader. De uanselige blomster er samlede i tætte, kugleformede eller langstrakte aks, som er hvide eller gule af det store antal støvdragere. Belgfrugt. Endel arter har faaet anvendelse hos os som prydplanter, saaledes især *a. lophanta* og *a. pulchella.* Andre er teknisk og medi-

Acacia.

---

accordeur (f) m, stemmer.
accordoir (f) m, stemmehammer.
accore (f) steil; m stiver.
accorer (f) afstive.
accost (e), **accoster** (f) træde hen til, tiltale.
accostable (e) tilgjængelig, omgjængelig.
accostage (f) m, **accoste** (f) f. landing(ssted).
accot (f) m, støtte.
accoter (f) støtte; ligge paa siden.
accouchée (f) f, barselkvinde.
accouchement (f) m, nedkomst, barsel.
accoucher (f) nedkomme.
accoucheur (f) m, fødselshjælper.
accoudement (f) m, støtten sig paa albuen; (mil.) føling.
s'accouder (f) støtte sig paa albuen.
accouer (f) spænde paa rad; indhente.
account (e) (be)regning; konto; regnskab; beretning, forklaring; aarsag, grund; (vb) regne, holde for; gjøre rede eller regnskab; forklare sig.
accountable (e) ansvarlig.
accouple (f) f, kobbelrem.
accouplement (f) m, parring, sammenkobling.
accoupler spænde i aag.
accourcir (f) afkorte, forkorte; stramme (tøllen).
accourir (f) ile til.
accourse (f) f, galeri, gang.
accoutre (e), **accoutrer** (f) udstaffere.

cinsk nyttige. Af *a. catechu* faaes garvemidlet (og lægemidlet) kateku; gummi udvindes af flere arter f. eks. af *a. senegal,* «gummi arabicum», og af *a. pycnantha,* «australsk gummi».

Academy *[æcǽdəmi],* The (siden 1900 «The academy and literature»), engelsk tidsskrift for litteratur, videnskab og kunst, grundet 1869. Udkommer hver 8de dag og bringer siden 1896 portræter af Englands ledende mænd paa aandslivets omraade.

Acādien, det gamle navn paa Kanadas kystland mod Atlanterhavet, især paa Nyskotland (Nova Scotia). Koloniseret i 1604 af franskmændene, afstaaet i 1713 til englænderne, hvorefter tusender acadiere udvandrede. — Acadian highlands: de to høidedrag, som gjennemskjærer Nyskotland.

Acagīn, rensemasse for acetylen, blanding af klorkalk og blykromat.

Acajougummi *[akažú-]* er en ravlignende gummi, der faaes af stammen af det i Vestindien og Sydamerika almindelige træ *anacardium occidentale.* Det ligner acaciagummi. — Acajounødder, se Elefantlus. — Acajoutræ: 1. Det egte mahognitræ *(swietenia mahagóni),* der benyttes til snedkerarbeider. 2. Det ovennævnte *anacardium occidentale,* som væsentlig benyttes til skibsbygning og til kasser.

Acajutla, havneby, Mellemamerika, Salvador, vestligst paa kysten. Aaben red, havn for Sonsonate. Jernbanestation.

Aca'nthia lictulāria, se Væggelus.

Acantho'pteri, se Pigfinnefisk.

Aca'nthus slegt af acanthaceernes familie, væsentlig hjemmehørende i Middelshavsegnene. To af arterne, *a. spinosus* og *a. mollis,* er særlig bekjendte ved sin anvendelse i den gamle græske og romerske ornamentik. De skjønne, bugtet indskaarne og mørkegrønne, glinsende blade har saaledes været forbilledet for den (af grækeren Kallimachus skabte) korinthiske søiles kapitæl.

Acanthus.

A cappe'lla (it.), i kirkestil, flerstemmig sang uden instrumental medvirkning eller i enklang (unisont) med instrumenterne. I kirkemusik betyder det undertiden det samme som *alla breve.*

A cappriccio *[akapríťšo]* (ital.), efter behag, tillader fri, skjemtsom behandl. af et musikstykkes tempo og foredrag.

Acapu'lco, Mexicos bedste havn, over 6 km. bred, 40—60 m. dyb, ved det Stille hav, 4 900 indb. Kulstation og dok, men ingen jernbaneforbindelse. Hyppige jordrystelser. I sin tid berømt som udgangspunkt for de spanske sølvflaader, nu liden handel.

Acarīna, acārus, se Midder.

Acc... Artikler, som ikke findes her, maa søges under Akc... eller Akk...

Acca Lare'ntia omtales i romerske sagn som gift med hyrden Faustulus og som Romulus' og Remus' amme; efter et andet sagn var hun gift med en rig etrusker Farutius og lod romerfolket arve sine eiendomme. Hun dyrkedes i Rom (særlig ved en fest ($^{23}/_{12}$) Larentalia) sammen med larerne.

Accarezzevole *[akaretsévŏle]* (ital.), med indsmigrende musikalsk foredrag.

Accelerando *[atšelerándo]* (ital.), med stigende hurtigt musikalsk tempo. Accelerēre, acceleratiōn.

Acceleratiōn (lat.), fremskyndelse, forøgelse af hastighed: 1. (Astr.) Fiksstjernernes a., det tidsrum af 3 min. 56 sek., som en middelsoldag er længere end en stjernedag. Det ser nemlig under himmelens rotation, ud, som om stjernerne daglig faar dette lille forsprang mod vest. Maanens a., en ubetydelig forøgelse af maanens hastighed, hvorved dens omløbstid i hvert aarhundrede aftager $^{3}/_{100}$ sek., er tildels en følge af langvarige periodiske forandringer i jordbanens ekscentricitet. 2. Man siger i mekaniken, at et legemes bevægelse accelererer, naar dets hastighed tiltager. Hastighedens tilvekst pr. tidsenhed (f. eks. sekund) kaldes accelerationen. Bevæger legemet sig uden friktion, er accelerationen proportional med de virkende kræfters resultant og omvendt proportional med legemets masse. Hvis hastigheden aftager, regnes accelerationen negativ; eller man taler om retardation, og bevægelsen siges at retardere. Et legeme, som falder i lufttomt rum under 45° bredde har en acceleration af 980.6 cm. pr. sek. (ved polerne 983.1, ved ækvator 978.1).

Accepta'nter, se Jansenisme.

Acce's (lat.), tiltræden, adgang til at overvære f. eks. en retslig handling.

Accessiōn, tilvekst, (jur.) en erhvervsmaade, hvorved eieren af hovedtingen ogsaa bliver eier af bitingene f. eks. ved paabygning og saaning.

Accessiōnstraktat, en traktat, hvorved en stat tiltræder en mellem andre stater sluttet overenskomst angaaende bestaaende eller fremtidige forhold.

Acce'ssit (lat.), «han er kommet nær til». En slags 2den præmie for løsningen af en prisopgave, «hæderlig omtale».

Accessōrisk, som følger med hovedsagen. I retssproget kaldes pant og kaution a. rettigheder, fordi de er afhængige af selve fordringens eksistens. I mineralogien kaldes mineralier a., naar deres tilstedeværelse eller mangel ikke forandrer bergartens karakter. I botaniken kaldes de knopper a., som hos visse planter findes over eller ved siden af hovedskuddet i et og samme bladhjørne. De tjener som reserveorganer i det tilfælde, at hovedskuddet dør. Betegnelsen a. har ogsaa været anvendt om særlig omdannede plantedele som ranker og torne og paa haardannelser overhovedet.

---

accoutrement (f) m, udstafferring. **accoutrements** (e) pl, (militær) udrustning.
accoutumer (f) vænne til.
accredit (e) skjænke sin tillid; akkreditere.
accréditer (f) skaffe anseelse, tiltro; aabne kredit; akkreditere.
accrescense (e) vekst, øgning
accretion (e).
accrescent (e) voksende **accretive** (e).
accrete (e) (bot.) sammenvokset.
accroc (f) m, rift; hage, krog; hindring. **accrocs** (f) m pl, lange fingre.
accrochage (f) m, **accrochement** (f) m, fasthængen; hindring.
accroche (f) f, hage, hindring.
accrocher (f) hænge op; kapre.
accroire (f): **faire accroire,** binde paa ærmet.
accroissement (f) m, tilvekst, forøgelse.
accroître (f) forøge; vokse.
s'accroupir (f) sætte sig paa huk **s'accroupetonner** (f).
accroupissement (f) m, sidden paa huk.
accru (f) m, rodskud.
accrue (e) vokse; tilfalde; udkomme, opstaa.
accrue (f) f, tilvekst, forøgelse.
accueil (f) m, modtagelse.
accueillir (f) modtage (gunstig).
accul (f) m, afkrog; dyb; liden vik; stopper.
acculement (f) m, fastsidden; bagvegt.

Accide'ns, 1. (filos.) en tilfældig egenskab ved en substans, i modsætning til attribut: en egenskab, der ikke skilles fra substansens væsen; 2. (bogtr.) mindre tilfældige arbeider som visitkort, løbesedler, regninger etc.

Acci'pitres, se Rovfugle.

Accīser (af lat. *accisa,* nemlig *pars,* afskaaren del, d. v. s. den af det offentlige oppebaarne del af en vares værdi) kaldes endel forskjellige forbrugs- og transportafgifter, navnlig af indførte varer. De er i vore dage som regel forbrugsafgifter, afkrævet inden landets grænser, til forskjel fra told, afgiften af den over landsgrænsen indførte vare. Historisk fremtræder a. som en indtægtskilde for byerne, men efterhaanden bemægtigede ogsaa provinserne og staterne sig dem, navnlig i det 17 og 18 aarh., da staternes stedse voksende behov nødvendiggjorde indtægternes forøgelse. A. fandt især udbredelse i de tyske og de skandinaviske lande samt i England. De blev i Danmark og Norge opkrævet af saakaldte ziesemestere (ogsaa i ældre tysk kjendes formen *Ziese* eller *Zeise*). I England tvang finansnød Karl I til i 1643 efter hollandsk forbillede at indføre a. *(excise)* paa øl, frugtvin, brændevin og endel andre artikler. Disse *excises* indgik snart som en fast bestanddel i det engelske skattesystem.

A'ccius (Attius), Lucius (170—104 f. Kr.), regnedes af romerne for deres største tragiker. Af hans verker, der ogsaa omfatter lærde litteraturhistoriske skrifter paa vers, er blot levnet ubetydelige brudstykker.

Accolade *[akålád].* 1. Oprindelig den omfavnelse, hvormed en ny ridder hilstes ved ridderslaget; senere selve ridderslaget. 2. (Mus.). Den klammer, som forbinder to og flere stemmer eller systemer i noteskrift.

Accompagnato *[akkompanjáto]* (ital.), sangrecitativ med fortløbende akkompagnement, modsat seccorecitativet.

Acco'rdion, trækspil, haandharmonika, opfundet 1829 af prof. Damian i Wien. De forarbeides nu med et udstyr, der i nogen grad muliggjør virkelig musikalsk udførelse.

Accrescendo *[akrešéndo],* se Crescendo.

Accrington *[ǽkringtən],* fabrikby i Lancashire (England), 8 km. øst for Blackburn, 43 000 indb. Bomuldsvæverier.

A'cer, Acerāceæ, se Løn, Lønfamilien.

Acerbi *[atšérbi],* Giuseppe (1773—1846), den første italienske reisende, som besøgte de skandinaviske lande. Hans verk: «Travels through Sweden, Finland etc. to the North Cape» (London 1802) beskriver en i 1798—99 foretagen reise til Danmark, Norge, Sverige og Lapland.

Acerra *[atšérra],* by med bispesæde i den italienske provins Caserta, 15 km. fra Neapel eller Vesuv. Mineralske kilder. 16 000 indb.

Acetābulum, se Hofteskaal.

Acetāl (ætylidendiætylæter) dannes ved oksydation af alkohol og findes bl. a. i raaspiritus og vin. Det er en farveløs vædske, lidt opl. i vand, kgp. 104 °; sp. v. 0.82.

Acetaldehyd, alm. kaldt «aldehyd», kem. forb. af kulstof, vandstof og surstof (C_2H_4O), er det til eddikesyre og ætylalkohol svarende aldehyd og opstaar let ved oksydation af alkohol, f. eks. med en blanding af kalibikromat og svovlsyre. Farveløs vædske, kgp. 21 °, gjennemtrængende, eiendommelig lugt. A. virker sterkt reducerende, farves mørkt af alkalier under dannelsen af s. k. aldehydharpiks, der ikke kjendes nøiere. A. «polymeriseres» let til paraldehyd ($(C_2H_4O)_3$), en farveløs vædske, der først koger ved 124 °, og som ved destillation med svolvsyre gaar over til alm. a. Paraldehyd anvendes som sovemiddel. Et andet stof, som a. kan polymeriseres til, er metaldehyd, der er et hvidt, fast legeme, som ogsaa ved destillation med svovlsyre atter giver alm. aldehyd.

Acetamīd, se Amid.

Acetanilīd, se Antifebrin.

Acetāter, eddikesure salte, se Eddikesyre.

Aceteddikesyre, kem. forb. af kulstof, vandstof og surstof ($C_4H_6O_3$), spaltes let. Dens ætylester, aceteddikeester ($C_6H_{10}O_3$), bruges bl. a. til fremstillingen af antipyrin og har mange videnskabelige anvendelser.

Acetīn, se Eddikesyre.

Acetomēter, apparat til bestemmelse af eddikes syreholdighed. Det bestaar af et i den ene ende lukket og med skala forsynet glasrør, hvori der er eddike, som er farvet rød med lakmus; der tilsættes saa salmiakspiritus af bestemt styrke (17 gr. ammoniak pr. liter), til den røde farve bliver blaa. Skalaen angiver da eddikens styrke (1 streg, d. e. 1 pct. vandfri eddikesyre).

Acetōn, kem. forb. af kulstof, vandstof og surstof (C_3H_6O), farveløs vædske, kgp. 56.5°, sp. v. 0.81. A. blandes med vand, alkohol og æter i alle forhold og har en behagelig lugt. Dannes sammen med træspiritus og eddikesyre ved tør destillation af træ, men vindes navnlig ved ophedning af eddikesyrens kalciumsalt. Bruges navnlig som opløsningsmiddel for mange organiske stoffe, f. eks. harpiks, skydebomuld. I kemisk henseende er a. en keton.

Acetophenōn, kem. forb. af kulstof, vandstof og surstof (C_8H_8O), er en keton, der faaes ved ophedning af en blanding af eddikesur og benzoesur kalk. Farveløs, krystallinsk, smp. 20.5°, eiendommelig lugt. Anvendes under navnet hypnon som sovemiddel.

Acētum (lat.), eddike; *a. concentratum,* koncentreret eddike; *a. crudum,* alm. eddike; *a. plumbi,* blyeddike; *a. pyrolignosum,* træeddike; *a. vini,* vineddike.

Acetȳl, se Eddikesyre.

Acetylēn, kem. forb. af kulstof og vandstof (C_2H_2). Farveløs gasart, ubehagelig lugt. Sp. v. i forhold til atm. luft 0.91. Fortættes under sterkt tryk til vædske, kgp. ÷ 82.5 °. Kan dannes direkte af bestanddelene. Reagerer let med andre stoffe. Danner med kobber og sølv eksplosive forb. Spaltes let og er endotermisk. 1 kg. a. udvikler ved spaltning 2 040 kal. Eksploderer let ved tryk over 2 atm.; ufarlig ved tilstrækkelig fortynding med andre gasarter eller i opløsning. — Vand opløser sit lige volum a. A. og atm. luft danner eksplosive blandinger indenfor grænserne 3—82 pct. a. Brænder sterkt sodende; i særlige brændere med intensivt hvidt, meget homogent lys. — Hedeste af alle gasflammer. 1 kg. a. udvikler ca. 12 000 kal. Lysstyrken 15 gange alm. belysningsgas. Fremstilles siden 1895 teknisk af kalciumcarbid og vand til belysning. Maa renses før brugen. 4 dele a. og 3 dele oljegas sammenpresset i staal-

---

acculer (f) drive ind i en krog, bringe i klemme.
accumulate (e), **accumuler** (f) opdynge(s), ophobe(s).
accumulateur (f) m, **accumulator** (e) ophober; akkumulator.
accumulation (e) & (f) f, ophobning; dynge.
accuracy (e) nøiagtighed.
accurate (e) nøiagtig.
accurse (e) forbande.
accusable (e) & (f) anklagelig.
accusateur (f) m, anklager.
accusatif (f) m, **accusative** (e) akkusativ.
accusation (e) & (f) f, anklage, beskyldning.
accusatoire (f), **accusatory** (e) anklagende.
accuse (e), **accuser** (f) anklage.
accustom (e) vænne (til).
ace (e) øie (paa terning); es (i kort).
acérain (f) staal-.
acerbe (f) bitter, ram.
acerbité (f) f, **acerbity** (e) ramhed, bitterhed.
acérer (f) forstaale; hvæsse, tilspidse.
acervate (e) opdynge.
acescent (e) & (f) syrlig, surnende.
acetate (e) eddikesurt salt.
acetic (e), **acétique** (f) eddikesur.
acétification (f) f, eddikedannelse.
acétol (f) m, eddikeopløsning.
acetose, acetous (e) sur.
ach (t) ak!

beholdere bruges til jernbanevognes belysning. Ligeledes benyttes a. opløst under tryk i aceton opsuget af porøse stoffe. Bruges baade i aabne flammer og som glødelys. Staar sig daarlig i konkurrancen med de billigere auerglødelys mod alm. lysgas, petroleum el. luftgas.

Acetylsalicylsyre, d. s. s. aspirin.

A. Ch., d. e. *anno Christi* (lat.), i aaret efter Kristi fødsel.

Ach., ved botaniske navne forkortelse for Erik Acharius (s. d.).

Achāb, Omris søn, konge i Israels rige. Gift med Jesabal (Izebel), datter af kong Ithobaal i Tyrus. Indfører fønikisk afgudsdyrkelse (Baal og Astarte) i landet. Mod ham optræder Elija (Elias). 1 Kong. 16,29—22,40.

Acha'ja, det nordligste landskab paa Peloponnes. Da romerne 146 f. Kr. gjorde Grækenland til romersk provins, fik denne navnet A. (saaledes f. eks. Ap. gj. 18, 12). I det nuværende kongerige Grækenland er A., forenet med Elis, en nome. Det er bjergfuldt indenfor en lav kyst og gjennemskaaret af en stor del mindre elve, samt meget frugtbart, saaledes landets vigtigste korinthøstende distrikt. Hovedstad Patras.

Achal-Teke, en af turkmenernes hovedstammer, som bebor en frugtbar oase ved nordranden af de khorassanske bjerge Kuran og Kopet i Transkaspien; erobredes af Rusland 1881, idet general Skobelev indtog turkmenernes hovedfæstning Geok-Tepe («Blaahaugen»). Oasen A.-T. udgjør et eget distrikt, i hvis hovedstad Aschabad guvernøren over den transkaspiske provins residerer. A.-T. gjennemskjæres af den transkaspiske jernbane, som løber langs det khorassanske aaslands bratte, vakre nordrand, der i vest for Aschabad naar 2 960 m.s høide.

Achalzich, fæstning i det russiske guvernement Tiflis (Kaukasien), 150 km. vest for Tiflis, ved foden af en 2 600 m. høi bjergtop. Den var tidligere hovedstaden i den tyrkiske provins Georgien, men indtoges 1828 af Paskevitsch. Byen har 15 000 indb., som særlig fabrikerer vaaben samt guld- og sølvarbeider.

Achard, Franz Karl (1753—1821), t. naturforsker og kemiker, grundlægger af roesukkerfabrikationen.

Achard *[ašdr]*, Louis Amédée Eugène (1814—75), fr. publicist og forfatter, arbeidede i ultrakonservative blade, slog igjennem med de kvikke «Lettres parisiennes», skrev derefter en mængde romaner, noveller m. m.

Achārius, Erik (1757—1819), sv. læge og botaniker, f. i Gefle, d. som professor i botanik og provinsialmedikus i Vadstena. Grundlagde studiet af lavarterne.

Achātes, trojaner, som i Virgils «Æneide» er Æneas' ven og ledsager; derefter spøgende: *fidus A.* om en uadskillelig ven.

Achdam, pariafolk i Sydarabien, muligens nedstammende fra den førsemitiske urbefolkning. De udfører flere urene haandverk, er garvere, slagtere, pottemagere o. s. v. og foragtes af de høierestillede samfundsklasser.

Achelōos, det oldgræske navn paa Grækenlands største elv, nu Aspropotamos, i Akarnanien, Vestgrækenland.

Achen, Johann von (1552—1615), t. maler, er en udpræget repræsentant for den italienske manierisme, der omkr. 1600 beherskede store dele af nordisk kunst.

Achenbach, Andreas (1815—1904), t. maler, død som professor ved akademiet i Düsseldorf. Hans talentfulde og effektrige landskabskunst skabte ham en førerstilling mellem de yngre düsseldorfere, hvem han har givet meget af sin maleriske maner. Ogsaa paa det norske romantiske landskabsmaleri har han øvet stor indflydelse. (2 billeder i Kunstmuseet, Kra.)

Achenbach, Heinrich (1829—99), preuss. statsmand, fik 1866 sæde i rigsdagen, deltog i stiftelsen af det frikonservative parti og var 1873—78 handelsminister, senere overpræsident i Vestpreussen og fra 1879 i Brandenburg.

Achenbach, Oswald (1827—1903), t. landskabsmaler. Han staar broderen, Andreas A., nær, men er mindre effektfuld som kolorist. (1 billede i Kunstmuseet, Kra.)

Achensee, en af de vakreste alpesjøer i Tirol, 929 m. o. h., mellem bratte fjeldvægge og over 2 000 m. høie fjeldtoppe; afløb til Isar.

Achenwall, Gottfried (1719—72), benævnes ofte «statistikens fader». A. er ophavsmand til den i det 18 aarh. herskende opfatning, at statistik er det samme som statskundskab. Ikke destomindre blev han ved sit hovedverk: «Abriss der neuesten Staatswissenschaft der vornehmsten europäischen Reiche und Republiken» (1749) grundlægger af den videnskabelige statistik.

Achĕron, elv i Epeiros (Epirus), som falder ud i sjøen Acherusia. I «Odysseen» og senere anvendt som navn paa en elv i underverdenen; den nævnes ofte som grænsefloden, som Charon færger de døde over; bruges undertiden med betydning underverden.

Acheropita (græ. *acheiropoieta,* ikke gjort af (menneske)hænder) kaldes billeder af Kristus og Jomfru Maria. der skal være opstaaet paa overnaturlig maade, f. eks. Veronikas svededug.

Acherūsia, se Acheron.

A cheval-stilling *[ašvál-]* kaldes en stilling, hvor tropper staar paa begge sider af en vei med fronten lodret paa samme.

Achillēa, se Ryllik.

Achilleshæl, den svage side ved en person el. sag, se Achilleus. — Achillessene, bred, sterk sene, som forbinder legmusklerne med hælen og medvirker ved fodens strækning

Achillĕus (lat. Achilles), græ. helt, som deltog i toget mod Troja; han er helten i «Iliaden» (s. d.); ogsaa i andre oldtidsdigte forherligedes han. Han var søn af Peleus, konge over myrmidonerne, en stamme i Thessalien. Nereidien og Thetis (s. d.). Hans moder gjorde ham (ved at holde ham i ild eller dyppe ham i Styx) usaarlig undtagen i hælen; senere forlod hun Peleus og boede hos sin fader Nereus i havet. Da Thetis vidste, at A. ifølge skjæbnens vilje skulde dø ung, skjulte hun ham paa Skyros hos kong Lykomedes, forat han ikke skulde komme med i den trojanske krig; men Odysseus opdagede ham der og fik ham med. Under beleiringen af Troja er han grækernes første stridsmand, mest frygtet af troerne. I kampens sidste (tiende) aar kommer han i strid med overanføreren Agamemnon, da denne berøver ham hans elskede Briseis. For at hevne sig vil A. nu ikke kjæmpe med længer, og da Zeus paa Thetis' bøn lader troerne faa overhaand, savnes A. sterkt. Da troerne

---

achalandage (f) m, kundekreds.
achalander (f) skaffe søgning.
acharnement (f) m, rovbegjærlighed; forbitrelse.
acharner (f) ophidse.
Achat (t) m, agat.
achat (f) m, kjøb.
ache (e) verk, smerte; (vb) verke, smerte.
ache (f) f, selleri.
achée (f) f, orm, agn.
Achel (t) f, snerp, avne; skjæve.
acheminement (f) m, vandring, fremskriden.
acheminer (f) sætte paa vei; føre hen mod.
acheter (f) kjøbe.
acheteur (f) kjøbelysten; m, kjøber.
achèvement (f) m, fuldendelse, afslutning; fuldendthed; forløb; sidste dressur.
achever (f), **achieve** (e) fuldende; (e) ogs. opnaa, erholde; (f) ogs. give naadestødet.
achievement (e) udførelse; daad, bedrift; vaabenmerke.
achoppement (f) m, anstød. **pierre** (f) **d'achoppement** (f) anstødsstenen.
achor (e) skurv.
achromatic (e), **achromatique** (f) farveløs (om linse).
achromatism (e), **achromatisme** (f) m, farveløshed.
Achse (t) f, akse, aksel.
Achsel (t) f, aksel. **Achselgrube** (t) f, **-höhle** (t) f, armhule.
Achselträger (t) m, vendekaabe.
Achselzucken (t) n, skuldertræk.

under Hektor truer med at erobre grækernes leir og brænde deres skibe, laaner A. sin ven Patroklos sin rustning, forat han i den kan gaa mod Hektor; men Patroklos fældes af Hektor. A. vil nu hevne sin vens død, forsoner sig med Agamemnon og fælder Hektor. Senere dræbtes A. i kampen af et pileskud (i hælen). — A. dyrkedes paa flere steder i Grækenland som heros med ofringer.

Achilleus Tatios, græ. romanforfatter fra Alexandria, omkr. 450; har skrevet en roman om Leukippe og Kleitofon. Udg. af Hercher i «Erotici scriptores» (1858).

Achillini *[akillíni],* Alessandro (1463—1512), ital. anatom og filosof, virkede i Bologna og var en af de første, der foretog anatomiske undersøgelser paa menneskelig. Optraadte ogsaa som lærer i den Aristoteliske filosofi.

Achimenes, centralamerikansk slegt af den de maskeblomstrede nærstaaende familie *gesneriaceæ.* Flere arter er i de senere aar taget i kultur som værdifulde prydplanter, og ved krydsning er frembragt mange kulturformer med større og smukkere blomster end de vildtvoksendes.

Achiri (græ.), medfødt mangel af hænderne.

Achlath el. Akhlath, by i tyrkisk Armenien ved Vansjøens vestbred, sæde for en armenisk biskop; 5 000 indb. Dens navn var i oldtiden Chelat; i middelalderen de armeniske kongers residensstad. Storartede ruiner vidner endnu om byens tidligere storhed.

Achlys. 1. Ifølge græ. sagn urmørket, som var før skabelsen af det kaos, hvoraf guderne fremstod. 2. Plet paa øiets hornhinde.

Achmed I (1589—1617), tyrk. sultan, f. i Syrien, blev 1603 sultan efter sin fader Muhammed III. Han førte uheldige krige med Ungarn og Persien. — A. II (1642—95), sønnesøn af foregaaende, blev ved broderen Soliman III's død 1691 hævet paa tronen af janitscharerne. — A. III (1673—1736), brodersøn af foregaaende, kom paa tronen 1703, da broderen Mustafa II var blevet afsat. Karl XII søgte efter slaget ved Poltava tilflugt hos ham og bevægede ham til krig mod tsar Peter, der ved freden i Husch 1711 maatte afstaa Asov. Han kjæmpede uheldig mod Østerrige og Persien, men frarev venetianerne Morea. 1730 blev han afsat af janitscharerne og efterfulgtes af Mahmud I, der holdt ham i fængsel til hans død.

Achmed shah (omtr. 1724—73), grundlægger af det duranske dynasti i Afghanistan. 1747 blev han efter Nadir shahs mord udraabt til hans efterfølger og skabte i løbet af kort tid et mægtigt rige.

Achmim el. Achmin, græsk Panopolis, by ved Nilens høire bred i Øvreægypten, prov. Girgeh. 28 000 indb.

A. Chr. n., *ante Christum natum* (lat.), før Kristi fødsel.

Acht, borgerlig fredløshed, anvendt i middelalderen som straf hos de tyske folk (jfr. Fredløshed). I sin strengeste form (Oberacht eller Aberacht) betegnede acht fuldstændig fredløshed; vedkommende stilledes helt udenfor samfundet og nød ingen retsbeskyttelse. Som politisk straf (vedkommende blev erklæret i «rigets acht» af keiseren) bevarede institutet sin betydning i Tyskland langt ind i den nyere tid.

Achtyrka, by i Rusland, guvernementet Charkov, 100 km. vestnordvest for Charkov. 25 000 indb.

Achund (pers.), betegnelse for prester og teologer i Persien, Mellemasien og Indien.

Achæerne er navnet paa den ene af de 4 hellenske hovedstammer; før den doriske vandring (se Dorerne) beboede de Thessalien og Peloponnes; dorerne fratog dem det meste af Peloponnes; de besatte paa dets nordkyst Achaia, hvor de dannede et statsforbund, det Achæiske forbund, der levede uden sterk forbindelse med det øvrige Grækenland; de deltog ikke i perserkrigene og kun lidet i senere krige. Fra omtr. 250 f. Kr. spillede det Achæiske forbund en stor rolle i Grækenland under ledelse af Aratos og senere Philopømen; det opløstes af og kom under romerne 146 f. Kr.

Achæmenes (omtr. 550—330), en perser, stamfader til de persiske konger, baade til den linje, der stammede fra Kyros, og den, der stammede fra Darius Hystaspis' søn; efter A. kaldes de persiske konger achæmenider.

Aci-Castello *[átši-kast'ello],* liden havneby paa Siciliens vestkyst mellem Catania og Aci reale.

Acidalbumin, se Protein.

Acidum (lat.), syre; *a. aceticum,* eddikesyre; *a. arsenicicum,* arsensyre; *a. arsenicosum,* arsensyrling (rottekrudt); *a. benzoicum,* benzoesyre; *a. boricum,* borsyre; *a. butyricum,* smørsyre; *a. carbolicum,* karbolsyre; *a. carbonicum,* kulsyre; *a. chloronitrosum,* kongevand; *a. chromicum,* kromsyre; *a. citricum,* citronsyre; *a. gallicum,* gallussyre; *a. gallotannicum,* garvesyre; *a. hydrochloratum* el. *hydrochloricum,* saltsyre; *a. hydrocyanicum,* blaasyre; *a. lacticum,* melkesyre; *a. natricum,* salpetersyre; *a. oxalicum,* oksalsyre; *a. phosphoricum,* fosforsyre; *a. picronitricum,* pikrinsyre; *a. pyrogallicum,* pyrogallussyre; *a. pyrolignosum,* træsyre; *a. salicylicum,* salicylsyre; *a. silicicum,* kiselsyre; *a. succinicum,* ravsyre; *a. sulphuricum,* svovlsyre; *a. sulphurosum,* svovlsyrling; *a. tannicum,* garvesyre (tannin); *a. tartaricum,* vinsyre; *a. uricum,* urinsyre; *a. valerianicum,* valeriansyre.

Acipe'nser, se Stør.

Aci reale *[átši reále],* havneby paa østkysten af Sicilien ved Acielvens munding, 15 km. nord for Catania, bygget paa Ætnas lava. 35 400 indb. Damask og silkevæverier; fabriker for guld-, sølv- og staalarbeider. Sjøbade, svovlkilder. I nærheden «Kyklopøerne» (7 basaltklipper) med «Polyfemos's hule».

Ack... Artikler, som ikke findes herunder, maa søges under Akk...

Acker, gammelt sachsisk flademaal = 2 Morgen = 300 geom. Qadrat-Ruten = 0.5534 ha.

Ackermann, Konrad Ernst (1712—71), t. skuespiller, grundede 1765 et teater i Hamburg, der fik grundlæggende betydning for tysk skuespilkunst. A. var selv stor komisk skuespiller. Hans hustru, Sophie Charlotte A. (1714—92), var en fremragende skuespillerinde.

Ackermann, Louise Victorine (1813—90), fr. forfatterinde. Hendes mand var en ven af Proudhon, og efter hans død (1846) hengav hun sig til et fuldstændigt eneboerliv i Nizza. Blandt hendes verker maa særlig nævnes den yderlig pessimistiske digtsamling «Poésies philosophiques» (1874). Sine livserindringer nedlagde hun i «Pensées d'une solitaire» (Paris 1893).

---

acht (t) otte.
Acht (t) f, forvisning; (rigets) akt, fredløshed; agt, opmerksomhed.
achtbar (t) agtværdig.
Achtel (t) n, ottendedel.
achten (t) agte, ænse; anse; give agt.
ächten (t) forvise, erklære fredløs.
achter (t) agter.
achtsam (t) agtpaagivende.
Achtung (t) f, opmerksomhed, agtelse.
achtzig (t) otti.
ächzen (t) vaande sig, stønne.
acid (e), **acide** (f) sur; (sb m) syre.
acidifère (f) syreholdig.
acidification (e) & (f) f, syredannelse.
acidifier (f), **acidify** (e) forvandle til syre.
acidité (f), **acidity** (e) surhed, syre.
acidulate (e), **aciduler** (f) gjøre syrlig.
acidule (f), **acidulous** (e) syrlig.
acier (f) m, staal.
aciérer (f) forstaale.
aciérie (f) f, staalfabrik.
Acker (t) m, ager; (som maal) acre, ca. 40 ar. **Ackerbau** (t) m; jordbrug, landbrug.
ackern (t) pløie.
acknowledge (e) (an)erkjende; være erkjendtlig for.
acme (e) høide, top(punkt); krisis.
acolyte (e) & (f) m, akolyt, følgesvend, ledsagende stjerne; messehjælper.

Ackté, Aino (1876—), født i Helsingfors, fremragende finsk sangerinde, blev i 1894 optaget ved Pariserkonservatoriet som nr. 1 af 200 ansøgere, fik i 1897 konservatoriets første pris, debuterede samme aar ved Pariseroperaen som Margaretha i «Faust», har siden sunget ved koncerter og i de største operapartier rundt i Europa samt i New York, gav koncerter i Kristiania i september 1903. Gift med finsk advokat, dr. jur. Renvall.

Acne, filipens, finne, en hos unge mennesker af begge kjøn hyppig forekommende hudsygdom, der viser sig som ganske smaa bylder i ansigtet, paa brystet og ryggen. Udgaar fra haarsækken, idet der kommer bakterier i den derværende fedtkjertel. Træffes ofte sammen med andre sygdomme, f. eks. fordøielsesforstyrrelser. Kan være langvarig, med kortere eller længere pauser mellem udbruddene, forsvinder dog i regelen ved det 25de aar. Behandlingen maa tage hensyn saavel til almentilstanden som til de lokale symptomer. A. rosacea fremkommer, hvor hyppige acneudbrud findes sammen med sterk blodtilstrømning til huden og mere eller mindre udviklede blodkar. Den findes altid i ansigtet, ofte symmetrisk paa kinderne, ofte paa næsen, hvor den kan antage en fuldstændig svulstagtig form, drankernæse, som dog langtfra altid har sin aarsag i drikfældighed.

Acne contagiosa equorum, smitsom hudlidelse hos hesten, ytrer sig ved dannelsen af materiefyldte blærer særlig i saddelleiet, og hvor sæletøiet ligger; foraarsages af en særegen bakterie (bacil) og overføres hyppigst ved smittebefængt sæletøi; kaldes ogsaa kanadiske kopper.

Açōka (259—222 f. Kr.), indisk keiser, kaldet Dharma-Açoka (d. e. den fromme A.). Fra ham skriver sig de ældste indiske indskrifter, der viser os ham fuld af omsorg for sit folks legemlige og aandelige vel; embedsmændene tilholdes at hjælpe ham i arbeidet for moral og religion. Under ham holdtes den buddhistiske synode i Pataliputra (d. e. Patna); og missionærer udsendtes, bl. a. til Ceylon. Hans regjering betegner den indiske buddhismes blomstringstid. Dog optraadte han helt tolerant overfor anderledes troende.

Acollas *[akålá]*, Emile (1826—91), fr. juridisk og socialvidenskabelig forfatter, var socialist, gjorde sig sterkt bemerket ved sin optræden paa Internationales kongres 1866 i Genf og blev dømt til 1 aars fængsel herfor. Senere blev han professor i Bern, men udnævntes 1871 af Pariserkommunen til formand for det juridiske fakultet. 1880 blev han generalinspektør for Frankrigs fængsler. Sin radikal-demokratiske opfatning af retslivet og dets normer har han nedlagt i en række velskrevne populære haandbøger.

Acoma, pueblo og sproglig til Queres hørende indianerstamme i Ny Mexico; især kjendt fra Coronado's tog 1540.

Aconcāgua. 1. Amerikas høieste fjeld, i Argentina, prov. Mendoza, nær grænsen af Chile, 7 040 m. Besteget 1897 (efter mislykkede forsøg bl. a. af P. Güssfeldt 1884) af den Fitzgeraldske ekpeditions fører Zurbriggen og geologen Vines. Sandsynligvis forhenværende vulkan, nu fuldstændig udsluknet. 2. Provins i den sydamerikanske republik Chile, 14 210 km.² med 133 000 indb. Her findes guld, sølv og især kobber. Hovedstad San Felipe.

A condition *[a kōdisjō']* (fr.), paa vilkaar, betingelsesvis. Varer modtages à c., d. e. til forhandling paa betingelse af, at det usolgte kan returneres (alm. i boghandelen).

Aconitīn, et lægemiddel, som fremstilles af forskjellige arter af *aconitum* (torhjelm). Er meget giftigt. Anvendtes tidligere mod reumatisme og neuralgier, nu sjeldnere.

Aconi'tsyre, kemisk forbindelse af kulstof, vandstof og surstof ($C_6H_6O_6$). Salte af a. findes i flere planter (*aconitum napellus, delphinium consolida,* visse *equisetum*-arter). A. opstaar ved ophedning af citronsyre.

Aconi'tum, se Torhjelm.

Acontius, Giacomo (1492—ca. 1566), ital. lærd, gik over til den reformerte tro, og drog derfor udenlands. I England virkede han under Elisabeth som ingeniør og skrev om kunsten at befæste byer. En bog om «satans krigslist», tilegnet Elisabeth, hævder tolerance og stempler kjætterforfølgelse som satans verk. En anden bog, om metode, udgav han i Basel 1558.

A co'nto (ital.), paa eller i regning; til afdrag paa.

A'corus, se Kalmerod.

Acosta, José d' (1540—1600), sp. jesuit og historiker, berømt for sin «Historia natural y moral de las Indias» (1590), der er oversat til flere sprog.

Acosta, Uriel (Gabriel) (1594—1647), f. i Oporto af adelig, døbt jødisk slegt. Tidlig forarget over katolicismen gik han over til jødedommen. Dog tilfredsstillede denne «farisæiske» gudsdyrkelse ham ikke i længden, og efter flere stridigheder blev han udstødt af synagogen. Senere underkastede han sig atter. En efterladt selvbiografi blev udg. 1687. Biografi af H. Jellinek (1847).

A costi (ital.), dersteds, paa derværende sted.

Acqua *[a'kva]*, Cesare dell' (1821—), ital. historiemaler. Han har, særlig under indflydelse af belgisk kunst, udført en række store, meget beundrede billeder, hvis emner overveiende er hentet fra Italiens historie.

Acquapendente, by nordligst i kredsen Viterbo, provinsen Rom. 5 000 indb.

Acquaviva (A. delle fonti), by i Italien, distriktet Bari. 11 000 indb.

Acqui, hovedbyen i kredsen af samme navn i den ital. provins Alessandria, 30 km. sydsydvest for Alessandria. 14 000 indb. Gammel domkirke, svovlkilder.

Acquit *[akī]* (fr.), bevis for modtagelsen af et pengebeløb, kvittering; under veksler betyder det kvitteret, betalt. At lægge a. betyder i billardspil at lægge sin kugle ud for modspilleren.

Acquit-à-caution *[akitakåsiō]*, eg. garantibevis, en toldfunktionærs erkjendelse for, at en vare, uden at told erlægges ved grænsen, kan passere ind i eller gjennem landet til sit bestemmelsessted, mod at afsenderen forpligter sig til, inden udløbet af en bestemt frist, at godtgjøre, at varen er naaet frem, samt til, at tolden bliver erlagt eller varen i raa eller forarbeidet form atter udført. Undertiden maa han herfor stille garanti. Saadanne indførselsfuldmagter har undertiden været anvendt i forædlingsindustriens tjeneste, navnlig i Frankrig.

Acre *[ékə]* (af lat. *ager*, 1 dags pløieland), eng. jordmaal = 4 840 □ yards = 40,467 ar (s. d.) = 10 270 $^1/_2$ □ al.

Acre, St. Jean d', se Akka.

---

acompte (f) m, afdrag.
aconite (e) (bot.) stormhat, lushat.
s'acoquiner (f) vænne sig til, forfalde til, indlade sig med.
acorn (e) egenød.
acoustic (e), **acoustique** (f) vedrørende hørelsen.
acoustics (e) pl, **acoustique** (f) f, akustik, lære om lyden.
acquaint (e) gjøre bekjendt.
acquaintance (e) kjendskab, bekjendtskab; kjending.
acquérir (f) erhverve.
acquéreur (f) m, kjøber.
acquêt (f) m, erhvervelse.
acquiesce (e), **acquiescer** (f) være tilfreds med, finde sig i.
acquiescement (f) m, **acquiescence** (e) indvilgelse, underkastelse.
acquire (e) erhverve.
acquirement (e) erhvervelse; erhvervet egenskab; pl, talenter.
acquis (f) m, livserfaring; indflydelse.
acquisition (e) & (f) f, erhvervelse; tilegnet talent.
acquit (e) løslade, frifinde. **to acquit one's self well** (e) gjøre sine sager godt.
acquittal (e) frikjendelse.
acquittance (e) frikjendelse; kvittering.
acquittement (f) m, frifindelse; betaling.
acquitter (f) indfri forpligtelse, betale. **s'acquitter de** (f) opfylde (sin pligt), udføre.
acre (e) & (f) f, acre, et agermaal.

Acrel, Olof af (1717—1806), sin tids betydeligste kirurg i Sverige, gav anledning til oprettelsen af Serafimerlasarettet (1752), hvis første overkirurg han blev. 1755 blev han professor og blev adlet 1780.

Acrōmion, den yderste fritstaaende del af skulderbladskammen; føles lige over skulderleddet; noksaa ofte sæde for brud.

Act, forkortet for Act of parliament, en af det engelske parlaments overhus og underhus fattet og af kronen stadfæstet beslutning vedrørende lovgivningen. — Ved en Act of indemnity fritages ministeriet for ansvar, naar det under tvingende omstændigheder har overskredet sin myndighed. — Act of settlement er navnet paa den af Vilhelm III 1701 stadfæstede parlamentsakt, hvorved huset Hannover blev gjort arveberettiget i England med forbigaaelse af Stuarterne. — Se ogsaa Akt.

A'cta (lat.), betegnede i romerriget 1. alt, hvad der var foretaget eller forhandlet, 2. øvrighedspersonernes og keiserens handlinger (love o. l.), 3. de dokumenter, hvori saadant optegnedes. Deriblandt maa nævnes de fra Cæsars tid førte a. senātus, protokoller over senatsforhandlingerne. — A. apostolōrum, se Apostlernes gjerninger. — A. diu'rna. Cæsar paabød 59 f. Kr., at alle vigtige politiske nyheder skulde optegnes og opslaaes offentlig; desuden optoges private kundgjørelser (dødsfald o. l.), saa a. d., der udbredtes gjennem afskrifter, var et slags dagblad. — A. eruditōrum, Tysklands første lærde tidsskrift, grundet af prof. Otto Mencke, udkom paa latin i maanedlige hefter 1682—1782 (117 bd.). — A. ma'rtyrum, se Acta sanctorum. — A. mathematica, internationalt matematisk tidsskrift, som fra 1882 er udkommet i Stockholm under redaktion af G. Mittag-Leffler. Det har statsbidrag fra Danmark, Frankrig, Norge og Sverige. — A. Pilāti, apokryft skrift om Jesu forhør, dom, død og opstandelse: det er evangeliernes beretning med talrige tildigtninger; det har i sin tid været et yndet skrift. — A. sanctōrum (el. ma'rtyrum), beretninger om blodvidnernes og helgenernes liv og død; der findes flere saadanne samlinger, men berømtest er «Bollandisternes», paabegyndt 1643.

Acte *[akt]* (fr. retssprog), dokument. A. d'accusation, i fr. ret en af paatalemyndigheden udarbeidet fremstilling af en straffesag, der skal for juryen. Den oplæses ved forhandlingernes begyndelse. Den er navnlig i to henseender forskjellig fra tiltalebeslutningen i norsk ret: 1. Den er ikke selv grundlaget for tiltalen, men maa støttes til en retsbeslutning om, at tiltale skal reises. 2. Den indskrænker sig ikke til at nævne den handling, som paatales, og de straffebestemmelser, som paastaaes anvendt, men giver en fuldstændig fremstilling af bevismaterialet og fremtræder ofte mere som et partsindlæg end som et upartisk resume.

A'cti labōres jucu'ndi, lat. ordsprog, «udførte arbeider er behagelige», d. e. efter endt arbeide er hvilen god.

Actīnia, se Sjøanemoner.

Actiniokrom, et farvestof, der findes hos enkelte *actinia*-arter (sjøanemoner).

Actinophrys, en slegt af nøgne ferskvandsslimdyr, se Slimdyr.

Actio, bruges i romerretten dels om klageretten, d. e. retten til at forlange et retsforholds bestaaen eller udstrækning prøvet af domstolen, dels om klagen selv. Der knyttedes efterhaanden, navnlig ved prætors virksomhed, bestemte actiones til haandhævelse eller beskyttelse af de forskjellige materielle rettigheder, og udviklingen af disse a. fik stor betydning for selve den materielle ret.

A'ctium, se Aktion.

Acton *[ǽktn]*. 1. John Francis Edw. A., f. 1736 i Besançon. Han tjente først i den franske, senere i den toskanske marine og gik derpaa i neapolitansk tjeneste. Ved dronning Marie Carolines gunst steg han til førsteminister og fyrste, men gjorde sig almindelig forhadt af alle. 1806 maatte han sammen med kongefamilien flygte til Sicilien, hvor han døde 1811. 2. Hans sønnesøn, lord John Emerich Edw. Dalberg A. (1834—1902), 1869 ophøiet til baron af Aldenham, slegtens gamle herresæde, var en af førerne for de liberale katoliker i England. Som professor i Cambridge planlagde han «Cambridge modern history» (1902—). Hans bibliotek paa 100 000 bind tilhører nu Cambridge universitet.

A'ctum (lat.), (i slutn. af dokumenter): behandlet, udført.

A'ctus (lat.), handling; større afsnit i skuespil; a. magistralis, øvrighedshandling; a. judicialis, retslig handling, f. eks. arrest, eksekution; a. publicus, offentlig, høitidelig handling; a. simulatus, skinhandling.

Actæa, se Troldbær.

Acul Bai, L', bugt og havn, Haïti, nær ved kysten v. f. Le Cap Haïti.

Açvin, betegnelse for et broderpar i den indiske mytologi (jfr. de græske Dioskurer). De tumler med heste (*açva*, lat. *equus*, hest); om morgenen bringer de lyset og duggen; de beskytter den fromme i slagets tummel og paa havet; de er ogsaa virksomme som læger; de helbreder blinde og gjør gamle mennesker unge igjen; frugtbarhed følger i deres spor.

Acy'clisk, skruebladet, se Blomst.

Ad (lat.), præposition, til, ved, hos.

A. d., *a dato* (ital.), fra dagens (udstedelsesdagens) datum, fra idag, især i veksler.

A. D., *anno domini* (lat.), i det Herrens aar.

A. D., ausser Dienst (t.), ikke i tjeneste.

Ad absu'rdum, se Absurd.

Ad a'cta (lat.), «til akterne». Sagen er lagt a. a., den er henlagt, foreløbig afsluttet.

Adafudia, by i Afrika ved Sirba, en bielv til Niger.

Adagio *[adádžo]* (ital.), meget langsomt musiktempo mellem largo og andante. I Italien betegner det ofte et mindre langsomt tempo. En a. er den hovedafdeling af en symfoni, sonate etc., der har a. som hovedtempo.

Adair *[ədǽə]*, Sir Robert (1763—1855), eng. statsmand, gjorde diplomatisk tjeneste i Wien 1806 og sluttede 1809 forbundet med Tyrkiet.

Adakalek, tyrk. navn paa Ny-Orsova (s. d.).

Adal, jernbanestation paa Drammens—Skiens-banen (50 km. fra Drammen), Borre herred, hvorfra vei fører ned til Aasgaardstrand.

Adal (Adel), ørken i det nordlige Abessinien, indenfor de franske og italienske kystdistrikter ved Bab el Mandebstrædet.

Adalbert af Hamburg-Bremen (ca. 1000—72), blev

âcre (f) bidende skarp.
acreage (e) areal (i acres).
acrid (e) bitter.
acridians (e) pl, insekter af græshoppernes afdeling.
acridity (e) bitterhed.
âcrimonie (f) f, **acrimony** (e), skarphed, bitterhed.
âcrimonieux (f), **acrimonious** (e) skarp, bitter.
acrobat (e), **acrobate** (f) m, akrobat, linedanser.
across (e) i kors, over hinanden; tversover.
acrostic (e), **acrostiche** (f) m, navnedigt, akrostikon.
act (e) handling, akt, lov; disputats; (vb) handle, virke, agere; spille.
acte (f) m, handling, virksomhed; retsforhandling, dokument; akt.
acteur (f) m, skuespiller.
actif (f) virksom, driftig; m, formue, aktiva.
actinia (e) sjø-anemone.
actinism (e) solstraalernes kemiske virkning.
action (e) & (f) f, handling, virksomhed; gestikulation; træfning, kamp; virkning; søgsmaal.
action (f) f, aktie.
actionable (e) paatalelig.
actionary (e), **actionnaire** (f) m, aktionær.
actionner (f) sagsøge; sætte i bevægelse, drive.
active (e) virksom; livlig; praktisk.

1045 erkebiskop af Hamburg-Bremen og derved den nordiske kirkes overhoved. Dygtig biskop og stor politiker, som søgte at grunde et patriarkat fra Norden i Hamburg.

Adalbert af Mainz, erkebiskop, var keiser Henrik V's kansler og raadgiver i investiturstriden. Han var en af hovedmændene for at aftvinge pave Paschalis II konkordatet i Sutri 1111, hvorfor keiseren s. a. gjorde ham til erkebiskop af Mainz. Her blev han keiserens heftigste modstander. Død 1137.

Adalbert af Prag (ca. 950—97), preussernes apostel, discipel af erkebiskop Adalbert af Magdeburg, blev 983 biskop i Prag, hvor han dog ikke kunde finde sig tilrette. 996 drog han som missionær til Østpreussen, af hvis hedenske beboere han dræbtes paa Samlands kyst.

Adalbert, Heinrich Wilhelm, af Preussen, søn af Fredrik Wilhelm III's yngste broder Wilhelm, f. 1811 i Berlin, fik 1848 det hverv at grundlægge den tyske flaade. 1856 saaredes han under et sammenstød med marokkanerne. 1864 førte han østersjøflaaden og var 1870—71 øverstbefalende over de tyske flaader. 1850 havde han egtet danserinden Therese Elszler, f. 1808. Hun adledes som fru v. Barnim og d. 1878. Deres søn friherre v. Barnim, f. 1841, d. allerede 1860 i Ægypten. A. døde 1873 i Karlsbad.

Adaldag, blev 937 erkebiskop af Hamburg-Bremen, hvis forhold han endelig (948) fik ordnet saaledes, at Bremen blev uafhængigt af erkebiskopen af Köln. Efter denne afgjørelse (eller maaske allerede 946) oprettede han bispesæder i Danmark og indviede biskoper i Slesvig, Ribe og Aarhus. For vendermissionen sørgede han ved oprettelse af et bispesæde i Starigard (nu Oldenburg) i Holsten. Døde 988.

Adalgar, erkebiskop af Hamburg-Bremen 888—909 efter Rimbert, hvis forretninger han varetog i dennes sidste tid. Paa grund af vikingetogene fik han intet udrettet for missionen i Norden.

Adalhard (751—826), fætter til Karl den store, var i en aarrække abbed i Corbie. Han virkede meget for missionen blandt sachserne og stiftede i den anledning datterklosteret Korvey i Westfalen, hvor hans broder Vala blev abbed.

Adalhending, betegnelse i den oldnorske skaldepoesi for enslydende rimstavelser, helrim, i samme verslinje. Forekommer kun i betonede stavelser, hyppigst ved siden af hinanden.

Adalia (det gamle Attáleia, efter dets grundlægger kong Attalus II af Pergamon 159—138 f. Kr., tyrk. Sataljeh), befæstet havnestad ved kysten af Lilleasien; frugtbar, men usund omegn; betydelig handel. 25 000 indb.

Adam (hebr. d. e. menneske (senere egennavn), med art. *ha-adam*, «mennesket», d. e. manden) og kvinden (hebr. *ishsha*, senere (1 Moseb. 3, 20 er en sekundær tilføielse) kombineret med Eva, hebr. *havva*, hvis virkelige betydning er usikker, muligens: slange) er ifølge den yngre skabelsesberetning i 1 Moseb. (1, 1—2, 4 a) skabt af Gud samtidig og senere end plante- og dyreriget; ifølge den ældre beretning (2, 4 b—25) er først manden formet af Jahve («Jehova»), saa er planter og dyr opstaaet, og sluttelig har Jahve bygget kvinden ved hjælp af et af mandens ribben. A. nævnes ikke yderligere i det gamle testamente; derimod omtales han hyppig i den sen-jødiske litteratur (f. eks. Sirak 49, 16; 4 Esra 3, 4 ff., 26; 4, 30; 7, 11). Og naar Paulus paralleliserer A. og Kristus (Rom. 5, 12 ff.; 1 Kor. 15, 21 f.) og taler om den første og den sidste A. (Messias), 1 Kor. 15, 45, da har dette sine rødder i den rabbinske teologi.

Adam af Bremen, historieskriver, var kannik ved domkirken i Bremen og lærer ved domskolen der. Omkr. 1072—75 forfattede han sit berømte verk om de hamburg-bremiske erkebiskopers historie, der er den vigtigste kilde til Nordens historie i den nærmest foregaaende tid. Bl. a. havde Sven Estridsøn givet ham mange oplysninger om ældre forhold i Danmark. Udgivet først af Anders Vedel 1579. Ny udg. ved Lappenberg 1876.

Adam de la Hâle *[adã d' la āl]* (Halle), med tilnavnet «den pukkelryggede fra Arras», antagelig 1240—1287, berømt digter og musiker fra den franske trubadurtid, skaber af de eneste verdslige dramatisk-musikalske stykker i den ældre middelalder. Hans fine hyrdespil: «Jeu de Robin et Marion», der er det første kjendte forsøg paa at forene sang og skuespil, har været opført i Kjøbenhavn 1889 og 1894.

Adam, malerfamilie fra München, der har gjort sig bekjendt ved sine udmerkede slag- og dyremalere. Stamfaderen Albrecht A., født i Nördlingen 1786, død i München 1862, deltog i felttoget til Moskva 1812 og malte senere efter opdrag af tyske fyrster en række store slagbilleder. Hans tre sønner, Benno, Franz og Eugen, og sønnesønnen Emil har fortsat arbeidet væsentlig i samme spor.

Adam *[adã]*, Adolphe Charles (1803—1856), komponist, forfatter og professor ved Pariserkonservatoriet, berømt over hele verden ved operaer som: «Schweizerhytten» (*Le châlet*, 1833) «Postillonen i Lonjumeau» (1836), «Konge for en dag» (*Si j'etais roi*, fra 1840-aarene) og «Nürnbergerdukken» (1852). Elev af Boieldieu. Grundede et eget teater, som gik ind ved revolutionen i 1848.

Adam *[adã]*, Jean Victor (1801—67), fr. maler og litograf, har malet en række billeder fra Napoleonskrigene, der tildels opbevares i Versailles, og udfoldede en betydelig virksomhed som litograf.

Adam *[adã]*, Juliette, f. Lamber (1836—), fr. forfatterinde, udgav 1858 «Idées antiproudhoniennes sur l'amour, les femmes et le mariage», har siden skrevet mange bøger om litterære, historiske og politiske emner og romaner og noveller: «Mon village», «Récits d'une paysanne», «Païenne» o. m. fl. Hendes salon var i 1870-aarene samlingssted for republikens politiske og litterære størrelser og havde særlig betydning under krisen i 1877. Fra 1879—86 udgav hun tidsskriftet «La nouvelle revue», hvor hun skrev udenrigspolitiske oversigter, ivrede for revanche mod Tyskland og forbund med Rusland. De under pseud. Compte Paul Vasili udgivne skildringer fra de diplomatiske kredse i London, Berlin, Wien, Paris og St. Petersburg tillægges hende.

Adam *[adã]*, Lambert Sigisbert (1700—59), fr. billedhugger, er det mest bekjendte medlem af en fransk kunstnerfamilie, der virkede i det 18 aarh. under sterk indflydelse af senere italiensk barok.

Adam *[adã]*, Paul (1862—), fr. romanforfatter. Hans første bog: «Chair molle» (1885) indbragte ham en

---

activer (f) paaskynde; nære.
activité (f) f, **activity** (e) virksomhed; raskhed, driftighed.
actor (e) skuespiller, komediant.
actress (e), **actrice** (f) f, skuespillerinde.
actual (e) virkelig, paatagelig; nuværende.
actuaire (f) m, forsikringsberegner.
actualiser (f) gjøre aktuel.
actualiste (f) m, dagkronikør.
actualité (f) f, **actuality** (e) sags interesse for øieblikket; dagsnyhed; virkelighed.
actuate (e) sætte i virksomhed, i gang; drive, tilskynde.
actuel (f) virkelig; nuværende.
actuellement (f) nu, for tiden.
acuité (f) f, skarphed.
aculeate (e) tornet, pigget.
acumen (e) skarphed, skarpsind(ighed).
acutangle (f) skarpvinklet.
acute (e) skarp, heftig.
acuteness (e) skarphed, hidsighed, akut karakter; finhed, skarpsind, skarpsindighed.
ad — til — (t) auf — zu; gegen — (e) to, towards — (f) vers, du côté de.
adage (e) & (f) m, ordsprog, mundheld.
adamant (e) diamant (el. andet meget haardt stof).
adamantin (f), **adamantine** (e) diamantagtig.
Adamsæble — (t) Adamsapfel m — (e) Adam's apple — (f) pomme (f) d'Adam.

anklage for krænkelse af sedeligheden, men retten frikjendte ham. Blandt hans mange senere arbeider skal nævnes: «Robes rouges» (1891), en satire over retsvæsenet, samt «Les mystères des foules». Med «La force», hvis handling er henlagt til det første keiserdømmes tid, indleder A. en række halvt historiske romaner. De følgende skal foregaa under restaurationen og julikongedømmet.

Adam *[ǽdəm]*, Robert (1728—92), bekjendt eng. arkitekt, udnævntes 1762 til kongens arkitekt og indvalgtes lidt senere i parlamentet. Han opførte bl. a. universitetsbygningen og St. Georgskirken i Edinburgh samt udgav et par større arkæologiske verker.

Adamāua, landskab i det vestlige Sudan i Afrika, mellem elvene Benue, som her har sine kilder, Schari og Kongo. A. er et bjergland, som i Genderefjeldene naar 3 000 m. Det er et vakkert, frugtbart, tætbefolket land, beboet af muhammedanske haussaer. Kom i afhængighed af fulbe-riget Sokoto. Efter Barth's (1851) og særlig Flegel's reiser (1879—85) blev landet et vigtigt maal for britiske, tyske, franske kolonibestræbelser. Det er nu delt mellem tysk Kamerun (den største, sydlige del), britisk Nord-Nigeria (omkring Benue) og fransk Kongo (Ubangi-Schari-Tsad-kolonien). Den gamle hovedstad Yola (Jola) er midtpunktet for en brit. provins af samme navn. 1899 begyndte tyskernes fremtrængen i A., men først 1902 var underkastelsen gjennemført. Den tyske resident sidder i Garua, en af militærstationerne; nærmere Tsadsjøen har Tyskland en militærstation i Dikoa, som i 1890-aarene var den berømte opkomling Rabah's hovedstad. Vigtige markeder er Ngaundere og Marua (nordenfor Mendiffjeldet, 2 000 m.). I A. dyrkes bomuld, indigo, jordnødder, som fragtes nedover Benue. Det er rigt paa kautschuk og elfenben.

Adame'llo, bjergtop (3 554 m.) i Adamellogruppen i Sydtiroleralperne, paa grænsen mellem Tirol og Lombardiet, mellem Val Camonica og Val Rendena. Besteget første gang 1864 af Payer (senere bekjendt som polarfarer).

Adami'ter er fællesnavn for en del sekter i oldtiden og middelalderen. Som eiendommeligt for dem nævnes: natlige sammenkomster, seksuelle udskeielser, kvindefællesskab, hvortil undertiden føies satandyrkelse og udøvelse af hemmelige kunster.

Adams *[ǽdəmz]*, Charles Francis (1807—86), amer. statsmand, søn af J. Q. A., en af stifterne af «Freesoilpartiet», 1861—68 gesandt i London og 1871—72 medlem af voldgiftsdomstolen i Alabamasagen. Har udgivet sin faders og farfaders erindringer. [Jfr. «C. F. Adams, by his son, C. F. Adams, jr.» (1900) i serien «American statesmen».]

Adams *[ǽdəmz]*, Charles Francis, jr. (1835—), amer. finansmand og hist., skrev «Railroads» (1878), «Massachusetts» (1893) og faderens biografi.

Adams *[ǽdəmz]*, Herbert Baxter (1850—), amer. historiker og statsøkonom, professor ved Johns Hopkins universitet. Skrev bl. a. «History of the cooperation in U. S.» (1888), «Public libraries and popular education» (1900) etc.

Adams *[ǽdəmz]*, John (1735—1826), Forenede staters 2den præsident, studerede jura, blev advokat og fik 1774 sæde i kongressen, hvor han var en af lederne for uafhængighedspartiet; 1778—82 var han amerikanernes talsmand i Holland og Frankrig, 1785—88 gesandt i London og derefter de Forenede fristaters vicepræsident. 1797 valgtes han til præsident. Efter sit præsidentskabs udløb 1801 trak han sig tilbage til privatlivet. Han har b. a. skrevet: «Defense of the constitution and government of the United States», 3 bind. [Jfr. biografi af J. T. Morse i «American statesmen» 1885.]

Adams *[ǽdəmz]*, John Couch (1819—92), eng. astronom; paaviste, at uregelmæssighederne i planeten Uranus' bevægelse skyldes en ukjendt planet, hvis baneelementer han i oktober 1845 meddelte Airy, som desværre lod sagen ligge, indtil den store opdagelse af Neptun ca. et aar senere hidførtes ved Leverriers beregning. A. blev 1858 prof. i astronomi i Cambridge.

Adams *[ǽdəmz]*, John Quincy (1767—1848), søn af John A., amer. præsident, var 1794—1801 gesandt i Holland og Preussen og blev 1803 senator. 1809—17 gesandt i Rusland og England og derpaa statssekretær for de udenlandske anliggender. 1825 valgtes han til præsident, men styrtedes ved det næste valg af det demokratiske parti. Senere talte han som medlem af kongressen ivrig slavernes sag. Hans værdifulde «Diary» i 12 bind udkom 1874—77. [Jfr. biografi af J. T. Morse i «American statesmen» 1882.]

Adams *[ǽdəmz]*, Samuel (1722—1803), amer. statsmand, f. i Boston, blev 1765 medlem af Massachusetts lovgivende forsamling. Virkede 1774 for udstedelsen af frihedserklæringen og blev efter Unionens oprettelse en af førerne for demokraterne. 1794—97 guvernør i Mass.

Adamsbroen, en 27 km. lang række brede sandbanker, som strækker sig fra øen Rameswaram nær sydspidsen af Forindien over imod øen Manar ved Ceylon; nu gjennemgravet.

Adamsfigen, se Banan og Figen.

Adams motor, se Gasmaskiner.

Adamspiggen (Samanella), et isoleret, næsten kegleformet, 2 240 m. høit granitfjeld i den sydøstlige del af øen Ceylon, nær kysten. Valfartssted baade for muhammedanere og buddhister. Et sagn lader det 1½ m. lange søk paa toppen være et aftryk af Buddhas fod, idet han stiger til himmels, et andet sagn lader det være Adam, som bøder for sin synd ved at staa her 1 000 aar paa ét ben.

Adamsæble. 1. Den øverste, fremstaaende, hos manden særlig udviklede del af strubehovedet (skjoldbrusken); se Menneskets anatomi. 2. D. s. s. paradisæble, se Orangefamilien.

Adāna. 1. Vilajet i (tyrkisk) Lilleasien (Kilikien), ved Alexandretta-bugten, 40 000 km.² med 422 000 indb.; gjennemskjæres af Taurus. 2. Vilajetets hovedstad, i en meget frugtbar egn i læ af Taurus, 30—45 000 indb. Med jernbane (86 km.) forbundet med havnebyen Mersina, hvorfra der eksporteres bomuld, vin, sydfrugter m. m. Til A. fører vigtige fjeldpas baade i nord og øst, og Bagdadbanen er projekteret der forbi.

Adans, se Adanson, M.

Adanson *[adãsõ']*, Michel (1727—1806), fr. naturforsker og reisende, elev af Réaumur og Jussieu, opholdt sig i 5 aar fra 1749 af i Senegal, hvor han drev naturvidenskabelige studier, især fysiske (luftens og jordbundens temperatur, lysstraalens virkninger etc.) og botaniske. Blev senere medlem af det franske videnskabsakademi. Har skrevet flere verker som: «Histoire naturelle du Sé-

---

adapt ⓔ, **adapter** ⓕ afpasse, tilpasse, indrette; anvende.
adaptable ⓔ & ⓕ tillempelig; anvendelig, høvelig.
adaptation ⓔ & ⓕ f, tillempning, tilpasning; ⓔ ogs. bearbeidelse.
add ⓔ tillægge, tilføie. **add to** ⓔ forøge, forhøie. **add together, up** ⓔ addere, lægge sammen.
adder ⓔ hugorm.
addere — ⓣ addieren, zusammenlegen — ⓔ add (together, up), cast up — ⓕ additionner, faire l'addition de; faire une addition.
addict one's self to ⓔ hengive sig til. **to be addicted to drinking** ⓔ være forfalden.
addition — ⓣ Addition f — ⓔ addition — ⓕ addition f.
addition ⓔ & ⓕ f, tilføielse, øgning, tillæg; addition; ⓕ ogs. regning (paa kafé).
additional ⓔ, **additionnel** ⓕ tilføiet, yderligere, senere tilkommen, tillægs-.
addle ⓔ bedærvet, radden; tom, hul; ufrugtbar. **addled eggs** ⓔ vindeg.
address ⓔ henvendelse, tiltale; væsen, maade at udtrykke sig paa; behændighed; forestilling, (tak)-adresse; udskrift, adresse; (vb) henvende sig til, tiltale; adressere (breve osv.) til; henvende, rette; henvise.
addressee ⓔ adressat.
adduce ⓔ fremføre, komme frem med, anføre.
adduction ⓔ tiltrækning; anførelse.

négal» (1757), «Familles des plantes» (1763) og «Histoire de la botanique» (1864).

Adansonia, planteslegt af katostfamilien *(malvaceæ)*, opkaldt efter den franske naturforsker Michel Adanson. Den almindeligste art, *a. digitata*, «baobab»-træet, findes i Afrika, hvor den har fundet rig anvendelse. Stammen, som udmerker sig ved en i forhold til høiden (indtil 22 m.) betydelig omkreds (47 m.), er oftest hul og benyttes da af de indfødte til bolig. Barken anvendes mod feber, og bladene spises; af frugtkjødet laves en kjølende drik etc. Da grenene naar helt ned til jorden med spidsen, antager træet ofte form som en kugle, der kan have en diameter af opimod 50 m.

Adaptēre (lat.), tilpasse, lægge til rette for, anvende paa; a d a p t i o n (a d a p t a t i o n), tilpasning, tilrettelægning, anvendelse.

Adap(ta)tiōn(steori), d. e. tilpasning (tilpasningsteori): 1. (Zool.). Den hensigtsmæssighed, vi ser i den organiske natur, beror paa organismernes evne til i større eller mindre grad at omdannes eller tilpasses i levevis og bygning efter de ydre forhold (milieuet), saaledes at organismerne ved forandring i disse til en vis grad selv forandres. Eksempler paa tilpasningsformer er de saakaldte «karakterplanter» og «karakterdyr», der er eiendommelige for udprægede landskabstyper som f. eks. ørkener og stepper, skoge, arktiske og alpine egne o. s. v. Man skjelner mellem d i r e k t e (funktionel) a. (se L a m a r c k), d. v. s. et organs sterke udvikling ved forøget brug, tilbagegang ved ikke-brug, og i n d i r e k t e a. (se Ch. D a r w i n), d. v. s. tilpasning gjennem «kvalitetsvalget» eller naturens udvælgelse af de enkelte gunstige variationer mellem de utallige, naturen frembyder. Særlig i den nyeste tid, da der ikke mere hersker uenighed om livsformernes udvikling, men kun om udviklingens aarsager, er spørsmaalet om direkte eller indirekte a. blevet et meget omdisputeret problem (se D a r w i n i s m e og «N y - L a m a r c k i s m e»). 2. (Sproglig). Se S p r o g.

Adar, den 6te maaned i det jød. borgerlige aar, den 12te maaned i kirkeaaret, vor febr.—mars.

Ada'rme, sydamerikansk handels-, guld- og sølvvegt; d. e. 1.79 gr., gjaldt tidligere ogsaa i Spanien og det spanske Amerika.

A dato, se A. d.

Ad cale'ndas græcas (lat. *calendæ*, den 1ste i hver maaned), «til de græske c.», henvisning til en tid, som aldrig kommer, thi grækerne brugte ikke benævnelsen c. for den 1ste, svarer til vort: «naar der bliver to torsdage i én uge».

Adcitatiōn betegner i retssproget, at nogen af de oprindelige parter i en civil sag indstævner en tredjemand og derved gjør ham til part i sagen. Alene sagsøgeren kan uden modpartens samtykke adcitere tredjemand og selv han blot under indskrænkede betingelser.

Add. (lat.), paa recepter forkortelse for a d d a t u r, der tilføies, el. a d d e, tilføi.

Adda. 1. Bielv til Po i Norditalien, udspringer i Alperne omkring Livigno i det nordligste hjørne af Lombardiet, gjennemløber Veltlin, falder ud i Comosjøen, løber fra denne forbi Lodi ud i Po mellem Piacenza og Cremona. Længde 300 km.; 124 km. før sit udløb bliver den seilbar. 2. By og distrikt i den brit. koloni Guldkysten i Øvre Guinea, tidligere dansk. Byen (Ada Beach) ligger ved Volta's delta og har 1 800 indb.

Addend, addere, se A d d i t i o n.

Adde'nda (lat.), tilføielser, bilag.

Adde'rmaskine, se R e g n e m a s k i n e r.

Addington, H., se S i d m o u t h, l o r d.

Addīo (ital.), fr. *adieu*, farvel.

Addison *[ǽdisən]*, J o s e p h (1672—1719), eng. forfatter og journalist, blev tidlig opdaget og trukket frem, vakte begeistring med heltedigtet «The campaign», der forherliger Marlboroughs seier ved Blenheim, fik embeder og udmerkelser, kom 1708 ind i parlamentet, tilhørte whigpartiet, blev 1717 som statssekretær medlem af regjeringen. Hans tragedie «Cato» gjorde overordentlig lykke, ikke mindst paa grund af den politiske situation; størst betydning har A. imidlertid havt for engelsk kultur i samtid og eftertid som medarbeider i sin ven Steele's tidsskrift «The tatler» og udgiver af tidsskrifterne «The spectator» og «The guardian». Han viste sig her som en ypperlig skribent, fin psykolog og fængslende causeur, klog og kvik.

Addisons sygdom, en af den engelske læge A. 1855 først beskreven sygdom, hvis aarsag er en lidelse i binyrerne, hyppigst tuberkulose, og hvis mest karakteristiske symptom er en bronceagtig farvning af huden, ledsaget af almindelig afkræftelse. Sygdommen er kronisk og kan strække sig over mange aar. Ved siden af almindelig styrkende behandling gives præparater af binyrer af faar.

Additame'nt (lat.), tilsætning, lønstillæg.

Addition (lat. *additio*, tilføining), en af de 4 regningsarter i aritmetiken. At addere to tal, addender, er at finde et tredje tal, summen, som indeholder saa mange enheder, som addenderne tilsammen har. Additionstegnet er +.

Additionāl (lat.), «som er føiet til», a. l o v, tillægslov.

Additionālakt, d. e. tillægsakt, kaldes en fransk lov af 22 april 1815, da Napoleon var vendt tilbage fra Elba. Den var et tillæg til den tidligere keiserlige forfatning og lovede monarkisterne tokammersystemet og republikanerne større pressefrihed. Efterat en folkeafstemning med stor majoritet havde udtalt sig for a., proklameredes den 1 juni 1815.

Addled parliament *[ǽdəld pȧ́əliment]*, det ufrugtbare parlament, kaldes i historien det engelske parlament, der var samlet under Jakob I fra 5 april til 7 juni 1614, men intet formaaede at udrette.

Addo, Kaplandet, jernbanest. 40 km. n. for Port Elizabeth. A. b u s c h, stor skogtrakt sammesteds, ved Sunday River, som munder i Algoa Bay.

Addolorāto, med sørgmodigt musikalsk udtryk.

Adducēre, bevæge indad mod legemets midtlinje. — A d d u c t o r e r, muskler som udfører disse bevægelser.

Adé, nedertysk omdannelse af fr. *adieu*, lev vel, farvel.

A découvert *[a dekuvǣr]* (fransk), uden dækning; i børssproget: salg af varer eller værdipapirer uden at eie dem. Spekulationssalg for at tjene paa lavere priser eller kurser. Spekulation à la baisse.

Adel kaldes en væsentlig til arvelighed støttet stand, hvis medlemmer er udrustede med særlige rettigheder fremfor de øvrige statsborgere. Den træffes allerede i oldtiden, i

---

adel — (t) Adel m — (e) nobility; dignity, nobleness; noble birth — (f) noblesse f. **adelig** — (t) adelig — (e) noble — (f) noble, de gentilhomme. **adelsbaaren** — (t) von adeliger Geburt, edelgeboren — (e) of noble birth — (f) noble de naissance. **adelsbrev** — (t) Adelsbrief m — (e) patent of nobility — (f) titres (m pl) de noblesse. **adelsdame, adelsfrue** — (t) Edelfrau f — (e) noblewoman, lady of title — (f) dame (f) noble. **adelsgods** — (t) Edelhof m — (e) a nobleman's estate — (f) bien m, terre (f) noble. **adelsmand** — (t) Edelmann m — (e) nobleman, noble — (f) noble m, gentilhomme m. **adelsstand** — (t) Adelstand m — (e) nobility, order of nobles; peerage — (f) noblesse f.

Adel (t) m, adel.

adeln (t) adle.

adept (e), **adepte** (f) fuldstændig indviet, lærd, forfaren; alkymist, guldmager, mester.

adéquat (f), **adequate** (e) forholdsmæssig, passende, rigtig.

Ader (t) f, aare. **die goldene Ader** (t) hæmorrhoider. **Aderknoten** (t) m, **-kropf** (t) m, aareknude, krampeaarer. **Aderlass** (t) m, aareladning.

adfærd — (t) Betragen n, Benehmen n, Verfahren n — (e) behaviour — (f) conduite f, procédé m.

adgang — (t) Zugang m, Zutritt m; Gelegenheit f — (e) access, approach, avenue, ingress; (indladelse) admittance, admission — (f) entrée f, accès m.

republiker saavelsom i kongedømmer. Først fra midten af det 5 aarh. f. Kr. kan aristokratiets rolle i Athen siges at være udspillet. I Rom holdt patricierne sig længe som en afsluttet stand med store forrettigheder og tillod ikke egteskaber med plebeierne. Her som overalt i oldtidens stater baseredes adelskabet i begyndelsen navnlig paa jordeiendom. Ca. 300 f. Kr. havde dog plebeierne tilkjæmpet sig de fleste af patriciernes rettigheder. Men nu udviklede der sig en ny adel af de rige patriciere og plebeiere (nobiles), der alene indehavde de høieste statsembeder samt senatorernes pladse. — Ogsaa hos germanerne findes tidlig visse slegter, som ved fødsel og rigdom rager op over de øvrige. Af dem toges høvdinger *(principes)* og konger. Denne adel var ikke knyttet til jordbesiddelse allerede af den grund, at stammen endnu ikke havde fast bopæl. — Forskjellig herfra er lensadelen, der opstaar efter germanernes indtrængen i Romerriget, særlig fra det 9 aarh. af. Den forekommer først i Frankrig, senere i Tyskland og de øvrige europæiske lande. 877 maa Karl den skaldede af Frankrig indrømme arvingerne ret til at faa faderens len. 1028 proklameres det samme for Tysklands og 1037 for Italiens vedkommende. Medens dette adelskab forpligter til krigstjeneste, fik det 14 aarh. brevadel, som uden krigspligt dog havde del i de adelige forrettigheder.

Adelen blev snart kongemagtens farlige modstander, særlig i Frankrig, hvor kongehusets yngre medlemmer blev dens førere. Først under Ludvig XIV kuedes den og blev til en hofadel, uden politisk indflydelse. Denne hofadel, «noblesse d'épée», maatte dog finde sig i at stilles jevnsides med «noblesse de robe», en civil embedsadel, som mod en aarlig afgift, «épaulettes», fik sine embeder arvelige. Natten til 4 aug. 1789 opgav adelen alle sine særrettigheder, og snart ophævedes ogsaa titlerne marquis, greve, hertug o. s. v. Under Napoleon I faar Frankrig 1806 en ny adel, især omfattende høie civile og militære embedsmænd. Under restaurationen 1815—30 oprettes atter en arveadel; men 29 febr. 1848 ophævedes endelig alle adelige forrettigheder, medens de adelige titler dog bibeholdtes.

I England danner allerede i angelsachsisk tid de krigerske godseiere en privilegeret klasse, hvis medlemmer er kongens haandgangne mænd («thegner»). Denne klasse opnaar gjennem Witenagemotet stor magt baade paa folkets og kongedømmets bekostning. Ved erobringen 1066 indtager en normannisk adel den angelsachsiske adels plads, og det franske lensvæsen indføres med visse ændringer til fordel for kongemagten. Dog viser ogsaa denne nye adel sig mægtig og stridbar, indtil den oprives ved rosekrigene (1455—85) og ydmyges af Tudorerne. I det 16 aarh. danner der sig paa den gamles ruiner en ny adel af mere blandet herkomst. Hovederne for de høiere engelske adelsslegter har sæde i overhuset, en værdighed, der er arvelig. Da det skotske parlament 1707 blev slaaet sammen med det engelske, bestemtes det derimod, at de skotske peers skulde repræsenteres i overhuset ved valg; den irske adel repræsenteres derimod ved overhusmedlemmer, der er udseet paa livstid af kongen. Høiadelens titler er hertug, marquis, jarl, vicomte, baron; men de tilkommer kun ættens hoved, medens dens øvrige medlemmer, bortseet fra visse høflighedsundtagelser, ingen titler eller andre forrettigheder har. En peer (ættehovedet) tiltales «Mylord» el. «Deres herlighed» («Your lordship»), hertugerne dog «Deres naade» (Your grace»). Den lavere adel fører titel af baronetter, hvilken ligeledes kun gaar i arv til ældste søn. De har ikke sæde i overhuset. Endelig regnes i en vis forstand til adelen medlemmerne af de britiske ridderordener («knights»); men adelskabet er her kun personligt, ikke arveligt. Baronet og knight tiltales «Sir» (hvorpaa uvægerlig maa følge fornavnet).

I Italien svang i det 15 aarh. flere rige borgerfamilier el. condottiereslegter, f. eks. Mediceerne i Firenze og Sforzaerne og Viscontierne i Milano, sig op til fyrstelig værdighed og kom saaledes til at hæve sig over de gamle adelsslegter, der regnede sin herkomst fra romertiden eller fra indvandrede barbarers stammehøvdinger. — I Tyskland opnaaede den rigsumiddelbare adel, der stod direkte under keiseren, efterhaanden suverænitet og dannede et særskilt kollegium paa rigsdagen. 1806 blev denne adel mediatiseret under de større suveræne fyrster, men søger dog endnu at skille sig ud fra den øvrige adel. — I Rusland bestaar den gamle adel, bojarer og knjæser, endnu og lever navnlig som godseiere. I 18 aarh. antog mange af disse adelige de vesteuropæiske adelstitler, fyrster, grever og baroner. Peter den store oprettede en ny adel, som han inddelte i 14 rangklasser. Mange af de russiske adelsslegter er af tartarisk og kaukasisk oprindelse. I Østersjøprovinserne stammer de for en stor del fra tyske og svenske indvandrere. — I Polen var adelen meget talrig, og «magnaterne» havde, ligesom i Ungarn, den afgjørende indflydelse paa rigsdagen. Den saakaldte «lille adel» var i regelen bundfattig.

I Norge fandtes der før landets samling under Harald Haarfagre et aristokrati af høvdinger, jarler og konger; men en adel i egentlig forstand opstaar først i middelalderen og udgaar fra de gamle høvdinge- og herseætter, idet disse gaar i kongemagtens tjeneste som lendemænd og hirdmænd. Lendemandsklassen opnaaede ved midten af det 12 aarh. stor magt paa kongedømmets bekostning, men kuedes af Sverre, der grundlagde det senere sterke norske kongedømme. Ikke desto mindre udviklede adelen sig raskt netop i det 13 aarh. Den opnaar nu ledingsfrihed og andre forrettigheder, der snart bliver arvelige, ligesom den fremdeles har en høiere personlig ret end almuen og i indbyrdes trætter alene svarer for hirdens og kongens domstol. Til gjengjæld maa den gjøre krigstjeneste i fuld rustning og delvis tilhest. Paa rigsstyrelsen faar adelen indflydelse gjennem hirdmødet, rigsmødet og særlig gjennem kongens raad (rigsraadet), af hvilket lendemændene er selvskrevne medlemmer. 1277 indførte Magnus Lagabøter et slags riddervæsen. Lendemændene kaldtes nu baroner og skutilsvendene riddere (milites). Begge fik tiltalen herre (dominus). De lavere hirdklasser (hirdmænd, gjester, kjertesvende) samt adelens og geistlighedens ledingsfri tjenere dannede tilsammen en lavere adel, der tildels kaldtes sveinar á vápn (armigeri). 1308 afskaffedes lendemandsværdigheden, der skulde bortfalde med de daværende indehaveres død. Dog viser adelen sig kraftig endnu under det første afsnit af unionen med Sverige og aftvinger gjentagne gange den fælles konge indrømmelser til Norges fordel; men den økonomiske tilbagegang, der fulgte paa mandedøden, virkede opløsende paa

---

adhere ⓔ, **adhérer** ⓕ hænge ved.

adherence ⓔ, **adhérence** ⓕ f, vedhængen.

adherent ⓔ, **adhérent** ⓕ m, tilhænger.

adhesion ⓔ, **adhésion** ⓕ f, vedhængen.

adieu ⓣ & ⓔ & ⓕ adjø, farvel.

adjacency ⓔ tilgrænsning, nærhed.

· **adjacent** ⓔ & ⓕ tilgrænsende, hosliggende, tilstødende.

adjektiv — ⓣ Adjektiv n, Eigenschaftswort n — ⓔ adjective — ⓕ adjectif m.

adjoin ⓔ støde (el. grænse) til.

adjoindre ⓕ tilforordne.

adjoint ⓕ tilforordnet; m, medhjælper i embedsforhold. **adjoints** ⓕ m pl, blomstrendigheder.

adjonction ⓕ f, tilforordning, tilføielse.

adjourn ⓔ opsætte, udsætte; ajournere; hæves (om retten).

adjudant ⓕ m, adjutant.

adjudge ⓔ tildømme, tilkjende; paadømme, idømme.

adjudgment ⓔ tilkjendelse.

adjudication ⓕ f, tilslag.

adjuger ⓕ tilkjende; tilslaa.

adjunct ⓔ tilføiet, forenet, forbunden; (sb) (fremmed) tilsætning; komplement.

adjuncts ⓔ pl, staffage.

adjunction ⓔ tilføielse, tilsats.

adjunctive ⓔ tillæggende; (sb) tilføielse.

adjunkt — ⓣ Adjunkt m — ⓔ

aristokratiet. Lavadelen sank ned i bondestand, og de høiadelige ætter, som søgte at holde sig oppe ved indbyrdes giftermaal, visnede hen og uddøde. Arvedøtrene giftedes med fremmede, svenske, danske eller dansktyske adelsmænd. Denne udvikling ender paa reformationstiden med den gamle norske høiadels forsvinden. I det 16 og første halvdel af det 17 aarh. udvikler der sig imidlertid en ny adelig stand, den saakaldte dansk-norske, hvis fornemste ætter stammede fra Niels Henrikssøns og fru Inger Ottesdatters 5 døtre i deres egteskab med danske adelsmænd. De øvrige var dels norske lavadelige ætter fra middelalderen, der atter søgte at hævde sin adelige værdighed, dels indflyttere. Denne adel optraadte i tiden fra reformationen til enevældet paa herredage og stændermøder som rigsstand og opnaaede betydelige forrettigheder, deriblandt skattefrihed ikke alene for sig selv personlig og sine sædegaarde, men ogsaa for sine ugedagsbønder. Den eiede i beg. af det 17 aarh. 1/8 af landets jordskyld. Efter enevældets indførelse (1660—61) sank den dog hurtig ned i fattigdom og uddøde. Under enevældet anerkjendtes vistnok flere familier, tildels ogsaa af borgerlig stand, som adelige; men den i 1679 oprettede norske lensadel bestod kun af 2 lensgrever og 1 lensbaron. Ved grundloven af 1814 (§ 108) forbødes oprettelsen af nye grevskaber, baronier, stamhuse og fideikommisser, og 1821 ophævedes endelig alle adelige titler og privilegier.

I **D a n m a r k** udgaar adelen dels fra vederlaget (d. e. hirden), dels fra rige bønder. Den udvikler sig særlig under Valdemarerne (1157—1227), erhverver skattefrihed og ret til at oppebære bøder af sine undergivne, men skal til gjengjæld gjøre krigstjeneste. Denne krigeradel bliver snart arvelig. Gjennem danehoffet, senere gjennem herredagene og rigsraadet, udøvede den en stor politisk magt, hævdede retten til at vælge konge, undertiden ogsaa til at afsætte ham, satte ved haandfæstningerne snevre grænser for hans myndighed og tilegnede sig store rettigheder over sine bønder, f. eks. hals- og haandsret. Denne indfødte adel svækkedes dog efterhaanden og fik dødsstødet ved enevældets indførelse. En ny hof- og husadel oprettedes 1671, men kom især til at bestaa af indvandrede tyske slegter. Endelig opkom under enevældet en saakaldt embedsadel, idet det bestemtes, at medlemmerne af de høieste rangklasser skulde ansees lige med adelige. Ifølge grundloven af 1848 er alle adelsrettigheder ophævede. Dog bestaar stamhus- og lensinstitutionerne tilligemed titelvæsenet etc. fremdeles, skjønt ophævelse deraf har været paa tale.

I **S v e r i g e** gav Magnus Ladelaas skattefrihed (frälse) til enhver, der gjorde krigstjeneste tilhest (rusttjenst). Retten til frälse blev dog snart det mest karakteristiske kjendemerke for den arvelige adel, der tilrev sig store mængder af krongodset og indskrænkede kongemagten, særlig under kong Albrecht, hvorimod Margrete holdt den i tømme. Fra denne adel udgik Karl Knutssøn (Bonde), de ældre og de yngre Sturer samt Vasaerne. Af disse gav Gustaf II Adolf adelen en fast ordning ved oprettelsen af ridderhuset. Kun de ætter, der optoges paa ridderhuset, erkjendtes for adelige. Under dronning Kristina og Karl XI's mindreaarighed havde høiadelen (grever, friherrer, rigsraadsætlinger) en glimrende tid, men sank ved reduktionen 1680—82 for en del ned i fattigdom. Den svenske adel vedblev lige til 1866 at være en særlig rigsstand.

I **K i n a** findes en embedsadel (mandariner). I **J a p a n** fandtes tidligere en gammel lens- og krigeradel, hvis magt er brudt i den nyeste tid (1885). Den nuværende japanske a. bærer de sedvanlige europæiske adelstitler og har stor indflydelse i det japanske førstekammer.

N o r d a m e r i k a, **d e s y d a m e r i k a n s k e r e p u b l i k e r** og **T y r k i e t** har ingen egentlig a.

Adelaer *[-lar]* (A d e l e r), C u r t S i v e r t s e n (1622—75), d.-n. sjøhelt, f. i Brevik som søn af Søffren Jensen, forvalter ved det kgl. saltverk. 15 aar gml. reiste han til Holland, hvor han snart blev «adelborst» eller kadet under Martin Tromp. Under krigen mellem Venedig og Tyrkiet gik han i venetiansk tjeneste, fik rigelig leilighed til at udmerke sig og udnævntes 1645 til kaptein. Efter et besøg i Danmark reiste han 1646 til Holland, hvor han giftede sig med en slegtning af admiral Tromp. 1648 gik han atter til Venedig, blev skibschef og deltog med stor hæder i republikens kampe mod tyrkerne. 1654 kjæmpede han ved Tenedos mod tyrkerne, entrede det fiendtlige admiralskib og dræbte med egen haand Ibrahim pasha, hvis vaaben og ærestegn han senere bragte hjem til Kjøbenhavn. Venetianerne overøste ham nu med udmerkelser. Saaledes modtog han flere guldkjeder, og der blev tilsagt ham en aarlig pension. Efterat han ogsaa senere havde udmerket sig i krigen mod tyrkerne, dekorerede republiken ham med Markusordenen. 1661 reiste han tilbage til Holland, hvor han giftede sig for anden gang. 1663 kaldtes han hjem af Fredrik III, der udnævnte ham til admiral; herefter arbeidede han sammen med Niels Juel paa flaadens udvikling. Under den skaanske krig maatte han straks i begyndelsen 1675 paa grund af sygdom overgive kommandoen til N. Juel. 1666 optoges han i d. adelsstand under navnet Adelaer el. Adeler, hvilket navn han selv havde antaget, afledet af titelen adelborst. [C. Bruun: «Curt Sivertsen Adelaer».]

Curt Sivertsen Adelaer.

Adelaïde *[-aīd]*, E u g e n i e L o u i s e, af Bourbon, prinsesse af Orleans, datter af Philippe Egalité, hertug af Orleans og Louise Marie Adelheid af Penthieire (1777—1847), var landflygtig under revolutionen og i Napoleonstiden, men vendte tilbage efter Napoleons fald og var broderen Louis Philippe's kloge og trofaste raadgiverinde under julikongedømmet.

Adelaide *[ǽdelēd]*. 1. Hovedstaden i den britiske koloni Sydaustralien, ligger paa begge sider af Torrenselven, 10 km. fra sjøen (St. Vincent Golf) og fra havnen Port Adelaide. Den sydlige bydel er forretnings-

---

assistent teacher — (f) professeur m (de lycée, de collège).

Adjunkt (t) m, embedshjælper, assistent.

adjuration (e) & (f) f, besvergelse.

adjure (e), **adjurer** (f) besverge.

adjust (e) ordne, greie; udjevne, bilægge.

adjuster (e) justérmester.

adjustment (e) ordning, regulering; verifikation; bilæggelse.

adjutant — (t) Adjutant m — (e) adjutant, adlatus; aid(e)-de-camp, an A. D. C. — (f) aide (m) de camp.

adjutant (e) adjutant; marabu- el. kjæmpestork.

adkomst — (t) Recht n, Anspruch m — (e) title — (f) droit m, titre m.

adle — (t) adeln, in den Adelstand erheben — (e) ennoble, raise to the peerage; knight — (f) anoblir; (fig.) ennoblir.

Adler (t) m, ørn.

adlyde — (t) gehorchen — (e) obey — (f) obéir à.

admettre (f) tilstede adgang, optage, godkjende, tillade.

administer (e), **administrer** (f) forvalte, bestyre; yde, give (sakramentet), lade tage (lægemiddel); tildele (straf, irettesættelse); haandhæve (lov og ret); fremskaffe dokumenter, vidner o. lign.

administration (e) & (f) f, forvaltning, bestyrelse; statsforvaltning, udøvende magt; ydelse, meddelelse (af sakrament); anvendelse (af lægemiddel); tildeling (af straf).

byen. A. er grundlagt 1837, har et universitet, er sæde for en anglikansk biskop og en katolsk erkebiskop. Det sydlige endepunkt for overlands-telegraflinjen (Adelaide—Palmerston (Port Darwin)). 170 000 indb. 2. Elv i Nordaustralien, munder i Adam Bay (indenfor Melville-land). 3. Ø. i sydpol-verdenen, udenfor Vest Antarktis, søndenfor Ildlandet, nær polarcirkelen, opdaget af Biscoe 1832. 4. Liden by i Kanada, mellem Huron- og Eriesjøerne. 5. Liden by i Kaplandet, ved et tilløb til Store Fiskeelv. 6. Halvø, arktisk Nordamerika, ved Simpsonstrædet (ligeoverfor King Williams land), vest for Boothia-halvøen.

Adelbert, se Adalbert.

Adelburg, August, født i Konstantinopel 1830, død som sindssyg i Wien 1873, gjorde i 1860-aarene megen opsigt som en violinvirtuos med stor tone. Han var ogsaa kjendt ved sine kompositioner, deriblandt 3 operaer.

Adelcrantz. 1. Göran Josua A. (1668—1739), sv. bygmester, hed oprindelig Törnquist, uddannedes under Tessin d. y., efter hvem han blev slotsarkitekt; adledes 1712. Ledede opførelsen af Katarina-kirken og Ladugardslands- (Hedvig Eleonora-) kirken i Stockholm. 2. Karl Fredrik A. (1716—96), den foregaaendes søn, overintendant for bygningsvæsenet, fuldførte Stockholms slot samt byggede Adolf Fredriks-kirken og det gamle operahus, planlagde Norrbro.

Adeler, Max, pseudonym for den amerikanske forfatter Clark, Charles Heber.

Adelheid el. Edele, datter af markgrev Konrad af Meissen og Lausitz, egtede 1152 Svend Grathe, konge af Danmark. Efter hans fald 1157, giftede hun sig senere med grev Albert af Ballenstedt, søn af markgrev Albert Bjørn af Brandenburg.

Adelheid, den hellige (933—99), datter af kong Rudolf II af Burgund, egtede 14 aar gammel kong Lothar af Italien. Efter hans død 950 vilde hans medbeiler Berengar II tvinge hende til at egte hans søn Adalbert, hvad hun afslog, hvorfor hun blev holdt fængslet, indtil den tyske konge Otto I befriede hende 951 og derpaa selv giftede sig med hende. Lige til sin død i klosteret Seltz i Elsass udøvede hun stor politisk indflydelse, dels gjennem sin mand, dels gjennem sin søn og sønnesøn Otto II og Otto III.

Adelheidskilde, se Heilbrunn.

Adelholzen, badested i Oberbayern. Benyttes for gigt, lamhed og udslet.

Adélie-land, et af sydpol-landene, 4—500 m. o. h., under polarkredsen, søndenfor Tasmanien, opdaget 1840 af d'Urville.

Adelsberg (sloven. Postojna), landsby i det østerrigske landskab Krain, 60 km. sydvest for Laibach, ved jernbanen Wien-Triest, 3 700 indb. Ved A. findes en mængde klippehuler, bl. a. den berømte 55 m. dybe Adelsbergergrotte, en af jordens betydeligste drypstenshuler; indgangen er paa Sowitsch-fjeldets vestlige skraaning, og hulen strækker sig i en længde af 4 172 m. fra sydvest mod nordøst. Den gjennemstrømmes af elven Poik.

Adelsbrev el. adelsdiplom kaldes det dokument, hvorved suverænen tildeler den nyadlede et bevis for hans ophøielse i adelstanden. Kjendes i Frankrig fra 14 aarh., i Danmark og Norge først under Erik af Pommern. Særlig florerede denne udnævnelsesmaade under de enevældige konger.

Adelsfana kaldtes i Sverige under kongerne af Vasaætten den rytterstyrke, som var oprettet ved den adelige rusttjeneste. Tabte efter det «indelta rytteriets» indførelse al betydning.

Adelsköld, Claes Adolf (1824—), oprindelig sv. ingeniørofficer, har spillet en ledende rolle ved anlægget af de svenske privatbaner samt udført en række bro- og havnebygninger, kanaliseringsarbeider o. l. Udgav 1902—03 sit verk «Karl XII och svenskarne».

Adelsmöte kaldes de upolitiske sammenkomster, som repræsentanterne for de svenske adelsslegter hvert tredje aar afholder paa riddarhuset for at raadslaa om fælles anliggender.

Adelsö (det gamle Alsnö), ø i Mälaren, med mange oldtidsminder.

Adelung, Johann Christoph, f. 1732 i Spantekow i Pommern, d. 1806 som overbibliotekar i Dresden. Fik ved sin «Wörterbuch» (1774—86), «Sprachlehre» (1781) og andre skrifter betydning for modersmaalsundervisningen, især den tyske retskrivning. Temmelig værdiløs er derimod hans «Mithridates (1806—17, udg. af Vater), en ukritisk samling sprogprøver fra hele verden.

Ademar de Monteil *[mötel]*, biskop i Puy. Hans navn er knyttet til det første korstog, hvori han deltog som pavelig legat. Han forstod at mægle mellem de uenige fyrster og holde korsfarernes mod oppe. Han døde inden Jerusalems erobring $^1/_8$ 1098.

Ademtiōn, egentlig fratagelse. Stammer fra romerretten, hvor a. civitatis, fratagelse af borgerret, betød borgerlig død.

A'den er en vulkansk halvø i den sydligste del af Arabien (Beled el Engris), 160 km. øst for Bab el Mandeb-strædet. Den danner siden 1838 en britisk koloni, som nu foruden det egentlige Aden (55 km.^{2}) indbefatter den vestenfor liggende halvø Lille Aden og et omraade paa fastlandet, hvis grænser mod tyrkisk Arabien (Jemen) fastsattes 1905. Mellem halvøerne ligger den store havn Aden West Bay, og paa østsiden af den større halvø ligger byen Aden Camp indenfor den befæstede ø Sirah. 23 000 indb. Til kolonien A. hører ogsaa øen Perim i Bab el Mandeb-strædet. Det sterkt befæstede A. er en vigtig kulstation paa hovedruten til det fjerne øst. A. producerer selv intet, dets handel er dels gjennemgangshandel (foruden med kul med huder og skind, korn o. a.), dels eksport fra det indre Arabien, kaffe, gummi o. a. Der importeres bomulds- og andre manufakturvarer m. m. Koloniens samlede befolkning udgjør antagelig 40—50 000 indb.

Adenet le Roi *[adné l' rwá]*, fremragende fr. digter fra sidste halvdel af det 13 aarh. Han har skrevet 4 episke digte over sagnhistoriske emner, væsentlig hentet fra sagnkredsene om Karl den store. Hans hovedverk er: «Cléomadès», et eventyrdigt paa 20 000 vers, som nød stor popularitet i middelalderen.

Adenīn, kem. forb. af kulstof, vandstof og kvælstof ($C_5H_5N_5$), er en organisk base; den er en bestanddel af den dyriske celles kjerne og kan fremstilles af horn-

---

haandhævelse (af lov og ret); fremskaffelse af beviser, vidner.

administrateur (f) m, **administrator** (e) bestyrer, forvalter, administrator.

administrere — (t) administrieren, verwalten — (e) administer, manage; sit in the bench — (f) administrer. **administrerende direktør** — (t) Geschäftsleiter m — (e) managing director — (f) directeur-gérant m.

admirable (e) & (f) beundringsværdig.

admiral — (t) Admiral m — (e) admiral — (f) amiral m.

Admiral (t) m, **admiral** (e) admiral.

admiralitét — (t) Admiralität f — (e) admiralty — (f) amirauté f.

admiration (e) & (f) f, beundring.

admirateur (f) m, **-trice** (f) f, beundrer; tilbøielig til beundring.

admire (e), **admirer** (f) beundre, ynde, sværme for.

admissibilité (f) f, **admissibility** (e) antagelighed; adgangsberettigelse.

admissible (e) & (f) antagelig: adgangsberettiget.

admission (e) & (f) f, indladelse, adgang, optagelse, antagelse; indrømmelse; entré.

admit (e) give adgang, slippe ind; optage, antage; indrømme, tilstaa, tillade (admit'of).

admittance (e) indladelse, adgang.

admonish (e) paaminde, formane, advare.

kvægets pankreaskjertel samt af teblade. A. indeholder over 50 pct. kvælstof.

Adeni'tis, kjertelbetændelse, som oftest paa grund af infektion, indført i de lymfekar, som fører til kjertelen. Saar paa foden; a. i lysken.

Adenoïde vegetationer kaldes de svulstmasser, som findes i næsesvelgrummet hos et stort antal børn, og skyldes en sygelig, betændelsesagtig vekst af slimhinden i den øverste del af næsesvelgrummet. Lidelsen er først beskrevet af den danske læge Wilhelm Meyer, som paaviste den overordentlig skadelige virkning, disse svulster kan have for barnets legemlige og aandelige udvikling, idet de fremkalder betændelse i ørene, hindrer aandedrættet gjennem næsen, foraarsager snorken, natlige kvælningsanfald, aandelig sløvhed, uopmerksomhed og slette ernæringsforhold. Behandlingen bestaar i en operativ fjernelse af svulsterne gjennem munden el. gjennem næsen.

Adenōma, svulst bestaaende af kjertelvæv, navnlig i hud- og slimhindekjertlerne, men ogsaa f. eks. i brystkjertelen, godartet, men bliver undertiden ondartet kræftagtig.

A'denos, den fineste levantiske bomuld (fra Aleppo).

A'deps (lat.), fedt; *a. suillus,* svinefedt; *a. petrolei,* vaselin; *a. lanae,* lanolin.

Ade'pt (lat.), «som har naaet» (hemmeligheden), benævnelse for alkymisterne, d. e. de, der foregav at have fundet de vises sten, guldmager; bruges nu om den, som kjender et (helst usedvanligt) fag tilbunds.

Aderbeidschân, se Aserbeidschân.

Aderér el. Adrar, bjergfuldt steppelandskab i det vestlige Sahara, med landsbyerne Vadan (Ouadán), Schingit (el. Chinguéti) o. fl., hører nu til den franske «indflydelsessfære», distriktet Mauretanien. Indbyggerne (berber, maurer) driver livlig handel paa Sudan med stensalt. Det berberske ord A. (el. Adrar), som betyder bjerg (paa græsk tunge blevet til Atlas), forekommer forøvrigt som navn paa flere steder i Sahara.

Adernō, ældgammel by i den ital. provins Catania (Sicilien) ved sydvestfoden af Ætna. Mindesmerker fra romer- og normannertiden. 26 000 indb.

Adersbach, landsby i Böhmen nær ved grænsen af preussisk Schlesien, i Sudeterne mellem Riesengebirge og Heuscheuergebirge. I nærheden findes de saakaldte Adersbacher-klipper, et sandstensfjeld, som ved forvitringen er opdelt i mange tusen søiler, de fleste 30 m., enkelte over 60 m. høie.

Aderton, De, medlemmerne af det svenske akademi.

Adhémar, se Adémar.

Adher'bal, konge af Numidien, se Jugurtha.

Ad hoc (lat.), til dette, i dette bestemte øiemed.

Ad ho'minem, lat., demonstrere a. h., forklare eller bevise noget efter en andens anskuelsesmaade eller fatteevne. Argumentum a. h., en appel til publikums lidenskaber, interesser eller fordomme istedenfor fornuftgrunde.

Adhuc (lat.), indtil nu; a. stat (frimur. motto til billedet af en halv afbrudt søile), «endnu staar den»; a. sub judice lis est, sagen er endnu for retten, d. e. uafgjort.

Adhæsiōn (af lat. *adhærere,* hænge ved, vedhængning). Hvis to fuldkommen rene, planslebne glasplader trykkes til hinanden, hænger de sammen, saa der skal en viss kraft til for at skille dem ad. Denne pladernes vedhængning kaldes adhæsion og antages at skyldes tiltrækning mellem molekylerne i de to plader paa berøringsstederne. Saadan adhæsion antages at være den virksomme kraft ved liming og lodding, ligesaa naar blyanten skriver paa papiret, eller malingen hænger ved underlaget. Betegnelsen a. bruges ogsaa om den glidende friktion mellem et lokomotivs drivhjul og skinnerne. Ved lokomotivets adhæsionsvegt forstaaes den del af dets vegt, som hviler paa drivhjulene. Jo større denne er, desto større er den glidende friktion og desto større trækkraft kan komme til anvendelse. Adhæsionsbaner, se Jernbaner.

Adhæsiōnsproces, rettergang angaaende krav, der efter sin art er forskjellige fra det krav, der danner sagens hovedgjenstand, men som kan behandles i forbindelse med dette, benyttes navnlig om behandling af skadeserstatningskrav o. l. under en straffesag (S. P. L. 32—35 kap.).

A di (ital.), (handelssp.) paa samme dag, paa sigt.

Adiabātisk temperaturændring finder sted, naar en luftart sammentrykkes (opvarmes) eller udvider sig (afkjøles), uden at der føres varme til den eller tages varme fra den.

Adiabēne, grækernes benævnelse paa et landskab øst for Tigris mellem de to elve Zab, bielve til Tigris. I de første aarh. efter Kr. dannede det et eget kongerige under parternes overhøihed.

Adia'fora betegner saadanne ubetydelige ting og forhold, som synes at falde udenfor den sedelige pligtbestemthed, og som den enkelte derfor efter behag kan gjøre eller undlade at gjøre. I kirkens historie har i tidens løb forskjellige former af adiafora været i forgrunden. I den apostoliske kirke var der f. eks. strid om nydelsen af offerkjød og efter reformationen strid i den lutherske kirke om bibeholdelsen el. afskaffelsen af ceremonier ved gudstjenesten. I pietismens tid stredes man om den kristnes forhold til «mellemtingene»: dans, musik og teater.

Adia'ntum, se Venushaar.

Adiaphōnon (græ.), et tangentinstrument fra Wien (1819) med staalstænger. En ny form er adiafon eller gaffelklaver fra Leipzig (1883) med afstemte stemmegafler.

A die (lat.), fra den dag.

Adige *[adídže],* elv, som i Tirol kaldes Etsch, udspringer paa Reschen Scheideck i Tiroleralperne, løber østover gjennem Vintschgau, sydover fra Meran, forbi Trient, ned i Italien, forbi Verona, ud i Adriaterhavet, staar ved kanaler i forbindelse med Po. 400 km. lang, farbar fra iløbet af Eisak, som kommer fra Brenner og er A.s vigtigste bielv. Etschdalen har altid været en overordentlig vigtig færdselslinje i Alperne.

Adighe, se Tscherkesser.

Adigrat, by og fæstning i det nordlige Abessinien, 150 km. syd for Massaua, 2 527 m. o. h. 2 000 indb.

Adika, en fed olje, se Dikafedt.

Adils, sagnkonge i Upsala, bekjendt for sin rigdom og gjerrighed, egtede Yrsa og blev saaledes stedfader til Rolf Krake (se forøvrigt Rolf Krake).

Ad infinītum (lat.), i det uendelige.

---

admonition (e) & (f) f, paamindelse, formaning, advarsel.

ado (e) svare styr, plunder, klus.

adolescence (e) & (f) f, yngīingealderen.

adolescent (f) m, yngling.

s'adonner à (f) lægge sig efter, hengive sig til. **adonner** (f) blive gunstig (om vinden).

adopt (e), **adopter** (f) adoptere; gjøre til sin.

adoptere — (t) adoptieren, an Kindes Statt annehmen — (e) adopt — (f) adopter.

adoptif (f), **adoptive** (e) adoptiv-.

adoption (e) & (f) f, adoption, antagelse.

adore (e), **adorer** (f) tilbede.

adorn (e) smykke.

s'adosser (f) stille sig med ryggen op til.

adoucir (f) forsøde; mildne; gjøre blødere; glatslibe.

adressant — (t) Adressant m — (e) adresser — (f) destinateur m, destinatrice f.

adressat — (t) Adressat m — (e) adressee, party adressed; (ladnings) consignee — (f) destinaire m.

adresse — (t) Adresse f — (e) address, direction — (f) adresse f; couvert m. **adresseavis** — (t) Anzeigeblatt n — (e) advertiser — (f) petites affiches f pl. **adressekalender** — (t) Adressbuch n, Adresskalender m — (e) directory — (f) guide m.

adresse (f) f, adresse, udskrift; anvisning; anbefalingsskrivelse; behændighed, list.

Ad instar (lat.), ligesom, paa samme maade som.

Ad i'nterim (lat.), foreløbig, indtil videre, midlertidig.

Adipīd (ny lat.), (*adeps* (lat.), fedt), fed, a d i p i d ē r e, indfedte, a d i p ø s, fedtet.

Adipīnsyre, kem. forb. af kulstof, vandstof og surstof ($C_6H_{10}O_4$); opstaar tilligemed andre lignende syrer ved ophedning af oljesyre med salpetersyre.

Adipocire (fr.), ligvoks, en voksagtig fedtmasse, som hyppig, bl. a. paa kirkegaarde med vandsyg grund, opstaar i lig og dels dannes af legemets fedt, dels af dets eggehvidestoffe. Ved a.-dannelsen kan ligets forraadnelse opholdes i lang tid.

Adipōsitas, se F e d t s y g e.

Adirondack *[ædai'əndæk]*, høiland i den nordre del af staten New York, vest for Champlainsjøen, stiger til 1640 m. i Mount Marcy. Skogklædt, malerisk, med vakre sjøer, er denne fjeldegn et yndet maal for sommerreisende, ligesom dens veirlag er godt for lungesyge.

Adis Abeba (Addis Ababa), hovedst. i Abessinien, i Schoa, ved et tilløb nordenfra til Hawasch. 50—80 000 indb.

Adis Alam, Abessinien, residensst., 40 km. v. f. Adis Abeba.

Aditi («frihed»), navn paa en gudinde, der i den indiske mytologi optræder som mor til de 7 (senere 12) Adityaer, en egen klasse guder, «frihedens sønner» (hvoraf muligens Aditi er opstaaet gjennem en senere abstraktion). Disse (hvoriblandt Varuna og Mitra) skildres i Vedaerne som «verdens himmelske beskyttere, de vidtskuende hellige, som straffer enhver brøde».

Adjektiv, tillægsord, egenskabsord, se O r d k l a s s e r.

Adjektive farver, se F a r v n i n g.

Adjer, befæstet liden by i Arabien, ved den Persiske bugt (Bahrain-ø-Bai), kysten af El Hasa.

Adjoint *[adžwǣ']* (fr.), tilforordnet, medhjælper, stadig tjenstgjørende generalstabsofficer (premierløitnant eller kaptein), som endnu ikke har taget generalstabseksamen, der er nødvendig for at blive kaptein i generalstaben.

Adjungere (lat.), knytte til (som medhjælper).

Adjunkt, navn paa de under overlærerne staaende faste lærere ved høiere almenskoler og off. lærerskoler. Ved statsskolerne kræves 5 aars konstitution som a. for at faa fast ansættelse (kgl. udnævnelse). Ogsaa kvinder kan være a. Den første kvindelige a. (første kvindelige embedsmand) konstitueredes 1906.

Adju'nta, se A d s c h a n t a.

Adjuta'nt. 1. Den officer, der er tildelt bataljons- el. høiere chefer til medhjælp og til ledelse af kontorforretninger. A.s t a b e n, en kongen attacheret stab af to overadjutanter (stabsofficerer, hvoraf den ældste er a.s chef) og tre adjutanter (kapteiner el. løitnanter). A d j u t a n t ū r, adjutantpost. 2. Aadselstork, se S t o r k.

Adjūtor (lat.), hjælper.

Adjuva'nt (lat.), hjælper. A d j u v a'n t i a, lægemidler, som tilsættes hovedmidlet (basis) for at forhøie virkningen.

Adjø, norsk form af det franske *adieu, à Dieu*, Gud være du befalet, farvel.

Adkomst, i retssproget det retmæssige el. uretmæssige grundlag for en rettigheds erhvervelse. A d k o m s t d o k u m e n t, dokument, der er bestemt til at meddele og bevise adkomst, f. eks. skjøde.

Adler, F r i e d r i c h (1827—), t. arkitekt og arkæolog, blev 1861 professor ved bygningsakademiet i Berlin, er nu gaaet over til den tekniske høiskole. Deltog 1875—81 i udgravningsarbeiderne i Olympia. Fremragende lærer og arkæologisk forfatter, har ogsaa bygget flere kirker.

Adler, G e o r g (1863—), t. nationaløkonom og socialpolitiker, siden 1900 professor i Kiel, har leveret en række udmerkede bidrag til en historisk og kritisk belysning af socialismen og de sociale bevægelser. Hans hovedverk er «Die Geschichte des Sozialismus und Kommunismus», hvoraf hidtil kun 1 bd. foreligger (1899). A. redigerer en samling «Hauptwerke des Sozialismus und der Sozialpolitik» (1904 flg.).

Adler, G u i d o (1855—), t. professor i musik ved universitetet i Wien, efter Hanslick, bekjendt forfatter, en af stifterne af «Vierteljahrsschrift für Musikwissenschaft» og leder af «Denkmäler der Tonkunst in Oestreich».

Adler, J a k o b G e o r g C h r i s t i a n (1756—1834), d. generalsuperintendent, f. i Arnæs ved Slien, studerede i Kiel, lærd orientalist. Efter at have indehavt forskjellige embeder blev han 1792 generalsuperintendent i Slesvig, hvormed 1806 Holsten forenedes. A. var en af rationalismens berømte prædikanter, og dette sit aandspræg fik han i høi grad paatrykt gudstjenesten i hertugdømmerne ved den A d l e r s k e a g e n d e, som 2 decbr. 1796 autoriseredes. Alt det gammelkjendte fra gudstjenesten var her forandret og erstattet med klingende, men tomme ord. Trods nogen modstand blev den gjennemgaaende indført.

Adler, J o h a n G u n d e r (1784—1852), d.-n. statsmand, født i Kjøbenhavn, overtog i 1812 med titel af lektor bestyrelsen af skolen «Kristian Augusts minde» paa Fredrikshald. I 1814 udarbeidede han sammen med K. M. Falsen et «Udkast til en konstitution for kongeriget Norge», der blev trykt i N. Wulfsberg's «Journal for lovgivning, rigsforfatning og politie» og er det vigtigste forarbeide til den norske grundlov. Paa grund af sin store indsigt i det franske sprog anvendtes A. under krigen med Sverige til at gaa de militære underhandlere tilhaande, og den 26 juli 1814 udnævntes han til kong Kristian Fredriks privatsekretær. I oktober fulgte han K. F. til Danmark, hvor han ved dennes tronbestigelse (som Kristian VIII) 1839 blev kabinetssekretær, senere (1840) chef for naadessekretariatet og (1848) geheimekonferensraad. Han blev pensioneret 1849 og døde paa en badereise i Hof i Bayern.

Johan Gunder Adler.

Adler, V i c t o r (1852—), det østerrigske socialdemokratis fører, forlod sine medicinske studier for at blive grundlægger af og redaktør for «Arbeiterzeitung» i Wien.

Adler. 1. liden havneby i russisk Kaukasien, Sortehavsguvernementet, 25 km. ø. f. Sotschi. 2. A d l e r g e b i r g e eller Böhmischer Kamm, fjelddrag i Böhmen, del af Sudeterne mellem Glatz i preussisk Schlesien og

---

adresser (f) rette, henvise, stile noget til en.

adressere — (t) adressieren — (e) address, direct, consign — (f) adresser.

adrift (e) i drift.

adroit (e) & (f) behændig.

adroitness (e) behændighed.

adskille — (f) (zer)trennen; sondern, teilen, zerlegen; unterscheiden — (e) disunite, part, separate, sever; (skjelne) discriminate, distinguish, tell; (adskille sig) differ (from) — (f) séparer; décomposer; distinguer.

adskillelig — (t) trennbar, zertrennlich — (e) separable, distinguishable — (f) séparable.

adskillelse — (t) Trennung f, Sonderung f, Teilung f, Scheidung f, Unterscheidung f.

adskillig — (t) verschieden; viel — (e) considerable, considerably — (f) assez de; assez, **adskillige** — (t) verschiedene, mehrere, manche, einige — (e) several, various — (f) plusieurs, divers, différents. **adskilligt** — (t) einiges, manches, verschiedenes — (e) several things — (f) plusieurs choses f pl.

adsplitte — (t) zersplittern, zerspalten, zerreissen, — (e) scatter, disperse — (f) disperser, dissiper; diviser; déchirer.

adsplittelse — (t) Zersplitterung f, Trennung f, Teilung f — (e) scattering, dispersion, dissipation, upbreak — (f) dispersion f, dissipation f; division f; déchirement m.

adsprede — (t) zerstreuen — (e) disperse, scatter, (sindet) amuse,

Reichenau i Böhmen. 3. A. eller Erlitz, grænseelv mellem Böhmen og Schlesien, langs nordfoden af Adlergebirge, munder i Elben ved Königgrätz.

Adlerbeth, Gudmund Göran (1751—1818), rigsantikvar og Gustaf III's privatsekretær 1778—93, 1809 friherre, s. a. statsraad (til 1815); deltog i affattelsen af Sveriges grundlov 1809. A. optraadte som dramatisk og lyrisk forfatter, men er langt betydeligere som oversætter af latinske digtere. A.'s erindringer «Historiska anteckningar» er ikke velvillige mod Gustaf III. — Hans søn Jakob A. (1785—1844) var stifter af «Götiska förbundet» og offentliggjorde i dets tidsskrift «Iduna» afhandlinger om mytologi, oldsager o. l.

Adlercreutz, Karl Johan (1757—1815), sv. general, f. i Finland, deltog som officer i krigen mod Rusland 1788—90. Da krigen 1808 udbrød, var han oberst og stabschef for den finske hær, hvor han udmerkede sig. Som fører for de misfornøiede greb han i mars 1809 i Stockholm energisk ind; personlig fængslede han 1809 Gustaf IV Adolf, blev derpaa generaladjutant, statsraad og 1811 general. Deltog 1813—14 som Carl Johans generalstabschef i kampene i Tyskland og Norge, udnævnt 1814 til greve.

Adler-Falsenske grundlovsudkast, se Adler, J. G.

Adler Salvius, Johan (1590—1654), sv. statsmand, var Gustaf Adolfs høit betroede diplomat, adledes 1624 og var 1630—34 gesandt i Hamburg. Under Kristina forrettede han diplomatisk tjeneste i Tyskland, deltog 1643—48 i fredsunderhandlingerne i Osnabrück, blev 1648 rigsraad, 1650 friherre.

Adlerske agende, se Adler, J. G. C.

Adlersparre, Georg (1760—1835), sv. militær og politiker, deltog 1788—90 i krigen mod Rusland. I 1793 traadte han ud af hæren, men i 1808 blev han brigadechef ved den mod Norge opstillede vesthær, hvilken han den 7 mars 1809 førte mod Stockholm for at afsætte Gustaf IV Adolf (en opgave, som imidlertid blev udført af Adlercreutz, før Adlersparre kom til Örebro). Samtidig henvendte han sig til den norske hærs chef, prins Kristian August, for at sikre sig mod angreb paa Sveriges vestlige grænse. Da Karl XIII kom paa tronen, var A. tilhænger af Kristian Augusts kandidatur som tronfølger og stillede sig, da han var valgt, nær til ham. I 1814 var A. mindre anvendt. Velkjendte er A.s ord om det norske folk: «Jeg har aldrig glemt og kan aldrig glemme, hvad denne nation havde kunnet gjøre, og hvad den gjorde 1809.» A. var 1809—10 statsraad og derefter landshøvding. 1812 blev han generalmajor, ophøiedes i grevelig stand 1816. 1824 nedlagde han sit embede og tilbragte sine sidste aar med hist. og litt. arbeider. Til sin død var han en beundrer af Kristian August, medens han overfor Karl Johan altid stillede sig mere kjølig.

Adlersparre, Karin Sofi, f. Leijonhufvud (1823—95), sv. forfatterinde og forkjæmper for kvindesagen.

Ad li'bitum, efter behag, f. eks. i musik m. h. t. foredrag, takt og styrkegrad. Anført ved en kadence eller en enkelt stemme betyder det, at den efter behag kan sløifes.

Ad li'teram (lat.), efter bogstaven, ordret.

Ad majōrem dei glōriam (lat.), jesuiternes valgsprog, til Guds ære.

Ad mandātum (lat.), efter befaling, ifølge fuldmagt.

Ad meliōrem (fortunam) (lat.), til bedre omstændigheder.

Admētos, i de græske sagn konge i Pheræ i Thessalien, deltager i argonautertoget og den kalydoniske jagt. Apollon tjente en tid hos ham, og A. vandt da gudens naade, og Apollon opnaaede af Moirerne, at A. skulde faa blive ved at leve, hvis en anden vilde dø for ham, naar hans dødsstund kom. Hans hustru Alkestis gik da i døden for ham (se Alkestis).

Administratiōn (lat.), forvaltning, styrelse; administrativ, forvaltende, styrelsen vedrørende, udgaaet fra styrelsen (a. foranstaltning); administrātor, bestyrer; administrēre, bestyre.

Administrativ straf, se Disciplinærstraf.

Admirābel (lat.), beundringsværdig, fortræffelig; admiratiōn, beundring; admirēre, beundre, tilbede.

Admiral, anfører for en flaade. I Norge er der tre grader: admiral (kongen, den tyske keiser [æresgrad]), viceadmiral og kontreadmiral (svarende til generalløitnant og generalmajor).

Admiralitet heder i enkelte lande det kollegium, der forvalter marinen. I Norge henhører forvaltningen under forsvarsdepartementets marinestyrelse.

Admiralitetsøen (Admiralty island), ø i det Store ocean paa vestkysten af Nordamerika i Alexander-arkipelet, den sydligste del af territoriet Alaska, indenfor Sitka, skogbevokset og sparsomt befolket. Dens mange fjordarme danner gode havne.

Admiralitetsøerne (el. Tani-), øgruppe (2 276 km.²) i Bismarck-arkipelet nordøst for Ny Guinea. Hovedøen Basco, Manus eller Tani stiger til 900 m. op fra et fladt skogdækket kystland. Søndenfor ligger nogle faa 200 m. høie øer, ellers indeholder øgruppen væsentlig skjær og rev. Saaledes er de fosfatrige Purdyøer lave, skogklædte atoller med grunde laguner. Indb. (800?) er papuer. Her vokser kokospalmer og findes tripang, perler og perlemorskal. Øerne, som opdagedes af hollandske sjøfarere 1616, fik sit nuværende navn af Carteret 1767 og hører nu til tysk Ny Guinea.

Admiralskib, det skib, hvor den kommanderende admiral er ombord.

Admiralstaben i Norge svarer til generalstaben i armeen. Den er en fast institution, der forbereder marinens mobilisering og anvendelse.

Admiralty Bay *[ǽdmirælti bē]*. 1. Cooks stræde. 2. Falklandsøerne, A. Inlet, 1. Cockburn ø, 2. Sydshetland. A. Range: Viktorialand; desuden i mange andre af eng. sjøfarere givne navne til ære for det britiske admiralitet.

Admissiōnsdamp, den damp, der ved ekspansionsmaskiner under høitrykket strømmer ind i cylinderen (se Dampmaskiner).

Admi'ssus (lat.), antaget, godkjendt (eksamenskarakter ved visse akadem. prøver); admittēre, antage for gyldig, tilstaa adgang.

Admittans er den tilsyneladende elektriske ledningsevne af en vekselstrømkreds, d. e. den reciproke værdi af strømkredsens impedans. Er impedansen z, saa er a. $y = \frac{1}{z}$. Enheden for a. er en Mho (℧), den reciproke værdi af en Ohm. (Arnold, «Die Wechselstromteknik» I, 37—45.)

Ad mōdum (lat.), efter skik og brug, ligesom.

Admont, landsby i Østerrige, Steiermark ved Enns, nedenfor dalsnævringen «Gesäuse». 1 100 indb. Det berømte benediktinerabbedi fra det 11 aarh. nedbrændte

---

divert, recreate, (tankerne) divert, distract — (f) disperser, dissiper; distraire, divertir.

adspredelse — (t) Zerstreuung f; Erheiterung f — (e) scattering, osv., dissipation; dispersion; distraction; (forlystelse) diversion, recreation, relaxation; (pl) amusements — f dispersion f; distraction f; divertissement m.

adspredt (t) zerstreut, gedankenlos — (e) scattered, osv; absent, abstracted — (f) dispersé, epars; distrait.

adspredthed — (t) Zerstreutheit f, zerstreutes Wesen n — (e) absence of mind — (f) distraction f.

adspørge — (t) (be)fragen, sich bei einem erkundigen — (e) ask, consult, inquire at — (f) interroger; consulter.

adspørgelse — (t) Befragung f — (e) inquiry — (f) interrogation f; consultation f.

adstadig — (t) gesetzt, ernst, ehrbar — (e) sedate, sober, staid, steady (-going) — (f) posé, rassis.

adstadighed — (t) Gesetztheit f, Ehrbarkeit f — (e) staidness, steadiness — (f) caractère (m) posé.

adulateur (f) m, **adulator** (e) spytslikker, smigrer; (f) ogs. adj.: krybende.

adulation (e) & (f) f, smiger.

aduler (f) smigre krybende.

adult (e), **adulte** (f) voksen.

adulterate (e) forfalske (vare, mynt).

1865 (paany opført), størstedelen af det værdifulde bibliotek paa 80 000 bd. reddedes dog.

Admontervitriol (adlervitriol), en blanding af jern- og kobbervitriol.

Ad nōtam (lat.), til erindring; tage a. n., indprente sig.

Adolf af Nassau (ca. 1250—98), stamfader til hertugerne af Nassau, valgtes 1292 til konge i Tyskland. 1298 blev han afsat og faldt s. a. i slaget ved Göllheim.

Adolf, hertug af Cambridge, se Cambridge.

Adolf, hertug af Holsten-Gottorp (1526—86), tredje søn af Fredrik I af Danmark, f. i Flensborg, fik 1544 ved hertugdømmernes deling den gottorpske del og ved broderen Fredriks død 1556 tillige stiftet Slesvig til len. Ved broderen Hans' død 1580 fik han desuden halvdelen af hans besiddelser. Med Kristine af Hessen blev han stamfader til det senere Holsten-Gottorpske hus.

Adolf, hertug af Nassau, storhertug af Luxembourg (1817—1905), blev efter faderen, hertug Wilhelm, hertug af N. 1839, sluttede sig 1866 til Østerrige, hvorfor preusserne afsatte ham; 1867 fik han efter overenskomst med regjeringen i Berlin nogle godser og sin private formue tilbage. 1890 tiltraadte han ved Wilhelm III af Hollands død regjeringen i Luxembourg.

Adolf I—VIII, grever af Holsten, se Holsten.

Adolf Fredrik, konge af Sverige (1710—71) søn af Kristian August af Holsten-Gottorp, blev 1727 biskop i Lübeck og 1743 svensk tronfølger. 1751 besteg han tronen. Hans regjering er især mindeværdig ved de udprægede partistridigheder mellem «hatterne» og «huerne», som reducerede A. F. til en skyggekonge, et forhold, som hans ærgjerrige dronning Louise Ulrikke af Preussen, en søster af Fredrik II, særlig led under.

Adolphus, Iver Pedersen (1620—65), f. i Bergen, søn af dr. Peder Alfsen, studerede i Leiden, hvor han forfattede en meget benyttet lærebog i retorik. Han blev sogneprest i Fron og tog magistergraden i Kbh. 1649. Mag. A. var en begavet, men stridbar mand. Han har foranlediget optagelsen af Lesje jernverk.

Adona'i (hebr.), d. e. min herre. En i det gamle testamente ofte anvendt benævnelse for Gud, hvis hellige navn (Jahve) jøderne ikke turde bruge, hvorfor de erstattede det med ordet Adonai.

Adonijā, broder af Salomo, søgte at blive konge istedetfor den dertil udseede Salomo, som derfor i største hast udraabtes til konge. Efter Davids død blev A., paa grund af fornyet forsøg i samme retning, dræbt af Salomo.

Adōnis (græ. mytol.) var en skjøn ung mand, f. paa Kypros, søn af Kinyras og Matharme. Han elskedes af Afrodite, men kun kort nød de sin lykke; A. blev dræbt paa jagten af et vildsvin (andre beretter, at Ares sønderrev ham, drevet af skinsyge). Af hans blod fremsprang anemoner. I underverdenen blev han elsket af Persefone; men Zeus bestemte, at han en del af aaret skulde faa lov til at færdes paa jorden sammen med Afrodite.

Adōnis, planteslegt af ranunculaceernes familie, hvoraf etpar arter paa grund af sine store, vakre blomster dyrkes hos os, saaledes den gulblomstrede *a. vernalis* og *a. autumnalis*, der har røde blomster. Ingen art er vildtvoksende i vort land.

Adōnisk vers, vers bestaaende af en daktyl og en trochæ eller spondé (—◡◡—⏑̄): «Kommer med Flora».

Adoni't, kem. forbindelse af kulstof, vandstof og surstof ($C_5H_7(OH)_5$), er en pentavalent alkohol, som findes i *adonis vernalis* og kan fremstilles kunstig ved hydrering af pentosen ribose. Farveløst, krystallinsk legeme.

Adoptiani'sme, kristologisk vranglære i 8 aarh., navnlig fremført af de spanske biskoper Elipandus af Toledo og Felix af Urgel, der lærte, at Kristus efter sin guddomsnatur er faderens enbaarne, men efter sin menneskenatur Guds adoptivsøn.

Adoption, antagelse i barns sted (adoptēre). A. i teknisk forstand er ukjendt i norsk ret; men domstolene har i enkelte tilfælde afgjort, at forældre ikke kan forlange tilbage et barn, som de har overladt andre, der har antaget det i barns sted. Dog tvilsomt, i hvilken udstrækning en saadan aftale er bindende. Antagelse i barns sted medfører efter norsk ret ingen retsvirkninger i arveretlig eller familieretlig henseende, ligesaalidt som adoptivbarnet har ret til at antage adoptivforældrenes navn. Alene i strafferetlig og straffeprocessuel henseende gjælder om fosterbørn visse særregler (S. L. § 199, nr. 3; S. P. L. §§ 66 og 176).

Adoucēre, adoucēring, en delvis afkulning af jern ved langsom glødning, især under tilstedeværelse af surstofholdige stoffe, saasom zinkoksyd og rødjernsten. Raastoffet er hvidt støbejern med 3 til 3½ pct. kulstof. Produktet kaldes smedbart støbejern (eng. *malleable iron*) og udmerker sig fremfor alm. støbegods ved sin større seighed. Processen, som varer ca. 5 døgn, anvendes især paa mindre masseartikler, saasom beslag, nøgler o. s. v.

Adour *[adūr]*, elv i det sydvestlige Frankrig, udspringer paa Tourmalet (2 122 m.) i Pyrenæerne, løber gjennem Campandalen og falder nedenfor Bayonne i den Biskaiske bugt. Længde 335 km., hvoraf 127 km. seilbar.

Adōva (Adua), Abessinien, hovedstad i Tigré. 3 000 indb. Gammel kroningsstad. Her led den italienske hær et tilintetgjørende nederlag 1/3 1896.

Ado'xa, se Desmerurt.

Ad perpe'tuam memōriam (lat.), til evigt minde.

Ad pi'as cau'sas (el. ad pios usus) (lat.), i velgjørende øiemed.

Adra, kystby i den spanske provins Almeria (Andalusien), 45 km. vest for Almeria. 11 000 indb. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Barcelona.

Adramyttion, se Edremid.

Adrār-Tmarr, se Aderér.

Adrastei'a (græ. mytol.), gudinde, oprindelig dyrket i Lilleasien; ogsaa tilnavn for Nemesis (s. d.).

Adra'stos, i de græske sagn konge i Argos. Hos ham søgte to landflygtige, Polyneikes og Tydeus (s. d.), beskyttelse; han modtog dem vel og gav dem sine døtre tilegte. For at føre Polyneikes tilbage til Theben samlede han en stor hær, der førtes af 7 helte («de 7's tog»); men de 6 faldt, A. alene undkom. 10 aar senere erobrede han med de faldnes sønner («Epigonerne») Theben. Han dyrkedes som heros flere steder i Grækenland.

Ad rem (lat.), hørende til sagen. Ogsaa: Til sagen!

Adrenalīn, et meget sterkt virkende stof, som faaes ved præparation af binyrer hos dyr. Anvendes ved Addisons sygdom. Ved udvendig brug eller ved indsprøitning under hud- og slimhinde har det en meget

---

adulteration ⓔ forfalskning.
adultère ⓕ m, **adultery** ⓔ hor, egteskabsbrud.
adultère ⓕ m, **adulterer** ⓔ horkarl.
adulteress ⓔ hore, horkvinde.
adultérin ⓕ hore-; uegte.
adultériser ⓕ forfalske.
adultness ⓔ voksenhed.
adumbrate ⓔ skitsere.
adustion ⓔ og ⓕ f, forbrændelse; betændelse.
advance ⓔ fremrykning, nærmelse; fremskridt, forfremmelse; forskud; fortjeneste; (vb) bevæge (el. føre) frem, fremsætte; (for)fremme; lægge ud; gaa (el. rykke) frem; gjøre fremgang; blive forfremmet.
advanceguard ⓔ avantgarde, fortrop.
advancement ⓔ fremrykken; forfremmelse, forskud.
advantage ⓔ fordel; fortrin, overvegt. Vb. gavne, ophjælpe.
advantageous ⓔ fordelagtig.
advare — ⓣ warnen — ⓔ caution, warn; forewarn; admonish; put on his guard — ⓕ avertir, prévenir; admonester.
advarsel — ⓣ Warnung f — ⓔ caution, warning; admonition — ⓕ avertissement m, avis m; admonition f.
advenir ⓕ ske, indtræffe, hænde; komme (til).
advent — ⓣ Advent m — ⓔ advent — ⓕ avent m.
adventitious ⓔ tilfældig.
adventure ⓔ hændelse; træf;

kraftig blodstillende virkning, idet det virker sterkt sammentrækkende paa blodkarrene, hvorfor det anvendes ved operationer, i regelen sammen med bedøvende midler f. eks. Kokaïn.

Adressa'nt, afsender, adressāt, modtager.

Adresse. 1. Oplysning om, hvor en person kan findes, hans navn og opholdssted. 2. Skrift, der udtaler fleres ønske, til en myndighed eller person. 3. A. benyttes i statsretten hovedsagelig om nationalforsamlingers henvendelser til statsoverhovedet. I norsk politisk historie har man i unionstiden med Sverige en række eksempler paa adresser af politisk indhold til unionskongen; navnlig merkes blandt disse stortingets enstemmige adresse af 23 april 1860, der indeholder en bestemt protest mod de svenske stænders paastande og optræden i statholdersagen. — Adressedebat, debat, som regelmæssig finder sted i det engelske parlament angaaende svar paa trontalen, og hvorunder de forskjellige partier redegjør for sin stilling til aktuelle politiske spørsmaal. I Norge opslaaes trontalen til behandling i stortinget, men da i almindelighed intet svar gives paa denne, benyttes ikke udtrykket adressedebat om denne forhandling.

Adresseavisen el. «Kjøbenhavns adressecomptoirs efterretninger» blev grundlagt 1749 som organ for et i 1706 oprettet «adressekontor», der foruden at give tjenestesøgende anvisning paa pladse, formidle udleie af værelser o. l. gav sig af med kommissionsforretninger af forskjellig art. «Adresseavis» har ogsaa i Norge været titelen paa mange bladforetagender, hvoraf enkelte stod i forbindelse med et «adressekontor», f. eks. «Efterretninger fra ‚Adressecontoiret i Bergen i Norge'», som begyndte at udkomme i 1765 og ved kgl. bevilling af 13 juli 1792 opnaaede et reelt, arveligt monopol paa at optage bekjendtgjørelser inden byens omraade (ophævet 1863). I Trondhjem havde raadmand M. Nissen allerede ved kgl. bevilling af 11 juni 1783 erholdt en lignende eneret for sine i 1767 grundlagte «Efterretninger». Den indløstes i 1876.

Adressebog, a.-kalender, giver oplysning om beboernes stilling og bopæl, offentlige institutioner o. s. v. i en by eller landsdel.

Adressebrev el. følgeseddel, en konvolut eller en seddel, der følger med en vareforsendelse og oplyser om forsendelsens art, kolliernes merke og antal, afsenderens og modtagerens navn og adresse samt afsendelsens datum.

Adria, by i den ital. provins Rovigo (Venezien), ca. 20 km. fra det Adriatiske hav, som i romertiden gik hidop. 16 000 indb.

Adriaenssen *[-ansen]*, Alexander (1587—1661), flamsk maler. Hans elegant udførte «frokostbilleder», som et stilleben dengang kaldtes, skabte ham stor berømmelse. (1 billede i Kunstmuseet, Kra.)

Adrian, se Hadrian.

Adrian *[ēdriən]*, by i Michigan i Nordamerika, 60 km. vest for Eriesjøen. 10 000 indb.

Adrianōpel (tyrk. Edirne, bulgar. Odrin), tyrk. vilajet (Rumelien, Trakien), 38 400 km^2. 1 200 000 indb. (deraf 250 000 muh. tyrker, 370 000 ortodokse og 115 000 muh. bulgarere, 220 000 ortod. græker). Vilajetets hovedstad af samme navn, ved sammenløbet af den seilbare Maritsa og Tundsja, 81 000 indb. Hovedmarked for Trakien. Teppe-, saffian- og rosenoljefabriker. A. er opbygget af romerkeiseren Hadrian (derfor Hadrianopolis) paa ruinerne af det trak. Uskamada, som et jordskjælv havde ødelagt. Var de osmanniske tyrkers residensstad allerede 100 aar før Konstantinopels erobring. Har derfor mange prægtige bygverker. I den nyeste tids krige et par gange erobret af russerne. Ved fredslutningen i A. 1829 anerkjendte Tyrkiet Grækenlands uafhængighed.

Adrianopelrødt, se Tyrkiskrødt.

Adriaterhavet, den store bugt, der fra Middelhavet (det Joniske hav) skjærer sig op mellem Apenniner- og Balkanhalvøen. Forbindelsen med Middelhavet dannes af strædet ved Otranto. Bugten strækker sig i retning fra sydøst mod nordvest i en længde af 730 km., med en bredde af 120—180 km.; Fladeindholdet anslaaes til 130 000 km.². Dens nordlige del danner bugterne ved Venezia, Triest og Fiume (Quarnero). Dybden er høist forskjellig; medens den i Veneziabugten kun er 15—35 m., er den mellem Brindisi og Ragusa 1590 m. Ebbe og flod er ringe. De farligste vinde er Boraen (nordøststormen) og Scirokkoen. Bugtens vestside (den italienske kyst) er flad og ensformig, hvorimod østsiden er vildt forreven, steil og klippeagtig, samt kranset af en mængde klippeøer og skjær. De vigtigste tilløb er Po og Adige (Etsch) (fra Alperne) foruden talrige smaa kystelve fra Apenninerne, de Dinariske alper etc. Kystbyer: Venezia, Ancona, Rimini, Brindisi, Manfredonia, Barletta, Bari paa den ital. kyst; Triest, Fiume, Spalato, Pola, Zara, Ragusa paa østkysten. Fra Triest og Brindisi gaar daglig dampskibe til Levanten og Suezkanalen. Fiskeriet er betydeligt, særlig af tunfisk, sardiner, makrel, aal, sverdfisk, hai, hummer og østers; paa den dalmatiske kyst ogsaa koraller og badesvampe.

Adriene, se Andrienne.

A drittura (ital.), umiddelbart, ligetil, uden omvei eller benyttelse af mellemmand; ved vareforsendelser: uden omladning eller benyttelse af speditør (direkte); ved modveksler (rekambio): trukne umiddelbart af udstederen paa betaleren, ingen kommissionstratte eller domicilveksel for at undgaa omkostninger.

Adrænalīn, se Adrenalin.

Adræt (behændig, flink) er gjennem tysk laant fra fransk *adroit* (ældre *adrait*).

Adschanta (Adjunta), landsby i Haidarabad (Ostindien), nord for Ellora, med 24 klostre og 5 buddhatempler, udhugget i klippevægge.

Adschmir (eng. skrivemaade Ajmere), distrikt (under en «chief commissioner») i Forindien (Ajmere Merwasa), erobredes 1820 af englænderne. 7000 km.² med ca. ½ mill. indb. (overveiende hinduer). Klimatet er sundt, men tørt, og jordbunden er kun frugtbar ved kunstig vanding, hvorfor landbruget ikke er videre udviklet, og da handel og industri ligger nede, indtræder der ofte hungersnød. Fra hovedstaden af samme navn (74 000 indb.) drives handel med bomuld. Her findes flere, nu forfaldne paladser, talrige moskéer og hindutempler; særlig merkeligt er det i arkitektonisk henseende prægtige Seths palads. 4 km. vest for byen ligger hindutemplet Pokhar, et sterkt besøgt valfartssted.

Adscrip'tus glēbæ (lat.), bunden til jorden, d. e. stavnsbunden.

---

eventyr; vovestykke; varer, sendt paa egen resiko.

adventurer (e) vovehals; eventyrer.

adventurous (e) forvoven; vovelig, eventyrlig.

adverb (e), **adverbe** (f) m, adverbium.

adversary (e), **adversaire** (f) m, modstander, modpart.

adversatif (f), **adversative** (e) betegnende en modsætning.

adverse (e) & (f) modsat; ugunstig.

adversité (f) f, **adversity** (e) modgang.

advert (e) henvende opmerksomheden.

advertency (e) opmerksomhed.

advertise (e) underrette; avertere.

advertisement (e) underretning, bekjendtgjørelse.

advertiser (e) avertissementstidende.

advice (e) raad; efterretning; overlæg; advis.

advisable (e) raadelig.

advise (e) raade; underrette; avisere; overveie. **well advised** (e) vel betænkt. **advisedly** (e) med overlæg, med vel berand hu.

advocacy (e) forsvar.

advocate (e) forsvarer. Vb. forsvare.

advokat — (t) Advokat m, Anwalt m — (e) lawyer; barrister, solicitor; proctor; (fig.) advocate; serjeant (at law) — (f) avocat m.

Adser, se A s s e r.

Adsorptiōn kaldes i fysiken fortætning af gasarter paa overfladen af faste legemer. Adsorptionen er særlig stor ved porøse kul. 1 volum buksbomkul adsorberer 90 vol. ammoniak, 35 vol. kulsyre, 9 vol. surstof o. s. v. Smlg. M o s e r s k e d u g b i l l e d e r.

Adspersōrium (lat., af *adspergere,* bestænke), vievandskar.

Adstringere (lat.), sammentrække. A d s t r i n g e n t i a, lægemidler, som virker sammentrækkende eller sammensnerpende paa legemets væv. Virkningen beror paa, at de danner uopløselige forbindelser med eggehvide. Anvendes ved slimhindebetændelser (halskatarrh, diarrhoe) og til at stanse blødning. Almindeligst brugte er garvesyre og forskjellige metalsalte som alun, sølvnitrat, jernsalte.

Ad su'mman (lat.), i det hele, i hovedsagen.

Ad tempus (lat.), for en tid, midlertidig.

Ad tu'rpia nemo obligātur, lat. ordsprog: Ingen er forpligtet til at gjøre, hvad der er skjændigt.

Adūa, se A d o v a.

Aducere, se A d o u c e r e.

A due (ital.), à d e u x (fr.), for to. A. d. v o c i, for to stemmer, a. d. m a s s i (fr. à d e u x m a i n s), tohændigt, a. d. c o r d e, dobbelttoner, som ikke fordeles paa flere spillere, men udføres lige af hvert instrument.

Adula Alper, se C e n t r a l a l p e r.

Adulār, en farveløs, gjennemsigtig feldspat, som især forekommer i Alperne.

Adūlis, nu Zula, i italiensk Eritrea, 50 km. syd for Massaua, var i Ptolemæernes tid en blomstrende græsk havnestad ved det Røde hav.

Adullam, by i Juda. I A.s hule søgte David tilflugt, da han blev forfulgt af Saul.

Adu'lter (lat.), horkarl; a d u l t ē r e, hore, forfalske; a d u l t e r a t i ō n, forfalskning, især af mynter; a d u l t ĕ r i u m, egteskabsbrud.

Aduma-Oschebo, bantustamme ved Ogove i fransk Kongo.

Ad undas (lat.), egt. i bølgerne. G a a a. u., gaa tilgrunde.

A dur, se T o n e a r t.

Adustiōn (lat.). 1. Brænden, ætsning. 2. Brandsaar. 3. Udbrænding af saar.

Ad ūsum (lat.), til brug, til nytte.

Ad ūsus pu'blicos (lat.), til offentligt brug.

Ad valōrem (lat.), efter værdien; t o l d a d. v., værditold.

Advarsel, anvendes i norsk strafferet dels ved unge personers domfældelse til betinget straf (S. L. § 54) og i praksis ved undladelse af paatale efter S. P. L. § 85; dels er forudgaaende a. en betingelse for, at straf overhovedet kan anvendes, f. eks. ved konkubinat (S. L. § 379), ved straf for skoleforseelser o. fl.

Adve'nt (d. e. komme, herrens k.). Tiden fra kirkeaarets begyndelse til jul er siden 6 aarh. blevet feiret som en beredelsestid til julefesten. Hos os er a.s-tiden de 4 forud for julen gaaende uger.

Advent Bay *[æ'dvent bē],* havn paa Spitsbergen (Vestspitsbergen, hovedøen), paa sydsiden af Isfjorden.

Adventi'ster er navnet paa flere beslegtede sekter af nyere oprindelse. Eiendommeligt for dem er haabet om herrens nære gjenkomst. Ofte helligholdes sabbaten (lørdagen) istedetfor søndagen. De benegter, at sjælen af naturen er udødelig. Ved sin gjenkomst vil Kristus først opvække de troende (den første opstandelse). Disse skal derefter herske i 1000 aar med ham. Dernæst opvækkes de vantro (den anden opstandelse), som vil gaa til grunde i den ild, som fortærer jorden. Herefter kommer den nye jord med saligheden.

Adventīv-k n o p, -r o d, se B i k n o p, B i r o d.

Adve'rbium, biord, se O r d k l a s s e r.

Adve'rs kaldes forsiden af en mynt el. medalje, modsat r e v e r s (bagsiden). Se M y n t.

Adversa fortūna (lat.), modgang, ulykke.

Adversāria (lat.), egentl. kladdebog, hyppigst kladdebogen til den egentlige regnskabsbog. Hos moderne latinister: «spredte bemerkninger» (under læsning), oftere som bogtitel.

Advis (fr. *avis,* ital. *aviso*), efterretning, underretning, melding til modtageren om varers og penges afsendelse. I f ø l g e a d v i s i en trukken veksel betyder, at udstederen agter at give vekselbetaleren skriftlig underretning i et saakaldt advisbrev om vekselens udstedelse. U d e n a d v i s skrives i indenbys tratter, som forfalder paa udstedelsesstedet, eller i tratter paa smaa beløb. De første adviseres mundtlig, de sidste slet ikke.

Advocates' library *[æ'dvokēts laibrəri],* Edinburgh, stiftet 1682 og nu Skotlands største bibliotek. Talte i 1903 omtr. 490 000 bind. Eier en interessant samling skotske manuskripter.

Advocātus Dei, a d v. D i a' b o l i, Guds advokat, djævelens adv., er benævnelser hentet fra romerkirkens helgenkanonisationer, der er ordnet som en proces. Adv. Diaboli anfører alt, hvad der taler mod, adv. Dei alt, hvad der taler for angjældendes ophøielse.

Advocātus ecclēsiæ, kirkefoged eller kirkeverge, betegner i middelalderen en verdslig embedsmand, som havde det hverv at varetage kirkens økonomiske interesser.

Advokāt, høiesteretsadvokat, er i Norge titelen for de sagførere, der er autoriserede af justisdepartementet til at udføre sager for høiesteret. En a. kan dog kun procedere for høiesteret, ifald han bor i eller ved Kristiania. Betingelserne for at blive advokat er laud til juridisk embedseksamen, myndighed, vidnesbyrd om retskaffen vandel og 3 aars virksomhed i visse stillinger, samt dernæst at vedkommende tager a d v o k a t u r e n, d. e. paa en maade, der af høiesteret findes tilfredsstillende, udfører 4 sager for høiesteret.

Adȳton, se A b a t o n.

Adækvāt (lat.), nøie overensstemmende med, aldeles tilsvarende.

Ae . . . Artikler, som ikke findes her, maa søges under Æ . . .

Aēdon (græ. «nattergal»), datter af Pandareos, gift med Zethos; hun dræbte ved en feiltagelse sin egen søn Itys (el. Itylos). Da hun sørgede inderlig derover, forvandlede guderne hende af medlidenhed til en nattergal.

A. E. G., d. e. Allgemeine Elektricitäts-Gesellschaft (s. d.).

A. E. I. O. U., forkortelse for «*Austriæ est imperium orbis universi*», d. e. Østerriges er herredømmet over hele

---

advokatur — (t) Advokatur f, Anwaltschaft f — (e) advocateship; advocacy; serjeantship; the bar — (f) profession (f) d'avocat; barreau m.

advowee (e) kirkepatron, kaldsherre.

advowson (e) kaldsret.

aérage (f) m, **aération** (f) f, luftens indvirkning, (ud)luftning, ventilation.

aérer (f) udlufte.

aerial (e) luft-; høitliggende; æterisk.

aérien (f) luftig.

aérifère (f) luftførende.

aérification (f) f, forvandling til luft.

aeriform (e), **aériforme** (f) luftformig.

aérolithe (f) m, meteorsten.

aeronaut (e), **aéronaute** (f) m, luftskipper.

aeronautics (e), **aéronautique** (f) f, luftskipperkunst.

af — (t) von; aus — (e) of; from; off — (f) de. **af og til** — (t) dann und wann, mitunter — (e) now and then, occasionally — (f) de temps à autre.

afar (e) fjernt.

afart — (t) Abart f — (e) variety — (f) variété f.

afbarke, afbærke — (t) abrinden, entrinden — (e) bark, strip the bark from — (f) écorcer.

afbeite — (t) abgrasen, abweiden — (e) graze off — (f) brouter.

afbestille — (t) abbestellen, absagen, Gegenbefehl geben — (e)

verden; opløses ogsaa: «*Austria erit in orbe ultima*», d. e. Østerrige vil staa til verdens ende.

Aelst *[ālst]*, Willem van (1620—79), holl. maler. Hans udmerkede stillebens-billeder fik ved hans mange ophold i udlandet europæisk berømmelse. Hans bedste arbeider kjendetegnes af en fin graa kolorit.

Aelst el. Aalst *[ālst]* (fr. Alost). 1. by i Belgien, Østflandern, ved elven Dender, midt imellem Brüssel og Gent, 29 000 indb. Fordum hovedstad i østerrigsk Flandern, med Europas ældste klokkespil i sin St. Martinskirke og med billedstøtte af den her begravne Thierry Martens, som 1473 bragte bogtrykkerkunsten til Nederlandene. 2. liden by i Nederlandene, ved Maas, kort ovenfor dens sammenløb med Waal.

Aēr (græ. og lat.), luft, atmosfærisk luft; forekommer ofte i sammensætning: f. eks. aērobat, aērodynamik, aēromekanik o. s. v.

Aērenkym, se Luftvæv.

Aēriānere, tilhængere af Aērĭus, oldkirkelig sektstifter i 4 aarh. Han benegtede forskjellen mellem biskop og prest og forkastede forbønnen for døde og den kirkelig anordnede faste, men var iøvrigt ivrig asket.

Aērobāt (græ.), luftvandrer, linedanser, en der bygger luftkasteller.

Aērobe kaldes de mikrober, der kun kan leve og udvikle sig ved tilgang af frit surstof. I modsætning til disse kan de anaērobe mikrober kun leve og udvikle sig under forhold, hvor frit surstof ikke eller kun i ganske smaa mængder er tilstede. Mellem disse to hovedgrupper findes talrige overgangsformer, idet de fleste bakterier kan leve under begge betingelser, dog saaledes, at nogle trives bedst ved surstoftilgang andre uden saadan.

Aērobomber (lufttorpedoer), med sprængladning el. brandsats fyldte bomber, der pr. ballon kastes ned over fiendtlige stillinger, beleirede byer o. l.

Aērodynamik er den del af hydrodynamiken, hvor dennes love bringes til anvendelse paa luftformige legemer. Tidligere betegnede a. specielt læren om fænomener i luft, som bevæges, i modsætning til aērostatik, som omhandlede luftens ligevegt. Men i den senere tid regnes aērostatiken som et afsnit under a. omfattende det specielle tilfælde, at luftdelenes hastighed er nul. Praktisk a. behandler konstruktion af vindmøllevinger, seil, drager, faldskjerme, flyvemaskiner, vindmotorer, fuglenes flugt, projektilers modstand i luften o. s. v.

Aērofōn, et af Edison opfundet instrument, der skal kunne forsterke den menneskelige stemme.

Aēroklinoskōp, et apparat, som benyttes af det hollandske meteorologiske institut for at signalisere til sjømænd og andre, hvorledes lufttrykket er fordelt. Det bestaar af en lodret staaende mast med en bevægelig tverstang og opstilles i havnestæderne. Apparatet er bragt i anvendelse af Buys-Ballot, som ogsaa har fundet den vindlov, ved hvis hjælp man af lufttrykkets fordeling kan forudsige vindens retning.

Aērolī't, se Meteorsten.

Aēromekanik, d. s. s. Aērodynamik.

Aērometrī, maaling af luftens fysiske egenskaber og dens mekaniske virkninger.

Aēronāu't (græ.), luftskipper, Aēronautik, læren om luftseilads og flyvemaskiner, se Luftballoner.

Aēronautiske observatorier, i de sidste snes aar oprettet paa enkelte steder, arbeider med undersøgelse af atmosfæren i høiden ved instrumenter, som fæstes til drager og luftballoner. Mest bekjendt er observatorierne i Blue Hill ved Boston, i Trappes nær Paris og i Tegel nær Berlin. I 1902 oprettedes et kortvarigt, men rigt udstyret a. o. paa Hald i Jylland under ledelse af franskmanden Teisserenc de Bort og med tilskud af franske, danske og svenske midler.

Aēroplāne, se Flyvemaskiner.

Aērostāt, d. s. s. luftballon.

Aērostati'k, læren om de mekaniske love for luft, som ikke er i bevægelse. Lufttrykket maales med barometer eller manometer, naar luften er i ro. For en given mængde af en luftart gjælder, naar temperaturen er konstant, Boyle-Mariottes lov: trykket staar i omvendt forhold til volumet. I atmosfæren skyldes lufttrykket i ethvert punkt vegten af den luft, som ligger høiere; det maa derfor aftage, eftersom høiden over jorden tiltager (barometrisk høidemaaling). Paa aērostatiske love beror virkningen af apparater som hævert, sugepumpe, luftpumpe (for tryk og sugning), flere kviksølvluftpumper, luftballon o. s. v.

Aērostātisk presse (Romershausens luftpresse), et apparat til ekstrahering af farvetræ, planter o. l., bestaar af et kar med dobbelt bund, i hvilket rummet under materialet, som skal ekstraheres, gjøres lufttomt, saa at ekstraheringen sker ved det atmosfæriske tryk.

Aerschot *[ār-]*, by i Belgien, Brabant, ved elven Demer, 15 km. nø. f. Löwen. 7 000 indb. Vigtigt jernbanekryds.

Aertsen *[ārtsen]*, Pieter (1507—73), holl. maler. Han malede en række alterbilleder med udpræget genreagtig karakter, af hvilke størsteparten gik tilgrunde under billedstormen 1566.

Aēta, negroide stammer i det indre af Luzon og andre filippinske øer. A. er smaa af vekst, ernærer sig som jægere, mindre hyppig som akerdyrkere. Forholdet til de omboende malaier er som regel fiendtligt.

Aētiŭs, d. 370, var ved siden af Eunomius fører for arianismens venstre fløi. Han satte denne anskuelse paa spidsen ved at lære, at Kristus var faderen «ulig» i alt. Paa grund heraf fik hans tilhængere navnet anomøerne. Død som biskop i Konstantinopel.

Aētiŭs (ca. 400—454), rom. feltherre, støttede Placidia, der var formynderinde for keiser Valentinian III, fik styrtet sin medbeiler Bonifatius, forsvarede riget mod barbarerne, slog Attila paa de Catalauniske marker 451; dræbt af Valentinian.

Aētomo'rphæ, «de ørnlignende», den engelske zoolog Th. Huxleys benævnelse paa rovfuglene (s. d.).

Aētosaurus ferratus, se Panserøgle.

Afanāssiev, Aleksandr Nikolajevitj (1826—71), russ. mytolog og æstetiker, har udgivet en stor samling «Russiske folkeeventyr» og et værdifuldt verk, «Slavernes poetiske naturbetragtninger» (1866—69), der indeholder hans undersøgelser af myter og gammel kultur.

Afart, se Art.

Afasī, tab af taleevnen ved lidelser i hjernens venstre halvdel, hvor talecentrerne har sit sæde. Hyppigt symptom ved hjerneapopleksi.

---

countermand — (f) contremander; se désabonner à.

afbestilling — (t) Abbestellen n, Absage f, Gegenbefehl m — (e) countermand, counterorder — (f) contremandement m; désabonnement m.

afbetale — (t) abbezahlen, abtragen — (e) pay off; clear, liquidate; sink, re-imburse — (f) payer par acomptes (el. termes), payer un acompte sur, (helt) s'acquitter de.

afbetaling — (t) Abbezahlung f, Abtragung f; Abschlagszahlung f — (e) paying-off; (konkret) part-payment, instalment; liquidation, discharge — (f) payement (m) par acomptes; (fuldstændig) acquittement. **tage paa afbetaling** — (t) auf Abschlag nehmen — (e) take on account, by anticipation, in part-payment — (f) acheter par acomptes.

afbigt — (t) Abbitte f — (e) apology — (f) déprécation f, (offentlig) amende (f) honorable.

afbilde — (t) abbilden, abmalen, abzeichnen; schildern, darstellen — (e) image; delineate, draw, picture, portray — (f) représenter, peindre.

afbildning — (t) Abbildung f, Darstellung f, Schilderung f; Bild n — (e) representation, drawing, delineation; (kun konkret) picture — (f) représentation f, image f, portrait m.

afblade — (t) abblättern, entblättern; (kaal) abblatten — (e) pluck, strip off the leaves of — (f) effeuiller.

Afbigt, undskyldning for og tilbagekaldelse af fornærmelser.

Afbinding, en i tidligere tid anvendt operation, hvor man ved omsnøring af en stilket svulst faar denne til at falde hen.

Afbrænding af metalstøbegods, navnlig messing og tambak, er en kemisk overfladebehandling, bestaaende i gjenstandenes beisning, først i fortyndet svovlsyre, derefter i salpetersyre. Efter beisningen følger en omhyggelig skylning og tørring samt i regelen fernissering for at beskytte den blanke overflade mod anløbning. Afbrænding af gasglødenet sker umiddelbart før brugen. Det organiske stof, i regelen et bomuldsvæv, brændes bort, saa at kun den hvide, i glødhede lysende aske bliver tilbage.

Afdalsfoss, vandfald (162 m.) i en bielv til Utlaelven (Vettiselven), Aardal herred, Nordre Bergenhus amt.

Afdrivning el. d r i v n i n g er en metalurgisk proces, som har til formaal at udskille sølv af sølvholdigt bly, det saakaldte verkbly. Verkblyet ophedes under paablæsning af luft i en flammeovn. Herved oksyderes blyet til blyoksyd eller sølverglød (PbO), som i smeltet tilstand løber af, medens sølvet, der ikke oksyderes, bliver tilbage. Mod processens slutning spiller sølvets overflade i regnbuefarver, hvorefter den pludselig bliver speilblank, sølvet «blikker». Forat afdrivning skal lønne sig, maa verkblyet indeholde mindst $1/4$ pro mille sølv.

Afelele, lidet ørkenparti i Sahara, Afrika, i tuaregernes land.

Affābile (ital.), tiltalende, behageligt musikalsk foredrag.

Affaldsdynger, se K j ø k k e n m ø d d i n g e r.

Affaldsproces, se S i e m e n s - M a r t i n p r o c e s s e n.

Affaldsstoffe betegner i almindelighed affald, som flyder af menneskets daglige liv og virksomhed i form af menneskelige ekskrementer, skyllevand og affald fra kjøkkenerne og paa gaderne (hus- og gade-«søppel»), fra industrien og fra bedrifter som fjøs, slagterier o. l. Disse stoffe kan dels medføre ulemper derved, at de i større udstrækning indeholder bestanddele, som let raadner og derfor kan genere ved stank; dels kan de ofte skrive sig fra mennesker eller dyr med smitsomme sygdomme og kan derfor leilighedsvis forurense f. eks. luften el. drikkevand med smittestoffe. Affaldsstoffenes almenfarlighed er naturligvis desto mindre, i jo mindre mængde de ansamles, og jo mere spredt bebyggelsen er. Derfor tager man det mindst nøie med deres behandling i landdistrikterne, selv om man ogsaa der paa grund af disse stoffes stigende betydning for landbruget efterhaanden bliver mere og mere omhyggelig med deres opsamling. I byerne med deres tætte bebyggelse tiltrækker affaldsstoffene sig større opmerksomhed og det desto mere, jo større byerne er. Medens man derfor i mindre byer i stor udstrækning lader den menneskelige gjødsel ansamles ved eller i husene i betragtelig mængde i rummelige «binger», reduceres i almindelighed opsamlingsreservoirernes størrelse, eftersom byerne vokser, ved overgang til tønde-, eller bøttesystemet. Tiltager byens vekst yderligere, kræves disse stoffe nutildags ofte fjernede fra boligerne saa hurtig og fuldstændig, som kun det saakaldte vandklosetsystem tillader. Ligeledes er det oftest i byerne og særlig i de større byer, at der melder sig krav om hensigtsmæssige kloaker og om rensning af kloakvandet, inden det slippes ud i vasdrag eller i sjøen, forat det ikke skal medføre fare for drikkevandet eller forulempe beboerne omkring kloakernes mundinger ved stank. Paa samme maade medfører den tættere bebyggelse nødvendigheden af at opsamle kjøkkenaffaldet i beholdere, som er tætte og forholdsvis smaa, saa at de hyppig maa tømmes. Det kan ogsaa nævnes, at det fortrinsvis er de større byer, som i de sidste aartier har begyndt at brænde søppelen i egne ovne («destruktorer») istedetfor efter gammel forkastelig skik at anvende den som «fyld» paa lavtliggende arealer. Ogsaa med hensyn til gjødsel fra husdyr og affald fra andre næringsveie af stinkende art stilles der som regel strengere krav, jo tættere bebyggelsen er, hvilket efterhaanden i væsentlig grad har vanskeliggjort eller helt umuliggjort fjøs, grisehuse og andre stinkende bedrifter i mange bymæssig bebyggede strøg.

Affase el. a f k a n t e, tage en kant af, saa der dannes en flade.

Affe'kt, heftig sindsbevægelse; a f f e k t a t i ō n (lat.), paataget væsen; a f f e k t ē r e (lat.), fremkunstle, give sig skin af; a f f e k t i ō n (med.), udtryk for en sygelig tilstand.

Affektiōnsværd, det særlige værd en ting har paa grund af de følelser, den fremkalder som kjært minde el. l. A. kan faa indflydelse paa en skadeserstatnings størrelse.

Affenthal, landsby i Baden, bekjendt for sin fortrinlige rødvin («Affenthaler»).

Affetto (ital.), lidenskab. C o n a. el. a f f e t t u ō s o, med lidenskabeligt musikalsk foredrag.

Afficēre (lat.), paavirke, røre, gjøre sterkt indtryk paa.

Affidāvit, efter eng. ret en erklæring, hvis rigtighed dens udsteder med ed bekræfter for en ret, notar eller konsul.

Affiliatiōn (lat. *filius*, søn), d.s.s. a d o p t i o n, antagelse i barns sted; optagelse i en geistlig orden af lægfolk, som forpligter sig til at føre en from vandel uden derfor at underkaste sig ordensreglerne. A f f i l i ē r e d e s e l s k a b e r, foreninger, som staar i organisk forbindelse med hverandre og har fælles formaal.

Affinēre, at udskille rent guld af sølvholdigt guld ved behandling med svovlsyre, som opløser sølvet, men ikke guldet. Processen lykkes kun, naar guldet udgjør høist $1/4$ af legeringen. Af sølvsulfatet udvindes sølvet atter ved tilsætning af kobber eller jernvitriol.

Affinitēt kaldes i kemien den større eller mindre tiltrækningskraft mellem stoffene, der bevirker, at der af disse under egnede omstændigheder opstaar nye kemiske forbindelser. Saaledes siger man f. eks., at natrium har stor affinitet til klor, fordi det let forbinder sig med sidstnævnte stof til kogsalt, eller at svovlsyre har en større affinitet end eddikesyre, fordi den førstnævnte syre indvirker hurtigere paa andre stoffe end den sidstnævnte.

Affi'ks, tillæg til en ordrod, især foran (præfiks) eller efter (suffiks) roden, som b e-merk- n i n g - e r.

Affliktive straffe bruges i strafferetten navnlig om de straffe, der ved at tilføie den straffede et fysisk onde

---

afblege — (t) (aus)bleichen — (e) bleach off (out) — (f) décolorer, flétrir. **afbleget** — (t) verblichen, verschossen — (e) discoloured, faded; tarnished — (f) flétri.

afblomstre — (t) abblühen, verblühen — (e) shed its blossoms, have done flowering; (falme) fade, (visne) decay, wither — (f) perdre ses fleurs, cesser de fleurir, (se) défleurir; flétrir.

afbryde — (t) abbrechen, unterbrechen — (e) break (off), discontinue; interrupt, break in upon, break (cut) short; intermit, suspend; cut off — (f) interrompre, (entre)couper, couper court à; suspendre; rompre.

afbrydelse — (t) Abbruch m, Unterbrechung f — (e) breaking (off); discontinuance; break, interruption; intermittance, intermission, pause, suspension — (f) interruption f, suspension f.

afbræk — (t) Abbruch m, Eintrag m, Nachteil m — (e) detriment, loss, prejudice; check — (f) dommage m, préjudice m, tort m.

afbud — (t) Absage f — (e) countermessage, counterorder; excuse — (f) désengagement m, contremandement m. Se ogsaa **atterbud.**

afbygd — (t) entlegene Gegend f — (e) a remote (sequestered) district — (f) pays (m) perdu, recoin m.

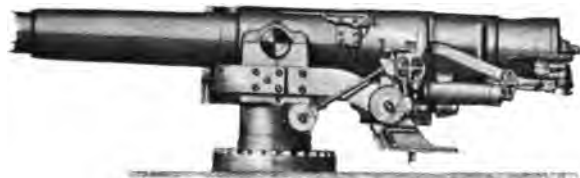
afbøde — (t) abbüssen; abwehren, abparieren, begegnen, aus-

er særlig egnet til at virke afskrækkende (f. eks. vand- og brødstraf, pryglestraf).

Affre, Denis Auguste, erkebiskop af Paris, f. 1793, blev 1818 professor i dogmatik i St. Sulpice og 1840 erkebiskop i Paris. Da han 25/6 1848 i fuldt ornat begav sig til Bastillepladsen for at tale de oprørske arbeidere til rette, blev han dødelig rammet af en kugle og døde faa dage efter.

Affrikāter kaldes forbindelser bestaaende af en lukket konsonant efterfulgt af den tilsvarende aabne, som tysk *pf*, engelsk *ch*, ungarsk *ky*, *gy*.

Affutage, underlaget til kanoner, haubitser og morterer. Felt- og beleiringsartilleriets a. kaldes lavetter og staar paa hjul. Ved skytsets transport forbindes lavetten med en forstilling, hvorved der dannes et 4-hjuls kjøretøi. Til fæstnings-, kyst- og svært marineskyts har

Affutage.

a. været 2-delt, bestaaende af en rappert, hvori kanonen har ligget, og en slæde, hvorpaa rapperten under skudløsningen er gaaet tilbage. De nyere typer har en fast enhedsaffutage, i hvilken kun kanonrøret bevæger sig. Dettes bevægelser begrænses af hydrauliske bremser.

Affutering, anbringelse af en kanon, haubits eller morter, i den til samme hørende affutage.

Afførende midler *(laxantia)*, lægemidler som sætter tarmen i livlig bevægelse og forøger afsondringen af tarmsaft og derved befordrer tarmudtømmelsen. Foruden indsprøitning i endetarmen (klyster) anvendes forskjellige metalsalte og plantepræparater. Af de mest brugte kan nævnes magnesiasulfat («engelsk salt») og glaubersalt, der udgjør hovedbestanddelene af de forskjellige afførende mineralvande, svovl, calomel, lakserolje, rabarber, sennesblade, manna, aloe, jalap, podofyllin o. s. v.

Afføring, tarmudtømmelse, bestaar af resterne af de indtagne fødemidler, som er forandrede dels ved fordøielsesprocessen og dels ved forraadnelse, og af de i mave-tarmkanalen tilkomne fordøielsessafter (mavesaft, galde o. s. v.). Den normale afføring er af fast konsistens og gulbrun farve, som dog varierer noget efter næringsmidlerne; grødet eller flydende konsistens er sygelig. En normalt virkende tarm tømmer sig regelmæssig 1 eller 2 gange i døgnet; en hyppigere eller sjeldnere og uregelmæssig tømning er tegn paa en sygelig tilstand.

Afghānistan, d. e. afghanernes land, et rige (emirat) i det midtre Asien, mellem britisk Indien, russisk Turkestan og Persien. I n. ø. naar det til Pamir og Amu, mod s. ligger Belutschistan mellem A. og det Arabiske hav. A. svarer saaledes til oldtidens Baktrien, Arien og Drangiana. 558 000 km.², ca. 5 mill. indb. A. indbefatter den n.ø.lige del af det iranske høiland og af dets randbjerge. I A. ligger saaledes det mægtige randbjerg Hindukusj (rettere Hindukuh), som stiger til 7 750 m., og dettes fortsættelser Kuh-i-Baba (v. f. Kabul) og fjeldrækkerne paa begge sider af Heri-rud. Til Hindukusj slutter sig som østlige randbjerge de mægtige fjelde i Kafiristan (Lahorifjeldene) mellem Indus og Chitral. Sefid Kuh (d. e. Kvitfjeldet, samme navn har fjeldet s. f. Heri-rud) formidler sammenhængen med Suleimanbjergene længere syd. Fjeldrækkerne henover selve høilandet er usedvanlig vilde og bratte, dog ofte skogklædte. De mellemliggende landskaber er enten frugtbare fjelddale, nemlig hvor der kan skaffes kunstig vanding, eller udstrakte høisletter. der ligger som træbare stepper eller ørkener, som f. eks. saltørkenerne Registan i det s. A. ø. f. Hilmend og Dascht-i-Margo. De vigtigere byer ligger i større oaser høit over havet: Herát 922 m., Kandahár 1055 m., Kabul 1760 m. Det iranske høiland lider under vandmangel. Vistnok rinder elvene aaret rundt, selv i den frygtelige sommertørke, idet deres kilder da holdes vedlige af de høie fjeldes smeltende vintersne, men ligesom ingen af dem naar havet, undtagen tilløbene til Indus, saaledes tjener de praktisk taget ikke samfærdselen det mindste. Blandt elvene kan nævnes Kabul, tilløb til Indus, Kundus til Amu, Murgab og Heri-rud, som begge taber sig i Turans sand, samt Hilmend. Denne sidste kommer fra Kuhibaba og ender i et stort sumpstrøg (Hilmendsjø i Persien m. fl. sjøer). Ved den her liggende Hamûn-sjø (510 m.) har vi den laveste del af det iranske høiland. Saltsumpene danner i regntiden blaa sjøer, som i tørketiden fordunster og faar bredere og bredere bremmer af hvidt salt. — En mindre (1/4) del af Afghanistan falder udenfor det iranske høiland. Det er afghanistansk Turkestan mellem Amu darja og Hindukusj. Dette er den laveste del af landet; hvor skibsfarten begynder paa Amu, ved Patta Hissar, ligger elven 360 m. over havet.

Klimaet er et udpræget indlandsklima, stor forskjel i temperatur mellem nat og dag og endnu meget større mellem sommer og vinter. Paa de 2 000 m. høie fjeldvidder om Kabul og Ghazni, som om vinteren 3 maaneder igjennem er dækket med sne, synker temperaturen i denne tid stundom til mellem ÷ 20 og ÷ 24 ° C. og stiger om sommeren til 40 ° C.

Befolkningen danner en broget mængde af forskjellige stammer. Talrigst (1/4 af hele folkemængden) og indflydelsesrigest er afghanerne. Disse kalder sig selv pachtu (indisk patan) og sit land Pachtuncha. De er et blandingsfolk af iranske, indiske og semitiske bestanddele. De er velvoksne, sorthaarede mennesker, ofte med krumme næser og ofte med sterkt semitisk ansigtspræg. De fleste lever af kvægstel, som sine egne herrer i de uveisomme fjeldtrakter. Af deres mange stammer er durani'erne (i vest) den indflydelsesrigeste, ghilsa'erne (i øst) den talrigste. I det nordlige A. levede et iransk folk, de akerdyrkende baktrer, da mogolerflommen (under Dsjingiskhan) brød ind og sopede dem væk eller drev dem til byerne, hvor de sammen med andre efterkommere af de gamle iranere udgjør de saakaldte tadsjik'er (1 mill. ialt). Baktrernes land optoges af usbekerne, medens andre tyrkisk-tatariske stammer bosatte sig længere syd. A.s befolkning er sunnitiske muhammedanere (saa-

---

weichen — (e) parry, ward off, fend off; provide against — (f) détourner, parer; expier.

afdal — (t) entlegenes Thal n, Seitenthal n — (e) a remote (sequestered) valley — (f) vallée (f) écartée.

afdampe — (t) abdämpfen; abdampfen — (e) (tørre) air; (lade fordampe) evaporate — (f) (é)chauffer; (seng) bassiner.

afdanket — (t) abgedankt, verabschiedet — (e) (laid) on the shelf; superannuated — (f) cassé, renvoyé, dégommé.

afdele — (t) abteilen, (ein)teilen; (ein Zimmer) abkleiden — (e) divide, parcel out; box off (up), partition off, curtain off — (f) diviser.

afdeling — (f) Abteilung f — (e) division, section; (afdelt rum) box, (fag, felt) compartment; (af mandskab) gang, party — (f) division f, section f; (i forretning) rayon m; (mil.) détachement m.

afdisputere — (t) abstreiten, absprechen, in Abrede stellen — (e) dispute, argue out of — (f) contester, disputer (qc à q).

afdraatt — (t) Ertrag (m) einer Milchwirtschaft — (e) yield, produce (of a dairy) — (f) produit (m) d'une laiterie.

afdrag — (t) Abschlag m, Abschlagszahlung f — (e) part-payment, instalment; (afslag, rabat) deduction — (f) (afbetaling) acompte m; (fradrag) déduction f. **afdragsvis** — (t) auf Abschlag — (e) by instalments — (f) à compte, par acomptes.

ledes fiendtlige mod de i almindelighed schiitiske persere. Indiske kjøbmænd og jøder i stort tal fuldender det brogede folkebillede.

Kvægavl er den vigtigste næringsvei i dette bjergrige land, og der findes foruden de sedvanlige kvægsorter fortræffelige heste samt kameler. Der høstes dog byg, hvede, hirse m. m. Særlig er frugtavlen ældgammel; berømt er de store deilige ferskener og aprikoser. Den merkeligste plante er den i fjeldene voksende ferula, af hvis rodsaft faaes «dyvelsdræk» (*asa foetida*); den stinker rigtignok saa, at den ikke kan forsendes sammen med nærings- eller nydelsesstoffe. Ubetydelig bergdrift; der skal dog ligge rige kobberfelter i nord. Bly er fundet. Udmerket jernmalm udvindes, ligesom ogsaa smaa mængder guld. I Badaksjan (i nord) findes kostelige stene, især lasursten. Synderlig anden industri end tilvirkning til eget behov af beklædning og redskaber er der ikke. I de større byer tilvirkes dog ogsaa silke- og filtvarer og, tildels under europæeres ledelse, andre artikler.

A. har altid været et vigtigt gjennemgangsland i den sydvest-asiatiske samfærdsel. Ældgammel er vareførselen paa karavaneveien fra Indien gjennem Chaibar-passet (paa sydsiden af Kabuldalen) og derpaa forbi (D)jellalabád og Kabul langs sydsiden af Hindukusj og videre vestover til det Kaspiske hav og Mesopotamien. (Fra Mesched i Persien løber nu «den engelske handelsvei» vestover til Teheran og videre.) Gjennem det berømte Bamian-pas (5 000 m.) n. f. Kuhibaba tager veien af fra Kabul over Hindukusj til Balch (Baktra) og videre til Buchara. Andre veie er Herat—Merv—Buchara; 110 km. fra Herat træffes endepunktet for jernbanen fra Merv. Fra Indien fører foruden hovedveien gjennem Kabuldalen hvor jernbanen ender ved Peschawar, 230 km. fra Kabul, Gumalpasset (gjennem Suleimanbjergene til Ghasni). Fra Kandahar er det kun 110 km. til Chaman, endepunktet for jernbanen i britisk Belutschistan (North Western Railway). Veien til Østturkestan tager over Chitral.

Medens briterne (muligens) har den største politiske indflydelse i A., har russerne forstaaet at lægge handelen under sig. Handelen med Rusland gaar gjennem tadsjikernes hænder, medens det er Powindastammen, som ved hjælp af sine kameler formidler vareførselen til og fra Indien. Skjønt der findes nogle kjøreveie (ja endog en liden lokal jernbane ved Kabul), foregaar al transport paa kamel- eller hesteryg. Hovedbyerne er Kabul (140 000 indb.?), Herát (12 000 indb.) og Kandahár (indbyggertallet opgives høist forskjellig, fra 20—100 000! — ligesom i det hele alle angivelser af folketal i A. er skjønsmæssige).

A. har havt en meget vekslende politisk historie. I en ældre periode var det Persien og Mogulriget i Delhi, som helt eller delvis havde landet under sig. I 1747 dannedes under persergeneralen Achmed et større afghansk rige. I den nyere tid har kampen om overtaget staaet mellem Rusland og England. I 1830-aarene begynder den britiske indblanding, som efter talrige krige (berømt er lord Roberts' marsch til Kandahar i august 1880), oprør og myrderier foreløbig er endt med en række overenskomster (den sidste af mars 1905), hvorved Englands stilling overfor A. bl. a. belyses ved, at det yder emiren en betydelig aarlig hjælpepenge. Emiren holder nu en staaende hær, som er istand til at holde stammehøvdingerne i ave.

A. er et monarki under en emir (amir). Riget deles i 4—7 provinser, hver under en hakim (guvernør). Foruden Kabul, Herat og Kandahar (med hovedstæder af samme navn) nævnes som saadanne guvernørdistrikter afghansk Turkestan med hovedstaden Mesar-i-Scherif (ø. f. denne ligger fæstningsbyen Tasjkurgan, før Khulm, i landskabet Kundus), Badaksjan (muligvis kun en del af provinsen Turkestan) med hovedstad Faisabad, pamirlandskabet Wakhan (efter den russisk-britiske overenskomst af 1895 en neutral zone mellem det russiske Pamir og det britiske Chitral) og Farah (i s. v., med sumpsjøerne).

Afglasning, se Réaumurs porcellæn.

Afgud, den jødiske og kristne religions betegnelse for alt, hvad der ydes religiøs dyrkelse istedetfor den aabenbarede sande Gud.

Afhjemle, juridisk udtryk for den handling, at opnævnte syns- eller skjønsmænd for retten bekræfter og afslutter en afholdt syns- eller skjønsforretning.

Afholdssagen. Alkoholnydelsen stammer fra de ældste tider. Menneskene lærte derfor ogsaa tidlig rusens følger at kjende, men erkjendelsen af forskjellige sygdommes og samfundsonders sammenhæng med vanemæssig alkoholbrug er forholdsvis ny. Meget tidlig begyndte religionsstiftere og morallærere at ivre mod beruselse, og til alle tider har der sikkerlig været strengt nøgterne eller endog totalafholdne mennesker (rekabiterne hos jøderne, den græske filosof Pythagoras' tilhængere m. fl.). Af de store religionsstiftere foreskrev Buddha og Muhammed totalafhold.

I oldtiden og middelalderen kjendtes kun «naturlig gjærede» drikke (øl, vin o. s. v.) med forholdsvis lav alkoholstyrke (sjelden over 15 pct.), og vinen brugtes som regel kun blandet med vand. Mangesteds (f. eks. i Grækenland) maatte børn og kvinder ikke drikke vin. De gamle kulturfolk fordømte rusen.

Efter destillationens opdagelse blev brændevin, omtrent fra det 16 aarh., et almindeligt nydelsesmiddel; dets fordærvelige virkninger bragte fyrsterne til i en række lande (Tyskland, Norge, Sverige o. s. v.) at forbyde dets fremstilling og salg, dog med liden virkning, da politivæsenet ikke var tilstrækkelig udviklet. I det 18 aarh. begyndte der under «oplysningstidens» vækkelsesarbeide ogsaa en kamp mod brændevinsbrugen, ved folkeskrifter, nye forbud mod brændevinsbrænden o. l. Det nu verdensomspændende organiserede afholdsarbeide er dog hovedsagelig det 19 aarh.s verk. Som dets «fader» regnes den amerikanske læge Benjamin Rush, fordi hans skrift om «Brændevins virkning paa menneskets legeme og sjæl» gav stødet til stiftelsen af de første amerikanske maadeholdsforeninger 1808 og 1813. Da maadeholdsprincipet ikke viste sig praktisk for drankeres redning, opstilledes senere afholdsprincipet for brændevinets vedkommende, medens maadeholden bruge af øl og vin tillodes. Paa dette program stiftedes 1826 i Boston «American temperance society», som hurtig fik stor tilslutning og øvede mægtig indflydelse paa den offentlige mening baade i de Forenede stater og Europa.

---

afdrift — (t) Abtrift f, Leeweg m; Abfall m — (e) (artilleri) deviation, drift; (sjøudtr.) leeway — (f) (mil.) dérivation f; (sjøudtr.) dérive f.

afdrive — (t) abtreiben, (metaller ogs. zersetzen, (skog) ogs. lichten — (e) (skog) fell, cut down, (metal) cupel; (drive af) make leeway — (f) (skog) exploiter, abattre; (drive af, om skib) aller en (el. à la) dérive; (mil.) dériver.

afdybe — (t) abteufen, absenken, tiefer machen — (e) deepen, sink — (f) creuser.

afdække — (t) abdecken; enthüllen — (e) uncover; (statue) unveil; (bordet) remove the cloth — (f) découvrir, dévoiler; (bordet) desservir (la table).

afdækning — (t) Abdecken n; Enthüllung f — (e) uncovering osv. — (f) dévoilement m; (bords) enlèvement (m) des plats.

afdæmme — (t) abdämmen — (e) dam up; (for) dam out — (f) endiguer; détourner par une digue.

afdæmpe — (t) dämpfen, abdämpfen — (e) subdue, soften (el. sweeten, tone) down, (fig.) ogs. mellow, mitigate, qualify — (f) modérer.

afdød — (t) verstorben, abgeschieden — (e) dead, deceased, departed, defunct, late — (f) défunt, mort, décédé.

affabilité (f) f. **affability** (e) venlighed, elskværdighed.

affable (e) & (f) venlig, omgjængelig, nedladende.

I dette afsnit af ædruelighedsarbeidets historie (omtrent 1830—60) tog overklassen, tidt med landets første i spidsen, ivrig del i kampen mod brændevinet, som førtes baade ved oplysningsarbeide, organisation af foreninger og offentlige forholdsregler (beskatning og indskrænkende bestemmelser om brændevinsfremstilling og -salg). Imidlertid viste erfaring, at brugen af vin og øl (delvis som følge af bayerølindustriens opsving) tiltog paa en for ædrueligheden faretruende maade, og at drankeres redning, som spillede en stor rolle i det ældre ædruelighedsarbeide, ikke var sikret alene ved afhold fra brændevin. Saaledes opstod tanken om totalafhold fra alle alkoholiske drikke. Totalafholdsprincipet, som nu hyldes af de fleste foreninger for ædruelighedens fremme, har aldrig bygget paa, at selv det mindste spor af alkohol skulde virke skadelig; dets begrundelse er: «brug» og «misbrug» er, socialt seet, uadskillelige, enhver dranker er gjennem brugen ført til misbrugen, ondet rammes i roden, naar selve drikkeskikken afskaffes; da alkohol er et for friske mennesker overflødigt stof, tilsiger menneskelig samfølelse at frasige sig en nydelse, som fører til saa megen ulykke for den enkelte og samfundet. I slutningen af 19 aarh. har videnskabelige undersøgelser af alkoholens virkninger paa hjernearbeidet, livsvarigheden m. m. i høi grad skjærpet kravene til ædrueligheden, men totalafholdsprincipets hovedhjørnesten er hensynet til alkoholbrugens følger for samfundet. Totalafholdsprincipet fik først større tilslutning i de Forenede stater 1840—50 og førte snart til arbeidet for forbud mod alkoholtilvirkning og -salg (Maineloven 1851 er ældst).

Den «Internationale goodtemplarorden» stiftedes 1851 i staten New York, den tæller nu over ½ mill. medlemmer i alle verdensdele og har desuden været forbilledet for mange lignende selskaber. Der findes nu flere millioner totalister; overhovedet har den maade, hvorpaa afholdsforeningerne har forstaaet at organisere masserne i varige sammenslutninger om en fælles idé, neppe andre sidestykker end de religiøse samfund og arbeiderorganisationerne.

I Norge var øllet fra gammel tid en almindelig drik, desuden brugtes endel mjød, mindre vin. Brændevin nævnes først 1531 som medicin, men kom neppe i almen brug som nydelsesmiddel før det 17 aarh. Da husbrændingen blev almindelig, blev forholdene saa slemme, at der 1757—58 udstedtes forbud mod al brændevinsbrænding, senere tillodes atter brænding i byerne. I 1812 anslaaes brændevinsforbruget til ca. 6.8 liter pr. indb. Stortinget ophævede 1816 forbudet mod brændevinsbrænding paa landet, og husbrændingen blev igjen almindelig. Herunder steg brændevinsforbruget raskt til 16 liter pr. indb. i 1833, og ædruelighedsforholdene forværredes paa en foruroligende maade. Under paavirkning fra England og Amerika stiftedes de første maadeholdsforeninger i 1830-aarene; snart optoges programmet: afhold fra brændevin, og der stiftedes 1845 en landsorganisation den «Norske forening mod brændevinsdrik» med stor tilslutning fra overklassen. Bevægelsens leder var Kjel Andresen. Ogsaa statsmagterne begyndte et kraftigt arbeide mod brændevinet, hvis brug man ønskede afskaffet. Stortinget vedtog endog 1842 en ikke sanktioneret forbudslov mod brændevinsfremstilling. 1845 og 1848 vedtoges love om fremstilling og salg af brændevin, som umuliggjorde husbrænding og vanskeliggjorde salget. Brænderiernes antal sank fra 1 387 i 1840 til 40 i 1850 (nu 24), brændevinsforbruget sank fra ca. 10 liter i 1843 til 6.3 liter i 1851—55. Samtidig steg dog forbruget af vin og øl meget, dog ikke i den grad, at det opveiede nedgangen i brændevinsforbruget.

Totalafholdsprincipet indførtes i Norge af Asbjørn Kloster, som stiftede den første totalafholdsforening i Stavanger 1859 med 30 medlemmer; derfra nedstammer det «Norske totalafholdsselskab», som 1906 tæller 130 064 medlemmer, deraf 45 836 mænd, 54 781 kvinder og 29 447 børn under 15 aar.

Goodtemplarordenen indførtes 1877 og tæller 1906 48 304 medlemmer, deraf 15 712 mænd, 15 828 kvinder og 16 764 børn. I alt anslaaes antallet af voksne afholdsfolk til ca. 180 000 eller 12 pct. af befolkningen over 15 aar; hertil kommer ca. 55 000 børn i afholdsforeninger eller totalafholdne religiøse samfund.

I 1871 indførtes samlaginstitutionen, ved hvis hjælp den private brændevinshandel knækkedes.

I 1880-aarene agiteredes der ivrig for indførelse af forbud; den derved vakte diskussion førte til revision af brændevinslovgivningen. Brændevinsloven af 24 juli 1894 indførte strengere bestemmelser om brændevinssalg og gjorde samlagenes bestaaen afhængig af folkeafstemning; den voldte en langvarig strid, som førte til loven af 17 mai 1904, som i det væsentlige opretholder loven af 1894 og indfører strengere bestemmelser for øl- og vinhandel. Grundtankerne i den nugjældende norske afholdslovgivning er: 1. Ingen brændevinshandel paa landet, 2. kun samlagshandel i byerne, afhængig af folkeafstemning, 3. handel med øl og vin afhænger af kommunestyrets bevilling, og der er aabnet adgang til ogsaa at monopolisere den i samlag.

Ædruelighedsarbeidet hertillands har altid været drevet samtidig ved offentlige foranstaltninger og privat oplysningsarbeide, og det er ikke muligt at afgjøre, hvormeget af resultaterne skyldes hver af disse faktorer. Medens der i 1833 brugtes ca. 8.5 liter 100 pct. alkohol pr. indb., har forbruget efter 1850 svinget mellem 2—4 liter; efter 1880 har det aldrig været over 3 liter. Norge hører til verdens mindst alkoholbrugende lande og indtager en førerstilling paa alkohollovgivningens omraade. Samtidig med nedgangen i alkoholforbruget er sindssygdom paa grund af drik og dødsfald af alkoholisme blevet meget sjeldnere, ligeledes er antallet af straffanger og selvmord aftaget. Folkets middellevetid og legemshøide er steget, dødfødslerne og spædbarndødeligheden aftaget, men her kommer ogsaa andre hygieniske fremskridt i betragtning.

Der er en kraftig afholdsbevægelse i de Forenede stater, det Britiske rige, Sverige, Finland og Danmark, i de senere aar ogsaa i Tyskland, Schweiz og Japan.

Afhus, særskilt rum i en bygning. Navnet brugtes i fortiden for den del af hovet, hvor ofringen foregik og gudebillederne var opstillet.

Afhærdning er en operation, hvorved hærdet staal gjøres blødt; den bestaar i ophedning til glødning med paafølgende langsom afkjøling.

Afinger, Bernhard (1813—82), t. billedhugger, har

---

affadir (f) berøve smag, kraft.

affaiblir (f) svække, afkræfte.

affaiblissement (f) m, svækkelse.

affair (e), **affaire** (f) f, sag, anliggende, forretning; fegtning.

affaisser (f) trykke ned; svække, afkræfte. **s'affaisser** (f) synke, segne; svækkes.

affald — (t) Abfall m; Schabsel n, Schrot m, Abgang m — (e) fall (of the hair, of leaves); (skraaning) fall, slope; (i alm.) culls, refuse, waste, (levninger) broken victuals, leavings; (af skind osv.) cuttings, clippings, parings; (af kabelgarn) shakings; (af metal) ogs. residue; (ved slagtning) offal; (af taugverk) spindrift; (fra kurs) falling off — (f) rebut m, débris m pl; restes m pl; (slagte-) issues f pl; (tekn.) déchet m, rognures f pl; (skraaning) pente f, talus m.

affaler (f) nedfire; drive mod land.

affamer (f) udsulte.

affamé (f) (for)sulten, trængende, begjærlig. **écriture** (f) **affamée** (f) fin skrift. **habit** (m) **affamé** (f) trang dragt.

affatte — (t) abfassen, verfassen — (e) compose, couch (in writing), draw (up), frame, indite, put in writing, word — (f) rédiger, dresser.

affattelse — (t) Abfassung f, Anfertigung f, Fassung f — (e) composition, drawing (up), framing, wording — (f) rédaction f, dressement m.

Affe (t) m, abe; **(Äffchen)** rus;

udført en række populære religiøse arbeider og portrætmedaljoner (bl. a. af A. Humboldt og Cornelius).

Afiūn-Karahissār, by i Anatolien (Lilleasien), 17 000 indb.; betydelig handel med opium («afiun»).

Afkante, se Affase.

Afkjøling, at et legemes temperatur synker. Dette kan ske, enten ved at legemet afgiver varme til omgivelserne (ved straaling og varmeledning), eller ved at der foregaar en proces i legemets indre, hvorved varmeenergi omsættes i energi af anden art. Straalingen afhænger af temperaturen (for et stort legeme er den proportional med 4de potens af den absolute temperatur) og af overfladens beskaffenhed. Den hastighed, hvormed et legeme afkjøles, tiltager derfor raskt med stigende temperatur. Den afhænger videre af varmeledningsevnen saavel i legemet som i det stof, der omgiver legemet. Endelig afhænger den af legemets specifike varme, jo større denne er, desto mere varme skal der transporteres væk, og desto længere tid trænges der. I industrien anvendes forskjellige afkjølingsapparater, som grunder sig paa de her anførte fænomener, saaledes svalekummer for øl i bryggerier. Melk afkjøles i meierierne ved, at man lader den rinde ud over en beholder, som afkjøles indenfra med rindende koldt vand.

Afkjøling som følge af indre energiomsætning har man et eksempel paa, naar visse salte f. eks. salmiak opløses i vand, hvorved opløsningsvarmen bindes (kuldeblandinger). Eller naar varme bindes ved en vædskes fordampning. Æter eller benzin, som heldes paa haanden, frembringer en tydelig merkbar afkjøling ved sin fordampning. Se ogsaa Kuldemaskiner.

Afkog, dekokt, et lægemiddel fremstillet ved kogning af knuste eller opskaarne plantedele med vand og paafølgende afsiling («kolering»), f. eks. chinadekokt.

Afkortning i arv sker efter norsk ret overfor descendenter, naar det ved en af arveladeren efterladt skriftlig optegnelse eller arvingens erkjendelse bringes paa det rene, at det har været arveladerens vilje, at særegne bekostninger, gaver eller forstrækninger, ydet til et barn, skal afkortes i dets arv. En arving er dog ikke forpligtet til at betale noget tilbage til boet, selv om det modtagne overstiger hans arvelod (arvelovens §§ 10—18). Om denne afkortning bruges ofte, men med urette, udtrykket *collatio bonorum*, uagtet den ikke skriver sig fra dette romerske institut og i indhold er forskjellig fra dette. — A. i frihedsstraf sker efter S. L. § 60 for varetægtsfængsel, som en domfældt har udstaaet før dommen, og som han ikke ved sit eget forhold under sagen har paadraget sig.

Aflad *(indulgentia)*, er et led i den romersk-katolske bodslære. I den tidlige middelalder var det allerede skik, at tungere bodsstraffe kunde nedsættes og ombyttes til mildere. Oprindelig var dette overladt den enkeltes sjælesørger. Afladen fremkom ved, at kirken tog ordningen heraf i sin haand og tilsagde eftergivelse af alle eller en del af bodsstraffene paa betingelse af visse ydelser. Disse kunde være af meget forskjellig art. Foruden almisser, bøn og faste kan nævnes: deltagelse i korstog eller i enhver krig mod kirkens fiender, gaver til kirken o. s. v. Fra aar 1300 indførtes jubilæumsaflad i jubelaarene. Aflad er desuden ofte knyttet til kirkelige fester, helgenkanonisationer, besøg i visse kirker eller til bestemte altre. Generalaflad er aflad for hele kirken, partikulæraflad er aflad for en enkelt del af kirken. Læren begrundes saaledes: ved boden tilgives synden og dens evige straf, men ikke dens timelige straffe i dette liv og skjærsilden. Disse bodsstraffe er ikke rent kirkelige straffe, men Guds timelige straf over synden. Kirken har imidlertid magt til at forkorte dem baade for de levende og de døde i skjærsilden ved aflad; thi kirken besidder en skat af fortjenester, tilført den af Kristus, Maria og helgener, som den kan lade komme andre tilgode. Denne lære, som tilmed ofte overdreves af afladskræmmerne, vakte Luthers dybe forargelse og fremkaldte hans 95 theses (1517), der betragtes som reformationens begyndelse.

Afledende midler *(derivantia)*, midler, ved hvilke blodtilstrømningen til et sygt sted søges formindsket. Varmt omslag, sennepskage, jodpensling, afføringsmidler, aareladning

Afledning, se Orddannelse.

Afledningstegn (mus.), se Fortegn.

Afleiring. 1. (Med.). Sygelig udfældning af stoffe i legemet, f. eks. af urinsure salte i leddene ved gigt el. i nyrerne og urinblæren, hvorved der dannes sten. 2. (Geol.). Se Lag.

Aflyd kalder man efter Grimm det fællesjafetiske selvlydskifte, som i germanske sprog er særlig let kjendeligt i de sterke verbers bøining (binde—bandt—bunden, fare—fór), men ogsaa findes ved afledninger (baand: binde, byrde: bære). Dette skifte skyldes sikkert i væsentlig grad den fællesjafetiske akcentuation, men netop fordi dets oprindelse ligger saa langt tilbage, er meget dunkelt vedrørende aflydens egentlige natur.

Aflysning (aflæsning), en lysning til tinge, der tilsigter at bevirke en tinglyst heftelses udslettelse af panteregistret helt eller delvis. For a. erlægges ingen betaling. — A. betegner ogsaa kundgjørelse om, at en berammet offentlig forretning ikke bliver afholdt.

Aflæggere kaldes de til kunstig formering af en plante anvendte vegetative skud, saafremt de vedbliver at staa i forbindelse med moderplanten, indtil de har slaaet rødder.

Aflægning, se Bogtryk.

Afløbsledning er en rende eller et rør til bortledning af flydende stoffe (overflødigt vand fra kultiverede strækninger eller smudsigt vand fra beboede steder). Afløbsrør er rørledninger, der tjener samme øiemed. Særlig bruges lodrette afløbsrør inde i husene til at føre skyllevandet fra kjøkkener, bad o. s. v. De bestaar i regelen af jern- el. blyrør.

Afmagring, tab i vegt og huld paa grund af formindskelse af den abnorme eller normale fedtmængde i legemet, i sidste tilfælde ofte symptom ved alvorlige sygdomme: langvarig feber, tyfus, tuberkulose, kræft o. fl. Afmagringskur anvendes ved unaturlig fedme ved ordning af diæten, væsentligst ved indskrænkning af kostmængden, navnlig af fedtstoffe og kulhydrater og af spirituosa, især bayersk øl.

Afmagt (besvimelse), en tilstand af bevidstløshed, som indtræder, naar hjernen enten bliver sterkt blod-

---

storkesnabel (i tegning); (sjøudtr.) stormabe **(Aap).** **Affenbeere** Ⓣ f. krækling. **Affenfisch** Ⓣ m, haagylling.

affect Ⓔ paavirke, angribe; lægge an paa, stræbe efter; give sig udseende (mine) af, efterabe.

affectation Ⓔ & Ⓕ f, forstillelse, affektation.

affecter Ⓕ foregive, affektere, have forkjærlighed for, tragte efter; bestemme; paavirke, røre.

affection Ⓔ & Ⓕ f, affekt, (sinds)stemning, sindsbevægelse; tilbøielighed, hengivenhed.

affectionate Ⓔ øm, kjærlig.

affectionné Ⓕ affekteret, unaturlig.

affectionner Ⓕ have forkjærlighed for. **s'affectionner à** Ⓕ føle velvilje, interese for. **s'affectionner q** Ⓕ vinde ens velvilje.

affectueux Ⓕ kjærlig; venlig, hjertelig.

affeie — Ⓣ abfegen, abkehren; (sit arbeide) flüchtig besorgen; (en) kurz abfertigen — Ⓔ sweep off; hurry (el. slight) over; dispose of — Ⓕ balayer; (en) renvoyer, envoyer promener.

affekt — Ⓣ Affekt m — Ⓔ (filos. affection; (heftig sindsbevægelse) excitement, passion — Ⓕ affection f; émotion f, passion f. **komme i affekt** — Ⓣ in Affekt geraten — Ⓔ get excited, get warm, take fire, fly (go) off at a tangent — Ⓕ prendre feu; s'émotionner, se passionner.

affektation — Ⓣ Affektation f,

overfyldt eller, hvad der er det almindeligste, blodfattig. Aarsagen kan f. eks. være sterk sindsbevægelse, smerter, overanstrengelse, ophold i daarlig luft, blodtab. Den syge falder om, ligger ubevægelig, ofte med snorkende aandedræt. Den bedste behandling er, hvis patienten er bleg, at lade ham ligge rolig, med lavtliggende hoved, idet der da lettest kommer blod til hjernen igjen. Samtidig anvendes Hoffmannsdraaber eller vin, eller man holder sterkt lugtende stoffe f. eks. salmiakspiritus under næsen paa ham. Er der tegn paa blodoverfyldning til hjernen, løftes overkroppen op, saa at blodet kan løbe fra hovedet.

Afmønstring af skibsmandskab foregaar, naar hyrekontrakterne udløber eller ophæves. Skibsføreren maa da fremlægge bemandingsliste, patenter eller sjøfartsbøger samt kontrabøger i opgjort stand. Indrulleringsbetjenten paaser rigtig afregning. I udlandet sker a. ved konsulen.

Afonī (græ.), stemmemangel, d. e. hæshed; skyldes enten lidelse i eller lammelse af stemmebaandene.

Afori'sme (græ. *aphorizein*, afgrænse), kort læresætning, tankesprog; a f o r i's t i s k, kortfattet, afbrudt.

Afprelle, kaste tilbage; a f p r e l n i n g, projektilets tilbagekastning eller fortsatte bevægelse efter anslaget. A. er afhængig af indfaldsvinkelens størrelse, projektilets form og maalets eller jordbundens beskaffenhed.

Afprodse, afbryde forbindelsen mellem for- og bagvogn, specielt mellem kanon og forstilling; a d p r o d s n i n g, det tilsvarende navneord.

Afrāgola, by i den ital. provins Neapel, 10 km. nordøst for Neapel, 22 000 indb. Straahattefabrikation.

Afrancesādos el. J o s e f i n o s kaldtes i Spanien det bonapartistiske parti, der sluttede sig til Josef Bonaparte. Efter dennes fordrivelse 1813—14 blev deres eiendomme konfiskeret og de selv udvist. 1820 fik de tilladelse til at vende tilbage.

Afrānius, L u c i u s (ca. 150 f. Kr.), rom. komediedigter, er den talentfuldeste repræsentant for den nationalromerske tillempning af den græske komedie. Kun brudstykker er bevaret af hans verker, men de minder ved sin djervhed og kraft om Plautus' bedste komedier.

Afregning, opgjør, er ordningen af gjensidige fordringer, som to personer i tidens løb ved afslutning af forskjellige forretninger faar paa hinanden.

Afrem Syrer, Syriens berømteste kirkelærer (d. 373), ortodoksiens forsvarer imod arianismen, betydelig skriftfortolker og berømt som salmedigter. Hans aandelige digte er oversat af T. S. Rørdam (Kbh. 1879).

Africānus, S e x t u s J u l i u s, kristen græ. historieskriver fra Palæstina (d. 232), grundlægger af den kristelige tidsregning.

Afridi, en krigersk afghanerstamme, der bebor bjergene i det nordvestlige grænsedistrikt i britisk Indien, vest for Peschawar; deres antal anslaaes til 300 000.

Afrika danner den sydvestlige del af «den gamle verden». Det skilles fra Europa ved Middelhavet, og fra Asien ved det Røde hav. I en geologisk fortid var A. forbundet med Europa mellem Ceuta og Tarifa og mellem Tunis og Sicilien; med Asien forbinder eidet ved Sues (idet kanalen gjennem dette geografisk seet kun er en rende). Mod øst har A. det Indiske hav, mod vest Atlanterhavet. — A. har et meget ensformigt omrids, idet det er lidet indskaaret af havet. Derfoı det en liden kystlængde, naar hensees til det store f indhold. I nordkysten skjærer sig ind den Store S (Sydrabugten) og bugten ved Gabes (den Lille S Guineabugten, paa Atlanterhavskysten, er egentlig et aabent havstykke med de to underafdelinger br ved Benin og bugten ved Biafra, og østkystens b linje frembringer bugten ved Sansibar og et par a indbøininger, af hvilke den ene befinder sig i Mosan kanalen, som farvandet mellem fastlandet og Madag kaldes.

Fra verdensdelens nordligste punkt, Kap Blanco 20′ n. br.), til det sydligste, Kap Agulhas (34 ° 51′ s. er længden 8000 km., fra vestpunktet, Kap Verde 35′ v. l. Grw.), til Ras Hafun (51 ° 28′ ø. l. Grw., s. f. Kap Guardafui) er længden 7500 km. Flad holdet er 2 982 000 km.², hvoraf der paa øerne f 620 000. km.² (Madagaskar alene 592 000 km.²). A. gjør saaledes noget mindre end ⅓ af den gamle verd er 3 gange saa stort som Europa. Dets kystlæng 30 600 km., hvorved dets kystudvikling (efter en s maade at beregne denne paa) udtrykkes ved forh 1 : 1.8, hvilket f. eks. kun er halvparten af Europas kontinenterne har kun Sydamerika en mindre bes del af øer og halvøer end Afrika.

A. er som helhed et stort plateau, en geologisk meget gammel fjeldflade. En undtagelse i denne seende danner Atlasbjergene i n., som efter sin geolo oprindelse hører mere til Europa end til Afrika. store plateau deler sig i et sydligt høiere og et no lavere. Hvor disse to mødes, tvers over verdens har denne saavel sine høieste som sine laveste skaber. Vældige indsænkninger og vulkanske opby ger har ved siden af forvitringen og elvenes arbeid formet fjeldfladen. Henover denne stryger forhol lave fjelddrag, medens den kantes af høie randbjerge. Abessinien løber sydover et vulkansk belte, tildels endnu virksomme vulkaner, ligesaa kan en vulk spalte, med høie fjeldtoppe langsefter, følges i afrika fra egnen s. f. Tsadsjøen til Kamerun (og v i ørækken i Guineabugten).

A. falder i følgende naturlige hoveddele: 1. Atlas gene. 2. Det nordlige plateau, som indbefatter a. Sa og b. Sudan, hvortil slutter sig 3. Nillandet. 4. A sinien og Somalhalvøen. 5. Indsjøplateauet. 6. Gu kysterne. (4, 5 og 6 hører nærmest til randbjergsegr 7. Det midtre plateau eller Kongobassinet. 8. Det afrikanske plateau. (7 og 8 danner tilsammen det for nævnte sydlige, høiere plateau.) 9. Øerne.

Atlasbjergene strækker sig fra v. s. v. til ø. n. ø Atlanterhavet til den Lille Syrte. Den v. del, Hø eller det Marokkanske Atlas, bestaar af høie fjeldkj hvis toppe (op til 4 500 m.) dog ikke naar grænse den evige sne. Den ø. del, det Algerske (Algierske) danner en fjeldvidde med randbjerge i n. (Lille eller Tell-Atlas) og i s. (Store Atlas eller Sahara-A Fjeldvidden kjendetegnes ved de saakaldte Schotts, al løse, sterkt saltholdige, grunde sjøer. — Saharas ml høide sættes til 500 m. Det er ingen uafbrudt slette. strøg, dækket af sand eller sten, skifter med lange ra af sanddyner og mørke klipper. Som øer strøet ut

---

Ziererei f — (e) affectation — (f) affectation f, afféterie f.
affektere (t) affekti(e)ren — (e) affect — (f) affecter.
affektert — (t) affekti(e)rt, verschroben, geziert — (e) affected, factitious; simpering — (f) affecté, afféte, maniéré; avec affectation.
äffen (t) drive spas med, drille.
affenage (f) m, fodring.
Äfferei (f) f, abekatteri, narreri.
afférent (f) tilkommende.
affermage (f) m, (bort)forpagtning.
affermer (f) (bort)forpagte.
affermir (f) gjøre fast, befæste, styrke.
affermissement (f) m, befæstelse, styrkelse.
affété (f) affekteret, søgt.
afféterie (f) f, affekterthed, behagelyst.
affiance (e) givet løfte, tro, trolovelse; (vb) forlove sig med, fæste.
afficere — (t) angreifen, rühren, affizieren — (e) affect — (f) affecter, impressionner.
affiche (f) f, opslag, plakat.
petites affiches (f) f pl, adresseavis.
afficher (f) opslaa, bekjend bære til skue, prale med; ko mittere.
affidavit (e) beediget fors udenfor retten.]
affidé (f) m, fortrolig spion, agent.
affile — (t) abfeilen — off, down; (glatte) burnish limer; polir.

sandhavet ligger talrige oaser. Mellem Atlasbjergene og Nildalen berører Sahara Middelhavet i den stenede høividde ø. f. det lille Barka-høiland. Syrtestranden v. f. dette udgjør derimod en smal strimmel af dyrkbart land (Tripolis). — Sudan strækker sig fra Atlanterhavet til Nildalen. Det falder i et vestligt og et østligt Høi-Sudan og et mellemliggende Lav-Sudan (Midt-Sudan eller Tsadbassinet). — Nillandet er en del af ørkenplateauet, i hvilket Nilens dal nærmest kun er en lang smal oase, og som fortsætter sig ø. f. Nilen til det Røde hav. Dette hav skiller den afrikanske ørken fra den arabiske. Den ø. del af Sahara, den Libyske ørken, kantes, umiddelbart før den fra en høide af 4—500 m. falder brat af til Nildalen, af en rad oaser i en sænkning fra n. til s.: Baharijek, Frarafrah, Dachel, El-Chargeh. Ø. f. Nilen stiger igjen ørkenplateauet, men nu meget langsomt indtil det bratte afheld mod Rødehavet. Dette afhelds øvre kant danner et randbjerg med høie tinder: Schaib 2 200 m., Djebel Sebara, D. Soturba, Erba 2 300 m. m. fl. — Abessiniens (Habesch's) vældige fjeldborg rækker fra det Røde hav ved Massaua i n. til Rudolfsjøen i s. I øst, hvor det særlig falder brat af, begrænser det det lave Danakil- eller Afarland indenfor Tadjurabugten, med dets afløbsløse depressionssjøer (Assalsjøen 174 m. og den nordligere liggende Alel-bad eller Alalebodd-sjø 60 m. under havspeilet). Fra det sydlige Habesch stryger fjeldrækker udigjennem Somalhalvøen til Kap Guardafui. — Mellem Rudolfsjøen og Njassa, mellem det Indiske hav og Kongobassinet hæver sig det østafrikanske indsjøplateau. Med Habeschhøilandet, dets naturlige fortsættelse nordover, naar det til det Røde hav. Hvor det er bredest, et stykke s. f. ækvator, har det en bredde paa 1 200 km. Fra Kongobassinet hæver plateauet sig i lange høilandsvidder med vulkanske keglebjerge, mod det Indiske hav sænker det sig i terrasser og skilles fra havet ved et mere eller mindre bredt lavland. Geologisk undersøgelse viser, at plateauet har været dækket af et vældigt indlandshav. Den viser ogsaa, at her har vulkanske kræfter været i virksomhed, enkelte af de høie keglefjelde er endnu virksomme vulkaner. Særlig kjendetegnes høilandet ved sine mange indsjøer, hvoraf de fleste ligger efter hverandre i en spalte, der kan følges videre i det Røde hav og det Døde hav. Disse sjøer har for det meste bratte bredder, ofte saa bratte, at de ikke afgiver bopladse. Smale, strakte fra n. til s. i en betydelig længde hjemsøges de af voldsomme vinde. Den største indsjø, den runde Viktoriasjø, ligger dog ikke i hin spalte. De nedover plateauets østlige terrasser rindende elve, Pangani (munder indenfor øen Pemba), Wami og Rufu (munder begge indenfor Sansibar), Rufidsji (indenfor Mafia) og Rovuma (grænseelv mellem tysk og portugisisk Østafrika), deler bjergmassen i bjergrækker og bjerglandskaber: Usambara, Usagara o. fl. Her hæver sig, paa grænsen af tysk og britisk Østafrika, verdensdelens høieste fjeld, vulkankeglen Kilimandsjaro, omtrent 6 000 m., med sine to toppe ragende op over bræisen. Ret i n. lige under ækvator naar Kenia næsten 5 000 m., ogsaa under evig sne. Her udspringer Tana. Ogsaa plateauets vestrand bærer mægtige fjelde, saaledes Ruwensori, 5 500 m., mellem Albert-sjø og Albert Edvard-sjø. Bjerglandet n. for Viktoriasjøen, hvor f. eks. Elgon naar 4 300 m., fører vestenom Rudolfsjøen over i Habeschhøilandet. — Indenfor Guineabugten hæver sig — dog sjelden over 1 000 m. — den vestlige rand af det store indre plateau. I Øvreguinea kaldtes en del af randen tidligere Kongbjergene («kong» i et derværende negersprog d. s. s. bjerg), i det østligste af Øvreguinea stryger Kamerunbjerget fra s.s.v. til n.n.ø. og stiger til over 4 000 m. Nedreguinea danner for en væsentlig del Kongobassinets vestrand. En linje mellem mundingerne af Kunene og Sambesi betegner Kongobassinets forøvrigt lidet udprægede grænse mod det sydafrikanske plateau. — Sydafrika er næsten helt igjennem et høiland; i øst ligger en brem af lavt land fra kysten indover mellem elvenes (Sambesis o. fl.) nedre løb, og i vest ligger langs kysten en smal sandet strandflade. I s. og s.ø. fortoner plateauet sig fra havet af som mægtige bjerge. Inde paa plateauet hæver sig fjelddrag som f. eks. Karreefjeldene i s.v. Randbjergene i s. er Nieuweveldbjergene, Snebjergene m. fl. (Kompasfjeldet 2 700 m.). Den søndenfor disse fjelde liggende 1 000 m. høie steppevidde Karroo har sin sydrand i de bratte Svartebjerge. Toppene har som oftest pladefjeldformen, saaledes som f. eks. det bekjendte Tafelberg (Table Mountain søndenfor Kapstaden), 1 080 m. I s. ø. dannes randen af Drakens- (eller Kathalamba-)bjergene, med Sydafrikas høieste fjeld, Mont aux Sources, 3 400 m., o. fl. Vestranden er lavere (høiest naar Cedarbjergene ø. f. Oliphants River, 2 000 m., Omatako i Damaraland n. ø. f. Walfisch Bai, 2 700 m.). Det sydafr. høiland indeslutter to store slettestrøg, nemlig ørken- og steppelandet Kalahari og sumpsletten omkring den afløbsløse Ngamisjø (900 m. o. h.).

De afrikanske øer er dels fastlandsøer, dels vulkanske øer, dels koraløer. I Middelhavet regnes til A. kun nogle smaaøer ved Marokkos kyst og nogle lidt større i Syrtebugten udenfor Tunis. I det Røde hav ligger Massaua og udenfor denne Daalac-øerne. I det Indiske hav er Sokotraøerne (S. 1 400 m.) en fortsættelse af A.s østhorn. Paa koraløerne langs A.s østkyst ligger vigtige handelspladse: Mombasa, Pemba, Sansibar, Mafia, Mosambik o. a. Komorerne i det nordlige indløb til Mosambikkanalen er vulkanske (paa Komoro den virksomme vulkan St. Kartala, 2 600 m.), medens Admiranterne paa høiden af Sansibar er koraløer, og Seychellerne (i n. ø.) er af granit. Maskarenerne (ø. f. Madagaskar), Mauritius og Réunion, er vulkanske. Madagaskar er en forhenværende halvø; den er den fjerde eller femte af alle jordens øer i størrelse. Vest for Afrika, i Atlanterhavet, ligger de vulkanske øer Tristan da Cunha (noget nærmere til Afrika end til Sydamerika, v.s.v. for Kapstaden), St. Helena og Ascension. Guineabugtens øer er allerede foran betegnet som vulkanske: Fernando Poo, Ilha do Principe, Ilha do S. Thomé, Annobon. Af de faa øer langs Øvreguinea danner kun Bissagos-øerne udenfor portug. Guinea en større gruppe. Paa de Kapverdiske øer naar Fogo, en vulkan, som endnu synes at være i virksomhed, henimod 3 000 m. Større øer er ogsaa de Kanariske øer, hvor Pico de Teyde (3 700 m.) har havt udbrud i nyere tid, og den ogsaa vulkanske ø Madeira. Azorerne regnes af mange til Europa.

A.s større elve kjendetegnes bl. a. ved den store bue, de danner i sit løb, og ved de stryk i den nedre del af

---

affiler (f) slibe, hvæsse; trække til traad.

affiliate (e), **affilier** (f) adoptere; optage (som medlem). **an affiliated society** (e) filial.

s'affilier à (f) blive optaget i; slutte sig til. **affilié** (f) m, medlem, ordensbroder.

affiliation (e) & (f) f, adoption, optagelse; (e) ogs. filial.

affiloir (f) m, hvæssesten, strygerem.

Äffin (t) f, abinde, hunabe.

affinage (e) & (f) m, affinering, rensning; (f) ogs. hegling, tilspidsning, traadtrækning, (finheglet) hamp.

affinde sig — (t) sich abfinden — (e) compound (make a composition), come to an agreement (to terms) — (f) s'arranger, s'accommoder.

affiner (f) rense, hegle; tilspidse.

affinerie (f) f, renseri, traadtrækkeri; blik i ruller.

affinité (f) f, **affinity** (e) svogerskab, slegtskab; overensstemmelse, lighed; affinitet.

affinoir (f) m, fin hegle.

affiquet (f) m, stas, pynt; strikkeskede.

affire — (t) abfieren — (e) ease off; (baad) lower, (skjøde) let fly — (f) amener, (skjøde) larguer.

affirm (e), **affirmer** (f) stadfæste; paastaa, bekræfte.

affirmance (e) stadfæstelse.

affirmant (e) forsikrer; bekræfter, vidne.

løbet, som følger af gjennemgravningen af plateauet eller dets randbjerge. Elvene i ækvatorstrøget har stadig stor vandmængde, saa at de, hvor bredderne er flade, danner talløse forgreninger. Nilen gjennemløber alle zoner og danner ligesom Niger og Zambesi et stort delta ved mundingen. Ørkenen gjennemfures af talrige vadi'er (*vadi,* arab., elv, dal), i hvilke der kun rinder vand efter regnfald. A. indeholder nogle af jordens største elve. Saaledes staar Kongos vanddistrikt kun tilbage for Amazonas (som rigtignok er dobbelt saa stort) og Nilen (med Kagera) i længde kun for Mississippi (med Missouri), ja Nilen er blandt jordens hovedelve (altsaa uden hensyn til bielvene) den længste. Naar vi undtager den afløbsløse Tsadsjø i Sudan, de saakaldte Schotts i Tunis og Algeriet, Stanley Pool, Tumbasjø og Leopold II sjø i det nedre Kongobassin, samt Ngamisjøen i Sydafrika, saa ligger A.s indsjøer paa det store østafr. plateau. Bortseet fra Njassasjøen, som har afløb til Sambesi, hører alle her liggende sjøer dels til Nilens, dels til Kongos vanddistrikt. Til Nilens hører saaledes Viktoria Njansa, som med sin vandflade paa 70 000 km.^{2} kun staar tilbage for Øvresjø i Nordamerika (det Kaspiske hav stillet udenfor sammenligningen), til Kongos Tanganjika, A.s næststørste indsjø, 35 000 km.^{2}, jordens længste.

Klima. Det tropiske klima gjør sig gjældende næsten over hele verdensdelen. Kun randegnene i n.v. og i s.v. har en lavere aarsmiddelvarme end 20° C. I det indre af Nordafrika mellem 10° n. br. og den nordlige vendekreds har en stor landstrækning, som forøvrigt i ø. naar helt frem til kysten ved det Røde hav mellem Massaua og Tadjura, en aarsmiddelvarme over 30° C. og er saaledes det hedeste strøg paa jorden. I Sydafrika finder der en betydelig forskjel sted mellem vest- og østkystens klima som følge af havstrømningerne. Eiendommelig for de indre dele af A.-høilandet er den store forskjel mellem dagens og nattens temperatur, som i løbet af et døgn kan opvise afvigelser paa 30° eller endog mere. — Ved vestkysten fra Liberia til Kap fremhersker sydvestvinde. I det Indiske hav blæser som bekjendt monsunerne, om vinteren nordøst-, om sommeren sydvestmonsun. Medens de fremherskende vinde er havvinde, blæser f. eks. i Senegambien undertiden den saakaldte Harmattan, en trykkende støvfyldt landvind fra n.ø. Fra Sahara blæser over Atlaslandene til sine tider tørre hede vinde med sand og støv (Samum, sammenlign den ægyptiske Chamsin). I de ækvatoriale dele af Vestafrika er det de lokale land- og sjøbriser, som gjør opholdet udholdeligt for europæerne. Mellem Seychellerne og Mauritius raser de saakaldte Mauritius-orkaner. — De nærmest ækvator liggende dele af A. har en dobbelt regntid, vaar og høst. Egnene umiddelbart nordenfor og søndenfor, begrænsede henholdsvis af Sahara og af Kalahari, har regntid om sommeren og tørke om vinteren (hvilken aarstid falder forskjellig n. og s. f. ækvator). Omvendt har Atlaslandene vinterregn og sommertørke, varm høst og kjølig vaar. Ørkenstrøgene lider naturligvis af regnmangel. For Nordafrikas vedkommende er ulempen den, at regnet kun falder den ene halvdel af aaret, medens den anden danner en sammenhængende tørketid. Særlig regnrige strøg er Sierra Leone og Liberia, kystlandet om det inderste af Guineabugten og Nilegnene mellem Lado og Fasjoda (altsaa omkring Bahr el Ghazal og Sobat). I det sydligste A. aftager regnmængden fra ø. til v., idet østenvindenes nedbør ikke naar langt indenfor randbjergene og vestenvindene er tørre. Det tropiske A.s kyster, særlig de vestlige, med sine mangrovesumpe og sit «drivhus»klima, har altid været farlige for den hvide mand (malaria, dysenteri). Høilandet gjælder for at være sundere, dog optræder ogsaa der feberen, ialfald i egne under 1 500 m. Egnene om Viktoriasjøen betragtes som den berygtede «sovesyges» egentlige arnested. Ved at følge den moderne hygienes forskrifter kan europæeren i vore dage betydelig formindske sundhedsfaren.

Plantelivet. Paa de store plateauer er græsvegetationen fremherskende. Paa savannerne med det høie græs staar trær kun enkeltvis eller i smaa lunde eller kun langs elveløbene. I elvene siv-, rør- og papyrusplanter. De til Atlanterhavet gaaende elve løber tildels gjennem store urskoge med slyngvekster, hvoriblandt den vigtige kautschukliane. Det for savannerne eiendommelige træ er baobab, abebrødfrugttræet *(adansonia digitata).* Til det

Negerhytter.

tropiske Afrikas trær hører ogsaa kolanødtræet og sykomoren. Til de faa, men til gjengjæld saa meget videre udbredte palmearter hører oljepalmen (Kongobassinet og Guineakysterne). Ørkenerne har et fattigt planteliv, som foruden i oaserne, hvor daddelpalmen vokser, og hvor der dyrkes mange slags nyttevekster, holder sig til vadierne. Kaplandet har ingen større træarter. Det østafr. høiland har sit i flere henseender eiendommelig planteliv. A. har oprindelig havt faa nyttevekster. Særlig udbredt er hirsen, saaledes den for A. karakteristiske durrahirse, verdensdelens vigtigste brødkorn.

Hvad dyrelivet angaar, saa træffer vi i det tropiske Vestafrikas skoge chimpansen og (i Nedreguinea) gorillaen. Paa de store savanner tumler sig zebraer og bøfler og mange slags antiloper (især talrige i Sydafrika), her græsser ogsaa giraffen. Næshorn, elefant og flodhest har hjemme overalt i det trop. A.s skoge og savanner. Endnu videre udbredt er løven, sjakalen og hyænen, og krokodillen forekommer næsten i alle elve. Langs elvebredderne især i Nilsudan vandrer ibis, flamingo, stork o. s. v. Fra Tanganjika sydover optræder den særlig

affirmatif (f), **affirmative** (e) bejaende, bekræftende, bestemt; (e) ogs. (mat.) positiv.

affirmative (e) & (f) f, bekræftende sætning. **answer in the affirmative** (e) give bejaende svar. **prendre l'affirmative pour** (f) tage parti for. **par affirmative** (f) bekræftende.

affirmation (e) & (f) f, bekræftelse, forsikring; udsagn.

affix (e) (gram.) affiks, endehængt stavelse el. bogstav; (vb) tilføie, tilhænge, fæste, knytte.

affixe (f) m, (gram.) affiks; (adj) tilhængt.

affjære — (t) rupfen — (e) pluck the feathers from — (f) plumer.

afflaa — (t) abstreifen, abhäuten, schinden — (e) strip the skin from, strip off the skin — (f) écorcher; enlever la peau (de).

afflation (e) paablæsning, paaaanding.

afflatus (e) pust, blæst; inspiration, beaandelse; trækluft.

affleurage (f) m, maling af korn med godt udbytte; papirmasses udblødning.

affleurement (f) m, udjevning, glatning.

affleurer (f) udjevne, gjøre lige; staa i samme høide, i flugt.

afflict (e) bedrøve, plage.

afflictif (f), **afflictive** (e) korporlig, som medfører fængsel(straf); smertelig, kummerfuld, plagende.

affliction (e) & (f) f, sorg, kummer, lidelse.

for hesten farlige tsetseflue. Græshopper volder ødelæggelser i flere dele af A. Af husdyrene har sandsynligvis æslet, katten og hunden sit hjem i A. Den for ørkenreiserne uundværlige kamel er derimod indført. Høns holdes overalt. Den egte afr. struds er gjenstand for opdrætning i Ægypten og Kaplandet.

Befolkningen anslaaes til 141 mill., hvilket udgjør 5 individer pr. km.² Tættest befolket er den ægyptiske Nildal. En folketæthed, som nogenlunde svarer til den gjennemsnitlige i Europa, opviser strøget omkring Nigers nedre løb og omkring bielven Benuë. Ellers er A. gjennemgaaende sparsomt befolket. Mennesketomme er store arealer især i Sahara. Den særlig afrikanske race er negerne. Muligvis forefindes dog resterne af en endnu ældre befolkning i visse smaa indlandsstammer, som buskmændene i Sydafrika og dvergfolkene i det trop. A.s urskoge. Negerne deler sig i et utal af stammer, som imidlertid kan sammenfattes i to hovedgrupper, den nordlige eller sudannegerne og den sydlige eller bantunegerne. Negerne udgjør den alt overveiende del af A.s befolkning. Stammefeider og slaveeksport har i tidens løb udtyndet negerfolket i frygtelig grad, og fremdeles kræver brændevinet, kopperne og syfilis sine talrige ofre blandt dem. I Sydafrika mødes sydligst den hollandske og engelske indvandring, og i sydvest, nordenfor denne, har hottentotter og buskmænd sit tilhold. Sahara og Atlaslandene har en i høi grad blandet befolkning. Negere, arabere og andre folkeelementer har her afsat et folkemosaik, som det ikke er let at udrede. I vest er den oprindelige folketype at søge blandt berberne, i Ægypten hos de koptiske fellaher. En del af Madagaskars indbyggere, de saakaldte hovaer, hører vistnok til den malajiske race. Europæernes antal udgjør nu antageligvis 1 mill. i Nordafrika, og ligesaa mange i Sydafrika.

Medens bantunegerne er hedenske fetischdyrkere, har sudanfolkene og de nordligere boende folk antaget islam, som her har trængt frem fra n. og i Sydafrika fra ø. Kopterne og abessinierne er kristne fra ældgammel tid. Kristendommens udbredelse har selvfølgelig faaet et mægtigt rygstød i det fremadskridende europæiske overherredømme. Paa Madagaskar og i Sululandet virker norske missionærer.

Fetisch.

Afrikas rige jord er kun for en liden del underlagt moderne kultur og udnyttelse. A., som har næsten ligesaa mange indbyggere som Amerika, regnes ikke at have synderlig større aarlig vareeksport alt i alt end Belgien, i værdi et af de sidste aar omtrent $^1/_{25}$ af, hvad der er bragt paa verdensmarkedet. Eksportartiklerne er uld, strudsefjær, elfenben, slaver (nu kun for det muhammedanske, hovedsagelig det sydvestasiatiske marked), palmeolje (og jordnødolje), kautschuk (gummi), bomuld, halfagræs, vin (Madeira), sukker (Mauritius). Den største handelsvirksomhed i A. fremkaldes ved forbindelsen mellem Europa og dets kolonier. For denne forbindelse findes der nu talrige dampskibslinjer, særlig engelske, ogsaa tyske, franske, en portugisisk, en italiensk, en belgisk, saaledes at de fleste afr. kystbyer anløbes af rutegaaende dampskibe. Aabningen af Sueskanalen (1869) har ogsaa faaet stor betydning for skibsfarten paa A., særlig naturligvis for Ægypten. Paa enkelte af elvene gaar dampskibe i det nedre løb (Niger, Sambesi, Nilen, Senegal). Kun to, nemlig Benuë og (ovenfor randbjergene) Kongo er dog i større udstrækning farbare. Nu gaar der ogsaa dampskibe paa de større sjøer. Fra mange af kystbyerne fører jernbanestubber indover; længere linjer danner brudstykkerne af de fremtidige overlandsruter: Algeriet—Senegambien (i Algeriet allerede over Atlas til de første ørkenoaser), Ægypten— Kaplandet (i Ægypten stykkevis helt op til Kartum, i Sydafrika allerede forbi Buluwayo, i Matabelelandet over Sambesi), i britisk Østafrika til Viktoriasjøen, hvortil i v. svarer den farbare Kongo, hvis stryk i randbjergene allerede omgaaes af en jernbane (Matadi—Stanley Pool), og hvis forbindelse med sjøerne fra Stanleyville og Nyangwe er under arbeide. Forøvrigt følger færdsel og førsel i det indre A. fremdeles karavaneveie, hvor enten kamelen (i Nordafrika til Sudan) eller den af okser trukne vogn,

Negerhytter.

sjeldnere hest og æsel, i store dele af det tropiske A. bærere besørger transporten. I Nordafrika er Tripolis og Bengasi udgangspunktet for karavanerne til Sudan (Kuka ved Tsad), fra de marokkanske havne samles veiene i Tafilelt s. f. Atlas, hvorfra kursen lægges for Timbuktu ved Niger. I Nordafrika lægger vi ogsaa merke til den store pilegrimsvei fra Marokko til Mekka. I det tropiske Sydafrika er vigtige karavaneveie linjerne Loanda—Kimbundu (jernvei Loanda—Malange) og videre til Mussumba i Kongostaten, og andre fra vestkysten udgaaende, som i det indre møder arabernes handelsveie fra østkysten, af hvilke den mest befærdede har været Sansibar—Bagamoyo (herfra lægges nu jernvei) — Mpuapua, hvortil bl. a. de store elfenbenkaravaner kommer fra Tabora og egnene om de store indsjøer. For en ikke liden del nøier handelsomsætningen sig med lokale markeder og udvikler sjeldnere større handelsmidtpunkter. Enkelte af Nordafrikas markeder som Ghat, Ain Salah, Mursuk, Ghadames har dog ikke liden omsætning, og foruden de allerede nævnte handelsknudepunkter kan ogsaa nævnes Harrar (nær jernbanen Dji-

---

affliger (f) bedrøve, nedslaa; plage, pine.
afflouer (f) bringe flot.
affluence (e) & (f) f, velstand; overflod; tilstrømning.
affluent (e) overflødig; bielv, tilløb.
affluent (f) tilstrømmende. **rivière** (f) **affluente** (f) bielv; m, bielv, sidebane.
affluer (f) strømme til; falde, munde ud i.
afflux (e) & (f) m, tilstrømning.
Affner (t) m, vævske.
affolant (f) bedaarende.
affoler (f) gjøre forstyrret, drive til vanvid. **s'affoler de** (f) forgabe sig i.
affolke — (f) entvölkern — (e) depopulate, dispeople, unpeople — (f) dépeupler.
afford (e) yde, forskaffe; kunne levere (sælge) til en vis pris; bestride, have raad til.
affordre — (t) abfordern, abverlangen — (e) demand (el. require) of (from) — (f) exiger (qc de q), demander (qc à q).
affourcher (f) fortøie; sætte overskrævs.
affourager (f) fodre.
affranchir (f) befri; frankere; gilde; tømme.
affranchissement (f) m, befrielse; frankering.
affray (e) slagsmaal, opløb.
affreight (e) befragte.
affres (f) f pl, dødsangst.

buti — Ankober) for Galla- og Somallandene, Kong i Vestsudan (Elfenbenkysten) o. a. — Som penge gaar i store dele af Nordafrika Maria Theresia-daleren (særlig med aarstallet 1780). I Vestsudan bruges som penge kaurimuslingen fra Malediverne. Salthandelen spiller en stor rolle bl. a. i Abessinien (Sokota i n.ø.), hvor saltstænger bruges som betalingsmiddel. — Talrige telegrafkabler forbinder A. med Europa; gjennem det indre A. vil den første linje blive den meridionale Kairo-Kapstad-linje via Ujiji (ved Tanganjika i 1905).

Afrikas nuværende politiske inddeling er fremgaaet af den europæiske kolonisation. Denne begynder 1402 med spaniernes besættelse af de kanariske øer. I 1415 begyndte den portugisiske kolonisation med besættelsen af Ceuta. Allerede 1454 havde Portugal faaet paveligt brev paa herredømmet over de afrikanske opdagelser. I begyndelsen af 17 aarh. sætter imidlertid først hollændere, saa englændere og franskmænd sig fast i Øvreguinea og Senegambien. (Ogsaa Danmark-Norge byggede forter paa Guldkysten.) 1652 byggede hollænderne Godehaabsfortet, af hvilket Kapstaden opstod. Allerede Richelieu havde taget sigte paa erobringen af Madagaskar. Men helt til 1876 er de europæiske kolonier i Afrika (brit., portug., franske, holl.) kun spredte omraader, af hvilke alene Algeri, de portug. vest- og østkyster og den britiske og nederlandske kolonisation i Sydafrika har en nogenlunde stor udstrækning. Det europæiske kolonialomraade udgjorde i 1876 11 pct. af Afrikas overflade, efter aar 1900 udgjør det over 90 pct. «Afrikas deling» fremskyndedes dels ved Stanleys opdagelse af Kongos løb 1877, dels ved Tysklands indtræden i de koloniserende magters kreds 1884. Nu er Nordøstafrika kun med undtagelse af Abessinien og de fleste af de til dette stødende kystlande under britisk herredømme, ligesaa Sydøstafrika, naar det portugisiske kystland indenfor Mosambikkanalen undtages. Kun tysk Østafrika skiller det britiske indflydelsesomraades to store hoveddele fra hverandre. Nordvestafrika ligger under fransk indflydelse med undtagelse af Marokko. I midten af verdensdelen ligger Kongostaten omgivet af britiske, tyske, franske og portugisiske besiddelser. Øvreguinea er stykkevis fransk, britisk og tysk koloniland. Tripolis er tyrkisk. Abessinien skilles fra det Røde hav og det Indiske hav af italienske kolonilande, som falder i to dele skilt ved mellemliggende fransk og britisk omraade. Kun Marokko, Abessinien og Liberia er at regne for suveræne stater. Af øerne er Madagaskar og Réunion franske, Mauritius og St. Helena britiske, de Kapverdiske øer og Madeira portugisiske og de Kanariske øer spanske, øerne i Guineabugten dels spanske, dels portugisiske.

Udforskning. Afrika kaldtes i den ældste tid Libyen, et navn, som fra først af kun gjaldt om den Ægypten nærmest liggende del og kan føres tilbage paa et folkenavn Lbu (Lehabim i folketavlen 1 Mos. 10, 13). Paa en lignende maade har navnet Afrika fra først af kun været punernes (karthagernes) og efter dem romernes navn paa det Karthago nærmest liggende landskab, provinsen Africa, sandsynligvis efter folkestammen afrierne. Meget af A. har været kjendt af oldtidens kulturfolk (ægypter, føniker, araber, grækere, romere), men er senere gaaet i glemme. 600 f. Kr. omseiledes A. af fønikere

Afrikanske staters og koloniers størrelse og folkemængde i begyndelsen af det 20 aarh. (Efter Supan.)

	Km.²	Folkemængde.	Paa 1 km.²
Nordøstafrika.			
Tripolis (tyrkisk 1551) . . .	1 051 000	1 000 000	1
Ægypten (tyrkisk 1517, under brit. forvaltning 1882)	642 000	9 717 000	15
Sudan (Mahdi-rige 1881—1898, siden under ægypt.-brit. fællesstyre)	2 035 000	4 000 000	2
D. Libyske ørken (brit. indflydelsesomraade 1899) . . .	1 337 000	700 (i Kufra-oaserne)	—
Eritrea (ital. 1890)	110 000	331 000	3
Abessinien	ubestemt.	8 000 000	—
Fransk Somalikyst (1884, Obok 1862)	21 000	50 000	2
Britisk Somalikyst (1884) . .	155 000	153 000	1
Sokotra (brit. 1876)	3 579	12 000	3
Ital. Somaliland (1889) . . .	380 000	400 000	1
Brit. Østafrika (1886)	ubestemt.	4 908 000	—
Nordvestafrika.			
Tunis (fransk protektorat 1881)	167 400	1 800 000	11
Algeriet (fransk 1833 fg.) . .	890 000	4 801 475	5
Marokko	456 000	7 000 000	15
Øerne (portug., span.) . . .	15 588	953 137	—
Vest- og Midt-Sahara (under fransk indflydelse)	5 037 400	790 000	0,1
Fransk Vestafrika	1 737 400	12 700 000	7
Britisk Vestafrika	1 212 700	26 590 404	22
Republiken Liberia (1847) .	95 400	1 000 000	10
Tysk Guinea (Togo 1884, Kamerun 1884)	582 200	4 400 000	7,6
Spansk Guinea	27 700	161 000	6
Fransk Kongo (Gabun 1839)	1 762 000	8 500 000	5
Sydafrika.			
Kongostaten (1885)	2 382 800	19 000 000	9
Tysk Østafrika (1884 fg.) . .	946 500	6 855 000	7
Sansibar (britisk 1890) . . .	2 486	250 000	100
Portugisisk Østafrika	2 031 300	6 100 000	3
Tysk Sydvestafrika (1884) . .	823 500	210 000	0,2
Britisk Sydafrika	3 083 000	7 063 800	2
Madagaskar og tilliggende franske øer	596 000	2 877 000	—
De ved Madagaskar liggende britiske øer	2 501	396 412	—

efter foranstaltning af farao Neko. Særlig erhverver araberne sig kjendskab til store dele af Nord- og Østafrika, efterat de begynder sine erobrings-, missions- og handelstog i begyndelsen af middelalderen. Med portugisernes sjøfærder med Indien som maal begynder i det 15 aarh. Afrikas kyster at træde tydeligere frem. 1471 naaede portugiserne Øvreguinea, 1485 Kongos munding, 1486 Kap gode haab, 1498 mødtes Vasco da Gama med arabere paa østkysten af Afrika n. f. Mosambikkanalen. Dermed var kystlinjen nogenlunde fastslaaet. Men det blev længe kun med besættelsen af punkter paa kysten, kun kjøbmandsinteresse (slavehandel!) eller missionsiver foranledigede et og andet sted en indtrængen i det indre land. Først med grundlæggelsen af det «Afrikanske

---

affréter (f) (be)fragte.
affreux (f) afskylig, skrækkelig.
affriander (f) gjøre lækker, lokke.
affricher (f) lade ligge brak.
affright (e) skræk; (vb) forsekrække.
affront (e) & (f) m, fornærmelse, forsmædelse; (e) ogs. vb fornærme; byde spidsen, trodse — **affronter** (f).
affubler (f) tilhylle, udstaffere. **affubler de ridicules** (f) gjøre latterlig. **s'affubler de** (f) være væk i.
affuse (e) paagyde.
affût (f) m, lavet. **à l'affût** (f) paa lur.
affûtage (f) m, slibning, afstrygning; verktøl.
affûter (f) hvæsse, skjærpe.
affûtiau (f) m, snurrepiberi.
affyre — (t) abfeuern, abschiessen — (e) discharge, fire, let off — (f) tirer, lâcher; décharger.
affældig — (t) hinfällig, abgelebt — (e) decrepit, infirm, wasted, decayed, rickety — (f) caduc, décrépit.
affældighed — (t) Hinfälligkeit f, Abgelebtheit f — (e) decay, infirmity, decrepitude — (f) caducité f, décrépitude f.
affærdige — (t) abfertigen, absenden, abschicken; abweisen — (e) dispatch; dispose of, send (him) about his business — (f) expédier, dépêcher; renvoyer, congédier.
affærdigelse — (t) Abfertigung f, Absendung f, Abweisung f — (e) dispatching osv., dispatch; dismis-

selskab» i London 1788 begynder den videnskabelige, maalbevidste og planmæssige udforskning af Afrika. Paa dette tidspunkt kjendtes indenfor en smal kyststribe, som var noget bredere i Atlaslandene, i Øvreguinea og ved Kongokysten, kun Ægypten, Nubien og Abessinien, Senegambien og Kaplandet, dog langt fra i disse landes nugjældende omfang og med store huller i kjendskabet. Tiden fra 1788 til 1830 er optaget med udforskningen af Niger (Mungo Park 1795 flg., Clapperton († 1827) og hans tjener Lander 1830). Efter en tid med langsommere fremgang (Rüppell og brødrene d'Abbadie i Abessinien, Moffat i Sydafrika, Rebmann og Krapf 1848 ved Kilimandsjaro og Kenia) begynder ved aarhundredets midte arbeidet med den endelige udbygning af kjendskabet til «det mørke fastland»: Barth i Nordafrika særlig i Sahara 1850—55 efterfølges af Vogel, Rohlfs og Nachtigal. I 1850—60-aarene finder spørsmaalet om Nilens kilder sin løsning ved Speke (ved Viktoriasjøen 1858) og Baker (ved Albertsjøen 1864), hvortil Stanleys opdagelse af Albert Edvard-sjøen (1876) og videre udforskning af samme (1889) slutter sig. Schweinfurths, Junkers og Emin pashas (Schnitzers) reiser hører ogsaa for en del hid. Til udforskningen af Sydafrika og Sambesi yder Livingstone (1840—1873) det største bidrag. Her kan ogsaa nævnes svensken Andersson, portugiseren Serpa Pinto og mange andre. Kongospørsmaalet løser Stanley i hovedsagen 1876—77. Dermed har hovedspørsmaalene i Afrikas topografiske udforskning faaet sin besvarelse, og udforskningen i det enkelte begynder. En mængde navne kan nævnes baade fra hine ældre tider og nutiden: Cameron, Wissmann, Silva Porto, Magyar, Lenz, Pogge, Savorgnan de Brazza, Flegel, Baumann, for blot at udplukke enkelte.

Afrikander, oprindelig om den indfødte sydafrikaner, som stammer fra hollandske kolonister (burer, boers). Nu i videre betydning om de i Sydafrika fødte hvide i almindelighed. I national sydafrikansk interesse («Afrika for afrikanerne!»), nærmest i burervenlige kredse, dannedes et «Afrikander-Bond» («the Bond», forbundet), stiftet 1881 af Reitz, senere præsident i Oranjefristaten, og tyskeren Borckenhagen. Det tiltog i betydning under ledelse af J. H. Hofmeyr, men gik efter burerkrigen (1902) op i det «sydafrikanske parti». «Zuidafrikanische Taalbond» arbeider for indførelsen af hollandsk som undervisningsfag og embedssprog i Kapkolonien.

Afrikanerinden, opera af Meyerbeer.

Afrikanske fornlevninger. Undersøgelser af tyskeren G. Schweinfurth i omegnen af Theben, Øvreægypten, har antydet muligheden af det diluviale menneskes eksistens i Nildalen. Om berettigelsen af at opfatte de fremdragne «eoliter» som primitive stenredskaber, forfærdiget af mennesker, paagaar dog f. t. en skarp strid. — Tvilende staar man ligeledes endnu overfor de formentlige fund fra den palæolitiske tid i Afrika. Saadanne foreligger fra Ægyyten, fr. Nordafrika, portug. Guinea og Østafrika. I hvert fald kan flere af disse med større ret henføres til en yngre periode. — Fra den neolitiske tid er derimod fundene sikre og talrige. Hele Nordafrika, fra Ægypten og Nubien til Marokko, har leveret betydelige mængder af stenartefakter, ligesom hulegrave, stenbyggede gravkamre, fortifikationer og andre megalitiske oldtidsminder, der imidlertid delvis tilhører den efterfølgende metaltid eller endog historisk tid, forekommer i de samme egne, især i Tunis og Algier. (Om Ægypten i ældre historisk tid, se Ægypten.) Monoliter med skulpturer er iagttaget ved Niger. Alm. forekommer stenredskaber endvidere i det vestl. Sahara, den midtre Nigerdal og Øvreguinea samt i Sydafrika, medens minder om stenalderen endnu er lidet kjendt fra det ækvatoriale Afrika. Neolitiske verksteder er opdaget i det vestl. Kongobækken (Kimpessé, Manyanga o. a.), enkeltvis er stenøkser fundet ved Tanganjika, ved Nil-kilderne, hyppigere i Somaliland, o. s. v. — Fuld stenalder raadede paa opdagelsernes tid paa de Kanariske øer. — Om de gamle bygverker, fornemmelig af fortifikatorisk art, i Mashonaland og Matabeleland, Sydafrika, fremfor alt om Simbabye, er en omfangsrig litteratur vokset frem. De nyeste forskninger henfører alle til landets primitive beboere, — i modsætning til den ældre opfattelse, der særlig betragtede Simbabye som et af Orientens kolonianlæg.

Afrikanske krig, den krig, Cæsar førte mod Pompeius' tilhængere; efter nederlaget ved Farsalos flygtede disse til Afrika og forenede sig med numiderkongen Juba. A. k. endte med slaget ved Thapsus 46 f. Kr.

Afrikanske selskaber, de foreninger, der til forskjellige tider, navnlig i England og Amerika, er blevet dannet for at fremme handel og civilisation i Afrika, eller med det formaal at støtte geografiske og videnskabelige undersøgelser i denne verdensdel. Det første af disse selskaber, «Association for promoting the discovery of the interior parts of Africa» («Selskab til fremme af udforskningen af det indre Afrika», i alm. forkortet til det «Afrikanske selskab»), stiftedes i London 1788. Initiativet toges af James Cook's reisefælle, naturforskeren Joseph Banks, og blandt selskabets opgaver var ogsaa den at aabne nye markeder for England til erstatning for tabet af de nordamerikanske kolonier. Det har udsendt og understøttet talrige forskningsreisende. Selskabet gik ind i 1830, da «Royal geographical society of London» dannedes. 1876 stiftede kong Leopold II af Belgien «Association internationale africaine», hvis opgave skulde være at udforske Centralafrika fra østkysten af og at fremme handelen med det indre. Saa opdagede imidlertid Stanley Kongoelvens løb, og i 1878 grundedes i Brüssel «Comité d'études du Haut-Congo» med den opgave at anlægge stationer ved Kongo og at kultivere Kongodistriktet. Dette selskab gik over til en «Association internationale du Congo», som endte med grundlæggelsen af «den frie Kongostat» under Kong Leopolds overhøihed. Det afrikanske selskab i Tyskland, 1873—91, havde valgt det sydlige Kongo-bassin til sit forskningsomraade. Det brit. sydafr. selskab, hvis leder var Cecil Rhodes, begyndte sin virksomhed 1888 med bergdriftskoncessioner i Matabeleland. Der bestaar desuden afr. selskaber i Italien, Frankrig, Spanien, tildels med særlige opgaver. — Af rene handelsselskaber kan nævnes det «Afrikanske kompagni» i Danmark, 1755—66, som arbeidede paa Marokko, «Afrikanska kompaniet» i Sverige, 1649—63, som anlagde en koloni paa Guldkysten, «African lakes trading corporation», Glasgow 1878, som har dampskibe paa Njassasjøen, «African steamships company, 1832, driver statsunder-

---

sion — (f) expédition f; renvoi m.

affære — (t) Affaire f — (e) affair, concern; (stroke of) business — (f) affaire f.

afføde — (t) hervorbringen, hervorrufen, erzeugen — (e) give birth (el. rise) to — (f) faire naître, engendrer, produire.

afførende (middel) — (f) abführend(es Mittel n) — (e) aperient, evacuant, purgative; (kar) emissary (vessel) — (f) (remède m) purgatif, laxatif.

afføring — (t) Abführung f — (e) evacuation, purgation, stool — (f) purgation f.

afgaa — (t) abgehen, abtreten, zurücktreten — (e) depart, go, leave, set off (out), start, sail; (fra embede) retire, withdraw; (om minister ogs.) go out — (f) partir (pour); se rendre (à); (fra tjeneste o. lign.) quitter (le service), se démettre (de); sortir de charge, se retirer. **afgaa ved døden** — (t) mit Tode abgehen — (e) go, depart this life — (f) mourir, décéder.

afgang — (t) Abgang m, Abfahrt f, Rücktritt m; (dødelig) Hinscheiden n — (e) departure, setting off (out), start; sailing; (dødelig) decease, (fyrstes) demise; (embedsmands) retirement (from office), withdrawal; (fra lister og mandtal) casualties, disengagement, disenrolment, expunction — (f) départ m; (dødelig) mort f, décès m; (fra tjeneste) démission f, sortie (f) de charge. **afgangseksamen** — (t)

støttet dampskibsforbindelse mellem Liverpool og Afrikas vestkyst, «The Norwegian African co.», Kristiania 1896 (aktiekapital 1 800 000 kr., filialer i Johannesburg, Pietersburg, Delagoa Bay), aktieselskabet «Granvik», Kristiania 1891 (aktiekapital 800 000 kr., filialer i Alger, Sfax), «Essviks aktiebolag», 1892, tidligere svensk, nu norsk (aktiekapital 500 000 kr., filialer Oran, Tunis, Bizerte, Sousse), Svenska Sydafrikalinjen (1904) med hovedkontor i Göteborg (anløber som regel Fredrikstad).

Afrikanske sprog. Sprogene i Afrika danner et meget broget billede; der er ikke den fasthed i dem som i kulturfolkenes sprog, men baade ordforraad og grammatisk bygning kan hos en stamme undergaa aldeles ufattelige ændringer, hvis den kommer under andre forhold. Man regner med omtr. 600 sprog og sprogarter, og disse kan saa henføres til 3 store sprogstammer. 1. Urafrikansk. Herhen hører bantuneger-sprogene, der er udbredt over hele Sydafrika, og negersprogene mellem ækvator, Sahara og Nilen. De nærmer sig hverandre i visse henseender, men er i andre ganske forskjellige. Bantusprogene (navnet stammer fra deres ord for menneske *aba-ntu* (flt.), i (ent.) *omu-ntu*, folk) er et sprog, der anvender præfikser, de andre gjør dels det, dels bruger de suffikser. 2. Hamitisk. Hertil regnes det uddøde ægyptiske sprog, de libyske sprog (tales af berber, kabyler, tuareger) og de ætiopiske (mushitiske) sprog. Maaske hører hottentot-sprogene (med eiendommelig smæklyd) og buskmændenes lidet undersøgte sprog ogsaa herhen; de har i alle fald berøringspunkter. 3. Semitisk, se Semitiske sprog.

Afrikanske vine kommer fra Algier (adéljavine) og Kap det gode haab (den fortrinlige Constanzia). Geografisk maa vel ogsaa madeiravine regnes med; se ogsaa Vine.

Afrivning, se Vand.

Afrodisia'sme el. afrodisī (græ.), sygelig udviklet kjønsdrift.

Afrodi't. 1. Merskumlignende mineral fra Sverige. 2. Individ, hvis kjønsdele enten mangler eller er saa lidet udviklede, at kjønnet ikke kan bestemmes. Afroditi'sme findes kun, hvor den underste del af legemet helt mangler ved fødselen. Se Hermafroditisme.

Afrodīte (hos romerne Venus), grækernes (og romernes) gudinde for kjærlighed, skjønhed og frugtbarhed, datter af Zeus og Dione, efter et senere sagn steget op af havets skum. Hendes dyrkelse er kommet til grækerne fra Østerland, og flere myter, der er knyttede til hende, har oprindelig dreiet sig om den østerlandske (fønikiske) Astarte. Gift med Hefaistos (Vulcanus), men var ham ikke tro, idet hun elskede Ares (Mars), med hvem hun havde sønnen Eros (Amor); ogsaa med mennesker traadte hun i forbindelse: Adonis (s. d.), Anchises, med hvem hun havde sønnen Æneas. Til hendes følge hører Chariterne (Gratierne), Eros, Himeros (længsel), Peitho (overtalelsen), Pothos (savn), Hymenonios (bryllupsguden). Helliget hende er rosen, myrten, anemonen o. fl., ligeledes spurven, haren, duen (frugtbare dyr). Tilnavne: Urania (den himmelske) og Pandemos (den folkeforenende el. fælles for hele folket); filosoferne skjelnede undertiden mellem A. Ur. og A. Pand. som to gudinder: for den forædlende og den nedværdigende kjærlighed. I trojanerkrigen støttede hun troerne, beskyttede særlig Paris, der havde tildømt hende som den skjønneste gudinde et guldæble, samt Helena og sin søn Æneas, hvem hun reddede ud af det erobrede Troja og førte til Italien; hun betragtedes som stammoder til den Juliske slegt (Cæsar og Augustus) og forherliges af Virgil i «Æneiden» som romernes stammoder. I den ældre græske kunst fremstilles A. i regelen iført klæder, men fra det 4 aarh. f. Kr. i regelen nøgen; en berømt fremstilling var A. fra Knidos, udført i marmor af Praxiteles (kun tarvelige efterligninger bevaret). Bevaret er A. fra Milo (oldtidens Melos), fundet 1820, nu i Louvre (hvad hun har holdt i hænderne er usikkert); fremdeles A. Medici (i Firenze) og den capitolinske A. (i Rom).

Afrodite fra Milo.

Afsavn, erstatning for, betegner i retssproget erstatning for det tab, en eier eller brugsberettiget er tilføiet ved, at han uberettiget har været hindret fra at tilgodegjøre sig eller gjøre brug af en ret over en ting.

Afsind, se Sindssyge.

Afskalling af huden findes dels normalt i form af smaa fine skjæl, dels efter sygdom, f. eks. efter skarlagensfeber, hvor huden kan gaa af i store stykker, eller efter mæslinger.

Afsked antages ikke at kunne negtes nogen embedsmand, som ansøger derom. Dog ansees officerer i almindelighed ikke berettiget til at erholde afsked i krigstid. Mod sin vilje kan en civil embedsmand som regel ikke afskediges uden ved dom, grundlovens § 22 og lov om straffelovens ikrafttræden af 22 mai 1902 § 10. Det samme gjælder militære embedsmænd, som endnu ikke har naaet den for deres grad gjældende aldersgrænse (s. d.). Grundlovens § 22 undtager dog statsministeren og de øvrige statsraadets medlemmer samt de embedsmænd, som er ansat ved dets kontorer (d. e. ekspeditionschefer, bureauchefer m. v.), gesandter og konsuler, civile og geistlige overøvrighedspersoner (d. v. s. stiftamtmænd, amtmænd og biskoper), regimenters og andre militære korpsers chefer, kommandanter i fæstninger og høistbefalende paa krigsskibe, der alle kan afskediges af kongen uden foregaaende dom. Samme regel gjælder høiere

---

Abgangsprüfung f — (e) final examination — (f) examen (m) de sortie.

afgift — (t) Abgabe f, Zins m, Steuer f — (e) (leie) rent; (skat) impost, tax, (kommunal) rate; (told) duty; royalty — (f) redevance f, taxe f, charge f; (skat) droit m, impôt m, contribution f.

afgive — (t) abgeben, abliefern; aussprechen; stellen — (e) (yde) afford, produce, yield; (beretning) return (an account), make (his report), (betænkning) give (an opinion), (bevis) afford (el. be, furnish a proof); supply (hands), draft (men into another brigade); (en kjendelse) find (a verdict); constitute; (de afgivne stemmer) (the votes) cast, poll(ed) — (f) donner; remettre, rendre; (yde) fournir; émettre (une opinion); faire (une déclaration).

afgjort — (t) abgemacht, ausgemacht, entschieden; beliebt — (e) (bestemt) decided, settled; (tversikker) dogmatic; conclusive; (en afgjort sag) (a) ruled (case); incontrovertible; (yndet) fancied, liked, made much of; approved — (f) (un fait) avéré; (une supériorité) incontestable; (un avantage) marqué, positif; (un adversaire) déclaré; (en afgjort sag) (c'est une affaire) fait(e), décidé(e), (c'est) positif, (c'est) convenu, dit; certain, de fait; décidément, positivement; aimé.

afgjærde — (t) abzäunen — (e) fence off — (f) entourer de baies.

afgjøre — (t) abmachen, vollenden, entscheiden, erledigen; (en

militære embedsmænd end de her nævnte og er ved jurylovens § 73 gjort gjældende for rigsadvokaten. Spørsmaalet om pension for saaledes afskedigede embedsmænd afgjøres af næste storting. Indtil denne afgjørelse har fundet sted, nyder de to tredjedele af sin gage. — For bestillingsmænd gjælder noget forskjellige regler, dels er her en opsigelsesfrist udtrykkelig aftalt eller stiltiende forudsat, dels er det ansættelsesmyndigheden forbeholdt at kunne meddele afsked naarsomhelst, og dels maa afsked antages ikke at kunne gives uden ved dom. For underofficerer er fastsat aldersgrænse (s. d.).

Afskrift er et dokument, som ordret og skriftlig gjengiver et andet dokuments indhold. Afskriften (»gjenparten») kan tjene som bevismiddel, saafremt dens rigtighed enten er bekræftet ved paategning af notarius publicus eller anden paalidelig person eller paa anden maade er godtgjort.

Afskrivning (nedskrivning) er en formindskelse i en formuesgjenstands bogførte værdi. Afskrivningens øiemed er at give en rigtig statusoversigt. Den har sin grund dels i den ved brug (slitage) foraarsagede værdiforringelse, dels i ugunstige konjunkturer (værdipapirer, faste eiendomme m. v.).

Afskrækkelsesteorien, se Strafferetsteorier.

Afsnit. 1. I mat. betyder a. (d. e. segment) en del af en kurve, en plan figur eller et legeme afskaaret ved et snit efter en ret linje eller et plan. I første tilfælde bliver det en bue mellem to punkter, i andet begrænses figuren af en bue og en ret linje, i sidste tilfælde af en krum flade og et plan. Se Cirkel og Kugle. 2. I befæstningskunsten verker bag hovedvolden, der muliggjør et forsvar, efterat denne er taget. I feltkrigen inddeles ved forsvaret den valgte stilling i a., der fordeles paa afdelingerne i forreste linje.

Afsondring finder normalt, fysiologisk, sted fra legemets kjertler, enten til brug i organismen, f. eks. fra spytkjertlerne og fordøielsesorganernes kjertler (mavesaftkjertler, bugspytkjertler), leveren (galden), eller til udskilning af ubrugbare stoffe, f. eks. fra nyrerne og svedkjertlerne. En sygelig forøget eller formindsket a. findes ved sygdomme i nævnte kjertler eller ved andre sygdomme, f. eks. ved febrile lidelser, hjertesygdomme, visse forgiftninger. Ved a. betegnes ogsaa saarflod, materie.

Afsoning, udstaaelse af frihedsstraf, a. af bøder, udstaaelse af den fængselsstraf, der efter S. L. § 28 træder istedetfor bøder, som ikke erlægges. Tidligere stod denne subsidiære fængselsstraf i et matematisk forhold til bodens størrelse, nu fastsættes dens længde og art samtidig med boden.

Afsopning (beisning) er den proces, saafrøet underkastes for derved at dræbe sopsporer, særlig af brand *(ustilaginaceæ)*, som maatte findes paa det. A. foregaar ved at oversprøite og blande frøet med svage opløsninger af kemikalier, som blaasten, svovlkalium (cerespulver), eller ved dypning i varmt vand (53—54 °).

Afstamningslæren, se Darwin.

Afstand mellem to punkter er længden af en ret linje, som forbinder punkterne. Paa en kugleflade taler man om to punkters sfæriske afstand, som er den korteste linje, der kan trækkes fra punkt til punkt langs kugleoverfladen. Dens linje er en storcirkelbue.

Afstandsmaalere (distancemaalere), instrumenter, som tjener til at angive længden af sigtelinjen (eller dens projektion) til et sigtepunkt; afstanden kan enten aflæses direkte eller findes indirekte ved hjælp af aflæsningerne paa instrumentet. Ved landmaaling anvendes mest instrumenter, som beror paa bestemmelsen af en side i et triangel, hvis grundlinje (basis) og to hosliggende vinkler er bekjendt. Denne grundlinje kan enten være en inddelt maalestang, som opstilles ved sigtepunktet, eller en stang paa selve instrumentet (basislinjal). Indsigtningen sker ved kikkert. I den nyeste tid er der fra Zeisz's verksted i Jena udgaaet en stereoskopisk afstandsmaaler.

Afstemning, votering, er den handling, ved hvilken en forsamling, som regel efter forudgaaende forhandling eller adgang til forhandling, tilkjendegiver sin virkelige og endelige mening. A. er en viljestilkjendegivelse i beslutnings form angaaende det formaal, der er forsamlingen forelagt, og hvorover den har raadighed. For at erkjendes beslutningsdygtig er det undertiden ved positiv forskrift fastsat, at et bestemt antal medlemmer (forsamlingens qvorum) skal være tilstede ved eller deltage i afstemningen, f. eks. i stortinget og dets afdelinger to tredjedele af medlemmerne (grl. § 73). Kun sjelden udkræves enstemmighed, forat en forsamlings beslutning skal blive gyldig. Som regel er simpelt (absolut) flertal tilstrækkeligt hertil. I stortinget udgjør 62 af de 123 medlemmer absolut flertal. Undertiden kræves dog kvalificeret flertal, d. e. et saadant, hvor stemmernes antal er større end halvdelen; for enkelte stortingsbeslutninger udkræves saaledes to tredjedele af stemmerne (grl. § 76). Eller flertallet kan være relativt, hvor en mening opnaar flere stemmer end nogen af de øvrige i afstemningen repræsenterede. Hvor to meninger opnaar lige mange stemmer, vil formandens stemme ofte være afgjørende for afstemningens resultat; at saa skal være tilfældet, maa dog udtrykkelig være forud fastsat. Afstemningens ydre form kan være meget forskjellig. Den kan foregaa ved tilraab (akklamation), haandsoprækning, ved at deltagerne bliver siddende eller reiser sig, ved at forsamlingen deler sig (f. eks. ofte i det engelske parlament, hvor denne a. benævnes division, eller i den tyske rigsdag, hvor den kaldes Hammelsprung), ved afgivelse af stemmesedler eller af sorte eller hvide kugler (ballotering), ved navneopraab eller mekaniske afstemningsapparater. Denne sidste fremgangsmaade trænger stedse mere og mere ind i parlamentariske forsamlinger og finder navnlig anvendelse ved hemmelig a., eller hvor det er af betydning meget hurtig at erfare a.s resultat. De mekaniske eller automatiske afstemningsapparater er nemlig gjerne saaledes konstruerede, at man straks kan aflæse a.s udfald paa en dertil indrettet tavle. Den offentlige a., hvor enhver deltagers standpunkt let kan kontrolleres, er imidlertid i de fleste forhold det mest anvendte system, idet ansvarsfølelsen der langt kraftigere vil gjøre sig gjældende som medbestemmende moment. Kun undtagelsesvis er det, f. eks. ved rigsretten, bestemt, at afstemningen skal være hemmelig. Af stor betydning ved afstemningen er det, at det eller de spørsmaal, der forelægges forsamlingen til afgjørelse, fremstilles til besvarelse paa den rette maade

---

trætte) (einen Streit) beilegen, schlichten — ⓔ (fuldende) dispatch, finish; (bestemme) decide (on), settle; (bringe i rigtighed) adjust, settle; (betale) discharge (el. liquidate), pay (el. settle) — ⓕ (bringe til ende) terminer, finir; (klare, ordne) régler; trancher (une question, osv.); (bestemme) décider, déterminer; (betale) acquitter.

afgjørelse — ⓣ Beendigung f, Entscheidigung f, Erledigung f — ⓔ dispatch; decision, settlement, adjustment; discharge, liquidation; (retslig) trial — ⓕ termination f, fin f; règlement m; décision f; acquittement m.

afgjørende — ⓣ (tone) absprechend, (slag) entscheidend — ⓔ (tone) decided, peremptory, dogmatical; (slag, svar) decisive, conclusive, final; (vigtighed) vital; (stemme) casting; (øieblik) critical; (prøve) crucial; (for) conclusive (of) — ⓕ décisif, tranchant; (kritisk) critique.

afglans — ⓣ Abglanz m — ⓔ reflection; resplendence, lustre; (bibelsk) brightness — ⓕ reflet m.

afgrund — ⓣ Abgrund m, Schlund m — ⓔ abyss, gulf, precipice; depth; sink — ⓕ (brat) précipice m, (bundløs) abîme m; (gab, svelg) gouffre m.

afgrænse — ⓣ abgrenzen — ⓔ bound, limit, mark the bounds (limits) of; (fig. ogs.) define — ⓕ délimiter.

afgrøde — ⓣ Frucht f, Saat f; Ertrag m — ⓔ crop, growth — ⓕ

og i den rette orden. Dette er en af en forsamlingsleders vigtigste opgaver.

Afstrøg, en skumdannelse under afdrivningsprocessen, navnlig i begyndelsen. Afstrøget indeholder svovlbly og metaloksyder, men sammensætningen forandres under processens gang. Paa et vist tidspunkt indeholdes der særlig antimon, som opsamles og benyttes til tilvirkning af «haardt bly».

Afstøbning, en gjengivelse af plastiske arbeider ved hjælp af et stof, der ved anvendelsen er flydende og derefter størkner ved afkjøling eller paa grund af kemiske reaktioner. Afstøbningens øiemed er enten en mangfoldiggjørelse af originalen eller tilveiebringelse af en enkelt kopi i et varigere materiale end originalens. Billedhuggerarbeide modelleres i regelen først i ler, derefter dannes en gipsform udenom leret. Formen aftages i stykker og samles atter, saa at der i den kan tages en gipsafstøbning, der atter tjener som model for verkets udførelse i marmor. Bronceafstøbninger ønskes i regelen hule, og formen bestaar af en ydre skal og en indre kjerne, begge af ler, som brændes inden formens benyttelse. Kjernen holdes paa plads i formens indre ved et system af jernstænger, armaturen.

Afsvovling af jern foretages delvis ved røstning og fortsættes ved jernets omdannelse til staal under færskningen. Afsvovling af kautschuk er d. s. s. devulkanisering.

Afsætning, tvungen sikkerhedsstillelse til bedste for en fordringshaver for at sikre ham dækning, ifald han faar endelig dom i sin favør. A. har væsentlig betydning ved appel af domme, kjendelser eller forlig, der lyder paa betaling af penge. Forrykkelse af afsat gods straffes efter S. L. § 343.

Afsættelse, se A f s k e d.

Aftakle, borttagning af et skibs seil og løbende takkelage. Ved aftakling i videre forstand borttages ogsaa rær, stænger, vanter og stag.

Aftale. Efter norsk ret er som regel den blotte mundtlige aftale nok til at begrunde rettigheder og forpligtelser. Kun undtagelsesvis er der foreskrevet bestemte former for retshandler (f. eks. ved testamenter). I visse tilfælde er iagttagelsen af bestemte former nødvendig for at skaffe aftalen retsbeskyttelse overfor tredjemand (f. eks. tinglysning) eller for at bevirke anvendelsen af visse bestemte regler (f. eks. veksler, checks). I andre tilfælde medfører undladelse af visse former, at aftalen faar et af loven bestemt indhold (f. eks. i husmandsforhold). En aftale er ikke gyldig, naar den strider mod lov eller ærbarhed, f. eks. aftaler om at forøve strafbare eller usedelige handlinger eller aftaler, som indeholder disposition over uafhændelige retsgoder (liv, legeme, helbred, frihed eller ære). Herunder gaar ogsaa aftaler, hvorved en person helt fraskriver sig adgangen til at raade over sine egne anliggender eller faktisk afskjærer sig adgangen til alt erhverv eller indgaar personlige tjenesteaftaler paa livstid.

Aftenbakke, ældre betegnelse for flaggermus, ligeledes for natravn.

Aftenbladet, norsk politisk dagblad, som udkom i Kra. fra nytaar 1855 som fortsættelse af det i 1849 grundlagte politiske vittighedsblad «Krydseren», hvis redaktør, Ditmar Mejdell, det arvede. Som medarbeidere virkede efterhaanden bl. a. Ole Richter, Bjørnstjerne Bjørnson under statholderstriden 1859—60, Fr. Bætzmann (1867—71) og J. B. Halvorsen (1868—79). Mejdell efterfulgtes 1879 af Jørgen Fr. Sandberg, ved hvis død 5 juli 1881 bladet besluttedes nedlagt ved aarets udgang. Det tilhørte det liberale intelligensparti. Dets litteratur- og kunstkritiske artikler nød megen anseelse.

Aftenposten, norsk politisk dagblad, hvis første nummer udkom 14 mai 1860. Det blev grundlagt af bogtrykker Chr. Schibsted; dets første, unavngivne redaktør var daværende student Elling Kristoffersen. Oprindelig var «Aftenposten» kun en nyheds- og avertissementsavis, først fra 1880-aarenes begyndelse blev det efterhaanden et politisk organ med konservativt præg. Som partiblad arbeidede det sig frem til en stedse mere fremskudt og indflydelsesrig stilling og er blevet den norske presses økonomisk bedst funderede foretagende. Siden 18 decbr. 1885 har det udgaaet 2 gange daglig undtagen søndag og mandag. Bladets administration har fra slutningen af 1870-aarene været ledet af grundlæggerens søn, redaktør Amandus Schibsted.

Aftenrøde kaldes den røde farvetone, som solskiven, himmelen og skyerne langs horisonten undertiden antager ved (og efter) solnedgang. Solstraalerne har, naar solen staar lavt, en lang vei at gaa gjennem atmosfæren. De blaa straaler kastes tilbage, og de røde og gule straaler faar overhaand i det lys, som kommer til iagttagerens øie. Skyerne belyses af dette røde lys.

Aftensang, eftermiddagsgudstjenesten i den katolske kirke. I vor kirke bevaredes a. for kjøbstædernes vedkommende i nogen tid efter reformationen. Nu er a. i Norge og Danmark betegnelse for gudstjenesten søndag eftermiddag.

Aftenskoler. Med det formaal at meddele de for haandverk og smaa-industri nødvendigste kundskaber og færdigheder er i en række byer oprettet t e k n i s k e a. (1906: 23, hvoraf 2 i Kristiania). Skolerne er som regel 3-aarige med 2 timers undervisning 5 dage i ugen i 6 à 8 maaneder aarlig. Til optagelse kræves bl. a. 14 aars alder og folkeskoledannelse. Skolepengene er som oftest fra 2 til 8 kr. aarlig. Udgifterne bæres af kommunerne med statsbidrag.

Aftenstjernen (Hesperus) kaldes planeten Venus, naar den under sit løb om solen kommer øst for denne og altsaa skinner paa vesthimlen efter solnedgang.

Aftens varsel, varsel givet dagen før afholdelsen af den forretning, varslet gjælder.

Aftensværmere *(sphingidæ),* en familie af sommerfugle, hvis følehorn er spoledannede, vingerne oftest smale og kroppen svær. Flere af dem er store former som f. eks. l i g u s t e r s v æ r m e r e n (s. d.) og d ø d n i n g e h o v e d e t (s. d.). Familien tæller 13 arter i Norge, deriblandt «a f t e n - p a a f u g l e ø i e t» *(smerinthus ocellata),* der som sommerfugl slet ikke tager næring til sig. Tidligere regnedes ogsaa blandt aftensværmerne to andre familier, nemlig *zygænidæ* (4 norske arter), der flyver flokkevis om dagen paa

Aftensværmer.

---

récolte f, produit m, fruits m pl.

afgrøfte — (t) abgraben, durch einen Graben absperren — (e) ditch, trench — (f) fossoyer.

afgud — (t) Abgott m, Gott m, Götze m — (e) false god, (ogs. fig.) idol — (f) faux dieu m, idole f. **afgudsbillede** — (t) Götzenbild n — (e) idol — (f) idole f. **afgudsdyrkelse** — (t) Götzendienst m — (e) idolatry, idol worship — (f) culte (m) des idoles; idolâtrie f. **afgudsdyrker** — (t) Götzendiener m — (e) idolater (idolatress), worshipper of idols — (f) idolâtre m.

afhaare — (t) abhaaren, enthaaren — (e) strip of the hair, depilate, unhair — (f) épiler.

afhage — (t) abhaken — (e) unhook — (f) décrocher, dégrafer.

afhandle — (t) abhandeln, besprechen — (e) argue, discuss, moot, treat of, debate — (f) discuter, traiter.

afhandling — (t) Abhandlung f; Verhandlung f — (e) arguing, discussion; (skrift, bog) dissertation, treatise, essay, paper; (for en grad) act, (written) thesis — (f) (drøftelse) discussion f, (skriftlig) traité m; dissertation f; (doktorafh.) thèse f.

afhaspe — (t) abhaspeln — (e) reel off, (ogs. fig.) reel out — (f) dévider.

afhente — (t) abholen — (e) fetch (away); take up — (f) aller (venir) chercher (prendre). **lade afhente** — abholen lassen — (e)

solaabne steder, og de hvepselignende «glassværmere» *(sesiidæ)*, som tæller 12 norske arter og ligeledes oftest flyver om dagen.

Aftonbladet, svensk politisk dagblad, grundlagt af Lars Johann Hierta som organ for frisind i politik og livssyn. Det første nummer udkom 6 decbr. 1830. A. fik stor betydning for udviklingen af Sveriges dagspresse. Det betegnede her et gjennembrud og samlede efterhaanden oppositionen om sig, navnlig ved sine angreb paa Karl Johans egenmægtige styre. Herfor blev det forfulgt og i aarene 1835—38 inddraget 14 gange, men derved blot saameget mere populært. Efterhaanden blev det et af Sveriges største og mest indflydelsesrige blade. Hierta forestod dets ledelse indtil 1851. Fra det følgende aar gik bladet over til et konsortium, der 1869 overdrog det til et aktieselskab. Blandt dets chefredaktører har de mest fremtrædende været August Sohlman fra 7 okt. 1857 indtil sin død 5 juli 1874, S. A. Hedin fra 1 sept. 1874 til 24 mai 1876 og siden 4 decbr. 1890 Harald Sohlman, Aug. S.'s søn. A. virkede 1864 energisk for skandinavismens sag. Dets liberalisme er i aarenes løb blevet betydelig afdæmpet; i 1905 bekjæmpede bladet med stor bitterhed Norges udtræden af unionen. A.'s aktieselskab har siden decbr. 1896 udgivet en efterhaanden meget sterkt udbredt godtkjøbsudgave, «Dagen», med samme hovedredaktør, men forøvrigt egen redaktion.

Aftryk, en ved presning frembragt gjengivelse af en tekst eller billedlig fremstilling. Originalen (typesats, cliche, raderet plade etc.) indgnides med sværte og presses derefter mod papiret. Fingeraftryk i voks eller paa papir anvendes til identifikation af forbrydere.

Aftrækker, en del af laasmekanismen ved haandskydevaaben og maskinskyts. Ved a. bevirkes affyringen af skytset. A f t r æ k k e r s n o r, en snor, der hages i aftrækkeren el. i et fængrør, naar affyringen af skytset af sikkerhedshensyn maa foretages i nogen afstand fra kanonen.

Aftægt, den danske benævnelse for f ø d e r a a d.

Afvigelse. 1. (Mek.) Naar et legeme falder til jorden fra en høide, vil det ikke træffe jorden i et punkt, som ligger ret under udgangspunktet, men lidt i øst derfor. Grunden dertil er jordens akseomdreining. Før legemet begyndte at falde, havde det nemlig en større hastighed fra vest mod øst end jordoverfladen ret under legemet, fordi det befandt sig længere fra jordens omdreiningsakse. Under faldet beholder det denne større hastighed og vil saaledes faa en afvigelse til øst. Denne er størst ved ækvator og aftager med voksende bredde. Ved polerne er den nul. Afvigelsen er paavist ved forsøg og maalt; den giver et bevis for jordens akseomdreining. 2. Optik: sfærisk og kromatisk afvigelse el. a b e r r a t i o n. Lysstraaler, som gaar gjennem en linse, afbøies desto sterkere, jo længere fra midten de træffer linsen. Forskjellen mellem brændvidderne for straaler, som træffer linsen ved randen og ved midten, kaldes s f æ r i s k a. Den kan formindskes ved at afblende randstraalerne. K r o m a t i s k a. er forskjellen mellem brændvidderne for rødt og violet lys. Den gjør linsebilledet farvet i kanterne og ophæves i den akkromatiske linse ved at kombinere to linser af glas med forskjellig lysspredningsl(dispersions-)evne.

Afvikling, se L i k v i d a t i o n.

Afvirkning, hugst. Ved skogens planmæssige hugst skilles mellem f o r a f v i r k n i n g og h o v e d a f v i r k n i n g. Forafvirkningen føres i den opvoksende skog. Den har dels til hensigt at skaffe et forhaandsudbytte af skogen uden at formindske det endelige hugstudbytte, dels at øge tilveksten og sørge for, at produktionen til stadighed kun omfatter sunde, velformede trær. Der skilles mellem rydnings-, tyndings-, lysnings-, rensknings- og forberedelseshugst. Se H u g s t. — Hovedafvirkningen omfatter alene den hugstmodne, udvoksede skog. Dens øiemed er som regel tillige at fremkalde skogens selvforyngelse. Efter forholdene udføres den snart som gruppe- eller blædningshugst, snart som frøtræstillings- eller teigesnauhugst.

Afvisning af en retssag finder sted, naar domstolen ikke afgjør sagens realitet, men viser den fra sig, f. eks. fordi den ikke ligger indenfor domstolens saglige eller stedlige virkekreds, eller formalia forøvrigt ikke er i orden. Som regel tilkjendes den indstævnte sagsomkostninger, der her kaldes k o s t og t æ r i n g.

Afvænning, overgangen i det spæde barns ernæring fra die el. flaske til anden kost. A. fra brystet skal om muligt foregaa langsomt, med stor forsigtighed og under normale forhold ikke før i 9—10de maaned; a. fra flaske sker paa samme tidspunkt, men foregaar helst hurtig.

Afzēlius, A d a m (1750—1837), svensk botaniker, blev 1777 docent i orientalsk litteratur, 1785 lærer i botanik ved universitetet i Upsala, reiste 1792 som naturforsker til den eng. koloni Sierra Leone i Afrika, hvor hans samlinger blev ødelagt af franskmændene. Levede efter tilbagekomsten atter som universitetslærer i Upsala. Han udgav flere arbeider over Guineas flora og har ogsaa (1823) udgivet Linnés selvbiografi.

Afzēlius, A r v i d A u g u s t (1785—1871), sv. prest, digter og videnskabsmand, medlem af «Götiska förbundet». A. oversatte den ældre Edda og udgav sammen med dansken Rask begge Eddaer. Samtidig syslede han med folkeviserne og udgav (sammen med E. G. Geijer) «Svenska folkvisor från forntiden», et fortjenstfuldt skjønt ikke altid helt paalideligt verk. Paa grænsen mellem historie og digtning staar hans «Svenska folkets sagohäfder» til Karl XII's død (11 bind). Af hans digte maa nævnes «Neckens polska», skrevet til en folkemelodi.

Ag., forkortelse, 1. i bot. for A g a r d h; 2. i zool. for A g a s s i z; 3. i kem. for a r g e n t u m, sølv.

Aga, norsk bondeæt, knyttet til slegtens gamle fædrenegaard A. i Ullensvang, Hardanger, og af hvis medlemmer flere i løbet af det 19 aarh. paa en fremtrædende maade har deltaget i det offentlige liv, navnlig som stortingsmænd for sit amt. Blandt disse er at merke: J o h a n n e s P e d e r s e n A. (1767—1838), der sad paa tinget 1818 og 1824, sønnen L a r s J o h a n n e s e n A. (1800—89), der var stortingsmand 1842 og 1845 og tilhørte O. G. Uelands vestlandske bondeopposition, men særlig J o h a n n e s J o h a n n e s e n A. (1814—98), der var medlem af stortinget 1857—73, hvor han sluttede sig til Johan Sverdrups parti, og hvor hans indflydelse navnlig fik udtryk ved, at han stedse indvalgtes i stortingets vigtigste komiteer. Han var en høit anseet gaardbruger. Resultatet af udstrakte genealogiske studier

---

send for — (f) envoyer chercher (prendre).

afhjælpe — (t) abhelfen — (e) (et onde) remedy, set right (a defect), redress (a grievance, wrong); (fjerne, hæve) remove; (en mangel) meet, relieve, supply, (savn) administer to — (f) remédier à, porter remède à; subvenir à (des besoins); redresser (un grief).

afholde — (t) abhalten, halten; (sich) enthalten — (e) (hindre) keep; (møde osv.) hold; (sig fra) abstain from, forbear — (f) (møde) tenir; (eksamen) procéder à; donner (un bal); célébrer, faire (une fête), (fra noget) détourner, empêcher; (sig fra) s'abstenir, se priver (de), se défendre; (dy sig for) s'empêcher, se défendre, se garder de.

afholden(de) — (t) enthaltsam, mässig, keusch — (e) abstemious, abstinent; (i kjønsnydelse) continent — (f) tempérant; (total) abstinent.

afholdenhed — (t) Enthaltsamkeit f, Mässigkeit f, Keuschheit f — (e) abstemiousness, abstention, abstinence, continence — (f) tempérance f; (total) abstinence f.

afholdsforening — (t) Mässigkeitsverein m — teetotal society — (f) société (f) de tempérance (d'abstinence). **afholdsmand** — (t) Mitglied (n) eines Mässigkeitsvereins — (e) a teetotaller, total abstainer — (f) tempérant m: abstinent (m) total.

afholdt — (t) beliebt — (e) a favourite, liked, popular, loved — (f) aimé.

nedlagde han i «Slægttavler, væsentlig vedkommende Ullensvang» (Ullensvang 1878).

A'ga (a g h a) (tyrk.), «herre», anfører, opsynsmand, hæderstitel for forskjellige tyrkiske embedsmænd.

A'gades (Sinchamane), vigtig handelsplads i Oasen Aïr i det sydlige Sahara. 8 000 indb. (Suareg) karavan-station.

Agadīr. 1. Europæernes Santa Cruz (de Berberia), by i Marokko, en af vestkystens faa brugbare havne, kanske dens bedste red, men overfløiet af det nordligere Mogador. 2. Oase i Marokko, Wed Draa, nær sydgrænsen. 3. d. s. s. A r g u i n, ø og rig fiskebanke i fr. Senegambien, s. f. Kap Blanco.

Agalmatoli't (billedsten, pagodit) er en blød stenart, der væsentlig bestaar af et vandholdigt lerjord-kali silikat. I Kina, hvor mineralet især forekommer, bruges det til gudebilleder, vaser o. l.

Agamé, landsk. i Tigré (Abessinien), hovedstad Adi-Grat.

Agamēdes (græ. mytol.) byggede ifølge sagnet Apollotemplet i Theben sammen med sin broder Trophonios; efter templets fuldendelse bad brødrene guden om en løn; han lovede dem lønnen paa den syvende dag; da døde de.

Agame'mnon herskede ifølge de græske sagn i Mykene; han var søn af Atreus og broder af Menelaos, Spartas konge. De to brødre egtede søstrene (Tyndareos' døtre) Klytaimnestra (A.) og Helena (Men.). Da Helena blev bortført af den troiske kongesøn Paris, drog græske høvdinger under A.s anførsel mod Troja for at hente hende tilbage. (Om A.s strid med Achilleus, s. d.) Efter 10 aars kamp erobredes Troja af A. Under hans fravær havde hans fætter Aigisthos, hvem han havde betroet ledelsen af landet, forført hans hustru Klytaimnestra (s. d.); da A. kom hjem, dræbte de ham.

Agamīdæ, en øglefamilie af de tyktungedes gruppe *(crassilinguia)*, analog med leguanerne (s. d.), men forskjellig fra dem ved, at tænderne er akrodonte, d. v. s. fæstet til kjæveranden, medens de hos de egte leguaner er pleurodonte, d. v. s. fæstet til de indvendige kjævesider. A. findes kun paa den østlige halvkugle, særlig i Indien og Australlandet, medens de egte leguaner kun findes i Amerika. Ligesom blandt disse skjelner man hos a. mellem klodsede j o r d - a. og slanke, hurtige t r æ - a. Blandt de sidste er den ostindiske drage (s. d.) mest bekjendt.

Agamoge'nesis (græ.), kjønsløs forplantning ved deling el. knopskydning.

Agaña *[aga'ña]*, by paa vestkysten af den de Forenede stater tilhørende ø Guam i Marianerne. 6 000 indb. Her residerede i det spanske herredømmes tid øernes statholder. A. har øgruppens bedste havn, rigtignok kun for smaa skibe.

Agani'ppe, en kilde paa bjerget Helikon i Bøotien, helliget Muserne; en drik af den, troede man, begeistrede digterne.

Agapa'nthus, kapsk plante af liljefamilien, alm. dyrket som stueprydplante. Den har lange, smale blade og alenlangt blomsterskaft med smukke blaa blomster.

Agāpe (græ., d. e. kjærlighed), kjærlighedsmaaltid, som den første menighed holdt om aftenen. Maden blev medbragt af de enkelte familier, og maaltidet sluttede med, at man nød den hellige nadver. Misbrug af a. omtales 1 Kor. 11,17 ff.; 2 Pet. 2,13; Juda V. 12.

Agapētus. 1. A. I, pave 535—36, ivrig modstander af arianismen. 2. A. II, pave 946—55, var i sin styrelse af kirken afhængig af den romerske fyrste Alberic, hvem han skyldte sin stilling, men forøvrigt opfyldt af iver for en reform i sedelig retning af kirke og klostre.

Agar, J a c o b d' (1642—1715), fransk-dansk portrætmaler. Som protestant maatte han udvandre fra Frankrig og nedsatte sig 1682 i Kjøbenhavn, hvor han udnævntes til «gentilhomme de la cour et premier peintre du roi». Det skyldes for en stor del ham, at fransk smag fortrængte den ældre, fra Holland paavirkede danske malerkunst. (2 portræter i Kunstmuseet, Kbh.).

Agar-agar, forskjellige rødalger fra de syd- og østkinesiske have, koges med vand til en gelé, der benyttes i husholdningen og (i Europa) til appretur, hektografmasse etc. Af Rob. Koch er a. indført som næringssubstrat for bakteriekulturer; hertil bruges især J a p a n-a. (vegetabilsk fiskelim, japansk husblas), der kommer i handelen i indtil 50 cm. lange stykker af tykkelse og udseende som «sjælen» i en pennepose. Foruden denne «tilberedte» a. bruges ogsaa C e y l o n - a. (Ceylon-mos, *fucus amylaceus*) af *gracilaria lichenoides* og M a c a s s a r- eller J a v a - a. af *euchema spinosum,* begge bestaaende af de blege tørrede alger.

Agardh, C a r l A d o l f, sv. naturforsker, matematiker og geistlig, f. 23 jan. 1785, blev i 1807 docent i matematik og i 1812 professor i botanik og økonomi ved universitetet i Lund. Senere gik han over i geistlig virksomhed og blev i 1834 biskop i Karlstad, hvor han døde 28 jan. 1859. Han leverede en meget omfattende litterær produktion; hovedverkerne falder inden botaniken, hvor flere af hans arbeider over algerne har havt en grundlæggende betydning. Ogsaa udenfor denne plantegruppe har han forfattet botaniske arbeider af betydeligt værd. Desuden har han leveret fremragende arbeider af statsøkonomisk, matematisk og teologisk indhold. — J a k o b G e o r g A., foregaaendes søn, gjorde ligesom faderen algeologien til specialstudium. Han blev født 8 decbr. 1813, udnævntes 1834 til docent og 1847 til professor i botanik ved Lunds universitet. 1879 tog han afsked og døde 16 jan. 1901. Hans hovedverk er: «Species, genera et ordines algarum», som udgjør en systematisk ordnet fremstilling af algernes store plantegruppe. Foruden over alger har han ogsaa skrevet andre botaniske arbeider. Hans herbarium, hvis algeologiske afdeling sandsynligvis er den betydeligste samling i sit slags, foræredes i 1895 til Lunds universitet, hvor det nu forefindes.

Agarisīn, agaricussyre, fremstilles af en paa lærketrær snyltende sopart *(polyporus officinalis)*. Anvendes som lægemiddel til at stanse sygelig svedning, særlig hos tæringspatienter.

Aga'ricus, se S o p

Agāsias, græsk billedhugger, født i Efesus, levede vistnok i det første aarh. før Kr. fødsel. Han skal have udført den borghesiske fægter. Se billedet sp. 129.

Agass., naturvidenskabelig forkortelse for L. A g a s s i z.

Agassiz *[agasī]*. 1. A l e x a n d e r A. (1835—), amer. zoolog, søn af Louis A. (s. d.), f. i Neuchâtel, fulgte som barn sin fader til Amerika, hvor han nu beklæder faderens post som professor ved New-Cambridge's

---

afhugge — (t) abhauen, abschlagen — (e) chop (el. cut, strike) off: sever — (f) couper, trancher.

afhænde — (t) verkaufen, veräussern — (e) alienate, dispose of, make away with — (f) aliéner.

afhænge — (t) abhangen, beruhen (auf) — (e) depend (on), be dependent (on) — (f) dépendre (de).

afhængig — (t) abhängig — (e) dependent; (af en mulighed) contingent (on) — (f) dépendant.

afhængighed — (t) Abhängigkeit f — (e) dependence (on) — (f) dépendance f.

afhøre — (t) abhören — (e) hear, examine — (f) entendre.

afhørelse — (t) Abhörung f, Verhör n — (e) hearing — (f) audition f.

afhøste — (t) abernten — (e) harvest, reap, gather off — (f) moissonner, récolter.

afhøvle — (t) abhobeln — (e) plane off; (fig.) polish, take to task, read a lecture — (f) raboter, enlever avec le rabot; (fig.) dégrossir, polir.

afhøvling — (t) Abhobelung f — (e) planing osv.; polishing — (f) rabotage m; (fig.) polissage m.

afield (e) i, paa, ud paa marken. **lead afield** (e) føre vild.

afin que (de) (f) for at.

afire (e) i brand.

afjaske — (t) hudeln, pfuschen — (e) slur over, huddle up, scamp (work) — (f) friper, abîmer. **afjasket** (om klæder) — (t) besudelt,

Agasias: Den borghesiske fægter.

«Museum of comparative zoology», og hvor han har grundlagt en bekjendt zoologisk station i Newport paa Rhode-Island. Har især indlagt sig fortjeneste ved sine studier over de amerikanske haves dyreliv. 2. Louis A. (egentl. Ludwig Johann Rudolf A.), berømt naturforsker, særlig paa geologiens og palæontologiens felter. Født 28/5 1807 i Schweiz, d. 14/12 1873 i New-Cambridge i Nordamerika, hvortil han udvandrede 1846. Medens han virkede i Europa som professor i Neuchâtel, udgav han betydelige verker over fossile pighuder og fiske; men det er dog fremfor alt hans istidsteori (s. d.), der har skabt ham varig berømmelse, selv om hans teori har undergaaet mange forandringer. I Amerika grundede han det store museum i New-Cambridge for sammenlignende zoologi og foretog, foruden en reise til Brasilien, en større dybhavsundersøgelse. Da darwinismen i A.s sidste levetid rykkede seierrig frem, var han dens mest anseede bekjæmper.

Agāt (kommer af elven Achates paa Sicilien, hvor a. først blev fundet), en halvædelsten, der er opbygget af en stor mængde tynde skikter af kiselsyremineraler. Disse skikter kan have en meget forskjellig farve og beskaffenhed, hvorefter der i stenarten fremkommer forskjelligartede tegninger, dels som baand, striber, skyer, stjerner, ringe o. s. v. Kemisk bestaar a. af næsten ren kiselsyre, der kun i ringe mængde er forurenset f. eks. af jernoksyd. Den forekommer paa gange især i porfyr og gneis, dog mest i de i disse bergarter forekommende blæreagtige hulrum, de saakaldte druser. Ved slibning antager a. en smuk og varig politur og benyttes derfor til forskjellige mindre nipsgjenstande og smykker. De mest bekjendte a.-sliberier haves i Idar, Oberstein fyrstendømmet Birkenfeld) og Firenze. Raamaterialet faaes fra Sydamerika, Ostindien, Sibirien, Böhmen, Sachsen samt Sicilien, hvor a. først skal være fundet. I de senere aar faaes den største mængde af mineralet fra Brasilien og Madagaskar.

Agatglas er en efterligning af mineralet agat i farvet glas.

Agātha (græ. *agathê,* lat. *bona,* god), den hellige, siciliansk helgen, ifølge legenden en adelig jomfru, der under Decius' forfølgelser afviste statholder Quintianus' tilnærmelser, hvorfor denne lod hendes bryster afrive med gloende tænger. Om natten lægede St. Peter og en engel hendes saar, hvorfor hun blev dømt til døden, men døde i fængslet i Catania 5 feb. 251. Hun æres især paa Sicilien og Malta som øernes beskytterinde.

Agathīn, en salicylforbindelse, som af og til anvendes mod reumatisme.

Agathŏkles, hersker i Syrakus (361—289 f. Kr.), f. i Thermæ paa Sicilien; oprindelig pottemager, derefter soldat og 317 feltherre for Syrakus; ved et statskup gjorde han sig til enehersker (tyran), herskede godt, skabte en sterk hær og førte mange krige, navnlig med karthagerne. Blev forgiftet af en sønnesøn og besteg baalet for at faa dø hurtigere.

Agathologī (græ.), læren om det høieste gode.

Agăthon, græ. digter, optraadte 416, d. ca. 400 f. Kr., paavirket af sofisterne, ven af Euripides, Sokrates og Platon, som omtaler ham i «Symposion» og «Protagoras». Skrev kunstlede tragedier med blide, følsomme lyriske partier.

Agatsch, tyrk. mil (pers. farsang) à 3 barry = 5001 m. el. omtr. 2/3 geogr. mil.

Agau, folkestamme i Abessinien, sandsynligvis Abessiniens urbefolkning. Renest i landskaberne Agaumeder (s. f. Tana) og Agau. Agaufolket udgjør de brede lag af folket, som ikke har været paavirket af semitisk indflydelse, men har bevaret sit berber- og negerpræg og sit hamitiske sprog.

Agāve, slegt af narcisfamilien, omfattende over 100 arter, alle amerikanske. De indtil 3 m. lange, tykke og stive, i kanten tornede blade danner en stor, tæt roset, fra hvis midte den mægtige blomsterstand skyder i veiret. Mest bekjendt er de to arter: *a. americana* og *a. mexicana,* der har stor anvendelse blandt befolkningen i det tropiske Amerika. Af saften tilberedes mexikanernes nationaldrik «pulque», som ved destillation leverer et sterkt berusende brændevin «meskal» el. «mexikal». Man regner, at en kraftig plante giver 4—5 liter saft daglig. Rødderne af *a. americana* bruges som lægemiddel ogsaa i Europa *(radix agaves).* Bladenes basttrevler leverer agavetraad eller pitahamp, som bruges til forfærdigelse af taugverk og matter etc. Bladene bruges af de indfødte til tagdække, tornene til pilespidser og søm. I folkemunde gaar *a. americana* ofte under navnet «den hundredaarige agave»; grunden hertil er, at medens den i sin hjemstavn blomstrer, naar den er 4—5 aar gammel, bliver den i de europæiske veksthuse ofte 40—60 aar, før den frembringer sin kolossale blomsterstand med det 8—12 m. høie, oventil kandelaberformig grenede skaft, som er indtil 0.3 m. tykt ved grunden og bærer indtil 4 000 gule, vellugtende blomster. Efter blomstringen dør hele skuddet, og en sideknop fortsætter individets liv. *A. americana* er siden midten af det 16 aarh. almindelig dyrket som prydplante i Europa, især i egnene om Middelhavet, hvor den ogsaa paa mange steder er forvildet.

Agde *[agd],* by i Frankrig, Languedoc, depart. Hérault, ved elven Hérault, 5 km. ovenf. mundingen, og Sydkanalen (C. du Midi), midt imellem Montpellier og Narbonne, 8 000 indb. Ved store omkostninger er A. holdt aaben som havn paa denne grunde kyst, hvor ogsaa den voldsomme brænding gjør skibsfarten farlig. Byer som Narbonne og Montpellier, der før laa ved havet, er nu tilsandede og ligger langt oppe i landet. Kun her og der er denne lave kyst og dens sanddyner afbrudt af klipper (oprindelig øer) som f. eks. Kap Agde. A. er oprindelig en græsk koloni, det gamle Agatha Narbonensis.

Agdenes befæstninger er fællesnavnet for de paa begge sider af Trondhjemsfjorden i dennes ytre del anlagte kystbefæstninger: Brettingnes, Hysnes og Hambaaranes.

Agdenes, herred i Søndre Trondhjems amt, 168 $km.^2$ med 1 413 indb., d. e. 8.9 pr. $km.^2$ Herredet, der

beschmutzt — ⓔ soiled, dirty — ⓕ fripé, abîmé.

afkald — ⓣ Verzichtleistung f — ⓔ deed of release, quit-claim, renunciation, resignation, relinquishment — ⓕ renonciation f, renoncement m (à); désistement m (de). **give afkald** — ⓣ Verzicht leisten (auf), verzichten (auf) — ⓔ relinquish his claim (to); (negte sig) forego — ⓕ renoncer (à); se désister (de).

afkappe — ⓣ abkappen, kappen, abstutzen — ⓔ cut (lop) off — ⓕ couper.

afkaste — ⓣ abwerfen — ⓔ fling, throw off; (bro) break down; (rytter, kjørende) unseat, unhorse, spill; (yde) yield — ⓕ se débarrasser de; (rytter) démonter; (aag) secouer; (yde) fournir.

afkastning — ⓣ Abwerfung f — ⓔ throwing off osv.; profits, yield — ⓕ décharge f, déchargement m, débarras m; produit m.

afkjøle — ⓣ abkühlen, kühlen — ⓔ cool (down), refrigerate — ⓕ refroidir; (svale) rafraîchir.

afkjøling — ⓣ Abkühlung f — ⓔ cooling (down), refrigeration, chilling — ⓕ refroidissement m; rafraîchissement m.

afklare — ⓣ abklären, abläutern — ⓔ clear, defecate, clarify — ⓕ clarifier, déféquer.

afklaring — ⓣ Abklärung f — ⓔ clearing, defecation, clarification — ⓕ clarification f, défécation f.

svarer til Agdenes sogn under Ørlandets prestegjeld, ligger ved Trondhjemsfjordens sydside og langs Trondhjemsledens østside. Ved herredets nordligste punkt, Agdenes fyr, regnes almindeligvis Trondhjemsfjorden at begynde.

Ágder (d. e. kyststrækningerne) var i ældre tid navnet paa kystlandet fra Siras munding til Rygjarbit. Indbyggerne kaldtes egder, og efter dem benævntes hele landskabet mellem Ryggjafylke og Grenland nordover til Hardangerfjeldene for Egdafylke. Dette, der svarede til amterne Lister og Mandal samt Nedenes, faldt oprindelig i 3 hoveddele (Austr- og Vestr-Agðir samt Rábyggjalǫg), men var i middelalderens slutning delt i 4 sysler, i nyere tid i 3 len, og kaldtes da Agdesiden. Navnet bortfaldt ved lagmandsinstitutionens ophævelse 1797, men er ved juryinstitutionens indførelse 1887 gjenoptaget i navnet «Borgartings og Agders lagdømme».

Áge *(axin)*, en fedtart, der faaes af en mexikansk skjoldlus *(coccus axin)*; benyttes som lægemiddel i Mexico.

Ageládas, græ. billedhugger, levede i Argos i begyndelsen af det 5 aarh. f. Kr. En række verker i bronce af ham nævnes; men vi kjender intet til dem. Han skal have været lærer for Fidias, Myron og Polykleitos.

Ágen *[ažã']*, by i Frankrig, hovedstad i depart. Lot-et-Garonne, smukt beliggende ved Garonneelvens høire bred, mellem iløbene af Tarn og Lot. Handel med tørrede plommer.

Agence Havas *[ažãs-avás]* i Paris er et af de store verdensbureauer for udveksling af telegrafiske efterretninger. Det blev grundlagt, oprindelig som et lidet oversættelsesbureau, 1835 af en tidligere sproglærer ved navn Charles Havas. 1856 blev det forenet med et stort annoncebureau. 1879 blev det samlede, allerede dengang meget omfangsrige foretagende omdannet til et aktieselskab med en kapital paa 8 500 000 francs.

Age'nda (lat. *agere*, handle), det som skal udføres, en notisebog.

Age'nde, betegnelse paa de for den offentlige gudstjeneste fastsatte ceremonier og handlinger. Romerkirken har et missale med liturgien for messen paa søn- og helligdage, et pontificale med de handlinger, som kun maa foretages af en biskop, og et manuale, som foreskriver, hvad den menige prest maa forrette udover messen. De protestantiske kirkers a. gaar for største delen tilbage til Luthers smaaskrifter om gudstjenesten. Den norske kirkes a. (1539) er forfattet af Bugenhagen.

Ágenesī (græ.). 1. Organiske mangler, stammende allerede fra fosteret. 2. Ufrugtbarhed hos kvinder.

Agēnor. 1. Konge i Fønikien, fader til sønnen Kadmos og datteren Europa. Da Europa blev bortført af Zeus, paalagde A. Kadmos at drage ud for at finde hende; men det lykkedes ham ikke, og han turde derfor ikke komme tilbage. 2. En tapper troer, kjæmper mod Achilleus, dræbtes af Neoptolmos.

A'gens (flertal agentier) (lat.), det virkende, virkende aarsag, kraft (særlig i kemi og fysik).

Age'nt (lat.), handlende, er den, der gjør sig en næringsvei af at formidle og at afslutte forretninger for andre handelshuse i deres navn og for deres regning. Der gives kjøbs- og salgsagenter. Agentens godtgjørelse bestaar af en provision, beregnet i procenter af de omsatte beløb, sjeldnere tillige af fast løn. Formidler han kun forretninger paa sit bosted, kaldes han pladsagent. Generalagenten repræsenterer sit hus for et helt land eller et større distrikt, og under ham staar da under- eller subagenter, der virker paa andre steder eller i mindre distrikter. Assuranceagenten er bemyndiget til at afslutte forsikringer for et assuranceselskab. Konsularagent er en konsuls stedfortræder paa et mindre sted. Efter de varer, de omsætter, skjelnes mellem kolonialvare-, bomuld-, papir- o. s. v. agenter.

Agents provocateurs *(ažã' pråvåkatø'r]* er medhjælpere for det hemmelige politi med den særlige opgave at indsnige sig i politisk mistænktes fortrolighed for derigjennem at fralokke disse kompromitterende oplysninger. Disse agenter virker derfor ved at ophidse til saadanne forbrydelser, som politiet netop søger at undertrykke. Særlig i Rusland har dette middel været anvendt i stor udstrækning.

Agentūr, bemyndigelse til at repræsentere et handelshus, en agents forretning.

Agenzia Stefani *[adžéntsia stefáni]*, Italiens betydeligste telegrambureau, oprettet 1854 i Turin, senere flyttet til Rom. Det benyttes af den italienske stat for offentliggjørelse af officiøse meddelelser.

Agēre (lat.), virke, handle, spille (om skuespillere), skabe sig; (retssprog) føre en sag; (mil.) være i fægtning.

Ager pu'blicus («offentlig mark») kaldte romerne jordeiendom, der tilhørte staten. Ved romernes erobringer skabtes stor a. p. i og udenfor Italien. Endel af denne bortforpagtedes, endel solgtes eller gaves til fattige borgere, endel overlodes det (i regelen rigere) borgere at tage i besiddelse mod en afgift. Den sidste del udskiftedes ved akerlove; i sidste aarh. f. Kr. fandtes i Italien næsten ingen a. p.

Agesa'ndros, billedhugger fra Rhodos, fra 1 aarh. f. Kr., udførte med Athenodoros og Polydoros Laokoongruppen (se Laokoon), der i oldtiden blev ført til Rom og gjenfundet der 1506; den findes nu i Vatikanet.

Agesandros: Laokoongruppen.

Agesilãos, spart. konge, (442—358 f.Kr.), konge 397. Han kjæmpede heldig i Lilleasien mod perserne for at skaffe grækerne deres uafhængighed. Kaldt tilbage til Grækenland efter Lysanders nederlag 394 beseirede han ved Koroneia Spartas fiender, Athen, Korinth, Argos og Theben. Senere forsøgte A. forgjæves at opretholde Spartas magt mod Theben under Epaminondas og led nederlaget ved Mantineia (362). A. gik derefter med en hær til Ægypten, hvor han vandt store rigdomme; men paa hjemveien døde han.

---

afklip — ⓣ Abschnitzel m — ⓔ clippings — ⓕ rognure f.

afklippe — ⓣ abschneiden, abscheren — ⓔ clip, cut (off), (haar) ogs. crop — ⓕ couper.

afklæde — ⓣ entkleiden, abkleiden — ⓔ strip, undress, disrobe, unrobe — ⓕ déshabiller.

afknappe — ⓣ abdarben; abziehen, kürzen — ⓔ shorten; (fratrække) deduct; stint — ⓕ diminuer, réduire; (fradrage) retrancher, rabattre.

afkoble — ⓣ abkoppeln — ⓔ disconnect — ⓕ découpler.

afkog — ⓣ Absud m — ⓔ decoction — ⓕ décoction f.

afkom — ⓣ Abkömmling m, Sprössling m; Nachkommen m pl, Nachkommenschaft f — ⓔ issue, offspring, progeny — ⓕ descendants m pl; descendance f, postérité f, lignée f.

afkorte — ⓣ abkürzen, verkürzen, kürzen — ⓔ abridge, shorten, abbreviate; (fratrække) deduct; truncate; curtail — ⓕ raccourcir, abréger.

afkortelse, afkortning — ⓣ Abkürzung, Verkürzung, Kürzung f, Abzug m — ⓔ abridging osv.; abridgment, abbreviation; deduction, curtailment — ⓕ raccourcissement m; abréviation f; retranchement m, rabais m.

afkristne — ⓣ entchristen — ⓔ dechristianize, unchristianize — ⓕ déchristianiser.

afkrog — ⓣ Winkel m, entlegener Ort m — ⓔ remote corner,

Ageusī, ophævelse af smagsevnen, enten ved lidelser i centralnervesystemet eller i smagsorganerne i tungens og mundens slimhinde.

Agfa, fabrikmerke for artikler fra det bekjendte «Actien-Gesellschaft für Anilin-Fabrikation» i Berlin.

Agger kanal brødes 1825 gjennem Aggertangen, var seilbar til 1864, er nu ganske tilsandet.

Agglomerāt er en bergart bestaaende af en uordnet sammenhobning af forskjellige slags blokke, som er udkastet af vulkaner.

Agglutina'ntia, klæbemidler, der bruges til at lukke mindre saar, f. eks. heftplaster, kollodium.

Agglutinatiōn (sammenklæbning) kaldes i bakteriologien den reaktion mellem blodserum fra forskjellige dyr (og mennesker) og visse bakterier, der ytrer sig ved, at disse ved tilsætning af serum klumper sig sammen, mister sin bevægelighed (hvis de har egenbevægelse) og danner fnokker, der lidt efter lidt synker tilbunds i det omgivende medium. Fænomenet kan iagttages saavel under mikroskop som uden dette. — Reaktionen skyldes de saakaldte a g g l u t i n i n e r, substanser, der delvis normalt findes i blodet, men især optræder i øget mængde efter en gjennemgaaet kunstig eller naturlig infektion (se I m m u n i t e t). Agglutination med normalt serum (naturlig a.) optræder kun, naar den bakterieholdige vædske tilsættes forholdsvis store mængder serum (1 : 10), medens man derimod ved at bruge serum fra dyr eller mennesker, der har gjennemgaaet en infektionssygdom, kan agglutinere de bakterier, der betinger vedkommende sygdom, ved hjælp af betydelig mindre, stundom rent minimale mængder serum (f. eks. 1 del serum paa 5 000 dele bakterieholdig vædske). Agglutinationen bliver saaledes en specifik reaktion, der foruden at have stor videnskabelig interesse ogsaa har en stor praktisk betydning i den kliniske medicin, idet man ved hjælp af denne ofte kan stille diagnosen i tvilsomme sygdomstilfælde; dette gjælder særlig kolera, tyfus og visse febrile diarrhoer.

Agglutinatiōnsteorien, a g g l u t i n e r e n d e s p r o g, se S p r o g.

Aggregāt betegner i mineralogien en af flere enkelte krystalindivider sammensat masse.

Aggregātformer kaldes de tre hovedformer, hvori stoffe kan optræde: den faste, den flydende (vædsker) og den luftformige (gaser). Populært defineres de tre former saaledes: Faste er de legemer, som har bestemt volum og bestemt form, flydende de, som har bestemt volum, men ingen bestemt form, luftformige de, som hverken har bestemt volum eller bestemt form. For vædsker er det ellers karakteristisk, at de kan danne draaber, hvilket beror paa, at overfladespændingen er større end elasticiteten, medens ved faste legemer elasticiteten er størst. Ved luftarterne kan man ikke tale om overfladespænding. En luftmasse, som er i ro, kan derfor ikke som en vædske stille sig med en skarpt begrænset fri overflade. Mange stoffe kan alt efter temperatur og tryk bestaa i to eller alle tre former, saaledes vand som is, vand og damp.

Aggregātæ, se K u r v b l o m s t r e d e.

Aggregēre (lat. *grex*, hob, hjord), optage i et samfund.

Aggriperler kaldes paa Guldkysten smykker af glas el. sten, men navnet bruges ogsaa om lignende smykkesager fra hele Afrika og andre verdensdele. A., der alm. er gjennemborede gule, blaa, røde el. grønne cylindere, fremstilles ikke der, hvor de forekommer, men er fundne i grave. Man mener, at de stammer fra Venezia, hvor lignende perler endnu fremstilles.

Aghlabīderne, arabisk herskerslegt i Nordafrika, der omkr. 800 opkastede sig til herrer i Tunis og Tripolis og 831 satte sig fast paa Sicilien. Stamfaderen Ibrahim-ben-Aghlab var statholder hos Harun-ar-Raschid; omkr. 910 blev den sidste Aghlabide Zijâdet Allah III fordrevet af Fatimiderne.

Agile *[adžīle]* (ital.), med letflydende musikalsk foredrag. A g i l i t a, bevægelighed.

Agilolfi'ngerne, bayrernes ældste hertugslegt, der ifølge sagnet nedstammer fra den frankiske hærfører Agilolf. I slutningen af 6 aarh. forekommer hertug Garibald I, fader til den longobardiske dronning Theodolinde. Den sidste hertug Thassilo II blev 788 afsat af Karl den store og sat i kloster, hvorpaa hans land blev en frankisk provins.

Agincourt *[ažẽkūr]*, se A z i n c o u r t.

Agio *[ášo*, egentlig *ažó]* (fr.), ital. a g g i o, pris- eller kursforskjel, hvormed en mynts, en pengesorts, et værdipapirs for øieblikket gjældende virkelige (kurs-)værdi overstiger sammes paalydende (nominal-)værdi. Det modsatte: d i s a g i o eller d a m n o. A g i o t a g e, børsspekulationer for at tjene paa kursforandringer, børsspil.

Agis. 1. A. II, spartansk konge, broder af Agesilaos, konge 427—397; kjæmpede tappert i den peloponnesiske krig mod Athen. 2. A. IV, spartansk konge (244—240). Fortvilet over de elendige forhold i Sparta søgte han at gjenoplive Lykurgs forfatning; der fandtes kun 700 borgere, af hvilke 100 eiede al jorden; men A. fik tvunget love igiennem, der gik ud paa at ophæve gjæld, forøge borgernes tal og uddele jorden i lige lodder til borgerne (242). 240 bukkede han dog under for modpartiet og blev henrettet. Alfieri har skrevet et drama om ham.

Agitatiōn (lat.), bevægelse, uro, ophidselse af sindene, især i polit. øiemed (v a l g-a.); a g i t ā t o r, en der a g i t ē r e r, d. e. ophidser, bearbeider folk for en bestemt sag. A. drives især gjennem taler i offentlige forsamlinger og i pressen ved artikler, flyveblade, uddeling af valglister o. s. v.

Agitato *[adžitāto]* (ital.), med heftigt, bevæget musik. foredrag, ofte i forbindelse med allegro, vivace o. s. v.

Aglaia, en af de tre Gratier, s. d.

Aglar, se A q u i l e i a.

Agn, lokkemad ved fiskeri, anbringes paa fiskekroge, i aaleteiner, hummerteiner etc. Ved de store fiskerier med liner («bakke») efter torsk, lange, hyse og kveite anvendes som agn hovedsagelig sild, agnskjæl *(mytilus modiola)*, blæksprut *(ommatostrephes todarus)* og lodde. Agnen benyttes dels fersk, dels saltet. Under skreifisket om vinteren benyttes for en væsentlig del saltet sild, lodde og «blæksprutgor» (d. e. indmaden af blæksprut). Saltede skjæl benyttes i stor udstrækning udpaa vaaren under Lofotfisket. Det er af stor betydning, at saltet agn i det hele taget kan benyttes, hvorved fiskerne gjøres uafhængige af den daglige ferskagntilførsel. Under sommerfisket langs hele kysten og loddefisket i Finmarken benyttes omtr. udelukkende fersk agn, kun i nødsfald saltet. Til opbevaring af fersk agnsild benyttes

---

by-place; (skummel) (back-)alum — (f) (re)coin m.

afkræfte — (t) entkräften — (e) enervate, enfeeble, weaken; exhaust; (argument) invalidate — (f) affaiblir, énerver, épuiser; (gjendrive) affaiblir, infirmer.

afkræftelse — (t) Entkräftung f — (e) debility, enervation, enfeeblement, exhaustion; invalidation — (f) affaiblissement m, énervation f, épuisement m, infirmation f.

afkrænge — (t) abziehen, abstreifen — (e) skin off — (f) écorcher.

afkræve — (t) abfordern, abverlangen — (e) require of — (f) exiger (qc de q), demander (qc à q).

aflad (teol.) — (t) Ablass m — (e) indulgence(s) — (f) indulgence(s) f (pl).

aflade — (t) ablassen, aufhören — (e) leave off — (f) cesser (de).

aflagre — (t) (ab)lagern — (e) store — (f) laisser vieillir. **aflagret** — (t) (ab)gelagert — (e) (cigarer o. fl.) well seasoned (cigars) — (f) vieux.

aflame (e) flammende, blussende.

aflang — (t) (länglich) rund, oval — (e) oblong — (f) oblong; ovale.

aflede — (t) ableiten, ablenken — (e) draw (turn) off (away); (tanker, sygdomme) divert; (vand o. l.) carry off; (lynet) conduct; (ord) derive — (f) détourner; dériver.

afledet ord — (t) abgeleitetes Wort n — (e) derivative, formative — (f) dérivé m.

i stor udstrækning agnfrysekasser efter amerikansk model: flade zinkkasser, som rummer ca. 10 liter. 16 saadanne pakkes lagvis i en trækasse med saltblandet is. Agnskjælfiske foregaar om høsten og vinteren hovedsagelig i Bergenhusamterne efter det store agnskjæl *(mytilus modiola)* paa op til 20 favners dybde væsentlig ved hjælp af «skjælplog» (stor bundskrabe). Indmaden af skallene udtages og nedsaltes i 1/4-tønder og forsendes hovedsagelig til Lofotfisket. A. har i de sidste snes aar udviklet sig til en speciel bedrift.

Agnano *[anjáno]*, tørlagt kratersjø i v. f. Neapel; ved nordbredden svovlbadene ved San Germano, ved sydbredden den bekjendte hundegrotte *(Grotta del cane)*.

Agnāter er slegtninge, der nedstammer fra hinanden, mand efter mand, medens kognater er slegtninge, hvor et eller flere af de mellemliggende slegtled er kvinder. Følgelig fører kun agnaterne samme slegtnavn. Den ældste romerret kjendte kun a.s arveret; senere, som ogsaa i nyere tid, er forskjellen mellem a. og k. med hensyn til slegtskabsarv uden al betydning. Dog spiller den en stor rolle ved tronfølge og arv af stamhus, agnatisk sukcession. I de fleste lande er tronfølgen agnatisk (i Norge, Sverige og Danmark endog kun mandlig agnatisk). Undertiden er tronfølgen agnatisk-kognatisk, saaledes at først a. og efter deres uddøen kognater er arveberettigede. Dette sidste var tilfældet i Danmark ifølge Kongeloven, men ophørte ved Londonerprotokollen af 1852.

Agnes, lat. *Agnēta,* den hellige, var ifølge legenden en romersk adelig jomfru, som blev kristen og vragede en patriciers egteskabstilbud, hvorfor hun blev indespærret i et off. hus. Ved flere undere frelstes hendes dyd. Hun blev dømt til baalet, men da ikke ilden vilde fortære hende, maatte hun henrettes 21 jan. 304. Hun er dydens symbol og afbildes helst med et lam. To kirker i Rom er indviet til hende. I den ene, som ligger udenfor Porta Pia, bliver hver 21 jan. de lam indviede, af hvis uld de nye erkebiskopers pallier skal væves.

Agnes af Brandenburg (1258—1304), d. dronning, datter af markgrev Johan I, egtede 1273 Erik Klipping, blev enke 22 april 1286 og styrede landet i sønnen Erik Menveds mindreaarighed i forening med hertug Valdemar IV af Sønderjylland. 1293 egtede hun grev Gerhard II af Holsten, hvem hun fødte en søn, grev Johan den milde. Begravet i Ringsted kirke.

Agnes af Meran, gift med Filip August (s. d.).

Agnes af Meran, grevinde af Orlamünde, skal ifølge sagnet efter mandens, grev Otto af Orlamündes, død 1293 have myrdet sine børn for at kunne blive gift med borggrev Albrecht den smukke af Nürnberg. Til straf for sin brøde færdes hun ved nattetid som «den hvide dame» paa forskjellige slotte i Sydtyskland. I virkeligheden hed Otto af Orlamündes hustru Beatrix af M. og var en søster af Albrechts bedstemoder.

Agnesi *[anjési],* Maria Gaëtana (1718—99), italienerinde, f. i Milano, død sammesteds. Hun studerede sprog samt matematik og fysik. Fra 1750—52 var hun professor i matematik i Bologna, men kastede sig derpaa over teologien og ofrede sig resten af sit liv for fattigpleie og sygepleie i Milano.

Agnes Sorel, se Sorel.

Agnetevisen, berømt d. folkevise, efter tysk forbillede, om Agnete, der følger havmanden til havsens bund. A. maa være yngre end middelalderen, men har dog været sterkt udbredt og har paavirket flere digtere (Ewald, «Liden Gunver», Baggesen, Oehlenschläger, H. C. Andersen).

Agni, i den indiske mytologi ildens gud, og identisk med dette sit element (a. d. e. lat. *ignis,* ild); han bor i solen, aabenbarer sig i lynet, slumrer i træstykket, hvorfra han skaffes frem ved gnidning o. s. v. Han er gudernes sendebud og offerprest. Han hjælper menneskene i livet, og efter døden bringer han dem (gjennem ligbrændingen) til dødsriget.

Agnone *[anjóne],* by i Italien, prov. Campobasso; 6 000 indb; staal- og kobberarbeider.

Agnor, modhage, egentlig den hage, som paa fiskekrogen fastholder agnet. Af agn og oldn. ǫr «pil» (eng. *arrow*).

Agnostici'sme (græ.) betegner hos Huxley, Darwin o. a. det standpunkt overfor tilværelsens grundproblemer at vedkjende sig erkjendelsens afmagt. En agno'stiker hverken benegter el. bekræfter f. eks. Guds tilværelse.

A'gnus Dei (lat., d. e. Guds lam, døberens vidnesbyrd om Kristus Joh. 1,29). Udtrykket bruges dels om middelalderens billeder af Kristus som lammet med korset, dels om den gamle latinske salme: «Guds lam, som bærer verdens synd, forbarm dig over os», dels om vokskager, paatrykt et billede af det korsbærende lam. Disse uddeltes ved paasketid af paverne.

Agnus Dei.

Agobard (779—840), erkebiskop af Lyon, tilhørte den kreds af lærde ved Karl den stores hof, som arbeidede paa kultur og oplysning i Frankerriget. Bekjæmpede ikke blot adoptianer og jøder, men ogsaa tidens overtro: «gudsdommene».

Agōn (græ.), «veddekamp»; veddekampene var af tre arter: gymniske (i legemsøvelser), hippiske (i veddekjørsel) og musiske (musik, poesi); kampdommerne kaltes agonoteter.

Agon *[agō']*, liden havneby, Frankrig, dept. Manche, ved kanalen, indenfor øen Jersey.

Agōne (græ.), linjen, der forbinder alle de steder med hverandre, hvis magnetiske misvisning (deklination) er 0°.

Agonī (græ., kamp), dødskamp, tilstanden før dødens indtræden. Der kommer en forandring i ansigtsudtrykket, øinene bliver matte, hænder og fødder kolde, aandedrættet bliver rallende, pulsen svag og uregelmæssig. Det agonale stadium kan være kortvarigt eller strække sig over flere timer og forløber ofte stille og rolig.

Agoni'stiker, se Donatister.

Agōnus, panserulk, se Ulk.

Agorā, græ. ord for torvet, midtpunktet for handelslivet og det politiske liv i de græske byer.

Agorafobī, se Pladsangst.

Agorākritos, fra Paros, græ. billedhugger fra 5 aarh. f. Kr., discipel af Fidias. Hovedverk: statue af Nemesis i Rhamnus (brudstykker bevaret).

Ago'sta el. Augusta, by paa en ø ved Siciliens østkyst. 12 000 indb. Byen har en udmerket havn og

---

afleder — (t) Ableiter m — (e) conductor — (f) conducteur m.

afledning — (t) Ableitung f, Ablenkung f — (e) turning off osv.; derivation — (f) dérivation f; diversion f.

afleire — (t) ablagern — (e) deposit (strata, layers) — (f) déposer, stratifier. **afleire sig** — (t) sich ablagern — (e) settle, form layers — (f) déposer, se stratifier.

afleiring — (t) Ablagerung f — (e) stratification — (f) stratification f; (lag) gisement m; gite m, couche f.

aflevere — (t) abliefern, abgeben — (e) deliver, leave; drop — (f) remettre, (dé)livrer, rendre; déposer.

aflire — (t) ableiern — (e) grind, rehearse — (f) psalmodier, dégoiser.

aflive — (t) entleiben, umbringen, töten — (e) put to death, deprive of life — (f) tuer, mettre à mort, donner la mort à; (henrette) exécuter. **aflive sig** — (t) sich entleiben, sich das Leben nehmen — (e) make away with one's self, destroy one's self — (f) se tuer, se donner la mort.

afloat (e) flydende, flot; i bevægelse, paa farten; tilsjøs.

aflokke, se fralokke.

aflukke — (t) Verschlag m, Zimmerchen n; Gehege n — (e) closet; (indhegning) enclosure — (f) cabinet m, réduit m; (indhegning) enclos m.

handel med salt. 1676 seirede her den franske flaade over den hollandske under Ruyter, der blev dødelig saaret.

Agoult *[agú]*, Marie de Flavigny, grevinde d'A. (1805—76), fr. forfatterinde, pseudonymet Daniel Stern, gift med grev d'A., fra hvem hun snart lod sig skille, stod senere i forhold til Franz Liszt, tilhørte 1830- og 40-aarenes reformivrige opposition, skrev bl. a. romanen «Nélida», en selvbekjendelse paa grundlag af forholdet til Liszt, «Histoire de la révolution de 1848», værdifuldt kildeskrift, «Histoire des commencements de la république aux Pays-Bas 1581—1625», prisbelønnet, «Esquisses morales» og «Mes souvenirs 1806—1833».

Agout *[agú]*, bielv til Tarn (hovedelv Garonne) fra Mts. de l'Espinouse.

A. Gr., bot. forkortelse for Asa Gray.

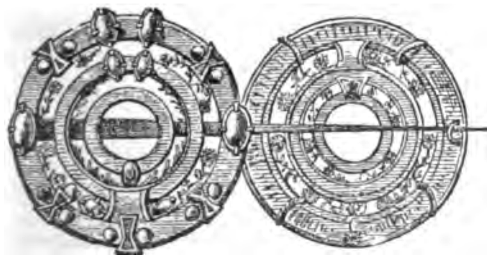
Agra, en af nordvestprovinserne (de forenede prov. Agra og Oudh i brit. Forindien), 215483 km.² med 35 mill. indb. Ogsaa navnet paa et (mindre) distrikt. Byen A. ved Jumna

Taj-Mahál i Agra.

har 188000 indb., handel med korn og sukker, tilvirkning af sko- og mosaikarbeider. Blandt dets pragtbygninger fra den tid, det var stormogulens hovedstad, er det pragtfulde marmormausoleum Taj-Mahál *[tadsj-]*.

Agra'f(fe) (fr.). 1. Spænde til at sammenholde klædedragten. 2. I kirurgien et tangformet instrument til at sammenholde saarrandene. 3. I bygningskunsten slutstenen i en bue.

Agraf.

Agram (kroat. *Zagreb*, ung. *Zagrab*). 1. Komitat i Kroatien. 2. Hovedstad i Kroatien og sædet for den kroat.-slavon.-dalmat. kronlandsregjering (ban, landdag m. m.), nær elven Save, 6000 indb. Et gammelt erkebiskoppeligt slot og den gotiske dôm fra det 13 aarh. hører til den vakkert beliggende gamle bys mange monumentale bygninger, som dog led meget ved jordskjælvet i 1880. Silke- og porcellænfabriker, handel med korn, vin, potaske, tobak.

Agramān (forvansket af fr. *agrément*). 1. Behagelighed, prydelse. 2. Possementmagerarbeide til besætning paa damepynt, gardiner o. s. v.

Agrārer (af lat. *agrarius*, som angaar jordbruget) kaldes i forskjellige lande medlemmer af et politisk parti eller af en organisation, som virker for landbrugets interesser. Betegnelsen har særlig fundet anvendelse i Tyskland, hvor den første gang hørtes som stikord ved valgene 1874, og hvor programmet for en agrarisk bevægelse udformedes ved den 24 feb. 1876 i Berlin grundlagte forening «Deutsche Steuer- und Wirtschaftsreformen». Oprindelig frihandelsvenlige indgik de tyske a. 1879 et forbund med industriprotektionisterne til gjensidig støtte i kravet paa høiere toldbeskyttelse. Deres sterkeste organisation har været det 18 feb. 1893 grundlagte «Bund der Landwirte», hvis opstaaen betegnede en reaktion mod rigskansler Caprivis handelstraktater med en række lande (1891—94). Endnu i 1902 havde dette forbund ca. 250000 medlemmer, men senere har det været i tilbagegang. I Frankrig har agrarpartiet repræsenteret den mest vidtgaaende beskyttelsespolitik, gjennemført navnlig efterat dets fører Jules Méline (f. 1838) 1896—98 var blevet regjeringschef. Dets program er fyldigst udformet af Méline selv i bogen «Tilbage til jorden», der udkom i 1905, i tysk overs. 1906. Landmændenes interesser repræsenteres i Danmark af «Dansk agrarforening», oprettet i 1893, i Sverige af «Sveriges agrarförbund», oprettet i 1894, men i 1903 omdannet til «Sveriges landtmannaförbund», og i Norge af «Norsk landmandsforbund», konstitueret 6 feb. 1896.

Agrāriske love, se Ager publicus.

Agrār- og industristat er et slagord, der betegner en navnlig inden tysk økonomisk videnskab i de senere aar opkommen strid om, hvorvidt landbrugets eller industriens interesser fortrinsvis skal søges fremmet ved foranstaltninger fra statens side. Samtidig som Europas landbrug i sidste halvdel af forrige aarh. har lidt under en stadig mere paagaaende oversjøisk konkurrance, hvorved dets udvikling er blevet hemmet, har industrien vokset med kjæmpeskridt. Herved er en merkelig forskyvning særlig inden de store industristaters befolkningsklasser traadt i dagen. Landbefolkningen har i store skarer opgivet jorden og er blevet optaget af industricentrerne eller den er i en foruroligende udstrækning udvandret. Derved er flere europæiske lande, særlig England, i større udstrækning end tidligere blevet afhængige af fremmed korntilførsel. Udviklingen er gaaet i ensidig industrialistisk retning. De, der kritiserer dette forhold, betoner sterkt nødvendigheden af, at en livskraftig bondestand opretholdes, og ønsker en agrarpolitik, der kan føre til dette maal. Andre vil ikke se nogen fare i, at det nationale

aflure — (t) ablauschen, ablauern — (e) find out (by watching one) — (f) surprendre (le secret de q); découvrir en épiant par ruse).

aflyd — (t) Ablaut m — (e) modification of the radical vowel — (f) apophonie f.

aflyse — (t) absagen, abbestellen; (et gældsbevis) annullieren — (e) proclaim; revoke; (en pantobligation) cancel — (f) contremander, décommander.

aflægge — (t) ablegen, abstatten — (e) lay down, put down (off); (en beretning) give (in); (et besøg) pay; (et løfte) make; (regnskab) give in el. pass; (sorgen) leave off mourning; (en vane) leave off, unlearn; (vidnesbyrd) bear — (f) ôter, quitter; (opgive) abandonner, se défaire de; (løfte, prøve, beretning) faire; (besøg, regnskab, vidnesbyrd) rendre; (ed) prêter; (eksamen) passer, subir. **(godt, daarlig) aflagt** — (t) besoldet — (e) paid — (f) payé. **aflagte klæder** — (t) abgelegte Kleider n pl — (e) cast off el. left off clothes — (f) vieux habits m pl, défroque f.

aflægger — (t) Ableger m, Absenker m, Setzling m — (e) cutting, layer — (f) marcotte f.

aflægs — (t) veraltet, abgenutzt — (e) antiquated, worn out, behind the time, out of date — (f) cassé; usé.

aflæsse — (t) abladen — (e) unload, discharge — (f) décharger.

afløb — (t) Ablauf m, Abfluss

arbeide saaledes er blevet delvis omlagt; ogsaa i fremtiden vil industristaterne kunne finde fremmed brødkorn og udenlandske markeder for sin industrielle produktion. Meningerne synes efterhaanden at samle sig om, at et baade-og her er at foretrække, hvorfor det anbefales at lade den økonomiske politik tilgodese saavel industriens som landbrugets interesser, f. eks. ved afslutning af handelstraktater og gjennem toldpolitiske forholdsregler.

Agrärpolitik er den gren af den økonomiske politik, som har landbrugets udvikling til formaal, og som til fremme heraf ønsker statens medvirkning. Gjenstand for dens bestræbelser er at høine landbefolkningens sociale stilling og økonomiske velfærd. Staten maa træde til først og fremst ved ordningen af selve agrarforfatningen, af eiendomsforholdene og den øvrige for grundbesiddelsen gjældende ret. Dernæst har staten som opgave for sin a. at befordre udviklingen af den landøkonomiske produktion, dels direkte ved at fremme opdyrkning, skaffe billige hypoteklaan, anordne forsikringsvæsen, oprette mønsterbrug, stutterier, kontrolstationer, opstille præmier o. s. v., dels indirekte ved at udvikle kommunikationsvæsenet, ved anvendelse af toldpolitiske forholdsregler, gjennem udstillinger, undervisningsanstalter o. s. v. I betragtning af landmandsnæringens fremtrædende betydning for den nationale økonomi er a. en af statens vigtigste opgaver. At lette og forbedre bondestandens kaar har for alle kulturstater i nyere tid været statsformaal. Medens a. hidtil overveiende har taget sigte paa at bortrydde hindringer for den enkeltes fri raadighed over jorden, har i den nyeste tid en reaktion herimod gjort sig gjældende. For at skaffe ubemidlede jord har man saaledes gaaet til tvangsekspropriation af privat eiendom; der er lagt baand paa den enkelte skogeiers ret til at hugge ned sin skog o. s. v. Den moderne a. omfatter fremforalt tre problemer: en omordning af forholdet mellem kapital og jordbesiddelse, en regulering af forholdet mellem besiddende og besiddelsesløse paa landet og bekjæmpelse af den priskrise, hvorunder jordbruget i vore dage lider.

Agreé (fr. *agré*), titel, som «Fria konsternas akademi» i Stockholm til 1887 gav yngre kunstnere som belønning.

Agrell, Alfhild Theresia, f. Martin (1849—), sv. forfatterinde af skuespil, «Dömd», «Räddad» (paavirket af Ibsen), og af livlig fortalte novellistiske skildringer («Lovisa Petterqvist»).

Agrell, Karl Magnus (1764—1840), sv. orientalist, bekjendt for sine dygtige forskninger i de semitiske sprog, især syrisk. Foruden trykte arbeider har han efterladt sig en mængde (senere af Lindgren og Wackerbarth tildels publicerede og benyttede) manuskripter, som opbevares i bibliotekerne ved Upsala akademi og Växjö gymnasium.

Agre'st, saften af umodne druer, benyttes som eddike til kjøkkenbrug, indkogt med sukker til limonade og endelig til blegning af voks.

Agri'cola (latinisering af det tyske navn Bauer), Georg (1494—1555), født i Glauchau, var først rektor i Zwikau, studerede derpaa medicin og praktiserede som læge i Joachimsthal og Chemnitz, hvor han døde som borgermester og stadsfysikus. Her lagde han sig efter bergvidenskaben og udgav flere kjendte videnskabelige verker, hvoraf hovedverket «De natura fossilium» (trykt 1657) i begyndelsen af 19 aarh. oversattes til tysk.

Agri'cola, Gneius Julius (40—93), gjorde krigstjeneste i Britannien og var senere kvæstor i Asien. 77 konsul, derefter statholder i Britannien; under sin syvaarige virksomhed her sikrede han romernes herredømme, og takket være ham bredte romersk sprog og kultur sig blandt briterne. Af skinsyge kaldte Domitian ham tilbage, og han levede nu tilbagetrukket til sin død. Hans svigersøn Tacitus (s. d.) har skrevet hans biografi, der er bevaret.

Agri'cola, Johan, f. i Eisleben 1494, sluttede sig til Luther i arbeidet for kirkens reformation, men skiltes senere fra ham i spørsmaalet om lovens betydning, idet han lærte, at denne ingen værdi har for kristne. D. 1566 som hofprest hos Joakim II af Brandenburg.

Agri'cola, Martin (1486—1556), kantor og musikdirektør i Magdeburg, ven af Luther, en af de betydeligste musikforfattere i det 16 aarh. Indførte mensuralnoteskrift. Vigtigste verk «Musica instrumentalis» med tegninger af samtidens instrumenter.

Agri'cola, Michael (1508—57), den finske kirkes reformator, drog til Wittenberg og studerede der 1535—39; arbeidede efter sin hjemkomst ivrig for reformationens indførelse i sit fædreland. Oversatte det nye testamente og dele af det gamle paa finsk. Død som biskop i Åbo.

Agri'cola, Rudolf el. Roclof Huysmann (1444—86), holl. humanist, meget anseet af sin samtid, kyndig i latin og græsk, som han studerede i Italien, lærer i logik og fortolker af Aristoteles. Hovedverk: «De inventione dialectica».

A'gri decumātes, «Tiendeland», kaldtes i den senere romerske keisertid den del af Tyskland, som laa mellem Øvre-Donau og Øvre- og Mellemrhin. Omtr. aar 100 overlod Trajan det til romerske veteraner og galliske indvandrere mod en aarlig sum. I det 3 aarh. blev det besat af alamannerne.

Agrige'ntum (græ. Akragas, nu Girgenti), by paa Siciliens sydkyst, anlagt som græsk koloni omtr. 580 f. Kr.; i det 5 aarh. en af oldtidens største byer; ødelagt 406 af karthagerne, senere gjenopbygget. Endnu pragtfulde ruiner af flere templer i dorisk stil (navnlig Zeustemplet).

Agrikultūr (akerdyrkning), se Landbrug.

Agrinĭon (el. Brachori), by i Grækenland, nomarkiet (provinsen) Akarnanien og Ætolien, 8 km. n. v. for den ætoliske indsjø Trichonis. 7000 indb.

Agriōtes, se Smeldere.

Ágrip af Noregs konunga sögum (Udtog af Norges kongesagaer), den første Norgeshistorie paa oldnorsk fra ca. 1200. Udg. af V. Dahlerup 1880.

Agri'ppa, se Herodes.

Agri'ppa, Henrik Cornelius (1486—1535), t. filosof, doktor i medicin, professor i hebraisk, desuden teolog og jurist, skrev et verk om magi: «De occulta philosophia». Han sympatiserede med reformationen, forfulgtes som kjætter og skrev et skeptisk verk: «De incertitudine et vanitate scientiarum», der skarpt kritiserer den skolastiske videnskabs tomhed og ørkesløshed.

---

m — (e) flowing (running) off; (stedet) outlet; (resultat) result — (f) écoulement m; décharge f, issue f, cours m.

afløbsrende — (t) Ablaufsrinne f, Abzugsrinne f, Guss m — (e) gutter — (f) gouttière f.

aflønne — (t) ablohnen — (e) pay — (f) payer.

aflønning, se løn.

afløse — (t) ablösen — (e) (vagt o. l.) relieve; (følge paa) succeed, displace, follow, supersede — (f) relever, succéder (à q), remplacer.

afløser — (t) Ablöser m — (e) reliever; successor — (f) successeur m, remplaçant m.

afløsning (af vagt o. l.) — (t) Ablösung f — (e) relief — (f) pose f, relève f.

afløve — (t) entlauben, entblättern — (e) strip off the leaves of, unleave — (f) effeuiller.

afmaale, se maale.

afmagres — (t) abmagern, mager werden — (e) emaciate — (f) amaigrir.

afmagring — (t) Abmagerung f — (e) emaciation — (f) amaigrissement m.

afmagt — (t) Unmacht f, Machtlosigkeit f; (besvimelse) Ohnmacht f — (e) feebleness, debility, impotence; (besvimelse) swoon, faint, (med.) syncope — (f) impuissance f; (daaning) défaillance f, évanouissement m.

afmale — (t) abmalen schildern — (e) paint, portray, picture, depict, (fig.) delineate — (f) peindre.

Agri'ppa, M. Vipsanius (63—12 f. Kr.), ven af Octavian (den senere Augustus), kjæmpede sammen med ham i borgerkrigene og vandt seirene ved Naulochos (36) over Sex. Pompeius og ved Aktion (31) over Antonius. Ogsaa i den indre styrelse hjalp han Augustus; byggede bade og vandledninger og anlagde veie, byggede Pantheon (s. d.). Han egtede aar 21 Julia, Augustus' datter, med hvem han havde datteren Agrippina d. ældre.

Agrippīna. 1. A. den ældre, datter af Agrippa og Julia, gift med Germanicus (s. d.), med hvem hun havde 9 børn, deriblandt Caligula og Agrippina den yngre. Modig ledsagede hun sin mand paa hans tog i Germanien og Asien; efter hans død boede hun i Rom, men blev 30 e. Kr. forvist til øen Pandataria, hvor hun døde 3 aar efter. 2. A. den yngre, datter af Germanicus og gift først med Cn. Domitius Ahenobarbus, med hvem hun havde sønnen Nero; senere gift med keiser Claudius, hvem hun forgav 54 e. Kr. I Neros første regjeringsaar styrede hun riget i hans navn, men da han blev kjed af hende, lod han hende dræbe aar 59.

Agrippinsk fødsel, fodfødsel (med fødderne foran).

Agronōm, mand med teoretisk uddannelse i landbrug. — Agronomī, læren om landbruget eller dele deraf.

Agropoli, liden havneby, jernbane-, telegraf-, poststation, Italien, distr. Vallo, ved sydøsthjørnet af bugten ved Salerno.

Agrōtis, en slegt af natsommerfuglfamilien uglerne *(noctuidæ)* (s. d.). Der kjendes i Norge ca. 40 arter, hvoraf enkelte har meget skadelige larver. Særlig knopormen, larven af *a. segetum*, gjør ofte stor skade paa vintersæd, rodfrugter og raps og undertiden paa planteskoler. Den er 35—40 mm. lang, næsten nøgen, gjennemskinnende og næsten graa med mørke og lysere linjer paa ryggen og sorte aandehuller. Skjønt lette at kjende sees de ikke ofte, da de om dagen hviler, sammenrullet under jordskorpen, og kun om natten æder af de unge blade.

Agrypnī (græ.), søvnløshed.

Agtelek, Ungarn, landsby, komitat Gömör, i Tornaarfjeldene, mellem Theiss-tilløbene Sajo og Bodva, 21 km. s. f. Rosenau. Bekjendt ved den n.v. nærliggende hule Baradla, d. e. dampende sted, hvis drypstensdannelser kan taale en sammenligning med Adelsbergergrottens.

Agŭa, en af Mellemamerikas høieste vulkaner, 3 753 m., i Guatemala, s. f. hovedstaden, regnes for sluknet. Sit navn («vandvulkan») har den efter vandflommen under udbruddet 1541.

Aguadilla *[agvadilja],* departement (621 km.², 100 000 indb.) og havneby (6 400 indb.), Portorico (n. v.).

Aguādo, Alexandre Marie (1784—1842), sp. finansmand, f. i Sevilla, sluttede sig til franskmændene, blev oberst og adjutant hos marskalk Soult. Da han 1815 maatte forlade Spanien, grundede han et bankhus i Paris og ordnede 1823 et statslaan, der reddede Spanien. Ogsaa flere andre statslaan kom istand ved hans hjælp.

Aguador, sp. navn paa vandbærer, der henter og sælger koldt vand *(agua)* fra bjergkilder.

Aguardie'nte, sødt spansk brændevin.

Aguas Calie'ntes, stat (7 692 km.², 102 000 indb.) og by (35 000 indb.), Centralmexico, i frugtbar egn, med varme kilder (50 ° C.), hovedmarked for indlandet, ved en af længdejernbanerne (mellem Guanajuato og Zacatecas).

Aguesseau *[agœso'],* Henri François d' (1668—1751), fr. statsmand, f. i Limoges, var først generalprokurør og gjennemførte mange forbedringer i retspleien. Var en ivrig forsvarer af kirkens og folkets krav mod adel og kongemagt. 1717—50 næsten uafbrudt kansler.

Aguilar, Grace (1816—47), eng. forfatterinde, af spanskjødisk familie, hævdede den kristelige moral, men var den jødiske tro varmt hengiven, behandlede i sine bøger særlig hjemmet, opdragelsen og moderkjærligheden. Mest kjendt er «Home influence», «The mother's recompense» og «Woman's friendship».

Aguilar *[ágilar],* navn paa flere byer i Spanien, nemlig i provinserne Cordova, Palencia, Teruel, Guadalajara og Valladolid), by (prov. Santa Fé) og høit fjeld (5 500 m., prov. Jujuy) i Argentina.

Aguilas *[ágilas],* by i Spanien, prov. Murcia ved Middelhavet, havn for Lorca, 65 km. v. f. Cartagena, i opkomst som følge af bergdrift (sølvholdigt bly) i det kort søndenfor liggende Sierra Almagrera. 10 000 indb.

Aguilera *[agilēra],* Ventura Ruiz (1820—81), sp. politiker, journalist, forfatter, øvede stor indflydelse ved sine dristige, skarpe artikler og sine opflammende politiske digte «Ecos nacionales»; hans bedste vers er «Elegias», ogsaa hans tanke- og stemningsrige «Legenda de nochebuena» maa nævnes. Mindre betydelige er endel andre digte, prosafortællinger og dramatiske arbeider.

Aguinaldo *[agi-],* Emilio (1870—), var filippinernes leder i kampen mod spanierne og amerikanernes forbundsfælle. Men da disse kjøbte øerne af Spanien 10/10 1898, optraadte han mod dem, og amerikanerne maatte føre krig mod ham. 1901 blev han fanget og maatte sverge troskabsed til dem 1/4. I 1902 blev han løsladt.

Agulhas *[aguljas],* Kap, Afrikas sydspids, 34 ° 51' s. br., 20 ° ø. l. Grw., 220 km. ø.s.ø. f. Kap gode haab (34 ° 22' s. br.). Med fyrtaarn. Navnet Cabo das Agulhas skal de portug. sjøfarere have givet forbjerget, som forøvrigt ogsaa kunde have faaet det efter sin taggede form, af den grund, at magnetnaalen her pegte retvisende n.—s.

Agurk, se Græskarfamilien.

Agūti el. guldhare *(dasyprocta agúti),* en sydamerikansk og vestindisk gnaver paa ca. 1/2 m.s længde. Sit ene navn har den efter haarfarven. De enkelte haar er ved grunden graa, derpaa sorte og rødgyldent ringede. Jagtdyr, som undertiden holdes tamt i parker og haver.

Agvaldsnes, se Avaldsnes.

Agö, ø, i Sverige, Helsingland, mellem Söderhamn og Hudiksvall, bekjendt ankerplads.

Ahab, se Achab.

Ahaggar, Afrika, et lidet kjendt bjergland i den midtre del af Sahara, midt imellem Timbuktu og Gabes. Paa et 6—800 m. høit plateau hæver sig her Ahaggarfjeldene antageligvis til 2 000 m. Herfra strækker sig udtørrede elveleier (vadier) i forskjellige retninger, ligesom fjeldlandet endnu er kildeland for brøndene i det vestlige Sahara. Det er ogsaa Tuareg-folkets stammeland.

---

afmarsch — (t) Abmarsch m — (e) marching off, march, departure — (f) départ m; sortie f.

afmerke — (t) bezeichnen, merken; abstecken; baken, mit Baken bezeichnen — (e) mark out el. off; beacon — (f) marquer; baliser.

afmægtig — (t) ohnmächtig, machtlos, kraftlos; entkräftet — (e) powerless, impotent; faint, feeble, weak; (besvimet) fainted, in a swoon — (f) impuissant; (besvimet) évanoui.

afmønstre — (t) abdanken, verabschieden, entlassen — (e) discharge, pay off — (f) congédier.

afmønstring — (t) Abdankung f — (e) discharge — (f) congédiement m.

afoot (e) tilfods; igjære, igang.

afore (e) fremmenfor. **aforesaid** (e) fornævnt, bemeldt.

afoul (e) (sjøudtr.) uklar.

afparere — (t) abparieren, ablenken — (e) parry, ward off — (f) parer.

afpasning — (t) Abmessung f — (e) adaptation, suiting osv. — (f) adaptation f.

afpasse — (t) abmessen — (e) adapt, suit, fit, adjust; proportion — (f) adapter, ajuster, proportionner, approprier.

afpresse (fig.) — (t) abdringen, abnötigen — (e) extort, force, wring — (f) arracher, extorquer.

afprutte — (t) abdingen, abhandeln — (e) beat down, cheapen, abate — (f) rabattre (du prix); obtenir un rabais (sur).

Ahasve'rus, «den evige jøde» el. «Jerusalems skomager», sagnfigur, der til straf for at have slaaet Kristus el. negtet ham hvile, da han bar sit kors, maa vandre hviletøs om til dommedag. A. spiller en rolle i folketroen. [Caspari: «Sagnet om den evige jøde», Kra. 1863.]

Ahl (plog), se A r d.

A'hlainen, sv. Hvittisbofjärd, Finland, kystby, 30 km. n. f. Björneborg.

Ahlborn, L e a, f. Lundgren (1826—97), sv. medaljør. Som myntgravør har hun leveret stemplerne til de fleste nyere svenske mynter. Ogsaa de norske guldmynter skyldes hende.

Ahlefeldt, gammel d. adelsslegt, oprindelig hjemmehørende i Holsten, hvorfra den senere bredte sig til Sønderjylland og det øvrige Danmark. Den nævnes først i begyndelsen af 14 aarh. C l a u s A. (1617—78) blev 1638 hofjunker hos Kristian IV, der omfattede ham med stor kjærlighed. Under krigen med Sverige 1643—45 steg han til generalmajor og blev derefter lensmand paa Kalø. Da han var gift med Kristian IV's og Vibeke Kruses datter, Elisabeth Sofie, blev han paa grund af Ulfelds had, straks efter svigerfaderens død 1648, afskediget, men vandt Fredrik III's yndest og deltog med hæder i krigene mod Karl Gustaf. Efter freden til Kjøbenhavn 1660 fik han overbefalingen i Norge og blev under Kristian V feltmarskalk. F r e d e r i k A. (1623—92), storkansler og greve, blev 1661 statholder i Kjøbenhavn og assessor i statskollegiet, 1663 statholder i hertugdømmerne og guvernør i Ditmarsken. 1670 blev han ledende minister, men kom til at staa i skygge for Griffenfeld. Var 1676 med paa at styrte denne og var derefter storkansler til sin død.

Ahlefeldt-Laurvigen, C h r i s t i a n J o h a n F r e d r i c h (1844—), d. politiker og lensgreve til Langeland, tiltraadte grevskabet ved faderens død 1889 og overtog tillige stamhuset Ahlefeldt og Lundsgaard. Blev 1883 medlem af landstinget, hvortil han stadig senere er blevet gjenvalgt. Tilhører høire.

Ahlefeldt-Laurvigen, E l i s a (1783—1855), egtede friskareføreren Adolph v. Lützow («L.s wilde verwegene Jagd»), blev senere skilt fra ham og traadte i forhold til digteren Carl Immermann, som forlod hende 1839.

Ahlfeld, J o h a n n F r i e d e r i c h (1810—84), udgiver af prækener og andagtsbøger, var prest i Halle og siden i 30 aar i Leipzig.

Ahlgren, E r n s t, se B e n e d i c t s s o n, Victoria.

Ahlmann, N i k o l a j (1809—90), nordslesvigsk patriot, godseier paa Als. Ordfører for den af 47 danske nordslesvigere bestaaende deputation, som i august 1866 overrakte kong Wilhelm I en af 17 000 danske undertegnet adresse i anledning af Pragerfredens § 5. 1867 medl. af d. grundlovg. nordtyske rigsdag. 1867—75 stadig valgt til medl. af d. preussiske landdag, hvor han dog ikke fik sæde, da han negtede at aflægge eden. Levede fra 1875 i Kjøbenhavn.

Ahlqvist, A l f r e d G u s t a f (1838—81), sv. historiker, har skrevet flere for sv. historieskrivning betydningsfulde verker deribl. om Erik XIV, som han hævder blev forgivet i sit fængsel, og Karin Månsdotter.

Ahlqvist, A u g u s t E n g e l b r e k t (1826—89), finsk sprogforsker og digter. 1863 professor i Helsingfors. A. kjæmpede for at faa finsk indført som skrift- og talesprog og for at fremme finsk litteratur og aandsliv.

Ahlwardt, H e r m a n n (1846—), t. politiker, deltog i den antisemit. agitation og grundede sammen med Boeckel d. antisemit. folkeparti i Berlin. Hans agitation medførte hans afskedigelse som rektor ved folkeskolen. Forf. af talrige smaaskrifter med angreb paa jøderne.

Ahlwardt, T h e o d o r W i l h. (1828—), t. orientalist, prof. i Greifswald, har fornemmelig beskjæftiget sig med den arabiske poesi («Ueber Poesi und Poetik der Araber», «The divans of the six ancient Arabic poets»), samt udarbeidet en katalog i flere bind over de arab. manuskripter i det kgl. bibliotek i Berlin.

Ahmedabād (el. A h m a d-), brit. Indien. 1. Distrikt i den nordlige del af prov. Bombay, 9 896 km.², 800 000 indb. 2. Hovedstad sammesteds, ved elven Sabarmati. 186 000 indb. Silke- og bomuldsindustri. Grundlagt 1412 af Ahmed shah, engang den glansfulde hovedstad i Gudsjarat med Cambay som havneplads. Et jordskjælv ødelagde 1819 mange af byens herlige bygverker.

Ahmednagar, brit. Indien, Dekan. 1. Distrikt i prov. Bombay, 17 216 km.², 800 000 indb. 2. Hovedstad sammesteds, 200 km. ø. f. Bombay, ved Sina-elven, 42 000 indb. Ved byen et fort. Vævning af sarri (det prydelige ind. kvindegevandt) og tepper, tilv. af kobber- og messingkar.

Ahmedpur, by (10 000 indb.) i brit. Indien, i Punjabstaten Baháwulpur, i egnen mellem Sutledsj og Thar, ved jernbanen 55 km. s.v. f. hovedstaden B.

Ahmes, ægypt. matematiker fra oldtiden, mellem 2000 og 1700 f. Kr. Har skrevet den ældste kjendte matematiske lærebog. Bogen er egentlig en eksempelsamling, og A. giver sjelden almindelige regler. Den viser saavel aritmetikens som geometriens standpunkt. I aritmetiken kjendte man de fire regningsarter samt ligninger af 1ste grad med 1 ubekjendt. I geometrien var det særlig arealberegninger, man lagde vegt paa af hensyn til Nilens oversvømmelse, der ofte forandrede grænseseskjellene. [Cantor, «Vorlesungen über die Geschichte der Matem.»]

Ahn, J o h a n n F r a n z (1796—1865), t. skolemand, sproglærer ved gymnasiet i Aachen (1824), grundlægger og bestyrer af en privat realskole sst. (1826), senere ansat ved realgymnasiet i Reuz, udgiver af en lærebog i fransk. Ahns metode blev fulgt i mange lærebøger i nyere sprog; den fører eleven ind i sprogets grammatik gjennem eksempler, som indøves mekanisk.

Ahnen, v o n, pommersk adelsæt, der i slutningen af det 16 aarh. kom til Danmark og fra begyndelsen af det 17 aarh. gjennem flere medlemmer var knyttet til Norge. — C l a u s v. A. (d. 1628) var fra 1614 lensmand over Semb, Eger og Maria provstigods; hans brodersøn P r e b e n v. A. (1606—75) var 1646 lensmand over Nordlandene. Han foretog i feb. 1658 et indfald i Sverige og ødelagde Nasafjäll sølvverk. I 1669 blev han amtmand i Bratsberg; han eiede betydeligt jordegods i Norge, hvoriblandt Fossum og Hollen jernverker og de adelige sædegaarde Fosnes, Dønnes, Kaupanger og Stedje m. fl. Sønnen I v e r v. A. var amtmand i Romsdalen, Nordmør og Søndmør og senere stiftamtmand i Trondhjem. Med ham uddøde i 1722 slegten, der allerede 1680 var uddød i Tyskland. [Litt.: «Danmarks adels aarbog» I.]

---

afraid (e) ræd, bange.

afregning — (t) Abrechnung f — (e) settling of account; final accounts — (f) règlement (m) de compte. **gjøre, holde afregning** — (t) Abrechnung halten — (e) quit scores — (e) régler le compte.

afreise — (t) Abreise f — (e) departure — (f) départ m. Vb. (t) abreisen — (e) depart, start, set out, leave — (f) partir.

afresh (e) paa ny, paa en frisk.

afrette — (t) abrichten — (e) train; (hest) break in — (f) dresser.

afrids — (t) Abriss, Riss m — (e) sketch, outline, rough-draught; diagram — (f) ébauche f, esquisse f.

afrigge, se aftakle.

Afrika — (t) Afrika n — (e) Africa — (f) l'Afrique f.

afrive — (t) abreissen; (fyrstik) abreiben — (e) tear off, pull off, rend off; strike (a match) — (f) arracher, détacher.

afrunde — (t) abrunden, abründen — (e) round (off) — (f) arrondir.

afrunding — (t) Abrundung, Abründung f — (e) rounding — (f) arrondissement m; (i stil o. l.) rondeur f.

afruste — (t) abrüsten — (e) disarm — (f) désarmer.

afryste — (t) abschütteln — (e) shake off — (f) secouer.

afsadle — (t) absatteln — (e) unsaddle, offsaddle — (f) desseller; (lastdyr) débâter.

Ahnfelt, Arvid (1845—90), sv. forfatter og litteraturhistoriker, søn af P. G. A., udgav tidsskriftet «Ur dagens krönika», var medarbeider ved flere Stockholmsblade, forfattede flere større og mindre biografiske arbeider (Almquist, Thomander o. a.) og paa grundlag af Scherr en stor «Världslitteraturens historia». — A., Oskar (1813—82), omreisende prædikant, broder af P. G. A., blev paa grund af sine aandelige sange, som han foredrog til guitar, kaldt «den kristne trubadur». — A., Poul Gabriel (1803—63), prest og forfatter; skrev flere biografier og indlæg for afholdsagen, som han kjæmpede ivrig for og har indlagt sig stor fortjeneste af.

Aho, Juhani, se Brofeldt, J.

Ahovaitræ *(cerbera ahovai)*, et vestindisk træ af familien *aprocynaceæ*, hvis melkesaft er meget giftig, og hvis frugtstene de indfødte benytter som prydelser.

Ahr, liden bielv til Rhinen i Rhinpreussen, kommer fra Eifel, munder mellem Koblenz og Bonn.

Ahrenberg, Johan Jacob (1847—), finsk arkitekt og forfatter paa svensk, har udfoldet stor virksomhed som arkitekt og har som forfatter givet skildringer fra Østfinland, der vidner om dyb fædrelandskjærlighed og kjendskab til befolkningen.

Ahrenshoop, Preussen, by i Pommern, paa tangen mellem Mecklenburgerbugten og Saaler Bodden, 20 km. v. f. Stralsund.

Ahriman (zend: Angro mainyu, d. e. trængselens aand, kaldes ogsaa Ako mainyu, d. e. den onde aand) optræder i den persiske zarathustra-religion som den store modstander af Ahura Mazda (Ormazd), der betegnes som Spenta mainyu, d. e. den hellige aand. Kampen mellem dem (en kamp mellem liv og død, mellem lys og mørke), som varer i de sidste ni tusen aar af verdens tolvtusenaarige bestaaen, og hvori ogsaa engle og djævle, gode og onde mennesker m. m. tager del, ender med A.s og det ondes endelige nederlag.

Ahrweiler, by i Rhinpreussen, ved Ahr, 5 000 indb.; vinavl (Walporzheimer).

Ahtena el. Atnah, liden nordvestamer. indianerstamme ved Copper River's øvre løb, sproglig beslegtet med de athapaskiske folk.

Ahti, finsk havgud, g. m. Vellamo. Deres børn er Ahtobarnen, «Vellamos jomfruer», de lavere havguddomme.

Ahts, en uheldig, men hyppig anvendt fællesbetegnelse for en række af indianerstammer ved Vancouver's vestkyst, hvis stammenavne har endelsen aht, d. e. hus.

Ahu, en varietet af stenbukken *(capra ibex)*, større og kraftigere end denne. Den lever paa Himmalayakjeden, saavel i Tibet som i Kashmir. Dens fine vinteruld er en kostbar handelsvare (kashmirsjaler).

Ai—Ai el. aye—aye, se Fingerdyret *(chiromys madagascariensis)*.

Aïas (lat. Aiax). 1. Telamons søn, den tapreste græske helt i trojanertoget næst efter Achilleus. A. ønskede at arve Achilleus' rustning, og da den blev tilkjendt Odysseus, dræbte han i raseri nogle faar i den tro, at det var hans fiender, og derefter af skam og fortvilelse sig selv. Dyrkedes som heros paa Salamis. 2. Oïleus' søn (lille Aias), græ. helt, der kjæmpede mod Troja; led skibbrud paa hjemveien fra Troja og druknede.

Aicard *[ækår]*, Jean (1848—), fr. digter. Af hans verker kan nævnes: «Poèmes de Provence» og «La chanson de l'enfant», begge prisbelønnet af det franske akademi, den smukke provençalske idyl «Miette et Noré», skrevet i dialekt, romanen «Le roi de Camargue», skuespillet «Le père Lebonnard», studien «La Vénus de Milo».

Aichach, by i Øvrebayern, 20 km. n.ø. f. Augsburg, 3 000 indb. I nærheden laa borgen Wittelsbach; stedet betegnes nu ved en obelisk.

Aichmetal kaldes en legering af kobber og zink med lidt jern. Det er haardt og ligner messing; benyttes særlig til taplagere.

Aïda, opera af Verdi.

Aïdé, Hamilton (1830—), eng. forfatter, søn af en armenier og en engelsk admiralsdatter, debuterede 1854 med «Poems», udgav derefter en række samlinger af digte og sange, der særlig viser ham som en talentfuld balladedigter, desuden dygtige romaner: «Confidences», «Carr of Carrlyon», «Mr. and Mrs. Faulconbridge», «The Marstons», «In that state of life», «Penruddocke» o. a.

Aide toi et le ciel t'aidera *[ǣdtwá elsiel tǣdrá]*, («Hjælp dig selv, saa hjælper Gud dig»), fr. politisk selskab 1824—32 til kamp mod reaktionen med alle lovlige midler. Blandt medlemmerne var Thiers, Guizot og Cavaignac.

Aïdin, tyrkisk Lilleasien. 1. Vilajet (sydvesthjørnet), 56 000 km.², 1 400 000 indb. 2. Sammes hovedstad (A. Gŭselhissar), i Menderas dalføre, ved jernbanen fra Smyrna. 36 000 indb. Handelsvarer: maroquin (fint læder), figener, oliven, druer.

Aigĕus, konge i Athen, fader til Theseus (s. d.). Medens Theseus voksede op i fremmede lande, blev A. afsat; men Theseus gjenindsatte ham senere. Da Theseus drog til Kreta, lovede han sin fader at heise det hvide seil, hvis han blev frelst, men glemte det. A., der troede, at Th. var omkommet, styrtede sig da i havet (det ægæiske).

Aigis (el. ægide), egentlig «gjedeskind», hos Homer (i «Iliaden») Zeus' skjold, der bringer torden og lynild; senere i regelen Athenes skjold eller brystharnisk, indfattet af slanger og med medusahovedet i midten.

Aigi'sthos, søn af Thyestes, fætter af Agamemnon og Menelaos, førte regjeringen i Mykenæ for Agamemnon, der var i Troja, forførte hans hustru Klytaimnestra, dræbte med hende Agamemnon, men blev efter 7 aars regjering med hende dræbt af A.'s søn Orestes.

Aigle *[ǣgl]*, Schweiz, by i kanton Waadt i Rhonedalen, 9 km. ovenfor Genfersjøen. 4 000 indb.

Aigner, Joseph Matthæus (1818—86), østerr. maler. Han har udført en række veltrufne portræter, bl. a. af Grillparzer, Rubinstein og keiser Franz Joseph.

Aigues-Mortes *[ǣgmå'rt]*, by i Frankrig, depart. Gard, oprindelig havneby ved Middelhavet, nu 10 km. fra kysten, vestligst i Rhones delta, omgivet af saltsumpe («dødsstillestaaende vande»), 36 km. s. f. Nîmes; 4 500 indb. Merkværdige er dens middelalderlige fæstningsverker, som Filip den dristige lod opføre efter fæstningen Damiettes mønster.

Aiguille *[ægyī́]* (fr.), d. e. naal, betegnelse for mange spidse bjergtoppe i Vestalperne. Bruges ordet som navn

---

afsats — (t) Absatz m — (e) (i trappe) landing(-place); (terrasse) offset, terrace — (f) (paa trappe) palier m; terrasse f, gradin m.

afsavn, se savn.

afse — (t) entbehren, übrig haben; (fra) absehen — (e) do without; spare; (tid) make, find — (f) se passer de, se priver de; renoncer à. **afseet fra,** se bortseet fra.

afseile — (t) absegeln, abfahren — (e) sail — (f) partir; mettre à la voile.

afseiling — (t) Absegelung f, Abfahrt f — (e) sailing — (f) départ m.

afsende — (t) absenden, abschicken, versenden; abordnen — (e) send (off), dispatch; (med skib) ship; (som befuldmægtiget) delegate — (f) envoyer, expédier, adresser, dépêcher.

afsendelse — (t) Absendung, Versendung f; Abordnung f — (e) sending — (f) envoi m, expédition f.

afsender — (t) Absender, Versender m — (e) sender, dispatcher; (aflader) shipper — (f) expéditeur m, envoyeur m.

afsending — (t) Bote m, Gesandter m, Abgeordneter m — (e) messenger, deputy, envoy, ambassador — (f) envoyé m, député m, délégué m.

afsides — (t) entlegen, abgelegen, abwärts, abseits, bei Seite — (e) remote, retired, out-of-the-way; aside, apart — (f) écarté, isolé, retiré, perdu; à l'écart, à part.

afsige (dom) — (t) sprechen;

paa forbjerge, har der ofte været tænkt paa magnetnaalen. Spansk *aguja*, portug. *agulha*.

Aiguillette *[ægyijét]*, skuldersnor med korte, naaleformede kvaster, der findes paa distinktioner for officerer i særlige stillinger, f. eks. adjutanter.

Aiguillon *[ægyijõ']*, Armand Vignerot du Plessis Richelieu, hertug af (1720—82), blev til trods for sin uduelighed ved mad. Dubarrys yndest 1771 udenrigsminister. Saa lidet forstod han sin opgave, at Polens deling 1772 fandt sted, uden at det franske udenrigsministerium anede noget om det. Afsk. 1774.

Aiguillon *[ægyijõ']*, by i Frankrig, depart. Lot-et-Garonne, nær sammenløbet af Lot og Garonne. 2 000 indb.

Aigun (Holung-Kiang), by i Mandschuriet, provinsen Holung-Kiang, ved Amur, nedenfor Blagovjestsjensk; var handels- og strømflaadestation og havde 15 000 indb. Ødelagt 1904—05.

Aikin, A. L., se Barbauld.

Aila'nthus, ostindisk-kinesisk slegt af familien *simarubaceæ*. *Ailanthus glandulosa*, skyrækker, med indtil meterlange, finnede blade og lange, hængende blomsterstande, dyrkes hos os som prydtræ. I Kina er det vertplante for en silkeorm *(bombyx cynthia)*, hvis spind er meget anvendt til klædningsstykker. — I lag fra miocentiden findes baade frugter og blade af a.

Ailli *[aji']*, Pierre d' (1350—1425), skolastisk teolog i Paris, senere biskop af Cambray og kardinal. Ved kirkemøderne i Pisa (1409) og Kostnitz (1414—18) hævdede han, at koncilierne stod over paven. Han bidrog væsentlig til Johan Hus' domfældelse.

Ailsa Craig *[élsæ krég]*, klippeø i Clydefjordens munding, 22 km. s. f. Arran, hæver sig steilt op af sjøen 339 m.

Aimak, en tyrkisk-tatarisk folkestamme i Nordafghanistan s. f. Herat. (Ordet A. betyder hos mongolerne en slegtsgruppe.)

Aimard *[æmår]*, Gustave (1818—83), fr. forf., opholdt sig flere aar i Amerika blandt indianere og eventyrere, var 1848 officer i mobilgarden i Paris, dannede under krigen 1870 et frivilligt korps af pressemænd, vandt sit navn som forfatter med romanen «Le trappeurs de l'Arkansas» og befæstede sin popularitet, særlig blandt ungdommen, ved en række lignende spændende fortællinger.

Ain *[ẽ]*. 1. Elv i det østlige Frankrig, udspringer i Jura, løber parallelt med Saône og falder ovenfor Lyon i Rhone; 190 km. lang. 2. Departementet A., omkring elven, 5 825 km.² med 350 000 indb. Hovedstad Bourg.

Ainhum, en hos negre i Sydafrika og Sydamerika forekommende sygdom, under hvilken 5te taa paa den ene eller begge fødder bliver sædet for et slags koldbrand og falder af. Aarsagen ukjendt.

Ainmiller, Max Emanuel (1807—70), t. maler, født i München. Han har udført en række glasmalerier (bl. a. i domkirkerne i Köln, Speier og Regensburg) og har stor andel i gjenoplivelsen af denne kunstart.

Aino el. Ainu («mennesker»), et jæger- og fiskerfolk paa den japanske ø Yeso, det sydlige Kamtschatka og Sakalin, samt paa Kurilerne. Tidligere var de udbredt ogsaa over de sydlige japanske øer, fornemmelig Nippon, hvorfra de efter haarde kampe fordreves af japanerne i løbet af det første aartusen e. Kr. A. staar antropologisk og sproglig isoleret. Endel opviser berøringspunkter med mongoler som følge af blodsblanding med disse. Men den som typisk betragtede a. nærmer sig i udseende kaukasiske folk. Legemet er sterkt behaaret, haar- og skjegvekst kraftig, hudfarven lys. Trods alle klassifikationsforsøg er deres stilling endnu gaadefuld. A.s religion er animistisk; bjørnedyrkelsen indtager en fremtrædende plads. Samfundsudviklingen er ringe, konens stilling inden familien agtet.

Ainsworth *[énzwəþ]*, William Francis (1807—96), eng. læge, geolog og forskningsreisende, har bereist og skrevet om Eufrategnene (Assyrien, Babylonien og Chaldæa, 1835) og Lilleasien (1838).

Ainsworth *[énzwəþ]*, William Harrison (1805—82), eng. forfatter, slog igjennem 1834 med romanen «Rookwood». Af hans talrige senere spændende underholdningsromaner med dels historiske dels moderne emner kan nævnes tyvehistorien «Jack Sheppard» og «The Tower of London», som begge flere gange er blevet dramatiseret.

Aïntab el. Antab, en garnisonsby i tyrk. vilajet Haleb (Aleppo) i det nordlige Syrien, ved elven Sadsjur, bielv til Eufrat, 105 km. n. f. Haleb; 43 000 indb.; handel med huder, læder, bomuld.

Aiŏlos. 1. Hos Homer vindenes hersker, der bor i Aiolia; hos senere forfattere ligefrem vindenes konge og gud. 2. Nævnes i de græske sagn som hersker i Thessalien, stamfader til æolerne.

Aiŏn, se Æoner.

Aïr (Asben, Azbin), merkeligt bjerglandskab (over 50 000 km.²) midt i det sydlige Sahara, med bjerggrupper stigende til 1 550 m. Rigeligt regn gjør dalene frugtbare, og den mægtige tuaregstamme, som her har en af sine hjemstavne, bebor disse egne i et antal, som anslaaes til 130 000 individer, deraf de saakaldte kel-owi 70 000. I Aïr krydser vigtige karavaneveie (50 dages reise fra Tripolis), og her ligger flere, forhen langt betydeligere oasebyer, saaledes Agades (7 000 indb.) og Tintellust (577 m. o. h.).

Air *[ær]*, se Arie.

Airdrie *[ǽədri]*, by i Skotland, Lanarkshire, 18 km. ø. f. Glasgow 22 000 indb. I et strøg rigt paa kul- og jerngruber. A. har en mangeartet industri.

Aire-sur-l'Adour *[ærsyrladúr]*, liden by i Frankrig, depart. Landes.

Aire-sur-la-Lys *[ærsyrlalís]*, by i Frankrig, depart. Pas de Calais, mellem St. Omer og Béthune, fæstning, 5 000 indb.

Airo'lo, by i Schweiz, kanton Tessin ved elven Ticino (Tessin), øverst i Val Leventina, station ved den sydlige udgang af St. Gotthard-tunnelen, 1179 m. o. h., 1 700 indb.

Airstone *[ǽəstōn]* er en slags fin skotsk hvæsseskifer.

Airy *[æri]*, George Bidell (1801—92), eng. astronom; fra 1836—87 direktør for observatoriet i Greenwich, opdagede bl. a. en ulighed af lang periode i Venus' og jordens bevægelser. Han behandlede med overlegen dygtighed de vanskeligste astronomiske problemer.

Ais, den med ♯ forhøiede A-tone. Toncarterne Ais-dur og Ais-moll erstattes af B-dur og B-moll.

Aischa, g. m. Muhammed (s. d.).

---

fällen — (e) give, pronounce, pass — (f) prononcer.

afsile — (t) abseihen — (e) strain (off) — (f) filtrer.

afsind — (t) Wahnsinn m — (e) madness — (f) démence f, folie f.

afsindig — (t) wahnsinnig, unsinnig, toll; irre — (e) insane, mad, crazy, frantic, distracted, mad; (subst.) maniac, lunatic, madman — (f) fou, insensé, aliéné.

afsindighed — (t) Wahnsinn m — (e) insanity, frenzy, derangement, lunacy — (f) démence f, folie f.

afsjælet — (t) entseelt, tot — (e) exanimate, lifeless — (f) mort, inanimé.

afskaffe — (t) abschaffen — (e) abolish, do away with, discontinue, abrogate — (f) abolir, supprimer; (lov) abroger; (misbrug) réformer.

afskalle — (t) (sich) abschälen, abrinden; (efter sygdom) abschilfern — (e) peel (scale) off — (f) peler, écaler; (afbarke) écorcer; (korn) monder; s'écailler.

afskav — (t) Schabsel, Abschabsel n — (e) scrapings pl — (f) raclure f, ratissure f.

afskave — (t) abschaben — (e) scrape off — (f) racler, ratisser.

afsked — (t) Abschied m; Entlassung f — (e) (farvel) leave; (afskedigelse) dismissal, dismission, discharge, (frivillig) retirement, resignation — (f) (farvel) adieu m, congé m; (fra tjeneste), congé, démission f; (med pension) retraite f.
faa afsked paa graat papir

Aischĭnes (389—14 f. Kr.), berømt athensk taler og politiker; i sin ungdom først lærer, senere skuespiller, derefter sekretær hos forskjellige politikere; gjennem dem fik han interesse for politik. 347 blev han sendt med Demosthenes og 8 andre athenere for at underhandle med Filip af Makedonien, blev vunden af ham og var derefter Demosthenes' modstander og forkjæmper for Filips planer. Da Filip var blevet hersker i hele Grækenland, søgte A. ved et angreb paa en af Demosthenes' venner at komme Demosthenes selv tillivs; men han tabte processen og gik i landflygtighed til Rhodos, senere til Samos, hvor han døde. Af hans taler er 3 bevaret.

Aischўlos (525—456 f. Kr.), græ. digter, f. i Eleusis i Attika, d. i Gela paa Sicilien, deltog i kampene mod perserne, bl. a. i slaget ved Marathon, opholdt sig dels i Athen og dels paa Sicilien, bl. a. hos Hieron i Syrakus. A. er den egentlige skaber af den athenske scene og den græske tragedie. Han indførte to skuespillere og skabte dermed dialogen, anvendte det dagligtalen nærliggende jambiske trimeter, gik i sit emnevalg udenfor Dionysossagnene og behandlede stof fra den heroiske tid og endog fra samtiden og opfandt de græske teaterkostumer, dekorationer og maskiner. Han optraadte altid med virkelige trilogier, d. v. s. med tre ved idé og stundom ogsaa ved stof sammenhængende dramaer, der forholdt sig til hverandre som brøde, gjengjældelse og forsoning, og afsluttede hver trilogi med et muntert satyrdrama. Af hans 70 tragedier er 7 fuldstændig bevaret: «Perserne», «De syv mod Theben», «De bønfaldende», «Den bundne Prometheus», oldtidens dybeste og mægtigste tragedie, og «Orestien», den eneste bevarede trilogi, der bestaar af tragedierne «Agamemnon», «Dødsofret» og «Eumeniderne». A.s grundidé er tanken om en sedelig verdensorden, en guddommelig, høieste morallov. Han var en alvorlig, mandig, dybttænkende natur, en af tidens foreteelser sterkt bevæget aand, stod baade i religiøs og politisk henseende paa gammel grund, men overalt selvstændig, personlig. Ligeoverfor athenernes stadig voksende demokratiserende tendenser hævdede han den raadende, i enkelte henseender endnu aristokratiske samfundsordning. «Orestien» ender som et varmt forsvar for raadet paa Areopagos. A. er en af verdenslitteraturens stormænd. Han er lidenskabelig optaget af sin idé og forener samtidig tankedybde med høi kunst; han er den kraftige, storslagne lyriker og den enkle, storlinjede dramatiker, hvis sprog er høispændt med glimrende, dristige, men ogsaa dunkle ordbilleder. [Agamemnon er overs. af P. O. Schjøtt (1897).]

Aisne *[æn]*. 1. Elv i det nordlige Frankrig, udspringer s. f. Argonnerskogen, løber gjennem St. Menehould, forbi Soissons og falder ved Compiègne i Oise. 2. Departement sammesteds (dele af Isle de France og Picardie). 7 428 km.², 536 000 indb. Hovedstad Laon.

Aisōpos (Æsop), græsk fabeldigter; levede i det 6 aarh. f. Kr. som slave paa øen Samos; om hans liv vides ellers intet sikkert. Han forfattede dyrefabler (i prosa), «Æsopske fabler»; om han selv nedskrev dem, er usikkert. Senere forfattere omsatte fablerne paa vers, og vi har saadanne bearbeidelser af Babrios (græ.) og Phædrus (lat.).

Aistulf, longobardernes konge 749—56, erobrede Exarkatet fra grækerne. Da han ogsaa truede paven, fik denne hjælp af Pipin d. lille, som i to felttog tvang A. til at opgive alle sine erobringer og derpaa gav paven Exarkatet. A. d. 756 under rustningerne til en ny krig.

Aitōlos nævnes i de græske sagn som konge i Elis, forlod Peloponnes og bosatte sig ved elven Acheloos i Mellemgrækenland; land og folk kaldes efter ham A i t o l i e n og a i t o l e r n e (myte, der skal forklare aitolernes indvandring fra Peloponnes).

Aivalyk (oldtidens Kydonia eller Herakleia), by ved vestkysten af tyrkisk Lilleasien indenfor øen Mytilini (Lesbos), vilajet Khodavendikiar. 20 000 indb. Brændt af tyrkerne under frihedskampen 1821 er den kommet sig op igjen. Handel med oliven og olje.

Aivazovskij, I v a n K o n s t a n t i n o v i t j (1817—1900), rus. maler, f. paa Krim. A., der var professor ved akademiet i St. Petersburg og hofmaler, har udfoldet en meget omfattende produktion, der udmerker sig ved virtuositet og elegance.

Aix *[æks]* (Aix-en-Provence), i romertiden Aquæ Sextiæ (efter prokonsul Sextius), by i det sydøstlige Frankrig, hovedstad i depart. Bouches du Rhône, 25 km. n. f. Marseille. 29 400 indb. Længe før romertiden stod der ry af den varme svovlkilde, som byen skylder sin opkomst og sit navn. A. var hovedstad i Provence og et berømt lærdomssæde i middelalderen. Midtpunkt for handelen med olivenolje («provencerolje»), vin, hvede.

Aix, Isle d' *[īldǣs* el. *īldǣ]*, ø i Frankrig udenfor mundingen af Charente, mellem øen Oléron og fastlandet. Et forsvarspunkt for Rochefort. Her gik Napoleon ombord paa den engelske fregat Bellerophon 15 juli 1815.

Aix-la-Chapelle *[æslašapél* el. *ækslašapél]*, se A a c h e n.

Aix-les-Bains *[æslebǣ']* (Aix-en-Savoie), i romertiden Aquæ Gratianæ (efter Keiser Gratian), by i Frankrig, depart. Savoyen, 14 km. n. f. Chambéry, nær østbredden af Bourgetsjøen. 8 000 indb. Ældgammelt badested med varme svovlkilder.

Aizoāceæ, familie af frikronbladede urter med oftest kjødede blade. De fleste af dens 450 arter hører hjemme i Sydafrika, særlig den over 300 arter omfattende slegt *mesembrianthemum*, m i d d a g s b l o m s t, hvis store, ofte sterkt farvede, men lugtløse blomster gjør dem til almindelig dyrkede prydplanter. Særlig eiendommelig er den saakaldte i s p l a n t e *(m. crystallinum)* med skinnende, blæreformet haardannelse, hvis cellesaft indeholder klornatrium; den og flere arter bruges til fremstilling af soda. I Kap bruges de store, søde frugter af *m. edule* som h o t t e n t o t f i g e n. *Tetragonia expansa,* der hører hjemme i Ny Seeland og i Japan, har kjødliguende, saftige blade, der bruges som spinat og dyrkes i Europa under navn af n y s e e l a n d s k s p i n a t.

Aja, se A j o.

Ajaccio *[ajátšo]*, Korsikas hovedstad, paa øens vestkyst ved A.-bugten. 22 000 indb. God, befæstet havn. Vakker og sund beliggenhed. Ældgammelt bispesæde. Napoleon I's fødested (familien Bonapartes hus staar endnu). Handel med vin, olje, sydfrugter, sardeller, koraller. Tobaksfabriker, skibsbyggeri.

Ajan (el. P o r t A.), liden kystby i den østsibiriske «Kystprovins» ved den sydlige del af det Okotske hav.

— Ⓣ ohne Umstände entlassen werden — Ⓔ be turned away with scant ceremony, get the sack — Ⓕ être congédié sans autre forme de procès. **afskedsansøgning** — Ⓣ Abschiedsgesuch n — Ⓔ resignation — Ⓕ démission f. **afskedsbæger** — Ⓣ Abschiedsbecher m — Ⓔ parting (stirrup) cup, parting glass, grace cup — Ⓕ coup (m) de l'étrier. **afskedsvisit** — Ⓣ Abschiedsbesuch m — Ⓔ farewell visit, visit of leave-taking — Ⓕ visite (f) d'adieux.

afskedige — Ⓣ verabschieden, entlassen, abdanken — Ⓔ dismiss, discharge, discard — Ⓕ congédier, donner son congé à, renvoyer; (med pension) mettre à la retraite.

afskedigelse — Ⓣ Verabschiedung f, Entlassung f — Ⓔ dismissal, dismission, discharge — Ⓕ congé m, renvoi m; mise (f) à la retraite.

afskibe — Ⓣ abschiffen; ausschiffen — Ⓔ ship — Ⓕ envoyer (expédier) par eau.

afskibning — Ⓣ Abschiffung f, Verladung f — Ⓔ shipping, shipment — Ⓕ envoi m (expédition f) par eau.

afskjære — Ⓣ abschneiden — Ⓔ cut off, intercept; (hale) dock — Ⓕ couper; (lem) amputer; (afbryde) intercepter; (berøve) priver.

afskoge — Ⓣ abholzen, ausroden, entwalden — Ⓔ (land) clear of woods, strip of its forests; (skog) cut down, fell — Ⓕ (land) déboiser; (skog) exploiter, abattre.

afskrabe, se afskave.

Ajās, Lilleasien, poststation ved Ajasbugten, gren af bugten ved Alexandretta, vilajet Adana, ligeoverfor Iskenderun (Alexandretta).

Ajax, se Aias.

Ajjalon, nuværende Jalo, by v. for Jerusalem ved den filistr. grænse. Nedenfor ligger den fra Josvas kamp berømte Ajjalonsdal.

Ajmeere, se Adschmir.

Ajo (ital., sp. ayo), hovmester, opdrager. Aja (hunkjøn), guvernante.

Ajodhja, se Oudh.

A jour *[ažúr]* (fr.), gjennemsigtig. Ædelstene indfattet a. j., d. e. saaledes at bagsiden er fri og stenen derved gjennemsigtig. Være a. j. med, holde skridt med, f. eks. begivenhedernes gang, litteraturen, føre regnskabsbøgerne og fuldføre sit arbeide for hver dag.

Ajuda (Ouidah, Whydah), by i fransk Dahomé, i en sumpegn indenfor kystlagunen. Oprindelig midtpunkt for slavehandelen paa denne kyst («Slavekysten»), med et portugisisk, et engelsk og et fransk faktori, i det 18 aarh. ligesom hele kystriget Juda erobret af kongen af Dahomé, i 1890 indlemmet i de franske besiddelser.

A'juga, se Jonsokkoll.

Ajuthia (Ayuthia, Ajudhja), by i Siam, i det 17 aarh. landets hovedstad, ved Menam, ved jernbanen fra Bangkok, 90 km. ovenf. denne by.

Ak... Artikler, som ikke findes her, maa søges under Ac...

Ak, i tyrkiske stedsnavne, hvid.

Akaba, bugten ved A., den østlige af det Røde havs to nordlige grene, ø. f. Sinaihalvøen. Inderst ved bugten ligger den lille by el-Akaba. I nærheden laa bibelens Elat.

Akācie, se Acacia.

Akademī (græ. *akademeia),* hed en have, som laa 2 km. n.v. for Athen. Her havde Hippark grundlagt en høiere skole. I denne underviste den store tænker Platon, hvis forelæsningskurser blev kaldt akademeia. Efterhaanden blev dette navn almindelig benyttet om enhver sammenslutning af videnskabsmænd og tænkere med høiere undervisning som formaal. Et i den senere oldtid berømt a. var det saakaldte Museion i Alexandria, oprettet og understøttet af Ptolemæernes fyrsteslegt. Den antike tids a. gik tilgrunde med denne tids kultur. Men traditionerne om dem som sæder for lærdom og høiere aandsinteresser overlevede middelalderens mørke aarh. 1270 stiftede Brunello Latini et akademi i Firenze; det stillede sig dog kun den begrænsede opgave at dyrke digtekunsten. Af større betydning blev det saakaldte Platoniske a. i Firenze, grundlagt af Cosimo de Medici. 1582 fik man endvidere, ogsaa i samme by, «Accademia della Crusca», der har udgivet en italiensk ordbog. Italien blev efterhaanden ogsaa sædet for en række andre a., hvoriblandt «A. delle scienze» i Torino, der var et matematisk-naturvidenskabeligt a. Fra Italien udbredtes a. med renaissancekulturen til andre lande, saaledes at de fleste kulturlande i nyere tid har faaet et eller flere nationale a. — Verdens mest berømte a. er «L'institut de France», stiftet 1629 i Paris som et privat selskab, i 1635 af Richelieu ophøiet til a. under navnet «L'académie française». Det skal fuldtalligt omfatte 40 medlemmer («de 40 udødelige»), og det har til opgave at vaage over det franske sprogs renhed og at udgive en ordbog over dette. Ved siden af dette egentlige a. oprettede Colbert 1663 «L'académia des inscriptions et belles lettres» for filologi og historie, i 1666 «A. des sciences» for matematik og naturvidenskaber. Allerede nogle aar tidligere var «A. des beaux-arts», for kunst og musik, opstaaet ved sammensmeltning af et par ældre a. Endelig oprettedes 1795 «A. des sciences morales et politiques» (nedlagt 1803—32), der tager sig af filosofi, retsvidenskab og samfundsøkonomi. Tilsammen danner disse 5 a. «L'institut de France», der fik sin organisation af Napoleon 1806.

Tyskland fik sit «A. der Wissenschaften», grundlagt 1700 i Berlin, efter fransk mønster; i Østerrige oprettedes først 1846 et «Kais. A. der Wissenschaften» i Wien.

Som a. virker i England «Royal society», et videnskabsselskab, der grundlagdes 1645 i Oxford, men som 1663 fik sin virkekreds betydelig udvidet, samtidig som hovedsædet flyttedes til London. Ogsaa Skotland og Irland har hver sit «Royal society» henholdsvis i Edinburgh og Dublin. I de Forenede stater er der talrige a. Det ældste er «American philosophical society» i Philadelphia, grundlagt 1744 af B. Franklin. Verdens rigeste institution af denne art er vistnok «Smithsonian institution» i Washington, grundlagt 1848.

I Danmark stiftedes 1742 det «Kgl. danske videnskabernes selskab». Det har udgivet en dansk ordbog, der paabegyndtes 1793 og afsluttedes 1905.

Sverige fik efter fransk forbillede «Svenska akademien», grundlagt af Gustaf III; det har 18 medlemmer («de aderton»). Desuden har Sverige «Kgl. vetenskaps-a.», grundlagt 1739, «Kgl. vetenskaps-societeten», stiftet 1710 i Upsala, og «Kgl. vetenskaps och vitterhets-samhället», stiftet 1753 i Göteborg.

Norge fik 1760 et a. i det «Kgl. norske videnskabers selskab i Trondhjem», stiftet af Gunnerus, Gerh. Schøning og P. F. Suhm under navn af det «Trondhjemske selskab». Det har et bibliotek paa over 100000 bind samt betydelige samlinger af oldsager, mynter, mineraler og zoologiske og botaniske samlinger. Videnskabsselskabet i Kristiania blev konstitueret 3 mai 1857; det bestaar af saavel indenlandske som udenlandske medlemmer, fordelte i 2 klasser, en matematisk-naturvidenskabelig og en historisk-filosofisk. Til dette er som egen stiftelse knyttet «Fridtjof Nansens fond til videnskabens fremme», grundlagt ved statuter af 8 decbr. 1896; dets formaal kan fremmes saaledes, som dets styrelse til enhver tid finder bedst. Dets fond udgjør (1906) noget over 1 mill. kroner.

Akadēmiker, egentlig medlem af et akademi, desuden ogsaa akademisk borger; akadēmisk, hørende til et akademi el. universitet; a. borger, d. e. student. »Ved a. kunst el. l. forstaaes en i alle ydre henseender korrekt, men stiv og afmaalt præstation.

Akādien, se Acadia.

Aka'nthos, græsk by paa landtungen Akte paa den chalkidikiske halvø; i nærheden af denne lod Xerxes landtungen gjennemskjære, forat flaaden skulde undgaa Athosforbjerget.

Akanti't er en sjelden sølverts, der er fundet i Freiberg i Sachsen og Joachimsthal. Den har den samme

---

afskrift — (t) Abschrift f — (e) copy, transcript — (f) copie f; (duplikat) double m.

afskrive — (t) abschreiben — (e) copy, transcribe, write out; (en sum) write off, credit for — (f) copier, prendre (tirer) copie de; (sum) porter en décharge.

afskriver — (t) Abschreiber m — (e) copier, transcriber — (f) copiste m.

afskrubbe — (t) abscheuern — (e) scrub off — (f) écurer, frotter.

afskrue — (t) abschrauben — (e) unscrew, screw off — (f) dévisser.

afskrække — (t) abschrecken — (e) deter, frighten, scare; daunt — (f) décourager, rebuter; intimider.

afskum — (t) Abschaum m, Abwurf m — (e) scum; (fig.) refuse — (f) écume f; (fig) infâme m, crapule f.

afskumme — (t) abschäumen, abschöpfen, (melk) abrahmen — (e) skim (off) — (f) écumer; (melk) écrémer.

afsky — (t) Abscheu m — (e) aversion (to, for), abhorrence, horror (of el. for) — (f) horreur f, abomination f, aversion f. Vb. (t) verabscheuen — (e) detest, abhor, abominate, loathe — (f) détester, abhorrer.

afskyde — (t) abschiessen, abfeuern — (e) (affyre) fire (off), discharge, (pil) shoot, let fly, (skyde af) shoot off — (f) (gevær o. l.) décharger; (skud) tirer; (pil) décocher; (arm, ben) emporter d'un coup de feu.

sammensætning som sølvglans (s. d.), men en anden krystalform.

Akariasis, se Bladskurv.

Akarnānien var det vestligste landskab i Hellas. A. (og Ætolien) danner nu en af Grækenlands 26 nomer (provinser), 7489 km.², 170 000 indb. (1896), 23 pr. km.² Hovedstad Mesolongion (Missolungi).

Akaroa, Ny Seeland, liden by, god havn paa Sydøens østkyst, sydsiden af Banks-halvøen.

Akarroïdharpiks, af australske *xantorrhoea*-arter (liljefamilien). 1. Rød a. kaldes ogsaa jordskjellak, er en rødbrun harpiks, der i et 2—4 cm. tykt lag bedækker stammen af *x. australis*. 2. Gul a., botanybayharpiks, udvendig rødbrune, indvendig gule korn og stykker af *x. hastilis*. Begge harpikser bruges til farvning af fernisser, læder, fine sæber o. s. v.

Akashi, Japan, by paa Nippon, sydkysten, ved sundet indenfor Avaji, 20 km. v. f. Kobe. 21 000 indb. Japans «Greenwich», idet den japanske tid reguleres derfra.

Akassa, Afrika, handelsplads i den britiske koloni Sydnigeria, Øvreguinea, ved Nigers hovedmunding.

Akatale'ktisk, se Katalektisk.

Akbar, egentl. Djelal-eddin Muhammed (1542—1605), ind. keiser af det mogulske dynasti, efterfulgte sin fader Humayun, indtil 1560 under vesiren Bairam. Han samlede under sig de provinser, som tidligere havde tilhørt stormogulens rige, og var en fortrinlig administrator. Hans politik gik ud paa ved tolerance at sammensmelte den uensartede befolkning. A. forlod islam og grundlagde en egen religion. Hans fornemste hjælpere under gjennemførelsen af rigets reorganisation var Raja Todar Mall og Abu-fazl, som har skrevet A.s historie.

Akcént betegner 1. i sprogvidenskaben en fremhæven af enkelte dele af talen. Den falder i to arter: trykakcent (dynamisk el. eksspiratorisk a.), der beror paa den styrke, hvorved luften udaandes, og toneakcent (musikalsk el. kromatisk a.), der beror paa stemmebaandenes svingningshastighed. Eiendommelig for norsk er de to tonelag: enstavelsestonelag, der hører hjemme i oprindelige enstavelsesord (f. eks. tømmer < oldn. timbr); og tostavelsestonelag, der tilkommer gamle tostavelsesord (f. eks. tømmer < oldn. taumar). I dansk er den saakaldte stødtone traadt istedetfor enstavelsestonelaget. — Akcentuatiōnen eller akcentens anvendelse er forskjellig i sprogene; man taler om fast el. bunden a. (saaledes førstestavelsetryk i oldn. og finsk, næstsidstestavelsetryk i polsk) og fri a. (som i russ., sanskr. og græ.). Akcent er ogsaa brugt som navn paa de tøddeler, tegn, hvormed man antyder dels musikalsk a. (som i sanskr., oldgræ. og litauisk; i regelen bruges de latinske navne: acutus ´, høitone, gravis `, lavtone, circumflexus ^ el. ˜, sammensat tone), dels trykfordelingen (som i ital., sp., d.: allé modsat alle), dels lydlængde (som i magyar. og oldn.: át modsat at), dels en ændret lydværdi for vokaltegnene (som i nyisl. og fr.: célèbre). 2. I mus. betegner a. den særlige betoning af enkelte toner el. akkorder. Den grammatiske a. slutter sig nøiagtig til takten, saaledes at den største vegt altid falder paa det første taktslag. Den oratoriske (æstetiske el. patetiske) føier sig derimod ganske frit efter foredraget og kommer ofte i strid med den grammatiske, fordi god deklamation hyppig kræver en afvigelse fra den bundne takts strenghed. For virkningens skyld markerer en komponist ogsaa ofte en skarp dissonans, en synkope, en høi tone o. s. v. En skarp betoning betegnes med zf. (zforzato), rfz. (rinforzato) el. merket > el. Λ.

Akce'pt (af lat. *accipere)*, den af vekselbetaleren (trassaten) med hans underskrift paa vekselen afgivne erklæring, hvorved han forpligter sig til paa forfaldsdagen at betale vekselbeløbet. Den af trassaten akcepterede veksel kaldes ogsaa en akcept. Saasnart trassaten har akcepteret vekselen, kaldes han akceptant. At akceptere betyder at godkjende, at antage. Akceptation, antagelse, forpligtelse til at betale en veksel. Akceptationsfrist, den tid, inden hvilken en veksel kan eller skal forevises (presenteres) til akcept. Veksler med en bestemt forfaldsdag (datoveksler og præcisveksler) kan efter de skandinaviske vekselIove forevises til akcept inden forfaldsdagen. Eftersigtveksler, d. e. saadanne, som forfalder en vis tid, efterat trassaten har faaet seet dem, eller efterat de er forevist for trassaten, skal efter samme lov forevises til akcept inden den tid, der maatte være foreskrevet i vekselens tekst, eller, hvis saadan forskrift mangler, inden 6 maaneder fra udstedelsesdagen, hvis de er udstedt eller forfalder indenfor Europa med undtagelse af Island og Færøerne, og inden 12 maaneder, hvis de er udstedt eller forfalder paa sidstnævnte øer eller et sted udenfor Europa. Akceptkreditiv, hvorved en bank eller bankier opfordres til at akceptere og betale veksler, som den akkrediterede (kreditivets eier) maatte trække paa dem. Akceptkonto (akceptationskonto) krediteres for alle tratter, man agter at indfrie, eller som man har akcepteret, medens udstederen eller den, for hvis regning tratten er udstedt, debiteres. Ved indfrielsen debiteres akceptkonto, og kassakonto krediteres. Akceptprovision, den godtgjørelse (i regelen ¼—⅓ pct.), som bankinstituter beregner for akceptation af tratter, der trækkes paa dem paa grund af en indrømmet kredit (akceptationskredit). Akcept per onore, til ære for en anden; naar trassaten har negtet at akceptere som almindelig akceptant, kan han eller en anden akceptere til ære for vekseludstederen (trassenten) eller for en af endossenterne. Akceptanten kaldes da æresakceptant, akceptant per onore, honorant eller intervenient. Akcepisse, forældet betegnelse af modtagelsesbevis.

Akee *[akī]*, se Sapindaceæ.

Akefalī (græ., *kefale*, hoved), medfødt mangel af hoved; akefālisk, hovedløs; saaledes kaldes bøger, hvis begyndelse er gaaet tabt.

Ake kjælkebakke er en gammel national sport i Norge. Nutildags bruges i byerne fortrinsvis fiskerkjælker («fiskere») til én, to og tre personer. De største er 1.5 à 2 m. lange og ca. 30 cm. brede, noget smalere i sædet end mellem meierne, som er beslaaet med staalstænger. Man styrer med en 4 à 5 m. lang stav, haandledstyk i den ende, man holder, og smalnende af bagover, saaledes at den nederste del kan stryge langs bakken, naar man lægger kraft paa. Til akebakke passer bedst langstrakte heldninger uden for sterke kurver. Man kan ogsaa ake i bratte bakker med krap-

---

afskyelig — ⓣ abscheulich, scheusslich, verabscheuungswert, verabscheuungswürdig — ⓔ abominable, detestable, odious, hateful, disgusting, sickening — ⓕ détestable, abominable, exécrable, horrible, affreux, atroce.

afskyelighed — ⓣ Abscheulichkeit f, Greuel m — ⓔ detestableness, abominableness; (konkret) horror, atrocity — ⓕ horreur f, abomination f.

afskygning — ⓣ Abschattung f, Schattierung f — ⓔ shadow; shade — ⓕ nuance f.

afslaa — ⓣ abschlagen, (græsset) abmähen; (indbydelse, tilbud) ausschlagen, ablehnen — ⓔ (slaa af) strike off, knock off, beat off; (græs) mow, cut down; (fig.) refuse, deny; reject, decline; (angreb) repulse, repel — ⓕ (angreb o. l.) repousser; (afvise) refuser, rejeter, repousser.

afslag — ⓣ Abschlag m, abschlägige Antwort f — ⓔ refusal, rejection, declination, denial; (i prisen) abatement, reduction — ⓕ refus m; (i pris) diminution (f) de prix.

afslutning — ⓣ Abschluss m, Abschliessung f, Beendigung f — ⓔ completing osv; completion — ⓕ achèvement m; fin f; clôture f; conclusion f; (i handelen) règlement m; arrêté (m) de compte.

afslutte — ⓣ abschliessen — ⓔ (fuldende) complete, (bring to an) end; (forhandling) close; (traktat) conclude; (laan) contract; (bø-

pere svinger, men da kræves en øvet styresmand. Føret maa være fast, saa meierne ikke synker nedi. Akning om kvelden med tyrifakler er en meget yndet fornøielse. Aker dame og herre paa samme kjælke i vanskelig bakke, bør herren sidde foran og damen bag og styre. Er man ikke øvet i at styre en kjælke, bør man aldrig bede en dame sidde foran.

Akeleie *(aquilegia)*, slegt af soløiefamilien, væsentlig hjemmehørende i den nordlige tempererede zone. Blomstens 5 kræmmerhusformede kronblade har alle lange sporer, som stikker ned mellem bægerbladene. Fleraarige urter; et par arter dyrkes i vore haver. Vildtvoksende hos os er *a. vulgaris* med oftest blaa, undertiden røde el. hvide blomster. Planten har bedøvende egenskaber.

Akeleie.

Akeleye, Ingeborg, f. 13 mai 1741, datter af kommandørkaptein og overlods J.W.A., egtede 1763 Herman Løvenskjold til Fossum (f. 1739). Kort efter indlod hun sig i et intimt forhold til libertineren grev Kr. Conr. Danneskjold-Laurvigen, hvorfor egteskabet med L. opløstes. Fru Ingeborg boede senere sammen med greven paa gaarden Rolighed i Hedrum. Efter hans død egtede hun en svensk eventyrer (v. Manderfeldt) og skal selv være død i Kjøbenhavn 1804.

Akelle, krigersk negerstamme s. f. Ogowe i fr. Kongo.

Aken, by ved Elben, i Preussen, provinsen Sachsen, regjeringsdistrikt Magdeburg, ved grænsen af Anhalt, 6 800 indb.

Aken, H. van, se Bosch.

Akenside *[ékənzaid]*, Mark (1721—70), eng. læge og digter, livlæge hos dronningen, gjorde særlig lykke med læredigtet «The pleasures of imagination», skrev desuden oder og medicinske skrifter.

Aker er i videste betydning den jord, der i modsætning til have, skog og naturlig eng arbeides med plog, og hvorpaa der avles dels korn-, dels rod-, dels eng-vekster. De sidste giver den saakaldte kunstige eng eller vold. Norges hele akerland er omtr. 6 mill. maal (à 10 ar); heraf er over halvdelen kunstig eng. — En aker er et stykke akerjord begrænset af akerrener, grøfter eller aurfurer.

Aker, herred i Akershus amt, 425 km.² med 23 061 indb., d. e. 57 pr. km.² Herredet, der svarer til Østre og Vestre Aker samt Ulleren og Nordstrand prestegjeld og sogne, ligger omkring Kristianiafjordens inderste bassin og bestaar af et for største delen veldyrket bakketerræn, omgivet af skogbevoksede aasstrækninger. Nogenlunde midt i herredet ligger Norges hovedstad, Kristiania. Inden herredet forøvrigt findes flere store gaarde og offentlige anlæg, blandt hvilke de bekjendte sanatorier Voksenkollen og Holmenkollen.

Akerdylle, se Dylle.

Akerhøns, se Raphøns.

Akerit er en eruptiv dybbergart, der bestaar af feldspat (plagioklas og ortoklas), biotit, grøn augit samt kvarts; a. er saaledes en kvarts-augit-syenit. Farven er graa eller rødlig-graa. Findes i Jarlsberg og Larvik amt samt i Kristiania omegn (navnet af Aker).

Akerkaal *(brassica campestris)*, art af kaalslegten, de korsblomstredes familie *(cruciferæ)*, med gule blomster i klase, hjerteformig omfattende stængelblade og lyreformig finnede rodblade. Et hos os almindeligt ugræs i akrene. Stamplante for flere dyrkede former f. eks. næpe, turnips *(b. campestris *rapa)*.

Akerkaal.

Akerlove *(leges agrariæ)* kaldte romerne love, ved hvilke *ager publicus* (s. d.) udskiftedes og gik over til privateie. De bekjendteste var de liciniske (367 f. Kr.), der bestemte, at ingen borger af a. p. maatte have mere end 500 jugera (250 tdr. land, 1 000 ar) i besiddelse, og at resten skulde udskiftes til fattige borgere; disse love fornyedes 133 f. Kr. af Tib. Gracchus.

Akermaane *(agrimonia)*, slegt af rosefamilien, urter med mellembrudt finnede blade. Blomstens haarde og ved frøenes modning affaldende underbæger er oventil paa ydersiden forsynet med kroge, som tjener til at sprede de 1 à 2 i dette indesluttede nødfrugter. *A. eupatoria* er almindelig i landets sydlige dele, medens *a. odorata* kun forekommer paa meget faa steder hos os.

Akermynte, se Mynte.

Akerreddik, se Reddik.

Akerrikse *(crex pratensis)* tilhører en egen slegt af vadefugle. Kjønnene lige. Farve: sort, graa og brun spraglet, bugsiden lysere, askegraa til gulhvid. Nebbet høit, sammenklemt fra siderne, mørkebrunt, fødderne graa, vingerne brede, halen kort. Længde: 250—280 mm. Lever paa lavlandet i dyrkede egne. Trækfugl. Alm. om sommeren i den største del af Europa. Nærer sig væsentlig af insekter, snegle og andre smaa dyr. Dens velkjendte lyd frembringes af hannen og høres særlig om aftenerne i forplantningstiden.

Akers-Douglas *[ékəs dʊ'gləs]*, Aretas (1851—), eng. politiker, parlamentsmedlem 1881, sluttede sig til de konservative og kom snart til at spille en rolle. Blev 1902 statssekretær for det indre i Balfours ministerium.

Akersennep, se Sennep.

Akershus amt strækker sig fra den indre del af Kristianiafjorden i syd til Mjøsen i nord og fra Ringerike i vest til Sverige i øst. Efter sin naturlige beskaffenhed falder det i 3 hoveddele, der fra ældre tid af benævnes Aker i sydvest, Follo i sydøst og Romerike i nord; den sidstnævnte landsdel er for en stor del et slettelandskab. Det høieste fjeld er Fjeldsjøkampen

---

ger, regnskaber) close, balance; (en handel) strike — (f) achever, terminer, finir; (forhandlinger o. l.) clore; (handel, traktat) conclure, (kontrakt) passer; (laan) contracter; (bøger) régler; (regnskaber) arrêter.

afsløre — (t) entschleiern, enthüllen — (e) unveil — (f) dévoiler; démasquer (q); révéler (qc).

afsløring — (t) Entschleierung f, Enthüllung f — (e) unveiling — (f) dévoilement m; révélation f.

afsmag — (t) Beigeschmack m; (fig.) Widerwille m, Abneigung f — (e) (ubehagelig smag) tang, disagreeable taste; (modbydelighed) distaste, disgust; dislike, disrelish — (f) mauvais goût m, goût désagréable; (fig.) dégoût m.

afsnit — (t) Abschnitt m — (e) (af bog) section; (tids-) period — (f) section f, partie f; (i bog) chapitre m; (i historien) période f.

afsnubbe — (t) abzwicken, abbrechen; (fig.) kurz abfertigen — (e) curtail, cut short; (fig.) snub — (f) écourter; (fig.) envoyer promener.

afsondre — (t) (ab)sondern; ausscheiden — (e) separate, divide; isolate; (i medicinen) secrete, [secern — (f) séparer, détacher; isoler; (i medicinen) sécréter, rejeter.

afsondring — (t) Absonderung, Sonderung f; Ausscheidung f; Zurückgezogenheit f — (e) separation; secretion; isolation, sequestration, seclusion, privacy, retirement, withdrawal (from the world) — (f) séparation f; sécrétion f; isolement m; (fra verden) retraite f.

(797 m.) i Hurdalen, taget ved amtets nordgrænse. I den østlige del gjennemskjæres amtet fra nord til syd af Glommen, som her danner indsjøen Øieren. — Amtet var tidligere delt i 3 fogderier, nemlig Aker og Follo samt Nedre Romerike og Øvre Romerike. Det inddeles nu i 5 sorenskriverier og 23 herreder, hvorhos kjøbstæderne Kristiania og Drøbak samt ladestederne Hvitsten, Hølen og Son ligger inden amtets grænser; men af disse udgjør Kristiania et eget amt. Tæt ved Drøbak ligger den ganske betydelige fæstning Oscarsborg. I geistlig henseende henhører amtet til Kristiania stift, og det omfatter 4 provstier med 25 prestegjeld. — Amtet er 5 224 km.² med 116 228 indb., naar byerne (altsaa ikke Kristiania) medregnes, og uden disse 5 223 km.² med 112 870 indb.; 336 km.² er dækket af ferskvand. Af amtets samlede areal opgives ca. 16 pct. at være aker og eng, ca. 64 pct. skog og ca. 20 pct. udmark, snaufjeld, myr og indsjøer.

Akershus fæstning, anlagt i slutningen af 13 aarh., vel kun som et fast taarn (donjon), der kaldtes Akersborg, senere A. Haakon VI og Margrete havde fast bopæl her og foretog nybygninger (Kongehallen); fra nu af fik A. stor betydning baade som fæstning og residens. 1527 ødelagdes slottet delvis af ildebrand, men modstod dog Kristian II's beleiring 1531. Under Kristian III opførtes nybygninger, tildels med sten fra Hovedøens kloster. Med glans udholdt A. derpaa svenskernes beleiring 1567. Kristian IV lod det ældste taarn (Vaagehals) nedrive og foretog en gjennemgribende ombygning og udvidelse, som fortsattes under Fredrik III og Kristian V. Herved fik fæstningen i hovedsagen det udseende, den nu har. 1716 beleiredes A. forgjæves af Karl XII; men siden forfaldt det hurtig og har nu kun betydning som depot. I det 17 aarh. var A. sædet for statholderne; i det 18 aarh. anvendtes det til statsfængsel, og her fandtes lige til 1866 rigets arkiv. Der er nu planer oppe om at

Akershus.
Efter tegning af S. Segelcke.

Akershus: Indre borggaard.
Efter tegning af S. Segelcke.

faa fæstningens ældste og høiest beliggende del, «Øvrevold», restaureret, for at bevare den som et minde om gamle dage. Fæstningens nyeste og lavest beliggende del, «Nedrevold», er allerede for en stor del nedrevet for at give plads for kaier m. v.

Akershus slot. Arbeidet med den endelige undersøgelse, der er sat iverk af arbeidskomiteen for slottets gjenreisning, har været drevet 1905—06 og vil ikke kunne afsluttes før om længere tid. Ved undersøgelsen er den omstridte beliggenhed af Fuglesangstaarnet og dettes bestemmelse med nogenlunde sikkerhed fastslaaet, idet taarnet viser sig at have ligget lige op til det store Vaagehalstaarns sydvestre hjørne, hvor det har tjent som porttaarn for borggaarden. Samtidig er det bragt til en vis grad af sandsynlighed, at det oprindelige borganlæg ikke alene har omfattet det hidtil kjendte, nemlig de to nævnte taarne med en nordenfor liggende muromsluttet borggaard paa det høieste plateau, men desuden en lavere liggende ydre borggaard, hvortil adgangen har gaaet gjennem et sterkt befæstet porttaarn (det i en

---

afsone — ⓣ sühnen, abbüssen — ⓔ expiate, atone for; (en straf) work out — ⓕ expier; (bøde) acquitter par la prison.

afsoning — ⓣ Sühnung f, Busse f — ⓔ expiation, atonement — ⓕ expiation f; acquittement (m) par la prison.

afspeile — ⓣ abspiegeln — ⓔ reflect, mirror — ⓕ refléter, réfléchir.

afspeiling — ⓣ Abspiegelung f — ⓔ reflection — ⓕ reflet m.

afspise (med løfter o. l.) — ⓣ abspeisen — ⓔ put off — ⓕ repaître, payer.

afspærre — ⓣ absperren, versperren — ⓔ block up, barricade; blockade — ⓕ barrer, barricader.

afstaa — ⓣ (fra) abstehen, ablassen, (til) abtreten, überlassen — ⓔ resign, give up, yield up, cede, renounce, relinquish, make over; (fra) desist, give over — ⓕ céder, laisser; (fra) renoncer (à), se désister (de), abandonner.

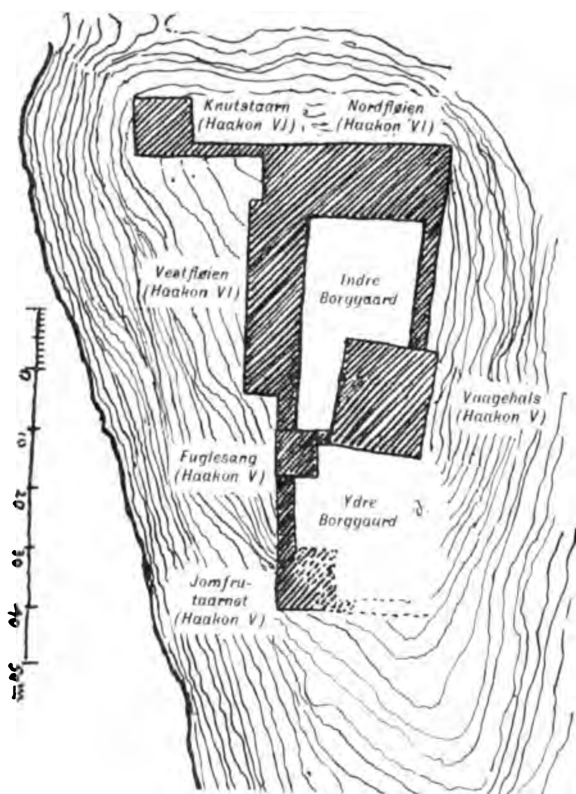
afstaaelse — ⓣ Abstehen n, Aufgeben n; Abtretung f — ⓔ resigning osv.; resignation, renunciation, relinquishment, (af land) cession — ⓕ cession f, renonciation f; abandon m.

afstamning — ⓣ Abstammung f — ⓔ descent, nativity, (ords) derivation — ⓕ origine f; (ords) dérivation f, étymologie f.

afstand — ⓣ Abstand m, Entfernung f — ⓔ distance — ⓕ distance f; éloignement m.

afsted — ⓣ von der Stelle.

beretning fra 1580 nævnte «allermindste Jomfrutaarn»). Mellem dette taarn og Fuglesangen har der mod vest været opført en 3 m. tyk mur, der endnu staar, og hvorigjennem der gaar en hvælvet gang, der har forbundet de to taarne. Hvorledes den ydre borggaard har været lukket mod syd og øst er endnu ikke konstateret. Det oprindelige Akershus har da havt et omfang, som paa tegningen angivet. Undersøgelsen er afsluttet i det nuværende Jomfrutaarn, der er klarlagt som det af Kristian II opførte nye porttaarn, og i Munketaarnet, der har

Akershus: Grundplan.
Efter tegning af H. Sinding-Larsen.

været et 3 etager høit taarn med skydeskaar. Undersøgelsen paagaar nu i nordfløien, hvor de oprindelige vinduer og etpar peisanlæg er blottet.

Akers kirke i Kra., alm. kaldt Gamle A., antagelig fra Olav Kyrres tid, er opført af kalkstenskvadre i anglo-normannisk stil som den ene af Vingulmorks 2 fylkeskirker. Et smukt, malerisk anlæg i enkle former, opført som treskibet langkirke med kor og et sidekapel, afsluttet med en halvrund apsis. Antages oprindelig overdækket med aaben tagstol, men har nu fladt loft. Det solide 4-kantede midttaarn er gjenreist i nyere tid.

Akers mekaniske verksted, anlagt vaaren 1842 ved Foss vandfald paa østsiden af Akerselven. Grunden, som nu optages af Christiania seildugsfabriks etablissement, laa dengang i Aker, hvorfra verkstedets navn antagelig skriver sig. I 1854 flyttede A. m. v. til sin nuværende tomt i det vestlige hjørne af Piperviken og optog samtidig den virksomhed, som senere har været dets hovedbeskjæftigelse, nemlig bygning af dampskibe. Tidspunktet var særdeles gunstig valgt, og verkstedet er i aarenes løb vokset op til et af de største og mest anseede foretagender i sin branche ikke bare i Norge, men i Norden. I alt har A. m. v. til høsten 1906 bygget over 250 dampbaade, hvoraf 70 hvalfangere. Aktiekapitalen er 600 000 kr., fordelt paa aktier à 500 kr.

Akerstad, navn, som i 1843 foresloges givet en ny kjøbstad, man tænkte sig oprettet af de senere i Kristiania indlemmede forstæder Grønland og Enerhaugen med omgivelser.

Akersviken, se Aakersviken.

Akerø, herred i Romsdal amt, 153 km.² med 2 484 indb., d. e. 16.4 pr. km.² Herredet, der svarer til Akerø og Otterøen sogne under Akerø prestegjeld, ligger vest for Molde og bestaar for største delen af øer, blandt hvilke Otterøen og Gossen, med hovedkirken (Aukra), er de største.

Akerøen, en af Hvaløerne, 20 km. i s. f. Fredrikstad. Befæstet første gang omkring 1660 og yderligere forsterket i 1675, 1744 og 1788. Demoleret 1808 og afhændet af staten i 1880.

Akevit er en i Norge og Danmark adskillig benyttet alkoholisk drik af ca. 35 pct.s styrke. Den indeholder sukker og ofte lidt karveolje og nydes i smaaglas (som dram) til mad, ofte ogsaa alene («bar») eller ved siden af øl.

Akhissar («den hvide borg»), byer i Lilleasien (tyrk.). 1. I vilajet Aïden, ved jernbanen 85 km. n. ø. f. Smyrna. 12 000 indb. Marmorbrud og bomuldsvæverier. Her findes endnu rester af oldtidens Thyatira, i Lydien. 2. I distriktet (mutisarifatet) Ismid, ved jernbanen 40 km. s. ø. f. Ismid. 1 400 indb.

Akība, Ben Joseph, berømt rabbi i 2 aarh. e. Kr.; anerkjendte Bar Kokba (s. d.) som den 4 Mos. 24, 17 forjættede Messias, omkr. 136 flaaet levende af romerne, fordi han havde overtraadt keiserens forbud til jøderne mod at give offentlig undervisning.

Aki'lles, se Achilles og Achilleus.

Akita, provins (ken), 11 629 km.², 775 000 indb., og by, 30 000 indb., i Japan, nordligste af Nippon.

Akjāb el. Akyab, havneby (32 000 indb.) og distrikt (13 202 km.², 482 000 indb.) i britisk Indien, Nedre Burma, hovedstad i landsdelen Aracan. Udførsel af ris (1/7 af Burmas hele riseksport). Norsk vicekonsulat under konsulatet i Rangoon.

Akjerma'n el. Akerman, by i Rusland, guvern. Bessarabien, ved limanen, som danner Dnjestrs munding. 28 000 indb. (1897), jøder, grækere, armeniere og russere. Fiskeri, tilberedning af kaviar, udvinding af sjøsalt, frugtavl.

Akk, se ogsaa Acc og Akc.

Akka (ældre navne Akko, Ptolemaïs, efter Ptolemæus I, St. Jean d'Acre, kaldt saa af korsfarerne efter en St. Johanneskirke sammesteds), tyrkisk Asien, kystby og meget god havn i Syrien, vilajet Beirut, paa den lave sandstrand ved det nordlige hjørne af Akkabugten, som

---

vorwärts, fort(-), davon-, weg- — (e) away, off; (fremad) on, forward — (f) en(-), em-.
afstedkomme — (t) verursachen, anrichten — (e) cause, occasion, work, bring on, bring about, be productive of — (f) causer, occasionner, produire.
afstemning — (t) Abstimmung f — (e) voting, (i parlam.) division; (hemmelig) ballot — (f) vote m; (hemmelig) scrutin m. **sætte under afstemning** — (t) zur Abstimmung bringen — (e) put to the vote — (f) mettre aux voix.
afstikkende — (t) absteckend — (e) incongruous; (af farve) glaring, gaudy; (fig.) singular, excentric — (f) contrastant; (farve) tranchant, voyant.
afstikker — (t) Abstecher m, Ausflug m — (e) detour, turn; (i talen) digression — (f) (petite) excursion f, pointe f; digression f.
afstive — (t) (ab)steifen — (e) stay; (væg el. l.) shore up; (med murverk) buttress — (f) étançonner, étayer; arc-bouter; (fig.) raidir.
afstivning — (t) Absteifung f, Steifen n — (e) staying osv. — (f) étançonnement m, étayement m.
afstryge (en fyrstik) — (t) abstreichen, abreiben — (e) strike — (f) frotter, craquer.
afstudse, se studse.
afstumpe — (t) abstutzen, abkürzen, abschneiden — (e) curtail, dock, truncate; (fig.) blunt, dull — (f) écourter, tronquer; (sløve) émousser.

i syd begrænses af bjerget Karmels fremspring. 10 000 indb., hvoraf tredjeparten kristne og jøder, resten muhammedanere. Bomuldsmarked. Byerne ved Akkabugten er udgangspunkter for en tverbane, som fører søndenom Genesarets sjø til Derat ved Damaskus-banen (proj. Damaskus—Mekka). Det ældgamle A. har altid været en vigtig fæstning. Det var i korsfarernes magt 1104—1291. Berømt er Bonapartes mislykkede beleiring af byen 1799.

Akka, et af dvergfolkene i hjertet af Afrika, i Mangbuttulandet, mellem Uēlle-Makuas øvre løb og Albertsjøen, opdagedes af Schweinfurth 1870. De kaldes af sine naboer tikkitikki. De ligner i flere henseender Sydafrikas buskmænd. Høiden naar ikke over 1.45 m. De har brun hudfarve, paafaldende rig haarbedækning. De lever i venskab med sine naboer, er flinke jægere, ypperlige bueskyttere.

Akker, se Blæksprut.

Akkerfjord (Akkarfjord) (akker, d. e. blæksprut), navn paa en liden fjord paa Hjelmsø saavelsom paa en liden fjord paa Sørøen og paa Kvalø, samtlige ved Finmarkens nordlige og nordvestlige kyst.

Akklimatisatiōn betegner levende væseners, saavel planters som dyrs, gradvise tilvænning til de mere eller mindre forandrede livsvilkaar, særlig med hensyn til de klimatiske forhold, ved overflytning fra et levested til et andet. Man maa skjelne mellem den forholdsvis hurtig foregaaende a. af det enkelte individ og en gjennem flere slegtled fortsat, langsomt og gradvis gaaende, men til gjengjæld mere dybt gribende a. af en hel slegt eller race. Ved denne slegtsa. kan der lidt efter lidt udvikles egenskaber, som afviger endog temmelig meget fra den oprindelige type, og det maa antages, at den i aarhundredernes og aartusendernes løb ved siden af andre faktorer har spillet en meget væsentlig rolle under udviklingen af plante- og dyreverdenens mangfoldige former og ligeledes under differentieringen af de forskjellige menneskeracer.

I planteverdenen gjælder erfaringerne med hensyn til a. væsentlig overflytning fra sydligere lande til nordligere. Af væsentlig betydning ved en saadan omplantning er forskjellen i luftens middeltemperatur og fugtighed samt jordbunden paa det gamle og det nye voksested. For planter, som til udviklingen af blomst og frø kræver tropelandenes lange og varme sommer, søger man ved drivhuse, espaliering o. s. v. at gjøre livsbetingelserne paa det nye voksested saa lig hjemlandets som muligt, og det kan paa denne maade, gjennem flere generationer, lykkes at fremelske varieteter, som modner sin frugt i løbet af de nordlige landes korte sommer. Denne kunstige a. skylder vi en række af de prydplanter, nyttevekster og frugttrær, som findes i vore haver og parkanlæg. For vore almindelig dyrkede korn- og græsarter er den naturlige a. af stor betydning. Det «stedegne», indenlandske frø og saakorn giver hos os frodigere vekst og rigeligere afkastning end udenlandsk.

Dyreverdenens a. kjendes kun som slegtsa. De almindelige husdyr har fulgt mennesket omtrent under alle himmelstrøg og i alle høider over havet og har under sin spredning over jorden udviklet en mængde forskjellige racer, til hvis differentiering blandt andre faktorer visselig har medvirket tillempningen til de forskjellige klimatiske og andre stedlige forhold. Efterhvert som menneskene har lært at kjende disse forskjellige lokale husdyrracers egenskaber og er blevet klar over, hvilke særlige egenskaber man paa de forskjellige steder ønskede hos sine husdyr (melkekjør, kjødrigt slagtekvæg, rideheste, arbeidsheste o. s. v.), forsøgte man at indføre og akklimatisere fremmede husdyr. Det viste sig imidlertid, at dette ikke altid uden videre førte til det ønskede resultat, idet den til fremmede forhold overførte dyrerace i mange tilfælde vantrivedes og lidt efter lidt, gjennem nogle generationer, tabte sine gode særegenskaber (degenererede). Man forsøgte da ved indførelse af gode avlsdyr og krydsning af disse med den «stedegne», d. e. den i landet hjemmehørende og derfor stabile race, at tilføre denne stedegne race de ønskede gode egenskaber. Den paa denne maade opstaaede rationelle husdyravl har i de forskjellige lande frembragt flere af de bedste eksisterende husdyrracer.

Om menneskets akklimatisationsevne ved man i virkeligheden meget lidet. De tidligere tiders folkevandringer er for lidet kjendt til at kunne give paalidelige oplysninger med hensyn til det foreliggende spørsmaal. I den nyere tid giver europæernes kolonisationsforsøg og europæiske militærstationers oprettelse i troperne et materiale, som bedre egner sig til bedømmelse af menneskets a. Det synes, som om menneskene lettere taaler overflytning fra et varmt til et koldere klima end omvendt, rimeligvis fordi det er lettere at finde beskyttelse mod for sterk kulde end mod for sterk varme. Sygeligheden og dødeligheden blandt europæerne i tropiske lande er meget stor og under forøvrigt lige vilkaar større end blandt den indfødte befolkning; men man kan dog ikke fra den høie mortalitetsprocent uden videre drage slutninger med hensyn til europæernes evne til at akklimatisere sig for disse egne. Det viser sig nemlig, at sygelighed og dødelighed er blevet reduceret i ganske overordentlig grad, efterhvert som europæerne lærte at verge sig mod visse i disse egne grasserende epidemiske sygdomme (malaria o. s. v.), for hvilke de indfødte tildels synes at have erhvervet en vis grad af immunitet, og som jo ikke kan siges at høre med til de klimatiske eller de med opholdet i disse egne nødvendig forbundne stedlige forhold i egentlig forstand. Disse forhold gjør det for tiden vanskeligt at bedømme betydningen og rækkevidden af menneskets a.

Akkommodatiōn er tillempning efter forhaandenværende forhold eller omgivende personer. 1. Ved den dogmatiske a. forstaaes, at Kristus og apostlerne har lempet sin forkyndelse efter samtidens mangelfulde forstaaelse. Derfor behøver man ikke at bøie sig for evangeliet i dets helhed. Dette blev navnlig hævdet af rationalismen. 2. Ved a. forstaaes ogsaa øiets evne til efter behov at indstilles for fjernere el. nærmere gjenstande. Denne evne skyldes en muskel, som omgiver kanten af øiets «linse», og ved hvis slappelse, henholdsvis sammentrækning, linsens konveksitet aftager (syn paa fjernere), henholdsvis tiltager (syn paa nærmere hold).

Akkommodatiōnsevne, hos dyr og planter evnen til saavel i bygning som i levevis at tilpasse sig efter forandrede livsforhold. Det er herpaa, at læren om arternes

---

afstænge, se stænge.

afstøbning (konkret) — Ⓣ Abguss m — Ⓔ cast — Ⓕ jet m; (i gips) plâtre m.

afstøve — Ⓣ abstäuben — Ⓔ dust — Ⓕ épousseter.

afsverge — Ⓣ abschwören — Ⓔ abjure, forswear, renounce — Ⓕ abjurer.

afsvergelse — Ⓣ Abschwörung f — Ⓔ abjuration, renunciation — Ⓕ abjuration f.

afsvide — Ⓣ absengen, versengen — Ⓔ singe off, scorch, parch; (om korn) blight, blast — Ⓕ flamber, brûler; (om solen) ogs. brouir.

afsvidning — Ⓣ Absengung f, Versengung f — Ⓔ singeing osv. — Ⓕ flambage m; brouissure f.

afsætning — Ⓣ (af ben o. l.) Absetzen n; (salg) Absatz m; (af bundfald) Ausscheiden n — Ⓔ sale; amputation; sediment, deposit — Ⓕ (salg) débit m, vente f, placement m; (bundfald) dépôt m; (med.) amputation f. **finde, faa afsætning** — Ⓣ Absatz finden — Ⓔ sell (readily), be in favour — Ⓕ être de bon débit, de (bonne) vente se vendre, se placer (bien).

afsætte — Ⓣ absetzen; verkaufen; entsetzen; (bundfald) ogs. ausscheiden — Ⓔ (fra embede) remove, dismiss, discard, discharge; (konge) depose, dethrone; (sælge) dispose of, sell, put off; (merke o. l.) leave; (kirurgisk) amputate, cut off; (kemisk) deposit — Ⓕ (af-

afstamning bygger, ligesom ogsaa al plante- og husdyravl beror paa tilstedeværelsen af denne evne.

Akkommodatiōnsobligation, a.-v e k s e l, en obligation eller veksel, der udstedes eller overdrages til en straamand, som i formen optræder ved den virkelige anbringelse eller omsætning.

Akkompagnement *[akōpañəmā']* (fr.), ledsagelse, er den harmoniske understøttelse, som ydes en eller flere instrumentale eller vokale hovedstemmer af andre instrumenter eller stemmer, f. eks. sang med a. af piano (el. violin m. v.), kor med a. af orkester, solosang med a. af kor. I vor tid tillægges et saadant a. langt større musikalsk betydning end før. A k k o m p a g n e r e, A k k o m p a g n a t ø r, -t r i c e.

Akko'rd (i retssproget), aftale mellem en skyldner og hans fordringshavere, hvorefter disse kun kan kræve en i procenter udtrykt brøkdel af sine fordringer. Under a. indbefattes ogsaa udsættelse med betaling af forfaldne fordringer (moratorium). U n d e r h a a n d s-a., a., der istandbringes privat, og som kun er bindende for de fordringshavere, der har indgaaet paa den. T v a n g s-a., aftale om a. mellem en skyldner og et flertal af hans ikke fortrinsberettigede fordringshavere. Eftersom a. gaar ud paa betaling af mindst 50 pct. eller mindre, maa dette flertal være henholdsvis ²/₃ eller ³/₄ af samtlige stemmeberettigede fordringshavere, hvis tilgodehavende udgjør lignende brøker af den samlede gjæld. Tvangs-a. binder ogsaa de fordringshavere, der ikke har samtykket i den. Tvangs-a. kan dels ske under konkurs (konkl. §§ 60—80), dels under a k k o r d f o r h a n d l i n g (l. 6 mai 1899). Denne sidste aabnes efter skyldnerens begjæring af skifteretten, der beskikker a.-s t y r e (en a.-k o m m i s s æ r og 2 medlemmer) eller blot en a.-kommissær. A.-styret eller a.-kommissæren fører tilsyn med boets forvaltning og foranstalter og leder afstemningen over skyldnerens a.-forslag. Efter afstemningen gjøres indberetning til skifteretten, som afgjør, om a. skal stadfæstes eller ei. Under a.-forhandling kan særforfølgning ikke gjøres gjældende mod skyldneren, og hans bo kan ikke af fordringshaverne begjæres under konkurs. I visse tilfælde bortfalder gyldigheden eller virkningerne af en stadfæstet akkord (konkl. §§ 78 og 79 og l. ⁶/₅ 1899 § 30, sidste led).

Akkor'd, en harmonisk samklang af tre eller flere toner af forskjellig høide. Grundtonen, dennes terts og den sidstes terts (kvinten) giver en treklang. Endnu en terts giver som firklang septimakkorden og endnu en terts som femklang noneakkorden. Alle andre akkorder kan udledes af disse akkorder, men nøiagtigt kjendskab til akkordloven kan kun faaes af fagskrifter. En a. betegner undertiden ogsaa tre eller fire instrumenter af samme familie med forskjelligt omfang, f. eks. fløiter eller horn i forskjellige toneleier.

Akkordarbeide, se A r b e i d s l ø n.

Akkra (Akra, Accra), Afrika, hovedstad (guvernørens residens) og kystby i den britiske koloni Guldkysten i Øvreguinea. 15 000 indb. Udførsel af guldstøv, gummi, palmolje, elfenben.

Akkreditēre, 1. i handelssproget at bemyndige en person til paa én gang eller efterhaanden at hæve et beløb hos en tredjemand (se K r e d i t i v), 2. i folkeretten at befuldmægtige en person som diplomatisk udsending ved et fremmed hof; a k k r e d i t i v *(lettre de créance)*, det legitimationsdokument, hvormed en saadan udsending udstyres.

Akkrum, Nederlandene, skibsby midt i Friesland, ved Nieuwe-vaart, ø. f. Sneeker Meer.

Akkumulātor, elektr. el. s e k u n d æ r t e l e m e n t, er et galvanisk element, som er reversibelt, d. v. s. naar elementets bestanddele er forandret ved, at elementet har modtaget elektr. strøm, kan det bringes tilbage til den oprindelige tilstand ved, at den elektr. strøm tages ud gjennem elementet i modsat retning af den strøm, elementet selv modtog. Saaledes kan elektr. energi opsamles i a. i form af kemisk energi for senere at udtages igjen som elektr. energi. Af de mange foreslaaede a. anvendes hidtil næsten udelukkende b l y a k k u m u l a t o r e n. Den bestaar af en blyplade overdraget med blysuperoksyd (pos. pol) og en metallisk blyplade (neg. pol) i fortyndet svovlsyre som elektrolyt. Den elektr. strøm spalter ved udladningen svovlsyren, og den aktive masse i polpladerne omdannes efterhvert til blysulfat. Naar denne omdannelse har naaet et vist stadium, synker elementets spænding (elektromotoriske kraft) raskt, det er udladet. Ved hjælp af en strømfrembringer (generator) kan man nu lade a. paany, ved at sende en elektr. strøm gjennem den. Denne strøm polariserer pladerne paany, idet blysulfatet ved de to plader omdannes henholdsvis til blysuperoksyd og bly, medens der gaar svovlsyre over i vædsken, hvis egenvegt derfor stiger, eftersom ladningen skrider frem. Blyakkumulatoren er opfundet af Planté i 1859. For at forøge den kemisk virksomme masse i pladerne og dermed a.s kapacitet ladede og udladede han a. gjentagne gange, hvorved det massive bly forvandledes til en svampagtig masse. I 1881 fandt Faure paa at støbe pladerne som gitter og fylde aabningerne med en deig af blyoksyd og svovlsyre; en eneste opladning er da tilstrækkelig til at forvandle denne deig til aktiv masse. De første a. var lidet holdbare, først omkring 1880 fandt man brugbare modeller. Syren har en egenvegt 1.17—1.23 (23—31 pct. svovlsyre). Under ladningen stiger den elektr. spænding til ca. 2.7 Volt. Overlades a. saa til sig selv, synker spændingen til 2.1 V., og under udladningen først langsomt til 1.9 V., derpaa hurtig. Naar den er sunket til 1.85 V., bør a. lades paany, hvis den ikke skal tage skade. Lade- og udladestrøm maa ikke være over 1 à 2 ampère pr. kg. elektrodevegt. Ved en a.s kapacitet forstaaes produktet af den maksimale udladestrøm og det antal timer, denne strø kan udtages. Kapaciteten maales i ampèretimer og betegner direkte den elektricitetsmængde, som a. afgiver. Danner man produktet af a.s spænding, strømstyrke og udladetid, faaes det elektriske arbeide, som maales i Watt-timer. A.s effekt eller arbeidet pr. sekund er produktet af spænding og strømstyrke og maales i Watt. Den effektive kapacitet er omkring 9 ampèretimer pr. kg., den specifike energi omkring 17 Watt-timer pr. kg., effekten henimod 3 Watt pr. kg., nyttevirkningen 80—90 pct. De pos. plader regnes at holde ud i 3 aar, de negative i 10 aar. Disse tal er gjennemsnitstal og varierer meget for a. af forskjellige typer. Der har været gjort mange forsøg paa at konstruere en a., som er lettere i forhold til kapaciteten. Mest lovende synes

---

skedige) destituer, déposer; (fyrste) détrôner; (sælge) placer, vendre; (bundfælde) déposer; (med.) amputer.

afsættelig, se salgbar. — (Fra embede) — (t) absetzbar — (e) removable — (f) amovible.

afsættelse — (t) Entsetzung, Absetzung f — (e) removal, deprivation of office; deposition, dethronement; (foreløbig) suspension; selling osv.; amputation — (f) destitution f, déposition f; détrônement m.

aft (e) agter(lig).

aftage (formindskes) — (t) abnehmen — (e) fall off, decay, decrease, decline; (om sygdom, vind) abate — (f) diminuer, décroître; être sur son déclin, baisser; s'affaiblir. **ved aftagende maane** — (t) beim abnehmenden Mond — (e) when the moon is in her wane — (f) au déclin de la lune.

aftagen — (t) Abnehmen n, Abnahme f — falling off osv.; decline — (f) diminution f, décroissement m; affaiblissement m; (fig.) décadence f; (maanens) déclin m, décours m.

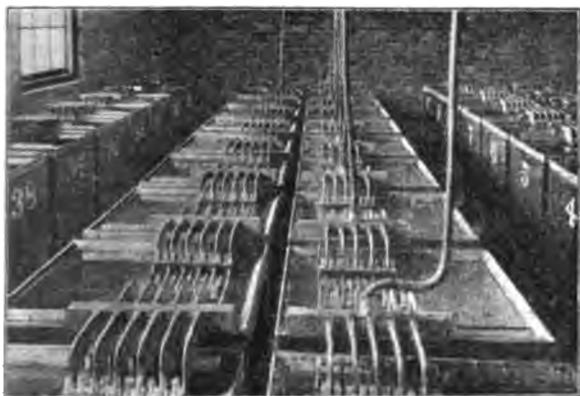
aftagende: maanen er i aftagende — (t) der Mond nimmt ab — (e) the moon is in wane — (f) la lune est sur son déclin.

aftakke — (t) abdanken, verabschieden, entlassen — (e) discharge, dismiss; (regiment o. l.) disband — (f) licencier, congédier.

aftakle — (t) abtakeln — (e) unrig; (mast) strip — (f) dégréer.

følgende kombination at være: negativ elektrode af metallisk jern og jernoksydul, positiv af nikkeloksyd og som elektrolyt kalilud. Denne anvendes i a., som nylig Edison og svensken Jungner uafhængig af hinanden har konstrueret. Kapaciteten skal være 26 Watt-timer eller mere pr. kg. I Jungners a. synker spændingen under udladningen i 3 trin fra 1.3 til 1.15 til 1.05 til 0.9 Volt.

Akkumulātorbatteri er en række serieforbundne akkumulatorer. A. anvendes i stor maalestok ved elektricitetsverker for ligestrøm, idet akkumulatorens egenskab at kunne opmagasinere elektricitet, til den skal bruges, her kommer til stor nytte. Saaledes vil man paa et elektricitetsverk paa den tid af dagen, da forbruget er mindst, benytte den disponible kraft til at oplade a. og atter nyttiggjøre denne, naar forbruget har naaet sit maksimum. Herved opnaaes ikke blot den fordel, at man kan nøie sig med mindre maskinkraft, men man kan ogsaa lade batteriet alene overtage natforbruget i visse tilfælde, og i den tid lade alle maskiner staa stille; desuden bliver den i verket beroende maskinkraft bedre udnyttet, idet maskinerne under opladningen af a., altsaa ved mindste forbrug, bliver sterkere belastet og saaledes arbeider med en bedre økonomi.

Akkumulatorbatteri.

For at regulere a.s drift anvendes en saakaldt elementveksler, ved hvis hjælp endel af de saakaldte regulerelementer eller regulerceller enkeltvis kan ind- og udskydes af strømkredsen. I almindelighed anvendes en dobbeltelementveksler, der besidder to af hinanden uafhængige kontaktarme, udladearmen for regulering af udladningen og ladearmen for regulering af opladningen. Da regulerelementerne selvfølgelig ikke udlades saa sterkt som det øvrige batteri, bør de ogsaa lades tilsvarende mindre, hvilket kan ske, naar dobbeltelementveksler anvendes. Undertiden sløifes dog ladearmen, og man har da en enkeltelementveksler.

Under a.s udladning, altsaa i den tid, da det deltager i det almindelige forbrug, kan man ved regulering paa elementveksleren lade det tage mere eller mindre del i belastningen; er der netop indskudt saa mange regulerceller, at a.s spænding er nøiagtig saa stor som maskinernes, vil det forholde sig aldeles passivt, hverken afgive eller modtage strøm; gjøres dets spænding større end maskinernes, vil det derved blive tvunget til at afgive strøm og deltage i belastningen, i desto høiere grad, jo flere regulerceller der indskydes. Under opladningen maa den ladende maskines spænding efterhaanden forøges med ca. 50 pct. over den normale; denne forhøielse kan enten ske ved maskinen selv eller ved at anvende en spændingsforhøier.

Ved sporveisdrift anvendes a. paa en noget anden maade. Det kaldes her et pufferbatteri og er uden anvendelse af elementvekslere direkte parallelforbundet med maskinerne. Virkningen af et pufferbatteri er følgende: ved en sterk belastning vil maskinernes spænding falde og blive lavere end batteriets, hvorved dette tvinges til at afgive strøm og saaledes aflaster maskinerne; ved en liden belastning vil derimod maskinernes spænding blive større end batteriets, hvorved dette lades og maskinerne belastes sterkere. Da nu kraftforbruget ved elektrisk sporveisdrift er overordentlig variabelt og underkastet meget store og pludselige ændringer, vil batteriet have en sterkt dæmpende virkning paa maskinernes belastningsvariationer, saa at deres gang bliver roligere og driften mere økonomisk. Ved den elektriske sporvei Zürich—Hirschlanden sank kulforbruget pr. hestekrafttime efter opstillingen af et pufferbatteri fra 2.5 til 1.5 kg.; strømmen i dynamomaskinerne, som før varierede mellem 20 og 210 amp., varierer nu kun 30 amp. i hver retning. [Se: Heim, «Die Einrichtung electr. Beleuchtungsanlagen»; Miller, «Die Versorgung der Städte mit Electricität».]

Akkurāt (lat.), nøiagtig, punktlig; akkurate'sse, nøiagtighed.

Akku'sativ, kasus for handlingens nærmeste gjenstand (navnet urigtig oversat fra græ.), se Nomen.

Akkviescere (lat.), slaa sig til ro med, indvilge.

Akkvirere (lat.), anskaffe, erhverve, faa eiendomsret over.

Akkvisitiōn, erhvervelse, fordel, vinding.

Akla'stisk (græ. *klaein*, bryde), ikke brydende lysstraalerne.

Aklestad, Paul Andreas Jetmundsen (1837—), n. politiker, født i Hjørundfjord i Romsdals amt. Efter at have indehavt en række tillidshverv i sin hjembygd valgtes A. 1889 til tingmand for Romsdalen, som han siden har repræsenteret paa samtlige storting. Indvalgtes allerede første aar som medlem af gage- og pensionskomiteen og blev paa næste storting (1892) komiteens sekretær. Denne stilling, undertiden kombineret med ordførerstillingen, indehavde han til 1903, da han ved sidste stortings sammentræden blev gage- og pensionskomiteens formand. Som motto over hans virksomhed i denne komite kan sættes følgende citat af hans «jomfrutale» i stortinget 9 mars 1889: «Der er et ord, som heder sparsommelighed». Dette program har A. senere konsekvent forfægtet uden persons anseelse paa en maade, som har gjort ham til sparepolitikens mest originale og typiske repræsentant siden Jaabæks dage.

Aklīne (af græsk *a*, negtelsespartikel, og *klīnein*, helde), den linje, som kan trækkes mellem de steder paa jordoverfladen, hvor den frit ophængte magnetnaal ikke viser nogen inklination, men indtager en vandret stilling

---

aftakling — (t) Abtakelung f — (e) unrigging osv. — (f) dégréement m.

aftale — (t) Abrede f, Verabredung f — (e) agreement, appointment — (f) convention f.

aftale vb. — (t) (ver)abreden, abmachen — (e) agree upon, appoint, concert, arrange — (f) convenir (de).

aften — (t) Abend m — (e) evening, night; (forud for en fest el. l.) eve; (aftensmaaltid) supper — (f) soir m, soirée f; (aftenen før) la veille.

aftenrøde — (t) Abendröte f, Abendrot n — (e) red; evening-red — (f) rouge (m) du soir.

aftensmad — (t) Abendessen n, Abendbrot n, Nachtessen n — (e) evening meal, supper — (f) souper m.

after (t) bag(ved).

After (t) m, bagdel, rumpe. I sammensætning om noget daarligt, falskt.

after (e) efter(-): om, angaaende; efterat; senere; agter-. **after all** (e) naar alt kommer til alt.

afternoon (e) eftermiddag.

afterwards (e) sidenefter, bagefter, senere.

aftryk — (t) Abdruck m — (e) impression, print, copy; reprint — (f) copie f; épreuve f; (præg) empreinte f.

aftræde, se afstaa og afgaa.

aftrædelsesrum — (t) Absteigezimmer n — (e) place of call, occasional office, room in town; (paa offentl. steder) lavatory, closet, water-closet (W. C.) — (f) pied-à-terre m, cabinet m.

Inkl. = 0, nulisoklinen, jordens magnetiske ækvator, nu omtr. 10 ° n. br.

Akmed shah, se Achmed shah.

Ak-Metshet, se Simferopol.

Akmi't, et natronholdigt pyroksenmineral, der pleier at fremkomme i spidst uddragne krystaller. Mineralet er grønagtig sort med glasagtig glans og er let smelteligt. Det findes flere steder i Norge, saaledes ved Brevik og i Eker. (Se Pyroksen.)

Akmolinsk, russisk Centralasien, største provins i gen.guvernementet Steppen (Kirgisersteppen), omkring Ischims øvre løb, 566 575 km.² (uden indsjøer), 683 000 indb., 1.2 pr. km.² Den transsibiriske jernbane følger provinsens nordgrænse. Af befolkningen er 1/6 nomadiserende kirgisere, resten jorddyrkende russere. Mineralrigdom. Hovedstad Omsk. — A., provinsens tredje by efter størrelsen, 9 500 indb., ved Ischim, knudepunkt for karavanerne mellem Sibirien, Tasjkent og Buchara.

Akoi'metoi (græ.), de søvnløse, streng munkeorden fra 5 aarh. Inddelt i 3 el. 6 partier, som afløste hverandre, holdt de uafbrudt gudstjeneste dag og nat. Forsvandt i 6 aarh.

Akolhua, nahuatl-stamme, der i 12 aarh. indvandrede til Anahuak, Mexico, og der grundede et rige med byen Tezcuco som hovedstad; bekjendt som aztekernes forbundsfæller.

Akolu't (græ.), følgesvend; i den rom. kirke prestens medhjælper ved gudstjenesten.

Akorī, ophævelse af følelsen af at være mæt, et sygeligt symptom ved visse sindssygdomme.

Akosmi'sme, se Panteisme.

Akra'gas, se Agrigentum.

Akratote'rmer (græ.), indifferente, lægende kilder, som uden at indeholde særegne faste bestanddele virker lægende hovedsagelig ved sin høie temperatur.

Akrell, Karl Frederik (1779—1868), sv. officer, deltog som overadjutant ved Karl Johans hær i krigen 1813, hvor han saaredes haardt ved stormen paa Leipzig 19 okt. Ophøiedes 1819 i adelsstanden. 1831—56 var han chef for det topografiske korps og blev 1854 generalløitnant. Samme aar chef for telegrafvæsenet indtil 1862. Har graveret mange land- og sjøkarter.

Akridīn, kem. forbindelse af kulstof, vandstof og kvælstof ($C_{13}H_9N$), er et med antracen beslegtet, men i modsætning til dette kvælstofholdigt stof, der findes i raat antracen og faaes heraf, men ogsaa kan fremstilles kunstig. Farveløse, letflygtige krystalblade af irriterende lugt (lat. *acer,* skarp). Akridinfarvestoffe (chrysanilin, phosphin, benzoflavin, akridingult, akridinorange, rheomin o. a.) afledes kemisk af akridin, men fremstilles altid af andre stoffe og benyttes som gule farvestoffe, navnlig for læder.

Akri'sios nævnes i de græ. sagn som konge i Argos; et orakel sagde ham, at hans dattersøn skulde dræbe ham; han indesluttede derfor sin datter Danae (s. d.) i et fængsel, men hun fødte med Zeus sønnen Perseus, der senere dræbte A. ved et uheld under diskoskastning.

Akroamātisk (græ. *akroaomai,* er tilhører), overensstemmende med fornuften, d. e. esaterisk; a. læremetode, en l., hvor undervisningen gives ved foredrag, modsat den kateketiske metode. I udvidet betydning: undervisningen forbeholdt et lidet antal indviede; a. bevis, fornuftbevis.

Akrobāt (græ. *bainein,* gaa), en der gaar paa tærne, som bestiger høider, linedanser, gymnastisk kunstner.

Akrodont kaldes en øgle, hvis tænder kun er fastvokset til selve kjæveranden og ikke skiftes (modsat pleurodont, s. d.). Har systematisk betydning, eksempel se Agamidæ og Leguaner.

Akrografī (græ.), høiætsning, s. d.

Akroït, en farveløs manganholdig varietet af mineralet turmalin.

Akrokorinth, borgen i Korinth, s. d.

Akroleīn, kem. forbindelse af kulstof, vandstof og surstof (C_3H_4O); i vædske, kp. 52.5 °, yderst irriterende lugt *(acer,* d. e. skarp). Opstaar ved ophedning af glycerin og glycerinforbindelser, derfor naar vægen i et udblæst talglys gløder. A. er aldehydet af en eiendommelig syre, akrylsyre.

Akroli't («med de yderste dele af sten») kaldte grækerne en gudestatue, hvis krop var af træ (beklædt), medens hovedet, hænder og fødder var af sten (marmor); anvendtes væsentlig kun i den ældre periode af den græske kunst, dog endnu enkeltvis i 4 aarh. f. Kr.

Akrōma (akromasī) (græ. *kroma,* farve), farveløshed, pigmentmangel, der viser sig som melkehvide flekker paa huden.

Akromātisk (farvefri), akromatise're (gjøre farvefri), akromasī (frihed for farver) (græ.) er betegnelser, som bruges om linsekombinationer, der giver billeder uden kromatisk afvigelse (se d.), eller om prismer, som afbøier straaler af forskjellig farve lige meget. Man kan akromatisere for to farver (f. eks. blaat og rødt ved kikkertobjektiver) ved at kombinere en samlelinse af crownglas med en svagere spredelinse af flintglas (Dollond 1772). Med de ældre glas kunde man kun akromatisere for to farver. De andre farver gav et saakaldt sekundært spektrum. Med de nye glas fra Schott i Jena, som for mellemstraalerne forbinder en mindre afbøining med større dispersion og omvendt, kan man akromatisere praktisk talt for alle farver (nyakromater); samtidig kan ved nyakromaterne billedfladen gjøres plan, medens den ved gammelakromaterne bliver hvælvet.

Akromatopsī, se Farveblindhed.

Akromegalī er en kjæmpevekst af hænder, fødder og ansigt, der pleier at begynde inden det 30te aar. I de fleste tilfælde findes samtidig en svulst, der trykker paa hjernen.

Akromonogra'm (græ.), et digt, hvori hvert vers begynder med det foregaaendes endebogstav.

Akromyōde kaldes de spurvefugle, hvis stemmemuskler er fæstet til enderne af luftrørsgrenenes halvringe og ikke, som hos de mesomyode, til siderne. Forholdet har betydning for spurvefuglenes systematik; den langt overveiende del (ca. 4/5 af arterne) er a.

Akron *[ēkrən],* Amerikas Forenede stater, by i staten Ohio, 50 km. s. f. Cleveland ved Eriesjøen. 43 000 indb. Kanalknudepunkt. Hvedehandel.

Akro'polis (egentl. «den øvre by»), navnet paa borgen i de græske byer i oldtiden; disse var i regelen anlagt omkring en klippe, der kunde danne et tilflugtssted for beboerne i tilfælde af angreb; i den mykeniske tid be-

---

aftrække (et gevær) — (t) losdrücken, abziehen — (e) pull (the trigger) — (f) décharger.

aftrækker (paa gevær) — (t) Drücker m, Abzug m — (e) trigger — (f) détente f.

aftrækning (af gevær) — (t) Abziehen n, Abzug m — (e) pulling osv. — (f) décharge f.

aftvinge — (t) abzwingen, abnötigen, abdringen — (e) exact, extort, wring — (f) extorquer, arracher; (beundring) imposer.

aftørre — (t) abtrocknen, abwischen — (e) wipe up el. off el. away — (f) essuyer; (med svamp) éponger.

afvant — (t) entwöhnt, abgewöhnt — (e) disused (to), out of the habit — (f) désaccoutumé.

afvei — (t) Abweg m — (e) wrong way — (f) faux chemin m. **føre paa afveie** — (t) auf einen Abweg führen — (e) mislead, misguide — (f) détourner (du bon chemin), égarer. **komme paa afveie** — (t) auf einen Abweg geraten — (e) go astray, go wrong, get off the right path — (f) s'égarer, se fourvoyer.

afveksle, se veksle.

afveksling — (t) Abwechselung f, Abwechsel m — (e) alternation; change, variation, variety — (f) changement m, variation f; (mangfoldighed) variété f. **til en afveksling** — (t) zur Abwechselung, der Abwechselung wegen — (e) for (as) a change, by way of change — (f) pour faire diversion.

afvende — (t) abwenden — (e)

Theseustemplet.

Akropolis og en del af Athen.

boedes A. gjerne af kongen; i den historiske tid fandtes paa A. gjerne kun templer, saaledes f. eks. i Athen. A. uden tilføielse betegner mest borgen i Athen (s. d.).

Akro'stikon (græ.), vers, hvis begyndelses- el. endebogstaver danner et ord el. en sætning.

Akrotērion, en bekroning, der ved de græske og romerske bygverk anbragtes paa gavlens spids eller dens begyndelse. Uddannedes ofte som en dyre- eller menneskeskikkelse.

Akroterion.

Akrylaldehyd, se Akroleïn.

Aks, blomsterstand med lang hovedakse, siddende blomster og midtpunktsøgende udvikling.

Aksa'jskaja Stanitsa (Akssaïsk), by i Rusland ved Don i det Donske distrikt, 20 km. ovenfor Rostow, ved Akssaïs' udløb. 6 000 indb.

Aksakov *[-ákaf]*. 1. Ivan Sergéjevitj (1823—86), søn af S. T. A., panslavistisk russ. forfatter og journalist, udgav bladene «Denj» (Dagen), «Moskva» o. a. samt ugeskriftet «Rusj» (Rusland); hovedleder for det panslavist. parti. — 2. Konstantin Sergējevitj (1817—60), søn af S. T. A., hørte til de panslavist. ledere, forfattede lystspil og historiske verker i panslavist. aand. — 3. Sergéj Timoféjevitj (1791—1859) gik embedsveien til 1839, men begyndte saa, paavirket af Gogolj, en naturalistisk digtning, med ypperlige skildringer af naturen og det rolige liv paa herregaardene. Mest kjendt er hans «Familiekrønike og erindringer», delvis oversat paa dansk.

Akse. 1. I geometrien. En linje, hvorom en figur el. et legemes dele er symmetrisk beliggende. 2. I mekaniken. Naar et legeme dreier sig (roterer), forstaar man ved omdreiningsaksen en linje gjennem de punkter af legemet, hvis plads ikke forandrer sig ved omdreiningen. 3. I optiken. En linses akse er en ret linje, som forbinder de brydende fladers krumningscentrer. En optisk akse i en krystal er en retning, langs hvilken der ikke finder dobbeltbrydning af lyset sted. De dobbeltbrydende krystaller har enten en eller to optiske akser. 4. I botaniken. Enhver plantedel, som bærer sideorganer, fremtræder som disses akse. Saaledes er f. eks. stængelen akse i forhold til bladene, blomsterbunden for blomstens bladkredse (bæger, krone, støvblade og frugtblade). 5. I zoologien. Gjennem et dyrs legeme kan svarende til rummets 3 retninger lægges 3 paa hinanden lodrette retningslinjer el. saakaldte akser, og efter disses forhold til legemets dele kan man til en vis grad karakterisere vedkomende dyrs bygning. Man skiller saaledes mellem: a. asymmetriske (anaxone) dyr, hvis dele ikke viser nogetsomhelst lovmæssigt forhold til disse a. (svampe og mange protozoer), b. sfæriske (homaxone) dyr, hvis a. er ligeværdige, ligestore og forløber gjennem dyrets midtpunkt (radiolarier), c. radiær-symmetriske (monaxone) dyr, hvis dele er ordnet radiært om en fælles a., den saakaldte hovedakse (pighudede, visse polypdyr), d. bilateralt-symmetriske dyr, hos hvilke vi adskiller 3 uligeværdige a., længdeakse, tverakse, sagittalakse. Dyrets dele er ordnet symmetrisk i forhold til et plan (midtpl.) gjennem længdeakse og sagittalakse, saaledes at dyret ved et snit gjennem dette plan kan deles i 2 symmetriske halvdele, en venstre og en høire, som danner speilbilleder af hinanden (hvirveldyr og de fleste høiere hvirvelløse dyr).

Aksel er en maskindel, som bærer roterende dele.

Aksel, se Skulder.

---

avert, prevent — ⓕ détourner, prévenir.

afvente — ⓣ abwarten — ⓔ wait el. stay for, abide, wait to see — ⓕ attendre.

afverge — ⓣ abwehren, abparieren, abwenden — ⓔ ward off, parry; avert, prevent — ⓕ parer; détourner, prévenir; repousser; empêcher; défendre.

afvergelse — ⓣ Abwehrung f, Abwendung f — ⓔ warding off osv. — ⓕ parade f; détournement m.

afvige — ⓣ abweichen — ⓔ swerve; depart, deviate, diverge; (være uoverensstemmende) differ, disagree (with), vary — ⓕ s'écarter, dévier; (være forskjellig fra) différer; (fra regelen) sortir. **afvigende** — ⓣ abweichend — ⓔ different, discrepant — ⓕ différent, divergent.

afvigelse — ⓣ Abweichung f, Abschweifung f — ⓔ swerving osv., deviation, departure; difference, disagreement — ⓕ écart m; (fra vei) déviation f; (fra regel) exception f, anomalie f; (i mening) divergence f.

afvikle — ⓣ abwickeln — ⓔ unroll, unwind; (en forretning) wind up el. settle — ⓕ dérouler; (garn) dévider; (opgjøre) liquider; (betale) payer, régler.

afvikling — ⓣ Abwickelung f — ⓔ unrolling osv.; settlement, winding up — ⓕ déroulement m; (af gjæld) liquidation f.

afvinde interesse — ⓣ Geschmack abgewinnen — ⓔ make

Akselblad, se Blad.

Akselhule (lat. *axilla),* armhulen, den hule, der ligger under skulderleddet og dannes af overarmen, brystvæggene og muskler, som hefter sig paa overarmen. I a. findes en del lymfekjertler, som angribes ved lidelser i haand, arm og brystvæg. I a. løber de store blodkar til armen.

Akselknop, sideknop, knop i hjørnet (akslen) af et blad; modsat endeknop.

Akserāi, oldtidens Archelais. Lilleasien (tyrk.), by i vilajet Konia, 1 060 m. o. h., ved Irmak, kort ovenfor dens udløb i Tus Tschølly («Saltsjøen»).

Aksiōm (græ.) betyder en paastand, som ansees for umiddelbart indlysende og intet bevis kræver. Enhver eksakt videnskab bygger paa saadanne aksiomer. Et system af a. er for matematikens vedkommende opstillet af Euklid. Ved moderne undersøgelser har man prøvet andre systemer, ogsaa saadanne, hvor et enkelt a. er udelukket, hvilket fører til en videnskab, der ikke stemmer med erfaringen og derfor kun har videnskabelig interesse.

Aksu, Østturkestan, kinesisk provins Hsiu-kiang, distrikt og by ved elven Aksu, som løber fra Tiensjan til Tarim. Byen A. er meget gammel, hed Arpadil (Ardahil); knudepunkt for karavanehandelen. Leverer tobak, sadler, stentøi.

Akt, se ogsaa Acht.

Akt. I retssproget en af dommeren eller retsskriveren udfærdiget udskrift af det i en retssag eller ved en enkeltstaaende retshandling (f. eks. et tingsvidne) passerede og fremlagte. I straffesager udfærdiges som regel ikke akt, idet den originale retsbog med bilage sendes mellem de offentlige myndigheder.

Akt. 1. I dramaet et afsluttet hovedafsnit, der ender med teppets fald. 2. I malerk., en tegnet eller malet studie efter nøgen model. Aktstudiet, der nu overalt indtager en vigtig plads i den kunstneriske undervisning, optræder sent i den antike kunst, som havde et rigt studiefelt paa gymnastikpladsen. Først ved renaissancen faar det fuld hjemstavnsret i kunsten.

Aktai'on (græ. mytol.), søn af Aristaios og Kadmos' datter Antonoe; saa engang paa jagten Artemis (Diana) bade med sine nymfer; fortørnet over at være blevet beluret, forvandlede Artemis ham til en hjort, hvorefter hans egne hunde sønderrev ham. (Se billede næste sp.)

Aktie (holl., fr. *action,* eng. *share*), undertiden benævnt a.-brev, er et dokument, som afgiver hjemmel for den retmæssige indehavers medeiendomsret til en i a. opgiven andel i et a.-selskab. Et a.-selskab er i retslig henseende en selvstændig «juridisk person», der bestaar og virker uafhængig af den enkelte a.-eiers personlige forhold. Et saadant foretagende opstaar derved, at et større eller mindre antal personer ved sammenskud, som regel af lige andele, hvoraf hver enkelt deltager kan bidrage med en eller flere, tilveiebringer en bestemt kapital i det øiemed dermed at drive en økonomisk virksomhed, hvis mulige overskud tilfalder a.s eiere. Et særkjende for det moderne a.-selskab som retsligt institut er, at aktionæren kun er ansvarlig ligeoverfor dets kreditorer med den del af sin formue, som a. repræsenterer. — Denne form for kapitalsammenslutning har i den nyeste tid fundet overordentlig stor udbredelse: a.-væsenet muliggjør mange økonomiske foretagender, der kræver større kapitalmagt, end den enkelte kapitalist formaar at tilveiebringe eller ønsker at vove; det fordeler risikoen, gjør kapitalen upersonlig og bevægelig, øger i mange tilfælde dens evne til at virke paa den mest frugtbringende maade. Et a.-selskab grundlægges gjerne efter initiativ af en eller flere personer, som har interesse af, at vedkommende foretagende kan komme igang, og som har gjort sig op en begrundet mening om udsigterne for dets held. Paa grundlag af deres plan eller «prospektus» indbydes lysthavende til at «tegne» a. i det selskab, der tænkes dannet. Lykkes det at sikre den ønskede kapital, sammenkaldes samtlige tegnede aktionærer til en grundlæggende («konstituerende») generalforsamling, der har at beslutte, hvorledes og naar selskabet skal træde i virksomhed, vedtage grundreglerne for denne (vedtægter eller «statuter») og indsætte dets ledende myndigheder. Disse bestaar som regel af en inden eller udenfor selskabet valgt, fast ansat, lønnet, undertiden af flere personer sammensat bestyrelse, der har at varetage selskabets drift og daglige forretningsførsel, og, som støtte for og kontrol med denne, en forsamling af valgte tillidsmænd inden aktionærernes kreds, det saakaldte repræsentantskab eller tilsynsraad. Efter norsk lov af 17 mai 1890 skal ethvert a.-selskab anmeldes til et i byerne af magistraten og paa landet af fogden ført handelsregister. I anmeldelsen skal foruden selskabets navn («firma») angives vedtægternes dato, forretningens art, forretningskontorets sted, a.-kapitalens størrelse og fordeling i a., hvorvidt disse er udstedt paa navn eller ihændehaver, er fuldt indbetalt og i modsat fald naar indbetaling kan kræves, bestyrelsesmedlemmernes fulde navn og adresse, samt hvem der er berettiget til at tegne selskabets firma (har dets «prokura»), hvilket skal behørig legitimeres, hvorhos som bilag skal følge selskabets vedtægter. Da a. repræsenterer eiendomsretten til selskabet, vil det stedse være dens retmæssige ihændehaver, som i dets aktionærforsamlinger

Aktaion. (Metope fra Heræon i Selinunt.)

interesting — (f) rendre intéressant, prendre intérêt à.

afvise — (t) abweisen; ablehnen — (e) refuse admittance, turn off, send away, send about his business; (begjæring) reject, dismiss; (beskyldning) repudiate; (veksel) dishonour; (paastand) overrule, (anklage) throw out, (en sag) dismiss; (med foragt) scout — (f) (en) renvoyer, (haardt) rebuter, (barskt) envoyer promener, (høflig) éconduire; (noget) repousser.

afviser — (t) Prellstein, Schutzstein m — (e) spur-post, guard-iron — (f) borne f.

afvisning — (t) Abweisung f, Ablehnung f; Abweis m — (e) dismissal, rejection; repudiation; rebuff — (f) refus m; renvoi m, rebut m; (af beskyldning) démenti m, désaveu m.

afvæbne — (t) entwaffnen; abrüsten — (e) disarm — (f) désarmer.

afvæbning — (t) Entwaffnung f, Abrüstung f — (e) disarming, disarmament — (f) désarmement m.

afvænne — (t) entwöhnen, abgewöhnen — (e) wean (from); break (of) — (f) désaccoutumer (de).

afvænnelse — (t) Entwöhnung, Abgewöhnung f — (e) weaning — (f) désaccoutumance f, sevrage m; (fra die) ablactation.

agacer (f) irritere, angribe, pirre; erte, tirre. **agacer les dents** (f) ise i tænderne.

agacerie (f) f, erting, lefleri.

agaillardir (f) gjøre lystig.

again (e) igjen, atter.

har beslutningsret (stemme) i selskabets anliggender. Lyder a. paa ihændehaveren, kan den skifte eier uden videre, medens den a., der lyder paa navn, ved overdragelse til ny eier maa forsynes med en erklæring herom (transport endossement), hvorhos eierskiftet maa anmeldes hos selskabet. Er a.s paalydende (a.-kapitalen) kun delvis indbetalt, ledsages den oftest af en saakaldt grundfondsforskrivelse. Herved forstaaes en erklæring fra aktionærens side om, at han paa anfordring fra selskabets side er villig til at indbetale de resterende terminer. Preferance- el. prioriterede a. er saadanne, hvis eiere i tilfælde skal erholde et paa forhaand bestemt udbytte, før der kan udbetales noget af overskuddet til de øvrige. Den paa hver a. faldende andel i a.-selskabets til uddeling bestemte nettofortjeneste kaldes dividende. Denne udbetales som regel mod indlevering til selskabets kontor eller repræsentant (f. eks. en bank) af trykte kvitteringer (kaldt «kuponer»), som vedføies a. i et særskilt ark, indeholdende et større antal af dem, en for hver udbyttetermin, der tænkes at forfalde en aarrække fremover. Ved terminens indtræden har a.s eier da blot at fjerne den bestemte kupon til indveksling mod det kontante udbytte (deraf benævnelsen «kuponklipper» om en kapitalist, der har sine midler anbragt i a.). — Da a.-væsenet kan give anledning til megen misbrug saavel af samvittighedsløse grundlæggere (saakaldte «gründere») af a.-selskaber som af andre, der spekulerer i almenhedens interesse for denne form for kapitalanbringelse, er der i de fleste lande i nyere tid skjænket de herhen hørende forhold megen opmerksomhed fra lovgivningsmagtens side. Hos os har man endnu kun ovennævnte lov, der maa betragtes som ganske utilstrækkelig og forældet; der foreligger imidlertid et af en særkommission udarbeidet forslag til lov om a.-selskaber m. v., men dette har hidtil ikke vundet stortingets bifald. — A.-væsenets historie kan føres tilbage til det 14 aarh., da spirerne til det findes i de norditalienske handelsbyers bankselskaber (*montes*). De første egentlige a.-selskaber er imidlertid omkr. 1600 de store hollandske og engelske kompanier for handel med de oversjøiske lande, navnlig Ostindien. Disse fandt snart i stor udstrækning efterligning; det 1616 oprettede «Dansk-ostindiske kompani» var saaledes et a.-selskab. I løbet af det 17 og i begyndelsen af det 18 aarh. tog a.-væsenet et raskt opsving, men det ledede i aarene omkr. 1720 i England, Frankrige og Holland til en overhaandtagende svindel, der for lang tid bragte det i miskredit og foranledigede, at det længe, navnlig i Frankrige, var omgjærdet af indskrænkninger fra lovgivningens side. Det er særlig i tiden efter den fransk-tyske krig, at a.-væsenet har faaet en vældig udbredelse. Den saakaldte «gründerperiode» i Tyskland 1871—75 blev i saa maade epokegjørende. Medens der saaledes i Preussen 1851—71 var oprettet 335 a.-selskaber, blev der alene i 1871—73 grundlagt 797 nye selskaber, og 1903 fandtes tilsammen 2 554 a.-selskaber med en samlet a.-kapital af 5 892 mill. kr. I Danmark fandtes 1903 omkr. 2 000 a.-selskaber med 500—600 mill. kr. i kapital, i Finland 1 251 med 239 mill. kr., i Schweiz 2 440 med 1 247 mill. kr. i kapital. Over de norske, ligesom over de fleste øvrige landes a.-selskaber, foreligger ingen udtømmende statistik; ifølge det Statistiske centralbureau (i meddelelser fra det Statistiske centralbureau 1905) «maa de antages (i 1903) at repræsentere en kapital paa flere hundrede mill. kr.». Der blev i vort land i aarene 1901—03 anmeldt henholdsvis 478, 487 og 480 nye a.-selskaber med indbetalt kapital 24.55, 34.68 og 30.56 mill. kr.; mere end to tredjedele af disse selskaber var meget smaa, med a-kapital under 50 000 kr. I de samme aar anmeldtes i Danmark 168, 191 og 229 selskaber med indbetalt kapital 9.44, 13.63 og 16.46 mill. kr., og i Sverige 383, 412 og 441 selskaber med 40.89, 64.02 og 75.16 mill. kr. i kapital. A.-selskabsformen benyttes altsaa i vort land i sammenligningsvis stor udstrækning.

Aktinisk har man kaldt lys, som er kemisk virksomt, særlig lys af korte bølgelængder, som blaat, violet og ultraviolet.

Aktinium, et radioaktivt element, som i 1900 blev fundet af A. Debierne i begblende. Det forekommer imidlertid i saa smaa mængder deri, at man endnu ikke har kunnet fremstille det i veibare mængder. Det er ligesom de andre radioaktive elementer ikke bestandigt; det forvandler sig først til aktinium X, som kan skilles fra modersubstansen ved fældning med ammoniak. A. X forsvinder efterhaanden og aftager til det halve i 10.2 dage, idet det leverer en emanation, som aftager til det halve i 3.7 sek. Denne gaar da over til a. A, som aftager til det halve i 36 min. A. A giver a. B, som aftager til det halve i 1.5 min. og leverer a. C. A. udsender baade α- og β-straaler; de sidste udmerker sig ved, at de er homogene, d. e. de har samme hastighed. Det er meget, som tyder paa, at a. er et mellemprodukt mellem uran-X og radium.

Aktinoelektricitet, det fænomen, at en krystal, navnlig en kvartskrystal, bliver elektrisk ved at udsættes for varmestraaler. Elektricitetsudviklingen skyldes de spændingsforandringer, som opstaar ved krystallens opvarmning, hvorfor a. er det samme som piezoelektricitet. I den senere tid kaldes det fænomen, at visse med elektricitet ladede legemer udlades, naar de udsættes for lysstraaler, for aktinoelektrisk eller lyselektrisk. Dette fænomen gaar ogsaa under navn af Hallwachs-effekten.

Aktinoli't, straalesten, se Hornblende.

Aktinomēter el. aktinograf, betegnelse for forskj. instrumenter til maaling af straalers, navnlig solstraalers styrke (intensitet). De beror paa iagttagelse dels af varmevirkningen, som i Violle's a., dels af kemiske virkninger f. eks. fotografisk papir (sml. heliotermometer, pyrheliometer), dels ogsaa elektriske virkninger (Maréchals a.).

Aktinomo'rf (græ.), straaleformet (regelmæssig) blomst.

Aktinomykōse (straalesopsygen) er navnet paa en især hos hornkvæget, men ogsaa hos heste og svin samt hos mennesket forekommende sygdom, der skyldes en indtrængen af den saakaldte aktinomykosesop (straalesop). Hos kvæg optræder sygdommen især i kjæven, hvor den begynder som en svulstdannelse, der lidt efter lidt trænger gjennem fra kjævebenet til huden og munden, hvor den da danner bløde, svampede masser. Under sin fremtrængen æder den sig gjennem benet og danner bugtede gange i dette. Ogsaa til svælget, luftrøret og til fordøielseskanalen kan soppen bane sig vei og herfra igjen trænge videre ud til legemets overflade. Hos

---

against ⓔ ligeoverfor, imod; benimod.
agaric ⓔ & ⓕ m, paddehat, bladsvamp.
agat — ⓣ Achat m — ⓔ agate; (sort) jet — ⓕ agate f.
age, se ake.
age ⓔ, **âge** ⓕ m, livsalder, moden alder; tidsalder; slegtled).
âgé ⓕ, **aged** ⓔ alderstegen, gammel.
agence ⓕ f, **agency** ⓔ agentur(forretning); ⓔ ogs. virken, virksomhed.
agencement ⓕ m, ordning, opstilling.
agencer ⓕ opstille, ordne.
s'agenouiller ⓕ knæle.
agenouilloir ⓕ m, alter-, bedeskammel.
agent — ⓣ Agent m — ⓔ agent — ⓕ agent m.
agent ⓔ & ⓕ m, virkende middel, drivende kraft; fuldmægtig, agent; ⓔ ogs. handlende el. virkende person; ⓕ ogs. betjent.
agentur — ⓣ Agentur f, Agenturgeschäft n — ⓔ agency — ⓕ agence f.
ager — ⓣ Acker m — ⓔ field — ⓕ champ m. **agerbrug** — ⓣ Ackerbau m, Landwirtschaft f — ⓔ agriculture, husbandry, farming, tillage — ⓕ agriculture f, labourage m. **agerdyrkende** ⓣ Ackerbau treibend — ⓔ agricultural — ⓕ agricole. **agerdyrker** — ⓣ Ackerbauer m, Landwirt m — ⓔ husbandman, agriculturist, tiller —

mennesket er svulstdannelsen mindre fremtrædende, idet sygdommen væsentlig ytrer sig ved en kronisk, materieafsondrende betændelse, der har tilbøielighed til at danne lignende fistelgange som de ovenfor nævnte. Ogsaa hos mennesket er munden, luftveiene og den øverste del af mave-tarmkanalen de mest angrebne steder. Ved at trykke paa den svampede masse kan man udpresse materie indeholdende smaa (knappenaalshovedstore) skiddenfarvede klumper, der er karakteristiske for sygdommen. I disse klumper finder man ved mikroskopisk undersøgelse soppen i form af talrige rosetter, hvis straaler bestaar af glinsende traade, der er fortykkede i enderne. Aktinomykosesoppen synes at leve ude i naturen, f. eks. paa byg, og kan f. eks. komme ind i organismen derved, at man læderer mundens slimhinde med et bygaks. Dog kan den ogsaa overføres direkte fra kvæg til mennesket. Sygdommen optræder heller ikke sjelden f. eks. hos personer, som steller heste.

Aktion (græ., lat. Aktium) kaldtes i oldtiden en landtunge paa sydsiden af indseilingen til den Ambrakiske bugt; her dyrkede akarnanerne Apollon Aktios. Ved A. stod 31 f. Kr. et stort afgjørende sjøslag mellem Octavians flaade, der førtes af Agrippa, og Antonius' og Kleopatras; slaget blev en stor seir for Octavian.

Aktion og reaktion, Loven om —, siger: naar et legeme A øver et tryk eller drag paa et andet B, saa øves der fra B et ligestort tryk eller drag i omvendt retning paa A (Newtons tredje lov).

Aktiōn (lat.), kriminel tiltale; aktiōnsdekret, tiltalebeslutning.

Aktionsturbine, se Turbine.

Aktionær, aktieeier i et aktieselskab, se Aktie.

A'ktiv (gramm.) kaldes en sætning, hvis subjekt udfører en handling, dernæst ogsaa den form, verbet sedvanlig har i en saadan sætning, og endelig en sætning, hvor verbet har a. form (sml. Passiv).

A'ktiv (lat.), virksom, driftig. Aktivhandel, et lands ind- og udførsel, som sker for landets egen regning og med landets egne folk og skibe, i modsætning til passivhandel, handel for fremmed regning, med fremmede folk og skibe. Aktivum, flertal aktiva, forretningens brutto-formue, alt, hvad forretningen eier af penge, værdipapirer, varer, inventar, udestaaende fordringer o. s. v., modsat passiva, forretningens gjæld. Forskjellen mellem aktiva og passiva kaldes forretningens rene (netto-)formue. Er passiverne større end aktiverne, kaldes forretningen insolvent (betalingsudygtig).

Aktiveggen, fiskeplads for kveite ca. 15 sjømil v. f. Aalesund, fundet i 1880-aarene af fiskedamperen «Activ».

Aktivitēt (lat.), virksomhed, driftighed.

Aktivt surstof, se Ozon.

Aktōl, sølvforbindelse, s. d.

A'ktor, offentlig beskikket anklager i en straffesag, bruges navnlig om de advokater og sagførere, der møder for paatalemyndigheden ved høiesteret og i meddoms- og forhørsretterne.

Aktuār, forsikringstekniker, forsikringsmatematiker, sagkyndig i livs- og invaliditetsforsikring. Det foreliggende udkast til norsk forsikringslov fastsætter, at der i ethvert livsforsikringsselskab skal være ansat en af forsikringsraadet godkjendt aktuar til udførelse af de nødvendige beregninger og undersøgelser.

Akureyri (Øfjord), Islands næststørste by (1370 indb.), ved bunden af den 60 km. dybe Eyjafŏrður paa Nordlandet. Ganske god handel især med faar og tran; der drives betydeligt haakjærringfiskeri i fjorden. Forstaden Oddeyri nedbrændte 18 okt. 1906. I A. er norsk vicekonsulat under konsulatet i Reykjavik.

Akusti'k er læren om lyden og handler om, hvorledes lydbølger forplanter sig gjennem luft eller andre stoffe, hvorledes saadanne bølger frembringes ved svingende legemer (derunder musikalske instrumenter), om betingelserne for tonernes høide, styrke og klangfarve. A. udgjør en del af den mekaniske fysik og hører til den del af fysiken, som tidligst har faaet en fuldstændig matematisk formulering, i den nyere tid særlig gjennem H. v. Helmholtz. En fortræffelig fremstilling findes i Tyndall: «Læren om lyden», oversat paa dansk 1875. — Ved akustiken i et rum, som benyttes til foredrag, koncerter o. l., forstaaes den grad af tydelighed, hvormed tale, musik o. s. v. kan høres paa forskjellige steder i rummet. Se Akustometer.

Aku'stisk sirene, instrument til bestemmelse af en tones svingetal. Tonen frembringes ved, at luft blæses mod en rad huller paa en roterende skive. Dennes omdreiningshastighed og hullernes antal paa skiven giver svingetallet for tonen.

Aku'stisk sky, en lokal fortætning i luften, som er istand til at reflektere og bryde lydstraalerne. I sterkt solskin bliver luften ikke jevnt opvarmet, hvorfor ogsaa tætheden er ujevn. Luften er da fuld af akustiske skyer, hvor det er lidet lydt.

Aku'stisk telegraf, apparat til at overføre signaler paa længere afstande ved hjælp af lydsvingninger; af de forskjellige slags er neppe andre end talerøret i brug.

Akustomēter, et af S. Exner i 1905 opfundet apparat til at prøve akustiken i en sal. Lyden fra en pistol opfanges i en modtagertelefon og overføres til en høretelefon i et andet rum. I ledningen indskydes en modstand, som kan forøges, indtil lyden forsvinder i høretelefonen. Den indskudte modstand giver et maal for lydstyrken ved modtagertelefonen.

Aku't (lat.), skarp, spids, heftig. A. sygdom, sygdom med forholdsvis hurtigt forløb, modsat kronisk.

Aku't akcent, se Akcent.

Akvafo'rte, se Radering.

Akvapim, elvestamme ved Voltaelven paa Guldkysten.

Akvare'lfarvetryk, se Litografi.

Akvare'lmaleri, maleri udført paa papir med gjennemsigtige vandfarver, farvestoffe, der er revet med vand med tilsætning af gummi arabicum el. l. som bindemiddel.

Akvamarīn er en slags ædel beryl af sjøgrøn til grønblaa farve. Den kommer fra Nordamerika (blaagrøn) og fra Sibirien (gulgrøn) og benyttes som ædelsten. Haardhed 7.5, sp. v. 2.7.

Akvārium, en vandbeholder, hvor vandplanter og dyr holdes levende, enten til fornøielse, f. eks. guldfiskakvarier, eller til videnskabeligt brug. Medens man tidligere kun kjendte smaa stueakvarier beregnet paa ferskvandsorganismer, har man nu i flere europæiske og amerikanske byer store akvariebygninger, dels til

---

Ⓕ agriculteur m, laboureur m, cultivateur m. **agerfure** — Ⓣ Furche f — Ⓔ furrow — Ⓕ sillon m. **agerhøne** — Ⓕ Rebhuhn, Feldhuhn n — Ⓔ partridge — Ⓕ perdrix f. **agerland** — Ⓣ Ackerland n — Ⓔ arable land — Ⓕ terre (f) labourable. **agerlo,** se brokfugl. **agermaane** — Ⓣ Ackermennig m — Ⓔ agrimony — Ⓕ aigremoine f. **agerren** — Ⓣ Ackerrain m, Rain m — Ⓔ balk, head-land — Ⓕ lisière f, dérayure f. **agerrikse** — Ⓕ Wachtelkönig m — Ⓔ corncrake, landrail — Ⓕ roi (m) des cailles, râle (m) des genêts. **agersennep** — Ⓣ Ackersenf m — Ⓔ charlock Ⓕ moutarde f, (sénevé) sauvage m.

agere — Ⓣ agieren, spielen, machen — Ⓔ act, play, sham; plead — Ⓕ agir; faire.

agern — Ⓣ Eichel f, Ecker f — Ⓔ acorn — Ⓕ gland m.

agglomerate Ⓔ, **agglomérer** Ⓕ sammenhobe (sig).

agglomeration Ⓔ, **agglomération** Ⓕ f, sammenhobning.

agglutinant Ⓔ & Ⓕ (sammen)-klæbende.

agglutinate Ⓔ, **agglutiner** Ⓕ sammenklæbe.

agglutinatif Ⓕ, **agglutinative** Ⓔ sammenlimende.

agglutination Ⓔ & Ⓕ f, sammenliming.

aggrandize Ⓔ udvide, forstørre; ophøie.

aggravate Ⓔ, **aggraver** Ⓕ forværre, forhøie, skjærpe.

adspredelse for publikum, dels til zoologisk studium. Vandet heri er ofte kunstigt saltvand, der holdes friskt ved sindrige pumpemekanismer. Mønsteranstalten blandt disse store a. er a. i Neapels zoologiske station, der har været til uvurderlig nytte for studiet af havdyrenes biologi. Det oprettedes i begyndelsen af 1870-aarene af A. Dohrn ved bidrag fra de fleste nationer i Europa og kan benyttes af alle landes zoologer.

Akvati'nta, se Kobberstikkunst.

Akvavit, se Akevit.

Akvædu'kt er en vandledning, som paa en kunstig underbygning er hævet over det naturlige terræn. Tidligere byggedes en mængde a. paa murede buer, som f. eks. de mange, der endnu eksisterer fra romertiden, dog mest som ruiner. Da de er dyre at bygge og kræver store vedligeholdelsesudgifter samt giver anledning til fordampning af vandet og spild gjennem revner, foretrækker man i nutiden i regelen underjordiske ledninger; kun ved passagen af større elve, hvor nedlægningen og vedligeholdelsen af en ledning under vandet vilde blive næsten umulig, bygges a. til overførelsen af vandledningen.

Akvædukt.
(Pont du Gard. Romersk akvædukt over elven Gard ved Nîmes.)

Bygges disse murede, faar de stor lighed med de gamle fra romertiden bestaaende af flere rækker buer ovenpaa hinanden. Ved jernbroer ophænges en jernledning under brobanen, der da tjener til almindelig færdsel.

Akyab, se Akjab.

Akömeter, se Akoimetoi.

Al. Den egentlige al er væsentlig en af humusstoffe sammenkittet sandsten. Den optræder særlig i Nordtyskland og Jylland paa lyngheder, hvor lyngen i tidens løb har dannet et anseligt lag af raa humus. Det humussure vand, der siver ned gjennem raahumusen, fjerner alle opløselige stoffe fra hedesandens øverste lag som derved omdannes til kvitmele, dansk blysand) og afsætter dem i den underliggende sand, der derved sammenkittes til en løsere eller fastere brunlig sandsten, som er rig paa jernforbindelser. Udsat for luften smuldrer a. i regelen hurtig hen; a.s tykkelse er 0.2—1.3 m. Se forøvrigt Aurhelle.

Al (el og 'l), den bestemte artikel i arabisk. Begynder det følgende ord med en dental eller sibilant eller r, l, n, bliver i udtalen artikelens l assimileret (f. eks. Hârûn al-Rashîd udtales (og bliver ofte ogsaa transskriberet): H. ar-R.). I endel arab. laanord i europæiske sprog, som Alhambra, algebra, alkove etc., udgjør første stavelse opr. artikelen.

Al (kem.), tegn for aluminium, s. d.

Al, se Ard (plog).

A la baisse, se Baisse.

Alabama *[ælə̆bǣmə]* (fork. Ala.), en af Amerikas Forenede stater (South Central-staterne), strækker sig fra Cumberlandbjergene ned til den Mexikanske golf og hører for størstedelen til Mississippidalen. Elve: Alabama, som munder i Mobilebugten, og Tennesee. 134 043 km.², 1 830 000 indb., hvoraf 830 000 farvede. Nord-Alabamas mineralrigdom gjør Birmingham, A.s største by, til sydens «Pittsburgh» (jernindustri). A. er Unionens fjerde stat i bomuldsproduktion (1½ mill. baller i 1905). Betydelig kornhøst: mais, hvede, havre. Produktion af kul, i 1904 11¼ mill. tons, værdi 13½ mill. doll. Den vigtige golfhavn Mobile er statens hovedhavn. A. organiseredes som territorium 1817, optoges i Unionen som stat 1819. Repræsenteres i kongressen ved 2 senatorer og 9 repræsentanter. Hovedstad Montgomery ved A.

Alabamaer el. alibamaer, en nu næsten uddød indianerstamme, der paa opdagelsernes tid var bosat ved elven af samme navn i de Forenede stater.

Alabamasagen, et folkeretsligt stridsspørsmaal, der opstod ved, at England under den nordamerikanske borgerkrig havde ladet sine havne staa aabne for udrustning af Sydstaternes kaperskibe, af hvilke navnlig «Alabama» foraarsagede Nordstaterne stor skade. Efter krigen forlangte Unionen en skadeserstatning af England, hvorom der førtes lange forhandlinger, indtil der endelig nedsattes en voldgiftsret i Genf, som 1872 tilkjendte de Forenede stater 15½ mill. dollars.

Alabandīn, mineral, se Manganblende.

Alaba'st, et emne, som bruges til forarbeidelse af kunstgjenstande. Kalkalabast er en blaalig, hvid eller gulagtig kalkstenmasse, der forekommer i dryptenshuler, bl. a. ved S. Filippo i Ægypten (orientalsk alabast). Gipsalabast er en marmorlignende, hvid gipsvarietet, der findes bl. a. ved Volberra i Toskana (egentlig el. italiensk alabast).

Alaba'stglas er en sort glas, der er gjort ugjennemsigtigt ved indsmeltning af kryolit, feldspat, tinoksyd o.s.v.

Alacoque *[alakå'k]*, Maria Marguerite (1647—90), nonne i klostret Paray le Menial i Bourgogne. Hun mente at opleve aabenbarelser af frelseren, som viste hende sit hellige hjerte og paabød, at dette skulde æres. Herved fremkom andagten til Jesu allerhelligste hjerte, som nu er vidt udbredt i romerkirken. I 1864 blev hun erklæret salig.

Ala-dag. 1. Hører til de høieste fjelddrag (2 500 m.) i det nordlige Lilleasien. Det stryger fra vest mod øst gjennem det gamle Bithynien. 2. Et over 3 000 m. høit fjelddrag, som hæver sig nord for Van-sjøen i Armenien, v.s.v. for Ararat.

Ala'ddin, helten i et af eventyrene i «Tusen og én nat» samt i Oehlenschlägers derfra hentede «Aladdin eller den forunderlige lampe» (1805).

---

aggregate ⓔ samle; samlet, sammenfattet; samling.
aggress ⓔ anfalde.
aggression ⓔ anfald, overfald.
aggressive ⓔ anfaldende, angribende; offensiv.
aggressiveness ⓔ paagaaenhed.
aggressor ⓔ angriber, fornærmer.
aggrieve ⓔ forurette, krænke.
aghast ⓔ forfærdet.
agile ⓔ & ⓕ rask, behændig, vever.
agilité ⓕ f, **agility** ⓔ bevægelighed, raskhed, behændighed.
agio ⓔ & ⓕ m, opgjæld.
agiotage ⓔ & ⓕ m, børsspil, børsspekulationer; ⓔ ogs. vekselaager.
agioter ⓕ spekulere.
agioteur ⓕ m. børsspekulant.
agir ⓕ handle, virke, optræde.
agitate ⓔ, **agiter** ⓕ bevæge, ryste; oprøre, forstyrre, forurolige; drøfte, undersøge.
agitateur ⓕ m, **agitator** ⓔ ophidser, tilskynder, agitator.
agitation — ⓣ Agitation f, Aufwiegelung f — ⓔ agitation — ⓕ agitation f; brigue f.
agitation ⓔ & ⓕ f, (sinds)bevægelse; forstyrrelse, oprør, uro, gjæring; agitation; ⓔ ogs. drøftelse.
agitere — ⓣ agitieren, aufwiegeln, wûhlen — ⓔ agitate, stir up the public mind, make a stir, raise a movement — ⓕ agiter les esprits; briguer.

Aladja er et i Levanten anvendt, tætvævet, broget bomuldstøi, der ofte indeholder noget silke.

Aladja-dag, fjeld i Armenien, s.ø. f. Kars.

Alagōas, stat i Brasilien ved Atlanterhavet, langs San Franciscos nederste løb, 58 491 km.², 500 000 indb., betydelig sukkeravl. Hovedstad er nu havnebyen Maceió; det var tidligere det vestligere liggende A. (as Lagoas, d. e. kystsjøerne; portug. *lagôa* d. s. s. *laguna*).

A la grecque *[alagrék]* (fr.), paa græsk vis, et enkelt geometrisk ornament, anvendt som randsmykning (mæander) i græsk bygningskunst.

A la grecque bord.

A la guerre *[alagǣr]* (fr.), krigsspil, billardspil med 2 baller.

A la hausse, se H a u s s e.

Alaï-bjergene (A.-tag) er de vestligste udløbere af det midtasiatiske fjeldsystem Tiansjan (Tiensjan). De danner to ligeløbende rækker, paa begge sider af Kysyl-su (Kasjgar-darjas øvre løb), af hvilke den sydlige og høieste kaldes Trans-Alaï-bjergene med Kaufmann- (7 000 m.) og Kisil-agyn- (6 600 m.) toppene. Fra Fergana (Osch, Gultscha) til Pamir (Karakul-sjøen) eller Østturkestan (Kasjgar) gaar karavaneveie gjennem 3—4 000 m. høitliggende passer i Alaï og Trans-Alaï.

Alais *[alǣ]*, by i Frankrige, depart. Gard. 25 000 indb. Silkevæverier. I omegnen betydelige kulgruber.

Alaja, Lilleasiens sydkyst, by i vilajet Konia, ved Adaliabugten, 125 km. ø. f. Adalia.

Alajuela *[alaḳue'la]*, by i prov. af samme navn i Costa Rica (Centralamerika), mellem San José og Nicoyabugten. 4 000 indb. Prov. 57 000 indb.

Alakamisy, liden by paa Madagaskar, prov. Fianarantsoa. Norsk missionsstation.

Ala-kul, russ. Centralasien, den største af de afløbsløse steppesjøer, som ligger i en sænkning fra Balkasjsjøen i Kirgisersteppen østover langs Tiensjan-fjeldenes nordgrænse ind i Dsjungariet. Ved nordfoden af Alatau, 1 980 km.², 220 m. o. h.

Alakuluf, se I l d l æ n d e r e.

Alalī (græ.), maalløshed. Tab af taleevnen som følge af hjernesygdomme.

Alaman, L u c a s (1775—1855), meksikansk statsmand og historiker. Minister flere gange. Skrev «Historia de Mejico» (1849—52).

Alamanner (alemanner), d. e. alle mænd, samlingsnavn for forhen adskilte sydvesttyske smaastammer; dukker op 213 e. Kr. A. vandt i 3 aarh. romernes *agri decumates* (s. d.) mellem Rhin og Donau, herjede i Gallien og Norditalien, bosatte sig i 4 aarh. i Schweiz og Elsass. Keiser Julian stansede dem ved Strassburg (357). I 5 aarh. bredte de sig til Mosel, men frankerkongen Klodvig tilbagedrev og kuede dem 496. Senere opstod et tysk hertugdømme Alemannien. Navnet a. bruges nu ikke i Tyskland, men derimod paa fransk om tyskerne (*Allemands*). I Italien og Rusland findes a. i 15 aarh. brugt næsten i samme betydning som goter el. germaner (A l a m a g n a a l t a, d. e. Sverige).

Alama'nni, L u i g i (1495—1556), ital. digter, modstander af Mediceerne, levede som landflygtig hos Frans I og Henrik II af Frankrige: Episke digte, kjærlighedssånge, epigrammer, satirer, lystspil.

Alamēda (sp.). 1. Enhver off. spadserplads i Spanien. 2. Kalifornien, by i distriktet (county) af samme navn ved San Franciscobugten s. f. Oakland. 16 500 indb.

Alāmos, by i den sydlige del af staten Sonora i Mexico, 100 km. fra den Kaliforniske bugt. 6 200 indb. Sølv- og guldminer.

Alaner, sarmatisk rytterfolk fra Kaukasus; kjæmpede i 3 aarh. mod romerne, fulgte under folkevandringen med huner, goter, sveber og vandaler til Vesteuropa og Nordafrika. De udvandrede a. gik op i de gotiske stammer; goternes historieskriver Jordanis skal have været halvblods a. A.s eget sprog var iransk; i Kaukasus skal de leve videre som osseter (s. d.).

Alanīn, kem. forb. af kulstof, vandstof, surstof og kvælstof ($C_3H_7O_2N$), er en aminsyre af propionsyre og optræder som spaltningsprodukt af proteïnstoffe. Hvidt, krystallinsk legeme.

Alapajevsk, Rusland, by i guv. Perm ved Neïva, 130 km. n.n.ø. for Jekaterinburg. Minedrift (kobber, jern) i Werchne (øvre) A., 5 km. vestenfor.

Alapen, et 1511 m. høit fjeld i Maalselven herred, Tromsø amt.

Alarcōn, H e r n a n d o d e, en sp. opdagelsesreisende, som 1540 undersøgte kysten af Kalifornien og paaviste, at landet var en halvø.

Alarcōn, P e d r o A n t o n i o d e (1833—91), sp. politiker, journalist og forfatter, har bl. a. skrevet «El sombrero de tres picos», et morsomt, egte spansk genrebillede, «Historietas nacionales», «Diario de un testigo de la guerra en Africa», tendensromanerne «Escándolo» og «La pródiga».

Alarcōn y Mendōza, J u a n R u i z d e (ca. 1580—1639), sp. digter, f. i Mexico, opholdt sig siden 1 600 for det meste i Spanien, tilsidesat af samtiden, høit skattet af eftertiden, skaber af karakterkomedien: «La Verdad sospechosa», «Las paredes oyen», «Don Domingo de don Blas». Skrev desuden intrigestykker: «El examen de los maridos» og heroiske dramaer: «Ganar amigos», «El tejedor de Segovia».

Alard *[alār]*, J e a n D e l p h i n (1815—88), udmerket violinvirtuos, Sarasate's lærer, 1843—75 professor ved pariserkonservatoriet. Leder af berømte kammermusiksoiréer, komponist og forfatter af anseede studieverker.

Alāria, se B u t a r e.

Alarik I (375—412), vestgoternes konge, besteg tronen 395 og drog straks efter plyndrende ned gjennem Balkanhalvøen. Derefter blev han af Arkadius udnævnt til rigsfeltherre og statholder i Illyrien. Foruroligede stadig ved angreb det vestromerske rige og erobrede endelig Rom 410. Han døde 412 og begravedes ifølge sagnet paa bunden af elven Busento. A l a r i k II, konge over det vestgotiske rige i Sydfrankrige og Spanien (484—507), faldt 507 i slaget ved Poitiers mod frankerkongen Klodvig. Han lod udarbeide lovbogen «Breviarium Alaricianum».

Ala'rm (fr.), (til vaaben), larm, vaabenraab. B l æ s e el. s l a a a., ved horn- el. trommesignal pludselig sammenkalde soldaterne. A.plads, samlingsstedet under a l a r m ē r i n g. A l a r m ē r e, forurolige fienden ved skinangreb.

Alarmapparat, en mekanisk anordning, navnlig ved maskiner, kjedler o. s. v., der ved lydsignal angiver en

---

Aglei (t) m, se Akelei.

agn — (t) Köder m, Lockspeise f — (e) bait — (f) appât m; amorce f.

agnail (e) neglesvulst.

agnat (f) m, **agnate** (e) slegtning paa fædrene side; (e) ogs. adj.

agnatic (e), **agnatique** (f) paa mandslinjen.

agne (forsyne med agn) — (t) ködern — (e) bait — (f) amorcer.

agneau (f) m, lam(mekjød).

agnelle (f) f, hunlam.

agneler (f) faa lam.

agnelet (f) m, lidet lam.

agnelin (f) lamme-.

agnès (f) f, ingenu, gudsord.

agnor, se modhage.

ago (e) for . . . siden.

agog (e) opsat, lysten.

agonie (f) f, dødskamp.

agoniser (f) drages med døden.

agonize (e) pines, lide kvaler; pine, martre.

agony (e) dødskamp, (sjæle)kval, pine; angst.

agrafe (f) f, hegte, krampe; pl hegte og maljer.

agrafer (f) hegte, hefte.

agraire (f) ager-.

agrandir (f) forstørre, øge; udvide; overdrive.

agrandissement (f) m, forstørrelse, forøgelse; udvidelse.

agrar — (t) Agrarier m — (e) agrarian — (f) agrarien m.

agrarian (e) som vedkommer jordbrug og jordudstykning; agrar; jordbrugslov, udstykningslov.

Agrarier (t) m, agrar.

tilstedeværende fare. Ved dampkjedler er eksplosionsfaren særlig stor, naar vandstanden synker under det normale. Foruden de almindelige vandstandsvisere benytter man da undertiden et alarmapparat bestaaende i hovedsagen af et rør, som munder ud under vandspeilet, og en i røret siddende prop af letsmelteligt metal. Naar vandspeilet synker for sterkt, faar dampen adgang til proppen, hvorved denne smelter og giver dampen adgang til en høiere op paa røret anbragt signalfløite, som da vedbliver at lyde, indtil mangelen er rettet. Inden apparatet kan benyttes igjen, maa en ny prop indsættes. Andre alarmapparater til betryggelse mod ildebrand, indbrud o. s. v. virker ved elektriske klokkesignaler, der bringes til at lyde, f. eks. ved, at et lodningssted paa ledningen smelter, at selve ledningen brydes, eller at en kontakt sluttes.

Alarmkvarter, tæt sammentrængt kvarter, hvor tropperne altid er færdige til udrykning.

Alarmpibe el. -klokke, selvvirkende kalderedskab paa maskiner eller dampkjedler.

Alas, Leopoldo (1852—1901), sp. kritiker og forfatter, har foruden skarpe kritiker bl. a. skrevet den fremragende psykologiske novelle «La regenta».

Alasjĕr (det gamle Filadelfia), by i Lilleasien (tyrk.), vilajet Aïdin, 120 km. ø. f. Smyrna. 22 000 indb.

Ala'ska (udtales undertiden Aljaska), Nordamerika, distrikt tilhørende de Forenede stater, indbefatter verdensdelens nordligste hjørne, derunder ogsaa de nærmestliggende øer, saavel Alĕuterne som øerne Nunivak, Pribylof, St. Lorenz og St. Matthæus i Beringshavet samt kystøerne ved Stillehavet; skilles ved Beringsstrædet fra Amerika, skyder mod sydvest ud halvøen Alaska, som fortsætter sig i Alĕuterne. 1 552 500 km.², 64 000 indb. (1900), 0.04 pr. km.² Et bjergfuldt landskab, især den sydlige del. Fjeldlandet (de kanadisk-alaskiske Kordiljerer) er smalere her end længere sydover i Nordamerika, men bærer meget høie toppe, af hvilke Mount Mac Kinley er den høieste (6240 m.), Nordamerikas høieste fjeld i det hele taget. Mount Logan er 5 943 m. og Mount St. Elias 5 517 m. I St. Elias-alperne ligger store jøkler, Malaspina-gletscherne og lige ved havet den mere kjendte Muir-gletscher. Hovedelven er Yukon. Kystklimaet er jevnt, udmerker sig ved det største regnfald i Nordamerika; i indlandet er der store modsætninger i temperatur mellem sommer og vinter. — A., hvis sydligste del ligger paa høide med Newcastle i England, indeslutter egne, hvor der kan drives landbrug. I de sidste aar er der indført rener. God skog findes. Men hovedudbyttet faaes af sæl- og laksefiske samt bergdrift. Sælfangst især paa Pribyloføerne, men ogsaa paa det aabne hav. Den hensynsløse jagt har i den sidste tid fremkaldt indskriden fra lovgivningens side. A.s elve og distrikterne ved dets vestkyst er ualmindelig rige paa laks. Laksefisket indbringer 8 mill. dollars aarlig, der nedlægges (hermetisk) aarlig over 100 mill. eng. pund laks, hvilket er meget mere end i staten Washington, Unionens første stat i denne produktion. Guld har længe været fundet i fjeldene omkring Juneau, en by paa den sydligste kyststrimmel, som skylder denne bergdrift sin opkomst. Men de nyere fund ved Yukon (Circle, mineby nær polarcirkelen og Kanadas grænse), af hvilke de rigeste dog ligger i Kanada (Klondike), og ved Nome (s. f. Beringsstrædet, fund 1898—99) har øget udvindingen betydelig (1904: 9 mill. doll.). Der finder en betydelig omsætning sted mellem A. og de Forenede stater (byerne ved Puget Sound), mindre mellem A. og Kanada. Dog udføres guldet fra Kanada over A. Jernbanen fra Skagway (n. f. Sitka) naar allerede 150 km. op i Kanada, til White Horse Rapids. — Befolkningen er i den senere tid, særlig efter 1900, tiltaget betydelig som en følge af guldfundene. Omtrent den ene halvpart (30 000) er hvide, den anden indianere (med eskimoer, alĕuter); der findes ogsaa endel negere, kinesere og japanere. 9 byer, af hvilke Nome er den største, og som alle har telegrafforbindelse (Nome traadløs) med udenverdenen. De Forenede stater kjøbte 1867 A. fra Rusland for 7 mill. doll. A. er egentlig ikke et territorium, men kun et distrikt. Guvernøren residerer i Sitka. Grænsen mod Kanada er nylig (1903) reguleret ved en britisk-amerikansk overenskomst.

Ala'ssio, havneby i Italien, prov. Genua, ved Genua—Nizza-banen, 50 km. v. f. Savona. 5 000 indb. Betydelig fisk- og frugthandel.

Alastor (græ.), hevnens aand, forfølger den brødefulde.

A la suite *[a-la-syit]* (fr.). En officer staar à l. s., naar han for en tid er traadt i anden tjeneste med ret til at træde ind i sin tidligere grad.

Ala-tau (forvansket af Ala-dag: det brogede bjerg, nemlig sneflekkede), Centralasien, de nordligste fjeldrækker af Tiensjan-bjergene, mellem Issyk-kul og Ala-kul, paa begge sider af Ili (Balkasjsjøens hovedelv).

Alātri, by i Italien, prov. Rom, 70 km. ø.s.ø f. Rom. 6 000 indb. Klædefabriker.

Alatsata (Latzata), Lilleasien (tyrk.), havn paa halvøen indenfor Chios.

Alatyr, by i Rusland, guv. Simbirsk, ved udløbet af elven A. i Sura, bielv til Volga. 11 000 indb.

Alau'da, se Lærke.

Alauniske høider, se Valdai.

Alaux *[aló]*, Jean (1786—1864), fr. maler. Han udførte til Ludvig Philips og samtidens største tilfredshed en række historiske billeder, som tildels smykker offentlige bygninger i Paris.

Alaux *[aló]*, Jules Emile (1828—), fr. filosof, forfatter, har bl. a. skrevet «Histoire de la philosophie», «Instruction morale et civique», «La religion progressive», «Théorie de l'âme humaine», hvor han hævder religionens opgave som den sedelige kraft i menneskelivet.

Alăva, Spanien, den sydligste af de 3 baskiske provinser; 3 045 km.² med 96 000 indb. Hovedstad Vitoria.

Alăvo, Finland, sogn i Vasa län, i Österbotten, ved jernbanen 115 km. ø.s.ø. f. Vasa. Her stansedes 17 august 1808 russernes fremmarsch mod Saarijärvi.

Alayrac *[alæràk]*, Nicolas d' (1753—1809), har til ca. 60 vaudeviller og syngespil skrevet en musik, som udmerker sig ved sin elskværdige og yndefulde melodirigdom. Nogle af hans kupletter synges fremdeles, og enkelte af hans syngestykker er ogsaa kjendt i Norge, f. eks. «De to smaa savoyarder».

Alba, Ferdinand Alvarez af Toledo, hertug af (1508—82), sp. feltherre, nedstammede fra en kastiliansk adelsslegt og var en fanatisk katolik. Traadte

---

agréable ⓕ, **agreeable** ⓔ behagelig; e ogs. (overens)stemmende.

agree ⓔ indrømme; stemme (overens); være (blive) enig; bekomme vel.

agreement ⓔ overensstemmelse, enighed; aftale; forlig, kontrakt.

agréer ⓕ optage vel, bifalde; behage.

agréeur ⓕ m, takkelmester.

agrégat ⓕ m, uorganisk sammenhobet masse.

agrégation ⓕ f, sammenhobning; optagelse; kandidateksamen.

agrégé ⓕ m, ekstraordinær docent.

agréger ⓕ sammenhobe; optage.

agrément ⓕ m, behagelighed; tække, ynde; fortrin; fornøielse; forsiring; trille; samtykke, bifald.

agrès ⓕ m pl, takkelage.

agresseur ⓕ m, angriber.

agressif ⓕ angribende, udæskende.

agression ⓕ f, angreb.

agreste ⓕ, **agrestic** ⓔ landlig; bondeagtig, raa, vild.

agricole ⓕ agerdyrkende; landbrugs-.

agriculteur ⓕ m, **agricultor** ⓔ jordbruger.

agricultural ⓔ landbrugs-, jordbrugs-.

agriculture ⓔ & ⓕ f, jordbrug.

agriculturist ⓔ agronom.

agriffer ⓕ slaa kloen i; arrestere.

agrimony ⓔ agermaane.

tidlig ind i krigstjenesten og udmerkede sig 1547 i slaget ved Mühlberg. 1552 kjæmpede han mod franskmændene og ydmygede 1556—57 pave Paul IV, der havde sluttet sig til Frankrige. 1567—73 var han statholder i Nederlandene, hvor hans grusomme fremfærd imidlertid kun bevirkede, at oprøret bredte sig langt sterkere end før, hvorfor han blev kaldt tilbage. 1580 erobrede han Portugal, men faldt senere i unaade hos Filip II.

Alba (lat.), presternes lange hvide messeserk.

Alba (A. Pompeja), by i Italien, prov. Cuneo, ved Tanaroelven, 28 km. ovenf. Asti. 9 000 indb. Silkeavl, kvæghandel.

Albacēte, Spanien, prov. Murcia, 14 863 km.² med 238 000 indb. Hovedstaden A., 700 m. o. h., 21 500 indb.; bekjendt for sine fortrinlige knive. Safran-dyrkning.

Alba de Tormes, Spanien, by i provinsen Salamanca, ved Tormes, 22 km. s.ø. for Salamanca. 3 000 indb.; Hertugen af Albas stamslot.

Alba Longa, by i Latium mellem Monte Cavo og Albanersjøen; oprindelig den vigtigste latinske by, Roms moderstad; ødelagt af romerne under Tullus Hostilius.

Alban d. hellige, Britanniens første martyr, henrettet under Diokletian 303. Knud d. hellige førte hans hoved til Odense og byggede her til hans ære Albani kirke. I Norge var Selje kloster indviet til A. og paastod at have hans hoved. I England stredes munkene i St. Albans og Ely om, hvem der havde A.s levninger. A.s historie er i det hele temmelig gaadefuld.

Albanerbjergene, Albanersjøen, se Albano.

Albanēsere (albanere, i deres eget sprog skipetarer, tyrkisk arnauter, efter den græske navneform arvaniter, arbaniter), bebor Albanien mod nord til vandskillet mod Donautilløbene, hvor de er blandet med serbere, og mod syd til Janina, idet dette omraade dog ogsaa indeslutter byer med helt græsk befolkning. A. betragtes som efterkommere af oldtidens illyrer. De falder i to store grupper, gegerne i Nord- og toskerne i Sydalbanien, mellem hvilke elven Skumbi danner grænsen. De er dels muhammedanere, dels kristne, romersk-katoliker i nord og græsk-ortodokse i syd, en splittelse, som svækker folkets nationale bestræbelser. Albanesernes tal regnes til 1 200 000. De er sjelden vakre mennesker, tapre krigere, men stammefeider og røveruvæsen har paavirket folkekarakteren uheldig.

Albanēsisk sprog og litteratur. Det albanesiske sprog tales (af omtr. 1½ mill. mennesker) foruden i Albanien ogsaa forskjellige steder i Grækenland, navnlig paa Morea, og desuden paa enkelte steder i Syditalien og paa Sicilien, hvor det er indført i middelalderen ved udvandring fra Albanien under tyrkernes fremtrængen. Det udgjør en selvstændig, meget eiendommelig gren af den indoeuropæiske sprogæt og er sandsynligvis en fortsættelse af de gamle illyrers sprog. Det har i tidens løb modtaget sterke paavirkninger fra nabosprogene, saa at ordforraadet bærer et meget broget præg med utallige latinske, romanske, slaviske, tyrkiske og græske ord, for hvilke de nedarvede indoeuropæiske ord træder næsten fuldstændig i skyggen. Der er temmelig stor forskjel paa de nordlige (gegiske) og de sydlige (toskiske) dialekter. Paa toskisk er infinitiven gaaet tabt ved græsk paavirkning. Fælles for alle dialekter er den efterhængt bestemte artikel. Det meste af, hvad der findes tryk paa albanesisk, bortseet fra optegnelser af folkeviser og eventyr, er oversættelser af religiøse skrifter og af bibelen, det meste fra tiden efter 1800. Først i den nyeste tid er der tilløb til udvikling af en nationallitteratur men et fælles skriftsprog er endnu ikke uddannet Skrifter af belærende indhold udgjør hovedmassen af hvad der udkommer. Der findes ikke faa tidsskrifte og aviser, for en stor del trykt udenfor Albanien. A egentl. digtere findes meget faa. Mest bekjendt e vel Næim be Frašeri (1846—1900).

Albāni (ital.), oprindelig fra Albanien stammend adelsslegt, til hvilken bl. a. hørte pave Clemens X (1640—1721) foruden flere kardinaler. Til denne sleg hørte ogsaa Giovanni Francesço A. (1720—1809) Da han under revolutionen sluttede sig til Østerrige, ble han fordrevet, da de franske besatte Rom. Slegten ud døde i midten af det 19 aarh.

Albāni, Emma (eg. Lajeunesse), f. 1850 i Kanada, berøm sangerinde, antog navnet efter byen Albany, hvor for ældrene, fransk fader og skotsk moder, boede. Hun e gift med direktøren for Covent-Garden i London Ernes Gye og er sterkt knyttet til musiklivet der. Sang unde stor begeistring i Kristiania 1888.

Albāni, Francesco (1578—1660), ital. maler, f. Bologna. Hans utallige allegoriske billeder tilhører trod ynde og elskværdighed den italienske kunsts forfaldstid

Albāni, Mathias, fader og søn, fra første halvde af det 17 til første halvdel af det 18 aarh., fortrinlig violinbyggere fra Tyrol. Sønnen virkede ogsaa i Cre mona og Rom. Deres «Albanesere» stilles undertide ved siden af «Amatierne».

Albānien (alban. Skiperi, tyrk. Arnaut), Tyrkie landskab, som strækker sig fra det Adriatiske og de Joniske hav indover fjeldene til disses høideryg, t Makedonien og Thessalien. Kysten har ingen god havne, den opviser talrige strandsjøer, er dels usun dels tørt græsland, kun sjelden kulturland (akre, oliver lunde). Det indre er et vildt, utilgjængeligt bjergland Hovedelven er Drin, hvis ene kildeelv, Sorte Dri kommer fra Ochrida-sjøen. 30 000 km.², 1 mill. ind (albanesere). Landskabet A. falder tildels sammen me oldtidens Illyrien og Epirus; i den tyrk. rigsinddelir dækker det tildels vilajeterne Janina, Skutari, Kosso og Monastir. I det 2 aarh. e. Kr. romersk provins ove svømmedes A. i middelalderen af folkevandringer (slaver). 1478 tyrk. provins efter at have verget s heltemodig under Skanderbeg. 1807—22 halvt uafhængi under Ali pasha. Byer: Prizren, Skutari, Durazz Elbasan, Avlona, Janina, Preveza.

Albāno Laziale, Italien, by i provinsen Rom, pa den vestre skraaning af Albanerbjergene ved Albane sjøen, 25 km. s.ø. f. Rom. 8000 indb. Et yndet somme opholdssted for Roms indb. Vinavl (Albaner-vinen v allerede berømt i oldtiden).

Albāno-sten kaldes en graa eller grøngraa tufbergai der forekommer i Albanerfjeldene i Italien. Romer anvendte en varietet af denne bergart, den saakald peperino, som byggesten i flere pragtbygninger.

Albans, St., se Saint Albans.

---

agripper (f) rapse. **s'agripper** (f) ryge i totterne paa hinanden.

agronom — (t) Landwirtschaftskundiger m — (e) agriculturist — (f) agronome m.

agronome (f) m, agronom.

agronomie (f) f, **agronomy** (e) jordbrugslære.

agronomique (f) landbrugs-.

agt, se hensigt og opmerksomhed. **give agt paa** — (t) Achtung geben auf — (e) pay attention (attend) to, (take) heed (of), mind — (f) faire attention à, remarquer. **tage sig i agt** — (t) sich in Acht nehmen, sich hüten — (e) take (have a) care, take heed — (f) prendre (se mettre en) garde, se garder, n'avoir garde de. **agtpaagivende,** se opmerksom. **agtsom,** se forsigtig. **agtværdig** — (t) achtbar, achtungswert, achtungswürdig — (e) & (f) estimable, respectable. **agtværdighed** — (t) Achtbarkeit f, Ehrwürdigkeit f — (e) respectability — (f) respectabilité f.

agte — (t) (beob)achten, achtgeben; schätzen; erachten; ansehen, halten; gedenken, beabsichtigen — (e) (være opmerksom) mind, heed, regard, attend to; (vise agtel respect, reverence; (holde for) gard, consider; (ha til hensigt) tend — (f) estimer, considérer; specter; (anse for) juger, croi (have i sinde) compter, avoir l'int tion de; (paa noget) faire attenti (à); se soucier (de).

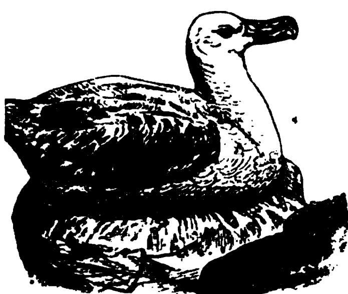
agtelse — (t) Achtung f — respect, regard, esteem, deferen

Albany *[å'lbəni]*, Louisa, grevinde af (1753—1824), datter af prinsen af Stolberg-Gedern, gift med prætendenten Karl Edward Stuart, «greve af Albany», flygtede fra denne paa grund af hans drikfældighed og brutalitet til et kloster og snart efter med den italienske digter Alfieri, med hvem hun i en aarrække levede som gift i Paris, London og tilslut i Firenze.

Albany *[å'lbəni]*. 1. Nordamerika, polit. hovedstad i staten New York, ved Hudsonfloden, grundlagt af hollænderne. 94 000 indb. Universitet. Handel med Tømmer og kvæg. Jernindustri, ølbryggerier. 2. Vestaustralien, by ved King George-sund, sydkysten. 3 600 indb.. Vigtig dampskibsstation. Norsk vicekonsul under konsulatet i Freemantle og Perth. 3. Brit. Kapland, kystdistrikt i s.ø. 4 364 km.² med 23 400 indb. Hovedstad Grahamstown. 4. Talrige steder, flere elve i Nordamerika.

Albatani (Albategnius), Muhammed ben Geber, den berømteste arabiske astronom, f. ca. 850 i Batan (Mesopotamien), statholder i Syrien under kalifatet, d. 929. A. forbedrede Hipparks soltavler og præcessionskonstanten, opdagede jordbanen, d. e. periheliets langsomme fremrykning og udviklede trigonometrien ved at indføre sinus og tangens.

Albatros *(diomedea)*, en svømmefuglslegt af stormfuglenes familie *(procellariidæ)*. Store fugle med lange, smale vinger. De minder i ydre om maagerne, men kjendes let paa, at næseborene udmunder paa overnebbets sider gjennem korte rør. Deres hjem er den sydlige halvkugles aabne have, paa hvis ensomt liggende smaaøer de ruger i tætte skarer. De er glimrende flyvere og graadige rovfugle.

Albatros (efter Brehm).

Albēdo (lat.), et legemes evne til at tilbagekaste en vis del af det lys, der falder paa det.

Albemarle-sund *[ǽlbəmaəl]*, Nordamerika, en strandsjø-haff-lignende bugt i Nordkarolina, nu helt afstængt fra havet, derfor næsten fersk. Den hænger mod syd sammen med det indenfor Kap Hatteras liggende Pamplico-sund.

Albendorf, preussisk Schlesien; bekjendt valfartssted v.n.v. f. Glatz.

Albe'nga (Albingaunum), Italien, by i prov. Genua, 40 km. s.v. f. Savona. 4 000 indb.

Alberdingk-Thijm *[tœim]*, Josephus Albertus (1820—89), holl. kunstkritiker og forfatter, udgiver af tidsskriftet «De Dietsche Warande», har desuden skrevet digte, fortællinger og studier over nederlandsk litteratur.

Albergāti Capacelli *[kapatšélli]*, Francesco (1728—1804), ital. digter, skrev lystspil, som han opførte paa sit teater paa sit gods Zola, ven og beundrer af Voltaire og Goldoni, som han efterligner.

Alberik I, romer af ukjendt herkomst, egtede den berygtede Theodoras datter Marozia, slog 916 araberne ved Garigliano og udnævntes til «romernes konsul». Var desuden markgreve af Spoleto og Cameuno. 925 blev han myrdet af det pavelige parti. Hans søn Alberik II fængslede 932 moderen Marozia og kaldtes «fyrste over alle romere». Han styrede pavestaten aldeles despotisk indtil sin død 954.

Alberni, Nordamerika, by i britisk Columbia, paa Vancouver-øen, inderst ved A, kanalen, en vik af Barclay Sound.

Alberōni, Giulio (1664—1752), sp. kardinal og statsmand, f. ved Giacenza som søn af en vingaardsmand, blev prest og gjorde diplomatisk tjeneste for hertugen af Parma. 1711 kom han til Spanien og satte igjennem, at kong Filip V egtede Elisabeth af Parma. Til belønning blev han dronningens raadgiver, minister, grande og kardinal. Han ophjalp Spanien paa alle omraader; men hans farlige udenrigspolitik bevirkede dannelsen af en koalition af Østerrige og England mod Spanien, og A. blev forvist 1719. Senere var han pavelig legat i Romagna, men trak sig tilsidst tilbage til Piacenza, hvor han stiftede et seminarium.

Albert Edward *[ǽlbəət édwəd]*, se Edward VII.

Albert *[ǽlbəət]* Frants August Carl Emanuel (1810—61), yngre søn af hertug Ernst I af Sachsen-Coburg-Gotha, egtede 1840 dronning Victoria af England og blev samtidig medlem af geheimeraadet og engelsk feltmarskalk. 1857 fik han titlen «Prince consort». Han havde stor indflydelse paa dronningen, men kunde aldrig opnaa egentlig indflydelse i den udenrigske politik.

Albert Friedrich August (1828—1902), konge af Sachsen, søn af kong Johan, deltog 1849 i krigen mod Danmark og 1866 i krigen mod Preussen. Under krigen mod Frankrige 1870—71 udmerkede han sig ved Gravelotte og Sedan og belønnedes med feltmarskalkstaven. 1873 besteg han tronen. 1853 havde han egtet Carola af Vasa, f. 1833, sønnedatter af Gustaf IV Adolf af Sverige.

Albert den store, se Albertus Magnus.

Albert af Riga valgtes 1199 til biskop i Lifland og indførte kristendommen i landet, som han undertvang ved hjælp af tyske korshære. 1201 grundlagde han Riga og oprettede sverdriddernes orden, hvorved han dannede sig en fast hær. Maatte en tid anerkjende Valdemar Seir som sin lensherre, men efterlod ved sin død 1229 hele Lifland og det meste af Estland til tyske erobrere.

Albert, Eduard (1841—1900), bekjendt kirurg i Wien, forfatter af en meget benyttet «Lærebog i kirurgi».

Albert *[albǽr]*, Eugen Francois Charles d' (1864—), f. i Glasgow, pianovirtuos, vidt berømt for sit klangskjønne, aandfulde spil, elev af Pouer, senere af Liszt, gift med Teresa Carreño. Har i det sidste ogsaa vakt opmerksomhed ved kompositioner af forskjellig slags, særlig musikdramaer som det fantastiske eventyrspil «Der Rubin» (1893), «Ghismonda» (1895), enakterne «Die Abreise» (1898) og «Kain», senest «Der Improvisator».

Albert, Heinrich (1604—51), domorganist i Königsberg, anseet digter og komponist, hvis koraler endnu bruges i Preussen. Hans mest bekjendte verk er sangsamlingerne «Poetisch-Musikalisches Lustwäldlein».

Albert, Joseph (1825—86), t. fotograf, grundede i

— f estime f, considération f; respect m; égards m pl.

agter — ⓣ hinten, (tilsjøs) achter, hinter- — ⓔ (ab)aft, after, astern; hind- — ⓕ (à l')arrière.

agterdel — ⓣ Hinterteil n — ⓔ hind-part — ⓕ partie (f) postérieure.

agterdæk — ⓣ Hinterdeck n — ⓔ after-deck — ⓕ susain m.

agterover, se bak.

agterspeil — ⓣ Spiegel m — ⓔ stern — ⓕ arcasse f.

agterstævn — ⓣ Hintersteven m — ⓔ stern-post — ⓕ étambot m.

agterud — ⓣ nach hinten — ⓔ astern — ⓕ à l'arrière.

ague ⓔ kuldegysning; koldfeber.

aguerrir ⓕ gjøre krigsvant, hærde.

aguet ⓕ m, baghold, lur.

agurk — ⓣ Gurke f — ⓔ cucumber, (mindre) gherkin — ⓕ concombre m; (sylte-)cornichon m.

ahead ⓔ forud, foran, fremad, forover.

Ahle ⓣ f, syl, (bogtrykker-) aal.

ahmen ⓣ udmaale (en tønde), justere.

Ahn ⓣ m, bedstefader, stamfader. **Ahnen** ⓣ m pl, aner, forfædre.

ahnden ⓣ revse, straffe, hevne; ane.

Ahndung ⓣ f, straf, revselse.

Ahne ⓣ f, bedstemoder, stammoder.

München en anseet reproduktionsanstalt og opfandt en fotografisk lystrykmetode, albertotypi (albertype). Se Fotografi.

Albert *[albǟr]*, Frankrige, by i depart. Somme ved Encre, 30 km. n.ø. f. Amiens. 7 300 indb. Bomulds- og silkespinderier.

Albert *[ǽlbəət]*, Kaplandet, distrikt langs Oranjeelven, med kulminer. 6 889 km.², 16 700 indb.

Alberta *[ælbəə'tə]*, Kanada, distrikt i Nordvestterritorierne ved Rocky Mountains og de øvre løb af Athabaska- og Nord-Saskatchewan-elvene. 263 900 km.² med 73 000 indb. Territoriet gjennemskjæres af Kanadapacifikbanen. Kvægavl og hvededyrkning, talrige petroleumskilder. Af mineraler findes jern, kobber, sølv og guld. Hovedstaden Edmonton ved Nord-Saskatchewan i et kuldistrikt.

Albert-elven *[ǽlbəət]*, Australien, nordvestlige Qveensland, fællesnavnet paa det vasdrag, som dannes af Gregory-, Barclay- o. a. elve.

Alberti, Leone Battista (1404—72), f. i Firenze, uddannede sig saavel i aandelig som i legemlig retning og dyrkede især filosofi, musik, arkitektur og kunst. Han stod i høi gunst hos Mediceerne, men opholdt sig hyppig i Rom og var i en aarrække pavelig abbreviator. Hans hovedarbeider er Palazzo Rucellai, façaden af kirken Santo Maria Novella i Firenze samt kirken San Francesco i Rimini. Af hans litterære verker maa fremhæves «De re ædificatoria» samt fortællinger, digte, komedier o. s. v.

Alberti, Peder Adler (1851—), d. politiker, søn af politikeren Carl Christian A. 1881 høiesteretssagfører; valgtes 1892 i Kjøge som tilhænger af den Bojsenske politik til medlem af folketinget og er stadig blevet gjenvalgt. Stemte 1894 mod det politiske forlig. Stiftede 1892 bladet «Dannebrog». 1901 justitsminister i ministeriet Deuntzer og 1905 i ministeriet J. C. Christensen. Tilhører reformvenstre.

Albertine'lli, Mariotto (1474—1515), ital. maler, f. i Florens. Han samarbeidede længe med Fra Bartolomeo, af hvem han var paavirket, og tilhører som denne overgangen mellem ældre og yngre renaissancekunst.

Alberti't, et glinsende sort obsidianlignende mineral, der forekommer i kulformationen i Nordamerika.

Albert Lea *[ǽlbəət lī]*, Forenede stater, liden by, Minnesota, county Freeborn, jernbanekryds, 100 km. s. f. Minneapolis.

Albert Nja'nza, A.-sjøen, Afrika, en af indsjøerne i Nilens kildeegn paa den store høislette under ækvator, 4 500 km.², 680 m. o. h. I den forener sig Nilens vestlige kildeelv, her kaldt Semliki, som træder ind i A. N. i syd, med den østlige, her kaldt Viktoria-Nil (eller Somerset-N.), som falder ud i sjøens nordligste del. A. N. opdagedes af Baker 1864 og er senere udforsket nøiere af Gessi (1876) og Mason (1877). — «Albert»-navnet er her som i en mængde engelsk-geogr. navne prins Alberts, dronning Victorias mand. «Njanza», d. e. sjø, udtales af de indfødte «nijanza» eller «nijandsja». Som det synes ved en misopfatning er det af de indfødte om en af de her liggende sjøer, rimeligvis den sydligere liggende Albert Edvard-sjø, brugte navn Luta (rettere Mvuta el. Mvutan) Nzige, kommet i brug om Albert Njanza.

Alberton *[ǽlbəətn]*, Australien, sydligste distrikt Buln-Buln, Viktoria, ved Bass strædet, 200 km. s.ø. f. Melbourne.

Albertotypi, se Albert, Joseph.

Albertus Magnus (1193—1280), berømt skolastiker, f. i Launingen i Bayern. Traadte 1223 ind i dominikanerordenen og blev en af dens berømteste teologer. Talrige disciple, fremfor alle Thomas Aquino, flokkedes om hans lærestol i Köln. En kort tid var han biskop i Regensburg, men opgav denne stilling for at hellige sig til studierne. Hans æresnavn «doctor universalis» (den almindelige lærer) angiver hans store og alsidige viden. Denne spændte ikke blot over teologien, men ogsaa over botanik, fysik, kemi og mekanik og paadrog ham almuens mistanke for trolddom. I teologisk henseende har han særlig havt betydning ved at fremdrage Aristoteles' filosofi og søge at forene den med kirkens lære.

Albertypi, se Albert, Joseph.

Albērus, Erasmus (1500—53), t. teolog og digter, død som generalsuperintendent i Neu-Brandenburg. En af reformationens forkjæmpere. Skrev salmer, fabler og prosaskrifter: «Der Barfüssermønche Eulenspiegel und Alkoran», et satirisk skrift med fortale af Luther.

Albī (det gl. Albiga), Frankrige, hovedstad i departementet Tarn ved Tarn, 22 600 indb. Handel med korn, vin og likører, samt annis og safran. Omegnen er Albigeois (albigensernes land).

Albige'nserne, religiøs sekt i middelalderen, har faaet navn efter byen Albi i Sydfrankrige. Deres lære var en form for ny-manikæismen. De anklagedes for dualisme, forkastelse af treenighedslæren, nadveren og fornegtelse af Kristi død og opstandelse. Efterhaanden udbredte de sig over hele Sydfrankrige. Innocens III prædikede korstog mod dem, hvorefter de blodige albigenserkrige udbrød. Senere fortsatte inkvisitionen «korsfarernes» verk, og ved dennes hjælp lykkedes det kirken at kvæle kjætteriet.

Albīnos, hvidfødte, kaldes mennesker og dyr, der helt eller delvis savner farvestoffe (pigment) i hud, haar og øine. Hudfarven er i regelen melkehvid, haaret hvidt, øinene røde, da øiebunden skinner igjennem regnbuehinden. De er oftest lysskye, da alt sterkere lys irriterer øinene. Ogsaa hos negerne findes albinismen.

Albionmetal kaldes bly, beklædt med et tinlag.

A'lbis, Schweiz, en 24 km. lang bjergkjede vest for Zürichersjøen; ender i n. med Ütli (873 m.); ved vestfoden kuranstalten Albisbrunn.

Al bisogno *[al bisónjo]* (ital.), i nødstilfælde, navnlig ved nødsadresser paa veksler.

Albissola, Italien, havn i distriktet Savona, ved Genuabugten, 5 km. ø. f. Savona.

Albistān el. Elbistan (d. e. haven), Lilleasien, by i vilajetet Aleppo, ø. f. Antitaurus. 6 500 indb.

Albi't, en oftest hvid natronfeldspat, hvoraf de smukkeste krystaller findes paa St. Gotthard og øen Elba. Se feldspat.

Alblasserda'm, Nederlandene, by i prov. Sydholland, mellem Merwede og Lek, 5 km. n. f. Dordrecht. Skibsverfter.

A'lboin blev 561 efter faderen Audoin longobardernes konge, beseirede og dræbte gepiderkongen Kunimund og

---

ähneln (t) ligne en smule.
ahnen (t) ane.
ähnlich (t) lig(nende).
Ähnlichkeit (t) f. lighed.
Ahnung (t) f. anelse.
ahorn — (t) Ahorn m — (e) maple; (almindelig) sycamore, mock plane — (f) érable m.
ahornen (t) af ahorntræ.
ahoy (e) hoi!
Ähre (t) f. aks.
ahull (e): **lie ahull,** ligge bi for takkel og taug.
Aï (t) n, **aï** (f) m, dovendyr.
aid (e), **aide** (f) f. hjælp, støtte; (e) ogs. hjælpe: (f) m, (med)hjælper.
aids (e) pl, hjælpemiddel. **aide** (m) **de camp** (f) (general)adjutant.
aide-major (f) m. sanitetskaptein.
aide-mémoire (f) m. lommebog.
aideau (f) m, hjælpefjæl.
aider (f) hjælpe; befordre, fremme, pynte paa. **aide-toi** (f) m, selvhjælp.
aïe (f) au!
aïeul (f) m. bedstefader, stamfader. **aïeule** (f) f. stammoder.
aïeuls (f) m pl, bedstefædre, bedsteforældre. **aïeux** (f) m pl, forfædre, aner.
aigle (f) m, ørn, f, vaabenørn.
aiglon (f) m, ørneunge.
aigre (f) sur; skarp, skjærende; grel; stridig; skjør; m, (syrlig) saft.
aigre-doux (f) sursød, bittersød.
aigrefin (f) m, plattenslager; kolje.
aigrelet (f) syrlig.
aigrette (f) f, sølvheire; fjærbusk; bævrenaal; straaleild. **avoir**

tog hans datter Rosamunde tilegte. 568 erobrede han Italien indtil Tiberen og myrdedes 573 af Rosamundes elskere Helmiges og Peredus, fordi han i drukkenskab havde tvunget hende til at drikke af hendes faders hjerneskal.

Albokarbonlampe, gaslampe, hvis lysstyrke forøges ved. at gasen blandes med naftalindamp.

Albōna, Østerrige, by paa halvøen Istrien, ved Quarnerobugten, omtrent midt mellem Pola og Fiume. 2000 indb. Olje-, vin- og kastanjeavl. Brunkulsgruber.

Albōni, Marietta (1823—94), senere grevinde Pepoli og senest gift med en fransk officer Ziéger, en italiensk altsangerinde, der var elev af Rossini og endnu langt op i aarene 1860—70 vakte stor begeistring paa operaerne i London, Paris, Amerika m. fl. st.

Albornōz, Gil Alvarez Carillo (omtr. 1300—67), i Cuenea, deltog som erkebiskop af Toledo i krigene mod maurerne. Senere maatte han paa grund af Peder den grusommes had flygte til Avignon og udnævntes i sin landflygtighed af pave Clemens VI til kardinal. Under pavernes «babyloniske landflygtighed» søgte han at gjenoprette deres verdslige magt i Kirkestaten og døde i Viterbo.

Albrecht (tyske konger). A. I (1248—1308), ældste søn af kong Rudolf I af Habsburg, blev 1282 hertug af Østerrige, Steyermark og Krain og 1298 tysk konge. 1308 myrdedes han paa et tog mod schweizerne af brodersønnen Johan (Parricida). — A. II (1397—1439), søn af hertug Albrecht IV af Østerrige, blev efter faderens død 1404 hertug af Østerrige og 1423 markgreve af Mähren. Han egtede keiser Sigismunds datter Elisabeth og blev efter hans død 1437 konge i Böhmen og Ungarn. 1438 valgtes han til tysk konge. Død paa et tog mod tyrkerne.

Albrecht (1489—1545), kurfyrste af Mainz og erkebiskop af Magdeburg, yngste søn af kurfyrst Johannes Cicero af Brandenburg, blev 1513 erkebiskop og 1514 kurfyrste. Han beskyttede afladshandelen og blev derved ophavsmanden til Luthers fremtræden. Han var i stadig gjæld, men viste sig ganske tolerant.

Albrecht af Brandenburg. 1. A. I der Bär 1106—70), første markgreve af Brandenburg, søn af Otto den rige af Salzwedel, forlenedes 1125 med Lausitz og blev 1142 markgreve af Brandenburg. Kjæmpede med venderne. 2. A. III Achilles (1414—86), kurfyrste af Brandenburg, søn af Friedrich I, blev 1440 fyrste af Anspach og 1464 af Bayreuth. 1470 kurfyrste af Brandenburg. Han udmerkede sig baade som kriger og statsmand. 3. A. Alcibiades, markgreve af Brandenburg, søn af markgrev Kasimir, styrede først under formynderskab landet, som han senere forøgede med Kulmbach-Bayreuth. Deltog, skjønt protestant, paa keiser Karl V's side i den schmalkaldiske krig og fangedes i Rochlitz 1547 af kurfyrst Johan Friedrich af Sachsen. Efter keiserens endelige seier kom han paa fri fod, kjæmpede senere snart imod og snart for Karl V og laa desuden i evig feide med de geistlige og verdslige fyrster i det vestlige Tyskland. 1554 blev han sat i rigens akt og flygtede til Frankrige. 1556 vendte han tilbage til Tyskland og døde i Pforzheim. 4. A., erkebiskop i Magdeburg, se A., kurfyrste af Mainz.

Albrecht af Mecklenburg (omtr. 1340—1412), konge af Sverige, søn af hertug A. den ældre og Eufemia, søster af den svenske konge Magnus Smek. 1363 valgte den svenske adel ham til konge i Sverige. Han begunstigede tyskerne og maatte derfor 1371 afgive næsten hele sin magt til det svenske rigsraad. Da han 1386 ved Bo Jonssons død søgte at sætte sig i besiddelse af alle dennes eiendomme og i det hele taget at faa de af adelen røvede krongodser tilbage, vendte stormændene sig til Margrete af Danmark. Hun modtog den svenske adels hyldest, og efterat A. 1389 var blevet slaaet og fanget ved Asle, sad han i fangenskab paa Lindholm slot indtil 1395. 1405 opgav han sine fordringer paa den svenske trone og vendte tilbage til Mecklenburg.

Albrecht af Mecklenburg. 1. A. den ældre (1317—79), hertug af Mecklenburg, søn af Henrik Løve, hvem han 1329 efterfulgte i regjeringen, ophøiedes 1348 til hertug og blev 1358 desuden greve af Schwerin. Han deltog i kampen mod Valdemar Atterdag, hvis ældste datter var gift med A.s ældste søn Henrik. Hans forsøg paa at skaffe dette egtepars søn Albrecht den yngre den danske trone mislykkedes. — 2. A. III, se A., konge af Sverige — 3. A. den yngre (se ovenf.), blev 1371 bestemt til Valdemar Atterdags efterfølger som Danmarks konge og antog denne titel ved morfaderens død 1375. D. 1388. — 4. A. VII (1503—47), egtede 1524 Anna af Brandenburg, en søsterdatter af Kristian II af Danmark og lod sig 1535 af lübeckerne lokke til Danmark for sammen med grev Kristoffer at lede kampen til fordel for Kristian II under grevefeiden. Han udrettede intet, maatte 1536 ydmyge sig for Kristian III og forlade Danmark.

Albrecht af Preussen (1490—1568), første hertug af Preussen, søn af markgrev Friedrich af Ansbach, blev 1511 stormester for den tyske ridderorden, men antog 1525 lutherdommen og erklærede ordensregjeringen for ophævet, samtidig med at han gjorde sig selv til arvehertug af Preussen under polsk lensoverhøihed. 1544 stiftede han universitetet i Königsberg. Kjæmpede med adelen, ordensridderne og bønderne.

Albrecht af Sachsen, den modige (1443—1500), hertug af Sachsen, søn af kurfyrst Fred. den sagtmodige, bortførtes 1455 sammen med broderen Ernst (se Prinserovet). 1464 egtede han den böhmiske prinsesse Sidonia og understøttede keiser Fredrik III mod Karl den dristige. 1498 blev han arvestatholder i Friesland. Stifter af den Albertinske linje.

Albrecht Friedrich Heinrich (1809—72), yngre søn af kong Fr. Wilh. III, deltog 1864 i krigen mod Danmark og 1866 mod Østerrige. 1870 udmerkede han sig i krigen mod Frankrige. 1830—49 var han gift med den nederlandske prinsesse Mariane, blev derpaa skilt og egtede morganatisk grevinde Rosalie v. Hohenau.

Albrecht Friedrich Rudolph (1817—95), erkehertug af Østerrige, generalfeltmarskalk, deltog i kampen i Italien 1848—49, havde 1866 kommandoen i Italien og seirede ved Aistozza. Han har stor fortjeneste af den østerrigske hærs udvikling.

Albrecht den store (1236—79), hertug af Braunschweig, søn af hertug Otto puer, dattersønssøn af Valdemar den store af Danmark, var rigsforstander i Danmark 1262—63 under Erik Klippings fangenskab.

---

son **aigrette** (f) være paa en pisk.

aigreur (f) f. surhed; forbitrelse, bitterhed; skjørhed; pl. opstød.

aigrir (f) gjøre sur, skjør; forbitre.

aigu (f) spids, skarp; stikkende, skjærende; akut, hidsig.

aiguade (f) f. vandfyldningssted.

aiguayer (f) vande, bade; skylle.

aigue-marine (f) f. akvamarin.

aiguière (f) f. vandmugge.

aiguillade (f) f. pigkjep.

aiguillage (f) m. sporskiftning.

aiguillat (f) m. pighai.

aiguille (f) f. naal; (ur)viser; spids, spir, tinde; obelisk; pille, støtte; sporskifte; ungt blad; spidsformet fisk.

aiguiller (f) rense; stille (spor).

aiguilletage (f) m. syning, surring.

aiguilleter (f) forsyne med snøredop; sy, selse, surre.

aiguilletier (f) m. snørebaandsmager.

aiguillette (c) & (f) f. dop; snørebaand.

aiguilleur (f) m. sporskifter.

aiguillier (f) m. naalemager; naalehus. **aiguillière** (f) f. naalemagerske; net.

aiguillon (f) m. pigkjep, plogstav; brod, torn; tilskyndelse, spore; pirringsmiddel.

aiguillonner (f) drive frem; anspore; pirre.

aiguisage, aiguisement (f) m. slibning, skjærpning.

Albrechtsberger, Joh. Georg (1736—1809), hoforganist og kapelmester i Wien, Hummels og Beethovens lærer. Hans teoretiske verker, der foreligger i samlet udgave, var i sin tid meget udbredte.

Albrechtsdorf, Tyskland, landsby i Pommern, ved Neuwarpersee, Stettinerhaff.

Albreda *[ælbrédə],* Vestafrika, brit. koloni Gambia, handelsplads ved Gambias munding.

Albret *[albré],* Jeanne d' (1528—72), arvedatter af Henrik II af Navarra og Margrethe af Valois, egtede 1548 Anton af Bourbon og blev ved ham 1553 moder til den senere Henrik IV af Frankrige. 1555 arvede hun Navarra og Bearn, blev 1562 enke og beskyttede ivrig sine trosfæller hugenotterne. Modstræbende gav hun sit samtykke til det ulykkelige egteskab mellem sønnen og Catharina af Medicis' og Henrik II's datter Margrethe af Valois.

Albri'zzi, Isabella Teotochi, grevinde (1763—1836), ital. forfatterinde, har leveret arbeider om Conova, Vittoria Colonna og essays over fremragende samtidige. I den vakre, aandrige frues saloner i Venedig vankede bl. a. Alfieri, Foscolo og Byron.

Albue, se Menneskets anatomi.

Albueskjæl *(patella),* en slegt af skalbærende gjellesnegle med hatformet skal. Findes i store mængder fastsiddende paa strandklipperne ved ebbegrænsen langs Europas syd- og vestkyst. Gaar mod n. til Lofoten.

Albuféira, Portugal, by midt paa sydkysten, prov. Algarve.

Albufēra (arab. *al-buhaira,* kystsjø), navn paa flere kystsjøer paa østkysten af Spanien, A. de Valencia, 16 km. s. f. Valencia.

A'lbula, Schweiz. 1. Bjergkjede i de rætiske Alper (mellem Rhin- og Inndalen i kanton Graubünden) med mange passer, hvoriblandt det 2 315 m. høie A.-pas. 2. Elv i Graubünden fra Albulapasset, falder ved Tusis i Hinterrhein.

Album (lat., det hvide), hos de gamle romere en hvid, med gips overtrukken tavle til offentlige kundgjørelser. Nu stambog, bog til eller samling af haandskrifter, haandtegninger, portræter, fotografier, musikalier, brevkort, frimerker m. m.

Albumināter, se Proteīnstoffe.

Albumīner kaldes en gruppe proteīnstoffe (s. d.), hvis fælles egenskaber er, at de kan koagulere, er opløselige i vand, svage saltopløsninger, syrer og alkalier. Ved indtørring af de vandige opløsninger faaes a. som næsten farveløse, amorfe stoffe, ved udsaltning (s. d.) i krystallinsk form. De har anvendelse som næringsmidler og i tekniken. Angaaende de enkelte albuminer, se art. Egalbumin, Serumalbumin og Lactalbumin.

Albuminoīder kaldes en gruppe proteīnstoffe (s. d.), der adskiller sig fra andre proteīnstoffe ved at være uopløselige i vand og saltopløsninger; ved kogning med vand, syrer eller alkalier omdannes de til opløselige stoffe. De forekommer som hovedbestanddele af knokler, brusk, sener, hud, haar, negle, horn o. l. og danner den grundsubstans, hvori de dyriske celler er indleirede, giver altsaa organerne form og sammenhold og tjener til støtte og dække for hele legemet. Angaaende de enkelte albuminoïder se art. Kollagen (lim), Keratin, Elastin og Silkelim samt Silkefibroīn.

Albuminpapir, papir, overtrukket med en eggehvidehinde. Gjøres i et sølvbad lysfølsomt og benyttes i fotografien.

Albuminstoffe, d. e. proteīnstoffe (s. d.).

Albuminurī, eggehvide i urinen, et oftest sygeligt symptom, som navnlig optræder ved sygdomme i nyrerne, men ogsaa ved andre sygdomme, saaledes ved akute infektionssygdomme som f. eks. lungebetændelse, skarlagensfeber, difteri, ved forgiftninger (arsenik, bly, fosfor o. a.), ved blodmangel, sukkersyge, ved sygdomme i hjertet og lungerne, ved visse hjernesygdomme. Aarsagen til a. er en lidelse af de celler i nyrerne, gjennem hvilke urinen filtreres ud; de formaar ikke at holde blodets eggehvidestof tilbage. — Man opstiller ogsaa en fysiologisk, altsaa ikke sygelig a.; den sees navnlig efter sterke muskelanstrengelser, f. eks. hos soldater. — Den udskilte eggehvide er væsentlig serumalbumin. Den paavises ved kemisk undersøgelse (kogning og tilsætning af salpetersyre), og mængden af eggehvide maales ved apparater, albuminometer, hvor eggehviden udfælles og synker tilbunds.

Albumōser kaldes nogle stoffe, der opstaar sammen med acidalbuminer (se proteīnstoffe) ved pepsins indvirkning paa proteīnstoffe; de er nær beslegtede med disse og faaes som hvide, amorfe pulvere, der er letopløselige i vand.

Albunol *[albunjól),* Spanien, by i prov. Granada, 5 km. fra Middelhavet (hvor havnebyen Rabita de Albunol ligger 15 km. v. f. Adra). 9 000 indb.

Albuquerque *[-kérke],* Alfonso de, kaldt «den store» (1453—1515), portug. statsmand og kriger, var i begyndelsen af 16 aarh. med paa flere ekspeditioner til Ostindien og kjæmpede med vekslende held i Arabien mod kongen af Ormus. 1509 blev han portug. guvernør i Ostindien, hvor han sterkt udvidede sit fædrelands besiddelser. Senere blev han paa grund af bagvaskelser afsat og døde, maaske af sorg over den uretfærdige behandling.

Albuquerque *[-kérke].* 1. Spanien, befæstet by i prov. Badajoz (Estremadura) i nærheden af den portug. grænse. 9 000 indb. Kvæghandel. 2. Nordamerikas Forenede stater, by i territoriet New Mexico, paa høisletten, 90 km. s.v. for Santa Fé ved en af pacifik-jernbanerne. 7 400 indb.

Albury *[ǽlbəri],* Australien, by i staten Ny-Sydwales, distrikt Goulburn, ved Murrays øvre løb. 6 000 indb.

Albus (lat., *albus nummus,* hvidpenning), t. skillemynt af sølv, gangbar fra 1360—1842.

Alca, se Alke.

Alcacer-do-Sal, Portugal, by i Lissabons distrikt, Estremadura, ved Sado, 40 km. ovfr. Setúbal. 2—3 000 indb.

Alcala', flere byer i Spanien. 1. A. de Guadaīra, prov. Sevilla, Andalusien, 13 km. s.ø. f. Sevilla. 8 000 indb. 2. A. de Henāres, prov. Madrid, Nykastilien ved elven Henares, 30 km. ø. f. Madrid, tidligere berømt universitet, flyttet til Madrid 1836. Cervantes' fødeby (1547). 11 000 indb. 3. A. de los Gazules, prov. Cadiz, 20 km. ø. f. Medina Sidonia. 9 000 indb. 4. A. la Real, prov. Jaēn, 38 km. s.s.v. f. Jaēn, 16 000 indb.

Alcalde (sp., af arab. *al kadi,* dommer), benævnelse

---

aiguiser Ⓕ slibe, skjærpe, bryne; (til)spidse. **s'aiguiser** tegne sig skarpt.

ail Ⓔ feile (noget).

ail Ⓕ m, pl **aulx,** hvidløg.

aile Ⓕ f, vinge; beskyttelse, varetægt; fløi, flig; sideskud; muranker; arm.

ailé Ⓕ vinget.

aileron Ⓕ m, vingespids; finne; hjulskovl.

ailette Ⓕ f, udbygning; tap; underlag.

aillade Ⓕ f, hvidløgssauce.

ailleurs Ⓕ andensteds(hen). **d'ailleurs** Ⓕ forøvrigt, forresten; ellers.

ailment Ⓔ upasselighed.

aim Ⓔ retning, sigte, maal; vb sigte, stile, stræbe.

aimable Ⓕ elskelig, elskværdig.

aimant Ⓕ m, magnet.

aimanter Ⓕ magnetisere.

aimer Ⓕ elske, holde af, sætte pris paa. **aimer autant** Ⓕ ville ligesaa gjerne. **aimer mieux** Ⓕ foretrække, ville hellere.

aine Ⓕ f, lyske.

aîné Ⓕ (m) den ældre, førstefødte (af to). **il est mon aîné de deux ans** han er to aar ældre end jeg.

aînesse Ⓕ f, førstefødsel.

ainsi Ⓕ saaledes; altsaa. **ainsi que** Ⓕ ligesom.

ain't, aint Ⓔ = am not, is not, are not.

air Ⓔ & Ⓕ m, luft, luftning;

paa en øvrighedsperson i sp. byer; kommunalraadets formand; fredsdommer.

A'lcamo, Sicilien, by i prov. Trapani, 8 km. fra bugten ved Castellamare. I nærheden ruiner af Segesta. 52000 indb.

Alcañiz *[alkanjiš],* Spanien, by i prov. Teruel, ved Guadalope. 8 000 indb. Alunverker.

Alca'ntara (d. e. broen). 1. Spanien, by i prov. Cáceres ved Tajo, i nærheden af den port. grænse. Storartet ældgammel bro over Tajo. 4 000 indb. 2. Brasilien, havneby i prov. Maranhao ved San Marcos-bugten.

Alca'ntaraordenen, sp. ridderorden, stiftet 1156 med det formaal at forsvare den kristne tro mod de vantro. 1213 kom den i et vist afhængighedsforhold til calatravaordenen, hvilket dog ophævedes af pave Julius II. 1494 overtog Ferdinand den katolske stormesterværdigheden. 1808 ophævedes a., og dens eiendomme konfiskeredes; dog fik den 1814 nogle af godserne tilbage. Efter flere gange senere at være blevet ophævet og gjenoprettet oprettedes den igjen 1875. Ordenstegnet er et grønt kors baaret i et grønt baand.

Alcara'z, Spanien, by i prov. Albacete (Murcia) ved den vestlige fod af Sierra de A., med kobberminer i nærheden. 4 500 indb.

Alcarrāzas (arab.-sp.), vandkjøler, et flaskeformigt kar af brændt ler uden glassur. Idet vandet siver gjennem det porøse ler og fordamper, afkjøles karret og dets indhold.

Alca'zar. 1. Arab. *kasr,* slot, saaledes f. eks. Alcazar, kongeslottet i Sevilla, næst Alhambra det herligste mauriske bygverk i Sp. 2. Spanien, by i prov. Ciudad Real (Nykastilien), 85 km. s.ø. f. Toledo. 11 500 indb.

Alcēdo, se Isfugl.

Alce'ste, opera af Gluck.

Alcester *[ålstə],* Frederick Beauchamp Paget Seymond (1821—95), eng. admiral, udmerkede sig som ung officer i krigen mod Birma 1852—53, blev 1870 admiral og 1872 admiralitetslord. Som øverstkommanderende over de allierede stormagters flaader tvang han 1880 Tyrkiet til at afstaa Dulcigno til Montenegro. 1882 bombarderede han Alexandria, hvorefter han ophøiedes til peer og modtog 25 000 £ som nationalgave.

Alchemi'lla, se Marikaabe.

Alciati *[altšáti],* Andrea (1492—1550), ital. jurist, hvis virksomhed har havt stor betydning for den moderne retsvidenskab; ogsaa bekjendt for sine satiriske digte.

Alcīra, Spanien, befæstet by i prov. Valencia, paa en ø i Jucarelven, 25 km. fra dens udløb i Middelhavet. 20000 indb. Silkeavl.

Alcobaça *[-básа].* 1. Portugal, by i prov. Estremadura, 10 km. fra kysten. Det berømte cistercienserkloster med portugisiske kongegrave blev delvis ødelagt af franskmændene 1811. 2 300 indb. 2. Brasilien, kystby i distr. Porto Séguro, 20 km. n. f. Caravellas.

Alcock *[å'lkåk],* Sir Ruthersford (1809—97), eng. diplomat, blev militærlæge, 1844 konsul og 1865 gesandt i Østasien. 1876 præsident for det geografiske selskab i London. Har foruden lægevidenskabelige afhandlinger i flere verker skildret sine indtryk fra Japan.

Alcoforādo, Marianna (1640—1723), portug. nonne, den portug. Heloïse, bekjendt for sine glødende, lidenskabelige kjærlighedsbreve til greven af Saint-Léger, som i 1669 offentliggjorde dem i fransk oversættelse. De er siden oversatte paa mange andre sprog og gjælder for sit aarhundredes blomst af portug. litteratur.

Alco'lea, Spanien, by i prov. Sevilla ved Guadalquivir, 40 km. ovfr. Sevilla.

Al co'rso (ital.), til dagens pris eller kurs.

Alcott *[ǽlkət],* Louisa May (1833—88), amer. forfatterinde, datter af Emersons ven, filosofen Amos Bronson A. (1799—1888), vandt først ry med den smukke fortælling for ungdommen «Little women» (1868), fortsatte i samme spor med fortællinger som «An oldfashioned girl», «Little men, or Life at Plumfield», «Aunt Jo's scrap bag», «Jo's boys» o. m. a.

Alcoy *[alkoi],* Spanien, by i prov. Alicante, 40 km. n. f. A. 33 000 indb. Papirfabrikation (cigaretpapir).

Alcūdia, Spanien, by paa øen Mallorca i n. ved Puerto de Alcudia. 23000 indb.

Alcūdia, hertug af, se Godoy.

Alcyonium, se Dødningehaand.

Aldabra-øerne *[ǽldəbrə-],* Afrika, øgruppe mellem Madagaskar og Sansibar, n. f. Mosambikkanalen og Komorerne, nær Assumption. Koraløer, 157 km.², britisk besiddelse, under guvernøren paa Seychellerne. 4 større, flere smaa øer med en lagune i midten. Talrige skildpadder og vakker skog er øernes eneste herligheder. 1879 drog endel norske emigrantfamilier, arbeidere og sjøfolk, ud fra Bergen paa jagten «Deborah» for at bosætte sig paa disse øer, men da de fandt dem optaget af andre, seilede de over til fastlandet.

Aldan, Sibirien, bielv til Lena, munder 140 km. nedenfor Jakutsk; 2—3 000 km. lang; seilbar; efter den kaldes Stanovoibjergenes nordvestlige skraaning A.-plateauet.

Alde (n. folkesprog), stor bølge.

Aldebāran, rød stjerne af 1ste størrelse i Tyrens øie; navnets betydning maaske «fakkelstjerne». I spektret sees linjer, som viser, at A. indeholder vandstof, natrium, kalcium, jern etc.

Aldegonde, se Marnix, Ph. von.

Aldegrever *[-grefer],* Heinrich (1502—62), t. kobberstikker og maler. Under indflydelse af Dürer har A., der tilhører de saakaldte «Kleinmeister», udført en række karakterfulde smaa kobberstik.

Aldehȳder er kem. forbindelser, der opstaar ved oksydation af primære alkoholer el. ved reduktion af syrer; de indeholder gruppen —CHO, som er karakteristisk for aldehyderne, og til denne gruppe er deres eiendommeligheder knyttet. Ved reduktion omdannes a. til alkoholer, ved oksydation til syrer. Af alkalier dekomponeres de hyppig gjennemgribende; med cyanvandstof forener de sig til nitriter af oksysyrer, som hyppig fremstilles gjennem denne proces; med sure svovlsyrlige alkalier danner a. additionsprodukter, der er krystallinske og hyppig har betydning for a.s udvinding. Som eksempler paa a. kan nævnes acetaldehyd, formaldehyd, kloral og bittermandelolje. Man kjender desuden stoffe, der er a. og samtidig har anden kemisk karakter, f. eks. den store gruppe kulhydrater, der kaldes aldoser.

Aldehydgrønt er et grønt tjærefarvestof, s. d.

Alde'ia Gallēga, Portugal, by i prov. Estremadura, ved Tejos venstre bred, lige overfor Lissabon. 8000 indb.

---

luftart, gas; udseende, holdning, væsen; melodi, vise; ⓔ ogs. (ud)lufte, movere (en hest); slaa om sig med.

airage ⓕ m, lufttræk.

airain ⓕ m, malm; kanon, klokke.

aire ⓕ f, laave(gulv); plan flade; byggeplads; fladeindhold; ørnerede; kompasstreg.

airelle ⓕ f, blaabær, tyttebær.

airer ⓕ bygge rede.

airing ⓔ (ud)luftning; afdampning; tur, motion.

airy ⓔ luftig.

ais ⓕ m, bret, fjæl, planke.

aisance ⓕ f, lethed, utvungenhed; velstand. **cabinet** (m) **d'aisance** ⓕ kloset.

aise ⓕ f, bekvemmelighed, magelighed; velstand; glæde; adj. glad.

aisé ⓕ let; magelig; utvungen; velhavende.

aisle ⓔ fløi; gang, (side)skib.

aisseau ⓕ m, tagspaan; bødkerøks.

aisselle ⓕ f, armhule; bladhjørne.

aissette ⓕ f, liden øks.

ait ⓔ holme.

ajar ⓔ paa klem, paa gløt.

ajointer ⓕ sammenføie.

ajonc ⓕ m, tornblad.

ajour ⓕ m, aabning.

ajouré ⓕ gjennembrudt.

ajournement ⓕ m, stevning, op-, udsættelse.

ajourner ⓕ stevne; udsætte.

Aldén, G u s t a f A l f r e d (1852—), sv. journalist, tidligere lærer, har bl. a. udarbeidet «Medborgarens bok» (1884—88, i 7 bind, enkelte bind gjentagne gange optrykt), et praktisk anlagt samlerverk med oplysninger om Sveriges forfatning, lovgivning, kommunalvæsen etc.

Alden, ogsaa kaldt den Norske hest og Blaamanden, liden ø i Askvold herred. Paa øen er eller var en mængde udgangerfaar.

Aldenhoven *[-hofen],* flekke i Rhinpreussen, 20 km. n.n.ø. f. Aachen.

Alderdomsforsikring kaldes forskjellige arter af forsikring, som alle har til formaal at dække det behov for hjælp til forsørgelse, der regelmæssig opstaar som følge af den formindskede eller helt ophævede arbeidsevne ved en høiere alders indtræden. Denne forsikring kan opnaaes gjennem private forsikringsselskaber og er da en form af livsforsikring, som den forsikrede af egen fri vilje skaffer sig ved at afse endel af sin indtægt i yngre aar, og som han erholder enten i form af en ved et bestemt tidspunkt en gang for alle udbetalt kapital eller som en fra en given tid løbende aarlig rente (pension). Eller a. kan være en form af s o c i a l-forsikring. Den tjener da øiemed af offentligretslig karakter og er paabudt ved lov for bestemte klasser af befolkningen, nemlig som regel arbeidere og andre personer i afhængige kaar, henvist til at leve af sin arbeidskraft. Den sociale, tvungne a. blev første gang indført i Tyskland ved rigslov af 22 juli 1889, udvidet og revideret ved lov 13 juli 1899, en lov der intet sidestykke kjender. Denne lov sikrer en meget betydelig del af Tysklands arbeiderbefolkning en aarlig pension efter fyldte 70 aar, stor 110—230 mark (100—206 kr.), under forudsætning, at den forsikrede har oplevet 1200 bidragsuger og ydet det i loven foreskrevne antal bidrag. Midlerne til denne forsikring tilveiebringes foruden ved de forsikredes egne bidrag ogsaa ved tilskud af riget og af arbeidsgiverne. For enhver pensionsberettiget yder nemlig staten et aarligt tilskud af 50 mark, medens de øvrige omkostninger bestrides af arbeidsgiverne og arbeiderne i forening med halvdelen hver. Størrelsen af arbeidernes bidrag fastsættes efter fem lønningsklasser paa grundlag af opgaver over den forsikredes aarsindtægt. Bidragenes indbetaling konstateres ved hjælp af de herfor bestemte merker, der efter loven skal opklæbes paa kvitteringskort (deraf i odiøs betydning betegnelsen «Klæbeloven»). Af saadanne alderdomsrenter var der i Tyskland i jan. 1904 156 618 løbende. Gjennem de 31 offentlige forsikringsanstalter blev der i 1903 udbetalt i a. 22 mill. mark. Ved siden af denne sociale tvangsforsikring kjender loven ogsaa en frivillig forsikring, hvis organisation dog endnu lader vente paa sig. Den sociale a. maa ikke forveksles med den af veldædighed baarne eller gjennem fattigvæsenet formidlede alderdomsforsørgelse. I Norge er paatænkt indførelsen af en a. som almindelig folkeforsikring (s. d).

Alderdomssvaghed begynder at vise sig i meget forskjellig alder. Som aarsager, der fremskynder udviklingen af alderdomssvaghed, kan for mænds vedkommende navnlig nævnes misbrug af alkoholiske drikke, daarlig kost og haardt arbeide, og for kvinders vedkommende mange, hastig paa hinanden følgende fødsler. Ogsaa syfilis og andre sygdomme fremskynder den.

Alderen, en 19 km.² stor, temmelig høi ø med 156 indb. i Lurø herred, Nordlands amt.

Alderman *[å'ldəmœn],* hos angelsachserne en oprindelig folkevalgt, senere kongevalgt høvding for et større distrikt. De var kronens vigtigste raadgivere med sæde i rigsforsamlingen. Stillingen gik senere efter dansk paavirkning over til jarlerne. — Nu udgjør a. i England, Wales og Irland den øverste fjerdedel af kommunestyret. De vælges af de øvrige tre fjerdedele, som er folkevalgte. — I de Forenede stater kaldes alle medlemmer af kommunestyret for a.

Alderney *[å'ldəni],* fr. Aurigny, ø i Kanalen, den nordligste af de brit. Kanal-øer, mellem Cap de La Hague og de farlige Casquet-skjær. 8 km.² med 2 100 indb., som er protestanter og taler fransk. Berømt melkekvæg. A.-s t r æ d e t, kanalen mellem A. og Cap de La Hague.

Alderney-ko, se K v æ g r a c e r.

Aldersgrænse er det aldersaar, ved hvilket en tjenestemand er pligtig til at gaa af fra sin tjeneste. Saadan er for funktionærer i l a n d b r u g e t s tjeneste fastsat til 68 aar (kgl. resol. 22/6 1903) og for offentlig ansatte j o r d m ø d r e til 65 aar (lov 19/12 1898). For faste l æ r e r e ved den høiere almenskole og ved lærerskolerne har lovene af 27/7 1896 og 18/1 1902 sat en a. af 65 aar, der dog endnu ikke er gjort gjældende (1906). For de øvrige civile embedsmænd er regler om a. under forberedelse (1906). Efter lov 27/7 1895, jfr. lov 22/6 1902 gjælder for armeens og marinens faste o f f i c e r e r en a., der efter de forskjellige etater, vaaben og grader er sat til 45, 50, 55, 60, 63, 65 og 68 aar. Hærens fastlønnede u n d e r o f f i c e r e r kan afskediges dels som 52 og dels som 60 aar gamle (lov 6/6 1885). Marinens underofficerer afskediges dels som 52, dels som 63 og dels som 65 aar gamle (2 kgl. resolutioner 9/6 1900, kgl. resol. 27/7 1896, jfr. kgl. resol. 23/3 1901 og kgl. resol. 11/6 1898, jfr. kgl. resol. 25/3 1901). Ved pensionsvedtægter for Kristiania kommunale tjenestemænd af 8/1 1902 er fastsat en a. af dels 60 aar og dels 65 aar.

Aldershot *[å'ldəšåt],* England, by i Hampshire, 50 km. s.v. f. London. 31 000 indb. Byen er vokset op i nærheden af A. c a m p, den største faste leir i England.

Alderspræsident, det medlem af en parlamentarisk forsamling, som er ældst af aar og derfor indtager formandspladsen, indtil forsamlingen har konstitueret sig og selv valgt en præsident el. dirigent.

Alders tid, se A r i l d s t i d.

Aldhelm, angelsachsisk forfatter, d. 709, abbed og biskop. Hans efterladte arbeider er et større heksametrisk digt og et skrift i prosa, hvor han forherliger jomfrueligheden, samt 100 «gaader» paa vers.

Aldīnere kaldes bøger, trykt 1494—1592 hos Aldus Manutius og hans efterfølgere i Venezia, Rom og Bologna. Det er meget smukt trykte og udstyrede verker, hvori bl. a. kursivskriften for første gang anvendes.

Aldobrandīni er navnet paa en fornem, nu uddød florentinsk slegt, som i det 16 aarh. særlig har frembragt en række anerkjendte retslærde. Et af dens medlemmer, kardinal A., har som den første eier givet navn til det A l d o b r a n d i n s k e b r y l l u p, et af de største og bedst bevarede antike freskobilleder. Det blev fundet i Rom 1606 og var længe betragtet som en mytologisk-allegorisk

---

ajoutage ⓕ m., øgning = **ajoutoir** m.

ajouté ⓕ m, tilføielse.

ajouter ⓕ tilføie. **ajouter foi à** ⓕ sætte lid til.

ajustage ⓕ m, tilfiling; justering.

ajustement ⓕ m, sammenpasning; pynt.

ajuster ⓕ tilpasse; tilfile; justere; tillempe, regulere; afrette; sigte paa; bilægge; ordne; pynte.

ajusteur ⓕ m, justermester.

ajustoir ⓕ m, justervegt.

ajutage ⓔ & ⓕ m, **ajutoir** ⓕ m, straale-, reguleringsrør.

ak — ⓣ ach! — ⓔ alas! alack(aday)! — ⓕ hélas!

akacie — ⓣ Akazie f — ⓔ acacia — ⓕ acacia m.

akademi — ⓣ Akademie f — ⓔ academy — ⓕ académie f.

akademiker — ⓣ Akademiker m — ⓔ academist, academic — ⓕ (medlem af akademi) académicien m, (student) étudiant m.

akademisk — ⓣ akademisch — ⓔ academic(al) — ⓕ académique.

akcent — ⓣ Accent m — ⓔ accent — ⓕ accent m.

akcentuere — ⓣ accentuieren — ⓔ accent(uate); (fig.) lay stress upon, emphasize — ⓕ accentuer.

akcept — ⓣ Accept m — ⓔ acceptance — ⓕ acceptation f.

akceptant — ⓣ Acceptant m — ⓔ acceptor — ⓕ accepteur m.

akceptere — ⓣ acceptieren — ⓔ accept, honour, pay due ho-

Aldobrandinske bryllup (brudstykke).

fremstilling, men opfattes nu som et almindeligt genrebillede, udført efter et græsk originalverk.

Aldoser kaldes kulhydrater, der er aldehyder og alkoholer paa én gang (i modsætning til «ketoser»).

Aldr., naturvidenskabelig fork. for Aldrovandi, Ulisses.

Aldrich *[å'ldritš]*, Thomas Bailey (1836—), amer. forfatter og journalist, har udgivet endel samlinger af følte, formsikre digte og meget læste fortællinger i humoristisk retning, «The story of a bad boy», «Marjorie Daw», «Prudence Palfrey», «The Stillwater tragedy» o. fl.

Aldridge *[å'ldridž]*, Ira, f. 1804 (el. 1810) i Baltimore, d. 1867 som skuespiller, bekjendt mulat. Kom paa missionsskole i Glasgow, men havde lyst til teatret, blev tjener hos Edm. Kean og debuterede 1826 i London som Othello. A. gjorde stor lykke i England udenfor London og paa fastlandet, mindre i London og slet ikke i sit fødeland. Han udmerkede sig især i Shakespeareske roller.

Aldringer (Aldringen), Johan (1591—1634), greve, keiserlig feltherre, traadte ind i krigstjenesten og tjente sig 1622 op til oberst. 1626 blev han paa grund af sin tapperhed rigsfriherre, 1631 greve og felttøimester. Efter Tillys fald 1632 blev han chef for Ligaens tropper. 1634 bidrog han som keiserligsindet til Wallensteins fald, slog senere samme aar svenskerne i omegnen af Donau, men beseiredes og faldt ved Landshut.

Aldrova'ndi, Ulisses (1522—1605), ital. naturforsker, prof. med. og grundlægger af den botaniske have i Bologna. A. var frugtbar naturhistorisk forfatter og ansaaes for sin samtids ypperste naturforsker.

Aldrova'ndia, se Kjødædende planter.

Ale, se Avle, Avling.

Ale *[ēl]*, eng. øl, tilvirket af lyst malt og humle.

Alĕa (lat.), terning. A. est ja'cta, (loddet) er kastet, et udraab, som tillægges Cæsar, da han 49 f. Kr. overskred Rubicon og førte sin hær mod Rom.

Alea'nder, Hieronymus (1480—1542), pavelig statsmand, f. i det nordøstlige Italien, søn af en læge. Studerede saavel medicin som humaniora og teologi og blev 1508 professor i græsk ved universitetet i Paris. 1516 blev han Vatikanets bibliotekar og sendtes senere som pavelig legat til Tyskland, hvor han ivrig bekjæmpede protestanterne. 1524 blev han erkebiskop i Brindisi, 1537 medlem af den pavelige reformkommission, 1538 kardinal.

Alea'rdi, Aleardo (1812—78), ital. digter og politiker, skrev digte præget af værdigt alvor og gjennemstrømmet af friheds- og fædrelandskjærlighed; de vakte begeistring under den italienske frihedskamp.

Alecsa'ndri, Vasile (1821—90), rumænsk politiker og digter, opholdt sig i længere tid i Frankrige, arbeidede stadig for sit lands sag, har havt stor betydning for rumænsk litteratur ved sin samling af rumænske folkesange og ved sine egne vakre digte, hvoriblandt udmerkede ballader; hans krigssange under den russisk-tyrkiske krig 1877—78 blev stadig sunget; mindre betydelig som dramatiker.

Aleksīner er stoffe, som forekommer normalt i blodserum hos dyr og mennesker, og som har en væsentlig betydning for organismens naturlige immunitet (s. d.) for smittestoffe.

Ale'kto («den aldrig hvilende»), i den græ. mytologi en af Erinyerne (s. d.).

Alemān, Mateo, f. før 1550, d. efter 1609, sp. forfatter, har skrevet den bekjendte eventyrroman «Vida y hechos del picaro Guzman de Alfarache», ypperlig som tidsbillede og i stilistisk henseende.

Alema'nner, se Alamanner.

Alembert *[alābǣr]*, Jean Lerond (1717—83), fr. matematiker og filosof, f. i Paris. Han har særlig arbeidet for udviklingen af integralregningen og matematikens anvendelse i mekaniken. 1741 blev han medlem af «Académie des sciences» og 1746 af akademiet i Berlin. Han deltog i arbeidet paa Diderots encyclopædi, til hvilken han skrev indledningen, hvor han søger at udvikle gangen i videnskabernes udvikling og maalet.

Alemtejo *[alĕtēķo]* (d. e. hinsides Tejo), Portugal, den største, men slettest befolkede provins. 24 390 km.² med 416 000 indb. Skoge af korktrær, dyrkning af korn, gode græsgange og mineralforekomster; næsten ingen industri. Hovedstad Evora.

Alen (sv. aln, t. Elle o. s. v.), længdemaal (som nu er afskaffet i Norge og mange andre lande), inddelt efter duodecimalsystemet i tommer. Længden er forskjellig i de forskjellige lande, saaledes i Norge 0.6275, Danmark 0.6277, Sverige 0.5938, Bayern 0.8330, Preussen 0.6669 o. s. v. meter.

Alencār, José Martiniano de (1829—77), brasiliansk politiker og forfatter, har skrevet romaner med stof fra brasiliansk historie og kultur: «O Guarany», «Iracema», «O Gaucho» o. m. a., samt skuespil: «O Demonio familiar».

Alençon *[alāsō']*, Frankrige, hovedstad i depart. Orne (Normandie), 17 000 indb.; tidligere berømt kniplingsindustri. Hovedby i det for sin hesteavl bekjendte distrikt Perche (percheronracen). Tidligere grevskab, hertugdømme.

Alene saliggjørende er en af de egenskaber, som den romersk-katolske lære tillægger kirken. Eftersom

---

nour to — (f) accepter. **akcepteret veksel,** se **akcept.**

akcise — (t) Accise f, Thorsteuer f — (e) excise — (f) octroi m.

ake — (t) fahren — (e) drive, ride, go (in a hand-sledge) — (f) aller en traineau.

akeleie — (t) Akelei f — (e) columbine; culver-key — (f) ancolie f.

aker, se ager.

akevit — (t) Aquavit m — (e) aqua vitæ — (f) eau-de-vie f.

akimbo (e) med hænderne i siden.

akin (e) beslegtet.

aking — (t) Schlittenfahrt f — (e) driving osv. (in a hand-sledge) — (f) promenade f (course f) en traineau.

akklamation — (t) Akklamation f — (e) acclamation — (f) acclamation f.

akklimatisere — (t) akklimatisieren — (e) acclimate, acclimatize — (f) acclimater.

akklimatisering — (t) Akklimatisierung f — (e) acclimation, acclimatization, acclimature — (f) acclimatation f; (resultatet) acclimatement m.

akkompagnere — (t) akkompagnieren, begleiten — (e) accompany — (f) accompagner.

akkord — (t) Akkord m, Vergleich m; Verabredung f — (e) agreement, bargain, compromise; (i musik) chord — (f) (aftale) convention f; traité m; (om leverance) entreprise f; (med kreditorer) arrangement m; (mus.) accord m.

romerkirken anser sig som den eneste sande, af Kristus stiftede, kirke, kan mennesker kun vinde frelse i og gjennem denne. «Udenfor kirken ingen frelse.»

Aleph, det første bogstav i det hebraiske alfabet (א). Er som de andre hebr.-fønik. bogstavnavne gaaet over i græsk: alfa.

Ale'ppo el. Haleb, hovedstaden i det tyrk. vilajet af samme navn i det nordl. Syrien, ved Koveik, 125 000 indb. I oldtiden kjendt som Berøa, har A. fra tidlig tid været stapelplads for karavanhandelen med Indien, Persien og Armenien. Byen er berømt for sine skjønne omgivelser og mange prægtige bygninger. Handel med klæde, galæbler etc.; silke-, bomulds- og sjalsvæverier; guldtrækkerier. Som dens havn tjener det 100 km. (4 dagsreiser) fjernt liggende Iskenderun (Alexandretta).

Alēsia, hovedstad i mandubiernes land i det gamle Gallien; i denne by blev Vercingetorix, der aar 52 f. Kr. samlede gallerne til kamp mod Cæsar, beleiret af denne, og byen blev indtaget af Cæsar. Napoleon III foretog udgravninger, andt rester af A. ved Alise-Sainte-Reine (Côte d'Or) og reiste en statue af Vercingetorix der.

Alessa'ndria, Norditalien, provins (den østl. del af Piemont), 5088 km.² med 830 000 indb. Hovedstad A. ved elvene Bormidas og Tanaros sammenløb; har mange pragtbygninger, et akademi for videnskab og kunst (dei immobili), flere lærde skoler. Linindustri, makaronitilberedning. Betydelig handel. Knudepunkt for flere jernbanelinjer. 71 000 indb. Byen anlagdes 1168 af de forbundne lombardiske byer mod keiser Fredrik Barbarossa, opkaldtes efter pave Alexander III; sterkt befæstet; den har været erobret flere gange, af prins Eugen 1707, af Napoleon Bonaparte 1796, af russerne og østerrigerne juli 1799. Efter slaget ved Marengo (1800) afstodes her Norditalien med 12 fæstninger til Frankrige. I krigen 1848—49 var den piemontesernes vigtigste vaabenplads.

Ale'ssi, Galeazzo (1512—72), berømt ital. bygmester, f. i Perugia. Hans hovedvirksomhed falder i Genua, hvor han opførte den skjønne kirke S. Maria da Carignano samt en række pragtfulde paladser, hvoriblandt Palazzo Spinola og det nu ødelagte Palazzo Sauli.

Ale'ssio, Tyrkiet, Albanien, by kort ovenfor Drins munding. 3 000 indb.

A l'estompe *[a lestõ'p]* (fr.), en ved udgnidning med stub *(estompe)* eller viskelæder udført tegning.

Aletschgletscher, den største jøkel (gletscher) i Alperne, 20 km. lang, paa sydsiden af Jungfrau og Aletschhorn (4 198 m.).

Aleuāderne, i oldtiden berømt herskerslegt i Larissa i Thessalien.

Aleūrītes, aleuritesolje, fede oljer, der faaes af *aleurites triloba* og *a. cordata*. Den første har lignende egenskaber og anvendelse som livolje — til fernisser, sæber og til forfalskning af olivenolje. Den sidste (kinesisk træolje) er maaske den hurtigst tørrende af alle oljer og giver en udmerket fernis.

Aleūromēter (græ)., et af Boland opfundet apparat til undersøgelse af hvedemels hævningsevne ved bagning.

Aleuron, en form af eggehvide, der forekommer som alm. reservenæring i frø. Den opstaar i protoplasmaets saftrum, idet disses eggehvidegehalt under frøets modning stiger, medens vandmængden aftager. A. udskilles da i form af a.-korn (poteïnkorn). Disse bestaar af en eggehviderig grundmasse, i hvilken der gjerne er indleiret eggehvidekrystalloïder og globoïder, hvis indhold især er et dobbeltfosfat af kalk og magnesia. Særlig store er a. i oljerige frø.

Aleūter, der bebor øgruppen af samme navn og den sydvestl. del af halvøen Alaska, deler sig i to dialektisk forskjellige grene, Atka i v. og Unalasjka i ø. De henføres sedvanlig til eskimoerne, skjønt de i kulturel og sproglig henseende adskiller sig ret sterkt fra disse. Fordum var a. en kraftig, livsglad stamme, men under de russiske kolonisters brutale behandling svandt de især i 18 aarh. sterkt ind i tal og har nu tabt sit nationale særpræg. Den forkuede indfødte befolkning har efterhaanden antaget russ. klædedragt og levevis. I ældre tid søgte a. ligesom eskimoerne sit underhold paa havet, ved hval- og sælfangst med harpun samt fiske fra sine skindbaade. Festlige sammenkomster med opførelse af religiøse ceremonier og maskedanse var almindelige. De egteskabelige forhold var frie, polygami udbredt. Samfundsformen nærmest kommunistisk, dens grundlag store fælleshusholdninger med kommunalhuse. — Deres største landsby (200 hytter) ligger paa Unalasjka.

Aleūterne, en 1500 km. lang kjede af ca. 150 høie, sterkt vulkanske øer, strækker sig fra halvøen Alaska (Nordamerika) over mod Kamtsjatka (Asien) og danner Beringshavets grænse mod syd, 14 581 km.² med 2 400 indb. Unalasjka er hovedsædet for den amerikanske hval- og sælfangst. Den høieste vulkan er Sjisjaldin (2 729 m.) paa Unimak, den største og østligste ø. Øerne opdagedes 1741 af Bering, solgtes 1867 af Rusland til de Forenede stater, hvor de er indlemmet i territoriet Alaska

Alexander. Paver. A. II (pave 1061—73), f. i Baggio ved Milano af adelig slegt. Ved Hildebrands indflydelse blev han 1061 valgt til pave og tiltraadte straks sit embede uden at afvente keiserens billigelse. Som følge deraf lod denne en modpave vælge. Dog lykkedes det A. paa kirkemødet i Mantua 1064 at hævde sin ret til pavestolen. Han optraadte med stor myndighed overfor tyske biskoper som overfor fyrster. Saaledes fik Sven Estridsøn og Vilhelm Erobreren paalæg om at udrede de skyldige gaver til den hellige stol. Kom tilsidst i strid med Henrik IV af Tyskland og døde under denne 21 april 1073. — A. III (pave 1159—81), f. i Siena. Allerede som kardinal havde han vist sit fiendskab mod keiser Fredrik I, hvorfor denne lod vælge en modpave, Victor IV. Herved udbrød en kirkestrid, som i mange aar delte kirken i to fiendtlige leire. Først efter nederlaget ved Legnano 1176 bekvemmede keiseren sig til at slutte fred og anerkjende A. III. En endnu større seier vandt paven over Henrik II af England, som maatte underkaste sig en ydmygende kirkebod i anledning af mordet paa erkebiskopen Thomas Becket. 1179 kunde A. sammenkalde et stort kirkemøde i Lateranet. Dette vedtog, at en pave kun kunde vælges af kardinalerne, og at to tredjedele af stemmerne afgjorde valget. Kort efter tvang et oprør i Rom A. til at forlade byen. Han døde 1181 i Cività Castellana. — A. IV (pave 1254—61) tilhørte greverne af Segni's slegt. Overtog ligesom sin forgjænger formynderskabet for den unge prins Konradin, men forfulgte herved sine

---

(arbeide) paa akkord — (t) in Akkord — (e) by the job — (f) à forfait; à la tâche. **gaa paa akkord** — (t) sich abfinden — (e) make terms — (f) s'arranger, transiger, pactiser. **akkordarbeide** — (t) Akkordarbeit f — (e) task-, piece-work, job — (f) travail (m) à forfait (à la pièce).

akkordere — (t) akkordieren — (e) agree, bargain — (f) traiter.

akkreditere — (t) akkreditieren, beglaubigen — (e) (gesandt, konsul) accredit; (en hos) open a credit for one with — (f) (gesandt) accréditer; (i forretningsverdenen) ouvrir un crédit à q.

akkreditiv — (t) Akkreditiv n; Beglaubigungsschreiben n; Kreditbrief m — (e) letter of credit — (f) lettres (f pl) de créance; (handelsspr.) lettre (f) de crédit.

akkurat — (t) akkurat, genau, pünktlich, sorgfältig — (e) exact, accurate; (om person) precise, punctual; (netop) exactly, precisely, just so — (f) exact; précis; exactement, avec soin; (netop) précisément.

akkuratesse — (t) Akkuratesse f, Pünktlichkeit f, Sorgfalt f — (e) accuracy; punctuality — (f) exactitude f; soin m; précision f.

akrobat — (t) Akrobat m, Seiltänzer m — (e) acrobat — (f) acrobate m.

aks — (t) Ähre f — (e) ear, spike — (f) épi m.

akse — (t) Achse f — (e) axis — (f) axe m.

egne interesser. Dette førte ham i strid med Manfred, som han banlyste; forøvrigt formaaede han ikke at udrette synderligt. Døde 1261 i Viterbo. — A. V (pave 1409—10) valgtes til pave af kirkemødet i Pisa, der havde afsat Benedikt XIII og Gregor XII, som kjæmpede om magten. Da disse ikke vilde træde tilbage, blev skismaet saa langt fra hævet, at kirken tvertimod deltes mellem tre paver. Den romersk-katolske historieskrivning betragter Gregor XII som den retmæssige pave. — A. VI (pave 1492—1503), f. 1430 el. 1431 i Xativa ved Valencia, adopteredes af sin morbroder pave Calixtus III af slegten Borgia. Hans pavelige onkel overdrog ham en mængde kirkelige Embeder, hvorved han samlede sig store rigdomme. Disse anvendte han dels til at tilfredsstille sin pragtlyst, dels til et udsvævende liv. Dette fortsatte han, efterat han 1492 var blevet pave, uden at bryde sig om den forargelse, det vakte, eller den domsforkyndelse, som f. eks. Savonarola rettede mod ham. Hans formaal var først og fremst at skaffe sine mange børn rige italienske fyrstendømmer. Hertil var alle midler gode: vaabenmagt, snigmord og politiske rænker. Pengemidlerne bragtes tilveie ved simoni, afladshandel og en skat, der blev paalagt til krig mod tyrkerne. A. VI's papat er saaledes et af de mørkeste blade i pavedømmets historie. Døde 1503. — A. VII (pave 1655—67) protesterede som nuntius mod den westfalske fred. Som pave oplevede han den svenske dronning Kristinas overgang til romerkirken. Han begunstigede jesuiterne og stillede sig paa deres side i kampen mod jansenismen. — A. VIII (pave 1689—91) tilhørte en venetiansk adelsfamilie. Ved Ludvig XIV's hjælp blev han valgt til pave, men viste sig dog ligesaa uvillig som sine forgjængere til at anerkjende de af kongen opstillede gallikanske rettigheder. Han fordømte den jesuitiske lære om den «filosofiske synd», d. e. at en synd, som begaaes uden klar bevidsthed om at krænke Gud og bryde hans love, er let tilgivelig og kun drager timelige eller kirkelige straffe efter sig Døde 1691.

Alexander den store (356—323 f. Kr.) var søn af Filip af Makedonien og den epirotiske kongedatter Olympias. A. blev opdraget af sin tids lærdeste mand, filosofen Aristoteles, og havde under hans ledelse helt tilegnet sig den græske dannelse; Homers digte var hans yndlingslæsning. A. var af naturen ædelmodig og vidste at gjøre sig elsket baade af sit folk og sine soldater; lykken gjorde ham dog tilsidst overmodig. Baade som regent og som feltherre staar han som den første i den græske historie. Han var personlig tapper, sine planer lagde han med stor omhu og beregning, og naar han havde fattet en beslutning, udførte han den med hensynsløs kraft og ihærdighed. Man vilde gjøre A. uret ved i ham blot at se en ærgjerrig erobrer; hans erobringer stod for ham som et middel. Hans maal var at samle den splittede græske verden under sig og ved hjælp af de store kræfter, som her endnu laa gjemt, underlægge sig de østlige lande og udbrede den græske kultur over dem.

A. var 20 aar, da han i 336 f. Kr. ved faderens død blev Makedoniens konge. Han var dengang allerede en prøvet kriger og havde i slaget ved Chæronea (aar 338) i spidsen for det makedoniske rytteri afgjort slaget til fordel for sin fader. Straks efter sin tronbestigelse blev A. af grækerne paa et møde i Korinth valgt i sin faders sted som overanfører paa det tog, som var besluttet mod perserriget. Først maatte han dog sætte sig i respekt hos de nordenfor Makedonien boende halvvilde folkeslag. Et rygte om, at han var falden deroppe, bragte Hellas til at falde fra. Hurtig stod A. for Theben med en hær; byen blev erobret og jevnet med jorden; de øvrige græske folk faldt da til fode. Vaaren 334 var A. færdig med sine rustninger mod det dengang svækkede perserrige, hvis konge den personlig hæderlige Dareios Kodomannos manglede kraft til med held at optage kampen. A.s hær bestod kun af 30 000 fodsoldater og 5 000 ryttere; en femtepart af hæren var fra Hellas. Ved elven Granikos slog han de lilleasiatiske satraper, her som overalt med fare for sit eget liv. Han fortsatte derpaa sydover langs Lilleasiens kyst for at sikre sig hele kystlandet, før han drog til det indre; herved blev perserne afskaaret fra at sætte sig i forbindelse med de i hemmelighed misnøiede hellener. Fra kysten drog A. gjennem det indre af Lilleasien til Gordion, hvor han med sverdet løste den gordiske knude. Gjennem de ubesatte passer over Taurusbjergene kom han ned i Kilikien, hvor perserkongen stod med en hær paa 700 000 mand for at dække veien til Syrien. Ved Issos stod det afgjørende slag høsten 333. A. kastede sig med sit rytteri mod Dareios, som maatte forlade sin stridsvogn og flygte tilhest. Dermed var slaget vundet; A. gjorde et umaadeligt bytte og tog Dareios' moder, hustru og døtre tilfange. Dareios bød forgjæves fred og tilbød at afstaa alt land vest for Eufrat; A. afviste alle tilbud; han vilde have det hele. Toget gik nu videre sydover langs Syriens kyst, hvor de fønikiske byer overgav sig i haab om at kunne redde sin handel; kun Tyros satte sig til modverge og gav sig først efter en seig modstand. I Jerusalem blev A. modtaget med aabne arme, ligesaa i Ægypten, hvor persernes herredømme altid havde været forhadt. A. forstod derimod at vinde ægypterne ligesom de andre overvundne folk ved at vise en stor, af Aristoteles indprentet tolerance ligeoverfor deres religiøse og nationale eiendommeligheder. Det var ogsaa for at gaa ind i sine orientalske undersaatters tænkemaade, at han af Jupiter Ammon lod sig erklære for dennes søn; orientalerne var nemlig vant til i sine konger at se guder. Under sit ophold i Ægypten grundlagde A. byen Alexandria. I 331 drog A. mod det indre af perserriget, gik over Eufrat og Tigris og slog paany Dareios paa sletterne ved Arbela og Gaugamela, nær Ninives ruiner. Dareios blev slaaet og flygtede til de nordlige provinser. A. indtog derpaa rigets hovedbyer Babylon, Susa og Persepolis, som blev brændt til hevn for Akropolis' brand under perserkrigene. I perser-

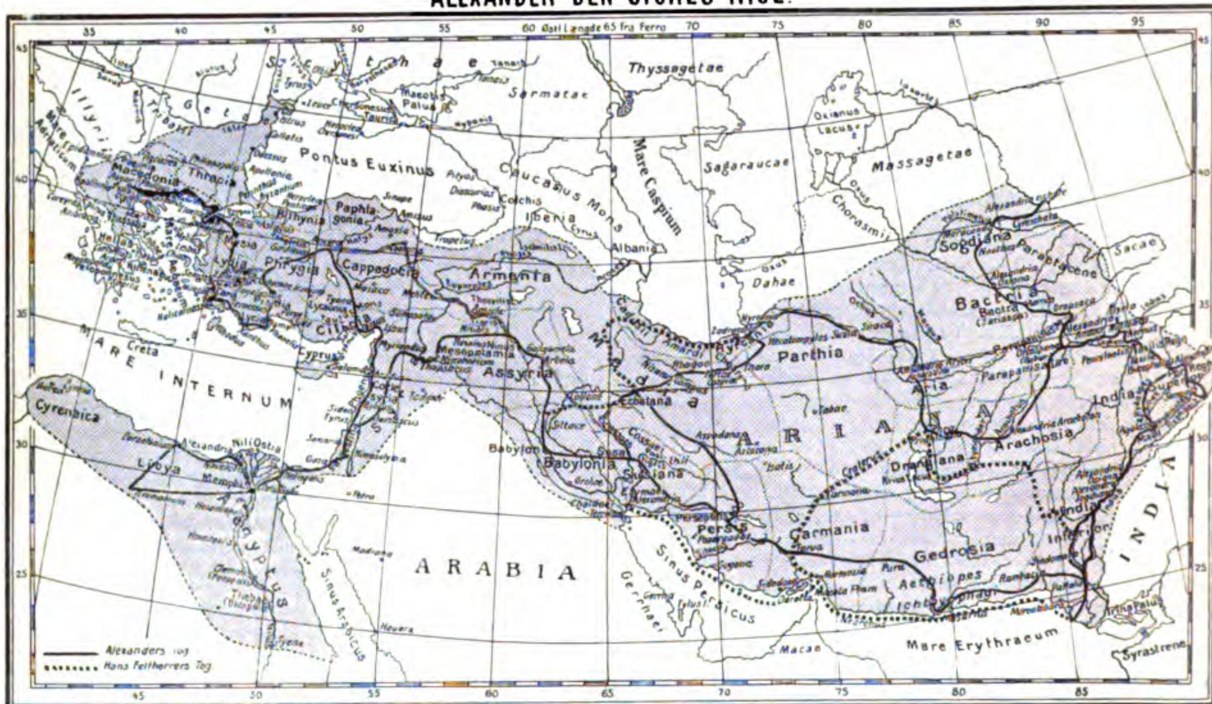

Alexander den store.
Buste i Museo Capitolino i Rom.

aksel I — (t) (paa vogn) Achse f; (paa maskine) Welle f — (e) (til hjul osv.) axle(-tree); (paa maskine) shaft — (f) (vogns) essieu m; (maskines) arbre m.
aksel II (skulder) — (t) Achsel f, Schulter f — (e) shoulder — (f) épaule f.
aksle — (t) auf die Schulter nehmen — (e) shoulder — (f) endosser.
akt I — (t) Akt m, Handlung f; (i skuespil) ogs. Aufzug m; (i lovspr.) Akte f, Urkunde f — (e) act, (høitidelig) solemnity, ceremony — (f) acte m; (høitidel.) cérémonie f; (dokument) ogs. document m.
akter — (t) Akten — (e) papers — (f) pièces f pl. **aktstykke** — (t) Aktenstück n, Dokument n — (e) document — (f) acte m, document m; pièce f.
akt II: **sætte i rigets akt** — (t) ächten, in die Acht thun — (e) put under the ban of the Empire — (f) mettre au ban, proscrire.
Akte (t) f, aktstykke, dokument. **Akten** f pl, akter.
aktie — (t) Aktie f — (e) share; stock — (f) action f. **aktieselskab** — (t) Aktiengesellschaft f — (e) joint-stock company, company of shareholders — (f) société (f) par actions (d'actionnaires).
aktionær — (t) Aktionär m, Aktieninhaber m — (e) shareholder — (f) actionnaire m.
aktiv — (t) aktiv, thätig — (e) active — (f) actif.
aktiva — (t) Aktiva n pl — (e) assets, debts owing, debts active — (f) dette (f) active.

kongens skatkammer fandt han 800 mill. kr. i sølv og guld; disse sattes i cirkulation til stor lettelse for handelen. A. forfulgte derpaa Dareios, som imidlertid blev myrdet af en af sine ledsagere. A. fandt perserkongen døende, lod ham høitidelig begrave i kongegravene i Persepolis og optraadte fra nu af som kongens arving, hvorpaa hele riget snart underkastede sig. A. søgte at vinde perserne for sig ved at ligestille dem med makedonerne og hellenerne; han optog dem i sin hær og gjorde dem endog til statholdere. Dette ærgrede hans egne officerer og soldater, som var draget med i haab om, at al rigdom og ære skulde tilfalde dem. Da A. ogsaa optog meget af det persiske hofceremoniel, blev bestemt til rigets hovedstad. Her fortsatte han arbeidet med at ordne sit rige og med at forsone sine gamle og nye undersaatter med hinanden. En hel del af de makedoniske soldater blev sendt hjem rigt begavet; andre blev igjen og egtede persiske kvinder. Selv var A. først gift med en baktrisk fyrstedatter, den skjønne Roxane, nu egtede han en af kong Dareios' døtre. A. nærede ærgjerrige planer om videre erobringer; han rustede sig til et tog mod Arabien, og der taltes om planer om at erobre Nordafrika og saa tage kampen op mod romerne. Men hans kraft var brudt; det strenge arbeide, de udstaaede strabadser og umaadeholdenhed i vin havde knækket ham; kun 33 aar gammel døde A. i

ALEXANDER DEN STORES RIGE.

misnøien saa stor, at det kom til sammersvergelser mod hans liv; mange maatte bøde med livet, deriblandt hans gamle underanfører Parmenion. I 327 fortsatte A. sit erobringstog; denne gang gjaldt det Indien. Gjennem elven Kabuls dalføre drog han ned i landene ved Indus og underlagde sig disse. Da han saa vilde gaa gjennem ørkenen til Gangesdalen, negtede hans soldater at følge længere paa den eventyrlige færd. Han drog derpaa ned langs Indus helt til elvens munding. Herfra sendte han Neark med en flaade for at naa frem til Eufrats munding, hvilket ogsaa lykkedes. Selv drog A. under store vanskeligheder, særlig mangel paa vand, gjennem Belutschistans ørkener til Babylon (324), som han havde Babylon, aar 323. Hans lig kom til at hvile i Alexandria; hans sarkofag er nu i British museum.

A. blev revet bort midt i sit arbeide; men hvad han fik udrettet, gjør ham dog til en af verdenshistoriens merkeligste og betydningsfuldeste mænd. Han naaede ikke sit maal helt; landene øst for Tigris rev sig senere løs og faldt tilbage til østerlandsk kultur; men hele Forasien og Ægypten blev varig vundet for det græske sprog og den græske civilisation. Paa dette grundlag danner sig en virkelig verdenskultur, hellenismen, og herigjennem banes veien for den universelle religion, kristendommen. Videnskaben fik et uhyre nyt stof at arbeide med, idet de hidtil afstængte østlige lande aab-

---

aktor — ⓣ Aktor m, Kläger, Ankläger m — ⓔ counsel for the prosecution — ⓕ partie (f) publique.
aktuel — ⓣ aktuell — ⓔ actual, present — ⓕ palpitant d'actualité, actuel.
akustik — ⓣ Akustik f — ⓔ acoustics pl — ⓕ acoustique f.
akvarel — ⓔ Aquarell n — ⓔ water-colour drawing — ⓕ aquarelle f.
akvavit, se akevit.
al — ⓣ all — ⓔ all — ⓕ tout. **alt andet end** — ⓣ nichts weniger als — ⓔ anything but, anything rather than — ⓕ (ne . . .) rien moins que. **(alt) i alt, naar alt kommer til alt** — ⓣ alles in allem, alles eingerechnet; im Ganzen genommen, schliesslich, wenn's um und um kommt — ⓔ all together, all told; after all, when all comes to all, in the end — ⓕ somme totale, au (en) total, en tout; à tout prendre, après tout, en somme. **fremfor alt** — ⓣ vor allen Dingen, zuvörderst — ⓔ above all, of all things — ⓕ avant tout. **almagt** — ⓣ Allmacht f — ⓔ omnipotence, allmightiness — ⓕ toute-puissance f.
almægtig — ⓣ allmächtig — ⓔ allmighty, all-powerful — ⓕ tout-puissant. **alsidig** — ⓣ allseitig — ⓔ manifold, multifarious; versatile, universal — ⓕ universel. **alvidende** — ⓣ allwissend — ⓔ omniscient, all-knowing — ⓕ qui sait tout; (rel.) omniscient. **alvidenhed** — ⓣ Allwissenheit f — ⓔ omniscience — ⓕ toute-science f.

nedes for græsk videnskabelighed. Handel og industri tog et mægtigt opsving paa grund af det lette ombytte af varer, som den nye forbindelse mellem landene medførte; nye færdselsveie aabnedes, og flere af Alexander med genialt blik grundede byer blev nye knudepunkter i verdensomsætningen, saaledes Alexandria, Herat og Kandahar.

Alexander Sevērus, romersk keiser 222—35, var som barn blevet adopteret af sin fætter, keiser Heliogabalus og blev efter dennes drab keiser. Han ledede først af sin bedstemoder Julia Mæsa, senere af sin kloge moder Julia Mamæa. A. var en fint dannet og ædel mand; han viste sig tolerant mod de kristne. Han forberedte skillet mellem den militære og civile administration; han støttede sig til senatet, men kunde ikke holde styr paa soldaterne, der dræbte hans raadgiver, den store retslærde Ulpian. Da han viste sig som uheldig feltherre først mod perserne, derefter mod germanerne, blev han med sin moder dræbt af soldaterne i Mainz.

Alexander. Keisere af Rusland. A. I Pavlovitj (1777—1825), søn af Paul I og Marie af Würtemberg, havde til lærer schweizeren Laharpe. Efter faderens mord 1801, til hvilket hans stilling var noget tvetydig, besteg han tronen og trak sig straks ud af det mellem de nordiske magter sluttede neutralitetsforbund. A. var paa denne tid sterkt besjælet af de moderne idéer, og man imødesaa over hele Rusland en almindelig reformernes tidsalder, da han i 1805 blev trukket ind i koalitionen mod Napoleon. Hermed fik hans heldig indledede reformarbeide sin afslutning, og i 10 aar er han sammen med det øvrige Europa optaget med Napoleon. Austerlitz, Eglau, Friedland, Tilsit og Erfurt er de større navne i kampens første afsnit for A.s vedkommende og forbereder den store nationalkrig i 1812, som betegnes ved Napoleons tog til Rusland. Napoleons nederlag 1812 gav alle hans fiender mod, og A. blev fra nu af en af de vigtigste ledere i det forbund, som knuste Napoleon ved Waterloo og gjenoprettede Europas fred. Medens krigen 1812 for det russiske folk blev gjennemgangsleddet til en liberalisme, som allerede begyndte at gjøre sig sterkt gjældende i A.s egen tid, blev A. selv mere og mere reaktionær med aarene, efterat han var kommet under indflydelse af madame Krüdener, sammen med hvem han betegnes som ophavsmanden til «den hellige alliance». Dette stigende modsætningsforhold mellem A. og de liberale kræfter i det russiske folk ledede i hans sidste leveaar til en vidt forgrenet sammensvergelse («decembristerne»), fra hvis anslag han alene blev befriet ved betimelig død. — A. II Nikolajevitj (1818—81) fulgte sin fader Nikolai I paa tronen 1855 og sluttede 1856 Krimkrigen ved freden i Paris. Den sterke reformbevægelse paa alle omraader, som gjorde sig gjældende umiddelbart efter Krimkrigen, og som A. selv følte sig personlig tiltalt af, ledede til, at der i slutten af 1850-aarene og begyndelsen af 1860-aarene blev foretaget en række gjennemgribende forandringer paa det sociale, retslige og kommunale omraade, hvoraf den uden sammenligning vigtigste er livegenskabets ophævelse 1861 og semstvo-institutionen 1864. Modsætningen mellem de reaktionære kræfter, som fandt disse reformer altfor vidtgaaende, og de liberale og radikale kræfter, som ikke fandt dem vidtgaaende nok, bevirkede, at reformerne i flere henseender ikke alene forfeilede sin hensigt, men endog kom til at virke mod sin idé. Dette forhold kom især tilsyne i løbet af 1870-aarene. For udenrigspolitikens vedkommende maa i første række nævnes oprøret i Polen 1863, som blev bestemmende for Ruslands passive holdning saavel under den dansk-tyske krig 1864 som under den fransk-tyske krig 1870 til erkjendtlighed for den neutrale stilling, Preussen havde indtaget 1863, og i 1872 førte til dannelsen af Trekeiser-forbundet med Tyskland og Østerrige-Ungarn. A. stod paa denne tid nærmest som reaktionens repræsentant, men det lykkedes alligevel at holde de radikale kræfter («nihilisterne») nede, indtil krigen med Tyrkiet 1877—78 for en tid bortledede opmerksomheden fra de indre forhold. Efter krigen tog den nihilistiske bevægelse ny fart, og efter en række attentatforsøg blev A. dræbt ved et bombeattentat i St. Petersburg 13 mars 1881. Nogle timer i forveien havde han undertegnet en ukas, som gik ud paa, at der skulde nedsættes en række konsultative kommissioner til drøftelse af landets stilling. — A. III Alexandrovitj (1845—94), næstældste søn af foregaaende, egtede aaret efter sin ældste broder, storfyrst Nikolaus' død i 1865 dennes forlovede Maria Feodorovna (prinsesse Dagmar af Danmark, datter af Kristian IX). Som storfyrste uden udsigt til at blive tronfølger havde A. hidtil staaet helt udenfor politiken, og dette forhold i forbindelse med de reaktionære teorier, som han nu blev bibragt af sin lærer Pobjedonoszjev, fik bestemmende indflydelse paa ham. Som tronfølger undlod A. ikke ved flere leiligheder at lægge for dagen, hvor lidet han sympatiserede saavel med sin faders indenrigs- som med hans udenrigspolitik, og ved sin regjeringstiltrædelse (1881) erklærede han efter at have ladet sin faders mordere henrette, at han agtede at opretholde det tidligere selvherskerprincip. Denne politik gjennemførte han konsekvent i de følgende 13 aar gjennem en række foranstaltninger, som tog sigte paa at realisere hans politiske ideal: én nationalitet, ét sprog, én religion og én statsform. Hans russificeringsforsøg i Østersjøprovinserne, Polen og Finland, jødeforfølgelserne og hans indskrænkning af semstvo-institutionens myndighed kan her nævnes som eksempler. Paa udenrigspolitikens omraade var han afgjort fredeligsindet, uden dog at bryde sig om, hvorvidt hans politik til fremme af Ruslands tarv mødte mishag eller ikke hos andre. Dette forhold førte i slutten af hans regjering til et skarpt modsætningsforhold til Tyskland og en tilnærmelse til Frankrige, medens han i Asien fortsatte Ruslands traditionelle udvidelsespolitik uden dog at komme i konflikt med England. Ved sin død i novbr. 1894 blev A. efterfulgt af sin ældste søn, Nikolaus II.

Alexander af Battenberg (1857—93), fyrste af Bulgarien. Som brodersøn af Alexander II's gemalinde fulgte A. 1877/78 sin onkel i den russisk-tyrkiske krig. Da Bulgarien ved Berlinerfreden blev ophøiet til et særeget fyrstendømme under tyrkisk overhøihed, blev A. i 1879 paa tsarens anbefaling enstemmig valgt til fyrste af den bulgarske sobranje. Hermed begyndte en regjeringstid fuld af de største vanskeligheder, da A. paa den ene side var trykket af de forskjellige repræsentanter for det officielle Rusland, som vilde gjøre ham

---

allehelgensdag — ⓣ Allerheiligen(fest) — ⓔ All-Hallow(s) — ⓕ la Toussaint f. **allesteds** — ⓣ allenthalben, allerorten — ⓔ everywhere — ⓕ partout. **allestedsnærværelse** — ⓣ Allgegenwart f — ⓔ omnipresence, ubiquity — ⓕ omniprésence, toute-présence f. **allestedsnærværende** — ⓣ allgegenwärtig — ⓔ omnipresent, ubiquitous — ⓕ présent partout; omniprésent.

alabast — ⓣ Alabaster m — ⓔ alabaster — ⓕ albâtre m.

alack ⓔ ak! **alack-a-day!** ⓔ gud hjælpe mig!

alacrify ⓔ opmuntre.

alacrious ⓔ kvik, rask, freidig.

alacrity ⓔ kvikhed, raskhed, freidighed.

alambic ⓕ m, (destiller)kolbe.

alambiquer ⓕ: **s'alambiquer l'esprit,** bryde sin hjerne. **alambiqué,** forskruet.

aland (bot.) — ⓣ Alant m — ⓔ elecampane — ⓕ aunée f, inule f.

alanguissement ⓕ m, slappelse.

Alantbeere ⓣ f, solbær.

alar ⓔ vinge-, vinget; (bot.) gaffelstilket.

alarm, se larm. (Mil.) — ⓣ Alarm m — ⓔ alarm — ⓕ alarme f.

alarm ⓔ alarm(ering), anskrig, uro, bekymring; vækker(ur); kalde til (under) vaaben, alarmere, varsle; forurolige, ængste.

alarme ⓕ f, anskrig, nødskrig; alarm: uro, frygt.

alarmer ⓕ forurolige, (op)skræmme.

og jødiske litteratur samledes. Biblioteket led sterkt ved ildebrand, da Cæsar blev beleiret i A. (47 f. Kr.); men kort efter blev det pergamenske bibliotek (se Pergamos) ført til A. som erstatning; i det 3 og 4 aarh. e. Kr. ødelagdes biblioteket omtrent fuldstændig; nogle rester blev vistnok senere ført til Konstantinopel. Beretningen om, at araberne skulde have opbrændt biblioteket under kalif Omar, er en krønike; der var paa den tid neppe noget tilbage at brænde. Kristendommen fik tidlig fast fod i A. Gnostikernes sekt havde sit sæde der, ligesom byen blev et sæde for den ældste kristelige teologi. I tiden efter den tyrkiske erobring (1517) laa A. nede, indtil det efter 1806 under Mehemed Ali begyndte at tage sig op. Af dens gamle storhed og pragt er nu kun faa ruiner tilbage.

Alexandria, Skotland, by i grevsk. Dumbarton, ved Leven, mellem Loch Lomond og Clyde. 8 000 indb. Med det paa den anden (v.) bred af Leven liggende Bonhill 12 000 indb.

Alexandria, Nordamerikas Forenede stater, Virginia, ved Potomac, 12 km. nedenf. Washington 15 000 indb.

Alexandrija, Rusland. 1. By, guv. Kherssons n. del. 14 000 indb. 2. By i guv. Volhynien, 7 km. n. n. ø. f. Rovno. 3. By ved Kuma, i Terek-provinsen.

Alexandrīner, et fransk versemaal, første gang anvendt i et heltedigt om Alexander (omtr. 1180) og i klassisk fransk litteratur brugt i alle digtarter undtagen den lyriske. Det er jambisk, og verset bestaar af 12 el. 13 stavelser, i regelen to og to vers afvekslende med mandligt og kvindeligt rim. I Frankrige er anapæster blandet ind mellem jamberne. I den dansk-norske litteratur indføres a. af Arreboe (s. d.); her overholdes strengt, at der skal være 6 jamber. Anvendt i Holbergs «Peder Paars», Wessels «Kjærlighed uden strømper» etc.

Alexandriner-dadler kaldes de ægyptiske dadler.

Alexandrinske bibeloversættelse, den ældste græske oversættelse af det gamle testamente (og en af de ældste oversættelser overhovedet), opstaaet blandt de hellenistiske jøder i Alexandria, som efterhaanden mistede kjendskabet til hebraisk; ifølge «Aristeasbrevet» fremkommet paa foranledning af den ægyptiske konge Ptolemæus II Philadelphus (284—47), som i den anledning skal have ladet ca. 70 jødiske lærde hente fra Jerusalem; den kaldes derfor ogsaa Septuaginta (LXX, «70»). Ældst og bedst er oversættelsen af Pentateuchen. Ca. 130 f. Kr. var ogsaa profeterne og delvis hagiograferne oversat (jfr. prologen til oversættelsen af Ben Sirachs bog). Septuaginta, som ogsaa indbefatter apokryferne, blev meget anseet; benyttedes ved synagogetjenesten udenfor Palæstina og af kirkefædrene; citeres i det ny testamente, hvis sprogform den har paavirket; har formidlet den antike verden kjendskabet til jødernes hellige skrifter (af betydning for kristendommen!). Tekstkritisk særdeles vigtig: gjennem den kan man slutte tilbage til en hebraisk tekst ca. 1200 aar ældre end det ældste hebraiske bibelhaandskrift. [F. Buhl, «Den gammeltestamentlige skriftoverlevering».]

Alexandri't, en varietet af krysoberyl, er et smaragdgrønt, glasglinsende mineral, bestaaende af lerjord og beryljord, der især forekommer ved Takowaja i Ural samt paa Ceylon og i Brasilien.

Alexandrōpol, Rusland, Transkaukasien, by og fæstning i guvernementet Erivan, 32 000 indb.

Alexăndros, se Paris.

Alexandro'vsk, navn paa flere byer i det russiske rige. 1. Sydrusland, guvernementet Jekaterinoslav, ved Dnjepr, 70 km. nedenfor Jekaterinoslav, 16 400 indb. 2. Nordrusland, paa Kolahalvøen, ved Kolabugten paa Murmanskysten, anlagt 1899 ved Jekaterinahavn for at træde istedetfor den længere inde i bugten, ved mundingen af Tuloma liggende by Kola. Kan holdes aaben aaret rundt. 3. Paa øen Sakalin, paa vestkysten ved den Tatariske Golf. Sæde for forvaltningen af den russ. (nordlige) del af øen. 4. Kystprovinsen, ved De-Kastribugten, ligeoverfor øen Sakalin. Havn af samme navn sammesteds (Alexandrovski Post).

Alexej Michailovitj (1629—76), tsar af Rusland, fulgte 1645 faderen Michael Feodorovitj Romanov paa tronen. Han kjæmpede heldig med Polen, dæmpede med strenghed de donske kosakkers opstand og fik bugt med forskjellige tronprætendenter. Med sin anden hustru Nathalia Narisjkin havde han sønnen Peter den store.

Alexej Petrovitj (1690—1718), ældste søn af Peter den store og Eudoxia Lapuchin, var, paavirket af gammelrusserne, en ivrig modstander af faderens reformer, hvorfor Peter vilde udelukke ham fra tronfølgen. 1717 flygtede A. til udlandet, men blev lokket tilbage ved løfte om tilgivelse. Efter sin hjemkomst arresteredes han, dømtes til døden, benaadedes, men døde i fængslet, maaske som følge af knut. Hans søn med Charlotte Christine Sofie af Braunschweig-Wolfenbüttel Peter II var keiser 1727—30.

Alexe'jev Jevjenij Ivanovitj (1843—), rus. admiral, traadte tidlig ind i marinen, blev efter at have deltaget i flere lange ekspeditioner 1883—92 marineattache i Paris. Under den japansk-kinesiske krig 1894—95 ledede han som chef for den russiske stillehavseskadre okkupationen af Port Arthur. 1903 blev han generalstatholder (vicekonge) i Mantsjuriet og øverstkommanderende baade tilsjøs og tillands i det fjerne Østen. Da han i begyndelsen af den russisk-japanske krig 1904 viste sig uduelig, blev han afsat og afløstes af Kuropatkin.

Alexinatz, Serbien, by ved den ø. Morava, 5 800 indb. I omegnen tobaksavl og paraffinskifer.

Alexĭos I Komnenos (1048—1118), søn af Johannes Komnenos, blev 1081 af sine soldater udraabt til keiser og styrtede Nikeforos III. Han paakaldte Vesteuropas hjælp mod tyrkerne og gav herved anledning til det første korstog. Da han saa, hvilke mægtige kræfter han havde sat i bevægelse, blev han bange, tvang de kristne fyrster til at aflægge lensed til ham for de lande, som de maatte erobre i Asien, og modarbeidede dem hemmelig. 1103 fik han besøg af Erik Eiegod og dennes dronning Bodil og senere af Sigurd Jorsalfar.

Alexis, Willibald, se Häring W.

Alexĭus den hellige, i begyndelsen af 5 aarh., søn af en rig rom. senator. Døde i yderste fattigdom under trappen til sin faders palads. Over hans grav paa Aventinerbjerget staar St. Alexiuskirken. Mindedag 17 juli.

Alf Erikssøn, se Alv Erikssøn.

Alf Knutssøn, se Alv Knutssøn.

— ⓔ never; (forsterk.) ever — ⓕ (ne . . .) jamais.

ale (op) — ⓣ (auf)erziehen, (er)zeugen — ⓔ rear, bring up, breed — ⓕ élever.

ale ⓔ øl.

aléatoire ⓕ vovelig, usikker.

alectryomachy ⓔ hanekamp.

alee ⓔ i læ.

alembic ⓔ destillerekolbe, destillator.

alen — ⓣ Elle f — ⓔ ell — ⓕ aune f.

alene — ⓣ allein — ⓔ alone; (adv.) only, solely — ⓕ seul; (adv.) seulement.

alêne ⓕ f, syl.

alénier ⓕ m, sylesmed, sylehandler.

alénois ⓕ: **cresson** (m) **alénois,** havekarse.

alentour ⓕ rundt om; pl omgivelser.

alert ⓔ, **alerte** ⓕ (f) aarvaagen, paapasselig; rask; ⓕ ogs. pas paa, giv agt!; forskrækkelse, alarm. **on the alert** ⓔ paa sin post. **put on the alert** ⓔ varsle, advare.

alertness ⓔ aarvaagenhed, raskhed.

alevin ⓕ m, fiskeyngel.

alevinage ⓕ m, udsætning af yngel.

aleviner ⓕ udsætte yngel i; yngle.

alevinier ⓕ m, yngledam.

alèze ⓕ f, stiklagen; udfyldningsbret.

Alfa, det første tegn (*A*, *α*) i det græske alfabet. Det sidste heder omega (Ω, ω). Alfa og omega (A og Ø. begyndelse og ende) findes i den kirkelige kunst, ofte forbundet med Kristi monogram og betegner ham som den evige, den guddommelige, alle tings udspring og alle tings maal (Aabenb. 22, 13).

Oldkristelig lampe med α og ω.

Alfabēt, den vedtægtsmæssig ordnede samling af de bogstaver, der bruges i et sprog. Navnet er dannet af de to første græske bogstaver, alfa og beta (sml. ABC). Bogstavordenen i de europæiske a. stammer fra fønikerne. Sanskrit-a. er ordnet efter de taleredskaber, der anvendes ved lydfrembringelsen. Se forøvr. Bogstav, Fonetik og Skrift.

Alfader, tilnavn til Odin som den øverste gud.

Alfagræs, se Espartogræs.

Alfaques, se Port Alfaques.

Alfarvei, hed tidligere adelfarvei, hvor *adel-* betyder hoved-. Sml. algaden som navn paa hovedgaden i danske byer, tidligere adelgade, d. e. hovedgade.

Alfēi'os, nu Rufia, den største elv paa Peloponnes, udspringer i Arkadien, flyder et stykke under jorden, løber forbi Olympia i Elis ud i det Joniske hav. Dens underjordiske løb gav anledning til myten om, at flodguden forfulgte nymfen Arethusa, der skjulte sig under jorden.

Alfenīd (fr. *alfénide),* galvanisk forsølvet nysølv, ogsaa benævnelse for en sammensætning af forskjellige nysølvlignende legeringer.

Alfer, se Alver.

Alfheimar bruges af Snorre i fortællingerne fra det 8. og 9. aarh. som navn paa det sydligste fylke i Norge. Sandsynligvis er det dog intet virkeligt, men kun et lavet navn, dannet efter kongenavnene Gandalfr og Alfarin. I historisk tid heder fylket Ranriki eller Ranafylki.

Alfiēri, Vittorio, greve (1749—1803), ital. digter, en stolt, viljekraftig natur, glødende republikaner, udbredte gjennem sin digtning den franske revolutions idéer i Italien og øvede derved vidtrækkende indflydelse; vendte sig siden med harme mod revolutionens gjerninger. A.s talrige tragedier er præget af lidenskabelig kraft, tankeskarphed og strenghed i formen, digterens personlighed træder sterkt frem, skikkelserne er bærere af hans idéer. Mindre betydelige er hans politiske komedier, oder og satirer. Om hans forhold til grevinde Albany, s. d.

Alfiva (Ælgifu), se Knud den store.

Alfons af Aragonien. 1. A. I, «krigeren», konge af Aragonien og Navarra, fulgte 1105 sin broder Pedro I paa tronen. 1108 egtede han Urraca, arvedatter af Alfons VI af Kastilien, men skiltes fra hende 1111, da han ikke kunde opnaa at faa Kastiliens krone. Erobrede 1118 Zaragosa fra de spanske arabere og gjorde den til sin hovedstad. Under en uheldig beleiring af Fraga blev han saaret og døde 1134. Efterfulgtes af sin broder Ramiro. 2. A. V, den høimodige (omtr. 1394—1458), konge af Aragonien, Sicilien og Neapel, blev 1416 efter faderen Ferdinand I's død konge i Aragonien og Sicilien, adopteredes 1420 af dronning Johanna II af Neapel og satte sig i besiddelse af dette rige 1442. Døde under stridigheder med de norditalienske republiker. Hans uegte søn Ferdinand arvede Neapel, medens hans broder Johan II fik Aragonien og Sicilien.

Alfons X af Kastilien, «astronomen» el. den vise (1226—84), søn af Ferdinand III, efterfulgte 1252 denne paa tronen. Under det store interregnum blev han 1257 valgt til tysk konge, men formaaede ikke at hævde sin myndighed overfor sine medbeilere, hvorimod hans pengeforhold aldeles ødelagdes ved de store udrustninger. 1282 blev han afsat af sønnen Sancho og maatte søge hjælp hos maurerne. Han var meget lærd, studerede astronomi og filosofi og lod de Alfonsinske tavler til astronom. brug udarbeide. Under ham udarbeidedes ogsaa den første spanske historie, ligesom det gamle testamente blev oversat paa spansk af jøder i Toledo. Han var selv digter og regnes for at være grundlæggeren af den kastilianske nationallitteratur.

Alfons af Portugal. 1. A. I, «erobreren» (1110—85), søn af rigets stifter grev Henrik af Burgund, blev 1112 ved faderens død greve af Portugal under formynderskab af moderen, Theresia af Kastilien, hvem han, da han var blevet voksen, med magt maatte fratage regjeringen. 25/7 1139 slog han maurerne ved Ourique og lod sig paa valpladsen af sin seierrige hær udraabe til konge. Paven anerkjendte ham som saadan, og paa rigsdagen i Lamego 1143 blev landets første forfatning ordnet. 1147 erobrede han ved korsfarernes hjælp Lissabon fra maurerne og blev efter sin død æret som helgen. 2. A. V, «afrikaneren» (1432—81), søn af Edvard I, blev 1438 konge under formynderskab af farbroderen, hertug Pedro af Coimbra «Regedor», hvis datter Isabella (d. 1455) han egtede. 1448 overtog han selv regjeringen, foretog flere krigstog til Afrika og erobrede bl. a. 1471 Tanger. 1475 forlovede han sig med Johanna (Donna Bertrandilla), en datter af Henrik IV af Kastilien, idet han haabede gjennem dette egteskab at opnaa en forening mellem Portugal og Kastilien. Men Ferdinand den katolske slog ham 1476 ved Toro, egteskabet blev ikke fuldbyrdet, og A. maatte opgive alle planer om at faa Kastiliens krone. Han d. af pest i Cintra. Under hans regjering havde portugiserne opdaget og koloniseret det meste af Guineakysten.

Alfons af Spanien. 1. A. XII (1857—85), søn af dronning Isabella og Frans d'Assisi, fulgte 1868 sin moder i landflygtighed. 1870 frasagde Isabella sig kronen til fordel for ham; men først da Martinez Campos 29 dec. 1874 havde udraabt ham til Spaniens konge, vendte han tilbage og holdt i jan. 1875 sit indtog i Madrid. Hans seierrige tropper underkuede i feb. 1876 Karlistbevægelsen. A. støttede sig udadtil til Østerrige og Preussen, hvorfor han ogsaa under et besøg i Paris nær var blevet pebet ud. Indadtil støttede han sig til det konservative parti,

---

alf, se alv.
alfabet — ⓣ Alphabet n — ⓔ alphabet — ⓕ alphabet m.
Alfanz ⓣ m, gjøgler; gjøgl.
Alfanzerei ⓣ f, gjøgl.
algalie ⓕ f, hulsonde.
alganon ⓕ m, slavejern.
algarade ⓕ f, overfusning.
alge — ⓣ Alge f — ⓔ alga, pl algæ; sea-weed — ⓕ algue f.
algebra — ⓣ Algebra f — ⓔ algebra — ⓕ algèbre f.
algebra ⓔ, **algèbre** ⓕ f, algebra.
algebraical ⓔ, **algébrique** ⓕ algebraisk.
algide ⓕ: **fièvre** ⓕ **algide,** koldfeber.
algific ⓔ (med.) sterkt kjølende.
algor ⓔ (med.) sterk frysning eller kulde.
algorism, algorithm ⓔ talberegning.
algue ⓕ f, alge.
alibile ⓕ nærende.
aliboron ⓕ m, selvklog fyr; æsel.
alien ⓔ fremmed.
alienable ⓔ, **aliénable** ⓕ afhændelig.
alienate ⓔ, **aliéner** ⓕ afhænde, overdrage; fjerne, støde, forspilde ens sympati; ⓕ ogs. gjøre gal. **aliéné** ⓕ sindssyg, gal.
alienation ⓔ, **aliénation** ⓕ f, afhændelse, overdragelse; berøvelse, forspildelse af velvilje, sympati; almindelig uvilje; sindsforvirring.
alight ⓔ stige ud, staa af; dale ned.

og ikke engang under det liberale kabinets styrelse 1881—83 kom der mange reformer. Geistligheden blev sterkt begunstiget. I jan. 1878 egtede han Mercedes af Montpensier, som allerede døde $^{26}/_{6}$ s. a. Derpaa egtede han i novbr. 1879 Maria Christina, datter af erkehertug Carl Ferdinand af Østerrige. Han efterfulgtes af sønnen 2. A. XIII, der først fødtes $^{17}/_{5}$ 1886. Indtil hans 18de aar styrede enkedronningen landet, og i denne periode faldt den ulykkelige krig med de Forenede stater, hvorved Spanien mistede sine vigtigste kolonier i Amerika og Asien. 1906 egtede han Ena (Victoria) af Battenberg. Allerede under et besøg i Paris havde han været gjenstand for et attentat, men forblev uskadt. Ved bryllupet i Madrid slyngedes en bombe mod brudevognen, og kun ved et under undgik brudeparret døden.

Alfons XIII af Spanien.

Alfonse *[alfõ's]* (fr.), en person, der lader sig underholde af en offentlig pige.

Alfred den store (849—901), femte søn af Ethelwulf, konge af Wessex, (nu paa det nærmeste) midtpartiet af det sydlige England. Hans rige evner fik tidlig anledning til at udvikle sig, og ved sin tronbestigelse i 871 var han fortrinlig rustet for sin opgave. Hans politik gik i første række ud paa at sikre sit land mod vikingerne, et maal, som han først naaede i 878 efter haarde kampe, ofte under de største savn og lidelser. Senere maatte han endnu engang fornye kampen. Dernæst tog han sigte paa at ophjælpe sit folk materielt, socialt og aandeligt. Hans arbeide som lovgiver og befordrer af forskjellige fredelige haandverk gjør ham ikke mindre ære end hans bestræbelser for at kristne sit folk og hans værdifulde bidrag til den angelsachsiske litteratur baade i form af originale verker og oversættelser. I 1901 blev 1 000-aarsfesten for hans minde feiret med stor høitidelighed over hele England, og en prægtig statue af ham afsløredes i Winchester.

Al fre'sco, se Freskomaleri.

Alfreton *[ǽlfrətən]*, England, by i Derbyshire, 21 km. n. f. Derby. 8000 indb.

Alfūrer bebor Molukkerne og det centrale og nordøstlige Celebes. Antropologisk indtager de en mellemstilling mellem malaier og papuer, har de sidstes fysiognomi og statur, men er lysere farvet. Deres kultur præges endnu af hovedjagten. Vigtigste erhverv er jordbrug.

Alfven, Hugo (1872—), en af de mest fremskudte af Sveriges yngre komponister, lærer ved Stockholms musikkonservatorium, tillige fremragende violinvirtuos, har skrevet en udmerket D-moll symfoni og mange andre udmerkede kompositioner, væsentlig for sang og violin.

Alføld el. Budapest-sletten, det egentlige ungarske lavland, er sletten omkring Theiss, særlig østenfor Theiss. Oprindelig vistnok et stort indlandshav tørlagt ved elvenes opfyldning (slam, alluvium) er sletten ganske flad; elveflom volder derfor ofte store ødelæggelser, som f. eks. byen Szegedin's mars 1879. Sletten er frugtbar (korn, vin, frugt), men mangesteder sumpig. Paa vidtstrakte stepper (pusta'er) beiter store hjorder af sauer, kjør og heste. Jordbunden er rig paa natron og salpeter. Her og der en stor landsby.

Algajola, Korsika, by paa nordkysten, 11 km. ø. f. Calvi.

Alga'rdi, Alessandro (1598—1654), ital. billedhugger og bygmester, efterlignede delvis Berninis manierte stil bl. a. i det store relief i Peterskirken: «Pave Leo I's møde med Attila». Opførte villa Pamphili ved Rom.

Algarobilla, algarobito, algarobo, sp. folkebetegnelse for frugterne af en del belgplanter, der benyttes til garvematerialier.

Algărotpulver, antimontriklorid, et tidligere som brækpulver anvendt lægemiddel, opfundet i 16 aarh. af en italiensk læge Algarotto.

Algarotti, Francesco (1712—64), ital. forfatter. Sin meste tid tilbragte han i Tyskland, hvor han var knyttet til Fredrik II's hof og foretog indkjøb til Dresdenergalleriet for kurfyrst August III. Hans forfattervirksomhed, som i tilslutning til oplysningstidens ideer behandler de forskjelligste, særlig filosofiske og kunstneriske emner, er karakteristisk for rokokoens udstrakte og fine formelle dannelse.

Algarve, Portugal, sydligste landskab el. distriktet Faro, 4850 km.², 255 000 indb., 52 pr. km.² Hovedstad Faro. Norsk vicekonsulat i Villa Real de São Antonio. I nord bjergfuldt (Serra de Monchique o. a. fjelde), i syd et frugtbart kyststrøg. A. blev først i 13 aarh. forenet med det øvrige Portugal.

Algau, se Allgäu.

Algĕbra (arab. *al gebr wal mokabala*, d. e. modsætning og sammenligning), en del af matematiken, væsentlig læren om ligninger. Størrelserne betegnes med bogstaver, hvorfor a. populært oversættes med bogstavregning.

Algeciras *[alkesīras]*, Spanien, by i prov. Cadiz, ved bugten af samme navn, ligeoverfor Gibraltar. 13 000 indb. Araberne, som landede her 711, kaldte stedet Dsjesîre el-Chodra, d. e. den grønne ø, under indtrykket af modsætningen til de afrikanske stepper. Her afholdtes den internationale Marokko-konference 16 jan. —7 april 1906. Norsk vicekonsulat under konsulatet i Cadiz.

Algemesi *[alkemési]*, Spanien, by i prov. Valencia, 5 km. n. f. Alcira. 8000 indb.

Algēnib, to stjerner af 2den størrelse, α i Perseus og γ i Pegasus. Det arabiske navn udledes af et ord, der betyder side.

Alger, tang, tarer, *algæ*, den ene hovedgruppe af løvsporeplanterne, adskiller sig særlig fra den anden hovedgruppe, soppene, ved at have bladgrønt, hvorved de formaar at nydanne organisk stof, hvad soppene ikke kan. Nogle bladgrøntløse undtagelser, f. eks. bakterierne, er i anden henseende saa nærstillet visse algegrupper,

---

aligne (f) f, vigespor.
alignement (f) m, retning lige række.
aligner (f) opstille i linje; rette; udstikke, anlægge; afbalancere (regnskab), afveie (sine ord).
aligneur (f) m, sporskifter.
alike (e) ens, lige, uden forskjel; (adv.) ligemeget.
aliment (e) & (f) m, næring(smiddel), føde; underholdningsbidrag.
alimental (e) nærende; nærings-.
alimentaire (f), **alimentary** (e) nærings-, føde-, nærende.
alimentation (e) & (f) f, ernæring(skraft), forpleining.
alimenter (f) (er)nære, underholde; vedligeholde.
alimenteux (f) nærende.
alimony (e) underholdningsbidrag.
alinéa (f) m, ny linje, nyt stykke.
aliped (e) vingefodet (dyr).
aliquant (e) uligedelende (om tal).
aliquot (e) ligedelende (om tal).
alise, alize (f) f, asaldbær.
alisier, alizier (f) m, asald.
aliter (f) binde (holde) til sengen. **s'aliter** gaa tilsengs. **alité** sengeliggende.
alive (e) i live; i virksomhed. **be alive to** have aabent øie for. **alive with** yrende af.
alivrer (f) veie af i pund.
alizari (f) m, kraprod.
alizé (f): **(vent) alizé** m, passatvind.

ALGER

1. Kransnaal ***(chara fragilis).*** **2. Sargassotang** ***(sargassum vulgare).*** **3. Fingertang** ***(laminaria digitata),*** **fjoraarets blad oventil holder paa at falde af. 4 a. Blæretang** ***(fucus vesiculosus).*** **4 b. Hun- og 4 c han-kjønsorganer. 5.** ***Micrasterias crux-melitensis.*** **6. Forskjellige former af rødalger. 7.** ***Pinnularia viridis*** **(den øverste fig. seet ovenfra, den nederste fra siden), ca. 1000 gange forstørret.**

at de regnes med dertil. Algerne er i ydre høist forskjellige, fra mikroskopiske, éncellede former til flere hundrede meter store, sterkt forgrenede, mangecellede, med rod-, stængel- og bladlignende dele, og mellem disse yderpunkter selvfølgelig alle mulige mellemformer. De lavest staaende formerer sig ved simpel deling af individet, hos de høiere dannes paa forskjellig vis «sporer», dels uden, dels efter forudgaaende befrugtning. Han- og hunorganerne frembyder forskjelligheder; eksempelvis kan nævnes forholdet hos de paa planchen afbildede blæretang (fig. 4 a) og kransnaal (fig. 1). Hos den første findes adskilte beholdere med han- (fig. 4 c) og hunorganer (fig. 4 b); de mørke klumper er eggjemmer hver med 8 egceller, som udkastes i vandet og der befrugtes af de fra den hanlige beholder kommende sædlegemer. Hos kransnaal (se figuren i teksten) findes en enkelt egcelle omgivet af 5 skruesnoede celler, der oventil danner en krone (D); nedenunder findes hanorganet (C), bygget af 8 skjolde (B), paa hvis inderside talrige, mangecellede traade med et skruesnoet sædlegeme (E) i hver celle. De frigjorte sædlegemer trænger gjennem aabninger i kronen ned til egcellen og den dannede spore udvikles paa moderplanten. — A. lever saa godt som alle i vand, salt eller ferskt, eller dog paa fugtige steder; de udgjør hovedmassen af havets vegetation (den ved vore kyster saa almindelige «bændeltang» (s. d.) er dog ingen a., men en blomsterplante). Af praktiske hensyn beholdes her den tidligere inddeling i spaltningsalger, grønalger, brunalger og rødalger; de sidste navne hentyder til planternes farver i frisk tilstand, som dels skyldes rent klorofyl, dels dette i forbindelse med brune og røde farvestoffe.

Kransnaal (forstørret).

Spaltningsalgerne *(schizophyta)* omfatter bakterierne (s. d.) og de blaagrønne a. *(cyanophyceæ)*, alle smaa, hyppigst mikroskopiske former; de sidste har foruden bladgrønt et farvestof, hvorved de bliver mere eller mindre blaagrønne, og naar de som regel optræder i massevis, er de noksaa iøinefaldende. Arter af slegten *oscillaria* (paa grund af de enkelte individers pendellignende svingninger) danner saaledes mørkegrønne overtræk paa fugtig jord (f. eks. blomsterpotter i drivhuse). Andre nærstaaende arter er røde og kan meddele vandet, i hvilket de lever (f. eks. det Røde hav), en tydelig rød farve. Troldgrød *(anabœna flos aquæ)* svømmer paa stillestaaende ferskt vand som et spanskgrønt dække, medens sjøplommen *(nostoc)* fremtræder som kirsebærstore, bløde, lysegrønne klumper.

Grønalgerne *(chlorophyceæ)* er oftest rent grønne. Her skal nævnes som almindelig kjendte: Sjøsalat *(ulva)*, store, lysegrønne hinder ved vore kyster, hvor den vokser sammen med den rørformede *enteromorpha*. Grønske er en dagligdags fællesbetegnelse for de fine, traadformede grøna., der findes saa hyppig i vandet paa stene, træstykker o. l. En herhenhørende slegt er *spirogyra* med smukke, skruesnoede bladgrøntbaand, en anden *(cladophora)* danner det som «englæder» bekjendte filt i græsset paa strandenge. Mellem torvmos og i vandhuller findes arter af de éncellede, symmetriske desmidiaceer, hvoraf mange har særdeles regelmæssige og eiendommelige former (f. eks. den paa planchen fig. 5 afbildede *micrasterias)*, som dog kun kan iagttages under mikroskopet; kun de største arter kan netop sees med det ubevæbnede øie. I ferskvandshuller og i brakvand findes ofte tætte bevoksninger af kransnaal *(chara)* med indtil 30 cm. lange, eiendommelig byggede og smukt forgrenede stængler med store, for det blotte øie synlige befrugtningsorganer (se planchen og figuren i teksten). De er sterkt inkrusteret med kalk og har en ubehagelig lugt. Nær beslegtet er den sjeldnere glanstraad *(nitella)*.

Brunalgerne *(phæophyceæ)* er ligesom røda. saltvandsplanter; det er gjennemgaaende store, i frisk tilstand brune a., som lever selskabelig og danner hovedmassen af den ved vore kyster opskyllede «tang». Af de almindeligste kan nævnes: Blæretang *(fucus vesiculosus)* og grisetang *(ascophyllum nodosum)* med luftfyldte blærer i løvet, hvorved de holdes i opreist stilling paa havbunden. Med grenede, rodlignende heftere er de ligesom de følgende fæstet til stene o. l. Vorterne paa spidsen af blæretangens grene indeholder befrugtningsorganerne (se planchen fig. 4 b—c). Sagtang *(fucus serratus)* ligner blæretangen, men dens grene er sagformet indskaarne i randen, og den mangler luftblærerne. Skulpetang *(halidrys siliquosus)* har ellipsoidale, rumdelte luftblærer. Strengtang *(chorda filum)* danner meterlange, ugrenede strenge af tykkelse som en strikkepinde. Bladtare *(laminaria)* har en flere cm. tyk «stængel», der oventil bærer et ofte flere meter langt «blad», som hos sukkertare *(l. saccharina)* er udelt, hos stortare *(l. hyperborea)* og «fingertang» *(l. digitata)* grenet (se planchen, fig. 3). Fremdeles kan nævnes butare *(alaria esculenta)*, som vokser paa klippebund, ofte paa steder, som er sterkt udsatte for havets brændinger. Disse tarearter vokser fjernere fra land end de foregaaende, men findes dog ofte opdrevne ved kysterne. Deres voksekreds strækker sig helt op i de arktiske have, hvor de er fundet, saa langt man er trængt frem. I de sydlige have er der kjæmpemæssige bruna., der danner hele undersjøiske skoge, saaledes pæretang *(macrocystis pyrifera)*, som skal kunne blive 300 m. lang. Blandt de varme landes bruna. maa nævnes sargassotang *(sargassum bacciferum)* (se planchen, fig. 2) med kuglerunde, stilkede luftblærer; den vokser paa havbunden ved kysterne, men løsrevne individer træffes drivende som uhyre masser i det aabne hav. En egen orden danner kiselalger *(diatomaceæ)*, éncellede a., hvis cellevægge indeholder kisel, der ved plantens død bliver tilbage som et uforgjængeligt skelet; da de forekommer selskabelig i talløse mængder, opstaar efterhaanden hele jordlag af diatoméskaller, der finder

---

Alk (t) m, alke.
alkalescent (f) udviklende ludsalt.
alkali — (t) Alkali n — (e) alkali — (f) alcali m.
alkalify (e) forvandle(s) til et alkali.
alkalisk — (t) alkalisch — (e) alkaline — (f) alcalin.
alkanet (e) alkanne (et farvestof).
alke — (t) Alk m — (e) auk — (f) pingouin m. **alkekonge** — (t) kleiner Alk m — (e) little auk — (f) petit guillemot m.
alkekengi (e) jødekirsebær, boborelle.
alkermes (e) alkermeskonfekt.
alkohol — (t) Alkohol m, Weingeist m — (e) alcohol — (f) alcool m.
alkoholisere — (t) alkoholisieren — (e) alcoholize — (f) alcooliser.
alkoholisk — (t) alkoholisch — (e) alcoholic — (f) alcoolique.
alkoholist — (t) Alkoholist m — (e) alcoholist — (f) alcoolique m.
Alkov(en) (t) m, alkove.
alkove — (t) Alkov(en) m, Alkove f — (e) alcove — (f) alcôve f.
alkymi — (t) Alchimie f — (e) alchemy — (f) alchimie f.
alkymist — (t) Alchimist m — (e) alchemist — (f) alchimiste m.
alkymistisk — (t) alchimistisch — (e) alchemic(al), alchemistic(al) — (f) alchimique.
all (t) al; i sammensætninger forsterkende. **alle Tage** hver dag. **alle vier Tage** hver fjerde dag.

anvendelse til pakningsmateriale, fremstilling af dynamit etc. Diatoméerne er enten enlige eller forenet til traad-, vifte- eller træformet forgrenede kolonier. Ganske eiendommelig er diatomécellens bygning: 2 «skaller», hvoraf den ene omslutter den anden som laaget paa en æske (se planchen, fig. 7); skallerne har de fineste tegninger af ribber, lister og vorter, saa overordentlig fine og regelmæssige, at diatoméerne benyttes som prøveobjekter for de mikroskopiske linsers ydeevne. Den ukjønnede formering sker ved deling, saaledes at der dannes 2 nye, med ryggen mod hinanden vendte «skaller» passende ind i de gamle, og der opstaar saaledes 2 individer, hvoraf det ene er lige stort som moderen, det andet mindre; gjennem en auksosporedannelse retableres den oprindelige størrelse.

Rødalgerne *(rhodophyceæ)* udmerker sig ved sin smukke, røde farve, der skyldes et særegent farvestof, som ødelægges ved plantens død, og i de opdrevne tangmasser er de derfor hyppigst afbleget. De vokser paa dybere vand og frembyder en mængde former, men naar aldrig den størrelse som bruna. Nævnes kan: slegterne *chondrus* og *gigartina* (se planchen, fig. 6), som leverer carragén (s. d), ribbeblad *(delesseria)* med et ovalt, med fine ribber udstyret løv, den fine, traadede ledtare *(polysiphonia)* og den koralformet grenede, sterkt kalkholdige koralalge *(corallina)*, hvis hvide kalkskelet saa hyppig sees paa muslingskaller, sjøsten etc. Paa stenbunden eller paa tarearternes stammer vokser søl *(rhodymenia palmata)* med haandfliget «blad». Den spises med begjærlighed af faar.

A.s anvendelse er kun ringe i forhold til deres store mængde. I tidernes løb har dog kystbefolkningen lært sig at nyttiggjøre flere af de nævnte større a. Laminarierne og blæretangen samt butaren anvendes saaledes hos os saavel til kreaturfoder som til gjødning. Nogle arter, som butare, sukkertare og især søl, er ogsaa for en del benyttet som menneskeføde, saaledes f. eks. paa Island, i Skotland og Irland. Af somme bruna. udvindes der af asken soda og jod. Carragén, laminaria og agar-agar har medicinsk og teknisk betydning (se disse artikler).

Alger *[alžé]*, el. Algier *[alžīr]*, Nordáfrika. 1. Departement, 53 688 km.^{2}, 1 500 000 indb., 28 paa hver km.^{2} 2. Hovedstad og hovedhavn i den franske besiddelse Algeriet. 100 000 indb. (med forst. 140 000). Anlagt af araberne 935 paa det rom. Icosium's plads og kaldt efter den ørække, som ligger foran havnen og nu er forbundet med fastlandet ved en molo (arab. *al-Dsjeâer*, flertal af *dsjesîre*, ø). Fortysket form: Algier. Erobret af Frankrige 1830. Generalguvernørens sæde. De to forstæder er St. Eugène og Mustapha. A. er nu en af de vigtigste kulstationer ved Middelhavet. Den indtager rangen som den femtende af verdenshavnene med hensyn til skibsbesøg, 3 mill. tons. Havnens beliggenhed gjør det særlig let for skibe at anløbe den. Foruden de franske dampskibsselskaber har bl. a. det Forenede dampskibsselskab i Kjøbenhavn A. som fast anløbsplads. Norsk konsulat.

Algeriet *[alžerī]* (fr. *L'Algérie)*, Nordafrika, fransk besiddelse. Det ligger med en kystlængde af 1 000 km. langs Middelhavet, mellem dette hav og ørkenen Sahara, ret i syd for Frankrige, 417 sjømil (26 timer) fra Marseille. A. hører til Atlaslandene. Det falder i tre naturlige hoveddele, som strækker sig ligeløbende med kysten, men som har en indbyrdes ulige bredde. Nærmest kysten ligger Tell-Atlas (Lille Atlas), et parallelt med kysten løbende, af elvene opstykket fjelddrag, som ordner sig i bjergrækker med mellemliggende frugtbare dalfører. I dybe gjel strømmer elvene, Sjelif (Oued-Chélif) o. a., til havet. Ø. f. Alger naar Djurdjura 2 308 m. o. h. S. f. Tell-strøget ligger 800—1 300 m. høie plateauer og stepper, bevokset med halfagræs og bestrøet med grunde saltsjøer el. sumper, schotts (chott) og sebchas. Dette er sebcha-strøget. S. f. dette følger saa den tredje hoveddel, Sahara-Atlas (Store Atlas), hvis høieste top er Chelia, 2 330 m. (i Aurés-massivet, i Constantine). Trange gjel (*bab*, d. e. port) fører mod syd ned paa det 500 m. høie Sahara. Her findes paa grænsen af Tunis en schott-depression, el-Melghir o. a. schotts, 30 m. lavere end havfladen. — Klimaet er Middelhavslandenes klima: høst, vinter og vaar danner en kjølig regntid, sommeren en tør og varm tid. A.s klima staar tilbage for Marokkos, hvor Atlanterhavets nærhed udjevner modsætningerne. Den bedste tid er mars—juni. Altid grønne trær, fremherskende oliven. I skogene i nord findes korkegen, i oaserne i Sahara daddelpalmen.

A. deles (siden 1902) i det egentlige A., generalguvernementet A., 199 970 km.^{2} med 4 440 000 indb., 22 paa hver km.^{2}, og Sydterritorierne, 690 000 km.^{2} med 400 000 indb., 0.5 paa hver km.^{2}, alt i alt 890 000 km.^{2}, 4 800 000 indb., 5 paa hver km.^{2} Af indb. er 4 mill. araber og kabyler, som samtlige er muhammedanere, 300 000 franskmænd, hvoraf henimod halvdelen født i Frankrige, 70 000 naturaliserede fremmede, henimod 60 000 jøder (naturaliserede ved et dekret i 1870), 24 000 marokkanere, 155 000 spaniere, 40 000 italienere. Araberne har dels som fastboende dels som nomadiserende hjemme i Tell og Sahara, hvor de driver akerbrug og kvægstel, kabylerne (berber) i bjergegnene, hvor de nu tjener som minearbeidere; de i byerne boende handelsdrivende blandingsfolk kaldes maurer. Det egentlige A. deles i tre departementer, Oran, Alger og Constantine, som sender repræsentanter til nationalforsamlingen i Paris. Sydterritorierne deles fra 1905 af i fire territorier, Tuggurt (Tougourt), Ghardaïa, Aïn-Sefra, Sahara-oaserne. Den oprindelige strenge militære forvaltning er afløst af en civilforvaltning. A. har fra 1901 af sit eget selvstændige budget.

Den alt overveiende del af befolkningen (3 mill., hvoriblandt 200 000 europæiske kolonister, fornemmelig spaniere og elsassere) lever af landbruget. Der høstes store mængder af hvede, byg, havre og rug; araberne dyrker desuden mais og hirse, men fremforalt daddelpalmen, hvis kultur har gjort stor fremgang derigjennem, at franskmændene har foretaget talrige brøndanlæg (artesiske brønde) i ørkenen (i det alg. Sahara tæller man nu 2 600 000 daddelpalmer). Vinhøsten, landets hovedhøst, beløber sig et enkelt aar til 8 mill. hl. Tobak, bomuld og oliven høstes. Betydelig dyrkning af grønsager og frugt. Der udføres olivenolje og kork. Der holdes store mængder af heste, sauer, storfæ, gjeder, mulæsler, dromedarer. Et ikke ubetydeligt fiske drives. Bergdriftens vigtigste produkter er jern, zink og fosfater

---

alle beide begge to. **allenthalben** overalt. **allfällig, allfallsig** mulig forekommende. **Alltag** m, hverdag. **alltägig** daglig. **alltäglich** hverdags, dagligdags. **allweg** altid. **allzumal** samtlige. **allemal** altid, hver gang. **ein für allemal** én gang for alle. **allenfals** ialfald; til nød, i det høieste; maaske. **allenfalsig** mulig.

all (e) al; hel, lutter. **all-hail** hil! **All-Hallow(s)** allerhelgensdag. **all-important** særdeles vigtig, høivigtig. **all-round** gjennemsnits-. **All Souls' day** allesjælefest.

allaitement (f) m. diegivning, opamming.

allaiter (f) die, (op)amme.

allay (e) bringe til ro, dæmpe, formilde, mildne, lindre.

allé — (t) Allee f — (e) avenue — (f) allée f; avenue f.

alle (t) til ende, forbi, sluppet op.

allèchement (f) m. tillokkelse.

allécher (f) lokke.

allée (f) f, gang; allé. **allée et retour** bort- og hjemtur. **allées et venues** idelig kommen og gaaen.

allegation (e), **allégation** (f) f, paastand, paaberaabelse; anbringende, foregivelse.

allege (e), **alléguer** (f) paastaa, anføre, paaberaabe sig.

allège (f) f, legter; støttemur; tender; postvogn.

(udvundet fra 1893 af, især i Tebessa-distriktet s. f. Bone). Handelsomsætningen naar et aarligt beløb af henimod 1½ milliard kroner. Den er overveiende med Frankrige. Der indføres industriprodukter, og udføres landbrugsvarer. Jernveisnettet har en udstrækning af 3 000 km. Det udgjøres af en linje parallel med kysten, forbindende byerne i Tell, med sidelinjer ned til havnebyerne og til Sahara. Man bestræber sig for at føre det frem til oaserne her. Hovedhavnene er Alger, Oran, Bone, Philippeville, Bougie. Andre havne er Nemours, Beni-Saf, Arzen, Mostaganem. Byer inde i landet er Constantine, Tlemcen, Blida, Mascara.

Ligesom det øvrige Nordafrika havde ogsaa dette landskab i oldtiden naaet en høi blomstring under romerherredømmet. Denne lykkelige tilstand forstyrredes ved vandalernes, senere arabernes indtrængen. En tidlang stod A., som var blevet en frygtet sjørøverstat, i et underordnet forhold til Tyrkiet, men dette var forlængst ophørt, da Frankrige i 1830 afsatte deyen Hussein pasha og derpaa indledede erobringen af A., som 1847, da Abd-el-kader omsider overvandtes, omfattede Tell-strøget. Den eng.-fr. overenskomst af 1890 gav Frankrige «interesse»-ret over egnene s. f. A. Men først tuaregernes anfald i 1899 fremkaldte en kraftigere fremtrængen fra fransk side. 1900 erobredes Tuat-oaserne, et knudepunkt for handelsveiene fra nord til Timbuktu. 1901 betryggede Frankrige sin videre fremtrængen ved overenskomst med Marokko.

Algerienne *[alžerie'n]*, broget, stribet uldstof til telte, portierer o. l.

Alghēro, Sardinien, by paa den n. del af vestkysten. 11 000 indb.

-algi (græ. *algos,* smerte), en i mange af græsk afledede ord forekommende endelse, f. eks. neur a l g i, nervesmerter, kardi a l g i, smerter i maveposen.

Algier *[alžīr]*, se A l g e r.

Algiersk metal (fr. *metal d'Alger)*, en hvid legering af 94.5 tin, 5 kobber, 0.5 antimon; benyttes især i Frankrige til bordklokker.

Algīn (alginsyre, tangsyre) er et organisk stof, som faaes af visse tangarter. Det danner klæbrige alkalisalte, der kan bruges som bindemiddel for papir og til fremstilling af elastiske hinder.

Algōa Bay *[-bē]*, Sydafrika, aaben red ved sydøsthjørnet af Kaplandet. Navnet paa bugten bruges ofte ensbetydende med den der liggende by, P o r t E l i z a b e t h (s. d.). Den er udsat for de herskende s.ø.-vinde, men er meget søgt af skibene.

Algodonales Bay *[-bē]*, Chile, reden ved Tocopilla, s. d.

Algōl, den foranderlige stjerne β i Perseus, er af 2den størrelse i omtr. 2 dage 12 timer, men i de næste 9 timer aftager den til 4de og stiger igjen til 2den størrelse. Lysskiftet forklares ved, at en mørkere ledsager dækker A. med mellemrum af 2 dage 20 timer 49 minutter. Af denne typus kjendes nu omtr. 40 stjerner.

Algo'nkin, en gruppe sproglig beslegtede indianerstammer, der fordum beboede den nordl. Atlanterhavskyst, det sydl. Labrador og landet s., n. og v. for de store sjøer indtil Hudsonbugten og Rocky Mountains. De største stammer eller stammegrupper var Delaware, Abnaki, Mikmak, Odjibwa, Cree, Arapahoe og Blackfeet.

Algori'tmus kaldes en regneregel, som angiver, hvorledes et søgt almindeligt resultat kan findes for hvert særskilt tilfælde. Den Euklidske a. er den bekjendte regel for at finde to tals største fælles maal: det mindste divideres i det største, resten i den foregaaende divisor o. s. v., indtil man finder en divisor som gaar op. — I middelalderen forstod man ved a l g o r i t m i k e r e den matematiske skole, som benyttede arabiske tal (s. d.) i modsætning til a b a c i s t e r n e, som benyttede regnebrettet, a b a c u s. Ordet er dannet af navnet paa en arabisk forfatter Alchwarizmī, som allerede i begyndelsen af det 9 aarh. gav anvisninger til regning med arabiske tal.

Algrafī, fremgangsmaade, hvorved man istedetfor litografiske stene bruger aluminiumsplader til trykning paa stentrykpresse (se L i t o g r a f i).

Algreen-Ussing, se U s s i n g.

Alguacīl (af arab. *wasīl,* den ved kongens naade tildelte magt), bruges i Spanien som benævnelse for retsbetjente, politibetjente.

Alhāma, Spanien, by og badested i prov. Granada (Andalusien); 8 000 indb. Byer af samme navn i prov. Murcia og Sarogosa har bekjendte mineralske kilder (arab. *haluā,* være hed).

Alha'mbra, maurisk fæstning og slot beliggende i nærheden af Granada i Spanien. Et malerisk anlæg, indeholdende talrige sale, gaardsrum, terrasser, bade o. s. v. Berømte er Myrtegaarden med myrtehækker, stort vandbassin og talrige vandspring, Løvegaarden med den store fontæne og gesandternes sal med sin stalakitkuppel. Den ældste del stammer fra det 9 aarh.; men Muhammed I og II tilbyggede i det 13 aarh. det meste. Karl V ødelagde meget og paabegyndte en endnu ufærdig tilbygning i renaissancestil. Indtil 1845 tjente A. til fæstning og fængsel, men blev da restaureret. I 1890 blev det delvis beskadiget ved en brand. Anlægget danner et udmerket eksempel paa den mauriske bygningskunst i al dens maleriske pragt og yndefulde skjønhed. (Se planchen: Arabisk bygningskunst.)

Alha'ndal, se K o l o k v i n t e r.

Alhāzen, arab. astronom, en tid understøttet af kalif Hakem i Kairo, foreslog at bestemme refraktionen ved at iagttage circumpolarstjerner og at maale atmosfærens høide ved hjælp af dæmringsbuen; skrev en «optik». Død 1038.

Alheden, Danmark, er den mest ufrugtbare del af heden (den Jydske hede, s. d.). Paa mange steder gaar hedens jordsmon over til saakaldt a l (s. d.), et slagskorpe, som plantespirer ikke kan trænge op igjennem. Den egentlige Alhede er egnen omkring Viborg ved Karup aa, 20 km. lang, 10 km. bred. Forskjellige forsøg fra den danske stats side paa at faa opdyrket Alheden er faldt uheldige ud. Først det «Danske hedeselskab» af 1866 (s. d.) har aabnet et lovende opdyrkningsarbeide.

Alhenna, uegte alkanna, s. d.

Alhidāde, en ved gradinddelinger paa vinkelinstrumenter diametralt liggende og om gradinddelingens centrum bevægelig arm, som i hver ende er forsynet med en inddeling (nonius), ved hvis hjælp aflæsninger paa gradinddelingen finder sted. Ofte er alhidaden udformet som en hel cirkelbue, hvor de to nonier ligger diametralt overfor hinanden. Den kaldes da a l h i d a d e c i r k e l. Anvendes f. eks. ved teodoliten (s. d.). A. er et arab. ord, som bet. tæller.

---

allegeable Ⓔ som lader sig anføre, paaberaabe.

allégeance Ⓕ f, **allegiance** Ⓔ troskab(spligt), lydighed.

allègement Ⓕ m, lettelse, lindring; løssing.

alléger Ⓕ lette, lindre; losse.

allegori — Ⓣ Allegorie f — Ⓔ allegory — Ⓕ allégorie f.

allégoriser Ⓕ, **allegorize** Ⓔ fremstille allegorisk.

allegorisk — Ⓣ allegorisch — Ⓔ allegoric(al) — Ⓕ allégorique.

allègre Ⓕ rask, veloplagt.

allégresse Ⓕ f, glæde, jubel.

allehaande — Ⓣ allerlei, allerhand; (kryderi) Allerlein, Nelkenpfeffer m — Ⓔ all manner (kinds, sorts) of; (kryderi) allspice, pimento — Ⓕ toute(s) sorte(s) de; (kryderi) toute-épice f.

allein Ⓣ I men.

allein Ⓣ II alene; ene-. **Alleinbetrieb** m, monopol. **Alleinhaft** f, ensomt fængsel.

alleinig Ⓣ eneste; alene.

alleluia Ⓔ & Ⓕ m, halleluja, lovsang.

l'Allemagne Ⓕ f, Tyskland.

allemand Ⓕ tysk(er). **querelle** Ⓕ **d'allemand** strid om pavens skjeg. **c'est du haut allemand pour lui** malebarisk. **allemande** f, allemande (en vals).

aller- — Ⓣ aller- — Ⓔ most, of all, very, by far — Ⓕ le plus; . . . de tous; tout (ce qu'il y a) de; très.

aller- Ⓣ aller-; alle(-). **aller-**

Alhucēmas, Nordafrika, liden ø (350 indb.) ved bugten af samme navn, midt paa Marokkos nordkyst.

Ali, se ogsaa A a l i.

Ali b e y (1728—75), mamelukfyrste, solgtes som gut til mamelukhøvdingen Ibrahim Kiaya, men blev 1748 frigivet og svang sig 1757 op til herre i Ægypten. 1772 blev han fordrevet, og da han paany søgte at sætte sig i besiddelse af landet, blev han slaaet af sin svigersøn Abu Dahab og dødelig saaret.

Ali i b n A b n - T a l e b (602—61), fætter af Muhammed, hvis datter Fatime han egtede. Han sluttede sig straks til Islam, men blev først 656 efter Othmans død kalif. Shiiterne (el. Aliterne) anser ham imidlertid i modsætning til Sunniterne for profetens rette efterfølger, og han selv maatte i hele sin korte regjeringstid stadig kjæmpe med medbeilere til kalifværdigheden. Myrdet 661. Hans efterkommere kaldes Fatimiderne.

Ali (1741—1822), pasha af Janina, f. i Albanien, erhvervede sig som røverhøvding store rigdomme og grundede et herredømme i egnene omkring sin fødeby Tepeleni. Som regel støttede han sultanen mod oprørske pashaer, deltog paa tyrkisk side i Katarina II's anden tyrkerkrig og blev derfor i 1787 pasha i det thessaliske Trikala. 1788 erobrede han Janina, 1789 Arta og fik endelig 1804 underkuet sulioterne. 1812 vandt han Delvino, undertrykte røverne i Makedonien og ophjalp handel og industri i sine vidtstrakte lande. Da han vilde gjøre sig uafhængig af Tyrkiet, sendte sultanen 1820 en hær imod ham, og da han endelig mod frit leide havde overgivet sig, lod sultanen ham henrette.

Alĭas (lat.), anderledes, paa anden maade, ogsaa kaldt, f. eks. Hansen alias Thomsen, d. e. H. ogsaa kaldt T.

Alĭbi (lat.), andetsteds. I retssproget tales der om at b e v i s e s i t a l i b i i betydningen at bevise, at man paa det afgjørende tidspunkt har opholdt sig et andet sted end der, hvor f. eks. en forbrydelse er begaaet.

Alica'nte, Spanien. 1. Provins i s.ø. ved Middelhavet, var en del af det fordums kongerige Valencia. 5 799 km.², 470 000 indb., 81 pr. km.² Trods det tørre klima en af Spaniens frugtbareste egne, især berømt for sine daddelpalmer. 2. Provinshovedstad, Madrids havneby ved Middelhavet. 50 000 indb. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Barcelona. Vinavl, bomuld- og linindustri. Stor tobaksfabrik. Udførsel af vin, rosiner, olivenolje, espartogræs. Et lidet stykke n. for byen ligger den berømte h u e r t a, hvor kunstig vanding har frembragt et herligt dyrkningsomraade.

Alicata, se L i c a t a.

Alice M a u d M a r y (1843—78), storhertuginde af Hessen, datter af dronning Victoria af England, egtede 1862 prins Ludvig (1877 storhertug Ludvig IV) af Hessen. Hun var meget godgjørende og stiftede 1867 til syges og fattiges pleie den efter hende opkaldte A l i c e f o r e n i n g.

Alienatiōn (lat.), afhændelse. A l i e n a t i o m e n t i s, sindssygdom.

Aliēni jurĭs homo, i romerretten en person, der i retlig henseende er afhængig af en anden (modsætning: h o m o s u i j u r i s).

Alifātiske forbindelser kaldes en hovedgruppe indenfor den organiske kemi (s. d.).

Aligarh, Forindien. 1. Distrikt i Meerut i de Forenede provinser, mellem Ganges og Dsjamna. 1 200 000 indb. 2. By sammesteds, gaar i ét med byen Koil, tils. 70 000 indb.

Alighiēri, se D a n t e.

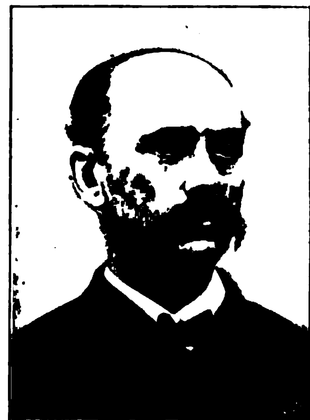
Alignement *[aliñmā']* (fr.), frontens retningslinje. At a l i g n e r e sig eller rykke ind i a. er at indtage en bestemt frontretning.

Alima, Afrika, bielv til Kongo, i fransk Kongo. Munding (høire bred) mellem mundingerne af Ubangi og Kwa.

Alimentationsbidrag, se U n d e r h o l d n i n g s b i d r a g.

Alimnia (Limnia), Ægæerhavet, Sporaderne, ø og by udenfor vestkysten af Rhodos.

Alin, O s k a r J o s t (1846—1900), sv. historiker og statsvidenskabelig forfatter. I 1899 var han blevet valgt til Upsala universitets rektor. Hans betydeligste verk er «Den svensk-norska unionen» (2 bd. 1889—91), der blev grundlaget for den senere høikonservative svenske unionspolitik, som her fandt en begrundelse for sin lære om Norges afstaaelse ved Kielertraktaten til Sveriges rige og den deraf afledede fortolkning af rigsakten som indeholdende en garanti fra Sveriges side for Norges statsretslige stilling. Ogsaa som aktiv politiker og medlem af rigsdagens første kammer 1888—99 havde A. megen indflydelse.

Oskar Jost Alin.

A līnea (lat.), i tryk og skrift: forfra, ny linje. I lovforslag o. l.: paragraf eller stykke.

Alingsås, Sverige, by i Västergötland (Älfsborgs län) ved Säfveåns udløb i indsjøen Mjörn. 3600 indb. Stort bomuldsvæveri o. a. fabriker. Her fødtes (1685) Jonas Alströmer, grundlæggeren af byens industrielle virksomhed (s. d.).

Aliquant del kaldes i aritmetiken et tal, som er mindre end et andet og ikke gaar op i det, i modsætning til a l i q u o t d e l, som altsaa gaar op.

Aliquottoner, overtoner, der klinger som svage bilyd ved anslaget af en tone. F. eks. med kontra C paa pianoet klinger tillige store oktavs c-g, lille oktavs c-e-g-b, enstrøgnes c-d-e-g og flere. A. har været kjendt fra oldtiden, men Sauveur har i 1701 først udredet deres oprindelse og betydning.

Alise Sainte-Reine *[alīz sǣtræn]*, se A l e s i a.

Aliwal North *[æ'liwəl nåəþ]*, Sydafrika, distrikt og by i den n.ø. del af Kapkolonien, byen ved Oranjeelven. A. S o u t h, d. s. s. Mossel Bay, s. d.

Alizarīn, kemisk forbindelse af kulstof, vandstof og surstof ($C_{14}H_8O_4$), afledes af antrakinon ved, at 2 vandstofatomer erstattes med 2 hydroksylgrupper. Vandtes tidligere af kraprod, hvori findes et glycosid (ruberytrin-

---

art af alle slag. **allerdings** rigtignok, tilvisse; jo vist. **allerhand** allehaande, alle slag. **Allerheiligen(fest)** n, allehelgensdag. **allerlei** allehaande, alslags. **Allerlei** n, allehaande. **allerorten, allerort** allevegne, overalt. **allerwärts, allerwegen** allevegne.

aller (f) gaa, reise, drage; trives, befinde sig; vare, holde ud; klæde, passe, sidde; tiltale (fig.). **laisser (tout) aller,** lade 5 være lige. **se laisser aller à qc** hengive sig til. **il y va de** det gjælder. **aller faire qc** skulle til at, staa i begreb med. **j'allais dire** jeg havde nær sagt. **aller en boitant** humpe afsted. **aller croissant** vokse stadig. **allons!** naa, nu vel! friskt mod! **allons donc!** javist! nu har jeg hørt det med. **allons-y!** lad os saa begynde. **allez!** nu vel; det kan De tro. **allez toujours (votre train)** bliv kun ved. **va!** det kan du tro! ja, ja! **s'en aller** gaa sin vei; forsvinde, forgaa, m: **aller et retour** tur og retur. **au pis aller** i værste tilfælde.

allerede — (t) schon, bereits — (e) already; (engang før) before now. ere now; even; as early as — (f) déjà; dès.

allésage (f) m, udboring.

alléser (f) udbore.

allésoir (f) m, bor.

alleu (f) m: **(franc)alleu,** odelsgaard.

syre), som ved et ferment spaltes i sukker og alizarin. Krap til dette brug dyrkedes tidligere i stor maalestok især i Sydfrankrige, men efterat Graebe og Liebermann 1868 havde fremstillet alizarin kunstig af antrakinon, udviklede der sig fra 1875 især i Tyskland en alizarinindustri, der arbeider efter en af disse forskere og Caro i forening udarbeidet og 1869 patenteret metode. Efter denne omdannes antracén til antrakinon ved oksydation med kromsyre, antrakinonet behandles med svovlsyre, hvorved opstaar en antrakionmonossulfonsyre, som ved ophedning med alkalier og oksydationsmidler omdannes til alizarin. Dette er i ren tilstand et rødt, krystallinsk legeme, der let sublimerer, er næsten uopløseligt i vand, men opløseligt i mange organiske opløsningsmidler. I kemisk henseende er det en fenol og opløses derfor i alkalier. Disse opløsninger, der indeholder alkalisalte af a., har en dyb violet farve. Med aluminiumhydroksyd forener alizarin sig til en rød, med jernoksydhydrat til en violet (næsten sort), med kromoksyd til en brunviolet uopløselig forbindelse (en «lak»). Herpaa beror alizarins anvendelse i farveriet. Man beiser (se Beiser) her tøierne paa passende maade og bringer dem derpaa i berøring med alizarin, som yderst fintdelt holdes opslemmet i vand. Til brug i farveriet forhandles alizarin derfor ikke som tørt stof, men som en fugtig, i regelen 20 pct.-holdig pasta. I tøitrykkeriet paatrykker man stoffene en blanding af beisen og alizarinpastaen og bevirker derpaa farvelakkens dannelse ved dampning. Fremstillingen af de smukke røde farver, der gjør a. værdifuldt, kræver imidlertid indviklede behandlinger, hvorom nærmere i art. Tyrkiskrødt. Alizarin S. er en sulfonsyre, alizarinorange et nitroderivat af a. Af det sidste faaes det vigtige blaa uldfarvestof alizarinblaat, idet en blanding af nitroalizarin, amidoalizarin, glycerin og svovlsyre opvarmes. Desuden kjendes mange andre farvestoffe, som afledes af a.; alizaringult og alizarinsort er derimod ikke derivater af a.

Alkai'os (ca. 600 f. Kr.), græ. digter, fra Mitylene paa Lesbos, heftig partigjænger i aristokratiets kamp med demokratiet og tyrannerne, i lang tid landflygtig, en mandig, aaben, stolt natur med ild i blodet, skrev kraftige politiske digte og sang desuden om vin og elskov i skjønne, festlige vers.

Alkālier er er fællesbetegnelse for alkalimetallernes (s. d.) oksyder og hydroksyder, navnlig kalium- og natriumhydroksyd, s. d.

Alkālimetallerne er en gruppebetegnelse for metallerne natrium og kalium samt de sjeldnere litium, rubidium og cæsium, s. d.

Alkalimetrī er navnet paa den særlige fremgangsmaade, der benyttes til bestemmelse af en alkaliopløsnings styrke, se Titrering.

Alkāliske jordarter er en gruppebetegnelse for oksyder og hydroksyder af metallerne kalcium, strontium, baryum og magnesium.

Alkālisk reaktion siges den opløsning at have, der farver et stykke rødt lakmuspapir blaat, naar dette fugtes med lidt af opløsningen. A. smag, ludagtig, ætsende smag.

Alkaloïder kaldes en stor og meget vigtig gruppe organiske plantestoffe, der indeholder kvælstof, har aminkarakter og reagerer alkalisk, og som i regelen udmerker sig ved eiendommelige fysiologiske virkninger, der dels i mange tilfælde gjør a. til vigtige lægemidler, dels gjør mange af dem til sterke gifte. Det er mere gjennem forekomst (de fleste plantefamilier indeholder a.) og virkninger paa organismen end gjennem reelt kemiske forhold, at disse stoffe knyttes sammen til én gruppe. A. kan være surstoffrie og bestaar da kun af kulstof, vandstof og kvælstof (koniin og nikotin, der begge er flydende); men de fleste a. indeholder tillige surstof og er faste, hvide. De vigtigste af disse er morfin, kodein og narkotin (i opium), kinin og cinkonin (i kinabark), stryknin og brucin (i rævekage *(strychnos nux vomica)*), atropin og hyoskyamin (i galnebær *(atropa belladonna)* bulmeurt *(hyoscyamus niger)* og pigæble *(datura stramonium)*), eserin (i kalabarbønner *(physostigma venenosum)*), pilokarpin (i jaborandiblade *(pilocarpus pennatifolius)*), sinapin (se Sinalbin, Sennep) og piperin (i pepper) og endelig koffein (i kaffe og the) og teobromin (i kakao). Medens de to sidste i kemisk henseende er beslegtede med urinsyren, er de øvrige derivater af pyridin, kinolin og lignende forbindelser. De flestes bygning er ikke ganske kjendt, men nogle har man dog kunnet fremstille kunstig, om end ikke med økonomisk fordel. I planterne findes a. i regelen i forbindelse med plantesyrer, og de vindes oftest af planterne, idet de udtrækkes heraf ved behandling med fortyndede syrer, hvorpaa de ved tilsætning af baser udskilles af de filtrerede opløsninger. A. er i regelen uopløselige eller tungtopløselige i koldt vand, hyppigst opløselige i alkohol. Med mange syrer danner de tungtopløselige salte (f. eks. med garvesyre og pikrinsyre). De fleste har ingen lugt, men i regelen en bitter smag. Deres øvrige, høist forskjellige indvirkninger paa organismen synes navnlig at afhænge af ganske bestemte atomgrupperinger i alkaloidmolekylerne, men er desuden i visse henseender afhængige af opløselighedsforhold. Forskjellige a. paavirker hyppig hinandens virkninger, saa at alkaloidblandinger undertiden med fordel anvendes istedetfor et enkelt a. I visse tilfælde synes man nu at kunne erstatte a. med andre kemiske forbindelser, der indeholder den for det betræffende a.s virkning eiendommelige atomgruppe i sit molekyl (se Ortoform og Nirvanin).

Alkamĕnes, berømt græsk billedhugger, discipel af Fidias, levede i den sidste halvdel af det 5 aarh. f. Kr. Hans samtid og eftertid satte ham meget høit; der er dog nu intet levnet, som med vished vides at være af ham.

Alka'nna, liden slegt af rubladene, som staar vor oksetunge nær og er især udbredt i Middelhavslandene. Af *a. tinctoria* (uegte a.) faaes alkannarod med brunrød, sterkt farvende, skjællet bark om den hvide ved. Den indeholder alkannarødt (alkannin, s. d.), der bruges til farvning af oljer, pomader o. l.

Alkaptonurī, urin, som indeholder alkapton, et eiendommeligt sukkerlignende stof. Træffes almindelig i hesteurin, undertiden fysiologisk i ringe mængde hos mennesket navnlig ved planteernæring. Ved urinundersøgelse kan a. give anledning til forveksling med sukkersyge.

Alkarsin, se Kakodyl.

---

alleviate (e) lindre, lette; formilde.
alleviation (e) lindring, lettelse, formildelse.
alley (e) (have)gang; smal passage.
all-fours (e) firkort.
allgemach, allgemächlich (t) efterhaanden, lidt efter lidt.
allgemein (t) almindelig, fælles.
all-heal (e) galtetand, svinerod (bot.).
Allheit (t) f, helhed.
alliacé (f), **alliaceous** (e) (hvid-)løgagtig.
alliage (f) m, blanding, legering.
alliager (f) blande, legere.
alliance (e) & (f) f, slegtskab, svogerskab; forbund; (egteskabs)-forbindelse, (f) ogs. vielsesring.
Allianz (t) f, alliance, forbund.
allié (f) beslegtet; allieret.
allier (f) forbinde; blande, legere.
allieret — (t) der Alliierte, Bundesgenosse m — (e) (adj.) allied; (sb.) ally — (f) allié (m).
alligate (e) sammenbinde, sammenknytte, forene.
alligation (e) sammenbinding, forening; blandingsregning.
alligator — (t) Alligator m — (e) alligator — (f) alligator m.
alligevel — (t) desungeachtet, gleichwohl, dennoch — (e) still, yet, notwithstanding, nevertheless, for all that, all the same — (f) pourtant, cependant, toutefois; quand même.
allike, se kaie.
allingue (f) f, pæleverk.

Al Katif, se El Katif.

Alkekongeslegten *(mergulus),* kort ujevnt neb med runde næsebor, som delvis er dækket af en hornagtig hinde; mellemfoden fortil dækket af plader. Slegten omfatter kun én art: alkekongen *(m. alle),* hoved, hals, ryg og hale sorte, vingerne brunsorte med hvide flekker og striber, undersiden hvid; i vinterdragten er ogsaa struben og halsens sider hvide; neb og fødder sorte. Længde omkr. 250 mm. A. er en høinordisk fugl, som i kolonier paa talløse individer hækker paa Spitsbergen, Novaja Semlja, Grønland og Islands nordkyst og i tætte skarer færdes ved drivisen i Ishavet. Om vinteren trækker den sydover og paatræffes hvert aar ved vor kyst. A.s føde bestaar af fisk og krebsdyr. Den lægger sit ensfarvede, blaahvide eg under stene og lignende, ofte ret godt skjult.

Alkemi, se Kemi.

Al-Kendi, Abu Yusuf, arab. filosof fra 9 aarh., oversatte græske filosofer, navnlig Aristoteles, til arabisk.

Alker *(alcidae),* en familie, tilhørende svømmefuglene. Tætbyggede fugle med kort hals, har ligesom de øvrige gumpføddede fugle (s. d.) smale og spidse vinger, langt bagudsiddende, korte ben. Mellemfoden er middels lang, sammentrykt fra siderne. Fortærne forenet ved hel svømmehud, bagtaa mangler. A. er udmerkede svømmere, som under dykningen hovedsagelig anvender vingerne. Flugten noget tung, men hurtig. Paa grund af føddernes stilling holdes legemet næsten lodret, naar de sidder paa land, herunder støtter de sig ofte paa mellemfoden. A. lever af fisk og andre havdyr og opholder sig hele aaret ved havet. De lever som regel i éngifte, han og hun hjælpes under rugningen og under ungernes opfødning. De fleste a. hækker i kolonier, lægger 1—2 store, graahvide, oftest flekkede eg i fjeldsprækker, hul under stene, gange o. s. v. Kjønnenes fjærdragt lige, vinterdragten noget forskjellig fra sommerdragten. Familien omfatter 4 i vore have forekommende slegter: alkeslegten, alkekongesl., lundesl. og teistesl.

Alkeslegten *(alca),* nebbet sammentrykt fra siderne, relativt langt, i omtr. sin halve længde overtrukket af en fjærklædt hud; overnebbets spids bøiet. Til denne slegt henføres 2 arter. Alken eller den brednebbede a. *(a. torda),* hoved, hals, ryg, vinger og hale sorte, struben rustfarvet, undersiden hvid, et smalt hvidt baand fra nebroden til øiet, ligeledes et smalt hvidt baand over vingerne. Nebbet sort med et hvidt tverbaand, fødderne sorte. Længde omkr. 400 mm. A. forekommer ved det nordlige Atlanterhavs kyster og i Ishavets sydlige dele, skal ogsaa findes i Japan. Ved vor kyst hækker a. i store mængder paa fuglebjergene n. f. polarcirkelen. A.-kolonier findes dog ogsaa saa langt s. som udenfor Stavanger og Sognefjord. A. hækker helst for sig selv, sjeldnere side om side med lomvien, paa fremspringende kanter af klippevæggene. Om vinteren trækker a. gjerne noget sydover og følger i store mængder sildestimene, kan da træffes saavel langt tilhavs som inde i fjordene. Af alle vore a.-fugle er denne art den hurtigste svømmer, den lever af fisk, hovedsagelig sild. A. efterstræbes paa grund af sin tætte fjærklædning og sit ret velsmagende kjød. Geirfuglen *(a. impennis),* hoved, hals og forreste del af ryggen sorte, den øvrige del af ryggen samt vingerne brunsorte, foran øiet en stor hvid flek, bryst, bug og sider hvide, neb og fødder sorte, vingerne ganske smaa. Længde omkr. 700 mm. G. hækkede paa Hebriderne, Orknøerne og Færøerne samt paa forskjellige mindre øer omkr. Island og Newfoundland. Af og til paatraffes g. ogsaa ved Norges kyst. Paa grund af eggenes og kjødets velsmag efterstræbtes g. paa den hensynsløseste maade af fiskere og fangstmænd og udryddedes herved i første halvdel af forrige aarh. Det sidste eksemplar, som kjendes, blev vistnok skudt i 1848 paa Hornø ved Vardø, det østligste af alle Finmarkens fuglebjerge. Til g.s levevis kjender man meget lidet. Den savnede helt evnen til at flyve, og dens rugepladse laa derfor paa lave skjær. Vingerne anvendtes kun under dykningen. Ligesom a. lagde g. kun ét eg, af størrelse som et svaneeg.

Alke.

Alke'stis, Admetos' (s. d.) hustru, tilbød at dø for sin mand, da skjæbnegudinderne vilde spare ham, om en anden vilde dø for ham; men Herakles, der var gjest hos Admetos, kjæmpede med dødsguden og overvandt ham, saa A. fik lov til at vende tilbage til livet.

Alkibiădes (omkr. 450—404 f. Kr.), atheniensisk statsmand og kriger, f. i Athen, opfostret af sin slegtning Perikles; han var smuk, klog og rig, men førte et udsvævende liv, hvorfra Sokrates forgjæves søgte at afholde ham. Han deltog med tapperhed i den peloponnesiske krig, og blev omtr. 420 ledende politiker, fører for krigspartiet. 415 satte han toget til Sicilien igjennem og blev valgt til medanfører, men kaldt tilbage, beskyldt for ugudelige handlinger. Han undveg saa til Sparta, levede der som sit fædrelands fiende, men forlod snart Sparta og traadte igjen i venligt forhold til Athen, saa han blev tilbagekaldt 411; han kjæmpede nu heldig for Athen til 406, da han blev afsat fra kommandoen. Levede derefter i landflygtighed, først paa Chersonesos, senere i Lilleasien, hvor han blev dræbt af en persisk statholder.

Alkibiades.

Alkinŏos nævnes i «Odysseen» som konge over faiakerne paa øen Scheria; til ham kom Odysseus, og understøttet af A.s hustru Arete og hans datter Nausikaa opnaaede han af A. at blive ført hjem til Ithăka paa et faiakisk skib.

---

allocation ⓔ & ⓕ f, anvisning til udbetaling; indførsel (af en sum).
allocution ⓕ f, (liden) tale.
allodial ⓔ & ⓕ odels-. **allodials** ⓔ, **allodiaux** ⓕ m pl, odelsgodser.
allodialité ⓕ f, odelsret.
allodium ⓔ selveiendom, odelsgods.
allonge ⓔ stød, udfald (i fægtning); lang line.
allonge ⓕ f, forlængelse; lang tølle; kjødkrog.
allongement ⓕ m, forlængelse.
allonger ⓕ forlænge, (ud)strække; lange; trække ud; fortynde. **s'allonger,** falde saa lang man er; rykke ud med penge, strække sig.
allot ⓔ (ud)dele (som ved lodtrækning); tildele, tilstaa, skjænke.
allotment ⓔ (ud)deling; lod, del, tilskikkelse; træk (paa trækseddel).
allottee ⓔ deltager.
allouer ⓕ, **allow** ⓔ tilstaa, unde, bevilge, indrømme; ⓔ ogs. godkjende, fradrage; (amerik.) forsikre. **allow for** ⓔ tage med i beregningen. **allow of** ⓔ tilstede.
allowable ⓔ tilstedelig, tilladt.
allowance ⓔ tilstaaelse, indrømmelse, tilladelse; tilstaaet del, portion, ration, luns; hensyntagen; fradrag, refaktie; (i myntvæsenet) remedium; pl. emolumenter.
alloy ⓔ legering, tilsætning, blanding; legere, tilsætte, blande.

Alkmaar *[alkmār]*, Nederlandene, by i Nordholland ved den nordhollandske kanal. 18 000 indb.; handel med ost («Edamer-ost»).

Alkmaion. 1. Sagnhelt, søn af Amphiaraos og Eriphyle; han dræbte efter sin faders død paa hans befaling sin moder (se Amphiaraos), men blev saa til straf forfulgt af Erinyerne, indtil guderne forbarmede sig over ham. 2. Græ. læge og filosof, discipel af Pythagoras, levede omkr. 500 f. Kr.

Alkman (ca. 650 f. Kr.), græ. digter, fra Sardes i Lydien, virkede i Sparta, et elskværdigt, muntert, skjønhedselskende sind. Hans vers viser inderlig naturfølelse, frisk, glad sanselighed, naiv umiddelbarhed. Skrev parthenier, korsange for unge piger.

Alkmēne, en mykenisk kongedatter, egtede Amfitryon, men elskedes tillige af Zeus; hun blev ved Zeus moder til Herakles, ved Amfitryon til Iphikles.

Alkmeonīderne, en fornem familie i Athen i oldtiden; de mente sig at nedstamme fra en sønnesøn af Neleus, Alkmaion. En af dens medlemmer, Megakles, kjæmpede mod Kylon (omkr. 635), der vilde opkaste sig til tyran, og lod Kylons tilhængere henrette tiltrods for et givet løfte. Dette havde til følge, at A. blev dømt til evig forvisning; senere vendte de dog tilbage men forjoges paany af Pisistratos. De gjenopbyggede nu med stor pragt Apollontemplet i Delfi, og prestinden, der saaledes blev vundet for dem, raadede spartanerne til at føre dem tilbage og fordrive Pisistratiderne, hvilket ogsaa skede. Til A.s familie hørte Kleisthenes, Perikles og Alkibiades (s. d.).

Alkohol (ætylalkohol), kem. forb. af kulstof, surstof og vandstof, C_2H_6O, er den almindeligst kjendte af alle alkoholer. Navnet er af arabisk oprindelse. Vandklar vædske, sp. v. ved 15 ° 0.7939, kp. 78 °. Fryser ved ÷ 111.8 °. Er sterkt hygroskopisk og blandes med vand i alle forhold under betydelig sammentrækning. Blandes med æter (Hoffmannsdraaber). Brænder med blaalig, svagt lysende flamme. 1 kg. udvikler ca. 7 000 kal. Dampene danner eksplosive blandinger med luft. — Dannes let ved gjæring og findes derfor i smaa mængder i naturen. Berusende bestandel af alle gjærede drikke. A. fremstilles ved gjæring af: 1. naturlige sukkerholdige vædsker, frugtsafter, sukkerroesaft og melasse; 2. kunstig, tilberedte opløsninger af gjæringsdygtigt sukker. A. S t i v e l s e (melstof) koges til delvis opløsning, idet stivelseholdige raastoffe (korn, poteter m. m.) koges under tryk. Den erholdte vædske (mæsken) blandes ved 55—60 ° med et vandudtræk af friskt malt (grønmalt), s. d. Heri findes fermentet diastase, som omdanner stivelsen til gjæringsdygtigt sukker (maltose). Opløsningen kaldes sødmæsk. Den afkjøles til 20 °, og gjær tilsættes. Sukkeret omdannes til alkohol og kulsyre, medens temperaturen holdes ved 20—30 °. B. C e l l u l o s e (træstof) kan ved behandling med fortyndet syre under tryk for en del omdannes til gjæringsdygtigt sukker. Herpaa beror spiritusfabrikation af sagmug og torv, som dog endnu praktisk er uden betydning. — Alkoholen virker hemmende paa gjæren med stigende koncentration. Brænderierne anvender særlige racer, som taaler indtil 18 vol.-pct. alkohol. Sterkere vindes den ikke naturligt, almindelig kun 10—14 vol.-pct. Sterk alkohol vindes ved destillation (s. d.) af den gjærede mæsk eller af resterne fra vinfabrikationen i styrke fra 80—96 pct. Den afdestillerede mæsk (dranken) tjener som kreaturfoder. Absolut vandfri a. vindes af 96 pct. a. ved destillation med vandtiltrækkende midler (brændt kalk f. eks). Raasprit renses som oftest for fusel (s. d.) og andre forurensninger, som er opstaaet ved biprocesser under gjæringen, ved gjentagen destillation. Undertiden ogsaa ved filtration gjennem ben- eller trækul.

A n v e n d e l s e r: A. Til brændevin (likør o. l.) og tilsætning til hede vine. B. Teknisk til eddikefabrikation og fremstilling at utallige kemiske forbindelser f. eks. æter, kloroform, kloral, som opløsningsmiddel (lak, politur) i farveindustrien, ved fabrikation af røgfrit krudt og knaldkviksølv. Til motorer og glødelys. Alkoholens ikke lysende og ikke sodende flamme er særlig egnet til auerglødenet. Til fyldning af termometre for sterke kuldegrader. — I de fleste kulturstater beskattes k u n spiritus til drik. Teknisk sprit gjøres udrikkelig ved tilsætninger (denaturering, s. d.) og er da skattefri. I Norge beskattes endnu 1906 al spiritus med kr. 2.53 pr. l. absolut alkohol (100 pct.).

Alkoholater, se A l k o h o l e r.

Alkoholbeskatning. Alkoholiske drikke egner sig særlig godt for indirekte beskatning, da nydelsen deraf er almindelig og frivillig, samtidig som den er unødvendig. Saadan skat rammer ogsaa kun voksne, arbeidsdygtige mennesker. Fiskalt seet kan der indvendes, at den enkelte ved afholdenhed kan undrage sig skattens erlæggelse. Dette vilde imidlertid samfundsmæssig seet kun være af det gode. I det hele tjener denne skatteform et dobbelt øiemed, dels som en af statens bedste indtægtskilder, dels som et led i kampen mod alkoholen. I Norge har man helt siden 1840-aarene søgt at ramme alkoholforbruget ved en skat, som stadig er blevet forhøiet. Skatten paalægges dels som indførselstold: paa brændevin kr. 2.65 pr. l. à 100 pct. alkohol; paa vin i flasker kr. 0.70 pr. l., i foustager (under 21 pct. alkohol) kr. 0.40 pr. l. Dels paalægges denne skat i form af produktionsafgift: maltafgift kr. 0.371 pr. kg. (indbringer ca. 3 mill. kr. aarlig), brændevinsafgift kr. 2.53 pr. l. 100 pct. alkohol (indbringer ca. 5 mill. kr. aarlig). Endelig beskattes alkoholen indirekte ved en række forskjellige afgifter paa salg og udskjænkning. Alt ialt er alkoholen beregnet direkte og indirekte at indbringe stat, kommune og almennyttige institutioner tils. ca. 17 mill. kr. aarlig.

Alkohŏler kaldes en meget stor gruppe organiske forbindelser, der bestaar af kulstof, vandstof og surstof, idet de afledes af kulvandstoffene ved, at et eller flere vandstofatomer i disse erstattes med lige saa mange hydroksylgrupper. Efter disses antal regnes alkoholens «valens». Den med hydroksyl forbundne del af alkoholen kaldes et a l k y l eller a l k o h o l r a d i k a l. Af et kulvandstof C_nH_{2n+2} afledes saaledes den enværdige alkohol $C_nH_{2n+1}OH$ med alkylet $C_{2c}H_{2n+1}$, den toværdige alkohol $C_nH_{2n}(OH)_2$ med alkylet C_nH_{2n}. I en alkohol er hver hydroksylgruppe bundet til sit kulstofatom, og eftersom herved opstaar grupperingen CH_2OH, CHOH eller COH, kaldes alkoholen primær, sekundær eller tertiær. Primær a. omdannes ved oksydation til aldehyder, sekundære a. til ketoner, tertiære a. spaltes

---

alloyage (e) metalblanding, legering.
all-poke (e) kraake(hat).
allspice (e) allehaande.
allude (e) sigte, hentyde (til).
allumage (f) m, (an)tænding; rus, perial.
allume-feu(x) (f) m, optænder. **allume-pipes** (f) m, fidibus.
allumer (f) (an)tænde, opflamme. **allumé** i fyr og flamme; beruset, fuld.
allumette (f) f, fyrstik.
allumettier (f) m, fyrstikfabrikant.
allumeur (f) m, lygtetænder.
allure (e) lokke.
allurement (e) tillokkelse.
allure (f) f, gang, seilads; spor, retning; (ad)færd, væsen.
allusion (e) & (f) f, hentydning.
allusive (f) hentydende, antydende.
alluvial (e) & (f) opsvømmet, alluvial.
alluvion (e) & (f) f, **alluvium** (e) opskyllet land, alluvialdannelse.
ally (e) forbundsfælle, allieret; forene, forbinde.
alm — (t) Ulme f, Rüster f — (e) elm — (f) orme m.
Alm (t) f, alpegræsgang.
almagra (e) spanskrødt.
almanak — (t) Almanach m, Kalender m — (e) almanac — (f) almanach m.
almandine (e) blodrød granat.
almen — (t) (all)gemein — (e) general, common, public, universal

A. kaldes ogsaa ofte karbinoler; toværdige a. kaldes i regelen glykoler. A. er enten flydende (f. eks. træspiritus, alm. alkohol, fuselolje og glycerin) eller faste (f. eks. mannit). De er ofte flygtige, men kogepunktet og specifik vegt tiltager med stigende molekylvegt og med hydroksylgruppernes antal. I vand er de ofte let opløselige; skjønt de formelt svarer til den uorganiske kemis baser, reagerer de neutralt. De kan ombytte hydroksylgruppens vandstof med metal, og derved opstaar alkoholater, af alm. alkohol og natrium f. eks. natriumalkoholat C_2H_5ONa (natriumætylat), som spaltes af vand til alkoholen og natriumhydroksyd. Saadanne alkoholater har faaet overordentlig stor betydning for den organiske syntese. Nogle a. findes i naturen, navnlig som estere, «sammensatte æterarter» (f. eks. glycerin i fedtstoffe), andre opstaar ved gjæringer, mange er fremstillede kunstig. Man kjender forbindelser, der samtidig er a. og har anden kemisk karakter, se især Aldoser, Ketoser og Oksysyrer.

Alkoholisme betegner de sygelige tilstande, der opstaar ved misbrug af alkoholiske drikke som brændevin, øl, vin etc. Ved «akut» a. forstaaes dels den almindelige «beruselse», dels «delirium tremens» (s. d.), der dog næsten altid kun er en akut, d. e. pludselig forværrelse af en «kronisk», d. e. langvarig a. Sidstnævnte forløber forøvrigt med svækkelse af intelligensen og andre lidelser af nervesystemet samt ofte med sygelige forandringer f. eks. af nyrerne, leveren el. hjertet (tyskernes «Bierherz»). — Forøvrigt er a. en af de almindeligste aarsager til forbrydelser og anden social ulykke.

Alkoholomēter, se næste artikel.

Alkoholometrī, læren om maaling af alkoholindholdet i blandinger af vand og alkohol (sprit, brændevin). Maalingen sker i regelen ved egenvegtsbestemmelse af blandingen med aræometer eller direkte med alkoholometer (se nedenf.). Alkohols egenvegt er mindre end vandets, derfor: jo mindre egenvegt af blandingen, desto større alkoholprocent. — Indholdet angives enten i volum- eller vegtprocent. Disse to størrelser falder ikke sammen, da der finder en sammentrækning sted ved blanding af vand og a., f. eks. 100 l. vand + 100 l. a. = 192.8 l. blanding af 51.8 vol.-pct., men 44.3 vegtpct. Man har maalt egenvegten af mangfoldige kjendte blandinger og deraf opstillet tabeller, som giver de til forskjellige egenvegter svarende vegt- og volumprocenter. Egenvegten forandres med temperaturen, tabellerne er derfor beregnede for bestemte normaltemperaturer, f. eks. 15° C. eller $15^5/_9$° C. Maaler man ved andre temperaturer, maa den fundne egenvegt omregnes til normalen efter særlige tabeller. Grundlægger: Gilpin (England) 1794. Derefter Tralles (Tyskland) 1811, Gay-Lussac (Frankrige) 1824. Alkoholometer: Flydevegt, som direkte ved sine inddelinger angiver vegt- eller volumprocent ved normaltemperatur eller tillige angiver korrektionen for temperaturen. — Om alkoholbestemmelse i vin, likør, øl o. s. v. se under Øl.

Alkoholradikal, se Alkoholer.

Alkoran, se Koran.

Alkove (arab.), hvælving, hvælvet rum, et rum uden vindu, adskilt fra det tilstødende rum ved en glasdør eller et forhæng. Ofte benyttet til soverum, dog usundt.

Alkuin (735—804), den frankiske konge Karl d. stores lærer og ven, f. i Northumberland, var 766—82 forstander for klosterskolen i York og derefter Karl d. stores raadgiver i alle pædagogiske spørsmaal, samt lærer for hans børn. Han ledede hofskolen, Scholapalatina, blev 796 abbed ved St. Martin i Tours og stiftede her en senere meget berømt skole. Hans breve er af stor betydning for datidens historie.

Alkȳl, se Alkoholer.

Alkylēner, se Olefiner.

Alkymī el. alkemi, se Kemi.

Alkyone. 1. En af Pleiaderne, datter af Atlas, ved Poseidon moder til Hyrieus. 2. Datter af Aiolos, g. m. Keyx; de levede lykkelig, men kaldte i overmod hinanden Zeus og Hera; til straf forvandlede Zeus dem til fugle. (Andet sagn: Keyx omkom ved skibbrud, af sorg styrtede A. sig i havet, og begge forvandledes da til fugle.)

Alkæiske strofe er navnet paa en firelinjet strofe, opkaldt efter den græske digter Alkaios, ofte anvendt af Horats (ogsaa af danske digtere):

⏓ — ⏑ — ⏓ — ⏑ ⏑ — ⏑ — } ens
⏑̄ — ⏑ — ⏑̄ — ⏑ ⏑ — ⏑ — } 11 stavelser } stigende rytme.
⏑̄ — ⏑ — ⏑̄ — ⏑ — ⏓ 9 stav. }
— ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑̄ 10 stav., faldende rytme.

Allāh, sammendraget af den arabiske bestemte artikel *al* og *'ilāh*, gud, altsaa egentlig: «guden», d. v. s. den ene sande «Gud». Dette begreb lærte araberne at kjende en tid før Muhammeds optræden, sandsynligvis gjennem berøring med jøder og kristne. I den muhammedanske trosbekjendelse heder det: «der gives (absolut) ingen gud foruden Allāh» *(lā 'ilāha illa 'llāhu)*.

Allahabād, Forindien, hovedstad i de Forenede provinser og i Allahabad-distriktet, ved Dsjamna (Jumna), hvor denne løber ud i Ganges, som her (91 m. o. h., 720 km. ovenf. Kalkutta) bliver farbar. 172 000 indb. (A. distrikt $1^1/_2$ mill. indb.). A., d. e. Allah's by (det gamle hindunavn var Radsj preag, d. e. kongelig forening), er et berømt valfartssted, hvor hundredetusender af pilgrimme hver december og januar kommer for at bade i eller drikke af Ganges hellige vand.

All'alla (ital.), à la (fr.), paa den og den maade. Saaledes *alla (a) ballata*, i balladestil, *alla cappella*, d. e. *a capella, alla marcia*, marschagtig, *alla militare*, i militærstil, *alla polacca*, i polonæsestil, *alla russe, turca, zingara* o. s. v., *alla zoppa*, hinkende, som synkoper. *Alla breve* forkorter en todelt takt til halvdelen. Saaledes har en $^4/_4$ takt med tegnet 𝄵 eller $\frac{2}{2}$ kun to taktslag. *Al fine*, gjentagelse fra begyndelsen til enden. *Al loco*, til stedet. *All' ottava*, i oktaven (ovenfor el. nedenfor). *Al (a) piacere*, efter behag. *Al (dal) segno*, gjentagelse fra tegnet (𝄋). *Alla stretta*, med sterkt stigende hurtighed.

Allani't, mineral, se Ortit.

Allan-linjen *[ǽlən-]*, britisk dampskibsselskab, stiftet 1852. Underholder siden 1859 ugentlig dampskibsforbindelse med de fornemste kanadiske havne saa vel som med New York, Boston, Filadelfia og flere havne i Sydamerika.

Allant *(inula)*, slegt af de kurvblomstredes familie *(compositæ)*. Urter med hele, ofte omfattende blade og

---

— (f) général, public, universel. **almenaand** — (t) Gemeingeist m — (e) public spirit — (f) esprit (m) public. **almenbefindende** — (t) Allgemeinbefinden n; Allgemeinzustand m — (e) state of health in general — (f) état (m) général (de la santé). **almenfattelig** — (t) gemeinfasslich — (e) intelligible to all, popular — (f) accessible (intelligible) à tous, à la portée de tout le monde; populaire. **almengyldighed** — (t) Gemeingültigkeit f — (e) general validity, universality — (f) valeur (f) générale. **almennyttig** — (t) gemeinnützig — (e) of public utility — (f) d'utilité publique; d'intérêt général. **almensats** — (t) Gemeinsatz m — (e) common-place — (f) lieu (m) commun. **almenvel, det almene vel** — (t) das allgemeine Beste — (e) (the) public weal, common welfare — (f) (le) bien public.

almenhed — (t) Publikum n, Gemeinwesen n — (e) the public — (f) le public.

almenning — (t) Allmande f, Gemeinacker, m, Gemeinwiese f, Gemeinwald m — (e) common — (f) pâturage (m) commun (communal).

almighty (e) almægtig.

almindelig — (t) (all)gemein, gewöhnlich — (e) common, general, ordinary; (mods. speciel) generic — (f) (alt omfattende) général, universel; (fælles) commun; (sedvanlig) commun, ordinaire; (udbredt) répandu. **almindelig-**

store, gulblomstrede kurve, enlige eller i halvskjærm. *I. helenium*, den egentlige allant, er officinel *(radix inulæ helenii)*. Af den tykke rod udvindes helenin, allantkamfer, og tilberedes allantvin. Plinius omtaler helenium som et udmerket skjønhedsmiddel. Dette stof skulde efter sagnet være opstaaet af den skjønne Helenas taarer. — Hos os findes denne art paa nogle faa steder i de sydligste egne af landet og er neppe oprindelig vild. En anden art, *i. salicina*, forekommer i de sydøstlige dele af landet.

Allant *(inula helenium)*.

Allantoïn, kemisk forbindelse af kulstof, vandstof, surstof og kvælstof ($C_4H_6N_4O_3$), er en syre, der findes i urin af nyfødte børn og spædkalve, samt i koens allantoisvædske. Hvidt, krystallinsk stof.

Allantoïs, et fostervedhæng hos amniota (s. d.), som dannes ved udkrængning af bagtarmen og vokser ud af fosterets kropshule gjennem navleaabningen, skydende sig ind mellem amnion (bagtil) og blommesækken (fortil) (s. d.). Den indenfor kropshulen liggende del af a. udvikler sig til urinblæren. Denne dels med fosterurin fyldte lumen fortsætter sig hos reptilier, fugle og nogle pattedyr over i den udenfor kropsvæggen liggende del af a., hos andre pattedyr (blandt disse mennesket) derimod ikke. I sidste tilfælde danner denne del kun en fortsættelse af blærens bindevæv og kar. Disse blodkar (se Navlesnor) tilfører i alle tilfælde fosteret surstof og hos de fleste pattedyr tillige næringsstoffe, som stammer fra moderkagen (s. d.).

Alla prima (ital.), i malerkunsten udførelsen af et billede uden undermaling, idet de endelige farver med én gang paasættes.

Allargando (ital.), med bredt stigende tone.

Allegaren, et par smaa øer nogenlunde midt paa Foldenfjorden (Folla) i dennes østlige del, Nordre Trondhjems amt.

Allegāt (lat.), ordret citat af et skrift eller en tale; allegation, henvisning til en forfatter, anførsel; allegere, anføre, citere.

Alleghany *[ælәgéni]* el. Allegheny, Nordamerika. 1. En af Ohios to kildeelve, udspringer paa A.-plateauet i Pennsylvanien og forener sig ved Pittsburg (218 m. o. h.) med Monongahela. 2. By (A. City) i Pennsylvanien, ved elven af samme navn, danner en sammenhængende bebyggelse med det paa den anden side af elven liggende Pittsburg. 130 000 indb., hvoraf 30 000 fremmedfødte (væsentlig tyske). Observatorium, universitet, fabriker.

Alleghany- *[ælәgéni]* el. Allegheny-**bjergene,** ogsaa kaldt A.-plateauet, er egentl. navnet paa den nordvestlige del af de Appalachiske bjerge, s. d. Vi bruger oftest navnet A. om hele det sidstnævnte fjelddrag, altsaa ensbetydende med det sidste navn. Det egentlige A.-plateau falder for en større eller mindre del indenfor staterne Vest-Virginia, Maryland, Pennsylvanien og New York og ender i nord med de vakre Catskill Mountains v. f. Hudson-elven.

Allegorī (græ. *allegorein*, sige noget andet), sindbilledlig fremstilling, billedtale, en fortsat og videre udført metafor (s. d.). Særlig i Østerland er a. en hyppig anvendt fremstillingsform. Allegorisere, fremstille noget sindbilledligt. Allegorisk fortolkning, billedlig fortolkning, som bag ordenes ligefremme betydning vil finde en hemmelig, dybere; i virkeligheden kun en aandrig, vilkaarlig leg med ord og begreber; anvendtes af de senere græske filosofer overfor Homers og andre digteres verker, af de alexandrinske jøder overfor det gamle testamente, af gnostikerne og de fleste kirkefædre, især Origenes, overfor det nye testamente. Reformatorerne forkastede den.

Allegori: «Kirken». (Domkirken i Worms 13 aarh. De 4 hoveder bet. de 4 evang.)

Allegretto, se Allegro.

Allēgri, Antonio, se Correggio.

Allēgri, Gregorio (antagelig omkr. 1580—1652), en af den romerske musikskoles berømteste mestere, skaberen af det nistemmige miserere, der synges onsdag i den stille uge i det Sixtinske kapel og først blev offentliggjort af Mozart, som nedskrev det efter at have hørt det to gange.

Allēgro, raskt, livligt musiktempo, ofte i forbindelser, som *a. molto* eller *assai*, meget hurtigt, *a con brio* eller *con fuoco* eller *furioso* o. s. v. Et a. betegner en sats af et større verk med a. som hovedtempo. Allegretto er et formindsket a. Allegramente, muntert og raskt.

Allehaande, de umodne, men dog fuldvoksne bær af den til myrtefamilien hørende *pimenta officinalis*, hvis hjem er det tropiske Amerika. Allehaande er kuglerunde, rødbrune, ertstore, oventil med rester af 4 smaa bægerblade og indeholder oftest 2 mørkebrune frø; det udføres især fra Jamaica og bruges som krydderi paa grund af sit indhold af flygtig olje. I lugt og smag minder det om kryddernellik og kanel.

Allehelgensbugt, se Bahia.

Allehelgensdag, katolsk mindefest for alle helgener og martyrer. I den græ.-kat. kirke feires siden 4 aarh. søndag efter pinse som «alle martyrers fest». I den rom.-kat. kirke indstiftedes a. 610 af pave Bonifacius IV og henlagdes i 9 aarh. af Gregor IV til 1 nov.

Allehelgensøer, se Iles les saintes.

Allemande *[almā'd]* (fr.). 1. Gammel runddans i $^2/_4$ takt. 2. Musikstykke af alvorlig karakter i $^4/_4$ takt, forekommer hos flere ældre tyske komponister, saaledes i Bachs suiter. Oprindelig en del af den ældre franske suite (s. d.). 3. En i Schwaben endnu brugelig dans i $^3/_4$ takt.

Alle mands tørn, sjømandsudtryk, hvorved forstaaes, at alle mand i et skib er i virksomhed i anledning af en manøvre eller et arbeide.

---

gjøre — (t) verallgemeinern — (e) make general; generalize — (f) généraliser, répandre. **almindeliggjørelse** — (t) Verallgemeinerung f — (e) generalization — (f) généralisation f. **almindeligvis** — (t) im allgemeinen, insgemein, gemeiniglich — (e) generally, in general — (f) en général, généralement, ordinairement, d'ordinaire.

almindelighed — (t) Allgemeinheit f — (e) generality, universality — (f) géneralité f, universalité f. **i almindelighed,** se almindeligvis.

almisse — (t) Almosen n — (e) alms, charity — (f) aumône f.

almond (e) mandel (ogs. anatomisk).

almoner (e) huskapellan, slotsprest.

Almosen (t) n, almisse.

almost (e) næsten, nær (sagt).

alms (e) almisse.

almuce (e) pelskrave, som i middelalderen brugtes af geistlige.

almue — (t) das gemeine Volk — (e) the common people, the vulgar, the lower orders — (f) (petit, menu, bas) peuple; (land-) les paysans.

aloe — (t) Aloe f — (e) (bot.) aloe; (med.) aloes pl — (f) aloès m.

aloft (e) høit, i veiret, tilveirs.

aloi (f) m, lødighed, beskaffenhed.

alone (e) alene. **leave (let) me alone!** lad mig være i fred, lad være mig! **do or let alone,** gjøre eller ikke gjøre (lade).

along (e) afsted, bortover; langs

Allen, C a r l F e r d i n a n d (1811—71), d. historiker, blev 1862 professor i historie ved Kjøbenhavns universitet. A. ansees for en af Danmarks største historieskrivere. Han er upartisk, og hans skildringer, der røber megen fremstillingsevne og varm fædrelandskjærlighed, er baseret paa grundige og dybtgaaende studier. 1836 vandt han med sin «Haandbog i Danmarks historie» (nu foreliggende i 9 udg.) den pris, som «Selskabet for efterslegten» havde udsat for udførelsen af en «Danmarks historie med særligt hensyn til folkets og statens indre udvikling». 1857 skrev han «Det danske sprogs historie i hertugdømmet Slesvig». Hans hovedverk er «De tre nordiske rigers historie under Hans, Kristian II, Frederik I, Gustav Vasa og grevefeiden 1497—1536». Han naaede dog i dette ypperlige arbeide kun til 1525.

Allen *[ǽlən]*, G r a n t (1848—99), eng. forfatter. f. i Kingston, Kanada. Var en ivrig tilhænger af evolutionslæren, særlig som den blev sat i system af Herbert Spencer. I en række glimrende skrevne bøger har han populariseret den moderne naturvidenskabs store generalisationer: «Physiological æsthetics», «The evolutionist at large», «Force and energy», «A theory of dynamics». Ved siden af disse skrifter forfattede han en mængde romaner, som alle tilhører den rene underholdningslitteratur. En enkelt af disse, «The woman who did» (1886) vakte sensation ved sin forkyndelse af den frie kjærlighed.

Allen *[ǽlən]*, J a m e s L a n e (1849—), amer. forfatter, har skrevet udmerkede fortællinger ofte med emner fra sit hjemland Kentucky: «Flute and violin», «The blue grass region and other sketches of Kentucky», «John Gray», «The Kentucky cardinal», «Aftermath», «A summer in Arcady», «The choir invisible», «The increasing purpose», «The mettle of the pasture».

Allenstein, Østpreussen, by ved Alle, i Ermeland, 105 km. ret s. f. Königsberg. 24 000 indb. Møller, bryggerier.

Allenta'ndo, se R a l l e n t a n d o.

Allentown *[ǽləntaun]*, i ældre dage Northhampton, Pennsylvanien, by ved Lehigh, 75 km. n. f. Filadelfia. 35 000 indb. Jernindustri, tobaksfabriker.

Alleppi (Alleppey, Alleppy), Forindien, hovedhavn i staten Travancore af Madras-staterne. 25 000 indb. God havn i strandsjøen indenfor. Udførsel af kaffe, kardemomme, ingefær, pepper, kokosnødder og kokosbast.

Aller, største bielv til Weser, udspringer ved Seehausen v. f. Magdeburg, munder nedenfor Verden, 162 km. lang, seilbar fra Celle. Bielve: Oker og Leine.

Allerhelligste, D e t, hos jøderne den afsondrede, bagerste del af tabernaklet, senere templet, hvor paktens ark opbevaredes indtil landflygtigheden. Kun én gang aarlig, paa den store forsoningsfest, maatte ypperstepresten betræde det a. Hos katolikerne kaldes monstransen (s. d.) el. den i monstransen udstillede hellige hostie (s. d.) det a.

Allerkristeligste konge (lat. *rex christianissimus*, fr. *Sa majesté très-chrétienne)*, titel for de franske konger, 1469 givet Ludvig XI af pave Paul II. Gik af brug under keiserdømmet, antoges atter af Ludvig XVIII og Karl X, men i k k e af «borgerkongen».

Allertroeste konge, kirkens allertroeste søn (lat. *rex fidelissimus*, fr. *Sa majesté très-fidèle)*, titel for kongerne af Portugal, 1748 tildelt Johan V af pave Benedikt XIV.

Allesjælesdag, katolsk mindesfest for de afdøde (høitidelig dødsmesse). Feires 2 nov. mange steder ved en valfart til kirkegaarden, hvor de med blomster og tændte lamper smykkede grave overstænkes med vievand.

Alley *[ǽli]*, T h e, Jamaica, by midt paa sydkysten. nær mundingen af Dry River i Carlisle Bay.

Allgäu, d. e. «alpedistriktet», Sydbayern, det gammelschwabiske distrikt *(Gau)* omkring Illers kilder og øvre løb (i videre betydning helt til Lindau og Memmingen). A l l g ä u e r a l p e r n e regnes fra Bodensjøen til Lech og naar i Mädelegabel 2 649 m. Kun $1^1/_2$ pct. af landet er akerland, 22 pct. er eng og beite. Ypperligt hornkvæg (A.-race). Allgäuerbonden er af alemannisk stamme. Bondegaardene ligger spredt og danner sjelden større landsbyer. Ved hovedpladsen i det egentlige A., Oberstdorf, et yndet sommeropholdssted, ender jernbanen, som gaar forbi Kempten, Immenstadt og Sonthofen. Endnu høiere op ligger Einödsbach, den sydligste grænd i det Tyske rige.

Allgäuer-ko, se K v æ g r a c e r.

Allgemeine Elektricitäts-Gesellschaft (A. E. G.), t. firma, oprettet 1883, optog senere selskabet «Union», sæde i Berlin, aktiekapital nu 100 mill. Mark., udfører elektriske anlæg og har store fabriker for alle slags elektriske maskiner og apparater.

Alliance, en overenskomst mellem to eller flere selvstændige stater om at yde hinanden bistand i tilfælde af krig enten til forsvar (defensiv-alliance) eller til angreb (offensiv-alliance). Overenskomsten kan ogsaa gaa ud paa fælles formaal i politik og handelsforhold. Om den H e l l i g e a l l i a n c e, T r i p e l a l l i a n c e n og den V æ b n e d e n e u t r a l i t e t, se artiklerne herom.

Alliance françaice *[aliãs frãsæ'z]*, et fransk selskab, grundlagt 1833. Hovedsæde i Paris, filialer i landene udenfor Frankrige. A.s formaal er at udbrede kjendskab til fransk sprog udenfor Frankrige *(pour la propagation de la langue française dans les colonies et à l'etranger)*. I Kristiania oprettedes i 1896 en filial, der for tiden tæller ca. 400 medlemmer og har et bibliotek paa 7—800 bind fransk litteratur. Virker ved foredrag, kurser, bogpræmier til flinke skoleelever og ved selskabelige sammenkomster. Senere er oprettet filialer i Bergen, Trondhjem og Kristiansand.

Alliance israélite universelle *[aliãs israelit ynivèrsél]*, internationalt jødisk forbund, stiftet 1860 i Paris, hvor centralkomiteen har sæde. Udbredt over hele jorden. Formaalet er at virke for jødernes ligestilling og moralske fremgang.

Alliancemaskiner, se D y n a m o m a s k i n e r.

Allibone *[ǽləbōn]*, S a m u e l A u s t e n (1816—89), amer. bibliograf og udgiver af det bekjendte «Dict. of English literature and British and American authors», 1854—70—71 (udgjør med de 2 af dr. John Kirke i 1891 udgivne tillægsbind 5 bind).

Allier *[aliē]*, Frankrige. 1. Bielv til Loire, udspringer omtr. i den samme del af Cevennerne som hovedelven, med hvilken den løber parallelt, forbi Vichy og Moulins, munder i Loire kort nedenfor Nevers. Længde 375 km. 2. Departement i det gamle Bourbonnais, 7382 km.², 422 000 indb., 58 pr. km.², med nogle af Frankriges frugtbareste egne. Hovedstad Moulins.

(med). **come along!** følg med! **all along,** hele veien; saa lang hän var, henstrakt; den hele tid, hele tiden. **along with** sammen (tillige-)med; ligesom. **alongside** side om side, til siden, ved siden.

aloof (e) i (paa) afstand, borte.

alopécie (f) f, **alopecy** (e) haarfald, ræveskurv.

alors (f) da, dengang; altsaa.

alose (e) & (f) f, maifisk, stamsild.

aloud (e) høit, lydelig.

alouette (f) f, lerke.

alourdir (f) tynge.

alourdissement (f) m, træghed, tunghed.

alow (e) (lavt) nede.

aloyage (f) m, legering.

aloyau (f) m, (okse)steg (af bagparten).

aloyer (f) legere.

Alp (t) m, mare; f, alpegræsgang. **Alpdrücken** n, mareridt.

alp (e) høifjeld.

alpaka — (t) Alpaka n — (e) alpaca — (f) alpaca m.

Alperne — (t) die Alpen pl — (e) the Alps — (f) les Alpes f pl.

alpe- — (t) Alpen- — (e) alpine — (f) alpin, alpestre.

alpestre (f) alpe-.

alphabet (f) m, alfabet; abc.

alphabetize (e) ordne alfabetisk.

alpin (f), **alpine** (e) alpe-, høifjelds-.

Alraun (t) m, nisse; alrune.

alrune (bot.) — (t) Alraun m — (e) mandrake, mandragora — (f) mandragore f.

Alligatiōns-regning, d. s. s. blandingsregning, s. d.

Alligātor, se Krokodiller.

Alligātor-elvene, Øst-, Syd- og Vest-, tre mindre elve i Nordaustralien, som munder i Van Diemen Golf, indenfor Melville øen.

Alligator Pond, Jamaica, by paa sydkysten.

Allige're (lat.), blande, tilsætte.

Allingham *[ǽlinghæm]*, William (1824—89), eng. digter, fra 1874 leder af «Fraser's magazine», skrev mange samlinger digte, udmerket skildrer af irsk natur og irske forhold, «Lawrence Bloomfield». Udgav ogsaa en samling gammelengelske og skotske folkesange. Var gift med akvarelmalerinden Helen Paterson, der er bekjendt for sine illustrationer til barnebøger.

Allitteration, se Bogstavrim.

Allium, se Løg.

Allmers, Hermann Ludvig (1821—1902), t. forfatter, af gammel bondeslegt fra Nordtyskland, har skrevet digte, dramatiske og andre arbeider, «Marschenbuch», «Römische Schleudertage», «Fromm und frei».

Alloa *[ǽloa]*, Skotland, by i Clackmannan ved mundingen af Forthelven i Forthfjorden. 11 000 indb. Skibsbyggeri og anden industriel virksomhed. Udførsel af kul. Indførsel af trælast (pitprops) til gruberne. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i London.

Allobrōger, keltisk stamme s. f. Genfersjøen, kuedes af Roms feltherre Fabius Maximus (121 f. Kr.). Deres hovedstad var Vienne.

Allodiāl, allōdium, se Lensvæsen.

Allokutiōn er i den romerske kurialstil betegnelsen for pavens officielle udtalelser i kardinalkollegiet om et kirkeligt eller politisk princip, som han mangler den ydre magt til at sætte igjennem.

Allonge *[alõ'ž]* (fr.), forlængelse, anhang, et stykke papir af samme format som vekselen, paaklæbet denne, naar bagsiden er fuldskreven med endossementer. Paa alongens forside skrives en fuldstændig beskrivelse af vekselen. A.paryk, paryk med lange lokker, alm. brugt paa Ludvig XIV's tid.

Allopatī (alløopati), navnet paa den almindelig anvendte lægebehandling i modsætning til homøopati (alløopat—homøopat). A. skulde bestaa i anvendelse af medikamenter, som fremkalder symptomer, der er modsat sygdommens, medens homøopati søger at fremkalde lignende symptomer som sygdommen. Betegnelserne passer dog ikke i almindelighed.

Allōri, Christofano (1577—1621), ital. maler, var en betydelig kolorist, der arbeidede under indflydelse af Correggio's kunst.

Allotment-system *[ælå'tment-]* (eng. *allot*, uddele i lodder), lovfæstet jordudstykning som socialøkonomisk botemiddel. Ved a. udskiftes jordegods i smaalodder til arbeidere mod en lav forpagtningsafgift. 1887 blev systemet indført i Irland ved en allotments-act, hvorefter der ved tvang kunde iverksættes ekspropriation af jordeiendomme, bestemt til fordeling blandt ubemidlede. Som agrarpolitisk middel er a. i forskjellige former kommet til anvendelse i flere lande.

Allōtria (græ.), biting, ting, der ikke vedrører sagen.

Allotropī, den evne visse grundstoffe har til at optræde i forskjellige former, «allotrope modifikationer»; saaledes optræder surstof tillige som ozon, fosfor som almindeligt gult fosfor og som rødt fosfor, kulstof baade som almindeligt kulstof og som grafit eller diamant o.s.v.

Allstedt, sachsen-weimarsk enklave (s. d.) i preussisk Sachsen, langs Helma; by A., 3400 indb.

Allston *[å'lstən]*, Washington (1779—1843), nordamer. maler og digter. Hans billeder, der overveiende behandler gammeltestamentlige emner, skaffede ham tilnavnet «den amerikanske Tizian». Som forfatter har han leveret skrifter om kunst og en række sonetter.

Allude're (lat.), hentyde til, sigte til.

Allum, Hans (1777—1848), n. lærer, skrev forskjellige viser bl. a. i jarlsbergdialekt: «Jæ sku au ha løst t' aa gifta mei, san», «Naa jæntæ bare er konfærmera», «Ælle kærfolk har saa møe aa si, san», «De' er 'nte græt for rækti kjær'st aa faa, di».

Allūvium (lat.), nyere jorddannelse ved vandets medvirkning (alluviale dannelser), f. eks. Mississippi- og Nildeltaet, Nederlandene o. m. fl. De i a. forekommende levninger af dyr og planter hidrører i regelen fra den seneste geologiske periode.

Allȳl, se næste artikel.

Allylalkohol, kemisk forbindelse af kulstof, vandstof og surstof (C_3H_6O), er en saakaldt udmættet alkohol; den findes i raa træspiritus, ved hvis anvendelse som denatureringsmiddel den paa grund af sin lugt er af betydning, men vindes i regelen af glycerin ved ophedning med oksalsyre. Farveløs, tyndtflydende vædske, kogepunkt 97°. Blandes med vand og alkohol i alle forhold. A. har en eiendommelig, yderst irriterende lugt. Af allylalkoholens radikal, allyl (C_3H_5), er løgolje (allylsulfid) og sennepsolje (allylsennepsolje) (s. d) vigtige forbindelser. A. kan oksyderes til akroleïn.

Allylsennepsolje, se Sennepsolje.

Allylsulfid, se Løgolje.

Alm *(ulmus montana)*, tilhørende almefamilien *(ulmaceæ)*, er et træ med aflange, i randen takkede, ru og ved grunden skjæve blade, som er tosidig stillede paa grenene, hvilket bevirker den tosidige anordning ogsaa af smaagrenene. De uanselige blomster, som udvikles før bladene og er samlede i tætte, runde og brune knipper, er tokjønnede. Frugterne, som modnes før midtsommer, er af en negls størrelse, rundagtige og flade med en bred vingekant, som omgiver det eneste frø. Almen findes hos os væsentlig i tørre urer og kun i den sydlige del af landet indtil 67°. Plantes ikke sjelden, især som hæk. Af slegten *ulmus* er der ca. 140 arter, som har sin udbredelse i den nordl. tempererede zone. Endel arter er fossile i tertiære lag. I miocenperioden fandtes almen endog paa Spitsbergen.

Alm.

als ⓣ da; som; end; før. **als(o)bald** straks. **alsbaldig** øieblikkelig. **alsdann** da, derpaa, siden.
Alsace ⓔ & ⓕ f. Elsass.
alsine ⓔ & ⓕ f. arve, fuglegræs.
alskens, alslags — ⓣ allerlei, allerhand — ⓔ of all kinds, every kind of, a variety of, various, miscellaneous — ⓕ toute(s) sorte(s) de ...; différents, divers.
also ⓣ saaledes, paa denne maade; altsaa.
also ⓔ ogsaa.
alt I — ⓣ Alt m, Altstimme f — ⓔ (contr)alto, counter(-tenor) — ⓕ contralto m; (altist) haute-contre f.
alt II (verdensaltet) — ⓣ All, Weltall n — ⓔ (the) universe — ⓕ (l')univers m.
alt ⓣ gammel. **altbacken** gammel(dags) — **altfränkisch.** **Altflicker** m, lappeskomager, lappeskrædder. **Altgesell** m, oldgesell. **altgläubig** ortodoks. **Althändler** m, marschandiser. **althergebracht, altherkömmlich** fra gamle dage, nedarvet. **Altmeister** m, oldermand, laugsmester. **altmodisch** gammeldags. **Altsitz** m, føderaad, follog. **Altvater** m, bedstefader, stamfader, patriark. **altväterisch** gammeldags. **Altvordern** pl, forfædre. **Altweibersommer** m, flyvende sommer.
alt ⓔ (mus.) alt.
altan — ⓣ Altan m, Balkon m, Søller m — ⓔ balcony — ⓕ balcon m.

Alma, liden elv sydligst paa halvøen Krim, munder sydligst i Kalamitabugten, 30 km. n. f. Sebastopol. Se Krimkrigen.

Almack's *[ǽlmæks]*, skotlænderen M'Caul (pseudonym Almack) aabnede 1763 i London den meget søgte «Almack's club» samt 2 aar senere i King Street et selskabslokale, hvor der i en lang aarrække afholdtes fashionable baller («almacks»). Lokalet lukkedes 1890, men er nu aabnet igjen som restaurant. Efter mønster af Londons «Almack's» stiftedes 1839 i Kra. et danseselskab, som paa grund af det enkle traktement af folkevittigheden døbtes «Kringla».

Almāda, Portugal, by ved Tejo's munding ligeoverfor Lissabon, provinsen Estremadura. 8000 indb.

Almadēn (arab. d. e. bergverk, A. de Azogue, d. e. kviksølv), Spanien, by i provinsen Ciudad Real, Nykastilien, mellem Sierra Morenas hovedryg og Guadiana. 7000 indb. Jordens rigeste kviksølvverk. 14 km. ø. ligger Almadenejos (d. e. Lille A.), ogsaa med kviksølvminer.

Almage'st, se Ptolemæos.

Almăgro, Diego, sp. opdager, f. i Almagro i Nykastilien, kom 1514 til Amerika, deltog med Pizarro i Perus erobring 1531 og drog 1535 i spidsen for en liden hær under usigelig møie over Andesbjergene og opdagede og erobrede Chile. Efter tilbagekomsten til Peru kom A. i strid med Pizarro om besiddelsen af Cuzco; Pizarro seirede efter flere kampe og lod derpaa den 75-aarige A. kvæle 1538. A.s søn af samme navn hevnede sin fader, overfaldt og myrdede Pizarro. Da han derefter opkastede sig til statholder i Peru, lod overdommeren de Castro ham henrette.

Almăgro, Spanien, by, provins Ciudad Real, mellem C. R. og Valdepeñas. 8 000 indb. Kniplingsindustri.

Almāly (el. Elmaly), Lilleasien (tyrk.), Vilajet Konia, 60 km. indenfor kysten, 1140 m. o. h.; 3—4 000 indb. Garverier.

Alma māter (lat.), hulde moder, egentl. nærende moder (lat. *alo*, nærer); hos romerske digtere tilnavn for flere gudinder, bl. a. Ceres, Tellus, Venus. Fra gl. tid tillige betegnelse for universitetet.

Almanak (græ.-ægypt. *almenichiakā*), en aarlig udkommende fortegnelse over aarets dage med forudberegning af astronomiske fænomener, som er af betydning for det daglige liv. De gamle kalenderes astrologiske notiser er nu erstattede af forskjellige samfundsnyttige oplysninger og morskabslæsning. Efter hovedindholdet skjelnes der mellem poetiske, diplomatiske, nautiske o. s. v. a. Den ældste trykte a. eies af British museum. Jfr. Kalender.

Almanak for aaret 1814.

Almandbu, se Sørkjebu.

Almandīn, ædelgranat, se Granat.

Almannagjá, en 7—8 km. lang lavakløft paa Island, som gaar fra Tingvallasjøens nordende i ret linje mod n.ø. og danner den nordvestre grænse for Tingvallasletten. Dens vestre væg er lodret og 30—45 m. høi, den østre 10—15 m. og ikke fuldt saa brat. A. er en af øens største seværdigheder.

Almansa, Spanien, by, provins Albacete (Murcia), 65 km. ø. f. byen Albacete. 11 000 indb.

Almansor (arab. «den Gud giver seier»). 1. Den anden Abbasidiske kalif, hed egentl. Abu-Dshafar (712—75), efterfulgte 754 sin broder Abu-l-Abbas og grundlagde Bagdad 763. A. var en ven af kunst og videnskab, men forfulgte de kristne i Syrien og Ægypten. Under hans regjering løsrev Spanien sig. Død paa en pilgrimsfærd til Mekka. 2. Muhammed ibn Abdallah svang sig op fra ringe stilling, blev 976 formynder for den spanske omajadekalif Hischam II og var til sin død (1002) den virkelige hersker; han antog navnet A. Han skyede ingen midler for at naa sit maal og hævde sin stilling, men var forøvrigt en fremragende regent og en udmerket feltherre, der altid seirede i sine mange krige. Samtidig fremmede han riget materielt og yndede litteratur og videnskaber.

Almas *[alma'š]*, af dette navn findes en mængde byer i Ungarn.

Alma Tadēma, Sir Laurens (1836—), eng. maler, f. i Dronryp i Friesland. A., der som ung kom til England, hvis kunst han tilhører, har malet en række smagfulde billeder, som med stor troskab gjengiver antikens seder og liv.

Almeh (Alimeh), orientalsk sangerinde og danserinde, som, især i Ægypten mod høi betaling optræder ved festlige leiligheder. Rangerer socialt høiere end den saakaldte ghasieh (fl. ghawāsi), som optræder paa gader og torve.

Almeïda, Don Francisco d' (d. 1510), blev af Emanuel I af Portugal 1505 udnævnt til vicekonge i Ostindien og erobrede paa overreisen en del af Sydøstafrika. Han og sønnen Lorenzo udvidede portugisernes herredømme i Indien. 1509 ødelagde han den ægyptiske flaade ved Diu, men maatte kort efter nedlægge sin magt og vende hjem. Paa tilbagereisen faldt han i en kamp mod hottentotterne i Saldanha ved Kap.

Almeïda, Nicolao Tolentino de (1741—1811), portug. digter, angreb tidens daarlighed i sine velformede satiriske digte.

Almeïda, Portugal, grænsefæstning (provins Beira); 2 300 indb.

Almeïda-Garrett, João Baptista de Silva Leitão de (1799—1854), portug. digter og politiker, 1823—26 landsforvist, 1828 fængslet, undkom til England, vendte tilbage 1832 med Dom Pedro, siden indenrigsminister, diplomat, medlem af Cortes, glimrende taler. Han er den betydeligste nyportugisiske digter, under indflydelse af romantiken, trak frem den gamle portugisiske folke-

---

Altar (t) m alter. **altar** (e) alter. **alten** (t) ældes. **Altentheil** (t) n, føderaad. **Altentheiler, Altensitzer** (t) m, føderaadsmand. **alter** — (t) Altar m — (e) altar — (f) autel m. **gaa til alters** — (t) zum Abendmahle gehen, kommunizieren — (e) communicate — (f) communier. **alterbog** — (t) Agende f — (e) service-book — (f) rituel m. **altergang** — (t) Kommunikation f, Abendmahl n — (e) (Holy) communion — (f) communion f. **altergjænger, altergjæst** — (t) Kommunikant m — (e) communicant — (f) communiant m. **Alter** (t) n, alder(dom). **vor Alters** i gamle dage. **von Alters her, seit Alters** fra arilds tid. **Alter(s)folge** f, anciennetet. **Alter(s)genoss** m jevnaldrende. **alter(s)grau** graanet. **alter** (e) ændre; forandre sig. **altérabilité** (f) f, **alterability** (e) foranderlighed. **alterable** (e), **altérable** (f) foranderlig. **alteration** (e), **altération** (f) f, forandring; forringelse, forvanskning; (f) ogs. sindsbevægelse. **altercate** (e) trætte(s). **altercation** (e) & (f) trætte, ordstrid. **altérer** (f) forandre; forfalske, forvanske; forstyrre, alterere. **altéré** tørst. **alterere** — (t) alterieren, erre-

digtning. skabte et nationalteater. Af hans verker kan nævnes det episke digt «Camões», samlingen «Romanceiro», hvori bearbeidelser af gamle romancer, de lyriske digte «Folhas cahidas», skuespillene «Catão», «Auto de Gil-Vicente», «Frei Luiz de Sousa» og novellen «Viagens na minha terra».

Almĕloo, Nederlandene, by, provins Overijsel, kanalkrydspunkt, 43 km. ø.s.ø. f. Zwolle. 10 000 indb. Linindustri.

Almendralejo *[almendraléko]*, Spanien, by, provins Badajoz, 25 km. s. f. Merida. 12 600 indb.

Almenning er de dele af landet, som efter dets bebyggelse ikke blev taget i besiddelse af nogen som særskilt eiendom (fjeldstrækninger og skoge) og af Harald Haarfagre erklæredes at være kongens (statens). Endel statsalmenninger er efterhaanden solgt som bygdealmenninger eller privatalmenninger. I almenningerne har bygdens gaardbrugere havningsret og hugstret, i noget forskjellig omfang efter almenningernes art. Ret til jagt og fangst tilkommer i privatalmenning eieren og i nogen udstrækning bygdens folk, i bygdealmenning enhver beboer paa de brugsberettigede eiendomme, og er i statsalmenning fri for enhver norsk borger mod løsning af jagtkort (l. 12/10 1857, skogl. 22/6 1863, l. 28/7 1894, l. 8/8 1897, jagtl. 20/5 1899). — Almenninger var i enkelte byer (særlig Bergen) brede tvergader, som fra hovedgaden førte ned til vandet. Nu forekommer denne benævnelse kun i Bergen.

Almerīa, Spanien. 1. Provins, den østlige del af kongeriget Andalusien. 8 777 km.² med 360 000 indb., 41 paa hver km.² 2. Hovedstaden A., ældgammelt byanlæg fra fønikertiden ved Middelhavet. Byens gamle navn var Portus Magnus. Den havde engang 150 000 indb., nu 47 000. Udførsel af vin og berømte druer samt bly. I omegnen trives sukkerrøret. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Barcelona.

Almissa (slav. Omiš), Østerrige, liden havneby i Dalmatien, ved mundingen af Cetina, 22 km. s. f. Spalato.

Almisse er en gave, som skyldes den barmhjertige medfølelse med de trængende. Ligesom de fleste religioner indskjærper den kristne religion pligten til at give a.

Almlöf, sv. skuespillerfamilie. 1. Nils Vilhelm A. (1799—1875) blev 19 aar gml. elev ved det kgl. teater i Stockholm og vandt snart publikums gunst, som han beholdt til sin dødsdag. Han havde et smukt ydre og en udmerket stemme og optraadte i de mest forskjelligartede roller. 2. Hans søn Karl Andreas Knut A. (1829—99) studerede opr. teologi, debuterede derpaa i Delands selskab, havde 1863—82 ansættelse ved det kgl. teater og har senere givet gjesteroller rundt i Skandinavien. A. var en intelligent karakterskuespiller, især hans komiske gammelmandsroller var fortrinlige. 3. Hans hustru Hedvig Kristina Elisabet, f. Deland (1831—82), debuterede ligeledes ved sin fader P. J. Delands selskab, fulgte sin mand til det kgl. teater, hvor hun 1874 blev lærerinde for de kvindelige elever. Hun var en fortræffelig karakterskuespillerinde, blandt hvis roller mad. Rundholmen i «De unges forbund» fremhæves.

Almodóvar del Campo, Spanien, by, provins Ciudad Real. 12 500 indb.

Almohāderne, se Almoraviderne.

Almondbury *[álmandbəri]*, England, by (det rom. Campodunum), grevskabet York, 3 km. s.ø. f. Huddersfield, ved Calder. 16 000 indb.

Almo'nde, Philip van (1646—1711), holl. sjøhelt, f. i Briel, tjente sine sporer under Ruyter i krigene mod England og Frankrige og blev efter ham 1676 overstkommanderende. Sammen med englænderne beseirede han franskmændene i de berømte sjøslag ved La Hogue 1692 og ved Vigo 1702. Død i Haaswyk ved Leyden.

Almo'nte, Don Juan Nepomuceno (1804—69), mexikansk general og statsmand, gjorde først diplomatisk tjeneste i London og Peru, var senere krigsminister og blev 1841 gesandt i Washington. Var under Santa Anna anfører i krigene mod Nordamerika, blev 1853 atter gesandt i Washington og 1857 i Paris. 1862 fulgte han med Bazaines hærkorps til Mexico og blev en af keiser Maximilians raadgivere. Efter keiserdømmets fald 1867 reiste han til Paris, hvor han døde.

Almōra, Forindien, hovedby i distriktet Kumaun, i Himalaya, v. f. Nepal. 8 600 indb. 1 600 m. o. h. paa kammen af A.-aasen ligger en borg for indfødte fyrster.

Almoravīderne, en stridbar, arab. sekt, der i midten af 11 aarh. stiftedes af Abdallah-ben-Yasin i det nordvestlige Afrika. Dens første virkelige organisator og hersker Abu-bekr grundlagde omtr. 1065 Marokko. Hans efterfølger Jussuf-ben-Tasfin erobrede 1086 næsten hele det arabiske Spanien. A.s herredømme i Marokko blev 1146 tilintetgjort af Almohaderne, som imidlertid ikke kunde faa fast fod i Spanien. 1212 blev de endelig fordrevet herfra af kastilianerne, og 1269 blev deres herredømme i Marokko ligeledes tilintetgjort ved et oprør.

Almquist, Carl Jonas Love (1793—1866), sv. forfatter, studerede i Upsala, gik derpaa embedsveien i Stockholm. 1824 drog han til Värmland med nogle venner for at leve som bonde og egtede en bondepige, men flyttede 1826 tilbage og blev rektor ved Nya elementarskolan, hvor han udmerkede sig som pædagog, indtil hans æstetiske interesser drog hans sind fra lærergjerningen. 1832—51 udkom «Törnrosens bok», en broget samling i alle stil- og digtarter, der rummer det ypperste af hans produktion. Man opdager straks, at han er en blanding af en nyromantiker og en revolutionsmand, og i aarenes løb træder den sidste stadig sterkere frem. 1839 udkom den tidligere skrevne novelle «Det går an», der angriber egteskabet som livsvarig forbindelse og vakte en voldsom litterær strid. A. opgav lærergjerningen og viede sig helt til litterært og journalistisk arbeide. Meget af, hvad han skriver, er udmerket, men adskilligt lider under den forcerede produktion, som han maatte udfolde for at kunne leve. Hans pengesager kom i grænseløs uorden, han blev indviklet i forhold til en aagerkarl og rømte fra Sverige 1851, beskyldt for mordforsøg mod denne, vistnok med urette; A. var sikkert, som han selv skriver, «bedre end sit rygte». Han drog til Amerika, hvor han kummerlig ernærede sig som sproglærer til 1865, da han bosatte sig i Bremen, hvor han døde. — A. er en fremragende forfatter, men han lider under at have for mange interesser og for let for at skrive. Han ynder at fremsætte

---

gen — ⓔ frighten, agitate — ⓕ troubler, altérer.

Altermann ⓣ m, oldermand.
Ältermutter ⓣ f, oldemoder.
altern ⓣ, ældes.
alternance ⓕ f, vekslen.
alternat ⓕ m, vekseldrift.
alternate ⓔ, **alterner** ⓕ veksle, skifte; ⓔ ogs. vekslende, skiftevis; anden hver; (amerik.) suppleant.
alternatif ⓕ vekslende, skiftende.
alternation ⓔ skifte, (af)veksling; (mat.) permutation; responsorium.
alternative ⓔ & ⓕ f, alternativ, valg.
alterne ⓕ: **angles** (m pl) **alternes,** vekselvinkler.
alternity ⓔ skifte, (af)veksling.
Altertum ⓣ n, oldtid. **Altertümer** pl, oldsager. **Altertumskunde** f, arkæologi, oldkyndighed.
Altertüm(l)er ⓣ m, oldgransker.
altertümlich ⓣ gammeldags.
Ältervater ⓣ m, oldefader.
ältlich ⓣ aldrende, halvgammel, gammelagtig.
altesse ⓕ f, høihed.
altfor — ⓣ (all)zu, gar zu — ⓔ (much) too — ⓕ trop.
althea ⓔ **althéa, althée** ⓕ f, altæa, vild katost, stokrose.
although ⓔ (omend)skjønt.
altid — ⓣ immer, stets, allezeit, beständig — ⓔ always, ever — ⓕ toujours.
altier ⓕ stolt, hovmodig.

paradokser, og ikke altid er hans tanker klare. Han er sterkt subjektiv, jager ofte efter effekt, men hans fantasirigdom og geni er uomtvistelige. A. har givet udmerkede skildringer af folkelivet («Grimstahamns nybygge»), skrevet fortrinlige episke digte («Arturs jakt») og sociale afhandlinger («Om svenska fattigdomens betydelse»), men han har arbeidet meget hurtig og ikke altid været omhyggelig. Ogsaa som forfatter af sproglige og pædagogiske arbeider har A. betydning. Han er Sveriges mest alsidige forfatter, men just derfor har han aldrig evnet at skabe noget større hele, alt er blevet smaating eller brudstykker.

Almquist, Ernst Bernhard (1852—), sv. læge. Deltog som læge i Vega's reise om Asien og foretog her betydningsfulde botaniske studier. Studerede senere bakteriologi. Fra 1882 første stadslæge i Göteborg.

Almueskole, se Folkeskole.

Almuevennen blev grundlagt 1848 som et «ugeblad til oplysningens fremme blandt menigmand». Bladet afsatte dybe spor navnlig i den norske landbefolknings politiske udvikling, hvis første landskjendte og sterkt udbredte organ det var. I sine velmagtsdage, i 1870-aarenes begyndelse, udgik det i indtil 22 000 eksemplarer. Oprindelig var bladet liberalt, men blev efterhaanden mere konservativt og var efter 1884 udpræget høire. Det gik ind i 1893. Det redigeredes under hele sin bestaaen af eieren, statsrevisor J. Chr. Johnsen (s. d.).

Almuñecar *[almunjékar]*, Spanien, havneby i prov. Granada, 15 km. v. f. Motril.

Almvik, Sverige, havn og jernbanestation, Kalmar län, 25 km. n.v. f. Västervik.

Almö, Sverige, ø med handelsplads af samme navn, Blekinge, paa nordsiden af Arpösund, det vestlige indløb til Karlskrona.

Alnarp, ved Åkarp station (mellem Malmö og Lund) Sveriges største videnskabelige landbrugsinstitut og tillige mønstergaard i stor stil.

Alnmouth *[ǽnmuþ]*, England, havneby, Northumberland, v. mundingen af Aln, 40 km. v. f. Tynemouth.

Ālnus, se Or.

Alnwick *[ǽnik]*. 1. England, by i grevskabet Northumberland, ved Aln, 6 km. fra kysten, 7000 indb. I nærheden A. Castle, hertugerne af Northumberlands stamslot. 2. Kanada, distrikt, New Brunswick.

Eyvind Alnæs.

Alnæs, Eyvind (1872—), organist i Drammen og instruktør for Kra. haandverkersangforening, uddannet ved Musikskolen i Kra. og Konservatoriet i Leipzig, hvor han paa en studiereise har givet en komponistkoncert, en af de mest fremragende yngre norske komponister, har skrevet en symfoni, violinsuite, symfoniske variationer, romancer, klaverstykker, mandskor o. s. v.

af megen poetisk skjønhed og lyrisk varme. Sange som «Gyngevise», «Sidste reis», «Jeg laa ved sjøen», «Vaarlængsler» m. fl. hører til nutidens bedste norske romancer.

Alnö (Alnöa), Sverige, den største ø (69 km.²) ved kysten af Bottenviken, i Medelpad, udenfor Sundsvall, med talrige sagbrug.

Aloë. 1. Slegt af liljefamilien, omfattende omtr. 90 arter, hvoraf de 60 hører hjemme i Kaplandet. De varierer sterkt i størrelse, fra smaa eksemplarer med ganske korte blomsterstande til et snes meter høie oftest falskt tvegrenede trær med meterlang, ofte forgrenet blomsterstand. Bladene er altid tykke og kjødede og danner rosetter i spidsen af grenene. De tretallede blomster oftest hængende. 2. Den indtørrede saft af forskjellige aloëarters blade. Anvendes i medicinen.

Aloë.

Aloëhamp er egentlig basttrevlerne af forskjellige aloëarter, men benyttes ogsaa som urigtig benævnelse paa agavefibrer.

Aloëtræ kaldes en hel del forskjellige tropiske, vellugtende træsorter. De benyttedes tidligere til parfumer og røgelse, men nu væsentlig til træarbeider.

Alōger er navnet paa en oldkirkelig sekt i Lilleasien, som forkastede de Johanneiske skrifter, fordi disse lærte, at ordet (logos) var blevet menneske i Jesus, og tillagde kjætteren Kerinth dem.

Alogī (græ.), mangel paa logik, fornuftløshed; alōgisk, urimelig, fornuftstridig.

Aloi *[alwá]* (fr.), et pengestykkes lovfast ansatte finhed.

Aloïderne, to sagnagtige kjæmper Otos og Ephialtes sønner af Aloeus (el. Poseidon); 9 aar gamle, 18 m. høie og 6 m. brede, vilde de storme himlen ved at stable Ossa ovenpaa Olympos og Pelion paa Ossa; men Apollon dræbte dem.

Aloïn, se Aloë.

Alōsa, se Sild.

Alost, se Aelst.

Alpāka, se Lama.

Alpāka er et af navnene paa forsølvet nysølv.

Alpaka.

Alpākauld er ulden af en sydamerikansk lamaart *(auchenia pacos)*, der i Peru holdes tæmmet som lastdyr og for kjødets og uldens skyld. Ulden er meget fin og glinsende og af forskjellig farve. Den spindes oftest sammen med andre stoffe og giver et udmerket kamgarn, der benyttes til de forskjelligste tøier.

Al pāri, se Pari.

---

altimetry (e) høidemaaling.

alting — (t) alles — (e) everything — (f) tout. **hvorom alting er** — (t) wie dem auch sei, bei alle dem — (e) any way; however that may be — (f) quoi qu'il en soit.

altitude (e) & (f) f, (geogr.) høide.

alto (e) & (f) m, bratsch, altstemme).

altogether (e) alle sammen; tilsammen, i det hele, ialt; aldeles, ganske.

alto-relievo (e) hautrelief.

altsaa — (t) also, folglich, mithin, demnach — (e) consequently, accordingly, therefore, so, then — (f) donc, par conséquent; ainsi.

alude (f) f, lammeskind.

alum (e) alun.

alumina (e), **alumine** (e) & (f) f, lerjord.

aluminaire, alumineux (f), **aluminous** (e) alunholdig.

aluminium (e) & (f) m, **aluminum** (e), aluminium.

alun — (t) Alaun m — (e) alum — (f) alun m. **alunjord** — (t) Alaunerde f — (e) alumina, alumine — (f) terre (f) alumineuse, alumine f. **alunskind** — (t) Alaunleder n — (e) alum leather, whitleather — (f) cuir (m) passé en alun.

alun (f) m, alun.

alunage (f) m, alun(er)ing.

alunation (f) f, alundannelse.

aluner (f) (vb.) alune.

alunière (f) f, alunverk.

alv (mystisk væsen) — (t) Elf m — (e) elf — (f) elphe.

Alp Arslan, seldsjukhøvding 1063—72, erobrede Turkestan, Georgien og Armenien, gjenoprettede kalifatets magt i Syrien og kjæmpede heldig mod grækerne. D. 1072

Alpebaner, se Alpeveie.

Alpefaunaen i Europa bestaar dels af former, som efter istiden er uddøet i lavlandet, og dels af høinordiske dyr, som lever isoleret paa de største alpehøider, vidt adskilt fra sine nordlige frænder. Blandt pattedyrene kan anføres som særlig «alpine»: gemse, stenbuk, murmeldyr, snehare og snemus; blandt fuglene: rype, snefink, alpekraake og lammegrib. Sneharen og rypen har farveskifte (hvide om vinteren). Blandt padderne er den sorte landsalamander *(salamandra atra)* udpræget alpin. Indenfor insekterne er det især blandt biller og sommerfugle, at man træffer mange alpine former; de førstnævnte er hyppig vingeløse, og de sidste er tilbøielige til at antage mørke farver (melanisme). Selv høit oppe over snegrænsen træffes skarer af de smaa snelopper *(desoria glacialis)*, som med sin halegaffel hopper om paa gletscherne.

Alpeforeninger. Ogsaa Alperne har sin udforskningshistorie, og alpeforeningerne el. alpeklubberne har megen fortjeneste af denne, omend deres medlemmer for en stor del er almindelige turister, ofte dog interesserede tindebestigere. Ældst er «Alpine club» i London (1857) med tidsskriftet «The Alpine journal» (1863). For at blive medlem maa man have besteget et fjeld af mindst 3 500 m. høide. Klubben udstrækker nu sine interesser overalt, hvor der er nye tinder at bestige. Andre alpeforeninger er den tyske (1869) og østerr. (1862) a., dannet ved sammenslutning 1874, med tidsskrift og «meddelelser». Endvidere Schweizeralpeklubben (1863) med aarbog, en ital. alpeklub (1863) med bulletin, en sydtirolsk a. (1877), en fransk (1874) i Paris med aarbog og en amerikansk i Filadelfia, foruden flere alpeturistforeninger særlig i Østerrige.

Alpegløed (fjeldgløed). Kort efter solnedgang eller før solopgang lyser undertiden (i klart veir) fjelde paa modsolsiden op med et rødligt lys, idet de belyses af purpurlyset (s. d.), som staar over solen.

Alpehorn, blæseinstrument omtr. som den norske lur.

Alpejægere kaldtes det friskarekorps, som Garibaldi organiserede under den italienske frihedskrig 1859—61, og som udgjorde kjernen af ekspeditionen til Sicilien og Neapel 1860. Under den fransk-tyske krig 1870—71 organiserede han igjen et korps a., hvormed han stillede sig paa fransk side.

Alpeplanter er en almindelig fællesbetegnelse for de vekster, som danner vegetationen ovenfor skoggrænsen i Alperne i den saakaldte alpine region. Skogens øverste grænse ligger her i forskjellig høide, varierer saaledes i Schweizer-alperne mellem 1 680 m. i de nordlige og 2 150 m. i de sydlige høialper og naar sit maksimum med 2 330 m. i Saasthal. Ovenfor disse høider er der ikke mere nogen sluttet træbestand, kun enkelte trær hist og her. Imidlertid er der gjerne som oftest ingen brat overgang fra skogen til den træløse alpine region. Denne kranses nemlig ofte nedentil af en kratvegetation, bestaaende af forskjellige buskarter. Nederst, nærmest skogen er det dvergfuruen *(pinus montana)* og grønoren *(alnus viridis)*, som danner sjelden mer end mandshøie krat, den første væsentlig i de egne, hvor der er kalkunderlag, den sidste mere paa grundfjeld og krystallinske skifere. Saa kommer endnu høiere oppe alperosernes pragtfulde krat (se Alperose). I ly af disse krat kan der ofte være et frodigt planteselskab, med høie urter, hvoraf flere ogsaa er udbredt i de norske fjeldes birkelier, saaledes turt, rød pragtstjerne, skogstorkeneb, skogforglemmigei, hvidbladtistel, fjeldflok, *ranunculus aconitifolius* o. fl.; endvidere findes her ogsaa arter af slegterne *aconitum, gentiana, digitalis* og *phyteuma.*

De egentlige alpeplanter er lavere, fleraarige vekster, ofte med pragtfulde blomsterfarver. Særlig bekjendt for sit rige blomsterflor er alpeslaatterne, «Alpenmatten»; her vokser de storblomstrede hvide og gule anemoner, lyseblaa og mørkere blaa klokker *(campanula)*, dybblaa gentianaer, røde og gule *pedicularis*-arter, violer og forglemmigei, den pragtfulde kløverart *trifolium alpinum* og m. fl. Paa de saakaldte «Alpenweiden», hvor kreaturerne beiter, er det mest græsarter, især *poa alpina, phleum-, festuca-* og *agrostis*-arter, samt den lille skjermblomstrede *meum mutellina* og *plantago alpina*, som danner vegetationen. — Det rigeste flor findes dog paa utilgjængeligere steder, som klippevæggenes afsatser og rifter. Blandt de talrige blomsterplanter her kan nævnes som særlig iøinefaldende: *linaria alpina* med de lange, blomstersmykkede grene, den lyserøde *thlaspi rotundifolium*, gule og blaa aurikler, de mange arter af *saxifraga, androsace, veronica, cerastium* og de sølvhaarede artemisiaer, samt de lave bladpuder af *eritrichium nanum*, dækkede af de talrige, blaa, forglemmigeilignende blomster og edelweisen *(leontopodium alpinum)*, alpebeboernes yndlingsplante.

Der, hvor sneen sent gaar væk, staar den lille, fine *soldanella pusilla*, ofte med sin blaa blomst stikkende op af selve snedækket. A. naar op i betydelige høider og stanses ikke engang helt af snegrænsen (i Alperne 700—1 000 m. høiere end skoggrænsen). Et af de talrige eksempler herpaa er Vincentpyramiden i Monte Rosa i Schweiz, hvor der mellem 3 087 og 3 185 m. o. h. er fundet ca. 50 blomsterplanter. [Litteratur: Hegi u. Dunzinger, «Alpenflora» (illustreret). München 1905. C. Schröter, «Das Pflanzenleben der Alpen». Zürich 1906.]

Alperne, Europas hovedfjeldsystem og høieste fjelde, er en sammenhængende fjeldbygning i den sydlige del af Mellemeuropa. De er noksaa tydelig afgrænset til alle kanter undtagen i sydvest og sydøst. I sydvest er det Apenninerne, som hænger nøie sammen med dem, i sydøst Balkanhalvøens vestlige fjelde. Mod syd danner A. to buer nordenom Italien fra bugten ved Genua til bugten ved Triest. De stuper brat ned i lavsletten i det nordlige Italien. Paa sin nordside har de derimod foran sig en høislette, en sokkel. Grænsen mod Apenninerne trækkes nu sedvanlig fra Savona ved Genuabugten v.n.v. over Altare-passet (kun 500 m. o. h.) til Ceva ved Tarnaro. Østgrænsen løber fra Wiener-sletten ved Donau i en siksaklinje til bugten ved Trient. Længden af den indre kant er 750 km., af den ydre 1 300 km. Bredden ligger mellem 130 km. (ved Montblanc) og 240 km. (ved Verona). Det af fjeldmassen dækkede rum udgjør omtrent 220 000 km.²

---

alva-marina ⓔ tørret tang (til madrasser o. l.).

alveary ⓔ bikube; ørehule.

alveated ⓔ, **alvéolaire** ⓕ cellet.

alvéole ⓕ m, celle (i bikube); tandhule.

alvin ⓕ, **alvine** ⓔ underlivs-.

alvor — ⓣ Ernst m — ⓔ earnest — ⓕ sérieux m; gravité f. **det er mit ramme alvor** — ⓣ es ist mein voller (bitterer) Ernst — ⓔ I am perfectly serious, I am quite in earnest — ⓕ je vous parle très sérieusement; je ne ris pas. **gjøre alvor af** — ⓣ Ernst machen aus (mit) — ⓔ set about seriously — ⓕ effectuer, exécuter, mettre à exécution. **for fuldt (ramme) alvor** — ⓣ in allem Ernste — ⓔ (mods. for spøg) in good, real earnest; (mods. midlertidig) for good — ⓕ très sérieusement, tout de bon; dans le sérieux.

alvorlig — ⓣ ernst(haft), ernstlich — ⓔ earnest, serious, grave, sober, demure — ⓕ sérieux, grave; (farlig) grave. **holde sig alvorlig** — ⓣ seinen Ernst behaupten — ⓔ keep a grave face — ⓕ garder son sérieux. **alvorlig talt** — ⓣ Scherz bei Seite, im Ernst — ⓔ joking apart, raillery (jesting) aside, in earnest, seriously speaking — ⓕ plaisanterie à part. **tage alvorlig** — ⓣ ernst nehmen — ⓔ take seriously — ⓕ prendre au sérieux.

always ⓔ altid.

A. deles i **Vestalperne** og **Østalperne**, mellem hvilke grænsen følger en linje fra Bodensjøen til Comosjøen, som for en væsentlig del dannes af Rhinens og Mairas dale. A. er frembragt ved en langvarig mægtig foldning af jordskorpen. De ikke sjeldne jordskjælv viser, at de sammenpressende kræfter endnu er i virksomhed. A. bestaar gjennem hele sin længde af en midtre zone af gamle krystallinske bergarter (gneis, glimmerskifer, granit o. s. v.). I denne zone findes de høieste topper. Paa ydersiden følges denne zone af et belte med fremherskende kalkstensfjeld, de **nordlige kalkalper**. Paa indsiden (sydsiden) findes et tilsvarende belte, de **sydlige kalkalper**, kun i øst. Denne sidste omstændighed, i forbindelse med andre forhold af geologisk art, begrunder den nyere inddeling af A. i to istedetfor den ældre i tre hoveddele, Vestalper, Midtalper og Østalper. **Vestalperne** (hvilket navn tidligere kun betegnede de fr.-ital. A.) indbefatter: 1. De liguriske A. 2. Sjøalperne, hvorunder ofte ogsaa gruppe 1 henføres. 3. De cottiske A. 4. De grajiske A. 5. Mont Blanc, hvis mægtige fjeldmasse bærer Alpernes høieste tind, 4810 m. 6. Schweizeralperne, delt ved Rhones og Rhinens øvre løb i to hovedgrupper med talrige underafdelinger.

Til **Østalperne** hører foruden de schweiziske Graubündener- el. Rhätiske A. de bayerske A., de østerrigske A., som ender med Wienerwald ved Donau, Tauern (Hohe T. og Niedere T.), de steiriske A., samt i syd Ortler, de karniske A. og de juliske A. Alpesokkelen mod nord dannes af den schweiziske høislette mellem Genfersjøen og Bodensjøen (begge 400 m. o. h.) og den bayerske høislette (München 500 m.).

A. har en stor betydning for Mellem- og Sydeuropas klima. Store elve, f. eks. Rhone, Rhinen, Po, talrige Donau-tilløb, har sine kilder i Alpernes jøkelverden. Skjønt de aldrig har dannet et folkestængsel, er de dog selvfølgelig af stor betydning som folkeskille. Navnet Alp er formentlig det keltiske ord *alp*, som betyder «høi», brugt om høifjeld og om fjeldbeite.

Alperne: «Jomfruen» seet fra Interlaken.

Alperose. Dette navn anvendes almindelig paa to i de europæiske Alper udbredte arter, slegten *rhododendron*, nemlig *r. ferrugineum* og *r. hirsutum*, begge mindre buske med pragtfulde, røde blomster og læderagtige, vintergrønne blade, samlede rosetagtig i grenspidserne. De danner den væsentligste buskvegetation i den alpine region. Se forøvrigt **Rhododendron**.

Alpes, Basses- og Hautes-, se Basses-A., Hautes-A.

amabilité (f) f, elskværdighed.
amadou (e) & (f) m, fyrsvamp, knusk.
amadouvier (f) m, (bot.) fyrsvamp.
amaigrir (f) afmagre; udpine (jord); telge (bjelke).
amaigrissement (f) m, afmagring.
amain (e) med kraft. **let go amain!** (kast) los! **lower amain!** fir ned! **strike amain!** lad løbe!
amalgam (e), **amalgame** (f) m, amalgam, legering mellem kviksølv og metaller; blanding.
amalgamate (e), **amalgamer** (f) amalgamere; blande.
amalgamation (e) & (f) f, amalgamering, inderlig blanding.
amande (f) f, mandel; kjerne.
amandé (f) m, mandelmelk.
amandier (f) m, mandeltræ.
amant (f) m, elsker; pl, elskende.
amanuensis — (t) Famulus m, Amanuensis m — (e) assistant, amanuensis — (f) aide m, adjoint m.
amanuensis (f) (haand)skriver.
amaranth (e), **amarant(h)e** (f) f, amarant, tusenfryd; (f) og adj.: amarantfarvet.
amaranthine (e) amarantfarvet; uvisnelig.
amarinage (f) m, bemanding.
amariner (f) bemande; vænne til sjøen.
amarque (f) f, bøie.
amarrage (f) m, surring.
amarre (f) f, (anker)taug, varp.

Alpes Maritimes *[alp maritîm]*, Frankrige, departement, sydøstligst, 3 736 km.², 293 000 indb., 78 paa hver km.² Langs Middelhavet ligger den franske Riviera, med kystbyerne Menton(e), Nice (Nizza), hovedstaden, og Cannes i læ for vintervinden (Mistralen, n.n.v.), med frugt- og blomsteravl, indlandet er et udpræget fjeldland; store hjorder af sauer beiter «alpen» om sommeren. Dep. dannedes i 1860, da landet ø. f. elven Var afstodes til Frankrige.

Al pe'so (ital.), efter vegten.

Alpeveie og **-baner.** Fra Rivierabanen udgrener sig linjer fra Savona over Altarepasset (500 m.) og fra Ventimiglia over Tenda, som begge fører over til Piemont. I de cottiske A. fører foruden veien over Mt. Genèvre (1854 m.) mellem Dora Riparia (Colle di Sestrières) og Durance (Briançon) jernbanen gjennem Col de Fréjus (12¼ km. lang tunnel, 1 300 m. o. h.) mellem Bardonecchia og Modane. Fordi den ældgamle vei gik over Mt. Cenis, har jernbanen og tunnelen faaet navn efter dette 25 km. østenfor liggende fjeld. Denne tunnel er den ældste i Alperne (1857—71). Over Lille St. Bernhard, 2157 m., fører en vei mellem Dora Baltea og Isère, over Store St. Bernhard, 2 472 m., en kløvvei mellem Aosta (Dora Baltea) til Martigny (Rhone). I Schweiz fører foruden talrige kløvveie og passe (Furkap. 2 436 m. mellem Rhone og Reuss, Gotthardp. 2 114 m. mellem Reuss og Ticino, Simplonp. 2016 m. mellem Rhone (Brieg) og Tosa (Lago Maggiore), Splügen 2 117 m. mellem Hinterrhein og Lago di Como m. fl.) jernbaner gjennem St. Gotthard (tunnel Göschenen—Airolo, 15 km., 1 154 m., under bygning 1872—1882) og Simplon (tunnel, 20 km., 705 m., 1898—1905, aabnet for trafik sommeren 1906). I Østerrige Brennerpasset, 1 400 m., i Tirol (mellem Inn og Eisack), Stilfser Joch, 2 760 m., den høieste af alle alpeveie, ved Ortler, Semmeringpasset, 980 m. (mellem Glognitz og Mürzzuschlag), og jernbanerne gjennem Arlberg (tunnel, 12¼ km., 1 310 m.), over Brenner- og Semmeringpassene. Særlig udmerker Schweiz sig ved jernbaner (tandhjuls-, taugbaner) op til fjeldtoppene, for turisttrafiken, af hvilke kan nævnes Rigi-, Pilatus-, Jungfrau-banerne og Albulabanen (1823 m.), Europas høieste adhæsionsbane.

Alpeviol *(cyclamen)*, slegt af aurikelfamilien, med en fladtrykt stængelknold, langstilkede blade og blomster med tilbagebøiede kronflige og ved frugtmodningen skruesnoet sammenrullede frugtstilke, saa kapslen trækkes helt ned til knolden. *C. europæum* vokser vild i det sydlige Europa, den dyrkes ligesom ogsaa *c. persicum* almindelig som stueplante. Knoldene indeholder cyclamin og er i raa tilstand giftige.

Al pe'zzo (ital.), stykkevis, især ved kursnoteringer for mynter, hvis pris opgives pr. stykke.

Alphand *[alfā']*, Jean Charles Adolphe (1817—1891), fr. ingeniør og arkitekt, Haussmans medhjælper ved Paris's omregulering. Parkanlæggene Buttes Chaumont, Parc Monceau og Champs Elysées er A.s verk. Udgav 1867—72 pragtverket «Les promenades de Paris».

Alpīn, hørende til Alperne.

Alpine Club *[ǽlpain klʊb]*, se Alpeforeninger.

Alpnach el. Alpnacht, Schweiz, landsby i Unterwalden, med Alpnachstad nede ved en bugt af Vierwaldstättersjøen, ved foden af Pilatusbjerget. 1700 indb.

Álptafjörður, fjord paa Islands østs. i Suður-Mulasyssel.

Alpujarras, Las *[-ꝁarras]*, Spanien, landskab i prov. Granada, indbefattende de maleriske fjelddale paa sydsiden af Sierra Nevada, «Spaniens Schweiz». I dette fjeldland søgte maurerne sin sidste tilflugt, og endnu lever deres efterkommere, «de nye kristne», i landsbyerne her. Arab. *al busjerat*, græsmark.

Alrūne, spillede en stor rolle i middelalderens overtro; det var roden af *mandragora officinalis* (søtviderfamilien), som i frisk tilstand er kjødet, ofte tvedelt, og som tilskaaret i menneskeskikkelse brugtes til besvergelser etc.

Alrune.

Als, Peder (1726—76), d. maler, f. i Kjøbenhavn. Under indflydelse af Raphael Mengs udviklede A., der var hofmaler og professor ved akademiet, sig til samtidens mest anseede danske portrætmaler. Paa nutiden virker hans billeder svage i malerisk henseende. (1 portræt i Kunstmuseet, Kra.)

Als, t. Alsen, Tyskland, meget frugtbar ø i det s. af Lillebelt, preuss. prov. Schleswig-Holstein, 312 km.², 25 000 indb. Byerne og slottene Sonderburg og Augustenburg.

Alsace *[alzās]*, se Elsass.

Al segno *[al senjo]*, se Da capo.

Alsikekløver *(trifolium hybridum)*, en art kløver, opkaldt efter den sv. by Alsike, hvor den først blev dyrket.

Alsōl, en opløsning (50 pct.) af eddike-vinsur lerjord. Anvendes ved næse- og halssygdomme.

Alstadhaug, se Skogn herred.

Alstahaug, herred i Nordlands amt, 92 km.² med 1 685 indb.; 18.3 pr. km.² Herredet, der svarer til

Alstahaug.
(Efter tegning af Th. Holmboe.)

---

amarrer Ⓕ fortøie, surre.
amas Ⓕ m, haug, hob, mængde.
amass Ⓔ, **amasser** Ⓕ samle; opdynge, ophobe.
amassette Ⓔ farvekniv.
amateur Ⓕ m, amatør, dilettant, kunstven.
amatir Ⓕ gjøre (metal) mat.
amative, amatorial, amatorian, amatory Ⓔ elskovs-, kjærligheds-.
amatør — Ⓣ Amateur m, Liebhaber m — Ⓔ amateur, dilettante — Ⓕ amateur m, (mus.) dilettante m.
amaurose Ⓕ f, **amaurosis** Ⓔ (med.) sort stær.
amaurotique Ⓕ stokblind.
amaze Ⓔ betage, forfærde; forbause.
amazement Ⓔ betagelse, forbauselse.
amazon Ⓔ, **amazone** Ⓕ f, amasone; mandhaftig kvinde; Ⓕ ogs. rytterske, ridekjole.
ambages Ⓔ pl. & Ⓕ f pl, omsvøb.
ambassade Ⓕ f, gesandtskab; bud, ærende.
ambassadeur Ⓕ m, **ambassador** Ⓔ sendebud.
ambe Ⓕ f, ambe (i lotteri).
amber Ⓔ bernsten, rav. **amber-gris** ambra. **amber-seed** abelmoskus, bisamkorn.
ambesas Ⓕ m, esser alle.
ambiant Ⓕ, **ambient** Ⓔ omsluttende, omgivende.
ambidexter Ⓔ, **ambidextre**

Alstahaug sogn under Alstahaug prestegjeld omfatter den sydlige del af den store ø Alsten og en mængde udenfor liggende mindre øer. Nordlands folkekjære digter, Petter Dass, var sogneprest til Alstahaug fra 1689 til 1708.

Alsten, en 128 km.² stor ø med 1730 indb. i Tjøtta, Alstahaug og Stamnes herreder udenfor indløbet til Vefsnfjorden i Nordlands amt. Det ytre, tildels veldyrkede, flade parti skiller sig skarpt fra det indre parti, der optages af det bekjendte fjeld de «Syv søstre». I den nordvestlige del af øen ligger handelsstedet Sandnessjøen.

Alster, Tyskland, bielv til Elben, udspringer i Holsten (Stormarn), munder ved Hamburg, hvor den danner Alster-bassinerne.

Alströmer, Jonas (1665—1761), sv. industridrivende, tilbragte sin ungdom som forretningsmand i England, vendte 1724 hjem og startede i sin fødeby Alingsås en række forskjellige fabrikanlæg, hvilke holdtes oppe ved direkte og indirekte statshjælp. Da denne 1765 bortfaldt, faldt de store anlæg sammen. A. har i Sverige været kaldt «Höidernas fader»; indførte potetdyrkningen i Sverige. Adledes 1751.

Alsvinn (den meget hurtige), i nordisk mytologi den ene af solens heste, se Aarvak.

Alt, den dybeste kvindestemme, har sit regelmæssige omfang fra *g* eller *a*, hos den dybeste kontra-alt fra *f*, *e* eller *d* op til tostrøgne *c* og *f* og høiere. Alt (alto) betegner ogsaa bratschen.

Altaï, Asien, tidligere brugt som navn for hele den fjeldkant, som begrænser Centralasien i nord, men nu indskrænket til navn dels paa fjeldrækkerne vestenfor Selenga og saaledes ogsaa indbefattende de Sajanske bjerge og Tannufjeldene, dels kun paa det saakaldte Store Altaï mellem Obs og Irtisj's øvre løb. Dette egentlige A. (af mongolsk *alta-in-ola,* guldbjerget) naar i Bjelucha, d. e. det hvide bjerg, 3 350 m., 1 200 m. over snegrænsen.

Altaïske folk og sprog, se Uraltaïske folk og sprog.

Altamīra y Crevea, Rafael (1866—), sp. forfatter, professor i historie, anseet novellist, litteraturkritiker og særlig som historiker: «Historia de Espãna y de la cultura espãnola», «Psicologia del pueblo espãnol», redaktør af «Revista critica de historia e literatura espãnola».

Altamūra, Italien, by i provinsen Bari, 40 km. s.v. for B. Vinavl. 22 700 indb.

Altān, en fremspringende bygningsdel, der særlig anbringes foran vinduerne og forsynes med et rækverk eller en balustrade. Kan konstrueres af sten, træ eller jern.

Altan.

Altata, Mexico, havneby for Culiacan, i staten Sinaloa, ved den Kaliforniske bugt.

Altazimu't, astron. apparat til maaling af høide og azimut, ogsaa kaldt universalinstrument, fordi det erstatter flere andre instrumenter (kvadrant, teodolit, passageinstrument). A. bestaar af en kikkert, som kan dreies vertikalt om en vandret og horisontalt om en lodret akse. Dreiningernes størrelse aflæses paa hver sin inddelte cirkel, forsynet med mikroskopnonier.

Altdamm, Preussen, by i Pommern, ø. f. Oders munding, 10 km. ø. f. Stettin. 5 000 indb.

Altdorf (Altorf), Schweiz, største by i kanton Uri, ved Reuss og Gotthardbanen, nær Vierwaldstättersjøen. 3 100 indb. Statue af Vilhelm Tell.

Altdorfer, Albrecht (1488—1538), t. kobberstikker, maler og bygmester, f. i Altdorf, d. i Regensburg. Under indflydelse af Dürer blev han en af sin tids betydeligste og mest anseede kobberstikkere, der medvirkede ved udsmykningen af keiser Maximilians bønnebog. I hans klare, karakterfulde arbeider spiller arkitektur og landskab en fremtrædende rolle.

Altea, Spanien, havneby i Valencia, prov. Alicante, 50 km. n. f. A. 6 000 indb.

Altefähr, Preussen, havneby i Pommern, paa Rügen, ligeoverfor Stralsund.

Alteidet, et lavt og smalt eide, der fra Kvænangens arm, Lille Altenfjord, fører over til Altenfjordens arm, Langfjorden, altsaa fra Tromsø til Finmarkens amt. Ved bunden af Lille Altenfjord ligger det bekjendte handelssted Alteidet.

Alte Land (Das a. L.), frugtbar landstrækning paa Elbens venstre bred nedenfor Harburg, beboet af efterkommere af hollændere, indflyttet i det 12 aarh.

Alten, herred i Finmarkens amt, 2 998 km.², med 2 499 indb.; 0.8 pr. km.² Herredet, der svarer til Alten prestegjeld og sogn, ligger omkring den sydøstlige del af Altenfjorden. Blandt bemerkbare steder inden herredet bør nævnes Kaafjord kobberverk samt handelsstederne Bossekop og Elvebakken.

Altĕna, Preussen, by i Westfalen, ved Lenne, 35 km. ø. f. Elberfeld-Barmen. 13 000 indb. Metalindustri. Greverne af Marks stamslot.

Altenberg, kgr. Sachsen, liden by, 33 km. s. f. Dresden, i Erzgebirge. Udvinding af tin.

Altenbruch, Preussen, liden by i prov. Hannover, med havn (Altenbrucher Hafen), ved mundingen af Elben, 7 km. indenfor Kuxhaven. Fyr.

Altendorf, navn paa talrige smaabyer i Tyskland og Østerrige, saaledes etpar i Oldenburg, én i Hannover o. s. v.

Altenelven, Finmarkens næststørste elv, der fra den finske grænse i nordlig retning gjennemstrømmer Kautokeino og Alten herreder, hvorpaa den falder i Altenfjorden ved Elvebakken.

Altenfjorden, en stor, i de indre partier ganske vakker fjord i Finmarken, der gaar ind mod syd til Alten herred. I fjordens ytre del ligger de store øer Stjernøen, Seiland og længst mod nord Kvaløen med Hammerfest.

Altengaard, gammelt amtmandssæde, senere katolsk missionsstation og nu eksercerplads mellem Bossekop og Elvebakken, Alten herred.

Altenhof, Preussen, landsby i Slesvig, kreds Eckernførde.

Altenhus, en liden fæstning, der omkring aar 1600 laa paa den lille ø Aarøen i Altenfjorden.

Altenkamp, Preussen, landsby paa Rügen.

Altenkirchen, Preussen, landsby paa Rügen.

(f) m, tvehænding (som bruger begge hænder lige godt); vendekaabe; (f) ogs. tvetunget.

ambidexterity (e) tvehændthed; dobbeltspil.

ambidextrous (e) tvehændt; som dreier kappen efter vinden.

ambigu (e) & (f) m, miskmask, blanding(sret).

ambigu (f), **ambiguous** (e) tvetydig, uklar.

ambiguïté (f) f, **ambiguity** (e), **ambiguousness** (e) tvetydighed, utydelighed.

ambitieux (f), **ambitious** (e) ærgjerrig; begjærlig (efter); (f) ogs. søgt, skruet.

ambition (e) & (f) f, ærgjerrighed; (e) ogs. herskesyge.

ambitionner (f) tragte efter.

amble (e) & (f) m, pasgang; (e) ogs. gaa i pasgang, trippe.

ambo (e) aflang kirkestol.

ambolt — (t) Amboss m — (e) anvil — (f) enclume f.

Amboss (t) m, ambolt.

ambra — (t) Amber m, Ambra m (n) — (e) amber-gris — (f) ambre m (gris).

ambre (f) f, ambra. **ambre jaune** rav.

ambré (f) ambraduftende, -farvet.

ambrer (f) røge med ambra.

ambrosia (e), **ambro(i)sie** (f) f, ambrosia.

ambrosial (e), **ambro(i)siaque** (f) ambrosisk, vellugtende, himmelsk.

Altenstein, Karl v. Stein zum (1770—1840), friherre, preussisk statsmand, var 1808—10 finansminister; 1817—38 var han kultusminister og virkede som saadan særlig for reformer paa skolevæsenets omraade. Saaledes skyldes skoleloven af 1819, der indførte almindelig skoletvang, væsentligst ham.

Altenstein, Sachsen-Meiningen, lystslot paa skraaningen af Thüringerwald, 19 km. s. f. Eisenach. I nærheden Altenheimer eller Glücksbrunner dolomithule. Ved A. blev Luther grebet og ført til Wartburg.

Altenwerder, Preussen, liden by ved Elben, ligeoverfor Altona. Skibsverft.

Alter, egentl. et ophøiet sted. Da saadanne steder benyttedes ved ofringer, blev navnet a. brugt om et offerbord, en forhøining i eller udenfor templerne, hvor der bragtes ofringer. Baade i hedenske religioner og ved jødisk kultus findes ofring og alter. Derimod har de ældste kristne, i følelsen af den nye tros rent aandelige væsen, ofte fremhævet, at de hverken havde a. eller brugte ofre. Snart overførtes dog baade a. og ofre paa den kristne kultus. Det ældste a. var nadverdgjesternes hellige bord, en plade paa søiler af træ eller sten. Den reformerte kirke har igjen optaget et enkelt træbord. Martyrkultusen gav anledning til en helt ny opfatning af a. Martyrgraven forenedes paa en maade med alteret, saaledes at dette fik noget af sarkofagformen. Gjennem anskaffelse af nye helgenskrin og relikvier dannedes sidealtere, der kunde blive ret talrige. Mariakirken i Oslo havde saaledes 10 altere, Halvardskirken sammesteds 23 og domen i Nidaros 28. Selve alterpladen var af sten med fem smaa af biskopen indviede kors, samt et relikviegjemme. Hos os var pladen oftest af klæber. Enkelte stenaltere staar endnu paa sin plads f. eks. ved Moster.

Alter fra Lisbjerg kirke.
(Rekonstrueret af Magnus Petersen.)

Udviklingen af kultusen ved messeofret blev det grundlag, hvoraf den katolske kirkes pragtaltere vokste frem. Over alteret reistes ofte en baldakin, baaret af fire søiler, det saakaldte ciborium. I Hopperstad kirke staar et saadant a. A.s forside dækkedes snart af drevne eller støbte metalplader, af stikkede tepper eller af malede trætavler (antependium, antemensale). Af første sort kjendes flere fra Danmark, ligesom sagaen hos os fortæller om et saadant, som Sigurd Jorsalfarer medbragte fra Byzants. Af de malede tavler findes en række norske bevarede, især fra vestlandske kirker. Ind i det 17 aarh. forekommer interessante malede antemensaler her i landet. Forskjellige tøistoffe forekommer foran a. lige ned til vor tid, flere vakkert udsyet. Paa alterbordet stod helgenskrinet, krusifikset, lysestagerne og senere monstransen. Som kunstnerisk samlende punkt opstaar en billedvæg. Af dette udvikler sig saa alterskabet, der i sen middelalder opnaar en sjelden pragtudfoldelse. Vore ældste skabe med en eller to helgener gaar ind i det 14 aarh., medens vore rigere skriver sig fra slutten af det 15 aarh. og begyndelsen af det 16 aarh. med malede og udskaarne figuroptrin fra bibel- eller helgenhistorien. Reformationen bragte istedetfor billedtavlen bogstavsaltertavlen med trosartikler og nadverdens indstiftelsesord skaaret i træ. Dog brød renaissancen snart hermed og under baroken udviklede sig de rige dekorative altere, hvoraf vi her i landet endnu har en

Norsk antependiumstavle med scener af St. Olavs liv.
(I det Kongelige museum for nordiske oldsager i Kjøbenhavn.)

---

ambry (e) almissehus, -rum; nische, aflukke (i kirke); kjøkkenskab.

ambulance (e) & (f) f, feltlazaret, ambulance.

ambulant (e) & (f) omflakkende, vandre-.

ambulation (e) omvandring.

ambulator (e) træbuk, tømmermand (insekt); skridttæller.

ambulatory (e) omflakkende; søile-, bue-, klostergang, voldgang.

ambury (e) blodvorte.

ambuscade (e) baghold.

ambush (e) baghold(stedet); ligge i baghold.

âme (f) f, sjæl, aand; hovedmand; stemmestok; klaf.

amé (f): **nos amés et féaux sujets,** vore elskelige og tro undersaatter.

ameer (e) emir.

Ameise (t) f, myre, maur.

Ameisenbär, -fresser m, myresluger.

ameliorable (e), **améliorable** (f) forbedrelig.

ameliorate (e), **améliorer** (f) forbedre, forædle.

amélioratif (f), **ameliorative** (e) forbedrende.

amelioration (e), **amélioration** (f) f, forbedring, forædling.

amenable (e) føielig, eftergivende; modtagelig; ansvarlig.

amenage (f) m, hidførsel.

aménagement (f) m, (planmæssig) indretning, ordning; (skog)drift.

række bevaret. Det sidste stadium i a.s udvikling indførtes i rokokoen, idet prædikestolen kombineredes med a. Over alterbilledet stak prædikestolen frem som en liden altan. Denne form er ikke blevet almindelig, men findes dog i flere landskirker, samt i det bedste anlæg fra denne tid, Kongsberg kirke. (Se planche: Alter.)

A'ltera pars (lat.), «den anden part» i en proces, modparten.

A'lter ēgo (lat.), «det andet jeg», benævnelse for en befuldmægtiget, der fuldt ud repræsenterer fuldmagtsgiveren. Om et menneskes intime ven, hvis tankegang stemmer ganske overens med vennens, siges ogsaa, at han er dennes a. e.

Alternatiōn (lat.), skiften, afvekslen. A l t e'r n a t i v, vekseltilfælde, et «enten-eller»; benævnelsen bruges om to tilfælde, af hvilke det ene skal vælges, f. eks. vanære el. død. A l t e r n e r e, afløse, ombytte, skifte.

Altevand, en 50 km.² stor indsjø i det sydøstlige hjørne af Tromsø amt, 507 m. o. h. Det har afløb gjennem Bardoelven.

Alt Gaarz, Mecklenburg, liden kystplads mellem Wismar og Rostock, ved Wustron Salzhaff.

Althagen, Preussen, landsby i kredsen Ückermünde, regjeringsdistriktet Stettin.

Alt Heikendorf, Preussen, by i Holsten paa østsiden af Kielerbugten. 1 300 indb.

Althorn, et sakshorn i es eller f.

Althorp, J o h n C h a r l e s, se S p e n c e r.

Altimēter (lat. *altus*, høi, og græ. *metron*, maal), høidemaalingsredskab. A l t i m e t r ī, høidemaaling.

Alting. 1. Folkeforsamling paa Island, indstiftet omkr. 930, holdtes hver sommer i 14 dage, havde den øverste myndighed i alle fælles sager og dannede under lovsigemandens forsæde en domstol for hele øen; tabte sin lovgivende betydning ved foreningen med Norge, men bestod som overret til 1800. — 2. Islands nuv. lovgivende forsamling, der dannes af 6 kongevalgte og 30 folkevalgte medlemmer; 6 af sidstnævnte udgjør sammen med de 6 kongevalgte altingets øverste afdeling. De vedtagne love maa have sanktion af kongen. I tilfælde af uenighed mellem de to afdelinger foretages fælles afstemning, men der fordres da ²/₃ af de afgivne stemmer. Altinget vælges for 6 aar og samles mindst hvert andet aar. Valgret til altinget betinges af et vist skatteminimum og af mindst 25 aars alder; til valgbarhed udkræves 30 aars alder.

Altmark, Preussen, en del af prov. Sachsen, nemlig landskabet n. f. Magdeburg, v. f. Elben. Den preussiske stats stamland, idet Albrecht der Bär, sachserhertugens markgreve over dette sachsiske grænseland (dengang kaldt Nordmark), i det 12 aarh. udvidede sit markgrevskab med Mark Brandenburg. Et lidet frugtbart land, naar undtages langs elvene; har derfor kun smaa byer som Stendal (20 000 indb.) og Salzwedel (10 000 indb.). Midt i A. ligger Letzlingerheden.

Altmühl, Bayern, bielv til Donau, udspr. i Hohe Leite (Franken Höhe), gjennembryder det frankiske Jura og munder ved Kelheim (Donaus venstre bred). Ved A. ligeoverfor Kelheim Befreiungshalle. Karlsgraben, ved A.s indtræden i Jura, minder om Karl den stores plan om at benytte A. som et led i en kanalforbindelse mellem Rhinen og Donau, i den nyere tid iverksat, om end ikke fyldestgjørende, ved Ludwigskanalen, som munder i A. ved Dietfurt.

Altnøgle, C-nøglen paa notesystemets midtlinje, bruges nu væsentlig kun for bratschen 𝄡.

Altodouro *[-doīru]*, d. e. Øvre D., Portugal, landskab, kaldes i alm. Paiz do Vinho (s. d.).

Alton *[å'ltən]*. 1. England, by i Hampshire, 24 km. n.ø. f. Winchester, ved Wey. Humleavl og ølbryggerier (A. ale). 5 500 indb. 2. Nordamerika, by i Illinois, ved Mississippi, 6 km. ovenfor dens forening med Missouri. Handel, især med hø og korn. 14 000 indb.

Altŏna, Preussen, by i Holsten, ved Elben, umiddelbart nedenfor Hamburgs forstad St. Pauli, 168 000 indb. Har stor skibsplads og stort skibsbesøg, betydelig industri, berømt gartneri. Frihavnen aabnedes 1901. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Hamburg, med hvilken by A. gaar i ét, om de end er skilt kommunalt. I forstaden Ottensen (i v.) er Klopstock begravet. A's indbyggertal har særlig taget til fra 1830-aarene; i det 16 aarh. var den (Altenau) kun en fiskerlandsby.

Altoona *[åltuna]*, Forenede stater, by i Pennsylvanien, ved Alleghanybjergene, 130 km. ø. f. Pittsburg. 39 000 indb. Fabrikation af lokomotiver og jernbanevogne.

Altorf, se A l t d o r f.

Alt-Orsova, se O r s o v a.

Alt Passarge, Østpreussen, havneby v. Das Frische Haff.

Altranstädt, Preussen, landsby i prov. Sachsen, 14 km. v. f. Leipzig. Bekjendt ved fredsslutning af 24 sept. 1705 mellem Karl XII og August II, som her gav afkald paa Polen. Efter Karl XII's nederlag ved Poltava erklærede August II freden for ugyldig.

Altringham *[å'ltringhəm]*, England, by i Cheshire, 13 km. s. f. Manchester ved Bridgewater-kanalen. 17 000 indb. Møbelsnedkeri.

Altrui'sme (af. lat. *alter*, anden, næsten), det modsatte af egoisme, etisk princip, ifølge hvilket det er livets høieste formaal at leve for andre.

Altstätten, Schweiz, by i kanton St. Gallen, 470 m., ved jernbanen fra Bodensjøen (Rorschach) i lien v. f. Rhindalen (Ober-Rheingau). 9000 indb.

Altvater, Østerrige, fjeldstrøg og fjeldtop (1 500 m.) i Sudeterne, paa grænsen af öster. Schlesien og Mähren. Hører til Das Gesenke.

Altwarp, Preussen, by, kreds Ückermünde, regjeringsdistrikt Stettin.

Altwasser, Preussen, landsby i Schlesien, 15 km. s. v. f. Schweidnitz, har stenkulsgruber, porcellænsfabriker m. v. 12 000 indb.

Altysk bevægelse, se P a n g e r m a n i s m e.

Altǣarod er roden af *althœa officinalis;* den er hvid og har en sødlig, slimet smag. A l t æ a s a f t er et vandigt udtræk af roden tilsat med sukker. Den har medicinsk anvendelse.

Alt-Ötting (og Neu-Ötting), Øvre-Bayern, by nær Inn og Østerriges grænse. 4 300 indb. Valfartsted med et billede af Jomfru Maria.

Alūmen cl. a l u n. *A. plumosum*, asbest; *a. ustum*, brændt a.

Aluminăter er et slags salte, hvori aluminiumhydroksyd (s. d.) optræder som syre.

---

aménager (f) indrette, drive planmæssig.

amend (e), **amender** (f) rette paa, forbedre; forbedre sig; (f) ogs. stille ændringsforslag, gjødsle.

amendable (e) & (f) som lader sig rette, kan forbedres

amendatory (e) rettende, forbedrende. besigtigende, ændrings-,

amende (f) f, bøde, bod.

amende honorable offentlig afbigt.

amendement (f) m, **amendment** (e) forbedring, berigtigelse, ændring(sforslag); (f) ogs. gjødsel, gjødsling.

amends (e) opreisning; fyldestgjørelse, erstatning.

amener (f) hidføre, medføre, bringe; fire (seil), stryge (flag).

aménité (f) f, **amenity** (e) behagelighed; ynde.

ament (e) (bot.) rakle.

amentaceous (e) raklelignende, -bærende.

amenuiser (f) høvle.

amer (f) bitter, pinlig; m. fiskegalde; bitter.

amerce (e) ilægge pengebod, mulktere.

amercement (e) pengebod, mulkt.

Amerika — (t) Amerika — (e) America — (f) Amérique f.

amerikansk — (t) amerikanisch — (e) american — (f) américain.

amers (f) m pl, landmerker, landkjendling.

amertume (f) f, bitterhed.

ALTER

1.

5.

2.

3.

4.

1. Græsk alter fra Delos.
2. Alterbord.
3. Ciboriumalter i San Ambrozio i Milano.
4. Ciborium i Hopperstad kirke i Sogn (13 aarh.).
5. Alter i Holmens kirke i Kjøbenhavn.
6. Altertavle fra Ringsaker kirke.

6.

Alumīnia, d. fajance- og porcellænsfabrik, grundlagt 1863; 1882 kjøbtes den gml. kgl. porcellænsfabrik.

Alumīnium er et metal (kemisk tegn: Al), som forek. i overordentlig store mængder i naturen og kun i forbindelser, saaledes i forb. med surstof som a.-oksyd (s. d.), eller som salte, særlig som a.-silikater (s. d.). Metallet fremstilles ved elektrolyse af smeltet a.-oksyd, idet en blanding af kryolit og a.-oksyd ved den elektriske strøm opvarmes til smeltning og holdes smeltet, medens en anden del af strømmen spalter a.-oksydet i a. og surstof; a. udskiller sig ved den negative pol, katoden, i smeltet tilstand, medens surstoffet frigjøres ved den positive pol, anoden, der er af kul og derfor efterhaanden fortæres, idet kullet forbrænder. A. er et tinhvidt, glinsende metal; det smelter ved henimod 700°, og dets specifike vegt er ca. 2.6; det lader sig støbe, og da det er temmelig blødt og meget strækkeligt, lader det sig ogsaa smede. Det angribes ikke i luften, det oksyderes saaledes ikke, selv om det ophedes til høi temperatur i luften, medmindre det er i form af bladaluminium, i saa tilfælde brænder det med intensivt lys og under udvikling af betydelig varme til a.-oksyd. Det samme finder sted, naar man blander a.-pulver med visse metaloksyder og derpaa tænder blandingen ved hjælp af en særlig tændsats; a.-pulveret brænder da paa bekostning af metaloksydets surstof, idet der dannes a.-oksyd, medens metaloksydets metal udskilles som saadant i smeltet tilstand. Denne proces kan dels udnyttes til lokal frembringelse af meget høi temperatur (a.-pulver og jernoksyd, t e r m i t), dels til fremstilling af metaller af deres metaloksyder, f. eks. krom og mangan (a l u m i n o t e r m i).

A. angribes ikke af vand, dog spalter bladaluminium kogende vand under udvikling af vandstof og dannelse af a.-hydroksyd. I saltsyre opløses a. let, noget vanskeligere i svovlsyre og slet ikke i salpetersyre; i kali og natron opløses a. under udvikling af vandstof og dannelse af alkalialuminater (se A l u m i n a t e r). Verdensproduktion af a. i 1903: ca. 8.25 mill. kg.

Alumīniumacetāt (eddikesur lerjord), $Al(C_2H_3O_2)_3$, er eddikesyrens aluminiumsalt. Vindes i regelen som en vandig opløsning ved sammenblanding af opløsninger af eddikesurt bly og aluminiumsulfat, hvorved udskilles blysulfat, som filtreres fra. Opløsningen udskiller, ved opvarmning aluminiumhydroksyd og basisk aluminiumacetat, idet der optages vand og dannes fri eddikesyre. Herpaa beror anvendelsen ved beisning og ved fremstilling af «vandtætte» eller rettere vandskyende stoffe.

Alumīniumbronce, se A l u m i n i u m l e g e r i n g e r.

Alumīniumfosfāt, fosforsur lerjord, kemisk forbindelse af aluminium, fosfor og surstof ($Al\,PO_4$); optræder med vekslende sammensætning i forskjellige naturlige mineralier, saaledes ogsaa i den saakaldte «tyrkis».

Alumīniumhydroksyd, lerjordhydrat, kemisk forbindelse af aluminium, surstof og vandstof ($Al(OH)_3$); er et geléagtigt bundfald ved fældning af et opløst aluminiumsalt med ammoniak; det opløses let igjen i syrer, hvorved der dannes vedkommende syres aluminiumsalt; det opløses imidlertid ogsaa i visse baser, f. eks. natron og kali, under dannelse af de saakaldte a l u m i n a t e r, idet a. her optræder som syre. A. kan opfattes som vandholdigt aluminiumoksyd og i overensstemmelse hermed kjendes baade naturlige og kunstig fremstillede forbindelser med forskjelligt vandindhold, f. eks. hydrargyllit ($Al_2O_3 + 3\,H_2O$), bauksit ($Al_2O_3 + 2\,H_2O$) og diaspor ($Al_2O_3 + H_2O$). A.s store tilbøielighed til at forene sig med forskjellige organiske farvestoffe gjør det meget anvendt i farverierne.

Alumīniumoksyd, lerjord, kemisk forbindelse af aluminium og surstof (Al_2O_3), forekommer i naturen som k o r u n d, r u b i n og s a f i r, samt mindre rent som s m e r g e l; a. kan fremstilles kunstig ved glødning af aluminiumhydroksyd og danner da et hvidt pulver, der efter sterk glødning er uopløseligt i syrer.

Alumīniumklorīd, kemisk forbindelse af aluminium og klor ($Al\,CL_3$), faaes i vandfri tilstand ved ophedning af aluminium i klor eller klorvandstof som en farveløs krystalmasse; vandholdigt a. ($Al\,Cl_3$, $6\,H_2O$) kan faaes ved opløsning af aluminium i saltsyre og inddampning af opløsningen til krystallisation.

Alumīniumlegeringer opstaar let ved sammensmeltning af aluminium med andre metaller, oftest paa den maade, at man ved aluminiumfremstillingen (s. d.) benytter vedkommende metal i smeltet tilstand som katode; saaledes fremstilles f. eks. legeringen af aluminium og kobber, a l u m i n i u m b r o n c e, der indeholder 5—10 pct. aluminium. A l u m i n i u m m e s s i n g er en legering af kobber og zink med 1—3 pct. aluminium; m a g n a l i u m bestaar af aluminium, legeret med 10—25 pct. magnesium.

Alumīniumsalte, lerjordsalte, kan betragtes som syrer, hvis vandstof er erstattet af aluminium; de er farveløse og i regelen opløselige i vand eller saltsyre. De i vand opløselige a. har en sammensnerpende smag, og opløsningen reagerer surt.

Alumīniumsilikāter, lerjordsilikater, er kiselsyrens aluminiumsalte (s. d.). I naturen forekommer flere former, vigtigst er k a o l i n eller p o r c e l l æ n j o r d (s. d.). I forbindelse med andre silikater udgjør a., altsaa som dobbeltsilikater, hovedbestanddelen af den faste jordskorpe.

Alumīniumtryk, se A l g r a f i.

Aluminotermī, se A l u m i n i u m.

Alu'mn (lat. *alumnus*, fostersøn), strengt taget elev af en med en høiere skole forbundet opdragelsesanstalt, alumnat eller internat; i udvidet betydning, elev.

Alūn er et krystalvandholdigt dobbeltsalt af kaliumsulfat og aluminiumsulfat (K_2SO_4, $Al_2(SO_4)_3$, $24H_2O$). Det fremstilles af a.-s t e n eller a l u n i t (s. d.), som efter ophedning til 5 à 800° henlægges i luften under hyppig befugtning; naar man derefter udtrækker med varmt vand, faar man en alunopløsning, der under afkjølingen giver alunkrystaller, som gaar i handelen under navn af r o m e r s k eller k u b i s k a. Endvidere fremstilles a. af a.-s k i f e r og af a.-j o r d, idet man heraf ved forskjellige behandlinger vinder aluminiumsulfatopløsninger, som saa ved tilsætning af kaliumsulfat giver alun. Udskilles alunet af de varme, koncentrerede opløsninger under omrøring, faaes det som et fint krystalpulver, der kaldes a.-m e l. A. smelter ved opvarmning til 92° i sit krystalvand; dette damper ved fortsat opvarmning fuldstændig bort og efterlader en blæret masse, vandfri a. eller b r æ n d t a. 100 dele vand opløser ved

---

amethyst ⓔ, **améthyste** ⓕ f. ametyste.
ameublement ⓕ m. bohave.
ameulonner ⓕ stille i saate, hesje.
ameutement ⓕ m. sammenkobling. sammenrottelse.
ameuter ⓕ sammenkoble, sammenrotte; ophidse.
ami ⓕ m, ven, kamerat, tilhænger; venlig, venskabelig.
amiability, amiableness ⓔ elskværdighed.
amiable ⓔ elskværdig.
amiable ⓕ ven(skabe)lig; mindelig. **à l'amiable** i mindelighed.
amiante ⓕ m, **amianthus** ⓔ et slags asbest.
amicability ⓔ venskabelighed.
amicable ⓔ venskabelig; fredsommelig; mindelig.
amical ⓕ venskabelig.
amice ⓔ, **amict** ⓕ m, (geistligs) skulder-, hovedklæde.
amid(st) ⓔ midt i, iblandt, under.
amidon ⓕ m, stivelse.
amidonnage ⓕ m, stivning.
amidonner ⓕ stive.
amidonnerie ⓕ f, stivelsefabrik.
amidonnier ⓕ m, stivelsefabrikant.
amincir ⓕ gjøre tynd. **aminci** tynd.
amincissement ⓕ m, fortyndelse.
amiral ⓕ m, admiral; admirals-.

0° 3.9 dele alun, ved 10° 9.5, ved 20° 15.1, ved 50° 44.1, ved 100° 357.5.

I 1737 anlagde Peter Collett og Peder Leuch «Christians og Sophia Magdalenas alunverk». Bruddene laa i nærheden af Oslo hospital. Verket fik told- og tiendefrihed, og indførsel af fremmed a. og rød farve til Norge og Danmark skulde forbydes i 15 aar. Det gik dog smaat med driften med undtagelse af en heldig periode i 1770-aarene. Verket havde indtil 40 arbeidere. Den største aarlige produktion var 500 tønder a. Nedlagt 1815.

Alunbeis, se Farveri.

Aluner er dobbeltsalte, der er sammensatte analogt med alun (s. d.), idet kalium kan være erstattet af et af de andre alkalimetaller eller ammonium, og aluminium af jern eller krom.

Alungarveri, hvidgarveri, se Læder.

Aluni't, se Alunsten.

Alunjord, en med bituminøse stoffe og svovlkis blandet sort lerart, som ledsager brunkullene. Den anvendes til fremstilling af alun.

Alunmel, se Alun.

Alunskifer er en bituminøs mørk skifer med sort streg. Bergarten forekommer i den nederste afdeling af den silurisk-kambriske formation og har bl. a. en ganske stor udbredelse i Norge. I regelen indeholder den endel svovlkis og anv. til fremstilling af alun. (Jfr. Alun.)

Alunsten (alunit), et mineral, der i ren tilstand bestaar af kali-lerjordsulfat og som oftest forekommer paa gange i trachyt. Mineralet anvendes til fremstilling af alun og findes ved Tolfa i Italien, i Ungarn og Auvergne. Som oftest er alunstenen paa sine forekomster forurenset med fremmede bestandele.

Alūta (Alt, Olt, Oltu), elv, udspringer i det Siebenbürgske høiland, bryder i Rotenturmpasset gjennem de Transsilvanske alper, Siebenbürgens sydrand, ud i Rumænien, hvor den skiller mellem det Store og det Lille Valaki og løber ud i Donau ovenfor Nikopol.

Alv Erlingssøn (d. 1290), n. baron og jarl, kaldt Mindre-Alf (forvanskning af Milder-Alf). Han forlenedes 1283 med Borgesyssel og herjede under krigen 1284—86 fra sin borg Isegran ved Glommens munding paa de danske farvande. Kort efter freden blev han landsforvist paa grund af en ugjerning, og da han senere fortsatte med sine plyndretog paa Danmark, blev han fanget ved Helsingborg og henrettet (1290). Han er hovedpersonen i flere bekjendte folkeviser.

Alv Knutssøn, n. rigsraad, høvedsmand paa Bergenhus, rig jordegodseier, død 1495 (1496?); af en indgiftet svensk adelsæt («Tre roser»). Han var ven af en tilnærmelse til Sverige og en fiende af Hartvig Krumedige. Fiendskabet dem imellem gik i arv til sønnerne (se Knut Alvssøn).

Alvarādo, Pedro de, sp. opdager, opdagede 1518 halvøen Yucatan og var 1519 Cortez' trofaste hjælper ved erobringen af Mexico. 1523 erobrede han Mellemamerika og grundlagde Guatemala. Død 1541.

Alvarādo, Mexico, havneby i staten Vera Cruz, 60 km. s.ø. f. V.

A'lvarez, Don José (1768—1827), sp. billedhugger, der foruden arbeider fra den græske mytologi har udført en række gode portrætstatuer, indtager en fremtrædende plads mellem de kunstnere, som omkr. 1800 under tilknytning til antiken søgte at bane vei for en ny og enklere kunstopfatning.

A'lvarez, Louis (1841—), sp. maler, født i Madrid, har i Spanien vundet et navn ved sine virtuosmæssig udførte historiske billeder og sine elegante skildringer af de høiere samfundsklassers liv.

Alvastra, Sverige, klosterruin og jernbanestation, Östergötland, ved sydfoden af Omberg (ved Vättern). A. er det ældste kloster i Sverige, om hvilket man har paalideligt vidnesbyrd, indstiftet af Sverker I (1133—55) og dronning Ulfhild for cisterciensermunke. Klosteret var rigt og mægtigt til reformationen. Nu en interessant ruin med kongegrave (den Sverkerske æt) etc.

Alvedans kaldes i Norge en ring i græsset, efter folketroen opstaaet ved, at alverne eller «elvefolket» har holdt sine natlige ringdanse der. I Danmark er navnet elledans, i Sverige elfdans, ellaredans eller syrveldans, i England fairy-ring eller fairy-green. Overalt bruges navnet saavel om en ring, hvor græsset staar tykkere og grønnere end andetsteds, som om en græsløs, bar kreds i engen. Begge slags ringe dannes nemlig af en egen græsart, *sesleria cærulea,* som i Sverige kaldes «elfgräs», og som efter Linné «udvider sig fra midten til alle sider og derpaa forsvinder midt i, saa der bliver en ring».

Alvensleben, Konstantin v. (1809—92), preussisk officer, deltog 1866 som divisionschef i slaget ved Sadowa, kjæmpede 1870—71 under krigen med Frankrige i slagene ved Vionville, ved Orleans og ved Le Mans.

Alveōler (af lat. *alveus,* et kar). 1. Hulheder i kjæverne, hvori de høiere hvirveldyrs (t. eks. pattedyrenes) tandrødder er fæstet. 2. Sækformige udvidelser af kjertelrør (se artiklerne om Kjertler og Lungen).

Alver, overnaturlige væsener tilhørende den nordiske folketro. Den gamle mytologis alfar betegner nærmest afdøde mennesker, sjæle; den inddeling, Snorres Edda giver af alverne, i lysalver og svart- (eller mørk-) alver, er litterær og kjendes ikke af folketroen. I nutidens norske folketro er navnet «alver» lidet udbredt og kjendes næsten kun nordenfjelds; søndenfjelds bruges benævnelsen elvefolk (af samme rod), men ogsaa denne er sjelden. Begrebet falder væsentlig sammen med «huldrefolk» og «vetter». Se Hulder.

Alverca (Alberca), Portugal, havneby ved Tejos munding, 22 km. ovenf. Lissabon.

Alverstone *[ælvəstōn]*, Richard Everard Webster (1842—), eng. jurist. A. var 1885—86 og 1895—99 medlem af Salisburys ministerier, 1899 blev han rigsarkivar («master of the rolls»), samtidig peer og endnu s. a. lord-overdommer. A. var britisk repræsentant i voldgiftsdommene angaaende fiskeriet i Beringshavet 1893, grænseforholdene mellem britisk Guyana og Venezuela 1898 og mellem Alaska og britisk Nordamerika 1903.

Alversund, herred i Søndre Bergenhus amt, 106 km.² med 3 230 indb.; 32.7 pr. km.² Herredet, der svarer til Alversund prestegjeld med Alversund, Seim og Mæland sogne, ligger lidt n. f. Bergen, dels paa fastlandet og dels paa øer. Den fra Bergen nordover førende almindelige dampskibsled gaar gjennem dette herred og passerer mellem Radøen og fastlandet en sterk strøm,

---

amirauté (f) f, admiralitet.

amiss (e) feilagtig, urigtig, galt, ilde. **take amiss** tage ilde op. **come amiss** til uleilighed.

amitié (f) f, **amity** (e) venskab; (f) ogs. vennetjeneste; pl. hilsen.

amma (e) abbedisse; (kirurg.) bind, bandage.

amme (sb) — (t) Amme f — (e) nurse — (f) nourrice f, nounou f. (vb) — (t) säugen, stillen — (e) nurse, suckle — (f) allaiter, nourrir. **ammestue** — (t) Kinderstube f — (e) nursery — (f) chambre (f) de la nourrice. **ammestuehistorier, -snak** — (t) Ammenmärchen n — (e) nursery tales (talk) — (f) conte (m) bleu (de bonne femme), conte en l'air.

Amme (t) f, amme.

ammen (t) amme, give die.

Ammer (t) m, værling; morel, kirsebær.

ammonia (e), **ammoniaque** (f) f, ammoniak.

ammoniac (f), **ammoniac(al)** (e) ammoniakholdig, ammoniak-. **spirit of sal ammoniac** (e) salmiakspiritus.

ammunition — (t) Munition f, Schiessbedarf m — (e) ammunition — (f) munitions f pl. **ammunitionsvogn** — (t) Munitionswagen m — (e) ammunition waggon — (f) caisson m, fourgon m.

ammunition (e) krigsforraad; ammunition. **ammunition bread** kommisbrød.

amnesty (e) amnesti, almindelig tilgivelse.

Alverstrømmen. Inden herredet ligger nogle til «Bergens befæstninger» hørende anlæg.

Alvin *[alvẽ']*, Louis Josef (1806—87), belg. digter og kunstkritiker, professor, medlem af det belgiske akademi, statsoverbibliotekar; skrev dramaer og digte, Sardanapale», «Les recontemplations», en satire over Victor Hugo, desuden kunstkritiske afhandlinger.

Alvinczy *[å'lventsi]*, Joseph, friherre v. Berberek (1735—1810), østerr. feltmarskalk, vandt sine første laurbær i den preussiske syvaarskrig og deltog 1792 i krigen mod Frankrige. Da han 1796 skulde undsætte Mantua, blev han af Bonaparte slaaet 15 dec. 1796 ved Arcole og 14—16 jan. 1797 ved Rivoli.

Alvis (oldn. Alvíss), dverg, der i eddakvadet «Alvíssmál» kommer for at hente Tors datter Trud, som han har faaet løfte om. Han træffer Tor, som opholder ham med mange spørsmaal, til solen rinder; da er A. «daget oppe» og bliver til sten.

Alvor, Portugal, havneby, provins Algarve, sydkysten, 40 km. ø. f. Kap São Vicente.

Alvus (lat.), underlivet. Obstructio alvi, forstoppelse. Beneficium alvi, afføring.

Alvøen papirfabrik, i Askøen herred, 13 km. sydvest for Bergen (paa fastlandet), grundlagt 1799, landets ældste, fremdeles blomstrende papirfabrik. 299 indb.

Alwar *[å'luə]* (Alwur), Forindien, afhængig Radshputstat mellem Delhi og Jaipur, gjennemskjæres af Delhi—Agrabanen, 8 143 km.² med 828 000 indb. Hovedstad A. 57 000 indb.

Alya'ttes (d. kort før 560 f. Kr.), konge af Lydien, fader til Krøsos, udvidede sit rige til alle sider, underkastede sig bl. a. Karien, men kunde ikke erobre Milet; kom i krig med Kyaxares af Medien; efter 5 aars kampe sluttedes der fred: Halys skulde være grænsen mellem det mediske og lydiske rige; aarsagen til freden var en solformørkelse, der indtraadte, medens hærene stod opstillede til kamp ($^{28}/_{5}$ 585).

A'lytes, se Frosk.

Alyth, Skotland, liden by, 3 000 indb., 22 km. n.v. f. Dundee.

Alz, Øvre-Bayern, bielv til Inn, Chiemsjøens afløb.

Alzey, storhertugd. Hessen, liden industriby i Rheinhessen, 7000 indb., nær grænsen af Pfalz, 22 km. v. n.v. f. Worms.

Amābile (ital.), med indtagende, elskværdigt musikalsk foredrag.

Amadēo, Giovanni Antonio (1447—1522), ital. arkitekt og billedhugger, f. ved Pavia, d. i Milano, har udført en række livfulde og yndige skulpturverker, hvor det gotiske element endnu er sterkt fremherskende. Som arkitekt var han bl. a. knyttet til domkirken i Milano.

Amadēus, navn paa flere savoyiske fyrster. A. V d. store (1249—1323) overtog 1283 regjeringen, udvidede ved krig og giftermaal sit rige og fik tysk rigsfyrsteværdighed. — A. VI (1334—83), «den grønne greve», sønnesøn af foregaaende, erhvervede en del af Piemont o. s. v. og blev keiserlig rigsvikar i Norditalien. — Hans søn A. VII (1360—91), «den røde», erhvervede Nizza. — Hans søn A. VIII (1383—1451), «fredsstifteren» el. aarhundredets Salomo», kjøbte 1401 grevskabet Genf og erhvervede resten af Piemont; 1416 ophøiede keiser Sigismund Savoyen til et hertugdømme. 1433 nedlagde A. i melankoli regjeringen og levede senere som eremit i Thonon ved Genfersjøen, 1439 udnævnte Baselerkoncilet ham til pave under navn af Felix V mod pave Eugen IV. 1449 nedlagde han dog frivillig sin værdighed, fortsatte sit eneboerliv og døde i Genf.

Amadēus I (1845—1900), konge af Spanien, søn af Victor Emanuel II af Italien, førte som italiensk prins titlen hertug af Aosta. 1870 valgte cortes ham til Spaniens konge; han kom ogsaa til Spanien, men kunde ikke vinde fodfæste her, hvorfor han 1873 nedlagde regjeringen og begav sig tilbage til Italien. Her levede han som generalinspektør for rytteriet indtil sin død.

Amadēussjø, stor saltsjø midt i Australien, 25° s. br., 131° ø. l. Grw., 204 m. o. h., opdaget 1872 af Giles.

Amādis de Gaula, forbilledet for de middelalderlige spanske ridderromaner, som gjennem flere aarhundreder bredte sig over hele Europa, antages oprindelig forfattet af portugiseren João de Lobeira ca. 1300, blev oversat til spansk, omarbeidet og udvidet af Garcia Ordoñez de Montalvo i det 15. aarh., fik efterhaanden stadig nye tillæg saavel paa spansk som fremmed grund og talrige efterligninger. Romanen, der ligesom hele genren er et foster af den frieste fantasi, beretter i stor bredde om den tapre, ædle ridder A.s vidunderlige eventyr og bedrifter og hans trofaste kjærlighed til prinsesse Oriana. Den er et udtryk for middelalderens ideal af ridderlighed og dyrkelse af skjønne, ædle damer. Genren udartede stadig, men opnaaede ubegrænset popularitet, til Cervantes med sit udødelige verk tog bindet fra folks øine.

Amādor de los Rios, José (1818—78), sp. forfatter, historiker, litteraturhistoriker, orientalist, professor. Hans ufuldendte hovedverk er «Historia critica de la literatura espãnola». A. redigerede sammen med Madrazo det store verk «Monumentos arquitectonicos de Espãna».

Amāger, Danmark, ø tæt indunder Sjællands østkyst, 65 km.² med 57 989 indb., hvoraf 6 614 i 2 landsogne, resten i de til Kjøbenhavn hørende kvarterer Kristianshavn og Sundbyerne. A. er en egte slette (høieste punkt 6 m.); paa den fede markjord udstrakt dyrkning af haveplanter (især kaal); kun én skog (Kongelunden, statsskog med fasaneri). A.s befolkning stammer tildels fra hollændere, indkaldte af Kristian II; hollandske personnavne er almindelige, og ældre kvinder kan endnu sees i gammeldags festdragt; gaardenes indre er moderniseret. Af byer merkes: Hollænderbyen eller Store Magleby (landsby), Dragør (kjøbstadagtig lods- og skipperby), Kastrup (fabrikby). Paa østkysten Kastrupfortet og krudttaarne, mod nord eksercerplads og skydebaner.

A majōri ad mīnus (lat.), slutning fra det større til det mindre.

Amalasu'ntha, datter af østgoternes konge Theodorik d. store, egtede Eutharik og førte efter Theodoriks død 526 regjeringen for sin og Euthariks lille søn Athalarik. Efter dennes død 534 egtede hun sin fætter Theodohad, men da hun ikke vilde lade ham faa del i styrelsen, lod han hende myrde 535.

Amaleki'ter, et mægtigt beduinfolk, som allerede paa Abrahams tid boede i s.v. f. det Døde hav. De erobrede i forening med ammoniter og moabiter Jeriko og laa i

---

amnion, amnios ⓔ fosterhinde.

amnistie ⓕ f, tilgivelse, amnesti.

amnistier ⓕ benaade.

amodiation ⓕ f, (bort)forpagtning.

amodier ⓕ (bort)forpagte.

amœbean ⓔ skiftende, vekslende.

amoindrir ⓕ (for)mindske, gjøre mindre.

amoindrissement ⓕ m, formindskelse.

amollir ⓕ gjøre blød(agtig).

amollissement ⓕ m, blød(agtig)gjørelse.

amonceler ⓕ opdynge.

amoncellement ⓕ m, opdyngning.

among, amongst ⓔ (i)blandt.

amont ⓕ opover, imod strømmen.

amorce ⓕ f, lokkemad, agn; fristelse: fængkrudt.

amorcer ⓕ sætte agn paa; lokke, friste; lægge fængkrudt paa.

amorous ⓔ let fængelig, forlibt af sig, forelsket, elskovs-.

amortir ⓕ lindre, dæmpe, svække; amortisere; mindske (skibsfart); gjøre mør (om kjød).

amortissement ⓕ m, **amortization, amortizement** ⓔ amortisering.

amortize ⓔ amortisere.

amount ⓔ beløbe sig; sum, beløb.

amour ⓕ m, kjærlighed, elskov; den elskede; amor. **amour-**

stadig krig med israeliterne. Saul og David undertvang dem, og efter Hiskias' tid omtales de ikke mere.

Amalerne, østgoternes berømteste kongeslegt, i heltesagnene kaldt Amelunger. Stamfaderen var den mytiske konge Amala. Slegten, til hvilken bl. a. Theodorik d. store hørte, uddøde med Theodohad 536.

Amālfi, Syditalien, by i provinsen Salerno (Kampanien), malerisk beliggende ved Salernobugten. Var i middelalderen meget større og havde anselig handel paa Levanten; har nu kun 4 300 indb.

Amalfi: Domkirken.

Amalgām er en legering af kviksølv med et andet metal. Man benytter sig af metallernes tilbøielighed til at indgaa en legering med kviksølv under udvindingen af guld og sølv. Disse metaller forekommer nemlig oftest gedigne, men fint fordelt i malmene. Ved at behandles med kviksølv indgaar imidlertid disse ædle metaller i legering med dette metal, idet der udskiller sig et grødagtigt amalgam; dette dekomponeres senere ved ophedning, idet kviksølvet forflygtiges, medens de ædle metaller bliver tilbage. Flere amalgamer har ogsaa direkte praktisk betydning. Saaledes anvendes tinamalgam som belæg paa bagsiden af speile. Ogsaa i tandlægekunsten har amalgamer anvendelse som plomber i hule tænder. Naturligt sølvamalgam forekommer som et krystallinsk mineral i Chile.

Amalgamēring (amalgamation), sammensmeltning, hyppig anvendt som unionspolitisk slagord, f. eks. under den norsk-svenske union, og betegner da den stræben efter helstaten, som den sterkere part gjerne hengiver sig til («samrøring»).

Amalia Anna (1739—1807), hertuginde af Sachsen-Weimar, datter af hertug Carl af Braunschweig-Wolfenbüttel, egtede 1756 hertug Ernst August Constantin af S.-W. og overtog efter hans død 1758 regjeringen for sin lille søn Carl August indtil 1775. Hun samlede ved sit hof i Weimar litteraturens heroer som f. eks. Goethe, Schiller, Herder o. a.

Amalienborg, residensslottet i Kjøbenhavn, 4 rokokopalæer omkring A. plads, paa hvilken Fredrik V's rytterstatue staar, reist i 18 aarh. af «Asiatisk kompagni». Palæerne, som er bygget under Fredrik V, og som først efter Christiansborgs slots brand 1794 blev bolig for kongen og kronprinsen, har sit navn efter dronning

Amalienborg.

Sofie Amalie, som her byggede et ældre, 1689 nedbrændt Sofie-Amalienborg.

Amālrik fra Bène (d. 1204), middelalderlig panteist, var en tid lærer i Paris. Da hans lære om Guds iboen i alle fromme vakte anstød, stævnede Innocens III ham til Rom. Her blev hans lære fordømt; senere maatte han tilbagekalde den. En synode i Paris 1209 fordømte atter hans lære, hvorefter hans tilhængere blev haardt forfulgt.

Amalthei'a, en gjed, der ammede den nyfødte Zeus paa Kreta med sin melk og til løn anbragtes blandt stjernerne (Capella); efter et andet sagn: en nymfe, der opfostrede Zeus med gjedemelk.

Amambara, Øvreguinea, bielv til Niger nedenf. Benue, paa venstre side, ved Onitsja.

Amami-Oshima, Japan, se Riu-kiu-øerne.

Aman-Jean *[amā'žā]*, Edmond (1856—), fr. maler, f. i Chevry-Cossigny. Under indflydelse af prærafaeliterne har han søgt tilbage til den gamle florentinske kunst, som han gjenfremstiller paa en forfinet og helt moderne maade. I koloristisk henseende har han modtaget sterke impulser af Whistler.

Amandīn, se Emulsin.

---

propre m. egenkjærlighed. **pour l'amour de Dieu** for Guds skyld.
amouracher (f): **s'amouracher dans** forgabe sig i.
amourette (f) f. forlibelse. **amourette des prés** silkevisp. **amourette tremblante** bævende hjerter.
amoureux (f) forelsket, indtagen; kjærligheds-; blød (pensel); frugtbar (jord).
amove (e) fjerne (fra embede).
amovibilité (f) f. afsættelighed.
amovible (f) afsættelig.
Ampel (t) f. ampel, hængelampe.
Ampfer (t) m. skræppe; især syre.
amphibian, amphibium (e), **amphibie** (f) m. amfibium; (f) ogs. tvetunget menneske, vendekaabe.
amphibie (f), **amphibious** (e) amfibisk.
amphibiology (e) læren om amfibierne.
amphibiousness (e) amfibisk natur.
amphibological, amphibolous (e), **amphibologique** (f) tvetydig.
amphibologie (f) f. **amphibology** (e) tvetydig sætning, tvetydighed.
amphigouri (f) m. galimatias.
amphigourique (f) forvirret.
amphisbæna (e) (zool.) dobbeltløber.
amphitheatral, amphithea-

Ama'ndus, missionær i 7 aarh., virkede først i egnene ved den frankisk-frisiske grænse, derefter i Kärnten og Tyrol blandt de slaviske stammer og senere atter paa sin første arbeidsmark. Han stiftede mange klostre, hvor han indførte Benedikts regel. 647—49 var han biskop i Maastricht, men opgav dette embede for at hellige sig til missionen. Han døde i sit kloster Elno 661 (?), berømt som undergjører.

Amani, tysk Østafrika, vakkert og sundt beliggende by, 50 km. indenf. det Indiske hav, nær Panganielven og jernbanen.

Amanīta, fluesop, s. d.

Amanue'nsis (lat. *manus*, haand), haandlanger, medhjælper, særlig ved universiteters videnskabelige indretninger og samlinger, museer etc. Hos de gamle romere benævnelse for de slaver, der førte husets regnskaber, var forelæsere og afskrivere.

Amānus (nu Akma-Dagh), i oldtiden navnet paa en gren af den kilikiske Tauruskjede, som skilte Syrien fra Kilikien og Kappadokien; 2 passer: de amaniske (nordligst) og syriske porte; gjennem det sidste gik Alexander d. store 333 f. Kr.

Amanvillers *[amāvillǣ'r]* (t. Amanweiler), landsby. lige ved grænsen 11 km. v. f. Metz, mellem St. Privat og Gravelotte; herefter benævner franskmændene slaget ved Gravelotte ($^{18}/_{8}$ 1870).

Amapāla, Honduras, havnestad paa en ø i Fonsecabugten ved Stillehavet. N. vicekonsulat under generalkonsulat i Havana.

Amār, Jean André (omtr. 1750—1816), fr. revolutionsmand, f. i Grenoble, fik 1792 sæde i konventet, hvor han stemte for kongens henrettelse og ivrig medvirkede til girondinernes fald. Ogsaa som konventskommissær og som medlem af sikkerhedsudvalget viste han sig yderst blodtørstig. April 1794 blev han konventets præsident og var 8 Thermidor blandt Robespierres ivrigste modstandere. 1795 var han en kort tid fængslet som ven af Billaud Varennes og Collot d'Herbois, blev 1796 amnesteret og tog derefter kun liden del i det offentlige liv.

Amāra. 1. Metalløber, løbebilleslegt. 2. Bitre lægemidler, f. eks. ensianrod, kvassia.

Amarakōça (d. e. Amara's ordbog), rimeligvis fra 5 eller 6 aarh. e. Kr., et sanskritleksikon med fortegnelse over synonymer, substantivernes kjøn m. m., udgivet af Colebrooke 1808 og af Loiseleur Deslongchamps (med fransk oversættelse) 1839—45.

Amara'ntfarver kaldes en af fernambuktræ fremstillet rødviolet lakfarve samt visse rødviolette tjærefarvestoffe.

Amara'nttræ, ogsaa kaldt violettræ, purpurtræ, blaa ibenholt, lufttræ o. s. v., er den røde eller violette kjerneved af den sydamerikanske *copaifera bracteata;* anvendes til træskjærerarbeider og gaar i handelen i kvadratiske blokke.

Amarapūra, Øvre Burma, hvis hovedstad det har været, ved Iravadi, 18 km. nedenf. Mandalay. Det er gaaet tilbage i folketal fra (1810) 170 000 til (nu) 7 000 indb.

Amare'zza (ital.), bitterhed, con a. eller amarezzevole, med bittert, smerteligt musikalsk udtryk.

Amāri, Michel (1806—89), ital. historieskriver, f. i Palermo, maatte 1842 flygte til Frankrige, fordi han havde vakt regjeringens mistanke ved sine frisindede udtalelser i sit verk om den sicilianske vesper. 1848 vendte han tilbage, blev atter forvist 1849 og levede nu i landflygtighed, indtil kongeriget Italien blev samlet. Han var derpaa indtil 1878 professor i arabisk, havde i lang tid sæde i senatet og var 1862—64 kultusminister.

Āma'rna, landsby i Mellem-Ægypten, i hvis nærhed man i 1888 fandt de berømte breve fra Tell el-Amarna (d. e. Amarna-høien). Disse, som er rettet til to ægyptiske konger af det 18de dynasti, Amenofis (ægypt. Amenhotep) III og IV, fra babylonisk-assyriske, syriske og kanaanæiske fyrster, giver overordentlig værdifulde oplysninger bl. a. om forholdene i Palæstina (der er f. eks. 8 breve fra Abdichiba i Jerusalem), som dengang (ca. 1400 f. Kr.) stod under ægyptisk overhøihed. Brevene er affattet paa babylonisk-assyrisk, som altsaa var den tids diplomatsprog, et vidnesbyrd om den babyl. kulturs dominerende indflydelse. De stammer fra det kongelige arkiv i Amarna, hvor Amenofis IV grundlagde en ny by og et tempel for solguden Aten, som det var hans hensigt skulde afløse den tidligere hovedstad Theben og dets gud Amon.

Amaru (ca. 700 e. Kr.), fremragende indisk lyriker, forfatter af «Amaru-çataka», en samling erotiske digte.

Amaryllidācea, narcisfamilien, énfrøbladet plantefamilie af ordenen *liliifloræ;* indeholder mest løgplanter med lange og smale blade og med store, ofte pragtfuldt farvede blomster, enkeltvise eller flere sammen. De fleste arter tilhører den hede zone og varmt tempererede egne. En del er udbredt i Middelhavslandene. Herhen flere prydplanter.

Amary'llis (opkaldt efter nymfen A.), slegt af *amaryllidaceæ,* kun indeholdende en eneste, i Sydafrika hjemmehørende art, *a. belladonna.* Denne vakre plante, som i forskjellige varieteter dyrkes i haverne, har lange, smale blade, som først udvikles efter afblomstringen, og store, nikkende, røde blomster i skjærm i spidsen af en lang stængel.

Amāsia, Lilleasien, by i vilajet Sivas, ca. 120 km. fra det Sorte havs kyst, malerisk beliggende ved Jeschil Irmak, med mange moskeer, flere rige høiskoler (medreser), 2 000 softas (studerende). Industri, især silkeavl. A. var i oldtiden residens for kongerne af Pontus. Geografen Strabos fødested. 30 000 indb.

Amāsis, konger i Ægypten. 1. A. d. ældre, rigtigere kaldt Ahmes, fordrev omtr. 1500 f. Kr. Hyksos og samlede hele Ægypten under sig. Han trængte langt ind i Asien, hvor han gjorde store erobringer. Er stifter af det saakaldte 18de dynasti. 2. A. d. yngre, der var af lav herkomst, hævede sig ved sin dygtighed op til de høieste militære værdigheder. Da farao Hofra (Apries) sendte ham ud for at dæmpe et oprør, satte han sig selv i spidsen for oprørerne, overvandt Apries omtr. 570 f. Kr. og lod sig selv udraabe til konge. Han regjerede med stor kraft og klogskab og søgte navnlig en støtte i grækerne, hvis handel han paa alle maader begunstigede. Død omtr. 526.

Amasōnelven (portug. Rio das Amazonas), Sydamerika, udspr. i de peruanske Andesbjerge, strømmer gjennem de brasilianske Selvas og munder i Atlanterhavet lige under ækvator. — A. er jordens største elv, naar der

---

tric(al) ⓔ. **amphithéâtral** ⓕ amfiteatralsk.

amphitheatre ⓔ. **amphithéâtre** ⓕ m. amfiteater; ⓕ ogs. galleri, anatomikammer, læresal.

amphitryon ⓕ m. vert.

amphora ⓔ. **amphore** ⓕ f. stor tvehanket krukke.

ample ⓔ & ⓕ vid. rummelig.

ampleness ⓔ. **ampleur** ⓕ f. vidhed, rummelighed; overflødighed; omfang.

ampliation ⓕ f. udvidelse; duplikat, afskrift. **pour ampliation** afskriftens rigtighed bevidnes.

ampliative ⓔ udvidende, tilføiende, syntetisk.

amplificateur ⓕ m. overdriver, storskryter.

amplification ⓔ & ⓕ f. udvidelse, forstørrelse; udarbeidelse, detaljeret fremstilling; vidtløftighed; ⓕ ogs. overdrivelse.

amplifier ⓕ. **amplify** ⓔ udvide, forstørre; udvikle; ⓕ ogs. overdrive; ⓔ ogs. udvide sig, øges; tale (skrive) udførlig, brede sig.

amplitude ⓔ & ⓕ f. vidde, omfang; amplitude, buelængde, skudvidde.

ampoule ⓕ f. ampulla. salvekrukke; ballon (kemi), blemme, vable

ampoulé ⓕ svulstig.

amputate ⓔ. **amputer** ⓕ afsætte (ledemod), amputere; ⓔ ogs. lemlæste. **amputé** ⓕ m. krøbling.

amputation ⓔ & ⓕ f. amputering.

hensees til vanddistrikt og vandmængde. Dens vanddistrikt, Tocantins medregnet, udgjør 7 mill. km.², hvilket er over tredjedelen af hele Sydamerika og dobbelt saa stort som Kongos, den elv, som kommer den nærmest. Den fører mellem 30 000 og (gjennem et tversnit ved mundingen) 120 000 km.³ vand i sekundet, foruden alt slammet, og flyder med en hastighed af 0.75 m. i sek. Som kildeelv blandt de mange store elve, hvoraf det vældige vasdrag er sammensat, betragtes Marañon (portug. Maranhon, ind. Tunguragua), som nemlig løber i forlængelsen af hovedelvens retning. Marañon-Amason, 4 900 km., er imidlertid kortere end Ucayali-Amason, 5 500 km.

Marañon udspr. paa det peru. høiland ovenfor den lille sjø Lauricocha, 3 653 m., 10° s. br., kun 200 km. fra Stillehavets kyst (Callao). Ved Pongo de Manseriche, det sidste af 13 gjel (*pongos*, d. e. porte), kun 180 m. o. h. og dog i luftlinjen endnu 3 500 km. ovenfor mundingen, ender dens øvre løb, idet den bryder ud af Kordiljerkjeden. Kommet ud paa lavlandet har den en bredde paa 1 600 m. og er farbar for dampskibe. Regnes forgreninger og øer med, naar elvens bredde paa sine steder 40 km. A. kaldes i sit midtre løb paa portug. Solimões (efter en indianerstamme). Den optager fra høire Ucayali, gaar ved Tabatinga over grænsen mellem Peru og Brasilien, optager ved Manáos, 26 m. o. h., 1 440 km. fra mundingen, Rio Negro med sit blæksorte vand fra venstre, dernæst Madeira, dens største bielv, fra høire og danner sammen med Tocantins et stort æstuar, udenfor hvilket mundingen har en bredde paa 300 km. (= Nordsjøen mellem Bergenskysten og Shetland). I mundingsgabet ligger den store ø Marajo (19 000 km.²). Tidevandet, som naar 850 km. opigjennem elven, har en springflodbølge, kaldt pororoca, af særlig vældige dimensioner. 300 km. ud i Atlanterhavet merkes Amasonelvens ferske vand.

A. har flere end 200 bielve, hvoriblandt 17 af en længde mellem Rhinens og Donaus. Af disse har Ucayali sine kilder mellem Cordillera Real henimod Titicacasjøen af den 4 000 m. høit liggende Chinchaycochasjø s. f. Cerro de Pasco. Tilløb foruden de tidligere nævnte er, fra venstre Yapura, øverst kaldt Caquetá, fra høire Yavari, grænseelv mellem Peru og Brasilien, Jurúa, Purús, Tapajoz, Xingú. — I sit nedre løb strømmer A. gjennem umaadelige urskoge, hvis hovedprodukt endnu er kautschuk. I elven er der rigdom paa delfiner, hvaler, alligatorer, skildpadder ca. 2 000 forskjellige fiske, af hvilke den merkeligste er pirarucu (*sudis gigas*). Langs bredderne bor endnu for det meste kun indianere og blandingsfolk; der færdes ogsaa talrige kautschuksøgere. A. er farbar op til foden af Andesbjergene. Oceanbaade gaar op til Iquitos (Yquitos) i Peru, nedenfor Ucayalis munding. Vigtige handelspladse er Manaos, midtpunkt for kautschukhandelen, Obidos og Tabatinga. Hovedudførselshavn er Pará.

A. opdagedes 1500 af Vicente Yañes Pinzon, som efter at have deltaget i Kolumbus' berømte færd foretog en selvstændig opdagelsesreise. 1540 blev elven befaret af Orellana, fra Napo af (munder fra venstre nedenfor Yquitos). Han hører indianerne kalde den «amasona» (d. e. baadødelægger), hvilket han sætter i forbindelse med «amazoner», og elven faar navnet «Amazonernes elv». Senere reisende her er bl. a. La Condamine 1744, Humboldt 1799, Bates (1863 udkom hans «The naturalist on the river A.»), mere planmæssige forskninger er drevet af Spix og Martins, Chandless (1862—69), Agassiz (1866) og Hartt, v. d. Steinen i 1880-aarene i Xingúegnene.

Amat, handelsvegt, i hollandsk Ostindien (paa Java, Borneo, Banda), = 2 pikols = 123.042 kg.

Amathūs, gl. fønikisk by paa sydkysten af Cypern med berømt Afroditetempel (Amathusia), nu Limisso (Limasol).

Amāti, en adelig italiensk slegt af verdensberømte violinmagere fra det 16 og 17 aarh. Deres saakaldte «Cremonesere» eller «Amatiere», der er meget smaa med sterkt buede flader, har ikke sin styrke i tonens størrelse og fylde, men ansees uovertrufne i renhed og blødhed og betales i vore dage med op til 5 000 kroner og mere. Den ældste af slegten, A n d r e a (omkr. 1530—1611, efter andre kilder død allerede 1577), byggede dels violaer af forskjellig størrelse, dels en egen violin af violatypen. Forøvrigt var der i slegten flere mestre, først og fremst N i c o l a el. N i c o l o (1596—1684), den berømte læremester for Guarneri og Stradivarius, hvilken sidste dog særlig lagde an paa fylde og kraft. En Giuseppe A. i Bologna fra begyndelsen af det 17 aarh. tilhører muligens en anden slegt.

Amati'tlan, sjø i Guatemala (Mellemamerika), s. f. hovedstaden; afløb gjennem Michatoya til det Stille hav. Derved den gamle indianerby A., 1 200 m. o. h., 3 400 indb. Depart. A. 35 000 indb. (¹/₃ indianere). Kochenille-, kaffe- og sukkeravl.

Ama-tongaland, se T o n g a l a n d.

Amatør, a m a t r i c e, en kunstelsker, i modsætning til kunstneren af fag. D i l e t t a n t bruges i samme, men undertiden noget ringeagtende betydning.

Amaut, grønlandsk kvindepels med poseagtig hætte, hvori moderen bærer sit barn.

Amazōnas, Sydamerika. 1. Depart., Peru, høilandet ø. f. Marañon, 36 122 km.², 70 000 indb., 2 pr. km.². avler hvede, mais, grønsager, frugt. Hovedstad Chachapoyas. 2. Stat, Brasilien, dettes nordvestlige del, 1 897 020 km.², 207 600 indb., 0.1 pr. km.² Hovedstad Manaos. Staten danner en vældig slette dækket med skoge, i nord ljanos, gjennemstrømmet af Amasona og dens tilløb. Klimaet er hedt og fugtigt, men sundere end i Brasiliens tropiske kystland. Hovedproduktet er kautschuk. 3. Territorium, i det sydlige af Venezuela, omkring øvre Orinoco, 27 000 km.², 46 000 indb. Hovedplads San Fernando de Atabapo, ved sammenløbet mellem Orinoco og Atabapo, grænseelv mod Colombia.

Amazōnerne, hos grækerne et mytisk krigersk folk af kvinder; som deres bosted nævnes hyppigst egnen ved Thermodonelven (ved det Sorte hav), senere ogsaa Kolchis og Skythien. De taalte ingen mand, dræbte de sønner, de fik med nabofolk, opdrog kun døtrene. De var dygtige bueskyttere; hjalp troerne mod grækerne; Herakles kjæmpede mod dem, og engang gjorde de indfald i Attika. — De fremstilledes ofte af de græske kunstnere, f. eks. Polykleitos og Fidias, oftest som unge kraftige kvinder i en kort klædning, væbnede med øks eller bue og pile og skjolde med halvmaaneformede udsnit.

Amsel (t) f. sorttrost.

amt — (t) Amt n — (e) district of a superior magistrate, county — (f) département m. **amtmand** — (t) Amtmann m — (e) superior magistrate, sheriff — (f) préfet m. **amtsformandskab** — (t) Amtsrat m — (e) county council (board) — (f) conseil (m) général. **amtsforvalter** — (t) Amtsverwalter m — (e) receiver of the public revenues (of a jurisdiction) — (f) receveur (m) général.

Amt (t) n, embede: amt(mandsbolig); laug; nadver, messe. **Amtmann** m, herredsfoged, retsbetjent; godsforvalter. **Amtsblatt** n, officiel avis. **Amtsgericht** n, underret. **Amtshaus** n, herredskontor. **Amtsrichter** m, underdommer. **Amtsschreiber** m, retsskriver. **Amtsvorsteher** m, distriktsforstander.

Amtei (t) f, fogderi.

amten, amti(e)ren (t) bestyre et embede, være i embedsvirksomhed.

amtlich (t) embeds-, paa embeds vegne.

amuck (e): **run amuck** gaa berserkergang; tale (skrive) op ad vægger og ned ad stolper.

amulet (e), **amulette** (f) f. amulet, tryllemiddel.

amure (f) f (sjøudtr.) hals.

amüsant (t) morsom, underholdende.

amuse (e), **amuser** (f), **amüsieren** (t) more, underholde; (e) & (f) ogs. opholde, sinke, afspise

Amazoni't (amazonfeldspat), en kobberholdig, grøn feldspat, der undertiden anvendes til smykker.

Amazōnmyre, en sydamerikansk myreslegt *(polyergus)*, som røver fremmede larver eller pupper og efter disse udklækning holder dem som «slaver». Deres egne munddele er saa ensidig udviklet til vaaben, at de, selv om føden ligger ved siden af dem, dør af sult.

Ambā, Abessinien, talrige borglignende klipper med steile sider. Flere af disse klipper er flade ovenpaa, er beboede og gjør tjeneste som fæstninger.

A'mbala (stanglak), se Gummilak.

Ambala (el. Umballa), Forindien, hovedstad i distrikt af s. n., prov. Pandsjab, 200 km. n. f. Delhi. 79 000 indb.

Ambassāde, gesandtskab, i hvis spidse er stillet en ambassadør. Undertiden bruges ambassade ogsaa om ethvert gesandtskab (legation).

Ambassadør betegner den fornemste klasse af gesandter, regnes som personlig repræsentant for monarken og har som saadan krav paa særlige æresbevisninger. I vore dage er det i almindelighed kun stormagter, som sender ambassadører til hinanden. Desuden anvendes de til missioner ved særlige anledninger. De øvrige klasser af gesandter er: envoyés extraordinaires et ministres plénipotentiaires (overordentlige udsendinge og befuldmægtigede ministre), ministerresidenter og chargés d'affaires. De tre første klasser af gesandter er akkrediteret hos vedkommende statsoverhoved, men chargés d'affaires kun hos udenrigsministeren.

Ambato, Sydamerika, Ecuador, by i provinsen Tunguragua, n.ø. f. vulkanen Cotopaxi, 2 600 m. o. h., ved jernbanen mellem Quito og Guajaquil. 8 000 indb.

Ambe due pedale (ital.), ved anvendelse af pianoets to pedaler, skrives ogsaa «2 ped.».

Amberg, Bayern, by i Oberpfalz, 50 km. ø. f. Nürnberg. 24 000 indb.

Amberger, Christoph (1490—1563), t. maler, f. i Nürnberg, d. i Augsburg. Han har udført en række fortræffelige portræter, der viser slegtskab med Holbeins. Særlig bekjendt er billedet af Karl V (Berlin). Af hans store virksomhed som façademaler er intet spor tilbage.

Ambert *[ābǣr]*, Frankrige, by i dep. Puy-de-Dôme, ved Dore, bielv fra høire til Allier, 50 km. s.ø. f. Clermont. 7 600 indb.

Ambi (af lat. *ambo*, begge), hyppig i sammensætninger i betyd. dobbelt.

Ambitiōn (lat. *ambire*, gaa omkring for at bede borgerne om deres stemme), ærgjerrighed, æresfølelse, saavel om den berettigede som om den forfængelige attraa efter at synes mere, end man er, hvilken sidste undertiden ironisk benævnes «honnet ambition».

A'mbitus, toneomfanget f. eks. af en melodi, et instrument.

Amble *[ǽmbəl]*, England, liden by i Northumberland, s. f. mundingen af Coquet. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i London.

Ambleteuse *[āblətǿ'z]*, Frankrige, badested ved Kanalen, 10 km. n. f. Boulogne. 300 indb. Det antages, at det var herfra, Cæsar gik over til Britannien.

Amblygoni't, et sjeldent, hvidt, fedtglinsende, gjennemskinneligt mineral, der bestaar af en blanding af aluminiumfosfat og litiumfluorid. Det er fundet i Sachsen og i Montebras ved Limoges.

Amblyrhy'nchus, havleguan, se Leguaner.

Ambly'stoma, en salamanderslegt, hvis larve er den bekjendte Axolotl (se Salamandre).

A'mbo el. ambon (græ)., i den ældre kristne kirke en forhøining eller tribune for forelæsere og talere. I almindelighed havdes to saadanne i den med skranker afgrænsede langagtige firkant, der strakte sig fra koret ned i kirkens skib og benyttedes af den lavere geistlighed, den ene, mod nord, til forelæsning af evangelier, den anden, mod syd, til læsning af epistler. Senere traadte prædikestolen istedet. Der blev ogsaa undertiden sunget fra amboerne. Ambonoklaster (ambomodstandere, egentlig ambobrydere, af græ. *kláo*, sønderbryder), modstandere af musik i kirkerne.

Amboïna (malajisk Ambon), Asien, en af Molukkerne (Krydderiøerne), mellem Ny Guinea og Celebes, 997 km.², 38 600 indb. (indfødte), 38 pr. km.² Øen er bjergfuld og vulkansk (ofte jordskjælv). Sago- og kokospalmer. Den af hollænderne engang for A. monopoliserede dyrkning af kryddernelliktræet er gaaet tilbage. 1562 tog portugiserne herredømmet over A., hvor de allerede i aarh.s begyndelse havde indført dyrkningen af kryddernelliken. 1605 kom A. under hollænderne, som befriede sig for det konkurrerende engelsk-ostindiske handelsselskab ved «bloddommen paa A.» 1623. Omkr. 1800 var A. britisk. Residentskabet A. omfatter de sydlige Molukker og øerne fra Wetar (Wetter) ved Timor til Aroe- (Aru-)øerne, 51 465 km.², 296 000 indb. (deriblandt 2 300 europæere, 900 kinesere, 700 arabere). Byen A., residensby, paa den sydligste del af øen, 8 000 indb. (hvoraf 700 europæere), er den vigtigste handelsplads i den østlige del af det nederlandske Indien.

Amboïnatræ, en rødgul, meget haard træsort af en palme fra Amboïna, anvendes til finere træarbeider.

Amboise *[āboā'z]*, George d' (1460—1510), fr. statsmand, f. i Chaumont, tilhørte en gammel fransk adelsslegt, hvorfor han allerede 1474 blev biskop i Montauban, senere erkebiskop i Narbonne og 1493 i Rouen. Ludvig XII gjorde ham 1498 til førsteminister og fik pave Alexander VI til at udnævne ham til kardinal. Han beholdt sin høie stilling og kongens yndest til sin død.

Amboise *[āboā'z]*, Frankrige, By i depart. Indre et Loire, ved Loire mellem Tours og Blois, 4 500 indb. Gammelt slot, hvor Abd el kader sad fangen 1848—52. Her var de af Ludvig XI anlagte berygtede oubliettes, underjordiske fængsler for politiske forbrydere. Hugenotsammensvergelse 1560; ediktet af Amboise 1563 tilstod den hugenottiske adel fri religionsøvelse. Nær A. Clos-Lucé, hvor Leonardo da Vinci døde (1519).

Ambolt. 1. Tung klods af støbejern eller staal som underlag for arbeidsstykket ved smining og drivning.

Ambolt: Norsk type. Engelsk type.

amusement ⓔ & ⓕ m, morskab, underholdning, tidsfordriv; ⓕ ogs. ophold, forsinkelse.

amusive ⓔ morende, morskabs-.

amygdalate ⓔ mandelmelk.

amygdale ⓕ f, halskjertel, mandel.

amyle ⓔ stivelse.

an ⓣ ved; paa; i; til; henimod, henved.

an ⓔ en, et; (forældet og poet.) hvis, dersom.

an ⓕ m, aar. **bon an, mal an** de gode aar med de daarlige; i gjennemsnit.

ana ⓔ (med.) lige meget af begge stoffe, lige dele.

ana ⓕ m, anekdotesamling.

anabaptism ⓔ, **anabaptisme** ⓕ m, gjendøbernes lære.

anabaptist ⓔ, **anabaptiste** ⓕ m, gjendøber.

anachoret ⓔ, **anachorète** ⓕ m, eneboer.

anachronism ⓔ, **anachronisme** ⓕ m, anakronisme; feilagtig tidsregning.

anachronistic ⓔ tidsstridig; ubetimelig.

anaclastic ⓔ bevirket ved straalebrydning.

anaclastics ⓔ pl, dioptrik.

anaconda ⓔ (zool.) den største kvælerslange.

anacreontic ⓔ, **anacréontique** ⓕ anakreontisk, handlende om vin og kjærlighed; ⓔ ogs. anakreontisk digt.

anagallis ⓕ m, (bot.) arve.

Almindelig smiambolt har plan overflade, et kegleformet horn for ombøining af arbeidsstykket og et hul for optagelse af et sænke til formsmining. 2. Lidet ben i øret, s. d.

A'mbra findes svømmende i havet eller ved kysterne af Afrika, Øst- og Vestindien samt Sydamerika som graa, forskjelligformede, fedtede, vokslignende masser, der veier fra 50 gr. indtil over 75 kg. og har især ved opvarmning en eiendommelig lugt, som minder om moskus. Ambra er rimeligvis de forhærdede ekskrementer eller galdestene af kaskelothvalen *(physeter macrocephalus)* og indeholder forskjellige levninger af lavtstaaende dyreformer, der netop tjener den nævnte hval til næring. A. bruges i Orienten som lægemiddel, i Europa kun til fremstilling af parfumer. A. (bot.), se Malurt *(artemisia)*.

Ambrăs (el. Amras), Østerrige, landsby med gammelt slot nær Innsbruck. Ambraser-samlingen (kunstsager, rustninger) er flyttet til Wien.

Ambre *[âbr]*, Cap d'A., Madagaskars nordspids.

Ambriz, Afrika, Nedreguinea, distrikt og kystby i port. Angola, distriktet Loanda. Distriktet A. har 1 500 indb. (hvoraf 80 europæere). Byen A., 100 km. n. f. S. Paolo, driver handel med elfenben.

Ambroïd, en imitation af rav, fremstillet paa den maade, at man under et tryk af 400 atm. og ved en temperatur af 200—250 ° C. forener affaldet til en sammenhængende masse. Det er vanskeligt at skjelne fra oprindeligt, naturligt rav.

Ambros, August Wilhelm (1816—76), böhmer af fødsel, senest professor ved Wienerkonservatoriet og lærer for kronprins Rudolf og samtidig embedsmand i det østerrigske justitsministerium, en af den nyere tids mest anseede musikforskere. Særlig bekjendt er han ved skriftet «Die Grenzen der Poesie und Musik», et modskrift mod Hanslicks «Vom musikalisch Schönen», og ved sit hovedverk «Geschichte der Musik», der ved hans død dog kun var naaet frem til tredje bind. Fjerde og femte er udkommet senere. A. var ogsaa en fremragende komponist og har bl. a. skrevet en national czechisk opera, «Bretislaw a Jitka».

Ambrōsia, hos grækerne navnet paa gudernes føde, der gav dem udødelighed (a. betyder egentl. udødelighed).

Ambrosianske bibliotek kaldte kardinal Federigo Borromeo til ære for den hellige Ambrosius et bibliotek, som han stiftede i Milano 1602. Hertil knyttede han et kollegium af 16 lærde, som skulde være de besøgende behjælpelige. Biblioteket rummer omtr. 160 000 trykte bøger, 8 000 haandskrifter og store samlinger af malerier, tegninger og mynter.

Ambrōsius (ca. 340—97), f. i Trier, en af oldkirkens største lærere. I aaret 374 kom han som statholder til Milano. Ikke længe efter blev han efter folkets enstemmige ønske biskop i denne by. Som saadan fik han stor betydning for hele sin samtid, ikke blot paa grund af den opofrende nidkjærhed, hvormed han røgtede sin gjerning, men ogsaa for den kraft, med hvilken han forstod at føre kirkens sag. Da saaledes det arianske hof søgte at tiltvinge sig en af Milanos kirker, forhindrede A. ved sin bestemte optræden dette. Senere bevægede han keiser Theodosius den store til at gjøre offentlig kirkebod paa grund af et blodbad, han havde anrettet i Tessalonika. A.s betydeligste skrift er «Om kirkens tjeneres pligter». Hans kirkehistoriske betydning ligger navnlig paa kirkestyrelsens og liturgiens omraade; desuden var han en fremragende prædikant. Man har tilskrevet ham den saakaldte ambrosianske liturgi, som endnu benyttes i domkirken i Milano. Dog synes han kun at have udvidet og beriget den ældre, allerede foreliggende liturgi. Derimod har han, som den egentlige skaber af den latinske salmedigtning og som anseet og frugtbar salmekomponist indlagt sig stor fortjeneste af kirkesangen. Mange af de under hans navn overleverede hymner tilhører imidlertid en senere tid. Dette gjælder bl. a. ogsaa den saakaldte ambrosianske lovsang: «Te Deum laudamus» («O store Gud vi love dig»). [Th. Förster, «Ambrosius, Bischof v. Mailand», 1884.]

Ambrosius Bogbinder, se Bogbinder.

Ambuella, bantustamme ved Øvre Kuando, s.ø. f. Bihé i den portug. koloni Angola.

Ambulatōrisk (lat. *ambulare,* gaa omkring), omdragende, omskiftende. A. behandling af syge kaldes det, hvor disse selv gaar til lægen eller kliniken. Ambulerende, omvandrende, bevægelig; bruges f. eks. om en skole, som til forskjellige tider virker paa forskjellige steder i et distrikt.

Ameivaer *(tejidæ),* en øglefamilie, som lever i Amerika. Foruden den almindelige a. *(a. surinamensis)* i Sydamerika er mest kjendt tejuen (s. d.) og krokodiløglen (s. d.).

Amela'nchier, slegt af æblefamilien med bærlignende, runde frugter. *A. vulgaris* (d. s. s. *aronia rotundifolia*), alpemispel, vokser i Sydeuropas fjeldegne; dens sortblaa, hasselnødstore, velsmagende frugter spises hyppig i Frankrige under navn af amélanches.

Ameland, en af de hollandsk-frisiske (østfrisiske) øer, nu forbundet med fastlandet (prov. Friesland, til hvilken den hører). 49 km.², 2 100 indb., som driver kvægavl, jordbrug og fiskeri.

Amēlia (oldt. Ameria), Italien, by i provinsen Perugia, mellem Terni og Bolsenasjøen, 2 800 indb.

Amélie-les-Bains *[amelī-le-bæ̃']*, Frankrige, badested i Østpyrenæerne (depart. Pyr. Orient.) ved Le Tech, kort ø. f. Arles, 1 400 indb. Svovlkilder (31—63 °). Mild vinter.

Amelunger, se Amalerne.

Amen (hebr.), bekræftelsesformel, «sandelig», «det være saa». I den jødiske gudstjeneste bekræftes slutningsvelsignelsen af tilhørerne ved a. I d. kristne kirke slutter bøn og prædiken med a. Ogsaa muhammedanerne bruger a. som slutningsformel.

Amene'mha III, ægypt. konge, skal have regjeret 2162—20 f. Kr. Udmerkede sig ved store byggearbeider, skal saaledes have ladet sjøen Møris udgrave, hvorved han skabte det frugtbare landskab Fayum. A. tillægges endvidere opførelsen af labyrinten samt anlæggelsen af kanalen fra Nilen til Timfahsjøen, hvorved Gosen opnaaede sin navnkundige frugtbarhed.

Amenhotep (Amenofis) **III** regjerede i Ægypten ca. 1500 f. Kr. Han forsvarede med stor tapperhed sine forgjængeres store erobringer. De saakaldte «Memnonstøtter» i Øvreægypten er to kolossale statuer af denne konge. Usandsynligt er det, at det var under denne farao, at Moses førte jøderne ud af Ægypten.

---

anagogical (e) høi, aandig, mystisk (om bibelfortolkning).

anagram (e), **anagramme** (f) f, bogstavomflytning, anagram.

anal (e) & (f) hørende til (liggende nær) anus.

analecta, analects (e) pl, **analectes** (f) m pl, (samling af) udvalgte stykker.

analeptic (e), **analeptique** (f) m, styrkende (middel).

analog — (t) analog — (e) analogous — (f) analogue.

analogi — (t) Analogie f, Ähnlichkeit f, Übereinstimmung f — (e) analogy — (f) analogie f.

analogism (e) analogislutning.

analogize (e) forklare analogisk.

analogon (e), **analogue** (e) & (f) m, tilsvarende, analogon.

analogous (e), **analogue** (f) tilsvarende, analog.

analyse — (t) Analyse f, Zergliederung f — (e) analysis; (gram.) parsing — (f) analyse f.

analyse (f) f, **analysis** (e) analyse, opløsning; (f) ogs. bedømmelse, anmeldelse.

analyser (f), analysere, opløse.

analysere — (t) analysieren, zergliedern — (e) analyze; (gram.) parse — (f) analyser.

analyst (e) analytiker (især kemisk).

analytic(al) (e), **analytique** (f) analytisk, kritisk. **analytics** (e) pl, analytisk metode.

analyze (e) analysere, opløse.

OVERSIGTSKART OVER NORD-AMERIKA

Illustreret norsk konversationsleksikon.

H. Aschehoug & Co.

Amenorrhoe *[amenorē']*, manglende menstruationsblødning hos den kjønsmodne kvinde, et symptom ved visse sygdomme, dels almindelig svækkende som f. eks. blegsot, dels ved sygdomme i de kvindelige kjønsorganer: livmoderen (dannelsesfeil) og eggestokkene. Normalt indtræder a. under svangerskab og diegivning.

A me'nsa et thōro, lat. jur. udtryk, «fra bord og seng» (om skilsmisse).

Amentāceæ, se R a k l e t r æ r.

Ame'nthes, ægypternes underverden, hvor lysets gud Osiris herskede. Sammen med 42 meddommere afsagde han dommen over de afdøde. De sjæle, der bestod prøven, optoges blandt guderne og kunde paatage sig forskjellige skikkelser. De fordømte sjæle pintes i gift- og ildpøle.

Amēria, se A m e l i a.

America *[æmérikə]*, navnet paa den Fiala-Ziegler'ske (s. d.) polarekspeditions skib.

American federation of labor *[æmérikən federéšn ev lébə]*, det amerikanske arbeiderforbund, er den største arbeiderorganisation i de Forenede stater, opstaaet 1881 som modvegt mod «arbeidets riddere», der dengang truede med at opsluge fagforeningerne. Endelig organiseret blev A. 1886. A. er et centralforbund af lokale fagforeninger. Den stiller sig politisk neutralt, men har ved klog ledelse af sine tropper ved valgene opnaaet betydelige socialpolitiske resultater. Sammenslutningen tæller omtr. 1 mill. medl.; dens organ er «The American federalist» i Washington.

American line *[æme'rikən lain]*, et amer. dampskibsselskab, som dannedes i 1893 ved sammenslutning af flere ældre selskaber, og som underholder en ugentlig rute mellem Southampton og New York. Selskabet eier 21 dampere med en samlet tonnage af 170 493 tons. Det er nu gaaet ind i den store dampskibstrust: Atlantic shipping trust (s. d).

Amerighi, se C a r a v a g g i o.

Amerigo Vespucci, se V e s p u c c i.

Amerika eller den nye verden danner to omtrent lige store fastlande, Nordamerika (og Mellemamerika) og Sydamerika, som først har forenet sig i tertiærtiden, idet vulkanske udbrud har stablet op landtungen ved Panama, 50 km. bred, imellem dem. Mellemamerika har efter sin form ogsaa karakteren af et forbindelsesled, de Vestindiske øer tegner sig som en dermed ligeløbende søndersplittet landbro. I v. ligger Stillehavets vældige vandflade, i ø. det meget smalere Atlanterhav. I n. vender Nordamerika en bredside mod Nordishavet, dels aaben, dels, i øst, dækket af en stor øverden med Grønland ytterst. I s. rækker det tilspidsede Sydamerika længere end noget af de andre fastlande uden dog paa langt nær at naa den sydlige polarkreds. I n.v. (Beringsstrædet 92 km. bredt) og i n.ø. (Danmarkstrædet 250 km. bredt) nærmer A. sig den gamle verden, med hvilken (Asien, Europa) Nordamerika vistnok har været landforbundet i tertiærtiden, da det var skilt fra Sydamerika ved hav.

A. har i modsætning til den gamle verden sin længdeudstrækning fra n. til s. Og det naar baade i n. og s., hvis her Grantland og Grønland regnes med, nærmere polerne end den gamle verden, Frans Josefs land medregnet. Det nordligste punkt af Nordamerikas fastland er Kap Murchison paa halvøen Boothia Felix, omtr. 71 ° 50' n. br. (Kap Barrow, Alaska, naar 71 ° 23¹/₃ ° n. br.). Grønlands nordligste punkt, som er passeret af Peary i mai 1900, naar 83 ° 50' n. br. Det sydamerikanske fastlands sydpunkt, Kap Froward, ved Magellanssstrædet, naar 53 ° 54' s. br. Søndenfor Magellansstrædet naar Ildlandets øgruppe i Kap Hoorn 56 ° s. br. Længden imellem de to nævnte fastlandsspidser er 14 500 km. De ytterste v. og ø. punkter er, i Nordamerika, Kap Prince of Wales 168 ° v. l. Grw. og Kap Charles paa Labrador 56 ° v. l. (Kap Spear paa Newfoundland 53 ° v. l.), i Sydamerika, Kap Pariña 81 ° 20' v. l. og Kap Branco (ved Parahyba) 34 ° 50' v. l. Grw. Idet bredden intetsteds gaar synderlig over 5 000 km., faar A. en slank figur sammenlignet med den gamle verden. Fladeindholdet er 42 mill. km.²

Idet det falder naturligere at henlægge den mere indgaaende skildring af dette «dobbeltfastland» til særskilte artikler, N o r d a m e r i k a, M e l l e m a m e r i k a, S y d a m e r i k a, henvises til disse foruden til enkeltartiklerne G r ø n l a n d, A r k t i s k e ø e r o. a. Kun nogle hovedtræk, ligheder og uligheder, vil nedenfor fremhæves.

Nordamerika og Sydamerika ligner hverandre i ydre form: tresidede, med bred grundlinje mod n., spidst toppunkt mod s. Mellemamerika danner som nævnt en del for sig. Omridsene skiller sig imidlertid bl. a. deri, at Nordamerika har flere halvøer og en meget større ørigdom. Nordamerikas kystudvikling er den største af alle verdensdeles, 1 : 4.9, medens Sydamerikas, 1 : 2, kun lidet overgaar Afrikas. Af Nordamerika er over 25 pct. «lemmer» (halvøer, øer), af Sydamerika kun 1.1 pct., hvilket endog er mindre end for Afrika. I geol. henseende ligner Nordamerika og Sydamerika hverandre deri, at begge bestaar af tre belter fra n. til s., et ældre østligt og et yngre vestligt, begge høie, og et ligeledes yngre i midten, som er lavt. Den vestlige del er et vældigt foldet fjelddrag, som i Sydamerika kaldes Kordiljerne eller Anderne, i Nordamerika Rocky Mountains (Klippebjergene) m. fl. navne. Paa denne side findes de største høider, og kun paa denne side har fastlandet vulkaner. De østlige og nordlige dele af begge landmasser dannes af urgamle gneis- og skiferfjelde, som er foldet i meget ældre tid end hint vestlige drag. I Sydamerika er disse foldefjelde senere dækket af yngre bergarter, som ikke er foldet og derfor (Brasiliens og Guayanas høilande) danner en ensformig masse. De foldede østfjelde i Nordamerika er Alleghany og Adirondacks. Hvad høiderne angaar, hæver de sydamerikanske høilande i ø. sig til 2 700 m. (indenfor Rio de Janeiro), Alleghany sig kun til over 2 000 m. I v. derimod naar selve foldebjerget 4—5 000 m., i Bolivias Cordillera Real endog 6 600 m. (Sorata), og de optaarnede vulkaner som f. eks. Cotopaxi i Equador, jordens høieste virksomme vulkan, 6 000 m., Chimborazo sammesteds 6 300 m., Sajama i Bolivia 6 400 m. og Aconcagua, det høieste fjeld paa den vestlige halvkugle, 7 040 m. I Nordamerika er det ogsaa vulkanerne, som naar de største høider, saaledes f. eks. toppen ved Orizaba i Mexico indenfor Vera Cruz 5 550 m. og Alaskatoppene Mt. St. Elias 5 520 m., Mt. Logan 5 950 m. og Mt. Mc. Kinley 6 240 m., Nordamerikas høieste top. Høisletterne i

---

analyzer ⓔ analytiker; opløsningsmiddel.

ananas — ⓣ Ananas f — ⓔ & ⓕ ananas m.

anarch ⓔ anark, fredsforstyrrer.

anarchie ⓕ f. **anarchy** ⓔ anarki, lovløshed.

anastrophe ⓔ & ⓕ f, ordomstilling.

anathema ⓔ, **anathème** ⓕ m, ban(lysning).

anathématiser ⓕ, **anathemize** ⓔ banlyse, fordømme.

anatom — ⓣ Anatom m, Zergliederer m — ⓔ anatomist — ⓕ anatomiste m.

anatomere — anatomieren — ⓔ anatomize, dissect — ⓕ disséquer.

anatomi — ⓣ Anatomie f — ⓔ anatomy — ⓕ anatomie f.

anbahnen ⓣ indlede, bane veien for.

anbandeln ⓣ knytte forbindelse med.

Anbau ⓣ m, (op)dyrkning; bosættelse; nybygd; tilbygning.

anbauen ⓣ (op)dyrke; bygge til. **sich anbauen** bosætte sig.

Anbauer ⓣ m, nybygger, kolonist.

anbefale — ⓣ empfehlen — ⓔ (re)commend — ⓕ recommander.

anbefale sig — ⓣ sich empfehlen — ⓔ take leave, retire — ⓕ se retirer.

anbefalelsesværdig — ⓣ empfehlungswert(-würdig) — ⓔ (re)commendable, worthy of re-

vestfjeldene naar de største høider i det nordlige Chile og Bolivia med 4 000 m. Af en overordentlig stor udstrækning er lavsletterne, som optager fastlandenes midte: i Nordamerika 55 pct., i Sydamerika endog 66 pct. af det hele areal. Egent for A. er mængden af virksomme vulkaner. I Nordamerika kjendes 38, deraf 11 som har været virksomme i historisk tid, i Mexico henholdsvis 6 og 4, i Mellemamerika 29 og 18, paa Antillerne 8 og 4. Hertil kommer Aleûterne og nogle andre vulkanske øer. — Endvidere udmerker A. sig ved sine store elve og vanddistrikter. Jordens længste elv er saaledes Mississippi-Missouri, 6 600 km., og Amasonelven, der ligesom Mackenzie ikke staar tilbage i længde for andre elve andetsteds paa jorden end Nilen (og kanske Jangtsekiang), har ialfald det største vanddistrikt af alle elve, 7 mill. km.^{2} I omfang af vanddistrikt staar yderligere Mississippi og La Plata kun tilbage for Kongo. Medens Sydamerika er fattigt paa indsjøer, eier Nordamerika jordens største ferskvandssamling. Vi nævner de største indsjøer her: Øvre sjø, jordens næststørste, 81 000 km.^{2}, idet den kun staar tilbage for det Kaspiske hav, Huron-, Michigan-, Store Bjørne-, Store Slave-, Erie-, Winnipeg-, Ontario-, Athabasca-sjø.

I klimatisk henseende er de to hoveddele, det tropiske Sydamerika og det tempererede Nordamerika, mere ulige end lige. Men de allerede nævnte overensstemmelser, ialfald i overfladens ydre bygning, fremkalder dog ogsaa visse klimatiske fællestræk. Aabenheden mod øst og fjeldmuren mod vest har en forskjellig følge for det af fremherskende vestlige vinde beherskede Nordamerika og for det af fremherskende østlige vinde beherskede Sydamerika. Hvad nedbør angaar, er saaledes Nordamerika ugunstigere stillet end Sydamerika, idet dets indre landskaber lider af tørke. Omvendt giver aabenheden mod syd og mod nord polarkolde vinde et vidt spillerum indover baade Nordamerikas og Sydamerikas midtre lavbelte. Begge fastlande har sine stepper og savanner (prærier, ljanos, pampas). Sydamerika har tropiske urskoge (selvas) som ingensteds paa jorden. Dyrelivet i Sydamerika er «gammeldags» som i Australien, drøvtyggere findes omtrent ikke, begge fastlande led under mangelen paa nyttige dyr og nyttige planter. Men ligesom klimaet er forskjelligt, er ogsaa plante og dyrelivet det, og en nærmere indgaaen vilde vise, hvor uligheden er sterkt fremtrædende ogsaa i landpladens omrids og relief for de to eller tre hoveddeles vedkommende. — Hele verdensdelen med undtagelse af kysterne i nord beboedes af en eneste race: indianerne. Paa nordkysten af Nordamerika fra Alaska til Labrador og paa de arktiske øer lever eskimoerne. Den europæiske indvandring har befolket store dele af Sydamerika, Mellemamerika, Mexico og Vestindien med romanske, store dele af det øvrige Nordamerika med germanske folk. Overflytningen af negerslaver fra Afrika begyndte i 1510 og har bragt de dele af Amerika, hvor der dyrkes sukkerrør, bomuld, tobak, en talrig befolkning af (nu frie) negere. A.s samlede befolkning udgjør 154 mill. Indtil slutten af det 18 aarh. dannede hele A. europæiske kolonier. Nu er dette kun tilfældet med Kanada, Guayana, en del af øerne i Vestindien samt Grønland. — A. kaldtes oprindelig «den nye verden» (Novus orbis) eller ogsaa «det vestlige Indien» (las Indias occidentales). Men allerede i begyndelsen af 16 aarh. vandt et forslag af den lotringske gymnasiallærer Martin Waltzemüller udbredelse, nemlig at kalde de nyopdagede lande efter Amerigo Vespucci (s. d.), hvis reisebeskrivelse var meget læst. Navnet A. trængte igjennem ved Ortelius' store atlas af 1570.

Amerikani'smer, sprogl. eiendommeligheder ved det eng. sprog i de Forenede stater. Dels er her bevaret ord, der er gaaet ud af moderne engelsk, dels er optaget laanord fra fransk, tysk, indianersprog o. a.; endvidere har udtalen et snøvlende præg *(nasal twang)*, og lydforholdene er ogsaa meget forskjellige fra de engelske. [Matthews, «Americanisms and Britisisms», N. York 1892.]

Amerikani'st, forsker, der studerer amer. forhold, især amer. oldsager og kultur. Fra 1875 er der holdt regelmæssige amerikanistkongresser.

Amerikanske fornlevninger, se Mexikanske f. og Peruanske f.

Amerikanske sprog. Paa det amer. fastland tales af den indfødte urbefolkning et overordentlig stort antal sprog, selv om dialekter fraregnes. Sprogene stemmer i grammatisk bygning alle overens. De tilhører den polysyntetiske eller indforlivende sprogtype, ved hvilken orddannelsen i større eller mindre udstrækning erstatter sætningsdannelsen. De enkelte sætningsdele, der i fleksionssprogene optræder sondret, er i amer. sprog oftest tilføielser til sammenhængens hovedord, objektet, og smelter med dette sammen til ét ord, der kan opnaa en betydelig længde. Den indforlivende proces staar dog i de forskjellige sprog paa forskjelligt udviklingstrin; i enkelte er den lidet merkbar, i andre saa fremtrædende, at isolerede biord næsten helt mangler. — Viser alle amer. idiomer sig som grammatikalsk beslegtede, er sprogstammernes ordforraad til gjengjæld merkelig uensartet og tyder paa en lang sproglig udvikling.

For tiden opstiller man paa sprogligt grundlag sedvanlig følgende inddeling af de vigtigste amer. folkestammer, eskimoerne fraregnet, en inddeling, der dog ikke kan betragtes som definitiv, særlig fordi klassifikationen tildels, saaledes for hele Sydamerikas vedkommende, endnu kun er leksikalsk:

Nord- og Mellemamerika: Algonkin, Irokeser, Athabasker, Dakota, Kiowa, Cheroki, Choktaw-Muskoki, Natchez, Creek, Tsihaili-Selish, Tlinkiter, Sahaptin, Chinuk, Mutsun, Mokelumner, Keres, Tanoer, Zuñi, Shoshoner, Uto-Azteker, Sonorafolk, Otomier, Tarasker, Mixteker, Zapoteker, Maya, Moskito, Bribri.

Sydamerika og Vestindien: Chibcha, Chimu, Ketschua med Aymara, Karaiber, Nu-aruak, Tupi, Tapuya (Ges), Pano, Miranha, Bororo, Karaya, Guaikuru, Maskoi, Guato, Araukaner, Chonos, Patagonier, Ildlændere.

Amerikansk litteratur, se Forenede stater, litteratur.

Amerikansk olje, se Ricinusolje.

Amerikansk traver, se Hesteracer.

Amerikapokalen *(America cup)*, en pokal til 100 £ værdi, opstillet af den engelske «Royal yacht squadron» ved klubbens kapseilads rundt Isle of Wight 22 aug. 1851. Pokalen blev blandt 19 konkurrenter vundet af den amerikanske yacht «America», den første lystseiler.

---

commendation — (f) recommandable.

anbefaling — (t) Empfehlung f — (e) (re)commendation, reference, introduction — (f) recommendation f. **anbefalingsbrev, -skrivelse** — (t) Empfehlungsbrief, -schreiben n — (e) letter of introduction — (f) lettre (f) de recommendation.

Anbeginn (t) m, begyndelse.

anbei (t) herved, herhos; hermed, indlagt.

anbeissen (t) bide (i); bide paa (krogen); bide sig fast.

anbelangen (t) angaa.

anbellen (f) gjø ad.

anbequemen (t) tilpasse. **sich anbequemen** føie sig (lempe sig) efter, akkommodere sig.

Anbequemung (t) f, tillempning.

anberahmen, anberaumen (t) beramme, fastsætte.

Anberaumung (t) f, fastsættelse.

Anberg (t) m, bakke, haug.

anbeten (t) tilbede.

Anbetracht (t) m, betragtning.

Anbetreff (t) m, henseende.

anbetreffen (t) angaa.

anbetro — (t) anvertrauen — (e) confide, commit, trust (one with st), entrust (st to) — (f) confier (qc à q), charger (q de qc).

anbieten (t) tilbyde.

anbinden (t) binde til, binde fast; knytte (en forbindelse); binde an (med). **einem etwas anbinden** binde en noget paa ærmet.

SYD-AMERIKA

DET KARIBISKE HAV
Stater i Brasilien:
1. Amazonas
2. Grão Pará
3. Maranhão
4. Piauhy
5. Ceará
6. Rio Grande do Norte
7. Parahyba
8. Pernambuco
9. Alagoas
10. Sergipe
11. Bahia
12. Goyaz
13. Matto Grosso
14. Minas Geraes
15. Esperito Santo
16. Rio de Janeiro
17. São Paulo
18. Parana
19. Sta Catharina
20. Rio Grande do Sul
1 : 40 000 000
1000 km.
NICARAGUA
PANAMA
COSTA RICA
VENEZUELA
COLOMBIA
Guayana
ECUADOR
PERU
BRASILIEN
BOLIVIA
PARAGUAY
URUGUAY
CHILE
ARGENTINA
DET STILLE HAV
ATLANTERHAVET
Galapagosöerne (Ecu.)
Kokosöen
Malpelo
Juan Fernandez
Falklands öerne
Ildlandet
Bogota
Quito
Guayaquil
Lima
Callao
Arequipa
La Paz
Sucre
Manaos
Obidos
Pará (Belem)
Fortaleza (Ceará)
Pernambuco (Recife)
Bahia (S. Salvador)
Rio de Janeiro
S. Paulo
Santos
Porto Alegre
Asuncion
Montevideo
Buenos Aires
La Plata
Rio de la Plata
Rosario
Cordoba
Tucuman
Valparaiso
Santiago
Antofagasta
Iquique
Pampas
Patagonien
Selvas
Acre
Amazonas
Bahia Blanca
Mar del Plata
Ouro Preto
Barbacena
Campos
1 : 10 000 000
100 km.
1 : 10 000 000
100 Km.

som passerede Atlanterhavet. Trofæen foræredes 1857 til «New York yacht club» mod, at den opstilledes som international **udfordringspræmie**, hvorom altid skal kunne konkurreres, idet pokalen **ikke tilfalder** eieren af den vindende baad, men vedkommende **klub, der er forpligtet** til atter at opstille pokalen ved ny udfordring. **Enhver** anerkjendt yachtklub kan med 10 maaneders varsel udfordre til kamp om pokalen, og den klub, som indehar denne, maa da stille forsvarer og arrangere kapseiladsen **efter** nærmere fastsatte vedtægter (reguleret 1887). Saavel den **udfordrende baad** som forsvareren skal være bygget i det land, som de repræsenterer, og maa møde frem til startpladsen paa egen kjøl. Seiladsen om amerikapokalen, der skal finde sted i aabent hav i en vis minimumsafstand fra land, var i den første tid en kamp mellem baadtyper; men efterhvert har disse nærmet sig hinanden, og der har i den senere tid kun været liden forskjel paa de konkurrerende baade. Kun englænderne har forsøgt at fravriste amerikanerne den berømte pokal; men hidtil uden held.

Amerind, betegnelse for amerikanske indianere, dannet ved forbindelse af de udhævede ords første dele. Indført i litteraturen af amer. etnografer.

Amerling, Friedrich (1803—87), østerr. maler, f. i Wien. Han var en feteret portrætmaler. Fra hans haand findes billeder af Grillparzer og Thorvaldsen o. a.

Amersfoort *[amersfört]*, Nederlandene, by i provinsen Utrecht, ved Eem, 20 km. n.ø. f. Utrecht. 21 600 indb. Væverier, tobaksfabriker.

A mēta (ital.), for halvdelen, paa halvt; a meta-forretninger er foretagender for fælles regning og risiko med en anden (conto a meta el. contometa).

Ametabōla, dyr uden forvandling; anvendes især om insekter med ufuldstændig forvandling (se Insekter).

Amety'st, en violet varietet af bjergkrystal, der anvendes som smykkesten. Ved ophedning til 250 ° mister den sin violette farve og bliver gulagtig. De vakreste ametyster faaes fra Ceylon og Brasilien. Brugtes fordum som amulet mod drukkenskab. Orientalsk ametyst kaldes en violblaa korund (s. d.).

A mezza voce *[a me'tsa vōtše]*, se Mezza voce.

Amf . . . , artikler, der ikke findes herunder, maa søges under Amph...

Amfi (græ.), præposition, om, omkring, paa begge el. alle sider. Hyppig i sammensætninger.

Amfiarāos, i de græ. sagn en helt og seer, konge i Argos; deltog i den kalydoniske jagt og argonautertoget, ligeledes, bevæget af sin hustru Eriphyle (s. d.), i de 7's tog mod Theben, blev der opslugt af jorden og gjort udødelig af Zeus, dyrkedes som heros, der gav orakelsvar.

Amfibiālsk, dobbeltlevende; anvendes især om dyr, som snart lever paa land, snart i vand.

Amfībier *(amphibia)*, en betegnelse, som har havt forskjellig betydning i den zoologiske systematik, men som nu kun anvendes paa padderne (s. d.)

Amfibōl, se Hornblende (mineral).

Amfibolī (græ.), tvetydighed.

Amfi'brachys (græ.), versfod, bestaaende af en lang stavelse mellem to korte (◡ — ◡).

Amficoel *[amfisōl]*, dobbelthul (bikonkav) eller timeglasformig hvirvel, hvis legemes to endeflader kun berører hinanden med randene. Fiskene, fiskepadder, ormepadder og enkelte krybdyr har a. hvirvler.

Amfigas'trier, bugblade, er smaa eiendommelig formede blade paa undersiden af de dorsiventrale skud hos endel halvmoser.

Amfiktyōner betyder egentlig «omboende folk», men bruges **oftest med betydningen: folk, der samledes ved** en helligdom til bestemt tid til en fest og raadslagning om fællesanliggender. Det bekjendteste amfiktyoni var det, der samledes om Apollons tempel i Delfi til de pythiske lege. A. overholdt visse folkeretslige **grundsætninger** overfor hinanden (deltagerne **12 stammer**, bl. a. dorer, joner, bøotiere, foker o. s. v.); blev fældede domme ikke adlydt, kunde a. beslutte en «**hellig krig**» (s. d.), f. eks. omkr. 355 f. Kr. mod Fokis; a. omtales omkr. 200 e. Kr.

Amfi'macer, se Kretikus.

Amfīon, søn af Zeus og Antiope, tvillingbroder til Zethos; voksede op som hyrde, spillede paa lyre, gjorde sig med Zeus til herre over Theben (se Farnesiske tyr) og egtede Niobe (s. d.).

Amfipōder, se Ringkrebs.

Amfipŏlis, i oldtiden by i Makedonien ved Strymons venstre bred, koloniseret fra Athen 437, erobret af kong Filip af Makedonien 358 f. Kr.

Amfīteāter (lat.), betyder egentlig rundteater, d. e. en bygning, i hvilken tilskuerpladsen paa alle sider om-

Amfiteatret i Verona.

slutter det sted, hvor skuespillet finder sted. Bygninger af den art er først opført i Italien og der først i Kampanien, senere i Rom. Det ældste a., man kjender, er i Pompeji, paabegyndt 70 f. Kr.; i Rom byggede man dem først af træ og rev dem ned efter forestillingen; det første a. af sten byggedes i Rom omkr. 30 f. Kr.; det største var det Flaviske a. («Colosseum», s. d.), indviet 80 e. Kr. Ruiner af andre a. findes bl. a. i Verona, Nîmes og Arles. A. var i regelen en elliptisk bygning om en ogsaa elliptisk plads («arena»). Arenaen omgaves

---

einem zum Namenstage anbinden give en en foræring til hans fødselsdag. **kurz angebunden** kort for hovedet.

Anblick Ⓣ m, syn.

anblicken Ⓣ se paa.

anblinze(l)n Ⓣ blinke ad.

anblitzen Ⓣ se paa en med lynende øine.

anbohren Ⓣ begynde at bore i, tage hul paa, stikke an (vinfad); (fig.) udfritte, anmode.

anborgen Ⓣ laane af.

anbrausen Ⓣ bruse frem.

anbrechen Ⓣ tage hul paa; bryde frem; fordærves.

anbrennen Ⓣ (an)tænde; (ind)brænde; svi (maden); begynde at brænde, svies.

anbringe — Ⓣ anbringen, unterbringen — Ⓔ put, place, dispose, fix, apply, insert, introduce, (penge) invest, (varer) sell — Ⓕ appliquer, placer, mettre, poser. **vel, ilde anbragt** — Ⓣ wohl, übel angebracht — Ⓔ apposite, well applied; misapplied, misplaced — Ⓕ bien, mal placé, déplacé.

anbringelse — Ⓣ Anbringen n, Anbringung f — Ⓔ placing osv., application, investment — Ⓕ application f; placement m, pose f; établissement m.

anbringen Ⓣ anbringe; afsætte; angive.

Anbringer Ⓣ m, angiver.

Anbruch Ⓣ m, frembrud.

anbrüchig Ⓣ raadden, fordærvet.

anbud — Ⓣ Anstellung f, Of-

af en høi mur, ovenpaa denne var en platform («podium») med de finere siddepladse. Bagenfor podium hævede de øvrige tilskuerpladse sig i koncentriske, trinvis opstigende rækker («amfiteatralsk»). Tilskuerpladsen blev baaret af vældige hvælvinger. A. benyttedes til kampe mellem gladiatorer (s. d.) og vilde dyr.

Amfitrīte, en af Nereiderne (s. d.). Poseidons hustru og havets dronning, moder til Triton.

Amfitrȳon, sønnesøn af Perseus, konge i Tiryns, fordrevet derfra af Sthenelos, flygtede til Theben, egtede Alkmene (s. d.), der fødte tvillingerne Iphikles og Herakles, til hvilken sidste dog Zeus var fader.

Amfora af marmor. («Sosibios' a.») Louvre.

A'mfora (græ., lat.), «tvebærer», hos grækerne og romerne et stort, tvehanket, egformet lerkar, i den ældste tid uden fod, senere med fod; tjente til opbevaring af olje, honning el. vin.

Amfotēr (græ.), af et dobbelt, tvedelt væsen.

Amhāra, den mellemste del af Abessinien, ved Tanasjøen, hovedstad Gondar. Var selvstændigt rige indtil 1871. Se forvørigt A b e s s i n i e n.

Amherst *[æ'mhəst]*, J e f f r e y, lord (1717—97), eng. general, deltog i kolonialkrigen mod Frankrige 1756—63, fuldendte erobringen af Kanada og døde som feltmarskalk.

Amherst *[æ'mhəst]*. 1. Bagindien, Burma (Birma), by, ved mundingen af Wakaru, 60 km. s. f. Moulmein og Salweens munding, sundhedsstation, lodsstation. 3 500 indb. 2. Forenede stater, Massachusetts, by, 30 km. n. f. Springfield, 5 000 indb. Berømt college. 3. Brit. Nordamerika, Nova Scotia, liden havneby ved Chignecto, den nordligste af Fundybugtens to grene. 4. Nordamerika, ø i St. Lawrencebugten, indenfor Cabot stræde. 5, 6, 7. Forenede stater, smaa byer henholdsvis i Maine, New Hampshire, Øst-Virginia.

Amia'nt, se A s b e s t.

Amici *[amīťši]*, G i o v a n n i B a t t i s t a (1786—1863), optiker og astronom, f. i Modena, fra 1831 direktør for observatoriet i Florens, tillige udmerket botaniker og zoolog.

Amicis *[amīťšis]*, E d m o n d o d e (1846—), ital. forfatter, officer, med i slaget ved Custozza og ved Roms indtagelse, forlod militærtjenesten, gjorde lykke med sine soldaterhistorier, «Bozzetti militare»; af hans senere arbeider kan nævnes «Sull Oceano» og de populære reiseskildringer fra Holland, Marokko, Tyrkiet o. fl. lande.

Amīder er forbindelser af lignende art som aminer (s. d.), idet de afledes af ammoniak ved ombytning af vandstofatomer med syreradikaler. De har neutral reaktion. Som eks. paa amider se A c e t a m i d og U r i n s t o f.

Amīdobenzoësyre, d. e. a n t r a n i l s y r e, kemisk forbindelse af kulstof, vandstof, surstof og kvælstof ($C_7H_7O_2N$). A. vindes af ftalsyreanhydrid, er et hvidt, krystallinsk stof og har i den nyeste tid fundet en betydningsfuld anvendelse ved kunstig fremstilling af indigo.

Amīdobenzōl, d. e. a n i l i n.

Amīdoeddikesyre, d. e. g l y c i n.

Amīdokaprōnsyre, se L e u c i n.

Amidōl, et stof, der anvendes i fotografien og bestaar af salte af diamidofenol, en organisk base, der meget let oksyderes.

Amīdonaftalin, se N a f t y l a m i n e r.

Amīdosyrer, d. e. A m i n s y r e r.

Amie'l, H e n r i F r é d é r i c (1821—81), fransk-schweizisk forfatter og filosof, f. i Genf. Efter i sin ungdom at have levet et rigt reise- og studieliv og lært samtidens ypperste aander at kjende blev han i 28-aarsalderen professor i æstetik i sin fødeby, en stilling, han senere ombyttede med en professorpost i filosofi. A. offentliggjorde etpar litterære essays uden større værd og nogle digtsamlinger: «Grains de mil», «Penseroso», «Jour à jour, poésies intimes». Særlig disse sidste vers indeholdt megen sjælfuld, dybt personlig poesi. Men for A.s venner, som altid havde ventet sig det ypperste af ham, var hans lidet fremtrædende og ringe produktion en gaade. Denne gaade løstes først, da hans ven Edmond Schérer udgav hans efterladte dagbøger: «Fragments d'un journal intime» (2 bd. 1884). De vakte den største opsigt og hilstes af alle kyndige som et af de store verker i det 19 aarh.s litteratur. Størst betydning har dette verk som bekjendelse, som udtryk for et fornemt, ædelt og ensomt sjæleliv. Men ogsaa som skriftverk betegner A.s dagbog trods sin ofte bizarre, uklassiske sprogform et af høidepunkterne i moderne prosa. Det betydeligste, som er skrevet om A., skyldes Renan (i «Feuilles detachées») og Bourget («Nouveaux essais de psychologie contemporaine»). Ellen Key har behandlet ham i sine «Tankebilder», og paa svensk er han oversat i udvalg under titelen «En drömmares dagbok» (Stockholm 1900).

Amiens: Domkirken.

Amiens *[amiæ']*, Frankrige, befæstet hovedstad i depart. Somme (Picardie) ved Somme, 90 000 indb. Berømt domkirke fra 12 aarh. Fabrikation af tøier i silke, uld, lin og bomuld. Omegnen er tæt befolket og har høit opdrevet kjøkkenhavestel (hortillonages). Fred 1802 mell. England og Frankrige m. fl. Slag 1870.

Amīner kaldes en vigtig gruppe kvælstofholdige organiske forbindelser, som er nær beslegtet med ammoniak (NH_3), idet de kan opfattes som dannet heraf ved ombytning af 1, 2 eller 3 vandstofatomer med alkoholradikaler; derved opstaar henholdsvis primære, sekundære og tertiære a. A. har lignende kemiske egenskaber som ammoniak: de forener sig med syrer til salte, og de har i vandig opløsning oftest alkalisk reaktion. Som eksempel paa a. kan hen-

---

ferte f — ⓔ offer, proffer, tender — ⓕ soumission f.

ancestor ⓔ forfader, stamfader.

ancêtres ⓕ m pl, forfædre, aner.

ancestral ⓔ fædrene-, (ned)arvet.

ancestry ⓔ forfædre, aner; herkomst, byrd.

anche ⓕ f, mundstykke; melrende.

anchois ⓕ m, ansjos.

anchor ⓔ anker; forankre, kaste anker.

anchorage ⓔ ankerplads (-sæt); ankringsredskaber, -afgift.

anchoret, anchorite ⓔ anakoret, eneboer.

Anchove, Anchovis ⓕ f, anchovy ⓔ ansjos.

anchylosis ⓔ (med.) stivhed i ledemod, ubevægelighed.

ancien ⓕ, **ancient** ⓔ gammel, mangeaarig; fordums, oldtids-; ⓕ ogs. forhenværende (Subst.) ældre kollega, olding, veteran. **l'ancien régime** ⓕ m. «det gamle styre» (om tiden før 1789).

anciennetet — ⓣ Anciennität f. — ⓔ seniority, standing, (mil.) date of commission — ⓕ ancienneté f.

ancolie ⓕ f, akeleie.

ancrage ⓕ m: **droit (m) d'ancrage,** havneafgift.

ancre ⓕ f, anker; mur-, uranker.

ancrer ⓕ ankre; sætte fast, fæste.

vises til Trimetylamin, Piperazin, Ptomainer og Anilin. Ogsaa alkaloider er aminagtige forbindelser. Forbindelser, der samtidig er a. og syrer, kjendes ogsaa (se Aminsyrer). Med alkoholradikalernes halogenforbindelser forener de sig til «ammoniumforbindelser» (f. eks. af trimetylamin og jodmetyl faaes tetrametylammoniumjodid ($(CH_3)_4NJ$)), der er salte af saakaldte ammoniumbaser.

A minōri ad ma'jus (lat.), slutning fra det mindre til det større.

Amīnsyrer kaldes saadanne organiske stoffe, som samtidig er aminer og syrer, f. eks. glycin og alanin; de har betydning bl. a., fordi proteinstoffenes vigtigste spaltningsprodukter er a.

Amīra, Karl Konrad Ferdinand Maria von (1848—), t. retshistoriker, har navnlig befattet sig med gammelgermansk, særlig nordisk retshistorie.

Amiran'terne (Admiral Islands, efter Vasco da Gama), Afrika, øgruppe i det Indiske hav, 1 500 km. ø. f. Sansibar, 11 koraløer, 83 km.² med 100 indb., som driver skildpaddefangst. Tilhører siden 1814 briterne og staar under guvernøren paa Seychellerne.

A'misos (nu Samsun), i oldt. navnet paa en stor by paa Pontos' kyst ved det Sorte hav, Mithridates' residensstad.

Amle, smukt beliggende dampskibsanløbssted paa nordsiden af Sognefjorden i dennes indre del. Amlegaard (i Kaupanger sogn, Sogndal herred, Nordre Bergenhus amt, af skyld 66.29 mark med 10 husmandspladse) kom ca. 1690 i Heibergslegtens eie og har siden været i denne og den nær forbundne Falchslegts besiddelse. Nuværende eier: Gert Heiberg. Paa gaarden findes det Heibergske museum (fund. af 26 april 1862 og 16 august 1893) med et stort portrætgalleri, bibliotek, familiearkiv m. v.

Amled, d. sagnkonge, hvis fader, Hardvendel, blev dræbt af sin broder Fenge, som derpaa egtede hans enke. For at redde sit liv og tillige om muligt faa hevnet sin fader anstillede A. sig afsindig, men alt hvad han sagde og gjorde havde dobbelt bund. Han bliver sendt til England for der at blive aflivet, men vinder ved sin kløgt den eng. konge for sig og vender hjem, just som man drikker hans gravøl. Han sørger for, at alle hirdmændene bliver døddrukne, sætter derpaa ild paa hallen, dræber Fenge og vælges derefter til konge. Sagnet fortælles udførlig hos Sakso, men med sterk iblanding af folkeeventyr. Det har givet Shakespeare idéen til hans «Hamlet».

Amlwch *[ǽmluk]*, England, Wales, havneby paa nordkysten af øen Anglesey. 3 000 indb. Kobberminer.

A'mman, Jost (1539—91), schweizisk tegner og raderer, f. i Zürich, d. i Nürnberg. Hans yderst omfattende virksomhed som illustratør (bl. a. til testamenterne, Boccacio og Luthers bordtaler) har særlig interesse i kulturhistorisk henseende.

A'mman, Johann Konrad (1669—1724), døvstumlærer, f. i Schaffhausen, studerede i Basel og nedsatte sig som læge og døvstumlærer i Amsterdam. Han er en af de første, der forsøgte at bruge talemetoden ved døvstumundervisning. Hans skrift «Surdus loquens» (Den talende døve) har havt stor betydning for den senere døvstumundervisning.

Ammanāti, Bartolommeo (1511—92), ital. billedhugger og bygmester, f. i Firenze, var en manieereret efterfølger af Michel Angelo. Har i Firenze bl. a. udført den store springvandsgruppe Neptun med tritoner og bygget de 3 broer over Arnoelven. Har desuden udført flere arbeider i Italien.

Amme, en kvinde, som giver en anden kvindes barn bryst. Anvendes sjelden nu, da den kunstige ernæring af børn er blevet mere rationel. Ved udvælgelsen af a. er det af stor betydning at sikre sig, at a. er frisk og sund, forat hun ikke skal overføre sygdom til barnet. Opmerksomheden maa navnlig henvendes paa syfilis og tuberkulose. En a. bør undersøges af læge.

Ammedyr, den kjønsløse, knopskydende generation hos en dyreart, hvor kjønnet og ukjønnet formering veksler med hinanden, f. eks. «hovedet» paa bændelorme, polypformen hos hydroider og manæter. Se desuden Generationsveksel og Forplantning.

Ammeorgan benævnes en plantedel, som indeholder oplagsnæring i større mængder, og som herved svulmer op og antager andre former. Stængler og rødder, «ammerødder», bliver knoldformede (eks. gulerod, kaalrabi, georgine), og bladene omdannes til «løgskjæl».

Ammer (Amper), elv i Øvre-Bayern, løber gjennem bjerglandskabet Ammergau ud i Ammersee, nedenfor hvilken den heder Amper, modtager afløbet fra Würm-(Starnberger-)see og munder i Isar mellem München og Landshut. A.-gau driver træskjæreri, især i landsbyerne Ober- (s. d.) og Unterammergau. A.-see, 47 km.², 82 m. dyb, meget søgt sommeropholdssted. Ammerland, landsby ved Starnbergersee, ogsaa et af de mange sommerhjem i disse vakre egne.

Ammerland, Tyskland, landskab mellem Hunte og Jade i Oldenburg, gammelt distrikt i det fordums hertugdømme Sachsen.

Ammēter, se Galvanometer.

Ammiānus Marcellīnus (ca. 330—400), f. i Antiochia; deltog som officer i Julians felttog, levede senere i Rom, skrev et historisk verk (tiden 96—378 e. Kr.); 31 bøger; bevaret 14—31 (tiden 353—378); vigtig historisk kilde.

Ammocoetes, se Negenøie.

Ammodȳtes, se Tobisfisk.

Ammŏn, ægyptisk gud, se Amon.

Ammon, Friedrich August v. (1799—1861), berømt t. kirurg og øienlæge i Dresden. Udgav flere bekjendte afhandlinger, hvoraf to populære om brugen af mineralvande og en veiledning i barnepleie (oversat paa dansk) har fundet megen udbredelse.

Ammon, Otto (1842—), t. antropolog, var opr. ingeniør, senere udgiver af et altysk blad. Efter 1883 at have solgt dette kastede han sig over antropologiske undersøgelser og har her udfoldet en omfattende forfattervirksomhed; A. mener at kunne paavise, at naar landbefolkningen indvandrer til byerne, er valget af livsstilling afhængigt af, om angjældende er langskalle eller kortskalle.

Ammon, Jupiter-, Nordafrika, oase, se Siwe (Siuah).

Ammonia'k, kemisk forbindelse af kvælstof og vandstof (NH_3), er en gas, der i forbindelse med kulsyre, salpetersyre eller salpetersyrling udgjør en meget ringe,

---

ancrure (f) f. ankerbolt, muranker.

and — (t) Ente f — (e) duck; (skrøne) hoax, mare's nest, canard — (f) canard m, (hunnen) cane f; (skrøne) canard m, blague f. **andemad** (bot.) — (t) Wasserlinse f, Entenflott n — (e) duck-weed (meat) — (f) lentille (f) d'eau. **andstegg,** se andrik. **andunge** — (t) junge Ente f, Entlein n — (e) duckling — (f) caneton m, canette f.

and (e) og.

Andacht (t) f, andagt.

andächteln (t) stille sig andægtig an.

andächtig (t) andægtig.

andagt — (t) Andacht f — (e) devotion — (f) recueillement m; (bøn) dévotion f, prière f; (opmerksomhed) attention f. **forrette sin andagt, holde andagt** — (t) seine Andacht halten — (e) say one's prayers — (f) faire ses dévotions, (protestantisk) faire sa prière. **andagtsøvelse** — (t) Andachtsübung f — (e) religious exercise — (f) exercice (m) spirituel; pratique f (religieuse).

andain (f) m, det græs, ljaaen tager i ét drag, ljaandrag.

andalou (f) (m) andalusisk (hest).

andampfen (t) komme dampende.

andauern (t) vedvare.

andel — (t) Anteil m — (e) share, part, portion, quota — (f) part f, participation; (kontingent) contingent m; quote-part f.

men væsentlig bestanddel af den atmosfæriske luft, stammende i det væsentlige fra organiske, kvælstofholdige stoffes forraadnelse i jordbunden. I ren tilstand er a. en farveløs gas med en eiendommelig lugt; egenvegten er 0.6. Underkastes den ved alm. temp. 7—8 atm.s tryk, fortættes den til en farveløs vædske, der finder anvendelse i ismaskinerne. A. opløses overmaade let i vand, 1 volumdel vand opløser ved alm. temp. omtr. 800 volumdele a.; opløsningen kaldes a.-vand eller «salmiakspiritus», den virker som en alm. baseopløsning, dog bl. a. med den forskjel, at basen forsvinder ved kogning, idet al a. uddrives ved kogning af opløsningen. Saa at sige al a. vindes af gasvandet, d. v. s. det vand, som fortætter sig under belysningsgasens rensning; det indeholder 0.3—1.8 pct. a., mest i form af salte, navnlig kulsur a. Ved opvarmning af gasvandet med kalk uddrives da den gasformige a. i særlige destillationsapparater og opsamles enten som saadan eller omdannes til salte (s. d.).

Ammonia'kgummi *(gummi resina ammoniacum)* faaes af en persisk skjermplante, *dorema ammoniacum*, hvis talrige balsamgange indeholder en melkagtig vædske, der i luften stivner til faste korn eller større sammenflydte masser af en eiendommelig lugt og en ubehagelig bitter og skarp smag. A. er en gummiharpiks med et ringe indhold af flygtig olje; den benyttes til plastre.

Ammonia'ksalte, d. e. Ammoniumsalte.

Ammonia'ksoda (kulsurt natron) fremstilles efter belgieren Solvays ammoniakmetode; se Soda.

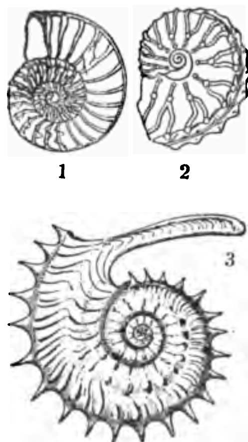
Ammonia'ksuperfosfāt, en blanding af superfosfat og svovlsur ammoniak, indeholder 8—16 pct. vandopløselig fosforsyre og 3—10 pct. kvælstof. Bruges som gjødningsmiddel.

Ammonia'kvand, se Ammoniak.

Ammonĭos Sakkas (ca. 175—250), f. i Alexandria, oprindelig kristen, men opgav sin tro, draget af den græske filosofi; han grundede nyplatonismen (s. d.), men lærte kun mundtlig; hans betydeligste elev var Plotinos.

Ammoni't er et sprængstof, der bestaar af en blanding af nitronaftalin og ammoniumnitrat.

Ammoni'ter *(ammonitidæ)*, en uddød blæksprutfamilie, hvoraf kun skallerne kjendes. Disse varierer sterkt, er snart lige, snart spiralsnoet eller sneglehusformige. Ogsaa størrelsen er meget forskjellig, enkelte over 1 m. i tvermaal. I hovedtrækkene er skallen bygget som hos nautilerne (s. d.). A. optraadte allerede i silurformationen *(goniatites)* og tiltog derefter i mængde og farverigdom, indtil de kulminerede i jura- og kridttiden. De er af stor betydning for geologerne til bestemmelse af et jordlags alder.

Ammoniter.
1. *Ammonites obtusus.* 2. *A. varians.* 3. *A. spinosus.*

Ammoni'ter, semitisk folkestamme (ifølge Mosebøgerne Lots efterkommere), boede n.ø. for det Døde hav. Til deres religion hørte omskjærelse og moloksdyrkelse. Levede af jordbrug og kvægavl, men var meget krigerske og beseiredes af Jefta, Saul og David. I 2 aarh. f. Kr. forsvinder de som selvstændigt folk.

Ammōnium. Naar ammoniak med syrer danner salte (se Ammoniumsalte), forener ammoniaken sig med syrens vandstof, og det hele optræder som en kemisk forbindelse, der er afledet af syren paa den maade, at dennes vandstof er erstattet af en atomgruppe (radikal) af kvælstof og vandstof, endnu rigere paa vandstof end ammoniaken selv. Dette radikal (NH_4), som saaledes gjenfindes i alle af ammoniak fremstillede salte, kaldes a.; det indgaar i disse salte ganske paa samme maade som alkalimetallerne i alkalisaltene; i fri tilstand kjendes det ikke. A.-amalgam, en meget ubestandig forbindelse af a. og kviksølv, kan faaes ved at sætte natriumamalgam til en sterk opløsning af a.-klorid; det danner en svampet, metalglinsende masse, der hurtig spaltes i kviksølv, ammoniak og vandstof.

Ammōniumbāser, se Aminer.

Ammōniumkarbonāt, kulsur ammoniak, opstaar ved forraadnelse eller tør destillation af kvælstofholdige organiske stoffe. Det fremstilles ved tør ophedning af en blanding ammoniumklorid og kalciumkarbonat; handelsvaren kaldes ofte «hjortetaksalt», fordi man tidligere fremstillede saltet ved tør destillation af hjortetakker o. l. Det danner en hvid masse, der lugter sterkt af ammoniak; det anvendes i medicinen og til hævning af bagverk.

Ammōniumklorīd, salmiak, fremstilles ved at lede den af gasvandet uddrevne ammoniak (s. d.) ned i saltsyre; det saaledes vundne raasalt renses dels ved sublimation, dels ved omkrystallisation. Det er opløseligt i 3 dele koldt og i 1 del kogende vand; det anvendes bl. a. til lodning og til fremstilling af andre ammoniumsalte.

Ammōniumsalte, ammoniaksalte, opstaar, naar ammoniak forener sig med syrer. Ved forening af ammoniak med saltsyre faaes saaledes ammoniumklorid ($NH_3 + HCl. = NH_4Cl.$), af ammoniak og svovlsyre ammoniumsulfat ($2\,NH_3 + H_2SO_4 = (NH_4)_2SO_4$) o. s. v. A. er i regelen farveløse og letopløselige; ved ophedning forflygtiges de, idet de enten sublimerer eller fuldstændig dekomponeres. De kjendes let fra andre salte derpaa, at de ved opvarmning med sterke baser (f. eks. natron) udvikler ammoniak.

Ammōniumsulfāt, svovlsur ammoniak, fremstilles af gasvandet paa lignende maade som ammoniumklorid; det renses ved krystallisation; anvendes meget som gjødningsmiddel.

Ammunitiōn, fællesbetegnelse for det til brug af et skydevaaben nødvendige projektil (kugle), krudt og antændelsesmiddel, hvortil ved moderne pistoler, geværer og hurtigskydende kanoner kommer en hylse, som forener de øvrige bestanddele til en patron. I modsætning til skarp a. har løs a., der benyttes ved fredsmanøvrer, kun træprojektiler.

Amnatræ, en haard træsort, der faaes fra Guyana og benyttes til skibsbygning og bolverker; stammer fra *lecythis (eschweileria) amara.*

Amnesī (græ.), mangel paa hukommelse.

---

anden — ⓣ ander, (ordenstal) zweiter — ⓔ other, (ordenstal) second — ⓕ autre; (ordenstal) second, deuxième. **andendagsfeber** — ⓣ Wechselfieber n — ⓔ ague, tertian fever — ⓕ fièvre (f) tierce.

Anden ⓣ pl, **Andes** ⓔ & ⓕ pl, Andesbjergene.

Andenken ⓣ n, erindring, minde, ihukommelse; mindegave.

ander ⓣ anden, andet. **am andern Tage** (den) næste dag. **anderartig, anderlei** anderledes. **anderwärts, anderwegen** andensteds. **anderweit(ig)** anden(steds), anderledes, til anden tid. **andererseits** paa den anden side. **andernfalls** ellers, i modsat fald.

anderledes — ⓣ anders — ⓔ otherwise, in another manner, differently — ⓕ autrement, d'une autre manière.

ändern ⓣ ændre, forandre.

anders ⓣ anderledes; ellers. **anderswie** paa anden maade. **anderswo** andre steder.

anderthalb ⓣ halvanden.

Änderung ⓣ f, forandring, ændring.

andeuten ⓣ antyde.

Andeutung ⓣ f, antydning, vink.

andføtting — ⓣ Antipode m, Gegenfüssler m — ⓔ antipode — ⓕ antipode m.

andichten paadigte, lyve paa.

Amnestī, beslutning om, at forbrydere, der har forøvet visse arter forbrydelser (navnlig politiske) eller er *dømt* til visse arter straffe, skal fritages for tiltale og straf (sml. A b o l i t i o n, benaadning). — Hos os kan alene a. ske ved lov, idet kongen ikke kan udstede a.

Amning, et skibs dybgaaende; den aflæses paa tal (amningsmerker, f o d m e r k e r), der findes afsat paa foreller agterstævnen, og regnes fra kjølens underkant.

A'mnion, vandhinden, den inderste af de hinder, som omslutter fosteret. Den fødes sammen med moderkagen. Findes kun hos a m n i o t e dyr (s. d.).

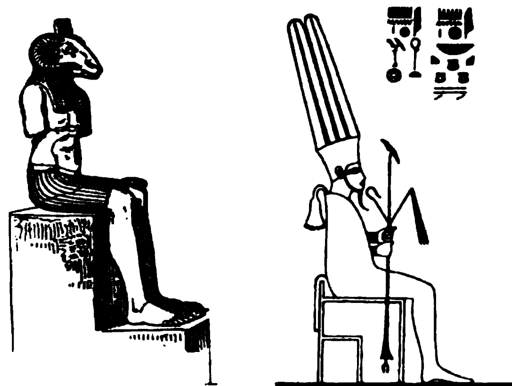
Amniōta, de høiere hvirveldyr (pattedyr, fugle og krybdyr), hvis fostre er omsluttet af en a m n i o n (s. d.).

Amok, hos malaierne et sygeligt raserianfald, der minder om den gammelnordiske berserkgang. Den angrebne styrter ud og støder i vildt løb ned enhver, han møder paa sin vei, indtil han selv ombringes eller fanges. Amokløberen staar udenfor loven og kan frit dræbes.

Amol (Amul), Persien, by i provinsen Masanderan, nær det Kaspiske hav. Indbyggertallet anslaaes forskjelligt, fra 8—20 000. I det 13 aarh. rigets hovedstad.

A-moll toneart har ingen fortegn, a-moll akkord er a-c-e.

Amŏn, en ægyptisk gud. Han fremstilles sedvanlig i menneskeskikkelse, snart siddende, snart staaende; paa

Amon-fremstillinger.

hovedet har han den røde krone, prydet med to høie fjære (halefjær af høgen?). Væderen var ham helliget; han findes derfor ogsaa undertiden afbildet med væderhoved med nedadbøiede horn. Hovedsædet for hans dyrkelse var Theben i Øvre-Ægypten, hvor han sammen med sin gemalinde Mut og sin søn Chonsu dannede den thebanske triade, og hvor i tidens løb et vældigt tempelkompleks opførtes til hans ære. Da Theben var blevet Ægyptens hovedstad, kom A. til at indtage en dominerende stilling. I lighed med andre ægyptiske guder identificeredes han med solguden Re, og til Amon-Re digtedes hymner af et høist bemerkelsesværdigt indhold (jfr. W. Schencke, «Amon-Re», Kra. 1904). Som Zeus Ammon og Jupiter Ammon dyrkedes han i Grækenland og Rom. Berømt er oraklet paa Amonsoasen i den Libyske ørken.

Amontillado *[amåntiljādå]*, en fin, tør, gammel spansk vin, en slags sherry, oprindelig fra Montilla, nu fra Jeresdistriktet.

Amŏr, se E r o s.

Amorbach, Bayern, by i Unterfranken, i Odenwald nær Badens grænse. 2 000 indb. Staalkilden Jordansbad.

Amorces *[amå'rs]*, to paa hinanden klæbede stykker silkepapir, mellem hvilke der findes en blanding af rødt fosfor og klorsur kali; ammunition til barnepistoler.

Amor'fe dannelser kaldes i kemien og mineralogien legemer, der ikke er krystallinske.

Amorfī, se A m o r f e d a n n e l s e r.

Amo'rgos (Amurgo), en af de østligste Kyklader i det Ægæiske hav, s.ø. f. Naxos, 134 km.², 2 200 indb. Ruiner af byerne Arkefine, Minoa og Aegræle; Hovedbyen Chora.

Amorīner, se E r o s.

Amori'ter, et kanaanitisk folk, som boede paa begge sider af Jordan. Blev overvundet af Josva ved Gibeon og forsvinder som selvstændigt folk.

Amorōso, a m o r e v o l e, c o n a m o r e (ital.), med hengivenhed i det musikalske udtryk og foredrag.

Amortisatiōn (eller undertiden i den franske form: a m o r t i s s e m e n t) betyder egentlig tilintetgjørelse, udslettelse, af lat. *mors*, død. Ved a. forstaaes: 1. Afbetaling eller gradvis indfrielse navnlig af statens og off. institutioner eller juridiske personers laan, der gjerne optages paa den maade, at laangiveren som gjældsbevis erholder rentebærende obligationer, alle lydende paa samme beløb, og hvoraf et bestemt antal til fastsatte terminer skal indløses (ofte efter lodtrækning) og ugyldiggjøres, a m o r t i s e r e s. 2. Tilbagebetaling af gjæld med regelmæssig forfaldne afdrag (ofte kaldt rater eller annuiteter), f. eks. paa veksel- og pantobligationer, Hypotekbankens obligationer. 3. afskrivning paa den faste kapital i et forretningsforetagende. 4. Sjeldnere ensbetydende med m o r t i f i k a t i o n, en embedsmæssig afgiven erklæring, i henhold til hvilken et bortkommet kredit- eller legitimationsdokument sættes ud af kraft for at hindre dets misbrug af uretmæssig ihændehaver.

Amortiseur (elektrisk) er en i sig selv kortsluttet vikling, som anbringes paa en vekselstrømsmaskines poler for at dæmpe maskinens pendling (s. d.). Viklingen bestaar af forholdsvis tykke kobbertraade, som i aksial retning er anbragt i huller langs magnetpolernes ydre periferi; ved hver ende er alle traadene paa hver pol indbyrdes forbundne ved en gjennemgaaende kobbertraad eller et kobberbaand. Saa snart magnethjulets hastighed et øieblik afviger fra den synkrone (s. d.), finder der en relativ forskydning sted mellem a. og det af ankerviklingen fremkaldte magnetfelt (se A n k e r r e a k t i o n); herved opstaar i a. strømme, som søger at bringe magnethjulet tilbage paa den synkrone gang, og man opnaar saaledes en sterk dæmpning af magnethjulets pendlinger.

Amŏr vi'ncit o'mnia (lat.), ordsprog, «kjærligheden overvinder alt».

Amŏs, hyrde fra Thekoa i Juda stamme, en af de «smaa» profeter. Optraadte i 8 aarh. f. Kr. og ivrede mod afguderiet i Israels rige.

Amoy (Hsia-mønn), Kina, frihandelshavn siden 1842, provinsen Fukien, paa en ø udenfor Tsjangtsjou, hvis

---

andiron (e) buk til stegespid, ildbuk.

andouille (f) f, pølse; rul (tobak).

andouiller (f) m, hjortetak.

andpusten — (t) atemlos, ausser Atem — (e) breathless, out of breath — (f) essoufflé; hors d'haleine.

andrage — (t) antragen; (beløbe sig til) betragen — (e) apply for, request; (beløbe sig til) amount to — (f) demander (qc à q); solliciter (qc de q); (beløbe sig til) monter à.

andragende — (t) Antrag m, Vorstellung f, Eingabe f — (e) petition — (f) demande f, pétition f.

Andrang (t) m, fremtrængen, trængsel, tilstrømning.

andrienne (f) f, adrienne, lang kjole.

andrik — (t) Enterich m — (e) drake — (f) canard m.

andringen (t) trænge paa, trænge frem.

andringlich (t) paatrængende.

androgynal, androgynous (e) **androgyne** (f) (m) tvekjønnet; (f) ogs. tvetulle, hermafrodit.

androhen (t) true med.

android (e), **androïde** (f) m, menneskelig automat(figur).

andromède (f) f, bladlyng.

androtomy (e) menneskets anatomi.

andægtig — (t) andächtig — (e) devout, devotional, pious — (f) recueilli, pieux; (opmerksom) attentif.

andøve — (t) (ein Boot) auf der-

havn det er, ved Formosa- (el. Fukien-)strædet. 114 000 indb. Kinas bedste havn med stor udførsel af the. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Shanghai.

Ampang, nederlandsk Indien, liden by paa nordkysten af Sumbava, ved Sale- el. Sumbava-bugten.

A'mpel (lat. *ampulla*, krukke, flaske), skaalformet beholder, der er ophængt i snore el. kjeder og tjener til at bære en lampe el. en plante.

Ampelidāceæ, se Vinfamilien.

Ampĕlis, se Sidensvans.

Ampeli't, se Alunskifer.

Ampelo'psis, se Vildvin.

Ampelplanter, prydplanter, som paa grund af sine lange, tynde, hængende grene, blade eller blomsterstande anbringes i ophængte skaalformede beholdere af ler eller med mose udforede staaltraadsfletninger, udover hvis rande grene og blomster hænger ned. Til ampler egner sig isolepis, blomkarse *(tropæolum)*, flere arter bregner, asparagus, campanula, fuchsia etc.

Amper (n.), skarp, bitter af smag, vanskelig, slem.

Amper, se Ammer.

Ampère *[āpæ'r]*, André Marie (1775—1836), berømt fransk fysiker, professor i matematik ved den polytekniske skole i Paris og professor i fysik ved «Collège de France» sammesteds. Efterat Ørsted havde opdaget den elektriske strøms virkning paa magneten, fandt A., at ogsaa elektriske strømme gjensidig øver en kraftvirkning paa hinanden, og grundede saaledes den lære, som kaldes elektrodynamik. Til forklaring af magnetismen antog han, at denne skyldes elektriske strømme indenfor molekylerne.

Ampère *[āpæ'r]*, Jean Jacques (1800—64), fr. litteraturhistoriker, medlem af det franske akademi, republikaner, forlod Frankrige ved det andet keiserdømmes oprettelse. Hans hovedverk er «Histoire littéraire de la France avant le douzième siècle».

Ampère *[āpæ'r]*, den praktiske enhed for elektrisk strømstyrke: den strøm, som frembringes af en elektromotorisk kraft paa 1 volt i en ledning med modstand 1 ohm.

Ampèremeter, se Elektr. maaleinstrumenter.

Ampères *[āpæ'rs]* **regel** til at bestemme retningen af den magnetiske kraftvirkning fra en elektrisk strøm: Man tænker sig en menneskelig figur langs strømmen, saaledes at den positive elektricitet strømmer i retning fra fødderne til hovedet, og med ansigtet vendt mod en magnetnaal; strømmen driver da naalens nordende mod venstre for figuren.

Ampèretimer, et maal for elektricitetsmængde, er produktet af strømstyrken i et apparat og det antal timer, strømmen gaar gjennem apparatet.

Ampèretraade er produktet af det paa et dynamoanker anbragte antal inducerede traade og den i traadene gaaende strømstyrke i ampère. Denne størrelse forekommer ved beregningen af dynamoankre, idet antallet af a. paa ankeret divideret med ankerperiferiens længde i cm. giver et maal for udnyttelsen af den i ankerviklingen værende kobbermængde.

Ampèrevindinger er produktet af en spoles vindingstal og den gjennem spolen gaaende strøm udtrykt i ampère. Ampèrevindingstallet kaldes ofte magnetomotorisk kraft (s. d.).

Ampe'zzo, Tirol, landsby (Cortina d'A.) og landskab (Ampezzodalen el. Boitadalen), midt i A.-dolomiterne, sidedal til Piavedalen i Venezien.

Amph . . . , artikler, der ikke findes her, søges under Amf...

Amphĭbia, se Padder.

Amphigonī, kjønslig forplantning.

Amphio'xus, se Lancetfisken.

Amphi'poda, se Ringkrebs.

Amphiūma, se Aalepadde.

Amplifikatiōn (lat.), udvidelse, udførligere udvikling af en tanke.

Amplitūde (fys.), ved et som pendel svingende (oscillerende) legeme afstanden mellem ligevegtspunktet og en yderstilling, undertiden ogsaa afstanden mellem de to yderstillinger. Ved periodiske fænomener forskjellen mellem yderværdierne (f. eks. lufttemperaturens aarlige a., d. e. forskjellen mellem aarets høieste og laveste temperatur). A. (astr.), horisontbuen mellem en stjernes opgangssted og ret øst, eller mellem dens nedgangssted og ret vest.

Ampolla, Spanien, liden plads ved Middelhavet, provinsen Tarragona, ved Golfo de S. Jorje, n. f. Ebros delta, ø. f. Tortosa.

Ampu'lla, navnet paa kirkens hellige flasker, som indeholdt det vand og den vin, som brugtes ved messen, dels paa de hellige kar, som indeholdt den indviede olje. De saakaldte blodampuller er glas med et rødligt sediment, som man særlig har fundet i de romerske katakomber. En tid betragtede man dette som martyrblod.

Amputatiōn betegner fjernelsen af et lem eller organ (a. af en finger, leg, arm; af brystkjertlen, livmoderen, tungen). Udføres paa grund af beskadigelser, tuberkulose, kræft o. a.

Amra'oti, Forindien, distrikt og hovedstad i provinsen Berar, midt i Dekan, byen 34 000 indb. foruden garnisonen, bomuldshandel.

Amr ibn Al-Aszi, arab. feltherre, erobrede som kalifen Omars anfører 640—42 Ægypten og anlagde Fostât (Teltbyen), der blev oprindelsen til Kairo. Senere erobrede han Barka og Tripolis; d. som statholder over Ægypten 664.

A'mrit, en ruinby i det gamle Fønikien, hed i oldtiden Marathos; der findes et stort tempel (semitisk), et stadion, et amfiteater og mange gravkamre.

Amritsar (el. Amritsir), Forindien, by i provinsen Pandsjab, 162 400 indb. Sikhernes hellige stad. Den betydeligste handelsby i denne del af Indien. Tilvirkning af kashmirsjaler.

A'mrom (t. Amrum), Preussen, ø paa Slesvigs vestkyst, 20 km.^{2}, 900 indb. (frisere). Redningsstation, fyrtaarn. Sjøbadestederne Satteldüne og Wittdün. Østersbanker.

Amsdorf, Nikolaus v. (1483—1565), en af Luthers fortroligste venner. 1519 ledsagede han Luther til Leipziger-disputationen og 1521 til rigsdagen i Worms. Efter at have gjennemført reformationen i Magdeburg og flere byer blev han 1542 af Luther indviet til biskop i Naumburg-Leitz. Fordrevet fra dette embede under den schmalkaldiske krig virkede han i flere byer, sidst i Eisenach, hvor han døde. A. stod paa lutherdommens yderste høire fløi og kjæmpede ivrig for den rene lære.

---

selben Stelle halten — (e) keep in the same place — (f) ,scier.

ane — (t) ahnen — (e) suspect, anticipate, guess, forebode — (f) se douter de, soupçonner; (forud) pressentir.

âne (f) m, æsel, asen. **âne bâté** dumt asen.

anéantir (f) tilintetgjøre, ødelægge; nedslaa, sønderknuse.

s'anéantir (devant Dieu) ydmyge sig.

anéantissement (f) m, tilintetgjørelse, sønderknuselse.

anecdote (e) & (f) f, anekdote.

anecdotier (f) m, **anecdotist** (e) anekdotjæger, -fortæller.

ânée (f) f, æselsbør.

aneifern (t) opmuntre, ildne, anspore.

Aneiferung (t) f, opmuntring.

aneignen (t) tilegne.

Aneignung (t) f, tilegnelse, erhvervelse.

aneinander (t) sammen; ved siden af (mod) hinanden. **aneinandergeraten** (t) ryge i totterne paa hinanden.

anekdote — (t) Anekdote f — (e) anecdote — (f) anecdote f.

anekeln (t) volde væmmelse.

anelse — (t) Ahnung f — (e) suspicion, foreboding, presentiment, misgiving, anticipation, presage — (f) pressentiment m; (forestilling) idée f, soupçon m; (smule) soupçon.

anemia (e), **anémie** (f) f, blodmangel.

anémique (f) blodfattig.

ikke blot overfor papister og sværmere, men ogsaa overfor Melanchtons mildere retning.

Amselfeld, t. navn paa Kossovo Polje, s. d.

Amshaspand, parsisk ord, zend: Amesha Spenta. d. e. «udødelig hellig», i den persiske Mazda-religion betegnelse for seks høie væsener, en slags erkeengler, som omgiver Ahura Mazda (Ormazd), hvis vilje de realiserer, og hvis skabning de vaager over, «saa den ikke gaar i opløsning og ikke visner, ikke forfalder og ikke forgaar».

Amsler, Samuel (1791—1849), schweizisk kobberstikker. Som ung gjorde han Thorvaldsens bekjendtskab i Rom og blev klassicismens kobberstikker, der i fine og klare stik har gjengivet de ældre og nyere kunstverker, som tiden sværmede for.

Amstel, Nederlandene, elv i provinsen Nordholland, løber mod n. gjennem Amsterdam og falder i Zuidersjøen (Het Ij). Amstelland kaldes landskabet langs A.

Amsterdam, Nederlandenes største by, provinsen Nordholland, ved det sydvestlige hjørne af Zuidersjøen, hvor Amstel munder i den grunde, nu kanaliserede vik Ij (tidligere skrevet Y). 551 000 indb. A. er bygget paa

Amsterdam: Den gamle side af Achterburgwal.

et utal af dybt nedrammede pæle. I en stor del af gaderne løber kanaler (grachten, «Nordens Venedig»). Pladsen Dam er hovedtorvet. I Nieuwe Kerk (kirkebygning fra det 15 aarh.) admiralen de Ruyters grav. «Rigsmuseum» med en uforlignelig samling af malerier (nederlandske mestere). Kommunalt («frit») universitet, observatorium, bot. og zool. have. A. har en betydelig industri (skibs- og maskinbygning, rebslageri, tobaksfabriker), i hvilken diamantslibningen, drevet især af jøder, er eiendommelig. Men særlig er A. vigtig handelsby. Langs byens nordside løber kaierne. Med et skibsbesøg paa omkr. 1 500 skibe og 1½ mill. tons staar A. i Nederlandene kun tilbage for Rotterdam. Talrige dampskibslinjer, først og fremst de store linjer paa kolonierne (Java o. s. v.). Regelmæssig linje paa Kristiania. Ad to kanaler, den nordhollandske til Helder og den for byens skibsfart endnu betydningsfuldere, 22 km. lange Nordsjøkanal (af 1876) til Ijmuiden, kan store dampskibe naa op til byen. Stor omsætning i korn og olje, kolonialvarer (kaffe, kaffelageret er større end Londons, sukker, krydderier) foregaar tildels paa store auktioner, foranstaltet af det nederlandske handelsselskab (Maatschappij). Fastlandets første varebørs, ogsaa betydelig fondsbørs paa grund af de kolossale privatformuer. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Rotterdam. A. udvikler sig først som medlem af Hansaen og ved deltagelsen i østersjøhandelen. Efter de nordlige Nederlandes løsrivelse fra Spanien i det 16 aarh. kaster A. sig over den indiske varehandel og spiller en ledende rolle i verdenshandelen i det 17 og 18 aarh. I midten af det 19 aarh., især efter aabningen af Nordsjøkanalen, er et nyt opsving merkbart. — A. er opkaldt i mange geografiske stedsnavne.

Amsterdam, de Forenede stater, by i staten New York, 50 km. n.v. f. Albany. 21 000 indb.

Amsterdam, ø ved det n.v. hjørne af Vest-Spitsbergen.

Amt (eg. et tysk ord, der betyder embede, embedsdistrikt, indført i Norge og Danmark 1661; om de tilsvarende ældre norske inddelinger se Len og Syssel). I administrativ henseende er Norge delt i 20 overøvrighedsdistrikter eller amter, hvoraf to (Kristiania og Bergen) kun omfatter byerne af samme navn. I spidsen for hvert af disse by-amter staar en stiftamtmand, for hvert af de øvrige amter en amtmand. Amtmændene i Hedemarkens, Lister og Mandal, Søndre Trondhjems og Tromsø amter er tillige stiftamtmænd i henholdsvis Hamar, Kristiansands, Trondhjems og Tromsø stifter. Amtmanden (stiftamtmanden i Kristiania og Bergen) er øverste lokale forvaltningsmyndighed. Hans virksomhed falder inden de forskjelligste forvaltningsgrene. Enhver stiftamtmand danner sammen med stedets biskop stiftsdirektionen (s. d.). Udenfor Kristiania og Bergen udgjør ethvert amt en amtskommune, der repræsenteres ved amtsformandskabet (amtstinget). Dette samles én gang aarlig under amtmandens ledelse og bestaar forøvrigt af ordførerne i amtets samtlige herreder samt i de amter, hvor embedsordningen efter lov $^{21}/_{7}$ 1894 endnu ikke er gjennemført, tillige af amtets fogder. Det har forskjellige gjøremaal, deriblandt at bevilge amtskommunens udgifter (lov $^{14}/_{1}$ 1837). Amtsudvalget bestaar af amtmanden som formand og fire af amtsformandskabet i eller udenfor dets midte valgte medlemmer. Det har bl. a. at gjennemgaa amtmandens budgetforslag og at træffe forskjellige afgjørelser m. h. t. skattevæsenet (lov $^{30}/_{5}$ 1891). For hvert amt findes en amtsskolekasse, dannet ved bevilgning af amtskassen og bidrag af offentlige midler, beregnet paa en i lovgivningen nærmere bestemt maade (lov $^{31}/_{5}$ 1900 § 45). Af amtsskolekassen udredes efter amtsformandskabets bevilgning forskjellige i loven nævnte udgifter vedkommende folkeskolen (lov $^{27}/_{8}$ 1905 § 46). Forslag til dens budget afgives af amtsskolestyret, bestaaende af tre af amtsformandskabet valgte medlemmer, som har at varetage de i folkeskoleloven omhandlede for amtet fælles skoleanliggender (lov $^{26}/_{6}$ 1889 §§ 69 og 70). Amtsskoler oprettes efter beslutning af amtsformandskabet, staar under amtsskolestyrets bestyrelse og har til hensigt at meddele en videregaaende undervisning, end folkeskolen og dens fortsættelsesskoler giver. Ud-

anemography ⓔ vindbeskrivelse.

anemology ⓔ vindlære.

anemometer ⓔ, **anémomètre** ⓕ m. vindmaaler.

anemone (bot) — ⓣ Windröschen n, Anemone f — ⓔ anemone, windflower — ⓕ anémone f.

anemone ⓔ, **anémone** ⓕ f. anemone, symre. **blue anemone** ⓔ blaaveis. **white anemone** ⓔ hvidveis.

anempfehlen ⓣ anbefale.

anend ⓔ (sjøudtr.) paa ende; om haug.

anent ⓔ ligeoverfor; om, angaaende.

aner (pl) — ⓣ Ahnen pl — ⓔ (noble) ancestors — ⓕ ancêtres m pl, aïeux m pl.

anerben ⓣ meddele som arv. **angeerbt** arvet, medfødt.

anerbieten ⓣ tilbyde.

ânerie ⓕ f. uvidenhed, dumhed.

anerkanntermassen ⓣ som almindelig anerkjendt.

anerkennen ⓣ anerkjende, paaskjønne, godkjende, vedkjende sig.

Anerkenntnis ⓣ f. anerkjendelse.

Anerkennung ⓣ f. anerkjendelse, paaskjønnelse, indrømmelse.

anerkjende — ⓣ anerkennen — ⓔ acknowledge, own, accept, admit, recognise — ⓕ reconnaître, admettre; (paaskjønne) apprécier.

anerkjendende (adj) — ⓣ an-

gifterne dækkes af staten og amtet, idet den første udreder det tredobbelte af amtskassens tilskud. Blandt amtsskolerne er nogle praktiske jenteskoler. Høsten 1906 fandtes 40 amtsskoler. Paa samme maade og med samme tilskud som amtsskolerne virker endel private folkehøiskoler og ungdomsskoler (1906: 19 skoler). Hvert amt har sin amtslæge, der har at undersøge, hvorvidt fattige sindssyge tiltrænger særegen behandling eller forpleining (lov 27/6 1891 § 2). De fleste amter har oprettet et eller flere amtssygehuse. Amtslandbrugsskoler drives af de fleste amter. Staten dækker 3/4, distriktet 1/4 af udgifterne (1906: 17 skoler). Til fremme af landbruget virker i hvert amt fra én til tre omreisende amtsagronomer (1906: ialt 28). I en række amter er ansat amtsskogmestre, amtsskogplantere og amtsgartnere. Hvert amt har en eller som oftest flere amtsdyrlæger (1906: ialt 114). I de amter, hvor overenskomst mellem amtet og staten er opnaaet om fællesstyre af amtets veivæsen, er af arbeidsdepartementet ansat en amtsingeniør (lov 26/6 1893). Dette er nu tilfældet med samtlige amter undtagen Lister og Mandal og Søndre Trondhjems amter, hvor der er henholdsvis veiinspektør og amtsveimester, ansat af amtmanden. Finmarken har ingen saadan tjenestemand. Amtskonduktører ansættes af amtmændene for at udføre de i visse tilfælde paabudte kartforretninger. I de amter, hvor den nye embedsordning er indført (1906: 11 amter), er fogdernes oppebørselsforretninger samt førelse af matrikulen henlagt til en amtskasserer. Ethvert amt har en amtsskattekommission, der i Kristiania og Bergen bestaar af stiftamtmanden som formand og fire af kommunestyret valgte medlemmer. I de øvrige amter forretter amtsudvalget som amtsskattekommission. Findes der i amtet kjøbstæder eller ladesteder med eget formandskab, vælger disse ogsaa et medlem af kommissionen, som desuden i enkelte anliggender tiltrædes af et medlem for vedkommende skattedistrikt. Kommissionen gjennemgaar og prøver de af ligningskommissionerne udførte skatteligninger og afgjør i visse tilfælde klager over ligningen (l. 22/7 1894 §§ 3 ff.).

Amtmand Aalls legat, stiftet 1877 (ved sammenskud) til uddannelse af ungdom fra Bratsberg amt i haandverk, kunst eller videnskab. Kapital 1/1 1905: nær 11 000 kr.

Amu Darja (oldtidens Oxus, arab. Gihon, sml. 1 Mos. 2, 13), elv (pers. darjâ; A., navn paa en by ved elven) i russ. Turkestan, grænseelv mod Afghanistan, kommer fra det sydlige Pamir, hvor kildeelven er Pandsch, og danner et delta ved mundingen i Aralsjøens s. bred. 2 200 km. lang, vanddistriktet 450 000 km.² Dens vand finder i stor udstrækning anvendelse til vanding og befrugtning for omlandets marker. Tilløb Aksu-Murgab, Surchab fra høire, Kundus (el. Aksarai) fra Hindukusj og Afghanistan.

Amule't (arab.), beskyttelsesmiddel mod saar, sygdom, ondt øie, forhekselse o. s. v. Som a. har de forskjelligste ting fundet anvendelse, metalplader og papirstrimler med magiske tegn og formler, rester af dyr, stene, mynter og almindelige smykkesager, der er blevet tillagt mystisk kraft. De bæres paa legemet. Brugt af næsten alle folk.

Amulet.

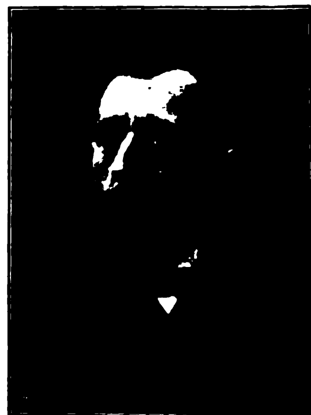
Amund Ringnes' land, ø i det amerikanske polarhav, 5 800 km.², opdaget af Otto Sverdrup mars 1900, nærmere udforsket af Gunnar Isachsen 1901, ved Hendriksens sund skilt fra North Cornwall, ved Hassels sund skilt fra Ellef Ringnes' land. I n. ud mod ukjendt ishav (Kronprins Gustafs hav). I den s. del er der paa det lave land et høiere parti, Meheia.

Amund Sigurdssøn, af ætten Bolt, sysselmand i Borgarsyssel, ledede den søndenfjeldske almues opstand mod Erik af Pommern 1436, der stod i forbindelse med den samtidige svenske reisning under Engelbrekt Engelbrektssøn. Han trængte ind i Oslo og tog bispegaarden, men maatte derefter kapitulere og (18 febr. 1437) indgaa paa forlig med rigsraadet, som lovede at tale hans sag hos kong Erik. Almuens krav, bl. a. om udvisning af fremmede embedsmænd, skulde opfyldes, og A. S. fik løfte om Færøerne. Hans senere skjæbne er usikker.

Amundrød, Ole Olsen (1771—1835), eidsvoldsmand, f. i Tjølling, skolelærer og kirkesanger, senere gaardbruger i Tjølling, valgt 1814 til 3dje repræsentant for Larviks grevskab.

Amundsen, Axel (1856—), n. ingeniør. Traadte efter 4 aars ophold i Amerika ind i verkstedet Vulcan, Kristiania, og har senere overtaget dettes drift som chef. A., der er en for vort haandverk og vor industri varmt interesseret mand, har i aarenes løb indehavt flere tillidshverv. Var saaledes 1900 med at stifte «Norsk arbeidsgiverforening», hvis formand han hele tiden har været, og som under hans ledelse er blevet en korporation, hvis udtalelser tillægges betydelig vegt.

Amundsen, Roald Engelbregt Gravning (1872—), n. polarforsker, f. i Borge ved Sarpsborg, blev student (1890) og tog «andeneksamen», studerede i 2 aar medicin, gik tilsjøs, tog styrmandseksamen og praktiserede som hvalfanger. 1897—99 førstestyrmand paa «Belgica», den belgiske sydpolarekspeditions skib, som skulde bestemme beliggenheden af den magnetiske sydpol. I 13 maaneder var ekspeditionen indefrosset i den antarktiske drivis vest for Grahams land. I denne tid besluttede Amundsen at udforske den magnetiske nordpol, idet hans interesse blev vakt ved de videnskabelige diskussioner ombord under den lange overvintring. A. forberedte sig nu ved studier paa observatorierne i Kra. og Hamburg, indkjøbte paa Tromsø fangstjagten «Gjøa», et af den norske ishavsflaades sterkeste og bedst seilende fartøier, og fremlagde 25 nov.

Fot. af L. Szacinski.
Roald Amundsen.

---

erkennend — ⓔ appreciative, appreciatory — ⓕ avantageux.

ånesse ⓕ f, hunæsel, aseninde.

anesthésie ⓕ f, ufølsomhed.

aneth ⓕ m (bot.) dild.

aneurism ⓔ pulsaaresvulst, aareknude.

anew ⓔ paa ny(t), om igjen.

anfachen ⓣ puste til; opflamme.

anfahren ⓣ paakjøre, paaseile; overfuse; (intr.) kjøre for døren, lande; stige ned (bergverk). **übel anfahren** komme galt afsted.

Anfahrt ⓣ f, ankomst: opkjørsel; landingssted.

anfald — ⓣ Anfall m, Angriff m, (af lidenskab) Anflug m — ⓔ attack, assault, charge, onset; (af sygdom) fit, access; (af lidenskab) transport, paroxysm — ⓕ attaque f; (af sygdom) attaque f, accès m; (af lidenskab) accès m.

anfalde — ⓣ anfallen, überfallen, angreifen, befallen — ⓔ attack, assault, assail, fall upon — ⓕ attaquer.

Anfall ⓣ m, anfald, angreb.

anfallen ⓣ angribe, anfalde; tilfalde (arv).

Anfang ⓣ m, begyndelse.

anfangen ⓣ (paa)begynde tage fat paa. **mit ihm ist nichts anzufangen**, der er ikke noget at stille op med ham.

Anfänger ⓣ m, begynder.

angfänglich ⓣ først: i begyndelsen.

anfassen ⓣ tage (gribe) fat, trække paa traad.

1901 sin reise- og forskningsplan for det «Norske geografiske selskab» i Kra. Sommeren 1903 drog A. med 6 fæller afsted paa «Gjøa». I sept. naaedes Gjøahavn i det inderste af Petersens bugt paa sydsiden af Kong Williams land. Allerede ved Prescott Island var kompasset traadt ud af funktion. I Gjøahavn varede opholdet to vintre og én sommer, og her udførtes en nøiagtig undersøgelse af de magnetiske forhold ved jordens magnetiske nordpol. 13 aug. 1905 fortsattes færden vestover, gjennem Simpsonstrædet, Dolphinstrædet, 21 aug. ind i aabent hav, 26 aug. mødtes fangstfartøi fra vest, 3 sept. stansedes «Gjøa» af isen ved King Point, ved Herscheløen, v. f. Mackenzieelvens munding. Her overvintredes 1905—06. 11 juli fortsattes med ankomst til Nome i Alaska (umiddelbart s. f. Beringsstrædet) 31 aug. Nordvestpassagen (s. d.) var fuldført. Kom tilbage til Kra. 20 nov. 1906.

Amur, egentl. Tamur, d. e. «den store elv». 1. Elv i Nordøstasien, dannes ved foreningen af Sjilka, den egentl. kildeelv, som kommer (under navnet Onon) fra Jablonoifjeldene s.ø. f. Baikalsjøen, og Argun (med Kerulen) i den store bue nordenom Kinganfjeldene. Her kalder kineserne elven (og en provins) Ho-lung-kiang, d. e. «Sorte drageelv». A. munder ved Nikolajevsk indenfor Sakalin. Længde 4 700 km., vanddistrikt 2 mill. km.² Tilløb Sungari, Ussuri, Seja. A. er vistnok farbar i en betydelig udstrækning, men ishindringer i mundingen indskrænker trafiken til sommerhalvaaret, ligesom ogsaa adkomsten er besværliggjort ved sandopfyldning i mundingen. Denne ulempe er der tildels bødet paa ved en jernbane fra Mariinsk til Alexandrowsk. 2. Generalguvernement i Sibirien, paa russ. kaldt Primorskaja, d. e. «ved havet», indbefattende Transbaikalien, Amurprovinsen, Kystprovinsen (Primorskaja oblast, d. e. «havdistriktet») og den russ. del af Sakalin, 3 mill. km.², 1 mill. indb. Fra 1903 danner dette omraade «Statholderskabet det fjerne østen». Hovedstad Chabarovsk. 3. Provins, del af det forannævnte statholderskab, 451 767 km.², 120 000 indb. (40 000 russiske indvandrere, 20 000 kosakker, 30 000 kinesere). Hovedstad Blagovjestjsjensk.

Amurgos, se Amorgos.

Amusī (græ.), mangel paa kunstsans og dannelse, raahed; amūsisk, udannet, raa.

Amygdalācesæ, se Mandelfamilien.

Amygdalīn, kemisk forbindelse af kulstof, vandstof, surstof og kvælstof ($C_{20}H_{27}NO_{11}, 3H_2O$), er et glykosid, som findes i bitre mandler (2—3 pct.) og mange andre frugtkjerner. Hvidt, krystallinsk; spaltes af emulsin i bittermandelolje, blaasyre og druesukker.

Amygdaloīd, se Mandelsten.

Amȳklai, i oldtiden navn paa en by i Lakonien ved Eurotaselven, 4 km. s.ø. f. Sparta; appollontempel; hyakinthosfesten.

Amykos, aseptin, toiletmiddel, væsentlig bestaaende af en vandigspirituøs opløsning af borsyre med tilsætning af glycerin og vellugtende oljer.

Amȳlacetātlampe, se Hefnerlys.

Amȳlalkohol (kemisk forbindelse af kulstof, vandstof og surstof) er fællesnavnet for en gruppe alkoholer af sammensætningen $C_5H_{12}O$; i almindelighed menes med a dog gjæringsamylalkohol, der er en hovedbestanddel af fuseloljen, hvoraf den vindes, idet man først ryster med vand, hvori alm. ætylalkohol opløses, og derpaa tørrer og destillerer resten. Gjæringsa. destillerer ved ca. 130 °, men det saaledes vundne er en blanding af flere a., væsentlig dog saakaldt isoamylalkohol. Denne er en farveløs vædske, opløselig i ca. 39 dele vand. Har en eiendommelig lugt og er brændbar. Omdannes ved oksydation til isovaleriansyre, giver med organiske syrer mange vellugtende sammensatte æterarter. Bruges hertil, til fremstilling af amylacetat og som opløsningsmiddel. En anden a. er amylenhydrat (s. d.).

Amylēner er en gruppe umættede kulvandstoffe af sammensætningen C_5H_{10}; alm. «amylen» er en blanding af flere isomere, der faaes ved destillation af gjæringsamylalkohol med klorzink. Farveløs vædske, kogepunkt 25—40 °, anvendes som anæstetikum.

Amylēnhydrāt, er en amylalkohol (tertiær a.), som vindes af amylen ved sammenblanding af dette med svovlsyre og spaltning af den derved dannede amylsvovlsyre med natronlud og destillation. Kogepunkt 102 °. specifik vegt 0.81, opløseligt i 8 dele vand, i alle forhold i alkohol. Skarp æterisk lugt. Anvendes som sovemiddel.

Amylofo'rm, en forbindelse af stivelse og formaldehyd, er et hvidt, uopløseligt, lugtløst pulver, der anvendes som antiseptisk middel.

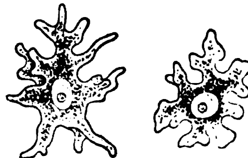
Amyloīddegeneratiōn er en sygelig forandring af vævene, hvorved disse faar et flesket eller voksagtigt udseende. Træffes hyppigst i nyrer, milt og lever, men kan ogsaa findes i kjertler, tarmkanalen og pulsaarerne. Aarsagen er oftest langvarige betændelser med afsondring af materie eller kroniske sygdomme, f. eks. lungetuberkulose. Lidelsen er som regel uhelbredelig.

A'mylon, a'mylum, se Stivelse.

Amyot *[amjå']*, Jacques (1513—93), fr. forfatter, professor, biskop, øvede ved sine oversættelser af klassikerne, særlig af Plutarchs biografier, stor indflydelse paa den franske prosas udvikling.

Amyraut *[amyrå']*, Moïse (1596—1664), fr. reformert teolog, f. i Bourqueil i Touraine. Han blev 1626 prest og 1633 professor i Saumur. A.s teologi, «den betingede universalisme», gaar ud paa, at Guds vilje er, at alle, der tror, skal frelses; men da synden bevirker, at ingen i sig selv har kraften til at tro, bliver det faktisk Guds almægtige vilje, som bestemmer nogle til frelse, men forbigaar andre. Denne formulering af forudbestemmelseslæren vakte endel anstød og blev forkastet i Schweiz ved bekjendelsen: Formula consensus helvetici 1675. Derimod bevarede A. en anseet stilling i Frankrige til sin død.

Amøber, en til slimdyrene (s. d.) hørende orden mikroskopiske organismer, som lever i vand og fugtig jord og kun bestaar af en protoplasmaklump, som omslutter en oval kjerne. Under bevægelsen og optagelsen af næring udskydes fra a.s overflade fingerformige «pseudopodier» (Jalske fødder), hvorved dyrets form stadig veksler, deraf navnet (de formløse); naar dyret er i ro, har det kugleform. A. formerer sig ved deling. Blandt a. findes ogsaa nogle snyltere, saaledes *a. coli,* som optræder i store masser i

Amøber (sterkt forstørret).

---

anfaulen (t) begynde at raadne.

anfechten (t) angribe; anfegte; bestride; friste.

Anfechtung (t) f, anfegtelse.

anfegte — (t) anfechten, angreifen — (e) (angribe) assail; (panske) affect; (gyldigheden af) dispute (friste) tempt — (f) (røre) affecter, toucher; (ængste) inquiéter; (plage) tourmenter; (friste) tenter.

anfegtelse — (t) Anfechtung f, Versuchung f — (e) vexation, anxiety; temptation — (f) inquiétude f, tentation f; tribulations f pl.

anfeinden (t) vise fiendskab imod, bekjæmpe, angribe.

Anfeindung (t) f, fiendskab, angreb.

anfertigen (t) forfærdige, lage, udfærdige.

anfesseln (t) lænke.

anfeuchten (t) fugte, væde lidt.

Anfeuern (t) gjøre ild paa, ophede, opvarme; (fig.) opflamme, ildne, egge.

anflammen (t) brænde lidt; opflamme.

anflehen (t) anraabe, paakalde.

anfliegen (t) flyve mod, paakomme.

Anflug (t) m, anstrøg, stænk; antydning; anfald.

Anforderung (t) f, krav; fordring.

anfractueux (f) bugtet, krum.

anfractuosité (f) bugtethed, krumning.

Anfrage (t) f, forespørgsel.

anfragen (t) (fore)spørge.

anfressen (t) begynde at æde,

tyktarmsaarene og leverabscesserne hos mennesker, som er angrebet af dysenteri.

An (t.), til, paa, sættes i det dobbelte bogholderi foran kreditor (fordringshaveren) for at betegne denne som saadan. Dette gjøres baade i forbøgerne til hovedbogen (memorial, kassabog, journal) og paa debetsiden i kontobøgerne (hovedbogen og reskontroen). Varekonto an vekselkonto betyder saaledes, at varekonto skylder til vekselkonto. [Mods. *per* eller *pr.*, som sættes foran debitor (skyldneren).]

An i forb. med verber (som angaa, gaa an) og substantiver (f. eks. anslag, anstrøg) er en fra tysk laant forstavelse.

Ana (græ.), præposition, opad, henover; i sammensætning ogsaa med betydning af en gjentagelse, fordeling eller tilbagetagelse. Paa recepter (ā el. āā): lige meget af hver af de opskrevne bestanddele.

-ana (-i a n a), lat. endelse i intetkjøn fl. af adjektiver paa *-(i)anus*; den lægges ofte til et egennavn og betegner saa som bogtitel en samling anekdoter, smaaafhandlinger el. l. af og om bæreren af det paagjældende navn. Eks. H o l b e r g i a n a ved W. Høyberg, 1756, S u h m i a n a, ved R. Nyerup, 1799, m. m. fl.

Anabapti'ster, se G j e n d ø b e r e.

A'nabas, se K r y b e f i s k.

Ana'basis, se 1. A r r i a n o s. 2. X e n o f o n.

Anacāpri, Italien, fiskerby paa øen Capri, paa den vestlige skraaning af fjeldet Salaro; ca. 2 000 indb.

Anacardiāceæ, frikronet plantefamilie, omfattende mest tropiske trær og buskvekster, rige paa aromatiske stoffe og med smaa, uanselige, 5-tallige blomster. Herhen flere nytteplanter, som *pistacia lentiscus*, der leverer mastiksharpiks, og *p. terebinthus*, hvoraf udvindes terpentin. Begge arter dyrkes i Middelhavsegnene, især paa Chios. Slegten *anacardium* har en nødagtig frugt, «elefantlus», hvis stilk er pæreformig opsvulmet og spiselig. Hører hjemme i tropisk Amerika og Ostindien. Af slegten *rhus* flere prydplanter, som *r. typhina*, hjortetaktræet, og *r. cotinus*, paryktræet, hvis blomsterstand har et paryklignende udseende paa grund af haarmasser, som stammer fra en del af blomsterstilkene. Af bladene af *r. coriaria* faaes sumak, som anvendes til garvning.

Anaca'rdium, se A n a c a r d i a c e æ.

Anacha'rsis, en ven af Solon, regnes som denne blandt de syv vise. Hans fader var konge i Skytien, hans moder var græsk. Som vismand var han berømt for sine ordsprog, der indprenter maadehold som hoveddyd. A. siges ogsaa at være opfinder af pottemagerskiven.

Anaclētus, paver. 1. A. I nævnes i den romerske bisperække som apostelen Peters anden eller tredje eftermand som biskop i Rom. Efter traditionen blev han martyr under Domitian eller Hadrian. 2. A. II blev 1130 valgt til pave af en del af kardinalerne, medens en del valgte Innocens II. Da keiseren og navnlig Bernhard af Clairvaux erklærede sig for denne, blev A. II mere og mere isoleret. Død 1138.

Anacy'clus, bertramrod, s. d.

Ana'doly, se A n a t o l i e n.

Anadyomĕne, den af havet opstigende, tilnavn for Afrodite (s. d.); hun var fremstillet saaledes i et berømt maleri af Apelles (s. d.).

Anadyr, Asien, elv i Øst-Sibirien, udspringer under polarcirkelen og flyder i store bøininger ø.s.ø. ud i Anadyr-golfen, en bugt af Stillehavet straks s. for Beringsstrædet. Over dobbelt saa lang som Glommen.

Anaērobe, se A ē r o b e.

Anafrodisī, nedsat eller manglende kjønsdrift, almindeligst hos kvinder. Kan være medfødt eller foranlediget ved sygdomme, f. eks. sukkersyge, rygmarvslidelse. A n a f r o d i't, et individ med a.

Anaga'llis (bot.), slegt af aurikelfamilien *(primulaceæ)*. Endel fra Middelhavsegnene stammende arter dyrkes som prydplanter, saaledes *a. collina* og *a. verticillata.* Hos os forekommer, væsentlig som ugræs, *a. arvensis*, en liden vakker plante med modsatte blade og høirøde (sjelden blaa), langstilkede blomster enkeltvis fra bladhjørnerne. Var tidligere et meget udbredt lægemiddel mod mangehaande onder.

Anaglyptoskōp, et af Oppel opfundet optisk apparat, hvorved et ophøiet arbeide (relief) belyses saaledes, at det for synet tager sig ud som fordybet.

Anagni *[ana'nji]*, Italien, by i prov. Latium, ca. 50 km. s.ø. for Rom. Bispesæde med gammel domkirke og andre minder om pavernes hyppige ophold her. Svovlminer og svovlkilder i omegnen.

Anagno'st (græ.), «forelæser»; i den ældre kristenhed geistlige af ringere orden, som i forsamlingen oplæste stykker af bibelen.

Anagra'm (græ.), bogstavomsætninger. Naar et ord el. en ordforbindelse bliver til det samme, enten den læses forfra eller bagfra (Anna), er det et a., ligesaa hvor det læst bagfra giver et andet ord (Amor—Roma). Men ogsaa hvor der ved vilkaarlig bogstavomstilling dannes et nyt ord, kaldes det a.; Calvinus udgav saaledes sine «Institutiones» under navnet «Alcuinus».

Anahua'c, se M e x i c o.

Anaītis el. A n â h i t a, en semitisk gudinde, som indførtes i den persiske religion, hvor hun smeltede sammen med Ardvisûra, gudinde for frugtbarhed, saavel i naturen som blandt menneskene.

Anaklia, by og fort i Kaukasien, guvernementet Kutaïs, ved mundingen af Ingur i det Sorte hav, mellem Batum og Suchum.

Anakolutī (græ.), mangel paa sammenhæng i sætningsforbindelser i tale og skrift, særlig, at der mangler eftersætning, eller at forsætning og eftersætning ikke svarer til hinanden.

Anakorēt (græ.), eneboer, en, der har trukket sig tilbage fra det menneskelige samfund for bedre at kunne dyrke Gud. Anakoreterne opstod under kristenforfølgelserne i de første aarhundreder.

Anakrĕon (ca. 530 f. Kr.), græ. digter fra Teos i Jonien, udvandrede til Abdera, levede siden hos Polykrates paa Samos, Hipparchos i Athen og Alenaderne i Thessalien. Hans glade, gratiøse sange om elskov og vin har været beundret til alle tider og stadig efterlignet (de uegte anakreontiske sange).

Anakroni'sme (græ.), egentlig tidsstridighed, bruges, foruden i historisk kritik og ræsonnement, ogsaa i fortællinger, skuespil o. l., især om mangel paa iagttagelse af korrekthed med hensyn til, hvad der passer, er eiendommeligt for den tid, hvori handlingen foregaar.

---

angribe. **ein angefressener Zahn** m, ormstukken tand.

anfrieren (t) fryse til, fryse fast.

anfrischen (t) opfriske, forny.

anfügen (t) tilføie, vedføie, vedlægge.

Anfuhr (t) f, hidkjørsel, tilførsel.

anführen (t) anføre; tage ved næsen.

anfüllen (t) (op)fylde.

Anfurt (t) f, landingssted.

anføre — (t) anführen — (e) command, head, lead; (angive) state; (paaberaabe sig) allege, adduce, advance, urge, plead; (citere) cite, quote — (f) commander, conduire; (fremføre) alléguer, produire; (citere) citer.

anfører — (t) Anführer m, Leiter m — (e) (høvding) leader, commander, chief; (fører) guide — (f) chef m, commandant m; directeur m.

anførsel — (t) Anführung f, Leitung f — (e) command; direction; guidance — (f) conduite f; commandement m; direction f.

anførselstegn — (t) Anführungszeichen n — (e) inverted commas pl, (sign of) quotation, quotation-marks — (f) guillemets m pl.

angaa — (t) angehen, betreffen anbelangen — (e) concern, regard, relate to, bear on, respect, refer to, apply (have reference) to — (f) concerner, regarder, toucher. **hvad mig angaar** — (t) was mich betrifft, anbelangt — (e) as to (as for) me — (f) quant à moi, pour ma part.

Det er en anakronisme, naar Schiller i «Die Piccolomini», der foregaar i 17 aarh., taler om lynafledere, som blev opfundet i 18 aarh.

Anāl, vedkommende *anus*, endetarmsaabningen.

Analaboo (-u, Nalabu), nederlandsk Indien, Sumatra, havn paa n.v.-kysten, guvernementet Atjeh.

Analcīm, et zeolitmineral, hvis kemiske sammensætning er et vandholdigt natrium-aluminium-silikat. I ren tilstand er mineralet vandklart og farveløst. Det forekommer udkrystalliseret i blærerum og paa spalter i vulkanske bergarter, f. eks. paa Færøerne og Island. I Norge er det fundet ved Brevik og Arendal.

Anale'kter (græ.), samlinger af udvalgte forfattersteder, der udgives særskilt.

Anale'ptika, stimulerende lægemidler, som navnlig indvirker paa hjertet og nervesystemet. De alm. anvendte a. er æter, brændevin og vin i smaa doser, kamfer.

Analfabēter (græ.), folk, som ikke har lært at læse.

Analgesī (analgi), ophævelse af smertefølelsen. A. findes paa større eller mindre partier af huden i forskjellige nervesygdomme.

Analōg (græ.), overensstemmende med, svarende til, ligeartet. A n a l o g ī, ligeartethed, overensstemmelse.

Analogīdannelse kaldes i sprogvidenskaben en forandring af et ords form gjennem indflydelse af andre i betydning eller form nærliggende. Eksempler: v æ k k e (for v æ k) efter b o r t e; b e t y d e, b e t ø d (for b e t y d e d e) efter t y t e, t y d e o. s. v.

Analysātor (fys.), se P o l a r i s a t i o n, Lysets.

Analȳse. 1. (Log.) Modsat syntese: opløsning af en helhed i dens dele. En analytisk dom er en dom, hvis prædikat er indbefattet i subjektet, saa det kan findes ved en a. af dette, f. eks.: alle kvadrater er firkantede. 2. (Gram.). Bestemmelse af sætningernes og sætningsdelenes art og indbyrdes forhold. 3. (Kem.). Den kemiske a. gaar ud paa at eftervise et forelagt legemes sammensætning, idet det enten gjælder at bestemme, hvilke enkelte bestanddele det bestaar af, eller hvor meget der findes af hver af disse. I første tilfælde kalder man det k v a l i t a t i v a., i sidste k v a n t i t a t i v a. I den kvalitative a. søger man i regelen ved tilsætning af særlige stoffe, hvis egenskaber er velbekjendte, de saakaldte r e a g e n s e r, at paavirke det foreliggende legeme og af de derved indtrædende fænomener, r e a k t i o n e r, at drage slutninger om tilstedeværelsen af de stoffe, for hvilke disse reaktioner er karakteristiske. Kvantiativ a. er dels v e g t s - dels m a a l a n a l y s e (titrering). Ved vegtsanalysen tilsigter man at udskille den bestanddel af det forelagte stof, som man ønsker at bestemme, i en forbindelse af bekjendt sammensætning og af saadanne egenskaber, at den let lader sig isolere og veie. Ved maalanalyse benytter man de særlige reagenser, der i hvert enkelt tilfælde anvendes, som opløsninger af nøiagtig bekjendt styrke og maaler, hvor stort volum der af disse skal til for at frembringe den for reaktionen eiendommelige virkning (se T i t r e r i n g). 4. (Fys.) Se S p e k t r a l a n a l y s e. 5. (Mat.) Ifølge Euklid den bevismaade i matematiken, hvorved man søger at bevise rigtigheden af en sætning ved at gaa ud fra sætningen som bevist eller vedtaget og saa ved følgeslutninger udlede en anden før bevist sætning. I moderne betydning er a. den del af matematiken, hvori anvendes begrebet «uendelig» (stor el. liden), omfattende differential- og integralregning, variationsregning m. m.

Analyti'k (græ.), efter Aristoteles den videnskab, der lærer, hvorledes en færdig erkjendelse atter lader sig opløse i sine grundbestanddele.

Analȳtisk (græ.), opløsende, adskillende. A. g e o m e t r i, se G e o m e t r i. A. s p r o g, se S p r o g v i d e n s k a b.

A'nam (Annam), Bagindien, kongerige under fransk protektorat, 135 000 km.² med 6 124 000 indb. (45 pr. km.², 250 europæere), grænser mod n til Tongking, v. til Laos, s.v. til Kambodscha og Cochin-China, forresten til det Sydkinesiske hav. Med undtagelse af et smalt, sterkt indskaaret kystland med faa og daarlige havne er A. opfyldt af de sydkinesiske fjeldes forgreninger, som hæver sig i terrasser til en høide af over 2 000 m. Som følge heraf er de talrige elve korte. — Paa grund af sin beliggenhed i den tropiske zone under indflydelse af den regnbringende nordøst-monsun har A. et varmt og fugtigt klima med regntid november—april. — Landet er meget frugtbart med tropiske plante- og dyreformer, har værdifulde skoge og en betydelig, endnu lidet udnyttet mineralrigdom (guld, sølv, kobber, zink, kul). — Urbefolkningen, som af de herskende anamiter er trængt tilbage til fjeldene, tilhører ligesom disse den mongolske race og kaldes Moi. Anamiterne selv er nær beslegtet med kineserne og sterkt paavirket af disses kultur. De er smaa, men velvoksne, har en skidden-hvid til chokoladebrun hudfarve, sort (bagtil opbundet) haar, et bredt, glat ansigt med lav pande, flad næse og skjævtstillede øienaabninger, altsaa i udpræget grad den mongolske races kjendemerker. De er livsglade, men mistroiske og frygtsomme. De bærer gammel-kinesisk dragt, men har paa hovedet en sort eller blaa turban eller en stor straahat. Deres sprog hører til enstavelsessprogene ligesom det kinesiske og tibetanske, og skriften ligner kinesernes. — Deres religion er den kinesiske form af buddhismen, hos det lavere folk schamanisme; omtrent ½ mill. er romersk-katolske. De vigtigste næringsveie er dyrkning af ris, bomuld, kanel, nogen silkeavl og tilvirkning af lak- og metalvarer; handelen med udlandet er i kinesernes hænder. En kystbane, som forbinder hovedstaden Huē og dens havn Tunnan med de nærmeste byer, er under bygning, og telegraflinjer forbinder de vigtigste kystbyer. — A., som tillige omfattede Tongking og Cochin-China, var en selvstændig stat fra midten af 10 til midten af 14 aarh., men har som oftest været en vasalstat under Kina. Fra slutten af 18 aarh. begyndte fransk indflydelse at gjøre sig gjældende, og gjentagne kristenforfølgelser gav 1862 anledning til fransk invasion, som 1867 medførte Cochin-Chinas endelige afstaaelse. 1884 maatte A. afstaa Tongking og anerkjende Frankriges protektorat. Siden 1888 danner Anam, Cochin-China, Kambodscha, Tongking og siden 1893 ogsaa det af Siam afstaaede Laos en fælles koloni: «Fransk Indo-China» under en generalguvernør i Hanoi (Tongking).

Anamalli («elefantbjerget»), Forindien, et isoleret, til Vest-Ghats hørende fjeldparti i det s.v. Dekan ved Gap-dalen skilt fra Nila-giri. Bærer Forindiens høieste top Anamondi (ca. 2 700 m.).

---

hvad det angaar — (t) was dies betrifft, anbelangt — (e) as to that, for that matter, on that point — (f) quant à (pour ce qui est de) cela.
angaaende — (t) in betreff; rücksichtlich, hinsichtlich — (e) respecting, touching, regarding, concerning as to — (f) concernant, touchant; quant à, relativement à; au sujet de, à propos de; sur.

Angabe (t) f, angivelse; udsagn.
angaffen (t) glo pan.
angängig (t) tilladelig.
ange (f) m, engel; (zool.) havengel; lænkekugle. **être aux anges** være i den syvende himmel.
angeben (t) angive, melde.
Angeberei (t) f, angiveri.
Angebinde (t) n, present, geburdagsgave.

angeblich (t) angivelig.
angebogen (t) vedfølet, vedlagt.
angeboren (t) medfødt.
Angebot (t) n, tilbud.
angedeihen lassen (t) forunde, tilstaa, lade vederfares.
angedonnert (t) lynslagen.
angedudelt, -geduselt (t) omtaaget, beruset.
Angehänge (t) n, medaljon.

angeheitert (t) oplivet, omtaaget, beruset.
angehen (t) gaa opad; begynde; gaa an; henvende sig til; angaa.
angehören (f) tilhøre.
angehörig (t) tilhørende, beslegtet.
angekneipt (t) beruset, fuld.
Angel (t) f, (dør)hængsel; fiskekrog. **Angelpunkt** m, hoved-

Ana'mba-øerne, Ostindien, holl. øgruppe mell. Malakka og Borneo, ca. 200 km. n.ø. for Singapore. Bestaar af ca. 50 tæt skogbevoksede smaaøer, 673 km.², 3 200 indb.

Anamesi't, se Basalt.

Anamorfōse, billede, som er tegnet fordreiet paa saadan maade, at det synes ret, naar det betragtes paa skraa fra en vis retning, i et speil af en vis form eller gjennem et glas, slebet paa en bestemt maade.

Anamorfose.

A'nanas, se Ananasfamilien.

A'nanasessen's og ananasolje er opløsninger af smørsur ætyl (eller blanding af dette med kapronsurt, kaprylsurt og kaprinsurt ætyl) i alkohol eller andre opløsningsmidler. Behagelig ananaslugt. Anvendes ved tilberedning af kunstig rom og som aromatisk tilsætning til sukkervarer, brus o. l.

A'nanasfamilien, *bromeliaceæ,* beslegtet med narcisfamilien, omfatter fleraarige urter, hvis hjem er tropisk og subtropisk Amerika. De har som regel tætstillede, stive blade med et eiendommeligt «vandvæv» paa oversiden, hvorved de sættes istand til at modstaa den brændende sols indvirkning og forhindre for sterk fordampning. Blomsterstandenes høiblade er ofte sterkt farvede. Frugten er kapsel eller bær. Nogle vokser paa jorden, andre paa klippegrund og en stor mængde er epifytiske og træffes høit oppe i urskogens trækroner, saaledes f. eks. den om skjeglav *(usnea)* mindende *tillandsia usneoides,* fra hvis tynde, lange stængler der udgaar sølvhvide, haarformede indtil 1 m. lange rødder, som hænger frit ned i luften. Disse luftrødder samles og kommer i handelen under navn af «vegetabilsk krølhaar», som anvendes til pakning af glasvarer, stopning af madrasser etc. Arter af slegterne agave, *æchmea, billbergia, pitcairnia* og *vriesea* dyrkes som prydplanter. Hos slegten ananassa vokser frugter, høiblade og blomsterstandens aksedele sammen til et kjødet hele, den bekjendte ananas, og samtidig vokser stængelens spids videre gjennem frugtstanden og danner i spidsen et bladbærende skud, som kan bruges til plantens formering. Af slegtens 5 arter giver *a. sativa* med dens forskjellige varieteter de største (indtil over 5 kg.) og mest velsmagende frugter og dyrkes nu overalt i troper og subtroper, foruden ogsaa i veksthuse i mere tempererede egne. Af den gjærede saft tilberedes ananasvin, -punsch og -is. Af bladene fremstilles ananastrevler. Se næste artikel.

Ananas

A'nanashamp faaes af bladene af ananasplanten. Benyttes til taugverk og til enkelte sorter tøi.

Ananchȳtes kaldes en artrig slegt af uddøde sjøpindsvin, som nærmest har lignet nutidens «sjømus» og har været særdeles talrig repræsenteret i fortidens have, at dømme efter de mangfoldige flintudstøbninger af deres tynde kalkpansere, som findes navnlig i kridtet («forstenede sjøpindsvin»).

Ana'njev *[-jeff],* Rusland, by i guv. Cherson, ca. 145 km. n.n.v. for Odessa, ca. 17 000 indb. Handel med korn, frugt og vin.

Ānapa, Rusland, by i Kaukasien, ca. 40 km. s.ø. for Kuban-elvens munding i det Sorte hav, ca. 7 000 indb. Flaadestation og badested. Tidligere tyrk. fæstning, tre gange erobret af russerne og endelig afstaaet ved freden til Adrianopel 1829.

Anapæ'st (græ.), en versfod bestaaende af to korte og en lang stavelse (◡ ◡ —); den anvendtes af grækerne navnlig i marschrymte, enten ren eller (paa bestemte steder) erstattet af sponde eller daktyl.

Anaradjapura, Ceylon, i øens nordligste del, storartede ruiner af dens gamle hovedstad fra det 6 aarh. f. Kr. Senere, fra ca. 300 f. Kr., buddhismens centrum, hvortil en af dens vigtigste relikvier, en af Buddhas øientænder, overførtes. Med en mængde stensøiler og store tempelruiner.

Anaripiggen, bekjendt fra Engebret Hougens digt «Afskje mæ Høvringen». Anari muligens for 'en a(nd)re, nemlig mellem «Karihaugen» og «Heimfjeldet», alle tre koller i rad paa høidedraget v. f. sætergrænden Høvringen i Sel, Gudbrandsdalen.

Anarjokka, et af hovedtilløbene til Finmarkens største elv, Tana. A. danner paa en lang strækning grænse mellem Norge og Finland.

Anarkī, græ., egentl. mangel paa styre, herredømme; lovløshed, uorden, forvirring, kaos. — Ved a. forstaaes et samfund, hvor individet vilde udvikle sig uhemmet af al autoritet. — Anarkisk, herreløs, utøilet. — Anarkist kaldes den, der kjæmper for statsstyrets afskaffelse og derfor er en revolutionær fiende af det bestaaende samfund.

Anarki'sme er en siden 1870-aarene til de fleste kulturlande udbredt politisk bevægelse rettet mod enhver form af statsstyre og samfundsmyndighed. Dens ideal er en social tilstand, hvor individets, det enkelte menneskes, uindskrænkede selvstændighed er gjennemført. A. har intet tilfælles med socialismen; den tager, modsat denne, sit udgangspunkt i individualismens lære om den enkeltes ret og værd. Med kravet paa, at enhver skranke for individets frihed og selvudfoldelse bør falde, tilsigter a. imidlertid ingenlunde principielt at frembringe uorden, kaos. Den tror tvertom, at kun den vil være istand til at berede vei til den fulde sociale harmoni, til fred og fordragelighed mellem de enkelte mennesker og mellem samfundene. Den gaar ud fra, at den naturlige nødvendighed af et samliv vil bringe

---

punkt, pol. **Angelstern** m, polarstjerne. **angelweit offen** paa vidt gab.

angel (e) engel; gammel engelsk guldmynt.

angelangen (t) ankomme.

Angeld (t) n, haand-, fæstepenge, handsel.

angelegen (t) magtpaaliggende, vigtig.

Angelegenheit (t) f, anliggende.

angelegentlich (t) vigtig; indstændig.

angelernt (t) tillært.

angelic (e), **angélique** (f) englelig, engle-.

angeln (t) ægne; angle.

angeloben (t) love høitidelig.

Angelöbnis (t) n, høitideligt løfte.

angelology (e) læren om englene.

angelot (e) slags lut el. gitar; engelsk daler, en guldmynt; slags ost fra Normandie.

angelsachser — (t) Angelsachse m — (e) Anglo-Saxon — (f) anglo-saxon m.

angelsachsisk — (t) angelsächsich — (e) Anglo-Saxon, Old-English — (f) anglo-saxon.

angelus (e), **angélus** (f) m, mariabøn; klokkeringning til denne bøn. **sonner l'angélus** (f) ringe til messe — **angéluser** (f).

angemessen (t) tilsvarende, passende.

angenehm (t) behagelig.

anger — (t) Reue f — (e) repentance, remorse, penitence, contrition, compunction, regret — (f) re-

menneskene til frit at slutte sig sammen i grupper og i forbund af grupper, alt efter tilbøielighed og behov. Og jorden vil vorde ęt paradis, hvor forbrydelse, nød og undertrykkelse er banlyst, hvor arbeidet ved en gjennemført rationel organisation af produktion og fordelingsvirksomhed vil være indskrænket til et mindstemaal, og hvor menneskene, besjælet af broderkjærlighedens og sympatiens aand, vil hengive sig til ædel livsnydelse og selvudvikling gjennem videnskab og kunst. Istedetfor den «fri konkurrance» med dens nød og træskhed vil træde den gjensidige, frivillige bistand, istedetfor den ubarmhjertighed, som «kampen for tilværelsen» afføder, den hidtil miskjendte retfærdighed og næstekjærlighed. Ro, orden og tilfredshed vil herske, og personligheden vil kunne udvikle sine evner og kræfter harmonisk og fuldt ud.

Anarkistiske tendenser lader sig efterspore allerede hos mystisk-religiøse sværmere i middelalderen, og de spiller ind i bondeoprøret under Wat Tyler i England (1381) og hos gjendøberne i Tyskland (ca. 1530). Den egentlige a. er imidlertid en ætling af det 19 aarh. Den har sin rod i det 18 aarh.s lære om naturtilstandens fortræffelighed. Et udtryk for denne opfatning er navnlig englænderen William Godwins verk om «den politiske retfærdighed og dens indflydelse paa samfundets vel» (1793). Som politisk lære fremtræder imidlertid a. først i franskmanden P. J. Proudhon's bog «Hvad er eiendom?» (1840), og som konsekvent gjennemført livsanskuelse og samfundsteori faa aar senere hos tyskeren Max Stirner (egentlig Kaspar Schmidt, 1806—56) i skriftet «Den eneste og hans eiendom» (1845; d. overs. med en indledning af Georg Brandes 1902). Læren om det egoistiske jegs suverænitet er her sat paa spidsen: fra ruinerne af enhver guddommelig og menneskelig autoritet gives individet, den enkelte konkrete person, frie tøiler. Fra at være filosofisk-litterær bliver bevægelsen ved 1860-aarenes begyndelse politisk med den fortræffelig udrustede opvigler Mikael Bakunin (1814—76), der forkyndte død og ødelæggelse over det nuværende samfund. For at opnaa dette maal, erklærede hans discipel Sergej Netsjajev ethvert middel, ogsaa mord, berettiget og blev derved ophavsmand til den saakaldte «handlingens propaganda» 1869). For denne doktrin er offeret i og for sig ligegyldigt; hensigten med det begaaede mord er i første række at vække opmerksomhed for selve læren. Et saadant øiemed har ligget til grund for de talrige voldsforbrydelser begaaet af anarkister i nyeste tid (f. eks. Vaillants attentat paa det franske deputeretkammer 10 decbr. 1893, mordene paa præsident Carnot 24 juni 1894, keiserinde Elisabeth 10 sept. 1898, kong Umberto 29 juli 1900, præsident Mac Kinley 14 sept. 1901 og attentatet ved kongebryllupet i Madrid 31 mai 1906). En uhyggelig fremtoning var den vildt fanatiske tyskamerikanske anarkist Johann Most (1846—1906), der forkyndte, at a. burde udrydde en tyvendedel af kultursamfundenes befolkning. Denne retning misbilliges af mange sværmerisk idealistiske anarkister, der repræsenteres af mænd som amerikaneren Benjamin R. Tucher (f. 1854), skotlænderen John Henry Machay (f. 1864) og fremfor alt af de berømte geografer franskmanden Elisée Reclus (1830—1904) og den russiske fyrst Krapotkin (f. 1842). Til denne retning hørte ogsaa den norske anarkist Kristofer Hansteen (1865—1906). Den anarkistiske litteratur er i den nyeste tid særdeles omfangsrig. Den mest indgaaende udredning i n. litteratur af a.s grundsætninger foreligger i Hans Jægers verk «Anarkiets bibel» (1906). Retningen raader over omkr. 100 tidsskrifter i Europa og Amerika. Mod a. er der i forskjellige lande givet mere eller mindre vidtgaaende lovforholdsregler, saaledes 1883 i England, 1884 i Tyskland, 1885 i Østerrige, 1886 og 1891 i Belgien, 1893 i Frankrige, 1894 i Italien, Schweiz og de Forenede stater. For at drøfte muligheden af en almindelig undertrykkelse af a. blev der 1898 afholdt en international kongres i Rom (se A.-konferencen). Disse internationale bestræbelser har imidlertid hidtil ikke ført til noget positivt resultat.

Anarki'stkonferencen, den i Rom i 1898 efter indbydelse af den italienske regjering afholdte internationale konference til opnaaelse af samvirken mellem de europæiske magter til samfundets beskyttelse mod anarkisterne. De fleste europæiske stater (hvoriblandt ogsaa Norge) var her repræsenteret. Senere er der mellem en række stater oprettet en protokol, hvori konstateres de forholdsregler, som signaturmagterne hver for sit land har truffet i anledning af konferencen.

Anarrhicas, se Havkat.

Anas, se Andeslegten.

Anasa'rha, ansamling af vandig vædske i bindevævet under huden. Se Ødem og Vatersot.

Anasta'ltisk (græ.), tiltrækkende, tørrende; ogsaa tilbagedrivende, sammentrækkende, blodstillende.

Anastasiāna lex, en lov fra den senere romerret, som forbød den, der havde kjøbt en fordring, at inddrive mere, end han havde betalt for den (regelen gjælder ikke i norsk ret).

Anastāsios I, Dikoros, byzantinsk keiser 491—518, befæstede Konstantinopel ved anlæg af forter fra Propontis til det Sorte hav. — A. II blev 713 af folket i Sofiakirken udraabt til keiser. Han hed oprindelig Artemios og havde været embedsmand. A. blev styrtet under en soldateropstand 716 og gik i kloster. Da han i 719 forsøgte at gjenvinde tronen ved bulgarernes hjælp, udleverede de ham til Leo Isaurieren, der lod ham henrette.

Anastāsius, navn paa 4 paver. A. I sukcederede 398 Siricius, d. 401; A. II, 496—98; A. III, 911—13; A. IV, 1153—54.

Anastāsius Grün, se Auersperg.

Anastātica, jerikorose, s. d.

Anastātisk tryk, en af schlesieren Rudolf Appel opfundet fremgangsmaade til at fremstille nye trykplader ved at overføre ældre tryk paa zinkplader og ætse disse.

Anastigmātisk kaldes et fotografisk objektiv, som er frit for astigmatisme (s. d.). Det ældste er Rudolphs «protar», som i 1891 udgik fra Zeiss' verksted i Jena, og som er dannet af en nyakromat og en gammelakromat (se Akromatisk). Senere er der konstrueret flere andre (Goerz' dobbeltanastigmat, Steinheil's ortostigmat, Voigtländer's kollinear o. fl.). Med disse objektiver kan man med stor blendeaabning tage billeder, som er skarpe

---

pentir m, regret m. **angerfuld, angergiven** — ⓣ reuevoll, reuig, reumütig — ⓔ repentant, penitent, contrite, compunctious — ⓕ repentant.

Anger ⓣ m, græsmark.

anger ⓔ vrede; (vb) betænde, inflammere, hidse.

angeraten ⓣ tilraadelig.

angeregt ⓣ oplivet.

angesehen ⓣ anseet, agtet.

angesessen ⓣ bosiddende, bosat.

Angesicht ⓣ n, ansigt, paasyn.

angesichts ⓣ i paasyn af, med . . . for øie.

angestammt ⓣ nedarvet.

angethan ⓣ (saaledes) beskaffen (at); skikket til.

angetrunken ⓣ beruset.

angewöhnen ⓣ vænne til.

Angewöhnung, Angewohnheit ⓣ f, vane.

angezeigt ⓣ heldig, tilraadelig.

angiessen ⓣ helde paa, fugte; støbe paa.

angina ⓔ, **angine** ⓕ f, halsbetændelse.

angive — ⓣ angeben, anzeigen — ⓔ state, mention, report, indicate; (en for noget) inform against, denounce: (en grund) assign; (til fortolding) enter; (tonen) give: (moden) lead — ⓕ dire, nommer; citer; indiquer; (som grund) donner; (til fortolding) déclarer; (nøie) préciser; (melde) dénoncer; (tonen) donner.

angivelig (adv) — ⓣ angeblich

ved randen, hvilket ikke lader sig gjøre med de ældre objektiver uden ved liden blende.

Anastomōse (i anatomien), forbindelse mellem to blodkar eller to nervegrene. T a r m-a., en forbindelse mellem to tarme, f. eks. tyk- og tyndtarm, opstaaet ved en sygelig proces eller frembragt ved operation for at skaffe passage i tarmene.

Anastrōfe (græ.), omdreining, omvendt ordstilling, en talefigur, der bestaar i, at et ord sættes bag det, som det eg. skulde staa foran, f. eks. «aften rød gjør morgen sød» (for «rød aften gjør sød morgen»).

Anatās, et mineral, der ligesom rutil og broohit bestaar af titansyre, men som krystalliserer i andre former end disse mineraler. Har hyppigst en brunagtig farve. A. forekommer i Alperne, Ural, Brasilien o. fl. steder.

Anatēma (græ.), betyder opr. det til guderne indviede. Den græske oversættelse af det gamle testamente (LXX) benyttede ordet som oversættelse af det hebraiske «cherem» særlig om det til Guds straf og fordømmelse overgivne. I denne betydning benytter Paulus ordet: Gal. 1, 8. 9; 1 Kor. 12, 3; 16, 22; Rom. 9, 3. Senere blev a. betegnelsen for den kirkelige banlysning, ekskommunikationen, s. d.

Anatidæ, se A n d e f a m i l i e n.

Anatōlien (Natolien, tyrk. Anadoly), kommer af det græske *anatolé,* solopgang, østen. Bruges specielt som navn paa Lilleasien.

Anatomī er læren om organismernes bygning, saavel dyrenes som planternes. Den n o r m a l e a. beskjæftiger sig med de sunde organer, den p a t o l o g i s k e a. er læren om de ved sygdom opstaaede forandringer i organismens væv. Om m e n n e s k e t s a n a t o m i, se M e n n e s k e t.

Anatōmiske præparater, kunstig præparerede dele af organismen til anskueliggjørelse af de anatomiske forhold. Fremstilles ved dissektion, hærdning, indsprøitning o. a.

Anaxa'gōras (omtr. 500—428 f. Kr.), græ. filosof, f. i Klazomenai i Lilleasien; drog i 20 aars alderen til Athen og levede der i omtr. 30 aar i nær forbindelse med de betydeligste mænd, navnlig Perikles. Henimod 430 blev han anklaget for ugudelighed og frifundet, men udvandrede derefter til Lampsakos, hvor han døde. A. fremsatte sin lære i et skrift «Om naturen» (kun smaa brudstykker bevaret); han forklarer verden som en blanding af en mængde oprindelig uordnede spirer, der af aanden (νοῦς) er sat i bevægelse og ordnet.

Anaxima'ndros, græ. filosof, f. i Milet omtr. 610 f. Kr., discipel af Thales; skrev «Om naturen» (ikke bevaret); han lærte, at der var et udødeligt, uforgjængeligt stof, hvoraf tingene opstaar, og hvori de igjen gaar tilgrunde. Han drev ogsaa astronomiske studier, lærte, at jorden var en kugle, og tegnede et verdenskart (det første græske); død efter 547.

Anaximĕnes, græ. filosof, f. i Milet omtr. 570, elev af Anaximandros; lærte (i et nu tabt skrift), at alt er opstaaet af luften, idet denne enten er fortættet eller fortyndet; han drev ogsaa astronomiske studier, var den første, der iagttog ekliptiken.

Anbud, en form for konkurrance om udførelse af arbeider og leverancer paa grundlag af fremlagte betingelser. For offentlige anbud gjælder som regel forskrifter, fastsat ved kgl. resol. af 16 december 1899. (Se K o n t r a k t ø r.)

An bueskytte, se A a n b u e s p æ n d e r.

Ancachs *[ankátsch],* Sydamerika, depart. i det n. Peru, mellem Stillehavet og Marañons øvre løb, ca. 43000 km.² med ca. 430 000 indb. Hovedstad: Huaraz.

Ancher, A n n a K r i s t i n e (1859—), Mich. Anchers hustru, d. malerinde, har ved sine dygtige arbeider, blandt hvilke særlig maa fremhæves «En blind kone i sin stol», erhvervet sig et anseet navn i den danske kunstnerkreds.

Ancher, M i c h a e l P e t e r (1849—), d. maler, indtager især ved sine fremstillinger af danske fiskeres liv og færden en fremragende plads i den danske kunst.

Ancher, P. K o f o e d, se K o f o e d-A n c h e r.

Anchialos (Achiolu), Østrumelien (Bulgarien), kystby ved det Sorte hav, 15 km. n.ø. f. Burgas.

Anchor line *[ǽngkə lain],* et britisk dampskibsselskab, som dannedes i 1856 til ruten Glasgow—New York. Den vedligeholder desuden en linje paa Bombay, Kalkutta og de vigtigste havne i Middelhavet. Selskabet eier 37 dampere med en samlet tonnage af 164 996 tons.

Anchūsa, oksetunge, s. d.

Anciennetēt (ifølge to skrivem. ogsaa a n c i e n n i t ē t), en off. tjenestemands tjenestealder, beregnes paa forskjellig vis, saaledes efter eksamensaar og eksamenskarakter, ansættelsestid, udnævnelse til embede. Særlig inden de lavere grader tages ved forfremmelse hensyn hertil.

Ancien régime *[āsiǣ režī'm]* (fr.), gammeldags regjeringsform, som betegner den tid, der ligger forud for en statsomveltning; specielt bruges udtrykket om tiden før den franske revolution 1789.

Ancīle (lat), navnet paa et helligt skjold (der opbevaredes i den romerske kongeborg sammen med 11 andre. Numa havde ladet forfærdige), som de gamle romere troede var faldt ned fra himlen; væbnede med disse 12 *ancilia* udførte salierne, Mars' prester, hvert aar i mars maaned vaabendanse.

Ancillon *[āsijō']*, J o h a n F r i e d r i c h (1767—1837), f. i Berlin i en fransk protestantisk familie, blev 1790 prest ved den franske kirke i Berlin, 1792 professor i historie ved krigsakademiet, 1803 kongelig historiograf og 1810 opdrager for den senere konge Friedrich Wilhelm IV. 1814 ansattes han i udenrigsministeriet, hvis chef han var 1832—37.

Anckarhjelm, eg. M a r t i n T h i j s e n, førte 1644 en hollandsk flaade, der skulde hjælpe svenskerne, men blev $^{16}/_{5}$ 1644 slaaet af Kristian IV i Listerdyb. Senere gik han i svensk tjeneste og adledes under navnet A., blev 1645 admiral og døde 1657.

Anckarström, J a k o b J o h a n n (1762—92), var sv. officer, men tog allerede 1783 sin afsked. Fortørnet paa Gustaf III, fordi han ved statskupet 1789 havde gjort sig enevældig og brudt adelens magt, og tillige maaske personlig fornærmet af kongen, deltog han i sammensvergelsen mod denne og skjød ham paa en maskerade i operahuset i Stockholm $^{16}/_{3}$ 1792. A. henrettedes $^{27}/_{4}$ 1792 efter først offentlig at være blevet pisket.

-- ⓔ pretendedly, supposedly — ⓕ assignablement.

angivelse — ⓣ Anzeige f, Angabe f — ⓔ statement, declaration, report; information, denunciation — ⓕ indication f; déclaration f; dénonciation f.

angivende (sb) — ⓣ Angabe f, Vorgeben n — ⓔ statement — ⓕ allégation f.

angiver — ⓣ Angeber m — ⓔ informer, denouncer — ⓕ dénonciateur m.

angiveri — ⓣ Angeberei f — ⓔ informing — ⓕ délation f.

anglais ⓕ (m) engelsk; englænder; rykker. **metal anglais** britannia. **anglaise** f, englænderinde; engelsk dans. **anglaises** f pl, hængekrøller.

angle ⓔ & ⓕ m, vinkel; synsvinkel, -punkt; hjørne, kant; ⓔ ogs. fiskekrog.

angleichen ⓣ tillempe.

Angleterre ⓕ f, England.

anglican ⓔ & ⓕ (m) engelsk, anglikansk.

anglicism ⓔ, **anglicisme** ⓕ m, engelsk sprogeiendommelighed.

angliedern ⓣ knytte til, indordne under.

anglotzen ⓣ glo (stirre) paa.

angoisse ⓕ f, angst, ængstelse.

angon ⓕ m, (frankisk) kastespyd; muslingkrog (til fangst).

angre — ⓣ (be)reuen — ⓔ repent (one's self) of, rue, regret, be sorry for — ⓕ se repentir de.

Anckarsvärd, Karl Henrik (1782—1865), søn af nedenf. nævnte M. A., sv. greve og politiker, var 1809 med paa at afsætte Gustaf IV Adolf, men maatte 1814 tage sin afsked fra militærtjenesten, da han blev uenig med Karl Johan om den udenrigske politik. Han tog derpaa ophold paa sit gods Karlslund, men stillede sig 1817 i spidsen for oppositionen. 1830 skrev han «Förslag till national-representation», men trak sig derefter tilbage til privatlivet, da han blev uenig med oppositionens andre førere. Ogsaa senere spillede han en vis rolle paa rigsdagen, men opnaaede dog aldrig at faa sin gamle indflydelse tilbage. — Michal A. (1742—1838), sv. militær og politiker, hed oprindelig Cosswa og var underofficer, men udmerkede sig under revolutionen 1772 og adledes under navnet A. Han deltog i revolutionen af 1809 og var senere landmarskalk i det konstituerende ridderhus. Blev 1809 greve og generalløitnant og døde som serafimerridder paa Karlslund ved Örebro.

Anckerske legat, et af den danske proprietær C. A. Ancker og hustru i 1857 stiftet reisestipendium for kunstnere. Kapital omtr. 200 000 kr., bestyres af kultusministeriet. Renten uddeles aarlig i fire lige store dele med 1 portion til en digter, 1 til en komponist og 2 til malere eller billedhuggere.

Ancon, Peru, bugt og havn 30 km. n. for Lima, bekjendt for den af Reiss og Stübel udgravede store begravelsesplads med mumier fra Inka-tiden.

Ancōna, Alessandro d' (1835—), ital. litteraturhistoriker, professor. Har skrevet udmerkede arbeider om Campanella, Dante, litteraturen før Dante, italiensk folkepoesi, det italienske teater, «Origini del teatro in Italia», og udgivet udmerkede udgaver af ældre italiensk litteratur.

Ancōna, Italien, by i prov. af samme navn ved Adriaterhavet, paa et fremspringende punkt omtr. midt paa halvøens østkyst, dennes vigtigste havn med ca. 35 000 indb. Fæstning og bispesæde. Livlig sjøhandel (besøgtes 1903 af ca. 1 300 skibe) og fabrikation af sukker, jern- og uldvarer. Skibsverft. Har en prægtig triumfbue af marmor for keiser Trajan, en domkirke fra 11 aarh., bygget paa ruinerne af et Venus-tempel. Anlagt 380 f. Kr. af kolonister fra Syrakus, var under romerne en blomstrende, særlig af Trajan begunstiget handelsby. I middelalderen var A. en tid selvstændig republik, men kom 1275 under pavens herredømme. Gjorde opstand 1849, men maatte efter en lang beleiring kapitulere. Blev endelig 1861 indlemmet i kongeriget Italien.

Ancōra (ital.), endnu en gang, i musiken d. s. s. *da capo*.

Ancre *[ākr]*, Marschal d', eg. Concino Concini, f. i Firenze som søn af en senator, var den franske dronning Marie af Medici's yndling og fik særlig efter hendes mands, Henrik IV's død stor indflydelse. Da den unge konge Ludvig XIII var blevet myndig, lod han A. myrde $^{24}/_{4}$ 1617. Hans hustru, Leonora Galigaï, blev anklaget for delagtighed i mordet paa Henrik IV og for trolddom og henrettet $^{8}/_{7}$ 1617.

Ancud (S. Carlos de Ancud), Chile, hovedstad i prov. Chiloë, paa nordkysten af den store ø Chiloë, ca. 3 800 indb.

A'ncus Ma'rtius (el. Marcius) nævnes som Roms fjerde konge, var sabiner og dattersøn af Numa; hans regjering var væsentlig fredelig; han dæmpede en opstand af latinerne, tvang mange af dem til at bosætte sig paa Aventinus, befæstede Janiculus, byggede en bro over Tiberen og anlagde Ostia.

A'ncylussjøen (geol.) er navnet paa en uhyre stor indsjø, der omfattede Østersjøen og store dele af det tilstødende fastland. Den opstod ved begyndelsen af den postglaciale tid, ved at landet ved de danske sunde hævede sig (ancylus-hævningen) og saaledes afspærrede Østersjøen fra verdenshavet. Navnet kommer af en ferskvandssnegl, *ancylus fluviatilus*, af hvilken man finder skaller i den gamle indsjøs strandvolde, særlig paa Öland, Gotland og i Østersjø-provinserne.

And, se Andefamilien, Andefugle, Andejagt og Andeslegten.

And (oftest avis-and), betegnelse for en helst i pressen fremkommet overdreven eller opdigtet efterretning. Før talte man i samme forbindelse om en blaa and.

Andagt betegner den akt, hvorved sjælen samler sig helt om Gud og fordyber sig i forholdet til ham. Herved adskiller den kristelige a. sig fra den almindelige a., d. e. den aandelige opløftelse og betagethed, som mægtige indtryk, f. eks. af naturen og kunsten, formaar at bevirke. I videre forstand betegner a. hele den kristnes praktiske religiøse forhold, fremfor alt bønnen.

Andagtsbøger, de i Norge mest benyttede: Thomas a Kempis, «Christi efterfølgelse», Luthers to postiller og Johan Arnd's «Sand christendom», Chr. Scrivers «Sjæleskat». Hans Nielsen Hauges bøger sælges endnu altid («Udvalgte skrifter» 2 opl. Kra. 1900). Videre: Johs. Gossners og Bogatzkys «Skatkister», Lars Linderots «Postille» (3 udg. Risør 1881), Ludv. Hofackers «Prædikener» (3 opl. Kra. 1872), J. K. Macduff, «Morgen og aftenvagter» (12 opl. Kra. 1903), Bunyans «Pilgrimsvandringen», C. O. Rosenius' «Husandagtsbog» (7 opl. 1894), N. J. Laaches «Husandagtsbog» (6 opl. Kra. 1903), Conrad Svendsens «Husandagtsbog». Prædikensamlingerne af biskop Heuch (2 opl. 1899), stiftsprovst Gustav Jensen (1905), Thv. Klaveness (4 opl. 1905), J. J. Jansen (2 opl. 1905), dr. E. F. B. Horn (2 opl. 1890). Videre: Otto Funckes bøger. Paa landsmaal Halfdan Møller, «Norsk huspostil» (2 upl. 1902), Anders Hovden, «Heim og hamn» (1—2 del 1898, 1902).

Andalūsien (lat. Vandalitia, sp. Andalucia), Spanien, landskab mellem Sierra Morena og Middelhavet, gjennemstrømmet af Guadalquivir, ca. 88 000 km.² med ca. $3^{1}/_{2}$ mill. indb. (39 pr. km.²), omfatter Spaniens 8 sydligste provinser. Lavland i vest (Guadalquivirs dal), i øst opfyldt af Granadas fjelde (Sierra Nevada, høieste top Mulhacén 3 481 m.). Har subtropisk klima, det varmeste i Europa. Berømt som Spaniens frugtbareste og et af dets skjønneste landskaber, kaldet Spaniens have og kornkammer, særlig bekjendt for sin oliven, sine oranger og heste. Har dog ogsaa øde, næsten mennesketomme strøg, stepper og saltsumpe (i s.v. arenas gordas, marismas). — Først i fønikisk og karthagisk besiddelse kom A. 206 f. Kr. under romersk herredømme. Erobredes under folkevandringerne af vandalerne (deraf navnet), siden af vestgoterne, 711 af araberne, som først 1492 mistede den sidste del af A. (og af Spanien), prov. Granada. Her de fleste minder om araberne (maurerne) og deres kultur, i landskabets udseende, i arkitektur, i stedsnavne, i indbyggernes levevis og karakter.

---

angreb — (t) Angriff m — (e) attack, assault, aggression, onset, charge — (f) (mil.) attaque f, charge f, (rytteri-) choc m, (storm) assaut m; attentat m; (paa ens ære o. l.) atteinte f. **angrebskrig** — (t) Angriffskrieg m — (e) offensive war — (f) guerre (f) offensive. **gaa angrebsvis tilverks** — (t) angriffsweise zu Werke gehen — (e) act on the offensive — (f) prendre l'offensive.

angreifen (t) angribe, tage fat paa. **angegriffen** medtaget.

angrenzen (t) grænse op til.

angribe — (t) angreifen — (e) attack, assail; (virke sterkt paa) affect, (skadelig) injure, (tære) corrode, (tage paa) exhaust, shake; (bestride) contest; (en kapital el. l.) encroach upon — (f) attaquer, assaillir, (ens ære) porter atteinte à, (svække, anstrenge) affecter; fatiguer; affaiblir; agacer; engager, prendre; (sjælelig) saisir, émouvoir.

Angriff (t) m, angreb. **in Angriff nehmen** tage fat paa.

angry (e) vred, sint; inflammeret.

angst — (t) Angst f, Furcht f — (e) fear, dread, apprehension, terror, fright — (f) peur f, frayeur f, angoisse f, inquiétude f. — (adj) — (t) angst, bange — (e) anxious, apprehensive, afraid, uneasy — (f) inquiet, effrayé.

Angst (t) f, angst, ængstelse.

angst (t) ængstelig, ræd.

ängsten, ängstigen (t) ængste.

ängstlich (t) ængstelig.

Andalusi't, et mineral, som indeholder et lerjordsilikat. I regelen har det en rødagtig farve, som ofte gaar over i bleggraat, og er gjennemskinnende i kanterne. Er først fundet i Andalusien, hvoraf navnet, men senere ogsaa mange andre steder, som f. eks. i Falun i Sverige.

Andamān-øerne, Bagindien, brit. besiddelse, i den Bengalske bugt, 4 større og ca. 50 smaa øer, 6 500 km.² med ca. 25 000 indb. (4 pr. km.²). Ligger tilligemed Nikobar-øerne paa en undersjøisk ryg, som danner en naturlig fortsættelse af Birmas vestkyst og forbinder denne med Sumatra. En lav med tætte skoge (bl. a. af mahogny) bevokset fjeldkjede stryger i meridional retning gjennem øerne, som har et tropisk klima med yppig plantevekst, men fattigt dyreliv. Den indfødte befolkning, minkopierne, ca. 2 000 individer, er af utvilsom negroid oprindelse og nær beslegtet med negritos, urbefolkningen paa de Ostindiske øer. De er under middelhøide, kun ca. 1.5 m., har meget mørk hudfarve og uldkruset haar; de fleste er uciviliserede. Øerne nævnes af arab. geografer i 9 aarh., af Marco Polo i 13 aarh. Fra 1858 brit. straffekoloni for Indien (1901 ca. 16 000 straffanger i Port Blair paa Syd-Andaman).

Andame'nto (ital.), den mindre strengt bundne mellemsats i en fuga.

Anda'nte (ital.), gaaende, betegner et jevnt roligt, noget langsomt musik-tempo mellem adagio og allegro. P i u a. betyder i k k e mere langsomt, men mere gaaende, mere hurtigt, og m e n o a. ikke mindre langsomt, men mindre gaaende, mindre hurtigt. Et a. betegner ogsaa den hovedafdeling af et større instrumentalstykke, hvis hovedtempo er a. A n d a n t i n o betegner, ialfald udenfor England, et lidt raskere a.

Andchui, Afghanistan, by nær den turkmenske ørken. Kamelopdræt og handel med sort lammeskind («astrakan»).

Andebu, herred i Jarlsberg og Larvik amt, 177 km.² med 2 660 indb.; 15.2 pr. km.² Herredet, der svarer til Andebu prestegjeld med Andebu, Høijord og Kodal sogne, ligger noget vestenfor Tønsberg og er et fuldstændigt indlandsherred, der har temmelig meget skog.

Andechs, Bayern, ca. 35 km. s.v. for München, paa det «hellige bjerg» ved Ammer-sjøen. Benediktinerkloster og valfartssted, grundlagt ca. 950, ødelagt 1803, men gjenopført 1946 af kong Ludvig I. Besøges aarlig af flere tusen pilgrimme paa grund af sine talrige relikvier.

Andefamilien *(anatidæ)*, svømmefugle, tilhørende andefuglenes orden (se denne art.). Nebbet enten kort og kraftigt med smaa hornplader, saaledes som hos de græsædende former, eller længere, bredere, mere fladtrykt og forsynet med længere hornplader, som tjener til at sile føden fra gytje og lignende. Hornpladerne danner en enkelt række, er lodret stillet, aldrig bagudrettet, og tjener heller ikke som gribeorgan, saaledes som hos fiskænderne. Nebneglen svagt hvælvet, aldrig hageformig nedbøiet. Til denne familie henføres 6 slegter: G a a s e s l e g t e n *(anser)*, g r a v a n d s l e g t e n *(tadorna)*, s v a n e s l e g t e n *(cygnus)*, a n d e s l e g t e n *(anas)*, e f u g l s l e g t e n *(somateria)* og d y k a n d s l e g t e n *(fuligula)*, se disse art.

Andefugle *(lamellirostres)*, svømmefugle med kort eller middels langt neb, som er dækket af en tynd, følsom hud, paa spidsen forsynet med en haard negl og langs over- og undernebbets kanter væbnet med en række sammentrykte eller kegleformede hornplader, som passer ind mellem hverandre. Tungen stor, kjødrig, paa siderne forsynet med haarde frynser. Vingerne af middels længde, i almindelighed spidse, halen oftest kort. Kroppen undersætsig eller noget langstrakt, halsen som regel lang og smal. Benene sidder temmelig langt tilbage paa kroppen. Mellemfoden og tærne altid nøgne, den første sammentrykt fra siderne, fortærne i hele sin længde forenet ved en svømmehud, bagtaaen derimod fri. Fjærklædningen dunrig med faste, glatte konturfjær. Kjønnene ofte meget ulige, hannen som regel større end hunnen og med vakrere, mere broget fjærklædning. Ungfuglene ligner hunnen. — A. findes i alle verdensdele, talrigst i de varme og tempererede zoner. Om høsten og vinteren lever de fleste a. i flokke ved kysterne, men om vaaren trækker de parvis til indsjøer, elve eller sumpige steder inde i landet for at forplante sig ved ferskvand. Kun et mindre antal a. holder sig ogsaa under rugetiden ved kysterne. A. lever i éngifte og hækker aldrig kolonivis. Hunnen lægger 6—12 eller endnu flere lysfarvede eg, som hun ruger alene. Ungerne har en tæt dunklædning, de kan straks gaa og svømme; de mades ikke af moderen, men denne anviser dem deres føde og beskytter dem, saalænge de er smaa. De fleste a. svømmer meget godt, enkelte, som fiskænder og dykænder, formaar ogsaa at svømmedykke. Gangen er som regel vaggende, flugten hurtig. A. nærer sig saavel af animalsk som vegetabilsk føde, sjelden kun af den ene af delene. De til denne orden hørende fugle kan inddeles i 2 familier: f i s k a n d f a m i l i e n *(mergidæ)* og a n d e f a m i l i e n *(anatidæ)*, se disse art.

Andehval, se H v a l e r.

Andejagt. Stokand, krikand, brunnakke, stjertand og gravand er fredet fra og med 15 mars til og med 15 august. Andre ænder er ikke fredet (lov $^{14}/_{5}$ 1902 § 17).

Andelven, afløb fra Hurdalssjøen, falder i Vormen lidt nedenfor Eidsvold station. Den passeres flere gange af Eidsvoldsbanen.

Andemadfamilien *(lemnaceæ)* (bot.), indeholder kun én slegt, *lemna*. Vandplanter af meget ringe størrelse, iøinefaldende kun ved den selskabelighed, hvormed de optræder. Hele planten bestaar af et bladlignende organ, som svømmer paa vandfladen, og fra hvis underside de fine rødder hænger frit ned i vandet. Formeres mest ved knopper, som sidder i «blad»randen, medens blomster kun sjelden udvikles. Om høsten synker planten tilbunds og stiger om vaaren atter op til overfladen. Herhen den kun lidet over 1 mm. store *l. arrhiza*, hidtil kjendt som jordens mindste fanerogame vekst. Hos os 4 arter, hvoraf kun den ene, *l. minor*, er alm. udbredt.

Andeneksamen *(examen philosophicum)* var en prøve, som studenter maatte aflægge før embedseksamen. Den omfattede filosofi og et, to eller fem andre fag. Den er afskaffet ved lov 9 juni 1903, som før embedseksamen kræver en forberedende prøve i filosofi og i tilfælde i latin samt, for teologer, i hebraisk og græsk.

Andenes, strandsted paa nordspidsen af Andøen, Dverberg herred, Nordlands amt. 754 indb. 1ste kl. fyrtaarn, af stor betydning for skibsfarten; betydeligt fiskevær med stort moloanlæg.

---

anguillade (f) f, tamp(ning).
anguille (f) f, aal.
anguillière (f) f, aaledam.
anguish (e) angst, kval, marter, pine.
angulaire (f), **angular** (e) vinklet, kantet.
angularity (e) vinkeldannelse.
anguleux (f), **angulous** (e) kantet.
anhaben (t) have paa, bære. **einem etw. anhaben können** kunne gjøre en noget (skade en).
anhaften (t) hænge (klæbe) ved.
anhaken (t) hake fast.
Anhalt (t) m, tilhold; holdepunkt, støtte; holdeplads.
anhalten (t) holde til (fast); stanse, anholde; vare ved; anholde (om). **anhaltend** vedholdende, vedvarende.
anhang — (t) Anhang m — (e) appendix — (f) appendice m.
Anhang (t) m, anhang; tilhæng, parti, slæng.
anhängen (t) hænge (hefte) paa; (einem eins) binde paa ærmet, give en lusing.
Anhänger (t) m, tilhænger, **Anhängerschaft** f, tilhæng, parti, slæng.
anhängig (t) tilhørende, vedkommende; verserende (for retten). **eine Sache anhängig machen** inkaminere.
anhänglich (t) vedhængende, hengiven.
Anhängsel (t) n, tillæg, paahæng.

Andenne *[ãde'n]*, Belgien, by i prov. Namur, ca. 40 km. s.v. for Lüttich, ved elven Maas, ca. 8 000 indb. Marmorbrud, jernverker og kulgruber, fajance- og papirfabriker.

Anderlécht, se Brüssel.

Anderlōni, Faustino (1766—1847), og broderen Pietro A. (1784—1849), ital. kobberstikkere. De har udført en række stik, den første overveiende for videnskabelige arbeider, den anden, der døde som direktør for kobberstiksamlingen i Milano, særlig efter renaissancens mesterverker, som han har gjengivet med fin og solid forstaaelse.

Andermatt, Schweiz, by i Uri ved elven Reuss, 1440 m. o. h., ca. 800 indb. Luft-kursted. Vigtigt veikryds, hvor Gotthard-veien mellem Reuss' og Ticinos dal mødes med veiene til Rhin- og Rhone-dalen. Derfor det nærliggende Bäzberg sterkt befæstet.

Andernach (lat. Antunnacum), Rhinprov., 17 km. n.v. for Köln, ca. 9 000 indb. (mest katoliker), et knudepunkt for Köln—Koblenz-banen. Kornhandel og cigarfabrikation. Meget gammel by med fortidslevninger fra oldtid og middelalder, har flere gamle kirker, er omgivet af ringmure med vagttaarne, hvoraf det mest bekjendte er Rhinporten fra Merovingernes tid.

Anderne, se Cordilleras de los Andes.

Anders Madsen (1609—70), f. i Haderslev, død i Tønsberg, handelsmand sammesteds, borgermester der 1638, assessor i overhofretten 1667 etc. A. M. begyndte som fattigskriver, men erhvervede efterhaanden en betydelig formue i penge og jordegods og drev trælasthandel og skibsrederi i stor stil. Han var gift med Karen Stranger; familien antog navnet Tonsberg (de Tonsberg) og godkjendtes som adelig.

Andersen, Anton Jørgen (1845—), f. i Norge, hvor han virkede til 1871, kammermusikus ved hofkapellet i Stockholm, medlem af det musik. akademi, har bl. a. komponeret flere, mere modernt stilede symfonier, som han har ladet opføre af orkestre paa henimod 100 mand.

Andersen, Axel (1846—), n. filolog, pædagogisk og dogmehistorisk forfatter, 1876 adjunkt ved Kra. katedralskole, afsked med pension 1900. Indleverede 1898 som doktorafhandling: «Nadveren i de par første aarh. e. Kr.» (tysk overs. 1904), som blev refuseret og i skriftvekselen herom, hvorunder A. samlede og præciserede sit standpunkt i «Modkritik» (1900), af det teologiske fakultet betegnet som værende «i afgjørende modsætning til den lutherske kirke». Har endvidere skrevet, foruden flere skolebøger: «Vort høiere skolevæsen» (1893), «Skolen og kirken» (1895), «Matth. 28, 19. 20 A» (1899), «Sandheden med hensyn til det nye testamentes nadverberetninger og et og andet ellers» (1905).

Andersen, Christian Campbell (1860—), n. fabrikeier, f. i Bergen, hvor hans fader var indehaver af Nordneshaugens rebslageri (stiftet 1805). 1890 overtog A. dette foretagende og deltog 1898 i anlægget af Solheim traadfabrik, hvis chef han for tiden er. Varmt interesseret for vort haandverk og vor industri har A. i en aarrække været Bergens haandverksforenings formand. Har videre siden 1896 været medlem af bestyrelsen i «Fællesforeningen for haandverk og industri» og har siden «Norsk arbeidsgiverforening»s oprettelse i 1901 været formand i denne forenings vestenfjeldske afdeling. Stortingssuppleant 1903—05.

Andersen, David (1843—1901), n. juveler, f. paa Østre Toten, søn af fattige husmandsfolk. Efter en streng og grundig læretid i hovedstaden hos juveler Jacob Tostrup (s. d.) og efter en række aars udenlandsophold, specielt i London, nedsatte A. sig 1876 i Kristiania. I de følgende 25 aar ligger oparbeidelsen af den nuværende forretning, som afgiver et fortrinligt vidnesbyrd baade om A.s evner som fagmand, specielt paa emaljeteknikens omraade, og om hans dygtighed som arbeidsherre. Efter hans død ledes firmaet (under det gamle navn) af A.s to ældste sønner, Arthur David-A. og Alfred A.

Andersen, Hans Christian (1805—75), d. digter, f. i Odense, levede sine barneaar i fattige og triste familieforhold, drog nykonfirmeret til Kjøbenhavn «for at blive berømt», blev afvist som skuespiller, korist, teaterskribent, fandt tilslut etpar velyndere, særlig i konferensraad Jonas Collin, kom i skole og blev student 1828. Samme aar udgav han sin første bog, der vandt bifald; en kort tid havde han fremdeles lykken med sig, men saa vendte kritiken og publikum sig mod ham, og den mangel paa forstaaelse, han i lange tider mødte, fremkaldte i hans barnlige, tidlig krænkede, vergeløse og overordentlig følsomme sind en bitter saarhed, som varede ved langt op i aarene, og en næsten sygelig hunger efter anerkjendelse og ros. Sin første virkelige seier vandt han med romanen «Improvisatoren» (1835), som blev fulgt af romanerne «O. T.» og «Kun en spillemand» og senere af «De to baronesser» o. a. Men det, som har gjort navnet H. C. Andersen verdensberømt, er hans geniale eventyr. Allerede tidlig var han kommet ind paa dette felt, men skabte først sin form i den lille samling fra 1835, der fulgtes af stadig nye samlinger. Hans hele personlighed fandt sit udtryk i disse eventyr, som opfanger hele barnenaturen, og over hvis idylliske grundtone det fantasifulde lune og den spøgende satire boltrer sig; deres stil har faaet liv af det mundtlige foredrag. De blev mødt med stor uforstand af hans landsmænd og naaede først efterhaanden frem til fuld anerkjendelse og beundring, efterat de havde vakt opsigt i udlandet. Som dramatiker havde A. stundom held med sig, men led dog her sine fleste skuffelser; som lyriker var han lidet fremtrædende, hans smaa digte «Hjertets melodier» har faaet nyt liv gjennem Edvard Griegs musik. A. var meget paa reiser i udlandet, her hentede han nye indtryk, var fri for de hjemlige stiklerier og nød berømte og høitstaaende personers

Hans Christian Andersen.

Anhauch (t) m, aandepust, svagt skjær, anstrøg.
anhauchen (t) aande paa.
anhauen (t) begynde at hugge paa.
anhäufen (t) ophobe, opdynge.
anheben (t) begynde; tage tilorde.
anheften (t) hefte til (paa).
anheim (t) hjem. **anheimfallen** tilfalde: hjemfalde til.
anheimgeben, -stellen henstille, overgive til afgjørelse, til raadighed.
anheimeln (t) tiltale, forekomme hjemlig.
anheiraten (t) tilgifte sig.
anheischig (t): **sich zu etw. anheischig machen** forpligte sig til noget.
anheizen (t) fyre op.
anhelation (e), **anhélation** (f) f, stakaandethed, aandenød.
anhéler (f) aande besværlig, hive.
Anhenker (t) m, medaljon, smykke.
anherrschen (t) tiltale bydende, overfuse.
anhetzen (t) (op)hidse, egge.
Anhieb (t) m. første slag (hug).
Anhöhe (t) f, bakke, haug.
anholde — (t) anhalten, verhaften, arretieren, in Beschlag nehmen; (om) anhalten, ansuchen, (en piges haand) werben — (e) apprehend, take up, seize, stop, (skib) lay embargo on; (om) apply for, solicit — (f) arrêter; saisir; (om) demander (qc à q), solliciter (qc);

anerkjendelse og venskab; af hans mange reisebilleder staar «En digters bazar» høiest. Om sig selv har han fortalt direkte i «Mit livs eventyr».

Andersen, Hildur (1864—), f. i Kra., anseet n. pianist, elev af frk. Grieg, fru Thue og Johan Svendsen, videre uddannet ved Leipzigerkonservatoriet under prof. Weidenbach, Reinecke og Jadassohn, senest under prof. Leschetitzky i Wien, debuterede 1886 i Musikforeningen i Kra., hvor hun senere har virket som konsertpianist og lærerinde. Hun har sammen med konsertmester Gustav Lange indlagt sig store fortjenester af at holde kammermusiken oppe i det norske musikliv.

Andersen, Jens med tilnavnet Beldenak, «den skaldede» (d. 1537), d. biskop, søn af fattige forældre, studerede i Köln og Rom, blev som dygtig jurist ansat i kong Hans's kancelli og ved kongens hjælp biskop i Fyn 1501. Fra 1503 var den høit begavede, men stridssyge, rapmundede og havesyge prælat mest i unaade, men var dog som Kristian II's hjælper med paa at fælde den kjætterdom, som foranledigede det stockholmske blodbad, og blev til løn derfor en kort tid tillige biskop i Strengnäs. [C. Paludan-Müller, «J. A. B.», 1837.]

Andersen, Magnus (1857—), n. sjøfartsdirektør, fór tilsjøs som styrmand og kaptein, foretog 1886 paa skjegten «Ocean» farten over Atlanterhavet, seilede i 1893 med 11 ledsagere paa en nybygget kopi af Gokstadskibet over til Chicagoudstillingen. Skrev «Sjægten Oceans reise» (1887) og «Vikingefærden» (1895). 1903 blev han direktør for det nyoprettede sjøfartskontor.

Andersen, Peder, ogsaa kaldt Peder Nordmand (d. 1694), traadte 1681 i kgl. d. tjeneste og udnævntes til hofskildrer; han skal have tegnet kartonerne til de vævede tapeter i Rosenborg riddersal, men var forøvrigt en middelmaadig kunstner.

Andersen, Severin Christian (1817—99), n. bankier. A. grundlagde 1845 i Kra. en bankierforretning, der bestod indtil 1900. 1849 blev han d. konsul, 1869 generalkonsul. Efterat han siden 1848 havde været medlem af direktionen for statslaanene, blev han 1858 medlem af den kommission, som bestyrede det midlertidige statslaan, der blev optaget for at modvirke følgerne af den dengang herskende handelskrise. Han afsluttede med «Hambro & søn» i London de store statslaan af 1876 og 1880. I en paa fransk affattet brochure gav A. 1875 en oversigt over vort lands statslaan.

Fot. af Karl Anderson.
Tryggve Andersen.

Andersen, Tryggve (1867—), n. forfatter, f. paa Ringsaker, vakte straks opsigt med sin første bog «I cancelliraadens dage» (1897), en række livfulde fortællinger og interiører fra livet paa Oplandene i begyndelsen af det 19 aarh., lige udmerkede som menneskeskildringer, tidsbilleder og noveller. Han har siden udgivet tre bøger: en liden samling «Digte» (1898), den store, for brede, men periodevis intense og fantasifulde roman «Mod kvæld» (1900), hvor han har fremstillet et moderne, overnervøst, sjælesygt menneske i dets sidste griben efter livsindhold og ligevegt, samt den fortrinlige novellesamling «Gamle folk» (1904). A. er for tiden en af de mest fremstaaende novellister i norsk litteratur, indtrængende menneskeskildrer, skarpsynt, ironisk, tankeklar og fantasirig, en sikker fortæller og fin stilist.

Andersen, Vilhelm (1864—), d. æstetiker, hører til den G. Brandeske kritikerskole og udreder som denne forholdet mellem forfatter og verk og forfatterens stilling i tidsomgivelserne; han kan undertiden fortabe sig i vel dristige hypoteser, men oftest lykkes det ham at kaste et overraskende klart lys over sit emne og saa at sige suggerere læseren sin eiendommelige betragtningsmaade. A. har især beskjæftiget sig med dansk litteratur, saavel i aandfulde smaaafhandlinger (Erasmus Montanus, Jeppe o. fl. a.) som i omfangsrige bøger «Poul Møller» (1894; 2. udg. 1904), «Adam Oehlenschläger; et livs poesi». 3 b. (1899—1900), «Knud Sjællandsfarer; betragtninger over aaret og dagen» (1902), «Bacchustoget i Norden» (1904) m. m.

Vilhelm Andersen.

Andersen Aars, Jens Ludvig (1852—), n. bankier, f. paa Horten. 1876 blev han optaget i ovenstaaende S. C. A.s bankierfirma. Da dette 1900 gik ind i den s. a. oprettede «Centralbanken for Norge», blev han en af cheferne for denne. 1899 blev han medlem af Kra. kommunestyre og var i aarene 1902—04 byens ordfører. I aarenes løb har han været medlem af forskjellige kommunale komiteer. I en aarrække var han formand i «Kristiania handelsstands forening» og opmand i «Børskomiteen». A. har været meget virksom for sportslivets udvikling og er medstifter af «Foreningen til skiidrættens fremme», hvis formand han var 1882—84, ligesom han i mange aar stod som medlem af den «Norske turistforenings» bestyrelse.

Andersen-Lundby, Anders (1841—), d. landskabsmaler, har især i Tyskland vundet et anseet navn ved sine vinterbilleder, er repræsenteret med saadanne i Münchens malerisamling; bosat i denne by siden 1876.

Anderson, Alexander (1775—1870), amer. træskjærer, oprindelig læge, men interesserede sig sterkt for tegning, og vakt ved Berwicks træsnit begyndte han selv at sysle med xylografien, hvis nyopfinder og grundlægger han blev i Amerika. Af hans mest bekjendte stik er: 80 bl. til Shakespeares dramaer.

Anderson, John (1836—), n.-amer. forlægger, grundlagde bladet «Skandinaven» (s. d.) i Chicago 1866.

---

en piges haand) demander (une fille en mariage).

anholdelse — (t) Anhalten n, Verhaftung f — (e) apprehension, seizure; custody — (f) arrestation f, saisie f.

anholen (t) hale ind.

anhören (t) høre paa, laane øre til. **es hört sich gut an** det lyder godt.

anicroche (f) f, hage, hindring.

ânier (f) m, æseldriver.

anil (e) & (f) m, anilindigo, indigoplante.

anile (e) kjærringagtig.

anilin — (t) Anilin n — (e) aniline — (f) aniline f.

anility (e) kones alderdom, sløvhedstilstand.

animadversion (e) & (f) f, dadel, kritik, irettesættelse, uvilje.

animadvert (e) iagttage: (on) kritisere, dadle.

animal (e) & (f) (m) dyr, animalsk, dyrisk. **animal spirits** (e) livsaander.

animalcule (e) & (f) f, mikrobe.

animalier (f) m, dyremaler.

animaliser (f) forvandle (føden) til dyrisk stof.

animalism (e), **animalité** (f) f, dyretilstand, dyrenatur; dyriskhed.

animalsk — (t) animalisch (e) animal — (f) animal.

animate (e), **animer** (f) besjæle, give liv; opmuntre, opflamme; (e) ogs. adj: levende.

Anderson, R a s m u s B j ø r n (1846—), n.-amer. forfatter. Blev 1875 professor i nordiske sprog ved universitetet i Madison. Fratraadte denne stilling i 1883 og blev forretningsmand, men vendte snart tilbage til litterært arbeide. A. har ved oversættelser og selvstændige skrifter virket for udbredelsen af kjendskabet til norsk og nordisk aandsliv i Amerika. I verket «America not discovered by Columbus» (1874) hævder han, at Leif Eriksson er Amerikas egentlige opdager. Var 1885—88 de Forenede staters minister i Kjøbenhavn. Udgiver siden 1898 det norsk-amer. republikanske ugeblad «Amerika».

Anderson's Inlet, Australien, Victoria, liden bugt paa sydkysten ved Venus Bay, mellem Port Philip og sydspidsen (Wilson's Promontory).

Anderssen, O t t o A n d r e a s (1851—), n. skolebestyrer, grundlagde 1880 «Otto Anderssens skole» i Kristiania. Siden 1904 medlem af Undervisningsraadet. Foruden flere bøger og artikler i pædagogiske tidsskrifter har A. skrevet «Den norske studentersangforenings historie 1845—95» og afsluttede i 1897 Jægers litteraturhistorie.

Andersson, K a r l J o h a n (1827—67), sv. Afrikareisende, d. i Sydafrika. Undersøgte fra 1850 af sammen med Fr. Galton Damara- og Ovamboland, naaede 1853 den af Livingstone opdagede Ngami-sjø og opdagede paa en ny reise 1859 denne sjøs tilløb Okavango eller Kubango. Levede siden som elfenbenshandler blandt damaraerne og deltog i disses kampe med Nama-hottentotterne. Drog 1866 ud paa en ny ekspedition for at undersøge Kunene-elven, men døde underveis.

Andesbjergene, se C o r d i l l e r a s d e l o s A n d e s.

Andesīn, en kalk-natron feldspat, der jevnlig forekommer i eruptivbergarter i Anderne, Vogeserne, Vesuv og fl. st. Se F e l d s p a t.

Andesi't, en yngre plutonisk dag-bergart, der hyppig har en mørk farve og en krystallinsk porfyrisk struktur. Den bestaar af feldspat, augit, hornblende, kvarts o. fl. mineraler. Andesiterne deles i kvartsfri (profyliter) og kvartsholdige (daciter) arter og flere underarter. Forekommer i Anderne, Kaukasus, Ungarn, Auvergne o. fl. st.

Andeskjæl, se R a n k e f ø d d e r.

Andeslegten *(anas)*, svømmefugle, tilhørende andefamilien (s. d.). Nebbet omtr. af samme længde som hovedet, jevnt bredt. Mellemfoden næsten rund, paa forsiden beklædt med tverplader. Over vingerne et oftest metallisk glinsende tverbaand, det saakaldte vingespeil. A. omfatter hovedsagelig fugle, som holder til ved ferskvand med rig vegetation eller i sumpe og tjern; nogle arter hækker dog ved havet. De svømmer let, men dykker kun som unger, under fjærskiftningen, og naar de er skadeskudt. Noget egentligt rede bygger ænderne ikke; men eggene, som lægges et stykke fra stranden, omgives af en krans med dun, som hunnen plukker af brystet. Slegten omfatter 55 arter, hvoraf følgende 6 findes hos os:

S t o k a n d, blaahals *(a. boschas)*. Hannen i vaardragt: hoved og hals mørkegrønne med metallisk glans, halsen nedad omgivet af et hvidt baand. Ryggen brun, fortil lysere. Brystet kastanjebrunt, bug og sider hvidagtige. Vingerne graabrune med grøn-blaat og violet speil. I sommerdragt ligner hannen meget hunnen, som er spraglet, paa oversiden sort og rustgraa, paa undersiden lys rustbrun med sort-brune pletter. Struben ensfarvet gulgraa. Vingerne ligner hannens. Hos begge kjøn er nebbet mørkegrønt, fødderne orangerøde. Længde omkr. 550 mm. Stokanden er udbredt over størstedelen af den nordlige halvkugle. Findes over hele vort land, jages paa grund af sit velsmagende kjød. Stokanden er stamfader til vor tamme and, hvem den ligner i levevis. Selv er den vanskelig at tæmme.

Stokand *(anas boschas)*.

K r i k a n d, pytand, lortond, saurond, sirku *(a. crecca)*. Hannen i vaardragt: hoved og hals rødbrune, langs hovedets sider et bredt grønt baand, kantet af hvidt. Strube og nakke sorte. Ryggens forreste del vatret, sort og hvid, bagre del brungraa. Undersiden bleggul med sorte pletter. Vingerne brungraa med grønt speil. I sommerdragt ligner hannen meget hunnen, som paa oversiden er spraglet, sortbrun og rustgraa, paa undersiden lysere. Nebbet sortagtigt, fødderne graa. Længde omkr. 370 mm. Krikanden findes udbredt over store dele af Europa og Asien og er alm. over hele vort land. Dens levevis væsentlig den samme som foregaaende arts.

B l a a v i n g e t k r i k a n d, knækand *(a. querquedula)* ligner foregaaende art, men er noget større. Hos os sjelden og kun fundet i den sydlige del af landet.

B r u n n a k k e, lyngand, græsand. pipand *(a. penelope)*. Hannen i vaardragt kjendes let paa hovedets og halsens brunrøde farve, den rent hvide bug og det grønne vingespeil. Hunnen paa rygsiden graabrun med lyse flekker, struben hvidagtig, brystet og siderne rustbrune, bugen hvid. Vingespeilet brunsort. Nebbet blaat med sort spids. Fødderne blygraa. Længde: optil 500 mm. Brunnakken er udbredt over Europas og Asiens nordlige dele og er alm. over hele vort land, talrigst i kysttrakterne.

S k e a n d, skovland *(a. clypeata)*. Udmerker sig ved sit brede, skeformede neb. Hannen i vaardragt pragtfuldt farvet: hoved og hals mørkegrønne, strube og forbryst hvide, bug og sider kastanjebrune. Vingespeilet grønt. Hunnen ligner af farve stokandens hun. Nebbet blaasort, fødderne rødgule. Længde som foreg. art. Skeanden bebor den gamle og nye verdens nordlige

Skeand *(anas clypeata)*.

---

animateur (f), **animative** (e) besjælende, livsvækkende.

animation (e) & (f) f, liv(lighed); (e) ogs. levendegjørelse.

animeret — (t) aufgemuntert, gereizt — (e) animated — (f) animé.

animosité (f) f, **animosity** (e) forbitrelse, bittert fiendskab, uvilje.

anisette (f) f, anislikør.

anjochen (t) spænde i aag.

ankämpfen (t) kjæmpe imod.

Ankauf (t) m, (ind)kjøb.

ankaufen (t) kjøbe. **sich ankaufen** kjøbe en eiendom og slaa sig ned der.

anke se klage.

Anken (t) m, smør.

ankel — (t) Knöchel m, Knorren m — (e) ankle — (f) cheville f.

anker — (t) Anker m — (e) anchor, cable; (i mur) brace, iron-tie, cramp iron; (fad) anker — (f) ancre f; (i bygverker) moufle f; (fad) baril m, quartant m.

Anker (t) m, anker.

anker (e) anker (maal).

ankerben (t) merke af paa karvestokken; skrive paa regning.

ankern (t) ankre.

anketten (t) lænke til.

anklage (vb) — anklagen, verklagen — (e) accuse (of), charge (for); (for retten) prosecute; arraign, indict; (for rigsret) impeach — (f) accuser (q de qc). (sb) — (t) Anklage f — (e) accusation, charge, indictment — (f) accusation f, prévention f. **anklagede** (sb) — (t) der Verklagte (Angeklagte) — (e)

dele. Om den hækker i vort land, er ikke med sikkerhed afgjort.

Spidsand, stjertand, piland, spirand *(a. acuta)*. Udmerker sig ved sin slanke kropsbygning, sin lange smale hals og den, særlig hos hannen, lange og spidse hale. Hannens vingespeil grønligt, spillende i purpur, hunnens brunagtigt, glansløst. Neb og fødder graa. Længde: hannen indtil 750, hunnen indtil 550 mm. Spidsanden har væsentlig samme udbredelse som foregaaende art; er ikke alm. hos os, hækker dog i det søndenfjeldske.

Andføttes (n.), med fødderne mod hinanden, af oldn. *and-*, imod.

Andhrimner (efter Andrimne, d. e. luftens rim, kokken i Valhal), n. satirisk, kritisk, litterært ugeblad, fra 5 jan. til 28 sept. 1851, blev udgivet i Kra. anonymt af Paul Botten-Hansen, Henrik Ibsen og Aasmund Olafsson Vinje. Bladet, der i de første kvartaler hed «Manden», indeholdt bl. a. Botten-Hansens «Norske mysterier» og «Huldrebrylluppet», studier og kritiker af ham og Vinje og Ibsens første digte under pseudonymet Brynjolf Bjarme.

Andidschan (Andijan), Vest-Turkestan, i den (siden 1875) russiske prov. Terghana, ca. 40 km. s. for Sir Darjas øvre løb, et af endepunkterne for den transkaspiske jernbane, ca. 47 000 indb. Omegnen er gjort frugtbar ved kunstig vanding. Kornhandel og silkeavl.

Andijk, Nederlandene, kystplads i Nordholland, ved Zuidersjøen, 10 km. n.v. f. Enkhuizen.

Andokides (f. omtr. 440 f. Kr.), attisk taler, indviklet i Hermakopideprocessen (s. d.) og gik i landflygtighed, men vendte senere tilbage, anklagedes, men blev frifunden, sendtes som underhandler til Sparta 391, døde vistnok i landflygtighed; vi har under hans navn 4 taler, hvoraf de to sikkert er egte.

Andorga (Andørja), en 138 km.² stor, klippefuld ø i Ibbestad herred, Tromsø amt. 1 265 indb. Høieste top er Aarbostadtinden (1 175 m.).

Ando'rra, stat i de østlige Pyrenæer, i en vanskelig tilgjængelig fjelddal, ca. 1 000—2 500 m. o. h., omgivet af høie, snedækkede fjelde, beliggende paa grænsen mellem Frankrige og Spanien, en af Europas mindste stater, 452 km.², ca. 6 000 indb. (13 pr. km.²). Indbyggerne, som er af katalonsk herkomst, driver jordbrug, særlig kvægavl, og skogdrift. A. har desuden jernleier og mineralske kilder, bl. a. en svovlkilde med en temperatur af 61 ° C. Allerede fra ca. 800 e. Kr. anerkjendt som et neutralt land danner A. fremdeles en republik med patriarkalsk forfatning og middelalderlige samfundsforhold under fransk og spansk protektorat, idet den spanske biskop af Urgel har den lovgivende magt, medens jurisdiktionen tilkommer Frankriges præsident som greverne af Foix's efterfølger; forvaltningen er hos et af 24 familie-overhoveder bestaaende generalraad.

Andrāde, Francesco d' (1860—), portugisisk operasanger, der har vakt megen opsigt paa flere europæiske scener, særlig i Stockholm.

Andrāda e Silva, José Bonefacio d' (1763—1838), brasiliansk statsmand, var 1800—19 generalintendant for bjergbygningsvæsenet i Portugal, 1822—23 brasiliansk indenrigsminister og forvistes 1829. 1831—34 var han formynder for Dom Pedro II.

Andraitx, se Puerto de Andraitx.

Andral *[ãdrál]*, Gabriel (1797—1876), berømt fr. læge, professor ved Pariser-universitetet i patologi og terapi, forf. af en «Clinique médicale» i 5 bd.

Andrássy, Julius (Guyla) (1823—90), greve, ung. statsmand, f. i Zemplin, 1844 medlem af den ungarske rigsdag, hvor han som en af Kossuths ivrigste tilhængere snart kom til at spille en betydelig rolle. 1848 blev han obergespan for komitatet Zemplin og deltog personlig i spidsen for tropperne i kampen mod østerrigerne. Han gik derefter som det revolutionære Ungarns gesandt til Tyrkiet og blev 1849 efter opstandens undertrykkelse dømt til døden og endog hængt *in effigie*. 1856 blev han benaadet og vendte 1860 tilbage efter at have tilbragt sine landflygtighedsaar i Frankrige. Efter sin hjemkomst blev han igjen medlem af rigsdagen og 1865 vicepræsident i deputeretkammeret; medvirkede 1867 til forsoningen med Østerrige og blev derpaa forsvarsminister og ministerpræsident i det nye ungarske ministerium. Hans kloge udenrigspolitik hindrede, at det habsburgske monarki 1870 kom Frankrige til hjælp. 1871 blev han udenrigsminister og minister for det keiserlige hus og deltog som saadan i Berlinerkongressen 1878, hvor han opnaaede, at Østerrig-Ungarn fik ret til at besætte Bosnien og Herzegovina. 1879 fik han afsluttet det tysk-østerrig-ungarske forbund. Kort efter trak han sig af helbredshensyn tilbage fra det offentlige liv og døde efter en langvarig sygdom i Volcsa. En rytterstatue af A. afsløredes 2 dec. 1906 i Budapest. Af hans to sønner, Theodor A. (1857—) og Julius (Guyla) (1860—), der begge har spillet en rolle i den ungarske politik, er især den sidste blevet bekjendt. Han var først, efter at have tilendebragt sine studier, attaché i Konstantinopel og Berlin. 1884 blev han medlem af deputeretkammeret, hvor han sluttede sig til det liberale parti. 1892 blev han statssekretær i indenrigsministeriet og 1894 minister for det kgl. hus. 1895 traadte han sammen med ministeriet Wekerle tilbage. 1898 traadte han sammen med 20 andre deputerede ud af det liberale regjeringsparti, men forenede sig 1899 efter Banffys fald atter med det. Han har 1897 skrevet: «Ungarns Ausgleich mit Österreich von J. 1867» og 1901 «Warum hat sich die ungarische verfassungsmässige Freiheit bis heute erhalten?»

André, en musikhandler- og musikerslegt i Offenbach, Hessen-Darmstadt. Johann A. (1741—99) grundede det vidtbekjendte musikforlag og komponerede ogsaa en mængde afholdte sange, sangspil og operaer, bl. a. musiken til Goethes «Erwin und Elwire» og til samme tekststof som Mozarts «Bortførelsen fra seraillet». Han var ogsaa i nogen tid kapelmester i Berlin. En søn. Johann Anton A. (1775—1842), overtog forlæggerforretningen, som ved kjøbet af Mozarts efterladte haandskrifter hævedes til en af de første i Europa. Ogsaa han nød anseelse som komponist og endmere ved den grundlæggende, men ufuldendte «Lehrbuch der Tonsetzkunst»; sønnerne har ved siden af musikforlaget anlagt en klaverfabrik, der er bekjendt ved sine «Mozart-flygeler».

André, Louis Joseph Nicolas (1835—), fr. general, krigsminister 1900—04 i Waldeck-Rousseaus og Combes' ministerier. Deltog som saadan i gjennemførelsen af Dreyfus-sagens revision og kirkens adskillelse

---

the party accused, the defendant — (f) l'accusé, le prévenu.

Anklage (t) f, (an)klage, beskyldning.

anklagen (t) anklage, beskylde.

anklager — (t) Ankläger, Kläger m — (e) accuser, complainant, (offentlig) prosecutor — (f) accusateur m, dénonciateur m.

Ankläger (t) m, (an)klager.

anklang — (t) Anklang m — (e) sympathy — (f) (avoir du) succès m, (prendre) faveur f.

Anklang (t) m, intonation: anklang, tilslutning.

ankle (e) ankel.

anklingeln (t) ringe paa.

anklingen (t) begynde at klinge; finde (give) gjenklang; minde om; klinke (med glas).

anknüpfen (t) knytte til, sammenknytte, indlede (samtale, bekjendtskab).

Anknüpfung (t) f, tilknytning.

ankomme — (t) ankommen, eintreffen — (e) arrive (at), come (to), reach (a place) — (f) arriver, venir.

ankommen (t) ankomme; komme an, bero (paa); (grob) tiltale (grovt), overfuse; paakomme (en lyst); falde (vanskelig, besværlig, tungt).

Ankömmling (t) m, den nyankomne.

ankomst — (t) Ankunft f — (e) arrival, coming — (f) arrivée f, venue f.

ankre (op) — (t) ankern — (e) anchor — (f) mouiller (l'ancre).

fra staten. Modarbeidede energisk den nationalistiske og klerikale propaganda i hæren.

Andrēa del Sarto, se S a r t o.

Andrēa di Cione, se O r c a g n a.

Andreas, en af Jesu apostler, søn af Jonas, broder til Peter. Ligesom denne stammede han fra Betsaida (Joh. 1, 45) og boede senere sammen med ham i Kapernaum Mark. 1, 29). Efter Joh. 1, 35 ff. var A. først Johannes den døbers discipel og blev ved hans vidnesbyrd ført til Jesus, til hvem han derefter førte sin broder Peter. Foruden i apostelfortegnelserne: Matt. 10,2 f.; Mark. 3, 16 ff.; Luk. 6, 13 ff.; Ap. g. 1, 13 omtales A. Mark. 13, 3; Joh. 6, 8; 12, 22. Traditionen henlægger hans senere virksomhed dels til Grækenland, dels til Skytien. Paa grund af den sidste overlevering ærer russerne ham som sin apostel. Efter sagnet blev han korsfæstet paa et liggende kors, A n d r e a s k o r s e t.

Andreas, konger i Ungarn. A. I besteg 1046 tronen efter Peter Alemanus. Han gjenindførte først hedenskabet, men blev siden en ivrig forkjæmper for kristendommen. 1061 faldt han i kampen mod sin oprørske broder og efterfølger Bela I. A. II blev konge 1205. 1188 var han blevet udraabt til konge af Galizien Halitsch), men blev snart fordrevet; fra denne tid fører de ungarske konger titelen «konge af Galizien». 1217 foretog han et korstog til Palæstina, men kunde intet udrette. 1222 udstedte han «Bulla aurea», som indskrænkede kongemagten og bestemte, at kun indfødte kunde faa embeder i Ungarn. Samtidig udvidedes adelens magt. Død 1236. A. III fulgte 1290 sin fættersøn Ladislaus IV paa tronen, men døde allerede 1301 som den sidste af Arpads stamme.

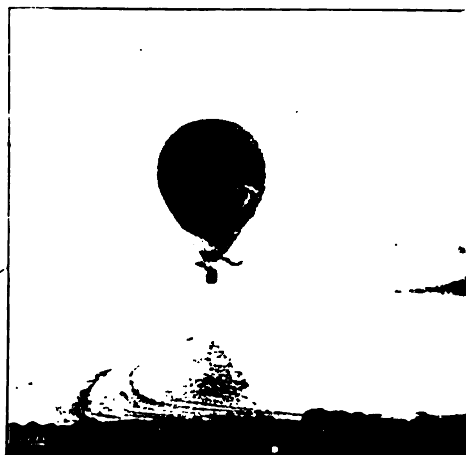
Andreasberg, Preussen, by i prov. Hannover, 11 km. s.v. f. Brocken, 600 m. o. h., ca. 3 700 indb. Luftkursted. Betydelig bergverksdrift (sølv, bly), kniplingsindustri. opdræt af kanarifugle.

Andreasorden, se O r d e n e r.

Andrée *[andrē]*, E l f r i d a (1841—), søster af den svenske operasangerinde fru Fredrika Stenhammar, Sveriges første kvindelige organist, nu ved domkirken i Göteborg, medlem af det sv. musikakademi, har et godt navn som komponist. Klaverkvintet, arbeider for sang, orkester, orgel og piano, deriblandt balladen «Snefrid» og en opera «Frithjof». Hun fik musikalsk prisbelønning i Bruxelles i 1893.

Andree *[andrē]*, K a r l (1808—75), geograf, f. i Braunschweig, virkede først som journalist, men drev fra 1855 kun geografiske og etnologiske studier. Udgav en række skrifter, hvoraf det mest bekjendte er «Geographie des Welthandels» (Stuttgart 1867—72; paa norsk Kra. 1870—73). Begyndte 1861 udgivelsen af det geografiske tidsskrift «Globus», som fra 1891 fortsattes af hans søn R i c k a r d A. (1835—), geograf og etnograf. Levede 1859—63 i Böhmen, hvor han deltog i de nationale stridigheder. Nu bosat i München. Har udgivet mange verker af geografisk og etnografisk indhold, desuden flere karter, bl. a. det bekjendte «Andree's Handatlas» (1 udg. 1881).

Andrée *[andrē]*, S a l o m o n A u g u s t (1854—), sv. ingeniør og videnskabsmand. Deltog 1882—83 i en meteorologisk overvintringsekspedition til Spitsbergen. Foretog en række ballonopstigninger i vidensk. øiemed. Steg 11 juli 1897 op fra Spitsbergen sammen med to landsmænd, Frænkel og Strindberg, i den hensigt at naa Nordpolen med luftballon. Siden har man intet hørt fra dem. A. har offentliggjort en række skrifter om tekniske emner.

Andrées ballonfærd (umiddelbart efter opstigningen).

Andre'jev *[-jeff]*, L e o n i d (1871—), rus. for., søn af en læge i Orel, studerede jus, forsøgte at begaa selvmord. Har skrevet interessante psykologiske noveller, præget af pessimisme og livsironi. Gjennem skildringen af ofte sterkt rystende begivenheder eller uhyggevækkende forhold efterspører han skarpsynt det bevidste og ubevidste i sjælslivet og sjælslidelsen og fæstner det energisk i klar, levende form: «Afgrunden», «Tanken», «Den røde latter» o.a.

Andreje'vskij, S e r g j e j A r k a d j e v i t j (1847—), rus. digter og kritiker, advokat; tog afsked som juridisk embedsmand, da han ikke ønskede at føre sagen mod nihilistinden Vera Sassulitsch. Har skrevet udmerkede vers, grundtonen melankolsk, pessimistisk.

Andreossy *[ādreåsī]*, A n t o i n e F r a n ç o i s (1761—1828), traadte tidlig ind i militærtjenesten, udmerkede sig særlig under Bonapartes italienske felttog 1796—97 og i Ægypten 1798—99 samt medvirkede ved statskupet 1799. Blev 1800 direktør i krigsministeriet, 1802 gesandt i London, senere i Wien og Konstantinopel. 1805—07 deltog han i felttoget i Tyskland, erklærede sig efter Napoleons nederlag ved Waterloo for Bourbonerne, fik 1827 sæde i deputeretkammeret. Paa grund af sine geografiske og krigshistoriske skrifter blev han medlem af akademiet.

Andresen, K j e l d N i c o l a i G o t t h a r d (1808—51), n. afholdsmand, var kand. filos. og journalist, da han traadte ind i de i 1841 stiftede «Kra. maadeholdsforeninger» og grundlagde «Maadeholds-tidende»; men snart begyndte han en ivrig agitation for at faa disse foreninger omdannet til virkelige afholdsforeninger, og paa hans initiativ stiftedes 1845 den «Norske forening mod brændevinsdrik», hvis blad «Norsk maanedsskrift for afholdsreformen» han redigerede. Imidlertid søgte og fik han statsunderstøttelse og gjennem hans talrige foredragsreiser bredte afholdsbevægelsen sig hurtig, og afholdsforeninger stiftedes rundt i landet. Han skrev bl. a. «Maadeholds- [senere] Afholds-katekismus» (1844 ff.),

ankreiden (t) skrive paa regning.

ankring — (t) Ankern, Ankerwerfen n — (e) anchoring — (f) mouillage m, ancrage m.

ankünd(ig)en (t) anmelde, forkynde, bekjendtgjøre.

Ankunft (t) f, ankomst, tilførsel.

ankuppeln (t) koble til (sammen).

Anlage (t) f, anlæg(gelse); anbringelse; udkast; tillæg, bilag.

Anlände (t) f, landingsplads.

anlanden (t) lande.

anlangen (t) ankomme; naa til; angaa.

Anlass (t) m, anledning; skin, udseende.

anlassen (t) lade blive paa (sidde, komme til), slippe (hundene) løs, sætte (en maskine) igang; (hart) tiltale (haardt), overfuse. **sich anlassen** tegne til, se ud til.

anlässlich (t) (m.gen.) i anledning (af).

Anlauf (t) m, tilløb; angreb, stormløb; (vandets) stigning.

anlaufen (t) anløbe; storme; løbe til (mod); hæve, stige, løbe op; dugges, løbe an, oksyderes; komme (galt) afsted; løbe op (til, en sum).

anledning — (t) Veranlassung f, Anlass m, Gelegenheit f — (e) occasion, cause, reason — (f) (leilighed) occasion f; (grund) sujet m, lieu m; (bevæggrund) motif m. **i anledning (af)** — (t) anlässlich — (e) on the occasion of, in consequence

som blev afsat i over 50 000 ekspl. og oversat til flere sprog, samt «Haandbog i afholdsreformens grundsætninger» (3 udg. 1847).

Andrews *[æ'ndruz]*, Thomas (1813—85), eng. fysiker og kemiker, professor ved «Queens college» i Belfast, har gjort berømte undersøgelser over gasarternes kritiske temperatur, over ozon m. m.

Andrews *[æ'ndruz]*, Saint, se St. Andrews.

Andre'æ, Abrahamus (omtr. 1540—1607), sv. erkebiskop, f. i Ångermanland *(Angermannus)*, opponerede som prest i Stockholm mod kong Johans liturgi, forflyttedes derfor i unaade, fængsledes tilsidst, men flygtede. Blev som den luthersk-ortodokse retnings fører valgt til erkebiskop paa Upsalamødet 1593; 1598 blev A. fængslet af politiske grunde og døde i fængslet.

Andre'æ. 1. Jakob A. (1528—90), teol. professor i Tübingen, arbeidede for bilæggelse af stridigheder mellem lutheranerne og blev derfor hovedophavsmand til konkordieformelen (s. d.). 2. Johan Valentin A. (1586—1654), sønnesøn af foregaaende, hofprest i Stuttgart, arbeidede med mund og pen mod tidens kirkelige brøst og for strengere tugt og orden.

Andre'æ, Laurentius (1482—1552), sv. kirkelig reformator, erkedegn i Strengnäs, 1523—31 kong Gustafs kansler og leder af kongens kirkepolitik. Siden blev han uenig med kongen om kirkens frihed og dømtes endog til døden (1540), men blev benaadet.

Andria, Syditalien, by i Apulien, ca. 13 km. fra Adriaterhavet, ca. 50 000 indb. Den hohenstaufiske keiser Fredrik II's yndlingsby. Fabrikation af majolika og olivenolje.

Andrīas Scheuchzeri er navnet paa en stor, uddød (tertiær) halepaddeform, nærmest beslegtet med nutidens menopomaer (s. d.). Det fossile skelet af et saadant dyr blev i sin tid antaget at hidrøre fra et forhist. menneske.

Andrienne *[ãdrie'n]* (fr.), ogsaa (forvansket) adrienne, adriane (f. eks. hos Holberg), moderne kvindekjole med slæb i 1ste halvdel af 18 aarh.

Andrieu *[ãdriø']*, Bertrand (1761—1822), fr. medaljør, f. i Bordeaux, d. i Paris. Hans medaljer, der er karakteristiske for empiretiden, knytter sig til alle større begivenheder i keiserdømmets historie.

Andrieux *[ãdriø']*, Francois Guillaume Jean Stanislas (1759—1833), fr. forfatter, der tilhørte det 18 aarh.s klassiske skole. Skrev lystspil, «La comédienne», og fortællinger paa vers.

Andrimne, se Andhrimner.

Andro, se Andros.

Androfāger (græ.), menneskeædere.

Androfobī (græ.), skyhed overfor mænd.

Androgȳn (græ.), «mandkvinde». 1. Kvinde med udpræget mandlige former el. mandhaftigt væsen. 2. Hermafrodit. 3. (Bot.). A. siges en plante at være, dersom dens støvknapper aabner sig, før arrene er udfoldede. Eks. paa a. planter: kurvblomstrede og storkenebfamilien.

Andro'kles, romersk slave, flygtede fra sin herre ud i ørkenen og skjulte sig i en hule. Derhen kom ogsaa en løve, som havde faaet en torn i poten. A. trak ud tornen og vandt løvens hengivenhed. Saa blev A. fakket og dømt til at kastes for de vilde dyr paa arenaen. A.s løve var blandt disse, gjenkjendte ham og lagde sig for hans fødder. Bevæget ved dette optrin benaadede keiseren A. og forærede ham løven. — Fortalt af flere klassiske forfattere.

Androli't (antropolit) er en fællesbetegnelse for de mange forskjellige forsteninger, der i tidernes løb har været antaget for at være forstenede mennesker.

Andromăche, i de troiske sagn datter af Eltion, konge i det kilikiske Theben, gift med Hektor (s. d.). Hun mistede sin fader og 7 brødre, idet Achilleus erobrede Theben; hendes moder døde af sorg. Hun levede i lykkeligt egteskab, men ogsaa Hektor faldt for Achilleus. Ved Trojas erobring tilfaldt hun Achilleus' søn Neoptolemos, der senere overlod hende til Hektors broder Helenos. Homer skildrer hende som mønsteret paa den kjærlige, trofaste hustru.

Andromanī, se Nymfomani.

Andromĕda (græ. mytol.), datter af kong Kepheus i Æthiopien og Kassiopeia. Da A.s moder roste sig af at være skjønnere end Nereiderne, fortørnedes Poseidon og sendte et havuhyre over landet. Et orakel lovede befrielse fra uhyret, hvis A. blev ofret til det. Hun blev da bundet til en klippe for at overlades til uhyret, men i sidste øieblik reddet af Perseus (s. d.), hvem hun egtede og fulgte til Argos. Athene satte hende op mellem stjernerne.

Andromĕda (astron.), stjernebillede paa den nordlige himmel. En linje fra polarstjernen gjennem β i Kassiopeia træffer stjernen Sirrah (α) i A.s hoved; herfra i retning mod Algol træffes Mirach (β) i beltet og Alamak (γ) i foden. A.-taagen er synlig som en liden lys plet midt i A.

Andromĕda, planteslegt tilhørende lyngfamilien *(ericaceæ)*, hos os repræsenteret ved 3 arter, alle smaa buske, af hvilke bladlyngen, *a. polifolia*, der har lyserøde blomster og smale, under blaahvide blade, er alm. paa myrerne. Den indeholder et giftigt stof. Bladene anvendes i Rusland til garvning og sortfarvning. Paa vore fjelde vokser den lille hvidblomstrede, moslignende *a. hypnoides*, og i de nordligste egne den store *a. tetragona*, som i det træløse Grønland bruges til brændsel.

Andronīkos, byzantinske keisere. 1. A. I, sønnesøn af Isak I Komnenos, blev af sin fætter keiser Manuel I fængslet, men undslap efter 12 aars fangenskab til Kiev. 1183 stødte han Manuels søn Alexios II fra tronen og lod ham myrde. 1185 blev han under gruelige pinsler myrdet af pøbelen, der sluttede sig til Isak II Angelus, som blev hans efterfølger. — 2. A. II, søn af Michael VIII Palæologos, besteg tronen efter sin fader 1282. 1328 blev han stødt fra tronen af sin sønnesøn A. III og døde i kloster 1332. 3. A. III, søn af A. II's søn og medregent Michael (d. 1320), døde 1341 efter en regjering, som var opfyldt af kampe dels med oprørere og dels med de fremtrængende tyrker. — 4. A. IV, søn af Johannes V, gjorde oprør mod faderen, og af frygt for tyrkerne maatte keiseren gaa ind paa at afstaa til A. Selimbria og Rodosto. Senere blev A. fanget, afsat og blindet. Død 1385.

Andropōgon, planteslegt af græsfamilien *(gramineæ)*, bestaaende af høie, mest tropiske arter. Hanblomsterne har gjerne lange børster, som ofte giver blomstersamlingerne et fjærbusklignende udseende. A.arterne indeholder sedvanlig æteriske oljer, som anvendes ved

---

of, on account of — Ⓕ au sujet de, à cause de, à propos de.

anlegen Ⓣ lægge til (paa); anlægge; anbringe; iføre sig; sætte (penge) i: lægge an paa.

Anlegegebühren Ⓣ pl, liggepenge. **Anlegeschloss** n, hængelaas.

Anlegung Ⓣ f, anlæggelse.

Anlehen Ⓣ n, laan.

anlehnen Ⓣ læne op til, lukke paa klem; læne sig.

Anlehnung Ⓣ f, tilslutning, analogi.

Anleihe Ⓣ f, laan.

anleihen Ⓣ laane, gjøre et laan.

Anleiher Ⓣ m, laantager.

anleiten Ⓣ lede hen; veilede.

Anleitung Ⓣ f, veiledning, anvisning.

anlernen Ⓣ tillære.

anliegen Ⓣ ligge (støde) op til; slutte tæt, sidde godt (om klæder); bestorme (med bønner); (upers.) ligge paa hjertet; (tilsjøs) ligge an.

anliegend vedlagt, hoslagt.

Anliegen Ⓣ n, bøn, anmodning, begjæring; anliggende.

anliggende — Ⓣ Angelegenheit f, Anliegen n — Ⓔ affair, concern, business, matter — Ⓕ affaire f, cause f.

anlæg — Ⓣ Anlegung f, Anlage f — Ⓔ opførelse) foundation, construction; laying out (of streets, gardens); settling, planting (of colonies); (park-) (pleasure-)grounds; (udkast) plan, design; (fabrik) works; (gaver) talent, turn; (tilbøielighed) bent; (ved skydning)

tilberedelsen af parfumer *(a. squarrosus* og *a. nardus)*. *A. schoenanthus* udgjør i Arabien kamelens hovednæring og anvendes i Orienten tillige som lægemiddel.

A'ndros. 1. (Andro), Grækenland, den nordligste ø af Kykladerne, 11 km. s.ø. for Eubøa, 405 km.² med ca. 20 000 indb. (46 pr. km.²). Opfyldt af fjelde, høiest i vest (975 m.). Dyrkning af vin og sydfrugter, silke- og faareavl. I oldtiden beboet af joner, som herfra koloniserede Chalkidike ca. 650 f. Kr. Selvstændig stat 1207, tyrk. 1566, græ. 1829. 2. Vestindien, den største af Bahama-øerne, 5 286 km.², ca. 1 500 indb., lav, sumpig koralø med tæt skog. Skogdrift og svampefiskeri.

Andræ, Carl Christoffer Georg (1812—93), d. politiker og matematiker. Var i 1848 medlem af den grundlovgivende forsamling, i hvilken han arbeidede for étkammersystemet. Var som medlem af regjeringen hovedforfatter til fællesforfatningsloven af ²/₁₀ 1855. Gjennemførte herunder forholdstalsvalgmaaden, hvilken han maa betragtes som opfinder til. Var konseilspræsident fra 1856—58, da han trak sig tilbage paa grund af uenighed med de herskende retninger i det Slesvig-Holstenske spørsmaal. A. var fra 1866 i over 20 aar landstingsmand. Han sluttede sig da til høire, mens han før havde været liberal. Han var en dygtig, uafhængig og uegennyttig politiker og en fremragende videnskabsmand. I 1853 skrev han sit berømte verk «Den danske gradmaaling».

Andrøcēum (af græ. *anēr*, mand, og *oikei'on*, hus), bot. fællesbenævnelse for støvbærerne i en blomst. Se Støvbærer.

Andsfjorden, et mod nord ganske aabent havstykke mellem Andøen i vest og Senjen i øst. Grænsen mellem Nordlands og Tromsø amt gaar omtrent midt efter A.

Andujar *[andu'kar]*, Spanien, by i Andalusien ved Guadalquivirs øvre løb, 65 km. ovenfor Cordoba, ca. 17 000 indb. Ler-industri; forsyner hele Spanien med «alcarazas», porøse lerkrukker til afkjøling af vand.

Anduve, sjøudtryk, nærme sig (land) for at faa rede paa, hvor man er, for at «faa kjending»; kaldes alm. «gjøre land».

Andvake (efter Andvaka, kong Sverres stridslur), en 1890 i Kristiania stiftet selskabelig forening, som samler mænd fra forskjellige leire til møder med foredrag, udstilling af kunstverker m. v. Al politik er forbudt.

Andvare (den der tager sig i vare), dverg, som i gjedeham lever i en foss; fanges af Loke og maa frelse sit liv ved at give ham hele sin skat, deriblandt en guldring; men til denne knytter han den forbandelse, at den skal vorde mange til ulykke og død. Se Vølsungerne.

Andvord, Rolf (1847—1906), n. skibsreder, grundlægger af det bekjendte dampskibsselskab «Østlandske Lloyd», hvis skibe i næsten 25 aar indtil vinteren 1906, da selskabet opløstes og skibene solgtes til dampskibsrederiet Fred. Olsen, Kra., trafikerede ruten Kra.—Antwerpen og Kra.—Newcastle. A. var medlem af den første konsulatkomité af 1891 og forøvrigt oftere søgt som en autoritet paa sit omraade.

Andvord, bekjendt gaard tæt ved Lom kirke, Lom herred, omtrent der hvor veien tager af til Bøverdalen.

Andøen (Anda), en 513 km.² stor ø nordligst i Vesteraalen. Dverberg herred, Nordlands amt. 3 660 indb. Paa øen, der for største delen er lav og temmelig flad, er paavist kulleier i nærheden af Andenes. Vidtstrakte multemyrer.

Andør el. aander bruges i Norge om ski, hvoraf den ene er kortere end den anden (oldn. *ǫndurr, andri)*.

Andøve, at holde en baad ved hjælp af aarerne mod vind eller strøm, saa den ikke driver af, f. eks. under fiske.

Anegāda, Vestindien, den nordligste af Virgin-(jomfru-)øerne. Lav koralø. Britisk.

Ane'kdoton (græ.), ikke udgivet, i fl. anekdota, alm. titel paa især filologiske skrifter, der indeholder samlinger el. brudstykker af gamle, ikke før trykte skrifter. Anekdote, en kort fortælling med pointe.

Anelektrisk, ikke-elektrisk, kaldtes tidligere legemer, der er gode ledere for elektriciteten, f. eks. metallerne, da man mente, de ikke kunde blive elektriske ved gnidning.

Anemochor'd, animocorde, et fransk tangentinstrument fra 1789 med kunstige luftstrømme, som udnyttede æolsharpens virkninger. Idéen er gjenoptaget af H. Herz i 1851 med det saakaldte piano éolien.

Anemofīle kaldes de blomster, som bestøves ved vind, se forøvrigt Bestøvning.

Anemogrāf, anemologī, anemomēter, se Vind og Vindmaaler.

Anemōne, slegt af soløiefamilien *(ranunculaceæ)*. Fleraarige urter med enkelt, kronbladlignende og iøinefaldende blomsterdække, under hvilket der oftest i nogen afstand er et 3-bladet svøb. Bladene er grundstillede, haandnervede, med mere el. mindre dybe indsnit. Af vore vildtvoksende arter er de mest kjendte *a. hepatica*, blaaveis, blaasymre, og *a. nemorosa*, hvidveis, kvitsymre. Den gulblomstrede *a. ranunculoides* findes kun paa faa steder hos os.

Blaaveis. Hvidveis.

Anemoskōp, et apparat til at vise vindens retning.

Aner betegner en persons forfædre. I anetallet medregnes kun alle ens forfædre i det ældste kjendte led. I forældrenes led er anetallet saaledes 2, i bedsteforældrenes 4 o. s. v. En adelsmands aner regnes kun

---

... — (f) (have-) parc m, jardin m (plantage) plantation f; (anstalt) établissement m; (bygning) construction f; (ved skydning) appui m; (for noget) disposition f, talent m; (godt) aptitude (à qc). **anlægskapital** — (t) Anlagekapital n — (e) funds — (f) fonds (m pl).

anlægge — (t) anlegen — (e) lay out; set out, plant; make (roads); found (schools, towns); (fabriker) establish, erect, set up; (fig.) plan; apply (a bandage); (sorg) put on; invest (money) — (f) (grunde) établir, fonder; (bygge) construire; (gade) percer; (have) planter; (kanal) creuser; (vei) frayer, pratiquer; (iføre sig) mettre, se revêtir de; (sorg) prendre; (skjeg) laisser pousser.

anløbe — (t) anlaufen — (e) (sjøudtr.) touch (call) at; (intr.) become oxidized, tarnished — (f) (havn) toucher (relâcher) à; (intr.) s'oxyder, (dugges) se ternir.

anløbssted — (t) Landungsstelle f — (e) stopping place, place (port) of call — (f) étape f.

anmachen (t) fæste til, fastgjøre.

anmarsch: være i anmarsch — (t) im Anzuge sein — (e) be approaching, advancing, coming on — (f) approcher, avancer.

anmasse sig — (t) sich anmassen — (e) arrogate, assume, usurp — (f) s'arroger, usurper (qc). **anmassende** — (t) anmassend, arrogant, anmasslich — (e) arrogant, presumptuous — (f) arrogant.

saalangt tilbage, som samtlige aner er af adelig byrd. Saaledes har en adelsmand 16 aner, hvis alle hans forfædre i 4 led er af adel. Bevis for et vist antal aner spillede før en stor rolle; i Tyskland har det endnu betydning for opnaaelse af visse ordener og høiere hofstillinger.

Anērio, Felice (1560—1630), en af de mest fremragende romerske komponister fra Palestrinas store epoke og hans efterfølger i det pavelige kapel, skaberen af det af hans samtid høit skattede «miserere». En yngre broder, Giovanni Francesco A., var en af de første, som i Italien anvendte mindre noteværdier end fjerdedele.

Anerkjendelse bruges i privatretten om en erklæring, hvorved rigtigheden af et reist krav eller en fremsat paastand erkjendes. A. bruges ogsaa i statsretten om tilkjendegivender fra off. myndigheder om, at en person, korporation o. l. erkjendes berettiget til at indtage en bestemt stilling eller udøve visse rettigheder. — I det mellemfolkelige samkvem spiller a. en stor rolle, dels mellem staterne indbyrdes, dels overfor en fremmed stats repræsentanter. — Anerkjendelsessøgsmaal, se Fastsættelsessøgsmaal.

Aneroīd, se Barometer.

Anethōl, kemisk forbindelse af kulstof, vandstof og surstof ($C_{10}H_{12}O$), udskilles som et hvidt, krystallinsk legeme ved afkjøling af mange flygtige oljer (anis-, stjerneanis-, fennikel- og esdragonolje). Af oksydationsmidler omdannes a. til anisaldehyd ($C_8H_8O_2$), der er en farveløs olje med krydret lugt, eller til anissyre ($C_8H_8O_3$), et farveløst, krystallinsk legeme. I kemisk henseende er anisaldehyd, anissyre og a. «anisoler» (s. d.).

Anethou, se Nethou.

Aneuri'sma (græ.), en sygelig udvidning af en pulsaare, fremkaldes hyppigst ved forkalkning, tildels ogsaa ved syfilitiske o. a. forandringer af pulsaarens væg; men ogsaa læsioner som stik- eller skudsaar kan være aarsagen. De ved forkalkning fremkaldte a. har hyppigst sit sæde paa de smaa hjernepulsaarer og giver anledning til apopleksi, idet a. brister. De ved syfilis fremkaldte a. findes ofte i selve livpulsaaren bl. a. lige ovenfor dens udspring fra hjertet. Aneurismer efter saar («traumatiske» a.) findes hyppigst paa arme og ben.

Anførselstegn, citationstegn, «gaaseøine» («—»), bruges ved ordret gjengivelse af en andens ord, ved anførsel af bogtitler, ordsprog o. l.

Angantyr, nordisk berserk, en af de 12 Arngrimssønner, beilede til Upsalakongens datter, faldt paa Samsø sammen med sine brødre i kamp med Ørvarodd og Hjalmar; hans sverd Tyrfing blev hauglagt med ham.

Angarā, Sibirien, afløb for Baikalsjø og bielv til Jenissei, flyder forbi Irkutsk n. og n.v. i mange stryk og falder under navn af Werchnaja (øvre) Tunguska nær Jenisseisk i Jenissei, som den overgaar i bredde og dybde. Længde 2 250 km. Store laksefiskerier.

Angariatiōn, regjeringens benyttelse af privatskibe i krigstid, naar saadant er paatrængende nødvendigt i statsøiemed.

Angarier, se Angrivarier.

Angasija, se Komorerne.

Angekok, hedensk prest, troldmand og doktor hos grønlænderne.

Angeles, se Port Angeles og Puerto Angeles.

Angeli, Heinrich v. (1840—), østerrigsk maler, medlem af akademiet i Wien, har udført en række portræter fra det østerrigske aristokrati og fyrstehus.

Angēlica, slegt af de skjermblomstredes familie *(umbelliferæ)*. Høie urter med 2-3-dobbelt finnede blade, hvide blomster i sammensat skjerm og vingede frugter. Hos os 2 arter: *a. silvestris,* sløke, som er alm. udbredt paa fugtige steder, især paa skogenge, og *a. archangelica,* kvan, en alm. plante i fjeldlierne og fleresteds yndet paa grund af den sterkt aromatiske lugt og smag. Særlig bliver de nedre dele af de unge bladskeder ofte spist. Roden er officinel.

Angelico, Fra Giovanni, se Fiesole.

Angelīn, Nils Peter (1805—76), sv. palæontolog, fra 1857 docent, senere adjunkt ved Lunds universitet; fra 1864 intendant ved rigsmuseets palæontologiske samlinger i Stockholm, i hvilke hans rige private samlinger senere blev indlemmet.

Angell, Henrik August (1861—), n. officer og forfatter, varm forsvarsven og en ivrig sports- og idrætsmand. Gjennemstreifede 1893, væsentlig paa ski, flere af Balkanhalvøens fjeldstater, særlig Montenegro; har ogsaa været indkaldt som lærer i skiløbning for de franske alpejægere. Skrifter: «Gjennem Montenegro paa ski» (1895), «De sorte fjeldes sønner» (1896), som A., der er begeistret maalmand, ogsaa har udg. paa landsmaal: «Svartfjellsønerne» (1898), «Kjække gutter og jenter» (1904), «Fortællinger fra grænsevagten 1905» (11 opl.), «Stene, som taler» (tekst til billeder af S. Segelcke) og «Forbrydere» (1906).

Angell, Thomas (1692—1767), tilhører en til Norge fra Angel i Slesvig indvandret slegt, var hele sit liv knyttet til Trondhjem, hvor han levede som kjøbmand og døde ugift. Sin betydelige formue havde han bestemt for broderdatteren Karen A., gift med historikeren Suhm. Men paa grund af uoverensstemmelse mellem Suhm og A. gik formuen istedet til veldædige indretninger for Trondhjems by: Thomas Angells stiftelser.

Thomas Angell.

Angellske stiftelser, se Thomas Angells stiftelser.

Angeln, Preussen, halvø i prov. Schleswig-Holstein, ved Østersjøen mellem Flensburger Föhrde i n. og die Schlei i s., ca. 830 km.² med ca. 40 000 indb. Lavt, bakket, frugtbart og veldyrket land. Det var rimeligvis herfra, anglerne udvandrede, da de sammen med sachser og jyder 449 e. Kr. drog over til Britannien og stiftede de angelsachsiske riger.

Angelo, se Michelangelo.

Angelogī, navnet paa den del af dogmatiken, som behandler læren om englene.

---

anmasselse — ⓣ Anmassung f — ⓔ arrogation, assumption, usurpation — ⓕ appropriation f, usurpation f; arrogance f.
anmassen ⓣ anmasse, tilegne.
anmelde — ⓣ (an)melden, anzeigen, ankündigen, besprechen — ⓔ announce, notify, give notice of, report, (toldpligtige varer) declare; (en bog) notice, review — ⓕ annoncer; (bog o. l.) rendre compte de.
anmeldelse — ⓣ Anmeldung f, Anzeige f; (af bog) Besprechung f — ⓔ announcing osv.; announcement, notification; note; (af bog) review, notice — ⓕ annonce f; déclaration f; (af bog) compte (m) rendu.
anmelden ⓣ (an)melde.
anmelder — ⓣ Anmelder m, Rezensent m — ⓔ announcer; reviewer, critic — ⓕ critique m.
anmerken ⓣ anmerke, bemerke; merke (noget) paa (en).
anmerkning — ⓣ Anmerkung, Bemerkung f — ⓔ remark; (note) comment, note, annotation, commentary — ⓕ remarque f; (note) note f.
Anmerkung ⓣ f, anmerkning, bemerkning.
anmessen ⓣ (til)maale, tilpasse, indrette efter. **angemessen** passende.
anmit ⓣ hermed.
anmode — ⓣ ersuchen, bitten, angehen — ⓔ ask, beg, request (st of one) — ⓕ prier (q de qc); demander (qc à q).

Angelsachser, den nationalitet, der fremstod ved sammensmeltning af Britanniens erobrere angler, sachser og andre stammer; navnet nævnes først efter det 10—11 aarh. A.s oldsprog er et selvstændigt sprog ved siden af oldtysk, nærmest ved frisisk, men danner paa mange punkter bro til nordisk. I nutiden er A. ofte samlingsnavn for de engelsktalende staters indbyggere.

Angelsachsisk sprog og litteratur, se Engelsk sprog og litteratur.

A'ngelus betyder eg. sendebud, engel. I det kirkelige sprog betegnes hermed den bøn, som rom.-kat. kristne beder morgen, middag og aften, naar bedeklokken ringer, til minde om Guds søns menneskevorden (motivet til J. F. Millet's berømte billede). Den har faaet navn af begyndelsesordene: «Angelus domini nuntiavit Mariæ», d. e. «Herrens engel bragte Maria det glade budskab».

A'ngelus Silēsius (1624—77), t. salmedigter, var fra Breslau og hed eg. Johann Scheffler, var opr. lutheraner og læge. Læsning af de gamle mystikere førte ham til katolicismen (1653). Hans salmer med sin brændende Jesus-kjærlighed blev forbillede for meget af pietismens og brødremenighedens salmedigtning.

Angerbode, jettekvinde, med hvem Loke avlede Fenrisulven, Midgaardsormen og Hel.

Angermannus, se Andreæ, Abrahamus.

Angermünde, Preussen, by i Brandenburg, 70 km. n.ø. for Berlin. 7 600 indb. Knudepunkt for Berlin—Stettiner-banen. Har betydelige jernstøberier, cigar- og maskinfabriker.

Angeronne-ko, se Kvægracer.

Angers *[āzē']* (lat. Andecavi), Frankrige, by i depart. Maine et Loire, ved elven Maine 8 km. ovenfor dens munding i Loire, ca. 83 000 indb. Har stor handel med landbrugsprodukter, særlig grønsager, som udføres til Paris og England, desuden fabrikation af tekstilvarer. Har et katolsk universitet, et museum med maleri- og skulptursamling og betydelige arkæologiske samlinger. I omegnen store brud af skifer, den bedste i Frankrige. Oprindelig hovedstad i de keltiske andecavers land blev A. i middelalderen grevskabet Anjou's hovedstad, indtil dette 1474 blev inddraget under den franske krone.

Angiektasī (græ.), karudvidning, se Aneurisma og Angiom.

Angilbert (d. 814), fr. lærd og digter, discipel af Alkuin, efterlod sig flere latinske digte, deriblandt et om Karl den store, der benyttede ham til vigtige sendelser, bl. a. til paven; til løn blev han abbed i Centula (St. Riquier). Han skal have været hemmelig gift med Karls datter Bertha; deres søn var historieskriveren Nithard.

Angīna (lat.), eg. sammensnørende fornemmelse, med. fællesbetegnelse for de forskjellige betændelser i og under svælgets slimhinde. Eks. *a. follicularis,* «tre dages halsesyge», forløber med gule propper i mandlerne; *a. simplex* frembyder kun en rød slimhinde; *a. diphtherifica; a. phlegmonosa,* halsbyld. A. pectoris, stenokardi, hjertekrampe, anfaldsvise smerter i hjertet, som ofte straaler ud i venstre arm og hyppig ledsages af sterk angstfølelse, skyldes forskjellige sygdomme i hjertet som forkalkning af dets arterier o. a.

Angiologī, læren om karsystemet, se Menneskets anatomi.

Angiōm (græ.), karsvulst, dannes næsten helt af fine blodkar. Saadanne svulster sidder oftest i huden, især i hovedet (f. eks. ansigtet) og er i alm. medfødte. Det er flade svulster, som er livlig røde eller violetagtige; snart er de ganske smaa, snart op til haandfladestore. Behandling: operation, ætsning, Finsens lysbehandling o. a.

Angiospe'rmæ, «blomsterplanter med frugtknude», er den største af de to klasser, hvori *phanerogamæ,* blomsterplanterne, naturlig deles. A. er særlig karakteriseret derved, at frøemnerne er indesluttet i en lukket beholder, frugtknuden.

Angkor, se Ongkor.

Anglaise *[āglæ'z],* betegner dels en engelsk dans, omtrent svarende til française, dels en af den engelske nationaldans tildannet fransk solodans, dels forskjellige andre engelske danse.

Angle *[æŋgl],* Wales, Pembroke, liden plads ved sydbredden af Milford Haven, nær indløbet.

Angler var før 5 aarh. e. Kr. naboer til «Oldsachsen», d. v. s. Holsten. A.s oldsagn omtaler stamfaderen Skef (s. d.) og efterfølgere i Angel (se Uffesagnet). A. var som danerne dyrkere af Nerthus (s. d.); hos Sakso er Angul Dans broder. Med sachserne forbandt de sig derimod først i England, som fik navn efter a. Nybygder grundedes ogsaa i Thüringen og Nederlandene.

Angler-ko, se Kvægracer.

Anglesey *[æŋgəlsī],* Henry William Paget, marki af (1768—1854), eng. officer og statsmand, deltog i krigen mod den franske revolutionsarmé og udmerkede sig senere i krigen mod Napoleon i Spanien. Ved Waterloo mistede han sit ene ben. 1828 og 1831—33 var han vicekonge i Irland. 1846 blev han feltmarskalk.

Anglesey *[æŋgəlsī],* «anglernes ø», paa nordvestkysten af Wales, skilt fra denne halvø ved det kun 200 m. brede Menaisund, 711 km.², ca. 50 000 indb. (70 pr. km.²). Flad, skogbar, men med gode græsgange. Leier af kobber, bly, zink og kul. Gjennemfartssted til Irland, idet nordvestbanen paa Britannia rørbro føres over til A. og derfra til den lille ø Holyhead paa A.s vestkyst; herfra overfart til Dublin. A. kaldtes i oldtiden Mona og var et hovedsæde for den keltiske druidekultus, blev 61 e. Kr. romersk og 1272 engelsk.

Anglesi't, et mineral, hvis kemiske sammensætning er blysulfat. Det kan være gjennemsigtigt og vandklart, men har oftest en brun eller graagul farve med sterk glans. Det findes i almindelighed som forvitringsprodukt af blyglans og forekommer i regelen i smaa mængder. Kun i Chile har man fundet større mængder. Kaldes ogsaa blyvitriol.

Anglici'sme, eiendommelighed ved det engelske sprog (udtryk og vendinger) indblandet i andre sprog.

Anglikānsk kirke, «the church of England», Englands nationalkirke. Henrik VIII brød med pavestolen og lod sig 1533 hylde som overhoved for den engelske kirke, som herved væsentlig blev en uafhængig katolsk nationalkirke. Under Edvard VI (1547—53) vandt den evangeliske lære fremgang, saa at reformationen væsentlig gjennemførtes. Efter en katolsk reaktion under Maria (1553—58), blev den anglikanske kirke definitivt oprettet under Elisabeth (1558—1603). Den har karakteren af en *via media,* d. e. den søger at gaa en mellemvei mellem

---

anmodning — ⓣ Bitte f, Ersuchen n — ⓔ request, desire — ⓕ prière f, demande f, sollicitation f.

Anmut ⓣ f, ynde, yndighed.

anmuten ⓣ anmode, forlange, behage, tiltale.

annähern ⓣ nærme til, bringe nærmere. **annähernd** tilnærmelsesvis = **annäherungsweise.**

Annäherung ⓣ f, tilnærmelse.

Annahme ⓣ f, modtagelse; antagelse; akcept.

annal ⓕ etaarig, gjældende for et aar.

annales ⓕ f pl, **annals** ⓔ aarbøger.

annalist ⓔ, **annaliste** ⓕ m, aarbogforfatter.

anneal ⓔ brænde; (ud)gløde.

anneau ⓕ m, ring, (kjede)led; krans; haarlok.

année ⓕ f, aar; aarsindtægt, -afgift; aargang, aaring.

annehmbar ⓣ antagelig.

annehmen ⓣ modtage, tage imod, antage, akceptere.

annehmlich ⓣ antagelig, behagelig, yndig.

Annehmlichkeit ⓣ f, behagelighed, yndighed.

anneks — ⓣ Filial m — ⓔ parish of ease — ⓕ annexe f.

annekskirke — ⓣ Filial-, Nebenkirche f — ⓔ chapel of ease — ⓕ succursale f, annexe f.

annektere — ⓣ annektieren — ⓔ annex — ⓕ annexer.

romersk katolicisme og protestantisme. Denne formidlende stilling har det ofte været vanskeligt at gjennemføre. Medens kongerne af huset Stuart begunstigede katolicismen, vandt den yderliggaaende protestantisme (independentismen) en kort tid overhaand med Cromwell. Først med Vilhelm III's tronbestigelse (1689) fik kirken roligere forhold. Efter de heftige religionsstridigheder fulgte en religiøs slappelse, som ytrede sig ved, at latitudinarismen blev herskende i kirken. Den metodistiske vækkelse skabte nyt liv, og i det 19 aarh. har forskjellige retninger indenfor kirken udfoldet et rigt arbeide. Af disse betoner det høikirkelige parti særlig de katolske elementer i kirkelæren, det lavkirkelige de calvinske, medens det bredkirkelige hylder en kirkelig liberalisme. Den a. k.s symbolske bøger er, foruden de tre saakaldte økumeniske symboler, de 39 artikler (oprindelig fastslaaet under Elisabeth). Desuden nyder den liturgiske haandbog «The common-prayer-book» (fra Edvard VI's tid) og homilierne en stor anseelse. Den anglikanske gudstjeneste er ualmindelig rig og har langt mere karakteren af gudsdyrkelse og tilbedelse end protestantiske gudstjenester i almindelighed. Forfatningen er episkopal. England er delt i to kirkelige provinser under erkebiskoperne af Canterbury og York, af hvilke den første er den engelske kirkes primas. Erkebiskoperne fører forsædet i provinssynoderne, der bestaar af et overhus og et underhus, hvortil siden 1886 er kommet en lægmandsforsamling, the house of laymen. Den a. k. i videre forstand omfatter den biskoppelige kirke i Skotland og Irland, den prot.-biskoppelige kirke i Amerika samt missions- og kolonialkirker. Et fælles samlingspunkt er bispemøderne i Lambeth-paladset, som siden 1867 samles hvert tiende aar under erkebiskopen af Canterbury's ledelse.

Anglisēre («englisere»), eg. paavirke i engelsk retning; dernæst ogsaa en operation, først anvendt i England, hvorved man overskar den muskel paa undersiden af hestens hale, som holder denne nedad, for at tvinge halen i veiret og derved give hesten et ædlere og mere livfuldt udseende.

Anglokatolici'sme, navnet paa en retning i den engelske kirke i 19 aarh., som særlig fremdrager det katolske i kirkelæren. Den benævnes ogsaa p u s e y i s m e, efter en af dens ledere, dr. Pusey, t r a k t a r i a n i s m e, fordi den har virket ved traktater, og r i t u a l i s m e, fordi den har arbeidet for liturgiens udvidelse.

Anglomanī (lat. og græ.), overdreven forkjærlighed for alt engelsk.

Anglo-normanhest, se H e s t e r a c e r.

Angoche *[āgåš']* (Angoza), Afrika, elvemunding, landskab og by paa Mosambik-kysten, ca. 130 km. s. f. byen Mosambik.

Angol, Sydamerika, depart. i Chile under ca. 38° s. br. og by af samme navn med ca. 6 500 indb.

Angōla, Afrika, portug. koloni paa sydvestkysten, mellem tysk Sydvestafrika, britisk Rhodesia og Kongostaten, hvor grænsen paa lange strækninger dannes af elve: Kunene, Kubango, Sambesi i syd, Kongo og dennes bielve Kuango og Kassai i øst og nord. 1 315 500 km.², befolkningens (Bantu-negere) størrelse angives forskjellig, fra 2—4 mill., hvoraf ca. 12 000 europæere og blandinger. Omfatter distrikterne Kongo, Loanda, Benguella, Mossâmedes og Lunda; hovedstad: San Paolo de Loanda straks n. for Koawza's munding med ca. 15 000 indb. Landets orografiske forhold er de for Sydafrika karakteristiske: størstedelen af A. tilhører det sydafrikanske plateau (over 1 000 m.), som ved høiere randbjerge (Loviti 2 370 m.) er skilt fra et lavt dels sumpigt dels tørt kystland, hvis klima er hedt og usundt, medens det indre høiland har et noget kjøligere, tørt og meget sundere klima. — A.s naturlige rigdomme, særlig dets mineralrigdom er endnu lidet udnyttet; dets handel foregaar væsentlig med moderlandet, hvortil særlig udføres kaffe, kautschuk, palmeolje. Endnu er især kommunikationsvæsenet ufuldkomment: en jernbane forbinder Loanda med Malange, en anden fra Benguella er under bygning, en tredje fra Mossamedes projekteret. Opdaget 1484—86 af portugiserne, som 1576 grundlagde Loanda som residensstad. En kort tid hollandsk 1640—48. A. sender 2 repræsentanter til det portugisiske cortes.

Angōlatræ, se C a m w o o d.

Angōra (lat. Ancyra, tyrk. Engyrie), Lilleasien, by i det tyrk. distrikt af samme navn, ca. 50 km. v. for Kisil Irmak-elven ved et vigtigt veikryds og ved det østl. endepunkt af den anatoliske jernbane; ca. 30 000 indb. Handel med den fine, bløde uld af omegnens berømte angoragjeder, hvoraf tilvirkes det saakaldte kamelgarn (af arab. *chamal,* fin, blød). Tempelruiner fra keiser Augustus' tid med en berømt indskrift om hans bedrifter *(Monumentum Ancyranum).*

Angōragjed, -k a n i n, -k a t o. s. v., racer med langt hvidt haar.

Angōrauld, uld af angoragjeden *(capra angorensis),* kaldes ogsaa urigtig kamelhaar, mohair o. s. v. Er et udmerket materiale til glinsende kamgarn og benyttes bl. a. til tøier som kamelot, serge og angorasjaler.

Angōrnu, se N g o r n u.

Angostūra, se B o l i v a r.

Angostūrabark, barken af det 20—25 m. høie træ *cusparia trifoliata.* Kommer i handelen i gule, rendeformede stykker af svag lugt, men sterk bitter smag og benyttes nu mest til fremstilling af en likør, a n g o s t u r a b i t t e r.

Angoulême *[āgulǣ'm].* 1. C h a r l e s d e V a l o i s, hertug af A. (1573—1650), uegte søn af Karl IX, sluttede sig først til Henrik IV, men blev senere indviklet i en sammensvergelse imod ham, blev 1605 dømt til døden, men benaadedes med livsvarigt fængsel. 1616 slap han ud. Baade under Ludvig XIII og Ludvig XIV udmerkede han sig i krigene i Tyskland og Flandern og var en tid gesandt i Wien. 2. L o u i s A n t o i n e d e B o u r b o n, hertug af A. (1775—1844), ældste søn af den senere franske konge Karl X, flygtede 1789 med faderen til udlandet. 1814 gik han med Wellingtons tropper over den spansk-franske grænse og udraabte i Bordeaux farbroderen Ludvig XVIII til konge. 1823 anførte han den hær, der førte Ferdinand VII tilbage til Spanien, men saa med afgjort uvilje paa de grusomheder, som den spanske konge i ly af de franske vaaben gjorde sig skyldig i. Efter julirevolutionen 1830 gav han afkald paa tronen til fordel for sin brodersøn, greven af

---

annelés, annélides (f) m pl, ledorme.

anneler (f) lægge i ringe; kruse, krølle (haaret); ringe (svin).

annelet (f) m, liden ring.

annex (e), **annexer** (f) vedføie, vedlægge; annektere.

annexation (e), **annexion** (f) f, vedføielse; annektering.

annexe (f) f, anneksgods, -kirke; tilbygning; bilag.

annihilate (e), **annihiler** (f) ophæve, tilintetgjøre.

annihilation (e) & (f) f, ophævelse, tilintetgjørelse.

anniversaire (f) (m), **anniversary** (e) aarlig, aars-; (sb) aars-, fødsels-, mindedag, aarsfest; (f) ogs. (aarlig) dødsmesse.

annoch (t) endnu.

annonce (f) f, annonce, bekjendtgjørelse.

annoncer (f) bekjendtgjøre, bebude, forkynde. **s'annoncer bien** tegne, love godt.

annonciation (f) f, Marias bebudelse(sdag).

annotate (e), **annoter** (f) forsyne med anmerkninger, kommentere.

annotation (e) & (f) f, anmerkning; vedtegning.

announce (e) forkynde, melde, bekjendtgjøre.

announcement (e) forkyndelse, bekjendtgjørelse, melding.

annoy (e) plage, uleilige, ærgre.

annoyance (e) plage, uleilighed, fortræd.

Chambord, og gik sammen med sin fader i landflygtighed, først til England og senere til Østerrige, hvor han døde. 3. Hans hustru Marie Therese Charlotte (1778—1851), datter af Ludvig XVI, fik paa grund af sin reaktionære tænkemaade og fasthængen ved det gamle kongedømme tilnavnet «*madame royale*». Napoleon I respekterede hendes storstilede mod og kaldte hende «den eneste mand blandt Bourbonerne». Under revolutionen sad hun 1792—95 fængslet i Temple. Hendes ungdomsskjæbne havde gjort hende bitter, og hun var til sin død en uforsonlig modstander af revolutionens og Napoleonstidens mænd.

Angoulême *[āgulǣ'm]*, Frankrige, by i depart. Charente, ved elven Charente's øvre løb, ca. 38 000 indb. Papir- og tapetfabrikation, brændevinsbrænderier, centrum for handelen med kognak. I omegnen vinavl og stenbrud. Før hovedstad i grevskabet Angoumois, som 1307 blev inddraget under den franske krone.

Angoumois *[āgumoa']*, se Angoulême.

Angra (A. do Heroismo), Azorerne, paa øen Terceira, øernes befæstede hovedstad, ca. 11 000 indb.

Angra Pequena *[pekē'na]*, tysk Sydvest-Afrika, bugt og havn i Nama-land, ca. 140 km. n. for Oranjeelvens munding, i en tør og ufrugtbar egn omgivet af steile klipper. Erhvervet 1883 af den tyske kjøbmand Lüderitz og stilledes under tysk protektorat april 1884, hvilket var begyndelsen til Tysklands første koloni.

Angreb, fremrykning for at slaa fienden. Et frontal-a. rettes mod fiendens front, et flanke-a. mod hans flanke. Et demonstrerende (sekundært) a., der ofte udføres ved siden af det egentlige hoved-a., har i almindelighed til hensigt at vildlede fienden m. h. t. retningen af hovedangrebet.

Angri, Syditalien, by i prov. Salerno (Campania), ca. 13 km. s.ø. f. Vesuv, med ca. 6 600 indb. Fabrikation af bomulds- og silkevarer.

Angrivārier (angarier, enger), germansk folkeslag, der boede ved Weser; kjæmpede mod Germanicus aar 16 e. Kr. Sluttede sig senere til sachserforbundet og kristnedes af Karl d. store.

Angui'lla, se Aal.

Anguilla *[æŋwi'lə]* (Snake Island, slangeøen), britisk ø i Vestindien, den nordligste af Leeward-øerne (Smaa Antiller), 91 km.² med ca. 3 900 indb. (negere).

Anguillulīder, planteaal, en familie af rundormene (s. d.), der indbefatter flere for land- og havebruget skadelige arter. Det er næsten mikroskopisk smaa, traadformige og i begge ender tilspidsede orme, der lever i jorden og angriber flere af vore dyrkede planter ved at gjennembore og udsuge rødderne, stænglerne eller andre plantedele ved hjælp af en sugebrod, som de har fortil i mundaabningen. Bygaalen *(tylenchus hordei)* frembringer krogformige opsvulmninger paa rødderne af byg, hvilken sygdom i Lom kaldes «krok». Hvedeaalen *(t. tritici)* ødelægger hvedekornene i aksene. Stængelaalen el. kløveraalen *(t. devastatrix)* lever i stænglerne af en mængde forskjellige planter; hos os kun iagttaget i kløver, som den misdanner. Jordbæraalen *(aphelenchus fragariæ)* misdanner jordbærplanterne. Havreaalen *(heterodera schachtii)* lever paa rødderne af kornarter, især havre, græs o. s. v.

A'nguis, se Staalorm.

Angulær afstand mellem to punkter, f. eks. to stjerner: vinkelen mellem synslinjerne til de to punkter.

Angus *[ǽŋgəs]*, se Forfarshire.

Anhalt, hertugdømme i det Tyske rige paa den nordtyske lavslette, næsten helt omsluttet af preussisk Sachsen, kun paa en kort strækning i n.ø. af preussisk Brandenburg og i s.v. af hertugdømmet Braunschweig, bestaar foruden af 5 smaa enklaver af en mindre vestlig (Ballenstedt) og en større østlig halvdel, hvilken sidste ved Elbens løb mellem Wittenberg og Magdeburg deles i A. Zerbst (ø.) og A. Dessau (v.). 2 299 km.² med ca. 330 000 indb. (144 pr. km.²). Hovedstad: Dessau. Mest lavland, kun i s.v. opfyldt af Harz's østl. forgreninger (Rammberg 537 m.). Hovednæringsveie er landbrug og dermed i forbindelse staaende industri (sukkerfabriker, bryggerier, brænderier), bergverksdrift (sølv, bly, brunkul, salt) og livlig handel, som fremmes ved seilbare elve (Elben, Saale) og flere vigtige jernbaner. — Fra begyndelsen af 13 aarh. selvstændigt t. fyrstendømme deltes det snart mellem 3 linjer og samledes først 1863 under det Dessauske hus. Konstitutionelt monarki, idet hertugen deler magten med en landdag paa 36 medl. A. har 1 stemme i det t. forbundsraad og sender 2 repræsentanter til den t. rigsdag.

Anholt, Danmark, ø i Kattegat, 52 km. n.ø. f. Grenaa, 21.8 km.² med 342 indb. Om A. farlige grunde, derfor fyr paa øen, og ud for Østerrev Knobens fyrskib. Strandinger dog hyppige. Fiskeri er et hovederhverv. Øen har nylig faaet havn.

Anhydrīder, kemiske forbindelser, der afledes af andre ved afspaltning af vand. Det er særlig syrer, baser og alkoholer, der let danner a., og disse benævnes henholdsvis syre-a., base-a. og ætere. Saaledes danner svovlsyre ved afspaltning af vand svovlsyreanhydrid ($H_2SO_4 \div H_2O = SO_3$); til kalkhydrat svarer anhydridet kalk ($Ca(OH)_2 \div H_2O = CaO$), og til almindelig alkohol svarer anhydridet æter ($2C_2H_5OH \div H_2O = (C_2H_5)_2O$).

Anhydri't, et mineral, som bestaar af rent kalciumsulfat uden krystalvand. Findes oftest sammen med gips og stensalt. Ved at optage krystalvand gaar anhydriten over til gips.

Ani, russisk Armenien, ruinby i guv. Erivan, v. for Goktscha-sjø mellem høie klipper. I 5 aarh. en liden fæstning blev A. 961 Bagratidernes residens og snart en mægtig by paa 100 000 indb. og med ca. 1000 kirker og klostre. Erobredes 1050 af østromerne, 1209 af georgierne, blev forladt 1240 og ødelagdes fuldstændig af et jordskjælv 1319.

Anicet-Bourgeois *[anisē-buržoa']*, Auguste (1806—71), fr. forfatter. Skrev, oftest sammen med andre, en mængde dramaer, folkeskuespil, vaudeviller, komiske operatekster.

Anilīn (amidobenzol, fenylamin, forældet: kyanol, krystallin), kemisk forbindelse af kulstof, vandstof og kvælstof ($C_6H_5 . NH_2$), er en aromatisk amin, som teknisk vindes af nitrobenzol ved reduktion med jern og saltsyre, hvorved dannes saltsurt a. ($C_6H_5 . NH_2, HCl$); af dette frigjøres anilinet med kalkhydrat og afdestilleres derpaa med vanddampe. Farveløs vædske, der bliver brun ved at staa hen i luften; har en eiendommelig lugt og en brændende smag; er giftigt. Kogep. 184 °,

---

annuaire (f) m. aarsberetning, aarbog.

annual (e), **annuel** (f) aarlig; etaarig. (f) ogs. m. (aarlig) dødsmesse.

annuitant (e) oppebærer af livrente, pensionist.

annuité (f) f. **annuity** (e) aarlig afbetaling; livrente, aarlig pension.

annul (e), **annuler** (f) omstøde, ophæve, annullere.

annulaire (f), **annular** (e) ringformig. **doigt** (m) **annulaire** (f) ringfinger.

annulatif (f) ophævende.

annulation (f) f **annulment** (e) ophævelse.

annulet (e) liden ring.

annullere — (t) annullieren, ungültig machen, aufheben — (e) annul, render null and void; (jurid.) defeat — (f) annuler.

annumerate (e) regne til, tillægge.

annumeration (e) iberegning.

annunciation (e) forkyndelse; budskab; Marias bebudelse(sdag).

anoblir (f) adle.

anoblissement (f) m. adling.

anodin (f), **anodyne** (e) smertestillende.

anoint (e) salve.

anointment (e) salvelse.

anomal (f), **anomalous** (e) afvigende, uregelmæssig, abnorm.

anomalie (f) f. **anomalism, anomaly** (e) afvigelse uregelmæssighed.

anon (e) straks, ret nu, igjen

smeltep. ÷ 8°, sp. v. 1.03. Tungtopløseligt i vand, let i alkohol og æter. Forener sig med syrer til i regelen godt krystalliserende salte, af hvilke det ovenfor nævnte saltsure salt er det saakaldte a.-salt. A. anvendes især til fremstillingen af talrige tjærefarvestoffe (s. d. og art. Anilinfarver) samt til antifebrin og mange andre kemiske forbindelser. A.s fremstilling af nitrobenzol opdagedes 1841 af Zinin, men a. var forinden iagttaget dels som bestanddel i stenkulstjæren, dels ved destillation af indigo med kalilud; heraf navnet a.; portugiserne indførte nemlig indigo til Europa under navnet *anil*, et sanskritord, der betyder blaa.

Anilīnblaat, et blaat trifenylmetanfarvestof (s. d. og Tjærefarvestoffe).

Anilīnfarver kaldtes de første af kultjære vundne kunstige farvestoffe, der fremstilledes af anilinolje ved oksydation. Se Tjærefarvestoffe.

Anilīnforgiftning optræder særlig hos arbeidere i anilinfabriker og i farverier. Symptomerne er hovedpine, svimmelhed, kramper, nedsættelse af føleevnen. Ved alvorligere tilfælde indtræder døden efter en tilstand af bevidstløshed. Ved kronisk a. er der hovedpine, øresusen, lammelse af føle- og bevægelsesnerverne, opkastning, diarrhoe og hududslet. Modgift kjendes ikke.

Anilīngult, saltsurt amidoazobenzol, er et gult azofarvestof (s. d. og Tjærefarvestoffe).

Anilīnolje, teknisk anilin, ogsaa kaldt «blaaolje» paa grund af dens anvendelse i tjærefarveindustrien, er i vore dage i regelen rent anilin, medens «a. til rødt» er en blanding af anilin, orto-toluidin og para-toluidin samt noget xylidin.

Anilīnsort er et sort farvestof der opstaar ved oksydation af saltsurt anilin med mange forskjellige oksydationsmidler. I tøitrykkeriet danner man det saaledes paa selve stoffene, idet disse paatrykkes en blanding af anilinsaltet og oksydationsmidlet, hvorefter de dampes. Dannet paa denne maade er det et forholdsvis egte, sort farvestof, der benyttes meget. Selve farvestoffet er et sort, i vand og svage syrer uopløseligt pulver. Det er en kemisk forbindelse af kulstof, vandstof og surstof, men dets bygning er ikke kjendt.

A'nima (ital), sjæl. Con a., animato, animando, animoso, med livfuldt, varmt musikalsk foredrag.

Animalisatiōn, impregnering af tøier af plantefibre (bomuld) med kvælstofholdige stoffe, albumin, kaseïn, for derved at gjøre plantefibrene modtagelig for uldfarvestoffe. Bruges navnlig i tøitrykkeriet.

Animali'sme (at lat. *animal*, dyr), dyriskhed; animālsk, dyrisk.

Animālsk motor, levende motor el. muskelmotor benævnes et menneske eller dyr, naar det anvendes til at sætte en maskine i bevægelse. Efter arbeidets forskjellige art kan man regne, at et arbeidende menneske kan udføre i en 8 timers dag 5—10, en hest 40—80, et muldyr 27—44, en okse 40—50 kilogrammeter pr. sek. (se Arbeide og Effekt).

Animārum dies (lat.), alle sjæles dag (2 nov.).

Animi'sme, teori, der vil forklare de organiske væseners livsvirksomheder ved at henføre dem til en fælles aarsag, sjælen (anima), der altsaa ikke blot opfattes som bevidsthedens bærer, men som bærer af alt organisk liv. Teorien er fremstillet af G. E. Stahl, t. læge (1660—1734). — Ved a. (t. *Allbeseelung*) betegnes ogsaa de forestillinger hos de primitive folk, at hele universet, den levende som den døde verden, har sjæl, og at naturfænomenerne maa opfattes som livsytringer. (Jfr. Fetischisme.)

A'nimus (lat.), sjæl, sindelag, bruges i retssproget i en række udtryk om en handlings el. et forholds subjektive side i modsætning til dennes el. dettes objektive karakter (saaledes a. injuriandi, det forsæt at fornærme, a. lucrifaciendi, berigelseshensigt, a. nocendi, skadegjørende hensigt, a. possidendi, besiddelsesviljen, viljen til at raade over en gjenstand i modsætning til corpus, den faktiske evne til at raade over en gjenstand.

Anio, se Feverone.

Aniōn, den bestanddel af en elektrolyt, som ved elektrolyse udskilles ved anoden.

Anis, frugten af *pimpinella anisum*, en oprindelig ægyptisk skjermplante, der imidlertid nu dyrkes alm. i varmere lande, ogsaa i Europa. De smaa, haarede, tilspidsede, fladkjernede frugter har mange grenede oljekanaler, som indeholder flygtig olje. Anis kommer især i handelen fra Rusland og Thüringen og kan være blandet med de giftige skarntydefrugter, der dog er glatte, afrundede, furekjernede og har bølget-kjernede ribber. A.-oljen er flydende ved almindelig temperatur, men stivner let i kulden til en fast, hvid masse; dens hovedbestanddel er anethol.

Anis *(pimpinella anisum)*. Tilhøire frugt.

Anisette *[anise't]* el. anislikør er en slags likør, der har tilsætning af stjerneanis og koriander.

Anisōl er i den organiske kemi betegnelsen for en forbindelse, der kan opfattes som et anhydrid af en fenol med en alkohol. Anisoler bliver saaledes en art estere af fenolerne. En forbindelse af denne art er metylanisolen ($C_6H_5OCH_3$), der ogsaa slet og ret kaldes a. (den opstaar ved ophedning af anissyre; heraf navnet). Af vigtigere forbindelser af denne art skal nævnes rhodinal, fenacetin, anisaldehyd, anissyre, anethol, vanillin, koniferin, guajakol, eugenol og heliotropin.

ânon (f) m, æselføl.

ânonnement (f) m, hakken, stammen.

ânonner (f) følle (om æsel); hakke sig igjennem noget.

anonym — (t) anonym, (sb) ein Ungenannter m — (e) anonymous (writer) — (f) anonyme (m).

anonyme (f), **anonymous** (e) anonym, unævnt.

anonymitet — (t) Anonymität f — (e) anonymousness, anonymity — (f) anonymité f, anonymat m.

s'anordir (f) springe om paa nord (vinden).

anordne — (t) anordnen, verfügen, befehlen; verordnen, ordinieren — (e) (ordne) arrange; (befale) order, ordain, decree; (medicin) prescribe — (f) ordonner.

anordnen (t) (an)ordne.

anordning — (t) Verfügung f, Befehl m, Verordnung f, Veranstaltung f — (e) arrangement, order, ordinance, edict, rule, regulation; prescription — (f) ordre m, ordonnance f.

Anordnung (t) f, (an)ordning.

anorganique (f) uorganisk.

anormal (f) uregelmæssig.

another (e) en anden; nok en.

anpacken (t) gribe haardt fat paa.

anpassen (t) prøve, tilpasse.

anpfählen (t) gjøre fast til en pæl, spidde.

anpflanzen (t) beplante. **sich anpflanzen** bosætte sig.

Anpflanzer (t) m, nybygger, kolonist.

Anisolje, se A n i s.

A'njala, Finland, liden by i Nylands län ved Kymeneelvens nedre løb, ca. 23 km. n.v. f. Fredrikshamn. Væsentlig bekjendt ved nedennævnte sammensvergelse.

A'njalaforbundet, en sammensvergelse, stiftet under krigen med Rusland 1788 i Anjala af svenske og finske adelige officerer mod Gustaf III, fordi han uden stændernes samtykke og saaledes imod forfatningen havde begyndt en angrebskrig; tillige ønskede de at udvirke en friere forfatning for Finland. Anslaget mislykkedes, og ved den 1789 nedsatte krigsret dømtes alle deltagerne til døden. Hovedmanden J. A. Jägerhorn var imidlertid flygtet til Rusland; de fleste andre slap med kortere eller længere fængselsstraf, og kun J. N. Hästesko blev henrettet.

Anjer (Andscher), havn paa n.v.-kysten af Java ved Sunda-strædet, vigtigt anløbssted for skibe til Østasien. Ødelagdes 27 aug. 1883 af en uhyre bølge, som sattes i bevægelse ved vulkan-øen Krakatau's udbrud. Nu gjenopbygget 5½ km. længer s.

Anjou *[ãžu']*, tidligere provins i det vestl. Frankrige paa begge sider af Loires nedre løb, omfattede depart. Maine-et-Loire og mindre dele af de tilstødende depart. Hovedstad Angers ved Sarthe. I oldtiden beboet af de keltiske andekaver blev A. tidlig i middelalderen et grevskab, som med huset Plantagenet blev engelsk 1154. Tilbageerobret allerede 1204 kom det først 1480 under den franske krone. Senere førte ofte yngre franske prinser titelen hertug af A. Ophævet som guvernement 1791.

Ankarkrona, E d v a r d A l e x a n d e r (1825—1901) og broderen H e n r i k A u g u s t A. (1831—), sv. malere og militære. Den sidste, som deltog i flere afrikanske felttog, har malet en række krigs- og ørkenbilleder. En brodersøn, G u s t a f A. (1869—), er udgaaet fra ottiaarenes impressionisme, men har senere tilegnet sig de moderne, halvt dekorative synsmaader i den sv. kunst.

Anke, indbringelse af en retsafgjørelse for høiere ret til stadfæstelse eller forandring. I straffesager kan forhørs-, meddoms- og lagmandsretternes domme paaankes til høiesteret, naar det paastaaes, at rettergangsregler er krænket, retsspørsmaal urigtig løst eller straffen urigtig udmaalt. Anken behandles først af høiesterets kjæremaalsudvalg, der i visse tilfælde selv kan afhjælpe anken, men som ellers enten afviser anken eller henviser den til prøvelse i høiesteret, hvor sagen altid maa procederes mundtlig. Høiesteret er altid bundet ved, hvad de underordnede domstole har anseet bevist m. h. t. skyldspørsmaalet (s. d.). I civile sager er der som regel 3 ankeinstanser, underetten (sorenskriver eller byfoged), overretten og høiesteret. Fra Kristiania og Bergens byret samt i enkelte sager af bestemt slags (f. eks. sjøretssager, handelsretssager) ankes direkte til høiesteret. De overordnede domstole prøver sagen i hele dens udstrækning, altsaa baade dens faktiske og retlige sider (se forøvrigt H ø i e s t e r e t, O v e r r e t t e r n e). A n k e f r i s t, den frist, inden hvilken a. maa være erklæret eller iverksat. Er denne oversiddet, kan i civile sager gives bevilling til alligevel at indbringe sagen (se O p r e i s n i n g s b e v i l l i n g). A n k e g r u n d, den feil, som paastaaes begaaet i den underordnede domstols afgjørelse, og som søges rettet ved a.

Ankel, den ind- og udvendige, dannes af de to fremstaaende, nederste ender af skinne- og lægbenet, ankelknuderne. De er hypyig sæde for brud ved forvridning af foden.

Ankenes, herred i Nordlands amt, 2 424 km.² med 4 195 indb.; 1.8 pr. km.² Herredet, der svarer til Ankenes sogn under Ofoten prestegjeld, ligger omkring den indre del af Ofotfjorden mellem denne og rigsgrænsen. Inden herredet ligger kjøbstaden Narvik og den derfra til Sverige førende jernbane (Ofotbanen).

Anker, n. æt, der ca. 1668 indkom fra Sverige, hvor den paastod sig at nedstamme fra den adelige slegt Anckar af Agnhammar. Paa basis af denne forøvrigt ubevislige paastand blev brødrene B e r n t, P e d e r og J e s s A n c h e r (den ældre linje) og brødrene P e t e r og C a r s t e n A n c h e r (den yngre linje) 14 januar 1778 naturaliseret, og 28 mai 1790 blev 3 andre medlemmer af slegten, N i e l s A. og hans 2 brodersønner J a n og N i e l s A. (linjen af 1790) ligeledes naturaliseret som dansk-norsk adel under navnet Anker. En fjerde linje, der i begyndelsen af 19 aarh. udvandrede til Holland, hvor den endnu lever, fører navnet B r o u w e r-A n c h e r. [Litt.: «Danmarks adels aarb.» VI. C. J. Anker, «Stamtavle over familien A.», Kra.]

Anker, B e r n t (1746—1805), handelsmand, kammerherre, konferensraad, studerede i Kjøbenhavn og i udlandet, overtog 1767 bestyrelsen af faderens handelshus i Kristiania, som han efter skiftet med moderen og brødrene 1783 fortsatte for egen regning. Han eiede en række bergverker (Moss og Hakedal jernverker, Eidsvold guldverk o. fl.), drev foredling og udskibning af trælast i stor stil, udrustede den første norske ostindiefarer og havde paa én gang 40 skibe i sjøen. Om hans velgjørenhed vidner især det «Ankerske waisenhus» (s. d.). A. optraadte som forfatter, men fik især betydning som mæcen. Han var midtpunktet i Kristianias selskabsliv, baade i selve byen og paa F r o g n e r, M o s s j e r n v e r k og paa Collett'ernes F l a d e b y. Skjønt en personlig ven af kongehuset var han misfornøiet med den dansk-norske union og arbeidede for at skaffe Norge egen bank og eget universitet. Hans efterladte formue (ca. 1½ mill. rigsdaler) skulde forvaltes som et fideikommis, som dog fallerede 1819. En rest af formuen (ca. 1 mill. kr.) danner et fond («De Ankerske broderbørns midler»), hvis renter fordeles mellem efterkommerne af A.s brødre.

Bernt Anker.

Anker, C a r l J o h a n (1835—1903), oberstløitnant, forf. af en række skrifter og artikler om gymnastik og militære anliggender saavelsom af historisk og genealogisk indhold («Biografiske data om 330 norske generalspersoner», 1885; «Norske frivillige i de danske forsvars-

---

Anpflanzung Ⓣ f, (be)plantning; nybygd, koloni.
anpochen Ⓣ banke paa.
Anprall Ⓣ m. stød.
anprallen Ⓣ tørne imod.
anpreisen Ⓣ anbefale.
anpumpen Ⓣ laane af, slaa for penge.
anraabe — Ⓣ anrufen, anflehen — ⓔ call to, challenge, (bede) implore, invoke — ⓕ appeler; (praie) héler; invoquer; implorer.
anranzen Ⓣ overfuse.
anrat(h)en Ⓣ tilraade.
anrauchen Ⓣ tilrøge, sværte; indrøge.
anräuchern Ⓣ tilrøge.
anrechnen Ⓣ beregne, anslaa; skrive paa regning; tilskrive, tillægge, tilregne.
Anrecht Ⓣ n, ret, adkomst.
Anrede Ⓣ f, tiltale, henvendelse; tale (til).
anreden Ⓣ tiltale.
anregen Ⓣ tilskynde, bringe paa bane.
Anregung Ⓣ f, tilskyndelse, impuls.
anreihen Ⓣ sætte i rad; trække paa traad, træde.
Anreiz Ⓣ m, tillokkelse, tilskyndelse.
anreizen Ⓣ lokke, tilskynde, opegge.
anrempeln Ⓣ skubbe til (idet man gaar forbi).
anrennen Ⓣ løbe imod.
anretning — Ⓣ Anrichten n, Anrichtung f — ⓔ serving; (sam-

krige 1848—50 og i 64», 1887; «H. C. Sneedorff», 1884 etc.), ligesom han har udgivet sin bedstefaders og Kristian Fredriks brevveksling (1901).

Anker, Carsten Tank (1747—1824), f. paa Fredrikshald, konferensraad, medlem af bergverksdirektoriet (1781—91), førstedirektør for det Dansk-asiatiske kompani (1792—1811), eier af Eidsvolds verk, hvor han bosatte sig 1811. A., der var nøie knyttet til Kristian Fredrik, deltog 1813 i drøftelsen af spørsmaalet om oprettelsen af en norsk regjeringskommission og i mødet paa Eidsvolds verk 16 februar 1814; han udnævntes til regjeringsraad og statsraad, men sendtes allerede i mars til England som Norges og Kristian Fredriks talsmand, et hverv, han udførte med energi og dygtighed, men uden held. Den nye regjering gav ham afsked (1815).

Carsten Tank Anker.

Anker, Christian (1840—), f. paa gaarden Rød ved Fredrikshald, søn af grosserer og eiendomsbesidder P. A. Overtog efter et studieophold udenlands for at uddanne sig i ingeniørvidenskaben sammen med sin broder N. A. ved faderens død P. A.s samtlige eiendomme ved Fredrikshaldsvasdraget. Dette firma, som gik under navnet P. A., opløstes i 1900. A. anlagde 1873 Hønefoss brug, som nu eies af firmaet Edward Lloyd, Ltd. I sin fødeby har A. bl. a. deltaget i grundlæggelsen af Fredrikshalds meieribolag og Haldens tændstikfabrik. Paa grubeindustriens omraade har han været sterkt interesseret helt siden begyndelsen af 1880-aarene og har knyttet sit navn til de nedenfor nævnte to foretagender: den «Ankerske marmorforretning» og de «Ankerske jernmalmfelter».

Anker, Herman (1839—96), foregaaendes broder, folkehøiskolebestyrer, postmester, var ved sterke sympati- og familiebaand knyttet til Danmark og den Grundtvigske livsopfatning, grundlagde i 1864 for sine betydelige arvemidler den første norske folkehøiskole paa Sagatun, anlagde derefter en fyrstikfabrik paa Hamar og blev 1885 postmester der.

Anker, Johan Peter Andreas (1837—76), d. officer, udmerkede sig under krigen i 1864 og blev ved Dybbøl taget til fange. Paa grund af hans tapperhed overraktes der ham senere en æressabel som gave fra landsmænd.

Anker, Peder (1749—1824), f. i Kristiania, broder af Bernt A., eier af Bogstad med store skogeiendomme og flere bergverker. Som generalveiintendant i Akershus stift (fra 1789) har han indlagt sig store fortjenester af det norske veivæsens udvikling. Paa Eidsvold repræsenterede han Akershus amt og blev rigsforsamlingens først valgte præsident. Han sluttede sig nøie til sin svigersøn, grev Wedel Jarlsbergs politik. Høsten 1814 blev han statsminister i Stockholm, et embede, han indehavde til 1822, da han tog ophold paa Bogstad.

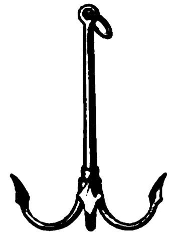
Anker, Peter (1744—1832), f. paa Fredrikshald, søn af Erik A., modtog 1783 guldmedaljen *pro meritis* for sin virksomhed som konsul i Hull og generalkonsul i London. Gjennem ham blev dampmaskinen først kjendt i Danmark. 1786 udnævntes han til guvernør i Trankebar i Ostindien, et vanskeligt hverv, som han udførte med ubøielig energi og stor dygtighed. I 1806 forlod han Ostindien og bosatte sig 1808 i Norge, hvor han boede paa gaarden Øraker ved Kristiania til sin død.

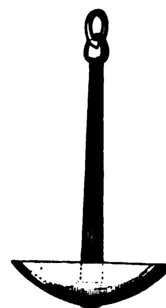
Anker, maal for flydende varer, i Norge = 38.6038 liter. I andre lande varierer størrelsen mellem ca. 32 og 45 liter.

Anker, skibsredskab, som nedfiret paa bunden tjener til at fastholde skibet ved hjælp af den med a. forbundne a.-kjetting. A. gjøres som oftest af smedejern og benævnes efter sin størrelse: sværa., varpa. og baada. eller dræg. Paa orlogsskibe haves af sværa. 2 (kranankre), 1—2 rælingsa., hvoraf det om bagbord kaldes pligten og det om styrbord læggeren, desuden et varea. (reservea.). Koffardiskibe har 2—3 bauga. og et lettere a., der kaldes tøia., desuden et varpa. Hvis et a. anbringes fast i bunden som fortøining for en bøie, kaldes det moringsanker. Som moringsa. anvendes ofte sopa. eller paraplya. (se Moring). Benævnelserne paa de forskjellige dele af ankeret er: 1. leggen, 2. krydset (hjertet) ved enden af leggen; fra dette udgaar 3. armene

Anker.
Fra et romersk alter.

Almindeligt anker.

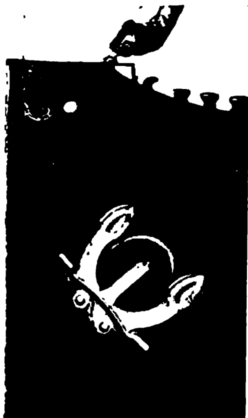

Dræg.

Sop-anker.

Halls patent-anker.

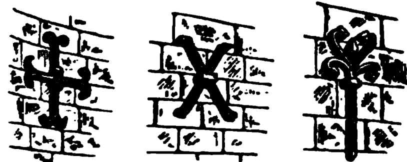
ling af retter) course; collation — (f) service m.
anretningsbord — (t) Anrichtetisch m — (e) dresser, tay-boy, teapoy — (f) crédence f.
anrette — (t) anrichten, (gjestebud) bereiten — (e) (berede) prepare, arrange; (mad) dress, (paa bordet) serve (up), (foraarsage) do, make, cause, commit — (f) (rette an) dresser, servir; (foraarsage) faire, causer.
Anrichte (t) f, anretningsbord.
anrichten (t) anrette.
Anritt (t) m, fremridt.
anrosten (t) ruste til (fast).
anrüch(t)ig (t) berygtet.
Anruf (t) m, tilraab, paakaldelse.
anrufen (t) anraabe, raabe til; appellere.
Anrufung (t) f, anraaben, paakaldelse, appel.
anrühren (t) berøre, røre ved; udrøre.
ansäen (t) tilsaa.
Ansage (t) f, tilsigelse, melding, forkyndelse.
ansagen (t) melde; tilsige.
ansalzen (t) salte let.
ansammeln (t) samle.
Ansammlung (t) f, (an)samling, ophobning.
ansässig (t) bosiddende, bosat.
ansated (e) hanket, hankformet.
Ansatz (t) m, tilsætning; afleiring, bundfald; prissats; ansættelse; tilløb; mundstykke.
anschaffen (t) anskaffe.
Anschaffung (t) f, anskaffelse, remisse.

og fra enden af disse 4. flyggene (fligene), 5. neb, som er den yderste spids af flyggene, og 6. bøilen (ringen), der ved en bolt fæstes til leggens øverste ende, 7. stokken, øverst under ringen tvers paa leggen. I ringen sjakles ankerkjettingen. Ankeret lettes (hives) med ankerspil, hvortil paa mindre fartøier anvendes haandkraft (bratspil eller pumpespil), paa dampskibe damp eller elektricitet. Til at katte og fiske a., d. v. s. bringe dette fra klydset op paa rælingen, bruges almindelig paa dampskibe og store seilskibe a.-davider el. a.-kraner med tilhørende taljer. — Paa de Porterske a. dreier armene sig om en bolt i krydset. De Martinske a. er saaledes indrettet, at begge arme griber i bunden med sine flygg. En udvikling af de Martinske a. er de saakaldte patenta. (Rileys, Halls, Taylors m. fl.s patent stockless anchors), som tildels gjøres af støbestaal og er uden ankerstok; leggen hives ind gjennem klydset, saa begge arme viser opad mod skibssiden. Deres fordele fremfor a. af ældre konstruktion er deres letvindthed; man undgaar davider eller kraner, a. er til enhver tid klar til at falde. De vinder ogsaa hvert aar mere og mere udbredelse baade i orlogs- og handelsmarinen. — Ankerbund, god eller daarlig holdebund, hvor et skib ankrer. Ankerkjetting sveises af jern og samles i 15 favne lange stykker, der forenes ved sjakler (d. hekse). Man «stikker fra sig» ankeret ved at drive en bolt ud af en sjakkel. Ankerklyds, i skibets baug anbragte jernrør, hvorigjennem ankerkjettingerne gaar. Ankertaug brugtes som ankerkjetting, men er nu lidet anvendt.

Patent-anker i klyds.

Anker, teknisk betegnelse for en jernkonstruktion, der tjener til at støtte og forsterke en bygningsdel, særlig murverket. Den synlige del deraf, der vender ud mod façaden, er ofte forsiret.

Mur-ankere.

Anker (elektr.) er den del af en dynamomaskine, hvor den elektriske spænding induceres, eller den del af en elektromotor, hvor dreiningsmomentet opstaar. Det er ved ligestrømsmaskiner altid roterende, ved vekselstrømsmaskiner i regelen faststaaende. A. bestaar af to hoveddele: ankerjernet, hvis opgave det er at lede de magnetiske kraftlinjer, og ankerviklingen, i hvilken den elektriske spænding induceres. Man skjelner mellem ringankere, tromleankere og skiveankere (forældede).

Ringankeret bestaar af en hul jerncylinder, paa hvilken ankerviklingen er anbragt saaledes, at den danner i sig selv tilbageløbende spiral; beviklingens traade ligger saaledes dels paa ankerets udvendige, dels paa dets indvendige cylinderflade; herved vil kun de udvendige traade skjære de magnetiske kraftlinjer, saa at spændingen kun induceres i disse. Ringankeret anvendes i regelen kun til ligestrømsmaskiner og er særlig anvendeligt for høie spændinger.

Tromleankeret er det mest anvendte af alle ankere; alle traade ligger paa den af ankerets to cylinderflader, som vender mod maskinens magnetpoler (d. e. ved ligestrømsmaskiner den udvendige, ved vekselstrømsmaskiner den indvendige cylinderflade). Ved tromleankere skjelnes atter mellem glatte ankere, ved hvilke ankertraadene er anbragt ovenpaa den glatte cylinderflade, og notankere, hvor traadene er forsænket i noter, som i aksial retning er udskaaret i overfladen. Ved det glatte anker er det vanskeligt at befæste traadene forsvarligt, ligesom disse er daarlig beskyttet; paa den anden side opnaar man med dette lettere en god kommutering (s. d.). Notankeret er det mest anvendte, idet traadene her er godt beskyttet mod overlast og lette at anbringe.

Ankerjernet sammensættes altid af en række runde eller segmentformede 0.3—0.5 mm. tykke jernblik (ankerblik), som ved hjælp af papir eller lak indbyrdes er isoleret fra hinanden. Denne isolation er nødvendig for at indskrænke de saakaldte foucault- eller hvirvelstrømme (s. d.) til det mindst mulige.

Ankerviklingerne deles først og fremst i ligestrøms- og vekselstrømsviklinger.

De forskjellige ligestrømsviklinger har navn efter den maade, paa hvilken de forskjellige ankerspoler indbyrdes er forbundet. Afstanden mellem to med hinanden forbundne spoler eller spolesider kaldes viklingsskridtet.

Vekselstrømsviklingerne deles i enfasede, tofasede og trefasede. De enfasede v. bestaar som regel af en række spoler, en for hver pol. En tofaset v. bestaar af to enfasede v., som er forskudt den halve polafstand fra hinanden. En trefaset v. bestaar af tre enfasede v., som er forskudt $^2/_3$ polafstand fra hinanden.

Er en vikling direkte viklet med haand paa selve ankeret, kaldes den en haandvikling; er derimod de enkelte spoler viklet færdige, og derpaa anbragt paa ankeret, kaldes viklingen en skablonvikling.

Anker (magnetisk) er en stav af blødt jern, som lagt ind til en hesteskomagnets poler sammen med denne danner et sluttet magnetisk kredsløb. A. tiltrækkes af magneten. Anvendes i elektriske ringeapparater, telegrafapparater o. s. v.

Ankerage *[ankera'sje]*, sjømandsord, d. e. bekvem plads eller anledning til at ankre.

Ankerblik, se Anker (elektr.).

Ankerfelt, se Ankerreaktion.

Ankergang, en form for gang (echappement) i ure. Et ankerformet stykke kan dreie sig om en aksel og sættes i svingende bevægelse af urets pendel eller uro. To hager paa a. griber afvekslende ind i tænderne paa

---

anschauen ⓣ beskue.
anschaulich ⓣ anskuelig.
Anschauung ⓣ f, betragtning; anskuelse.
Anschein ⓣ m, skin, udseende.
anscheinend ⓣ tilsyneladende.
anschellen ⓣ ringe paa.
anschicken ⓣ: **sich a.,** lage sig (gjøre sig færdig) til; bære sig ad.
anschirren ⓣ lægge seletøiet paa, spænde for.
Anschirrung ⓣ f, forspænding.
Anschlag ⓣ m, anslag, plan; opslag, plakat; overslag; anlægsstilling.
anschlagen ⓣ slaa paa (imod); opslaa; lægge an; anslaa; vurdere; slaa (ild); begynde at gjø.
anschlägig ⓣ ful, kløgtig; virksom.
anschlämmen ⓣ fylde med søle.
anschliessen ⓣ slutte til; vedlægge.
Anschluss ⓣ m, tilslutning; bilag. **Anschlussbahn** f, sidebane.
anschmieren ⓣ smøre paa; snyde, bedrage.
anschnallen ⓣ spænde paa.
anschnauzen ⓣ fare imod, overfuse.
Anschnitt ⓣ m, snit; afskauret stykke.
anschnüffeln ⓣ snuse til.
anschreiben ⓣ opskrive, skrive paa; skrive paa ens regning.
anschuldigen ⓣ beskylde, sigte.

«stighjulet», som dreies ved urets bevægende kraft (lod, fjær), men stoppes en vis tid ved hver svingning af ankeret. Ankergangsure kalder man fornemmelig lommeure med a. Pendelure har altid a.

Anker'it, et gult mineral, der bestaar af et karbonat af kalcium, magnesium og jern.

Ankerjern, se A n k e r (elektr.).

Ankerkonstant er en størrelse, som har betydning ved beregning af ankere til dynamoer og motorer. [Arnold, «Gleichstrommaschine II» og «Wechselstromteknik IV».]

Ankernot, se A n k e r (elektr.).

Ankerreakta'ns er den modstand af en ankervikling, som er foraarsaget af viklingens selvinduktion. Den har ved ligestrømsmaskiner en væsentlig indflydelse paa gnistdannelsen paa kommutatoren og ved vekselstrømsmaskiner paa spændingstabet og faseforskydning mellem den elektromotoriske kraft og spændingen. [Arnold, «Wechselstromtechnik III».]

Ankerreaktiōn el. a n k e r t i l b a g e v i r k n i n g er den magnetiske virkning af en dynamomaskines anker. Da ankeret jo ikke er andet end en beviklet jernkjerne, vil denne optræde som en elektromagnet, saasnart der gaar en strøm gjennem ankerviklingen; denne magnetiske virkning har en vis indflydelse paa maskinens magnetiske poler og fremkalder en forandring i maskinens magnetiske tilstand. Ved ligestrømsmaskiner er ankermagnetismens virkning væsentlig afhængig af børsternes stilling paa kommutatoren. Ved vekselstrømsmaskiner er ankermagnetismens virkning afhængig af faseforskydningen mellem den elektromotoriske kraft og strømstyrken. Ved enfasede maskiner er det af ankeret fremkaldte magnetfelt pulserende; ved flerfasede maskiner danner det af hver fase fremkaldte vekselfelt et resulterende felt, som er af konstant styrke, og som i forhold til maskinens magnetpoler staar stille, ganske ligegyldigt om det er maskinens anker eller magnetpoler, som roterer. [Arnold, «Wechselstromtechnik III—IV».]

Ankerske fideikommis, se A n k e r, Bernt.

Ankerske jernmalmfelter, ogsaa kaldt Sydvarangerske, er navnet paa et stort jernmalmfelt (belagt med 5—600 mutinger), beliggende dels paa selve Pasvikhalvøen, dels paa landstrækningen søndenfor, mellem Pasvikhalvøen i øst og Langfjordvandet i vest. I henhold til kontrakt af 9 mars 1905 mellem Chr. Anker og staten (trykt som St. medd. nr. 11 1904/05; jfr. Indst. S. nr. 170 og Stortingstid. 1904/05, s. 3538—3553) skal A. indtil udgangen af 1910 betale staten en afgift af 3 øre pr. ton udvundet malm. Fra 1 jan. 1911 skal minimumsafgiften være 10 000 kr. og fra 1 jan. 1919 20 000 kr. pr. aar.

Ankerske marmorforretning, aktieselskab, Fredrikshald, stiftet 1895 af ovennævnte grosserer Chr. A. og Landmandsbanken i Kjøbenhavn med det formaal at udvinde og forædle norsk marmor fra egne, væsentlig nordlandske brud. Selskabet, hvis kontor er i Kjøbenhavn, har en fuldt indbetalt aktiekapital paa 1 500 000 kr. fordelt paa aktier à 1 000 kr. pr. aktie.

Ankerske waisenhus i Kristiania, oprettet 1778 af Bernt Anker (s. d.) og hustru Mathia Collett, optager 12 fader- og moderløse børn (6 af hvert kjøn), hvis forældre har været i embeds- eller borgerstand i Kristiania by eller stift. For at øge kapitalen er virksomheden midlertidig indstillet (1906).

Ankerspole, se A n k e r (elektr.).

Ankerstjerne har den opgave at bære og sammenholde ankerblikkene (se A n k e r, elektr.) til et dynamoanker.

Ankerstrøm er den i en elektrisk maskines ankerviklinger gaaende strøm. I dynamoer induceres eller frembringes ankerstrømmen ved ankerviklingernes skjæring af de magnetiske kraftlinjer. I en motor sendes ankerstrømmen ind udenfra og fremkalder i forbindelse med magnetfeltet ankerets omdreiende bevægelse.

Ankerstrømkreds, se A n k e r (elektr.).

Ankervagt, paa orlogsskibe 1/4 af mandskabet, paa koffardiskibe i almindelighed kun én mand ad gangen, der har vagt om natten, naar skibet er til ankers paa et trygt sted. Ordet a. bruges som modsætning til sjøvagt, da halvdelen af mandskabet er oppe.

Ankervikling, se A n k e r (elektr.).

Ankjær, S t e f a n (1820—92), d. officer, deltog i slaget ved Fredericia 6/7 1849, og var under krigen 1864 direktør for kommandokontoret. 1856—63 var han medlem af rigsraadet og folketinget, 1864—66 af landstinget og 1872—76 atter af folketinget. 1885—90 kommanderende general. Hans hovedverk er «Geografisk-statistisk haandbog».

Anklam, Preussen, by i Forpommern, ved den seilbare elv Peene, ca. 8 km. fra dennes munding i Stettiner Haff, ved jernbanen Berlin—Stralsund, med ca. 16 000 indb. Driver jernindustri, kornhandel og skibsrederi. Oprindelig slavisk fæstning, t. by 1244, hansestad, sv. 1648—1720.

Ankober, Afrika, by i s.ø. Abessinien, ca. 135 km. n.ø. f. hovedstaden Adis Abeba. 2 600 m. o. h. Havde engang ca. 7 000 indb., men herjedes 1892 af en koleraepidemi.

Ankori, Central-Afrika, frugtbart, tæt befolket land paa østsiden af Albert Edvard-sjø. Under britisk Ugandaprotektorat.

Ankylomēter, krumningsradius, se K r u m n i n g.

Anlæg (tekn.), heldning eller heldningsvinkel særlig om skraaninger og mure. Saaledes en jordskraaning med anlæg 1 paa 1.5, en stenmur med 45° anlæg. Tidligere brugtes ordet d o s s e r i n g i samme betydning.

Anløbe. 1. Et fartøi a. et sted, naar det stanser der en kortere tid for ordre, losning, lastning el. l., uden at det er fartøiets endelige bestemmelsessted. 2. Naar staal skal hærdes til en bestemt haardhedsgrad, begynder man altid med at hærde det glashaardt, derefter anløber man det ved opvarmning til en vis bestemt temperatur, hvorefter det straks afkjøles, forat denne temperatur ikke skal overskrides. Ved denne proces gaar den oprindelige haardhed delvis tilbage. Til hver temperatur svarer en bestemt haardhedsgrad og en bestemt a n l ø b n i n g s f a r v e. Ved ophedning af det blanke staal dannes der nemlig paa overfladen et tyndt oksydlag. Lagets tykkelse er et maal for temperaturen, og af tykkelsen afhænger anløbningsfarven (se I n t e r f e r e n s). Farverækken er: gult (230° C.), rødt (250° C.), violet (270° C.) og blaat (310—325° C.). Ved sterkere ophedning gjennemløbes

---

anschüren (t) rage op i, opflamme.
Anschuss (t) m, anskud: gigt.
anschwären (t) bulne op.
anschwärzen (t) sværte, bagtale.
anschwellen (t) svulme op.
anschwemmen (t) skylle op.
Anschwemmung (t) f, opskylling; opskyllet land.
anschwindeln (t) snyde; prakke paa.
anse — (t) ansehen, betrachten — (e) regard, consider, deem, judge, esteem, think, reckon — (f) considérer, regarder; croire, juger, réputer. **anseet** — (t) angesehen — (e) of high standing, of consideration, note — (f) considéré, respecté, estimé; notable; qui a du crédit.
anse (f) f, hank; arm; bugt, vik.
anseelse — (t) Ansehen n — (e) consideration, esteem, reputation; (persons) respect — (f) considération f; prestige m; réputation f, renommée f; (persons) acception f.
ansehen (t) se paa; betragte; anse.
Ansehen (t) betragtning; udseende; anseelse.
ansehnlich (t) anselig, betydelig.
anselig — (t) ansehnlich — (e) (af udseende) stately, portly; (betydelig) handsome, considerable (f) de belle apparence, beau; (betydelig) considérable.
ansérin (f), **anserine** (e) gaase-.

farverækken igjen, men svagere. Gul anløbning svarer til det haardeste staal (verktøier til metal), violet og blaa svarer til en noget mindre haardhedsgrad (verktøi til træ).

Anmeldelse, anmelde bruges i retssproget hovedsagelig om visse meddelelser til offentlige myndigheder, saaledes a. en forbrydelse til paatalemyndigheden, a. en fordring til skifteretten, a. flytning o. s. v. Til anmeldelsen er tildels knyttet vigtige retsvirkninger; saaledes afbrydes forældelse (s. d.) og præklusion (s. d.) ved en fordrings anmeldelse.

Anna, den hellige, efter traditionen moder til Jomfru Maria. Den romersk-katolske kirke feirer hendes fest $^{26}/_{7}$, den græsk-katolske $^{9}/_{12}$.

Anna Ivanovna (1693—1740), rus. keiserinde, datter af Ivan V, egtede 1710 hertug Fredrik Vilhelm af Kurland, som døde 1711. 1730 efterfulgte hun Peter II som Ruslands hersker og styrede fuldstændig despotisk ved hjælp af sin yndling Biron. Under den polske arvefølgekrig 1733—35 hjalp hun August III. 1736—39 førte hun en seierrig krig mod Tyrkiet, men maatte ved freden i Belgrad tilbagegive de gjorte erobringer.

Anna Leopoldovna (1718—46), eg. Elisabeth Catharine Christina, datter af hertug Karl Leopold af Mecklenburg-Schwerin og Catharine Ivanovna (tsar Ivan Alexejevitjs datter), egtede 1739 hertug Anton Ulrik af Braunschweig-Bevern. Efter Anna Ivanovnas død 1740, og efterat Biron var styrtet, lod hun sig proklamere som regentinde for sin søn Ivan VI, hvem keiserinde Anna havde bestemt til tronfølger. 1741 blev hun styrtet af Elisabeth, Peter den stores datter (s. d.). Ivan blev indespærret i Schlüsselburg, hvor han blev dræbt 1764. Selv døde A. som forvist i Kolmagori ved Archangel, hvor ogsaa Anton Ulrik døde 1775. Deres efterlevende børn fik tilladelse til at bosætte sig i Horsens i Danmark, hvor de døde.

Anna Cathrine (1575—1612), dansk-norsk dronning, datter af kurfyrst Joachim Fredrik af Brandenburg, egtede 1597 paa Haderslev slot Kristian IV, hvem hun fødte flere børn, deriblandt den udvalgte prins Kristian og Fredrik III. Kronedes 1598 i Kbh.

Anna Sofie (1693—1743), dansk-norsk dronning, datter af storkansler grev Conrad Reventlow, blev 1712 af Fredrik IV bortført fra sit hjem, gaarden Clausholm i Jylland. Kongen førte hende til Skanderborg slot og lod sig her vie til hende til venstre haand, skjønt hans dronning endnu levede. A. S. ophøiedes til fyrstinde af Slesvig og blev ved dronningens død 1721 paany viet til kongen og af denne erklæret for virkelig dronning, ligesom han selv kronede hende. Da Fredrik IV døde 1730, forviste Kristian VI A. S. til Clausholm, hvor hun døde.

Anna Boleyn *[bu'lin]* (1507—36), dronning af England, datter af Thomas Boleyn, greve af Rochfort, blev opdraget i Frankrige og senere hofdame hos den engelske konge Henrik VIII's første gemalinde Katharine af Aragonien. Henrik forelskede sig i hende, lod sig skille fra Katharine og egtede 1533 A. B., der ved ham blev moder til Elisabeth. Da kongen blev kjed af hende, lod han hende anklage for utroskab, hvorefter hun blev henrettet i Tower.

Anna (1574—1619), dronning af England, datter af Fredrik II af Danmark, egtede 1589 i Oslo Jakob VI af Skotland, der 1603 tillige blev konge i England. I sit egteskab blev hun stammoder for de senere konger af huset Stuart.

Anna (1664—1714), dronning af Storbritannien og Irland, datter af Jakob II og Anna Hyde, egtede 1683 prins Georg (Jørgen) af Danmark (søn af Fredrik III). 1702 besteg hun ved svogeren Vilhelm III's død Englands og Skotlands trone. Hun var ivrig protestant, og dels af denne grund, dels under paavirkning af sin veninde Sarah Jennings, gift med John Churchill, senere lord Marlborough, svigtede hun faderen 1688, da han blev forjaget, og sluttede sig til Vilhelm III, efter hvis død hun besteg tronen (1702). Hun fortsatte den spanske arvefølgekrig indtil hun tvungen af den offentlige mening blev nødt til at lade Marlborough falde. Herefter slog hun ind paa en anden politik og sluttede 1713 fred med Frankrige i Utrecht. Under hendes regjering (1707) forenedes England og Skotland til ét rige: Storbritannien. Hun levede i et lykkeligt egteskab med sin mand, der døde 1708, og skjænkede ham 17 børn, der dog alle døde tidlig.

Anna af Østerrige (1601—66), fr. dronning, datter af den spanske konge Filip III, egtede 1615 Ludvig XIII af Frankrige og blev ved ham moder til Ludvig XIV og Orleansernes stamfader Filip. Efter kongens død 1643 blev hun ved Pariserparlamentets hjælp regentinde i sønnens mindreaarighed, men lod sig fuldstændig raade af kardinal Mazarin, efter hvis død 1661 hun trak sig tilbage til det af hende indstiftede kloster Val-de-Grace.

Anna (1532—85), kurfyrstinde af Sachsen, datter af Kristian III af Danmark og Norge, egtede 1558 hertug (senere kurfyrst) August af Sachsen. Dels paa grund af sine 15 børn, dels paa grund af sin store velgjørenhed blev hun kaldt «mutter Anna».

Anna Komnēna (1083—1144), datter af den byzantinske keiser Alexios I, var gift med Nikeforos Bryennios den yngre. Hendes moder Irene søgte forgjæves ved Alexios' død 1118 at skaffe svigersønnen tronen. A. K. stiftede da en sammensvergelse mod sin broder keiser Johannes, hvilken ogsaa mislykkedes, særlig fordi hendes mand negtede at hjælpe hende. Da Bryennios 1137 døde, gik hun i kloster og udarbeidede her sit berømte mindeskrift over faderen «Alexiaden» (overs. paa dansk af O. A. Hovgaard, 1879—82).

Anna Colbjørnsdatter, se Colbjørnsen.

Anna, mynt i britisk Ostindien = omtr. 8 øre.

Annaberg, by i kongeriget Sachsen, 30 km. s. f. Chemnitz, ved foden af Erzgebirge, 600 m. o. h., med ca. 17 000 indb. Anlagt 1496 for bergverksdriftens skyld. Da denne aftog, paabegyndtes allerede i 16 aarh. kniplingsindustri og efter initiativ af landflygtige (1590) nederlændere possementvare-fabrikation.

Annaland, se Sankt Annaland.

Annāler el. aarbøger, skrifter, der tørt og kort meddeler de historiske begivenheder i tidsfølge. Med saadanne a. er historieskrivningen begyndt de fleste steder; baade kinesere, persere, assyrere og ægyptere havde a. I Rom skrev presterne a. *(annales maximi).* I middelalderen skrev munkene a., som er hovedkilder til vor viden om de tider. Ogsaa i de nordlige lande haves a., de fleste fra 13 og 14 aarh.

---

gaasehud-. **ansérine** Ⓕ, gaasefod.

ansetzen Ⓣ sætte (føie) til; ansætte; vurdere; fastsætte, bestemme; (intr.) tage tilløb; blive fed. **sich ansetzen** sætte sig fast.

Ansicht Ⓣ f, betragtning, besigtigelse; gjennemsyn; anskuelse, mening; prospekt.

ansichtig Ⓣ vår.

Ansiedelei Ⓣ f, nybygd, koloni.

Ansiedelung Ⓣ f, bosættelse, nybygd, koloni.

Ansiedler Ⓣ m, nybygger, kolonist.

ansigt — Ⓣ Gesicht, Anlitz n — Ⓔ face; countenance — Ⓕ figure f, visage m. **skjære ansigter** — Ⓣ Gesichter schneiden — Ⓔ make wry faces, make mouths at one — Ⓕ faire la (des) grimace(s); faire la moue. **ansigtsfarve** — Ⓣ Gesichtsfarbe f — Ⓔ complexion — Ⓕ teint m.

ansinnen Ⓣ anmode, forlange.

ansjos — Anschove f, Anschovis m — Ⓔ anchovy — Ⓕ anchois m.

anskaffe — Ⓣ anschaffen — Ⓔ procure, get, provide — Ⓕ acquérir; procurer.

anskaffelse — Ⓣ Anschaffung f — Ⓔ providing osv. — Ⓕ acquisition f; achat m.

anskreven — Ⓣ angeschrieben — Ⓔ in great favour, (stand) ill (with) — Ⓕ bien, mal

anskrig: gjøre a. — Ⓣ Lärm

Annan *[ǽnən]*, Skotland, by i Dumfries, kort ovenf. mundingen af elven A. i Solway Firth.

Annapolis, Nordamerika. 1. Hovedstad i staten Maryland, paa Chesapeake-bugtens vestside, ca. 30 km. s. f. Baltimore, med de Forenede staters sjøkrigsskole, ca. 8 500 indh. 2. Britisk havn paa vestsiden af Nova Scotia ved Fundy-bugten.

Ann Arbor *[æn-ā'bə]*, Nordamerika, by i staten Michigan's s.ø. del, ca. 50 km. v.s.v. f. Detroit med ca. 15 000 indb. Sæde for Michigans statsuniversitet (stiftet 1837).

Annāter, visse kirkelige afgifter i romerkirken. Allerede i middelalderen fik biskoperne efterhaanden ret til at nyde det første aars hele eller halve indtægt af hvert præbende, som blev ledigt i deres stift. Ogsaa paverne oppebar a. af større kirkelige embeder. Nu betaler alle bispedømmer og større abbedier a. til pavestolen ved hvert bispe- eller abbedskifte, medmindre a. er afløst af en bestemt afgift.

Anne, se Sainte Anne.

Annecy *[ansī']*, Frankrige, hovedstad i depart. Haute Savoie, 33 km. s. f. Genf, paa en frugtbar slette ved den n.v. ende af den 10 km. lange indsjø af samme navn, 449 m. o. h. med ca. 14 000 indb. Gammeldags by, bispesæde, centrum for Savoiens industri. I sjøen er fundet rester af pælebygninger.

Anne'ks. De fleste prestegjeld paa landet i Norge bestaar af et hovedsogn, hvor sognepresten bor, med et eller flere dertil knyttede sogne, annekser eller anneks-sogne. Hvert anneks har sin annekskirke.

Anneksiōn, erhvervelsen af nyt landomraade for en stat enten ved erklæring om, at dette skal betragtes som erobret, eller ved mindelig overenskomst med den afstaaende magt.

Annelīder, se Ledorme.

Annen, Preussen, by i Westfalen, 9 km. s.s.v. f. Dortmund, med ca. 12 000 indb. Har støberier, glasverker og kulgruber.

Annerstedt, Claes (1839—), sv. historiker, blev 1866 docent i historie i Upsala; 1883—1904 universitetsbibliotekar sammesteds og har her indlagt sig stor fortjeneste. Blandt hans verker maa nævnes hans «Upsala universitets historia».

Annerstedt, Per Samuel Ludvig (1836—1904), sv. jurist og statsraad, interesserede sig navnlig for den fælles skandinaviske lovgivning og de nordiske juristmøder.

Anne's Head, se Sainte Anne's Head.

Annesleybugten, se Adulisbugten.

Anniversāria (lat.), aarlige mindefester, især til ære for afdøde.

Anno (lat. *annus*, aar), i aaret. A. mundi, aar efter verdens skabelse. A. ante Christum, a. f. Kr. A. Christi, a. e. Kr. A. domini (fork. A. D.), i det Herrens aar. A. præsente, i indeværende a.

Annobōm (Annobon, «godt aar»), Vest-Afrika, den mindste og ytterste af Guinea-øerne, 17 km.², 1 200 indb. (negere og blandinger), ca. 70 pr. km.² Opfyldt af steile, vulkanske fjelde og bevokset med tæt skog. Sundt klima, frugtbar. Tilhører Spanien.

Annonay *[anånœ']*, Frankrige, by i depart. Ardèche, 31 km. s.ø. f. St. Etienne, 10 km. v. f. Rhone. Læder-, silke- og papirindustri. Luftskipperne Montgolfier's fødested med deres mindesmerke.

Annonce *[ano'ŋsə]* el. avertissement, kundgjørelse, der mod betaling optages i blade o. l. Statens offentlige kundgjørelser indrykkes undertiden i særlige blade, i Norge «Norsk kundgjørelsestidende» (oprettet 1882). A.-bureau *[-byrå']* er en forretning, der virker som mellemmand mellem publikum og bladene, hvorved man kun behøver at skrive en annonce én gang, selv om den skal optages i flere blade. A. faar en rabat i de alm. priser af bladene, medens publikum betaler den gjængse pris.

Annotta Bay, Jamaica, kystplads, jernbanestation, d. ø del af nordkysten.

A'nnua (lat. *annus*, aar), etaarig betalingsfrist. Annuāle, sjælemesse, som læses et helt aar igjennem. Annuārium, kalender. Annuel, aarlig. Annuiteter, aarsrente, livrente (nærmere udviklet i særskilt artikel).

Annue'lle er planterne, dersom de lever hele sit liv fra frø til frø i én sommer.

Annuitēter (af lat. *annus*, aar) kaldes de til forrentning og gradvis indfrielse af en gjæld (et laan) fastsatte aarlige eller halvaarlige afbetalinger, naar disse er anordnede saaledes, at summen af renter og afdrag ved hver termin i den fastsatte annuitetsperiode stedse er den samme. A. finder anvendelse navnlig i hypotekbankvæsenet og som en form for amortisation (s. d.) af statsgjæld og anden offentlig gjæld, dette sidste navnlig i Storbritannien. Der har man saaledes de saakaldte «korte annuities», der varer i 49, og de «lange a.», der varer i 99 aar; disse benyttes ofte som livrenter, selvfølgelig dog uden i lighed med disse at bortfalde ved rettighedshaverens død. Vore hypotekbanklaan tilbagebetales ved a., som regel i løbet af 47 aar.

Annullēre (lat.), gjøre til nul, tilintetgjøre, omstøde, ophæve (en retshandling, et dokument el. l.).

A'nnulus (lat.), ring, hører siden slutningen af oldtiden til en romersk-katolsk biskops embedsdragt. Den symboliserer, i hvert fald efter en senere fortolkning, biskopens formæling med menigheden. A. piscatorius er pavens embedsring, hvis signet fremstiller Peters fiskedræt.

Annunciāta (ital.), budskab, især om Marias bebudelse.

Annunciātaordenen, se Ordener.

Annunciāter, navnet paa fem forskjellige romersk-katolske ordener, som er opkaldt efter Marias bebudelse (Maria annunciata). Luk. 1, 26 ff.

Annunziata, se Torre Annunziata.

Annunzio, Gabriele d' (1864—), ital. forfatter, debuterede allerede 1879 som lyriker, udgav de følgende aar flere samlinger sterkt sensualistiske digte, bl. a. «Intermezzo di rime», og noveller med oftest brutale, gruopvækkende emner. Som lyriker feirede han siden de største triumfer med «Elegie romane» og «Odi navali». Sin berømmelse har han imidlertid vundet som romanforfatter: Trilogien «Il piacere», «L'innocente» og «Il trionfo della morte», endvidere «Giovanni Episcopo», «Le vergini delle rocce», «Il fuoco». I den senere tid har han forsøgt sig med dramaer, tildels skrevet for Eleonora Duse: «La gioconda», «La città morto», «Francesca da Rimini», «La figlia di Jorio» m. fl., og har des-

---

machen — (e) give the alarm — (f) crier au secours.

anskuelig — (t) anschaulich — (e) perspicuous, plain, intelligible — (f) clair, évident, intelligible **anskueliggjøre** — (t) veranschaulichen — (e) render plain, intelligible; elucidate, illustrate — (f) donner une idée claire de, montrer clairement, illustrer. **anskueliggjørelse** — (t) Veranschaulichung f — (e) elucidation, illustration — (f) illustration f.

anskuelighed — (t) Anschaulichkeit f — (e) perspicuity — (f) évidence f.

anskuelse — (t) Anschauung f, Ansicht f — (e) intuition, (synsmaade) view — (f) intuition f; (synsmaade) manière (f) de voir; opinion f.

anslaa — (t) (ver)anschlagen, schätzen — (e) (musik) strike; (vurdere) estimate, rate, value, compute (at) — (f) (streng) toucher, (tangent) frapper; (en anden tone) changer de ton; (vurdere) évaluer, taxer; estimer.

anslag — (t) Anschlag m; Schätzung f — (e) (musik) touch; (vurdering) estimate, valuation; (plan) scheme, plan, project, plot, design — (f) (mus.) toucher m; (plan) projet m, dessein m; (hemmeligt) complot m, machination f; (vurdering) évaluation f, estimation f.

Anspann (t) m, forspand.

anspannen (t) stramme; spænde for; anspænde.

anspect (f) m, haandspak.

Anspiel (t) m, udspil.

Gabriele d'Annunzio.

uden forfattet en episk cyklus «La canzone di Garibaldi», hvoraf «La notte di Caprera». A. er en dyrker af jeget, pessimist og artistisk skjønhedsdyrker. Han har særlig været den yppige og ødelæggende sanseligheds digter, kynisk, raffineret, med hang til det grufulde, minutiøst analyserende. Som kunstner er han en sprogets og stilens mester, veltalende til ensformighed, med høit udviklet sans for det musikalske, plastiske og maleriske. Ellers er han lidet selvstændig. Han har staat i gjæld til Schopenhauer, Wagner, Nietzsche, har som lyriker været paavirket af de gamle romere, renaissancens digtere, Baudelaire, Carducci m. fl. og som prosaforfatter af Maupassant, Bourget, russerne o. a.

A'nnus (lat.), aar. A. c i v i l i s, det borgerlige aar. A. d i s c r e t i o n i s, myndighedsaar. A. d e c r e t o r i u s, normalaar. A. e c c l e s i a s t i c u s, det kirkelige aar. A. g r a t i æ, naadensaar.

A'nnuum (lat.), aarpenge, aarlig indtægt.

Anōde, det punkt eller den ledningsdel, hvorigjennem den elektriske strøm gaar ind i en elektrolyt eller et geiszlersk rør.

Anodo'nta, se D a m m u s l i n g.

Anodȳna (græ.), smertestillende midler, se N a r k o t i k a og A n æ s t e t i k a.

Anomāl (græ.), uregelmæssig, afvigende fra regelen. A n o m a l ī, afvigelse fra regelen. D e n s a n d e a. betegner i astronomien vinkelen mellem linjen fra solen til planeten (kometen) og linjen fra solen til perihel. Bevægede planeten sig i sit hele omløb med jevn hastighed, kaldes den vinkel, linjen fra solen til planeten vilde have bevæget sig fra perihel af, planetens m i d l e r e a. Forskjellen mellem den sande og midlere a. kaldes middelpunktsligningen.

Anomodo'ntia er en gruppe af uddøde krybdyr fra Sydafrikas og Indiens triaslag. Den indbefatter en hel del slegter af høist forskjelligt udseende. D i c y n o d o n havde 2 mægtige stødtænder i overkjæven; minder i saa henseende om hvalrossen. Den største art var af en flodhests størrelse. U d e n o d o n var fuldstændig tandløs ligesom skildpadderne. T h e r e o d o n t i a havde et pattedyrlignende gebis med fortænder, en hjørnetand og kindtænder.

A non esse ad non posse non vālet conseque'ntia (lat.), logisk regel: Deraf at noget ikke er til, kan ikke sluttes, at det ikke kan være til. Alt uvirkeligt kan ikke stemples som umuligt. Derimod kan der altid sluttes fra en slags umulighed til dens uvirkelighed: a non posse ad non esse valet conseque'ntia».

Anonȳm, a n o n y m i t ē t. A. b r e v e, a. a r t i k l e r o. s. v., d. v. s. breve, artikler o. l., som ikke er forsynet med afsenderens eller forfatterens navn. Tidligere søgte man at hindre anonyme trykskrifter, og skjærpet straf var sat for anonyme ærekrænkelser i saadanne. Efter den nye straffelov kan ikke udgiver, forlægger eller trykker fri sig for straf ved at opgive forfatteren til anonyme trykskrifter, saafremt udgiveren o. s. v. efter almindelige regler er skyldig i strafbar medvirkning. Derimod vil han ved saadan opgiven som regel kunne fri sig for den i straffel. § 322 satte uagtsomhedsstraf. — Benytter en forfatter et opdigtet forfatternavn, kaldes bogen p s e u d o n y m (s. d.). [Pettersen, «Anonymer og pseudonymer i den norske litteratur 1678—1890» (1890); Collin, «Anonymer og pseudonymer i den danske, norske og islandske litteratur» (1869); Bygdén, «Svenskt anonym- och pseudonym-lexikon» (1898 flg. Under udgivelse); Holzmann og Bohatta, «Deutsches Anonymlexikon 1501—1850» (1902 flg. Under udgivelse); Quérard, «Les supercheries littéraires devoilées de la littérature française» (1869—71); Halkett og Laing, «A dictionary of the anonymous and pseudonymous litterature of Great Britain» (1882—88); Cushing, «Anonyms» (1890).]

Anoplothērier kaldes en gruppe af uddøde (eocene og miocene), temmelig spinkle hovdyr, høist forskjellige i størrelse og bygning; nogle havde kun to tær paa hver fod, andre tillige en eller to bitær.

Anordning benyttedes under foreningen med Danmark ved siden af f o r o r d n i n g som betegnelse for de af kongen udgivne love. Nu benyttes a. alene om de af kongen givne provisoriske anordninger (grl. § 17).

Anorexī (græ.), mangel paa appetit, madlede.

Anorgānisk (græ.), d. e. uorganisk.

Anormāl (lat. *norma*, regel), uregelmæssig.

Anorthoskōp, et legetøi, som frembringer rigtige billeder af figurer, som er fortrukket tegnet paa den ene af to roterende skiver, naar de sees gjennem en række spalter i den anden.

Anorti't, en kalkfeldspat, som danner det basiske yderled i plagioklasrækken. Se F e l d s p a t.

Anōtheles, febermyg, en særlig i troperne udbredt myggeslegt, nær beslegtet med de almindelige stikmyg og af lignende levemaade og udvikling som disse. Bekjendt som malariaplasmodiens vert og overfører. Se M y g og M a l a r i a.

Anŏus, en i det Atlantiske og Stille hav forekommende terneslegt, hvis legeme er mere plumpt end de almindelige terners.

Anping, Formosa (jap.), frihavn paa sydvestkysten s. f. vendekredsen.

Anquetil-Duperron *[ākətil dypærō]*, A b r a h a m H y a c i n t h e (1731—1805), fr. orientalist, opholdt sig 1755—61 i Indien for hos de derværende parsere at lære Zoroaster's (Zarathustra's) lære at kjende. Det lykkedes ham at erhverve adskillige haandskrifter af parsernes hellige bøger; herved lagdes et grundlag for studiet af Avesta, af hvilken A.-D. i 1771 udgav en oversættelse.

Ansairieh, bjergfolk i det nordvestl. Syrien, der ernærer sig ved fædrift og jordbrug, men ogsaa er frygtet af de omboende som forvovne røvere. Dets religion,

---

anspielen (t) anslaa; hentyde til.

Anspielung (t) f, hentydning.

anspinnen (t) (an)stifte.

anspore — (t) anspornen, antreiben — (e) spur on, stimulate, excite, instigate, urge — (f) aiguillonner, éperonner, exciter, stimuler, talonner.

ansporelse — (t) Anspornung f — (e) instigation, stimulation, spur — (f) excitation f, stimulation f.

anspornen (t) (an)spore.

Ansprache (t) f, tiltale; tale til; krav.

ansprechen (t) tiltale; behage; anmode.

Anspruch (t) m, fordring; tiltale. **in Anspruch nehmen** lægge beslag paa.

Ansprung (t) m, tilløb.

anspænde — (t) anspannen — (e) strain — (f) tender; appliquer fortement.

anspændelse — (t) Anspannung f, Anstrengung f — (e) straining, exertion — (f) (con)tension f.

anstaa se passe (sømme) sig.

anstacheln (t) drive frem med en brod; (op)egge.

anstalt — (t) Anstalt f, Vorbereitung f — (e) preparation, arrangement, disposition; (stiftelse) establishment, institution — (f) (bygning o. l.) établissement m; institution f; atelier; (forberedelser) préparatifs m pl; mesures f pl; dispositions f pl.

Anstalt (t) f, foranstaltning; anstalt.

der kun er lidet kjendt, antages at være sammensat af gnosticistiske og primitive animistiske elementer.

Ansats (fr. *embouchure*), betegner mund- og læbestillingen ved tonens indsætning paa blæseinstrumenter. I sang betegner det den maade, hvorpaa tonen ansættes, et problem, der som saa meget andet i sangkunsten har skabt mange lærde, sindrige teorier og nogetnær ligesaa mange metoder, som der er sanglærere.

Ansbach, Bayern, hovedstad i prov. Mittelfranken, ca. 40 km. s.v. f. Nürnberg, med ca. 19 000 indb. Driver livlig handel og industri og har et betydeligt heste- og kvægmarked. Opstod omkring et i 8 aarh. stiftet benediktinerkloster og var før hovedstad i et fyrstendømme af samme navn.

Anschütz, Ottomar (1846—), t. fotograf, kjendt for sine øiebliksfotografier og som opfinder af takyskopet (s. d.).

Anse *[ās]*, Frankrige, by i dept. Rhone, ved Saone, 20 km. n. f. Lyon, ca. 1 400 indb. Bekjendt som samlingssted for flere kirkeforsamlinger (1025, 1075, 1100, 1298).

Anseele, Eduard (1856—), belg. socialdemokrat, f. i Gent. Han var oprindelig typograf, men blev forfatter og redaktør. 1880 var han med paa at grundlægge den store kooperative forening «Vooruit» i Gent. Siden 1894 har han været medlem af Belgiens nationalforsamling, hvor han indtager en ledende stilling inden de moderate socialisters fløi.

Anselm af Canterbury (1033—1109), en af middelalderens største teologer, f. i Aosta i Piemont af lombardisk adelsslegt. Efter et bevæget ungdomsliv blev han munk i klosteret Bec i Normandiet, hvor hans lærde landsmand Lanfranc var prior. 1063 efterfulgte A. ham som klosterets prior og samlede snart ved sin ypperlige undervisning talrige disciple om sig. 1093 blev han erkebiskop af Canterbury. Det varede ikke længe, inden han kom i strid med Vilhelm II om investituren, om de geistliges lensed o. a., og 1097 maatte han forlade England. Først under den følgende konge, Henrik I, endte striden med konkordatet i London 1107, hvor kongen gav efter med hensyn til investituren, og A. med hensyn til lenseden. Som teolog indleder A. skolastiken. Blandt hans skrifter kan særlig nævnes: «Proslogium», hvor han som den første opstiller det ontologiske bevis for Guds tilværelse, og «Cur Deus homo», hvor han giver en betydningsfuld fremstilling af forsoningslæren.

Anselm af Laon (d. 1117), discipel af A. af Canterbury. Virkede omtr. 1076 som lærer i Paris. Henimod slutningen af aarhundredet blev han erkedegn og domskolasticus i sin fødeby, hvis skole under ham oplevede en rig blomstring. Størst betydning har A. faaet ved sin «Glossa interlinearis», en bibelforklaring, som blev en af de mest benyttede i middelalderen.

Ansĕr, se Gaaseslegten.

Ansgar (801—865), erkebiskop, f. i Picardiet, opdraget i benediktinerklosteret Corbie, hvor han derefter blev munk. Blev 823 skoleforstander og prædikant i det for sachsermissionens skyld oprettede datterkloster Ny Korvey i Vestfalen. Da 826 den danske konge Harald Klak blev døbt, udsaaes A. til hans husprest og missionær i Danmark. Efter en kort virksomhed i dette land blev han imidlertid fordrevet og af keiseren sendt paa en missionsreise til Sverige. Da han vendte tilbage med gode efterretninger, oprettedes 831 til ham erkebispedømmet Hamburg for keiserrigets lande nordenfor Elben og med missionsopgave blandt danske, svenske og vender. Stillingen i Hamburg kunde imidlertid ikke holdes. A. blev nu biskop i Bremen, som 849 forenedes med Hamburg. I Bremen udfoldede A. en stor virksomhed; han forstod ogsaa at komme i venskabeligt forhold til de danske konger Haarik I og II og fik missionskirker bygget i Slesvig og Ribe. 853—54 var han paany i Sverige og fik kirken i Birka (Björkö) gjenopbygget. Død i Bremen. Missionsresultaterne var neppe store, men from og dygtig ordnede A. de kirkelige rammer.

Anslaux *[āsjā']*, Jean Joseph (1774—1840), belgisk maler, f. i Liège, d. i Paris. Han udfoldede en omfattende, engang meget beundret virksomhed som fremstiller af bibelske, historiske og mytologiske emner.

Anslet. 1. Slesvig, plads i Haderslevkredsen. 2. Grønland, ø ved vestkysten, kol. Egedesminde.

Ansigt, ansigts-ben og -muskler, se Menneskets Anatomi.

Ansigtspleie. Det hovedgrundlag, hvorpaa en rationel a. maa bygges, er en god helbred i almindelighed. Regelmæssig fordøielse, tilstrækkelig søvn, motion og frisk luft er kraftige og uundværlige hjælpemidler til at bevare huden elastisk, glat og hvid opigjennem aarene. Endvidere maa huden holdes ren ved daglig vask med vand og helst ogsaa med sæbe. Sæben skal være «mild» (d. e. neutral, uden frit alkali) eller, hvis huden er meget ømfindtlig, «overfedtet»; en «skarp» sæbe, der indeholder meget frit alkali (grønsæbe), virker opløsende paa hudens hornlag og irriterer derved huden. Vask med varmt vand (dampbad), massage og frottering bevirker en livligere blodcirkulation i huden og bidrager derved til at gjengive den dens elasticitet og glathed og til at modvirke dannelsen af fedtpropper (comedoner) og finner. Den ved vaskningen frembragte irritation kan dæmpes ved pudder. — Sminke, pomade o. s. v. kan aldrig tjene til at bevare hudens ungdommelige friskhed, end sige til at vinde den tilbage. — Fregner og pigment-flekker (fød-flekker) kan til en vis grad afbleges ved medikamentøse vaskninger. — Skjæmmende haarvekst kan bekjæmpes ved at plukke haarene ud (epilation), hvilket dog fører til, at de vokser tykkere og tættere frem igjen. Ætsende salver har ligeledes kun en forbigaaende og usikker virkning, medens derimod røntgenbehandling og ætsning af haarroden ved elektrisk strøm kan føre til et varigt resultat. — Indenfor visse grænser lader det sig gjøre at glatte ud selv dybe rynker og ar, at give en uheldig formet næse eller en for spids hage en smukkere kontur. Ved indsprøitning i huden af en flydende paraffin, hvis smeltepunkt ligger et par grader over hudens temperatur (37 ° C.), fyldes fordybningerne, gjøres hagen bredere o. s. v., og den indsprøitede masse formes efter ønske, medens den endnu er varm og blød, og stivner derpaa, saasnart den er afkjølet til legemstemperaturen; med tiden bliver den da fuldstændig gjennemvokset af hudens bindevæv, som saaledes kommer til at fylde den tidligere defekt. Et angsigt, som er behandlet paa denne maade i større udstrækning, vil dog tabe hudens livlige muskelspil og faa et dødt, maskeagtigt udseende.

Anstand (t) m, anstand; stade; henstand; betænkelighed. **Anstand nehmen** tage i betænkning.

anständig (t) anstændig.

anstatt (t) istedenfor.

anstaunen (t) se med forundring paa.

anstechen (t) tage hul paa, begynde paa.

anstecken (t) tænde; smitte.

anstehen (t) anstaa, hue; vente; vare; have betænkelighed ved; forestaa.

anstellen (t) anstille; ansætte; iverksætte; tilbyde (varer).

anstellig (t) duelig, flink.

Anstellung (t) f, ansættelse; tilbud.

anstifte — (t) anstiften, anrichten — (e) cause, work; excite; hatch, plan — (f) causer; excite, susciter; (komplot) machiner, ourdir, tramer.

anstiftelse — (t) Anstiftung f — (e) causing osv. — (f) instigation f, machination f.

anstiften (t) anstifte; egge, drive.

anstifter — (t) Anstifter m — (e) author; instigator — (f) auteur m; instigateur m; machinateur m.

Anstifter (t) m. ophavsmand.

Anstiftung (t) f, anstiftelse; opegging.

anstille — (t) anstellen — (e) institute, set on foot, make — (f) faire; arranger, organiser. **anstille sig** — (t) thun (als ob) — (e) make believe, pretend, affect — (f) faire, faire semblant de.

anstimmen (t) istemme.

Ansigtssmerter, se Neuralgi.

Ansjos (sardel, *engraulis encrasicholus*) adskiller sig iøinefaldende fra de øvrige fiske tilhørende sildefamilien (*clupeidæ*) ved mangel af kjølskjæl langs bugen og ved den kegledannede snude, som rager frem foran underkjæven. A. opnaar 20 cm.s længde; dens egentlige hjem er Middelhavet og tilgrænsende dele af Atlanterhavet; sparsom i Skandinavien (stationær i Kristianiafjorden); gjenstand for indbringende fiskeri hovedsagelig i Middelhavet; fanges med finmaskede net; nedsaltes (sardeller) eller marineres (ansjos, ikke at forveksle med den hos os af brisling tilberedte «ansjos»).

Anskuelse (filos.). 1. Umiddelbar opfattelse gjennem forestillingsbilleder i modsætning til refleksion. Anskuelse skyldes enten direkte sansninger eller reproduktion og kombination af saadanne og er derfor altid konkret. Almene begreber kan ikke anskues, men er kun «rammer», ved hvilke tænkningen klassificerer de konkrete forestillinger. 2. Mening, (individuel) opfatning af en sag.

Anskuelsesundervisning i snævrere forstand er øvelser, ved hvilke smaabørn gjennem iagttagelse af gjenstande og billeder og gjennem samtale med læreren om det seede faar skjærpet sin iagttagelsesevne, udvidet og ordnet sine forestillinger og disses betegnelse i ord. Amos Comenius udgav det første paa a. beregnede billedverk «Orbis pictus», Pestalozzi og Herbart har sterkt fremhævet værdien af a. I videre forstand er a. al undervisning, der belyser det omhandlede ved gjenstande, billeder o. l.

Anslag betegner den maade, hvorpaa spilleren anslaar instrumentets tangenter eller strenge, og har for nutidens pianoteknik en overordentlig stor betydning. Man taler om blødt, kraftigt, haardt, tungt anslag o. s. v. og betegner ogsaa selve instrumentets spillemaade saaledes. Se ogsaa Touche.

Anslagshastighed, den hastighed, hvormed et projektil naar maalet. Paa grund af luftmodstand er a. mindre end projektilets begyndelseshastighed, d. e. den hastighed, hvormed det forlod skytsets munding. Projektilets indtrængelsesdybde og gjennembrydningsevne er proportional med a.s kvadrat.

Anslo, Reinier (1622—69), holl. digter af indvandret norsk slegt, gik over til katolicismen og levede i Rom. Skrev dramaet «Parijsche Bruiloft», hvor han behandlede Bartholomæusnattens rædsler, det store, anseede digt «De Pest te Napels» og andre digte, bl. a. til den landflygtige svenske dronning Kristina.

Anson *[æ'nsn]*, George, lord (1697—1762), eng. sjøofficer, deltog i krigen mod Spanien i første halvdel af 18 aarh., angreb 1739 de spanske provinser i Sydamerika og vendte derpaa 1744 tilbage til England over det Stille ocean og syd om Afrika. 1747 seirede han over franskmændene ved Kap Finisterre. Hans jordomseiling 1740—44 er beskrevet af Walter og oversat paa dansk.

Ansorge, Konrad (1862—), elev af Liszt og fremragende pianovirtuos, professor ved Scharwenkas konservatorium i Berlin, har som komponist af sange og virtuosmusik plads blandt nutidens overmoderne musikere.

Ansted, David Thomas (1814—80), berømt eng. geolog.

Anstifter, anstiftelse, den form for medvirkning til en strafbar handling, at man forleder en anden til at udføre selve den forbryderske gjerning. Som særskilt strafferetligt begreb er a. opgivet i den n. straffelov (sml. Delagtighed, Medvirkning).

Anstruther *[ænstruþə]*, Skotland, kystby i Fife, ved indløbet i Firth of Forth, i n., 10 km. indenfor Fife Ness.

Ansvarlighed. At en person er ansvarlig for sine handlinger, vil sige, at disse med hensyn til straf, erstatning og retsvirkninger forøvrigt bedømmes efter de almindelige regler. Mellem ansvarlige og uansvarlige selskaber er forskjellen, at i de sidste hefter blot selskabsformuen, i de første tillige de enkelte medlemmer med sin personlige formue for selskabets forpligtelser. A.s loven, l. af 7 juli 1828 om straffebestemmelser for statsraadets, høiesterets, stortingets og rigsrettens medlemmer for tjenesteforbrydelser.

Ansættelse. Embedsmænd udnævnes af kongen, grl. §§ 12, 21, 28, 91, 92. Bestillingsmænd beskikkes af kongen (uden bestalling som embedsmand), af et departement eller af anden myndighed. Ombudsmænd vælges af de stemmeberettigede eller opnævnes af en myndighed. Overtagelse af embede og bestilling er frivillig, af ombud tvungen (med visse fritagelser).

Antafrodi'tiske midler er midler, som dæmper kjønsdriften. Oftest anvendes bromkalium og lupulin, men med usikker virkning. Let kost og sundt arbeide og undgaaelse af alt, hvad der kan pirre fantasien, er mere virksomt.

Antagoni'sme (græ.), modstand, modvirken. Antagoni'st, modstander, modpart (ikke om modparterne i en retssag).

Antakije, se Antiochia.

Anta'lkidas, en spartaner, der 387 f. Kr. underhandlede med perserne og fik sluttet en fred med dem, ifølge hvilken de lilleasiatiske byer skulde tilhøre perserne.

Antana'nari'vo el. Tananarivo, Madagaskars hovedstad, omtr. midt paa øen, med ca. 50 000 indb. Erobret af franskmændene 1895, nu fransk residensstad. Ved telegraf, snart ogsaa ved jernbane forbundet med havnen Tamatave.

Antāra (6 aarh. e. Kr.), anseet arab. digter, repræsenteret i digtsamlingen «al-Mu'allaqât»; vi har desuden hans egen digtsamling (eller dîvân). A. blev senere helten i en ridderroman (overs. til n. af C. A. Holmboe: «Antar, arabernes Bayard», Kra. 1881).

Anta'rctic, navnet paa et norsk sælfangerfartøi, hvormed kaptein L. Kristensen i aarene 1893—96 foretog en antarktisk ekspedition til kysterne af Victoria land, s. f. Ny Seeland. Det lykkedes i jan. 1895 paa 71° 18' sydlig bredde at gjøre den første kjendte landstigning paa det antagne sydpolare fastland. A., som senere er anvendt til polarekspeditioner af A. G. Nathorst, G. Amdrup og O. Nordenskjöld, knustes i 1903 i nærheden af Louis-Philips land.

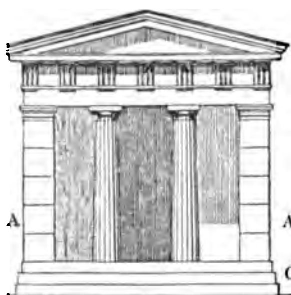
Antāres, skorpionens hjerte, rød stjerne af 1ste størrelse; i farve ligner den Mars (Ares), heraf navnet. A. er dobbelt, ledsageren 8de størrelse, afstand 3 sekunder.

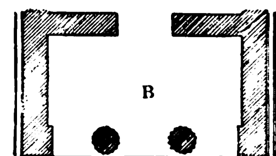
Anta'rktis, antarktisk, se Sypolarlandene.

Ante (lat.), præposition, foran, før; alm. i sammensætninger; jfr. Anti-.

Anstoss ⓣ m, (an)stød; anfald.
anstossen ⓣ støde til, an; klinke.
anstössig ⓣ anstødelig.
anstreben ⓣ tilstræbe.
anstreichen ⓣ overstryge, smøre; understrege.
anstrenge — ⓣ anstrengen — ⓔ exert, strain, tax — ⓕ fatiguer, tourmenter.
anstrengelse — ⓣ Anstrengung f — ⓔ effort, exertion — ⓕ effort m; fatigue f.
anstrengen ⓣ anstrenge; anlægge (sag).
Anstrich ⓣ m, overstrygning; anstrøg.
anstrøg — ⓣ Anstrich m, Anflug m — ⓔ painting, colouring; coat(ing); (udseende) appearance, aspect; (smule) touch, tinge, dash, suspicion — ⓕ teinture f, vernis m; (stænk) teinte f.
Ansturm ⓣ m, stormløb.
Ansturz ⓣ m, fremstormen.
anstutzen ⓣ glo paa.
anstændig — ⓣ anständig; ehrbar — ⓔ decent; proper — ⓕ (passende) convenable; (ærbar) honnête, décent.
anstød — ⓣ Anstoss m — ⓔ offence, scandal — ⓕ scandale m. **tage anstød af** — ⓣ Anstoss an (etw.) nehmen — ⓔ take offence at — ⓕ être choqué, se scandaliser de. **anstødssten** — ⓣ Stein (m) des Anstosses — ⓔ stumbling block (stone) — pierre (f) d'achoppement.
anstødelig — ⓣ anstössig —

Ante. For at frembringe en forhal (pronaos) foran hovedrummet (cellen) i de antike templer forlængedes ofte sidemurene ud over endemurene. Den pilasteragtige afslutning af disse forlængelser kaldtes anter. Et tempel, der kun havde søiler mellem anterne, kaldtes et a n t e t e m p e l.

Ante.
Gjennemsnit og plan af «Porticus in antis» (Themistemplet, Rhamnus), restaureret. — A, A anter, B pronaos, C fundament (krepidoma).

Antecede'ntia (lat.), det forudgaaende, aarsagen i modsætning til den paafølgende virkning; bruges ogsaa om en persons fortid.

Antecipatiōn, foregribelse, betegner i et flerstemmigt musikstykke, at en tone, der egentlig hører hjemme i den harmoniske forbindelse paa den tunge taktdel i en følgende takt, ligesom tages paa forskud paa den foregaaende takts letteste taktdel, se hosst. eksempel.

Antecipēre (lat.), tage noget paa forskud, foregribe.

Antecipēret sag (jur.), sag der foretages før den tid, da den efter den almindelige orden skulde falde i rette. A n t e c i p a t i o n s b e v i l l i n g, tilladelse hertil.

Antedatere, paa et skriftstykke anføre en ældre udstedelsestid end den virkelige.

Antediluviānsk (lat.), hvad der har været til før syndfloden, f. eks. a. mennesker og dyr; figurlig i betydning meget gammeldags.

Antēdon, se F j æ r s t j e r n e.

Antefi'ks, en fortil anbragt forsiring, særlig tagforsiring. Se A k r o t e r i o n. Betegnelsen gjælder særlig den opretstaaende sten, der dækker de liggende tagsten ved de antike bygverk. A. brugtes ogsaa i regelmæssige mellemrum paa langsidens sima (tagrenden).

Antejustiniānsk ret, den romerske ret fra tiden før keiser Justinian.

Antelūdium el. p r æ l u d i u m (lat.), forspil.

Antemensāle, se A l t e r.

Ante'nner, se F ø l e h o r n.

A'nte o'mnia (lat.), forud for, fremfor alt.

Antepe'ndium, se A l t e r.

Antequera *[anteke'ra]*, Spanien, hovedstad i prov. Malaga, 34 km. fra kysten med ca. 32 000 indb. Uldvæverier og marmorbrud. Har en romersk triumfbue og et arabisk fort.

Anthelmi'ntika (græ.), middel mod indvoldsorme, bregnerod, granatrodsbark, kussoblomster o. a. mod bændelorm, santonin mod spolorm.

Anthem *[æ'nþem]*, oprindelig en vekselsang, a n t i h y m n e, a n t i f o n i, er fra 1559 en eiendommelig bestanddel af den engelske gudstjeneste, en art kirkelig kantate med orkesterledsagelse, enten *full anthems*, med koret som hovedbestanddel, el. *verse anthems*, med enkeltsange, duetter m. v. som det mest fremtrædende. Teksten er uddrag af salmer eller bibelsteder. Berømte anthemkomponister var Purcell og Händel.

Anthĕmios, græ. billedhugger og arkitekt, særlig bekjendt for gjenopførelsen af den i 531 nedbrændte Sophiakirke i Konstantinopel. Besad desuden betydelige mekaniske kundskaber.

Anthĕmis, gaaseblom, s. d.

Anthemōnion, friser og baand med blomsterranker og palmetter, der anvendtes i den antike bygningskunst; særlig de saaledes smykkede joniske søilehalse.

Antheri'dium kaldes det organ, som hos de blomsterløse planter frembringer de hanlige forplantningsceller, spermatozoiderne.

Anthestēria (græ.), «blomsterfesten», en aarlig 3 dages fest i det gamle Athen til ære for Dionysos; hovedpunktet var en symbolsk formæling mellem Dionysos og Basilissa (en af arkonternes hustruer).

Anthomyĭa, blomsterflue, en slegt af fluer med flere for landbrug- og kjøkkenvekster skadelige arter, hvis larver mest angriber planternes rødder. De vigtigste er: K a a l f l u e n *(a. brassicæ)* og r o d f l u e n *(a. radicum)* paa kaalvekster, samt l ø g f l u e n *(a. antiqua)* paa løgvekster.

Anthony *[æ'nþăni]*, S u s a n B r o w n e l l (1820—1906), er blevet kaldt Amerikas mest fremragende kvinde. Udgaaet fra en kvækerfamilie i Rochester (Massachusetts) virkede hun fra 1847 og indtil sin død for kvindesagens forskjellige sider. Kvindens ligestilling, juridisk, økonomisk, socialt, politisk var hendes maal. Hun begyndte, haanet og forfulgt, ofte af sit eget kjøn, med afholdssagen og stiftede den første kvindeforening til dennes fremme. Omkr. 1860 blev hun en af de største agitatorer for negerslaveriets afskaffelse, idet hun samlede 400 000 underskrifter paa en adresse herom til kongressen. 1869 stiftede hun «National woman suffrage association», de amerikanske kvinders stemmeretsforening, og forblev dennes stedse aktive præsident indtil 1900. I 1883 tog hun initiativet til grundlæggelsen af det internationale kvinderaad («Intern. council of women»), verdens største kvindeforening (kongresser: London 1899, Berlin 1904). Stor fortjeneste indlagde hun sig ved sammen med Mrs. E. C. Stanton og Miss. M. J. Gaze at udarbeide det politisk og kulturhistorisk betydningsfulde verk «Den kvindelige stemmerets historie» (4 bind 1881 flg.).

Susan Brownell Anthony.

Anthony *[æ'nþăni]*, se S a i n t A n t h o n y.

Anthoxa'nthum, gulaks, s. d.

Anthozōa, se K o r a l d y r.

Anthracēn (af græ. *anthrax*, kul), kemisk forbindelse

(e) offensive, indecent — (f) choquant, scandaleux.

ansvar — (t) Verantwortung f — (e) responsibility, accountability — (f) responsabilité f. **drage til ansvar** — (t) zur Verantwortung ziehen — (e) call to account; (passiv) be made amenable — (f) demander compte (raison). **paa eget an- og tilsvar** — (t) auf eigene Verantwortung — (e) at one's own peril — (f) sous sa propre responsabilité, à ses risques et périls.

ansvarlig — (t) verantwortlich — (e) answerable, responsible, amenable, accountable — (f) responsable.

answer (e) svar; facit(bog); ansvar; (be)svare; tilfredsstille; honorere (veksel); staa til ansvar for; svare til; lystre (roret); svare regning; slaa til.

answerable (e) som kan besvares; ansvarlig; passende.

ansætte — (t) ansetzen; (anslaa) schätzen; (i embede) anstellen — (e) (anslaa) value, estimate, rate; (til skat) assess; (i embede el. l.) appoint, place — (f) (anslaa) évaluer, estimer, priser; (til skat o. l.) taxer; (i embede o. l.) placer, employer.

ansættelse — (t) Ansetzung f; Schätzung; Anstellung f — (e) valuation, estimate; assessment; appointment, engagement — (f) évaluation f; nomination f; (plads) place f.

ansøge — (t) ansuchen, sich bewerben — (e) apply, sue (for).

af kulstof og vandstof ($C_{14}H_{10}$), er et kulvandstof, som findes i «anthracenoljen», d. e. den del af stenkulstjæren, som ved dennes destillation afdestilleres ved kogepunkt over 270 °. Det udkrystalliserer meget urent og maa undergaa omstændelige rensninger. Farveløse krystalblade med blaa fluorescens, smeltep. 213 °, kogep. ca. 360 °, sublimerer allerede ved lavere temperatur. Uopløseligt i vand, let i kogende benzol og toluol. A. har *betydning* dels som et stof, hvoraf en gruppe organiske forbindelser afledes, dels og især, fordi alizarin med anthrakinon som mellemled fremstilles deraf. — Betegnelsen a. sættes af farvefabrikerne ofte ind i kunstige farvestoffes navne, baade ved farvestoffe, der afledes af a. (f. eks. anthracenblaat), og ved saadanne, som intet har dermed at gjøre.

Anthraci't (kulblende), kul i amorf form med glinsende sort farve. Indeholder 70—98 pct. rent kulstof. Forekommer paa mange steder, dels som kullag af høi geologisk alder, dels (meget sjelden) som smaa kugleformede masser sammen med sølv og andre mineraler i gange, f. eks. paa Kongsberg. Leder varmen godt og antændes derfor vanskelig, men giver meget sterk varme ved forbrændingen, hvorfor den benyttes i masovne (s. d.).

Anthrakinōn, kemisk forbindelse af kulstof, vandstof og surstof ($C_{14}H_8O_2$), er en kinon, som opstaar ved oksydation af anthracen. Gule krystalnaale, smeltep. 285 °, stikkende lugt. Fremstilles teknisk i stor maalestok med udvindingen af alizarin for øie.

Anthrakoni't, et mineral, er en af binuminøse stoffe forurenset kalkspatvarietet. Forekommer i siluren ved Kristiania. Ved at gnides eller stødes lugter den ilde, hvorfor den ogsaa kaldes «stinksten».

Anthrakōsis, sygdom i lungerne, fremkaldt ved indaanding af kulstøv, giver undertiden anledning til udvikling af lungetuberkulose. — Hos vinranken en farlig sygdom, frembragt af en parasitsop *(glœosporium ampelophagum)*, der frembringer sortagtige flekker paa baade blade, stilker, ranker og bær. — Samme navn har man ogsaa givet lignende sopsygdomme paa agurk, bønner, brombær m. fl. planter.

Anthranīlsyre, d. s. s. Amidobenzolsyre.

A'nthrax. 1. Se Brandbyld, miltbrand. 2. Det græske navn paa stenkul.

Anthri'scus, slegt af de skjermblomstredes familie *(umbelliferae)*. Større urter med 2—3-dobbelt finnede blade og hvide blomster i sammensat skjerm med smaasvøb, men oftest uden storsvøb. Vildtvoksende er hos os kun *a. silvestris*, hundekjeks, en af vore almindeligste planter. Som kjøkkenurt dyrkes *a. cerefolium*, kjørvel.

Anthropo . . (græ.), menneske . .; se ogs. Antropo . .

Anthriscus silvestris (hundekjeks).

Anthropomo'rpha (anthropoider), den gamle verdens menneskeaber. De mangler kindposer, hale og sedvanlig ogsaa sædeknuder; findes disse (hos gibbonerne), er de meget smaa. De nulevende a. er gorillaen, chimpansen, orangutangen og gibbonerne. Se disse og art. Aber.

Anthus, se Piplærkeslegten.

Anthy'llis, slegt af de erteblomstredes familie *(papilionaceæ)*, urter med uligefinnede blade og 1—2-frøet frugt, som efter modningen forbliver indesluttet i det opblæste bæger, der ved spredningen tjener den som vindfang. Hos os én art, *a. vulneraria*, rundbelg, som er udbredt i lavere egne lige til Alten (70 °).

Anti-, foran vokal ant-, græ. præposition, imod, alm. i sammensætninger; i geograf. navne betegner det et lige overfor liggende punkt, f. eks. Antilibanon mods. Libanon; i medicinen lægemiddel mod en sygdom, f. eks. antifebrin, middel mod feber; i teologi, filosofi og politik en der har modsat anskuelse, er modstander af, f. eks. Antikrist, antikritik, antisemit; i grammatik, retorik og metrik former, der er modsat andre, f. eks. antiklimax. — I latinske og romanske ord er anti- det lat. ante (s. d.), foran, før, f. eks. anticipere.

Antiāris, se Upastræ.

Antibes *[ãtī'b]*, Frankrige, dept. Alpes maritimes, befæstet havn ved Middelhavet, straks n.ø. f. Cap d' Antibes, ca. 17 km. v. f. Nizza, med ca. 8 000 indb. Er en sikker, men grund havn, har et skibsverft og driver fiskeri og handel. I oldtiden Antipolis, en koloni fra Massilia (Marseille), har talrige oldtidslevninger.

Anticipēre, se Antecipere.

Anti-corn-law league *[œnti-kåən-lå līg]*, forbundet mod kornlovene, var en forening, der stiftedes i mars 1839. (En A. c. l. association blev stiftet i 1838 i Manchester af frihandelens store agitator Richard Cobden. Dens maal var at faa den siden 1815 bestaaende høie told paa korn afskaffet. Forbundet havde sin støtte i middelstanden, navnlig hos fabrikanter og kjøbmænd.) 1842 blev korntolden nedsat; men dette brød ikke brodden af foreningens agitation. Misvekst i 1845 gav denne øget styrke, og i 1846 drev Peel lovenes fuldstændige ophævelse igjennem. Forbundet havde dermed udspillet sin rolle og opløstes 1849 (se Cobden).

Anticosti *[œntikå'sti]*, britisk Nordamerika, prov. Quebec, ø i St. Lawrence-bugten, 8 150 km.², ca. 250 indb. For det meste fladt land med steil nordkyst og lav sydkyst, bevokset med lav naaleskog. Fiskeri, redningsstationer.

Anticyklōn, et vindsystem med høiest lufttryk i midten (ved jordoverfladen), hvorfra vindene i de nedre luftlag blæser udad med en dreining til høire paa den nordlige, til venstre paa den sydlige halvkugle. I høiden nedstigende luftstrømme. Ved jordoverfladen i almindelighed svagere vinde og tørt, klart veir; koldt om vinteren, varmt om sommeren. (Jfr. a.s modsætning: Cyklon.)

Antidōtum, modgift, se Forgiftning.

Antietam *[œnti-ī'təm]*, Forenede stater, bielv til Potomac i staten Maryland, bekjendt af det blodige slag i den nordamerikanske borgerkrig 16 og 17 septbr. 1862 mellem nordstaternes tropper under Mac Clellan og sydstaternes under Lee, som maatte trække sig tilbage over Potomac.

---

solicit — Ⓕ solliciter (q de qc), demander (qc à q).

ansøger — Ⓣ Bewerber m; Bittsteller m — Ⓔ petitioner, applicant, supplicant — Ⓕ solliciteur m; pétitionnaire m.

ansøgning — Ⓣ Gesuch n, Bittschrift f, Ansuchen n — Ⓔ petition, suit; supplication, application — Ⓕ sollicitation f; demande f, pétition f.

ant Ⓔ (zool.) maur.

antage — Ⓣ annehmen — Ⓔ (i tjeneste) engage; (en lære o. l.) embrace, espouse, adopt; (tro, sætte) suppose, assume, take it; (en form, en titel) assume — Ⓕ accepter; (tro o. l.) embrasser, adopter; (fæste) engager; (en form, mine) prendre, contracter; (tro, sætte) croire, supposer. **antage sig** — Ⓣ sich annehmen — Ⓔ interest one's self in — Ⓕ embrasser, prendre en main, se charger de.

antagelig — Ⓣ annehmlich, annehmbar; (adv) warscheinlich — Ⓔ acceptable, admissible; (adv) likely — Ⓕ acceptable, admissible, plausible; (adv) probablement.

antagelighed — Ⓣ Annehmbarkeit f — Ⓔ admissibility — Ⓕ admissibilité f.

antagelse — Ⓣ Annahme f — Ⓔ admission, acceptance, reception; engagement; assumption; supposition — Ⓕ acceptation f; adoption f; (til opførelse) réception f; engagement m; (tro) supposition f.

Antifånes (407—333 f. Kr.), græ. digter, overordentlig frugtbar komedieforfatter, behandlede de forskjelligste emner.

Antifebrīlia (lat.), feberstillende midler. De almindelig anvendte er: antifebrin, antipyrin, kinin, fenacetin og salicyl.

Antifebrīn (lat.), acetanilid, dannes ved ophedning af iseddike og anilin. Det er farveløse, glinsende krystalskjæl, som har en svagt brændende smag. Anvendes som febernedsættende og smertestillende, især mod hovedpine. Det kan misbruges og give anledning til farlige forgiftninger, hvis mest iøinefaldende symptom er sterk blaalig farvning af huden (cyanose).

Antiflogōse (græ.), betændelseshemmende behandling. Anvendtes navnlig i tidligere tid, da man ikke kjendte betændelsens væsen, i form af igler, blodkopper, trækkende plastre, aareladning o. s. v. Nu forsøges mildere midler som varme og kolde omslag og ro. Hvis betændelsen giver anledning til materiedannelse, gjøres operation.

Antīfon (omtr. 480—411 f. Kr.), attisk taler, f. i Rhamnus, henrettet som medlem af det oligarkiske parti, der for en kort tid havde styrtet demokratiet 411; 15 taler bevaret; deraf de 12 øvelsestaler i fingerede processer, de 3 virkelig holdt.

Antifrāse (græ. *anti*, imod, *frazein*, tale), den taleform, hvormed man vil udtrykke det modsatte af, hvad det anvendte ord egentlig betyder, f. eks. naar man kalder en, der er feig, en helt.

Antifriktiōnsmetal, en metallegering (hvid) til foring af skaaler for aksellagere.

Antigŏne, i de græske sagn datter af Oidipus (s. d.) og Iokaste; fulgte sin blindede fader i landflygtighed, men vendte efter hans død tilbage til Theben; begravede der trods kong Kreons forbud sin broder Polyneikes (s. d.); blev til straf levende begravet; Haimon, Kreons søn, hendes forlovede, dræbte sig af sorg. A.s skjæbne er emnet for en tragedie af Sofokles.

Antigonish *[æntigå'niš]*, Nova Scotia, havneplads, jernbanestation i nord ved George Bay, indenfor Cape Breton Island.

Antigŏnos Kyklops («den enøiede»), en af Alexander den stores feltherrer; fik ved Alexanders død en del af Lilleasien at styre, men negtede rigsforstanderen lydighed. Efter Antipatros' død vilde han være enehersker over Alexanders rige; men efter lange kampe med de andre Diadocher beholdt han ved en fred 311 kun Lilleasien. Krigen udbrød snart igjen, og 301 mistede han rige og liv i slaget ved Ipsos.

Antigŏnos, konger i Makedonien. 1. A. I Gonatas, søn af Demetrios Poliorketes, sønnesøn af Antigonos Kyklops; anerkjendtes som konge i Makedonien 276 f. Kr., blev for en tid fordrevet af kong Pyrrhos af Epiros, men vendte tilbage og herskede med dygtighed til sin død 239. — 2. A. II blev ved Demetrios II's død 229 f. Kr. formynder for hans søn Filip, derpaa selv konge; herskede dygtig og kraftig; hjalp det achæiske forbund mod Sparta, hvis konge Kleomenes han slog ved Sellasia 222; aaret efter døde han.

Antigua *[ænti'gjuə]*, Amerika. 1. Britisk ø i Vestindien (Smaa Antiller), en af de nordligste af Leeward-øerne, 60 km. n. f. Guadeloupe, 251 km.² med ca. 35 000 indb. (140 pr. km.²). Klippefuld med gode havne, men tør og ofte hjemsøgt af orkaner og jordskjælv. I n. hovedstaden St. Johns (ca. 10 000 indb.). 2. By i den central-amer. stat Guatemala, 1480 m. o. h., ca. 50 km. fra Stillehavskysten.

Antihydropīn, et urindrivende lægemiddel af ukjendt sammensætning.

Anti'k (fr. *antique*, lat. *antiquus*, gammel) betyder eg. «tilhørende fortiden», men anvendes særlig i betydningen «tilhørende oldtidens kulturfolk omkring Middelhavet, især grækerne og romerne», f. eks. a. kunst, a. kultur; antiken betegner grækernes og romernes kunst eller aand i alm.; antiker bruges i betydning kunstgjenstande fra (græ.-rom.) oldtid.

Antikrist, Kristi modstander. Allerede i det gamle testamente findes tanken om, at modstanden mod Messias vil koncentrere sig i en enkelt person, Ez. 38—39 og Daniels bog, hvor Antiochos Epifanes bliver typen for denne. Paa lignende maade lærer det nye testamente, at modstanden mod Kristus ved hans gjenkomst skal samle sig i en bestemt skikkelse 2 Tess. 2, 3—9; Aab. 13 og 17. I 1 Joh. 2, 18. 22; 4, 34; 2 Joh. 7, som er de eneste steder i det nye testamente, hvor navnet A. forekommer, synes det at betegne falske lærere indenfor kirken, som forkaster kristendommens centrale sandhed. Til forskjellige tider har man søgt A. i bestemte historiske personer eller retninger. Saaledes betegnede Luther paven (og til gjengjæld paven Luther) som A.

Antikriti'k (græ.), «modbedømmelse», særlig det svar, som gives af den, der er blevet underkastet en kritik.

Anti'kva (lat., gammel) kaldes ren latinsk trykskrift modsat fraktur (s. d.). Bogtrykkerne skjelner mellem mediæval-a. og almindelig a. Kaldes i Frankrige romain, i England roman. Skraat stillet antikvaskrift kaldes kursiv (s. d.).

Antikvār (lat.), en, som sysler med gamle ting; lærd, som giver sig af med antikviteter; en, der handler med gamle bøger.

Antikvārboghandel, handel dels med kostbare verker og bogsamlinger, dels med brugte bøger. A. spiller især i udlandet, hvor der er mange bibliofiler, en stor rolle, ligesom katalogerne fra de betydeligere a. ofte indeholder vigtige bibliografiske oplysninger.

Antikvēret (lat.), forældet.

Antikvitēter (lat.). 1. Oldsager, antike sager. 2. Filologisk navn paa alt, hvad der vedkommer oldtidsfolkenes kultur, statsforfatning, retspleie, krigsvæsen o. s. v. Antikvitetshandel, handel med antike sager og kunstgjenstande.

Antilego'mena. Kirkehistorikeren Eusebios (d. 340) deler det nye testamentes skrifter i tre klasser: 1. Homologum'ena, som anerkjendes af alle, 2. de absolut uegte og 3. antilego'mena, som anerkjendes af nogle, men ikke af alle. Til denne gruppe regnede han Jakobs', Judas', 2 Peters, 2 og 3 Johannes' breve; overfor Joh. aabenbaring er hans stilling usikker.

Antilibănon, Syrien, en med Libanon parallel (s.s.v. til n.n.ø.) østlig fjeldkjede (deraf arab. Dschebel es Scherki, østfjeldet). Ligesom Libanon en fortsættelse af Palæstinas kalkplateau naar A. i s. sit høieste punkt i

---

antagonism ⓔ, **antagonisme** ⓕ m, (mod)strid.
antagonist ⓔ, **antagoniste** ⓕ m, modstander.
antagonize ⓔ stride imod.
antal — ⓣ Anzahl, Zahl f — ⓔ number — ⓕ nombre m.
antan ⓕ: **où sont les neiges d'antan,** hvor er sneen fra ifjor?
antaste — ⓣ antasten — ⓔ assail, attack — ⓕ attaquer; (paa gaden) accoster.
antasten ⓣ føle paa, antaste.
ante ⓕ f, murpille; penselskaft.
antecedent ⓔ, **antécédent** ⓕ forudgaaende.
antecessor ⓔ forgjænger.
antechamber ⓔ forværelse.
antecursor ⓔ forløber.
antedate ⓔ forudnydelse; datere forud; ligge forud for; nyde forud.
antediluvian ⓔ, **antédiluvien** ⓕ fra før syndfloden.
antegnelse — ⓣ Aufzeichnung f — ⓔ note — ⓕ note f.
Anteil ⓣ m, (an)del; deltagelse.
antelope ⓔ antilope.
antelucan ⓔ før daggry.
antemeridian ⓔ formiddags-.
antenna ⓔ, **antenne** ⓕ f, følehorn; ⓕ ogs. latinerraa.
antenumber ⓔ foregaaende tal.
antepaschal ⓔ før paasken.
antepenult(ima) ⓔ, **antépénultième** ⓕ f, tredjesidste stavelse.
antérieur ⓕ, **anterior** ⓔ tidligere, forudgaaende.

Store Hermon (2760 m.), paa hvis vestlige skraaning Jordan udspringer 900 m. o. h. Skilles fra Libanon ved den 120 km. lange og 14 km. brede dal el Bekaa, oldtidens Koilé Syría. Gjennemskjæres n. f. Hermon af den frugtbare Baradadal, hvorfra Damaskus-oaserne vandes, og hvorigjennem veien fører fra Damaskus til Beirut. I s. skogbevokset, i n. tør og nøgen. Beboes af nomadiserende araber og druser. Mange klostre.

Antillerne *[-tilj-]*, Vestindien, en række større og mindre øer, som fra Yucatan (Mexico) til Maracaibo (Venezuela) i n., ø. og s. danner en stor bue om det Karibiske hav (Antiller-havet), 235 400 km.² med ca. 6 mill. indb. (25 pr. km.²) Bestaar af de 4 Store A. i n.: Kuba, Haiti, Jamaica, Puertorico og af de ca. 100 Smaa A. (kun 7 000 km.²), som efter sin beliggenhed til Nordost-passaten deles i «øerne over vinden» i ø. og «øerne under vinden» i s. langs Syd-Amerikas n.kyst. Benævnelsen er imidlertid vaklende, idet englændernes officielle navn paa de britiske øer fra Puertorico til Martinique er «Leeward Islands» og paa dem fra Martinique til Trinidad «Windward Islands». De 8 smaa øer nærmest Puertorico kaldes ogsaa Virgin- (Jomfru-) øerne. A. er rester af en ved vulkanske kræfter sønderlemmet fjeldrække, som engang forbandt Centralamerika og Sydamerika i ø. De er alle bjergfulde (høieste punkt La Tina paa Haiti, 3 150 m.), de Smaa A. tillige vulkanske, og disse hjemsøges ofte af jordskjælv og vulkan-udbrud. A. har et tropisk havklima og er meget frugtbare, med stor produktion af sukker, tobak, kaffe. Den oprindelige indianer-befolkning (aruaker, kariber) er udryddet; A.s nuværende beboere er europæere, negere og blandinger i alle afskygninger. Før sp. kolonier er A. nu delt mellem England, Frankrige, Holland, Danmark; Kuba og Haiti er selvstændige. Fra 1424 viser karterne mellem Øst-Asien og Vest-Europa en mystisk ø Antiglia el. Antillia, hvis navn overførtes paa disse øer.

Antilōper *(antilopinæ)*, fælles betegnelse for en til de hulhornede drøvtyggere hørende meget talrig og formrig

Hartebeest *(bubalis caama)*. Kalabuk *(kobus leucotis)*.

gruppe, som vanskelig kan karakteriseres strengt zoologisk. A. er for det meste hjortelignende, hyppig dog ogsaa okse- eller hestelignende. Navne som okse-a., elg-a., a.-gjed o. s. v. antyder formrigdommen. Ogsaa størrelsen er meget vekslende, fra en hests til en hares. Oftest bærer begge kjøn horn, som snart er glatte, som hos hegoleh-a. (se fig.), snart riflede; snart er de oprette (hegoleh-a.), snart sirlig buede (f. eks. hos kalabuk, se fig.) eller (som hos hartebeest-a.) brat tilbagekrummede. Hos en enkelt asiatisk a. *(tetraceras)* har hannen to par horn, medens hunnen er kollet. Pelsen har ofte paafaldende farvetegninger, som dog sedvanlig er i overensstemmelse med opholdsstedets natur. Træfattige steppeegne er a.s egentlige hjem; nogle er dog ogsaa høifjeldsdyr. De er bekjendte for sin paa én gang hurtige, udholdende og som regel yndefulde bevægelse. Flugt er deres sikreste vern mod rovdyrenes efterstræbelser. Desuden er de meget sky. De er i høi grad selskabelige og lever i flokke fra et halvt snes stykker indtil mange tusen. Afrika huser flest a.; derefter følger Asien. I Europa forekommer kun saigaen og gemsen; i Nordamerika ligeledes kun et par former, og i Sydamerika er a. nu uddød. Af særlig merkelige eller bekjendte a., hvorom der henvises til specielle artikler, skal foruden de nævnte anføres: gazelle, springbuk, klippespringeren, kudu, vandbuk, sabelantilope og den eiendommelige gnu.

Hegoleh *(cephalolophus madoqua)*.

Antimaka'ssars (mod makassarolje, s. d.), et stykke tøi, som er hængt paa en stol- el. sofaryg for at beskytte den mod fedt fra haaret.

Antimōn (kem. tegn Sb) er et metal, der kun sjelden findes i fri tilstand i naturen; hyppigst forekommer det som en forbindelse af antimon og svovl, s p y d g l a n s eller antimonglans (Sb_2S_3). Heraf fremstilles a. enten ved ophedning med jern, hvorved der dannes svovljern og antimon ($Sb_2S_3 + 3Fe = 2Sb + 3FeS$), eller ved først at roste malmen, hvorved svovlet brænder bort som svovlsyrling, medens antimonet bliver til antimonoksyd, og derpaa reducere dette til antimon ved ophedning med kul ($2Sb_2S_3 + 9O_2 = 2Sb_2O_3 + 6SO_2$; $Sb_2O_3 + 3C = 2Sb + 3CO$). Det raa antimon indeholder indtil 7 pct. forurensninger, især bestaaende af jern, kobber, arsen, sjeldnere bly; herfor renses det ved smeltning med en blanding af lidt svovlantimon, glaubersalt, kul og soda, hvorved forurensningerne forener sig med svovl og gaar over i slaggen. — Det rene antimon er sølvhvidt og metalglinsende, krystallinsk og meget sprødt; Sp.v. er 6.7 og smp. 630 °. Ved sterk ophedning (hvidglødhede) fordamper det; foregaar ophedningen i luften, brænder det til antimonoksyd. Af saltsyre angribes det ikke, af salpetersyre omdannes det til antimonoksyd eller antimonsyre uden at opløses; af kongevand opløses det let.

Antimōnblende (pyrostibnit), en sjelden forekommende antimonerts, der bestaar af en blanding af antimonoksyd og antimonsulfid. Findes i fine gjennemskinnelige krystalnaale sammen med antimonglans, f. eks. ved Bräunsdorf og Přibram.

Antimōnblomst (valentinit), et mineral, der bestaar af antimonoksyd, og som enkelte steder forekommer i tynde, hvide eller graa, glinsende tavler sammen med andre antimonertser.

---

antériorité Ⓕ f, **anteriority** Ⓔ tidligere datum; Ⓔ ogs. prioritet.
anteroom Ⓔ forværelse.
antestomach Ⓔ formave, kro.
anthem Ⓔ kirkesang, koral, hymne.
anthémis Ⓕ m, gaaseblom.
anther Ⓔ, **anthère** Ⓕ f, (bot.) støvpung, støvknap.
anthologie Ⓕ f, **anthology** Ⓔ antologi, udvalgte stykker.
anthracite Ⓔ & Ⓕ m, antracit, glanskul.
anthrax Ⓔ blod-, brandbyld, miltbrand.
anthropophage Ⓕ, **anthropophagous** Ⓔ menneskeædende.
anthun Ⓣ iføre sig: paalægge sig; gjøre mod. **eim. anthun** forgjøre, fortrylle.
antic Ⓔ grotesk ornament; sælsomme fagter.
antichambre Ⓕ f, forværelse.
antichrétien Ⓕ, **antichristian** Ⓔ kristendomsfiendsk.
anticipate Ⓔ, **anticiper** Ⓕ tage forud, foregribe; tænke eller føle forud.
anticlérical Ⓕ prestefiendsk.
anticonstitutional Ⓔ, **anticonstitutionnel** Ⓕ grundlovsstridig.
anticor Ⓔ hjertehævelse, forhjerte.
anticor(s) Ⓕ m, middel mod ligtorn.
anticroup Ⓕ m, middel mod strubehoste.

Antimōnbly, se Antimonlegeringer.

Antimōncinnober, kem. forb. af antimon, svovl og surstof, er en rød farve, der anvendes istedetfor cinnober; det spaltes af alkalier og kalk, men er holdbart overfor lys og luft.

Antimōnglans (antimonit el. spydglans), den vigtigste antimonerts. Den bestaar af antimonsulfid med 71.8 pct. antimon og 28.2 pct. svovl og krystalliserer i lange spidse naale, hvoraf navnet spydglans. Dens specifike vegt er 4.7, og den er blygraa og metalglinsende samt letsmeltelig. I Orienten anvendes brændt, pulveriseret antimonglans som sværte til øienbrynene. Ertsen kjendes fra en mængde forekomster og er ogsaa fundet i Norge.

Antimōngult, se Antimonsyre.

Antimōni't, d. e. antimonglans.

Antimōnlegeringer. Antimon kan legeres med næsten alle metaller. De almindeligste legeringer er: antifriktionsmetal (s. d.); britanniametal (tin med vekslende mængder antimon, som oftest tillige kobber); haardtbly (herunder skriftmetal; bly med vekslende mængder antimon med eller uden tin).

Antimōnoksyd, antimontrioksyd, kem. forb. af antimon og surstof (Sb_2O_3), forekommer naturligt og kan dannes af antimon ved oksydation (se Antimon). Det danner et hvidt pulver, der ved opvarmning bliver gult, men atter bliver hvidt ved afkjøling. Man kjender endnu to andre, surstofrigere forbindelser af antimon og surstof, nemlig antimontetroksyd (Sb_2O_4) og antimonsyreanhydrid (antimonpentoksyd, Sb_2O_5); begge danner hvide pulvere.

Antimōnsmør, d. e. antimontriklorid.

Antimōnsyre er en kem. forb. af antimon, surstof og vandstof. I den kemiske analyse benyttes det antimonsure kali ($K_2H_2Sb_2O_7$) som reagens for natron, idet det tilsvarende natronsalt ($Na_2H_2Sb_2O_7 + 6H_2O$) er næsten uopløseligt. Antimonsurt blyoksyd (neapelgult, antimongult) finder anvendelse som oljefarve.

Antimōnsølv (diskrasit), en erts, der indeholder antimon og sølv i noget vekslende mængde. Forekommer i Schwarzwald, Harzen, i Dauphiné o. fl. steder.

Antimōnsølvblende, se Rødgyldigerts.

Antimōntriklorid, kem. forb. af antimon og klor ($SbCl_3$), danner en farveløs, krystallinsk, blød masse (antimonsmør). Det kan fremstilles ved at opløse spydglans i saltsyre, inddampe opløsningen og destillere den tilbageblevne rest ($Sb_2S_3 + 6HCl = 2SbCl_3 + 3H_2S$). Heldes en opløsning af antimontriklorid i saltsyre ud i en større mængde vand, spaltes a., idet der udskilles et hvidt pulver (en kem. forb. af antimon, surstof og klor.), som kaldes algarotpulver (s. d.) ($SbCl_3 + H_2O = SbOCl + 2HCl$).

Antimōnvandstof, kem. forb. af antimon og vandstof (SbH_3), er en farveløs luftart, der udvikles sammen med vandstof, naar en opløsning af antimonoksyd i saltsyre behandles med zink. Tændes den saaledes udviklede blanding af vandstof og antimonvandstof, og holdes en kold gjenstand, f. eks. en porcellænsskaal, ind i flammen, udskilles der metallisk antimon som et sort speil paa skaalen; det udskilte antimon er uopløseligt i natriumhypoklorid eller en klorkalkopløsning, men opløseligt i vinsyre (sml. Arsenvandstof).

Antinomī, eg. juridisk: modstrid mellem to lovregler, men dernæst ogsaa mellem to paastande (regler el. sætninger), der hver for sig synes gyldige, saa vor erkjendelse baade føler sig tvungen til valg og ude af stand til at vælge mellem dem. Se ogsaa Kant, Immanuel.

Antinomi'sme, et teologisk udtryk, der betegner den opfattelse, som negter lovens, enten Moselovens eller den sedelige lovs betydning for kristne. I videre forstand hævdes den af dem, som paastaar, at mennesket er hævet over enhver sedelig lov, jfr. 2 Pet. 2, 18—19; i snævrere forstand af dem, som hævder, at et helligt liv ikke bliver til ved loven, men kun ved evangeliets forkyndelse.

Antinomi'stiske strid udbrød paa reformationstiden, da Agricola lærte, at omvendelse ikke virkes ved loven, men kun ved evangeliet, og at kun kjærlighed til retfærdighed og ikke frygt for straf er det rette motiv for en kristelig livsførelse. Herimod udtalte baade Melanchton og Luther sig. Senere blev dette spørsmaal udførlig behandlet i konkordieformlen, artikel 5—6.

Anti'noos, smuk ung mand fra Claudiopolis i Bithynien, keiser Hadrians yndling og ledsager paa hans reiser; druknede i Nilen omtr. 125 e. Kr. Ofte fremstillet af kunstnere som en ungdommelig gude- eller herosskikkelse.

Antinōri, Orazio (1811—82), ital. zoolog og Afrikareisende, f. i Perugia. Forvist for sin deltagelse i den nationale og politiske bevægelse i Kirkestaten gjennemreiste han 1854 Syrien og Lilleasien, undersøgte 1859—61 landene ved den øvre Nil og trængte sammen med Piaggia frem til sumpegnene ved den hvide Nil og Bahr el Gazal. Efter et fleraarigt ophold i Italien bereiste han 1870—71 Bogos-landene n. f. Abessinien og udtalte sig efter et ophold i Tunis 1875 mod Roudaire's plan om at sætte Sahara under vand. Drog 1876 til Abessinien og levede siden optaget med zoologiske undersøgelser hos Menelik, dengang Ras af Schoa, hvor han døde.

Antiochēnske skole, en teologisk retning i oldkirken, som væsentlig har hjemme i Antiochia. Dens særkjende er en historisk-kritisk fortolkning af skriften, betoningen af det sedeliges betydning og fremhævelsen af Kristi menneskenatur. Som skolens stifter nævnes Lukianos (d. 311). Til dens betydeligste mænd hører Krysostomos og Theodoros fra Mopsuestia.

Antiochīa (nu Antakije), by i Syrien, ca. 20 km. fra mundingen af Orontes (nu Nahr el Asy). Anlagt 301 f. Kr. var A. hovedstad i Seleukidernes syriske rige, senere de romerske statholderes, undertiden ogsaa de romerske keiseres residens. Havde dengang stor handel og industri og ca. 1/2 mill. indb., var sæde for teologisk videnskabelighed og samlingssted for 10 kirkemøder. Kalifen Omars erobring 638 tilintetgjorde A.s storhed. Det af korsfarerne 1098 oprettede kristne antiochenske fyrstendømme erobredes af Mamelukkerne 1268 og fra disse af tyrkerne 1516. A. er gjentagne gange blevet ødelagt af jordskjælv, 1872 ogsaa det nuværende A., som har 24 000 indb.

Antiŏchos, syriske konger. 1. A. I Soter (frelseren) (323—261 f. Kr.), søn af Alexander den stores feltherre Seleukos, blev forelsket i sin stedmoder Shatonike, hvem faderen ogsaa overlod ham, tilligemed en

---

antidartreux (f) fordrivende ringorm.

antidater (f) datere forud.

antidote (e) & (f) m, modgift.

antienne (f) f, vekselsang (i kirken).

antifebrile (e), **antifébrile** (f) feberstillende.

antifébrin (f) feberstillende; (m) antifebrin.

antikvarboghandler — (t) Antiquar m — (e) second-hand bookseller — (f) (libraire-)bouquiniste m.

antikvitet — (t) Antiquität f, (pl) Altertümer pl — (e) antiquity — (f) antiquité f.

antilogie (f) f, modsigelse.

antilope — (t) Antilope f — (e) antelope — (f) antilope m.

antimoine (f) m, **antimony** (e) antimonium, spids-, spydglans.

antinomie (f) f, **antinomy** (e) modsigelse, modsætning.

antipape (f) m, **antipope** (e) modpave.

antipathie (f) f, **anthipathy** (e) uvilje, modvilje, uoverensstemmelse.

antiphonaire, antiphonier (f) m, korsangbog.

antiphony (e) kirkelig vekselsang.

antiphrase (f) f, **antiphrasis** (e) brug af ord i en betydning modsat den egentlige.

antipode (e) & (f) m, antipode, andfætting.

antipsorique (f) helbredende skab.

del af riget. Da Seleukos 281 drog imod Lysimachos af Thrakien, overlod han A. alle sine asiatiske lande. — 2. A. III den store (242—187 f. Kr.) kom paa tronen 224. Han fik sit tilnavn, fordi det lykkedes ham at bekjæmpe flere opstande, samt fordi han gjorde et heldigt felttog mod inderne. Da han vilde stanse romernes seiersgang, fulgte han ikke den til ham flygtede Hannibals raad om at føre krigen i Italien, men foretrak at kjæmpe i Grækenland, hvor han blev slaaet ved Thermopylerne 191 og maatte flygte tilbage til Asien. Her led han 190 et nyt nederlag ved Magnesia og maatte ved freden afstaa hele Lilleasien v. f. Tauros til romerne. — 3. A. IV Epifanes (den glimrende), søn af foregaaende, fik sit tilnavn paa grund af sin pragtsyge. Kaldtes ogsaa spottende Epimanes, d. e. den gale. A.s regjeringstid (175—163) var opfyldt af krige. Da han havde gjort erobringer i Ægypten, stansede romerne ham og tvang ham til at opgive alt det erobrede. Paa hjemveien lod han sin harme gaa ud over jøderne og plyndrede templet i Jerusalem. Følgen var, at jøderne under anførsel af Makkabæerne løsrev sig. A. døde 163. — 4. A. XIII Asiaticus, den sidste seleukidiske konge i Syrien, blev 64 f. Kr. berøvet sit land af Pompeius, som dog lod ham beholde Kommagene.

Anti'oco, se Sant' Antioco.

Antiŏpe, i de græske sagn en heltekvinde, der fødte Zeus sønnerne Amfion og Zethos (s. d.), som blev udsat af hendes onkel Lykos. Dennes hustru Dirke forfulgte A., som flygtede ud i Kithairon, hvor hun traf sine sønner; disse bandt Dirke til en tyrs horn og lod hende saaledes slæbes til døde, en straf hun havde tiltænkt A. (se Apollonios fra Tralles).

Antioquia *[æntiåkīa]*, Sydamerika, dept. i republiken Columbia, 59 000 km.² med ca. ¹/₂ mill. indb. Fjeldland, opfyldt af de nordligste grene af den midtre Andeskjede, bestaaende af krystallinske skifere og gamle eruptiver, rige paa guld, sølv, salt. Begrænses i øst af Magdalenaelven og gjennemstrømmes i sin vestlige del af Rio Cauca, hvis dal danner en af de faa adgange til A.s indre, hvor befolkningen er koncentreret. A.s indb. er de paalideligste og dygtigste i Columbia og lever af bergverksdrift og jordbrug. Hovedstaden Medellin 1478 m. o. h.

Antipāpa (græ.), modpave. Antipapisme, pavefiendtlighed.

Anti'paros, Grækenland, ø blandt Kykladerne, ligeoverfor (v. f.) Paros (deraf navnet), hvorfra den skilles ved et kun 1 km. bredt sund, 45 km.² med ca. 600 indb. Bjergfuld og frugtbar paa vin, korn, bomuld. I n. en drypstenshule, i s. en god havn.

Antipassāt, vinde i de høiere luftlag over og modsat passaterne, fra sydvest paa den nordlige, fra nordvest paa den sydlige halvkugle.

Anti'pates, se Sortkoral.

Antipatī (græ.), instinktmæssig modbydelighed el. afsky for noget, f. eks. for visse farver, lyd, dyr el. mennesker (modsat sympati).

Antipătros (omtr. 400—310 f. Kr.), en af Filips og Alexander den stores feltherrer. Da Alexander 334 drog til Asien, blev A. efterladt som statholder i Makedonien, hvor han kuede flere opstande. Ved Alexanders død beholdt han sit statholderskab; en opstand af grækerne kuede han ved seieren ved Krannon (322); 321 blev han rigsforstander og døde efter med forbigaaelse af sin søn at have udnævnt Polysperchon til rigsforstander.

Antipōdeceller, smaa vægløse celler i den egcellen modsatte ende af embryosækken. Se Frøemne og Befrugtning.

Antipōder, egentlig mennesker, som «vender fødderne mod hinanden», bor paa to hinanden diametralt modsatte steder paa jorden. I uegentlig betydning: folk af modsatte anskuelser.

Antipōde-øerne, brit. smaa-øer, ca. 900 km. ø. s.ø. f. Ny-Seeland. Den største ø (53 km.²) har steile, af søilebasalt bestaaende kyster uden havne. Ubeboet, men tilholdssted for uhyre mængder af pinguiner. Londons antipode; deraf navnet.

Antipŏlis, se Antibes.

Antipo'rtikus, forhal, særlig den yderste eller forreste forhal, f. eks. ved indgangen til basilikaernes forgaard (atrium).

Antipyrēse (græ.), behandling, som gaar ud paa at bekjæmpe feber. Tidligere var anvendelsen af antipyretika, enten i form af febernedsættende midler (se Antifebrilia) eller i form af kolde indpakninger eller kolde bade, mere anvendt end nu, hvor man i regelen overlader feberen til sig selv eller kun giver mindre doser af antipyretika. Ved enkelte sygdomme som tyfoid feber anvendes dog endnu af og til kolde bade og ved enkelte andre febersygdomme, f. eks. koldfeber og gigtfeber, anvendes kinin og salicyl, som i disse sygdomme synes at have en særlig virkning foruden den temperaturnedsættende.

Antipyrīn, kemisk forbindelse af kulstof, vandstof, surstof og kvælstof ($C_{11}H_{12}ON_2$, d. e. fenyldimetylpyrazolon), er et meget vigtigt antipyretikum, som vindes, idet man først lader fenylhydrazin indvirke paa aceteddikeæter og derpaa opvarmer den derved dannede forbindelse med metylalkohol, jodmetyl og kalihydrat. A. krystalliserer i hvide blade, smeltep. 113°; opløses let i vand og alkohol. A. er fremstillet af den tyske kemiker Ludvig Knorr (1884).

Antisāna, Sydamerika, vulkan i Ecuador paa Quitodalens østrand, ca. 40 km. s.ø. f. Quito, 5 756 m. o. h. Krateret, som har form af en bred spalte, 1 800 m. lang, er dækket af isbræer ned til 4 200 m. o. h. Udbrud 1590, 1728, 1767, og endnu 1803 udsendte A. aske. Besteget 1880 af Whymper.

Antisemiti'sme, jødefiendskab, politisk bevægelse opstaaet i slutn. af 1870-aarene i Tyskland, hvorfra den har udbredt sig navnlig til Østerrige, Frankrige og Rusland. Den er særlig rettet mod den økonomiske og sociale magtstilling, et mindretal af jøder i flere lande indtager, og dens paastand er, at den jødiske race med dens udprægede evne til seigt at bevare sine karaktertræk stiller sig i et modsætningsforhold til landets øvrige befolkning, som udbyttes og demoraliseres af dette fremmede element. Bevægelsen søger sin berettigelse i religiøse, nationale, politiske og økonomiske motiver, men bunder dybest i misundelse over jødernes ubestridelige forretningsdygtighed og overlegne intelligens. Alene i disse egenskaber

---

antiquaille (f) f, gammelt skrammel; gammel kokotte.
antiquaire (f) m, **antiquarian, antiquary** (e) oldgransker, arkæolog.
Antiquariat (t) n, antikvarboghandel.
antiquate (e) gjøre forældet, bringe af brug, afskaffe, ophæve.
antique (e) & (f) antik.
antiquité (f) f, **antiquity** (e) oldtid; ælde; fornlevning.
antiscorbutique (f) helbredende skjørbug.
antiscriptural (e) skriftstridig; banden.
antiscrofuleux (f) helbredende kjertelsyge.
antiseptic (e), **antiseptique** (f) bevarende mod forraadnelse.
antispasmodic (e), **antispasmodique** (f) krampestillende.
antistrumatic (e) god for krop.
antithèse (f) f, **antithesis** (e) antitese, modsætning.
antithetic (e), **antithétique** (f) antitetisk, modsætnings-.
antitype (e) modbillede.
antler (e) takke, spids, ende (paa hjortehorn).
Antlitz (t) n, ansigt.
antonomase (f) f, **antonomasia** (e) fællesnavns brug for egennavn eller omvendt.
antonyme (f) m, ord med modsat betydning.
Antrag (t) m, forslag, andragende; tilbud.
antragen (t) foreslaa; tilbyde.
antrauen (t) vie til; betro, tiltro.

er grunden til deres mangesidige indflydelse at søge. Antisemiterne har ikke veget tilbage for de hæsligste midler, hvor det gjaldt at naa maalet: falske beskyldninger for ritualmord, de groveste retsfornegtelser (Dreyfus-sagen), massenedslagtninger (f. eks. i Byen Kitchinev). A. fremtraadte i Tyskland først som en litterær agitation, rettet mod den efter den fransk-tyske krig fremblomstrende børssvindel, hvori jøderne ubestridelig havde en væsentlig andel. 1878 optraadte hofprædikant Stöcker som bevægelsens leder, og efter hans tilskyndelse stiftedes 1879 en tysk antisemit-liga. I Tyskland naaede bevægelsen sit høidepunkt 1892, og ved valgene 1893 kunde antisemiterne med 290 000 urvælgeres stemmer besætte 16 pladse i rigsdagen. Endnu 1898 havde de 284 000 stemmer og 12 pladse i denne, men har senere maattet se sin indflydelse betydelig reduceret. I Østerrige tog bevægelsen fart fra 1882 af, da der stiftedes 2 antisemitforbund i Wien; disse smeltede 1891 sammen til et parti, der kunde indsætte 15 medlemmer i rigsraadet, og som 1895 bar seiren hjem ved de kommunale valg i Wien. Ogsaa her er bevægelsen i sterk tilbagegang. I Frankrige spillede den fanatiske journalist E. Drumont en tidlang en rolle i kraft af sin bog «La France juive» (1886) og fra 1892 af gjennem sit blad «Libre parole» (Det fri ord). Sit uhyggeligste udslag fik bevægelsen her i Dreyfus-sagen, der begyndte 1894; den fik afgjørende betydning for Frankriges indre politik, men endte med bevægelsens fuldstændige nederlag, betegnet ved den æresopreisning, der i 1906 blev Dreyfus (s. d.) tildel. Brutalest har jødehadet faaet udslag i Rusland, hvor enhver art af forfølgelse og undertrykkelse er blevet bragt i anvendelse ligeoverfor den jødiske del af befolkningen, som her er talrigere og fattigere end i de øvrige lande, hvor jøder i større antal findes. Massemyrderier som dem, der blev foranstaltet ligeoverfor jøderne i byen Kitchinev 1904—05, har intet sidestykke siden Bartolomæus-nattens tider. I 1906 fandt blodige forfølgelser sted i Bjelostok.

Antisepti'k benævnes i medicinen den fremgangsmaade, som tilstræber ved bakteriedræbende midler at hindre en mulig infektion af saar eller at uskadeliggjøre en allerede tilstedeværende saadan. Denne epokegjørende fremgangsmaade blev indført af Lister.

Antise'ptiske midler er saadanne, som dræber de organismer, der giver anledning til betændelse og forraadnelse, eller hindrer dem i at udvikle sig. Hertil regnes dels kemiske midler, a n t i s e p t i k a, som i regelen anvendes i opløsning, og af hvilke de mest anvendte er: sublimat (1 pr. mille), karbolsyre (2—5 pct.), der er sterke gifte, borsyre (2—3 pct.), salicyl (½ pct.), eddikesur lerjord (1 pct.) og klorkalk (ren eller 2 pct.), dels o p v a r m n i n g, idet det er godtgjort, at saa godt som alle bakterier i fugtig tilstand dræbes ved en temperatur paa 100 ° C. Denne form for antiseptik tilveiebringes dels ved kogning i vand, dels ved ophedet vanddamp (se ogsaa D e s i n f e k t i o n).

Anti'stes (lat., forstander) kaldtes i Rom den, der forestod et tempel eller en kultus. Ogsaa i gl. kristelig tid ærestitel for biskoper, abbeder o. a. I nogle schweizerkantoner titel for de øverste reformerte geistlige.

Antisthĕnes (omtr. 440—370 f. Kr.), attisk filosof, discipel af Sokrates, lærte i Kynosarges, og hans disciple kaldtes haanende «kynikere» (s. d.), de «hundske». A. lærte, at dyden bestaar i frihed for fornødenheder; hans mest berømte discipel var Diogenes (s. d.).

Antitau'rus, se T a u r u s.

Antitēse, modsætning til en anden sætning (tesis I videre betydning begge de led, der stilles i modsætning til hinanden.

Antitoksīner er stoffe, som dannes af organismens celler, naar denne gjennemgaar en infektionssygdom eller, f. eks. ved indsprøitning under huden, bibringes ikke dræbende doser af de af smittestoffene dannede giftstoffe, som kaldes t o k s i n e r (s. d.). A. er opdaget af Behring. De optræder bl. a. i blodserum, hvor deres mængde tiltager, jo oftere en indsprøitning af toksin finder sted. De virker som modgift («giftneutraliserende») ligeoverfor vedkommende toksiner. Deraf kommer det, at f. eks. blodserum fra en hest, som har været sprøitet i længere tid med difteritoksin, beskytter mod, henholdsvis kurerer for difteri.

Antitrinitārier, retninger, som forkaster den kirkelige treenighedslære. Konkordieformelen afviser dem i sin artikel 12.

A'ntium, en ældgammel by i Latium (nu Porto d'Anzio), beliggende paa et forbjerg, der løber ud i det Toskanske hav. A. var i ældre tid hjemsted for sjørøvere; romerne førte flere krige med A. og erobrede det 338 f. Kr. (se R o s t r a). I senere tid havde mange rige romere villaer i A. (ruiner). Nero havde et slot der, i hvis ruiner Apollon fra Belvedere er fundet.

Antiūme, egentlig en vekselsang mellem to halvkor, betegner nu væsentlig en vekselsang mellem prest og menighed eller kor. En særlig form er det eng. anthem.

Antivāri (el. Bar), befæstet by i Montenegro, 5 km. fra Adriaterhavet, hvor havnen Pristan. Ca. 2 500 indb. Tyrk. 1571—1878.

Antofaga'sta, Sydamerika, sjøby i det nordlige Chile (prov. A.), straks s. f. den sydlige vendekreds, med ca. 15 000 indb. Vigtig som eksportsted for den indenfor liggende, paa salpeter, kobber og sølv rige Atacamaørkens produkter. Endepunkt for en jernbane, som nu er forlænget til Bolivias indre, hvilket end mere har øget A.s betydning. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Valparaiso. Afstaaet 1883 fra Bolivia til Chile.

Antofylli't, et i det rombiske system krystalliserende hornblendemineral, der er et magnesiajernsilikat. Forekommer bl. a. st. paa Kongsberg (se H o r n b l e n d e).

Antoine *[ātoa'n]*, A n d r é (1858—), fr. skuespiller og direktør, f. i Limoges. A. forlod 1887 sin stilling paa det parisiske gasverks kontor og grundlagde Théâtre-libre, som fortrinsvis beskjæftiger sig med naturalistiske dramaer. A. opførte her stykker af Ibsen, Hauptmann, Sudermann etc. Fra 1897 antog teatret, der installeredes i «Menus-Plaisirs» bygning, sin grundlæggers navn. A blev 1896 meddirektør, 1906 enedirektør for Odéonteatret.

Antoko'lskij, M a r k o v M a t v e j e v i t j (1842—), rus. billedhugger, f. i Vilna. A., som efter en opvekst i trange kaar fik anledning til at gjennemgaa akademiet i St. Petersburg, er en af den moderne naturalismes eiendommeligste repræsentanter. Foruden en række frem-

---

antre (f) m, hule; røverhule, bule.
antreffen (t) træffe paa.
antreiben (t) drive hen til, tilskynde.
antreten (t) tiltræde.
Antrieb (t) m, tilskyndelse.
antrinken: sich a. (t) beruse sig.
Antritt (t) m, tiltrædelse.
antræk — (t) Anzug m — (e) dress, attire — (f) habillement m, toilette f.
Antwort (t) f, svar.
antworten (t) svare.
antyde — (t) andeuten — (e) indicate, intimate, insinuate; hint — (f) indiquer, marquer; (i ord) donner à entendre; insinuer.
antydning — (t) Andeutung f; Anflug m, Spur f — (e) indication, intimation, insinuation, hint; (spor) trace — (f) indication f, signe m; (smule) soupçon m; (rudiment) rudiment m.
antænde — (t) anzünden, anstecken — (e) (ild) kindle, light; (noget brændbart) fire, ignite, set fire to, set on fire — (f) (tænde) allumer; (stikke ild paa) mettre le feu à.
antændelig — (t) (ent)zündbar — (e) inflammable, combustible — (f) inflammable.
antændelse — (t) Anzündung f, Anstecken n — (e) kindling, inflammation, ignition — (f) allumage m; embrasement m.
s'anuiter (f) bli ude til sent paa nat.
anvende — (t) anwenden, ver-

stillinger af Peter den store har han særlig behandlet bibelske emner.

Antologī (græ., blomstersamling) kaldes en samling af litteraturudvalg, især poetiske. Den første a. af digteren Meleager (omtr. 80 f. Kr.) bar navnet «Stefanos» (krans). Senere kom flere andre a., hvoraf Konstantinos Kefalos i 10 aarh. udarbeidede sin a.; et haandskrift af den findes i Heidelberger-biblioteket («Bibl. Palatina»), og den kaldes derfor «Anthologia Palatina». Den romerske litteratur har ikke tilsvarende a. fra oldtiden, men nyere filologer har udg. en «A. latina». Ogsaa i de moderne litteraturer findes talrige antologier.

Antomma'rchi *[-ki]*, Francesco (1780—1838), korsikansk læge, var 1818 Napoleons læge paa St. Helena. Han skrev 1823 «Les derniers moments de Napoléon», et temmelig upaalideligt verk. Under den polske opstand 1830—31 gjorde han lægetjeneste i Warschau og reiste 1836 til Kuba.

Anton Clemens Theodor (1755—1836), konge af Sachsen, besteg 1827 tronen efter sin broder Friedrich August I's død. Han havde tidligere levet meget ensomt, særlig beskjæftiget med musik og andagtsøvelser. Da han som konge sterkt begunstigede katolicismen, vakte han megen uvilje og maatte allerede 1830 tage sin brodersøn Friedrich August til medregent.

Anton af Bourbon (1518—62), søn af hertug Karl af Vendôme, egtede Henrik II af Navarras arvedatter Jeanne d'Albret og overtog ved svigerfaderens død 1555 tronen, medens dog hans hustru var den egentlig styrende. Sammen med sin broder Ludvig af Condé og Coligny (s. d.) ledede han hugenotterne, men gik senere over til katolikerne og faldt ved beleiringen af Rouen. A. blev i sit egteskab fader til Henrik IV af Frankrige og Navarra.

Anton Günther (1583—1667), sidste greve af Oldenburg, søn af grev Johan XVI og Elisabeth af Schwarzburg, fulgte 1603 sin fader paa tronen, men stod i begyndelsen under Kristian IV af Danmarks formynderskab. Som myndig knyttede han paany Delmenhorst og Kniphausen til Oldenburg. Da han var barnløs, bestemte han 1664, at hans lande efter hans død skulde overgaa til Danmark og Gottorp.

Anton Ulrik af Braunschweig (1714—74) egtede 1739 Anna Leopoldovna. A. U. indehavde de høieste russiske militærembeder, men styrtedes 1741 sammen med sin hustru og sin unge søn, keiser Ivan. Han sattes i fængsel og døde som fange (se Anna Leopoldovna).

Antone'lli, Giacomo (1806—76), kardinal og pavelig statsmand, var under pave Gregor XVI først indenrigsminister, senere finansminister. Under Pius IX voksede folkets mistillid til ham, og han blev afskediget. 1848 maatte han sammen med paven flygte til Gaeta; men efterat pavens magt ved de katolske staters hjælp var gjenoprettet, vendte han tilbage og fik atter sin gamle indflydelse.

Antone'llo da Messina, ital. maler, f. i Messina, død i Venedig ca. 1493. Hans kunsthistoriske betydning ligger særlig deri, at han var medvirkende til at indføre i den venetianske kunst den nye hollandske oljeteknik, som han havde gjort bekjendtskab med i Nederlandene, og som nu gjennem ham fik en særegen betydning for udviklingen af det italienske maleri. Hans egne arbeider forener med nederlændernes trofaste studium af enkelthederne en klar og storlinjet holdning. Udmerkede arbeider af ham findes i gallerierne i Wien, Berlin og Paris.

Antongil Bay *[-bē]*, Madagaskar, dyb bugt i n.ø.kysten.

Antonīna, den byzantinske feltherre Belisars hustru. Skjønt utro i sit egteskab bevirkede hun dog ved sit venskab med keiserinde Theodora, at Belisar stedse steg høiere, og da ulykkerne stormede ind paa ham, stod hun trofast ved hans side. Efter Belisars fald stiftede hun 565 et kloster, hvor hun henlevede resten af sine dage.

Antonina, Brasilien, by i Parana, inderst ved Paranagua-bugten.

Antonīnus, romerske keisere. 1. Titus Antoninus Pius, keiser 138—61 e. Kr. Født 86 i Lamivium, 120 konsul, derefter statholder i Asien, høit skattet af Hadrian, som 138, kort før sin død, adopterede ham. A. regjerede udmerket: gav fortræffelige love, var gavmild mod kunstnere og videnskabsmænd, understøttede nødlidende og ophjalp byer, der rammedes af store ulykker; han søgte ikke at udvide riget, men sikrede dets grænser. Da han ingen sønner havde, adopterede han L. Verus og M. Aurelius Antoninus, der efterfulgte ham. 2. Marcus Aurelius A. (Philosophus), keiser 161—80, efterfølger, adoptivsøn og svigersøn af Antoninus Pius; f. 121 e. Kr. i Rom. 161—69 havde han L. Aurelius Verus til medregent. 162—65 kjæmpede han mod partherne med heldigt udfald, 167—80 mod markomannerne, som paa sine plyndringstog var kommet ind i Norditalien; under denne krig døde han i Vindobona (Wien). Han var ædelttænkende og redelig, men ofte upraktisk; sit tilnavn «filosofen» fik han, fordi han ivrig dyrkede den stoiske filosofi Hans verk «Selvbetragtninger» er af stor interesse.

Titus Antoninus Pius

Antonio *[antá'ño]* (1531—95), storprior af Crato, uegte søn af Ludvig af Beja og broderson af den portugisiske konge Johan III, blev taget tilfange af marokkanerne i slaget ved Alcazar 1578. 1580 blev han, da hans farbroder kardinal Henrik var død som den sidste portugisiske konge af det gamle burgundiske dynasti, udraabt til Portugals konge, men blev slaaet af Spanien og formaaede ikke at sætte sit krav igjennen overfor Filip II. Død i Paris.

Antonio, se Port Antonio, Puerto de San Antonio, San Antonio, Villa Real de Santo Antonio.

Antōnios, munkefader, skal være f. 251 i Koma i Mellemægypten af velstaaende kristne forældre. Omtr. 20 aar gl. blev han saa grebet ved at høre evangeliet

---

wenden — (e) employ, use; (tid, penge) spend; (teori: lignelse) apply — (f) employer; user de; (tid paa) consacrer; (regel, teori) appliquer.

anvendelig — (t) anwendbar, verwendbar — (e) practicable; (paa) applicable (to) — (f) appliquable, utilisable.

anvendelse — (t) An-, Verwendung f — (e) employment, use, application f. — (f) emploi m, usage m; application f.

anvertrauen (t) (an)betro.

anverwandt (t) beslegtet

Anverwandtschaft (t) f, slegt(skab), familie.

anvil (e) ambolt.

anvise — (t) anweisen — (e) show, indicate; (lære) direct; (tildele) assign, allot; (paa banken) give a check; (til udbetaling) pass — (f) indiquer, désigner; (tildele) assigner; (til udbetaling) mandater, ordonnancer.

anvisning — (t) Anweisung f — (e) (i handelen) assignment, order, assignation; (bank-) check; (til at gjøre noget) direction, instruction — (f) indication f; assignation f; (penge-) assignation f, mandat m, bon m; chèque m; (veiledning) préceptes m pl; instruction f.

Anwachs (t) m, tilvekst.

Anwalt (t) m, sagfører.

anwandeln (t) paakomme.

Anwandlung (t) f, anfald.

Anwartschaft (t) f, ekspektance, forventning.

anweisen (t) anvise, henvise.

om den rige yngling (Matt. 19), at han skjænkede sit gods til de fattige og gik ud i ørkenen for at leve som eremit. Senere samlede han om sig talrige disciple, som han lærte at sky eiendom og kvinder. Skal være død 356, 105 aar gl. Athanasius har skildret hans liv.

Antōnius fra Padua (omtr. 1195—1231), f. i Lissabon af fornem slegt, traadte 1220 ind i franciskanerordenen og blev særlig paa grund af sine store gaver som prædikant et af dens navnkundigste medlemmer. Blev aaret efter sin død kanoniseret.

Antōnius. 1. Gaius A., søn af 2., onkel af 3., rom. statsmand og kriger; blev for aar 63 valgt til konsul sammen med Cicero, skjønt han var deltager i Catilinas sammensvergelse. A. opgav dog forbindelsen med Catilina og blev endogsaa sendt mod ham med en hær, der slog ham ved Pistoria (A. overdrog dog paa slagdagen anførselen til en af sine officerer). 59 blev A. anklaget for udsugelse af en provins og deltagelse i Catilinas sammensvergelse, blev dømt og maatte leve i landflygtighed indtil 44, da han blev kaldt tilbage; kort efter døde han. 2. Marcus A., rom. statsmand og taler, f. 143 f. Kr., konsul 99, sluttede sig i borgerkrigen til Sullas parti; 87 blev han derfor henrettet paa Marius' befaling. Cicero berømmer ham som taler for hans udmerkede hukommelse, medfødte livlighed og glimrende foredrag. 3. Marcus A., rom. kriger og statsmand, f. omtr. 83 f. Kr.; tjente i sin ungdom i Gallien som officer under Cæsar; var 49 almuetribun og nedlagde veto mod den senatsbeslutning, som fratog Cæsar hans kommando; han flygtede derfor til Cæsar og kjæmpede under ham i borgerkrigen. Var 44 konsul med Cæsar og haabede efter Cæsars død at arve hans magt, men fik snart en farlig modstander i Octavian (se Augustus), der forenede sig med senatet mod A. Octavian blev med en hær sendt mod A. og slog ham ved Mutina (april 43), men kort efter slutter A., Octavian og Lepidus (s. d.) et forbund (2det triumvirat) med det maal at dele magten mellem sig. De lod sine fiender henrette og slog ved Filippi (42) Brutus og Cassius. A. fik nu østen som sin del af Romerriget. Her gjorde han bekjendtskab med Kleopatra (s. d.) af Ægypten, og hun fik stor magt over ham; senere egtede han hende efter at have sendt sin hustru, Octavians søster Octavia, tilbage til Italien. A. levede nu i Ægypten som en østerlandsk hersker, gav sine og Kleopatras børn provinser og kjæmpede stadig uheldig mod rigets fiender. Det kom til brud mellem ham og Octavian, som slog A. og Kleopatra aar 31 ved Aktion; aaret efter dræbte A. sig selv i Ægypten for ikke at falde i Octavians hænder.

Antōniusild, den hellige ild, en epidemisk optrædende sygdom, som i 9—13 aarh. navnlig rasede i Frankrige. Symptomerne lignede meget meldrøieforgiftningen, idet der ofte kom koldbrand i arme og ben. Under sterke lidelser medførte sygdommen døden.

Antōniusordenen, en hospitalsorden, opkaldt efter A. fra Ægypten. Da en epidemisk sygdom, antoniusild (s. d.), i slutningen af 11 aarh. herjede Sydfrankrige, lovede en rig adelsmand, Gaston, at give sit gods til den hellige A., hvis hans syge søn blev helbredet. Da dette skede, dannede G. A.ordenen med det formaal at pleie syge. 1095 blev den stadfæstet af paven. Omtr. 1286 antog ordenen den hellige Augustins regel, hvorefter dens medlemmer benævnes «Antonius-herrer». 1774 blev den forenet med malteserordenen og gik med den til grunde under revolutionen.

Antonomasī (græ.), talefigur, hvorved et egennavn bruges istedetfor et fællesnavn eller omvendt. Eks. en Krøsus for en rigmand.

Antr..., se ogsaa Anthr...

Antraigues *[ãtræ'g]*, Emanuel Louis Henri Delaunay, greve af (1755—1812), skrev 1788 «Mémoires sur les états-généraux», hvor han tog tilorde mod eneveldet. Som medlem af nationalforsamlingen 1789 og senere som gesandt ved de europæiske hoffer skiftede han imidlertid standpunkt og blev en ivrig forfægter af Bourbonernes sag. A. var energisk modstander af Napoleon, var en tid i russisk tjeneste, men gik efter freden til Tilsit 1807 til England. Sammen med sin hustru, den bekjendte operasangerinde Saint-Huberty, blev han myrdet af sin italienske tjener i nærheden af London.

Antrim *[æ'ntrim]*, Irland, det nordøstlige shire i prov. Ulster, ved North Channel skilt fra Skotland, ca. 3 100 km.² med ca. 600 000 indb. (ca 190 pr. km.²). Et basaltplateau, høiest mod øst (Trostan 553 m.), hvor den 150 km. lange kyst falder steilt af, ofte i storartede basaltsøiler. Akerbrug, fiskeri, bergverksdrift, linindustri. Hovedstad Belfast i syd.

Antropoce'ntrisk kaldes den verdensanskuelse, der hævder, at verden er til for menneskets skyld.

Antropofāger, menneskeæedere, antropofagī, menneskeæderi. Dette har havt vid udbredelse og gjenfindes hos folk paa forskjellige kulturtrin, ikke bare hos lavtstaaende naturfolk. Hulefund fra den palæolitiske periode i Frankrige og Belgien tyder paa a. i Europas fjerneste fortid. Ogsaa fra den ældste skandinaviske stenalder vil man have paavist rester efter kannibalske maaltider. I nyere tid er a. forefundet i alle fremmede verdensdele. Motiverne har været af forskjellig art. Kun sjelden har kjødhunger ansporet til a., som muligens paa Ny Seeland; derimod i høi grad hevngjerrighed og overtroiske forestillinger, efter hvilke man ved at fortære sin fiende helt tilintetgjorde ham eller erhvervede hans mod og kraft. Hos aztekerne i Mexico var a. en religiøs skik; hos battakerne paa Sumatra og hos flere naturfolk indgaar den i retspleien.

Antropo-geografī kaldes den gren af den videnskabelige geografi, som søger at udforske sammenhængen og vekselvirkningen mellem natur og menneske, paavise, hvorledes menneskets fysiske og intellektuelle udvikling, dets historie og kultur i sin inderste grund er et resultat af dets naturomgivelsers paavirkning (bostedets naturlige beskaffenhed, beliggenhed og klima, udstrækning, relative befolkning o. s. v.). A. danner altsaa forbindelsen mellem den astronomiske og fysiske geografi og historien; ved at fremstille denne som naturbetinget blir den kjernen i den politiske geografi, som først ved a. har faaet sin videnskabelige uddybning. Allerede behandlet af Ritter (1833 og 1836) og Kohl (1841) er a. først blevet videnskabelig grundlagt af Ratzel i hans «Anthropogeographie» I—II (Stuttgart 1882, 1891).

Antropologī (græ. *ánthropos*, menneske, og *lógos*, lære), den videnskab, som beskjæftiger sig med menne-

---

Anweiser (t) m, anviser, trassent.
anwendbar (t) anvendelig.
anwenden (t) anvende.
anwerben (t) hverve.
Anwesen (t) n, eiendom, bedrift.
anwesend (t) nærværende.
Anwesenheit (t) f, nærværelse.
anwidern (t) volde væmmelse.
anwohnen (t) bo nær ved.
Anwuchs (t) f, tilvekst, udvekst.
Anwurf (t) m, første kast; tyndt lag, puds.
anwurzeln (t) slaa rod. **wie angewurzelt stehen** staa som fastnaglet.
anxiété (f) f, **anxiety** (e) ængstelse, uro; (e) ogs. spænding; (ivrigt) ønske.
anxieux (f), **anxious** (e) ængstelig, urolig; (e) ogs. spændt; ivrig ønskende.
any (e) nogen(somhelst); hvilkensomhelst. **anybody** nogen(somhelst); enhver. **anyhow** paa nogen maade; iethvertfald. **anything** noget(somhelst); alt. **anywhere** nogensteds; overalt.
Anzahl (t) f, antal.
Anzahlung (t) f, første udbetaling; afdrag.
anzapfen (t) tage hul paa; pumpe (for penge); udfritte.
anzechen (t): **sich a.** beruse sig.
Anzeichen (t) n, tegn, varsel.
Anzeige (t) f, angivelse, anmeldelse, beretning; bekjendtgjørelse.
anzeigen (t) angive, (an)melde.

skets og menneskeslegtens naturside og deraf betingede udvikling. Som særskilt videnskab behandler a. for det første menneskeslegten selv og de eiendommeligheder, som betinges ved forskjel i race, alder, kjøn o. s. v. Herunder kommer dels de a n a t o m i s k e og f y s i o l o g i s k e eiendommeligheder, som skelettets forhold, navnlig hovedskallens form og maal, hjernens beskaffenhed, hudens, haarets og øinenes farve, legemshøiden samt forholdet mellem de enkelte legemsdeles maal i betragtning, dels ogsaa i sammenhæng hermed de enkelte individers s j æ l e l i g e t i l s t a n d og udvikling, deres forhold som medlemmer af de menneskelige samfund og disse samfunds eiendommeligheder. Herhen hører udforskningen af de forskjellige folkeslags (særlig naturfolkenes) seder og skikke, deres samfundsorden, religiøse forestillinger, deres industri, kunst o. s. v. Denne gren af a. (den deskriptive el. etnologiske a.) behandler ikke alene menneskets fysiske og psykiske eiendommeligheder i sund tilstand, men ogsaa under visse patologiske forhold, som ved en række misdannelser og degenerationer (degenerations- og kriminal-a.). For det andet har a. til maal at udrede menneskeslegtens forhold til dyreverdenen, og da særlig til de former, som staar den nærmest (de menneskelignende aber), at udforske menneskets første optræden paa jorden, dets udvikling fra lavere former og kulturens begyndelse (den zoologiske og historiske a.). A. støtter sig paa en række andre videnskaber som zoologien, anatomien, embryologien, fysiologien, palæontologien, geologien, geografien, etnografien, arkæologien o. s. v.

Omend studiet af mennesket gaar tilbage til oldtiden, kan a. som særskilt videnskab først siges at være opstaaet omkr. midten af det 18 aarh. Stor fortjeneste har her Linné, som i sit «Systema naturæ» først stillede mennesket paa dets rigtige plads i naturen: sammen med de menneskelignende aber, øverst i pattedyrenes klasse. Af stor betydning for den deskriptive a.s fremgang har udviklingen af de antropologiske metoder været. Her kan nævnes Camper's paavisning af ansigtsvinklens forskjel hos de forskjellige racer, A. Retzius' grundlæggende arbeider om racebestemmelse ved maaling af hovedskallen samt Broca's udvikling af den moderne a.s metoder. Mægtige fremskridt paa a.s omraade fremkaldtes ved Darwin's og Wallace's afstamningslære, hvis gyldighed ogsaa for menneskets vedk. i høi grad sandsynliggjordes ved fund af menneskerester fra kvartærperioden.

Det i 1859 i Paris stiftede antropologiske selskab gav snart stødet til dannelsen af lignende selskaber rundt omkring i Europa og Amerika; disse selskaber har sammen med de talrige antropologiske tidsskrifter i høi grad bidraget til a.s raske udvikling i de sidste decennier. Se ogsaa art. M e n n e s k e t og M e n n e s k e r a c e r.)

Antropometrī (græ.), menneskemaaling, læren om forholdet mellem de menneskelige legemsdeles maal. Af stor vigtighed for antropologien (s. d.). Anvendes almindelig under afgjørelsen af mandskabers brugbarhed til militærtjenesten og tjener som identificeringsmiddel i kriminalstatistiken (sml. B e r t i l l o n's s y s t e m), er ogsaa af stor betydning for maler- og billedhuggerkunsten.

Antropomorfi'sme kaldes det, naar mennesket i sin trang til at forstaa verden mere eller mindre uvilkaarlig opfatter den i menneskelig lignelse, overfører menneskelige former og egenskaber paa naturen eller paa Gud. Menneskene optræder gjennem sin vilje som aarsag til begivenheder, og børn og primitive folk søger derfor naturlig aarsagen til naturfænomener i bevidste væseners villen. [H. Spencer, «Mindre afhandlinger» ved H. Høffding. «Antropomorfismens nytte».]

Antropopi'tecus, diluvial abe, se A b e r og A n t r o p o l o g i.

Antsirabē (meget salt), Madagaskar, hovedstaden i prov. Vakinankaratra, bekjendt for sine varme, saltholdige kilder. Befolkningen bestaar af gassere, en del franske øvrighedspersoner, handelsmænd og kolonister. I 1870 anlagde missionærerne Borgen og N. Nilsen en missionsstation der. Menigheden bestaar af 8 907 sjæle. 43 skoler er i virksomhed med 2 294 elever. Norsk og fransk hospital. Ca. 3 km. fra A. ligger Ombohipiantranana (barmhjertighedens by), hvor det Norske missionsselskab giver ca. 850 spedalske pleie.

Antvorskov, berømt johanniterkloster i nærheden af Slagelse, stiftet af Valdemar I. Af dets munke er Hans Tausen bekjendt. Fredrik II ombyggede A. til et anseeligt kongeslot og døde her 1588. Siden nedrevet. Efter 1888 er fremgravet en interessant ruin; 1891 reistes ved A. en mindesten for Tausen.

Antwerpen (af «ane de Werp», d. e. ved havnen), fr. A n v e r s, Belgiens næststørste by og hovedstad i prov.

Antwerpen: Børs-salen.

af samme navn, paa venstre (østre) bred af den her 350 m. brede og 10 m. dybe Schelde, ca. 70 km. fra dennes munding og ca. 12 km. fra den hollandske grænse, har paa et areal af 15 km.² ca. 300 000 (med forstæder ca. 400 000) indb., væsentlig flamlændere. A. er Belgiens og en af Europas sterkeste fæstninger. Fra 1859 omdannedes de gamle fæstningsverker til brede boulevarder, og A. forsvares nu af en 18 km. lang fæstningsvold og 53 forter, ligesom omegnen delvis kan sættes under vand. De nye ydre bydele med brede gader, vakre aabne pladse og flotte regelmæssige kvartaler staar i sterk modsætning til A.s ærværdige indre med sine smale gader og smug, men med mange gammeldagse pragtbygninger, som den 7-skibede gotiske katedral

---

bekjendtgjøre: anvise; varsle, bebude.

Anzeiger (t) m, angiver, anmelder, kundgjørelsestidende.

anzetteln (t) rende (garn); anstifte.

anziehen (t) klæde paa; stramme, trække i; tiltrække; opdrætte; rykke frem; tiltræde (en tjeneste).

Anziehung (t) f, tiltrækning.

Anzucht (t) f, opelskning; opal.

Anzug (t) m, antræk; anmarsch; tiltrædelse.

anzüglich (t) nærgaaende.

Anzüglichkeit (t) f, skose.

anzünden (t) antænde.

anzweifeln (t) betvile.

aorta (e), **aorte** (f) f, den store hjertepulsaare.

août (f) m, august: høst.

aoûteron (f) m, høstkarl.

apace (e) raskt.

apaisement (f) m, beroligelse.

apaiser (f) berolige, dæmpe.

apald, se æbletræ.

apanage (f) m, apanage; naturgave.

apanagiste (f) m, en som har apanage.

apart (e) afsondret, for sig; tilside; afseet (fra).

aparte — (t) sonderbar, apart — (e) odd, out of the way; (adv) extra — (f) singulier.

aparté (f) m, afsides replik.

apartment (e) værelse; (pl) bekvemmelighed.

apathetic (e), **apathique** (f) ligegyldig, følelsesløs.

med et 123 m. høit taarn, det gamle slot «der Steen», raadhuset, Hanse-huset o. s. v. A. driver en betydelig og mangesidig industri (brænderier, bryggerier, sukker- og cigarfabrikation, kniplingsindustri, diamantsliberi); men langt vigtigere er handel og skibsfart, som allerede paa Karl V's tid gjorde A. til Europas første sjøstad. Ved hollændernes afspærring af Schelde 1648 var det forbi med A.s handel, som først kom op igjen ved skibsfartens aabning 1795 og tog et uhyre opsving ved Schelde-toldens ophævelse 1863. Ved sine storartede kai-anlæg (5 500 m.) og sine 11 rummelige dokker (de 2 ældste anlagt af Napoleon I) er A. en af jordens bedste og største havne, næst Hamburg det europæiske fastlands vigtigste sjøhandelsstad. Foruden ved transithandelen fra de indenfor liggende dele af Tyskland og Frankrige har A. sin største betydning som stapelplads for udeneuropæiske, særlig tropiske varer (kautschuk, elfenben, bomuld, uld, petroleum, tobak, kaffe, ris, kakao). 1903 besøgtes A. af 5 788 skibe med en tonnage af ca. 9 mill. tons (ca. $1/2$ eng., $1/4$ t., kun $1/18$ belg.); i 1904 af 9.4 mill. tons. A.s egen handelsflaade var samtidig kun 71 skibe paa ca. 100 000 tons). A. er tillige en vigtig udvandrerhavn. Norsk generalkonsulat for Belgien. — Omtales først i 7 aarh. som et vigtigt marked, som ødelagdes af normannerne 837. A.s indbyggerantal, som i 16 aarh. angives til ca. 200 000, sank betydelig efter spaniernes erobring og plyndring 1585 og naaede sit lavmaal 1790 med 40 000. I de senere aar har et havneprojekt af enorme dimensioner, som delvis er besluttet, lagt beslag paa opmerksomheden i alle kredse.

Antændelsestemperatur, se F o r b r æ n d i n g.

Anūbis (ægypt. Anpu), en ægypt. gud, sedvanlig afbildet med sjakalhoved paa menneskekrop. Han dyrkedes fornemmelig i Siut (i Mellem-Ægypten), som grækerne kaldte Lykopolis (d. e. Ulvebyen), og i Kynopolis (d. e. Hundebyen). A., som kaldes «gravens herre», er en dødsgud, som senere tænktes at forestaa balsameringen; ved Osiris' domstol i det hinsidige udfører han, sammen med Horus, veiningen af den dødes hjerte.

Anubis.

Anund Jakob (omtr. 1008—omtr. 1050), sv. konge, søn af Olav Skotkonung, blev 1019 sin faders medregent og eneregent ved faderens død omtr. 1021. Sammen med Olav den hellige kjæmpede han mod Knud den store ved Helgeå i Skåne og hjalp senere Sven Estridsøn mod Magnus den gode.

Anundsen, B r y n i l d (1844—), n.-amer. bladmand, eier og udgiver af «Decorah-posten» (s. d.).

Anūra, se P a d d e r.

Anurī, en sygelig tilstand, under hvilken der ikke afsondres urin. Hyppigst symptom paa en alvorlig nyrelidelse.

Ānus, endetarmsaabningen, se M e n n e s k e t s a n a t o m i.

Anville *[ãvi'l]*, J e a n B o u r g u i g n o n d' (1697—1782), den største franske geograf og kartograf i det 17 aarh. Hans talrige arbeider har især faaet grundlæggende betydning ved sin strengt kritiske metode («Détruire de fausses opinions, sans même aller plus loin»), saaledes for Afrikas geografi hans kritiske kart over denne verdensdel (1749). Sine studier over den antike geografi har han nedlagt i «Géographie ancienne abregée» (1769) og «Atlas antiquus major». Hans hovedverk er «Atlas général» i 66 blade (1737—80).

Anvisning, skriftlig ordre eller opfordring til en anden om at udbetale et beløb til en tredje. Anvisningen ligner er trukken (trasseret) veksel, kun er dokumentet betegnet som anvisning og ikke som veksel, hvorfor det heller ikke har vekselkraft og ikke behandles efter vekselret. Om check, en særlig art af anvisninger, s. d. Udstederen af en a. kaldes a s s i g n a n t, modtageren a s s i g n a t a r og betaleren a s s i g n a t.

Anya'ko, Øvreguinea, Guldkysten (britisk), plads inderst ved Kitta-lagunen, ø. f. Volta-elven.

Anzengruber, L u d w i g (1839—89), østerr. forfatter, behandlede i realistisk kraftige bondekomedier og Wienerstykker, der baade viste sans for livets tragik og rigt lune, religiøse og sedelige konflikter: «Der Pfarrer von Kirchfeld», «Der Meineidbauer», «Das vierte Gebot», «Ein Faustschlag», «Heimg'funden. Eine Weichnachtskomödie», som belønnedes med Grillparzer-prisen, o. m. fl. Af hans noveller og romaner maa nævnes saml. «Dorfgänge» og særlig «Der Sternsteinhof. Eine Dorfgeschichte».

Anzin *[ãzæ̃']*, Frankrige, by i dept. Nord ved Escaut (Schelde), ca. 2 km. n.v. f. Valenciennes og ca. 10 km. fra den belgiske grænse, med ca. 15 000 indb. Centrum i Frankriges største kuldistrikt med indtil 70 kulførende lag.

Anzio, se P o r t o d'A n z i o.

Anæmī, blodmangel, skyldes en formindskelse af de røde blodlegemers antal eller blodfarvestof. Beror oftest paa blegsot; kan forøvrigt skyldes blødninger (saar, fødsler) eller tærende sygdomme (tuberkulose, kræft, koldfeber o. a). Særlig er de røde blodlegemers antal nedsat ved den farlige p e r n i c i ø s e a. Aarsag oftest ukjendt, undertiden tarmsygdomme, stundom den bl. a. i Finland hyppige bændelorm *bothriocephalus*.

Anæstesī, følelsesløshed, symptom ved sygdomme i de perifere nerver eller i centralnervesystemet. Kan ogsaa fremkaldes ved a n æ s t ē t i s k e m i d l e r som en universel eller lokal bedøvelse; universel ved indaanding af kloroform, æter, alkohol, bromætyl o. a.; lokal ved indsprøitning under huden eller i rygmarvskanalen af kokain, eukain, stovain eller ved sterk afkjøling af huden ved klorætyl, anæstesin, æter o. a.

Aōnia, i oldtiden navnet paa den vestlige del af Bøotien med bjerget Helikon, der var helliget Apollon og Muserne; disse kaldtes oftere efter A. Aonider.

Aori'st, navnet paa en tidsform af det græske og sanskritiske) verbum, der nærmest svarer til det fr. *passé défini;* a. bruges i fortælling om forbigangne begivenheder i historisk sammenhæng (modsat perfektum, der bruges med henblik paa resultatet for nutiden).

Ao'rta, legemets store pulsaare, som udgaar fra hjertet. Se M e n n e s k e t s a n a t o m i.

Ao'sta (lat. Augusta), Norditalien, befæstet by i prov Torino, i Dora Baltea's dal, der hvor veien tager af til

---

apathie (f) f, **apathy** (e) følelsesløshed, sløvhed.
ape (e) abe; efterabe.
apeak (e) op og ned (om ankerkjeden).
apepsy (e) mangelfuld fordøielse.
aperception (f) f, opfattelse.
apercevable (f) merkbar.
apercevoir (f) blive var.
aperçu (f) m, oversigt.
aperient (e) afførende (middel).
apéritif (f) m, appetitvækker, snaps.
aperitive (e) afførende.
aperture (e) aabning, hul.
apetalous (e) kronløs.
apetisser (f) formindske.
apex (e) top.
Apfel (t) m, æble.
Apfelsine (t) f, appelsin.
aphonie (f), **aphony** (e) stemmeløshed, stemmetab.
aphorism (e), **aphorisme** (f) m, tankesprog.
aphoristic (e), **aphoristique** (f) aforistisk; kortfattet, afbrudt.
aphrodisiac (e), **aphrodisiaque** (f) sansepirrende.
aphte (f) m, mundsyge, trøske.
apiary (e) bihave.
apicole (f) biavler-.
apiculteur (f) m, biavler.
apiculture (f) f, biavl.
apiece (e) (for) stykket.
apish (e) abeagtig; naragtig.
apitoyer (f) bevæge, røre.
aplanir (f) planere; jevne.
aplanissement (f) m, (ud)jevning, planering.

Schweiz over Store St. Bernhard. Behersker denne og veien over Lille S. Bernhard til Frankrige. 583 m. o. h., ca. 6 000 indb. Handel med fedevarer og vin. Anlagt aar 25 f. Kr. af keiser Augustus som fæstning.

Ao'sta, hertug af, se Amadeus, konge af Spanien.

Aotea, Ny Seeland, by ved A. Harbour, omtr. midt paa vestsiden af Nordøen.

Apache *[apa'tše]*, frygtet indianerstamme af Tinnerod, der indtil 1880-aarene ved udstrakte streiftog fra fjeldtrakterne i det sydøstlige Arizona og det nordlige Mexico gjorde det omliggende land usikkert. Den interneredes omsider paa reservationer, fornemmelig i Arizona.

Apache.

Apafi *[à'pafi]*. 1. Michael A. I (1632—90), fyrste af Siebenbürgen, valgtes 1661 ved tyrkisk hjælp til fyrste af Siebenbürgen og stod først under tyrkisk, fra 1686 under østerrigsk overhøihed. — 2. Hans søn Michael A. II (1677—1713) blev forjaget af den af tyrkerne støttede Emmerik Tököly, gjenindsattes af østerrigerne, men afsattes af disse 1697, da han hemmelig sluttede sig til sultanen.

A'page (græ.), pak dig, bort med dig! Apage Satanas, vig bort, Satan (Matt. 4, 10).

Apalache *[apala'tše]*, uddød indianerstamme, der var bosat ved A.-bugten i n.ø. Florida. Som a. i videre forstand sammenfattes alm. de stammer, hvis land begrænsedes af Alleghanybjergene, Mississippi og havet, Muskoki, Chickasaw, Choktaw, Creek, Natchez, Taensa o. a.

Apalachee Bay *[æpəlæ'tši bē]*, aaben bugt af den Mexikanske Golf, i Florida, ved halvøens begyndelse.

Apalachicola *[æpəlætšikō'læ]* (App-), Amerikas Forenede stater. 1. Elv, gjennem Florida, 150 km., farbar, dannet af Chattahoochee, grænseelv mellem Georgia og Alabama, og Flint River (i Georgia). 2. By i Florida, ved mundingen af elven A. i A. Bay, 3 000 indb.

Apalachiske bjerge, Apalachian Mountains *[æpəlæ'tšiən mau'ntinz]*, Nordamerika, strækker sig fra St. Lawrencebugten til kystsletten ved den Mexikanske Golf. Den Store dal, en lang smal sænkning, deler dem i Cumberland og Alleghany plateauerne i vest og de eg. Apalachiske bjerge i øst. De indeslutter vandskillet mellem Atlanterhavets og den Mexikanske Golfs tilløb og danner et meget vigtigt skille mellem den store Mississippi-slette og Atlanterhavets kyst. De kan paa langt nær ikke maale sig med fjeldene ved vestkysten, idet de kun naar en bredde af 300 km. og en høide af 2 000 m. Af enkelte grupper kan nævnes de Hvide og Grønne bjerge (White and Green Mountains) paa grænsen mellem Kanada og Nyenglands-staterne, med Mount Washington, 1 918 m., Adirondack-bjergene v. f. Champlainsjøen, Catskill-bjergene v. f. Hudsonelven, Blue Ridge (Blaaryggen) med fjeldsystemets høieste punkt Mount Mitchell (før kaldt Black Dome), 2 044 m., ligeoverfor Alleghanybjergene. Skraaningen mod den atlantiske kystslette kaldes the Piedmont Belt. Den Store dal, Great Valley, indeslutter Champlainsjøen og de øvre løb af elvene Hudson, Delaware, Susquehannah, Potomac og Tennessee.

Apald (oldn. *apaldr*), æbletræ, d. s. s. dansk abild.

Apam, Øvreguinea, Guldkysten (britisk), liden plads midt paa koloniens kyst.

Apanage *[apana'še]*, den løn, som af statskassen ydes til et statsoverhoved, eller til et medlem af fyrstehuset. Efter den norske grundlovs § 75 e tilkommer det stortinget at bestemme, hvor meget aarlig skal udbetales kongen til hans hofstat, og at fastsætte den kgl. families a., som dog ikke maa bestaa i faste eiendomme. Den norske konges a. udgjør aarlig 700 000 kr., der i henhold til stortingets beslutning af 16 nov. 1905 skal blive gjældende uforandret for kongens regjeringstid.

Aparri, Filippinerne, liden by nordligst paa Luzon, ved mundingen af Rio Grande de Cagayan.

Apatī, ufølsomhed, sløvhed. Apātisk kaldes et menneske, der viser ingen eller liden interesse for sine omgivelser og kun lidet paavirkes af ydre indtryk.

Apatīn, Ungarn, by i komitat Bács-Bodrog, ved Donau, 15 km. ovenfor Draus iløb, 14 000 indb. Hampavl, silkespinderier.

Apati't, et mineral, hvis kemiske sammensætning er et kalciumfosfat i blanding med enten klorkalcium (klorapatit) el. fluorkalcium (fluorapatit). Den procentvise sammensætning er omtr. 50 pct. kalk, 42 pct. fosforsyreanhydrid og 7 pct. fluorkalcium (el. klorkalcium). Mineralets specifike vegt er 3.2; det kan være farveløst eller ogsaa have en hvid, graa, grøn, rød, blaa eller gul farve med en fedtagtig glans. A. forekommer i underordnet mængde i en hel del bergarter som f. eks. granit, diorit, glimmerskifer o. s. v., og fra denne lille a.-gehalt stammer fornemmelig jordbundens indhold af fosforsyre, der har den høieste betydning for planternes ernæring. A. forekommer paa enkelte steder i saa store mængder, at der paa samme kan drives grubedrift. Blandt de mest bekjendte a.-gruber hører gruberne i Bamle. Der er her udvundet 8 000—10 000 tons aarlig. Den i naturen forekommende a. behandles i fabriker med svovlsyre, hvorved der sker en kemisk forandring med den i mineralet indeholdte fosforsyre, saa denne omsættes til en form, der lettere optages af planterne. Produktet benævnes superfosfat og benyttes som gjødningsmiddel.

Apeldoorn *[-dōrn]*, Holland, kommune (med by af samme navn) i prov. Geldern, 24 km. s.ø. f. Zuidersjøen, med ca. 20 000 indb. 2 km. n. f. A. lystslottet Het Loo.

Ape'lles, oldtidens berømteste maler, f. i Kolofon i første halvdel af 4 aarh. f. Kr. Hofmaler for Filip af Makedonien og Alexander den store. Levede efter 333 i Efesos og paa Rhodos og arbeidede hele sit liv paa at fuldkommengjøre sig i sin kunst. Blandt hans billeder omtales malerier af Alexander og en stor fremstilling af Afrodite Anadyomene (s. d.), malet til templet paa Kos, men af Augustus flyttet til Rom, hvor det paa Neros tid gik tilgrunde. Vi kjender kun A.'s billeder af navn og beskrivelser; oldtiden roste deres ynde.

Apen, Oldenburg, by og sogn ved jernbanen mellem Oldenburg og Leer (Ems).

---

aplatir (f) slaa flad, fladtrykke.

aplatissement (f) m, fladtrykning.

aplomb (f) m, lodret stilling; holdning; sikkerhed (i optræden).

Apocalypse (e) & (f) f, Johannes's aabenbaring.

apocalyptical (e), **apocalyptique** (f) apokalyptisk; dunkel.

apocopé (f) afstumpet.

apode (f) fodløs, bugfinneløs, barbuget.

apodictic (e), **apodictique** (f) uigjendrivelig.

apogee (e), **apogée** (f) m, jordfjerne.

apograph (e) afskrift.

apologetic (e), **apologétique** (f) forsvars-; undskyldende.

apologie (f) f, **apology** (e) forsvar(skrift, -tale); (e) ogs. undskyldning; formildende omskrivning; surrogat; nødhjælp.

apologize (e) gjøre undskyldning.

apologue (e) & (f) m, lignelse, fabel.

apomecometry (e) afstandsmaaling, -bedømmelse.

apophlegmatic (e) slimafførende (middel).

apophonie (f) f, aflyd.

apophtegm (e), **apopthègme** (f) m, kraftsprog.

apoplectic (e), **apoplectique** (f) apoplektisk, slag-, med anlæg til slag.

apoplexie (f) f, **apoplexy** (e) apopleksi, slag.

Apenes, Ole Rasmussen (1765—1859), eidsvoldsmand, repræsentant for Jarlsberg grevskab, f. i Borre, soldat og underofficer, var med i felttoget 1788, lensmand og forligelseskommissær i Borre, fra 1824 gaardbruger paa Gulli i Sem.

Apenninerne (App-), Italiens hovedfjelddrag, strækker sig sammenhængende, 1 200 km., gjennem hele halvøen. A. grener sig ud fra Alpernes sydlige ende, Vestalpernes sydligste gruppe, Sjøalperne, og stryger østover langs Rivieraen. Paa den egentlige halvø strækker de sig langs Adriaterhavet i halvøens nordre del, omtr. ligeløbende med kysten fra Ankona af. Men i syd, hvor landet kløver sig i to halvøer, opfylder A.s fjeldrækker den vestre halvø, Kalabrien. Grænsen mellem det krystallinske Alpefjeld og Apenninernes graa kalksten kan drages fra Savona ved Genuabugten over Altarepasset (Bocchetta di Altare eller passet ved Cadibona) til Ceva ved Tanaro. Dette pas (495 m.) er den laveste overgang over fjeldet, helt til vi kommer til Kalabrien. Over Sicilien har A.-draget i en geol. fortid havt sammenhæng med Atlas-systemet. A. falder i en flerhed af underafdelinger: Først i Nord-, Mellem- og Syd-A. Disse dernæst i: den liguriske Apennin (A-o ligure), den etruskiske (toskanske) A. med Monte Cimone 2 165 m., ø. f. hvilken top jernbanetunnelen ved Pracchia mellem Firenze-Pistoja og Bologna ligger i en høide af 617 m. Til den saakaldte Subapennin, bjerglandet mellem hovedkammen og havet i vest, hører den maleriske Apuanske A. (ogsaa kaldet Apuanske Alper, s. d.) indenfor kysten mellem Spezia og Pisa, et ældre fjeldparti end de eg. A., med marmorbruddene ved Carrara mellem Monte Pisanino (1 946 m.) og kysten. I den toskanske Subapennin, aaslandet fra Arnodalen sydover, hæver sig den vulkansk opbyggede trachytkegle Monte Amiata (1 734 m.) med kviksølvminer. I Mellemapenninerne, A.s høieste del, som næsten fylder halvøen i hele dens bredde, har vi den umbriske (romerske) A. indenfor Ankona, mellem Adriaterhavet og Tibers øvre løb, gjennemskaaret af jernbanen fra Ankona. Monte Vittore 2 478 m. Det er i Abruzzerne (s. d.), A. naar høiest: Gran Sasso d'Italia 2 921 m. V. f. hovedkammen ligger Abruzzerhøilandet og endnu vestligere de vakre Sabinerbjerge (Monte Viglio 2 156 m., 80 km. ø. f. Rom). Den romerske Subapennin bestaar af vulkanske bergarter, indesluttende kratersjøerne Lago di Bolsena, Lago di Vico, Lago di Bracchiano og vulkankeglen Monte Cimino (1 056 m.) ved Viterbo. Til denne del hører ogsaa de henrivende Albanerbjerge (s. d.). Den sydlige A. indeholder den neapolitanske A., som spalter sig i en østlig lavere og en vestlig høiere gruppe (Monte St. Angelo 1 443 m. paa halvøen indenfor Capri, Monte Cervati 1 899 m. n. f. Policastrobugten, Serro Dolcedorme 2 271 m. mellem den nævnte bugt og Tarantobugten). Den neapolitanske Subapennin udgjøres af det neapolitanske vulkanstrøg (Vesuv m. m.). Den kalabriske Apennin slutter A.-grupperne; den deler sig i gruppen Sila i nord (1 930 m.) og Aspromonte sydligst (Montalto 1 958 m.). A., ikke saa meget Suba., staar betydelig tilbage for Alperne i naturskjønhed. De naar intetsteds op over snegrænsen og har for det meste kun afrundede topper. De har talrige bekvemme passer. Tolv jernbanelinjer fører over dem. A. er et ældgammelt navn, oprindelig vistnok kun brugt om den norditalienske del, som en lang tid dannede den romerske republiks naturlige grænse. Navnet kommer af det keltiske ord *pen* (i Skotland *ben)*, hoved, bjerg.

Apenrade, se Aabenraa.

Aperie'ntia, afførende midler (s. d.).

Aperiodisk kaldes en bevægelse, hvorved et legeme nærmer sig sin ligevegtsstilling uden at udføre periodiske svingninger.

Apētaler (bot.), kronløse.

A'pex, spids, det punkt i ekliptiken, 89—91 ° vest for solen, mod hvilket jordens baneløb er rettet; staar kl. 6 morgen i meridianen. Ogsaa det punkt paa himmelen, mod hvilket solsystemet bevæger sig.

Aphēlium, el. Aphēl, solfjerne, det punkt i en planets eller komets elliptiske bane, som er længst fra solen. Jorden passerer sit a. i begyndelsen af juli.

Aphĭs, se Bladlus.

Aphitoxin, et nikotinpræparat til røgning af potteplanter i drivhuse etc. mod bladlus og andet utøi.

A'phtæ, trøske, en sygdom i mundhulen, hvor der især paa tungen optræder smaa graalige, runde pletter samtidig med en betændelse af mundens slimhinde. Findes navnlig hos børn under det første tandbrud, er ofte ledsaget af feber. Barnet vil ikke spise og er uroligt. Behandles med trøskesaft og pensling med opløsning af helvedesstein eller jod.

Apia (A. Bay, Upia), Samoa- el. Skipperøerne, hovedpladsen, ved en aaben bugt paa nordsiden af øen Upolu, med en bydel for indfødte og en for europæere. Tyskland, som eier øen, har ligesom England og Amerikas Forenede stater generalkonsulat her. Her residerer ogsaa den af kongen af Sverige udnævnte overdommer. Udførsel af kopra og kakaobønner. A., som ligger 13⁵/₆ ° s. f. ækvator, har en middeltemp. af 25 ° C., den «koldeste» maaned er juli med 24 ° C., den varmeste februar eller mars med 26 ° C. Regnhøide 3 000 mm.

A placere *[a pjatšēre]* (ital.), efter behag med hensyn til musikalsk tempo eller foredrag.

Apiaká. 1. Karaibstamme ved Tocantins' nedre løb. 2. Tupistamme ved øvre Tapajos, Brasilien.

Apinagés, Tapuyastamme ved Tocantins, Brasilien.

Apĭs (ægyp. *hap*), det mest fremtrædende af ægypternes hellige dyr, var en sort tyr med en hvid flek i panden og paa høire side, billedet af en ørn paa ryggen og billedet af en torbist under tungen. Den mentes at være født af en ko, som havde undfanget gjennem et lyn; og den betragtedes som en inkarnation af Osiris el. Ptah (den findes saaledes hyp-

Apis.

aport ⓔ bagbord.

apostacy, apostasy ⓔ, **apostasie** ⓕ f, frafald.

apostasier ⓕ, **apostatize** ⓔ falde fra.

apostat ⓕ m, **apostate, apostatical** ⓔ apostat, frafalden.

apostel — ⓣ Apostel m — ⓔ apostle — ⓕ apôtre m. **reise med apostlernes heste** — ⓣ auf dem Apostelpferde reiten, auf des Schusters Rappen reisen — ⓔ go on Shank's mare — ⓕ aller sur la mule des cordeliers.

apostemate ⓔ bulne.

apostemation ⓔ verk.

aposteme ⓔ, **apostème** ⓕ m, byld.

aposter ⓕ stille paa lur.

apostille ⓕ f, randbemerkning; paategning; efterskrift.

apostiller ⓣ tilføie i randen, paategne.

apostle ⓔ apostel.

apostrophe ⓔ & ⓕ f, apostrofe, tiltale; apostrof.

apostropher ⓕ tiltale; give en overhaling.

apostrophize ⓔ, **apostrophier** ⓕ tiltale (skarpt).

apostume ⓔ & ⓕ m, byld.

apothecary ⓔ, **apothicaire** ⓕ m, apoteker; ⓔ ogs. (under)læge.

apothegm ⓔ tankesprog.

Apotheke ⓣ f, apotek.

apothéose ⓕ f, **apotheosis** ⓔ optagelse blandt guderne.

apotek — ⓣ Apotheke f — e

pig benævnt «Ptah's andet liv»). Derfor raadede der almindelig sorg, naar en A. døde, indtil der blev fundet en ny, med de ovennævnte kjendetegn (herfor drog presterne omsorg); denne blev saa under store festligheder ført til et eget tempel i Memfis, hovedsædet for A.-dyrkelsen. Den forrige A. blev balsameret og høitidelig bisat ved Memfis i det saakaldte Serapeum (hvilken betegnelse er opstaaet af ægyp. Osir-hap, d. v. s. den efter døden til Osiris blevne A.). Denne begravelsesplads, med 24 sarkofager og adskillige for den ægyp. kronologi vigtige indskrifter (paa de saakaldte A.-steler) blev i 1851 gjenfundet af den franske ægyptolog Mariette.

Apis *(apidæ)*, se Bier.

A'pium, selleri (s. d.).

Aplanāt, et af A. Steinheil konstrueret fotografisk objektiv, som bestaar af to akromatiske linser og giver billeder, som ikke er fortrukket. Til denne type af objektiver hører euryskop, lynkeioskop, paraplanat, rectilinear o. fl.

Aplanātisk kaldes ved linser et punkt, som afbildes uden sfærisk afvigelse.

Apli't (geol.), en finkornig granitisk gangbergart med sukkerkornig struktur. Den bestaar af feldspat (ortoklas) og kvarts, medens mørke mineraler som oftest mangler; den fører undertiden lys glimmer.

Apocynāceæ, en henimod 1 000 arter indbefattende familie, som har sin væsentligste udbredelse i troperne. Mest trær og buske med melkesaft. Bladene er modsatte og helrandede, frugten oftest belgkapsler. Et stort antal arter har giftig melkesaft, f. eks. flere *cerbera*-arter og *toxicophloea,* hvilken sidste hører hjemme i Kap og leverer buskmændenes pilegift. Hos os dyrkes i haver og paa kirkegaarde de blaablomstrede *vinca*-arter *(v. minor* og *major),* «gravmyrt», og som stueplante den fra Sydeuropa stammende *nerium oleander,* alm. kaldt oleander.

Apodi'ktisk, nødvendig, tvingende; bruges om domme og beviser, der godtgjør sin almene og absolute gyldighed ved at paavise det modsattes (alle andre tilfældes) umulighed.

Apofy'llit, et i det kvadratiske system krystalliserende mineral, der er et vandholdigt kalciumsilikat med en liden mængde kalciumfluorid. Det kan være farveløst, rødligt, gulagtigt eller ogsaa svagt blaagrønt og har paa en af krystalfladerne en vakker perlemorglans. Det forekommer bl. a. steder ved Kongsberg.

Apogamī bruges i bot. som benævnelse for kjønscellernes tab af forplantningsevnen. Det kan enten være det hanlige eller det hunlige organ, som træder ud af funktion, eller ogsaa begge. Der udvikles da istedet vegetative skud. A. er kjendt fra flere steder i planteriget, saaledes f. eks. hos endel soppe, mos og bregner *(asplenium filix femina var. cristatum)* og endog blandt blomsterplanterne (peberrod, «vivipare» græs, *taraxacum, hieracium* o. m. a.). En del tilfælde, som før har været opfattet som partenogenese (s. d.), er efter nyere tids undersøgelser (Strasburger) at henføre under a.

Apogæum, jordfjerne, det punkt i maanebanen, som er længst fra jorden. Maanen passerer sit a. med mellemrum af 27.5546 dage.

A point *[apoē']* (fr.) (sjelden *apunto,* ital.), nøiagtig, paa øre; remittere à point eller pr. appoint, remittere (sende) det hele beløb nøiagtig.

Apokaly'pse (græ.), egentlig aabenbaring, benævnes en jødisk og kristelig litteratur, som særlig beskjæftiger sig med de sidste ting. Da profetien hørte op i Israel, og folket blev haardt trængt af de store verdensriger, Syrien og Romerriget, begyndte mange fromme israeliter at søge trøst i den fremtid, som var forjættet. Herved fremkom en litteratur, som, oftest i form af syner, skildrede Guds verdensdom over folkene, opstandelsen og det fromme Israels forventede herlighed. Ofte tillagde disse apokalyptikere fortidens store mænd sine skrifter, og under disses navn er de bevaret. De bekjendteste er Salomos salmer, Moses himmelfart, Henoks bog, 4 Esras og Baruks bog. I det gamle testamente findes ét skrift af denne art, Daniels bog. Ogsaa i den kristne kirke fortsattes denne litteratur ud fra kristelige synspunkter. Af kristelige eller kristelig bearbeidede apokalyptiske skrifter er de bekjendteste: De tolv patriarkers testamente, Esaias himmelfart og syn, Pauli apokalypse o. fl. Derimod indtager Johannes' aabenbaring (s. d.) i det nye testamente en særstilling.

Apokata'stasis, læren om alle tings gjenoprettelse (Ap. gj. 3, 21), gaar ud paa, at alle mennesker, eller alle personlige væsener overhovedet, en gang vil omvende sig og blive salige. Den paaberaaber sig herfor dels udtalelser i skriften: Rom. 5, 18. 11, 32; 1 Kor. 15, 22. 27—28; Ef. 1, 10; Kol. 1, 20; Phil. 2, 10—11, dels teologiske overveielser. Med hensyn til de første kan det ikke negtes, at skriften utvetydig lærer en evig fortabelse, Matt. 12, 31—32; 25, 41; Mark. 9, 47—48; 2 Thess. 1, 9. Med hensyn til de sidste gjælder det, at en teologi, som tager sit udgangspunkt i Guds absoluthed, vil tendere mod a., medens en teologi, som gjør alvor af personlighedens selvbestemmelsesevne, maa antage fortabelsens mulighed.

Apo'kope (græ. *apokoptein,* afhugge), bortkastning af en stavelse eller et bogstav i enden af et ord. Ofte i vers, f. eks. glinsed' istedetfor glinsede.

Apokromātisk kaldes efter Abbe et linsesystem, som er aplanatisk for flere farver.

Apokrȳfer, apokryfiske skrifter betegner efter protestantisk sprogbrug skrifter, som ved navn og indhold synes at gjøre krav paa at være kanoniske (s. d.), men som kirken ikke anerkjender som saadanne. De gammeltest. a. er en række skrifter, som ikke findes i den hebraiske bibel, men derimod er optaget i græske og latinske bibelhaandskrifter. Efter deres indhold har man inddelt dem paa følgende maade: 1. A. historiske skrifter: 3 Esras bog, 1, 2 og 3 Makkabæernes bog. 2. A. belærende skrifter i fortællende form: Tobias bog, Judiths bog. 3. Tilføielser til det gamle testamentes kanoniske bøger: Manasses bøn, tilføielser til Daniels og Esters bøger. 4. A. belærende skrifter: Baruks bog, Jeremias brev, Jesu Siraks søns visdom og Salomos visdom. Oldkirkens stilling til disse skrifter var vaklende. Efterhaanden blev de dog almindelig godkjendt. Romerkirken har paa Tridentinerkoncilet fastslaaet, at Tob., Judith, 1 og 2 Mak. og tilføielserne til Dan., Ester og Jerem. skal betragtes som lige med de kanoniske skrifter. Hertil sluttede den græske kirke sig. Den lutherske

---

chemist's shop, (paa skib, hospital o. l.) dispensary — (f) pharmacie f.

apoteker — (t) Apotheker m — (e) chemist, druggist, apothecary — (f) pharmacien m.

apôtre (f) m. apostel.

appal (e) forfærde.

appanage (e) apanage.

apparaître (f), **appear** (e) vise sig: fremstaa; synes, forekomme.

apparat — (t) Apparat m — (e) apparatus — (f) appareil m.

apparat (f) m, brask, bram.

apparatus (e) apparat.

appareil (f) m, tilberedelse; redskab, apparat; forbinding; pragt; voldbakke.

appareillage (f) m, afseiling.

appareillement (f) m, sammenkobling; parring.

appareiller (f) ordne, sortere; koble sammen; (tilsjøs) lette.

appareilleur (f) m, mestersvend; gasfitter; takkelmester.

appareilleuse f, koblerske.

apparel (e) klædning, klæde; smykke.

apparence (f) f, **appearance** (e) skin; udseende, ydre; sandsynlighed; (e) ogs. tilsynekomst, fremkomst, optræden; syn, aabenbarelse, fænomen.

apparent (e) & (f) tilsyneladende; (f) ogs. tydelig, iøinefaldende.

apparenter (f) bringe i familie.

apparenté beslegtet.

appariement (f) m, parring.

apparier (f) parre.

appariteur (f) m, **apparitor** (e) pedel, retstjener.

kirke har som et tillæg optaget dem i bibeloversættelsen, med den tilføielse, at de «ikke holdes lige med de kanoniske bøger, men dog er nyttige og gode at læse». Den reformerte kirke var i begyndelsen væsentlig enig med den lutherske, men har senere forkastet a. og udelukket dem af bibeloversættelserne. De a. skrifter er oversatte af E. Kautzsch: «Die Apokryphen und Pseudepigraphen des Alten Testaments», bd. 1, Tübingen 1900. [F. Buhl, «Den gammeltest. skriftoverlevering», Kbh. 1885.] — Nytestamentlige apokryfer er navnet paa en stor samling skrifter fra oldtiden, som handler om og tildels giver sig ud for at hidrøre fra nystest. personer. Man har saaledes a. evangelier, a. apostelhistorier, a. breve og a. aabenbaringer. Deres historiske værdi er som regel liden eller ingen.

Apo'lda, Tyskland, by i storhertugdømmet Sachsen-Weimar, 13 km. ø.n.ø. f. Weimar med ca. 25 000 indb. Vigtigt industrielt centrum (uldvæverier, maskinfabriker, dampfarverier).

Apollinārisbjerget, Tyskland, høide ved Remagen ved Rhinen mellem Koblenz og Bonn.

Apollinārisvand, kulsyreholdigt vand fra Heppingen i Rhinpreussen. Laves nu ogsaa kunstig i mineralvandfabrikerne.

Apollino'polis, i oldtiden navn paa flere byer i Ægypten, i hvilke Horos (s. d.) dyrkedes; den betydeligste (det nuværende Edfu) i Øvreægypten har endnu store ruiner af et Horostempel.

Apollodōros, græ. grammatiker og historiker, f. i Athen, levede omtr. 140 f. Kr., discipel af Aristarch og Panaitios; forfattede geografiske, historiske og kronologiske verker, hvoraf vi kun har brudstykker; et større mytologisk («Bibliotheke»), som bærer hans navn, er neppe af ham.

Apollodōros, græ. arkitekt, der levede i Rom under keiserne Trajan og Hadrian. Opførte bl. a. det trajanske forum med den store søile samt Odeum. Ligeledes den store bro, som Trajan lod slaa over Donau i Dacien. Har ogsaa skrevet et stort verk om krigsmaskiner.

Apollodōros, græ. maler, levede i Athen omtr. 420 f. Kr. Det berettes, at han var den første græske maler, der forstod at gjengive spillet mellem lys og skygge; han blev saaledes grundlægger af en ny malerskole og forløber for Zeuxis (s. d.). Blandt hans malerier (alle tabte) nævnes en Odysseus.

Apo'llolyre, et eiendommeligt thüringsk blæseinstrument fra 1832 med 42 klapper, et forbedret salmodikon, med efterligning af violin, oboe, klarinet, fagot og horn i harmonisk samklang.

Apo'llon (græ., lat. Apollo), en af grækernes vigtigste guder, næst Zeus vel den mest dyrkede. A. var ifølge gudesagnene søn af Zeus og Leto (s. d.), der fødte ham og Artemis paa Delos. Kort efter dræbte han dragen Python i Delfi og senere Tityos (s. d.) og Niobes (s. d.) sønner. I troerkampene stod han troerne bi, og han elskede Priamos' datter Kassandra (s. d.). Ogsaa om andre (i regelen ulykkelige) kjærlighedsforbindelser med jordiske kvinder fortæller sagnene (se Dafne og Koronis). Hans broder Hermes (s. d.) røvede nogle af hans okser, men for at formilde A. gav han ham lyren, som A. nu blev en mester i at spille paa (se Marsyas).

A. dyrkedes navnlig af dorerne og i Lykien og Thrakien, fremdeles i Delfi som orakelgud, feiret ved de pythiske lege (s. d.), i Sparta og Amyklai sammen med Hyakinthos (s. d.), endelig paa Delos. Hans dyrkelse optoges af romerne, der lovede ham (som lægegud) et tempel 432 f. Kr.; under Augustus udvidedes hans dyrkelse yderligere. Hvad grækernes oprindelige forestilling om A. har været, er uklart. Man har tænkt sig, at han maaske oprindelig var en solgud (tvilsomt); men han fremtræder straks i de ældste sagn, vi kjender, som en bestemt, menneskelig udpræget personlighed, der ikke er bunden til bestemte naturfænomener. Tilnavnet Foibos («straalende») fører han maaske som lysgud. A. er dernæst orakelgud; hans vigtigste orakelsted er Delfi, hvor Pythia (s. d.) meddelte betydningsfulde ord, som af presterne omformedes i vers. A. beskytter alle seere og sangere, er Musernes fører (Musagetes) og spiller paa lyren (s. o.). Han beskytter plantevekst, akerbrug og kvægavl, fremdeles ungdommens gymnastiske øvelser, er en lægende guddom og fader til Asklepios, og han renser mordere for blodskyld; han kan dog ogsaa sende ulykke med sine pile (pest) og er en sikkert rammende skytte. Ulven, gribben og laurbærtræet er ham helliget.

Apollon fra Belvedere.

Den udviklede græske kunst (5 og 4 aarh. o. f.) fremstillede A. som en slank, skjegløs ung mand med langt bølgende haar, hyppigst nøgen eller med en liden kappe over skulderen eller venstre arm; ofte bærer han bue eller kogger. En af de berømteste fremstillinger er A. fra Belvedere (se fig.), der vistnok oprindelig ogsaa har holdt en bue el. l. i venstre haand. Som Musagetes fremstilledes A. med langt klædebon og lyre samt laurbærkrans om haaret.

Apolloneīa, navn paa flere byer i oldtiden. 1. By i Illyrien nær ved Adriaterhavet, koloni af Korinth og Kerkyra; i sidste aarh. f. Kr. ofte besøgt af fornemme romere, som studerede der (ruiner). 2. By i Palæstina, nu Arsuf. 3. By i Thrakien ved Pontos med berømt Apollontempel; senere kaldt Sozōpolis, nu Sizebolu. 4. By i Kyrenaika, Kyrēnes havnestad, senere kaldt Sozōpolis, nu Marsa Suza.

Apollonīa, Øvreguinea, Guldkysten (brit.), distrikt og kystby i det s.v. hjørne af kolonien.

---

apparition ⓔ & ⓕ f, tilsynekomst, fremkomst; syn, gjenfærd.

apparoir ⓕ: **il appert de** det fremgaar af.

appartement ⓕ m, leilighed.

appartenance ⓕ f, tilbehør; (pl) tilliggende.

appartenant ⓕ tilhørende, tilliggende.

appartenir ⓕ (à q) tilhøre, tilkomme.

appas ⓕ m pl, tillokkelse; yndigheder.

appât ⓕ m, agn, lokkemad.

appâter ⓕ lokke; made.

appauvrir ⓕ udarme; udpine.

appauvrissement ⓕ m, udarming; udpining.

appeal ⓔ appellere, beraabe sig, henvise; appel, paaberaabelse.

appearant, appearer ⓔ komparent.

appease ⓔ berolige, dæmpe.

appeasement ⓔ beroligelse.

appeau ⓕ m, lokkepibe, -fugl.

appel — ⓣ Appellation f, (mil.) Appell m — ⓔ (jur.) appeal; (mil.) (roll-)call — ⓕ (jur.) appellation f, appel m; (mil.) appel.

appel ⓕ m, kalden; indkaldelse; appel.

appelant ⓕ (m), **appellant** ⓔ appellant; appelerende; ⓕ ogs. lokkedue.

appeler ⓕ kalde (paa), paakalde; stevne; udfordre; indkalde; appellere.

Apollonikon, et londonsk kjæmpeorgel fra 1819 med 5 sideordnede klaviaturer og 20 registre, at behandle med maskineri eller af 5 spillere.

Apolloniōs fra Perge, græ. matematiker, f. i Perge i Pamfylien omtr. 230 f. Kr., studerede i Alexandria under Euklids disciple. Levede en tid i Pergamos. Han studerede især læren om keglesnittet, som han har behandlet i et bevaret verk; andre af hans verker, som omtales af andre forfattere, er gaaet tabt.

Apolloniōs Rho'dios (omtr. 280—omtr. 200 f. Kr.), græ. episk digter og grammatiker, f. i Alexandria, studerede under veiledning af Kallimachos og skrev et stort episk digt «Argonautica» i 4 bøger (bevaret), hvor han behandlede sagnet om Jason og Argonautertoget; men da Kallimachos ikke syntes om digtet, blev de uvenner, og A. forlod Alexandria og opholdt sig længe paa Rhodos (deraf hans tilnavn); senere vendte han tilbage til Alexandria, blev nu mere skattet og i sin alderdom udnævnt til bibliotekar. Hans epos viser flid og lærdom, men ringe poetisk aand (oversat paa dansk af Christensen-Schmidt.).

Apolloniōs fra Tralles i Karien, berømt græ. billedhugger, vistnok fra det 2 aarh. f. Kr., der sammen med (sin broder) Tauriskos huggede den «Farnesiske tyr» (se fig.). Denne gruppe var oprindelig opstillet paa Rhodos, men blev paa Augustus' tid ført til Rom, hvor den blev gjenfundet i 16 aarh. i Caracallas thermer; nu er den i museet i Neapel. Gruppen fremstiller Dirkes (se Antiope) straf: Amfion og Zethos tumler med tyren, som Dirke skal bindes til; hun omfatter Amfions knæ for at bede om naade; i baggrunden staar Antiope og nyder sin hevn. Scenen foregaar paa bjerget Kithairon udenfor Theben; bjerget er personificeret som en hyrde, der hviler i forgrunden. Beslegtet i stilart er gruppen særlig med Laokoongruppen (s. d.).

Apollonios og Tauriskos: Den farnesiske tyr.

Apolloniōs fra Tyana i Kappadokien, f. omkr. Kr. fødsel, nypythagoræisk filosof og mirakelmager, som optraadte i Rom paa Neros og Domitians tid. Han havde tidligere gjort sig bekjendt med nypythagoræismen og med flere orientalske sekter (havde bl. a. reist til Indien). Bevaret er hans biografi af Filostratos (s. d.), der søger at stille ham op som modstykke til Kristus, fremdeles en del breve under hans navn; disse sidste er dog neppe egte.

Apolloniōs fra Athen, græ. billedhugger, der har hugget «Heraklestorsoen i Belvedere» (i Vatikanet) (se «Torso»), der blev gjenfundet under pave Julius II ved Pompeius' teater i Rom; er rimeligvis udført paa Pompeius' tid.

Apolloniōs fra Tyros, helten i en græ. roman fra det 3 aarh. e. Kr.; den græske original eksisterer ikke mere, derimod flere latinske oversættelser og bearbeidelser. I middelalderen var dette verk meget læst; Shakespeare har benyttet træk fra det i sin Perikles.

Apo'llos omtales Ap. gj. 18, 24—28 som en veltalende, skriftlærd alexandrinsk jøde, der i Efesos med stor kraft forkyndte evangeliet, skjønt han kun kjendte Johannes den døbers prædiken. Efterat Priscilla og Akvila havde undervist ham i kristendommen, kom han til Korinth, hvor et stort parti samlede sig om ham og tog navn efter ham. Paulus revser partivæsenet, men omtaler A. med velvilje, 1 Kor. 1, 12; 3, 4 ff. 22; 16, 12. Af Titus 3, 13 sees det, at A. senere har været virksom paa Kreta.

Apologī (græ.), forsvar (f. eks. Sokrates' a. af Platon). Specielt bruges ordet om forsvar i tale og skrift for kristendommen. Den vidensk. løsning af denne opgave er apologetiken, en teologisk disciplin, som begrunder og retfærdiggjør kristendommens eiendommelige sandhedsvished og imødegaar de indvendinger, som man fra ikke-kristelig side retter imod den. Da disse til en vis grad skifter med tiderne, har apologetiken gjennemgaaet en tilsvarende forandring. Før Konstantin den stores tid gjaldt det saaledes om dels at vise kristendommens lovmæssige ret overfor de romerske magthavere, dels at fjerne de fordomme og falske anklager, som hedenskabet var gjennemtrængt af. Denne opgave søgtes løst af en række forfattere, som sammenfattedes under navnet apologēter. De bekjendteste af dem er Quadratus, Aristides, Justinos martyr, Tatian, Melito fra Sardes, Klaudios Apolinaris, Miltiades, Athenagoras, Theofilos, Hermias o. fl. Ogsaa de store kirkelærere i 3 aarh., f. eks. Tertullian og Origenes skrev betydningsfulde apologetiske verker. I middelalderen, hvor kristendommen var eneraadende i Europa, indskrænkede det apologetiske arbeide sig væsentlig til nogle skrifter mod jøder og muhammedaner. Efter reformationen kom der nye kampe og modsætninger, som affødte apologetisk litteratur, der stadig fortsættes. Til de klassiske apologetiske verker hører Pascal's «Pensées sur la religion», 1669, og biskop Butlers «The analogy of religion natural and revealed», 1736.

Apomorfīn, se Morfin.

Apopthe'gma (græ.), tankesprog, ordsprog, f. eks. «aand er magt».

Apopleksī (apoplektisk tilfælde), «slagtilfælde», optræder oftest hos ældre folk paa grund af blødninger i hjernen og ytrer sig i almindelighed ved en pludselig bevidstløshed, som dels hurtig medfører døden, dels igjen ophører og da oftest efterlader forbigaaende eller blivende sløvhed og lammelser. Nogle a. er meget lette («rørelser»). Sjeldnere beror a. paa blødninger i rygmarven o. a.

Appellation (t) f, appel.
appellation (e) & (f) f, benævnelse; f ogs. appel.
appellee (e) indstevnte.
appellere — (t) appellieren — (e) appeal — (f) appeler.
appelsin — (t) Apfelsine — (e) orange — (f) orange f.
append (e) vedhænge, vedhæfte.
appendage, appendix (e), **appendice** (f) m, tilhæng; bilag.
appendant, appendence (e) vedhæng, tilbehør.
appendiks — (t) Appendix m — (e) appendage, appendix — (f) appendice m.
appendre (f) ophænge.
appentis (f) m, skraatag, (regn)skjul.
apperception (e) selvbevidsthed.
appertain to (e) tilhøre.
appesantir (f) gjøre tung, sløv. **s'appesantir** udbrede sig.
appesantissement (f) m, tunghed, træghed.
appetence (e), **appétence** (f) f, (natur)drift, begjær.
appéter (f) begjære.
appétissant (f) appetitlig.
appetit — (t) Appetit m — (e) appetite, stomach — (f) appétit m.
appétit (f) m, **appetite** (e) attraa, begjær, lyst, madlyst.
appétitif (f), **appetitive** (e) lysten, begjærende.
appétition (f) f, begjæring.
appetitlig — (t) appetitlich — (e) appetizing, nice, delicate — (f) appétissant.

Aporīa, a p o r ē t i k e r, skepsis, skeptiker.

Aporrhaïs, pelikanfod, se S n e g l e.

Aposporī kaldes et eiendommeligt fænomen, som er iagttaget hos nogle faa bregner og moser, det nemlig, at sporernes funktion ogsaa kan udføres af andre plantedele. Hos endel moser kan saaledes sporehusets stilke bringes til at danne forkim, hos et par bregner er det bladene, som frembringer denne.

A po'sse ad e'sse non vālet conseque'ntia (lat.), logisk regel: Af kunnen følger ikke væren, d. e. fra mulighed kan ikke sluttes til virkelighed.

Apostāt, a p o s t a s ī, eg. frafalden, frafald. I videre forstand betegnes hermed frafald fra kristendommen, hvad enten dette er forbundet med overgang til en anden religion eller ikke. I snævrere forstand bruges ordet om frafald fra en konfession og i romerkirken specielt om en geistlig, der opgiver sin kirkelige stilling og vender tilbage til det verdslige liv.

Apo'stel, i udvidet betydning en Guds sendemand med særligt budskab fra ham (endog Kristus selv, Hebr. 3, 1); ogsaa evangeliets forkyndere i almindelighed: Ap. gj. 14, 14; 1 Thess. 2, 7. Ordets sedvanlige betydning er det udvalg af 12 blandt Jesu disciple, som fik at grundlægge kirken: Petrus, Jakob, Johannes, Andreas, Filip, Bartholomæus, Matthæus, Thomas, Jakob Alfæus' søn, Taddæus, Simon og Judas Iskariot. Den sidste udskiltes ved sit forræderi, i hans sted valgtes Matthias, medens Paulus senere ad overordentlig vei kom til (Ap. gj. 9, 1 ff.; Gal. 1, 11 ff.). Som udvalgte og inspirerede af Herren selv er apostlerne hans eneste usvigelige vidner, og derfor deres mundtlige, men især skriftlige forkyndelse alt kirkelivs og al prædikens kilde og norm. Apostlerne er ikke ligestillede; efter den høiere grad af indvielse indtog Peter, Jakob, Johannes og senere Paulus en særegen lederstilling (Mark. 5, 37; 9, 2 ff; 14, 33; Matt. 17, 1 ff. Luk. 9, 28; Ap. gj. 9, 15).

Apo'stelbrødre, et kjættersk samfund i det 13 aarh., stiftet af haandverkeren Segarelli fra Parma. Grebet af tanken om den apostoliske fattigdom drog han omkring som bodsprædikant og tiggerbroder. Da paven 1286 udtalte sig mod bevægelsen, begyndte man at angribe kirken som det store Babel. Aar 1300 blev S. brændt som kjætter. Hans efterfølger, Dolcino fra Novara, en veltalende og fanatisk natur, førte bevægelsen videre, men blev fanget og henrettet 1307, hvorefter partiet opløste sig.

Apo'steljern, gl. rundt kagejern, hvis mønsterrand har en bord af de 12 apostler, med symboler.

Apostelkonve'nt er navnet paa den Ap. gj. 15 og Gal. 2, 1—11 omtalte sammenkomst i Jerusalem mellem apostlerne. Ved denne blev det fastslaaet, at hedningekristne ikke skulde overholde moseloven. Ligeledes blev Paulus' apostelvirksomhed blandt hedningerne høitidelig anerkjendt af modermenigheden.

Apo'stelorden, d. s. s. A p o s t e l b r ø d r e.

A posteriōri, se A p r i o r i.

Apostlernes gjerninger er ifølge kap. 1, 1 en fortsættelse af det tredje evangelium og ligesom dette forfattet af lægen Lukas. Ligesom denne slutter sit evangelium med Jesu himmelfart, begynder han Ap. gj. med at fortælle denne begivenhed og skildrer dernæst, hvorledes kristendommen udbreder sig fra Jerusalem til Rom, idet han særlig dvæler ved apostlerne Peters og Paulus' virksomhed. Skriftet ansees i almindelighed for at være affattet i tiden mellem aar 70 og 80.

Apostōlisk, det som stammer umiddelbart fra apostlerne, som er i overensstemmelse med deres aand og lære.

Apostōliske breve, breve, som er forfattede af apostler. Det nye testamente indeholder 13 breve af Paulus, 2 af Peter og 3 af Johannes. Dog bruges navnet i almindelighed om alle de nytestamentlige breve, altsaa ogsaa om Jakobs brev, Judas brev og Hebræerbrevet, skjønt disse ikke er forfattet af apostler.

Apostōliske fædre, navnet paa de ældste oldkirkelige forfattere, som har været eller kan have været disciple af apostlerne. Disse er Klemens Romanus, Ignatius fra Antiochia, Polykarp fra Smyrna og Papias fra Hierapolis. Sammen med deres skrifter anføres i almindelighed det saakaldte Barnabas brev, Klemens Romanus' 2 brev, Hermas hyrdebog og brevet til Diognet, som dog alle er fra en senere tid.

Apostōliske maaneder er de maaneder (januar, mars, mai, juli september og november), i hvilke paven har forbeholdt sig at besætte de ledige lavere kirkelige embeder. Dette forhold er nu paa mange maader forandret.

Apostōliske majestæt, ærestitel for kongerne af Ungarn. Tildelt Stefan I aar 1000 af pave Sylvester II, fornyet 1758 for Marie Theresia og hendes efterfølgere.

Apostōliske menigheder, de menigheder, som er grundet af apostler eller har gjort krav paa at være det. Om irvingianismens anvendelse af ordet s. d.

Apostōlisk kirke, kirken i aposteltiden. A. s t o l eller s æ d e, oprindelig de kirker, som er stiftet og styret af en apostel. Senere er navnet gaaet over til udelukkende at anvendes om pavestolen.

Apostōlisk parti kaldtes i Spanien de fanatiske katoliker, som under Ferdinand VII krævede enevældet gjenindført. 1820 dannede de en junta, hvis medlemmer for en stor del var prester. 1822 dannede deres fører Æuesada en «troshær», som imidlertid blev slaaet af den frisindede regjerings tropper. Ogsaa senere foranstaltede det a. p. uroligheder, men gik efter Isabellas fødsel 1830 op i det Carlistiske parti.

Apostōlisk præfekt, navnet paa den prest, der staar i spidsen for den romerske kirke i lande, hvor den ikke har sin sedvanlige organisation, altsaa i overveiende protestantiske lande og paa missionsmarken. En a. p. staar direkte under propaganda-kongregationen.

Apostōlisk trosbekjendelse el. s y m b o l, det ældste af de tre saakaldte økumeniske symboler. I de vesterlandske kirker er det daabssymbolet. Til grund for dets nuværende form ligger det saakaldte kortere romerske symbol, som kan forfølges tilbage til midten af 2 aarh.

Apostōlisk vikar, d. s. s. A p. p r æ f e k t.

Apostro'f (græ., tegnet ') bruges for at betegne udeladelse af ét eller flere bogstaver, f. eks. genitivsmerket s i ord, der ender paa s (især egennavne).

Apostrōfe (græ.) kaldes det, naar taleren henvender sig særlig til en enkelt eller enkelte af tilhørerne eller retter sine ord til en fraværende eller tænkt person. A p o s t r o f ē r e er at afbryde foredraget for at foretage en saadan direkte henvendelse.

---

appetize (e) gjøre lysten; give appetit.

applaud (e), **applaudir** (f) applaudere, rose, prise. **s'applaudir** gratulere sig selv.

applaudissement (f) m, **applause** (e) (haand)klap, bifald.

applaus — (t) Applaus m — (e) applause, plaudits — (f) applaudissements m pl.

applausive (e) bifalde, bifaldende.

apple (e) æble.

appliable (e) anvendelig, brugbar.

appliance (e) anvendelse; (pl) tilbehør, remedier.

applicable (e) & (f) anvendelig, høvelig.

applicant (e) ansøger.

application (e) & (f) f. anbringelse; paalægning, omslag; anvendelse; hentydning; flid; (e) ogs. henvendelse, ansøgning.

applicative, applicatory (e) udøvende, praktisk.

applique (f) f, sirat.

appliqué (f) flittig.

appliquer (f), **apply** (e) anbringe, applicere; anvende; (e) ogs. passe; henvende sig, anmode; være flittig.

appoint (e) bestemme, fastsætte, anordne; opnævne; anvise; udruste.

appoint (f) m, saldo; restbetaling.

appointee (e) den ansatte, udnævnte.

appointements (f) m pl, gage.

appointer (f) gagere; sammenhefte.

Apotēcium kaldes det aabne, oftest skaalformede frugtlegeme hos skivesoppene *(discomycetes)* og skivesoplavene *(discolichenes)*.

Apotēk (græ.) betegner et sted, hvor lægemidler tilberedes og forhandles. I de fleste civiliserede lande stilles der mere eller mindre strenge fordringer til apotekernes indredning og drift, der som regel overvaages af det offentlige (se Apotekvisitator). I Norge forlanges, at et apotek skal omfatte følgende rum: et officin (det rum, i hvilket ekspeditionen foregaar), et laboratorium, hvor tilberedningen af de farmaceutiske præparater (komposita) foregaar, et materialkammer til opbevaring af kemikalier og droger (s. d.), en stødebod til skjæring og pulverisering, en kjelder til opbevaring af tinkturer, opløsninger, salver o. s. v.; i regelen findes i kjelderen et særskilt rum for syrer og et ildsikkert rum for letantændelige vædsker som nafta o. s. v.; videre et vagtværelse og et rum til rensning af glas. Saavel i officinet som i materialkammeret skal findes laasbare skabe til opbevaring af gifte.

Apotek fra 15 aarh.

Loven fordrer, at der paa ethvert a. skal være mindst 1 eksamineret medhjælper. Angaaende lægemidlernes opbevaring gjælder en række reglementsbestemmelser. Salg af lægemidler er gjenstand for apotekernes enehandel; dog er mange stoffe, som tidligere kun solgtes fra apotek, blevet «frie». Mange lægemidler kan kun sælges efter recept af læge, dyrlæge eller tandlæge (kgl. plakat af 4/6 1904).

I lande, hvor udøvelsen af apotekervirksomhed er betinget af bevilling (f. eks. i Norge, Danmark, Sverige, Rusland, Tyskland), findes forholdsvis faa apoteker: hvor det er enhver eksamineret farmaceut tilladt at nedsætte sig som apoteker f. eks. i England, Frankrige, Holland, Belgien, Italien, Spanien, Portugal, den største del af Schweiz, Tyrkiet, de Forenede stater), er der forholdsvis mange flere.

De ældste apoteker i Norge er Svaneapoteket i Bergen (opr. 1595), Svanea. i Kristiania (opr. 1628) og Løvea. i Trondhjem (opr. 1661). I januar 1907 findes i Norge 144 selvstændige apoteker og 7 filialapoteker. Af disse er 35 reelle privilegier (s. n.), 1 (Rigshospitalets a. i Kra.) statsapotek og de øvrige 108 personlige privilegier (s. n.).

Ordningen af det nugjældende apoteksystem i Norge hviler paa forordningen af 4/12 1672, der i væsentlige punkter fremdeles er gjældende baade hos os og i Danmark. Der foreligger forslag fra regjeringen til stortinget angaaende udfærdigelse af lov om drift af apotek, væsentlig udarbeidet med det bestaaende system som mønster efter forslag af en i 1892 nedsat komités majoritetsindstilling. I denne komité havde forøvrigt baade statsmonopol for apotekdrift og en friere nedsættelsesret sine talsmænd.

Alle norske apoteker oprettet før 1850 er salgbare (reelle), medens apotekerne oprettet efter nævnte aar (lov af 10/12 1850) er personlige.

Apotēker. For at blive a. kræves i Norge middelskoleeksamen (forslag til lov om artium som fordannelse for indtrædelse i farmacien er af regjeringen oversendt stortinget til behandling), at have været lærling ved apotek i mindst 3 (undtagelsesvis 2) aar, farmaceutisk medhjælpereksamen (s. d.), mindst 1 aars tjeneste som medhjælper, apotekereksamen (s. d.) og yderligere mindst 2 aars tjeneste ved apotek. Efter dette kan han af kongen meddeles bevilling til at drive apotek (l. 18/6 1884). Apotekerne betragtes som offentlige bestillingsmænd. Enhver apoteker, som har personligt privilegium, skal være forpligtet til at gjøre indskud i den alm. enkekasse. Personlig bevilling medfører ikke ret for enken til at vedblive apoteket udover, efter omstændighederne, 5 eller 10 aar (l. 6/6 1877). De efter 1 jan. 1874 ansatte personlig privilegerede apotekere erlægger en aarlig afgift til et vordende praktisk-farmaceutisk institut i Kra. Ogsaa kvinder kan blive apotekere. Ved armeens sanitetsvæsen er ansat en felt-a.

Apotēkereksamen afholdes i Norge 2 gange aarlig af en af kongen forordnet apotekereksamenskommission, bestaaende af universitetslærere og en eller flere apotekere. Efter bestaaet prøve bliver man kandidat i farmaci (l. 18/6 1884).

Apotēkvisitator har at paase, at de til et apotek stillede fordringer er opfyldt. A. er i Norge vedk. embedslæge, der visiterer aarlig, samt en af medicinaldirektøren antaget farmaceutisk uddannet mand, der visiterer sjeldnere, men over det hele land.

Apoteōse (græ.), optagelse blandt guderne. Den skik at vise mennesker guddommelig dyrkelse fandtes i oldtiden hos ægyptere, assyrere og persere, ligeledes hos grækere og romere, hos grækerne f. eks. med Herakles og Dioskurerne, hos romerne Romulus, Cæsar, Augustus og alle de følgende keisere undtagen Vespasian. Flere billedlige fremstillinger (i relief) af en saadan a. er bevaret i Rom. Jfr. endnu i nutiden kinesernes forfædrekultus.

A potiōri (lat.), efter det vigtigste. *A p. fit denominatio,* efter det vigtigste ved tingen faar den navn.

Appalachīcola, se Apalachicola.

Appalachiske bjerge, se Apalachiske bjerge.

Apparāt (fys.) benævnes enhver indretning, hvormed et eksperiment udføres eller en virkning frembringes.

Apparātanlæg (elektr.), se Fordelingsanlæg.

Appassionāto, passionāto (ital.), med ild og lidenskab i det musikalske foredrag.

Appel, Jacob Christian Lindberg (1866—), d. høiskolemand og fysiker, blev 1906 efter sin svigerfader L. Schrøder forstander ved Askov høiskole. Udgav 1896—97 sammen med P. la Cour (s. d.) «Historisk fysik» og en regnebog; hans egne studier har især om-

appointment ⓔ ansættelse, post; bestemmelse, aftale; udstyr; lønning.
apport ⓕ m. indskud.
apporter ⓕ medbringe; medføre; indskyde; anvende.
apportion ⓔ fordele.
apposer ⓕ paasætte, tilføie.
apposite ⓔ passende.
apposition ⓔ tilvekst, forøgelse; (gram.) apposition.
apposition ⓕ f. paalægning, paatrykning; opklæbning; (gram.) apposition.
appraise ⓔ taksere, værdsætte.
appreciable ⓔ, **appréciable** ⓕ som kan vurderes; nævneværdig; merkbar.
appreciate ⓔ, **apprécier** ⓕ taksere, værdsætte, sætte pris paa.
appréciatif ⓕ: **état** (m) **appréciatif** overslag.
appreciation ⓔ, **appréciation** ⓕ f. (rigtig) vurdering, bedømmelse.
appreciative, appreciatory ⓔ skjønsom.
apprehend ⓔ, **appréhender** ⓕ paagribe; frygte, være bekymret; ⓔ ogs. (op)fatte, forstaa.
apprehensible ⓔ begribelig.
appréhensif ⓕ, **apprehensive** ⓔ ræd.
apprehension ⓔ, **appréhension** ⓕ f. paagribelse; begreb, opfatning; ængstelse, frygt.
apprendre ⓕ høre, erfare; lære.

fattet straalebrydning og elektricitet (lynaflederen, tordenveirenes gang) og politisk historie.

Appe'l. 1. (Mil.). Sammenkaldelse af militære afdelinger i bestemte øiemed, f. eks. til dagsbefalingens udgivelse. 2. I overført betydning om indtrængende skriftlig eller især mundtlig opfordring: virkningsfuldhed, effektiv riven med sig.

Appe'l, se Anke. Appelābel. En sag er appellabel, naar der er adgang til at lade samme prøve ved høiere ret. Sml. Anke, Summa appellabilis.

Appe'llativ, se Navnord.

Appelsīntræet *(citrus aurantium)* tilhører orangegruppen af familien *rutaceæ*. Det bliver indtil 12 m. høit, har tornede grene og ovale, glinsende, mørkegrønne blade. De store blomster er hvide og vellugtende med ca. 20 støvdragere. Frugten, som kaldes appelsin, er et stort kuglerundt flerrummet bær med tykt, udvendig gult skal med talrige oljekjertler, som særlig sees tydelig ved gjennemskjæring af skallet. De forskjellige dele («kuglesektorer»), hvori appelsinen naturlig spaltes op, repræsenterer bærets rum. Disse er opfyldt af en mængde tykke og saftfulde haardannelser, som udgaar fra indersiden af de meget tynde vægge. Frøene udmerker sig særlig derved, at de ofte har mere end én kim. A. stammer vistnok oprindelig fra Kina. (Navnet appelsin er sammensat af t. *Apfel* og lat. *sinensis*, kinesisk.) A. er først sent, efter 15 aarh., blevet indført i Europa, hvor det nu dyrkes overalt i Middelhavslandene. Der er talrige varieteter; bl. disse giver *c. aurantium hierochunticum* de saakaldte blodappelsiner, hvis kjød er blodfarvet og meget sødt.

Appendici'tis, blindtarmbetændelse, s. d.

Appendiculārier, en gruppe fritsvømmende tunikater (se Sækdyr), som paa grund af sin lighed med ascidiernes larver maa betragtes som den mest oprindelige type inden sin klasse. De har en lang, fladtrykt svømmehale, hvorigjennem en rygstreng *(chorda)* forløber. De er de mindste af alle sækdyr, idet kroppen oftest kun er 1—3 mm. lang (halen 6—7 gange længere). Dyrenes krop er indesluttet i et af huden dannet geléagtigt hylster, som de uden at skades kan forlade. A. lever i havet; hos os er kun fundet en enkelt art.

Appe'ndiks (lat.), tillæg til et hele, især en bog el. et skrift.

Appe'ndiks vermiculāris, en tarmagtig udvekst fra blindtarmen, af forskjellig størrelse, i regelen 6—7 cm. lang og 1/2 cm. bred; ofte det oprindelige sæde for blindtarmbetændelse.

Appenze'll, Schweiz, i nordøst, paa alle sider omgivet af kanton St. Gallen. Det falder i to kantoner, A. Ausser-Rhoden, 242 km.², 55 000 indb., og A. Inner-Rhoden, 178 km.², 13 500 indb. Betydelig kvægavl og tilvirkning af broderier. Hovedstaden er A. med 4 600 indb. i Inner-Rhoden. Appenzell, d. e. abbatis (d. e. abbeden af St. Gallens) cella, Rhoden, d. e. rydninger.

Apperceptiōn, bevidst opfattelse, hvorved man gjenkjender det opfattede eller henfører det i klasse med noget bekjendt, som naar f. eks. et barn opfatter en buket bregner som en haandfuld grønne fjær.

Appert *[apœ'r]*, Benjamin Nicolas Marie (1797—1891), fr. filantrop. A. arbeidede for indførelsen af den indbyrdes undervisning, ledede et kursus deri for soldater, blev 1822 fængslet, fordi han havde hjulpet politiske fanger til at flygte, og fik i fængslet tanken om at gjøre noget for fangerne. A. reiste Europa rundt, besøgte skoler og fængsler og skrev en række bøger herom. Hans broder, Francois A. (d. 1840), har opfundet den Appert'ske metode til konservering af kjød og grønsager, se Konservering.

Appertine'ntier, tilbehør, bruges navnlig i forbindelsen «mur- og nagelfaste a.» om ting, som henhører til fast eiendom eller skib, f. eks. døre, vinduer, ankere o. l.

Appeti't (lat.), lyst til at spise, madlyst. Hos sunde kommer a. i regelen ved en vis grad af sultfornemmelse og til uregelmæssig tid, men kan ogsaa fremkaldes ved direkte eller indirekte paavirkning af smagssansen, f. eks. ved at se eller lugte velsmagende fødevarer. Under forskjellige sygdomme, navnlig i fordøielsesorganerne, mangler appetiten helt eller delvis; undertiden kan den skaffes tilveie ved pirrende midler, navnlig bitterstoffe.

Appiāni, Andrea (1754—1817), ital. maler, f. nær Milano, d. i Milano. Hans store, sødlige freskobilleder, hvoraf de fleste findes i Milano, skaffede ham navnet gratiernes maler og rang som hofmaler hos Napoleon.

Appiānos (Appiān), græ. historieskriver fra Alexandria, kom til Rom under Hadrian, var først sagfører, senere keiserlig prokurator. Han skrev en Roms historie i 24 bøger, der omfattede tiden fra kongetiden til Trajan; bevaret er 6—9 og 11—17 bog. A.s fremstilling er ikke god, han savner kritik i valget af sine kilder og gjør sig skyldig i grove misforstaaelser.

Appin, se Port Appin.

Appingedam, Nederlandene, by i Groningen, ved kanal mellem Groningen og Emsmundingen.

Appiske vei, se Via Appia.

Appius Claudius, se Claudius.

Applāu's (lat.), bifald ved at klappe i hænderne, bifald overhovedet. Haandklap anvendtes af de gamle grækere og romere. Hos romerne brugtes ogsaa at svinge med tøistrimler og vifte med togaen. Applaudēre, klappe, give bifald.

Applecross *[æplkrås]*, Skotland, halvø paa vestkysten, i grevskabet Ross and Cromarty, indenfor øen Skye. A. by og bugt (A. Bay) paa vestsiden af halvøen ved Inner Sound mellem halvøen og Raasay-ø.

Appledore *[æpldåə]*, England, havneby, Devonshire, indenfor Barnstaple Bay, ved mundingen af Torridge, nedenfor Bideford.

Appleton *[æ'pəltn]*, Daniel (1785—1849), grundlagde 1825 det berømte forlæggerfirma i New York Appleton & co., som bl. a. er forlægger af «American cyclopædia» i 16 bd. og de aarlige supplementsbind «Annual cyclopædia».

Appleton *[æ'pəltn]*, Forenede stater, by i Wisconsin ved Fox River, mellem Winnebago sjø og elvens munding i Green Bay, Michigan sjø; 15 000 indb.; elven driver korn- og papirmøller, træmassefabriker. Sædet for det metodistiske Lawrence universitet. Et par andre byer i de Forenede stater har samme navn.

Appleton house *[æ'pəltn haus]*, en Norges dronning tilh. villa i nærheden af Sandringham, Norfolk, England.

Applikatiōn (lat.), anvendelse, brug, hentydning *(fiat applicatio*, man anvende det). Applicēre, anvende, tilpasse.

---

apprenti (f) m, **apprentice** (e) lærling, læregut; (e) ogs. sætte i lære.

apprenticeship (e), **apprentissage** (f) m. lære(tid), læreaar.

apprêt (f) m, forberedelser; appretur, glans; grunding.

apprêter (f) tilberede. **apprêté** affekteret.

apprise (e) underrette.

apprivoisement (f) m. tæmning.

apprivoiser (f) tæmme.

apprizal (e) værdsættelse.

apprize (e) se appraise.

approach (e), **approcher** (f) nærme (sig); (e) ogs. nærmelse; (pl) løbegrave.

approachable (e), **approchable** (f) tilgjængelig.

approbateur (f) (m) bifaldsklapper.

approbatif (f), **approbative** (e) bifaldende.

approbation — (t) Bestätigung, Genehmigung f — (e) approbation, sanction — (f) approbation f.

approbation (e) & (f) f, bifald; godkjendelse, approbation.

approbere — (t) approbieren, genehmigen, bestätigen — (e) approve (of), sanction — (f) approuver.

approche (f) f, løbegrav.

approfondir (f) uddybe; undersøge.

approfondissement (f) m, uddybning; undersøgelse.

appropriate (e) tilegne sig; anvise, bevilge; bestemt (for); (særegen; passende.

Applikatiōnssøm, udsmykning af vævede stoffe ved paasyning af ornamenter, udskaaret af andre stoffe.

Applikatūr, fingersætningen ved behandlingen af musikalske instrumenter, ved orgelspil ogsaa anvendelsen af fodpedalen.

Appogiatura *[apȧdžatu'ra]* (ital.) betegner nærmest forslag i spil og sang. Undertiden brugt lige med portamento.

Appoint, se A point.

Appomattox *[æpəmæ'təks],* Forenede stater. 1. Elv i Virginia, nordlig gren af Jameselven. 2. County og by i staten Virginia. Her overgav de konfødereredes hær under general Lee sig 9/4 1865, hvorved borgerkrigen endte.

Apponyi *[å'ppåṅi],* gl. ungarsk adelsslegt, der 1718 ophøiedes i friherre- og grevestanden. 1. Anton Georg A. (1751—1817) stiftede det Apponyiske bibliotek, der 1827 af familien skjænkedes som offentligt bibliotek til byen Presburg. — 2. Hans sønnesøn Georg A. (1808—99) var 1843—44 leder af det konservative parti paa rigsdagen, blev 1844 hofkansler, men trak sig efter revolutionen 1848 tilbage til privatlivet. Efter den italienske frihedskrig 1859 fik han sæde i rigsraadet og blev fører for det ungarske nationalparti og var 1860—62 judex curiæ (formand for den ungarske høiesteret). Samtidig var han præsident i magnaternes hus. — 3. Hans søn Albert A. (1846—) blev 1875 medlem af det ungarske deputeretkammer, hvor han senere har spillet en betydelig rolle som fører for «den konservative opposition». 1891 skilte han sig fuldstændig ud fra sine tidligere meningsfæller og forvandlede det tidligere maadeholdne oppositionsparti til et ungarsk nationalparti, som satte Ungarns magyarisering paa sit program, men sluttede sig 1899 med hele partiet til regjeringspartiet. 1901—03 præsident i deputeretkamret; reorganiserede 1904 nationalpartiet. Deltog i den interparlamentariske fredskonference i Kra. 1899.

Appositiōn kaldes i grammatiken navneord som bestemmelse til et andet navneord, ifald bestemmelsen har større selvstændighed (sml. Attribution); f. eks. universitetet, landets høieste dannelsesanstalt.

Apprehensiōnsteorien, den lære, at det til fuldbyrdet tyveri er nok, at tyven i tilegnelseshensigt har taget tingen til sig, selv om han ikke har ført den bort fra gjerningsstedet; denne lære er anerkjendt i norsk ret.

Appretūr, den efterbehandling, som det vævede tøi underkastes for at erholde sin endelige skikkelse; a.-midler. de stoffe, der tilsættes som fyldstoffe, saasom stivelse, dekatrin, harpiks, mineralske stoffe, eller som tilsættes for at gjøre tøiet vandtæt eller ubrændbart. Appreturen er forskjellig for de forskjellige tøier: Linlerred blir efter vaskning, blegning og tørring tættet med klister af hvedemel, sago, sæbe o. l. og glanset mellem valser. Bomuldstøier behandles paa lignende maade; desuden afsvies fremstaaende fibre paa overfladen, og ofte gjøres den ene side lodden ved rivning med pigvalser. Klæde af kardeuld bliver nuppet, hvorved knuder og forurensninger fjernes, vasket, valset, kardet med kardevalser, klippet paa overfladen, børstet, presset og dekateret dampet i oprullet tilstand). Ofte bliver det stampet, hvorved dets traade presses sammen, saa tøiet kryber betydelig og bliver tæt. Kamgarnsvarer behandles paa lignende maade som klæde, men bliver ogsaa stivet med limvand og glanset eller moireret (figurpresset). Silketøi bliver som regel kun presset, ofte moireret og ved lette tøier gummeret med tragantslim. Spunden traad kan ogsaa appreteres før vævningen. Appretur anvendes ogsaa om overfladebehandling, tætning, glatning o. l. af papir og læder.

Approbatiōn, godtagelse, bruges i retssproget navnlig om en offentlig myndigheds godtagelse af en af en anden offentlig myndighed fattet beslutning eller truffen forføining.

Approksimatiōn (lat.), tilnærmelse (ved mat. beregninger, naar de ikke udføres med absolut nøiagtighed); approksimativ, nærmende sig til.

Appropriatiōn (lat.), tilegnelse, erhvervelse.

A'ppun, Karl Ferdinand (1820—72), t. naturforsker, foretog en række botaniske forskningsreiser i Venezuela, britisk Guyana og Brasilien.

Après nous le déluge *[apræ nu le dely'ž]* (fr.), «efter os (kommer) syndfloden», d. e. ske hvad der vil, naar blot vi er borte, valgsprog, som tillægges Mme Pompadour, Ludvig XV's maitresse.

Apries (saaledes hos Herodot og Diodor; hebr. Hofra; græske bibelovers. Uafre, d. e. ægypt. Uah-'ab-re'), konge over Ægypten 588—70 f. Kr., da han maatte tage sin svoger Amasis til medregent. Kort efter blev han myrdet. 587 forsøgte han forgjæves at komme Jerusalem og kong Sedekias tilhjælp mod kong Nebukadnesar (Jerem. 37 ff.; 44, 30).

Aprikōs *(armeniaca vulgaris),* frugttræ af stenfrugtfamilien, med eg-hjerteformige blade, hvide blomster og kuglerunde, dunhaarede, rødgule frugter (aprikoser), der benyttes i husholdningen. A. stammer fra Orienten, særlig Armenien, hvoraf det latinske navn. Nogle varieteter dyrkes i Norge, især paa espalier til 61° 17′ n. br. (Sognefjorden), paa Østlandet til Kristiania.

April, aarets 4de maaned. Ordet a. er dannet af lat. *aperire,* aabne, idet romerne regnede aaret for at begynde med denne maaned. Luftens middeltemperatur i a. er i Norge i de lavere egne indtil Tromsø over 0°. Længere nord og i større høider er den under 0°. Fra Lindesnes til Sogn er den over 5° C. og aftager nordover og østover. Bergen 5.6°, Skudenes 5.3°, Lærdal 5.7°, Kristiansand 4.6°, Dalen i Telemarken 3.7°, Kristiania 4.4°, Kristiansund 4.4°, Trondhjem 3.3°, Røst 2.4°, Bodø 1.7°, Tromsø ÷ 0.3°, Alten ÷ 1.5°, Nordkap ÷ 0.9°, Vardø ÷ 1.8, Kautokeino ÷ 6.2, Røros ÷ 1.9°, Jerkin ÷ 2.8°. — Narre a. (aprilsnar) henviser til løier forbundet med den gamle vaarfest. Tilsvarende udtryk findes ogsaa i tysk og engelsk.

Aprilministeriet afløste det af rigsretten i 1884 dømte Selmerske ministerium. Dannedes 3 april 1884, med Chr. H. Schweigaard som chef, men maatte allerede efter 2 maaneders forløb give plads for Sverdrups ministerium.

A prima vista, se A vista.

A priōri og a posteriōri. A priori kaldes i vor erkjendelse det, som er uafhængigt af erfaringen og ifølge selve vor erkjendelses natur ikke kan tænkes anderledes, f. eks. at en ting ikke samtidig kan være og ikke være. A posteriori kaldes erkjendelse, som skyldes erfaring,

---

appropriation (e) & (f) f, tilegnelse.

appropriator (e) indehaver af præbende.

approprier (f) tillægge; tillempe. **approprié** egnet. **s'approprier** tilegne sig.

approuvable (f), **approvable** (e) bifaldsværdig, antagelig.

approuver (f), **approve** (of) (e) billige, godkjende, approbere.

approval (e) bifald, approbation.

approver (e) angiver af egen og medskyldiges brøde.

approvisionnement (f) m, proviant(ering).

approvisionner (f) proviantere.

approvisionneur (f) m, proviantforvalter.

approximate (e) nærme (sig); tilnærmelsesvis = **approximatif** (f), **approximative** (e).

approximation (e) & (f) f, (sterk) tilnærmelse.

appui (f) m, støtte, hjælp; rækverk; tryk. **appui-main** m, malerstok. **appui-tête** m, hovedlæne.

appulse, appulsion (e) stød, berørelse.

appuyer (f) (under)støtte; læne; lægge vegt paa.

âpre (f) ru; skarp; grisk.

après (f) efter.

âpreté (f) f, ruhed; barskhed; beskhed; griskhed.

apricot (e) aprikos.

iagttagelse. Undertiden bruges udtrykkene relativt, a posteriori om det, som skyldes ny erfaring, a priori om det, der paa forhaand er tilstede i vor erkjendelse, selv om det er der som frugt af tidligere erfaring.

Aprose'xia nasālis, en ved næselidelser opstaaende neurastenisk slappelse med mangelfuld aandelig energi.

Apsāras, i den indiske mytol. betegnelse for kvindelige væsener (oprindelig vandnymfer), som i Indra's himmel modtager og forlyster de faldne krigere. Indra bruger dem ogsaa til at forføre asketer, hvis hellighed bliver ham betænkelig stor.

Apschĕron, Kaukasien, halvø paa vestsiden af det Kaspiske hav, i hvilken Kaukasusfjeldet ender, ø. f. Baku. Denne 60 km. lange, lave halvø indeholder de berømte naftakilder ved Balachana, Sabuntsji og Sarachany. Rørledninger bringer naftaen til Baku's raffinerier, som deraf fremstiller petroleum.

Apsīder, de to punkter i en planets eller komets bane, hvor kloden er solen nærmest (perihelium) og fjernest (aphelium), altsaa endepunkterne af ellipsens store akse, som derfor kaldes a p s i d e l i n j e; denne rykker meget langsomt frem samme vei som planeterne. Maanebanens apsidelinje gjør dog et omløb allerede i 8.85 aar.

A'psis (græ.), halvcirkelformet overhvælvet rum; i den kirkelige bygningskunst særlig den til opstilling af alteret bestemte nische; ogsaa hele den halvrunde udbygning for denne.

Aptēre (lat.), indrette, tilpasse, lempe; forandre ældre skydevaaben efter nyere konstruktion; forsyne det indvendige rum i et skib med skillevægge. A p t e r i n g, istandsættelse, tilpasning.

Apuānske Alper (el. Alpi Paniē, Ap. Apennin), Italien, en gruppe af den saakaldte Subapennin (se A p e n n i n e r n e), i det n. o. Toskana, skilt ved Serchiodalen fra selve Apenninerkammen. Monte Pisanino 1 946 m. Marmorbruddene ved Carrara.

Apule'ius, L u c i u s (ca. 150), romersk forfatter, fra Madaura i Afrika, veltalenhedslærer, filosof, romanforfatter. Mest kjendt er hans fantastiske roman «Metamorphoseon», hvori bl. a. det vakre eventyr om Amor og Psyche.

Apūlien, ital. L e P u g l i e *[pulje]*, Italien, landskabet langs den sydligste del af Adriaterhavet, omfattende provinserne Foggia, Bari og Lecce, 19 109 km.² med 2 054 000 indb. Landet danner en stor slette og bærer kun lave aaser med undtagelse af det isoleret liggende Monte Gargano, 1056 m. Langs kysten findes en stor mængde strandsjøer, hvorfra der indvindes en ret betydelig mængde salt. Den frugtbare del af landet findes langs kysterne, i det sydlige findes store græsgange, hvorimod den nordlige del for det meste er ufrugtbar. Udførselsprodukterne er vin, olje, mandler, tobak, korn og kvæg. Landets oprindelige beboere, apulierne, tilhørte den illyriske stamme og kom efter svære krige 317 f. Kr. under romernes herredømme. I det 11 aarh. satte franske normanner sig fast i landet, som forenedes med Sicilien. Senere blev A. en del af kongeriget Neapel og indlemmedes saaledes i kongeriget Italien 1860.

A pu'nto d'arco, med spidsen af buen, ved spil paa strygeinstrumenter.

Apūre, elv i Venezuela i Sydamerika, udspringer i Cordillere de Mérida, løber mod øst og falder i Orinoco; 1 600 km., hvoraf ca. 1 400 km. seilbar. Den tidligere stat A. hører nu til Bolivar. Hovedstad S a n F e r n a n d o d e A.

Apu'rimak, Sydamerika. 1. Kildeelv til Ucayali (se A m a s o n e l v e n), udspringer i de peruanske Andesbjerge s. f. Cuzco. 2. Departement i Peru, 21 209 km.² med 177 000 indb.

Aqu... Ord, som ikke findes herunder, maa søges under Akv...

A'qua (lat.), vand, kilde. *A. amygdalæ amaræ*, bittermandelvand; *a. carbolica, phenylica*, karbolvand; *a. communis*, brøndvand; *a. destillata*, destilleret vand; *a. fortis*, salpetersyre (skedevand); *a. picis*, tjærevand; *a. regia* el. *regis*, kongevand; *a. saturnina*, blyvand; *a. toffana*, giftvand af uvis sammensætning (efter en ital. giftblanderske Toffana, henrettet 1709); *a. vitæ*, «livsvand», akevit, se B r æ n d e v i n.

A'qua et i'gni interdi'ctus, udtryk, der stammer fra romerretten, betyder egentlig «den som er afskaaret fra vand og ild» og betegner, at vedkommende mister sin borgerret og landsforvises.

Aquafo'rte, brit. havn paa sydøstkysten af Newfoundland.

Aquia Creek, Nordamerikas Forenede stater, Virginia, havn ved Potomac.

Aquamarīn, se B e r y l.

Aquārius, Vandmanden, stjernebillede i dyrekredsen. A q u a r ī d e r, en fra dette billede i nætterne mellem 26—30 juli udgaaende sværm af stjerneskud.

Aquati'nta, se K o b b e r s t i k k u n s t.

Aquavīva, C l a u d i o (1543—1615), f. i Neapel, blev 1581 Jesuiterordenens femte general og forstod at skaffe ordenen en uhyre indflydelse i de europæiske staters politik. Ogsaa i kampen mod protestanterne havde ordenen under hans førerskab stor fremgang.

Aquifoliāceæ, se K r i s t t o r n f a m i l i e n.

A'quila, J o h a n n e s K a s p a r (1488—1560), f. i Augsburg, studerede 1502 i Ulm og senere i Italien. 1515 blev han feltprest hos Franz von Sichingen og 1516 prest i Jengen. Efter at have sluttet sig til reformationen, blev han paa grund af sin kyndighed i hebraisk Luther en god hjælp i arbeidet med bibelens oversættelse. 1527 blev han prest i Saalfeld. Ogsaa her maatte han udstaa mange kampe og forfølgelser, inden han døde.

A'quila, se Ø r n.

A'quila (astron.), Ørnen, stjernebillede paa den nordlige himmel.

Aquila degli Abruzzi *[ākwila delji abrutsi]*, Italien, provins i Abruzzerne (s. d.), 6 400 km.², 406 000 indb. A., provinsens hovedstad, 721 m. o. h., ved foden af Gran Sasso, med talrige kirker og klostre. Betydelig industri i lerred, læder, silke og papir. Safranavl. 16 000 indb.

Aquilēgia, akeleie, s. d.

Aquilei'a, navn paa en by ved Adriaterhavets nordkyst. A. blev anlagt 182 f. Kr. ca. 15 km. fra havet og fik snart stor betydning som en fæstning, der beskyttede flere vigtige alpepasser, og var i det 4. aarh. e. Kr. Italiens fjerdestørste by. 452 indtog Attila A. og jevnede det

---

aprikos — (t) Aprikose f — (e) apricot — (f) abricot m.

april — (t) April m — (e) April — (f) avril m. **narre april** — (t) in den April schicken — (e) make an April fool (of one) — (f) donner (à q) un poisson d'avril.

aprilsnar — (t) Aprilnarr m — (e) April-fool — (f) dupe (f) du premier avril.

apron (e) forklæde; forskind.

apse, apsis (e) **apside** (f) f, apsis, apside.

apt (e). **apte** (f) skikket; træffende; (e) ogs. tilbøielig til, udsat for, nem, flink.

aptère (f) m, vingeløst insekt.

aptitude (e) & (f) f, skikkethed, anlæg; dygtighed; (e) ogs. tilbøielighed.

apurement (f) m, revision, opgjør.

apurer (f) afklarere; vaske.

apyre (f) ildfast.

aquarelle (f) f, akvarel.

aquarelliste (f) m, akvarelmaler.

aquatic (e) vand.

aquatique (f) vand-.

aqueduct (e). **aqueduc** (f) m, vandledning.

aqueous (e). **aqueux** (f) vandagtig, vandrig.

aquifère (f), **aquiferous** (e) vandholdig.

aquilin (f), **aquiline** (e) ørne-.

aquilon (f) m, nordenvind.

aquorité (f) f, **aquority** (e) vand(hold)ighed.

ar — (t) Narbe f — (e) scar — (f) cicatrice f, balafre f, couture f

med jorden. Indbyggerne flygtede til havnestaden Gradus. Senere gjenopbyggedes A. og blev i middelalderen sæde for en patriark. Nu er det en liden by paa vel 1 000 indb. I byen findes ikke faa rester fra oldtiden, et godt museum og en smuk domkirke (fra 1031).

A'quilo (lat.), nordenvinden.

Aquin, Vestindien, havn i republiken Haïti paa sydsiden af øen af samme navn.

Aquīno, Thomas fra, se Thomas fra Aquino.

Aquīno (oldtidens Aquinum), Italien, by i provinsen Caserta (Kampanien). Romerske oldtidslevninger. 1 200 indb. Her fødtes digteren Juvenal og filosofen Thomas fra Aquino.

Aquitānien, gammelt navn paa Frankrige syd for Garonne. Indbyggerne, ligesom Spaniens iberer, kuedes af romerne under Cæsar (57 f. Kr.) og romaniseredes med undtagelse af baskerne (s. d.) i Vestpyrenæerne. A. udvidedes af Augustus til Loire, overlodes 419 vestgoterne, erobredes 507 af franker, i 6—7 aarh. forbigaaende af basker, efter hvem Syd-A. omdøbtes til Vasconia, Gascogne, medens navnet A. kun holdt sig i nordligere egne; navnets nuværende form er Guyenne (s. d.).

A'quæ (lat., vande, bad), i romertiden navn paa flere byer med mineralske kilder og bad, f. eks. A. Sextiæ (Aix i Provence), A. Aureliæ (Baden-Baden), A. Mattiacæ (Wiesbaden), A. Statiellæ (Acqui i Ligurien), A. Tarbellicæ (Dax i Sydfrankrige).

Ar, enhed for flademaal, = 100 m.^{2} = 0.1016 «maal» (det ældre norske markmaal).

Ar, cicatrice, kaldes det merke i vævene, som bliver tilbage, efterat saar er helet, oftest visende sig som en hvid fast stribe eller flek. Undertiden giver Ardannelse anledning til en sammentrækning af de omgivende væv, arretraktion. Dette sees navnlig ved ar efter brandsaar og kan foraarsage betydelige funktionsforstyrrelser.

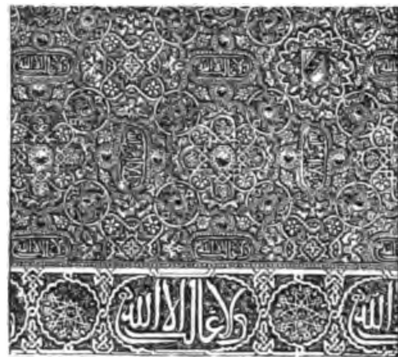
Ār, se Støvvei.

Ara (Ara Bai), Rusland, havn ved Nordishavet paa halvøen Kola.

Arabā, Vadi el, den sydlige fortsættelse af Jordans dal, mellem det Døde hav og Akababugten.

Araba't, Rusland. 1. (Kossa Arabatskaja), en 112 km. lang og meget smal landtunge paa halvøen Krim i guv. Taurien. Tilvirkning af salt. 2. Landsby med havn ved det Azovske hav.

Arāber, semitisk folk, der splittet i en flerhed af stammer og stater uden indbyrdes politisk forbindelse bebor den store arabiske halvø. Deres tal overstiger neppe meget 3 500 000. Allerede i oldtiden var Arabien beboet af to folkestammer, der var forskjellige i udseende og levevis. Ismaeliter i Nord- og Centralarabien og joktanider i Sydarabien. De første var og er fremdeles fortrinsvis beduiner med patriarkalsk styresæt, nomader, der streifer om med sine hjorder af kameler, heste og faar i landets ørken- og steppeagtige indre. I modsætning dertil var joktaniderne stedse fast bosiddende akerdyrkere; ligeledes var den indbringende handel paa Indien i deres hænder. Særlig i Jemen og Hadramaut grundedes derfor tidlig velordnede stater med høi kultur, der begunstigede videnskab og kunst. Blandt disse var det sabæiske rige, der bestod til 1 aarh. e. Kr., da det gik op i det himjaritiske rige, hvorefter den sydarabiske kultur forfaldt. — I middelalderen vandt a. verdenhist. betydning ved Muhammeds fremtræden. I den hellige krig lagde de store dele af Nordafrika under sig og satte tilsidst foden paa europæisk grund. Imidlertid var der i selve Arabien ca. 650 indtraadt en sekterisk splittelse, der foranledigede indre tvistigheder, og endnu staar sunniter og schiiter fiendtlig overfor hverandre. Den islamitiske propaganda har ført a. vidt udenfor hjemlandets grænser ogsaa mod s. og ø. De er udbredt over alle dele af det asiatiske Tyrki, lever i Forindien og det ostindiske arkipel samt, omend i ringere tal, i Østafrika og Sudan.

Maurisk arabesk
(fra Kronhallen i Alhambra).

Arabe'sker. Fra at betegne de sammensatte, men yderst regelmæssige lineære forsiringer, der bruges i den arabiske kunst, hvor fremstillingen af mennesker og dyr af religiøse grunde er forbudt, er a. blevet benævnelsen paa en hvilkensomhelst stiliseret, malet planteforsiring.

Arābi pasha, Ahmed (1839—), søn af en ægyptisk fellah, blev tidlig officer og deltog i det officersmytteri, der styrtede Nubar pashas ministerium (1879) og havde til hensigt at fjerne tyrkerne fra de høiere poster i hæren til fordel for indfødte. Han udnævntes derpaa til oberst og blev paa grund af sin store folkeyndest lederen af en stor national-militær bevægelse, der tilstræbte at ophæve den fransk-engelske finanskontrol og at gjennemføre programmet: «Ægypten for ægypterne». Khediven, Tewfik, blev tvunget til at tage et nyt ministerium og indkalde en notabelforsamling. Som krigsminister tilrev A. sig hele magten og modsatte sig haardnakket Englands intervention; men efter nogle myrderier paa europæerne i Alexandria, vistnok foranstaltet med A.s vidende, lod Gladstone en engelsk flaade bombardere byen, og en landsat hær slog A. ved Tell-el-Kebir (13 septbr. 1882). A. forvistes til Ceylon, men fik 1901 lov til at vende tilbage til Ægypten.

Arābien, stor halvø i den s.v. del af Asien, mellem det Røde hav, det Arabiske hav og den Persiske bugt. Medregnes Sinaihalvøen (s. d.), som i politisk henseende hører til Ægypten, udgjør A. 3 094 700 km.^{2} med 3 427 000 indb., d. e. 1.1 pr. km.^{2} Den egentlige halvø begrænses nøiagtig af den 30 nordlige breddegrad og er med 2 730 000 km.^{2} den største af alle halvøer. — A. danner for den største del en høividde paa 1 000—1 300 m.s høide med randbjerge op til 3 000 m. I n. er høividden graasort berg, i s. er den en ørken med rødligt sand. I midten strækker sig fjelddrag med frugtbare dale, i grupper skilt ved ørkenstriber. Det indre deler

---

arable (e) & (f) pløibar; (e) ogs. akerland.

arachnoid (e), **arachnoïde** (f) kingelvævagtig; (anat.) kingelvæv i øiet.

arack (f) m, arrak.

araignée (f) f, edderkop.

arak, se arrak.

araser (f) bygge mur vandret oventil.

aration (e) pløining.

aratoire (f), **aratory** (e) pløinings-, jordbrugs-.

arbalète (f) f, **arbalist** (e) armbrøst, laasbue. **cheval en arbalète** (f) forløberhest.

arbalétrier (f) m, bueskytte.

arbeide — (t) Arbeit f — (e) work, labour; (som skal udføres) task, job; (noget udført) production; workmanship — (f) travail m; (brysomt) labeur f; (paalagt) tâche f; (verk) ouvrage m; oeuvre f. Vb — (t) arbeiten — (e) work, labour; (strengt) toil — (f) travailler. **arbeidsanstalt** — (t) Arbeitshaus n — (e) workhouse — (f) maison (f) de travail (de correction). **arbeidsgiver** — (t) Arbeitsgeber m — (e) employer — (f) patron m, employeur m. **arbeidsløs** — (t) arbeitslos — (e) out of work, wanting employment — (f) sans travail. **arbeidsnedlæggelse** — (t) Arbeitseinstellung f, Ausstand m — (e) strike — (f) grève f.

arbeider — (t) Arbeiter m — (e) worker, workman; labourer — (f) travailleur m; ouvrier m.

arbeiderske — (t) Arbeiterin f

sig saaledes i Nedsjd, d. e. høiland, og Nefûds, d. e. ørkener. Fra randbjergene sænker landet sig i terrasser ned til en smal og for det meste lav kystbrem. Enkelte steder stiger høit fjeld op lige ved sjøen, saaledes ved Bab el Mandeb. Den smale, tørre og ubevoksede kystbrem kaldes ved den Persiske bugt Tihamah el. Gaur.

Kun langs bækkene i høilandet og hvor der kan skaffes kunstig vanding, finder dyrkning sted. Fjeldsiderne mod de tre kyster, som nu og da faar regn, er saaledes frugtbare og har en fastboende befolkning. A. har ingen elve. Kun i regntiden strømmer vand gjennem vadi'erne, d. e. de tørre dalfurer, som fører fra plateau- eller randbjergene ned i kystlandet. A. har imidlertid udviklet vandopsamlings- og vandingskunsten til en beundringsværdig fuldkommenhed, især i Jemen. Hvad klimatet angaar, saa svinger temperaturen paa høisletten mellem store yderligheder, medens randbjergenes afsatser nyder godt af havets nærhed. I A. har daddelpalmen sit hjem. Her vokser ogsaa flere trær med vellugtende el. klæbrige safter, balsamtræet, røgelsestræet («virak» efter det t. «Weihrauch», *cassia fistula)*, akasietrær, som giver gummi arabicum o. fl. Endvidere dyrkes tobak, sukkerrør, korn og grønsager. Af dyr lægger vi merke til dromedaren og strudsen. Talrige er de giftige slanger, og græshopperne er ofte en landeplage. Blandt husdyrene er hesten det vigtigste. — Befolkningen er tættest ved øst- og vestkysterne, det indre er ubeboet undtagen i enkelte frugtbare dale. Araberne er semiter, mørkebrune i s., lysebrune i n. De er dels nomadiserende beduiner, dels hadesi, som bor i byer og landsbyer og driver akerbrug. Industrien ubetydelig. Der udføres, især fra Sydarabien, mokkakaffe, dadler, heste, gummi, over havnene Aden, Hodeida, Dsjidda.

Enhver af de utallige stammer har sit overhoved, sjêk (el. sjeik, sheik). Emîr kaldes fyrsten over flere forenede stammer, imâm, hvis han ogsaa er stammeforbundets geistlige hoved. Den 200—300 km. brede kyststrimmel langs det Røde hav staar umiddelbart under tyrkisk overhøihed. Det er landskaberne El Hedsjas, Asir og Jemen, tilsammen 441 000 km.² med 1 mill. indb.: det erobredes 1818 fra vahhabiterne af Mehemed Ali, pasha af Ægypten. Umiddelbart tyrkisk er endvidere den noget smalere strimmel ved den n. del af den Persiske bugt, landskabet el Hasa, som regnes til vilajetet Basra (Mesopotamien); det erobredes 1871. Den tyrk. sultan tillægger sig ogsaa overhøihed over enkelte af de i virkeligheden uafhængige arab. stater: Omân, Hadramaut og det af Ibn Rashid, emir af Haïl, i 1891 grundede rige i Nedsjd, som var A.s største stat, men efter hans død i 1897 befinder sig i opløsning. Det frie A. udgjør 2 472 000 km.² med 1 950 000 indb. De brit. besiddelser i A. indbefatter de umiddelbare besiddelser Aden med opland, Perim, øen Kamaran (i det Røde hav), Kurian Murian-øerne (ved den ø. del af sydkysten) og de middelbare, nemlig kyststrøgene fra Aden til Merbat og fra Hormusstrædet indover samt Bahreinøerne i den Persiske bugt, alt ialt 411 000 km.² med 252 000 indb. — Religionen er den sunnitiske Islam, kun ved østkysten den sjiitiske. De vigtigste byer er Mekka, Medina, Dsjidda, Sana, Hodeida, Aden, Maskat. — Udforskningen af Arabien skyldes mænd som Carsten Niebuhr, Jasper Seetzen, Burckhardt, Wrede, Burton, Maltzan, i en nyere tid Palgrave, Anne Blunt, van den Berg, Glaser, Euting.

Historie. A.s indre historie har altid været temmelig ukjendt og gjennemvævet med sagn og myter. De mange stammer deles af de arabiske genealoger i to hovedgrupper: nord- og sydarabere. De første, el. mustariba, siges at nedstamme fra Abrahams søn Ismail, deres udgangspunkt var Hidjas, og til dem hørte kuraishiterne. Sydaraberne, el. mutearriba, skal nedstamme fra Joktan og udbredte sig fra Jemen, en uderafdeling af dem var hunjariterne. Dækkede af ørkenen formaaede araberne stadig at bevare sin uafhængighed overfor oldtidens erobrende stormagter. Deres rolle i historien var tvertimod den at sende det befolkningsoverskud, som landet ikke kunde ernære, paa plyndringstog ind over de omliggende kulturstater. Arabien er sandsynligvis semiternes oprindelige hjemstavn, og Syriens og Mesopotamiens befolkning er de i tidernes løb «afleirede arabere». Den bekjendte Hammurabi er saaledes det sjette led i et dynasti af arabisk oprindelse. Hyksosindfaldet i Ægypten og israeliternes erobring af Palæstina er kun at forstaa som arabiske ørkenstammers indtrængen i frugtbarere egne, og efter Alexander den stores død dannede arabiske stammefyrster flere smaariger i Syrien. Romerne forsøgte flere gange forgjæves at trænge ind i Arabien, saaledes Ælius Gallius (24 f. Kr.); først Trajan formaaede at erobre Nordarabien; men allerede under Hadrian blev det opgivet. Senere opstod smaariger i grænseegnene som Ghassanidernes i Østjordanlandet under byzantinsk og Lahmidernes i Hira under persisk overhøihed. I Sydarabien fandtes allerede før Kristi tid riger med en høit udviklet kultur, det minæiske og det sabæiske. Ca. 100 f. Kr. flyttedes kulturcentret til det hunjaritiske, som ca. 300 e. Kr. erobredes af abessinierne. Med disse trængte kristendommen ind i Sydarabien, og den i de arabiske sagn navnkundige konge Abraha var en ivrig kristen. Ogsaa i Nordarabien fandtes i tiden før Muhammed adskillige kristne, mest arianere og nestorianere foruden en del jøder.

Med Muhammed følger saa det sidste store folkeudbrud fra Arabien. Han er den eneste, der har kunnet samle hele Arabien under ét scepter. Under hans efterfølgere, kaliferne, traadte moderlandet hurtig i skygge, tyngdepunktet flyttedes under Omaijaderne til Damaskus og med Abbassiderne til Bagdad og Persien, medens de religiøst indifferente beduiner atter gik op i de gamle stammestridigheder, hvor ismailiter og jemeniter rasede mod hinanden. Kalifens overhøihed var kun nominel, og folkelige dynastier, som Ejubiderne og Tahiriterne, holdt sig, til tyrkerne erobrede det nordlige Arabien (1538). De maatte imidlertid kjæmpe med stadige oprør og mistede en tid Mekka, tog det tilbage 1631, men kunde dog ikke hævde besiddelsen af Jemen. Ca. 1740 stiftede Abd-ul-Vahhab vahhabiternes sekt; han vilde en fuldstændig reformation af Islam, forbød al helgendyrkelse og hævdede en puritansk, streng moral med forbud mod enhver luksus og nydelse. V. underkastede sig størstedelen af Arabien og erobrede Mekka (1803). Deres magt blev derpaa tilintetgjort af Ibrahim pasha

---

ⓔ — work-woman, worker — ⓕ travailleuse f, ouvrière f.

arbeidsom — ⓣ arbeitsam — ⓔ industrious, hard-working, laborious — ⓕ laborieux, assidu.

arbeidsomhed — ⓣ Arbeitsamkeit f — ⓔ industry, laboriousness — ⓕ activité f; assiduité f.

Arbeit ⓣ f, arbeide.

arbeiten ⓣ arbeide.

Arbeiter ⓣ m, arbeider.

arbiter, arbitrator ⓔ, **arbitre** ⓕ m, voldgiftsmand, dommer; uindskrænket herre. **tiers arbitre** ⓕ opmand. **libre, franc arbitre** ⓕ fri vilje.

arbitrage ⓕ m, **arbitration** ⓔ voldgift; ⓕ ogs. kursberegning, vekselhandel.

arbitraire ⓕ, **arbitrary** ⓔ vilkaarlig, egenmægtig.

arbitral ⓕ voldgifts-.

arbitrament ⓔ fri vilje, frit valg; voldgiftskjendelse.

arbitrate ⓔ, **arbitrer** ⓕ afgjøre ved voldgift.

arbor ⓔ hjulaksel.

arboreal ⓔ træ-.

arboreous ⓔ træagtig; som vokser paa trær.

arborer ⓕ plante, heise (flag).

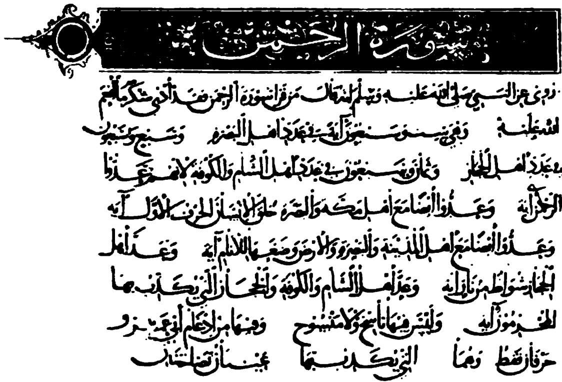
arborescence ⓔ, **arborisation** ⓕ f, trælignende forgrening.

arboriculteur ⓕ m, **arborist** ⓔ trægartner, trækjender.

arboriculture ⓔ & ⓕ f, trædyrkning.

(Mehemed Alis stedsøn) (1818) og har siden indskrænket sig til Centralarabien, Nedsjd, omkring Riad. Vestarabien stod nu under Ægypten, indtil Europas intervention 1841 overdrog bevogtningen af de hellige stæder til sultanen. Først 1872 besatte tyrkerne Jemen, som de siden har holdt trods gjentagne og endnu vedvarende oprør. Deres herredømme her og i Hidjas bliver nu i høi grad strategisk styrket ved anlægget af Mekkabanen, hvoraf 1/3, fra Damaskus til Maan, var færdig i august 1904. Dens betydning for panislamismen og pilegrimsreiserne til Mekka er ligeledes stor, hvorfor der ogsaa er indkommet bidrag til den fra hele Islams omraade. I det indre af landet er derimod de smaa stammesheiker og vahhabiterne faktisk uafhængige, og imod øst er Oman fuldstændig under engelsk indflydelse.

Litteratur. Den a. litteratur er ikke alene overordentlig omfangsrig, men den har tillige spillet en vigtig rolle i kulturens historie. Inden denne litteratur er nemlig gjennem lange tider store og betydningsfulde dele af den antike kultur bevaret og ført videre, indtil arven kunde overtages af Vesteuropas folkeslag. — Den a. litteraturhistorie har sin begyndelse forholdsvis kort forud for Muhammeds fremtræden. Den førmuhammedanske litteratur, som er os levnet, og som bestaar af lyrisk poesi, er ikke mange aartier ældre end Qor'ânen (Koranen).

Brudstykke af en side af Koranen.

At der imidlertid maa have eksisteret en lang forudgaaende udvikling, fremgaar umiskjendelig bl. a. af den rigdom i formel henseende (der er f. eks. 16 forskjellige versemaal), som møder os allerede paa dette tidligste stadium. Studiet af Qor'ânen, dels af dens indhold, dels af dens sprogform, fremkaldte saavel en teologisk, juridisk og historisk som en filologisk litteratur. Under beskyttelse af de frisindede abbâsidiske kalifer, som i aaret 750 e. Kr. afløste Omaijaderne, trivedes ogsaa studiet af filosofi, medicin, matematik og astronomi; det var fornemmelig det gamle Grækenland, som for disse videnskabers vedkommende leverede grundlaget, formidlet gjennem syriske oversættelser. Paa samme tid oplevede poesien, som gjennem Muhammeds optræden var trængt i baggrunden, en ny blomstring. Denne eftermuhammedanske periode pleier man inddele i et klassisk afsnit, ti henimod aar 1000 (da Bagdad som følge af Abbâsidernes vanmagt ophørte at være centrum for de aandelige interesser i Orienten), og et efterklassisk, som man regner enten til aar 1258 (da mongolerne indtog Bagdad), eller ogsaa til aar 1517 (da osmânerne erobrede Ægypten og førte den sidste abbâsidiske kalif som fange til Konstantinopel). Til forskjel fra, hvad tilfældet var i den førmuhammedanske periode, finder vi nu ikke længer de egentlige arabere som eneste bærere af den a. litteratur; meget mere har persere, nordafrikanere og spaniere overtaget de førende roller. Hovedsæderne for den orientalske kultur og videnskabelighed er nu Bagdad, som siden afløstes af Kairo, samt Cordova i Spanien (navnlig paa dette sidstnævnte sted var det, at araberne optraadte som europæernes læremestre i filosofien og de eksakte videnskaber og saaledes førte den græske kulturs frembringelser tilbage til Europa). Tiltrods for disse nationale modsætninger og det overordentlig vidtstrakte omraade, inden hvilket de forskjellige verker er opstaaet, bærer den arabiske (eller islâmiske) litteratur for det meste et overraskende ensartet præg; dette skyldes i første række Qor'ânen, hvis sprog og stil afgav det eneste gyldige mønster, og hvis indhold gjennemsyrede bevidstheden og derved frembragte en paatagelig aandelig uniformitet. Den nyere a. litteratur er ikke af nogen større betydning; den viser i det store og hele nærmest en sterk tilbagegang. I den seneste tid finder man dog antydning til, at der, gjennem paavirkning fra europæisk litteratur, kan begynde en ny udvikling. — Hvad nu de enkelte litteraturgrene nærmere angaar, da er, som allerede antydet, skjønlitteraturen den ældste. Den naaede i visse henseender, navnlig i hensyn paa djerv friskhed og ligefrem naturlighed, sin høieste blomstring allerede før Muhammed. Dog kan man paa den anden side ikke fralægge denne ældste a. poesi en vis enstonighed, endog i udtryk og vendinger, en forklarlig følge af livet paa steppen med dets ringe afveksling og snævre synskreds. Der digtes om denne steppe, om oaserne, om dyrelivet (især lovsynger man sin ridekamels talrige fortræffelige egenskaber); desuden priser man sine egne og sine frænders bedrifter under de hyppige stammefeider, og forfatter smædevers over modstanderne. Der digtes ogsaa (ofte af kvinder) sørgekvad over de faldne. Men først og fremst er det kjærligheden, dens lykke og navnlig dens smerte, som danner et staaende tema. De kortere af disse digte benævnes Ghaseler, de længere Qasîder, og for disse sidstnævnte danner der sig efterhaanden et bestemt skema med bratte uformidlede overgange (idet man begynder med en klage over, at den elskede er borte, og fortsætter med variationer over et udvalg af de ovennævnte temata, for saa sluttelig at række frem til digtets hovedemne). Af den poesi, der er os levnet fra tiden før Muhammed, er i første række at nævne «al-Mu'allaqât» (egentlig «de [til beskuelse] ophængte», det vil i dette tilfælde sige: «de fortrinlige»), syv Qasîder, der tilskrives syv navngivne digtere, deriblandt den bekjendte Antara og Imruulqais (fra hvem vi desuden har deres dîvâner, d. e. digtsamlinger). Videre bør nævnes «al-Hamâsa» («tapperhed»), en samling fornemmelig bestaaende af heltedigte. Og endelig er at merke den saakaldte «Kitâb al-aghâni» (d. e. sangenes bog).

---

arborisé ⓕ, **arborized** ⓔ trælignende.
arbour ⓔ løvhytte, lysthus.
arbouse ⓕ f, jordbærtræets frugt.
arbousier ⓕ m, **arbute** ⓔ jordbærtræ.
arbre ⓕ m, træ; bom; aksel.
arbret ⓕ m, limstang.
arbrisseau ⓕ m, busk.
arbuste ⓕ m, busk.
arbustive ⓔ busket.
arc ⓔ & ⓕ m, bue.
arcade ⓔ & ⓕ f, buegang.
arcane ⓕ m, **arcanum** ⓔ hemmeligt middel.
arcanne ⓕ f, rødkridt.
arcasse ⓕ f, agterspeil, hæk.
arc-boutant ⓕ m, stræbepille; stiver; hovedmaal.
arc-bouter ⓕ afstive; støtte.
arceau ⓕ m, liden bue; gurtbue.
arch ⓔ hvælving. Vb hvælve. Adj skjelmsk; erke.
archaic(al) ⓔ, **archaïque** ⓕ arkaistisk, forældet.
archaism ⓔ, **archaïsme** ⓕ m, arkaisme, forældet ord eller udtryk.
archal ⓕ m: **fil** (m) **d'archal** staaltraad.
archange ⓕ m, **archangel** ⓔ erkeengel.
Arche ⓣ f, **arche** ⓕ f, ark; ⓕ ogs. brobue.
archer ⓔ & ⓕ m, bueskytter.
archery ⓔ bueskydning.
archet ⓕ m, (violin)bue.
archetypal, archetypical ⓔ.

hvor man mellem en række biografier af digtere finder citeret brudstykker af deres poesier. (Begge disse sidstnævnte samlinger er istandbragt efter Muhammeds tid.) Blandt den eftermuhammedanske periodes digtere fortjener at anføres Omar ibn abî Rabîa (død ca. 718) fra Mekka, forfatter af fortrinlige erotiske digte; perseren Abû Nuvâs (d. 810), som bl. a. kvad til vinens pris; Ibn al-Mu'tazz (d. 908), den vigtigste repræsentant for det metriske epos i den a. litteratur; og ikke mindst den berømte, ved hoffet i Aleppo levende Mutanabbi (d. 965), en af den a. litteraturhistories eiendommeligste skikkelser. Ved sin originalitet og selvstændighed skiller disse forfattere sig fordelagtig ud fra de fleste af sine samtidige, for hvem det ikke saa meget kom an paa digtningens indhold som paa den høiest mulig drevne virtuositet i sprogbehandlingen, en retning, som kulminerede i Maqâmedigtningen, hvis mest fremtrædende repræsentanter er al-Hamadhânî (d. 1007), med tilnavnet Badî az-zamân («tidens under»), og al-Harîrî (d. 1122). Filosofiske digte blev forfattet af syreren Abû'l-Alâ al Ma'arrî (d. 1057). Og som religiøse digtere udmerkede sig de to ægyptere al-Bûsîrî (d. 1294) og mystikeren Omar ibn Fârid (d. 1235). Den a. skjønlitteratur i prosa bestaar fortrinsvis af romaner, fabler og eventyr. Bekjendt er ridderromanen om Antara (se ovenfor) og hans elskede Abla (overs. til norsk af C. A. Holmboe: «Antar, arabernes Bayard», Kra. 1881, jfr. «Antar og Abla», Kbh. 1870). Af fabelsamlinger kan merkes Loqmân's fabler og «Kalîla va Dimna»; førstnævnte gjengiver i hovedsagen Æsop's fabler, sidstnævnte, oversat fra persisk, stammer oprindelig fra Indien. Fra Persien og Indien skriver sig ligeledes adskillige af eventyrene i den samling, som er berømt under titelen «Tusen og én nat», og hvori bl. a. ogsaa blev indlemmet fortællingen om Sindbâd (overs. af A. Seippel: «Soga um Sindbad farmann», Kra. 1900). Af folkedigtning skal nævnes de poesier, der i sin tid fremkom i Spanien (efter skemaerne al-muvashshach og az-zadshal), samt de smaa kjærlighedsviser, der er kjendt under benævnelsen mavavil. — De t e o l o g i s k e og j u r i d i s k e studier og litteraturer har mange berøringspunkter: de bygger nemlig begge paa Qor'ânen og traditionen (Hadîth). Af Qor'ânkommentarer er de mest bemerkelsesværdige «al-Kashshâf» (d. e. afsløreren) af az-Zamachsharî (d. 1143), «at-Tafsîr al-kabîr» (d. e. den store kommentar) af ar-Râzî (d. 1209), og «'Asrâr at-tanzîl» (d. e. aabenbarelsens hemmeligheder) af Baidhâvî (d. 1286). Da Qor'ânen for mange teologiske og juridiske spørsmaals vedkommende gav utilstrækkelig besked eller endog slet ingen, maatte man supplere den med beretninger om udtalelser og handlinger af profeten; saadanne beretninger havde man tidlig begyndt at samle, og det blev nu en egen videnskab her at udfinde rækken eller «kjeden» (isnâd) af troværdige hjemmelsmænd og saaledes skjelne mellem det egte og uegte; den mest bekjendte traditionssamler er al-Buchârî (d. 870). Som forfattere paa dogmatikens omraade har udmerket sig al-Ghazâlî (d. 1111), ash-Shahrastânî (d. 1153, forf. af «al-milal va'n-nihal», «(Islams) religiøse sekter og (filosofiske) skoler»), as-Senûsî (d. 1488) og as-Sujûtî (d. 1505). Statsretten har fundet en udmerket fremstiller i al-Mâvardî (d. 1058). — Inden den h i s t o r i s k e litteratur finder vi meddelelser om den førmuhammedanske og den ældste muhammedanske tid hos henholdsvis al-Kalbî (d. 819) og al-Vâqidî (d. 823). Den værdifuldeste biografi over Muhammed er leveret af Ibn Ischâq (d. 766). Foruden en række andre biografier samt skildringer af enkelte landes og folkeslags historie — saaledes er Ægyptens historie skildret af al-Maqrîzî (d. 1441) og den ovennævnte Sujûtî, medens al-Maqqarî (d. 1632) har skrevet om de spanske arabere — har vi universalhistoriske arbeider forfattet af Ibn Qutaiba (d. 889), at-Tabarî (d. 921), al-Mas'ûdî (d. 956), Ibn al-Athîr (d. 1234), Abû'lfidâ (d. 1331), og fremfor alle spanieren Ibn Khaldûn (d. 1406). A f l i t t e r a t u r h i s t o r i s k e verker kan merkes den tidligere anførte «Kitâb al-aghâni» samt «Fihrist» (d. e. fortegnelse), forfattet 988 af an-Nadîm. I denne sammenhæng bør nævnes, at g e o g r a f i e n har faaet vegtige bidrag fra den a. litteratur, dels gjennem reisebeskrivelser (Ibn Fadlân besøgte i aaret 921 volgabulgarerne, Ibn Batûta (d. 1377) gjennemreiste omtrent hele den da kjendte verden lige til Kina og Ceylon), dels gjennem teoretiske arbeider, bl. a. af al-Istachrî (kartografi, 951), al-Maqdisî, d. 988, og al-Idrîsî, 1154 (systematisk geografi), al-Bîrûnî, d. 1048 (beskrivelse af Indien, hvor han opholdt sig som lærer), Jâqût, d. 1229 (alfabetisk stedleksikon).

Afstanden mellem talesproget og Qor'ânens sprog, samt den omstændighed at Qor'ânen ikke maa oversættes, fremkaldte allerede i 8 aarh. et indgaaende filologisk studium. Paa syrisk, oprindelig græsk, grundlag opbyggedes et skarpsindigt grammatisk system, fortrinsvis inden de to rivaliserende grammatiske skoler i Basra og Kufa (ved Eufrat), siden ogsaa ved høiskolen an-Nizamîje i Bagdad. Fremragende grammatikere var Sîbavaih i Basra (d. 796) og den tidligere nævnte Zamachsharî (hvis grammatiske verk «al-Mufassal» er udgivet af J. P. Broch, 2 udg. Kra. 1879), samt Ibn Adshurrûm (d. 1323), hvis lærebog «al-Adshurrumîje» benyttes af muhammedanerne den dag idag. Som leksikografer har navnlig udmerket sig al-Firuzabâdi (d. 1414) og Ibn Manzûr (d. 1311, forf. af «lisân al-'arab», d. e. arabernes sprog, i 20 bind). Den a. f i l o s o f i, hvis blomstringstid ligger mellem 9 og 13 aarh., og som gaar ud fra overveielser angaaende Guds attributer, hans forhold til verden, menneskets fri vilje o. s. v., er i formel henseende sterkt afhængig af de græske filosofer; og det var gjennem latinske oversættelser fra arabisk, at middelalderens Europa fik et nærmere kjendskab saavel til Platon som til Aristoteles. Blandt a. filosofer kan nævnes al-Kindî (d. 864), al-Farâbi (d. 950), Ibn Bâdsha (Avenpace, d. 1138), Ibn Sînâ (Avicenna, d. 1037), Ibn Rushd (Averroes, d. 1198) og Ibn Maimûn (Maimonides, d. 1204). De tre sidstnævnte er tillige, sammen med ar-Râzî (Rhazes, d. ca. 930), repræsentanter for den a. m e d i c i n, der ligeledes hovedsagelig bygger paa oversættelser fra græske lærde, navnlig Galenus og Hippokrates. B o t a n i k e n fandt en dyrker i spanieren Ibn Baitâr (d. 1248). Den a. m a t e m a t i k hviler paa græsk og indisk grundlag (saaledes er f. eks. de saakaldte «arabiske» sifre i virkeligheden indiske); men der blev hertil føiet selvstændige bidrag, særlig paa talteoriens, trigonometriens og algebraens (et arab. ord) omraade (al-Khvârazmî's (ca. 820) algebra, oversat til latin, spillede en dominerende rolle i

---

archétype (f) oprindelig, grund-, mønster-.
archetype (e), **archétype** (f) m, grundform; normalmaal, -vegt.
archevêché (f) m, erkebispedømme; -bolig.
archevêque (f) m, erkebiskop.
archi- (f) erke-.
archichancelier (f) m, rigskansler.
Archipel (t) m, **archipel** (f) m, **archipelago** (e) arkipel, øhav.
archivist (e), **archiviste** (f) m, arkivar.
archivolte (f) f, bueindfatning.
archness (e) skjelmskhed.
archon (e), **archonte** (f) m, arkont.
archway (e) hvælvet port, portrum.
arçon (f) m, sadelbom.
arcot (f) m, metalaffald.
Arctic (e), **arctique** (f) arktisk, nord(pols)-, polar-.
arcuate(d) (e) buet, krum.
arcuation (e), **arcure** (f) f, krumning.
arcubalist (e) armbrøst, lansbue.
ardency (e) varme, inderlighed
ardent (e) & (f) brændende; fyrig.
ardeur (f) f, varme; fyrighed.
ardillon (f) m, spændenaal.
ardoise (f) f, skifer.
ardoiser (f) tække med skifer.
ardoisière (f) f, skiferbrud.
ardu (f), **arduous** (e) brat; besværlig.
area (e) tomt; aaben plads foran kjelderen; areal.

den europæiske matematik indtil renaissancen). Ogsaa i astronomien var araberne elever af inderne og grækerne, særlig af Ptolemaios (hvis bekjendte verk paa arabisk kaldes «Almagest», af græ. *megistos*, den største): den astronomiske litteratur repræsenteres fornemmelig af al-Farghânî (ca. 850), hvis arbeider oversattes til latin og vandt høi betydning i Europa i middelalderen.

Sprog. Dette er blandt de semitiske sprog det, der længst har bevaret de oprindelige former og tillige det rigeste ordforraad. Det skrives fra høire til venstre ved hjælp af tegnene for de 28 konsonanter; vokaltegnene, hvoraf der er tre (for a (e), i (e), u (o)), som anbringes over og under linjen, anvendes kun, hvor teksten skal fastslaaes med absolut nøiagtighed. Saaledes i Qor'ânen, hvis sprog blev opstillet som det ufravigelige mønster for skriftsproget. Fra dette, det klassisk-a., har derfor talesproget, det vulgær-a. (som foreligger i talrige dialekter), i tidens løb uundgaaelig fjernet sig mere og mere, fornemmelig gjennem sløifninger af konjugationer (hvoraf det klassisk-a. har hele 15) og gloser, samt ved bortfald af fleksionsendelser og ved forenklinger i lydlære og syntaks. Samtidig med Islam udbredtes arab. sprog og øvede betydelig indflydelse saavel i Asien (Syrien og Persien; det persiske sprogs ordforraad er for omtr. en tredjedels vedkommende arabisk) som i Afrika (Ægypten og Nordafrika) og tildels i Europa (især i Spanien; forøvrigt kan merkes, at ord som admiral, algebra, alkove, almanak, magasin, siffer etc. er arab. laanord). Det har senere modtaget noget vederlag fra europæiske sprog, fornemmelig italiensk (et eiendommeligt blandingssprog af italiensk og arab. tales paa Malta).

Arabin, se Gummi arabicum.

Arabinōse, kem. forb. af kulstof, vandstof og surstof ($C_5H_{10}O_5$), er et kulhydrat (s. d. og art. Pentoser), som kjendes i flere former, af hvilke en (r-a.) findes i urin under pentosuri, medens en anden (l-a.) opstaar ved kogning af kirsebærgummi med fortyndet svovlsyre. Krystallinsk, opløses i vand, smager sødt.

Arabiske hav (oldtidens Erythræiske hav), den nordvestlige del af det Indiske ocean, mellem Indien, Persien, Arabien og Østafrika.

Arabiske taltegn, sifre, kalder man vore almindelige 10 taltegn 0—9. De stammer sandsynligvis fra Indien og har gjennem araberne naaet Europa, hvor deres anvendelse langsomt og efterhaanden udbredte sig fra det 12 aarh. af. Det, som er det eiendommelige ved denne talbetegnelse og som gjør den alle andre overlegen, er det, at det enkelte siffer har forskjellig betydning efter den plads, sifret indtager i tallet; denne maade at skrive tallene paa er først blevet mulig gjennem den opfindelse at sætte et særskilt tegn (nul), naar enheder af en bestemt slags (f. eks. tiere, hundreder) mangler. Denne opfindelse er sikkert indisk, sandsynligvis fra det 4 eller 5 aarh. e. Kr. Fra det arabiske navn for nul, *as-sifr*, som er en oversættelse af det indiske *sunya* og betyder det tomme, skriver sig det franske *zéro* og vort siffer, som er blevet et fællesnavn for alle de 10 taltegn. (Jfr. Tal.)

Arabisk gummi, se Gummi arabicum.

Arabisk hest, se Hesteracer.

Aracajŭ, Brasilien, havneby og hovedstad i provinsen Sergipe, nær Atlanterhavet, ved elven Cotindiba, 150 km. n. f. Bahia. Ca. 6 000 indb. Postkontor, telegrafstation og jernbane til Simão. Fabrikation af mursten og tagsten.

Aracāty, Brasilien, by i provinsen Ceara, 18 km. fra havet, 10 000 indb.; udførsel af bomuld og hornkvæg.

Arāceæ, arumfamilien, familie af de enfrøbladede planter, særlig udpræget ved arternes mangeartethed i morfologisk henseende. Familien afviger særlig ved sine blade fra den enfrøbladede type, idet de meget ofte er brede og haand- eller fjærnervede og endog forsynet med indsnit i randen, hos enkelte arter saa dybe, at bladene bliver sammensatte. Blomsterne er meget smaa og ufuldkomne med manglende eller rudimentært blomsterdække og sidder fæstede paa en tyk, kjødet stængeldel. Ved grunden af denne blomsterstand, som kaldes kolbe, sidder gjerne et farvet kræmmerhuslignende hylster. A. tilhører væsentlig den hede zone. Hos os tæller familien kun to arter, myrkongle *(calla palustris)* og kalmerod *(acorus calamus)*. Flere arter dyrkes paa grund af sine skjønne blade, saaledes *caladium, colocasia, philodendron* og *monstera*. En yndet stueplante er *zantedeschia æthiopica*, alm. kaldt kalla, med stort, hvidt hylsterblad om kolben. A. indeholder mange giftstoffe, hvorfor flere er officinelle, som *arum maculatum* og *acorus calamus*. Den stivelsesrige rodstok af en del arter anvendes som næringsmidler i varme lande.

Arăchis, se Jordnød.

Ara'chne (græ., edderkop), i den græske mytologi navnet paa en dygtig væverske fra Lydien, oplært af Pallas Athene. Da Nymferne roste hendes arbeider, vovede hun at udfordre Athene: gudinden sønderrev i vrede A.s arbeide, og af fortvilelse herover vilde A. hænge sig, men Athene bevarede hendes liv og forvandlede hende til en edderkop (fremstillet i relief ved et Minervatempel i Rom ved Nervas torv).

Arachnīda, se Edderkopper.

Arachōsien, en provins i det oldpersiske rige, den sydlige del af det nuværende Afghanistan. Her grundede Alexander det store Alexandreia Arachoton, det nuværende Kandahar.

Arad *[órrod]*, Ungarn, komitat ø. f. Theiss, n. f. Maros, 6 443 km.² med 386 000 indb. Hovedstaden A. (Gammel-A.), ved Maros, 56 000 indb., græsk biskop, handel med kvæg og vin, tobaksfabriker. Lige overfor A. ligger byen Ny-Arad, 6 100 indb. 1849 fandt her de talrige henrettelser sted, som Haynau lod foretage efter slaget ved Temesvár.

Arafāt, valfartsbjerg ved Mekka.

Arafūrahavet (Alfura-), havstykket mellem Nyguinea, Australfastlandet og de sydøstlige Sundaøer.

Aragmakhest, se Hesteracer.

Arago, Dominique François Jean (1786—1853), fysiker og astronom, var 1809—31 professor ved den polytekniske skole i Paris og fra 1830 direktør for Pariserobservatoriet. Gjorde undersøgelser over lysets polarisation og interferens samt magnetisme, skrev ypperlige populære fremstillinger og biografier og redigerede sammen med Gay-Lussac «Annales de chimie et de

---

areal — (t) Areal n — (e) area, stretch, acreage — (f) étendue f, superficie f.

arefaction (e), **aréfaction** (f) f, tørring.

arénacé (f), **arenaceous** (e) sandet, sand-.

arenation (e), **arénation** (f) f, sandbad.

arène (f) f, arena.

arénicole (f) m, sandorm.

aréniforme (f) sandagtig.

areola (e), **aréole** (f) f, ring.

areometer (e), **aréomètre** (f) m, flydevegt.

arête (f) f, fiskeben; kant; kam; snerp paa aks.

arg — (t) arg, boshaft; (vred) böse — (e) wicked, bad, arrant; (vred) angry — (f) méchant, mauvais; (vred) fâché.

arg (t) slem, ond.

Arg (t) n, ondskab; mistanke.

argent (f) m, sølv; penge.

argenter (f) forsølve.

argenterie (f) f, sølvtøi; kirkesølv.

argenteur (f) m, forsølver; sølvpletterer.

argentin (f) sølvlignende.

argentine (f) f, sølvurt; skiferspat.

argenture (f) f, forsølvning.

Ärger (t) m, ærgrelse, fortrædelighed.

ärgerlich (t) ærgerlig; forargelig.

ärgern (t) ærgre; forarge.

Ärgernis (t) n, forargelse.

physiques». Blev 1831 medlem af deputeretkammeret og 1848 medlem af den provisoriske regjering.

Aragón, Spanien, bielv til Ebro, udspringer paa Pyrenæerne, udmunder ved Milagro; længde 192 km.

Aragōna, Sicilien, by i provinsen Girgenti, med et gammelt slot; 11 300 indb. Udførsel af mandler. I omegnen store svovlminer.

Aragōnien, Spanien, landskab i nordøst, paa begge sider af Ebro, grænser mod nord til Frankrige, mod øst til Katalonien; det omfatter provinserne Huesca, Saragossa og Teruel, tilsammen 47 391 km.² med 912 000 indb., 19 pr. km.² Den nordlige del, H ø i - A., er et vakkert bjergland og den sydlige del, N e d r e - A., en øde slette. Af Ebros mange bielve er Gallego i Høi-A. fra nord og Guadalope i Nedre-A. fra syd de vigtigste. Hovedstad Saragossa. Akerdyrkningen er forsømt, dog kan der udføres en del korn, vin og hamp; af industri er klæde- og silkevarefabrikationen den vigtigste. Befolkningen er haardfør og modig. Det ældgamle grevskab A. blev 1035 kongerige, udvidedes ved erobringer fra maurerne og forenedes med Katalonien. 1516 blev A. forenet med Kastilien, men tabte dog først sine særlige rettigheder efter den spanske arvefølgekrig.

Aragoni't, et mineral, der ligesom kalkspat bestaar af kulsur kalk, men som krystalliserer i et andet system, nemlig det rombiske, medens kalkspat krystalliserer i det heksagonale. Mineralet forekommer i basalt og danner kalkafleiringer ved varme kilder f. eks. ved Karlsbaderkilden og udfældes desuden ogsaa ved organiske processer. A. er i krystallinsk tilstand oftest vandklar og noget tungere end kalkspat. Opvarmes mineralet, falder det sammen til et pulver, hvoraf hvert korn viser sig at være gaaet over til kalkspat.

Araguāya, bielv til Tocantins i Brasilien mellem provinserne Matto Grosso og Goyaz, udmunder ved Sao João

Araïsch, e l, Afrika, sjøby i det n.v. Marokko ved Atlanterhavet, ca. 70 km. s. f. Tanger ved mundingen af Vadi el Kus el. Lukkus (oldtidens Lixus). Ruiner af den gamle fønikiske koloni Lix.

Arak el. a r r a k er en spirituøs drik udvundet ved gjæring af ris el. palmesaft med efterfølgende destillation og lagring. Man skjelner mellem dobbelt og tredobbelt a. Den sidste indeholder 50—60 pct. alkohol. Den er farveløs eller svagt gul og har en eiendommelig aromamatisk smag. Størstedelen kommer fra Goa, Batavia og Ceylon til Amsterdam, Hamburg og London. A.-p u n s c h er fortyndet a. med en betydelig tilsætning af sukker. Dens alkoholgehalt er ca. 25 pct.

Arakān, Bagindien, landstrøg ved østkysten af den Bengalske bugt, en del af britisk Burma, 37 621 km.² med 700 000 indb.; hovedstad Akyab.

Araktschéjef, A l e x e j A n d r e j e v i t s c h (1769—1834), greve, russisk general, kom som ung officer i høi gunst hos keiser Paul, der udnævnte ham til general og guvernør i St. Petersburg. 1799 blev han afskediget, da han havde gjort sig forhadt paa grund af sin grusomhed. Under Alexander I kom han til naade igjen, blev krigsminister og 1810 medlem af rigsraadet. Han var 1819 ophavsmand til militærkolonierne. Afskedigedes 1825.

Arālia, a r a l i ā c e æ, se V e d b e n d f a m i l i e n.

Arālsjøen (kirg. Aral-dingisi, d. e. øhavet), en stor saltsjø uden afløb i rus. Turkestan, 68 000 km.², største dybde 67 m., høide o. h. 48 m. Den optager elvene Amu-darja og Sir-darja (oldn. Oxus og Jaxartes). Øde, sandede bredder (lave i s. og ø., høiere i n. og v.). Mange øer og grunde, ingen gode havne. Storme er hyppige.

Aram betegner i det gamle testamente sedvanlig landet n.ø. for Palæstina, navnlig Syrien og Mesopotamien. Det a r a m æ i s k e s p r o g, som er en syrisk dialekt og saaledes ogsaa beslegtet med det hebraiske, var paa Kristi tid talesproget i Palæstina. Af skrifterne i det gamle testamente er Esra 4, 8—6, 18; 7, 12—26 og Daniel 2, 4—7, 28 skrevet paa aramæisk.

Aranci *[-tši]*, Golfo degli-. Havn paa øen Sardinien i bugten A.

Aranda, D o n P e d r o P a b l o A b a r a c a d e B o l e a, greve af (1718—99), sp. statsmand, var meget frisindet og sterkt paavirket af oplysningsfilosofien. Blev 1766 præsident for Kastiliens store raad og indførte talrige reformer, navnlig jesuiternes fordrivelse (1767). Geistligheden fik ham derfor snart styrtet, og han blev gesandt i Paris (1773—87), hvor han i høi grad bidrog til afslutelsen af Versaillesfreden (1783). 1792 blev han atter præsident for Kastiliens store raad, men styrtedes hurtig igjen og levede sine sidste aar paa sine godser i Aragonien.

Arāneæ, se E d d e r k o p p e r.

Aranjuez *[arankuēs]*, Spanien, by i prov. Madrid, ligger ved Tajo og har ca. 13 000 indb. Det er en smuk, regelmæssig by med stor avl af grønsager. Slottet A. er anlagt af Filip II og udvidet af senere konger. Det indeholder rige kunstskatte og er omgivet af en herlig park. I A. udbrød opstanden 18 mars 1808 (Karl IV fordrives).

Arany *[å'rrånj]*, J a n o s (1817—82), ungarsk digter, ved siden af Petőfi den største i det 19 aarh., gav i sin magtfulde, mangesidige, formfuldendte digtning, hvis grundlag var den nationale folkepoesi, mesterlige udtryk for den ungarske folkekarakter. I sit hovedverk, det store nationale epos «Toldi» («Toldi», «Toldis kjærlighed», «Toldis livsaften»), hvor han behandlede sagnet om den kjæmpesterke, ulykkelige Miklos Toldi, skabte han et mangfoldigt, farveprægtigt, stemningsrigt billede af ungarsk middelalder og riddertid. I eposet «Kong Budas død» behandlede han kampen mellem de to hunerkonger, brødrene Buda og Attila. Høiest naaede han i sine dystre tragiske ballader, skrev desuden satiriskhumoristiske epos, romancer, lyriske digte, afhandlinger kritiker, oversættelser af Shakespeare og Aristofanes. — Hans søn L a s z l o A. (1844—98) proklamerede i sit politiske tidsdigt «Hunerslaget» den stedsevarige krig mellem magyarer og tyskere og satiriserede i sin digtning «Skuffelsernes helt» over sit folks mangel paa sans for det reale livs krav.

Arap'ahoe, Algonkinstamme, der sammen med Cheyenne tidlig blev skilt fra beslegtede stammer ved Saskatchewan og trængte frem til Black Hills i Syddakota, senere til Wyoming og Colorado, den hele vei mellem fiendtlige stammer. Endnu lever ca. 2 000 a. i Wyoming og Oklahoma.

Arapa'ima, den største nulevende benfisk i ferskvand. Den hører til familien *osteoglossidæ*, kan blive over 4½ m.

---

argil ⓔ, **argile** ⓕ f, ler, pibeler.
argileux ⓕ, **argillaceous** ⓔ leret, ler-.
Arglist ⓣ f, træskhed.
arglos ⓣ troskyldig, godtroende.
argot ⓕ m, tyvesprog; jargon.
argoter, argotiser ⓕ afkappe visne grene; tale argot.
argousin ⓕ m, (galei)slavefoged.
argue ⓔ disputere; drøfte; vise, tyde paa; overbevise.
argue ⓕ f, guldtrækkers bænk.
arguer ⓕ I drage en slutning, slutte.
arguer ⓕ II trække guld- og sølvtraad.
argument ⓔ & ⓕ m, argument; indholdsangivelse, udtog; ⓔ ogs. diskussion.
argumentant ⓕ m, opponent.
argumentateur ⓕ m, disputersyg person.
argumentation ⓔ & ⓕ f, bevisførelse.
argumentative ⓔ bevisende; trættekjær.
argumentere — ⓣ argumentieren — ⓔ reason, argue — ⓕ argumenter.
argutie ⓕ f, spidsfindighed.
argutieux ⓕ spidsfindig.
Argwohn ⓣ m, mistanke.
argwohnen, argwöhnen ⓣ mistænke.
argwöhnisch ⓣ mistænksom.
aria ⓔ arie, melodi.
arie — ⓣ Arie f — ⓔ air, aria — ⓕ air m, chanson f.
arid ⓔ, **aride** ⓕ tør; gold

lang og veie ca. 200 kg. A. lever i Brasiliens og Guyanas elve; den fiskes ivrig paa grund af sit velsmagende kjød.

A'rar, oldtidens navn for Saôneelven.

Ārarat (pers. Kuhi Nuh, d. e. Noahs fjeld, tyrk. Aghri Dagh, d. e. steilt fjeld), Armenien, et fjeldstrøg paa grænsen af det rus., tyrk. og pers. rige. Paa dette fjeldstrøg, som er af vulkansk oprindelse, hæver sig to toppe, Store og Lille A. Store A. er en 5 156 m. høi kegle, hvis øverste del altid er bedækket med sne. Jordskjælv er hyppige. Særlig ødelæggende var jordskjælvet i 1840. Efter 1 Mosebog strandede Noahs ark paa Ararat.

Āras (Araxes), Armenien, bielv til Kurelven, udspringer i nærheden af Erzerum, gaar forbi byen Erivan, danner paa et langt stykke grænsen mellem det rus. og pers. rige. Munding lidt ovenfor Kurelvens udløb i det Kaspiske hav.

Arason, Jón, se Jón Arason.

Arason, Magnús (1684—1728), isl. matematiker. Studerede i Kbh., deltog i krigen under Tordenskiold. Det blev ham overdraget at udarbeide kart over Island, men han druknede under arbeidet. Hans opmaalinger er de første nøiagtige maalinger over Island.

Aratapu, havn paa Nordøen af Ny Seeland.

Arātos. 1. A. fra Sikyon, det achæiske forbunds hærfører, f. omtr. 270 f. Kr., befriede 251 Sikyon for tyranherredømme og fik byen optaget i det achæiske forbund, hvorefter den blomstrede op; senere kaldte han makedonerne til hjælp mod spartanerne og blev selv forgivet 213 af Filip III af Makedonien. 2. A. fra Soloi i Kilikien, læge og digter, omtr. 270 f. Kr., levede ved Antigonos Gonatas' hof, skrev et bevaret astronomisk læredigt.

Arauān (Araouān), Afrika, oase i Sahara, ca. 200 km. n. f. Timbuktu, 250 m. o. h. Stygt og usundt sted, omgivet af talrige sanddyner, uden vegetation trods vand i rigelig mængde. Sidste station paa karavaneveien Tenduf—Timbuktu. Beboet af arabere og negere. Anlagt i slutten af 17 aarh.

Araucaria excelsa (norfolkgranen).

Araucariāceæ, familie af naaletrær. Af slegten *araucaria* findes en del arter i Sydamerika og Australien, hvor deres ved leverer fortrinligt byggemateriale og deres frø spises af de indfødte. *A. imbricata* fra Chile, som paa Andernes skraaninger danner mægtige skoge, er tvebo, hunplanten indtil 50 m. høi, hanplanten neppe halvt saa stor; dens næsten kuglerunde kongler er paa størrelse som et menneskehoved og indeholder 2—300 frø, der ser ud som store mandler og ogsaa i smag minder om dem. Almindelig dyrket som stueplante, ogsaa hos os, er norfolkgranen, *a. excelsa*, der i sin hjemstavn paa øen Norfolk bliver indtil 60 m.; dens ret udstaaende grene sidder i etager, gjerne 5—6 i hver, og er langt spinklere og lettere end hos foregaaende art. *Agathis loranthifolia* giver en sort dammarharpiks.

Arau'co, Chile, prov. mellem Anderne og det Stille hav, ligger mellem Conception i nord og Cautin i syd. 11 000 km.² med 80 000 indb. Befolkningen ernærer sig af akerbrug og bergverksdrift (kulminer).

Araukāner, indianerstamme i det sydlige Chile, fornemmelig i prov. Valdivia og Arauco, samt i tilgrænsende egne af Argentina. A. er storvoksne og kraftig udviklede, af lys hudfarve. Krigerske og tapre har de indtil 1870 vidst helt at hævde sin frihed, og i denne gjør for tiden deres formelle anerkjendelse af Chiles politiske overhøihed intet skaar. Under langvarige indre feider og stridigheder med spaniere og chilenere er deres tal svundet ind til ca. 40 000. A. har for en stor del opgivet sit tidligere erhverv, akerbruget, og er nu et dristigt rytterfolk.

Araukanerkvinde.

Arau'sio, i oldtiden navn paa en by i Provence, nu Orange; 105 slog kimbrer og teutoner her en romersk hær.

Arava'lli, Forindien, fjeldkjede, strækker sig fra Gujarat i Bombays guvernement op gjennem Rajputana. Høieste top Mont Abu (1723 m.). A. er rig paa marmor, metaller og ædle stene.

Ara'xes, se Aras.

Ara'xessoda, navnet paa den naturlige armeniske jereschsoda.

Arbe, frugtbar ø ved Dalmatiens kyst. 175 km.² med 4 500 indb. (væsentlig kroater). Befolkningen ernærer sig af akerbrug og vinavl.

Arbeide (fys.). Naar en kraft virker paa et legeme i et punkt, og dette punkt bevæger sig en vis veistrækning i kraftens retning, saa kalder man i fysiken produktet af kraften og veien for det udførte a. I videre forstand forstaaes ved a. enhver energiomsætning. Regnes kraften i dyn. og veien i cm., findes arbeidet udtrykt i dyn.cm. el. «erg.». Den tekniske arbeidsenhed er 1 kgm.(kilogrammeter) $= 9.81 \times 10^7$ erg., hvilket tilsvarer det a., som udføres, naar en vegt paa 1 kg. løftes 1 m. høit. — 75 saadanne arbeidsenheder (kilogrammeter) kaldes i tekniken 1 hestekraft, naar det udføres i et sekund. Varmeenheden 1 «gramkalori» gjælder for (er ækvivalent med) 4.19×10^7 erg. Den elektrotekniske arbeidsenhed er 1 «Watt» pr. sek. eller «Joule» $= 10^7$ erg. I praksis anvendes som enhed 1 kilowatt = 1000 Watt. 1 hestekraft = 0.736 kilowatt. Se forøvrigt Energi og Hestekraft.

---

aridité (f) f, **aridity, aridness** (e) tørhed; goldhed.

arietta (e), **ariette** (f) f, liden arie.

aright (e) ret, rigtig.

arilds tid: fra arilds tid — (t) von alters her, von je her, seit Menschengedenken — (e) time out of mind, from time immemorial — (f) de toute antiquité (ancienneté), dès l'antiquité; depuis un temps immémorial.

arise (e) reise sig; staa op; opstaa.

aristokrat — (t) Aristokrat m — (e) aristocrat — (f) aristocrate m.

aristokratisk — (t) aristokratisch — (e) aristocratic(al) — (f) aristocratique.

ariston (f) m, (slags) spilledaase.

arithmancy (e) spaadom af tal.

arithmetic (e), **arithmétique** (f) f, aritmetik, regnekunst; regning.

arithmetical (e), **arithmétique** (f), **arithmetisch** (t) aritmetisk.

arithmetician (e), **arithméticien** (f) m, aritmetiker, regnemester.

ark I — (t) Arche f — (e) ark — (f) arche f.

ark II (papir) — (t) Bogen m — (e) sheet — (f) feuille (f) de papier.

ark (e) ark.

arkaisme — (t) Archaismus m — (e) archaism — (f) archaisme m.

arkaistisk — (t) archaistisch — (e) archaic(al) — (f) archaïque.

arkanum — (t) Arkanum n,

Arbeide. Al kultur har sin forudsætning i menneskelige behov, men for at tilfredsstille behovene kræves a., det vil sige, at mennesket underkaster sig anstrengelser, hvis formaal er at frembringe noget objektivt nyttigt. Leg, motion, sport er ikke a., da formaalet her er opfyldt ved selve kraftøvelsen. A. kaldes virksomheden, saavel hvor den gaar ud paa at tilveiebringe en materielt haandgribelig ting, som hvor den stiller sig til opgave at frembringe en aandelig værdi. Som regel kræver a. omtanke, opmerksomhed, taalmodighed, selvbeherskelse, egenskaber, menneskene først har erhvervet ved kulturen, og a. bliver saaledes selv en betingelse for kulturfremskridtet. Naturmennesket skyr ingenlunde selve anstrengelsen, men det skyr a., den planmæssige og disciplinerede virksomhed, som maa anvendes for at opnaa saavel de økonomiske som alle andre goder. Øiemedet med det økonomiske a. er at gjøre naturstoffene tjenlige til at tilfredsstille menneskelige behov. A. formidler altsaa stofvekslen mellem mennesket og den øvrige natur og dermed selve livet, er derfor en evig nødvendighed. A. og natur er de to grundlæggende faktorer i al produktion; sammen skaber de al rigdom. Naar «kapitalen» ofte nævnes som en tredje produktionsfaktor, beror dette paa en videnskabelig konstruktion; i virkeligheden er den et produkt af natur og a.

Intet a. er helt legemligt eller helt aandeligt; det er kun fortrinsvis det ene eller andet, eftersom det overveiende lægger beslag paa legemets fysiske kraft eller hjernens tænkning. Ved alt legemligt a. spiller bevidsthed og vilje ind om end undertiden i saa ringe grad, at a. kan nærme sig en automatisk refleksbevægelse. Hvor en dygtig udførelse af fysisk a. stiller større krav til aandelige egenskaber hos arbeideren, kaldes det ofte lært a. *(skilled labour)* modsat ulært a. el. grov-a. *(unskilled labour)*, de enklere former af legems- el. «krops»-a.

Paa de lavere trin udføres a. lettere, naar det foregaar med en vis «rytme» eller efter en fast «takt». Den tyske socialøkonom K. Bücher har paavist, at dette forhold danner regelen hos naturfolkene, og at tilbøieligheden hertil bevares ogsaa hos det civiliserede menneske og faar sit udtryk i den sang, der ofte ledsager det tunge legemlige a. (f. eks. sjømændenes i seilfartøiernes dage saa bekjendte «opsang»). Denne «rytme» i a. gjør det mere automatisk samlende og effektivt og virker derhos ansporende, hvilket har opøvende og opdragende betydning. A. opfattes nemlig oprindelig som tvang, byrde. Det primitive menneske søger at kaste denne af sig, individuelt paa kvinden, der saaledes hos naturfolkene faar det tungeste a. at udrette, kollektivt paa svagere eller underkuede folkeslag. Heraf opstaar slaveriet. Ved at dette dels tvinger en klasse mennesker til en regelmæssig arbeidsydelse, dels giver herskerklassen adgang til at udvikle og tilfredsstille nye, høiere behov, muliggjorde det kulturfremskridtet. Først et forholdsvis høit kulturstandpunkt formaar at vurdere a. for dets egen skyld. Dette sker i det gamle Israel (Salomo), og endnu mere ved kristendommen, der lærer, at a. er en «velsignelse» og del af den guddommelige verdensorden (2 Thes.). Saaledes emanciperes a. Med den individualistiske verdensanskuelse, kristendommen affødte, kom a. i agt og ære, og dermed ansees det ogsaa at udgjøre den nationale velstands skabende princip.

Den moderne teknik har medført en stedse videregaaende arbeidets deling, en udvikling, der medfører umiskjendelige skyggesider, ikke mindst den, der bestaar deri, at det i ensartede enkeltprocesser opstykkede a. kan virke aandelig sløvende paa arbeideren. Med nogen overdrivelse er det endog blevet sagt, at den moderne maskinindustri har reduceret arbeideren til at være et «tillæg til maskinen». Som i de antike samfund gjør der sig i den nyeste tid paany en tendens gjældende i retning af at tillægge det aandelige a. et langt høiere værd end det legemlige. Mod denne form af aandsaristokrati søger socialismen at reagere.

I overført betydning siges det ogsaa om dyret, maskinen, «kapitalen», den af mennesket tæmmede og ledede naturkraft, at de udfører a. [Litt.: K. Bücher, «Arbeit und Rhytmus» (3 udg. 1902); K. Marx, «Das Kapital», bd. I; Aschehoug, «Socialøkonomik», bd. II, kap. 47.]

Arbeiderakademier har til formaal gjennem offentlige foredrag at meddele mænd og kvinder af arbeidsklassen almennyttige kundskaber. Tanken om en saadan folkets opdragelse kan føres tilbage til den franske tænker Auguste Comte og hans disciple, de saakaldte positivister. Det første a. stiftedes i Stockholm 1880 af en mand tilhørende denne skole, dr. A. Nyström (s. d.). Paa foranledning af «Kristiania arbeidersamfund» holdt dr. Nyström 1884 nogle foredrag om sagen, hvorefter Kristiania a. oprettedes 1885. Dets styrelse bestaar af 8 medlemmer, som til a.s administration i det enkelte antager en lønnet inspektør. Undervisningen meddeles i fuldstændige og systematiske kurser i samfundslære og nationaløkonomi, anatomi og fysiologi, fysik og kemi, naturhistorie, matematik, historie, jord- og folkebeskrivelse. Politiske og religiøse partistridigheder holdes borte fra foredragene. I læseaaret 1905—06 afholdtes 219 foredrag med et samlet tilhørerantal af 36 280 eller gjennemsnitlig 166 ved hvert foredrag. Ved siden af Kristiania a. er der udover landet (1906) 57 a., hvoraf 21 paa landsbygden. I statsbidrag har for tiden (1906) Kristiania a. 4 000 kr. og hvert af de øvrige fra 90 kr. til 1 200 kr. En af kirkedepartementet nedsat arbeiderakademikomite bistaar a. med at faa skikkede foredragsholdere.

Arbeiderbeskyttelse kaldes underet de socialpolitiske forholdsregler, hvis formaal er at forebygge eller bøde paa farer eller skadetilføielse, arbeideren er udsat for som følge af sin stilling og under udøvelsen af sit erhverv. Den moderne socialpolitik har netop som sin første og største opgave gjennem a. at søge afdæmpet de for samfundet som helhed saa skadelige klassemodsætninger, som den nye tids storindustri og kapitalisme har i sit følge. A.s maal er derfor ikke blot at verne arbeiderstanden mod arbeidets farer og mod overgreb og udbytning fra arbeidskjøberens side, men ogsaa positivt at befordre dens økonomiske, fysiske og etiske velfærd gjennem lovgivning og for øiemedet tjenlige institutioner. A. betyder saaledes et indgreb fra statens side i forholdet mellem arbeidsgiver og arbeider; parterne i arbeidskontrakten hindres ved den i at binde sig efter forgodtbefindende, hvad der under helt fri konkurrance let kan lede til misbrug fra den sterkere parts side. Det er samfundsinteressen, som her danner rettesnoren. A.s resultat vil være at vedligeholde og øge landets arbeidskraft. De

---

Geheimmittel n — (e) arcanum — (f) arcane m, secret m.

arkeli — (t) Pulverkammer (f) eines Kriegsschiffes — (e) gun-room — (f) soute (f) aux poudres, saintebarbe f.

arkipel(ag) — (t) Archipel(agus) m — (e) archipelago — (f) archipel m.

arkitekt — (t) Architekt m — (e) architect — (f) architecte m.

arkitektonisk — (t) architektonisch — (e) architectural, architectonic — (f) architectonique.

arkitektur — (t) Architektur f — (e) architecture — (f) architecture f.

arkitrav — (t) Architrav m — (e) architrave — (f) architrave f.

arkiv — (t) Archiv n — (e) archives pl: (stedet) muniment house, record office — (f) archives f pl.

arkivar — (t) Archivar m — (e) keeper of the records (archives) — (f) archiviste m, garde (m) des archives.

arktisk — (t) arktisch — (e) Arctic — (f) arctique.

arkæolog — (t) Archäolog m, Altertumsforscher m — (e) archæologist — (f) archéologue m.

arkæologi — (t) Archäologie f, Altertumskunde f — (e) archæology — (f) archéologie f.

arkæologisk — (t) archäologisch — (e) archæologic(al) — (f) archéologique.

arm (adj) — (t) arm, armselig, elend — (e) poor — (f) pauvre.

arm (sb) — (t) Arm m, Armel m — (e) arm; (hav-) member; (lysekrones) branch — (f) bras m

store økonomiske ofre, den medfører for den enkelte som for samfundet, er derfor langt fra spildte; tvertimod godtgjør al erfaring, at produktionen øges ved den gjennem a. frembragte husholderiskhed med menneskelig arbeidsenergi. Grænsen for, hvor vidt a. kan og bør gaa, er derfor naturlig at søge der, hvor videregaaende forholdsregler og de dermed forbundne økonomiske byrder vilde ophøre at «lønne sig» for samfundet. Det maa dog herunder erindres, at ethvert fremskridt i produktionens tekniske og økonomiske organisation ogsaa retfærdiggjør en udvidelse af a. Selvfølgelig vil den enkelte ikke kunne opnaa merkbare resultater i denne retning; reformerne maa ogsaa paa dette omraade fremgaa af manges samvirken. Arbeiderne selv kan udrette meget hertil gjennem sin organisation; thi gjennem den kan de sætte magt bag sine krav. Ved hjælp af kollektive arbeidsaftaler eller saakaldte «tarifkontrakter» (s. d.) har de i mange tilfælde formaaet at regulere arbeidsforholdet i en for sig gunstig retning.

I stedse høiere grad har dog i den nyeste tid staten været a.s bærer. Uden dens medvirken kan jo ikke lovgivningen om a. fremmes og ikke dens praktiske gjennemførelse sikres ved kontrol (fabriktilsyn) eller i tilfælde ved straf. Statens synspunkt ved al a.-politik maa dog være, at den skal være arbeidsklassens støtte og ikke dens formynder. A. har i de forskjellige lande et høist forskjelligt omfang. Tidligst blev den udviklet i England, som allerede 1802 fik en virkelig a.-lov. Forbillederne fra England blev efterhaanden fulgt af de øvrige kulturstater. Sine største triumfer har den sociale reform i kraft af en energisk gjennemført a.-lovgivning feiret i Australiens stater, navnlig Victoria, og paa Ny Seeland, hvor den mægtig har bidraget til at skabe verdens mest ensartede og maalbevidste demokrati. I Norge har vi følgende love, der falder ind under a.: l. om fabriktilsyn af 27 mai 1892, l. om ulykkesforsikring af 23 juli 1894 med ændringer af 23 dec. 1899 og 12 juni 1906, l. om arbeide i bagerier af 24 april 1906, l. om arbeidsformidling og om statens og kommunernes bidrag til arbeidsledighedskasserne af 12 juni 1906.

De vigtigste af de forhold, som hidtil i forskjellig udstrækning efter land og tid har været gjenstand for a.-lovgivning er følgende: 1. Adgangen til at beskjæftige børn, unge mennesker og kvinder enten overhovedet eller for visse arter af farligt eller sundhedsskadeligt arbeide; 2. arbeidstidens længde (maksimal- og normalarbeidsdag) eller dens afbrydelse af hvilepauser (i dagens løb, natarbeide, søndagshvile), dels for arbeiderne overhovedet, dels for bestemte klasser af saadanne (børn, kvinder); 3. de sanitære og hygieniske forhold i og udenfor arbeidslokalerne (regler for disses størrelse og udluftning, renhold og opvarmning, toilettebekvemmeligheder m. v.), i det hele alt, der kan tjene til arbeiderens sundhed og velvære under arbeidet; 4. arbeidsgiverens ansvar for arbeiderens liv og helbred ved sikkerhedsforanstaltninger ligeoverfor bedriftsulykker; 5. forsikring mod de økonomiske følger, det medfører for den kun til bevarelsen af sin arbeidskraft henviste arbeider, at han bliver liggende under for en forbigaaende eller varig arbeidsudygtighed som følge af sygdom, ulykke, invaliditet eller alderdom; 6. sikring af, at arbeiderens løn afgjøres til ret tid og sted og saaledes, at arbeideren, den svagere part i kontraktsforholdet, ikke forfordeles ved uhjemlet tilbageholdelse af lønnen el. ved dennes afgjørelse i andet end penge (*truck*); 7. opretholdelse og udvidelse af arbeiderens borgerlige rettigheder, anerkjendelse af hans forenings- og forsamlingsfrihed og retslig anerkjendelse af arbeidernes faglige og andre foreninger; 8. kontrol med a.-lovgivningens gjennemførelse ved verksteds- og fabriktilsyn, ved arbeidsreglementers og arbeidskontrakters offentlighed, ved lovfæstet ret til gjensidig opsigelsesfrist i arbeidsforholdet; 9. udvikling af institutioner til udjevning og voldgift i stridigheder mellem arbeidsgiver og arbeider eller til forebyggelse af saadanne stridigheder; 10. forbedringer i de smaa indtægters boligforhold; 11. bestræbelser for at hæve særlig arbeiderstanden i kundskab, moral og social anseelse.

Mange af de krav, socialpolitiken saaledes efterhvert har opstillet, er blevet virkeliggjort, andre staar i forskjellige lande paa dagsordenen. Som en følge af de økonomiske byrder, a. paalægger det enkelte lands industri, anføres ofte som en indvending mod dens fortsatte udvikling, at dettes internationale konkurrancedygtighed derved nedsættes ligeoverfor lande, hvor a. ikke har naaet et tilsvarende omfang. For at afbøde misforhold af den art blev der allerede ved midten af forrige aarh. fra de industridrivendes egen kreds foreslaaet at istandbringe internationale lovregler for a. Denne tanke førte imidlertid ikke til positive forholdsregler, før Schweiz 1881 rettede en henvendelse til de europæiske magter om istandbringelse af en international overenskomst vedrørende dette spørsmaal. Flere stater stillede sig dog foreløbig kjølig til tanken. Efterat arbeiderne selv havde optaget den til behandling paa den første internationale (socialistiske) arbeiderkongres i Paris 1889, fandt Schweiz tiden inde til atter at fremkomme med sit forslag og indbød til en kongres i Bern 1890, men Tyskland kom i forkjøbet med afholdelse af en international a.-konference i Berlin i mars s. a. Her besluttedes at opfordre de deltagende lande (hvoriblandt ogsaa Norge) til at vedtage en række nærmere formulerede fælles bestemmelser om indskrænkning i adgangen til at benytte børns og kvinders arbeide, om søndags- og natarbeide, fabriktilsyn og gjensidig udveksling af socialstatistik. En flerhed af disse ønskemaal er forlængst opfyldt. I 1897 afholdtes der internationale a.-kongresser saavel i Zürich som i Bruxelles bl. a. til planlæggelse af et internationalt bureau for spørsmaal, der staar i forbindelse med a. Ved en ny kongres i Paris juli 1900 stiftedes den «Internationale forening for lovfæstet a.» med sektioner i de fleste europæiske lande (men endnu ikke i Norge) og med et bureau i Basel som organ. Denne internationale, men ikke officielle institution, der nærmest tjener samfundsvidenskabelige øiemed, traadte i virksomhed 1901.

I sept. 1906 afholdtes i Bern den første internationale diplomatiske a.-konference, hvor der blev vedtaget en overenskomst om helt at forbyde kvinders natarbeide. Hverken her eller ved en almindelig international konferance i Bern mai 1905 var Norge repræsenteret. Den første mellemfolkelige, direkte mellem to stater afsluttede overenskomst angaaende a., blev. efter forslag af den

---

lysekrones) branche f; (hav-) manche f. **armbaand** — (t) Armband n — (e) bracelet, armlet — (f) bracelet m. **armhule** — (t) Armloch n — (e) armpit — (f) aisselle f, creux (m) de l'aisselle.

arm (t) fattig, stakkars, ulykkelig.

Arm (t) m, **arm** (e) arm.

arm (e) (be)væbne, ruste.

armada (e) krigsflaade.

armament (e), **armement** (f) m, krigsmagt; bestykning.

armateur (f) m, reder; kaper.

armature (e) rustning, vaaben.

armature (f) f, beslag.

arme (f) f, vaaben.

armé — (t) Armee f — (e) army — (f) armée f.

Ärmel (t) m, ærme.

armeline (f) f. hermelinskind.

armer (f) bevæbne, udruste. **armer contre** ophidse mod. **armer un canon** lade en kanon. **armer un fusil** spænde hanen. **armer un navire** ruste ud et skib. **armé de pied en cap** rustet fra top til taa. **armer q chevalier** slaa en til ridder.

armiger (e) vaabendrager, væbner.

armistice (e) & (f) m. vaabenstilstand.

armlet (e) vik af sjøen; armbaand.

ärmlich (t) fattig, ringe, ussel.

armod — (t) Armut f — (e) poverty, penury — (f) pauvreté f, misère f.

italienske minister Luigi Luzzatti, indgaaet ved en traktat, oprettet mellem Frankrige og Italien 15 april 1904. [Litt.: van Zanten, «Die Arbeiterschutzgesetzgebungen in den europäischen Ländern» (1902); Fredholm, «Arbetarelagstiftningen och fabriksinspektionen i utlandet» (1890); B. Hansted, «Englands fabrik- og verkstedlovgivning» (1890); L. Bramsen, «Englands og Tysklands lovgivning for arbeidere i industri og haandverk» (1889); Stier-Somlo, «Deutsche Sozialgesetzgebung» (1905); van der Borght, «Grundzüge der Sozialpolitik» (1904); v. Zwiedineck-Südenhorst, «Arbeiterschutz und Arbeiterversicherung» (1905); Arbeiderkommissionens indstilling (Kra. 1888).]

Arbeiderboliger. Skjønt de ubemidlede klassers boliger ogsaa i landdistrikterne, f. eks. i Norge, har vist sig at lide af væsentlige mangler, er det fornemmelig den betydelige indvandring af arbeidsklassen, der i de senere aartier tildels har fundet sted til en række byer, særlig storbyerne, som har skabt arbeiderboligernes problem. Dels vil nemlig boligernes mangler blive desto mere iøinefaldende, jo flere mislige boliger der samles paa et lidet fladerum. Dels vil manglerne blive ulige størst, hvor der i løbet af kort tid indvandrer et større antal individer, end der staar i forhold til det eksisterende husrum. Derfor er ogsaa «hus»- eller «bolignøden» ulige størst, naar byernes industri o. l. i løbet af forholdsvis kort tid gjennemgaar en sterk udvikling.

De mangler, som de ubemidlede klassers boliger særlig frembyder, bestaar dels i en overbefolkning med en tilsvarende hyppig optræden af sygdomme som tuberkulose og barnediarrhoe (se under A r b e i d e r h y g i e n e); i følge med overbefolkningen gaar ogsaa daarlig luft. Videre er de ubemidlede klasser i forholdsvis stor udstrækning henvist til fugtige, kolde og trækfulde boliger eller ogsaa til boliger, der vender mod gaardsrum, mod trange gader eller ligger i kjældere, og som derfor savner tilstrækkeligt lys. Endelig vil boligerne som andre varer følge loven om forholdet mellem tilbud og efterspørsel, saa de bliver dyrest, naar der under en sterk indvandring er færre af dem, end der svarer til behovet. Naar leilighederne rives bort, hvor store saa deres mangler er, bliver ogsaa priserne derefter og faar let udseendet af et slags «aager» («Wohnungswucher»). Som følge af disse forhold bliver ogsaa kravet paa «sunde og billige arbeiderboliger» i byerne fremsat med størst styrke netop i florissante tider, medens dette krav gjør sig mindre gjældende, naar tiderne og dermed husleien gaar ned, og omvendt tilbudet af nogenlunde gode boliger stiger.

Bl. a. som følge af denne fluktuation paa boligmarkedet kan man for tiden ikke opstille nogen bestemt regel, som paa nogen maade endog tilnærmelsesvis kan rette paa de ovennævnte mangler. Hvad man forsaavidt hidtil har bestræbt sig for, er for en stor del fra England, hvor forholdene i de mange store industribyer bl. a. har affødt en række «housing of the working classes acts», i større eller mindre udstrækning overført til andre lande, og bestaar væsentlig i følgende: 1. At faa skjærpet de hygieniske krav til nybygninger og at faa forbedret de hygieniske forhold i de allerede eksisterende boliger, henholdsvis, om disse er for usunde, at faa dem sløifet. Dette arbeide har vist sig meget frugtbringende. Det sorterer dels under sundhedsvæsenet, dels har det været overtaget af private, som f. eks. i England (Octavia Hill) har indkjøbt daarlige huse og derefter sat dem i god stand for at leie dem ud som et filantropisk foretagende. 2. At begrænse antallet af beboere ved at paabyde, at der i en leilighed ikke maa bo flere, end at der kommer 10—11.3 m.³ (England) rumindhold paa hver person over og halvparten paa hver under 10 aar. Dette praktiseres i stor udstrækning i England («ticketed houses»), mindre i Tyskland og tildels i Østerrige. De fleste steder har man dog hidtil afstaaet herfra; er der ikke husrum nok, fører saadanne forholdsregler til, at en hel del folk maa sættes ud paa gaden, ligesom det synes haardt at tvinge familierne til at leie større husrum, end de selv synes, de har raad til. 3. At filantroper eller selskaber med mere eller mindre udtalt filantropiske formaal opfører arbeiderboliger, jfr. f. eks. de Peabody'ske boliger i London, de Dickson'ske stiftelser i Göteborg, arbeiderbyggeforeningen i Kjøbenhavn, forskjellige selskaber i norske byer. Tildels er hensigten med disse byggeforetagender den, at arbeiderne efterhaanden skal blive selveiere. 4. At fabrikerne opfører boliger for sine arbeidere. Dette sker bl. a. ikke sjelden i landdistrikter, hvor arbeiderne ellers ikke vilde faa husrum. 5. At det offentlige eller filantropiske selskaber søger at «stimulere» det private initiativ til at bygge gode og forholdsvis billige arbeiderboliger ved begunstigelser som billige laan, lettelser i skatter, i afgift for gas og vand. Denne fremgangsmaade er meget udbredt. Saadanne begunstigelser tilstaaes i almindelighed kun selskaber, som forpligter sig til ikke at uddele mere end en vis lav dividende til sine aktionærer, eller de tilstaaes arbeiderne selv for at stimulere dem til at blive selveiere (jfr. f. eks. Norge). Tildels har sparebanker interesseret sig for at yde saadanne foretagender billige laan. 6. At kommunerne selv bygger arbeiderboliger. Dette er skeet i en række byer, særlig i England. Dels har det været familieboliger (f. eks. i Kristiania), som paa enkelte steder fortrinsvis har været bestemt for kommunale funktionærer (Frankfurt a/Main). Dels er det boliger for enslige personer, som bl. a. tilsigter at modarbeide, at ugifte voksne personer logerer sig ind hos arbeiderfamilier og derved yderligere forværrer luften i de trange leiligheder og tillige hyppig nok virker uheldig i moralsk henseende. I det store og hele er dog antallet af «kommunale arbeiderboliger» hidtil lidet; som regel har man nøiet sig med at bygge enkeltvise «mønsterboliger», der skal tjene private til efterligning.

Paa grund af tomte- og byggepriserne har man ved disse bestræbelser i byerne oftest kun opnaaet at faa opført bygninger i den i mange retninger uheldige «kasernestil» og ikke de ideale smaahuse med smaa haveflekker. (Se ogsaa E g n e h j e m.)

Arbeiderbrug, se N o r s k a r b e i d e r b r u g - o g b o l i g b a n k.

Arbeiderforening eller a. s a m f u n d kaldes enhver sammenslutning mellem arbeidere tilhørende **f o r s k j e l l i g e** fag, og hvor øiemedet er at pleie fælles interesser, der ligger udenfor de enkelte medlemmers særlige fagomraade, som derfor navnlig tager sigte paa at formidle selskabeligt samvær, oplysningsformaal eller gjensidig hjælpevirksomhed, undertiden ogsaa at være samlings-

---

armoire (f) f, skab.
armoiries (f) f pl, vaaben(skjold).
armoise (f) f, malurt.
armorial (e) & (f) heraldisk; (f) ogs. m: vaabenbog. **armorial bearings, ensigns** (e) vaabenmerke.
armoriste (f) m, heraldiker; vaabenmaler.
armory (e) rustkammer.
armour (e) bevæbning.
arms (e) pl vaaben.
armselig (t) ussel, ynkelig.
armure (f) f, bevæbning; beslag.
armurerie (f) f, vaabenfabrikation, vaabenfabrik.
armurier (f) m, vaabensmed.
Armut (t) f, armod.
arne — (t) Herd m — (e) hearth — (f) foyer m, âtre m.
aroma — (t) Aroma n — (e) aroma — (f) arome m.
aromate (f) m, krydderstof.
aromatic (e), **aromatique** (f), **aromatisch** (t) aromatisk, duftende; (e) ogs. krydderi.
aromatiser (f), **aromatize** (e) krydre.
aronde (f) f: **queue** (f) **d'aronde** svalehale; sinktap.
around (e) rundt om.
arouse (e) vække.
arow (e) i rad.
arpe — (t) Heidenhaut f — (e) furfur, achor — (f) gourme f.
arpent (f) m, (fransk) tønde land.
arpentage (f) m. landmaaling.

punkt for politiske interesser eller økonomisk samvirken (kooperation). Med et saa omfattende og almindeligt program er det ingen nødvendighed for, at en a. udelukkende skulde bestaa af arbeidere i ordets tekniskindustrielle betydning. I virkeligheden stod da ogsaa en tidligere tids a. aabne for omtrent hvemsomhelst; «Kristiania arbeidersamfund» havde saaledes en bestemmelse om, at «adgangsberettiget er enhver mandsperson over 15 aar af hæderlig vandel og uplettet rygte».

A. kjendtes allerede i middelalderen, navnlig inden bergverksindustrien. Forøvrigt spillede under laugsorganisationen a. en ringe rolle, da modsætningen mellem arbeider (svend, lærling) og arbeidsgiver (mester) ikke var uoverstigelig. Først ved næringsfrihedens indførelse, og da det gamle patriarkalske forhold var blevet afløst af et rent kontraktsforhold, samtidig som storindustrien og den kapitalistiske organisation af produktionen frembragte stedse talrigere masser af en afhængig arbeiderbefolkning, opstod de første egentlige a. i begyndelsen af det 19 aarh. Disse blev ofte arnestedet for demokratiske bevægelser. Dette var f. eks. tilfældet i vort land under den agitation, som Marcus Thrane (s. d.) satte iverk 1848. Han stiftede 27 decbr. s. a. den første norske a. i Drammen. Og paa det program «at virke lidt efter lidt til arbeidernes forbedrede kaar og mindre afhængighed af pengemændene» fik han i løbet af halvandet aar rundt om i landet grundlagt 273 saadanne a. med tilsammen ca. 21 000 medlemmer. De fleste af disse a. fik et stakket liv. Ikke stort bedre gik det de talrige a. med kooperative formaal, de saakaldte forbrugs- eller spareforeninger, som oprettedes navnlig i Norges bygder i slutningen af 1860-aarene. Den 17 febr. 1864 blev «Kristiania arbeidersamfund» stiftet med det formaal «at skaffe sine medlemmer nyttig og forædlende underholdning og et hyggeligt tilflugtssted i sine fritimer». Det fandt efterligning i de fleste af landets byer. Disse a. er imidlertid gaaet sterkt tilbage og er paa mange steder helt forsvundet, efterat bevægelsen for oprettelse af fagforeninger (s. d.), en helt ny type af a., fra 1872 af tager sin begyndelse. [Litt.: O. A. Øverland, «Kristiania arbeidersamfunds virksomhed i tidsrummet 1864—89» (Kra. 1889).]

I Sverige opstod 1883 efter initiativ af grosserer L. O. Smith en egen art af a., der kaldtes «Arbeidernes ring», og som navnlig tog sigte paa kooperativ selvhjælpsvirksomhed, organiseret som sparekasser for arbeidere. De fandt nogen udbredelse ogsaa i Norge, men opløstes alle efter en kort tilværelse.

Arbeider-foreningernes blad hed det af den radikale demokrat Marcus Thrane (s. d.) grundlagte blad. Dets første nummer udkom i Drammen 5 mai 1849; i febr. 1850 overflyttedes det til Kristiania. Det var det eneste, en tid forholdsvis sterkt udbredte, organ for den bevægelse, der har faaet sit navn efter Thrane, men som ingenlunde, ligesaalidt som bladet, altid var i overensstemmelse med hans anskuelser. Da ledelsen gled ud af Thranes hænder, gik bladets redaktion fra nytaar 1851 over til student F. S. Abildgaard (1826—84), der stod som dets redaktør, indtil han 7 juli s. a. arresteredes. Senere havde bladet, stadig forfulgt af beslaglæggelser, forskjellige redaktioner. Med udgangen af 1856 gik det ind. A. b. var Norges første organ med et virkelig radikalt program; det har stor interesse som socialhistorisk og politisk kildeskrift. Komplette eksempl. er meget sjeldne. [Litt.: O. A. Øverland, «Thraniterbevægelsen» (Kra. 1903).]

Arbeider-Foreningernes Blad.

For Arbeidsmandens Oplysning og bedre Fremtid.

Motto: Enighed gjør Stærk!

No. 1. Løverdag den 5te Mai 1849. 1ste Aarg.

Arbeidere!

Arbeider-foreningernes blad (udg. af Marcus Thrane). Brudst. af nr. 1.

Arbeiderforsikring er forsikring af lønarbeidere og med dem socialt og økonomisk ligestillede personer mod følgerne af, at deres arbeidsevne delvis eller helt svigter. A. søger sin berettigelse i, at arbeideren under den moderne organisation af produktionen i høiere grad end andre befolkningsklasser er henvist til at stole alene paa sin fysiske arbeidskraft. Bliver han syg eller arbeidsledig, rammes han af en ulykke, eller nedsættes hans arbeidsevne i større eller mindre grad som følge af anstrengelse eller alder, vil hans hjælpemidler hurtig være udtømt, og han udsættes for at lide nød eller falde samfundet til byrde som fattiglem. Det opfattes i nyere tid som et samfundsanliggende af største betydning saavidt gjørligt at afverge eller bøde paa de materielle følger af, at arbeideren saaledes helt eller delvis mister sit levebrød. Paa grund af den fremtrædende samfundsinteresse det har, at saa ikke sker, kaldes denne forsikringsart ogsaa betegnende social-forsikring.

Efter de forskjellige opgaver, a. sætter sig, inddeles den i følgende hovedformer: A. Hvor det gjælder en forbigaaende nedsættelse i eller ophævelse af arbeids- eller erhvervsevnen, kan den være en forsikring mod 1. sygdom (se Sygeforsikring), 2. bedriftsulykke (se Ulykkesforsikring), 3. arbeidsmarkedets ugunstige stilling (se Arbeidsledighedsforsikring). B. Hvor det gjælder en varig nedsættelse eller ophævelse af ar-

arpenter ⓕ opmaale; maale med lange skridt; gjennemstreife.
arpenteur ⓕ m, landmaaler.
arquebusade ⓔ & ⓕ f, bøsseskud; ⓔ ogs. saarvand = **eau** ⓕ **d'arquebusade** ⓕ.
arquebuse, arquebuss ⓔ, **arquebuse** ⓕ f. (hake)bøsse.
arquebuser ⓕ skyde.
arquebuserie ⓕ f, bøssefabrikation.
arquebusier ⓔ & ⓕ m, skytter.
arquer ⓕ bøie, krumme.
arrachement ⓕ m, oprykning, udtrækning.
arrache-pied ⓕ: **d'arrache-pied** uafbrudt.
arracher ⓕ rykke op, trække ud; fravriste.
arracheur ⓕ m, udtrækker.
arrak — ⓣ Arrak m — ⓔ arrack, rack — ⓕ arack, rack m.
arraign ⓔ stille for retten, anklage, sigte.
arraignment ⓔ anklage.
arrange ⓔ, **arranger** ⓕ, **arrangieren** ⓣ ordne, indrette.
arrangement ⓔ & ⓕ m, ordning; foranstatning; ⓕ ogs. forlig.
arrant ⓔ durkdreven, erke-.
arras ⓔ broderet tapet.
array ⓔ orden; slagorden; dragt; fortegnelse over jurymænd; ordne, fylke; klæde; pryde; sætte juryen.
arrear ⓔ rest, restance.
arrérager ⓕ henstaa ubetalt, staa til rest (med leie o. l.).
arrérages ⓕ m pl, restance.
arrest — ⓣ Arrest m, Haft f; Ge-

beids- eller erhvervsevnen, kan den være: 1. forsikring mod sygdommens eller ulykkens eftervirkninger (se Invaliditetsforsikring) eller 2. den høie alders nedbrydende virkninger (se Alderdomsforsikring). C. Hvor det gjælder følgerne af den forsikredes død, kan den have til øiemed at tilveiebringe: 1. de med døden forbundne direkte udgifter (se Begravelseskasser), 2. understøttelse af den afdøde mands efterladte (se Enkepension, Børneforsikring).

For a. maa selvfølgelig de for al forsikringsøkonomi gjældende principer komme til anvendelse (se Forsikring), saaledes at de med den forbundne omkostninger, og først og fremst hvad der udkræves til forsikringskontraktens (policens) opfyldelse, søges tilveiebragt ved fordeling paa et saa stort antal forsikrede (indskydere) som muligt. Stedse flere klasser af den arbeidende og økonomisk afhængige befolkning søges i vore dage bragt ind under a. Denne forsikring, der ikke maa sammenblandes med den almindelige personforsikring, der drives af dertil oprettede private selskaber som forretning, istandbringes: enten A. derved, at vedkommende personer (gjerne fagfæller) frivillig og privat slutter sig sammen som forening («kasse»), der som en selvstændig juridisk person overtager forsikringens forvaltning. Dette er den ældre form af a., der især har fundet en sterk udbredelse inden de høiere lag af den engelsktalende verdens arbeiderstand (se Friendly societies) og i Frankrige, Belgien og Italien (se Hjælpekasser og Mutualisme); eller B. derved, at staten ved lov paabyder bestemte klasser af personer at forsikre sig i de af den for øiemedet organiserede forsikringsindretninger (se Rigsforsikringsanstalten). Dette opfattes i vore dage som den egentlige a. i ordets snævrere forstand. Denne tvangsforsikring, der er et udslag af den sidste menneskealders socialpolitik, først og fornemmelig i Tyskland, medfører bl. a. den fordel, at herved almindeliggjøres forsikringen inden store lag af befolkningen, hvorhos statens medvirkning afgiver garanti for, at a. organiseres paa en for de forsikrede langt mere betryggende maade, end hvor forsikringen er frivillig; eller C. forsikringen kan hvile paa en blanding af frivillighed og tvang; et eks. herpaa afgiver den italienske ulykkesforsikring, hvori driftsherrerne er lovbundne til at deltage, men med frihed til at vælge forsikringssystem.

Paa tvangs-a.s omraade har Tyskland gaaet i spidsen; ingen nation har endog i tilnærmelsesvis lignende udstrækning udviklet en saa storartet, systematisk socialforsikring. Programmet for den tyske a. blev formuleret i det keiserlige budskab af 17 nov. 1881, hvis løfter snart blev omsat i handling: 1883 udfærdigedes loven om sygeforsikring, 1884 om ulykkesforsikring og 1889 om invaliditets- (og alderdomsforsikring, hvilken sidste benævnelse som overflødig er strøget ved en revision af loven 1899). Alle disse dybtgribende love har undergaaet senere udvidelser, og toldloven af 25 decbr. 1902 forudsætter derhos ogsaa for enker og faderløse af arbeidsklassen indførelsen af en tvangsforsikring, som nu (1906) er under forberedelse. Til alt dette kommer, at keiser Wilhelm II i en aaben skrivelse til den tyske rigskansler 17 nov. 1906 bebuder, at lovgivningen til udvikling af den socialpolitiske forsorg ikke vil hvile, hvorfor den tyske a.s system, «som en varig borgen for fædrelandets indre fred», i den nærmeste fremtid vil søges yderligere udvidet. Følgende opgaver giver et begreb om det omfang, hvortil det Tyske riges a. er naaet: af landets 59.4 mill. indb. i 1904 var 11.42 mill. eller 19 pct. sygeforsikret, 19.88 mill. eller 33 pct. ulykkesforsikret og 13.76 mill. eller 23 pct. invalideforsikret, alt inden den egentlige a.s ramme. I de 20 aar 1885—1904 har de herhenhørende forsikringsindretningers samlede indtægter udgjort 6 627.6 mill. mark (1 mark = 89 øre); heraf bidrog arbeidsgiverne med 2 972.6, de forsikrede arbeidere med 2 723.4, riget med 339.5 mill., hvorhos der i renter o. s. v. blev optjent 592.1 mill. mark. De samlede udgifter i denne 20-aars periode udgjorde 5 024.4 mill. mark, hvoraf som erstatninger til de forsikrede blev udbetalt 4 555.7 mill. (heraf 2 600 mill. i sygepleie), medens forvaltningen ialt kostede 468.7 mill. mark. For 1904 alene udgjør tallene: samlede indtægter 671.1, arbeidsgivernes bidrag 304.7, arbeidernes bidrag 249.6, rigstilskud 45.3, renter m. v. 71.5; samlede udgifter 561, hvoraf i erstatninger 512.8 (sygepleie alene 253.8) og forvaltningsomkostninger 48.2 mill. mark.

Den tyske a. har epokegjørende betydning ikke blot for landet selv. Den har dette ogsaa ved at tjene som forbillede eller ved at tilrettelægge erfaringer. En efter dens mønster organiseret sygeforsikring har Østerrige-Ungarn og Luxemburg. Tvungen ulykkesforsikring er indført i Østerrige, Italien, Nederlandene, Luxemburg, Finland og Norge. I de fleste andre stater har man hidtil nøiet sig med at indføre skjærpet ansvar for arbeidsgivere ligeoverfor bedriftsulykker. En almindelig invaliditets (og alderdoms-)forsikring er det tyske rige fremdeles helt alene om; indførelse af en saadan, om paa frivillighedens eller tvangsprincipets grund endnu uafgjort, staar paa dagsordenen i England, Frankrige, Nederlandene og Norge. For stortinget er decbr. 1906 fremsat forslag om at søge kgl. prp. til lov om sygeforsikring fremlagt inden udgangen af 1907. Om ulykkesforsikringen og arbeidsledighedsforsikringen i vort land, se disse artikler. [Litt.: A. Manes, «Versicherungswesen» (1905); d. s. «Die Arbeiterversicherung» (1905); Zacher, «Die Arbeiterversicherung im Auslande» (1898—1906); (dansk) «Tidsskrift for arbejderforsikring», red. af V. I. Faber.]

Arbeiderhaver. For at berede den del af de arbeidende befolkningsklasser, der er henvist til at leve sit liv under slette boligforhold i de store industribyers leiekaserner, saadanne lysere og lykkeligere vilkaar, som en forfriskende rekreation skjænker, har man i den nyeste tid paa mange steder søgt at skaffe dem adgang til at erhverve et lidet stykke jord, hvor de i frisk luft og samliv med naturen kan hvile sig ud efter dagens gjerning. Dette er de saakaldte a. Disse anlægges, gjerne ved formidling af dertil oprettede filantropiske foreninger, paa større ledige tomter i byernes udkanter eller paa grundstykker, hvortil der er let adkomst, i byernes umiddelbare nærhed. Den for øiemedet erhvervede grund udstykkes i mindre parceller, som saa overlades arbeideren mod en lavt beregnet leie, men med forpligtelse til at opdyrke arealet. Her kan da arbeideren og hans familie tilbringe sine fritider med underholdende, helsebringende og økonomisk fordelagtig beskjæftigelse. Hvor a. er blevet indført, har de

---

fängnis n — (e) (beslag) arrest, seizure; (paa skib) embargo; (fængsel) custody, confinement, prison — (f) (beslag) arrêt m, saisie f; (paa skib) embargo m; (fængsel) prison f, arrêts m pl.

arrest (e), **arrêter** (f) arrestere, fængsle; stanse; beslaglægge; (f) ogs. afbryde; fastsætte, bestemme; leie, fæste.

arrestant — (t) Arrestant m, Gefangener m — (e) prisoner — (f) détenu m.

arrestere — (t) arretieren, verhaften, festnehmen — (e) arrest, apprehend, take into custody — (f) arrêter. **sidde arresteret** — (t) verhaftet (in Haft) sein — (e) be under arrest — (f) être aux arrêts (forcés), garder les arrêts.

arrestering — (t) Verhaftung f, Festnahme f — (e) arrest, arresting — (f) arrestation f.

arret (adj.) — (t) narbig, benarbt — (e) scarred — (f) marqué (couvert) de cicatrices; (skrammet) couturé, balafré.

arrête (f) m, beslutning; afslutning.

arrière (f) tilbage, agter; m, agterdel, -ende. **en arrière de** bag, bagefter. **arrière-ban** m, indkaldelse af reserve. **arrière-boutique** f, værelse bag butiken **arrière-change** m, rentesrente **arrière-corps** m, tilbagetrukket del. **arrière-cour** f, baggaard **arrière-faix** m, efterbyrd. **arrière-fief** m, underlen. **arrière-garant** m, kontrakautionist. **ar-**

vist fortræffelige sociale resultater; de fremmer hos sine indehavere orden, sparesans, forsynlighed, dannelse og afhold fra kneipens fristelser. Bevægelsen for oprettelse af a. har i de senere aar fundet sterk udbredelse i mange lande, navnlig i Amerika, hvor de ofte kaldes «vacant lot cultivations» (tomtebeplantninger), og i Frankrige, hvorfra de oprindelig skriver sig og har sit navn («jardins ouvriers»). De første a. blev anlagt ved Sedan efter forslag af en menneskekjærlig dame, fru Felicie Heroien. Bevægelsen fik dog i Frankrige først rigtig fart, da abbed Lemire i 1896 organiserede centralforeningen «Jordlapper for de tusen hjem» («Ligue du coin de terre et du foyer») med lokale underafdelinger i en mængde byer, i 1903 ialt 134 med tils. 6 500 a., der havde et samlet areal af 270 ha. Ogsaa til England, Tyskland og de skandinaviske lande har bevægelsen hurtig bredt sig. Kristiania kommune stillede høsten 1906 et jordstykke paa 55 maal inden byens grænser til raadighed for udparcellering i stykker, hvert paa optil 10 ar. Internationale kongresser til sagens fremme er holdt i Paris 1903 og 1906. — Med a. maa ikke forveksles de bestræbelser, der gjøres navnlig i England og de Forenede stater for grundlæggelse af saakaldte havebyer (s. d.), der sigter paa det langt videre maal at henlægge fabrikindustrien ud paa landet og under helt andre sanitære og æstetiske vilkaar end de nu almindelige.

Arbeiderhygienen har til maal at rette paa de specielle forhold, som kan indvirke skadelig paa arbeiderstandens, d. e. de ubemidlede klassers helbred. At saadanne specielle forhold er tilstede, fremgaar deraf, at disse klassers dødelighed overalt, hvor den er blevet nærmere undersøgt, har vist sig større end de bedre stillede samfundslags. Rigtignok gjælder dette ikke alle sygdomme, idet f. eks. dødeligheden af kræft, af nerve- og cirkulationssygdomme, ja endog af de almindelige epidemiske sygdomme (difteri, skarlagensfeber o. s. v.) i Kjøbenhavn har vist sig uafhængig af den økonomiske stilling (Sørensen). Derimod har overalt, f. eks. i Kristiania (Hj. Berner), i Kjøbenhavn (Sørensen) o. m. a. st., tuberkulosen vist sig at være ulige mest udbredt i de daarligst stillede samfundslag. Det samme gjælder barnediarrhoe, der ligeledes er en af de vigtigste dødsaarsager, ligesom det ifølge nævnte Kjøbenhavner-statistik ogsaa gjælder andre sygdomme i luftveiene end lungetuberkulose [kfr. forøvr. Westergaards statistiske haandbog].

De forhold, som kan være aarsagen hertil, og som a. søger at rette paa, er af forskjellig art. Saaledes lægger saavel en mangelfuld oplysning som snaue indtægter hindringer iveien for en udvikling af renslighedssansen, d. e. al sundhedspleies hovedhjørnesten. Det samme gjælder et rationelt madstel, idet de ubemidlede klasser dels er bundet i valget af sine næringsmidler, saa disse i stor udstrækning hverken bliver af første kvalitet eller tilstrækkelig varieret. Dels besidder disse samfundslag ofte ikke den tilstrækkelige kyndighed i at tilberede næringsmidlerne paa hensigtsmæssig maade. Dels vanskjøtter de ogsaa i større udstrækning end de bedre situerede klasser sine tænder, hvilket ligeledes gaar ud over ernæringen. Endvidere medfører de ubemidlede klassers mangelfulde oplysning, tildels sammen med et anstrengt arbeide, at alkoholismen faar en adskillig større udbredelse blandt dem end blandt de bedre stillede samfundslag. Endvidere tvinges de i stor udstrækning af de økonomiske forhold til at nøie sig med boliger, som er fugtige, trækfulde og kolde eller vender mod skyggesiden eller mod trange gader eller gaardsrum. Tillige maa de af hensyn til husleien pakke sig sammen i forholdsvis smaa leiligheder, som yderligere overbefolkes derved, at familierne for at forbedre sin økonomi tager mod voksne logerende, hvilket dels medfører en yderligere forværrelse af luftens beskaffenhed, dels virker uheldig i moralsk henseende. Endelig fremhæves den fare, som i visse retninger er forbundet med fabrikarbeidet. For det første bliver børn baade legemlig og aandelig hemmet i sin udvikling, naar de begynder at arbeide i fabrikerne i for tidlig alder. For det andet kan tungt arbeide virke skadelig paa kvinden under svangerskabet og de første ca. 6 uger efter dette, d. e. saalænge livmoderen endnu ikke er vendt tilbage til sin oprindelige størrelse. Tillige virker det skadelig paa spædbørn, at fabrikarbeidet hindrer mødrene fra at give dem die, saa de isteden maa faa «kunstig» ernæring, en meget vigtig aarsag til spædbarndiarrhoe. For det tredje medfører visse slags fabrikarbeide fare ved forarbeidelse af giftige stoffe som fosfor, blyfarver o. l., eller ved udvikling af støv. En indaanding af støv er nemlig et af de forhold, som mest «disponerer» (udsætter) for en udvikling af lungetuberkulose («lungetæring»). Dette skriver sig rimeligvis derfra, at luftveienes slimhinde ved støvet hensættes i en sygelig tilstand, som bevirker, at indaandede tuberkelbaciller har lettere for at trænge ind gjennem en saadan end en sund slimhinde. Værst virker metallisk og mineralsk støv (filere, knivsmede, guldsmede, typografer, pottemagere, glasslibere, stenpukkere); noget mindre farligt er animalsk og vegetabilsk støv, f. eks. i uld- og bomuldsvæverier o. l.; mindst farligt er kulstøv (kulgrubearbeidere). Endelig kommer hertil de mange ulykkestilfælde, som arbeiderne i fabriker o. l. er udsatte for, ligesom der jo ofte er tale om en skadelig indflydelse af en altfor lang arbeidsdag. (Se Arbeiderforsikring.)

Disse forhold søger a. for det første at rette paa ved at bibringe de brede lag forstaaelsen af renslighedens fordringer ved oprettelse af skole- og folkebad samt ved indførelse af sundhedspleie som undervisningsfag i folkeskolen; denne undervisning indprenter ogsaa følgerne af alkoholmisbrug, ligesom ogsaa maadeholds- og totalafholdsforeninger har sin fornemste missionsmark blandt de brede lag. Videre faar børnene i skolekjøkkenerne kjendskab til rationelt madstel, samtidig med at de indprentes sansen for at holde det rent i hjemmene. Ind under a.s ernæringskapitel hører tillige skolebespisningen, der hidtil som regel er en privat veldædighedsforanstaltning med eller uden kommunalt bidrag; kun som en ren undtagelse (Kristiania) er den i den udstrækning, den overhovedet finder sted, helt overtaget af vedk. kommune. Ind under samme kapitel hører ogsaa salg af billig mad fra kommunens eller private velgjørenhedsforeningers folkekjøkkener. — Om boligspørsmaalet, se under Arbeiderboliger; om forholdsregler i anledning af fabrikarbeidet, se Arbeiderbeskyttelseslovgivning.

---

rière-garde f. bagtrop. **arrière-goût** m. eftersmag. **arrière-main** f. (slag med) haandbagen. **arrière-neveu** m., **arrière-nièce** f. broders, søsters barnebarn. **arrière-pensée** f. bagtanke. **arrière-plan** m. baggrund. **arrière-saison** f. efteraarets slutning; livsaften.

arrièregarde — Ⓣ Hintertreffen n, Nachhut f — Ⓔ rear, rearguard — Ⓕ arrière-garde f.

arriérer Ⓕ udsætte at betale. **s'arriérer** blive tilbage; komme i baghaanden (med betaling). **arriéré** resterende.

arrig — Ⓣ reizbar, zornmütig — Ⓔ ill-tempered, ill-natured — Ⓕ méchant, emporté, aigre, acariâtre.

arrighed, -skab — Ⓣ Reizbarkeit, Gereiztheit f — Ⓔ ill-temper, ill-nature — Ⓕ humeur (f) acariâtre; emportement m.

arrimage Ⓕ m, stuvning (af last).

arrimer Ⓕ stuve.

arriser Ⓕ reve (seil).

arrivage Ⓕ m, (skibs) ankomst; tilførsel.

arrival Ⓔ, **arrivée** Ⓕ f, ankomst, komme.

arrive Ⓔ, **arriver** Ⓕ ankomme, Ⓕ ogs. hænde.

arroche Ⓕ f, (bot.) melde.

arrogance Ⓔ & Ⓕ f, anmasselse, hovmod.

arrogant Ⓔ & Ⓕ anmassende, hovmodig; Ⓕ ogs. m, hovmodig person.

Til a. i videre forstand hører f. eks. oprettelsen af arbeidsanvisningskontorer, arbeidsledighedskasser o. l., som tilsigter at skaffe de ubemidlede klasser jevnere indtægter; ligeledes hører hid folkebiblioteker o. l., som er af betydning for den aandelige hygiene.

Arbeiderkontrolapparat er mekaniske anordninger til nøiagtig at bestemme længden af den tid, arbeideren opholder sig paa sit arbeidssted. Et a. registrerer denne tid automatisk, oftest ved hjælp af et urverk. Der findes en hel mængde forskjellige konstruktioner af saadanne a., men deres fælles svaghed har hidtil oftest været den, at de ikke afgav nogen garanti for, at jo ikke en anden end den arbeider, der skal kontrolleres, kunde foretage selve afmerkningen. Denne ulempe er dog afhjulpet ved enkelte konstruktioner fra den seneste tid.

Arbeidermarseillaisen *[-marsejǽsen]*, er de tyske socialdemokraters yndlingssang («Wohlan, wer Recht und Wahrheit achtet»), digtet af Jacob Audorf og første gang sunget ved Ferdinand Lassalles begravelse 1865. Den norske a. («Gryr i Norden længslernes sommer, høres drønet af taktfaste skridt») er digtet af C. Jeppesen. («Sangbog for socialdemokratiet», 1905, nr. 4).

Arbeidermøder kaldes i Norge de sammenkomster, repræsentanter for landets ikke faglig organiserede og ikke socialistiske arbeiderforeninger har afholdt. Man har der drøftet sociale og politiske spørsmaal, og møderne har havt betydning for den demokratiske udvikling. Det første blev afholdt i Kristiania sommeren 1880. Paa det andet a. i Trondhjem 1882 besluttedes grundlæggelsen af centralorganisationen «De forenede norske arbeidersamfund», der traadte i virksomhed fra 1 jan. 1885. De følgende a. blev holdt i Kristiansand 1885, Hamar 1888, Drammen 1891, Skien 1894, Hamar 1897, Kristiansund 1899, Kristiania 1900, Drammen 1901, Lillehammer 1903, Skien 1904 og Hamar 1906. Eftersom fagforeningerne og den socialistiske bevægelse tog fart i 1890-aarene, tabte a. i betydning.

Arbeidernes faglige landsorganisation er navnet paa den af norske fagforbund i 1899 oprettede centralorganisation med centralstyre og sekretariat i Kra. Af de ved grundlæggelsen bestaaende 15 fagforbund gik de 5 fra begyndelsen af ind i organisationen samt desuden «De samvirkende fagforeninger» i Kristiania og en enkeltstaaende fagforening udenfor hovedstaden. Sammenslutningen repræsenterede saaledes til en begyndelse omkr. 3 500 fagorganiserede arbeidere. Ved udgangen af 1906 bestod a. f. l. af 12 fagforbund samt 16 enkeltstaaende fagforeninger, tils. 382 lokale afdelinger med tils. omkr. 24 000 medlemmer. De største forbund er typografernes («Norsk centralforening for bogtrykkere»), stiftet 1882, bestaaende af 26 foreninger med tils. omkr. 1 660 medlemmer, træarbeidernes (stiftet 1889) med 23 foreninger og 1 300 medlemmer, jern- og metalarbeidernes (stiftet 1891) med 59 foreninger og 5 700 medlemmer, arbeidsmandsforbundet, væsentlig bestaaende af ulærte grov-arbeidere (stiftet 1895) med 184 foreninger og 10 600 medlemmer. Desuden har stenhuggerne, formerne, bogbinderne, malerne, bagerne, murerne, skotøiarbeiderne og møbelsnedkerne forbund af et større eller mindre antal lokale foreninger. A. f. l. har forbindelse med tilsvarende organisationer i nabolandene og med det internationale fagforenings-forbund, hvis hovedsæde er i Berlin. Principielt er denne organisation af upolitisk art; men et stort antal af de enkelte fagforeninger arbeider i forstaaelse med det socialdemokratiske «Norske arbeiderparti» (s. d.).

Da en saadan tilknytning til et politisk parti har været følt som en hemsko paa fagforeningsbevægelsens fortsatte udvikling, er der (høsten 1906) taget skridt til grundlæggelse af en ny, helt faglig sammenslutning, «Norges frie arbeiderforbund», nærmest efter forbillede af den engelske «National free labour association».

Arbeidernes ring, se Arbeiderforening.

Arbeiderpartiet, se Norske arbeiderparti.

Arbeidersamfund, se Arbeiderforening.

Arbeidersekretariater er oplysningskontorer for arbeiderne, som regel knyttet til deres fagforeninger, og som i almindelighed uden omkostninger for spørgeren veileder i spørsmaal vedrørende arbeiderforsikring, lovgivning, arbeiderorganisation o. l. Ofte er de midtpunkter for politisk agitation eller streikebevægelser. A. bestyres af lønnede sekretærer, der som regel hører blandt arbeidernes mest betroede mænd. Ikke sjelden har disse spillet en rolle som arbeiderpartiets førere, og fra et a. har i mange tilfælde veien til vedkommende lands nationalforsamling ikke været lang. [Litt.: A. Morizet, «Les secrétariats ouvriers en Allemagne (1903).]

Arbeiderspørsmaalet har til gjenstand arbeidsklassens stilling i samfundet, først og fremst dens økonomiske vilkaar. Dets opgave er at gjøre det lettere, tryggere og behageligere at leve for den eiendomsløse lønsarbeider. A. kaldes ogsaa, om end ikke rigtig betegnende, det sociale spørsmaal. Af saadanne er der nemlig flere, a. udgjør blot det vigtigste og mest omfattende af dem alle. De reformer, a. tager sigte paa, er fælles for ethvert moderne kultursamfund, men de misforhold, som skal bødes, og omfanget af de krav, de afføder, ligesom ogsaa forudsætningerne for at faa dem gjennemført, veksler fra land til land. Almengyldige regler for, hvorledes a. skal løses, kan derfor ikke opstilles. At dette spørsmaal overalt tiltrækker sig opmerksomhed og afgiver grundlaget for en mere eller mindre energisk paaskyndet socialpolitik, behøver ingenlunde at betyde, at arbeidsklassens levefod og levevilkaar skulde være forværret. Det modsatte er tilfældet. Aarsagen til a.s fremtrædende betydning i vore dage ligger delvis deri, at de sociale idealer, opfatningen af, hvad der kræves til at føre en mennesket værdig tilværelse, ligger meget høiere end i tidligere tider. Og hertil kommer, at alle fremskridt tiltrods er der endnu nok af skyggesider ved arbeidsklassens stilling, som yderligere paakalder reformer.

A.s opstaaen staar i den nøieste forbindelse med udviklingen af den moderne «kapitalistiske» produktionsmaade. A. blev først brændende ved den omveltning, der fulgte med udviklingen af den nye tids teknik. «Den industrielle revolution», som den kaldes, har grundigere end nogen politisk bevægelse forandret samfundets fysiognomi. Den drev arbeidernes hundredtusener ind i de nye fabrikcentrer for til en begyndelse at gjøre dem til ofre for en hensynsløs udbytning. Det moderne «proletariat» opstod. Det var eiendoms- og rodløst, uden beskyttelse

---

arrogate ⓔ, **s'arroger** ⓕ anmasse, tiltage sig.

arrogation ⓔ anmasselse.

arrondir ⓕ afrunde; omseile.

arrondissement ⓕ m, afrunding; distrikt.

arrosage m, **arrosement** ⓕ m, vanding; udbetaling.

arroser ⓕ vande, fugte; betale.

arrosoir ⓕ m, vandkande; sprut.

arrow ⓔ pil.

arrowy ⓔ pile-; pildannet.

Arsch ⓣ m, **arse** ⓔ bagdel.

arsenal — ⓣ Arsenal n — ⓔ arsenal — ⓕ arsenal m.

arseniate ⓔ, **arséniate** ⓕ m, arseniksurt salt.

Arsenik — ⓣ Arsenik m — ⓔ arsenic — ⓕ arsenic m. **arsenikholdig** — ⓣ arsenikhaltig — ⓔ arsenic(al) — ⓕ arsenical.

arson ⓔ mordbrand.

art — Art f, Weise f — ⓔ (væsen) nature, natural disposition; (slags) sort, kind, variety; (mods. slegt) species; (maade) fashion, way — ⓕ (slags) espèce f; sorte f, race f; (beskaffenhed) qualité f; (væsen) nature f, naturel m; (retning) genre m; (mods. slegt) espèce f.

Art ⓣ f, art, slags; maade, vis; skik, brug, maner; væsen.

art ⓔ & ⓕ m, kunst, kunstfærdighed.

arte sig godt — ⓣ gut arten — ⓔ promise well; turn out well — ⓕ tourner bien, se comporter bien.

af nogensomhelst art, uden organisation, derfor arbeidsherrernes vilkaarlighed underkastet. De officielle beretninger om arbeiderforholdene, som den engelske regjering i 1840-aarene fik istand, giver grufulde billeder af de daværende tilstande i landets industridistrikter. Ingen skranker hemmede driftsherrernes havesyge, og den nye storindustri syntes grundlagt paa en udpining af menneskelig arbeidskraft, drevet til den yderste grænse af det opnaaelige. Mod et saadant system kunde den enkelte arbeider intet udrette. Arbeiderne maatte først og fremst slutte sig sammen, organiseres. Men aarh.s første arbeiderforeninger blev opfattet og forfulgt som en sammensvergelse mod kapitalen. Drevet af den bitre nød og bragt til fortvilelse af det haabløse i sin stilling lod de undertiden i begyndelsen sin uvilje gaa ud over fabrikerne. I England opstod 1838 Chartistbevægelsen (s. d.), der i løbet af faa aar bragte landet til grænsen af en social revolution. Den fortsatte udvikling mod en saadan katastrofe hindredes dog derved, at arbeiderne snart indsaa, at de tekniske fremskridt var det faafængt at bekjæmpe, men dernæst ved, at lovgivningen tog sig af arbeidernes sag. Derigjennem undergaar efterhaanden disses økonomiske og sociale stilling en væsentlig bedring, og udviklingen kommer ind i et roligere leie. Arbeiderne kunde nu uafladelig forsterke sin organisation. A.s gradvise løsning paabegyndes i det øieblik, samfundet anerkjender arbeiderens ret til beskyttelse og sin pligt til at yde ham denne beskyttelse (se Arbeiderbeskyttelse). Hvert videre skridt mod denne løsning koster imidlertid forødende kampe, indtil de stridende parter lærer at afgjøre sit mellemværende ved fredelige midler.

I engere forstand er a. et socialpolitisk principspørsmaal, nemlig om hvilket princip der maa antages lettest at føre til det ønskede maal: at hjælpe arbeiderbefolkningen til at hæve sin økonomiske og sociale stilling. Herom har der gjort sig sterk meningsforskjel gjældende. En utallighed af forslag er fremsat, uden at noget hidtil har betegnet den endelige løsning. Disse forslag kan indordnes under tre grundopfatninger: 1. Den, som hviler paa den liberale, individualistiske lære, der forkynder, at forholdet mellem arbeider og arbeidsherre er og bør være et helt frit forhold. Lad blot, siger denne læres talsmænd, friheden raade, og alt vil ordne sig paa den lykkeligste, mest «harmoniske» maade; «fri konkurrance» er her løsenet. I sin mest udprægede udformning fremtraadte denne lære i den saakaldte Manchesterdoktrin, som modsatte sig ethvert indgreb fra statens side i de økonomiske kræfters eget frie spil. Staten skulde blot lade det staa til. Denne opfatning af de sociale spørsmaals natur er nu et tilbagelagt standpunkt. Det stod og faldt med troen paa muligheden af en naturlig, harmonisk ordning af samfundet, en tro, der har sin rod i det 18 aarh.s naturretsfilosofi. Ligeoverfor de haandgribelige sociale kjendsgjerninger har denne lære ikke kunnet opretholdes. Liberalismens tvillingbroder er 2. socialismen, som lærer, at staten er alt, den enkelte intet uden i og gjennem sin formynder og sit forsyn, den almægtige stat. Ogsaa denne opfatning har sit udgangspunkt i troen paa en harmonisk «naturlig» ordning; kun fremgaar ikke denne af individets frihed, som liberalismen lærte, men den antages at ville opstaa af sig selv, saasnart produktionsmidlerne er gaaet over til staten som gjenstand for dennes forvaltende og administrerende virksomhed. Den henlægger altsaa sin sociale utopi til fremtiden. Et mellemstandpunkt indtager 3. den konservativ-filantropiske retning, der under fuld anerkjendelse af, at den moderne kapitalistiske industrialisme har trykket arbeiderstanden ned i forkuende afhængighed, gaar ud fra, at denne afhængighed er en nødvendig og uafvendelig ordning, som man faar indskrænke sig til at gjøre saa taalelig som mulig. Idealet for denne retning er den velvillige driftsherre, der søger at lette sine arbeideres kaar ved at sørge for deres aandelige og fysiske velfærd, idet han skaber alleslags indretninger tjenlige til at fremme dette maal; han vil være som den gode husfader, der tager sig af sine undergivne ganske som det oplyste despotis ideale monark. Denne «patriarkalske» maade at løse a. paa, støder imidlertid i vore dage paa store vanskeligheder. Disse udspringer af, at arbeiderne ikke længer skjøtter om at modtage noget som velgjerning af en, der ligesaa godt kunde og uden tvang altfor ofte vil negte at øve den De forlanger, hvad de anser at tilkomme dem som ret, og vil have denne ret anerkjendt og ydet uanseet den enkelte driftsherres velvilje, sympati eller medlidenhed.

Disse tre socialpolitiske retninger spiller vel i det hele ikke længer den samme rolle som tidligere. Den opfatning, der i alle kulturlande stedse mere træder i forgrunden, og som synes at have fremtiden for sig, er 4. den, der betegnes som den socialreformatoriske. Dennes socialpolitik hviler paa overbevisningen om, at det er lige meget i hele samfundets interesse, som det er i arbeiderstandens egen, at a. løses, thi ellers vil kulturen staa i fare for at gaa tilgrunde. Denne løsning kan kun ske under anerkjendelse af de historisk foreliggende tilstande, men dog saaledes, at de magtforhold, som ligger til grund for disse, maa undergaa en omdannelse. Denne kan iverksættes enten efter arbeiderstandens eget initiativ (selvhjælp) eller hidføres ved reformer i lovgivning og forvaltning (statshjælp).

Det er betegnende, at tilhængerne af en gradvis gjennemført socialreform i vore dage er at finde i alle kulturelle lande og inden alle politiske partier. Denne retning tilstræber en udjevning af klassemodsætningerne. Enhver krones indtægt, der kan føres over fra den rige til den ubemidlede, betyder jo en reel forøgelse i arbeiderens adgang til livsnydelse og kultur, derfor en tilvekst i samfundets velstand og lykke. Retningen anerkjender ikke berettigelsen af et svælg mellem fattig og rig, betragter den «jernhaarde lønningslov» som en falsk lære, der blot kan forlede samfundet til at forholde sig ligegyldig ligeoverfor arbeiderens krav. Socialpolitiken skal tvertom have til opgave at styrke arbeideren i alle tilfælde, hvor han forfordeles, hvor en forøgelse af lønnen eller en indskrænkning i arbeidstiden kan ske, uden at arbeidsydelsen derved formindskes. Den sociale reform opfatter a. tillige som et etisk problem ved at anerkjende arbeiderens ret til en med de øvrige klasser jevnbyrdig stilling i samfundet, hans ret ogsaa til oplysning og meddelagtighed i andre kulturgoder ligesom tillige hans ret til frit at raade over sine egne anliggender saavel individuelt som kollektivt gjennem faglige sammenslut-

---

arten (t) slegte paa; slaa an, lykkes.

artère (f) f, **artery** (e) pulsaare.

artériole (f) f, liden pulsaare.

artful (e) kunstig; kunstfærdig; kløgtig, slu.

arthrite (f) f, **arthritis** (e) ledgigt.

arthritic(al) (e), **arthritique** (f) gigtsvag.

artichaut (f) m, **artichoke** (e) artiskok.

article (e) & (f) m, led, del; afsnit, (regnskabs) post, punkt; artikel; (e) ogs. (fl.) kontrakt; (e) vb. sætte i lære.

articulaire (f), **articular** (e) lede-.

articulate (e), **articulé** (f) ledet; artikuleret, tydelig.

articulate (e), **articuler** (f) udtale tydelig; ledføie.

articulation (e) & (f) f, ledføining, leddannelse; (tydelig) udtale.

artifice (e) & (f) m, kunstgreb, kneb.

artificer (e) kunstner, haandverker.

artificial (e), **artficiel** (f) kunstig.

artificier (f) m, fyrverker.

artificieux (f) træsk, underfundig.

artig — (t) artig, höflich — (e) civil, courteous, polite; (mods. uartig) well-behaved — (f) (lydig) sage; (høflig) aimable, obligeant, poli.

artig (t) artig; vakker, pen.

artighed — (t) Artigkeit f, Höf-

ninger, ja dette endog i tilfælde, hvor maalet for organisationen er kamp mod kapitalen (ret til arbeidsnedlæggelse).

De misforhold, paa hvilke a. særlig søger at raade bod, angaar arbeiderens løn, hans økonomiske fremtidsudsigter og den fare, han stedse løber for at blive kastet ud af sit erhverv, arbeidstidens længde, arbeidets art og dets organisation, de hensyn som staar i forbindelse med arbeiderens alder og kjøn, arbeidets hygiene og arbeiderstandens boligforhold.

Usikkerheden i arbeiderens indtægter er først og fremst iøinefaldende. Kriser, toldpolitiske forandringer, krig og krigsrygter, nye fabrikationsmetoder, ja en ny mode, kan uforskyldt kaste tusener af arbeidere ud af deres brød. Dette er for arbeideren en saameget større fare, som han med den gjennemførte arbeidets deling inden den moderne industri som regel er uskikket til alt andet arbeide end netop det, hvori han er oplært. Arbeidslønnen er ikke blot usikker; den er ofte ogsaa presset ned til et lavmaal, der gjør den utilstrækkelig til derfor at føre en menneskeværdig tilværelse (*«standard of life»*). Særlig er dette tilfældet, hvor den rigelige tilgang paa arbeidsmarkedet (f. eks. i de store byer) muliggjør anvendelse af det saakaldte «svedningssystem», hvor arbeidet (saaledes i stor udstrækning i konfektionsindustrien) som regel gjennem mellemmænd udsættes paa akkord eller for stykløn til saadanne arbeidere, der savner enhver organisation til sin beskyttelse (vragarbeidere, kvinder, børn).

Lav arbeidsløn og utilbørlig lang arbeidstid gaar ofte sammen. En af socialreformens vigtigste opgaver er derfor arbeidstidens regulering. Arbeideren maa kunne have adgang til aandelig og legemlig udvikling, til hvile og rekreation, ellers vil slegten til det hele samfunds skade svækkes. Særlig nedbrydende virker natarbeidet, der bevislig afgiver et slettere arbeidsprodukt og foraarsager forholdsvis talrige bedriftsulykker, hvorhos det virker moralsk afslappende. Det søges derfor af den moderne arbeiderbeskyttelseslovgivning indskrænket til det mindst mulige omfang. Lignende grunde taler for søndagsarbeidets afskaffelse. Siden a. opstod, er den daglige arbeidstid i alle lande blevet betydelig forkortet, og udviklingen synes at bære i retning af indførelsen af en normalarbeidsdag ialfald for den maskindrevne industri.

Af arbeidets beskaffenhed opstaar ofte ulemper og farer, som a. har maattet søge at afverge. I mange industrigrene ledsages arbeidet af skadelige processer: i metalsliberier, væverier, stenhuggerier hvirvler partikler af de bearbeidede stoffe omkring og foraarsager lungesygdomme; gifte indaandes, hvor bly, fosfor eller kviksølv finder anvendelse; fugtighed, slet ventilation, manglende renslighed afgiver sygdomsaarsager; mange arbeider nødvendiggjør en bestemt og derfor ofte skadelig legemsstilling; hertil kommer faren fra svinghjul, remme, elektriske indretninger m. v., farer, der ikke bliver mindre derved, at vanen afstumper ligeoverfor dem. Men de skadelige indflydelser forfølger arbeideren ikke alene i fabriken eller verkstedet. Han udsættes ofte for dem ogsaa i sit hjem. Hans økonomiske stilling tvinger han til at tage tiltakke med de slette og ofte usunde boliger. Blandt den sociale reforms store opgaver regnes det derfor at søge saavel arbeidsforholdene i fabrik og verksted som arbeiderstandens boligforhold forbedret (se F a b r i k t i l s y n, A r b e i d e r h y g i e n e n og A r b e i d e r b o l i g e r).

Foruden gjennem den lovfæstede arbeiderbeskyttelse søger staten i vore dage at bidrage til a.s løsning ogsaa ved at organisere og administrere endel institutioner, hvis opgave det er at bidrage til a.s fredelige løsning eller til dets udredning gjennem indsamling af oplysningsmateriale. Blandt disse er de vigtigste: 1. Organer til bilæggelse af stridigheder mellem arbeidere og arbeidsgivere gjennem voldgift eller forlig; disse organers virksomhed kan paakaldes enten i henhold til parternes eget ønske (frivillig voldgift) eller efter lovens paabud (obligatorisk voldgift). 2. Organer for en officiel repræsentation af arbeidsklassens særinteresser, som f. eks. arbeidskamre i Belgien, Frankrige, Nederlandene, Schweiz og Italien. Længst paa dette omraade er Frankrige naaet ved oprettelsen i nov. 1906 af et eget ministerium for a. 3. Organer for social retspleie, svarende til handelsretter for merkantil, sjøretter for maritim retspleie o. s. v., hvis opgave det altsaa er at beskytte arbeiderens ret, hvor de sedvanlige domstoles medvirkning ikke ansees formaalstjenlig eller paa grund af manglende sagkyndighed ikke strækker til. Oprettelsen af saadanne domstole staar i mange lande paa dagsordenen. Endelig 4. organer for social statistik. Indsigt i de foreliggende sociale tilstande er selvsagt en forudsætning for social reform. I de fleste lande er derfor i nyere tid under forskjellige navne oprettet institutioner, hvis opgave det er at understøtte, raade og veilede socialpolitiken ved at tilrettelægge et paalideligt oplysningsmateriale (se S o c i a l s t a t i s t i k). Et organ for de herhen hørende bestræbelser er den i 1900 grundlagte internationale forening for lovfæstet arbeiderbeskyttelse («Association internationale pour la législation du travail»), der aaret efter fik sit bureau i Basel. [Litt.: F. A. Lange, «Die Arbeiterfrage» (5 udg. 1894); H. Herkner, «Die Arbeiterfrage» (4 udg. 1905); Gustaf F. Steffen, Lönarbetaren och samhället» (Stockh. 1900); «Handwörterbuch der Staatswissenschaften», bd. I (2 udg. 1898); L Elster, «Wörterbuch der Volkswirtschaft», bd. I (2 udg. 1906); G. Schönberg, «Handbuch der politischen Økonomie», bd. II (4 udg. 1898); G. Cassel, «Socialpolitik» (Stockh. 1902); G. Bang, «Kapitalismens gennembrud» (Kjøbenh. 1902); Frantz Pio, «Den fri konkurrances gennembrud» i England» (Kjøbenh. 1902).]

Arbeidets riddere *(The noble order of the knights of labor)* var et af det 19 aarh.s mægtigste arbeiderforbund i de Forenede stater, stiftet i Filadelfia 24 nov. 1869 af U. S. Stevens, en skrædder, og organiseret som et hemmeligt samfund. Det satte sig til opgave at bekjæmpe fagforeningerne og streikevæsenet og skulde omfatte alle slags arbeidere, ogsaa ulærte, kvinder saa vel som mænd. Forbundet opnaaede uhyre tilslutning; i 1886 havde det over 700 000 medlemmer. Men tallet var allerede 1888 nede i det halve heraf og er senere som følge af forbundets i høi grad uensartede sammensætning, dets mislykkede streikepolitik og konkurrancen med andre fastere organiserede arbeiderassociationer (navnlig «Federation of labor») stedse gaaet tilbage. A. r. har nu tabt enhver indflydelse.

Arbeidsanstalter, se T v a n g s a r b e i d s h u s e.

---

lichkeit f — ⓔ civility, courtesy, politeness; compliment — ⓕ sagesse f; politesse f, obligeance f; (kompliment) compliment m, galanteries f pl.

artikel — ⓣ Artikel m — ⓔ article; (post) item, head, count; (blad-) article, paper, (kort) paragraph — ⓕ article m.

Artikel ⓣ m, artikel.

artikulation — ⓣ Artikulation f — ⓔ articulation — ⓕ articulation f.

artikulere — ⓣ artikulieren — ⓔ articulate — ⓕ articuler.

artilleri — ⓣ Artillerie f — ⓔ artillery, ordnance — ⓕ artillerie f.

artillerist — ⓣ Artillerist m — ⓔ artillerist, artillery-man; (tilsjøs) gunner — ⓕ artilleur m.

artimon ⓕ m, mesan.

artisan ⓔ & ⓕ m, haandverker; ⓕ ogs. ophavsmand.

artison ⓕ m, møl; orm (i træ).

artist, artiste ⓔ, **artiste** ⓕ m, kunstner.

artistic(al) ⓔ, **artistique** ⓕ kunstnerisk.

artium — ⓣ Abiturientenexamen n, Maturitätsprüfung f — ⓔ the matriculation examination — ⓕ baccalauréat m, examen (m d'immatriculation.

artless ⓔ ukunstlet, naturlig.

arv — ⓣ Erbe n; Erbschaft f; Erbteil n — ⓔ inheritance; heritage; (efter forældrene) patrimony — ⓕ héritage m; (efter forældrene) patrimoine m; succession f. **arvefiende** — ⓣ Erbfeind m — ⓔ

Arbeidsanvisning el. arbeidsformidling er engagementsvirksomhed. Følgende former for a. er efterhaanden opstaaet og anvendes den dag idag i de forskjellige lande: 1. Direkte henvendelse til arbeidsgiveren; har altid været almindeligst. 2. Udbud paa offentlige pladse og periodiske tyendemarkeder. 3. Filantropisk a.; tidligst i Frankrige i 11 aarh. 4. Erhvervsmæssige kontorer; tidligst i Frankrige i 13 aarh., af betydning først i 17 aarh. (Renaudotske adressekontorer efter Montaignes idé). 5. Fagforenings-a.; begynder under laugene, betinget af vandretvang og hjælp i nød. Samtidig opstod striden om herredømmet over a. som magtmiddel i interessekampen. 6. A. ved logiverter og materialhandlere. 7. Annoncering. 8. A. ved offentlig forvaltning, først ved fattigvæsenet for at mindske fattigbyrden. Dette i forbindelse med mellemmændenes udbytning af kunderne og a.s betydning for løsningen af det sociale spørsmaal har bevirket, at der i de sidste 20 aar i de forskjellige lande er oprettet helt eller delvis kommune- og statskontorer, d. e. arbeidsbørser (s. d.), som skal udjevne tilbud og efterspørsel og skaffe oversigt over arbeidsmarkedet. Den mest vellykkede form er den tyske, hvor ledelsen er overdraget en komite af lige antal arbeidere og arbeidsgivere under forsæde af en neutral formand — som oftest en magistratsformand eller en dommer — hvorved a. er blevet et fredet omraade. Virksomheden omfatter alt lønnet erhverv for mænd og kvinder, og a. ydes gratis. Saadanne kontorer har længe virket i Kristiania, Bergen, Trondhjem og Stavanger. Dette system er optaget i den norske lov om a. af 12 juni 1906, hvilken giver staten adgang til at paabyde oprettelse af kommunale kontorer mod statstilskud, og som tilsigter en fuldstændig organisation af arbeidsmarkedet for det hele land. Hidtil er besluttet oprettet saadanne kontorer i Hamar, Elverum, Trysil, Gjøvik, Drammen, Horten, Skien, Arendal, Kristiansand, Kristiansund, Stenkjær og Bodø. Senere skal de ovennævnte fire igangværende kommunale kontorer gaa over til at blive offentlige. [Litt.: Reitzenstein, «Der Arbeitsnachweis»; Jastrow, «Socialpolitik u. Verwaltungswissenschaft 1», samt de forskjellige komitebetænkninger.]

Arbeidsbog kaldes efter sin form et i flere lande indført legitimationsdokument for arbeidere. I a. indføres opgaver vedrørende indehaverens person og forhold, der angaar hans arbeide; den afgiver navnlig bevidnelse for, hvor, hvorlænge og hvorledes han har været sysselsat. Da a. let kan misbruges af arbeidsgiveren ved at forsyne den med hemmelige merker, er paabudet om den betragtet med uvilje af arbeiderne; i Tyskland er derfor enhver saadan merkning nu forbudt. I Østerrige, Ungarn og Rusland skal enhver arbeider være forsynet med a.; i Tyskland gjælder paabudet kun for arbeidere under 21 aar, for andre er det en frivillig sag. I Frankrige afskaffedes den tvungne a. («livret d'ouvrier») i 1890. I Norge og Danmark haves ingen lovbestemmelser om a.

Arbeidsbureau kaldes de af staten i forskjellige lande oprettede og vedligeholdte centralinstitutioner til varetagelse af socialpolitiske opgaver; navnlig har de at tilveiebringe arbeidsstatistik, foretage undersøgelser vedrørende landets arbeiderforhold og afgive redegjørelse for disse. Som regel er der til et a. knyttet et maanedsskrift, hvori de foreløbige resultater af deres virksomhed offentliggjøres; flere landes a. udgiver derhos værdifulde sociale særundersøgelser. Disse institutioner har sin oprindelse i de Forenede stater, hvor det første a. blev oprettet af staten Massachusetts i 1869. Mange af staterne fulgte efter, og 1884 oprettedes i Washington centralbureauet «United States department of labor». England fik sit «Labour bureau» 1886; dette blev allerede 1893 betydelig udvidet og fik i sin nyorganiserede skikkelse navnet «Labour department». I Frankrige oprettedes 1892 og i Belgien 1894 et «Office du travail» med lignende program, medens Nederlandene 1899 fik et a., hvis virksomhed ogsaa udstrækkes til direkte at veilede publikum, hvor det gjælder istandbringelse af alle slags sociale formaal. I Østerrige er der under handelsministeriet udsondret et eget a. I Tyskland blev der 1902 inden det statistiske rigsbureau anordnet en egen afdeling for socialstatistik, omtrent svarende til andre landes a.; oprettelsen af et særskilt rigs-a. er dog her kun et tidsspørsmaal. Hverken i Danmark eller i Norge findes noget egentligt a., men inden de statistiske centralbureauer findes et kontor, hvis særopgave det er at befatte sig med socialstatistik (se Arbeiderspørsmaal). [Litt.: «Beiträge zur Arbeiterstatistik bearbeitet im Kais. Statist. Amt. No 1: Die Fortschritte der Amtlichen Arbeitsstatistik in den wichtigsten Staaten», I Teil (Berlin 1906); J. Dalhoff, «Udlandets bureauer for arbeidsstatistik» i (dansk) «Nationaløkonomisk tidsskrift» 1906.]

Arbeidsbørs (fr. *bourse du travail*) er en af arbeidernes fagforeninger, ofte med tilskud fra kommune eller stat, oprettet og underholdt institution for arbeidsformidling, optagelse af arbeidsstatistik og andre formaal i arbeiderstandens interesse. Fagforeningerne har gjerne her sine sekretariater. Den første a. kom istand i Liège 1880 og fandt snart efterligninger i talrige industribyer rundt om i verden. Mest kjendt er den 1887 i Paris oprettede a., som 1892 af byen fik en egen pragtbygning, indrettet nærmest som det, man andetsteds kalder «folkets hus». Paa grund af revolutionær optræden var a. i Paris lukket 1893—96; den omorganiseredes 1900 af Millerand. I 1901 fandtes alene i Frankrige 74 a.

Arbeidsdepartementet (departementet for de offentlige arbeider) er oprettet 1885 ved at udskille fra det daværende indredepartement alle sager vedk. vei-, jernbane-, kanal-, bygnings- og brandvæsen samt den alm. brandforsikringsindretning, og fra marinedepartementet havnevæsenet. 1896 blev poststyrelsen overflyttet fra indredepartementet til a., der nu (1906) bestaar af: 1ste og 2det jernbanekontor, veikontoret, kanalkontoret, bygningskontoret, poststyrelsen (med 6 kontorer) samt brandforsikringsindretningen.

Arbeidsgiver el. driftsherre kaldes den, der mod en aftalt løn tager en anden person og dennes arbeidsevne i sin tjeneste, særlig hvor det gjælder regelmæssig anvendelse af arbeideren i den økonomiske produktion. A. kan være en juridisk person (et aktieselskab), repræsenteret af en bestyrer (forretningsfører, direktør), der i saa tilfælde optræder ligeoverfor arbeiderne som a. I den moderne, kapitalistisk organiserede produktion er det a., som repræsenterer kapitalen (sml. denne art.).

---

hereditary (born) enemy — (f) ennemi (m) héréditaire. **arvefølge** — (t) Erbfolge f — (e) order of inheritance; (om konge) succession; (paa gods) entail — (f) succession f. **arvelader** — (t) Erblasser m — (e) testator, bequeather, devisor — (f) testateur m. **arveprins** — (t) Erbprinz m — (e) heir presumptive — (f) prince (m) héréditaire.

arveret — (t) Erbrecht n — (e) right of inheriting, heirship — (f) droit (m) de succession, successibilité f.

arve — (t) erben; (einen) beerben — (e) inherit, succeed to; be the heir of (some one) — (f) hériter de.

arvelig — (t) erblich — (e) (in)-heritable — (f) héréditaire.

arvelighed — (t) Erblichkeit f — (e) inheritability, heredity — (f) hérédité f.

arving — (t) Erbe m — (e) heir, inheritor, (kvindelig) heiress, inheritress, inheritrix — (f) héritier m, héritière f.

Arzenei (t) f, medicin, lægemiddel.

Arzt (t) m, læge.

Ärztin (t) f, kvindelig læge.

ärztlich (t) læge-.

as (f) m, es i kortspil.

as (e) ligesaa, ligesom, som; idet; eftersom; saasom.

asald — (t) Vogelbeere f — (e) beam-tree — (f) alisier m.

asbest — (t) Asbest m — (e) asbestos, asbestus — (f) asbeste m.

ascaride (f) m, **ascaris** (e) spolorm.

Arbeidsgiverforening, Norsk, er en i 1900 organiseret sammenslutning af landets arbeidsgivere til varetagelse af fælles interesser særlig ligeoverfor arbeidskonflikter. Foreningen, der har forbilleder i mange lande, sætter som sin første opgave at vedligeholde et godt og varigt forhold mellem sine medlemmer og deres arbeidere ved imødekommenhed ligeoverfor berettigede krav fra disses side. Uberettigede fordringer fra arbeiderne eller deres foreninger har den til maal at modarbeide. Ved solidarisk at yde den enkelte arbeidsgiver sin støtte slaar den vern om standens interesser, først og fremst om den for al industriel virksomhed nødvendige orden, disciplin og kontraktssikkerhed. Ogsaa udenfor landet vil den kunne virke, idet den med a. i Danmark og Sverige har indgaaet overenskomster om fælles optræden i visse tilfælde. N. a. er inddelt i 10 underafdelinger eller distrikter og har i Kra. et centralstyre med fast kontor. Den har gjennem fredelige forhandlinger allerede udjevnet talrige arbeidstvister. Siden mars 1904 har den sit eget faglige organ i «Meddelelser fra Norsk a.», der udkommer maanedlig i Kra.

Arbeidshjem. Som en af formerne for direkte understøttelse af trængende nævner fattigloven af 19 mai 1900 forsørgelse i arbeidshjem. Hertil kan ogsaa henvises arbeidsføre og friske folk, som under midlertidig nødstilstand henvender sig til fattigstyret om hjælp.

Arbeidshus. Efter straffel. § 39 kan retten, naar den finder, at en ikke sindssyg tiltalt, der enten frifindes eller i henhold til straffel. §§ 45 og 56 idømmes nedsat straf, er farlig for retssikkerheden paa grund af utilregnelighed eller formindsket tilregnelighed, bl. a. beslutte at lade ham anbringe i a. I dette øiemed anvendes for tiden (1906) alene Kra. kommunes tvangs-a. (s. d.).

Arbeidskammer el. arbeidsraad er navnet paa en i forskjellige lande af staten oprettet og underholdt institution til varetagelse af arbeiderstandens særinteresser i lighed med handels-, haandverks- eller landbrugskamre for disse næringsgruppers interesseomraade. A. er som regel sammensat af repræsentanter saavel for arbeids giverne som for arbeiderne. A. findes i Frankrige, Belgien, Schweiz, Italien og Nederlandene og er planlagt i Tyskland, hvor oprettelsen af en saadan institution blev stillet i udsigt allerede i kciser Wilhelm II's budskab om arbeiderspørsmaalet af 4 feb. 1890, men fremdeles befinder sig paa overveielsernes stadium. [Litt.: «Vorschläge zur Gestaltung der Arbeitskammern in Deutschland. Zehn Gutachten» (1906).]

Arbeidskontrakt kaldes den mellem arbeider og arbeidskjøber (driftsherre) indgaaede overenskomst, hvorefter hin skal yde et efter tid eller mængde beregnet arbeide mod en af denne ydet bestemt løn. Forskjellig herfra er arbeidsakkord, som er en aftale om et arbeidsprodukt, ikke om selve arbeidet. Den nyere tids økonomiske samfundsorganisation hviler paa den frie a., som blev indført, da de fra naturretten hentede ideer om individets frihed og ret brød igjennem paa næringslovgivningens omraade i slutningen af 18 og begyndelsen af 19 aarh. Den gamle laugsordnings patriarkalske forhold mellem mester og svend eller lærling blev herved afløst af en retslig ligestillethed, som forudsatte to teoretisk af hinanden helt uafhængige parter, der optraadte i fri forhandling om arbeidsforholdet. Samfundslivets praksis viste dog snart et andet billede. Arbeiderens frihed er illusorisk, naar han er nødt til at sælge sin arbeidskraft for at leve. Den enkelte arbeider staar magtesløs i a.-forholdet: han savner som regel overblik over sit fags stilling og de vilkaar, arbeidsmarkedet byder; han ved ikke, hvilke fordringer han kan drive igjennem. For at bøde paa den risiko for «udbytning», der ligger heri, har arbeiderne i den nyeste tid i stedse større udstrækning søgt at afløse den frie, individuelle a. med den kollektive a., ogsaa benævnt tarifkontrakt. Denne er hovedhjørnestenen i den nye arbeidsret, som holder paa at arbeide sig frem. Her er den enkelte arbeiders fri selvbestemmelsesret forsaavidt ophævet, som a.s betingelser ikke længer er hans frie raadighed underkastet, men er gjenstand for beslutning af den faglige korporation, han tilhører. Samtlige arbeidere inden en saadan vil da som regel staa som en enhed og i fællesskab optrædende kontraktpart ligeoverfor arbeidskjøberen, en enkelt saadan eller en korporation af dem. Navnlig i England og Tyskland spiller fagforeningerne en stedse større rolle som formidlere af kollektive a. Tarifkontraktens retslige natur er fastslaaet i en i 1906 vedtaget lov i Nederlandene; den er knæsat i Østerrige, Italien og Tyskland men fremfor alt i et af den franske minister Sarrien høsten 1906 fremsat lovforslag (om «les conventions collectives relatives aux conditions du travail»). [Litt.: Fanny Imle, «Die Tarifverträge zwischen Arbeitgebern und Arbeitnehmern in Deutschland» (Jena 1907); «Der Tarifvertrag in Deutschen Reich. Bearbeitet im Kaiserlichen Statistischen Amt», bd. I—III (Berlin 1906).]

Arbeidsledighedforsikring har til formaal at sikre arbeidsføre og arbeidsvillige personer en vis understøttelse i tilfælde af ufrivillig arbeidsløshed. I de fleste civiliserede lande har arbeidernes fagforeninger nu i dette øiemed arbeidsledighedskasser, hvis organisation i hovedsagen er den samme overalt: Enhver, som er med i fagforeningen, har til dennes arbeidsledighedskasse at betale en ugekontingent, som hos os i almindelighed udgjør fra 5—15 øre; herfor faar han, naar han har betalt denne kontingent det i foreningens love foreskrevne tidsrum (alm. et halvt eller helt aar), krav paa en vis ydelse af kassen (alm. 1 kr. dagen i 60 dage) under arbeidsløshed. Med denne ret følger pligt til at tage andet arbeide i faget, som fagforeningens styrelse finder passende. Disse kasser, som overalt har været et led i de organiserede arbeideres bestræbelser for gjennem sammenslutning at opnaa bedring i sine kaar, er opstaaet i England, hvor den første kasse oprettedes i 1831. Det er dog først i de sidste femten aar, at bevægelsen har skudt betydeligere vekst. I England udbetalte i 1904 de 100 største fagforeninger, som tils. havde ca. 1 mill. medlemmer, henved 12 mill. kr. i arbeidsledighedsunderstøttelse. Samme aar ydede de danske «Samvirkende fagforbund» med ca. 90 000 medlemmer over 400 000 kr. i samme øiemed. I Norge, hvor arbeidsledighedskasserne endnu i 1899 kun havde ca. 1 000 medlemmer, ydede i 1904 15 kasser med tils. henved 10 000 medl. over 60 000 kr. i understøttelse.

Byen St. Gallen i Schweiz gjorde i 1895 et forsøg med at indføre tvungen a. Der viste sig imidlertid uover-

---

ascend (e) stige op, hæve sig; bestige.

ascendance (f) f, ascendens; opstigen.

ascendant (e) & (f) opadgaaende, opadstigende; (e) ogs. overlegen, overmægtig; (m) opgang; indflydelse, overlegenhed; slegtning i opadstigende linje.

ascendency (e) overlegenhed.

ascendible (e) bestigelig.

ascenseur (f) m, elevator.

ascension (e) & (f) f, opstigning; himmelfart.

ascent (e) (op)stigning.

ascertain (e) bringe paa det rene, bestemme, fastslaa.

ascète (f) m, asket.

ascetic (e), **ascétique** (f) asketisk.

asceticism (e), **ascétisme** (f) m, askese.

Asche (t) f, aske. **Aschenbrödel, -puttel** m, askepot, askeladd. **Aschensalz** n, potaske. **Aschermittwoch** m, askeonsdag.

äschern (t) lægge i aske; bestrø med aske.

ascribe (e) tilskrive; tillægge.

ascription (e) tilregnelse, tillæggelse.

ase — (t) eseln: sich abäschern — (e) toil — (f) travailler péniblement, s'excéder de fatigue, s'échiner, se démener.

äsen (t) æde, græsse.

Äsung (t) f, græsning, græsgang.

asfalt — (t) Asphalt m — (e) asphalt — (f) asphalte m.

vindelige vanskeligheder ved indkrævning af kontingent, kontrol m. v., saa at forsikringen afskaffedes igjen i 1897. Mere vellykket har det system vist sig, som fra 1901 har virket i Gent i Belgien: at give kommunale tilskud til arbeidsledighedskasserne i den hensigt at opmuntre arbeidernes selvhjælpsbestræbelser og øge tilslutningen til kasserne. Gentsystemet er nu optaget i de fleste belgiske og en række franske kommuner; det er desuden i 1905 bragt i anvendelse af den franske og i 1906 af den norske stat. Hos os er sagen ordnet ved en lov, hvorefter staten kvartalsvis godtgjør kasserne en fjerdedel af de udbetalte understøttelser; af statens udlæg skal derefter de kommuner, hvor de understøttede hører hjemme, dække de to tredjedele. Hvor der er oprettet offentligt arbeidsanvisningskontor, har de arbeidsledige efter loven pligt til at melde sig ved dette.

Arbeidsløn er i videre betydning enhver erstatning for en arbeidsydelse. I almindelighed tænker man imidlertid ved a. i snævrere forstand paa den «eiendomsløse» arbeiders ved kontrakt eller aftale med den kapitalbesiddende driftsherre fastsatte løn for at yde denne legemligt arbeide i en given tid og ellers paa nærmere bestemte betingelser. A. er altsaa en leiepris for menneskelig arbeidskraft. Om ikke tidligere, saa ophørte ialfald efter maskinindustriens opstaaen arbeideren selv at eie produktionsmidlerne og dermed ogsaa arbeidsproduktet. Følgelig blev lønnen den eneste form, hvori han herefter fik andel i produktionen. Lønsspørsmaalet maatte dermed blive et af de store sociale spørsmaal.

Flere teorier er blevet opstillet for at søge a.s størrelse bestemt. Den liberale engelske skole fremsatte saaledes læren om et saakaldt nationalt «lønningsfond», efter hvilken den del af et lands kapital, der medgaar til at lønne dets arbeiderbefolkning, skulde udgjøre en fast uforanderlig andel af den samlede nationalformue. Naar nu arbeidernes antal forøgedes, blev der altsaa gjennemsnitlig en saameget mindre løn til hver. En forøgelse kunde blot finde sted under den forudsætning, at arbeidernes antal aftog eller nationalformuen og dermed «lønningsfondet» voksede. Læren er forlængst opgivet. Ligesaa er det gaaet med Lassalles saakaldte «jernhaarde lønningslov», efter hvilken a. altid skulde bevæge sig om grænsen for det eksistensminimum, der kræves for at holde slegten vedlige. Kom den nemlig over dette punkt, mente Lassalle, vilde arbeiderne gifte sig hyppigere og tidligere, derved vilde antallet af dem vokse, tilbudet af arbeidskraft blive større og atter trykke a. ned mod lavmaalet for livsopholdet. Erfaring har godtgjort lærens falskhed. Problemet om at finde den «retfærdige løn» (v. Thünen) ansees nu i almindelighed for uløseligt eller at savne praktisk interesse.

Medens man i tidligere aarh. kjendte løntakster, fastsatte af myndighederne, forsvandt alle saadanne kunstige forsøg paa at regulere lønnen ved liberalismens gjennembrud i slutningen af 18 aarh. Imidlertid har man i nyeste tid seet enkelte forsøg paa at lovfæste en m i n d s t e l ø n i Australiens stater. Planer i lignende retning har været bragt paa bane ogsaa andetsteds uden dog at føre til praktiske resultater. I moderne tid er løn afgjort i penge den eneste anerkjendte form for betaling af arbeidskraft. Saa var det ikke tidligere. Endnu i begyndelsen af 19 aarh. var det mangesteds brugeligt, at arbeidsgiverne betalte sine arbeidere i varer. Dette saakaldte «trucksystem» ledede til mange misligheder, hvorfor det i flere lande er forbudt ved lov.

De principer, efter hvilke lønnen bestemmes, er meget forskjellige; man har derfor en hel række «lønningssystemer». De to grundformer for a. er t i d s l ø n, naar den regnes efter fastsat anvendt tid (time-, dag-, ugeløn), og s t y k l ø n eller a k k o r d l ø n, naar den beregnes efter det udførte arbeides mængdeforhold. Ofte blandes systemerne for at formindske de ulemper, som klæber ved hvert af dem: tidslønnen opmuntrer ikke til flid, medens akkordlønnen let kan drive arbeideren til overanstrengelse. Bevægelsen synes imidlertid i de mere fremskredne industrilande at gaa i retning af at lægge den i arbeidet nedlagte anstrengelse til grund for a.s beregning. Derfor er tidslønsystemet i tilbagegang, medens akkordsystemet i forskjellige former vinder terræn. Herunder bringes ofte en præmiering, der kan have forskjellige former, i anvendelse: der gives ekstraløn efter arbeidets kvalitet, for det producerede kvantum over en vis mængde, for udvist økonomi med raamaterialet, for udførelse af arbeidet i kortere tid end den aftalte o. s. v. Ved gruppeakkord faar et antal arbeidere underet en fælles stykløn; ogsaa hermed kan selvfølgelig en præmieaftale kombineres. Den mest omfattende præmie fremkommer, hvor arbeideren direkte erholder andel i forretningens udbytte (se U d b y t t e a n d e l s s y s t e m); dette pleier da at udbetales aarlig eller indsættes i sparebankbog. En hemsko mod dette systems udbredelse er nødvendigheden af ved dets anvendelse at give arbeideren indsigt i forretningens gang og bogførte afkastning. En beslegtet lønningsform afgiver den saakaldte g l i d e n d e l ø n n i n g s s k a l a (eng. *sliding scale*), som paa forhaand fastsætter et vist forhold mellem lønnen og den til enhver tid for produktet opnaaede pris, saaledes at a. stiger eller synker med denne. Erfaring viser, at en høi a. er lønsom, bl. a. af den grund, at den tvinger arbeidsgiveren til at anvende bedre arbeidsmetoder og maskiner. Navnlig i de Forenede stater har «de høie lønningers økonomi» været sterkt fremholdt; regelen herom kan dog ikke tillægges almen gyldighed. [Litt.: Ludw. Bernhard, «Handbuch der Löhnungsmethoden» (Jena 1906); L. Brentano, «Arbeidsydelsens forhold til arbeidsløn og arbeidstid» (Kjøbenh. 1894); Schoenhof, «The economy of high wages» (New York 1892); Brassey, «Work and wages» (London 1871); C. Schmidt, «Der natürliche Arbeitslohn» (Jena 1887).]

Arbeidsnedlæggelse, ogsaa ofte kaldt a r b e i d s s t a n s n i n g, finder sted, naar samtlige arbeidere i en fabrik eller bedrift, inden et helt fag eller undertiden i en række af fag, samtidig indstiller arbeidet efter ensidig beslutning enten af arbeiderne eller af en eller flere arbeidsgivere. Maalet er at fremtvinge opfyldelsen af et krav fra en af parternes side. Oftest gaar dette krav ud paa at opnaa gunstigere arbeidsbetingelser, høiere løn, hvor arbeiderne er den aktive part, lavere løn, hvor arbeidsgiveren har den angribende rolle. En a. fra arbeidernes side kaldes s t r e i k, den af arbeidsgivere fremkaldte a. ofte u d e l u k k e l s e (t. Aussperrung) el. l o c k o u t (eng.). Begge former af a. betragtes af den moderne social-

---

ash (e) ask; aske.
ashamed (e) skamfuld.
ashen (e) aske-, af asketræ.
ashes (e) pl. aske.
ashlar (e) kvadersten.
ashore (e) i land.
aside (e) til side.
asile (f) m. fristed; asyl.
asinine (e), **asine** (f) æsel-, æselagtig.

ask — (t) Esche f — (e) ash — (f) frêne m.
ask (e) bede; spørge; forlange.
askance (e) til siden, skjævt.
aske — (t) Asche f — (e) ashes pl — (f) cendre f. **askeladd, askepot** — (t) Aschenbrödel n — (e) cinderella — (f) cendrillon m. **askeonsdag** — (t) Aschermittwoch m — (e) Ash-Wednesday — (f) mercredi (m) des cendres.
asker (e) vandfirben.
askese — (t) Askese f — (e) asceticism — (f) ascétisme m.
asket — (t) Asket m — (e) ascetic — (f) ascète m.
asketisk — (t) asketisch — (e) ascetic — (f) ascétique.
askew (e) paa skakke, skjævt.

aslant (e) paa skjøns, paa skraa.
asleep (e) i søvn.
asoak (e) i vand, i blød.
asomatous (e) ulegemlig.
asp - (t) Espe f - (e) aspen, asptree, trembling poplar — (f) tremble m.
asp (e) giftsnog; asp.
asparges — (t) Spargel m — (e) aspargus, sparrow-grass — (f) asperge f.

politik som et fuldt legitimt og loyalt middel til at fremtvinge en forandring i det mellem arbeidsaftalens parter bestaaende forhold, men rigtignok som det yderste middel for det tilfælde, at alle andre udveie forgjæves er forsøgt. A.s betydning er i moderne tid saavel økonomisk som socialt saameget større, som den nu i regelen organiseres solidarisk og kollektivt for stedse videre arbeidsomraader, ofte endog med udbredelse udenfor det fag, hvor striden opstod (se Sympatistreik). Ved sit omfang kan en a. blive ligefrem samfundsfarlig. Det stiller sig derfor som en af socialpolitikens vigtigste opgaver at søge a. afverget eller ialfald hurtig bilagt. I flere lande, som f. eks. Frankrige, er det forbudt arbeidere i offentlig tjeneste at skride til a. Handels- og industridepartementet har decbr. 1906 taget initiativet til indførelse i Norge af tvungen mægling i arbeidstvistigheder samt oprettelse af mæglingsraad til formidling af saadan udjevning. Se forøvrigt Forligs- og Voldgift i arbeidstvistigheder, Mæglingsraad, Tarifkontrakter samt Streik, Lockout.

Arbeidspenge er den i almindelighed ganske ubetydelige betaling, som i fængslerne kan tilstaaes fanger, der viser flid og god opførsel.

Arbeidsstatistik, se Arbeidsbureau, Socialstatistik.

Arbeidsstrøm, paa telegrafstationer den elektriske strøm fra lokalbatteriet, som sluttes og aabnes ved relæet, og som frembringer tegnene i skriveapparatet.

Arbeidsstuer for børn har til opgave at modtage og beskjæftige børn i alderen 7—14 aar fra saadanne hjem, hvor forældrene er fraværende paa arbeide, hvor fattigdommen er særlig trykkende, eller hvor moderen som følge af børneflokkens størrelse eller andre grunde ikke er istand til at føre det nødvendige tilsyn med dem. I a. lærer de større børn forskjellige slags haandverk, som skomageri, snedkerarbeide, kurv- og spaanfletning, vævning, skræddersøm, børstebinding samt reparationsarbeide, medens de mindre øves i nævenyttighed ved søm og strikning eller paa anden maade vænnes til arbeide. Som regel erholder børnene et maaltid mad, undertiden ogsaa en liden betaling for godtaget arbeide. A. er et vigtigt middel i det sociale redningsverks og i folkeopdragelsens tjeneste. I Danmark oprettedes de første a. 1872. Derfra kom de til Norge 1886. I Kra. fandtes 1906 7 a., hvori aarlig omkr. 3 000 børn finder undervisning. Rigest har sagen udviklet sig i Sverige, hvor den begyndte 1887. Alene i Stockholm fandtes 1906 17 a., hvortil kom over 50 i provinserne. I Paris er der i 1906 oprettet et antal a. f. b.

Arbeidstegning, tegning i stor maalestok med maalangivelser, som skal benyttes af arbeideren ved arbeidsstykkets udførelse efter tegningen.

Arbeidstid. Ved a i ordets socialøkonomiske betydning forstaaes antallet af de timer, hvori arbeideren ifølge arbeidskontrakten daglig (eller ugentlig) har at yde effektivt arbeide paa arbeidsstedet. A. betyder altsaa arbeidsdagens (eller arbeidsugens) længde, hvile- og maaltidpauser fraregnet. Er den daglige a. lovfæstet, betegnes den ofte ved udtrykket maksimalarbeidsdag. A.s længde og anordning er at henregne til arbeidsaftalens vigtigste bestemmelser, idet ikke blot det hele arbeidsforhold, herunder ogsaa driftsherrens interesser, men ogsaa arbeiderens legemlige og aandelige velfærd, hans familieliv, hans adgang til at faa del i kulturens goder og det borgerlige samfunds anliggender afhænger deraf. Allerede af sanitære grunde maa a. ikke vare længer, end at arbeideren i fritiden fuldt ud sættes istand til at erstatte det med arbeidet forbundne forbrug af legemlig kraft; men desuden bør den ikke af etiske og sociale grunde vare længer, end at arbeideren udenfor den tillige kan opnaa et berettiget maal af livsnydelse og vederkvægelse. I den moderne socialreforms bestræbelser for at berede arbeiderstanden en fuldt ud «menneskeværdig tilværelse» indgaar derfor a.s regulering som et betydningsfuldt led. Arbeideren skal ikke ved a.s utilbørlige længde udsættes for at sløves eller forkrøbles; han vil da let nedværdiges til et blot og bart produktionsmiddel. Allerede enkel humanitet tilsiger derfor, at arbeidet afbrydes ikke blot af daglige hvilepauser, men ogsaa af periodiske hviledage til legemlig og aandelig opfriskning og selvfornyelse. Arbeiderne haaber ved a.s begrænsning at bevirke en nedgang i udbud af arbeide og derigjennem i arbeidsledighed med en opgang i lønnen som resultat. Herimod er der fra socialpolitisk synspunkt lidet at indvende, da erfaring viser, at arbeidsydelsen ikke bliver ringere hverken i mængde eller kvalitet, om a. undergaar en rimelig afkortning. Med den udviklede teknik og den kortere a. følger et mere intensivt arbeide. Det kan i saa henseende henvises til, at netop de lande, hvor industrien har naaet den høieste udvikling, ogsaa har den korteste a. Imidlertid har man dermed ingenlunde bragt ud af verden den indvending fra arbeidsgivernes side, at jo flere timer af døgnet de kostbare anlæg staar ubenyttede, desto større rentetab. Og ligesaa lidt kan det lades ud af betragtning, at spørsmaalets kjerne ikke er a.s lovfæstede længde i al almindelighed, men den for hvert enkelt fag formaalstjenlige og rationelle a. Overalt, hvor staten ud fra dette synspunkt finder maalet overskredet, bør den skride ind med sin regulering af forholdet. Dette har imidlertid hidtil kun undtagelsesvis fundet sted, i Norge f. eks. ligeoverfor bageribedriften. I praksis har kampen om a.s længde udformet sig som en række kompromisser mellem arbeidere og arbeidsgivere.

En almengyldig normalarbeidsdag synes endnu at høre til de fjerne ønskemaal. Længst er man i saa henseende hidtil naaet i Australien, hvor en arbeidsdag paa 8 timer nu er regelen. I de Forenede stater er 8 timers dagen siden 1892 blevet anvendt for statens arbeidere, og i sit budskab af 3 decbr. 1906 til kongressen udtalte præsident Roosevelt sig for dens almindelige indførelse. I Englands storindustri begynder en 9 timers arbeidsdag, eller rettere en a. af 55½ timer ugentlig, de 5 første ugedage med 10 og lørdag med 5½ timer, at blive stedse mere almindelig; for typograferne er her allerede en 9 timers dag fastslaaet, medens arbeiderne inden tekstilindustrien har 10 timers daglig a. For grubearbeidere har regjeringen (decbr. 1906) stillet indførelsen af en 8 timers arbeidsdag i udsigt. I Tyskland er regelen en arbeidsdag af 11 timer, men der er stigende tendens i retning af en normeret 10 timers dag; og typograferne har ogsaa her allerede som regel

---

aspect (e) & (f) m, syn; udseende; udsigt; stilling.
aspen (e) asp.
asperger (f) bestænke.
aspergès (f) m, stænkekost.
aspérité (f) f, **asperity** (e) ruhed; haardhed, barskhed.
asperse (e) sværte, bagvaske.
aspersion (e) bagvaskelse. (f) f, bestænkning.
aspersoir (f) m, vievandskost.
asphalt (e), **asphalte** (f) m, asfalt, jordbeg.
asphaltage (f) m, asfaltering.
asphalter (f), **asphalt** (e) asfaltere.
asphyxia (e), **asphyxie** (f) f, kvælning, skindød.
asphyxiated (e), **asphyxié** (f) skindød.
aspic (f) m, giftslange.
aspirant — (t) Aspirant m — (e) aspirant, aspirer, candidate — (f) aspirant m, candidat m.
aspirate (e) aspirere, udtale med h-lyd; aspirationstegn; aspireret.
aspiration (f) f, op-, indsugning; indaanding; beaanding; attraa, stræben.
aspire (e), **aspirer** (f) hige, tragte; (f) ogs. aspirere, beaande; indaande, opsuge.
aspirere — (t) aspirieren — (e) aspire — (f) aspirer.
asquint (e) skjelende, skjævt.
Ass (t) n, es; ettal i terningspil.
ass (e) æsel.
assail (e), **assaillir** (f) angribe; bestorme.

9 timers dag. I Frankrige blev 1900 givet en lov, hvorefter den høieste daglige a. skulde være 11 timer de to første aar, 10½ i de to følgende og 10 fra det 5 aar efter lovens ikrafttræden, d. e. fra 31 mars 1904. I Schweiz har man siden 1877 og i Østerrige siden 1885 er lovfæstet 11 timers dag, dog arbeides i de fleste bedrifter med kortere a. I Danmark er en 10 timers daglig a. almindelig, og for jernindustrien opnaaedes ved en voldgift af 1906 mellem denne industris arbeidsgivere og «Dansk arbeidsmandsforbund» under nærmere fastsatte vilkaar en ugentlig a. af 57 timer. I Sverige staar (jan. 1907) indførelsen af en lovfæstet ottetimersdag for statens verfter paa dagsordenen, medens a. længde inden industrien, som i de fleste øvrige lande, har været overladt en sedvaneretlig udvikling. I Norge findes der heller ingen almindelig norm for a.s længde, som derfor er forskjellig fra fag til fag. Dog tør 10 timers a. være gjennemført paa trælastindustriens omraade og inden de mekaniske fag, medens a. er længer for de kemiske industrier, der kræver kontinuerlig drift med arbeidsskift, f. eks. i cellulose- og træmassefabrikerne. Ved statens militære verksteder og jernbaneverksteder er a. 53 timer ugentlig, ved Kongsberg sølvverk 50 timer ugentlig fordelt paa ugens fem første virkedage.

Den socialpolitiske lovgivning beskjæftiger sig i alle lande med spørsmaalet om a.s længde. England gik her i spidsen allerede i 1830-aarene. I de fleste lande er den lovfæstede a. kortere for børn og kvinder end for voksne mænd. I Norge har vi den eneste saadanne lovbestemmelse om a. i lov om tilsyn med arbeide i fabriker m. v. af 27 juni 1892. Den bestemmer, at børn under 14 aar som regel ikke maa anvendes til arbeide, der falder ind under lovens ramme, dog kan børn mellem 12 og 14 aar med tilsynets tilladelse betingelsesvis anvendes indtil 6 timer daglig ved lettere arbeide. Unge mennesker mellem 14 og 18 aar maa ikke anvendes over 10 timer daglig, i alderen mellem 14 og 16 kun til lettere arbeide og, ligesom børn, ikke før 6 morgen og efter 8 aften. Voksne mænd er ubundne af loven. [Litt.: S. Webb & H. Cox, «The eight hours day» (London 1891); John Rae, «Eight hours for work» (London 1894).]

Arbeidsvillig kaldes den arbeider, som vægrer sig ved at deltage i en af hans fagfæller besluttet arbeidsnedlæggelse. Da disse saakaldte «streikebrydere» ofte af sine kamerater udsættes for overlast, har man i flere lande givet dem en lovfæstet særbeskyttelse (sml. Akarpsloven). Ogsaa hos os er en saadan lov paa bane.

Arbēla (nu Erbīl), Assyrien, by lidt i øst for Mosul. Nær A., ved Gaugamela, vandt Alexander den store over Dareios 331 f. Kr.

A'rber, Nedrebayern, høieste top paa Böhmerwald (1453 m.).

Arbien, M a g n u s G u s t a v (1716—60), n. medaljør, f. i Kra., d. i Kbh., var en udpræget kunstnernatur, i hvis mange arbeider (akademiets medaljer, medaljen ved Oldenborgernes 300-aars jubilæum) rokokoen har faaet en karakterfuld, men ikke altid lige indsmigrende form. Blev 1757 efter megen modgang medlem af akademiet i Kbh. En række af hans arbeider findes i universitetets myntsamling.

A'rbiter, rom. betegnelse for den mand, som af to stridende parter valgtes til at afgjøre deres stridsspørsmaal.

Arbitrage *[-aše]* (fr.), beregning af kurser for veksler og værdipapirer eller af priser for varer paa forskjellige børspladse for at finde ud, paa hvilket sted man med fordel kan kjøbe, og paa hvilket sted man fordelagtig kan sælge.

Arbi'trium (lat.), voldgiftskjendelse.

Arbitrær (lat.), skjønsmæssig, vilkaarlig. A r b i t r æ r e s t r a f f e, straffe, der tidligere anvendtes uden hjemmel i nogen straffebestemmelse. Grl. § 96 tilsigtede at afskaffe disse.

Arbo, C a r l O s c a r E u g e n (1837—1906), f. ved Drammen (Gulskogen), d. i Kra. Korpslæge 1881, brigadelæge 1884. Bekjendt ved talrige antropologiske undersøgelser, særlig af rekruter, hvorved han bl. a. har grundlagt kjendskabet til udbredelsen af «kortskaller» og «langskaller» i Norge.

Arbo, P e t e r N i c o l a i (1831—92), n. maler, f. ved Drammen, d. i Kra. Besøgte 1852—55 akademiet i Düsseldorf, men et længere ophold i Paris gav ham følelsen for fransk teknik og kolorit. Hans «Valkyrier» og «Aasgaardsreien» (i Statens kunstmuseum) skabte ham et meget populært navn. Af A.s historiebilleder tilhører «Carl XV's kroning» slottet.

Arboga, Sverige, by i Västmanlands län, ligger paa begge sider af Arboga-åen n.ø. for Örebro. A.-åen forbinder sammen med Hjälmarkanalen Hjälmaren med Mälaren. Handel med korn og jern, metalstøberi, 5 254 indb. I A., som er en meget gammel by, er der afholdt flere rigsdage.

Arboga'st, en franker, som under keiser Gratian udmerkede sig som romersk feltherre i Rhin- og Donaulandene. Var under Valentinian II magister militum og herskede næsten selvstændig i Gallien. 392 dræbte han keiseren, som havde givet ham afsked, og udraabte Eugenius til vestromersk keiser. Den østromerske keiser Theodosius drog imod dem, slog dem ved Aquileia (394) og lod den fangne Eugenius henrette, men A. flygtede og begik selvmord.

Arbor day *[āəbə dē]* kaldes i de Forenede stater en bestemt dag i aaret, som til fremme af skogsagen benyttes til træplantning af skolebørnene.

Arborētum, plantninger af trær og buske, der sammenstilles efter deres indbyrdes slegtskab. A. plantes særlig i botaniske og forstbotaniske haver til hjælp ved studiet af arterne. Skjønt skjønhedshensyn her er underordnet, søger man dog i den nyere tid ogsaa at tage hensyn hertil ved anlægget af slige studieplantninger.

Arbroath *[abrō'þ]*, Skotland, gammel sjøby i Forfarshire, ligger ca. 20 km. n ø. f. Dundee. 22 398 indb. (1901). Lin-, hør- og jutespinderi, maskinfabrikation, skibsbygning og livlig handel. 1 s.ø. øen Bell-Rock med fyrtaarn.

Arbuēs, P e t e r d e (1441—85), blev 1484 inkvisitor i Aragonien. Som saadan gik han med fanatisk iver frem mod kjætterne. Slegtninge af hans ofre sammensvor sig mod ham og dræbte ham. Den romerske kirke betragter ham som martyr og helgen.

Arbuthnot *[āəbəþnåt]*, J o h n (1667—1735), eng. for-

---

assailant ⓔ, **assaillant** ⓕ m, angriber.

assainir ⓕ gjøre sundere, rense, forbedre.

assainissement ⓕ m, desinficering, renselse.

assaisonner ⓕ krydre, tilberede.

assassin ⓔ & ⓕ m, (snig)-morder; ⓕ ogs. skjønhedsplet; adj. dræbende, betagende.

assassinat ⓕ m, **assassination** ⓔ (snig)mord; voldsdaad.

assassinate ⓔ, **assassiner** ⓕ snigmyrde; ⓕ ogs. pine, plage.

assault ⓔ, **assaut** ⓕ m, anfald, angreb; ⓔ ogs. anfalde.

assay ⓔ prøve, probering; justering; prøve, probere.

assécher ⓕ tørlægge; blive tør.

Assekuranz ⓣ f, assurance, forsikring.

assekurieren ⓣ assurere, forsikre.

assemblage ⓔ & ⓕ m, (for)-samling.

assemble ⓔ, **assembler** ⓕ samle; ⓔ ogs. forsamles.

assemblée ⓕ f, **assembly** ⓔ forsamling, sammenkomst.

assener ⓕ rette (et stød).

assent ⓔ samtykke, bifald; bifalde, samtykke.

assentient ⓔ bifaldende, samtykkende.

assentieren ⓣ udskrive.

assentiment ⓕ m, samtykke, bifald.

asseoir ⓕ sætte; lægge, anbringe.

fatter, Swifts ven, berømt for sin vittige satire, den politiske allegori «John Bulls historie».

Arbutīn, kem. forbindelse af kulstof, vandstof og surstof ($C_{12}H_{16}O_7$), er et glykosid, som findes i bladene af *arbutus uva ursi* og i tyttebær. A. er et hvidt, krystallinsk legeme med bitter smag. Af emulsin eller svag svovlsyre spaltes det under optagelse af vand i druesukker og hydrokinon.

Arc, J e a n n e d', se J e a n n e d'A r c.

Arc, Frankrige. 1. Bielv til Isère i depart. Savoie, 150 km. lang. Gjennem A.-dalen gaar en meget benyttet alpevei og desuden jernbanen Chambéry—Mont Cenis—Susa og Torino. 2. Liden elv i depart. Var og Bouches-du-Rhône, løber nær ved Aix.

Arca Nōæ («Noæ ark»), musling af middelstørrelse, 8—10 cm. lange, tykke skal med en lang, lige række ensdannede lave tænder og aftryk efter to lige store lukkemuskler. Ingen kappebugt, da aande- og kloakrør mangler. Vel udviklet fod; danner byssus. Over 100 øine i kapperanden. Middelhavslandene. Spiselig.

Arcachon *[arkašō']*, Frankrige, by i depart Gironde, ca. 50 km. s.v. for Bordeaux, 8 259 indb. (1900). Byen ligger ved A.-bugten, den eneste, rigtignok kun for smaa skibe tilgjængelige bugt ved den farlige kyst (les Landes) mellem Gironde og Adour, har et mildt klima og er et sterkt besøgt badested (ca. 200 000 badegjester). Befolkningen driver desuden fiskeri og østersavl.

Arcade'lt, J a c o b el. J o h a n (navnene gjengives meget forskjellig) (1514—75), nederlandsk komponist, en af sin tids betydeligste mestre, virkede dels i Vatikanet i Rom, dels i Paris og efterlod sig en mængde madrigaler, messer, motetter m. v.

Arcādius (377—408), den første østromerske keiser, søn af Theodosius den store, fik 395 ved faderens død den østlige del af romerriget. Han lod sig stadig lede af andre, tilsidst af sin hustru Eudoxia, og riget hjemsøgtes under hans regjering af hungersnød og barbarernes indfald.

Arcalēr (geol.), et ler, der har navn efter muslingen *arca glacialis*. Det er yngre end vort ældste istids-ler, yoldialeret (s. d.), og angiver et mildere klima end dette. A. er udbredt i det sydøstlige og nordlige Norge.

Arcānum, se A r k a n a.

Arch *[āətš]*, J o s e p h (1826—), eng. arbeiderfører. Han begyndte bag plogen, læste i fristunder religiøs og økonomisk litteratur og blev 1846 metodistprædikant. 1867 blev A. jordbrugsarbeidernes leder og grundlagde 1872 «National agricultural labourers union», hvis første formand han blev. A. var medlem af parlamentet 1884—85 og fra 1892 indtil 1900, da han trak sig tilbage. Ved sin folkelige veltalenhed og sit talent for organisation fik A. megen indflydelse; hans agitation for masseudvandring ledede til, at omkr. 70 000 arbeidere i aarene 1874—84 forlod England. 1898 udgav Lady Warwick hans selvbiografi: «J. Arch, the story of his life, told by himself».

Archæo'pteryx, navnet paa en fossil fugl fra juraformationen. Den er fundet i 2 eksemplarer i den saakaldte litografiske skifer ved Solenhofen og Eichstädt i Bayern. Det ene eksemplar er nu i London, det andet i Berlin. A. var af en hønes størrelse og er den ældste fugl, som kjendes. Den skiller sig fra de nulevende fugle ved flere eiendommeligheder, som nærmer den til krybdyrene, og er derfor et udmerket bevis for, at fuglene nedstammer fra disse. Den havde en lang, krybdyrlignende hale med 20 hvirvler; ingen nulevende fugl har mere end 10. Mellem hver af disse var fæstet et par halefjære. Den havde tænder. Alle vingens 3 fingre var fri og forsynet med klør. De 3 mellemhaandsben var ikke sammenvokset.

Archæopteryx macrura.
Berliner-eksemplar. Restaureret af W. Dames.

Archa'ngel (Archangelsk, Arkangel), det nordligste guv. i det europæiske Rusland, grænser i nord til Nordishavet, i øst til Sibirien, i syd til guvernementerne Olonets og Vologda, i vest til Finland og Norge. Sammen med Novaja Semlja 859 000 km.² med 348 000 indb. Bugter: Kolabugten, det Hvide hav (s. d.) og Tschekeskaja. A. er væsentlig et lavland med mange elve (Dvina, Petsjora o. s. v.) og sjøer (Imandra). Det nordlige af landet er ufrugtbart steppeland (tundraer), i syd er der store skoge og lidt akerland (900 km.²) og england. Befolkningen bestaar af russer, lapper, samojeder, ostjaker, finner. I nord rensdyravl og fiskeri (værdien af de murmanske fiskerier var i 1905 331 871 rubler), i syd jord- og skogbrug. For det nordlige Norge har omsætningen med A. stor og øgende betydning. Fra Norge indføres fiskevarer. Hovedstaden er A. ved Dvinas munding i det Hvide hav, skibsverfter, rebslagerier, fiskemarked, stor handel med udførsel af korn- og trævarer (eksportværdi 19 mill. kr.). Havnen er islagt 6 mdr. 23 000 indb. Sæde for guvernør og biskop. Norsk generalkonsulat. I den nyere tid har jernbanen gjort A. til en naturlig eksporthavn for Vestsibirien og bragt byen i nærmere forbindelse med det øvrige Ruslands hovedbyer. Byen har sit navn efter et kloster for erkeengelen Michael.

Archegōnium kaldes hos moser, karsporeplanter og gymnospermer det organ, som frembringer den hunlige forplantningscelle, egcellen. A. er flaskeformet, den øvre, smale del kaldes halsen, den nedre udvidede del, bugdelen. i denne har egcellen sin plads. I halsen dannes ved opløsning af celler halskanalcellen, en slimet masse, i hvilken spermatozoiderne bevæger sig ned mod eg-

---

assermenter (f) tage i ed.
assert (e) forsikre; paastaa; forsvare.
assertion (e) & (f) f, paastand.
asservir (f) trælbinde, kue.
asservissement (f) m, trældom; underkuelse.
assess (e) skatlægge.
assessable (e) skatbar.
assesseur (f) m, bisidder, retsvidne.
assessment (e) beskatning; skatteligning.
assessor — (t) Assessor m — (e) judge; judge-lateral, puisne-judge — (f) conseiller m, assesseur m.
asseverate (e) forsikre, bekræfte.
asseveration (e) forsikring, bekræftelse.
assez (f) nok, tilstrækkelig; temmelig, ret.
assident (e) ofte medfølgende.
assidu (f), **assiduous** (e) vedholdende, flittig.
assiduité (f) f, **assiduity** (e) stadighed, flid; opmerksomhed.
assiéger (f) beleire; overrende.
assiet — (t) kleine Schüssel f — (e) plate — (f) bateau m.
assiette (f) f stilling, plads, beliggenhed, leie; anbringelse; holdning, ligevegt; sindsro, humør; ret (mad); støtte, underlag; tallerken
assiettée (f) f, tallerkenfuld.
assign (e), **assigner** (f) anvise bestemme, vælge, opnævne; (e) ogs. afhænde, overdrage; (f) ogs. (ind-)stevne.

cellen, tiltrukket af stoffe, som udvikles af en celle, bugkanalcellen, beliggende i bugdelen umiddelbart ovenfor egcellen.

Archegosau'rus, navnet paa en fossil (kulformationen) halepaddeform med meget svagt forbenet hvirvelsøile, 4 temmelig smaa luffer, langstrakt hoved med talrige, kegleformede tænder og paa strubepartiet et hudskelet af benplader, hvis overflade ligesom kranieknoklernes var ujevn med grubeformede smaafordybninger. Som yngre havde de gjellebuer og beholdt dem maaske hele livet.

Archelāos. 1. Konge af Makedonien 413—399 f. Kr., uegte søn af kong Perdikkas II; skaffede sig kongemagten ved at myrde Perdikkas' broder og søn, men herskede med kraft, skaffede sit land grænsefæstninger, en god hær og en flaade. Ved hans hof samledes berømte digtere og kunstnere (Euripides og Zeuxis); 399 blev han myrdet. 2. A., Mithridates af Pontos feltherre, f. i Kappadokien, slog 88 f. Kr. Nikomedes af Bithynien, kjæmpede fra 87—85 i Grækenland mod romerne (Sulla), blev slaaet 85 og flygtede senere af frygt for Mithridates til romerne. 3. A., foreg.s søn, 63 f. Kr. udnævnt til yppersteprest for gudinden Enyo i Pontos; senere søgte han at vinde Ægypten, idet han egtede prinsessen Berenike, men mistede livet i kamp med en romersk hær.

Archelāos, søn af Herodes den store, styrede efter faderens død (aar 4 f. Kr.) Judæa i 9 aar. Paa grund af uduelighed og tyranni afsat af keiser Augustus og forvist til Gallien. Hans land lagdes til den romerske provins Syrien.

Archelāos, græ. filosof (fra Athen?) i 5 aarh. f. Kr., discipel af Anaxagoras og Sokrates' lærer.

Archena *[artšē'na]*, Spaniens mest berømte badested med varm (ca. 55 °) kogsalt- og svovlkilde, i prov. Murcia ved elven Segura's midtre løb, ca. 20 km. n.v. f. byen Murcia. Kur mod lamhed og veneriske sygdomme.

Archenholz, Johan Wilhelm (1743—1812), t. historiker, deltog som preussisk officer i den sidste del af syvaarskrigen, hvis historie han har skrevet.

Archer *[āətšə]*, Colin (1832—), n. konstruktør og baadbygger, f. i Larvik. Nedsatte sig efter et kort ophold i Kalifornien og paa Sandwichsøerne 1850 i Australien, hvor han opholdt sig, indtil han 1862 nedsatte sig i sin fødeby som konstruktør og baadbygger. A. har i aarenes løb vundet et landskjendt navn for sin forbedrede type af norske lodsbaade, for sine redningsskøiter og fiskefartøier. Som konstruktør og bygger af polarskibet «Fram» (1892) er hans navn for alle tider knyttet til den norske polarekspedition 1893—96, hvilket ogsaa fremhæves af Fridtjof Nansen i hans skildring af denne.

Colin Archer.

Archer *[āətšə]*, William (1856—), eng. kritiker, teaterkritiker og oversætter, kundskabsrig og dygtig som stilist, har bl. a. skrevet «English dramatists of to-day», «Henry Irving», «About the theatre», «Masks or faces?», «William Charles Macready», «Poets of the younger generation». A. har i særlig grad virket for at gjøre Ibsen kjendt i England, han har dels selv oversat og dels udgivet oversættelser af de fleste af Ibsens dramaer og har ogsaa oversat Kiellands novelletter.

Archers *[aršé]* (fr.), bueskyttere, der kunde skyde indtil 12 pileskud i 1 minut. De anvendtes i tiden før korstogene, men tabte sin betydning, efterhvert som armbrøsten blev almindelig benyttet.

Archēus, er i læren om «livsaanderne» (hos Paracelsus) navnet paa den livsaand, der sidder i maven og leder ernæringens processer.

Archi, græ. forstavelse, hvoraf n. erke- er opstaaet; bruges for at betegne en forhøielse af en grad eller titel (archiepiscopus, archidux; erkebiskop, erkehertug).

Archi, se ogsaa Arki.

Archiāter (græ., overlæge), dels titel for hoflæger i Roms keisertid, dels navn for statsansatte læger (i den senere keisertid), som dannede et slags sundhedskollegium.

Archidāmos II, konge i Sparta 468—427 f. Kr., endte den 3dje messeniske krig og deltog med tapperhed i den første del af den poloponnesiske krig (den archidamiske krig 431—21), som udbrød trods hans modstand.

Archidiacōnus, erkediakon, kaldtes den diakon, som biskopen valgte til sin nærmeste hjælper til stiftets styrelse og administrationen af kirkens formue. Hyppig repræsenterede a. ogsaa biskopen paa synoder. Efter 6 aarh. fik a. straffemyndighed over presterne og rang umiddelbart efter biskopen. Indtil 11 og 12 aarh. er a.s magt og indflydelse stadig stigende; men da deres udstrakte myndighed ofte og ikke uden grund fremkaldte klager, søgte en række synoder at begrænse den, saa at stillingen efterhaanden tabte sin betydning.

Archidona *[artšidō'na]*, Spanien, by i provinsen Malaga. Omtr. 8 000 indb. Marmorbrud, oldtidslevninger, jernbanetunnel under byen.

Archilŏchos (ca. 700 f. Kr.), græ. digter, fra Paros, af fornem slegt, men fattig, udvandrede til Thasos, vendte siden tilbage, tog tjeneste som leiesoldat og faldt som saadan. A. er den første individualist i græsk digtning. Han var en rigt udrustet, vaagen aand, et lidenskabeligt, fyrigt, uroligt, saarbart sind, bestandig paa kant med livet og menneskene, til det yderste oprigtig mod sig selv, bitter og skaanselløs i sine altid personlige angreb; han er grækernes store spotter, forbilledet for oldtidens senere satirikere, men eiede ogsaa den hede erotiks og tungsindets strenge paa sin lyre. Der findes kun brudstykker af hans verker.

Archimandri't er siden 5 aarh. i den græsk-katolske kirke navnet paa dem, som forestaar klostrene.

Archimēdes (287—212 f. Kr.), matematiker og fysiker, et af de største genier, som har levet, f. i Syrakus, studerede en tid i Ægypten, vendte saa hjem og levede kun for de matematiske videnskaber. Da Syrakus blev beleiret af romerne, hjalp A. meget virksomt til ved forsvaret ved at opfinde flere sindrige krigsmaskiner. Da romerne efter 2 aars beleiring indtog byen, blev A. dræbt af en

---

assignable ⓔ & ⓕ bestemmelig, angivelig.

assignat ⓕ m. (under revolutionen) statsanvisning.

assignation ⓔ & ⓕ f, anvisning; ⓔ ogs. afhændelse, overdragelse; aftalt møde; ⓕ ogs. stevning.

assignee ⓔ fuldmægtig, repræsentant; bestyrer af konkursbo.

assignment ⓔ anvisning, henlæggelse, bestemmelse; overdragelse; opnævnelse af bestyrer (i konkursbo).

assimilable ⓔ & ⓕ som kan assimileres.

assimilate ⓔ, **assimiler** ⓕ assimilere, indoptage; ⓔ ogs. assimileres; ⓕ ogs. sammenstille.

assimilation ⓔ & ⓕ f, assimilation, indoptagelse; ⓔ ogs. lighed; ⓕ ogs. sammenstilling.

assimilative, assimilatory ⓔ assimilerende, indoptagende.

assimilere — ⓣ assimilieren — ⓔ assimilate — ⓕ assimiler.

assis ⓕ siddende; anbragt, beliggende. **être assis** sidde.

assise ⓕ f, lag; bjergafsats; pl retsting, kongres.

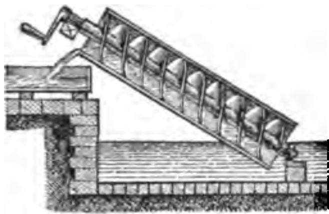
assist ⓔ, **assister** ⓕ bistaa; ⓕ ogs. (à) være tilstede ved, bivaane.

assistance ⓔ & ⓕ f, bistand; ⓕ ogs. tilstedeværelse; de tilstedeværende; distrikt, kreds.

assistant ⓔ & ⓕ m medhjælper, assistent.

assistent — ⓣ Assistent m, Gehilfe m — ⓔ assistant — ⓕ adjoint m, aide m, assistant m.

soldat. A. fandt den første tilnærmede værdi for forholdet mellem en cirkels omkreds og dens diameter (mellem $3\frac{1}{7}$ og $3\frac{10}{71}$), endvidere kuglens overfladeindhold og rumfang, ligevegtsbetingelsen for vegtstangen, «Archimedes' lov» for opdrift i vædsker o. m. a. Archimedes' skrue er en maskine til at løfte vand o. l. (se fig.). Karakteristisk for hans dristige tænkning er den bekjendte ytring, som tillægges ham: «Giv mig et fast punkt at staa paa, saa skal jeg vippe jorden.» Flere af hans paa græsk skrevne verker er bevaret.

Archimedes' skrue.

Archipēl el. arkipel er et geografisk begreb, som sjeldenere betegner et paa øer rigt hav, men i almindelighed en gruppe eller række af nær hinanden liggende og ensartede øer (græske, vestindiske, ostindiske, arktiske o. s. v.). Forkortet af Archipelagos, et andet navn paa Ægæerhavet (s. d.), først brugt af venetianerne i middelalderen, men ikke anvendt af grækerne selv.

Archiv for matematik og naturvidenskab, norsk videnskabeligt tidsskrift, begyndte at udkomme 1876 under redaktion af Sophus Lie, Worm-Müller og G. O. Sars. Har for tiden et statsbidrag af 1200 kr. aarlig.

Archo'nt (græ., hersker, fører), i flere græske byer navnet paa de øverste embedsmænd, navnlig i Athen. Her var staten oprindelig styret af en konge; men ved siden af ham stillede man først en polemarch (krigsherre), senere en a., der oprindelig fungerede paa livstid, men fra 752 kun 10 og fra 682 kun 1 aar. Omtr. 682 indsattes de 6 thesmotheter (lovgivere); disse sammen med «kongen», som kun havde visse ofringer at foretage og ledelsen af visse retssager, polemarch og a. dannede saa de 9 archonters kollegium, der under sig havde administrationen og en del af retsvæsenet. Med demokratiets udvikling i Athen mistede de en stor del af sin indflydelse og havde væsentlig kun ofringer og ledelsen af retsvæsenet (dommermyndigheden havde folkedomstolene; a. førte kun forsædet i disse); polemarchen f. eks. havde ledelsen af retsvæsenet i sager, der angik ikke-borgere (men ikke, som oprindelig, af krigsvæsenet). Efter den a., som kaldtes archon, havde aaret navn (som i Rom efter konsulerne).

Arcimbóldus, Johannes Angelus (1485—1555), f. i Milano, blev 1514 generalkommissær for afladen i Nordtyskland og Norden, senere biskop i Novara og 1550 erkebiskop i Milano. A. er mest bekjendt, fordi han drev afladshandelen i Norden paa forargelig maade. Da han støttede Sten Sture, konfiskerede Kristian II de indsamlede penge og varer (1519).

Arcis sur Aube *[arsī syr ōb]*, Frankrige, by i depart. Aube, ligger ved Aube-elven. Dantons fødeby, silke og bomuldspinderier, vævning af strømper, 2 774 indb. Her seirede de allierede over Napoleon 21/3 1814.

Arckenholtz, Johan (1695—1777), sv. historiker, reiste meget i udlandet, blev ansat i kancelliet, men atter afsat, da hatterne, som han havde bekjæmpet, kom til roret. 1743—66 hofbibliotekar i Hessen-Kassel, derefter i Sverige til sin død. Hans værdifulde «Mémoires concernant Christine, reine de Suède» (4 bd. 1751—60) bragte ham i polemik med Holberg.

A'rco (ital), strygeinstrumenternes bue. A., col a. el. arcāto betegner, at der efter et pizzicāto atter skal spilles med buen.

Arcole *[a'rkåle]*, Italien, by i prov. Verona, 3 339 indb., ligger i en myret egn ved Alpone, bielv til Adige, bekjendt af slaget 15—17 nov. 1796, hvor Bonaparte seirede over østerrigerne.

Arçon *[arsō']*, Jean Claude Eléonore Lemicaud d' (1733—1800), fr. ingeniørofficer, opfinder af de flydende batterier, der anvendtes af spanierne ved forsøget paa at erobre Gibraltar.

Arcos de la Frontēra, Spanien, by i prov. Cadiz, 13 926 indb., vakre kirker, berømte tyrekampe. I omegnen vin, olje, sydfrugter. Gode heste.

Arcot *[arkå']*, Forindien. 1. To distrikter i præsidentskabet Madras, mellem Maisur og den Bengalske bugt. Søndre A. har 2 349 000 indb., Nordre A. 2 207 000. Dyrkning af ris. Ialt i begge distrikter 50 000 kristne. 2. By i samme præsidentskab, 10 734 indb., har et gammelt fort, erobret af Clive i 1751.

Arctander, Niels Lauridsen (1561—1616), biskop, f. i Norge, student fra Trondhjems skole 1578, studerede i udlandet og blev 1585 slotsprædikant i Kjøbenhavn. Han vandt et anseet navn som sjælesørger og forfatter af religiøse skrifter og udnævntes 1595 til biskop over Viborg stift. Som biskop ophjalp han kirke- og skoletugten og søgte at forbedre presternes og lærernes kaar.

Arctander, Sofus Anton Birger (1845—), n. politiker og statsmand, f. i Kra. Efter at have taget juridisk embedseksamen flyttede A. 1872 som edsvoren fuldmægtig til Lofoten, hvor han 1875 blev konstitueret sorenskriver for en kort tid, hvorefter han virkede som overretssagfører i Hadsel indtil 1880, da han blev lensmand smst. For perioden 1880—82 mødte han som 3 repræsentant for Nordland paa stortinget, hvor han snart gjorde sig fremtrædende bemerket, bl. a. som medlem af den 1879 nedsatte kommission til ordning af leilændingsvæsenet. Gjenvalgt for næste stortingsperiode blev han 1883—84 præsident i lagtinget, deltog i forberedelsen af rigsretten af 1884, men blev af tiltalte udskudt som medlem af denne. Ved ministeriet Sverdrups dannelse s. a. blev A. indenrigsminister og blev, tildels som medlem af statsraadsafdelingen i Stockholm, staaende, indtil han 17 feb. 1888 gik af sammen med H. R. Astrup og B. Kildal.

Fot. af L. Forbech.
Sofus Arctander.

---

assistere — (t) helfen, unterstützen — (e) assist — (f) assister.

assize (e) pris, takst; pl kredsting, retterting; sætte takst paa, udligne.

assizer (e) inspektør (for maal og vegt).

assizor (e) jurymand

associable (e) forenelig, omgjængelig, selskabelig.

associate (e), **associer** (f) knytte til, optage; forene, forbinde; (e) ogs. slutte sig sammen; forenet, forbunden; fælle, kamerat; (f) ogs. give del, part i.

association (e) & (f) f, forening, samfund, selskab; forbindelse.

associé (f) m, deltager, kompagnon.

assolement (f) m, inddeling til vekseldrift.

assoler (f) inddele til vekseldrift.

assombrir (f) formørke.

assommer (f) slaa til jorden, ihjel: overvælde, overdrænge; plage, tage livet af.

assommeur (f) m, slagter.

assommoir (f) m, stok med blyklump, kølle; fælde; brændevinsknelpe.

assomption (f) f, Mariæ himmelfart(sdag).

assort (e), **assortir** (f) assortere, forsyne; passe sammen.

assortiment (f) m, **assortment** (e) sortering; udvalg, assortiment; (f) ogs. overensstemmelse, harmoni.

Ved valgene for 1889—91 valgtes han fra sin gamle kreds som repræsentant for det rene venstre. Han var i denne tingperiode formand i toldkomiteen. Imidlertid var han 1890 blevet udnævnt til borgermester i Bergen, i hvilket embede han blev staaende indtil 1901, da han blev toldskriver i Kra. 1900 indvalgtes han paany i stortinget fra sin gamle valgkreds og blev nu præsident i odelstinget og formand i budgetkomiteen, ligesom han var medlem af komiteen til revision af formandskabsloven, af den departementale skattelovskommission og af rigsskattekommissionen. Desuden har han været formand i Norges banks repræsentantskab og medlem af styret for Nansenfondet. Ved dannelsen af det Michelsen'ske ministerium af 11 mars 1905 gik A. ind i dette som chef for handels-, industri- og sjøfartsdepartementet og var i Karlstaddagene den norske regjerings formand. Ved sine solide kundskaber, sin sjeldne arbeidskraft og polemisk tilskaarne slagfærdighed har A. altid været en af vort offentlige livs mest bemerkede personligheder. Ofte har han egget til modstand, men dommen om hans selvstændighed, uforfærdethed og mangesidige dygtighed er enstemmig.

A'rctomys, se Murmeldyr.

Arctopithēci (el. hapalini) er en liden gruppe aber, som gjerne regnes for en særlig familie, den tredje og sidste i hele ordenen. Det norske navn kloaber hentyder til gruppens mest iøinefaldende systematiske egenskab, at lemmerne er væbnet med lange, spidse klør, kun baglemmerne har mere præg af «hænder» med fritstillet, flad- og kortneglet tommel. I dette forhold skiller de sig skarpt fra sine landsmænd, vestaberne. A. er smaa dyr, hvis runde hoved med det flade, nøgne eller svagt behaarede ansigt er afgjort abeagtigt, medens de iøvrigt i ydre og levevis minder om gnaverne, særlig ekornet. Øinene er smaa, ørerne store, haarlaget blødt og glinsende. Den lange, buskede hale kan ikke bruges som snohale. Farven er ofte meget smuk og eiendommelig. Særlig paa hoved og skuldre kan behaaringen danne toppe, øreduske, kraver og manker, som yderligere fremhæves af de brogede eller livlige farver og giver disse smaadyr et tiltalende, næsten fuglelignende ydre. Stemmen er svag, pibende, knurrende eller fløitende. Aandsevnerne er ringere end hos andre aber; frygtsomhed, lunefuldhed, men ogsaa en vis kjælenskab er fremtrædende træk. — Kloaberne hører hjemme i det tropiske Sydamerika, i hvis skoge og krat de færdes i smaaflokke, altid som udprægede dagdyr, klatrende paa ekornvis. Næringen er blandet, bestaar saavel af frugter som af fugleeg, insekter, edderkopper og andre lavere dyr. Udenfor sin hjemstavn træffes kun faa arter, almindelig i fangenskab, hvor de iøvrigt holder godt ud og oftere har forplantet sig. De to vigtigste slegter er ekornaberne og silkeaberne (se disse artikler).

Arctosta'phylos, slegt af lyngfamilien *(ericaceæ)*. Smaa buske med sambladet og mod mundingen noget sammendraget blomsterkrone. 10 støvdragere, hvis knapper nedtil har to hornlignende udvekster. Bærfrugt. Hos os 2 arter, *a. uva ursi*, melbær, med nedliggende grene, røde bær og stive, læderagtige, vintergrønne blade af nogen lighed med tyttebærplantens, samt *a. alpina*, rypebærspreng, med tyndere, ikke vintergrønne blade og sorte, saftige bær, som er spiselige. Begge er alm. paa tørre steder, den sidste især i fjeldtrakterne. Bladene af *a. uva ursi* er officinelle, og planten er rig paa garvestoffe.

Arctūrus («bjørnevogter»), rødlig stjerne af 1 størrelse i billedet Bootes; dens afstand fra vort solsystem — 24 lysaar — formindskes med 66 km. i sekundet.

Arcueil *[arkøj']*, Frankrige, by i depart. Seine, 6 km. s. f. Paris, ved Bièvre. 8 425 indb. (1901). Livlig industri, berømt gotisk kirke; levninger af en romersk akvædukt samt af en i 1624 af Maria Medici anlagt vandledning. Over denne lagdes 1868 en ny vandledning til Paris.

Ard, af oldn. *erja*, pløie, der svarer til lat. *arare* (*aratrum*, plog), begge af fælles indogermansk rod. Det er bl. a. et bevis for, at det indoeuropæiske urfolk drev akerbrug. A. (ahl) betegner i Norge et ploglignende redskab, der bruges til jordens bearbeidning for vaarsæd og rodfrugter. Den bryder, løsner og smuldrer jorden uden som plogen at vende den.

Ardahān, rus. Armenien, befæstet by i guv. Kars, ved elven Kur. 4 142 indb., 1 835 m. o. h. Paa grund af kulden bor flere af indbyggerne i underjordiske huse. Russerne tog byen fra tyrkerne i 1877.

Ardĕa, se Heireslegten.

Ardĕa, Italien, liden by i Latium, 30 km. s. f. Rom. Ved byen ruiner af det gamle A., rutulernes og kong Turnus' by, rom. prov. 442 f. Kr.

Ardébb, maal for korn i Ægypten, i Alexandria = 271, i Kairo = 179, i Rosette = 284 liter o. s. v. Til maalet svarer bestemt vegt af forskjellige kornarter, salt o. s. v., saaledes for Kairo 1 a. hvede = 123.54 kg.

A'rdebil, Persien, befæstet by i prov. Aserheidschan, 16 000 indb., 1 500 m. o. h., valfartssted med sheiken Sefis mausoleum. Livlig handelsby, hyppige jordskjælv.

Ardêche *[ardæ'š]*, Frankrige. 1. Bielv til Rhone, kommer fra Sevennerne, 112 km. lang, lidet seilbar. 2. Depart. i det nordøstlige Languedoc, 5 556 km.² med 353 564 indb. En del af landet er bjergfuldt, dels terrasse- og lavland. Korn, sydfrugter, vin, silkeavl, industri, metaller.

Arde'nnerne, fjeldparti i det sydlige Belgien og det nordøstlige Frankrige, danner et for det meste ensformigt høideplateau af ca. 550 m. middelhøide, som er sønderskaaret af dybe dale (Maas med bielve). A.s fjelde bestaar væsentlig af devonske skifere, som er rige paa metaller (jern, zink, bly). Paa den nordlige skraaning findes rige stenkulleier (kulform.), som har fremkaldt en livlig industri. Ved siden af tæt løv- og naaleskog ufrugtbare hedestrækninger. I dalene gode græsgange og akerland.

Ardennes *[arde'n]*, Frankrige, depart., grænser i n. til Belgien, i v., s. og ø. til depart. Aisne, Marne og Meuse, 5 252 km.² med 315 589 indb. Nordlige del tilhører Ardennernes plateau (skogbevokset), den midterste er bjergfuld (Argonnerne), den sydlige del bestaar af Champagnes tørre, skogløse kridtsletter. ³/₅ af jorden er opdyrket, men kun enkelte dale er frugtbare. Korn, vin, kvægavl og skogdrift. Vigtig industri: jern (Givet, Mézières), klæder (Sedan), papir, glas o. s. v., jern- og kulleier. Hovedstad Mézières; bekjendt by Sedan. A.-kanalen langs Aisne til Marne.

---

assorti (f) som passer sammen; assorteret.

assoter (f) bedaare. **s'assoter** forgabe sig i.

assoupir (f) gjøre døsig, dysse i søvn; dæmpe dulme.

assoupissement (f) m, døs; neddyssen, undertrykkelse.

assouplir (f) gjøre smidig, bøielig, bledgjøre.

assourdir (f) gjøre døv, døve; dæmpe.

assouvir (f) tilfredsstille, mætte.

assouvissement (f) m, tilfredsstillelse, mættelse.

assuage (e) lindre; berolige, dæmpe.

assuasive (e) lindrende, mildnende.

assujétir, assujettir (f) underkaste, betvinge.

assujettissement (f) m, underkastelse, afhængighed.

assume (e). **assumer** (f) paatage sig; (e) ogs. antage, anmasse sig.

assumption (e) overtagelse; antagelse: himmelfart.

assumptive (e) antagelig, antaget, forudsat.

assurance — (t) Assekuranz f, Versicherung f — (e) insurance, assurance, (sjø-) underwriting, marine insurance — (f) assurance f.

assurance (e) & (f) f, tryghed; selvtillid, sikkerhed; forsikring, forvisning; assurance.

assurandør — (t) Assekuradör m — (e) insurer, assurer, (sjø-) underwriter — (f) assureur m.

Ardey, Tyskland, høidedrag i Westfalen. Bevokset med skog og rigt paa kul, strækker sig langs Ruhr.

Ardglass, Irland, havneby i prov. Ulster ved den Irske sjø. 1130 indb. Postkontor, telegrafstation og fyrtaarn. Midtpunktet for sildefisket i den Irske sjø.

Ardi'ti, L u i g i (1822—1903), ital. violinvirtuos og kapelmester, senest i London, verdensbekjendt ved sin valsarie «Il bacio» (kysset).

Ardi'to, med dristigt, kjækt musikalsk foredrag.

Ardres *[ardr],* Frankrige, befæstet by i depart. Pas de Calais. 2 597 indb. Tyllfabrikation og saltraffinaderi. Sammenkomst i 1520 mellem Franz I af Frankrige og Henrik VIII af England i en pragtfuld leir udenfor byen.

Ardrishaig, Skotland, liden havneby i grevsk. Argyll, 1 258 indb. Postkontor, telegrafstation.

Ardrassan *[adrä'sn],* Skotland, sjøby i Ayrshire, ved Firth of Clydes munding. God havn, udførsel af kul og jern; badested. 6 077 indb. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Edingburgh-Leith.

Ardschisch. 1. Rumænien, bielv til Donau. 2. Rumænien, by i kredsen A. med 4 210 indb., ved elven af samme navn, har flere kirker og et berømt kloster, bygget 1815, Rumæniens smukkeste byzantinske bygverk. 3. Lilleasien, fjeldtop i det tyrkiske vilajet Angora, udslukt vulkan, 4 059 m. (oldt. Mons Argæus).

Are'a (el. A r i'a), en provins i det gamle persiske rige, senere med hovedstaden Alexandrea (nu Herât).

Areāl (lat.), fladerum, fladeindhold.

Arecibo *[aretšī'bo],* Vestindien, havneby paa nordkysten af Portorico, ved udløbet af elven A. 8 000 indb. Sukkerfabriker, brænderier, kalkovne. Udførsel af sukker og tobak. Omegnen usund.

Arecife *[-sīfe],* de spanske Kanariske øer, havneby paa østsiden af Lanzarote. 2 500 indb.

Are Fróde Thorgilsson (f. 1067), isl. historieskriver, blev opfostret hos høvdingen Hall Thorarinsson paa Haukadal og fik gjennem ham og hans søn Teit lagt grunden til sin historiske viden. Om A.s liv ved man forøvrigt kun, at han 1088 forlod Hall og senere blev presteviet, samt at han var meget anseet for sin lærdom. Sandsynligvis har han levet paa gaarden Helgafell paa Vestlandet og er død her i høi alder. Af hans arbeider kjendes nu kun «Íslendingabók», en kort Islandshistorie i 10 kapitler fra landets bebyggelse til 1120; men han har ogsaa skrevet en «Konungabók», d. e. de norske kongers historie, der er blevet sterkt benyttet og tildels ogsaa paaberaabes af de yngre kongesagaers forfattere. Se især indledningen til Snorres «Heimskringla». Han har med omhu sigtet sit stof; «det er skyldighed at foretrække, hvad der ved prøvelse viser sig sandest», siger han, ligesom han gjør rede for sine hjemmelsmænd og deres troværdighed, og trods sin korthed er bogen et historisk hovedverk.

Arei'os, se A r i a n e r e.

Arēkapalme, se B e t e l p a l m e.

Arelāt var i den tidlige middelalder navnet paa det burgundiske kongerige i det sydøstlige Frankrige, der omfattede landskaberne Franche Comté, Provence, dele af Languedoc og Savoyen m. m. Hovedstaden var Arles (romernes Arelate), hvoraf navnet A. Det stiftedes 879 af grev Boso, forenedes 930 med Burgund hinsides Jura og kom 1032 under den tyske keiser Konrad II (se B u r g u n d). Gjorde sig siden uafhængig og kom under Ludvig XI under Frankrige.

Aremark, herred i Smaalenenes amt, 316 km.² med 1881 indb.; 6 pr. km.² Herredet, der svarer til A. sogn under A. prestegjeld, ligger omkring Fredrikshaldsvasdraget med indsjøerne Aspern og Aremarksjøen (8 km.²), hvorhos det mod øst støder op til den svenske grænse.

Arēna (lat., sand), navnet paa den med sand bestrøede kampplads i amfiteatret (s. d.); overført betyder det i alm. kampplads.

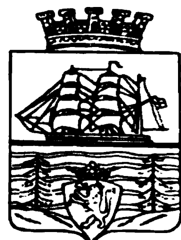
Arenal Chico, Uruguay, havneby ved Uruguay.

Arenas-bay *[-bē],* liden mexikansk ø med havn i bugten ved Campeche.

Arenberg, A u g u s t M a r i a R a i m u n d, se L a m a r c k.

Arenberg (Aremberg), Preussen, liden by i distriktet Koblenz. Paa et 630 m. høit fjeld lige ved ruiner af hertugen af A.s slot.

Arendal, kjøbstad ved kysten i Nedenes amt med 11 130 indb. (1900). Omtalt allerede i 1610 som ladested blev A. i 1723 kjøbstad. Den gamle by, som oprindelig var anlagt paa holmer, hvis mellemliggende smale sunde nu for størstedelen er opfyldt, blev i 1863 og 1868 hjemsøgt af to svære ildebrande, hvoraf navnlig den sidste medførte en fuldstændig omregulering og modernisering af byens hovedparti. I 1901 blev det tilstødende Barbu herred i sin helhed indlemmet i A., som nu udgjør to kirkesogne. I Barbu, som endnu bare er delvis bymæssig bebygget, ligger udgangsstationen for Arendal—Aamlibanen (besluttet 1894), hvis første del (A.—Froland) skal aabnes i 1908. A. var i de første tre fjerdeparter af forrige aarh., d. v. s. helt indtil seilskibene ophørte at være dominerende, ubetinget Norges første sjøfartsby; men den haardnakkethed, hvormed seilskibsbedriften senere blev fastholdt under den stigende konkurrance med dampskibe har i forbindelse med en pengekrise (1886) af langvarig lammende art bevirket, at A. efterhaanden er blevet distanceret paa sjøfartens omraade af flere norske byer. I de senere aar har A. søgt at indhente det forsømte gjennem en udvidet dampskibsbedrift paa oversjøiske farvande, ligesom der ved udnyttelse af flere bekvemt beliggende fosse i den elektriske industris tjeneste er gjort forsøg paa at skabe en forskjelligartet industri ved siden af den tidligere træforædling (sagbrug). A. har flere banker, høiere skole (sproglig-historisk linje) tilligemed et museum (1832), som er det næstældste i Norge. Desuden har byen flere skibsverfter og staar ved en hel del rutegaaende dampskibe i livlig forbindelse med ind- og udland. A. og Grimstad har fælles repræsentant paa stortinget.

Arendals byvaaben
Skibet og bølgelinjerne s e l v; bunden over vandlinjen og bunden i rigsvaabenet r ø d, under vandlinjen b l a a; trærne og landet g r ø n t; løven i rigsvaabenet og kronerne g u l d.

Arends, L e o p o l d A l e x a n d e r F r i e d r i c h (1817—82), forfatter og opfinder af et stenografisk system, offentliggjort 1850, forbedret 1860. Systemet har især vundet

---

assure (e), **assurer** (f) (for)sikre, tilsikre; assurere.
assuré (f) sikker, tryg.
assuree (e) forsikringstager.
assurer (e), **assureur** (f) m, assurandør.
assurere — (t) versichern — (e) insure, assure — (f) assurer.
assurgent (e) skraat opstigende.
astere — (t) Aster f — (e) aster — (f) aster m.
astérie (f) f, sjøstjerne.
asterisk (e), **astérisque** (f) m, stjerne (i tryk).
asterism (e), **astérisme** (f) m, stjernebillede.
astern (e) agterud.
asteroid (e), **astéroide** (f) m, asteroide.
Asthma (t) n, **asthma** (e), **asthme** (f) m, astma.
asthmatic (e), **asthmatique** (f), **asthmatisch** (t) astmatisk, trangbrystet.
asticoter (f) drille, erte, chikanere.
astir (e) i bevægelse, paa benene.
astonish (e) forbause.
astonishment (e) forbauselse.
astound (e) slaa med forbauselse.
astraddle (e) skrævs.
astragal (e), **astragale** (f) m, rundstav.
astral (e) & (f) stjerne-.
astre (f) m, himmellegeme, stjerne
astray (e) paa vildstraa.
astreindre (f) tvinge, nøde

ARENDAL

1. = Arendals höiere skole samt museum
2. = Raadhus
3. = Teater
4. = Toldbod
5. = Hotel Fönix
6. = Grand hotel
7. = Postkontor
8. = Telegrafkontor

ARENDAL

100 200 300 400 500 m.

----- Den gamle bygrænse

Arendals omegn

1 2 3 4 km.

S. = Strömmen

G. = Guldsmedengen

BYEN SEET FRA VAGTTAARNET

Fot. af M. Løvfold

indgang i Sverige og Ungarn, men er ogsaa lagt tilrette for flere andre sprog; se forøvrigt Stenografi.

Arendt, Martin Friedrich (1773—1823), oldforsker, f. i Altona. Begyndte som naturforsker, men blev paa en reise i Norge interesseret for oldtiden og gik efterhvert helt op i iver efter at opspore og undersøge gamle mindesmerker, især runeindskrifter. Han vandrede derved om i mange lande og var en yderst original personlighed, som tilsidesatte alle hensyn til egen bekvemmelighed, men ogsaa til almindelig dannet optræden. Han døde paa en landevei nær Venezia, forinden han naaede at sammenarbeide og udgive sine notiser og tegninger. I eiendommelig modsætning til hans omstreifernatur udmerker disse arbeider sig ved streng nøiagtighed og nøgtern opfatning. Som forsker staar han langt forud for sin tid. A. reiste i Norge 1799—1806 og 1816—17. Hans efterladte papirer opbevares i Kbh.

Arène *[arœ'n]*, Paul Auguste (1843—96), fr. forfatter, blandt forkjæmperne for den ny-provençalske retning. A., der er et fint poetisk talent, har bl. a. skrevet novellesamlingen «Au bon soleil» og romanen «La chèvre d'or» med emner fra Provence, desuden andre fortællinger, deriblandt nogle fine julehistorier, reiseskildringer og lystspil.

Arēnenberg, Schweiz, slot ved Bodensjøen i kanton Thurgau. Dronning Hortense boede her med sine to sønner. Den ene af disse, Louis Napoleon, solgte slottet, der senere (1855) kjøbtes af keiserinde Eugenie. 1906 skjænket konton Thurgau.

Arenfeldt, Chr. Ditlev Adolph (1758—1833), n. officer, f. i Flensborg, kom 1787 som kaptein til Norge, hvor han forfremmedes til regimentschef og kommandant for Kristiansands befæstninger (1810). I 1814 blev han generalmajor og deltog som chef for reservebrigaden i kampen ved Kjølberg bro. Efter freden udnævntes han til generalløitnant og i 1818 til kommanderende general. A. skattedes baade af Fredrik VI og af Karl Johan som en dygtig officer.

Are'nga, se Sukkerpalme.

Areni'cola, se Sandorm.

Arensburg, tidligere befæstet by paa øen Ösel (guv. Livland). 4 621 indb., havn med to fyrtaarne, badested (slambade). Norsk vicekonsul under generalkonsulatet i St. Petersburg.

Are'nsky, Anton Stephanovitji (1861—), f. i Novgorod, professor i kompositionslære ved konservatoriet i Moskva, meget skattet i sit hjemland ved kompositioner for kammermusik, operaerne «En drøm paa Volga», «Nal og Damajanti», «Rafael» m. fl.

Arentz, Fredrik Kristian Holberg (1736—1825), n. skolemand, søn af den senere biskop Fr. A., var f. paa Askvold prestegaard i Søndfjord. Moderen var en broderdatter af Ludvig Holberg. A. blev efter teologiske og matematiske studier i Kbh. og Leiden 1759 lektor i matematik og fysik ved Seminarium Fredericianum i Bergen, hvor han 1765 blev konrektor og 1781 rektor ved katedralskolen, fra hvilket embede han tog afsked i sit dødsaar. 1806 blev han titulær professor. Foruden nogle skoleskrifter offentliggjorde han en række afhandlinger i det norske og det danske videnskabsselskabs skrifter.

Arentzen, Kristian August Emil (1823—99), d. litteraturhistoriker og digter, studerede oprindelig teologi, tog senere magistergraden i æstetik, udgav en del mindre betydelige digtsamlinger, men har især gjort sig fortjent ved sit store verk «Baggesen og Oehlenschläger» (1870—78) i 8 bd. Dette er i virkeligheden en mægtig samling til den danske litteraturs historie 1800—25, som ingen, der vil sysle med den tid, kan komme udenom, ligesom enhver, der har arbeidet sig igjennem det, maa gaa derfra med beundring for den flid, dygtighed og upartiskhed, hvormed det er udført. A. stod 1870-aarenes mænd nær og har havt betydning for flere af dem.

Arenys de Mar *[areni's de mar]*, Spanien, sjøby i prov. Barcelona, 4 618 indb. Store skibsbyggerier, uld- og bomuldsvæverier, kniplingsfabriker. Marineskole. I nærheden er de bekjendte Titusbade (Baños de Titus) og Caldetas d'Estrach, varme svovlbade.

Arenzāno, Italien, havneby i prov. Genua, 23 km. v. f. Genua ved Middelhavet. 3 957 indb. God havn. Jernbanestation paa linjen Genua—Ventimiglia.

Are'ola (lat.), liden flade. 1. (Med.). Navn paa den farvede ring omkring brystvorten, omkring kopper o. l. 2. (Astr.) En ring om maanen kaldes ogsaa a.

Areopāgos, navnet paa en haug i oldtidens Athen i nærheden af Akropolis. Her var sædet for en domstol med samme navn, i hvilken de afgaaede archonter indtraadte; dette raad havde i den ældre tid stor indflydelse paa statsstyrelsen og valgte til Solons tid embedsmændene. 462 f. Kr. mistede A. sin politiske indflydelse og beholdt kun dommermyndigheden i mordsager o. l.

Arequipa *[arekipa]*, Peru. 1. Depart., 56 857 km.² med 229 000 indb. 2. Hovedstad i ovenstaaende depart., 35 000 indb., 2 325 m. o. h., ved foden af den 6 100 m. høie kulkan Misti. Vakker beliggenhed, bomuldsvæverier, sølv-, guld- og ædelstensindustri, livlig handel. Jernbane til sjøhavnen Mollendo. Heftige jordskjælv i 1868 og 1877.

A'res (græ., lat. Mars), grækernes krigsgud, nævnes i gudesagnene som søn af Zeus og Hera; som hans hustru nævnes undertiden Afrodite, der dog hyppigst fremstilles som Hefaistos' hustru, men A.s elskerinde. A. er gud for den vilde, ødelæggende krig (modsat Athene, gudinde for den ordnede kamp). Tilnavn: Enyalios; følgesvende: Deimos (rædsel), Fobos (frygt) og Eris (tvedragtens gudinde, s. d.). Han fremstilles i kunsten som en ung kraftig mand (ofte omtrent nøgen); bekjendtest er A. Ludovisi (Rom).

Ares, Spanien, by med god havn i prov. Coruña. 4 615 indb. Jernbanestation.

Areschoug, Fredrik Vilhelm Kristian (1830—), sv. botaniker, blev student i Lund 1847, dr. filos. 1853, docent i botanik 1854 og udnævntes til professor i 1879. Fra denne stilling tog han afsked 1898. Hans mange arbeider omfatter forskjellige felter inden botanikens omraade. Af hans skrifter skal her nævnes: «Bidrag till groddknopparnes morfologi og biologi» (1857), «Bidrag till den skandinaviska vegetationens historia» (1866), «Växtanatomiska undersökningar» (1867 og 1870), «Beiträge zur Biologie der Holzgewächse» (1875—76), «Jemförande undersökningar öfver bladets anatomi» (1878) og «Ueber die physiologischen Leistungen und die

---

astrict ⓔ sammentrække.

astriction ⓔ & ⓕ f, sammentrækning, stramning.

astride ⓔ skrævs.

astringe ⓔ sammentrække; forpligte.

astringence ⓕ f, **astringency** ⓔ bindende kraft.

astringent ⓔ & ⓕ bindende; ⓕ ogs. (m) bindende middel.

astrolog — ⓣ Astrolog m — ⓔ astrologer — ⓕ astrologue m.

astrologi — ⓣ Astrologie f — ⓔ astrology — ⓕ astrologie f.

astronom — ⓣ Astronom m — ⓔ astronomer — ⓕ astronome m.

astronomi — ⓣ Astronomie f — ⓔ astronomy — ⓕ astronomie f.

astronomisk — ⓣ astronomisch — ⓔ astronomic — ⓕ astronomique.

astuce ⓕ f, træskhed, underfundighed.

astucieux ⓕ træsk, underfundighed.

astute ⓔ slu.

asunder ⓔ istykker, adskilt.

asur — ⓣ Azur n — ⓔ azure ⓕ azur m.

asurblaa — ⓣ azurblau — ⓔ azure — ⓕ azuré, d'azur.

asyl — ⓣ Asyl n, Zufluchtsort m. — ⓔ asylum, (place of) refuge — ⓕ asile m. Se ogs. barnehjem.

asymetry ⓔ, **asymétrie** ⓕ f, mangel paa symmetri.

at (konj) — ⓣ dass — ⓔ that — ⓕ que.

Entwickelung des Grundgewebes des Blattes (1897). Desuden har han leveret værdifulde arbeider over plante-slegter, f. eks. rumex (1862) og rubus (1871, 1885—86).

Åreschoug, J o h n E r h a r d (1811—87), sv. botaniker, fjern slegtning af ovenst., blev efter fra 1839 af at have været knyttet dels til Göteborgs gymnasium, dels til universitetet i Upsala i 1858 professor i botanik ved dette universitet, fra hvilken stilling han tog afsked i 1876 og levede senere i Stockholm indtil sin død. Under sin studietid i Lund omgikkes han meget botanikerne C. A. Agardh, E. Fries og S. Nilsson. Sin væsentligste interesse ofrede han studiet af algerne, og de fleste af hans talrige skrifter omhandler disse, saaledes: «Symbolæ algarum rariarum floræ Scandinavicæ» (1838), «Algarum minus rite cognitarum pugillus» I og II (1842—43), «Iconographia phycologica» (1847), «Phyceæ Scandinavicæ marinæ» (1850), «Observationes phycologicæ» (1866—84), samt hans eksiccatverk: «Algæ Scandinavicæ exsiccatæ», hvoraf endel i to oplag, samt «Phyceæ extraeuropææ exsiccatæ».

Arēse-Visco'nti, F r a n c e s c o (1805—81), greve, ital. statsmand, f. i Milano, sluttede sig tidlig til de italienske nationalister og var en ungdomsven baade af Cavour og af den senere Napoleon III. Forhandlede som sardinsk senator paa Cavours vegne med Napoleon om Sardiniens deltagelse i Krimkrigen og bevægede 1866 Napoleon til at billige Italiens alliance med Preussen, hvad der førte til Venedigs indlemmelse i det nydannede kongerige.

Arestue, se A a r e s t u e.

Aretai'os, berømt læge fra slutningen af det 1 aarh. Var f. i Kappadokien, men opholdt sig i Rom. Har skrevet flere medicinske afhandlinger.

Arethūsa, navn paa en Nereide, nymfe for kilden A. paa øen Ortygia i Syrakus (hendes billede ofte paa syrakusanske mynter fra oldtiden). Sagnet fortalte, at flodguden Alfeios (i Elis) forfulgte A., men at hun flygtede under havet; han fulgte imidlertid efter, og de forenedes paa Ortygia.

Arethusas kilde.

Aretīno, P i e t r o (1492—1557), ital. digter, levede ved pavehoffet, hos Mediceerne, Franz I af Frankrige, tilsidst i Venedig. Ligesaa fræk som begavet, frygtet af magthaverne for sine raa smædeskrifter, lod han sig betale for at tie, skrev satirisk-burleske vers, episke digte, tragedier og livsfriske, men ofte uanstændige komedier og noveller.

Are'zzo, Italien. 1. Prov. i Toskana, gjennemskaaret af de etruskiske Appeniner, i øst Tiberdalen, i vest Arno. 3 306 km.² med 272 359 indb. Frugtbart og veldyrket land: korn, kastanjer, vin, sydfrugter. Mange mineralske kilder. 2. By i ovenst. prov., knudepunkt paa jernbanen Rom—Florens. 13 308 indb. Silkeavl, klædesfabrikation, garverier o. s. v. Pragtfuld gotisk domkirke med Gregor X's gravmæle, paladser med værdifulde samlinger o. s. v. (oldtidens Arretium).

Arfvedson, J o h a n A u g u s t (1792—1841), sv. videnskabsmand, der som kemiker og mineralog har ydet udmerkede arbeider. Opdagede 1817 litiumbasen. Mineralet a r f v e d s o n i t af hornblendegruppen bærer hans navn.

Argāli *(ovis ammon)*, vildtlevende, kraftig bygget faareart af en etaars kviges størrelse. Lange, stride snoede dækhaar over en tæt, blød, krøllet uld. Graabrun ryg, hvid bug. Hannens horn er ca. 2 alen, nedad bøiede; hunnens spinklere og næsten rette. Findes i Nord- og Mellemasiens bjerge, græsser om dagen flokkevis, 8—10 sammen i bjergenes lavereliggende, skogløse partier; drager ved aftentid op mod mere utilgjængelige strækninger. Jages. — Nær slegtning er det amerikanske bjergfaar *(ovis montana)* «bighorn», ligner a. i bygning, størrelse, farve og sedvaner. Flokkene er paa ca. 30 stk. Findes i Mexico, Kalifornien og Klippebjergene.

Big-horn.

Argand *[argã']*, A i m é (1755—1803), f. i Genf, d. i England, tekniker, opfandt den ogsaa nu almindelig anvendte brænder for lamper bestaaende af en cylindrisk, hul væge indesluttet mellem to blikcylindre, saaledes at lufttrækken kan komme til den cylindriske flamme baade udvendig og indvendig. Ved gaslamper falder vægen bort. Sammen med Montgolfier opfandt han stødhæverten.

Arge'ier (argiver), egentlig indbyggere i Argos paa Peleponnes og det omliggende landskab. Bruges ofte af Homer som betegnelse for alle grækere.

Argela'nder, F r i e d e r i c h W i l h. A u g. (1799—1875), t. astronom, f. i Memel, d. i Bonn, var Bessels medarbeider i Königsberg, kom senere til Åbo og Helsingfors, blev 1837 professor ved universitetet og direktør for observatoriet i Bonn. Blivende værd har hans kjæmpeatlas «Durchmusterung des nördlichen Himmels» med katalog samt hans udmerkede skrifter om stjerners lysstyrke og egenbevægelse.

---

at (infinitivsmerke) — ⓣ zu — ⓔ to — ⓕ (à, de)

at ⓔ ved, i, hos, paa.

ataxie ⓕ f, (pulsens) uregelmæssighed.

atelier — ⓣ Atelier n — ⓔ studio — ⓕ atelier m.

Atem ⓣ m, aande, aandedræt.

atermoiement ⓕ m, henstand, frist; udflugter.

atermoyer ⓕ give frist, udsætte; søge udflugter.

athée ⓕ m, **atheist** ⓔ ateist, gudsfornegter; ⓕ ogs. adj. ateistisk.

atheism ⓔ, **athéisme** ⓕ m, **Atheismus** ⓣ m, ateisme.

atheistic(al) ⓔ, **atheistisch** ⓣ ateistisk, gudsfornegtende.

athéné ⓕ m, **athenæum, atheneum** ⓔ atenæum, videnskabeligt selskab, undervisningsanstalt.

athirst ⓔ tørst, tørstig.

Athlet ⓣ m, **athlete** ⓔ, **athlète** ⓕ m, atlet, bryder; forfegter.

athletic ⓔ, **athlétique** ⓕ atletisk, kjæmpe-; ⓕ ogs. (f) brydekunst.

athwart ⓔ tvers over.

atilt ⓔ paa held.

atinter ⓕ pynte, pudse.

Atlanterhavet — ⓣ das Atlantische Meer n — ⓔ the Atlantic (ocean) — ⓕ l'océan (m) atlantique, l'Atlantique f.

atlas — ⓣ Atlas m — ⓔ atlas — ⓕ atlas m.

Atlas ⓣ m, atlask.

atlask — ⓣ Atlas m — ⓔ satin — ⓕ satin m.

Argens *[aržã']*, Jean Baptiste de Boyer, marki af (1704—1771), fr. filosof, forfatter af «Philosophie du bon sens». Han førte et eventyrligt ungdomsliv som militær og blev saaret og ukampdygtig, udgav derefter skrifter, der angriber religion og moral, og fik af Fredrik II ansættelse ved akademiet i Berlin.

Argensola *[arkensō'la]*, Bartolomé Leonardo de (1562—1631), og broderen Lupercio Leonardo de A. (1559—1613), spanske digtere, skrev med Horats som forbillede formfuldendte satiriske o. a. digte; B. skrev ogsaa historiske arbeider, bl. a. et afsnit af Aragons historie.

Argenson *[aržãsõ']*, gammel fr. adelsslegt. 1. Marc René, marki af A. (1652—1721), under Ludvig XIV chef for det parisiske politi, 1718—20 storseglbevarer og præsident for finansraadet. — 2. Hans søn René Louis, marki af A. (1694—1757), var 1744—47 udenrigsminister, men har gjort sig mest bekjendt som forfatter af memoirer og diplomatiske skrifter. — 3. Hans broder, Marc Pierre, greve af A. (1696—1764), var 1743—57 krigsminister. Da han forsøgte at styrte Mme de Pompadour, blev han, tiltrods for at Ludvig XV selv satte pris paa ham, forvist til sit gods Ormes. — 4. Marc René Marie, marki af A. (1771—1842), foregaaendes sønnesøn, gjorde som ung tjeneste som adjutant under Lafayette. Trak sig 1792 tilbage til privatlivet. Baade under restaurationen og under Ludvig Filip tilhørte han i deputeretkammeret oppositionen.

Argent *[aržã']* (fr.), penge, betegner paa en kursseddel, at der findes kjøbere til den kurs, ved hvilken A. er tilføiet; modsat L. (lettres, breve) eller P. (papirer), hvormed betegnes sælgere.

Argentamīn, opløsning af ætylendiaminsølvfosfat, bruges istedetfor helvedesstén, især ved gonorrhoe.

Argentān (af lat. *argentum)*, d. s. s. nysølv, s. d.

Argentan *[aržãtã']*, by i det nordvestlige Frankrige, depart. Orne, 53 km. s. f. Caen, ved Ornes øvre løb, med ca. 6 500 indb.

Argenteuil *[aržãtøj']*, by i Nordfrankrige, depart. Seine-et-Oise, ved Seine, 6 km. n. f. Paris, med ca. 18 000 indb. Asparges-dyrkning; vinavlen naar her sin polargrænse.

Argentīn. 1. Fint fordelt metallisk tin, der benyttes til sølvtryk paa vævede stoffe. 2. En masse til kold forsølvning af messing og kobber.

Argentina el. den Argentinske republik (før de Forenede stater ved La Plata-elven), forbundsrepublik i Sydamerika, strækker sig fra 22° til den sydlige del af Ildlandet el. 55° s. br. og fra 56° til 75° v. l. Grw.

Grænser: vest og syd til Chile (vestgrænse Anderne), nord til Bolivia og Paraguay (grænseelv Paraguay med Pilcomayo), øst til Brasilien, Uruguay (grænseelv Uruguay) og Atlanterhavet. Efter den sidste grænseregulering i 1902 (se nedenfor) og nøiagtigere opmaaling antages landets størrelse at være ca. 2 950 000 km.²

Naturlig beskaffenhed: 1. Egentlige A.: Længst i vest, ved Anderne, er landet et høiland, forøvrigt væsentlig et stort lavland. Man deler dette lavland i tre dele: a. Sletten nord for Saladoelven: i nord *chaco*'en: store skoge, i vest flere steder frugtbart land (Tucuman v. f. øvre Salado, Rio Pasaje o. a.), ogsaa i øst ved Paraná og Paraguay frugtbart (n. f. Santa Fé), forøvrigt mest græssletter. b. Sletten syd for Saladoelven til Patagonien kaldes pampas (sletterne): flade, tørre græssletter, enkelte steder saltstepper, sydlige del tørrest med mange saltsjøer, mange steder formelige skoge af 3 m. høie tidsler. Næsten midt i A., paa pampas, et isoleret fjeldparti (Sierra de Cordoba, Sierra de San Louis o. s. v.). c. Sletten øst for Paraná, mellem denne og Uruguay: ganske frugtbar med skoge og opdyrket land. — 2. Patagonien er væsentlig et høiland, som i flade, brede, græsbevoksede terrasser sænker sig fra Andesbjergene ned mod Atlanterhavet. Høilandet gjennemskjæres mange steder af dybe kløfter, gravet af elvene.

Hovedelvene er Paraná og Paraguay, som efter sit sammenløb kaldes Paraná. Ved sit udløb i sjøen danner denne den brede elvemunding La Plata, som optager fra øst Uruguay. Fra vest: Pilcomayo og Vermejo, bielve til Paraguay, og Salado, bielv til Paraná. I Patagonien er de største elve Rio Colorado, Negro og Santa Cruz.

Klima. Længst i nord er den aarlige middeltemperatur + 22° C. Det indre land har varme somre og kolde vintre, kystlandet mildt havklima. I Buenos Ayres er middeltemperaturen for aaret + 17.4° C., for jan. + 24.3° C., for juli + 10.4° C. I sydligste del af staten (Ildlandet) er aarets middeltemperatur + 6° C. Det indre sletteland lider af tørke, medens kysten, det nordlige og østlige har tilstrækkelig regn; i A. regner det mest om sommeren; svære regnskyl særlig i nov. bevirker oversvømmelser. Sydøstvind ved La-Plata-elven ofte 7 maaneder i træk, hyppig orkaner (pamperos) fra Anderne.

Dyr. I nord jaguar, puma o. s. v., ellers mange gnavere (flodsvin o. s. v.) og strudse. Paa de store græssletter en masse faar (over 120 mill.), hornkvæg og heste.

Planter. I nord og øst skoge, hvorfra flere værdifulde træsorter. Af dyrkede planter merkes: Hvede (særlig i øst), mais, lin, lucernegræs, runkelroer; i nord desuden kaffe og bananer, i Tucuman sukkerrør, i Mendoza (i vest) vin. Fjeldene er mangesteds rige paa metaller: sølv, guld, jern o. s. v.; men disse rigdomme udnyttes lidet. Paa sletterne salt og salpeter. — Industrien bestaar væsentlig i foraedling af kvægavlens og akerbrugets produkter: mataderos (slagterhuse), frigorificos (fryserier), garverier o. s. v.

Handel. Efter en nedgang i 90-aarene som følge af en finanskrise i 1890 er omsætningen i de senere aar vokset voldsomt. Samlet omsætning i 1901 1020 mill. kr., i 1905 1900 mill. kr. (indførsel 740 mill. kr., udførsel 1160 mill. kr.). Indførsel væsentlig industriartikler, udførsel i 1905: hvede (310 mill. kr.), uld (230 mill. kr.), huder, frosset kjød o. s. v. Størst omsætning med England, Tyskland, Forenede stater, Frankrige, Italien. — Sjøfart. Ca. 7.5 mill. tons damp- og 0.6 mill. tons seilskibe anløber A.s havne, Buenos Ayres, Rosario o. s. v.; dampskibsfart paa Paraná og Paraguay, mange veie og jernbaner (over 20 000 km.), handel over fjeldene med Chile og Bolivia.

Befolkningen er nu over 5 mill. (i 1869 1.8 mill.). Den store øgning skyldes indvandringen (siden 1857 over 2.4 mill.). Over halvdelen af de indvandrede er italienere, saa kommer spaniere, franskmænd o. s. v. Der udvan-

---

atlet — Ⓣ Athlet m — Ⓔ athlete — Ⓕ athlète m.

atletisk — Ⓣ athletisch — Ⓔ athletic — Ⓕ athlétique.

atmen Ⓣ aande, indaande, puste.

atmosfære — Ⓣ Atmosphäre f — Ⓔ atmosphere — Ⓕ atmosphère f.

atmosfærisk — Ⓣ atmosphärisch — Ⓔ atmospheric(al) — Ⓕ atmosphérique.

Atmung Ⓣ f, aandedræt.

atoll Ⓔ & Ⓕ m, koraløe, ringrev.

atom — Ⓣ Atom n — Ⓔ atom — Ⓕ atome m.

atone Ⓔ bøde for, udsone.

atone Ⓕ slap; ubetonet.

atonement Ⓔ udsoning, fyldest.

atonie Ⓕ f, slaphed.

atonic Ⓔ **atonique** Ⓕ nedspændt, slap; tonløs.

atour Ⓕ m, pynt, stas.

atout Ⓕ m, trumf; mod; slag, stød; penge.

âtre Ⓕ m, ildsted, arne.

atroce Ⓕ, **atrocious** Ⓔ grusom, gruelig.

atrocité Ⓕ f, **atrocity** Ⓔ grusomhed, afskylighed.

atrophie Ⓕ f, **atrophy** Ⓔ hentærelse, afmagring.

atrophier Ⓕ hentæres, visne.

attabler Ⓕ sætte tilbords, bænke.

attach Ⓔ, **attacher** Ⓕ fæste, knytte, binde; vinde; tillægge, tildele; Ⓕ ogs. fængsle, interessere; svides.

attache Ⓕ f, baand, rem, lænke;

drede fra A. siden 1857 ca. 0.7 mill. — Den nuværende befolkning i A. er hvide (væsentlig romanske folk), blandinger og rene indianere (enkelte negere). Gauchos, rytterfolket paa pampas, nedstammer fra spaniere og indianerkvinder. Rene indianere er guataerne ved Paraguay, tchuelcheindianerne i syd og fueginerne paa Ildlandet.

F o r f a t n i n g. Forbundsrepublik af 14 stater, en forbundsby (Buenos Ayres) og 10 territorier. Hver enkelt stat styrer sine egne anliggender og har særegen repræsentation. For fællesanliggender er der kongres med to kamre (deputeretkammer og senat) og en præsident (valgt paa 6 aar). Religionen er romersk katolsk (religionsfrihed), to universiteter, mange skoler (obligatorisk folkeundervisning), almindelig vernepligt fra 20de aar. Statsgjælden udgjorde i 1904 ca. 2 000 mill. kr. Som følge af en finanskrise i 1890 sank 1 peso papir ned til en tredjedels værdi af 1 peso guld. Finanserne er imidlertid nu gode.

B y e r. Buenos Ayres, Rosario, La Plata, Santa Fé, Corrientes o. s. v. ved La Plata-elven, Cordoba, Tucuman, Mendoza o. s. v. inde i landet, Bahia-Blanca paa sydøstkysten.

H i s t o r i e. Landet koloniseredes fra Spanien i 1555; efter stridigheder med portugiserne dannede spanierne i 1776 vicekongeriget Buenos Ayres (A., Paraguay, Uruguay, lidt af Bolivia). I 1816 erklærede La Plata-staterne sig for uafhængige (Paraguay og Uruguay selvstændige stater). Siden den tid stadige uroligheder i A., dels mellem partierne inden selve landet, dels med de omliggende stater. Fredsslutning med Chile 1881: Andesbjergene blev grænse mellem A. og Chile. I 1898 ordnedes grænsen mod Bolivia (ved voldgift) og i 1902 grænsen mod Chile (den eng. konge Edward voldgiftsmand): Chile fik Magellans-strædet med omgivelser, A. den østre del af Ildlandet.

Opgaverne over de forskjellige staters størrelse og folketal er temmelig varierende. Efter de nyeste kilder er·

	Størrelse.	Beregnet befolkning.	pr. km.²
1. Provinser ved kysten og La Plata: Buenos Ayres, Santa Fé, Corrientes og Entre Rios	ca. 600 000 km.²	ca. 3 300 000 indb.	5.50
2. Indre provinser: Cordoba, San Louis, Sant Jago og Tucuman	ca. 370 000 km.²	ca. 900 000 indb.	2.40
3. Andes og nordprovinser: Mendoza, Rioja, San Juan, Jujuy, Catamarca og Salta	ca. 680 000 km.²	ca. 700 000 indb.	1.00
4. Territorier . .	ca. 1 150 000 km.²	ca. 300 000 indb.	0.26
Tilsammen	ca. 2 800 000 km.²	ca. 5 200 000 indb.	2.04

Sammenlignet med den udvandrerstrøm, som hvert aar fra Norge har draget over til de Forenede stater, er det blot et ubetydeligt antal nordmænd, som i de sidste 30—40 aar har fundet veien til A. og slaaet sig ned der. De fleste af disse har virket enten som handelsmænd eller som ingeniører. I en aarrække var A. et godt marked for norsk trælast, og norske seilskibe var i lang tid sterkt engageret i transporten af hvede. Men disse brancher ligger nu helt nede, da nordamerikanerne har forstaaet at monopolisere trælasthandelen paa A., og hvedetransporten nu for størsteparten besørges af de mægtige dampskibslinjer. Markedet for norsk fisk er imidlertid ganske betydeligt, og udsigterne for aabning af nye markeder for norske produkter synes for tiden gunstige. For at drive hvalfangervirksomhed paa de rige felter i havet søndenfor Kap Horn stiftedes 1905 i Buenos Ayres efter norsk initiativ et betydeligt selskab, der staar under ledelse af kaptein Larsen, bekjendt fra sin deltagelse i forskjellige sydpolekspeditioner. Interesserede i foretagendet er ogsaa enkelte af de ledende nordmænd i A., men hovedkapitalen er argentinsk. Paa de forskjellige ingeniøromraader har nordmænd i A. vundet et godt navn, specielt blev de sterkt benyttet som ledere og deltagere i de mange grænseekspeditioner og territorialmaalinger. Mange nordmænd er ogsaa knyttet til jernbane-, kanal- og dokanlæg.

Argenti't, mineralogisk navn paa sølvglans.

Argenton *[aržãtõ']*, by i Vestfrankrige, depart. Indre ved Creuse's øvre løb, 88 km. ø. f. Poitiers, med ca. 6 500 indb.

Arge'ntum (forkortet Ag.) (lat.), sølv. A. f o l i ā t u m, bladsølv; a. f u'l m i n a n s, knaldsølv; a. n i t r i c u m, sølvnitrat, «helvedessten»; a. v i v u m, kviksølv.

Arginu'ssæ, i oldtiden navn paa tre øer i nærheden af Lilleasiens fastland, overfor Lesbos (nu Ayanos): 406 f. Kr. seirede athenerne her over spartanerne i et sjøslag.

Argīver, se A r g e i e r.

A'rgo, se A r g o n a u t e r.

A'rgo, stort stjernebillede syd for ækvator, af nyere astronomer delt i S e i l e t (Velum), K j ø l e n (Carina) og B a g s t a v n e n (Puppis).

A'rgolis, landskab paa Peloponnes, opr. kun oplandet for hovedstaden Argos (s. d.); senere forstaaes ved A. Argossletten, landet mod nord til bugten ved Korinth og halvøen Akte. Dets første beboere skal have været pelasger, derefter kom achaierne og endelig dorerne. Den nuværende græske nome A. har 81 000 indb.; hovedstad Nauplia.

Argōn, en farveløs gasart, der udgjør næsten 1 pct. af den atmosfæriske luft (s. d.), opdaget 1894 af lord Rayleigh og Ramsay. Det hører til de saakaldte i n d i f f e r e n t e gasarter, idet det ikke forener sig med andre stoffe. A. kan fremstilles af den atmosfæriske luft ved f. eks. at lede den for kulsyre og vanddampe befriede luft over glødende kobber (anbragt i et passende rør), hvorved surstoffet absorberes, og derpaa over glødende magnesium, som optager kvælstoffet (og mulig rest af surstof), medens a. ikke paavirkes. Dets egenvegt er 19.92, naar surstoffets egenvegt sættes lig 16. — Da a. er forholdsvis letopløseligt i vand, 1 l. opløser omtr. 40 cm.³ ved almindelig temp., forklares herved dets hyppige forekomst i mineralvande.

Argonau'ta, se P a p i r s n e k k e.

klinknagle; tøndebaand; pl laas; tilladelse; hengivenhed, hang.
attaché (f) m, gesandtskabsattaché.
attaché (f), **attached** (e) hengiven.
attachement (f) m, **attachment** (e) hengivenhed; (e) ogs. heftelse.
attack (e), **attaquer** (f) angribe, anfalde.
attack (e), **attaque** (f) f, angreb, anfald; angrebsverker; (f) ogs. (musik) anslag.
attain (e) (op)naa.
attainable (e) opnaaelig.
attainder (e) skamflek; dom for høiforræderi.
attainment (e) opnaaelse; (erhvervet) talent.
attaint (e) besmitte; vanære, erklære skyldig.
attaintment (e) (vanærende) domfældelse, vanære.
attaquable (f) angribelig.
attaquant (f) m, angriber.
attarder (f) forsinke.
atteindre (f) naa; ramme.
atteint (f) rammet, angrebet af.
atteinte (f) f, angreb; slag, skud.
attelage (f) m, forspænding, forspand.
atteler (f) spænde for.
attempt (e) forsøge; tragte efter.
atten — (t) achtzehn — (e) eighteen — (f) dix-huit.
attenant (f) tilgrænsende, tilstødende.
attend (e) ledsage, følge; op-

Argonau'ter, i de græske sagn deltagerne i et tog til Kolchis. Jason (s. d.), en kongesøn fra Jolkos i Thessalien, fik af sin farbroder Pelias, hersker i Jolkos, befaling til at hente det gyldne skind (se F r i x o s) i Kolchis (i andre sagn Aia) i det fjerne østen. Han faar til dette tog bygget sig skibet Argo, efter hvilket han og de venner, han samler til deltagelse i toget, kaldes a. Blandt deltagerne nævnes Herakles, Kastor og Polydeukes, Meleagros, Nestor, Orfeus, Peleus, Theseus og Tydeus o. m. a. Paa seiladsen til Kolchis oplevede heltene mange eventyr og bestod talrige kampe (sagnet er i de senére fremstillinger meget udsmykket). De befriede den blinde konge Fineus for forfølgelse af harpyjerne; til løn lærte han dem at slippe igjennem Symplegaderne (s. d.). De naaede saa Kochis, hvor Jason vandt skindet; ogsaa paa hjemveien udstod de mange gjenvordigheder. — Sagnet gav i oldtiden stof til mange digteriske fremstillinger, f. eks. et epos af Appollonius og et af Valerius Flaccus.

Argonne, Forêt d' *[fårœ' dargå'n]*, Argonner-skogen, Frankrige, et skogklædt og uveisomt høidedrag (311 m.) i n.ø., ca. 25 km. v. f. Verdun, omsluttet af elven Aisne i v. og s. og dens bielv Aire i ø. og n., med en udstrækning af ca. 50 km. fra s.ø. til n.v. Gjennemskjæres af jernbanen Rheims—Verdun. Bekjendt fra kampene 1792.

A'rgos (Panoptes, den altseende, oftere i lat. form Argus), i de græske sagn søn af Agenor (jordfødt), sterk og altskuende, fordi han har øine overalt (deraf «argusøine»). Hera satte A. til at vogte paa Io (s. d.); men Zeus paalagde Hermes at befri Io og dræbe A., hvilket ogsaa lykkedes.

A'rgos, Grækenland, hovedstad i prov. Argolis paa Morea (Peloponnes), ca. 4 km. fra havet med ca. 10 000 indb. Ruiner af oldtidens A.

Argo'stoli, Grækenland, hovedstad paa øen Kefalonia i vest, med ca. 10 000 indb. Har god havn og sjøkrigsskole. Norsk vicekonsul under generalkonsulatet i Piræus.

Argot *[argó]* (fr.), navn dels paa det sprog, som forbrydere taler for ikke at blive forstaaet af andre, dels paa det, som har udviklet sig indenfor bestemte samfundsklasser, f. eks. haandverkere, soldater o. s. v.

Arguelles *[arge'ljes]*, A g o s t i n (1776—1844), sp. statsmand, var 1808—14 medlem af cortes og sluttede sig til de liberale, hvorfor han efter Ferdinand VII's hjemkomst 1814 dømtes til fængsel og forvisning. Efter revolutionen 1820 kom han paa fri fod og var 1820—21 indenrigsminister. Da den frie forfatning 1823 atter blev ophævet, flygtede han til England, men kom, efter at have faaet amnesti, tilbage 1832 og blev paany medlem af cortes. 1837 blev han præsident for kongressen og 1841 formynder for dronning Isabella.

Arguin, se A g a d i r.

Argume'nt (lat.), bevisgrund. A r g u m e n t a t i ō n, samlingen af argumenter, bevisførelse. A r g u m e n t ē r e, føre et bevis ved argumenter. A r g u m e'n t u m a d h o m i n e m, se A d h o m i n e m.

Argun, Sibirien, Amurs sydlige kildeelv, udspringer fra den kinesiske sjø Kulun el. Dalai nor og danner fra den russiske fæstning Abagaitujevsk grænsen mellem Sibirien og Mongoliet. Ca. 850 km. lang.

A'rgus, se A r g o s (Panoptes).

A'rgusøine, billedligt udtryk om mistænksomme, alt iagttagende øine (se A r g o s).

Argyll (Argyle) *[āgai'l]*, adelstitel for det skotske hus Campbell. 1. A r c h i b a l d, greve af A. (1598—1661), var en af lederne for de skotske presbyterianere, men blev dog 1641 af Karl I udnævnt til marki. Under borgerkrigen sluttede han sig først til Karl I, senere til Cromwell; benaadedes straks efter restaurationen 1660 af Karl II, men anklagedes kort efter som «kongemorder» og blev henrettet. — 2. Hans søn A r c h i b a l d, greve af A., fik som ivrig tilhænger af Stuarterne sin faders konfiskerede godser tilbage, blev chef for livgarden og senere skatkammerlord. Anklaget for høiforræderi flygtede han 1681 til Nederlandene, deltog senere i Monmouths oprør, blev fanget og henrettet 1685. — 3. Hans søn A r c h i b a l d, greve af A. (1648—1703), hørte til det parti, der 1688 tilbød Vilhelm III af Oranien den engelske trone, fik derpaa sine fædrenegodser tilbage og blev 1701 hertug. — 4. Hans søn J o h n, hertug af A. (1678—1743), optraadte som dronning Annas modstander og blev derfor afskediget af krigstjenesten. Georg I betroede ham straks efter sin tronbestigelse 1714 kommandoen over de tropper, som skulde knuse det stuartske oprør, og da A. 1715 havde beseiret dem ved Sheriffmuir i Skotland, ophøiedes han til peer, hertug af Greenwich og generalfelttøimester. Efter 1742 at have været med paa at styrte Robert Walpole blev han selv minister. — 5. G e o r g e J o h n D o u g l a s C a m p b e l l, hertug af A. (1823—1900), fik 1847 sæde i overhuset. Han tilhørte Whiggerne, blev 1852 lordseglbevarer, 1855—58 generalpostmester, 1859—66 atter lordseglbevarer og 1868—74 generalsekretær for Indien i Gladstones ministerium og 1880—81 paany lordseglbevarer. Ved sin død var han hofmarskalk for Skotland, lordløitnant og medlem af geheimeraadet. Skrev bl. a. «India under Dalhousie and Canning» (1865), «Scotland as it was and as it is» (1887, 2 bd.), «What is science?» (1898) o. fl. — 6. Hans søn J o h n D o u g l a s S u t h e r l a n d - C a m p b e l l, hertug af A. (1845—), egtede 1871 Louise (datter af dronning Victoria), var 1878—83 generalguvernør i Kanada og 1868—78 og 1895—1900 medlem af parlamentet. Har skrevet «Viscount Palmerston» (1892) og «Queen Victoria, her life and empire» (1901).

Argyll-shire *[agai'lžiə]* el. Argyle, Skotlands vakreste og næststørste grevskab, omkring Firth of Lorne paa vestkysten, 7 962 km.² med ca. 75 000 indb. (ca. 9 pr. km.²). A. er ved sterke indskjæringer af havet (lochs) opdelt i mange halvøer (Cantire i syd) og øer (Mull, Coll, Tiree, Staffa (med Fingalshulen), Islay, Jura o. fl.), som er gjennemskaaret af dybe, smale dale (glens). Fiskeri, faareavl, turisttrafik er vigtige næringsveie, men ikke akerbrug, da kun 1/8 af jorden er dyrkbar. Hovedstad Inveraray paa vestsiden af Loch Fyne ca. 65 km. n.v. f. Glasgow.

Argyraspīder (græ., sølvskjoldbærere), en afdeling af den makedoniske falanks, hvis skjolde var beslaaet med sølvblik, Alexander den stores kjernetropper.

Argyrī (argyriasis, argyrosis), en mørk, graablaa farvning af huden og slimhinderne, som fremkommer ved indvendig brug af sølvforbindelser. Tilstanden, som nu træffes sjelden, efterat anvendelse af sølvholdige lægemidler er blevet mindre almindelig, er uhelbredelig.

---

varte, pleie; bivaane; give agt paa, lægge merke til.

attendance ⓔ tilstedeværelse, tjeneste, møde; opvartning, tjenerskab, følge.

attendant ⓔ ledsagende, tjenstgjørende; tilstedeværende; ledsager; opvarter.

attendant ⓕ: en a. imidlertid, imedens.

attendre ⓕ vente paa, afvente, oppebie.

attendrir ⓕ gjøre mør, bløde; røre.

attendrissement ⓕ m, rørelse, bevægelse.

attendu ⓕ i betragtning af, paa grund af.

attentat — ⓣ Attentat n — ⓔ attempt — ⓕ attentat m.

Attentäter ⓣ m, udøver af et attentat.

attentatoire ⓕ som gjør indgreb i.

attente ⓕ f, forventning, ventetid; epauletstrop.

attenter ⓕ forgribe sig.

attentif ⓕ, **attentive** ⓔ opmerksom.

attention ⓔ & ⓕ f, opmerksomhed; omsorg.

attentionné ⓕ opmerksom, forekommende.

attenuant ⓔ fortyndende.

attenuate ⓔ, **atténuer** ⓕ fortynde; svække; ⓔ ogs. fortyndes; fortyndet; ⓕ ogs. formilde.

attenuation ⓔ, **atténuation**

A'rgyroka'stro (tyrk. Ergeri), Tyrkiet, by i Epirus, 71 km. n.v. f. Joannina, med ca. 20 000 indb., mest albanesere. Bekjendt for sin fabrikation af snustobak.

Argyronēta, vandedderkop, se E d d e r k o p p e r.

Argyropūlos, J o h a n n e s (omtr. 1415—omtr. 86), f. i Konstantinopel, flygtede efter Konstantinopels erobring til Italien, hvor han underviste i græsk sprog og filosofi (d. i Rom) og vakte sterk interesse for og indsigt i græsk aandsliv.

Arholma, Sverige, ø, lasteplads i Stockholms län. Postkontor, telegrafstation, lodsstation.

Árhver, Island, varm kilde i Reykholtsdalur i vestlige del af øen. Fra en spalte i en klippe af hærdet ler springer det kogende vand frem af 4 huller, hvoraf det nordligste udsender en 2 m. høi vandstraale, det sydligste har den høieste temperatur (96 ° C.).

Āria cattīva, ital. betegnelse for uddunstningerne fra sumpe. Antoges tidligere at fremkalde malaria (s. d.).

Aria'dne, i de græske sagn datter af kong Minos paa Kreta; hun forelskede sig i Theseus (s. d.), da han kom til Kreta for at overgives til Minotauros, og gav ham anvisning paa at slippe ud af labyrinten («ariadnetraad»). Theseus førte hende nu med sig bort, men efterlod hende paa Dia (el. Naxos); her blev hun efter én sagnform dræbt af Artemis, efter en anden egtede hun Dionysos. Den «forladte», sovende A. fremstilledes ofte i oldtidens kunst (statue i Vatikanet).

Ariāna, efter Sassanidernes tid navn paa den østlige halvdel af Perserriget, omfattende Persien, Afghanistan, Belutschistan og egnen indtil Jaxartes og Indus. Af A. er navnet I r a n (Eran) opstaaet.

Ariānere, kjættersk parti i oldkirken, bærer navn efter den alexandrinske presbyter Arius, d. 336. Anskuelserne om Kristi forhold til faderen havde længe været forskjellige i østen og vesten, da Arius fremtraadte med sin lære. Denne gik ud paa at betone Guds absoluthed og sønnens underordning under faderen. Faderen er alene Gud af væsen. Der er skarpt skille mellem Gud og alt det skabte. Gud kan ikke træde i et umiddelbart forhold til verden. Da han vilde skabe verden, skabte han først sønnen, ved hvem derefter verdens skabelse fuldbyrdedes. Sønnen er ikke til fra evighed af, men skabt og faderen ulig og underordnet. Der er kun én Gud, faderen, og under ham to halvt guddommelige væsener, sønnen og aanden, gjennem hvem han træder i forhold til verden. Denne lære er efter sagens natur ødelæggende for kristendommen, som staar i fare for kun at blive en fase i menneskeslegtens religiøse udvikling. Et umiddelbart forhold til Gud er udelukket. I Jesus Kristus mødes ikke Guds fuldkomne aabenbaring, men en halvgud, der forkynder om Gud. Kirkens mænd tog til gjenmæle mod Arius. Keiser Konstantin den store, der ogsaa af politiske grunde ønskede fred og enhed i kirken, sammenkaldte alle kirkens biskoper til en synode i Nicæa 325. Denne fordømte a r i a n i s m e n og bekjendte troen paa Kristus som «Gud af Gud, lys af lys, sand Gud af sand Gud, avlet ikke skabt, i væsensfællesskab med faderen». Hermed havde arianismen dog kun lidt et foreløbigt nederlag. I den følgende tid vandt den mange halve og hele tilhængere. Flere kirkemøder opstillede og vedtog halvarianske trosbekjendelser. Paa den anden side havde den nicænske opfattelse trofaste og dygtige forsvarere, fremfor alle i Athanasius fra Alexandria, den tids betydeligste teolog. Paa kirkemødet i Konstantinopel 381 seirede den nicænske opfattelse definitivt. Dog vedblev arianismen at holde sig lange tider, navnlig blandt de germanske folk, som ofte først igjennem den kom til kirken.

Ariāno di Puglia *[pu'lja]*, Syditalien, by i Apenninerne omtr. midt i landet ca. 76 km. n.ø. f. Neapel, 763 m. o. h. med ca. 9 000 indb.

Arīca, Sydamerika, sjøstad i Chile, der hvor Sydamerikas vestkyst fra syd bøier mod nordvest, med ca. 4 000 indb. Vigtig havn for Syd-Peru og de indenfor liggende dele af Bolivia, ved jernbane forbundet med Tacna. 1880 erobret fra Peru.

Arichat, Kanada, havneby i prov. Nova Scotia, paa øen Ile Madame, s. f. Kap Breton. 870 indb. Postkontor, telegrafstation.

Aricia *[ari'tša]*, Italien, en af Latiums ældste byer ved foden af Albanerbjerget, ved Via Appia, nu Ariccia (med ca. 3 000 indb.).

Ārie, a r i a (ital.), betegner i vor tid de større, mere udarbeidede og selvstændige soloforedrag, i almindelighed med orkesterledsagelse, i en opera, kantate, oratorium o. s. v. Indholdet er hovedsagelig personlige lyriske stemninger og følelser. Der er flere former, d a c a p o-a r i e, k r i k e a r i e, k o n s e r t a r i e, k o l o r a t u r a r i e, p a r l a n d o a r i e. En mindre a. i en enkelt sats kaldes a r i e t t e, c a v a t i n e, a r i o s o. Det franske *air* er mere omfattende og betegner nærmest en melodi i det hele, enten for sang eller et instrument, ogsaa danse som gavotter, musetter m. v.

Ariège *[arjæ'ž]*, Sydfrankrige, sydlig bielv til Garonne fra høire. Udspringer fra Pyrenæerne (Pic Nègre) og munder efter et 170 km. langt nordligt løb i Garonne, 8 km. s. f. Toulouse.

Ariēl (hebr., Guds løve el. Guds arne), gammeltest. personnavn; overført (Es. 29, 1) om Jerusalem. I senere dæmonologi en vandaand; i Shakespeares «Stormen» (og derfra i Goethes «Faust») en luftaand. I astronomien navn paa en af Uranus' maaner.

Arienzo *[arje'ntso]*, Syditalien, liden by i Kampanien, 26 km. n.ø. f. Neapel. I nærheden de fra 2den samniterkrig bekjendte Caudinske passer (romersk nederlag 321 f. Kr.).

Ārier er fællesnavnet for de folkeslag, der taler de indiske og iranske sprog. Paa sanskrit er *ārya* navnet paa dem, der hører til den indiske kulturverden, i modsætning til de omboende barbarer. Det er aabenbart fra først af et hædersnavn («herre»), hvormed det stemmer, at Dareius i kileindskrifterne kalder sig A r i y a. Ordet forekommer ogsaa som første led i en række oldpersiske navne (Ariotarzanes o. s. v.) og er bevaret i det geografiske navn I r a n, ældre E r a n. Det anvendes ogsaa undertiden som navn paa alle dem, der taler de indoeuropæiske sprog («de ariske sprog»), navnlig af engelske og amerikanske lærde.

Arild. Udtrykket f r a a r i l d s t i d er en udvidelse af oldn. *ár alda*, tidlig i tiderne, i fordums tid (*ár*, aarle, *alda* af *qld*, tid, sml. «hedenold»). En nyere, delvis rigtig opfifning er f r a u r o l d s t i d.

Ari'llus, se F r ø k a p p e.

Ⓕ f, fortyndelse; svækkelse; Ⓕ ogs. formildelse.

atter — Ⓣ wieder; wiederum — Ⓔ again, once more — Ⓕ de nouveau; encore (une fois). **atter og atter** — Ⓣ immer wieder — Ⓔ again and again, over and over again — Ⓕ plusieurs fois; à plusieurs reprises. **atterbud** se afbud.

atterrage Ⓕ m, landkjending.

atterrer Ⓕ kaste til jorden; nedslaa, bedrøve; øine land.

atterrir Ⓕ lande.

atterrissage Ⓕ m, landing, landingssted.

atterrissement Ⓕ m, landtilvekst; landing.

attest — Ⓣ Attest n, Attestat n, Schein m, Zeugnis n — Ⓔ certificate, testimonial — Ⓕ certificat m.

attest Ⓔ, **attester** Ⓕ bevidne, bekræfte; vidne om; tage til vidne.

attestation Ⓔ & Ⓕ f, vidnesbyrd; bevidnelse.

attestere — Ⓣ attestieren, bescheinigen — Ⓔ certify, attest — Ⓕ certifier.

attestering — Ⓣ Bescheinigung f — Ⓔ certification, attestation — Ⓕ certification f.

attic Ⓔ, **attique** Ⓕ f, attika, lav kvist.

attiédir Ⓕ kjølne, afkjøle; gjøre lunken.

attiédissement Ⓕ m, lunkenhed.

attifage, attifement Ⓕ m, udmaling.

Ari Mársson, isl. høvding i slutningen af 10 aarh., der ifølge de islandske sagaer skal have været den første europæer, som kom til Amerika, omtr. 985.

Arima'sper kaldte grækerne et skytisk folk, som de tænkte sig bosat i egnen ved Uralbjergene, og som de fortalte mange sagn om.

Arimathīa (Arimathæa), se Rama.

Arinbjørn herse fra Firdafylke, kjendt for sin hengivenhed for Erik Blodøkse og dennes sønner, skildres tillige som en trofast ven af Egil Skallagrimssøn; faldt sammen med sin fostersøn Harald Graafeld i Slaget ved Hals paa Jylland 969. Om ham har E. S. digtet sin «Arinbjarnarkviða», hvoraf dog lidet er bevaret.

Ari'nos, Brasilien, elv i staten Matto Grosso, udspringer paa det bekjendte vandskil ved byen Diamantino, omtr. midt i Sydamerika. Løber mod nordvest og kaldes efter sammenløbet med Juruena (fra sydvest) Tapajos, som er et af Amasonelvens største tilløb fra syd.

Arīon fra Methymna paa Lesbos, levede omtr. 600 f. Kr. og opholdt sig bl. a. længe hos den kunstforstandige Periandros, tyran i Korinth. Han skrev lyriske digte bestemte til at opføres af kor, navnlig dityramber til Dionysos' pris (intet bevaret). Et sagn beretter, at da nogle sjømænd, han seilede med fra Tarent, kastede ham i sjøen for at faa hans eiendom, bar delfinerne ham til land, lokket af hans sang og spil.

Arīon, se Skogsnegl.

Ariōso, se Arie.

Ario'sto, Lodovico Giovanni (1474—1533), ital. digter, knyttet til hertugfamilien d'Estes hof i Ferrara, stod i venskabsforhold til flere af tidens store bildende kunstnere og var selv i sin kunst en udpræget renaissancens mand. Hans berømte digtning «Orlando furioso», hvis emne er hentet fra de mere og mere eventyrlig udsmykkede sagn om Karl den store og hans paladiner, havde paa italiensk grund sine forløbere i Luigi Pulcis groteskkomiske heltedigt «Il Morgante maggiore» og Boiardos ridderlige epos «Orlando innamorato». A. fortsatte, hvor Boiardos digt var blevet afbrudt, med at keiser Karl griber ind i Orlandos (Rolands) og Rinaldos strid om den skjønne hedenske prinsesse Angelica ved at love hende til den af de to, som udmerkede sig mest i kampen mod saracenerne, og hans epos har sit navn efter den episode, hvor Orlando bliver afsindig, da han faar vide, at Angelica har egtet den unge saracener Medoro og flygtet med ham. Det store digt, der er skrevet i skjøntklingende vers, har ingen fast, sammenhængende handling, det er en hel verden af brogede billeder, en række livfulde og vidunderlige beretninger om bedrifter og elskov, lunefuldt kjedet i hverandre. Det viser A. som den mesterlig malende skildrer, fantasirige fortæller og ironiske aand; han smiler af sine heltes overvældende gjerninger. Ikke i sine beretninger, men i sin aand er digtet nationalt italiensk. En opfatning gaar ud paa, at dets grundidé var kampen mellem kristendom og muhammedanisme, mellem vestens og østens verdener, og slutningen, hvor den kristne jomfru Bradamante beseirer hedningen Ruggiero og egter ham, har været tydet som den kristelige idés triumf over den hedenske. Betegnende er det, at de tre store italienske epos med emner fra Karl den stores og hans kristne heltes kampe med muhammedanerne er skrevet just, da disse gjennem tyrkerne gjorde sit sidste store fremstød i Europa. A. forherligede i sit digt familien d'Este, som dog ikke forstod at paaskjønne sin hofpoet. I senere aar var han leder af Ferraras hofteater, skrev komedier og har ogsaa skrevet satirer og lyriske digte.

Ariosto.
(Tegnet af Tizian.)

Ariovi'stus, en germansk høvding, som paa opfordring af flere gallerstammer drog ind i Gallien, men benyttede anledningen til at gjøre erobringer der. Gallerne søgte nu hjælp mod ham hos Julius Cæsar, der slog ham 58 f. Kr. i det nuværende Elsass; han selv undslap.

Arīsch, el, ægyptisk by ved Middelhavet i den nordøstlige del af Sinaihalvøen, ved mundingen af Vadi el Arisch (jødernes «Ægyptens bæk») i tyrk. guv. af samme navn. Grænsefæstning mod Syrien, erobret 1799 af franskmændene, men gjenerobret samme aar af englændere og tyrker.

Āriske sprog, se Arier og Indoeuropæiske sprog.

Arista'goras fra Milet, svigersøn af Histiaios (s. d.) og tyran i Milet efter H., bevægede de joniske stæder paa Lilleasiens vestkyst til den opstand, som førte til perserkrigene (omtr. 500 f. Kr.).

Aristai'os (græ., den bedste gud), i den græske mytologi søn af Apollon, opdraget af Cheiron (s. d.), som gud beskytter af jordbrug, kvæg- og biavl; undertiden bruges A. som tilnavn for Zeus, Apollon el. Dionysos.

Arista'rchos fra Samos (omtr. 260 f. Kr.), alexandrinsk astronom, havde en rigtig opfattelse af jordens dobbelte bevægelse og af fiksstjernernes enorme afstand samt angav, hvorledes afstanden til solen og maanen lod sig bestemme.

Arista'rchos fra Samothrake (omtr. 222—150 f. Kr.), berømt filolog, levede i Alexandria som prinseopdrager og forstander for biblioteket. Som discipel af Aristofanes dyrkede han studiet af den ældre græske litteratur, besørgede udgaver (navnlig en grundlæggende udgave af Homer), og skrev kommentarer (angivelig 800); hans arbeider er tabt, men gjennem skolierne (s. d.) til Homer faar vi indblik i hans arbeides værdi.

Arista'rchos fra Tegea (omtr. 450 f. Kr.), græ. tragedieforfatter; skal have skrevet en «Asklepios» til tak for, at han kom sig efter en sygdom.

Aristei'des (Aristides), atheniensisk statsmand og feltherre, bekjendt for besindighed og redelighed. Kjæmpede med ved Marathon 490 f. Kr.; derefter spillede han en stor rolle i staten, men da han vilde modarbeide Themistokles' planer om at skabe en sterk flaade, blev han landsforvist ved ostrakismen 483. Han vendte til-

---

attifer (f) udmale.
attifet (f) m, hovedpynt.
attirable (f) som kan tiltrækkes.
attirail (f) m, tilbehør; bagage, oppakning.
attire (e) klæde; pryde; klædning, antræk.
attirer (f) tiltrække; (til)lokke; paadrage.
attiser (f) puste til, kare op i; hidse, nære.
attitré (f) fast (ansat); leiet, betalt.
attitude (e) & (f) f, stilling, holdning; optræden.
attorn (e) modtage forpagtning under en ny jordherre.
attorney (e) fuldmægtig; sagfører. **attorney general** regjeringsadvokat.
attouchement (f) m, berøring, beføling.
attraa — (t) Verlangen n, Begierde f, Sehnsucht f — (e) desire, craving, yearning, longing — (f) désir m, envie f. (Vb) — (t) verlangen, begehren — (e) desire, covet, aspire to, yearn after — (f) désirer, envier, souhaiter. **attraaværdig** — (t) begehrenswert — (e) desirable, covetable — (f) désirable.
attract (e) tiltrække.
attractif (f), **attractive, attrahent** (e) tiltrækkende; (e) ogs. trækmiddel.
attraction (e) & (f) f, tiltrækning(skraft).
attrait (f) m, tillokkelse; tilbøielighed.

bage 480 og deltog i slaget ved Salamis; 479 førte han med ære athenerne ved Platææ. 477 fik han overkommandoen over den atheniensiske flaade og grundede nu det delisk-attiske sjøforbund, der skaffede Athen ledelsen i Grækenland. Efter 470 døde han saa fattig, at hans døtre fik udstyr af staten.

Aristeides.

Aristi'ppos fra Kyrene (omtr. 400 f. Kr.), græ. filosof, discipel af Sokrates, stifter af den kyrenæiske skole i filosofien; han lærte, at nydelsen (lysten) er det eneste gode, at alle midler til at opnaa nydelse er tilladt, og at det kommer an paa altid at være herre over sig selv og forholdene.

Aristo'fanes (omtr. 450—385 f. Kr.), atheniensisk komedieforfatter. Om hans ydre liv vides lidet. 427 fik han sin første komedie opført, 388 vistnok den sidste. Hans verker viser, at han kjendte sit lands litteratur; han tilhørte fredspartiet og det gammeldags aristokratiske parti i Athen og var en modstander af sin tids «oplysningsbestræbelser» (sofister o. s. v.). Det frisprog, som den attiske komedie havde, benyttede han i rigeligt maal til angreb paa modpartiet og paa feil og skavanker, som han fandt i samfunds- og privatlivet; men han er først og fremst en frodigt skabende digter, gjennem hvis verker vi faar et levende billede af liv og tanker i datidens Athen. Af hans verker er 11 komedier bevaret: «Acharnerne», «Ridderne» (hvori han angriber politikeren Kleon), «Skyerne» (som angriber sofisterne; men som repræsentant for dem vælger han desværre feilagtig Sokrates), «Hvepsene», «Freden», «Fuglene», «Lysistrate», «Kvinderne ved thesmoforiefesten», «Kvinderne i folkeforsamlingen» (behandler kvindespørsmaalet i Athen), «Froskene» (sterkt angreb paa Euripides' kunst, berømmelse af Aischylos' og Sofokles'), «Rigdommen».

Aristofanes.

Aristo'fanes fra Byzants (omtr. 260—185 f. Kr.), græ. filolog, bibliotekar i Alexandria, studerede den ældre græske litteratur, besørgede udgaver af mange digtere og skrev talrige litteraturhistoriske og kritiske arbeider; af hans verker har vi temmelig omfattende brudstykker.

Aristogei'ton, se Harmodios.

Aristok'les fra Messene (omtr. 180 e. Kr.), græ. peripatetisk filosof, der hævdede, at den guddommelige aand bor i hele den legemlige verden, og at den bliver til menneskelig aand, hvor den finder en organisme, som kan modtage den.

Aristokrāt er betegnelsen for den, der tilhører adelen eller er medlem af en politisk, socialt eller økonomisk herskende overklasse, der paaberaaber sig fødsel, rang eller rigdom som grundlag for indflydelse eller magt; tilhænger af faamandsvælde; person, der udmerker sig ved fornemhed eller forfinelse.

Aristokratī (græ. *aristokrateia,* de bedstes styre) betyder herrevælde, den efter fødsel eller i rigdom høierestaaende klasses overmagt, styre af adel, høiere geistlighed, borgerlige rigmænd eller storbønder. Kongedømme (monarki) og a. behøver derimod ikke at have nogen indre forbindelse, idet monarkiet ligesaa meget kan være demokratisk som en republik aristokratisk. Statsretslig betegner a. nemlig blot en forfatning, hvor magten tilhører en begrænset samfundsklasse. Statsformen kaldes oligarki, hvor magten tilhører et faatal slegter, plutokrati el. timokrati, hvor den tilhører rigmændene. Republiker har ofte været styret af et a., navnlig i den antike tid og i middelalderens bystater. Spartas «gerusia» (raadsstyre) var et gammelmands-a., hvis magt hvilede paa den modne alders erfaring. I Athen grundlagde Eupatriderne, den gamle fødselsadel, et paa fødselsfortrin hvilende a. Af lignende art er de romerske patricieres a. I den romerske republiks senere tid blev dette fødsels-a. fortrængt af et embeds-a., som efterhaanden i sin tur blev sterkt indsprængt med elementer, der alene skyldte rigdommen sin magt og indflydelse (ridderklassen). Et udpræget a. var forfatningen i en flerhed af Italiens (særlig Venedigs) og Schweiz' republiker i middelalderen og renaissancetiden. Inden de store riger er det fortrinsvis i England, at a. har formaaet at bevare en betydelig og anerkjendt magt helt op til vor samtid; men saa har det engelske a. ogsaa næsten til enhver tid forstaaet at vedligeholde forbindelse med folket og har stedse hentet blodsfornyelse fra dette. Det egentlige middelalderske, feudale a. blev efterhaanden rystet i sin magtstilling først af kongemagten, senere af den nye tids kongevalgte embedsstand, og det gik i Frankrige tilgrunde med revolutionen. I andre, særlig østeuropæiske lande, er derimod a. vedblevet at øve en ikke ringe politisk indflydelse (Ungarns magnattafel, Preussens Herrenhaus, Ruslands adelige bureaukrati o. s. v.), omend denne i nyeste tid overalt er i principiel og tildels sterk tilbagegang. Medens den gamle norske fylkestat i sin organisation og forfatning var demokratisk, forsaavidt som tinget var stats- og samfundslivets midtpunkt, laa i virkeligheden magten hos et a. af høvdinger og storættede, rige godseiere. Dette gamle norske a. fik sit knæk ved borgerkrigene og forsvandt efter den sorte død og Hanseaternes indtrængen. Heller ikke Sverige og Danmark har i grunden nogensinde havt en aristokratisk statsform, men alligevel gjennem aarhundreder et overmægtigt a. Dets blomstring udfolder sig i begge lande i 13 aarh. og strækker sig til slutningen af 17 aarh., da kongemagten blev enevældig, i Danmark 1660, i Sverige 1680. I begge

attrape (f) f, fælde; attrap. **attrape-lourdaud** m, plump fælde. **attrape-mouche** m, fluesnapper. **attrape-nigaud** m, grov list.

attraper (f) fange; gribe; narre; paadrage sig; udskjelde.

attrapeur (f) m, plattenslager.

attribuer (f), **attribute** (e) tilskrive, tillægge.

attribut (f) m, **attribute** (e) egenskab, særkjende, attribut.

attributif (f), **attributive** (e) tillæggende; attributiv.

attribution (e) & (f) f, tildelelse; (f) ogs. (pl) medfør, beføielse, kompetence.

attrister (f) bedrøve.

attrite (e) sønderknust.

attrition (e) & (f) f, sønderknuselse, anger; gnidning.

attroupement (f) m, opløb, folkehob.

attrouper (f) samle sammen.

attune (e) stemme, bringe til at stemme.

atzen, ätzen (t) føde, græsse; fodre; lokke.

ätzen (t) etse; radere. **Ätzwasser** n, skedevand.

Atzung, Ätzung (t) f, føde, lokkemad.

Ätzung (t) f, etsning.

aubade (f) f, morgenkoncert; kattemusik; irettesættelse.

aubaine (e) & (f) f, arv efter udlænding.

lande findes fremdeles et fødsels-a. med betydelig politisk og social indflydelse. I Norge blev adelskabet afskaffet ved en lov af 1821; men det havde da forlængst været rod- og betydningsløst; derimod havde det under eneværldet udviklede bureaukratiske styre affødt et noksaa udpræget embeds-a., hvis indflydelse dog mere var af faktisk end privilegeret art og efterhaanden med de andre samfundsklassers voksende politiske opdragelse er forsvundet.

Aristolo'chia, aristolochiăceæ, se Slangerodfamilien.

A'riston, et nyere slags spilledaase med noteskiver af pap og til at skrue op med en nøgel.

Aristo'teles (384—22 f. Kr.), græ. filosof og videnskabsmand, f. i Stageira i Makedonien, søn af en makedonisk hoflæge, studerede i Athen, navnlig filosofi hos Platon i 20 aar. 342—39 var han Alexander den stores opdrager; 335—23 levede han i Athen, hvor han lærte i gymnasiet Lykeion, men flygtede, da man anklagede ham for gudsfornegtelse, derfra til Chalkis paa Eubøa, hvor han døde. — A. var ikke blot filosof, han omspændte hele sin tids viden. I filosofien var han Platons discipel, men frigjorde sig fra hans idélære (se Platon); han tillægger ikke idéerne selvstændig tilværelse, men mener, at de kun er til i og med tingene og er disses form; og som stoffet søger at forene sig med formen, saaledes ogsaa omvendt. Hans interesse for virkeligheden (modsat Platon) fører ham til grundige studier af naturen, saa at han maa siges at have grundlagt det videnskabelige naturstudium (hovedverk «Historia animalium»). — Som udgangspunkt for sit filosofiske system skrev A. en række arbeider over logik, der udmerker sig ved skarpe begrebsbestemmelser. I etiken hævder A., at mennesket skal stræbe efter lyksalighed, som han finder i dyden, sjælens faste holdning midt imellem to yderligheder (f. eks. tapperhed midt imellem feighed og dumdristighed, «den gyldne middelvei»). I «Politika» (statslæren) behandler A. spørsmaalet om den bedste statsform, som ifølge hans mening er den, hvor de bedste (d. e. de ved dyd, ikke blot ved fødsel og rigdom fremtrædende) har herredømmet; allerbedst er den stat, hvor den ene, der er alle andre overlegen i dyd og indsigt, har herredømmet. «Politika» var underbygget ved en række særafhandlinger om græske og fremmede staters forfatning; af dem er kun den om Athen delvis bevaret og af betydning for Athens forfatningshistorie, skjønt paa flere punkter unøiagtig. — Ogsaa retorik og poetik behandlede A. i bevarede verker. — I oldtiden havde man af A. baade populære verker i samtaleform og verker i strengt videnskabelig form; kun af den sidste art har vi skrifter af ham (delvis optegnelser til forelæsninger). — Tilhængerne af A.s filosofi kalder man peripatetikerne (s. d.). Ikke blot i oldtiden, men ogsaa i middelalderen (skolastiken) har A.s filosofi spillet en stor rolle.

Aristoteles.

Aristo'xenos fra Tarent (omtr. 335 f. Kr.), græ. filosof og musiker, var oprindelig pythagoræer, men sluttede sig i Athen til Aristoteles' skole; bevaret er af ham en harmonilære og brudstykker af et verk om rytme; tabt er mange andre verker, bl. a. en række biografier. Han kaldte sjælen for legemets harmoni og benegtede dens udødelighed.

Aritmeti'k (græ.), tallære, læren om tallenes egenskaber og regning med dem. Den elementære a. omhandler de fire regningsarter, samt regning med potenser, rødder og logaritmer. Politisk a. omhandler rente, forsikringsmatematik o. l. Høiere a. kaldes ogsaa talteori.

Aritmētisk række el. a. progression er en rækkefølge af tal, hvor forskjellen mellem to paa hinanden følgende altid er den samme, f. eks. 3, 6, 9, 12. Summen af alle rækkens led er lig leddenes antal gange den halve sum af første og sidste led.

Aritmologī, læren om tallenes underfulde, hemmelige egenskaber.

Aritmomēter, se Regnemaskine.

Arīus, se Arianere.

Arizona *[ærizō'nə]* (fork. Ariz.), Nordamerika, terr. i den s.v. del af de Forenede stater, grænser mod Mexico i syd og er forresten omgivet af staterne California og Nevada (i vest), hvor elven Colorado danner grænsen, af Utah i nord og New Mexico i øst. 292 710 km.² med ca. 130 000 indb. (kun 2 à 3 pr. km.²), mest hvide (især spansktalende mexikanere) og ca. 26 000 indianere (navajo, moki, papap, apacher o. a.). Fra det 1200—2200 m. høie skogbevoksede Colorado-plateau i nord (med udslukte vulkaner), hvorigjennem Colorado har skaaret jordens mest storartede erosions-dale (cañons), sænker A. sig mod s.v. til Rio Gilas terrasseland (300—800 m.). A.s klima er tørt, i syd hedt og ørkenagtigt; jordbrug er derfor næsten overalt afhængigt af kunstig vanding, som giver rigt udbytte af almindelig frugt, tillige af vin og sydfrugter. Stor kvægavl og rigdom paa kobber, guld og sølv. Hovedstad Phønix i s.v. ved Rio Salado. Vigtigste by: Tucson. Opdaget 1687 af jesuiter blev A. 1848 afstaaet af Mexico. Udskilt fra New Mexico som et eget territorium 1863 har det uden at være stat en repræsentant i kongressen, som dog ikke kan deltage i afst.

Arizona-rubiner *[ærizō'nə-]*, et slags pyrop (varietet af granat).

Ark, Noahs (lat. *arca,* kiste), det skib, Noah efter bibelens beretning paa Guds befaling byggede, hvori han selv, hans familie og repræsentanter for hele dyreslegten frelstes fra syndfloden, 1 Mos. 6—8.

Ark, enkel gotisk kiste med rundt laag. Er lat. *arca,* kiste (sml. Noahs ark).

Ark, Pagtens, Jahves ark, israeliternes største helligdom, var en guldbeslaaet kiste, som indeholdt lovtavlerne. Den opbevaredes først i tabernaklet, senere i Salomo-templets allerhelligste, men fandtes ikke i det eftereksilske tempel.

Ark, papir af bestemt format. Størst er colombier og elefant (67.5 × 102.8 cm.). Mindre er liden ele-

---

aube (f) f. gry, frembrud, begyndelse; messeskjorte; (hjul)-skovl.
aubère (f) blak (hest).
auberge (f) f. gjestgivergaard; herberge.
aubergiste (f) m. gjestgiver.
aubin (f) m. halvgalop.
aubiner (f) gaa i halvgalop.
auburn (e) (kastanje)brun.
auch (t) ogsaa. **auch nicht** heller ikke.
auction (e) auktion.
auctioneer (e) auktionsholder; bortauktionere.
aucun (f) nogensomhelst.
aucunement (f) paa nogen maade; ingenlunde.
audace (f) f, **audacity** (e) dristighed, frækhed.
audacieux (f), **audacious** (e) dristig, fræk.
au-dessous (f) nedenunder.
au-dessus (f) ovenpaa.
au-devant (f) foran; imøde.
audibility (e) hørbarhed.
audible (e) & (f) hørbar, lydelig.
audience (e) & (f) f. **Audienz** (t) f. audiens, foretræde; (e) ogs. publikum, tilskuere, forsamling; (f) ogs. retsmøde.
audiencier (f) m. retstjener.
audit (e) revision; gjennemgaa, revidere.
auditeur (f) m, **auditor** (e) tilhører; (e) ogs. revisor.
auditif (f) angaaende hørselen.
audition (f) f. høren; afhøring.
auditorium — (t) Auditorium

fant, leksikon, median, royal, superroyal og imperial. Til embedsskrivelser bruges propatria (enkelt format 35 × 43 cm., dobbelt 43 × 70 cm.), bikube (38 × 46 cm.) o. s. v. Oktav er forskjellige formater af brevpapir. Til handelskorrespondance benyttes kvartpost.

Ark (n.), kvist, udbygning paa et hus med et vindu, er forkortet af det nedertyske *arkener*, udbygning, karnap (høitysk *Erker*). Til grund ligger lat. *arcus*, bue.

Arkāde (fr.), en bue samt de piller eller søiler, hvoraf den bæres. Arkāder, en sammenhængende række af disse, f. eks. i buegange.

Arkade.
(Fra Marcellusteatret i Rom.)

Arkādien, bjergland midt paa Peloponnes, i oldtiden væsentlig beboet af hyrder og jægere af den æoliske stamme (hovedguder: Pan og Artemis); A. bestod den største del af oldtiden af smaa selvstændige stater; Epaminondas samlede disse til en enhed (mod Sparta) om byen Megalopolis (uden varigt resultat). Arkadierne var jevne, ærlige, gjestfrie, men temmelig uciviliserede paa en tid, da de andre grækere var vanslegtede; derfor priste digterne deres land som et idyllisk lykkeligt hyrdeland.

Arkāisk (græ.), d. e. eg. «gammel(dags)», bruges navnlig i den græske kunst om kunstverker udført i ældre kunstperioder; derimod betyder arkaistisk el. arkaiserende «kunstig efterlignende ældre perioders stil» el. «udført saaledes, at kunstneren har efterlignet en ældre stil».

Arkai'sme (græ.), efterligning af noget gammelt, enten i kunst eller sprog.

Arkāna. De fleste a. sælges for en langt høiere pris end deres egentlige værdi. Er a.s sammensætning fundet eller blevet bekjendt, kan de i regelen forholdsvis billig efterlaves. A. maa, hvis de annonceres som lægemidler, kun sælges fra apotekerne, og hvis de indeholder giftige stoffe, kun efter lægerekvisition. Arkanaloven kaldes lov af 16/5 1904 om indførsel af apotekervarer samt om handel med gifte og a. Denne lovs § 3 indeholder bestemmelserne om a. Ifølge denne kan handel med bestemt angivne lægemidler, hvis sammensætning bliver hemmeligholdt (arkana), eller hvis pris staar i sterkt misforhold til det opgivne indhold, forbydes. I medhold af denne lov blev ved kgl. res. af 16/7 1904 handel med 17 navngivne lægemidler forbudt. Som de mere kjendte af disse kan her nævnes Campbells capsuloids, pinkpiller og sanatogen. Forbudet mod salg af sanatogen er senere ophævet.

Arkani'st, besidder af et hemmeligt middel (arkanum).

Arkansas *[akœ'nsəs]* (fork. Ark.), Nordamerika, en af sydstaterne i de Forenede stater, begrænses i øst af Mississippi (elv og stat) og forøvrigt af Louisiana (syd), Texas og det tidligere Indianer-territorium (vest), Missouri (nord), Tennessee (øst). 139 470 km.² med ca. 1 400 000 indb. (ca. 10 pr. km.²), hvoraf over 1/4 negere. Naar undtages i vest, hvor Ozark-fjeldene (med rige stenkulleier) naar 850 m., er A. væsentlig et mod sydøst heldende lavland, gjennemstrømmet af Mississippis seilbare bielve Arkansas, White og Black River o. a. Det kontinentale klima med meget varme somre og rigelig nedbør gjør A. til et meget frugtbart land med betydelig produktion af bomuld, korn (mais, hvede), poteter, frugt. Vigtige næringsveie er ogsaa skogbrug (furu- og løvskog), fædrift (storkvæg og svin) og industri (sagbrug og møllebrug). Hovedstad Little Rock omtr. midt i A. ved elven A. — Først koloniseret af franskmænd fra Kanada 1685, solgt til de Forenede stater 1803, stat 1836, stod i borgerkrigen sammen med de øvrige sydstater, gjenoptaget i unionen 1868.

Arkansas City *[akœ'nsəs si'ti]*, Nordamerika, by i den sydlige del af staten Arkansas i de Forenede stater, nær grænsen af Indianer-territoriet, ved elven Arkansas' øvre løb. Ca. 7 000 indb.

Arkansasstene *[akœ'nsəs-]*, en sort fin brynesten bestaaende af kalcedon.

A'rkas (græ. mytol.), søn af Zeus og Kallisto, forfulgte paa jagten engang sin moder, der var forvandlet til en bjørn; Zeus satte dem da begge op paa himlen som stjerner (Bjørnen og Arkturus).

Arkebuse *[ārkbȳs]* (fr. *arquebuse)*, gl. navn for bøsse. Arkebusere *[-bysēre]*, henrette ved skydning. Eftersom forbrydelsen var større eller mindre, arkebuseredes delinkventen bagfra eller forfra.

Arkelī, Et, opbevaringssted for forskjelligt artilleritilbehør, haandvaaben, pudsesager m. m., ombord i krigsskibe. A. havde tidligere samme betydning som artilleri og er opr. samme ord; begge stammer fra lat. *articula*, formindskelsesord af *ars*, kunst.

Arkesila'os (315—241 f. Kr.), græ. filosof, tilhørende den akademiske skole; han lærte, at mennesket intet kan erkjende ved sanserne og forstanden, og at man bør være tilbageholdende med sine domme; han skrev intet (af lutter tvil, sagde man).

Arketȳpe (græ. *arke-*, begyndelse, og *type*, form, afbillede) betyder det første aftryk af bøger eller kunstblade, dernæst forbillede, mønster.

Arkīko (Archiko), Afrika, liden kystby ved det Røde hav i den ital. koloni Eritrea, ca. 5 km. s. f. Massaua.

Arkite'kt kaldes den saavel praktisk som kunstnerisk uddannede bygmester, der udkaster planerne og forestaar udførelsen af betydeligere bygninger.

Arkitektōnisk, vedrørende bygningskunsten, i overensstemmelse med dens regler.

Arkitektūr, se Bygningskunst.

Arkitektūrmaleri, den gren af malerkunsten, hvis hovedemne er arkitekturen, optræder allerede i den romerske kunst (Pompeji) som et dekorativt led, faar gjennem renaissancens interesse for perspektivet øget betydning, men blir først en helt selvstændig kunstart i 16 aarh. i Nederlandene. I Norge kan Vinc. St. Lerche betegnes som en repræsentant for arkitekturmalerne.

---

n, Hörsaal m; Zuhörerschaft f — Ⓔ lecture room; (tilhørerne) auditory, audience, attendance — Ⓕ auditoire m; salle f.

Aue Ⓣ f, eng; holme.

Auerhahn Ⓣ m tiur. **Auerhenne** f, røi.

Auerochs Ⓣ m, urokse.

auf Ⓣ paa, i; hen paa, op paa.

aufatmen Ⓣ aande dybt, trække veiret.

Aufbau Ⓣ m, opbygning; høi bygning.

aufbäumen Ⓣ steile, reise sig; reise iveiret.

aufbegehren Ⓣ bruse op, skjende, gjøre skandale.

aufbessern Ⓣ forbedre.

aufbetten Ⓣ rede seng.

aufbieten Ⓣ opbyde; lyse (for et brudepar).

aufbinden Ⓣ løse; binde op; binde paa. **einem etw. a.** binde en noget paa ærmet.

aufblühen Ⓣ springe ud, opblomstre.

aufbrechen Ⓣ bryde op; aabne.

aufbringen Ⓣ bringe op; opbringe; aabne; opdrive; gjøre opbragt.

aufdecken Ⓣ dække; blotte afsløre.

Aufdringling Ⓣ m, paatrængende person.

Aufeinanderfolge Ⓣ f, rækkefølge

Aufenthalt Ⓣ m, ophold; opholdssted.

Arkitrāv, de stenbjelker, der i den antike bygningskunst samt i renaissance-arkitekturen hviler umiddelbart ovenpaa søilerne og forbinder disse.

Kapitæl, arkitrav og frise.
(Fra Athene Nikes tempel.)

Arkiv for nordisk filologi udkom fra 1883—88 i Kra. med prof. G. Storm som hovedredaktør. Fra 1889 af udgives tidsskriftet i Lund af prof. Axel Kock med en redaktionskomité bestaaende af mænd fra alle tre nordiske riger. Det oppebærer statstilskud fra alle disse.

Arkīvvæsen. Ledelsen af det norske arkivvæsen er underlagt rigsarkivaren, der saaledes ved siden af den direkte bestyrelse af rigsarkivet ogsaa fører tilsyn med stiftsarkiverne (instruks 25 mars 1904). Rigsarkivet har for tiden (1906) plads i stortingsbygningen og indeholder foruden de ældre historiske afdelinger, de ældre centralarkiver og departementsarkiverne tillige Kra., Hamars og Kristiansands stiftsarkiver. Særskilte stiftsarkiver findes i Bergen (for Bergens stift og Stavanger amt) og i Trondhjem (for Trondhjems og Tromsø stifter). De bestyres af hver sin stiftsarkivar (instruks 20 juni 1904).

Arklow *[āə'klō]*, Irland, sjøby i grevskabet Wicklow paa østkysten af Leinster med 5 à 6 000 indb. Udførsel af kobber og bly fra Ovacadalen, fiskeri af sild og østers paa de udenfor liggende, ca. 20 km. lange A.-banker.

Arkōna, forbjerg paa øen Rügen, n.ø. paa halvøen Wittow. Stort fyrtaarn, sjøtelegraf, havn. I middelalderen stod her en befæstet borg med Svantevits tempel.

Arkōse, en grovkornet sandsten bestaaende af brudstykker af feldspat, kvarts og glimmer, der er dannet ved forvitring af granit eller gneis.

A'rktisk (græ. *arktos*, bjørn), hvad der hører til stjernebilledet Bjørnen, d. e. nordlig. Som geografisk bestemmelse: hvad der ligger i nærheden af Nordpolen, f. eks. a. hav, a. zone; modsat antarktisk, s. d.

Arktisk fauna og flora, se Polarlandene.

Arktisk stenalder benævnes en gruppe oldsager af skifer, som hyppigst forekommer i det nordligste Skandinavien og saavel i form som materiale adskiller sig fra sydskandinaviske stenalderssager. Man har tilskrevet dem et arktisk (lappisk) folkefærd. En boplads med den slags sager kjendes fra Trøndelagen. De findes dog undertiden sydligere, lige til Bornholm, og er her samtidige med den sydlige stenalders yngste perioder.

Arkwright *[āə'krait]*, Richard (1740—92), f. i Preston (England), var først barber, men opfandt 1769 en vingespindemaskine, s. d. Denne var den første jevnt arbeidende maskine, som kunde drives ved vandkraft og kaldtes derfor «water-machine». A. døde som rig mand (10 mill. kr.) og ophøiet i adelstanden.

Arkæisk formation (geol.) indbefatter de ældste bergarter, man kjender. Der er hidtil ikke fundet forsteninger i den, og den kaldes derfor ogsaa den azoiske (d. e. den livløse formation); i Norge bruger vi benævnelsen grundfjeld (s. d.). Den bestaar hovedsagelig af krystallinske skifere, gneiser og graniter. Den har stor udbredelse i alle verdensdele.

Arkæologī (græ., fortidsvidenskab), betegnede i 17—18 aarh. og endnu senere videnskaben om græsk og romersk (klassisk) kunst. Nutildags bruges ordet noget forskjelligt. I de nordiske lande forstaaes herved specielt oldtidsvidenskaben, der ud fra studiet af kulturlevningerne fra perioder forud for hist. tid søger at bestemme kulturens væsen, indhold og omfang; herfor anvendes ogsaa betegnelsen præhistorisk (forhistorisk) a., medens selve ordet ved betegnende tillæg faar en videregaaende brug (klassisk, middelalderlig, kirkelig a.; kunstarkæologi).

Arlberg, Fritz (1830—96), en af Sveriges ypperste sangere, hvis sceneskikkelser gjennemgaaende var kunstnydelser saavel dramatisk som musikalsk. Kompositioner for orkester og sang, talrige avisartikler, bearbeidelser og oversættelser af musikdramatiske arbeider vidner om A.s alsidige dannelse og grundige viden. Han virkede efter sin debut 1858 i 16 aar ved Stockholms opera og var 1874—77 den bærende kraft ved Josephsons opera paa Kra. teater. A. var høit anseet som sanglærer, virkede som saadan i Kra. fra 1894 til sin død og nedlagde i et skrift om tonedannelsen sine rige erfaringer.

Arlberg, fjeldknude i Allgäuer-alperne. Det ca. 1700 m. høie A.-pas var før hovedforbindelsen mellem Tyrol og Vorarlberg. I 1884 aabnedes Arlberger-banen (Innsbruck—Bludenz) med en 10 km. lang tunnel mellem St. Anton og Langen.

Arlecchinetta *[-k-]* og Arlechino *[-k-]*, se henholdsvis Colombina og Harlekin.

Arles *[arl]*, by i Sydfrankrige, depart. Rhonemundingerne, ved Rhonedeltaets begyndelse, 86 km. n.v. f. Marseille. 29 314 indb. (1901), to kanaler, fabrikation af olje og mel, maskinverksteder for jernbanen. Betydelig handel. Anløbes aarlig af 2 000 skibe. Stor faareavl i omegnen. Mange oldtidslevninger. Romersk koloni, 879 hovedstad i riget Arelât, uafhængigt i 13 aarh., under Frankrige i Ludvig XI's regjering. A. kommer af *arr laith* (keltisk), sumpigt sted; lat. Arelate.

Arloing *[arloæ']*, Saturnin (1846—), fr. veterinær, direktør for veterinærskolen i Lyon 1887. Har foretaget undersøgelser over smitsomme sygdomme, særlig over miltbrand.

Arlon *[arlõ']*, flamsk Aarlen, t. Arel, Belgien, by i prov. Luxemburg, 3 km. fra grænsen mod storhertugdømmet Luxemburg, ved elven Semoy. Ca. 11 000 indb. Handel og industri.

Arlt, Ferdinand (1812—87), østerrigsk øienlæge, 1849 professor i Prag, 1856 i Wien, har skrevet flere verker om øiensygdommene.

Arm. 1. (Anatom.), se Menneskets anatomi. 2. (Zool.). Benævnelsen a. benyttes ofte i zoologien, men er

---

auferstehen ⓣ opstaa (fra de døde).

auferwecken ⓣ opvække (fra de døde).

auffällig ⓣ paafaldende.

Auffassung ⓣ f, opfattelse, opfatning.

Aufgabe ⓣ f, opgave; lekse, stil; opgivelse; indlevering.

aufgabeln ⓣ tage med en gaffel; opsnappe.

aufgeben ⓣ opgive; indlevere; servere; paalægge.

Aufgebot ⓣ n, opbud; lysning; opbydelse.

aufgeräumt ⓣ oprømt.

aufgetrieben ⓣ ophovnet, opsvulmet.

aufhalsen ⓣ paabyrde; paalæsse.

aufheben ⓣ opløfte, hæve; gjemme, opbevare; ophæve afskaffe.

Aufheben ⓣ n, ophævelse. **viel Aufheben(s) von etw. machen** gjøre meget væsen af noget.

Aufhetzer ⓣ m, ophidser, agitator.

aufhorchen ⓣ spidse øren.

aufklären ⓣ opklare, oplyse.

aufknüpfen ⓣ hænge; løse.

aufkommen ⓣ komme op; reise sig; komme sig; opstaa; svare for.

aufkreiden ⓣ sætte paa regning.

aufkünd(ig)en ⓣ opsige.

ikke fast defineret. I hvirveldyranatomien anvendes udtrykket i regelen kun paa abernes og menneskets forlemmer. For de andre dyrerækkers vedkommende betegner a. i vag almindelighed særlig gribe- og fastholdningsredskaber, f. eks. blæksprutters a., manæters a., sjøstjerners a.

Armacao, Brasilien, by i s.ø. paa øen St. Catharina. Fiskeristation.

Armāda (el. armadilla) (sp.) kaldes enhver væbnet magt, særlig en krigsflaade. Naar der tales om a. eller «den store a.», menes imidlertid altid den vældige flaade, som den spanske konge Filip II 1588 udsendte mod England, dels for at straffe Maria Stuarts henrettelse og dels for at hevne sig paa dronning Elisabeth, fordi hun havde hjulpet nederlænderne i kampen mod Spanien. Den talte 130 store og 30 smaa krigsskibe, og havde under Medina Sidonias befaling omtr. 30 000 mand ombord. En del af den blev ødelagt af englænderne under kampen i Kanalen og resten af storme, da den forsøgte at gaa nord om Skotland; enkeltvis drev fartøierne helt op til Norge.

Armadale *[aə'mədēl]*, Skotland, havneby i grevsk. Linlithgow, 3 190 indb. Postkontor, telegrafstation.

Armagh *[amā']*, Irland. 1. Shire i nordøst, prov. Ulster, 1 300 km.² med 125 238 indb. (1901). Fladt og sumpet i nord, bjergfuldt i syd. dyrkning af poteter, havre. Betydelig kvægavl og lærredsindustri. 2) Hovedstad i A.shire, ved elven Callan, 7 588 indb. (1901). Lærredsvæverier, handel. Mange huse af marmor, sæde for 2 erkebiskoper, kat. seminarium, bibliotek, sindssygeanstalt. A. var i middelalderen et berømt sæde for geistlig lærdom.

Armagnac *[armaña'k]*, Frankrige, landskab i sydvest (Gascogne), nu væsentlig indlemmet i depart. Gers. Den arm. greveslegt af dette navn, som oftere gjorde sig bemerket i Frankriges historie, uddøde i 1497.

Armagnac *[armaña'k]*, betegn. dels for en hvid vin fra A. i Gascogne, dels for den heraf afdestillerede, lyse kognac.

Armagnaker *[armanja'ker]*, en hær leietropper opkaldt efter sin fører, grev Bernhard VII af Armagnac, der i en del af hundredeaarskrigen var leder for det antiburgundiske parti. Efterat freden var sluttet, vilde a. ikke nedlægge vaabnene, men vedblev at streife om i væbnede bander, hvorfor kronprinsen (den senere Ludvig XI) førte en del af dem ind i Schweiz, hvor det 1444 kom til det blodige slag ved St. Jakob, hvor en mængde af dem faldt, skjønt slaget var seierrigt for de franske vaaben. En anden sværm trængte ind i Tyskland, hvor de efterhaanden blev slaaet af de tyske fyrster. Resten af a. forblev i Frankrige, udgjorde kjernen af Karl VII's «compagnies d'ordonance», der blev spiren til de franske kongers staaende hær.

Armansperg, J o s e p h L u d w i g, greve af (1787—1853), bayersk statsmand, var 1814 gesandt i Wien, 1826—31 finansminister og fulgte 1832 med prins (kong) Otto til Grækenland som raadgiver og statskansler. Allerede hans tyske herkomst var nok til at skaffe ham talrige fiender, og disse bevirkede, at han 1837 maatte trække sig tilbage.

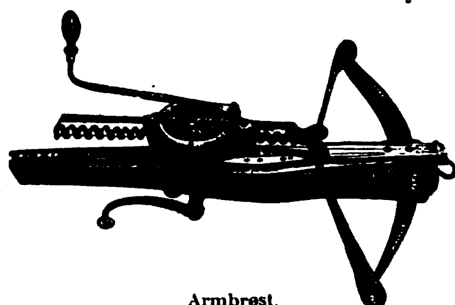
Armatōler, oprindelig en slags milits i de makedonisk-thessaliske bjergegne, oprettet af venetianerne til forsvar mod osmanerne. En lang tid stod de i sultanens tjeneste, men førte senere fra sine bjerge en uafbrudt krig med tyrkerne, der kaldte dem klefter, d. e. røvere. Ved udbruddet af den græske frihedskrig sluttede de sig til grækerne og udmerkede sig i kampen ved sin tapperhed og vildhed.

Armatūr (lat.). 1. (Milit.). Alt, hvad der hører til en soldats el. til et krigsskibs udrustning. 2. (Tekn. og fys.). Alt tilbehør til en dampkjedel, saasom kraner, manometer, vandstandsglas etc. Se forøvrigt A n k e r.

Armatūrfabrik, mindre mekanisk verksted.

Armbaand, baand- el. ringformet armsmykke, hvis brug i oldtiden var langt mere udbredt end nu, ligesom stadig hos uciviliserede folk. Hos de germanske folk bares a. el. a r m r i n g e baade af mænd og kvinder (især i Danmark haves en mængde fund af a. fra broncealderen); de bestod ofte af spiralslyngede baand. De orientalske folk og romerne brugte ligeledes a., ofte umaadelig pragtfulde. I middelalderen blev a. udelukkende kvindesmykke.

Armbrøst (laasbue, flitsbue), t. *Armbrust*, er forvansket, ved tilknytning til «arm» og «bryst», af lat. *arcubalista (arcus*, bue, *balista*, kastemaskine).

Armbrøst.

Armé (fr. *armée*), en stats væbnede krigsmagt tillands i modsætning til marinen. A. bruges ogsaa som betegnelse for en stor hærstyrke, der i krig opsættes af flere arméekorpser eller (som i Japan) af flere divisioner (fordelinger) og er bestemt til at kunne optræde selvstændig; en a. udstyres derfor med feltjernbanetropper, ballon-(luftskipper-)afdeling m. v.

Armé, D e n n o r s k e, se N o r g e.

Armékomma'ndoen var før 1899 under kongen øverste repræsentant for kommandomyndigheden i den norske armé. A. havde som chef en general (tillige vaaben- el. brigadechef); dens personel blev afgivet fra generalstaben. Istedetfor a. er der nu en kommanderende general.

Armékorps, den største i fred bestaaende hærenhed i større staters arméer. A. bestaar som regel af 2—3 (armé-) divisioner (fordelinger), hvortil kan komme korps-artilleri, kavaleri, ingeniør- og trænafdelinger; styrken ofte ca. 35 000 mand. Kommanderes af en general.

Armeniaca, se A p r i k o s.

Armēnien, landskab i det vestlige Asien, for tiden delt mellem Rusland, Tyrkiet og Persien. A. i videste forstand omfatter landet fra Lilleasien i vest til det Kaspiske hav i øst, fra Rion og Kurs elvedale i nord til Kurdistáns fjelde i syd. Landets størrelse bliver da 400 000 km.² A. er et høitliggende bjergland: høitliggende fjeldsletter veksler med vildt sønderrevne fjeldkjeder, skilt fra hverandre ved dybe dale. Landet er af vulkansk natur, og flere fritstaaende vulkankegler (samtlige udslukte) findes særlig i nord. Jordskjælv er hyppige. Fjeldsletter: Erivan (970 m.) og Kars i nord, Erzerum (1860 m.), Bajazid o. s. v. Fjeldkjeder: Kara-dagh i øst til det Kaspiske hav, arm. Taurus i syd mod Kur-

Aufkunft (t) f, opkomst.
Auflage (t) f, panlæg; skat, afgift; befaling; oplag.
auflegen (t) lægge paa; lægge frem; lægge op.
auflehnen (t) læne paa; støtte paa. **sich a.** sætte sig op (mod); stelle.
Auflehnung (t) f, opsætsighed, oprør.
aufmachen (t) lukke op, aabne; opgjøre.
aufmerken (t) give agt.
aufmerksam (t) opmerksom.
aufmucken (t) mukke, sige imod.
aufmutzen (t) fremhæve dadlende; bebreide.
Aufnahme (t) f, optagelse, modtagelse; opkomst.
aufnehmen (t) optage, tage op; modtage; tage af, fotografere.
aufpochen (t) banke op; banke paa; være trodsig mod.
Aufputz (t) m, pynt, stas.
aufrecht (t) opreist, lige.
aufregen (t) sætte i bevægelse; opirre, ophidse.
aufreiben (t) gnide itu; oprive. **sich a.** slide sig op.
aufrichten (t) reise op; opføre, oprette; opmuntre.
aufrichtig (t) oprigtig.
Aufruf (t) m, opraab; proklama.
Aufruhr (t) m, oprør.
Aufsage (t) f, opsigelse.
aufsagen (t) fremsige; opsige.
aufsässig (t) opsætsig.
Aufsatz (t) m, opsats; hovedpynt; stil, opgave.

distán. Vulkankegler: Store Ararat midt i landet, høieste top (5 156 m.), Lille Ararat (3 914 m.), forbundet med Store Ararat ved en ryg, og Alagøs n.ø. for Erivan o. s. v. — vulkankeglerne særlig fra det Sorte hav mod sydøst til Goktschasjøen og Ararat. Elvene i A. hører væsentlig til Kurs (Kur og Aras i nord) og Eufrats (Kara-Su ved Erzerum, Murad Su sydligere) elvomraader. Af sjøer uden afløb merkes Goktschasjøen i russisk, Vansjøen (3 690 km.^{2}) i tyrkisk og Urmiasjøen (4 357 km.^{2}) i persisk A. Ogsaa Tigris har sit udspring i A.

Klima. Varme somre, lange og kolde vintre (Erivan middeltemp. i jan. ÷ 10.9 °, aug. + 26.1 °); kystranden ved det Sorte hav har mildt klima. Nedbøren størst i vest, aftager mod øst (størst regnmængde i mai). I de lavere liggende egne yppig plantevekst: vinranker, oljetrær, tobak, frugttrær o. s. v. (Erivan); høiere op bliver det væsentlig græsgange og nogen kornavl (i Erzerum modnes endnu hvede). Store skoge findes ikke. Af vilde dyr er der hjorte, vildsvin, bøfler, bjørn, ulv, ræv, leopard, en og anden tiger o. s. v., af husdyr holdes de almindelige europæiske, desuden bøffel, kamel og æsel. I fjeldene findes sølv og andre metaller, dog udvindes lidet. Akerbrug og fædrift er hovednæringsveiene, industri og handel er ubetydelig.

Russisk A. bestaar af gnv. Erivan, Kars, dele af Jelisawetpol og Tiflis, med byerne Erivan, Kars, Aleksandropol o. s. v. Tyrkisk A. bestaar af vilajeterne Erzerum, Van, Bitlis, dele af Diabekr og Ma-Muret-ul-Aziz, med byerne Erzerum, Van, Bitlis o. s. v. Persisk A. bestaar af prov. Azerbeidschan.

Folkene i A. bestaar af armeniere (ca. 1 mill.), tatarer og enkelte russere i russisk A., tyrker og kurder i tyrkisk A. og persere i persisk A. Udenfor A. bor ca. $1^1/_2$ mill. armeniere, spredt over mange lande, særlig Tyrkiet, Rusland og Persien. De bor særlig i byerne og ernærer sig væsentlig ved handel (pengeforretning), enkelte er haandverkere og sjauere. En stor del af handelen i Vestasiens byer er i deres hænder. I hjemlandet er armenierne væsentlig bønder.

Armenierne er af indo-europæisk æt, de er stille, arbeidsomme og meget intelligente. Uagtet spredt over saa mange lande i over 1000 aar har de vidst at verne om sine nationale og religiøse eiendommeligheder, og moderlandet er endnu stadig deres nationale og religiøse centrum (kristne, patriarkat i Edzmiatsin, russisk A.). Baade i Kaukasuslandene og i det tyrkiske rige har de været udsat for gjentagne forfølgelser (masakrer).

Historie. Efter assyriske kileindskrifter og andre indskrifter fundet i den senere tid skal der fra 12te aarh. f. Kr. have boet et folk, nairi eller kalder i A. Senere erobredes hele landet af et arisk folk, som muligens før har boet i Aras' dal. De nuværende armeniere skulde da nedstamme fra begge disse folk. Landet var delt i flere riger, og assyrer og persere har erobret ialfald en del at det. Under Alexander kom A. under Makedonien og derpaa under Seleukos og hans efterfølgere. Disse indsatte statholdere i A., og af dem løsrev Artaxias og Zadriades sig og dannede Stor- og Lille-A. (øst og vest for Eufrat), men fortrængtes af Arsakiderne ca. 148 (Tigranes d. store). De sidste indvikledes i romernes kampe med Mithridates og blev afhængige af dem. Saa kjæmpede romerne og partherne (nyperserne) om landet. Ved romernes hjælp blev Arsakiden Tiridates III konge og indførte kristendommen (ca. 302 e. Kr.). Saa deltes landet mellem det østromerske (græske) rige og perserne, erobredes 636 af araberne, som regjerede landet ved statholdere. Aschod I grundede et indfødt dynasti (859), Bagratidernes, som hævede landet til adskillig magt og anseelse, og det fik nu ro i ca. 200 aar. Saa herjedes atter det ulykkelige land af kampe: græker, kurder og tyrker. En prins af Bagratidernes kongeslegt, Rhupen, stiftede et uafhængigt rige i Lille-Armenien, som senere udvidedes (Kappadokien, Kilikien). Dette rige erobredes af den ægyptiske sultan Schaban 1375 (sidste konge Leo VI af huset Lusignan, men nedstammer fra Rhupen paa spindesiden, død i Paris 1393). — Senere toges Stor-Armenien af perserne, saa af tyrkerne (perserne beholdt dog Erivan). Russerne erobrede endelig i 1828 Erivan og i 1877 Kars m. m. fra tyrkerne.

Armēnisk kirke. Armeniske traditioner ved at fortælle, at apostler, særlig Thaddæus og Bartholomæus har bragt evangeliet til Armenien. Selv om der tidlig har været kristne, blev dog folket som helhed først kristnet i begyndelsen af 4 aarh. ved Gregor lysbringeren. Det lykkedes ham at vinde kongen for kristendommen, og derefter indførtes den med magt. Gregor blev i Cæsarea indviet til den første katolikus (patriark) for den a. kirke. En senere patriark Sahak den store oversatte sammen med Mesrop bibelen paa armenisk. Da perserne i 5 aarh. erobrede landet blev den a. kirke gjenstand for haarde forfølgelser. Ved denne tid forkastede den a. kirke Kalcedon-synoden af frygt for nestorianisme, og blev herved en gren af den monofysitiske kirke. Under araberne blomstrede kirken atter op trods de haarde ydre kaar. Senere har den a. kirke ved flere leiligheder søgt forbindelse med andre kirkesamfund, og i slutningen af middelalderen traadte en del af den i union med Rom. I nyere tid er en rig armenisk litteratur fremkommen, som for en del skyldes mekitaristerne, armeniske munke i det af munken Mekitar i Venezia stiftede kloster. I lære og liturgi er den a. kirke nøie beslegtet med den græske. Den styres af en patriark, som siden 1441 residerer i Edzmiatsin, der siden 1828 hører under Rusland. Under ham staar 4 patriarker, der bor i Konstantinopel, Jerusalem, ved Van-sjøen og i Kilikien. I den nyeste tid har den a. kirke været gjenstand for blodige forfølgelser fra de hedenske kurders side. [Se herom J. Lepsius, «Armenien und Europa» (Berlin 1896), og G. Godet, «Forfølgelserne i Armenien» (overs. af C. J. Tolstrup), Kbh. 1897. S. Weber, «Die katholische Kirche in Armenien» (Freiburg 1903).]

Armēnisk sprog og litteratur. Det armeniske sprog, som er en selvstændig gren af den indoeuropæiske sprogæt (s. d.), tales i Armenien og mange steder udenfor dette land. Det afviger i bygning betydelig fra de beslegtede sprog og skrives med et eiendommeligt alfabet, der er en omdannelse af det græske med adskillige nye tilføiede tegn. Det kjendes i to former: oldarmenisk, der endnu anvendes som lærd og kirkeligt sprog, og nyarmenisk, som i flere forskjellige dialekter har fjernet sig betydelig fra det første. Særlig i nyarmenisk er optaget en mængde ord fra persisk. Den rige oldarme-

aufschieben (t) skyve op, aabne; opsætte.
aufschirren (t) lægge seletøiet paa.
aufschlagen (t) slaa op; lægge paa, stige (om prisen); tørne mod.
Aufschluss (t) m, oplysning, forklaring.
Aufschneider (t) m, pralhans, skryder.
aufschnellen (t) springe op, vippe op; slynge i veiret.
Aufschrift (t) f, opskrift, paaskrift.
Aufschub (t) m, opsættelse, henstand.
Aufschutt (t) m, fyld.
aufschwören (t) fremmane.
Aufsehen (t) n, opsigt, tilsyn.
aufstecken (t) sætte op; opgive; tjene (penge).
aufstemmen (t) støtte, læne.
aufstiften (t) ophidse, opegge.
Aufstreich (t) m, auktion.
aufstücken (t) lappe paa.
auftafeln (t) dække op med, opvarte med.
aufthun (t) aabne.
Auftrag (t) m, ærende; hverv; paalæg; bestilling, ordre.
auftragen (t) bære op; opslide; sætte paa bordet; paalægge, overdrage.
Auftritt (t) m, optræden; optrin, scene; trin.
Aufwand (t) m, bekostning, udgift; anvendelse.

niske litteratur, kjendt fra 5 aarh. af, er af overveiende teologisk og historisk art. Paa nyarmenisk findes en rig saavel videnskabelig som æstetisk litteratur, skrevet i to skriftsprog, det vest- og det østarmeniske.

Armentières *[armãtjæ'r]*, Frankrige, by i depart. Nord, 18 km. n.v. for Lille ved elven Lys. 29 401 indb. (1901). Fabrikation af bomuld og lærred, kniplinger o.s.v.

Armēre, se Armēring.

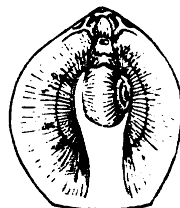
Armēria, se Plumbaginācеæ.

Armēring. 1. En fæstnings el. et batteris udrustning med artillerimateriel, og dernæst en fæstnings overgang fra freds- til krigstilstand. I sidste fald skjelnes mellem artilleristisk a., hvorved skytset gjøres istand til brug ved borttagning af kanonskur, frembringelse af ammunition m. v., og fortifikatorisk a., hvorunder fæstningsvolde istandsættes, skog, som hindrer oversigt, fjernes (raseres), nye supplerende feltbefæstninger anlægges o. s. v.; hertil maa ogsaa henregnes udlægning af miner saavel tilsjøs som tillands. 2. A. af en bærende bjelke, forsterkning af bjelken ved en jernkonstruktion, som anbringes under samme.

Arméstyrelsen i Norge udgjør siden 1899 sammen med marinestyrelsen forsvarsdepartementet (s. d.). Den kommanderende general, der ansattes som kommandomyndighedens øverste repræsentant, idet den tidligere armékommando ophævedes, er ved siden deraf ogsaa chef for a. og i denne egenskab underlagt den statsraad, der bestyrer forsvarsdepart. De i a. behandlede sager (forvaltningssager) er underkastet konstitutionelt ansvar; dette er derimod ikke tilfældet med militære kommandosager, der behandles af komm. general som saadan. Vigtigere kommandosager skal dog foredrages for kongen af et regjeringsmedlem.

Armfelt, Karl Gustaf (1666—1736), sv. officer, tjente sine sporer i fransk krigstjeneste, udmerkede sig under Karl XII i krigen mod Rusland og var 1713 kommanderende general i Finland. Under det svenske anfald paa Norge i 1718 ledede A. den arméafdeling, som Karl XII havde udseet til at erobre det nordenfjeldske. Ved efterretningen om Karl XII's fald ved Fredrikssten tiltraadte han straks sit tilbagetog med hovedstyrken, ca. 4 000 mand; men blev paa Tydalsfjeldene overfaldt af en snestorm, som kostede over halvparten af dem livet. — Gustaf Mauritz A., greve (1757—1814), sønnesøns søn af foreg., var en yndling af kong Gustaf III, der kort før sin død udnævnte ham til statholder i Stockholm og medl. af regentskabet for den unge konge Gustaf IV Adolf. Prinsregenten hertug Karl XIII af Södermanland, som hadede A., sendte ham imidlertid som gesandt til Neapel. Misfornøiet over denne forvisning stiftede A. en sammensværgelse, der havde til hensigt at fjerne hertug Karl fra regjeringens ledelse. Sammensværgelsen blev opdaget, og A. dømtes fra ære, liv og gods, men flygtede til Rusland, hvor han forvistes til Kaluga 1794. Efterat Gustaf IV selv havde overtaget regjeringen, lod han dommen over A. ophæve, tilbagekaldte ham og gjenindsatte ham i alle hans værdigheder. Efter Gustaf IV's fald 1809 drog A. 1811 tilbage til Rusland, hvor han kraftig virkede for, at Finland under det russ. herredømme fik en sikret særstilling. 1812—13 generalguvernør i Finland.

Armfødder *(brachiopoda)* er en dyreklasse, som tidligere henførtes til muslingerne; deres legeme er nemlig indesluttet af 2 kalk-, sjeldnere chitinskal, som har en vis lighed med muslingernes, men adskiller sig fra disse derved, at de svarer til dyrenes ryg- og bugside, medens muslingernes skal ligger til begge sider for legemets symmetriplan. — Saavel ved sin udvikling som ved bygningen af nervesystemet, ekskretions- og kjønsorganerne samt kropshulens forhold viser a. et vist slegtskab med coelhelminterne, særlig med ledormene, fra hvilke de dog adskiller sig meget i form, idet deres krop er sterkt sammentrykt forfra bagtil. — Fra den forholdsvis lille krop udspringer 2 fremover rettede, store kappeblade, et bugblad og et rygblad; disse ligger tæt ind mod skallene, som er dannet ved afsondring af kappebladenes epitelceller. Ofte findes langs kapperanden chitinbørster. A.s skal er som oftest ulige store, idet bugskallet som regel er størst, mere hvælvet, og ofte ved bagenden trukket ud i en nebformet forlængelse med et hul i spidsen. Gjennem dette hul, eller hvor nebbet mangler, mellem skallene paa det tilsvarende sted, stikker der ud en stilkformet forlængelse af kroppen, der som regel tjener som fastheftningsorgan. Denne stilk kan hos visse slegter opnaa en betydelig udvikling og overgaa legemet i længde, hos andre kan den derimod helt mangle. Medens muslingernes skal passivt aabner sig ved det elastiske baands virkning, sker saavel aabningen som lukningen af a.s skal ved musklers virksomhed. — Mundaabningen er hos de unge a. omgivet af en tentakelkrans, som under udviklingen indbugtes hesteskoformig. Hesteskoens to grene vokser derpaa ud til 2 lange arme, som langs sine rænder er besat med tentakler.

Armfødder *(terebratula vitrea)*.

Disse arme, hvorefter dyrene har sit navn, opnaar en betydelig længde og indtager, naar de ligger spiralformig oprullet, den største del af rummet mellem kappebladene. Armene er hule, idet kropshulen fortsætter ind i dem. Deres funktion bestaar dels i at drive smaaorganismer, som tjener dyret til næring, ind i munden, dels tjener de som aandedrætsorganer. Som regel indeholder armene ogsaa et kalkskelet, som er forbundet med rygskallet. — Hvad dyrenes indre bygning angaar, kan merkes, at de fleste a. mangler gataabning, idet endetarmen ender blindt; de har en veludviklet lever; nervesystemet bestaar væsentlig af en nervering, som omgiver svælget; karsystemet vel udviklet. Som regel er a. særkjønnet. — A. er udelukkende havdyr; de findes baade i varmere og koldere have fra strandregionen ned til de store dybder, men overalt kun i ringe artsantal. De optraadte i tidligere jordperioder langt talrigere end i vor tid og er kjendt allerede fra den kambriske formation. Gruppen har saaledes betydelig geologisk og palæontologisk interesse. Eiendommeligt er, at en af de ældste slegter af a., slegten *lingula,* hvis skal findes i siluraflеiringer, endnu er repræsenteret ved levende arter.

Armīda, kvindeskikkelse i Torquato Tassos «Gerusalemme liberata», slegtning af fyrsten af Damaskus, bringer ved sin forføreriske skjønhed, tryllekunster og listigt bedrag forvirring blandt korsfarerne og fanger den tapre Rinaldo i sit garn. Emnet er siden behandlet i operaer af Gluck, Rossini o. fl.

Aufwärter (t) m, tjener, opvarter.
aufwärts (t) opad.
aufweinen (t) briste i graad.
aufwenden (t) anvende, bruge; bekoste, koste paa.
Aufwiegelei (t) f, agitation, ophidselse.
Aufwurf (t) m, opkastet jord; dæmning.
aufziehen (t) trække op, heise; opdrætte; holde for nar, drille.
Aufzug (t) m, procession; akt, optog; elevator; rendegarn.
Auge (t) n, øie. **Augapfel** m, øiesten. **Augenblick** m, øieblik. **Augenlid** n, øielaag. **Augenmerk** n, øiemed.
auge (f) f, trug; kar; rende.
augée (f) f, trugfuld.
äugeln (t) kokettere, blinke med øinene; okulere.
auger (e) naver, stort bor.
auget (f) m, madkop; tændrør.
aught (e) noget. **for aught I know** saavidt jeg ved.
augment (e) & (f) m, tiltagen, forøgelse; augment; (e) ogs. (for)øge; tage til.
augmentatif (f), **augmentative** (e) forsterkende.
augmentation (e) & (f) f, forøgelse; (f) ogs. paalæg, prisforhøielse.
augmenter (f) forøge, forsterke, give paalæg; vokse, stige.
augur (e), **augure** (f) m, augur (e) ogs. varsle, spaa; (f) ogs. varsel spaadom.

Armillärsfære (armilla), et nu forældet apparat, dannet af cirkelformige ringe, visende himmelens ækvator, ekliptiken og de lodret paa samme staaende cirkler; brugtes til at finde stjernesteder, af Tyge Brahe kun til tidsbestemmelser.

Armīnius (Herman) (17 f. Kr.—21 e. Kr.), germ. høvding af cheruskernes folk. Da den romerske statholder P. Quintilius Varus ophidsede germanerne imod sig, lokkede A. ham dybt ind i Tyskland og overfaldt og nedhuggede ham og hans hær 9 e. Kr. i Teutoburgerskogen. 14 e. Kr. begyndte A. paany en krig, som endte, da Tiberius kaldte Germanicus tilbage. A. kjæmpede og beseirede nu Marbod (s. d.), men blev 21 myrdet af slegtninge, der beskyldte ham for at stræbe efter kongemagten. Tyskerne forherliger ham som «Germaniens befrier».

Armīnius, Jakob (1560—1609), holl. teolog, blev 1588 prest i Amsterdam, og 1603 professor i Leiden. Allerede i sin prestetid var A. blevet angrebet for ikke at hylde Calvins strenge forudbestemmelseslære. I aaret 1604 brød striden ud paany, da A. efter universitetets orden skulde holde offentlige foredrag om denne lære. Hans ortodokse kollega Gomarus nedlagde indsigelse og vakte derved en bevægelse, som udbredte sig i hele landet. Regjeringen forsøgte forgjæves at gribe mæglende ind i striden. Under forhandlingerne herom døde A. Hans tilhængere sammenfattede efter hans død hans og sine anskuelser i 5 artikler, de saakaldte remonstrantie. Derved fik arminianerne navnet remonstranter. Synoden i Dordrecht 1618—19 fordømte dem og udelukkede dem af kirken. Efter en tid at være blevet haardt forfulgt afholdt de i aaret 1632 et møde i Rotterdam, hvor et remonstrantisk-reformert kirkesamfund dannedes. De remonstrantiske menigheder blev i den følgende tid ganske vist ikke anerkjendt, men dog stiltiende taalt. Først 1795 fik de officiel anerkjendelse.

Armitage *[āə'miledž]*, Edward (1817—96), eng. historiemaler, udførte efter mønster af Delaroche en række monumentale billeder (bl. a. til parlamentet), der skabte ham stort ry.

Armitage *[āəmiledž]*, Thomas (1824—90), var først læge i London, men maatte snart paa grund af synssvækkelse opgive at praktisere og helligede sig derefter til arbeide for de blinde i England; særlig maa fremhæves hans andel i oprettelsen af «Royal normal college and academy of music for the blind» (1872) og hans arbeide for punktskriften.

Arm-nerve-fletningen *(plexus brachialis)* dannes af de fire sidste halsnervers forreste grene og størstedelen af første brystnerve. Disse indgaar forbindelser med hverandre saaledes, at der dannes en langstrakt fletning nedover til akselhulen, liggende bagenfor akselpulsaaren. Fra fletningen udgaar nerver til hele forlemmets muskulatur og hud.

Armoniōso (ital.), harmonisk, musikalsk velklingende.

Armōrica (el. Aremorica; keltisk ord, ved havet), i oldtiden navnet paa de nuværende landskaber Normandi og Bretagne, beboet af krigerske stammer, bl. a. veneterne (kampen mod Cæsar).

Armour *[āə'mə]*, Philip Danforth (1832—1901), amer. forretningsmand. Stiftede 1863 det firma, som under navnet Armour & co. er blevet en af verdens største forretninger i nedlagte fødevarer. Firmaet rammedes af de graverende anklager, som i 1906 rettedes mod de store slagterier i Chicago, foranlediget ved Upton Sinclairs bog «The jungle» (oversat paa norsk). A.s navn er ogsaa knyttet til flere filantropiske foretagender.

Armskinner, se Rustning.

Armstrong *[āə'mstrån]*, Sir William George (1810—1900), søn af en Newcastle-kjøbmand, var først jurist, men kastede sig snart over tekniske studier, konstruerede en hydraulisk kran (1845), føiede senere hertil en hydraulisk akkumulator og bragte hydraulisk kraft til anvendelse paa en række omraader. Han grundede en fabrik i Elswick, begyndte at konstruere kanoner og blev 1859 konstruktør for den engelske hær og flaade; de Armstrongske kanoner svarede dog ikke til forventningerne, og 1863 trak han sig tilbage til Elswick, hvor han udvidede fabrikerne og leverede kanoner til andre lande, bl. a. Danmark og Norge. Han anlagde ogsaa jernskibsverfter i Elswick og grundede en kanonfabrik i Italien. 1897 sluttede firmaet sig sammen med konkurrenten J. Whitworth og beskjæftiger nu omtr. 22 000 arbeidere. Ved disse verfter gik de norske panserskibe «Harald Haarfagre» og «Tordenskjold» af stabelen i 1897 og «Norge» og «Eidsvold» i 1899.

Armstrongs blanding, en blanding af klorsurt kali og rødt fosfor. Eksploderer ved stød og gnidning.

Arn- i nordiske navne som Arnfinn (Anfinn), Arnvid (Arvid), Arnthor (Andor, Arnor), Arnald (t. Arnold), Arnbjørg (Ambjør) er samme ord som «ørn». Dertil ogsaa Arne (sml. Bjarne af «bjørn»).

Arnamagnæānske legat, se Arne Magnusson.

Arnao, Spanien, liden havneby ved Atlanterhavet. N. br. 43° 35'.

Arnason *[au'dnason]*, Jón (1819—88), isl. folklorist, var lærer ved latinskolen og blev i 1848 bibliotekar ved landsbiblioteket i Reykjavik. A. var en ivrig samler af folketraditioner, og hans hovedverk er «Islenzkar þjodsögur ok æfintyri» (2 bd. Leipzig 1862—64), hvis indhold er i høi grad karakteriserende for islændernes aandsliv og eiendommeligheder, og som i formel og sproglig henseende bærer et sterkt præg af den mundtlige fortælling. Endvidere «Islenzkar gátur» (1887). A. har ogsaa efterladt sig betydelige handskrevne samlinger.

Arnauld *[arnå']*, Antoine (1612—94), kaldt den store, en af jansenismens ypperste førere. Efter at have studeret ved Sorbonnen blev han 1641 prest og 1643 medlem af samme. Samme aar skrev han skriftet «De la fréquente communion», rettet mod jesuiternes letfærdige brug af nadveren. Da han paa grund af denne bog havde mistet sin stilling, trak han sig tilbage til klosteret Port Royal. Han indledede nu en skarp polemik mod jesuiterne og bekjæmpede tillige den reformerte kirke. 1679 drog han i frivillig landflygtighed til Nederlandene. Døde i Brüssel.

Arnault *[arnå']*, Antoine Vincent (1766—1834), fr. digter, skrev tragedier i fransk klassisk stil, «Marius à Minturnes», «Lucrèce», «Les Vénetiens» m. fl., og fabler tildels i satirisk retning. Han stod i gunst hos Napoleon og udgav i 1820-aarene «Vie politique et militaire de

---

augurer Ⓕ spaa, profetere.
august — Ⓣ August m — Ⓔ August — Ⓕ août m.
august Ⓔ. **auguste** Ⓕ høi, ophøiet.
augustin Ⓕ m, **augustine** Ⓔ augustinermunk.
augustness Ⓔ høihed, ophøiethed.
aujourd'hui Ⓕ idag.
auk Ⓔ alke.
auktion — Ⓣ Auktion f, Versteigerung f; Aufstreich m — Ⓔ (sale by) auction, (public) sale, auction sale — Ⓕ vente (f) publique, enchères f pl.
aulic Ⓔ. **aulique** Ⓕ hof-.
aumailles f pl, hornkvæg.
aumône Ⓕ f, almisse.
aumônerie Ⓕ f, almisseuddelers embede.
aumônier Ⓕ m, almisseuddeler; fattigforstander.
aumônière Ⓕ f, væske, pose.
aumusse Ⓕ f, pelskaabe.
aunage Ⓕ m, maaling: alenmaal.
aunaie Ⓕ f, orekrat, -skog.
aune Ⓕ m, oretræ. f, alen.
auner Ⓕ maale (med alen).
aunt Ⓔ moster, faster, tante.
auparavant Ⓕ forhen, tidligere.
auprès Ⓕ tæt ved, i nærheden; i sammenligning med.
aur — Ⓣ Kies m, Kiessand m — Ⓔ gravel — Ⓕ gravier m.
aural Ⓔ luft-, øre-.
aurate Ⓔ guldpære.

Napoléon». Hans søn Emile Lucien A. (1787—1863) skrev ogsaa dramaer, hvoriblandt «Régulus».

Arnau't, tyrk. navn for Albanien. Arnau'ter, d. e. albanesere.

Arnay le Duc *[arnæ-lə-dy'k]*, by i østlige Frankrige, depart. Cote d'Ore, ved elven Arroux. 2 500 indb. Fabrikation af uldvarer og lærred, saltkilder. Coligny seirede her over katolikerne i religionskrigene 1570.

Arnbjørn Jonssøn, af Ænes-ætten fra Kvinnherred, fostersøn af biskop Nikolaus, var særlig i aarene 1204—08 en af baglernes ivrigste og dygtigste forkjæmpere. Efter Filippus' død (1217) sluttede han sig dog nøie til kong Haakon, bekjæmpede oprørsflokkene i Viken og blev lendemand. Mod Skule tabte han slaget ved Laaka og døde s. a. (1240) paa sin borg Valdensholm i Borgesyssel.

Arndt (Arnd), Johann (1555—1621), forfatter af talrige lutherske opbyggelsesskrifter, var prest paa forskjellige steder i Tyskland, sidst generalsuperintendent i Celle. A.s berømte opbyggelsesbog «Den sande christendom» (1605—10) vakte straks megen modsigelse i den aandelig døde tid. Den er oversat paa de fleste europæiske sprog.

Arndt, Ernst Moritz (1769—1860), f. paa Rügen, blev 1800 docent og senere professor i historie i Greifswald. Gjennem sine skrifter «Germania und Europa» og «Geist der Zeit» advarede han sit fædreland mod Frankriges erobringslyster; men da Napoleon I dengang var almægtig, maatte A. paa grund af sine skrifter flygte til Sverige, hvis konge Gustaf IV Adolf tidligere havde taget ham i forsvar mod de adelige godseiere paa grund af hans verk «Versuch einer Geschichte der Leibeigenschaft in Pommern und Rügen». 1812 reiste A. til Rusland, hvor han fortsatte sin antinapoleonske skribentvirksomhed og skrev patriotiske opraab og sange, bl. a. den berømte sang: «Was ist des Deutschen Vaterland?». 1818 blev han professor i Bonn, men suspenderedes 1820 paa grund af frisindede anskuelser og gjenindsattes først 1840. 1848 blev han medlem af Frankfurt-parlamentet, hvor han ivrig virkede for det tyske keiserdømmes gjenoprettelse under kongen af Preussen.

Arne Magnusson (lat. Arnas Magnæus) (1663—1730), samler, f. paa Island, teol. kand. fra 1685, var i flere aar Th. Bartholins medarbeider og udnævntes efter et 3-aarigt studieophold i Tyskland til arkivsekretær ved geheimearkivet, senere tillige til professor og underbibliotekar ved universitetsbiblioteket. 1702—12 opholdt han sig paa Island for at udarbeide en jordebog over hele landet. Herunder samlede han utrættelig haandskrifter, diplomer og sjeldne bøger og reddede det allermeste af, hvad der overhovedet er bevaret af islandske middelalderskrifter, for videnskaben. Under Kjøbenhavns brand 1728 gik det meste af hans trykte bogsamling og hans egenhændige optegnelser tilgrunde; men haandskriftsamlingen blev i det væsentligste reddet. Alligevel tilføiede ulykken ham et knæk. Ved sin død kort efter skjænkede han universitetet sit bibliotek («Arnamagnæanske samling») og sin formue («Arnæ Magnæi stiftelse»). A. M. har selv skrevet lidet; men ved sin enestaaende samlerevne og samlerenergi har han for alle tider gjort Kjøbenhavn til midtpunktet for alle forskninger angaaende de nordiske landes gamle litteratur.

Arne Sigurdssøn, biskop i Bergen 1304—14, var en begavet og myndig prælat. Han lod udarbeide «Bergenske bispestols kopibog» og eiede et stort bibliotek, der foruden latinske skrifter ogsaa indeholdt sagaer, hvilke senere kom til Sverige. [Se hist. tidsskr. 2 r. II, 185 ff.]

Arne Þorlaksson (1237—98), isl. biskop, viste allerede som midlertidig bestyrer af Hólar stift stor nidkjærhed for kirkens sag og indviedes, efter en tid at have fungeret som medhjælper, 1269 til biskop over Skálholt stift. I denne stilling vilde han gjennemføre den kanoniske rets bud, at ingen lægmand maatte have kirker i verge eller forvalte deres gods, men kom derved op i en langvarig strid med de mægtige islandske kirkeeiere. Herunder viste A. sig dygtig og frygtløs og vilde end ikke bøie sig for kongens afgjørelse, naar den gik ham imod. I alle spørsmaal, der ikke vedkom kirken, stod A. derimod paa kongens side og var navnlig en god medhjælper ved omorganisationen af den islandske forfatning og lovgivning. Han var ogsaa en høit agtet ven saavel af Magnus Lagabøter som af hans søn kong Erik og kom flere gange til Norge, hvor han døde. Da var kirkestriden netop endt ved et kompromis.

Arne *[āə'n]*, Thomas Augustine (1710—78), en af Englands betydeligste komponister, skaberen af folkesangen «Rule Britannia», der egentlig hører hjemme i finalen til kantaten «Alfred», komponeret 1740 i anledning af aarsdagen for husets Hannovers tronbestigelse.

Arne, se Aare.

Arne fabriker, stort uld- og bomuldspinderi, væveri m. v. ved Arnevaagen, en bugt af Sørfjorden, i Haus herred, Søndre Bergenhus amt. Anlægget grundedes 1846 af Peter Jebsen (s. d.) som et bomuldsvæveri; 1852 anlagdes ogsaa en uldvarefabrik; men først 1865—66 blev disse to forretninger slaaet sammen. Efter i mellemtiden at have undergaaet stadige udvidelser og forbedringer har bomuldsfabriken nu 220 og uldvarefabriken 104 vævstole. Selskabets aktiekapital er 1 350 000 kr. og antallet af arbeidere ved begge fabriker ca. 480. Tre generationer af arbeidere har til dato været beskjæftiget ved fabrikerne, og stedet, som er afhængigt af disse, havde ved sidste folketælling (1900) ca. 1300 indb. Smst. Arne jernbanestation (Vossebanen).

Arneberg, n. slegt, af hvilken flere medlemmer har spillet en rolle i Norges historie. Slegten har fra umindelige tider eiet og beboet gaarden A. i Hof i Solør. Slegtens første sikkert kjendte mand var Colbjørn Olufsen A., der levede omkr. 1600-tallet. Hans sønnesøn var Hr. Colbjørn Torstensen, sogneprest til Sørum, fader til Anna Colbjørnsdatter og de fra Fredrikshalds beleiring i 1716 to velkjendte brødre Hans og Peder Colbjørnsen (s. d.) [Jfr. W. Lassen, «Norske stamtavler».] Se ogsaa følgende artikel.

Arneberg, Ulrik Frederik Christian (1829—), begyndte sin løbebane 1861 som advokat i Kra. Da byretten oprettedes 1867, tiltraadte han den som assessor og var 1872—81 dens justitiarius. Han forlod denne stilling for at overtage amtmandsembedet i Bratsberg, hvor han bl. a. knyttede sit navn til arbeidet med Bandakkanalens fuldførelse. 1885 blev han formand i den første store arbeiderkommission. Juli 1889 til feb. 1891 var han justitsminister i den E. Stang'ske regjering.

---

aurelia Ⓔ puppe.

aureola, aureole Ⓔ, **auréole** Ⓕ f, glorie, straalekrans.

auréolé Ⓕ med glorie om hovedet.

auric Ⓔ guld-.

auricle Ⓔ, **auricule** Ⓕ f, det udvendige øre; hørerør; Ⓕ ogs. aurikel.

auriculaire Ⓕ, **auricular** Ⓔ øre-. **confession** Ⓕ **auriculaire** Ⓕ, **auricular confession** Ⓔ hemmeligt skriftemaal.

auriculate Ⓔ øredannet.

aurifère Ⓕ guldholdig.

aurification Ⓕ f, plombering (med guld).

aurifier Ⓕ plombere[1] (med guld).

aurikel — Ⓣ Aurikel f — Ⓔ auricula, bear's ear — Ⓕ oreille (f) d'ours.

aurist Ⓔ, **auriste** Ⓕ m, ørelæge.

aurora Ⓔ, **aurore** Ⓕ f, morgenrøde. **aurore boréale** Ⓕ nordlys.

aus Ⓣ af, ud af; fra; ud; ude; forbi, til ende.

ausarten Ⓣ udarte.

ausbaden Ⓣ skylle; bøde for.

ausbalgen, ausbälgen Ⓣ flaa; udstoppe.

ausballen Ⓣ pakke ud.

Ausbau Ⓣ m, fuldendelse af en bygning; udbygning.

ausbedingen Ⓣ betinge sig.

Ausbeute Ⓣ f, udbytte.

ausbeuteln Ⓣ punge ud med udplyndre.

hvorefter han blev amtmand i Smaalenene. Fra dette embede tog han 1905 afsked. 1892—94 sad han paa stortinget som konservativ repræsentant for Brevik.

Arnefjorden, en liden mod syd gaaende arm af Sognefjorden.

Arnemuiden *[-møiden]*, Holland, havneby i prov. Zeeland, paa øen Walcheren. 4 341 indb. Jernbanestation paa linjen Rosendaal—Vlissingen.

Arnesen, M a r t i n (1829—1905), n. lokal- og personalhistoriker, var adjunkt paa Fredrikshald, indlagde sig adskillig fortjeneste ved ordning af byens bibliotek og stadsarkiv, skrev flere bidrag til dens og omegnens historie, dels som bøger, dels i dagspressen, hvor han ogsaa behandlede andre, særlig arkæologiske og etymologiske emner.

Arneth, A l f r e d von (1819—97), østerrigsk historieskriver, 1848—49 medlem af Frankfurt-parlamentet, hvor han virkede for Tysklands enhed under det østerrigske keiserhus. Hans vigtigste historiske arbeide handler om Eugen af Savoyen.

Arnetvedt, N i l s (1846—), n. missionsprest og tilsynsmand i det Norske missionsselskabs kinamission. Var først lærer i Amerika og Norge og udsendtes 1892 i det Norsk-lutherske kinaforbunds tjeneste og virkede i 7 aar i prov. Hupeh. Gik 1902 over i det Norske missionsselskabs tjeneste. Bestyrer stationen Iyang i prov. Hunan.

Arngrim (Arngrimr), abbed paa Tingøre, Island, 1350—61 (d. 1361), er kjendt som forfatter af en saga om den islandske helgenbiskop Gudmund Arason (s. d.), tilligemed en draapa.

Arngrim Jónsson, se J ó n s s o n, A r n g r í m u r.

Arnhem, Holland, hovedstad i prov. Geldern ved Rhinen. 57 000 indb. (1901). Fabrikation af trævarer, vogne, instrumenter o. s. v. Handel med kvæg, korn og tobak. Lærerindeseminar, kunstskole og kirken «Groote Kerk». A. antages at være romernes Arenacum (996).

Arnhemsland, tidligere navn paa den nordøstlige del af Nordterritoriet af Australiens fastland, vestsiden af Carpentariabugten.

A'rnica, slegt af de kurvblomstredes familie *(compositæ)*. Urter med hele, oftest grundstillede blade og med store, gule kurve, enlige eller faa sammen i spidsen af stængelen. I Norge to arter: *a. montana*, som er almindelig især paa skogenge i sydligere egne af landet, og *a. alpina*, som kun findes paa enkelte steder i det nordligste. Blomsterne af *a. montana* er officinelle (*«flos arnicæ»*).

Arnim, E l i s a b e t h (Bettina) von (1785—1859), t. forfatterinde, søster af digteren Clemens Brentano, gift (1811) med digteren Achim von A. Hun var en livlig, varm, sværmerisk aand; fra hun var ung pige havde hun elsket og beundret Goethe lidenskabelig, hvad der kom tilorde i «Goethes Briefwechsel mit einem Kinde», det bekjendte verk, hun udgav 1835, tre aar efter Goethes død. Brevene blev først taget for egte, senere for et fantasiprodukt, men bestaar i virkeligheden baade af sandhed og omdigtninger. Hendes politiske frisind og følelse for de undertrykte og ulykkelige gav sig udtryk bl. a. i skriftet «Dies Buch gehört dem Könige».

Arnim, H a r r y v o n, greve (1824—81), var 1864 preussisk og 1866 nordtysk gesandt ved Vatikanet og deltog 1871 sammen med Bismarck i fredsforhandlingerne med Frankrige. 1872 blev han tysk gesandt i Paris. Da han imidlertid støttede de franske monarkister og indirekte modarbeidede Bismarck, blev han 1874 forflyttet til Konstantinopel. Forholdet mellem A. og Bismarck blev endnu mere spændt, da A. i «kulturkampen» stod mod rigskansleren; han blev afskediget, og da han medtog flere dokumenter fra gesandtskabsarkivet for senere at benytte dem i sin private feide med Bismarck, blev han 1875 dømt til 9 maaneders fængsel. A. flygtede til udlandet, udgav 1876 den politiske brochure «Pro nihilo» mod Bismarck og dømtes *in contumaciam* til 5 aars tugthus. Han levede senere i Østerrige og døde i Nizza.

Arnim, L u d w i g J o a c h i m (Achim) von (1781—1831), t. digter, romantiker, studerede gamle folkesange og udgav sammen med Clemens Brentano den store samling tyske folkeviser «Des Knaben Wunderhorn», som virkede paa tysk lyrik i retning af frisk naivetet og klangfuldhed. Senere var han med ved udgivelsen af den litterære «Zeitung für Einsiedler». Som menneske var han mandig, solid, som digter fantastisk og uden ligevegt, en blanding af skarphed, humor og et overvældende hang til det mystiske, eventyrlig vidunderlige. Hans betydeligste verker er samtidsromanen «Armut, Reichthum, Schuld und Busse der Gräfin Dolores», den historiske roman «Die Kronenwächter», novellerne «Fürst Ganzgott und Sänger Halbgott» og «Der tolle Invalide auf Fort Ratonneau».

Arnis (d. Arnes), Tyskland, Prov. Schleswig-Holstein, ved Østersjøen paa en ø, der ved en dæmning er forbundet med fastlandet. 700 indb. Skibsfart, fiskeri, handel. 2 skibsverfter.

Arnkilsøre, nes paa øen Als ved det nordre indløb til Als-sund. Her gik preusserne iland 29 juni 1864.

Arnljot Gelline, en sv. stimand, der holdt til i Jemtlandsskogene, hjalp 1028 Olav Haraldssøns skatteopkrævere mod jemtlænderne og deltog, efter at være blevet døbt, i slaget ved Stiklestad, hvor han kjæmpede og faldt nærmest foran kongens merke. A. G. skildres som en usedvanlig stor, sterk og tapper mand. Han er helten i Bjørnsons digt af samme navn.

Arnmødlingeætten (Arnungerne), mægtig n. godseier- og lendemandsæt fra Søndmøre. Dens hist. stamfader er A r n m o d j a r l, der faldt ved Hjørungavaag (986). Hans søn A r n e havde 9 børn, deriblandt 1 datter, R a g n h i l d, der blev gift med Haarek af Tjotta. Af sønnerne er K a l v, F i n n, T h o r b e r g og A r n e de mest bekjendte. De tre sidstnævnte forblev stedse Olav Haraldssøns trofaste tilhængere og kjæmpede ved hans side i Stiklestadslaget, medens Kalv var blandt hovedanførerne for bondehæren og fik ord for at være en af helgenkongens banemænd. Hverken Kalv eller Finn efterlod sønner; men Finns datter I n g e b j ø r g («jarlemoder») blev i egteskab med Thorfind jarl paa Orknø stammoder til de orknøiske jarler og i sit andet egteskab med kong Malcolm Canmore moder til kong Duncan i Skotland. Den anden datter S i g r i d egtede jarlen Orm Eilifssøn, fra hvem de gautlandske jarler og Erling Skakke nedstammer. Fra Thorberg, der egtede Erling Skjalgssøns datter Ragnhild, nedstammer Giskeætten (s. d.). Hans datter T h o r a blev

---

ausbeuten (t) f, udbytte.
ausbiegen (t) bøie til side.
ausbieten (t) udbyde; overbyde; udfordre.
Ausblick (t) m. udsigt.
ausblühen (t) afblomstre.
Ausbruch (t) m, udbrud, frembrud.
Ausbund (t) m, mønsterstykke.
ausbündig (t) fortræffelig, udmerket.
ausbüssen (t) bøde paa; bøde for.
ausculter (f) høre paa bryst og ryg (for at undersøge).
Ausdauer (t) f, udholdenhed.
Ausdruck (t) m, udtryk.
ausdrücklich (t) udtrykkelig.
auseinander (t) fra hinanden.
auseinandersetzen udrede.
ausessen (t) spise op.
Ausfahrt (t) f, udkjørsel, kjøretur; port.
Ausfall (t) m, udfald; deficit; det manglende.
ausfallen (t) falde ud, bortfalde.
ausfällig (t) grov, uforskammet.
Ausfegsel (t) n, feieskarn.
Ausflucht (t) f, (fig.) udflugt.
Ausflug (t) m. udflugt.
Ausflügler (t) m, lystreisende.
Ausfluss (t) m, udflyden; udstrømning; udløb.
ausfolgen (t) udlevere.
Ausfracht (t) f, udgaaende fragt.
ausfrieren (t) fryse sterkt, forfryse.

gift med Harald Haardraade og derved stammoder til de senere norske konger. Arne Arnessøns søn, **Jon**, egtede en sønnedatter af Thore Hund og kom derved i besiddelse af Bjarkøgodset. Hans linje kaldes Bjarkøætten (s. d.).

A'rno, Italien, elv, 220 km. lang, udspringer paa Apenninerne, løber mod syd, senere mod nordvest, gjennem Arezzos dal, saa mod vest gjennem den frugtbare slette omkring Florens, gaar forbi Pisa og ud i den Liguriske bugt. (Pisa, der før laa ved sjøen, ligger nu 10 km. fra Arnos munding.) A. er lidet seilbar, bredderne (Arnodalen) veldyrkede og godt befolkede.

Arnold af Brescia (d. 1155), forkjæmper for den apostoliske fattigdom i kirken, studerede i sin ungdom under Abailard. Efter at være presteviet begyndte han i sin fødeby kampen for, at kirken skulde opgive verdslig magt og formue og vende tilbage til den apostoliske tids sande kristendom. Hans strenge askese, mægtige veltalenhed og republikanske frihedsideer skaffede ham stor indflydelse blandt folket. 1139 forviste et kirkemøde ham fra Italien. A. drog til Frankrige og stillede sig paa Abailards side i hans kamp mod Bernhard af Clairvaux. Det lykkedes imidlertid denne at faa A. forvist ogsaa fra Frankrige, hvorefter han drog til Zürich. Senere vendte A. tilbage til Italien og drog til Rom, hvor han støttede borgerne i deres kamp for at tvinge paven til at give afkald paa sin verdslige magt. Under de fortsatte uroligheder, som herved opstod, indtog A. en ledende stilling. Tilsidst faldt han i keiser Fredrik I's hænder og blev udleveret til paven. Han blev hængt, hans lig brændtes, og asken kastedes i Tiberen.

Arnold, Sir Arthur (1833—1902), eng. politiker og forfatter. A. var 1863—66 medlem af en kommission til at finde botemidler mod nøden blandt arbeiderne i Lancashires bomuldsfabriker og skrev herom et stort verk, «The history of the cotton famine» (2 bd. 1864). 1880—85 var han medlem af underhuset, hvor han banede vei for Gladstones valgreform af 1885. I dette aar stiftede han «Forening for uddeling af fri jord» («Freeland league»), hvis leder han blev. 1895—97 var han ordfører i Londons nyorganiserede grevskabsraad. Sin adelstitel modtog han 1895.

Arnold *[āənəld]*, Benedikt (1745—1801), officer fra den nordamerikanske frihedskrig, f. i London, udmerkede sig i begyndelsen af frihedskrigen under Washington, men blev senere forræder og kjæmpede mod sine landsmænd.

Arnold, Carl (1794—1873), født i Würtemberg, udmerket klaverspiller og grundig musikteoretiker, kom i slutningen af 1840-aarene som politisk flygtning til Kristiania, hvor han blev direktør for det «Philharmoniske selskab», senere tillige organist ved Trefoldigheds kirke. Han har komponeret en koncert, en symfoni, kammermusik og sange, cellofantasi over melodier af prins Gustav m. v. Blandt hans elever var Halfdan Kjerulf og Johan Svendsen.

Arnold, Christoph (1650—95), skjønt bonde kjendt som astronom, f. i Sommerfeld ved Leipzig, opførte selv et observatorium (nedlagt 1794), hvor han opdagede kometen fra 1682 før Hevel, henledede astronomernes opmerksomhed paa kometen fra 1686 og iagttog merkurpassagen $^{31}/_{10}$ 1690. Hans skrifter opbevares i Leipzigs stadsbibliotek.

Arnold *[āə'nəld]*, Edwin (1832—1904), eng. digter og orientalist, opholdt sig en tid i Indien, redaktør af «Daily telegraph», bekjendt for sin digtning «The light of Asia», hvor han behandlede Buddhas liv og lære; A. har ogsaa skrevet andre digte og skrifter i prosa, hvoriblandt «A summer in Scandinavia».

Arnold, Gottfried (1666—1714), t. protestantisk kirkehistoriker, f. i Annaberg i Sachsen. I sin ungdom blev han sterkt paavirket af Spener. Efter en kort tid at have været professor i historie i Giessen virkede han som prest paa forskjellige steder. Han døde som geistlig inspektør i Perleberg. Hans hovedverk, «Unparteyische Kirchen- und Ketzerhistorie» (Leipzig 1699—1700, Schaffhausen 1740—42), har faaet stor betydning ved at bane vei for en retfærdigere bedømmelse af kjættere i modsætning til den ortodokse kirkehistoriske betragtning.

Arnold, Hans Jakob (1669—1758), n. officer, f. i Spydeberg, søn af generalmajor Johan A., deltog som kaptein i flere udenlandske krige og senere som oberst i den store nordiske krig. I 1736 udnævntes han til kommanderende general i Norge og overinspektør over de norske befæstninger. I disse stillinger indlagde han sig store fortjenester af den norske hærs organisation, og særlig skyldes oprettelsen af den Matematiske skole (Krigsskolen) i Kra. (1750) væsentlig hans initiativ.

Arnold *[āə'nəld]*, Matthew (1822—88), eng. digter og kritiker, interesseret skolemand, professor, et fint dannet talent, som digter fornem, klar, med betydelig skildrende evne, med tanker og stemning, men uden større oprindelighed. Som kritiker vandt han stor anseelse, fængslende stilist, interesse- og tankevækkende. I sine religionsfilosofiske skrifter var han rationalist. Han har skrevet en række større og mindre digte, den dramatiske digtning «Empedocles on Etna», «Essays in criticism», «Literature and dogma», «God and the Bible» o. a.

Arnold *[āənəld]*, Thomas (1795—1842), eng. skolemand, teolog og historiker, vandt et stort navn som rektor for skolen i Rugby, hvor han vilde opdrage gutterne til mennesker, sunde paa sjæl og legeme, og derfor stillede strenge etiske fordringer baade til lærere og elever. Sit sidste leveaar var han professor i historie i Oxford.

Arnold-Forster *[āənəld-fōstə]*, Hugh Oakeley (1855—), eng. politiker, blev medlem af parlamentet 1892, krigsminister 1903—05; han har bl. a. skrevet «Army letters» (1897—98) om den britiske hærs omordning, der vakte stor opmerksomhed.

Arno'ldi, Wilhelm (1798—1864), biskop af Trier. Da han 1839 blev valgt til biskop, negtede regjeringen at stadfæste valget. Først da han gjentagne gange var gjenvalgt, gav regjeringen efter (1842), skjønt han negtede at aflægge den sedvanlige ed til staten. 1844 lod A. den hellige kjortel i Trier udstille, hvilket gav stødet til den tysk-katolske bevægelse.

Arnoldson. 1. Karl Oskar A. (1830—81), fremragende sv. tenorsanger, student med kameraleksamen, debuterede i 1858 paa Stockholms opera i «Jægerbru-

Ausfuhr (t) f, udførsel.
ausführlich (t) udførlig.
Ausgabe (t) f, udlevering; udgift; udgave.
Ausgang (t) m, udgang.
ausgattern (t) udspeide; udspekulere.
Ausgeber (t) m, udgiver; forvalter.
Ausgebot (t) n, udbud til salgs.
Ausgeburt (t) f, foster, produkt, aandsfoster.
Ausgeding (t) n, aftægt, føderaad.
ausgehen (t) gaa ud; slippe (op); ende.
ausgelassen (t) kaad, løssluppen.
ausgemacht (t) afgjort, bestemt.
ausgiebig (t) indbringende; rigelig.
Ausgleich (t) m, forlig, overenskomst; udjevning, udligning.
ausgreifen (t) gribe ud; udvælge; slide; løbe af alle kræfter; brede sig.
Ausguck (t) m, udkig.
Ausguss (t) m, udheldning; afstøbning; rendesten; vask; tud.
aushändigen (t) udlevere, overlevere.
ausharren (t) holde ud.
aushaspen (t) tage af hængslerne.
ausheben (t) løfte ud; udvælge; udskrive.
ausholen (t) udfritte; lange ud.
aushorchen (t) udfritte.
Aushub (t) m, udskrivning; det udskrevne mandskab; det bedste.

den» og virkede der i 20 aar som en af scenens bedste kræfter. Hans stemme udviklede efterhaanden en høide, styrke og koloraturfærdighed, der tillod ham at udføre de største partier. I sin ungdom sprængte han ved overanstrengelse sin stemme, men fik den fuldt tilbage. I 1880-aarene kom ondet igjen, og i et anfald af livstræthed endte han selv sit liv i Karlsbad. 2. Datteren Sigrid A. (1861—), gift med impresario Alfred Fischhof, en af nutidens mest bekjendte operastjerner, elev af sin fader, af Fritz Arlberg og senere af Madame Artôt, debuterede i 1885 i Prag som Rosina i «Barbereren i Sevilla», har senere optraadt paa de forskjelligste scener i Europa og Amerika, sang i Kristiania i 1887 og 1891 og optraadte ligeledes her i 1896 som Rosina og Violetta i «Traviata» paa Tivoli teater. Hun var blandt tilskuerne i Opéra comique i Paris ved branden i 1887.

Arnoldson, Karl Pontus (1844—), sv. forfatter og fredsivrer, blev jernbanetjenestemand (1872—77) og beskjæftigede sig med rationalistisk filosofi. Han bekjæmpede materialismen, navnlig i tidsskriftet «Sanningssökaren», som han 1878—81 redigerede sammen med A. F. Åkerberg, og i leksikonverket «Folkets bok» (1882—85), der forblev et brudstykke. 1882—87 sad han i andra kammaren, hvor han optog spørsmaalet om permanent nøitralitet for de nordiske riger. 1883 stiftede han den svenske freds- og voldgiftsforening og har senere som journalist og forfatter været utrættelig virksom for fredssagen. Hans hovedverk er den store haandbog om fredsbevægelsen og dens historie «Seklernas hopp» (1900; overs. til eng., tysk og fransk). Digterisk har han udviklet fredstanken i romanen «Maria Magdalena» (2 bd. 1903).

Arno'lfo di Ca'mbio, berømt ital. bygmester, der bl. a. i 1294 paabegyndte opførelsen af domkirken i Florens, der er opført i italiensk gotik.

Arnor Tordson (Arnórr Þórðarson), isl. skald, kaldt «jarle-skald», f. ca. 1012, d. efter 1073, søn af skalden Tord Kolbeinsson, lærte i sin ungdom paa handelsfærder de nordiske konger og jarler at kjende. Af hans kvæder til disses ære er digtet om Magnus den gode mest kjendt. A. T. regnes for en af sin tids bedste skalde.

Arnotta, se Orlean.

Arnould *[arnu']*, Madeleine Sophie (1740(44?)—1802), fr. sangerinde, f. i Paris i det værelse i hotel Ponthieu, hvor admiral Coligny blev myrdet. Debuterede paa operaen 1757 og berømmes i lige grad for sit spil og sin sang; blandt hendes hovedroller nævnes Armida og Ifigenia. Kort før revolutionen trak hun sig tilbage. Fouché, der havde været blandt hendes mange elskere, skaffede hende en hædersgave paa 24 000 frcs.

Arnsberg, Tyskland, by i preus. prov. Westfalen og hovedstad i distriktet af samme navn, ved Ruhrs midtre løb. Ca. 10 000 indb. Industri.

Arnstadt, by i Thüringen, fyrstendømmet Schwarzburg-Sonderhausen ved Gera, 14 411 indb. (1901), korn og tømmerhandel, gartnerier, industri. Meget besøgte saltbade. Smuk, gammel by med middelaldersk arkitektur: 4 gamle kirker («Liebfrauenkirche»), raadhus o. s. v.

Arnswalde, Preussen, by i regjeringskreds Frankfurt, Brandenburg. 8 000 indb., jernstøberier, maskinfabriker.

Arntzen, n. slegt fra gaarden Grinder i Grue prestegjeld i Solør, der antages at have samme oprindelse som Arnebergslegten. Stamfaderen Arne Olsen (d. 1689 som lensmand i Grue) giftede sig ca. 1660 til gaarden Grinder, der havde været i hans hustrus families eie siden 1500. Slegtsnavnet lød oprindelig Arnesen. Af den her i landet levende slegt kan nævnes: 1. Oberstløitnant Svend A. (1767—1843), der som kaptein ved de søndenfjeldske skiløbere udmerkede sig i affæren ved Trangen 25 april 1808 og ved sin tapperhed medvirkede til, at oberst Gahn med næsten hele sit korps maatte overgive sig. 2. Andreas A. (1777—1837), overretsprokurator, høiesteretsassessor og magistratspræsident i Kra., blev aaret før sin død statsraad (chef for justitsdepartementet). Repræsenterede Kra. paa stortinget 1814, 1818, 1821 og 1822 (lagtings- og 1821, under vanskelige omstændigheder, stortingspræsident. 3. Carl A. (1801—77), jurist, har væsentlig fortjeneste af udarbeidelsen af udkastene til formandskabslovene af 1837; han har ogsaa forfattet et par skrifter af militærtstatsretsligt indhold og var en af grundlæggerne af «Christianiaposten».

Arnulf (850—99), romersk keiser og tysk konge, uegte søn af den bayerske konge Karloman, fik 880 hertugdømmet Kärnthen og blev efter farbroderen Karl den tykkes afsættelse 887 tysk konge. 891 slog han normannerne ved Löwen, erobrede 895 Rom og kronedes 896 til romersk keiser af pave Formosus.

Arnulf (omkr. 582—641), biskop af Metz, stamfader til Karolingerne, var først ansat ved den austrasiske konges hof, derefter 612—27 biskop i Metz; sine sidste aar levede han som eneboer i Vogeserne.

Arnunger, se Arnmødlingætten.

Arnøen, en 269 km.² stor ø i Skjærvø herred, Tromsø amt. 506 indb. Særlig øens sydlige del har temmelig høie og steile fjelde.

Arokszállas *[ároksāllāš]*, Ungarn, by i komitat Iasz-Nagy-Kumanien-Szalnok, ved elven Gyöngiös. 11 000 indb. (magyarer).

Arolsen, Tyskland, hovedstad i fyrstendømmet Waldeck ved Aar, 2 730 indb. (1902). Residensslot med stort bibliotek og værdifulde samlinger (oldsager og malerier).

Arōma, vellugt, særlig af planter og bestanddele deraf, skyldes et eller andet flygtigt stof, som ofte kan udtrækkes af planter ved passende opløsningsmidler, som alkohol, æter o. l. Citronens lugt skyldes saaledes de æteriske oljer citrēn og pinēn; vellugten af frugter som pærer, æbler, ananas skyldes forskjellige estere. Forskjellige aromatisk lugtende plantedroger og æteriske oljer anvendes i medicinen, dels som smagskorrigerende og appetitvækkende («bitter»), dels paa grund af deres antiseptiske egenskaber, der, da de æteriske oljer udskilles uforandrede gjennem lunger og nyrer, kan komme til at gjøre sig gjældende i disse organer, hvor «lokal» anvendelse af desinficerende midler er umulig (anis, pebermynte, myrrha, copaiva o. s. v.). Aromatiske forbindelser, se Benzolderivater. Disse kaldtes tidligere a. f., fordi mange af dem besidder en aromatisk lugt; navnet er uheldigt, fordi mange aromatisk lugtende stoffe ikke er benzolderivater.

Aron, Moses' ældre broder, som hjalp ham i hans befrielsesverk (2 Mos. 4, 14). Han blev valgt til Israels første yppersteprest (4 Mos. 17). Om A.s svaghed, naar han var uden Moses' bistand, fortæller 2 Mos. 32 (guld-

---

ausjochen ⓣ spænde fra.
Auskauf ⓣ m, opkjøb; løskjøbelse.
auskennen ⓣ kjende grundig; vide god besked **sich nicht mehr auskennen** vide hverken ud eller ind.
ausklagen ⓣ drive en ved proces ud af hans eiendom.
Ausklang ⓣ m, slutningstone.
auskleiden ⓣ afklæde; udklæde.
ausklingen ⓣ hendø, dø hen.
ausklügeln ⓣ udspekulere, udpønse.
Auskommen ⓣ n, udkomme.
auskömmlich ⓣ tilstrækkelig.
Auskultant ⓣ m, tilhører; bisidder.
auskunden, auskundigen, auskundschaften ⓣ udspeide.
Auskunft ⓣ f, oplysning, underretning; udvei.
Auslage ⓣ f, udlæg; fremlagte varer, vindusudstilling.
auslassen ⓣ udelade; udlade, lade gaa ud; smelte; lægge ud.
Auslauf ⓣ m, udløb; udløber.
Ausläufer ⓣ m. visergut; udløber.
ausleben ⓣ ende livet.
ausledern ⓣ gjennembanke.
auslegen ⓣ lægge ud; udlægge.
Auslegerin ⓣ f, spaakvinde.
auslernen ⓣ lære fuldstændig.
Auslese ⓣ f, udvalg.
auslichten ⓣ udtynde.
auslohnen ⓣ udbetale lønnen, afmønstre.

kalven). Han døde, inden Israel naaede det forjættede land.

Aron Hjørleifsson (1199—1255), hovedpersonen i «Áróns saga Hjǫrleifssonar», f. paa Island, d. i Norge, var en ivrig tilhænger af biskop Gudmund Arason. Efter dennes død foretog han en pilgrimsfærd til Jerusalem og blev efter sin hjemkomst kong Haakon Haakonssøns hirdmand.

Arona, Italien, by ved sydenden af Lago di Maggiore, 4 578 indb. (1901). Transithandel paa Schweiz, marmorbrud, silkevæverier.

Aronmaaler, se Elektricitetsmaaler.

Arons, Leo Martin (1860—), t. fysiker, 1888 docent ved Strassburgs, 1890 ved Berlins universitet, blev af fakultetet foreslaaet til professor, men blev istedet af ministeriet fjernet fra universitetet, fordi han var socialdemokrat. Han er bekjendt som opfinder af kviksølvbuelampen, en elektricitetsmaaler o. a. elektr. apparater.

Aronsstav, se Klokkefamilien.

Arovāk, se Aruāk.

Arp, en hos spæde børn optrædende hudsygdom i haarbunden. Den viser sig ved afleiring af fedtede, mørke, skorpeformede skjæl. Den kan undertiden brede sig til andre steder paa huden. Behandles ved at opbløde skjællene ved indgnidning med olje om aftenen og vask med varmt sæbevand om morgenen.

Arpa (ital.), harpe. Arpeggio, arpeggiato betegner, at et instruments akkorder skal brydes opover som paa en harpe. Det skrives saaledes:

Arpad (d. omkr. 907), søn af magyarfyrsten Almos, opkastede sig til alle magyarstammers arveenefyrste og erobrede 894—900 Ungarn. Var stamfader for Arpaderne, Ungarns kongeslegt, der uddøde 1301 med Andreas III.

Arpeggio *[arpe'džo]*, arpeggiato, se Arpa.

Arpi, Oskar Adabrik (1824—90), mangeaarig dirigent for upsalastudenternes sangkor, hvem han særlig bragte en betydelig sukces som dets anfører paa toget til Paris i 1867.

Arpino, Syditalien, by i prov. Caserta, 13 km. s. f. Sora, 11 013 indb. (1901). Fabrikation af klæde og papir. A. hed i oldt. Arpinum og er Marius' og Ciceros fødeby. Oldtidslevninger.

Arquà, Italien, by i prov. Padova, 20 km. s.v. f. byen Padova, ca. 1 400 indb. Digteren Petrarcas gravmæle og det hus, hvor han tilbragte sine sidste dage (d. 1374).

Arraca'cha escule'nta, skjermplante hjemmehørende i Equador og Columbia. De tykke, stivelsesrige rødder benyttes paa samme maade som poteter. Det er forsøgt at akklimatisere den i Sydeuropa, men hidtil uden held.

Arrak, se Arak.

Arran *[ærən]*, Skotland, Buteshire, ø i Clyde-fjorden, 465 km.[2] med 7 712 indb. (1901). I nord bjergfuld: Goatfell (Stormfjeldet), 876 m., i syd fladere. Vakker natur, flere vakre vandfald. Befolkningen ernærer sig af kvægavl, akerbrug og fiskeri. I øst Brodick med et gammelt slot (hertugen af Hamiltons, som eier næsten hele øen) og Lamlash med god havn. Levninger fra druidernes tid; skal have været Ossians sidste opholdssted.

Arras *[arā́ el. arás]*, Frankrige, hovedstad i depart. Pas-de-Calais, ved Scarpe, bielv til Meuse. 25 552 indb. (1901). Fabrikation af knipliuger, sukker, sæbe o. s. v., kornhandel. Bispesæde, var tidligere sterkt befæstet. A. hed i romernes tid Nemetacum, hørte i middelalderen til Burgund, blev fransk 1482, dernæst østerrigsk, saa atter fransk 1640. Mange vakre, gamle huse; særlig merkes raadhuset og klosteret St. Waast, der nu huser et bibliotek og et museum.

Arrebo, Anders Christensen (1587—1637), d. digter. Blev 31 aar gammel biskop i Trondhjem, hvor han ved sin udæskende adfærd gjorde sig saa forhadt, at han 1622 blev dømt fra embedet. Fra 1626 sogneprest i Vordingborg. A.s hovedverk er digtet «Hexaëmeron», en fri bearbeidelse af franskmanden du Bartas' digt om skabelsesugen, «La semaine». Hele det lærde mytologiske apparat er her bragt i anvendelse. I første dag bruger A. dobbeltrimede heksametre, de andre dage er skrevet i aleksandriner, som A. indfører i dansk litteratur. Herved kommer A. til at øve stor indflydelse paa digterne i den følgende tid. Hexaëmeron er af meget ulige værd; hvor han staar paa egne ben (som i skildringerne fra Norge), naar han ofte virkelig poetisk flugt, medens han ellers er aldeles afhængig af sit forbillede. Verket udkom først 1661. [H. F. Rørdam, «Arrebos levnet og skrifter», 1857.]

A. C. Arrebo.

Arrée-fjeldene *[aré-]*, plateauagtig høideryg i nordvestlige Frankrige, depart. Finistère (Bretagne). Høieste top St. Michel 391 m.).

Arre'nde, afgift, navnlig i jordleieforholdet. Udtrykket bruges ikke i norsk retssprog.

Arreskov sjø (el. Flenninge sjø), Fyns største indsjø (1.48 km.[2]), Odenseaaens kilde.

Arrest *[aræ']*, Heinrich Ludvig d' (1822—75), t. astronom, f. i Berlin, d. i Kbh., blev 1848 observator i Leipzig, 1852 professor sammesteds, indkaldtes 1857 til professor ved Kjøbenhavns universitet, ledede opførelsen af det nye observatorium (1861); beskrev omtr. 2000 taager, hvoraf 400 selvopdagede, i et verk, som lønnedes med det eng. astronom. selskabs guldmedalje. Foruden 4 kometer, deriblandt den, som bærer hans navn, opdagede han planetoiden Freia og syslede ivrig med spektroskopiske undersøgelser.

Arre'st som militær straf anvendes paa militære og civilmilitære personer enten som husarrest eller som vagtarrest; den er den mildeste form for frihedsstraf. Som alm. straf er den tidligere straffelovs a. afløst af hefte (s. d.). — Fæstningsarrest anvendes efter ansvarlighedsloven fra 3 maaneder indtil paa livstid. — I civile sager er a. paa person lidet anvendelig, se Gjældsfængsel, derimod bruges a. paa gods som et foreløbigt middel til dækning af forfaldne obligatoriske krav. A.-rekvirenten maa stille sikkerhed for det tab.

---

auslosen ⓣ vælge ved lodkastning; udlodde.
Auslug ⓣ m, udkig.
ausmachen ⓣ tage ud; fuldende; udslukke; tømme; afgjøre; udgjøre.
ausmitteln ⓣ opspørge; udfinde.
ausmustern ⓣ udskille.
Ausnahme ⓣ f, undtagelse; aftægt.
ausnehmen ⓣ tage ud, udvælge; udskrive; undtage.
auspice ⓔ & ⓕ m, varsel; beskyttelse; gunst(bevisning).
auspicious ⓔ lovende, gunstig (stemt).
Ausrede ⓣ f, udflugt, paaskud.
ausreeden ⓣ udruste (et skib).
ausreichen ⓣ slaa til, strække til.
ausreissen ⓣ desertere; løbe løbsk.
ausrichten ⓣ udrette, besørge; foranstalte, holde.
ausringen ⓣ forvride; vride ud; udstride.
Aussaat ⓣ f, udsæd.
aussacken ⓣ tage op af sækken, af lommen.
Aussage ⓣ f, udsagn.
Aussatz ⓣ m, spedalskhed.
Ausschank ⓣ m, udskjænkning,
ausscheiden ⓣ træde ud, træde tilbage; udsondre.
Ausschlag ⓣ m, planteskud; udslet; betræk; udslag.
ausschlagen ⓣ slaa ud; afslaa; betrække; løbe af.
Ausschluss ⓣ m, udelukkelse.

som kan voldes ved a. A. foretages i byerne af byfogden, paa landet af sorenskriveren, men af fogden i de distrikter, hvor der endnu er fogder. Fra a. kan fordres undtaget gjenstande i samme udstrækning som ved udlæg for gjæld. A. maa af rekvirenten straks forfølges med sagsanlæg, hvis formaal som regel baade er at undersøge, om arresten er lovlig, og om den fordring, hvorpaa arresten støtter sig, er rigtig. Forfølges ikke a. i betimelig tid, bortfalder dens virkning af sig selv. — Brud paa a. straffes efter straffelovens § 343. Den tinglyste a. beskytter mod senere frivillige forføininger over gjenstanden fra skyldnerens side, men ikke mod eksekution og konkurs; tredjemands kundskab om a. antages at erstatte tinglysning. Se forøvrigt Afsætning. — A.-verneting. Efter l. 3 juni 1874 § 2 kan a.-forfølgningssag anlægges ved underretten i det distrikt, hvor a. er gjort hos en person, som staar i begreb med at forlade landet, naar skyldneren senere har forladt landet.

Arresjø, i Nordsjælland, Danmarks største indsjø, 41 km.² Var i forhist. tid forbundet med Kattegat og Roskildefjord ved et sund, havde siden afløb til fjorden gjennem en aa; da aaen sandede til, og sjøen gik over sine bredder, lod Fredrik IV grave den kanal ud til fjorden, ved hvis udløb Frederiksverks fabriker siden voksede op.

Arrhēnius, Johan (1811—89), sv. botaniker og agronom. Ansattes 1840 i Upsala som docent i botanik og økonomi og drev ved siden jordbrug. Blev i 1846 forstander for det af ham organiserede Ultuna landtbruksinstitut, i 1850 professor. Fra 1862 sekretær i landtbruks-akademien, hvis handlingar og tidskrift han udgav. Af hans talrige skrifter er «Handbok i svenska jordbruket» mest bekjendt.

Arrhēnius, Svante August (1859—), sv. fysiker, studerede 1876—81 i Upsala, 1881—84 i Stockholm under Edlund, tog 1884 doktorgraden i Upsala, besøgte 1886—88 med stipendium polyteknikum i Riga samt universiteterne i Würzburg, Graz, Amsterdam og Leipzig og havde som lærere bl. a. Kohlrausch, Boltzmann, Ostwald og van't Hoff. 1884 blev han docent i fysikalsk kemi ved Upsala universitet, 1891 lærer i fysik ved Stockholms høiskole, 1895 professor og 1897 høiskolens rektor. A. er grundlæggeren af den moderne teori for elektrolyters dissociation (s. d.). Denne teori har været overmaade frugtbar for videnskaben og danner grundlaget for den moderne elektrokemi, hvori A. ogsaa har skrevet en lærebog. Han har ogsaa studeret gasarters ledning, luftelektricitet, forskjellige kosmiske problemer og anvendt den fysikalske kemi paa serumterapien. I 1903 fik han Nobelprisen for kemi. I 1904 modtog han en kaldelse til Berlins universitet, som han dog afslog, da det svenske videnskabsakademi for at beholde ham besluttede at indrette et Nobel-institut for fysikalsk kemi med A. som direktør. I 1903 holdt A. efter indbydelse af komiteen for samarbeide mellem Nordens universiteter en forelæsningsserie i Kra. over kosmisk fysik.

Svante Arrhenius.

A'rria, fornem romerinde, gift med Cæcina Pætus; da han blev dømt til døden som deltager i en sammensværgelse (42 e. Kr.), stødte hun en dolk i sit bryst og rakte ham den med de ord: «Det gjør ikke ondt, Pætus.»

Arriān (Flāvius Arriānus) (omkr. 95—180), græ. historiker og filosof, f. i Nikomedia i Bithynien, 130 konsul, 131—37 statholder i Kappadokien, levede senere i Athen. I sin forfattervirksomhed efterligner af Xenofon. Bevarede hovedverker af ham: «Alexanders tog» («Anabasis»), værdifuldt historisk verk om Alexander den store, «Indica» (en væsentlig geografisk skildring af Indien), «Epiktets foredrag» (optegnelser om hans lærer E.s læreforedrag, et verk af betydning for kjendskabet til den stoiske etik). A. søger i sit sprog at efterligne den klassiske attiske tids græsk.

Arria'za y Superviela, Juan Bautista de (1770—1837), sp. digter, politiker, optraadte mod Napoleonstidens franske styre i Spanien med sine «Cantos patrioticos», hvoriblandt «Profecía del Pirineo». A., der var tilhænger af den spanske absolutisme og knyttet til hoffet, skrev ogsaa siden vers, lette, klangfulde, men uden større tankedybde og oprindelighed.

Arrière-ban *[ariærbã]*, i Frankrige navnet paa et opbud af undervasaller, borgere og bønder, som indkaldtes i nødstilfælde, nærmest svarende til vort landvern. Det opbødes sidst af Ludvig XIV 1674 og 1688.

Arrier(e)garde *[ariær-]* (fr.) benævnes den troppestyrke, som under tilbagetog afdeles af og følger efter en større arméafdelings hovedstyrke for om nødvendigt at optage kampen med den forfølgende fiende og opholde ham, saaledes at hovedstyrken faar tid til at ordne sig og i sikkerhed udføre sine bevægelser. Tilsvarende til avantgarden (s. d.) afdeles fra a. bagud eftertrop, eftertropskompani, efterspids, efterpatrulje, eftertrav.

Arriēro (sp.), mulæseldriver.

Arrogatiōn (lat.), efter romerretten adoption af en person, der ikke stod under nogens fadermyndighed *(patria potestas)*.

Arrow-root *[æro-rut]*, fællesbetegnelse for de i handelen gaaende tropiske stivelsesorter som vestindisk pilerod, maniok-cassava stivelse, tapioca o. s. v. Se Stivelse.

Arrowsmith *[ærosmiþ]*, Aaron (1750—1823), eng. kartograf, anlagde et forlag for karter og udgav flere gode karter (verdenskart, kart over Skotland o. s. v.). — John A. (1790—1873), brodersøn af foregaaende, overtog onkelens forlag og udgav bl. a. «London atlas of universal geography». Var en af grundlæggerne af det geografiske selskab i London.

Arruøerne, se Aruøerne.

Ars an der Mosel, by i tysk rigsland Elsass-Lothringen, 9 km s.v. f. Metz ved Mosel. 4 081 indb. (1901), store jernverker.

Ars (lat.), kunst. *Ars longa, vita brevis,* lat. ordsprog: kunsten er lang, livet er kort.

Ausschnitt (t) m, udsnit; detalj.
Ausschuss (t) m, udskud, vraggods; elite; udvalg, komité.
ausschweifen (t) udbue, udringe; skylle; skeie ud, afvige.
aussen (t) ude; yder-.
ausser (t) udenfor, ude af; foruden; undtagen.
äusser (t) udvortes, ydre. **der Minister des Äusseren** udenrigsministeren.
ausserhalb (t) (præp og adv) udenfor.
äussern (t) ytre.
aussi (f) (lige)saa; ogsaa.
Aussicht (t) f, udsigt.
aussitôt (f) straks, øieblikkelig; saasnart.
Ausspann (t) m, kro, skydsstation.
Ausspruch (t) m, udsagn; dom, kjendelse.
Ausstand (t) m, udestaaende fordring, tilgodehavende; henstand; udsættelse: streik.
ausständig (t) udestaaende; streikende.
ausstatten (t) udstyre.
ausstechen (t) udstikke; fastsætte.
ausstellen (t) udstille; udsætte; dadle; udstede.
Aussteuer (t) f, udstyr.
austäfeln (t) panele; parkettere.
austauschen (t) ombytte, udveksle; forbytte.
Auster (t) f, østers.

Arsakīder, navn paa den parthiske kongeslegt, som 256 f. Kr. under Arsakes I løsrev Parthien fra de syriske Seleukider og grundede det parthiske rige. Den sidste A. Artabanus IV styrtedes 216 e. Kr. af Sassaniden Artaxerxes. Fra 150 f. Kr. til 428 e. Kr. herskede en sidelinje af A., nedstammende fra Valarses i Armenien. Til denne hørte kongerne af navnet Tigranes.

Arsamās, by i Mellemrusland, guv. Nischnei Novgorod ved Tescha, bielv til Oka. Ca. 12 000 indb., fabrikation af læder og skotøi, handel med skind. Mange kirker og klostre.

Arsēn er et grundstof (kem. betegn. As), der forekommer frit i naturen, men sedvanlig i forbindelse med andre grundstoffe, særlig med metaller og svovl. Det fremstilles ved ophedning af arsenkis uden luftens adgang, hvorved arsenkisen spaltes i svovljern, som bliver tilbage, og arsen, som sublimerer ($FeAsS = FeS + As$). Det kan ogsaa fremstilles af arsensyrling (s. d.) ved reduktion med kul. — Man kjender a. i flere allotrope modifikationer: 1. Krystallinsk a. er staalgraat og metalglinsende og saa sprødt, at det lader sig pulverisere. 2. Amorft a. kjendes i flere former, alt efter dannelsesmaaden; man har saaledes baade gult, brunt og sortgraat amorft a. — A. smelter ikke ved ophedning under alm. tryk, men gaar direkte over i dampform; dampene er citrongule og har en ubehagelig, løgagtig lugt. Foregaar ophedningen i et reagensglas, afsætter dampene i den koldere del af dette et metalglinsende speil af amorft a. Derimod smelter a. ved ophedning under tryk og stivner da ved afkjøling krystallinsk. Ved ophedning i luften brænder a. til arsensyrling (s. d.). Baade grundstoffet selv og dets forbindelser er meget giftige. Om paavisning af arsen, se Arsenvandstof.

Arsenāl, opbevaringssted for kanoner og haandskydevaaben med tilbehør; det kan tillige indeholde verksteder til fabrikation og reparation.

Arsēngult, se Arsensulfider.

Arseni'k bruges som betegnelse for visse arsenforbindelser. Gul a. er saaledes d. s. s. auripigment, rød a. d. s. s. realgar, hvid el. blaa a. d. s. s. arsensyrling.

Alm. a. (arsensyrling) anvendes hyppig i smaa doser (nogle milligram) som indvendigt lægemiddel mod blodfattigdom (hovedmiddel mod «perniciøs anæmi»), tuberkulose, nervesmerter, visse ondartede svulster o. a. Tillige hyppig mod hudsygdomme (ekzemer, psoriasis o. a.). Sidstnævnte anvendelse skyldes en eiendommelig virkning paa huden, som bl. a. ogsaa iagttages ved midlets ikke ualm. anvendelse hos heste; de faar et smukt haarlag samt godt huld og udseende. Tillige bliver de kraftigere. Tilsvarende virkninger sees hos de saakaldte arsenikspisere i Steiermark, Tyrol o. a. st., som ved tilvænning efterhaanden kan taale op til et par decigram pro dose; de bruger midlet for lettere at udholde de med fjeldvandringer forbundne strabadser. — Som udvendigt middel bruges a. forholdsvis sjelden hos mennesket (i sterk koncentration som ætsmiddel, f. eks. af tandlægerne for at dræbe tandnerver); hyppigere som kreaturvask mod utøi o. a. hudsygdomme.

Arseni'kforgiftning. Arsenik forekommer i mange former i det daglige liv. Den anvendes til kreaturvask, til rottegift, den findes i farver, navnlig grønne, som bruges til farvning af tapeter, lampeskjerme, legetøi, kunstige blomster o. s. v. Ved den akute a. optræder en koleralignende diarrhoe med risvandsagtige udtømmelser, opkastninger og sterke underlivssmerter. Samtidig svimmelhed, hovedpine og hjertesvækkelse. Ofte hududslet som ved nældefeber. Den bedste behandling er hurtig maveudskylling. Som modgift anvendes frisk fældt jernoksyhydrat, som faaes paa apoteket. Ved den kroniske a. findes øienhindebetændelse, kronisk mave-tarmkatarrh, ekzem, kraftesløshed, haaraffald, søvnløshed. I England har arsenikholdigt øl fremkaldt talrige beri-beri-lignende nervelidelser.

Arsēnklorid (arsentriklorid), kemisk forbindelse af arsen og klor ($AsCl_3$), er en farveløs, giftig vædske, der kan fremstilles ved forbrænding af arsen og klor.

Arsēnmetaller er forbindelser mellem metalloidet arsen og visse metaller, saasom kobolt, nikkel, jern o. fl.; findes i naturen. Paa kunstig maade fremstilles a. ved ophedning af arsenvandstof (AsH_3) med metallet, hvorved dannes arsenmetal og frit vandstof, idet metalatomet bytter plads med vandstofatomet.

Arsēnsulfīder er kemiske forbindelser af arsen og svovl. 1. Arsendisulfid (As_2S_2) forekommer i naturen som mineralet realgar, men fremstilles ogsaa kunstig ved ophedning af arsen og svovl. Det danner en rubinrød masse, som ved knusning giver et pommeransgult pulver; det er uopløseligt i vand, letsmelteligt og brænder ved ophedning i luften til arsensyrling og svovlsyrling. Det gaar i handelen under navn af realgar, rød arsenik, arsenrubin, rubinsvovl, sanderak o. fl. 2. Arsentrisulfid (As_2S_3) findes ligeledes i naturen som auripigment eller fremstilles kunstig enten ved ophedning af arsen og svovl, arsensyrling og svovl eller ved fældning af en opløsning af arsensyrling med svovlvandstof. Det er citrongult, letsmelteligt, uopløseligt i vand og brænder ved ophedning i luften til svovlsyrling og arsensyrling. Det gaar i handelen under navn af auripigment, arsengult, oripigment, operment, kongegult o. fl. Det anvendes som gul malerfarve samt til fjernelse af haar paa huder i garverierne. Rhusma er en blanding af arsentrisulfid og læsket kalk, der benyttes til at befri huden for haar. 3. Arsenpentasulfid (As_2S_5) findes ikke i naturen, men kan fremstilles analogt med de to andre svovlforbindelser ved ophedning af disse eller arsen med en passende mængde svovl. Det er citrongult, letsmelteligt og uopløseligt i vand.

Arsēnsyre, kemisk forbindelse af arsen, surstof og vandstof (H_3AsO_4), fremstilles ved oksydation af arsensyrling med salpetersyre og danner farveløse krystaller, som er let opløselige i vand. Saltene kaldes arsensure salte eller arsenater.

Arsensȳrling (arsensyrlinganhydrid, arsentrioksyd), kemisk forbindelse af arsen og surstof (As_2O_3), forekommer i naturen og dannes ved røtsning af forkjellige arsenholdige malme, idet arsenet da forbrænder til arsensyrling. Den friskt fremstillede a. danner glasagtige, farveløse eller svagt gullige stykker, der ved længere tids opbevaring bliver ugjennemsigtige og porcellænsagtige paa grund af en langsom krystallisation. A. er tungt opløselig i vand, og denne opløsning maa antages

---

austere ⓔ, **austère** ⓕ streng, alvorlig.
austérité ⓕ f, **austerity** ⓔ strenghed.
austhun ⓣ tage af; slukke; slette ud; sætte ud; fortrænge.
Austrag ⓣ m, afgjørelse; kjendelse; aftægt.
austragen ⓣ bære ud; udplapre; opslide; udholde, afgjøre; indbringe.
austräglich ⓣ indbringende.
austral ⓔ & ⓕ sydlig.
Austria ⓔ Østerrige.
Austritt ⓣ m, udtrædelse, oversvømmelse.
auswärtig ⓣ udenbys; udenlandsk.
auswärts ⓣ udad; ude; udenbys: udenlandsk.
Ausweiche ⓣ f, sporskifte.
ausweichen ⓣ vige ud; undvige, undgaa.
ausweiden ⓣ tage indvoldene ud.
Ausweis ⓣ m, bevis; legitimation; oplysning.
ausweislich ⓣ bevislig; ifølge.
auswendig ⓣ udvendig, ydre; udenad.
auswerthen ⓣ udnytte.
auswetzen ⓣ udslibe; gjøre god igjen, oprette.
auswirren ⓣ udrede.
auswittern ⓣ forvitre; opsnuse.
Auswurf ⓣ m, udkastning; opspytning; slim; udskud.
auszeichnen ⓣ udmerke.
ausziehen ⓣ drage ud; afklæde.

at indeholde den egentlige arsensyrling (H_3AsO_3), ialfald virker opløsningen, som om den indeholdt en saadan syre, der vel ikke kan isoleres, men hvoraf man kjender en række salte, arsensyrlige salte eller arseniter. I saltsyre opløses a. lettere end i vand. — A. anvendes i tøitrykkerierne, til fremstilling af schweinfurthergrønt og mange andre arsenforbindelser; fremdeles som rottegift, som konserveringsmiddel for udstoppede dyr samt i medicinen. (Jfr. art. Arsenik). A. gaar i handelen under navn af (hvid) arsenik, rottekrudt, giftmel o. a.

Arsentrioksyd, se Arsensyrling.

Arsenvandstof, kemisk forbindelse af arsen og vandstof (AsH_3), er en farveløs, ildelugtende og meget giftig gasart, der dannes paa mange maader, naar vandstof eller vandstofforbindelser under visse betingelser indvirker paa arsen eller arsenforbindelser. Størst interesse har a.s forhold ved den almindelig anvendte arsenprøve i det March'ske apparat. Det bestaar af et lidet vandstofapparat, hvori vandstoffet udvikles ved hjælp af ren zink og svovlsyre. Anbringes nu heri f. eks. lidt arsensyrling (i opløsning), vil noget af det udviklede vandstof med arsensyrlingen danne vand og arsenvandstof ($As_2O_3 + 6H_2 = 2AsH_3 + 3H_2O$), og denne sidste vil da sammen med overskuddet af vandstof forlade apparatet. Tænder man nu den undvigende gas og holder en kold porcellænsskaal el. l. ind i flammen, vil, paa grund af ufuldstændig forbrænding af arsenvandstoffet, mørke, speilblanke arsenpletter afsætte sig paa skaalen. Man kan ogsaa lede den udviklede gasblanding gjennem et tungtsmelteligt glasrør, som af en bunsensk lampe holdes sterkt ophedet paa et enkelt sted; arsenvandstoffet spaltes da paa grund af ophedningen, og der afsætter sig et arsenspeil i glasrøret lige bagenfor det ophedede sted. Man prøver yderligere de afsatte arsenpletter ved at overhelde dem med en opløsning af klorkalk og vand; heri opløses de nemlig i modsætning til de paa ganske analog maade dannede antimonpletter. Det er imidlertid ikke alle arsenforbindelser, der umiddelbart kan undersøges i det March'ske apparat; de maa oftest gjennemgaa en forberedende behandling.

Arsi'noë, datter af Ptolemæos I af Ægypten, gift 300 f. Kr. med Lysimachos af Thrakien, efter hans død (281) blev hun jaget i landflygtighed af sin halvbroder Ptolemæos Kerannos, men egtede 279 sin broder Ptolemæos II Filadelfos af Ægypten.

Arsi'noë, navn paa flere byer i oldtiden; bekjendtest er A. i Mellemægypten ved Mørissjøen (ruiner ved Medinet eller Faijûm).

A'rsis, den sidste, letteste taktdel, optakt, i modsætning til den tunge, thesis.

Ars morie'ndi, «kunsten at dø», et udbredt skrift fra 15 aarh. med træsnit forestillende himmelens glæder og helvedes pinsler.

Arsonval *[arsõva'l]*, Arsène d' (1851—), fr. fysiolog, prof. ved Collège de France i Paris, har bl. a. gjort sig bekjendt ved sammen med Deprez at konstruere et meget følsomt, aperiodisk galvanometer (s. d.).

Arstal, Aksel Kristian Andersen (1855—), n. geograf og skolemand, cand. teol. 1876, overlærer ved Kristiania handelsgymnasium 1904. Har særlig arbeidet (delvis med offentligt stipendium) for at hæve geografiens stilling og bedre den geogr. undervisningsmetode i vort land. Har forfattet en lang række avisartikler og skrifter af geogr. og andet indhold, hvoraf særlig kan nævnes: «Landomrids» (1886), «Reiseredegjørelse» (1890), «Garborgske skildringer og synsmaader» (1892), «Mellem linjerne» (1897), «Geografi for middelskolen» (1899), «Den geografiske undervisning» (1900 og 1904, udg. med statsbidrag), «Norges økonomiske geografi» (1902), «Kysk ungdom» (1906). Begyndte 1906 udgivelsen af ungdomsbladet «Ekko».

Art *(species)*, inddelingsbegreb. 1. I logiken bruges begreberne art og slegt saaledes, at slegt er det mere omfattende, art det mindre omfattende, det underordnede. Et slegtsbegreb bliver igjen til artsbegreb i forhold til et endnu mere omfattende, overordnet begreb. I naturhistorien er derimod artsbegrebet fast. 2. I zoologien og botaniken er a. den systematiske betegnelse for en gruppe dyre- eller planteindivider, som er saa ensartet i sin hele bygning, at de ved parring er istand til at frembringe et afkom, hos hvilket vi gjenfinder alle de egenskaber, som kjendetegner arten (jfr. Parthenogenese, Heterogoni og Generationsveksel). Arten holdes i systematiken ud fra andre, ofte nærstaaende arter, ved en definition, en opregning af en række ydre og indre eiendommeligheder, hvorved den gjøres kjendelig. Ældre definitioner viser sig ofte at være for omfattende, saa at vedkommende art maa kløves i to eller flere nye arter, som saa maa beskrives med nye, mere indsnævrende og mere nøiagtige definitioner. Bortseet fra kjønsforskjelligheder, dimorfi og polymorfi, kan det ofte hænde, at individer, som hører til samme art, kan være temmelig forskjellige i visse henseender, f. eks. i farve eller størrelse. Saadanne individer siges at variere. Ensartede, men ikke meget konstante variationer kan forekomme samtidig hos en større eller mindre gruppe individer, og ofte være knyttet til bestemte lokalitetsforhold eller stedets geografiske beliggenhed. I saa tilfælde kan der tales om varieteter, underarter, smaaarter. I virkeligheden gives der ikke to individer, som er absolut ens, de nærmer sig snart en, snart en anden af artens underordnede grupper; og undertiden kan det endog hænde, at der rent sprangvis, uden paaviselig aarsag kan optræde individer, der kan frembyde ganske nyopdukkende egenskaber, som kan pege i helt andre retninger end de sedvanlige. Saadanne individer maa antages at kunne danne udgangspunkter for nye individgrupper, nye smaaarter eller vel endog nye arter, alt eftersom de nye egenskaber viser sig at være konstante i større eller mindre grad (jfr. Evolutionsteorien, Mutationsteorien). Varieteter kan næsten altid krydses og give frugtbart afkom; derimod frembringer individer af forskjellige arter sjelden frugtbare bastarder. Hvert individ betegnes i den systematiske nomenklatur med to latiniserede navne; det første betegner individets slegt; det andet dets art. Efter artsnavnet sættes i abbreviation navnet paa den forfatter, som først har beskrevet arten (f. eks. *serpula norvegica* Gunn.). Denne betegnelsesmaade, binominalmetoden, henføres i almindelighed til Linné. Samme art kan være beskrevet af flere forfattere under forskjellige navne. Det gjælder da for den systematiske registrering om at udfinde, hvilken forfatter først har

---

Auszug (t) m, bortgang, udmarsch; udtog; ekstrakt; aftægt.
autan (f) m, søndenvind.
autant (f) (lige) saa meget.
autel (f) m, alter.
autentisk — (t) authentisch — (e) authentic(al) — (f) authentique.
auteur (f) m, ophavsmand; forfatter.
authentic(al) (e), **authentique** (f) egte, troværdig, autentisk, retsgyldig.
authenticité (f) f, **authenticity** (e) egthed, troværdighed; retsgyldighed.
authenticate (e) bekræfte; bevise egtheden af.
author (e) ophavsmand; forfatter.
authoritative (e) autoritetsmæssig, officiel; myndig, bydende.
authority (e), **autorité** (f) f, autoritet.
authorization (e) bemyndigelse.
authorize (e), **autoriser** (f) bemyndige; autorisere.
authorship (e) forfatterskab.
autobiographie (f) f, **autobiography** (e) selvbiografi.
autocrat (e), **autocrate** (f) m, selvhersker.
autocracy (e), **autocratie** (f) f, eneherredømme.
autocratic(al) (e), **autocratique** (f) enevældig.
autodidakt — (t) Autodidakt m — (e) self-taught man — (f) autodidacte m.
autografere — (t) autographie-

beskrevet den, og derefter om at bevare dette artsnavn som det eneste anvendelige. De andre navne vedføies ofte, men kun til veiledning og i en særlig synonymirubrik.

Arta, Grækenland, hovedstad i landskabet A. ved elven A., som munder ud i bugten af samme navn; elven og fjorden danner grænsen mellem Grækenland og Tyrkiet. Landskabet A. er 1390 km.² med 39 144 indb. Byen A. har 7500 indb. Erkebispesæde. Handel med vin, olje o. s. v. Blev græsk 1881; tyrk. navn Narda.

Artaxe'rxes, navn paa tre persiske konger. Under 1. A. I, som regjerede 464—424 f. Kr., sporedes de første tegn til det persiske riges forfald. — 2. A. II Mnemon, sønnesøn af ovennævnte og søn af Dareios II, regjerede 404—358. Sin broder Kyros, der havde gjort oprør, beseirede han ved Kunaxa 401; med grækerne, i hvis stridigheder han var blevet indviklet, sluttede han 387 den antalkidiske fred (se Antalkidas), ifølge hvilken de græske byer i Lilleasien skulde tilhøre perserne. — 3. A. III (regjerede 358—338) underkuede paany Ægypten, som i 65 aar havde været selvstændigt, samt Fønikien.

Artēdi, Peter (1705—34), sv. naturforsker, hvis grundlæggende undersøgelser om fiskene har givet ham hædersnavnet «iktyologiens fader». Han døde ung, ved et ulykkestilfælde, men hans efterladte haandskrifter blev udgivet af Linné, hans jevnaldrende ungdomsven.

Artemidōros fra Efesos. 1. Græ. geograf (omtr. 100 f. Kr.), bereiste Middelhavets og det Røde havs kyster; en beskrivelse af hans reiser næsten helt tabt. 2. A., med tilnavnet Daldianos, levede i Rom omtr. 150 e. Kr., skrev en for kulturhist. interessant bevaret bog om drømmetyding.

A'rtemis (lat. Diana), græ. og rom. gudinde, datter af Zeus og Leto, tvillingsøster til Apollon (s. d. og Leto). A. dyrkes især paa Peloponnes (maaske oprindelig som døds- og frugtbarhedsgudinde); hun beskytter de vilde dyr og kvæget, er ivrig jæger, bærer bue og pil; med pilen kan hun ogsaa dræbe sine fiender (se Niobe). I Sparta æredes hun ved piskning af gutter én gang om aaret. Hun bærer ogsaa en fakkel i haanden og tænkes da som maanegudinde (sml. Apollon som solgud). A. er en jomfruelig gudinde og straffer haardt krænkelser (se Aktaion og Orion). Hun beskytter de fødende kvinder (sagnet berettede, at hun straks efter sin fødsel hjalp sin moder ved Apollons fødsel) og fører derfor tilnavnet Eileithyia (s. d.). I flere egne dyrkedes hun under tilnavnet Hekate (maaske «den fjerntrammende»); oftest er dette dog en selvstændig gudinde (s. d.). I Efesos dyrkedes A. som frugtbarhedsgudinde og fremstilledes med mange bryster som en nærende guddom (d. e. de græske kolonister betegnede en der dyrket orientalsk guddom som A.). Den italienske gudinde Diana, som romerne identificerede med grækernes A., var vistnok oprindelig en frugtbarhedsgudinde. I den ældre græske kunst fremstilledes A. som en kraftig udviklet ung kvinde i fremadskridende bevægelse, iført en lang folderig klædning. Den udviklede kunst fremstiller hende som ganske ung, pigeagtig, slank med endnu ikke fuldt udviklede kvindelige former og iført et kort klædebon. Ofte bærer hun kogger og har en hjort med sig, saaledes i den berømte A. fra Versailles (i Louvremuseet).

Artemis fra Versailles (Louvre).

Artemīsia. 1. Dronning i Halikarnassos, deltog i Xerxes' tog mod Grækenland 480 f. Kr., kjæmpede tappert ved Salamis. 2. Dronning i Karien, gift med Mausolos; hun sørgede inderlig over sin mands død (352 f. Kr.) og satte ham et pragtfuldt mindesmerke (se Mausoleum); d. 350.

Artemīsia, slegt af de kurvblomstredes familie med over 100 arter, væsentlig udbredt i varmt tempererede egne. De smaa blomsterkurve er i større antal anordnede paa den sterkt grenede, øvre stængeldel. Hos os 4 arter: *a. absinthium*, egte malurt, *a. vulgaris*, burot, *a. campestris* samt den kun i Dovregebetet voksende *a. norvegica*. *A. abrotanum*, abrod, dyrkes tildels i haverne.

Artemīsion (græ.), eg. Artemishelligdom; særlig bekjendt er det A., som laa paa nordspidsen af Eubøa, hvor et stort uafgjort sjøslag stod mellem grækere og persere 480 f. Kr.

Artērie, pulsaare. Se Menneskets anatomi.

Artēriebetændelse *(arteriitis)*, en sygdom i arterievæggen, overveiende oftest kronisk. Aarsagen kan bl. a. være syfilis, alkohol, blyforgiftning, men hyppigst alderdom. Arteriens væg fortykkes (arteriosklerose); paa dens indside optræder ofte hvide, ostede (atheromatøse) flekker, hvori ikke sjelden afsættes kalk; ved disse forandringer bliver arteriens væg dels uelastisk, saa den let udvider sig (aneurisma), dels skjør, saa den let brister (apopleksi). Ved arteriosklerose nedsættes ernæringen. Der indtræder alderdomssvækkelse, og a. bliver dødsaarssag hos mange gamle folk.

Arterie'l, af arterie, pulsaare. A. blødning fremkommer ved læsion af en pulsaare. Blodet er lyserødt og udgydes sprøitende eller stødvis pulserende.

Arteriītis (græ.), arteriebetændelse, s. d.

Arterioskleröse, se Arteriebetændelse.

A'rtes liberāles (lat.), de «frie kunster», omtr. d. s. s. skjønne kunster.

Artēsiske brønde, kunstige kilder, der har faaet sit navn efter grevskabet Artois, hvor de har været anlagt fra midten af det 18de aarh. Hvor jorden er ugjennemtrængelig for vand, borer man, til man træffer vand i et dybere vandførende lag, som sand. Undertiden staar vandet her under tryk, saa det drives op gjennem bore-

---

ren — (e) autograph — (f) autographier.

automat — (t) Automat m — (e) automaton — (f) automate m.

automatisk — (t) automatisch — (e) automatic(al) — (f) automatique.

automnal (f) høst-, høstlig.

automne (f) f, høst.

automobile (f) selvbevægende, motor-.

autonome (f), **autonomic** (e) selvstændig.

autonomie (f) f, selvstyre; uafhængighed.

autopsie (f) f, selvsyn; ligsyn; legal obduktion.

autorisation (f) f, bemyndigelse; tilladelse.

autorisere — (t) autorisieren — (e) authorize, empower — (f) autoriser.

autoritaire (f) selvstændig; autoritets-.

autoritet — (t) Autorität f — (e) authority — (f) autorité f.

autour (f) omkring.

autour (f) m. duehøg.

autre (f) anden. **autrefois** fordum, tidligere. **autrement** anderledes; ellers.

Autriche (f) f, Østerrige.

autruche (f) f, struds.

autruchon (f) m, strudsunge.

autrui (f) m, anden; næsten.

autumn (e) høst.

autumnal (e) høstlig.

auvent (f) m, skjermtag, halvtag.

auxiliaire (f), **auxiliary** (e) hjælpende, medvirkende, hjælpe-; (m) hjælper; (pl) hjælpetropper.

hullet og træder op i dagen som en fontæne. Spiller en stor rolle i Algeriet, hvor man ved aabning af artesiske brønde har skabt oaser i ørkenen. I Norge er de, saavidt vides, ikke anvendt nogetsteds.

Artevelde *[-fœl-]*, Jakob van (omtr. 1287—1345), flandersk folkefører, var af fornem borgerlig slegt og medlem af ølbryggernes gilde i Gent. Som leder af sine engelskvenlige landsmænd tvang han den fransksindede greve af Flandern til at flygte og indførte i Gent en ny forfatning, som holdt sig helt ned i det 18 aarh. Det venskabelige forhold til England under hundredeaarskrigen bevirkede, at Flanderns handel yderligere kom til at trives; men da A. efterhaanden næsten syntes at vilde gjøre Flandern til engelsk vasalstat, udbrød der uroligheder i Gent, og A. blev myrdet. Paa «Fredagstorvet» i Gent, scenen for de mest navnkundige begivenheder i hans liv, blev der i 1863 reist en kolossal statue af ham (udført af Devigne-Quyo). Hans søn Philipp van A. (omtr. 1340—82) blev 1381 genternes fører imod grev Ludvig II af Flandern, havde i begyndelsen fremgang, men faldt i slaget ved Roosbeke 1382 imod den af franske tropper støttede greve.

Arth, Schweiz, by i kanton Zug, ved Zug-sjøen og ved foden af Ross-berg. Udgangspunkt for Arth—Rigibanen. 4738 indb. (1900).

Arthr- og Arthro- (græ. *arthron*, led), led-.

Arthralgīa (græ.), ledsmerte.

Arthrītis, betændelse i et led. A. deformans, en form af kronisk ledreumatisme, i hvilken der danner sig knuder i og om leddene, hvorved disse svulmer op og bliver deforme. Paa hænderne angribes især leddene mellem fingrene og mellemhaanden, og fingrene indtager en karakteristisk stilling, bøiede over mod haandens albueside. A. urica el. vera, den egentlige gigt (s. d.), findes oftest i stortaaens led (podagra, s. d.) eller i fingerleddene (chiragra).

Arthroītis, ledbetændelse.

Arthro'poda, se Leddyr.

Arthur, mytisk konge, se Artus.

Arthur af Bretagne, søn af den engelske konge Henrik II's yngre søn Gotfred, var ved Richard Løvehjertes død 1199 nærmest berettiget til tronen. Alligevel blev hans yngre farbroder Johan uden land engelsk konge, medens han selv blev anerkjendt af Filip August som greve af Bretagne og lensmand for de engelske besiddelser i Frankrige. Da Filip August senere sluttede forlig med Johan, opgav han at støtte A., og da denne med magt vilde sætte sig i besiddelse af Bretagne, blev han fanget af Johan og vistnok myrdet 1203.

Arthur *[ā'tə]*, William Patrick Albert (1850—), hertug af Connaught, yngre søn af dronning Victoria, egtede 1879 prinsesse Louise Margaret af Preussen (f. 1860). Af deres børn er den ældste Margaret (f. 1882) siden 1905 formælet med Gustaf Adolf, hertug af Skåne (f. 1882), ældste søn af den svenske kronprins Gustaf.

Arthur *[ā'tə]*, Chester Allan (1830—86), nordamerikansk præsident, var fra sin ungdom medlem af det republikanske parti. 1871 blev han tolddirektør i New York, men afsattes 1878, overbevist om at have ladet sig bestikke. 1880 blev han unionens vicepræsident, og da Garfield blev myrdet 1881, blev han præsident indtil 1884.

Articulāta, se Leddyr.

Arti'kel kaldes i sprogvidenskaben visse ubetonede former af paapegende pronomener (den rige mand, manden, af mand hin) og af talordet «en», der tjener til at modificere et substantivs begreb. De første former benævnes bestemte, den sidste ubestemt.

Artikulatiōn. 1. (Med.). Ledforbindelsen mellem to knogler. 2. (Gram.). Benyttelsen af taleredskaberne: én artikulerer kraftig, en anden slapt. Sprogene har forskjellig artikulationsbasis (mundlag). 3. A. betegner i musiken det harmoniske samarbeide mellem stemmens toner og den korrekte recitation af tekstens ord.

Artillerī betegner saavel de forskjellige slags kanoner som de tropper, der betjener dem; endvidere den videnskab, der beskjæftiger sig med skytsets teori og praktiske betjening. Efter anvendelsen til krigens formaal skjelner man mellem felt-, bjerg-, positions-, beleirings-, fæstnings-, kyst- og marine-a. (s. d. art.).

Artillerī- og konstruktionskommissionen, en fast kommission af officerer, der forbereder armeens anskaffelser af kanoner og kjøretøier. Den udfører de nødvendige forsøg og afgiver udtalelse om alle forekommende artilleritekniske spørsmaal.

Artillerīpark benyttes i enkelte arméer som betegnelse dels for en armés samlede artillerimateriel eller dele deraf (f. eks. beleiringspark), dels for afdelinger, der opsættes af artilleriet, men gjerne marscherer sammen med trænet, og som medfører en armés reserve af ammunition for artilleri og infanteri samt af skydevaaben. Vor armé har ved hvert af de 3 feltartillerikorpser 1 linje- og 1 landverns-artilleriparkkompani, der i felt opsætter hvert 1 ammunitionskolonne à 58 kjøretøier.

Artiodactyla, parret-taaede hovdyr, se Hovdyr.

Artisko'k *(cynara scolymus)* er en fra Sydeuropa indført fleraarig plante af de kurvblomstredes familie. Dens blomsterleie og kurvdækblade er tykke og kjødfulde og spises i kogt tilstand. Den plantes i 1 m.s afstand i velgjødslet, tør jord og beskyttes mod frost ved hypning og senere om høsten ved dækning. Den formeres bedst ved deling om vaaren.

Arti'st (fr.), kunstner, bruges oftest som benævnelse for dem, der optræder i cirkus og paa varietéteatre. Artistisk, kunstnerisk.

A'rtium (eksamen a.), saa kaldes i Norge fremdeles gymnasiets til immatrikulation ved universitetet berettigende afgangsprøve, andetsteds tildels kaldt studenteksamen (*artes* her d. s. s. videnskaberne). Den afholdtes til og med 1883 ved universitetet selv, især for dettes egne lærere som eksaminatorer. For tiden omfatter a. en skriftlig og en mundtlig prøve paa en af de 3 linjer: reallinjen, den sproglig-historiske linje og den sproglighistoriske linje med latin. Bestaaet a. berettiger til at blive indskrevet som student ved universitetet (love 27 juli 1896 og 21 apr. 1902, reglem. 12 nov. 1902).

Artjel (russ.) er i Rusland den fælles betegnelse for mange arter af kooperative sammenslutninger, hvis maal kan være produktion eller forbrug, kreditformidling el. gjensidig forsikringsvirksomhed, men hvis organisation altid er baseret paa frivillighed og solidaritet. Alle deltagere har lige ret og lige pligt. Meget ofte er alslags

---

avachir (f) blive for vid, stor; blive blød, slap.
avail (e) nytte, gavne; gavn; (pl) udbytte.
available (e) gavnlig, fordelagtig; gyldig.
aval (f) med strømmen, nedover. **vent** (m) **d'aval** (f) paalandsvind.
aval (f) m, vekselkaution.
avalage (f) m, nedseiling; nedrulling (af tønder i en kjelder); udsivning (fra en tønde).
avalaison (f) f, vedholdende vestenvind; skylregn.
avalanche (e) & (f) f, lavine (sne)skred.
avaler (f) sluge, synke; kappe.
avaleur (f) m, slughals.
avaliser (f) yde vekselkaution for.
avaliste (f) m, vekselkautionist.
avaloire (f) f, bogrem; forslugen krop.
avançage (f) m, droskeholdeplads.
avance (f) f, forsprang; fordel; forskud; tilnærmelse; fremspring.
avancement (f) m, fremgang; forfremmelse.
avancer (f) rykke frem; fremsætte; fremme; give forskud.
avanie (f) f, tort, forhaanelse.
avant (f) førend, inden; fremfor; foran, før; (m) forende, fordel, forstavn. **avant-bec** m, isbryder paa bro. **avant-bras** m, underarm. **avant-corps** m, udbygning, fløi. **avant-dernier** næstsidst. **avant-garde** f, for-

haandverks- og arbeidslag organiseret som et a. Denne institution er saa almindelig udbredt inden alle lag af det russiske samfund, at den bidrager til at give dette et socialøkonomisk særpræg. I sin oprindelse tilhører a. en patriarkalsk-kommunistisk samfundsordning med husfællesskab og familieøkonomi (sml. M i r, Z a d r u g a) og kan føres tilbage til det 13 aarh. A. har saaledes intet med den moderne kooperative bevægelse at gjøre. Institutionen frembyder enkelte lighedspunkter med det blandt vor fiskerbefolkning almindelige lotbrug.

Artoca'rpus, brødfrugttræ, s. d.

Artois *[artoá]*, Frankrige, gml. grevskab, svarer omtrent til nuværende depart. Pas-de-Calais. Hovedstad Arras. Sletteland, kornrigt, faare- og kvægavl. Karl X bar som prins og som ekskonge titelen «greve af Artois».

Artôt *[artå']*, D é s i r é e (1835—), meget berømt fr. sangerinde, af en slegt, der ogsaa har frembragt andre store kunstnere, elev af Pauline Viardot, debuterede 1858 paa Pariseroperaen, men reiste senere mest om som gjest paa forskjellige scener i Europa, overalt mødt med begeistring ved en fyldig mezzosopran af betydelig høide og med et lidenskabeligt udtryk. Medlem af det svenske musikakademi. Gift med sangeren Padilla. Deres datter L o l a A r t ô t d e P a d i l l a, f. 1881 i Paris. har ogsaa vundet megen anerkjendelse som en sangerinde med god musikalsk kultur og kunstneriske traditioner. Hun optraadte i Kristiania 1905, forældrene i 1877 og 1883.

Artus (Arthur), en middelalderlig sagnhelt, der ved sit hof samlede en kreds af de gjæveste riddere, som til tegn paa, at de alle var jevnbyrdige, bænkedes om et rundt bord («ridderne af det runde bord»). De fleste af de digtninger, som findes herom, handler om disse ridderes elskovseventyr og heltebedrifter, medens A. selv i regelen træder i baggrunden. Sagnet stammer fra kelterne og er grundet paa en historisk person, der var kelternes fører mod de indtrængende angelsachsere. Dette sagn vandt i det 12 aarh. en overordentlig yndest og udbredelse i Frankrige, hvor der udviklede sig en meget omfangsrig digtning om det, idet forskjellige andre sagnkredse indflettedes i det. Fra Frankrige fandt mange af disse digte hurtig vei til nabolandene, ogsaa til Norden («løveridderen», se E u f e m i a v i s e r n e).

Aruāk (Arovāk), brasil. indianerstamme, der tidligere indehavde en stor del af kyststrækningen n. f. Amasonelvens munding, men nu, faa i tal, lever i Guyana.

Arūba el. O r ū b a, en af de 3 holl. øer i Vestindien, den vestligste af de smaa Antiller n. f. Sydamerika. 165 km.² med ca. 8 500 indb. Fosfatleier.

Arum *(arum maculatum)*, se A r ā c e æ.

A'rumfamilien, araceæ, s. d.

Arundel *[ærəndəl]*, T h o m a s H o w a r d, jarl af (1586—1646), eng. samler, eier af en meget betydelig samling græske kunstgjenstande, som senere spredtes til forskjellige steder; de værdifuldeste kom til Oxford. En af de interessanteste var «den pariske (el. Arundelske) marmortavle», som erhvervedes af A. 1627, en kronologisk tavle over den græske historie fra 1582—264 f. Kr., af stor betydning for den gamle historie og kronologi, skjønt ofte upaalidelig.

Arundel society *[ærəndəl səsai'əti]*, selskab til fremme af kjendskab til gammel kunst, stiftet i London 1848. Er opkaldt efter ovennævnte Thomas A. og har udgivet en række gjengivelser og verker, særlig om tidligere italiensk og nederlandsk kunst.

Arundel *[ærəndlə]*, England, liden havneby, kun tilgjængelig for smaaskibe, i grevskabet Sussex ved Arun. Hertugerne af Norfolks pragtfulde slot.

Arup, J e n s L a u r i t s (1793—1874), n. geistlig. Endnu før han fik teologisk eksamen forrettede A. 1812 som skibsprest paa et af de franske linjeskibe, som udrustedes med besætninger af norske og danske sjøfolk. 1832 blev han sogneprest i Drammen, hvor han tillige fik et navn som praktisk skolemand, 1845 blev han stiftsprovst og 1846 biskop i Kristiania stift, i hvilken stilling han udfoldede en omfattende virksomhed. A. var stortingsmand fra Drammen 1836, 1842 og 1845. Han havde væsentlig andel i dissenterloven af 1845 og tillige indflydelse paa udviklingen af den i hine aar sterkt fremtrædende frihandelspolitik.

Aruwimi, Afrika. 1. Bielv til Kongo fra øst, udspringer paa de Blaa bjerge v. f. Albert Nyanza, flyder under navnene Ituri og Nowellé mod vest i mange bøininger og stryk (Jambuja) gjennem Kongos store urskog og munder under 1° n. br. i Kongo ved stationen Basoko (392 m. o. h.). 1877 opdaget, 1883 og 1888 befaret af Stanley. 2. Distrikt i Kongostaten ved Kongos og A.s sammenløb.

Aru-øerne, øgruppe i det Indiske hav, 120 km. s.v. f. Ny-Guinea, hører til hollandsk præsidentskab Amboina. Ca. 7 000 km.² med 14—30 000 indb. (papuer og arafurer); vigtig havn Dabbo. A. er frugtbare; der udføres fjær af paradisfugle, skildpadder, trepang o. s. v.

Arv. Ved a. overføres til efterlevende en afdøds f o r m u e s rettigheder og -forpligtelser (altsaa ikke offentligretlige eller familieretlige forhold), men ikke formuesforhold, forsaavidt de udelukkende er knyttet til arveladerens eller hans medkontrahents person (ofte vanskelige spørsmaal i leieforhold, fuldmagtsforhold, interessentskabsforhold). — Den første betingelse for a. er bevis for arveladerens død. Ved forsvundne og fraværende personer kan istedet derfor træde d ø d s f o r m o d n i n g s d o m (s. d.). — Reglerne for a. er i Norge fastsat i arveloven af 31 juli 1854. — Den principale form for a. er hos os a. e f t e r l o v e n (intestatarv), idet a. i en bestemt a r v e f ø l g e (s. d.) gaar til den afdødes slegtninge eller egtefælle, eller eventuelt statskassen, naar arveladeren ikke ved gyldigt testament har bestemt anderledes (sml. A f k o r t n i n g i a.). — Om betingelserne for at kunne oprette t e s t a m e n t og formerne herfor, se T e s t a m e n t. Ved testament kan den, der ikke har livsarvinger, frit raade over hele sin formue; findes livsarvinger, kan han kun borttestamentere ¼ af formuen, medens livsarvingerne har krav paa ¾ (se P l i g t d e l). — I romerretten sondredes skarpt mellem a r v i n g *(heres)*, den der som universalarving saa at sige fortsatte den afdødes formueretlige personlighed og overtog ansvaret for hans gjæld, og l e g a t a r, enhver der paa anden maade erhverver en formuesfordel. Ogsaa vor ret kjender denne forskjel, idet efter arvelovens § 46 arvingerne hefter overfor legatarerne paa samme maade som overfor kreditorerne, dog saaledes at disse sidste har fortrinsret, ifald boet er utilstrækkeligt. Som l e g a t a r

---

trop. **avant-goût** m, forsmag. **avant-hier** i forgaars. **avant-main** m, den flade haand; forhaand. **avant-propos** m, forord, fortale. **avant-quart** m, (urs) slag lige før timeslagene. **avant-scène** f, proscenium(sloge); forspil. **avant-toit** m, tagskjeg. **avant-train** m, forvogn; stykvogn; forkrop. **avant-veille** f, næst foregaaende dag.

avantage (f) m. fordel; fortrin.

avantager (f) begunstige.

avantageux (f) fordelagtig, gunstig; overmodig

avantgarde, se fortrop.

avare, avaricieux (f), **avaricious** (e) gjerrig; (f) ogs. m, gnier.

avarice (e) & (f) f, gjerrighed.

avarie (f) f, havnepenge; havari, beskadigelse.

avarier (f) havarere, beskadige.

avast (e) (sjøudtryk) staa, stop; stans.

avau l'eau (f) med strømmen, nedover; ad undas.

ave, se tugt. **holde i ave** — (t) in Zucht halten — (e) keep in check, under restraint — (e) dompter, contenir.

avec (f) med.

aveinière (f) f, havreaker.

aveline (f) f, hasselnød.

avelinier (f) m, hasselbusk.

avenant (f) behagelig, indtagende. **à l'avenant** i forhold dertil.

avènement (f) m, tiltrædelse; fremkomst.

betragtes enhver, som ved testament er tillagt en bestemt gjenstand eller en bestemt formuesfordel (f. eks. eftergivelse af gjæld) enten uden noget ansvar for afdødes gjæld, eller blot med ansvar for en bestemt gjæld. — Arvefald. Arven er falden, d. e. gaaet over til arvingerne ved arveladerens død, uden at nogen tiltrædelseserklæring fra disse om at overtage arven forlanges. — Arvingerne kan overtage a. og gjæld efter arveladeren, men har ogsaa efter forordning af 8 april 1768 adgang til at begjære boet behandlet af skifteretten med den følge, at arvingerne intet ansvar har for gjælden, men erholder overskuddet, og saadan skiftebehandling skal ske, naar der i boet er umyndige eller fraværende arvinger (se Skifte). — Overenskomster om a., arvepagter. A., som endnu ikke er falden (ventendes a.), kan hverken afhændes eller pantsættes; derimod kan myndig arving med virkning for sine arvinger give afkald paa saadan a. mod eller uden vederlag. Ligesaa kan en arvelader ligeoverfor sine slegtsarvinger forpligte sig til ikke at oprette testament eller overfor en i testament indsat arving forpligte sig til ikke at tilbagekalde eller ændre testament (oprette ugjenkaldeligt testament). Den sidste overenskomst, der fortrinsvis kaldes arvepagt, bør for sikkerheds skyld oprettes i testamentsformer. Falden a. kan kun under visse betingelser afhændes (arvelovens § 74); afkald paa saadan a. har den virkning, at vedkommende ansees død før arvefaldet, saa hans arvinger optræder i hans sted.

Mod den økonomiske og sociale berettigelse af a. har været reist sterke indvendinger. Navnlig er fremhævet, at a. bidrager til at opretholde den ulige kapitalfordeling og letter ansamling af store kapitaler paa enkelte hænder, samt at a. sætter folk istand til uden egen produktiv virksomhed at leve paa foregaaende slegters arbeide. Naar dog a. endnu intetsteds er afskaffet, forklares dette foruden ved faste nedarvede forestillinger navnlig ved, at adgangen til at efterlade resultatet af sit arbeide til slegten er en virksom spore til arbeidsomhed og sparsomhed. I de senere aar viser der sig dog en tendens til at inddrage til bedste for staten en del af arvekapitalen ved at beskatte a. (se Arveafgift).

Árva, nordligste komitat i Ungarn, 2077 km.² med 84950 indb. (mest slovaker). Bjergfuldt, opfyldt af forgreninger af Karpaterne, gjennemstrømmes af A., bielv til Waag. Produkter: ved, havre og hamp, kvægavl i fjeldene. Hovedstad Alsó-Kubin, 2000 indb.

Arvālbrødrene *(fratres arvales)*, et presteskab (12 mand) i det gamle Rom. Paa høire Tiberbred et stykke udenfor Rom har man (1777 og senere) fundet en række marmortavler (nu i Thermemuseet i Rom) med dette presteskabs protokoller (fra 14—241 e. Kr.). De feirede aarlig i mai en fest for Dea Dia.

Arve, et navn, som er blevet anvendt paa flere bot. slegter, væsentlig tilhørende nellikfamilien, saaledes *sagina, arenaria, cerastium, stellaria, halianthus,* samt paa *anagallis* af aurikelfamilien. (Se figuren næste sp.)

Arve *[arv]*, Frankrige, liden elv i depart. Haute Savoie, udspringer paa Cal de Balme, gjennemstrømmer Chamonixdalen, falder ud i Rhone nær Genf, fører ofte betydelige vandmasser (oversvømmelser).

Arveafgift, en afgift, der af arvingerne skal erlægges af arvens nettobeløb. De nærmere regler om a. findes for Norges vedk. i l. om afgift af arv af 8 april 1905. Arveafgiftens størrelse fastsættes af stortinget for hver budgettermin. Efter skattekundgjørelse af 31 mars 1906 udgjør den af arv til slegtninge i ret nedstigende linje fra 1—4 pct. efter beløbets størrelse, af arv til forældre 4 pct., af arv til visse nærmere slegtninge 6 pct., af al anden arv 10 pct.

Arvedals grube, en af Røros verks gruber, beliggende i Røros herred ret v. f. Jensvold jernbanestation, 142 km. fra Trondhjem, i en høide af 856 m. o. h. Gruben, der blev opdaget i 1657, tilhører samme leie som den kort ovenfor værende Kongens grube. Den har væsentlig ført svovlkis og først faaet større betydning, efterat der i 1886 blev bygget en 9 km. lang jernbane til Tyvold station. Den løses af en stol, Arvedals stol, ved hvis munding er bygget store vaskerier etc.

Arvefæste, en form for jordleie, navnlig for tomteleie, hvorefter jord er fæstet ikke blot for fæsterens eller hustrus levetid, men for et eller flere led eller for hele slegten. — Saafremt a., hvad ikke sjelden er tilfældet, ikke er knyttet til slegten, men er tænkt at skulle være stedsevarigt og afhændeligt, handles der i virkeligheden om en form for overdragelse til eiendom.

Arvefølge (arvegangsorden). 1. Efter norsk lov (se Arv) tilfalder arv en afdøds slegtninge og egtefælle i en i arvelovens 1 kap. bestemt orden. Slegtninges arveret er i nedstigende og opstigende linje samt i første sidelinje ubegrænset af fødsler eller led, men ellers begrænset til 7de led. Arveberettiget er foruden dem, som lever ved arveladerens død, tillige de, som da er undfanget, forsaavidt de fødes levende. Udenfor egteskab fødte børn tager arv efter moderen og hendes slegtninge, men ikke efter faderen og hans slegtninge, medmindre de er lyst i kuld og kjøn. For tiden er der en sterk bevægelse oppe i Norge for ogsaa at give børn, født udenfor egteskab, arveret efter faderen og hans slegtninge. — 2. Den kgl. a. er efter den norske grl. § 6 lineal og agnatisk, saaledes at kun i lovligt egteskab født mand af mand kan arve, at den nærmere linje gaar foran den fjernere, og den ældre i linjen foran den yngre.

Arvefølgekrig, navn paa forskjellige europæiske krige, ført paa grund af, at der ved en fyrstes død optraadte forskjellige prætendenter, som hver for sig støttedes af interesserede magter. De mest bekjendte a. er den spanske a. 1701—14, den polske 1733—35 og den østerrigske a. 1740—48.

Arvelighed betegner i biologien det forhold, at individernes sjælelige og legemlige egenskaber gjenfindes hos deres afkom. Ved en nøiere undersøgelse af arvelighedsforholdene vil man finde, at individernes fysiske karakterer

Almindelig arve.

avenge ⓔ hevne.
avénier ⓕ m, havreaker.
avenir ⓕ ske, hænde; m, fremtid.
avent ⓕ m, advent.
aventure ⓕ f, (eventyrlig) begivenhed, hændelse; skjæbne.
aventurer ⓕ vove, risikere.
aventureux ⓕ eventyrlig, forvoven.
aventurier ⓕ eventyrlig; m, eventyrer.
aventurine ⓕ f, glimmersten.
avenue ⓔ & ⓕ f, allé; vei, adgang.
aver ⓔ erklære bestemt, forsikre.
average ⓔ, **avérage** ⓕ m, gjennemsnit; ⓔ ogs. havari; beregne efter middeltallet.
avérer ⓕ bevise.
averment ⓔ bestemt erklæring, forsikring.
avers — ⓣ Avers m — ⓔ obverse (side) — ⓕ face f, effigie f, avers m.
averse ⓔ ugunstig, utilbøielig.
averse ⓕ f, skylregn.
aversion ⓔ & ⓕ f, afsky, uvilje.
avert ⓔ vende bort, afvende.
avertere — ⓣ annonzieren, anzeigen — advertise — ⓕ annoncer.
avertin ⓕ m, dreiesyge.
avertir ⓕ underrette, advare, varsko.
avertissement — ⓣ Annonce f, Anzeige f — ⓔ advertisement — ⓕ annonce f.

ikke alle med samme styrke overføres paa afkommet. Som en almindelig regel kan siges, at de karakterer, som er eiendommelige for vedkommende art, saagodtsom uforandret gjenfindes hos afkommet; det samme er oftest ogsaa tilfældet med de egenskaber, som karakteriserer underarten el. racen. Ved denne saakaldte konservative a. beholder arterne og racerne sine eiendommeligheder fra slegtled til slegtled. Med mindre konstans finder en overførelse til afkommet sted af de individuelle egenskaber, som karakteriserer forældrene og disses nærmeste aner (familieeiendommeligheder som en karakteristisk ansigts- eller kranieform, betydelig eller ringe legemshøide o. s. v.). I visse tilfælde afviger afkommet i større eller mindre grad fra forældrene og kan antage nye karakterer (se Variabilitet og Mutation), herved kan de give oprindelse til nye racer eller arter. Af særlig betydning for udforskningen af arvelighedslovene har været studiet af arvelighedsforholdene hos afkom af forældre, som tilhører forskjellige slegter, arter eller varieteter (slegts-, arts- og varietetsbastarder eller hybrider; se Mendels love). Af stor interesse og endnu meget omstridt er spørsmaalet om erhvervede egenskabers a. Til støtte for antagelsen af en saadan arvelighed har man tidligere hævdet, at forskjellige lemlæstelser skulde have arvelige følger. Talrige eksperimenter, udstrakt gjennem flere slegtled (paa mus og rotter), har imidlertid ikke stadfæstet denne anskuelse, som ogsaa modsiges af det forhold, at jødernes gjennem aartusener fortsatte omskjærelse ligesaalidt som kineserindernes mishandling af sine fødder har fremkaldt nogensomhelst forandring af vedkommende legemsdeles udvikling. Vore erfaringer om de erhvervede egenskabers indflydelse paa afkommet kan i korthed sammenfattes derhen, at mere tilfældige og mindre indgribende paavirkninger, som individerne udsættes for, ligesaalidt som forandringer af deres almindelige livsvilkaar formaar at paavirke individerne paa en saadan maade, at de herved fremkaldte forandringer ogsaa gjenfindes hos afkommet, derimod synes visse for organismen gjennemgribende paavirkninger, som udsættelse for en særlig lav eller høi temperatur, forskjellige forgiftninger o. s. v., at kunne paavirke afkommet. En vigtig rolle i denne diskussion har spørsmaalet om de erhvervede sygdommes a. spillet. Hvad de almindelige infektionssygdomme angaar, ved vi nu, at den tidligere antagne a. af sygdomme som tuberkulose, spedalskhed o. s. v. for det overveiende antal tilfældes vedkommende skyldes smitte efter fødselen fra syge forældre eller andre. Denne smitteoverførelse kan være lettet ved en hos afkommet tilstedeværende og fra forældrene arvet konstitution. Dette sidste forhold betegnes som arvet disposition for en sygdom. I de tilfælde, hvor et barn fødes til verden med tegn paa en af forældrene erhvervet infektionssygdom, hvilket kun sjelden er tilfælde med tuberkulose, ofte derimod med syfilis, maa sygdommen antages at være overført paa fosteret under dettes udvikling og kan saaledes ikke betegnes som egentlig arvet. Ligesom andre individuelle karakterer (se ovenfor) kan være arvelige, saa er ogsaa dette tilfældet med visse misdannelser (som haremund, overtallige fingre o. s. v.) og konstitutionelle lidelser, særlig nervøse. Mest kjendt er kanske a. af den eiendommelige blødersygdom eller hæmophili (s. d.).

Arveprins, en til kronen arveberettiget prins. I Norge fører nærmeste tronarving, om han er den regjerende konges søn, titel af kronprins (norske grl. § 34). Efter grl. § 36 maa ingen prins af blodet gifte sig uden kongens tilladelse. Handler han derimod, forbryder han sin ret til Norges krone. Efter § 37 svarer de kongelige prinser og prinsesser for deres personer ikke for andre end kongen eller hvem han til dommer over dem forordner.

Arve'rnerne, keltisk folk i Gallien, i det nuværende Auvergne; beherskede før Cæsars komme landet mellem Loire og Garonne; kjæmpede tappert mod Cæsar.

Arvesen, Arve (1869—), n. violinist, søn af nedennævnte O. A., elev af Gudbrand Bøhn og Leipzigerkonservatoriet, senere af Marsick i Paris og, med statsstipendium, af Ysaye i Brüssel. I 1895 ansat ved Kajanus' orkester i Helsingfors, i 1900 koncertmester i Bergens musikforening, fra 1903 til 1905 bosat i Göteborg, nu i Kristiania.

Arvesen, Olaus (1830—), pædagog, politiker og journalist, f. i Onsø, blev seminarist 1850, teol. kand. 1862. Fra 1863—70 redigerede A., der tidlig var blevet sterkt paavirket af sin personlige ven Ole Vig (s. d.), «Kirkeligt folkeblad», den grundtvigske retnings hovedorgan i Norge. 1864 oprettede han sammen med Herman Anker (s. d.) den første norske folkehøiskole paa gaarden Sagatun ved Hamar og overtog den 1873 alene. Efter at have redigeret venstrebladet «Hamar stiftstidende» 1866—72 grundlagde han i sidstnævnte aar «Oplandenes avis», der fra 1 jan. 1889 udgaar alle hverdage, og hvis eier og redaktør han var indtil 1906. Ved valgene 1879 blev han 1 suppleant for Hedemarkens amt til stortinget og stod som saadan, indtil han i perioden 1892—94 valgtes som repræsentant; 1896—97 rykkede han op fra suppleantrækken til tingbænken. A. har taget fremtrædende del i vort offentlige liv.

Arvesynd. Den hellige skrift og den menneskelige erfaring vidner, ifølge den kristelige opfatning, i forening om, at mennesket fødes med en syndig natur. Denne forklarer skriften ud fra et oprindeligt syndefald i menneskeslegtens barndom. 1 Mos. 3. Stamfaderens synd nedarves derefter til alle hans efterkommere, jfr. Rom. 5, 12; Joh. 3, 6; Efes. 2, 3. Alle kristelige kirkeafdelinger er enige om at hævde arvesyndens virkelighed. Derimod afviger de i den nærmere bestemmelse af dens væsen og rækkevidde. Den lutherske lære herom er givet i den Augsburgske konfession, artikel II; Melanchtons apologi for denne, artikel II; de schmalkaldiske artikler III, 1; og Konkordieformlen, artikel I.

Arveyron *[arværö']*, Frankrige, bielv til Arve, kommer fra la Mer de Glace (Montblanc); løber gjennem A. isport, en tunnel af 12—45 m.s høide.

Arvi'cola, se Studsmus.

A'rvika, Sverige, sogn i Vermland, Karlstad län, omfatter tillige den lille A. köping, som er station paa jernbanen Stockholm—Charlottenberg. Sognet har 3741 indb. og er 193 km.^{2} Byen har ca. 2000 indb. Mekanisk verksted, pianofabrik, garverier o. s. v. Dampskibsforbindelse med Venern.

---

avertissement (f) m, underretning, advarsel, (paa)mindelse.
avertisseur (f) m, alarmapparat.
aveu (f) m, samtykke; tilstaaelse.
aveugle (f) blind.
aveuglement (f) m, blindhed, forblindelse.
aveugler (f) blinde; blende.
aveuglette (f): **à l'aveuglette** i blinde.
aviary (e) fuglehus, stort bur.
avide (f) graadig, begjærlig.
avidité (f) f, begjærlighed, graadighed.
aviler (f) nedværdige; nedsætte i pris
avilissement (e) m, nedværdigelse; prisnedsættelse.
avind, se misundelse, nag.
aviner (f) gjennemtrække med vin.
aviron (f) m, aare.
avis — (t) Zeitung f — (e) newspaper — (f) journal m. **avisand** — (t) Zeitungsente f — (e) hoax — (f) canard m.
Avis (t) m, advis, meddelelse.
avis (f) m, mening; raad; underretning.
avisé (f) forstandig, betænksom
aviser (f) faa øie paa; underrette, advisere. **s'a.** finde paa
aviso (f) m, avisoskib.
avivage (f) m, polering.
aviver (f) oplive, opfriske; polere
avl — (t) (frugt-) Bau m, (bi-) Zucht f — (e) culture; (af dyr) breeding — (f) culture f; (kvæg) élevage m.

Arwidsson, Adolf Ivar (1791—1858), finsk forfatter, udgav 1821 det kort efter inddragne «Åbo morgonblad», Finlands første politiske blad, afskedigedes paa grund af sine udpræget nationale tendenser fra sin stilling som docent i historie ved Åbo universitet og drog til Stockholm, hvor han 1843 udnævntes til bibliotekar ved det kgl. bibliotek. Har udgivet endel historiske arbeider samt den for den sv. litteratur betydningsfulde samling af sv. folkeviser «Svenska fornsanger» (3 bd. 1834—42).

Āryabhatta, berømt indisk astronom og matematiker omkr. aar 500 e. Kr., kan betragtes som arabernes læremester i astronomi. A. omtaler jordrotations-teorien, sætter tallet $\pi = 3{,}1416$ og benytter det talsystem, som gjennem araberne indførtes i Europa.

Arzeu *[arzö']* (i oldtysk Arsenaria), Afrika, sjøby i Algeriet, depart. Oran, ca. 35 km. ø. f. Oran. Udførsel af alfa-græs og salt.

Aræomēter, se Flydevegt.

As som betegnelse for en af de gamle nordiske guder (med sammensætningsformen asa-, f. eks. asatro, og Asgaard som navn paa gudeboligen) er en falsk form for aas (fl. æser). Jordanes bruger anses om goternes halvguder; dette er samme ord. Ogsaa i gammelpersisk gjenfindes ordet brugt om guder. Nu er det kun bevaret i navne som Asbjørn (d. Esbern, hvoraf eventyrenes Espen), Asmund eller Osmund, Aslaug, Aase.

As er i musiken det med ♭ fordybede a. As-dur skala har 4 ♭'er som fortegn, as-moll 7. As-dur akkord er as, c, es, as-moll as, ces, es. Asas er det med 2 ♭'er fordybede a.

As, en gammelromersk kobbermynt; skulde oprindelig veie 1 rom. pund, d. c. 1/3 kilogram (ingen af de bevarede veier dog over 11/12 ℔); efter 272 gik assen ned til 1/6 ℔, 217 fastsattes den til 1/12 ℔; og da man gik over til at præge flere sølvmynter end før, blev assen kun skillemynt og mindre og mindre (værdi dengang omkr. 3 3/4 øre). Udseende: paa den ene side en skibssnabel, paa den anden Janus.

As, kemisk forkortelse for arsen.

Asaa, d. landsby i Jylland, Hjørring amt, ved Asaaens udløb i Kattegat, 24 km. s. f. Sæby. Handelsetablissement og udskibningssted med havn for skibe paa 12 fods dybgaaende.

Asa dūlcis, se Benzoë.

Asa foetida, se Dyvelsdræk.

A'saky, George (1788—1869), rumænsk fædrelandsven og forfatter, studerede i udlandet og begyndte efter sin hjemkomst et ivrigt arbeide for gjenreisningen af Rumæniens sprog og nationalitet, grundlagde det første rumænske trykkeri, landets første avis og reformerede undervisningsvæsenet. Skrev lyriske digte og oversatte fra kultursprogene.

Asald er fællesbenævnelse for endel arter af den til æblefamilien hørende slegt *sorbus*. De er trær eller større buske med frugter meget lig rognebær, men lidt større og mindre sure end disse. Hos os tre arter: selje-a., sølv-a *(s. aria)* med hele, ovale, paa undersiden sølvhvidt haarede blade, rogn-a. *(s. fennica)* med blade, som ligner rognens, men er graafiltede paa undersiden, samt *s. intermedia*, hvilken sidste kun forekommer i det aller sydligste af landet, medens de to andre er mindre sjeldne planter i tørre og varme urer, særlig i de sydligere kystegne.

Asben, se Aīr.

Asbe'st, et fintraadigt mineral, der egentlig kun er en eiendommelig form af straalsten, tremolit eller andre hornblendemineraler. A. danner hvide eller brunagtige, trevlede masser, sammensat af fine, bøielige, glinsende traade, der kan væves til tøier, som paa grund af, at de ikke er brændbare, har faaet en speciel anvendelse f. eks. til klæder for brandmandskaber. Grækerne og romerne skal have anvendt den slags tøier til at brænde sine døde i. A. anvendes desuden til lampevæger, pakninger i dampkjedler og damprør som ildsikker isolation, til filtrering af syrer o. m. Forekommer paa mange steder og er gjenstand for en større udvinding f. eks. i Alperne, Kanada o. fl. steder.

Asbe'stpap, pap formet af asbest, har betydelig anvendelse til ildfast pakning.

Asbjørn af Medalhus, en bonde fra Melhus i Guldalen, talte paa Frostating mod Haakon Adelstensfostre, da denne vilde indføre kristendommen.

Asbjørn jarl, søn af Ulf jarl og Estrid, førte 1069 den danske flaade, som skulde tilbageerobre England fra Vilhelm Erobreren. Han kunde dog intet udrette og lod sig tilsidst bestikke af Vilhelm, hvorfor han ved sin hjemkomst blev forvist af sin broder Sven Estridssøn.

Asbjørn Selsbane, brodersøn af Thore Hund paa Bjarkø, dræbte kong Olav Haraldssøns aarmand Thore Sel og maatte for at faa beholde livet love selv at overtage dennes bestilling; men da dette ansaaes for vanærende, brød han sit løfte efter Thore Hunds raad og dræbtes derefter selv paa kongens foranstaltning. Hans skjæbne bidrog yderligere til at stemme de mægtige ætter i det norden- og vestenfjeldske mod kongen.

Asbjørnsen, Peter Christen, n. eventyr og sagnfortæller, er født i Kra. 15/1 1812, død sammesteds 6/1 1885. Af gudbrandsdalsk æt; faderen glasmester. Skolegang laa ikke for ham, han blev derfor 1827 sendt til Ringerike for at gjennemgaa et privat artiumskursus, hvor ogsaa Jørgen Moe gik. Men først i 1833 blev A. student. Efter i nogle aar at have været huslærer paa Romerike, studerede han medicin og optraadte foruden som journalist ogsaa som zool. forfatter. Hans «Naturhistorie for ungdommen» (1838—48, 6 bd.) vakte sans for naturen og dyrelivet. Senere vendte han sig til praktiske omraader. Fra 1856—58 studerede han skogbrug i Tyskland, blev 1860 udnævnt til forstmester og i 1864 til leder af statens torvdriftsundersøgelser. I 1876 tog han afsked. Mange skrifter og artikler om skogbrug, torvdrift og andre nationaløkonomiske emner stammer

Fot. af Fr. Klem.
P. C. Asbjørnsen.

avle — Ⓣ zeugen, erzeugen; (dyrke) bauen — Ⓔ beget, breed, generate; (af jorden) raise, grow — Ⓕ engendrer, procréer; (dyrke) cultiver.

avling — Ⓣ Erzeugung f; (grøde) Ertrag m, Ernte f — Ⓔ procreation, begetting; (grøde) crop, produce — Ⓕ génération f, procréation f; (grøde) produit m, cru m, récolte f.

avne — Ⓣ Spreu f, Kaff n; (bot.) Spelze f — Ⓔ chaff, husk — Ⓕ balle f.

avocasser Ⓕ være vinkelskriver.

avocassier Ⓕ rabulistisk; m, vinkelskriver.

avocat Ⓕ m, advokat; talsmand.

avocation Ⓔ kaldspligter, forretninger.

avoid Ⓔ sky; erklære ugyldig.

avoidance Ⓔ ledighed, vakance; ugyldighedserklæring.

avoine Ⓕ f, havre.

avoinerie Ⓕ f, havreaker.

avoir Ⓕ have, besidde; faa; m, formue, eiendom; kredit.

avoisiner Ⓕ grænse, støde op til.

avortement Ⓕ m, abort; fosterfordrivelse.

avorter Ⓕ abortere, føde i utide; slaa feil.

avorton Ⓕ m, utidigt foster; mislykket arbeide.

avouch Ⓔ erklære, tilstaa; bekræfte.

avoué Ⓕ m, sagfører, advokat.

avouer Ⓕ, **avow** Ⓔ bekjende, vedgaa.

avowal Ⓔ aaben erklæring.

fra denne periode. Nævnes bør «Fornuftigt madstel, af Clemens Bonifacius», 1864. A.s arbeide paa disse mere praktiske omraader faldt naturlig ind i 1850-aarenes bestræbelser for landets materielle opkomst.

Hvad der giver A. blivende betydning for vort nationale liv er hans arbeide i folkedigtningens tjeneste. Sammen med Jørgen Moe og Ivar Aasen har han indledet det nationale gjennembrud i Norge. A. begyndte sin indsamling af norske folketraditioner 1835. To aar efter indgik A. og Moe aftale om samarbeide for at samle og gjenfortælle de norske folkeeventyr. Deres forbillede var Grimms «Kinder- und Hausmärchen». Men der var mange vanskeligheder at overvinde, og først vaaren 1842 kunde A. og M. udsende første hefte af «Norske folkeeventyr, samlede ved Asbjørnsen og Jørgen Moe». I beg. følte baade almenhed og kritik sig usikker. Fortællemaaden og sprogtonen var altfor ny og føltes næsten revolutionær; paa den anden side slog foredraget ned med et barnemindes friskhed og magt. Først da parolen havde lydt fra udlandet, overvandt kritiken sin uvished. Allerede i 1844 var oplaget af første del udsolgt, og udgaven blev derfor ikke helt afsluttet. Efter en ivrig samlervirksomhed i de følgende syv aar kunde de to venner til 2den udg. (1852, ɔ: 1851) tilgodegjøre et omfattende stof. — Folkeeventyrene har i dobbelt henseende faaet grundlæggende betydning for vor litteratur. Først med hensyn til stof og aands-præg. Med dem brød for første gang vor nations aand og lynne i sin fulde egenartethed ind i vort aandsliv, netop slig som det var følt og formet af folket selv. Dernæst med hensyn til sprog og stil. Det var vistnok langtfra første gang, norske forfattere optog norske ord og vendinger i sin danske skriveform. Men det var spredt og ujevnt og ofte urigtigt. Skjønt «Norske folkeeventyr» ogsaa i denne henseende gik langt ud over sine forgjængere, ligger dog det egentlig sprogfornyende ved verket i stilen; med A. og M. holdt for første gang norsk stil sit indtog i vor nyere litteratur. — I 1871 udgav A. alene en ny samling «Norske folkeeventyr» (2den udg. 1876). Præget i denne nye samling skiller sig noget fra A. og M.s fællessamling baade i indholdet, som er mere anekdoteartet og rationalistisk, og i sproget, som er mere udpræget østlandsk.

A.s andet hovedverk, «Norske huldreeventyr og folkesagn» (1845—48, 2 bd.), slog igjennem med én gang. Forbilledet er Crooker's irske «Fairy tales» (1825). Kanske det betydningsfuldeste ved Huldreeventyrene er det sikre dramatiske greb; der er en sammenhæng mellem den rige dramatiske kunst, som slog ud fra 1850-aarene af, og Huldreeventyrenes og Folkeeventyrenes impressionistiske, dramatisk bevægede fremstilling, vistnok ogsaa med den række af individuelle folketyper, som A. fører frem for os i Huldreeventyrenes rammefortællinger. I videnskabelig henseende er Huldreeventyrene endnu det vigtigste kildeskrift til kundskaben om vort lands folklore.

Ascalabōtæ (zool.), se Gekkoer.

Ascānius, Peter (1723—1803), n. naturforsker, elev af Linné. Fra 1759 professor i zoologi og mineralogi ved det økonomisk-naturhistoriske institut paa Charlottenberg. 1776—88 berghauptmand i Norge. Vigtigste arbeide: «Icones rerum naturalium», et stort billedverk, af hvilket 5 hefte udkom efter forfatterens død i 1805.

A'scaris, se Spolorme.

Ascende'nter (lat.), slegtninge i opadstigende linje, fader, moder, bedstefader, bedstemoder o. s. v.

Asce'nsio Dōmini (lat.), Kristi himmelfart.

Ascension *[əse'nšn]*, vulkansk ø i Atlanterhavet under ca. 8° s. br., 1 580 km. s.v. f. Afrikas (Liberias) kyst. 88 km.² med ca. 500 indb. (5 pr. km.²). Største høide 860 m. Opdaget 1501 paa Kristi himmelfartsdag (deraf navnet) af portugisere. Besat 1815 af englænderne, som herfra kunde bevogte Napoleon paa St. Helena, ca. 1310 km. s.ø. f. A. Senere betydning som station for ostindiefarere og for udryddelse af slavehandelen, nu som kulstation. Georgetown i n.v. med en udmerket havn har en fæstning med eng. garnison.

Asch, Østerrig-Ungarn, by i n.v. Böhmen, kreds Eger. 19 000 indb. Fabrikation af bomuld, uldvarer, strømper, maskiner o. s. v.

Aschabād (Askabad), rus. Centralasien, hovedstad i prov. Transkaspien, beliggende i oasen Achal-Tekke ved den transkaspiske jernbane, ca. 20 km. fra den persiske grænse, 250 m. o. h., med ca. 20 000 indb. Hovedkvarter for de i prov. stationerede tropper. Rus. 1881.

Ascha'ffenburg, n.v. Bayern, by i Unterfranken, ved Mains høire bred, 22 184 indb. (1900). Fabrikation af papir, cigarer, øl o. s. v. Det gamle slot Johannisburg med malerisamling og bibliotek. Skogskole, lærerindeseminar. A. tilhørte længe erkebiskoperne af Mainz, kom 1812 under Bayern. Træfning 14 juli 1866 (tyskøsterrigske krig).

Aschan, Adolf Ossian (1860—), finsk kemiker, f. i Helsingfors, 1886 docent i kemi ved universitetet sammesteds, 1891 laboratoriebestyrer, 1893 medlem af det finske videnskabsselskab. A. har vundet et anseet navn, dels gjennem eksperimentalarbeider, bl. a. over kulvandstoffe i nafta, dels som forfatter til udmerkede paa tysk udgivne monografier. 1893 udgav A. sammen med E. Hjelt en lærebog i organisk kemi.

Ascha'ngo, Afrika, terrasseland i fr. Kongo, del af de vestafrikanske randbjerge, mellem Ogowes og Kongos nedre løb, ca. 300 km. fra kysten, hæver sig i n. til over 1 000 m. I dets tætte skoge lever foruden bantustammer et dvergfolk, obongo.

Ascha'nti, se Ashanti.

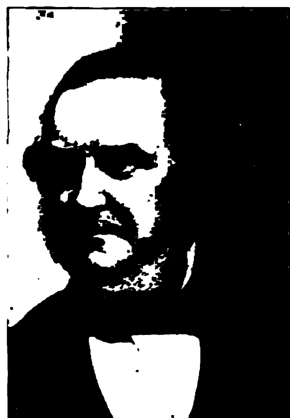
Aschbach, Josef (1801—81), t. historiker, professor i Bonn (1842—53) og i Wien (1853—72). Han har særlig behandlet vestgoternes historie samt udgivet et «Almindeligt kirkeleksikon».

Ascheberg, Rutger von (1621—93), svensk general, f. i Kurland, gik 1655 i svensk krigstjeneste og udmerkede sig særlig i krigen med Danmark. Deltog senere med stor dygtighed i den skaanske krig 1675—79. Derefter blev han statholder i de fra Danmark erobrede provinser.

Aschehoug, Thorkel Halvorsen (1822—), n. retslærd, politiker og socialøkonom, er f. paa Id prestegaard i Smaalenene. Fra 1 jan. 1846 blev han universitetsstipendiat i statsøkonomi og statistik, men gik to aar efter ind i finansdepartementet, hvor han hurtig forfremmedes. 1852 vendte han imidlertid tilbage til universitetet som lektor i lovkyndighed, blev 1862 professor i denne videnskab og efter A. M. Schweigaards død (1870) tillige i statsøkonomi og statistik, hvilke fra 1886

avril (f) m, april.
avulsion (e) udrykning.
avuncular (e) onkel-.
await (e) vente.
awake, awaken (e) vække; vaagne; **awake** ogs. vaagen.
award (e) tilkjende; afgive kjendelse; kjendelse.
awarder (e) (voldgifts)dommer.
aware (e) vidende; opmerksom.
away (e) borte, bort, væk.
awe (e) (ære)frygt; indgyde frygt, respekt.
aweather (e) til luvart.
awful (e) ærefrygtvækkende; skrækkelig.
awhile (e) en stund, en tid.
awkward (e) klodset, ubehændig.
awl (e) syl.
awn (e) akseskjeg, snerp.
awning (e) solseil, markise; stormdæk.
awry (e) skjævt, paa skraa, til siden.
axe (e) øks.
axe (f) m, akse.
axial (e) & (f) akse-.
axillaire (f) aksel-, hjørne-.
axiom — (t) Axiom n — (e) axiom — (f) axiome m.
axis (e) akse.
axle (e) aksel, hjulaas.
axonge (f) m, fedt, talg.
Axt (t) f, økse.
ay (e) ja, ak.
ayant-cause (f) m, retsovertager. **ayant-compte** m, kontoindehaver. **ayant-droit** m, adkomstberettiget.
aye (e) ja; stedse.

blev hans eneste fag. Ved siden af sin universitetsgjerning fik han tid til at udfolde et omfangsrigt videnskabeligt forfatterskab og megen praktisk administrativ, politisk og journalistisk virksomhed. Saaledes var han 1851—60 sekretær og 1865—70 medlem af styret i «Selskabet for Norges vel»; han var medlem af talrige kommissioner til forberedelse af nye love, var 1874—85 medlem af hypotekbankens direktion, ligesom han fra 1863 af en lang aarrække igjennem sad som ekstraordinær assessor i høiesteret. I den anden unionskomité (1865—67) var A. et særdeles indflydelsesrigt medlem. Hans deltagelse i det politiske liv faldt væsentlig i tiden mellem 1868 og 1882, da han sad som en af Kra.s repræsentanter paa stortinget og her efterfulgte A. M. Schweigaard som det konservative partis fører. Varigst betydning har A. ved sin videnskabelige virksomhed. Efter i sin bog om «Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814» (Kra. 1866) at have givet et vigtigt bidrag til den videnskabelige diskussion leverede han et verk af grundlæggende betydning i dets fortsættelse: «Norges offentlige ret» (1874—81; ny omarbeidet og udvidet udg. 1891—93), et ved lærdom, skarpsindig fortolkningskunst og synspunkternes alsidighed lige fremragende verk. Disse statsretslige arbeider suppleredes med de administrationshistoriske monografier: «Om den konstitutionelle regnskabskontrol» (1884) og om «De norske communers retsforfatning før 1837» (Kra. 1897). En haandbog, nærmest beregnet paa udenlandske læsere, gav han i «Den nordiske statsret» (Kbh. 1885), der ogsaa udkom i tysk bearbeidelse (Freiburg 1887). Ikke mindre betydning end som statsretslærer har A. som socialøkonom. Sine samtidig vidtstrakte og dybtgaaende, indtil den aller sidste tid lige energisk fortsatte studier paa dette omraade har han i sit livs aften nedlagt i det monumentale standardverk «Socialøkonomik» (Kra. 1902—). Dette verk er en pryd for norsk videnskab ogsaa af den grund, at det med et slag bringer vort lands deltagelse i den samfundsvidenskabelige forskning paa høide med samtidens kvalitativt ypperste i noget land.

T. H. Aschehoug.

Aschera, se A s t a r t e.

A'schersleben, by i Preussen, prov. Sachsen, ved elven Eine, 27 245 indb. (1900). Gartnerier (frøavl), fabrikation af uldvarer, sukker, papir o. s. v. I nærheden to brunkulgruber og badestedet Wilhelmsbad.

Aschmedai, se A s m o d æ u s.

Aschwarden, t. landsby i Hannover med havn ved Weser. 417 indb. (1901). Postkontor, telegrafstation.

Ascidiæ, se S j ø p u n g e.

Ascītes, bugvattersot, vandansamling i underlivet.

Ascoco'ccus er et ældre navn paa den bakterie, der foraarsager b o t r y o m y k o s e (s. d.).

A'scoli, G r a z i a d i o I s a i a (1829—1907), fremragende ital. sprogforsker, blev 1860 professor i sammenlignende sprogvidenskab i Milano. Har især gjort sig fortjent som orientalist og romanist. Var udgiver af det vigtige tidsskrift «Archivio glottologico italiano».

A'scoli Picēno. 1. Provins i Mellemitalien, ved Adriaterhavet, 2 063 km.² med 245 172 indb. (1901). Olje, vin, sydfrugter. 2. Hovedstad i prov. af samme navn, ved elven Tronto, 28 608 indb. (1901). Fabrikation af glas, jernvarer o. s. v. Bispesæde. Byen hed i oldtiden Asculum Picenum og var picentinernes hovedstad.

A'scoli Satriāno (oldtidens Asculum Apulum), by i Syditalien, prov. Foggia, 7 932 indb. Bispesæde. Pyrrhus seirede her over romerne 279 f. Kr.

Ascolichenes, se L a v.

Ascomycētes er en af de klasser, hvori soppene inddeles. Fælles for alle a. er, at de har a s c i, d. e. sækformede beholdere, «sporesække», hvori der opstaar et antal, hos de høiere former altid 8, sporer, «ascussporer», som bliver fri derved, at ascus brister i toppen. Disse sporer dannes ved fri celledeling, idet kjernen i det oprindelig 1-cellede ascusanlæg deler sig 3 gange i to, hvorved der ialt bliver 8 kjerner, og disse omgiver sig saa hver med en del af protoplasmaet i ascus og bliver efter at have faaet cellevæg til sporer, «ascussporer». Asci opstaar hos de lavere arter enkeltvis paa myceliets hyfegrene, hos de høiere er de derimod forenede i et frugtlegeme, som kan have forskjellig form. Er det aabent, saa asci rager frit frem fra frugtlegemets overflade, kaldes dette a p o t h e c i u m. Er asci helt indesluttet i frugtlegemet, kaldes det p e r i t h e c i u m. Formeringen kan ogsaa foregaa ved k o n i d i e r, d. e. sporer, som afsnøres fra spidsen af myceliegrene. De fleste a. lever som saprofyter paa jordbunden og raadnende stoffe, endel som parasiter paa planter eller dyr. Endelig indgaar flere arter som nødvendigt led i dannelsen af laverne. Af a. er indtil nu over 11 000 arter beskrevet. Endel a. har faaet anvendelse som næringsmidler, f. eks. morkler og trøfler. Til a. hører ogsaa bl. a. gjærsop, mugsop, meldug og meldrøie (s. d.).

Ascot Heath *[ǽskət hīþ]*, landsby og hedestrækning i Berkshire (England), 9 km. fra Windsor. Berømte veddeløb hvert aar i juni maaned (Ascot-ugen).

Ascus, pl. a s c i, a s c u s s p o r e r, se A s c o m y c e t e s.

Asdjer (Azdjer), Afrika, et forbund af Tuáreg-stammer i det midtre Sahara, s.v. f. Fessan, bebor oaserne i det efter dem benævnte A.-plateau (tasili), 1200—1500 m. o. h. Den vigtigste oaseby er Rhat (Ghat), 730 m. o. h.

Asdōd, af grækerne kaldt Azotos (Ap. gj. 8, 40), en af filistrenes fem hovedstæder, med et tempel for guden Dagon, blev 711 f. Kr. erobret af assyrerkongen Sargon, i 7 aarh. ødelagt af den ægypt. konge Psammetik I. Efter at være gjenopbygget ødelagdes den atter af Makkabæerne Judas og Jonathan. Gjenopbyggedes af romerne og forenedes 29 e. Kr. med provinsen Syrien. Der skjelnedes senere mellem A. ved havet og A. inde i landet. Den sidste, det gamle A. mellem Jaffa og Gaza, er nu en liden muhammedansk landsby, E s d u d.

---

azote (e) & (f) m, kvælstof.

Azur (t) n. **azur** (f) m, **azure** (e) azur. himmelblaa farve; (e) ogs. azurblaa.

azyme (f) usyret.

baad — (t) Boot n; Kahn, Nachen m — (e) boat, (liden og let) skiff, (liden og fladbundet) punt — (f) bateau m, barque f; (skibs-) chaloupe f. **baadnøst** — (t) Bootsschuppen m — (e) boat house, shed — (f) garage m. **baadrip** — (t) Schanddeck n — (e) sheer-strake — (f) plat-bord m. **baadshake** — (t) Boots-haken m — (e) boat-hook — (f) gaffe f. **baadsmand** — (t) Bootsmann m — (e) boatswain — (f) maître m (d'équipage). **baadsmandsmat** — (t) Bootsmannsmaat m — (e) bootswain's mate — (f) second maître m (d'équipage).

baade se gavn(e), nytte.

baade . . . og — (t) sowohl . . . als auch — (e) both . . . and — (f) et . . . et; tant . . . que.

baae, se skjær.

baal — (t) Scheiterhaufen m — (e) fire, (lig-) pyre, (funeral) pile — (f) bûcher m, feu m.

baand — (t) Band n, (tønde-) Reif m; (fig.) Zwang m — (e) band, tie, bond, string; (til pynt, ordens-) ribbon; (pande-, haar-)fillet; (tønde-) hoop; (fig.) check, restraint — (f) lien m; (snor, ordens-) cordon m; (til pynt) ruban m; (snøre-) lacet m; (tønde-) cerceau m; (fig.) lien, frein m.

As-dur, se A s og T o n e a r t.

Aseksuāl (lat. *sexus*, kjøn), kjønsløs.

Aselēnisk (græ. *selene*, maane), maaneløs, om planeterne Merkur og Venus.

Ase'lli, C a s p a r (1581—1626), prof. i anatomi i Pavia, opdagede lymfekarrene, da han ved en vivisektion af en hund vilde demonstrere mellemgulvets bevægelser (1622).

Asemī (græ.), tabet af evnen til at gjøre sig forstaaelig (ved tegn, ord eller paa anden maade).

Asepti'k betegner den omhyggelige vaskning af huden, kogning af instrumenter, behandling af bind og bandager med koghed vanddamp, hvorved man i den moderne medicin sikrer sig mod, at der sker en infektion under operationer.

Aseptīn, et svagt desinficerende stof, der bestaar af borsyre, allun og vand; se A m y k o s.

Aseptōl, et desinficerende stof, der kemisk staar nær karbolsyre.

Aserbeidschān el. A d e r - (i oldtiden Atropatene), prov. i det n.v. Persien mellem det Kaspiske hav, rus. Armenien (grænseelv Aras el. Araxes) og tyrk. Armenien, ca. 105 000 km.² (som Island) med ca. 2 mill. indb. (ca. 20 pr. km.²). Et plateau 12 à 1 400 m. o. h. omgivet af høie, tildels vulkanske randbjerge, især i øst (Savalan 4 813 m.) og n. (Lille Ararat 3 960 m. ved grænsen i n.v.). Tørt og sundt indlandsklima med varme somre og strenge vintre. De fleste elve samles i saltsjøen Urmia (s. d.) i n.v. Befolkningen (tyrker, persere, kurder, armeniere, hvoraf ca. 35 000 nestorianske kristne) driver jordbrug og nogen industri. Hovedstad Tabris, ca. 50 km. ø. f. Urmiasjøen.

A'sfalt eller jordbeg er et glinsende, brunsort til begsort, harpiksagtigt naturprodukt af musligt brud; sp. vegt 1.1. Er muligens dannet ved oksydation af jordolje. Det er brændbart, uopløseligt i vand, men let opløseligt i petroleum, benzin og terpentinolje; smelter ved omtr. 140 °. Rent a. kommer fra det Døde hav som s y r i s k a. og fra den bekjendte a.-sjø paa Trinidad som a m e r i k a n s k a. Det rene a. benyttes til fremstilling af a.-l a k og «a.-b r u n t», en vakker, brun farve, der snart bliver sort. — A.-s t e n er kalksten, der er gjennemtrængt med a. i en mængde af 10—20 pct. Den benyttes som brunt pulver til brolægning. Udsmeltes asfalten med kogende vand, kaldes den b e r g t j æ r e. A.-m a s t i k s eller a.-k i t fremstilles af pulveriseret a.-sten og bergtjære. A.-p a p i r faaes ved at bestryge begge sider af papir med a. A.-p a p med eller uden sandtilsætning benyttes som a.-papir til belæg paa fugtige vægge, underlag for bjelker, i det hele som isolation mod fugtighed. K u n s t i g t a. er beg af stenkulstjære; den er billigere, men ikke saa god som den egte a.

Asfaltmaleri. Asfalt, anvendt som farve, egner sig paa grund af sin gjennemsigtighed kun til lasur (s. d.) og er lidet holdbar, revet i olje, men har ikke desto mindre været meget benyttet, særlig i nederlandsk kunst. I 19 aarh. har den givet navn til en retning i engelsk kunst, «asfaltisterne», der gjorde en udstrakt anvendelse af dens mørkebrune toner.

Asfi (Saffi), havneby i Marokko paa Atlanterhavskysten, 9 000 indb. (1901). Udførsel af korn, heste og saffian. Havnen er daarlig.

Asfyksī (græ.) betyder egentlig pulsløshed, men anvendes som betegnelse for den kvælningstilstand, som optræder, naar tilførselen af surstof til blodet er mangelfuld, d. v. s. den optræder ved drukning, kvælning, ophold i luft, som er sterkt tilblandet med kulsyre, kuloksyd (kulos) o. l., ligesom den opstaar ved forgiftning, f. eks. ved kloroform. A. findes ofte hos fosteret efter langvarig eller vanskelig fødsel. I sygdomme indtræder a. f. eks. ved svulster i struben eller «strubehoste», eller naar blodcirkulationen bliver mangelfuld, f. eks. ved hjertesygdomme. Behandlingen er kunstigt aandedræt o. a.

Asha'nti (Asante), Afrika, før et mægtigt negerrige i Øvre-Guinea indenfor Guldkysten, nu et brit. protektorat under kolonien Guldkysten mellem den franske koloni Elfenbenskysten i vest og den tyske koloni Togo-land i øst, ca. 27 500 km.² (som Hedemarkens amt) med ca. 1½ mill. indb. Ashantierne, som tilhører en blandingsgruppe af Sudan-negerne med lysere hudfarve og finere ansigtstræk, viser en merkelig blanding af temmelig høi kultur og det laveste barbari. Man maa have respekt for deres industrielle færdighed, deres politiske og militære organisation, som har gjort ashantierne til en farlig fiende; men deres despotiske regjeringsform, grusomhed og menneskeofring vække afsky. I A.s selvstændighedsperiode var menneskeslagtning en dagligdags begivenhed, og ved specielle anledninger var ofrenes antal meget stort (2 000—10 000). Ogsaa kannibalisme var forbundet hermed. 4 krige med England: 1. 1824—26, 2. 1872—74, da Lord Wolseley erobrede og brændte A.s ca. 1 700 anlagte hovedstad Kumassi, 3. 1896, da A. kom under brit. protektorat, 4. 1900—01, da England maatte kue en ny opstand, den farligste af dem alle. Jernbane forbinder nu Kumassi med Sekondi paa Guldkysten.

Ashan'tinødder, ogsaa kaldt j o r d n ø d d e r, er de kokonformede, med netformige tegninger forsynede frugter af j o r d n ø d p l a n t e n *(arachis hypogæa)*. De indeholder gjerne to brune frø af mandelagtig smag. Spises og benyttes til udvinding af en egen olje, j o r d n ø d o l j e.

Ashburton *[æ̀šbətn]*, Lord, se B a r i n g.

Ashburton *[æ̀šbətn]*, steppeelv i Vestaustralien, falder ud i det Indiske hav n.ø. f. Exmouth. Meget foranderlig vandstand, ca. 600 km. lang. Ved A. guldfelter.

Asheville *[æšvi'l]*, Nordamerika, by i det vestlige Nordcarolina, ca. 30 km. s.v. f. Black Dome, med ca. 16 000 indb., 716 m. o. h. Et meget besøgt sanatorium for bryst- og nervesvage. Stor tobakshandel.

Ashford *[æ̀šfəd]*, by i det sydøstlige England, grevskabet Kent, 20 km. s.v. f. Canterbury, 12 808 indb. (1901). Lærreds- og damaskfabrikation, landbrugsmaskiner. Store verksteder for South-Eastern-jernbanen. Gammel gotisk kirke med et høit taarn.

Ashland *[æ̀šlənd]*, Nordamerika, navn paa flere byer i de Forenede stater. 1. By i Wisconsin ved Øvre-sjø. 13 074 indb. (1900). Jern- og træindustri, udførsel af træ og jern. 2. By i Kentucky ved Ohio, 6 800 indb. (1900), nær Cincinnati. Udfører træ og kul. 3. By i Pensylvanien, 6 438 indb. (1900), med rige kulgruber.

Ashley *[æ̀šli]*, W i l l i a m J a m e s (1860—), eng. økonomisk historiker, f. i Oxford. A. blev 1888 professor i Toronto, forflyttedes 1892 til Harvard (Mass.) som første

---

baare — Ⓣ Bahre f; Tragbahre, Trage f — Ⓔ (lig-) bier; (til syge) stretcher; hand-barrow — Ⓕ brancard m; (lig-) bière f, cercueil m; (bærebør) civière f.

baas — Ⓣ Stand, Ständer m — Ⓔ stall, (lukket paa alle sider) pen — Ⓕ stalle f (d'écurie).

baba Ⓕ m, korintkage.

babarotte Ⓕ f, kakerlak.

babbeln Ⓣ, **babble** Ⓔ pjatte, skravle.

babe Ⓔ se baby.

babeurre Ⓕ m, kjernemelk.

babil Ⓕ m, snak, sladder.

babiller Ⓕ snakke, pludre, præke.

babine Ⓕ f, læbe (hos dyr).

babiole Ⓕ f, legetøi; lapperi, kram.

baboon Ⓔ bavian.

bâbord Ⓕ m, bagbord.

babouche Ⓕ f, **Babusche** Ⓣ f, pampusse.

baboue Ⓕ f, grimace.

babouin Ⓕ m, bavian; blemme (paa læbe); abekat, liden unge.

babouiner Ⓕ skjære ansigter.

baby Ⓔ pattebarn.

bac Ⓔ & Ⓕ m, færge, pram; (brygger)kar, bøtte, traug.

baccalauréat Ⓕ m, **baccalaureate** Ⓔ eksamen artium.

baccarat Ⓕ m, bakkarat(spil).

baccate Ⓔ bæragtig, kjødet.

bacchanal Ⓔ, **bacchanale** Ⓕ f, bakkusfest; drikke-, svirelag; Ⓔ ogs. bakkant(inde); bakkantisk, svirende.

indehaver af den første, særlig for økonomisk historie oprettede lærestol. 1901 blev han professor ved Birminghams universitet, hvis rektor *(dean)* han blev 1902. A. vandt berømmelse med det grundlæggende verk «An introduction to English economic history and theory» (2 bd. 1888 og 1893, overs. til t. og fr.). Desuden har han udgivet en samling kritiske afhandlinger, «Surveys, historic and economic» (1900), «The tariff problem» (1903) og «Progress of the German working classes» (1904). Skjønt liberal af grundanskuelse optraadte han til støtte for den Chamberlain'ske toldpolitik.

Ashmore Shoal, ø med havn i Timorsjøen, Vestaustralien.

Ashton *[æštn]*, Algemon (1859—), eng. komponist, uddannet af Raff og ved Leipzigerkonservatoriet, professor ved den kgl. musikskole i London, har komponeret anseede verker, særlig for kammermusik, piano og sang, violin og orkester.

Ashton in Makerfield *[æštn-in-mēkəfīld]*, by i det nordvestlige England, Lancastershire, 18 649 indb. (1900). Kulgruber, fabrikation af jern-, bomulds- og lervarer.

Ashton-under-Lyne *[æštn-ɒndə-lain]*, by i det nordvestlige England, Lancastershire, 8 km. ø. f. Manchester, 43 890 indb. (1901). Fabrikation af uld- og bomuldsvarer, jern og messing.

Asiägo, by i det nordøstlige Italien, prov. Vicenza, ca. 3 000 indb. Fabrikation af straahatte, kvægalv. Hovedstad i «de syv tyske kommuner», som har 50 000 indb. af tysk herkomst.

Asia mīnor (lat.), Lilleasien.

Asiatiske brødre, et hemmeligt parti, der stiftedes i Østerrige omkr. 1780. Det dyrkede de hemmelige middelalderlige videnskaber, f. eks. alkemi, men forstod ogsaa ved listige bedragerier at berige sig selv. Det udbredte sig fra Østerrige til hele Tyskland.

Asiatiske departement, Det, er den afdeling af det russiske udenrigsministerium, hvor alt vedrørende de politiske og diplomatiske forbindelser med Orienten behandles. Til a. d. er knyttet en skole for orientalske sprog, hvis undervisning nærmest er beregnet paa uddannelse af tolke til ansættelse i russiske legationer og konsulater.

Asiatiske selskaber, lærde selskaber til undersøgelse af asiatiske forhold: geografi, historie, litteratur, sprog o. s. v. Det ældste a. s. er grundet i Batavia (Java) aar 1776. Det bekjendteste er vistnok «Asiatic society of Bengal» i Kalkutta (grundl. 1784), udgiver «Bibliotheca Indica». I Europa findes en række selskaber: «Société asiatique» i Paris (grundl. 1821), «Royal Asiatic society of Great Britain and Ireland» (grundl. 1823), «Deutsche morgenländische Gesellschaft» i Halle og Leipzig (grundl. 1845). «Deutsche asiatische Gesellschaft» i Berlin, «Münchener orientalische Gesellschaft» og «Società asiatica italiana» i Italien. I Boston stiftedes 1842 «American Oriental society».

Asiatiske sprog, se Arabisk, Hebraisk, Indoeuropæiske sprog, Mongolske sprog o. a. specialart.

Asien er den østlige halvdel af «den gamle verden». Dets naturgivne grænser er Nordishavet, Stillehavet, det Indiske hav og Middelhavet. Vestgrænsen mod Europa er derimod tildels vilkaarlig, og trækkes derfor ogsaa forskjellig, enten vi følger den rus. administrative grænselinje eller raadspørger geograferne, som imidlertid ikke er indbyrdes enige. Grænsen har altid været trukket fra Sortehavet, men i ældre tider, saaledes gjennem hele middelalderen, lod man grænsen udgaa fra det Asovske hav og følge Don; længere nord var man kun lidet kjendt. Lader vi hav eller forhenværende hav gjælde som grænse, naar det gjælder verdensdele (kontinenter), saa dannes grænsen mellem Asien og Europa af den pontisk-kaspiske sænkning (Manytsj-lavlandet) mellem det Asovske hav og det Kaspiske hav og af Emba-Tobol-Ob-linjen fra det Kaspiske hav til Nordishavet. Kaukasien med Kaukasus kommer paa den maade at høre til Asien, Ural til Europa, hvilket i hovedsagen stemmer med den rus. administrative inddeling. Ogsaa grænsen mod Afrika volder vanskeligheder, idet den geogr. grænse, eidet ved Suez, er en anden end den politiske, efter hvilken Sinaihalvøen hører til Ægypten. Asien nærmer sig ogsaa de øvrige verdensdele undtagen Sydamerika. Saaledes er afstanden fra Asien over det kun 50—60 m. dybe Beringsstræde, som hver vinter er islagt, kun 92 km. og over til Australien danner Sundaøerne ligesom brostykker, hvor grænsen mod Australien naturligst følger linjen østenfor Molukkerne og Ceram, mellem Kei- og Aru-øerne, østenfor Timorlaut og Timor, omend andre grænselinjer ogsaa har gode grunde for sig.

I kystlinjen mod Ishavet danner kun de store elvemundinger aabninger. Idet Novaja Semlja regnes til Europa, besidder A. i Ishavet af noget større øer kun de Nysibiriske øer og Wrangelland. A.s sydkyst er udstykket i de tre vældige halvøer, Arabien, Forindien (med den store ø Ceylon og koraløerne Lakkadiverne og Malediverne) og Bagindien med Malakka, langs hvilken Andaman- og Nikobarøerne fortsætter økransen fra den store sydøstasiatiske øgruppe. Denne sidste tilhører ogsaa verdensdelens østkyst, som i det hele udmerker sig ved sin store ørigdom. Øerne her, rester af en tertiær østkyst, ordner sig i halvringe omsluttende randhave: Borneo og Filippinerne det Sydkinesiske hav, Formosa og Riukiuøerne det Nordkinesiske hav, de Japanske øer med halvøen Korea det Japanske hav, Kurilerne med øen Sakalin og halvøen Kamtsjatka det Okotske hav, og (de til Amerika hørende) Aleûter med Kamtsjatka Beringshavet. I Middelhavet regnes øerne Cypern og Sporaderne i Ægæerhavet til Asien.

Afstanden fra verdensdelens nordligste punkt Kap Tsjeljuskin (77° 36′ n. br., det nordligste fastlandspunkt paa jordkuglen) til dens sydligste, Kap Buru (paa Malakka, 1° 15′ n. br., altsaa temmelig nær ækvator), er 8 500 km., fra vestpunktet Kap Baba (i Lilleasien, n. f. Mytilene, 26° 4′ ø. l. Grw.) til Kap Desjnev (efter Nordenskiölds forslag navnet paa Østkap ved Beringsstrædet, 190° 16′ ø. l. Grw.) 11 000 km. Fladeindholdet 44 180 000 km.², hvoraf der paa øerne falder 2 700 000 km.² Regnes hertil halvøernes 7 940 000 km.², saa faaes forholdet 4 : 1 mellem stamme og grene. A. er den største af verdensdelene, henimod en tredjedel af jordens hele landplade. Fastlandets kystlængde er 70 600 km., hvorved dets kystudvikling (efter en nyere maade at beregne denne paa) udtrykkes ved forholdet 1 : 3.2, og saaledes er noget mindre end Europas.

---

bacchanal (f) m. larm, spetakkel.
baccifère (f), **bacciferous** (e) bærbærende.
Bach (t) m. bæk, aa. **Bachstelze** (t) f. (lin)erle.
Bache (t) f, vildso.
bâche (f) f, kasse; vandbeholder; mistbænk; presenning.
bachelier (f) m, riddersvend; student.
bachelor (e) ungkarl. **Bachelor of Arts** student. **bachelor's button** engsoleie.
Bacher (t) m, vildgalt.
bâcher (f) dække med presenning.
bachique (f) bakkisk, drikke-.
bachot (f) m, (liden) færge.
bachotage (f) m, færgefart, -penge.
bacil — (t) Bacille f — (e) bacillus — (f) bacille f.
Back (t) f, bak, bakke (paa skib)
back (t) bak, agterud.
Back- (t) om noget stegt, tørret.
back (e) bag, ryg; bagside; tilbage, igjen; støtte; rygge, rykke tilbage; sætte paa (ved veddeløb o. l.); bakke; katte; gaa tilbage; skaate. **back-bite** bagtale. **backgammon** triktrak. **backslider** frafalden, apostat. **backstay** bardun. **backstitch** agtersting. **back-train** returtog. **backward** uvillig; sen, tungnem. **backwards** bagover, baglængs.
Backbord (t) m, bagbord.
Backe (t) f, **Backen** m, kind. kjæve.

Som Asien allerede efter sin udstrækning frembyder billedet af det vældige, saaledes fremtræder det storslagne ogsaa i dets øvrige bygning. Med en middelhøide af 950 m. rager A. op over alle verdensdele, over 3 gange saa høit som Europa. I A. hæver sig jordens høieste fjeldmasse side om side med dens videste sletter. Vasdragsforholdene karakteriseres ved de mange mægtige elvepar. Det Kaspiske hav, Aralsjøen, Balkasj- og Baikalsjøerne danner en statelig række store indsjøer langs fjeldbygningens nordside.

Gjennem hele A. strækker sig fra øst til vest en uafbrudt sammenhængende fjeldbygning, som er den østlige del af den europ.-asiatiske («eurasiske») foldefjeld-zone. Den indeholder høiere fjeldrækker og videre fjeldsletter, end der findes i nogen anden verdensdel. Denne store fjeldryg med sine forskjellige dele indgaar i verdensdelens naturlige inddeling saaledes, at vi faar følgende naturbestemte hovedstykker: 1. Midt-(Central-)asien eller Høiasien, mellem Himalaja, Tiensjan, Altaï, Kingau, Jynling. (Det rus. administrative navn «Centralasien» betegner, som det vil sees, et helt andet omraade.) 2. Østasien, nemlig det egentlige Kina, Mantsjuriet, Korea, Japan. 3. Sydasien, nemlig de to indiske halvøer og de sydøstasiatiske øer. 4. Vestasien, fra Indus vestover, søndenfor Hindukusj, det Kaspiske hav, Kaukasus og Sortehavet. 5. Nordasien, fra det Kaspiske hav til Beringsstrædet.

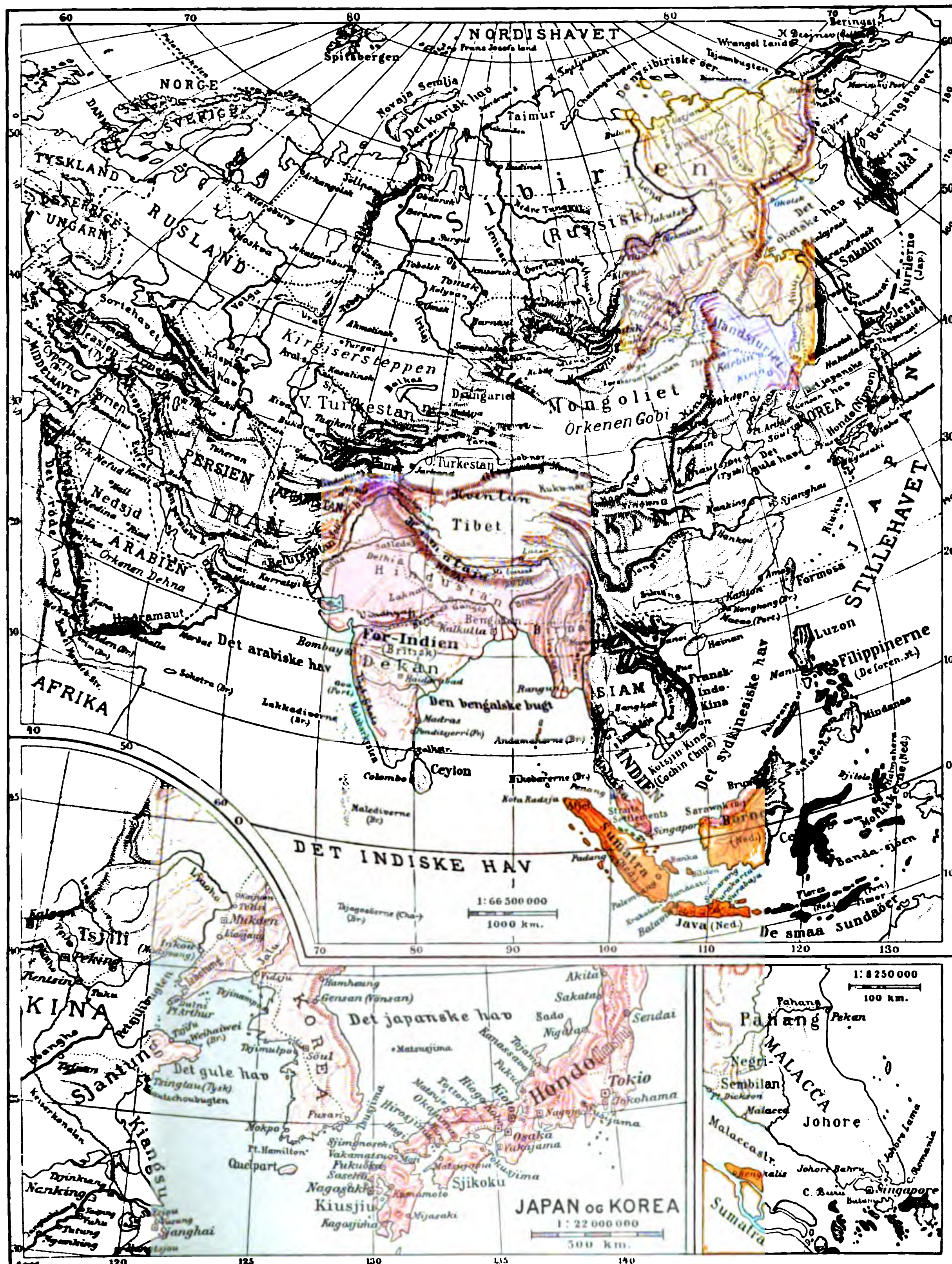
Det midtasiatiske høiland har et større omfang end Europa, dettes øer og halvøer fraregnet. Under Altaïs og Mount Everests meridian har det store eurasiske høiland en bredde, som intetsteds ellers i sit hele forløb gjennem Europa og Asien, nemlig 25 breddegrader. Høilandets og hele jordpladens høieste del er Tibet. Dettes laveste dele ligger i en høide af 3000 m., og somme steder gjætes buskapen i høide med de øverste tinder i Europa. De enkelte fjeldrygge naar 6—7000 m. Tibets sydlige rand er Himalaja. Først i tertiærtiden er dets vældige fjeldfolder presset op til sin nuværende høide. Himalaja har en længde som fra Brest til Belgrad, og bredden er som fra Erzbjergene til Alperne (d. e. Lom—Bykle). I denne fjeldverden naar Mount Everest (en tidlang forvekslet med Gaurisankar), 28° n. br., 87° ø. l., 8840 m. og er saaledes jordens høieste top. I Himalaja er der endda 50 tinder, som naar over 6000 m., Kantsjindsjinga, Dhavalagiri o. s. v. Den som reiser fra Indusdalen til Tarimdalen, maa over 11 pas, hvert paa Montblancs høide. Den nordvestlige del af Himalaja følges af Karakorum (Mustag), som naar en kamhøide paa 7300 m. og saaledes er den høieste af alle fjeldrygge; dets høieste top Dapsang (Mt. Godwin Austen) staar med 8620 m.s høide kun tilbage for Himalajatinderne. Passet, hvorefter fjeldet bærer navn, mellem Indus og Tarim, er 5580 m. o. h. Dette fjeld støder i n.v. til Pamir. Pamir er en fjeldsteppe (eller rettere en mængde fjeldstepper) med en middelhøide af 3500 m. og et omfang omtrent som Irlands, omtr. 80000 km.² Dens østgrænse, fjeldet Mustagata, falder brat af til Tarimsænkningen. Pamir knytter de forannævnte fjelddrag sammen saavel med Kvenlun og Tiensjan som med Hindukusj. Kvenlun danner Tibets nordrand og falder brat af mod Tarimsænkningen. Det har en betydelig kamhøide og toppe paa 5—6000 m. I den østlige del udgrener sig et nordligt fjelddrag, Altyn-dag og dettes fortsættelse Nansjan. Tiensjan staar kun tilbage for Himalaja i mægtighed. Det er stykket op i en mængde fjeldrækker, der skyver sig frem som kulisser ved siden af hverandre og falder brat af mod nord, jevnere mod syd. Det anseligste parti er Chan-tengri, 7000 m., ø. f. Issyk-kul. Mellem Kvenlun og Tiensjan ligger Tarimsænkningen eller Østturkestan i en gjennemsnitlig høide af 1000 m. (Lob-nor, 800 m. er det laveste parti). Tarimssletten er den vestlige del af kinesernes Han-hai eller «det udtørrede hav», hvis østlige del kaldes Gobi (d. e. ørkenen, kinesisk sjamo, d. e. sandhavet) i Mongoliet. I tertiærtiden har her havet skaaret sig ind. Umiddelbart ved sydfoden af det østligste Tiensjan ligger depressionen Bodsjante-sjøen, ved Turfan, 130 m. lavere end oceanets overflade. Mongoliet har en middelhøide af 1200 m. Nordenom Tiensjan fortsættes høividden i Dsjungariet (kin. Tiensjanpelu, d. e. veien nordenfor Tiensjan), som fortoner sig som en sænkning mellem Tiensjan og Altaï, hvor der ligger en række af saltsjøer i en høide af 200 m. henimod Balkasjsjøen. Paa nordsiden af denne sænkning hæver sig Tarbagatai, som i n. ved Irtisj's øverste løb (Saissan-nor 413 m.) skilles fra Altaï-fjeldene. Disse og flere andre fjeldgrupper, de Sajanske bjerge, Ektag Altaï, Tannu-fjeldene, Changai- og Jablonoi-fjeldene, danner nordgrænsen for det midtasiatiske høiland. En ældre opfatning, som byggede paa ufuldstændig udforskning, sammenfattede alle disse grupper under navnet Altaï (s. d.). I det egentlige Altaï eller Store Altaï, hvor Ob har sine kilder, naar Bjelucha 3350 m. De Sajanske bjerge (Jergik Targa) begrænses af Baikalsjøen, Kosso-gol og Jenisseis øverste løb. Nordenfor Kosso-gol (1620 m.) hæver sig Munko Sardyk 3500 m. I ø. for Baikalsjøen hæver sig Jablonoi-fjeldene, fortsat under navnet Stanovoifjeldene langs nordsiden af det Okotske hav. Disse fjelde danner vandskillet mellem Amur og Lena. Jablonoifjeldene naar i sit sydligste hjørne, Sochondo, 2450 m. Høilandets østkant dannes af Store Kingan fjeldet (Chingan), hvis toppe ikke naar 2000 m., og hvor passene stiger saa jevnt, at man ikke bemerker, siger Krapotkin, at et fjeld passeres. Insjan og andre fjelde forbinder langs ydersiden af Hoanghos store bøining Kingan med Kvenluns østligste del, Nansjan. Det midtasiatiske høilands sydøstgrænse, Jynling, er egentlig kun et overgangslandskab, hvor det tibetanske høiland i dybt furede terrasser gaar over i det kinesiske lavland.

I Østasien træffer vi østenfor Kingan først Mantsjuriets lavland, hvor Amur-bielven Sungari samler sine vande fra Kingan i v. og Mantsjuriets fjeldland i ø., omkring Kirin, Tsitsikar og Charbin. Fjeldlandets kjeder naar høiest i ø., henimod det Japanske hav, hvor Peisjan naar 2500 m. I Sydmantsjuriet løber fjelddraget, Sjanalin kaldet, ud i halvøen Liau-tung og danner vandskillet mellem grænseelven mod Korea, Jalu, og Liau-ho, som løber gjennem den frugtbareste og tættest befolkede del af Mantsjuriet. Korea er et fjeldland uden særlig høie bjerge. I det egentlige Kina danner Peling (d. e. nordfjeldet), Trinling og andre kjeder, som danner en fortsættelse af Kuenlun, vandskillet mellem Jangtsekiang og Hoangho. Syd for Jangtsekiang, midt imellem J. og kysten ved Kanton, danner Nan-sjan (d. e. sydfjeldet

---

backen Ⓣ bage(s); tørre(s).
Bäcker Ⓣ m, bager.
Bäckerei Ⓣ f, bageri.
Backfisch Ⓣ m, stegt fisk; framslænge, backfisch.
backing Ⓔ indridning; underlag, bakning.
backs Ⓔ engelsk puntlæder el. affaldet deraf.
bâclage Ⓕ m, lukning, afsperring; læggen til (i havn); liggepenge.
bâcle Ⓕ f, bom.
bâcler Ⓕ sperre, stænge; fortøie; affeie; fuske med. **une affaire bâclée** afgjort sag.
bacon Ⓔ flesk (af side og bug).
bactérie Ⓕ f, bakterie.
bacul Ⓕ m, bagrem.
bad — Ⓣ Bad n — Ⓔ bath; (badested) baths pl, watering-place — Ⓕ bain m, (badeanstalt) bains pl, (badested) eaux (thermales) f pl. **badstue** (til korntørk) — Ⓣ Darre f — Ⓔ drying-house — Ⓕ grenier-séchoir m.
Bad Ⓣ n, bad.
bad Ⓔ ond, slet; syg; daarlig.
badaud Ⓕ maabende; m, en som staar og glaner, tosk.
badauder Ⓕ kope, glo, gabe
bade — Ⓣ baden — Ⓔ bathe; (i solen) bask — Ⓕ (se) baigner (i solen) se chauffer; (saar o. l.) laver; (heste) aiguayer. **badegjest** — Ⓣ Badegast, Brunnengast m — Ⓔ bather — Ⓕ baigneur m, (kvindelig) baigneuse f. **badehus** — Ⓣ Badehaus n — Ⓔ bathing-house — Ⓕ cabine (f) de bain. **badekar**

OVERSIGTSKART OVER ASIEN

Illustreret norsk konversationsleksikon. *H. Aschehoug & Co.*

ogsaa et vigtigt vandskil. Ligeløbende med kysten mellem Kanton og Hangtsjou strækker sig det sydkinesiske bjerglands for tedyrkningen meget vigtige aasdrag. Fra Hangtsjou-bugten nordover ligger det store frugtbare og tætbefolkede kinesiske lavland omkring det nedre løb af elvene Jangtsekiang, Hoangho og Peiho. Her skyder sig Sjantung som en bjergig halvø ud mellem det Gule hav og Petsjili-bugten (Taisjan, nær Hoangho, 1545 m.). Den tilbagestaaende del af Østasien er ø-ringene fra Formosa til Kamtsjatka. Formosa bærer i øst fjelddraget Tasjan med Mount Morrison, 4370 m., i vest aaser og sletter. Selve Japan er gjennemgaaende et gammelt bjergland, hvis rækker ordner sig langsefter øerne, har høie toppe, men ogsaa dybe skar. En mængde af toppene er vulkaner, mange endnu virksomme, saaledes ogsaa Japans to høieste toppe, Fudsji-jama (Fujiyama, F.-san v. for Jokohama) og Ontake (n.v. for F., henimod det Japanske hav), begge henimod 3800 m.

Med Filippinerne betræder vi Sydasien. Filippinerne er ligesom øerne nordenfor bjergfulde og vulkanske. Det samme gjælder ogsaa Sundaøerne, hvor navne som Krakatau (i Sundastrædet, udbrud 27 aug. 1883) og Tambora (paa Sumbava, udbrud 1815) fortæller om nogle af de mægtigste vulkanske ytringer, som vi kjender i jordskorpens historie. Borneo er imidlertid ikke vulkansk, og det er heller ikke Malakka, i hvis nordligste del den længste af de bagindiske meridionalkjeder, den som danner vandskillet mellem Saluen og Mekong, løber ud. Bagindien er gjennemskaaret af flere saadanne kjeder, som udgaar fra det østlige Tibet, danner vandskil mellem de store elve, Mekong, Saluen, Iravadi o. fl., og i almindelighed taber sig, længe før de naar kysten. Forindien, den vestligste del af Sydasien, støtter sig med to sider til Himalaja og Iran og danner her i nord lavlandet Hindostan; de to øvrige sider af omridset, Koromandelkysten i ø. langs den Bengalske bugt og Malabarkysten i v. ved den Arabiske bugt, begrænser den egentlige halvø, bjerglandet Dekan.

Vestasien danner et høiland af gjennemsnitlig 1300 m. høide, hvis væsentligste undtagelser er de to sænkninger Mesopotamien op fra den Persiske bugt og Jordandalen op fra det Røde hav. Hoveddelene er Iran, Armenien og Kaukasien, Mesopotamien, Lilleasien, Syrien og Arabien. Fra Pamir løber mod vest Hindukusj, som ved Khorasans bjerge hænger sammen med Elbursfjeldene søndenfor det Kaspiske hav. Elburs (Elburus eller Albors) forbindes ved Karadagh (langs Araxes' sydlige bøining) med det armeniske høiland. Fra dette løber mod syd Kurdistans fjelde med fortsættelser som Irans vestgrænse; østgrænsen dannes af Suleimanfjeldene o. a. fjelddrag, som slutter sig til dem. Til Armenien slutter sig Kaukasien, hvor Kaukasus naar 5631 m. i Elbrus (Albors). I Lilleasien fortsætter sig flere af de armeniske fjeldrækker, saaledes hovedkjeden i Antitaurus med fortsættelsen det kilikiske (østligere det lykiske) Taurus langs sydkysten (3600 m.). Ikke fuldt saa høie er de pontiske randbjerge flere parallele fjeldrækker langs Sortehavets kyst. Mesopotamiens dal skiller Iran fra Arabien (s. d.), og mellem Arabien og Lilleasien ligger plateauet Syrien, gjennemskaaret fra n. til s. af den merkelige sprække, som i n. kaldes Koilesyrien (Coelesyrien, d. e. det hule Syrien) og ligger 520 m. o. h., i syd udgjøres af Jordans dal, hvor det Døde hav ligger 394 m. lavere end Middelhavets overflade. Koilesyrien begrænses i v. af Libanon (Dhor (Dahr) el Chodib 3068 m.), i ø. af Antilibanon (Hermon 2760 m.).

Til Nordasiens vide sletteland, Vestsibirien, slutter sig paa den ene side Kirgisersteppen og Vest-Turkestan, for en stor del ensformigt steppe- og ørkenland, som ved det Kaspiske havs østlige bred ligger lavere end havoverfladen, paa den anden side, hinsides Jenissei, et aasland, ja tildels høit fjeldland, i Østsibirien, hvor Kamtsjatka endog bærer en talrig række vulkaner, en enkelt 4800 m. høi.

Alle Asiens store elve, undtagen Eufrat og Tigris, har sine kilder i det midtasiatiske høiland. De længste er Ob, regnet fra Irtisj's kilde 5300 km., Jenissei-Salenga 5200 km. og Jangtsekiang 5100 km., den sidste skulde, om jordens elve regnedes fra sine hovedelves kilder, kun staa tilbage for Nilen. Amur-Kerulen naar 4500 km. Foruden de nævnte indtager ogsaa Lena og Ganges (med Brahmaputra) en fremskudt plads blandt de elve, som har de største vanddistrikter (fra omtr. 2 mill. $km.^2$ og opover). Endvidere udmerker Asien sig ved sine mange elvepar: Hoangho og Jangtsekiang, Brahmaputra og Ganges, Eufrat og Tigris, Syr og Amu. De største og fleste indsjøer ligger langs (eller nær) det midtasiatiske høilands nordrand: Det Kaspiske hav, jordens største indsjø, 440000 $km.^2$, Aralsjøen 67000 $km.^2$, Baikalsjøen 34200 $km.^2$, Balkasjsjøen 18400 $km.^2$ Af disse har kun Baikalsjøen afløb. Saadanne afløbsløse sjøer har Asien flere af, i det midtre høiland f. eks. Lop-nor i Tarimsænkningen, talrige i Tibet, i Kirgisersteppen, og ovenfor er allerede nævnt det Døde hav.

Asiens klima bestemmes af verdensdelens store landudstrækning og de store høisletter, den indeholder. Det har et udpræget «fastlandsklima». Under den tynde, for det meste skyfri luft bliver de store høividder sterkt ophedet om sommeren og sterkt afkjølet om vinteren. Disse dele af Asien kommer derfor til at frembyde store temperaturmodsætninger, saadanne som ogsaa gjør sig gjældende udover større dele af det øvrige Asien. Asien indeslutter saaledes omraader, der opviser saavel de høieste som de laveste temperaturer. Over det n.v. Ostindien og Iran møder vi en julivarme paa 34 ° C., ja sommesteder meget høiere; omkring Verchojansk, jordens koldeste sted, i Nordøst-Sibirien en januarkulde paa ÷ 51 ° C.; dette sidste omraade frembyder ogsaa den største aarlige amplitude, d. v. s. den største forskjel mellem den varmeste og den koldeste maaneds normaltemperatur, nemlig ÷ 65 °. Fra Forindien til Japan blæser i sommerhalvaaret fugtig og varm havvind ind over landet, som i den tid faar regn. Om vinteren blæser kold og tør landvind. Med et navn, oprindelig kun anvendt i de indiske farvande, betegnes disse med aarstiderne (arab. *mausim*) skiftende vinde som monsuner, og hele dette randstrøg kaldes monsunstrøget. Middelhavslandene har det subtropiske klimas tørre somre og regn om vinteren. Det indre ligesom ogsaa det sydvestlige Asien er i stor udstrækning steppe eller ørken. Nordasien har nedbør forholdsvis jevnt fordelt udover hele aaret.

— Ⓣ Badewanne f — Ⓔ bathing-tub, bath — Ⓕ baignoire f. **badekur** — Ⓣ Badekur f — Ⓔ the use of mineral waters — Ⓕ cure (f) d'eaux. **badested** — Ⓣ Badeort, Badeplatz m, Badestelle f — Ⓔ watering-place — Ⓕ ville (f) d'eaux, station (f) thermale.

baden Ⓣ bade (sig).

baderne Ⓕ f, taugsarving; (fig.) vrag: udtjent person, ting.

badning — Ⓣ Baden n — Ⓔ bathing — Ⓕ bains m pl; (af saar o. l.) lavage m.

badge Ⓔ (kjende)tegn; merke.

badger Ⓔ grævling; pensel af grævlinghaar; kornpranger; forfølge, plage. **badger-legged** lavhalt.

badigeon Ⓔ & Ⓕ m, billedhuggerkit; Ⓕ ogs. gul mursten, sminke.

badigeonner Ⓕ gulkalke.

badin Ⓕ spøgefuld, overgiven; m, spøgefugl.

badinage Ⓕ m, spøg, skjemt, gjøn.

badine Ⓔ f, tynd spaserstok; pl (liden) ildtang.

badiner Ⓕ spøge, skjemte; slaa, flagre.

badinerie Ⓕ f, fjas, skøi; narreri.

Bafel Ⓣ m, udskudsvare; juks.

baff Ⓣ pu! Adj forbløffet.

Bäffchen Ⓣ n, bladkrave; snip, smæk.

baffle Ⓔ narre; spotte.

bafouer Ⓕ le ud, haane.

Langs Ishavet ligger øde tundraer, uden andet plantedække end mose og lav, og hvor tælen kun tør op øverst i jorden en kort tid paa sommeren. Tundraen begrænses mod syd, omtrent ved den 60 breddecirkel, af en vidtstrakt skogregion, med fremherskende bartrær. Søndenfor skogregionen igjen træffes kornbeltet, i Vestsibirien tildels temmelig snart steppen (Kirgisersteppen). Monsunstrøget, hvor Japan kan opvise en palmeart, og den indiske verden (halvøer som øer) har tropisk urskog, udmerker sig ved sin kolossale rishøst. Her vokser kamfertræet paa Borneo og den malajiske sagopalme, og den indiske rotang-liane leverer det saakaldte spanskrør. Bambusrør, tiktræ, sukkerør og kaneltræ kjendetegner ogsaa dette omraade. Kina er rabarberens og teens hjem. I de høieste dele af Midtasien trives intet planteliv. Mange steder i Midtasien bruges tørret møg som brændemateriale. I Vestasien bemerker vi cederen og daddelpalmen.

Hvad dyrelivet angaar, saa er Midtasiens skogbare vidder tumleplads for hjorder af vilde jak og antiloper. Monsunstrøgets tropiske skoge huser mange abeslegter og talrige rovdyr; i dette strøg har tigeren sit hjem. Den indiske elefant og brilleslangen hører Sydøstasien, særlig Forindien, til. Silkeormen har sit hjem i Kina. I Vestasien kommer løven nu ikke længere vest end til Eufrat. Kamelen spiller en vigtig rolle baade i Vestasien og i enkelte dele af Midtasien. Vestasien hjemsøges af græshoppesværme. I Nordasien er særlig Kamtsjatka rigt paa bjørne, og sobel og maar, hermelin og polarræv hører ligesom renen til dyreverdenen i dette belte.

B e f o l k n i n g e n udgjør antageligvis omtrent $826\frac{1}{2}$ mill. mennesker, altsaa gjennemsnitlig 19 paa hver km.^{2} Særlig tæt (over 200 paa hver km.^{2}) er folkemængden i det kinesiske lavland og i Hindostan. I monsunstrøget alene bor over $\frac{9}{10}$ af hele Asiens befolkning, og her findes talrige storbyer, enkelte med over 1 mill. indb. Næsten mennesketomme er store dele af de midt- og vestasiatiske høilande og af Nordasien. Asien, som betragtes som menneskeslegtens vugge, er nu for størstedelen den mongolske folkeraces hjem. Midtasien, Nordasien og Østasien er væsentlig befolket af mongolske folk. Som to tunger strækker de indogermanske folks bostrøg sig, en bredere fra Sortehavet til den Bengalske bugt (iranere, indere) og en smalere gjennem det sydlige af Sibirien (europæere). I Lilleasien bor osmaner, i Arabien og Syrien semiter, paa Dekan dravider, paa Malakka og de ostindiske øer malajer. I religiøs henseende er Asien delt mellem muhammedanere i vest og buddhister i øst; de mødes omtrent ved den 90de meridian. Det sydsibiriske folkebelte med indvandring fra Europa tæller den største sammenhængende kristne befolkning. Det nordligste og nordøstlige Asien opviser hedenske stammer, ligesaa Borneo, Celebes og Filippinerne. Inderne er for største delen brahmadyrkere, malajerne er muhammedanere.

Aino.

I verdenshandelen staar Asien, trods sin størrelse og tiltrods for at det huser over halvdelen af menneskeheden, tilbage baade for Europa og Amerika. Dets samlede vareudførsel anslaaes (for 1904) til omtr. 6 milliarder kroner, altsaa omtrent som de Britiske øers. Det er de britiske besiddelser, fremfor alt Forindien, som leverer det største bidrag til verdensforbruget. Dernæst Kina og Japan, og det nederlandske Indien.

Forlængst har de moderne færdselsmidler (jernbane og dampskib) og de moderne medelelsesmidler (post og telegraf) ogsaa holdt sit indtog i Asien, fra hvilken verdensdel den europæiske menneskehed i oldtid og middelalder har modtaget saa mange kulturbidrag og fremskridt. I mange dele af Asien hersker dog endnu fortidens primitive fremkomstmidler. Et mere udviklet jernveisnet har alene Forindien. Russisk Asien har vigtige linjer paa begge sider af det Kaspiske hav. Den transkaspiske jernbane gjennem Vestturkestan er over Tasjkent knyttet sammen med det rus. banenet (nordenom Aralsjøen til Orenburg). Endnu vigtigere er den sibiriske jernbane, som knytter det østeuropæiske jernbanenet til det østasiatiske, og over Omsk, Tomsk, Krasnojarsk og Irkutsk, søndenom Baikalsjøen fører til Charbin, hvor den grener sig i en linje til Vladivostok ved det Japanske hav og en til Dalni ved det Gule hav. Japan har allerede 8 000 km. jernbane, det Kinesiske rige kun 6 000, deri medregnet den mantsjuriske del af den store sibiriske Stillehavsbane. Vestasien har af jernveie kun smaastykkerne fra Jaffa til Jerusalem, Beirut til Damaskus og de for en fremtidig gjennemgangslinje til Indien overordentlig vigtige lilleasiatiske linjer fra vestkysten ind over. — Aabningen af Suezkanalen (1869) har i mægtig grad fremmet sjøforbindelsen mellem Europa og Syd- og Østasien. Bombay, Colombo (og Point de Galle), Singapore, Honkong og Jokohama er vigtige dampskibsknudepunkter.

Afghaner.

Af de asiatiske lande, som endnu er selvstændige stater, er det kun Japan, som udfolder en større kraft. De andre, Kina, Siam, Afghanistan og Persien, synes alle at være for svage til i længden at kunne staa imod de europæiske magters stadig dristigere paatryk. Alle disse sidstnævnte stater har despotisk styre, idet antydning til reformer i konstitutionel retning i Persien og Kina endnu ikke har ført til resultater. Keiserdømmet Japan er derimod et konstitutionelt monarki. De to europæiske stater, som har den største magt i Asien, er Rusland og England. Rusland har i løbet af 300 aar erobret Nord-

---

båfre, båfrerie (f) f, æderi.

båfrée (f) f, ædelag.

båfreur (f) m, storæder.

bag — (t) Rücken m, der Hintere — (e) back(side) — (f) (bagside) dos m; (rumpe) derrière m. Præp og adv — (t) hinter, hinten — (e) behind — (f) derrière. I sammensætn. — (t) hinter- — (e) back, hind — (f) arrière-, de derrière.

bag (e) sæk; pose; putte i sæk; nedlægge; lægge sig i poser. **bagman** skræppekar. **bagpipe** sækkepibe.

bagage — (t) Bagage f, Gepäck n — (e) luggage — (f) bagage m.

bagarre (f) f, virvar.

bagatel — (t) Kleinigkeit, Bagatelle f — (e) trifle, bagatelle — (f) bagatelle, vétille f, rien m.

bagben — (t) Hinterbein n — (e) hind leg — (f) jambe, patte f, pied (m) de derrière.

bagbord — (t) Backbord m — (e) port (larboard) — (f) bâbord.

bage — (t) backen — (e) bake — (f) cuire.

bagefter — (t) hinterdrein, hinterher — (e) behind; (om tid) after(wards) — (f) (præp) après; (adv) plus tard.

bager — (t) Bäcker m — (e) baker — (f) boulanger m. **bagerovn** — (t) Backofen m — (e) (baker's) oven — (f) four m.

bageri — (t) Bäckerei f, Backhaus n — (e) bake-house, bakery — (f) boulangerie f.

bagerst — (t) hinterst — (e)

asien helt frem til høilandets randbjerge; i vest, mellem det Sorte og det Kaspiske hav, strækker det russiske herredømme sig endog over det høie Kaukasus lige til Ararat i Armenien. I øst ved Stillehavet har den rus. magtudvidelse mødt en jevnbyrdig modstander i Japan (i den rus.-jap. krig 1904—05 gik Japan af med Seiren). Britisk herredømme raader fra Persien til Malakka; det er ikke paa langt nær saa udstrakt som det russiske, men omfatter et meget frugtbarere landområade med en meget tæt befolkning. De andre europæiske magter, som har store besiddelser i Asien, er Tyrkiet (landene i v. f. Persien), Nederlandene (Sundaøerne og Molukkerne) og Frankrige (det østlige Bagindien).

De enkelte landes størrelse og befolkning i beg. af det 20 aarh. stiller sig ifølge Supan og Juraschek saaledes:

	Km.²	Indb.	pr.km.²
Tyrkisk Asien	1 766 800	16 898 700	10
Cypern (brit. 1878)	9 282	246 646	26.6
Sinaihalvøen (guvern. S. har kun 9 301 indb.)	59 000	24 461	0.4
Det frie Arabien	2 279 000	950 000	0.4
Oman (sultanat, sterk brit. indflydelse)	194 200	1 000 000	5.1
Britisk Arabien	41 000	252 000	5
Persien	1 645 000	9 500 000	5.8
Afghanistan	624 000	4 550 000	7.3
Russisk Asien (medregnet det Kaspiske hav og Aralsjøen, Chiva og Buchara)	17 050 688	25 145 700	1.5
Japan	417 412	50 853 590	121.8
Korea	218 200	9 670 000	44
Det Kinesiske rige	11 138 880	330 130 000	30
Fremm. besiddelser i Kina	6 100	950 000	154
Fransk Indo-China	663 000	17 800 000	27
Siam	633 000	6 070 000	9.6
Brit. Malakka	92 000	1 425 000	15
Himalaja-staterne	188 000	3 200 000	
Brit. Indien	4 809 104	295 213 056	61.4
Portug. og fransk Indien	4 167	845 475	
Brit. ostindiske øer	74 280	3 652 800	49
Sundaøerne og Molukkerne	1 734 470	35 576 000	20
Filippinerne	296 310	7 000 000	27

Udforskning. Under navnet Asien (af det gammelsyriske *açu*, opgang, d. e. orient, levant, nemlig solopgang) forstod den ældste oldtid kun den halvø, som senere faar navnet Lilleasien. Den første betydeligere udvidelse faar kjendskabet til denne verdensdel ved Alexander den stores tog, som naaede helt frem til Indien. Det er imidlertid først gjennem den venetianske kjøbmand Marco Polo, som udførte omfattende reiser gjennem og søndenom Asien (fra 1271 af) og opholdt sig sytten aar i Kina (indtil 1290-aarene), at kjendskabet til Asien har faaet noget klarere indhold. Hertil har ogsaa udbredelsen af Islam, muhammedanernes valfarter og arabiske reisende og geografer bidraget. Med opdagelsen af sjøveien til Indien (1498) begynder portugisernes erobringer og fremtrængen, som bragte dem helt til Japan, og fra øst naaede Magellan paa sin jordomseiling de senere (efter 1570) saakaldte Filippiner. I hælene paa portugiserne fulgte hollænderne og engelskmændene, hvis erobringer af de vigtigere produktionsomraader ogsaa ledsagedes af fremstød i udforskningsøiemed. Til udforskning af Kina har den af jesuiter ledede katolske missionsvirksomhed, helt fra det 16 aarh. af, bidraget særdeles meget. For Kinas og Japans vedkommende er en ny tid begyndt med deres, dels frivillige, dels fremtvungne oplukkelse for europæisk handel, fra midten af forrige aarhundrede. Blandt Midtasiens og Østasiens udforskere i den nyere tid indtager den russiske general Prshevalskij (d. 1888) en høi plads. Hans reiser i Kinas indre høilande og stepper (Gobi, Østturkestan, til grænsen af Tibet) falder fra 1860—80-aarene. Vestturkestan blev allerede i 1860-aarene gjennemstreifet af ungareren Vambéry. Som Kinaforsker maa fremhæves Richthofen (d. 1906). Som forskere i den ostindiske øverden nævner vi Bastian og Wallace; nordmanden C. Bock har bereist Borneo. Den sidste har ogsaa skildret Siam. I Ostindien afsluttedes den første landopmaaling af Everest 1843. For Arabiens vedkommende kommer Niebuhr og Seetzer i betragtning. Mesopotamien er belyst af Layard og Rawlinson, Armenien bl. a. af Moltke, den senere berømte feltherre. Han har ogsaa bereist Lilleasien, af hvis udforskning og kartografi H. Kiepert har gjort sig meget fortjent. Kaukasien er blevet nøiere bekjendt ved Klaproth, Radde og v. Arbich. Berømte reisende og kjendere af Asien i den nyeste tid er brødrefirkløveret Schlagintweit (bayrere), den eng. officer Younghusband, den rus. general Kuropatkin og den svenske geolog Sven Hedin. De hidtil frugtesløse forsøg paa at trænge ind i Tibet har faaet en afslutning ved den brit. militære ekspedition i 1904, som trængte frem til selve hovedstaden Lhassa.

Asinära, ital. ø ved Sardiniens nordvestspids, prov. Sassari. 51 km.², 500 indb. Befolkningen er mest fiskere og hyrder. A., der bestaar af granit, omgives af koralbanker, der leverer gode koraller. A. var romernes *insula Herculis.*

Asinius, Gajus A. Pollio (76—5 f. Kr.), rom. forfatter og politiker, studerede i Athen, konsul 40, levede i Rom optaget af litterære interesser; grundede et offentligt bibliotek og aabnede sin skulptursamling for publikum, skrev tragedier, holdt retstaler, skrev en borgerkrigens historie (60—42 f. Kr.), alt tabt. Han støttede mange digtere og indførte den skik, at forfattere forelæste sine verker for en større indbudt tilhørerkreds.

A'sinus (lat.), æsel. A. ad lyram, som æslet til at spille paa lyre, d. e. en klodrian, tølper.

Ask *(fraxinus excelsior),* til oljefamilien hørende træ med store, uligefinnede blade og smaa, nøgne, sortagtige flerboblomster i sammensat klase, som springer ud før

Ask.

hindmost; farthest back (behind) — ⓕ dernier; postérieur.

bagevje — ⓣ Widersee f — ⓔ eddy — ⓕ remous m.

baggaard — ⓣ Hinterhof m — ⓔ backyard, rear-yard — ⓕ arrière-cour f.

baggage ⓔ tros; (amerik.) bagage.

Bagger ⓣ m, muddermaskine.

baggern ⓣ opmudre.

bagging ⓔ sækkelærred.

baggrund — ⓣ Hintergrund m — ⓔ background, (i teatret) back scene — ⓕ fond m.

baghaanden: være, sidde i b. — ⓣ in der Hinterhand sein, die H. haben — ⓔ be the younger hand (the last player) — ⓕ être en dernier. **have i b.** — ⓣ in der Reserve haben — ⓔ have in reserve — ⓕ avoir en réserve.

baghold — ⓣ Hinterhalt m, Falle f — ⓔ ambush, ambuscade — ⓕ embuscade f, guet-apens m.

baghoved — ⓣ Hinterkopf m — ⓔ hind head, occiput — ⓕ occiput m.

baghun — ⓣ rindkantiges Brett — ⓔ (outside) slap, flaw-piece — ⓕ dosse f.

baglaas: døren er (gaaet) i b. — ⓣ das Schloss hat übergeschnappt — ⓔ the lock has slipped (caught) — ⓕ la serrure est faussée (brouillée, mêlée).

bagladningsgevær — ⓣ Hinterladungsgewehr n — ⓔ breech-loading gun — ⓕ arme (f) se chargeant par la culasse.

baglængs — ⓣ rückwärts,

bladene. Vingefrugt. De overvintrende knopper har sorte skjæl. A. findes hos os i lavlandet nordover til Trondhjemsfjorden. Beslegtet med a. er manna-asken (*f. ornus*), som dyrkes, særlig i Middelhavslandene, for saftens skyld, som i stivnet tilstand giver «manna».

Ask (lidet kar til smør el. l.) betyder eg. gjenstand lavet af asketræ. En afledning er æske (i folkesproget øskja).

A'skalon, en af filisternes fem hovedstæder, var i oldtiden hovedsædet for gudinden Derketos dyrkelse. Assyrerne gjorde den skatskyldig, senere kom den under ægyptisk og babylonisk herredømme. 104 f. Kr. blev den fristad. Herodes den store fødtes i A. Paa korstogstiden kjæmpedes ivrig om byen. Store ruiner. Skalotløg (*ascalonitæ*) har navn efter A.

Aske. Askebestanddele er de uorganiske stoffe, som bliver tilbage ved en plantes forbrænding. En del af disse, nemlig alkalimetallernes karbonater, sulfater og klorider, er opløselige i vand, andre er uopløselige og bestaar af silikater og fosfater af kalcium og magnesium samt fri kiselsyre. Desuden er der i asken mindre mængder af jern og mangan, undertiden lerjord. Den a., som de forskjellige planter levner ved forbrændingen, varierer saavel i mængde som sammensætning. — Vulkansk a. kaldes et graat el. gulagtigt, fint pulver, der sammen med vanddamp og smaadele af pimpsten el. anden lava kastes op ved vulkanske udbrud. Den breder sig ofte ud som et tykt lag over tilgrænsende egne og føres ogsaa tildels langt bort med vinden. Ved en mikroskopisk undersøgelse sees, at den bestaar af glasagtige partikler af de samme mineraler, der sammensætter lavaen.

Askeaton, by i Irland, prov. Munster. Havn ved Shannon. 2 190 indb. Laksefiske. Ruiner af et franciskanerkloster og en af tempelherrernes borge.

Askefis er den fællesnord. benævnelse paa Askeladden (s. d.). Navnet betegner en, «som blæser paa glørne» (af *fisa*, blæse, puste), for at faa ilden til at lue op; (middelald. lat. *ciniflo*, askeblæser; t. *Aschenpüster* og *-bläser*). Enkelte steder i Norden betegner A. et overnaturligt væsen, som holder til paa arnen, «aarevætten»; det er sandsynligt, at eventyrets navn paa den ringeagtede, men med skjulte kræfter udstyrede søn, som ligger ved ildstedet, er en overførelse herfra, men isaafald vistnok foranlediget ved kjendskabet til et eller andet af de mange udenlandske navne paa eventyrenes «askeligger». Disse fremmede navne har ingen sammenhæng med noget overnaturligt; de gaar ud fra husets laveste og simpleste tjenerstilling, kjøkkenguttens. Navnet Askefis fremtræder i nordisk litteratur først i 15 aarh. (i ordsprog) og findes i det 16 hos Hieron. Ranch («hvortil duer en askefis»), senere bl. a. hos Holberg («Hvor ofte ser man ei en Espen Askefis af modgang blive stor») og en af hans norske modstandere 1726 («Jeg tænkte barnet var som faderen saa vis; men da jeg ret saa til, var det en askefis»), samt hos Ewald. — A.-navnet maa holdes ud fra A.-typen, som er langt ældre. I typen synes ofte at indgaa to momenter: 1. forestillingen om den sent udviklede, tilsyneladende tossede unggut, som siden aabenbarer den største kløgt og dygtighed; 2. den primitive idé om den yngste søns fortrinsret ved arv o. l. («junior-ret», Jüngstenrecht», i modsætning til førstefødselsretten). Det er væsentlig det første moment, som repræsenteres i typen, saaledes som den fremstilles i den nordiske heltedigtning (Uffe spage, Helge Hjorvarðsson, Starkad) og i de mange sagaers skildring af den lade, sværlemmede «askeligger» (især fra det 13 aarh. af). I nutidens nordiske eventyrtradition har ogsaa det andet moment øvet indflydelse.

Askeladden er den norske folkefantasis idealskikkelse, den forborgne kraft, som, tilsyneladende dum og døsig, bier til den rette tid kommer; da seirer han, den yngste og foragtede, i alle prøver og vinder kongsdatteren og det halve rige. Navnet er almindeligst paa Østlandet; det har faaet kurs gjennem Asbjørnsen og Moe's eventyrgjengivelser. I folkemunde lyder det oftest Oskeladd, der har samme betydning som sideformerne Oskelabb, Oskelamp, Oskefot, hvis sidste led alle betyder en ladd el. sokk, i modsætn. til skotøi. Et andet alm. navn er Oskunge, askebarn, som stemmer med det svenske Askungen. Det ældste og over hele landet udbredte navn er dog det fællesnordiske Oskefis, Askefis (s. d.). Ingen af disse navne bruges i Norge om den kvindelige eventyrhelt (se Askepot). Efter den norske folketradition er A. stundom eneste barn; har han søskend, er han altid den yngste, i regelen af 3 brødre, og de ældre, som ofte kaldes Per og Paal (el. Pyk og Sløg), foragter ham dybt. Fornavnet Espen, som han ikke sjelden fører, især i det sydlige Norge, er laant fra de danske eventyrs Esben (Knæsben, Jesper) Askefis: ofte er hans fornavn dog Svein, Halvor, Lars, Hans (se Tyrihans); men oftest betegnes han bare som Askeladden eller Askefisen.

Askelandsfoss, vandfald (8 m.) i Nidelvens bielv Gjøv (Gjevedalselv), Aamli herred, Nedenes amt.

Askelöf, Johan Kristoffer (1787—1848), sv. publicist, tilhørte fosforisterne (s. d.) og udgav deres tidsskrift «Polyfem» (1809—12), hvor han med stort vid angreb sit partis modstandere. Senere udgav han flere andre tidsskrifter; han blev politisk skribent og viste sig som det konservative partis bedste pen i «Svenska Minerva» (1830—48), der paa grund af sin udenrigspolitiske holdning fik navnet «Ryska Minerva».

Askeonsdag, første onsdag efter fastelavnssøndag. Paa den dag mødte de bodfærdige klædt «i sæk og aske», d. e. i bodsdragt med aske strøet paa hovedet. Nu knæler de troende romersk-katolske foran alteret og korstegnes paa panden med asken af indviede palmegrene.

Askepot er i danske folkeeventyr oftest navnet paa den foragtede yngste datter eller steddatter, hvem moderen og søstrene sætter til det tyngste og simpleste arbeide i huset, men som ved sin godhed og skjønhed tilslut naar frem til lykke og magt og vinder kongssønnen. Norsk tradition kjender ikke A.-navnet. I litteraturen er det dog tidligere brugt hos os: i 1 udg. af «Norske folkeeventyr» anvender Asbjørnsen og Moe A. endog for den mandlige «Askeladd» ligesom i dansk, og i oversættelser af udenlandske eventyr kan man fremdeles møde A. om den kvindelige helt; de telemarkske navne Oskeguffe, Oskeguve, Oskegøyve betegner egentlig en kvinde, som sidder bred og stængende foran peisen, og er først i nyere tid delvis gaaet over til at anvendes om den kvindelige Askepot.

---

rücklings — (e) backwards — (f) à reculons, en arrière.

bagne (f) m. galeislavefængsel, slaveri.

bagning — (t) Backen n; (det bagte) Gebäck n — (e) baking; batch — (f) cuisson f; fournée f.

bagnole (f) f. hundehul; gammel pøs (hat); skranglekjærre.

bagou (f) m. svada.

bagover — (t) hinten über, rücklings — (e) backwards — (f) à la renverse.

bagrem — (t) Schwanzriemen m — (e) crupper — (f) croupière f.

bagside — (t) Hinter-, Rück-, Kehrseite f — (e) back; reverse — (f) côté (m) de derrière; revers m.

bagstavn — (t) Hintersteven m — (e) stern — (f) poupe f.

bagtale — (t) verleumden — (e) backbite, calumniate, slander — (f) dire du mal (médire) de. **bagtalelse** — (t) Verleumdung f — (e) backbiting, calumny, slander; scandal, detraction — (f) médisance f.

bagtanke — (t) Hintergedanke m — (e) secret thought, underthought — (f) arrière-pensée f.

bagtrop — (t) Nachtrab m — (e) rear, rear-guard — (f) arrière-garde f.

bagud — (t) (nach) hinten — (e) behind — (f) en arrière.

bague (f) f. ring; (jern)øie

baguenaude (f) f (bot.) blærebelg.

baguer (f) neste, traakle.

baguette (f) f. pinde, stok, stav trommestikke; ladestok; pl. spidsrod.

Asker, herred i Akershus amt, 106 km.² med 4 655 indb.; 44.8 pr. km.² Herredet, der svarer til A. prestegjeld og sogn, ligger paa vestsiden af Kristianiafjordens indre bassin og bestaar af et veldyrket bakketerræn med vakre fjeld- og aaspartier i baggrunden. Det ansees almindelig som en meget naturskjøn egn.

Askerc *[aškerts]*, Anton (1856—), slovenisk digter, af bondestand, prest, men maatte opgive denne gjerning paa grund af sine frisindede meninger, anseet som hovedet for moderne slovenisk digtning, har skrevet malende og stemningsfulde ballader og romancer, kraftige, følte lyriske digte, satirer, hvor han gaar løs paa den katolske kirke, og det nationale skuespil «Zlatorog».

Askerudfoss, vandfald (17.4 m.) i Randselven, Norderhov herred, Buskerud amt.

Askēse, eg. øvelse, betegner den kristnes selvfornegtende afholdelse fra det jordiske livs nydelser, rekreationer og bekvemmelighedskrav for derigjennem at «døde», «spæge sit kjød», og vinde fremgang i det rent aandelige forhold til Gud. Ofte forenes hermed ogsaa selvplagerier af forskjellig art. Modsætningen mellem den kristelig-asketiske livsopfatning og den hedensk-eudaimonistiske fremtræder med overordentlig dramatisk effekt i Ibsens «Kejser og Galilæer» («Cæsars frafald»), 2 akt. — Askēt, en som helliger sig til a.

Askevold, Anders M. (1834—99), n. maler, levede en aarrække i Düsseldorf, hvor han havde faaet sin uddannelse. Hans bedste arbeider skriver sig dog fra opholdet i Norge 1866—80 og behandler alle landskaber med en rig og elskværdig staffage fra sæterlivet. («En sommerdag ved tjernet», «Aften ved elven» samt en række fine studier i Kunstmuseet i Kra.)

Askim, herred i Smaalenenes amt, 68 km.² med 3 574 indb.; 55 pr. km.² Herredet, der svarer til A. prestegjeld og sogn, ligger umiddelbart paa Glommens østside omkring de punkter, hvor saavel jernbanen (indre Smaalensbane) som hovedveien fra Kra. fører over Glommen. Inden herredet ligger bl. a. den store elektriske kraftstation Kykkelsrudanlægget.

Askim jernbanestation med omliggende næsten bymæssige bebyggelse ved Smaalensbanens østre linje (53 km. fra Kra.), Askim herred, Smaalenenes amt. 445 indb.

Askja, Islands største krater. I den umaadelige lavaørken Odáðahraun n. f. Vatnajøkul hæver sig den 1 400 m. høie fjeldmark Dyngufjøll. Midt i Dyngufjøll er en dal med bratte vægge; i denne dal, som kaldes Askja (æske) paa grund af sin form, er et 54 km.² stort krater. Stort udbrud 29 mars 1875, da askeregnen naaede lige til Stockholm.

Asklepĭos, hos grækerne lægekunstens gud (romernes Æskulapius). A. var vistnok oprindelig kun heros og dyrkedes i Thessalien, og hans prester, Asklepiaderne, drev lægevirksomhed (med drømmeorakler o. s. v.). Hans dyrkelse bredte sig derfra videre. Hos Homer nævnes han som søn af Apollon og opdraget af Cheiron (s. d.); men da han narrer Hades for hans ofre, klager denne til Zeus, og han dræber A. med sit lyn. A. dyrkedes navnlig i Epidauros og paa Kos, og ved hans helligdomme var i regelen hospitaler og lægeskoler; den berømteste asklepiade var Hippokrates (s. d.) fra Kos. — A. fremstilledes i regelen staaende: en yngre mand med skjeg, med et venligt udtryk, i kappe, der lader brystet frit, og støttet til en stav (ofte med en slange).

Askold (Termination-Island), rus. ø ved Stillehavskysten, nær den kinesiske grænse. Guldforekomster. Havn.

A'skov, Jylland, landsby omtr. midtveis mellem Kolding og Ribe med en folkehøiskole grundlagt 1865. I 1878 blev vinterskolen omdannet til «udvidet» folkehøiskole, samtidig med at P. la Cour blev knyttet til den som lærer i naturvidenskab. Siden 1885 har vinterskolen havt baade mandlige og kvindelige elever.

Askroven, en 7.5 km.² stor ø med 281 indb. i Kinn herred, Nordre Bergenhus amt.

Askvold, herred i Nordre Bergenhus amt, 178 km.² med 2 692 indb.; 15 pr. km.² Herredet, der svarer til A. prestegjeld med A. og Vilnes sogne, bestaar af en smal strimmel land omkring mundingen af Dalsfjorden samt af en del vestenfor liggende øer, blandt hvilke Atløen med Vilnes kirke er den største. Staveneset inden dette prestegjeld angives ofte som det vestligste punkt af Norges fastland; dette er imidlertid feilagtigt, da Vardetangen i Lindaas herred ligger noget længer mod vest.

Askøen, herred i Søndre Bergenhus amt, 94 km.² med 7 503 indb.; 84.8 pr. km.² Herredet, der svarer til A. prestegjeld med Strudshavn og Laksevaag sogne, omfatter en del af Askøen samt en del af fastlandet vest og sydvest for Bergen, inden hvilket sidste parti der findes flere ganske fremtrædende fjelde, blandt hvilke Lyderhorn (396 m.) og Løvstakken (475 m.). Inden det nævnte fastlandsomraade ligger derhos et af de betydeligste til «Bergens befæstninger» hørende anlæg, Kvarven. Herredet har ikke liden fabrikdrift bl. a. ved Laksevaag, der nærmest kan betragtes som en forstad til Bergen.

Askøen, en 89 m.² stor ø lidt udenfor Bergen i Askøen, Alversund og Herlø herreder, Søndre Bergenhus amt, bekjendt for sin naturskjønhed. 3 980 indb.

Aslaksen, Konrad (Axelsen, Kort) (1564—1624), f. i Bergen, var som student Tyge Brahes medhjælper og søgte at forene naturvidenskabens resultater med bibelens lære. Under et 6-aarigt studieophold i udlandet hendroges han til kalvinismen, men maatte dog senere, som professor i teologi ved Kjøbenhavns universitet (fra 1607), optræde som streng lutheraner. Han var den første norskfødte professor efter reformationen.

Aslaug, sagnhelten Ragnar Lodbroks anden hustru, udmerkede sig ved sin skjønhed og klogskab. Ifølge sagnet blev hun, der angives at være en datter af Sigurd Faavnesbane, i sin tidlige barndom stjaalet af sin fosterfader Heines' mordere og opdraget som trælkvinde under navnet Kraaka paa gaarden Spangereid ved Lindesnes, hvor hun blev fundet af Ragnars mænd. Hendes eventyrlige historie fremstilles i flere nordiske folkeviser og fyldigst i sagaen om Ragnar Lodbrok.

Asmāra, Afrika, fæstning i den ital. koloni Eritrea, ca. 60 km. s.v. for Massaua og det Røde hav, paa østranden af det abessinske plateau, 2 423 m. o. h., behersker adgangen til dette. Ital. 1888.

Asmodæus (hebr. Asmodi, i Septuaginta Asmodaios), ifølge den jødiske tradition en dæmon, som efterstræber kvinder. I Tobias' bog fortælles, hvorledes han myrder hver af de syv mænd, som Sara, Raguels datter, forloves

---

baguier (f) m, smykkeskrin.
bagvaske, se bagtale.
bagvei, se snigvei.
bagvendt — (t) verkehrt; quer — (e) (turned) the wrong way, (fig.) preposterous — (f) renversé, à l'envers, à rebours; (klodset) gauche, maladroit; (adv) de travers.
bagverk — (t) Backwerk n — (e) pastry(-work) — (f) pâtisserie f.
bähen (t) varme, lægge varmt omslag paa.
Bahn (t) f, (jern)bane.
Bahnhof (t) m, (jernbane)station.
Bahnsteig (t) m, perron.
bahnen (t) bane; jevne.
Bahre (t) f, baare; bærebør.
bahut (f) m, dragkiste.
Bai (t) f, havbugt.
bai (f) rødbrun.
baie (f) f, bær; bugt; aabning.
baigner (f) bade; væde; fugte; beskylle.
baigneur (f) m, bademester; badegjest.
baignoire (f) f, badekar; parterreloge.
bail (e) løslade mod kaution; gaa i kaution (for; kaution; (kjedel)hank; (i cricket) tverpind paa wicket.
bail (f) m, pl **baux** forpagtning(sleie), kontrakt.
bailee (e) depositarius, modtager.
bailiff (e) lensmand, underforvalter.
bailiwick (e) lensmandsdistrikt.
bailler (f) give, overdrage.

med. Engelen Rafael binder ham tilsidst, og Sara bliver gift med Tobias. I den senere Talmud-litteratur (fra ca. 350 e. Kr.) optræder A. under navnet Aschmedai som dæmonernes fyrste; han fordriver i Salomos skikkelse denne fra hans trone («Jeg, prædikeren var konge i Israel»), indtil kongen har gjort bod (iflg. et sent kaballistisk skrift: Emek Hammélech, «Kongedalen»). Dette sagn om A. og Salomo beror væsentlig paa en sammenkjedning af et gammelt indisk eventyr med det græske sagn om Seilenos' tilfangetagen. Dette sidste og A.-sagnet danner grundlaget for middelalderens vidt udbredte Merlin-sagn, som igjen bl. a. har affødt en række norske og islandske sagn om marmælen, saaledes allerede i Halvs saga, ca. 1300.

As-moll, se As og Toneart.

Asmund Grankelssøn, kong Olav Haraldssøns ven og Asbjørn Selsbanes banemand, blev sysselmand over en del af Helgeland og levede i fiendskab med den høiættede Haarek af Thjotta, der tidligere havde havt hele Helgeland i forlening. Med hensyn til skjønhed, styrke og legemlige færdigheder gjaldt A. G. for den tredje i Norge næst efter Haakon den gode og Olav Trygvessøn.

Asmundsen, Jakob Hveding (1841—), n. skuespiller, debuterede 1859, var væsentlig knyttet til scenen i Bergen, spillede baade vaudevilleroller og anstandsfigurer; forlod scenen 1886. — Hans hustru Rosa Anna Charlotte A., f. Baldani (1848—), n. skuespillerinde, debuterede 1865, var ligeledes væsentlig knyttet til den bergenske scene, meget anvendt, gjorde med sit friske humør og sin gode stemme lykke i operetter og syngestykker og skabte en god holbergsk Pernille; fratraadte 1903. — Deres søn, Sigurd A. (1871—), n. skuespiller, debuterede 1891; har fra Nationalteatrets oprettelse i 1899 været knyttet til dette.

Asnières *[aniæ'r]* **-sur-Seine,** by i Frankrige, depart. Seine, 2 km. n.v. f. Paris' ringmur, 31 336 indb. (1901). Baadbyggerier, fabrikation af trævarer, parfumer, reiseartikler o. s. v. Byen, som er et yndet udflugtssted for pariserne, har mange villaer og forlystelsessteder.

Asnyk, Adam (1838—97), polsk digter, pseudonymet El...y, en af lederne af den polske revolution 1863, undkom, da opstanden blev slaaet ned, til Galizien, hvor han senere levede i Krakau. Revolutionens ulykkelige udfald fremkaldte hans pessimisme. Som digter var han den fine lyriker med dybt følte, melodiske digte, skrev ogsaa skuespil.

Asōka, se Açoka.

Asov *[azå'f]*, by i Sydrusland, de donske kosakkers land, nær udløbet af Don, 25 488 indb. Fiskeri og handel (korneksport). A. var tidligere en sterk fæstning. Hed i oldtiden Tanais, kaldtes senere Tana. Den blev tyrkisk 1471, russisk 1739.

Aso'vske hav, egentlig en bugt af det Sorte hav og forenet med dette ved et smalt stræde, Kertsj, mellem halvøerne Krim og Taman. 37 600 km.² Det har lave bredder, dog lidt høiere i nordvest, er grundt og fuldt af øer; fiskerigt. Liden skibsfart, hyppige storme. Saltholdighed 1.2 pct. Dets vigtigste havn er Taganrog.

Asp *(populus tremula)*, træ tilhørende pilefamilien, med rank stamme og lysegraa bark. Bladene er runde, glatte og tandede med fra siden fladtrykt stilk, hvilket bevirker, at bladene «skjælver» ved mindste vindpust. Blomsterne, som springer ud før bladene, er tvebo og sidder i indtil 10 cm. lange rakler i enden af grenene. Blomsterdækket er meget reduceret og danner en skaal, der i hanblomsterne omgiver de talrige støvbærere, i hunblomsterne frugtknuden med de lyserøde 3—4-fligede ar. Under hver blomst sidder et mørkebrunt, fliget og randhaaret rakleskjæl. A. er alm. fra de sydligste til de nordligste egne af landet. Anvendes navnlig i fyrstikfabrikationen.

Asp.

Asp *(aspius rapax)*, Europas største til karpefamilien (underfamilien *leuciscinæ)* hørende fiskeart; kan opnaa en vegt af 8 à 9 kg., hos os indtil 6 kg., og er i modsætning til saagodtsom alle andre til familien hørende arter en glubsk rovfisk. Tilhører navnlig Sydøsteuropa og forekommer hos os kun i Glommenvasdragets nederste dele, navnlig i Øieren med Lerelven og Nitelven, hvor den benævnes blaaspol. Optræder stimvis kun i legetiden, der indtræffer om vaaren efter isløsningen, ellers kun enkeltvis.

Aspaas, Svend (ca. 1735—ca. 1810), n. bergmand og bondepraktiker, f. i Guldalen, kom tidlig i Røros verks tjeneste, hvor hans medfødte tekniske talent hyppig anvendtes ved bro- og bergbygningsarbeider, ligesom han ogsaa konstruerede et sindrigt pumpeverk for gruber. I 1803 blev han verkets første overbygmester. Forfærdigede ogsaa flere praktiske nytte- og husgeraadsgjenstande.

Asparaginsyre, aminoravsyre, kemisk forbindelse af kulstof, vandstof, surstof og kvælstof ($C_4H_7NO_4$), er en organisk syre, som findes i runkelroemelasse og dannes ved kogning af eggehvidestoffe med syrer eller alkalier. Hvid, krystallinsk, opløselig i vand. Dens amid er asparagin, $C_4H_8N_2O_3$, som først blev paavist i asparges, men senere fundet udbredt i mange planter, navnlig i spirerne af erter og bønner, i runkelroer (sml. asparaginsyre) samt i altæarod (kaldes derfor ogsaa altæin). Asparagin synes at være af betydning i plantens stofskifte.

Aspa'ragus, aspargesplanten, s. d.

Aspa'rgesplanten *(asparagus officinalis)* er en fleraarig urt af konvalfamilien. Fra den vandrette rodstok udgaar der grønne, sterkt grenede, overjordiske skud, hvis yderste forgreninger er fine og naaleformede. Kulsyreassimilationen udføres her af dette stængelsystem, idet bladene kun er meget ubetydelige skjæl. Røde bærfrugter. Aspargesplanten er egentlig en strandplante, den vokser hos os f. eks. ved Kristiania og Tønsberg, vistnok oprindelig forvildet. Benævnelsen «asparges» anvendes mest paa de unge skud, før de er blevet grønne. Disse benyttes i husholdningen. Den kræver solrigt, varmt voksested og en meget dybt bearbeidet, næringsrig jord.

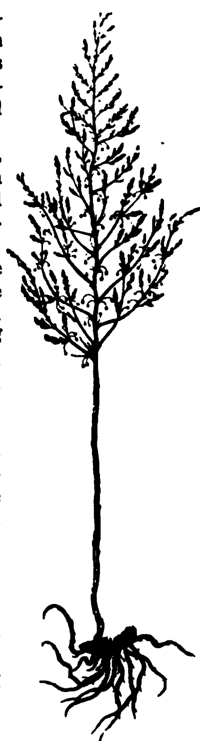
bâiller (f) gjespe; gabe; staa aaben.
bailleur (f) m, bortforpagter; (de fonds) passiv kompagnon.
bailli (f) m, amtmand, foged.
bailliage (f) m, amt, fogderi; underret; tingstue.
baillive (f) f, amtmandinde.
bâillon (f) m, knevel, mundkurv.
bâillonner (f) kneble, sætte mundkurv paa.
bailment (e) depositum.
bain (f) m, bad.
baïonette (f) f, bajonet.
baiser (f) kysse; m, kys.
baisse (f) f, kursfald.
baisser (f) sænke; synke, dale.
baissière (f) f, vandhul; vinbærme.
baisure (f) f, brødside.
bait (e) agn; lokkemad; forfriskninger paa reise, hvil; udlægge aate; fodre; hidse; indtage forfriskninger, holde hvil.
baize (e) bai (uldtøi).
bajas — (t) Hanswurst m — (e) buffoon — (f) bouffon, paillasse m.
bajonet — (t) Bajonett m — (e) bayonet — (f) baïonette f.
bajoue (f) f, kjævepose.
bak (paa skib) — (t) Back, Vorderschanze f — (e) forecastle — (f) gaillard (m) d'avant.
bak (sjøudtr.) — (t) back — (e) (taken) aback — (f) en arrière, en panne.
Bake (t) f, bøie; sjømerke.
bake (e) bage, stege, stue; brænde (tegl); bages.

De af frø opelskede smaaplanter udplantes om vaaren eller om sommeren paa en haveseng og naar ved 4 aars alder en saadan udvikling, at skuddene kan «stikkes» eller afskjæres til husholdningsbrug.

Aspāsia, berømt hetære i oldtiden, f. i Milet, besad stor skjønhed og fin dannelse og smag; da hun kom til Athen, fængslede hun alle mænd (saaledes endogsaa Sokrates); de attiske kvinder besad nemlig i regelen ikke en dannelse som hendes. Hun egtede Perikles; hans fiender spottede dem jevnlig med hentydninger til hendes fortid, og hun blev engang anklaget, men frifundet. Efter Perikles' død egtede hun en kvæghandler Lysikles. Buste i Vatikanet.

Aspe *[asp]*, Spanien. 1. By i prov. Alicante, 7 927 indb. (1900). Marmorbrud, vinhaver, oljemøller. 2. V a l l é e d'A., smuk dal i Pyrenæerne i det franske depart. Basses-Pyrénées. Dalen gjennemstrømmes af en elv, som kommer fra Pic d'A. (2 700 m.); 9 000 indb.

Aspe'kter (lat.). 1. Udsigter, forhaabninger. 2. De bevægelige kloders gjensidige stillinger paa himmelkuglen, bestemt ved vinkelafstande, nemlig k o n j u n k t i o n ☌ (0° afst.), k v a d r a t u r □ (90°) og o p p o s i t i o n ☍ (180°). Af tidligere anvendte a. kan nævnes a s p e c t u s t r i g o n u s △ (120°) og a. s e x t i l i s ✱ (60°).

Aspargesplanten.

Asper, tyrk. mynt, i Tyrkiet = 1/8 parà = 13 øre. I andre tyrkisktalende lande er værdien alm. en anden, saaledes i Ægypten «den gode asper» = 2/5 parà = 18 øre og «courant-a.» = 1/3 parà = 15 øre.

Aspergi'llus, se M u g s o p.

Asperifōliæ, d. s. s. borraginaceæ, rubladede, s. d.

Aspern og E s s l i n g e n, to landsbyer paa Donaus venstre bred, ø. f. Wien, bekjendt for kampen mellem Napoleon I og østerrigerne under erkehertug Karl 21/5 1809. N. gik over elven og erobrede efter en haard modstand begge landsbyer, men trak om natten hæren, der havde lidt svære tab, tilbage til høire bred, saa slaget blev uafgjort. Blandt de faldne var Lannes.

Aspe'rula, myske, se K r a n s b l a d e d e.

Aspeslegten, n. adelsslegt, der skriver sig fra gaarden Aspen paa Nordmøre, optræder i det 14 aarh. og uddør sandsynligvis i begyndelsen af det 16 aarh. Slegtens mest fremtrædende mænd er O l a f T r o n d s s ø n, der efter bitre og langvarige stridigheder med pavens kandidat tyskeren Marcellus i 1458 blev erkebiskop i Trondhjem, hvor han døde ca. 1472; hans brodersøn G a u t e I v a r s s ø n, søn af Ivar Trondssøn paa Aspen, blev i 1474 hans eftermand paa erkebispestolen; han døde 1510.

Aspidi'stra, slegt af liljefamilien. Fra den underjordiske stængel vokser op et stort antal store, mørkegrønne blade, som er bredt lancetformede, helrandede, men ofte noget bugtede i randen. Blomsterne er meget uanselige. *A. elatior,* som hører hjemme i Japan, er en meget alm. stueplante hos os.

Aspi'dium, se T a g g b r e g n e.

Aspinwall *[æspinwål]*, se C o l o n.

Aspira'nt, en som aspirerer til, d. e. søger at opnaa en stilling. A. til visse militære stillinger, som kadet-a. og underofficers-a., maa i Norge gjennemgaa egne militære øvelser, kadet-a. ved et a.-kompani. Generalstabens a. uddannes hos os til generalstabsofficerer i et 4-aarigt kursus.

Aspirāt (gram.), lukkelyd med efterfølgende pust (a s p i r e r e t, eg. tilaandet), f. eks. a k, udtalt a k h.

Aspiratiōn (mus.) betegner, at sangere indskyder et let h foran en vokal for at faa den fast og ren.

Aspirātor, apparat, som tjener til at frembringe en luftstrøm gjennem et rør, enten ved at vand gjennem et smalt rør ledes ind i en lukket flaske, hvorved den luft, som var i flasken, blæses ud gjennem et andet rør (Liebigs a.), eller ved at en med vand fyldt flaske tømmes gjennem ét rør, hvorved luft suges ind gjennem et andet. Ved andre a. blæses der luft gjennem et rør, som løber ud i en snævrere spids; ved forsnævringen er anbragt et siderør, hvorigjennem luft rives med af luftstrømmen i det første rør, saa der opstaar en sugning, altsaa samme princip som ved de alm. blomsterduschapparater.

Aspirīn er et bestemt salicylpræparat, fabrikeret af firmaet Farbenfabriken vorm. Friedr. Bayer & Co. og registreret under navnet a. her i landet, en kemisk forbindelse af kulstof, vandstof og surstof ($C_9H_8O_4$), faaes ved ophedning af salicylsyre med eddikesyreanhydrid. Hvidt, krystallinsk legeme; anvendes i medicinen mod reumatisme, influenza og neuralgier.

Asplēnium, se B u r k n e.

Aspromo'nte, Italien, skogdækket fjeldstrøg paa Kalabriens sydspids, adskilt fra Apenninerne ved en dalsænkning. Høieste top Mont Alto (1958 m.). Her blev Garibaldi fanget 29/8 1862.

Asquith *[æskwiþ]*, H e r b e r t H e n r y (1852—), eng. politiker, blev 1876 advokat og førte 1888—89 Parnells store proces mod «Times», hvorefter han 1890 blev regjeringsadvokat. 1886 var han blevet medlem af underhuset, 1892 bidrog han væsentlig til at styrte Salisbury, hvorefter han s. a. indtraadte i Gladstones 4de ministerium som indenrigsminister. Som saadan blev han siddende, indtil Roseberys regjering faldt i juni 1895, da han gjenoptog sin advokatpraksis, men vedblev at tage ledende del i det frisindede partis politik paa de liberale imperialisters fløi. Da Chamberlain vaaren 1903 aabnede sit felttog for industri- og preferencetold, kastede A. sig ind i kampen paa frihandlernes side. Ved kabinettet Campbell Bannermans udnævnelse 9 dec. 1905 blev A. atter minister. A. har altid været talsmand for en fremskreden arbeiderbeskyttelsespolitik.

Asrak, B a h r e l, østlig bielv til Nilen (s. d.).

Assab, Afrika. 1. Bugt i den sydvestlige del af det Røde hav lige overfor el Maka (Mokka) i Arabien, tilstrækkelig dyb og god havn, beskyttet af lave koral-øer. 2. By og distrikt ved A.-bugten, den første italienske koloni, sydligst i Eritrea ved grænsen af fransk Somaliland. Kjøbtes 1870 efter Suez-kanalens aabning af det italienske dampskibsselskab Rubbatino, som 1879 overdrog sine

---

baker ⓔ bager.

bakke — ⓣ dei(n)sen, (seil) back brassen — ⓔ back (box) off; (seil) back — ⓕ aller en arrière, reculer; renverser la vapeur; mettre en panne.

bakke — ⓣ Hügel m, Anhöhe f — ⓔ hill, rise, eminence, elevation — ⓕ (bei) colline f, coteau m.

bakkenbart se kindskjeg.

bakket — ⓣ hügelig — ⓔ hilly — ⓕ couvert de collines; montueux; accidenté.

bakse (en kanon) — ⓣ baxen — ⓔ train, work — ⓕ remuer.

bakterie — ⓣ Bakterie f — ⓔ bacterium — ⓕ bactérie f.

bal I (dansefest) — ⓣ Ball m — ⓔ ball — ⓕ bal m. **balsal** — ⓣ Ballsaal m — ⓔ ball-room — ⓕ salle à danser.

bal II (i biljard) — ⓣ Ball — ⓔ ball — ⓕ bille f.

bal III se bold.

bal ⓕ m, (danse)bal.

baladin ⓕ m, gjøgler.

balafre ⓕ f, ar, skramme.

balafrer ⓕ give en skramme.

balai ⓕ m, kost; pensel.

balance se ligevegt. I handel — ⓣ Bilanz f — ⓔ balance — ⓕ bilan m; (saldo) balance f.

balance ⓔ & ⓕ f, vegt(skaal); balance, ligevegt; saldo.

balance ⓔ, **balancer** ⓕ bringe, holde i ligevegt, afbalancere; (af)veie; saldere; ⓕ ogs. gynge, svinge; være tvilraadig.

balancere — ⓣ balancieren —

rettigheder til den italienske regjering. Erklæredes 1882 mod Ægyptens og Englands protest for italiensk kronkoloni. Ligger i en af lavablokke og sanddyner opfyldt, tør og ufrugtbar egn (regnhøide kun 61 mm.).

Assagai, kort spyd med tyndt, fladt, ofte fortrinlig smedet blad uden modhager; bruges af indfødte stammer i Sydafrika.

Assāi (ital.), meget, bruges til forsterkning af en musikalsk tempobetegnelse, f. eks. a l l e g r o a.

Assal, Afrika, merkelig saltsjø i fr. Somaliland, 20 km. indenfor Tadjura-bugten (s.v. f. Bab el Mandeb). A. er en kyst-depression 174 m. lavere end havet, hvoraf den formodentlig har været en bugt, men hvorfra den engang blev skilt ved lavastrømme og hævning af kysten. Dens dybde er nu 40 m., men dens niveau synker stadig. Nærmest bredderne har der afsat sig en saltskorpe saa sterk, at den 1 km. udover kan bære kameler, lastet med salt til Abessinien.

Assam *[æssǽm]*, provins i britisk Ostindien, med Burma i øst, Bengalen i syd og vest, Tibet og Bhutan mod nord. 189 000 km.² med 6 126 343 indb. (1901). Landet gjennemstrømmes af Brahmaputra. I nord Himalayas skogbevoksede skraaninger, i syd flere fjelde: Garo, Kahsi o. a. Landet, som er lidt koldere end Bengalen, har en stor regnmængde (Tscherra-pundshi 12 m.) og et rigt dyre- og planteliv, navnlig dyrkning af ris, te, bomuld sukkerrør o. s. v. Store stenkulleier, petroleum, salt, guld. Befolkningen dels hinduer, dels assameser, som meget ligner kineserne, dels vilde bjergstammer. Sproget (assami) er beslegtet med det bengalske.

Assassīner, et religiøs-politisk forbund af unge, fanatiske muhammedanere, stiftet 1090 af Hassan fra Khorasan. De var farlige modstandere for korsfarerne, men ogsaa for flere muhammedanske fyrster. Paa Libanon bemægtigede de sig flere byer, hvorefter deres overhoved fik navnet «Scheik-al-Dschebel» («den gamle fra bjerget»). 1272 blev deres borge erobret af den ægyptiske sultan Bibars, og a. bestaar nu kun som en sjiitisk sekt. I forbundets sidste tid sank de ned til at blive simple snigmordere. (Deraf den franske og italienske benævnelse for morder: *assassin, assassino.)*

Assens, fynsk kjøbstad ved Lillebelt, 4 645 indb., kjendt siden Valdemarstiden. I middelalderen det almindelige overfartsted til Sønderjylland, hvis tab 1864 derfor skadede A.; nu i opgang.

Asser, T o b i a s M i c h a e l C a r e l (1838—), nederlandsk jurist og statsmand, særlig kjendt for sine arbeider over international ret og for sin deltagelse som Nederlandenes repræsentant ved internationale konferencer.

Asser, gammelt d. mandsnavn, brugt i middelalderen og op i reformationstiden. Latiniseret A s c e r u s, hvoraf den urigtige form A s g e r. Maaske opstaaet af ældre A s v a r.

Asser, søn af Jakob, stamfader til A.s stamme.

Asserson, P e t e r C h r i s t i a n (1839—1906), civilingeniør i de Forenede staters marine med kontreadmirals rang, f. i Egersund. Var i nogen tid ansat ved kystopmaalingen og fyrvæsenet i Amerika og gjorde 1862—69 tjeneste som frivillig officer paa de Forenede staters flaade; var derefter beskjæftiget med at bortskaffe de under borgerkrigen i havne og elve sunkne fartøier, indtil han 1873 ansattes i overordnet stilling ved Norfolk orlogsverft. Udnævntes 1874 til ovennævnte stilling, i hvilken han har nedlagt et fortjenstfuldt arbeide ved planlæggelsen og udførelsen af tørdokke og andre anlæg ved de amerikanske orlogsverfter.

P. C. Asserson.

Asse'ssor, medlem af de kollegiale af flere dommere bestaaende domstole: høiesteret (i Kristiania), overretterne (i Kristiania, Bergen og Trondhjem) og byretterne (i Kristiania og Bergen).

Assiēnto (sp.), overenskomst, særlig den traktat, hvorved i tidligere tider en fremmed nation med udelukkelse af andre fik ret til mod en vis afgift i et bestemt antal aar at indføre negerslaver fra Afrika til de spanske kolonier i Amerika og drive handel med dem.

Assignāter kaldtes i Frankrige de anvisninger, som i revolutionsaarene 1789—97 blev udstedt paa statskassen, og hvis paalydende skulde dækkes af de midler, der indkom ved salg af de inddragne kirkegodser, senere ogsaa af de faste eiendomme, der fratoges de landflygtige. Oprindelig var de et slags obligationer i dette statsgods, men de gik ved et dekret af 17 april 1790 over til at blive rene papirpenge. Af disse udstedte staten i sin pengenød en stedse større mængde og med et stadig aftagende paalydende. Men samtidig sank ogsaa deres værdi. 1 december 1795 var en a.-seddel paa 100 fr. værd 50 centimes; men da cirkulerede der ogsaa a. til et nominelt beløb af 45 ¹/₂ milliard. De var blevet en landeplage, som ødelagde finansvæsenet, hemmede næringslivet og ophævede al kredit. 21 mai 1797 blev a. annulleret.

Assignatiōn er en anvisning paa penge, et slags surrogat for papirpenge. Flere stater har i tidligere tider søgt at hjælpe sig ud over en nødstilstand ved at udstede a., der da skulde indfries ved senere indflydende indtægter, saaledes Frankrige (sml. A s s i g n a t e r) og i Rusland. I Norge og Danmark blev saakaldte assignationssedler anvendt 1807—13 i stor udstrækning, men herved paaskyndedes sterkt den finanskrise, som førte til statsbankerotten eller, som den kaldtes, pengereduktionen af 5 jan. 1813. Ved den nye ordning af pengevæsenet blev de udstedte a., hvoraf omkr. 11³/₄ mill. rigsdaler kurant var i omløb, indløst med rigsbanksedler i forholdet 6 : 1.

Assimilatiōn. 1. (Fysiol.). A. er den fysiologiske proces, ved hvilken de indtagne næringsstoffe, eggehvide, fedt og kulhydrater, i organismen forandres, saaledes at de kan indgaa i og erstatte legemets forskjellige væv og stoffe. En væsentlig del af processen, der i det hele

---

Ⓔ poise, balance — Ⓕ balancer; se tenir en équilibre. **balancérstang** — Ⓣ Balancierstange f — Ⓔ balancing pole — Ⓕ balancier m.

balancier Ⓕ m, vegtfabrikant, perpendikkel; balancérstang.

balançoire Ⓕ f, vippe(bret): huske.

balayer Ⓕ feie.

balayeur Ⓕ m, gadefeier.

balayures Ⓕ f pl, søppel.

balbutier Ⓕ (frem)stamme.

balbuzard Ⓕ m, flodørn.

balcon Ⓕ m, **balcony** Ⓔ balkon, altan; Ⓔ (paa skibe) galleri.

bald Ⓣ snart; næsten.

bald Ⓔ skaldet; naken, bar, bladløs.

baldakin — Ⓣ Baldachin m — Ⓔ canopy, baldachin — Ⓕ dais m, baldaquin m.

Bälde Ⓣ f: **in B.** snart.

balderdash Ⓔ miskmask; tøv.

baldig Ⓣ snarlig.

baldness Ⓔ skaldethed, nøgenhed, barhed.

baldowern Ⓣ udspeide.

baldric Ⓔ akselskjerf.

bale Ⓔ (vare)balle; indpakke; se lens.

baleine Ⓕ f, hval; barde, fiskeben.

baleiner Ⓕ forsyne med fiskeben.

baleinier Ⓕ m, hvalfanger; fiskebenshandler.

Balg Ⓣ m (n), skal, belg; skind, ham; unge.

ikke er fuldt oplyst, foregaar i fordøielseskanalen ved hjælp af dennes forskjellige afsondringer: mavesaft, galde, bugspyt, kertelsaft o. s. v. 2. (Bot.). I botaniken tænkes ved a. især paa kulsyre-a., dannelsen af organisk stof af luftens kulsyre under samtidig frigjørelse af surstof. 3. (Sprogl.). Lydtilnærmelse ofte endende med lydsammenfald; kan være foregribende (progressiv), som oldn. *lamb*, nyn. *lam*, eller tilbagegribende (regressiv), som oldn. *valla*, nyn. *valle*.

Assīni, Vestafrika, Øvreguinea-kysten. 1. Kort elv, som danner afløb for Abi-lagunen i den s.ø. del af den fr. koloni Elfenbenskysten. 2. Fr. fort straks ø. f. elvens munding med en daarlig havn. Fr. 1843.

Assiniboya *[æsiniboi'ə]*, territorium i Dominion of Canada, vest for Manitoba. 232 000 km.² med 67 000 indb. (1901). A. er et bølgeformet steppeland, egnet for kvægavl, med sterk kulde om vinteren og hede somre. Masser af myg. I s. kulleier. Tidligere hovedstad Regina. A. er nu delt i provinserne Sashatschewan og Liberta.

Assiniboine *[əsi'niboin]*, elv i det vestlige Kanada, som udspringer v. f. Winipegsjøen og løber ud i den nordlige Red River ved Winipeg. 1 800 km. lang, seilbar temmelig langt opover.

Assiniboine *[əsi'niboin]* (d. e. de, som koger med ophedede stene), siouxstamme n. f. øvre Missouri paa begge sider af den kanadiske grænse, for tiden samlet fornemmelig paa Fort Belknap og Fort Peck reservationerne i Montana.

Assīsi (oldtidens Assisium), by i Mellemitalien, Perugia. 3 801 indb. Her blev Frants fra A. født, og her stiftedes fransiscanernes orden 1209. Byen har flere kirker, af hvilke den pragtfulde gotiske klosterkirke med Frants fra A.s grav er berømt. Valfartssted. Af oldtidslevninger findes her et Minerva-tempel og en vandledning.

Assīsi, Frants fra, se Frants fra Assisi.

Assiste'nt (lat.), medhjælper; assistēre, understøtte, hjælpe til.

Associatiōn (lat. *socius*, forbundsfælle), forening, frivillig sammenslutning af flere i et bestemt fælles øiemed.

Associēre sig (fr.), forene sig med en eller flere personer for i fællesskab at drive forretninger. Associē, deltager, kompagnon.

Assolūto (ital.), absolut, øverste, eneste, f. eks. prima-donna assoluto, basso assoluto.

Assona'ns, klanglighed, betegner i metriken et ufuldkomment rim, halvrim, hvor kun vokalerne stemmer overens. Hører som kunstform hjemme i Spanien, men har ogsaa været meget benyttet i det gammel-franske epos og i middelalderens folkepoesi.

Assortēre, sammenstille efter varesorterne, sortere; assortēre sig, forsyne sig med et hensigtsmæssigt udvalg af varer. Assortēret handel, handel med de mest forskjelligartede varer. Assorti'ment, sortering, udvalg.

A'ssos, i oldtiden navn paa en by i Mysien; store ruiner af denne (ved det nuværende Behram) findes endnu (udgravninger af amerikanere 1881—83), bl. a. et stort befæstningsanlæg, et tempel, teater, gymnasium o.s.v.

Assuān el. Aswan (gl. ægyp. Sunnu, hebr. Svene, participating græ. Syene), by i Øvreægypten, lidt nedenfor den første (nordligste) Nil-katarakt. 94 m. o. h., paa Nilens østre bred ret imod øerne Elephantine og Philæ, med ca. 3 000 indb. Her ophører Nilen at være seilbar; derfor var A. før jernbanens anlæg af stor betydning for handelen. Nu vigtigt turistcentrum og berømt for den her 1899—1902 opførte næsten 2 km. lange Nil-dæmning til opsamling og regulering af vand (over 1 000 mill. m.³) for Ægyptens jordbrug i den aarstid, da Nilens vandstand er lavest (vinter og vaar), et arbeide, som er beregnet at ville skaffe Ægypten en merindtægt af 45 mill. kr.

Assuan: Nil-dæmningen.

Assuay (Azuay), en af de sydligste provinser i den sydamerikanske republik Ecuador, en fortsættelse af Quitos høislette, 29 000 km.² med ca. 100 000 indb. (væsentlig civiliserede indianere). Akerbrug, kvægavl, metalrigdom (sølv, bly, kul). Levninger fra Incatiden.

Assumption *[æsɒ'mšn]*, se Asuncion.

A'ssur, se Assyrien.

Assura'nce, se Forsikring.

Assurbanipal (Ashur-bān-abli, «Assur er ophav til en søn»; det gamle testamentes Asenappar, Esra 4, 10, og grækernes Sardanapal), assyrisk konge 669—25 f. Kr. Gjennem sine seierrige kampe med æthiopierne (fra hvem han gjenvandt Ægypten), med tyrierne, elamiterne, araberne og med Samassumukīn (hans broder, som var vicekonge i Babylon, men søgte at gjøre sig uafhængig), samt ved tribut (bl. a. af judæerkongen Manasse) samlede han sig store rigdomme. Og herved og ved hjælp af de talløse krigsfanger kunde han sætte svære byggeforetagender igang. Sit palads i Ninive (nu Kujundschik ved Mosul) smykkede han med talrige kunstverker og udstyrede det med et storartet bibliotek, hvis skatte senere er gjenfundet (i 1854, af Rassam), og som vi skylder en stor del af vort kjendskab til babylonisk-assyrisk sprog og litteratur.

Assȳrien (Assur), landskab nord for Babylonien, langs Tigris og op mod de kurdiske fjelde. Landet var frugt-

---

balgen (t) slaas.
balgen (t) flaa.
Balger (t) m. slagsbroder.
Balgerei (t) f. slagsmaal.
baline (f) f. pakdug.
balise (f) f. sjømerke, bøie, vager.
baliser (f) udlægge sjømerker.
baliseur (f) m. strandfoged.
balist (e), **baliste** (f) f. kastemaskine.
balistique (f) ballistisk; f. ballistik; projektillære.
balivage (f) m. (tømmer)merking.
baliveau (f) m. merket træ; ungt (ubeskaaret) træ; stilladsbjelke.
balivernes (f) f pl. snak, tøv.
balje — (t) Zuber, Kübel m, Kufe f — (e) tub — (f) baquet, cuvier m.
balk (e) akerrén; bjelke, fransk kant (form af trælast); skuffelse, afbræk; vb skuffe; gjøre til intet; braastanse; være sta.
Balken (t) m. bjelke.
balkon se altan.
Ball (t) m. **ball** (e) bold: kugle; (e) ogs. balde.
ballade — (t) Ballade f — (e) ballad — (f) ballade f.
ballant (f) dinglende.
ballast — (t) Ballast m — (e) ballast — (f) lest, ballast m.
ballaste vb — (t) ballasten — (e) ballast — (f) lester.
balle — (t) Ballen m — (e) (vare-) bale, bag; (papir) ten reams of paper — (f) ballot m, balle f. Vb (sammen) — (t) zusammenballen — (e) bundle up, huddle together — (f) empaqueter (sans ordre).

bart, baade nede paa den af flere elve gjennemstrømmede slette og paa skraaningen mod fjeldene. Der fandtes rigeligt af ler og kalksten samt af alabast, sølv, kobber, bly og jern. Hovedstaden var først Assur, senere Ninive. Befolkningen var efterkommere af semitiske stammer, der før aar 2 000 f. Kr. besatte landet fra Babylonien af og medbragte babylonisk kultur, religion, skrift og kunst; paa disse omraader vedblev assyrerne altid at være afhængige af Babylon. Derimod udviklede assyrerne sig til at blive et haardført, tappert krigerfolk, som gjennem sine erobringer og de folkeomflytninger, som fulgte disse, kom til at udbrede den babyloniske kultur. Omkring 1300 f. Kr. var Salmanassar I konge; han optraadte som erobrer i Mesopotamien. Hans verk fortsattes omkring aar 1100 f. Kr. af Tiglat Pileser I; han kjæmpede mod Babylons konge og trængte seierrig frem helt til Armenien. A.s egentlige storhedstid begynder dog i det 9 aarh. med Assurnasirpal (884—800); nu kom Armenien og det sydøstlige Lilleasien og dele af Syrien under A.; han residerede i Kelach (ruinerne ved Nimrud). I det 8 aarh. maa merkes kong Tiglat Pileser III (746—727); han erobrede Syrien og Babylon. Hans søn Salmanassar IV (727—22) begyndte beleiringen af Samaria; byen faldt under hans efterfølger Sargon (722—705), A.s største konge, stor baade som kriger og styrer i fred. Sargons søn Sanherib (705—681) maatte kjæmpe mod Babylon, som gjorde opstand; derpaa slog han ægypterne, filisterne og Judas konge Hesekias. En pest bortrev masser af hans soldater, saa han maatte opgive flere af sine erobringer. Hans søn Assurhaddon (681—669) og dennes søn Assurbanipal (669—625) (s. d.) hævede A. til høiden af dets magt; Ægypten blev erobret, ligesaa Elam. Assyrernes krigerske kraft, som ikke kan frikjendes for vild grusomhed, begyndte efter disse konger at tabe sig; de magtede ikke at beskytte det store riges indbyggere mod skyternes indfald fra nord af. Mederne paa den persiske høislette, som før havde staaet under A., rev sig løs, ligesaa Babylon. I 606 faldt Ninive for de forenede medere og babyloniere; byen blev ødelagt for aldrig at reise sig igjen, og det store rige blev delt mellem seierherrerne.

Kileskrift.

Som assyrernes (semitiske) s p r o g og tildels deres s k r i f t (kileskriften, oprindelig sumerisk, ikke semitisk) væsentlig var identisk med babylonisk, saa var, som ovenfor nævnt, ogsaa det meste og det betydningsfuldeste af den l i t t e r a t u r, der fandtes hos dem, af babylonisk oprindelse (se art. B a b y l o n i e n); men de har indlagt sig en stor fortjeneste ved at samle, kopiere og reproducere denne litteratur, som de derved for en væsentlig del har bidraget til at bevare for efterverdenen (kfr. art. A s s u r b a n i p a l). Ogsaa den assyriske r e l i g i o n (derunder indbefattet magi, astrologi, kosmogoniske og kosmologiske forestillinger samt ritualet) stammede hovedsagelig fra Babylonien, hvis kultussteder ogsaa af assyrerne ansaaes som hellige; dog betragtede de sin specielle nationalgud Assur som «alle guders konge, fader og herre, himlens og jordens konge», af hvis haand den assyriske hersker modtog sin krone. Desuden dyrkede de særlig gudinden Ishtar (som i A. havde en krigersk karakter), og guderne Addu (Adad, babylonisk Ramman), Nebo, Ninib og Nergal (de to sidstnævnte som guder for krig og jagt). Ligeledes viser den assyriske k u n s t sig tydelig afhængig af den babyloniske; men paa dette omraade naaede dog assyrerne en vis selvstændighed, ja blev endog sine læremestre overlegne. I bygningskunsten (templer og paladser) anvendtes efter babylonisk mønster brændt eller soltørret tegl; men i A. klædtes væggene med store plader af alabast, smykket med basreliefer, som fornemmelig har hentet sine motiver fra jagten og krigen. I sin skulptur lagde assyrerne særlig an paa at fremstille det imponerende (f. eks. de vingede kolosser med dyrekrop og menneskehoved, som holdt vagt ved portene), den store styrke, den kraftige muskulatur. Navnlig var de heldige i gjengivelsen af dyrefigurer; jagtscenerne fra Assurbanipal's tid kan siges at repræsentere høidepunktet af assyrisk kunst. Forøvrigt har assyrerne leveret dygtige ting i ornamentering med benyttelse af emaljeret og farvet tegl, i sløid og vævning, i gravering, i arbeider i guld, sølv og fornemmelig bronce (i forholdet 1 del tin og 10 dele kobber), som var de assyriske metalarbeideres yndlingsmateriale (for metalarbeidets vedkommende maa man dog regne med ægyptisk-fønikisk indflydelse). (Se planche Babylonisk assyrisk kunst.)

Assyriologī (kunde med vel saa stor ret hede: babyloniologi), videnskaben om det gamle Babyloniens og Assyriens skrift (kileskriftforskning), sprog, historie, kunst, litteratur og religion. Fremragende assyriologer er englænderen Rawlinson, irlænderen Hincks, tyskerne Oppert, Schrader, Delitzsch, Jensen, Zimmern, nordmanden Knudtzon.

A'stacus, se F l o d k r e b s.

Astafjorden, fjord i Ibbestad herred mellem fastlandet samt øerne Andorga og Rolla.

Asta'rte, den græske betegnelse for den store gudinde (oprindelig vistnok flere af hverandre mere eller mindre uafhængige gudinder), som af semiterne dyrkedes under forskellige navne (babylonisk-assyrisk Ishtar og Nana, aramæisk Atharata, hebr. Ashtoret; som guden Baal's gemalinde benævnes hun Baalat) og i vekslende betydning (kjærligheds-, frugtbarheds-, moder-, himmel-, maane-, krigsgudinde). Myten fortæller om hendes nedfart til underverdenen for at redde den elskede Tammuz (Dumuzi, Adonis) fra døden.

Astātisk kaldes en magnetnaal, naar der er sørget for, at jordmagnetismen øver liden eller ingen indflydelse paa dens bevægelse; man kan anbringe en anden ubevægelig magnet i dens nærhed saaledes, at den ophæver jordmagnetismens virkning paa naalen, eller man kan sammenføie den med en anden magnetnaal af lige styrke saaledes, at naalene er parallele og vender modsatte poler i samme retning.

---

balle (f) f. bold; kugle; balle.
Ballen (t) m, (vare)balle; haand-, fodbalde.
ballen (t) trykke sammen; knytte.
ballern, bällern (t) buldre; plaffe.
ballet — (t) Ballett n — (e) ballet — (f) ballet m.
ballon — (t) Ballon m — (e) balloon — (f) ballon m.
ballonner (f) oppuste.
ballonnier (f) m, ballonfabrikant.
ballot (e) (stemme)kugle; ballotering; ballotere.
ballot (f) m, vareballe; pakke.
ballottage (f) m, kugleafstemning.
ballotte (f) f, stemmekugle.
ballotter (f) dingle; svale; ryste, skumple; have til bedste; ballotere.
balm (e) balsam.
balmy (e) balsamisk.
balourd (f) m, tølper.
balourdise (f) f, tølperagtighed.
balsam — (t) Balsam m — (e) balm, balsam — (f) baume m.
balsamere — (t) balsamieren — (e) embalm — (f) embaumer.
balsamier (f) m, balsamtræ.
balstyrig — (t) unbändig, wild — (e) ungovernable, unruly, refractory, untractable — (f) indomptable.
Baltic (e) Østersjøen.
baluchon (f) m, ransel.
baluster (e), **balustre** (f) m, rækverkstremme.
balustrade (e) & (f) f, rækverk.
Balz (t) f, større fugles parring

Asten, Friedrich Emil von (1842—78), t. astronom, f. i Köln, d. i Pulkova, elev af Argelander; gjorde sig især fortjent ved udmerkede undersøgelser over Enckes komet i dens 16 baneomløb fra 1819—68 og fandt heraf nye værdier for jordens, Merkurs og Jupiters masse.

A'ster, planteslegt, tilhørende de kurvblomstredes familie. Fleraarige urter, som har forholdsvis store kurve med gule skivekroner og oftest violette randkroner. De fleste arter i Nordamerika, hos os kun *a. tripolium,* som er alm. paa strandkanterne, samt den ved Aursunden voksende, meget sjeldne *a. sibiricus.* I haverne dyrkes under navn af asters forskjellige former af slegten *callistephus* med fyldte, hvide, blaa eller røde kurve.

Asterabād, se Astrabad.

Asterida, se Sjøstjerne.

Asteri'scus, se Jerikorosen.

Asteroīder (planetoīder) kaldes den skare smaa planeter, som færdes mellem Mars- og Jupiter-banen. De først opdagede (Ceres, Pallas, Juno, Vesta) ansees for at være de største; kun Vesta kan undertiden skimtes uden kikkert. Der kjendes nu henved 600 a.

Asteroīder (asteroidea), en klasse pighuder (s. d.) med skiveformet legeme, trukket ud i fem eller flere arme. Sugefødder kun paa bugsiden. Til a. hører to ordener: sjøstjerner *(asterida)* og slangestjerner *(ophiurida).*

Asters, se Aster.

Asthenī (græ.), kraftesløshed.

Asthenopī (græ.), svagsynthed, der viser sig ved, at øinene let trættes, saa synet svækkes under et arbeide f. eks. læsning, syning), og «det løber i ét» for patienten. A. kan skyldes langsynthed eller sygelige tilstande i øiet, men er ogsaa ofte nervøs.

Asthma, se Astma.

A'sti, by i Norditalien, prov. Alessandria, ved elven Tanaro, 39 251 indb. (1901). Vinavl, silkevæverier. Digteren Alfieris fødeby.

Astigmati'sme, astigmātisk. En linse giver punktformige billeder af punkter, som ligger i eller nær ved aksen. Straaler fra et punkt længere fra aksen vil linsen ikke forene til et punkt, men i to linjer, som ligger i forskjellig afstand fra linsen. Afbildningen siges da at være astigmatisk (græ. *stigma,* punkt, astigmatisk, uden punkt). Afbildningen er ogsaa astigmatisk, hvis linsen ikke er nøiagtig sfærisk, men nærmer sig cylinderformen. Mange øine lider af a. Et saadant øie kan ikke samtidig se klart begge linjer i et kors +. Ved saadanne øine kan synet rettes ved cylindrisk slebne brilleglas. Et normalt øie bliver astigmatisk, naar det vrides i øiehulen, saa det ser til siden. Ved fotografiske objektiver virker astigmatismen forstyrrende paa afbildningen nær billedets rand. Punkter eller cirkler ved randen af billedet trækkes ud i længden eller bliver ovale, af horisontale og vertikale linjer bliver ved randen enten kun de ene eller kun de andre skarpt afbildet. I den senere tid er der konstrueret objektiver, som er befriet for disse feil, se Anastigmat.

Astma er en sygdom, under hvilken der optræder anfald af sterk aandenød. Aarsagen synes ofte at være af nervøs natur eller at udgaa fra sygdomme andre steder f. eks. i næsen (polyper, betændelse o. a.). Hos nogle kan en bestemt lugt, f. eks. af brændt kaffe, af violer, fremkalde a.; herhen hører høastma, der skyldes græssets blomsterstøv. Oftest er der en sygdom i lungeluftrørsgrenene. De astmatiske anfald kommer pludselig, oftest om natten. Den syge maa aabne vinduer for at faa luft. Aandedrættet er hørligt, pibende. Undertiden hæves anfaldene ved røgning med a.-pulver (strammonium o. m. a.). De forskjellige aandedrætskure finder her anvendelse.

Aston Manor *[ǽstn mǽ'nə],* nordøstlig forstad til Birmingham, 77 326 indb. (1901).

Astor *[ǽstə],* amer. millionær- og testatorfamilie. 1. Johan Jakob A. (1763—1848) kom i 20-aarsalderen fra Tyskland til Amerika, begyndte en mangeartet og omfattende handelsvirksomhed, grundlagde sin millionformue væsentlig ved tomtespekulationer i New York og omegn, grundlagde Astorbiblioteket i nævnte by. 2. Sønnen William Barkhouse A. (1792—1875) fortsatte faderens forretninger, øgede formuen og samtidig legaterne til biblioteket. 3. John Jacob A. (1822—92) fortsatte i bedstefaderens og faderens fodspor; ved hans død var formuen vokset til 100 mill. $ og gaverne til biblioteket til 1½ mill. $. Dette tæller nu ca. 300 000 bd.

Asto'rga, Emanuele d' (1681—1736), fra Palermo. Faderen blev henrettet for politiske forbrydelser, sønnen mistede sin adelsret og tog navn efter byen Astorga i Spanien, fik senere titel af baron, blev forjaget fra Parma paa grund af et kjærlighedsforhold til hertugens datter og forsvandt tilsidst i et böhmisk kloster. A. regnes for en af sin samtids ypperste komponister. Hans berømteste verk er «Stabat mater».

Astoria *[astå'riə],* Nordamerikas Forenede stater, by i staten Oregon ved elven Columbia, 18 km. fra dens munding i det Stille hav. 8 381 indb. Postkontor, telegrafstation, havn. Udførsel af korn. Konservefabrikation af laks. A. blev anlagt 1811 for pelshandelens skyld af Jakob Astors agenter.

Astrābad el. Asterabad. 1. Prov. i Persien, s. f. det Kaspiske hav. Den sydlige del opfyldes af Elbursbjergene, hvis skraaninger er dækket af skog. Landet er metalrigt, men har et usundt klima. Ris- og vindyrkning. 2. Hovedstad i ovennævnte prov., nær det Kaspiske hav. Har nu 15- à 30 000 indb., var tidligere større.

Astracha'n (Astrakan). 1. Guvernement i det s.ø. Rusland, n. f. det Kaspiske hav, 236 000 km.² med 1 002 316 indb. (1897). A. er et sletteland, som gjennemstrømmes af Volga. Kvægavl og fiskeri er de vigtigste næringsveie. Befolkningen er meget blandet: russere, kosakker, kalmukker, kirgisere. 2. Hovedstad i guvernementet A., livlig handelsby, som ligger omgivet af frugthaver paa en ø i Volga, 70 km. fra det Kaspiske hav. 113 075 indb. (1897). Store fiskerier, silke- og læderindustri. Indførsel (1898) 177 mill. kr., udførsel ca 90 mill. kr. (fisk, kaviar, nafta). A. er en gammel by med sterkt blandet befolkning. Den er krigshavn for flaaden i det Kaspiske hav.

Astracha'nskind, det skandinaviske navn paa et slags pelsverk af fint, kruset lammeskind.

Åstragălos, et lidet afsluttende gesimsled, særlig halsled ved søilekapitæler. Ofte udsmykket som en perlestav.

Astragălus, se Astragel.

---

balzan (f) hvidsokket.

balzen (t) parre sig.

bambin (f) m, rolling, unge.

bambochade (f) f, grotesk billede; gal streg.

bamboche (f) f, marionetdukke; svir.

bambocher (f) svire.

bambus — (t) Bambusrohr n — (e) bamboo — (f) bambou m.

bamboozle (e) snyde, jukse.

Bämme (t) f, **Bämmchen** n, stykke smørogbrød.

bammeln (t) dingle, klinge.

ban — (t) Bann(fluch) m — (e) ban, excommunication, interdict, anathema — (f) excommunication f, anathème m; (verdsligt) ban m.

lyse, sætte i ban — (t) in den Bann thun — (e) excommunicate — (f) excommunier, frapper d'anathème; mettre au ban, bannir.

ban (e) & (f) m, kundgjørelse; ban(lysning), rigets akt; pl. lysning (til egteskab); (f) ogs. opbud.

banal — (t) alltäglich — gemein — (e) common, hackneyed — (f) banal.

banan — (t) Banane f — (e) banana — (f) banane f.

bananier (f) m, banantræ.

banc (f) m bænk; banke.

bancal (f) skjævbenet; m, krumsabel.

bancasse (f) f, (sjøudtr.) slagbænk.

banche (f) f, strandler; stampebret.

Band (t) m, bind; n, baand, bændel.

Astrāgel *(astragalus)*, slegt af de erteblomstredes familie. Urter med uligefinnede blade og mangefrøet belgfrugt, som er mer eller mindre fuldstændig torummet paa grund af, at rygsømmen er vokset indad og danner en skillevæg. Hos os 3 arter, hvoraf de blaablomstrede *a. alpinus* og *a. oroboides* tilhører fjeldegnene, medens den langt grovere *a. glycyphyllus* kun findes i de laveste og sydlige egne og væsentlig østenfjelds. Den har gule blomster og en sødlig, om lakris mindende smag af bladene.

Astraia, i den græ. mytol. datter af Zeus og Themis, ofte identificeret med Dike (s. d.); sattes op paa himmelen som stjerne («Jomfruen»); fremstilles med en vegt og en stjernekrans.

Astral (astralisk) (lat.), hvad der angaar eller hidrører fra stjernerne. Teosofien og spiritismen forstaar ved a., hvad der tilhører den verden eller det plan (a.-p l a n e t), som ligger mellem det fysiske og det «mentale» plan. — A.-a a n d e r var ifølge middelalderens dæmonologi faldne engle, afdødes sjæle eller af ilden opstaaede aander, som svævede mellem himmel, jord og helvede. A.-l e g e m e var ifølge nyplatonikerne o. a. et let, usynligt legeme, som opholdt sig i mennesket, var sjælens egentlige bærer og fortsatte sit liv efter menneskets død for omsider at opløses; spiritismen forstaar ved a. menneskets andet, æteriske legeme.

Astrāllampe, en lampe med ringformet oljebeholder, som er forbundet med vægerøret gjennem to smale rør, hvorved opnaaes, at oljebeholderen ikke, som ved de almindelige lamper, kaster generende skygge nedad. Opfundet 1804 af Bordier-Marcet.

Astrāllys, det lysskjær, mest fremtrædende i melkeveien, som sees i stjerneklare nætter og vistnok hidrører fra utallige fiksstjerner, som er saa langt borte, at man ikke kan se dem enkeltvis.

Astrālolje, en fin sort petroleum, se K e i s e r o l j e.

Astra'ntia, se S t j e r n e s k j e r m.

Astrid, gammelt n. kvindenavn, d. E s t r i d. Opstaaet af ældre *Asfríðr*, eg. asekvinde (oldn. *áss*, as, gud, og *fríðr*, kvinde).

Astrid. 1. Datter af Erik Bjodaskalle paa Oplandene, Trygve Olavssøns hustru og Olav Trygvessøns moder, blev paa sin flugt til Gardarike fanget af sjørøvere og solgt i trældom, men løskjøbtes senere af bonden Loden fra Viken, hvem hun egtede. 2. Olav den helliges dronning, en frilledatter af Olav Skotkonung, opholdt sig efter sin mands død i Sverige sammen med datteren Ulfhild. Herfra støttede hun sin stedsøn Magnus (den gode) med raad og daad og fulgte ham til Norge, hvor hun siden boede til sin død.

Astrilder er en populær benævnelse for en hel del indbyrdes temmelig forskjellige smaafugle (pragtfinker), tilhørende finkernes underfamilie.

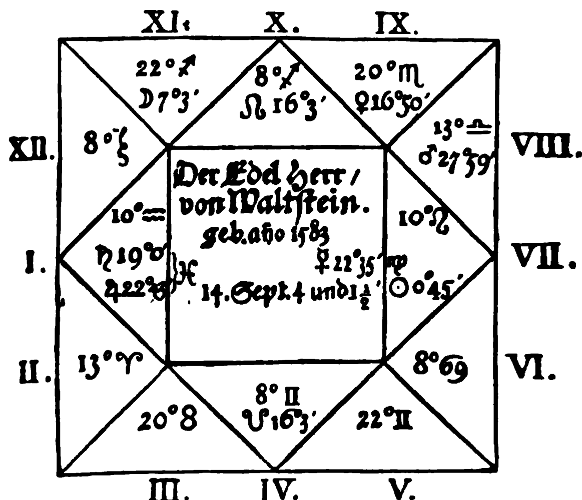
Astrofotografī, fotografering af himmellegemer. Paa det sted i kikkerten, hvor billedet dannes, er i en lukket kasse anbragt en lysfølsom plade (film), som kan eksponeres i kortere eller længere tid, medens kikkerten ved hjælp af et urverk følger stjernens gang. Ved a. optages kart over stjernehimmelen med millioner af lyspunkter, og maalinger udføres bekvemt paa pladerne. Disse er dog langt følsommere for det sterkt brydbare (violette) end for det svagt brydbare (røde) lys.

Astrofotometrī, maaling af stjerners «størrelse», d. e. lysstyrke i forhold til en enheds-stjerne, f. eks. Vega, hvis lys da sættes = 1.0. Stjerner af 2.0 størrelse er 1 klasse svagere end enheden; ved 0.0 forstaaes 1 klasse lysere, 0.3 er $\frac{7}{10}$, ÷ 1.5 er 2½ klasse lysere end enheden. Man regner, at lysstyrken ændres ca. 2½ (2.51 gange pr. størrelseklasse, saa at en stjerne af 6.0 størrelse er ca. 100 gange svagere end en af 1.0 st. Se A s t r o n o m i s k e i n s t r u m e n t e r.

Astrofysi'k, den gren af astronomien, som udforsker klodernes fysiske beskaffenhed ved spektralanalyse og fotometri. De mest kjendte observatorier for a. findes i Potsdam og i Meudon.

Astrolatrī, stjernedyrkelse.

Astrolōg, stjernetyder; a s t r o l o g ī, stjernetyderi, et foster af overtroen, den «kunst» af stjernernes stilling at forudsige menneskers skjæbne. Det gjaldt at finde det punkt, horoskopet, i dyrekredsen, som var i opgang

Wallensteins horoskop, stillet 1608 af Johannes Kepler

i fødselsøieblikket. Ud fra horoskopet deltes kredsen i 12 lige dele eller «huse», hvor planeterne maatte opsøges; disses indflydelse mentes fastslaaet ved erfaring. Venus og Jupiter ansaaes for gunstige, Mars og Saturn for ugunstige; Merkur, solen og maanen havde snart en heldig, snart en uheldig virkning, afhængig af deres aspekter og plads i de forskjellige «huse», der hver havde sin planet som «regent». Vedstaaende billede viser Wallensteins horoskop, af hvilket sees, at han blev født 1583, d. 14 sep. kl. 4 og 1½ min. (gammel stil Romertallet I staar ud for den trekant, som betegner det østlige hus, IV viser det nordlige hus o. s. v. Dyrekredsens dele og planeterne er angivet ved deres tegn. Den gunst, a. fordum nød hos fyrsterne, bidrog meget til astronomiens fremgang. Mere herom i Drechsler «Astrolog. Vorträge», Dresden 1855.

Astronōm, stjernekyndig; a s t r o n o m ī, stjernelære. Videnskaben om himmellegemerne deles i t e o r e t i s k a.

---

band (e) baand; bind; pl. bladkrave (prests); forening; musikkorps. **band-box** hatæske.

bandage — (t) Bandage, Binde f — (e) bandage — (f) bandage m.

bande — (t) Bande, Rotte, Truppe f — (e) band, gang — (f) bande, troupe f. Vb — (t) fluchen, schwören — (e) swear, curse, use profane language — (f) jurer, pester, sacrer.

bande (f) f. bind, baand; strimmel; rand; bande; flok; knippe.

bandeau (f) m, baand, bind, diadem.

Bändel (t) n, baand, bændel.

bandelet (e), **bandelette** (f) f, (ark.) list; smalt bind.

Bandelier (t) n, bandoler, gehæng.

banden, banding — (t) Fluchen, Schwören n — (e) cursing, swearing — (f) jurements, jurons m pl.

bander (f) forbinde; spænde; løbe bort.

bandereau (f) m, trompetsnor.

banderole (f) f, vimpel; gevær-, patronrem.

bändigen (t) tæmme, betvinge.

bandit (e) & (f) m, stimand, røver.

bandoleer (e), **bandoulière** (f) f, skulderrem (med kuglepung bandoler.

bandy (e) ved enden bøiet bold træ; spil dermed. Vb slaa frem og tilbage; (ud)veksle. **bandy-legged** krumbenet.

bane I — (t) Bahn f — (e) course path, way, (løbe-) career; (artilleri-) trajectory, track; (planets) orbit

der dels betragter kloderne som siddende paa en hulkugle om iagttageren i centret (sfærisk a.), dels af de tilsyneladende bevægelser udleder de sande bevægelser (teoretisk a.) og endelig behandler lovene for disse bevægelser saavel som klodernes naturforhold (fysisk a.), samt praktisk a., der omfatter iagttagelse og beregning. A. er en af de ældste, maaske den alleræIdste videnskab. Den første iagttagelse, vi kjender, angaar en solformørkelse i Kina aar 2158 f. Kr., et fænomen, hvis realitet er paavist ved tilbageregning. A. udvikledes ved mænd som Hipparch, Ptolemæus, Kopernikus, Tyge Brahe, Galilei, Kepler, Newton, Ole Rømer, Bradley, William og John Herschel, Laplace, Gauss, Bessel, Leverrier, Schiaparelli o. m. a. A. giver grundlaget for karttegning saavel som for navigationen og lærer os at maale tiden.

Astronōmiske instrumenter, apparater til undersøgelse af himmellegemerne, var indtil 17 aarh. noksaa primitive, skjønt ofte af betydelige dimensioner, og var udelukkende maaleapparater: armillarsfære, triquetrum, gnomon, astrolabium, kvadrant (se disse art.). Kikkertens opfindelse betegner et vendepunkt i astronomien, og Galilei, den første astronom med kikkert, begyndte 1610 sine epokegjørende iagttagelser og opdagede mangt og meget, som intet menneskeøie før havde seet. Efter de store forbedringer, kikkerten senere har undergaaet, er den ubetinget hovedinstrumentet paa ethvert astronomisk observatorium. Ved at indsætte et fint traadkors i kikkerten der, hvor billedet dannes, fik man en bestemt sigtelinje, og ved en hensigtsmæssig indretning af stativet (parallaktisk opstilling) blev man istand til at foretage nøiagtig indstilling af stjerner, endog om dagen. Dette saakaldte ækvatorialinstrument (s. d.) er i regelen forsynet med urverk, forat det kan følge stjernernes gang. Et andet vigtigt instrument er meridiankikkerten, som kun kan bevæge sig i meridianens plan og tjener til maaling af stjernepositioner samt til bestemmelse af tiden. I forbindelse med dette instrument bruges derfor astronomiske ure, som maa være særlig omhyggelig forarbeidet og gaa meget nøiagtig (daglig afvigelse ca. 1/10 sek.; T. Brahes bedste ur afveg daglig 5—7 min.). Paa de moderne astronomiske pendelure angiver den lange viser minuterne, hvorimod der er to smaa skiver med sekund- og timeviser. En mindre kikkert med forholdsvis store glas og kort brændvidde egner sig til opsøgen af taagepletter og kometer, hvorfor den kaldes kometsøger. Forøvrigt bruges i forbindelse med større kikkerter en mængde biapparater, hvoraf der for hvert enkelt gives talrige konstruktioner, saasom mikrometret til fine maalinger, fotometret (colorimetret) til bestemmelse af stjernernes lysstyrke (farve), spektroskopet til kemisk undersøgelse af stjernerne. I de senere aar forfærdiges særlige fotografiske kikkerter.

Astronōmisk sted, sfærisk sted, det punkt paa himmelkuglen, bestemt f. eks. ved rektascension og deklination, hvor en stjerne sees. Naar dette korrigeres for refraktion, aberration og nutation, faaes stjernens middelsted, og ved præcessionen kan dette henføres til en anden epoke; se Geocentrisk og Heliocentrisk sted.

Astruc *[astry'k]*, Jean (1684—1766), Ludvig XIV's livlæge, udgav 1753 et skrift, hvori han, paa grundlag af de forskjellige navne paa Gud i 1 Mos., Elohim og Jehova, søgte at vise, at Moses ved affattelsen af 1 Mos. havde benyttet forskjellige kildeskrifter. Han udtalte herunder tanker, som den senere kritiske undersøgelse af pentateuken har ført videre og begrundet.

Eivind Astrup.

Astrup, Eivind (1871—95), n. polarforsker, uddannet paa Kra. handelsgymnasium, drog derpaa til Amerika, hvor han kom i forbindelse med Robert Peary (s. d.), i hvis to ekspeditioner til udforskning og kartlægning af Nordgrønlands indlandsis han deltog. Sportsinteresseret ungdom har reist en bauta over A. ved Wilhelmshøi ved opkjørselen til Voksenkollen, Kra. Skrev «Blandt Nordpolens naboer» (1896).

Astrup, Hans Rasmus (1832—98), n. forretningsmand og politiker, f. ved Molde. Som 17-aars gammel gut kom A. til Spanien, hvor han i begyndelsen af 1850-aarene nedsatte sig som forretningsmand sammen med en landsmand N. Sørensen. Chefernes forretningsdygtighed i forbindelse med heldige skog- og trælastspekulationer i Sverige bragte hurtig firmaet betydelig velstand. I 1860 flyttede A. med endel af forretningen til Sverige. Ved firmaets opløsning i 1872 var A. millionær. Endnu i 13 aar fortsatte A. sin forretning i Sverige. 1885 flyttede han tilbage til Norge, hvor han indtraadte i ministeriet Sverdrup som den første chef for det netop oprettede arbeidsdepartement. Indtil sin død deltog han i det offentlige liv først som statsraad indtil 1888, senere som stortingsmand for Kristiansund, tingperioden 1892—94 undtaget. A. var eier af det store gods Svanviken ved Kristiansund og af Meraker brug. [Jfr. Bjørnsons karakteristik i tidsskr. «Ringeren» 1898.]

(Fot. af L. Szacinski.)
H. R. Astrup.

Astrup, Nicolai (1880—), n. maler. Hans billeder fra hjembygden Jølster gjør ham til en af de betydeligste blandt de unge norske malere, som paa grundlag af ældre norsk realisme har søgt at frembringe en kraftig og lyrisk landskabskunst. (Et billede i Kunstmuseet.)

Astrup, Nils (1843—), n. missionsprest, har taget saavel juridisk som teologisk embedseksamen. Bestyrede

---

(f) voie f. chemin m. route f; (løbe-) carrière f; (ærens) ligne f; (kugles) trajectoire f; (himmellegemes) route f. orbite m. **bringe paa bane** — (t) auf die Bahn bringen — (e) start, broach, open — (f) mettre sur le tapis. **banebrydende** — (t) bahnbrechend — (e) pioneering — (f) qui ouvre une nouvelle voie; qui fait époque; initiateur. **banebryder** — (t) Bahnbrecher — (e) pioneer — (f) pionnier m.

bane II se død.

bane - (t) bahnen, ebnen — (e) level, smooth; clear; make (one's way); pave, prepare (the way for) — (f) frayer, ouvrir, percer; (sig vei) ogs. se faire jour.

bane (e) gift; bane(saar); leversyge (hos faar). **bane-berry** troldbær. **baneful** giftig, fordærvelig. **banewort** belladonna, giftig natskygge.

bang (t) bange, ræd.

bang (e) banke; dænge; slag; drøn.

bange se ræd.

bangen (t) være ræd; ængste.

Bangheit, Bangigkeit (t) f. ængstelse.

bangle (e) arm-, ankelring.

banian (e) indisk kjøbmand; slaabrok; indisk figentræ.

banish (e) forvise; bortjage.

banjer(dæk) — (t) Ober-, Oberlauf, Oberlof m. Kuhbrücke f — (e) orlop deck — (f) faux pont m.

banjo (e) negergitar.

bank I — (t) Bank f — (e) bank — (f) banque f.

«Luthersk kristeligt skolehjem» i Aker, blev 1879 sogneprest, men tog i 1882 afsked for at fortsætte den Schreuderske mission i Afrika, en mission, som støttes af en særskilt forening. A. har foruden prædikener og bladartikler skrevet «En missionsreise til Limpopo» (1891). Han har indtaget et strengt luthersk konfessionelt standpunkt.

Astrǣa, se Astraia.

Astrǣa, den første norske hjælpekrydser, d. e. privat skib, der i krig staar til regjeringens raadighed og udrustes som krydser. Den rus.-jap. krig synes at have godtgjort, at disse skibe er til liden nytte. De yder daarlig beskyttelse for sin besætning.

Astur, se Høgeslegten.

Astūrien, tidligere spansk fyrstendømme, som nu kun bestaar af prov. Oviedo ved den Biskayiske bugt. Et bjergfuldt land med store stenkulleier, jern- og glasindustri. I dalene drives særlig frugtavl, i fjeldene kvægavl. 10 900 km.² med over 600 000 indb. Hovedstad Oviedo. Asturerne, som er et modigt, frihedselskende folk, er en blanding af goter og de gamle iberer. Den spanske kronprins har siden 1388 titelen prins af Asturien.

Asty'ages, medernes sidste konge, maaske søn af Kyaxares, besteg tronen ca. 590 f. Kr. og blev 559 overvundet og fanget i slaget ved Pasargadæ af Kyros, ifølge sagnet en søn af hans datter Mandane og perseren Kambyses. Ifølge nyere beretninger synes A. imidlertid at have været af en ganske anden slegt og være blevet sat paa tronen af de skytiske horder, der efter Herodot i 28 aar regjerede Medien.

Asuncion, hovedstad i den sydamerikanske republik Paraguay ved elven Paraguay. 40—70 000 indb. Betydelig skibsfart paa elven. Byen driver stor handel; udfører huder, tobak, paraguayte o. s. v. Den har et universitet. Anlagt 1536.

Asȳl (græ. *asylon*), opr. et fristed, til hvilket forfulgte kunde tage sin tilflugt, saaledes i Grækenland templer, i de kristne tider kirker, klostre, hospitaler. Efterhaanden som retsvæsenet udvikledes, ophævedes a.-retten. I nyere tid forstaaes ved a. et tilflugtssted for nødlidende eller ulykkelige, for hvem velgjørenheden har oprettet hjem, hvor de kan optages, f. eks. drankerasyler, børneasyler o. l.

Asylret. I folkeretslig forstand anvendes a. om den beskyttelse mod udlevering, som en stat tilstaar fremmede staters undersaatter, der er flygtet ind paa dens landomraade for at unddrage sig strafansvar. I de fleste lande er saaledes politiske forbrydere udtrykkelig undtaget for udlevering. — A. anvendes ogsaa undertiden om det fristed, som tilstaaes i en gesandtskabsbolig eller paa fremmede krigsskibe, der nyder en vis frihed ligeoverfor strafferetslige undersøgelser (se Eksterritorialret).

Asymmetrī (græ.), mangel paa symmetri; asymmētrisk, usymmetrisk.

Asymptōte til en krum linje er den rette el. krumme linje, hvortil den første krumme linje bestandig nærmer sig uden nogensinde at falde sammen med den. A. til en krum flade er den plane eller krumme flade, der opfylder de samme betingelser overfor den første flade.

Asy'ndeton (græ.), uforbundet, udtryksmaade, hvor man sammenstiller flere ord eller sætninger uden brug af bindeord for at opnaa større liv i fremstillingen.

Asynkrōn. Omdreiningstallet af en elektr. vekselstrømsmotor kaldes asynkront, naar det ikke stemmer overens med det til motorens poltal $2p$ og vekselstrømmens periodetal c svarende synkrone omdreiningstal. Omdreiningstallet pr. minut n er synkront, naar $n = \frac{60\,c}{p}$, og asynkront, naar $n \gtrless \frac{60.c}{p}$

Asynkrōn motor, se Motor.

Atabēk, d. e. fader og herre, opr. navnet paa de seldsjukiske prinsers opdragere og regenter i de provinser, som var tildelt prinserne. Nogle af disse atabeker opkastede sig til selvstændige herskere og dannede riger i Mesopotamien og Syrien. Mongolerne gjorde ende paa deres magt omtr. 1260.

Atacāma. 1. Ørken i prov. Antofagasta og Atacama i Chile (23—27° s. br.). A. er en ganske regnløs høislette, som falder steilt af mod kysten. Her findes rige leier med chilesalpeter (s. d.), kobber, sølvholdigt bly, nikkel, jern, stensalt o. s. v. 2. Prov. i Nordchile, 73 500 km.² med 64 143 indb., er et høiland og indbefatter en stor del af ørkenen A. Befolkningen lever af bergverksdrift. Udenfor kysten ligger nogle smaa øer med guanoleier.

Atahua'lpa, konge i Peru og Quito, laa da spanierne kom til Peru, i strid med sin broder Huascar. Under broderkrigen myrdedes Huascar. A. prøvede paa at komme paa god fod med Pizarro. Men da han i sin uvidenhed kom til at forhaane den kristne religion, tog spanierne heraf paaskud til at fange ham og lade ham henrette 1533.

Atakami't, en i Sydamerika forekommende smaragdgrøn kobbererts, som bestaar af basisk kobberklorid. Har sit navn efter Atacama i Chile.

Ataksī, se Rygmarvstæring.

Atal (norsk), d. e. slem.

Atala'nte, arkadisk jægerinde, der ifølge de græske sagn deltog i den kalydoniske jagt; andre sagn gjør hende til bøoterinde og fremstiller hende i hurtig flugt.

Atamān, se Hetman.

Ataulf, vestgotisk konge, fulgte 410 Alarik paa tronen, egtede mod keiser Honorius' ønske dennes søster Placidia og førte 412 goterne ind i Gallien. Senere erobrede han ogsaa det nordlige Spanien, men myrdedes allerede 415 i Barcelona.

Atavi'sme betegner det forhold, at der hos et individ dukker op egenskaber, som ikke er arvet fra forældrene, men fra tidligere, endog langt tilbage liggende generationer.

Atbāra, Nilens sidste (nordligste) bielv, udspringer i Abessiniens fjeldland og falder ud i Nilen lidt søndenfor byen Berber. I regntiden en megen vandrig elv, som bidrager meget til Nilens oversvømmelse af Ægypten.

Atchison [*ætšisn*], by i de Forenede stater (Kansas) ved Missouri, 15 722 indb. (1900). Mølleindustri, maskinfabriker.

Ate (græ.), bedaarelse, ulykke; hos Homer og Hesiod personificering af ulykke og skadefryd, datter af Zeus og Eris («Tvedragten»); hun forleder guder og mennesker til daarskab; engang styrtede Zeus hende i forbitrelse

---

bank II (prygl) — (t) Schläge, Prügel pl — (e) a dubbing (trashing, beating) — (f) coups m pl.

Bank (t) f. **bank** (e) banke; (penge)bank; (t) ogs. bænk; (e) ogs. (elve)bred. (e) vb omdømme; sætte i banken; drive bankierforretninger; (up) trække op (skyer). **durch die Bank** (t) i flæng, uden undtagelse. **Bankbruch** (t) m. fallit.

bank-holiday (e) bankferie.

banke — (t) (hav-) Bank f — (e) bank; (foran havn) bar — (f) butte f; (sand-, østers-) banc m.

banke — (t) klopfen, pochen; prügeln — (e) beat; (paa døren) knock, (hjertet) beat, throb, palpitate; (op) thrash — (f) battre; frapper; (op) rosser de coups.

Bänkelkind (t) n, uegte barn = **Bankert, Bänkling** m. **Bänkelsänger** m, gadesanger.

banker (e) bankier; bankefisker.

bankerot — (t) Bankerott m, Fallissement n — (e) bankruptcy, insolvency, failure — (f) faillite, banqueroute f. Adj — (t) bankerott, fallit — (e) bankrupt, insolvent — (f) insolvable.

Bankett (t) n, banket, festmaaltid.

bankier — (t) Bankier m — (e) banker — (f) banquier m.

bankrupt (e) fallent; adj fallit; vb ruinere.

bankruptcy (e) bankerot, fallit.

banlieue (f) f, (bys) opland, omegn.

Bann (t) m, (kirke)ban, opbud

ned til jorden. Hos tragikerne opfattes hun som hevnerinde af uret og skyld og nærmer sig altsaa Nemesis.

Atei'sme, a t e i's t. A. betyder gudsfornegtelse; en ateist benegter, at Gud er til. I videre betydning bruges ordet a. om alle anskuelser, som forkaster den gjængse eller officielt vedtagne betragtning om Gud. I denne forstand blev f. eks. de ældste kristne kaldt a. af sine hedenske landsmænd, fordi de negtede at deltage i den romerske statsreligions officielle religiøse kultus. Ogsaa senere tider har anvendt ordet i denne udvidede forstand. I snævrere og nøiagtig betydning betegner a. kun de anskuelser, som benegter, at der eksisterer en Gud. Da forestillingerne om Gud imidlertid er forskjellige i de forskjellige religioner og religiøse anskuelser, vil anvendelsen af ordet a. ifølge sagens natur variere med disse. Begrebet a. er saaledes i og for sig negativt; sit positive indhold faar det ud fra bestemmelsen af Guds væsen (jfr. denne art.).

Atelektāse, sygelig sammenfalden, mangelfuld luftfyldning af lungen. Optræder tildels hos nyfødte, enten fordi barnet ikke har kraft nok til at foretage aandedrætsbevægelser, eller fordi luftveiene er tilstoppede af slim. Den i senere alder opstaaede a. kan dels bero paa lignende aarsager, dels paa tryk paa lungen (vædskeansamlinger, svulster).

A'teles, se K l a m r e a b e r.

Atelier *[atəljé]* (fr.), verksted, særlig en kunstners verksted; paa norsk kun i sidste betydning.

Atellāner, folkeskuespil i oldtidens Italien, benævnt efter byen Atella i Kampanien, hvor de særlig dyrkedes. A. var lystspil med faste masker (Maccus, et graadigt, sanseligt fæ, Pappus, den gamle, der stadig bedrages, Bacco, en skvadronør), skildrende livet i smaabyer i Italien. A. indførtes i Rom (henved 200 f. Kr.) som efterspil, dyrkedes kunstmæssig af Novius og Pomponius. A. fortsattes i den italienske commedia dell' arte (en udløber deraf er vore pantomimer med staaende figurer). Navnet gjenoptaget i dansk litteratur af C. Ploug (s. d.).

A te'mpera, se T e m p e r a.

A te'mpo el. t e m p o p r i m o (ital.) betegner i musiken, at det oprindelige tempo atter skal indtræde.

Atermān, ugjennemtrængelig for varmestraaler.

Aterōm, svulster i huden, opstaaet ved udvidning af en haarsæk paa grund af tillukning af dennes udførselsgang. Indeholder en ostet masse bestaaende af overhudsceller og kolestearin. Findes hyppigst i haarbunden. Er godartede. A t e r o m o s ī, se A r t e r i e b e t æ n d e l s e.

Ate'ssa, by i Italien, prov. Chieti (Abruzzerne). Uldvæverier, 10 223 indb. (1901).

Ateu'chus sācer, «den hellige torbist». Hører til familien *scarabæidæ* og indenfor denne til *coprophaga*, «gjødseldyrene». Har hjemme i Middelhavslandene. Størrelse, bygning og farve som en stor skarnbasse. Forbenene graveredskaber med flade, takkede skinneben og uden fødder; de andre ben med kølleformede, krumme skinneben og sterkt reducerede fødder. — Han og hun danner i fællesskab en kugle af gjødsel, omtr. 5 cm. stor. Med den triller de afsted; den ene gaar foran og trækker med sine krumme bagben, den anden skubber bagpaa med forbenene, indtil de naar en plet løs jord. Her graves kuglen ned, efterat hunnen først har lagt et eg deri. For hvert eg dannes en ny kugle. — A. s. spillede en vigtig rolle i de gamle ægypteres dyrekultus, af dens væsen og bygning udledede de en interessant symbolisme. Man berettede, at dyret rullede kuglen fra øst mod vest: kuglen betegnede jorden, dyret selv var solen, de skarpe takker paa dets hoved solstraalerne. — Man troede, at alle individer var hanner; som en race sterktpansrede hanner anvendtes de som symbol paa krigerstanden. — Denne sidste opfattelse fandt vei til Rom, og de romerske krigere bar ringe med stene, hvori den hellige torbist var udmeislet. — De gamle ægyptere puttede dyret ind under ligdragten paa sine døde. Paa den hellige Apis' tunge maatte der være et billede af den. — Den var helliget Osiris. Billedet af den skræmte dæmonerne, vernede mod sot og død. — Den blev malet paa sarkofagerne, hugget ud i mægtige klippeblokke, skaaret i fine gemmer.

Ath, by i prov. Hennegau, Belgien, hovedstad i et arrondissement, 11 201 indb. (1904). Industri i bomuld, silke, hansker. Knudepunkt paa jernb. Lille—Bruxelles.

Athabasca *[æpəbǽskə]*, elv i brit. Nordamerika, kommer fra Klippefjeldene, hvor den gjennemstrømmer det vigtige A.-p a s, og falder efter et 1000 km. langt løb ud i A.-s j ø e n, 14 400 km.², 50 km. bred og 310 km. lang. A. er en af kildeelvene til den store Mackenzieelv. — Landet om A., Peace River og flere andre elve kaldtes før A. territorium; det var et distrikt rigt paa skog og pelsdyr, dobbelt saa stort som Norge, men blot med 6—8 000 indb., mest indianere. Nu (1905) er territoriet delt, og den vestlige del er tillagt prov. Alberta, og den østlige del prov. Saskatchewan.

Athaba'sker (Athapasker) el. Tinne omfatter en flerhed af de største indianerstammer i Nordamerika og har i sine afsidesliggende territorier kun i forholdsvis ringe grad lidt under de europæiske kolonisters fremtrængen. A. falder i 3 grupper: en nordlig hovedgruppe, af hvilken særlig merkes Chippewyans, Ahtua, Kutchinog Kenai-folk, ved Mackenzieelven og Yukon indtil Hudsonsbugten i ø. og Mississippi i s.; en sydlig gruppe, bestaaende af Navaho, Apache og Lipan, i Arizona, Ny Mexico, det sydvestlige Texas og det nordlige Mexico; en stillehavsgruppe, omfattende Hupa, Kwalhhioqua o. fl. smaa tildels uddøde stammer i Kalifornien, Oregon og Washington.

Atha'larik, østgotisk konge, blev 526 ved morfaderen Theodorik den stores død konge i en ung alder, medens moderen Amalasuntha (s. d.) var den virkelige regent. Da hun vilde opdrage ham paa romersk vis, tvang goterne igjennem, at han blev myndig. Han hengav sig straks til udsvævelser og døde allerede 534.

Atha'lia, datter af Israels konge Achab, gift med kong Joram af Juda, bemægtigede sig efter sin søn, kong Ahasjas' mord, herredømmet i Juda og lod alle mandlige medlemmer af kongehuset dræbe undtagen Ahasjas' etaarige søn Joas, som holdtes skjult af presterne. A. begunstigede Baals-dyrkelsen, myrdedes derfor af presterne, og Joas, som blev konge, gjenindførte Jahvedyrkelsen. Racine har skrevet en tragedie A.

A'thamas, i de græske sagn konge i Orchomenos, gift med Nephele, der fødte ham Frixos (s. d.) og Helle, derefter med Ino (s. d.). Juno slog ham med vanvid,

---

(til krig: jurisdiktion, gebet; tryllekreds: trolddom, fortryllelse. **Bannherr** m, herremand (som har øvrighedsret). **Bannmeile** f, bys distrikt, omraade. **Bannwald** m, fredet skog.

banne (f) f, stor kurv; presenning.

banneau (f) m, transportkurv; eddiketønde.

bannen (t) banlyse; forvise; betvinge, (for)trylle; mane.

banner — (t) Banner, Panier n — (e) banner — (f) drapeau, étendard m. **bannerfører** — (t) Bannerträger m — (e) standard-bearer — (f) porte-drapeau m.

banner (f) dække med presenning.

banneret (e) & (f) m, bannerherre.

banneton (f) m, gjærekurv; hyttefad.

bannir (f) (lands)forvise, banlyse.

bannissement (f) m, banlysing.

banque (f) f, bank; arbeidsbænk. **jour** (m) **de b.** lønningsdag.

banquais (f) m, bankefisker.

banqueroute (f) f, bankerot.

banqueroutier (f) m. fallent.

banquet (e) & (f) m, gjestebud, gilde.

banquet (e), **banqueter** (f) gjøre gjestebud, gasterere, leve høit.

banquette (f) f, (polstret) bænk; ophøiet gangsti.

banquier (f) m, bankier; bankefisker.

saa at han dræbte sin ene søn, og Ino med den anden styrtede sig i havet af frygt for ham.

Athanasiānske symbol er det tredje af de saakaldte økumeniske (fælleskirkelige) symboler. Navnet skyldes, at man med urette har tillagt Athanasios den store det. Efter begyndelsesordene benævnes det ogsaa «symbolum quicunque». Det er sandsynligvis fremkommet i Sydgallien i det 6 aarh. Dets indhold er væsentlig læren om treenigheden og om Kristi person.

Athanasīos den store (293—373), en af den græske kirkes ypperste teologer, blev 326 biskop i Alexandria. A.s liv er opfyldt af kampen mod arianismen. 5 gange fik hans fiender ham forvist fra hans bispestol; men han vendte stadig tilbage til sin menighed, der med stor trofasthed hang ved ham. Det skyldtes væsentlig hans kraft, teologiske dygtighed og urokkelige fasthed, at den nicænske opfattelse seirede baade i vesten og østen. Som biskop har A. bidraget meget til munkevæsenets udbredelse. Hans verker er udgivet af Maurinerne, Paris 1698, og af Migne 1857.

Athelstan, angelsachsisk konge (925—41), kom paa tronen efter sin fader Edvard I. Han underkastede sig 933 Skotland og Wales, slog 937 de danske vikinger ved Brunanborg og gjorde sig til herre over Danelagen. A. var fosterfader til Harald Haarfagres yngre søn Haakon Adelstensfostre, der senere blev Norges konge.

et stort tempel for Zeus paa Akropolis og forskjønnede det gamle hovedtempel for Athene; og navnlig arbeidede han ivrig for byens vandforsyning.

480 indtog og ødelagde perserne A. med Akropolis, som Themistokles havde bevæget sine landsmænd til at prisgive for at gaa ombord paa flaaden. Efter seirene ved Salamis og Plataiai (Platææ) blev byen gjenopbygget og murene gjenreist, takket være Themistokles. Snart forenedes ogsaa A. med Peiraieus ved de lange mure. Midtpunktet for byens liv var nu torvet nord for Akropolis. Denne høi blev fra at have været borg udelukkende tempelplads: de afbrændte templer gjenreistes, navnlig det gamle tempel for Athene (fundamenterne gjenfundet 1886). De pragtfulde byggeforetagender tog særlig fart under Perikles (s. d.), hvis tid er A.s glansperiode (indbyggerantal maaske 150 000), da byen litterært og kunstnerisk var Grækenlands centrum. Der indrettedes en pragtfuld opgang til Akropolis, de saakaldte Propylæer (s. d.), paa vestsiden; paa et fremspring foran Propylæerne byggedes et lidet tempel for Athene Nike (gjenreist af de fundne ruiner 1835—36). Oppe paa selve Akropolis reistes paa sydsiden et vældigt nyt tempel for Athene, Parthenon (s. d.), og lidt senere paa nordsiden Erechtheion (s. d.). Paa Akropolis fandtes ogsaa talrige kunstverker, f. eks. 4 grupper broncestatuer, opstillet af kong Attalos II af Pergamon. Paa sydøst-

Lykabettos.

Athen.

Athen (græ *Athénai*), hovedstaden i Attika i Grækenland, ligger omtr. 5 km. fra kysten (havnestad Peiraieus, «Piræus»). Ifølge grækernes sagn var A. anlagt af Kekrops (s. d.) i fjern fortid. Det oprindelige by- og borganlæg fandtes paa Akropolis, en aflang kalkklippe, indtil 156 m. o. h., omtr. 80 m. over byen, 300 m. lang og 100—130 m. bred. Allerede i ældgammel tid var Akropolis befæstet med svære mure (senere forsterkede af Peisistratiderne). Paa borgen fandtes oprindelig herskerens hus og templer, navnlig for Zeus, Athene og Poseidon. Efterhaanden dannede der sig i ly af borgklippen en by, først paa vestsiden, senere ogsaa i nord (kvarteret Kerameikos, d. e. «Pottemagerkvarteret»). Vest for Akropolis laa to mindre høie, Areopagos og Pnyx, sæde henholdsvis for en gammel domstol og for folkeforsamlingerne. Peisistratos forskjønnede byen, byggede

skrænten af Akropolis indrettedes et stort teater (Dionysosteatret), fuldført i 4 aarh. f. Kr. af Lykurgos. Nordvest for Akropolis laa et dorisk tempel, alm. kaldt Theseustemplet (maaske snarere for Hefaistos), det bedst bevarede tempel i Grækenland og Lilleasien; det er yngre end Parthenon.

Under romernes herredømme havde A. en blomstringsperiode under Hadrian og Antoninerne; men ved Justinians tid gik det helt tilbage med A. Templerne forvandledes til kirker, A. blev en liden provinsby; 1458 erobret af tyrkerne. 1687 bombarderede venetianerne under Morosini A., og ved denne leilighed ødelagdes for en stor del Parthenon og Propylæerne. 1814 bortførte skotten lord Elgin en mængde skulpturarbeider fra Parthenon til England. Efter 1835, da A. igjen blev hovedstad, beskyttes ruinerne omhyggelig, og store udgravninger er foretaget.

---

banquise (f) f. isbjerg.
banquiste (f) m. svindler.
banstickle (e) stikling, stingsild.
banter (e) spøge med, drille; spøg, gjækkeri.
banyan (e) indisk figentræ.
baptême (f) m, **baptism** (e) daab.
baptiser (f), **baptize** (e) døbe.
baptismal (e) & (f) daabs-, døbe-.
baptist (e), **baptiste** (f) m, døber; gjendøber.
baptistaire (f): **extrait b.** daabsattest. **registre b.** kirkebog.
baptistère (f) m, **baptistery** (e) daabskapel.
baptistical (e) døbe(r)-, daabs-.
baquet (f) m. balje, bøtte; saakasse.
bar — (t) bloss, nackt; (træ-) kahl — (e) bare; naked — (f) nu, découvert. **barbenet** — (t) barfüssig — (e) barefooted — (f) aux pieds nus; nu-pieds. **barfrost** — (t) Barfrost m — (e) hoar (white) frost — (f) froid (m) sec. **barhovedet** — (t) barköpfig, barhaupt — (e) bareheaded — (f) nu-tête, (la) tête nue.
bar — (t) Nadel, Tangel f — (e) acicular leaves, pine-needles — (f) aiguilles f pl, **barlind** — (t) Eibe f — (e) yew — (f) if m.
bar (t) bar, blot, naken; blottet, fri for; kontant.
Bär (t) bjørn; gjæld; skrøne. **Bärbeisser** m, bulbider, **-beissig**

Det moderne A. ligger nord for Akropolis. Efter frihedskampen havde byen blot ca. 2000 indb. (deraf 300 tyrkere). Den blev opbygget igjen regelmæssig, men ensformig efter en bayersk arkitekts plan. De vigtigste forretningsgader heder Piræus-, Athene-, Stadion-, Hermes- og Æolosgade; andre vakre gader er Universitets- og Akademigaden. Til Phaleron (sjøbad) gaar der sporvei, og til Piræus, som ligger ca. 4 km. borte, er der jernbane. De vakreste bygninger, som ofte er bygget af marmor, er det kongelige slot, universitetet med ca. 60 professorer og næsten 3000 studenter, biblioteket med 250000 bind og talrige haandskrifter, polyteknikum, talrige kirker, deriblandt Metropolis, stortingsbygningen, nationalmuseet, arkæologiske instituter o. s. v. Byens indbyggertal er (1896) 128735. Handel og industri har taget stort opsving, omend Piræus i denne henseende endnu er vigtigere. De betydeligste industrigrene er bryggerier og væverier. Forøvrigt er byen midtpunkt for det nye Grækenlands aandelige liv. (Se plancherne Græsk bygningskunst og Bysantinsk kunst.)

Athena'goras, en af oldkirkens apologeter, skrev i det 2 aarh. et bønskrift for de kristne, rettet til keiserne Marc. Aurelius og L. Commodus. Desuden tillægges der ham et skrift om de dødes opstandelse. Hans bønskrift for de kristne er oversat paa norsk af S. B. Bugge (Kra. 1886).

Athenaïs (omkr. 400—460), byzantinsk keiserinde, datter af retoren Leontios. Efterat være kommet i forbindelse med prinsessen Augusta Pulcheria lod hun sig døbe og antog navnet Ælia Eudokia. 421 egtede hun keiser Theodosius II. Som keiserinde greb hun oftere ind i tidens dogmatiske stridigheder. Senere faldt hun i unaade og drog til Jerusalem, som hun smykkede med mange bygninger.

Athene Parthenos.
Statuette i pentelisk marmor, fundet i Athen 1880. Aabenbart en kopi af Fidias' kolossalstatue i Athen.

Athēne el. Pallas A., romernes Minerva, datter af Zeus og Metis (s. d. om A.s fødsel), gudinde for kamp og kløgt, for kunstfærdige arbeider (særlig vævning, A. Ergane), kunst og videnskab, beskytterinde af byer, hvor sligt fandt hjemsted (A. Polias). Hun dyrkedes særlig i Athen paa Akropolis. Man fortalte, at hun havde en strid med Poseidon om, hvem af dem der skulde eie Athen; han lod da en saltkilde vælde frem, hvor hun lod oljetræet vokse op. Over saltkilden reiste sig senere Erechtheion, overfor oljetræet fandtes det gamle Athenetempel med et udskaaret træbillede af gudinden. Dette billede smykkedes aarlig med en ny klædning, tilvirket af de fornemste kvinder i landet. Et pragtfuldere tempel fik hun i Parthenon (A. kaldtes Parthenos, «jomfruen»). — Som kampgudinde bærer hun medusahovedet (s. d.) paa aigiden (s. d.). — Fidias skabte de berømteste A.statuer, en kolossal A. Promachos («forkjæmperinde A.») paa Akropolis og en statue af guld og elfenben i Parthenon; af den sidste har vi bevaret smaa efterligninger fra oldtiden. Hun fremstilles altid alvorlig og værdig, i langt klædebon, ofte med aigide og med ugle, slange eller oljegren.

Athēne, se Uglesleg ten.

Athens *[ǽþənz]*, by i staten Georgia, Forenede stater, 10245 indb. (1900), universitet, landbrugsskole.

Athenæum (græ.-lat.), egentlig Athenehelligdom; en offentlig høiere uddannelsesanstalt (et slags universitet) særlig for filosofi og veltalenhed, grundet i Rom af Hadrian (omkr. 135 e. Kr.). Et i Kristiania vel kjendt læseselskab, stiftet 1832.

Atherton *[ǽþətn]*, Gertrude Franklin, f. Horn (1858—), amer. forfatterinde, opvokset i Kalifornien og Kentucky, har skrevet en række fortællinger, hvoraf flere med emner fra Kalifornien: «Patience Sparhawk and her times», «American wives and English husbands», «The Californians», «A daughter of the vine», «Senator North», «The Doomswoman», «The splendid idle forties» o. a.

Athlit, Athlite, tyrk. havn i Syrien ved Middelhavet.

Athlone *[ǽþlōn]*, by i Irland, Westmeathshire (Leinster) ved Shannon, 6617 indb. (1901). Vigtigste garnisonsby i det midtre og vestlige Irland.

At home *[æthōm]*, eng. hjemme, alm. i England som paaskrift paa indbydelseskort, hvormed en dame meddeler, at hun «tager imod» til den og den bestemte tid (fr. paa samme maade «chez soi»). I første halvdel af 19 aarh. brugtes a. h. som navn paa skuespilleren C. J. Mathews' komiske monologforestillinger.

Āthos (nygræ. Hagion Oros, det hellige fjeld) kaldes den østligste af de tre halvøer, som fra Chalkidike strækker sig ud i Ægæerhavet. Halvøen er en fjeldmasse, 50 km. lang og 5—10 km. bred, som ender i syd i det skogbevoksede forbjerg A., 1935 m. høit. Her er sædet for en gammel munkerepublik, som bestaar af 20 fæstningslignende klosterbygninger, forsynet med kanoner, kirker og 12 landsbyer. Her bor 6000 munke, som tilhører de forskjelligste nationer (mest grækere og russere). Store biblioteker med ca. 13000 haandskrifter.

Athy *[æþai']*, by i Irland, Kildarshire (Leinster), 3599 indb. (1901), ved elven Barrow; hattefabrikation, kornhandel.

Atimī (græ., æreløshed), formindskelse eller berøvelse af borgerlige rettigheder, ofte anvendt som straf i græske stater, f. eks. i Sparta mod dem, der viste feighed.

Atitlān, vulkan i Guatemala, Mellemamerika, 3525 m., lige ved en fjeldsjø af samme navn. Byen A. med 9000 indb., bomuldsvæverier, mineralkilder, ligger ved sjøen, 1500 m. o. h.

Atjeh (Atsjin), guv. i n. v. Sumatra, 53200 km.² med 531705 indb. (1897), tidligere selvstændigt rige. I vest bjergfuldt, i øst fladere. Frugtbart, yppige skoge, ris, peber og betelnødder udføres; landet er ogsaa rigt paa guld, kobber og petroleum. Atsjineserne er krigerske, flittige folk af malajisk stamme beslegtet med battaerne. Religionen er Islam. Hovedstad Kota Radsja.

---

bidsk. **Bärenhäuter** m, dagdriver.

bar Ⓔ stang, bom; hindring; skranke; banke; domstol; advokatstanden; skjenk; (mus.) takt(streg); (tver)baand (i vaaben); (lovudtr.) eksception. Vb stænge; forbyde; afskjære; udelukke; underbinde (aare).

baragouin Ⓕ m, kaudervælsk.

baragouinage Ⓕ m, kraakemaal, kaudervælsk.

baragouiner Ⓕ tale gebrokkent, radbrække.

barakke — Ⓣ Barache, Barakke, Lager-, Feldhütte f — Ⓔ barrack — Ⓕ baraque f.

baraton Ⓕ m, kjernestav.

baratte Ⓕ f, (smør)kjerne.

baratter Ⓕ kjerne.

barb Ⓔ skjeg paa plantedele; agnor; berber, marokkansk hest. Vb forsyne med agnorer; pansre (hest).

barbacan Ⓔ, **barbacane** Ⓕ f, skydeskaar; Ⓔ ogs. bro-, porttaarn; Ⓕ ogs. afløbshul.

barbar — Ⓣ Barbar m — Ⓔ barbarian — Ⓕ barbare m.

barbaresque Ⓕ berberisk.

barbari — Ⓣ Barbarei f — Ⓔ barbarism — Ⓕ barbarie f.

Barbarie Ⓕ f, **Barbary** Ⓔ Berberiet.

barbariser Ⓕ, **barbarize** Ⓔ gjøre barbarisk, raa; Ⓕ ogs. tale galt, sprogstridig.

barbarisk — Ⓣ barbarisch — Ⓔ barbarian, barbaric; (grusom) barbarous — Ⓕ barbare.

Atkarsk, by i rus. guv. Saratov, 9750 indb. (1897). Handel med rug.

Atkinson *[ǽtkinsn]*, Thomas William (1799—1861), eng. opdagelsesreisende, tegner og arkitekt, foretog i midten af det 19 aarh. flere reiser i Altaifjeldene, samt i Sibirien, Mongoliet og ørkenen Gobi, hidtil af europæere ubetraadte egne. Fra sine reiser medbragte han ca. 600 egenhændig tegnede prospekter, hvilke nu er det værdifuldeste ved de to verker, han udgav om sine reiser.

Atla'nter (af ent. Atlas, s. d.), kraftige mandlige figurer, der blev benyttet som bærende led istedetfor søiler eller pilastre, oprindelig i den græske bygningskunst.

Atlanta *[ætlǽnta]*, hovedstad i den nordamr. stat Georgia, 89872 indb. (1901); jernbaneknudepunkt, 3 universiteter (2 for negere), maskin- og bomuldsindustri, handel med bomuld, mais og tobak.

Atla'nta, en slegt kjølsnegle (s. d.) med spiralskal og laag.

Atla'nterhavet ligger mellem Europa og Afrika i øst og Amerika i vest samt meridianerne over disse verdensdeles sydspidser; mod polhavene danner polarcirklerne skillet. Det sydlige A. er uden større bugter, men det nordlige A. strækker sine arme dybt ind i fastlandene. De største bugter i Amerika er det Karibiske hav, den Meksikanske golf og Hudsonsbugten, i Europa den Biskaiske bugt, Nordsjøen og dens fortsættelser helt ind i Bottenviken. Ogsaa Middelhavet er blot en bugt af A. Den del af A., som ligger mellem Island og Norge, kaldes det Norske hav. Uden bugter er størrelsen 79.8 mill. km.^{2}, d. e. 8 gange Europa. A. er lidt større end det Indiske hav, men blot halvparten af Stillehavet. Smalest er det mellem Kap St. Roque i Brasilien og S. Leone i Afrika, nemlig ca. 2600 km. (Norge fra Lindesnes til Vardø er ca. 1800 km.). Lidt større er bredden mellem Irland og New Foundland, men overalt ellers er det meget bredere. — Dybdeforholdene. Det Norske hav er skilt fra den øvrige del ved en ryg fra Skotland over Færøerne (Wyville Thomson-ryggen) til Island og Grønland. Dybden her er ikke større end 600 m. En anden ryg, som gaar parallel begge kyster sydover, deler A. i to store bækkener. Paa ryggen er dybden i almindelighed mindre end 3000 m., paa begge sider meget mere. Største maalte dybde, n.v. for Portoriko, er 8341 m. (største maalte dybde i havet er 9636 m., Stillehavet). Langs kysterne er der flere steder store banker, New Foundlandsbankerne, bankerne om de Britiske øer og Norge, hvor dybden blot er et par hundrede meter. Her foregaar jordens rigeste fiskerier. — Temperatur. I det nordlige A. er overfladens temperatur større end paa tilsvarende bredde i Stillehavet. Dette skyldes Golfstrømmen. Selv om vinteren er temperaturen udenfor Norge flere grader over 0. Ved ækvator er temperaturen 25—30°, men «varmeækvatoren» ligger nordenfor den geografiske ækvator. I dybet er der lignende forhold. Wyville Thomson-ryggen hindrer det kolde vand fra Ishavet i at naa ind i A. I 600 m. dybde n. f. ryggen maales ÷ 0.7°, i samme dybde s. f. den maales 7°. Mod bunden aftager temperaturen til henimod 0 (undtagen i det Norske hav, hvor den synker meget under 0), men gjennemsnitstemperaturen i det nordlige A. er større end i noget andet hav i samme ækvatorafstand. — Vinde og strømme. Om ækvator ligger et belte med lavt lufttryk, derefter følger paa begge sider belter med høit tryk (indtil ca. 35°) og derefter igjen belter med lavt tryk. Da vinden afhænger af lufttrykket, kommer der omkring ækvator til at være et stillebelte, derefter følger passaterne (nordost-p. og sydost-p.) og udenfor disse (fra ca. 35°) paa den nordlige halvkugle sydvestlige vinde, paa den sydlige nordvestlige vinde. Et skib, som skal seile fra Europa til Kap, maa først følge Europas kyst, til det naar nordost-passaten, saa gaa med denne over til Sydamerika, følge denne til søndenfor sydost-passaten og saa tage med de nordvestlige vinde over til Kap. — Til vindene svarer strømmene. Paa begge sider af ækvator strømmer fra øst til vest ækvatorstrømmene, og mellem dem en modstrøm fra vest mod øst, Guineastrømmen. Den sydlige ækvatorstrøm deler sig ved Brasiliens kyst. En gren gaar sydover, derefter afbøies den østover (paa grund af jordomdreiningen) og saa nordover for igjen at gaa sammen med ækvatorstrømmen. En anden gren gaar nordover ind i det Karibiske hav. Den nordlige ækvatorstrøm deler sig ogsaa, en gren gaar udenom Antillerne, Antillerstrømmen, en anden indenfor og forener sig med den nordlige gren af den sydlige ækvatorstrøm. Forenet gaar disse ind i den Meksikanske golf, hvor vandet stuves op, og saa forlader strømmen golfen gjennem Floridastrædet, forener sig med en del af Antillerstrømmen og kaldes nu Golfstrømmen; denne fortsætter helt ind i Ishavet. En del af Golfstrømmen bøier østover og tilslut sydover for igjen at gaa over i den nordlige ækvatorstrøm. I den derved dannede hvirvel ligger Sargassohavet. Ved New Foundland møder Golfstrømmen den kolde Labradorstrøm; denne fortsætter delvis sydover langs Amerikas kyst indenfor Golfstrømmen (amerikanernes «cold wall»). Langs Grønlands østkyst gaar en lignende kold strøm. — A. er det mest befærdede hav. Det krydsedes første gang af norske vikinger for 900 aar siden. 500 aar senere kom Columbus til Amerika. Første dampskib gik over A. i 1819, brugte 25 dage. Regelmæssig dampskibsfart fra 1838, 15 døgn mellem Liverpool og New York. Nu talrige dampskibslinjer, de hurtigste dampskibe gaar samme vei paa 5—6 dage. Første telegrafkabel 1866 (fra Valentia i Irland til New Foundland), nu mange baade mellem Europa, Nordamerika, Sydamerika og Afrika.

Atlantic City *[ætlǽntik si'ti]*, by i Forenede stater, staten New Jersey. Meget besøgt sjøbadested. 27838 indb. (1900).

Atlantic Cove *[ætlǽntik kōv]*, havn paa St. Pauls Island, St. Lawrence Gulf, brit. Nordamerika. 47° 10' n. br.

Atlantic shipping trust *[ætlǽntik šipping trɒst]* (Atlanterhavstrusten) er navnet paa en sammenslutning af amerikanske og britiske dampskibslinjer, som 1902 blev istandbragt af amerikaneren J. Pierpont Morgan i den hensigt at monopolisere atlanterhavstrafiken. Paa grund af modstand fra Cunardlinjens, Nordtyske Lloyds og Hamburg—Amerika-linjens side lykkedes det imidlertid ikke at faa planen realiseret i sit fulde omfang. A. udgjør i sin nuværende skikkelse en sammenslutning af 3 britiske og 2 amerikanske dampskibslinjer med en samlet aktiekapital paa 120 mill. dollars.

Atla'ntis. Platon (i «Timaios» og «Kritias») beretter, at der i Atlanterhavet skulde have ligget et stort orige

---

barbarism (e), **barbarisme** (f) m, sprogsynd; (e) ogs. barbari.
barbate (e) (bot.) skjegget.
barbated (e) (forsynet) med modhaker.
Barbe (t) f, skjegkarpe, barbe; strimmel.
barbe (f) f, skjeg; knipling; fane (paa fjær).
barbe (f) m, berber(hest).
barbeau (f) m, skjegkarpe; kornblomst.
barbecue (e) dyr stegt helt.
barbel (e) skjegtraad; skjegkarpe.
barbelé (f) forsynet med haker.
barber — (t) Barbier m — (e) barber — (f) coiffeur m. **barberkniv** — (t) Rasier-, Barbiermesser n — (e) razor — (f) rasoir m.
barbere — (t) rasieren, barbieren — (e) shave — (f) faire la barbe à; raser.
barberry (e) berberisse.
barbet (f) m, pudelhund; mulle.
barbette (e) & (f) f, bænk (bag brystvern).
barbeyer (f) slaa, smelde i vinden.
barbiche (f) f, bakkenbart.
barbichet, barbichon (f) m, pudelhvalp.
Barbier (t) m, **barbier** (f) m, barber.
barbieren (t), **barbifier** (f) barbere.
barbillon (f) m, skjegtraad, haneskjeg; (mod)hake.
barbon (f) m, graaskjeg.
barbote (f) f, aalekone.

A. ikke langt fra Herakles' støtter; han fortæller om dets størrelse og rigdom, og at det sank i havet paa ét døgn; allerede i oldtiden ansaa man hans fortælling for en ren myte.

A'tlas (græ. mytol.), søn af titanen Iapetos, broder til Prometheus og Epimetheus; man tænkte sig ham støttende himmelen med sit hoved og sine hænder, forat den ikke skulde falde ned over jorden; hans opholdssted forestillede man sig i det fjerne vesten. Senere identificerede man ham med bjergkjeden A. og sagde, at han havde været konge i vesten, men var blevet forstenet af Perseus med medusahovedet. Herakles kom til ham, da han skulde hente Hesperidernes æbler, og bar et øieblik himmelen for A. — A. nævnes som fader til Kalypso og Pleiaderne.

A'tlas, den øverste halshvirvel (sc Menneskets anatomi).

A'tlas, Nordafrika, et 2 à 3 000 km. langt og 2—400 km. bredt fjeldparti, som i flere parallele kjeder strækker sig fra Atlanterhavet i nordøstlig retning til den Lille Syrte gjennem Marokko, Algerie og Tunis (s. d.). Medens Afrika forresten er et udpræget tafelland, er A. kjedebjerge, som i tertiærtiden og tidligere har været udsat for en sterk foldning. A. er nemlig et led i det vestlige Middelhavs foldezone, ligner i bygning Apenninerne og hører derfor geologisk og orografisk nærmest sammen med fjeldene i Sydspanien og Italien, fra hvilke de kun skilles ved 2 grunde og sent dannede sunde: «En fremmed fra norden paa afrikansk jordbund.» A., som er noget lavere end Alperne og ikke naar snegrænsen, danner i regelen 2 parallelkjeder: 1. I sydvest Høie Atlas med A.s høieste top Ari Ajasch, 4 300 m. (omtr. midt i Marokko), og Anti-Atlas (ca. 3 à 4 000 m.). 2. I det nordøstlige Marokko Lille Atlas el. Rif (indtil 1 800 m.) langs kysten til Gibraltarstrædet ret overfor Mellem-Atlas (indtil 4 000 m.). 3. I Algerie Tell-Atlas (indtil 2 308 m.) langs kysten ligeoverfor Store- el. Sahara-Atlas (indtil 2 330 m.), hvilke løber sammen i Tunis (indtil 1 590 m.). I Algerie udvikler sig mellem parallelkjederne et steppeplateau (800—1 100 m. i øst-vest) med talrige større og mindre saltsjøer uden afløb, saakaldte Schotts. A. falder steilt af mod Middelhavet, som nær kysten har en dybde af 2 à 3 000 m., og mod Sahara, hvor der i det sydøstlige Algerie endog forekommer depressioner indtil ÷ 29 m.

A'tlas (atlask), et glinsende tøi, særlig fint i silke, fremkommet ved en meget løs binding af traadene, saaledes at rendingen sees paa et længere stykke. Det væves oftest 8-skaftet.

Atlaskspat el. atlaskstén, en fintraadig varietet af kalkspat med silkeglans.

Atlaskved, satinved, en fællesbenævnelse paa forskjellige europæiske og tropiske træer (*ferolina guyanensis, sorbus torminalis* o. fl.), der anvendes ved finere snedker- og dreierarbeider. Paa samtlige fremkommer ved polering silkeglans.

Atlēt (græ., deltager i en veddekamp) kaldte grækerne en mand, som uddannede sit legeme til at tage del i de store offentlige idrætsøvelser og veddekampe, navnlig i brydning, diskoskastning m. m.; uddannelsestiden var lang og besværlig; øvelser, diæt og regelmæssigt liv krævedes. Atletiken blev et helt studium.

Atlungstad gaard i Stange herred, Hedemarkens amt, af skyld 81.69 mark med 4 husmandspladse. Den smukke bebyggelse, der skyldes den nuværende eier, Carl Wedel Jarlsberg, skriver sig fra slutten af 1870-aarene.

Atløen, en 38 km.² stor ø i Askvold herred, Nordre Bergenhus amt. 523 indb.

Atmiske vindroser, tabeller eller figurer, som viser den gjennemsnitlige størrelse af vanddampenes tryk (eller antal gram vanddamp i 1 cm.³) ved de forskjellige vindretninger.

Atmomēter, atmidomēter, fordunstningsmaaler, evaporationsapparat, instrument til at maale den mængde vand, som i en vis tid fordunster fra en vandflade eller fra jorden.

Atmosfære, den luftmasse, som omgiver jorden, en blanding af flere gasarter samt vanddamp. Indholdet af vanddamp varierer sterkt, fra næsten 0 til 4 volumpct. Den tørre luft indeholder ved jordens overflade 78.03 vol.pct. kvælstof, 20.99 surstof, 0.94 argon, 0.03 kulsyre samt i mængder mindre end 0.01 vol.pct. vandstof, neon, helium, krypton, xenon, ozon, ammoniak og muligens endnu flere gasarter. Luftens vegt frembringer et tryk, som maales med barometeret, og som paa hvert sted uophørlig forandrer sig som følge af luftens bevægelser (vind). Ved jordens overflade er barometerstanden gjennemsnitlig 760 mm. kviksølvhøide, svarende til 1033.3 gram pr. cm.² (1 atmosfæres tryk). Opad aftager trykket og beregnes at være 4 titusendedele heraf i 50 km. høide. 1 liter tør luft ved 0 ° og 760 mm. tryk veier 1.293 gram. Ved jordoverfladen er temperaturen i gjennemsnit for hele jorden og hele aaret 14.4 ° C. Den aftager opad med 1 ° for omtrent hver 180 meter. Af forskjellige lysfænomener kan sluttes, at a. naar mindst til 2—300 km. høide. Dens tæthed aftager opad, og der kan ikke være nogen skarp grænse mellem a. og det tomme verdensrum. Fænomerne i atmosfæren er gjenstand for den videnskab, som kaldes meteorologi. Paa solen og de større planeter har man iagttaget a., paa maanen og de smaa planeter, ogsaa Merkur, er der ingen eller ialfald kun en meget tynd a.

Atna, en elv, der danner afløb for Atnesjøen, som den forlader straks ovenfor gaarden Atnebroen, gjennemstrømmer Atnedalen og falder i Glommen ved Atnosen, lige overfor Atna station paa Hamar—Trondhjemsbanen.

Atnesjøen (Atnsjøen), en 9 km.² stor indsjø, 710 m. o. h., sydøst for fjeldpartiet Rondane i grænsen mellem Hedemarkens og Kristians amter.

Ato'l, se Koralrev.

Atoll Mala, havneplads paa Malediverne, brit. Ostindien.

Atŏm, De i naturen forekommende stoffe kan ved en række fysikalske operationer, navnlig destillation og udkrystallisation, opdeles i de saakaldte kemisk'rene forbindelser, der er kemiens udgangspunkter. Saaledes er destilleret vand et saadant stof. Til forskjel fra andre stoffe koger et kemisk rent legeme ved konstant temperatur og fryser ved konstant temperatur. Saaledes vil en vis mængde vand ved destillation koge ved samme temperatur, ligegyldigt hvor meget der er fjernet ved destillationen. Endvidere vil det ved dampenes fortætning erholdte vand i enhver henseende have samme egenskaber som det til destillationen anvendte vand.

---

barboter (f) plaske; vrøvle.
barboteur (f) m, pludrende barn; tam and. **barboteuse** f, ogs. tøite.
barbotière (f) f, andedam.
barbotine (f) f, ormefrø.
barbouiller (f) bemale, oversmøre; tale utydelig, vrøvle.
barbouilleur (f) m, bygningsmaler; fusker; blæksmører; vrøvlehoved.
barbu (f) skjegget; behaaret.
barbue (f) f, sletvar.
barbule (e) meget fint skjeg; liden gjenhake.
barcarolle (f) f, gondol(fører)-sang.
barcasse (f) f, barkasse.
barcelonnette (f) f, hængevugge.
Barchent (t) m, olmerdug.
bard (f) m, bærebør.
bardane (f) f, borre.
bardauz (t) bums! pladask!
barde — (t) Barte f — (e) whalebone — (f) fanon m; barbe f,
bardehval — (t) Bartenwal m — (e) whalebone whale — (f) rétolle f.
barde (f) m, ridehynde; spækkeflesk.
bardeau (f) m, tagspaan.
bardelle (f) f, ridepude.
barder (f) spække; læsse, bære paa en bør.
bardeur (f) m, børbærer, -trækker.
bardot (f) m, lastdyr, pakæsel; muldyr.
barduner — (t) Pardune f — backstay — (f) galhauban m.

Ganske lignende er forholdene ved frysningen. I regelen danner blot kemisk rene forbindelser krystaller. Af forskjellige fysikalske og kemiske grunde tænker man sig alle stoffe bestaaende af overordentlig smaa dele, m o l e k y l e r. Et kemisk rent legemes særlige egenskaber forklares derved, at alle dets molekyler er lige i enhver henseende; i de blandede stoffe er derimod molekylerne forskjellige. De ovennævnte fysikalske operationer, hvorved kemisk rene legemer udskilles af blandinger, bestaar altsaa i at udsortere alle lige molekyler. Molekylernes absolute vegt i vædsker og gasarter kan man vistnok teoretisk beregne, men kun med omtrentlig nøiagtighed; de viser sig herved overordentlig smaa. Deres relative vegt lader sig derimod fastsætte nøiagtig ved forskjellige fysikalske metoder (se nærmere herom under M o l e k y l). Ved denne sammenligning sættes af visse grunde surstofgasens molekyl til 32. Vandets molekyl f. eks. veier i forhold hertil 18.

De fleste kemisk rene legemer kan under forskjellige heldige omstændigheder, som ved gjensidig paavirkning, under indflydelse af varme, lys, elektricitet o. l., gaa over til n y e kemisk rene legemer, der altsaa besidder a n d r e k o n s t a n t e koge- og smeltepunkter og overhovedet andre fysikalske egenskaber end de oprindelige stoffe. Saadanne processer kaldes k e m i s k e r e a k t i o n e r. Saaledes gaar en blanding af vandstofgas og surstofgas ved ophedning over til vand. Kogsalt gaar ved en elektrisk strøm over til metallet natrium og gasen klor. Forsøger man ved kemiske reaktioner af et kemisk rent stof at erholde to eller flere nye kemisk rene stoffe, støder man tilsidst paa en grænse, nemlig g r u n d s t o f f e n e eller e l e m e n t e r n e, der altsaa er kemisk rene stoffe, som det ikke paa nogensomhelst maade er lykkedes at dele i to eller flere kemisk rene legemer. Omvendt kan man af to eller flere grundstoffe ved kemiske reaktioner danne de andre kemisk rene legemer, som derfor kaldes k e m i s k e f o r b i n d e l s e r. Saaledes gaar klor og natrium ved gjensidig paavirkning let over til kogsalt. Undersøger man i en saadan kemisk forbindelse vegtforholdet mellem dets grundstoffe, støder man paa to høist merkelige kjendsgjerninger, der danner det vigtigste grundlag for a t o m t e o r i e n. En kemisk forbindelse indeholder nemlig altid, ligegyldigt, under hvilke forhold den er dannet, grundstoffene i et aldeles bestemt, uforanderligt forhold; saaledes indeholder vand altid 8 vegtdele surstof paa 1 vegtdel vandstof. Danner et grundstof flere kemiske forbindelser med et andet grundstof, staar de vegtdele af det sidste, der forbinder sig med en og samme vegtdel af det første, i forhold til hverandre som hele enkle tal. Saaledes danner kulstof to kemiske forbindelser med surstof, nemlig kuloksyd og kulsyre. I det første kommer 4 vegtdele surstof paa 3 vegtdele kulstof; i det sidste 8 vegtdele surstof paa 3 dele kulstof. Surstofmængderne i de to forbindelser forholder sig altsaa som 1 til 2.

For at forklare disse forhold har man opstillet atomteorien, hvorefter molekylerne atter er sammensatte af a t o m e r, der ikke ved noget middel videre kan deles. Alle atomer i et grundstof antages ens i enhver henseende og besidder altsaa alle den samme, uforanderlige vegt, forskjellig fra atomerne i de andre grundstoffe. Grundstoffenes molekyler bestaar altsaa af samme sort atomer, saaledes bestaar surstoffets molekyl af 2 surstofatomer (O_2); derimod bestaar de kemiske forbindelsers molekyler af forskjellige atomer, nemlig af de grundstoffes atomer, hvoraf de er dannet. Vandets molekyler bestaar saaledes af 2 vandstofatomer og 1 surstofatom (H_2O). Denne teori forklarer let de to nævnte kjendsgjerninger. At vand altid bestaar af 8 vegtdele surstof og 1 vegtdel vandstof, finder altsaa sin forklaring deri, at alle dets molekyler bestaar af 2 vandstofatomer, som hver veier 1, og 1 surstofatom, der veier 16. Vegtforholdene ved kuloksyd og kulsyre forklares derved, at ethvert af kuloksydets molekyler er sammensat af 1 atom kulstof (vegt 12) og 1 atom surstof (vegt 16) (CO), medens kulsyrens molekyl er sammensat af 1 atom kulstof og 2 atomer surstof (CO_2); vegtforholdet mellem surstofmængderne i de to forbindelser maa da blive som 1 til 2.

Da atomerne er udelelige, maa et atom være den mindste del af et grundstof, der findes pr. molekyl i nogen af de forbindelser, hvori grundstoffet forekommer; ved at tage hensyn hertil og til vegtforholdet mellem grundstoffene i de kemiske forbindelser udledes atomernes relative vegt. Nedenstaaende tabel angiver de vigtigste grundstoffe, deres atomers betegnelse og disses vegt, naar surstoffets molekyl sættes til 32.

Aluminium .	Al	27.1	Magnesium .	Mg	24.36
Antimon . .	Sb	120.2	Mangan . . .	Mn	55.0
Argon	Ar	39.9	Molybdæn . .	Mo	96.0
Arsen	As	75.0	Natrium . . .	Na	23.05
Baryum . . .	Ba	137.4	Nikkel	Ni	58.7
Beryllium . .	Be	9.1	Osmium . . .	Os	191.0
Bly	Pb	206.9	Palladium . .	Pd	106.5
Bor	B	11.0	Platina . . .	Pt	194.8
Brom	Br	79.96	Radium . . .	Ra	225.0
Cerium . . .	Ce	140.25	Rhodium . .	Rh	103.0
Cæsium . . .	Cs	132.9	Rubidium . .	Rb	85.5
Fluor	F	19.0	Ruthenium .	Ru	101.7
Fosfor	P	31.0	Selen	Se	79.2
Guld	Au	197.2	Silicium . . .	Si	28.4
Helium . . .	He	4.0	Strontium . .	Sr	87.6
Iridium . . .	Ir	193.0	Surstof	O	16.0
Jern	Fe	55.9	Svovl	S	32.06
Jod	J	126.97	Sølv	Ag	107.93
Kadmium . .	Cd	112.4	Tellur	Te	127.6
Kalcium . . .	Ca	40.1	Thallium . .	Tl	204.1
Kalium . . .	K	39.15	Thorium . . .	Th	232.5
Klor	Cl	35.45	Tin	Sn	119.0
Kobber . . .	Cu	63.6	Titan	Ti	48.1
Kobolt	Co	59.0	Uran	U	238.5
Krom	Cr	52.1	Vanadin . . .	V	51.2
Kulstof . . .	C	12.00	Vandstof . . .	H	1.008
Kviksølv . . .	Hg	200.0	Vismut . . .	Bi	208.0
Kvælstof . . .	N	14.01	Wolfram . . .	W	184.0
Lanthan . . .	La	138.9	Zink	Zn	65.4
Lithium . . .	Li	7.03	Zirkonium .	Zr	90.6

Studiet af radium og radioaktive stoffe vil aabenbart medføre en modifikation eller udvidelse af den oven nævnte atomteori. (Se nærmere R a d i u m.)

bardus — ⓣ bardauz! — ⓔ bang! like a bolt — ⓕ patatras!

bare (adv) — ⓣ nur, bloss — ⓔ only, merely, but — ⓕ seulement; uniquement; ne ... que; rien qu'à (med inf.).

bare sig — ⓣ sich enthalten, erwehren — ⓔ forbear, help; refrain from — ⓕ s'empêcher (de).

Bare ⓣ f, barfrost.

bare ⓔ bar, naken, blot(tet); blotte. **to ride bareback** uden sadel. **barebones** frasesterk fanatiker. **barefaced** utilhyllet, fræk.

barège ⓕ m, uldmusselin.

barême ⓕ m, regnebog (med facit).

bareness ⓔ barhed, nøgenhed.

barett — ⓣ Barett n — ⓔ bonnet, cap — ⓕ toque f; (kardinals) barrette f; (students) béret m.

Barg ⓣ m, galt.

bargain ⓔ kjøb, handel, aftale; kjøbslaa, handle.

barge ⓔ & ⓕ f, føringspram; ⓔ ogs. stor lystbaad; ⓕ ogs. myrsnipe. **barge-board** ⓔ vindske.

barguigner ⓕ vakle, nøle, ble.

baril ⓕ m, anker, dunk.

barillet ⓕ m, otling, dunk, magasin (paa revolver); valse, pumpestøvle.

Bärin ⓣ f, binne.

barioler ⓕ gjøre broget, smagløs.

barivoler ⓕ flagre, flyve.

bark — ⓣ Rinde, Barke f; (garver-) Lohe f — ⓔ bark — ⓕ écorce (garver-) tan m.

Atomicitēt (atomitēt), se Valens.

Atōmtegn, se Atōm.

Atōmvarme, se Varmekapacitēt.

Atōmvegt, se Atōm.

Atonī, slaphed, mangel paa muskelsammentrækning.

Atrāto, elv i Columbia, Sydamerika, kommer fra de vestlige Andesfjelde og munder ud i Karibiske hav bugten ved Darien). Det er en vandrig elv, over 600 km. lang og farbar i sin største længde.

Atre'k, i sit nedre løb grænseelv mellem Persien og rus. Centralasien, falder efter et næsten 600 km. langt løb ud i det s.ø. hjørne af det Kaspiske hav. Største bielv heder Sumbar.

Atresī, mangel af en normal aabning i legemet, f. eks. endetarmsaabningen. Oftest medfødt.

A'treus, i de græske sagn konge i Mykenai. A. var søn af Pelops, og efter de ældste sagn (i «Iliaden») arvede hans broder Thyestes riget efter ham. Senere sagn (tragikerne) beretter, at Thyestes berøvede A. rige og hustru. A. gjenvandt dog riget og slagtede som hevn Thyestes' sønner og lod Thyestes spise dem; men Thyestes' søn Aigisthos hevnede sin fader ved at dræbe A. A.s sønner Agamemnon og Menelaos kaldes Atreider (Atreus-sønner).

Ātri (oldt. Hadria), by i Italien, prov. Teramo Abruzz.), keiser Hadrians fødeby, 4 278 indb. (1901). Silke-, sæbe- og lakrisfabrikation, bispesæde, gotisk domkirke. I nærheden merkelige grotter i fjeldene.

A'triplex, se Meldefamilien.

A'trium, et værelse i oldtidens italiske hus. Oprindelig bestod det italiske bondehus vistnok kun af ét værelse a., der paa én gang var dagligværelse, spisestue og soveværelse; her var arnen, hvor der kogtes og ofredes. A. fik luft og lys gjennem en aabning i loftet; regnvandet, som kunde komme den samme vei, opsamlede man i et bassin. Senere lagde man flere værelser omkring a. med lys og luft derfra, og endnu senere udvidedes huset bag a. med peristylium (s. d.). I republikens sidste tid og keisertiden var a. i romerske stormænds huse modtagelsesværelset for klienter.

Atrofī betegner, at en legemsdel el. et organ svinder ind. enten paa grund af sygdom eller ved mangelfuld brug. f. eks. ved ledlidelser og ved benbrud, hvor der kommer a. af lemmets muskulatur, der bliver atrofisk. Progressiv (fremadskridende) muskelatrofī er muligens en sygdom i rygmarven. A. af synsnerven opstaar ved sygdom i øiet eller ved hjerne- og rygmarvssygdomme.

Ātropīn, kem. forb. af kulstof, vandstof, kvælstof og surstof ($C_{17}H_{23}NO_3$), er et alkaloïd, som sammen med hyoscyamin og scopolamin findes i forskjellige solanumarter, a. især i *atropa belladonna*. A. er kemisk nær beslegtet med hyoscyamin og opstaar tildels heraf ved udvindingen. Spaltes ved passende opvarmning med baser under optagelse af vand til tropin og saakaldt l-tropasyre, der begge kan fremstilles kunstig og kan forenes til a., som altsaa hører til de kunstig fremstillede alkaloïder. A. virker mydriadisk (udvider pupillen) og anvendes derfor ved behandlingen af øiensygdomme; endvidere er a. en vigtig modgift mod morfin. Tropasyre er en «oksysyre»; ogsaa andre oksysyrer danner med tropin forbindelser, saakaldte tropeīner, med lignende fysiologiske virkninger som a.s. Af mandelsyre og tropin opstaar saaledes homatropin, der dog er mindre virksomt end a.

A'tropos (den «uafvendelige»), i græsk mytologi en af Moirerne (s. d.).

Atsjin, se Atjeh.

Atsjinsk, by i Østsibirien, guv. Jenisseisk, 6 714 indb. (1897), ved elven Tschulym og den sibiriske jernbane. Akerbrug og fædrift.

Atsjujev, liden rus. ø i det Asovske hav, med havn og fæstning. Størfangst og tilvirkning af kaviar.

Atta'cca (ital.), gaa paa!, betegner, at en afdeling af et musikstykke skal følge slag i slag med den næste uden ophold.

A'ttalos, tre konger i Pergamon. 1. A. I (konge 241—ca. 197 f. Kr.) hjalp romerne mod Filip III af Makedonien; paabegyndte bygningen af det store alter (se Pergamon), reiste i Athen fire store statuegrupper til minde om en seier. 2. A. II (konge 159—38). 3. A. III (konge 138—33) indsatte ved testamente romerne til sine arvinger. Alle tre A.er beskyttede ivrig kunst og videnskab.

Attar, se Rosenolje.

Attār, Ferīd ed-dīn (1119—1230), berømt persisk digter, oprindelig urtekræmmer (attār). Omvendtes til den persiske mystik (sufismen) og har i «Tezkiret al-auliā» («de helliges liv») skildret 97 navnkundige sufisters levnetsløb. I det høipoetiske «Mantik at-tair» («fuglenes tale», hvis grundidé gjenfindes i Bunyan's berømte «The pilgrim's progress») beskriver han sufistens trinvise opgaaen i guddommen. Hans «Pend-name» («raadsbogen») beskjæftiger sig i digterisk form med moralen.

Attentāt (lat. *tentare,* forsøge), forsøg (nemlig mod lov og ret), angreb, vold, mordforsøg. Attentēret, forsøgt, men ikke fuldbyrdet, f. eks. a. voldtægt. Med hensyn til strafferetlig betydning, se art. Forsøg.

Attenuatiōn (lat.), svækkelse, fortyndelse; specielt om vædskers formindskelse i vegtfylde under gjæring.

Atterbom, Per Daniel Amadeus (1790—1855), sv. digter og litteraturhistoriker, var hovedmand i «Aurora-förbundet», en litterær forening i Upsala, og medarbeider ved tidsskriftet «Phosphoros», som kjæmpede for romantiken og dens idéer mod den gamle skole og dens mænd. Blandt A.s verker maa nævnes «Fågel blå», et ufuldendt eventyrdrama, «Lycksalighetens ö», et dramatisk digt, som rummer hans romantiske livsanskuelse og indeholder nogle af hans bedste digte, samt hans litteraturhistoriske hovedverk «Svenska siare och skalder», en række levnetsbeskrivelser, udført med stor kjærlighed til emnet og fin forstaaelse. A. blev 1828 professor i filosofi og 1835 i æstetik i Upsala.

Atterbury *[ǽtəbəri]*, Francis (1662—1732), eng. geistlig og politiker, var en ivrig tilhænger af det episkopale parti og blev, da Toryerne kom til magten, 1712 biskop i Rochester. 1721 var han hovedmand for en Stuartsammensvergelse imod Georg I. Da den blev opdaget, blev han afsat og maatte gaa i landflygtighed til Belgien og Frankrige, hvor han stod i prætendenten Jakob III's tjeneste.

Attersjø (Kammersjø), sjø i Øvre-Østerrige, 47 km.², 171 m. dyb, omgives af bratte fjelde, storartet natur, afløb til elven Ager.

---

bark (skib) — Ⓣ Barke f — Ⓔ bark — Ⓕ trois-mâts-barque m.

bark Ⓔ bark. Vb. afbarke; barktække; gjø.

barkasse — Ⓣ Barkasse f — Ⓔ launch, longboat, barge — Ⓕ chaloupe f.

barke vb — Ⓣ lohen — Ⓔ tan — Ⓕ tanner.

barley Ⓔ byg.

barlong Ⓕ længere paa den ene side end paa den anden; skjæv.

barlotière Ⓕ f, vindussprosse.

barm — Ⓣ Busen m — Ⓔ bosom — Ⓕ sein m; (kvindes) ogs. gorge f. **gribe i sin egen barm** — Ⓣ in seinen Busen greifen — Ⓔ look into his own heart — Ⓕ rentrer en soi-même.

barm Ⓔ gang, gjær.

Bärme Ⓣ f, berme, ølskum.

barmhjertig — Ⓣ barmherzig — Ⓔ compassionate, merciful — Ⓕ charitable miséricordieux.

barmhjertighed — Ⓣ Barmherzigkeit f — Ⓔ compassion, mercy, pity — Ⓕ charité, miséricorde f; pitié f.

Bärmutter Ⓣ f, livmoder.

barn — Ⓣ Kind n — Ⓔ child, (spæd-) infant, baby, babe — Ⓕ enfant m. **barnebarn** — Ⓣ Kindeskind n; Enkel m, Enkelin f — Ⓔ grandchild — Ⓕ petit-fils m: petite-fille f. **barnebarnsbarn** — Ⓣ Urenkel, Urenkelin — Ⓔ great grandchild — Ⓕ arrière-petit-fils, arrière-petite fille. **barnefader** — Ⓣ Vater (m) des Kindes — Ⓔ alleged father — Ⓕ père (m) putatif

Att'est (lat. *testis*, vidne), skriftligt bevis. Attestēre, bevidne (mundtlig el. skriftlig).

Attici'sme, eg. «eiendommelighed for Attika og dets hovedstad Athen», særlig om eiendommelighed i den attiske dialekt, der i 5 og 4 aarh. f. Kr. blev Grækenlands litteratursprog; betyder ogsaa attisk finhed, dannelse.

A'tticus, Titus Pomponius (109—32 f. Kr.), romersk ridder, studerede som ung mange aar i Athen, som han elskede (deraf hans navn A., «attikeren»); i Rom levede han som privatmand, sysselsat med litterære arbeider, i intimt venskab med Cicero o. a. Han drev en stor forlagsvirksomhed (lod bøger afskrive af slaver); af hans verker er intet bevaret, derimod Ciceros breve til ham.

A'ttika (eg. Aktike, d. e. klippekyst), sydøstl. halvø af Mellemgrækenland, ca. 2 200 km.² med 256 000 indb. (det nuværende nome A. med Athen i 1900, oldt. ca. 500 000), fjeldrigt (Pentelikon, Hymettos o. s. v.). Klima mildt og sundt, men tørt. I oldtiden godt dyrket: oliven, figener; kvægavl, fiskeri, handel, sølv- og marmorgruber.

A'ttika (lat.), en lav opbygning over hovedgesimsen, kan være forsynet med pilastre og afsluttet med en let gesims.

A'ttila, hunernes berømteste konge, søn af Murzuk, blev 433 sammen med sin broder Bleda konge, lod ca. 445 Bleda myrde og herskede derpaa alene. A. var grusom og tapper, kaldte sig Guds svøbe og vilde danne et verdensherredømme. Hans residens var paa de store sletter mellem Donau og Theiss, og herfra herskede han despotisk ikke alene over hunerne, men ogsaa over østgoter, longobarder, heruler, gepider, vandaler o. s v. Keiser Theodosius II maatte kjøbe ham bort fra Konstantinopel, som han stod i begreb med at erobre, efterat han havde indtaget store dele af Balkanhalvøen. Derpaa drog han med en vældig hær ind i Gallien, men blev 451 stanset ved slaget paa de katalauniske marker (ved Chalons sur Marne) af romerne under Aëtius og disses forbundsfæller vestgoterne. 452 trængte han ind i Norditalien og jevnede Aquileia med jorden. Pave Leo I bevægede ham dog til ikke at drage mod Rom. 453 døde han om morgenen efter bryllupet med Ildico (Hildegunde), i Pannonien, enten rammet af et slagtilfælde eller myrdet af Ildico for at hevne hendes fader, som A. havde dræbt. I de nordiske og germanske sagn spiller A. en stor rolle som hunerkongen Atle eller Etzel. Efter hans død opløstes hunerriget.

A'ttila, kortskjødet husarfrakke med snorebesætning (oprindelig magyarisk nationaldragt).

A'ttis (Attes, Atys), guddommeligt væsen, elsket af Kybele (s. d.); dyrket oprindelig i Lydien og Frygien med Kybele, særlig i byen Dindymos, hvor hans grav vistes, senere overalt i Grækenland.

A'ttisk, adj. til Attika, i overført betydning aandrig, fin, elegant; a. salt, aandrigt vid, spøg.

Attok, by og fæstning i britisk Ostindien, prov. Pandsjab, ret overfor elven Kabuls munding i Indus, over hvilken en bro. Vigtig i strategisk henseende, da den eneste vei til Indien fra Afghanistan fører gjennem Kabuldalen. Denne vei tog Alexander den store, Timur o. fl.

Attorney *[ətə̄ni]*, sagfører, der i England forbereder sagerne, men ikke selv procederer dem for retten. A. general, en stilling af delvis politisk karakter, hvis indehaver skifter med ministeriet. A. g. er regjeringens juridiske konsulent og procederer tildels kronens sager.

Attraktiōn (lat.), tiltrækning, i almindelighed om tiltrækning mellem masser, se Gravitation.

Attribu't (lat.), det tillagte, den egenskab, som tilkommer en ting, dens kjendemerke. I kunsten forstaaes ved a. et symbol eller kjendetegn, ved hvilket tanken ledes hen paa en hovedegenskab ved den fremstillede, f. eks. Neptuns trefork. I grammatiken er a. en nærmere bestemmelse til et substantiv, naar det sammen med dette udgjør ét begreb. I filosofien er a. en væsentlig bestemmelse ved en ting, uden hvilken den ophører at være hvad den er.

Atūres, by i Venezuela, ved Orinoco. Elven danner her en fos, og A. er derfor endepunkt for dampskibsfarten.

Atwater *[ǽtwåtə]*, Wilbur Olin, siden 1894 professor i fysiologisk kemi i Middletown, Connecticut. Paa foranledning af de Forenede staters akerbrugsdepartement har A. anstillet omfattende mønstergyldige videnskabelige forsøg over ernæringsspørsmaal. Til den europæiske dagspresse naaede hans navn sammen med Benedicts for et par aar siden, da disse forskere i forening havde undersøgt den side af alkoholens virkning, som vedrører det menneskelige stofskifte. Deres resultater er her dog ikke væsensforskjellige fra tidligere undersøgelser. Alkoholen kan, ogsaa ifølge A., aldrig blive andet end et praktisk seet slet næringsmiddel; i de smaa mængder, som kan ansees for forsvarlige, vil den kun dække en ringe brøkdel af næringsbehovet. A. er selv erklæret afholdsmand.

Atwood *[æ'twud]*, George (1745—1807), eng. fysiker. konstruerede en maskine til undersøgelse af et faldende legemes bevægelse.

Atwood *[æ'twud]*, Thomas (1765—1838), organist i London, elev af Mozart og Mendelssohn, har skrevet omkr. 20 operaer, pianostykker, anthems, kirkemusik. Ansees som en af Englands mest fremragende komponister.

Atypī (græ. *typos*, præg), uregelmæssighed. Atypisk, uden forbillede, uregelmæssig. A. sygdom (feber), en saadan, hvis forløb afviger fra regelen. A. sprog, mangelfuld, især stammende udtale.

Au, kemisk tegn for aurum (guld).

Aubade *[åbád]* (fr.), morgenrøde, betegnede trubadurtidens morgenserenade. Bruges nu nærmest om militære morgenkoncerter for høitstaaende personer.

Aubagne *[åbáñ]*, by i Frankrige, depart. Bouches du Rhône, 8 724 indb. (1900), vin- og frugtavl, fabrikation af sjaler.

Aubanel *[åbanél]*, Joseph Marie Jean Baptiste Théodore (1829—86), nyprovençalsk digter, blandt de mest fremtrædende inden Félibreforbundet, viste sig i sine kjærlighedsdigte «La miougrano entraduberto» («Den halvaabne granatfrugt») som en egte lyriker med sterk og vild glød, der ulmede og slog flammer under savnets smerte, og med stor evne til at give rammende farvesterke billeder. Foruden en ny digtsamling skrev han ogsaa dramaer, hvoriblandt «Syndens brød». [Biografier af Legré (1894) og Welter (1901).]

---

barnemorderske — (t) Kindesmörderin f — (e) & (f) infanticide f. **barnepige** — (t) Kindermädchen n — (e) nursery maid — (f) bonne f. **barnsnød: være i b.** — (t) in Kindesnöten sein, kreisen — (e) travail, be in labour — (f) mal, travail (m) d'enfant.

barn (e) lade, laave. **barn-fowl** høns. **barn-owl** perleugle.

barnache (f) f, ringgaas; andeskjæl.

barnacle (e) langhals (en konkylie): fjeldgaas; pl, næsejern (til hest).

barnagtig — (t) kindisch, albern — (e) childish, puerile, infantine — (f) puéril. **barnagtighed** — (t) Albernheit f, kindisches Wesen n — (e) childishness, puerility — (f) puérilité f, enfantillage m.

barndom — (t) Kindheit f — (e) childhood, infancy — (f) enfance f. **gaa i barndommen** — (t) kindisch werden — (e) be in his dotage — (f) radoter.

barnlig — (t) kindlich — (e) childlike — (f) enfantin, d'enfant; filial.

barnslighed — (t) Kindlichkeit f — (e) childlike simplicity — (f) simplicité (f) de l'enfance; naïveté, candeur f.

barok — (t) barock — (e) odd, singular, grotesque — (f) baroque, bizarre.

barometer — (t) Barometer, Wetterglas n — (e) barometer — (f) baromètre m.

baron — (t) Baron m — (e) & (f) baron m.

Aube *[åb]*. 1. Bielv til Seine, kommer fra Langres-høiderne, 248 km. lang. 2. Depart. i n. ø. Frankrige, prov. Champagne, 6 026 km.² med 246 130 indb., lidet frugtbar i n.ø., frugtbarere dale i s.v. Vin, korn, meget kvæg. Hovedstad Troyes.

Aubenas *[åbnás]*, by i Frankrige, depart. Ardèche, 5 971 indb. (1901), ved elven Ardèche; morbærtræplantager, stort marked for raasilke.

Auber *[åbǽr]*, Daniel Francois Esprit (1782—1871), i over et halvt aarh. den ypperste repræsentant for den franske opéra comique, elev af Cherubini og Boieldieu, naaede sin høide med «Den stumme fra Portici», som sammen med Rossinis «Wilhelm Tell» blev en omskabning af den store operas former og endog fik politisk betydning, da den gav signalet til den opstand, der indledede Hollands og Belgiens adskillelse. Jfr. Welhavens «Republikanerne». Fornemste operaer forresten er «Fra Diavolo», «Broncehesten», «Den sorte domino», «Djævlenes part». A. var medlem af det franske akademi, direktør for Pariserkonservatoriet, titulær kapelmester ved Napoleon III's hof.

Aubert *[åbǽr]* er navnet paa en n. familie, der nedstammer fra François J. X. d'A., som var f. i Metz 1727 og tilhørte en i 1612 adlet fransk slegt. Han udvandrede 1751 til Danmark, hvor han 1793 døde som kommandant paa Kronborg.

Aubert *[åbǽr]*, Andreas (1851—), n. kunsthistoriker, har foruden et par monografier fra verdenskunsten leveret en række udmerkede afhandlinger fra den norske kunsts historie, til hvilken han besidder et indgaaende kjendskab. Hans hovedverk er «Professor Dahl — et stykke av aarhundredets kunst- og kulturhistorie» (1893).

Aubert *[åbǽr]*, Benoni d' (1768—1832), søn af François J. X. d'A., kom 1790 til Norge som deltager i den første kystopmaaling indtil 1800. Han blev 1808 direktør for landets militære opmaaling og forblev i denne stilling indtil sin død. Efter adskillelsen fra Danmark 1814 planlagde han organisationen af hele det norske opmaalingsverk. 1811—17 var han kommandant over Kongsvinger fæstning og Blakjer skanse. Fra 1818 af var han generalmajor og var desuden 1822—23 midlertidig chef for krigsskolen.

Aubert *[åbǽr]*, Elise Sofie (1837—), n. forfatterinde, f. Aars, gift med professor juris L. M. B. A., har skrevet underholdende fortællinger, særlig for unge piger, og andre beretninger: «Hjemmefra» (1877), «Kirsten» (1880), «Et juleminde» (1881), «Dagny» (1883), «Bølgeslag» (1886), «Stedbarnet» (1889), «Forfængelighed» (1890), «Fra hovedstaden i syttiaarene» (1892), «Fjeldfolk» (1893), «Fra de gamle prestegaarde» (1902), «Dage som svandt» (1903), «Glimt» (1904), «Tidens tegn» (1906).

Aubert *[åbǽr]*, Ludvig Cæsar Martin (1807—87), søn af forannævnte Benoni d'A., var 1840—75 professor i latinsk sprogvidenskab ved Kra. universitet. Hans hovedverk er «Den latinske verbalflexion» (Kra. 1875), som med stor grundighed fra den sammenlignende sprogvidenskabs standpunkt behandler en hovedside ved latinens sprogbygning.

Aubert *[åbǽr]*, Ludvig Mariboe Benjamin, (1838—1896), forannævnte L. C. M. A.s søn, var fra 1864 af lektor og fra 1866 professor i lovkyndighed. Han var formand i vekselovkommissionen 1877—79 og deltog som saadan i udarbeidelsen af den fælles skandinaviske veksellov af 1880. 1884 var han justitsminister i aprilministeriet. Han var ofte universitetets repræsentant ved universitetsjubilæer o. l. i fremmede lande og gav ved flere leiligheder som delegeret bidrag til internationale fag-kongresser. A. udfoldede en rig videnskabelig forfattervirksomhed. Hans vigtigste verker er: «De norske retskilder og deres anvendelse», I (1877), «Den nordiske vekselret» (1880—82), «Den norske obligationsret» (1890—1900) samt de vigtige statsretslige afhandlinger «Kielertraktatens opgivelse som unionens retslige grundlag» (1894), «La Norvège devant le droit international» (1896) og «Norges folkeretslige stilling», udgivet efter forfatterens død ved Ebbe Hertzberg (1897).

Aubert *[åbǽr]*, Michael Conrad Sophus Emil (1811—72), yngste søn af forannævnte Benoni d'A. Han blev 1847 sorenskriver i Lofoten, 1852 amtmand i Nordre Bergenhus, 1860 borgermester i Trondhjem og 1866 sorenskriver i Nordre Jarlsberg. I disse stillinger indlagde han sig anseelse som en sjelden dygtig dommer og administrativ embedsmand. 1846—47 studerede han juryvæsenet i forskjellige lande og skrev derefter det større arbeide «Om mundtlig rettergang og edsvorne» (Kra. 1849).

Aubervilliers *[åbærvilje']*, forstad til Paris, 1.5 km. n. f. denne by, ved St. Denis-kanalen, med et fort; kemisk industri. 31 215 indb. (1901).

Aubigné *[åbiñé]*, Merle d', se Merle d'Aubigné.

Aubigné *[åbiñé]*, Théodore Agrippa d' (1550—1630), fr. forfatter, fremtrædende hugenot, Henrik af Navarras ven, bedstefar til Madame de Maintenon, døde som landflygtig. Hans «Histoire universelle 1550—1601» blev brændt paa Pariserparlamentets befaling. Hans betydeligste verk var det store, harmfulde og voldsomme digt «Les tragiques», hvis emne er Frankriges indre ulykkelige tilstand, religionsforfølgelsernes baal og brand og Guds straffedom over forfølgerne.

Aubin *[åbæ̃']*, by i Frankrige, depart. Aveyron. Store stenkulsgruber, handel med korn, træ og jern. 9 973 indb. (1901).

Aublet *[åblé]*, Albert (1851—), fr. maler, har, efter oprindelig at have dyrket historiemaleriet, leveret en række billeder fra den elegante verden.

Aubry de Montdidier *[åbri' də mõdidjé]*, fr. ridder, blev myrdet af en anden ridder, Macaire. Denne forfulgtes siden bestandig af Aubrys hund, der havde været vidne til mordet, og blev derved opdaget og dømt til at kjæmpe med hunden, som beseirede ham. Kampen henlægges til aar 1371, men fortællingen er et sagn, som ofte er benyttet i den franske middelalderdigtning.

Auburn *[å'bən]*. 1. By i de Forenede stater, staten New York, 30 345 indb. (1900). Maskinfabrikation. Straffeanstalt efter det A. system (cellefængsel om natten og fællesarbeide under taushed om dagen). 2. By i de Forenede stater, staten Maine, ved Androscoggins fosser; 12 951 indb. (1900), bomuld- og skofabriker.

Aubusson *[åbysõ']*, Pierre d' (1423—1503), stormester for Johanniterordenen, f. i Frankrige, af adelig slegt, udmerkede sig som ung i hundredeaarskrigene, blev senere johanniterridder og 1476 ordenens stormester

---

baron ⓔ baron; (jurid.) egtemand: dommer (i finanssager); (of beef) en hel bagpart.
baronage ⓔ (samtlige) baroner; baroni.
baronesse — ⓣ Baronin f — ⓔ baroness — ⓕ baronne f.
baronet ⓔ baronet.
baroni — ⓣ Baronie f — ⓔ barony — ⓕ baronnie f.
baronial ⓔ, **baronial** ⓕ baron(s)-.
baroque ⓕ barok; skjævrund (om perle).
baroscope ⓔ lufttryksmaaler.
barouche ⓔ kaleschevogn.
barque ⓔ bark(skib); skute; ⓕ f, baad.
barquerolle ⓕ f, liden robaad, pram.
barquette ⓕ f, jolle.
barrack(s) ⓔ kaserne.
barrage ⓕ m, sperring, afdæmning; bom; bompenge.
barrager ⓕ m, bommand.
barras ⓔ furukvae; raat paklærred.
barrator ⓔ trættebroder; uredelig skibsfører; (skotsk) bestikkelig dommer.
barratrous ⓔ uredelig; bestukken, bestikkelig.
barratry ⓔ tilskyndelse til trætte; underslæb, fusk; (dommers) bestikkelighed.
barre — ⓣ Barre f, Barren m — ⓔ bar; ingot — ⓕ barre f; (gymn.) parallèles f pl.
Barre ⓣ f, **Barren** m, barre; metalstang; bom; sandbanke.

paa Rhodos. Forsvarede 1480 øen med glimrende tapperhed imod tyrkerne.

Aubusson *[åbysõ']*, by i Frankrige, depart. Creuse, ved elven Creuse; 7 097 indb. (1901). berømte teppefabriker.

Aucassin og Nicolette *[åkasæ̃', nikålɛ̀t]*, berømt gammelfransk fortælling i prosa og vers fra 13 aarh.s begyndelse. Den handler om den unge grevesøn A., der efter megen kamp og møie omsider vinder sin elskede, den underskjønne fangne saracenerinde N. Er gjentagne gange bearbeidet paa fransk og oversat paa flere sprog (paa dansk af S. Michaëlis).

Auch *[åš]*, by i Frankrige, hovedstad i depart. Gers (Gascogne), 13 939 indb. (1901). Lærerseminar, museum, vin- og frugthandel, fabrikation af lærreds- og bomuldsvarer. Sæde for en erkebiskop, smuk domkirke.

Auchēnia, se Lama.

Auckland *[å'klənd]*, by paa Ny Seeland, paa nordkysten af nordøen, ved Haurakibugten, 67 226 indb. (1901). Universitet, flere skoler og museer, udmerket havn med kaier og dokker. Anløbssted for mange dampskibslinjer. Stor handel, omsætning i 1904 106 mill. kr. Norsk vicekonsulat.

Aucklandsøerne *[å'klənd-]*, ubeboet øgruppe 330 km. s. f. Ny Seeland, 853 km.². Øerne er bjergfulde og skogrige.

Aucūba japōnica er en plante, som ofte dyrkes i vore stuer. Den har store, stive, blanke og (en alm. varietet) gulflekkede blade og koralrøde bær. I Japan, hvor den egentlig hører hjemme, er den en indtil over 2 m. høi busk. A. tilhører familien *cornaceæ*.

Audace *[audatše]* (ital.), med kjækt, dristigt musikalsk foredrag.

Audācem fortūna jūvat (lat.), ordsprog (hyppigere fortes fortūna jūvat): lykken staar den kjække bi.

Aude *[åd]*. 1. Elv i Sydfrankrige, kommer fra østl. Pyrenæer, falder ud i Middelhavet, 223 km. 2. Depart. i Sydfrankrige (Languedoc), ved Middelhavet, 6 341 km.² med 313 531 indb. Akerbrug og fædrift (sauer), fiskerier, bergverksdrift (jern, kobber og marmor), mineralkilder. Hovedstad Carcassonne.

Audebert *[ådbæ̀'r]*, Jean Baptiste (1759—1800), fr. naturforsker, tegner og kobberstikker, hvis hovedverk om aber og fugle, særlig kolibrier og paradisfugle, betegner et stort fremskridt og en ny teknik paa den naturhistoriske billedkunsts omraade. Til verket om aberne leverede han selv teksten.

Audenarde, se Oudenarde.

Audh (Oudh), prov. i n.v. Forindien, mellem Ganges og staten Nepal, 64 000 km.², 12 833 077 indb., d. e. 200 pr. km.² Det er en slette, gjennemstrømmet af elvene Gogra og Gumti, bielve til Ganges. Varmt, men noksaa tørt klima. Der dyrkes ris, hvede, sukker, opium, bomuld o. s. v. Stort kvæghold, livlig handel, meget skog. Hovedstad Lucknow, berømt fra oprøret 1857. Af befolkningen er 10 pct. muhammedanere, 90 pct. hinduer. Var tidligere eng. vasalstat, men blev inddraget i de eng. besiddelser 1877.

Audhu'mbla, i nord. mytologi navn paa en ko, der opstod af rim; af dens melk næredes jøtunen Yme; selv fik den næring ved at slikke de rimdækkede stene, og ved denne slikken fremstod af stenene Bure, hvis sønnesønner var Odin, Vile og Ve.

Audiātur et altĕra pars (lat.), ordsprog: lad ogsaa den anden part (modparten) komme tilorde.

Audiens (lat. *audire*, høre), adgang, foretræde, som høitstillede personer, fyrster og ministre giver folk, forat disse personlig kan fremføre sit erende.

Audierne *[ådjærn]*. 1. Havneby i det nordvestlige Frankrige, depart. Finistère, 6 km. s.v. f. Pontbroix. 3 401 indb. Postkontor, telegrafstation og jernbane til Douarnenez. Handel med saltet fisk. 2. Bugt sammesteds fra Atlanterhavet, mellem forbjerget Raz mod n. og Penmarchklipperne mod s. Bugten er farlig at passere, og beboerne var i middelalderen meget berygtede for sine udplyndringer af skibbrudne. Tilvirkning af soda.

Audiffret-Pasquir *[ådifré-paskjé]*, Edme Armand Gaston, hertug af (1823—1905), fr. statsmand, var 1871—76 medlem af nationalforsamlingen, hvor han var en af orleanisternes ledere. 1874 blev han viceformand og 1875 formand for nationalforsamlingen, 1876 —79 det nye senats formand (valgt som livsvarig senator). 1878 blev han medlem af akademiet.

Audifōn, et kunstigt høreapparat, som bestaar af en tynd, elastisk haardtgummiplade anbragt paa et skaft. Pladen kan krummes ved to snore og anbringes med kanten mod den tunghørtes øverste tandrække. Pladen sættes i svingninger, naar der tales imod den. og forsterker lyden, som gjennem ansigtets knogler ledes til det indre øre.

Auditōrium (lat.). 1. Læresal, høresal (især paa universiteter og akademier). 2. Tilhørerne sammesteds.

Auditør (nu hos os krigsdommer) er en civilmilitær embedsmand, som forretter som formand i krigsret. Krigsdommerne beskikkes af kongen blandt rigets faste dommere, som ikke er medlemmer af høiesteret; fortrinsvis beskikkes dommere, som har tjenstgjort som officerer.

Audjila (i oldtiden Augila), Nord-Afrika, en samling oaser i Wadi Rissams sydlige del i det tyrk. vilajet Borka paa grænsen af den Libyske ørken, ca. 210 km. s.ø. f. den Store Syrte, 41 m. o. h. Knudepunkt for flere karavanveie. Indbyggerne (ca. 3 000), som dels er berbere dels arabere, er saa godt som uafhængige og tilhører den fanatiske, mod europæerne fiendtlige muhammedanske sekt Es Senusi.

Audley *[å'dli]*, by i Mellem-England, Staffordshire. 13 683 indb. (1901). Lervarefabriker, store kul- og jerngruber.

Audran *[ådrã']*, Edmond (1842—1901), kapelmester i Marseille, særlig bekjendt ved operetter som «La Mascotte» (Lykkepigen), «Miss Helyett», «Stormogulen» m. fl.

Audubon *[ådybõ']*, John James (1780—1851), amer. naturforsker. Udgav sammen med Bachmann verker om Nordamerikas pattedyr, men har dog særlig knyttet sit navn til en række pragtverker over Fristaternes fugleverden, lige udmerkede ved fortrinlige, kolorerede afbildninger som en tekst, hvis rigdom paa grundige, originale iagttagelser forbindes med en glimrende stilkunst, der ligeledes viser sig i hans efterladte optegnelser.

Audun Hugleikssøn, kaldt Hestakorn (ca. 1240—1302), n. lendemand (baron), bosat paa Hegranes i Jølster, Søndfjord, var fjernt beslegtet med kongehuset, op-

---

barre (f) f, stang; barre; bom; spiltaug; (rets)skranke; (sand)rev.

barreau (f) m, pinde; tverstok, jernstang; sagførerstilling, -stand.

barrel (e) tønde; cylindrisk gjenstand; valse; geværpibe; trommehulen. Vb pakke i tønder. **barrel-bulk** 1/20 reg.ton. **barrel-organ** lirekasse.

barrement (f) m, underbinding.

barren (e) gold, ufrugtbar.

barrer (f) styrke med tvertræ; sperre, stænge; underbinde; gjennemstrege; stryge over.

barrette (f) f, barett.

barreur (f) m, fuglehund; rorgjænger.

barricade (e) & (f) f, barrikade; stængsel; (e) ogs. vb stænge — **barricader** (f).

barrier (e), **barrière** (f) f, skranke, bom; hindring; (grænse)-vern; grænse (f) ogs. port; akcisebod.

barrique (f) f, oksehoved, stykfad.

barrir (f) skrige (om elefant).

barrister (e) advokat.

barrot (f) m, (tilsjøs) tverbjelke; dunk.

barroter (f) stuve fuld.

barrow (e) trillebør; galt; kjæmpehaug.

Barsch (t) m, abor.

barsch (t) barsk, haard, grov.

Barschaft (t) f, rede penge.

barse (f) f, tekasse af tin.

barsel — (t) Niederkunft f. Kindelbier n — (e) lying in; confinement; (gilde) christening — (f)

høiedes af Magnus Lagabøter til stallare og baron og forlenedes med Tunsberg syssel. Sikkert har han ogsaa en væsentlig del i denne konges store lovreformer, ligesom han i det hele øvede stor indflydelse paa regjeringen saavel under Magnus som under hans søn Erik, der ogsaa benyttede ham som gesandt til Skotland (1293) og Frankrige (1295). Men ved Eriks broder, hertug Haakons tronbestigelse (1299) faldt A. straks i unaade; uden at sammenhængen nøiere kjendes, dømtes han til døden for landsforræderi og hængtes paa Nordnes ved Bergen. Hans betydelige jordegods inddroges som forbrudt og behandledes længe som et særskilt godskompleks, der af kronen bortforlenedes samlet.

Audun raude Thorbergsson, korsbroder i Nidaros, fra 1313 biskop til Hole paa Island, var tilstede ved forliget mellem kong Magnus og erkebiskop Jon Raude i Tunsberg 1277 som Nidaros domkapitels fuldmægtig og optraadte senere som korsbrødrenes fører i striden med erkebiskop Jørund. Som biskop lod han Gudmund Arasons ben opgrave og skrinlægge og udarbeidede den første máldagabók (s. d.) for Hole.

Audunsen, Torgeir, se Augundson.

Aue. 1. By i Sachsen ved elven Mulde, 17 139 indb. (1905). Handelskole. Megen industri, maskinfabriker, væverier o. s. v. 2. Bielv til Weser.

Auenbrugger von Auenbrug, Leopold (1722—1809), berømt læge i Wien. Opfinder af perkussionsundersøgelsen. Se Perkussion.

Auer, Aloys (1813—69), høit fortjent som direktør ved det k. k. hof- og statstrykkeri i Wien, forfatter af typografisk-lingvistiske verker, fr. og ital. grammatiker, opfandt maskiner til trykning paa endeløst papir o. a. presser samt «naturselvtryk», der forøvrigt ogsaa tilskrives urmager Kyhl i Kjøbenhavn.

Auer, Ignaz (1846—), t. socialdemokrat. A. blev udlært som sadelmagersvend 1863, var først paavirket af anarkisten Johann Most, men sluttede sig i 1872 til Marxisterne og blev journalist. For presseforseelser sad han flere gange fængslet. 1877—87 og siden 1890 har han været medlem af den tyske rigsdag og er siden 1890 det socialdemokratiske partis generalsekretær. A. repræsenterer partiets moderate retning.

Auer, Leopold (1845—), f. i Ungarn, elev af Joachim, professor ved musikkonservatoriet i St. Petersburg og soloviolinist i det keiserlige kapel; virtuos af første rang.

Auerbach, Berthold (1812—82), t. forfatter, f. i Nordstetten (Schwarzwald) af jødisk afstamning, med stor interesse for folkets brede lag, varmhjertet, klarttænkende. A. studerede og oversatte Spinoza, for hvis etik han altid bevarede en forkjærlighed, der var meget merkbar i hans digtning, skrev ogsaa romanen «Spinoza» (1837), der sammen med andre, hvoriblandt «Dichter und Kaufmann», danner serien «Das Ghetto». Berømt blev han først med sine levende billeder af sydtysk bondeliv («Schwarzwälder Dorfgeschichten» (1843—54), der fulgtes af de lige høit skattede bonderomaner «Barfüssele» (1856), «Joseph im Schnee» (1861) og «Edelweiss» (1861). Af hans øvrige arbeider kan nævnes hans folkekalender «Der Gevattersmann», hvor han viser sig som udmerket folkeskribent, samt romanerne «Auf der Höhe», «Das Landhaus am Rhein», «Neues Leben», «Waldfried».

Auerbachs kjelder, vinkjelder i det i 1530 opførte bygningskompleks «Auerbachs Hof» i Leipzig, ifølge sagnet skuepladsen for flere af Fausts eventyr og verdensberømt gjennem Goethes «Faust». Benyttes endnu som vinstue.

Auerbrændere (gasglødelys), opfundet af dr. Carl Auer v. Welsbach i Wien, har fortrængt alle andre gasbrændere; de giver 1 normallys af 1.5—1.8 l. gas; gasforbruget er derfor 5—6 gange saa lidet som ved gammeldagse brændere. A. er et cylindrisk net af bomuldsgarn, impregneret med en sterk opløsning af thorium- eller ceriumsalte (se Afbrænding) og bringes til glødning ved en modifikation af bunsenbrænderen (s. d.) og udsender da et intenst lys. Da der ved glødenettets afbrænding kun bliver levnet et askeskelet, var dette net, ogsaa kaldet hætte eller strømpe, i begyndelsen saa skjørt, at det ikke taalte rystelsen paa gaderne eller sterkt lufttræk, hvorfor Auer-belysningen fra først af ikke var skikket til gadebelysning; senere er det dog lykkedes at forfærdige saa sterke glødehætter, at mangelen nu er hævet og Auers opfindelse omtrent overalt er kommet til anvendelse ved belysning af gader. Den samlede produktion af glødenet overstiger nu 200 mill. om aaret. A. leveres i flere forskjellige størrelser, men det langt overveiende antal, som bruges, er den saakaldte C-type, som forbruger 100—110 liter i timen og giver en lysstyrke af 60—80 normallys (s. d.) eller endnu mere, dersom nettet er godt. Auers brændere blev naturligvis straks eftergjort trods patentbeskyttelse og søgsmaal fra hans side; men Auers egte brændere var de bedste af alle i handelen forekommende. Nu er dog opfundet en sort gasglødenet, kaldet «cerofirm-kobber-cellulose-glødenet» eller i korthed «cerofirmnet», der siges at udmerke sig ved større holdbarhed og lysstyrke. En i mange tilfælde vel anvendelig afart af den oprindelige a. er invertbrænderen, der, som navnet antyder, tilligemed nettet er anbragt i omvendt stilling, altsaa viser nedad, i modsætning til den ved brændere almindelige opadvendte stilling. En anden afart er intensivbrænderen, som giver to eller tre gange saa meget lys som den almindelige a., men ogsaa forbruger betydelig mere gas end denne. Fremdeles har man Lucas-, Millenium-, Pharos-, Selas-, Keithlys o. a. (se Presgas), men i regelen er dog den alm. Auers C-brænder at foretrække. (Se endv. Belysning.)

Auersperg, Anton Alexander von (1806—76), øster. digter, pseudonymen Anastasius Grün, virksom politiker, medlem af nationalforsamlingen i Frankfurt 1848, senere af det østerrigske herrehus, angreb i sine frisindede politiske digte «Spaziergänge eines Wiener Poeten» (1831) i friskt paagaaende strofer Metternichs styre og varslede i «Schutt» begeistret om en kommende fri tid.

Auerstädt, by i preussisk Sachsen, mellem Naumburg og Jena, skuepladsen for det bekjendte slag 14 oktober 1806, hvor franskmændene under Davoust slog de i antal overlegne preussere under hertug Ferdinand af Braunschweig samme dag, som Napoleon slog preusserne ved Jena. Davoust belønnedes med titelen hertug af A.

Aufrecht, Theodor (1821—), t. sprogforsker. Professor i sanskrit og sammenlignende sprogforskning ved

---

couches f pl. **barselfeber** — (t) Wochen-, Kindbett-, Puerperalfieber n — (e) child-bed (puerperal) fever — (f) fièvre (f) puerpérale. **barselkone** — (t) Wöchnerin f — (e) lying-in woman, lady in the straw — (f) accouchée f. **barselseng** — (t) Wochen-, Kindbett n — (e) child-bed — (f) couche(s) f (pl).

barsk — (t) barsch, rauh — (e) harsh, stern, severe; gruff; rough (om veir) ogs. inclement — (f) rude; brusque.

barskhed — (t) Barschheit, Rauhheit f — (e) harshness, roughness, sternness, severity; inclemency — (f) rudesse f; brusquerie f.

Bart (t) m. skjeg; akseskjeg; kam (paa nøgel). **Bartgeier** m, lammegrib.

Barte (t) f. hvalbarde; tømmermandsøkse.

barter (e) bytte; (drive) byttehandel.

bärtig (t) skjegget.

baryton (f) m. **barytone** (e) baryton.

bas — (t) Bass m, Basstimme f — (e) base, bass — (f) base f.

bas (f) adj lav, m, nederdel; underdel; strømpe. **à bas qc!** ned (væk) med! **basbleu** m, blaastrømpe. **bas-dessus** m, anden sopran. **Bas-Empire** m, østrom. rige. **bas-fond** m, sænkning; grund (i vand). **basse-cour** f, baggaard; hønsegaard. **basse-fosse** f, underjordisk fængsel. **basse-taille** f, første bas. **basse-tube** f, bassethorn. **bas-ventre** m, underliv.

universitetet i Edinburgh 1862—75 og i Bonn 1875—89, da han nedlagde sit professorat. Sammen med A. Kuhn grundlagde han (1852) det anseede «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung». Har særlig gjort sig fortjent ved sin udgave af «Rigveda».

Augei'as (lat. *Augi'as)*, i de græske sagn konge i Elis; hans stalde var i lang tid ikke blevet renset (deraf udtrykket en augiasstald); Herakles rensede dem ved at lede en elv gjennem dem. Da A. ikke vilde belønne Herakles efter aftalen, dræbte H. ham.

Augereau *[åžrå']*, Pierre François Charles, hertug af Castiglione (1757—1816), f. i Paris, hvor faderen var tjener, lod sig 16 aar gammel hverve, var siden i Neapel som fegtelærer og traadte 1792 ind i revolutionsarméen. Han udmerkede sig overalt og blev 1793 general, tjente 1796 under Bonaparte i Italien, vandt slagene ved Millesimo og Castiglione og sendtes af Bonaparte til Paris for at hjælpe direktoriet med statskupet af 18 fructidor aar V (4 sept. 1797). 1804 blev han marskalk af Frankrige og deltog derpaa i næsten alle Napoleons felttog. Han kjæmpede tappert ved Leipzig, men 1814 svigtede han Napoleon; til løn gjorde Ludvig XVIII ham til pair. I de «100 dage» tilbød han Napoleon sin tjeneste, men blev afvist. Efter Waterloo trak han sig tilbage til sit gods.

Augi'as, se Augei'as.

Augier *[åžje']*, Guillaume Victor Émile (1820—89), fr. forfatter, den betydeligste blandt franske dramatikere omkring midten af det 19 aarh., gjorde lykke med «La ciguë» (1844) og endnu mere med «Gabrielle» (1849), der fulgtes bl. a. af den fine komedie «Philiberte». Høidepunktet i sin digtning naaede han med sin bekjendte række samfundskomedier, «Le mariage d'Olympe», «Le gendre de Monsieur Poirier», «Les lionnes pauvres», «Les effrontés», «Le fils de Giboyer», «Paul Forestier», «Maître Guérin», «La contagion», «Madame Caverlet», «Les Fourchambaults» o. fl. A. gik her sterkt tilfelts mod samtidens brøst; han angreb baade fødsels- og pengearistokratiets daarskaber, æresyge, hykleri, svindel, kokottevæsenet og klerikalismen. Et sterkt krav om hæderlighed og ren luft gaar gjennem hans stykker; de udmerker sig særlig i replikbehandlingen og karaktertegningen og fik stor betydning for tidens dramatiske digtning.

Augi't, en gruppe monoklint krystalliserende pyroxenmineraler, der er grønne, brunagtige eller sorte. Den kemiske sammensætning veksler, men bestaar hovedsagelig af silikater af kalcium, magnesium aluminium og jern. Ved siden af plagioklasfeldspater er augit hovedbestanddelen af flere bergarter som diabaser og basalter. Navnet augit bruges ogsaa om andre pyroxenmineraler, som f. eks. bronzit, hypersten, diopsid, dialag o. s. v.

Augme'nt (lat., forøgelse), i grammatikken navnet paa en forstavelse (græ. e, sanskr. a), der i enkelte sprog sættes foran visse fortidsformer af verberne; maaske var det oprindelig et selvstændigt ord.

Augmentatiōn, forøgelse, forstørrelse, betegner i fugaen og andre kontrapunktistiske former temaets tilbagevenden med forstørrede, alm. fordoblede, noteværdier.

Augsburg, by i Bayern, hovedstad for regjeringsdistriktet Schwaben, 94825 indb. (1905), ligger paa den bayerske høislette ved sammenløbet af elvene Lech og Wertach, 490 m. o. h. Livlig handel med korn og bøger, desuden megen bankvirksomhed. A. er ogsaa en betydelig fabrikby; bomuldsindustrien alene beskjæftiger næsten 10000 arbeidere; videre er der maskinfabriker, ølbryggerier o. s. v. — A. har en stor garnison, er sæde for en biskop, har mange skoler, bibliotek, astronomisk observatorium, og som hovedstad for et regjeringsdistrikt mange offentlige bygninger, saaledes det gamle raadhus med den «gyldne sal» og en vakker domkirke; bekjendt er ogsaa det saakaldte «Fuggerei», en stiftelse for fattige (53 huse med 106 boliger). — A. er en meget gammel by (romernes Augusta Vindelicorum). Den var en fri tysk rigstad fra 1276 lige til 1806, da den blev bayersk. Mest kjendt gjennem den Augsburgske konfession (s. d.).

Augsburg seminar, n. presteskole i Minneapolis, Minnesota, grundlagt 1869 af de norske medlemmer af den skandinaviske Augustana-synode i de Forenede stater. Under prof. G. Sverdrups ledelse er A. seminar blevet centret for den norsk-lutherske kirke i Amerika.

Augsburgske konfessiōn, det bekjendelsesskrift, som de evangelisk-lutherske rigsstænder overrakte keiser Karl V paa rigsdagen i Augsburg 25/6 1530. Forfattet af Melanchton og billiget af Luther. Skjønt keiseren forbød dens offentliggjørelse, fremkom der tildels under selve rigsdagen 6 tyske og 1 latinsk udgave af den. Deres unøiagtighed foranledigede Melanchton til selv at besørge en udgave. Da keiseren havde beholdt den oprindelige tekst, som vistnok maa betragtes som tabt, maatte Melanchton væsentlig paa grundlag af hukommelsen ~~udarbeide~~ udgaven, den saakaldte «editio princeps», som udkom 1531. I de senere udgaver søgte han stadig at forbedre teksten uden dog i begyndelsen at foretage dogmatiske ændringer. Dette er derimod tilfældet med udgaven af 1540, den saakaldte «editio variata», hvor modsætningen til de reformerte er mildnet. I modsætning til denne kaldes udg. af 1531 sedvanlig den «uændrede» A. k. Indholdet falder i to hoveddele. Den første (art. 1—21) fremstiller de egentlige trosartikler. Den anden (art. 22—28) giver et forsvar for afskaffelsen af visse misbrug. Den indledes med en fortale, forfattet af kansleren Brück, og slutter med en kort epilog og de oprindelige underskrifter. Den A. k. har faaet stor kirkehistorisk betydning som det hovedsymbol, hvortil alle de evangelisk-lutherske landskirker har bekjendt sig. Udg. i grundteksterne af A. Chr. Bang (1889). Overs. paa norsk i Caspari og Johnsons «Konkordiebogen» (1882).

Tarjes Ødegaarden Augundson

Augundson (Audunsen), Tarjes (Torgeir) Ødegaarden (1802—72), «Møllarguttens» borgerlige navn. Født i Saude

basalt — ⓣ Basalt m — ⓔ basalt — ⓕ basalte m.
basane ⓕ f, faareskind. **basané** solbrændt, brun
basanite ⓔ prober-, prøvesten.
basar — ⓣ Bazar m — ⓔ baza(a)r, fancy-fair — ⓕ bazar m.
bascule ⓕ f, vippe; (vugge)-mel; brøndstang; spjeld; kvase.
basculer ⓕ vippe.
Base ⓣ f, tante; kusine; kvindelig slegtning.
base ⓔ & ⓕ f, grundvold, fod-(stykke); grundflade; (kem.) base; ⓔ ogs. (mus.) bas; basere, grunde = **baser** ⓕ.
base ⓔ lav, dyb, ringe, uegte.
basenhaft ⓣ sladderagtig.
basere — ⓣ basieren — ⓔ base, found, rest — ⓕ baser, fonder.
bashful ⓔ undselig, blyg.
basil ⓔ slibe jern i en bestemt vinkel; (bot.) basilikum; garvet faareskind.
basilic ⓕ m, basilisk; feltslange (kanon); (bot.) basilikum.
basilic(a) ⓔ, **basilique** ⓕ f, basilika; domkirke; ⓔ ogs. palads, slot.
basilicon ⓔ & ⓕ m, kongesalve.
basin ⓔ kum, (vaskevands-bolle; dam; bassin; ⓕ m, bombasin.
basis ⓔ grundvold, fodstykke; grundlag.
bask ⓔ bade sig (i solen) varme i solen.
basket ⓔ kurv; lægge i kurv.

i Telemarken førte han fra sin tidligste ungdom en bondespillemands omflakkende liv og drog fra bryllup til gjestebud fillet og forkommen, men med naturvirtuosens genialitet i sit spil paa hardangerfele. I 1830 traf han første gang Ole Bull, som siden tog ham med til Bergen og holdt koncert sammen med ham der i 1850, kort efter i Kristiania og senere ogsaa i København. Welhaven skrev sit bekjendte digt om ham, men glansen blegnede snart. Han giftede sig og levede i de sidste aar stille og ædruelig paa en plads i Rauland. Hans fele findes i Warmuths musikhandel, Kristiania.

Augunshaug (Augunshø), sydligste top paa Norefjeld.

Augūr, medlem af et offentligt presteskab i oldtidens Rom; oprindelig 3, senere 5 (kun patriciere); 300 f. Kr. 9 (ogsaa adgang for plebeiere), fra Sullas tid 15. Deres opgave var i statens tjeneste at tage varsler (auspicier), væsentlig af lyn, fuglenes flugt, de hellige hønses æden o. s. v., og at tyde disse varsler. Da ingen vigtig sag kunde foretages uden auspicier, fik a. stor indflydelse, og deres virksomhed misbrugtes (i republikens sidste tid) ofte i partiøiemed (de kunde f. eks. stanse en folkeforsamling ved at erklære, at de saa daarlige varsler); senere bibeholdtes deres virksomhed, men kun rent formelt.

August, kurfyrste af Sachsen. 1. A. I (1526—86), søn af Henrik den fromme, kurfyrste 1553; var først ganske tolerant, men blev siden kalvinisternes bitre fiende og lod 1577 konkordieformlen affatte. Han var gift med Kristian III's kloge og dygtige datter Anna (s.d.). — 2. A. II, egentlig Friedrich A. (1670—1733), søn af kurfyrst Johan Georg III af Sachsen og Anna Sofie af Danmark (datter af Fredrik III), blev 1694 ved sin ældre broder Johan Georg IV's død kurfyrste af Sachsen og valgtes 1697 mod at gaa over til katolicismen til konge af Polen. Han var sjælen i den store nordiske krig mod Karl XII, men var uheldig og maatte 1706 ved freden til Altranstädt opgive Polen, som han dog atter bemægtigede sig efter Karls nederlag ved Poltava 1709. Fik paa grund af sine utrolige kræfter tilnavnet «den sterke» og var en meget pragtelskende og ødsel herre, der holdt en mængde elskerinder. Særlig kjendt blandt dem er Aurora Königsmark, der fødte ham sønnen Moritz af Sachsen, samt grevinde Cosel. — 3. Hans søn, A. III (1696—1763), blev 1733 kurfyrste og efter den polske arvefølgekrig 1733—35 af samtlige europæiske regenter tillige anerkjendt som konge i Polen. Under krigen mellem Preussen og Østerrige stillede han sig paa Østerriges side. Han var godmodig og pragtsyg, en ivrig jæger, men en daarlig regent, der oftest overlod regjeringen til sine yndlinge.

August, Nikolaus (1831—73), n.-sv. arvefyrste, den yngste af Oscar I's sønner. Gift med prinsesse Teresia af Sachsen-Altenburg.

August Paul Friedrich, storhertug af Oldenburg (1783—1853), søn af hertug Peter, var en tidlang, medens Napoleon havde indlemmet Oldenburg i Frankrige, guvernør i Estland. Deltog 1812—13 i krigen mod Napoleon og vendte 1816 tilbage til storhertugdømmet, hvis regjering han overtog ved faderens død 1829. 1849 gav han sit land en frisindet forfatning.

August Friedrich Eberhard, Prins af Württemberg (1813—84), gik 1831 i preussisk tjeneste og blev 1858 gardens chef. Udmerkede sig i slagene ved Sadowa 1866 og ved Gravelotte og Sedan 1870. Blev 1873 generaloberst i rytteriet.

August, aarets 8de maaned, opkaldt efter den romerske keiser Augustus, som i a. havde tiltraadt regjeringen; hed tidligere «sextilis» (den 6te maaned, idet aaret opr. begyndte med mars) og havde 30 dage, men blev tildelt 31 dage efter navneforandringen. — Luftens middeltemperatur er i Norge i august over 15 ° C. ved Kristianiafjorden, langs kysten fra Færder til Lindesnes samt i Indre Sogn (Kristiania 15.9 °). Den aftager nordover og med høiden over havet. Skudenes 14.4 °, Bergen 14.2 °, Florø 13.7 °, Kristiansund 13.2 °, Trondhjem 13.5 °, Brønnø 12.9 °, Bodø 12.4 °, Røst 11.3 °, Lødingen 12.2 °, Tromsø 10.6 °, Alten 11.8 °, Gjesvær 10.4 °, Vardø 9.2 °, Sydvaranger 11.4 °, Karasjok 11.3 °, Dombaas 11.0 °, Røros 10.4 °, Hjerkin 9.3 °, Fjeldberg (Hall.) 9.5 °.

Augusta (lat., den ophøiede), tilnavn først til Livia, Augustus' enke (14 e. Kr.), senere baaret som navn af flere romerske keiserinder og endelig af alle kvinder af keiserfamilien.

Augusta Marie Louise Katharina (1811—90), tysk keiserinde, datter af storhertug Karl Friedrich af Sachsen-Weimar, egtede 1829 den senere konge (keiser) Wilhelm I af Preussen (Tyskland) og blev moder bl. a. til den senere keiser Friedrich III. Hun gjaldt for at være en bestemt modstander af Bismarck, som ogsaa hadede hende.

Augusta (lat.), navn for flere byer anlagt af romerske keisere eller keiserinder: A. Prætoria (nu Aosta), A. Taurinorum (Turin), A. Treverorum (Trier), A. Vindelicorum (Augsburg).

Augusta (Sicilien), se Agosta.

Augusta *[ågɒ'stə]*. 1. By i de Forenede stater, hovedstad i Maine, ved elven Kennebel, 11 683 indb. (1901). Bomulds- og papirfabriker. 2. By i de Forenede stater i staten Georgia, ved elven Savannah, 39 441 indb. Bomulds- og oljefabriker.

Augustana-synoden (kaldt saa efter den lutherske kirkes grundbekjendelse Confessio Augustana) er de svensk-lutherske menigheders ordnede kirkesamfund i de Forenede stater i Amerika. Efterat Illinois-synoden i 1850 var stiftet ved den sv. prest L. P. Esbjörn, og efterat denne havde fundet at maatte opgive sin post som teol. professor ved statsuniversitetet i Springfield, stiftedes 1860 A.: 36 svenske og 13 norske menigheder; 5 000 kommunikanter. Høiere læreanstalt: «Augustana college and theological seminary» (siden 1875 i Rock Island). Delt i 8 konferencer efter staterne Illinois, Minnesota, Iowa, Kansas, New York, Nebraska, Columbia, California. I 1902 800 kirker, 6 høiere skoler med 110 lærere, 21 000 disciple. De norske dannede i 1870 egne synoder efter at være traadt ud af forb. med de svenske.

Auguste Victoria (1858—), dronning af Preussen, keiserinde af Tyskland, datter af hertug Friedrich af Augustenborg, egtede 1881 prins Wilhelm af Preussen, den senere keiser Wilhelm II af Tyskland.

Augu'stenborg, Huset, nedstammer fra hertug Ernst Günther, en sønnesøn af Hans den yngre (s. d.). 1. Hertug Frederik Christian (1765—1814) egtede 1786 Louise Augusta og blev omtrent samtidig dansk

---

basoche (f) f, skriverlaug.
basque (f) f, (kjole)skjød. **B.** m, basker; (adj) baskisk.
basrelief — (t) Basrelief n — (e) bass relief, basso-relievo, low relief — (f) bas-relief m.
bass (e) slags lind; knæle, bedematte; (mus.) bas.
basse (f) f, bas; bratsch; violoncel; bassanger; basstreng; sandbanke. **basse-contre** m, bassanger.
bassesse (f) f, lavhed.
basset (e) basset(spil).
basset (f) lavbenet; m, grævlinghund.
bassette (f) f, basset(spil).
bassin (f) m, bækken; skaal; bassin; dok.
bassiner (f) fugte, bade; opvarme, afdampe.
bassinoire (f) f, varmebækken.
bassiste (f) m, basspiller.
bassock (e) knæle-, bedematte.
basson (f) m, **bassoon** (e) fagot; (f) ogs. fagotspiller — **bassoonist** (e).
bast — (t) Bast m — (e) bast, bass — (f) liber m; (linde-) tille f.
basta: og dermed b. — (t) und damit basta! — (e) enough! there is an end — (f) baste, suffit, assez.
bastard — (t) Bastard, Bankert m — (e) bastard, (kun om dyr) mongrel — (f) bâtard m; métis m.
bastardy (e) uegte fødsel.
baste (e) (mele og) dryppe (f. eks. steg); banke, jule; trankle, neste.

statsminister. Fra 1805 var han præsident i direktionen for universitetet og de lærde skoler. Men da han stod i spændt forhold til sin svoger Fredrik VI, trak han sig 1810 tilbage til sine godser. Samme aar var han paa tale som kandidat til værdigheden som svensk kronprins. Af hans 3 børn blev 2. Karoline Amalie (s. d.) 1815 den senere Kristian VIII's anden gemalinde. Den ældste søn 3. Christian Frederik (1798—1869) egtede komtesse Louise Sofie Danneskjold. Han nærede til at begynde med vistnok gjennemgaaende danske sympatier, styrket dels af moderen og dels af hustruen. Men paa den anden side blev han efterhaanden mere enig med slesvigholstenerne, der hævdede de to hertugdømmers uopløselige forening. Han optraadte som prætendent til den nye stat Slesvig-Holsten, naar den regjerende kongelige linje uddøde paa mandssiden, og sluttede sig 1848 til oprøret. 1851 blev han og hans familie forvist fra Danmark og fik senere udbetalt 6 mill. kr. af den danske stat som erstatning for hans beslaglagte godser. Til gjengjæld maatte han love for sig og slegt at respektere den ved Londonerprotokollen fastsatte arvegang. 4. Frederik, prins af Nör, broder til 3. (1800—65), deltog fra begyndelsen af ivrig og maaske endnu mere hadefuldt i den dansk-fiendtlige agitation. Han traadte 1848 ind i den i Kiel dannede provisoriske regjering, ledede overrumplingen af Rendsburg og var oprørernes nominelle anfører i slaget ved Bov. 5. Hertug Frederik, søn af 3. (1829—80), var major i den preussiske garde, da Fredrik VII døde. Dagen efter, 16/11 1863, lod han forbundsdagen i Frankfurt vide, at han, stik imod afkaldsløftet, vilde tiltræde regjeringen i hertugdømmerne som hertug Frederik VIII. Han indfandt sig da ogsaa i Kiel og lod sig hylde af sine tilhængere under meget teatralske ceremonier. Alligevel gled han snart ud af sagaen. Hans forbitrelse vendte sig nu mod Preussen. Men efter hans død egtede den nuværende keiser Wilhelm II hans datter Auguste Victoria. 6. Christian August, yngre broder til 1. (1768—1810), var først dansk officer og derefter i østerrigsk krigstjeneste. 1801 hjemkaldtes han og blev 1803 kommanderende general i det søndenfjeldske Norge. 1807 blev han præsident i den norske regjeringskommission og slog den i Norge indtrængende svenske hær, hvorved han forøgede den popularitet, han i forveien nød paa grund af sit ligefremme og utvungne væsen. Han var ivrig for en forening af de tre nordiske riger under Fredrik VI, men da denne ikke vilde gaa med herpaa, bl. a. vistnok fordi han ikke kunde finde sig i de svenske konstitutionelle krav, begyndte Chr. A. nye underhandlinger, der mere og mere førte ham ind paa tanken om en forening mellem Sverige og Norge med ham som vordende konge. Som en følge heraf maa ogsaa hans merkelige optræden under Adlersparres (s. d.) tog mod Stockholm betragtes. 1809 kaldtes han til svensk tronfølger og antog ved sin ankomst til Sverige 1810 navnet Carl August og adopteredes af Karl XIII. 28/5 s. a. døde han pludselig af slag under en manøvre i Skåne. Hans jordefærd i Stockholm gav anledning til skandaløse optrin (se Fersen).

Augustfehn, t. landsby i Oldenburg med havn ved Apertief, 1136 indb., postkontor, telegrafstation. Jernbaneforbindelse med Bremen. Betydelige jernverker og støbestaalverker.

Augustine *[å'gəstin]* (Florida), se Saint Augustine.

Augustinere, munkeorden, som følger den saakaldte *regula Augustini,* Augustins regel. Augustin har ikke givet nogen egentlig munkeregel, men har derimod i et brev til nonnerne i Hippo og leilighedsvis i sine prædikener givet raad med hensyn til klosterlivet. Paa grundlag heraf fremkom senere forskjellige ordensregler, som opkaldtes efter ham. Særlig den udførligste af disse gik almindelig under navnet A.s regel. 1216 antog Domingo den for sin orden. Ogsaa andre kirkesamfund, de saakaldte Augustiner-eremiter, blandt hvilke særlig kan nævnes Johannboniterne, Brictinerne og Wilhelmiterne, fulgte regler, som udledes fra Augustin. Innocens IV forenede 1243 de fleste af dem til én Augustinerkongregation under «Augustins regel». Aleksander IV fuldbyrdede sammenslutningen og lod derpaa vælge en ordensgeneral. Senere paver udstyrede ordenen med rige privilegier. Saaledes skal præfekten for det pavelige sakristi altid tages af denne orden. Ved siden af Franciskanerne, Dominikanerne og Karmeliterne er A. den vigtigste tiggerorden. Da den oprindelige strenghed med hensyn til fattigdomsløftet begyndte at tabe sig, blev der i mange lande gjort store anstrengelser for at gjenindføre denne. Saaledes lykkedes det Andreas Proles at indføre den strenge observans i de tyske klostre. Joh. v. Staupitz og Luther tilhørte denne orden. En gren af A. er Augustinerbarfodmunkene, hvis stifter er portugiseren Thomas af Jesus. De kvindelige A. overgik ofte munkene i strenghed.

Augustinus (Augustīn), Aurelius (354—430), oldkirkens betydeligste personlighed, f. i Tagaste i Nordafrika, søn af den hedenske dekurion Patricius og hans hustru Monika, en ædel kristen kvinde. Det var hans faders ønske at faa sin begavede søn uddannet til retor. Med dette formaal studerede A. i Karthago. I denne bundfordærvede by svandt det indtryk af kristendommen, som A. havde modtaget gjennem sin moder, og han hengav sig til et vildt liv, som han senere har skildret i sine «Bekjendelser». Dog bevarede han stadig en levende tørst efter sandheden. En tid førtes han herved ind i manikæernes samfund, hvis hemmelighedsfulde filosofi syntes at love en løsning af de store evighedsspørsmaal om Guds væsen, det ondes oprindelse o. s. v. I denne periode fuldendte A. sine studier og begyndte at virke som lærer i veltalenhed. 383 drog han til Rom og kort efter til Milano. Her kom han efterhaanden ind under Ambrosius' paavirkning. Han havde da forlængst erkjendt tomheden i manikæismen, og skjønt han endnu en tid søgte hvile i nyplatonismens tanker, droges hans sjæl stadig sterkere mod kristendommen. Efter en alvorlig kamp fandt han endelig fred i troen paa Kristus. I paasken 387 blev han døbt af Ambrosius. Kort efter vendte han tilbage til Afrika og blev nogle aar efter først prest og senere biskop i Hippo (395).

Som biskop har A. øvet en mægtig indflydelse, som har strakt sig gjennem hele middelalderen og til mange nyere retninger. Ogsaa reformatorerne har faaet en ikke ringe paavirkning gjennem A.s skrifter. I sin bispegaard levede han et klosterligt fællesliv med presterne og de vordende geistlige. Dette blev forbilledet for de senere

---

baste (f) basta, stop, holdt! m. basta; f. bastsilke, bærekurv, læg, fold.
Bastei (t) f. bastion.
basteln (t) lappe, flikke.
bastile (e), **bastille** (f) f. bastille, statsfængsel
bastinado (e) (give) stokkeprygl.
bastingage (f) m. **bastingue** f. skanseklædning.
bastion (e) & (f) m. bastion, bolverk; (e) ogs. forsyne med b. = **bastionner** (f).
basto (e) basta (i l'hombre).
bastonnade (f) f. (stokke)prygl.
bastringue (f) m. offentlig dans; dansebod; spetakkel, larm.
basun — (t) Posaune f — (e) trombone, sack-but; trumpet — (f) trombone m; (bib.) trompette f.
bat (e) klubbe; boldtræ; skiferler; vatplade; stykke mursten; flagermus.
bat (f) m. (fiske)hale.
bât (f) m. kløvsadel
batable (e) omtvistet.
bataclan (f) m. kram. pik og pak.
bataille (f) f. slag.
bataljon — (t) Bataillon n — (e) battalion — (f) bataillon m.
bâtard (f) uegte (født); bastard-blandings-. m. uegte søn; farin.
bâtardeau (f) m. dæmning bolverk.
bâtardise (f) f. uegte fødsel.
batatas (e) sødpotet.
batch (e) bagst; afdeling, portion, hold.
bâte (f) f. side, rand.
bateau (f) m. baad, fartøi.

domkapitler. Mod de daværende sekteriske og kjætterske retninger var A. kirkens fødte verge. Under disse kampe udviklede han et rigt forfatterskab, som omfatter teologiske, opbyggelige og polemiske skrifter. De vigtigste af disse er hans «Bekjendelser» (overs. paa n. ved St. Vemmestad, Kra. 1881; paa d. ved G. Jørgensen, Kbh. 1902), «Om den kristelige lære»; «Enchiridion om tro, haab og kjærlighed» (overs. paa n. af D. Thrap, Kra. 1884), «Om treenigheden», «Om Guds stat» (overs. paa n. i sammendrag af O. Moe, Kra. 1884) og hans «Tilbagekaldelser». Efter en 40-aarig bispegjerning døde A. Hans ben hvilede i Pavia i Italien, indtil de i 1841 førtes tilbage til hans fædreland. Franske biskoper har reist ham et mindesmerke.

Augustinus, angelsachsernes apostel, blev af Gregor den store sendt som missionær til England. I aaret 597 kom han til øen Thanet. Det lykkedes ham at vinde kongen af Kent og mange i dette rige for kristendommen. Ca. 600 blev han den første erkebiskop af Canterbury. Derimod lykkedes det ham ikke at bringe en forbindelse i stand med den gamelbritiske kirke. Døde 604 eller 605.

Augustinus, latiniseret helgennavn for erkebiskop Eystein (s. d.).

Augustovo, by i Polen, ved elven Netta, som her forbindes med Njemen ved en kanal, 12 700 indb. (1897). Heste- og kvægmarkeder.

Augu'stus, den første romerske keiser (63 f. Kr.—14 e. Kr.), søn af Cajus Octavius og Atia, en søsterdatter af Cæsar. Opr. hed han Cajus Octavius, senere da han blev adopteret af Cæsar, fik han navnet Cajus Julius Cæsar Octavianus. Cæsar havde indsat ham til sin arving, men Antonius (s. d.) forholdt ham arven. Octavianus søgte nu at vinde folket for sig ved af sine egne midler at udbetale legater, som Cæsar havde oprettet, samtidig sluttede han sig til senatspartiet, til hvilket Cicero (s. d.) sterkt anbefalede ham. Senatet sendte ham mod Antonius. Octavianus slog Antonius 43, hvorpaa han gik mod Rom og tiltvang sig konsulatet. Da han igjen var gaaet mod Antonius, mødtes de til en forhandling og forsonedes; samtidig sluttede de med Lepidus (s. d.) det andet triumvirat, hvorved de sikrede sig magten over staten i 5 aar (senere forlænget). Først henrettede de en mængde modstandere, bl. a. Cicero; derefter gik de mod Brutus og Cassius; slag ved Filippi (s. d.).

Triumvirerne delte nu Romerriget mellem sig, saaledes at Antonius fik østen, Lepidus Afrika, Octavianus resten af de vestlige provinser. Snart blev dog Lepidus skubbet tilside, og de to magthavere stod alene overfor hinanden. Længe ulmede fiendtlighederne mellem dem, men Octavia, Octavianus' søster, der havde egtet Antonius, hindrede, at det kom til krig. Men da Antonius ved sit forhold til Kleopatra (s. d.) mistede al sympati i Rom, var krigen uundgaaelig. Octavianus satte igjennem, at Antonius blev afsat fra sin stilling, og at der erklæredes Kleopatra krig. [illegible] 31 stod det afgjørende sjøslag ved Aktion ved den Ambrakiske bugt (nu Artabugten); Kleopatra flygtede; Antonius opgav da kampen og flygtede med til Alexandria, hvor han og senere Kleopatra aar 30 dræbte sig selv. Aar 29 feirede Octavianus en glimrende triumf i Rom.

Fra nu af til sin død var Octavianus eneherre over Romerriget. Han lod sig dog ikke udnævne til hersker, bevarede tvertimod alle republikens former, men søgte at samle al magt i sin haand. Aar 27 nedlagde han sin tidligere triumvirmyndighed og fik da hædersnavnet A. I de følgende aar herskede han som konsul, men styrede tillige farlige provinser og havde derfor hæren til sin raadighed (var imperator, s. d.). Senere opgav han konsulatet, men lod sig udnævne til tribun paa livstid, hvilket gjorde ham ukrænkelig. Han fik tillige indflydelse paa valgene af embedsmænd og derved paa senatets sammensætning. Endelig skaffede han sig ogsaa indflydelse paa retsvæsenet.

Som hersker sørgede A. først for finansvæsenet og hærens organisation; fremdeles bestyrede han provin-

Augustus imperator.
(Marmorstatue i Vatikanet.)

serne glimrende og sikrede dem gode forhold og statskassen faste indtægter; særlig vigtig er hans organisation af Gallien. De sedelige forhold søgte han at forbedre ved flere love, dog neppe med stort resultat. Litteraturen blomstrede under ham (Vergil, Horats, Ovid, Livius). Han søgte at fastslaa sikre grænser for sit rige; Agrippa betvang oprør i Spanien, Tiberius og Drusus sikrede Rhin- og Donau-grænsen.

A. var gift med Livia (s. d.), der i et tidligere egteskab

bateler (f) losse, lade ved baad; gøgle.
bateleur (f) m, gjøgler.
batelier (f) m, baadfører.
bâter (f) lægge kløvsadel paa.
bath (e) bad(ekar, -ehus). **bathmetal** tambak.
bathe (e) bade (sig).
bâti (f) m, traakletraad, sammentraakling.
bâtier (f) m, (kløv)sadelmager.
batifoler (f) fjase.
bâtiment (f) m, bygning; skib, skute.
Bâting (t) m, bedding.
bâtir (f) bygge; hefte, traakle.
bâtisse (f) f, murarbeide; (simpel) bygning. **bâtisseur** m, (slet) bygmester, byggeelsker.
batist — (t) Batist m — (e) batist — (f) batiste f.
batlet (e) banketræ.
batman (e) officers oppasser.
baton (e), **bâton** (f) m, stok, stav.
bâtonnée (f) f, pumpeslag.
bâtonner (f) prygle; overstryge.
bâtonnet (f) m, pinde(spil).
bâtonnier (f) m, advokatformand.
bâtonniste (f) m, stokkefegter.
batoude (f) f, sprang over heste.
batracien (f) m, padde.
batta (e) ekstrabetaling til militære under tjeneste i Indien.
battage (f) m, terskning; kjerning; stampning; terskeløn.
battant (f) m, knebel; (dør-, vindus)fløi; klinke; snare; flag.
batte (f) f, udhamring; stampe;

havde sønnerne Tiberius og Drusus; A.s datter Julia (s. d.) voldte ham store sorger; i sine sidste aar adopterede han, da hans dattersønner var døde, Tiberius. A. døde i Nola. — A. var en kold, konsekvent natur med glimrende evner til at administrere og herske og lede mennesker. Hans historiske betydning er, at han har skabt en ordning, der i flere aarhundreder opretholdt det før ham sterkt svækkede Romerrige. Under hans regjering indtraf Kristi fødsel.

Augu'stus (lat., ophøiet, ærværdig), tilnavn, som det rom. senat og folk gav Octavianus (se Augustus) 27 f. Kr.; de følgende keisere antog det ogsaa; senere ogsaa titel for medregenter; ogsaa de tysk-romerske keisere førte denne titel el. Semper (altid) A. (urigtig oversat: «allezeit Mehrer des Reiches»).

Augu'stusbad, et af skog omgivet badested ved Radeberg i Sachsen, 220 m. o. h. 6 kulsyreholdige jernkilder.

Auktiōn, en form for kontraktsafslutning, hvorved flere tilstedeværende opfordres til at give bud og overbud paa en gjenstand (rettighed). Sagen kan enten afgjøres paa stedet ved budets antagelse, hvad der er sedvanligt ved løsøre, eller byderne er pligtige at vedstaa sit bud i en vis tid (approbationstiden), inden hvis udløb auktionsrekvirenten afgjør, om noget bud skal antages. — Tvangs-a. er i Norge en judiciel handling, der dels bestyres af en særegen auktionsforvalter (Kristiania), dels af andre embedsmænd (som regel den alm. underdommer), dels af lensmanden. Som grundlag for tvangs-a. fordres som regel en forudgaaende udlægs- eller udpantningsforretning eller dom, men fra denne regel er meget vigtige undtagelser. Saaledes kan tvangs-a. ske blot efter forudgaaende forligsbehandling, naar i en pantobligation udstederen har fraskrevet sig lovmaal og dom, eller naar der paa offentligt skifte er givet udlæg i fast eiendom, og ikke engang forligsmægling eller fraskrivelse af lovmaal og dom er nødvendig ved pantstillelse af fast eiendom til visse offentlige indretninger, som Norges bank, hypotekbanken, sparebanker o. fl. For at betrygge skyldnerens og konkurerende rettighedshaveres tarv er af lovgivningen (se især l. 30 aug. 1842) truffet visse bestemmelser ang. auktionsvilkaarenes (a.-konditionernes) indhold og a.s bekjendtgjørelse. Tvangs-a.s bestyrer er, naar auktionsvilkaarene godtgjøres opfyldte, pligtig til at udstede skjøde (a.-skjøde) til kjøber af fast eiendom. — Frivillig a. kan i Norge afholdes af hvemsomhelst; dog maa underretning ske til lensmanden eller politimesteren. Saadan kan dog ogsaa forlanges afholdt af lensmanden paa landet og af den tjenestemand i byerne, til hvem auktionsvæsenet er henlagt. Ret til at holde a. søges nu gjort afhængig af bevilling.

Auktiōnsforvalter, den stedlige embedsmand, under hvem i Norge auktionsvæsenet er henlagt (afholdelse af tvangsauktion). Den alm. underdommer er som regel a. Kristiania har en særlig a. I Aker er a.s forretninger tillagt kriminaldommeren, i Stavanger skifteforvalteren, i Bergen en af borgermestrene og i Drammen og i Trondhjem skattefogden.

Au'la, opr. et frit gaardslignende rum i anseeligere græske og romerske huse. Betegner nu et forsamlings- eller festrum paa skoler, universiteter o. l.

Au'la (Sicilien), se Avola.

Aulaitsivik, en 130 km. lang fjord i vestlige Grønland, 68° n. br., lidt syd for kolonien Egedesminde.

Aulard *[ôla'r]*, François Victor Alphonse (1847—), fr. historiker, deltog i krigen 1870—71. Hans bog om revolutionens talere gjorde ham berømt, og 1886 blev han professor i «den franske revolution», en lærestol, der er oprettet af Paris' radikale styre. Redigerer siden 1890 tidsskriftet «La revolution française».

Aulestad, Bjørnstjerne Bjørnsons gaard i Østre Gausdal herred, ikke langt fra Faaberg jernbanestation.

(Fot. af Karl Anderson.)

Aulestad.

Aulich, Ludwig (1792—1849), ungarsk general og revolutionsmand, var, da det ungarske oprør 1848 udbrød, oberstløitnant, men sluttede sig straks til insurgenterne og blev general. Han var heldig i kampen mod serberne og mod den af Windischgrätz førte østerrigske hær og blev efter Görgei krigsminister. Da han efter overgivelsen ved Vilagos, som han forøvrigt havde stemt for, udleveredes til østerrigerne, stilledes han for en krigsret og blev hængt i Arad sammen med 12 andre ungarske generaler 6/10 1849.

Aulīn, Thor (1866—), elev af Sauret og Scharwenka, anseet sv. musiker, tidligere koncertmester ved hofkapellet, nu dirigent for Koncertforeningen i Stockholm, medlem af det svenske musikakademi, har komponeret for violin, orkester og sang og med den saakaldte «Aulin'ske kvartet» indarbeidet kammermusiksoireer som fast led i Stockholms musikliv. A. har gjentagende optraadt i Norge.

Aulis, i oldtiden havnestad i Bøotien (nu Vathy), her samledes grækerne til toget mod Troja, men holdtes tilbage af vindstille, fordi Agamemnon havde fornærmet Artemis; han maatte, for at faa medbør, ofre hende sin datter Ifigeneia (s. d.).

Aullagas *[-ljagas]* el. Laguna de Pampa-A. el. Lago de Poopo, indsjø i den sydam. republik Bolivia, 3 000 km.², 3 680 m. o. h., optager elven Desaguadero fra Titicacasjøen. A.s afløb udtørrer i den tørre aarstid, og sjøens vandspeil er foranderligt, saa at øen Panza imellem er

---

jomfru; boldtræ; narrebriks; bankeklubbe.

battel (e) betaling for kosthold; blive underholdt.

battellement (f) m, tagskjeg.

battement (f) m, banking, slaaen.

batten (e) gjøde, fede(s).

batten (e) syvtoms planke; liste.

batter (e) (for)slaa, beskyde, ramponere; skraane; dossering; (egge)røre. **battering-pieces** beleiringsskyts. **battering-ram** stormbuk, murbrækker.

batteri — (t) Batterie f — (e) battery; (ombord) gun-deck — (f) batterie f.

batterie (f) f, batteri; slagsmaal; trommeslag; hammerverk; rambuk; kjøkkentøi.

battery (e) batteri; stampemølle; overfald.

batteur (f) m, slagsbroder; tersker; klapper; dagdriver.

batteuse (f) f, terskemaskine.

battiture (f) f, hammerskjæl.

battle (e) slag; holde slag. **battle-door** boldtræ.

battlement (e) brystvern, murkrans.

battoir (f) m, bold-, banketræ

battoire (f) f, kjerne.

battre (f) slaa; banke.

battue (f) f, klapjagt.

Batzen (t) m, mynt paa fire Kreuzer.

Bau (t) m, bygning; struktur skikkelse; dyrkning a(v)l. drift bo, bl. **Bauamt** n, bygningskommission. **baufällig** brøst

landfast. Ved dens bred ligger byen A. med rige sølvgruber.

Aumale *[âma'l]*, Henri Eugène Philippe Louis, hertug af (1822—97), fjerde søn af kong Ludvig Filip, udmerkede sig som ung officer i krigen mod maurerne i Algeriet, hvor han 1847 blev generalguvernør. Tog 1848 efter februarrevolutionen, ved hvilken hans dynasti styrtedes, ophold i England. 1870 meldte han sig til fanen, men blev afvist. 1871 blev han medlem af nationalforsamlingen og sluttede sig her til høire centrum. S. a. blev han medlem af akademiet. 1872 fik han sine i 1852 konfiskerede godser tilbage, men skjænkede 1887 slottet Chantilly med alle dets umaadelige kunstsamlinger til staten. 1885 forvistes han som direkte descendent af familier, der havde regjeret i Frankrige, men fik 1889 lov til at vende tilbage.

Aumale *[âma'l]*, før Albemarle, by i Frankrige, depart. Seine-Inférieure (paa nords. af Seines munding), 2 383 indb. (1901), mineralkilder, fabrikation af klæde og fajance. — A. var i middelalderen grevskab, senere hertugdømme og blev i 1822 af Ludvig XVIII givet til hertugen af Orleans' fjerde søn.

Aun, sv. sagnkonge, som ifølge «Ynglingesaga» ofrede sine børn til Odin for at leve længe og blev saa gammel, at han i sine sidste aar liggende maatte suge melk af et horn. Af hans navn forklarer Snorre urigtig ordet «anesot» (gammelmandssygdom, affældighed); det kommer af oldn. *ân*, gammel mand, bedstefader.

Aunfossen, vandfald (3.4 m.) i elven Namsen, Grong herred, Nordre Trondhjems amt.

Aunis *[âni's]*, landskab i Vestfrankrige, depart. Nedre Charente, med hovedstad La Rochelle. Dyrkning af korn og rødvin.

Aunsandfossen, stort vandfald i Storaaselven, Snaasen herred.

Aur, en oftest brunfarvet blanding af sand, grus og sten; bruges især om den faste grusgrund under det øverste jordlag. Ordet forekommer ofte i stedsnavne. En afledning er ør (øyr) om sandig strandbred (Lærdalsøren, Øresund).

Aura, en elv, der fra Aursjøen i Lesje herred rinder mod nordvest og nord gjennem Eikisdalen, danner fossen Aurstaupene og derpaa Eikisdalsvandet, hvorefter den falder i Romsdalsfjordens arm Eresfjorden.

Au'ra, liden elv i Finland; ved dens udløb ligger byen Åbo. Digterisk benævnelse paa hele Finland.

Aura (lat.), luft, luftning; eiendommelig fornemmelse, der gaar forud for epileptiske anfald o. a. Aura populāris, folkegunst.

Aurangabād, by i Haiderabad, eng. vasalstat i Forindien, 36 837 indb., garnisonsby, industri: silke, bomuld, brokade. Tidligere Aurangzibs hovedstad (17 aarh.) og har ruiner af flere pragtbygninger fra den tid.

Aurangzib (el. Aurengzeb), d. e. tronens pryd (1619—1707), stormogul i Indien, afsatte 1658 sin fader og lod sine ældre brødre og medbeilere myrde. Han beseirede afghanerne og mahratterne og erobrede bl. a. Golkonda. Han antog navnet Alum Ghir, d. e. verdens beseirer, var en fanatisk muhammedaner, men dog klog nok til at stille sig paa en venskabelig fod med europæerne. A.s rigdomme var umaadelige, og han var, til trods for sin grusomhed, en strengt retfærdig hersker og en ynder af kunst og videnskab.

Auray *[åræ]*, sjøby i Vestfrankrige, depart. Morbihan (Bretagne), ved bugten af samme navn, 6 485 indb. (1901), skibsbyggeri, sardelfiske, betydelig østersavl, mange gamle bygninger. I nærheden valfartstedet St. Anne d'A.

Aurbænk. 1. Bænk, hvis underrum er fyldt med jord (se aarestuens bænke, Sandvigske samlinger, Lillehammer). 2. Den bagerste bænk i stuen (Søndfjord).

Aurdal, se Søndre Aurdal og Nordre Aurdal.

Aurdalsbyen, en samling huse i nærheden af Aurdal (oprindelig kaldt Frydenlund) jernbanestation paa Valdresbanen (197 km. fra Kristiania), Nordre Aurdal herred, Kristians amt. 195 indb.

Aure, herred i Romsdals amt, 505 km.² med 3 157 indb.; 6.4 pr. km.² Herredet, der svarer til Aure sogn under Aure prestegjeld, ligger noget nordøst for Kristiansund, dels paa fastlandet og dels paa flere udenfor liggende øer, af hvilke Ertvaagø, som dog ikke i sin helhed tilhører herredet, er den største.

Au'rea medio'critas, lat., den gyldne middelvei (Horats' Oder II, 10).

Aurēlia, den alm. manæt, se Manæter.

Aureliānus, Lucius Domitius, rom. keiser 270—75 e. Kr.; af ringe stand, dygtig feltherre, valgt til keiser af tropperne i Sirmium; kjæmpede tappert mod alamanner, goter og markomanner, udvidede riget i øst ved erobringen af Palmyra (se Zenobia); regjerede kraftig indadtil, byggede en endnu delvis bevaret fæstningsmur omkring Rom; myrdet ved Byzants (paabegyndt tog mod Persien). Hædersnavn: «Rigets og Roms gjenopretter».

Aurēlius, Marcus, se Antoninus.

Aurelle de Paladines *[årel-də-paladī'n]*, Louis Jean Baptiste d' (1804—77), fr. general. Udmerkede sig 1854 som brigadegeneral i kampene paa Krim, maatte 1869 paa grund af alder udtræde af aktiv tjeneste, men traadte 1870, da krigen med Tyskland udbrød, atter ind i tjenesten og fik kommandoen over Loirearméen. Slog 9/11 1870 v. d. Tann ved Coulmiers, men beseiredes 28/11 ved Orleans af prins Friedrich Carl, hvorefter Gambetta fratog ham kommandoen. Blev 1871 medlem af nationalforsamlingen og 1876 livsvarig senator.

Aurengzeb, se Aurangzib.

Aure'ola, i fremstillinger af guddommen, jomfru Maria o. l. en straaleglans, som omgiver den hele figur (altsaa forskjellig fra glorie). Derefter om det, som ligner en a., f. eks. den lyse rand, som kan optræde paa fotografier omkring de direkte belyste punkter paa pladen, naar belysningen har været meget kraftig.

Aurēus, rom. guldmynt, først vistnok præget af Cæsar (værdi omtr. 20 kr.), senere blev den mindre (se Solidus).

Aurhelle, en aldannelse, der optræder i aur. Kornene er sammenkittede af jernoksydhydrat, og den er brun af farve. A. findes paa Vestlandet oftest lige under humuslaget; men paa Østlandet træffes i almindelighed et lag af kvitmele (blysand) mellem humuslaget og aurhellelaget.

Aurich, by i Tyskland, hovedstad i distriktet A. i preussisk prov. Hannover, 6 141 indb. (1905), ved Ems—

---

fædig. **Bauschule** f, skole for arkitekter.

bauble (e) stykke stas, snurrepiberi.

Bauch (t) m, bug, mave, vom. **Bauchgrimmen** n, bugvrid, maveknib.

bäuchen (t) udbuge, byge, lude.

bauchig, bäuchig (t) (ud)buget; buet.

bäuchlings (t) paa bugen (maven).

baud (f) m, parforcehund.

baudet (f) m, æsel(hingst); dumrian; sagbuk.

baudir (f) hidse, anspore.

baudrier (f) m, gehæng. **b. d'Orion** Orions belte.

baudruche (f) f, guldslagerhud.

bauen (t) dyrke, drive; bygge; anlægge.

Bauer (t) n, bur.

Bauer (t) m, bonde.

bäu(e)risch (t) bondsk.

bäuerlich (t) landlig.

baug — (t) Bug m — (e) bow — (f) proue f. **baugspryd** — (t) Bugspriet n — (e) bowsprit — (f) beaupré m. Se ogs. bog (paa dyr).

bauge (f) f, vildsvinleie; ekornrede; (smudsigt) hul; murler.

baulich (t) arkitektonisk; beboelig.

Baulichkeit (t) f, bygning.

Baum (t) m, træ; bom. **Baumgarten** m, frugthave. **Baumöl** n, bomolje. **Baumschröter** m, eghjort. **Baumschule** f. planteskole. **Baumseide** f, bommesi.

Jadekanalen. Kvægmarkeder, ølbryggerier, dyrkning af grønsager.

Auriga (lat.), kusk, særlig ved veddekjørslerne paa cirkus (s. d.); at optræde som a. passede sig ikke for en anseet borger.

Aurigny *[årinji]*, se Alderney.

Auri'kel, se Primula.

Aurillac *[årija'k]*, by i Frankrige, hovedstad i depart. Cantal (Auvergne), 17 459 indb. (1901), ligger ved foden af Cantalfjeldene ved elven Jordanne. Fabrikation af møbler, chokolade, papir, ost. Flere gamle bygverker (slot, kirker). I byen, som før hed Aureliacum, er pave Sylvester II født.

Aurin, se Trifenylmethanfarvestoffe.

Auripigme'nt, et gult mineral, som indeholder svovl og arsen. Forekommer sjelden i godt udviklede krystaller, mest i en bladet, kornig, let kløvelig masse, der er orange- til citrongul gjennemskinnelig og har en fedtagtig glans. Findes bl. a. i Ungarn, i Harz og anvendes til malerfarve.

Aurivi'llius. 1. Karl Vilhelm Samuel A. (1854—99), sv. zoolog, broder til P. O. C. A. Døde paa hjemturen fra en forskningsreise i Indien. Hans arbeider er dygtige og mangesidige. De handler især om lavere dyr saasom leddyr og bløddyr, desuden ogsaa om hvirveldyr. 2. Per Olaf Christoffer A. (1853—), sv. entomolog, for tiden professor og intendant ved rigsmuseet i Stockholm. Har særlig udgivet afhandlinger om insektlivet i det høie norden.

Aurland, herred i Nordre Bergenhus amt, 1 456 km.[2] med 2 746 indb.; 1.9 pr. km.[2] Herredet, der svarer til A. prestegjeld med Vangen, Flaam, Undredal og Nærøen sogne, ligger i amtets sydøstlige hjørne omkring Aurlandsfjorden og dens arm Nærøfjorden (Næreimsfjorden) med de derfra opstigende trange dalfører, Aurlandsdalen, Flaamsdalen og Nærødalen. Herredet har gjennemgaaende en meget storslagen fjeld- og fjordnatur.

Aurlandsfjorden, en mellem høie og steile fjelde mod sydøst gaaende større arm af Sognefjorden.

Aurlandsvangen, en samling huse paa østsiden af Aurlandsfjorden, ved udløbet af Aurlandselven, Aurlands herred, Nordre Bergenhus amt.

Aurōra (lat.), morgenrøde; som gudinde, se Eos. A. australis, sydlys, se Polarlys. A. borealis, nordlys (s. d.) og Polarlys.

Aurora *[årå'rə]*, navn paa byer i de Forenede stater. 1. A. i Illinois, 24 147 indb. (1900); maskinfabriker. 2. A. i Indiana, ca. 6 000 indb., handel med korn og kvæg.

Aurore *[årå'r]*, «Morgenrøden», fr. daglig udkommende radikal og antiklerikal avis i Paris, grundlagt 1898, til at begynde med navnlig for at bevirke Dreyfus-sagens gjenoptagelse. Det offentliggjorde 13 jan. 1898 Zola's berømte indlæg herfor «J'accuse» (jeg anklager), formet som et aabent brev til republikens præsident. Bladet har under hele sin bestaaen været et organ for den nuværende ministerchef G. Clemenceau, som heri har offentliggjort talrige politiske artikler.

Aurride, se Orret.

Aursjøhytten (Lesjehytten), godt udstyret turisthytte ved Nordenden af Aursjøen, Lesje herred.

Aursjøhø, et 1 478 m. høit fjeld, syd for Aursjøen, Lesje herred.

Aurstaupene, flere tæt efter hinanden følgende store vandfald (tilsammen 243 m. faldhøide) i Eikisdalsvasdraget Aura, Eresfjord og Vistdalen herred, Romsdals amt.

Aursunden, en 44 km.[2] stor indsjø i Røros herred, 696 m. o. h., lidt nordøst for bergstaden Røros. Den har afløb gjennem Glommen og angives ofte som Glommens kilde, hvad der dog ikke er nøiagtigt, idet Glommens kilde ligger endnu længer mod nord.

Au'rum (lat.), guld. *A. chlorātum, hydrochlorātum, muria'ticum*, guldklorid; *a. chlorātum (muriāticum) natronātum*, klorguldnatrium; *a. foliātum*, bladguld; *a. fu'lminans*, knaldguld; *a. gra'phicum*, skrifterts; *a. para'doxum*, tellur; *a. pota'bile*, alkemistisk guldopløsning se Kemi), æterisk guldkloridopløsning; *a. stanno-præcipitātum*, guldpurpur.

Aurvælte, se Dybgrave.

Ausbruch, oprindelig en egen sort vin af de modneste druer, der afplukkedes før den egentlige druehøst. Nu betegner a. et fællesnavn for en hel del ungarske, særlig tokayer-vine, tilberedt paa en egen maade.

Auschwitz, by i Østerrige, Galizien, med 6 841 indb. (1900), alle polakker. Livlig handelsby, jernbaneknudepunkt. Var før hovedstad i et hertugdømme af samme navn.

Auskultatiōn, en undersøgelsesmaade, ved hvilken man enten ved at lægge øret til dens legeme, som skal undersøges, eller gjennem et hørerør, et stetoskop, hører de lyd, som under normale eller sygelige forhold opstaar i legemet. Anvendes navnlig til bestemmelse af sygdomme i lunger og hjerte. Auskultēre, at undersøge ved direkte tillægning af øret til legemet eller ved hjælp af et stetoskop.

Auslēse, en tilføielse for at betegne særlig fine kvaliteter af skummende vine.

Auso'ner (græ.; lat. *aurunces)*, i oldtiden oskisk folk i Italien omkring Minturnæ; navnet bruges ogsaa om Syditaliens (ausonicus) og af digtere om hele Italiens beboere.

Auspi'cier, se Augur.

Aussig, by i nordlige Böhmen, i en trang dal ved Bielas udløb i Elben, 29 078 tyske indb. (1900). Stor kemisk industri, fabrikation af glas, maskiner, vognsmørelse o. s. v. I nærheden brunkulleier. Knudepunkt paa jernbanen Wien—Prag—den tyske grænse.

Austabottind, en 2 203 m. høi fjeldtop i Horungerne paa grænsen mellem Aardal og Lyster herred.

Austberg, se Ulsberg.

Austen *[å'stən]*, Jane (1775—1817), eng. forfatterinde, har skrevet udmerkede fortællinger fra mellemklassens liv: «Pride and prejudice», «Sense and sensibility», «Northanger Abbey», «Mansfield Park», «Emma», Persuasion». Works, ed. by Austin Dobson (1898 etc.). Letters, ed. by Lord Brabourne (1884).

Auster (lat.), søndenvindens navn hos romerne (bragte storm, regn og torden); deraf Australien («det sydlige land»).

Austerdalsbræen, en over 14 km. lang isbræ paa sydskraaningen af Jostedalsbræen.

Austerlitz, by i Østerrige, Mähren, med 3 703 indb. (1900), mest tsjekker. Her seirede Napoleon I 2 dec. 1805 over østerrigerne og russerne (trekeiserslaget).

---

baumstark bomsterk. **baumstill** bomstille. **Baumwolle** f, bomuld.

baume (f) m, balsam.

baumier (f) m, balsamtræ.

baun — (t) Pechtonne f; Signalfeuer n — (e) beacon, cresset — (f) signal (m) de feu; fanal m.

Bausback (t) m, tykkindet, pluskjævet person. **Bausbacke** f, pluskjæve. **bausbacken, -backig** pluskjævet.

Bausch (t) m (**Bausche** f) pude; puf; brusende kjoleærme. **In B. und Bogen kaufen** kjøbe rub og stub.

bauschen (t) svulme op, pose ud.

Bause (t) f, kalkering.

bausen (t) kalkere.

baute se krydse.

Baute (t) f, bygning.

bavard (f) snakkesalig; m, skravlebøtte.

bavardage (f) m, præk, snak.

bavarder (f) skravle.

bavaroise (f) f, te med melk. **b. au chocolat** chokolade med flødeskum.

bave (f) f, sikl, frande; (snegle)-slim.

baver (f) sikle, frande.

bavette (f) f, (sikle)smekke.

baveuse (f) f, slimaal.

baveux (f) siklende; udvisket

bavian — (t) Pavian m — (e) baboon — (f) babouin m.

bavocher (f) trykke klattet urent.

bavochure (f) f, urent, klattet tryk.

Austerudfoss, vandfald (12 m.) i Vinjeelven, Vinje herred, Bratsberg amt.

Austevold, herred i Søndre Bergenhus amt, 83 km.² med 2434 indb.; 30 pr. km.² Herredet, der svarer til A. og Møgster sogne under Sund prestegjeld, bestaar af en del øer vest for Bjørnefjorden og syd for Korsfjorden. Paa herredets nordvestligste ø ligger Marsteinen fyr, indseilingsfyr til sidstnævnte fjord, der er en af hovedadkomsterne til Bergen fra havet.

Austfirðir, fællesnavn paa fjordegnene paa Islands østkyst fra Langanes til Austur-Skaptafellsyssel. Af A. dannes atter navnet Austfirðingafjórðungur, omfattende hele det østlige og sydøstlige Island.

Austin *[å'stin],* by i de Forenede stater, hovedstad i Texas, 22 258 indb. (1900), ved elven Colorado, stor handel med bomuld, uld, huder og kvæg. Universitet.

Austraat (Østraat), gammelt herresæde paa Ørlandet nord for Trondhjemsfjordens udløb, skraa over for Agdenes, var i 11 aarh. bosted for Finn Arnessøn af Arnmødlingernes mægtige æt, i 12—13 aarh. for en anden anseet lendemandsfamilie. I sidste halvdel af 14

(Efter tegning af Th. Holmboe.)
Austraat.

aarh. kom det til slegten Rømer og senere til de yngre Rømere, af hvilke den paa reformationstiden bekjendte fru Inger Ottesdatter havde sit sæde her. Ved hendes død 1555 gik A. over til hendes svigersøn Jens Bjelke, i hvis slegt det forblev indtil 1674, da det ved kansleren Ove Bjelkes død kom til familien Marschalk (indtil 1716). Fra 1757 var det i over 100 aar i familien Holtermanns besiddelse og eies nu af cand. jur. Joh. T. Heftye. Hovedbygningen med taarn, riddersal og kapel er opført af Ove Bjelke. Godset med undtagelse af selve A. gaard er frasolgt. [A. Johannessen, «Østraat herresæde» (Trondhjem 1904).]

Austrālien falder i to dele, det egentlige A., til hvilket ogsaa Tasmanien regnes, og den hele polynesiske øverden fra Nyguinea og Ny Seeland i v. til de Havajiske øer og Sala y Gomez i ø. Denne sidste del sammenfattes nu i almindelighed under navnet Oceanien. Grænsen mod Asien, s. d. I den følgende oversigt skildres, hvor ikke andet udtrykkelig bemerkes, hver af de to dele for sig.

A., d. v. s. fastlandet, omgives af det Indiske hav i v., n. og s., østkysten beskylles af Stillehavet. Fra Nyguinea skiller den grunde (kun 50 m. dybe) Arafura-sjø og Torresstrædet. Tasmanien, som ogsaa er skilt fra fastlandet, nemlig ved det grunde (kun 70 m. dybe) Bass-stræde, hører imidlertid efter sin hele natur til dette. Kystlinjens løb er meget ensformigt. I n. danner Carpentariabugten et om Syrtebugten i Nordafrika mindende indsnit, hvorved der fremstaar halvøerne Cape York i ø. og Arnhemsland i v. I sydkysten danner Spencers Gulf og St. Vincent Gulf Yorkes og Eyres halvøerne, og paa vestkysten træffer vi Peronhalvøen indenfor Sharks Bay. De talrige øer langs fastlandets kyst er for det meste meget smaa. Vi kan nævne Wellesley-øerne og blandt dem Mornington samt Groote Eylandt i Carpentariabugten, Melville og Bathurstøerne ved det nordvestlige hjørne af Arnhemsland, Kangaroo-øen udenfor St. Vincent Gulf og Fraser- eller Great Sandy-øen udenfor østkysten. Kysterne byder paa talrige gode havne, saaledes Port Darwin paa Arnhemsland, paa sydkysten King George Sound (vestligst), Port Lincoln ved Spencer Gulf, Port Adelaide ved St. Vincent Gulf og Port Phillip i sydøst, især dog østkysten med Port Jackson, Moreton Bay m. fl. Nordøstkysten følges af det saakaldte Great Barrier Riff, en skjærgaard af koraløer, som nu, da farledene er grundig udforsket, ikke volder skibsfarten nogen væsentlig vanskelighed.

Fra nordpynten, Kap York ved Torresstrædet (10° 50' s. br.), til sydspidsen, Wilsons promontory (W.-forbjerget, 39° 10' s. b.), er afstanden 3 200 km. (mellem Carpentariabugten og Spencergolfen kun 1 700 km.), fra vest (Steep Point, 113° 5' ø. l.) til øst (Kap Byron, 153° 16' ø. l.) strækker det sig 4 000 km.

Fladeindholdet af A. og Oceanien tilsammen udgjør 8 958 000 km.², deraf A.s fastland 7 630 000 km.², Tasmanien henimod 70 000 km.² og saaledes Oceanien omtr. 1 250 000 km.² A. er saaledes den mindste af verdensdelene. For Australfastlandets vedkommende faaes som udtryk for kystudviklingen forholdet 1 : 2, medens forholdet mellem stamme og grene for hele denne dobbeltverdensdels vedkommede bliver som 7.2 : 1.7.

Australfastlandet er en stor høislette, som sænker sig indover, idet dens laveste punkt er den saltholdige Eyresjø, en 12 m. lavere end havspeilet liggende depression. De indre sletter har en gjennemsnitlig høide af 300 m.; i øst naar de 650 m. høide. Her i øst hæver sig over sletten fjeldrækken Great Dividing Range, den store vandskilskjede, hvis høieste del er de saakaldte Australske alper, i hvilke Kosciusko-gruppen (i det sydøstlige hjørne af landet) med Mt. Townsend, den høieste af en flerhed jevnbyrdige toppe, naar 2 200 m. og er fastlandets høieste punkt. Dette naar saaledes ikke snegrænsen. Fjeldene har saa langt fra alpeformer, at de tvertimod kjendetegnes ved sine afrundede toppe. Til disse slutter sig vide plateauer. Ogsaa de bratte lier og de trange dale er eiendommelige træk i denne del af den australske fjeldbygning. Fra

bavolet (f) m. hovedtøi; nakkeskjeg (paa hat).
bavure (f) f. støberand.
bawd (e) rufler(ske): drive rufferi. **bawdry** rufferi. **bawdy** liderlig.
bawl (e) skraale; skraal.
bay (e) rødbrun.
bay (e) bugt; mølledam; fag; laurbær(træ).
bay (e) gjø. **stand at b.** tage stand; gjøre front. **keep at b.** holde sig fra livet.
bayard (e) (rødbrun) hest.
bayer (f) gabe; maabe.
bayonet (e) bajonet.
bay-salt (e) havsalt.
bay-window (e) karnapvindu.
baza(a)r (e), **bazar** (f) m. basar.
be (e) være; blive.
beaande — (t) begeistern, beseelen — (e) inspire, animate — (f) inspirer.
beabsichtigen (t) have til hensigt, tænke at.
beach (e) strand(bred).
beachten (t) agte paa, tage hensyn til.
Beachtung (t) f. opmerksomhed, hensyn.
beacon (e) baun; sjømerke.
bead (e) perle; pl. rosenkrans.
bead-roll fortegnelse over dem der skal bedes for. **beadsman** forbeder, munk.
beadle (e) retsbud; (universitets)-pedel; bytjener.
beagle (e) støver.
beak (e) neb; (skibs)snabel; spids.
beaked nebbet, spidst udløbende.

de Australske alper stryger mod vest i landets sydøstlige hjørne (nordenfor Port Phillip) en fjeldkjede, som ender med Grampians og Black Range; mod nord hæver sig fra plateauet en flerhed af bjergkjeder, hvoriblandt de «Blaa bjerge» (Blue Mountains) (indenfor Sydney), 750—1 250 m. høie. Endnu høiere er toppene længere nord (Mt. Lindsay, s. f. Brisbane, 1 680 m., Mt. Bartle Frère, ved roden af Kap Yorkhalvøen, 1 660 m.). Langsmed og tvers paa kystens retning løber udenfor dette plateauland og dets rygge andre fjelddrag (Coast Ranges; i en saadan række hæver sig f. eks. Mt. Sea View 1 830 m.). Oppe paa høilandet ligger store sletter (plains) fuldstændig indrammet af høidedragene, saaledes f. eks. Liverpool plains (31 ° s. br.).

Fastlandsviddens vestrand er gjennemsnitlig kun ca. 300 m. høi og danner endnu mindre noget sammenhængende system af fjelddrag end østranden. I s. naar Stirling Range (indenfor King George Sound) 1 070 m. og Mt. William (s. f. Perth) 1 100 m., i n. Mt. Labouchere 1 040 m. og Mt. Bruce 1 160 m. Ogsaa i verdensdelens indre brydes de ensformige vidder af enkeltvis optrædende høidedrag. Saaledes løber fra egnen omkring Spencer og St. Vincent-bugterne Flinders Range, i hvilken enkelte toppe naar 900—1 000 m., og noget østligere og længere inde i landet Stanley- og Grey-kjederne i øde, vandfattige, men sølvrige egne. I fastlandets midte hæver sig som en borg Mac Donnell Range (Mt. Heuglin 1 460 m.) og s. f. denne Musgrave-kjeden med Mt. Woodroffe (1 600 m.).

Paa Tasmanien fortsætter fastlandets fjelde i to rækker. I den østlige naar Ben Lomond 1 527 m., i den vestlige Cradle Mountain 1 545 m.

A.s elve fører lidet vand; mange danner i den varmeste tid kun saakaldte creeks *[krīks]*, vandpytter, som neppe nok har nogen forbindelse med hverandre; enkelte tørrer helt ud. Kun et eneste større vasdrag har aargangsvand, nemlig Murray. Men selv denne elv har kun en smal munding, hvor en sandbanke hindrer enhver skibsfartsforbindelse med havet. Dens tilløb, Darling, Murrumbidgee (med Lachlan), svinder ogsaa til sine tider saa ind, at den ved høi vandstand meget livlige elveskibsfart helt maa stanse. Langs kysterne munder en hel del elve, af hvilke de i nord og vest kun er lidet kjendt. (Tasmaniens elve, som kommer fra indsjøer, er for det meste vandrigere.) Indsjøerne, af hvilke der findes en hel del især i Sydaustralien, er for det meste saltsjøer. Saaledes f. eks. den store Eyre-sjø (som optager den lange Barkoo- el. Cooper-creek), Gairdner, Torrens og Amadeus sjøerne. Ferskvandsindsjøer er f. eks. Lake George (i den nordlige del af de Australske alper) og de sjøer, som hører til Murrays vanddistrikt, ligesom indsjøerne paa Tasmanien. I den sidste tid har man ved boringer og ofte mange mil lange vandledninger med held søgt at bøde paa de ugunstige vandforhold.

Klima. De nordlige to femtedele af verdensdelen ligger i den hede zone. A. er i sin helhed forøvrigt næst Afrika den varmeste verdensdel. Kun den sydlige og sydøstlige brem af landet har en middeltemperatur under 20 ° C. Og i januar, som sammen med februar er den varmeste tid paa aaret, har den store midtre del af landet en middeltemperatur paa over 34 ° C. I den kjølige juli hersker der i Victoria en middeltemperatur paa 10 ° C. Verdensdelen, som i det indre har et udpræget fastlandsklima, udmerker sig ved store temperaturskiftninger, idet et og samme sted kan opvise et sommermaksimum paa 50 ° C. og en vintertemperatur paa ÷ 3 til ÷ 5 ° C. Fra det indre kommer ofte hede vinde, som driver temperaturen f. eks. i Melbourne op til nogle og firti grader, svider markerne af og fører fint ørkensand med sig langt ud over havet. Paa høitliggende steder i østfjeldene kan termometret synke til ÷ 22 ° (Kiandra, hvor det om sommeren naar opimod 34 varmegrader). — Den tropiske del af A., altsaa den nordlige del, har to aarstider, en fugtig tid fra oktober til april, da nordvestmonsunen blæser, og en tør tid med sydøstmonsun den øvrige del af aaret. Lumholtz («Blandt menneskeædere»)skildrer et tropisk regnskyl i Queensland, hvor postmanden maa klyve op i et træ for at redde sig for flommen. I det sydlige, tempererede A. er det sydøstmonsunen, som er den egentlige regnbringende vind. Regnmængden aftager i A. dels fra nord til syd, dels fra øst til vest. Medens der paa Kap York-halvøen er maalt 2 200 mm., er der i Melbourne kun maalt 700 mm., og i Adelaide kun 536 mm. Ved selve vestkysten (Perth) træffes dog regnhøider paa 800 mm.; i det indre af Victoria og Nysydwales kan der indtræde tørkeperioder, da millioner af sauer og kjør stryger med. Om vinteren ligger der sne paa de høieste toppe i det sydøstlige A.

Hvad plantelivet angaar, falder A. i tre zoner: den nordaustralsk-tropiske med palmelunde og urskoge, ørken- og steppezonen og den østaustralske region med eviggrønne trær. Kun her, i ø., findes tættere skog, ellers har skogen, hvis fremherskende træ er de høie eukalyptus'er, mere karakteren af aabne parker. For store dele indskrænker vegetationen sig til ugjennemtrængeligt krat («scrubs»), hvis landskabet ikke er den rene ørken. Vildtvoksende næringsplanter har den australske planteverden faa af, som f. eks. araucaria bidwillii-kjernerne, de indfødtes bunja bunja, og hvad de kalder nardu, som er frugten af en bregne. Af gagntømmer findes jarrah-jarrah *(eucalyptus marginata)*.

A.s oprindelige dyreverden indbefattede foruden rotter, mus, flaggermus og den vilde hundeart dingoen væsentlig kun pungdyr, blandt hvilke kænguruen er det største. De europæiske indvandrere har bragt med sig sine husdyr, som har formeret sig voldsomt (kaninerne er blevet en ren landeplage). Blandt fuglene lægger vi især merke til papegøierne, den strudslignende emu, de sorte svaner. I elvene i Nordaustralien er alligatoren almindelig, af de seksti slangearter er der fem giftige. I havet udenfor A.s kyst er hvalen nu næsten udryddet; ved nordkysten fiskes perlemuslinger og trepang.

A.s og Tasmaniens oprindelige befolkning, australierne (austral«negerne»), svinder stadig ind i antal. Paa Tasmanien er de fuldstændig udryddet. Om deres antal paa fastlandet er meningerne meget delte, da nogen fuldstændig tælling ikke finder sted. Det antoges tidligere at udgjøre ca. 50 000; men nu mener man, at dette har været en altfor lav ansættelse, og kyndige forskere regner op til $^1/_4$ million. Hovedmængden af den nuværende befolkning, som for fastlandet udgjør ialt 3 800 000 (altsaa kun 1 for hver 2 km.²) og for Tasmanien 180 000

---

beaker ⓔ stort bæger.
beal ⓔ finne· bulne.
beam ⓔ bjelke; hjortehorn; vognstang; væverbom; (lys)straale. **beam-feather** slag-, svingfjær. **beam-tree** solvasald. **beamy** straalende.
Beamtentum ⓣ n, embedsstand, bureaukrati.
Beamter ⓣ m, embedsmand, funktionær.
bean ⓔ bønne; pl (slang) penge.
beängst(ig)en ⓣ ængste.
beanspruchen ⓣ gjøre fordring paa.
beanstanden ⓣ reise indvendinger mod.
béant ⓕ gabende, opspilet.
beantragen ⓣ foreslaa, stille et andragende om.
beantworten ⓣ besvare.
bear ⓔ bære; taale; føde; gjøre virkning; opføre sig; ligge i en bestemt retning; stævne. **b. down** nedslaa, bore isænk. **b. off** afbøde. **b. out** støtte, hjemle. **b. up** holde oppe, flot, staa sig, holde af. **b. upon** være rettet mod; have hensyn til. **b. with** bære over med.
bear ⓔ bjørn; baisse-spekulant. **bear-berry** melbær. **bear-bind** vindel.
bearbeide — ⓣ bearbeiten ⓔ work, prepare; (for scenen) adapt; (ens ryg) belabour; (en) work upon — ⓕ travailler; (jord) cultiver; (emne) traiter, élaborer;

AUSTRALIEN OG POLYNESIEN

(2.7 pr. km.²), er af britisk byrd, 90 pct. af det hele antal. Forøvrigt er der endel irlændere og ikke saa faa tyskere og andre europæere, kinesere (hvis antal dog er minket betydelig, efterat der i 1880 blev paalagt kineserne en indvandringsafgift) o. a. Karakteristisk for A.s befolkningsforhold er den omstændighed, at den mandlige befolkning er i flertal, især i Vestaustralien (1901: 113 000 af mandkjøn, 71 250 af kvindekjøn). Dette finder sin forklaring i indvandringens beskaffenhed. A. anvendtes fra 1787, da det første gang blev taget i besiddelse af England, og helt til 1868, da deportationen ophørte, som straffekoloni. I denne tid bragtes didhen 117 000 mænd og 20 000 kvinder. Til Vestaustralien, hvorhen deportationen først begyndte 1853, bragtes kun mænd. Ved siden af denne tilførsel har der gaaet en stadig strøm af frivillig indvandrede, som i de sidste aar særlig har bragt Vestaustralien et befolkningsoverskud (guldgravere), men som for de øvrige kolonistaters vedkommende omtrent balanceres af udvandringen.

A., hvor de oprindelige beboere kun fristede en kummerlig tilværelse paa grund af verdensdelens fattigdom paa næringsmidler, er under indflydelse af den europæiske indvandring blevet et helt omskabt produktionsomraade. I 1798 indførtes merinosfaaret, nu tælles (efter en minkning dels som følge af overproduktion paa uld, dels som følge af tørken 1902) 60—70 millioner faar. Antallet af kjør er 8 mill. og af svin 1 mill., af heste 1½ mill. Men især er det guldfundene (fra 1851 af), som har grebet mægtig ind i A.s udvikling. Udvindingen af guld var i 1904 større i A. (132 000 kg.) end saavel i Afrika som i Amerikas Forenede stater, og dets sølvproduktion, som vistnok staar langt under Mexicos og de Forenede staters, er dog betydelig større end i hvilketsomhelst af alle de øvrige sølvproducerende lande. Ogsaa den øvrige bergverksproduktion er betydelig: kobber, tin (særlig paa Tasmanien), jern, kul m. m. Det er især i Sydaustralien, akerbruget drives ivrigst, omend høsten er rigere i de gunstigere stillede stater ved østkysten. Sydaustralien udfører hvede. I Queensland trives sukkerrøret. Vinavlen arbeider sig op i den sydøstlige del af landet. Men uld er A.s hovedudførselsartikel, ligesom ogsaa A. er jordens vigtigste produktionsland for uld. Udførselskvantumet har for A. (og Ny Seeland) udgjort over ½ milliard eng. pund. Indenfor den industrielle virksomhed, som i det hele endnu ikke kan maale sig med Europas og Amerikas, kan nævnes bryggeribedriften, møllevirksomheden, sukkerraffineringen. Samtlige kolonistaters handelsomsætning, som udviser en mægtig stigning fra aar til aar, udgjør (1904) omtr. 1.3 milliard kr., af hvilken sum den større del falder paa udførselen. — For A., som næsten helt savner farbare elve, har den forholdsvis sterke udvikling af jernbanenettet været af stor betydning. Fra Adelaide naar jernveien til den store sjødepression, begyndelsen til overlandslinjen Adelaide—Port Darwin, fra Sydney og Melbourne over høifjeldet, som tidligere voldte færdselen store vanskeligheder, til Murrays vanddistrikt. Telegrafkabler forbinder A. saavel med Asien og Europa (fra Port Darwin over Java og Singapore) som med Amerika (siden 1902, fra Brisbane over Norfolkøen, Suva paa Fidsji-øerne, Fanningøen til Vancouver i brit. Columbia) og ligesaa med Ny Seeland og Nykaledonien. Paa fastlandet har omtrent hvert eneste større nybygge sin telegrafstation, og allerede 1872 var overlands-linjen anlagt fra Port Augusta ved Spencergolfen til Palmerston ved Port Darwin. De største byer er Sydney, Melbourne, Adelaide og Brisbane.

Anakoretinsulaner.

Fra 1 jan. 1901 danner Australiens oprindelige kolonier («Original states»), nemlig Nysydwales, Victoria, Queensland, Sydaustralien, Vestaustralien og Tasmanien én forbundsstat under navnet the «Commonwealth of Australia». Den lovgivende myndighed udøves af kongen (repræsenteret af en generalguvernør, ved hvis side staar et statsraad paa 7 medlemmer), senatet og repræsentanternes hus. For nærværende har denne fællesregjering sit sæde i Melbourne, men som vordende hovedstad er udseet den lille by Dalgety (300 indb., 1905) i Nysydwales.

Oceanien (se nærmere denne art.) bruges i nyere tid ofte som fælles navn for den nærmest Australien, mellem denne verdensdel og Amerika, liggende øverden. Med navnet Polynesien (s. d.) betegner man isaafald kun en del af øgrupperne, for hvis øvrige to hoveddele man bruger navnene Melanesien (s. d.) og Mikronesien (s. d.).

Udforskning. Portugiseren Fernando de Magalhães (i alm. kaldt med den franske form af navnet Magellan) var den første, som seilede over Stillehavet (dette navn skriver sig fra ham) paa sin verdensomseiling, hvor han 1521 opdagede Ladronerne eller Marianerne. For datidens opfatning fortonede der sig et stort «Austral»- eller «Syd»-land paa den sydlige halvkugle, og det er først de hollandske ekspeditioner fra de af hollænderne erhvervede sydøstasiatiske øer, som har bragt klarhed over Australfastlandets udstrækning. Dette kaldte hollænderne Nyholland, og 1642 naaede Abel Tasman sydspidsen af den ø, som nu bærer hans navn (den kaldtes først Van Diemens land). Som den tredje banebrydende forsker i disse farvande møder os engelskmanden James Cook, hvis store sjøreiser falder i aarene 1768—79. Det skyldes særlig Cook, at A. blev gjenstand for den britiske regjerings opmerksomhed. I følge med ham reiste naturforskeren Johann Reinhold Forster, fra hvem navnet A. om fastlandet skriver sig, og i slutten af 18 aarh. forsker i de pacifiske farvande mænd som Vancouver, Lapérouse o. fl. A., hvis kyster man kjendte efter Cooks og Flinders udforskninger, vedblev, længe efterat deportationen var begyndt, at være temmelig ukjendt i det indre. En større reise udførtes eg. først af Sturt og Macleay 1829 i Murraydistriktet, senere af Eyre, som bereiste Sydaustralien og opdagede Flindersbjergene og i 1840 Torrens- og Eyre-sjøerne. Han udførte den første store australske ørkenfærd. 1848 paabegyndte Leichhardt efter flere aars forudgaaende store reiser (Reisejournal 1847) en over-

---

(paany) remanier, refondre; (for scenen) dramatiser.

bearbeidelse — (t) Bearbeitung f — (e) working; belabouring; revision; manipulation; (af skuespil) adaptation — (f) travail m; culture f; exploitation f; façonnement m; élaboration f; remaniement m; refonte f.

beard (e) skjeg; trække i skjegget; trodse; forsyne med skjeg.

beargwohnen (t) mistænke.

bearing (e) holdning; retning, beliggenhed; pl vaabenmerke.

bearish (e) bjørneagtig.

beast (e) dyr. **beastly** dyrisk.

beat (e) slaa, banke; klappe; bryde (hamp, sit hoved); gjennemstreife; bane, opgaa; krydse, baute; slag; distrikt, runde.

béat (f) skinhellig.

beatification (e), **béatification** (f) f, (lyk)saliggjørelse, salighedserklæring.

béatifier (f), **beatify** (e) (lyk)saliggjøre, erklære salig.

béatilles (f) f pl, nonne-arbeider; posteifyld.

beatitude (e), **béatitude** (f) f, lyksalighed; (e) ogs. saliggjørelse.

beau (e) modeherre, sprade.

beau (f) smuk, skjøn; stor; god; forgjæves; m, laps; glanspunkt. **la donner belle à q** binde en noget paa ærmet. **l'échapper belle** slippe godt fra det. **il en a fait de belles** gale streger. **de plus belle** forfra, om igjen. **les belles** f pl, det smukke kjøn. **belle-dame** f, svinemelde. **belle-de-jour** f, konvolvolus. **belle-**

landsfærd fra øst til vest, om hvis nærmere forløb intet vides; sandsynligvis led ekspeditionen hungersdøden. Blandt senere reisende kan nævnes John Mac Donall Stuart (1862), hvis reiser foranledigede anlægget af overlandstelegrafen, Warburton, Forrest og E. Giles, som bl. a. opdagede Amadeus-sjøen (1872) og (1874—75) vandrede fra Spencergolfen til Perth i Vestaustralien, en strækning som fra Nordkap til Kap Matapan paa Peloponnes. 1882—83 foretog Lindsay en storartet anlagt karavanefærd (benyttede sig af kameler) i Vestaustraliens lidet tilgjængelige ørkenegne. Af nyere forskere maa nævnes nordmanden Lumholtz, som i begyndelsen af 1880-aarene opholdt sig i Queensland, særlig med zoologisk-etnografiske studier for øie (se hans reiseverk: «Blandt menneskeædere»). Tasmanien er særlig udforsket af A. Wallace (1856—63), Nyguinea af russeren Miklucho-Muclay, og senere af Finsch o. a. For Ny Seeland begynder den nye tid med missionæren Marsdens ankomst der 1814. Et nøiere kjendskab til øen skyldes naturforskere som Dieffenbach, Hochstetter og Lendenfeld. Talrige fortrinlig udstyrede ekspeditioner har i det forløbne aarh. gjennemforsket Stillehavet og dets øer, saaledes Kotzebues reise 1815, den rus. admiral Lütkes jordomseiling 1826—29, den amer. kaptein Wilkes 1839—42, det eng. krigsskib «Beagle»s med Charles Darwin som naturforsker 1831—36. Idet her forøvrigt henvises til art. O c e a n i e n, minder vi om de store havforskningsekspeditioner, den østerr. «Novara»-ekspedition 1857—59, den eng. «Challenger»-ekspedition 1872—76, den amer. «Tuscarora»-ekspedition, den tyske «Gazelle»-ekspedition.

Udvandringen af nordmænd til A. har til sine tider ikke været saa ganske ubetydelig, men den har havt en meget uregelmæssig karakter. Den begyndte med et ganske lidet tal i slutningen af 1860-aarene, men i 1871—75 udvandrede nær 1 500 personer, og dette femaar opviser i det hele det største antal. Udvandringen sank i det næste femaar til under det halve og har siden været ganske forsvindende med undtagelse af slutningen af 1890-aarene, da nogle faa hundrede søgte veien did. Ialt er der i de 40 aar 1866—1905 udvandret 2 685 nordmænd til A.

Den samlede norskfødte befolkning i A. er for aaret 1900 anslaaet til 5 500, hvoraf naturligvis en væsentlig del er knyttet til skibsfarten.

Vor vigtigste interesse er skibsfarten, som væsentlig underholdes af seilskibe. De norske skibe deltager i yarrah- og karritraden fra Vest-A. til Europa og Syd-Afrika, i guano- og kopratraden fra Stillehavsøerne, i hvedeeksporten til Europa og i trælasttraden fra Norge og Østersjøen.

Vor vigtigste eksportartikel til A. er trælast, særlig høvellast; desuden gaar der endel af forskjellige andre varer som fisk, sardiner i olje, tran, papir m. m. Der er ingen regelmæssig dampskibslinje mellem Norge og A., hvorfor varerne sendes over Hamburg og London. Anderledes med trælasten, som gaar direkte i seilskibe. Importen til A. af norske varer angives til over 7 mill. kr. Over halvdelen gaar til Victoria, 1/4 til Ny-Sydwales og resten til de øvrige kolonier.

Austrālnegere, indfødte beboere af det australske fastland. De tilhører jordens laveststaaende folk. Deres land er for den største del tørt og ørkenagtigt, kun længst mod øst byder det gunstige eksistensbetingelser. Det jagtbare vildt udgjøres væsentlig af pungdyr og slanger, vigtige nytteplanter mangler, vandforsyningen er sparsom. A.s tilpasningsevne er dog saa stor, at kun faa strøg paa kontinentet er helt ubeboet. Men de ugunstige naturforhold har hindret større sociale sammenslutninger og derved hemmet befolkningens udvikling. A. er aldrig naaet udover det primitive samlerstadium. Deres klædedragt indskrænker sig til belte og kappe af skind, ofte bæres heller ikke disse; tatovering og legemsbemaling er til gjengjæld alm. Virkelige huse, af træ og fletverk, opføres kun i Nordaustralien; af redskaberne viser jagtvaabnene en ikke ringe grad af opfindsomhed, saaledes bumerangen og kastetræet. Baade var ukjendt i Vestaustralien, men i brug paa østkysten. Grundlaget for den sociale stammeordning er et høist kompliceret klanvæsen med eksogami og totemisme. De religiøse forestillinger indskrænker sig til aandetro og spøgelsefrygt. — Beslegtet med a. var de uddøde tasmaniere paa Van Diemens land (Tasmanien). [Carl Lumholtz, «Blandt menneskeædere», Knut Dahl, «Dyr og vildmænd», II.]

Austrālske sprog. De a. s. er indbyrdes saa forskjellige, at de enkelte stammer ikke forstaar hinanden, men dog er de sikkert beslegtede. I modsætning til papuaernes og melanesiernes sprog er de a. s. suffikssprog, d. e. bøies ved endetillæg. Den grammatiske bøining er rig, og de har en mængde kasus og tider, som kun vanskelig kan gjengives i andre sprog, hvorimod ordforraadet er ringe og kun eier udtryk for det haandgribelige, ikke for begreber. Muligvis er der forbindelse mellem a. s. og de kolariske sprog (f. eks. santalsproget) i Indien. [Gabelentz, «Die Sprachwissenschaft», 2. Aufl. (Leipzig 1901).]

Austrāsien, af ø s t, navn for to lande. 1. Omraadet for en frankisk stamme ripuarier (s. d.) mellem Meuse og Rhin, Karolingernes stamland; fra omtr. 500 til 678 mest et eget kongerige. Med Burgund og Italien blev A.s omraade 843 Lothars kongerige, men deltes 870 mellem Frankrige og Tyskland, væsentlig efter sproggrænsen. 2. A. kaldtes ogsaa i 8—9 aarh. longobardernes nordøstligste provins i Italien.

Austrvegr, eg. «den østlige vei», et i den norrøne litteratur hyppig anvendt navn paa landene ø. f. Østersjøen. I samme betydning forekommer ogsaa Austrlǫnd og Austrrike. Jfr. N o r v e g r, S u ð r v e g r, V e s t r v e g r.

Auta'rk (græ.), selvhersker, autokrat, s. d. A u t a r k ī, selvregjering (politisk og moralsk). Hos stoikerne og kynikerne: selvtilstrækkelighed, det at være sig selv nok, kun søge sin egen ære og lykke. I dogmatiken: Gud er sig selv nok og behøver ikke den skabte verden.

Au'tbert, en ældre benediktinermunk i Ny Corvey, som 826 fulgte med Ansgar til Danmark. Vendte snart tilbage.

Aut Cæsar aut ni'hil (lat.), mundheld: enten (vil jeg være) keiser eller intet, d. e. alt eller intet.

Autenticitēt (græ.), egthed (om dokumenter, meddelelser o. l.). A u t e'n t i s k, egte, troværdig, paalidelig.

Aute'ntiske kaldtes nogle gamle kirketonearter, i modsætning til de saakaldte plagale. En autentisk slutning

---

de-nuit jalaperod; rørtrost; gadestrygerske. **belle-fille, -mère** f: **beau-fils, -père** m, steddatter, -moder; stedsøn, -fader; svigerdatter, -moder; svigersøn, -fader. **belle-sœur** f, svigerinde. **beau-frère** m, svoger. **beau-semblant** m, forstillelse. **beaux-parents** m pl, svigerforældre.

beaucoup (f) meget; mange.

beaufsichtigen (t) have opsyn med.

beauftragen (t) give et hverv, beordre.

beaugenscheinigen (t) tage i øiesyn.

beauish (e) kavalermæssig, sprade-.

beaupré (f) m, baugspryd.

beauté (f) f, skjønhed.

beautiful (e) skjøn.

beautify (e) forskjønne, pryde.

beauty (e) skjønhed. **just the b. of it** just dyden ved det.

beaver (e) bæver(skind); hjelmgitter, visir.

bebauen (t) bebygge; opdyrke, drive.

bébé (f) m, lidet barn; (ledde)-dukke.

beben (t) bæve, skjælve.

Beberesche (t) f, bævreask.

bebo — (t) bewohnen — (e) sted inhabit, (hus, leilighed) occupy tenant — (f) habiter.

beboelig — (t) (be)wohnbar wohnlich — (e) (in)habitable — (f) habitable.

beboer se Indbygger.

bebreide — (t) vorwerfen, ver-

er en afslutning med dominantakkordens opløsning i den toniske treklang.

Auteuil *[åtöj']*, bydel i det vestlige Paris, ind mod Boulogneskogen. Var egen kommune indtil 1860.

Au'to, fl. a u t o s, spanske religiøse skuespil med religiøsallegorisk handling. De blev opført ved kirkefester, men ogsaa ved andre høitidelige anledninger, i kirker, paa gader og pladse, oftest i forbindelse med processioner. A. s a c r a m e n t a l e s var knyttet til Kristi legemsfest, a. a l n a c i m i e n t o til julefesten. I 1765 blev de forbudt.

Auto- (græ. *autós*, selv), bruges i mange fra græsk laante fremmedord for at betegne det forhold, hvori noget staar til sig selv, f. eks. autobiograf, autodidakt, autograf o. s. v.

Autobiografī (græ.), levnetsbeskrivelse, forfattet af vedkommende selv, selvbiografi.

Autodafé, port. ord, der betyder troshandling, spansk *auto de fe*, lat. *actus fidei*, den høitidelige fuldbyrdelse af de straffe, hvortil inkvisitionen havde dømt sine ofre. A. fandt sted i Portugal, Italien og navnlig i Spanien, hvor grufulde masse-autodaféer fandt sted i henved 300 aar. En a. foregik i regelen paa en af de nationale høitidsdage og formede sig som en stor folkefest. Berygtet er a. i Sevilla 1559, ved hvilken Filip II og den kgl. familie var tilstede, og hvor 14 mennesker blev levende brændt. Tidligere var dèr dog afholdt a., hvor mange flere (over 100) paa en gang blev brændt. A. ophørte først i slutningen af 18 aarh. Endnu 1826 blev en lærer brændt som deist under iagttagelse af alle a.s ceremonier.

Autodida'kt (græ. *didaskein*, lære), selvlært, en, som uden hjælp af lærer ved egen iagttagelse, læsning, praktiske forsøg o. l. har skaffet sig kundskaber.

Autogrāf (græ. *autógraphon*), egenhændig skrivelse, især om en bekjendt mands haandskrift. Allerede i oldtiden var der folk, som samlede paa a., men særlig i nyere tid er samlerlysten blevet udbredt, og derved er opstaaet en betydelig handel med a. Dette har medført talrige falsknerier.

Autografī (græ.), litografisk fremgangsmaade til billig mangfoldiggjørelse af cirkulærer, planer, tegninger. Originalen skrives med litografisk blæk paa godt glittet papir med litografisk kridt paa kornet papir) og overføres paa den litografiske plade. Se forøvrigt L i t o g r a f i.

Autointoksikatiōn (selvforgiftning) kaldes i medicinen en intoksikation (forgiftning) ved gifte, som indenfor organismen enten dannes af dennes egne celler ved forarbeidelse af stoffe, som normalt forekommer i stofskiftet (eks. syreforgiftningen under sukkersyge). Eller ogsaa dannes giftene af bakterier, som normalt findes i mave-tarmkanalen. (Bl. a. opfattes det ildebefindende, som ofte spores ved længerevarende forstoppelse, af mange som fremkaldt paa denne vis.)

Autokefāl (græ.), «som har sit eget hoved», uafhængig; i den græske kirke benævnelse for de erkebiskoper (f. eks. eksarken i Bulgarien), der ikke staar under patriarken, men styrer selvstændig.

Autokrāt (græ.), selvhersker, enevoldsherre; den rus. tsar kaldes saaledes (rus. ssamodershez). A u t o k r a t ī, enevælde, enstydigt med absolutisme (s. d.).

Autolȳse (d. e. selvspaltning) kaldes de spaltninger af organernes kemiske bestanddele, som bevirkes af de i disse værende ensymer, naar organerne dør. Herved omdannes mere komplicerede forbindelser til simplere sammensatte. Det synes, som om de forandringer, der sker ved slagtet kjøds opbevaring i nogen tid og ved saltet fisks «modning», beror paa ensymvirkninger af denne art; forraadnelse er derimod en bakterievirkning.

Automāt (græ.), selvbevæger, en mekanisk indretning, der udfører visse bevægelser ved en skjult mekanisme; udtrykket bruges især om figurer af mennesker eller dyr, der foretager bevægelser eller udfører et eller andet, som om de var levende. I nyere tid bruges a. om apparater til salg af chokolade, cigarer, perronbilletter o. a. (s a l g s-a u t o m a t e r), hvor kjøberen ved at lægge ind det bestemte pengestykke, som ved sin vegt udløser mekanismen, derved fremskaffer den ting, a. sælger. Et lignende princip er bragt i anvendelse i de saakaldte a.-k a f é e r. A. i maskintekniken er et apparat paa dampledninger, hvorved vandet fra fortætteren ledes bort uden damptab. A. (elektr.), se S t r ø m b r y d e r.

Automātisk kaldes en bevægelse, der udføres uden viljens indgriben, f. eks. hjertets bevægelse. I alm. tale kaldes ogsaa saadanne bevægelser a., som man udfører instinktmæssig, vanemæssig og uden klart overlæg. — Naar en bestemt proces i en maskinbygning indledes, styres eller reguleres ved en mekanisk indretning, kaldes denne a. (a. fødning, a. fyring, a. smurning etc.). A. r e g u l a t o r (elektr.), se R e g u l e r m o d s t a n d.

Automātmaaler (for levering af gas). Man kaster et eller flere pengestykker, i Kra. 1—12 tiøringer, ind gjennem en fin aabning i en kasse i forbindelse med gasmaaleren, hvilken nu, efter aabning af gaskranen, leverer gas saalænge, indtil den forudbetalte gasmængde er forbrugt. London har omtr. 500 000, Kjøbenhavn 23 000 og Kristiania nu 3 475 a.

Automobīl (græ. *autós*, selv, lat. *mobilis*, bevægelig), en selvbevægende person- eller fragtvogn, som ikke fordrer særlig skinnevei, men kan benyttes paa almindelige landeveie og gader. Den første a. konstrueredes 1769 af franskmanden Joseph Cugnot, men fik ingen praktisk betydning. I aaret 1800 kunde amerikaneren Evans kjøre med a. gjennem Philadelphia, og 1802 konstrueredes i England ligeledes brugbare a. De daarlige veie og hemmende lovbud gjorde dog, at disse dampvogne ikke vandt større udbredelse, hvorimod opmerksomheden samlede sig om de nogle aar senere fremkomne skinnelokomotiver. Udviklingen stod da i stampe, indtil i begyndelsen af 1890-aarene et pariserblad ved udsættelse af store præmier atter vakte interessen for a.-kjørsel. Istedetfor dampmaskinen med tilhørende kjedel gik man over til de langt lettere eksplosionsmotorer navnlig benzinmotorer, og ret hyppig anvendes nu ogsaa elektriske vogne, hvis drivkraft er et akkumulatorbatteri, som medføres paa vognen. Disse vogne har en mere lydløs gang end benzinvognene, og man er fri for lugten af benzindamp, men vognene maa jevnlig lades med elektricitet, hvilket indskrænker deres anvendelse til byerne og disses nærmeste omegn. Udviklingen gaar derfor i retning af at anvende eksplosionsmotorer i landdistrikterne og for længere ruter, men derimod elektriske vogne i byerne med deres omgivelser. I Tyskland har man søgt at erstatte benzinen med denatureret alkohol, og det synes, som alkohol-a. har en fremtid for sig. For-

---

weisen — (e) upbraid, reproach (one with st) — (f) reprocher (qc à q). **bebreidende** — (t) vorwurfsvoll, strafend — (e) reproachful — (f) plein de reproche.

bebreidelse — (t) Vorwurf, Verweis m — (e) reproach, upbraiding — (f) reproche m.

bebude se varsle, melde.

bebudelse (bib.) — (t) Verkündigung — (e) annunciation — (f) l'annonciation f.

bebygge — (t) bebauen — (e) cover with buildings; settle, colonize — (f) construire un (des) bâtiment(s) sur; coloniser: peupler.

bebyggelse — (t) Bebauen n, Bebauung f — (e) building osv.; settlement, colonization — (f) construction (f) d'un bâtiment sur; colonisation f.

bebyrde — (t) bebürden, belästigen — (e) burden, load, encumbér; trouble — (f) charger.

bec (f) m, neb; tud; landtunge. **bec-croisé** (zool.) korsneb. **bec-de-cane** andeneb (tang). **bec-de-corbin** huljern; spidst haandtag. **bec-de-grue** (bot.) storkeneb. **bec-de-lièvre** (en som har) hareskaar. **bec-figue** (zool.) fluesnapper. **bec-fin** sangfugl.

becalm (e) tage luven fra. **to be becalmed** bli opholdt af vindstille.

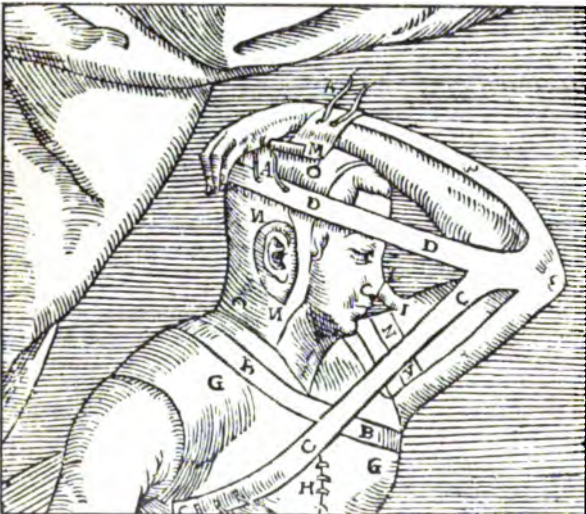
bécasse (f) f, sneppe; dum gaas. **bécasseau** ung bekkasin. **bécassine** f. bekkasin.

because (e) fordi. **b. of** paa grund af.

delen ved at bruge alkohol fremfor benzin ligger mest i den forringede eksplosionsfare. — Der findes mangfoldige typer af a., alt efter den forskjellige anvendelse. Paa vedføiede planche sees et udvalg af moderne automobiler: en kultransportvogn indrettet til automatisk losning af kullene, en omnibus med talrige siddepladse, forskjellige turistvogne, en dampsprøite med tilhørende slanger, stiger o. s. v., endelig en krigs-a., som er indrettet til at forfølge og ødelægge luftballoner, og som til beskyttelse for mandskabet og kanonen er beklædt med panserplader. — For at skaane maskineriet og gjøre kjørselen behageligere forsynes hjulene med gummiringe. — I jan. 1907 stiftedes i Kristiania Norges første a.-klub.

Autonomī, et samfunds ret til at udstede retsgyldige og bindende bestemmelser til ordning og ledelse af indre anliggender. I nutiden anvendes a. navnlig om kommunernes adgang til gjennem vedtægter at udfærdige bestemmelser paa politivæsenets, sundhedsvæsenets, bygningsvæsenets og næringsvæsenets omraade.

Autoplasti'k, en operation, ved hvilken man dækker substanstab i vævene, i regelen i huden el. i bensystemet, ved at tage tilsvarende væv i nærheden af det syge sted el. fjernere derfra hos den syge selv. Man kan f. eks. danne

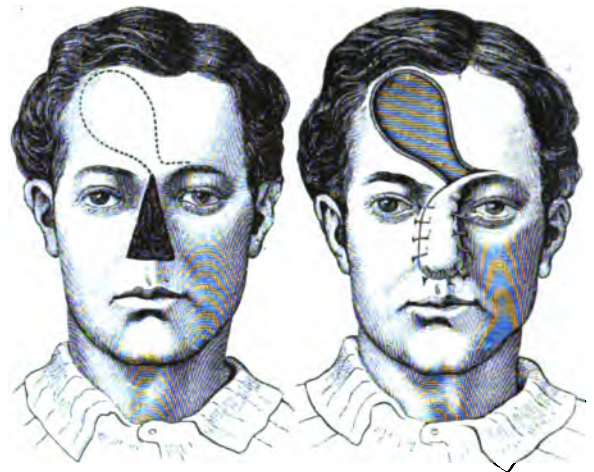
Autoplastik i ældre tid.

en næse, naar denne er hugget af eller paa anden maade gaaet til grunde, ved at udskjære en hudlap paa armen, binde armen op til hovedet, sy lappen til ansigtet og fjerne den fra armen, naar den er vokset til saaret i ansigtet.

Autopsī, selvsyn, personlig iagttagelse; i medicinen om obduktion, undersøgelse af lig.

Au'tor (lat.), hjemmelsmand, ophavsmand, forfatter.

Autorisatiōn (bemyndigelse) kræves i mange tilfælde til udøvelse af en virksomhed. Saaledes maa f. eks. edsvorne dommerfuldmægtiger, advokater og sagførere autoriseres af justitsdepartementet.

Autoplastik i nutiden.

Autoritēt betegner en magt, man bøier sig for i lydighed, fordi man anerkjender dens ret til at byde. I erkjendelsesspørsmaal anerkjender videnskaben ingen anden a. end logisk bevis paa grundlag af nøiagtige og sikre erfaringer. Naar en paastand antages for sand blot i kraft af dens myndighed, der udtaler den, kaldes det autoritetstro.

Auto's e'fa (græ.), «han selv har sagt det», udtryk benyttet af Pythagoras' disciple som afgjørende bevis for en paastand. Ordet anvendes nu ironisk, naar nogen anfører en stor mands eller partiførers udsagn som bevis.

Autotomī, selvlemlæstelse.

Autotypī (græ.), halvtoneætsning, fotografisk fremgangsmaade til reproduktion af billeder. Originalen foto-

20 linjer.
400 punkter pr. cm.²

34 linjer.
1156 punkter pr. cm.²

60 linjer.
3600 punkter pr. cm.²

graferes gjennem et glas med ugjennemsigtig indridset net (liniatur el. raster), hvorved den fotografiske plade kommer til at bestaa udelukkende af punkter. Negativet kopieres over paa en kobber-(el. zink-)plade, der er overtrukket med en lys-følsom masse; ved den følgende ætsning bliver punkterne staaende, og der fremkommer en høitryksplade (se Høiætsning). A. blev ført frem til praktisk betydning af Meissenbach og Schmaedel i München (1881) og har siden frembragt en fuldstændig revolution i illustrationsreproduktionen. I den nyeste tid er det lykkedes at udføre lignende ætsninger uden

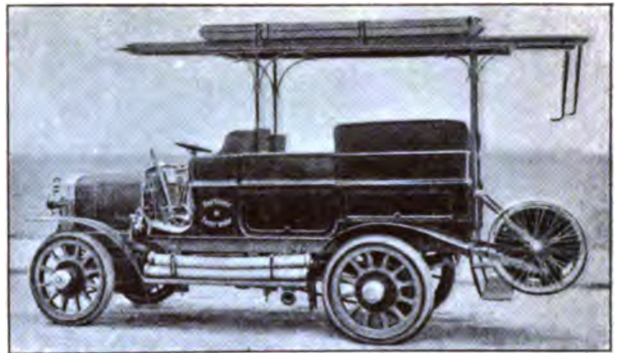
---

bécharu (f) m, (zool.) flamingo.
bêche (f) f, spade.
Becher (t) m, bæger.
bêcher (f) spade.
bechern (t) svire, pokulere.
bêcheton (f) m, hyppejern. **bêchetonner** hyppe.
béchique (f) hostestillende.
bêchon (f) m, hakke.
beck (e) bæk; vink, tegn.
Becken (t) n, bækken; bassin.
becket (e) (taug)knebel; hundsvot.
beckon (e) vinke (til).
become (e) blive; passe, klæde.
bécot (f) m, (zool.) ung bekkasin; kys. **bécoter** kysse.
becquée (f) f, nebfuld føde.
becquet (f) m, flik, støt.
becqueter (f) hakke, hugge (med neb).
bed — (t) Beet n — (e) bed, plot — (f) parterre m; (aflangt) platebande f; (firkantet) carré m.
bed (e) seng; bed; (elve)leie; lag; fundament; plante (i bed); lægge i lag.
bedaare — (t) bethören — (e) infatuate, beguile, befool, delude; (fortrylle) fascinate, bewitch — (f) fasciner, enchanter; (blænde) éblouir; (fortrylle) charmer, ravir.
Bedacht (t) m, betænksomhed, eftertanke, overlæg. **bedacht** betænksom; betænkt, belavet. **bedächtig** forsigtig, betænksom, varsom = **bedachtsam.**
bedage sig — (t) aufhellen, sich aufklären — (e) lull, clear off.

AUTOMOBIL-TYPER

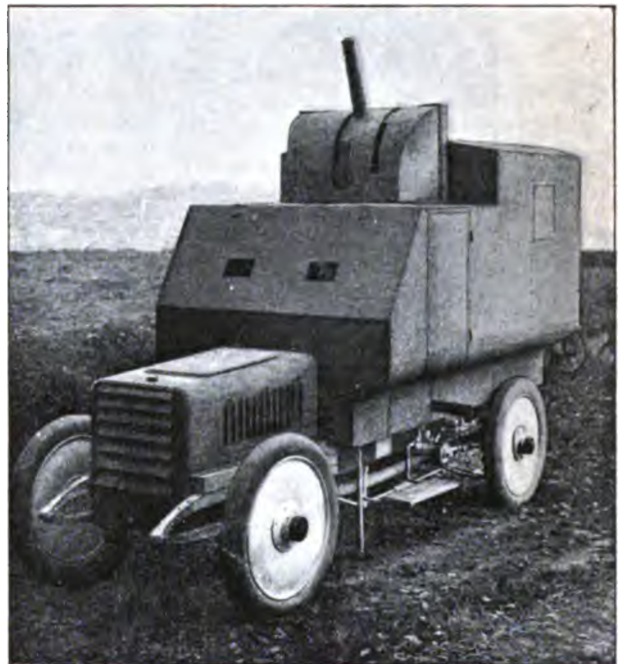
Automobil-omnibus.

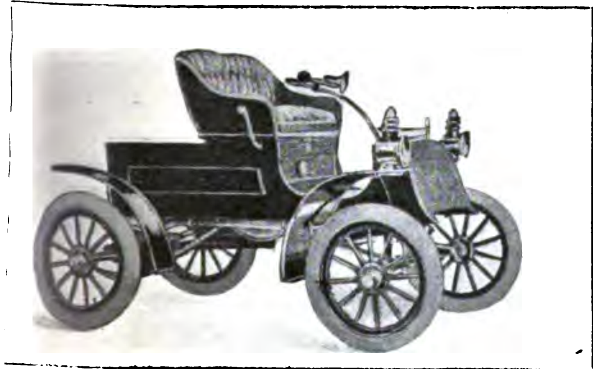
Automobil-dampsprøite.

Person-automobil.

Pansret krigs-automobil.

Person-automobil.

Automobil-kulvogn.

Person-automobil.

hjælp af net; men fremgangsmaaden, der kun er delvis kjendt, er meget kostbar.

Autun *[ôtœ̃']*, by i Frankrige, depart. Saône-et-Loire, 15 764 indb. (1901), ligger ved elven Arroux. I byen tøi-industri. Omegnen heder Autunois, og her findes store stenkulleier, som har givet ophav til stor industri. I romertiden hed A. Augustodunum. I nærheden laa engang den keltiske by Bibracte.

Auvergne *[ôvérñ]*, landskab i det midtre Frankrige, omfatter i det væsentlige de nuværende depart. Puy-de-Dôme og Cantal og er ca. 14 000 km.² med ca. 880 000 indb. Det er et høiland, som snart udbreder sig i høisletter, snart former sig i fjeldtoppe. De høieste fjelde er udslukte vulkaner eller vulkangrupper, saaledes Puy-de-Dôme, 1 465 m., Mont Dôre, 1 886 m. (det høieste fjeld i A.) og Cantal, 1 856 m.; flere af toppene har endnu godt bevaret kegleform. Høisletterne er lidet frugtbare, ofte danner de heder, men de er godt beitesland, og derfor er fædriften den vigtigste næringsvei. I dalene dyrkes der korn, vin og frugt. Der findes ogsaa lidt jern og kul, og der er en mængde kolde og varme sundhedskilder. Indbyggerne, auvergnaterne, bor i elendige huse og er raa og uvidende, men flittige og nøisomme. Mange udvandrer til Paris og andre af de store byer og lever der som arbeidere. Største byer er Clermont-Ferrant og Aurillac.

Auwers, Arthur (1838—), t. astronom, f. i Göttingen, blev 1866 ansat ved det kgl. preuss. videnskabernes akademi og beklæder siden 1878 stillingen som fast sekretær ved samme. A. ledede de tyske Venus-ekspeditioner i 1874 og 1882.

Auxanomēter, sammensat, ofte selvregistrerende apparat til maaling af en plantedels vekst i et bestemt tidsrum.

Aux Cayes *[ô kæ̅]*, by paa sydvestkysten af Haïti, ca. 30 000 indb. (1890). God havn, livlig skibsfart, stor udførsel af kaffe. Norsk vicekonsul.

Auxerre *[ôksǣr]*, by i Frankrige, hovedstad i depart. Yonne (Burgund) ved Yonne, 18 901 indb. (1901). I omegnen dyrkes meget vin; herfra faaes den bekjendte Chablis. Der er ogsaa endel fabrikvirksomhed i byen. — A., som er en meget gammel by (fra romertiden), har en vakker domkirke fra middelalderen.

Auxīlium (lat.), hjælp. Auxiliærtropper, hjælpetropper.

Auxomēter, et af Adams i London opfundet instrument til maaling af en kikkerts forstørrelse.

Auxonne *[ôksô'n]*, by (fæstning) i Frankrige, depart. Côte-d'Or (Burgund) ved Saône, 6 135 indb. (1900). I omegnen vindyrkning. Det er en gammel by med et vakkert gammelt raadhus og andre gamle bygninger.

Ava, by i østlige Birma, Bagindien, ved elven Iravadi, før hovedstad i Birma, nu forfalden, men med mange minder fra storhedstiden (buddhistiske templer med forgyldte taarne). 7 à 8 000 indb. (før 50 000).

Avaku'movic *[-vitj]*, Jovan (1841—), serbisk retslærd, f. i Belgrad, var efter mordet paa Alexander og Draga leder af den provisoriske regjering og en tid kong Peters ministerpræsident. Hans bekjendteste bog handler om strafferettens teori.

Avaldsnes (Agvaldsnes), herred i Stavanger amt, 151 km.² med 4 389 indb.; 30 pr. km.² Herredet, der svarer til A.s prestegjeld med A. og Førdefjorden sogne samt desuden til Kopervik landdistrikt under Kopervik hovedsogn, Kopervik prestegjeld, ligger dels paa Karmøen og dels paa det indenfor værende fastland. I nærheden af Karmøens vestkyst ligger det nu nedlagte Visnes (Viksnes) kobberverk, der for en del aar siden var et meget betydeligt bergverk. A. hovedkirke er en af landets ældste kirker, antagelig bygget omkring aar 1250.

Avallon *[avalõ']*, by i Frankrige, depart. Yonne (Burgund), ved elven Cousin. 5 906 indb. (1901). I omegnen dyrkes udmerket vin.

Avalon *[ǽvələn]*. 1. Halvø i s.ø. New Foundland, forenet med øen ved et smalt eid, har mange gode havne; ved en af dem ligger øens hovedstad St. Johns. I en anden bugt er landingspunkt for de undersjøiske telegrafkabler fra Irland. 2. Ø i Bretelven (Somerset, England). De gamle kelter holdt øen for hellig.

Avance *[avángse]* (fr.). 1. Fordel, fortjeneste, gevinst, overskud ved en forretning. 2. Forskud, forskudsbetaling. Avancēre. 1. Gaa frem, vinde, tjene, have fordel af noget. 2. Yde forskud.

Avantgarde (fr.), kaldes den troppestyrke, der, saavel under marsch som under hvile, fremsendes 1 à 2 km. foran en større arméafdelings hovedstyrke for at skaffe oplysninger om fienden, sikre hovedstyrken mod overraskelser, kaste tilbage mindre fiendtlige afdelinger samt ved sammenstød med større fiendtlige stridskræfter at opholde disse, saa at egen hovedstyrke faar plads og tid til at gruppere sig for kamp. — Under marsch fremsender atter avantgarden fortrav (kavaleri med hjulrytterafdelinger) og fortrop (væsentlig infanteri); fortroppen afdeler igjen et fortropskompani, hvorfra fremskydes en peloton (mindste officerskommando) som spids; spidsen sikrer sig ved hjælp af forpatrulje og sidepatruljer. — Under hvile gaar fortroppen og fortropskompaniet over til at blive henholdsvis forpost og forpostkompani. Til spidsen svarer da feltvagt eller, hvis styrken er mindre, postering, der bevogter sig ved poster og patruljer.

Avanturīn, en gulagtig til brun kvarts, hvori der er indsprængt talrige bitte smaa glimmerblade. Den findes særlig i Ural. A. fremstilles nu kunstig som a.-glas, der faaes ved at indsmelte en blanding af kobberoksydul og jernhammerslag i en glasmasse, eller ved at indføre smaa glimmerskjæl i den smeltede masse. Ligner naturlig avanturin. Grønt a. faaes ved indsmeltning af dobbelt kromsurt kali. Anvendes som smykkestene.

Avārer, mongolsk folk, ofte kaldt huner; brød omtr. 550 langs Donau frem til Thüringen, hvor de 566 slog frankerkongen Sigebert. 796 stormede Karl den store a.s fæstning («ring») nær Theisselven. 873 nævnes de sidste gang; resterne gik op i deres frænder magyarerne. A.s rolle er negativ: udryddende gotiske folk i Nordtyskland, vælske i Østerrige, og paa Balkanhalvøen banede de vei for slaverne. A.s navn fik paa slavisk, som hunernes paa tysk, betydningen «jotuner».

Avārien, distrikt i Dagestan (det nordlige Kaukasus), 1 306 km.², ca. 400 000 indb., gjennemstrømmes af elven Kvissu. Det er et bjergland, opfyldt af høie fjelde.

---

abate — (f) s'éclaircir, se remettre au beau.

bedaget — (t) betagt, bejahrt — (e) aged, superannuated — (f) âgé; avancé en âge.

bedaine (f) f, tyk bug.

bédâne (f) m, krydsmeisel.

sich bedanken (t) takke; betakke sig.

Bedarf (t) m, fornødenhed, behov.

bedaub (e) søle (smøre) til.

bedauern (t) beklage.

bede — (t) bitten; (til Gud) beten; (bønfalde) flehen; heissen — (e) beg, ask, desire, solicit, (indstændig) beseech; (invitere) invite, ask, bid; (holde bøn) pray; (for) ogs. intercede — (f) demander (qc à q); prier (q de + inf.); (bønlig) supplier, conjurer; (indbyde) prier, inviter; (holde bøn) prier. **jeg be'r** (ingen aarsag) — (t) bitte — (e) don't mention it, no matter — (f) pas de quoi. **bededag** — (t) Bettag m — (e) prayer-day, fast-day, rogation day — (f) jour m (de jeûne et) de prière. **bedemandsstil** — (t) Leichenbitterton m — (e) balderdash, fustian — (f) style (m) pompeux et ridicule.

bede se rødbede

bedeau (f) m, kirketjener.

bédegar (f) m, (bot.) rosesvamp.

Bedenken (t) n, betænkning; betænkelighed.

bedenklich (t) betænkelig.

bedeuten (t) betyde; oplyse, vise tilrette. **bedeutend** betydelig.

Hovedstaden Chunsach ligger over 1 000 m. o. h. Avarierne driver kvægavl, da klimaet umuliggjør korndyrkning. Deres tal er ca. 200 000; de er muhammedanere.

Avasaksa, se Åvasaksa.

Avatāra (sanskr.), nedstigning, teknisk udtryk for gudernes nedstigning paa jorden og antagelse af legemlig skikkelse (inkarnation). Mest kjendt er guden Vishnu's ti inkarnationer.

Avatsja, bugt paa østsiden af halvøen Kamtsjatka, Sibirien. Bugten, som er omgivet af vulkaner, danner en stor og god havn. Ved elven A., der falder ud i bugten, ligger byen Petropavlovsk.

Avaux *[avå']*, Claude de Mesmes, greve af (1595—1650), fr. diplomat, var 1627—32 gesandt i Venedig, hvor han efter Richelieus ordre modarbeidede enhver habsburgsk indflydelse. 1634 var han i Danmark, hvor han søgte at bevæge Kristian IV til at støtte Richelieus politik. 1635 var han mægler mellem Sverige og Polen under forhandlingerne i Stumsdorf. Senere sluttede han paa Frankriges vegne forbund med Sverige og deltog i forhandlingerne i Osnabrück og Münster, der førte til den westfalske fred. Han døde som surintendant des finances. A.s nordiske reise er skildret af hans reisefælle Ogier i «Ephemerides, sive iter danicum, suecicum, polonicum».

Avdebo, dansk havn paa øen Sjælland ved Isefjorden.

Ave (lat.). 1. «Vær hilset», gammel romersk hilsen. 2. I det katolske kirkesprog d. s. s. Ave Maria, s. d.

Ave, tugt; «ave er god, naar den kommer i tide».

Ave, imperātor (el. **Cæsar**), **moritūri te salu'tant,** «hil dig, keiser, de, som gaar i døden, hilser dig», gladiatorernes tilraab til keiseren før kampens begyndelse.

Ave Maria, engelens hilsen til jomfru Maria (Luk. 1, 28, jfr. 1, 42), har romersk-katolske kristne siden 11 aarh. benyttet som en bøn til jomfru Maria. Denne har efterhaanden faaet følgende ordlyd: «Vær hilset Maria, fuld af naade, Herren er med dig, du er velsignet blandt kvinderne, og velsignet er dit livs frugt, Jesus. Hellige Maria, Guds moder, bed for os syndere nu og i vor dødsstund. Amen.» Denne bøn, som er et led i den romersk-katolske brug af rosenkransen, er et af katolske kirkekomponister meget yndet emne.

Avebury, John Lubbock, lord, se Lubbock.

Avebury *[ēvibəri]*, landsby i England, Wiltshire, kjendt for sine merkelige minder fra druidernes tid. A. ligger inde i resterne af en stenkreds, hvis diameter er ca. 450 m. Der har været mindst 100 stene, hver 4 à 5 m. høie og af en uhyre vegt. Fra kredsen udgaar to veie, 1.5 km. lange, med stene paa siderne. Nu er der bare nogle faa stene igjen. I nærheden af A. er der andre merkelige oldtidsminder, hvis oprindelse dog ikke kjendes.

Avec *[ave'k]*, «med», spøgefuld betegnelse for kaffelikør.

Aveiro *[avēro]*, José de Mascarenhas e Lancaster, hertug af (1708—59), kong Johan V af Portugals overhofmarskalk og formaaende minister. Da Josef I blev konge, blev han fortrængt af Pombal. Han indgik da en sammensvergelse med en del andre misfornøiede adelige og med jesuiterne, Pombals bitre fiender. De sammensvorne rettede et attentat mod kongen, der blev saaret af to kugler. Aveiro røbede sin delagtighed, blev fængslet og brændt. Hans vigtigste medskyldige blev radbrækket, jesuiterne blev fordrevet fra Portugal.

Aveiro *[avēro]*, by i Portugal, prov. Beira, ved jernbanen mellem Lissabon og Oporto, 10 012 indb. (1901); bispesæde. I omegnen tilvirkes salt, og der avles vin og olje.

Avellaneda *[-lj-]*, Gertrudis Gómez de (1816—73), sp. forfatterinde, fra Cuba, levede mest i Spanien, flere gange gift, viste sit talent særlig i sine lyriske digte og de skattede skuespil «Alfonso Munio» og «Baltasar». I romanen «Sab» angreb hun negerslaveriet, og i «Espatolino» behandlede hun, sterkt paavirket af George Sands arbeider, den gifte kvindes stilling.

Avellino, prov. i Italien (Kampania) ø. f. Neapel, 3 037 km.² med 404 000 indb. (1901); 133 pr. km.² Det er et fjeldland, hvis høieste top er næsten 1 600 m. Forøvrigt frugtbart, med stor avl af korn, vin og sydfrugter. Ogsaa industrien er noksaa betydelig. Hovedstad af samme navn, 15 403 indb. (1901). Sæde for en biskop. I selve byen fabrikeres hatte, stole etc., og i omegnen dyrkes kastanjer og nødder. I nærheden et berømt valfartskloster.

Avempace el. Avenpace, forvansket udtale af det oprindelige Ibn Baddsha (d. 1138), den ældste af de spanske arabiske filosofer. Opholdt sig i Sevilla og Granada og senere ved Almoravidernes hof i Fez. Foruden med filosofi (navnlig den aristoteliske) beskjæftigede han sig med medicin og naturvidenskaber. Han udmerkede sig desuden som musiker og digter.

Avēna, se Havre.

Avenārius, Ferdinand (1856—), t. forfatter, har skrevet lyriske digte, «Wandern und Werden», den særlig udmerkede samling «Stimmen und Bilder», den fine lyrisk-episke digtning «Die Kinder von Wohldorf», endvidere «Lebe!», det kunst-kritiske arbeide «Klingers Griffelkunst» og udgivet tidsskriftet «Der Kunstwart, Rundschau über alle Gebiete der Schönen».

Avenārius, Richard (1843—96), t. filosof, forfatter af en «Kritik der reinen Erfahrung» samt en «Prolegomena» til samme verk, redaktør af et kvartaltidsskrift for videnskabelig filosofi, professor i filosofi i Zürich.

Avenches *[avā'š]*, by i Schweiz, kanton Vaud (tysk Waadt), 1 952 indb. (1900). I romertiden hed byen Aventicum og var hovedstad i Helvetia. Ved udgravninger har man fundet levninger fra denne tid, saaledes en ringmur og et amfiteater.

Avenel *[avne'l]*, Georges, vicomte d' (1855—), fr. historieskriver, opfostret af jesuiterne, har skrevet «Richelieu et la monarchie absolue», «Histoire économique de la propriété» (1200—1800) og udgivet Mazarins breve.

Aventīnerbjerget, en af Roms syv høie, inddraget i Servius Tullius' befæstning, men endnu længere tid ubebygget, 445 f. Kr. overladt plebeierne til beboelse, derefter tæt bebygget, væsentlig af smaafolk; der fandtes flere templer, men der er ikke foretaget større udgravninger; nu er A. væsentlig ubeboet (der er kun nogle kirker og klostre).

Aventīnus, Johannes (eg. Turmair) (1477—1534), t. historieskriver, f. i Abensberg, blev 1517 bayersk historiograf og døde i Regensburg. Hans vigtigste verker, «Annales bojorum» og «Chronicon Bavariæ», er den dag idag af største betydning for studiet af Bayerns ældre historie paa grund af den rigdom af kilder, han har samlet og benyttet.

---

bedeutsam (t) betydningsfuld.

Bedeutung (t) f, betydning; eftertryk, vegt.

bedew (e) bedugge.

bedienen (t) betjene, opvarte; forsyne.

Bediensteter (t) m, bestillingsmand.

Bedienter (t) m, betjent, tjener.

Bedienung (t) f, betjening; tjenerskab.

beding (bedding) — (t) Stapel m, Hellung, Helling f; (i skib) Beting f — (e) bitts; (om mast) fiferail; (under last) bedding; (ophaler-) slip — (f) cale f, (anker-) bitte f; chantier m.

Beding (t) m (n), betingelse.

bedingen (t) betinge.

bedizen (e) udmale, ugle til.

bédon (f) m, tyk mave.

bédouine (f) f, beduine (overstykke).

bedrag se bedrageri. (Sanse-) — (t) Täuschung f — (e) delusion, illusion, fallacy — (f) illusion f.

bedrage — (t) (be)trügen, täuschen — (e) deceive, beguile, impose upon, take in, (snyde) cheat, defraud, trick — (f) tromper, duper, (skuffe) décevoir; frustrer (q) de, (i spil) ogs. tricher.

bedrager — (t) Betrüger m — (e) deceiver; impostor — (f) fourbe, escroc m.

bedrageri — (t) Betrügerei f, Betrug m — (e) deceit, deception, imposition; imposture; fraud

Aventurīn, se Avanturin.

Avénza, Italien, bugten ved Genua. Havn for byen Carrara der ligger inde i landet. A. staar ved jernbane i forbindelse med denne by. Betydelig udførsel af marmor.

A ve'rbis ad ve'rbera, lat. ordsprog: «Fra ord til slag», fra forhandlinger til haandgribeligheder.

Avernakø, dansk ø i Lillebelt s. f. Fyen, Svendborg amt, 8 km. s. f. Faaborg. 6 km.^{2}, 350 indb. Akerbrug og fiskeri. I den østlige del ved Korshavn god ankerplads selv for store skibe.

Ave'rnersjøen, liden kratersjø i Kampania, nær Neapel. I oldtiden voksede der høi skog paa de bratte fjelde, der paa tre sider omgiver sjøen, som derved fik et dystert udseende. Det hed, at den var uden bund og dannede nedgangen til underverdenen. Vergil lader Æneas, ledsaget af Sibyllen, stige ned her. Nu er stedet øde og usundt (malaria).

Ave'rroēs (Ibn Roschd) (1126—98), arab. læge og filosof. Baade hans fader og farfader var berømte retslærde. Selv var han foruden læge og filosof tillige politiker og kadi, først i Sevilla, senere i Cordoba. Hans panteistiske filosofi, som en tid paadrog ham unaade og afskedigelse, fordi den var i strid med religionen, støttede sig paa Aristoteles. Han antager en gud som universets aand, men ikke som skaber af stoffet; mennesket er i sin tænkning i slegt med denne aand, og har derigjennem andel i et evigt liv, medens derimod det individuelle, følelse og begjær, gaar tilgrunde ved døden. [Renan, «Averroës et l'Averroisme».]

Ave'rs, d. s. s. Advers.

Ave'rsa, by i Italien, prov. Caserta, 12 km. n. f. Neapel, 23189 indb. (1901), bispesæde, domkirke med kuppel i normannisk stil. I omegnen vinavl. Byen blev grundet i 1030 af normanneren Rainulf og var den første normanniske besiddelse i Italien.

Aversiōn (lat.), uvilje, væmmelse, afsky.

Aversionālsum el. aversālsum (lat. *per aversionem*, «med bortvendt», d. v. s. ansigt), affindelsessum, en «rund» sum, med hvilken man afgjør et mellemværende, hvis nøiagtige beregning vanskelig lader sig udføre.

Avertissement *[-mång]* (fr.), underretning, tilkjendegivelse, advarsel. Bekjendtgjørelse, som mod betaling indrykkes i bladene, se Annonce. — Avertēre, give efterretning om, kundgjøre, advare, give et vink.

Averøen, en 160 km.^{2} stor ø lidt sydvest for Kristiansund i Kornstad, Kvernes og Bremsnes herreder, Romsdals amt. 3968 indb.

Āves (lat.), se Fugle.

Aves, Isla de (Fugleøerne), ubeboet øgruppe i det Karibiske hav med meget store guanolag. Tilhører republiken Venezuela.

Ave'sta («viden»; Zend-Avesta, «A. med fortolkning» Zend-tradition]), persernes hellige skrift. Det meste af den er gaaet tabt. Det vigtigste af hvad der er os bevaret, udgjøres af offerbogen «Yasna» (d. e. «offer»), som bl. a. indeholder de saakalte Gatha'er (gāthaa, sange), hymner der ansaaes som særlig hellige, og hvoraf nogle muligens skriver sig fra Zarathustra selv; videre af lovbogen eller renselsesbogen «Vendēdād» (vī-daēva-dāta, «givet mod djævlene»); sammen med offerlitaniet «Vīspered» udgjør disse den egentlige Avesta; og endelig af Yasht'erne, en samling anraabelser (yasht) af de enkelte guddomme; i forening med et lidet lægmandsbreviarium betegner Yashtsamlingen som Khorda Avesta («den korte A.»). Se desuden art. Anquetil-Duperron.

Āvesta, liden by i Sverige, Dalarne, ved Dalelven, som her danner to fosser. I det 17 og 18 aarh. stort kobberverk, hvorhen al malmen fra Falun førtes for at renses. Al svensk kobbermynt prægedes her i tidsrummet 1647—1831. Nu er kobberverket nedlagt, men byen har istedet faaet et stort jernverk.

Aveton Gifford, flekke i England, grevskabet Devon, ved Kanalen, 796 indb. Postkontor, telegrafstation. Havn ved Avon River.

Aveyron *[avœrō']*. 1. Bielv til Tarn, 250 km. lang. 2. Depart. i Sydfrankrige, vest for Cevennerne, 8770 km.^{2} med 382074 indb. (1901), d. e. 43 pr. km.^{2} Det er et bjergfuldt land, hvis høieste fjeld, Montagnes d'Aubrac, naar 1471 m. Skraaningen af dette fjeld danner vældige græssletter. Andre steder finder man store høisletter, hvor fjeldet dannes af kalk. Disse plateauer, som franskmændene kalder Causses, er øde og ufrugtbare; elvene Lot og Tarn har gravet sig dybe dale gjennem dem. I A. holdes en mængde kvæg, især sauer; fra byen Roquefort faaes den kjendte ost af samme navn. Desuden kul, jern og andre metaller; industrien er derfor voksende.

Avezzāna, Giuseppe (1789—1879), ital. general, deltog som ung officer i krigene under Napoleon og gik 1814 i sardinsk tjeneste. Han sluttede sig til de hemmelige selskaber og maatte 1821 flygte til Spanien, hvor han gik i de konstitutionelles tjeneste. 1824 blev han deporteret til Amerika, flygtede til Mexico, vendte 1848 tilbage til Italien og blev 1849 krigsminister i den romerske republik, sluttede sig 1860 til Garibaldi, blev 1867 parlamentsmedlem og 1878 leder af «Italia irredenta» (s. d.).

Avice'nna (eg. Ibn Sinâ) (980—1037), arab. læge og filosof, førte et eventyrligt og omflakkende liv, skrev en medicinsk lærebog, der blev meget læst, og et filosofisk verk i mange bind. A. søger i sin filosofi at bringe Aristoteles i overensstemmelse med Koranen.

Aviditēt benyttes i kemien som udtryk for syrernes relative styrke overfor baserne. Sætter man salpetersyrens a. til 100, bliver svovlsyrens 49, og dette vil altsaa sige, at hvis man til en opløsning af natronhydrat sætter saa megen salpetersyre og svovlsyre, at hver af disse syrer for sig var i stand til at neutralisere den tilstedeværende mængde natronhydrat, vil denne under disse forhold neutraliseres af syrerne i forholdet 100: 49; med andre ord, salpetersyren vil neutralisere $\frac{100}{149}$ og svovlsyren $\frac{49}{149}$ af basen.

Aviēnus, Rufus Festus, rom. digter fra slutn. af 3 aarh. e. Kr., oversatte Dionysios' geografi paa lat. heksametre (bevaret); delvis bevaret er ogsaa en skildring af Middelhavets kyst; velskrevne læredigte.

Avigliano *[aviljånå]*, by i Italien, prov. Potenza, 12467 indb. (1901), ligger paa en fjeldryg, bevokset med granskog. Driver kvæghandel.

Avignon *[aviñō']*, by i Sydfrankrige, hovedstad i depart. Vaucluse, 46896 indb. (1901), ligger ved Rhones østlige bred. I omegnen dyrkes frugt, vin og silke, i byen er der silke- og bomuldspinderier og fabriker for

---

swindle — ⓕ tromperie, fraude, fourberie, tricherie f.

bedragersk — ⓣ (be)trügerisch — ⓔ deceitful — ⓕ trompeur; frauduleux.

bedraggle ⓔ rakke, søle til.

bedrängen ⓣ trænge haardt.

Bedrängniss ⓣ f, trængsel.

bedre — ⓣ besser — ⓔ better — ⓕ meilleur.

bedre — ⓣ (ver)bessern; (paa) ausbessern — ⓔ better, (a)mend, ameliorate, improve — ⓕ améliorer, rendre meilleur. **Gud bedre (det)!** — ⓣ leider Gottes, Gott sei's geklagt — ⓔ ah, welladay — ⓕ hélas! Dieu nous assiste! **bedre sig, bedres** — ⓣ besser werden, sich bessern (erholen) — ⓔ mend, improve, get better — ⓕ devenir meilleur, s'améliorer, se corriger; (veir) se remettre au beau; (syg) aller mieux, se rétablir.

bedrift — ⓣ That, Wirtschaft f, Geschäft n — ⓔ exploit, achievement; trade, business — ⓕ fait, exploit m; (næring), métier commerce m.

bedring — ⓣ Besserung f — ⓔ improvement, amendment; (efter sygdom) convalescense, recovery — ⓕ rétablissement, mieux m.

bedrive — ⓣ (be)treiben, aus-, verüben; (hor) begehen — ⓔ commit; (bestille) do, be about — ⓕ commettre; faire.

bedrohlich, bedrohsam ⓣ truende.

Bedrohung ⓣ f, trusel.

bedrucken ⓣ trykke fuld.

galanterivarer. Erkebispesæde, rigt museum. Det er en gammel by, endnu omgivet af sine middelalderlige mure, og med mange gamle huse. Paverne residerede her fra 1309—77; det palads, hvori de boede, staar endnu og danner en af de største seværdigheder i A. Byen tilhørte paven lige til 1791, da den gjorde oprør og blev indlemmet i Frankrige. I romertiden hed A. Avennio; fra denne tid er der mange ruiner.

Avignonkorn *[aviñõ'-]* er de umodne, tørrede bær af endel *rhamnus*-arter. A. er store som erter, gule eller med anstrøg af grønt og brunt og har en sødlig smag. De bedste er de sterkt gule, persiske af *rhamnus oleoides,* ellers samles de ogsaa i mængde i Mellem- og Sydeuropa. Navnet a. tilhører oprindelig kun de franske (af *r. infectoria*). A. indeholder gule og olivengule farvestoffe, som anvendes dels til farvetrykning af tøier, dels ogsaa til farvning af papir, læder og konditorivarer.

A'vila, Sancho de, sp. general i den nederlandske frihedskrig, tjente under Alba og Alexander Farnese, faldt 1579 ved beleiringen af Maastricht.

A'vila. 1. Prov. i Spanien i landskabet Gl. Kastilien, ca. 8 000 km.² med ca. 200 000 indb. (1900), d. e. 25 pr. km.² I syd er der fjelde med skog, i nord er det en træbar høislette. Ikke megen korndyrkning, men stort sauehold (merinossauen). 2. Hovedstad i prov. af samme navn, 1 144 m. o. h., 11 855 indb. (1900). Før en blomstrende landsby, har en stor domkirke og levninger af den gamle bymur.

Avilēs, by i Spanien, prov. Oviedo (Asturien), 12 763 indb. (1900), har en god havn, livlig industri, glasfabriker, bomuldsvæverier, kalkbrænderier. I omegnen store jern- og kulgruber.

Avīs betyder oprindelig udtalelse, efterretning, meddelelse; efterhaanden har ordet faaet betydning af et trykt, med korte mellemrum og regelmæssig udkommende blad, gjennem hvilket offentliggjørelsen af efterretningsvæsenets stof formidles. Den moderne a. stiller sig til opgave at redegjøre for alle nyheder, enhver begivenhed og tankestrømning, hvor og i hvilken forbindelse de end forekommer, naar de blot tillægges mere almen interesse, og ved siden deraf give den private adgang til direkte gjennem den betalte bekjendtgjørelse (annonce, avertissement) at henvende sig til almenheden. Den store a. er i vore dage «samtidens speil», «historiens sekundviser»; i den erholder samfundets aandelige og materielle liv i alle ytringsformer sit kraftigste og mest umiddelbare udslag; den er blevet det hurtigste, lettest tilgjængelige og derfor vigtigste af alle aandelige meddelelsesmidler, og som saadant gjenstand for kulturmenneskets daglige behov. Gjennem sin a. faar hver mand ind i stuen et mere eller mindre sammentrængt og alsidigt billede af verden, som den lever i nuet, ofte udfyldende og retledende forklaret, og gjennem den kan han fremme sine private interesser udad. Efterhaanden er a.s stofmasse svulmet op til encyklopædisk alsidighed, til at omfatte enhver art af aandelig produktion, og ikke nok hermed, i konkurrancekampens medfør drives den moderne a. til stedse mere at søge ikke blot at være den første paa pletten med nyheder, men ogsaa til at skaffe sig særegne nyheder, ofte med overordentlig stor bekostning. A. har i vore dage anlagt egne telegrafkabler, udrustet videnskabelige ekspeditioner, opstillet betydelige præmier for opfindelser o. s. v. Udgivelse af en større a. er blevet et kapitalistisk foretagende, der organiseres som en paa masseprodution beregnet industri, hvor aandsmagt, bragt i anvendelse paa de forskjelligste interesseomraader, samarbeider med en stedse mere fuldkommengjort teknik for hurtigst og i den lettest tilgjængelige form at levere den mest righoldige og ved værdien af sit indhold mest indflydelsesrige a. Thi enhver a. beiler til publikums gunst. Som regel indskrænker den moderne a. sig ikke til at være nøitralt gjengivende; den taler ogsaa i eget navn for at vinde tilhængere for en politisk, socialøkonomisk, religiøs, litterær opfatning. Den bliver derigjennem «organ» for et parti, en livsanskuelse, en tankeretning o. s. v.

En paa offentlighed beregnet efterretningstjeneste var kjendt allerede i det gamle Rom; paa Cæsars tid (59 f. Kr.) blev der nemlig givet folket meddelelser om interessante begivenheder ved hjælp af offentlige tavler, *acta diurna* eller *populi*, som dog snart atter gik af brug. Det moderne a.-væsens oprindelse maa søges dels i de flyveblade, som fra det 15 aarh. udgik fra et og andet primitivt tysk trykkeri, dels i den efterretningstjeneste, som fyrster, rigmænd og korporationer istandbragte ved bud eller brevbærere (postryttere), først og fremst til eget brug, men lidt efter lidt ogsaa til benyttelse for andre mod erlæggelse af en takst. Postvæsen og avisvæsen har saaledes en fælles rod. I Italien gik saadanne ved bud overbragte efterretninger under navnet *gazette, avisi, nouelle;* i Frankrige kaldtes de *gazettes*, i England *news* eller *courants*. Efter midten af det 16 aarh. blev de trykte blade almindeligere, og sammenstillingen af deres efterretninger antog fastere former. Den første ugentlige a. dukker op i Strassburg 1609 og fandt snart efterligninger i andre tyske byer. I England kjendes en a. fra 1622, og Frankrige faar sit første journalistiske foretagende 1631 (se Renaudot). Det ældste kjendte dagblad er det endnu eksisterende «Leipziger Zeitung», som blev grundlagt 1660; først 1702 erholder England en dags-a. i «The daily courant», medens Frankrige ikke kommer efter før i 1777 med «Journal de Paris». Første gang en a. benyttes som organ for politiske dagsspørsmaal, er under det lange parlament i England 1649; herfra udbredte denne skik sig over Holland til de tyske rigsstæder. I Frankrige foregik denne betydningsfulde forandring i a.s indhold først ved den store revolution; til gjengjæld steg i dette land de politiske a.s tal pludselig til over 1000. I de fleste øvrige lande opstod den politiske dagspresse først i det 19 aarh. (Sml. Presse, Trykkefrihed, egne artikler om presse under Norge, Danmark samt særlige artikler om de betydeligere a.-foretagender i disse og andre lande). [Litt.: Otto Sylwan, «Den moderna pressen, dess uppkomst och utveckling intill våra dagar» (Stockholm 1906); «Die Gesellschaft, Sammlung sozialpsychologischer Monographien», Bd. V: J. J. David, «Die Zeitung» (Frankfurt a. M. 1907).]

Avīso, mindre, upansret, hurtiggaaende og let armeret krigsfartøi (krydser), hovedsagelig bestemt for efterretningstjenesten. Den norske marine har ingen a.

Avīsoveksel, se A vista.

---

bedrücken ⓣ (under)trykke.

bedrøve — ⓣ betrüben — ⓔ afflict, distress, grieve, sadden — ⓕ affliger, attrister, (dybt) désoler.

bedrøvet — ⓣ betrübt — ⓔ sorry, grieved, distressed — ⓕ affligé, triste; désolé.

bedrøvelig — ⓣ kläglich, traurig — ⓔ sorrowful, melancholy, sad, dismal; (ynkelig) sorry — ⓕ triste.

bedrøvelse — ⓣ Betrübnis f, Kummer m, Trauer f — ⓔ sorrow, affliction, distress, grief, sadness, melancholy — ⓕ affliction, tristesse f; désolation f.

bedst — ⓣ der beste; (adv) am besten — ⓔ best — ⓕ le meilleur; (adv) le mieux.

bedste: det almene b. se almenvel. **til bedste for** — ⓣ zum Besten — ⓔ for the good (benefit) of — ⓕ au profit de; (til Deres eget b.) pour votre bien, dans votre intérêt. **have noget til bedste** — ⓣ was zum Besten haben — ⓔ be in easy circumstances, have put at by (for a rainy day) — ⓕ avoir du foin dans ses bottes. **have en til bedste** — ⓣ zum Besten haben — ⓔ make fun of — ⓕ se jouer de. **gjøre sit bedste** — ⓣ sein Bestes thun — ⓔ do one's best — ⓕ faire de son mieux, faire son possible. **bedstefader, -moder, -forældre** — ⓣ Grossvater m, -mutter f, -eltern pl — ⓔ grandfather, grandmother, grandfather and grandmother — ⓕ grand-père m, grand-mère f, grands-parents m pl,

A vi'sta. 1. (Mus.). A prima vista (ital.), ved første blik, ensbetydende med at spille eller synge «fra bladet», uden forberedelse. 2. (Hand.). A vista (ital.), à vue (fr.), ved forevisning, ved sigt, paa veksler og anvisninger, a viso (ital.), de vue (fr.), efter forevisning, efter sigt. Deraf avistaveksler, ved sigt forfaldende veksler, og avisoveksler, efter sigt forfaldende veksler.

Avi'tus (kaldt M. Maecilius el. maaske korrektere A. Eparchius), indfødt galler, udraabt til vestromersk keiser 455 e. Kr., men 456 overvundet og afsat af Ricimer (s. d.): død kort efter.

Avīz-orden, se Ordener.

Avle er i husdyrbruget at frembringe og opføde afkom, i jordbruget at frembringe planter eller grøde. Virksomheden betegnes henholdsvis som husdyr-avl og plante-avl. Hvad der avles af planter kaldes avling. Avlingens størrelse og værdi kan være meget forskjellig for de forskjellige aar og planteslag.

Avlet, gudbrandsdalsk bagverk af sur fløde, byg el. hvedemel.

Avlōna, by i Tyrkiet, vilajet Janina, ved bugten af samme navn (Adriaterhavet), 6000 indb. Sæde for en græsk erkebiskop. Saltudvinding, fiskeri.

Avnbøk *(carpinus betulus),* et mindre træ af hasselfamilien, med glat, graalig bark og blade, som ligner almens. Frugterne, som er nødder, er omgivet af et bladlignende, fliget hylster. A. findes vildtvoskende baade i Danmark og det sydlige Sverige, men ikke hos os; den plantes dog ofte i haver og parkanlæg, hvor den især egner sig som hæk. Veden er hvid (deraf navnet hvidbøk) og meget haard.

Avner (agner), hindeagtige, ofte tørre høiblade i blomsterstandene hos forskjellige familier, f. eks. græs og kurvblomstrede.

Avocatōrium, tilbagekaldelsesskrivelse, en af vedkommende myndighed i et land udstedt kundgjørelse til dets undersaatter i udlandet, hvori de opfordres til at vende tilbage, særlig i tilfælde af krig.

Avogādro, Amedeo, greve af Quaregna (1776—1856), ital. fysiker, fra 1820 professor ved Turins universitet, er blevet berømt ved den efter ham opkaldte lov: i lige store rumfang af forskjellige luftarter ved samme temperatur og tryk findes lige mange molekyler.

Avoirdupois *[æwədjupåi'z],* den eng. handelsvegt, som anvendes for alle varer undtagen ædle metaller, mynter, juveler og mediciner, hvortil benyttes saakaldt troy-vegt (s. d.). Enheden er imperial pound a. = 7000 troy-grains = 453.59265 franske gram. 1 ton = 20 hundredweight el. centweight à 4 quarters à 2 stones à 14 pounds à 16 ounces à 16 drams à 3 scruples à 10 grains.

A'vola, havneby paa Sicilien, prov. Syrakus, 16301 indb. (1901). Dyrker vin, sydfrugter og sukkerrør og har noksaa livlig skibsfart.

Avon *[ēvən el. ǽvən],* navn paa flere elve i England. 1. Lower A. (el. Bristol A.) gaar forbi Bath og Bristol, hvor den bliver farbar for store sjøskibe, ud i Bristolkanalen (Severns munding). 2 Upper A. (el. Warwickshire A.) gaar gjennem Warwickshire og falder efter et næsten 200 km. langt løb ud i Severn. Ved den ligger Stratford, Shakespeares fødeby. 3. East A. (el. Salisbury A.) falder ud i den Brit. kanal lidt vest for Wight.

Avranches *[avrā'š],* by i Frankrige, depart. Manche (Normandi), 7384 indb. (1901), lige ved St. Michelbugt. Livlig handel, gammel kirke (fra det 11 aarh.).

Ax..., artikler, der ikke findes her, maa søges under Aks...

Ax *[āks],* by i Frankrige, depart. Ariège, ved foden af Pyrenæerne, 1503 indb. (1901). Bekjendt badested, mange svovlkilder af temp. 17—77°. Herfra kjørevei over Pyrenæerne.

Axel Heibergs land, ø nordenfor Amerika, 85—95° v. l. og 78—81° n. br., opdaget under Otto Sverdrups ekspedition 1898—1902 og opkaldt efter mæcenen konsul Axel Heiberg.

Axel Heibergs øer, Sibirien, 1 stor og 3 smaa øer v.s.v. for Kap Tsjeljuskin. Opdaget af dr. Nansen 9 aug. 1893 paa den første norske polarfærd med «Fram».

Axelsen, Cort, se Aslaksen, Konrad.

Axelsønnerne, se Thott.

Axenberg (Axen), fjeld ved Vierwaldstättersjøen, Schweiz, 1022 m. Ved foden Tellsplatte med Tells kapel. Langs sjøen Axenstrasse fra Brunnen til Flüelen. Ret op for Brunnen i 768 m.s høide kurstedet Axenstein.

Axevall, Axevalla hede, slette i Vestergötland mellem Skara og Sköfde, er blevet bekjendt i den nordiske middelalders historie paa grund af den her beliggende borg, som 1469 blev ødelagt af Vestergötlands bønder under en opstand mod Kristiern I. Nu anvendes heden ofte som eksercerplads.

Axim *[ǽksim],* Vest-Afrika, brit. fort og distrikt i det tidligere negerrige Ahanta paa Guldkysten, ved Ankobraelvens munding og straks v. f. Kap Three Points. Anlagt af portugiserne, hollandsk 1720, britisk 1871.

Axini't, et brunagtigt mineral, der forekommer i trikline krystaller, hvis flader skjærer hverandre i skarpe kanter. Det bestaar væsentlig af kisel og borsure salte af kalcium, aluminium og jern, og findes bl. a. paa Kongsberg.

Axiomēter, instrument, som viser rorpindens stilling paa et skib, som styres med rat.

Axminster *[ǽksminstə],* by i Sydengland (Devonshire), ved elven Axe, 2906 indb. (1901); fabrikation af hansker og baand. De berømte A.-tepper fabrikeres nu i Wilton i Wiltshire.

Axminstertepper *[ǽksminstə-[,* en sort bløde fløielstepper med lang, opskaaren flor; benyttes som efterligning af Smyrnatepper.

Axolotl *(sirēdon mexicānus)* er en salamanderlarve, som udmerker sig ved, at den paa steder, hvor vandet aldrig tørrer bort, ikke forvandler sig, men opnaar kjønsmodenhed og fuld størrelse (indtil 1/3 m.) i larveskikkelsen. Den udviklede form *(amblyostōma tigrīnum)* er en landsalamander. A. hører hjemme i Mexico.

Axtorna, by i Köinge sogn, Halland. I nærheden laa i 16 aarh. en hede, som er bekjendt i historien, fordi Daniel Rantzau med omkr. 8000 mand her 20 okt. 1565 slog en dobbelt saa stor svensk hær under Jacob Hästesko. Slaget har senere urigtig faaet navnet slaget ved Svarterå.

---

bedünken ⓣ synes. **Bedünken** n. (for)mening.
bedürfen ⓣ behøve.
Bedürfnis ⓣ f, trang, fornødenhed, nødvendighed.
bedürftig ⓣ trængende.
beduselt ⓣ forbauset, beruset.
bedutzt ⓣ svimmel, befippet.
bedække — ⓣ bedecken; (om hingst) ogs. beschälen — ⓔ cover — ⓕ couvrir; (om hingst) ogs. monter.
bedærves — ⓣ verderben — ⓔ be damaged; (om kjød) be tainted — ⓕ se gâter. **bedærvet** — ⓣ verdorben, angegangen, faul — ⓔ damaged; tainted — ⓕ gâté.
bedømme — ⓣ beurteilen — ⓔ judge (of) — ⓕ piger, apprécier; critiquer.
bedømmelse — ⓣ Beurteilung f — ⓔ judgment, criticism — ⓕ jugement m, appréciation f; critique f.
bedøve — ⓣ betäuben — ⓔ stun, stupefy; narcotize — ⓕ assourdir, étourdir; (dysse i søvn) assoupir. **bedøvende midler** — ⓣ betäubende Mittel — ⓔ narcotics pl — ⓕ narcotiques m pl.
bedøvelse — ⓣ Betäubung f — ⓔ stupefaction, narcotization; (tilstanden) stupor — ⓕ assourdissement, étourdissement m; assoupissement m.
bee ⓔ bie.
bée ⓕ gabende.
beech ⓔ bøk, bök. **beechmast** bøkenødder.
beedige — ⓣ beeidigen, beschwö-

Axum, Afrika, nu liden by i det nordøstlige Abessinien, prov. Tigre, ca. 20 km. v. f. Adua. Talrige ruiner af mure, obelisker, kirker o. a. minder om A.s tidligere magt og glans, dengang da A. var det gamle Æthioperriges residens og centrum for Abessiniens gamle, oprindelig fra Ægypten stammende kultur, som fra Ptolemæer-tiden blev sterkt paavirket af den græske. Det axumitiske rige havde sin høieste blomtring i det 4 aarh. e. Kr. og omfattede da foruden det nordlige Abessinien ogsaa dele af Sydarabien, altsaa landene paa begge sider af Bab el Mandeb-strædet. Paa samme tid indførtes kristendommen, idet A.s konge Wizanas (Aizanes) lod sig døbe af Abessiniens apostel Frumentius, hvorom en axumitisk indskrift fra 333 e. Kr. fortæller. Da Islam seierrig havde fortrængt kristendommen fra det øvrige Nordafrika, kom det axumitiske rige som det eneste kristne i stor nød og henvendte sig derfor gjennem to gesandtskaber i det 15 aarh. til paven og Portugals konge, til sine trosfæller ved Middelhavet, hvor man ansaa A. for den mytiske erkeprest Johannes' rige. Men til liden hjælp; thi allerede 1527 ødelagdes hovedstaden A. af Adalfyrsten Muhammed Ahmed Granj fra Harar (Somali-halvøen).

Ay *[ai]*, by i Frankrige, depart. Marne, ved elven Marne, 5 094 indb. (1901), vinavl (champagne).

Ayacucho *[ajakutšå]*, Sydamerika, depart. i Peru, 47 000 km.² med 302 469 indb. (1896), d. e. 6—7 pr. km.² A. ligger høit tilveirs i Anderne. Der dyrkes kaffe, sukker, bomuld etc. Hovedstad A., 2 716 m. o. h., har 20 000 indb., er bispesæde og har et universitet. I nærheden af byen blev spanierne beseiret i 1824.

Ayāla, Adelardo Lopez de (1829—72), en af Spaniens største digtere i 19 aarh., en fortræffelig dramatiker. Hans mesterdrama er «Consuelo», hvis heltinde er en kvinde, hos hvem alle følelser er opslugt af den ene, et umætteligt hang til luksus. Var ogsaa en fremragende politiker; deltog i opstanden mod Isabella 1868 og blev siden præsident i cortes.

Ayāla, Pedro Lopez de (1332—1407), døde som storkansler og overkammerherre i Kastilien. Har i pragmatisk fremstilling skrevet en stor del af Kastiliens historie samt en bog paa rim om hoflivet; har ogsaa oversat Livius' romerske historie.

Ayamo'nte, by i Spanien, prov. Huelva (Andalusien), 7 530 indb. (1900), nær Guadianas udløb. Skibsbyggeri, fiskeri.

Aye-aye, fingerdyret *(chiromys madagascarensis)*, halvabe fra Madagaskar af en kats størrelse. Farven graabrun. Hovedet rundagtigt med store nøgne ører og store øine; halen lang og busket. Hænderne eiendommelig formet; kun tommelfingeren paa baglemmerne bærer en flad negl, de øvrige fingre og tær hvælvede klør. Haandens langfinger overordentlig tynd, syllignende. — Det voksne dyr har fortil i hver kjævehalvdel kun én tand; denne er meiselformet, meget stor og skarp og har ligesom gnavernes fortænder aaben rod, saaledes at den vokser ud, eftersom den slides. — Natligt dyr, som lever af insekter, larver samt sukker- og bambusrørets marv. Gnaver en aabning med fortænderne og henter byttet frem med langfingeren.

Aylesbury *[ēlzbəri]*, by i England, Buckinghamshire, ved Themsen, n.v. f. London, 9 244 indb. (1901). Straafletning, kniplingfabriker, opdrætter fjærkræ for salg i London.

Ayr *[æ̅ə]*, by i Skotland, Ayrshire, ved udløbet af elven A. i Clydebugten, 28 697 indb. (1901). God havn, skibsbyggeri, kemiske fabriker, handel med Irland. Norsk vicekonsul.

Ayrer, Jacob (—1605), t. forfatter, arbeidede sig frem til prokurator og keiserlig notar i Nürnberg, skrev en mængde teaterstykker, tragedier, komedier, farcer, syngestykker o. a. Han anvendte Hans Sachs' versform, men var iøvrigt sterkt paavirket af datidens engelske skuespil, som førtes over til Tyskland af omreisende trupper, benyttede deres lystige figur narren og svælgede i bloddryppende, voldsomme begivenheder.

Ayrshire *[æ̅əšiə]*, grevskab i det sydvestlige Skotland langs Clydebugten, 2 975 km.² med 254 468 indb. (1901). Det er et lavt fjeldland med jern- og kulgruber. Her findes et berømt kvægslags (ayrshire-kjørene), ogsaa godt kjendt i Norge. Fra A. var digteren Robert Burns.

Ayrshirekvæg *[æ̅əšiə-]*, se Kvægracer.

Ayrton *[æ̅ətən]*, William Edward (1847—), eng. fysiker og elektrotekniker, fra 1884 professor ved City & Guilds techn. coll. i London. Har gjort mange vigtige undersøgelser, tildels sammen med Perry.

Aytoun *[ētən]*, William Edmondstoune (1813—65), skotsk digter, særlig kjendt som forfatter af «Lays of the Scottish cavaliers», hvor han forherligede Stuarternes trofaste tilhængere, optraadte ogsaa som satiriker og indlagde sig fortjeneste ved sin udgave af «Ballads of Scotland».

Ayuntamie'nto er navnet paa Spaniens ældgamle bystyre. Dets oprindelse kan føres tilbage til romernes tid, men det udfoldede sin magt særlig i kampene mod maurerne. Karl V knækkede det efter Juan de Padillas oprør 1521. Ved forfatningen af 1812 kom institutionen atter op, og strid om dens magtomraade har senere været et af de mest betydningsfulde træk ved indre spansk politik.

Ayuthia *[ajūþiə]*, se Ajuthia.

Azālea, slegt af lyngfamilien, med smaa, hele blade og i grenspidserne forholdsvis store, tragtformede og vakkert farvede blomster, enkeltvis eller i samlinger. Herhen en af de mest yndede stueplanter, *a. indica*, som for ca. 100 aar siden fra Østasien indførtes til Europa, hvor den nu dyrkes i talrige varieteter med en mangfoldighed af farvenuancer mellem rent hvidt, skarlagen og dybrødt. Dens blomstringstid falder ved paasketider. Paa vore fjelde findes den lille, langs jorden krybende busk *a. procumbens*, grepplyng, med lyserøde blomster paa mørkerøde stilke, 2—5 sammen i spidsen af grenene.

Azaleïn, et rødt farvestof, se Rosanilin.

Azamgar, by i Forindien, Nordvestprovinserne, hovedstad i et distrikt, ved elven Tons, en bielv til Ganges, med ca. 20 000 indb.

Azāra, Felix de (1746—1811), sp. officer, der havde betydelige naturhistoriske interesser og evner. Opholdt sig især i Sydamerika, hvor han studerede landets natur og nedskrev et verk derom.

Azcarraga y Palmero, Marcelo de (1832—), sp. officer og statsmand, gjorde tjeneste paa Cuba, var med

---

ren — (e) confirm by oath, swear to — (f) affirmer par serment.
beef (e) oksekjød. **beef-steak** bif. **beef-tea** buljon.
Beefsteak (t) n, bif.
beehren (t) beære. **sich b.** have den ære.
beeid(ig)en (t) beedige, bekræfte ved ed; tage i ed, edfæste.
beeifern (t): **sich b.** bestræbe sig ivrig.
beeilen (t) fremskynde. **sich b.** skynde sig.
beeinflussen (t) have indflydelse paa.
beeinträchtigen (t) forulempe, fornærme, skade.
beend(ig)en (t) (bringe til) ende.
beengen (t) indsnævre, indskrænke.
beer (e) øl.
beerben (t) arve.
beerdigen (t) begrave.
Beere (t) f, bær; drue.
beery (e) øllet.
Beet (t) n, bed.
beet (e). **Beete** (t) f, (bot.) bete.
beet-radish, -rave (e) rødbete.
beetle (e) (stensætter)jomfru. stor klubbe; torbist; pl. vingedækkede. Vb staa frem, hænge udover.
befähigen (t) gjøre duelig skikket.
Befähigung (t) f, duelighed
befahren (t) befare; befrygte (tilsjøs) befaren.
befal — (t) Offizierkorps n – e

i Mexico 1862. Efter Alfons XII's tronbestigelse ansattes han i krigsministeriet og har siden 1890 været krigsminister i de fleste konservative ministerier. Efter Canovas mord 1900 var han en kort tid ministerpræsident.

Azeffoun, havn i Algeriet, depart. Alger. Postkontor.

Azeglio *[adsēljo]*, Massimo Taparelli, marki af (1798—1866), ital. statsmand og forfatter, studerede som ung ivrig malerkunst og videnskab, bosatte sig 1830 i Milano og egtede her en datter af den berømte digter Manzoni (s. d.). Sterkt paavirket af svigerfaderen skrev han romanerne «Ettore Fieramosca» og «Niccolo de' Lapi», der var bestemt til at vække den italienske samlingsfølelse og ogsaa gjorde dette i høi grad. Paa grund af sine liberale idéer udvistes han 1846 af Milano, tog senere ophold i Rom og støttede pave Pius IX i dennes reformatoriske arbeide. Deltog 1848 i frihedskampen mod Østerrige, var 1849—52 premierminister under Victor Emanuel.

Azimut, bue af horisonten fra meridianen til det punkt, der træffes af høidecirkelen gjennem den iagttagne stjerne; regnes fra syd (eller nord) 180 ° mod øst eller vest. A. og høide bestemmer en stjernes sted paa himmelen, naar observationsstedet og -tiden kjendes. Azimutalcirkel, en inddelt, vandret cirkel til at maale a.; azimutalur, apparat til at finde solens a. og deraf klokkeslettet, bestaar af en paa en vandret flade anbragt lodret stift, hvis skyggestribe med middagslinjen danner den søgte vinkel. Azimutkompas, redskab til peiling af solen, hvorved dens a. bestemmes. Azimutfeil, meridianinstrumentets afvigelse fra middagslinjen.

Azincourt *[azãkūr]*, landsby i Nordfrankrige, depart. Pas-de-Calais, 303 indb. Her seirede 25 okt. 1415 engelskmændene under kong Henrik V over franskmændene.

Azoblaat, et blaat azofarvestof, der faaes ved kobling af diazoteret tolidin med en α-naftolsulfonsyre. Hører til de saakaldte saltfarver og farver ubeiset bomuld blaa.

Azofarvestoffe kaldes en stor og meget vigtig gruppe kunstige, organiske farvestoffe. De er, som navnet antyder, azoforbindelser og indeholder som alle saadanne grupper — N:N —, der kaldes disse farvestoffes kromofore gruppe. Men stoffe som azobenzol, $C_6H_5N:N.C_6H_5$, er vistnok farvede, men ikke farvestoffe. Saadanne opstaar først, naar i azobenzol o. l. saakaldte kromogener flere eller færre vandstoftomer ombyttes med saltdannende (saakaldte auxokrome) grupper som amidogruppen (NH_2) eller hydroksyl; derved dannes amido- og oksy-azofarvestoffe. Yderligere forøges evnen til at forene sig med dyriske fibrer eller med beiser ofte ved indførelse af «sulfonsyregrupper» (SO_3H) istedetfor vandstofatomer, og ved erstatning af vandstofatomer med forskjellige kulstofholdige radikaler (ætyl, metyl, fenyl o. m. a.) faaes farvestoffe med forskjellige nuancer. Som eksempler kan anføres anilingult, $C_6H_5N:N.C_6H_4NH_2$, der er et amidoazofarvestof, syregult, der er en tilsvarende sulfonsyre, $HSO_3.C_6H_4N:N.C_6H_4NH_2$, og endelig heliantin, der afledes af det sidste ved ombytning af vandstoffet i NH_2 med 2 metylgrupper: $HSO_3.C_6H_4.N:N.C_6H_4N(CH_3)_2$, samt Sudan G., der er et gulbrunt oksyazofarvestof, $C_6H_5.N:N.C_6H_3(OH)_2$. Azofarvestoffene fremstilles, idet man af et aromatisk amin (anilin, toluidin, benzidin, tolidin, naftylamin o. m. a.) ved behandling med natriumnitrit og syre danner en diazoforbindelse (s. d.), som derpaa uden først at isoleres bringes sammen med et aromatisk amin eller fenol, der da forener sig med diazoforbindelsen («kobles») til et azofarvestof. Dette fældes ud om nødvendigt ved tilsætning af kogsalt («udsaltes») og bringes i handelen som et tørt pulver. De simplere sammensatte azofarvestoffe er gule, orange eller rødlige; intensive røde farvestoffe samt blaa og sorte farvestoffe har ofte 2 azogrupper i molekylet. Saadanne kan faaes ved at omdanne et amidoazofarvestof til en diazoforbindelse og koble med et amin eller fenol, eller ved at benytte diaminer som benzidin, tolidin o. a. som udgangsmateriale; man faar derved henholdsvis saakaldte tetrazofarvestoffe og saltfarver. I almindelighed farver azofarvestoffe uld og beiset bomuld, og indtil 1884 kjendtes kun tre farvestoffe, nemlig kurkuma, safflor og orlean, der kunde farve bomuld «direkte» uden beisning; dette er imidlertid tilfældet med «saltfarverne», der lader sig overføre paa bomuld fra en saltholdig (deraf navnet), neutral eller svagt alkalisk, varm opløsning. Derved har azofarvestoffene faaet en uanet teknisk betydning, idet bomuldsstoffe nu overveiende farves med saadanne saltfarver. Ogsaa i tøitrykkeriet anvendes azofarvestoffe meget, og her dannes de i regelen paa selve stoffene, hvorved man gjennem forholdsvis faa operationer bliver i stand til at frembringe flerfarvede trykninger. Fabrikationen af azofarvestoffe er en meget stor industri; i 1902 blev ikke mindre end 500 forskjellige azofarvestoffe fremstillet i større maalestok, og paa samme tid var mindst 25 000 patenteret, og det lod sig beregne, at mindst 3 159 000 forskjellige, men selvfølgelig langt fra lige anvendelige azofarvestoffe med lethed kunde fremstilles. Azofarvestoffene bringes i handelen med vilkaarlig valgte navne, hvortil føies bogstaver, der skal antyde nuancen: G el. Y = gul (gelb, yellow), R = rød (roth), B = blaa (blau), O = orange o. s. v. Intensiteten betegnes ved tilføiede tal. Som eksempler paa vigtigere azofarvestoffe skal under henvisning til vedkommende specialartikler anføres: krysoïdin, bismarckbrunt, syregult, tropæolinerne, ponceau, palatinskarlagen, egterødt, Biebricher skarlagen, brillantsort, diamantsort, kongorødt, benzopurpurin 4 B, azoblaat, krysamin G.

Azoforbindelser er kvælstofholdige, organiske forbindelser, som indeholder to «aromatiske radikaler», f. eks. fenyl eller naftyl, der er forbundet med hinanden ved 2 kvælstofatomer (heraf navnet: *azote* (fr.), kvælstof). A. er farvede (gule, røde) legemer, der kan vindes ved reduktion af aromatiske nitroforbindelser i alkalisk opløsning. Af nitrobenzol vindes saaledes azobenzol ($C_6H_5N:NC_6H_5$) ved opvarmning med alkohol og kaliumhydroksyd. Rødt, krystallinsk legeme, smeltep. 68 °, kogep. 293. Azobenzol kan optage vandstof og derved danne hydrazobenzol ($C_6H_5.NH.NH.C_6H_5$), der er et farveløst, neutralt stof, som ved indvirkning af konc. saltsyre omdannes til det i farvestoftekniken vigtige benzidin (s. d.), der har samme sammensætning som hydrazobenzol ($C_{12}H_{12}N_2$), men ganske andre egenskaber. Azoksybenzol er et gult, krystallinsk stof, der ogsaa vindes ved reduktion af nitrobenzol; det er

---

body of officers — (f) les officiers m pl.

befale — (t) befehlen, gebieten, heissen — (e) (byde) command, order, direct, bid; (give i vold) commit, resign — (f) ordonner, commander; (overgive) recommander.

befaling — (t) Befehl m, Gebot, Geheiss n — (e) command, order(s), injunction, charge — (f) commandement m; ordre m. **befalingsmand** — (t) Befehlshaber m — (e) commander; officer — (f) commandant, chef m.

befal(l) (e), **befallen** (t) tilstøde, vederfares, hænde; (t) ogs. angribe, paakomme.

befangen (t): **sich b.** give sig af med. Adj hildet, forud indtagen; forlegen, ængstelig. **Befangenheit** f, forlegenhed; hildethed, fordom.

befare — (t) befahren; beschiffen — (e) pass, survey; (en elv) navigate — (f) passer sur; naviguer sur; (kyst) longer.

befaring — (t) Befahrung, Beschiffung f — (e) passing, survey(ing); navigation — (f) passage m, navigation f.

befatte sig med — (t) sich mit etwas abgeben, beschäftigen, befassen — (e) have to do with, meddle with, (kun om ting) deal (engage) in — (f) s'occuper de, avoir affaire à; se mêler de.

befehden (t) bekrige.

Befehl (t) m, befaling. **befehlerisch** bydende, myndig.

sammensat $C_6H_5N_2OC_6H_5$. De her nævnte stoffe kan tjene som typer for forbindelser af den nævnte art. De talrigste og vigtigste a. er imidlertid saadanne, som afledes af de simplere, derved at vandstofatomer i de aromatiske radikaler ombyttes med amidogruppen (NH_2) eller hydroksyl (OH). Saadanne «amidoazoforbindelser» og «oksyazoforbindelser» faaes af de saakaldte diazoforbindelser (s. d.) ved indvirkning af aromatiske aminer eller fenoler og har meget stor betydning som farvestoffe, se Azofarvestoffe.

Azöiske formation, se Arkæisk formation.

Azörerne (port. Ilhas dos Açores, Høg-øerne, af englænderne ogsaa kaldt Western Islands) er en samling af 10 egte oceaniske øer, som stiger steilt op af det midtre Atlanterhav fra et undersjøisk plateau (begrænset af 1 000 m.-linjen) paa Dolphinryggen, ca. 1 500 km. v. f. Portugal (den nordvestligste ø, Corvo, ligger omtr. midt mellem Portugal og New Foundland), omtr. paa Lissabons bredde (37°—39° 45′ n. br.). Areal 2 388 km.² (som Jarlsberg og Larviks amt) med 256 300 indb. (107 pr. km.²). A. er ordnet i 3 grupper: 1. Corvo og Flores. 2. Terceira, São George, Fayal, Pico (som naar høiest, 2 320 m.), Graciosa. 3. São Miguel (den største, 777 km.²), Santa Maria og Formiges. Øerne, som har vakre bjerglandskaber, er siden tertiærtiden dannet af nyere vulkanske masser; derom vidner de mange kratere og de eiendommelige, af sjøer opfyldte kraterkjedler *(caldeiras)*. Den vulkanske virksomhed finder endnu sted paa den midtre og østlige øgruppe og har bl. a. givet sig udslag i undersjøiske udbrud, hvorved gjentagne gange smaaøer for en tid er hævet op. A. har et udpræget oceanisk klima med smaa daglige og aarlige amplituder, men med hyppig og sterk vind. Det milde og fugtige klima begunstiger i høi grad dyrkning af vin og sydfrugter, særlig appelsiner for det engelske marked. Den dygtige og strævsomme befolkning er væsentlig af port. herkomst, dog sterkt opblandet. Hovedstad er Angra paa Terceira med ca. 11 000 indb.; men den største by og paa grund af sin sterke molo mest besøgte havn er Punta Delgada paa São Miguel med ca. 18 000 indb. A. kjendtes rimeligvis af karthagerne (puniske mynter er fundet paa Corvo) og af araberne. Gjenopdagedes i 14 aarh. af italienere og 1431 af portugiserne, som eier øerne og styrer dem som en prov. af Portugal, ikke som koloni.

Aztēker, den sidste nahuastamme, der indvandrede til Anahuak i Mexico, efter sagnet fra landet Aztlan. Ved begyndelsen af 14 aarh. grundede de byen Tenochtitlan paa en holme i Tezcucosjøen, men var endnu en tidlang tributpligtige til en nærboende stamme. Krigerske og fortrinlig organiserede afkastede de i 15 aarh. det fremmede aag, beseirede sine tidligere herrer og sluttede det bekjendte forbund med Tezcuco og Tlacopan. A. beholdt førerskabet i forbundet. I løbet af kort tid underkastede de sig store dele af det sydlige og østlige Mexico, indtil deres herredømme pludselig blev omstyrtet af Cortes 1521. De besad en omfattende tradition, som delvis fastholdtes ved hjælp af konventionelle billeder og hieroglyfiske skrifttegn i «codices», af hvilke et antal er bevaret i europæiske biblioteker og danner et vigtigt grundlag for kjendskabet til Mexicos gamle kultur. A. udgjør endnu i enkelte strøg i Mexico et fremtrædende folkeelement og har i afsidesliggende egne holdt fast ved mange af sine gamle skikke og sedvaner, saavelsom ved sit sprog, nahuatl.

Azua, havneby i Vestindien paa øen Haïti, republiken Domingo, ved elven Bia, 5 km. fra dens munding. Ca. 2 000 indb. 300 huse. Hesteavl. Svovlkilder.

Azūr (nylat. af persisk *lâzuward*), lasursten eller kobberlasur, ogsaa ultramarin og almindeligt mørkeblaat koboltglas. Azurblaa, himmelblaa.

Azūrara, flekke med havn i Portugal ved elven Ave. 1 010 indb. Jernbanestation paa linjen Porto—Famalicão.

Azuri't, se Kobberlasur.

Azymi'ter, et øgenavn, som de ortodokse grækere gav latinerne, fordi de brugte usyret brød ved nadveren. Til gjengjæld kaldte latinerne grækerne prozymiter (fermentarii), fordi de anvendte syret brød.

B.

B, det 2det bogstav i alfabetet (i den ældre runerække det 18de, i den yngre det 13de tegn), er en læbelyd (s. d.). — B var tidligere den anden tone i grundskalaen fra A, tilsvarende vort H, og betegnedes med B quadratum (♮) til adskillelse fra det en halv tone lavere liggende B rotundum (♭) og det en halv tone høiere liggende B cancellatum (♯). Disse tre tegn bruges nu som fortegn, og B betegner H med ♭ foran. Som fork. betyder B. basso, c. B. col basso, CB. contrabasso, B. c. basso continuo. — Paa mynter betegner B landets andet myntsted (f. eks. Hannover, Rouen). Som fork. betyder b *beatus*, salig. I kemien er B tegn for Bor (s. d.

---

befehlen (t) befale; (an)befale, overgive.
befehligen (t) beordre; anføre, kommandere.
befeinden (t) vise fiendskab mod, angribe.
Befeindung (t) f, angreb.
befestigen (be)fæste.
befeuchten (t) væde, fugte.
Beffchen (t) n, bladkrave; snip, smæk.
beffroi (f) m, vagttaarn; stormklokke; klokkestol.
befiedern (t) befjære.
befinde sig — (t) sich befinden — (e) be, do, feel, find one's self — (f) se trouver, être; se porter; aller. **befindes at være** — (t) befunden werden, sein — (e) prove (to be) — (f) se trouver.
befinden (t) finde, erkjende, anse for; (sich) befinde sig. **Befinden** n, befindende; skjøn.
befindende — (t) Befinden n — (e) (state of) health — (f) (état (m) de) santé f.
befindlich (t) som befinder sig (et el. andet sted).
befippelse — (t) Bestürzung — (e) perplexity, flurry — (f) perplexité f.
befippet — (t) bestürzt, bedutzt; betreten — (e) flurried, perplexed disconcerted — (f) perplexe, ébaubi
befit (e) passe, sømme sig for
beflecken (t) tilsmudse. **Schuhb.** bagflikke.
beflissen (t) flittig, ivrig

Ba, kem. tegn for B a r i u m.

B. A. *[bī ē],* eng. forkortelse for *Bachelor of arts,* den laveste akademiske grad i England (se A. B. og B a c c a l a u r e u s). For at opnaa den maa man have studeret en bestemt tid ved universitetet og have underkastet sig forskjellige prøver. Efter et bestemt antal aar har en B. A. ret til uden yderligere prøve at blive M. A. (*Master of arts),* s. d.

Bååth, A l b e r t U l r i k (1853—), sv. digter, docent i oldnordisk litteratur ved Göteborgs høiskole og intendant ved Göteborgs museum, vakte opmerksomhed med sine første «Dikter» (1879), hvis eiendommelige, knappe stil var paavirket af den norrøne digtning, paa samme tid som han forstaar at afvinde hverdagslivet poetisk interesse og viser stor medfølelse med samfundets stedbørn. Foruden flere digtsamlinger (deribl. «Vid allfarvåg», 1884, «Svenska toner», 1893) og større episke digte har han ogsaa udgivet en række oversættelser af islandske ættesagaer (Egils, Niaals m. fl.s sagaer) og norrøn poesi.

Baad, n. adelsslegt, der optræder i Norge i midten af det 15 aarh. og fører samme vaaben som den sv. slegt Bonde. Stamfaderen hr. A s l a k T u r e s e n, der endnu levede 1472, var ridder og norsk rigsraad og gift med en jomfru af slegten «Tre Roser». Hans sønnesøn hr. K n u d K n u d s ø n B., lensmand paa Akershus og Bohus, norsk rigsraad, blev 1519 af Kristian II fængslet, anklaget for forræderi og halshugget, trods rigsraadets frikjendelse. Med ham uddøde slegten.

Baad, paa Vestlandet om en aaben robaad, paa Østlandet ogsaa om en seilbaad med dæk (lodsbaad, makrelbaad o. s. v.). Se D æ k s b a a d og S k ø i t e. Vest- og nordover kaldes baadene gjerne efter størrelsen og efter det antal aarer, de fører; se F e m b ø r i n g, O t t r i n g, S e k s æ r i n g, T r i r ø i n g, F æ r i n g, K j e k s. Syd- og østover bruges andre navne: snekke, skjegte, kogg, pram, eke (se nedenfor).

I de fra vikingetiden mere eller mindre vel bevarede rester af baade, som i de senere aar har seet dagens lys, har vi det bedste bevis for, at baadbygningskunsten dengang har staaet paa et overordentlig høit trin, som neppe har været overgaaet i nogen senere periode til vor tid. Indtil sidste fjerdedel af forrige aarh. har alt baadbyggeri foregaaet ganske paa frihaand, rent erfaringsmæssig, uden hjælp af tegninger eller beregninger. Kunsten er gaaet i arv fra fader til søn eller fra mester til lærling, idet man til veiledning har havt uskrevne regler og formler, som i tidernes løb kun synes at have undergaaet ubetydelige forandringer. Inden et og samme strøg holdt man sig øiensynlig til en fra gammel tid overleveret norm. Paa hele den lange kystlinje fra Svinesund til Nordkap anvendtes før 1870-aarene udelukkende klinkbygning saavel til ro- som seilbaade. Selv blandt de større fartøier bestemt til fragtfart langs kysten var det en sjeldenhed at finde en kravelbygget (glatbygget) baad.

Ved klinkbygning gaar man frem omtrent paa følkende maade: Naar kjølen er strakt og stævnene reist og forsvarlig støttet for at forebygge forandring af stilling under bygningen, begynder straks bordklædningen. Det første bord, kjølgangen, fældes med sin underkant ind i en dertil i kjøl og stævne udhugget fals (sponningen) og fastnagles i denne. Den følgende bordgang lægges med sin underkant udenpaa kjølgangens overkant og 25 à 30 mm. ned over den, og efterat der paa den overskydende del af bordpladen (landet) er arbeidet den fornødne skraaning (patron), forat bordet kan faa det udfald eller den reisning, som ønskes, fæstes de to bordkanter til hinanden med nagler af jern, træ eller kobber. Paa samme maade gaaes frem med alle de øvrige bordgange. Kunsten bestaar her i at give hver bordgang en form, som kan sikre det rette udfald eller reisning, forat baaden paa ethvert punkt af sin længde kan faa den tverskibsform, man ønsker at give den. De fleste baadbyggere pleier dog, til støtte for det blotte øiemaal og for at sikre sig, at baadens to sider bliver nogenlunde ens, at betjene sig af løse spantemodeller (maler) eller oftest halve maler, der kan dreies paa tapper anbragt i huller i baadens midtlinje og saaledes kan svinges til begge sider. Naar baaden er «bordfyldt» i sin fulde høide indskrabes baandene med passende mellemrum, saaledes at de ligger kompakt an mod bordgangene, hvortil de fæstes med en nagle i hvert bord af klædningen. Baandene bør helst være selvgroet, d. e. krumvokset efter baadens form. Dog bruges i den senere tid ofte bøiede ribber i én længde fra æsing til æsing istedetfor groede baand.

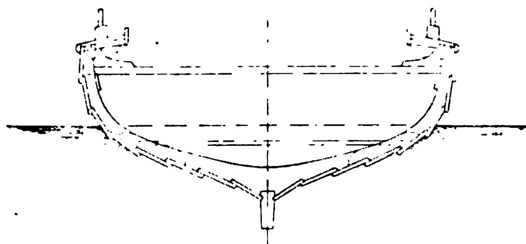

Fig. 1. Tversnit af en østlandsk seilskjegte.

Paa indsiden af øverste bordgang og jevnt med dens overkant fæstes en æsing af førlighed afpasset efter baadens størrelse. Paa Østlandet er æsingerne i regelen forbundet med hinanden ved hjælp af brøker (knær, «halseklut») ved baadens begge ender, medens denne forbinding ganske mangler i de vesten- og nordenfjeldske typer. Herved vinder disse atter i lethed og bøielighed, men paa styrkens bekostning. Er det en skjegte, man bygger, lig dem, som mest forekommer paa syd- og østkysten, og hvoraf fig. 1 viser et tversnit, strækkes nu paa indsiden af baandene en smekker veier (list) langskibs, paa hvilken tofterne hviler. Disse forbindes med æsing og bordgang med smaa knær. Nu mangler kun det fornødne beslag, tollegange, bundtiljer, skvetgange, ror og rorpinde samt mast og seil, og baaden er færdig til at males og stoffes og sættes paa vandet.

Til fæstighed for bordgangene bruges for mindre robaade mest jernsøm, som klinkes paa indsiden. I større baade bruges oftest trænagler til at forbinde bordgangene indbyrdes med hverandre. Man ser ofte store baade, i hvis skrog der neppe findes en eneste spiker eller bolt.

beflissentlich (t) med vilje; omhyggelig.
beflitte sig — (t) sich befleissigen — (e) apply one's self (to), strive (try) to, do one's best to — (f) s'appliquer à; s'efforcer de.
beflügeln (t) bevinge; fremskynde.
befolgen (t) efterkomme.
beförderlich (t) behjælpelig, gavnlig, nyttig.
befördern (t) befordre; (for)fremme, fremskynde.
befordre se (for)fremme. **befordringsmiddel** — (t) Beförderungsmittel n — (e) (means of) conveyance — (f) moyen (m) de transport; véhicule m.
before (e) for(an), fremfor; før(end). **beforehand** paa forhaand.
befragen (t) ad-, udspørge; (sich) erkyndige sig.
befragte se fragte.
befragtning — (t) Befrachtung f — (e) freighting, chartering, affreightment — (f) affrètement m.
befremden (t) forundre.
befremdlich (t) forbausende, paafaldende.
befreunden (t) gjøre til ven.
befreundet fortrolig.
befri — (t) befreien — (e) (set) free, release, rescue, liberate; (for) deliver (save) from, rid of; (fritage) exempt from — (f) délivrer (de); (for besvær, byrde) débarrasser, décharger (de); (fritage) exempter, dispenser (de).
befrielse — (t) Befreiung f —

Paa de steder, hvor ener (brisk) forekommer, foretrækkes til nagler denne træsort, der er særdeles seig og holdbar. Vestenfor Lindesnes og nordover er bygningsmaterialet næsten udelukkende furu; kun undtagelsesvis gran, hvor denne træsort forekommer. Paa enkelte strækninger, saasom omkring Hardangerfjorden, bruges ofte meget brede bordgange, kun 3 à 4 paa hver side i en almindelig færing. Som almindelig regel anvendes paa hele vestkysten ikke alene smekkert materiale af let furu, men ogsaa lettere forbindinger, hvorfor man her finder de letteste robaade (tysnesfæringen, osebaaden, lysefjordbaaden). Østenfor Nesset er man mere udsat for is i skjærgaarden, og ek er her det sedvanlige materiale i bordene paa større baade, delvis ogsaa for skjegter. Ligeledes anvendes her sedvanligvis sværere dimensioner i materialet og mere solide forbindinger.

Blandt de mere kjendte hjemsteder for baadbygningsindustrien kan nævnes: Hvaler, trakten omkring Risør og Arendal, Farsund, Lister, Hardangerfjord, Lysefjord, Bergen, Søndfjord, Nordfjord, Voldenfjord, Romsdalen, Nordmørefjordene, Trondhjemsfjord, Aafjord, Bindalen, Mosjøen, Ranen og Saltenfjord.

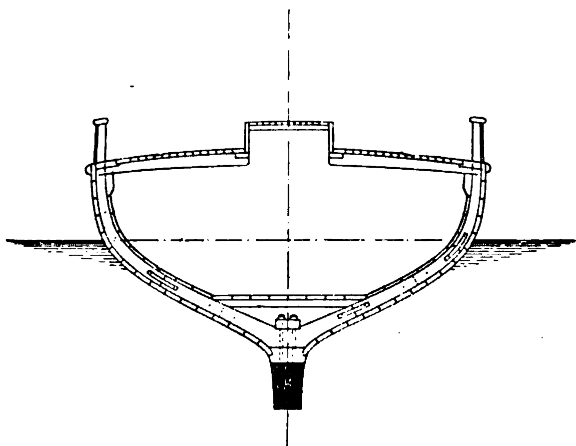

Fig. 2. Tversnit af fiskerskøite.

Mod slutningen af forrige aarhundrede synes den erkjendelse at have gjort sig gjældende blandt fiskerbefolkningen nordenfjelds, at nordlandsbaaden, dens mange gode egenskaber ufortalt, har sine mangler, hvad sjødygtighed og livssikkerhed angaar. Brugen af dækkede istedetfor aabne baade blev forsøgt der, hvor bedriftens beskaffenhed tillod det, og denne udvikling fortsættes for tiden i stor maalestok.

Fig. 2 viser tversnittet af en af de mange dæksbaadtyper, som er indført i de nordlige fiskerdistrikter. Den er ca. 15 m. lang, 4.80 m. bred, bygget af furu undtagen stævne og enkelte andre dele, som er af ek, og er forsynet med en jernkjøl af ca. 3 tons vegt. Saadanne baade kaldes gjerne skøiter. Ved bygningen gaar man frem omtrent som følger: Efterat tegningen er udfærdiget paa papir, slaaes den op i fuld størrelse paa spanteplanen. Kjølen (furu), som er ca. 15 cm. tyk op og ned, sidehugges til den form, jernkjølen skal have, og lægges paa underlag, helst med det fald, tegningen udviser. Begge stævne (ek), ca. 13 cm. tykke, arbeides efter opslaget, reises paa sin plads paa kjølen og fæstes til denne med sterke knær (slemholter), der boltes til kjøl og stævn. Spanterne arbeides paa planen efter opslaget. Tømmeret i spanterne sidehugges 8 cm. Dog bør de bundstokke, hvorigjennem bolterne, der bærer jernkjølen, kommer, være 12 cm. Spanterne, hvorpaa vandlinjen er afmerket, reises paa sin rette plads paa kjølen (afstand fra midt til midt 60 cm.), til hvilken de fæstes med en gjennemgaaende klinkbolt og støttes ved hjælp af langskibssenter oventil. Sponningen hugges i kjøl og stævne, og spanterne «slettes» udvendig for at fjerne mulige ujevnheder. Plankningen kan nu begynde; huden 4 cm. tyk. Kjølplanken fæstes med skibsspiker til kjøl og stævne, og de følgende planker faar i hvert spant en spiker og en gjennemgaaende briskenagle, der aarettes (d. e. forsynes med en kile, aarette, for ikke at glide ud) paa indsiden af tømmeret. Den øverste planke paasættes først, efterat æsingen er indlagt. Midt imellem spanterne bøies ind paa huden en ekeribbe 8 × 2.5 cm. Den klinkes til huden med to nagler i hver planke. Spanternes indre flade slettes, forat garnering m. m. kan ligge godt an mod tømmeret. En bjelkeveier 3 × 18 cm. fastspikres i passende høide, saa bjelkerne kan nedsvales i den ca. 2 cm. Dæksbjelkerne, 10 × 12 cm., arbeides med passende bugt og nedsvales i veieren, hvortil de boltes fast. Bjelkeafstand ca. 60 cm., idet hensyn tages til lugeaabninger. Fornødne stikbjelker indfældes. Bjelkerne fæstes til skibssiden med grankuær. Æsingen 8 × 10 cm., hvori arbeides fals for dækket, fældes ned over bjelkeenderne, saa at dens overkant svarer til den for baaden bestemte høide. Æsingen tappes ned paa toptømmerets øvre ender og fæstes til spantet med fjærbolter. Stønnerne til rækken, af ek 8 × 8 cm., tappes ned i æsingen og faar en gjennemgaaende 13 cm. skruebolt, der sættes op under æsingen. Øverste plankegang paasættes nu og spikres til æsing og spant. Rækken tappes ned paa stønnerne og fæstes med fjærbolte. Et kjølsvin, 10 × 30 cm., fældes ned over bundstokkene og fæstes foreløbig med en skibsspiker i hver kant og hvert spant. Kjølsvinet naar fra spantet forenfor masten til pumperummet. De fornødne pullere til løigang, fortøining og støtte for klyverbom samt kraveller under lugekarme indsættes. Dækket lægges af 10 × 3.5 cm. pløiede planker, vel aflagrede, fæstes med 2 spiker i hver planke og hver bjelke og afpudses, hvorefter lugekarmene nedfældes og boltes til bjelkerne.

Rorskaftet (af ek) er 8 cm. tykt. Roret hænger i to solide beslag med 33 mm. tapper. Saavel yderhuden som dæk drives med bomuldsgarn og kittes, baaden stoffes og males og kan nu sættes paa vandet. Fartøiet rigges som skøite med en liden mesan (papegøiemast).

En saadan skøite er beregnet paa stor soliditet og holdbarhed og paa at kunne ride af en storm paa aabent hav.

I bygningen af lystbaade er der i den sidste tid foregaaet en hel omveltning. Et snes aar tilbage i tiden nøiede man sig med vore hjemlige former. Men i konkurrancen med de mest fremskredne udenlandske typer

---

ⓔ freeing osv., deliverance, delivery, release, liberation, enfranchisement; riddance, exemption — ⓕ délivrance f; débarras m; libération f; exemption, dispensation f.

befriend ⓔ vise velvilje, hjælpe.

befrier — ⓣ Befreier, Erretter m — ⓔ deliverer, liberator — ⓕ libérateur m; sauveur m.

befriedigen ⓣ tilfredsstille; berolige.

befrugte — ⓣ befruchten — ⓔ fructify, fertilize, (om planter og dyr) fecundate, (kun om dyr) impregnate — ⓕ féconder.

befrugtning — ⓣ Befruchtung f — ⓔ fructification, fecundation, impregnation — ⓕ fécondation f.

befrygte se frygte.

befugen ⓣ beføie, berettige.
befugt ogs. kompetent.

Befugnis ⓣ f, beføielse, berettigelse; ret(tighed); kompetence.

befuldmægtige — ⓣ bevollmächtigen — ⓔ empower, authorize, commission — ⓕ autoriser. **befuldmægtiget** — ⓣ Bevollmächtigter — ⓔ plenipotentiary, assignee — ⓕ mandataire m, agent m.

Befund ⓣ m, tilstand; det forefundne.

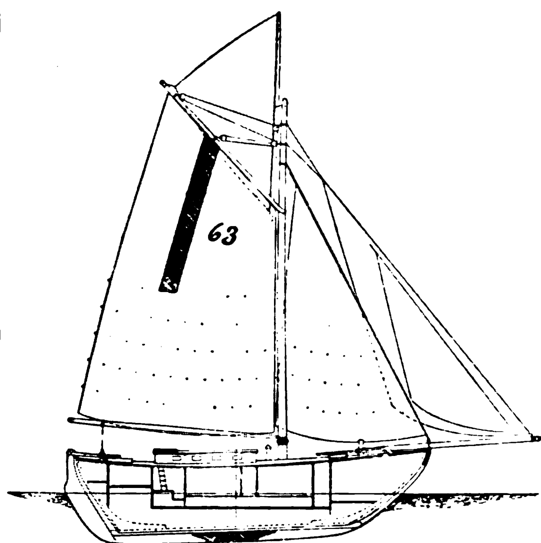
befürworten ⓣ anbefale.

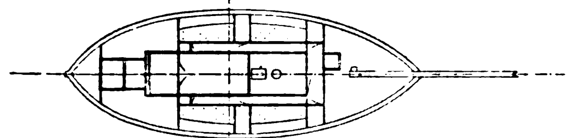
befænge — ⓣ anstecken; mit (Ungeziefer) behaften — ⓔ infect — ⓕ infecter, empester (de).

befærdet — ⓣ belebt — ⓔ frequented, crowded — ⓕ fréquenté.

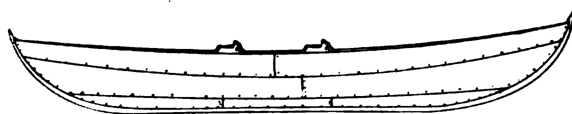
befæste — ⓣ befestigen —

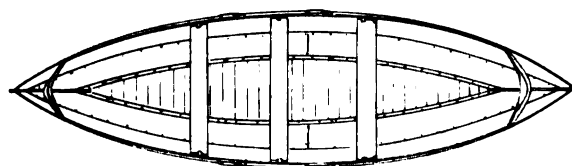
NORSKE BAAD-TYPER

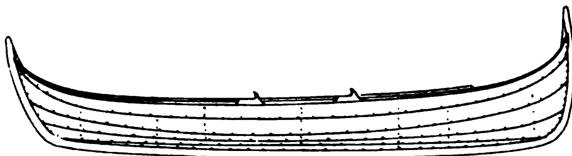

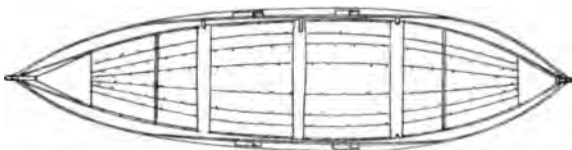
Moderne lods-skøite.

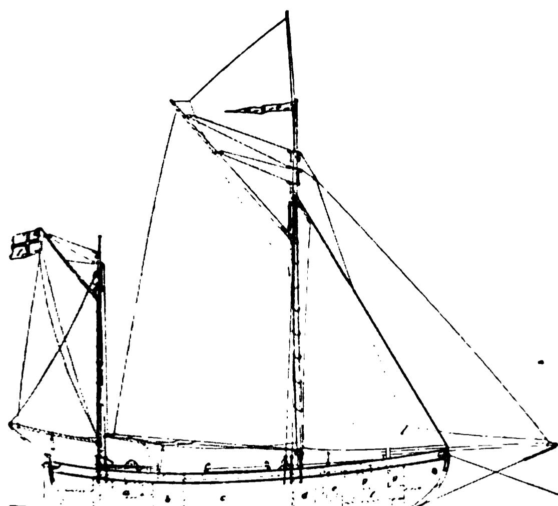

Oselv-baad.

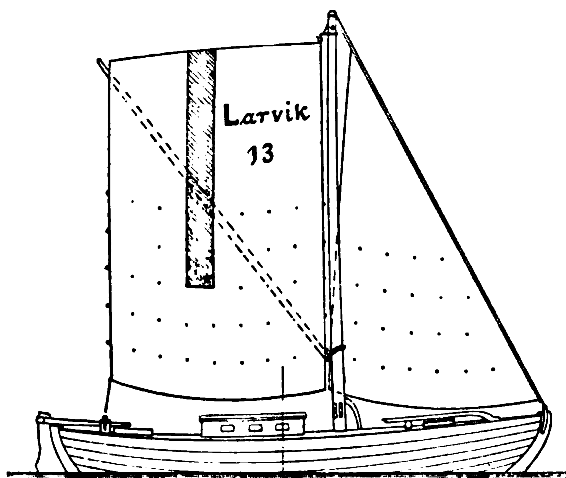

Nordlands-baad.

Rednings-skøite.

a. Kabyt. b. Redskabsrum. c. Fiskerum. d. Kabelrum. e. Kabys. f. Folkelugar. g. Køle.

Lodsbaad af Hvaler-typen.

har disse sidste vist en stor overlegenhed i hurtigseilads, og for at kunne holde skridt med dem var det nødvendigt at studere og tilgodegjøre de i de store sportscentrer vundne erfaringer og slaa ind paa nye veie i konstruktion og bygning. Dette er skeet med stor energi og dygtighed, og vore bedste verfter for lystbaade leverer fartøier (dog hidtil kun i de mindre klasser), som kan maale sig med udlandets saavel med hensyn til model som solid arbeide.

Baadtyper. Indtil omkr. 1865 kunde den norske kyst inddeles i temmelig skarpt afgrænsede distrikter, hvor hovedmængden af baadene tilhørte en egen type. Alle disse baadtyper kunde dog inddeles i 2 hovedgrupper, og Jæderen var skille mellem disse. Baadtyperne østenfor havde mest en seilbaads egenskaber, sterkbygget af smale bord forbundet ved mange og kraftige baand (udt. band, d. e. spant), brede i forhold til længden, dybe og rigget med fast mast og sneiseil.

Nordenfor Jæderen og især i de nordlige landsdele sporedes (og spores endnu) tydelig en nedstamning fra vikingetidens skibe, hvis eiendommeligheder synes at have undergaaet kun smaa forandringer i tidernes løb. Vikingskibenes slanke linjer og maleriske former finder man den dag idag igjen i den egentlige nordlandsbaad. Disse aabne baade maa nærmest betragtes som robaade forsynet med mast og seil. De er letbygget, smale og grundtgaaende i forhold til længden, og ihvorvel de med god bør opnaar en stor hastighed under sit raaseil, savner de dog de egenskaber, man i vor tid forlanger hos en sjøbaad og god bidevindseiler.

Hvorfor Jæderen var skille, maa søges forklaret i den store forskjel der var paa disse to kyststrækninger, i kystens naturlige beskaffenhed, fiskeriernes betydning, bebyggelsens tæthed, skibsfart og trafik. Forandringen i fiskeriernes karakter fra udelukkende kystfiske til havfiske har i stor udstrækning bevirket en forandring ogsaa i baadtyper. Enkelte af de ældre typer er omtrent helt forsvundet og erstattet med nye, og andre forandret for at give dem en seilbaads egenskaber. Ombytning fra robaad til seilbaad er endnu i fuld gang, særlig paa den nordlige kyst. Baadtyperne er derfor meget blandet i de forskjellige distrikter.

Fra Jæderen østover kommer man ind i de egentlige seilbaades hjem, dækkede baade med staaende mast og rig, beregnet paa at drive fiskeri paa det aabne hav. Listerskøiten hører hjemme, som navnet antyder, vestenfor Lindesnes. Den er en bred dæksbaad, men forholdsvis grundtgaaende og let bygget af furu for at sætte den istand til at flyde ind paa Listerlandets langgrunde og stenbelagte strand og finde ly i dertil indrettede smaahavne. Den er kutterrigget med en liden skydende topseilstang, og seilene har et eget snit, som gjør listerskøiten let kjendelig. Dens vakre form bærer forøvrigt spor af fremmed paavirkning. Især har den meget tilfælles med den skotske fiskerbaad. I den ovennævnte omdannelse af baadtyperne i det vesten- og nordenfjelske spiller listerskøiten en stor rolle, og mange af dem finder aarlig veien til de store fiskefelter.

Østenfor Lindesnes og lige til den svenske grænse finder man baadformer, som adskiller sig merkbart fra de vestlandske. Gaar man et aarhundrede tilbage i tiden, benyttedes her, som paa hele vor kyst forøvrigt, omtrent udelukkende aabne baade saavel til lodsing som til fiskeri. I modsætning til nordlandsbaaden var disse meget brede i forhold til længden, med fyldige former for at sætte dem i stand til at vake let paa sjøen. Det var i aarene 1801—14, at kommandør i den dansk-norske marine, den norskfødte Peder Norden Sølling, som da opholdt sig her, indlagde sig stor fortjeneste ved sit arbeide for at forbedre vore lodsers og fiskeres kaar. Det lykkedes ham, trods megen modstand, bl. a. at faa indført brugen af dæksbaade, og disse kom fra den tid mere og mere til at fortrænge de aabne og derfor som seilbaade paa aaben sjø utrygge gamle baade. Denne reform, som har øvet en stor og gavnlig indflydelse paa udviklingen, er nu forlængst gjennemført blandt sjøgaaende lods- og fiskerbaade.

Indtil henimod slutningen af forrige aarhundrede kunde den her omhandlede kyststrækning deles i to dele. I hver af disse havde udviklingen af den Søllingske dæksbaad taget en noget forskjellig retning. Paa strækningen Nesset—Risør bibeholdtes den tilvante store bredde og de fyldige former (sandviks- og barmenbaaden), medens man omkring indløbet til Kristianiafjorden, hvor konkurrancen var skarpest saavel blandt lodser som de talrige makrelfiskere, lagde mere vegt paa god seilads. — Her udviklede sig da den baadtype, som i lange tider har været kjendt under navnet hvalerbaaden. Denne var paa den tid 9.5 à 11 m. lang over dæk, klinkbygget og rigget med spriseil, fok og klyver.

Men i de sidste aartier har ogsaa paa Kattegatkysten baadtyperne undergaaet en rask udvikling. Den tiltagende skibsfart og skarpe kappestrid blandt lodserne har medført et stigende krav paa kraftigere baade, bedre seilevne og større sjødygtighed. — En tidsmæssig lodsskøite, som nærmest er en forbedret udgave af hvalerbaaden og har bibeholdt til en vis grad dennes ydre præg, er ca. 12.5 m. lang, kravelbygget, har skøiterig og ofte en del af sin ballast indfældt i kjølen. Disse moderniserede hvalerbaade vinder efterhaanden indpas ogsaa udenfor deres egentlige hjem og truer med i lodsbedriften at afløse de mere fuldbyggede typer vestenfor. Ogsaa de mindre hvalerbaade, som udgjør hovedbestanddelen af vor store fiskerflaade, har nu forladt spririggen og gaaet over til den mere hændige skøiterig (med gaffelseil og alm. med bom).

Udviklingen af den moderne østlandske lods- og fiskerskøite skyldes for den væsentligste del Colin Archer (s. d.). Han udviklede den ældre baadtype til en tryggere sjøbaad, med bedre former, velseilende og let at manøvrere, dybere i vandet og med ballasten dybere; kravelbygning for saadanne baade indførte han trods sterk modstand. Hans baadtype vandt den afgjørende seier ved kapseiladsen (for lods- og brugsbaade) i Arendal 1886. Baade af lignende type, med væsentlige træk laant fra archerbaaden, bygges ved Risør og andre steder. Se ogsaa Lodsbaad.

Som nærmest i slegt med den moderne lodsskøite fortjener at nævnes de af «Norsk selskab til skibbrudnes redning» byggede redningsskøiter. I disse kraftige fartøier, hvis opgave det er at komme sjømænd og fiskere

---

styrke) confirm, strengthen; (stad o. l.) fortify — Ⓕ (mil.) fortifier; styrke; affermir, assurer, consolider.

befæstning se fæstning.

befølet — Ⓣ befugt — Ⓔ entitled, competent — Ⓕ autorisé (à); compétent. Se ogs. grundet.

beføle — Ⓣ befühlen — Ⓔ feel; finger — Ⓕ toucher, tâter; manier.

beg — Ⓣ Pech n — Ⓔ pitch — Ⓕ poix f.

beg Ⓔ bede, tigge.

begaa — Ⓣ begehen — Ⓔ commit — Ⓕ commettre; faire; (forbrydelse) perpétrer.

begaben Ⓣ begave.

begaffen Ⓣ beglo.

bégaiement Ⓕ m, stamming; hakking.

begatten Ⓣ: **sich b.** parre sig.

begavet — Ⓣ begabt, (gut) veranlagt — gifted (with), talented, clever — Ⓕ qui a du talent; de talent; heureusement doué.

begavelse — Ⓣ Begabung f — Ⓔ endowment, gift(s), giftedness, capacity, intelligence — Ⓕ talent(s) m (pl); dons m pl.

bégayer Ⓕ (frem)stamme; hakke.

begeben Ⓣ afsætte, sælge; bortgifte. **sich b.** begive sig; hænde, ske; (med gen.) afstaa fra, opgive.

Begebenheit Ⓣ f, begivenhed.

begegnen Ⓣ møde; hænde, tilstøde; behandle; imødegaa, forebygge.

Begegnung Ⓣ f, møde; behandling; modtagelse; sammenstød.

tilhjælp i havsnød, er særlig lagt vegt paa evnen til at holde sjøen i altslags veir, paa lethaandterlighed og paa manøvredygtighed i krapt farvand og med liden besætning. De er fordelt paa den lange kystlinje fra den svenske til den russiske grænse, og det tør antages, at deres nærværelse i de nordlige farvande har fremskyndet den ovenfor omtalte overgang ved de store fiskerier til tryggere baadformer ved at vise den tidligere lovpriste nordlandsbaads underlegenhed, hvor det gjælder en kamp mod elementerne. De første redningsskøiter blev konstrueret og bygget af Colin Archer.

Foruden de egentlige seilbaade findes paa sydkysten en stor mængde s k j e g t e r (snekker, kogger). Disse er i regelen 6—7 m. lange, aabne, men med «skvetgange» langs siderne. Skjegten er en kombineret ro- og seilbaad (med spriseil) og egner sig især for fiskeri i skjærgaarden. Dog ser man den ofte med sine bakker (liner) i aaben sjø. I kyndige hænder er den for sin størrelse en ypperlig seiler og en god sjøbaad.

I den allersidste tid har en helt ny baadtype, m o t o r b a a d e n, faaet adskillig anvendelse som fiskerbaad. Petroleumsmotoren, der egner sig bedst for dette brug, lider vistnok endnu af mangler og ufuldkommenheder, men disse vil utvilsomt efterhaanden afhjælpes, og man tør sikkert antage, at motoren i fremtiden vil spille en betydningsfuld rolle som drivkraft i vore brugsbaade.

Fra Jæderen og nordover har man følgende baadtyper:

1. Hardangertypen. Mindre baade (færinger) er af ældre type, medens større aabne baade (garnbaade, notbaade) har antaget meget af listertypens karakter. Bruges fra Egersund til Feie, men vinder stadig i brug hele kysten nordover. Nær hardangerbaaden staar osebaaden og lysefjordbaaden, en lettere og mere gratiøs baadtype.

2. Nordfjordtypen. Mindre baade (færinger, seksringer) benyttes fra Feie til Vanelvfjord, medens større baade af denne type helt er ombyttet med lister- og hardangertypen.

3. Søndmørstypen (fra Stad til Ona). Mindre baade (færinger og seksringer) er en del forandret. Større aabne baade af ældre type blev helt aflagt og erstattet med en ny (møring), men ogsaa møringen har omtrent overalt ophørt at eksistere, og i stedet bruges dæksbaade af den nye romsdalstype.

4. Nordmørtypen (fra Ona til Smølen) bruges endnu meget, men ombytning med nyere typer, der har meget af hardangertypen hos sig, er i fuld gang.

5. Aafjordtypen (fra Smølen til Namsenfjord) holder sig tappert, men ogsaa denne begynder at fortrænges af nyere typer; særlig blandt de større baade er dette tilfælde.

6. Nordlandstypen (fra Vikten og nordover). Mindre baade (lige til den store ottring) af den gamle type bruges almindeligst endnu. Den største baad (fembøringen) er omtrent helt aflagt og erstattet med skøiter af flere forskjellige nyere nordlandstyper. Mindre aabne og dækkede baade af nyere typer bruges i stor udstrækning. Se planche Norske baad-typer. [Om baadtyper bl. a. i «Norges fiskerier», udgivet af «Selskabet for de norske fiskeriers fremme», I, «Norsk havfiske», Bergen 1905.]

Baadbenet, et lidet ben i haand- og fodroden, se M e n n e s k e t s a n a t o m i.

Baadbrök, sjøudtr., strop omkring en baad som hænger i daviderne, til at understøtte denne.

Baade, K n u t A n d r e a s s e n (1808—79), n. maler, var Dahls elev, men blev under indflydelse af romantiken er produktiv skildrer af maaneskin og natstemninger, der gjorde ham populær og gav ham en stilling inden kong Ludvigs kunstnerkreds i München. Hans kunst eier koloristiske fortrin, men kan ikke frakjendes flygtighed; den behandler, som læreren bemerkede, «et landskab i almindelighed». (To billeder i Kunstmuseet i Kristiania.)

Baader *[bā'dər],* F r a n z X a v e r von (1765—1841), d. i München, hvor han var professor i filosofi. Han var væsentligst religionsfilosof og af tro katolik. Paavirket af ældre mystikere udvikler han i sine skrifter en verdensbetragtning, der forener spekulativ filosofi med kristelig dogmatik.

Baadkrabber (el. baadskrabber), sjøudt., træklamper, der støtter en baad, som staar paa skibsdækket. B. er udskaaret efter formen af baadens bund, saa at de danner et leie for denne.

Baadshage (udt. baass'hake), stang med krog og spids af jern i den ene ende, krogen til at holde fast med, spidsen til at støde af med, naar farkosten ligger ved skib, brygge eller lignende.

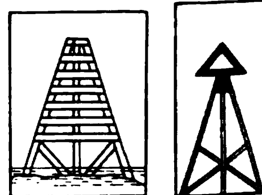
Baadsmand (udt. baass'mann), i marinen en høiere grad blandt matrosunderofficererne. B. paa et handelsskib er førstemand blandt matroserne; han har opsyn med skibets forraad af redskaber, taugverk, garn, blokke, stroppe o. s. v. — B a a d s m a n d s m a t, i marinen en underofficersgrad efter baadsmanden.

Baadstø el. b a a d l æ n d i n g findes i regelen i enhver baadhavn, lods- eller fiskerleie. Man vælger dertil helst en lun vik eller ofte blot en smal fjeldkløft, bortskaffer de større stene og lægger saakaldte lunner af træ i passende afstande, fra sjøen opover mod sjøhusene, hvorved baade let kan trækkes op paa land. Til befæstelse af lunnerne og til at træde paa ved landingen anbringes paa hver side en rad af stene («vor»).

Baae, grunde, hvor det bryder. Ordet er oldn. *boði*, der egentlig betyder «bebuder, forkynder», idet vandets bryden røber grunden eller det skjulte skjær. Bruges tildels ogsaa om dybe grunder, op til 20 fod. (Jfr. F l u.)

Båhus, se B o h u s.

Baake (tildels b a a k n) er et merke (af træ eller sten), som sættes op paa et skjær for at gjøre det lettere kjendeligt. Ordet er laant fra frisisk *bâken* og er identisk med eng. *beacon,* sjømerke. Samme ord er ogsaa b a u n, s. d.

Baake.

Baal *[ba-al],* vestsemitisk gudenavn (babyl. Bel. Oprindelig er det et appellativ og betyder «herre» (fem. Baalat (jfr. A s t a r t e) egentl. «herskerinden», plur. baalim). De forskjellige bjerge, kilder, byer o. s. v. havde sine særegne guder (meget ofte frugtbarhedsguder), der betragtedes som vedkommende lokalitets «herre» (baal). De særmerkedes gjennem forskjellige tilføielser til det

begehen (f) befare; begaa; feire.

Begehr (t) m (n), forlangende, begjæring; efterspørgsel.

begehren (t) attraa, begjære, forlange; (nach) længte efter, ønske at tale med. **stark begehrt** meget efterspurgt.

begehrlich (t) begjærlig.

Begehung (t) f, befaring; eftersyn; høitideligholdelse.

begeifern (t) besudle med fraade; bagvaske.

begeistre — (t) begeistern — (e) inspire, animate — (f) enthousiasmer, enflammer; (digterisk) inspirer. **begeistret** — (t) begeistert — (e) enthusiastic, ardent, in ecstacy — (f) enthousiaste, enflammé.

begeistring — (t) Begeisterung f — (e) inspiration; enthusiasm, passion — (f) enthousiasme m; inspiration f.

beget (e) avle.

beggar (e) tigger; bringe til tiggerstaven, ruinere.

begge — (t) (alle) beide — (e) both, (hver af to) either — (f) l'un et l'autre; tous (les) deux.

Begier(de) (t) f, begjær(lighed).

begierig (t) begjærlig.

begiessen (t) overøse, bestænke, vande.

begin (e), **beginnen** (t) begynde.

Beginn (t) m, **beginning** (e) begyndelse.

Beginnen (t) n, begyndelse; adfærd; foretagende.

begive sig — (t) sich begeben (hænde) geschehen; (om uveir) auf-

fælles appellativ, f. eks. den fønikiske B.-Lebanon og den moabitiske B.-Peor (saaledes benævnt efter de bjerge, hvorpaa de holdt til), B.-zebub, muligens «flue-herren» (hos filisterne i Ekron), B.-berit, «forbunds-herren» (i Sikem). Den kanaanæiske B.-kultus har ikke været uden indflydelse paa dyrkelsen af israeliternes Jahve, der engang betragtedes og betegnedes som Israels B. (d. e. «herre»).

Baalbek (d. e. «Baal's by», af grækerne benævnt Heliopolis), beliggende ved foden af Antilibanon. Under keiser Augustus blev den rom. koloni og smykkedes senere, sandsynligvis af Antoninus Pius og Septimius Severus, med 2 pragtfulde templer; af det enes 54 korinthiske søiler staar fremdeles 6; af det andets 46 staar 16, samt delvis den i korinth. stil udførte portal. Det største tempel blev under Theodosius omgjort til en kirke, og senere, sammen med det mindre, til en fæstning. Efter arabernes indtagelse af byen forfaldt tempelbygningerne og efterhaanden ogsaa byen selv; ikke mindst bidrog hertil et voldsomt jordskjælv (1759). B. er nu en liden landsby (2000 indb.) tilhørende det tyrk. vilajet Syrien.

Baand. 1. (Anatom.). D. e. ligamenter, se Menneskets anatomi. 2. (Arkitekt.). I bygningskunsten betegnes hermed et smalt og lidet fremspringende led. Det kan være forsynet med enkle profiler eller med et fortløbende ornament. Kan ogsaa betegne enkelte led i tømmerkonstruktioner. 3. (Sjøvæsen). Sedvanlig udtalt band, bruges i almindelighed om spant især i baade (de krumme tvertrær, som holder baadbordene sammen); se ogsaa Baugbaand. 4. En særlig gren af væveriet, ved hvilken fremstilles smale tøier. Tekniken er i sine hovedtræk den samme som ved almindelig vævning. Der fremstilles forskjellige slags baand, af silke, bomuld og uld. Silke og atlasbaand arbeides især i Paris, Basel, Crefeld, Wien, lærreds- og uldbaand i Elberfeldt-Barmen og i Østerrige. I etnografien er baandvævning kjendt i primitiv teknik og med primitive mønstre. Den forekommer ogsaa i vor bondekunst, især fra Telemarken, i geometriske mønstre lig vore primitive aaklædemønstre.

Baanddannelse *(fasciatio)*, en ikke sjelden forekommende ved lokal overernæring fremkaldt misdannelse hos baade vildtvoksende og dyrkede planter, hvorved de i normal tilstand cylindriske stængler eller grene bliver fladtrykte og bredt baandformede. Kan dels skyldes en sammenvoksning af flere skud fra tæt sidestillede knopper og dels en forandring af vegetationspunktet i spidsen af en enkelt gren. Blandt trær findes b. især hos gran, ask og or, hvor slige grene ofte ved eiendommelige bøininger faar et krumstavlignende udseende. Hos flere dyrkede planter kan b. gjøre skade ved at hindre blomstring og frøsætning eller, som hos asparges, ved at gjøre skuddene ubrugelige. I enkelte tilfælde kan b. blive saa konstant, at den nedarves gjennem frøet, f. eks. hos «hanekam» *(celosia cristata)*, der netop af den grund er en yndet prydplante. — En anden slags b., opstaaet ved ydre tryk, finder man hos rødder eller rodstokke, der vokser indeklemt i fjeldsprækker o. l.

Baandfisk *(trachypteridæ)*, en artsfattig familie af store, fra siderne sammentrykte (baandformige) dybvandsfiske, uden skjæl, med sølvglans; skelettet svagt forbenet, rygfinnen langs hele kroppen, halefinnen tildels rudimentær, ingen analfinne, bugfinnerne enten mangler eller er omdannet til et par lange straaler. — Sølvkveiten *(trachypterus arcticus)*, ca. 2½ m. lang, og sildekongen *(regalecus glesne)*, optil 5½ m., er begge fundet strandede ved Norges kyst.

Baandgrind.

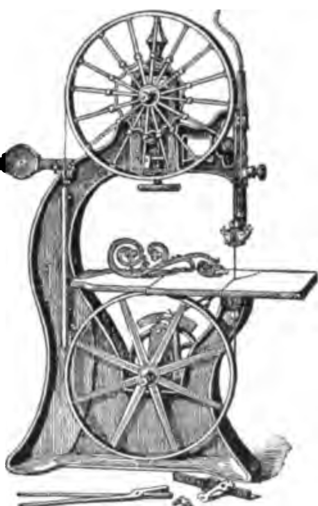
Baandgrind, gammelt træredskab til vævning af belter, strømpebaand o. s. v. Ca. 12—24 cm.s høide, tilsvarende bredde. Ofte rigt udstyret med udskjæringer eller farvelagt motiv i karveskurd (kerbsnit).

Baandgræs *(digraphis arundinacea f. picta)*, varietet med hvidstribede blade af det almindelige strandrør; store planter, der dyrkes som prydgræs i haver.

Baandhake, bødkerverktøi til brug ved tøndebaandenes nedtrykning paa plads over staverne. Apparatet benyttes som vegtstang, idet jernhaken er dreielig fæstet til et skaft.

Baandjern, baandstaal, saaledes benævnes fladjern og -staal, naar tykkelsen er under 5½ mm. og bredden under 250 mm. B. sælges bundtvis i større længder, ikke i stænger. B. benyttes navnlig til tøndebaand.

Baandkniv er en kniv med ombøiet haandtag i hver ende. B. benyttes navnlig af bødkere til forarbeidelse af trætøndebaand. Kniven føres ved at fatte ét haandtag i hver haand. Benyttes ogsaa som barkekniv ved afbarkning af trævirke.

Baandsag.

Baandsag kaldes en maskinsag, hvis tynde og smale sagblad har form af et baand uden ende og drives vertikalt nedad mod arbeidsstykket ved en nedentil anbragt roterende skive, medens det styres af en liggende skive oventil. Ligesom cirkelsagen har b. det fortrin fremfor en sagemaskine med ret op og ned gaaende sagblad, at den arbeider hurtigere, idet sagbaandet skjærer uafbrudt, den anden kun under bevægelsen nedad. B. egner sig fornemmelig til sagning efter krumme linjer.

Baandstaal, se Baandjern.

Baar *[bār]*, et bjerglandskab i det sydlige Baden, mellem Schwarzwald og tysk Jura, ca. 650 km.² med ca.

---

bören — ⓔ go, repair, proceed, set out; (hænde) chance, come to pass; (om uveir) cease — ⓕ se rendre, aller; (paa reise) partir (pour); (paa vei) se mettre en route; (hænde) arriver; (om uveir) cesser.

begivenhed — ⓣ Begebenheit f, Ereignis n, Vorfall m — ⓔ event, occurrence, incident — ⓕ événement, fait m; (ulykkelig) accident m; (hændelse) aventure f.

begjær — ⓣ Verlangen, Gelüst n — ⓔ desire, appetite, lust — ⓕ appétit m; convoitise f.

begjære — ⓣ begehren, verlangen, fordern — ⓔ desire, covet; request, solicit, ask for, demand — ⓕ désirer, souhaiter, avoir envie de; convoiter; demander (qc à q); requérir.

begjæring — ⓣ Begehren, Verlangen n; Begehr m — ⓔ desire; request, demand — ⓕ désir m; demande, réquisition f.

begjærlig — ⓣ (be)gierig — ⓔ desirous; eager, anxious — ⓕ avide, désireux; exigeant; curieux.

begjærlighed — ⓣ Begierde f — ⓔ desire; cupidity, covetousness, anxiety — ⓕ avidité, cupidité f; désir m.

beglänzen ⓣ beskinne, udbrede glans over.

beglaubigen ⓣ stadfæste, bekræfte akkreditere; verificere. **sich b.** legitimere sig.

Beglaubigungsbrief ⓣ m, **-schreiben** n, akkreditiv.

50 000 indb. B. var engang et frit landgrevskab i Tyskland og danner nu størstedelen af det mediatiserede fyrstendømme Fürstenberg.

Baard Guttormssøn, n. stormand af Reinsætten, gift med Sigurd Munds datter Cæcilia, fader til kong Inge Baardssøn og Skule Jarl. Faldt paa kong Sverres side i slaget i Florevaag ved Bergen 1194.

Baardsen, Gjest (1793—1849), fra Sogndalsfjæren i Sogn. Dømt for tyverier rømte han fra arrester og strafanstalter og kom omsider som livsslave paa Akershus. I 1845 blev han benaadet og reiste nu rundt som kolportør af egne skrifter paa vers og prosa om sit levnetsløb. Hans samling af ord i skøiersproget er benyttet af Eilert Sundt ved udarbeidelsen af fantesprogets leksikon.

Baare, norsk ord for bølge eller bølgegang (svarende til holl. *baar).*

Baare er benævnelsen paa de bæreindretninger, som i arméen anvendes saavel af sanitetsafdelingernes sygebærere som af de stridende afdelingers hjælpesygebærere for at transportere saarede fra slagfeltet tilbage til steder, hvor deres første behandling foregaar, nemlig hjælpeplads eller forbindingsplads. En b. bestaar af to lange baarestænger, der stikkes gjennem to fodstykker, saa der dannes en ramme, som giver plads for en mand; bunden i b. dannes af en med hovedpude forsynet baaredug, som trædes ind paa stængerne, før b. sammensættes.

Baars, Herman Brunchorst (1822—96), kæmner m. m. i Bergen, almeninteresseret mand med mange tillidshverv, forfatter af forskjellige afhandlinger vedrørende fiskerierne («Les pêches de la Norvège», «Die Fischerei-industri Norwegens». «Beretning om den internationale fiskeriudstilling i Boulogne» o. s. v.).

Baas, et ved skillevæg afgjærdet rum for enkelt husdyr, særlig ko, som deri holdes bundet. Indhegninger, hvori dyrene gaar løse, betegnes derimod som binger.

Baasfjord, fiskevær og handelssted med post og telefon paa nordsiden af Varangerhalvøen ved bunden af en 13 km. lang fjord af samme navn, Vardø herred, Finmarkens amt. Stedet har en meget god havn og var indtil 1904 station for flere hvalfangerselskaber med guanofabrik og tranbrænderi, der fremdeles er i virksomhed.

Baasmo kisgruber ved bunden af Ranfjorden paa dennes nordside, Mo herred, Nordlands amt. Ved gruberne, der eies af et aktieselskab, har i de senere aar gjennemsnitlig været beskjæftiget ca. 200 mand. Dampskibsanløbssted med post og telefon.

Båstad, by i Sverige, Christiansstad len (Skåne), ved Laholmsbugten, ca. 800 indb. God havn. Besøgt badested. Anlagt i 15 aarh.

Bāb (arab.), dør, port (ogsaa om et stræde, jfr. Bāb el Mandeb); kapitel.

Bāba (tyrk.), «fader», hædrende tilnavn (jfr. Ali Bāba), især til geistlige og asketer.

Bāba-dagh, by i Rumænien i landskabet Dobrutsja, ca. 4 000 indb. (mest bulgarer), var i flere tyrk.-rus. krige den tyrk. anførers hovedkvarter.

Bábar (el. Babber), øgruppe i holl. Indien, østenfor Timor, 434 km.² med 22 531 indb. (1895). Vigtigste by Tepa.

Babbage *[bǽbədž]*, Charles (1792—1871), eng. matematiker og mekaniker, 1828—39 professor i matematik i Cambridge. En alsidig mand, der foruden med matematik særlig beskjæftigede sig med nationaløkonomi. Konstruerede en regnemaskine.

Babbits metal, en legering af vekslende sammensætning, f. eks. 25 dele tin, 4 antimon og 2 kobber. Anvendes til foring af akselleier og støbes i regelen paa plads om en dorn af samme tykkelse som akselen. B. kaldes ogsaa «hvidt metal» eller «antifriktionsmetal» og anvendes meget, dels fordi det er let at anbringe, dels fordi det giver liden friktion.

Babel, se Babylon.

Bāb el Mandeb (taareporten), det smale sund, som forbinder Rødehavet med bugten ved Aden. Sundet, som skiller Asien fra Afrika, er ved øen Perim delt i et østre og et vestre løb, af bredde henholdsvis 3 km. og 20 km. Engelskmændene har befæstet Perim.

Babelon *[bablō']*, Ernest (1854—), fr. arkæolog, historiker og numismatiker, direktør for Bibliothèque nationales myntkabinet og antiksamling. Han har sammen med Salomon Reinach foretaget vigtige arkæologiske undersøgelser i Tunis, bl. a. af Karthagos ruiner. Hans betydeligste numismatiske arbeider er kataloger over den romerske republiks og over de antike græske mynter; han har udgivet kataloger over antike kunstsager i nationalbiblioteket og desuden en populær «Manuel d'archéologie orientale».

Babelstaarnet. Ifølge et bibelsk sagn (1 Mos. 11) forsøgte Noahs sønner at bygge et taarn, hvis top skulde række op til himlen; til straf for deres overmod forvirrede Gud deres sprog; derfor kaldte man hint sted Babel. Dette sagn, som kan være foranlediget ved synet af de babyl. tempeltaarne (se Babylonien; muligens specielt det mægtige tempeltaarn i Borsippa, lige ved Babylon, viet til guden Nabu), er bygget over en hebr. folkeetymologi, ifølge hvilken «Babel» (i babyl. «Guds port») er dannet af det hebr. verbum *balbel,* forvirre.

Baber, Sahīr ad-dīn Muhammed (1483—1530), efterkommer af Timurlenk. I 1525 drog han med 10 000 mand over Indus ind i Indien, hvor han det følgende aar indtog de to hovedstæder Dehli og Agra og som den første stormogul (pers. *shah,* konge, el. *shahinshah,* keiser) grundlagde et indisk keiserrige (jfr. Bahadur shah). Han har selv skildret sine oplevelser (senere oversat til engelsk).

Babeuf *[babø'f]*, François Noël (1760—97), fr. kommunistisk revolutionær, oprindelig jakobiner. Udgav bladet «Tribune du peuple», i hvilket han virkede for sine meninger: «Hvad man eier af samfundsgoderne udover den gjennemsnitlige andel, er tyveri og kan med rette fratages en». «Samfundets ordning maa gaa ud paa at berøve ethvert individ haabet om nogensinde at blive rigere, mægtigere eller kyndigere end nogen af dets medmennesker». Under direktoriet anklaget for komplot mod regjeringen, dømt til døden og guillotineret. [Advielle, «Histoire de Babeuf et du Babouvisme». Paris 1883.]

Bābi, betegnelse for en reformbevægelse i den østlige (persiske) Ilsam, udgaaet fra Mirza Ali Muhammed, som i første halvdel af 19 aarh. udgav sig for Bāb (s. d., d. v. s. den «port», hvorigjennem den rette gudserkjendelse naaede frem og gav sig tilkjende; senere erklærede

---

begleichen (t) jevne, ordne; berigtige; betale

Begleitadresse (t) f, **-brief** m, **-schein** m, følgeseddel, fragtbrev.

begleiten (t) ledsage, følge; vedlægge; akkompagnere.

beglotzen (t) glo paa.

beglücken (t) gjøre lykkelig.

beglückwünschen (t) lykønske.

begnad(ig)en (t) benaade.

begnügen (t); **sich b.** lade sig nøie, være tilfreds.

begnügsam (t) nøisom.

begone (e) bort! pak dig!

begored (e) blodbesudlet.

Begräbnis (t) n, begravelse(ssted).

begrave — (t) begraben, bestatten, beerdigen — (e) bury, inter, entomb — (f) enterrer; (fig.) ensevelir.

begravelse — (t) Begräbnis n, Bestattung f — (e) funeral, burial, interment; inhumation — (f) enterrement m; funérailles, obsèques f pl; (fig.) ensevelissement m.

begreb — (t) Begriff m — (e) notion, idea, conception — (f) idée, notion f. **staa i begreb med** — (t) in Begriff sein — (e) be going, be about to; be on the point (in the act) of — (f) aller (faire qc.), être sur le point de.

begreifen (t) begribe, fatte indbefatte. **in einer Sache begriffen sein** være ifærd med.

begreiflich (t) forstaaelig, fattelig. **begreiflicherweise** begribeligvis.

han sig for Mahdi, en manifestation af den guddommelige verdensaand i lighed med Moses, Jesus og de øvrige profeter. Menneskene skulde betragte hverandre som brødre, og kvinderne bringes ud af den ufri stilling, som Islam anviste dem. Retningen blev forfulgt af den persiske regjering; profeten blev henrettet i juli 1850, medens hans tilhængere søgte tilflugt paa tyrkisk omraade. Den babistiske menighed, som nu antagelig tæller ca. 600000 bekjendere, er for tiden delt i 3 sekter; den ene (paa Cypern) holder fast ved Ali Muhammed; den anden (i Akka), som sluttede sig til hans efterfølger Bahā-Allāh (der udgav sig for en endnu fuldkomnere manifestation og desuden vilde gjøre alvor af babismens universalistiske program), delte sig efter hans død (1892) mellem hans to sønner Abbās Efendi (Abd al-Bahā) og Mirza Muhammed Ali. Førstnævnte, som har de fleste troende, har udsendt missionærer bl. a. til Nordamerika, hvor de har vundet mange tilhængere, især i Chicago og New York (hvor der i «Genealogical Hall» om søndagen holdes forsamling med taler, navnlig af Miss Isabella Brittingham); adskillige amerikanere og amerikanerinder har allerede foretaget pilgrimsreiser til Abbās Efendi i Akka.

Babić *[-bitš]*, Ljubomir (pseud. Sandor Gjalski) (1854—), det moderne Kroatiens første novellist. I «Maričon», «Naja, Gjurgić, Azicei» o. fl. skildrer han forskjellige sider af det kroatiske landliv, som han i egenskab af godseier i Zagorien har havt rig anledning til at studere. B. har en original stil, er selvstændig i sin opfatning, digterisk fin og psykologisk dyb.

Babinet *[babiné]*, Jacques (1794—1872), fr. fysiker, professor i Paris, udførte vigtige undersøgelser i meteorologi, optik o. s. v.

Babington *[bébiŋtn]*, Anthony (1540—87), eng. adelsmand og katolik, stod i spidsen for en sammensvergelse, der gik ud paa at befri Maria Stuart af fængslet og dræbe dronning Elisabet. Sammensvergelsen blev opdaget, og B. blev henrettet tilligemed de af deltagerne, der ikke var flygtet.

Babingtoni't, et sort pyroxenmineral, som bestaar af et kalcium-jernmangansilikat. Det krystalliserer triklint og forekommer bl. a. ved Arendal.

Babiru'ssa, se Hjortesvin.

Babi'ster, se Babi.

Bablah, de tørrede belge af forskjellige *acacia*-arter; benyttes til garvning og sortfarvning.

Bābolna, lidet distrikt i Ungarn, komitat Komorn; berømt stutteri med arabiske heste.

Ba'brios, græ. digter (2 el. 3 aarh. e. Kr.), forfatter af en samling æsopiske fabler i haltende jamber (se Aisopos); B.s fortjeneste bestaar kun i versifikationen af det kjendte stof; fablerne ofte senere bearbeidet; i B.s originalform først kjendt fra 1843.

Babuīn, se Bavianer.

Babujānerne, liden øgruppe i Filippinerne, n. for Luzon, 620 km.² med 9475 indb. (1898), vulkanske, men frugtbare. Indb. er tagaler (s. d.).

Babusch, tyrk. sko el. tøffel uden bagkappe og hæl («pampusser»); bruges især inden døre.

Bābylon, den berømte kongestad ved Eufrat (mellem 32 og 33 breddegrad, i nærheden af det nuværende Hilleh), grundlagt ca. 3000 f. Kr. af Sargon I af Agade, var trods sin alder en af de yngste blandt de babyloniske byer, men kom alligevel (navnlig gjennem Hammurabi's regjering, ca. 2250) til at spille den mest fremtrædende rolle; selv efter at have tabt sin fulde selvstændighed vedblev den at være midtpunktet for hele den forasiatiske kulturverden. Den blev flere gange erobret, én gang endog ødelagt (af Sanherib, 689), men atter gjenopbygget, og som hovedstad i det nybabyloniske, kaldæiske, rige smykket paa det mest storartede (fornemmelig af Nabopolassar og Nebukadnezar). En vis betydning synes den at have bevaret lige indtil den sassanidiske tid (se forøvrig art. Babylonien). Det tyske orientselskab har i de seneste aar gjennem udgravninger søgt at komme paa det rene med B.s topografi. Herodots (og i nyere tid Opperts) angivelse af byens omfang (90 km.) viser sig at indeholde en voldsom overdrivelse; dens omkreds beløb sig i virkeligheden til 15 km. (Kristianias er 19 km.); endnu kan man tydelig forfølge et længere stykke af den ydre bymur saavelsom et kortere af den indre og ældre. Af ruinhaugene paa østsiden af Eufrat betegner den saakaldte «Amran ibn-Ali» stedet for den store babyloniske nationalhelligdom Esagila, templet for Marduk, B.s specielle gud. Paa den nordenfor liggende «Kasr» har man gjenfundet og delvis udgravet paladser efter Nabopolassar og Nebukadnezar (med den 18 × 52 m. store tronsal, i hvis sydlige væg endnu kan sees den nische, hvori Nebukadnezars trone stod opstillet), fødselsgudinden Ninmachs tempel Emach, Marduks pragtfulde processionsgade og den berømte Ishtar-port.

Babylōnien, landstrækningen ved og mellem det nedre løb af Eufrat og Tigris. Denne benævnelse (dannet af bynavnet Babylon) er først opstaaet i Perserriget og siden ført videre gjennem græsk tradition. Hos de senere græske og romerske forfattere kaldes landet ofte Kaldæa; i det gamle testamente Sinear el. Babel; i Islam Irāk. En tilsvarende betegnelse synes at mangle i den gamle babyloniske tid (jfr. dog «Karduniash» i Tell-el-Amarnabrevene); som politisk begreb sammenfattes det som Sumer (den sydlige halvdel) og Akkad (den nordlige halvdel). B. er et alluvialland; i løbet af ca. 50 aar viger havet 1 km.; tidligere mundede Eufrat og Tigris hver for sig ud i den Persiske bugt. Klimaet er i november og december temmelig koldt; fra januar til mars behageligt; om sommeren er temperaturen 40—60 ° C. Gjennem et system af kanaler lededes i gammel tid oversvømningsvandet ud over sletten, som derved i høi grad frugtbargjordes (fertilissimus ager totius orientis, «det frugtbareste stykke jord i hele Orienten» (Plinius)). Især trivedes hvede og dadler. Husdyr: kamel, hest, kjør, faar og gjeder; vilde dyr: løve, sjakal, vildokse, vildsvin, vildhest, raadyr; elvene fiskerige.

Byer (nu mest ruinhauge) i syd (de moderne benævnelser i parentes): Eridu (Abu Shahrein), Ur (Mugheir, al-Muqajjar), Isin (endnu ikke identificeret), Larsa (Senkereh), Erech (Warka), Shirpurla eller Lagash (Tello), Nippur (Nuffar); i nord: Babylon (nær det nuværende Hilleh), Borsippa (Birs Nimrud), Kuta (Tell Ibrahīm), Sippar (Abu Habba), Agade (ikke identificeret). — Vore tidligere, dels ufuldstændige dels ensidige, kilder til kundskab om det gamle B., nemlig det gamle testa-

---

begrenzen (t) begrænse.
begribe se fatte, forstaa.
begribelig se fattelig, forstaaelig. **gjøre en noget begribeligt** — (t) einem etw. begreiflich machen — (e) make one understand — (f) faire comprendre qc à q.
Begriff (t) m, begreb, forestilling; begribelse.
begrime (e) tilsøle, tilsmudse.
begrunde — (t) begründen — (e) prove, make good (out) — (f) motiver; fonder.
begrundelse — (t) Begründung f — (e) explanation (of the reasons), vindication — (f) exposé (m) des motifs; preuve f.
begründen (t) begrunde; grundlægge.
Begründer (t) m, grundlægger.
begrüssen (t) hilse.
begræde — (t) beweinen — (e) deplore, mourn, lament, bewail — (f) déplorer, regretter.
begrædelig — (t) beweinenswert — (e) deplorable, lamentable — (f) déplorable. Se ogs. ynkelig.
begrænse — (t) begrenzen, beschränken — (e) bound, limit, circumscribe — (f) borner, limiter.
begrænsning — (t) Begrenzung. Beschränkung f — (e) limits pl — (f) limites, bornes f pl.
begucken (t) kikke paa.
bègue (f) stam(mende).
bégueule (f) f, snerpe.
bégueulerie (f) f, snerperi.
beguile (e) fordrive (tiden).
béguin (f) m, (barne)lue; forkjærlighed. **béguinage** m, hellig-

mente, Herodot (5 aarh. f. Kr.) og uddrag af et græsk verk af den babyloniske prest Berosus (4 aarh. f. Kr.), har, fra midten af forrige aarh., faaet en uanet rig udfyldning gjennem u d g r a v n i n g e r: topografiske undersøgelser af Babylon, Borsippa, Nippur, Erech, Larsa, Ur og Eridu ved englænderne Loftus og Taylor under overopsyn af Sir Henry Rawlinson (1849—55) og ved den franske ekspedition under Fresnel og Oppert (1851—54); Rassams gravninger (1879—82) i Sippar (fund af Soltemplet med et arkiv paa angivelig ca. 50 000 lertavler), fortsat af Scheil (jan.—april 1894) i opdrag af det Ottomanske museum; E. de Sarzecs gravninger i Tello (1875—80, og senere); nordamerikanske ekspeditioner bl. a. under Peters, Hilprecht, Haynes til Nippur (1884—85, 1888—89, 1890, 1893—96, 1899—1900); det tyske orientselskabs gravninger (juni 1902—mars 1903) under ledelse af Kolewey i Fara og Abu Hatab (32 breddegrad) og i Babylon (siden 26 mars 1899). Hertil kommer især fundet (i 1888) i (Tell-el-)Amarna (s. d.) i Mellemægypten af ca. 300 tavler med babylonisk kileskrift, og fundet af talrige værdifulde babyloniske indskrifter (deriblandt

Vildoksen, babylonisk relief af emaljeret teglsten.

den berømte Hammurabi-stele, se nedenf.), engang røvet af elamiterne, i Susa, under de Morgans og Scheils gravninger smst. (siden 1897). — Den babyloniske s k r i f t («kileskriften»), som babylonierne overtog fra sumererne (se nedenf.), og som skrives fra venstre mod høire (uden mellemrum mellem ordene), er fremgaaet af en linear billedskrift (som man endnu tildels kan gjenkjende paa de ældste indskrifter). Den har 2 elementer: «kilen» (dels vandret ⊳—, dels lodret Y, dels skraa ◁) og «vinkelhaken» (<). Sumererne anvendte et og samme ordtegn (ideogram) til at udtrykke flere beslegtede begreber; saaledes betegnede f. eks. en «stjerne» ⊳⊳Ŧ (oprindelig ✳) tillige «himmel», «himmelgud» og «gud» overhoved, samt «høi», «være høi». De udviklede videre sin skrift til stavelseskrift (syllabisk skrift); saaledes anvendtes f. eks. tegnet for «himmel», der i sumerisk lyder *an*, ogsaa til rent fonetisk at udtrykke stavelsen *an*. Disse sumeriske stavelseværdier bibeholdt de semitiske babyloniere, da de overtog skrifttegnene; men samtidig udtalte de ordtegnene paa sit eget, semitiske sprog, saaledes at f. eks. ovenstaaende tegn herefter ogsaa blev udtalt *shamu*, semitisk: himmel (og *ilu*, sem.: gud). Den babyloniske skrift er altsaa paa samme tid ord- og stavelseskrift; og de enkelte skrifttegn (hvoraf der er mere end 500) kan desuden betegne flere ord og flere stavelser. For at lette læsningen føiede man til enkelte ord saakaldte determinativer, d. v. s. tegn, som angiver, hvilken kategori vedkommende ord tilhører, samt «fonetiske komplementer» til bestemmelse af den rigtige udtale af slutningsstavelsen. At ombytte hele dette indviklede skriftsystem med et alfabetisk (hvad ægypterne tildels gjorde) evnede de semitiske babyloniere ikke. Derimod blev det betydelig forenklet af perserne, som, i lighed med susianerne, overtog det. Achæmeniderne, som herskede ogsaa over B. og Susiana, forfattede sine indskrifter paa alle 3 sprog. Og t y d n i n g e n af den forholdsvis lette gammel-persiske kileskrift (som indlededes i 1802 af den hannoveranske gymnasiallærer Grotefend gjennem en genial kombination og fortsattes, foruden af Burnouf og Rawlinson, af nordmanden Lassen og dansken Rask) kunde nu være til betragtelig hjælp

Portindgang til Dur-Sargon (Khorsabad).
(Efter Places rekonstruktion.)

ved tydningen af den vanskeligere babyloniske (Rawlinson (1851), Hincks, Oppert (1859)). — Udviklingen af det babyloniske (el. babylonisk-assyriske) s p r o g, som tilhører den semitiske sproggruppe, kan fordeles paa 4 perioder: 1. den gammel-babyloniske (Hammurabi ca. 2250); 2. mellemperioden (Tiglat Pileser I ca. 1100); 3. den nyassyriske periode (Assurbanipal ca. 650); 4. den senbabyloniske (fra ca. 600; man efterlignede gamle mønstre, især i lærde kredse; som folkesprog maatte babylonisk vige plads for andre sprog, især aramæisk).

H i s t o r i e. Af den vestlige Orients 2 kulturcentra, Ægypten og B., har sidstnævnte øvet den mest vidtrækkende betydning; det havde nemlig den fordelagtigste beliggenhed, idet den korteste og tryggeste h a n d e l s v e i fra Indien og Østasien til de østlige Middelhavslande førte gjennem Eufratdalen. Paa den tid da historiens lys begynder at falde over B. (ca. 3 000 f. Kr.), har kulturen der allerede naaet et kulminationspunkt; og denne

---

hed (haanlig). **béguine** f, bedesøster.

begum Ⓔ ostindisk fyrstinde.

begunstige — Ⓣ begünstigen — Ⓔ favour, countenance, encourage — Ⓕ favoriser: seconder, protéger; préférer; encourager.

begunstigelse — Ⓣ Be-, Vergünstigung f — Ⓔ favour; preference, countenance — Ⓕ protection f; préference f; faveur f.

begutachten Ⓣ afgive sit skjøn om noget.

Begutachtung Ⓣ f, skjøn.

begütert Ⓣ bemidlet.

begütigen Ⓣ gjøre god igjen, formilde.

begynde — Ⓣ beginnen, anfangen — Ⓔ begin, commence, enter upon — Ⓕ commencer; se mettre à; débuter; ouvrir (une campagne); entamer (une discussion); lier (conversation); intenter (un procès).

begyndelse — Ⓣ Anfang m — Ⓔ beginning, commencement; outset — Ⓕ commencement m; début m; ouverture f; (oprindelse) origine f. **begyndelsesgrunde** — Ⓣ Anfangsgründe pl — Ⓔ rudiments, beginnings, principles, elements — Ⓕ eléments m pl.

begynder — Ⓕ Anfänger m — Ⓔ beginner, tyro, novice — Ⓕ commençant, débutant m; novice m.

behaart Ⓣ haaret.

Behaarung Ⓣ f, haarklædning.

behaben Ⓣ, **sich b.**: befinde

BABYLONISK ASSYRISK KUNST

1.

6.

2.

7.

3.

4.

5.

8.

9.

1. Vinget tyr fra porten til Dur-Sargon, Khorsabad. 2. Gammelbabylonisk seglcylinder. 3. Helligt træ med knælende vingede figurer (Kujundshik). 4. Gammelbabylonisk cylinder, forestillende syndefaldet. 5. Døende løvinde (Kujundshik). 6. Bel-Merodach og et vinget uhyre (Nimrud). 7. Assyrisk slagscene (Assurnasiopol). 8. En konge kjæmper med et vinget uhyre (Persepolis). 9. Genius med ørnehoved.

kulturs skabere, den «sumeriske» race (af hidtil ukjendt herkomst, sandsynligvis stammende fra det indre Asien), tilhører helt overveiende den forhistoriske tid; en anden, langt senere til B. indvandret, semitisk race er ifærd med at tilkjæmpe sig overmagten. Der er urolige og usikre forhold; smaakongerne i de enkelte, ældgamle byer (Ur, Larsa, Lagash, Erech, Nippur, Sippar, Agade m. fl.) ligger i strid med hverandre. Herpaa gjøres der, kort efter aar 3 000, en ende ved den nordbabyloniske konge Sargon I af Agade, som grundede et rige (hvori smaakongerne blev vasalfyrster) med et senere uopnaaet magtomraade; ikke alene underlagde han sig Elam, Suri (d. e. Mesopotamien) og «vestens land», men han endog «overskred det vestlige hav (Middelhavet) og blev 3 aar i de vestlige egne» og befæstede sit herredømme der; som hovedstad for dette rige grundlagde han Babylon. Hans søn Naram Sin erobrede Magan og Melucha (d. e. Arabien). Ikke meget senere (ca. 2600) blev det politiske tyngdepunkt flyttet til det mere «sumeriske» Sydbabylonien, hvor der dannedes et rige, som ogsaa omfattede den nordbabyloniske halvdel (Sumers og Akkads rige), og hvis regenter var kongerne af Ur, Isin og Larsa. Men atter forlagdes magtcentret til Nordbabylonien, hvor nu det 1ste «dynasti af Babylon» (oprindelig muligens fra Sippar) tog ledelsen (ca. 2400—2100). Mest kjendt blandt disse konger er Hammurabi, som under sin 55-aarige regjering bragte ro og ordnede tilstande tilveie i B. (hvad han beseglede gjennem sin

Vægprydelse af emaljeret tegl (Khorsabad).

berømte, for faa aar siden gjenfundne lovbog), udvidede sit magtomraade indtil Middelhavet og befæstede Babylons anseelse. Under det 2det dynasti (ca. 2100—1750), som stammede fra det sydlige B., og som gjennemgaaende viste sig noksaa svagt, faldt Kassiterne (Kashshu) østfra ind i landet og tilrev sig magten; efterhaanden blev de «babyloniseret». Det kassitiske dynasti (ca. 1750—1200) betegner for B. en sterk tilbagegang, svarende til ægypternes fremgang i Syrien og hetiternes («mitani») i Mesopotamien. Rigtignok blev de sidstnævnte i løbet af 14 aarh. trængt tilbage af kongerne af Assyrien (oprindelig vistnok en babylonisk koloni); men til gjengjæld fik B. en farlig rival i denne nyopdukkende stormagt, som gjennem et oprør i B. fik en velkommen anledning til at gribe ind og yde sin «beskyttelse»; sluttelig blev den assyriske konge Tukulti Ninib I konge ogsaa over «Sumer og Akkad». En anden kraftig militærstat, Elam (østenf. B.), tidligere babylonisk

provins, søgte ogsaa at gjøre sin indflydelse gjældende, hvad der lykkedes, da den assyriske magt pludselig gik sterkt tilbage. Det næste babyloniske dynasti «Pashe» (12 aarh.) fremviser imidlertid en kraftfuld regent, Nebukadnezar I, som kjæmpede seierrig mod elamiterne og tildels ogsaa mod assyrerne. Men atter gik det tilbage; den assyriske konge Tiglat Pileser I (ca. 1100) erobrede Babylon; ogsaa kaldæerne satte sig i stadig større mængde fast i B., som desuden svækkedes gjennem indre uroligheder og dynastiskifter. Efter en lysere periode under Nabu-aplu-iddins regjering (ca. 885—854) maatte B. paany give sig ind under Assyriens beskyttelse; navnlig var dette forholdet overfor det nyassyriske rige, hvis grundlægger Tiglat Pileser III i 729 besteg Babylons trone under navnet Pulu. I 721 lod kaldæeren Merodach Baladan sig udraabe til konge i B. og søgte at hævde sig ved Elams hjælp. Men han maatte omsider vige pladsen for de assyriske konger Sargon II og Sanherib; sidstnævnte gik saa vidt i sin hevn, at han endog ødelagde det høit anseede Babylon (689), som imidlertid gjenopbyggedes af hans søn Assarhaddon (681—669). Dennes efterfølger i Assyrien var hans søn Assurbanipal (s. d.), medens en anden søn Samassumukīn blev underkonge i B. Den sidstnævnte forsøgte, med bistand af elamiterne og araberne, at gjøre sig uafhængig: men det mislykkedes, og Assurbanipal besteg nu (647) under

Saaret løve (British museum).

navnet Kandalanu selv Babylons trone. Efter hans død grundlagde kaldæeren Nabopolassar (625—604) det nybabyloniske rige. Assyrerne søgte at vinde B. tilbage, men Nabopolassar allierede sig med mederne, og da Ninive erobredes (606), tilfaldt det sydlige Assyrien B. I 605 blev ægypterkongen Neko II slaaet ved Karkemish af den babyloniske kronprins Nebukadnezar (II), som fulgte sin fader paa tronen og under sin regjering (604—561) styrkede det nye rige udadtil ved seierrige krige i Syrien, Palæstina (Jerusalem blev erobret) og mod Ægypten, og øgede dets glans indadtil bl. a. ved storartede byggeforetagender. Efter endel hurtig paa hinanden følgende tronskifter blev Naboned konge (555—538). Ved sine religiøse omvæltningsplaner vakte han imidlertid forbitrelse hos det mægtige presteskab; dette saa i Kyros en redningsmand og understøttede ham ved hans erobring af Babylon (538). Det var hermed forbi med B.s selvstændighed; forsøg paa at gjenvinde den blev kuet

sig: opføre sig. **Behaben** n, befindende; opførsel.
behäbig (t) velstaaende; velnæret; hyggelig; magelig
behacken (t) tilhugge; hyppe.
behaftet (t) befængt.
behag — (t) Gefallen, Behagen n; Belieben, Gutdünken n — (e) pleasure, gratification, satisfaction — (f) plaisir m (gré m, fantaisie f; volonté, discrétion f).
behage — (t) gefallen, behagen, belieben; geruhen — (e) please; be pleased to; (sig i) take delight in, affect — (f) plaire, convenir (à q); vouloir; daigner; (sig i) se complaire (en qc). **hvad behager?** — (t) wie beliebt? — (e) Sir? Madam? beg (your) pardon; (dagligtale) what? eh? — (f) Monsieur? Madame? pardon? vous dites (disiez)? comment? **behagelyst, -syge** — (t) Gefallsucht f — (e) (excessive) desire of pleasing, coquetry — (f) désir (m), envie (f) de plaire, coquetterie f. **behagelysten, -syg** — (t) gefallsüchtig — (e) (over-)desirous to please, coquettish — (f) désireux de plaire; coquet.
behagelig — (t) angenehm, behaglich, gefällig — (e) agreeable, pleasant — (f) agréable, (hyggelig) confortable.
behagelighed — (t) Annehmlichkeit, Behaglichkeit f — (e) pleasantness, agreeableness; comfort; (ytringer) civilities, compliments —

af Dareios og Xerxes. Ved Alexander kom B. under græsk overhøihed, derefter under parthisk. B., som senere blev erobret af araberne, tilhører nu (siden 1638) tyrkerne.

Litteratur. Videnskab. Blandt de kulturfrembringelser, f. eks. skriften (se ovenf.), som semiterne i B. overtog fra sumererne, hører ogsaa grundlaget for litteraturen (i videste forstand). Denne er af semiterne vistnok ført videre i alle sine forgreninger (med undtagelse, saavidt man hidtil kan se, af dramaet og en musikalsk litteratur), men de har frembragt forholdsvis faa nyskabelser. En stor del af den babyloniske litteratur har assyrerne bidraget til at bevare (se art. Assyrien og Assurbanipal). Historiske indskrifter, først i form af korte notiser, senere med tilløb til en egen historisk kunstform, beretter om herskernes byggevirksomhed og kultushandlinger, deres krigstog, beleiringer, bytte, jagter etc. Bønner, hymner, litanier, salmer (med parallelismus membrorum; mange paa sumerisk, med interlinear semitisk oversættelse), ritualbøger, ominatekster, astrologiske indskrifter, besvergelsesformularer, legender, myter, epos-samlinger o. s. v. er vore kilder til kundskab om babylonisk (og assyrisk) religion, mytologi og overtro. Den litteratur, man kan betegne som den videnskabelige, omfatter navnlig filologi og astronomi (og matematik). Kjendskabet til det forlængst uddøde sumeriske sprog forplantedes i lærde presteskoler; der forfattedes oversættelser, leksika, grammatiker, kommentarer, præparationer; man sammenstillede i det uendelige syllabarer, paradigmer. navnelister; overhovedet havde de babylonisk-assyriske filologer en sterk tilbøielighed til at skematisere og rubricere. Senest udviklede sig astronomien (oprindelig fremgaaet af astrologisk interesse); vistnok havde babylonierne ingen korrekt opfattelse af solsystemet, men deres astronomi har dog en videnskabelig karakter, idet de rak frem til erkjendelsen af, at himmellegemerne i sine bevægelser følger visse love, som kan beregnes; de beregnede nymaane, samt sol- og maaneformørkelser, planeternes og Sirius' heliakiske op- og nedgang, foretog maalinger af solens og maanens hastighed og deres afstand fra jorden etc. Og den inddeling af cirkelen i 360 grader, som fremdeles er herskende i vor matematik og geografi, er babylonisk. Derimod tilhører det lille, som hidtil kjendes af den babyloniske medicinske litteratur, fortrinsvis overtroen, navnlig hvad betragtningen af de psykiske sygdomme angaar. Den juridiske litteratur er fortrinlig repræsenteret ved Hammurabis lovcodex (sikkert byggende paa tidligere lovsamlinger), hovedsagelig affattet under socialøkonomiske hensyn, i første række med handel og jordbrug for øie, samtidig et værdifuldt vidnesbyrd om den tids (ca. 2250) retsbevidstheds sedelige høide. I denne forbindelse kan sluttelig nævnes de kommercielle dokumenter (kjøbe- og leiekontrakter, lønningslister, kvitteringer, testamenter etc.), samt endelig utallige breve (et vidnesbyrd om brevteknik og brevstil i gammel tid er f. eks. Tell-el-Amarnabrevene).

Kunst. B. savner metaller og sten. I bygningskunsten, ved opførelsen af templer, paladser og private bygninger, anvendtes derfor tegl, dels soltørret, til væggenes kjerne, dels den haardere brændte eller glasserede, til den ydre beklædning; tildels blev væggene bemalet; som bindemiddel benyttedes bl. a. jordbeg. Det fornemste bygverk var templet eller tempeltaarnet (zikkurratu), en høi bygning (som sandsynligvis samtidig gjorde tjeneste som astronomisk observatorium), kvadratisk eller ogsaa parallelogramformet, med sider paa optil 200 fod, med vældige trin eller etager, 2 eller 3, senere flere, og som man besteg ad en trappe paa udsiden; gudens billede var anbragt i et lidet kapel oppe paa toppen; pragtfulde templer fandtes i Babylon for Marduk (Esagila) og i Borsippa for Nabu. Navnlig ved udgravninger i Tello er der fundet fremragende prøver paa høi kunst, som stammer fra babyloniernes læremestre sumererne: statuer i diorit, reliefer, udskjæringer. Dog har fundene i B. i det hele taget bragt os lidet af reliefer og skulptur; udviklingen kunde for dette punkts vedkommende paa grund af manglende materiale ikke naa den assyriske. Derimod har babylonierne været mestere i vævning og tilvirkning af tepper, i gravørkunst (som navnlig fandt anvendelse ved fremstillingen af seglene, se planchen: Babylonisk assyrisk kunst, fig. 2) og glyptik; og vor fajance- og majolikateknik er en arv fra det gamle B., ved araberne kom den til Spanien og blev derfra kjendt i Vesteuropa.

Religion. Ogsaa paa det religiøse omraade har man selvfølgelig at regne med talrige sumeriske elementer, forøvrigt ogsaa med andre, en følge af den blanding af racer, der ligger til grund for den babyloniske nation; begrebet hedenskab findes ikke i den babyloniske litteratur. Den ældste hidtil kjendte form af den sumerisk-babyloniske religion er allerede langt fjernet fra den første begyndelse; gudeskikkelserne var forlængst færdige og fæstnede. Hver by havde sin specielle gud, som der ansaaes for den høieste. Som følge af den politiske udvikling, krigstog, erobringer o. s. v. førtes de forskjellige guder sammen, og den teologiske spekulation søgte saa at bringe dem i et system, knytte dem sammen i et slegtskabsforhold o. s. v., og derved skaffe orden og enhed tilveie. I spidsen for det babyloniske panteon finder vi en triade, bestaaende af himmelguden Anu, jordens gud Bel (guden i Nippur) og vanddybets og den dybe visdoms gud Ea (i Eridu). En anden triade bestod af maaneguden Sin (i Ur og Harran), solguden Shamash (i Larsa og Sippar) og Ramman (atmosfærens, stormens, tordenens og regnets gud). Andre betydelige gudeskikkelser var Nabu (i Borsippa), lærdommens gud og gudernes sendebud; Nergal (i Kuta), krigsgud; Ishtar, der dels (fornemmelig i Agade) dyrkedes som krigsgudinde, dels (især i Erech) som kjærlighedsgudinde; videre guderne Ninib og Tammuz og sidst men ikke mindst Marduk, der var gud i Babylon, og hvis magt og anseelse voksede samtidig med byens, indtil han sluttelig blev identificeret med Bel («Bel-Merodach», se planchen fig. 6) og blev «herren» par excellence. Videre blev Nabu betragtet som søn af Marduk, der igjen betragtes som søn af Ea. Endelig er at merke, at guderne sattes i forbindelse med himmellegemerne (Ishtar f. eks. med planeten Venus), navnlig med forskjellige faser af solen (Tammuz var den befrugtende vaarsol, Nergal den fordærvelige, svidende sol etc.). Allerede paa Hammurabis tid har den babyloniske

---

Ⓕ agrément m; douceur f; commodité f; confort m; (pl) des douceurs, des choses agréables.

behagen Ⓣ behage. **Behagen** n, (vel)behag.

behaglich Ⓣ behagelig.

behalf Ⓔ gavn, bedste, interesse. **on b. of** paa . . . vegne.

behalten Ⓣ beholde; huske; partic.) i god behold.

Behälter Ⓣ m, **Behältnis** n, gjemme-, opbevaringssted.

behändigen Ⓣ tilstille.

behandle — Ⓣ behandeln — Ⓔ handle, manage, deal with; (vel, ilde) treat, use; (drøfte) discuss; (handle om) treat of — Ⓕ traiter; (haandtere) manier; (lovforslag) discuter.

behandling — Ⓣ Behandlung f, Verfahren n; Lesung f (eines Gesetzvorschlages) — Ⓔ management; treating, treatment, usage; discussion — Ⓕ traitement m; maniement m; (af lovforslag) discussion f.

Behang Ⓣ m, forhæng, draperi.

behängen Ⓣ behænge, drapere.

behansket — Ⓣ behandschuht — Ⓔ provided with gloves — Ⓕ ganté.

beharren Ⓣ forblive, vedblive, holde fast ved; fremture.

beharrlich Ⓣ standhaftig, vedholdende, stædig.

Beharrung Ⓣ f, standhaftighed, vedholdenhed. **Beharrungsvermögen** n, inerti, træghed

behauchen Ⓣ aande, puste paa

religion et umiskjendeligt præg af astralreligion. Foruden de store guder var der talrige mindre og utallige aander. — Den babyloniske kosmologi inddeler verdensaltet i den syvdelte himmel, jorden og vanddybet. I jordens indre befinder sig de dødes rige, mørkt og fuldt af støv, regjeret af gudinden Ereshkigal. Om verdens tilblivelse (gjennem gudernes kamp med uhyret Tiāmat) fortæller en myte, der samtidig har til hensigt at forherlige Babylons gud Marduk. Hvordan menneskeheden gik glip af udødeligheden, berettes dels i legenden om Adapa, dels i eposet om Gilgamesh (hvoraf et mindre afsnit indeholder fortællingen om syndfloden). En myte fortæller om Ishtars nedfart til dødsriget, hvorved al frugtbarhed og vekst paa jorden ophørte. — Gudsdyrkelsen indtog en betydelig plads i det nationale liv. Høiere end nogen anden bygning ragede templerne tilveirs; og kongerne opfattede det altid som en fremtrædende pligt at sørge for deres vedligehold, udsmykning eller restaurering. Blev en babylonier rammet af ulykke, var det tegn paa, at hans skytsgud havde svigtet ham og prisgivet ham til alt det djævelskab, som fandtes rundt om; aarsagen kunde være en synd, han havde begaaet endog uden sit vidende. For igjen at stemme guden naadig maatte han søge bistand hos presterne (som i den anledning bl. a. reciterede, afvekslende med den bodfærdige, de saakaldte «bodssalmer»). Presterne besørgede ogsaa de regelmæssigeofre. Og da de samtidig var jurister, var deres indflydelse meget stor, ikke bare paa det religiøse omraade, men ogsaa paa det kommercielle, og overhovedet paa det sociale. — Selv om man vogter sig for «panbabylonistisk» overdrivelse, maa man indrømme, at den babyloniske kulturs indflydelse udadtil har været overordentlig vidtstrakt og indgribende. Allerede i det 2 aartusen f. Kr. omfattede den hele Vestasien; endog mellem kanaanæiske fyrster og den ægyptiske farao førtes den diplomatiske korrespondance i babylonisk sprog og med babylonisk skrift (se art. Amarna). Videre er den græske astronomi direkte afhængig af den babyloniske; og ligeledes har den græske kunst under dens første udfoldelse været befrugtet af den babyloniske. At B. ogsaa har været af stor betydning for retsudviklingen, ikke alene i den forasiatiske, men ogsaa gjennem indflydelse paa romerretten i den europæiske kulturkreds, vil sikkert fremgaa med stedse større klarhed. Sluttelig kan nævnes, at vor tidsinddeling er babylonisk. — Sterk interesse er i senere tid vakt for spørsmaalet om B. indflydelse paa Israel («Babel og Bibel»). Den naaede sit høidepunkt paa Manasses tid og har utvilsomt havt følger saavel i formel henseende (stilen i de hebraiske hymner og især i klagesalmerne er nær beslegtet med den tilsvarende babyloniske) som i reel (babyloniske myter, navnlig syndflodsfortællingen, eller elementer deraf har fundet vei til Israel. Noget lignende gjælder forøvrigt sandsynligvis ogsaa Israel i dets forhold til Ægypten). Paa den anden side maa det betones, at Israel ikke har overtaget det fremmede stof slavisk, men har forstaaet at gjennemtrænge det med sin aand og nyttiggjøre det for sin religion. [Jfr. W. Schencke, «Ægypten-Israel-Babylonien», Kra. 1904.]

Broncekøve fra Sargons palads (Khorsabad).

Babylōniske fangenskab, Det, (eksilet) kaldes Israels folks bortførelse til Babylon under Nebukadnezar. Allerede 597 f. Kr. havde Nebukadnezar overvundet kong Jekonja (Jojakin) og ført ham og en stor del af hans folk i landflygtighed. Til konge over de tilbageblevne indsatte han Sidqija. Da denne gjorde oprør, vendte Nebukadnezar 586 tilbage og indtog og ødelagde Jerusalem. Konge og folk førtes til Babylon, og kun en liden del fik lov til at blive tilbage. Det bortførte Israel levede gjennemgaaende under taalelige forhold. Endel vandt eiendom og formue, og enkelte jøder kaldtes til høie embeder. De mægtigste religiøse skikkelser i denne periode er profeten Ezechiel og den ukjendte forfatter af sidste del af Esaias bog (kap. 40—66). Da Kyros erobrede Babylon 538, tillod han jøderne at vende tilbage til sit land. Kun 42 360 israelitiske mænd og kvinder skal have benyttet sig af tilladelsen. Ved sin hjemkomst fandt de landet beboet af et blandingsfolk, som de vægrede sig ved at anerkjende som stammefrænder. — I kirkehistorien benyttes navnet B. f. som betegnelse for pavernes ophold i Avignon 1309—77.

Bacalão en salsa, sp. ret, klipfisk, poteter og olje med løg og tomater. I Nordland kjendt og anvendt under navnet spanskfisk.

Baccalau'reus, nylat. ord af uvis oprindelse, brugtes opr. om riddersvende, derefter om adelsmænd, som ikke kjæmpede under eget banner, om de laveste geistlige og endelig fra 13 aarh. først i Paris om indehaverne af den laveste akademiske grad, som maatte tages inden magister- eller doktorgraden. Fra Paris gik navnet til andre universiteter, og titelen har holdt sig baade i England *(bachelor,* se B. A.) og Frankrige *(bachelier).*

Baccarat *[bakara']*, by i Frankrige, depart. Meurthe-et-Moselle, 6 609 indb. (1901), fabrikation af krystalglas.

Baccara(t) *[bakara']*, et maaske opr. ital. hasardspil, især udbredt i Frankrige, spilles med 3 spil kort; herrebladene gjælder 10, de andre kort efter tallet af øine. De spillende faar hver af bankøren 2 kort og kan tage ét til, hvis summen ikke er 9 el. 19, 8 el. 18. Kombinationerne 9, 19, 29 slaar 8, 18, 28 af; disse ligeledes 7, 17, 27 o. s. v.

Baccelli *[battše'lli]*. 1. Alfredo B. (1863—), ital. politiker, søn af Guido B., blev 1903 udenrigsminister og 1906 trafikminister i kabinettet Sonnino. 2. Guido B. (1832—), f. i Rom, hvor han blev professor i retsmedicin og patologisk anatomi og senere i indre medicin. 1880—84, 1893—96, 1898—1900 minister for det offentlige undervisningsvæsen, landbrugsminister 1901—02. Paa B.s foranledning blev der taget kraftig fat paa de romerske udgravninger og paa restaurationen af Pantheon, Forum Romànum o. a. Har fremmet det ital. undervisningsvæsen.

Bacchanālia (lat.), eg. fester for Bacchus (se Dionysos), bruges særlig om natlige Bacchus-fester i Rom,

behauen (t) tilhugge.
behäufe(l)n (t) hyppe.
behaupten (t) paastaa; hævde; forfegte. **sich b.** staa sig, holde sig. **Behauptung** f, paastand, hævdelse.
behausen (t) laane hus. **Behausung** f, husly; bolig.
behave (e) (op)føre sig, bære sig ad.
behaviour (e) opførsel, færd; holdning, maade at føre sig.
behead (e) halshugge.
beheben (t) hæve.
beheftet — (t) behaftet, belastet — (e) afflicted (with disease), beset (w. difficulties), encumbered (w. debt), involved — (f) chargé (d'hypotèques, de dettes), atteint (d'une maladie).
Behelf (t) m, udflugt; paaskud; nødhjælp.
behelfen (t): **sich b.** hjælpe sig; slaa sig igjennem.
behelligen (t) falde besværlig, uleilige.
Behelligung (t) f, foruleiligelse.
behend(e) (t) behændig.
beherbergen (t) f, indlogere, huse.
beherske — (t) beherrschen — (e) rule (over), govern, sway, master; control; (mil., om beliggenhed) command — (f) régner sur, gouverner; (fig.) dominer, maitriser; (et sprog) posséder; (rage op over) dominer; (sig) ogs. se contenir.
beherzigen (t) lægge sig paa hjerte.
beherzt (t) behjertet, modig.

forbundet med vilde udskeielser; b. blev undertrykt af senatet 186 f. Kr. — I overf. bet.: vildt lag, støiende lystighed.

Baccha'nt, se Dionysos.

Bacchiglione *[bakkiljóne]*, elv i det nordøstlige Italien, ca. 120 km. lang. Udspringer i de Lessinske Alper, bliver seilbar ved Vicenza og deler sig længer syd i to arme, hvoraf den ene gaar ud i Brenta, den anden i havet.

Ba'cchus, se Dionysos.

Bacciochi *[batšo'ki]*, Elisa Bonaparte (1777—1820), f. i Ajaccio, Napoleon I's ældste søster. Egtede 1797 kaptein Felice Pasquale B. (1762—1841), der deltog i Napoleons italienske krig og efter sit bryllup med Elisa hurtig forfremmedes til general og senator. Deres datter Elisa B. (1806—69), bekjendt for sin iver for at føre Napoleoniderne tilbage til Frankrige, først hertugen af Reichstädt, senere Louis (Napoleon III).

Baccio della Porta *[ba'ttšo-]*, se Bartolommeo.

Bach, Johann Sebastian (1685—1750), der alm. regnes for tonekunstens største mester, tilhørte en vidtforgrenet musikerslegt i Thüringen, hvor faderen var stadsmusikant i Eisenach. B. levede ogsaa selv hele sit liv under en lønnet musikers beskedne kaar i Lüneburg, Weimar, Arnstadt, Mülhausen og Köthen, døde blind i Leipzig som kantor ved Thomasskolen og musikdirektør og efterlod sin enke i yderste nød. Hans grav er først gjenfundet i 1894. B. bragte med sin rige kombinationsevne, musikalske dybde og overordentlig alsidige skaberkraft den ældre tonekunst, særlig fugaen, til den største høide og lagde samtidig grunden til den nye, idet han navnlig fæstnede det moderne harmoniske system, uddybede melodibehandlingen og mangfoldiggjorde de rytmiske udtryksmidler. Han fuldstændiggjorde den tematiske kunst og motivbehandlingen og omdannede klaverteknikken. Hans geniale mesterskabs tyngdepunkt laa i orgelkunsten, som satte dybe merker i hele hans virke. Det er den Bachske stil. Hans produktion var overvældende, talrige koralfantasier og orgelfugaer, 18 suiter af datidens danse i fuldendt form, «Das wohltemperirte Clavier» med 24 par præludier og fugaer kromatisk op igjennem alle tonearter (og et senere tilsvarende verk), «Die Kunst der Fuga», som udtømmer hele den kontrapunktistiske kunst, 5 fuldstændige aargange af kirkekantater, 5 store passionsverker, 3 oratorier, den store messe i H-moll, de korte messer, en række motetter og en mængde andre arbeider, deriblandt for den af B. selv konstruerede «Viola pomposa». B. var efter sin død i lang tid næsten glemt, endog ind i begyndelsen af forrige aarh. Af omkr. 20 i to egteskaber fødte børn overlevede halvdelen ham, deriblandt den høit fortjente Karl Philip Emanuel B. (1714—88), kammermusiker hos Fredrik den store og musikdirektør i Hamburg. Han regnes som den nyere instrumentalmusiks fader, Haydns, Mozart og Beethovens forløber, særlig i sonaten og symfonien. Pianokompositioner, et teoretisk verk om klaverspil m. v.

Sebastian Bach.

Bach, Alexander von (1813—93), østerr. statsmand, blev 1848 en af førerne for det liberale parti, men gik snart over paa keiserens side og blev justitsminister. Efter 1849 arbeidede han ivrig paa at holde den mangeartede stat sammen ved en til det yderste gjennemført centralisation af styrelsen. Skjønt reaktionær og klerikal gjorde han sig fortjent ved at gjennemføre bondestandens frigjørelse.

Bach, Karl (1847—), t. maskiningeniør, virkede som ingeniør og fabrikleder i Tyskland, Schweiz, Østerrige og England, blev professor i maskinlære ved den tekniske høiskole i Stuttgart og har udfoldet en betydelig forfattervirksomhed («Die Maschinenelemente», 9 opl. 1903, «Elastizität und Festigkeit», 5 opl. 1905, o. m. a.).

Bache, Lars (1771—1809), færgemand i Helsingør. Hans optegnelser, der giver fortræffelige billeder fra Helsingør, blev udgivet 1905.

Bache, Otto (1839—), d. maler, har dyrket historiemaleriet, men er særlig kjendt som dyremaler. Med forstaaelse og lune skildrer han især hest og hund. B.s tegning er sikker og hans farve naturlig og frisk.

Bachelor *[bæ'tšelə]*, eng. form for baccalaureus (s. d.).

Bacherbjergene, fjeldgruppe i Steiermark, s. f. Drau, er de sidste udløbere af de midtre Østalper. Høieste top Schwarzkogel (Črni-Vrh), 1 543 m.

Bachke, Ole Andreas (1830—90), n. retslærd og politiker. Efter grundige studier, flere aar ogsaa i udlandet, nedsatte B. sig 1856 som overretssagfører i Kra. 1862 konkurrerede han om den lektorpost i lovkyndighed, som Fr. Brandt fik. Istedet gik han dommerveien og blev 1864 assessor, 1878 justitiarius i den daværende Kra. stiftsoverret. 1879 modtog han diplom som æresdoktor ved Kjøbenhavns universitet. Han var medlem af statsskatkommissionen 1864—65 og veksellovkommissionen 1877—78, ligesom han alene forberedte lovene om skrifteiendomsret og kunstnerisk eiendomsret af 1876 og 1877. Sine udstrakte retsvidenskabelige studier udnyttede han for en række værdifulde afhandlinger. 13 okt. 1879 blev B. statsraad. Det var i den kamptid, der førte til rigsretten 1884, hvis domsfældelse ogsaa overgik ham 26 mars s. a. Skjønt ingenlunde konservativ i sin grundanskuelse faldt det i hans lod at staa og falde med den Selmer'ske vetopolitik, og det var B., som 1880 skrev det foredrag, der laa til grund for sanktionsnegtelsen i statsraadssagen s. a., og som blev udgangspunktet for den sidste afgjørende kamp mellem kongemagt og folkemagt. Kort efter rigsretsdommen blev B. af den Sverdrup'ske regjering udnævnt til høiesteretsassessor.

Bachmüt, by i det sydlige Rusland, guv. Jekaterinoslav, 19 416 indb. (1897). I nærheden stenkul-, salt-, kviksølv- og alabastgruber.

Bachtegān (el. Niris), stor saltsjø uden afløb i det sydlige Persien, prov. Farsistan, 1 550 m. o. h. Om sommeren er den udtørret, og da udvindes et meget fint salt.

Bachtsjissaraï, by i Rusland paa halvøen Krim.

---

behest ⓔ bud, befaling.
behexen ⓣ forhekse, forgjøre.
behilflich ⓣ behjælpelig.
behind ⓔ bag(om), agterud, tilbage. **stay b.** udeblive. **b. time** for sent, forsinket, over tiden.
behindhand i underbalance, tilagters, i bagleksen.
behindern ⓣ (for)hindre.
behjertet — ⓣ beherzt — ⓔ stout-hearted, dauntless, intrepid — ⓕ brave, de cœur, courageux.
behold: i god b. — ⓣ wohlbehalten, geborgen — ⓔ in safety, safe and sound — ⓕ en sûreté, sain et sauf. **have i b.** — ⓣ übrig haben — ⓔ have on hand, in reserve — ⓕ avoir de reste, en réserve.
behold ⓔ skue, se.
beholde — ⓣ behalten — ⓔ retain, keep — ⓕ garder, conserver; retenir.
beholden ⓔ forbunden.
beholder — ⓣ Behälter m, Behältnis n — ⓔ reservoir, receiver, container — ⓕ réservoir, réceptacle m; (vand-) citerne f; récipient m.
beholdning — ⓣ Bestand, Vorrat m, (Kasse)behalt m — ⓔ stock, supply; (rest) surplus, remains pl, remainder; (kasse-) cash balance — ⓕ (forraad) provision f (rest) reste m; (kasse-) encaisse f
behoof ⓔ tarv, bedste.
behoove ⓔ behøves; passe (sømme) sig for, være til ens tarv.
behorchen ⓣ belure.
Behörde ⓣ f, øvrighed.

12 955 indb. (1897), var før residens for tatarkanen. Har mange moskéer og driver forskjellig slags industri.

Bächtold, Jakob (1848—97), schweizisk litteraturhistoriker, professor i tysk sprog og litteratur i Zürich, har skrevet det store verk «Geschichte der deutschen Literatur in der Schweiz» og desuden bl. a. udgivet «Gottfried Kellers Leben» samt flere specialarbeider vedrørende schweizisk litteratur i det 16 aarh.

Baci'ller, se Bakterier.

Back *[bǣk]*, Sir George (1796—1878), eng. admiral og polarforsker, deltog i Franklins to ekspeditioner 1819 og 1825 og ledede selv en ekspedition i det nordlige Amerika 1833—35. Herunder opdagede han den efter ham opkaldte Back River eller Store Fiskeelv.

Backer, Agathe, se Grøndahl.

Backer, Harriet (1845—), n. malerinde, søster af pianistinden Agathe Backer-Grøndahl, begyndte i München som elev af Eilif Peterssen, reiste til Paris og gjennemgik sit slegtleds typiske udvikling mod friluftsmaleriet. Hendes ikke særlig produktive virksomhed er væsentlig viet interiøret, som hun behandler solid, koloristisk gjennemarbeidet og med glimrende lys- og refleksvirkning. Ogsaa som menneskeskildrer er hun fin og interessant. Som leder af en besøgt malerskole har hun ved sin kraftige manér ikke været uden indflydelse paa yngre norsk kunst. (To billeder i Kunstmuseet i Kra.)

(Fot. af L. Szacinski.)
Harriet Backer.

Backer, Herman M. (1856—), n. arkitekt, har udført en række større forretningsgaarde og herskabelige villaer i Kra., har desuden efter konkurrance bygget Johannes kirke i Bergen samt flere store hoteller og sanatorieanlæg som Tonsaasens, Bolkesjøs og Mesnaliens kursteder.

Backer-Lunde, J., se Lunde.

Backfisch (t.), eg. stegt fisk, spøgende benævnelse for en ung pige i overgangsalderen (en «framslænge»).

Backgammon *[bǣkgæmən]*, eng. bretspil, spilles af to, som hver har 15 dambrikker; ved kast med to terninger bestemmes, hvem der skal begynde, og hele spillet foregaar paa samme maade, idet alle flytninger bestemmes efter det antal øine, som terningerne udviser. Spillet kaldes ogsaa toccategli (tokkodilje).

Backhuijsen, Ludolf, se Bakhuisen.

Backlund, Joh. Oskar (1846—), sv. astronom, blev 1875 docent ved universitetet i Upsala, 1877 observator i Dorpat, fra 1877—87 adjunkt ved Pulkova observatorium, valgtes 1883 til astronom ved videnskabsselskabet i St. Petersburg, siden 1895 direktør for observatoriet i Pulkova. B. har skrevet vigtige afhandlinger over perturbationsteorien og over Enckes komet.

Backnang, by i Württemberg, ved elven Murr, bielv til Neckar, n.ø. f. Stuttgart, 7 650 indb. (1900). Garverier, strømpevæverier, store kvægmarkeder.

Back River *[bǣkrivə]* el. Store Fiskeelv, stor elv i det nordlige Amerika, opdaget af Back (s. d.). Den er fuld af fosser og udvider sig flere steder til store sjøer. Falder ud i en bugt af Ishavet lidt n. f. polarcirkelen.

Backwoods *[bækwudz]* (bagskoge, fjerne skoge) kaldte de første nybyggere i de Forenede stater skogtrakterne v. f. Alleghanyfjeldene. Da disse egne opdyrkedes, brugtes B. om skogegnene i det fjerne vesten.

Bacler d'Albe *[baklé dalb]*, Louis Albert Ghislain (1761—1824), fr. general, kartograf og maler, deltog i alle Napoleons felttog og forestod tildels de kartarbeider, som knyttede sig til dem. Hans akademiske fjeldlandskaber er væsentlig udført efter keiserens fald.

Harriet Backer: Interiør. (Fot. af Væring.)

Bac-ninh, Bagindien, by i fransk Tonkin, lidt n. f. Hanoi, 7 000 indb. Den ligger ved en jernbane, som fører til Kinas grænse, og er derfor af franskmændene sterkt befæstet. Her bor en fransk resident og biskop.

Baco, se Bacon, R.

Bacon *[bḗkn]*, Delia (1811—59), amer. forfatterinde, var den første, som hævdede, at det er Lord Bacon, som har skrevet Shakespeares dramaer. (Se følgende art.)

Bacon *[bḗkn]*, Francis, baron af Verulam (1561—1626), studerede i Cambridge, var 1577—80 ved hoffet i Paris, blev 1586 medlem af parlamentet, 1617 storseglbevarer, 1618 lordkansler og baron, 1621 viscount af St. Albans. Samme aar anklagedes han for at have modtaget bestikkelser og dømtes til fængsel, bøder og fortabelse af alle embeder og værdigheder. Anklagen var reist gjennem parlamentet, men kongen var hans ven, og straffen blev ham eftergivet. Resten af sit liv tilbragte han med vidensk. arbeide og nød stor anseelse.

---

behördlich (t) vedkommende øvrigheden.
behörig (t) behørig, tilbørlig.
behov — (t) Bedürfnis n; Notdurft f — (e) need, requirement, necessity — (f) besoin m; exigence f. gjøres b. se nødvendig.
Behuf (t) m, brug, nytte, behov. **behufs** (med gen.) til brug for.
behüten (t) bevare, vogte.
behutsam (t) varsom, forsigtig.
behændig — (t) behende, gewandt, geschickt — (e) handy, adroit, dexterous, deft, nimble — (f) adroit; (smidig) souple; (fingerfærdig) subtil.
behændighed — (t) Behendigkeit Gewandtheit f — (e) handiness, dexterity, adroitness, nimbleness — (f) adresse f; souplesse f; subtilité f.
behængt — (t) behängt — (e) hanged (round) — (f) garni, couvert, orné revêtu (de)
behørig — (t) be-, gehörig — — (e) due, proper — (f) requis, dû, voulu (par la loi); (passende) convenable.
behøve — (t) bedürfen, brauchen, nötig haben — (e) need, want, require, stand in need of — (f) avoir besoin de: falloir (upers.).
behøves — (t) notwendig, nötig sein — (e) be need of, occasion for; need - (f) être nécessaire, falloir.
om det behøves — (t) nötigenfalls — (e) if need be — (f) s'il le faut; au besoin.
bei (t) ved; hos; trods.
beibehalten (t) (bi)beholde.
Beiblatt (t) n. tillæg(sblad).

I sine «Essays» udtaler B. sine meninger og leveregler. Han regnes til den engelske prosas klassikere, skjønt han selv tvilede om de nyere sprogs fremtid som skriftsprog og derfor oversatte sine hovedverker paa latin. Hans «Novum organon» (1620) er den første fremstilling af induktiv logik. B. er ophavsmand til de bekjendte ord: «kundskab er magt», og hans betydning i videnskaben er den, at han ikke sætter videnskabens opgave i at tilfredsstille en spekulativ eller religiøs trang, men i at tjene som middel til at virkeliggjøre vore ønsker. Mennesket kan beherske naturen, men kun ved at lyde den. Han formulerer erfaringsvidenskabens metode, opstiller flere af de regler, som langt senere Stuart Mill har givet navne (forskjels- og retsmetoden), og undersøger hindringerne for en uhildet erkjendelse. Bekjendt er især B.s inddeling af de menneskelige fordomme (idoler) i de 4 grupper: idola tribus, idola specus, idola fori og idola theatri eller de fordomme, der skyldes 1. den fælles-meneskelige natur, 2. de individuelle synspunkter, 3. sprogets magt over tanken og 4. traditionens magt.

Francis Bacon.

Bacon-Shakespeare-striden dreier sig om, hvorvidt Lord Bacon eller Shakespeare har skrevet de dramaer, som gaar under den sidstes navn. Bacon-teorien gaar ud paa, at Shakespeare efter sin samfundsstilling og mangelfulde uddannelse ikke har kunnet skrive de geniale dramaer, men at de er forfattet af Bacon, og at denne har laant Shakespeares navn, fordi det vilde have ødelagt hans sociale og politiske stilling, om det skulde blevet kjendt, at han skrev teaterstykker. Teorien blev først fremsat af den amerikanske forfatterinde Delia Bacon i en artikel i «Putnam's monthly» 1856. Samme aar udgav W. H. Smith sin undersøgelse «Bacon and Shakespeare» og i 1857 udkom Delia Bacons skrift «The philosophy of the plays of Shakespeare unfolded». Senere er der skrevet en mængde skrifter med ofte spidsfindig forvredne ræsonnementer om det samme emne, snart for og snart mod denne teori (Ignatius Donnelly, «The great cryptogram», Edwin Reed. «Francis Bacon our Shakespeare»).

Bacon *[bē'kn]*, Sir Nicholas (1510—79), eng. retslærd og ivrig protestant, fader til ovennævnte Francis B. Yndet af Henrik VIII og Edvard undgik han med nød og neppe at blive henrettet under Maria «den blodige». Under Elisabet steg han til storseglbevarer.

Bacon *[bē'kn]*, Roger (1214—94), eng. filosof, født af adelig slegt, studerede i Oxford og Paris, var kyndig i en mængde videnskaber og sprog. dyrkede ogsaa alkemi og fik tilnavnet den vidunderlige doktor *(doctor mirabilis)*. Sin formue brugte han til bøger og eksperimenter. Han indsaa den middelalderlige skolastiks tomhed, forkastede den spekulative metode og satte erfaring og forsøg i stedet. Optaget i Franciskanerordenen paadrog han sig de andre munkes had, og i 10 aar var det denne forløber for en ny tid forbudt at eie bøger og at skrive. Af pave Clemens IV fik han dog lov til at fremsætte sine meninger. Han skrev da sit «Opus majus» (1267), der indsendtes til paven, men denne hans beskytter døde snart efter. Senere blev B. ligefrem anklaget for at drive magi og maatte henleve 14 aar af sin alderdom i fængsel.

Bacon *[bē'kn]*, se Flesk.

Bács-Bodrog, komitat i sydlige Ungarn mellem Donau og Theiss, 11 000 km.² med 767 000 indb. (1900), af meget blandet nationalitet (magyarer, serber, tyskere). Landet er lavt og myrlændt, men frugtbart. Hovedby Zomber.

Bacton *[bǽktən]*, flekke med havn i England, grevskabet Norfolk. 394 indb. Postkontor, telegrafstation.

Ba'culus (lat.), stok, stav; b. pastorālis, hyrdestav, bispestav.

Bacup *[bǽkʊp]*, by i det nordvestlige England, Lancashire, 25 km. n. f. Manchester, 22 505 indb. (1901), driver særlig bomuldsindustri. I nærh. kulgruber og stenbrud.

Bad og badeanstalter. Der findes mange sorter bad, som vand-, luft-, sol- o. a. lysbad, sandbad, gytjebad o. a. De er dels kolde; disse bad tages oftest, fordi de er forfriskende og hærdende. Dels er de varme; disse virker mest rensende paa huden. Ofte kombineres begge disse bad ved at afslutte et varmt bad med en kold dusch eller styrt. De almindeligste badformer er karbad og duschbad. Duschbadet er særlig udbredt og fuldkommengjort i Tyskland. Det har den fordel at kunne leveres meget billig og at bruge lidet vand; videre virker det tryk, hvormed vandet strømmer ned paa kroppen, oplivende paa hudvirksomheden, ligesom det forbrugte skidne vand rinder af huden og erstattes af rent. Desuden haves svedebad. Af disse eksisterer flere former. I romerbadet er luften meget tør, i dampbadet meget fugtig, medens badstubadet staar midt imellem. Fordampningen af sveden berøver legemet varme og hindrer, at

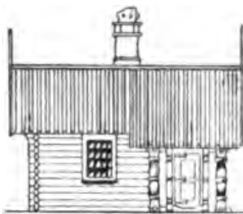
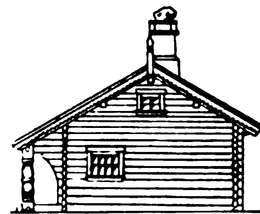
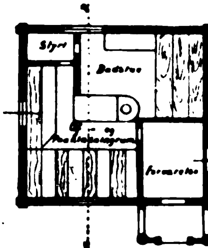
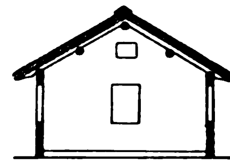
Badstue i Rindalen.

beibringen (t) tilvelebringe, bibringe.
Beichte (t) f, skrifte(maal).
Beicht(ig)er m, skriftefader
beide (t) begge. **alle b.** begge to. **keins von beiden** ingen af delene. **beides** begge dele. **beiderlei** begge slags. **beiderseitig, -seits** fra (paa) begge sider, gjensidig. **Beiderwand** n (m, f) hvergarn.
beidrehen (t) lægge bi.
beiern (t) klemte, kime.
Beifall (t) m, bifald.
beifallen (t) falde ind, rinde i hu; bifalde.
beifällig (t) bifaldende.
beifolgen (t) medfølge.
beifügen (t) vedlægge.
Beifuss (t) m, burodmalurt.
Beigabe (t) f, tilgift.
beige (f) ufarvet (om uld).
beigeben (t) tillægge; give til hjælp, adjungere. **klein b.** give kjøb.
Beigeordneter (t) m, en tilforordnet.
Beigeschmack (t) m, bismag.
beigesellen (t) give som led sager (medhjælper).
beignet m **(de pommes)** æbleskive.
beiher (t) ved siden.
Beihilfe (t) f, medhjælp, bistand.
beikommen (t) komme ind paa livet; hamle op med; falde ind. **beikommend** beslagt.

det overophedes selv i romerbad paa 80 ° C. Til svedebadene hører gjerne ogsaa frottering, ris el. l., hvilket sammen med varmen øger blodets tilstrømning til huden; omvendt formindskes denne ved den paafølgende kolde overgydning, dusch el. l. Herved opøves hudens evne til i overensstemmelse med vort varmebehov at fyldes med eller tømmes for blod, hvilket for legemets «varmeregulering» og dermed f. eks. dets tolerans ligeoverfor en varm eller kold omgivende luft er af betydning. Forøvrigt er svedebadene tillige særlig gode renselsesbad. Af disse grunde har svedebadene indtaget en fremskudt plads i alle tiders badevæsen. Saaledes var de store og kostbare badeanstalter i oldtidens Grækenland («gymnasier») og Romerriget («thermer») tørre svedebad. I middelalderen var badstubad almindelige i Mellem- og Nordeuropa; bl. a. var dette tilfældet i Norge paa kong Sverres tid. (En levning heraf er de «badstuer», hvori man endnu paa flere steder af landet tørrer korn.) Imidlertid foregik der i badstuerne megen usedelighed og andre udskeielser. Derfor kom de i miskredit og gik af mode. Dog har de holdt sig f. eks. i Finland og blandt kvænerne i Finmarken («kvænbad»), hvor man i almindelighed benytter «indrøgende» badstuer. I disse fugter man luften ved at slaa vand paa en varm «stenrøs», d. e. løse stene, anbragt paa en rist over et aabent ildsted, hvorfra røgen gaar lige ud i rummet. Istedet er man i den senere tid tildels gaaet over til de behageligere, men kostbarere «udrøgende» badstuer, hvis ildsteder har aftræk til pibe. Saadanne er som veldædige foranstaltninger bygget paa forskjellige steder paa landsbygden i Norge. Istedetfor de ellers almindelige ovne af mur- eller klæbersten har man dog i flere af disse «folkebad paa landsbygden» anvendt jernovne og skvætter vandet lige paa jernet uden anvendelse af stenrøs. I byerne anvendes som folkebad foruden badstuer af mere fuldkommen form ogsaa karel. duschbad; de sidste bruges meget i Tyskland. Prisen sættes saa lav som muligt, fordi hyppig badning medfører en forbedret personlig renslighed, som foruden at gavne helbreden forøvrigt tillige modarbeider udbredelsen af smittestoffe af enhver art. Derfor maa ogsaa den tiltagende indførelse af skolebad (duschbad) tillægges stor hygienisk betydning.

I en række lande, særlig Tyskland, har man i den senere tid tillige bygget folkebad i form af store og kostbare svømmehaller.

Bad finder tillige megen anvendelse som kurmiddel mod bestemte sygdomme. Fremfor alt bruges de mod

Badstue.
(Efter tegning af arkitekt Alf Hofflund, Trondhjem.)

Finsk badstue (ca. 18 aarh.).

Svømmehal i det Müller'ske folkebad i München.

Beil (t) n. øks, bile.
Beilage (t) f. bilag; paalæg (til smørbrød); saltret til grønsager.
beiläufig (t) i forbigaaende; løselig; omtrent, næsten.
beile se fri.
beilegen (t) vedlægge; bilægge; tillægge; lægge bi.
Beileid (t) n, deltagelse, medfølelse, kondolance.
beiler se frier.
beiliegen (t) være vedlagt; ligge bi.
beimengen (t) blande (ind) i.
beimessen (t) tillægge, tilskrive; fæste (tro) til.
Bein (t) n, ben.
Beinling (t) m, strømpeskaft.
beinahe (t) næsten.
Beiname (t) m, til-, øgenavn.
beinern (t) af ben.
being (e) væren, tilværelse; væsen.
beiordnen (t) tilforordne.
beipflichten (t) give ret, bifalde, tiltræde.
Beirath (t) m, raad; raadgiver.
beirren (t) vildlede, forstyrre.
beis — (t) Beize f — (e) stain, wash; mordant — (f) caustique m.
beisammen (t) (til)sammen.
Beisasse (t) m, indsidder.
Beisatz (t) m, tilsætning.
beischaffen (t) tilveiebringe.
Beischlaf (t) m, samleie. **Beischläfer** m, boler. **Beischläferin** f, frille.
Beischlag (t) m, bislag.
beischliessen (t) vedlægge.

de forskjelligste former af led- og muskelreumatisme (alm. varme bad, gytje- el. slambad, furunaalsbad, elektriske lys-, d. e. svedebad o. a.). Men de bruges ogsaa mod andre sygdomme, f. eks. hjertesygdomme (kulsyrebad, saakaldte Nauheimerbad).

Koldt bad stimulerer huden og forfrisker hele legemet; bruges ofte som kur mod nervøsitet og andre lidelser. Paa grund af sin saltgehalt antages ofte sjøvand at være det virksomste. I forbindelse med svømning dyrkes kolde bad som idræt (jfr. Livredning, Svømning), men bør ikke overdrives, idet de berøver legemet varme; blodfattige individer bør derfor kun opholde sig i vandet et øieblik. (Se ogsaa Badesteder.)

Bad (kem.) kalder man de forskjellige apparater, som i de kemiske laboratorier benyttes til overføring af en jevnt fordelt, ensartet varme til de stoffe, der skal opvarmes. Alt efter det stof, som tjener til overføring af varmen fra varmekilden, taler man om vand-, olje-, paraffin-, metal-, sand-, damp- og luftbad.

Bad (elektrolytisk el. galvanisk) er en opløsning af et metalsalt; ved at sende en elektrisk ligestrøm gjennem badet, udfældes det rene metal. Metalopløsningen maa være kemisk ren og badets elektriske ledningsevne saa stor som mulig (ofte anvendes af denne grund forskjellige tilsætninger). Alt efter badets sammensætning fordres en bestemt temperatur, spænding og strømtæthed (s. d.) for at erholde den størst mulige ledningsevne. Strømkildens positive klemme forbindes med anoden (s. d.), den negative med katoden (s. d.).

Badachsjān, landskab i det nordøstlige Afghanistan, syd for Amu, et fjeldland af storartet naturskjønhed. I fjeldene stensalt og lapislazuli. Omtr. 150 000 indb., som taler persisk. Vigtigste by Faisabad 1 060 m. o. h.

Badajoz *[badakós]*. 1. Prov. i Spanien i landskabet Estremadura, 21 849 km.² med 520 246 indb., 24 paa hver km.² B. ligger n. f. Sierra Morena og omkring Guadiana og er i det hele taget et tørt og lidet frugtbart landskab. 2. Hovedstad i prov. B., ligger ved Guadiana, lige ved grænsen af Portugal, sterk fæstning, 30 399 indb. (1900). Over elven fører en lang, gammel bro, og i byen er der en vakker domkirke. B. er sæde for generalkapteinen og for en biskop, og der er nogen fabrikvirksomhed (fajance, lædervarer o. s. v.). — B. er en gammel romersk koloni, var senere hovedstad i et maurisk rige og blev 1235 erobret af Kastilien.

Badalōna, by i n.ø. Spanien, prov. Barcelona, ved Middelhavet, 19 240 indb. (1900); fabrikation af sukker og petroleum. God havn.

Baddeck *[bǽdək]*, flekke med havn i brit. Nordamerika, Cape Breton Island. 500 indb. Postkontor, telegrafstation.

Baddern, dampskibsanløbssted med post og rigstelefon ved en bugt af Kvænangsfjorden (Kvænangen) i Tromsø amt; havneplads for de i Badderdalen værende kobbergruber, der tilhører A/S Alten kobbergruber med hovedsæde i Norge (Kaafjord, Finmarken).

Badelundsåsen, en stor sandaas, som fra n. til s. strækker sig gjennem landskaberne n. og s. for Mälaren. Paa B. stod i april 1521 et slag imellem Gustaf Vasa og danskerne, om hvilket «Jutekäret» ved aasens fod endnu minder.

Baden, storhertugdømme i det sydvestlige Tyskland, 15 081 km.² (med den til B. hørende del af Bodensjøen 15 263 km.²), Tysklands 4de stat af størrelse. Den største længde er 284 km., den største bredde 139 km., den mindste, ved Karlsruhe, 18 km. B. grænser i s. til Schweiz, i ø. til Württemberg, i n. til Bayern og Hessen, i v. til Pfalz (Bayern) og Elsass; Rhinen danner skillet mellem B. og de to sidste lande. — Natur. Langs med Rhinen ligger der en 15—20 km. bred stribe lavt og fladt land, men den øvrige del af landet er opfyldt af høiere og lavere fjelde. Det høieste fjeld er det skogrige Schwarzwald, som strækker sig fra Rhinen nordover. Høieste top er Feldberg, 1 493 m. Nordenfor Schwarzwald indtil Neckar ligger Neckars bakkeland, som er meget lavere, og nordenfor Neckar det lidt høiere Odenwald (ca. 600 m.). Schwarzwald skraaner i vest temmelig brat ned mod Rhindalen, i øst udbreder fjeldet sig til høisletter, som i det sydøstl. Baden gaar over i Rauhe Alb (el. Schwabisk Jura), hvis høide i Baden naar ca. 960 m. — Rhinen er Badens vigtigste elv. Ved Basel er dens høide over havet 252 m., ved Mannheim 90 m. Fra Schwarzwald optager den mange bielve; den største er Neckar. I Badens sydøstl. del udspringer Donaus to kildeelve, men de har blot et kort løb i landet. — Klimaet er i Rhindalen mildt (Karlsruhes middeltemperatur 10.3°). I fjeldene er det koldere, Schwarzwald har kold vinter med megen sne. I fjeldene meget nedbør, paa sletten noksaa lidet. — Befolkning. B. har 2 009 320 indb. (1905), d. e. 133 pr. km.², altsaa tæt befolket. I Rhindalen kan der bo indtil 300 paa 1 km.², i Schwarzwald synker befolkningstætheden til 40. Af befolkningen er 60.6 pct. katoliker, 37.8 pct. protestanter, 1.4 pct. jøder. I den sydlige del er befolkningen alemannisk og schwabisk, i den nordlige del blandet, dog mest frankisk. I s. bor bønderne mest spredt paa enkelte gaarde, i n. i landsbyer. – Næringsveie. Jordbrug. Rhinsletten er meget frugtbar og godt opdyrket. Fjeldlandet er ikke saa frugtbart paa grund af det kolde klima, og her er der derfor meget skog (gran, furu og bøk). Man regner, at ca. 38 pct. af grunden er aker og have, 18 pct. eng og havnegang, 1.3 pct. vinhaver og 37 pct. skog. Der dyrkes de sedvanlige kornsorter, poteter, hamp, tobak, humle, kastanjer og mandler (i Rhindalen), frugt (æbler og pærer) og vin (aarlig ca. 375 000 hl.). Af husdyr holdes der (1900) ca. 76 000 heste, 652 000 kjør, 498 000 svin o. s. v.; husdyrholdet er forholdsvis (til folketallet) mindre end i Norge. Skogene giver en aarlig produktionsværdi af ca. 25 mill. kr. B. har ikke meget af nyttige mineraler, men derimod er der mange mineralske kilder. Industrien er meget livlig, skjønt landet ikke har kul. Vigtige industrigrene er bomulds- og silkespinderier, tobaksfabriker, maskinfabriker, læder-, papir-, gummifabriker, kemiske fabriker o. s. v. Vigtige fabrikbyer er Mannheim, Karlsruhe, Pforzheim, Freiburg etc. Der er stor handel og livlig trafik i landet. Rhinen er farbar for store dampskibe til Kehl (ved Strassburg), Mannheim har en stor havn. Jernbanenettet er over 2 000 km. — Kultur og stat. B. har to universiteter (Freiburg og Heidelberg), teknisk høiskole (Karlsruhe) og talrige andre skoler af enhver art. Statsforfatningen er indskrænket monarkisk (af 22 aug. 1818). Storhertugen

---

beise — ⓣ beizen — ⓔ (træ) stain; (tøi) mordant — ⓕ teindre, (sort) ébéner.

Beisein ⓣ n. nær-, tilstedeværelse. **eheliches B.** samleie.

beiseit(s) ⓣ afsides; for sig selv, i enrum. **Beiseitesetzung** f. tilsidesættelse.

beisetzen ⓣ tilsætte; bisætte; sætte over ilden. **Beisetzung** f. bisættelse.

Beisitzer ⓣ m. bisidder; meddommer; sidemand.

Beispiel ⓣ n. eksempel.

beispringen ⓣ komme til hjælp.

Beistand ⓣ m. bistand; medhjælper.

beistehen ⓣ staa bi.

Beisteuer ⓣ f. bidrag, tilskud.

beisteuern ⓣ give bidrag, skyde til.

beistimmen ⓔ give sit bifald, tiltræde.

beissen ⓣ bide.

beissig ⓣ bidsk.

Beisskorb ⓣ m. mundkurv.

Beisszange ⓣ f. knibetang.

beite — ⓣ Weide f — ⓔ grazing, pasture — ⓕ pâturage m. Vb — ⓣ grasen, weiden — ⓔ graze, pasture; (kun intr.) browse — ⓕ brouter; (intr.) paître.

Beitrag ⓣ m. bidrag.

beitragen ⓣ bidrage.

beitreiben ⓣ inddrive.

beitreten ⓣ tiltræde.

Beitritt ⓣ m. tiltrædelse, tilslutning.

deler magten med landdagen, som har to kamre. Post- og telegrafvæsen hører ind under det Tyske riges forvaltning, jernbanerne derimod er badensiske. Budgettet balancerer 1906/07 med ca. 77 mill. kr. Statsgjælden er ca. 380 mill. kr. Hæren danner størstedelen af det 14de tyske armékorps. I forbundsraadet har landet 3 stemmer, i den tyske rigsdag 14 repræsentanter. Hovedstaden er Karlsruhe, men den største by er Mannheim.

Historie. Da romerne i det første aarh. e. Kr. satte sig fast i det nuværende B., var landet beboet af germanske stammer. B. blev en del af prov. Agri decumates, men gik tabt i folkevandringstiden, da alemannerne erobrede landet; senere kom det under frankerne. Under Karl den stores efterfølgere opstod i B. flere mindre hertugdømmer. Det nu regjerende fyrstehus afleder sin herkomst fra Bertold den skjeggede af huset Zähringen, der var Henrik IV's lensmand. Zähringerne sluttede sig til Hohenstauferne, som til løn forøgede deres besiddelser. En af Bertolds efterfølgere, Rudolf, udvidede under interregnet sit land af alle kræfter, udsonede sig med keiser Rudolf af Habsburg og fik derved lov til at beholde sine erobringer. Rudolf er den egentlige grundlægger af markgrevskabet B., der omfattede landet omkring Murg og Pfinz med byerne Baden, Durlach, Ettlingen o. a. I de følgende aarhundreder var B. snart splittet, snart samlet, indtil det 1527 deltes mellem de to linjer: B. Baden og B. Durlach. Reformationen indførtes i begge lande, men blev snart forbudt i B. Baden, og hovedmassen af befolkningen vedblev at være katolsk. I B. Durlach regjerede fra 1709—38 Karl Vilhelm, der byggede Karlsruhe; han efterfulgtes af sin sønnesøn, Karl Fredrik, som 1771 arvede B. Baden, da Zähringerne her uddøde. Karl Fredrik var en udmerket regent, der fremmede alle landets hjælpekilder, forbedrede retspleien og folkeoplysningen. Ved at slutte sig til Napoleon, skaffede han sit land store udvidelser, blev kurfyrste (1803) og storhertug (1805). Han efterfulgtes af sin sønnesøn, Karl Ludvig Fredrik (1801—18), gift med Stephanie Beauharnais, Napoleons adoptivdatter. Efter slaget ved Leipzig 1813 brød han med Napoleon og sluttede sig til koalitionen. Herved sikrede han sig besiddelsen af sine lande i den udstrækning, Napoleon havde skaffet B. Han vandt sine undersaatter for sig ved at give en forfatning (1818), der længe var Tysklands frieste. Efter julirevolutionen blev end yderligere en mængde levninger fra enevældet afskaffet, og der indførtes bl. a. fuldstændig trykkefrihed. En kort tid herskede der i B. en vis reaktion, navnlig paa Østerriges tilskyndelse; men da februarrevolutionen 1848 gav de liberales fordringer forøget styrke, gik regjeringen ind paa de fleste af disse. Dette tilfredsstillede dog ikke republikanerne, der under Struve og Hecker reiste et oprør, som vel blev kuet, men 1849 atter udbrød og fandt støtte i hæren. Storhertug Leopold maatte flygte til Elsass, indtil preussiske tropper havde gjenoprettet ro i landet. — Den følgende storhertug, Fredrik, regjerede frisindet; landet gik fremad og de ultramontanes fordringer tilbagevistes med kraft. Frygten for Bismarcks anneksionsplaner drev B. til at slutte sig til Østerrige 1866, men efter slaget ved Sadowa sluttede B. hurtig fred med Preussen, og 1870 stillede storhertugen, der var kong Wilhelm af Preussens svigersøn, straks sin hær under dennes ledelse. I det Tyske rige har B. nøie fulgt Preussens politik; indadtil regjeres B. vedblivende i frisindet aand; der er indført indkomstskat med stigende skala, og munkeordenerne er udelukket fra landet. I 1904 indførtes direkte valg til landdagen.

Baden. 1. By i Schweiz, kant. Aargau, ved elven Limmat, 6109 indb. (1901). Badested med varme svovlkilder, som lige fra romertiden har været brugt mod reumatisme, gigt og kjertelsyge. For tiden ca. 20000 kurgjester. — Ved freden til B., 7 sept. 1714, mellem Frankrige og det Tyske rige sluttede den spanske arvefølgekrig. 2. By i Østerrige (Nedre-Østerrige), lidt syd for Wien, 12247 indb. (1901). Badested med varme svovlkilder, som bruges mod gigt og reumatisme; ca. 25000 kurgjester (romernes Aquæ Pannonicæ). I omegnen dyrkes meget vin.

Baden-Baden, by i storhertugdømmet Baden, i en dal i Schwarzwald, 16238 indb. (1905). B.-B. er et berømt badested (romernes Aquæ Aureliæ), har mange varme kilder (46—67 °), svagt saltholdige, som bruges mod gigt, lamhed, underlivssygdomme o. s. v. Aarlig ca. 75000 kurgjester. B.-B. er en vakker by med storartede badeetablissementer og udmerkede hoteller. B.-B.s berygtede spillebank blev ophævet 1872. I nærheden har storhertugen af Baden sin sommerresidens.

Badēni, Kazimierz (1846—), østerr. statsmand, blev 1895 førsteminister og søgte som saadan at vinde slaverne i Böhmen og Mähren ved at imødekomme deres ønsker med hensyn til brugen af det slaviske sprog; hans sprogforordninger vakte imidlertid misnøie, og han maatte gaa af 1897.

Baden-Powell *[bēdn paul]*, Sir George Smyth (1847—98), eng. kolonial- og frihandelspolitiker; som saadan søgte han i «Beskyttelse og daarlige tider» (1879) at paavise, at beskyttelsestold lige meget vilde være til koloniernes som til moderlandets skade. 1880 gjorde han en reise til Vestindien; den gav anledning til vigtige indberetninger om koloniernes administration. 1891—93 deltog han i afgjørelsen af striden mellem England og de Forenede stater om fisket i Beringshavet. B.-P. var 1885—98 konservativt medlem af underhuset. Paa reise til Novaja Semlja 1896 traf han Fridtjof Nansen paa hjemveien fra polarfærden og førte ham tilbage til Norge paa sin yacht.

Baden-Powell *[bēdn paul]*, Robert Stephensen Smyth (1857—), eng. officer, deltog med udmerkelse i krigen i Afghanistan 1895 og mod matabelerne 1896. Ved boerkrigens udbrud var han kommandant i Mafe-

Robert Baden-Powell.

Beiwerk, -wesen (t) n, bisag.
beiwohnen (t) overvære; have samleie med.
Beiwort (t) n, tillægsord.
beizählen (t) tælle med, blandt.
Beize (t) f, beising; fernis; lokkemad; fuglejagt med falk.
beizeit(en) (t) i tide.
beizen (t) beise; bide, svi; jage med falk.
bejae — (t) bejahen — (e) answer in the affirmative, assent — (f) dire oui, répondre affirmativement (à qc), affirmer (qc). **bejaende** — (t) bejahend — (e) affirmative — (f) affirmatif.
bejahrt (t) bedaget.
béjaune (f) m, grønskolling.
bekannt (t) (be)kjendt; vitterlig.
bekanntlich, bekanntermassen som bekjendt.
Bekassine (t) f, bekkasin.
bekehren (t) omvende.
Bekehrung (t) f omvendelse.
bekennen (t) bekjende.
Bekenntnis (t) n, bekjendelse.
bekjende — (t) bekennen, gestehen, einräumen — (e) (tilstaa) confess, avow; (farve) follow (suit); (sig til) profess (a religion) — (f) avouer; (skrifte) confesser; (erkjende) reconnaître; (farve) donner de (la même couleur); (sig til) professer.
bekjendelse — (t) Geständnis, Bekenntnis n; Konfession f — (e) (tilstaaelse, tros-) confession; (religions-) profession — (f) aveu m; confession f; profession (f) de foi. **gaa til bekjendelse** se bekjende.

king og vandt her stor berømmelse ved den standhaftighed, med hvilken han forsvarede den slet befæstede by under den lange beleiring (fra oktober 1899 til mai 1900). Efter krigen blev B.-P. generalmajor og chef for det ridende politi, der oprettedes i de beseirede lande.

Badenweiler, landsby i storhertugdømmet Baden, kreds Lörrach, ved foden af Schwarzwald, 427 m. o. h. Varme kilder (26 °), badested, klimatisk kursted (nervøse lidelser), 5000 badegjester, ruiner fra romernes tid.

Badesteder er specielle anstalter, byer o. l., hvor badning benyttes som kurmiddel. Dels anvendes kolde bad, kolde overgydninger, afrivninger o. l. («koldtvandskur»): dels benyttes varme bad. De første anvendes særlig som oplivende middel, bl. a. mod nervøsitet o. a. lidelser i nervesystemet, ligesom en forsigtig koldtvandskur ogsaa kan virke heldig paa blodfattigdom. Varme bad anvendes bl. a. mod reumatisme, leddegigt o. a. — Dels anvendes alm. ferskt vand, dels vand, som indeholder forskjellige salte (sjøvand og vand fra mineralske kilder). Ofte benyttes paa badestederne foruden bad ogsaa kurmæssig brønddrikning (Karlsbad, Wiesbaden, Vichy o. m. a). — Til de mere almindelig benyttede badesteder i Norge hører f. eks. Sandefjord, Larvik, Hankø, Modum og Eidsvold bad. — Navnlig ved udlandets store b. udfoldes et karakteristisk badeliv (jfr. Ostende, Trouville etc.).

Badīa y Lablich (Leblich), Domingo (1766—1818), merkelig sp. reisende, studerede først naturvidenskab og orientalske sprog. Efter at have ladet sig omskjære foretog han 1801 som muhammedaner en videnskabelig reise i Nord-Afrika, ogsaa med det politiske formaal at knytte nærmere handelsforbindelser med Marokko for senere ved et spansksindet partis hjælp at skaffe Spanien herredømmet i dette land. Det lykkedes ham ved forfalskede genealogiske papirer at vinde tiltro som profetens slegtning, og paa grund af sin orientalske luksus, sit indgaaende kjendskab til Islams ceremonier og sin enestaaende færdighed i arabisk opnaaede han at blive æret som den marokkanske sultans ven og broder. Da den spanske regjering opgav den hele plan, forlod B. Marokko under paaskud af en valfart til Mekka, som han naaede efter en reise gjennem Berberiet og Ægypten, overalt modtaget med store æresbevisninger. Gik 1814 i fransk tjeneste og døde i Syrien som fransk udsending til Indien.

Badische Anilin- und Sodafabrik, i Ludwigshafen ved Rhinen, er Tysklands største kemiske fabrik. Grundl. 1865 med en aktiekapital paa 21 mill. mark. Havde i 1900 6200 arbeidere, 148 videnskabelig uddannede kemikere, 75 ingeniører og 305 merkantile funktionærer. Tilvirker væsentlig kunstige tjærefarvestoffe, deriblandt alizarin og indigo, men ogsaa anorganiske produkter, som svovlsyre og salpetersyre. Betydelige eiendomme og anlæg ved Kristiansand (Kristiansands elektrokemiske aktieselskab).

Badong, stat med hovedstad af samme navn paa spidsen af sundaøen Bali. 140000 indb. Tributpligtig til Nederlandene. Telegrafstation og havn. Anløbes hyppig af norske dampskibe.

Badrināth, fjeld i Himalaya, ved udspringet af Alaknanda, en af Ganges' kildeelve, ca. 7000 m. høit. I en høide af ca. 3000 m. ligger et rigt Vishnu-tempel, som aarlig besøges af ca. 50000 pilgrimme.

Badskjær, opr. bartskjær, kaldtes i gamle dage de privilegerede barberere, der ogsaa gav sig af med kirurgisk praksis, hvorfor ordet ogsaa brugtes i betydning saarlæge.

Badstue, se Bad.

Baëna, by i sydlige Spanien, prov. Cordoba, 14539 indb. (1901). Handel med korn, olje og salt. Ruiner fra oldtiden og middelalderen.

Baensch *[bænš]*, Otto (1825—98), t. vandbygningsingeniør, har især gjort sig bekjendt ved bygningen af Nord-Østersjøkanalen.

Baer *[bār]*, Karl Ernst v. (1792—1876), t.-rus. zoolog og anatom, en af den moderne embryologis grundlæggere, har først opdaget pattedyregget (1827). I sit hovedverk: «Ueber Entwickelungsgeschichte der Tiere» (1828—37) skildrer B. hvirveldyrenes, særlig hønens embryonaludvikling, udvikler nærmere den saakaldte kimbladsteori (se Kimblad) og viser, hvordan de forskjellige væv og organer opstaar ved differentiation af fælles anlæg. — I overensstemmelse med Cuvier henførte B. samtlige dyreformer til følgende hovedtyper: hvirveldyr, bløddyr, leddyr og straaledyr. Et dyr af den ene type skulde efter B. aldrig kunne gjennemgaa udviklingstrin, som svarede til dem, et dyr af en af de andre maatte gjennemgaa; derimod betragtede han alle dyr af samme række som ulige høit staaende variationer af samme grundtype. Af alle de eiendommeligheder, som findes hos et hvirveldyr, skulde saaledes de, som er fælles for alle hvirveldyr, udvikles straks, hvorimod de, som er karakteristiske for den klasse, orden, slegt og art, hvortil dyret hører, først bagefter lidt efter lidt skulde udfolde sig. Ved siden heraf havde B. den bestemte anskuelse, at ingen form indenfor en af klasserne, f. eks. intet pattedyr, nogensinde under sin udvikling havde et udseende, som var identisk med det færdigdannede legeme hos et lavere staaende hvirveldyr, f. eks. en fisk. Naar et pattedyr paa et vist trin af sin udvikling minder om en fisk, beror dette paa, at fisken i mindre høi grad end pattedyret har skilt sig fra det for begge fælles udgangsstadium. — Paa grund af disse sine anskuelser brød B. med den tidligere herskende lære om «gjennemgangsstadierne», efter hvilken ethvert dyr skulde have gjennemløbet ligesaa mange skikkelser, som der var dyretyper lavere end den, hvortil det selv hørte. — Efter sin antagelse af fire skilte dyretyper kunde B. ikke helt slutte sig til den Lamarck-Darwinske udviklingslære, efter hvilken alle dyr er af fælles afstamning.

Karl Ernst v. Baer.

bekjender — (t) Bekenner m — (e) professor; follower; (Edward the) Confessor — (f) confesseur; adhérent, disciple m.

bekjendt — (t) bekannt — (e) (well-)known, noted, familiar; (saavidt mig) as far as I know; (b. for) famous for; (b. med) acquainted with; (gjøre sig) bring one's self into notice — (f) connu; (om ting) notoire, public; (gjøre sig) se faire connaître, se faire une réputation; (blive) se divulguer, s'ébruiter, transpirer; se savoir; (b. m.) familiarisé avec; (inde i) au courant de. **være (sig) noget bekjendt** se vedkjende sig. **bekjendtgjøre** se kundgjøre.

bekjendtskab — (t) Bekanntschaft f — (e) acquaintance — (f) connaissance f.

bekjæmpe — (t) bekämpfen — (e) combat, struggle (contend) with — (f) combattre, lutter contre.

bekkasin — (t) Bekassine, Schnepfe f — (e) snipe — (f) bécassine f.

beklage — (t) beklagen, bedauern; (sig) sich beschweren — (e) lament, deplore, regret, (en) be sorry for, pity; (sig over) complain of — (f) plaindre, déplorer, regretter; avoir pitié de; (sig over) se plaindre de.

beklagelig — (t) beklagenswert bedauernswert — (e) deplorable, lamentable — (f) déplorable, fâcheux.

beklagelse — (t) Beklagen, Be-

Baertsoen, Albert (1867—), belgisk maler, har vakt opmerksomhed ved sine dystre og kraftige sjøbilleder.

Baeyer. 1. Johann Friedrich Wilh. Adolf v. B. (1835—), f. i Berlin, søn af J. J. B., fremragende tysk organisk kemiker, 1872—75 professor i kemi i Strassburg, derefter Liebigs efterfølger i München. Særlig betyningsfulde undersøgelser over den saakaldte kondensationsproces, over urinsyrens og indigofarvestoffets kemiske bygning samt især over benzolets konstitution. Ved B.s 70-aars fødselsdag 1905 udgav hans talrige elever B.s samlede verker; samme aar tildeltes ham Nobelpræmien for kemi. 2. Johann Jakob v. B. (1794—1885), preuss. general og geodæt, deltog i Bessels gradmaaling af Østpreussen 1831—36, blev 1843 chef for generalstabens trigonometriske afdeling og gav anledning til stiftelsen af det geodætiske institut i Berlin. Har skrevet flere verker om maalingsspørsmaal.

Baëza, by i sydlige Spanien, prov. Jaen, 14 379 indb. (1901). Brede gader, flere kirker og klostre med gotiske taarne. Handel med hvede, vin, olje. B., som engang var residens for flere mauriske konger, erobredes af spanierne 1228.

Baffin *[bǽfin]*, William (1584—1622), eng. sjømand og opdagelsesreisende, deltog i reiser til Grønland og Spitsbergen, foretog 1615 under kaptein Bylot en ekspedition, som skulde finde nordvestpassagen. Paa denne reise kartlagdes Hudsonstrædet, Fox-kanal, Southampton Island. Aar 1616 paa en lignende reise kartlagdes bl. a. Smiths-, Lancaster- og Jonessundene (78 ° n. br.). B.s opfatning, at farvandet her var en lukket bugt (Baffins Bay), voldte en tohundredaarig stans i forsøgene paa videre fremtrængen ad denne vei. B. vilde derpaa forsøge at finde nordvestpassagen fra den anden kant, men kom ikke længer end til Ostindien, hvor han døde.

Baffin Bay *[bǽfin bē]* kaldes den brede havarm mellem Grønland i øst og de amer. polarøer (Baffin Land o. s. v.) i vest. Ved Davisstrædet staar den i forbindelse med Atlanterhavet, ved Smiths sund, Kanebassin og Robesons kanal paa den ene side, ved Lancaster- og Jonessundene paa den anden side i forbindelse med Nordishavet. B. er 150 km. lang (68—78 ° n. br.), opdagedes 1562, beseiledes 1616 af Baffin, efter hvem den fik navn. Taage fra svære ismasser hindrer seiladsen.

Baffin Land *[bǽfin lænd]*, stor ø i Nordamerika, skilt fra Labrador i s. ved Hudsonstrædet, fra Grønland i ø. ved Baffin Bay og Davisstrædet og i v. og n. begrænset af Fox-kanal, Fury og Hecla sund, Boothiabugten, Prins Regent sund og Lancasterstrædet. Ca. 600 000 km.² Paa syd- og vestkysten mange fjorde og halvøer (Meta incognita, Pennyland. Cumberland o. s. v.). En fjeldkjede langs østkysten fra Cumberland til Lancasterstræde. I den store sjø i syd (Netteling) findes sæler (hævning af land i senere tid). Ganske rig vegetation.

Baffomet, baffometi, *figura baffometi*, er navnet paa et symbol, som omtales i processen mod tempelherrerne. Af hvilken art dette har været, er endnu ikke opklaret. Den ældre opfattelse, som mente, at det var en omskrivning for Muhammed, er vistnok urigtig.

Bagagevogn, kjøretøi, hvorpaa en militærafdeling medfører leirfornødenheder, reservesager, officersbagage m. v. Til nærmere betegnelse af vognens anvendelse benyttes navnene stabs-, kompani-, eskadrons-b.; artilleriets b., som er tungere og trækkes af 4 heste, benævnes pakvogn. Vore b., der lastede og med kusk veier 11—1 200 kg., bestaar af en for- og en bagvogn og trækkes af 2 heste. Under krigsmarsch lader man bagagevognene fra de forskjellige afdelinger i en hærstyrke marschere samlet som bagagetræn. Dette følger under fremmarsch i 2—3 km.s afstand efter køen (de bagerste) af kolonnen, medens det under tilbagemarsch sendes noget længere i forveien.

Bagalkhand, se Baghelkand.

Bagalkot, by i sydlige Indien, præsidentskab Bombay, ca. 12 000 indb.

Bagalpur, se Baghalpur.

Bagamo'yo, Øst-Afrika, t. distrikt paa Sansibarkysten mellem Pangani i nord og Doressalam i syd, gjennemstrømmet af Wami, med ca. 65 000 indb., hvoraf ca. 11 000 i den af kokospalmer omgivne hovedstad B. ved havet ret (s.v.) overfor byen Sansibar. Usundt klima, derfor faa europæere. Handel med kautschuk, frugter og kvæg. Udgangspunkt for den store karavanevei over Tabora til Tanganjika og tidligere for talrige opdagelsesreiser til Central-Afrika. Tysk 1888.

Bagasse *[-gās]*, den afpressede rest af sukkerrørene; bruges som brændsel i kogerierne.

Bagatelle *[-tél]*, et billardlignende spil, som spilles paa en aflang plade, i hvis ene ende der er 9 huller, i hvilke det gjælder ved hjælp af en kø at drive de 9 kugler, som er i spillet. Der kan ogsaa istf. kø anvendes en triekanon, hvoraf en kugle udstødes ved fjærkraft.

Bagbord (udt. bā'bōr), skibets venstre side, naar man staar agterud og ser forover. «B. med roret» betegner i de fleste lande kommandoen for at dreie skibets forende til høire, til styrbord, se Ror. Et skib «ligger for bagbords halser», naar det har vinden ind om bagbord. (Se Hals.)

Bagdad: Minaret.

Bagdād. 1. Vilajet i tyrk. Asien, Mesopotamien, omkring elvene Eufrat og Tigris, med ca. 800 000 indb. (persere, armeniere, arabere, kurder), er langs elvene frugtbart, men ellers mest steppe og ørken. 2. B., hovedstad i vilajetet, paa begge sider af Tigris, over hvilken fører en baadbro, muligens ca. 150 000 indb., de fleste muhammedanere, ca. 40 000 jøder og ca. 8 000 kristne. B. er en egte orientalsk by,

dauern n — ⓔ regret — ⓕ plainte f; regret(s) m (pl).

Beklagter ⓣ m, anklaget, indstevnt.

beklatschen ⓣ applaudere; bagtale.

bekleben ⓣ overklæbe.

bekleck(s)en ⓣ klatte, plette til.

beklemt — ⓣ beklommen, gepresst — ⓔ anxious, uneasy, faint, down-hearted — ⓕ serré (de douleur); oppressé.

beklippe — ⓣ beschneiden; (fig.) einschränken, schmälern, abknappen — ⓔ trim; (fig.) curtail, abridge — ⓕ rogner; couper, tailler.

beklopfen ⓣ banke paa.

beklæde — ⓣ bekleiden — ⓔ deck, clothe, cover; (med papir) paper; (med planker, bord) plank, board; (m. metalplader) case, coat; (embede) fill, occupy; (beklædt med en værdighed) clothed, (in)vested — ⓕ revêtir; garnir, couvrir; (embede) occuper, remplir; (værdighed) être revêtu de.

beklædningsgjenstande — ⓣ Bekleidungsgegenstände pl — ⓔ articles (pl) of clothing — ⓕ confections f pl; habits m pl.

bekneipt ⓣ drukken.

bekomme (vel, ilde) — ⓣ wohl, übel bekommen — ⓔ agree with; do good; (med pers. subj.) fare the worse for — ⓕ se trouver bien, mal de qc; (det vil b. ham ilde at) il lui en prendra mal de.

vel bekomme! — ⓣ (gesegnete)

tager sig paa afstand godt ud, men har skidne, trange og krogede gader og stygge huse med bagsiderne ud mod gaden. — Fra storhedstiden er kun bevaret nogle taarne, moskéer og grave. B. er en livlig handelsby, hvis basarer er fulde af orientalske, særlig indiske og persiske varer. Udfører korn, dadler, uld, galæbler, sesam, tepper etc., og indfører sukker, fabrikvarer m. m. Næsten al handel er paa engelske og arabiske hænder, og den livlige dampskibstrafik nedover elven til Basra besørges af engelske skibe; megen elvetrafik foregaar paa eiendommelige gammeldags baade eller flaader, som nærmest bestaar af oppustede huder omkring et let træskelet. B. er samlingsstedet for en mængde pilgrimme til Mekka. Hovedstation for den engelsk-indiske telegraf. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Konstantinopel. — B. skal være anlagt af kalifen Almansor ca. 760 e. Kr., men der var ogsaa en by her før den tid. Udvidedes af Harun-al-rashid og skal i det 10 aarh. have havt 2 mill. indb. Var da hovedstad for det store arabiske rige og centrum for arabisk kultur og lærdom. B. blev plyndret 1258 og 1401 af mongolerne og taget i endelig besiddelse af tyrkerne 1638.

Bagdādbanen, en dels færdig og dels projekteret jernbane fra Lilleasien til den Persiske bugt, udgaar fra byen Konia i det sydlige Lilleasien, hvor den staar i forbindelse med det øvrige banenet paa halvøen, og skal gaa over Taurus til Adana (lidt indenfor kysten inderst i Middelhavet). Derfra over Eufrat til Mosul og Bagdad ved Tigris og Basra ved Sjat-el-Arab til en havn ved den Persiske bugt. Dens længde bliver ca. 2 500 km. Skal bygges i løbet af 8 aar (denne tid bliver dog ganske sikkert overskredet) og er anslaaet til at koste ca. 450 mill. kr. Et tysk selskab har af den tyrkiske regjering faaet koncession paa banen (23 dec. 1899), og denne maa derfor ansees som et led i Tysklands kamp om handelsherredømmet i tyrk. Asien. Den tyrkiske regjering har garanteret banen en vis indtægt pr. km. og har ret til naarsomhelst at indløse den.

Bagehot *[bǽdžet]*, Walter (1826—77), eng. nationaløkonom og politisk forfatter. Var først bankier, men blev 1860 redaktør af det indflydelsesrige ugeskrift «The economist». B. skrev den fortrinlige udredning: «The English constitution» (1867), en indledning til sociologien: «Physics and politics» (1872) og en klar og aandfuld belysning af det engelske pengemarked og dets internationale betydning: «Lombard street» (1873), foruden en række mindre litterære, økonomiske og biografiske afhandlinger, der udkom i 3 bind efter hans død.

Bagelēn, residentskab paa sydkysten af Java (holl. Indien), 3 418 km.² med 1 439 000 indb., d. e. 420 pr. km.² Den nordl. del er opfyldt af fjelde, men den sydl. er frugtbar med avl af ris, kaffe, sukker, tobak o. s. v.

Bagepulver, salte, som tilsættes deigen istf. gjær for ved luftudvikling at bevirke hævningen. 1848 begyndte man med kulsurt natron + saltsyre (kulsyreudvikling). Bekjendt er Horsford-Liebigs b. (surt kaliumfosfat og dobbelt kulsur natron). Andre b. indeholder foruden kulsyre salte (soda, hjortetaksalt o. l.) alun, vinsten m. m. i vekslende blandinger. — Bruges mest i England og Amerika.

Bagere, bagerlaug og bagerforeninger. Haandverksmæssig bageridrift voksede som alt borgerligt haandverk frem af og med byudviklingen. I det 13 aarh. var bagerhaandverket saavidt fagmæssig udviklet i Bergen, at det nævnes i Magnus Lagabøters bylov (1276). Laug var kun oprettet af de tyske kontorers «embedsmænd» (14 aarh.), medens de norske haandverkere levede og virkede under «stort fortryk». De havde dog allerede før de tyske «embedsmænds» fordrivelse (1559) laugsmæssige foreninger, som optog en større del af de tyske laugsbestemmelser, og som under Kristian V (1681—82) gik over til virkeligt, lovmæssigt laug. Ved loven af 1839 ophævedes laugene, dog saaledes, at de sukcessivt inddroges. I Kristiania bortfaldt lauget for bagernes vedkommende allerede 1848, og samtidig stiftedes «Bagermestrenes forening i Christiania». I Bergen, hvor professionen var privilegeret, bevaredes en laugsmæssig ordning helt til 1891, da privilegiet samtidig bortfaldt. De norske bagere har siden 1885 været undergivet en række indskrænkninger ved lovbestemmelser (se nedenfor). Forholdene har medført en overgang til maskinel drift, som derfor i større bedrifter er gjennemført. — I 1898 stiftedes «Bagernes landsforening».

Bageri m. m., se Brød.

Bagerlovgivning. Som et udslag af arbeiderbeskyttelse (s. d.) er der i Norge givet lovbestemmelser om indskrænkning af arbeidstiden i bagerier. Den første, lidet omfattende lov gaves ¹²/₁₀ 1857. Denne er efterhaanden afløst af love af ¹⁷/₆ 1885, ¹⁴/₇ 1894, ⁶/₈ 1897 med tillægslov af ²⁰/₅ 1899 og endelig af den nu (1907) gjældende lov af ²⁴/₄ 1906. Efter denne er med visse undtagelser al brødbagning forbudt paa 17 mai samt paa søndag og andre helligdage, disse regnet fra den foregaaende dags aften kl. 6 til vedkommende søn- eller helligdags aften kl. 12. Sur- og hævlægning samt ovnsfyring kan foregaa før kl. 12. Forbudsbestemmelsen har ikke anvendelse paa bagermestrenes personlige arbeide paa lørdag eller andre helligaftener indtil kl. 8. Paa hverdagene er det forbudt enhver, der driver bagernæring, i tiden fra kl. 8 aften til kl. 6 morgen at anvende sine i bageriet beskjæftigede folk til andet arbeide end tørring af kavringer og skibsbrød, sur- og hævlægning samt ovnsfyring. Paa visse betingelser kan dog deiglavning udføres fra kl. 5 morgen. Børn under 14 aar maa ikke sysselsættes i bagerier. For unge mennesker mellem 14 og 18 aar gjælder enkelte indskrænkende bestemmelser.

Bagevje kaldes saadanne steder i en elv, hvor strømmen paa grund af ujevnheder i bunden eller udskydende nes o. l. gaar den modsatte vei af vandets egentlige løb.

Bagge, n. adelsslegt, der optræder i midten af det 14 aarh. Af dens mere fremtrædende medlemmer kan nævnes Oluf B., der i 1489 var rigsraad; hans sønnesøn Oluf B., med hvem slegten formentlig uddøde i 1525, var rigsraad i 1524 og gift med Anne Pedersdatter til Hatteberg, datter af hr. Peder Carlsen til Hatteberg og fru Bothilde Svalesdatter Smør. En yngre adelig slegt B. «af Holmegaard», der førte en lindorm i sit vaaben, optræder i midten af det 16 aarh. med Peder B., der blev adlet i 1582. Slegten gik 100 aar efter over i bondestand og forsvandt.

Mahlzeit! — (e) you are welcome (to it) (ikke efter bordet), (iron.) much good may it do you, I wish you joy of it — (f) (grand) bien vous fasse! bon appétit! (kun iron.).

bekommen (t) faa; bekomme (vel, ilde).

bekomst: faa sin b. — (t) zur Genüge (satt) haben, seinen Rest (genug) haben — (e) have one's fill (enough), be done for, served out — (f) avoir son affaire (compte). **give en hans b.** — (t) den Rest geben — (e) do for — (f) donner à q son compte (reste).

bekoste — (t) bestreiten — (e) pay (defray) the expenses of — (f) payer, faire les frais de.

beköstigen (t) give kosten.

Beköstigung (t) f, kost, underhold.

bekostning — (t) Kosten, Unkosten pl — (e) cost, expense, charge; (paa sandhedens b.) at the sacrifice of (truth) — (f) frais m pl, dépense f; (fig.) dépens m pl.

bekranse se kranse.

bekreuzen (t) sætte kors paa eller ved. **sich b.** korse sig — **sich bekreuzigen.**

bekrige — (t) bekriegen — (e) make war upon — (f) faire la guerre à; combattre.

bekritteln (t) kritisere smaalig

bekræfte — (t) bekräftigen, bestätigen; bejahen; beglaubigen — (e) (stadfæste) confirm, corroborate, verify; (bejae) affirm; (bevidne

Bagge, Jakob (1499—1577), sv. sjøhelt. Var 1563 admiral for en svensk flaade, der ved Bornholm kom i kamp med den danske og seirede. Dermed begyndte den nordiske syvaarskrig, i hvis første aar den svenske flaade førtes af B., men i sjøslaget ved Öland 1564 sprang hans admiralskib «Makalös» med 173 kanoner og 700 mand i luften; selv kom han i dansk fangenskab.

Bagge, et i gamle dage af danske og svenske hyppig brugt øgenavn for nordmændene, er sv. *bagge,* væder, dernæst ogsaa egensindig person, sigtende til den nordmændene tillagte stædighed. Baade i Danmark og Sverige sagde man forøvrigt ogsaa almindelig for b. norbagge, og dette ord har holdt sig som betegnelse for de smaa norske fjordheste.

Baggensstäket (Baggarstäcket), trangt sund i Stockholms skjærgaard mellem Värmdön og fastlandet (Södermanland), grundt og bare seilbart for mindre fartøier (der har flere gange været tale om at uddybe det). Skal være opkaldt efter Jakob Bagge. Russerne gjorde landgang her 13 aug. 1719.

Bagger, Carl Christian (1807—46), d. digter, debuterede i Heibergs «Flyvende post» med digtet «Ønskerne», der vakte megen opmerksomhed. 1834 udgav han «Smaadigte», som trods sit betydelige indhold (f. eks. «Et sendebrev», «Den engelske kaptajn») knapt blev anmeldt, vel nærmest fordi deres forfatter havde gjort sig ilde omtalt ved sit tøilesløse liv. Heller ikke den under navnet Johannes Harring udgivne originale og betydelige roman «Min broders levnet» (1835), der giver realistiske skildringer fra hans vilde liv blandt kjøbenhavnske svirebrødre, slog an. I 1827 var B. blevet forlovet med Thora Fiedler fra Basnes; dette forhold, som hendes familie af al magt søgte at faa opløst, har inspireret B. til flere skjønne digte, blandt hvilke «Dampskibet Løven» er det mest bekjendte. I 1836 blev B. redaktør af «Fyns stiftstidende» og gift med sin elskede; hvad han skrev efter denne tid er uden større betydning.

Baggesen, Jens (1764—1826), d. digter, f. i Korsør, voksede op under fattige forhold, men blev tidlig opdaget og hjulpet frem til student. I Kjøbenhavn tog digteren Pram sig af ham, og efterat han havde slaaet igjennem med sine «Komiske fortællinger» (1785), hvor han gik i Wessels fodspor, fik han velyndere i den fornemme verden, særlig blandt den tyske adel. I 1789 drog han til udlandet; hermed begyndte hans urolige flakken mellem Danmark og udlandet, som varede hele hans liv. I 1798 blev han meddirektør ved det kongelige teater i Kjøbenhavn, 1811 professor i dansk sprog og litteratur i Kiel, men virkede kun ganske kort i begge stillinger. Han var to gange gift, først med Sofie Haller fra Bern (d. 1797), siden med Fanny Reybaz fra Paris (d. 1822). B. var et skarpt og vittigt hoved, men en ustadig og urolig natur, altid paa reiser og altid forelsket, stadig plaget af sygelighed og pengesorger, optraadte snart som dansk og snart som tysk digter; han havde mange idéer og stemninger, men uden større dybde, var en glimrende, smidig versvirtuos og sprogkunstner, men ogsaa ofte søgt og affekteret. Han tilhørte i sin digtning det 18 aarh., men stod midt i overgangstiden. Han stillede sig tidlig skarpt kritisk ligeoverfor Oehlenschläger; det kom flere gange til forsoning, indtil han i 1813 begyndte den heftige litterære krig, som varede ved helt til 1820, da han for bestandig forlod Danmark. Hans skarpe og skaanselløse kritik foraarsagede en voldsom kamp; Oehlenschlägers unge, blinde beundrere, «tylvten» (Carsten Hauch, Poul Møller o. a.), rykkede frem til forsvar med hensynsløse kontraangreb paa fredsforstyrreren, medens andre, særlig Grundtvig, hævdede det berettigede i kritiken. Af B.s danske verker maa foruden «Komiske fortællinger» nævnes den fortrinlige oversættelse af Holbergs «Niels Klim» (1789), den aandfulde, livlige reiseberetning «Labyrinthen» (1792—93), de ypperlige «Skjemtsomme rimbreve» (1806), «Gjengangeren og han selv» (1807), digtsamlingerne fra 1807 og 1808, «Thora fra Havsgaard» (1814), de fortræffelige «Poetiske epistler» (1814), «Det evige sindbillede» (1815), «Rosenblade med et par torne» (1819) — og af hans tyske arbeider det idylliske epos «Parthenaïs» (1802), «Gedichte» (1802), «Heideblumen» (1808), «Der Karfunkel- oder Klingklingel-Almanach» (1810), «Der vollendete Faust» og det store humoristiske epos «Adam und Eva», der begge udkom efter hans død. [Litt.: A. Baggesen, «J. Baggesens biographie» (Kbh. 1845—56, 4 bd.); Kr. Arentzen, «Baggesen og Oehlenschläger» (Kbh. 1870—78, 8 bd.).]

Jens Baggesen.

Baggjellesnegle, se Snegle.

Baghale sig, sjøudtr., siges om vinden, naar den gaar rundt mod solen; alm. gaar vinden i godveir rundt med solen i dagens løb, «solgangsveir», «solgangsvind».

Baghalpur. 1. En del (division) af provinsen Bengalen i det n. Forindien, 53 000 km.² med 8 721 484 indb. Den n. del af B. er et sletteland (omkring Ganges), den s. del et fjeldland. Usundt klima. Der dyrkes ris, hvede, hirse, mais, indigo o. m. De fleste indb. er hinduer. — 2. Hovedstad i divisionen, ved Ganges og jernbanen Kalkutta—Delhi, 75 273 indb. (1901); industri i bomuld og silke.

Baghelkand, landskab i det midtre Indien, syd for Ganges, over 29 000 km.² med ca. 1 700 000 indb. (1901), omfatter 6 indiske stater under engelsk overhøihed.

Bagheria, by paa nordkysten af Sicilien, nær Palermo, 18 329 indb. (1901). Omegnen frugtbar (avl af vin og oliven).

Baghold kommer ikke sjelden til anvendelse i den lille krig (guerilla), naar man, som oftest ved hjælp af frivillige afdelinger, skyttertroppe (franctireurs), vil søge at forstyrre eller helt at afbryde fiendens forbindelser med hans hjemland (etappelinjer). Til forskjel fra overfald (s. d.) benyttes betegnelsen b., naar man lægger sig paa lur ligeoverfor en fiende paa marsch for at bemægtige sig vognkolonner, jernbanetog, befri fangetransporter o. l. B. vælges gjerne ud til siden af fiendens marschvei indenfor virksomt geværskudhold (4—500 m.) paa steder,

---

certify, (officielt) legalise — Ⓕ (stadfæste) confirmer; (bejae) affirmer; attester, certifier.

bekræftelse — Ⓣ Bekräftigung, -stätigung, -jahung, -glaubigung f — Ⓔ confirming, confirmation, corroboration; affirmation; verification; (til b.) (in) witness, testimony — Ⓕ confirmation f; affirmation f; attestation f; certificat m.

bekunden Ⓣ kundgjøre; vise, lægge for dagen.

bekvem — Ⓣ bequem, gelegen, geeignet — Ⓔ (passende) fit(ting), proper, suitable; (beleilig) convenient; (let) easy; (magelig, behagelig) commodious, comfortable — Ⓕ commode; (beleilig) opportun; (gjøre sig det bekvemt) se mettre à son aise.

bekvemme sig (til) — Ⓣ sich bequemen, verstehen — Ⓔ persuade one's self, submit (to) — Ⓕ se prêter, consentir (à).

bekvemmelighed — Ⓣ Bequemlichkeit f — Ⓔ comfort, convenience, accomodation — Ⓕ commodité, aise f. Se ogsaa leilighed.

bekymre sig — Ⓣ sich (be)kümmern, besorgt sein — Ⓔ care, be concerned, anxious (about) — Ⓕ se mettre en peine, s'affliger, s'inquiéter (de qc), s'occuper, se soucier (de).

bekymring — Ⓣ Bekümmernis, Besorgnis, Sorge f — Ⓔ care, concern, anxiety — Ⓕ chagrin m; inquiétude f.

bel Ⓕ form af **beau,** se dette.

belabour Ⓔ smøre, jule op.

hvor det er let at finde skjul, og hvor den fiendtlige kolonnes eskorte ikke har let for at indtage modstilling.

Baghûn el. b a g h ō n, ogsaa blot h ō n, i det Trondhjemske b ā k, er det plankonvekse bord, som skjæres af siderne paa en tømmerstok; anvendes mest som ved, dog ogsaa til simpel tagtækning, til tarvelige skur, til gjærder, for en del ogsaa til kulbrænding.

Bagida, havneby i tysk Togodistrikt, Afrika, Øvre Guinea. Hamburgske og bremerske faktorier.

Bagillt, flekke med havn i n.ø.Wales, grevsk. Flint, 3 168 indb. I omegnen stenkuls- og blyminer samt smeltehytter.

Bagindien kaldes den østligste af de tre store halvøer i det sydlige Asien. Det ligger mellem 28° og 1° 15′ n. br. og mellem 110° og 90° ø. l. Størrelsen er over 2 mill. km.² med 35 à 40 mill. mennesker. B. grænser i nord til Tibet og Kina, i øst og syd til det Kinesiske hav og i vest til Malakkastrædet og den Bengalske bugt samt Forindien. Mod syd gaar B. ud i den lange smale halvø Malakka. Paa grænsen mod Tibet og Kina er der høie, tildels ukjendte fjelde. Fra disse løber der ud flere ligeløbende fjeldkjeder (retning nord til syd), som deler landet i flere dale, der nederst ofte vider sig ud til sletter. Længst i nordøst er Tonkins lavslette, gjennemstrømmet af Songkoi (den røde elv). Denne elv er seilbar langt opover og danner ved sit udløb et delta. Vest for Songkois dal løber fjeldkjeder, som kan kaldes de Anamitiske fjelde (høieste top Phusan, 2 760 m.). Vest for disse fjelde ligger Mekongs dal. Denne elv er den største i B.; den har et rivende løb og danner ved sit udløb et meget stort delta (70 000 km.²). Mod vest begrænses Mekongs dal af en nord til syd løbende fjeldkjede i Lao og det midtre Siam. Vestenfor denne igjen ligger Menams frugtbare, lave og flade dal; Menam er Siams hovedelv. Vest for Siam træffer vi B s største fjeldkjede, som strækker sig helt ud til Malakkas sydspids; den afbrydes dog paa omtr. 10° n. br. ved det lave eid ved Kra, som blot har en høide af 30 m., og her har ogsaa Malakka sin mindste bredde, nemlig kun 80 km. Søndenfor eidet naar fjeldkjeden sin største høide, 3 000 m. Gaar man fra Siam over denne fjeldkjede mod vest, kommer man ned i Saluens lange, smale dal. Vest for denne dal er der igjen høie fjelde, og derefter følger Iravadis brede og frugtbare dal. Iravadi er den største elv i Birma; den danner ved sit udløb et stort delta. Vest for Iravadi afsluttes endelig det hele system af en række bueformede fjeldkjeder, som strækker sig fra det indre Asien gjennem det vestlige Birma mod syd ud til Iravadis delta.

B. ligger omtrent i sin helhed i den varme zone og har et meget varmt klima med liden forskjel paa vinter og sommer (Bangkok: dec. 23.8°, april 28.6°, aaret 26.7°). Hele landet har paa grund af de herskende vinde (n.ø. om vinteren, s.v. om sommeren) tørre vintre og regnfulde somre. Paa vestkysten er der meget regn, medens det bliver tørrere, jo længere øst man kommer. I B. er der store urskoge af palmer, bambus, træagtige bregner, mangrove-, figen- og teaktrær. I dalene og kystsletterne dyrkes ris, bomuld, sukker, te og peber. Dyreverdenen er ligesaa rig og broget som planteverdenen. Der er en mængde aber, hjorte, næshorn, tapirer og fremfor alt tigere og elefanter. Af fugle kan nævnes næshornfuglen, væverfuglen, paafuglen og papegøien. Videre er der en mængde krybdyr, f. eks. brilleslangen, pytonen, gekkoen, gavialen o. fl. Paa Malakka bor der malajiske folk, forøvrigt er B. beboet af mongolske folk, beslegtet med kineserne. Hovedstammerne er anamiter i øst, siamesere og laos i midten og birmaner i vest. Malajerne er muhammedanere, de øvrige folk buddhister.

B. er ikke et saa gammelt kulturland som Kina og Forindien; i øst har den kinesiske kultur, i vest den indiske havt størst indflydelse. Indtil ud i det 19 aarh. var B. delt i tre despotier: Birma, Siam og Anam. Nu er blot den midtre del af halvøen, nemlig Siam, uafhængigt, medens i løbet af det 19 aarh. England har erobret den vestre del, Birma, Frankrige den østre del, Anam og Tonkin.

Bagirathi. 1. Vestlig kildeelv til Ganges, kommer fra Himalaja. 2. Arm af Ganges i dens delta, kaldes ved mundingen Hugli.

Bagirmi, Central-Afrika, før muhammedansk negerrige, nu fr. besiddelse i det midtre Sudan s.ø. f. Tsadsjøen, langs Scharis høire (østre) bred, mellem Bornu i vest og Wadai i øst, ca. 183 000 km.² med 1/2 à 1 million indb. (negere, fulbe, arabere og blandinger). Det flade land er ved tilstrækkelig vanding frugtbart paa durra, mais, bomuld o. a. og rigt paa salt og jern. Tidligere hovedstad Massenia (anlagt 1522), v. f. denne ved Schari fort Lamy, den fr. residens. Grundlagt i det 16 aarh. af negere fra Sennar (ved den øvre Nil) naaede B. i 17 aarh. sin største glans, blev i 18 aarh. afhængigt af Bornu, i 19 aarh. af Wadai. Siden 1897 under fr. herredømme, 1900 del af «Territoire militaire des pays et protectorats du Tchad».

Bagladning foregaar ved at indføre projektil og ladning i et skydevaabens løb bagfra. Efter ladningen lukkes løbets bagende ved et slutstykke, en skrue eller kile, hvis forreste del, stødbunden, optager rekylen, d. e. det stød i tilbagegaaende retning, som krudtgasen udøver ved skudløsningen. Lukkemekanismen maa slutte saa tæt til løbets vægge, at ikke gas kan undvige bagover. Efter skuddet fjernes stødbunden, saa løbet er frit til ny ladning. — Bagladevaaben fik først almindelig anvendelse fra midten af det 19 aarh. Endnu i den fransk-tyske krig 1870—71 havde franskmændene mundladningskanoner, tyskerne derimod bagladere. Det første bagladningsgevær i vor armé var kammerladningsgeværet, hvormed de tropper var bevæbnet, som i 1848 deltog i troppesamlingen i Skåne. Vort feltartilleri havde mundladere, indtil vi i aarene 1887—92 anskaffede den 8.4 cm. kanon med de Bange's bagladningsmekanisme.

Baglastet, se B a l l a s t e t.

Bagler er i de norske borgerkrige navnet paa et parti, som stiftedes i Danmark 1195 af biskop Nikolaus Arnessøn af Oslo og den ligeledes landflygtige erkebiskop Erik af Nidaros. Det fortsatte hierarkiets forbitrede kamp mod Sverre og fandt herunder støtte hos dennes fiender, særlig af de vesten- og søndenfjeldske lendemandsætter. Til konge tog partiet en ung danske, Inge, som udgav sig for søn af Magnus Erlingssøn. Det bragte Sverre og birkebeinerne i en meget vanskelig stilling, men blev tilsidst slaaet. En afdeling, som havde sat sig fast paa Slotsfjeldet ved Tønsberg, maatte over-

---

Belag (t) m, se Beleg.
belagern (t) beleire.
belandre (f) f, (elve)lægter.
Belang (t) m, vigtighed, betydning.
belangen (t) angaa, indstevne, (gerichtlich) anggage.
belassen (t) lade blive (have alt forblivende); lade beholde.
belasten (t) belæsse, belaste; debitere.
belästigen (t) bebyrde; forurolige.
Belastung (t) f, belastning; betyngelse; drægtighed; debitering.
Belauf (t) m, beløb.
belaufen (t) bereise. **sich b.** beløbe sig.
belave sig (paa) — (t) sich bereiten, sich gefasst machen — (e) prepare (one's self), make ready (for) — (f) se préparer, se disposer (à). **belavet** se forberedt
belay (e) (sjøudtr.) kaste til, gjøre fast. **belaying pin** kofilnagle.
belch (e) rape.
belcher (e) tørklæde.
beldam (e) (pulver)heks.
beleager (e) beleire.
beleben (t) belive.
Beleg (t) m, citat; attest; paalæg (paa smørbrød). **Belegquittung** f, kvittering. **Belegstelle** f, bevissted.
belegen (t) belægge; godtgjøre, bedække; lægge beslag paa; forsyne med paalæg; beliggende.
belehnen (t) forlene.

give sig 1202. Under Sverres søn, Haakon, der forligte sig med biskoperne, opløstes partiet, men fornyedes atter ved hans død. En anden foregiven søn af Magnus Erlingssøn, Erling Steinvæg, blev dets konge, senere biskop Nikolaus' søstersøn Philippus. Han støttedes af danskekongen Valdemar II og beholdt ved forliget med birkebeinerne 1208 magten i Viken og paa Oplandene, dog under kong Inge Baardssøns overhøihed. Efter Philippus' død gik baglerne, som efterhaanden havde forladt sit hierarkiske program for at kjæmpe for rent aristokratiske eller personlige formaal, frivillig under kong Haakon Haakonssøn og aflagde sit gamle partinavn. Dette udledes af b a g a l l (lat. *baculus*), bispestav.

Bagn, se S ø n d r e A u r d a l.

Bagnacavallo *[bañakava'llo]*, by i n. Italien, prov. Ravenna, 15 176 indb., silkevæverier (oldt.s Tiberiacum).

Bagnara *[bañāra]* **Calābra,** by i sydlige Italien, prov. Reggio ved det Tyrrenske hav, 11 136 indb. (1901). Udførsel af træ, olje, vin og kager, som sendes over hele Kalabrien. Anlagt af Robert Guiscard.

Bagneres de Bigorre *[bañǽr də bigå'r]*. 1. Berømt badested i sydvestlige Frankrige, depart. Hautes-Pyrénées, paa venstre side af elven Adour ved indgangen til Campandalen i Pyrenæerne, 570 m. høit, 8 671 indb., med varme kilder (31—51 ° C.), jern, svovlsur kalk, 20 000 badegjester aarlig (gigt, krampe, lamhed). Ogsaa vinterkursted. Romernes Vicus Aquensis balneariæ. 2. B. d e L u c h o n *[bañǽr də lyšō']*, badested i sydvestlige Frankrige, depart. Haute Garonne i pyrenæerdalen Luchon, 628 m. høit, 3 260 indb. Varme svovlkilder 17—64 ° C.), 30 à 40 000 badegjester aarlig (kjertelsyge, udslet, gigt o. s. v.). Enestaaende vakker beliggenhed, prægtigt kurhus. Romernes Aquæ Onesiæ.

Bagnes *[bañ]*, V a l d e, i sydvestlige Schweiz, kanton Wallis, sidedal til Rhonedalen, ved elven Dranse. Øverst oppe er dalen spærret af isbræer; ved Sembranchier pasdal til Store St. Bernhard. Største kommune Les Chables med en varm kilde, hvoraf dalens navn.

Bagni *[báñi]*. 1. B. d i L u c c a, badested i Mellem-Italien, prov. Lucca, varme jernkilder (31—56 °) mod gigt, nervøsitet o. s. v., meget besøgt. 2. B. S a n - G i u l i a n o, badested i Mellem-Italien, prov. Pisa, 7 km. n.ø. f. byen Pisa, varme kilder (29—44 °), indeholder svovlsure alkalier (mod gigt, reumatisme), meget besøgt.

Bagning, se B r ø d.

Bagnkop, havn paa øen Langeland, Danmark.

Bagno *[báño]* (ital.), bad. Oprindelig slavefængslet ved siden af badene i Konstantinopels seralj, dernæst benævnelse paa de strafanstalter i Frankrige, som i 18 aarh. afløste galeierne. Fangerne i b. var lænket dag og nat og brændemerket paa høire skulder. Napoleon III indførte straffekolonier (Cayenne o. a.) istedetfor b.

Bagno *[báño]* i n R o m a g n a, by i Mellem-Italien, prov. Firenze, 9 601 indb. Ringmure, berømte varme bade (41—44 °), kjendt af romerne; indeholder kulsurt natron.

Bagratīder (B a g r a t u n i e r), herskerslegt i Armenien og Georgien; 885 blev Aschod den store anerkjendt som konge i Armenien af den daværende Kalif; hans efterkommere regjerede i 200 aar; en gren regjerede i Lille Armenien til 1375. I Georgien regjerede B. (maaske en anden slegt) fra omkr. 800 til 1810.

Bagratio'n, P e t e r I v a n o v i t s j (1765—1812), rus. general. Deltog med udmerkelse i alle rus. krige 1783—1812. Efter Finlands besættelse af russerne 1808 førte han det korps, der besatte Ålandsøerne for herfra at angribe Sverige. Arméchef i «fædrelandskrigen» mod Napoleon 1812; dødelig saaret ved Borodino. (Bog-rati-on, d. e. han er krigens gud.)

Bagratsch-Køll, Central-Asiens største indsjø, i det nordlige Øst-Turkestan, mellem Tien-schan og Kurruktag. Dens tilløb er Khajdik-gol fra n.v. og dens afløb Kontje-darja, som mod s.ø. løber til Lob-nor.

Bagratūnier, se B a g r a t i d e r.

Bagskot el. b a k s k u t bruges i det vesten- og nordenfjeldske Norge om agterenden (eller det agterste rum) paa en baad.

Bagsterfløyg, brødstikke, hvormed fladbrødet vendes under bagningen. B a g s t e r g a g n, redskaber til at bage med. B a g s t e r h e l l e, i gammel tid rund stenhelle (se Peder Claussøn (d. 1614), «Norges beskrivelse»), findes endnu flere steder i Gudbrandsdalen, nu rund jernplade el. takke til fladbrødstegning.

Bagtrop, se E f t e r t r o p.

Bagvand, afløbsvand fra vandmotorer. B. maa, naar motoren skal virke godt, afgives med ringe hastighed.

Bahādur shah, den sidste stormogul. I 1857 blev han, 90 aar gammel, tvunget til at stille sig i spidsen for en bevægelse, rettet mod englænderne. Han maatte imidlertid flygte fra Delhi; hans sønner blev myrdet; selv døde han i landflygtighed i 1862. Under navnet Safar (seir) har han skrevet en række formfuldendte digte.

Bahāma-øerne (Lucayiske øer el. Klippeøer), engelskvestindisk øgruppe, som strækker sig fra halvøen Florida mod sydøst til nordkysten af øen Haïti. De skilles fra Florida ved Florida- eller nye Bahamastrædet, fra Cuba ved gamle Bahamastrædet. De omfatter 29 større øer (10 ubeboede), 661 mindre øer og en mængde holmer og rev. B. hviler paa store koralbanker (Store og Lille Bahamabanker); størrelse ca. 14 000 km.² med 53 735 indb. Sundt og behageligt klima, dog ofte orkaner. De fleste øer er bevokset med skog (mahogny o. s. v.). Der dyrkes mais, bomuld, batater, ananas o. s. v. Lidt kvægavl (faar), fangst af skildpadder og svampe, fiskeri, udvinding af salt. Eksport i 1900 3 700 000 kr., import 6 000 000 kr. De største øer er: Andros (3 524 km.²), Store og Lille Abaco. Paa øen New Providence ligger byen Nassau, hvor guvernøren bor. — Af befolkningen er tre fjerdedele negere og mulatter. Guvernøren udnævnes af den eng. regjering; den folkevalgte repræsentation tæller 29 medl. — B. opdagedes 12 oktober 1492 af Columbus, som landede paa den saakaldte Guanahani (nuværende Watlingsø); affolket af spanierne, koloniseret af englænderne, som endelig tilkjendtes øerne i 1783.

Bahar (baar, behar, bhar etc.), en handelsvegt, i Mokka = 199 kg. eller 223 kg.; paa Sumatra, i Atschin 192 kg., i Padang 203 kg., i Surate 408 kg. o. s. v.

Baharijēh (Uad el Bahrijeh), ogsaa kaldt den Lille oase, en oasesamling i den Libyske ørken, i den s.v. del af Nedre-Ægypten, ca. 300 km. s.v. f. Kairo, med 6 à 7 000 indb. Har varme kilder og er frugtbar paa dadler, korn og bomuld. Den vigtigste oaseby er el Kasr Bauiti, 112 m. o. h. Gammelægyptiske og romerske ruiner.

---

beleibt (t) før. tyk.

beleidigen (t) fornærme, krænke.

beleihen (t) forlene.

beleilig — (t) gelegen — (e) convenient, seasonable, opportune; adv) just in time — (f) opportun, convenable; favorable, propice; adv: à propos, à point.

beleire — (t) belagern — (e) besiege, lay siege to, beleager — (e) assiéger.

beleirer — (t) Belagerer m — (e) besieger — (f) assiégeant m.

beleiring — (t) Belagerung f — (e) siege — (f) siège m.

belemre — (t) belästigen, beschweren; beladen — (e) encumber, lumber, hamper, impede, burden, clog — (f) charger (de); incommoder.

bêler (f) bræge.

belette (f) f, væsel.

beleumundet (t): **übel b.** berygtet.

beleven — (t) höflich, artig; fein — (e) polite, courteous, urbane — (f) poli, courtois.

belevenhed — (t) Artigkeit f; artiges Wesen n — (e) politeness, urbanity, courtesy — (f) savoir-vivre m, politesse, courtoisie, urbanité f.

belfern (t) bjeffe.

belfry (e) bevægeligt beleiringstaarn; klokketaarn; (tilsjøs) galge.

belg — (t) Balg m, Hülse, Schote f — (e) shell, pod, cod, legume; (af dyr) skin taken off entire, case; (blæse-) bellows — (f) (hud) peau f; (blæse-) soufflet m; (bot.) cosse,

Bahavalpur. 1. Vasalstat i nordvestl. Forindien, prov. Pandsjab, paa sydsiden af elvene Indus og Sutledsj, ca. 45 000 km.² med 720 000 indb. To tredjedele af landet er ørken, kun en smal stribe langs elvene er frugtbar (vandes). Der dyrkes korn, bomuld og indigo. 2. Hovedstad i staten, ved banen gjennem Indusdalen, 19 000 indb. Den indfødte fyrste bor her i et stort palads.

Bahīa. 1. Stat i Brasiliens forenede stater, ved Atlanterhavet (9° 55' til 13° 15' s. br.). Staten bestaar af et frugtbart kystland (dels sletter, dels fjeldland, særlig i syd), en ufrugtbar væsentlig græsgroet høislette og elven Rio San Franciscos dal. Størrelsen er 426 427 km.² med ca. 2 000 000 indb.: negere, indianere, portugisere, italienere og enkelte tyskere. Det varme klima mildnes ved hyppige vinde paa kysten, som ogsaa har rigelig nedbør; men det indre er tørt og varmt. Paa høisletten drives kvægavl og grubedrift (guld og diamanter), paa kystsletterne avles korn, tobak, kaffe, sukker o. s. v., i elvdalen kakao; af skogene faaes bl. a. kautschuk (skoge paa kysten og i dalen). 2. Hovedstad i staten B. (eg. São Salvador da B. de Todos os Santos) ligger paa en steil skraaning paa østre side af indseilingen til Allehelgensbugten, som danner en stor, udmerket havn. Den lavest liggende del af byen, nede ved sjøen (Praya) med brygger, pakhuse, butiker og kontorer er usund og smudsig med trange, krogede gader, medens den høiere liggende del (ca. 80 m. o. h.) har brede gader, skyggefulde spadsergange og parker samt mange prægtige bygninger (domkirke af marmor, regjeringsbygning o. s. v.). B. har stor handel (udfører kautschuk, tobak, sukker, kaffe o. s. v.), fabrikation af tobak (cigarer), sukker, rum o. s. v. Skibsverfter, regelmæssig dampskibsforbindelse med New York, Hamburg, Liverpool o. s. v. 230 000 indb. Norsk vicekonsulat under generalk. i Rio de Janeiro.

Bahīa Bla'nca, by i Sydamerika, Argentina, stat Buenos Ayres, 600 km. sv. f. byen Buenos Ayres, ved elven Naposta, 10 km. fra Atlanterhavet, 13 000 indb.; udførsel af hvede, uld o. s. v. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Buenos Ayres.

Bahīa Cocos, havneby i republiken Costa Rica, Centralamerika, ved det Stille hav.

Bahīa de Caraques, havneby i Equador. 0° 30' s. br.

Bahīa de Fonseca, havneby i republiken Honduras, Centralamerika, ved det Stille hav.

Bahīa de Guantanamo, havneby paa sydkysten af øen Cuba.

Bahīa de Honduras, havneby i republiken Honduras ved det Karibiske hav.

Bahīa de la Chimba, havneby i Chile.

Bahīa Honda. 1. Befæstet havneby paa nordsiden af Cuba, god havn, ca. 1 300 indb.; i nærheden kobber- og stenkulsgruber samt en svovlkilde. 2. Bugt paa halvøen Goajira i Sydamerika, den nordligste del af Columbia.

Bahnson, B a h n e K r i s t i a n (1855—97), d. museumsmand, etnografisk og arkæologisk forfatter, kjendt af den større almenhed gjennem sit livs hovedverk: «Etnografien» (2 bd., Kbh. 1900), hvis sidste afsnit det ikke lykkedes ham at se fuldført. Dette arbeide vidner høit om B.s rige kundskaber og vide, humane blik paa mennesker og forhold.

Bahnson, J e s p e r J e s p e r s e n (1827—), d. officer og politiker, deltog energisk i den bevægelse, som i 1870-aarene reistes for Kjøbenhavns befæstning, og paabegyndte fra 1886 som krigsminister i ministeriet Estrup de provisoriske befæstningsanlæg, som fortsattes, saa længe han var minister. Gik af 1894.

Bahr, H e r m a n n (1863—), øster. forfatter, har spillet en bemerket rolle i de sidste tiaars litterære bevægelser i Tyskland og Østerrige, var 1890 medredaktør af «Freie Bühne» og har skrevet en række kritiske studier, «Zur Kritik der Moderne», «Die Überwindung des Naturalismus», «Renaissance, neue Studien zur Kritik der Moderne», «Premieren, gesammelte Essays» m. m. Har ogsaa været meget produktiv som forfatter af skuespil, romaner og noveller.

Bahr (arab.), hav, stor vandflade; f. eks. B. al-ahmar, det Røde hav, B. al-abiad, den Hvide Nil.

Bahraich. 1. Distrikt i divisionen Faizabad, n.v. Indien, provinsen Oudh. 7 100 km.² med 1 051 856 indb. (1901). 2. Hovedstad i distriktet B., ved elven Sarju, 24 000 indb. Valfartssted.

Bahrdt, K a r l F r i e d r i c h (1741(40)—92), t. rationalist, beklædte forskjellige embeder som professor og geistlig i Leipzig, Erfurt, Giessen og Halle, men maatte som regel hurtig opgive dem paa grund af det anstød, som hans talrige, men værdiløse skrifter vakte. Sad et aar fængslet i Magdeburg paa grund af en nærgaaende kritik af Wöllners religionsedikt.

Bahrei'n, øgruppe i den Persiske bugt ved Arabiens østkyst, 600 km.², 68 000 indb. (arabere). Bestaar af flere koraløer, største ø Samak. Naturen er dels øde ørken, dels frugtbare strækninger med daddelpalmer. Paa koralrev paa nordsiden af øerne stort perlefiske fra april til okt. (4 500 baade og 30 000 mand, værdi ca. 600 000 kr.). Hovedby Menama, som har stor handel. Øerne styres af en indfødt fyrste under engelsk beskyttelse.

Ba'i (Baï), T o m a s o (omkr. 1650—1714), kapelmester ved Peterskirken i Rom, har bl. a. komponeret det berømte miserere, som i paaskeugen opføres i det Sixtinske kapel afvekslende med Allegris og Bainis.

Bai *[bē]* (fr.), indskjæring af havet i landet, liden bugt.

Bai (el. boy), grov, løsvævet flonel, s. d.

Baiburt, by i asiatisk Tyrki, Armenien, vilajet Erzerum, ca. 1 600 m. o. h., 9 000 indb. Sølv- og kobbergruber. I nærheden bor de vilde laser i fjeldhuler. Paskevitsch seirede her 7 okt. 1829 over tyrkerne.

Baie de Cavalaire *[bæ-də-kavalǽr]*, fransk havn ved Middelhavet.

Baie-des-Baradaires *[bæ-de-baradǽr]*, havnested paa sydvestkysten af Haïti, republiken Haïti.

Baie-du-Galion *[bæ-dy-galjõ']*, havnested paa øen Martinique, fransk Vestindien.

Baikāl (mong. Dalai nor, d. e. det hellige hav), indsjø i det sydlige Sibirien, 476 m. o. h., 34 180 km.², 640 km. lang og 30—80 km. bred, største dybde ca. 1 600 m. Sjøen er omgivet af bratte, indtil 1 600 m. høie fjelde. Tre store elve falder ud i B., nemlig Øvre Angara, Bargusin og Selenga; afløbet er den store elv Angara (el. Øvre Tunguska), som gaar til Jenissei. Bredderne er tyndt befolket. Der er ofte voldsomme storme, især vaar og høst, og sjøen er islagt fra dec. til mai. I de isfri maaneder besørges trafiken af store dampfærger

---

gousse, écale f. **belgfrugt** — (t) Hülsenfrucht f — (e) pulse, podding grain — (f) légume m. **belgmørk** — (t) stockfinster — (e) pitch dark — (f) extrêmement obscur, tout noir. **belgmørke** — (t) Stockfinsternis f — (e) pitchy darkness — (f) obscurité (f) complète, profonde.

belge (i sig) se tylle.

Belgien — (t) Belgien n — (e) Belgium — (f) la Belgique. **belgier** — (t) Belgier m — (e) Belgian — (f) Belge m. **belgisk** — (t) belgisch — (e) Belgian, Belgic — (f) belge.

belibel (e) smæde.

belie (e) lyve paa.

belieben (t) behage, finde for godt. **Belieben** n, behag, tilbøielighed, forgodtbefindende. **beliebt** afholdt.

beliebig (t) efter behag; vilkaarlig.

belief (e) tro.

bélier (f) m, saubuk, væder; murbrækker; væderskib; rambuk.

bélière (f) f, ring; sabelrem.

believe (e) tro. **make believe** lade som.

believer (e) troende.

beliggende — (t) belegen — (e) lying, situate(d) — (f) situé.

beliggenhed — (t) Lage f — (e) situation, site; (geogr.) position; (m. h. t. veir, sol) exposure, aspect — (f) situation, position f; (værelsers) disposition f; (paa solsiden) exposition (f) au soleil.

bélître (f) m, stakkar, fant.

(mellem Listvinitsjnoje i v. og Myssovaja i ø.). Før jernbanen syd om sjøen blev færdig (1904), tog disse færger togene over. Om vinteren foregaar al trafik over sjøen paa slæder.

Baikie *[bēki]*, William (1824—64), skotsk Afrikareisende, fulgte 1854 Niger til dennes sammenløb med Benuë og udforskede denne elvs løb op til Yola, hvortil Barth var naaet nordenfra 1851. Drog 1857 ud paa en ny ekspedition opover Niger og opholdt sig 7 aar i Lukodscha (ved Nigers og Benuës sammenløb), hvorfra han foretog flere ekspeditioner, bl. a. til Kano i Sokoto. Døde i Sierra Leone.

Bailen *[bailēn]* (Baglen), by i s. Spanien, prov. Jaen, 7420 indb. (1901). Sæbefabrikation, glasverker, oljemøller o. s. v. I omegnen avl af andalusiske heste. Her kapitulerede den franske general Dupont i 1808 og overgav sig med 8 000 mand til spanierne.

Bailey *[bēli]*, John, skotsk landmand, konstruerede i slutningen af det 18 aarh. den første rationelle plog, der af Thaēr ogsaa indførtes i Tyskland.

Bailey *[bēli]*, Philip James (1816—1902), eng. digter, vakte ganske ung opsigt med sin lyrisk-dramatiske digtning «Festus», hvor han behandlede Faustsagnet. Hans senere digtninge gjorde mindre lykke.

Bailiff *[bēlif]* kaldes i England dels visse underordnede retsbetjente, som forkynder stævninger o. l., dels private betjente paa de store godser, der inddriver forpagtningsafgifter o. l.

Bailleul *[bajø'l]*, by i n. Frankrige, depart. Nord, ved elven Becque, bielv til Lys, 9134 indb. (kommune 13 530). Tilv. af øl, lærred, traad, læder o. s. v. Sindssygeanstalt.

Baillie *[bē'li]*, Matthew (1761—1823), f. i Skotland, berømt engelsk lærer i patologisk anatomi, i sine senere leveaar en meget bekjendt og søgt læge.

Baillot *[bajå']*, Pierre Marie François de Sales (1771—1842), professor ved Pariserkonservatoriet og berømt violinvirtuos, hvis teoretiske verker danner et væsentligt grundlag for den nyere franske violinkunst.

Bailly *[baji']*, Jean Sylvain (1738—93), fr. astronom og politiker, har skrevet en astronomiens historie. Som deputeret for tredjestanden i Paris blev han formand for nationalforsamlingen 1789 og borgermester i Paris. Var imod rædselsregimentet og blev derfor dømt til døden 1793. Har efterladt vigtige memoirer om revolutionen.

Baily *[bēli]*, Edward Hodges (1788—1867), eng. billedhugger, følger i sine idealistiske kvindeskikkelser i sin lærer Flaxmans spor. Af portrætfigurer udførte han bl. a. Nelson paa Trafalgar Square i London.

Baily *[bē'li]*, Francis (1774—1844), f. i Newbury, d. i London, oprindelig kjøbmand; forlod 1825 handelen for at dyrke astronomien og var 1826 med at stifte Royal astr. society; skrev fysiske og astronomiske afhandlinger.

Bain *[bēn]*, Alexander (1818—77), skotsk mekaniker, konstruerede elektr. ure og andre elektr. apparater.

Bain *[bēn]*, Alexander (1818—77), eng. psykolog, forfatter af en række verker om psykologi, logik, etik, pædagogik. Særlig bekjendt er han for sin fremstilling af følelsens og viljens psykologi. Han giver udførlige beskrivelser og analyser af de enkelte tilstande og undersøger indgaaende spørsmaalet om den sjælelige aktivitet og dennes sammenhæng med spontane bevægelser.

Ba'ini, Guiseppe (1775—1844), ital. kirkekomponist af den gamle romerske skole, særlig bekjendt ved et kildeskrift om Palestrina og et miserere, som i paaskeugen opføres i det Sixtinske kapel afvekslende med Allegris og Bais.

Bains *[bæ̃]*. 1. B. du Mont Dore, badested i det midtre Frankrige, depart. Puy-de-Dôme, ved foden af Mt. Dore, 7 varme (38—45 °) og en kold mineralkilde, 1866 indb., levninger af romerske bad. 2. B.-en-Vosges, badested i østlige Frankrige, depart. Vosges, 1529 indb., varme mineralkilder (mod nervøsitet). Tilvirkning af jernvarer, kirsebærbrændevin o. s. v.

Baipur, se Beypur.

Bairak, tyrk., fane, standart, rød med hvide halvmaaner og stjerner, prydet med paasyede sprog af Koranen.

Bairām (Beirām) kaldes i Tyrkiet to fester, hvoraf den ene (arab. 'īd as-saghīr, «den lille fest»), som betegner fastens afslutning, feires i begyndelsen af maaneden Shavval (der følger efter fastemaaneden Ramadān); den anden (qurbān b., «offer-b.», arab. 'īd al-kabīr, «den store fest») feires (til minde om Abrahams ofring; efter muhammedanernes tro var det Ismael, som skulde ofres) henimod midten af valfartsmaaneden Dsu-el-hidsha. Da muhammedanerne regner efter maaneaar, er deres religiøse fester bevægelige.

Baird *[bæəd]*, Spencer Fullerton (1823—87), amer. naturforsker. Hans hovedverk er «Birds of North America», 2 bd. med atlas.

Baireuth, se Bayreuth.

Baïse *[baīz]* (Bayse), elv i sydvestlige Frankrige, udspringer paa Pyrenæerne og falder i Garonne, lidt ovenfor Lot, 190 km. lang, er ved sluser gjort seilbar i en længde af 84 km.

Baisse *[bæs]* (fr.), prisfald i kursen (d. e. prisen) paa værdipapirer, særlig saadanne, der noteres paa børserne eller almindelig omsættes, f. eks. stats- og kommuneobligationer, aktier i banker, større industrielle foretagender o. s. v. Modsat hausse (fr.), prisstigning (s. d.).

Baja, by i sydlige Ungarn, komitat Bacs-Bodrog, nær Donau, 20 361 indb.; korn- og svinehandel; prægtigt slot, kirker, klostre, jødisk synagoge (2 500 jøder).

Bajadēre (af port. *bailadeira*, danserinde), den europæiske benævnelse paa de indiske offentlige danserinder og sangerinder. Disse deles i 2 klasser. De saakaldte dēvadāsī (d. e. gudernes tjenerinder) er viet (ofte i barnealderen, af sine forældre) til at tjene guderne med sang og dans i templerne og gaa presterne tilhaande. De saakaldte nātshnī drager omkring i landet i følger paa 10—12 og bliver ofte leiet til private fester for at underholde gjesterne med sin dans (nātsh), nærmest en slags pantomime under ledsagelse af sang og musik.

Ba'jads, se Bajazzo.

Ba'jadser, opera af Leoncavallo.

Bajase't I, osmanisk sultan 1389—1402; erobrede Bulgarien og delvis Serbien, Makedonien, Thessalien og Lilleasien, beleirede Konstantinopel og beseirede i 1396 kong Sigismund af Ungarn, som med en stor hær var ilet byen til undsætning. Imidlertid blev han selv beseiret og fanget af Timurlenk (1402) og døde aaret efter. — B. II, som blev sultan 1481, førte krige mod Polen, Venedig, Ungarn, Persien og Ægypten. Efter at være

---

bell (e) klokke, bjelde. **bear the bell** gaa af med prisen. **bell-man** udraaber, brevsamler.
bell (e) skrige (om hjort).
belladone (f) f. galnebær.
belle (f) se beau.
bellen (t) gjø.
bellie (f) f, tusenfryd.
bellot (f) nydelig.
bellow (e) brøle; brøl.
bellows (e) (blæse)belg, puster.
belly (e) bug, (under)liv, vom; bugne. **belly-band** buggjord.
belong (e) tilhøre, høre til, tilkomme. **belongings** pl, tilbehør.
belotter (f) skrige som væselen.
beloved (e) afholdt.
below (e) under; nede.
belt (e) belte; måskinrem; (vb) ombelte.
belte — (t) Gürtel m — (e) belt, girdle, band, sash, cincture, baldric; (geogr.) zone; (the) girdle (of Venus); (the) belt (of Orion) — (f) ceinture f; (mil.) ceinturon m; (af fæstningsverker) enceinte f; (jord-) zone m.
belügen (t) lyve for, paa.
belustigen (t) forlyste
belvédère (f) m, altan; udsigtstaarn.
belyse (fig.) — (f) beleuchten — (e) illuminate, throw a light upon, elucidate — (f) éclaircir, mettre en lumière; illustrer.
belysning — (t) Beleuchtung, Erleuchtung f — (e) illumination, light — (f) éclairage m.
belæg se lag.

tvunget af janitscharerne til at abdicere til fordel for sin søn Selim døde han (ved gift) 1512.

Bajase't (Bajesid), by i asiatisk Tyrki, vilajet Erzerum, nær Ararat og den russiske grænse, over 2 000 m. o. h., ca. 2 000 indb., mest kurdere, vigtigt strategisk punkt, kampe mellem tyrkere og russere i 1854 og 1877.

Baja'zzo (ital. *baja,* løier), spasmageren ved kunstberider- og akrobatselskaber. Dragt: hvid, poset frakke med store, runde knapper, spids hat og stor pibet halskrave. Se K l o w n.

Bajer, F r e d r i k (1837—), d. politiker og forfatter, hvis navn især er knyttet til fredssagen. Har stiftet «Dansk fredsforening» og har som formand for denne deltaget i kongresser og interparlamentariske konferencer.

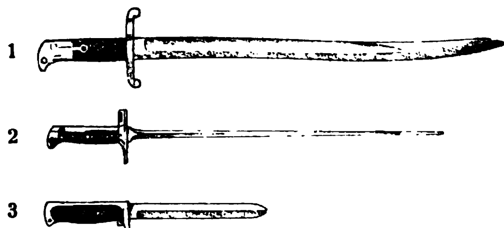
Bajersk øl, se Ø l.

Bajo'cco (fl. bajocchi) *[-åkko, -åkki],* var indtil 1867 skillemynten i Kirkestaten, af værdi omtr. 3.6 øre. 100 b. = 1 scudo, 10 b. = 1 paolo.

Bajocco.

Bajone't, en spids kniv eller sabel, der anbringes paa geværet for at gjøre dette brugbart som stødvaaben. B. har sit navn efter den franske by Bayonne, hvor den skal være anvendt første gang i midten af 17 aarh. Af vore tidligere armégeværer har Remingtongeværet sabelbajonet (1), længde 71 cm., og Jarmanngeværet en tynd kaardebajonet (2), medens vort nuværende Krag-Jørgensengevær har en kort knivbajonet (3), længde 34 cm., ligesom flere moderne geværer. I krigen mellem Rusland og Japan 1904—05 blev der baade af russere og japanere foretaget talrige bajonetangreb, navnlig ved natlige kampe.

Bajonet: 1. Remington-b. 2. Jarmann-b. 3. Krag-Jørgensen-b.

Bajuda, Afrika, kaldes et vandfattigt, af lave høidedrag (indtil 820 m.) opfyldt strøg i det sydvestlige Nubien, omsluttet (undtagen i s.v.) af den sydlige del af Nilens sydbøining fra Abu Hamed i nord til Khartum i syd, mellem ca. 19° 30' og 15° 30' n. br., gjennemskaaret i hele sin længde af Wadi Mokattem. Den nordlige del kaldes B.-ø r k e n e n, den sydlige del B.-s t e p p e n. De faa kamelbeiter udnyttes af nomadiserende kababischstammer af væsentlig arabisk æt.

Ba'jus, M i k a e l (1513—89), romersk-katolsk teolog, blev som saadan 1551 professor i Löwen og søgte at grunde sin teologi paa den hellige skrift og kirkefædrene, navnlig Augustin. Herved indvikledes han i langvarige stridigheder med franciskanerne og jesuiterne. I aaret 1560 fordømte Sorbonnen 18 sætninger, som var uddraget af hans skrifter, og 1567 fordømte pave Pius V 79 sætninger af hans skrifter. B. og universitetet underkastede sig formelt, men holdt i virkeligheden fast ved den augustinske teologi. B.s teologi er en forløber for den senere jansenisme.

Bajza, J ó z s e f (1804—58), ungarsk forfatter, begavet som digter, øvede særlig indflydelse som skarp kritiker. «Kritikai lapok» («Kritiske blade»). Han redigerede en tid Kisfaludy-selskabets organ «Aurora», senere tidsskriftet «Athenæum» og var den første leder af det i 1837 oprettede nationalteater i Pest.

Bajæ, i oldtiden by paa Kampaniens kyst, 16 km. nord for Neapel; nu ligger her en liden flekke, B a j a. Det udmerkede klima og den smukke natur i forening med mange varme mineralske kilder gjorde i oldtiden B. til et søgt badested, hvor elegante villaer og pragtfulde templer reistes. Nu kun ruiner. I B. sluttedes det første triumvirat, og her lod Nero sin moder Agrippina myrde.

Bak., bot. forkortelse for Baker, J. G., s. d.

Bak (b a k k e), sjøudtryk. 1. Madfad, som bruges i ruffen for det menige mandskab; at b a k k e o p. d. e. at øse op. 2. Halvdæk i forstavnen af skibe, er egentlig samme ord som b a k k e, madbret: saa kaldtes en afdeling af mandskabet, som var sammen om én bakke, dernæst hele matrosmessen, og endelig overførtes ordet til rummet, hvor de spiste og opholdt sig. 3. (Adj.). Et seil staar b a k, naar vinden blæser paa dets forside, saa at det driver fartøiet agterover. Et skib (en baad) k a s t e r b a k, naar en del af dets seil hales bak, saa at de ophæver virkningen af de øvrige seil; skibet ligger da uden nævneværdig fart. — At b a k k e er at gaa agterover, om seilfartøi og dampskib.

Bakaïrī, karaibstamme ved Schingu's kildeelve, Central-Brasilien. Indtil 1884 levede b. afspærret fra udenverdenen, paa alle kanter indesluttet af fiendtlige stammer, helt uberørt af civilisationen. I det nævnte aar opdagedes de af den kjendte tyske etnograf K. von den Steinen. Endel b.-familier, bosat længere mod vest ved Paranatinga, var allerede tidligere traadt i berøring med spanske kolonister og munke.

Bakalahāri, se B e t s c h u a n e r.

Bakana, havneplads paa Nigerkysten, brit. Vest-Afrika.

Bakarac (el. Buccarizza), ung. havneplads ved Fiume.

Bakarganj, distrikt i Forindien, prov. Bengalen, division Daka, ved den Bengalske bugt, 9450 km.² med 2 291 812 indb. (1901), mange muhammedanere, ca. 650 000 hinduer. Det er et sumpigt, fladt land i Ganges' delta med avl af ris, sukkerrør og bomuld. Hovedstad Barisal.

Bakchiāderne, herskerslegt i oldtidens Korinth: oprindelig var medlemmer af B. konger; da kongedømmet ophævedes, dannede slegten et faamandsvælde i byen, men styrtedes 658(7) f. Kr. af Kypselos.

Ba'kchos, se D i o n y s o s.

Bakchy'lides, participating græ. lyriker fra 5 aarh. f. Kr., f. i Iulis paa øen Keos, søstersøn og elev af Simonides; levede med denne en tid i Syrakus, senere landflygtig paa Peloponnes. Bevaret epinikier (s. d.) og dithyramber (s. d.).

Bakel, Vest-Afrika, befæstet handelsplads ved Senegals midtre løb i den franske koloni Senegal, ca. 470 km. ret ø. f. Kap Verde, med ca. 2000 indb. Handel med gummi, elfenben og guldstøv. Selv ved lav vand-

---

belægge (med citater) — (t) belegen — (e) support — (f) appuyer. **(forstaa at) b. sine ord** — (t) seine Worte belegen — (e) be fair-spoken — (f) savoir bien parler; avoir la langue dorée.

belære se lære, undervise. **belærende** se lærerig.

belærelse — (t) Belehrung f — (e) information, instruction — (f) instruction, information f.

belæsse — (t) beladen, belasten — (e) load, charge, burden — (f) charger.

belæst — (t) belesen — (e) well read — (f) versé dans la littérature; lettré, instruit.

belæsthed — (t) Belesenheit f — (e) (extensive) reading — (f) lectures f pl, instruction f.

beløb — (t) Belauf, Betrag m — (e) amount — (f) montant m, somme (f) totale, total m.

beløbe sig til — (t) sich belaufen auf, betragen — (e) amount to — (f) monter à.

belønne — (t) belohnen — (e) reward, recompense, remunerate — (f) récompenser, rémunérer.

belønning — (t) Belohnung f — (e) reward, recompense, remuneration — (f) récompense, rémunération f; prix m.

bemakeln, -mäkeln (t) kritisere smaalig.

bemande — (t) bemannen (e) man — (f) équiper.

bemängeln (t) kritisere, dadle.

bemänteln (t) dække med en kappe; besmykke.

stand damskibsforbindelse med St. Louis ved Senegals munding. Udgangspunkt for karavanveie til det indre Sahara og Sudan.

Baker *[békə]*, John Gilbert (1834—), eng. botaniker, ansat som custos for herbariet ved den botaniske have i Kew og er ved siden heraf ogsaa lærer ved et par andre botaniske institutioner samt medudgiver af «Journal of botany». B. har forfattet flere monografier af plantesiegter (f. eks. rosa), samt endel plantegeografiske og floristiske arbeider. Et af hans større verker er «On the geographical distribution of ferns through the world» (1868), hvilket fulgtes af «Synopsis filicum» (1868).

Baker *[békə]*, Sir Samuel White (1821—93), eng. opdagelsesreisende. Forberedt ved flere aars reiser paa Ceylon og i Ostindien besluttede B. at deltage i det netop paagaaende arbeide for at opdage Nilens kilder. Stadig ledsaget af sin modige og energiske hustru undersøgte B. 1861 den Blaa Nils kildeelve i Abessinien, reiste 1862 fra Khartum opover den Hvide Nil og traf 1863 i Gondokoro (ca. 5 ° n. br.) Speke og Grant, som netop havde opdaget Nilens ø. kildesjø, Victoria Njansa, men som fortalte, at de havde hørt om en anden stor sjø længere v. B. opdagede 16 mars 1864 denne, Mwutan Nzige, som han kaldte Albert Njansa, dog uden at have kunnet finde Nilens udløb af sjøen. Ledede 1869—73 som pasha i den ægypt. khediv Ismails tjeneste en stor ekspedition til landene ved den øvre Nil for at udvide Ægyptens herredømme til de store Nilsjøer og for at undertrykke slavehandelen. Han grundede ved Gondokoro byen Ismailia og naaede helt s. til Massindi i Unjoro under 1 ° 30′ n. br. Har bl. a. skrevet «The Albert Nyanza o. s. v.» (4 udg. 1871) og «Ismailia. A narrative of the expedition to Central-Africa for the suppression of the slave trade» (2 udg. 1878).

Baker *[békə]*, Valentine (1825—87), eng. general, ogsaa kjendt under navnet Baker pasha; var med i kafferkrigen 1852, blev saaret paa Krim 1855 og reiste senere i Persien og Afghanistan. Han deltog paa tyrkisk side i krigen mod Rusland 1877—78, gik senere i ægyptisk tjeneste og var anfører paa toget mod Sudan, hvor han blev slaaet ved El Teb af Osman Digma 1884. B. døde i Ægypten.

Baker Island *[békə ai'lənd]*, liden ø i Australien, Polynesien, blev 1858 taget i besiddelse af amerikanerne paa grund af dens righoldige guanolag.

Bakewell *[békwəl]*, Robert (1725—95), eng. landmand, grundlægger af nutidens forbedrede husdyravl. Særlig er hans navn knyttet til det efter hans gaard opkaldte Dishley-saueslag.

Bakhshish, oprindelig pers.: gave, specielt drikkepenge; i sidstnævnte betydning er ordet ogsaa gaaet over i arabisk og tyrkisk.

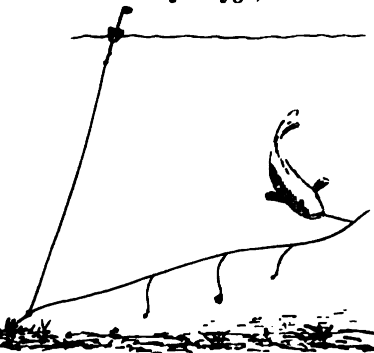
Bakhuisen *[bakhøjsen]*, Ludolf (1631—1708), holl. marinemaler, var elev af Everdingen og udfoldede en omfattende, men ujevn virksomhed. Hans billeder, som særlig skildrer storm og oprørt hav, findes i de fleste større malerisamlinger og bragte ham ogsaa i forbindelse med Peter den store, der flere gange anvendte ham som skibskonstruktør.

Bakkalau'reus, se Baccalaureus.

Bakkan't, se Dionysos.

Bakke, Ole Svendsen, klokker paa Id i Smaalenene, viste sig under Karl XII's angreb paa Norge 1716 som en tapper og gløg bondeanfører, der gjorde fienden meget afbræk. Under en kamp i Enningedalen blev han dødelig saaret. Da man vilde bære ham bort, sagde han: «Lad mig ligge i Jesu navn, men gjør I eders bedste.» Bauta over ham i hans hjembygd, reist 1898.

Bakke (liner), fiskeredskab, lang line, hvortil der med en afstand af 1 à 2 favne er fæstet talrige korte linestumper (fortom, forsyn), hver forsynet med en angel.

Bakke (fiskeredskab).

Bakke fyrene, sjøudtryk, dæmpe ilden under kjedlerne (fyrene) ved at skuffe kul over og stænge trækken. (Jfr. Bak.)

Bakke, dampskibsanløbssted for Strandebarm kirkebygd, paa nordsiden af Hardangerfjordens midtre del, Strandebarm herred, Søndre Bergenhus amt.

Bakke, herred i Lister og Mandals amt, 244 km.² med 1 453 indb.; 6.7 pr. km.² Herredet, der svarer til Bakke sogn under Bakke prestegjeld, ligger nordenfor Flekkefjord paa begge sider af Sira (Sireaaen) mellem Lundevand og Siredalsvandet og paa begge sider af sidstnævnte vand. Flekkefjordbanen passerer herredets sydvestre del, og jernbanestationen Sirnes ligger inden herredet. Af arealet er 6.6 km.² aker og eng, 60 km.² skog og 177.4 km.² udmark, snaufjeld, myr og indsjøer. Den vigtigste næringsvei er fædrift. Langs Sira og ved Bakke kirke er bebyggelsen tæt, ellers meget spredt. Antagen indtægt 1906 123 570 kr., formue 607 570 kr. Sparebank, oprettet 1878, med forvaltningskapital (1905) 116 000 kr.

Bakke nonnekloster, oprettet i begyndelsen af 12 aarh., tilhørte Benediktinerordenen; det laa ligeoverfor Nidaros paa østsiden af Nidelvens munding. Klosterets historie er lidet kjendt; det blev herjet under syvaarskrigen, og klostergodset solgtes 1660. Paa klosterets grund ligger den nuværende bydel Baklandet med Bakke kirke i Trondhjem.

Bakkefoss, vandfald (5.2 m.) i Rauma, nær Stueflaaten skydsstation, Lesje herred, Kristians amt.

Bakkehuset, et hus paa Fredriksberg i Kjøbenhavn (i den nuværende Rahbeksallé), som i en aarrække beboedes af K. L. Rahbek og hans hustru Kamma. Se forøvrigt Rahbek.

Bakkeplog, plog, hvormed der pløies i bakker, frem og tilbage efter samme fure (se Plog).

Bakken, se Bak.

Bakker, stilbare verktøidele, hvorimellem et arbeidsstykke kan fastspændes. Gjænge-b., stilbare klodser med snitkanter til skjæring af gjænger.

---

bemeistern (t) betvinge, beherske. **sich b.** bemægtige sig.
bemeldet (t) bemeldt, omtalt.
bemengen (t): **sich b.** befatte sig med.
bemerke — (t) bemerken — (e) perceive, remark, notice; (ytre) remark, observe — (f) remarquer.
bemerkning — (t) Bemerkung f — (e) remark, observation — (f) remarque f.
bemessen (t) (af-, til-)maale; afmaalt.
bemidlet se formuende.
bemitleiden (t) have medlidenhed med.
Bemme (t) f, stykke smørbrød.
bemoan (e) jamre over.
bemogeln (t) snyde.
bémol (f) m, b-mol.
bemoost (t) mosgroet (gammel).
bemühen (t) uleilige. **Bemühen** n, **Bemühung** f, uleilighed, bestræbelse.
bemüssigen (t) nødsage.
bemyndige — (t) bevollmächtigen — (e) authorize, empower, commission — (f) autoriser.
bemyndigelse — (t) Bevollmächtigung, Vollmacht f; (efter b.) per Prokura — (e) authorization; (fuldmagt) full power; (skriftlig) warrant, authority — (f) autorisation f; (fuldmagt) procuration f, mandat m.
bemægtige sig — (t) sich bemächtigen — (e) seize (upon), take possession (possess one's self) of — (f) s'emparer (se saisir) de, occuper.

Bakkestjerne *(erigeron)*, slegt af kurvblomstrede (astersgruppen). Urter med smale, hele blade og kurve med oftest violette, tungeformede hunkjønsblomster i randen og tokjønnede, rørformede skiveblomster. Hos os 3 arter, hvoraf de to er fjeldplanter. Som haveplanter dyrkes f. eks. den gulblomstrede, høie *e. speciosus.*

Bakkestjerne.

Bakkesund, liden norsk havn ved Bergen.

Baklandet, se Trondhjem.

Bakmeis, kurv af vidjer, bestemt til at bæres paa ryggen.

Bakonyersvin, se Svineracer.

Bakonywald, fjeldstrøg i nordvestlige Ungarn, fra Gran ved Donau i sydvestlig retning, skiller mellem den store og lille ungarske slette, langs Plattensjøens nordside. Midtre del bevokset med eke- og bøkeskoge, hvor der gaar store svinehjorder; øvrige dele opdyrket: akerland og vinbjerge.

Bakse, flytte tunge gjenstande ved hjælp af spet. Baksebom, bom til baksning, særlig af kanoner.

Baktērierne er en gruppe af almindelig forekommende mikroskopiske planter uden bladgrønt, som formerer sig ved simpel, under gunstige betingelser hurtig forløbende deling, og som faar betydning ved de store kemiske omdannelser, de kan fremkalde ved sit stofskifte (forraadnelse, sygdom).

Deres systematiske stilling er lidt usikker. Almindelig regnes de til algerne (s. d.) som en særlig gruppe, «spaltalgerne», og visse former frembyder ogsaa flere ligheder med blaagrønne alger, medens andre nærmer sig mugsoppene *(streptothricaceæ)* og atter andre lavtstaaende dyreformer, som flaggelaterne *(spirochaete)*. Om deres systematiske inddeling hersker endnu større uenighed. Sedvanlig bruges betegnelsen «bakterier» som fællesbetegnelse, og disse deles da i stav-, kugle- og skrueformede b. De første *(bacillaceæ)* kan være af forskjellig tykkelse og længde og med forskjellig formede ender (afrundede, afskaarne eller tilspidsede). De er oftest af regelmæssig form; undertiden, især under ugunstige betingelser, dannes uregelmæssige (involutions-) former (difteribaciller f. eks.). Undertiden vokser stavene ud til traade, hvor man først i farvede præparater kan skjelne de enkelte baciller, eller der dannes kjeder med tydelig adskillelse allerede i ufarvet tilstand.

Den anden gruppe *(coccaceæ)* dannes af forskjellig store kugleformede b., der dog ved delingslinjer kan antage lidt afvigende former (pneumokokker, gonokokker). De kan ligge uden særlig ordning *(micrococcus)*, i kjeder *(streptococcus)* eller i hobe, der frembyder ligheder med bomuldsballer *(sarcina)*. Endelig kan de skrueformede b. *(spirillaceæ)* være stive *(spirillum)* eller bøielige *(spirochaete)*. De første kan undertiden være saa korte, at de let forveksles med krumme stave (kommabaciller, *spirillum choleræ)*.

Nogle b. betegnes ved særlige navne (pneumokokken, *streptococcus lanceolatus*, gonokokken, *micrococcus gonorrhoeæ*, meningokokken, *micrococcus intracellularis* o. s. v.). Nogle b. er bevægelige (alle skruer, en del stave); nogle baciller danner i sit indre en seiglivet lysbrydende spire («spore»), undertiden under formforandring til kølle- el. trommestikform.

De fleste af de kjendte bakterier kan iagttages i mikroskop ved 5—800 ganges forstørrelse; de er fra 0.5—7 μ lange (1 μ = 1/1000 mm.). Der gives dog sikkert mindre, selv ved den sterkeste forstørrelse (ca. 3000 gange) endnu usynlige b. Lettest iagttages b. i indtørret, farvet tilstand. Visse farvninger har diagnostisk betydning (efter «Gram», «Ziehl Neelsen»). Den sidste anvendes saaledes oftest til paavisning af tuberkelbaciller.

B.s bygning er kun ufuldstændig kjendt. De har cellehinde, protoplasma og kjerne. De kan indeholde korn f. eks. af eggehvide, fedt eller svovl. Hos nogle er det yderste lag af hinden geléagtig omdannet til kapsel. De bevægelige former har en eller flere svingtraade, der kan være længere end selve b. Undertiden findes saftrum (vakuoler) i b. De træder tydeligst frem efter farvning («beltetegning» hos difteribaciller eller tuberkelbaciller).

Til udvikling kræver b. næring, der ofte kan være meget sparsom, saaledes de ved almindelig kemisk undersøgelse upaaviselige, opløste stoffe i destilleret vand. Visse former trives bedst paa uorganisk næring (nitriter og nitrater); dog fordrer de fleste i hvert fald ét organisk stof. Til dyrkning anvendes oftest kjødsuppe, som tilsættes kogsalt, pepton og alkali. Mange former er kræsne og fordrer f. eks. serum eller blodfarvestof til sin vekst. Enkelte kan man overhovedet ikke dyrke udenfor legemet (spedalskhed, syfilis). Næringen optages kun i opløst tilstand; derfor er fugtighed en anden livsbetingelse. Yderligere fordres en vis varmegrad; de sygdomsvækkende (patogene) former trives bedst ved legemsvarme, andre bedst ved stuetemperatur. I almindelighed ophører veksten ned mod frysepunktet og op mod 50°. Man kjender dog undtagelser i begge retninger (termofile b. vokser f. eks. bedst ved 60—70°).

Som andre levende væsener kræver de fleste b. adgang af luftens frie surstof (aērobe b.); mange kan dog trives uden og skaffer sig surstoffet fra dettes forbindelser. For enkelte former er frit surstof en gift; de udvikles kun, naar surstoffet udelukkes (anaērobe b.). Nogle b. henter ikke sin energi fra en oksydation af C til CO_2, men fra en oksydation af ammoniakforbindelser eller svovlvandstof under dannelsen af nitrit eller frit svovl. Enkelte kan tilegne sig luftens frie kvælstof (de erteblomstredes knoldbakterier).

B.s stofskifteprodukter er af meget forskjellig art. De kan danne farvestoffe (vidunder-b., den blaa melks b., de fleste sarcinaformer m. fl.), gasarter som kulsyre, svovlvandstof, methan, lysende stoffe (fosforescerende b., der ofte vokser paa saltvandsfisk i spiskamre), fermenter (f. eks. melkesyredannende peptondannende, løbeferment o. s. v.). Særlig vigtige er

ben — (t) (i legemet) Knochen m; (dødning-) Gebein n; (fiske-) Gräte f; (lem) Bein n — (e) (i legemet) bone; (lem) leg — (f) (knokkel) os m; (fiske-) arête f; (dødninge-) ossements m pl; (lem) jambe f; (ogs. paa møbel) pied m; (passer-) branche f. **ben i næsen** (fig.) — (t) Haare auf den Zähnen — (e) plenty of backbone — (f) du poil.

staa paa egne ben — (t) auf eigenen Füssen stehen — (e) stand upon one's own bottom (legs) — (f) marcher tout seul. **tage benene paa nakken** — (t) die Beine in die Hand nehmen — (e) take to one's heels — (f) prendre les jambes à son cou, courir à toutes jambes. **benhinde** — (t) Knochenhaut f — (e) periosteum — (f) périoste m. **benklæder** se bukser. **benrad** — (t) Gerippe, Skelett n — (e) skeleton — (f) squelette m. **benskinne** — (t) Beinschiene f — (e) (pl) greaves — (f) (mil.) jambière f; (kirurg.) attelle f. **benved** se kristtorn.

ben adj se ret. **benvei** — (t) Richtweg m — (e) short cut — (f) chemin (m) de traverse.

benaade — (t) begnadigen (e) (en forbryder) pardon; (en mand) favour, grace — (f) faire grâce à, gracier; (politisk) amnistier; (en med) gratifier.

benaadning — (t) Begnadigung f — (e) pardon, mercy — (f) grâce f, amnistie f.

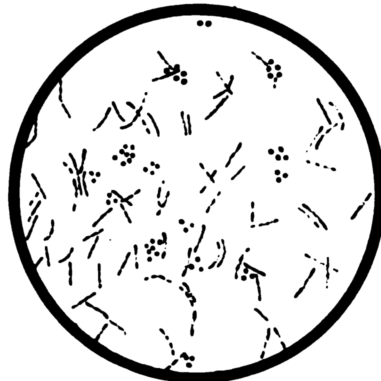
benarbt (t) arret, skrammet

bénarde (f) f: (serrure f) b.

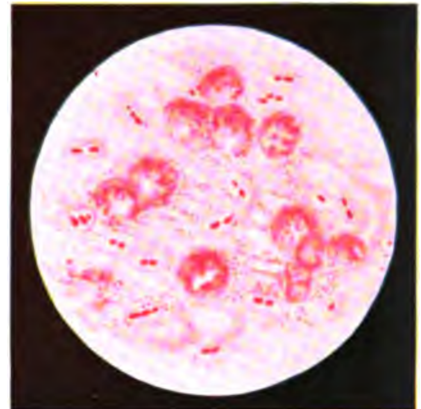
BACILLER

Kolerabaciller i tarmindhold.
Farvet røde ved fuksin.

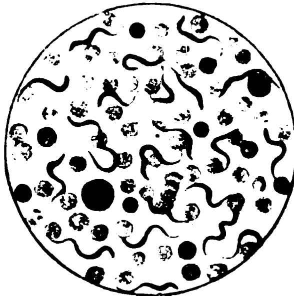
Difteribaciller (og mikrokokker).
fra difterisk belæg.
Farvet blaa ved methylenblaat.

«Lancetformige» pneumokokker,
liggende mellem celler og farvet røde ved fuksin.
Er den almindelige lungebetændelses bakterie.

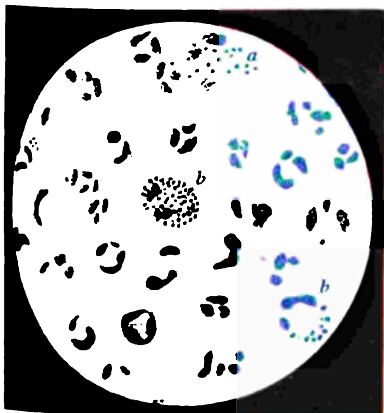
Miltbrandbaciller
mellem miltceller.

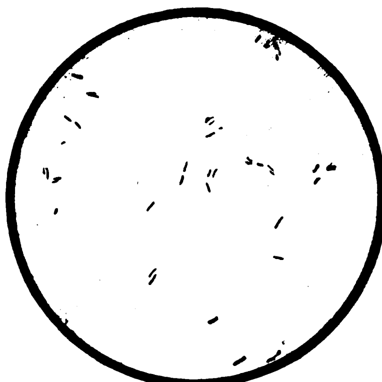
Sovesygens smittestof.
(Tilhører de laveste dyr). De ormformige «trypanosomer» ligger mellem røde og hvide blodlegemer.

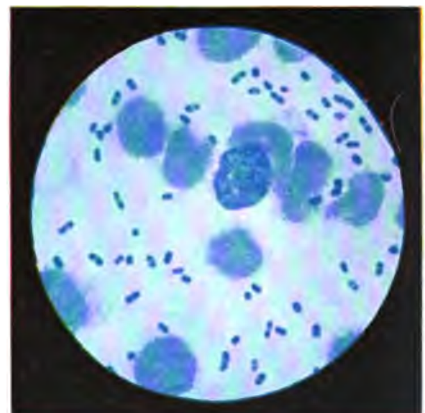
Materiedannende
«staphylokokker»
(Fremkalder ogsaa blodforgiftning). Ligger i og mellem celler.

Gonokokker («dryppert»-bakterier).
Ligger i og mellem celler. Er farvet blaa ved methylenblaat.

Tuberkelbaciller
i ophostet slim. Bacillerne er farvet røde ved fuksin, slimet grønt ved malakitgrønt.

Pestbaciller mellem miltceller.
Er farvet blaa ved methylenblaat.

de giftstoffe, mange b. kan danne. Disse nærmer sig undertiden i sammensætning alkaloiderne og kan være kogefaste (ptomainer, d. e. liggift); de kan dannes ved forraadnelse af kjød og kan give anledning til forgiftning. Oftest er det letforanderlige eggehvidelignende stoffe, toksiner, som b. danner. Dette gjælder for de fleste sygdomsvækkende b. (saaledes bl. a. difteri- og stivkrampe-b.), idet disse hovedsagelig udfolder sin skadelige virkning gjennem giftstoffene, som de ogsaa kan danne ved dyrkning udenfor legemet.

De fleste b. lever i naturen (saprofyter); de fremkalder her bl. a. forraadnelse. Andre optræder ved siden af leilighedsvis som snyltere og sygdomsvækkere (fakultative parasiter som stivkrampe m. fl.). Nogle findes omvendt hyppigst som snyltere, men kan ogsaa trives i omverdenen (kolera-b., tyfus-b.), og kun et forholdsvis ringe antal er rene snyltere (obligate parasiter, f. eks. tuberkel-, influenza- og spedalskhedsbacillen). Den sidstnævnte kan man heller ikke faa til at vokse ved kunstig dyrkning, hvorimod dette lykkes med mange af de øvrige.

Adskillelsen mellem de enkelte bakteriearter er ofte meget vanskelig. Der benyttes hertil iagttagelse af form, størrelse, bevægelighed, spiredannelse, farvningsforhold, vekst paa forskjellige kunstige bakterienæringsstoffe, indpodning paa dyr m. m.

B. er først iagttaget og afbildet 1675 af Leeuwenhoek (s. d.). Den første b., hvis sygdomsvækkende rolle var sandsynlig, fandtes af Obermejer 1873 ved rekurrensfeber. Den fundne spirochaete, der er opkaldt efter opdageren, findes imidlertid kun i blodet hos de syge under feberanfaldene og forsvinder i de feberfrie mellemrum. Uangribeligt bevis leveredes først for miltbrandbacillens betydning for miltbrand i 1877 af Pasteur.

Nu er b. paavist som aarsag til de fleste smitsomme sygdomme (difteri, tuberkulose, tyfus, kolera, dysenteri, lungebetændelse o. s. v.), ved andre formodes de, men er endnu ikke iagttaget (mæslinger, kopper, skarlagensfeber, kighoste, kusma m. fl.). Enkelte smitsomme sygdomme skyldes dog mugsoppe eller visse dyreformer.

Flere b. er nyttige, saaledes nitrit- og nitrat-b. i jorden, knold-b. i de erteblomstredes rodknolde, eddikesyre-b., melkesyre-b., og muligens ogsaa de i menneskets og de øvrige pattedyrs tarmkanal altid forekommende former *(b. coli communis)*.

De fleste b. forekommer i jordens øverste lag; i de dybere er mængden aftagende og nogle faa meter under jordens overflade findes oftest ingen b. Grundvandet er i nogle meters dybde bakteriefrit (sterilt). I vand er mængden meget vekslende; fra grundvand til kloakvand med millioner af b. pr. cm.³ er der saaledes alle overgange. I godt drikkevand som Kristianias findes som regel ikke over 100 b. pr. cm.³, oftest færre. B.-mængden i luften er ikke saa stor som almindelig antaget, og betydningen af dem var tidligere meget overdrevet. Der kan dog i nærheden af de syge undertiden findes smittebærende kim i luften. (Se planchen.)

Bakteriologī, læren om bakterier; den grundlagdes af Pasteur, Koch og Ferdinand Colin.

Bakterioskopī, iagttagelse af bakterier, oftest ved mikroskopisk undersøgelse af farvede tørpræparater; bakterierne undersøges ogsaa ofte i levende, ufarvet tilstand, men er her langt vanskeligere at se.

Bakteroïder kaldtes tidligere de bakterier, der findes i belgplanternes rodknolde, paa grund af deres ved involution forandrede form.

Bakteriōse, af bakterier bevirket sygdom hos planter. I den senere tid beskrives stedse flere saadanne; men der er uenighed om, hvorvidt bakterierne i disse tilfælde optræder primært, som virkelig aarsag til sygdommen, eller kun sekundært, som følge af en forbigaaende, af andre grunde betinget sygelighed hos planterne. I hvert fald kan slige bakterier ofte gjøre betydelig skade paa flere af vore kulturplanter, hvad f. eks. er tilfældet med «tørraate», «blødraate» og «stængelraate» hos poteter, bakteriose hos kaal, beter, tomater, hyacinter o. s. v.

Baktra, se næste artikel.

Ba'ktrien, i oldtiden landet omkring det øvre løb af elven Oxus (nu Amu) indtil fjeldkjeden Hindukusj i syd. Indbyggerne udgjorde, sammen med bl. a. perserne i sydvest, mederne i vest og sogdianerne i nord, den iranske gren paa den indogermanske folkestamme. B., som tidligere vistnok havde hørt med til det chorasmiske rige (ved nedre løb af Oxus), og som muligens har været skuepladsen for religionsstifteren Zoroasters virksomhed, blev af Kyros lagt ind under en persisk satrap med residens i Baktra, en by, som ved handelsforbindelser naaede en meget betydningsfuld stilling. Den blev i tidens løb erobret af mange folk og i det 13 aarh. ødelagt af Dsjingis-Khan. Her antoges Zoroaster født, og senere var byen en af midtpunkterne for buddhismen. Alexander den store byggede 12 stæder i B. og bosatte 14 000 grækere der. Efterat landet var blevet forenet med Seleukidernes rige, løsrev statholderen Diodotos sig (250 f. Kr.) og grundlagde det helleno-baktriske rige, som udvidedes mod syd, medens det egentlige B. hjemsøgtes af tibetanere og parthere; fra de sidstnævnte tilfaldt det i 226 e. Kr. det persiske Sassanidedynasti.

Baku'. 1. Rus. guv. i Transkaukasien ved det Kaspiske hav, 39 000 km.² med 1 015 912 indb. I nord bjergfuldt (Kaukasus med toppene Schah Dagh, 4 255 m., Basardiusi, 4 480 m. o. fl.), forøvrigt sletteland (Kuras og Aras' dal), frugtbart land veksler med stepper (Mugansteppen s. f. Kur o. fl.). Slamvulkaner, gas- og naftakilder. Akerbrug (korn, vin), kvægalv, fiskeri, petroleumsudvinding. Befolkning: tatarer (²/₃), lesgier, armeniere, jøder o. s. v. 2. Hovedstad i guv. B. ved en liden bugt paa sydsiden af halvøen Apsjeron, 112 253 indb. (tatarer, armeniere, russere, jøder, tyskere, ca. 200 skandinaver o. s. v.). Hovedstation for den kaspiske jernbane, endepunkt for banen Batum—Baku, fæstning med hovedstation for den kaspiske orlogsflaade, udmerket havn med mekanisk verksted og dokker, storartet petroleumsindustri. I nord Tscherni Gorod (den sorte by, centrum for petroleumsindustrien), i syd Bajilow Misz (europæisk bydel). — De fra de ældste tider bekjendte petroleumskilder ligger væsentlig ved Balachany n. f. B. Før 1872 regjeringsmonopol, nu væsentlig i hænderne paa brødrene Nobel, Rotschild o. fl. Produktion i 1900 ca. 6 400 mill. kg. Oljen bliver fragtet paa jernbane og dampskibe i store cisterner (tanks). N.ø. f. B. brændende gaskilder (ildtilbedernes

---

laas som aabnes til begge sider.

benauet se flau.

bench (e) (høvl)bænk; dommersæde; dommerne. **the King's, Queen's B.** overhofretten.

bencher (e) laugsoldermand.

bend (e) bøie (sig); spænde (bue); rynke (bryn); (sjøudtr.) knobe, underslaa (seil); bøining, krog; (tilsj.) stik, spant, barkholt.

beneath (e) under; nede.

benebelt (t) omtaaget.

benedeien (t) velsigne.

benedicité (f) f, bordbøn.

benediction (e), **bénédiction** (f) f, velsignelse; indvielse.

benefice (e) (preste)kald.

bénéfice (f) m, fordel; begunstigelse; len; præbende.

beneficeforestilling — (t) Benefizvorstellung f — (e) benefit (performance) — (f) représentation (f) à bénéfice.

beneficence (e) godgjørenhed.

beneficent godgjørende. **beneficial** gavnlig.

beneficiary (e), **bénéficier** (f) m, kaldsindehaver.

bénéficier (f) vinde fordel.

benefit (e) velgjerning; vinding, gavn; benefice; gavne; have fordel af.

benegte se negte.

benehmen (t) berøve; betage; bedøve. **sich b.** opføre sig. **Benehmen** n, opførsel, forstaaelse.

beneiden (t) misunde.

benennen (t) benævne, kalde; fastsætte.

benet — (t) beinig, beinicht,

kloster). I slutningen af 1905 svære uroligheder (kampe mellem tatarer og armeniere). Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i St. Petersburg.

Bakūnin, Michael (1814—76), rus. revolutionær agitator. B. var søn af en velhavende godseier, blev uddannet som officer, men tog 1838 afsked og hengav sig paavirket af filosofiske studier til en stedse mere yderliggaaende politisk, social og religiøs omveltningsfanatisme. 1841—49 levede han i udlandet, stadig optaget af revolutionære bevægelser i forskjellige lande. 1849 blev han udleveret til Rusland og sendt til Sibirien, hvorfra det paa eventyrlig maade lykkedes ham at flygte 1860; over Japan kom han til London, hvor han blev medarbeider i Alexander Herzens blad «Klokken» («Kolokol»). 1863—64 var han i Sverige. Senere traadte han i forbindelse med Mazzini og Marx og spillede en rolle i «Internationale», hvorfra han dog 1872 blev udelukket. Hans mange brochurer og artikler har i høi grad bidraget til udviklingen af den moderne anarkisme (s. d.).

Bal. 1. Se Dans. 2. Billardkugle.

Bal, melkekar, kolle, ringe (Hallingdal, Valdres).

Bāl (n.), stræv.

Balade, havn paa østk. af Ny-Kaledonien. Australien.

Balaguer *[-gēr],* Victor (1824—1901), sp. katalonisk digter, historiker, politiker. Han var professor i historie, medlem af cortes, en tid minister for kolonierne. Som digter er hans navn særlig knyttet til hans kataloniske digte, «Trovador de Montserrat», «Primavera del ultimo trovador catalan» og trilogien «Los Pirineos». Han har desuden skrevet tragedier tildels med emner fra Kataloniens historie og noveller, hvoriblandt «Don Juan de Serrallanga». Som historiker har han bl. a. udgivet de kataloniske trubadurers historie, «Historia politica y literaria de los trovadores», og Kataloniens historie, «Historia de Cataluña».

Balakhi'ssar, se Balikesri.

Balakīrev, Mili (1837—), rus. musiker, en af de betydeligste repræsentanter for nyrussisk tonekunst i tilslutning til Liszt og Berlioz. Fortræffelig koncertpianist. Han har komponeret en orientalsk klaverfantasi «Islamey», en symfonisk digtning «Tamara», symfoni, ouverture, musik til «Kong Lear», en samling russiske folkesange m. v.

Balaklāva, by i det sydlige Rusland, guv. Taurien, paa kysten af halvøen Krim, 13 km. s.ø. f. Sebastopol, 1 274 indb., god havn, fiskeri og handel, besøgt badested. Paa en fjeldtop i nærheden et kloster for St. Georg (før stod her et Diana-tempel). Under Krimkrigen station for den engelske flaade; 25/10 1854 rus. seir over englænderne.

Balalai'ka, et faastrenget folkeinstrument, som i Sydrusland og hos zigeunerne benyttes til akkompagnement for sang og dans. Det begynder nu ogsaa i forskjellige størrelser at komme frem i koncertsalen.

Balan, Pietro (1840—), ital. historieskriver, en ivrig forsvarer af katolicismen og selv presteviet, har skrevet «Storia d'Italia» og en række bøger om berømte paver og andre fremragende katoliker.

Bala'nce, i nogle sprog betegnelse for vegt(-redskab), særlig skaalvegt. B. ogsaa d. s. s. «uroen» i et ur (s. d.).

Bala'nce el. saldo er i bogholderi forskjellen mellem beløbene paa 2 ligeoverfor hinanden staaende sider (debet- og kredit-siden). B. tilføres paa den mindste side for derved at faa regnskabet udlignet. B.-konto er bogholderiets vigtigste konto. Paa debetsiden opføres alle værdier (eiendele) og paa kreditsiden alle gjældsposter samt formuen. Dette regnskab balanceres saaledes med formuen. Handelsbalance er forskjellen mellem et lands ind- og udførselsværdi i et aar. Betalingsbalance er forholdet mellem tilgodehavender og forpligtelser ligeoverfor udlandet, naar al omsætning medregnes (foruden handel tillige fragter, renter af laant kapital, forsikring, reisetrafik m. m.). Balancere betyder at udligne, saldere.

Balanīnus, se Nøddesnudebille.

Balanītis, forhudsdryppert, betændelse under forhuden; er kun sjelden venerisk.

Balanoglo'ssus er en slegt, tilhørende en liden afdeling ormlignende dyr, *enteropneusta*, som af mange forfattere antages at være i slegt med det primitive hvirveldyr amfioxus og med sækdyrene. B.s langstrakte legeme (se fig.) falder i tre partier, som er adskilt ved to dybe ringfurer. Det forreste parti er en poseformet hul snabel, som er fyldt med vand, der muligens kan trænge ind gjennem en eller to porer. Snabelen staar ikke i forbindelse med fordøielseskanalen. Denne begynder først i legemets andet, beltformede, sterkt sammentrækkelige parti, kraven. Her ligger mundspalten ved snabelens grund paa bugsiden. I dette legemsparti findes desuden paa rygsiden en blindsæk, som fra tarmkanalens forreste del trænger ind i snabelen, og som (vistnok med urette) er blevet sammenlignet med hvirveldyrenes rygstreng. I forreste del af tredje og sidste legemsparti findes paa rygsiden til begge sider for midtlinjen en række spalter, som fører ind til et tilsvarende antal sækformede udvidelser af fordøielseskanalen. Disse sækkes vægge er afstivet med et eiendommeligt indre skelet. Det hele udgjør en gjelletarmdannelse, et aandedrætsapparat, som ligner de laveste hvirveldyrs. Gattet aabner sig i bagenden paa rygsiden. — Dyrene findes i dynd og sand paa havbunden og skal kunne bore gange deri med snabelen De lader sandet passere gjennem sig og lever af de organiske smaadele deri. B. er særkjønnet og gjennemgaar en forvandling. Dyrene lugter af jodoform.

Balanoglossus: e snabel, kr krave k gjelleregion, db og vb blodkar paa ryg- og bugside, g kjønsorganer

knochig — Ⓔ bony, osseous — Ⓕ osseux.

benêt Ⓕ (m), enfoldig (fyr); idiot.

benetzen Ⓣ væde, fugte.

benevolence Ⓔ velvilje, godgjørenhed.

benevolent Ⓔ velvillig.

Bengel Ⓣ m, knippel; laban.

benight Ⓔ indhylle i mørke.

benign Ⓔ, **bénin** Ⓕ mild, venlig; gunstig; heldig; velgjørende; godartet.

bénignité Ⓕ f, **benignity** Ⓔ velvilje, venlighed; godartethed, velgjørende virkning.

bénir Ⓕ velsigne; (ind)vie; være naadig; prise. **béni** velsignet. **bénit** indviet.

bénitier Ⓕ m, vievandskar.

benne Ⓕ f, slags kurv.

benöthigen Ⓣ nøde; trænge til.

benzin — Ⓣ Benzin n — Ⓔ benzine — Ⓕ benzine f.

benzoë — Ⓣ Benzoe n — Ⓔ gum benjamin — Ⓕ benjoin m.

bent Ⓔ opsat; tilbøielighed; (bot.) hvene.

benumbed Ⓔ valen.

benytte — Ⓣ benutzen; (sig af) ogs. sich bedienen — Ⓔ make use of, employ; profit by, take advantage of, avail one's self of — Ⓕ profiter (tirer parti) de, mettre à profit; utiliser; exploiter; (misbruge) abuser de; employer, se servir de.

benævne — Ⓣ benennen — Ⓔ name, call, designate — Ⓕ dénommer, appeller, désigner. **be**

Balanophorăceæ, familie af meget eiendommelige tropiske, bladgrøntløse og kjødede planter, der lever snyltende paa andre planters rødder. De bestaar af en knold, fra hvilken der vokser op en skjællet, løvbladløs stængel, i hvis spids de oftest enkjønnede blomster er samlet. Knoldene er meget voksrige og har af den grund faaet en egen anvendelse, f. eks. hos befolkningen paa Sundaøerne. De knuses nemlig først til en deiglignende masse og smøres paa bambuspinder, der saa tjener som et slags fakler til belysning. Den nødlignende frugt har kun ét frø, hvis kim mangler kimblade. Familien tæller kun 30—40 arter, der imidlertid er saa forskjellige indbyrdes, at de fordeles paa ikke mindre end 16 slegter. Systematisk tilhører de de frikronede og staar nær andre snyltere, hvoriblandt misteltenen.

Balanophoraceæ.

Balantĭdium coli, snyltende infusionsdyr, som næsten konstant forekommer i tyktarmen hos svinet, sjeldnere hos mennesket. Af oval form, omkr. 0.05 mm. bredt og 0.1 mm. langt.

Bălanus, se Rankefødder.

Balapur, by i Forindien, nordlige Dekan, distrikt Berar, 10 486 indb.

Balard *[balā'r],* Antoine Jérôme (1802—76), professor i kemi ved Faculté des sciences og Collège de France i Paris. Opdagede 1826 grundstoffet brom i moderluden fra kogsalt.

Balart, Federico (1831—1905), sp. forfatter, har skrevet dybt følte lyriske digte, «Dolores». Han var desuden en begavet, kundskabsrig kritiker; af hans æstetiske skrifter kan nævnes «El prosaismo en el arte».

Balaruc-les-Bains *[balaryk-le-bæ̃'],* landsby og badested med havn i det s.ø. Frankrige, depart. Hérault, 620 indb. Varme svovlkilder, allerede kjendt af romerne.

Ba'lasjov, by i s.ø. Rusland, guv. Saratov, ved elven Choper, 12 160 indb. (1900). Fabrikation af læder, sæbe, talg o. s. v., kornhandel.

Balasor. 1. Distrikt i Forindien, provins Bengalen, division Orissa, 5 350 km.^{2} med 1 071 197 indb. (1901). 2. Hovedstad i distriktet, ved en elv, 10 km. fra Bengalske bugt, 20 880 indb. (1901), et af de første engelske handelsfaktorier i Indien, nu af mindre betydning, da havnen tilsandes.

Balasrubīn, en lyserød smykkesten, som er en varietet af ædel spinell (s. d.).

Balassa-Gyarmath *[bálasja-djarmat],* by i n. Ungarn, hovedstad i komitat Neográd, ved elven Eipel, 8 580 indb. (1901). Vin- og frugtavl. Fredslutning 1626 mellem østerrigerne og tyrkerne.

Balāta, i luften indtørret melkesaft af de navnlig i Guayana og Vestindien i stor mængde voksende *sapota-* og *mimusops-*arter, ligner i sine egenskaber kautschuk og guttaperka. B.-melken, der i frisk tilstand tjener de indfødte som næringsmiddel, kan ved tilsætning af ammoniak holdes flydende i længere tid og benyttes da som bindemiddel ved trykning af tøi. B. anvendes dog hovedsagelig og i stedse stigende mængde til maskinremme, der sammenpresses af flere med b. impregnerede lag bomuldsdug. Disse remme, som ganske har fortrængt gummiremme, egner sig bedre end andre for fugtige rum og foranderlig temperatur, men taaler ikke sterk varme; har dog vist sig at kunne taale + 45 ° C.

Ba'latonsjøen, se Plattensjøen.

Balavāt, en samling ruiner, ca. 28 km. sydøst for Mosul, hvor man har udgravet paladser opført af de assyriske konger Assurnasirpal (886—860 f. Kr.) og hans efterfølger Salmanassar II (859—825 f. Kr.), og derunder bl. a. fundet en række bronceplader med kunstfærdig udførte basreliefer.

Port fra Balavat (bronce).

Balayang, by paa sydkysten af øen Luzon, Filippinerne, udførsel af kaffe, 24 747 indb.

Balberg sanatorium, Faaberg, Gudbrandsdalen, under Balbergkampen ved den gudbrandsdalske hovedvei, nær Lillehammer og Faaberg jernbanestationer.

Balbergkampen, 660 m. høit fjeld i Faaberg, Gudbrandsdalen. Sanatorium af samme navn paa toppen. Udsigtstaarn med vidt rundskue. Ridevei tiltops forbi Balberg sanatorium.

Balbi, Adriano (1782—1848), ital. geograf, 1808 lærer i geografi i Murano, 1811 lærer i fysik i Fermæ, reiste senere til Lissabon, hvor han udgav statistiske verker over Portugal (1820, 1822), var fra 1822 i Paris og senere i Wien, udgav 1826 i Paris «Atlas ethnographique du globe» og 1832 «Abrégé de géographie»; det sidste udkom i mange oplag og blev oversat paa de fleste europæiske sprog.

Balbīnus, Decimus Cælius, rom. keiser, opstillet af senatet 238 e. Kr. sammen med Pupienus til modkeiser mod Maximinus Thrax, men myrdet af soldaterne samme aar.

---

nævnelse — Ⓣ Benennung f — Ⓔ appellation, designation — Ⓕ dénomination, appellation f; (navn) nom m.
beobachten Ⓣ iagttage. **Beobachtung** f, iagttagelse, overholdelse.
beordre — Ⓣ beordern — Ⓔ order, direct — Ⓕ commander (à); ordonner.
béotien Ⓕ uvidende, smagløs; m. menneske uden smag.
bepacken Ⓣ læsse paa.
bepanzern Ⓣ pansre.
bepflastern Ⓣ brolægge, lægge plaster paa.
beplante — Ⓣ bepflanzen — Ⓔ plant — Ⓕ planter. **beplantning** — Ⓣ Bepflanzung f — Ⓔ planting — Ⓕ plantation f.
bepraised Ⓔ forrost, udskregen.
bepudern Ⓣ pudre.
bequeath Ⓔ testamentere. **bequeather** testator.
bequem Ⓣ bekvem.
bequemen Ⓣ gjøre bekvem, lempe. **sich b.** lempe sig; bekvemme sig.
bequemlich Ⓣ magelig. **Bequemlichkeit** f, magelighed; behagelighed; husleilighed; kloset.
bequest Ⓔ arv, legat.
béquette Ⓕ f, niptang.
béquille Ⓕ f, **béquillon** m, krykke; havehakke; stiver; galge.
béquiller gaa med krykker; hakke; afstive.
beraabe sig paa se paaberaabe.

Balblom, knapsoløie *(trollius europæus)* er en paa fugtigere steder og i fjeldlier i det østenfjeldske og nordligste Norge alm. plante med haanddelte blade og 1—3 store, iøinefaldende blomster med ganske smaa, utydelige kronblade skjult af de 10—15 store, pragtfulde, gule bægerblade, som bøier sig mod hinanden med spidserne, hvorved blomsten bliver kugleformet. Soløiefamilien.

Balblom.

Ba'lbo, Cesare, greve (1789—1853), ital. forfatter og politiker, f. i Turin, blev tidlig diplomat, først i fransk, siden i piemontesisk tjeneste. Bidrog ved sit skrift «Speranze d'Italia» i høi grad til, at alle italienske patrioter stillede sig under Sardiniens (Piemonts) og ikke under pavens ledelse, da Italiens enhed og frigjørelse skulde gjennemføres. B. deltog selv med sine 5 sønner i krigen mod Østerrige 1849.

Balbōa, Vasco Nuñez de (1475—1517), sp. opdagelsesreisende, kom efter et vildt ungdomsliv fattig og forgjældet til San Domingo og derfra til Darien (1510). Her bemægtigede han sig regjeringen under en opstand. 1513 drog han over Panamaeidet og opdagede det Stille hav 25 sep. s. a., men fortrængtes af en anden statholder, Davila, som lod ham halshugge.

Balbriggan, havneby i østlige Irland, grevskabet Dublin, ved den Irske sjø. 2 400 indb. Sjøbad, fiskeri, saltsyderier, bekjendte strømpevæverier.

Balch, by i det nordlige Afghanistan ved elven af samme navn, 15 000 indb. Byen ligger paa en frugtbar slette, som vandes af elven, der her er delt i mange kanaler; elven var før bielv til Amu, men nu naar den ikke længer Amu. Silkevæverier og handel med silke. — Det gamle Baktra laa omtrent paa samme sted, og der findes endel ruiner bevaret.

Balchen, Fredrik Glad (1815—99), n. døvstumlærer, aabnede, efter i udlandet og navnlig hos Moritz Hill i Weissenfels at have sat sig ind i talemetoden ved undervisning af døve børn, i 1848 i Kra. sin døveskole, som snart efter fik statstilskud og i 1858 fik eget lokale paa Schafteløkken nær Frogner hovedgaard, hvor den forblev, indtil Balchen 1891 traadte tilbage fra sin gjerning. B. var en udmerket lærer, som ikke blot har fortjenesten af at have været den første, som hos os anvendte talemetoden (hvilket skede tidligere end i Danmark og Sverige), men ogsaa i høi grad forbedrede og udvidede undervisningen. I 1871 saa han sig istand til at dimittere til eksamen artium to af sine elever, den ene døvfødt og den anden fuldstændig døv fra femaarsalderen, hvilke begge fik bedste karakter.

Balck, Victor Gustaf (1844—), sv. militær og gymnastisk forfatter («Illustrerad idrottsbok», 1886), lærer i militærgymnastik og fegtning ved det «Kgl. gymnastiske centralinstitut» i Stockholm. Arbeider for det livlige og idrætsmæssige i gymnastiken.

Balck, William (1858—), t. officer, har i de seneste aar gjort sig bekjendt som taktiker og som militærforfatter («Lehrbuch der Taktik», 3 opl. Berl. 1906, 6 bd.).

Baldakīn, opr. en silkeskjerm, der bares paa 4 stænger og anvendtes ved fyrsters indtog, processioner o. l. I den katolske kirke bruges b. i processioner. Dernæst bruges navnet b. ogsaa om en himmel, fastgjort til væggen eller baaret af piller, over troner, prædikestole, senge o. a. I bygningskunsten kaldes et tag over en nische baldakin. Den kan være fri eller baaret af konsoler eller piller.

Baldakin.

Balder, nordisk gud, «den hvideste aas», er ifølge Eddaerne søn af Odin og Frigg, bor i Breidablik (den bredt skinnende), er gift med Nanna, der døde af sorg ved hans baalfærd; deres søn er Forsete. Da B. har onde drømme, tager Frigg alt og alle i ed paa ikke at ville skade ham; kun den uanselige mistelten syntes hun var for ung og uskyldig; den trækker Loke op og danner deraf et vaaben, hvormed den blinde Hǫd dræber B. Hermod, Odins søn, rider til Hel for at faa ham tilbage fra dødsriget; hvis alt vil græde for B., vil Hel slippe sit bytte. Men i en fjeldhule græder Loke i skikkelse af jettekvinden Tǫkk «tørre taarer». Han bliver til straf lænket med sin søns tarme, og Hǫd bliver dræbt af Vale. Men efter Ragnarok, naar alt ondt er forsvundet, kommer B. tilbage — Saksos fortælling afviger sterkt herfra; B. er forelsket i en norsk kongedatter, Nanna, der elsker sin fosterbroder Hoder; denne kjæmper med B og fælder ham tilsidst ved Nornernes hjælp med dvergen Mimings sverd. — Den opr. kjerne i disse myter er sikkert sommerens forsvindende lys. B. er en lysgud, der er blevet personifikationen af alt rent og uskyldigt. Sophus Bugge har i Balder-sagnet villet se en omflytning paa nordisk grund af sagnet om den usaarlige Achilleus i forbindelse med kristne forestillinger, og det er troligt, at sagnet virkelig er kristelig paavirket. — En B.-dyrkelse kjender vi intet til. Fridtjofs saga, der melder derom, er digtet i 13 aarh., saa dens vidnesbyrd veier ikke; men B.s navn er bevaret i mange stedsnavne (f. eks. Baldishol i Norge; Bollerslev i Sønderjylland) og i plantenavnet balderbraa (s. d.). — Navnet B. er oldn. *baldr*, oldeng. *bealdor*, herre.

Sagnet er behandlet i den d. litteratur af Ewald i «Balders død», 1773, der er bygget paa Saksos fremstilling, og af Oehlenschläger i «Baldur hin gode», 1807, der hviler paa Snorre.

Balderbraa el. baldersbraa er et gammelt fællesnordisk plantenavn, i vore dage anvendt paa *matricaria inodora*. Ifølge Snorre Edda ansaaes b. for den hvideste urt (de hvide randkroner), og Balders øienbryn sammenlignes derfor med den. (Se figuren næste sp.)

---

beraad: være i b. — (t) unschlüssig sein — (e) be irresolute — (f) être irrésolu, indécis; hésiter. Se ogs. overveie.

beramme — (t) beraumen, an-, festsetzen — (e) fix, appoint — (f) fixer, déterminer, désigner.

berat(h)en (t) give raad, raadføre; drøfte; (vel, ilde) faren.

beratschlagen (t) raadslaa.

berauben (t) berøve.

berauschen (t) beruse.

bercail (f) m, sauehus; Kristi hjord.

berce (f) f. (bot.) bjørnekjeks.

berceau (f) m, vugge; lysthus, løvsal; rundbuet hvælving.

bercer (f) vugge; berolige, dysse i søvn.

berceuse (f) f, vuggekone, -sang; gyngestol.

bereave (e) berøve.

bereavement (e) berøvelse; dødsfald.

berechnen (t) beregne. **sich b.** holde afregning.

berede — (t) bereiten — (e) prepare; (skind) dress, curry — (f) apprêter; préparer; (skind) corroyer.

bereden — (t) beritten — (e) mounted — (f) à cheval; monté.

bereden (t) drøfte; overtale; indbilde.

Beredsamkeit, Beredtheit (t) f veltalenhed.

beredskab: holde i b. — (t) in Bereitschaft halten — (e) hold

Balders drømme (oldn. *baldrs draumar* el. *Vegtamskviða,* den veikjendtes, d. e. Odins, kvad) er et kort Eddakvad, der fortæller, at æserne samles paa tinge paa grund af Balders farlige drømme; derpaa rider Odin til Helheim, hvor han opvækker en volve af dødssøvnen og af hende faar Balders skjæbne at vide. B. d. er et af de ældste og mest eiendommelige Edda-kvad; opr. har det sikkert været udførligere.

Baldinucci *[baldinu'tši]*, Filippo (1624—96), ital. kunsthistoriker, har udg. en revideret udgave af «Vasari» og leveret flere biografier af renaissancens kunstnere.

Baldovine'tti, Alesso (1427—ca. 1500), ital. maler, var en typisk repræsentant for den ældre renaissances begeistrede og grundlæggende naturalister. Af hans arbeider er faa bevaret, hvilket tildels skyldes hans mange eksperimenter paa teknikens omraade.

Baldriandraaber, B.-olje, se Valeriana.

Baldrianfamilien *(valerianaceæ)* (bot.) tilhører de tofrøbladede og indbefatter urter med modsatte og gjerne indskaarne blade og kvastlignende blomsterstande. Blom-

Balderbraa. Baldrian: a blomst, b frugt med fnok, c støvvei.

sterne er usymmetriske med utydeligt bæger, efter afblomstringen ofte udviklet som fnok. Kronen er sambladet og alm. fem-tallig, støvdragerne oftest tre, frugten en én-frøet nød, som er fremgaaet af en tre-rummet frugtknude, hvor kun det ene rum har frøemne. Særlig i Middelhavslandene er der mange arter af denne familie. Hos os er der to slegter: *valeriana,* hvortil hører den ved vore skogbække og i fjeldlierne almindelig udbredte baldrian eller vendelrod *(valeriana officinalis),* som har uligefinnede blade og lysviolette eller hvide blomster i halvskjermformet kvast. Den aromatiske rodstok er officinel. Den anden slegt, *valerianella,* er med arten *olitoria* kun meget sparsomt repræsenteret i vort land.

Ba'lduin, konger af Jerusalem. 1. B. I., broder af Gotfred af Bouillon, en egte type paa den tapre og grusomme korsfarer, der i Østerland først og fremst søgte bytte og eventyr, deltog i det første korstog, men skilte sig snart fra hovedhæren og drog mod Edessa, hvor den kristne befolkning valgte ham til fyrste. Han tilbageslog sultan Kerbogas angreb og forøgede sit rige og sine skatte ved heldige kampe. Efter broderen Gotfreds død 1100 valgtes han til konge i Jerusalem. Død 1118 paa et tog mod Ægypten. Han efterfulgtes paa tronen af sin fætter 2. B. II, 1118—31. Efter ham fulgte hans svigersøn Fulco til 1143. 3. Dennes søn og efterfølger B. III tabte Edessa, men styrede ellers dygtig. Efter hans død 1162 begyndte rigets forfald.

Ba'lduin, latinske keisere i Konstantinopel. 1. B. I, greve af Flandern, deltog i det 4de korstog, der endte i Konstantinopel, hvor det «latinske» keiserdømme oprettedes med B. som keiser. 2. B. II, den forriges søstersøn, var den sidste latinske keiser; han blev fordrevet 1261 (se Østromerske rige).

Baldung, Hans, kaldt Grien (1470—1522), t. maler. Hans talrige malerier, træsnit og raderinger er karakteristiske for den kunstnerslegt, der opstod i Tyskland samtidig med Dürer. Fantasteri og indgaaende naturstudier mødes i hans kunst, der undertiden har en overdrevent spids og kantet form.

Baldwin *[bå'ldwin]*, Evelyne Briggs (1862—), amer. polarforsker, ansat i de Forenede staters meteorologiske bureau, fulgte som meteorolog Peary paa hans ekspedition til Nordgrønland 1893—94 og Wellmans ekspedition til Frans Josefs land 1898—99, opdagede da Graham Bells land, ledede 1901 Zieglers nordpolekspedition, overvintrede paa Frans Josefs land, men maatte vende tilbage 1902.

Baldwin *[bå'ldwin]*, James Mark (1861—), amer. psykolog. Siden 1903 professor i filosofi og psykologi ved John Hopkins universitet i Baltimore, fik 1897 det danske videnskabernes selskabs guldmedalje, er forfatter af en række psykologiske verker, f. eks. «Mental development in the child and the race», udgiver af et filosofisk leksikon og medudgiver af «Psychological review».

Baldwin *[bå'ldwin]*, Robert (1804—58), kanadisk politiker, arbeidede ivrig for Kanadas selvstyre. Da England 1842 gik ind paa at indrømme Kanada dette, blev B. det første parlamentariske ministeriums chef.

Baldwin locomotive works *[bå'ldwin lokomō'tiv wəəks]* i Philadelphia, verdens største lokomotivfabrik, grundlagt af Matthias William Baldwin (1795—1866). Han var oprindelig guldsmed, byggede 1828 sin første dampmaskine, 1832 sit første lokomotiv. B. l. w. fabrikerer over 1500 lokomotiver aarlig.

Baldyre er forvansket af ældre bordyre, der stammer fra fr. *brodure,* bord, kant; dette hører igjen til *border,* en sideform til *broder,* hvoraf vort brodere (eg. forsyne med bord eller kant).

Bale *[bēl]*, John (1495—1563), eng. biskop, maatte efter at være gaaet over til protestantismen 1540 flygte til Tyskland. 1547 kaldte Edvard VI ham tilbage, og gjorde ham to aar senere til biskop af Ossory i Leinster. Ved kongens død maatte han paany flygte til Holland. Under Elisabet vendte han tilbage og fik et præbende i Canterbury. B. er forfatter af en engelsk litteraturhistorie og flere dramaer.

Bâle *[bāl]*, se Basel.

---

in readiness — (f) tenir tout prêt, disponible, à la disposition.

beredt (t) veltalende.

beredvillig — (t) bereitwillig — (e) ready, willing, prompt — (f) empressé, officieux. **beredvillighed** — (t) Bereitwilligkeit f — (e) readiness, willingness; promptitude — (f) bonvouloir, empressement m.

beregne — (t) berechnen — (e) compute, calculate — (f) calculer, compter.

beregning — (t) Berechnung f — (e) computation, calculation — (f) calcul, compte m, computation f.

Bereich (t) m, omraade, rækkevidde.

bereichern (t) berige.

bereifen (t) dække med rimfrost; forsyne med tøndebaand.

bereinigen (t) berigtige (en regning).

bereist — (t) bereist — (e) (b. mand) a great traveller — (f) qui a beaucoup voyagé.

bereit (t) beredt, rede.

bereiten (t) (til)berede; gjennem-, tilride.

bereits (t) allerede.

berennen (t) indeslutte; storme.

béret (f) m, baret.

beretning — (t) Bericht m — (e) report, account, statement — (f) rapport m, relation f.

berette — (t) berichten — (e) state, relate — (f) rapporter, référer.

berettige — (t) berechtigen; befugen — (e) entitle (warrant, justify) — (f) autoriser.

Baleārerne (Slyngekaster-øerne), sp. øgruppe i Middelhavet udenfor Valencias kyst. B. (Mallorca, Menorca, Cabrera, Conejra o. fl.) danner sammen med de Pityusiske øer (s. d.), Iviza og Fromentera den sp. provins Baleares (tidligere kongeriget Mallorca), som er 5 014 km.[2] med 311 649 indb.; 62 pr. km.[2] Hovedstad Palma paa Mallorca. Øerne er meget bjergfulde, men frugtbare, klimaet er sundt. Næringsveie: akerbrug (korn, vin, sydfrugter o. s. v.), kvægavl (især svin), fiskeri og handel. Befolkningen er blandingsfolk, flittige, kvikke, flinke sjøfolk, ivrige katoliker. B. blev rom. provins 123 f. Kr. Vandalerne erobrede B. 426 e. Kr., araberne 798, Aragonien 1228.

Balen, Hendrik van, den ældre (1575—1632), flamsk maler, udførte en mængde sirlige mytologiske billeder, der er spredt i europæiske samlinger, men er især blevet bekjendt som v. Dycks første lærer.

Baleni't, bruges som erstatning for fiskeben. Bestaar af en blanding af kautschuk, schjellak, magnesia og svovl.

Balestrand, herred i Nordre Bergenhus amt, 626 km.[2] med 2 187 indb.; 3.5 pr. km.[2] Herredet, der svarer til Balestrand prestegjeld med Tjugum, Mundal (Fjærland) og Vangsnes sogne, ligger omtrent ved midten af Sognefjorden med sidstnævnte sogn paa sydsiden og resten paa nordsiden af hovedfjorden med dens bifjorde. Herredet, der gjennemskjæres af flere trange fjorde, hvoriblandt Fjærlandsfjorden, begrænset af steile, mægtige fjelde, der naar op til 1770 m. o. h., med flere vakre sne- og isbræer, hvoriblandt Bøja-(Bøjum)bræen og Suphellebræen og med de smilende frodige partier ved Balholmen og Vangsnes, er et af Vestlandets vigtigste turiststrøg. Af arealet er 9 km.[2] aker og eng, 72 km.[2] skog, 328 km.[2] udmark, snaufjeld, myr og indsjøer, samt 117 km.[2] evig is og sne. Havebrug og frugtavl (specielt æbler og pærer) staar høit; turisttrafiken (hoteldriften) er af stor betydning for herredet. Antagen indtægt 1906 366 605 kr., formue 2 158 680 kr.

Balfe *[bælf]*, Michael William (1808—70), eng. komponist og operasanger, i sin tid meget afholdt i England ved sine i let nyitaliensk stil skrevne operaer som «Zigeunerpigen» (The Bohemian girl), «De 4 Haymonsbørn» o. fl.

Balfour *[bǽlfuə]*. 1. Arthur James B. (1848—), eng. statsmand, blev medlem af parlamentet 1874, valgt af det konservative parti i Hertford. 1878—80 var han privatsekretær hos sin onkel, lord Salisbury, sammen med hvem han deltog i Berlinerkonferencen 1878. 1887 blev han statssekretær for Irland; B. beholdt denne vanskelige post i 5 aar og henledede opmerksomheden paa sig ved den energi, hvormed «den filosofiske dilettant» (B. har studeret filosofi og udgivet enkelte filosofiske skrifter) gjennemførte regjeringens forholdsregler til tilveiebringelse af ro og orden paa den mishandlede ø. 1892 blev B. skatkammer-lord og underhusets leder, og da Salisbury 1902 trak sig tilbage, blev han Englands premierminister. Ligeoverfor Chamberlains «imperialistisk» protektionistiske toldpolitik søgte B. at indtage en mæglende stilling; han omdannede 1903 sit ministerium, hvorved Chamberlain traadte ud, men B. formaaede ikke herved at stanse oppositionens vekst, og da partiets majoritet i underhuset stadig svandt ind, tog han sin afsked 4 dec. 1905 og afløstes som premierminister af Campbell Bannerman, det liberale partis fører. — 2. Gerald William B. (1853—), broder af ovennævnte, siden 1885 medlem af parlamentet (valgt i Leeds), efterfulgte 1892 broderen som statssekretær for Irland, hvor han 1898 gjennemførte en kommunalforfatning efter engelsk mønster. I 1900 blev han optaget i Salisburys kabinet.

Arthur Jam

Balfour *[bǽlfuə]*, Francis Maitland (1851—82), eng. zoolog, særlig embryolog. Forulykkede ved best. af Montblanc.

Balfour of Bourleigh *[bǽlfuə əv*
ander Hugh Bruce, lord (1849—),
skotske adelsfamilie Bruce, der 1716 mist
digheden paa grund af sin deltagelse i op
for Jakob III, men fik den tilbage, da B. 1
til lord. B. er en af lederne for det kon
i Skotland. 1895—1903 var han medlem
og Balfours kabinetter som minister for S
trak sig tilbage 1903, da han som ivrig f
ikke kunde billige ministeriets protekti
denser.

Balfrush, se Barferusj.

Balholmen, smukt beliggende dam
paa Sognefjordens nordre side, Balestrand
der har flere store hoteller, med postaab
station, er et meget yndet sommeropholdsst
punkt for turisttrafiken i Sogn.

Bali, den vestligste af de smaa Sund
Java ved Balistrædet, ca. 5 300 km.[2] m
indb. Øen er bjergfuld med flere vulkaner
Abong, 3 200 m. Øen er meget frugtbar,
ris, mais, bomuld, tobak og kaffe. Den
smaastater under hollandsk overhøihed o
men med naboøen Lombok et residents
gerne er nær beslegtet med javaneserne
modsætning til alle de omkringliggende
som er muhammedanere, ivrige brahmad
som hinduerne delt i kaster. — Stræde
og Lombok er meget dybt og fortsætter i
videre østover s. f. Celebes. Denne rende
en slags naturlig grænse mellen de asiat
straliske øer.

Balikesri (Balakhissar), by i asiatisk
Lilleasien, s.v. f. Brussa, ca. 13 000 indb.,
i August.

Baliol *[bē'liəl]*, John (d. 1367), kon
Efter Alexander III's død gjorde han
krav paa Skotlands krone. Ved den
Edvard I's hjælp blev han konge 1291
kjende Edvard som sin lensherre. Da

---

berettigelse se ret.

bereuen ⓣ angre (paa).

berg — ⓣ Berg m — ⓔ mountain — ⓕ montagne f; (i geogr.) navne) mont m. **bergfuld, berglændt** — ⓣ gebirgig — ⓔ mountainous — ⓕ montueux. **bergmand** — ⓣ Bergmann m — ⓔ miner — ⓕ mineur m. **bergmester** — ⓣ Bergmeister m — ⓔ bergmaster (i Devonshire) — ⓕ inspecteur (m) des mines. **bergryg** se aas. **bergverk** — ⓣ Bergwerk n — ⓔ mine — ⓕ mine f. **bergverksdrift** — ⓣ Bergbau m — ⓔ working of mines — ⓕ exploitation (f) des mines.

Berg ⓣ m, berg.

bergamot — ⓣ Bergamotte f — ⓔ bergamot — ⓕ bergamote f.

berge — ⓣ bergen, (hø) unter Dach bringen, (seil) einziehen; (sig) sich durchschlagen — ⓔ save; support; (avling) house, gather in; (seil) take in; (sig) manage to live, make both ends meet — ⓕ sauver; (avling) rentrer, serrer; (seil) amener, carguer; (sig) joindre les deux bouts; se sauver, se tirer d'affaire.

berge ⓕ f, (steil) bred.

bergen ⓣ b

berger ⓕ m,
gère f, byrdind
stol. **bergeri**

bergeronne

berging — ⓣ
— ⓔ salving
tage m; (korn-)

Bericht ⓣ
referat; rapport

frigjøre sit land fra Englands overherredømme, slog Edvard ham ved Dunbar 1296 og afsatte ham. Hans søn Edvard blev 1332 anerkjendt som konge ved englændernes hjælp; men da skotterne reiste sig mod ham, gav han afkald paa tronen og tog ophold i England.

Baljmont, Konstantin Dmitrievitsj (1867—), fremragende rus. lyriker. De fleste af hans digte, der er stemningsrige, mørkfarvede og fulde af fantastiske drømmebilleder, omfattes af de to i 1890 og 1904—05 udkomne samlinger. B. har oversat til rus. Ibsens «Gengangere» og Henrik Jægers bog om Ibsen, foruden flere engelske og tyske digterverker.

Balk, se Bolk.

Ba'lkan (i oldtiden Hæmos; tyrk. ord for fjeld), fjeldstrækning paa Balkanhalvøen, grænsefjeld mellem Bulgarien i n. og Østrumelien i s., retning v. til ø., fra elven Timok til det Sorte hav, 600 km. lang. B. deles i Vest-Central- og Øst-B. Vest-B. fra Timok til Iskers dal, krystallinske skifere, omgivet af sekundære og tertiære lag. passene er blot lidet lavere end fjeldkammen (ca. 1600 m.). Central-B. er den høieste del af B. (middelhøide 2000 m., høieste top Jumrukčal 2385 m., Sjipkapasset 1225 m.), krystallinske skifre, er mod syd ved en længdespalte skilt fra lavere parallelkjeder, skraaner mod n. jevnt mod Bulgariens høislette. Øst-B. deles i flere lavere kjeder. Fra B. udspringer de fleste af Bulgariens elve, af Østrumeliens Maritsas n. tilløb, saaledes f. eks. Tundsja. B.s nordside er bevokset med skog, har streng vinter, medens sydsiden har mildt klima (roser, nøddetrær). Flere vigtige veie fører over B.: gjennem Bala-Konakpasset fra Orchanie til Sofia, Sjipkapasset fra Tirnova til Kazanlyk, Kireskedipasset fra Schumla til Karnobád o. s. v. Som beskyttelsesmur i n. f. europæisk Tyrki har B. spillet en rolle i flere tyrkisk-russiske krige (Diebitsch over Øst-B. 22—26 juli 1829, Gurko Sjipkapasset juli 1877 og 78, tyrk. hær fanges).

Ba'lkan. 1. Bugt paa østsiden af det Kaspiske hav, mellem halvøerne Krasnovodsk og Dardsja. Grund og med meget salt vand. 2. Fjeldkjeder indenfor bugten i den transkaspiske provins, indtil 1634 m. h.

Ba'lkanhalvøen, den sydøstligste halvø i Europa, begrænses i n. af Save og nedre Donau, i v. af Adriaterhavet og det Joniske hav, i s. af Middelhavet, i ø. af Ægæerhavet, Marmara og det Sorte hav, omfatter europæisk Tyrki, Bulgarien med Østrumelien, Serbien, Bosnien med Herzegovina, Montenegro, Dalmatien, Grækenland og Dobrudsja, 580000 km² med 22¼ mill. indb. B. er meget indskaaret af havet (kystlængde 5000 km.) og omgivet af mange øer. Adriaterhavets kyst er i n. klippekyst med mange bugter, halvøer og øer (Dalmatien), længer s. lidet indskaaret, flad, uden øer. Fra det Joniske hav gaar ind bugterne ved Arta, Patras og Korinth; langs kysten ligger de Joniske øer; i s. Messeniske og Lakoniske bugt, halvøen Maīnē med Kap Matapan, i ø. (fra Ægæerhavet) Argos-, Ægina-, Lamia-, Volobugterne, Saloniki- og Orfanibugterne paa begge sider af halvøen Chalkidiki (Kap Athos), Lagos og Sarosbugten, halvøen Chersones ved Dardanellerstrædet o. s. v. Vi kan skjelne mellem fire fjeldsystemer: 1. Det dinariske eller bosniske n.v. til s.ø. parallelt med Apenninerne: Dinariske, bosniske, montenegrinske, nordalbaniske fjelde, øde fjeldplateauer, skogløse, steile fjeldskraaninger (ogsaa ved kysten), utallige kløfter, helt aflukte dale (høieste top Dormitor i nordlige Montenegro 2600 m.), flere indsjøer (Skutarisjøen). 2. Pindossystemet i syd danner først grænsen mellem Albanien i ø. og Makedonien i v. Længst i n. Sjar-Dagh (Ljubatrin ca. 2900 m.). Syd herfor en høislette med flere sjøer (Okrida, Presba o. s. v.), syd herfor Grammosbjergene, Metsovoknuden og det egentlige Pindos med Thessalien i ø. Thessalien er en slette, omgivet af fjeldkjeder: Othrys i s., Olympos i n.ø. (2972 m.), Ossa og Pelion i ø. Pelion fortsætter i s. i Mellemgrækenland og Moreas fjelde (s. d.) med toppene Parnas (2459 m.) i Mellemgrækenland og Hagion Ilias (2407 m.) i Morea. 3. I s.ø. f. Sjar-Dagh ligger Makedoniens dalfører om elvene Vardar, Struma og Karasu, i ø. f. den sidste Rhodopefjeldene, som opfylder det vestlige Rumelien, medens det østlige Rumelien optages af Maritsas dal, der begrænses i n. af Balkan og skilles fra det Sorte hav og Marmarahavet ved kystfjeldene Istrandsja og Tekir Dagh. 4. Gjennem høisletten ved Sofia gaar Rhodopefjeldene mod n.ø. over i Balkansystemet, der bestaar af det egentlige Balkan (s. d.) med Bulgariens taffelformige høiland i n. og af fjeldene i det østlige Serbien mellem elvene Morava og Timok. Elve: til Save: Vrbas, Bosna, Drina (i Bosnien), til Donau: Morava, Timok (i Serbien) og Isker (i Bulgarien), til Ægæerhavet: Maritsa (i Rumelien), Mesta, Karasu, Struma og Vardar (i Makedonien), Salamvria (oldt. Peneios, i Thessalien), til Middelhavet: Evrotas, til det Joniske hav: Alfeios (begge paa Morea), Aspropotamos i Patrasbugten (Mellemgrækenland), Viosa (i Epiros), til Adriaterhavet: Drin (i Albanien), Narenta.

Det smale, vestlige kystland har klima og vegetation omtrent som Italien: rigelig regn, oliven, kastanje o. s. v., det indre har kontinentalt klima som det østlige Mellemeuropa (temmelig kolde vintre) med naale- og løvskog, dyrkning af europæiske kornsorter, mais, vin, tobak o. s. v. Det østlige er koldere og tørrere end det vestlige og danner overgang til Sydruslands stepper. I syd mildt klima (aarlig middeltemperatur i Athen 18.2 °, sommerens 27.3 °, vinterens 9.6 °), ofte svært tørre somre. I Grækenland dyrkes oliventræet, her optræder de «eviggrønne løvtrær», i Messenien og paa øerne endog daddelpalmer (med moden frugt). Den etnografisk og religiøst meget blandede befolkning bestaar af grækere, albanesere, rumænere, tyrkere og de forskjellige slaviske stammer, serber, bulgarer o. s. v.

De ældste folk paa halvøen (i s.) var pelasgerne, saa kom hellenerne i nuværende Grækenland, makedonere, thrakere, i n.v. illyrer, i n.ø. geter og daker. Særlig dakerne romaniseredes, og fra dem stammer de nuværende rumænere. De gamle illyrer trængtes af indvandrende slaver mod syd, deres efterkommere er de nuværende albanesere (s. f. Montenegro). I middelalderen indvandrede slaviske folk: serber og bosniaker i n.v. i 7 aarh. og bulgarer (opr. finsk-tatarisk, men senere slaviserede) i 5 aarh. Saa kom tilslut tyrkerne (osmanerne) 1300—1500. Af andre mindre talrige stammer merkes armeniere (især i de større byer), jøder og zigeunere (se under de enkelte stater).

Balkasj, sjø i rus. Asien, Kirgisersteppen, 274 m. o. h., 525 km. lang, indtil 80 km. bred, 18432 km.², største

---

berichten ⓣ underrette; belære: (ind)berette.
berichtigen ⓣ berigtige; betale (regning).
berider(ske) — ⓣ Bereiter m, Kunstreiter(in) m (f) — ⓔ (female) circus-, horse-rider, equestrian performer — ⓕ écuyer m, écuyère f; piqueur.
beriechen ⓣ lugte til.
berieseln ⓣ overrisle.
berige sig — ⓣ sich bereichern — ⓔ enrich one's self — ⓕ s'enrichir.
berigtige(lse) se rette(lse).
beringt ⓣ ringbesat.
Beritt ⓣ m, deling (hestfolk); distrikt som en har at afride.
berline ⓕ f, landauer.
berlue ⓕ f, synssvækkelse.
berme ⓕ f, berm, voldafsats.
bernard-l'hermite ⓕ m, snyltekrebs
berne ⓕ f, himmelspræt. **pavillon** (m) **en b.** flag i sjau.
berner ⓕ lege himmelspræt med; drille.
Bernstein ⓣ m, rav.
bero — ⓣ beruhen: sich gründen — ⓔ depend (on), rest (with); be founded (upon) — ⓕ dépendre (de); se fonder. (Have sit forblivende) — ⓣ dabei sein Bewenden haben, dabei bleiben — ⓔ stand over, rest, remain in abeyance — ⓕ en demeurer (en rester) là.
bero: stille i b. se indstille.
berolige — ⓣ beruhigen — ⓔ calm (down), quiet, tranquillize, compose, soothe, appease — ⓕ

dybde indtil 15 m., uden afløb, men alligevel med ferskt vand. Største tilløb er Ili, i sydøst. De nordlige og vestlige bredder er høiere, de østlige og sydlige lave, sumpige og bevokset med siv. Sjøens vandspeil synker stadig, i øst hang den saaledes før sammen med sjøerne Sassyk-kul og Ala-kul, som nu er skilt fra den ved en bred landstrækning.

Balke, Peder Paulsen (1804—87), f. paa Helgeøen, landskabsmaler, interesserede sig for anlægget af en af Kristianias vestlige bydele: «Balkeby».

Balkon *[balkong]*, en frit fremspringende bygningsdel, der som oftest anbringes foran en dør eller et vindu. Strækker sig ogsaa hyppig over store dele af en bygningsfaçade. Er oftest uden overdækning og hviler paa udkragede bjelker af træ, sten og jern eller paa konsoler. B. er et meget yndet arkitektonisk motiv, især deleshed i de sydligere lande, og er ofte særdeles rigt udstyret med ornamenter og gitterverk.

Balkon.

Balks, se Bilning.

Ball *[bål]*, Thomas (1819—97), nordamer. billedhugger, opholdt sig væsentlig i Italien og udførte derfra en stor mængde offentlige mindesmerker for sit hjemland.

Ballāde (ballata) kaldtes i Italien fra det 12 aarh. et kort, lyrisk digt, som oftest kjærlighedsdigt, sunget til dans. Af lignende art var den franske ballade. Overført til England og Skotland fik betegnelsen et andet indhold, idet den blev anvendt paa episk-lyriske folkeviser, stemningsdigte i fortællende form, ofte med fjerne og dunkle begivenheder som grundmotiv, fantastisk opfattet og holdt i dystre farver. I denne retning er balladen som kunstart udviklet videre i nyere tid paa tysk og nordisk grund. Side om side med b. gaar navnet romance (s. d.), der oprindelig betegnede den spanske lyrisk-episke digtning i folkevisens toneart. Det fortællende element spillede en fremtrædende rolle i denne romance, medens i balladen i dens engelske og skotske form stemningen var det væsentlige. Heri har man ogsaa for germanernes vedkommende villet danne et skillemerke mellem de to navne; i virkeligheden bruges de imidlertid her om hinanden om episk-lyriske eller lyrisk-episke digte. — I musiken var b. oprindelig et sangstykke af sagnmæssigt indhold, ofte med dans, er nu eg. et med gjennemkomponeret sangstemme og piano eller orkester udstyret balladedigt, f. eks. Schuberts «Erlkönig». Betegnelsen er ogsaa overført paa verker med stort udstyr, f. eks. Gades «Elverskud», og endog paa stykker for et enkelt instrument (Chopin, Grieg m. fl.).

Ballad-opera *[bǽləd å'pərə]* kaldes i England en væsentlig af folkemelodier sammensat opera, efter mønster af John Grays «Beggars opera» (1727).

Ba'llagi, Mór (t. Moritz Bloch) (1815—91), magyarisk sprogmand og forfatter, især bekjendt som forfatter af en meget brugt magyarisk-tysk og tysk-magyarisk ordbog, hvis 6 udgave udkom 1890. Har desuden udgivet en magyarisk grammatik og en samling magyariske ordsprog og har forøvrigt virket som teologisk (protestantisk) skribent. Hans søn Aladár B. (1853—) er professor i historie ved universitetet i Budapest.

Ballance *[bǽləns]*, John (1839—93), ny-seelandsk statsmand, gjennemførte, da han 1891 blev premierminister, sit frisindede program, hvortil bl. a. hørte progressiv jord- og indkomstbeskatning og kvindens stemmeret.

Ballanche *[balã'š]*, Pierre Simon (1776—1847), fr. filosof, medlem af akademiet, skrev dels i digterisk form («Antigone»), dels i filosofisk form om menneskeslegtens historiske udvikling og fremstillede sine idéer om en social gjenfødelse *(palingénesie sociale)*.

Ballangen, dampskibsanløbssted med postaabneri ved en liden fjord af samme navn, omtrent midtveis i Ofotfjorden paa dennes sydside. Sæde for A/S Haafjeldets nedre jernfelter og Hekkelstrands marmorbrud.

Ballantrae, havneby i Skotland, grevskabet Ayr, ved mundingen af elven Stinchar i Nordkanalen. 524 indb. Bomuldsvæverier, laksefiskeri. I nærheden ligger de koniske klipper, 633 m. høie, fra hvilke der signaliseres til de indgaaende fartøier.

Ballantyne *[bǽləntain]*, James R. (1813—64), eng. orientalist, 1841—61 direktør for Queens college i Benares, senere bibliotekar ved East India office i London. Har gjort sig særlig fortjent ved oversættelser af indiske filosofiske verker.

Ballantyne *[bǽləntain]*, Robert Michael (1825—94), skotsk forfatter, meget produktiv, har skrevet gode fortællinger for gutter, «The coral island», «The world of ice», «The young fur-traders» o. m. a.

Ballarat, den næststørste by i staten Victoria, Australien, nordvest for Melbourne, 43 710 indb. (1901); knudepunkt for flere jernbanelinjer, centrum for distriktets guldproduktion (1900 ca. 200 000 unzer), sæde for en anglikansk og katolsk biskop. Byen skriver sig fra 1851, da guldet blev opdaget. I omegnen holdes en mængde sauer, hvorfor der i byen er megen uldindustri.

Ballast, udt. ba'llast el. balla'st, den vegt, som maa anbringes i et skib for at gjøre det tilstrækkelig stivt eller manøverdygtigt. Paa seilskibe og mindre fartøier anvendes til b. som oftest sand, sten eller jern (b.-jern). Paa mere moderne skibe bruges vand, der føres i b.-tanker (cisterner), som enten kan være skibets dobbelte bund eller særskilte tanker (jernkasser), der indbygges i skibet midtskibs, forud eller agter. — B. er vistnok et plattysk ord, hvis første led bal betyder «slet, unyttig». Formerne baglast («tilbagelast») og barlast («den blotte last»), som tidligere var hyppige og hvoraf den sidste endnu forekommer brugt i vore dialekter og i svensk, beror da paa folkeetymologi.

Balle, Nikolaj Edinger (1744—1816), d. biskop. B., som stod paa høiden af sin tids teologiske dannelse, blev, da rationalismen mere og mere fik indgang i Danmark, føreren i kampen mod denne, dels som forfatter, dels ved sine bibellæsninger (der siden tryktes og solgtes i indtil 30 000 ekspl.). Paa den anden side vilde han gjerne imødekomme, hvad han ansaa for den nye tids berettigede fordringer. Derfor udarbeidede han sammen med Bastholm en lærebog i den evangelisk-kristelige religion, indført 1794, og i forening med flere af tidens

---

tranquilliser, calmer, rassurer. **be-roligende** — ⓣ beruhigend — ⓔ reassuring, comforting; (med.) sedative, composing — ⓕ tranquillisant; calmant.

berry ⓔ bær.

bersten ⓣ briste.

berth ⓔ ankerplads; lugar; køieplads; stilling.

berücken ⓣ besnære.

berücksichtigen ⓣ tage hensyn til.

Beruf ⓣ m, kald, profession.

berufen ⓣ (sammen)kalde. **sich b.** beraabe sig: (partc.) kaldet; kompetent; bekjendt.

Berufung ⓣ f, (ind)kaldelse; appel.

beruhen ⓣ bero. **auf sich b.** staa ved sit værd.

beruhigen ⓣ berolige, stille tilfreds. **sich bei etw. b.** slaa sig tiltaals med.

berühmt ⓣ berømt.

beruse — ⓣ berauschen — ⓔ intoxicate, inebriate — ⓕ enivrer, griser.

beruselse — ⓣ Berauschen n, Rausch m — ⓔ intoxication, inebriation — ⓕ enivrement m.

beruset — ⓣ berauscht — ⓔ drunk, tipsy, intoxicated — ⓕ enivré (par), ivre (de); gris.

berusst ⓣ sodet.

berygtet — ⓣ berüchtigt — ⓔ in (of) bad repute, notorious — ⓕ de mauvaise réputation; mal famé (noté): décrié, diffamé.

beryl ⓔ, **béryl** ⓕ m, beryl.

berømme se prise, rose. **be-**

æstetiske smagsdommere «Evangelisk-kristelig psalmebog», autoriseret 1798.

Balle i papirhandelen = 10 ris, hvert paa 20 bøger. En b. klæde er 12 stykker à ca. 10 m., en b. lærred 12 stykker à ca. 9 m., en b. læder kan variere. En b. bomuld ligesaa: amer. bomuld 180—220 kg., ostindisk 140—200 kg., ægyptisk 225—300 kg. etc.

Ballenstedt, by i nordlige Tyskland, hertugdømmet Anhalt, 5 696 indb. (1905). Ølbrygning, frugtavl, kursted for nervesvage. — Et slot med en herlig park, i hvis kirke Albrecht der Bär ligger begravet; før hertugen af Anhalts residens.

Ballenyøerne, en liden antarktisk øgruppe syd for Ny Seeland, 67° s. br., 165° ø. l. En af øerne har en virksom vulkan. Opdaget af Balleny 1839.

Ballerīna (ital.), danserinde, balletdanserinde. B a l l e r ī n o, danser, balletdanser.

Ba'llestrem, F r a n z X a v e r, greve af (1834—), t. politiker, har i rigsdagen været en af centrums ledere, deltog ivrig i kulturkampen og blev til belønning pavelig kammerherre. Fra 1898—1906 rigsdagens præsident; fik 1903 sæde i det preussiske herrehus.

Balle't, en dramatisk kunstform, hvor talen erstattes af dans, plastik og mimik, ledsaget af musik, og hvis oprindelse gaar tilbage til oldtidens offerfester. Benyttedes senere ved religiøse skuespil, men blomstrede først for alvor frem med den italienske renaissance og fandt snart vei til Frankrige, hvor den udvikledes til den høieste fuldkommenhed. I Danmark indførtes b. under Kristian IV ved festerne i anledning af den valgte tronfølger prins Kristians formæling (1634); her gav Auguste Bournonville (s. d.) i forrige aarh.s første halvdel b. en særlig kunstnerisk og national form.

Bal(l)horn, J o h a n n, bogtrykker i Lübeck i 16 aarh., trykte 1586 en meget mangelfuld «forbedret» udgave af den lübeckske stadsret; deraf opkom udtrykket b a l l h o r n i s e r e om i et skrift at indføre «forbedringer», som i virkeligheden er det modsatte.

Ballia. 1. Landskab i nordlige Forindien, distrikt Benares, ca. 3 000 km.² med over 900 000 indb. (over 300 pr. km.²), sletteland mellem Ganges og Gogra; oversvømmelser hyppige; der dyrkes ris, hvede, erter o. s. v. 2. Hovedstad i distriktet ved Ganges, ca. 9 000 indb.

Ballin, A l b e r t (1857—), t. skibsreder, f. i Hamburg, hvor han fik sin uddannelse som kjøbmand. Efter flere aars ophold i England blev han 1886 leder af Hamburg—Amerika-linjen, der under hans styrelse er blevet verdens største dampskibsselskab. Blev 1900 selskabets generaldirektør.

Ballin, J o e l (John) (1822—85), d. kobberstikker, lærte 1846 kobberstikkunsten i Leipzig og drog 1848 med understøttelse til Paris. I staalstik uddannede han sig her sin egen manér og nød megen anseelse; kjendt er hans reproduktion af Blochs «Tausen forsvarer Rønnow» og Marstrands «Kristian IV paa Trefoldigheden».

Ballina *[bœlənā́]*, by i nordvestlige Irland, Mayo, Connaught, ved elven Moy, 11 km. ovenfor dens udløb, ca. 5 000 indb. Handel med landbrugsprodukter, laksefiske, sæde for en biskop.

Ballinasloe *[bœlənáslu]*, by i vestlige Irland, Galway, Connaught, paa begge sider af Shannons bielv Suck, ca. 5 000 indb. Fabrikation af vogne, læder, akerbrugsredskaber; kvægmarked i oktober.

Balliol college *[bē'liəl kå'lədž]*, et af Oxfords ældste colleges, stiftet 1263. Blandt folk, der er udgaaet fra B. c., maa nævnes Wycliffe, Southey, Matthew Arnold, Swinburne og kardinal Manning.

Balli'st (græ.-lat.), navn paa en kastemaskine, som de gamle romere benyttede, som vi nu benytter kanoner; den udslyngede stene, store blykugler og pileformede bjelker. Projektilerne blev lagt i en rende (som paa en armbrøst), der kunde stilles i forskjellig helding, og blev drevet frem af en svær «buestreng».

Ballisti'k, læren om projektilers bevægelse saavel i løbet (den indre b.) som under banen i luften (den ydre b.). Den indre b. beskjæftiger sig med krudtets forbrænding og kraftudfoldelse samt med dets virkning paa skytset og projektilet under banen i løbet. Den ydre b. behandler projektilbanens form i luften og betingelserne for træfningssandsynlighed, anslagshastighed og virkning paa maalet.

Balli'stisk pendul, et instrument til maaling af projektilers b e g y n d e l s e s h a s t i g h e d, d. e. den afstand, som projektilet gjennemløber i det første sekund, efterat det har forladt løbet.

Ballisti't, røgsvagt krudt, hvis bestanddele er nitroglycerin, skydebomuld og nitronaftalin. Virker kraftigere og mere ensartet end det tidligere røggivende sortkrudt. Krudtet har et hornagtigt udseende; til brug i geværer skjæres det op i smaa blade, medens det til kanoner formes som rør. Opfundet af Alfred Nobel 1887.

Ballon, se L u f t b a l l o n.

Ballon-(luftskipper-)afdelinger er militære afdelinger, hvis opgave er at sætte op luftballoner og i tilfælde

Fot. af Kylander, Fr.hald.
Drageballon ved Fredriksten 1905.

-rømt — Ⓣ berühmt — Ⓔ celebrated, renowned, famed, famous — Ⓕ renommé: célèbre; illustre.

berømmelse — Ⓣ Ruhm m — Ⓔ celebrity, renown — Ⓕ gloire f, renom m, renommée f, célébrité f.

berøre — Ⓣ berühren — Ⓔ (omtale) touch on, hint at; make an impression on; affect — Ⓕ toucher (à); (let) effleurer, frôler.

berøring — Ⓣ Berührung f — Ⓔ touching, contact; connection — Ⓕ contact, attouchement m; (let) effleurement, frôlement m; rapport m.

berøve — Ⓣ (be)rauben — Ⓔ deprive of — Ⓕ priver q de qc, ôter qc à q.

besaa — Ⓣ besäen — Ⓔ sow — Ⓕ ensemencer, semer.

besace Ⓕ f, tiggerpose. **besacier** m, tigger.

besäen Ⓣ tilsaa.

besagen Ⓣ melde, udsige; (have at) betyde. **besagt** omtalt, ovennævnt.

besaigre Ⓕ syrlig.

besaiguë Ⓕ f, tverøks; glasmesterhammer.

besamen Ⓣ tilsaa; befrugte.

Besanmast Ⓣ m, mesanmast.

besänftigen Ⓣ berolige, dæmpe.

besat — Ⓣ besessen, Besessener m — Ⓔ (one) possessed — Ⓕ possédé du démon.

Besatz Ⓣ m, besætning, pynt.

Besatzung Ⓣ f, mandskab, besætning.

besaufen Ⓣ: **sich b.** drikke sig fuld. **besoffen** drukken.

medføre det dertil fornødne materiel. Det ansees nemlig nutildags nødvendigt, at den høiere troppeledelse disponerer over luftballoner; fra en saadan kan en officer iagttage fiendens gruppering, fremrykning m. v. og faa indsyn i terrænfordybninger, bagom skoge o. s. v.; ved at indmelde sine observationer pr. telefon (ledningen følger ballonkabelen) kan han derfor holde ledelsen ganske anderledes à jour med begivenhedernes gang, end dette er muligt ved det dygtigste kavaleri, hjulryttere o. s. v. B. kan være knyttet til fæstninger og har da mindre bevægelighed, eller de kan være opsat som mobile feltafdelinger, der skal kunne følge en armé paa marsch. Hos os blev i 1905 til Fredriksten anskaffet en drageballon paa grund af det vanskelig oversigtlige, bedækkede terræn omkring fæstningen; ballonen er nu flyttet til Oscarsborg. Derimod har vi, skjønt vort terræn skulde gjøre det særlig paakrævet, ingen mobil b., saaledes som en flerhed af andre stater, f. eks. Rusland, der havde 3 b. ved den mantsjuriske armé under krigen 1904—05. B.s organisation, se Luftballon.

Ballot, se Buys-Ballot.

Ballotēring (eng. af *ball*, kugle; *ballot*, liden valgkugle), fr. *ballotage*, hemmelig afstemning (s. d.), som regel ved hjælp af kugler; en hvid kugle betyder da ja, en sort nei. B. var kjendt allerede i det gamle Athen og ved valg paa embedsmænd i nogle italienske byrepubliker. Ved den 1872 besluttede Ballot act blev hemmelig afstemning indført ved valg til parlamentet i England. Systemet er nu almindelig indført ved politiske valg i de fleste lande.

Ballum, landsby paa vestkysten af Slesvig, overfart til Romø, smuk tufstenskirke. B. sogn er dansktalende, driver akerbrug, kvægavl; kniplinger. Før 1864 jydsk enklave.

Balluren, en stenur, der helt dækker en dalbund paa øen Dyrø, Øksnes prestegjeld, Vesteraalen. Til B. knytter sig flere sagn og eventyr. [Se O. Nicolaissen, «Sagn og eventyr fra Nordland», Kristiania 1879.]

Ballycastle *[bælikāsl]*, havneby i det nordøstlige Irland, grevskabet Antrim, 90 km. n.v. f. Belfast. 1480 indb. Kulminer.

Ballymacarret, irsk havn ved Nordkanalen, Belfast Lough.

Ballymena *[bæliménə]*, by i n.ø. Irland, Antrim, Ulster, ved elven Braid, med 10886 indb. (1900). Betydelig fabrikation af lærred; blegerier; i nærh. jerngruber.

Ballyshannon *[bælišǽnən]*, by i Irland, Donegal, Ulster, ved udløbet af elven Erne, ca. 3000 indb.; fiskerier.

Balmacēda, José Manuel (1840—91), chilensk statsmand, virkede som indenrigsminister for kirkens adskillelse fra staten, gjennemførte civilegteskabet og andre reformer. 1886 blev B. præsident, men blev uenig med nationalforsamlingen. Da han forsøgte et statskup, udbrød der oprør. Han havde hæren paa sin side, men flaaden forblev tro mod forfatningen. Forfatningspartiet under general Canto slog B.s tropper ved Conchon og La Placilla og besatte Valparaiso. Som flygtning begik B. selvmord i Santiago 19 sept. 1891.

Balmain, by i staten New South Wales, Australien, forstad til Sydney, 30881 indb. (1901); store dokker, fabrikation af kemikalier og olje, sagbrug.

Balme *[balm]*, Col de, fjeldpas i Alperne mellem Montblanc og Dent du Midi, 2204 m. høit, paa grænsen mellem Savoien og kanton Wallis, pragtfuldt udsigtspunkt.

Balmont, Konstantin Dmitrievitsj, se Baljmont.

Balmoral Castle *[bælmå'rəl kāsl]*, gael. «majestætens sæde», slot i Skotland, Aberdeenshire, i en bjergfuld egn ved elven Dee, blev kjøbt af prins Albert i 1848, var dronning Victorias yndlingsopholdssted om høsten, eies af den engelske konge.

Balneologī, læren om anvendelsen af bad under forskjellige sygdomme (se Bad).

Ba'lsam, egentlig opløsninger af harpikser i flygtige oljer, saaledes som de forekommer f. eks. hos furutræet (terpentin); bruges ogsaa om andre tyktflydende vædsker, f. eks. perubalsam, eller i medicinen om aromatiske blandinger, f. eks, smertestillende balsam.

Balsamēring, kunsten at behandle et lig saaledes, at det ikke gaar i forraadnelse. Anvendtes tidligst af ægypterne, som ogsaa balsamerede de hellige dyr. Hjernen og indvoldene blev udtaget og rummene fyldt med aromatiske stoffe. Derefter blev liget lagt i en lage, tørret og omrullet med lærredsstrimler (se Mumie). I senere tider balsameredes kun rangspersoner. Nutildags er b. sjelden og foretages ved indsprøitning af forraadnelseshemmende vædsker, som karbol, sublimat, formalin, i pulsaarerne ved at aabne brystkassen og presse vædsken ind i legemets store pulsaare. Paa denne maade bliver alle væv gjennemtrængt og derved modstandsdygtige.

Balsaminăceæ, se Springfrøfamilien.

Balsamīne *(impatiens balsamina)*, en fra Ostindien stammende prydplante, som i forskjellige varieteter dyrkes i stuer og haver. Paa landsbygden hos os har den tildels faaet en særlig anvendelse, idet et vandigt udtræk af den bruges som saarmiddel. I dens hjemland benyttes den ogsaa til udvinding af et saarmiddel. B. hører til springfrøfamilien.

Balsāmo, Guiseppe, se Cagliostro.

Balsampoppel *(populus balsamifera)* er en nordamerikansk poppelart, hvis knopper, blade og kviste udsveder en mellugtende harpiks. Bladene er lysere paa undersiden, egformede, tilspidsede og fint sagtakkede. Hos os kun plantet. Som saadan er den almindelig til omkring Trondhjem. Forøvrigt mod nord til Trondenes og Tromsø og i Vaage i Gudbrandsdalen til en høide af 423 m.

Balsamtrærne *(burseraceæ)*, en familie af tropiske trær og buske, som er rige paa aromatiske harpikser og balsamer, hvoraf mange har medicinsk, teknisk og økonomisk anvendelse, saaledes myrrha (af *balsamea myrrha*), virak (af *boswellia*-arter) og elemi (af *icica*-arter).

Balsāmum, se Balsam.

Balsefeiden (Baltzar-), navn paa kampen i Jämtland og Herjedalen under Kalmarkrigen 1611—13, efter den svenske statholder i Lappmarken, Baltzar Beck, som da besatte de to nævnte dengang endnu norske landskaber. Svensk administration forsøgtes indført; men denne bortfaldt atter, da B. maatte drage bort med sine tropper (1612). Ved Knærødfreden (1613) beholdt Norge fremdeles disse landsdele.

---

beschädigen (t) beskadige.
beschaffen (t) tilveiebringe; beskaffen.
beschälen (t) afbarke; bespringe, bedække.
Beschäler (t) m, stodhingst.
beschämen (t) beskjæmme.
beschatten (t) beskygge.
beschauen (t) beskue; betragte nøie.
beschaulich (t) kontemplativ. **Beschaulichkeit** f, kontemplation, beskuelse.
beschäumen (t) dække med skum.
Bescheid (t) m, besked.
bescheiden (t) tildele; stevne; give besked. **sich b.** (m. gen.) give afkald; (mit etw.) nøies med; adj beskeden.
bescheinigen (t) attestere, kvittere (for). **Bescheinigung** f, skriftl. bevis, attest, kvittering.
beschenken (t) give foræringer.
bescheren (t) beskjære; skjænke, forære. **Bescherung** f, foræring.
beschicken (t) sende bud til, efter; sende repræsentanter til; ordne, beskikke; passe, røgte. **Beschickung** f, deltagelse; forsyning; ordning, røgt, stel.
beschiffen (t) beseile.
beschilft (t) sivbevokset.
beschimmelt (t) skimlet.
beschimpfen (t) haane, fornærme.
beschirmen (t) beskytte, skjærme.
beschlafen (t) sove hos.

Balsfjorden, herred i Tromsø amt, 1 222 km.² med 3 128 indb.; 2.6 pr. km.² Herredet, der svarer til B. sogn under B. prestegjeld, ligger omkring den indre del af den 43 km. lange fjord af samme navn, en af amtets mægtigste og mest veirhaarde fjorde, s. f. Tromsø, og indover til grænsen mod Sverige. I bunden af fjorden staar herredet ved offentlige kjøreveie over lave, smale eid i forbindelse med naboherrederne Malangen og Lyngen ved fjordene af samme navn. Fjeldene naar op til en høide af over 1 500 m. Af arealet er 10 km.² aker og eng, 150 km.² skog og 1 062 km.² udmark, snaufjeld, myr, indsjøer, is og sne. De vigtigste næringsveie er fædrift og fiskeri; havnegangene er ypperlige. Foruden nordmænd fandtes i 1900 81 kvæner og 419 finner (lapper). Antagen indtægt 1906 290 790 kr., formue 807 800 kr.

Balstad, kjendt fiskevær med 218 indb., paa sydspidsen af Vestvaagø, Buksnes herred, Lofoten. Stedet, der har postkontor og telegrafstation og er dampskibsanløbssted, har et trandamperi og er sædet for Buksnes sparebank, oprettet 1889.

Balta, by i v. Rusland, guv. Podolien, paa begge sider af elven Kodyma, bielv til Bug, 23 393 indb. Industri i lys og sæbe, handel med levende dyr, uld o. s. v. Mange jøder.

Balta Sound, skotsk havn paa Shetlandsøerne, Unst (den nordligste). Postkontor, telegrafstation. Samlingssted for drivgarnsbaadene under det vigtige Shetlandsfiske (sild). Anløbes hyppig af norske fartøier, særlig fra Stavanger og Haugesund.

Baltard *[baltār]*, V i c t o r (1805—74), fr. arkitekt, søn af arkitekten og kobberstikkeren P i e r r e L o u i s B., har bl. a. bygget kirken St. Augustin og forestaaet opførelsen af Central-hallerne i Paris.

Balthasar, en af de Hellige tre konger (s. d.).

Ba'ltia, hos Plinius navnet paa en ø ud for «Skytiens» kyst, hvorfra man hentede rav. Da man senere antog, at det var en af øerne i Østersjøen (jfr. de danske «Belter»), fik denne navnet det B a l t i s k e h a v.

Baltic deals *[bå'ltik dīlz]*, planker af furu eller gran fra Nordeuropa, særlig Østersjølandene.

Baltimore *[bå'ltimåə]*, G e o r g e s C a l v e r t, lord (1582—1632), stod i høi gunst hos Jakob I og blev statssekretær og peer af Irland. Jakob skjænkede ham en del af New Foundland, hvor han forsøgte at grunde en koloni, hvad franskmændene forhindrede. Karl I skjænkede hans søn, Cecilius Calvert, landet nord for Potomacelven, hvor C.s broder, Leonard, grundede kolonien Maryland, hvis hovedstad bærer slegtens adelige navn.

Baltimore *[bå'ltimåə]*, by i de Forenede stater, staten Maryland, ved elven Patapsco, som her vider sig ud og danner en udmerket havn, 22 km. før dens udløb i Chesapeakbugten; 531 000 indb. Stor industri: fabrikation af konserver (kjød, fisk, frugt), staal, seildug, tobak o. s. v., slagterier, kornsilos. Udgangspunkt for 10 jernbanelinjer; stor handel: udførsel af kornvarer, konserver, fedevarer, tobak o. s. v. Værdi af industriproduktionen 650 mill. kr., af udførsel 320 mill. kr. Østersfiske. Gaderne er brede og regelmæssige, hovedgaderne er Baltimore street, Broadway, Charles street; B. har flere vakre parker: Clifton park, Druidhill park o. s. v., en mængde pragtbygninger og monumenter (Washingtons monument). Af kirker og offentlige bygninger kan merkes den store katolske katedral, raadhuset (the City hall), børsen, Peabody institut o. s. v. B. er sæde for en katolsk erkebiskop (den katolske kirkes primas i staterne), katolsk seminar og universitet; den har fire sindssygeanstalter, mange sygehuse (deriblandt et, som er doteret 3½ mill. dollars af Johns Hopkins), blind- og døvstumanstalt. Videre maa merkes Johns Hopkins universitet (doteret 3 mill. dollars, filosofisk og medicinsk fakultet), en medicinsk, juridisk, apoteker- og tandlægeskole, to kvinde-colleges, flere biblioteker og museer (et naturhistorisk) o. s. v. I 1682 byggedes det første hus paa den grund, hvor nu B. er bygget, i 1729 fik byen navn. 7 febr. 1904 blev B. hjemsøgt af en voldsom ildebrand med en samlet skade af over 275 mill. kr. B. havde i 1810 26 144, i 1830 80 625, i 1870 267 354 og i 1903 531 313 indb. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i New York.

Baltischport (før Rogerwiek), havneby i nordvestlige Rusland, provins Estland, ved den Finske bugt, udgangspunkt for den baltiske jernbane, udhavn for St. Petersburg, naar isen stænger.

Ba'ltiske hav, d. e. Østersjøen, s. d.

Baltiske isstrøm er navnet paa en bræ, som under endel af istiden fulgte Østersjøen. Man adskiller to saadanne isstrømme: 1. Den ældre b. isstrøm, hvis tilværelse blev paavist ved fund af stenblokke fra Åland i Sachsen, Nederlandene og Jylland. 2. Den yngre b. isstrøm var af langt mindre udstrækning. Fra sydenden af Öland gik den mod v. og endte i det sydlige Kattegat og den østlige del af Jylland.

Baltiske provinser, d. e. Østersjøprovinserne, s. d.

Baltiske sprog, d. e. litauiske sprog, s. d.

Baltiske strøm fører det temmelig ferske (ikke over 10 pct. saltholdige) vand ud af Østersjøen, medens samtidig en strøm af saltere vand fra Skagerak fører vand ind i Østersjøen. B. strøm er paa grund af vandets ringe specifike vegt en overfladestrøm, der især i det snævre Øresund kan være ganske sterk, langsommere derimod i Belterne. I Skagerak gaar den over i den norske kyststrøm (langs Norges sydkyst).

Baltistān (undertiden kaldt Lilletibet), den nordligste del af den engelske vasalstat Kasjmir i det nordlige Forindien, ca. 34 000 km.² med ca. 60 000 indb. B. ligger om det øvre løb af Indus og er et meget høitliggende fjeldland, opfyldt af Karakorum, hvis høieste toppe findes her. Kun enkelte dale er beboet, men her kan der dyrkes korn, frugt og vin, da sommeren er meget varm. Indb. er tibetanere, af religion muhammedanere.

Baltrum. 1. Den mindste af de østfrisiske øer mellem Norderney og Langeoog, provins Hannover. 2. Landsby med havn paa øen af samme navn. 163 indb. Postkontor, telegrafstation, redningsstation. Kystfart. Indsamling af muslingskaller, hvoraf brændes kalk.

Baltsjik, by i Bulgarien, distrikt Varna, ved det Sorte hav, 5 137 indb., god havn, handel med kvæg og korn. I omegnen frugt- og biavl.

Baltzarfelden, se B a l s e f e i d e n.

Balūba, bantustamme mellem øvre Kassai og Sankuru i Kongostaten. Hos b. som hos nabostammerne træffes i høit udviklet form det sydlige Kongobækkens gamle,

---

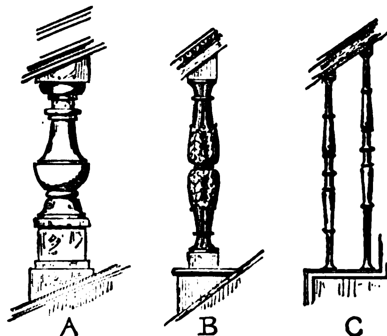
Beschlag Ⓣ m. **Beschläge** n, beslag.
beschlagen Ⓣ beslaa, sko; lægge beslag paa. **gut b.** vel bevandret (i). **sich b.** løbe an, blive dugget, blive skimlet.
beschleichen Ⓣ liste sig ind paa; paakomme.
beschleunigen Ⓣ fremskynde.
Beschleunigung Ⓣ f, akceleration.
beschliessen Ⓣ beslutte; slutte, ende; lukke.
Beschliesserin Ⓣ f, husholderske.
Beschluss Ⓣ m, (be)slutning, ende; forvaring.
beschmeissen Ⓣ tilsøle.
beschmieren Ⓣ besmøre, tilsmøre.
beschmutzen Ⓣ tilsmudse.
beschneiden Ⓣ beskjære; omskjære
bescholten Ⓣ berygtet.
beschön(ig)en Ⓣ besmykke.
beschopft Ⓣ toppet.
beschränken Ⓣ indskrænke.
beschreien Ⓣ skrige op over; rive ned paa, bagtale
beschreiten Ⓣ betræde; bestige.
beschuhen Ⓣ (forsyne med) sko.
beschuldigen Ⓣ beskylde.
beschuppen Ⓣ besætte med skjæl; skrabe skjællene af; bedrage.
beschütten Ⓣ overøse, bestrø.
beschwängern Ⓣ bsevangre.
Beschwerde Ⓣ f, besværlighed, bryderi; klage, anke.

Baluba: Husflidsgjenstande fra det sydlige Kongo-bækken.
1 og 2. Bægere. 3. Drikkehorn. 4. Bryne for barberkniver, af træ. 5. Laag af farveæske.

egte bantukultur. Alle haandverk staar høit, en udpræget dekorativ sans gjør sig overalt gjældende, især i træskjæreri, smedekunst samt i teppevævning, hvori b. dog overtræffes af sine naboer bakuba og bassongo. B. ernærer sig ved jordbrug, baseret paa slavehold.

Balu'ster, b a l u s t r a d e, et søileagtigt bærende bygningsled af udbuget form. Benyttes ved gelændere, trapper, balkoner o. l. Danner ved sin afdækning en b a l u s t r a d e, der betegner et somoftest i sten udført brystvern. Er også ofte anbragt paa flade tage, indspændt mellem postamenter, dekoreret med vaser og figurer.

Balustre: A fra Santa Trinita-kirken i Rom. B fra domkirken i Siena. C fra Casa de Pilatos, Sevilla.

Balutsjistān, se B e l u t s j i s t a n.

Balzac *[balza'k]*, H o n o r é d e (1799—1850), fr. forfatter, den store banebryder inden det 19 aarh.s franske realistiske roman. Han skildrede sin tids mennesker, som han saa dem med deres lidenskaber, dyder og laster, og skabte et imponerende galleri af skikkelser fra de forskjelligste samfundskredse fra hele Frankrige og først og sidst fra Paris, hvis urolige, brogede, sammensatte menneskeliv var den uudtømmelige guldgrube for hans romaner. Han var i besiddelse af stor fantasi, levende indbildningskraft, den skarpeste iagttagelsesevne og psykologisk blik; han var baade fin og plump, følsom og brutal, alvorlig og kynisk djerv, en bred, blodfuld natur. Han var ikke stor som tænker, hans idéer paa det politiske, sociale, religiøse felt var hverken nye eller klare, han var heller ingen moralist, men han var den store digter, som trængte ind til grunddrifterne hos samtidens mennesker og blottede dem hensynsløst. Og idet han saa ind i den lidenskabelige kamp om livets goder, saa han pengenes centrale rolle i menneskenes jagen efter nydelse, magt og anseelse. Som skribent var han mindre end som digter, hans fremstilling løber ud i detaljeret bredde, og hans stil er ujevn og usikker. — B. var født i Tours, drog ung og fattig til Paris for at blive digter, var alt fra først af meget produktiv, men havde ikke held med sig. Optaget af tanken paa at tjene penge begyndte han at spekulere og gik i gang med at udgive, trykke og sælge billige udgaver af franske klassikeres verker; men spekulationen mislykkedes og satte ham i bundløs gjæld, som han stadig kjæmpede med ud gjennem aarene, og som end mere ansporede ham i den utrættelige forfattervirksomhed, som han fra nu af helt og holdent kastede sig ind i med en beundringsværdig voldsom energi. Han gjorde først opsigt med romanen «Le dernier Chouan ou la Bretagne en 1800» (1829), der efterfulgtes af «Physiologie du mariage», «La maison du Chat-qui-pelote», «La peau de chagrin», de dristige erotiske fortællinger i gammelfransk stil «Contes drôlatiques», endvidere «Le médecin de campagne», «La femme de trente ans», «Eugénie Grandet», «La recherche de l'absolu», «Le père Goriot» samt «Le lys dans la vallée» m. fl. I 1836 fattede han den storslagne plan at samle de romaner, han havde skrevet og vilde skrive, til ét verk under titelen «La comédie humaine», hvorigjennem han vilde give et psykologisk billede af hele sin samtid. Verket falder i følgende underafdelinger: «Scènes de la vie privée», «Scènes de la vie de province», «Scènes de la vie parisienne», «Scènes de la vie militaire», «Scènes de la vie politique».

Honoré de Balzac.

---

beschweren (t) besvære. **sich b.** klage (over).
beschwichtigen (t) bringe til at tie, berolige dulme.
beschwindeln (t) snyde, bedrage.
beschwingen (t) bevinge.
beschwören (t) besverge.
bese — (t) besehen — (e) view, inspect, look over — (f) regarder; (aller, venir) voir; examiner, visiter.
beseech (e) bønfalde.
beseem (e) sømme sig for.
besegeln (t) beseile; forsyne med seil.
besegle (fig.) — (t) besiegeln — (e) seal — (f) confirmer.
beseire — (t) besiegen (e) vanquish — (f) vaincre.
beseitigen (t) rydde afveien; fjerne; bilægge.
beseligen (t) (lyk)saliggjøre.
Besen (t) m, (feie)kost; tjenestepige, tøs.
beset (e) omringe; beleire; blokere. **besetting sin** skjødesynd.
beset (f) m, alle esser.
besetzen (t) besætte; optage; brolægge.
beshrew (e) forbande.
besi (f) m, pære.
besicles (f) f pl, (stang)briller.
besidde — (t) besitzen — (e) possess; (lovspr.) occupy — (f) posséder.
besiddelse — (t) Besitz m; (land-) Besitzung f — (e) possession — (f) possession f. **sætte sig i b. af** — (t) sich in den Besitz

«Scènes de la vie de campagne», hvortil kommer serierne «Études philosophiques» og «Études analytiques». Af hans senere romaner under forskjellige af de ovenstaaende hovedgrupper maa fremhæves «Les illusions perdues», «Splendeurs et misères des courtisanes», «L'histoire de la grandeur et de la décadence de César Birotteau», «Une ténébreuse affaire», «Albert Savarus», «Modeste Mignon», «Béatrix», «Les parents pauvres». B. optraadte ogsaa som dramatiker, men havde ikke lykken med sig; mest kjendt er komedien «Mercadet». I sit sidste leveaar giftede han sig med den polske grevinde fru Hanska, f. Rzewuska, en søster af den polske forfatter Henryk Rzewuski; de havde truffet hinanden allerede i 1833 og stod siden i stadig brevveksling.

Balæ̆na, -ĭdæ; balæno'ptera, -ĭdæ, se Hvaler.

Bam, by i Persien, provins Kirman, ca. 8 000 indb., vakre haver (granatæbler) og livlig handel, 3 moskéer.

Bamako, Afrika, hovedstad i det i 1904 nyoprettede franske kolonidistrikt Øvre Senegal-Niger, ved Niger.

Bambara, Vest-Afrika, et blandingsfolk af sudannegere (mande) og fulbe ved Senegals og Nigers øvre løb. Driver et indbringende jordbrug og nogen bomulds- og metalindustri. Dannede et mægtigt muhammedansk rige under egne konger, som residerede i Segu Sikoro ved Niger, indtil fulbe-fanatikeren Hadj Omar 1861 erobrede deres land, som i sin helhed kom under fransk protektorat 1891. Nuværende hovedstad er Bammako, hvor Senegal—Niger jernbanen naar Niger.

Bamberg, by i nordlige Bayern, regjeringsdistrikt Oberfranken, ved elven Regnitz og Ludvigskanalen, 45 460 indb. (1905), væsentlig katoliker. Stor tekstilindustri, vogne, møbler, tobak, øl, store gartnerier, betydelig handel. Knudepunkt for flere jernbaner, kvægmarkeder. Sæde for en erkebiskop, katolsk preste- og lærerseminar, mange skoler, sindssygeanstalt o. s. v. Af de mange kirker maa særlig merkes den pragtfulde domkirke fra 11 aarh., restaureret 1828—37 med fire 81 m. høie taarne, talrige gravmæler o. s. v. (se planchen Romansk bygningskunst). Af andre bygninger merkes raadhuset, det gamle slot «Alte Hofhaltung» (16 aarh.) o. s. v. Før hovedstad i bispedømmet B., stiftet 1007, sekulariseret og overgivet til Bayern i 1802.

Bamberger, Ludwig (1823—99), tysk politiker og nationaløkonom. B. deltog i den revolutionære bevægelse 1848—49, blev dømt til døden og maatte flygte. 1853—66 ledede han et bankhus i Paris, men fik 1866 lov til at vende tilbage til Tyskland. 1868 blev han medlem af det tyske toldparlament og 1871 af rigsdagen. Her tilhørte han indtil 1880 det nationalliberale parti og bekjæmpede Bismarck og katedersocialismen. Senere traadte han over i det tysk-frisindede parti. Ogsaa som forfatter af talrige, livlig skrevne brochurer og artikler havde B. megen betydning.

Bambīno (ital.), lidet barn, Santissimo b., Jesubarnet. Benævnelsen bruges især om den prægtig klædte, «undergjørende» dukke i kirken Aracoeli i Rom, forestillende Jesus. Udstilles i «krybben» (præsepe, s. d.) fra juleaften til epifaniefesten (6 jan.), hvorpaa den høitidelig føres tilbage til sit kapel, som den ellers kun forlader, naar den i lukket vogn føres rundt til syge. (Se figuren næste sp.)

Bambocciader *[bambottšáder]*, en ital. betegnelse for lystige og grovkornede folkelivsbilleder. Navnet har de faaet efter den hollandske folkelivsmaler Pieter de Laar, som i Italien paa grund af sin pukkel fik øgenavnet Bamboccio (krøblingen).

Bambola, et garvestof; se Bablah.

Bamboo *[bǽmbu]*. 1. Uglasserede, straagule lervarer fra Indien. 2. Et maal paa Sumatra for kornvarer = 1.85 kg. eller for flydende varer = ca. 4 l.; i Birma længdemaal = 4.09 m.

Bamborough *[bǽmbərō]*, engelsk havn, grevskabet Northumberland. 364 indb.

Bambuk, Vest-Afrika, landskab i den franske koloni Senegal mellem Øvre Senegal og dens bielv Faleme, opfyldt af Tambura-massivet, som er rigt paa jern, før ogsaa paa guld, hvorom overdrevne beretninger til forskjellige tider har paavirket europæernes opdagelsesiver. 1858 under fr. protektorat. Gjennem B. gaar Senegal—Niger-jernbanen til dens vestlige endepunkt Kayes ved Senegal.

Bambus *(bambusa)* tropisk græsslegt, omfattende omtr. 50 arter, hvoriblandt de største af alle græs. Fra det i løbet af flere aar udviklede, grenede rodstoksystem udgaar lodrette stængler, som i de første aar er bløde og ugrenede, senere bliver træagtige og sterkt grenede. I den tropiske regntid kan saadanne unge skud vokse op til sin fulde høide af 40 m. i løbet af 5—6 uger. Blomstringen indtræder til ulige tid hos de forskjellige arter, hos nogle først efter flere aars forløb, og den hele samling skud kan da begynde at blomstre samtidig, og derefter udvikles ogsaa samtidig en overvældende mængde af de stivelsesholdige frugter til glæde for den fattige befolkning, som indsamler og spiser dem, men i regelen til stor skade for de omliggende marker, idet de mange frugter i de tætte bambusplantager fremkalder en uhyre formering af rotter og mus, som senere spredes til alle kanter. B.-planternes økonomiske betydning er ganske overordentlig stor, og utallige er de maader, hvorpaa de anvendes. De unge skud spises, de gamle bruges til bygningsmateriale, møbler osv.

Bambino.

Bambus: 1. Dens vekstmaade. 2. Blomster, blade og stamme i større maalestok.

---

setzen — Ⓔ take possession of — Ⓕ prendre possession de.

beside(s) Ⓔ ved siden af; udenfor. **beside himself** ude af sig (selv).

besiedeln Ⓣ kolonisere. **Besiedeler** m, nybygger **Besiedelung** f. kolonisation; nybygd, koloni.

besiege Ⓔ beleire.

besiegeln Ⓣ forsegle, besegle.

besiegen Ⓣ beseire.

besigtelse — Ⓣ Besichtigung f — Ⓔ survey — Ⓕ inspection, visite f; examen m.

besigtige — Ⓣ besichtigen — Ⓔ inspect, survey — Ⓕ visiter, examiner, inspecter.

bésique Ⓕ m, besik (spil).

besinde sig se betænke sig, fatte sig. **besindelse** se fatning, sans (og samling). **besindig(hed)** se sindig(hed), ro.

Besing(e) Ⓣ m (f), bær.

besinnen Ⓣ: **sich b.** huske; besinde, betænke sig, komme til sig selv. **Besinnung** f, eftertanke; bevidsthed, fatning.

Besitz Ⓣ m, besiddelse, eiendom. **Besitzergreifung, -nahme** f, besættelse, okkupation, overtagelse. **Besitztum** n, eiendom.

besitzen Ⓣ besidde.

Besitzung Ⓣ f, eiendom, besiddelse.

besjæle — Ⓣ beseelen — Ⓔ animate — Ⓕ animer.

besk — Ⓣ bitter, herbe — Ⓔ bitter, acrid — Ⓕ amer. **beskhed** — Ⓣ Bitterkeit, Herbe f —

Stammerne er som hos vore græs opbygget af hule led, og af disse laves fortrinlige beholdere, lige fra bægere til vandspand og bikuber, spadserstokke, bærestænger, master, fløiter, solskjerme, matter, kurve, taugverk, papir er faa eksempler paa de forskjelligartede sager, som fremstilles af b. En særlig omtale fortjener det saakaldte tabaschir, hvidlige eller mørkere masser, der samler sig ved de ældre stængelled og i hovedsagen bestaar af kiselsyre. Hvorledes de opstaar, er ikke ganske klart, men tabaschir er i Orienten et lægemiddel af første rang i en mængde sygdomme af høist forskjellig natur. I det sydlige Europa kan b. trives paa friland; hos os dyrkes nogle arter i veksthusene, og visse af dem kan ogsaa om sommeren udplantes i haven.

Bamian, liden by i nordøstlige Afghanistan, 2 545 m. o. h., udgangspunkt for de 6 bamianske pas over fjeldkjederne Hindukusj og Kui-i-Baba; gjennem et af disse drog Alexander paa sit tog til Indien, Djingis-Khan, Timurlenk o. fl. B.-dalen er rig paa mindesmerker og paa mineraler.

Bamle, herred i Bratsberg amt, 288 km.² med 4 725 indb.; 17.4 pr. km.² Herredet, der svarer til en del af B. sogn under B. prestegjeld, ligger paa vestsiden af Langesunds- og Frierfjorden. Herredet, der for den væsentligste del er skogdækket aaslandskab, er sterkt gjennemskaaret af smaa dalstrøg med vande og vasdrag. Langs kysten er bebyggelsen tæt med større samlede husklynger ved Herre (strandsted), Ombornes og Eikstranden. Der findes mange sagbrug, flere feldspatbrud, og der drives en livlig istrafik. Inden herredet ligger B. cellulosefabrik og Ødegaardens verk eller B. apatitgruber. Af arealet er 18 km.² aker og eng, 230 km.² skog og 40 km.² udmark, snaufjeld, indsjøer og myr. B. sparebank pr. Aaby postaabneri. Herredets antagne indtægt 1906 826 160 kr., formue 5 625 400 kr.

Bygdemaalene i B. fogderi danner et mellemtrin mellem det egentlige Østlands og Sørlandets kystmaal og dermed en overgang til vestnorsk i det hele. Tilslutningen mod vest bestaar navnlig deri, at maalene ikke er «ligevegts-maal» (s. d.) og derfor ikke har endelsen *-a*, men *-e* i verber som *grave* og hankjønsord som *hare* og ikke *-o* eller *-u*, men *-e* i hunkjønsord som *snare*. Ligheden med de østlandske kystmaal viser sig bl. a. ved, at B. har «tyk» *l* og har bevaret de haarde konsonanter. Det er i det hele temmelig moderniserede dialekter, hvis indbyrdes lighed ikke er saa stor, som man kunde vente.

Bamleformationen er en yngre afdeling af grundfjeldet, der danner fjeldgrunden i kyststrøget mellem Langesundsfjorden og Kristiansand samt i et strøg over Numedal, Sigdal og Krøderens omgivelser. B. bestaar af krystallinske skifere, f. eks. kvartsiter, glimmerskifere, hornblendeskifere og kordierit- og granatførende gneisbergarter. I denne formation optræder en række nyttige mineraler og ertse, f. eks. apatit, nikkelholdig magnetkis og jernertser. Navnet kommer af Bamle, hvor formationen er særlig karakteristisk udviklet.

Bamlesygen kaldes i Norge tildels en godartet, epidemisk og febril reumatisme, som især angriber musklerne paa brystet og under ribbensranden. Tildels forbundet med angina (s. d.), diarrhoe eller brysthindebetændelse («tør pleurit»). Har oftere optraadt i Norge, bl. a. i slutten af 19 aarh., og da først omtalt i Bamle.

Bamli't, et sjeldent silikatmineral, der har faaet navn efter sin forekomst i Bamle.

Bamo, hovedstad i distrikt af samme navn i britisk Birma (prov. Øvre B.) ved Iravadi (24° 16′ n. br.); ca. 6 000 indb., kinesere, indiere, endel indfødte fra Birma etc. B. ligger 200 km. fra den kinesiske grænse og har en noksaa stor garnison af indfødte og europæiske tropper. Herfra udgaar en stor handelsvei til Kina, og nedover elven er der dampskibsfart til Mandalay og Rangoon. I 1868 sendte England en politisk agent did trods protest fra kongen af Birma; dette var indledningen til B.s erobring.

Bamse (bjørn) er en mindre oprindelig form af ordet end islandsk *bangsi*, bjørn (sml. folkesprogets *bangsa*, gaa tungt og humpende), der er en aflydsform til *bingse*. hunbjørn. Formen b. er omdannet efter en anden ordgruppe, hvortil bl. a. hører dansk *bamsing*, stort og fedt kreatur, og norsk *boms*, tyk person eller dyr (*bomsel*, tyk og fed).

Ban, Mattja (1818—93), en af Serbiens største digtere. Paavirket af Shakespeare har han skrevet en del dramaer, hvoraf «Meirima eller Bosniens befrielse» er det mest berømte. Var desuden en meget frugtbar politisk skribent.

Ban, se Bann.

Ban, kroatisk ord, hvis oprindelse er usikker, maaske er det, ligesom keiser af Cæsar, afledet af navnet paa en stor kroatisk konge. I den historiske tid er det navnet paa statholderne i de kroatiske provinser, der efter dem kaldes banater. Tyrkerne erobrede de fleste af disse b. Banatet Kroatien kom under Ungarn, hvis konger fra den tid af udnævnte banen efter kroaternes forslag. Under det ungarske oprør 1848 spillede banen Jellacich (s. d.) en vigtig rolle. Nu er b. kun en civil embedsmand.

Banāl (af fr. *ban*, bud, forbud), tvangsmæssig. Betegner i lensretten det, som lensherren paa visse betingelser overlod sin vasal til benyttelse. I overført betydning: det som overlades enhver til fri afbenyttelse, d. e. dagligdags, betydningsløst, forslidt, f. eks. et b. udtryk, d. s. s. en banalitēt.

Banān, se Bananplanten.

Banāna, Vest-Afrika, en af Kongostatens vigtigste havne, ligger paa en sandig landtange paa nordsiden af Kongos munding, bestaar af en gruppe faktorier og har en god red. Hovedstad i distriktet af samme navn.

Banānplanten el. pisangen benævnes forskj. arter af slegten *musa*, som under et stort antal former dyrkes for frugternes skyld, de saakaldte bananer. B. er en urtagtig vekst, som kan blive indtil 10 m. høi og er blandt de høieste kjendte urter. Fra en underjordisk rodstok skyder en «falsk» stængel op, der er dannet af de lange, fast om hinanden rullede bladskeder. Bladfladerne er fjernervede og indtil 4 m. lange, ½ m. brede og hele i randen, men oftest flænget op langs nerverne i talrige strimler, som naar helt ind til midtnerven. Blomsterne er smaa og enkjønnede og danner et aks, hvor hanblomsterne sidder øverst, hunblomsterne nedenfor. Frugterne er bær af agurklignende form med et tykt, seigt skal; frugtkjødet er først melet,

---

ⓔ bitterness, acridity — ⓕ amertume f.

beskadige — ⓣ beschädigen, verletzen — ⓔ damage, injure, hurt — ⓕ endommager; gâter; léser.

beskadigelse — ⓣ Beschädigung f — ⓔ damage, injury — ⓕ endommagement m.

beskaffen — ⓣ beschaffen — ⓔ conditioned — ⓕ (ainsi) fait; de telle nature; conditionné.

beskaffenhed — ⓣ Beschaffenheit f — ⓔ quality, condition, description, nature — ⓕ qualité f; nature f; condition f. état m.

beskatning — ⓣ Besteuerung f — ⓔ taxing, taxation, assessment — ⓕ imposition f; impôt m, taxe f.

beskatte — ⓣ besteuern — ⓔ (lay a) tax (upon), assess — ⓕ imposer. (noget) frapper d'un droit.

besked — ⓣ Bescheid m — ⓔ answer, information, directions; word — ⓕ réponse f; explication f; renseignement m.

beskeden — ⓣ bescheiden — ⓔ modest, unpretending, unassuming; (maadeholden) moderate — ⓕ modeste, humble.

beskedenhed — ⓣ Bescheidenheit f — ⓔ modesty, humility — ⓕ modestie f.

beskikke — ⓣ (sit hus) bestellen; (ansætte) anstellen, bestallen; (om skjæbnen) bescheiden — ⓔ appoint, commission, (i en andens sted) substitute; (sit hus) set in order — ⓕ (udnævne) nommer, constituer; (tildele) accorder

Bananplanten.

men bliver ved modningen saftfuldt og velsmagende. De dyrkede former mangler frø, og formeringen maa derfor ske fra rodstokken. B. dyrkes hovedsagelig i Vestindien og paa de Kanariske øer. Siden 1905 er b. blevet en betydelig importartikel til Norge. I 1906 importeredes ca. 25 000 bundter (à 150—200 stk.) b. til en værdi af ca. 200 000 kr.

Banāt, se B a n.

Banbury *[bǽnbəri]*, by i midtre England, Oxfordshire, ved elven Cherwell, bielv til Themsen, 12 968 indb. (1901). Kager (B. cakes), ost, øl o. s. v. Warwicks seier over Edvard IV 1469.

Banca, se B a n g k a.

Banco, se B a n k o.

Bancroft *[bǽŋkråft]*. 1. G e o r g e B. (1800—91), amer. historieskriver. Besøgte som ung student universiteterne i Berlin og Göttingen. Efter hjemkomsten til Amerika blev han professor i græsk og begyndte kort efter paa det verk, der har gjort ham berømt: «De Forenede staters historie». Som gesandt i London fik B. udstrakt adgang til arkiverne baade i England og Frankrige og samlede et uhyre kildemateriale til sit hovedverk. «De Forenede staters historie» gaar fra kolonisationens begyndelse til 1783; verket bestaar af 12 bind, det første udkom 1834, det sidste 1882. Det udmerker sig ved forfatterens forbausende kundskaber, der støtter sig paa et omfattende og paalideligt kildestudium, og ved hans varme fædrelandskjærlighed. 2. H u b e r t H o w e B. (1832—), amer. historieskriver, boghandler i San-Francisco, tjente en formue og grundlagde et bibliotek, der omfatter omtrent alt, hvad der findes af skrifter om det vestlige Nordamerika og Mexico, desuden talrige aktstykker og oldfund. Han lod dette materiale behandle rent fabrikmæssig af en talrig stab af medarbeidere. Resultatet er blevet et verk, «Pacifikstaternes historie», hvoraf der siden 1882 er udkommet henved 30 bind.

George Bancroft.

Band, se B a n n.

Banda. 1. Distrikt i nordvestre Forindien, division Allahabad, 7 928 km.² med ca. 700 000 indb., hvoraf de fleste hinduer. 2. Hovedstad i distriktet, 22 565 indb.; handel med bomuld, har mange moskéer, templer og ruiner af paladser.

Bandage *[bandáše]*, se F o r b i n d i n g.

Bandager *[bandášer]* (elektr.) er traade af fortinnet messing, deltametal og siliciumbronce, som vikles omkring de elektriske maskiners ankere for at fastholde ankerviklingen og for at forhindre vindingerne fra at blive slynget ud af ankernoterne under rotationen. Anvendes ankere med halvt lukkede noter, kan bandagerne erstattes med kiler af træ eller isolationsmateriale.

Bandagist *[bandašíst]* (fr.), forfærdiger af forbindingssager.

Bandak, den vestligste af de store telemarkske indsjøer med vild fjeldnatur, areal 29 km.², 72 m. o. h., dybde 153—211 m., er gjennemsnitlig islagt i 94 dage fra 17 jan. til 21 april. Den danner endepunktet for «Bandak-Norsjøkanalen» (s. d.), og fra dens vestende ved Dalen (Lastein) fører hovedvei over Haukelifjeld til Hardanger.

Bandak-Norsjøkanalen kaldes det kanaliserede elvestykke, som forbinder Norsjø med de vesttelemarkske indsjøer: Flaavand, Kviteseidvand og Bandak. Da Norsjø ligger i en høide af 15 m. o. h. og de nævnte andre indsjøer 72 m. o. h., er følgelig høideforskjellen 57 m. Dette fald overvindes ved hjælp af ialt 15 sluser med en gjennemsnitlig løftehøide af henimod 4 m. Disse er anbragt paa steder, hvor faldet er samlet ved store dambygninger. Kanalen begynder ved Ulefoss, hvor der er 11 m. høit fald og 3 sluser. Ovenfor denne er der dannet en rende, som dels er indsprængt i fjeldet og dels er dannet ved hjælp af store mure og skjerme. Renden fører kort ovenfor ud i Eidselven, som ved Ulefossdammen her er hævet 3 m. og derved gjort seilbar til Eidsfossen, 3 km. ovenfor. Forbi denne, der har en høide af 10 m., føres skibene gjennem 2 sluser, og ovenfor er der ved dammen i Eidsfossen dannet et roligt, dybt bassin op til Vrangfoss, hvor det sterkeste fald er samlet. Før kaniseringsarbeiderne blev udført, var Vrangfoss et langt, vildt stryk, men er nu ved hjælp af en høi stendam blevet en lodret fos med 23 m.s høide. Dammen er med fundament 37 m. høi, har en bundbredde af 21 m. og en kronbredde af 4 m. Den hviler tildels paa et af svære granitkvadre dannet hvælv, og fundamenteringen har været et overmaade vanskeligt teknisk arbeide, idet grundens beskaffenhed var yderst ugunstig. Forbi Vrangfoss fører 6 sluser, der er anbragt paa elvens høire bred. Den ene sluse anvendes dog kun som flomsluse. Omtrent 150 m. ovenfor dammen er atter kanalen ført ud i elven, som her før gik i et dybt gjel mellem høie, steile fjeldvægge, men som nu, efterat vandstanden er hævet ved Vrangfossdammen, flyder rolig i et dybt bassin. — Høiere oppe ligger Lunde sluse og derpaa Kjeldal sluse, begge med 3 m.s faldhøide. Fra Kjeldal er der 2 km. op til Hogga, hvor en regu-

---

beskikkelse — ⓣ Bestellung f; Anstellung f; Schickung f — ⓔ appointment — ⓕ nomination f.

beskjæftige — ⓣ beschäftigen — ⓔ employ, occupy — ⓕ occuper; (arbeidere) donner du travail à; (ens tanker) préoccuper.

beskjæftigelse — ⓣ Beschäftigung f — ⓔ occupation employment, pursuit — ⓕ occupation f.

beskjæmme — ⓣ beschämen — ⓔ disgrace, dishonour; (gjøre skamfuld) abash; (gjøre tilskamme) put to shame — ⓕ rendre honteux; confondre, humilier; (vanære) déshonorer; (gjøre tilskamme) surpasser, éclipser.

beskjæmmelse — ⓣ Beschämung, Schande f, Schimpf m — ⓔ shame, disgrace, dishonour — ⓕ honte f, affront m; confusion f.

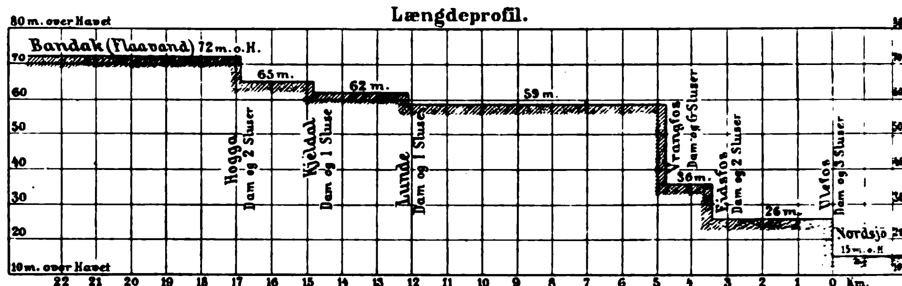
beskjære — ⓣ beschneiden — ⓔ clip, pare, trim, (trær) ogs. prune, lop; (fig.) curtail, reduce — ⓕ rogner; (trær) tailler, ébrancher, (hæk) tondre; (fig.) raccourcir; écorner. Se ogs. tildele.

beskjæring — ⓣ Beschneiden n, Beschneidung f — ⓔ clipping osv. — ⓕ rognure f, rognement m; taille f; tonte f; (fig.) raccourcissement m.

beskjærme(lse) se beskytte(lse).

beskrive — ⓣ beschreiben; schildern — ⓔ describe, detail — ⓕ décrire, tracer; (skildre) (dé)peindre.

beskrivelse — ⓣ Beschreibung,

Bandak-Norsjøkanalen.

leringsdam holder vandstanden i sjøerne ovenfor paa 72 m. o. h. Ogsaa bygningen af denne dam voldte meget store vanskeligheder, da man 1 à 2 m. under elveleiet stødte paa kviksand, som fuldstændig maatte fjernes, førend fundamenteringen kunde begynde. Det ved Hoggadammen dannede fald, 7 m., overvindes ved hjælp af 2 sluser, og herfra til Strengen, hvor dampskibsfarten tidligere begyndte, er det 5 km. Alle sluser i kanalen har samme dimensioner, nemlig 37.65 m.s længde, 6.9 m.s bredde og 2.59 m.s dybde. — Kanalen byggedes 1887—92 under ledelse af ingeniør G. Sætren. Arbeidet, som kostede omtr. 3 mill. kr., er det største af denne art i vort land og ansees som et med sjelden hydroteknisk dygtighed udført bygverk, der har nydt en udelt paaskjønnelse blandt fagmænd ogsaa langt udenfor vort

Bandak-Norsjøkanalen: Sluser ved Vrangfoss.

lands grænser. Ved B. er aabnet en vandvei, der fra Skien til Dalen, ved vestre ende af Bandak, er 105 km. lang. Længden af det kanaliserede elvestykke fra Ulefoss til Strengen er 22 km. Dampskibsturen fra Skien til Dalen kan gjøres paa 7—8 timer, hvoraf 2½ time medgaar til farten gjennem kanalen. De 5 sluser ved Vrangfoss passeres i løbet af 25 min. Gjennem kanalen gaar der en betydelig person- og godstrafik, og den er en af turisttrafikens hovedruter østenfjelds.

Bandaksli, dampskibsanløbssted med postaabneri og skydsstation paa sydsiden af Bandak, hvorfra vei fører over til Fyresdal og Nissedal.

Bandamanna saga (de sammensvornes saga), en liden isl. saga, forfattet ved slutningen af det 12 aarh. Handlingen foregaar paa Nordlandet ved midten af 11 aarh., et tisdsrum, der ellers ikke behandles af sagaer, hvorved B. faar øget interesse.

Bandara. 1. Distrikt i Forindien, Centralprovinserne, divisionen Nagpur, 10 158 km.² med 663 578 indb. Vakkert land, avl af ris og hvede. 2. Hovedstad i distriktet, 14 023 indb.; industri i bomulds- og metalvarer, meget besøgt basar.

Bandaøerne, sydligste gruppe af Molukkerne, hører til holl. residentskab Amboina, 42 km.² med 9 334 indb., hvoraf 729 europæere; bestaar af øerne Stor-Banda, Goenoeng Api med en virksom vulkan, 520 m., og Banda Neira med hovedbyen Banda. Fra B. faaes det meste af de muskatnødder, som er i handelen.

Bande, skare, især af tyve og røvere, er gjennem tysk laant fra fransk *bande*.

Bande, Den sorte, se Sorte bande.

Ba'ndel, Ernst v. (1800—76), t. billedhugger, var opfyldt af tanken om at reise et kolossalmonument (57 m. høit) paa en fjeldtind i Teutoburger-skogen for Tysklands heros, Cheruskerfyrsten Herman, og opnaaede efter en aarrækkes anstrengelser at gjennemføre sin plan.

Bandelkand, landskab i det nordlige Forindien (v. f. Bagelkand), ca. 27 000 km.² med ca. 1½ mill. indb. (1901), omfatter 31 indfødte stater og endel engelske provinser. Det er et bakket landskab med megen skog og stor rigdom paa mineraler.

Bande'llo, Matteo (1480—1561), ital. forfatter, den betydeligste ital. novellist i det 16 aarh., var fra Piemont, blev dominikaner, levede i Norditalien, men bosatte sig tilsidst i Frankrige, hvor han blev biskop i Agen. Hans noveller, der ofte overskrider grænserne for det anstændige, er livlig og klart skrevet og giver interessante kulturbilleder.

Banderilla *[-i'lja]* (sp., af nylat. *banderium*, fane, banner), liden fane, benævnelse for et kort, med en liden fane og brogede baand forsynet spyd, som benyttes ved tyrefegtninger.

Banderole *[bãdrå'l]* (fr.), i middelalderen den lille fane, der som pynt var fastgjort til trompeten, nu den med kvaster forsynede snor, hvori trompeten bæres, ogsaa lansefane, skibsvimpel.

Bandholm, havn paa Lollands nordkyst, 7 km. fra Maribo, hvis ladeplads og toldsted B. er.

Ba'ndicut, se Punggrævling.

Bandiēra, Attilio (1811—44) og Emilio B. (1819—44), brødre, ital. patrioter, f. i Venedig, tjente som offi-

---

Schilderung f — ⓔ description, account — ⓕ description f; peinture f. **over al b.** — ⓣ über alle Beschreibung — ⓔ beyond all expression — ⓕ au-delà de toute expression.

beskrivende — ⓣ beschreibend — ⓔ descriptive — ⓕ descriptif.

beskue se betragte.

beskuelse — ⓣ Beschauen n, Beschauung f — ⓔ viewing, inspection — ⓕ contemplation f.

beskyde — ⓣ beschiessen — ⓔ fire upon (into) — ⓕ tirer sur; canonner; bombarder; (langskibs) enfiler

beskygge — ⓣ beschatten — ⓔ shade — ⓕ ombrager.

beskylde — ⓣ beschuldigen, bezichtigen, zeihen — ⓔ accuse (of), charge, tax (with), lay to one's charge — ⓕ accuser, inculper (q de qc); (give skylden for) imputer (qc à q).

beskyldning — ⓣ Beschuldigung f — ⓔ accusation, charge, imputation — ⓕ accusation, inculpation f; imputation f.

beskylle — ⓣ bespülen — ⓔ water, wash — ⓕ arroser, baigner.

beskytte — ⓣ (be)schützen — ⓔ protect, guard, defend; shelter (from) — ⓕ protéger; (forsvare) défendre; (verne) garder.

beskyttelse — ⓣ Beschützung f Schutz m — ⓔ protection, defence patronage; shelter — ⓕ protection f; défense f, garde f. **beskyttelsestold** — ⓣ Schutzzoll — ⓔ pro-

cerer i den østerrigske marine, hvor de søgte at vinde sine landsmænd for Italiens befrielse. De blev angivet og maatte flygte til Korfu. Herfra drog de med 18 ledsagere til Kalabrien for at reise befolkningen mod den neapolitanske regjering. De blev efter faa dages forløb taget tilfange og skudt paa torvet i Cosenza; men deres død bidrog i høi grad til at vække massen af befolkningen.

Bandine'lli, Baccio (1493—1560), ital. billedhugger, var sterkt paavirket af Michelangelo, med hvem han rivaliserede, og som det var hans store maal at overgaa. Tiltrods for heldige livsvilkaar hindrede hans urolige natur ham ofte i at fuldende sine verker, der mere udmerker sig ved overdreven patos end ved kraft.

Bandi't (ital. *bandito*, landsforvist), landstryger, røver, en mand, der lader sig leie til at begaa et mord. I Italien dannede b. et formeligt samfund med bestemte love og vedtægter og er endnu ikke helt udryddet, se Camorra, Mafia, Brigands.

Bandjermasin. 1. Hollandsk residentskab paa sydsiden af Borneo, 374 000 km.² med ca. 700 000 indb. (dajakker, malajere, enkelte kinesere og europæere), væsentlig bevokset med urskog. 2. Hovedstad i residentskabet ved elven Barito, 52685 indb., deraf 270 europæere, 3 400 kinesere og arabere. Husene er bygget paa pæle; udførsel af guttaperka, tømmer, guldstøv og diamanter. Regelmæssig dampskibsforbindelse med Batavia.

Band of hope *[bænd əv hōp]*, navnet paa en stor afholdsforening for børn i England. Stiftedes i 1855. I 1904 fandtes der 29 189 afdelinger af foreningen med 3 363 973 medlemmer. Den virker bl. a. ved udgivelse af afholdslitteratur for børn.

Bandol *[bådå'l]*, fr. havn ved Middelhavet, depart. Var, 15 km. v. f. Toulon. 2 077 indb. Udførsel af vin, oranger, grønt; dyrkning af evighedsblomster. Bødkerindustri, kystfart.

Bandōla, et mangestrenget, fortrinsvis meksikansk lutinstrument, som spilles med en hornpinde.

Bandolēr, det brede gehæng, som infanteristen tidligere havde over skulderen, og hvortil den store patrontaske var fæstet.

Bandolīne, forskjellige parfumerede haarstivningsmidler, der ofte indeholder kvædekjerne eller tragantgummi sammen med rosenvand.

Bandon Bridge *[bǽndən bridž]*, irsk havneby i grevskabet Cork, 21 km. s.v. f. Cork. 4 000 indb. Vigtige markeder. Uld-, lærreds- og bomuldsfabriker.

Bandūra, et slags mangestrenget citerinstrument fra Lillerusland og Polen.

Bandy, se Hockey.

Bane, se Jernbaner og Elektriske baner.

Banegaarde, se Jernbanestationer.

Banér, gammel sv. adelsslegt. Nils Eskildsson, henrettet 1520, blev farfader til raadsherrerne Sten og Gustaf B. Efter høiadelens brud med hertug Karl flygtede disse til Sigismund i Polen, men udleveredes efter dennes nederlag og halshuggedes 1660. — Johan B. (1596—1641), Gustafs søn, feltherre, oplært i Gustaf Adolfs skole, chef for den svenske hær i Tyskland efter Nördlingen-nederlaget. 1636 seirede han ved Wittstock og førte dernæst hæren tiltrods for overmagten uskadt til Pommern i et glimrende tilbagetog. 1639 skaffede et nyt fremstød ham seier ved Chemnitz, Böhmen besattes, og selve Regensburg truedes, men atter tvang fiendens overmagt B. til at vige. Efter lykkelig at have ført hæren til Sachsen døde B. Han er en af trediveaarskrigens mest typiske skikkelser, drikkesyg, heftig og brutal, men raadsnar, kjæk, en strategiens mester, hvis tilbagetog især bærer præg af hans geni.

Banes, havn paa Cuba, Vestindien. Anløbes ofte af norske dampfartøier for frugtlast til de Forenede stater.

Banff *[bænf]*. 1. Grevskab (shire) i nordre Skotland ved sydkysten af Morayfjorden, 1 777 km.² med 61 488 indb. Lidt akerbrug i nord, kvægavl i syd (Grampianbjergene), fiskeri i havet og elvene (laks). Største elve Spey og Deveron. 2. Hovedstad i grevskabet ved Deverons udløb i Morayfjorden, 7 161 indb., stort sildefiske, handel, industri.

Banffy *[ba'nfi]*, Dezsö (Desiderius), baron (1843—), ungarsk politiker, blev 1895 førsteminister, men gik af feb. 1899. 1903 kastede B. sig atter ind i den politiske strid som fører for et parti, der tilstræber Ungarns fuldstændige adskillelse fra Østerrige, saaledes at disse to lande kun skal være forenet ved en personalunion i strengeste forstand.

Bang, Anthon (1809—70), n. forf. og bladudgiver, opr. militær, men tog afsked paa grund af lamhed og begyndte i forskjellige byer en meget produktiv forfattervirksomhed for menigmand, hvis betydning fik offentlig paaskjønnelse af stortinget ved en betragtelig forhøielse af hans pension. B. skrev bl. a. «Fortællinger for folket» (4 rækker, 1857—64) og redigerede bl. a. «Menigmands ven» (aarg. 1—7), «Børnenes blad» (aarg. 1—5).

Bang, Anton Christian (1840—), n. kirkehistoriker og biskop, søn af gaardbrugerfolk i Nesne paa Helgeland. Efter først at have taget folkeskolelærereksamen begyndte han at studere i 1860, blev teologisk kandidat 1867 og virkede derefter i flere aar som kateket og prest. I 1878 tog han doktorgraden i teologi med en afhandling «Om Christi opstandelses historiske virkelighed», blev to aar derefter lærer ved universitetets praktisk-teologiske seminar og udnævntes i 1885 til professor i kirkehistorie. Blandt B.s mange videnskabelige arbeider maa især fremhæves den grundige monografi over H. N. Hauge og hans samtid, hans studier over nordisk mytologi og «Den norske kirkes historie i det 16 aarh. (1536—1600)». Fra 1893—95 var B. chef for kirkedepartementet og udnævntes i 1895 til biskop i Kristiania stift.

Fot. af L. Szacinski.
Anton Christian Bang.

Bang, Bernhard Lauritz Frederik (1848—), d. læge og veterinær, siden 1892 professor i kirurgi ved den danske veterinær- og landbohøiskole og formand

---

tective (prohibition) duty — Ⓕ droit (m) protecteur.

beskytter, -inde — Ⓣ Beschützer(in), Gönner(in) m (f) — Ⓔ protector, protectress; patron(ess) — Ⓕ protecteur m, protectrice f; défenseur m.

beskøit — Ⓣ Schiffszwieback m — Ⓔ biscuit — Ⓕ biscuit m (de mer).

beslaa — Ⓣ beschlagen — Ⓔ mount; (indfatte) case; (indvendig) line; (paa enden) tip; (et fad) hoop; (med spiker) stud; (seil) furl; (hest) shoe — Ⓕ garnir, revêtir, armer; (hest) ferrer; (med spiker) clouter; (tilsjøs) ferler, serrer. **vel beslaaet** — Ⓣ gut beschlagen — Ⓔ (med penge) lined, (med lærdom) well grounded (equipped) — Ⓕ en fonds, à flot.

beslag — Ⓣ Beschläge n; Beschlag m — Ⓔ mounting; (paa dør o. l.) iron work, butts; (i form af ring) hoop; (paa stok o. l.) ferrule; (paa hjul) tire; (tilsjøs) strap(ping) — Ⓕ garniture f; ferrure f; bandes f pl. **lægge b. paa** (fig.) — Ⓣ in Anspruch nehmen — Ⓔ take up, engross, engage — Ⓕ occuper, absorber; réclamer (l'attention de q). **beslaglægge** — Ⓣ mit Beschlag belegen — Ⓔ sequester, sequestrate, seize, place (put) under an arrest, (lay an) embargo (on) — Ⓕ saisir, mettre arrêt (tilsjøs: l'embargo) sur, confisquer.

beslegtet — Ⓣ verwandt — Ⓔ related, akin, allied (to); kindred; (ord) cognate; congenial (souls) — Ⓕ parent (de); (ved giftermaal)

i det veterinære sundhedsraad, har ved siden af en omfattende lærergjerning udført talrige videnskabelige arbeider, særlig over husdyrtuberkulosen og smitsom kastning hos kvæget. Nu optaget med forsøg paa at fremstille en vakcine mod sidstnævnte sygdom.

Bang, Cathrinus Dorotheus Olivius (1822—98), n. litteraturhistoriker, blev 1858 efter sin afhandling: «Udsigt over den didaktiske poesis frembringelser i de nordiske litteraturer» ansat som universitetsstipendiat i nordisk litteratur og 1869 udnævnt til professor.

Bang, Christen Stephensen (1584—1678), kjøbmandssøn fra Aalborg, blev 1614 kapellan i Solum, 1621 sogneprest i Romedal. Han har forfattet opbyggelsesbogen «Christianiæ stads beskrifuelse» (Kra. 1651) og et stort verk «Postilla cathechetica» (Kra., Valentin Kuhn, 1650—52, 10 bd.).

Bang, Gustav (1871—), d. historiker, dr. phil. 1897 med en afhandling om den gamle danske adels forfald. Af senere arbeider er det betydeligste «Kapitalismens gennembrud», der skildrer maskin- og fabrikdriftens gjennemførelse i England fra socialdemokratisk synspunkt.

Bang, Herman Joachim (1857—), d. forfatter, f. paa Als, vandt sine første sporer som journalist. I skjønlitteraturen vakte han, efter at have udgivet et par mindre arbeider, stor opsigt med romanen «Haabløse slegter» (1880), der dog paa grund af et par vovede scener først blev beslaglagt. Af arbeider fra de følgende aar kan nævnes romanerne «Stuk», «Tine», «Det hvide hus», «Mikaël», «De uden fædreland» samt novellesamlingerne «Stille eksistenser» og «Under aaget». B.s talent bevæger sig kraftigst i yderlighederne: det moderne, nervøse kulturliv, ført under stemningers og oplevelsers høitryk, og de stille, graa hverdagstilværelser. Han er sterkt paavirket af fransk naturalisme (Balzac, Zola), og hans stil er impressionistisk, søgende malerisk at gjengive livet ved en tilsyneladende tilfældig ophobning af smaa træk. Hans følelsesfuldhed kan gaa over til sødlig sentimentalitet, men ofte naar han at vække en dyb og blød stemning. Hans psykologiske evne er undertiden mesterlig, særlig hvor det gjælder at lodde dybden hos en «stille eksistens».

Herman Joachim Bang.

Bang, Ivar (1869—), søn af ovennævnte A. Chr. B., læge, bekjendt ved en række arbeider over fysiologisk kemi, i hvilket fag han 1904 ansattes som professor i Lund.

Bang, Knut Sevaldsen (1633—94), sogneprest til Toten, en nidkjær og dygtig, men noget stridbar mand. Han udgav en salmebog (1679) og en katekismusforklaring (1681, udgivet paany 1865 af prof. Caspari). B. er en af de første norske kobberstikkere, hvilket kan sees af det kobberstukne titelblad til Niels Thomesens «Cestus Sapphicus» (Kra. 1661).

Bang, Niels Haarup (1857—), d. skolemand, blev 1900 viceskoledirektør i Kbh. Siden 1904 er han redaktør af det pædagogiske tidsskrift «Vor ungdom».

Bang, Peter Georg (1797—1861), d. politiker og jurist, havde 1847—48 den væsentligste del i arbeidet for at planlægge en fri forfatning; havde senere sæde i en række ministerier og var 1854—56 konseilspræsident. Senere justitiarius i høiesteret.

Bang, Thomas Cathinco (1827—1902), n. embedsmand, konservativ politiker. B. tog jur. embedseksamen 1849, hvorefter han indtil 1852 var sekretær for en kommission til undersøgelse af begaaede misligheder ved Kongsberg sølvverk, traadte saa ind i indredepartementet, hvor han hurtig avancerede, 1867 til ekspeditionschef. 1872 blev han borgermester i Drammen. Han valgtes til byens stortingsmand 1877 og sad paa tinget indtil 1894, 1890—91 som stortingspræsident. Imidlertid havde han været medlem af aprilministeriet 1884 og var 1890 blevet amtmand i Buskeruds amt.

Bang, Vilhelm (1843—), d. prest og historiker, har udgivet en del historiske fremstillinger, særlig paa det kulturhistoriske omraade, «Præstegaardsliv», «Latinskoleliv», «Hekseforfølgelser», «Hellige kilder».

Bangalore, hovedstad i den britiske vasalstat Mysore el. Maisur, Forindien (det sydlige Dekan), 159 046 indb., deraf ca. 25 000 muhammedanere og 15 000 kristne, resten hinduer. Jernbaneknudepunkt, sæde for den katolske biskop for det sydlige Indien, en protestantisk mission o. m. Byen bestaar af den gamle, tæt befolkede bydel (Pet), og den nye engelske bydel med kirker og offentlige bygninger samt maharadsjaens palads. Fabrikation af tepper og handel med korn og bomuld.

Bangdalsbruget, dampsag, høvleri, trævare- og bygningsforretning ved Bangsund, færgested og dampskibsanløbssted (post og telegraf) ved Lyngsfjorden i Klingen herred, Nordre Trondhjems amt, 240 indb.

Bange *[bãž]*, Charles Thimothé Maximilian Valérand de (1833—), fr. oberst, konstruktør af det nyere franske skytssystem, saavel for feltartilleriets som for fæstningsartilleriets vedkommende.

Bangka (Banka), ø i holl. Indien, øst for Sumatra, skilt fra samme ved det smale B.-stræde, ca. 12 000 km.² med 106 300 indb. (62 pct. malajere, 37.5 pct. kinesere og enkelte europæere). Bjergfuld med flere isolerede fjeldtoppe. Usundt klima, skogene er udhugget, akerbruget forsømt. Vigtigste produkt er tin (aarsproduktion ca. 16 000 tons). Hovedstad Muntok i nordvest.

Bangkok, hovedstad i Siam, ligger paa begge sider af elven Menam, ca. 30 km. fra dens munding. Byen har 400 000 indb., hvoraf næsten halvparten er kinesere, medens resten er siamesere, malajere etc., samt europæere, deriblandt endel danske og enkelte norske. Byen er gjennemskaaret af kanaler, og de fleste huse, som alle er bygget af træ eller bambus, staar paa pæle. Mange mennesker bor paa flaader ude i elven. Der findes en mængde pragtfulde buddhistiske templer og pagoder og ca. 700 buddhistiske klostre. Disse huse er bygget af sten, og det samme er tilfældet med det storartede kongelige slot, som udgjør en bydel for sig og er

---

allié (avec); (fig.) semblable, analogue (à); (âmes) sympathique(s).

beslutning — (t) Beschluss, Entschluss m — (e) resolution, decision, (fast) determination — (f) résolution, décision f; arrêté m.

beslutsom(hed) — (t) entschlossen, Enschlossenheit — (e) resolute(ness) — (f) résolu(tion) (f).

beslutte — (t) beschliessen; sich entschliessen — (e) resolve, decide, determine; (sig) come to a resolution, make up one's mind (to) — (f) décider, résoudre, arrêter; (sig) prendre une résolution, se décider

besmear (e) besmøre.

besmitte — (t) anstecken; besudeln, beschmutzen, beflecken — (e) infect, taint; pollute, defile, contaminate; soil — (f) souiller; entacher.

besmykke — (t) beschönigen, bemänteln — (e) gloss over, colour, palliate — (f) pallier; voiler.

besmøre — (t) beschmieren — (e) (be)smear — (f) enduire.

besnakke — (t) beschwatzen — (e) talk over (round) — (f) enjôler, embobeliner.

besnære — (t) bestricken — (e) ensnare, entrap — (f) enlacer, séduire.

besoffen (t) beruset.

besogne (f) f, arbeide, forretning. **beso(i)gneux** trængende.

besohlen (t) saale.

besolden (t) lønne, give sold.

besoin (f) m, trang, behov, nød(tørft).

omgivet af en mur; hele den indre by er ogsaa omgivet af en mur. B. er Siams vigtigste handelsby, men al handel er i hænderne paa kineserne og europæerne. Norges udførsel til B. har bare en værdi af et par tusen kr., Danmark udfører derimod for flere hundrede tusen kr. De vigtigste udførselsartikler fra B. er ris, teaktræ, bomuld, peber o. m. Den norske skibsfart paa B. er stor og stigende. I 1904 var af samtlige fremmede skibe 58 pct. tyske, 19 pct. engelske og 14 pct. norske. Byen blev det aar anløbet af 114 norske dampskibe og 9 seilskibe med en samlet tonnage af ca. 92 000 tons. Fra B. udgaar flere jernbanelinjer, telegrafkabler og dampskibslinjer (deriblandt en linje til Kjøbenhavn). Norsk generalkonsulat for Siam.

Bangor *[bǽŋgə]*. 1. By i Wales, Carnarvonshire, ved Menaistrædet, i en liden vakker dal, 11 269 indb. Store skiferbrud, badested. Gammelt bispesæde, ældgammel domkirke (525), universitetsafdeling (fakultet). 2. By i nordlige Irland, Downshire, Ulster, fiskeri, sjøbad. 3. By i det nordøstlige af de Forenede stater, Maine, ved elven Penobscot, 21 850 indb., skibsverfter, udførsel af tømmer og is; teologisk seminarium.

Bangsund, liden havn ved Lyngsfjorden nær Namsos. Postkontor, telegrafstation.

Bangveōlo, Central-Afrika, en af større og mindre øer opfyldt sjø i brit. Nordøst-Rhodesia, ca. 250 km. s. f. Tanganjika, 1 120 m. o. h. Ligger med n.-s. hovedretning paa en flad slette, og da den er grund og har meget lave og sumpige bredder, har den ligesom Tsad høist forskjellig udstrækning til de forskjellige aarstider. Dens hovedtilløb er Tschambesi fra n.ø., og dens afløb (paa sydbredden) er Luapula, Kongos østlige kildeelv. Opdaget 1868 af Livingstone, som døde i Tschitambo straks s. f. B. 4 mai 1873.

Baniān, se B a n y a n.

Banim *[bénim]*, J o h n (pseudonym O'Hara) (1798—1842), irsk forfatter, har sammen med sin broder M i c h a e l B. (1796—1874) skrevet «Tales of the O'Hara family», hvor de har leveret interessante realistiske skildringer fra den irske bondestands liv. John B., der var den mest fremtrædende af de to brødre, har desuden skrevet den historiske roman «The Boyne water» og en række andre fortællinger og Michael B. «The town of the cascades» med nye skildringer af irsk folkeliv.

Banjalūka. 1. Distrikt i sydlige Bosnien, 8 500 km.² med 268 000 indb. 2. Hovedstad i distriktet, ved elven Vrbas, 14 812 indb., hvoraf halvparten muhammedanere, resten græsk og romersk katolske. Befæstet. Industri i krudt og klæde, handel med tobak, korn og kvæg. 45 moskéer, garnison, ruiner af gamle romerske bad. I nærheden trappistklosteret Maria Stern.

Banjer, det dæk eller det rum, hvor mandskabet paa et krigsskib bor. Paa handelsskibe betegner b. gjerne et dæk under hoveddækket: det bruges saaledes ofte om et midlertidigt, mindre dæk, som lægges paa tyskendæksbjelkerne til brug ved et eller andet arbeide, for seilmageren f. eks. (ogsaa i norsk undertiden som i dansk «en banje»). — I seilbaade bruges b. om et fast gulv over ballasten, f. eks. om gulvet i storrummet (kahytten) paa en lodsbaad.

Ba'njo, et fra Afrika til Amerika overført negerinstrument, en aaben ring med trommeskind paa oversiden og tilsat lang hals, af hvis 5—9 strenge den yderste er en melodistreng, som kneppes med tommelfingeren.

Banjo.

Banjoemas *[banju-]*, residentskab paa sydkysten af Java, ca. 5 600 km.² med 1 251 963 indb. (225 pr. km.²), heraf 925 europæere. I n. og ø. bjergfuldt med mange vulkaner (Slamat 3 439 m.). Meget frugtbart, dyrkning af kaffe og en mængde andre nytteplanter. Hovedstad B. med havnen Tsjelatjap.

Banjoewangi, havn i nederlandsk Ostindien, øen Java. Postkontor, telegrafstation.

Bank, b a n k v æ s e n. Ved en b. forstaaes et økonomisk foretagende, som gjør sig en forretning af at give og selv tage kredit, først og fremst gjennem udlaan og indlaan af penge, samt i det hele af at formidle omsætning af penge, værdipapirer og kreditrepræsentativer. Den enkelte person, som driver saadan virksomhed for egen regning, kaldes b a n k i ē r og hans forretning b a n k i ē r f i r m a eller b a n k h u s, medens betegnelsen b. fortrinsvis benyttes om de upersonlige firmaer, oftest kapitalsterke aktieselskaber, der har forskjellig slags kreditformidling og betalingsomsætning til opgave; en lovfæstet definition af betegnelserne bank og bankier har man ikke i noget lands lovgivning. Selve ordet b. er af italiensk oprindelse; b. *(banco)* var nemlig betegnelsen for den disk eller bænk, hvorfra pengevekslerne drev sin virksomhed paa de offentlige markedspladse i middelalderens italienske byer. Endnu minder udtrykket «bankerot» herom; naar en saadan pengeveksler misbrugte sin stilling eller gjorde sig skyldig i forbrydelse, der medførte tab af tillid, blev hans sæde slaaet istykker *(banco rotto)*. Forøvrigt er bankvæsenets aner meget gamle. Bankmæssig omsætning af penge og forvaring af betroede midler finder man allerede i det gamle Babylon (6 aarh. f. Kr.), i Grækenland og i Rom. Ogsaa i middelalderen og endnu længe fremefter i tiden spillede pengevekslerne en stor rolle, fordi myntforholdene var saa usikre. Navnlig udviklede italienerne denne slags forretning og udbredte den til andre lande. Efter sin oprindelse kaldtes disse italienere lombarder; herom minder endnu Lombard street i Londons city. Den laanevirksomhed, de særlig foretrak, kortsigtige udlaan mod haandfaaet pant, kom ogsaa til at gaa under navnet lombardlaan. Italienerne var jødernes læremestre, men blev efterhaanden overfløiet af dem. Jøderne led imidlertid ofte forfølgelser; dette opøvede deres gløghed, og de gjorde pengene usynlige og overflødige ved hjælp af veksler. Forøvrigt var vekselerforretning i ældre tider ofte forbundet med guldsmedhaandverket. Ikke sjelden misbrugte de gamle bankholdere sine kunders tillid, og da lovgivningen viste sig frugtesløs herimod, blev bankvæsenet lagt ind under staten. Den første offentlige b. var *Banco di Rialto* i Venedig, oprettet 1587. Snart fulgte Amsterdam, Hamburg og Nürnberg efter. I det 18 aarh. begynder en ny udvikling af bankvæsenet; de italienske forbilleder og traditioner blegner, og Holland, men navnlig England, overtager ledelsen. Aktiebankerne

---

besom ⓔ sope(lime).
besonder ⓣ (sær)egen.
Besonderheit ⓣ f, (sær)egenhed: detalj.
besonders ⓣ særskilt; især.
besonnen ⓣ besindig.
besorgen ⓣ besørge, sørge for; befrygte.
besorglich ⓣ bekymret; betænkelig.
Besorgnis ⓣ f, omhu; bekymring.
besorgt ⓣ bekymret, ængstelig.
Besorgung ⓣ f, besørgelse; erende.
bespannen ⓣ spænde for.
besparelse — ⓣ Ersparen n, Ersparnisse pl — ⓔ saving, economy — ⓕ épargne, économie f.
bespatter ⓔ overskvette.
bespeak ⓔ bestille, betinge sig; søge at vinde: tyde paa.
bespew ⓔ overspy.
bespicken ⓣ spække.
bespiegeln ⓣ: **sich b.** speile sig.
bespitzt ⓣ beruset, omtaaget.
bespornt ⓣ med sporer paa.
bespotte — ⓣ bespotten, verspotten; lästern — ⓔ mock, scoff, deride, sneer at; blaspheme (God) — ⓕ se moquer de; (rel.) blasphémer.
bespottelse — ⓣ Verspotten n, Verspottung, Lästerung f — ⓔ blasphemy — ⓕ blasphème m.
besprechen ⓣ omtale, drøfte; aftale; læse over (en syg); anmelde (en bog).

kommer op. Saadanne var f. eks. Englands b., grundlagt 1694, og Skotlands, grundlagt 1695. De faar afgjørende betydning for udviklingen af det moderne seddelbanksystem. I det 19 aarh. tog saa alle arter af bankvirksomhed et vældigt opsving, en mængde særegne bankformer udviklede sig, og omraadet for b.s virksomhed blev stadig udvidet, saaledes at det nu kan siges, at bankvæsenet behersker det hele økonomiske liv. I den aller nyeste tid er det navnlig Tyskland, som har gaaet i spidsen. I 1890 blev verdens samlede bankkraft eller forvaltningskapitalernes sum hos de banker, der offentliggjør sine regnskaber, beregnet til omkr. 60, i 1904 til 125 milliarder kr.

Livsnerven i den moderne bankvirksomhed er krediten; det er gjennem banken som organ, at krediten virker befrugtende paa samfundets økonomiske liv. Bankernes forretninger falder derfor naturlig i tre store hovedgrupper: I. saadanne, ved hvilke banken selv opnaar og benytter kredit, saaledes at den bliver skyldner for den paa kredit modtagne kapital. Man kalder dem passivforretninger; II. saadanne, ved hvilke banken yder kredit, saaledes at den bliver sine kunders kreditor; de kaldes aktivforretninger. Endel forretninger, ved hvilke banken hverken tager eller giver kredit, betegnes undertiden som indifferente.

Bankernes økonomiske funktion er at lede kapitalen fra indehavere, der sidder inde med den i overflod, som altsaa ikke udnytter den, til saadanne personer og foretagender, som trænger den for økonomiske opgaver, og som er villig til at betale (renter til kapitalen, provision til banken) for denne tjeneste. Man maa imidlertid vogte sig for at forveksle denne tjenstagtighed med velgjørenhed. Bankvirksomhed er kold beregning med gevinst for banken selv for øie. Bankernes funktion i det økonomiske liv er paa den ene side at tjene sparesansen og kapitalopsamlingen, men de skal tillige paa den anden side fremme initiativ og produktivt arbeide. En ufravigelig grundsætning for deres virksomhed ansees det at være, at de aldrig for egen regning indlader sig paa foretagender af vovelig art; de kan vistnok støtte spekulationen, men bør selv holde sig fjernt fra den, idet de altid maa holde sig for øie, at de, bortseet fra den private bankiervirksomhed, der spiller en stedse mere tilbagetrængt rolle, i det store og hele forvalter fremmed kapital, for en overveiende del betroede midler.

Det er navnlig paa tre maader, at en b. opnaar fortjeneste: a. ved forskjellen mellem de høiere udlaansrenter og de lavere indlaansrenter, b. ved provisioner eller andre godtgjørelser, kunderne maa erlægge for at opnaa b.s tjeneste, c. ved den kursforskjel (agio), der kan indtræde mellem det øieblik, da et værdipapir (f. eks. en aktie) erhverves, og det øieblik, da den sælges. Men før en b. kan opnaa fortjeneste, maa den have kapital. Hvorledes skaffer den sig da midlerne til sin virksomhed? Jo, til en begyndelse ved sin grundkapital, der i vore dage ofte er en betydelig, helt eller delvis indbetalt aktiekapital (se Aktie). Grundkapitalen tjener dels som sikkerhed for b.s kreditorer, dels som driftskapital. Som saadan vil den dog under de moderne forhold ikke forslaa langt. En b. trænger en stadig fortsat tilstrømning af penge. Den har jo nemlig saa at sige to hænder, en modtagende og en, hvormed den atter giver ud. Der maa i denne omsætning af betroet og atter afgivet kapital ikke indtræde nogen stans. At dette heller ikke sker, fremgaar noksom af de blomstrende bankers aarsopgjør, der kan opvise en særdeles stor omsætning (verdensinstitutet Deutsche Bank saaledes i 1906 nær 78 milliarder kr., Centralbanken for Norge i 1906 1.7 milliarder kr., i begge tilfælde paa hovedbogens ene side).

Men hvorledes skaffer en b. sig denne stedse fornyede tilgang af virkemidler? Jo, ved sine passiv-forretninger, ved at tage under sin forvaltning betroet fremmed kapital. De vigtigste af de herhenhørende forretningsarter er:

1. Indskud af kontante penge, som b. altsaa laaner af sine kunder. Saadanne indskud modtager en b.: a. paa folio, naar den forpligter sig til at tilbagebetale pengene paa anfordring, altsaa naarsomhelst og uden opsigelse; denne form anvendes i stor udstrækning af forretningsverdenen, som paa denne maade slipper at holde nogen større «kasse»; b. i løbende regning, saakaldt kontokurantregning, hvor b. ved siden af at modtage kundens indskud tillige foretager udbetalinger for ham, saaledes at der opstaar et som regel fast og varigt mellemregnskabsforhold; c. paa sparebankvilkaar, hvorved der forudsættes ret for b. til at kræve forudgaaende opsigelse, hos os oftest 3 maaneder, før de indsatte midler atter kan udtages; undertiden betragtes denne opsigelse stiltiende forudsat, saaledes at b. uden videre beregner den for denne indlaansform fastsatte rente, naar beløbet blot har staaet inde mindst 3 maaneder; d. paa langsigtig opsigelse, som regel med mindst 6 maaneder, undertiden med aars varsel; endelig e. paa forud fastsat forfaldstid, naar tilbagebetalingen skal finde sted til et bestemt tidspunkt, i hvilket tilfælde ofte en fast rente for det hele tidsrum omforenes. Størrelsen af den rentefod, hvorefter b. beregner rentegodtgjørelsen for sine indlaan, afhænger nemlig dels af indskuddets varighed, dels af bankdiskontoens (se nedenf.) høide. For indskud paa folio beregnes undertiden, f. eks. saavel af Deutsche Reichsbank som af Englands og af Frankriges bank ingen rente; hos os betaler b. for saadanne laan som regel 1 à 2 pct.

2. Giro-omsætning. Giro (ital., udt. dshiro) betyder ring eller kredsløb. Naar A. skylder B., B. C., C. D. og D. atter A. en sum, danner disse fordringer og gjældsposter en ring. Staar A., B., C. og D. i forbindelse med samme b., kan denne formidle afgjørelsen af samtlige disse poster uden at benytte kontanter. Dette er grundprincipet i den saakaldte girering. Denne bestaar praktisk i den forretningsmæssige forenkling, at gjæld afgjøres og tilgodehavender inddrages ved af- og tilskrivninger paa vedkommende firmaers konti i bankernes bøger. Ved girovirksomheden giver banken ingen kredit, overtager altsaa ingen risiko. Oftest foretager en b. disse overførelser gratis, men til gjengjæld kræver den af enhver deltager i giroforholdet et rentefrit indskud, hvis størrelse retter sig efter omsætningernes omfang, og som kan bestaa i kontanter, veksler, anvisninger, kuponer etc. Dette krav er grunden til, at giroforretningen regnes til de passive kreditforretninger. Naar banker sig imellem udligner gjældsposter og fordringer ved indbyrdes afregning, taler

---

Besprechung (t) f, samtale, forhandling; anmeldelse.
besprengen (t) bestænke.
bespringen (t) bedække.
bespritzen (t) besprøite.
bespülen (t) beskylle.
besser (t) bedre.
bessern (t) forbedre.
best (t) & (e) bedst; (e) ogs. lure, snyde.
bestaa — (t) bestehen — (e) consist (in, of), be composed (of); (vare) continue, endure; (eksamen) stand, meet, pass — (f) consister (en), se composer (de); passer (un examen); soutenir, subir (une épreuve); (vare) subsister.
bestallen (t) beskikke.
bestalling — (t) Bestallung f — (e) commission, patent of office — (f) brevet m.
Bestand (t) m, varighed, bestandighed; beholdning, besætning.
bestanddel — (t) Bestandteil m — (e) ingredient; component, constituent — (f) élément, ingrédient m.
bestandig — (t) beständig, standhaft — (e) lasting; constant(ly) — (f) persévérant; permanent; constant (constamment). Se ogs. stadig, altid.
bestandighed se stadighed.
bestärken (t) bestyrke, bekræfte.
bestätigen (t) stadfæste, bekræfte.
bestatten (t) jordfæste.
Bestattung (t) f, begravelse.
bestechen (t) bestikke.

man om c l e a r i n g (af eng. *clear,* gjøre op, rydde op, klarere). Dette system skriver sig fra England, hvor det kan forfølges tilbage til det 18 aarh.; i Tyskland blev det indført først 1883, men havde der allerede i 1905 naaet en saadan udvikling, at 33.8 milliarder kr. i det aar blev afregnet gjennem de tyske bankers tolv clearingkontorer uden anvendelse af kontanter.

3. Udstedelse og salg af anvisninger eller veksler paa tilgodehavende hos b.s egne forbindelser.

4. Rediskontering af veksler, b. selv har modtaget til diskontering fra sine kunder.

5. Modtagelse i depot, d. v. s. til forvaring i afstængte, ild-, vand- og tyveri-sikre rum af værdipapirer af enhver art eller kostbarheder; endelig

6. Udstedelse af seddelpenge, hvilket er en forret for de saakaldte seddelbanker (s. d.), i Norge alene Norges bank (s. d.).

Med de midler, bankerne saaledes paa forskjellig maade skaffer sig, driver de sine a k t i v forretninger. De vigtigste arter af disse er:

1. Diskontering af veksler. Herved forstaaes, at b. afkjøber kunden den endnu ikke forfaldne vekselfordring mod at erlægge dens paalydende, fratrukket den for disse forretninger særegne rente indtil forfaldsdag, den saakaldte diskonto (s. d.). Diskonteringsforretningen spiller i vore dages kreditøkonomi en overordentlig betydningsfuld rolle. Som regel betales jo ikke varerne kontant ved afleveringen. Kjøberen indrømmes sedvansmæssig en kortere eller længere kredit, f. eks. i 3 maaneder. I sælgerens interesse vil det imidlertid ofte være at skaffe sig kontantbeløbet. Dette sker gjennem diskonteringen. For at kunne gjøre dette maa han nyde vekselkredit hos en b., og denne tillid vil regelmæssig være betinget af, at banken erholder et indblik i vedkommende firmas formuesforhold og forretningsførsel. Denne kontrollerende virksomhed er nøglen til b.s magt.

Gjennem at nedsætte eller forøge diskontoen, d. v. s. ved at gjøre pengene billigere eller dyrere, regulerer bankerne pengemarkedet. Herved opnaar de indflydelse paa alle laaneoperationer og derigjennem paa de almindelige omsætnings- og kreditforhold i landet. Ogsaa indskudsrentens høide afhænger af diskontoen: jo høiere denne er, desto større renter kan b. yde for de midler, de selv laaner. I lande med guldmyntfod er en høi diskonto en beskyttelse mod udstrømning til udlandet af deres guldforraad. Hos os fastsættes diskontoen af Norges bank. Rige lande med velordnede bankforhold har som regel en lav, kapitalfattige en høi diskonto.

2. Laan mod haandfaaet pant, ogsaa kaldt lombardlaan. Om oprindelse til navnet paa denne laaneform se ovenf. Pantobjektet ved disse laan kan bestaa i værdipapirer (ofte ogsaa kaldt effekter), som aktier, obligationer, sparebankbøger, eller i varer. Medens pantsatte effekter simpelthen overføres i bankens besiddelse, sker sikkerhedsstillelsen ved varer, i alm. ved overdragelsen af et lagerbevis (warrant, s. d.), en erkjendelse fra et med offentlig troværdighed udstyret lagerhus (s. d.) eller frilager (s. d.) om, at varerne befinder sig i dets verge. Den kan ogsaa ske ved, at b. erholder nøglen til pantsætterens private lager udleveret, saaledes at den til enhver tid har adgang til at kontrollere varernes tilstedeværelse. Befinder disse sig ombord paa et skib, er som det heder «svømmende», foregaar pantsættelsen ved overdragelse af det for varerne udstedte konnossement (s. d.), ledsaget af forsikringspolicen. Laanegrænsen retter sig selvfølgelig efter pantets værdi og debitors betalingsevne, men som regel vil belaaningsværdien aldrig dække den for objektet i handel og vandel gjængse reelle værdi, idet b. for at undgaa risiko, et grundprincip for al bankvirksomhed, regner med en saakaldt margin, ved hvilket udtryk man netop betegner forskjellen mellem laaneværdi og salgsværdi. For lombardlaan er renten noget høiere end diskontoen, i almindelighed 1 pct. Disse laan er derfor gjerne kortsigtige; ved den tyske rigsbank saaledes i 1905 gjennemsnitlig kun elleve dage.

3. Laan mod pant i fast eiendom, jord og grund, bygning eller industriel bedrift. Eiendommeligt for denne laaneform er, at pantet, som ubevægeligt, forbliver i eierens besiddelse og under hans raadighed. Disse laan benævnes hypoteklaan og er langsigtige, da en fast eiendoms eier ikke er tjent med at belaste sin eiendom med laan, der hvad dag som helst kunde opsiges. Den herhenhørende art bankvirksomhed drives derfor af særlig for dette formaal organiserede banker, benævnt hypotek- (s. d.) eller realkredit-b. (s. d.). Denne udlaansform benyttes tillige ofte af private kapitalister.

4. Laan mod vekselobligationer (s. d.), en for Norge eiendommelig laaneform, og som i stor udstrækning finder anvendelse hos vore sparebanker. Bankens sikkerhed søges ved disse laan opnaaet derved, at to eller flere, af banken godtagne personer, ved sit endossement stiller sig som selvskyldnerkautionister for laanebeløbet.

5. Kontokurantforretninger. Her tilstaar b. sin kunde kredit i «løbende regning» (ital. *conto corrente);* opgjør gives ikke for hver enkelt forretning, men regnskabet holdes løbende, indtil den omforenede eller stiltiende fastsatte regnskabsperiode, der som regel vil afsluttes med kalenderaaret, er udløbet. Ved opgjøret da vil det først vise sig, hvem af parterne der er kreditor og hvem debitor. Denne form af bankvirksomhed er egnet til at knytte faste baand mellem bankerne og de store industrielle og kommercielle forretninger. Renteberegningen sker her paa en særegen maade (se K o n t o k u r a n t).

6. Kjøb og salg af aktier, statsobligationer, veksler (se A r b i t r a g e) og andre værdipapirer samt veksling af udenlandsk mynt, for egen regning eller pr. kommission.

7. Udstedelse af fordringer paa andre banker, f. eks. reisekreditiver.

8. Inkassoforretninger saasom indfordring af beløbene for veksler og anvisninger, fakturaer og regninger.

9. Emissionsforretninger (af lat. *emittere,* udsende). Ved disse forretninger overtager b. værdipapirer, udstedt af stat eller kommune (stats- eller kommuneobligationer) eller af grundlæggerne af et økonomisk foretagende (aktier, ihændehaverobligationer efter l. af 6 aug. 1897) i samlet mængde af ligelydende eksemplarer og til omforenet kurs (bankens kjøbesum) for atter at afhænde dem til det kapitalanbringende publikum efter en høiere kurs. Ved optagelsen af statslaan hænder det ofte paa grund af disse forretningers omfang og de med dem forbundne betydelige kontante udlæg, at flere b., undertiden i

---

Besteck Ⓣ n. bestik.

bestehen Ⓣ bestaa; holde stand. **auf etw. b.** holde fast ved.

bestellen Ⓣ besætte; bearbeide, dyrke; beskikke; besørge bestille; stevne. **bestellt (um)** fat (med).

Bestellung Ⓣ f. bestilling; besørgelse; dyrkning.

bestemme — Ⓣ bestimmen; (sig til) sich entschliessen — Ⓔ determine; (om skjæbnen) destine; (fastsætte) appoint, settle, fix; (sig) come to a determination, (sig for) decide upon, (sig til) make up one's mind to; (forordne) provide — Ⓕ déterminer, résoudre, arrêter; (sig til, for) se décider à, pour; (fastsætte) fixer; (om lov) prescrire.

bestemmelse — Ⓣ Bestimmung f, Entschluss m — Ⓔ determination, destination; (skjæbne) destiny; (øiemed) purpose; (anordning) appointment; (forordning) regulation; (afgjørelse) decision — Ⓕ décision, détermination, résolution f; fixation f; (forordning) réglement m, disposition f. **bestemmelsessted** — Ⓣ Ort (m) der Bestimmung — Ⓔ (place of) destination — Ⓕ (lieu de) destination.

bestemt — Ⓣ bestimmt; (om karakter) entschlossen — Ⓔ (fastsat) fixed, appointed; (nøiagtig) precise; (karakter) determined, firm; (svar) positive — Ⓕ (afgjort) décidé, déterminé; (om karakter) ogs. résolu; (vis) certain, sûr; (fast) fixe; (afgjørende) décisif; (nøiagtig) précis.

besteuern Ⓣ skatlægge.

forskjellige lande, slaar sig sammen til et konsortium el. en finansgruppe, der opererer i fællesskab. En flerhed af vore norske statslaan er kommet istand paa den maade. En egen gren af saadan laanevirksomhed er de saakaldte konverteringer. Den bestaar i at ombytte et ældre offentligt laan med et nyt til forandret, fordelagtigere rentefod. — I den sidste halvdel af forrige aarh. er det i de store industrilande blevet stedse almindeligere, at særlig dertil oprettede b. har været medvirkende ved grundlæggelsen af industrielle og andre økonomiske foretagender, ved udvidelse af saadanne, eller hvor flere ensartede bedrifter er sammensmeltet til et nyt større foretagende. B. paatager sig i saadanne tilfælde at skaffe kapitalen tilveie mod aktier, som den da atter maa sørge for at faa solgt med gevinst (overkurs, agio); i aarene 1891—1900 blev der alene paa tyske industripapirer af emissionsbankerne ad denne vei tjent tils. omkr. en milliard kr. Saadan «gründer»-virksomhed kan imidlertid være forbundet med betydelig risiko. B. ledes ved denne let ind paa børsspekulationens og aktiejobberiets skraaplan, og den er ogsaa blevet mange b.s ruin. Denne form af emissionsaffærer betragtes derfor af mange som en af det moderne bankvæsens udvekster.

Ogsaa i bankfaget er med det moderne økonomiske livs arbeidsdeling opgaverne blevet specialiseret, saaledes at hver b. regelmæssig driver en enkelt eller nogle beslegtede arter af bankforretninger, hvilket gjerne faar sit udtryk i bankens firmanavn. —

I Norge har bankvæsenet endnu ikke det første aarh. bag sig. Vor første b. var nemlig Norges bank (s. d.), oprettet som rigets seddelbank ved fundation af 14 juni 1816; i Sverige fik man et bankinstitut allerede 1656 (allerede med et kortvarigt forsøg paa seddeludstedelse) og i Danmark 1736. I Kra. begyndte firmaet Ths. Joh. Heftye & søn at drive bankiervirksomhed 1818, og 1822 oprettedes Christiania sparebank. Medens antallet af spare b. voksede raskt, Bergen, Drammen og Trondhjem fik sine sparebanker allerede 1823, oprettedes de første større private handelsbanker ikke før omkr. aarh.s midte; Kristiania b. og kreditkasse traadte saaledes i virksomhed 1848, den Norske creditbank 1857, Bergens privatbank 1856, Drammens privatbank 1867, Nordenfjeldske kreditbank, Trondhjem, 1868. Vort største private bankinstitut er nu Centralbanken for Norge (s. d.) med en forvaltningskapital af 64 mill. kr.

Af kommercielle aktiebanker havde vort land ved udgangen af 1905 89. For 85 af disse (de 4 manglende var smaabanker) foreligger officielle statistiske opgaver over deres virksomhed m. v. udvisende en samlet aktiekapital af 87.6 mill. kr., fonds af forskjellig art 22.1 mill., samlet forvaltningskapital 477 mill. De havde ved aarets udgang indestaaende paa kassefolio 17.3, paa sparebankvilkaar og opsigelse 284.2 mill., hvoraf fra staten 8.3 mill.; beholdningen af veksler og vekselobligationer var 176.6 mill.; paa kassekredit og andre udlaan undtagen pantobligationer var udlaant 139 mill. og paa pantobligationer 50 mill. kr. I aarets løb blev diskonteret papirer for 673.5 mill. (i 1903 708.4 mill.). Der blev indkjøbt veksler paa udlandet for 571.4 mill. kr. (mod gjennemsnitlig for 473.8 mill. i aarene 1900—02). Disse bankers bruttoindtægter i aaret udgjorde 9.1 mill., nettoindtægten 5.4 mill. kr. — Af sparebanker fandtes, ogsaa ved udgangen af 1905, i byer 64, paa landet 382, tils. 446. Antallet af indskydere var 790 307 med et samlet tilgodehavende af 374 mill. kr.; af indskydere med tilgodehavende under 500 kr. var der 633 351 med en samlet indskudskapital af 56.8 mill. 20 pct. af indskyderne eiede altsaa 85 pct. af indskudskapitalen. Sparebankernes egen formue udgjorde 46.5 mill. kr., den hele sum, der henstod under deres forvaltning 422.4 mill. kr., hvoraf 47.62 pct. var disponeret ved udlaan mod vekselobligationer, 24.82 pct. mod pantobligationer, 5.15 pct. ved veksler og 9.65 pct. anbragt i stats-, hypotek-, kommuneobligationer el. aktier. For sparebankernes indretning og virksomhed haves forskrifter i l. af 6 juli 1897.

Foruden de nævnte b. har vi Norges hypotekbank (s. d.), oprettet ved lov af 18 sept. 1851 for at give landets jordbrugerstand adgang til at erholde billige laan paa deres eiendomme, den Norske arbeiderbrug- og boligbank (s. d.), oprettet ved lov af 9 juni 1903 med formaal at skaffe ubemidlede laan mod kommunegaranti til erhvervelse af arbeiderbrug, samt et par realkreditbanker i Kra. og Trondhjem.

Bank el. b a n k e, en undersjøisk, dyb, vid grunde i det aabne hav med jevne skraaninger og bestaaende af løst materiale; mange b. har en meget betydelig udstrækning. De fleste b. er dannet af uorganiske bestanddele, sand grus o. l. (Doggerbank, New Foundlandsbank o. s. v.), andre er dannet af organiske: musling-b., koral-b. o. s. v. (Bahama-b. er en koralbanke af stor udstrækning). Kjendte norske b. er Storeggen og Aktiveggen (s. d.). — B a n k s k ø i t e og b a n k f i s k e r driver fiske ude paa bankerne. «Bank» bruges ogsaa om skybanke.

Bankdiskonto, se D i s k o n t o og B a n k.

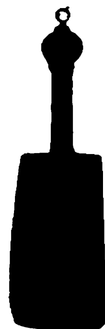
Bankeaand, se S p i r i t i s m e.

Bankerot, se B a n k, sp. 698.

Bankestok, bedding, underlag for et skib, som bygges; Aasen: bakkestokk (Helgeland).

Banke't (fr. *banquet*). 1. Festmaaltid, især i offentlig anledning. — 2. En forhøining bag et brystvern, hvor skyttere eller kanoner har plads. B. for skyttere ligger ca. 1.4 m. under kronen af brystvernet, saaledes at skytteren lægger albuerne paa dette. — 3. En horisontal afsats i større jord- og stenfyldninger, anbragt for at fordele trykket paa grunden, opfange nedglidende materiale, i det hele øge stabiliteten. En opfyldt vold af jord og sten, smaa dæmninger o. l. kaldes undertiden b. Ordet er nu ikke meget benyttet i teknisk betydning.

Banketræ, gammelt træredskab ved vaskning af tøi. Undertiden prydet med udskjæringer el. motiv i karveskurd (kerbsnit), efter traditionen da anvendt som «festargaava». En mellemting mellem banketræ og mangletræ forekommer ofte i Norge. Ligeledes paa Island, her ofte udstyret med den gamle, paa middelaldermotiver udviklede, eiendommelig islandske folkeornamentik.

Banketræ

Bank holidays *[bæŋk hå'lidēz]*, bankfridage, kaldes i England, foruden de alm. søn- og helligdage, endel 1871 lovfæstede

---

bestiaire (f) m, dyrekjæmper; dyrebog.
bestial (e) & (f) dyrisk.
bestialité (f) f, **bestiality** (e) dyriskhed.
bestialize (e) gjøre dyrisk.
bestiasse (f) f, fæ.
bestiaux (f) m pl, kreaturer.
besticken (t) brodere.
Bestie (t) f, bæst, fæ.
bestige — (t) be-, ersteigen — (e) ascend — (f) monter sur; (klatrende) grimper, gravir; (med stige) escalader.
bestigning — (t) Besteigung, Ersteigung f — (e) ascending osv.: ascent, ancension — (f) montée, ascension f.
bestik — (t) Besteck n — (e) case (of instruments); (tilsjøs) day's work — (f) étui m, trousse f; (tilsjøs) point m (de route).
bestikke — (t) bestechen — (e) bribe (dagligtale) tip, (fig.) captivate — (f) corrompre, gagner; (besnære) séduire.
bestikkelig — (t) erkäuflich, bestechbar, bestechlich, feil — (e) corruptible; venal — (f) corruptible; vénal.
bestikkelighed — (t) Erkäuflich-, Bestechlichkeit f — (e) corruptibility, venality — (f) corruptibilité f: vénalité f.
bestikkelse — (t) Bestechung f — (e) bribe, bribery — (f) corruption f: séduction f.
bestikkende — (t) bestechend — (e) prepossessing, engaging, seductive — (f) séduisant.

hviledage for al bank-, fabrik-, told- og oppebørselsvirksomhed. Det er anden dag jul, paaske, pinse og første mandag i august, i Skotland 1 mai og i enkelte byer ogsaa nogle andre dage. Veksler, forfaldne paa en b., betales som regel dagen efter.

Bankheftelser kaldtes i Danmark en til fordel for den 1813 oprettede rigsbank indført grundskat, hvis særformaal var at skaffe banken midler til at drive sin virksomhed. Heftelsen knyttedes til al rigets faste eiendom med prioritet foran alle andre indtil 6 pct. af værdien. Denne grundbyrde kunde gives form af en pantobligation. Den forrentedes med $6^1/_2$ pct., men kunde indløses kontant med sølv; dog stod det eieren frit for isaafald at lade sig obligationen tiltransportere til fri raadighed. Da Rigsbanken 1818 overgik til Nationalbanken, blev der givet b.s indehavere adgang til at indløse dem med fortrinsret til at erholde aktier i banken for heftelsesbeløbet. De sidste b. udslettedes efter proklama 1878.

Bankier *[bangkie']* kaldes en forretningsmand, som driver almindelig bankvirksomhed, som diskontering af veksler, handel med værdipapirer, fremmed mynt, indløsning at kupons, lotterisedler m. v. (se B a n k). Denne virksomhed er hos os ikke underkastet nogen særlovgivning. Den, som driver vekselerer- eller bankforretninger, ansees efter lov om handelsregistre, firma og prokura af 17 mai 1890 «lige med handlende» (se l.s § 35 a).

Bankivahønen, se H ø n s e s l e g t e n.

Banknote, bankseddel eller pengeseddel er et af en bank udfærdiget gjældsbevis hvis beløb udbetales ved paakrav til ihændehaveren. I vort land er Norges bank eneberettiget til at udstede b. (l. 23 april 1892 § 6).

Bank of England *[bæŋk əv inglənd]* er et af verdens største og vigtigste bankinstituter, grundlagt 1694 som et privat konsortium af statskreditorer efter en af skotlænderen W. Paterson udarbeidet plan, nu et aktieselskab med £ 14 553 000 aktiekapital. Den er den engelske stats bankier og forvalter den hele statsgjæld mod en provision, der sedvanlig udgjør omkr. £ 160 000 aarlig, medens den aarlig for sit privilegium erlægger omkr. £ 200 000. B. betaler ingen renter for folioindskud, giver ikke forskud i form af blankokredit, diskonterer ikke veksler paa udlandet, men udfører ellers almindelig bankvirksomhed. B. styres af et forvaltningsraad paa 26 medlemmer valgt af aktionærerne; inden sin midte vælger styret en guvernør og en viceguvernør. Skjønt uden eneret til udstedelse af seddelpenge har, efterhaanden som den Peel'ske banklov af 1844 (s. d.) har øvet sine virkninger, alene B.s noter faaet betydning som omløbsmidler.

Banko (ital. *banco,* bank), var i Sverige en benævnelse, der tillagdes den saakaldte Riksens ständers bancs sedelpenge og skillemynt til adskillelse fra samme banks sølvmynt el. specie paa den ene side og det saakaldte Riksgäldskontors sedler paa den anden. Værdiforholdet var: 1 riksdaler specie = $2^2/_3$ rdl. banko = 4 rdl. riksgäld. Da den svenske rigsdag 1854 indførte decimalsystemet i landets myntvæsen fra 1863 af, ophørte den brogede regning med b.-mynt som lovlig.

Bankobreve, se P o s t.

Bankpolitik taler man om, hvor det gjælder de grundsætninger, efter hvilke et lands bankvirksomhed drives, navnlig med hensyn paa dennes interesse for staten. Den vil derfor i første række omhandle reglerne for udstedelse af pengerepræsentativer. Retten til at udstede saadanne er i de fleste stater i nyere tid knyttet til et enkelt bankinstitut, der træder i et nærmere forhold til staten, og som derfor udstyres med særrettigheder, samtidig som dens virksomhed omgjærdes af lovfæstede forholdsregler og betryggende kontrol. For Norges bank har man saadanne regler i l. af 23 april 1892, revideret ved tillægslove af 27 juli 1896, 19 mai 1900 og 14 mai 1902, hvorhos der for dens virksomhed er udfærdiget et reglement af 16 novbr. 1892. Staten kan imidlertid udvide sin regulerende medbestemmelsesret ogsaa til andre banker end de rene statsbanker. Det er f. eks. hos os skeet ved l. om sparebanker af 6 juli 1887, som fastsætter normer for disse bankers organisation og forretningsførsel, hvis overholdelse staten kontrollerer. Om Norges hypotekbank og Norsk arbeiderbrug- og boligbank, se art. herom. [Litt.: Will. Scharling, «Bankpolitik» (Kbh. 1900).]

Banks *[bæŋks],* S i r J o s e p h (1743—1820), eng. naturforsker og opdagelsesreisende. Var med paa Cook's første reise om jorden. Efterlod sig et berømt bibliotek.

Banks *[bæŋks],* N a t h a n i e l P r e n t i s s (1816—94), nordamer. politiker og general, først bomuldsspinder, siden redaktør og medlem af kongressen. Som ivrig modstander af slaveriet deltog han i krigen 1861—65, i begyndelsen som oberst for en bataljon frivillige. Han blev hurtig general og førte overbefalingen i flere træfninger.

Bankura, hovedstad i et distrikt af samme navn i Bengalen, Forindien, ca. 20 000 indb., livlig handel.

Bankvand, et vandlag i Nordsjøen og Skagerak af en saltholdighed af 32—34 pro mille, dannet ved opblanding af det salte Nordsjøvand med ferskere vand fra kysterne. Man skjelner mellem et koldere «nordligt b.» og et varmere «sydligt b.», hvis indbyrdes forhold i udbredelse og mægtighed antages at øve indflydelse paa sildens indsig til kysterne.

Bann *[bæn],* elv i nordl. Irland (provinsen Ulster), udspringer paa Mournefjeldene, gaar gjennem Lough Neagh og falder ud i Atlanterhavet ved Coleraine; 93 km. lang, rig paa laks.

Bann, oldtysk-gotisk ord, men tidlig optaget i oldnorsk. Betyder egentlig forbud (bl. a. handelsforbud), men brugtes senere i forskjellige anvendelser om straf for forbudenes overtrædelse (fredløshed, bøder o. l.). I det kirkelige sprog er b. (ekskommunikation) udelukkelse af menigheden. Paa grundlag af den hellige skrifts ord har allerede den apost. kirke udstødt aabenlyse syndere af menigheden, vistnok oprindelig for hele livet. Senere tillod kirken en gjenoptagelse i menigheden efter forskjellige bodsstraffe. Denne indrømmelse fremkaldte flere stridigheder og medførte adskillige udtrædelser (novatianismen, donatismen). Oprindelig var magten til at lyse i b. lagt i menighedens haand, men senere gik den over til geistligheden. I middelalderen skjelnede man mellem det lille og det store bann. Det første: udelukkelsen fra kirkens sakramenter, var en pædagogisk forholdsregel. Det sidste (anatema, s. d.), kirkens sværeste straf, medførte udelukkelse fra alle kirkens goder. Den middelalderlige kirkeret krævede, at den verdslige magt

---

bestille (varer o. l.) — ⓣ bestellen — ⓔ bespeak, order — ⓕ commander; retenir. Se ogs. gjøre, udrette.

bestilling — ⓣ Geschäft, Gewerbe, Amt n: Bestellung f — ⓔ (forretning) business, occupation, employment; (stilling) place, office: (ordre) order, commission — ⓕ occupation f: (stilling) emploi m, place f; (af arbeide, varer) commande f, ordre m. **bestillingsmand** — ⓣ Bediensteter adj — ⓔ functionary — ⓕ employé m.

bestimmen ⓣ bestemme.

bestir ⓔ: **b. one's self** gribe sig an.

bestirnt ⓣ stjernebesaaet.

bestjæle — ⓣ bestehlen — ⓔ steal (from), rob (one of) — ⓕ voler.

bestorme (med bønner) — ⓣ bestürmen — ⓔ assail, importune — ⓕ assaillir.

bestow ⓔ (ned)lægge, anbringe; skjænke.

bestowal ⓔ overdragelse.

bestrafen ⓣ (af)straffe.

bestreichen ⓣ bestryge.

bestreiten ⓣ bestride.

bestricken ⓣ besnære.

bestride — ⓣ bestreiten — ⓔ contest, impugn, dispute, deny; (udgifter) bear, defray — ⓕ contester, nier; (udgifter) subvenir aux (fournir les) frais de qc.

bestryge (med kanoner) — ⓣ bestreichen — ⓔ rake — ⓕ balayer.

bestræbe sig — ⓣ sich bebestreben, bemühen — ⓔ strive, endeavour — ⓕ s'efforcer (de).

skulde drage omsorg for, at bannet ogsaa fik borgerlige følger. Luther forkastede det store bann og anerkjendte kun det lille som et middel til at holde aabenbare syndere borte fra nadveren. Den reformerte kirke med sin iver for kirketugtens gjennemførelse lagde derimod mere vegt paa bannet.

Ba'nner, felttegn, fane; et flag, der ved hjælp af en tverstang er anbragt paa selve fanestangen som et raaseil paa en mast. B. brugtes opr. som felttegn (sml. romernes «ørne»); vikingerne kjæmpede under et b. med billedet af Odins ravn. I Italien brugtes b. saa store, at de maatte føres frem paa en særlig vogn, carroccio (s. d.). I middelalderen afløstes b. af fanen, men kaldtes stadig b.; hver anfører har sit b.; derved gaar b. over til at betegne den styrke, der følger ham, og siden en vis troppestyrke: et b. rytteri. Rigsbannerne (Dannebrog, Liljebanneret o. s. v.) er blevet til i 12 og 13 aarh.

Bannesdorf, tysk havn ved Østersjøen, øen Femern, 256 indb.

Bannockburn *[bænəkbəə'n]*, by i sydlige Skotland i Stirlingshire ved elven Bannock med 2444 indb. (1901). Tekstilindustri. Slag i 1314 (Robert Bruces seier over Edvard II) og i 1488 (skotske oprøreres seier over Jakob III).

Bannu', distrikt i nordvestlige Forindien, lige ved grænsen af Afghanistan, 10000 km² med ca. 350000 indb. Landet gjennemstrømmes af Indus, hvis vand benyttes til vanding. Produkter: hvede, stensalt og alun. Hovedstad Bannu el. Edwardsedabad.

Banque de France *[bāk dø frās]*, Frankriges bank, er landets statsbank og eneste seddelbank, opr. 1800 som et aktieselskab, der efterhaanden har undergaaet en række betydelige kapitalforhøielser, sidst 1857 til 182.5 mill. frc. Dens seddelomløb kan udstrækkes til 4 milliarder frc. B. styres af en guvernør og 2 underguvernører, der udnævnes af regjeringen, i forbindelse med 2 bestyrelsesraad, der er delt i en række komiteer til varetagelse af de forskjellige særopgaver. B. har filialer eller kontorer i omkr. 260 byer.

Ba'ntam, residentskab i Javas vestende, 7900 km.² med 812170 indb. Nordkysten er flad og sumpig, i det indre er det bjergfuldt (udslukt vulkan Karang 1778 m.). Landet er usundt, men frugtbart, der avles ris, kaffe og sukkerrør og drives kvægavl, fiskeri og handel. Indbyggerne er sundanesere, som er forskjellige fra javaneserne. Den vigtigste by er Serang.

Bantingkur anvendtes tidligere (fremkom 1864) meget til afmagring ved fedtsyge; tillod rigelig nydelse af eggehvidestoffe, men kun meget ringe mængde af kulhydrater og forbød nydelsen af fedtstoffe, sukker og øl. Kuren taaltes kun af kraftige personer og blev ofte misbrugt. Den er senere modificeret saaledes, at noget fedtstof tillades (se F e d t s y g e).

Bantry *[bæntri]*, irsk havneby 71 km. v.s.v. for Cork. 3040 indb. Liden havn.

Ba'ntu *(Aba-ntu,* mennesker, fl. af *umu-ntu)*, stor folkegruppe, forbundet ved sprogslegtskab, i Syd- og Central-Afrika, fra kaffernes og bechuanernes land i syd til Uganda, Uelledistriktet og Kamerun i nord, hvor grænsen mod de nærstaaende sudannegere endnu ikke med sikkerhed kan drages. De sydligste stammer er hyrdefolk, de øvrige jordbrugende. Den materielle kultur naar hos de enkelte stammegrupper ret forskjellig høide, medens den aandelige kultur over det hele gebet karakteriseres ved kras shamanisme og animistiske forestillinger i en form, der med et lidet træffende navn almindelig benævnes fetischdyrkelse. Hvad der binder stammerne sammen, er sprogene, der staar paa et gammelt udviklingstrin og er kjendt i et antal af over 200. De er usedvanlig formrige og udmerker sig ved udstrakt brug af pronominalpræfikser, der giver hele sproggruppen dens særpræg. Verbum og substantiv er ofte ikke adskilt. Lydinventaret er righoldigt; i enkelte dialekter forekommer smæklyd. Sprogene deles almindelig i 3 grupper: a. en østlig (Kaffer- og Sambesisprog, Kisuaheli, Kipokomo o. a. sprog ved østkysten); b. en midtre (Sechuana, Tekeza o. a.); c. en vestlig (Otyiherero, Loanda- og Kongosprog, Dualla o. a.).

Banu, rumænsk mynt = 1 fransk centime.

Banville *[bāvi'l]*, T h é o d o r e F a u l l a i n d e (1823—91), fr. digter, en af parnassierne, har udgivet en række digtsamlinger: «Les cariatides», «Les stalactites», «Odes funambulesques», «Les odelettes», «Les exilés», «Idylles prussiennes» o. a. B. har ogsaa skrevet scenestykker, hvoriblandt «Gringoire», og noveller. Som poet dyrkede han den ydre skjønhed, han var en virtuos i vers, fremhævede sterkt rimets store rolle; sine versteorier har han fremsat i «Petit traité de versification française». Har desuden skrevet «Mes souvenirs».

Banyan, en figenart *(ficus bengalensis)*, som vokser vildt i det sydlige Indien og ved foden af Himalaya, men plantes almindelig i Ostindien, især ved templerne, og udmerker sig ved sin eiendommelige vekst. Oftest optræder planten epifytisk paa andre trær, som den efterhaanden ødelægger, medens den udvikler sig til et 20—30 m. høit træ, hvis nedhængende grene danner luftrødder ned i jorden, og derfra vokser atter nye stammer frem. Det største kjendte eksemplar har en fælles krone, der spænder over et areal af over 500 m. i omfang, og dets moderstamme har et omfang af 14 m.

Banyantræet.

Banyuls-sur-Mer *[banjylsyrmær]*, liden by i sydlige Frankrige, depart. Østpyrenæerne, ved en liden bugt af Middelhavet, 3111 indb. Udmerket vin, besøgt sjøbad; udfører kork og honning.

Banz, slot i Ober-Franken i Bayern, ved Mainelven berømt for sin antikvitetssamling.

Ba'nzai (jap.), opr. hilsen, «tusen aar» (d. e. gid du maa leve tusen aar), derefter udviklet til et udraab svarende til vort «hurra».

---

bestræbelse — (t) Bestreben n; Bemühung f — (e) endeavour, effort — (f) effort(s) m (pl).

bestrø — (t) bestreuen — (e) (be)sprinkle, (be)strew, powder — (f) répandre, semer (qc) sur; parsemer; saupoudrer.

bestücken (t) bestykke.

bestürzt (t) bestyrtet.

bestyre — (t) verwalten; (en skole) vorstehen — (e) manage, conduct, direct — (f) diriger; gouverner; administrer, gérer.

bestyrelse — (t) Verwaltung f; Direktion f, Vorstand m — (e) management, direction, administration; (personerne) managers, board of directors — (f) direction f; gouvernement m; administration f; exercice m; conduite f.

bestyrer(inde) — (t) Verwalter(in) m (f), Vorsteher(in) m (f), Direktor m, Direktrice f — (e) manager; director, directress; (bo-) trustee — (f) directeur m, directrice f; administrateur m, administratrice f; (forretningsfører) gérant m.

bestyrke — (t) bestärken — (e) confirm — (f) confirmer.

bestyrtelse — (t) Bestürzung f — (e) consternation, amazement, dismay — (f) consternation, stupefaction f.

bestyrtet — (t) bestürzt — (e) amazed, disconcerted, startled, dismayed — (f) consterné, stupefait, effaré, interdit.

bestænke — (t) besprengen, bespritzen — (e) (be)sprinkle — (f) arroser; (med vievand) asperger

Baobab, se Adansonia.

Bapaume *[bapô'm]*, by og tidligere fæstning i nordlige Frankrige, depart. Pas-de-Calais med 3 113 indb. (1901). Bomuldsvarer, sæbe, sukker o. s. v. Gammelt slot, raadhus. Blodige kampe 2 og 3 jan. 1871.

Baphomet, se Baffomet.

Bapti'ster, kristelig sekt, som har skilt sig fra den ortodokse kirke væsentlig paa grund af læren om daaben. De forkaster barnedaaben og hævder, at kun de bevidst troende bør døbes. Endvidere lærer de som regel, at daaben kun maa foretages ved neddykkelse.

Baptistiske tanker kan paavises hos enkelte partier i middelalderen. Det baptistiske samfund dannede sig først i England i 17 aarh. I begyndelsen blev de haardt forfulgt. Navnlig under Stuarterne blev mange fængslet, deriblandt John Bunyan, som i fængslet skrev sin navnkundige bog «Pilgrimmenes vandring». Forfølgelserne ophørte først ved Vilhelm III's toleranceedikt 1689. I dette aar samledes udsendinger fra 100 baptistmenigheder i London og vedtog en udførlig trosbekjendelse (i Amerika kaldt: «Philadelphia confession»), som b. endnu for en stor del bekjender sig til. Oprindelig var b. paavirket af kalvinismen, men senere vandt ogsaa arminianismen indgang hos dem. Dette gav anledning til en spaltning, idet partikular-b. lærte, at Kristus kun døde for de udvalgte, medens general-b. lærte, at han døde for alle. B. har vundet mange tilhængere baade i Europa og navnlig i Amerika. Særlig i dette land har de atter spaltet sig i en række mindre samfund. De vigtigste er: Anti-Mission Baptists, som forkaster missionen, fordi Gud uden menneskelig hjælp frelser sine udvalgte; — Free-Will Baptists, som er arminiansk paavirket og holder paa «aabent nadverbord», d. e. tilsteder ogsaa ikke-b. adgang til nadveren; — Seventh Day Baptists, som helligholder lørdagen i stedet for søndagen: — Six Principle Baptists, som fastholder de i Hebr. 6, 1—2 nævnte led som kristendommens 6 grundprinciper; — tunkerne eller tyske b., som har ordinerede, men ulønnede prester og lægger vegt paa overholdelsen af gammelkirkelige skikke som fodtvætningen og broderkysset — og Winebrennerianerne eller «Guds menighed» (opkaldt efter Johann Winebrenner), som hævder, at nadveren kun maa uddeles til bevidst troende. Baptisterne har indlagt sig store fortjenester af arbeidet med bibelens udbredelse og af missionen. En af deres betydeligste mænd i det 19 aarh. var den bekjendte prest C. H. Spurgeon i London (d. 1892).

Til Norge kom baptismen først i 1857 ved en dansk sjømand, F. L. Rymker, der bosatte sig i Porsgrund og i 1860 stiftede den første norske baptistmenighed. Jordbunden var her beredt ved den Lammerske bevægelse og den af Lammers (s. d.) stiftede frimenighed i Skien, hvoraf 5 medlemmer i 1861 sluttede sig til b., og snart bredte b. sig helt til Tromsø, hvor en af deres største menigheder dannedes i 1871. I 1902 havde b. 35 menigheder, fordelt paa fire distriktsforeninger, 30 kapeller og ca. 2 900 medlemmer. Deres prester uddannes ved det dansk-norske teol. seminar i Morgan Park, Ill., U. S. A. Deres hovedorgan er «Banneret». [J. M. Sellevold, «Baptisterne i Norge», Kra. 1902.]

Baptistērium kaldes de kuppeldækkede, runde eller mangesidede kapeller, som fra Konstantin den stores tid opførtes i umiddelbar nærhed af domkirkerne, og i hvilke daabshandlingen foregik. I midten af disse kapeller, der næsten altid var indviede til Johannes den døber, fandtes et større bassin, i hvilket den, som skulde modtage daaben (baptisanten), maatte dukke tre gange under vandet. Efterat barnedaaben var blevet almindelig, traadte døbefonten i bassinets sted. Smukke daabskapeller findes i Firenze, Parma, Pisa, Ravenna, Rom og andre italienske byer.

Bar, Karl Ludwig v. (1836—), t. retslærd, bekjendt for arbeider paa strafferettens, processens og folkerettens omraade. B. offentliggjorde i 1905 i «Die Nation» en artikel, hvor han hævdede berettigelsen af de norske krav i konsulatsagen (se «Norsk retstidende» 1905, s. 497).

Bar, se Bahr.

Bar (eng.), skranke, bruges i retssproget om skranken i retssalen *(the prisoner of the bar*, tiltalte), ogsaa i overført betydning om advokatvirksomhed og advokatstanden (som «skranken» hos os, «barre» i Danmark, «*barreau*» i fr. retssprog).

Bār, en el. et (eng. *bar*, fr. *barre*), sandgrund, sandbanke foran indløbet til en havn, særlig ved elvemundinger; kan i lavvande hindre seiladsen.

Bar, persisk længdemaal = 3.50 cm.

Bar (fys.), et af V. Bjerknes og J. V. Sandström indført navn paa en praktisk enhed for tryk = 1 megadyn pr. cm.^{2} = 750 mm. kviksølvtryk = $^{75}/_{76}$ atmosfære.

Bar, by i vestlige Rusland, guv. Podolien, 70 km. n. f. Mohilev, ved elven Rov, bielv til Bug, 10 614 indb., mest jøder. Læder, teglverker, handel. Hed tidligere Rov. Feb. 1768 B.-konføderationen af polske adelsmænd mod den rus. indflydelse ved kong Stanislaus' hof.

Barăba (Barabinske steppe), stor steppe i Vestsibirien, guv. Tomsk, mellem elvene Irtisj og Ob. Mange store saltsjøer og myrer, men ogsaa frugtbar jord og skog (birk). En del kolonisation, akerbrug og kvægavl.

Bara Banki, distrikt i Forindien, division Lucknow, 4 600 km.^{2} med 1 026 800 indb. Landet er ganske fladt, gjennemstrømmes af Ganges og Gogra og frembringer ris, sukkerrør, hvede og opium. Hovedstad af samme navn. 14 000 indb.

Ba'rabbas, den røver og morder, som Israels folk efter presternes tilskyndelse opfordrede Pilatus til at frigive, da han gav dem valget mellem ham og Jesus.

Baracōa, havneby paa nordøstkysten af Cuba, 3 000 indb. Postkontor, telegrafstation. Anløbes af talrige norske dampfartøier. Udførsel af frugt. Spaniernes ældste koloni. I nærheden har nordmænd under Otto Sverdrups ledelse grundlagt en norsk koloni 1906. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Havana.

Baradero, havn ved elven Paraná i Argentina, prov. Buenos Ayres. 5 000 indb. Europæisk kolonisation.

Baraguay d'Hilliers *[-ge' dilie']*, Achille (1795—1878), fr. marskalk. Deltog i krigene 1812—14. Sluttede sig til Bourbonerne 1814 (ogsaa i de 100 dage). Deltog i toget til Spanien 1823 og til Alger 1830. Chef for krigsskolen i Saint Cyr. Medlem af nationalforsamlingen 1848, konservativ. Sluttede sig til Louis Napoleon. Chef for den franske hær i Rom 1849, for Paris' garnison 1851.

Besuch (t) m. besøg.

besuchen (t) besøge.

besudle — (t) besudeln, beflecken — (e) sully, soil, defile — (f) souiller, salir.

besvangre — (t) schwängern — (e) get with child, impregnate — (f) rendre enceinte; engrosser.

besvare — (t) beantworten; erwidern — (e) answer, reply to; (hilsen) return; (løse) solve — (f) répondre à; (hilsen, besøg) rendre; (løse) résoudre.

besvarelse — (t) Beantwortung, Erwiderung f — (e) answer, reply; solution — (f) réponse f; solution f.

besverge — (t) beschwören; (aander) ogs. bannen — (e) (bede) conjure, adjure, beseech; (aander) conjure; (bortmane) exorcist, lay — (f) conjurer; (aander) évoquer; exorciser.

besvergelse — (t) Beschwörung f — (e) conjuring, exorcism, incantation — (f) évocation f; conjuration f, exorcisme m.

besvime — (t) in Ohnmacht fallen, ohnmächtig werden — (e) (fall into a) swoon; (be taken) faint — (f) s'évanouir.

besvimelse — (t) Ohnmacht f — (e) swoon, fainting fit — (f) évanouissement m.

besvogret — (t) verschwägert — (e) related by marriage — (f) allié.

besvær — (t) Beschwerde f — (e) trouble — (f) peine f, embarras m, fatigue f. **falde til besvær** — (t) zur Last sein, lästig fallen

Udmerkede sig ved Solferino 1859. Udnævntes 1870 til kommandant i Paris, men blev uenig med keiserinden og afskediget. — Hans fader L o u i s B. d'H. (1764—1812) var fr. revolutionsgeneral. Var med i Italien 1796, i Ægypten 1798, i Spanien 1810 og i Rusland 1812.

Barahona, havn paa øen Haïti, Vestindien, republiken San Domingo.

Baraka. 1. (Khor B.), elv i Nordøst-Afrika, udspringer i den ital. koloni Eritrea s.v. f. Massaua, nær den abessinske grænse, rinder nord gjennem Baraka-landet ind i det ægyp. distrikt Suakin, hvor den danner et delta i det Røde hav, som den dog sjelden naar, da dens nedre løb er tørt en stor del af aaret. Ca. 500 km. 2. By i Kongostaten ved Burtongolfen paa Tanganjikasjøens nordvestside.

Bara'kke, lettere træbygning til indkvartering af soldater. Paa de norske eksercerpladse har barakken lidt efter lidt erstattet teltet. Den nyeste er pelotons-b., delt i fire soverum uden ovne, hver for 16—20 mand, og to spiserum. De svenske b. er i regelen to-etages bygninger med ovne, bestemt for to kompanier. De viger nu for kasernen.

Baramūla, lidet, befæstet sted i Kasjmir ved elven Dsjelam; 40 km. nedenfor B. indsnævres elven til en bredde af 23 m., og den bruser afsted mellem 2 300 m. høie, lodrette fjeldvægge (B.-passet).

Barante *[barã't]*, A i m a b l e G u i l l a u m e P r o s p e r B r u g i è r e d e (1782—1866), fr. politiker og historiker, har udgivet mange historiske arbeider; mest berømt er den livfulde, malende skildring «De burgundiske hertugers historie». Medlem af akademiet.

Baranya, komitat i Ungarn mellem Donau og Drave, 5 133 km.² med 334 764 indb. (1900), i nord bjergfuldt, i syd og øst fladt og frugtbart. Avl af vin (Villányer), hvede, frugt o. s. v.; skoge. Hovedstad Fünfkirchen (Pecs).

Barataria Bay *[bærətǽriə bē]*, bugt i de Forenede stater, Louisiana, v. f. Mississippis munding, er blot tilgjængelig for smaa fartøier.

Baraterī (antagelig af et katalonisk ord *barat*, løgn, svig, eng. *barratry*), betegner i sjøforsikringsretten feil fra skipper og mandskabs side, hvorved skade voldes paa forsikret skib eller ladning. Efter sjøfartslovens §§ 248 og 249 svarer assurandøren overfor ladningseieren for al saadan skade, hvad enten den er forsætlig eller uagtsomt forvoldt, overfor rederen derimod kun i visse tilfælde (§ 249, nr. 1).

Ba'rathron, bergkløft ved Athen, i hvilken de dødsdømte forbrydere og henrettede personers lig nedstyrtedes.

Baratiēri, O r e s t e (1841—1901), ital. general, generalguvernør i kolonien Eritrea, blev slaaet af kong Menelik af Abessinien ved Adua den 1 mars 1896.

Baraty'nskij, J e v g e n i j A b r a m o v i t s j (1800—44), rus. digter, tilhørte Puschkins kreds og var som denne paavirket af Byron. Blandt hans større digte er «Eda» med motiv fra Finland og «Zigeunerinden» med motiv fra de høiere russiske samfundskredse. Betydeligst var B. i sine kortere, lyriske digte, der giver rene og sterke udtryk for hans sinds dybe melankoli.

Barbacēna, by i sydlige Brasilien, Minas Geraës, 1160 m. o. h., 11000 indb. Udførsel af keramikvarer, ost, kvæg o. s. v.; jernbaneknudepunkt.

Barbados *[babēdōz]*, brit. ø i Vestindien, den østligste af de Smaa Antiller, ca. 140 km. ø. s.ø. f. Santa Lucia. 430 km.² med ca. 200 000 indb. (465 pr. km.²), hvoraf 90 pct. negere. Hæver sig indtil 336 m. o. h., er særlig i ø. omgivet af koralrev, har et sundt klima, en betydelig sukkeravl og frugtdyrkning. Hovedstad Bridgetown i s.v. Som hovedplads for handel og skibsfart i de Smaa Antiller er B. den vigtigste brit. besiddelse her. Opdagedes 1519 af portugiserne, blev 1605 brit.

Barbār (græ.), hos grækerne betegnelse for enhver ikke-græsk-talende, særlig asiater, ofte med betydningen: raa trællesjæl. Romerne optog ordet og anvendte det om enhver ikke-græker eller -romer. Nu: raat eller grusomt menneske. Ved b a r b a r i s m e forstaar man et feilagtigt sprogligt udtryk (særlig indblanding af fremmedord i modersmaalet). — Grækerne og romerne fremstillede ofte i kunsten barbarer godt karakteriserede (f. eks. den døende galler), særlig paa triumfbuer og seierssøiler (Trajansøilen).

Ba'rbara, D e n h e l l i g e, en af romerkirkens helgeninder, led efter haarde pinsler martyrdøden 240 el. 306. St. B. paakaldes særlig mod uveir; betragtes ofte som beskytterinde af artilleriet. Hendes helgendag er 4 dec.

Ba'rbara, hos ældre logikere navn paa en slutning med almen bekræftende over-, under- og følgesætning. Forskjellige slags domme betegnedes ved bogstaverne A, I, E, O, og der dannedes til støtte for hukommelsen saadanne navne paa de forskjellige slutningsformer, at navnets tre vokaler angav, hvilke slags domme der udgjorde over-, under- og følgesætning. Disse navne forbandtes til latinske versramser.

Barbarēa, vinterkarse, s. d.

Barbare'skstaterne, ældre fælles navn paa Tripolis, Tunis, Algerie og Marokko, hvorfra i tidligere aarhundreder dreves et udstrakt sjørøveri, der af de europæiske sjøfarende nationer søgtes modarbeidet ved betaling af et slags tribut. Disse stater kaldes ogsaa B e r b e r i e t efter befolkningen, berberne.

Ba'rbari, J a c o p o d e (1445—1515), ital. maler, modtog varige paavirkninger under et ophold i Nürnberg og opholdt sig overveiende i Mellemeuropa, hvorfor hans faatallige verker frembyder en eiendommelig blanding af italiensk og tysk kunst.

Barbari'sme, se B a r b a r.

Barbaro'ssa, tilnavn til keiser Fredrik I, s. d.

Barbaro'ssa, H o r u k og K h a i r - E d d i n, brødre, berømte sjørøvere i 16 aarh., f. paa Lesbos. Horuk, som raadede over en mægtig flaade, myrdede emiren i Algerie, der havde kaldt ham til hjælp mod spanierne, og gjorde sig til herre i hele Algerie. Efter at have slaaet spanierne flere gange faldt han i en kamp mod dem 1518. Khair-Eddin arvede broderens rige, som han tog til len af sultanen i Konstantinopel. Han erobrede Tunis, men blev fordrevet 1535 af keiser Karl V, der indtog Tunis og befriede mange tusen kristne slaver. K. flygtede til sultanen, der gjorde ham til storadmiral. Han gjorde nu hele Middelhavet usikkert, slog keiserens admiral Andreas Doria, indtog Castelnuovo i Dalmatien, plyndrede Minorca og Nizza og gjorde tusender af fanger. Død i Konstantinopel 1556.

Barbaroux *[-ru']*, C h a r l e s J e a n M a r i e (1767 –

— ⓔ be burdensome — ⓕ être à charge (à); importuner (q).

besvære — ⓣ beschweren — ⓔ trouble, molest, vex — ⓕ incommoder, importuner. **besvære sig over** — ⓣ sich über etw. beschweren — ⓔ complain of — ⓕ se plaindre de.

besværing — ⓣ Beschwerde, Klage f — ⓔ complaint, grievance — ⓕ complainte f, grief m.

besværlig — ⓣ beschwerlich, schwierig, lästig — ⓔ troublesome, burdensome; (møisommelig) laborious, toilsome — ⓕ pénible, fatigant; difficile; incommode; importun; (byrdefuld) onéreux.

besværlighed — ⓣ Beschwerde, Mühe, Schwierigkeit f — ⓔ trouble, inconvenience; difficulty; toil, hardship — ⓕ peine, fatigue f; difficulté f; incommodité f; importunité f.

besynderlig — ⓣ sonderbar — ⓔ strange, curious, singular, odd, queer — ⓕ singulier, étrange; bizarre, curieux.

besynderlighed — ⓣ Sonderbarkeit f — ⓔ particularity, singularity, oddity — ⓕ singularité f, étrangeté f; bizarrerie f.

besynge — ⓣ besingen — ⓔ sing, celebrate in song — ⓕ chanter.

besyv: give sit b. (med i laget) — ⓣ seinen Senf dazugeben — ⓔ put in a word or two, put in one's (feeble) oars, say also one's say — ⓕ dire son mot.

94), fr. politiker, en af girondisternes førere. Modstander af Robespierre og bjerget, guillotineret. Memoirer.

Barba'stro, by i nordøstlige Spanien, provins Huesca (Aragonien), ved elven Vero, 7033 indb. Lervarer, tøier. Biskopsæde, en gammel domkirke. I omegnen mange haver og olivenplantager.

Barbauld *[bābåld]*, Anna Lætitia, f. Aikin (1743—1825), eng. forfatterinde, vandt bifald med sine religiøse «Poems» og «Miscellaneous pieces in prose». Efter at have giftet sig med en dissenterprest og oprettet en skole skrev hun forskjellige skrifter for ungdommen, «Devotional pieces», «Hymns in prose for children», der vandt ikke liden popularitet, samt «Early lessons».

Barbe *(barbus)*, slegt af karpefamilien. Den alm. b. findes i Mellemeuropa, men ikke hos os. Uden økonomisk betydning. Den vældige mahasir *(barbus tor)* har hjemme i Indien. Dens skjæl er saa store som en mands haand; den veier optil 40 kg. — Fiskes, særlig i bjergstrømme, af engelske lystfiskere.

Barbe *[barb]* (opr. Barbara), ø i Saône ved Lyon, yndlingsopholdssted for denne bys beboere. Ruiner af en borg fra Karl den stores tid.

Barbecue *[-kjū']* kaldes paa de vestindiske øer et svin, ristet paa spid, i Amerika en okse, tilberedt paa samme maade. Af fr. *barbe à queue*, fra hoved til hale.

Barberen i Sevilla, opera af Rossini.

Barbērere var ved udgangen af 18 aarh. i de fleste norske byer saa faa, at laug neppe kunde opretholdes, kun i Bergen var selvstændigt laug (fra 16 aarh.). Kristiania havde kun 3 mestere, som regel udlændinger.

I begyndelsen af 19 aarh. var lauget forfaldt. Kirurgisk praksis faldt bort, kun aareladning o. l. tillaa faget. Frisering, krølling etc. udførtes paa barberstuen. Barberernes antal voksede med bybefolkningen. I 1866 stiftedes en b.-forening i Kra., døde bort i 1870-aarene, stiftedes paany i 1896 («Kra. barber- og frisørmesterforening»). Foreningen fik søndagsbarbering ophævet (lov 17/5 1897), havde som formaal at hæve det faglige niveau. Foreninger er desuden oprettet i Bergen, Stavanger, Trondhjem, Drammen og Smaalenene. Antallet af mestre: Kristiania 120, Bergen 39, Trondhjem 18 og i det hele land ca. 400. — Fra 1907 eget fagorgan, «Den norske barber & frisør».

Barberīni, ital. adelsslegt fra Barberino i Val d'Elsa i Toscana. Familien kom i veiret, da et af dens medlemmer, Maffeo B., 1623 blev pave som Urban VIII og snart skaffede sine slegtninge godser og høie stillinger. Familien spillede i det 17 aarh. en stor rolle i Italiens politik og aandelige liv; mange af samtidens stormænd, Hugo Grotius, Galilæi o. a. har staaet i forbindelse med B. I Rom byggede familien det prægtige Palazzo B., hvis kunstskatte (der findes bl. a. Rafaels «Fornarina» og Guido Renis «Beatrice Cenci») endnu vidner om dens rigdom og kunstsans; men ættens indsamlinger skede tildels ogsaa paa bekostning og med ødelæggelse af ældre, fra oldtiden reddede mindesmerker, hvorfor det hed: quod non fecerunt barbari, fecerunt B. Det berømte bibliotek B. i Rom er grundlagt af pave Urbans brodersøn Francesco.

Barberton, Syd-Afrika, by i det østlige Transvaal, ø. f. Drakensberge, i «Gebrokenveld», ca. 220 km. v. f. Delagoa Bay, hvortil jernbane. Ca. 4 000 indb. Centrum i Kaap-guldfelterne. Anlagt 1883.

Barbette *[-be't]*, kanonbænk, bruges almindelig i betydning b.-taarn, d. e. et til opstilling af skyts tjenende pansertaarn, hvor kanonens forstykke rager ud over taarnranden.

Barbettetaarne *[-be't-]*, paa krigsskibe, aabne pansertaarne, hvor kanonerne er anbragt paa dreibare skiver og skyder over taarnkanten, «over bænk».

Barbey d'Aurevilly *[barbǽ dorvilī]*, Jules Amédée (1808—89), fr. forfatter, kritiker, romanskribent, dristig, raffineret, brillierende, stundom søgt paradoksal, hævdede sig som fanatisk katolsk, optraadte samtidig som diaboliker og var en af forløberne for 1880- og 1890-aarenes dekadenter og symbolister. Hans første roman «L'amour impossible» (1841) fulgtes bl. a. af «Une vieille maîtresse» (1851), der som flere af hans bøger blev angrebet som usedelig. Samtidig gjorde han opsigt med sine udfordrende, personlige litterære artikler. Hans bedste bøger er «L'ensorcelée» (1854) og «Le chevalier Destouches» (1864), hvis emner er hentet fra de normandiske chouanner og deres kampe; endvidere maa nævnes «Un prêtre marié», «Les diaboliques» og af hans kritiske arbeider «Les oeuvres et les hommes. Dix-neuvième siècle».

Barbier *[barbjé]*, Antoine Alexandre (1765—1825), fr. bibliograf, var prest til 1793, senere biblioteksmand i Paris, hvor han bl. a. indrettede bibliotekerne i Fontainebleau og Louvre. Meget vigtigt i bibliografisk henseende er hans «Dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes» (1806—08; ny udgave 1872—79, med suppl. 1889).

Barbier *[barbjé]*, Henri Auguste (1805—82), fr. digter, gjorde stor opsigt med sine vrede, veltalende satiriske digte «Iambes», der udkom umiddelbart efter julirevolutionen, og hvor han angreb tidens moralske forfald, de høiere klassers materialisme og Napoleonsdyrkelsen. Hans senere digte naaede ikke op i samme høide, nævnes kan samlingerne «Il pianto» og «Lazare», den første om italienske og den sidste om engelske forhold.

Barbier *[barbjé]*, Paul Jules (1825—1901), fr. forfatter, har (oftest i forening med andre) skrevet en mængde dramaer, lystspil og vaudeviller, «Jenny l'ouvrière», «La loterie du mariage», «Cora ou l'esclavage» o. s. v. Sammen med sin medarbeider Michel Carré var han librettoforfatter ved Opéra comique og har skrevet tekster for Massé, Thomas, Meyerbeer, Gounod, Rubinstein, Offenbach: «Galathée», «Les noces de Jeannette», «Psyché», «Mignon», «Hamlet», «Faust», «Roméo et Juliette», «La reine de Saba» o. s. v. Hans drama «Jeanne d'Arc» med musik af Gounod har Sarah Bernhardt gjort berømt.

Barbier de Meynard *[barbjé də mænār]*, Charles Adrien Casimir (1827—), fr. orientalist, var attaché ved det franske gesandtskab i Persien, senere professor i tyrkisk og professor ved Collège de France i persisk. Har udfoldet en betydelig forfattervirksomhed, bl. a. forfattet et tyrkisk-fransk leksikon og leveret den vigtige udgave af Masudis «Guldenge».

Barbiēri, Francesco Asenio (1823—94), professor ved konservatoriet i Madrid, medlem af det spanske akademi, stifter af Madrids koncertselskab, alsidig og

---

besætning — ⓣ Besatzung f, Bestand m: (paa kaabe) Besatz m — ⓔ (af kvæg) (live) stock; (paa kaabe) trimming; (mil.) garrison; (ombord) crew — ⓕ (mil.) garnison m; (ombord) équipage m; (af kvæg) bestiaux m pl; (pynt) garniture f.

besætte — ⓣ besetzen — ⓔ (land) occupy; (udstyre) trim; (rollerne) cast — ⓕ (mil.) occuper; (pynte) garnir, (kante) border; (rollerne) distribuer.

besættelse (mil.) — ⓣ Besetzen n, Besetzung f — ⓔ occupation — ⓕ occupation.

besøg — ⓣ Besuch m — ⓔ visit, call — ⓕ visite f.

besøge — ⓣ besuchen — ⓔ visit, come (go) to see, call (up)on; (et sted, ofte) frequent; (forelæsninger) attend — ⓕ aller (venir) voir; visiter; (sted) aller dans, à; (kirke, skole) fréquenter; (forelæsninger) suivre.

besørge — ⓣ besorgen, ausrichten — ⓔ take charge of; arrange; see (a thing) done — ⓕ avoir (prendre) soin de; (paatage sig) se charger de; (udrette) faire; s'acquitter de; (ordne) arranger; (afsende) expédier; remplir (ses fonctions).

bet — ⓣ Bete f (n) — ⓔ beast — ⓕ bête f.

bet ⓔ vedde(maal).

bêta ⓕ m, fæ(hoved).

betäfeln ⓣ panele; lægge gulv.

betage se berøve. **betages** se gribes.

betagethed — ⓣ Benommen-

grundig musiker og forfatter, stod navnlig høit i folkegunst ved sine talrige nationale syngestykker (zarzuelas).

Barbiēri, Giovanni Francesco, se Guercino.

Ba'rbitos, et fra Lydien til det gamle Grækenland overført harpelignende instrument, der brugtes af digtersangere som Alkæos, Sappho og især Anakreon.

Barbizon *[-izō']*, fr. landsby ved Fontainebleau-skogen, der som opholdssted for malerne Millet, Corot, Rousseau o. a. er kommet til at spille en rolle i det moderne friluftsmaleris historie.

Barbour *[bābə]*, John (ca. 1316—96), skotsk digter, erkediakon i Aberdeen, har skrevet det store heltedigt «The Bruce», hvor han sang om de kampe for Skotlands uafhængighed, som den skotske konge Robert I med tilnavnet «the Bruce» udkjæmpede med den engelske konge Edvard I. Digtet udmerker sig ved klarhed, egte patos og fædrelandssind og er desuden af baade historisk og sproglig interesse.

Barbu, se Arendal.

Barbu'da, eng. ø i Antillerne, n. f. Antigua. 189 km.² med 775 indb.

Ba'rbus, se Barbe.

Barbuske jernverk, se Nes jernverk.

Barcarole, se Barkarole.

Barcellōna, by paa Sicilien, nordkysten, provins Messina med 14 969 indb. (1901), ved elven Longano. Silkeavl, fiskeri, væverier, svovlkilder.

Barcelōna. 1. Prov. i nordøstlige Spanien, Katalonien, 7 691 km² med 1 054 541 indb., den bedst befolkede og dyrkede provins i Spanien, i n. opfyldt af de østlige Pyrenæer, forøvrigt mest bakkeland. Hovedelv Llobregat. Der dyrkes hvede, vin, oliven, sydfrugter, drives kvægalv i fjeldene, udvindes salt og kul, der findes skoge af nøddetrær og kastanjer, industrien tilvirker tekstil-, staal-, glasvarer, mel o. s. v. — 2. Hovedstad i Katalonien og i provinsen B., ved en bugt af Middelhavet, lidt n. f. Llobregats udløb, 533 000 indb. (1901), paa en frugtbar slette, omgivet af villaforstæder og arbeiderkolonier. Udmerket havn, stor industri: bomuld, silke, jern, vaaben, glas, fajance o. s. v., skibsbyggeri, største handelsby i Spanien, indførsel 325 mill. kr., udførsel 311 mill. kr. B. er sterkt befæstet, den gamle by har trange gader og er omgivet af brede boulevarder; de helt moderne nye bydele ligger i n. og n.v. Mange vakre kirker (gotisk domkirke 1298—1448), klostre, stort universitet, mange skoler, museer, biblioteker, den tidligere aragoniske kongeborg fra 13 aarh., sæde for en biskop o. s. v. B. (ældre navn Barcino) blev allerede grundet af karthagerne, blev erobret af araberne, forenedes 1137 tilligemed Katalonien med Aragonien. Norsk generalkonsulat for vestre og en del af søndre Spanien (Granada, Malaga o. s. v.).

Barcelōna, Sydamerika, by i Venezuela, staten Bermudez, ved elven Neveri, 2 km. fra det Karibiske hav, 7—8 000 indb. Havn: Guanta.

Barchaner er høie, halvmaaneformige dyner (s. d.). De optræder i ørkener og pleier enkelte steder at vandre, andre steder forbliver deres form og beliggenhed uforandret.

Barclay *[bākli]*, Alexander (ca. 1480—1552), eng. forfatter, prest, har skrevet allegorien «The castle of labour», det satiriske digt «The ship of fools» efter Sebastian Brants «Narrenschiff» og «Egloges». Som verskunstner var B. tung og ubehændig.

Barclay *[bākli]*, Robert (1648—90), berømt kvækersk teolog, hvis skrifter blev samlet og udgivet 1692 under titelen «Truth triumphant» (ny udg. i 3 bd. 1717—18. Det berømteste af disse er en apologi for kvækerne, som er oversat paa flere europæiske sprog (paa d. 1717).

Barclay de Tolly, se Barkla'i de Tolli.

Barcoo *[-ku]* el. Coopers Creek, elv i Australien. Den kommer fra de østlige fjeldlandskaber, men fører vand bare i regntiden. Efter et meget langt løb gjennem stepperne falder den ud i saltsjøen Eyre, som intet afløb har.

Bard (Bardo), landsby i Norditalien i Aostadalen ved elven Dora Baltea. I nærheden fæstningen B. paa et 391 m. høit fjeld. Østerrigernes heltemodige forsvar mod de franske i 1800.

Bárðardalur, Island, en omtr. 70 km. lang dal paa Nordlandet, gjennemstrømmet af elven Skjálfandafljót, godt bebygget, betydelig faareavl.

Barde, navn paa sangere (digtere) hos den folkestamme, kelterne, gallerne, der i oldtiden beboede de britiske øer og Frankrige. De dannede en særlig stand og var høit anseet. I Frankrige forsvinder b. med landets latinisering, men de holder sig længe i England, særlig i Wales, hvor bardedigtningen naar sin blomstringstid i 12 aarh. Endel af denne digtning er bevaret til vor tid; det er lyriske digte af en vild og fantastisk skjønhed. — I midten af det 18 aarh. bragte Klopstock, der ansaa bardedigtningen for gammeltysk heltedigtning, navnet paa mode i Tyskland og skrev sine «Bardieter»; omtrent samtidig udgav i England Machperson «Ossians digte», der, dannede over fragmenter af gammel bardepoesi, over hele Europa vakte interesse for denne digtning.

Bardehvaler, se Hvaler.

Bardenfleth, Carl Emil (1807—57), d. minister, havde i 1848 stor del i Fredrik VII's beslutning om at tage et ansvarligt ministerium; justitsminister i marsministeriet. Hans søn Vilhelm B. (1850—) var 1894—99 kirke- og indenrigsminister; nu amtmand i Vejle amt.

Barder kaldes de trekantede hornplader, som hos bardehvalerne fra ganen hænger lodret ned i mundhulen paa begge sider. B.s øverste, korteste kant er fæstet til ganen, medens de to øvrige kanter er fri; af disse er den ydre, mod underlæben vendende kant lodretstillet og glat, medens den indad mod mundhulen vendende kant er skraa og sterkt flosset. B. tjener som et silapparat, idet de smaa dyr, hvoraf bardehvalerne lever (hvalaaten), naar munden lukkes, og tungen hæves op mellem barderækkerne, bliver siddende igjen i bardeflossene, medens vandet drives ud mellem b. og rinder ud gjennem mundvikerne. B. anvendes i industrien under navn af «fiskeben». (Se forøvrigt art. Hvaler.)

Bardesānes (154—222), berømt gnostiker i Edessa i Syrien. Sin lære søgte han at udbrede gjennem talrige hymner, hvoraf den hellige Efraim har bevaret enkelte, desværre kun ganske korte brudstykker, i sine taler mod kjætterne. Af de to gnostiske hymner i de saakaldte Thomas-akter stammer ialfald den ene høist sandsynlig fra B. selv. Fra en discipel af B. skriver sig den nylig i syrisk original gjenfundne (ca. aar 210 for-

---

heit f — ⓔ rapture, transport — ⓕ saisissement m.

betagt ⓣ bedaget; forfalden (veksel).

bétail ⓕ m, kvæg.

betake one's self ⓔ begive sig, ty til.

betakeln ⓣ tiltakle, rigge.

betakke sig (for) — ⓣ sich bedanken — ⓔ beg to be excused, decline with thanks — ⓕ refuser poliment, décliner.

betalbar — ⓣ bezahlbar — ⓔ payable — ⓕ payable.

betale — ⓣ (be)zahlen — ⓔ pay — ⓕ payer. Se ogs. gjengjælde, undgjælde, lønne (sig).

betaler — ⓣ Bezahler, Zahler m — ⓔ payer — ⓕ payeur m.

betaling — ⓣ Bezahlung, Zahlung f — ⓔ pay(ment), paying — ⓕ payement m; (løn) paie f.

betasten ⓣ føle paa.

betäuben ⓣ bedøve.

betauen ⓣ dugge.

bête ⓕ f, dyr; dumrian; (bonne) ærligt skind; bet, indsats; (adj) dum.

betegne — ⓣ bezeichnen; bedeuten — ⓔ mark; point out; designate, indicate; (betyde) express, signify — ⓕ marquer; indiquer; désigner; signifier.

betegnelse — ⓣ Bezeichnung, Bedeutung f — ⓔ designation, indication; description — ⓕ indication f; signalement m; désignation f.

betegnende — ⓣ bezeichnend, characteristisch — ⓔ significant.

fattede) «Bog om landenes love», en dialog over fatum, hvori forfatteren søger en løsning af problemet om determinisme og viljefrihed.

Bardīli, C h r i s t o p h G o t t f r i e d (1761—1808), t. filosof, er en forløber for Hegel, idet han ligesom denne antager muligheden af at naa en erkjendelse om verden ad den rene tænknings vei, d. e. udlede metafysiske sætninger af logiken.

Bardis, landsby i Ægypten, prov. Girgeh, paa venstre side af Nilen. 7811 indb. Fransk seier over de indfødte ⁶/₄ 1799.

Bardkrak, liden krak med rygstød (Mandal barkrak).

Bardo, herred i Tromsø amt, 2 564 km.² med 1 646 indb.; 0.7 pr. km.² Herredet, der svarer til B. sogn under Maalselven prestegjeld, er et indlandsdistrikt, der grupperer sig omkring de store dalfører Bardodalen og Salangsdalen og strækker sig ind til grænsen mod Sverige. Dalene er skogrige (væsentlig birk) og i de nedre og midtre partier flade og brede, de gjennemstrømmes af store elve og begrænses af mægtige, indtil 1 500 m. høie tildels snedækte fjelde. Herredet staar ved offentlige kjøreveie i forbindelse med sjøen ved Maalsnes (Maalselven) i nord og ved Sjøveien (Salangen) i vest; ad fjeldveie kan Ofot—Gellivare-jernbanen naaes ved Vassijaure og Torneträsk i Sverige. Den vigtigste næringsvei er fædrift; havnegangene er ypperlige. Af arealet er 6 km.² aker og eng, 270 km.² skog og 2 288 km.² udmark, snaufjeld, myr, indsjøer, is og sne. Inden herredet ligger B. sparebank, oprettet 1899, og Sætermoen ekserserplads, begge nær B. kirke. Herredet bebyggedes først ved slutten af det 18 aarh. ved indflyttere væsentlig fra Gudbrandsdalen og Østerdalen; herom bærer bebygningsforhold og skikke merkbart præg. Foruden nordmænd var der i 1900 26 kvæner og 27 finner (lapper). Antagen indtægt i 1906 222 650 kr., formue 585 950 kr.

Bardoelven, en af Tromsø amts mægtigste elve, nær 70 km. lang, kommer fra det fiskerige Altevand, der igjen har tilløb fra flere ret store vande, hvoriblandt Leinavandet paa grænsen mod Sverige, gjennemstrømmer den brede, skogrige og naturskjønne B a r d o d a l og danner flere fosser og stryk, hvoriblandt B a r d o f o s s e n (Maalselven herred), lige før den falder i Maalselven. Elven og dalen ligger i sin væsentligste del i Bardo herred, Tromsø amt.

Bardone, se B a r y t o n.

Bardowieck *[-vīk]*, Preussen, liden by i Hannover, ved elven Ilmenau, 2 137 indb.; havebrug, frøhandel, ruiner af en stor gotisk domkirke, var en vigtig handelsplads allerede i 9 aarh., ødelagt af Henrik Löwe (1189), siden overfløiet af Lübeck.

Bardūn (el. bardōn), taug af hamp eller jern, som sammen med vanterne støtter stængerne, de øverste dele af masterne. B. er fastgjort om stængernes top og gaar noget agterover ud til skibssiden. L e n s e b a r d u n e r bruges paa en del mindre fartøier, under seilads med agterlig vind.

Bardwan (Burdwan), division i nordøstlige Forindien, prov. Bengalen, v. for Hugli og ved den Bengalske bugt, 36 145 km.² med 8 244 847 indb. (d. e. 228 pr. km.²), hvoraf 80 pct. hinduer og 12 pct. muhammedanere; frugtbart og veldyrket. Hovedstaden B. 35 022 indb., usundt klima, hinduiske helligdomme.

Barebone *[bǣ'əbōn]* p a r l a m e n t e t, øgenavn paa det parlament, som Cromwell indkaldte, kort efterat han 1653 havde opløst den sidste rest af det lange parlament. Opkaldt efter et af medlemmerne, en ivrig puritaner, som kaldte sig selv «Pris Gud Barebone».

Barège *[barǣž]* (fr.), et fint, let stof af bomuld, silke eller uld.

Barèges *[barǣž]*, berømt badested i sydvestlige Frankrige, depart. Øvrepyrenæerne, i en dalkløft ved elven Bastan, 1 232 m. o. h., nær (i øst) ved Luz. Varme svovlholdige kilder (32—44 °), badeetablissementer (4 000 gjester pr. aar). Stedet tildels forladt om vinteren; hyppige sneskred.

Bareilly (Barēli). 1. Division i nordlige Forindien, Nordvestprovinserne, 12 600 km.² med ca. 1 200 000 indb., meget frugtbart. 2. Hovedstad i divisionen ved elven Ramganga, 117 433 indb., vigtigt jernbaneknudepunkt, har et sterkt fort, hinduiske templer og andre paladser.

Barents, W i l l e m, holl. opdagelsesreisende, levede i slutten af det 16 aarh., foretog tre reiser for at komme til Kina gjennem Nordishavet. Paa den første af disse reiser opdagede han Novaja Semlja 10 juli 1594. Paa den tredje reise opdagede han Bjørneøen 8 juni 1596 og Spitsbergen 17 juni s. a. Han kom ogsaa til Novaja Semlja, men maatte her overvintre paa sydkysten (1596—97). Af 17 deltagere naaede de 12 i aabne baade rus. Lappmarken, hvor de blev taget op af et holl. skib, medens de 5, hvoriblandt B., omkom. Først næsten 300 aar senere blev Novaja Semljas nordkyst undersøgt af nordmændene Elling Karlsen og Johannesen. Den første fandt i 1871 det hus, hvori B. havde overvintret, og bragte med hjem flere efterladenskaber, deriblandt en kort skriftlig beretning om B.s ekspedition. En del af det nordlige Ishav og en ø i s.o. f. vestre Spitsbergen er opkaldt efter B.

Barents sjø kaldes den del af Nordishavet, som ligger mellem Frans Josefs land, Spitsbergen, Novaja Semlja (ø.) og Norge (s.). Paa grund af Golfstrømmen er temperatur- og isforholdene her forholdsvis meget gunstige.

Barère de Vieuzac *[barǣr də vjøsa'k]*, B e r t r a n d (1755—1841), fr. politiker, medlem af rigsstænderne 1789. Oprindelig konstitutionel monarkist, derefter girondist og senere jakobiner. Forraadte koldblodig og med smukke, lyriske talemaader («guillotinens Anakreon») sine vekslende partifæller. 9 thermidor mødte han i konventet forberedt paa at holde én tale for, én imod Robespierre. Traadte i Napoleons tjeneste, men uden indflydelse. Løgnagtige memoirer.

Bare't (fr.), hovedbeklædning fra middelalderen, hue af silke, fløil el. klæde med flad pull og bred skygge. I 16 aarh. antog den mange forskjellige former og smykkedes med prægtige broderier. Bruges endnu i nogle lande af prester, dommere og doktorer.

Bare'tti, G i u s e p p e M a r c a n t o n i o (1719—89), ital. forfatter opholdt sig længere tid i England, var godt inde i engelsk litteratur, udgav i Venedig det kritiske tidsskrift «Frusta letteraria» (1763—65), hvor han frimodig og stridslysten tog fat paa tidens italienske digtning. Af hans øvrige arbeider maa nævnes de livlige breve fra Portugal og Spanien «Lettere famigliari», som han ogsaa udgav paa engelsk i en større, udgave.

Barferusj, by i nordlige Persien, i nærheden af det

---

characteristic (of) — (f) caractéristique: significatif.
beteiligen (t) gjøre delagtig. sich b. tage del.
betel (e), **bétel** (f) m, betel-(peber).
beten (t) bede, holde bøn.
beteuern (t) forsikre høitidelig.
bethätigen (t) bevise i gjerningen, opfylde.
Bethätigung (t) f, iverksættelse, virksomhed, deltagelse.
bethink (e) betænke, besinde.
bethören (t) bedaare.
betide (e) times.
betids — (t) zeitig, bei Zeiten — (e) betimes, in good time — (f) à temps; de bonne heure.
betimelig — (t) (recht)zeitig, gelegen — (e) timely, seasonable, well-timed, opportune — (f) opportun; à propos.
betimelighed — (t) Rechtzeitigkeit f — (e) timeliness, seasonableness — (f) opportunité f; à-propos m.
Beting (t) f, bed(d)ing.
betinge sig — (t) sich bedingen — (e) stipulate — (f) se réserver. **betinges af** se afhænge.
betinget (ros) — (t) bedingt — (e) qualified — (f) réservé.
betingelse — (t) Bedingung f — (e) condition, proviso; (pl) terms; (nødvendig egenskab) requirement, requisite — (f) condition f; (i kontrakt) clause f. **betingelsesvis** — (t) bedingungsweise — (e) conditionally — (f) à, sous condition.
bêtise (f) f, dumhed.

Kaspiske hav, provins Masenderan, 60 000 indb., hovedmarked for den pers.-rus. handel, mange basarer og karavanseraljer. I omegnen dyrkes ris, bomuld, sukkerrør og frugt. 22 km. fra B. ved det Kaspiske hav havnen Mesjediser.

Barfleur *[barflö'r]*, havneby i nordlige Frankrige, depart. Manche, med 1 210 indb., skibsfart, baadbygning, sjøbad. 4 km. i n. f. B. forbjerget Pointe de B. med et 72 m. høit fyrtaarn. Her indskibede Vilhelm Erobrer sig 1066 til England.

Barfod, Johan Kristofer Georg (1753—1829), sv. forfatter, medarbeider ved Leopolds «Extrapost», skrev «Märkvärdigheter rörande skånska adeln» (trykt 1846) og «Märkvärdigheter rörande Sveriges förhållanden 1788—94» (trykt 1847).

Barfod, Poul Fredrik (1811—96), d. forfatter og politiker, hvis naive fædrelandskjærlighed gav hans «Fortællinger af fædrelandets historie» en vis digterisk skjønhed, som ikke kan dække over de store mangler ved hans mere videnskabelig anlagte «Danmarks historie 1319—1670».

Barfodmunke og **-nonner,** munke og nonner, som enten gaar barfodet eller kun benytter sandaler. Frans fra Assisi indførte denne skik, som derefter særlig fandt sted i hans orden. Senere blev den ogsaa optaget af andre munkeordener som f. eks. af Augustinerne.

Barfoed, Christen Thomsen (1815—89), d. kemiker, titulær professor og medlem af en række inden- og udenlandske institutioner. B. var en fortrinlig lærer og en dygtig og ualmindelig omhyggelig og paalidelig videnskabsmand. Af hans skrifter har navnlig hans «Lærebog i den analytiske kemi» (1863, 2 udg. 1880) og «De organiske stoffers kvalitative analyse» (1878, tysk udg. 1881) blivende betydning, og navnlig det sidste af disse verker er i sin art enestaaende og i mange henseender grundlæggende for den videnskabsgren, det omhandler.

Barfrost kan i jordbruget gjøre baade ondt og godt: man anser det gjerne uheldigt for engene, at de uden snedække i længere tid er udsat for sterk vinterkulde; derimod er det heldigt for høstsæden, at jorden kan fryse vel til, før snedækket lægger sig. Paa akerjord uden plantedække gjør barfrosten ingen skade, den skjørner jorden. — B. eller opfrost i skogbruget vil sige, at planter særlig i 1—2 aars alder ved teleløsningen hæves op af jorden, saa rødderne helt eller delvis blottes. Den har ofte planternes uddøen til følge. B. indtræffer hyppigst i egne med kystklima, hvor jorden ikke om vinteren til stadighed er snedækket, men undergivet virkningerne af det ofte vekslende frost- og tøveir. Saaning af skogfrø er af denne grund usikker i kystegne. Paa fugtig eller muldrig jord er planterne mere udsat end paa tørlænde. Et dække af jordbundsvekster modvirker skaden. I planteskoler beskyttes planterne mod b. ved dækning med løv, mose, ris, lyng eller et lag løs sand mellem planteraderne.

Barfrø er navnet paa en bestemt østerdalsk hustype. Selve husets grundform er den almindelige ældre paa landsbygden med forstue, stue og kove. Se Aarestue. Foran stuedøren er en firkantet dørsval bygget op, undertiden af tømmer, oftest af stolpeverk og plankevægge. Over svalen er saa bygget et loftsværelse af laftet tømmer, der benyttedes til klædeskammer samt plads for en seng. Navnet stammer fra det tyske *Berg-fried*, der var navnet paa et vagttaarn, hvori krigsfolket laa for at forsvare landet og «berge freden». Denne krigerske glose er saa kommet ind her som navn paa den taarnlignende opbygning i en fredelig østerdalsk hustype.

Barfrø: Østerdalsk barfrøstue.

Barfurush, se Barferusj.

Barge *[bárdže]*, by i nordlige Italien, provins Cuneo, ved foden af Monte Bracco, med 9 281 indb. (1901), skiferbrud, handel. B. er en meget gammel by og hed i romernes tid Borgæ.

Bargiel *[-gīl]*, Woldemar (1828—97), professor ved Berlins musikakademi, halvbroder af Clara Schumann, betydelig komponist af den Schumannske skole. Symfoni, Medea-ouverture, kammermusik, kor- og orkesterverker.

Barham *[bǟhəm]*, Richard Harris (1788—1845), eng. forfatter, prest, bekjendt for sine serier af burleske og vittige humoristiske fortællinger paa vers og prosa «The Ingoldsby legends», som første gang udkom mellem aarene 1837 og 1842; senere har de været udgivet mange gange og med illustrationer.

Barhampur, se Berhampur.

Bar-Hebræus, se Abul-faradsch.

Barhugst til fór eller strøelse maa efter skogloven ikke paaheftes skog. Ældre ret dertil kan af skogeieren forlanges afløst.

Barhveps *(lophyrus)*, en bladhvepsslegt, hvis larver lever paa bartrær, især furu, hvis naale de fortærer. Hos os gjør navnlig den røde furubarhveps *(l. rufus)* ofte betydelig skade paa furuplantningerne ved aar efter aar at ribbe dem for naale i den grad, at tusenvis af planterne dør ud.

Bari, krigersk og frygtet negerstamme ved den Hvide Nil. B. er høie af vekst, af uregelmæssig, muskuløs bygning og med ansigtstræk, der afviger noget fra den almindelige sudannegers. Hudfarven er usedvanlig mørk, ofte helt sort. Af klæder bæres kun et minimum, derimod anvendes i stor udstrækning smykker og tatovering. B. lever af fædrift og jordbrug og er bosat i smaa landsbyer. Den politiske ordning er nærmest patriarkalsk, smaahøvdinger har indflydelse over sine nærmeste, men egentlig stammeorganisation mangler.

Bari delle Puglie. 1. Provins i sydlige Italien, Apulien, 5 350 km.² med 827 698 indb. (1901). Frugtbart dyrkning af vin, olje, sydfrugter o. s. v., kvægavl (faar,

---

betitlet — (t) betitelt — (e) titled — (f) titré.
betjene — (t) bedienen — (e) serve — (f) servir. **betjene sig (af)** — (t) sich bedienen — (e) make use of — (f) se servir de.
betjening — (t) Bedienen n, Bedienung f — (e) service; attendance — (f) service m; (tjenerskab) domestiques, gens m pl.
betjent — (t) Bedienter m — (e) officer, functionary, employee — (f) employé m; agent m.
betle se tigge.
betoken (e) antyde, betegne; varsle.
betölpeln (t) snyde.
beton — (t) Beton m — (e) concrete, beton — (f) béton m.
betone — (t) betonen — (e) accent(uate); (sterkt) emphasize — (f) accentuer.
betoning — (t) Betonung f — (e) accentuation — (f) accent(uation) m (f).
beträchtlich (t) betydelig.
Betrag (t) m, beløb.
betragen (t) beløbe sig til. **sich b.** opføre sig. **Betragen** n, opførsel, adfærd.
betragte — (t) betrachten — (e) look at, regard, eye, contemplate; (som) regard as, consider — (f) regarder, considérer; contempler.
betragtning — (t) Betrachtung f — (e) consideration, contemplation, (refleksion) reflection, meditation — (f) considération, contemplation f (refleksion) méditation, réflexion f. **tage i b.** — (t) in Betracht neh-

salt og salpeter. 2. Hovedstad i provinsen, ved Adriaterhavet, 72346 indb. (1901), stor handel og skibsfart (god havn), konfiturer, likører, sæbe, lys o. s. v. Sæde for en erkebiskop, flere skoler, 2 gamle kirker, athenæum, museum o. s. v. Hed i romernes tid Barium, var i 10 og 11 aarh. hovedstad i den byzantinske provins Italien, erobredes 1071 af Robert Guiscard, ødelagdes 1156, gjenopbyggedes 1161. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Genua.

Baribälen, se Bjørne.

Barīle (ital.), ældre hulmaal for vin og olje i Italien; af forskjellig størrelse i de forskjellige byer (fra 33.43 til 79.02 l.). I Portugal 1 barril = 301.32 l.

Barilla. 1. Den smeltede, sodaholdige aske af forskjellige strandplanter. 2. Et maal for flydende og enkelte faste varer af meget forskjelligt indhold paa de forskjellige steder — fra nogle kg. eller liter til flere hundrede.

Barine *[-ín]*, Arvède (1840—), fr. forfatterinde, har været medarbeider ved forskjellige tidsskrifter og blade: «Revue des deux mondes», «Journal des débats», «Le Figaro». Hun har skrevet en række studier, hvoriblandt «L'oeuvre de Jésus ouvrier», «Portraits de femmes» (fru Carlyle, George Eliot), «Étude sur les contes de Perrault», biografier af Bernardin de Saint-Pierre og Alfred de Musset. «Les névroses» (Hoffmann, Poe o. fl.).

Baring *[bǣring]*, eng. familie, udvandret fra Tyskland i første halvdel af 18 aarh. Blandt dens medlemmer har mange i sit nye fædreland spillet en fremtrædende rolle som bankierer og politikere. 1. Francis B. (1740—1810) grundlagde det berømte bankfirma B. brothers & co. 1770; han var medlem af parlamentet og af det Ostindiske kompanis raad og blev 1793 adlet. Af hans 4 sønner arvede 2. Sir Thomas B. (1772—1848) baronettitelen og udmerkede sig som kunstsamler. 3. Alexander B. (1774—1848) overtog 1810 firmaet, sad 1806—35 i underhuset, hvor han var frihandelsmand, men gik 1835 forlenet med peer-titelen ind i overhuset som lord Ashburton, opgav frihandelsstandpunktet og ordnede 1842 grænseforholdet mellem Kanada og de Forenede stater. 4. Sir Francis Thornhill B., baron af Northbrook (1796—1866), ældste søn af 2., sad i underhuset 1826—65 som whig, var 1839—41 skatkammerkansler og 1849—52 marineminister; hans broder 5. Thomas B. (1799—1873) var handelshusets chef og direktør for Englands bank. 6. William Bingham B., baron af Ashburton (1799—1864), politiker, medlem af underhuset fra 1826, og hvis hustru (død 1857) holdt en berømt litterær «salon». 7. Thomas George B., jarl af Northbrook (født 1826), ældste søn af 4., statsmand, vicekonge i Indien 1872—76, marineminister i Gladstones andet ministerium 1880—85. 8. Edward Charles B. (1828—97), sønnesøn af 1., finansmand, husets chef, 1885 adlet som baron af Revelstoke. 1890 indvikledes det vældige verdensfirma som følge af store tab paa argentinske statslaan i finansielle vanskeligheder, fra hvis skjæbensvangre følger det kun reddedes ved mellemkomst af Englands og af Frankriges bank, under hvis administration det var 1892—95, hvorefter det betydelig reduceret omdannedes til et aktieselskab. 9. Evelyn B., lord Cromer, 8.s broder (1841—), statsmand, reorganiserede 1879 Ægyptens finansvæsen og har siden 1883 været dette lands virkelige styrer som Englands agent i Kairo. 10. John B., baron af Revelstoke (1863—), søn af 8., er en af bankhusets nuværende ledere.

Baring-Gould *[bǣ'ringōld]*, Sabine (1834—), eng. prest og forfatter, bereiste 1861 Island og udgav derefter bogen «Iceland: its scenes and sagas». Desuden har han skrevet historiske arbeider om middelalderens kirkeliv og sagnhistorie, teologiske verker og opbyggelige skrifter. Har ogsaa vundet navn som forfatter af noveller.

Baringo, Central-Afrika, indsjø i brit. Øst-Afrika, protektorat under ca. 0° 30′ n. br., ca. 170 km. n.ø. f. Victoria Njansa, hvoraf den før antoges at være en bugt. Er ca. 500 km.² (omtr. som Bodensjøen), 1010 m. o. h., uden synligt afløb, men med ferskt vand. Vakkert beliggende i en sænkning mellem høie fjelde og har flere øer, som viser sig at være krater-rester.

Bārisk vindrose, se Vindrose.

Bārium, se Baryum.

Ba'riton, se Baryton.

Barj'atinskij, Aleksander Ivanovitj (1814—79), rus. marskalk. Udmerkede sig i Kaukasus 1835 og 1845—53. To gange saaret; general allerede 1848. 1856 statholder i Kaukasus, som han i 3 aar helt undertvang, idet han tog Schamyl (s. d.) til fange. Afsked 1862 som følge af nedbrudt helbred; senere medlem af rigsraadet.

Bar-Jesus, med tilnavnet Elymas (mager, vismand), en jødisk gjøgler, som opholdt sig hos prokonsulen Sergius Paulus og søgte at afholde ham fra at lytte til evangeliet, som apostelen Paulus forkyndte. Til straf herfor blev han slaaet med blindhed; Ap. gj. 13, 6—12.

Bark kaldes i plantens stængel og rod den del af grundvævet, som ligger mellem huden *(epidermis)* og centralcylinderen. B. bestaar væsentlig af parenkymceller, der i stængelen indeholder klorofylkorn. I daglig tale henføres benævnelsen b. kun til træagtige planter og betegner da de udenfor vekstlaget (kambiet) liggende væv, som let lader sig fjerne, fordi de tynde cellevægge i dette lag brister. B. i denne forstand omfatter imidlertid flere forskjellige væv. nemlig yderst hudvævet, saa den egentlige b., yderbarken, dernæst seibast og inderbarken med dens blødbast, som er dannet af vekstlaget. B. anvendes i industrien til garvning; i Middelhavslandene bruges hertil barken af sumak *(rhuscoriaria)*, i Norden ekebark og i mangel deraf gran-, furu-, birkebark o. a., i Rusland ogsaa pile- og orebark. Birkebark (næver) benyttes i de nordlige lande meget til tagtækning under græstorv, desuden til sko og ransler (næverkunter eller -konter), i Nordamerika af indianerne til telte, til lette kanoer, i Sibirien af tunguser og jakuter til klædning af husvægge, i europæisk Rusland til destillation af en tjæreolje, som benyttes ved beredning af det bekjendte, eiendommelig lugtende ruslæder (juft). Barken af kaneltræet benyttes som krydderi; quillajabark af *quillaja saponaria* (Chile) anvendes paa grund af sin saponinholdighed til vaskning af farvede tøier og af uld. I medicinen benyttes kinabark, hvoraf alkaloidet kinin.

Bark, barkskib, et 3-mastet skib med rær paa de to forreste master. Masternes navne er: for- el. fokkemast, stormast og mesanmast. Paa den agterste mast føres af seil kun mesan- og gaffeltopseil. (Se billede næste sp.)

---

men, ziehen — (e) take into consideration — (f) prendre en considération. i b. af — (t) in Betracht — (e) considering — (f) en considération de; vu.

betrauern (t) sørge over.

beträufeln (t) overdryppe.

betray (e) forraade.

betrayal (e) forraaden.

Betreff (t) m, henseende.

betreffen (t) træffe, gribe; tilstøde; vedkomme.

betreiben (t) (be)drive; fremskynde.

betreten (t) betræde; beførdet; betuttet.

Betrieb (t) m, (be)drift; forretning.

betriebsam (t) driftig, vindskibelig.

betrinken (t) drikke fuld.

betro — (t) anvertrauen — (e) confide (st to one), commit (st to one's charge), trust (one with), entrust (st to) — (f) confier (qc à q); charger (q de); (sig til) s'ouvrir à q. **betroet** — (t) (person) betraut; (stilling) verantwortungsvoll — (e) (person) trusted, confidential; (gods) deposit, trust; (stilling) position of trust — (f) (homme, place) de confiance; accrédité; (gods) dépôt m.

betroffen (t) forbløffet, forlegen.

betroth (e) trolove sig med: udnævne (til biskop). **betrothal** forlovelse.

betrüben (t) bedrøve.

Betrübnis (t) f, bedrøvelse.

betrübsam (t) bedrøvelig, sørgelig.

Barkskib.

Barka, Nord-Afrika, en halvø ved Middelhavet mellem den Store Syrte og Ægypten. Danner et ca. 500 m. høit, i n. af kalk, i s. af sandsten bestaaende plateau, som ved en brudsænkning i s. er skilt fra den Libyske ørken. Kun i n. tilstrækkelig (vinter-)regn, derfor her frugtbart aker- og england, tuja-skoge, oliven- og palmelunde paa skraaningerne af Djebel el Achdar («grønne fjelde»), men i s. en tør halfa-steppe paa overgangen til ørkenen. Er siden 1879 et tyrk. mutessarifat, som efter hovedstaden kaldes Ben Ghasi, ca. 150 000 km.² med ca. 300 000 indb. (2 pr. km.²). I oldtiden en blomstrende græsk koloni, Kyrenaïka, saa kaldt efter den 631 f. Kr. af dorer fra Thera anlagte hovedstad Kyrene, hvoraf ruiner ved Gurena i n.

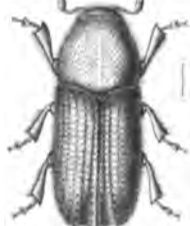
Barkald, jernbanestation (post og telegraf) ved Trondhjems-banen, 453 m. o. h., 178 km. fra Hamar, Lille-Elvedalen herred, Østerdalen. I nærheden den merkelige fjeldkløft Jutulhugget.

Barkaldfoss (Barkalden), vandfald (4 m.) i Glommen, nær Barkald jernbanestation, Lille-Elvedalen herred, Hedemarkens amt.

Barkaröle (ital., af *barcaruola,* en liden baad), en gondoliersang, alm. i moll og 6/8 takt, er ogsaa ofte benyttet i operaer, f. eks. «Othello», «Zampa», «Den stumme», «Fra Diavolo», og endog i den rene instrumentalmusik (Chopin, Mendelssohn m. fl.).

Barka's (barkasse) er den største skibsbaad paa et orlogsskib. Den har sedvanlig dampmaskine.

Barkbiller *(scolytidæ, bostrychidæ),* en familie af smaa sorte eller brunfarvede og valseformige biller, beslegtede med snudebillerne, men uden disses fremstaaende snude. Larverne ligner ogsaa snudebillernes, idet de er krumbøiede, fodløse og blinde, blege af farve og tyndhudede, med brunt hornagtigt hoved. Udvikles under barken eller i veden af bar- eller løvtrær. Efter parringen gnaver hunnerne de saakaldte modergange, hvori eggene lægges; de deraf udklækkede larver gnaver saa senere ud fra modergangen hver sine larvegange, hvorved der opstaar for hver enkelt art meget karakteristisk udseende gangformer. B.s betydning særlig for granskogen har været meget omstridt, idet man tidligere alm. tilskrev dem skylden for den ødelæggende «grantørke», medens man i den senere tid mere og mere er gaaet over til den anskuelse, at de ialfald som regel ikke angriber friske trær, men kun saadanne, som af andre grunde (storm, for sterk hugst e. l.) er syge i forveien.

Barkbille: Furumarvboreren. Stregen tilh. paa billedet angiver insektets størrelse.

For granens vedkommende er den vigtigste art typografen *(tomicus typographus),* hvis gange man finder overalt under barken paa omblæste eller paa roden hensygnende grantrær. Under furubark udvikles bl. a. furumarvboreren eller skoggartneren *(hylesinus piniperda),* der især gjør sig bemerket ved, at billen udhuler de unge furuskud, saa de ofte i stor mængde falder af, hvorved trærne faar en eiendommelig deformeret kronedannelse og skades i sin udvikling. Under barken hos løvtrær yngler ogsaa flere arter, baade paa ask, alm, birk, frugttrær o. fl. Blandt de vedborende arter kan nævnes æblebarkbillen *(xyleborus dispar),* der ofte dræber unge frugttrær ved at bore i stammerne.

Barkbiller: Furuskud angrebet af *hylesinus piniperda.* Fuld størrelse.

Barkbrand, opflagning og afskalling af barken paa træstammer som følge af for sterk solbestraaling, der dræber det indenforliggende saftførende, delingsdygtige cellevæv (kambium). B. forekommer særlig paa tyndbarkede trær, der pludselig blotstilles, f. eks. i hugstkanter, paa fritstillede frøtrær etc. Kan virke dræbende paa trærne.

Barkdyret *(rhytina-gigas),* en i 1768 udryddet sjøko tilhørende en egen slegt. Beboede kysterne af Beringshavet og Østsibirien og blev først opdaget 1742 af den anden Beringsekspedition. Den er beskrevet af Steller, ekspeditionens naturforsker, og af Waxell, ekspeditionens næstkommanderende; den sidste har leveret de to eneste efter selvsyn tegnede billeder af dyret. — B. havde væsentlig samme legemsform som de nulevende sjøkjør men var større end disse (7—9 m. lang). Halefinner bred, vandret; ingen baglemmer, luffeagtige forlemmer. Hovedet mindede om en bøffels; munden tandløs, men med en haard knuseplade af horn i hver kjævehalvdel. De ydre ører lidet udviklet. Huden var mørkebru

Betrug Ⓣ m, bedrag(eri).
betrügen Ⓣ bedrage.
betrügerisch, betrüglich Ⓣ bedragerisk.
betrunken Ⓣ drukken.
betrygge se sikre. **betryggende** se tilstrækkelig, tilfredsstillende.
betryggelse — Ⓣ Sicherung f — Ⓔ securing; security — Ⓕ assurance f; garantie f.
betræde — Ⓣ betreten — Ⓔ set foot on, tread on — Ⓕ mettre le pied sur. Se ogs. bestige.
betræk — Ⓣ Überzug m — Ⓔ cover — Ⓕ couverture f; housse f. Se ogs. tapet.
betrække — Ⓣ überziehen, bekleiden, beziehen — Ⓔ cover, tapestry; paper — Ⓕ couvrir; (væg) tendre.
betrængt — Ⓣ bedrängt — Ⓔ distressed, oppressed — Ⓕ en peine, en détresse; oppressé.
Bett Ⓣ n, seng; leie; flodseng.
bette Ⓕ f, bede. **betterave** f, rødbede, sukkerroe.
Bettel Ⓣ m, **Bettelei** f, ubetydelighed, bagatel; betleri.
betteln Ⓣ tigge.
betten Ⓣ rede seng for; [illegible] tilsengs.
better Ⓔ bedre; fordel [illegible] magt; overmand; (for bedre. [illegible] **better** gjør bedst i.
Bettler Ⓣ m, tigger.
Bettung Ⓣ f, underlag. [illegible] ding.
betuttet — Ⓣ verdutzt. [illegible]

meget tyk og haarløs, sammenlignes af Steller med ekebark (deraf navnet). Under huden fandtes et tykt spæklag. B. var et fredeligt dyr, som levede i flokke i vandet og nærede sig af tangen ved kysterne. — Det strandede mandskab fra Beringsekspeditionen lærte snart at jage og nedslagte det træge dyr, hvis kjød smagte som oksekjød, og hvis spæk lod sig smelte og bruge som smør, og det var alene den tilfældighed, at b. netop fandtes ved Beringsøen, hvor den medtagne ekspedition var drevet hen, som gjorde det muligt for denne at overvintre her, og som reddede den.

Rygtet om det fortrinlige næringsdyr udspredtes hurtig, russiske fangstmænd og jægere opsøgte det og udryddede det snart efter. 1871 fandt Nordenskjöld kun hovedskaller og andre skeletdele af b. i jordlagene ved de steder, hvor der vel 100 aar i forveien havde været flokke af det.

Barkdyret.

Barke, At, en proces, hvorved seil, fiskegarn o. a. nedlægges kortere eller længere tid i et garvestof for at gjøres mere holdbare. Barkede seil anvendes mest paa fiskefartøier og andre mindre skibe.

Barkebrød er i tidligere tider ved indtrædende hungersnød brugt som brød; sidste gang hos os under krigen 1807—14. De indre dele af barken (af furu, birk, alm tørredes, pulveriseredes og tilsattes lidt almindeligt mel, hvoraf b. saa bagtes; smagte beskt.

Barken, Norra og Södra, to smaa, sammenhængende sjøer i midtre Sverige, sydlige del af Dalarne, har gjennem Kolbäcksån afløb til Mälaren; elvens nedre løb kanaliseret (Strömsholmskanalen).

Barker *[bākə],* Robert (1739—1806), eng. maler, udstillede 1788 det første panorama af Edinburgh og blev dermed denne kunstarts grundlægger.

Barker *[bākə],* Thomas Jones (1815—82), eng. maler, var elev af Horace Vernet og udførte i hans manér en række store slagbilleder, som i sin tid vakte megen opmerksomhed.

Barkeviki't, et brunt hornblendemineral, der har faaet navn efter Barkeviken ved Langesundsfjorden.

Barkholt, plankegange af et træskibs yderklædning, ret ud for dækkene, især ud for mellemdækket, førere end de øvrige plankegange.

Barking *[bāking],* by i sydlige England, grevskabet Essex, med 21 547 indb. Jutespinderier; pumpeverk til udførsel af en del af Londons renovation ud i Themsen.

Barkla'i de To'lli, Michail Bogdanovitsj (1761—1818), rus. marskalk. Deltog i alle rus. krige omkr. 1800. Førte 1809 efter Finlands erobring et korps over isen paa Qvarken (den Botniske bugt) ind i Sverige. Ledede en tid forsvaret under «fædrelandskrigen» mod Napoleon 1812. Under de allieredes kampe mod Napoleon 1813—15 var B. armékorpschef.

Barkly, brit. Sydafrika. 1. B. East, distrikt med hovedstad af samme navn i den nordøstlige del af Kaplandet mellem Witte Bergen i n. og Kathalalamba Bergen i ø. og s. Gjennem disse fører 2. B.-pass mod s. til Slang River. 3. B. West, distrikt med hovedstad af samme navn ved Waal's nedre løb i Griqualand West, ca. 30 km. n.v. f. Kimberley.

Bar-Kochba, d. e. «stjernesønnen», et tilnavn, som blev givet Simon, jødernes fører i oprøret mod romerne 132—35. Navnet er hentet fra 4 Mos. 24, 17. Han faldt under beleiringen af byen Bethar.

Barkporer, se Korkporer.

Barkskib, se Bark.

Barktorne (bot.), flercellede, kraftige, spidse haardannelser i barken hos visse planter, f. eks. rose, stikkelsbær. B. tilhører, ogsaa ved sin dannelse, helt barken og følger med denne, hvis den fjernes fra stængelen.

Barlaam og Josafat (opr. Joasaf), roman, med isprængte parabler, omhandlende, hvordan den indiske prins J. omvendtes af asketen og eneboeren B. (i virkeligheden en kristen bearbeidelse af en buddhistisk fortælling om prins Siddharta, den senere Buddha). Den græske original (fra 7 el. 8 aarh. e. Kr.) blev oversat dels til syrisk (og videre til arabisk), dels til slavisk, dels til latin (ældste haandskrift fra 12 aarh.), og derfra bl. a. til fransk (og videre til italiensk), til middelhøitysk (og videre til oldnorsk), samt til spansk. Barlaams og og Josaphats saga paa oldnorsk er udgivet af R. Keyser og C. R. Unger (Kra. 1851). Norsk oversættelse ved H. E. Kinck (Kra. 1852).

Bar-le-Duc *[bar-lø-dýk],* by i nordlige Frankrige, hovedstad i depart. Meuse, ved elven Ornain og den franske østbane, 17 693 indb. Fabrikation af konfiturer, bomuldsvarer, læder, glas o. s. v., handel med konfiturer og vin, har slotsruiner, seminar, museum o. s. v.

Barle'tta, by i det sydlige Italien, prov. Bari (Apulien) ved Adriaterhavet, 40 388 indb., fiskefangst, handel (udførsel af vin, salt, korn o. s. v.), i nærheden saltverker. B. har en vakker katedralkirke, og paa torvet et 4.5 m. høit mindesmerke af keiser Heraclius; i nærheden slagmarken ved Cannæ.

Barlog, maltvand, af oldn. *barr,* korn, byg (sml. eng. *barley)* og *lǫgr,* vædske, saft, vand (folkesproget *laag,* hvoraf elvenavnet Laagen).

Barlow *[bālō],* Joël (1754—1812), nordam. digter. Han var feltprest under frihedskrigen, levede derefter i længere tid i Paris, hvor han blev kjendt med flere af den store revolutions ledere, skrev politiske brochurer, slog sig paa forretninger og gjorde sit hjemland store tjenester. I 1805 drog han tilbage til Amerika, blev 1811 sendt som gesandt til Frankrige og døde i Polen, hvorhen han var reist for at træffe Napoleon. Han har skrevet digtet «The vision of Columbus» (1787), senere udvidet til «The Columbiad», endvidere «The conspiracy of kings» og «The hasty pudding», hans bedste arbeide.

Barlow *[bālō],* Peter (1776—1862), eng. matematiker og fysiker, professor ved militærakademiet i Woolwich. B.s hjul er en simpel model af en elektrisk motor. En cirkelrund kobberskive kan dreie sig om en vandret aksel, og randen af hjulet dypper ned i kviksølv. Hju-

---

treten — ⓔ confused, bewildered, perplexed — ⓕ ébahi, ébouriffé; perplexe.

betty ⓔ brækjern.

betünchen ⓣ pudre, hvidte.

betüpfeln, betupfen ⓣ beføre: forsyne med pletter, prikker; fugle.

betvile — ⓣ bezweifeln — ⓔ doubt — ⓕ douter de.

between ⓔ mellem.

betwixt ⓔ mellem.

betyde — ⓣ bedeuten — ⓔ signify, mean, import, imply, denote; (lade forstaa) give to understand, intimate — ⓕ signifier, vouloir dire; avoir de l'importance; importer, valoir; donner à entendre à q que; faire signe à q de.

betydelig — ⓣ bedeutend — ⓔ considerable — ⓕ considérable, important.

betydning — ⓣ Bedeutung f; (mening) Sinn m — ⓔ meaning, signification, sense: (vigtighed) significance, import(ance), moment, consequence — ⓕ signification f; (mening) sens m, acception f; (vegt) importance f. **betydningsfuld** — ⓣ bedeutsam — ⓔ significant, important — ⓕ significatif; d'une grande importance. **betydningsløs** — ⓣ bedeutungslos — ⓔ insignificant, unimportant — ⓕ insignifiant; sans importance, nul.

betynge se besvære, trykke.

betændelse — ⓣ Entzündung f — ⓔ & ⓕ inflammation f.

betændt — ⓣ entzündet — ⓔ inflamed — ⓕ enflammé.

lets nedre del befinder sig mellem en magnets poler. Ledes en tilstrækkelig sterk elektrisk strøm gjennem hjulet fra akselen til kviksølvet, vil hjulet rotere.

Barlows *[bålō]* **sygdom** el. «infantil skjørbug» (d. e. skjørbug hos børn), se Skjørbug.

Barlus *(chermes)*, en bladlusslegt, hvis arter kun lever paa bartrær, især paa gran; men de optræder i vekslende generationsrækker ogsaa paa furu og lærketrær, idet der finder en vandring sted med omskifte af næringsplante. Bekjendt er de ananaslignende udvekster eller galdannelser paa granskuddene, som granbarlusen *(ch. abietis)* frembringer; denne arts vandregeneration lever paa lærketrær, hvis skud ofte sees helt bedækket af hvid uld, som lusene afsondrer.

Barmakīderne el. Barmekiderne, efterkommere af Barmak, af en gl. pers. prestefamilie, beklædte under de abbasidiske kalifer (fra 749 af) de høieste embeder; under Harun-ar-Rashīd (786—809) faldt de pludselig i unaade, uden at aarsagen dertil vides med vished.

Barmen, by i Preussen, regjeringsdistrikt Düsseldorf (Rhinprovinsen) i Wupperdalen, gaar i et med Elberfeld, 156 148 indb., deles i Øvre, Mellem og Nedre B. Stor industriby i baand, traad, silkevarer, tepper, maskiner o. s. v. (værdi over 108 mill. kr. pr. aar), sæde for det rhinske missionsselskab (missionshus og seminar), mange fagskoler, museum, 11 kirker (2 katolske) o. s. v.

Barmhjertige brødre og **søstre.** Barmhjertige brødre er navnet paa en romersk-katolsk hospitalsorden, som 1540 blev stiftet af portugiseren Johannes Ciudad, med tilnavnet «di Dio», d. e. af Gud, og som antog Augustins regel. Foruden de tre munkeløfter aflægger medlemmerne et fjerde løfte om for livstid at pleie syge. I slutningen af 16 aarh. spaltedes ordenen i to grene: en spansk vestindisk under en general i Granada, og en de øvrige lande omfattende under en general i Rom. Da Spanien mistede sin herskende stilling, blev hele ordenen lagt ind under én general, hvis sæde er Joh. Calybita's kloster i Rom. — Barmhjertige søstre er navnet paa forskjellige romersk-katolske kvindelige ordener, som særlig ofrer sig for syge- og fattigpleien. Den bekjendteste er Vincentinderne, opkaldt efter stifteren Vincent de Paul. De følger en af ham forfattet ordensregel, som 1668 blev stadfæstet af Clemens IX. Efter denne skal søstrene pleie alle syge, hvad sygdom de end maatte lide af, daglig staa op kl. 4 og vise sine foresatte ubetinget lydighed. Et livsvarigt løfte aflægges ikke; men hvert aar fornyer søstrene sit løfte. Denne orden har bredt sig til de fleste romersk-katolske lande.

Barmouth *[bāə'mup]* (eg. Abermaw), britisk havneby i Wales ved Cardigan Bay. 2 045 indb. Jernbanest., sjøbad.

Barn. Den udviklingsperiode i menneskets levetid, som strækker sig fra fødselen til 13—14de aar hos kvinden og 15—16de aar hos manden, kaldes barnealderen. Denne inddeles igjen i to perioder: den spæde barnealder, fra fødselen til det første tandfrembrud (7—8de maaned), og den senere barnealder. Den sidste tid af denne, i hvilken kjønsfunktionerne begynder at udvikle sig, kaldes overgangsalderen (puberteten).

Barnabas, en levit fra Cypern, hed oprindelig Josef, men fik af apostlerne navnet B., d. e. formaningens søn. Han indtog en anseet plads i den ældste menighed i Jerusalem, som han skjænkede al sin eiendom: Ap. gj. 4, 36—37. Efterat han havde ført Paulus sammen med apostlerne, arbeidede han senere sammen med ham i Antiochia og foretog i forening med ham en missionsreise til Cypern, Pamfylien, Pisidien og Lykaonien. Paulus omtaler ham senere leilighedsvis i sine breve, 1 Kor. 9, 5, Gal. 2, 13. En tradition, som gaar tilbage til Tertullian, tilskriver ham Hebræerbrevet. Det saakaldte B. brev, som henregnes til de apostoliske fædre, er ikke forfattet af ham.

Barnabi'ter, romersk-katolsk orden, stiftet 1530 af adelsmanden Anton Maria Zaccaria med det formaal at fremme deltagelsen i gudstjenesten og kristeligt liv i almindelighed. Stadfæstet 1533 af Clemens VII. Navnet skyldes klostret St. Barnaba, som efter en tids forløb anvistes ordenen som bolig. Den har indlagt sig fortjenester ikke blot af det praktiske kirkeliv, men ogsaa af den teologiske videnskab.

Barnard *[bānəd]*, Edward Emerson (1857—, amer. astronom, blev 1888 ansat ved Lick-observatoriet, 1895 professor i praktisk astronomi ved Chicagos universitet og astronom ved Yerkes-observatoriet, opdagede Jupiters 5te maane 9/9 1892, var den første, der opdagede en komet ad fotografisk vei 12/10 1892; har opdaget 18 kometer og omtr. 100 stjernetaager.

Barnard *[bānəd]*, Henry (1811—1900), amer. skolemand og pædagogisk forfatter (tidsskriftsartikler og bøger om skoleforhold og pædagoger). Fik indført tilsyn med offentlige skoler, forbedringer af skolebygninger; styrede 1867—70 «National board of education» i Washington.

Barnard *[bānəd]*, John Gross (1815—82). Ingeniøroberst i de Forenede stater, udmerkede sig ved befæstningen af flere byer og er senere bekjendt fra sin deltagelse i borgerkrigen.

Barnard Castle *[bānəd kāsl]*, by og kursted i nordlige England, i Durhamshire, ved elven Tees, 4 421 indb. (1901). Fabrikation af strømper, tepper o. s. v. Ruiner af et slot fra 12 aarh.

Barnardo *[banādo]*, Thomas John (1845—1906, eng. læge, grundlægger af en i omfang enestaaende velgjørenhedsvirksomhed med hovedsæde i London. Denne begyndte B. 1866 med et lidet redningshjem for forældreløse gutter, samlet op i Londons gader. 1873 oprettede han en lignende anstalt for piger, og ved sin død stod han i spidsen for over 80 forskjellige instituter for redning af børn og unge mennesker. Alle disse hjem, skoler, hospitaler og landbrugskolonier vedligeholdes for den største del ved gaver, der i de senere aar er strømmet ind til stiftelserne med et samlet beløb af over 2½ mill. kr. aarlig; men alene til føde trænges over 1½ mill. kr. aarlig. Fra B.s hjem afvises ingen, og den store filantrop rak at give tilbage til samfundet som arbeidsnyttige mennesker over 62 000 personer, som ellers var gaaet tilgrunde i nød, last eller forbrydelse. Stiftelserne omfatter i de senere aar omkr. 8 000 børn, hvoraf over 1 000 spædbørn; i 1906 optoges 2 928, og 1171 blev sendt til kolonierne.

Ba'rnato, Barnett Isaacs (1852—97), sydafr. finansmand, af jødisk afstamning. B. kom 1873 til diamantfelterne i Sydafrika og blev 1876 medeier i gruber ved

---

betænke — ⓣ bedenken, erwägen; (en med) schenken; (sig) sich (eines andern) besinnen — ⓔ consider, think of, reflect on; (en med) bestow (st) upon one; (sig) change one's mind, think better of it; (sig paa) think (twice) of, consider (of), hesitate about — ⓕ réfléchir, songer, penser (à qc); considérer (qc); (en med) faire cadeau de qc à q; (i testamente) laisser, léguer (qc à q) par testament; (sig) réfléchir, délibérer, hésiter, (skifte sind) se raviser.

betænkelig — ⓣ bedenklich; nachdenklich — ⓔ critical, problematical, doubtful — ⓕ critique douteux; (om personer) indécis, hésitant.

betænkelighed — ⓣ Bedenklichkeit f, Bedenken n — ⓔ (persons) scruple, hesitation, doubt; (sags) doubtfulness seriousness — ⓕ scrupule, doute m

betænkning — ⓣ Bedenken n; (sagkyndig erklæring) Gutachten n — ⓔ reflexion, consideration; hesitation: (mening) opinion, judgment; (indberetning) report — ⓕ réflexion, délibération f; opinion f, avis m; rapport m. **tage i b.** ⓣ überlegen; (ikke) kein Bedenken tragen — ⓔ hesitate, scruple — ⓕ hésiter à, se faire un scrupule de

beugen ⓣ bøie.

beugler ⓕ brøle. **beuglos** m, taagelur.

Beule ⓣ f, hævelse, bylд.

beundre — ⓣ bewundern — ⓔ admire — ⓕ admirer.

Kimberley. Hurtig svang han sig op, grundlagde 1880 sammen med en tidligere udvandret broder firmaet B. brothers i London og 1881 B. diamond mining co. i Kimberley. Efter en heftig konkurrance sammensmeltedes dette 1888 med det af Cecil Rhodes (s. d.) ledede «De Beers co.». Hans begavelse for dristige spekulationer fik nu luft under vingerne, og han blev en af hovedmændene for den vældige svindel, der kulminerede i «the kaffir boom» 1895. Forøvrigt var han en af Sydafrikas populæreste mænd. Paa en reise til England sprang han i sindsforvirring overbord.

Barnaûl. 1. Distrikt i sydvestlige Sibirien, guv. Tomsk, gjennemstrømmes af Ob, 125 730 km.² med 585 344 indb. (1897). 2. Hovedstad i distriktet, ved Ob, anlagt 1730, 29 408 indb. (1897), midtpunkt for bergverksdriften i Altaï, smeltehytter for guld og sølv (keiserlige), mineralogisk museum, bergskole. Klimaet er udpræget oplandsklima, aarlig middeltemperatur 0.4 °, januartemperatur ÷ 19 °, julitemperatur + 19.5 °.

Barnave *[-nāv]*, Antoine Pierre Joseph Marie 1761—93), fr. politiker, i 1789 deputeret for Grenoble, ivrig modstander af l'ancien régime; efterhaanden kjølig overfor revolutionen; forbindelse med hoffet efter 10 aug. 1792; mistænkt, dømt til døden og guillotineret. Memoirer.

Bărnay, Ludwig (1842—), t. skuespiller, virkede i sin ungdom ved østerrigske teatre, senere bl. a. i Weimar og Hamburg, deltog derefter i grundlæggelsen af Deutsches Theater i Berlin (1883), ledede 1887—94 Berliner Theater og trak sig derpaa tilbage til privatlivet og offentliggjorde sine erindringer (1903). 1905 blev B. direktør for det kgl. skuespilhus i Berlin.

Barneasyl, et sted, hvor arbeiderklassen kan sende børn fra 3—7 aarsalderen for nogle timers ophold og tilsyn om dagen, alm. fra 9—4. Findes i de fleste byer. Børnene undervises i forskjellig haandgjerning passende for alderen. Nogle asyler kræver, at mad medbringes, andre giver alt frit. Understøttes privat.

Barnebiblioteker, se næste artikel.

Barnebogsamlinger har en temmelig gammel historie som elevbiblioteker ved skolerne. Efterhvert som den egentlige barnelitteratur har tiltaget i omfang og betydning, har behovet for en speciel fagmæssig ledelse gjort sig mere og mere gjældende og har ført til oprettelsen af egne afdelinger for børn ved folkebibliotekerne eller selvstændige barnebogsamlinger, ofte i forbindelse med læsesale. I de Forenede stater, hvor der siden 1901 gives en to-aarig skole for uddannelse af kvindelige barnebibliotekarer (i forbindelse med Carnegie-biblioteket i Pittsburg, Pa.), drives barnebogsamlingerne efter en videre plan, idet børnene søges paavirket ogsaa ved foredrag, udstilling af kunst o. l.

I Norge har staten siden 1891 aarlig givet en bevilgning (for tiden 10 000 kr.), hvoraf ydes bidrag i beløb fra 10—50 kr. til bogsamlinger ved folkeskolen paa landet og i de mindre byer. Bogsamlingerne staar under skolestyrernes tilsyn. For at opnaa statsbidrag maa tilveiebringes et tilsvarende stedligt bidrag. Siden oprettelsen af «Centralstyret for de norske barne- og ungdomsbiblioteker» i 1896 er der kommet mere fart i barnebiblioteksssagen hos os. Centralstyrets medlemmer opnævnes af kirkedepartementet og af fællesstyret for «Norges lærerforening». Det virker for oprettelse af skolebogsamlinger og for tilveiebringelse af god barnelitteratur. Det udsender jevnlig kataloger over barnelitteratur. Sidste hovedkatalog udkom i januar 1905 og omfatter 590 bøger. Samtlige statsunderstøttede barnebogsamlinger (for tiden omtr. 2 200) danner en landsorganisation, som staar under Centralstyrets ledelse.

Barnedaab, se Daab.

Barnedomstole *(children's courts, juvenile courts)*, en amer. betegnelse for domstole, som særlig er beskjæftiget med strafbare handlinger forøvet af børn eller ganske unge mennesker. Se Værgeraad.

Barnefader, fader til et udenfor egteskab født barn. Den myndighed, som modtager anmeldelse om et saadant barns fødsel (som regel sognepresten), skal efter norsk ret straks underrette den opgivne fader. Begjæres bidragsresolution af moderen, skal amtmanden ved resolutionens udfærdigelse forelægge den opgivne fader en frist, inden hvilken han skal anlægge søgsmaal for at fralægge sig paterniteten. Saadant søgsmaal (paternitetssag), der ogsaa kan anlægges, uden at resolution er udfærdiget, behandles som privat politisag, og parterne er pligtige til personligt møde. Dommen erklærer enten, at vedkommende skal ansees for eller ikke ansees for at være barnets fader, eller at dette skal afgjøres ved faderens eller moderens ed. Ved saadan dom er kun afgjort, at den opgivne fader efter naturens orden kan være barnets fader og derfor er pligtig til at betale underholdningsbidrag, men ikke, at han virkelig er det. Urigtig opgivelse af b. straffes efter straffelovens § 166 eller § 189. En b. har regelmæssig ingen myndighed over barnet, ligesom der gjensidig ingen arveret er, medmindre barnet er lyst i kuld og kjøn. B.s pligt overfor barnet bestaar kun i at betale underholdningsbidrag til barnets fyldte 15 eller undtagelsesvis 18 aar. Bidragets størrelse fastsættes af amtmanden; det kan inddrives ved udpantning og modvillig undladelse af at betale samme kan straffes efter løsgjængerlovens § 27, naar denne sættes i kraft, ligesom b. efter amtmandens bestemmelse kan indsættes paa tvangsarbeide (kronarbeide) indtil 3 maaneder. Særlige forholdsregler kan træffes for at sikre opfyldelse af underholdningspligten ved udvandring.

Barneforsikring er forsikringsvirksomhed til fordel for barn, som har mistet sin forsørger. Da samfundet ikke tilsteder, at noget af dets medlemmer gaar tilgrunde umiddelbart af mangel paa det til livsopholdet nødvendigste, træder det, hvor familieforsørgeren er faldt fra, støttende til. Dette bliver imidlertid fattigforsørgelsens nødhjælp. Lovgivningen har derfor paalagt visse klasser af borgere, f. eks. embedsmænd, ad forsikringsmæssig vei at drage omsorg for sine efterladte (sml. Enkepension, Enkekasse). Det samme maal kan ogsaa opnaaes ved hjælp af forsikringsindretninger, der overtager en saadan form af forsikring, hvor det tegnede beløb forfalder enten med en aarlig rate (opdragelsesforsikring) eller en gang for alle (udstyrsforsikring); flere norske livsforsikringselskaber arbeider med saadanne forsikringsformer. Saadan privat b. vil imidlertid kun komme en ringe del af folket tilgode, og aller mindst arbeiderstanden, der bedst kunde trænge en saadan betryggelse ogsaa af den grund, at

---

beundrer — ⓣ Bewunderer m — ⓔ admirer — ⓕ admirateur m.

beundring — ⓣ Bewunderung f — ⓔ & ⓕ admiration f. **beundringsværdig** — ⓣ bewundernswert, -würdig — ⓔ & ⓕ admirable.

beurbaren ⓣ opdyrke.

beurkunden ⓣ dokumentere.

beurlauben ⓣ permittere, hjemsende.

Beurlaubung ⓣ f, permission.

beurre ⓕ m, smør; penge; (ulovlig) fordel.

beurrée ⓕ f, smørbrød.

beurrier ⓕ m, smørhandler; smørbut; adj smør-.

beurrière ⓕ f, smørsælgerske; smørkjerne.

beurrine ⓕ f, kunstsmør, margarin.

beurteilen ⓣ bedømme, vurdere.

Beurteilung ⓣ f, bedømmelse, recension.

Beute ⓣ f, bytte.

Beutel ⓣ m, pung, pose; melsigte.

beuteln ⓣ sigte. **sich beuteln** slaa folder, pose sig.

Beutler ⓣ m, hanskemager.

bevaagen — ⓣ gewogen — ⓔ graciously (favourably) disposed (towards) — ⓕ bienveillant; bien disposé (envers, pour).

bevaagenhed — ⓣ Gewogenheit f — ⓔ favour, good graces — ⓕ bienveillance, faveur f, bonnes grâces f pl.

bevandret — ⓣ bewandert — ⓔ well versed, conversant, fami-

familiefaderen her er mest udsat for farer. I den seneste tid har man derfor taget sigte paa at indføre b. som en ny form af socialforsikring. Dette er navnlig skeet i Tyskland, hvor spørsmaalet om b.s indordnen i rigsforsikringssystemet er blevet aktuelt, efterat toldloven af 25 decbr. 1902 foreskriver, at der af de toldindtægter, som falder paa endel i loven opregnede varer, skal afsættes et fond til forsikring af enker og faderløse. Et forslag til lov, indeholdende nærmere bestemmelser om forvaltningen af dette «Hinterbliebenen-Versicherungsfond» er af den tyske regjering 19 febr. 1907 forelagt rigsdagen, og sagen dermed bragt sin virkeliggjørelse et godt skridt nærmere.

Barnehaver (t. *Kindergarten*), efter en i 1837 af Fr. Fröbel (s. d.) oprettet opdragelsesanstalt for børn før den skolepligtige alder, hvis maal var at give dem en til deres alder svarende sysselsættelse, der kunde styrke deres legeme, skjærpe deres iagttagelse, udvikle deres medfødte virksomhedstrang og samtidig bringe dem ind under en naturlig disciplin. Leg, haandgjerning og sang anvendtes i denne første opdragelse. Ligesom planterne vokser op under gartnerens omhyggelige pleie, saaledes skulde børnene udvikles i overensstemmelse med sin natur under kjærlig og kyndig veiledning. Deraf navnet. Barnehaverne, som oprindelig var tænkt at skulle staa i organisk forbindelse med den almindelige skole, er nu som regel særskilte anstalter. De findes udbredt i alle lande, ogsaa hos os, og er efterhaanden blevet mere og mere planmæssig ordnet, især efterat der er oprettet særegne seminarer til uddannelse af lærerinder for dette formaal. I den senere tid har især de Forenede stater i Amerika gaaet i spidsen for arbeidet for barnehavernes fulkommengjørelse.

Barnehjem, opdragelsesanstalt for hjemløse og forsømte børn. Findes oprettet privat i de fleste byer og i enkelte landdistrikter. Nogle b. optager spædbørn, andre børn fra 2-aarsalderen til konfirmationen. Understøttes alm. af legater, brændevinssamlag og privat. For omstreiferbørn findes særskilte hjem.

Barnehjælpsdag, karnevalsagtig festdag til indtægt for de forskjellige velgjørenhedsanstalter for barn. Første gang arrangeret i Norge (Kristiania) efter dansk forbillede 7 juni 1906. Indbragte ca. 58 000 kr. Flere norske byer fulgte eksemplet.

Barnekow, Christen (1556—1612), d. adelsmand; skal efter et, dog formentlig upaalideligt, sagn have ofret sit liv for at redde Kristian IV's i kampen paa Skjällinge hede.

Barnekrybbe, et sted, hvor fattige mødre, naar de selv gaar i dagarbeide, kan bringe sine smaabørn (fra 4—5 uger til 4—5-aarsalderen) om morgenen og hente dem igjen om aftenen. Findes i alle større byer. Oprettet og underholdt privat, tildels ved tilskud fra brændevinssamlag. En ubetydelig afgift erlægges. Sml. Barneasyler.

Barnemord, drab af et nyfødt, udenfor egteskab født barn, forøvet af barnets moder under fødselen eller inden et døgn efter denne. Saadant drab straffes mildere end andet drab (straffelovens § 234), dels paa grund af den ved fødselsakten fremkaldte sindstilstand, dels paa grund af moderens ulykkelige stilling og den deri liggende fristelse til forbrydelsen. Anden persons medvirkning til b. straffes som almindeligt drab uden nogen formildelse.

Barnepleie. For barnets trivsel er det nødvendigt at det lige fra fødselen underkastes den omhyggeligste pleie. Saa snart barnet er født, og navlingen er foretaget, bliver barnet vasket og renset af i et varmt bad Derefter bliver navlestumpen forbundet med en lap tør, steril gaze, ofte fortil ved et navlebind. Denne forbinding maa holdes tør, og derfor maa barnet ikke bades, men kun vaskes i de første 14 dage, til navlen er overhudet. Herefter bades barnet hver dag. I den første maaned skal vandets temperatur være omtr. 37 ° C., derefter mellem 24—28 ° C. Badet gives bedst om aftenen. Huden skal tørres med et mygt haandklæde, ikke gnides sterkt. Barnets paaklædning skal være varm og maa ikke hindre fri bevægelse af arme og ben. Svøb er ikke nødvendigt og maa i alle tilfælde være løst. Kjoler er at foretrække. Klædedragten skal være enkel: en uldtrøie, en lærredsskjorte, aaben fortil, en langærmet trøie, aaben bagtil, og en lærredsbleie; under denne en anden bleie, lagt firkantet sammen, et gummistykke og et firkantet uldtøistykke. Naar bleien er vaad, maa den skiftes og vaskes; man maa ikke nøies med at tørre den. Barnet skal ligge i ro og maa kun tages op, naar det skal stelles eller have noget at spise. Der maa ikke leges med det. Naar det skriger, er det i regelen, fordi bleien er vaad, og da skal den skiftes, men ellers maa man ikke tage barnet op, fordi det skriger. Barnet skal straks lægges i en seng, ikke i vugge, i de første dage paa en pude, senere paa en madras med en tynd pude under hovedet. I de første dage varmedunk (flasker maa aldrig benyttes). Proppen maa bindes fast og dunken indhylles i et uldent stykke. Ansigtet skal være utildækket, lyset skader ikke. Luften i værelset skal være frisk, temperaturen 18 ° C. Om sommeren kan barnet komme ud efter 3dje uge; barn født senhøstes, først naar sneen er gaaet af aaserne. Barnet maa aldrig ligge med vaad eller uren bleie, heller ikke naar det sover. Det har i regelen afføring 1—2 gange daglig; denne skal være gullig, tynd, jevn, omtrent som en udgnedet eggeblomme. Grøn afføring tyder paa fordøielsesforstyrrelser.

Den bedste ernæring er die hos moderen, og enhver moder bør gjøre alt, hvad hun kan, for at kunne give sit barn die, med mindre hun lider af tuberkulose, kræft, blodmangel, sukkersyge eller anden svær sygdom. Saa snart moderen har hvilet ud efter fødselen, skal barnet lægges til brystet. Er der ingen melk, giver man de første dage lidt sukkervand. I de første 8 dage skal det have bryst hver 2den time om dagen og hver 4—5te time om natten. Derefter hver 3dje time om dagen og 1 gang om natten. Barnet maa straks vænnes til regelmæssige maaltider. Man maa ikke lade det falde i søvn ved brystet. Man maa aldrig lægge det til brystet i utide, fordi det skriger, og man skal vække det, naar det skal have die. Brystvorterne skal vaskes før og efter diegivningen med rent vand. Barnet maa veies en gang om ugen og skal tiltage med 150—250 gr. hver uge Som regel skal barnet ikke have anden føde end brystmelk i de første 8—9 maaneder. Ofte maa man dog fra 7de maaned give det lidt anden føde til hjælp (melk

---

liar (with) — Ⓕ versé; au courant (de).

bevare — Ⓣ bewahren, verwahren; (skjerme) behüten — Ⓔ keep, preserve; (God) save (the king!) — Ⓕ garder, conserver; (mod noget) préserver (de).

bevarelse — Ⓣ Bewahrung, Erhaltung f — Ⓔ preservation — Ⓕ préservation f.

bevel Ⓔ skjæv (vinkel).

bevendt se fat.

beverage Ⓔ drik.

beverte — Ⓣ bewirten — Ⓔ entertain, treat — Ⓕ traiter; régaler (de).

bevertning — Ⓣ Bewirtung f — Ⓔ entertainment — Ⓕ traitement, régal m.

bevidne — Ⓣ bezeugen; (attestere) bescheinigen — Ⓔ (stadfæste) testify, certify, attest; (for retten) bear witness, depose (to); (udtale) express — Ⓕ témoigner, attester, certifier; (udtrykke) exprimer; (lægge for dagen) témoigner.

bevidnelse — Ⓣ Bezeugung, Bescheinigung f — Ⓔ attestation; expression — Ⓕ attestation f; protestation f; expression f; témoignage m.

bevidst: være sig noget b. — Ⓣ sich einer S. bewusst sein — Ⓔ be conscious of — Ⓕ avoir conscience de. **bevidstløs** — Ⓣ bewusstlos — Ⓔ unconscious, senseless, insensible — Ⓕ sans connaissance; évanoui. **bevidstløshed** — Ⓣ Bewusstlosigkeit f — Ⓔ un-

velling, øllebrød, eg). I de første to aar er barnets hovednæring melkemad, ved siden heraf kan det, naar det er omkr. 1 aar gl., faa lidt franskbrød med smør, let kjød- og fiskemad.

Kan moderen ikke give bryst, eller skal barnet have kunstig ernæring, maa denne ske ved komelk, som maa blandes med vand. I første uge gives lidt mere vand end melk, saa resten af første maaned lige dele vand og melk. I anden maaned stiger man til 2 dele melk til 1 del vand, i løbet af 3dje maaned til 3 dele melk til 1 del vand, i 4—5te maaned 4 dele melk til 1 del vand, i 6—7de maaned 5 dele melk til 1 del vand og herefter ren melk. Forøgelsen af melkemængden bør ikke ske pludselig, men gradvis, langsomt, i løbet af flere dage. Til hver portion sættes $^1/_2$—1 teskefuld stødt melis. Man skal altid anvende sød melk, om muligt kontrolleret barnemelk. Bedst sker den kunstige ernæring ved Soxhlets apparat. Kan dette ikke benyttes, koger man melken, saa snart man faar den hjem, i 10 min. og opbevarer den i en ren krukke, godt tildækket paa et kjøligt sted, om sommeren helst i en iskasse. Efter nøiagtig afmaaling blandes melken og vandet i flasken, som gives et opkog og afkjøles. Flasken maa renses meget omhyggelig ved skylning med varmt vand. Taatesmukken, i hvilken der med en naal er brændt et hul indenfra udad), maa renses og koges, og hver gang, den er brugt, vrænges den, vaskes og opbevares i rent vand. Barnet skal have flasken efter samme regler som ovenfor omtalt ved diegivningen. Hvert maaltid skal i begyndelsen være paa omtr. 50—100 gr., stigende efterhaanden, saaledes at barnet, naar det er $^1/_2$ aar gammelt, faar 1 liter melk daglig.

Barnepsykologī. Rousseau har i sin «Emile» givet bidrag til forstaaelsen af barnenaturen; han har vakt interesse for «barnet» som saadant. Men planmæssige undersøgelser over b. er af nyere datum. Mme Necker de Saussure (1766—1841) tager i sit verk «L'éducation progressive», bog II, kap. 1 til orde baade for studiet af de enkelte børns udvikling lige fra fødselen og for et sammenlignende studium af børn paa opdragelsesanstalter. Den moderne barnepsykologi har slaaet ind paa begge disse veie, den biografiske og den statistiske. Hovedverket blandt den første slags er W. Preyer, «Die Seele des Kindes», 1 udg. 1881. Blandt de statistiske undersøgelser kan nævnes Hartmann, «Analyse des kindlichen Gedankenkreises», og Stanley Hall, «Contents of children's minds» m. fl. Paa fransk findes verker af Perez og Compayré, paa engelsk af Darwin, M. W. Shinn, J. M. Baldwin, J. Sully. F. Tracy har i «The psychology of childhood» givet en samlet oversigt over hovedresultater og en international bibliografi. I Tyskland, i England og især i Amerika findes særlige foreninger og tidsskrifter for b.

Barnerim og barnesange har sit udspring i barnekammeret og paa legepladsen. De har «gjort seg sjøl»; ingen ved naar, hvor eller af hvem de er skabt. De er særlig godt skikket til hjælp ved barneopdragelsen. De har meget ofte historisk, kulturhistorisk eller endog religiøs interesse. Mange bærer merker af høi alder. Adskillige viser tydelig sin udenlandske oprindelse; andre er et fælleseie for de fleste kulturfolk, uden at deres egentlige hjemstavn kan paapeges. Nye b. bliver stadig til under leg. Af nyere b. findes en hel del, som ofte synges med begjærlighed en tid. Men efterhaanden glemmes de for at give plads for de gamle rim, som altid synes at øve lige stor tiltrækning, vistnok fordi tekst og melodi ligger barnet ganske anderledes nær end i de nye.

Barnes *[bānz]*, William (1800—86), eng. digter, sprogmand, prest, har leveret mange sprogvidenskabelige afhandlinger, men er særlig bekjendt for sine udmerkede digte i dialekt fra folkelivet i Dorsetshire. Den første samling «Poems of rural life in the Dorset dialect» udkom 1844 og fulgtes af to nye samlinger i 1857 og 1863.

Barnes *[bānz]*, sydvestlig forstad til London paa høire side af Themsen, 17 822 indb. (1901). I nærheden ligger slottet Barnes Elms.

Barneske anvendes som maal for medicin til børn. Indeholder 10 cm.³

Barnesygdomme kaldes de sygdomme, som særlig optræder i barnealderen; forsaavidt de, hvad hyppigst er tilfældet, skyldes smittestoffe, angriber de rigtignok fort væk ogsaa ældre individer. Til b. regnes f. eks. mæslinger, kighoste, kusma, skarlagensfeber; paa grund af sin forkjærlighed for barnealderen regnes ogsaa hid den saakaldte «barnelamhed» (akut polyomyelit, skyldes vistnok ligeledes et smittestof). Af samme grund henføres tildels ogsaa difteri og visse diarrhoer («spædbarnsdiarrhoer») til b. Af andre b. nævnes engelsk syge («rakit»). Se ellers under de enkelte sygdomme. — I figurlig forstand: de første vanskeligheder ved et foretagendes trivsel.

Barnet *[bănət]*, liden by i sydlige England, Hertfordshire, nord for London, er sammen med East B., Chipping B. og New B. en gruppe forstæder til London med 14 175 indb. I nærheden er en obelisk til minde om Edvard IV's seier over Warwick (1471).

Barnett *[bănət]*, Samuel Augustus (1844—), eng. prest og filantrop. Sammen med sin hustru (f. 1851), der spiller en fremtrædende rolle gjennem sit sociale arbeide, har han taget initiativet til en række socialreformatoriske foretagender i Østlondon. 1893 fremlagde egteparret sit program herfor i «Practicable socialism». 1884 fik B. grundlagt Toynbee Hall, en institution for sociale undersøgelser og oplysningsvirksomhed i hjertet af Londons proletarkvarterer. Denne har han ledet, indtil han 1906 blev udnævnt til prest ved Westminster-kirken i London.

Barne-udveksling, International (t. *Kinderaustausch*), nyere pædagogisk bevægelse, navnlig i Frankrige og Tyskland. Dens formaal er at formidle udveksling mellem to lande af barn og unge mennesker, tilhørende gjensidig nogenlunde ligestillede familier og samfundslag, for at give de unge anledning til at fuldstændiggjøre sin uddannelse og udvide sin synskreds ved ophold under betryggende forhold i et fremmed land. Tankens planmæssige gjennemførelse skyldes den franske prof. Toni-Mathieu.

Bar'nevelt, se Oldenbarnevelt.

Barneville *[barnəvi'l]* (B.-sur-Mer), liden flekke med havn i det nordvestlige Frankrige ved en bugt af Kanalen. 920 indb. Mineralkilde. Handel med de britiske normanniske øer. Postkontor, telegraf- og jernbanestation.

Barnkrug, landsby i Tyskland med havn ved Elben. 430 indb. Jernbanestation.

---

consciousness, insensibility — (f) perte f, de la connaissance; évanouissement m.

bevidsthed — (t) Bewusstsein n; Besinnung f — (e) consciousness; senses pl — (f) conscience f (de soi-même); connaissance f.

bevilge — (t) bewilligen — (e) grant, concede, vote — (f) accorder; (privilegium) concéder; (om rigsdag) voter.

bevilgning — (t) Bewilligung f — (e) grant, vote — (f) vote m; crédit m.

bevinget — (t) beflügelt, beschwingt — (e) winged — (f) allé.

bevirke — (t) bewirken, verursachen — (e) effect, work, bring about — (f) faire, produire; causer.

bevis — (t) Beweis, Schein m — (e) proof, evidence; argument; (-førelse) demonstration; (modtagelses-) receipt, acquittance — (f) preuve f; (tegn) marque f; (-førelse) démonstration f; (-grund) argument m; (kvittering) reçu m, quittance f.

bevise — (t) beweisen; (vise) erweisen, erzeigen — (e) prove, demonstrate, make good, show; (ære) do, confer on — (f) prouver; (mat.) démontrer; (lægge for dagen) faire preuve de, faire voir; (vise, gjøre) faire, rendre.

bevislig — (t) beweislich, erweislich — (e) demonstrable, evident (f) prouvable, démontrable.

bevogte — (t) bewachen — (t)

Barnsley *[bānzli]*, by i nordlige England, Yorkshire, med 41 086 indb. (1901). Kul- og jerngruber, industri i lærred, staaltraad, silke, papir, glas o. s. v.

Barnstaple *[bānstəpl]*, by i sydvestl. England, Devonshire, ved elven Taw, 13 km. fra dens munding i Bristolkanalen, 14 137 indb. (1901). Skibsverfter, fabrikation af serge, klæde o. s. v.

Barnum *[bā'nəm]*, Phineas Taylor (1810—91), amer. reklamemager, begyndte som foreviser af et museum, men vandt sit store ry som impresario for Jenny Lind (1847—50), hvorved han tjente ½ mill. dollars. Han tabte sin formue ved spekulationer, men tjente snart en ny, og har faaet navnet «humbugens konge». Skrev bl. a. sin «Autobiography» (New York 1854 og 1888).

Baroccio *[barå'ttšå]*, Federigo (1528—1612), ital. maler, stod under indflydelse af en række af høirenaissancens mestere, særlig Correggio, hvis manér han undertiden skuffende har efterlignet. Hans mange bibelske billeder nød ry for andagt og ynde, men virker nu sødlige og maniererte. Altertavlen i Valle kirke, Sætersdalen, er antagelig af B.

Baroche *[barå'š]*, Pierre Jules (1802—70), fr. politiker. Under julikongedømmet ivrig venstre, men brød efter februarrevolutionen med sit parti, støttede Louis Napoleon og gjennemførte 1850 som indenrigsminister love mod forsamlingsfrihed, om indskrænkning af valgret og pressefrihed. Under Napoleon III flere gange minister.

Barōda. 1. Brit. vasalstat i det vestlige Forindien, prov. Gudsjarat. 121 305 km.² med 1 950 927 indb. Landet er en frugtbar slette, hvor der dyrkes korn, bomuld, opium, tobak og sukkerrør, og hvor der drives opdræt af kvæg og heste. Lidt industri (pottemagerier og knivfabriker). Fyrsten kaldes gaekvar. — 2. Hovedstad i landet, 103 782 indb., har stygge huse, men vakre parker og offentlige bygninger. I nærheden et palads med store rigdomme af juveler.

Barogrāf, selvregistrerende barometer; oftest et aneroidbarometer (se Barometer), hvis viser skriver paa et i ruter inddelt papir, der er lagt om en cylinder, som dreies rundt ved et urverk. Den tegnede linje kaldes et barogram og viser barometerhøiden til enhver tid indenfor det tidsrum, apparatet har været igang.

Barogram, se Barograf.

Baro'k kaldes i stilhist. den maleriske, som regel utidig miskjendte retning, der behersker det 17 aarh. og betegner overgangsperioden mellem renaissance (s. d.) og rokoko (s. d.). Den beg. som en naturlig fortsættelse af senrenaissancens brede og maleriske former (Michelangelo er ofte kaldt dens fader) og udvikler sig mod en stadig mere pompøs og svulmende karakter. I arkitekturen behersker Antonio da Sangallo, Vignola og Giacomo della Porta dens første, Maderna, Bernini og Borromini dens senere periode. Skulpturen og tildels malerkunsten har en tilsvarende dekorativ og pragtfuld stilvirkning, der giver periodens store bygverker en glimrende, sluttet karakter. Til Norden kom b. under Kristian IV over Holland, hvor den havde et mere borgerligt præg; i Norge faar den sit mest karakteristiske udtryk i altertavler og i byernes og landets haandverk (se planchen Barok). (Se billedet næste sp.)

Barométer, lufttryksmaaler. Det første barometer konstrueredes i 1643 af Toricelli i Florens. Han tog et glasrør, der var omtrent 80 cm. langt og tilsmeltet i den ene ende, fyldte det med kviksølv, lukkede med en finger for den aabne ende og bragte denne ned under kviksølv i en større skaal. Naar han tog fingeren bort, viste det sig, at kviksølvet ikke længer vilde fylde hele røret. En del fløđ ud i skaalen, og kviksølvets top i røret blev staaende i en høide over dets overflade i skaalen, der var omkring 76 cm. Over kviksølvtoppen var nu aabenbart et rum, der var frit for luft (Toricellis tomme rum eller vakuum). Kviksølvsøilen i røret trykker ved sin vegt ligesaa sterkt paa kviksølvet i skaalen, som luftens (atmosfærens) vegt eller spændkraft gjør det. Den lodrette afstand mellem kviksølvtoppen og kviksølvets overflade i skaalen er et maal for luftens tryk. Den kaldes barometerhøiden (barometerstand) og maales paa en maalestok (skala, i mm. eller eng. tommer), der er anbragt langs barometerrøret og staar lodret. Denne form for barometret kaldes kapselbarometer. I hævertbarometeret er glasrørets aabne ende bøiet om opad, hvorved skaalen eller kapselen kan undværes. Barometerhøiden er høideforskjellen mellem kviksølvtoppene i begge grene. Sjøbarometeret er et kviksølvbarometer med fast bund i kapselen og en indsnævring i røret.

Barok: Sakristiet i Karteuserklosteret udenfor Granada

watch, guard — (f) garder, surveiller.

bevogtning — (t) Bewachung f; Aufsicht f — (e) watch, guard, custody — (f) garde, surveillance f.

bevokset — (t) bewachsen — (e) overgrown, overrun — (f) couvert.

bevölkern (t) befolke.

bevollmächtigen (t) befuldmægtige.

bevor (t) før(end).

bevormunden (t) være eller agere formynder for.

bevorrechten (t) privilegere.

bevorstehen (t) forestaa.

bevortheilen (t) forfordele.

bevorzugen (t) foretrække, begunstige.

bévue (f) f, misgreb, bommert.

bevy (e) sverm.

bevæbne — (t) (be)waffnen, bewehren — (e) arm — (f) armer.

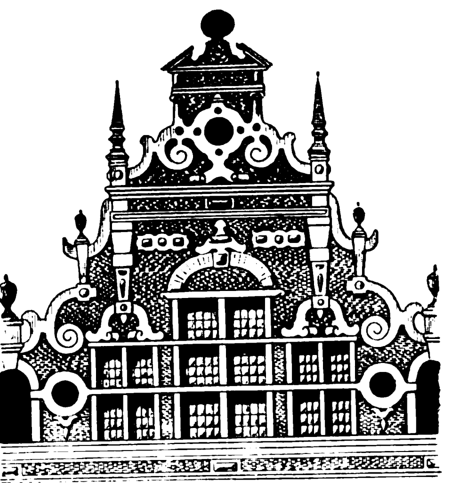
bevæge — (t) bewegen; regen — (e) move, stir; (formaa) induce; (sig) move — (f) mouvoir; remuer; agiter; (sig henimod) se diriger vers; (fig.) émouvoir; attendrir, toucher; (faa til) engager, déterminer. **bevæggrund** — (t) Beweggrund m — (e) motive, inducement — (f) motif m.

bevægelig — (t) beweglich — (e) movable; (let b.) impressible — (f) mobile, remuable.

bevægelighed — (t) Beweglichkeit f — (e) movableness; (fig.) mobility — (f) mobilité f.

bevægelse — (t) Bewegung f — (e) movement, motion;

BAROK

1.

2.

5.

3.

4.

6.

1. Gavl. Overgang mellem renaissance og barok («Kristian IV's stil»). 2. Epitafium. Overgang mellem renaissance og barok, noget senere tid. 3. Barokportal (ca. 1630). 4. Barokkonsol (ca. 1675). 5. Del af barokbord. 6. Del af barokstol.

hvorved «pumpning» i sjøgang forhindres. Aneroidbarometeret bestaar af en flad, lufttom æske med elastiske bunde, der trykkes mod hinanden ved stigende lufttryk og gaar fra hinanden ved faldende lufttryk. Disse bevægelser overføres paa en viser, der paa en skala udviser lufttrykkets størrelse (naar instrum. er berigtiget).

Barométerminimum, det geometriske sted for det laveste lufttryk i en niveauflade f. eks. havfladen. Kan ogsaa betyde den laveste barometerstand inden et vist tidsrum paa et enkelt sted.

Barōn, af *baro* (middelalderlatin), der betyder mand, bruges i lenstiden oprindelig i samme betydning som *homo* og betegner vasallen. Senere betegner det den store b., der igjen har vasaller under sig, men selv staar umiddelbart under kongen eller keiseren. I England gik det over til at betegne overhusets verdslige medlemmer og er i nyere tid tillige fællestitel for de almindelige lorder, der ikke har høiere titler. I Tyskland betød titelen længe, at indehaveren var friherre, d. e. stod umiddelbart under riget og keiseren. Til Danmark kom titelen, da Kristian V 1671 ophøiede 31 mænd til grever og baroner, som skulde danne en høiadel, udmerket ved store særrettigheder. Til et baroni skulde høre 1000 tønder hartkorn.

Barone't, eng. adelstitel, stiftet 1611 af Jakob I. En b. har ingen politiske særrettigheder, men fører titelen Sir efterfulgt af fornavnet (Sir Robert eller Sir R. Peel, aldrig Sir Peel) og hans hustru er Lady, i tiltale Mylady. Baronettitelen er arvelig.

Barōnius, Cæsar (1538—1607), kardinal og kirkehistoriker, f. i Sora i Kampanien, har vundet et berømt navn som kirkehistoriker ved sit store verk: «Annales ecclesiastici» (Kirkelige aarbøger), som i 12 bd. fortæller kirkens historie fra Jesu fødsel til aar 1198 (1 udg. Rom 1588—1607; bedste udg. Lucca 1738—57). Det er rettet mod sit protestantiske sidestykke: «De Magdeburgske centurier».

Baro'sma, planteslegt, som staar nær orangeveksterne og ligesom disse er rig paa æteriske oljer. Af sydafrikanske arter, især *b. betulina,* indhøstes de af kamfer og pebermynte sterkt duftende blade, der forekommer i handelen som «bukkoblade» og tildels anvendes i medicinen. Andre arter blade leverer hottentot-te.

Baro'tse el. Marotse, brit. Syd-Afrika, en Bantustamme under 15—16 ° s. br. ved Sambesi's øvre, n.—s., løb, hvor dalen er særdeles frugtbar paa grund af de aarlige oversvømmelser. Behersker sammen med Mabunda-stammen et mægtigt, egentlig af Makololo-høvdingen Sebituane stiftet rige, Marotse-Mabunda-riget, som strækker sig fra Kuando's sammenløb med Sambesi i s. til vandskillet mellem Kongo og Sambesi i n. Fra slutten af 90-aarene anerkjender kong Levanika britisk overhøihed, og Barotse-land er en provins af Nordvest-Rhodesia protektorat.

Barotsj, se Broach.

Barqueiro, sp. havn ved Atlanterhavet, prov. Coruña.

Barquisimēto, hovedstad i staten af samme navn i Venezuela (Sydamerika), ved elven B., 32000 indb., anlagt 1522, ødelagt ved jordskjælv 1812, senere gjenopbygget.

Barr, by i Elsass-Lothringen, Nedre Elsass, ved foden af Vogeserne, ca. 5000 indb. Bet. læder- og uldindustri.

Barra, by i Italien, prov. Neapel, ca. 12000 indb. Vin- og frugtavl, silkeindustri, kursted.

Barrabas, se Barabbas.

Barrackpur, by i eng. Forindien, præsidentskab Bengalen, 26 km. nord for Kalkutta, ved Huglis østre bred, 18000 indb. Store infanterikaserner, villaer for europæerne i Kalkutta, vicekongens sommerresidens.

Barracoūta, havn i asiatisk Rusland ved det Japanske hav. N. br. 39 ° 2', ø. l. 140 ° 19'.

Barrafra'nca, by paa Sicilien, prov. Cassanissetta, med ca. 9000 indb. I nærheden vin- og olivenavl.

Barra'nco er en dyb slugt paa øen Palma (en af de Kanariske øer). Den er udgravet af vand i den af løse bergarter bestaaende vulkankegle og sætter det oprindelig til alle sider lukkede krater i forbindelse med udenverdenen. Krateret (el. kraterdalen) benævnes caldera. Kløften og dalen er typiske for vulkaner, der har faaet sin form forandret ved erosion, og derfor bruges navnene b. og caldera overalt om slige dannelser.

Barrande *[barã'd]*, Joachim de, baron (1799—1883), fr. palæontolog, flygtede efter julirevolutionen til Böhmen, hvor han døde. Er kjendt for sit fremragende arbeide om den siluriske formation i Böhmen.

Barranquilla, største havn i den sydamerikanske forbundsrepublik Columbia ved en arm af Magdalenaelven og udgangspunkt for dampskibsfarten paa denne elv. 20000 indb. Forbundet ved en jernbane med havnen Sabanilla, aarlig vareomsætning 20 mill. kr. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Havana.

Barrante's, Vicente (1829—), sp. forfatter og politiker, medlem af det spanske akademi, var som ung i sine satiriske skrifter meget radikal, tilhørte senere det moderate parti; har skrevet romaner og noveller og en meget læst digtsamling: «Balladas españolas».

Barras *[bara']*, Paul Jean François Nicolas de, greve (1755—1829), fr. politiker. Efter et udsvævende og ødselt ungdomsliv sluttede han sig til revolutionen, blev ivrig jakobiner; var leder af den haarde undertrykkelse af opstanden i Toulon. 9. Thermidor kommandant i Paris, greb Robespierre. Medlem af direktoriet. Det var B., som satte igjennem, at Bonaparte blev valgt til overgeneral i Italien, og forberedte derved republikens undergang. Selv blev han fortrængt, da Bonaparte gjorde statskupet 18 brumaire 1799. Førte stort hus; i hans salon kom tidens berømteste mænd og kvinder. Under konsulatet brød han med Bonaparte. Var senere lidet fremtrædende. Efterlod vigtige memoirer, som længe blev hemmeligholdt. Udg. af G. Duruy, Paris 1895—96, 4 bind.

P. J. F. N. Barras.

---

stir; (motion) exercise; (sinds-) agitation, emotion, excitement — f mouvement m; (gestus) geste m; fig. émotion f; attendrissement m; (røre, uro) agitation f, trouble m.

bewaffnen ⓣ (be)væbne.

bewahren ⓣ bevare.

bewähren ⓣ bevise, bekræfte, hævde. **sich b.** staa sin prøve, vise sig som. **bewährt** prøvet, sikker.

Bewährtheit ⓣ f, paalidelighed.

bewail ⓔ jamre over, begræde.

bewaldet ⓣ skogklædt.

bewältigen ⓣ faa bugt med.

Bewältigung ⓣ f, overvindelse.

bewandert ⓣ bevandret.

bewandt ⓣ beskaffen. **bei so b.er Sache** som sagen staar.

Bewandtnis ⓣ f, sammenhæng.

beware ⓔ vogte sig.

bewegen ⓣ bevæge; (op)røre.

beweglich ⓣ bevægelig. **bewegliche Habe** f, løsøre.

bewehren ⓣ bevæbne.

beweiden ⓣ græsse paa.

Beweis ⓣ m, bevis.

beweisen ⓣ (be)vise.

beweislich ⓣ bevislig.

beweissen ⓣ hvidte.

bewenden ⓣ bero, have sit forblivende.

bewerben ⓣ: **sich b.** ansøge; beile, fri.

Bewerber ⓣ m, ansøger; frier; kandidat.

bewerfen ⓣ kaste paa.

bewerkstelligen ⓣ iverksætte.

Barre *[baə]*, by i de Forenede stater, i staten Vermont, med 8 448 indb. Fabrikation af landbrugsmaskiner.

Barre, sand- eller grusbanke, se Bar.

Barre (fr.), eng. *bar*, eg. stang af hvilketsomhelst materiale, dernæst et stykke støbt guld eller sølv, som oftest i form af en kort stang eller blok. Saadanne benyttes i stor udstrækning af seddelbankerne som beholdning af deres metalliske valuta, undertiden ogsaa ved store betalinger. De veies og fingehalten paastemples.

Barreiro, havneby i Portugal ved Tejos vestre bred ligeoverfor Lissabon. 4 620 indb. Postkontor, telegrafstation, saltdamme. Udgangspunkt for den portugisiske sydbane. Anløbes hyppig af norske fartøier.

Barrel *[bǽrəl]*, eng. maal for øl = 36 imperialgallons = 163.564488 liter; endvidere vegt af forskjellig størrelse for forskjellige varer f. eks. for smør 224 eng. pund, for sæbe 256 ℔, for hvedemel 196 ℔, for rosiner 112 ℔; 1 barrel sild = 1200 stykker. I de Forenede stater er en barrel saltkjød, flesk eller fisk = 200 ℔, 1 barrel ris = 200 ℔.

Barren grounds *[bǽrən graundz]*, landstrækning i brit. Nordamerika. Strækker sig fra Churchill-elven mod n.v. til Ishavet, er mest nøgne stenflader, delvis begroet med mos, sjøer og myrer; hist og her dvergbirk og pil. Der er meget vildt og fisk, beboes af Tinnéh-indianere.

Barren lands *[bǽrən lǽndz]* (fr. Mauvaises terres), ufrugtbare strækninger i Nordamerika, f. eks. ved White River, nedre Yellowstone etc.

Barrenøen *[bǽrən-]*, liden ubeboet ø i den Bengalske bugt, 58 km. ø. f. Andamanøerne, har en ca. 300 m. høi vulkankegle, som hvert 10de minut udsender vand- og svovldampe.

Barrès *[barǽs]*, Maurice (1862—), fr. forf., intelligent, subtil, paradoksal, fremtrædende dekadent, hævdede i sine første bøger den absolute dyrkelse af jeget, «egotismen: «Sous l'oeil des barbares» (1888), «Un homme libre» (1889), «Le jardin de Bérénice» (1890), «L'ennemi des lois» (1893). Fra slutningen af 1880-aarene kastede han sig ind i politiken og har gjort sig bemerket som boulangist, nationalist og antisemit, optraadte som saadan mod Dreyfusprocessens revision. Af arbeider fra hans senere politiske periode kan nævnes «Le roman de l'énergie nationale» (1897—1902), der bestaar af tre dele: «Les deracinés», «L'appel au soldat» og «Leurs figures».

Barrett, Elizabeth, se Browning.

Barrhead *[bǻhed]*, by i midtre Skotland, Renfrewshire, 11 km. s.v. f. Glasgow, 9 855 indb. Kul- og jerngruber, væverier, maskinfabrikation.

Barrias *[baria']*, Félix Joseph (1822—1904), fr. maler, har udført en række store historiske billeder i den traditionelle klassiske smag. Hans søn Louis Ernest B. (1841—1905) vandt ved sine karakterfulde skulpturgrupper ry som en af de bedste franske billedhuggere før Rodins tid. (Kunstmuseet i Kra. eier en afstøbning af «Den første begravelse».)

Barrie *[bǽri]*, James Matthew (1860—), skotsk forfatter, har i sine fortællinger leveret gode folkelivsskildringer fra sit hjemland, «Auld light idylls», «When a man's single», «A window in thrums», «The little minister», «Margaret Ogilvy», «Sentimental Tommy», «Tommy and Grizel», «The little white bird».

Barrière *[bariǽr]*, Jean François (1786—1868), fr. forfatter og journalist. I en aarrække medarbeider ved «Journal des débats»; historiske anmeldelser og studier. Udgav en stor samling memoirer fra revolutionstiden (47 bind).

Barrière *[bariǽr]*, Théodore (1823—77), fr. forfatter, anseet dramatiker, med sikker sans for det komiske, har, tildels under samarbeide med andre dramatiske forfattere, skrevet en mængde skuespil; blandt de mest kjendte er «Les filles de marbre», «Les faux bonshommes», «Le feu au couvent», «Malheur aux vaincus».

Barrière-rev *[bariǽr-]*, se Koralrev.

Barrièretraktaten *[bariǽr-]* sluttedes 1709 mellem England og Holland og gik ud paa, at Holland skulde besætte en række fæstninger i Belgien, de spanske Nederlande, for at sætte en skranke for Frankriges erobringslyster. 1715, da Østerrige var blevet herre i Belgien, maatte keiseren fornye b., desuden blev Schelde spærret for seilads fra Nordsjøen til Antwerpen. Josef II gjorde 1781 forsøg paa at faa Schelde-spærringen ophævet; dette mislykkedes; derimod opnaaede han ved Frankriges mægling, at hollænderne forlod barrière-fæstningerne. Ved Pariserfreden 1815 maatte Frankrige forpligte sig til at betale en sum penge til disse fæstningers gjenopbyggelse. Da Belgien 1830 blev skilt fra Holland, blev de sløifet.

Barrikader anlægges til hurtig spærring af gader m. m. De dannes af gjenstande, som hurtig kan skaffes tilveie, f. eks. tømmer, møbler, vogne, og de forsynes ofte med banket og skydeskaar. B.-kampe forekommer i regelen kun ved borgerlige uroligheder med gadekampe. det virksomste middel til ødelæggelse af b. er beskydning med kanoner.

Barrili, Antonio Giulio (1836—), ital. forfatter, deltog i krigene mod Østerrige og i Garibaldis tog mod Rom, redaktør, en tid medlem af deputeretkammeret. B. har været en dygtig og produktiv forfatter af romaner og noveller; til de bedste og kunstnerisk betydeligste hører «Capitano Dodero», «Santa Cecilia», «Semiramide», «Come un sogno», «Val d'olivi», «L'olmo e l'edera».

Barrington *[bǽringtn]*, havneby i brit. Nordamerika. prov. Nova Scotia, 260 km. s.v. f. Halifax ved Kap Sable. 800 indb. Postkontor, telegrafstation. Fiskeri og baadbygning.

Ba'rrios. 1. Justo Rufino B. (1835—85), valgt 1876 til Guatemalas præsident, og gjenvalgt 1880, styrede despotisk, men dygtig og søgte at faa Mellemamerikas stater til at slutte sig sammen til et forbund som Nordamerikas Forenede stater. Faldt 1885 under de paany udbrudte uroligheder. 2. Jose Maria Regna B. (1856—98), forannævntes brodersøn, blev 1892 præsident, opkastede sig til diktator for at beholde magten, men blev myrdet i de følgende partikampe.

Barrique *[bari'k]*, gammelt fr. vinmaal i Bordeaux = 228 liter. 1 tonneau (fad) = 4 barriques (oksehoveder à 6 tierçons eller 120 veltes; 1 barrique = 30 veltes 1 velte = 7.61 liter (regnes i regelen for 7.6 liter).

Barrister *[bǽristə]*, eng. advokat, som procederer sagerne for retten (sml. Attorney, Sollicitor). De høieste dommere tages som regel blandt barristers.

Barros, João de (1496—1570), port. historieskriver Som guvernør i Guinea og generaltolddirektør i Ostindien

---

bewerten (t) taksere, skatte.
bewickeln (t) omvikle.
bewilder (e) føre vild, forvilde.
bewilligen (t) bevilge, tilstaa.
Bewilligung (t) f, bevilgning, tilladelse.
bewillkomm(n)en (t) ønske velkommen.
bewinden (t) omvikle, surre.
bewirken (t) bevirke.
bewirten (t) beverte; huse.
bewirtschaften (t) drive, bestyre.
Bewirtschaftung (t) f, drift, bestyrelse.
bewitch (e) forhekse.
bewohnen (t) bebo.
Bewohnerschaft (t) f, beboere.
bewölken (t) dække med skyer.
bewundern (t) beundre.
Bewurf (t) m, (kalk)puds.
Bewusst (t) m, vidende; kjendskab.
bewusst (t) bevidst; bekjendt, omtalt. **Bewusstsein** n, bevidsthed; sans og samling.
beyond (e) hinsides; udover.
bezahlbar (t) betalbar.
bezahlen (t) betale
bezähmen (t) tæmme; tøile.
bezahnen, bezähnen (t) forsyne med tænder, (ud)tande.
bezaubern (t) fortrylle.
bezechen (t): **sich b.** beruse sig.
bezeichnen (t) betegne, merke.
bezeigen (t) (be)vise, bevidne.
bezel (e) kapsel.
bezeugen (t) bevidne, forsikre, (be)vise.

havde han leilighed til at samle materiale til sit store verk om portugisernes opdagelse og erobring af Indien. De første bind, «Asia», udkom i Lissabon 1552; de gaar fra 1412—1515. De sidste bind, der gaar til 1539, udkom først efter hans død.

Barrot *[barå']*, Camille Hyacinthe Odilon (1791—1873). fr. statsmand. Banede som de liberales ordfører under restaurationen vei for julirevolutionen. Ønskede «et kongedømme med republikanske institutioner». Blev efterhaanden ogsaa modstander af julikongedømmet og bidrog mod sin vilje til februarrevolutionen (ønskede altid reformer, ikke revolution). Støttede som førsteminister Louis Napoleons romerske politik og reaktionære skolelovforslag. Statskupet 2/12 1851 drev ham bort fra det offentlige liv. Vigtige memoirer.

Barrow *[bǽrō]*, Isaac (1630—77), eng. teolog og matematiker, studerede i Cambridge, hvor han 1661 efter en udenlandsreise blev professor i græsk, senere i matematik, til han 1669 overgav professoratet til sin elev Newton. Hans berømmelse skyldes hans matematiske arbeider, hvor han er en af de betydeligste banebrydere for differential- og integralregningen, samt hans optiske arbeider.

Barrow *[bǽrō]*, Sir John (1764—1848), eng. reisende og geograf, reiste 1792 som privatsekretær hos den kinesiske gesandt til Kina og senere til Kaplandet, blev i 1804 sekretær i det engelske admiralitet. Han har skrevet «Travels to China» (1804), «Travels in Southern Africa» (1801—03), «Travels to Cochinchina» o. fl.

Barrowhead *[bǽrōhed]*, eng. havn ved den Irske sjø, n. br. 54° 7'.

Barrow-in-Furness *[bǽrō in fǝ̄'nes]*, by i nordvestl. England, Lancashire, ligeoverfor øen Walney, 57 586 indb. (1901). Store jern- og staalverker, skibsverfter, fabrikation af jute, store dokanlæg. B. var for 60 aar siden en liden fiskerby. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i London.

Barrowstrædet *[bǽrō-]*, sund i arktisk Nordamerika under 74° n. br., fra øst til vest, mellem Norddevon og Parryøerne i nord, Nordsomerset i syd, forbinder Lancastersund med Melvillesund; opkaldt efter John B.

Barry *[bǽri]*, Sir Charles (1795—1817), eng. arkitekt, studerede i Italien og bereiste Orienten. Har bygget flere større offentlige bygverk, hvoraf merkes den nye parlamentsbygning i den senere gotiske stil. Denne blev fuldført af hans søn, Edward, der ogsaa var en bekjendt arkitekt.

Barry *[bǽ'ri]*, Sir John Wolfe (1836—), eng. ingeniør, har bygget Towerbroen og talrige jernbaner i England og andre lande og adskillige dokker.

Barry *[bǽri]*, havneby i sydlige Wales, s.v. f. Cardiff, Glamorganshire, 27 030 indb. (1901). Omfatter Barry-Docks og B.-Island. Udførsel af kul og metaller.

Barry Cornwall *[bǽri kå'nwål]*, se Procter, B. W.

Barryggene, *gymnotidæ*, aalelignende ferskvandsfiske fra det tropiske Amerika. Mangler rygfinne og bugfinne, men har en lang gatfinne. — *Gymnotus electricus*, den «elektriske aal», er omtr. 2 m. Alm. i Brasilien. Organet, hvori elektriciteten udvikles, ligger i hver side af dyrets meget lange hale og er at betragte som en omdannet del af halens sidemuskulatur.

Bārs, komitat i nordvestlige Ungarn, ved venstre Donaubred, 2 673 km.² med 165 122 indb. (slovaker, magyarer, tyskere), i n. bjergfuldt og rigt paa metaller (guld, sølv, kobber, jern, bly), i s. fladt og frugtbart. Avl af mais, vin, tobak o. s. v., i n. ogsaa kvægavl og skogbrug. Hovedstad: Aranyos-Maróth.

Barsac, liden by i sydvestlige Frankrige, depart. Gironde, paa venstre bred af Garonne. Her produceres b.-vin, en hvid bordeauxvin af stort ry.

Barsebäck, sv. havn ved Øresund, Malmöhus län.

Barsel, eg. barns-øl, gilde ved et barns daab; deraf betydningen barnefødsel.

Barselfeber, *febris puerperalis*, er en infektionssygdom, som opstaar under eller efter fødselen og udgaar fra fødselsveiene. I tidligere tid optraadte b. i heftige epidemier, især i fødselsstiftelser. Man dannede sig forskjellige teorier om aarsagen. Først wienerlægen Semmelweis paaviste 1847, at det dreiede sig om indførelse af smitte udenfra. Midlerne til at forhindre denne var for Semmelweis vaskning af hænder og instrumenter i sæbevand og en klorkalkopløsning; men metoden slog først gjennem, da Listers antiseptik var fremkommet (se Antiseptik). Siden da er b. blevet en forholdsvis sjelden og ikke saa ondartet sygdom. Som aarsag til sygdommen opstiller man nu forskjellige bakterier, som indføres i fødselsveiene ved undersøgelser under fødselen eller ved fødselsoperationer eller ved mangelfuld renslighed under behandlingen af barselkvinden. Gjennem de talrige saar, som fremkommer selv ved en normalt forløbende fødsel og endnu mere, hvor der har været kunstig hjælp, er der talrige indgangsporte for infektionsstoffet. Saarene bliver urene. Der kommer betændelse i livmoderens slimhinde og i livmoderens væv. Herfra breder lidelsen sig ud i bindevævet omkring livmoderen, tildels ogsaa til bughinden. Der kommer betændelse i blodaarer og lymfekar, og i ondartede tilfælde afficeres næsten alle organer, hjertet, nyrerne, lungerne o. s. v. Den hyppigste form af b. optræder 2—4de dag efter fødselen. Der kommer feber, ofte indledet med frysning. Afsondringen fra kjønsorganerne bliver ofte ildelugtende. Livmoderen holder sig stor, vil ikke trække sig sammen. Den bliver øm. Der kommer smerter i underlivet paa grund af betændelsen i livmoderen og bughinden. Ofte kommer der aarebetændelse i et eller begge ben, som regel begyndende oppe i leggen eller oppe i bækkenet. Særlig faretruende symptomer er en bughindebetændelse og hjertelidelse. Feberen er i de sværere former høi og er ofte forbundet med gjentagne frostanfald.

De lettere tilfælde af b. forløber gunstig, men er dog ofte, særlig naar der kommer aarebetændelse, langvarige. De svære tilfælde ender i regelen med døden. Behandlingen er navnlig forebyggende. Det gjælder om paa alle maader, ved gjennemført antiseptik og renslighed at undgaa infektion under fødselen og i barselsengen.

Barselflod, lokkier, afsondring fra kjønsdelene i den første tid efter fødselen. I de første 3—4 dage er den rød paa grund af iblandet blod, derefter bliver den mere kjødvandslignende (blandet b.), fra 8de dag er den gulagtig, tyk (hvid b.). Efter 3—4 ugers forløb taber b. sig.

Barselseng, *puerperium*, det tidsrum, som medgaar til, at den kvindelige organisme, særlig kjønsorganerne,

---

bezicht(ig)en (t) beskylde.

beziehbar (t) som kan henføres (til); hvori man flytter ind; erholdelig. **nur bar b.** kun mod kontant.

beziehen (f) (over)trække; flytte ind i; besøge; forskrive; trække (veksel); oppebære, hæve (gage); henføre, referere til. **sich b.** have hensyn (sigte) til. **sich auf einen b.** beraabe sig paa, henholde sig til. **der Bezogene** trassaten.

bezie(ent)lich (t) som har hensyn til; henholdsvis.

Beziehung (t) f, betrækning; indflytning; forskrivning; oppebærelse; hentydning; henseende; forhold, forbindelse. **beziehungsweise (bezw.)** henholdsvis, respektive.

beziffern (t) nummerere.

Bezirk (t) m, distrikt, omraade.

bezoar (e) besoar(sten).

Bezug (t) m, (be)træk, overtræk; forskrivning; indflytning; hensyn; hensyntagen; henhold. **Bezugsquelle** f, stedet hvorfra man forskriver varer. **bezugsweise** henholdsvis.

bezwecken (t) tilsigte.

bezweifeln (t) betvile.

bezwingen (t) betvinge.

beære — (t) beehren — (e) honour — (f) honorer.

bi: lægge, ligge bi — (t) beilegen, -liegen — (e) lay to, lie to (by) — (f) mettre, être à la cape. **staa bi** se bistaa.

bi — (t) Biene, Imme f — (e) bee — (f) abeille f. **biavl** — (t)

efter overstaaet fødsel vender tilbage til den normale tilstand. Som regel varer det ca. 6 uger; i de første 12—14 dage maa kvinden holde sengen. Ved behandlingen kommer det først og fremst an paa ikke at udsætte barselkvinden for infektion (se Barselfeber).

Barstad, Hans Jakob (1845—), n. officer, oberstløitnant, krigshistorisk samler og forfatter. Har udgivet «Bergens forsvar i 1801 og 1807—14», «Leirdølernes saga» og «Norges landforsvar 1604—1643» (Videnskabsselskabets skrifter 1905, nr. 3).

Bar-sur-Aube *[barsyrå'b]*, hovedstad i arrondissement af samme navn i nordøstlige Frankrige, depart. Aube, paa høire bred af Aube og ved den franske østbane; 4 587 indb. Bomuldsvæverier o. s. v., handel. To træfninger $^{24}/_{1}$ og $^{27}/_{2}$ 1814 mellem de allierede og de franske.

Bart *[bār]*, Jean (1650—1702), fr. sjøhelt, i hollandsk tjeneste under Ruyter 1667, senere i fransk. En vovehals, der som kaperkaptein øvede mangen dristig daad (især i 1694, da han forsvarede en stor flaade med korn, kjøbt i Danmark, mod hollænderne). Frankriges Tordenskjold.

Bartels, Adolf (1862—), t. forfatter, blandt forkjæmperne for den nyeste tyske retning «Heimatkunst», har skrevet digte, dramatiske arbeider, romaner, litteraturkritiske studier; nævnes kan hans fortællinger paa vers «Aus der meerumschlungenen Heimat», det komiske epos «Der dumme Teufel», de historiske romaner «Die Dithmarscher» og «Dietrich Sebrandt», den dramatiske trilogi «Martin Luther», den litteraturkritiske oversigt «Die deutsche Dichtung der Gegenwart» og «Geschichte der deutschen Literatur».

Bartels, Hans von (1856—), t. maler, har ved sine akvareller fra Nordsjøens kyster faaet navn som en af nutidens første akvarelmalere.

Bartenstein, by i østlige Preussen, regjeringsdistrikt Königsberg, ved Alle, 7 071 indb. (1905). Maskinfabrikation, møller, bryggerier, korn- og kvæghandel.

Bartet *[barte']*, Jeanne Julie (eg. Regnault) (1854—), fr. skuespillerinde, har især spillet damer af den fine verden. Blev 1880 medlem af Théâtre français.

Bartfeld (Bartfá), Ungarn, komitat Sáros, en af dets ældste byer, med 6 102 indb. (mest slovaker). I nærheden badestedet B. med flere alkaliske og jernholdige kilder, dels til drikning, dels til bad, bruges mod blodmangel, fordøielsesbesværligheder o. l.

Barth, Agnar Johannes (1871—), n. skogkyndig. B. har siden 1901 været skogforvalter i Nordenfjeldske skoginspektorat og har desuden en aarrække været bestyrer af skogskolen paa Stenkjær. Sammen med Thv. Kiær har han 1902—06 udgivet «Forstligt tidsskrift». B. har under udgivelse en «Skogbrugslære», hvis 2 del, «Hugstsystemerne og skogens naturlige fornyelse» udkom 1905.

Barth, Carl Wilh. Bøckmann (1847—), n. maler, var opr. sjøofficer, men forlod marinen og uddannede sig under Gude til en dygtig og populær marinemaler. («Norsk lods» i Kunstmuseet i Kra.).

Barth, Heinrich (1821—65), oldtidsforsker og geograf, tillige en af det 19 aarh.s berømteste Afrika-reisende, foretog 1845—47 en geografisk-arkæologisk forskningsreise gjennem Nord-Afrika fra Marokko til Ægypten, derfra opover Nilen til Wadi Halfa og gjennem ørkenen til det Røde hav, tilbage gjennem Syrien og Lilleasien («Wanderungen durch die Küstenländer des Mittelmeers 1845—47», Berlin 1849). Sammen med Richardson og Overweg, som begge døde underveis, foretog B. 1849—55 sin store reise gjennem Nord-Afrikas indre, som blev epokegjørende i Afrikas opdagelseshistorie. I løbet af 6 aar tilbagelagde han næsten 20 000 km., trængte fra Tripolis tvers gjennem det midtre Sahara til Air og Bornu, undersøgte Adamaua, Bagirmi og Wadai, opdagede Haussa-staterne Gando og Massina og elven Benuē, som han paaviste ikke kom fra Tsad, undersøgte omhyggelig denne sjøs store sydlige tilløb Schari. Efter 7 maaneders ophold i Timbuktu drog B. tilbage gjennem Sahara over Marsuk til Tripolis. Efter i kort tid at have fuldført sit store reiseverk («Reisen und Entdeckungen in Nord- und Zentralafrika 1849—55», I—V, Gotha 1857 flg.) foretog B. 1858 en arkæologisk ekspedition i det nordlige Lilleasien. 1863 blev han professor i geografi ved Berlins universitet efter sin 1859 afdøde lærer Karl Ritter. Har desuden foretaget mindre reiser i Spanien, Tyrkiet, Italien, Dalmatien og Montenegro.

Barth, Jakob Bøckmann (1822—92), n. forstmester. B. tog i 1846 juridisk embedseksamen og fungerede derefter nogle aar som sorenskriverfuldmægtig i Guldalen og i Lofoten og Vesteraalen. Erholdt i 1852 statsstipendium til uddannelse i forstvidenskab, som han studerede ved akademiet i Tharand, Sachsen. Bereiste 1855—60 paa offentlig bekostning samtlige større skogtrakter i Norge og fremsatte derefter forslag om oprettelse af det norske forstvæsen m. m. Ved dettes organisation i 1860 ansattes B. som forstmester i Kristians amt. Var i 1859 medlem af den kgl. skogkommission, paa hvis forslag skogloven af 1863 er bygget.

(Fot. af Inger Barth
Jakob Bøckmann Barth.

B. var en produktiv forfatter saavel paa det forstvidenskabelige og jagtzoologiske som paa det religionsfilosofiske omraade: «Den norske natur» (1856 og 1879), «Om almindingsskovene» (1857), «Om skovene i deres forhold til nationaloeconomien» (1857), «Veiledning i det vigtigste af den norske skovhuusholdning» (1864), «Optegnelser fra mit jægerliv» (1865), «Skovsagen» (1871), «Erfaringer fra jagten paa det mindre vildt i Norge» (1874), «Naturskildringer og optegnelser fra mit jæger- og reiseliv» (1877), «Norges fuglevildt og jagten paa samme» (1881) o. s. v. I vort lands skogbrugshistorie staar han som en foregangsmand.

Barth, Theodor (1849—), t. liberal politiker, stifter af ugebladet «Die Nation», har været medlem af den tyske rigsdag med afbrydelser siden 1881. Har bl. a. skrevet «Der sozialistische Zukunftsstaat» og «Amerikanische Wirtschaftsleben».

Bienenzucht f — (e) bee-culture, apiculture — (f) éducation f, élève (f) des abeilles, apiculture f. **bikube** — (t) Bienenkorb m — (e) bee-hive, skep — (f) ruche f.

bi- i subst. — (t) Neben- — (e) by-, secondary, subordinate — (f) secondaire, accessoire.

biais (f) skraa, skjæv; m, skraahed, skjævhed; omvei; omsvøb.

biaiser (f) løbe skraat; søge udflugter.

bias (e) hang; partiskhed; forud indtage.

bib (e) (sikle)smække; (vb) pimpe.

bibegreb — (t) Nebenbegriff m — (e) implied (secondary) notion — (f) idée (f) accessoire.

bibeholde — (t) beibehalten — (e) keep, retain — (f) conserver, garder; maintenir.

bibeholdelse — (t) Beibehaltung f — (e) retention — (f) conservation f; maintien m.

bibel — (t) Bibel f — (e) & (f) Bible m. **bibelhistorie** — (t) biblische Geschichte f — (e) biblical (Bible) history — (f) histoire (f) sacrée, sainte. **bibelsprog** — (t) Bibelspruch m — (e) text; scriptural sentence — (f) verset m; texte m.

bibelot (f) m, nipsgjenstand, snurrepiberi.

bibelsk — (t) biblisch — (e) biblical, scriptural — (f) biblique.

Biber (t) m, bæver.

biberon (f) m, taateflaske.

bibliotek — (t) Bibliothek f — (e) library — (f) bibliothèque f.

Barth, by i Preussen, regjeringsdistrikt Stralsund, ved Barthes udløb i Barther-Bodden, en strandsjø, som staar i forbindelse med Østersjøen; 7345 indb. Skibsbygning, skibsfart og handel.

Barthélemy *[bartelmi']*, Auguste Marseille (1796—1867), fr. digter, satiriker, skrev sammen med sin ven Méry, rettede vittige og heftige anfald mod styret under Bourbonerne og Ludvig Filip, «La Villéliade», «L'insurrection», ugeskriftet «Némésis», og forherligede Napoleon, «Napoléon en Egypte». Han lod sig imidlertid kjøbe af regjeringen og kom dermed i miskredit. Ogsaa under det andet keiserdømme optraadte han som politisk digter.

Barthélemy *[-i]*, Jean Jacques (1716—95), fr. lærd, især berømt for den for sin tid udmerkede «Voyage du jeune Anacharsis en Grèce», en livlig, alsidig skildring af den græske oldtids kunst, samfunds- og aandsliv.

Barthélemy Saint-Hilaire *[-i sæ̃tilæ̃'r]*, Jules (1805—95), fr. lærd og politiker, en grundig kjender af græsk og sanskrit, har leveret en fuldstændig oversættelse af Aristoteles samt arbeider om buddhismen, Muhammed, Koranen og Vedaerne. Ivrig liberal (moderat) politiker fra 1827—48. Tog efter statskupet 2/12 1851 sin afsked som professor og direktør for Collège de France. 1880 udenrigsminister i Ferrys ministerium.

Barthez *[bartæ̃'s]*, Paul Joseph (1734—1806), fr. læge, f. i Montpellier, hvor han var lærer i medicin ved universitetet og blev en af de berømteste franske læger i slutningen af det 18 aarh.

Barthold, Friedrich Wilhelm (1799—1858), t. historiker, d. som professor i Greifswald. Hans betydeligste arbeider er «Geschichte der deutschen Städte und des deutschen Bürgertums», «Geschichte der deutschen Hansa» og «Geschichte des grossen deutschen Krieges vom Tode Gustav Adolfs ab».

Bartho'ldi, Frédéric Auguste (1834—1904), fr. billedhugger, har udført en række patriotiske grupper, men er især blevet bekjendt ved sin kolossalstatue «Friheden» (1886), der tjener som fyrtaarn ved indløbet til New York.

Bartholin. 1. Caspar B. (1585—1629), professor i medicin og teologi ved Kjøbenhavns universitet, har vundet et navn ved sit verk «Institutiones anatomicæ». 2. Thomas B. (1616—80), søn af Caspar B., blev 1647 professor i matematik i Kbh. og 1648 i anatomi, i hvilken stilling han gjorde flere betydelige opdagelser; saaledes var han den første, der paaviste *ductus tharicus* hos mennesket (se Menneskets anatomi). Forøvrigt kom han i strid med flere lærde, bl. a. med Olof Rudbeck (s. d.), der havde seet lymfekarrene før B., men denne har været klar over opdagelsens rækkevidde, hvad Olof Rudbeck neppe var. B. var en glimrende begavet mand og opnaaede stort ry som anatom ved sine undersøgelser og sine talrige skrifter. 3. Thomas B. (1659—90), søn af Th. B., professor i historie, kgl. antiquarius o. m. a., var en flittig mand, hvis store latinske verk om de gamle danskes dødsforagt vidner om sjelden indsigt i den gamle nordiske litteratur. Han efterlod sig store samlinger af haandskrifter, især til Danmarks og Norges kirkehistorie før reformationen.

Bartholomé, Paul Albert (1848—), fr. billedhugger, var oprindelig maler, men gik uden andre forudsætninger under forsøget paa at reise sin hustru et gravmæle over til skulpturen. Hans hovedverk «Monument aux morts» er reist paa Père-Lachaise-kirkegaarden i Paris af byen og den franske stat (afsløret 1899).

Bartholomæus (d. e. søn af Tholmai), en af Jesu 12 apostler (Matt. 10, 3; Mark. 3, 18; Luk. 6, 14; Ap. gj. 1, 13). Han er uden tvil den samme, som i Joh. 1, 45 ff. og 21, 2 nævnes Nathanael. Traditionen henlægger hans senere missionsvirksomhed dels til Indien, dels til Armenien.

Bartholomæusnatten el. blodbryllupet i Paris, natten til St. Bartholomæus' dag 24 aug. 1572. Til Henrik af Bourbons, de franske reformertes overhoveds bryllup med Karl IX's søster Margrete var de fornemste hugenotter fra hele Frankrige, deriblandt admiral Coligny, kommet til Paris. Som følge af uvilje og mistænksomhed mod Coligny besluttede kongens moder, Katharina af Medici, efter et mislykket mordforsøg paa denne, at lade alle hugenotter dræbe; B. blev saa Coligny og omtr. 2 000 andre hugenotter myrdet i Paris; eksemplet fulgtes i provinserne, saa tallet paa de myrdede steg til 20 000. Udaaden vandt overhovedet sterkt bifald inden den katolske kirke (paven, Filip II). [Litt.: Otto Anderssen, «De franske huguenotter» (Kra. 1907).]

Barthou *[bartō]*, Jean Louis (1862—), fr. politiker, blev 1889 medlem af deputeretkamret, 1894 minister for de offentlige arbeider, 1896—98 indenrigsminister og 1906 paany minister for de offentlige arbeider.

Bartlett *[bātlet]*, John Russell (1805—86), amer. etnograf, historiker og sprogforsker. 1850—53 bereiste han som medlem af den amer.-mexikanske grænsekommission Texas, Ny Mexico, Arizona og Kalifornien og leverede fra denne reise fortrinlige skildringer af sydvestens indianere. 1848 udkom hans «Dictionary of Americanisms».

Bartmännchen, se Skjeggemand.

Ba'rtoli, Adolfo (1833—94), ital. litteraturhistoriker, professor i Firenze. Hans hovedverk er den store, lærde, fortjenstfulde «Storia della letteratura italiana».

Ba'rtoli (Bartolo), Taddeo di (ca. 1366—1422), ital. maler, udførte en række fresker i Pisa, Perugia og Siena, som savner den sienesiske skoles inderlighed, men udmerker sig ved meget liv og kraft.

Bartolīni, Lorenzo (1777—1850), ital. billedhugger, blev af Napoleon sendt til Carrara for at grundlægge en billedhuggerskole der. Fulgte Napoleon til Elba. Blev efter keiserens død direktør ved akademiet i Florens. Han har øvet indflydelse paa ital. skulptur ved sine bestræbelser for at frigjøre den fra ældre overlevering.

Bartolommēo, Fra (ogsaa Baccio della Porta) (1475—1517), ital. maler, blev som ung dybt grebet af Savonarolas forkyndelse, opgav alle verdslige og mytologiske emner og gik ved mesterens tilfangetagelse i kloster. Han har udført en række betydelige andagtsbilleder, som staar Rafaels nær og udmerker sig ved følelse, finhed i linjen og en klart gjennemført komposition.

Bartolo'zzi, Francesco (1728—1813), ital. kobberstikker og miniaturmaler, vandt berømmelse ved sine talrige, væsentlig i punktermanér udførte stik efter gamle mestre og blev efter at have virket som hofkobberstikker i London direktør for akademiet i Lissabon.

Barton *[bātn]*, Clara (1830—), amerikanerinde, ofrede sig for pleien af syge og saarede under borger-

---

bibliotekar — (t) Bibliothekar m — (e) librarian — (f) bibliothécaire m.

bibringe — (t) beibringen — (e) (kundskab) instil into, impart to; (saar) inflict — (f) (saar) faire; (stød) porter; (kundskab) apprendre, enseigner.

bibulous (e) indsugende; svampet.

bibus (f) m: **de b.** lumpen, ussel.

bicentenary (e) tohundredaars(fest).

bicephalous (e) tvehovedet.

biceps (f) m, bøiemuskel.

biche (f) f, hind. **bichette** f, ung hind.

bichord (e) tostrenget.

bichof (f) m, bisp (drik).

bichon (f) m, skjødehund.

bichonner (f) krølle; pynte.

bicker (e) mundhugges, bides; flagre, spille, sitre. **bickerer** trættebroder. **bickering** kjævl.

bicolore (f) tofarvet.

bicoque (f) f, hundehul, rønne.

bicycle (e) & (f) m, cykel = **bicyclette** (f) f.

bicyclist (e), **bicycliste** (f) m, cyklist.

bid — (t) Biss m — (e) bite; (paa bidsel) bit — (f) coup (m) de dent; (insekt-, orm-) piqûre f; (paa bidsel) embouchure f. Se ogs. bite.

bid (e) byde; bede; bud (paa auktion). **bid fair** tegne til, tegne bra. **bidding** bud.

bide — (t) beissen; (b. efter) schnappen; (b. en af) kurz ab-

krigen, sluttede sig under den fransk-tyske krig til det Røde kors, og har under kampen paa Cuba og i boerkrigen ledet det Røde kors' arbeide. Hun har skrevet «History of the Red cross in peace and war» (1898).

Barton *[bā tn]*, Sir Edmund (1849—), austr. statsmand, arbeidede for dannelsen af et australsk statsforbund og blev, da dette kom istand (1901), dets første premierminister. 1902 deltog han i kolonikonferencen i England og blev ved denne leilighed adlet.

Barton. 1. B. upon Humber *[bātn-ɒpn-hɒmbə]*, liden by i østlige England, i Lincolnshire ved Humber, ligeoverfor Hull, 5 671 indb., teglverker, malt- og kornhandel. 2. B. on Irwell *[bātn-ån-əə'wel]*, i nordlige England, Lancashire, ved Irwell, 9 km. v. f. Manchester. Over Irwell fører her en akvædukt, Brigdewaterkanalen (s. d.). B. er nu en del af byen Eccles (s. d.).

Bartoszewicz *[bartå'ševitš]*, Julian (1821—70), polsk historiker, gymnasielærer og senere overbibliotekar i Warschau. Hans historiske arbeider, der bærer præg af grundigt kildestudium, omfatter væsentlig større og mindre afsnit af Polens og kirkens historie. Det vigtigste af dem, «Polens ældste historie», udkom efter hans død. Han skrev ogsaa en polsk litteraturhistorie.

Bārtpur (Baratpur, Burtpore). 1. Brit. vasalstat i Radsjputana, 5 113 km.² med 626 120 indb. (væsentlig hinduer), lavland, frugtbart paa grund af indbyggernes flid (kunstig vanding). 2. Hovedstad i staten ved Radsjputanajernbanen, 42 997 indb. (1901). Maharadsjaen, som har en indtægt af 5—6 mill. kr., residerer her i et stort palads.

Bartræfrø benyttes i stor maalestok ved skogdyrkning og er en kurant handelsvare. For frø af alm. gran og furu er sat en indførselstold af henholdsvis kr. 1.00 og 2.00 pr. kg. Frø af træarter, der ikke er vildtvoksende i Norge, kan derimod indføres toldfrit. For udvinding og salg af b. er anlagt flere offentlige klænganstalter (Hamar, Voss, Stenkjær, Namsos, Saltdalen m. fl. st.). Prisen pr. kg., prima kvalitet (80—90 pct. grobarhed), varierer mellem kr. 3.50 og 5.00 for gran og kr. 10.00 og 16.00 for furu.

Bartsch, Johann Adam Bernhard von (1757—1821), t. kobberstikker og kunstforfatter, har udført en stor mængde stik, særlig efter hollandske billeder, men er især blevet bekjendt gjennem sin store ræsonnerende katalog «Le peintre graveur» (21 bd. 1803—21), der er grundlæggende for studiet af ældre raderekunst.

Bartsch, Karl (1832—88), fremragende tysk filolog og litteraturhistoriker, 1858—71 professor i Rostock, 1871 professor i Heidelberg; udgav ældre tyske digterverker, bl. a. «Nibelungenlied» og «Kudrun», og provençalske verker, skrev afhandlinger om tysk og romansk litteratur, oversatte «Nibelungenlied» og Dantes «Divina commedia»; skrev ogsaa selv digte.

Bartschĭa alpīna er en over hele landet alm. fjeldplante med mørkegrønne blade, de øverste med et anstrøg af violet. Blomsterne er læbeformede og violette, samlede i de øvre bladhjørner. Maskeblomstrede.

Bartskjær, se Badskjær.

Barttelot *[bắtəlåt]*, Edmund Musgrave (1859—88), eng. officer, gjorde tjeneste i Afghanistan (1880—81), i Ægypten og Sudan (1882—87), deltog i Stanleys ekspedition til undsætning af Emin pasha og myrdedes som kommandant over den ved Aruwimi-elven efterladte styrke.

Baruch, Nerijas søn, var profeten Jeremias' trofaste discipel, som nedskrev hans taler og stod ham bi under hans trængsler. Under B.s navn er to skrifter bevaret, af hvilke dog intet er forfattet af ham. B.s bog, som indeholder formaninger og trøsteord til de landflygtige, er et apokryft skrift fra makkabæertiden eller fra Vespasians tid. B.s apokalypse, som indeholder en række fremtidssyner, er forfattet efter Jerusalems erobring aar 70 e. Kr.

Baruël, Jean Guillaume Euchaire (1849—1901), anseet sproglærer, forfatter af en fransk grammatik, har sammen med prof. Sundby udgivet en udmerket dansk-fransk ordbog.

Barwood *[bắwud]*, se Camwood.

Bary, Heinrich Anton de, se De Bary.

Baryce'ntrisk, som angaar tyngdepunktet. B. regler, alm. kaldt Guldins regler: en omdreiningsflades areal er lig den beskrivende linjes længde gange den vei, linjens tyngdepunkt beskriver. Og: et omdreiningslegemes volum er lig den beskrivende flades areal gange den vei, fladens tyngdepunkt beskriver.

Barye *[bari']*, Antoine Louis (1795—1875), fr. billedhugger, har udført en række glimrende grupper af vilde dyr, som ved fremstillingens liv og intensitet og den klare, gjennemarbeidede form, der undertiden vidner om, at han oprindelig var guldsmed, maa regnes blandt det bedste i den moderne franske kunst.

Barȳt, mineral, se Bariumoksyd.

Ba'ryton (græ., dyb tone), er den mandlige sangstemme mellem tenor og bas, alm. med omfang fra store G til enstrøgne f. Eftersom klang og omfang nærmer sig yderstemmerne, taler man om tenor-b. og bas-b. B. var ogsaa et tidligere meget benyttet stort violininstrument *(viola di bardone)*, med 5—7 strenge over gribebrettet og under en hel række til at kneppes med tommelfingeren. Man har ogsaa b.-horn eller b.-klarinet. Den før benyttede b.-nøgle var en F-nøgle, som med sine punkter angav noten f paa systemets 3dje linje.

Baryum (Ba = 137.4) er et metal, der ofte forekommer i naturen i forskjellige forbindelser, saasom tungspat (barymsulfat) og witherit (barymkarbonat); i fri tilstand forekommer det ikke. B. kan fremstilles ved elektrolyse af smeltet barymklorid. B. er guldgult, blødt som bly, og dets egenvegt ligger mellem 3.75 og 4.0; det oksyderes let i luften.

Barythydrat, d. s. s. baryumhydroksyd.

Baryumhydroksyd (barythydrat), kemisk forbindelse af baryum, surstof og vandstof ($Ba(OH)_2$), dannes ved indvirkning af vand paa baryumoksyd ($BaO + H_2O = Ba(OH)_2$); opløst i vand (barytvand) reagerer det basisk og anvendes meget i den kemiske analyse.

Baryumkarbonat (kulsur baryt), kemisk forbindelse af baryum, kulstof og surstof ($BaCO_3$), findes i naturen som witherit.

Baryumklorid (klorbaryum), kemisk forbindelse af baryum og klor ($BaCl_2$); letopløseligt i vand, benyttes i den kemiske analyse.

Baryumnitrat (saltpetersur baryt), kemisk forb. af baryum, kvælstof og surstof ($Ba(NO_3)_2$); letopløseligt i vand

---

fertigen; (om vaaben, kulde) schneiden — ⓔ bite; (om kniv o. l.) cut; (en af) snub one up short; (efter) snap at — ⓕ mordre; (insekt, orm) piquer; (negle) ronger; (kunne skjære) couper, trancher; (vind) piquer, couper; (en af) envoyer promener.

bide ⓔ bie paa.

bident ⓕ m, fork.

bidental ⓔ tvetandet.

bidet ⓕ m, liden hest; aflangt vaskebækken.

bidevind — ⓣ bei dem Winde — ⓔ close-hauled, by the (on a) wind — ⓕ au plus près.

bidon ⓕ m, feltflaske; kogekar.

bidrag — ⓣ Beitrag m — ⓔ contribution, (tegnet) subscription — ⓕ contribution f; contingent m; (tegnet) souscription f. **bidragsyder** — ⓣ Beiträger m — ⓔ contributor; subscriber — ⓕ contributant m.

bidrage — ⓣ beitragen — ⓔ contribute; (fig.) be conducive to, instrumental in — ⓕ contribuer (concourir) à; aider à.

bidsel — ⓣ Gebiss n — ⓔ bit — ⓕ mors m.

bidsk — ⓣ bissig, beissig — ⓔ snappish — ⓕ hargneux.

bidsle — ⓣ (auf)zäumen — ⓔ bridle — ⓕ brider.

bie se vente.

bieder ⓣ bra, retskaffen. **Biedermann** m, hædersmand.

biegen ⓣ bøie. **biegsam** bøielig, smidig; føielig.

bielv se biflod.

Baryumoksyd (baryt), kemisk forbindelse af baryum og surstof (BaO), dannes ved glødning af baryumnitrat; graahvidt pulver, se Baryumhydroksyd og Baryumsuperoksyd.

Baryumsuperoksyd, kemisk forbindelse af baryum og surstof (BaO_2), opstaar ved ophedning af baryumoksyd (BaO) til en mørk rødglødhede i en strøm af tør luft. Det anvendes til fremstilling af vandstofsuperoksyd.

Baryumsalte (barytsalte), er i regelen tungt- eller uopløselige i vand, men opløselige i fortyndet saltsyre eller salpetersyre; herfra undtages dog særlig baryumsulfat, der er uopløseligt i de almindelige, fortyndede syrer. De opløselige b. er giftige.

Baryumsulfat (svovlsur baryt), kemisk forbindelse af baryum, svovl og surstof ($BaSO_4$), forekommer i naturen som tungspat. Det fremstilles ved fældning af en opløsning af et baryumsalt med svovlsyre; hvidt pulver, uopløseligt i vand og syrer (dog opløseligt i koncentreret svovlsyre), anvendes som malerfarve, permanenthvidt.

Baryumsulfid (svovlbaryum), kemisk forbindelse af baryum og svovl (BaS), dannes ved glødning af baryumsulfat med kul. Det er et hvidt pulver, der tjener til fremstilling af de opløselige baryumsalte, idet disse faaes ved opløsning af b. i de respektive syrer.

Barsøen, en 13.30 km.² stor ø med fyr af samme navn ved indløbet til Ofotfjorden, Lødingen herred, Nordlands amt.

Barøsund, sund i s.v. Finland, guvernement Nyland, Ingø skjærgaard. Sundet passeres af dampskibene mellem Stockholm og Helsingfors, det er dybt, men temmelig kroget og omgivet af skogbevoksede fjelde, som styrter sig brat ned mod sundet.

Bas (rimeligvis af græ. *basis*, grundlag), den dybeste mandlige sangstemme, alm. fra store F, undertiden endog nede fra kontraoktaven, op til enstrøgne e. B. betegner ogsaa den dybeste tone i en akkord eller stemme i en komposition. Bassi betegner i instrumentalmusik celloer og kontrabasser underet. B. bruges ogsaa i forbindelse med enkelte instrumenter, f. eks. b.-klarinet, b.-basun.

Bās, formand, især i et fiskerselskab (dernæst ogsaa om en, som udmerker sig fremfor andre, «han er basen»), er laant fra plattysk *bas*, formand, mester, eg. et laanord for «farbroder» (brugt som hædrende titel for ældre folk).

Basa'lt, en grønsort eller graasort, haard og seig eruptiv dagbergart fra tertiær- og kvartærtiden. Den er saa finkornet, at kun mikroskopet kan vise dens bestanddele, feldspat (plagioklas), som kan være erstattet af nefelin eller leucit, samt augit og magnetjern, desuden ofte olivin. Findes hyppig paa Færøerne, Island, Nord-Grønland, Skotland, Irland og Tyskland. Findes dels som enkeltstaaende kuppel- eller kugleformede bjerge, dels i spalter, hvor den er trængt ind i smeltet tilstand, og dels fladt udbredt som dækker. Optræder hyppig søileformet i 5—6-sidede, regelmæssige prismer, f. eks. i Fingalshulen (s. d.). Har anvendelse som bygningssten. (Se ogsaa billede næste sp.)

Basalt.

Bāsān kaldes i det gamle testamente en landstrækning øst for Genesarets sjø mellem Hermon og Jarmuk i nord og syd og i øst begrænset af Haurans fjelde. Tilhørte Manasse stamme. («Ofrerne i B.», d. e. de mægtige der). Er af vulkansk oprindelse; frugtbar (hvedeavl).

Basār (bazar), i orientalske byer et torv eller en bred gade, overdækket eller udstyret med aabne haller, hvor alleslags varer er udstillet tilsalgs. I Europa forstaar man med b. en sammenhængende række mindre butiker (som basarerne i Kra.) eller en enkelt butik, hvor en mængde forskjelligartede varer sælges. Ordet anvendes ogsaa om midlertidige udsalg, anordnet i veldædigt eller andet øiemed.

Basar.

Bas-Breton *[babrøtö']*, se Bretonsk sprog og litteratur.

Baschet *[bašė']*, Armand (1829—86), fr. forfatter. Hans hovedverk, «Les princes de l'Europe au 16 siècle d'après les rapports des ambassadeurs vénetiens», er en frugt af interessante studier i Venedigs arkiver.

Baschi-bozukker, se Basjibosuker.

Ba'schlik, en hætte af tøi eller skind, som kan trækkes over den alm. hovedbedækning, saa at hals, øren og det meste af ansigtet dækkes mod kulde og sno. Tilladt som vinterplag for officerer.

Basaltklippe: «Lots hustru», St. Helena.

---

bien (f) godt, vel; meget; gjerne. m, vel, bedste: fordel; formue, gods. **b. que** skjønt. **aussi b. q.** saavelsom. **si b. q.** i den grad at. **bien-dire** m, talefærdighed. **bien-être** m, velvære. **bienfaisance** f, godgjørenhed. **bienfaisant** god-, velgjørende. **bienfait** m, velgjerning. **bienfaiteur** m, **-faitrice** f, velgjører(inde).

bien-fonds m. grundeiendom. **bienheureux** (lyk)salig. **bienséance** f, (vel)anstændighed, sømmelighed; pl god tone. **bienséant** (vel)anstændig, sømmelig. **bientôt** snart. **bienveillance** f, velvilje, gunst. **bienveillant** velvillig. **être le (la) bienvenu(e)** være velkommen. **bienvenue** f, velkomst(hilsen).

Biene (t) f, bi.

biennal (f), **biennial** (e) toaarig.

Bier (t) n, øl.

bier (e), **bière** (f) f, (lig)baare; (f) ogs. (lig)kiste.

bière (f) f, øl.

bierhverv — (t) Nebenerwerb m — (e) extra source of profit — (f) métier (m) accessoire.

biesen (t) skjene. **Biesfliege** f, kleg.

Biest (t) n, bræst.

Biest(milch) (t) m (f), **biestings** (e) pl, raamelk. **curds of b.** (e) kalvedans.

bieten (til)byde, frembyde.

bifag — (t) Nebenfach n — (e) secondary branch (of knowledge) — (f) branche f (science f) secondaire.

Base, se Baser.

Base-ball *[bēs-bål]*, et amer. boldspil med boldtræ og en tung og haard bold. Det egentlige spil foregaar paa et kvadrat *(the diamond)* med 30 meters sider. I hvert hjørne staar det ene partis spillere. Den ene *(the batsman)* skal slaa bolden, som kastes mod boldtræet af modpartiets *pitcher*, saa haardt og «vrient» som muligt. Naar *the batsman* faar slag paa bolden, løber hans medspillere langs firkanten, hvor de har fristed i hvert hjørne. Udenfor disse kan de «brændes». Det kommer altsaa an paa at slaa bolden længst mulig væk, saa man trygt kan løbe firkanten rundt, d. e. gjøre *run*. — Spillets oprindelse er et gammelt amerikansk spil «one old cat». Den første base-ball-klub stiftedes i New York 1845; i 1859 dannedes «The national association of base-ball players», i 1871 «The national association of professional base-ball players». En flink pitcher kan i Amerika tjene 20—30 000 kr. i sæsonen.

Bāsedow, Johann Bernhard (1723—90), t. pædagog, en tid professor ved akademiet i Sorø, afskediget paa grund af fritænkerske anskuelser. Hovedmand blandt «filantroperne», der vilde forme opdragelsen i praksis efter Rousseaus teorier. B.s skole, «Philantropinum» i Dessau, lovede glimrende opdragelsesresultater og dobbelt saa hurtig fremgang som andre skoler, men skuffede forventningerne, og B. forlod den efter 2 aar. Hans bog «Elementarwerk» var beregnet paa som eneste skolebog at lære børnene naturen og menneskelivet og dermed moral og naturlig religion at kjende. Sund legemlig opdragelse, undervisning grundet paa iagttagelse af tingene i naturen, interesse for samtiden og nyttige kundskaber var de Basedowske teoriers hovedfortrin, svagheden var spredthed og for lidet grundigt arbeide.

Basedows sygdom, beskrevet 1840 af den tyske læge B. De mest fremtrædende symptomer er hurtig puls, svulst af skjoldbruskkjertlen (struma) og fremstaaende øine. Aarsagen er ikke nøie kjendt. Helbredelse er mulig; bl. a. benytter man et eget slags serum mod sygdommen. Oftest er dog udsigterne for en fuldstændig helbredelse tvilsomme.

Basel, Schweiz, i nordvest paa grænsen mod Elsass og Baden. B. er navn dels paa byen B., dels paa kanton B. Stadt, dels paa kanton B. Land. Hele dette omraade udgjør 460 km.^{2} med 180 700 indb., væsentlig tysktalende (ca. 70 pct. protestanter, 29 pct. katoliker, 1 pct. jøder). Den nordlige del hører til Rhindalen (Rhinen er omraadets nordgrænse), den sydlige del er aasland (Hauenstein 1 100 m.). Der dyrkes korn (hvede), frugt og grønsager, vin; i syd drives kvægavl. Salt udvindes ved Angst og Schweizerhall, betydelig industri. Det deles i to kantoner: B. Land, 422 km.^{2} med 68 500 indb. (162 pr. km.^{2}), hovedstad Liestal, demokratisk forfatning siden 1892, og B. Stadt, 36 km.^{2} med 112 000 indb., som foruden tre smaa landsbyer paa høire side af Rhinen bestaar af byen Basel, som ligger paa begge sider af Rhinen ved rhinknæet og har 128 000 indb. Stor industri: silkebaand (værdi 40 mill. frc. pr. aar), silketøier, papir, sæbe, kemikalier, maskiner o. s. v. Stor handel (50 pct. af landets udførsel); centrum af byen er gammelt med krumme, krogede gader, de ydre dele regelmæssige med vakre villaer og haver. Universitet, udmerkede skoler. Af bygninger merkes den gotiske Münster (kirke fra 1010—19, restaureret), raadhus (1508—27), gamle brønde, porte o. s. v. Missions- og bibelselskab. Meget demokratisk forfatning. B. nævnes første gang i 374, blev biskopsæde i 7 aarh.. B.-koncilet i Münsterens kor (1431—49) (s. d.), 1795 B.-freden mellem Frankrige og Preussen. Kanton B. tiltraadte det schweiziske forbund i 1501, 1832—33 deltes kantonet efter forudgaaende rivninger. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Zürich.

Basel-koncilet (1431—49), som blev sammenkaldt af Pave Martin V og traadte sammen under hans efterfølger Eugenius IV, formede sit program i 3 punkter: udryddelse af kjætteriet, fred i kristenheden og sedelig reformation. Sluttede efter mange forhandlinger forlig med en del af husiterne i Böhmen. Forøvrigt blev arbeidet lammet af den stadige strid mellem koncilet og paven om overhøihedsretten. Begge parter søgte at vinde den græske kirke for sig, som paa den tid var villig til union. Da paven seirede, opløste han koncilet i Basel og henlagde det til Ferrara. Dette svarede med at afsætte Eugenius IV og vælge en ny pave, Felix V. Dog kunde det i længden ikke gjennemføre kampen med Rom. 1443 maatte mødet henlægges til Lausanne. Efterhaanden begyndte de verdslige fyrster, som oprindelig havde støttet koncilet, at svigte det, og da Felix V nedlagde sit embede, maatte koncilet beslutte sin egen opløsning.

Baser kaldes i kemien forbindelser, bestaaende af et metal, surstof og vandstof, der sammen med en syre danner et salt under udtrædelse af vand. Visse atomgrupper, som ammonium, NH_4, kan spille metallets rolle. En vandig opløsning af en base farver rødt lakmuspapir blaat og har ofte en ludagtig smag. Som eksempler paa b. kan nævnes natriumhydroksyd, $NaOH$, kalciumhydroksyd, $Ca(OH)_2$, og ammoniumhydroksyd, $(NH_4)OH$.

Basēre (græ. *basis*, grundlag), grundlægge, støtte sig paa, bygge paa.

Basford, fabrikby i England, i Nottinghamshire ved Leen, bielv til Trent, 39 947 indb. (1901). Hovedplads for fabrikation af kniplinger og bomuldsstrømper; spinderier og blegerier.

Bashahr, se Basjar.

Bashorn, et forældet slags bassethorn med omfang fra store til trestrøgne c.

Basicitēt betegner en syres større eller mindre indhold af basiske vandstofatomer, hvorved igjen forstaaes de vandstofatomer, der kan erstattes af metal, enten direkte eller ved omsætning med en base, hvorved opstaar et salt. Salpetersyre, HNO_3, er saaledes enbasisk, svovlsyre, H_2SO_4, tobasisk og fosforsyre, H_3PO_4, trebasisk.

Basīdie, b.-sporer, se Basidiomycētes.

Basidiomycētes, en af de to store klasser, hvori de høiere soppe *(mycomycetes)* deles. De har navn efter de moderceller, basidier, hvorpaa deres formeringsorganer, sporerne, dannes. Hos de egentlige b. er basidierne kølleformede og udelte og vokser i sin øvre ende ud i fire tynde spidser, som hver afsnører en spore, «basidiespore». Hos en anden og mindre underafdeling, proto-b.

---

bifald — ⓣ Beifall m — ⓔ approbation, approval; applause; (samtykke) consent, assent — ⓕ approbation f; (samtykke) consentement, assentiment m; (applaus) applaudissement m, acclamation f.

bifalde — ⓣ billigen, genehmigen — ⓔ approve (of), assent — ⓕ approuver.

bifarious ⓔ tvefoldig; tvetydig; toradet.

biffer ⓕ stryge, slette.

biffin(e) ⓕ m (f) kludesamler(ske).

biffure ⓕ f, streg.

biffre ⓕ m, føde.

biflod — ⓣ Nebenfluss m — ⓔ tributary, affluent — ⓕ affluent m.

biformed ⓔ tveformet.

bifteck ⓕ m, bif.

bifurcation ⓔ & ⓕ f, tvespaltning, tvegrening.

big ⓔ tyk, svær; vigtig; fuld; svanger.

bigami — ⓣ Bigamie, Doppelehe f — ⓔ bigamy — ⓔ bigamie f.

bigarade ⓕ f, bitter pomerans.

bigarrer ⓕ gjøre broget.

bigarrure ⓕ f, brogethed.

biggin ⓔ barnelue.

bight ⓔ bugt.

bigle ⓕ m, støver.

bigness ⓔ størrelse, tykkelse.

bignon ⓕ m, fiskegarn, ruse

bigot ⓕ, **bigoted** ⓔ bigot.

bigoterie ⓕ f, **bigotry** ⓔ pietisteri, skinhellighed.

bigre! ⓕ for fanden!

bigue ⓕ f, buk (kran).

deles basidierne før sporedannelsen ved tver- el. længdevægge. Herhen hører bl. a. brandsoppe og rustsoppe. Til de egentlige b. hører et stort antal forholdsvis let iøinefaldende soppe, som lever paa jordbunden i skog og mark eller paa andre planter. Sporerne udvikles hos dem paa særegne frugtlegemer, og det er disse, som er direkte synlige. Hos de fleste arter frigjøres sporerne fra frugtlegemets underside, saaledes hos de saakaldte hatsoppe, hos rørsop og pigsop; hos køllesoppene derimod beklæder det sporedannende lag det kølleformede eller korallignende frugtlegemes overflade, medens bugsoppene danner sporerne i det boldformede frugtlegemes indre. Talrige af de egentlige b. er spiselige, saaledes for kun at nævne nogle af de bedst kjendte: champignons, risker, blæksop og kantareller; andre er giftige, som f. eks. fluesop.

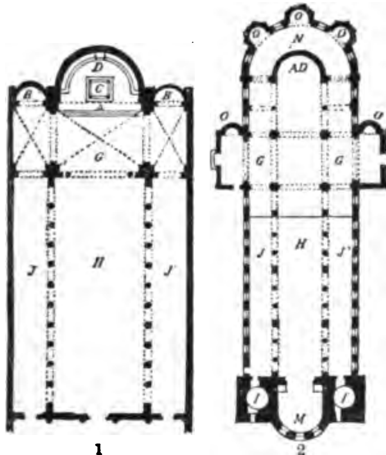
Basīlan, ø, se Suluøerne.

Basilicāta (nu Potenza), provins i Syditalien, strækker sig fra det Tyrrenske hav i v. til Tarantobugten i ø., 9900 km.² med ca. 550 000 indb. B. er et bjerglandskab, som sænker sig langsomt ned mod Tarantobugten. Forsømt jordbrug (lidt hvede, vin, lakrisavl o. s. v.), kvægavl i fjeldene, mineralkilder (i oldt. Lucanien).

Basilīdes, aleksandrinsk gnostiker, levede i første halvdel af 2 aarh. Han og hans disciple udviklede under paaberaabelse af hemmelige overleveringer fra apostelen Matthias et gnostisk system, som særlig søgte at forklare det ondes oprindelse.

Basilier- *[-lié]* **Magelssen,** Ida (1846—), f. i Finland, uddannet som sangerinde ved Pariserkonservatoriet og af fru Nissen Saloman i St. Petersburg, har med held optraadt ved koncerter og i operaer paa flere steder i Europa, særlig i Skandinavien. I 1875 var hun knyttet til Josephsons operaforetagende paa Chra. teater («Barberen i Sevilla», «Faust», «Regimentets datter» m. fl.). Virker nu som sanglærerinde i Kra.

Basīlika er oprindelig en græsk, af romerne forbedret bygningsform for forsamlings- og retslokaler. Grundplanen er en aflang firkant med søiler delt i tre. I Pompeji findes en godt bevaret b., ligesom der fandtes flere berømte b. i Rom. Senere gik ordet over til at betegne den kristne kirkebygning. Man har tidligere antaget, at den kristne b. stammede fra det antike forsamlingshus. Den nyere forskning synes at have paavist, at den kristne b. i lighed med det græske tempel har udviklet sig af privatboligen. At den store antike b. senere har paavirket den kristne, maa dog antages. De fleste af de gammelkristelige b. findes i Rom og Ravenna og bestaar af kor, tre- eller femdelt skib, med fladt træloft. Typen blev grundlæggende for senere tiders kirkeplaner. Selvfølgelig udvikledes senere anlægget med taarne, sidealtere og hvælvet tag, men typen, det langstrakte (latinske) kors, holdt sig i vesterlandene i modsætning til de østerlandske anlæg paa grundlag af det græske Andreas-kors. I vore større middelalderske kirker gaar b.-formen med tydelighed igjen. I nyere tid sees atter den rene b.-form uden taarn oftere anvendt; et prægtigt eksempel herpaa er f. eks. Bonifaciuskirken i München, færdig 1850.

1 2

Basilika: 1. S. Pietro in Vincoli, Rom. Typisk grundplan med tilføiet tverskib og sekundære apsider. 2. S. Godehard i Hildesheim. AD apsis. B, B′ sekundære apsider. C høialter. D biskopstrone. G tverskib. H langskib. I, I′ taarne. J, J′ sideskibe. M vestre apsis. N omgang om hovedapsis. O, O smaa apsider.

Basili'sk *(basiliscus americanus)*, en leguan fra Mellemamerika, 1 m. lang, grøn med mørkere tverbaand paa ryg og hale. Som de fleste større leguaner er den, særlig hannen, udstyret med eiendommelige huddannelser. Den er planteædende og ganske uskadelig. Færdes i trærne ved elvene og kan svømme. Lægger indtil 20 eg og anbringer dem i et eller andet skjult jordhul. I folketroen er b. «konge over alle slanger», da den dræber dem som alt andet levende med sin aande og sit blik.

Basilisk.

Basīlius den store (ca. 330—79), biskop af Cæsarea, grundede efter at have studeret i Konstantinopel og Athen et munkesamfund. Blev 370 biskop i sin fødeby. B. er en af oldkirkens ypperste mænd. Som tilhænger af den nicænske trosbekjendelse modsatte han sig med kraft den arianske keisers forsøg paa at faa arianismen anerkjendt. Han har havt stor betydning for munkevæsenets udbredelse, liturgien og den kirkelige fattigpleie, som han paa mønstergyldig maade organiserede. Hans skrifter er udgivet i 3 bd. Paris 1721—30 (aftrykt hos Migne, «Patrologia græca», bd. 29—32).

Basīlius, byzantinske keisere. 1. B. I, makedoneren, søn af en bonde, fik tjeneste ved de keiserlige stalde og vandt Michael III's gunst, udnævntes 866 til Cæsar, lod aaret efter keiseren myrde og indtog hans plads. B. styrede godt og sparsommelig og stansede arabernes fremtrængen. Død 886. Hans dynasti besad magten i omtr. 200 aar. — 2. B. II (976—1025), en af rigets største keisere, overvandt de frygtede bulgarer og udvidede atter rigets grænser til Donau.

Basīlius Valentīnus, pseudonym for en tysk benediktinermunk, der levede i anden halvdel af 15 aarh. og vandt et stort navn som alkymist. Udmerkede sig ved ualmindelige praktiske kemiske kundskaber, har navnlig udvidet kjendskabet til antimon og hermed

---

big-wig (e) kakse.
bijou (e) & (f) m, juvel.
bijouterie (f) f, juvelerarbeide; nipssager.
bijoutier (f) m, juveler, galanterihandler.
bilag — (t) Beilage f — (e) voucher, appendix, (til brev) inclosure — (f) pièce (f) ajoutée, annexe, incluse f.
bilan (f) m, **Bilanz** (t) f, (regnskabs) balance.
bilateral (e), **bilatéral** (f) tosidet.
bilberry (e) blaabær.
bilboquet (f) m, kuglespil, fangkugle krolpind; hyldemarvsdukke.
Bild (t) n, billede.
bilden (t) danne, forme, udgjøre. **gebildet** dannet.
bildende — (t) bildend — (e) plastic — (f) plastique.
bildlich (t) billedlig.
Bildner (t) m, billedhugger, kunstner.
Bildnis (t) f, billede, portræt.
bildsam (t) som kan formes; udviklingsdygtig; bøielig.
Bildung (t) f, dannelse; form.
bile (e) & (f) f, galde.
bilge (e) bug (paa tønde, skibsskrog).
biliaire (f), **biliary** (e) galde-.
bilieux (f), **bilious** (e) galdesyg.
bilk (e) narre, snyde.
bill (e) bile, (strids)øks; hakke; (skriftl.) klage; veksel; lovforslag; fortegnelse; regning; plakat; seddel; dokument, skjøde; neb; vb nebbes; hugge.

beslegtede grundstoffe; var den første, der fremstillede blysukker (blyacetat) og synes ogsaa at være saltsyrens første fremstiller.

Basim. 1. Distrikt i Forindien, prov. Berar, 7 700 km.² med ca. 360 000 indb. Dyrkning af bomuld og hvede, rigdom paa skog og jernmalm. 2. Hovedstad i distriktet med 13 000 indb.

Basingstoke *[bėsiŋstŏk]*, by i sydlige England, Hampshire, 9 793 indb.; jernbaneknudepunkt. Fabrikation af landbrugsmaskiner, handel med korn, malt og tømmer.

Bāsis. 1. (Arkit.). Grundlaget for et bygverk eller nærmest dettes ydre markering. Betegner som oftest fodstykket for et bærende bygningsled, en søile, pille eller pilaster. Dette er ofte rigt uddannet med profiler. 2. (Mat.). Grundfladen i en cylinder, kegle o. s. v. Ved logaritmer (s. d.) d. s. s. grundtal. 3. (Milit.) Operations-b. benævnes et omraade, der tjener som udgangspunkt for en hærs eller flaades operationer, og hvorfra den faar sine tilførsler (erstatning) af proviant, ammunition, personel, kul m. v. B. maa derfor tillands ved gode kommunikationer, særlig jernbaner, staa i forbindelse med den opererende armé. Hvis b. ikke er befæstet i fred, sørger man snarest for at anlægge befæstninger til støtte for de tropper, der efterlades til dækning af b., og som repli for arméen, om dens operationer skulde mislykkes.

Basjar (Bashahr), eng. vasalstat i nordvestlige Forindien, prov. Pandsjab, høit fjeldland, gjennemstrømmet af elven Satledsj, 8 590 km.² med 75 000 indb. Gjennemgangsland til Tibet, regjeres af en fyrste, som residerer i Rampur.

Basji-bosu'ker betegnede oprindelig irregulært tyrkisk infanteri, hvervet i Albanien og Lilleasien blandt det osmaniske riges mest krigerske stammer. Betyder, direkte oversat: som har revet af sig hovedet, d. e. galning. Blev senere betegnelse for en mand, der er istand til den mest oprørende grusomhed. Bruges i romaner ofte populært som betegnelse for den tyrkiske soldat overhovedet.

Basji-øerne, se Batan-øerne.

Basker el. vasker (sp. vaskongados, i sit eget sprog: euscaldunak), efterkommere af de gamle iberer, meget gammelt, etnologisk og sproglig fuldkommen alenestaaende folk paa begge sider af Pyrenæerne, i Frankrige i depart. Nedrepyrenæerne, i Spanien i Navarra og de Baskiske provinser, 6 à 700 000. B. er kraftige, kjække, frihedselskende folk, som elsker sit fædreland og søger at verne om sine nationale rettigheder og egenheder. De har saaledes bevaret sin dragt: luen (boina), den korte bluse o. s. v., den eiendommelige husbygning, sproget (8 dialekter), danse, sange, lege o. l. Før var de kjække sjøfolk; nu lever de som fiskere ved kysten, som bønder (med akerbruk og fædrift) inde i landet, driver ogsaa industri; mange tager tjeneste som sjauere o. l. i nærliggende byer.

De gamle vasconer boede paa romernes tid i Navarra, erobrede siden de Baskiske provinser og en del af det franske Aquitanien, holdt sig uafhængige af araberne, Navarra eget kongerige 920, hvoraf senere landsdelen n. f. Pyrenæerne kom til Frankrige, resten til Spanien. De spanske b. har længe søgt at hævde sine særrettigheder (fueros); for at bevare disse sluttede de sig i 1833 til Don Carlos og deltog ogsaa i opstanden 1872—76; i 1876 mistede de omtrent ganske sine fueros, og mange af dem har derfor udvandret (Sydamerika).

Basket ball *[båsket bål]*, amer. boldspil, spilles paa græsvold af to partier med en stor bold. Temmelig voldsomt.

Bas-Kiliou, havn i fr. Kongo, Vest-Afrika. Telegrafst.

Baski'rtsjev, Maria Constantinovna (1860—84), rus. malerinde, fik en glimrende og mangesidig opdragelse og opnaaede i sit korte, feterede liv at udføre en række lovende billeder. Hendes gjennem opveksten med stort talent og oprigtighed førte «Journal» (udg. 1890) er det dog, som vil sikre hende et blivende navn.

Baskiske provinser, tre sp. provinser Biscaya, Guipuzcoa og Alava inderst i den Biskajiske bugt, 7100 km.² med over 500 000 indb. (Se ovenfor: Basker og under de enkelte provinser.)

Baskisk sprog og litteratur. Baskisk el. euskara, der alm. ansees for at være en fortsættelse af de gamle iberers sprog, er i sin bygning sterkt afvigende fra de øvrige sprog i Europa, og det er endnu uafgjort, om der findes tilknytningspunkter udenfor Europa. Foruden religiøse skrifter, blandt hvilke Seiçarragas oversættelse af det nye testamente (1571) er det vigtigste sprogmindesmerke, findes der en ganske rig folkelitteratur, hvor bl. a. dramaet er eiendommelig udviklet.

Basme, et fed eller afdeling i en væv bestaaende af 20 traade eller i vadmelsvæv af 20 par, der saaledes svarer til 20 rum i vævkammen.

Basmo skanse hører til de smaa verker, som i ældre tid var opført langs den sydlige del af grænsen mod Sverige. Den laa en halv mil nord for Rødenes kirke paa den gamle vei, som fra Töcksmark over Kroksund førte nordover mod Høland.

Basnøglen er en F-nøgle, som med sine punkter angiver noten f paa systemets 4de linje. Sammenlign Baryton-nøglen.

Basra (Bassora), by i asiatisk Tyrki, vilajet Basra, paa vestsiden af elven Sjat-el-Arab, 90 km. fra dens munding i den Persiske bugt, 18 000 indb. Ganske livlig handel med uld, dadler, sesam o. s. v. Opover

Basra: Regjeringsbygningen.

billard — (t) Billard n — (e) billiards — (f) billard.
bille — (t) Käfer m — (e) chafer, beetle — (f) escarbot m; coléoptère m.
bille (f) f. billardbal; (marmor-, sten)kugle; kjevle; rodskud.
billebarré (f) stribet.
billebaude (f): **à la b.** hulter til bulter.
billede — (t) Bild n — (e) image, picture; portrait; (sind-) emblem, symbol; (billedl. udtr.) trope, figure, metaphor — (f) image f; portrait, tableau m; (paa mynt) effigie f; (sind-) symbole m; (billedl. udtr.) métaphore, figure f.
billedhugger — (t) Bildhauer m — (e) sculptor, statuary — (f) sculpteur m. **billedhuggerarbeide** — (t) Bildhauerarbeit f — (e) sculpture, carved work, carving — (f) sculpture f. **billedhuggerkunst** — (t) Bildhauerkunst f — (e) sculpture, statuary — (f) sculpture f, statuaire m. **billedstøtte** se statue.
billedlig — (t) bildlich — (e) figurative, metaphorical — (f) (au) figuré, métaphorique.
biller (f) sammensnøre, [illegible] kjevle deig.
billet — (t) Billet n, Karte f — (e) ticket; (brev) note — (f) billet m; (spise-) cachet m.
billet (e) & (f) m, billet, [illegible] (e) ogs. kvarter; (f) ogs. [illegible] bevis.
billet (e), **billeter** (f) [illegible] tere.

elven dampskibforbindelse med Bagdad ved Tigris, anløbssted for flere dampskibslinjer i den Persiske bugt. Bagdadbanen passerer lidt i s. f. B. og sender et sidespor til byen. — 15 km. mod s.v. ligger ruinerne af det gamle B., som blev anlagt i 636 og naaede sin største blomstring under Abbasiderne. Det gamle B. spiller i «Tusen og én nat» den største rolle næst Bagdad.

Basrelief *[barəliéf]*, se Relief.

Bass, se Lakseabor.

Ba'ssa, se Pasha.

Ba'ssai, skogbevokset dal i det sydlige Arkadien, tæt ved Figalia, med betydelige ruiner af et stort dorisk tempel for Apollon, bygget af Iktinos (s. d.); en marmorfrise (amazonekampe i relief) er siden 1811 i British museum.

Bassam (Grand B.), fransk havn paa Elfenbenskysten, Vest-Afrika, ved høire bred af en elv af samme navn. Betydelig handel med kokosolje og jordnødder. Fort Nemours. Norske fartøier laster ofte i denne havn.

Bassāno (eg. da Ponte), Jacopo da (1510—92), ital. maler, studerede i Venedig og har under indflydelse af Tizian udført en række store billeder, hvor dog de bibelske motiver kun tjener som paaskud for en fri behandling af folke- og dyreliv. Fra hans og sønnerne Francesco (1547—91), Leandro (1560—1623), Giambattista (1553—1613) og Girolamos (1560—1622) verksted spredtes hans billeder i original og efterligning over hele Europa. (Et i Kunstindustrimuseet i Kra.)

Bassāno, by i Norditalien, prov. Vicenza (Venetien), ved elven Brenta, med 6 482 indb. (1901). Fabrikation af lervarer, silke o. s. v., dyrkning af vin, oliven, tobak. B. har gamle mure og et gammelt kastel. Bonapartes seier over østerrigerne 8 sep. 1796.

Basse er en betegnelse for tykke, plumpe dyr og personer; i oldnorsk brugtes *bassi* dels om bjørn dels om vildsvin. Til den sidste anvendelse hører vel villdbasse. Ellers har man ordet i skarnbasse samt brumlebasse, buldrebasse, spradebasse.

Bassein. 1. By paa Forindiens vestkyst, lidt nord for Bombay, 10 400 indb., god havn. 2. By af samme navn i eng. Bagindien, præsidentskab Nedre Birma, ved en arm af Iravadi, 100 km. ovenfor mundingen, 31 864 indb. Rismøller, udførsel af ris, et fort, mange pagoder; indb. mest buddhister. Norsk vicekonsulat under konsulatet i Rangoon.

Basselin *[baslǣ']*, Olivier, fr. visedigter i det 15 aarh., møller fra Vau de Vire i Normandi, bekjendt for sine muntre, friske sange om vinens glæder. Hans viser blev kaldt «vaudevires», hvoraf senere er dannet ordet vaudeville, der bl. a. er blevet benyttet som navn paa livlige syngestykker. Af B.s vaudevires er kun nogle faa bevaret; den samling, som tidligere gik under hans navn, stammer fra advokaten Jean le Houx fra Vire.

Basseralle hører til dansk «slang» og betyder i almindelighed en gemytlig sammenkomst med rigelig bevertning, især af drikkevarer. Ogsaa undertiden i betydning af «faddersladder». Ordet stammer fra italiensk *passerajo*, eg. spurvekvidder.

Bassermann, Ernst (1854—), t. politiker, blev 1893 medlem af rigsdagen og sluttede sig til det nationalliberale parti, i hvis bestyrelse han indtraadte 1905.

Basses-Alpes *[basálp]*, depart. i sydøstlige Frankrige, paa grænsen mod Italien (før Haute-Provence), 7 000 km.² med 125 000 indb.; hovedstad Digne. Meget bjergfuldt, især i øst (Alperne), i vest elven Durances dal. Der dyrkes lidt hvede og poteter, i syd vin og sydfrugter; kvægavl (især faar), endel skog, brunkul, mineralkilder; betydelig produktion af trøfler. Alpevei til Italien over Col de Larche.

Basses-Pyrénées *[baspirene']*, depart. i sydvestlige Frankrige, ved den Biskajiske bugt (v.), skilt fra Spanien ved Pyrenæerne (s.), 7 700 km.² med 430 000 indb., hvoraf 115 000 basker. Hovedstad Pau, vigtigste havn Bayonne. Bakkeland med dybe dale paa nordskraaningen af Pyrenæerne, med høie fjelde i syd (Pic du Midi d'Ossau). Hovedelv Adour. Jordbrug (mais, hvede, vin frugt o. s. v.), kvægavl (faar, muldyr, svin o. s. v.), skogbrug, metaller og mineralkilder, industri (jern, papir, væverier o. s. v.); temmelig stor udvandring.

Basse't, en ældre, alm. 3-strenget mellemting mellem cello og kontrabas. B.-horn er et næsten helt forældet, langt, bøiet træblæseinstrument af klang lig en altklarinet, med omfang fra store til trestrøgne f. Benyttet bl. a. af Mozart og Mendelssohn.

Basse-terre *[bastǣr]*. 1. By i Vestindien, hovedstad paa den eng. ø St. Christoph, 9 962 indb. Aaben red, forsvaret af tre forter. Udførsel af salt, sukker, ingefær o. s. v. 2. By i Vestindien, hovedstad paa den franske ø Guadeloupe med 7838 indb.; aaben red, seminar, arsenal o. s. v. Fortet Richepanse og to batterier forsvarer byen.

Basse vuovdde, paa norsk Helligskogen, skogstue ved Skiečam Jokka, en arm af Tana, paa grænsen mod Finland, Karasjok herred, Finmarkens amt.

Ba'ssi, Luigi (1766—1825), udmerket ital. sanger ved operaen i Prag, hvor Mozart skrev Don Juans parti for ham.

Ba'ssia, se Sapotaceer.

Bassin *[basǽng]* (geol.), se Bækken.

Ba'sso conti'nuo, fortløbende b., en instrumentalstemme, som næsten uafbrudt fulgte de andre mere figurerede sangstemmer i kirkekompositioner. Ogsaa en basstemme, som medvirker i det hele musikstykke, samt en med sifre forsynet grundbas til akkompagnement af recitativer. Sml. Generalbas.

Bassompierre *[basõpjæ'r]*, François de (1579—1646), marskalk af Frankrige, deltog i Richelieus tjeneste i kampen om La Rochelle 1629, men blev 1631 for rænker mod Richelieu indespærret i Bastillen, hvor han sad, til Richelieu døde (1642). Interessante memoirer.

Ba'sso ostināto, haardnakket bas, en kort figur, som stadig gjentager sig i et musikstykke, medens de andre stemmer bevæger sig frit. Eks. indledningskoret til Händels «Susanna».

Bass Rock *[bās råk]*, fjeldø ved Skotlands østkyst, lige overfor North Berwick; paa øen, som er ubeboet, staar et gammelt taarn (før statsfængsel), som kun er tilgjængeligt ved stiger. Mange sjøfugle hækker paa øen.

Bass-strædet, strædet mellem Australiens sydkyst og øen Tasmanien, ca. 200 km. bredt, indsnævres ved flere øer. I v. Huntersøerne og Kingsø, i ø. Kentsøerne og Flindersø. Ganske livlig trafik gjennem strædet,

---

billetier Ⓕ m, toldskriver.
billette Ⓕ f, toldkvittering; liden seddel; (ved)pinde; lakrisstang.
billettør — Ⓣ Billeteur, Billetverkäufer, -einnehmer m — Ⓔ money-taker, ticket clerk, booking-clerk — Ⓕ receveur, contrôleur m; (adgangs-) billeteur m.
billevesée Ⓕ f, hjernespind.
billiards Ⓔ billard.
billig — Ⓣ billig, wohlfeil — Ⓔ cheap; (rimelig) equitable, fair, just; (pris) moderate, reasonable — Ⓕ (rimelig) équitable, juste; légitime, raisonnable; (ikke dyr) modéré, modique, (à) bon marché.
billige — Ⓣ billigen — Ⓔ approve of, assent to — Ⓕ approuver; consentir à.
billigelse — Ⓣ Billigung f — Ⓔ approbation, approval — Ⓕ approbation f; consentement m.
billighed — Ⓣ Billigkeit f — Ⓔ cheapness, economy; (fig.) equitableness, fairness — Ⓕ modération f (du prix); bon marché m; (fig.) équité, justice f.
billion — Ⓣ Billion f — Ⓔ billion — Ⓕ trillion m.
billon Ⓕ m, skillemynt; afskanret vinstok; pløiestrimmel.
billot Ⓕ m. blok, klods.
billow Ⓔ bølge (subst og vb).
billy-fencer Ⓔ skrabhandler.
billy-goat Ⓔ gjedebuk.
Bilsenkraut Ⓣ n, bulmeurt.
bilægge — Ⓣ beilegen, schlichten — Ⓔ adjust, compose, make up — Ⓕ accommoder, arranger; terminer.

telegrafkabel mellem Victoria og Tasmanien. Opdagedes 1797 af Bass, efter hvem det er opkaldt.

Bast, se B u b a s t i s.

Bast kaldes i botaniken det mest fuldkomne af plantelegemets mekanisk virkende cellevæv, hvorved organerne opnaar modstandsdygtighed mod bøining. B. bestaar af lange, i begge ender tilspidsede celler med sterkt fortykkede vægge og et oftest luftfyldt, trangt cellerum. B.-cellerne er gjerne samlet i bundter, der ligger i barken ud mod plantedelens omkreds, eller slutter sig nærmere til karstrengene. Nogle eks. paa b.-cellernes længde i mm. hos forskjellige vekster skal anføres: hos lin indtil 40, hos hamp 5—55, nesle indtil 77 og hos ramiplanten *(boehmeria nivea),* der af alle planter har de længste b.-celler, 60—250. B. af et stort antal planter har gjennem tiderne faaet forskjellig teknisk anvendelse, saaledes til spindemateriale (lin, hamp, nesle, agave o. m. fl.), til taugverk og fletverk, til børster og koste, som bindemateriale (linde- og raphiabast, den sidste af palmen *raphia ruffia).*

Ba'sta er som udraabsord laant fra ital. *basta,* det er nok, nutid af *bastare,* strække til, hvoraf b a s t a n t er nutidsparticip. — B., den tredje matador i l'hombre, er sp. *basto,* eg. *as de bastos,* kløver-es.

Basta'rd. 1. Uegte barn. I den tidligere middelalder var b.-navnet ikke vanærende (Vilhelm Erobrer kaldes «Vilhelm Bastard» og Jean de Dunois «b. af Orleans»). I den senere middelalder blev b.s sociale stilling forværret. Undtagelser blev dog gjort for adelig b. Fyrstelige b. fik som oftest en høi adelstitel. Fra disse stammer flere høiadelige slegter. 2. (Zool. og bot.). Hybrid, afkom af individer, hørende til forskj. varieteter, arter eller slegter (varietets-, arts-, slegts-b.). Forekommer i naturen i flere plante- og enkelte dyregrupper (f. eks. hønsefuglene), men frembringes især ved kunst og spiller stor rolle i dyre- og planteavlen. Medens mange slags b. er lidet levedygtige, kan andre, særlig plante-b., udvikle sig meget kraftig, endog kraftigere end forældrene; dette sidste staar delvis i forbindelse med, at mange b., særlig saadanne mellem fjerntstaaende arter, er helt eller næsten sterile, d. e. de kan ikke frembringe befrugtningsdygtige kjønsceller (f. eks. muldyr); mange andre b. er dog fuldt forplantningsdygtige, selv b. af fjernere slegtninge (f. eks. hund og ulv). Af særlig interesse er studiet af arveligheden (s. d.) hos b.; denne ytrer sig gjerne paa forskjellig maade i den første og i de senere generationer. Man maa studere hver enkelt karakter for sig, saaledes som den viser sig hos hver af forældrene (f. eks. farve, form af frø, bygning af horn, af haners kamme o. l.). Som regel viser det sig, at alle individer af første generation er omtrent lige; deres enkelte karakterer kan enten være en blanding af forældrenes, eller de kan være nedarvet «rent» fra den ene af forældrene. Saadanne karakterer, som kommer igjen hos alle eller næsten alle individer af første generation, kaldes herskende (dominerende), medens den tilsvarende karakter hos den anden af forældrene, som er undertrykt hos afkommet, kaldes vigende (recessiv). Lader man nu individerne af første generation forplante sig indbyrdes, saa viser det sig, at den recessive karakter atter dukker op, saaledes at i almindelighed $^1/_4$ af afkommet besidder den rent, og den er nu k o n s t a n t arvelig hos alle senere efterkommere af disse individer (se M e n d e l s l o v e). Dette forhold er af den største betydning ved dyre- og planteavl; for fuldt ud at kunne udnytte det til frembringelsen af bestemte konstante krydsningsvarieteter maa man føre nøiagtig stambog paa alle individer og holde de enkelte kuld isoleret.

I modsætning til dyreavleren vil planteavleren, særlig blomsteravleren, der netop sætter pris paa sterkt vekslende sorter, derimod især benytte varietetsbastardernes anden og følgende generation; bestemte særlig foretrukne nye sorter vil han kunne fæstne ved passende udvalg eller formere ad ukjønnet vei. Ved siden af stor praktisk betydning har bastarderingsspørsmaalet tillige en ikke ringe teoretisk interesse, og saa indviklede disse forhold end er, synes der dog efterhaanden at kunne bringes rede paa dem. Et mere rationelt studium af b. skriver sig fra 1860, da østerrigeren Mendel publicerede sine berømte undersøgelser om krydsning af forskjellige ertesorter. Men det er dog først i den allerseneste tid, studiet rigtig har taget fart, ledet af forskere som hollænderen Hugo de Vries, englænderen Bateson, amerikaneren Burbank og i Danmark prof. W. Johannsen.

Bastardnattergalen *(hippolaïs hippolaïs),* eneste hos os levende repræsentant for sin slegt, tilhørende sangernes familie af sangfuglenes orden. Høide indtil 15 cm. Nebbet ved foden bredt og nedtrykt og med rette sider, brunt paa oversiden, gulagtigt paa undersiden. Begge kjøn lige, farven paa oversiden graagrøn, paa undersiden gul med svagt grønskjær. Synes hos os at tiltage i hyppighed og udbredelse, hækker i de fleste løvskoge i den sydlige og vestlige del af landet op til Nordlandsgrænsen. Kommer til os, efterat løvtrærne er sprunget ud, trækker sydover i slutten af august. Holder mest til oppe i trækronerne. Sangen eiendommelig, høi og sterk, overordentlig afvekslende, ofte meget vakker; man gjenkjender i den toner og lokkelyd fra andre af egnens fugle, som spurve, trost, svaler, hakkespetter, endog skriker, falk og gjøk. B. lever særlig af larver. Bygger kunstfærdige reder, gjerne i buske og mindre trær, inde ved stammen; rederne er aabne, dybt skaalformede, paa ydersiden gjerne klædt med hvid birkenæver. Eggene vakre, blegrøde med smaa mørke pletter eller striber, ca. 2 cm. lange.

Bastards (Bastaards), sydafrikansk blandingsrace, fornemmelig i Griqualand og andre egne af Kapkolonien, opstaaet ved hottentotternes berøring med europæerne.

Basta'rner el. p e u k i n e r, oldtysk folk ved øvre Weichsel; grundede i 3 aarh. f. Kr. en nybygd i Peuke i Donaus delta; kjæmpede mod Rom sammen med Perseus, Mithridates og goterne; keiser Probus flyttede 279 e. Kr. 100 000 b. til Thrakien; siden gik de vistnok op i goterne.

Bastēi, udsigtspunkt i sachsiske Schweiz paa Elbens høire bred mellem Rathen og Wehlen, hæver sig steilt over elven og er 170 m. høit.

Bastholm, C h r i s t i a n (1740—1819), d. prest, kgl. konfessionarius og af sin samtid høit anseet prædikant. Hans «Geistlige talekonst» (1775) anvender den gamle retoriks midler i prædikenen. B., der endte som rationalist, fremkaldte ved sit «Forsøg til en forbedret plan i

---

bilæggelse — (t) Beilegung f — (e) adjustment, arrangement — (f) accommodement, arrangement m.

bimbelot (f) m, (stykke) legetøi.

bimétallisme (f) m, dobbeltmyntfod.

bimmeln (t) ringe, kime.

Bimsstein (t) m. pimpsten.

bin (e) bing, kasse.

binage (f) m, ompløining; anden messelæsning.

binard (f) m, blokvogn.

binary (e) bestaaende af to.

bind — (t) Binde f; (af bog) Band m; (paa bog) Deckel m — (e) tie, ligature; (forbinding) bandage; (paa bog) binding; (af et verk) volume — (f) bande f; (om panden, for øinene) bandeau m; (forbinding) bandage m; écharpe f; (af bog) volume, tome m; (paa bog) reliure f.

bind (e) binde; forpligte; forstoppe; stivne.

bind (e) humleranke.

binde — (t) binden; (kranse) winden — (e) bind, tie; (kranse) make — (f) lier; attacher; (kranse) tresser. **binde an (med)** — (t) anbinden — (e) engage in contest, enter the lists — (f) s'attaquer à, se mesurer (avec). **bindende** — (t) bindend — (e) obligatory — (f) obligatoire. **bindegal** — (t) rasend — (e) raving mad — (f) fou à lier. **bindeled** — (t) Bindeglied n — (e) (connecting) link — (f) lien m. **bindemiddel** — (t) Bindemittel n — (e) cement, medium

den udvortes gudsdyrkelse» (1785) den store «liturgiske feide» med et utal af skrifter for og imod.

Bastia, by paa nordkysten af Korsika, 25 425 indb. Jernbane til Ajaccio. Skibsbygning, fabrikation af tobak, likører, makaroni o. s. v., handel med vin, olje og sydfrugter, antimongruber. B. er amfiteatralsk bygget, har krumme, snævre gader, naar undtages en 1 km. lang boulevard; den er garnisonsby og har fæstningsverker fra den genuesiske tid, desuden en domkirke og en billedstøtte af Napoleon I.

Bastian, Adolf (1826—1905), t. etnograf og folkepsykolog, skaberen af Berlins store Museum für Völkerkunde. Mellem 1851 og sin død gjorde han 9 verdensreiser af tilsammen 25 aars varighed. 1866 udnævntes han til professor i Berlin, deltog siden i grundlæggelsen af Berlins «Gesellschaft für Anthropologie» og af flere tidsskrifter, bl. a. «Zeitschrift für Ethnologie». Hans forfattervirksomhed var meget omfattende og særlig i 1860-aarene af grundlæggende betydning for etnografien.

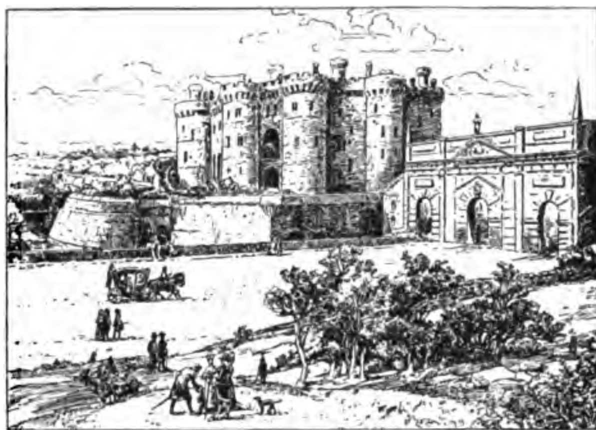
Bastian *[bæ'stiən]*, Henry Carlton (1837—), professor i London i patologisk anatomi. Har skrevet afhandlinger om livets oprindelse og har her forsvaret *generatio spontanea* (s. d.), hvilket vakte stor modstand i Frankrige og Tyskland.

Bastiat *[bastia']*, Frédéric (1801—50), fr. økonomisk forfatter og agitator. Begeistret for Rich. Cobden (s. d.) og hans frihandelsfelttog optog B. de sidste fem aar af sit liv med stort held en glimrende ført kamp mod beskyttelsespolitiken og socialismen i Frankrige. Han strøede om sig med smaabøger og artikler, pikant og bestikkende skrevet, men videnskabelig ganske overfladiske. Sluttelig sammenarbeidede han sine ideer til et større verk om «de økonomiske harmoniers system» (1850), som han dog ikke rak at afslutte. B.s skrifter fik en uhyre udbredelse ogsaa i oversættelser; de var med sin fladbundede optimisme liflig manna for det liberale borgerskab rundt om i landene. Det saa i B. sin profet. Udenfor Frankrige er hans indflydelse nu helt henveiret, men hans virksomhed har betydelig historisk interesse.

Bastide *[bastíd]*, Jules (1800—79), fr. journalist og politiker. I sin ungdom ivrig karbonarier (s. d.). Som medlem af en revolutionær forening dødsdømt i 1832; undslap fra fængslet til England. 1848 udenrigsminister. Skrev senere «La république et l'Italie en 1848» og et verk om religionskrigene.

Bastien-Lepage *[bastiæ̃'-ləpáž]*, Jules (1848—84), fr. maler, har udført en række udmerkede folkelivsbilleder og portræter, som fik stor indflydelse paa det moderne friluftsmaleris udvikling.

Bastille *[bastij']*, eg. fæstning; navnet bruges særlig om Paris' kastel, opf. i 14 aarh. B.s grundplan var rektangulær; i hvert hjørne et rundt taarn og paa hver af langsiderne 2 runde taarne. Rundt om borgen en dyb grav. I taarnene 80 fangerum, deraf 40 underjordiske (til statsfanger). I 17 og 18 aarh. indespærredes en mængde mennesker, som af politiske eller andre grunde var kongen, hans ministre og yndlinge ubehagelige. En kgl. ordre (lettre de cachet) uden nogen art rettergang var nok. For alle frisindede var B. derfor et symbol paa det lovløse enevælde. Jevnet med jorden 14 og 15 juli 1789. (Se billede næste sp.)

Bastillen. Efter tegning fra Ludvig XV's tid.

Bastingage, gammeldags sjøudtryk, skanseklædning (paa orlogsskibe).

Bastioner kaldes ved fæstninger, der er anlagt efter det nu forældede bastionssystem, de længst fremspringende dele af hovedvolden. En b. begrænses af 4 rette linjer, af hvilke de to yderste nærmest bastionsspidsen kaldes facer, de to andre flanker; den linje, som forbinder to nabo-b., kaldes kurtinen. Beskydningen af forterrænet sker hovedsagelig fra skyts paa facerne, medens skyts eller infanteri paa flankerne anvendes til bestrygning af den del af fæstningsgraven, som ligger foran kurtinen og nabo-b.

Bastion: ab flanker, bc facer, ad begyndelse af kurtiner.

Bastonnade (fr.), stokkeprygl; i Orienten slag med en stok el. læderrem paa fodsaalerne. Er officielt afskaffet i Tyrkiet, men anvendes endnu i Persien.

Bastu, se Bad.

Bastø i Kristianiafjorden, 2—3 km. fra Horten, har et areal af 19 500 ar, hvoraf 6 900 dyrket, resten skog og havn. Øen indkjøbtes 1898 af staten for 95 000 kr. til strengere skolehjem for forsømte gutter (l. om forsømte børn af 6/6 1896 § 28).

I dette skolehjem anbringes alene ældre, minst 12 aar gamle gutter, som har forøvet grovere forbrydelser eller paa anden maade vist sig i særlig grad sedelig forkomne. Til anstalten overføres derhos fra de mildere skolehjem (se Skolehjem) gutter, som der har gjort sig skyldige i forbrydelser, rømning, gjenstridighed el. l. Eleverne undervises i folkeskolens fag og faar desuden en praktisk uddannelse (i jordbrug og flere slags haandverk). De kan beholdes indtil det fyldte 21 aar. — Anstalten er anlagt efter det saakaldte familiesystem. I passende afstand omkring et hovedanlæg med økonomibygning (med fælles spisesal), skole- og verkstedbygning, bestyrerbolig,

---

(f) lien, ciment m. **bindestreg** — (t) Bindestrich m — (e) hyphen — (f) trait (m) d'union, tiret m.
bindevæv — (t) Bindegewebe n — (e) fibrous (connective) tissue — (f) tissu (m) conjonctif.
Binde (t) f, bind, linning.
Bindfaden (t) m, hyssing.
binding (e) bind paa bog.
bindingsverk — (t) Fach-, Bindewerk n — (e) frame work, brick-nogging — (f) cloisonnage m.
bine (e) slyngende stængel.
bine (f) f, hakke.
biner (f) ompløie; hyppe; præke 2 gange.
binet (f) m, lyseplade.
binette (f) f, hyppejern.
bing(e) — (t) Kiste f, Kasten m — (e) hutch, bin — (f) huche f.
Bingelkraut (t) n, bingelurt.
binne — (t) Bärin f — (e) she-bear — (f) ourse f.
binnen (t) inden; i sammensætn. indre.
binocle (e) dobbeltkikkert.
binocle (f) m, lorgnet.
binoculaire (f), **binocular** (e) med el. for begge øine.
binoir (f) m, (let) plog.
binôme (f) m, **binomial** (e) (mat.) toleddet størrelse; (e) ogs. adj toleddet.
binoter (f) pløie.
Binse (t) f, siv.
binsicht, binsig (t) sivagtig; sivbevokset. **Binsicht** n, sivkrat.
biograf — (t) Biograph m — (e) biographer — (f) biographe m.

landhusholdningsbygninger m. v. er opført flere særskilte hjem for gutterne, hvert med plads for 30 gutter og familiebolig for en funktionær som husfader. Da de tre første hjem var færdige i sep. 1900, toges skolehjemmet i brug. Siden er yderligere bygget to saadanne hjem og senere skal opføres et sjette. Til byggeanlægget har i 1898—1906 ialt været bevilget ca. 570 000 kr. Siden anstaltens aabning har den til 1/1 1907 ialt havt 364 elever. Heraf er 134 udskrevet endelig og 80 paa prøve. Skolehjemmets budget for 1906—07 forudsætter et statstilskud af ca. 50 000 kr. og et elevantal af 150. Af hjemstavnskommunerne betales 40 øre daglig pr. elev.

Bastø skolehjem.

Basūn (ital. *trombone)*, et dybt, fuldtonende messinginstrument. Enten t r æ k-b., hvis toner forandres ved at trække rørene ud og ind, eller den mindre storslagne v e n t i l-b., der spilles med klapper. Deles efter sin dybde i b a s-b., a l t-b. og t e n o r-b. B. er ogsaa navnet paa en orgelstemme.

Basūto, et bantu-folk i brit. Syd-Afrika, den østlige gren af betschuanerne, dels bosat i de tidligere boerstater og især i B.-land. Ca. 1828 organiseredes B. til et slags statssamfund af den politisk og militært begavede høvding Moschesch, som beseirede Matabele-stammen og gjentagne gange slog englænderne. Men under stridigheder med Oranje-boerne gik B.-riget tilbage, og Moschesch anerkjendte selv Englands overhøihed 1868. Siden den tid styres B.-land som et brit. protektorat. Det omgives i v. og n.v. af Oranje-kolonien (grænse Kaledon-elv), i s. og s.ø. af Kapkolonien, i n.ø. af Natal (østgrænse Kathalamba-bjergene). 26 700 km.² med ca. 350 000 indb. (12 pr. km.²), hvoraf kun ca. 700 europæere. Gjennemstrømmes af Oranje-elvens øvre løb og er opfyldt af fjelde, Maluti og Kathalambas forgreninger (indtil 3 350 m.). Vel skikket til fædrift og akerbrug, men har lidt meget af kvægpesten. B.-land indtager en meget fri stilling ligeoverfor den britiske krone, da det er spærret for kolonisation og er at betragte som en B.-reservation delt mellem 7 høvdinger under en brit. kommissær i Maseru.

Bat el. t i k a l, siamesisk sølvmynt = kr. 2.33. Ogsaa handelsvegt = 15.12 gr.

Batabāno (Batavano), havneby paa sydvestkysten af øen Cuba, 46 km. s. f. Havana og ved jernbane forbundet med denne by. Blomstrende handel, kaffeplantager. 6 000 indb. Postkontor, telegrafstation.

Batak, se B a t t a k.

Batala (Butala), by i nordvestlige Forindien, prov. Pandsjab, ca. 25 000 indb. Industri i bomuld og læder; evangelisk missionsstation.

Batalha *[bata'lja]*, by i Portugal. prov. Estremadura, distrikt Leiria, ved elven Lis, 3 869 indb. Berømt for sit dominikaner-kloster, Santa Maria da B. el. Vittoria, en stor normannisk-gotisk sandstensbygning, opført til minde om Johannes I af Portugals seier over Johan I af Kastilien ved det nærliggende Aljubarrota (14 aug. 1385).

Bataljōn, indtil det seneste infanteriets grundenhed i fegtning, bestaar af 4 kompanier (England 8) og tæller med krigsstyrke overalt ca. 1 000 mand. I det sidste regnes kompaniet af enkelte for fegtningsenheden. B. er i Norge i krig og fred den administrative enhed og bestyrer selvstændig regnskabsvæsenet og udrustningen, mandskabskontrollen og mobiliseringen. I andre lande er r e g i m e n t e t, der tæller 3—4 bataljoner, den administrative enhed.

Batam (Batang), ø ved sydspidsen af halvøen Malakka. s. f. Singapore, hører til hollandsk residentskab Riou, 420 km.²; flad, frugtbar, skogrig.

Batang, se B a t a m.

Bata'nga, Vest-Afrika, folk og land i den sydvestlige del af tysk Kamerun med 2 kystpladse, Store- (i s.) og Lille-Batanga (i n.), hvor missionstationer og faktorier.

Bata'ngas, by paa sydkysten af øen Luzon, Filippinerne, med 39 400 indb., hovedstad i prov. af samme navn; udførsel af kaffe.

Batānøerne, den nordligste gruppe af Filippinerne, mellem Luzon og Formosa, 330 km.² med ca. 9 000 indb., malajer. Dyrkning af jams og batater. Tilhører de Forenede stater.

Batāte *(batatis edulis)*, oprindelig centralamerikansk plante af vindelfamilien, nu en af de mest dyrkede tropiske og subtropiske næringsplanter, der ved kulturen er varieret saa meget, at den oprindelige stamform neppe længere kan paavises. De nævestore, knoldformede eller mere langstrakte rødder, «batater», indeholder rigelig stivelse og sukker (deraf navnet «søde poteter») og er derfor et fortrinligt næringsmiddel. I flere af Amerikas lande, f. eks. Brasilien, udgjør b. ved siden af mais slavernes eneste næring. Ved gjæring af dem fremstilles i Vestindien den berusende drik m o b b y eller m a r m o d a.

Batāver, oldtysk folk paa øen Batavia (nu Betuwe) i Rhindeltaet, koloni fra chatterne (Hessen); kom under Augustus i forbund med Rom, ydede især sjøfolk og ryttere. Claud. Civilis vakte et farligt oprør mod Rom, men det kuedes aar 71 e. Kr. Siden 5 aarh. opslugtes b. af franker. I lærd stil er b. d. s. s. hollændere (jfr. B a t a v i s k e r e p u b l i k).

Batāvia, de germanske batavers land (mellem Rhinen og Waal), senere latinsk navn for Holland.

Batāvia, hovedstad i holl. Ostindien, ligger paa Javas nordkyst (6 ° s. b.), ved en af koraløer beskyttet bugt ved udløbet af elven Tsjilivung; 115 887 indb. (1901) hvoraf ca. 78 000 indfødte, 27 000 kinesere, 9 000 europæere og 2 000 arabere. Byens klima er meget varmt og regnfuldt (middeltemp. 25.9 °, koldeste maaned jan. 25.3 °), nedbørhøide over 1 800 mm.). I den gamle by bor der bare indfødte, europæerne bor i de nye bydele Molenvliet og Weltevreden, hvor der er villamæssig bebyggelse med pene parker. Omkring forstæderne er der store rismarker og kokosplantager. B. har nogen industri (pottemagerier, kalkbrænderier, garverier etc.), men den er først og fremst handelsby med stor udførsel af kaffe, sukker, tobak, ris, krydderier og tin. Elven maa stadig

---

biografi — (t) Biographie f — (e) biography — (f) biographie f.
biologi — (t) Biologie f — (e) biology — (f) biologie f.
biparous (e) som føder to unger.
bipartition (e) tvedeling.
biped (e), **bipède** (f) m, tofoddet dyr.
bipennate (e), **bipenné** (f) tovinget.
bique (f) f, gjed.
biquet (f) m, kid; guldvegt.
birambrot (f) m, ølogbrød.
birch (e) birk; vb rise.
bird (e) fugl; fange fugl. **bird-cherry** heg. **bird's-eye** (bot.) adonis. **bird's-eye-view** fugleperspektiv.
bire (f) f, garnruse.
birême (f) f, toradaaret skib.
Birke (t) f, birk. **Birkhahn** m, **-huhn** n, **-wild** n, aarhane, aarhøne, aarhøns.
birloir (f) m, vindussveiv, -krog.
Birne (t) f, pære.
birschen (t) jage.
birth (e) fødsel, herkomst.
bis (t) (ind)til; førend. **bisher, -jetzt, -lang** hidtil.
bis (f): **pain** (m) **b.** sigtet brød.
bis (f) dacapo.
bisage (f) m, omfarvning
bisaïeul(e) (f) m (f), oldefader -moder.
Bisam (t) m, moskus, desmer
bisbille (f) f, trætte.
Bischof (t) m, biskop; bisp
biscornu (f) underlig, rar.
biscotte (f) f, kavring.

opmudres, hvorfor der nu er bygget en stor ny havn 7 km. fra byen, forbundet med denne ved jernbane og kanal. I nærheden er ogsaa en stor flydedok. Byens skibsfart er temmelig betydelig, men norske skibe har ikke stor andel deri. I 1903 ankom der til hele Java 22 norske skibe med en drægtighed af 24 139 tons. I byen findes der en mængde skoler og flere lærde selskaber. Her residerer generalguvernøren og den høieste militærmyndighed for holl. Ostindien, en katolsk erkebiskop etc. Norsk generalkonsulat for holl. Ostindien. B. er ogsaa hovedstad i et residentskab af samme navn, 6 730 km.² stort med 1 268 073 indb. (d. e. 188 pr. km.²), hvoraf 76 000 kinesere og 10 000 europæere.

Batāvia by i de Forenede stater, staten New York, med 9180 indb. (1901); jernbaneknudep., stort blindeinstitut.

Batāvia, lærredsvævet tøi af silke alene eller af silke og bomuld eller uld.

Batāviske republik kaldtes Holland, da det 1795 forenedes med Frankrige som en republik efter fr. mønster. 1806 blev den B. r. til kongeriget Holland under Napoleons broder Ludvig. Navnet «batavisk» fik republiken efter bataverne (s. d.).

Batbie *[batbī]*, Anselme Polycarpe (1828—87), fr. politiker og nationaløkonom, var fra 1865 professor i Paris og blev 1871 medlem af nationalforsamlingen, hvor han optraadte som republikens hidsige modstander og som talsmand for Orleanisterne. 1873 var han et halvt aar kirkeminister, indvalgtes 1876 i senatet. Han har skrevet en god haandbog i nationaløkonomi (1864) og et stort verk om offentlig administrativ ret i Frankrige (8 bd., 2 udg. 1885).

Bates *[bēts]*, Henry Walter (1825—92), eng. naturforsker og samler, der særlig har bereist og studeret Sydamerika.

Batgaon, by i ostindisk uafhængig stat Nepal, 1200 m. o. h., ca. 30 000 indb. Byen, som har brahmanske og buddhistiske skoler og er tilholdssted for den hinduiske kaste bat, kaldes ogsaa Darmaputra, «lovbyen».

Bath *[bāþ]*. 1. By i sydvestlige England, Somersetshire, ved elven Avon, 49 839 indb. B. er en af Englands vakreste byer, baade paa grund af sin beliggenhed og sine gader, parker og huse af hvid sandsten. Berømt badested med varme kilder (40—48 °), som særlig læger ischias, gigt o. s. v. (25 000 gjester pr. aar); prægtig kursal. Levninger af romerske bad *(aquæ solis)*. B., som er biskopsæde, har en gotisk domkirke og et smukt raadhus (1775). 2. By i de Forenede stater, staten Maine, ved Kennebec-elven, 10 477 indb., skibsbyggeri, handel.

Bathmetal, messing tilsat med ca. ¹/₅ zink; bruges til smykker, knapper, lysestager o. l.

Bathomēter (bathymeter) (græ.), dybdemaaler, instrument til maaling af store havdybder; se Lod.

Bathorden *[bāþ-]*, se Ordener.

Báthori, berømt adelsslegt i Siebenbürgen. 1. Stefan B. (1503—86) blev 1571, efterat huset Zapolya var uddøet, valgt til fyrste i Siebenbürgen, men afstod dette land til sin broder Christof, da han selv ved at egte Anna Jagellona blev konge i Polen (efter Henrik af Valois) 1576. (Se Polens hist.) 2. Sigismund B. fulgte 1586 sin fader Christof som fyrste i Siebenbürgen. 3. Elisabeth B., gift med den ungarske greve Nádasdy, er berygtet for sin grusomhed. Hun lod tappe blodet af unge piger for at forøge sin skjønhed ved at bade sig i det. 1610 blev hun indespærret.

Bath'seba, Davids dronning, som han egtede efter at have ladet hendes mand hetiteren Urias dræbe. Hun blev moder til Salomo, 2 Sam. 11, 2—12. 24.

Bathurst *[bæ'pəst]*, eng. familienavn og adelstitel. 1. Allen B., jarl af B. (1684—1775), en ivrig tory, var som medlem af overhuset en modstander af Walpole. Blev 1742 minister og 1757 skatmester hos prinsen af Wales. B., der 1772 blev ophøiet til jarl, var ven af sin tids betydeligste digtere. 2. Henry B., 3dje jarl af B. (1762—1834), fra 1828 premierminister, udmerkede sig ved sit had til Frankrige og til Napoleon. Det var B., som satte Hudson Lowe til guvernør paa St. Helena.

Bathurst *[bæ'pəst]*. 1. By i Sydafrika, Kapkolonien, hovedstad i distrikt af samme navn. 2. By i Vest-Afrika, hovedstad i brit. Gambia paa øen St. Mary nær elven Gambias munding, 8 800 indb.; udfører jordnødder, voks og huder. 3. By i staten New South Wales, Australien, inde i landet ved de Blaa bjerge, 9 227 indb.; kvæghandel. Industriskole, hospital. I nærheden guld-, sølv- og kobbergruber. 4. By i brit. Nordamerika, prov. New Brunswick, 3 000 indb. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Montreal.

Bathȳbius (d. e. det i dybet levende) har man kaldt et eiendommeligt, slimet stof, som er blevet fundet i paa sterk spiritus opbevarede prøver af hvidt dybhavsslam, indesluttende skalrester af mikroskopiske skabninger. Ligner af udseende meget protoplasma og ansaaes en tid for det «urslim», hvorfra alt levende paa jorden havde udviklet sig. Blev særlig undersøgt af Challengerekspeditionen, hvorved det viste sig, at det ikke er tilstede i friske bundprøver. Bestaar i virkeligheden af gips, som udfældes af sjøvandet ved sterk alkohol.

Bathymēter, se Bathomēter.

Batignolles *[batiñā'l]*, tidligere egen by og kommune nær Paris, nu et arrondissement i Paris.

Batiscaw, havn i britisk Nordamerika, ved St. Lorenzelvens munding. Betydelige jernverker. Postkontor, telegrafstation.

Bati'st, de fineste gjennemskinnende lærredsorter vævet af bedste sort lintraad; forfærdiges smukkest i det nordøstlige Frankrige og i Belgien. Billige efterligninger er cambric eller kammerdug og skotsk b. (b.-musselin), som væves af bomuldstraad.

Ba'tjan (Batsjan), ø i Molukkerne, ø. for Celebes og s.v. for Dsjilolo, 2 367 km.² med 12—13 000 indb., mest muhammedanere. Øen er bjergfuld, skogrig og frugtbar. Der findes sagopalmer, guld og stenkul. B. og nogle nærliggende smaaøer staar under en sultan, som betaler skat til Holland. Hovedstad Amasing.

Ba'tjusjka (russ.), «lille fader», tiltale især til poper.

Ba'tjusjkov, Konstantin Nikolajevitsj (1787—1855), rus. digter, deltog i den finske krig 1809 og i Napoleonskrigene. Han var elegiker og romantiker, hans ideal var Torquato Tasso, om hvem han har skrevet digtet «Den døende Tasso». Af hans øvrige digte kan nævnes «Vennens skygge», «Erindringerne», «Adskillelse» og «Tauris». Hans melankoli gik tidlig over til uhelbredelig sindssyge.

---

biscuit (e) & (f) m, beskøit, kavring; uglasseret porcellæn

bise (f) f. nordostvind.

biseau (f) m. skraa kant; rand.

biseauter (f) randslibe; forfalske (kort).

bisect (e) tvedele.

biser (f) blive sort (korn); farve om.

biset (f) m. mørk skogdue; grovt, sort tøi.

bisette (f) f. tarvelig knipling.

bishop (e) biskop; bisp (drik); løber (i schak). **bishopric** bispedømme.

bisidder — (t) Beisitzer m — (e) assessor, judge lateral — (e) assesseur m.

bisk (e) kraftsuppe.

biskop — (t) Bischof m — (e) bishop — (f) évêque m.

biskoppelig — (t) bischöflich — (e) episcopal — (f) épiscopal.

bismag — (t) Beigeschmack m — (e) by-taste, smack — (f) goût (m) particulier, arrière-goût.

bismer — (t) Besemer, Desem m — (e) steel yard — (f) romaine f.

bismuth (e) & (f) m, vismut.

bisonokse — (t) Bison m — (e) & (f) bison m.

bisonne (f) f. graat fórlærred.

bisp (drik) — (t) Bischof m — (e) bishop — (f) bichof m.

bispedømme — (t) Bistum n — (e) bishopric, diocese, see; episcopate — (f) évêché, diocèse m. **bispesæde** — (t) Bischofssitz m — (e) episcopal residence — (f) siège (m) épiscopal; évêché m.

bisquain (f) m. faareskind.

Ba'tka, Richard (1868—), t. musikkritiker, redaktør af «Kunstwart», særlig bekjendt ved skrifter som «Aus der Musik- und Theaterwelt», «Musikalische Streifzüge», biografier over Bach og Schumann m. v.

Batlery Creek *[bǽtləri krīk]*, havn i de Forenede stater, staten Virginia, ved Atlanterhavet.

Batley *[bǽtli]*, by i nordøstlige England, Yorkshire, 12 km. s.v. for Leeds, 30 321 indb. (1901). Midtpunkt for fabrikation af shoddy (s. d.) og tøi til soldater. B. har en gammel kirke og en teknisk skole.

Batman *[bǽtmən]*, John (1800—40), grundlægger af den australske koloni Victoria. B., som var født i Parametta i New South Wales, var lederen af de underhandlinger med de vilde, ved hvilke den grund blev overdraget, som nu Melbourne er bygget paa (1835).

Batna', fr. Nord-Afrika, by i det østlige Algerie, prov. Constantine, ca. 100 km. s. f. byen Constantine, 1 040 m. o. h. Strategisk vigtigt punkt ved jernbanen til Biskra. Ca. 4 800 indb. Herfra besøges det ca. 20 km. i ø. beliggende Timgad, «Afrikas Pompeji», hvor storartede ruiner af den romerske by Thamugadia.

Batnfjordsøren, dampskibsanløbssted ved bunden af den lille Batnfjord, syd for Kristiansund, Øre herred, Romsdals amt. Fra B. fører hovedvei over Batnfjordseidet til Molde, en rute, der benyttes adskillig for at undgaa farten over Hustadviken.

Batokoplommer, madagaskarplommer, er de spiselige, saftige, men sure frugter af et par med melontræet beslegtede arter af slegten *flacourtia,* som hører hjemme og dyrkes i Afrika og det sydligere Asien.

Baton-Rouge *[batō' ruž]*, by i de Forenede stater, hovedstad i staten Louisiana ved Mississippi, 11 269 indb. Handel med bomuld. B., som har et universitet, er bekjendt fra general Williams tapre forsvar i den amer. borgerkrig, aug. 1862.

Batra'chia, se Padder.

Batrachomyomachīa (græ., «Krigen mellem froskene og musene»), lidet komisk græsk heltedigt, parodi paa «Iliaden»; gik i oldtiden under Homers navn, men maa være langt yngre; er ifølge sandsynligere kilde forfattet af Pigres fra Halikarnas (omkr. 480 f. Kr.), broder af dronning Artemisia af Karien.

Batrun, havneby i asiatisk Tyrki, prov. Syrien, 24 km. s. f. Tripolis. 2 500 indb.; silkehandel, vinavl. Postkontor.

Battak (Batak) el. Batta, malajisk folk i det nordlige Sumatras indre, dels uafhængigt, dels underkastet hollænderne. B. er smaa af vekst, men vel proportionerede, kraftige og udholdende. De bor i pælehuse i befæstede landsbyer og ernærer sig fornemmelig ved jordbrug. De eier en rig, gammel litteratur, samlet i manuskripter, der holdes høit i ære. Analfabeter gives ikke. Merkeligt er det, at antropofagi hos dette kultiverede folk er lovfæstet. Den, der gribes i legemlig krænkelse af landsbyforstanderens hustru, i natligt tyveri eller i landsforræderi, dømmes til, ligesom krigsfanger, at opædes.

Battenberg, Alexander af, se Alexander af B.

Battenberg, lidet sted i Preussen, regjeringskreds Wiesbaden. I nærheden slottet Kellerburg. Titelen prins og prinsesse af B. erholdt prins Alexander af Hessens morganatiske gemalinde, Julie af B. (født Hauke) og deres børn (se Alexander af B., fyrste af Bulgarien).

Battens er norsk skaaren trælast af en bestemt dimension (tykkelse 6.5 à 7.7 cm., bredde 15.5 à 18 cm.).

Batterī. 1. Fegtningsenheden ved feltartilleriet og betegner i almindelighed et antal kanoner, der ledes under ét. Et moderne felt-b. bestaar af 4—6 kanoner, 10—12 ammunitionsvogne, 130—180 mand og 130—190 heste. Det kommanderes af en kaptein. Tidligere var kanonantallet større og ammunitionsforsyningen mindre. — B. er ogsaa navnet paa den befæstning, hvori et antal kanoner er anbragt. Ved sterkere anlæg findes tvervolde mellem kanonerne, haandmagasin for ammunitionen, overdækkede rum for betjeningen og observationsplads for chefen. Ved permanente anlæg staar kononerne nu oftest i pansertaarne. 2. Opr. benævnelsen paa det eller de dæk (rum) ombord i krigsskibe, hvor skytset var opstillet side om side i kanonporte (b.-installation). Nutildags opstilles skytset i almindelighed parvis eller enkeltvis i pansrede taarne eller kasemater, hvorfor benævnelsen b. mere og mere gaar af brug. B. benyttes almindeligst nu om det samlede artilleri ombord. 3. Se Akkumulatorbatteri.

Battersea *[bǽtəsī]*, del af London (før eget sogn) i s.v., ved Themsen, danner sammen med Clapham en parlamentsvalgkreds. B. har en berømt park og en arbeiderbydel med mange smaa huse.

Batteux *[batö']*, Charles (1713—80), fr. prest og skribent, hvis æstetiske arbeider øvede indflydelse i Tyskland (se Gottsched).

Batthyány, berømt magnatfamilie i Ungarn. 1. Cazimirz B., greve (1807—54), sluttede sig til det liberale parti; deltog 1848 med hæder i frihedskrigen og blev efter uafhængighedserklæringen udenrigsminister i Kossuths ministerium. Efter katastrofen ved Vilagos flygtede B. til Tyrkiet og derfra til Frankrige; død i Paris. 2. Lajos B., greve (1809—49), sluttede sig ligeledes til frihedspartiet og blev 1848 førsteminister i det ungarske ministerium. Han vilde imidlertid ikke bryde med Østerrige og indgav sin dimission; han deltog en kort tid i frihedskrigen, forsøgte saa igjen at mægle mellem keiseren og ungarerne, men opnaaede kun at blive arresteret. Han dømtes til at hænges, men undgik denne død ved at tilføie sig et saar i halsen. Man nøiede sig da med at skyde ham. 3. Theodor B., greve (1859—), marineofficer, siden 1889 politiker, en af førerne for forfatningspartiet.

Battle *[bǽtl]*, by i sydlige England, Sussexshire med 2 996 indb. Store krudtfabriker. I nærheden ruiner af det prægtige benediktiner-kloster Battle-Abbey, bygget af Vilhelm Erobreren til minde om slaget ved Hastings (1066).

Battle-Creek *[bǽtl krīk]*, by i de Forenede stater, staten Michigan, ved Kalamanza-elven, 18 563 indb. (1900). Fabrikation af landbrugsmaskiner, møller; i nærheden sandstensbrud.

Battu'ta (ital.), taktslag. *Ritmo di tre (quatro) battute* betegner en hovedrytme af 3 (4) sammenhængende takter (scherzoen i Beethovens 9de symfoni).

Batu khan, mongolsk fyrste (d. 1256); førte overkommandoen i det seierrige felttog mod Rusland (1237—40) og overvandt 1241 i Ungarn Fredrik den stridbare af Østerrige.

---

bisque ⓕ f, 15 points forud; krebsesuppe; ærgrelse.
Biss ⓣ m, bid.
bissac ⓕ m, tversæk.
bissard ⓕ m, sigtebrød.
Bisschen ⓣ n, smule; bite.
bissection ⓕ f, halvering.
Bissen ⓣ m, bite.
bisser ⓕ forlange, give da capo.
bissexe ⓕ tvekjønnet.
bissexte ⓕ m. skuddag.
bissextil ⓕ skud-.
bissextile ⓔ skudaar.
bissig ⓣ bidsk.
bistaa, -stand se hjælpe, hjælp.
bister — ⓣ grimmig — ⓔ grim, gruff, stern — ⓕ farouche.
bistoquet ⓕ m, pinde(spil).
bistouri ⓕ m, **bistoury** ⓔ operationskniv.
bistourner ⓕ (for)dreie; bøie.
bistre ⓕ m, sodsværte.
bisweilen ⓣ sommetider.
bisætning — ⓣ Nebensatz m — ⓔ subordinate clause, proposition — ⓕ proposition (f) subordonnée.
bisætte — ⓣ beisetzen — ⓔ deposit in a vault — ⓕ déposer dans le caveau.
bit ⓔ mundbid; bite; (vb) bidske
bitch ⓔ tæve, tispe.
bite — ⓣ Bissen m, Bisschen n — ⓔ bit, morsel — ⓕ bouchée f morceau m.
bite ⓔ bide; narre. Sb bid
bite in indætse.
biting — ⓣ Nebensache f — ⓔ matter of secondary importance — ⓕ accessoire m.

Batum. 1. Distrikt i rus. Transkaukasien, guv. Kutaïs, ved det Sorte hav, 3 000 km.² med 44 000 indb. 2. Hovedstad i distriktet B., ved det Sorte hav og Baku—Tiflis—B.-banen med 28 512 indb. (armeniere, georgier, russere, tatarer, tyrkere o. s. v.). Udmerket havn, udførsel af petroleum, salt, tømmer, manganerts o. s. v., fabrikation af petroleumsbeholdere. B., som er befæstet garnisonsby og sæde for en viceguvernør, blev tyrk. i 17 aarh., rus. 1878. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Odessa.

Bauck, Karl Wilhelm (1808—77), professor ved musikakademiet i Stockholm, bekjendt ved sin «Haandbog i musikhistorie», «Almindelig musiklære» m. fl.

Baudelaire *[bådlǣr]*, Charles Pierre (1821—67), fr. digter, begyndte som kunstkritiker, skrev mesterlige oversættelser af Edgar Poes fortællinger og udgav 1857 sin berømte digtsamling «Les fleurs du mal», for hvilken han straks blev sat under tiltale, hvad der endte med, at han for seks af samlingens digte blev dømt for krænkelse af sedelighheden. Blandt hans senere arbeider er «Les paradis artificiels» og «Petits poèmes en prose». Han henfaldt efterhaanden til nydelsen af haschich, blev rammet af hjerneslag og henlevede den sidste tid af sit liv under afasi og delvis lamhed. B.s digtning er en pragtfuld blomst sprunget frem af moderne overcivilisation. Hans digterfysiognomi er præget af religiøs mysticisme og smertelig, vellystig, nervøs sensualisme, der slaar over i det perverse, ledsaget af livstræthed og angstfuld tomhedsfølelse. Sterkt fremtrædende er det «sataniske» element, han saa det onde som det naturlige hos mennesket, hans digte bevæger sig i særlig grad i det hæslige, uhyggelige; samtidig var han skjønhedsdyrker, men den skjønhed, som foresvævede ham, var ikke den levende naturs, men den ved kunst frembragte skjønhed. Han brød sig ikke om de enkle følelser, men greb de mest sammensatte sanseformemmelser, som han opløste og søgte at give det intenst nøiagtige, nuancerige udtryk. Han var forløber for de senere tiders dekadenter og symbolister og har i det hele øvet stor indflydelse baade inden Frankriges og andre landes litteratur.

Charles Pierre Baudelaire.

Baudin *[bådǣ']*, Charles (1792—1854), fr. admiral. Udmerkede sig allerede 1812, tilbød forgjæves efter Waterloo Napoleon at føre ham gjennem de engelske krydsere. Intervenerede 1848 i den neapolitanske revolution.

Baudin *[bådǣ']*, Eugène (1853—), fr. socialist, var porcellænsarbeider, blev 16 aar gl. dømt til fængsel paa grund af socialistisk agitation og maatte 1871 flygte som kommunard. B. blev benaadet 1881, blev 1889 parlamentsmedlem og var minister for de off. arbeider 1899—1902.

Baudissin, Wolf Heinrich v. (1579—1646), t. general, deltog under Fredrik af Pfalz i slaget ved det Hvide bjerg 1620. 1625 gik han i dansk tjeneste, kjæmpede tappert under Kristian IV, men holdt saa slet mandstugt paa tilbagetoget gjennem Jylland, at han blev afskediget. 1629 gik han i svensk tjeneste og udmerkede sig i trediveaarskrigen. Gik 1635 i tjeneste hos kurfyrsten af Sachsen, men blev haardt saaret ved beleiringen af Magdeburg (juni 1636) og maatte gaa over i diplomatisk virksomhed.

Bauditz, Sophus Gustav (1850—), d. forfatter, slog 1889 igjennem med en novellecyklus «Fortællinger fra skovridergaarden»; romaner som «Krøniker fra garnisonsbyen» (1892) og «Hjortholm» (1896) forøgede i de følgende aar sin forfatters popularitet. Der gaar en lys og elskværdig tone gjennem B.s arbeider, uden at de dog røber noget dyberegaaende syn paa livet; høiest naar han i sine naturskildringer, som er friske og karakteristiske.

Baudrillart *[bådrijār]*, Henri Joseph Léon (1821—92), fr. socialøkonom, universitetslærer og forfatter af en række værdifulde skrifter. Blandt disse er at merke en fængslende «Luksus'ens historie» (4 bd. 1878—80) og en fortræffelig skildring af «Frankriges landbefolkning» (3 bd. 1880—88).

Baudry *[bådri']*, Paul Jacques Aimé (1828—86), fr. maler, var en elegant og dygtig, men noget akademisk kunstner, der særlig er blevet bekjendt ved de store tagmalerier i Operaen i Paris.

Bauer, Bruno (1809—82), t. kritisk teolog. Efter at være blevet privatdocent i Bonn begyndte han en radikal kritik af den evangeliske overlevering, der forkastedes som et produkt af «urevangelisten Markus' selvbevidsthed». 1842 blev retten til at holde teologiske forelæsninger berøvet ham. Derefter bosatte han sig i Rixdorf ved Berlin, hvor han skrev talrige historiske og senere ogsaa bibelkritiske arbeider.

Bauer, Caroline (1828—), f. i Lütjenburg, Holsten, blev i 1855 lærerinde ved fru Autenrieths pigeinstitut i Kra. 1861—69 egen pigeskole i Drammen. 1869 overtog hun Autenrieths pigeskole i Kra., som fra 1872 fik hendes navn og fra 1877 udvidedes med en «skole for voksne elevers videre uddannelse», nærmest beregnet paa vordende lærerinder; fra 1879 fik den middelskoleeksamensret. Hun indehavde denne skole til 1892, da den blev overtaget af J. K. Berle.

Bauer, Caroline (1807—78), t. skuespillerinde, debuterede 1822 i Karlsruhe, optraadte 1824—29 i Berlin, blev 1829 morganatisk gift med prins Leopold af Koburg, men vendte tilbage til teatret, da han blev konge i Belgien 1831. 1835—44 var hun knyttet til hofteatret i Dresden, men egtede saa en polsk greve Broël-Plater og levede senere i Schweiz. Hun har skrevet sine teatererindringer, og efter hendes død udkom «Aus dem Leben einer Verstorbenen» (Berlin 1878—80), der vakte stor opsigt.

Bauer, Georg, se Agricola, Georg.

Bauer, Louis Agricola (1865—), fra 1899 ansat i Washington ved «U. S. coast & geod. survey», redigerer siden 1896 det internationale tidsskrift «Terrestrial magnetism & atmospheric electricity».

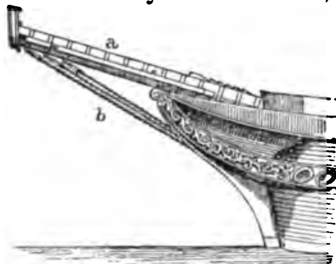
bitord (f) m, skibsmandsgarn.
bitteliden — (t) winzig (klein) — (e) tiny, wee; diminutive — (f) tout petit, petiot.
Bitte (t) f, anmodning, bøn.
bitte (f) f, **bitts** (e) pl, (anker)-bedding.
bitten (t) bede; indbyde. **bitte!** vær saa god; ja tak; ingen aarsag.
bitter — (t) bitter, herb — (e) bitter; (smag o. l.) acrid — (f) amer, aigre, âcre, acerbe; (om fiendskab) acharné.
bitter sb — (t) Bitter m — (e) (a glass of) bitters — (f) amer, bitter m.
bitterhed — (t) Bitterkeit f — (e) bitterness, acrimony — (f) amertume, aigreur f.
bitterlig — (t) bitterlich — (e) bitterly — (f) amèrement; (pleurer) à chaudes larmes; excessivement (froid).
bitter-salt (e) engelsk salt.
Bittgang (t) m, procession.
Bittgesuch n, bønskrift.
Bittsteller (t) m, ansøger, supplikant.
bitton (f) m, skjødknegt.
bitume (f) m, **bitumen** (e) asfalt, jordbeg.
bivaane se overvære.
bivalve (e) musling; toskallet; toklappet.
biveau (f) m, vinkelmaaler.
bivoie (f) f, skillevei.
bivouac (e) & (f) m, bivouak.
bivouac (e), **bivouaquer** (f) leire sig.
bizard (e) nellik.
bizarre (f) besynderlig.

Bauernfeind, Carl Maximilian von (1818—94), fra 1846 professor i geodæsi og ingeniørvidenskab ved Münchens tekniske høiskole, senere høiskolens direktør, har bl. a. skrevet en bekjendt bog: «Elemente der Vermessungskunde».

Bauernfeld, Eduard von (1802—90), østerr. forfatter, har særlig gjort sig bekjendt som produktiv og talentfuld lystspildigter, var i besiddelse af vid og lune, havde et sikkert greb paa skildringen af de høiere samfundskredse, berørte ogsaa dagens spørsmaal. Blandt de bedste og mest kjendte af hans stykker er «Die Bekenntnisse», «Bürgerlich und romantisch», «Grossjährig», «Krisen», «Aus der Gesellschaft», «Moderne Jugend».

Baug, forreste del af et skib. B. betegner ogsaa skibets runding paa siderne forud (styrbords og bagbords baug). B.-baand, svære knær, af jern eller træ, som til styrkelse af skibets baug og sider lægges fra baugsprydets underkant paa den indenbords klædning ned til banjerdækket.

Baugspryd (ogsaa udt. -sprøit), sjøudtr., et rundholt omtrent saa tykt som en mast, ligger i skraa stilling et stykke ud over skibets forstævn; dets forlængelse dannes af klyverbommen (s. d.). B. og klyverbom kan ogsaa gjøres af ét stykke træ. Til b. befæstes forskjellige stag for fokkemast og mærsestang. B. fastboltes til stævnen og andre af skibets faste dele. I underkant støttes det nedover til stævnen med baugstag og vaterstag.

a. Baugspryd. b. Baugstag, vaterstag.

Bauh., bot. forkortelse for C. og J. Bauhin, s. d.

Bauhin *[båhæ̃']*, Caspar (1560—1624), botaniker og mediciner, f. i Basel, vandt et stort navn som anatom og har paavist den Bauhinske klap *(valvula Bauhini)* mellem tynd- og tyktarm. Ogsaa hans botaniske arbeider er betydelige. — Hans broder Johann B. (1541—1613), læge, var ogsaa bekjendt som botaniker.

Bauhi'nia (opkaldt efter C. og J. Bauhin), en 150 arter stor, tropisk slegt af belgplanternes orden. De er altid træagtige og oftest lianer, som klatrer høit op imellem urskogens trær ved hjælp af ranker. Stænglerne er flade, af eiendommelig, anomal bygning og ofte bølgede paa en merkelig maade, hvilket har skaffet dem navnet «abetrapper». Enkelte arter anvendes i troperne som lægemidler.

Bauhinia.

Bau'kis, se Filemon.

Baumann, Elisabeth, se Jerichau.

Baumann, Hans Adolf Victor (1870—), n. marineofficer, næstkommanderende og fører af «Fram» under den Sverdrupske (2den «Fram»-ekspedition 1898—1902 (s. d.), hvor alle observationer og bestikopgjør vedkommende skibet blev udført af B. Han foretog talrige slædeture for at bestemme længde og bredde for mere fremtrædende punkter; detaljmaaling har han foretaget bl. a. af B.s-fjord (stor fjord paa Kong Oscars land, 77—78 ° n. b., ind fra Norskebugten, hvor han opdagede kulleier rige paa forsteninger. B begyndte koffardifart 1886, gik ind i marinen 1889, blev kaptein 1900.

Baumann, Oskar (1864—99), fremragende østerrigsk Afrika-reisende og geograf. Deltog 1885 i Lenz's Emin pasha-ekspedition opover Kongo til Stanley Falls, hvor han paa grund af sygdom maatte vende om; besøgte paa hjemveien 1886 den spanske ø Fernando Póo. Tog 1888 del i Meyers ekspedition til Kilimandjaro, undersøgte 1890 landet Usambara og Pore-bjergene, gjennemforskede 1891—93 den nordlige del af tysk Øst-Afrika helt til Nilens kildeegne mellem Victoria- og Tanganjika-sjø. Siden 1896 var han østerrigsk-ungarsk konsul paa Sansibar. — Efter B. er opkaldt B.-spitze i tysk Togo-land og B.-golf paa Victoria-sjøens østkyst i tysk Øst-Afrika.

Baumbach, Max (1859—), t. billedhugger, elev af R. Begas, i hvis smag han har udført en række officielle billedhuggerverker (bl. a. i Siegesallé, Berlin), der har skaffet ham udmerkelse som professor og medlem af akademiet i Berlin.

Baumbach, Rudolf (1840—1905), t. digter, et egte lyrisk talent, let og livsglad, gjorde sig bemerket med sin poetiske fortælling «Zlatorog» og slog igjennem med sine bekjendte «Lieder eines fahrenden Gesellen» (1878), udgav derefter den fine digtning «Frau Holde» (1880), «Spielmannslieder», «Abenteuer und Schwänke» m. m., hvor han viste baade stemning og evne til at gribe tonen fra gamle folkeviser og historier.

Baumé *[bômé]*, Antoine (1728—1804), apoteker i Paris, opfandt areometerskalaer, som endnu bruges. For vædsker lettere end vand svarer 10 ° B. til specifik vegt = 1, og gradtallene stiger for aftagende vegt. For vædsker tungere end vand svarer 0 ° B. til specifik vegt = 1, og gradtallene stiger for tiltagende vegt.

Baumgartner, Alexander (1841—), t. litteraturhistoriker, f. i Schweiz, bosat i Holland, har bl. a. leveret en lærd «Geschichte der Weltliteratur», endvidere arbeider over den hollandske digter «Joost van den Vondel» og over «Lessings religiöser Entwickelungsgang» og «Goethe. Sein Leben und seine Werke». Han har bl. a. ogsaa studeret skandinavisk litteratur og skrevet «Nordische Fahrten», reiseskildringer fra Island og Skandinavien.

Baumgartner, Andreas von (1793—1865), østerr. naturforsker og statsmand, redigerede 1826—37 «Zeitschrift für Phys. und Mathematik» og var 1848—55 østerrigsk minister.

Baumgartner, Gallus Jakob (1797—1869), schweizisk politiker, blev 1825 medlem af raadet i St. Gallen, var virksom ved forfatningens omdannelse i demokratisk aand og blev St. Gallens præsident (landammann) og kantonens repræsentant paa forbundsdagen, hvor han var en ivrig modstander af det katolske kleresi, indtil han 1841 brød med sin fortid og gav sig til at arbeide for

---

bizarrerie (f) f, besynderlighed. **bjeffe** — (t) kläffen, belfern — (e) yelp — (f) japper. **bjelde** — (t) Schelle f — (e) jingle, little bell — (f) grelot m; clochette, sonette f; (ko-) sonnaille f. **bjelke** — (t) Balken m — (e) beam, (stor) balk — (f) poutre f; (tag-) solive f. **bjerg** se berg. **bjerge** se berge. **bjerk** — (t) Birke f — (e) birch — (f) bouleau m. **bjørn** — (t) Bär m — (e) bear — (f) ours m; (astron.) Ourse f. **bjørnebær** — (t) Bärentraube f — (e) bearberry — (f) raisin (m) d'ours. **blaa** — (t) blau — (e) blue; (efter slag) black — (f) bleu; (himmel-) azuré, d'azur; (af kulde) violet; (efter slag) poché, en compote. **blaabær** — (t) Heidelbeere f — (e) bilberry, whortleberry — (f) myrtille f. **blaaklokke** — (t) rundblättrige Glockenblume f — (e) bluebell — (f) campanule f (bleue). **blaakraake** — (t) Saatkrähe f — (e) rook — (f) freux m. **blaamandag** — (t) blauer Montag — (e) Saint Monday — (f) (fêter) saint Lundi. **blaaskjæl** — (t) Miesmuschel f — (e) mussel — (f) moule f. **blaasort** — (t) blauschwarz — (e) bluish black — (f) (d'un) bleu noirâtre. **blaastrømpe** — (t) Blaustrumpf m — (e) blue-stocking — (f) bas-bleu m. **blaasyre** — (t) Blausäure f — (e) prussic acid — (f) acide (m) prussique

jesuiterne. 1847 fordreves han fra landet, men vendte 1848 tilbage, erklærede sig for den nye forbundsregjering og blev paa ny landammann i St. Gallen. Han har skrevet «Die Schweiz in ihren Kämpfen und Umgestaltungen».

Baun, vedstabel paa høider, hvilke tændtes som varetegn ved fienders ankomst, er en dansk form af det oldn. *bákn*, tegn, merke, der igjen er identisk med b a a k e, s. d.

Baunagar. 1. Britisk tributstat i Forindien, præsidentskab Bombay, 7 407 km.² med 464 671 indb. (1891), avl af bomuld. 2. Hovedstad i staten paa halvøen Kathiavar ved Cambaybugten, 57 653 indb. (1891), vanskelig tilgjængelig havn, bomuldsindustri og handel med bomuld.

Baur, F e r d i n a n d C h r i s t i a n (1792—1860), t. protestantisk teolog, blev 1826 professor i historisk teologi i Tübingen og virkede i dette embede til sin død. B.s teologiske betydning beror paa at have indledet en historisk undersøgelse af kristendommen ud fra indre grunde. Hans egen historiske betragtning var bestemt af den hegelske filosofi. Fra denne havde han laant det treleddede skema, gjennem hvilket han lærte, at kristendommen havde udviklet sig. Oprindelig herskede en jødekristelig-nomistisk retning, repræsenteret af de 12 apostler. I modsætning til denne fremkom en hedningekristelig-lovfri retning med Paulus. Disse bekjæmpede en tid hinanden, indtil de omsider forenedes i den katolske kirke. De nytestamentlige skrifter, af hvilke B. kun anerkjendte Romerbrevet, de to breve til Korinthierne og Galaterbrevet samt Johannes' aabenbaring som apostoliske, er de litterære vidnesbyrd om denne udviklingsgang. B. samlede mange disciple, med hvem han dannede den saakaldte Tübingerskole, som navnlig blomstrede fra 1835—48. Nu har denne opfatning i det væsentlige kun historisk interesse.

Baus, norsk ord for «stolt, kjæk», eg. svulmende (sml. t. *bausen*, svulme).

Bauschinger. 1. J o h a n n B. (1834—93), t. matematiker og bygningstekniker, blev 1868 professor ved den tekniske høiskole i München, hvor han konstruerede sindrige apparater til prøvning af byggematerialers styrke o. s. v. Han har skrevet adskillige verker. — 2. J u l i u s B. (1860—), t. astronom, søn af ovenst., blev 1886 observator i München, 1896 professor ved universitetet i Berlin. Er ogsaa direktør for det astronomiske regneinstitut i Berlin.

Baut er opr. det engelske *bout, about* (omkring, rundt). Et skib «gaar baut», «gjør baut», naar det styres op mod vinden og ved hjælp af sin fart (og ved manøvrering med seilene) bringes til at gaa rundt i en bue, saa det tilsidst faar vinden ind fra den anden side; denne maade at vende paa kaldes at «stagvende» («gaa over stag»). At b a u t e (krydse) er at seile frem i siksak paa skraa mod vinden og saa nær dennes retning som muligt («bidevind», s. d.). En b. (eller et s l a g) kaldes det stykke, man seiler mellem hver gang, man vender.

Bauta, en sproglig ganske urigtig fork. af bautasten.

Bautain *[bôtæ']*, L o u i s E u g è n e M a r i e (1796—1867), fr. romersk-katolsk teolog, f. i Paris, blev 1816 professor ved gymnasiet og nogle aar efter ved universitetet i Strassburg. Da han lærte, at fornuften ikke kan bevise Guds tilværelse og sjælens udødelighed og forkastede den skolastiske filosofis metode, kom han i strid med sin kirkelige øvrighed. Omsider lod han sig bevæge til at tilbagekalde sin lære og drog derefter til Paris, hvor han levede som høit anseet prest og lærer til sin død.

Bautasten, oldn. betegnelse for utilhuggen mindesten af obeliskform, anvendtes som gravminde allerede i broncealderen, men blev særlig almindelig i vikingetiden. B. er aldrig forsynet med indskrift, men har undertiden enkelte indridsede figurer, f. eks. kors. I Norge og Sverige er b. almindelige, i Danmark sjeldnere, vel fordi passende materiale der savnedes. I vor tid er skikken gjenoptaget, og b. anvendes ofte som gravmonumenter eller mindestøtter.

(Fot. af Ltz. L. Bryn, Larvik.)

Bautasten, 7¹/₃ alen høi, ved Hasle i Tjølling, Jarlsberg. Kaldes nu «Halvdan Hvitbeins bautasten».

Bautzen, by i kongeriget Sachsen, ved elven Spree, 29418 indb., jernbaneknudepunkt (Dresden — Görlitz). Betydelig industri: uld- og klædesvarer, papir, jern, maskiner, betydelig handel. B. er omgivet af gamle mure med taarne, vakkert raadhus, domkirke, slottet Ortenburg, mange skoler, garnison. Napoleons seier over russere og preussere 20—21 mai 1813.

Baux, L e s *[le bå]*, landsby i sydøstlige Frankrige, depart. Bouches-du-Rhône (Provence), ved foden af et fjeld, 200 indb., ser med sine huse, sin gamle fæstning og mure ud som en middelaldersk by; slot fra 11 aarh. og kirke fra 12 aarh. I trubadurtiden var baronerne af B. en af Provences bekjendteste slegter.

Bauxi't el. b e a u x i't, mineral, som findes i røde, gule eller hvide kornagtige eller leragtige masser og hovedsagelig bestaar af aluminiumhydroksyd forurenset med større eller mindre mængder af jernsilikat. Det anvendes til fremstilling af aluminium og aluminiumforbindelser samt til ildfaste lervarer. Mineralet har sit navn efter byen Baux i sydøstlige Frankrige, hvor den vigtigste forekomst findes.

Bavāria (lat. navn for Bayern) kaldes en kolossalstatue (figuren vel 20 m.) med indvendige trappeanlæg, der, udført af Schwanthaler, i 1850 blev afsløret ved München.

Bavai *[bavæ']*, by i nordlige Frankrige, depart. Nord, ved nordbanen, 1910 indb. (1901). Jern- og kobberhytter, sukkerfabrikation. B. er nerviernes gamle hovedstad Bagacum; i den romerske keisertid var den en af det belgiske Galliens største byer, hvorfra der førte syv veie; her findes endnu indskrifter, ruiner af bad, vandledninger o. s. v.

Baviān, mand, der er sat til vagt i en baad, medens resten af besætningen er borte.

Baviān, landsby i tyrk. Asien, vilajet Mosul, 30 km.

---

sique. **blaaveis** — (t) blaue Anemone — (e) blue anemone — (f) hépatique f.

blaalig, blaaagtig — (t) bläulich — (e) bluish — (f) bleuâtre.

blaane — (t) blau werden, sein; sich blauen — (e) become, look blue — (f) devenir bleu, bleuir.

blaar se stry. **kaste en blaar i øinene** — (t) eim. Sand in die Augen streuen — (e) throw dust into one's eyes — (f) jeter de la poudre aux yeux de q.

blab (e) udplapre; sladre.

blach (t) flad. **Blachfrost** m. barfrost.

black (e) sort; neger; (vb) sværte. **black-amoor** morian. **black-ball** udelukke (ved afstemning) = blackbouler (f). **black-beetle** kakerlak. **black-berry** bjørnebær. **black-bird** sorttrost. **black(-)board** vægtavle. **black-cock** aarhane. **black-currant** solbær. **black-friar** sortebroder, dominikaner. **black-lead** blyant. **black-mail** sikkerhedsafgift. **black-pudding** blodpølse. **blacksmith** grovsmed. **blackthorn** slaapetorn.

blacken (e) sværte; formørkes.

blackguard (e) sjofelist, pøbel.

blacking (e) blanksværte.

blackish (e) sortladen.

blackness (e) sorthed.

blad — (t) Blatt n; (kniv-) Klinge f; (aare-) Schaufel f; (avis) Zeitung f — (e) leaf; (kniv-, aare-, sag-) blade; (avis) (news)paper — (f) feuille f; (i bog) feuillet m; (kniv-, sag-)

ø. f. Mosul. Gamle assyriske relieffer hugget ud i fjeldet og en indskrift fra kong Sanheribs tid (705—681 f. Kr.).

Baviāner *(cynocephalus)* hører til hundeaberne, har en lang snude, kraftig tandbesætning og vel udviklede kindposer. Store, sterkt farvede sædeknuder, halen hos nogle arter lang, hos andre kort. For- og baglemmer er omtrent lige lange, hænderne vel udviklet og sterke. B. lever i Afrikas og Arabiens klippeegne, oftest sammen i store flokke. Er dristige og vilde. — Nogle af de vigtigste arter er mandrillen *(c. mormon)*, babuinen *(c. babuin)* og hamadryas-b. *(papio hamadryas)*, som opnaar menneskestørrelse. B. spiller en stor rolle i folkesagnene i de egne, hvor de lever, og de gamle ægyptere ærede dem, balsamerede og malede dem. Se planche Aber.

. **Bawean** (Lubok), hollandsk ø n. f. Java, ca. 200 km.² med 30 000 indb. (javanesere), bjergfuld, men ganske frugtbar. Beboerne lever mest af sjøfart og handel. Vigtigste by er Sangkapura med 6 700 indb.

Bax, Ernest Belfort (1854—), eng. socialøkonomisk og filosofisk forfatter. B. har studeret filosofi bl. a. i Tyskland og er advokat. Sammen med socialidealisten William Morris grundlagde han 1885 de moderate socialisters sammenslutning, «The socialist league», fra hvilken han senere skilte sig ud for at gaa over til socialdemokraterne. B. har i bøger og presse udfoldet en frugtbar forfattervirksomhed i socialhistoriske og socialetiske emner; han er en aandfuld og kundskabsrig kritiker og en udmerket skribent.

Baxter *[bæ'xtə]*, Richard (1615—91), eng. nonkonformistisk prest, blev 1641 prest i Kidderminster, hvor en stor menighed blomstrede op. Han sluttede sig til den puritanske reisning under Cromwell og tjente tre aar som feltkapellan i parlamentshæren. Under en heftig sygdom i 1647 paabegyndte han sin berømte bog «De helliges evige hvile», som udkom 1649 (dansk overs. Kbh. 1846). Da uniformitetsakten udkom (1662), traadte han ud af statskirken og blev gjenstand for mange forfølgelser.

Bay, Edvard (1867—), d. zoolog, tog del i den Sverdrupske polarekspedition 1898—1902.

Bayāmo, by paa østsiden af øen Cuba ved en bielv til Rio Canto og kanalen B.; dyrkning af sukkerrør.

Bayard *[bajār]*, Jean (1796—1853), fr. forfatter, en af Scribes medarbeidere, skrev ogsaa sammen med flere andre, har leveret en mængde lettere lystspil, «Le père de la débutante» («Hun skal debutere»), «Le gamin de Paris», «La fille de l'avare», «La perle des maris», «Un fils de famille», «Le mari à la campagne», «Pas de fumée sans feu», den komiske opera «La fille du régiment» o. s. v. Flere af disse stykker er spillet paa norske scener.

Bayard *[bajār]*, Pierre du Terrail (1476—1524), «ridderen uden frygt og dadel», fr. hærfører, udmerkede sig ved snarraadigt mod i franskmændenes krige i Italien. Efter slaget ved Marignano 1515 modtog Frants I ridderslaget af ham. B. er typen paa den frygtløse, høviske ridder.

Bayard *[bai'əd]*, Thomas Francis (1828—98), nordamer. politiker, var 1880 og 1884 kandidat til præsidentværdigheden. Da Cleveland seirede, blev B. udenrigsminister (1885—89). Tilhørte som politiker demokraterne.

Bay City *[bē si'ti]*, by i de Forenede stater, staten Michigan, ved Saginaw-elven, lidt ovenf. dennes udløb i Huronsjøen, 27 628 indb. (1900). Sagbrug, saltverker, fiskeri, udførsel af saltfisk, skibsfart.

Bayer, Johann Christoffer (1738—1812), blomstermaler, f. i Nürnberg, indkaldt til Danmark 1768. Flora danica-stellets dekoratør.

Bayer, Johannes (1572—1625), t. astronom og advokat, udgav i sin «Uranometria» (1603) de første himmelkarter, hvor alle af Tyge Brahe observerede stjerner optoges og betegnedes ved græske og latinske bogstaver, begyndende forfra i hvert stjernebillede, hvilke betegnelser endnu bruges.

Bayern, kongerige i sydlige Tyskland, bestaar af to dele: det egentlige B. og Pfalz. Det eg. B. ligger mellem Østerrige (s. og ø.), Baden, Württemberg, Hessen (v.), Preussen, Thüringen, Sachsen (n.), Pfalz mellem Baden, Elsass, Hessen og Preussen. Kongerigets størrelse er 75 871 km.² med 6 513 000 indb. (86 pr. km.²). Længst i s. er landet opfyldt af de nordlige kalkalper. Det er naturskjønne egne med høie fjelde, dybe dale, rivende elve og blaa sjøer. V. f. Lech ligger Allgäueralperne (høieste top Hochvogel 2 600 m.), mellem Lech og Inn de Bayerske Alper (Zugspitze, Tysklands høieste top, 2 964 m.), i sydøstlige hjørne Berchtesgadener Alperne (Watzmann 2 714 m.). Ved Alpernes nordlige fod er der store skoge, græsgange, myrer *(Mooren)* og flere større indsjøer, dalene er fladere, fjeldene lavere. Disse egne udgjør den sydlige del af den Schwabisk-Bayerske høislette (middelhøide 5 à 600 m.), et bølgeformigt høiland, som skraaner jevnt nedad mod Donaus dal. Høisletten er bedækket med løse jordlag (sand, kalk, rullesten o. s. v.). I de brede dale er der akerland og store myrer; fladerne mellem dalene er mest tørt græsland *(Heiden)*. — Landet n. f. Donau hører til det mellemeuropæiske aasland. Det gjennemskjæres af flere som regel skogklædte fjeldkjeder (aaser) med hovedretning s.—n. Længst i ø. (ved grænsen af Böhmen) Böhmerwald (Arber 1500 m), som mod n. gaar over i Fichtelgebirge (Schneeberg 1 100 m.) og Frankenwald (mod Thüringen), længer v. Frankiske Jura, Frankenhöhe, Steigerwald (s. f. Main) og Hassberge (n. f. samme) og endelig længst i n.v. Hohe Röhn (mod Preussen) og Spessart (mod Hessen). Mellem Böhmerwald og Frankiske Jura ligger Øvre Pfalz, v. f. Frankiske Jura Franken: Mellem-Franken i s., Øvre og Nedre Franken i Mains dal. Pfalz ligger ø. f. Rhinen. Østlige del hører til Rhindalen, frugtbart lavland, og begrænses i ø. af Hardts steile vægge, længst v. Pfalzer-bergland (Hinterpfalz) og mellem dette og Hardt sækningen ved Kaiserslautern. Det meste af B. hører til Donaus elvomraade: bielve fra s. Iller, Wertach, Lech (mellem Iller og Lech Schwaben), Isar med tilløb fra Ammer- og Würmsjøen og Inn med tilløb Amm fra Chiemsjøen og Salzach (Königsee); landet om Isar og Inn er det eg. B. (øvre og nedre); bielve fra n.: Altmühl (Nedre Franken) og Nab (Øvre Pfalz). I n. har vi Mains elvomraade: Øvre, Nedre og en del af Mellem Franken. Bielve fra s. Tauber og Regnitz, fra n. frankisk Saale og Rodach. Pfalz hører til Rhinens omraade. — Klima: Rhinens og Mains dale er varmest, Alpe-egnene og høisletten koldest (Münchens middeltemperatur 7.4 °), regnmængden er størst i s. og ø.

---

lame f: (aare-) pale f; (avis) journal m, feuille f. **(synge, spille) fra bladet** — (t) vom Blatte — (e) off; at (first) sight — (f) à livre ouvert. **bladet har vendt sig** — (t) das Blatt hat sich gewendet — (e) the tables have turned — (f) la chance (le vent) a tourné. **tage bladet fra munden** — (t) kein Blatt vor den Mund nehmen — (e) speak out, speak one's mind — (f) trancher le mot: parler franchement. **bladlus** — (t) Blattlaus f — (e) plantlouse, puceron, aphis — (f) puceron m.

bladder (e) blære.

blade — (t) blättern — (e) turn over the leaves — (f) feuilleter.

blade (e) blad: rask, flot fyr.

blade-bone skulderblad.

bladen — (t) Blättern n — (e) turning over the leaves — (f) feuilletement m.

blafard (f) bleg, gusten, mat.

blaffe, blafre — (t) flackern — (e) flicker; flutter, flap — (f) vaciller; flamboyer.

blaffen (t) gjø.

blague (f) f. tobakspung; humbug; praleri, løgn; svada.

blaguer (f) prale, lyve.

blagueur (f) m. humbugmager, pralhans, blære.

Blahe (t) f. grovt lærred, presenning.

blähen (t) puste op, fylde (seilene); bræge. **sich b.** blære sig.

Blähsucht f. trommesyge.

blaireau (f) m. grævling; barberkost; (maler)pensel.

— Næringsveie: 90 pct. produktivt land, heraf 40.2 pct. aker og have, 17.1 pct. england, 3.5 pct. havnegange og 32.5 pct. skog. Der avles: alm. kornsorter (2 7 mill. tons), hø (6.2 mill. tons), poteter, humle, vin (815 000 hl.), frugt og grønsager (Rhin og Maindalen), turnips, hamp, sukkerroer, tobak o. s. v. Der var i 1904 ca. 400 000 heste, 3.5 mill. okser og kjør, 680 000 faar, 1.86 mill. svin, en del gjeder, høns, ænder og bier. — Der er adskillig skog, særlig s. f. Donau, i Böhmerwald, Spessart, aarlig afkastning 60 mill. kr., $^1/_2$ er statsskoge, $^1/_2$ privatskoge. Der udvindes noget stenkul (1.2 mill. tons), jern (170 000 tons), stensalt, litografskifer o. s. v., flere mineralkilder (Kissingen o. s. v.). — Industri betydelig i flere byer, Schwaben, Mellem-Franken, Pfalz o. s. v. Produktion: staalvarer, øl (17 mill. hl., særlig i München, Nürnberg, Erlangen, Kulmbach), tekstilvarer, glas, maskiner, trævarer, papir, legetøi (Nürnberg, Fürth), blyanter, kemikalier o. s. v. Største industribyer: Nürnberg, Fürth, München, Augsburg. — Handelen er betydelig og befordres ved seilbare elve, kanaler (Ludwigskanalen mellem Donau og Main), veie og jernbaner 7205 km., væsentlig statsbaner). Vigtigste handelsbyer: Nürnberg, München, Augsburg, Hof, Bamberg, Regensburg. — Af befolkningen er 70 pct. katoliker (s. og ø.), 29 pct. protestanter (Franken, Pfalz); man regner, at ca. 46 pct. lever af jordbrug o. s. v., 32 pct. af industri bergverksdrift), 10 pct. af handel. Der er tre hoveddialekter: frankisk (Franken og Pfalz), bayrisk (Øvre Pfalz og Øvre og Nedre Bayern (Isar og Inn) og schwabisk (Schwaben, ø. f. Lech). Tættest befolket er Pfalz og Mellem-Franken, tyndest Øvre Pfalz og Nedre Bayern. — Der er 3 universiteter (München, Erlangen, Würzburg), 1 teknisk høiskole, 1 akademi for bildende kunst (München), mange gymnasier og andre almenskoler, fagskoler, rige kunstsamlinger i München og Nürnberg o. s. v.

B. hører fra 1871 med til det Tyske rige, men har flere særrettigheder. Forfatningen (af 26 mai 1818) er indskrænket monarkisk. Kongen deler magten med landdagen, som har to kamre (K. der Reichsräte og K. der Abgeordneten). Landet deles i 8 regjeringskredse: Rhinpfalz, Øvre Pfalz, Øvre, Mellem, Nedre Franken, Øvre og Nedre Bayern og Schwaben. Budgettet er toaarigt: indtægt og udgift for 1904/05 ca. 425 mill. kr., statsgjæld (væsentlig jernbanegjæld) 1 660 mill. kr. — Den bayerske hær udgjør en selvstændig del af den tyske rigshær og kommanderes i fredstid af B.s konge, i krigstid af den tyske keiser. Den hører til 4 armékorps af rigshæren.

Historie. B. er den ældste af de tyske stater. Da romerne paa Augustus' tid naaede disse egne, beboede en keltisk stamme, vindelicierne, landet mellem Donau og Alperne, Inn- og Bodensjøen. Paa folkevandringstiden toges landet i besiddelse af germanske stammer, der havde boet i Böhmen og her antaget navnet bojovarer. Heraf landets navn Bojovarien, der i tidens løb er blevet til B. Deres hertuger kom snart i afhængighed af frankerne, og da den sidste hertug, Tassilo, forsøgte at trodse Karl den store, blev han afsat og sat i kloster 788. Under Karolingerne blomstrede B. op, men led meget ved magyarernes herjinger. Da Karolingerne uddøde, fik B. sin egen hertug under keiserens lenshøihed. 1070—1180 indehavde welferne hertugværdigheden i B., men da den berømteste af welferne, Henrik Löwe, 1180 blev erklæret i rigets akt, skjænkede Fr. Barbarossa B. som len til pfalzgreve Otto af Wittelsbach, der blev stamfader til det nu regjerende hus. Ottos søn fik tillige Rhinpfalz. Senere deltes huset i to linjer, den bayerske og den pfalziske, af hvilke den sidste omsider beholdt kurværdigheden. Ved trediveaarskrigens begyndelse regjerede kurfyrst Fredrik i Pfalz, Hertug Maximilian i B. Da de protestantiske fyrster indgik en union under Fredrik af Pfalz' ledelse, dannede Maximilian, som var fanatisk katolik, som modvegt den katolske liga. Kort efter løsrev böhmerne sig fra Østerrige og valgte Fredrik til konge; men Maximilian kom keiseren til hjælp. Fredriks hær blev slaaet ved det Hvide bjerg, keiseren lod ham erklære i rigets akt, fratog ham hans lande og gav Maximilian Øvrepfalz tilligemed kurværdigheden, som han beholdt ved den westfalske fred. Rhinpfalz blev gjort til et 8de kurfyrstendømme og tilbagegivet den ulykkelige Fredriks søn. B. havde nu fred i 50 aar, men blev saa indviklet i den spanske arvefølgekrig 1700—1714, da dets kurfyrste tog parti for Ludvig XIV. Efter slaget ved Hochstädt besatte østerrigerne landet, og kurfyrsten erklæredes for afsat, men fik dog ved freden sit land tilbage. 1740 var Karl Albrecht kurfyrste i B. Han mente sig arveberettiget til Østerrige, og Frankrige støttede hans krav i den østerrigske arvefølgekrig 1740—45. Karl Albrecht opnaaede endogsaa at blive kronet til tysk keiser 1742; men Marie Theresias tropper fordrev ham fra hans land, som atter blev hjemsøgt af krigen. Han døde 1744, og hans søn, Maximilian Josef, sluttede fred med Østerrige. 1777 uddøde den bayerske linje med Maximilian Josef, og B. gik i arv til kurfyrsten af Pfalz, Karl Theodor. Saaledes forenedes atter Pfalz og B. efter at have været adskilt i over 400 aar. Da Karl Theodor vilde afstaa Nedre-B. til Østerrige, satte Fredrik II af Preussen sig derimod, og det kom til en kort krig, den bayerske arvefølgekrig. Den franske revolution og Napoleon fik en afgjørende indflydelse paa B.s skjæbne. Ved freden i Lunéville 1801 mistede B. landet v. f. Rhinen, men fik rigelig erstatning i inddragne bispedømmer og sluttede sig fra da af nøie til Frankrige. Dette fik ogsaa indflydelse paa landets indre styrelse: klostrene ophævedes, jesuiterne fordreves, der indførtes religionsfrihed, hoveri og tiende afskaffedes; arméen blev omdannet efter fransk mønster. 1805 deltog B. i koalitionskrigen paa Frankriges side og fik til løn bl. a. Tyrol, Passau, Euchstädt og et stykke af Schwaben. 1806 antog Maximilian IV Josef kongenavn som Maximilian I; B. tiltraadte Rhinforbundet og forpligtede sig til at stille tropper til Napoleons krige. Lidt efter lidt kjølnede Napoleons soldaterudskrivninger den begeistring for Frankrige og dets keiser, som landets stadige vekst havde vakt i B., og kort før slaget ved Leipzig sluttede det sig til hans fiender. Ved Wienerkongressen maatte B. afstaa de fra Østerrige erhvervede lande, men fik igjen Rhinpfalz, som Frankrige maatte afstaa, saaledes at B. beholdt omtr. den udstrækning, Napoleon havde skaffet det. B. var den første tyske stat, der fik en fri forfatning (1818). Ludvig I (1825—48) regjerede ogsaa i begyndelsen ganske frisindet; men da han blev uenig med sit ministerium, tog han

---

blak, blakket — Ⓣ fahl, falb — Ⓔ fallow, pale; (om hest) dun — Ⓕ fauve, pâle; (hest) aubère; (mat) terne.

blaken Ⓣ ose, ryge.

Blaker Ⓣ m, hængestage, lampet.

blamable Ⓔ, **blâmable** Ⓕ dadelværdig.

blame Ⓔ, **blâme** Ⓕ f, dadel, skyld.

blame Ⓔ, **blâmer** Ⓕ dadle.

blanc Ⓕ hvid; blank. m, hvid mand; hvid farve, sminke; (egge)-hvide; centrum, maal. **b. de chaux** hvidtekalk. **b. de zink** zinkhvidt. **b. de baleine** hvalrav **blanc-bec** m, grønskolling.

blanch Ⓔ blege(s).

blanchâtre, blanchet Ⓕ hvidlig. **blanchet** m, silkeklæde, filtunderlag; trøske.

blanche Ⓕ f, hvid kvinde.

blancheur Ⓕ f, hvidhed.

blanchir Ⓕ hvidte; vaske; blege; rense; polere; blive hvid; skumme; sminke.

blanchissage Ⓕ m, vask(ing); rensning, polering; vaskeløn.

blanchisseuse Ⓕ f, vaskekone.

blanc-manger Ⓕ m, mandelfromage.

blanc-seing Ⓕ m blanket.

bland Ⓔ mild, blid.

blande — Ⓣ (ver)mischen, mengen — Ⓔ mix, mingle, blend; (kort) shuffle; (metaller) alloy, amalgamate; (sig op i) meddle in with — Ⓕ mêler, mélanger; (metaller) allier; (dyreracer) croiser; (kort)

et nyt, der var yderst reaktionært. Ministeriet havde støtte i den uvidende, af presterne paavirkede bondestand. Alligevel blev det styrtet. Dette skyldtes kongens elskerinde, danserinden Lola Mentez. Da ministeriet nemlig ikke vilde godkjende hendes ophøielse i adelsstanden, tog kongen et liberalt ministerium, der var mere føieligt. Det kom i den anledning til forskjellige optøier i München, og dette i forbindelse med revolutionen i Paris bevægede kongen til at abdicere. Sønnen Maximilian II (1848—64) var moderat frisindet, og der vedtoges en valglov, der gjaldt til 1906. Han efterfulgtes af sønnen Ludvig II (1864—86). Paa dette tidspunkt var en krig mellem Østerrige og Preussen uundgaaelig. 1866 stillede B sig paa Østerriges side. Bayrerne forsøgte at forsvare Mainlinjen, men blev efter tapper modstand beseiret. Da Bismarck ønskede at vinde B.s hjælp til kampen mod Frankrige, fik det en billig fred. Af frygt for, at Napoleon ønskede at erobre Rhinpfalz, indgik B. en alliancetraktat med Preussen, skjønt flertallet af befolkningen var afgjort preusserfiendtligt. Da Frankrige 1870 erklærede Preussen krig, vandt alligevel følelsen af, at Tyskland udadtil var en enhed, overhaand. De tyske seire, hvori de tapre Bayrere havde sin del, fremkaldte stor begeistring i B. Det var den bayerske konge, der i Versailles lod foreslaa at udraabe den preussiske konge til Tysklands keiser, og 21 januar 1871 vedtog B.s lovgivende forsamling landets tilslutning til det Tyske rige. B. har dog bevaret mere af sin suverænitet end de andre tyske stater, det er ogsaa det land, hvor uviljen mod Preussen ulmer sterkest. Paa rigsdagen hører flertallet af B.s repræsentanter til centrum. I landets indre styrelse er det ligeledes de ultramontane, der har overtaget, og de har tvunget regjeringen til at gjøre reaktionen vigtige indrømmelser. Socialismen har vundet stor udbredelse og har faaet repræsentanter i deputeretkamret, og misfornøielsen med de store militærudgifter er vokset. 1906 er der vedtaget en valglov, der indfører direkte valg og alm. stemmeret. 13 juni 1886 druknede kong Ludvig sig i Starnbergersjøen. Hans broder kong Otto er sindssvag, hvorfor farbroderen prins Luitpold siden har været landets regent.

Bayersk øl, se Øl.

Bayeux *[bajø']*, by i nordlige Frankrige, hovedstad i arrondissementet B., 8 km. fra havet ved elven Aure og den franske vestbane, 7 806 indb. Industri i porcellæn og kniplinger, handel. Gotisk domkirke (13 aarh.), gamle huse (14—16 aarh.), bibliotek.

Bayeux-tapetet *[bajø'-]* (el. teppet), en kirkeprydelse for domkirken i Bayeux, er et 70.34 m. langt, 0.50 cm. bredt stykke lærred, hvorpaa der er broderet ialt 72 scener, som fremstiller Vilhelm Erobrerens tog til England i 1066. Først fortælles togets forhistorie, særlig Harald Godvinssøns besøg i Normandi, derefter hertug Vilhelms forberedelser, og beretningen afsluttes med en meget livlig fremstilling af slaget ved Hastings. Billederne ledsages hele tiden af latinsk tekst. Paa tvers falder tapetet i tre dele, idet hovedfortællingen optager et midtparti paa 33½ cm., medens to border, en oventil og en nedentil, rummer mere dekorative fremstillinger af fabeldyr o. l. Broderiet er givet i otte forskjellige farver; men disse er ikke anvendt naturalistisk; heste kan saaledes have forskjellig farvede ben. Derimod er tegningen kraftig og livfuld. Tapetet indtager et udpræget normannisk standpunkt. Det er utvilsomt omtrent samtidigt med de skildrede begivenheder, sandsynligvis arbeidet efter bestilling af biskop Odo af Bayeux, Vilhelm Erobrerens halvbroder. Det har den største betydning for vort kjendskab til den ældre middelalders brugsgjenstande, skibe, vaaben, klædedragt o. s. v. Det opbevares nu i B.s bymuseum.

Bayeux-tapetet (brudstykke).

Bayle *(bæl)*, Pierre (1647—1706), fr. tænker. Da hans skarpe tanke ikke følte sig tilfredsstillet af den reformerte dogmatik, gik han over til katolicismen, som han dog snart forlod. Han kastede sig særlig over studiet af Cartesius' filosofi og var 1681—93 professor i filosofi i Rotterdam. Hans hovedverk er «Dictionnaire historique et critique». I dette søger han at vise den dybe kløft mellem aabenbaringen og fornuften. Disse kan ikke forenes, men mennesket bør paa grund af fornuftens uformuenhed bøie sig for aabenbaringen.

Bayly *[bēli]*, Ada Ellen (d. 1903), eng. forfatterinde, pseudonymet Edna Lyall, har skrevet meget læste fortællinger: «Donovan, a modern Englishman» (1882), «We two», «In the golden days», «Knight-errant», «Wayfaring men», «Doreen», «In spite of all», «A hardy Norseman» o. fl.

Baynet, havn paa sydkysten af republiken Haïti, Vestindien.

Bayolje, en æterisk olje, der udvindes i Vestindien af forskjellige *pimenta*-arter; den er gul, men bliver brun i luften og lugter som nellikolje. Bayrom faaes i Vestindien ved at destillere bladene med rom.

Bayona, havneby i det nordvestlige Spanien, prov. Pontevedra, ved en bugt af Atlanterhavet, 4 316 indb. God havn for mindre skibe. Fiskeri.

Bayonne *[bajå'n]*, by i sydvestlige Frankrige, arrondissementets hovedstad i depart. Basses-Pyrennées ved

battre, mêler; (vand i vin) couper, tremper; (uordentlig) brouiller, entremêler, (fig.) confondre.

blanding — ⓣ Mischung f, Gemisch n — ⓔ mixing osv.; (inter)mixture, compound, blend, (ringeagtende) medley; (metal-) alloy, amalgamation — ⓕ mélange m; mixtion f; (metal-) alliage m.

blandness ⓔ blidhed.

blandt — ⓣ zwischen, unter — ⓔ among(st) — ⓕ parmi, entre.

blank — ⓣ blank: glänzend — ⓔ shining, bright — ⓕ (re)luisant, brillant; blanc; poli.

blank ⓣ blank; blottet.

blank ⓔ blank; bleg; tom; rimfri; blanket; blanko; nite; hvid plet; maal.

blanke — ⓣ blank machen, polieren, wichsen — ⓔ polish, brighten, burnish, furbish; clean (boots) — ⓕ polir; (metal) fourbir; (støvler) cirer.

blanket — ⓣ Blankett n — ⓔ form, blank — ⓕ modèle, blanc seing m.

blanket ⓔ uldteppe; dække med teppe; lege himmelspræt.

blankesværte — ⓣ Wichse f — ⓔ blacking — ⓕ cirage m.

blanquette ⓕ f, sommerpære hvid drue, vin; ragout.

Blase ⓣ f, blære, boble, vable blemme.

blasen ⓣ blæse, puste.

blaseret — ⓣ blasiert — ⓔ blasé, jaded, sated — ⓕ blasé.

blaserthed — ⓣ Blasiertheit f — ⓔ state of being sated — ⓕ blasement m, état (m) blasé.

sammenløbet af elvene Nive og Adour, 5 km. fra Atlanterhavet, 27 601 indb. Sterk fæstning (citadel bygget af Vauban 1680), jernbaneknudepunkt; udførsel af brændevin, tømmer, skinker (B.-skinker), o. s. v.; handel med brændevin, flasker, likør, chokolade o. s. v. Gammel domkirke (13—15 aarh.), gammelt og nyt slot. B. hed i oldtiden Lapurdum, hørte i middelalderen til Aquitanien, blev fransk 1451. I B. gav Karl IV afkald paa den spanske krone 5 mai 1808. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Paris.

Bayonne *[bajǭn]*, by i nordøstlige af de Forenede stater, staten New Jersey, i nærheden af Jersey City, ca. 19 000 indb.; kemikalier, petroleumsraffinaderier.

Bayreuth *[bairøit]*, by paa ca. 30 000 indb. i det bayerske Ober-Franken ved Røde Main, verdensberømt ved det Wagnerske «Festspielhaus», hvilket Wagner opr. havde tænkt sig som et tempel for alle banebrydende tyske musikalske sceneverker, men som sluttelig blev bestemt for ham alene. Huset er grundet paa planer af Gustav Semper efter Wagners egne idéer, og indretningen staar paa høiden af datidens teknik. Det har

Bayreuth: Wagnerteatret.

1750 amfiteatralsk, halvcirkelformig opstigende tilskuerpladse, uden etager eller loger, og overdækket orkester. Grundstenen blev lagt i 1872, og i 1876 aabnedes det med «Niebelungenring», som opr. var forbeholdt dette teater, men senere er frigivet. Derimod kan «Parsifal» (1882) ikke opføres andetsteds. I nærheden ligger Wagners villa «Wahnfried», hvor han ligger begravet.

Bay-Roberts *[bē-rå'bəts]*, havneby i brit. Nordamerika paa østsiden af øen New Foundland ved Conception Bay, 2 600 indb. Driver torskefiskerier ved Labrador, anløbes hyppig af norske skibe.

Bayrom, se B a y o l j e.

Bay Verte havn i brit. Nordamerika, prov. New Brunswick. Anløbes hyppig af norske dampfartøier.

Baza (Basti), by i sydlige Spanien, prov. Granada ved elven B., 12 770 indb. (1900). Avl af og handel med vin, frugt, hamp; svovlkilde. Fra maurernes tid levninger af mure, et slot o. s. v. Gotisk kirke.

Bazaine *[bazǣn]*, F r a n ç o i s A c h i l l e (1811—88), fr. marskalk. Udmerkede sig tidlig som tapper og kløgtig officer (i Spanien og Afrika), general i 40-aarsalderen og deltog med berømmelse i Krimkrigen og den italienske krig. 1863—67 kommanderede han de franske tropper i Mexico; blev marskalk i 1864. Fremskyndede ved sine rænker keiser Maximilians fald. Aug. 1870 overgeneral over Rhinarméen. Da foreningen med Mac Mahons hær ikke lykkedes (kampe 14—18 aug.: Colombey—Novilly, Mars-la-Tour, Gravelotte), maatte han trække sig ind i Metz, der blev indesluttet af tyskerne. Proviantmangel og sygdomme i hæren nødte ham til at kapitulere 27 okt. Hele hæren (170 000 mand) krigsfanger. Beskyldt for uduelighed, af Gambetta endog for forræderi. Anklaget 1872, 1873 dødsdømt; straffen dog formildet til 20 aars fængsel. Flygtede 1874. Død i fattigdom i Madrid. [Litt.: A. Motzfeldt, «Marskalk Bazaines proces» (Kra. 1885).]

Bazalgette *[bǽzəlget]*, S i r J o s e p h W i l l i a m (1819—91), eng. ingeniør, anlagde 1858—88 Londons kloaksystem, 90 eng. mil med en bekostning af 8 mill. £, og udførte flere andre mægtige ingeniørarbeider. Adlet 1874.

Bazar, se B a s a r.

Bazard *[bazår]*, S a i n t A m a n d (1791—1832), var den aandelig bedst rustede af de unge mænd, der blev vundet for socialfilosofen og religionsstifteren Henri de Saint-Simons (s. d.) lære. B. var glødende idealist og en agitatorisk kraft; 1820 organiserede han det hemmelige revolutionære Karbonariernes («kulbrændernes») samfund, der fik forgreninger over hele Frankrige. Han dømtes til døden, men undslap, opgav saa revolutionsmageriet og blev Saint-Simonist. 1828—29 holdt han i Paris en række forelæsninger over «Den Saint-Simonistiske lære» (udgivet i 2 bd. 1828—30), som herigjennem videre udformedes og erholdt videnskabelig rygrad. Ved sin rationalisme kom imidlertid B. paa kant med skolens overhoved, Prosper Enfantin, og han trak sig krænket tilbage fra den hele bevægelse, som snart gik tilgrunde i sværmeri. B. er ved sit verk en af socialismens betydeligste forløbere.

Bazeilles *[bazǽj]*, landsby i nordvestlige Frankrige, depart. Ardennerne, nær Sedan. Kamp 1 sept. 1870 mellem bayrere og franskmænd (en episode af slaget ved Sedan).

Bazin *[bazǣ']*, R e n é F r a n ç o i s N i c o l a s M a r i e (1853—), fr. forfatter, en alvorlig, fin skribent, gjorde sig bemerket ved sine skildringer fra landsbygden og sine breve fra reiser i Italien og Spanien. Hans mest anseede bog, romanen «La terre qui meurt» (1899), foregaar blandt bønder i Vendée og er en i al sin ro gribende skildring af brydningen mellem den gamle slegt, som hænger med rodfæstet kjærlighed ved fædrenes jord, og ungdommen, som slaar vrag paa at dyrke hjemmejorden og forlader den. I «Le guide de l'empereur» og «Les Oberlé» er scenen Elsass. Blandt hans øvrige arbeider er «Une tache d'encre», «De toute son âme», «Contes de bonne Perrette».

Ba'zzi, G i o v a n n i A n t o n i o d e (kaldt S o d o m a) (ca. 1477—1549), ital. maler, var sterkt paavirket af Lionardo, hvem han ligner i kolorit og opfatning, skjønt hans store produktion har et noget overfladisk præg. Hans hovedverk «Alexanders og Roxanes bryllup» (villa Farnesina, Rom) skaffede ham optagelse i ridderstanden; forøvrigt var han gjenstand for stadig opmerksomhed paa grund af sin ekstravagante personlighed.

B. c., b a s s o c o n t i n u o.

Bché., bot. forkortelse for B o u c h é, P. F. (s. d.).

---

blasfemi — Ⓣ Blasphemie, Lästerung f — Ⓔ blasphemy — Ⓕ blasphème m.

blasfemisk — Ⓣ blasphemisch, gotteslästerlich — Ⓔ blasphemous — Ⓕ blasphémateur.

blasig, blasicht Ⓣ blæret.

blason Ⓕ m, vaaben(skjold); heraldik.

blasonner Ⓕ male, forklare vaabenskjold; bagtale.

blaspheme Ⓔ, **blasphémer** Ⓕ (be)spotte.

blass Ⓣ bleg; vag.

Blässe Ⓣ f, bleghed; blis; blishøne.

blässlich Ⓣ blegladen.

blast Ⓔ vindstød; kornbrand, meldrøie; (lande)plage, smitte. Vb svide, brænde; smitte, ødelægge; bortminere. **blast-furnace** masovn

blatérer Ⓕ bræge; skryde.

blatier Ⓕ m, kornhandler.

Blatt Ⓣ n, blad.

blatte Ⓕ f, kakerlak.

Blatter Ⓣ f, blemme; pl, (børne)kopper.

blatterig Ⓣ fuld af blemmer.

blätterig Ⓣ fuld af blade.

blättern Ⓣ blade.

Blätterteig Ⓣ m, butterdeig.

blau Ⓣ blaa. **blauer Dunst** m, blaar (i øinene).

Bläue Ⓣ f, blaa farve.

blauen Ⓣ: **sich b.** blaane.

blaze Ⓔ blus; blis; blink (paa træ); blusse; blinke (trær).

blazon Ⓔ forklare vaabenskjold;

B. C. L., forkortelse for Bachelor of civil law, den laveste grad ved det juridiske fakultet i England, se Bachelor.

Bde'llium, en gjennemskinnelig, mat, rødlig eller brunlig gummiharpiks, som paa grund af sin lugt benyttes til forfalskning af myrrha.

Bdellostoma, se Slimaal.

B-dur, se Toneart.

Be, kem. tegn for beryllium.

Beach *[bītš]*. Sir M. E. Hicks-, se Hicks-Beach.

Beachport *[bītšpåət]*, havn i Sydaustralien. Postkontor, telegrafstation.

Beachy Head *[bītši hed]*, 170 m. høit, steilt forbjerg paa Englands sydkyst, Sussexshire, med fyrtaarn (nyt fra 1902) og signalstation. Fransk seier (tilsjøs) over den eng.-holl. flaade 10/7 1690.

Beaconsfield *[békənzfīld]*, Benjamin Disraeli, jarl af (1804—81), eng. statsmand og skribent, søn af litteraturhistorikeren Isaac d'Israeli, en mand af jødisk æt. Da B. D. blev født, led jøderne i England under den samme sociale fordomsfuldhed som andensteds i Europa, uagtet deres menneskerettigheder var officielt anerkjendt. Disse forhold fik afgjørende betydning for B. D.s udvikling. Istedetfor at blive sendt til et af de sedvanlige «colleges», som hans samtidige besøgte, fik han sin opdragelse i hjemmet hos sin fritænkerske fader i en kreds af radikale politikere og filosofer udenfor den officielle magtsfære. Hans «kritisk-negative evner» skjød i disse omgivelser villig vekst, og i sin frodige fantasi formede han sine tanker og følelser til et trodsigt, udfordrende angreb paa det bestaaende samfund. 21 aar gml., medens han endnu indtog en beskeden plads paa et sagførerkontor, offentliggjorde han sin roman «Vivian Grey», som vakte en eksempelløs opsigt og navnlig gjorde aristokratiet rasende. Under denne storm forlod B. D. England, og da han 3 aar efter kom tilbage, offentliggjorde han yderligere tre andre romaner, deriblandt «Contarini Fleming». Denne roman aander i lighed med «Vivian Grey» et intenst begjær efter magt og ry *(power and fame)*, og i begge hævdes, at manden for at naa det høieste bare behøver én ting: «mod, ublandet fuldstændigt mod». Denne grundopfatning tog B. D. med sig fra litteraturen ind i politiken, hvor han debuterede som valgkandidat for byen Wycombe med et radikalt program, som bragte ham ikke mindre end fire nederlag, helt til han i 1837 fattede den beslutning at gaa over til toryerne. Hans første optræden i parlamentet blev en begivenhed lige meget paa grund af hans ekscentriske manerer og klædedragt som paa grund af hans originale idéer og hans dristige paradokser; men det blev snart klart, at man stod overfor en mand med sikkert voksende indflydelse. De bevægede forhold i begyndelsen af 1840-aarene, som staar i forbindelse med kornlovenes ophævelse, kaldte B. D. frem i forgrunden af det offentlige liv, og efter Peels fald i 1846 er han at betragte som det konservative partis fører. Under Lord Derbys kortvarige ministerier i 1852 og 1859 var B. D. finansminister og vakte navnlig første gang opmerksomhed ved sine reformforslag, som senere blev delvis realiseret af hans modstandere. I 1868 blev han førsteminister; men til hans store skuffelse lykkedes det ham ikke at realisere sine mange indenrigske reformplaner, og først i 1874 lykkedes det ham atter at komme til magten væsentlig som en følge af nationens stigende uvilje med den spagfærdige udenrigspolitik, som Gladstone havde ført. De følgende seks aar betegner de mest glimrende i hans liv. Med en svær majoritet i ryggen kjender han sig endelig engang efter lange tantaluskvaler i besiddelse af virkelig magt. Han redder Tyrkiet ud af Bismarcks, Ruslands og Østerriges klør, skaffer England Cypern og Suezkanalens aktier, sender prinsen af Wales til Orienten, fordi «man maa paavirke Asien gjennem dets indbildningskraft», og gjør Victoria til keiserinde af Indien. Til gjengjæld blev han selv i denne tid (1876) ophøiet til jarl af Beaconsfield. Høidepunktet af hans storhed var hjemkomsten fra Berlinerkongressen i 1878, da han blev hyldet i London som en triumfator. I 1880 var fortryllelsen brudt, og hans ministerium faldt, og det følgende aar døde han fuld af skuffelse og beklagelse over Gladstones fredsvenlige sydafrikanske politik. B. er ligesom alle usedvanlige, sammensatte naturer blevet bedømt høist forskjellig, navnlig i England, hvor der er en voksende litteratur om hans liv og gjerning. Paa dansk er han skildret af G. Brandes, «Benjamin Disraeli». Kbh. 1878.

Beaconsfield.

Beaconsfield *[békənzfīld]*, liden by i England, Buckinghamshire, 13 km. fra Windsor. Digteren E. Waller og Edmund Burke ligger begravet her. B. Disraeli fik 1876 titelen jarl af B.

Beaconsfield *[békənzfīld]*, før af boerne kaldt Du Toits Pan, britisk Syd-Afrika, by i Kapkolonien (Griqualand West), lige ved siden af diamantdistriktets hovedstad Kimberley, ca. 5 km. fra Oranjekoloniens vestgrænse, med ca. 10 000 indb., for det meste indfødte arbeidere i de nærliggende diamantgruber.

Beānus (nylat.), grønskolling. Tidligere ved tyske universiteter navn paa en nybagt student (rus), uerfarent, dumdristigt menneske.

Beard *[bīəd]*, George Miller (1839—82), berømt læge ved universitetet i New York, har især beskjæftiget sig med nervesygdomme; mest bekjendt ved sin bog «American nervousness, with its causes and consequences».

Beardsley *[bīədzli]*, Aubrey Vinc. (1872—98), eng. tegner, tilhører den kreds, hvis aandelige fører var Oscar Wilde, og har i en række glimrende og paradoksale tegninger givet udtryk for retningens raffinerede og dekadente idéer. [Litt.: R. Klein, «A. B.» i «Die Kunst» (1902).]

Bear Haven *[bǣə hēvən]*, ø med havn (2 115 indb.) i Bantry Bay, Irland. Se Bantry.

Bear Lake *[bœə lēk]*, se Bjørnesjøen.

---

udsprede, skildre; udbasunere; pryde; heraldik.

blé (f) m, (hvede)korn; kornaker.

bleach (e) blege(s).

bleak (e) (raa)kold, trist, ødslig.

blear-eyed (e) surøiet.

bleat (e) bræge, brægen.

bleb (e) blemme.

Blech (t) n, blik; penge; vrøvl.

blechen (t) punge ud.

Blechner, Blechschläger, -schmied (t) m, blikkenslager.

blecken (t) vise, blotte.

bleed (e) bløde; aarelade.

bleg — (t) bleich, blass — (e) pale, pallid — (f) pâle; (lig-) blême.

blegsot — (t) Bleichsucht f — (e) green sickness, chlorosis — (f) pâles couleurs f pl; chlorose f.

blege — (t) bleichen — (e) bleach — (f) blanchir.

bleghed — (t) Blässe f — (e) paleness, wanness — (f) pâleur f; teint (m) pâle.

blegne — (t) erblassen, erbleichen — (e) grow (turn) pale; fade — (f) pâlir, blêmir.

Blei (t) n, bly. **Bleistift** m, blyant. **bleirecht** lodret. **Bleiwage** f, waterpas.

bleiben (t) (for)blive.

bleich (t) bleg.

Bleiche (t) f, bleghed; blegeplads.

bleichen (t) blege(s)

Blei(h)e (t) m, brasen.

bleien (t) plombere, lodde.

bleie(r)n (t) af bly; blytung trykkende.

Béarn *[beār el. beárn]*, tidligere provins i s.v. Frankrige ved foden af Vestpyrenæerne, østlige del af depart. Nedrepyrenæerne, 4 400 km.² Kvægavl, dyrkning af vin og mais, udvinding af jern, lærredsfabrikation. Hovedstad Pau. Karl Johans fødested. Béarnerne er beslegtet med gascognerne, har ogsaa flere træk fælles med baskerne, som satte sig fast her i 6 aarh. B. havde sin egen vicomte fra 819, kom 1290 under greverne af Foix og med Henrik IV, som var født her, i 1589 under Frankrige.

Beatifikatiōn, saligprisning. I romerkirken kan paven erklære en afdød, som har udmerket sig ved heroiske dyder og undergjerninger, salig *(beatus, beata)*. En saadan maa, eller skal, paakaldes og vises særlig ærefrygt. I regelen maa der først hengaa 50 aar efter vedkommendes død. B. er nu altid forudsætningen for kanonisationen, d. e. ophøielsen til helgenværdigheden.

Beaton *[bītn]*, David (1494—1546), kardinal og statsmand, erkebiskop af St. Andrews og den skotske kirkes primas, arbeidede paa enhver maade paa at udrydde protestanterne. Hans grusomhed mod disse og politiske sympati for Frankrige og antipati mod England gjorde ham almindelig forhadt. Blev dræbt i sit bispepalads.

Beatrice *[-tritše]*, se Dante.

Beatrice *[bī'ətris]*, by i de Forenede stater, staten Nebraska, ved Blue River, 7 875 indb. Jernbaneknudepunkt. Handel med kvæg, stenbrud.

Beātus, se Beatifikation.

Beātus possidens (lat., «lykkelig er den, som har besiddelsen»), udtryk for den fordel, som besiddelsen af en ting giver i retstrætter (sml. Besiddelse).

Beaucaire *[bōkǣr]*, by i sydvestlige Frankrige, depart. Gard, ved Rhones høire bred ligeoverfor Tarascon, med hvem det er forenet ved en hængebro, 9 143 indb. Kanal (B.-kanalen) til Aigues Mortes ved Middelhavet. Industri i læder, pottemagervarer, lærred o. s. v. Messe (Magdalenamesse), før meget stor, nu mindre, dog endnu omsætning for ca. 20 mill. frc., salg af olje, vin, sydfrugter, silke. Hed i oldt. Ugernum; det nuværende navn kommer af slottet Bellum Quadrum, en af hugenotternes sikkerhedspladse.

Beauce *[bōs]*, gammelt landskab i midtre Frankrige, Orleannais, mellem Loire og Seine, frugtbart kalkplateau (Paris' kornkammer), ca. 7 750 km.², før skogbevokset. Beboerne, der kaldes beaucerons, driver kornavl, faareavl.

Beaufort *[bō'fət]*, Henry (1377—1447), eng. kardinal, halvbroder af Henrik IV, blev 1397 biskop af Lincoln, senere af Winchester, deltog 1417 i kirkemødet i Konstanz, hvor han var virksom for Martin V's valg til pave; til belønning blev B. kardinal. Da Henrik V døde, blev B. formynder for den lille Henrik VI; han laa idelig i strid med regenten i England, hertugen af Gloucester. Da paven gav B. det hverv at samle penge til et korstog mod husiterne, brugte han pengene til kampen mod Jeanne d'Arc og var formand for den domstol, som dømte hende til døden 1431.

Beaufort *[bōfā'r]*. 1. By i Frankrige, depart. Maine et Loire; slotsruiner; fabrikation af seildug. 2. By i Frankrige, depart. Savoie; fabrikation af ost.

Beaufort *[bō'fət]*. 1. By i de Forenede stater, staten Nordcarolina ved Newports udløb, tømmerudførsel. 2. By i de Forenede stater, staten Sydcarolina, fosfatudførsel. 3. Distrikt i Kapkolonien, 16 508 km.² med 9 239 indb.

Beauforts *[bōfā'r]* **vindskala,** opstillet af den engelske admiral B., betegner vindens styrke eller fart og seilføring for et linjeskib fra midten af den første halvdel af det 19 aarh., klos bidevind, godt fuldt seil. De til B.s skalas 12 grader svarende vindhastigheder (v.h.) i m. pr. sekund er:

B.s sk.	v.h.	B.s sk.	v.h.	B.s sk.	v.h.
0	0—0.5	4	6—8	8	17—21
1	0.5—2	5	8—11	9	21—25
2	2—4	6	11—14	10	25—29
3	4—6	7	14—17	11	29—33

B.s skala 12, orkan, over 33 m. p. s. Storm begynder ved 9.

Beaugency *[bōžāsī]*, by i midtre Frankrige, depart. Loiret, ved Loire- og Orleansbanen; 3 367 indb. Industri i læder, eddike, bryggerier o. s. v.; gammelt raadhus, slot med taarn fra 11 aarh., gammel stenbro over elven, gammel kirke. Kampe i decbr. 1870 mellem tyskere og franskmænd (under Chanzy).

Beauharnais *[bōarnæ']*. 1. Alexandre, vicomte af B. (1760—94), fr. politiker. Deltog i den amerikanske frihedskrig. 1789 en af adelens repræsentanter i rigsstænderne; liberal; sluttede sig til tredjestanden og gav afkald paa sine adelsprivilegier den navnkundige 4 aug. Som formand for nationalforsamlingen i 1791 meddelte han kongens flugt med de ord: «Kongen er reist. Saa gaar vi over til dagsordenen.» Gik senere til hæren ved Rhinen, var her uheldig; blev beskyldt for forræderi og guillotineret. Hans fraskilte hustru Josephine egtede senere Bonaparte (Napoleon). — 2. Eugène de B., se Leuchtenberg. — 3. François, marki af B. (1756—1823), broder af næstforeg. Konservativ. Emigrerede 1792. Opfordrede førstekonsulen (Bonaparte) til at gjenindsætte Bourbonerne. Senere en tid i keiser Napoleons tjeneste som gesandt i Madrid, men snart afskediget. — 4. Hortense Eugénie de B., se Hortense. — 5. Josephine de B., se Josephine.

Beaujolais *[bōžālǽ]*, landskab i sydøstlige Frankrige, før generalguvernementet Lyonnais, mellem Loire og Saône, hører nu til depart. Loire og Rhône; udmerket vin (B.-vin), tekstilindustri. Byer: Beaujeu, Villefranche, Belleville o. s. v.

Beaulieu *[bōlju]*, eng. havn ved Kanalen, ligeoverfor øen Wight. 870 indb. Postkontor, telegrafstation.

Beauly *[bō'li]*, havn i Skotland, grevskabet Inverness, ved mundingen af en elv af samme navn. 879 indb. Postkontor, telegrafstation.

Beaumanoir *[bōmanwār]*, Philippe de Rémi, sire de, fr. retslærd fra 13 aarh.; forfatter af «Coutumes de Beauvoisis» (bedste udgave ved Salmon, 1899—1900).

Beaumarchais *[bōmaršǽ]*, Pierre Augustin Caron de (1732—99), fr. forfatter, en livlig, stridbar, slagfærdig aand, eventyrlig anlagt i stor stil, i sine skrifter en af banebryderne for den franske revolution. Han var kongelig urmager og musiklærer for Ludvig XV's døtre, kjøbte adelskab, kastede sig ind i spekulationer, blev millionær, søgte under en proces at bestikke dommeren og gjorde, da han tabte sagen, stor skandale ved at trække bestikkelseshistorien frem. Hans veltalende, vittige, skarpe «Mémoires» (1774—75), hvor han hen-

---

blême (f) (lig)bleg.
blêmir (f) blegne.
blemish (e) (sætte) klik (paa); lyde, skavank.
blend (e) blande (sig).
blende (min.) — (t) Blende f — (e) & (f) blende f.
blenden (t) blinde, blænde.
bléser (f) lespe.
bless (e) velsigne.
blessedness (e) lyksalighed.
blesser (f) saare; trykke; fornærme
blessing (e) velsignelse.
blessure (f) f, saar; krænkelse.
blet (f) blød, overmoden.
blette (f) f, vildspinat.
bleu (f) blaa. m, blaa farve; blaat (stof); blaa flek; telegram; daarlig rødvin.
Bleuel (t) m, banketræ,
bleuen (t) banke, prygle.
bleuir (f) blaane.
Blick (t) m, øiekast, blik; blink. **Blickfeuer** n, blinkfyr.
blicken (t) skue; glimte.
blid — (t) mild, sanft — (e) mild, gentle; bland — (f) doux; bon. **blidgjøre** — (t) besänftigen — (e) soften, mitigate — (f) apaiser, (r)adoucir.
blidhed — (t) Milde, Sanftheit f — (e) mildness, gentleness; blandness; placidity — (f) douceur f.
blight (e) brand (paa planter); ruin, ødelæggelse; svide, ruinere.
blik I (t) Blick m — (e) look, glance — (f) regard; (flygtigt) coup (m) d'œil; (smegtende) œillade f.
blik II — (t) Blech n — (e) white iron, tin(plate); sheet-metal — (f)

vendte sig med sin sag til det store publikum, blottede korruptionen i den franske retsforvaltning og formede sig til et voldsomt angreb. Han blev fradømt sine borgerlige rettigheder, men dommen blev snart ophævet. I 1775 fik han opført den første af sine to berømte komedier «Le barbier de Séville» og i 1784 den anden «Le mariage de Figaro», de bedste fr. komedier i det 18 aarh. De er merkelige ved sin livfulde handling, sit vid og sin revolutionære tendens, der særlig træder frem i det sidste stykke, hvor han haaner og angriber fødselsadelen og det herskende system. B.s senere skrifter var uden større betydn.; han ofrede sig væsentlig for store, dristige forretningsspekulationer, der endte med fuldstændig ruin.

Beaumarchais.

Beaumaris *[bōmǽris]*, by i England, Wales, hovedstad paa øen Anglesey, 2 326 indb., god havn, sjøhandel, badested; slotsruiner fra Edvard I's tid.

Beaumé, se Baumé.

Beaumont *[bâmō']*, Francis (1584—1616), og Fletcher, John (1579—1625), eng. forfattere, fremragende dramatikere, Shakespeares yngre samtidige, har sammen skrevet en række tragedier og komedier, der ofte er udmerkede ved fantasi, patos, fin lyrik og interessant handling, medens kompositionen stundom er noget løs, og menneskeskildringen tildels savner klarhed og fasthed: «The maid's tragedy», «Philaster», «A king and no king», «The knight of the burning pestle», «The wildgoose chase» m. fl. De var paavirket af Shakespeare og blev i sin tid sat ligesaa høit som han.

Beaumont *[bâmō']*, Jean Baptiste Élie de, se Élie de Beaumont, J. B.

Beaumont *[bâmō']*. 1. B.-sur-Oise, by i nordvestlige Frankrige, depart. Seine-et-Oise, ved elven Oise, industri i glas, ost (fromage de Brie); handel. 2. B.-en-Argonne, by i nordøstlige Frankrige, depart. Ardenner, nær Sedan, tysk seier over franskmændene 30/8 1870. 3. By i de Forenede stater, staten Texas, ved Nexeseelven, 9 427 indb.; betydelig petroleumsudvinding.

Beaune *[bån]*, by i østlige Frankrige, depart. Côte d'Or, 13 887 indb., handel med burgundervin (mange udmerkede sorter), vinavl, industri; berømt hospital (fra 13 aarh.), gammel kirke (se planche Romansk bygningskunst).

Beaune-la-Rolande *[bån la rålã'd]*, by i midtre Frankrige, depart. Loiret, 45 km. n.ø. for Orleans. 28/11 1870 seirede 10de preussiske armékorps her over to korpser af den franske Loire-armé.

Beaunis *[båni']*, Henri Étienne (1830—), fr. psykolog, deltog som overlæge i den fransk-tyske krig 1870—71 og ledede 1889—92 det franske laboratorium for fysiologisk psykologi ved Sorbonne. Skrev bl. a. «Nouveaux éléments de physiologie humaine» (1876) og «Le somnambulisme provoqué» (1886).

Beauregard *[bårgā'r]*, Pierre Gustave Toutant (1818—93), amer. general. Da borgerkrigen udbrød 1861, blev han brigadegeneral i sydstatsarméen; han vandt seieren ved Bull-Run og blev general, men maatte siden afgive overkommandoen til Robert Lee. Som kommandant i Charleston ledede han 1863 forsvaret med stor dygtighed og vandt derefter flere seire uden dog at kunne hindre Sherman's fremrykning.

Beauvais *[båvǣ']*, by i nordlige Frankrige, depart. Oise, ved foreningen af elvene Thérain og Avelon, 20 300 indb. (1901). Industri (gobelinsfabrik fra 1664, fløil, knapper, børster o. s. v.); bispesæde, garnisonsby, mange gamle bygninger (St. Etienne-kirken, en storartet ufuldendt domkirke, raadhus, huse med gavler til gaden). B. var bellovakernes hovedstad; tappert forsvar mod Karl den dristige af Burgund (monument i 1851 over Jeanne Hachette, der anførte kvinderne).

Beauvoir-sur-Mer *[båvwar-syr-mær]*, by i det vestlige Frankrige, depart. Vendée, 55 km. n.v. f. Sables d'Olonne. 2 600 indb. Byen laa tidligere ved havet, nu 4 km. fra dette og er ved kanalen Cahouette i forbindelse med dette. Liden, men god havn. Fiskeri, østersfangst. Tilvirkning af salt. Postkontor, telegrafstation.

Beauvois *[bovwa']*, Eugène (1835—), fr. historiker og arkæolog. Har beskjæftiget sig meget med nordisk historie og bl. a. oversat paa fransk Allens haandbog i Danmarks historie; endvidere norske eventyr og fortællinger af Asbjørnsen, Bjørnson o. a. Hans hovedverk er «Histoire légendaire des Francs et des Bourgondes aux 3 et 4 siècles», Paris 1867.

Beaver Dam *[bīvə dæm]*, by i de Forenede stater, staten Visconsin, 5 128 indb. (1900); jernbaneknudepunkt, maskinindustri.

Beaver Falls *[bīvə fâlz]*, by i de Forenede stater, staten Pennsylvanien, ved elven Shenangos fald, 5 km. ovenfor dens udløb i Ohio. 10 054 indb., jern-, glas- og lervareindustri.

Beavers (Beaverteen) *[bīvəz, bīvətīn]*, langhaaret, grovt bomuldstøi, der farvet eller trykt bruges til underfor i klæder eller til billige vinterklæder.

Bebeck, vakker bugt i europæisk Tyrki ved Bosporus (oldtidens Chelae); ved bugten ligger et palads «Humajun Abad», fordum laa her den tyrkiske sultans og flere tyrkiske stormænds slotte.

Bebel, Ferdinand August (1840—), det t. socialdemokratis parlamentariske fører, f. i

Ferdinand August Bebel.

---

lame, feuille, plaque (f) de métal; (jern-) tôle f; fer(-)blanc m **bliktøi** — (t) blechernes Küchengeschirr n, Blechwaren pl — (e) tin articles — (f) vases, ustensiles (m pl) en fer-blanc.

blikkenslager — (t) Blechner, Klempner m — (e) tin-man, tinker — (f) ferblantier m

blind — (t) blind — (e) blind; false (alarm); blank, mock (door); fond (love); implicit (obedience) — (f) aveugle; (skjult) cache; (alarm, dør) faux; (lydighed) passif **i blinde** — (t) im Blinden, blindlings — (e) in the dark, blindfolded; (fig.) blindly, heedlessly — (f) à l'aveugle, en aveugle, aveuglément. **blindebuk** — (t) Blindekuh f — (e) blind man's buff, blind Harry — (f) colin-maillard m. **blindemand** — (t) der Blinde — (e) the blind man, dummy — (f) mort m. **blindtarm** — (t) Blinddarm m — (e) blind gut — (f) cécum m.

blind (t) & (e) blind; (e) ogs. blinde, blænde; skjerm; jalousie, rulgardin; skalkeskjul. **Blindschleiche** (t) f, staalorm. **blindfold** (e) i blinde; binde for øinene. **blind-worm** (e) staalorm.

blinde — (t) blenden — (e) blind — (f) aveugler.

blindhed — (t) Blindheit f — (e) blindness, cecity — (f) cécité f.

blink 1 se glimt. (Med øinene) — (t) Blinzeln n — (e) twinkle — (f) clin m (d'œil). **blinkfyr** — (t) Blickfeuer n — (e) revolving (inter-

Köln; har siden 1862 med fremragende dygtighed forfægtet sit partis sag. Fra 1871 har han med kortere afbrydelser været rigsdagsmand, 1881—91 tillige medlem af Sachsens landdag. Ved rigsdagsvalgene jan. 1907 hørte han blandt de gjenvalgte. B. er en altid slagfærdig debattant og lader ingen leilighed til at bære vaaben paa regjeringen gaa unyttet; han hører til rigsdagens hyppigst optrædende og helst hørte talere, for tiden særlig naar han krydser klinge med Bülow. Under et ordskifte med rigskansleren 26 febr. 1907 afgav han den erklæring, at socialdemokraternes maal ikke er at undergrave den nu bestaaende samfundsorden. B. er en frugtbar forfatter. Overordentlig udbredt er hans verk «Die Frau und der Socialismus» (1883) og programbrochuren «Unsere Ziele» (1871), begge i talrige oplag og mange oversættelser. B.s frygtløse og hensynsfri agitation har 1872 og 1886 indbragt ham 3½ aars fængselsstraf for høiforræderi. Af borgerligt erhverv er han dreiermester og i besiddelse af en ikke ubetydelig formue, delvis ved testament skjænket ham af en begeistret tilhænger.

Beberbeck, preussisk stuteri i Hessen Nassau.

Becancour, havn i brit. Nordamerika, ved St. Lorenz-elven, prov. Quebec, 137 km. s.v. f. Quebec, 2 300 indb. Postkontor, telegrafstation.

Beccāri, O d o a r d o (1843—), ital. botaniker. Har foretaget flere studiereiser i troperne, hvorfra han har medbragt store plantesamlinger. Er udgiver af verket «Malesia», en floristisk beskrivelse af det malajiske ørige.

Beccarīa, C e s a r e, marki (1738—94), ital. strafferetsteoretiker og nationaløkonom, skrev 26 aar gl. anonymt sit epokegjørende verk «Om forbrydelser og straffe» (1764; paa faa aar i 32 italienske oplag; dansk overs. ved A. C. Alstrup 1796—98), hvori han veltalende bekjæmpede det dengang herskende grusomme straffesystem og navnlig den udstrakte anvendelse af dødsstraffen. B. har hovedfortjenesten af, at mere humane principer for straffelovgivningen brød igjennem. Ogsaa hans nationaløkonomiske forelæsninger, holdt 1769—71 (udgivet 1804), er forud for sin tid. I sin opfatning stod B. de franske encyklopædister nær.

Beccles, by i østlige England, Suffolkshire, ved den seilbare elv Waveney, 6 898 indb. (1901). Fabrikation af malt, handel med kul, korn, malt; vakker gotisk kirke.

Bech, F r e d e r i k J u l i u s (1758—1822), n. prest, virkede først som lærer i Norge, var en kort tid sogneprest til St. Knuds kirke i Odense og tog doktorgraden. I 1805 udnævntes han til biskop i Akershus stift. B. tilhørte tidens rationalistiske retning; han arbeidede ivrig paa skole- og fattigvæsenets forbedring, var vicepræces i «Selskabet for Norges vel», medlem af universitetskommissionen m. m. Ogsaa i politiken forsøgte han at gjøre sig gjældende, men nød ringe tillid paa grund af sin holdningsløshed. B. var medlem af det overordentlige storting i 1814. Først en begeistret tilhænger af Kristian Fredrik endte han med at blive Karl Johans og svenskernes advokat i Norge. B. har udgivet mange taler og skrifter af pædagogisk art.

Becher, J o h a n n J o a c h i m (1635—82(85?)), t. alkymist og læge, har havt en vis betydning som finanspolitiker, idet han er en af grundlæggerne af merkantilsystemet (s. d.), ligesom hans teoretiske betragtning over stoffenes sammensætning fik betydning udover øieblikket. Ifølge B. bestaar uorganiske stoffe af tre «jordarter», den «glasdannende», den «merkurialske» og den «brændbare», der bevirker stoffenes evne til at smelte, fordampe og brænde. B. antog, at naar stoffene brænder, gaar den brændbare jordart («terra pingvis») bort, og lagde derved grunden til flogistonteorien, der udvikledes af Stahl og gjennem det meste af det 18 aarh. gjorde studiet af kemi den største nytte.

Bechstein, F r. W. K a r l (1826—1900), t. pianofabrikant, grundlagde 1856 i Berlin en pianofabrik, som fra en ringe begyndelse efterhaanden er vokset til at fabrikere over 4 000 instrumenter om aaret. Især nyder fabrikens koncertflygeler stor anseelse.

Bechstein, L u d w i g (1801—60), t. forfatter, meget produktiv, men ikke betydelig som poet og romanskribent, har indlagt sig størst fortjeneste ved sine eventyrsamlinger, hvoriblandt den meget populære «Deutsches Märchenbuch».

Bechuana, se B e t s j u a n a l a n d.

Beck, A d o l f (nordmand), dømtes i 1896 i England paa grund af forveksling med en anden person til 7 aars strafarbeide, udstod denne straf og dømtes 1904 paany paa grund af samme feiltagelse. Nu opklaredes forvekslingen; B. blev frifunden og udbetalt en erstatning af den eng. stat. Sagen, som vakte en vis opsigt, gjorde spørsmaalet om indførelse af en appeldomstol i straffesager aktuelt og ledede til forandringer i saa henseende i den engelske lovgivning.

Beck, H a n s J o h a n n e s C h r i s t i a n (1861—), balletdirigent og solodanser ved det kgl. teater i Kbh., vakte stor opmerksomhed ved sine i koreografisk henseende ypperlige præstationer, senere ogsaa ved ydelser, der stod høit i mimisk-dramatisk henseende.

Beck, J o h a n V i l h e l m (1829—1901), d. prest og formand for «Kirkelig forening for indre mission i Danmark», har ved sin djerve folkelige veltalenhed vakt kristeligt liv i vide kredse og ved sit store organisationstalent ledet og styret en række institutioner i indremissionens tjeneste. Har udgivet flere prækensamlinger samt en selvbiografi, «Erindringer fra mit liv».

Beck, K a r l (1817—79), østerr. digter, af ungarsk-jødisk afstamning. B. var en af de politiske frihedsdigtere fra tiden før 1848; han optraadte som de fattiges og jødernes talsmand; det bedste i hans digte er skildringerne af Ungarns natur og folk. Nævnes kan samlingerne «Nächte. Gepanzerte Lieder», «Der fahrende Poet», «Stille Lieder», «Lieder vom armen Manne», «Aus der Heimat», «Still und bewegt» og hans roman paa vers «Janko, der ungarische Rosshirt».

Beckenham *[békn∂m]*, forstad til London, Kentshire, 10 km. s.s.ø. f. Themsen Bridge, 26 331 indb., se L o n d o n.

Becker, A l b e r t (1834—99), senest dirigent ved domkoret i Berlin, har som komponist vundet et anseet navn, særlig ved en prisbelønnet symfoni og en stor messe i B-moll.

Becker, A u g u s t (1821—87), t. maler, hørte til de düsseldorfere, som under indflydelse af det sværmeri, de unge norske kunstnere vakte for vort land i Tyskland, har malet en række store landskaber fra Norges natur.

Becker, J e a n (1836—84), ypperlig t. violinvirtuos, i nogle aar bosat i Firenze, hvor han stiftede den be-

---

mitting) light — Ⓕ feu el. phare (m) à éclipse.

blink II — Ⓣ Zentrum n — Ⓔ bull's eye, the white — Ⓕ blanc m.

blink Ⓔ blinke; skimte (frem); brænde svagt; bøle af for; blink, glimt.

blinke — Ⓣ blinken, blitzen, blinzeln; schimmern; (med øinene) ogs. zwinkern — Ⓔ gleam, twinkle, glimmer; (med øinene) ogs. blink — Ⓕ briller, resplendir; (funkle) étinceler; (med øinene) cligner.

blinken — Ⓣ Blinken, Blitzen, Blinzeln n — Ⓔ twinkling osv. — Ⓕ brillement, resplendissement m; étincellement m; clign(ot)ement m.

blis — Ⓣ Blässe f, Stern m — Ⓔ blaze — Ⓕ marque (f) en tête; pelote f.

bliss Ⓔ (lyk)salighed.

blisset — Ⓣ mit einer Blässe, einem Stern gezeichnet — Ⓔ blazed, with a blaze on the forehead — Ⓕ marqué en tête.

blister Ⓔ blemme; (lægge) trækplaster (paa); hæve sig i blemmer.

blithe Ⓔ (livs)glad, lystig.

Blitz Ⓣ m, lyn. I sammensætn. ogs. pokkers.

blitzen Ⓣ lyne; blinke.

blive — Ⓣ werden; (forblive) bleiben — Ⓔ be; (forblive) stay, stop, remain, tarry; (blive til) become, turn, grow, get — Ⓕ être; (blive til) devenir; (forblive) demeurer, rester. **blivende** se varig.

bloat Ⓔ blæse op; trutne.

bloater Ⓔ letsaltet røgesild.

rømte «Florentinerkvartet», som indtil 1880 holdt koncerter rundt i verden, saaledes i Kra. 1878. Sønnen Hugo B. (1864—), professor i Frankfurt a. M., er en begavet cellist og komponist, som ogsaa har optraadt i Kra.

Becker, Karl Friederich (1777—1806), t. historiker, forfatter af flere historiske skrifter bl. a. «Weltgeschichte für Kinder und Kinderlehrer», 9 bd., Berlin 1801—05, der har oplevet mange udgaver og er blevet fortsat og bearbeidet af andre historikere. En dansk oversættelse «Beckers verdenshistorie» har opnaaet 3 oplag.

Becker, Karl Ludwig Friedrich (1820—1900), t. genre- og historiemaler, har under indflydelse af den gamle venetianske kunst udført en række billeder fra den tyske renaissance, der sikrede ham stor popularitet og stillingen som præsident for kunstakademiet i Berlin.

Becker, Nikolaus (1809—45), t. digter, forfatter af den bekjendte, populære sang «Sie sollen ihn nicht haben, den freien deutschen Rhein» (1840), som blev besvaret fra fransk side bl. a. af de Musset og Lamartine. B.s øvrige vers var uden betydning.

Becker, Wilhelm Adolf (1796—1846), t. arkæolog, professor i Leipzig, har skrevet «Gallus, oder römische Szenen aus der Zeit Augustus» og «Charikles, Bilder altgriechischer Sitte» samt paabegyndte «Handbuch der römischen Altertümer», der fortsattes af Marquardt (s. d.).

Beckerath, Hermann v. (1801—70), t. politiker, bankier, valgtes 1848 til medlem af parlamentet i Frankfurt og var med at overbringe den preussiske konge det tilbud om den tyske keiserkrone, som dengang (1849) ikke blev modtaget. 1849—51 var han medlem af Preussens andet kammer, hvor han ihærdig søgte at bekjæmpe reaktionen.

Becket, Thomas à (1118—70), Henrik II's kansler og fra 1162 erkebiskop af Canterbury. Som saadan satte han sig som formaal at forsvare kirkens ret og frihed overfor kongen. Da denne paa synoden i Clarendon 1164 havde sat sit kirkepolitiske program igjennem, negtede B. at anerkjende synodens beslutninger og flygtede til Frankrige. 1170 kom et forlig istand, hvorefter B. vendte tilbage til England. Da striden snart igjen brød ud, drog fire riddere efter en ubesindig ytring af kongen til Canterbury og dræbte B. foran St. Benedicts alter aftenen 29/12 1170. To aar efter blev han kanoniseret, og kongen maatte gjøre offentlig kirkebod ved hans grav.

Beckford *[békfəd]*, William (1760—1844), eng. forfatter. Hans litterære debut, «Biographical memoirs of extraordinary painters», fulgtes snart af flere reiseskildringer og romaner. Hans hovedverk, «The history of the caliph Vathek» (1786—87), en fantasirig og sarkastisk østerlandsk fortælling, har øvet stor indflydelse paa Byrons digtning.

Beckman, Anders Fredrik (1812—94), sv. biskop. Efter at have indehavt forskjellige geistlige og teologiske embeder blev han 1851 professor i systematisk teologi ved universitetet i Upsala. 1864 biskop i Hernösand og 1875 biskop i Skara. B. har udfoldet en rig forfattervirksomhed («Nya testamentets lära om Kristi guddom», «Om den eviga osaligheten», «Om betydelsen af Kristi försoning») og vundet et anseet navn i den svenske kirke.

Beckman, Ernst (1850—), sv. forfatter og politiker, søn af A. F. B. Efter et fleraarigt udenlandsophold optraadte han fra 1876 som redaktør, rigsdagsmand og pædagog i kamp for afhold, folkeoplysning, arbeiderspørsmaal, kravet om almindelig stemmeret, toldfrihed for levnetsmidler o. s. v. Har udgivet flere digtsamlinger.

Beckske linje, se Oldenborgske hus.

Beckum, by i v. Preussen, kreds Münster, ved Werseelven, 7 048 indb. (1905). Jernbaneknudepunkt; kalkbrud, strontiumgruber.

Beckx, Pierre Jean (1795—1887), jesuitergeneral, f. i Belgien, blev 1847 prokurator for provinsen Østerrige. Da ordenen blev forjaget 1848, drog han til Belgien, men kunde atter 1852 vende tilbage til Østerrige. Blev 1853 ordenens general. Som saadan har han med stor dygtighed ledet ordenen og navnlig interesseret sig for dens arbeide i protestantiske lande.

Becque *[bæk]*, Henry François (1837—99), fr. forfatter, dramatiker, havde længe adskillig modgang, slog først igjennem med det bekjendte dystre familiedrama «Les corbeaux», som det efter flere aars forgjæves forsøg lykkedes ham at faa opført i 1882. Af hans øvrige, faa stykker maa nævnes «La navette» og «La parisienne». B. var udpræget realist med et skarpt pessimistisk syn paa menneskene.

Becquer *[békker]*, Gustavo Adolfo (1836—70), sp. digter, tilhørte en slegt, som oprindelig stammede fra Tyskland, maatte hele sit korte liv kjæmpe med sygdom og nød. Hans fantasifulde beretninger, der minder om den tyske digter E. T. A. Hoffmann, og hans stemningsfulde, drømmerige, musikalske vers «Rimas», der tildels minder om Heine, viser en egte poetisk begavelse og giver ham en fremskudt plads blandt spanske digtere i det 19 aarh.

Becquerel *[bækrǽl]*, Antoine César (1788—1878), fr. fysiker, fra 1837 prof. ved Musée d'histoire naturelle, arbeidede især med elektriske og elektromagnetiske problemer og skrev en «Traité de l'électricité et de magnetisme» i 7 bd. — Alexandre Edmond B. (1820—91), fr. fysiker, søn af forannævnte A. C. B., fulgte 1878 sin fader i stillingen ved det naturhistoriske museum, har bl. a. gjort vigtige undersøgelser af fosforescensen og af solspektret. — Antoine Henri B. (1852—), fr. fysiker, søn af forannævnte A. E. B., blev 1892 prof. ved det naturhistoriske museum og er fra 1895 prof. ved Paris's polytekniske høiskole. Han har især studeret elektricitet og elektrooptik og opdagede 1896 «Becquerel-straalerne» (se Radioaktivitet), hvorfor han 1903 fik halvdelen af Nobels pris for fysik.

Becse *[bætšæ]*. 1. By og markedsplads i Ungarn, komitat Bacs Bodrog, ved høire bred af Theis, 18 865 indb. (magyarer og serber). Fiskeri, kornhandel. Heder egentlig Gammel eller Serbisk B. 2. Ny eller Tyrk. B., by i Ungarn, komitat Torontál, ved Theis's venstre bred, 7 752 indb. (magyarer og serber). Handel med korn, frugt og tobak.

Becskerek (Nagy el. Store B.) *[nadj-bætškæræk]*, by i Ungarn, hovedstad i komitat Torontál, ved elven Bega, 26 407 indb. (1900). Jernbaneknudepunkt; vin- og silkeavl, korn- og kvæghandel.

Bēda (674—735) med tilnavnet «den ærværdige», blev opdraget i benediktinerklosteret Monkwearmouth og traadte som ung ind i klosteret Jarrow, hvor han levede til sin

bloc (f) m, blok; masse; kasernearrest.
blocaille (f) f, murstensbrokker.
block (e) blok; kvartal; hindring, stansning; sperre, blokere.
blockade (e) blokering; blokere.
blöcken (t) (ud)blokke.
blockhead (e) dosmer.
Blockhaus (t) n, **blockhaus** (f) m, **block-house** (e) blokhus.
blockieren (t) blokere.
blocus (f) m, blokering.
blod — (t) Blut n; (fyrstel.) Geblüt n — (e) blood; (størknet) gore — (f) sang m. **sætte ondt blod** — (t) böses Blut machen — (e) make bad blood, breed ill-blood — (f) irriter, aigrir les esprits. **med koldt blod** — (t) mit kaltem Blute — (e) in cold blood — (f) de sang froid. **blodaare** — (t) Blutader f — (e) vein — (f) veine f. **blodbad** — (t) Blutbad n — (e) carnage, slaughter, massacre — (f) carnage, massacre m. **blodbøk** — (t) Blutbuche f — (e) bloody beech — (f) hêtre (m) rouge foncé. **blodfattig** — (t) blutarm — (e) bloodless, anæmic — (f) exsangue, anémique. **blodflod** — (t) Blutfluss m — (e) hemorrhage — (f) flux m de sang. **blodmangel** — (t) Blutmangel m — (e) bloodlessness, anæmia, exsanguinity — (f) manque (m) de sang; anémie f. **blodprop** — (t) Blutpfropf m — (e) thrombus — (f) thrombe m. **blodrig** — (t) blutreich, vollblütig — (e) plethoric — (f) sanguin. **blodskam** — (t) Blutschande f — (e) incest

død. Han ofrede sig helt for sine studier og skrev en række skrifter, prækener, helgenbiografier, salmer, arbeider om tidsregningen og grammatik, samt kommentarer til bibelen. B.s berømteste arbeide er «Englands kirkehistorie» (oversat paa dansk 1864) i 5 bøger. Hans samlede verker er udgivet af Giles 1843—44 og i Mignes «Patrologia» bd. 90—95.

Bédarieux *[bedariø']*, by i Frankrige, depart. Hérault, ved elven Orb og sydbanen, 6106 indb. (1901). Fabrikation af klæde, læder, lim, papir o. s. v.; handel med tømmer, vin og korn; arkitektskole.

Bedding. 1. Det underlag m. v., hvorpaa et skib staar, naar det er under bygning. B., indrettet for landsætning af skibe, kaldes o p h a l i n g s-b. el. s l i p. 2 Se B e i t i n g. 3. Underlag af planker, ved el. l., som lægges i bunden af et skib for at beskytte lasten mod vand. Kaldes ogsaa u n d e r l a g eller, med et engelsk ord, d u n n a g e.

Bede, se B e d e k ø l l e.

Bededag. Det var fra gammel tid af skik i kirken at holde bods- og bededage f. eks. i anledning af store ulykker. Denne skik blev bevaret efter reformationen. Ved forordning af 27 mars 1686 blev disse afløst af en almindelig «faste-, bods- og bededag», som henlagdes til fjerde fredag efter paaske.

Bedeguare, se G a l l e r.

Bedekølle, dansk, faarelaar (af b e d e, gildet væder).

Bedemænd, kommunale bestillingsmænd, som i gamle dage (indtil 1ste halvdel af 19 aarh.) anvendtes til at overbringe indbydelser til barnedaab, begravelser og bryllupper.

Bederem, se T e f i l l i n.

Bedeslag kaldes de 3 gange 3 klokkeslag, hvormed ringning afsluttes, og hvorved tænkes paa den hellige treenighed. Klokkeringning er opfordring til bøn, deraf navnet.

Bedford *[be'dfəd]*, J o h a n P l a n t a g e n e t, hertug af (1390—1435), eng. feltherre og statsmand. Medens hans broder Henrik V kjæmpede i Frankrige, var B. regent i England, hvor han kjæmpede heldig mod skotterne og beseirede en fransk flaade. Efter Henrik V's død var B. regent i Frankrige og bragte ved en række heldige kampe størstedelen af Frankrige i englændernes magt, indtil hans uenighed med burgunderne og Jeanne d'Arcs optræden ganske forandrede stillingen. Under fredsforhandlingerne i Rouen døde B.

Bedford *[be'dfəd]*, eng. hertugtitel, der siden 1694 indehaves af familien Russell.

Bedford *[bédfəd]*. 1. Grevskab i sydøstlige England, 1200 km.² med 170000 indb., gjennemstrømmes af elven Ouse, fladt, leret; akerbrug, kvægavl, fabrikation af teglsten, straafletning. 2. Hovedstad i grevskabet, ved Ouse, 35144 indb.; fabrikation af landbrugsmaskiner, straafletning, handel med kvæg og korn. Rig latinskole; monument af Bunyan, som fødtes i det nærliggende Elston.

Bedford *[be'dfəd]*, britisk Syd-Afrika, by i distrikt af samme navn i den østlige del af Kapkolonien ved Great Fish Rivers midtre løb med ca. 1200 indb.

Beding, se B e d d i n g.

Bedlam *[bédləm]* (eg. Betlehem), navn paa et berømt sindssygeasyl i London, før et kloster, «Vorherres af Betlehem», grundet 1246, ved klosterets ophævelse skjænket byen London og indrettet til sindssygeasyl. Navnet bruges ogsaa i England om sindssygeanstalter i almindelighed. Deraf b e d l a m i t, galehuslem.

Bedlington *[be'dliŋtən]*, England, by i Northumberland, et stykke ovenfor mundingen af Blythelven, 19000 indb. Kulgruber, metalindustri.

Bedloe's Island *[bédlōz ailənd]*, ogsaa Liberty Island, liden ø i de Forenede stater, ved Hudson-elvens munding i New Yorks havn. Her reistes 1886 Bartholdis frihedsstøtte.

Bedit-el-Fakih («de lærdes hus»), by i sydvestlige Arabien, tyrk. vilajet Jemen, 50 km. n. f. Hodeda, ca. 8000 indb.; handel med kaffe og perler, et af jordens hedeste steder.

Bedrageri, den forbrydelse ved hjælp af vildfarelse at forlede nogen til en handling eller undladelse, hvorved der voldes ham formuestab (straffelovens § 270). Ved siden af denne bestemmelse haves særskilte straffebud for a k t i e- og b ø r s s v i n d e l (§ 273), k r e d i t-b. (§ 274), r e s t a u r a t i o n s- og b i l l e t s v i n d e l (§§ 402—403), a u k t i o n s s v i n d e l (§ 402). Der har været anket over, at straffelovens definition af b., som er den i moderne strafferet sedvanlige, er for indskrænket, og at den gamle straffelov var at foretrække, hvorefter det var nok, at man udsatte en anden for tab ved «bedragersk adfærd».

Bedsja (Bedscha), nordøstafrikansk folkegruppe, n. f. Abessinien mellem Nilen og det Røde hav, sandsynligvis af hamitisk rod. De omvendtes tidlig til Islam, blev snart dens fanatiske tilhængere og kaldte sig selv arabere, af hvilken grund de længe betragtedes som indvandrede fra Arabien. Ved siden af arabisk taler de sit eget gamle sprog, To-bedâwie. Renest repræsenteres gruppen af Bischarin, Hadendoa, Beni-Ammer, Ababde (s. d.) og Baggara, der alle er typiske hyrdefolk.

Bedstemand, andenstyrmand uden styrmandseksamen (mest paa mindre skibe). Han fører kommandoen over styrbords vagt paa kapteinens vegne (se V a g t) og gjør tjeneste som andenstyrmand ved det almindelige skibsarbeide, men deltager ikke i navigeringen, observationer, bestikopgjør og denslags.

Beduiner (arab. *bedâwi*, fl. *bedu*, ørkenboere), fællesbetegnelse for de muhammedanske nomadestammer, fortrinsvis af arabisk afstamning, i Arabien, Syrien og Mesopotamien samt i Nord-Afrika, hvor betegnelsen ligeledes anvendes paa maurer- og berberstammer i det vestlige Sahara.

Beduiner.

Bedworth *[bédwəþ]*, by i midtre England, Warwickshire, øst for Birmingham; kulgruber, masovne.

Bedækning. 1. (Astron.). Et himmellegemes usynliggjørelse ved, at en anden klode midlertidig træder foran det. Fiksstjerner bedækkes ofte af maanen, og da en saadan b. kan iagttages ogsaa af iagttagere, der er langt

---

inceste m. **blodstillende** — (t) blutstillend — (e) blood-stopping, styptic — (f) hémostatique, styptique. **blodtørstig** — (t) blutdürstig — (e) bloodthirsty, sanguinary, bloody-minded — (f) avide (altéré) de sang; sanguinaire; (grum) cruel.

blöde (t) svag, sløv; undselig, forsagt; enfoldig.

Blödheit, Blödigkeit (t) f, sløvhed, svaghed, forsagthed.

blodig — (t) blutig — (e) bloody, (blodbesudlet) gory — (f) sanglant; saignant; (blodbestænket) ensanglanté.

Blödsinn (t) m, aandssvaghed, sløvhed.

blok — (t) Block m — (e) block, log; (skomagers) boot-tree (f) bloc m; billot m; (hatte-) forme f; (støvle-) embauchoir m; (tilsjøs) poulie f.

blöken (t) mækre, bræge.

blomkaal — (t) Blumenkohl m — (e) cauliflower — (f) chou(x)-fleur(s) m (pl).

blomme se plomme, blomst.

blomst — (t) Blume f, (paa træ) Blüte f — (e) flower, blossom, (blomstring) bloom — (f) fleur f.

blomstre — (t) blühen — (e) flower, blossom, bloom, blow; (fig.) flourish — (f) fleurir. **blomstrende** (fig.) — (t) blühend — (e) florid, flourishing, blooming — (f) florissant.

blomstring — (t) Blühen n, Blüte f — (e) flowering osv. — (f) fleuraison, floraison f.

fjernede fra hinanden, kan stedernes længdeforskjel heraf udledes. Maanen bedækker ogsaa solen (solformørkelse) eller planeter; en planet dækker undertiden en anden planet. 2. (Milit.). En troppeafdeling, der skal beskytte enkelte personer, f. eks. høiere chefer, eller andre troppeafdelinger, som trænkolonner eller artilleri, der ikke selv har midler til effektivt at afverge fiendtlige angreb. B. tages derfor af kavaleri eller infanteri. Efter krigen i Mantsjuriet 1904—05 anser russerne det nødvendigt under marsch at afdele 1 infanterikompani pr. feltbatteri, ligesom der altid under fegtning beordres egne afdelinger som artilleribedækning. Det sidste er ikke almindeligt hos os, idet de andre vaaben ansees æresforpligtet til ikke at lade artilleriet i stikken. 3. Se Husdyravl.

Bedøvelse, en ved visse midler fremkaldt tilstand af følelsesløshed. Hvis b. er fuldstændig, universel, indtræder der tillige bevidstløshed, som ved indaanding af kloroform, æter eller kvælstofoksydul («lystgas»). Ved lokal b. bliver kun en bestemt region bedøvet. B. kan ogsaa fremkaldes ved sterk læsion af hjernen (se Hjernerystelse).

Beecher *[bī'tšə]*, Henry Ward (1813—87), amer. prest, sidst i Brooklyn i New York. Ved sin mægtige veltalenhed samlede han altid store skarer om sin prækestol. Han tog virksom del i de politiske kampe og arbeidede ivrig for slaveriets afskaffelse, maadeholdssagen og andre spørsmaal. Blandt hans mange skrifter kan nævnes: «Star papers» (1855), «New star papers» (1858), «Lectures to young men» (1844), «Aids to prayer» (1864), «Yale lectures on preaching» (3 bd. 1872—74) og «The life of Jesus the Christ» (2 bd. 1871—91).

Beecher *[bī'tšə]*, Lyman (1775—1863), amer. prest, var en energisk modstander af unitarismen og har indlagt sig fortjenester af bekjæmpelsen af duelvæsenet og drukkenskaben. Hans selvbiografi og breve udkom 1864, udgivet af hans søn.

Beecher Stowe *[bī'tšə-stō]*, Harriet Elisabeth (1811—96), amerikansk forfatterinde, udgav 1852 sin berømte tendensroman «Uncle Tom's cabin», det mest betydningsfulde litterære angreb paa negerslaveriet. Bogen vakte enorm opsigt baade i Amerika og Europa og fik meget stor indflydelse som i ikke ringe grad medvirkende til udbruddet af den nordamerikanske borgerkrig. Den er et kunstnerisk svagt arbeide, men dens varme menneskekjærlighed har bevaret dens store popularitet. Af forfatterindens senere arbeider kan merkes «The minister's wooing», «Oldtown folks» og det meget uheldige skrift «Lady Byron vindicated».

Harriet Beecher Stowe.

Beechey *[bī'tši]*, Frederick William (1796—1856), eng. sjøfarende og opdager, deltog i Franklins arktiske ekspedition 1818, Parrys 1819, undersøgte 1825—28 Amerikas nordkyst fra Beringsstrædet til Kap Barrow, blev admiral 1854. Af hans skrifter kan nævnes: «Narrative of a voyage to the Pacific and Behring's Strait» (London 1831, 2 bd.).

Beecheyøerne *[bī'tši-]*, nogle smaa øer i Nordishavet, n. f. Amerika, i Lancastersund, 74° 39' n. br., depotsted for polarfarere, overvintringssted for Franklin 1845. 22—23 aug. 1903 laa «Gjøa»-ekspeditionen for anker her og godtgjorde ved en række magnetiske observationer den magnetiske pols beliggenhed i distriktet søndenfor øerne.

Beefeaters *[bifī'təz]* (eng.), oksekjødspisere, spøgende øgenavn paa de 100 livgardister, som gjør tjeneste i Londons Tower i dragter fra 16 aarh. Dernæst ogsaa øgenavn for englænderne i almindelighed.

Beelzebub (Beelzebul), forekommer Matt. 10, 25; 12. 24. 27, Mark. 3, 22; Luk. 11, 15. 18 f. som navn for dæmonernes øverste, satan. Navnets betydning er omstridt. B. (d. e. «fluernes Baal») forekommer 2 Kong. 1. 2. 3. 16 som navn paa en filistæisk afgud, som dyrkedes i Ekron. Beelzebul kan maaske oversættes «husets herre».

Beer, Adolf (1831—1902), østerr. historiker, politiker og skolemand, har som ministeriets konsulent medvirket til folke- og realskolens organisation. 1873 blev han medlem af deputeretkammeret, hvor han bekjæmpede de klerikales skolepolitik; 1877 blev han medlem af herrehuset. Blandt hans bøger kan nævnes «Allgemeine Geschichte des Welthandels», 4 bd. 1860—84.

Beer, Anders (1801—63), n. fabrikant, grundlægger af garveriindustrien i vort land. Anlagde i aarene 1840—42 det første garveri for saalelæder i Flekkefjord, som senere har været denne industris centrum. B. var den første, som benyttede ekebarkning istedetfor den tidligere birkebarkning, og var ligeledes den første, som anvendte importerede (amerikanske) huder istedetfor indenlandske.

Beer, Jens Henrik (1823—1902), kgl. fuldmægtig, har oprettet 1 legat paa 50000 kr. og 1 paa 25000 kr. til fordel for henholdsvis Nationalgalleriet og Skulpturmuseet i Kra. Legaterne bestyres af Kunstmuseets direktion og anvendes til indkjøb af fremragende malerier eller kunstverker udført i marmor eller bronce, fortrinsvis af norske kunstnere.

Beer, Michael (1800—33), t. forfatter af jødisk slegt, en fin, ideelt anlagt natur. Hans betydeligste arbeide er tragedien «Der Paria», hvor han taler jødernes sag, desuden kan nævnes dramaet «Struensee».

Beer, Wilhelm (1797—1850), t. astronom, søn af en rig bankier og broder af komponisten Meyerbeer, blev oplært til handelen, men fik ved bekjendtskab med den unge Mädler lyst til astronomiske studier og byggede et lidet observatorium ved sin villa i Thiergarten. Her udførte han sammen med Mädler den første fuldstændige maanetopografi.

Beeren Eiland, se Bjørnøen.

Beernaert *[be'rnārt]*, Auguste Marie François (1829—), belg. statsmand, advokat i Brüssel, 1873 minister for de offentlige arbeider i det klerikale kabinet Malou. 1878 trak han sig tilbage og blev atter advokat i Brüssel, indtil han 1884 ved de klerikales valgseier igjen blev minister; oktober s. a. blev han ministerpræsident. Som minister gjennemførte han 1893—94 for

---

blond — (t) blond — (e) fair (-haired, -complexioned) — (f) blond.
blonder (pl) — (t) Blonden, Seidenspitzen pl — (e) (silke-) blond-lace; thread (cotton) edging lace — (f) blondes, dentelles (f pl) de soie.
blondine — (t) Blond(in)e f — (e) fairl girl, blonde — (f) blond(in)e f.
blood (e) blod. **blood-letting** aareladning.
bloody (e) blodig.
bloom (e) blomst(ring); blomstre.
bloomy (e) blomstrende.
bloquer (f) blokere; fylde; give husarrest.
bloss (t) blottet, bar; alene, kun.
Blösse (t) f, nøgenhed, barhed; blottelse.
blössen (t) blotte.
blossom (e) blomst; sætte blomst.
blot — (t) bloss — (e) bare, naked; (adv) only, merely — (f) nu, découvert; pur; (adv) ne...que; seulement. **blotstille sig** — (t) sich blossstellen — (e) expose one's self, lay one's self open — (f) se compromettre; donner prise.
blot (e) plette; tørre med trækpapir; (skam)flek; overstrygning; blotstillet brikke.
blotch (e) flek; stor blemme.
blotte — (t) entblössen, enthüllen — (e) (lay) bare, denude; uncover (one's head); betray; (sig) expose one's self — (f) découvrir; mettre à nu; (røbe) dévoiler, reveler. (sig) se compromettre. **blottet**

fatningsrevisionen, men trak sig tilbage i mars 1894. 1895—1900 var han præsident i deputeretkammeret og deltog i fredskonferencen i Haag 1899.

Beers *[bērs]*, Jan van (1821—88), flamsk digter, skrev udmerkede, melodiøse vers, bløde og følelsesfulde, efterhaanden mandigere og alvorligere: «Jongelingsdroomen», «Levensbeelden», «Gevoel en leven», «Rijzende blaren». De har været af stor betydning for den flamske bevægelse.

Beers *[bērs]*, Jan van (1852—), belgisk maler, begyndte sin virksomhed ved en række grelt virkende billeder med uhyggelige motiver, men er senere slaaet over i en pikant og temmelig letfærdig genre.

Beethoven *[bēthofen]*, Ludwig van (1770—1827), af nederlandsk slegt, søn af en forfalden og letlivet tenorsanger ved kurfyrstens kapel i Bonn, levede i hjemmet under forhold, som sterkt udviklede hans af naturen sære og grublende sindsstemning, der i enkelte perioder af hans liv slog ud i selvmordstanker. Hans sociale omgang var dog den allerbedste, og da han, efter i nogle aar at have virket som kapelmusiker i Bonn, i 1792 drog til Wien, kom han hurtig ind i de allerhøieste kredse, nød allerede i levende live den største anseelse og døde som æresborger af byen, fulgt til graven af 20000 mennesker. Nogen fastlønnet stilling havde han ikke, men levede af sine verker og sin virksomhed som lærer og koncertgiver, ligesom han tildels fik understøttelse af velyndere. De sidste leveaar tilbragte han i ensomhed, efterat en gammel ørelidelse ganske havde taget overhaand og fra 1812 gjort ham fuldstændig døv, ligesom han ogsaa blev oprevet af forholdet til sin brodersøn og dennes moder samt økonomiske bekymringer. Han er den nyere instrumentalmusiks største mester, ikke i ydre virtuositet som Berlioz og Rich. Strauss, men ved indholdets alsidige vælde. Ligesom de religiøse følelser naaede sin høide hos Bach, naaede de almenmenneskelige sin høide hos B. Som Bach staar han paa skillet mellem to epoker, idet han bragte den ene til sin afslutning samtidig med, at han byggede en helt ny grundmur for sine efterfølgere. Han var en overmægtig skaberaand i en tidsalder, der fik sit særpræg af den franske revolution, Napoleons omveltningsproces samt mænd som Kant, Goethe, Schiller, Heine, Mozart, Haydn. Selv var han en begeistret frihedsven, og den store Eroica-symfoni var efter impuls af marskalk Bernadotte oprindelig tænkt som et musikalsk verdensepos om Napoleon, da B. før statskupet i ham saa en menneskehedens befrier. Man pleier i B.s liv at antyde en deling i 3 perioder, af hvilke den første til 1800 betegnes som den Haydn-Mozartske, den anden gaar til 1815 med de mange monumentale verker fra op. 21—100, og den tredje omfatter messen, den 9de symfoni og de saakaldte «gale» strygekvartetter. Det er dog en overfladisk deling. B.s hovedverker var 9 symfonier, orkesterfantasi, ouverturer, danse, violinkoncert, violinromance, 10 violinsonater og en straalende række kammermusik af forskjellig art forresten, kantater, operaen «Fidelio» med 3 ouverturer, en næsten uoverskuelig samling af enkelt- og flerstemmige vokalverker m. v. Af denne vældige produktion rager især «Eroica», skjæbnesymfonien og den 9de symfoni høit op. B. var af hjerte og natur symfoniker langt mere end vokalkomponist. Han bragte ingen revolution i de ydre midler, idet han ligesom Haydn og Mozart byggede videre med strygekvartetten som kjerne. Men han forstørrede formerne, fornyede og mangfoldiggjorde de rytmiske udtryksmidler, omstøbte lovene for modulation, harmoni og orkestral farvelægning i en grad, som kan regnes lige med en omveltning. Medens Haydn og Mozart havde talt et mere æstetisk skjønhedssøgende sprog, talte B. i et verdenssprog om den hele menneskehed. Ogsaa for klaverets og violinens kunst betegner hans verker et kjæmpeskridt fremover mod vor tids. Selv var han en fortræffelig klaverspiller. [Biografier af Ulibischeff, Marx, Wasielewski, Nohl, Thayer m. fl.]

Ludwig van Beethoven.

Beets *[bēts]*, Nikolaas (1814—1903), holl. digter, professor i kirkehistorie, begyndte som romantiker og paavirket af Byron, men vandt sit ry og sin store popularitet med sine skisser i prosa, «Camera obscura» (1835), der er sprunget ud af det nationale holl. liv og lyser af elskværdig satire og humor. Han har ogsaa skrevet gode digte, der udmerker sig ved finhed, inderlighed og lyst lune; særlig maa fremhæves hans digte fra familie- og folkelivet.

Befāna (af Epifania), i ital. folketradition en kvindelig gud, som paa Epifania-dagen (Hellig tre konger) belønner de gode og straffer de stygge børn.

Befaren. Halvbefaren matros har været i udenrigs fart i 24 mdr. efter fyldte 15 aar, helbefaren i 36 maaneder. Indenrigs fart med fartøi over 20 tons kan dog ogsaa medregnes delvis, saa at den udenrigs fartstid nedsættes til henholdsvis 20 og 30 mdr.

Beffroi *[befrwá]* (fr.), hovedtaarnet ved de middelalderlige borganlæg. Betegnelsen er ogsaa gaaet over paa byernes klokketaarne. Heder paa eng. belfry, paa tysk Bergfried, paa norsk barfrø (s.d.).

Beffroi.

(for) — ⓣ entblösst (m. gen.) — ⓔ destitute, devoid (of) — ⓕ dénué, destitué, privé (de).

blottelse — ⓣ Entblössung f; Blösse f — ⓔ baring osv; destitution; betrayal; exposure — ⓕ dénûment m.

blotting-paper ⓔ trækpapir.

blottir ⓕ: **se b.** krybe sammen, sætte sig paa huk.

blouse ⓔ & ⓕ f, bluse; (billard)hul.

blouser ⓕ gjøre en bal; slaa paa pauke **se b.** forløbe sig.

blow ⓔ slag, stød; spy(flueeg); (blomster)flor; blæse; sprænge.

blown forpustet; udsprungen.

blubber ⓔ (hval)spæk; manæt. Vb flæbe. **blubber-lip** tyk læbe.

bludgeon ⓔ svolk.

blue ⓔ blaa; blaat; (pl) tungsindighed; nedstemt, flau, flad; gjøre blaa; blaane. **true blue** egte; streng; stok-(konservativ). **blue-bottle** knopurt. **blue-stocking** blaastrømpe

blues — ⓣ sich schämen — ⓔ blush — ⓕ avoir honte, rougir (de).

bluet ⓕ m, kornblomst.

bluette ⓕ f, gnist; sprudlende vittigt digt.

bluff ⓔ hoven, barsk; ligefrem, naturlig; steil, brat; fjeldvæg

blufærdig — ⓣ schamhaft, verschämt, züchtig — ⓔ bashful, modest, coy — ⓕ pudique, décent, chaste.

blufærdighed — ⓣ Verschämtheit, Schamhaftigkeit f — ⓔ bash-

Befolkning. Befolkningslæren (demografi, populationistik) henter sit materiale fra statistiken. Der findes her to forskjellige rækker af statistiske kilder. For det første folketællingerne, der fortæller om forholdene paa et bestemt tidspunkt (folkemængde, dens fordeling efter alder, kjøn m. m.). For det andet opgaverne over de aarlige bevægelser i folkemængden (fødsler, dødsfald, ind- og udvandring m. v.). Folketællinger er af meget gammel oprindelse og kjendes fra den tidligste historie (Jødeland, Rom). I middelalderen blev der neppe gjort nogen folketælling, men i det 16 og 17 aarh. kjendes de fra enkelte lande. Fra sidste halvdel af det 18 aarh. er de almindelige, om end de benyttede metoder fra først af var mindre fuldkomne. Sverige har allerede tidlig (1748) forholdsvis fuldstændige opgaver.

Folketællingerne gaar i Norge tilbage til 1769. For den tid, som ligger længere tilbage, er man henvist til mere eller mindre løse skjøn over folketallet. Ved aaret 1349 eller før den store pest er Norges folkemængde anslaaet til ca. 300 000, iberegnet de senere tabte provinser; efter pesten gik antallet ned til ca. 200 000, men var ved aaret 1500 atter naaet op til ca. 300 000, i 1600 til 400 000, i 1700 til 504 000, i 1800 til 883 000 og i 1900 til 2 243 000. For 1664—66 og følgende aar samt for 1701 har man ved beregningerne havt holdepunkter i optagne mandtal over mænd over en bestemt alder.

Ifølge de hidtil afholdte almindelige folketællinger har Norges folkemængde udgjort:

15 aug. 1769	723 618	(dertil ca. 4 000 hvervede milit.)
1 feb. 1801	883 449	
30 apr. 1815	886 374	(for lavt, beregnet til vel 900 000)
27 nov. 1825	1 051 318	
29 nov. 1835	1 194 827	
31 dec. 1845	1 328 471	
31 dec. 1855	1 490 047	
31 dec. 1865	1 701 756	
31 dec. 1875	1 813 424	
1 jan. 1891	2 000 917	
3 dec. 1900	2 240 032.	

For de aar, der ligger mellem hver folketælling, altsaa almindelig 10 aar, udfindes folkemængden tilnærmelsesvis gjennem beregning.

I forhold til sit areal er vort land meget tyndt befolket, idet der alene falder 7 indb. paa hver km.² i gjennemsnit. Dette er lidt mindre end i Finland, noget mindre end i Sverige (11½) og betydelig lavere end i de øvrige europæiske lande (Rusland 20, Danmark 63, Schweiz 80, Tyskland 104, Storbritannien 132, Belgien 227 pr. km.²). Stor forskjel er der mellem de forskjellige dele af landet. Tættest er befolkningen i de tre amter om Kristianiafjorden (Akershus med Kristiania, Smaalenene og Jarlsberg og Larvik) med 53 pr. km.²; den sterkeste modsætning danner Finmarken med ikke fuldt 1 pr. km.²

Som i andre lande er ogsaa hos os bybefolkningen i sterkt stigende, medens tilvekstprocenten i landdistrikterne er langt svagere. I 1900 levede 627 650 personer i byerne og 1 612 382 i landdistrikterne. Bortseet fra udvidelser tiltog byernes folkemængde i de 40 aar 1860—1900 med 2.36 pct. aarlig, landdistrikternes alene med 0.42 pct.

I 1900 fandtes der ialt 430 279 familiehusholdninger i landet med ca. 5 personer i hver. Dertil kommer 1 324 ekstrahusholdninger (asyler, hospitaler o. s. v.) og 83 005 enslige personer, logerende o. l.

Fordelingen efter kjøn stillede sig i samme aar saaledes: 1 085 691 mænd og 1 155 169 kvinder, altsaa en betydelig overvegt af kvinder. Paa 1 000 mænd falder 1 064 kvinder. Norge hører til de lande, hvor overskuddet af kvinder er allerstørst. I Sverige var overskuddet 49, i Danmark 53. Sterkest repræsenteret er forøvrigt kvinderne i byerne (182 mod 46 i bygderne i overskud pr 1000 mænd). Endnu større er forskjellen, naar man alene holder sig til voksne personer.

Hvorledes b. fordeler sig efter alder, er af stor betydning, da dette vil bestemme forholdet mellem den arbeidende del af b. og den del, der forsørges gjennem andres arbeide. Procentvis stillede forholdet i Norge sig i 1900 saaledes:

Aldersgrupper.	Mænd. Pct.	Kvinder. Pct.	Tils. Pct.
0—15	18.05	17.38	35.43
15—30	11.71	12.99	24.70
30—45	7.49	9.04	16.53
45—60	5.75	6.70	12.45
60—90	4.97	5.84	10.81
90 og derover	0.03	0.06	0.09
	47.99	52.01	100.00

Udviklingen har gaaet i den retning, at den middelaldrende slegt (30—60) forholdsvis er gaaet tilbage, medens den yngre og ældre slegt er steget. Blandt andre momenter spiller ogsaa udvandringen her ind.

Med hensyn til egteskabelig stilling (civilstand) i 1900 blandt personer over 15 aar var:

	Mænd.	Kvinder.	Tils.
Ugifte	285 813	318 558	604 371
Gifte	357 137	360 221	717 358
Separerede	417	588	1 005
Skilte	316	485	801
I enkestand	40 289	88 566	128 855
	683 972	768 418	1 452 390

Foruden de her omtalte opgaver bringer folketællingerne ogsaa andre oplysninger (om nationalitet, blinde, døvstumme, sindssyge, trosbekjendelse m. m.).

De aarlige forskyvninger i folkemængden gjennem tilvekst og afgang belyses i statistiken over folkemængdens bevægelse. Herunder falder egtevielser, fødsler, dødsfald, ind- og udvandring.

Antallet af egteskaber, der indgaaes, veksler i Norge noksaa meget fra aar til aar, bl. a. paa grund af de økonomiske forhold. I 1899 var tallet helt oppe i 15 500, men er siden sunket til 13 200 i 1905. I gjennemsnit for 1896—1900 var tallet 14 794 og for 1901—05 13 880. Giftermaalshyppigheden er i Norge temmelig liden, naar sammenligning sker med andre lande i Europa, og den har været aftagende. I Norge som i de øvrige skandinaviske lande gifter man sig senere end i Europa overhovedet, men i de senere aar er dog denne forskjel blevet mere udjevnet, idet procentforholdet af gifte mænd i ung alder har været stigende. Dette hænger sammen med industriens udvikling; thi tidlige egteskaber forekommer meget hyppigere blandt fabrik- og bergverksarbeidere end blandt andre arbeidere og i andre livsstillinger.

---

fulness, modesty, coyness, pudicity — (f) pudeur, décence, chasteté f.

blühen (t) blomstre.

bluish (e) blaalig

Blume (t) f, blomst; halespids; (vinens) buket. **Blumenkohl** m, blomkaal.

blumig (t) rig paa blomster; blomstret.

Blumist (t) m, blomstergartner, -kjender.

blund — (t) Schlummer m, Schläfchen n — (e) wink, nap — (f) (petit) somme m.

blunde — (t) schlummern — (e) nap, doze, slumber — (f) sommeiller.

blunder (e) bomre; bommert.

blunderbuss muskedonner.

blunderer, blunderhead dumrian, klods.

blunke — (t) blinzeln — (e) wink — (f) cligner de l'œil.

blunt (e) sløv; ligefrem, ugenert; sløve, døve; (slang) penge.

blur (e) (skam)flek; plette, skjæmme; gjøre uklart (om syn).

blurt out (e) buse ud med.

blus se ild, flamme, fakkel.

bluse — (t) Kittel m, Bluse f — (e) smock-frock, blouse, blowse — (f) blouse f.

Blüse (t) f, fyr.

blusel — (t) Scham(haftigkeit) — (e) shame — (f) pudeur, honte f. Se ogs. skamdele.

blush (e) rødme.

blusse — (t) lodern, flammen, glühen, erröten — (e) blaze, flame

Fødsler. Det aarlige antal fødsler veksler mellem 62 og 66 tusen eller 30 pr. 1 000 indb. I forhold til folkemængden er procenten omtr. som i Danmark, men høiere end i Sverige. Forøvrigt er den lavere end i Europa i det hele. Fødslerne viser ogsaa en svagt faldende tendens. Maksimum af fødsler pr. aar i forrige aarhundrede var 35 og det laveste tal 22, men saa lavt naar det ikke uden i aar, hvor der hersker nød eller trange tider.

Frugtbarheden blandt gifte kvinder er som bekjendt meget forskjellig efter alderen. Frugtbarhedens maksimum indtræder i det 17—18de aar, og den synker med kvindens stigende alder. Ogsaa mandens alder øver sin indflydelse, idet de høieste procenttal af fødsler fremkommer, hvor begge egtefæller er ganske unge. Der fødes flere gutter end piger, omtrent i forholdet 1067 : 1000, men forholdet udjevnes senere paa grund af den større dødelighed blandt gutter. Børn, fødte udenfor egteskab («uegte»), udgjorde 1901—05 7.06 pct. af samtlige levende fødte. Forholdet har i de senere aartier forbedret sig noget, idet procenten i begyndelsen af 70-aarene var 9. I England, Irland, Nederlandene og Schweiz var procenten lavere end i Norge, i andre lande regelmæssig høiere.

Dødsfald. Dødelighedspromillen udgjorde 1901—05 14.6. Der er intet land, som har saa lav dødelighed som Norge, Sverige alene undtaget, hvor den tildels har været lidt mindre (efter de sidste opgaver, der foreligger, er den nu lidt høiere). Den betydelige nedgang, som har fundet sted i dødeligheden gjennem tiderne, er et vigtigt vidnesbyrd om folkets fremgang i økonomiske kaar, i oplysning samt om en forbedret sundhedspleie. Sammenligner vi forholdene nu med tiden for 70 aar siden, vil vi finde, at især barnedødeligheden er formindsket, nemlig med $^1/_3$ for børn under 10 aar, samt for aldersklasserne mellem 50 og 70 aar med $^1/_4$. I aldersklasserne 10—20 og 20—30 aar er derimod dødeligheden steget, og mellem 30—40 aar er forholdet uforandret. Se ogsaa Dødelighedstabeller.

Indvandringen til Norge er forholdsvis ubetydelig. Flertallet af indvandrere er svensker, men tallet svinger noksaa sterkt fra aar til andet efter tiderne. I hvert af aarene 1898 og 1899 kom der over 2 000 svensker her til landet, men siden er tallet gaaet ned til mindre end det halve. Medens der i aarene 1891—1900 i gjennemsnit indvandrede 1 743 svensker, var den gjennemsnitlige indvandring fra andre lande 719. Dertil kommer imidlertid tilbagevandring af personer, der tidligere er udvandret til Amerika. Denne er for aarene 1891—1900 anslaaet til 20 à 30 000, altsaa ca. 2 500 pr. aar.

Af desto større betydning er **udvandringen.** I forhold til folkemængden er denne større end i alle andre europæiske lande undtagen Irland. Fra 1836—1905 udvandrede ialt 622 000 personer, hvoraf den altoverveiende del er gaaet til Amerikas Forenede stater. Udvandringen til Amerika kan dateres fra 1825, da sluppen «Restaurationen» med 52 mennesker seilede fra Stavanger til det nye land. I de nærmest paafølgende aar reiste der dog kun faa, men i 1836 gik to brigger fra Stavanger, og fra nu af gaar der nogle hundrede udvandrere hvert aar, og tallet voksede til 4 000 i 1848. Sit høidepunkt naaede udvandringen til Amerika i begyndelsen af 1880-aarene og var høiest i 1882 (28 788 personer). Ligeledes indtraadte der en sterk stigning i begyndelsen af dette aarhundrede (høiest i 1903 med 24 998 personer). Foruden til Amerikas Forenede stater udvandrer endel til andre oversjøiske lande (Sydamerika, Syd-Afrika, Øst-Asien). I de senere aar er et ikke ubetydeligt antal reist til britisk Nordamerika (Klondyke, Kanada). Udvandringen til Australien var størst i 1872 (jfr. Australien). Henved $^2/_3$ af udvandrerne er mænd. Forholdsvis sterkest optræder udvandringen blandt unge personer og allersterkest i alderen 20—25 aar. Den største del af udvandrerne har været knyttet til jordbruget, derefter følger sjøfolk, dagarbeidere og haandverksarbeidere. Blandt fabrikarbeidere er udvandringen mindre.

Med fødsler, dødsfald, ind- og udvandring er nævnt de forhold, hvoraf bevægelsen i folkemængden afhænger. Undersøger man tilveksten i de forskjellige landsdele i løbet af det 19 aarh., vil man finde, at stigningsprocenten er høiest nordenfjelds og paa Østlandet og lavest paa Oplandene. I denne tilvekst maa man se en maalestok for de fremskridt, som finder sted i den produktive virksomhed. I vort land har tilveksten i løbet af de sidste 20 aar været mindre end i Danmark, men større end i Sverige. (Om faren for overbefolkning se Malthus, Robert.)

Befragtning. Befragter (eng. *charterer*) kaldes den, der i henhold til den derom indgaaede kontrakt (certeparti) afsender varer (lovligt kjøbmandsgods) ad sjøveie med anden mand tilhørende fartøi. Som anden part i befragtningskontrakten eller certepartiet (eng *charter-party*), det almindelige udtryk, som kjendes af alle skibsfartinteresserede nationer, benævnes skibets eier bortfragter. Foruden parternes navne indeholder certepartiet skibets navn, hjemsted, drægtighed, bæreevne, klasse o. s. v., lade- og lossested, den betingede fragt, bestemmelser om liggedage og overliggedage og godtgjørelse for ophold over den stipulerede tid med forskjellige undtagelser; endvidere et mindre eller større antal klausuler, der som oftest henviser til stedlige koutumer. Fragtkontrakten kan gjælde for en eller flere reiser. I sin almindelighed kan rederen holde sig til ladningen for den omakkorderede fragt; men det hænder ogsaa, at man bliver skuffet heri, medmindre man ved certeparti og konnossement i klare og tydelige udtryk har sikret sig, at vedkommende modtager har at erlægge den omstipulerede fragt ved lastens udlevering eller stille sikkerhed for samme. Største fare for ikke hos modtageren at erholde fragten udsætter man sig under de saakaldte tidsbefragtninger (eng. *time-charters*), hvor befragteren i certepartierne har adgang til at viderebefragte (eng. *subcharter*) fartøiet til tredjeperson eller personer. Er tidsbefragteren uvederheftig, og denne paa forhaand har erholdt eller paa anden maade disponeret over fragten, og vedkommende modtager af godset kan dokumentere, at fragten allerede er udbetalt, har rederen kun at holde sig til den oprindelige befragter, med hvem fragtkontrakten er oprettet. I sin almindelighed afsluttes certepartiet gjennem mæglere, befragtningsagenter som mellemmænd, tildels er der flere mellemmænd. Ved oprettelse af certepartiet bør man nøie paase, at skibets virkelige dødvegtskapacitet opgives, enten det gjælder tunge eller lette varer, især naar det gjælder tidsbefragtning for dampskibe. At man opgiver nøigagtig dets bæreevne, kulforbrug af de for-

---

(i ansigtet) glow, flush; (b. op) flare up — (f) flamb(oy)er; (b. op) s'enflammer; (rødme) rougir.

bluster (e) larme, braake; larm.

Blut (t) n, blod. **Blutbann** m, hals- og haandsret. **Blutbruder** m, fosterbroder. **Blutegel** m, blodigle; blodsuger. **Blutgerüst** n. skafot. **blutjung** blottende ung. **blutwenig** overmaade lidet.

Blüt(h)e (t) f, blomst; blomster; blomstring. **blaue B.** syrin.

bluten (t) bløde; undgjælde.

bluteau (f) m, sigt. **bluter** sigte.

bly — (t) Blei n — (e) lead — (f) plomb m. **bly-** — (t) bleiern — (e) leaden — (f) de plomb. **blyvand** — (t) Bleiwasser n — (e) Goulard's extract — (f) eau (f) blanche.

blyant — (t) Bleistift m; (mineralet) Wasserblei n — (e) lead-pencil; (min.) plumbago — (f) crayon m; (min.) molybdène f.

blyg se blufærdig.

blæk — (t) Tinte, Dinte f — (e) ink — (f) encre f. **blækhus** — (t) Tintenfass n — (e) inkhorn, inkstand — (f) encrier m. **blæksprut** — (t) Tintenfisch m — (e) cuttle-fish — (f) sèche f.

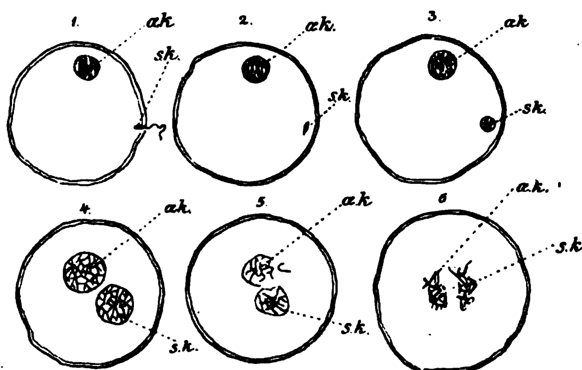
blænde — (t) blenden — (e) dazzle — (f) éblouir.

blændlygte — (t) Blendlaterne f — (e) dark lantern — (f) lanterne (f) sourde.

blændverk — (t) Blendwerk n

skjellige sorter, fart og dybgaaende. I den daglige praksis viser det sig ofte, at der opstaar tvist herom. Det hænder ogsaa undertiden, at rederen, naar han ikke paa forhaand kan regne sig til den virkelige fragt, bortfragter skibet *en rouche,* en vis sum for en bestemt reise, det saakaldte l u m p s u m-c h a r t e r. Der er indbragt forslag for «The international law association» om at arbeide for indførelse af ensartede, klare og tydelige udtryk i certepartierne, som ikke kan misforstaaes af nogen af parterne.

Befrugtning. 1. (Zool.). B.s natur og betydning har været gjenstand for menneskenes betragtninger fra de ældste tider af; det har da særlig været forholdene hos mennesket og de høiere dyr, som har fanget den største interesse. Om disse har det altid været kjendt, at begge kjøn maa virke sammen for at frembringe afkom. Ældre tiders kjendskab til b. var meget overfladisk, og man nærede tildels ganske fantastiske forestillinger om dens natur, lige til i Harveys skrift «De generatione animalium» (1651) en virkelig naturvidenskabelig opfatning af b.s væsen grundlægges. Med sit «omne vivum ex ovo» (alt levende af et eg) slog han fast, at ethvert levende væsen har sin oprindelse fra et i moderdyrets legeme dannet eg.

Befrugtning: Seks stadier af et pattedyregs befrugtning (skematisk fremstillet). æk. egkjerne; sk. sædkjerne.

Hannens betydning for befrugtningen antog Harvey alene beroede paa, at sædvædsken pirrede egget til vekst. Faa aar efter fremkomsten af Harveys arbeide paaviste Leeuwenhoeks elev van Hammen (1677) talrige smaa bevægelige traade i sædvædsken; disse traade opfattede han som snyltere og kaldte dem derfor sæddyrene *(spermatozoa).* Først et aarh. senere (1786) lykkedes det Lazaro Spalanzani at bevise, at det netop var disse sædtraade, hvem den befrugtende kraft tilkom, idet sædvædsken var uvirksom, naar disse traade frafiltreredes. Trods de nævnte erfaringers store betydning manglede dog endnu grundlaget for en virkelig forstaaelse af b.s natur; dette grundlag skabtes først ved cellelæren og paavisningen af, at saavel egget som sædtraaden er at opfatte som celler, der i alt væsentligt stemmer overens med legemets øvrige celler, omend deres forskjellige rolle under befrugtningen og afkommets første udvikling har paatrykt dem et indbyrdes forskjelligt og fra andre celler afvigende præg. — Det modne eg kan have meget forskjellig størrelse: fra et fugleeg til et fiskeeg eller til det mikroskopiske eg hos pattedyr og mennesket, men i hovedsagen er det bygget ligt hos alle dyr. Det er en enkelt, oftest kugleformet celle, som udad begrænses af en klar, tynd hinde, e g h i n d e n. Eggets hovedmasse bestaar af p r o t o p l a s m a, og i dette ligger der et lidet, rundt legeme, c e l l e k j e r n e n. Sædlegemerne, «spermatozoerne», findes i mængde i sædvædsken. Deres form er meget forskjellig hos forskjellige dyr; hos de fleste (saaledes ogsaa hos mennesket) bestaar de dog af et saakaldt hoved og en hale. Ogsaa sædlegemet er efter sin udvikling at opfatte som en enkelt celle, som dog er overordentlig liden, sammenlignet med egget, og som næsten helt mangler protoplasma. Det bestaar væsentlig af en cellekjerne (hovedet) og et kraftigt flimmerhaar (halen). Anbringes et modent eg, f. eks. af en fisk, under mikroskopet og tilsættes der sæd af samme dyreart, vil sædlegemerne omsværme egget og trækkes ind mod det; alle vil søge at trænge gjennem eghinden, men dette lykkes kun for et enkelt. Saa snart dette er skeet, hører eggets tiltrækning paa de andre sædlegemer ganske op. Efterat spermatozoen er trængt gjennem eghinden, afkastes halen, og kun hovedet bevares. Sædlegemets hoved svulmer nu op og antager kugleform, og der udvikles af dets kromatinsubstans (se art. C e l l e) et kjernenet, som ligner egkjernens. Senere tiltager ligheden mellem egkjernen og sædlegemets hoved saa sterkt, at de bliver lige store og faar samme udseende. Paa dette stadium nærmer de sig tæt op til hinanden. — Omformningen fortsættes. Kromatinet samler sig til et hos de forskjellige dyr forskjelligt antal sammenbøiede, frie smaastave, kromosomer, og en fin hinde, som hidtil har været tilstede baade om egkjernen og sædkjernen (hovedet), opløses. — Af kromosomerne er der lige mange i eg- og sædkjernen; men i begge findes kun det halve af det for artens øvrige celler karakteristiske antal; eg og spermatozo er saaledes at betragte som celler med halve kjerner. De to grupper kromosomer lægger sig derefter op til hinanden og forener sig til en stor fælleskjerne, den saakaldte f u r i n g s-k j e r n e. Denne skilles atter i to kjerner, som hver er sammensat halvt af sædkjernens kromatinsubstans og halvt af egkjernens. — Saaledes kommer hver af de to nye celler, som danner sig om de to nye cellekjerner, til at indeholde en ligelig blanding af hanlige og hunlige kjerneelementer. Hermed er b. færdig, og ved videre celledelinger dannes efterhaanden et foster. B. bestaar altsaa i en forening af hanlige og hunlige kjønsceller navnlig af deres kjerner. Ved b. er eg- og sædkjerne lige vigtige, og de forholder sig paa ganske samme maade. Afkommet kommer saaledes til i lige grad at skylde fader- og moderorganismen sin tilblivelse, og det er ikke et produkt af én af dem, saaledes som tilhængerne baade af den spermatistiske og den ovistiske teori antog.

2. (Bot.). B. bestaar ogsaa hos planterne i en sammensmeltning af to celler, hvorved der dannes en ny celle, som giver ophavet til et nyt individ. B. opfattes som en kjønslig akt, den ene af de sammensmeltende celler regnes for hanlig, den anden for hunlig. Den enkleste form af b. finder vi hos endel alger og soppe. Ved denne, den saakaldte kopulation, er de to celler, som forener sig, ialfald tilsyneladende, lige. H…

— ⓔ illusion, delusion, phantom — ⓕ illusion f, mirage m.

blære — ⓣ Blase f; (blemme) Pustel m; (fig.) Grossthuer m — ⓔ (luft-) bubble; (vable) blister, vesicle; (urin-) bladder; (i jern) flaw, (i glas) bleb; (fig.) bragger — ⓕ bulle f (d'air); (blemme) ampoule, cloche f; (urin-) vessie f; (fig.) fanfaron, vantard m.

blæse — ⓣ blasen, wehen; (b ad) etw. was pfeifen — ⓔ blow; sound (the trumpet); (ad) not care a pin for — ⓕ souffler; (upers.) faire du vent; (mus.) jouer de; (b. ad) se moquer de; (b. ud) éteindre (la chandelle). **blæsebelg** — ⓣ Blasebalg m — ⓔ (pair of) bellows — ⓕ soufflet m.

blæst — ⓣ Wind m — ⓔ wind, blast; (fig.) fuss — ⓕ vent m; (fig.) bruit m.

bløď — ⓣ weich, sanft — ⓔ soft; smooth, delicate (skin); mellow (colours) — ⓕ mou; doux; (hud) délicat; (tøl) moelleux. **lægge i b.** — ⓣ in die Weiche legen, erweichen — ⓔ soak, steep — ⓕ tremper.

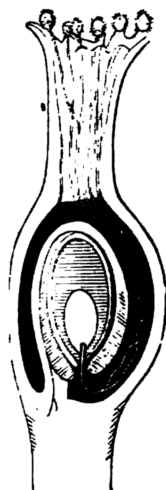
blødagtig — ⓣ weichlich — ⓔ effeminate, enervated — ⓕ efféminé.

blødagtighed — ⓣ Weichlichkeit f — ⓔ effeminacy — ⓕ mollesse f.

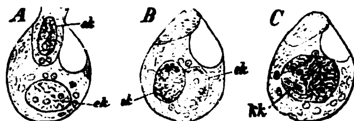
bløddyr — ⓣ Weichtier — Molluske f — ⓔ pulpy animal, mollusk — ⓕ mollusque m.

bløde — ⓣ bluten — ⓔ bleed — ⓕ saigner.

enkelte f. eks. den i ferskvand saa almindelige traadformede grønalge, spirogyra, afviger de kopulerende celler ikke fra traadens øvrige celler. Kopulationen sker mellem to celler, tilhørende hvert sit individ. Efterat der har dannet sig en forbindende kanal mellem cellerne, vandrer den ene celles indhold gjennem kanalen ind i den anden celle (opfattes som hunlig) og smelter sammen med dennes indhold. Den nye masse bliver efter at have afrundet sig og omgivet sig med en væg til en spore, som ved spiringen danner et nyt individ. Hos andre alger (f. eks. *ulothrix*) frigjøres kjønscellerne fra moderplanten og bevæger sig ved svingtraade som smaa, nøgne celler i det omgivende vand, hvor kopulationen sker. — Ved den egentlige b. er der tydelig forskjel paa kjønscellerne. De hunlige, eg-cellerne, er kuglerunde, ikke selvbevægelige og større end de hanlige, spermatozoiderne, der kan bevæge sig i vand ved hjælp af svinghaar. Hos blæretangen *(fucus)* dannes eg-cellerne i et lidet antal i oogonier, spermatozoiderne i stort antal i antheridier; b. foregaar i vandet, efterat kjønscellerne er frigjort fra sine beholdere. Moserne og karsporeplanterne udvikler ogsaa talrige spermatozoider i antheridier, medens

Befrugtning:
Støvvei med spirende støvkorn paa arret. Et støvrør er naaet frem til frøemnet.

Befrugtning hos en blomsterplante:
A. Støvrørets spids med den hanlige cellekjerne, sk, er trængt ind i egcellen. B. Den hanlige kjerne har nærmet sig egcellens kjerne, ek. C. De to kjerner smelter sammen til en ny, kk.

egcellernes antal er reduceret til én i hvert archegonium; dettes øvre del er en kortere eller længere «hals», hvis aksiale parti i moden tilstand bestaar af en slimmasse, som modtager og leder spermatozoiderne ned til eg-cellen, der befinder sig i archegoniets nedre, udvidede «bugdel». — I alle de nævnte tilfælde maa der være vand tilstede, hvori de ved svingtraade bevægelige spermatozoider kan naa hen til egcellen eller den modtagende slimmasse. Anderledes hos blomsterplanterne: den hanlige celle er her indesluttet i støvkornet, eg-cellen i **frøemnet**, og her maa først foregaa en bestøvning, hvorved støvkornene føres fra støvdragerne til arret paa spidsen af den frugtknude, hvori frøemnet findes (hos de nøgenfrøede, der har aabne frugtblade, føres støvkornet direkte til frøemnemunden). Paa arret «spirer» støvkornet, det vil sige, der vokser et støvrør frem, i hvilket den hanlige cellekjerne vandrer ud, og med støvrøret, som gjennem griflen arbeider sig ned til frugtknuderummet, føres den hen til egmunden og videre ned til den i frøemnets embryosæk værende egcelle, hvormed den smelter sammen. De hanlige celler er hos blomsterplanterne ikke selvbevægelige, undtagen hos en del nøgenfrøede (cycadeer, ginkgo), hvor der er virkelige spermatozoider. B. er saaledes i sit væsen ens gjennem hele planteriget. Det hele indhold fra de to kjønnede celler smelter sammen, cytoplasma med cytoplasma, kjerne med kjerne. I vore dage ansees de sidste at spille den vigtigste rolle ved b. paa grund af sin bygning og de eiendommelige foreteelser, som de er underkastet. Det første resultat af b. er, at den befrugtede celle omgives med en væg, hvorefter det nye individ fremstaar ved delinger af denne nye celle (se artiklerne C e l l e d a n n e l s e og F r ø e m n e).

Befæstningskunsten lærer, hvorledes man ved anlæg af befæstninger kan gjøre et terrænafsnit skikket for forsvar, idet man søger at opnaa størst mulig virkning af sin egen ild, samtidig som egne tropper m. v. skaffes dækning mod modstanderens beskydning. Ved hensigtsmæssig anlagte befæstninger vil en forsvarer, selv om hans tropper er underlegne i antal eller manøverdygtighed, kunne have udsigt til med held at optage kampen med en endog betydelig sterkere modstander. Jo kraftigere en befæstning er, og jo bedre den er udstyret med tekniske hjælpemidler, desto mindre troppestyrke vil den i almindelighed tiltrænge som besætning, og desto flere tropper vil derved kunne frigjøres for det mobile forsvar, d. e. til anvendelse paa det sted, hvor fienden rykker frem med sine hovedkræfter. Allerede i fred anlægges derfor p e r m a n e n t e befæstninger langs grænsen ved punkter, hvor denne passeres af jernbaner og større veie, der kan forudsættes at ville blive benyttet af en fiende som indmarschlinjer, eller ved indløb til vigtige byer og havne o. s. v. Permanente befæstninger bliver enten sprængte ned i fjeld eller udstyret med tykke jordbrystvern; skytset anbringes fortrinsvis i dreibare pansertaarne, der ofte ogsaa kan sænkes og hæves; det ansees nutildags for utilraadeligt at anbringe skyts i aabne batterier, naar de kan blive udsat for beskydning fra høiereliggende punkter paa nært hold eller fra grovt skibsskyts, medmindre batterierne ligger i betydelig høide over havet. Som stormhindring anordnes ved landfæstninger foran brystvernet en dyb og bred grav, der enten fyldes med vand eller gives steil for- og bagside. Til beskyttelse for besætning, ammunition, proviant m. v. anlægges bombesikre rum, der enten ved sin beliggenhed er unddraget for beskydning eller er forsynet med tag og vægge, som kan modstaa længere tids beskydning med svært artilleri. Endvidere hører til en permanent befæstnings udstyr lyskastere (projektører) til belysning af forterrænet om natten samt en luftballon, hvis fæstningens omgivelser er lidet overskuelige.

For anlægget af større permanente befæstninger har der i tidens løb været anvendt forskjellige systemer, der efter sit mest karakteristiske konstruktionsled benævnes bastions-, tenalje- og kaponière-systemerne.

Som permanente maa ogsaa regnes de forberedte artilleriplacements («batterier»), der i de senere aar er anordnet paa flere steder i vort land, og som er bestemt til at besættes med feltarméens felt- eller positionsbatterier. Paa tilsvarende punkter pleier man ellers, naar man ikke har havt anledning til at bygge permanente befæstninger, i krigens løb at anordne p r o v i s o r i s k e befæstninger, hvor bombesikkerhed søges op-

---

blødgjøre — ⓣ erweichen — ⓔ soften, mollify — ⓕ rendre mou, (r)amollir; (fig.) fléchir, attendrir.
blødhed — ⓣ Weichheit f; (paa hjernen) Hirnerweichung f — ⓔ softness; softening (of the brain) — ⓕ mollesse, douceur f; délicatesse f; (paa hjernen) imbécillité f.
blødhjertet — ⓣ weichherzig — ⓔ soft, tenderhearted — ⓕ tendre, sensible.
blødkogt — ⓣ weich gesotten — ⓔ soft-boiled — ⓕ à la coque.
blødning — ⓣ Blutung f — ⓔ bleeding — ⓕ saignement m.
bo — ⓣ wohnen — ⓔ live, dwell, reside, (tilleie) lodge — ⓕ demeurer, habiter; loger, être logé; (konger o. l.) résider.
bo I: **sætte bo** — ⓣ sich häuslich niederlassen — ⓔ settle, establish one's self — ⓕ entrer en ménage; s'établir.
bo II — ⓣ Nachlass m, Masse f; Verlassenschaft f — ⓔ estate — ⓕ succession f; bilan m; biens m pl.
boa — ⓣ Boa f — ⓔ boa — ⓕ boa m.
boar ⓔ galt.
board ⓔ bord, bret; vægtavle; kost(penge); raadsbord; kommission; (sjøudtr.) slag, baut; pap; perm; (vb) bordklæde; borde, entre; give kost, sætte paa foder; være i kost (hos). **board-game** bretspil. **boarding-house** pension(at). **boarding-school** kostskole. **board-wages** kostpenge.

naaet ved anvendelse af beton og jordvolde, støttet med jernbjelker eller solid træverk. Feltbefæstninger (skanser, skyttergrave, kanongrave) udføres af tropperne selv af forhaandenværende materiale og med verktøi, som dels bæres af soldaterne (hver anden infanterist har 1 «portativt» verktøi), dels kjøres; feltbefæstningerne anordnes paa punkter, der som regel kun forbigaaende har betydning for krigsførselen, dels i forsvarsstillinger, dels for at hævde et erobret afsnit. Den forfærdelige virkning af nutidens artilleri-, gevær- og mitraljøseild har i overordentlig grad øget betydningen af, at tropperne er vel øvet i udførelsen af saadanne arbeider. Ogsaa ved feltbefæstninger anordnes overdækkede rum, ofte under brystvernet; som stormhindere anvendes forhugninger, pigtraad, ulvegrave, fladderminer m. v.

Beg, residuum ved destillation af trætjære og af stenkulstjære, mørkebrunt til sort, noget klæbrigt; specifik vegt 1.07—1.10. Førstnævnte anvendes af skomagere til styrkning af traaden til «begsøm», stenkulsbeget benyttes som kunstig asfalt, begge ved kalfatring af skibe. Brygger b. el. bayer-b., et gulbrunt el. graagult stof, er ikke b. i norsk forstand, men enten en sammensmeltning af kolofonium med linolje eller (det egentlige bayer-b.) kvae, renset og befriet for indeholdt vand ved smeltning og kogning; benyttes til «begning» af ølfade.

Beg, se Bey.

Bega, Cornelis (1620—64), holl. maler, var elev af A. v. Ostade og har efter hans mønster udført en række lystige og grovkornede skildringer af holl. folkeliv.

Begare'lli, Antonio (ca. 1490—1565), ital. billedhugger, har udført en række friske og yndige grupper i brændt ler, som minder noget om Correggios kunst. De fleste findes i hans fødeby Modena.

Begas, tysk kunstnerfamilie, hvis stamfader Karl B. (1794—1854) var en overordentlig smidig og produktiv maler, der efterhaanden sluttede sig til alle ledende strømninger og udførte store og anseede arbeider i dem alle. En lignende smidighed og arbeidskraft er gaaet i arv til hans fire sønner, som ogsaa er kunstnere. Den mest bekjendte, billedhuggeren Reinhold B. (1831—), har udført en stor mængde grupper af en svulmende og pompøs karakter. Hans kunst har i stor udstrækning været taget i keiserens og offentlighedens tjeneste; han har saaledes øvet en afgjørende indflydelse paa udsmykningen af Siegesallée i Berlin. Broderen Karl B. (1845—) har under indflydelse af Reinhold udført en række dygtige billedhuggerverker.

Reinhold Begas.

Begblende, se Uranbegerts.

Begeistring (ildhu) er dels betegnelsen for en øieblikkelig følelsestilstand af sterk beundring, henrykkelse el. l., som giver sig tilkjende i affektytringer, dels for den varige iver for og kjærlighed til en sag, som man er blevet ideelt grebet af.

Begenot, lokalt navn paa ledningsgarnet (landgarnet i en kilenot.

Begīner, et kvindeligt romersk-katolsk samfund, som vistnok er stiftet af Lambert le Bèghe, prest i Liège (d. 1187). De kvinder, som blev vakt ved hans prækener, flyttede sammen for at leve et fællesliv i bøn og barmhjertighed. I regelen dannede deres bygninger en liden karré, omgivet af høie mure (begingaarde). De aflagde ingen løfter, men ordnede sig som et frit samfund, der levede af sine hænders gjerning under en styrers ledelse. Deres blomstringstid falder i 12 og 13 aarh., da de udbredte sig over Frankrige, Tyskland og Nederlandene. I 13 og 14 aarh. forfaldt disciplinen, og de blev tillige anklaget for dovenskab og kjætteri (d. e. for at hylde den frie aands brødre og søstres panteistiske meninger). Dette fremkaldte flere forfølgelser. Ved reformationen blev de fleste begingaarde omdannet til hospitaler. Kun i Belgien og Holland har de holdt sig.

Begīneraa, se Berginneraa.

Bègles *[bægl]*, by i sydvestlige Frankrige, depart. Gironde, ved Garonne, 12 104 indb. (1901), nær Bordeaux. Fabrikation af fyrstikker; mineralkilde; gammel kirke.

Begna, et af Drammensvasdragets (Dramsvasdragets) mægtigste tilløb, udspringer paa Filefjeld, gjennemstrømmer Valdres' hoveddalføre, samt Begndalen og Aadalen og falder ved Hønefoss i Randselven. Under sit løb udvider den sig flere steder til store indsjøer (Vangsmjøsen, Slidrefjorden, Strandefjorden, Sperillen m. fl. og danner mange vakre fosser, hvoriblandt Fosseimfoss og Faslefoss i Valdres, Eidefoss i Begndalen og Hofsfoss og Hønefoss, straks før den falder i Randselven. Blandt dens tilløb kan nævnes vasdraget gjennem Østre Slidre og Aabjøra, der kommer fra Tisleivandet m. fl. vande. Den har et nedslagsdistrikt paa 4 921 km.² I 1900 nedfløtedes gjennem Begna 261 987 tylvter tømmer. Fra Sperillen til Hønefoss (gjennem Aadalen) benævnes den i almindelighed Aadalselven. Oprindelig har vistnok navnet B. kun betegnet elven i dens løb gjennem Bagn (Begndalen.

Begndalen, Begnas dalføre mellem Bagn (Søndre Aurdal) og Sperillen; før Valdresbanen blev færdig, gik trafiken til Valdres og over Filefjeld for en stor del gjennem denne dal. Omtrent midt i dalen annekskirke og postaabneri af samme navn.

Begōnia, over 400 arter stor planteslegt af den helkronede, tropiske familie *begoniaceæ,* som ellers kun omfatter et snes arter. B. er urter eller halvbuske med rodstok eller knolde, skjæve blade og særkjønnede blomster.

Begonia.

---

boast ⓔ prale, skryde (af); pral, skryd.

boat ⓔ baad; føre i baad; befare med baad.

boating ⓔ baadfart.

boatswain ⓔ baadsmand.

bob ⓔ noget dinglende, (stykke) hængestas; pendelvegt; agnmark; ryk, stød; omkvæd; kort paryk; (vb) bevæge (sig) med et ryk; smække til; afstubbe; dingle; fiske.

bobbin ⓔ spole; kniplestok; traadlidse.

bobèche ⓕ f, lysmanchet.

bobine ⓕ f, spole; snelde.

bobiner ⓕ spole.

boble — ⓣ Blase f — ⓔ bubble — ⓕ bulle f (d'air); bouillon m. Vb — ⓣ wallen, sieden, brodeln, Blasen treiben — ⓔ bubble — ⓕ bouillir; bouillonner

bobo ⓕ m, smerte, let onde.

bobstays ⓔ vaterstag.

bob-tailed ⓔ stubrumpet.

bocage ⓕ m, lund.

bocal ⓕ m, glaskar; akvarium; lyskugle; (mus.) mundstykke.

bocard ⓕ m, knusemaskine.

Bock ⓣ m, buk; kran, rambuk; murbrækker; bommert

bockbeinig stivbent, stædi

Bocksbeutelei f. pedanteri.

bock ⓕ m, glas øl.

bod I — ⓣ Laden m, Bude — ⓔ booth, stall; (butik) shop ⓕ baraque, boutique f.

bod II se mulkt og bedring. (Relig.) — ⓣ Busse f — ⓔ penance — ⓕ pénitence f. **raade bod**

Som prydplanter dyrkes en mængde arter, dels for de store, smukt tegnede og farvede blades skyld, dels for blomsternes, hvoraf nogle har forholdsvis store, men faa, medens andre har mindre, men til gjengjæld saa mange flere og desuden blomstrer i lang tid. Eiendommelig for slegten er ogsaa en rigdom paa haarformer, som bidrager til at give bladene smukke lysvirkninger. Ved krydsning er fremstaaet en mængde kulturformer, som er yndede prydplanter i stue og paa friland.

Begravelse betegner som oftest et ligs nedsættelse i jorden, men bruges ogsaa om andre maader at anbringe det paa. De fleste folkeslag begraver sine lig under visse ceremonier og paa maader, som afhænger af deres forestillinger om livet efter døden; bare nogle faa lavtstaaende folk kaster ligene bort. Hyppigst er begravelse i jorden, f. eks. langs veiene, eller ogsaa i huler. Ligets brænding før b. har været en til alle tider udbredt skik. Enkelte folkeslag spiser ligene for at tilegne sig den afdødes gode egenskaber; andre lægger dem op i høie træer for at lade rovfuglene fortære dem; atter andre kaster dem i vandet.

Ægypternes religiøse forestillinger fremkaldte en overmaade ombyggelig behandling af ligene for at bevare deres udseende (se Balsamering og Mumie). Grækerne og romerne begravede sine døde med stor høitid, ofte ledsaget af ofre, gjestebud og festspil; de havde, ligesom ogsaa andre folk, som f. eks. kineserne, store familiegravpladse, som holdtes høit i hæder. Begravelsesskikkene i Nordens oldtid veksler med tidsperioderne. I stenalderen lagdes liget ubrændt i gravkamre af sten, og ofte forekommer samlede b.; i broncealderen derimod forekommer mest enkeltgrave, efterhaanden indføres ligbrænding, og asken og de brændte ben blev da lagt i en lerurne, som nedsattes i jorden. Ligbrænding fortsattes i jernalderen, men veksler i den yngre jernalder med b. med ubrændt lig, hvor graven udstyredes rigt med den afdødes vanlige vaaben, brugsredskaber og kostbarheder. Det var i Norden til alle tider skik at hædre fremragende afdøde ved gravminder, som store gravhauge, stensætninger, bautastene.

Begravelse: Romersk kolumbarium.

Kristendommen optog b. i huler fra jøderne; senere anvendtes jord-b. og efterhaanden udviklede jordfæstelsen sig til en vigtig religiøs handling udført af geistligheden. Gravstederne samledes omkring kirkerne paa kirkegaarden, eller hvis den afdøde var særlig fremragende, indrettedes graven under kirkegulvet. I den første kristne tid var ligbrænding tilladt, men blev senere forbudt som hedensk. I middelalderen og langt ind i den nyere tid blev b. i selve kirkebygningerne stadig hyppigere og var til-slut en stor fare for sundheden. Murede grave eller stenkister, afpasset efter ligets omrids, er eiendommelige for middelalderen; saadanne grave findes i Trondhjems domkirke. B. i jorden uden forudgaaende ligbrænding (s. d.) er i nutiden overalt den hyppigste fremgangsmaade til fjernelse af lig. Den medfører en langsom opløsning af legemsstoffene. Kulden og de dannede forraadnelsesstoffes egen hemmende virkning paa formuldningens videre fremadskriden giver anledning til, at opløsningen trækker længere ud, end den vilde have gjort under luftens frie adgang. Er jordbunden porøs, indtræder tilintetgjørelsen raskere, end det vil blive tilfældet ved ler eller nærværelse af grundvand. Der dannes tilslut kulsyre, simple kvælstofforbindelser og vand. Sundhedsfarlige mikrober vil snart gaa til grunde og kan høist fortsætte sin tilværelse et par aar, og de antages almindelig ikke at kunne naa jordoverfladen. Vandet i nærliggende brønde kan ved uheldig beliggenhed af gravene og derved følgende mangelfuld filtrering af grundvandet blive forurenset med ligenes opløsningsprodukter. Ved hensigtmæssig dræning af b.-pladse kan dette modarbeides. I norske byer maa kirkegaarde ikke anlægges indenfor den til bebyggelse regu-

Begravelse: Gravgaden i Pompeji.

lerede del af byen. Udenfor kirkegaard maa begravelse ikke finde sted uden kongens tilladelse. Siden 1805 har det været forbudt at indrette gravsteder i kirkerne. Hver grav skal forbeholdes en plads af 2.4 m. længde og 1.2 m. bredde. Gravens dybde bestemmes af helseraadet. Dog skal kistens øverste kant ligge mindst 1 m. under jordens overflade. Ethvert begravet lig skal i regelen hvile urørt i jorden i 20 aar, hvilken frist dog med kongens samtykke kan nedsættes til 15 aar. For gravsteder erlægges i almindelighed ikke betaling. For fæste af særskilt gravsted, eller naar grav ønskes bevaret udover 20 aar, kan der herfor kræves betaling efter fastsat vedtægt (l. $^{8}/_{8}$ 1897).

Begravelseskasser er ved sammenskud af foreningsmedlemmer tilveiebragte fond, som regel særskilt knyttet til en arbeiderforening eller anden association med faglige formaal. Deres opgave er at sikre sine medlemmers efterladte et bidrag til den afdødes anstændige begravelse. I 1885 fandtes der i Norge 220 à 240 saadanne arbeider-b.,

---

paa — (t) abhelfen — (e) remedy, amend — (f) remédier à; réparer, redresser. **bodfærdig** — (t) bussfertig — (e) penitent — (f) pénitent, repentant.

bode (e) bebude, varsle.

Boden (t) m, bund, grund; jord(bund); gulv; loft(rum).

bodice (e) (snør-, kjole)liv.

bodily (e) legemlig.

bodine (f) f, (skibs)kjøl.

bodkin (e) (bogtrykker)nal.

bodmeri — (t) Bodmerei f — (e) bottomry — (f) prêt (m) à la grosse (aventure).

body (e) legeme; hoveddel; person; samfund, forsamling; masse.

body-guards pl, livvagt.

Böe (t) f, vindstød, byge.

bœuf (f) m, okse; oksekjød.

bog — (t) Buch n — (e) book; quire (of paper) — (f) livre m; (gammel, brugt) bouquin m; main f (de papier). **bogbinder** — (t) Buchbinder m — (e) bookbinder — (f) relieur m. **bogbinderi** — (t) Buchbinderei f — (e) bookbinding — (f) reliure f. **bogføre** — (t) buchen — (e) enter, book — (f) passer écriture de, prendre note de, noter. **boghandel** — (t) (abstr.) Buchhandel m, (konkr.) Buchhandlung f — (e) book-trade, bookselling trade; (butik) book-(seller's) shop — (f) librairie f. **boghandler** — (t) Buchhändler m — (e) bookseller — (f) libraire m. **bogholder** — (t) Buchhalter, -führer m — (e) book-keeper — (f) teneur (m) de livres. **bogholderi** — (t)

fra og om hvilke oplysninger forelaa. Den anden parlamentariske arbeiderkommission anstillede 1902 undersøgelser for at bringe paa det rene, hvorledes forholdene i denne sag dengang var; det lykkedes imidlertid heller ikke da at erholde de for en paalidelig og udtømmende statistik nødvendige opgaver. Antallet kunde dog anslaaes til omkr. 300. Hertil er senere kommet endel nye. I disse tal er ikke medregnet to større b. af særlig interesse: «Lægernes begravelsesforening» og «De norske presters begravelsesforening».

Begreb kaldes en forestilling, der er saa klar og bestemt, at den kan indgaa som led i sikre domme. I sprogene betegnes b. ved ord. For at afklare en forestilling til et b., analyserer man den i dens enkelte bestanddele og kan i en eller flere domme, der kaldes en definition, fastslaa resultatet af denne analyse. Ved stadig at have definitionen at ty tilbage til, kan man sikre sig bestandig at bruge ordet som tegn for samme forestilling el. forestillingsgruppe. Passer b. (definitionen) paa flere ting, kaldes disse tilsammen b.s omfang, medens de fælles egenskaber eller merker, der er anført i definitionen, kaldes b.s indhold, og b. selv et almen-b. Dannes en definition ved, at man til et almen-b. føier endnu nogle merker, faaes et underordnet almen-b., der kaldes arts-b., medens det overordnede da kaldes slegts-b. o. s. v. Jo mere b.s-indholdet forøges, des mindre bliver omfanget, og omvendt. Ved sideordnede b. forstaaes arts-b., der er dannet ved afændring af samme fællesmerke, «inddelingsgrunden», under samme nærmest overordnede slegts-b. Alle inddelinger er logisk seet lige berettigede, naar blot samme inddelingsgrund overholdes helt igjennem. Sikkerhed for, at en inddeling omfatter alle underafdelinger, opnaaes ved stadig at tvedele i to kontradiktorisk modsatte b., f. eks. dyr med lunger og uden lunger; de sidste i dyr med gjeller og uden gjeller o. s. v., idet den sidste (negative) bestemmelse altid vil rumme alle endnu ikke nævnte eller tænkte tilfælde. I en udredning af b.s indbyrdes forhold til hinanden bestaar al bedømmelse og slutning, og læren herom, logiken, kan udformes paa to forskjellige maader, eftersom det særlig er b.s indhold eller omfang, der lægges til grund for dommene. «Omfangslogik» haves f. eks. i K. Kromans «Tanke og sjælelære», «indholdslogik» i H. Høffdings «Formel logik».

Begrædelsernes bog, klagesange, et gammeltestamentligt skrift, bestaaende af fem sange, som skildrer sorgen over Jerusalems erobring og ødelæggelse. Man har, vistnok med urette, tillagt profeten Jeremias skriftet.

Begsten, en glasagtig, mørk eruptivbergart, der er dannet ved en forholdsvis hurtig afkjøling af den vulkanske magma. Den bestaar af en vandholdig masse, som kun ved meget sterk forstørrelse viser krystallinske udskillelser. Forekommer i vulkanske egne paa flere steder, bl. a. paa Island.

Beguiner, se Beginer.

Begum, ind. fyrstinde; titel for kvinder af høi rang.

Begyndelseshastighed, se Ballistik.

Behaim, Martin (ca. 1459—1506), t. sjøfarer og geograf, f. i Nürnberg, d. i Lissabon, reiste 1480 til Flandern og derfra til Azorerne, ledsagede 1484—86 den port. admiral Diego Cão paa en opdagelsesreise langs vestkysten af Afrika, var medlem af en junta, som var nedsat for at beregne astronomiske tabeller, boede 1486—90 paa Azorerne, 1491—93 i Nürnberg, hvor han forfærdigede sin berømte globus, som endnu er bevaret, 1494—1506 atter paa Azorerne og i Lissabon. I 1890 reistes et mindesmerke for ham i Nürnberg.

Beham, Barthel (1502—40), t. maler og kobberstikker, har, dels paavirket af Dürer, dels under indflydelse af den italienske kunst, udført en række skarpe og fine kobberstik, der sikrer ham en førerstilling blandt de tyske «Kleinmeister». Særlig bekjendt er hans friske og morsomme ornamentale stik. (To malede portræter i Kunstmusæet i Kra.) — Broderen Hans Sebald B. (1500—50) arbeidede i samme retning; høiest er han naaet i de store træsnit med motiver fra det daglige liv. Begge kunstnere staar paa grænsen mellem den strengere ældre tyske og den senere renaissancekunst.

Behar, se Bahar.

Behar *[behā̆ə]*. 1. Provins i Forindien, residentskab Bengalen, syd for Nepal. 114 300 km.² med ca. 24 mill. indb., hvoraf 80 pct. hinduer, 15 pct. muhammedanere, 14 000 kristne. Frugtbart sletteland omkring Ganges, mange kanaler. Der dyrkes ris, opium og indigo. B. hed før Maghada. Her optraadte Buddha i 6 aarh. f. Kr., hovedsæde for buddhismen til 800 e. Kr., da denne fortrængtes af brahmanismen. B. erobredes 1525 af stormogulen og kom 1765 under ostindisk-engelsk kompani. Mange klosterruiner; navnet B. betyder kloster. 2. By i provinsen B., ca. 45 000 indb.; industri i silke og bomuld.

Behemōt omtales Job 40, 15 ff. som et mægtigt dyr. Nogle har ment, at navnet betegner flodhesten, andre mener, at det betegner et mytologisk uhyre.

Behennødder, de vingede, hasselnødstore frø af pepperrodtræet *(moringa oleifera)*, et ostindisk træ, som dyrkes i alle tropelande. Af frøene, der har været brugt som lægemiddel, vindes behen- el. benolje, som udmerker sig ved ikke at blive harsk, og som benyttes til smurning af finere maskiner (urmagerolje).

Behe'ra, ægyp. provins i Nil-deltaet v. f. Nilens vestlige (Rosette-) arm. 10 780 km.², hvoraf 2 477 km.² kulturland, med ca. 650 000 indb. (ca. 60 pr. km.²). Hovedstad Damanhur, ca. 55 km. ø.s.ø. f. Alexandria, med ca. 35 000 indb.

Behistān (senere Behistūn og Bisutūn), landsby i det persiske Kurdistan; i nærheden en klippe, i hvis steile afglattede side er indhugget et basrelief bl. a. fremstillende Dareios I (ca. 500 f. Kr.), som træder den falske Smerdes under fødder; den vedføiede kileindskrift, hvori Dareios i gammel-persisk, susisk og babylonisk sprog beretter om sin undertrykkelse af forskjellige forsøg paa oprør, er første gang offentliggjort i 1851 af Rawlinson.

Behm, Ernst (1830—84), t. geograf traadte ind i J. Perthes geografiske anstalt i Gotha i 1856, grundede i 1866 «Geographisches Jahrbuch», var fra 1878 medredaktør af Petermanns «Mitteilungen», hvis periodiske «tillægshefte», det anseede statistiske verk «Die Bevölkerung der Erde» han, sammen med H. Wagner, allerede havde grundet 1872. Ledede fra 1876 den statistiske del af «Gotha-kalenderen».

Behn, Aphra, f. Johnson (1640—89), eng. forfatterinde, voksede op i Surinam, udmerkede sig baade ved skjøn-

---

Buchhaltung, -führung f — (e) book-keeping (f) tenure (f) des livres. **bogorm** — (t) Bücherwurm m — (e) book-worm — (f) mangeur (m) de livres; rat (m) de bibliothèque. **bogtrykker** — (t) Buchdrucker m — (e) printer, typographer — (f) imprimeur, typographe m. **bogtrykkeri** — (t) Buchdruckerei f — (e) printing office (house) — (f) imprimerie f.

bôg (paa dyr) — (t) Bug m, Schulter f — (e) shoulder — (f) épaule f.

bog (e) myr. **to be bogged** synke ned (i en myr). **bog-bean** bukkeblad. **bog-berry** tranebær. **bog-wort** skintryte.

Bogen (t) m, bue; ark (papir).

bogey (e) busemand; skræmme.

bogfinke — (t) Buchfinke m — (e) chaffinch — (f) pinson m.

boggle (e) vige tilbage, skræmmes.

boggy (e) myrlændt.

boghei (f) m, enspænder (vogn).

boghvede — (t) Buchweizen m — (e) buckwheat — (f) (blé m) sarrasin.

bogig (t) buet.

bogstav — (t) Buchstabe m — (e) letter, character — (f) lettre f, (typogr.) caractère, type m; (stort) (lettre) capitale, majuscule, (lidet) (lettre) minuscule.

bogstavelig — (t) buchstäblich — (e) literal — (f) littéral.

bohave — (t) Hausrat m, Hausgerät, Mobiliar n — (e) furniture — (f) mobilier m; meubles m pl.

hed og begavelse, blev af Karl II benyttet som politisk spion i Holland. Hendes mest bekjendte bog er den mod negerslaveriet rettede, varmhjertede tendensroman «Oroonoko, or The royal slave». Hendes skuespil er smittet af den uanstændige tone, som gjorde sig gjældende i den tids engelske dramatik.

Bĕhrend, Petter William (1861—), kontorchef ved Kjøbenhavns vergeraad, musikalsk medarbeider i «Politiken», «Illustreret tidende», Salmonsens konversationsleksikon m. v., har, foruden biografier af danske musikere, sammen med Hortense Panum udgivet en høist fortjenstfuld illustreret musikhistorie i to bind, det eneste tidsmæssige og udtømmende verk af den art i Skandinavien.

Behrens, Bertha (1850—), t. forfatterinde, pseudonym W. Heimburg, har skrevet en række romaner og noveller, der har fundet mange læsere: «Aus dem Leben meiner alten Freundin», «Lumpenmüllers Lieschen», «Eine unbedeutende Frau», «Mamsel Unnütz» m. v.

Behrens, Conrad (1836—1905), bekjendt sv. sanger med klangfuld, fortræffelig uddannet bas, begyndte i ung alder en osteforretning i Stockholm, hvor han derpaa 1862 debuterede ved og siden i flere aar var knyttet til operaen. Paa sine senere omfattende reiser som sanger og impresario gjestede han mange gange Norge, især Kra., saaledes med Christina Nilsson i 1876, Wieniawski og Trebelli i 1877 og senest i 1900, ligesom han har optraadt i operaer paa teatrene i Kra.

Behrens, Johan Didrik (1820—90), organisator af den flerstemmige norske mandssang, stifter af Studenternes, Handelsstandens og Haandverkernes sangforeninger i Kra. i aarene omkr. 1845 og siden i hele sit liv knyttet til denne gren af musiklivet. Han var nærmest autodidakt, men eiede en energi og begeistring, som gjorde ham til bannerfører for mandssangen i hele landet. Han var instruktør i flere foreninger, lærer ved offentlige og private instituter, reiste i flere aar for at undervise almueskolelærere, indførte forbedringer i skolesangen og vakte i 1858 striden om salmesangen. I sine omfattende samlinger af mandssange, ca. 30 bind, hvori flere af vore bedste korsange først kom frem, nedlagde han et betydeligt arbeide som arrangør og tekstoversætter.

(Fot. af Fredrik Klem.)
Johan Didrik Behrens.

Behring, Emil Adolf von (1854—), t. bakteriolog, siden 1895 professor i medicin i Marburg. Blev adlet 1901 og fik samme aar Nobel-præmien. Han er blevet verdensberømt ved sin paavisning af, at der i serum (blodvandet) hos dyr, der indsprøites med en opløsning af difteribacillens giftstoffe, «toksiner», optræder modgifte, «antitoksiner», som uskadeliggjør toksinerne. Han har videre paavist, at antitoksinerne ansamles i serum i stigende mængder, jo længere man inden visse grænser sprøiter vedkommende dyr med toksinerne. Endelig har han ved paa denne maade at fremstille et antitoksinrigt hesteserum godtgjort, at det ved indsprøitning under huden hos mennesker formaar at helbrede disse for difteri. Denne «serumterapis» overordentlig gunstige virkning paa dødeligheden af difteri betegner et af de største fremskridt i vor tids medicin. Derimod er virkningen af det saakaldte «antitetanus-(stivkrampe-)serum» og de fleste andre «antisera» endnu tvilsom. — B. har ogsaa offentliggjort vigtige undersøgelser om tuberkulosen; hidtil er disses praktiske bærevidde usikker.

Emil Adolf von Behring.

Beian, dampskibsanløbssted, telegrafstation m. v. paa den sydvestlige spids af Fosenhalvøen ved indløbet til Trondhjemsfjorden.

Beiegar, lokalt navn paa ledningsgjærde af sten eller træ til en faststaaende fiskeindretning i elv.

Beiegarn, lokalt navn paa ledningsgarnet (landgarnet) i en kilenot eller lignende fiskeindretning.

Beierelven (Storaaen), en af Nordlands mægtigste elve, udspringer fra Svartisens bræpartier, gjennemstrømmer Beierdalen og falder ud i bunden af Beierfjorden (Beieren). Den modtager flere store tilløb (Tollaaen, Graataaen og Arstadaaen) og danner flere fosser (hvoriblandt Høgfossen og Storfossen). I sit nedre parti er den bred og rolig flydende. Længde ca. 54 km.

Beieren, herred i Nordlands amt, s. f. Bodø, 1 231 km.² med 1790 indb.; 1.4 pr. km.² Herredet, der svarer til B. prestegjeld og sogn, ligger omkring fjorden af samme navn og paa begge sider af den over 5 mil lange, skogrige, i sit øvre parti trange og vilde Beierdal med sidedale. Herredet, der gjennemstrømmes af mange stride og vandrige elve, hvoriblandt Beierelven, er især i sit sydvestre parti, hvor det støder mod Svartisen, et vildt fjeldlandskab med betydelige snebræer og mægtige fjelde, der naar op til henimod 1 600 m. 106 km.² (omtr. 1/12 af herredet) er dækket af evig is og sne. Skogen, der tidligere bestod af furu, bestaar nu mest af birk; det meste af den gjenværende furuskog eies af staten. Den væsentlige bebygning er i dalens nedre flade og aabnere del. Fædrift, akerbrug og skogdrift er de vigtigste næringsveie. Inden herredet er der adskillige metalforekomster (jern, kobberkis, nikkel, blyglans og zink), der dog endnu ikke har ført til nogen bedrift. Af befolkningen er (1905) 15 finner (lapper). Antagen indtægt 1906 229 890 kr., formue 415 000 kr.

Bohême Ⓕ f, **Bohemia** Ⓔ Böhmen.
Bohemian Ⓔ, **bohémien** Ⓕ böhmisk; böhmer; zigøiner; Ⓕ ogs. udsvævende person.
Bohle Ⓣ f, planke. **bohlen** belægge med planker.
Bohne Ⓣ f, bønne.
bohnen Ⓣ bone, blanke.
Böhnhase Ⓣ f, bønhas, fusker.
bohren Ⓣ bore.
Bohrer Ⓣ m, bor.
Bohrwurm Ⓣ m, pæleorm.
Boje Ⓣ f, bøie.
boil Ⓔ koge; kog; byld. **boiler** kjedel
boire Ⓕ drikke; opsuge. m, drikke(n).
bois Ⓕ m, skog, lund; træ; ved; gevir.
boisage Ⓕ m, **boiserie** f, panel.
boiser Ⓕ (be)plante.
boisseau Ⓕ m, skjeppe; kniplebret; cylinder; floshat.
boisselier Ⓕ m, bødker.
boisson Ⓕ m, drik.
boisterous Ⓔ braakende.
boîte Ⓕ f, æske, skrin.
boiter Ⓕ halte.
boiteux Ⓕ halt.
bokse — Ⓣ boxen — Ⓔ box — Ⓕ (se) boxer.
bol Ⓕ m, bolle, skaal; pille.
bolag — Ⓣ Aktiengesellschaft f — Ⓔ company, partnership — Ⓕ compagnie, société f.
bold — Ⓣ Ball m — Ⓔ ball — Ⓕ balle f; (fod-) ballon m; (fig.) jouet m; (spil) paume f. **boldtræ**

Beierfjorden (Beieren), en ca. 10 km. lang, kroget og tildels meget trang fjord, der fra den gren af Saltfjorden, der skiller Sandhornøen fra fastlandet, skjærer sig ind i Beieren herred i østlig retning. Den deles ved trange sund (ved Færrissundet er fjorden kun ca. 60 m. bred) i flere bassiner, af hvilke det inderste er det største. Bredderne er steile og glatskurede, især mod nord og øst. Fjorden er bekjendt for sine vakre jettegryder.

Beiertinderne (Smaatinderne), en række vakre tinder, af hvilke den høieste er 1 329 m., ved bunden af Sørfjorden, mellem denne og Beierfjorden, paa grænsen mellem Gildeskaal og Beieren herreder, Nordlands amt.

Beige *[bæž]*, et slags graa, brun eller sort serge vævet af naturlig farvet kamgarn; kom oprindelig fra provinsen Poitou i Vestfrankrige. B. benyttes til damekjoler.

Beijeren, Abraham van (1620—ca. 75), holl. maler, har udført fortræffelige, nu forholdsvis sjelden forekommende stillebensbilleder, som særlig udmerker sig ved behandlingen af sine glinsende fiske.

Beijerland (Hoeksche Waard), ø i Maasmundingerne i Sydholland, frugtbar jord, dyrkning af vin. Flere landsbyer, hvoraf Alt B., 5962 indb., er den største.

Beijershamn, sv. havn paa øen Öland.

Beilstein, Friedrich Conrad (1838—1906), rus. kemiker, 1886 professor i kemi ved det teknologiske institut i St. Petersburg. Har arbeidet med organisk kemi, men fremfor alt udgivet sin «Handbuch der organischen Chemie» (1881—83; 3 udg. 1893—1906), et verk, som er temmelig enestaaende i videnskabelig haandbogslitteratur og som i uberegnelig grad har fremmet studiet af org. kemi.

Beira, prov. i Portugal mellem Atlanterhavet, Spanien, provinserne Minho, Tras os Montes, Alemtejo og Estremadura, ca. 24 000 km.² med 1515834 indb.; lavland ved kysten, bjergfuldt i n.v. (Sierra Estrêlla). Der dyrkes korn, vin, sydfrugter o. s. v., kvægavl især faar og svin (Lissabonskinker). Udvinding af salt; mineralkilder. Hovedstad Coimbra.

Beira, Sydøst-Afrika, by i den port. prov. Mosambik, ved Pungveelvens munding, under ca. 20° s. br. Hedt og regnfuldt klima. B., som 1904 havde 7 200 indb., er i rask udvikling, da den er udgangspunkt for den korteste jernbanelinje til Syd-Rhodesias hovedstad Salisbury i det guldrige Maschona-lands indre.

Beiram, se Bairam.

Beirut, by i tyrk. Asien, Syrien, vilajet B., ved Middelhavet, ca. 120 000 indb., muhammedanere, græsk-kat. og romersk-kat. i omtrent samme tal, 25 000 maroniter, jøder, grækere og nogle tusen andre europæere. B. har en vakker beliggenhed paa en skraaning ud mod havet. I omegnen dyrkes korn, tobak og silke. B. er Syriens vigtigste havneby. Den har siden 1893 en ny god havn og er forbundet med Damaskus og det indre Syrien ved en jernbane, som overskrider baade Libanon og Antilibanon; hele det indre Syriens handel med udlandet gaar derfor over byen. Raasilke er den vigtigste udførselsvare. B. er sæde for den maronitiske erkebiskop og for flere andre religionssamfunds biskoper, flere europæiske generalkonsulater, et norsk vicekonsulat (under generalkonsulatet i Konstantinopel); har en mængde kirker, moskeer og skoler, et jesuitisk universitet og en amerikansk mission.

Beiser, se Beisning.

Beisfjorden, en arm af Ofotfjorden, hvis ydre bassin danner den rummelige Narvikhavn; den indre 8 km. lange egentlige B., der ved en trang, grund strøm er forbundet med Narvikhavn, er smal med steile, tildels skogbevoksede bredder. I bunden af fjorden gaardklynge af samme navn.

Beisning. 1. B. af metaller. Jern behandles med fortyndet syre for at renses for glødskal eller rust og faa en blank overflade. Enten skal denne bibeholdes eller straks overtrækkes med andre metaller (kobber, tin, zink) eller males. Syren maa efter b. fjernes omhyggelig ved skylling med vand, eventuelt vaskning med kalkmelk. Messing forbeises i fortyndet svovlsyre eller kogende vinstensopløsning og efterbeises for at opnaa høi guldglans i sterk salpetersyre. Rødlige kobbersølvlegeringer beises i svovlsyre og vinstensopløsning, hvorved kobberet alene opløses og overfladen bliver sølvhvid. Paa lignende maade bliver blege guldsølvlegeringer og rødlige guldkobberlegeringer rent guldfarvede. — 2. B. af træ og tøier. Ved paastrygning eller dypning impregneres overfladen med salte (lerjord-, krom-, jern-, tin-, antimonsalte) eller andre kemikalier, f. eks. garvestof, som hefter sterkt til fibrene og indgaar uopløselige farvede forbindelser med forskjellige saavel naturlige som kunstige farvestoffe (beisfarvestoffe). Et farvestof kan ogsaa undertiden bruges som beis for et andet og derved give en anden farve. De impregnerede gjenstande overstryges med eller dyppes i farveopløsningerne. — 3 B. af saakorn er et godt middel mod en sygdom, som kaldes brand (sotaks), og som angriber kornarterne, tildels ogsaa græsarter. Denne sygdoms aarsag er en sop, brandsoppen, hvis sporer hefter ved saakornet. B. bestaar i at omgive eller fugte kornet med en giftig vædske, der dræber sopsporerne uden at skade kornets spireevne. Som saadanne vædsker eller beisningsmiddel er tidligere mest brugt en blaastensopløsning (kobbersulfat) af bestemt styrke; i det senere bruges oftere en opløsning af det saakaldte cerespulver.

Beit, Alfred (1853—1906), sydafrikansk finansmand af jødisk slegt, f. i Hamburg, kom til at arbeide under Cecil Rhodes, som fandt en trofast hjælper i B., der som direktør i «Chartered company» stod bag Jameson 1895 og derved gav stødet til boerkrigen. B. udfoldede en stor virksomhed i minedistrikterne i Syd-Afrika og var mangemillionær ved sin død.

Beite, græsgang, sml. dansk *bede*, oldn. *beita*, lade græsse (eg. «lade bide»).

Beite, forspand (tvebeite, tvespand), sml. oldn. *beita*, lægge bidsel paa (eg. «lade bide»).

Beitel, hugjern, meisel.

Beiteski (beitski), stok, som ved tømmervægge omslutter dør- eller vindusaabningerne og tjener til at fastholde de enkelte tømmerstokke, der somoftest er indfældt i denne. Beitaskia, en opretstaaende 20—30 cm. bred planke i de gamle røgovnstuer i Sogn. Den adskiller dørene fra stova til koven og til skolet.

Beiting, sjøudtr., dansk *bedding* el. *beding*, er et sterkt stillas af ekebjelker forud i et skib; b. tjener især til støtte for ankerspillet, bratspillet.

Beitstaden, herred i Nordre Trondhjems amt. 451 km.² med 2 946 indb.; 6.4 pr. km.² Herredet, der svarer

---

— ⓣ Ballholz m — ⓔ bat, racket — ⓕ battoir m.

bold ⓔ kjæk, djerv.

boldness ⓔ djervhed; frækhed.

bolduc ⓕ m, silkesnor.

bole — ⓣ buhlen — ⓔ have illicit intercourse — ⓕ être l'amant de, faire l'amour à.

bole ⓔ træstamme, bul.

bolet ⓕ m, **boletus** ⓔ træsop, rørsvamp.

bolig — ⓣ Wohnung f — ⓔ dwelling, habitation, abode — ⓕ demeure, habitation f; (leiligh.) logement, logis m; (større) appartement m; (herskabelig) hôtel m.

boll ⓔ frøbelg.

bolle I — ⓣ Bowle f — ⓔ bowl, basin — ⓕ bol m.

bolle II (mad) — ⓣ Kloss m; (hvede-) Wecke f — ⓔ bun, muffin; dumpling — ⓕ boulette f; brioche f.

Bolle ⓣ f, løg, knold.

böllern ⓣ salutere; larme.

Bollwerk ⓣ n, bolverk.

bolster se pude.

bolster ⓔ (lang) pude; understøtte med puder; støtte.

bolt — ⓣ Bolzen m — ⓔ bolt, iron pin — ⓕ (nagle) boulon, cheville f; (dør-) verrou m.

bolt ⓔ pil; bolt; lyn; sold sigte; stænge; lænkebinde; sluse hel; sigte; undersøge, drøfte, fare afsted; rakt, lige; bums.

bolter ⓔ frafalden, renegat sigtemaskine.

boltre sig — ⓣ sich tummeln

til Solberg og Malme sogne under B. prestegjeld, ligger omkring Beitstadfjorden og Beitstadsundet. Den væsentlige bebygning er langs fjorden, hvor der findes mange vakre gaarde; forøvrigt er herredet et skogklædt aaslandskab med høider op til 600 m., gjennemskaaret af mange smaa vasdrag. Jordbrug og skogdrift er hovednæringsveie: der findes flere meierier og mange sagbrug. Paa gaarden Nordre Rones er en svineavlsstation for Nordre Trondhjems amt. Inden herredet er B. sparebank, oprettet 1858, og Malme sogns sparekasse. Antagen indtægt 1906 313 280 kr., formue 1 681 000 kr.

Beitstadfjorden, fællesnavn paa den del af Trondhjemsfjorden, der ligger indenfor Skarnsundet. Mod sydvest udsender den en lang, smal arm, Verrasundet, og mod nord en ligeledes trang arm, Beitstadsundet, der ved Malme bøier mod øst, og hvis inderste bredere parti benævnes Hjellebotn. Den østlige bugt af B. benævnes i alm. Stenkjærfjorden.

Bej, se B e y.

Beja *[bēķa]*, i oldtiden Pax Julia, by i Portugal, provins Alemtejo, ved jernbanen Lissabon—Faro, 8 895 indb.; fabrikation af fajanse, oljeavl; sæde for en biskop; levninger af en romersk vandledning.

Bejar *[be'ķar]*, by i Spanien, provins Salamanca (Leon) ved Rio-Frio, 963 m. o. h., 9 488 indb.; handel med skinker (B.-skinker) og uld, fabrikation af klæde; gamle befæstningsverker og gammelt slot.

Beke *[bīk]*, C h a r l e s T i l s t o n e (1800—74), eng. reisende og geograf, bereiste sammen med Moore Palæstina, hvor de anstillede de første undersøgelser angaaende det Døde havs depression. Besøgte gjentagne gange Abessinien, først 1840 som deltager i Harris' ekspedition, da B. udforskede Godjam og de ukjendte egne længere i syd, derpaa 1865 som leder af den mislykkede ekspedition for at befri engelske fanger. Foretog endelig 1873 en reise til Ægypten og det Røde hav. B. tog ivrig del i diskussionen om aktuelle geografiske emner særlig spørsmaalet om Nilens kilder, som han foreslog at søge fra østkysten af. Har bl. a. skrevet «Abessinia» (London 1846) og «The sources of the Nile» (London 1860).

Bekes *[bēkēš]*. 1. Ung. komitat, øst for Theis, 3 558 km.² med 278 731 indb. (magyarer, slovaker), frugtbart sletteland, som ofte lider af oversvømmelser (elven Körös' arme). Dyrkning af hvede, tobak, vin o. s. v.; kvægavl (heste, faar o. s. v.); fisk. 2. By ved Hvide og Sorte Körös' forening, 25 483 indb. Dampmøller, kornhandel, frugtavl.

Bekes-Csaba *[bēkēš tšāba]*, by i Ungarn, komitat Bekes ved en kanal til den Hvide Körös og jernbane til Budapest, 37 547 indb. (magyarer og slovaker). Avl af vin og hamp, handel med korn, kvæg, vin o. s. v.; garnisonsby.

Bekjendelse (jur.), se T i l s t a a e l s e; (teol.), se T r o s b e k j e n d e l s e.

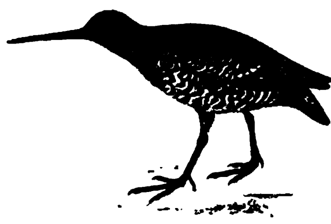
Bekjendelsesskrifter, se S y m b o l s k e b ø g e r.

Bekjendere, se C o n f e s s o r e s.

Bekkasinfugle *(scolopacidæ)*, familie af vadefuglenes orden. Nebbet langt, ret og smalt, ved roden sammentrykt fra siderne, udad mere rundt, spidsen haard, forøvrigt mygt og følsomt. Næseaabningerne smaa, beliggende ved nebroden. Øinene store, liggende langt tilbage, lige over øreaabningerne. Halen kort. Benene temmelig lange. Fortærne skilt lige til roden, bagtaa tilstede. Kjønnene som regel lige i farve, hunnen ofte noget større end hannen. B. lever i fugtige skogmarker eller paa aabne pladse nær myrer og sumpige krat. De er for det meste natlige fugle. Deres næring bestaar hovedsagelig af insekter, larver, orme og smaa snegle, som de finder frem af den bløde bund med sit følsomme neb. Om vaaren foranstalter hannerne ofte et slags leg. De fleste b. lever i polygami. Hunnen lægger sine 4 pæreformige eg paa marken. B. tilhører fornemmelig de nordlige tempererede strøg; de er trækfugle. Paa grund af sit lækre kjød er b. et meget efterstræbt jagtvildt. Til denne familie henføres 2 slegter: b e k k a s i n s l e g t e n *(telmatias)* og r u g d e s l e g t e n *(scolopax)*.

Bekkasinjagt er tilladt fra og med 16 aug. til og med 14 mars (l. ¹⁴/₅ 1902 § 17).

Bekkasinslegten *(telmatias)* (se B e k k a s i n f u g l e), vadefugle med langstrakt krop, sammentrykt fra siderne; hoved og nakke med langsgaaende sorte baand, nebspidsen noget affladet. Slegten omfatter 20 arter udbredt over hele jorden; hos os følgende tre arter: D o b b e l t - b e k k a s i n *(t. major)*, paa oversiden brun- og sortspraglet med langsgaaende rustgule baand, hovedet paa oversiden sort med et smalt brungult baand langs midten, et bredere baand af samme farve over øiet. Undersiden graahvid med mørke tverbaand og flekker. Nebbet lyst kjødfarvet med mørk spids; fødderne grøngraa. Længde ca. 290 mm. Dobbelt-bekkasinen hækker i det n. Europa; om vinteren holder den til i Afrika. Findes helt op til Tromsø. Hannerne leger om vaaren i mørkningen paa aabne pladse. Dobbelt-bekkasinen jages for hund; den trykker som regel haardt og har en jevn flugt. — E n k e l t - b e k k a s i n e n, mækregauk, raagjeit, myrsnipe *(t. gallinago)*, ligner meget foreg. art, adskilles dog let fra denne, bl. a. ved, at bugen er hvid, uden flekker, samt ved nebbets grønagtige farve. Enkelt-bekkasinen er udbredt over den gamle verdens nordlige lande, helt til Japan mod øst, forekommer hos os helt op til den rus. grænse og overvintrer ofte ved vor sydvestkyst. Den holder kun til paa sumpige steder og lever i engifte. Enkelt-bekkasinen er vanskelig at skyde, da den flyver hurtig op og kaster sig i siksak til siderne. — S m a a - b e k k a s i n e n, halvenkelt-bekkasinen *(t. gallinula)*, paa oversiden brun- og sortspraglet med grøn metalglans. Længde omkr. 210 mm. Udbredelse som foreg. arter, men sjeldnere end disse. Ret talrig under høsttrækket i det sydl. Norge; hækker sandsynligvis paa høifjeldet og overvintrer ikke sjelden ved kysten.

Dobbelt-bekkasin.

Bekken *(piatti cinelli)*, to messingskiver, som alm. forbindes med stortrommen og slaaes mod hinanden.

Beklædning anvendes bl. a. ved befæstningsarbeider for at forhindre, at en jordskraaning raser ned, som

---

— e roll, gambol — (f) se rouler; se trémousser.

bolverk — (t) Bollwerk n; Kai, Damm m, Schiffslände f — (e) pier, wharf; (fig.) bulwark — (f) (tilsjøs) digue f; quai m; (mil.) bastion m; (fig.) boulevard, rempart m.

Bolzen (t) m, bolt, nagle; pil.

bom I — (t) Schlag, Weber-, Luv-, Giekbaum, Baum m — (e) bar; (paa vei) turn-pike, toll-bar — (f) barrière f; (port-) barre f; (havne-) chaîne f; (sadel-) arçon m; (vogn-) traverse f; (væver-) ensouple f. **sætte bom for** — (t) einen Pflock davorstecken — (e) put a stop to — (f) mettre obstacle à.

bom II — (t) Fehlschuss m — (e) miss — (f) coup (m) manqué.

bomb (e) bombe.

bombance (f) f, vellevnet.

bombardement — (t) Bombardement n — (e) bombardment — (f) bombardement m.

bombardere — (t) bombardieren — (e) bombard, shell; (spøgende) pelt — (f) bombarder.

bombasin (tøi) — (t) Bombasin m — (e) bombazine — (f) bombasin m.

bombast — (t) Bombast, Schwulst m — (e) bombast, rant, fustian — (f) boursouflage m, emphase f, pathos m.

bombastisk — (t) bombastisch, schwülstig — (e) bombastic, highsounding — (f) emphatique, boursouflé.

bombe — (t) Bombe f — (e) shell — (f) bombe f.

skal være steilere, end at jorden vil staa af sig selv (naturligt anlæg), eller for at gjøre brystvernets yderside lig det omgivende terræn. Som beklædningsmateriale anvendes ved feltbefæstninger græstorv, bord, ris, faskiner eller skansekurve; ved permanente verker bruges murverk af granit eller beton.

Bēl, «herre», babyl. gudenavn, hyppig anvendt om Babylons gud Marduk (jfr. Babylonien og Baal). Historien om B. i Babel og om dragen i Babel er senere forfattede tillæg til Daniels bog.

Béla, konger af Ungarn. 1. B. I stødte 1061 sin broder Andreas fra tronen ved polakkernes hjælp. Hans regjering var fredelig udadtil, indadtil bragte han orden tilveie og befæstede kristendommen; d. 1063. 2. B. IV, konge fra 1235, hævdede seierrig kronens ret overfor stormændene og tilbageviste med held den t. keiser Fredrik II.s fordringer paa lenshøiheden over Ungarn. Derimod maatte han efter tapper modstand vige for mongolerne, da disse 1241 veltede ind over Ungarn. Da mongolerne havde forladt landet, arbeidede han med stor dygtighed paa at ophjælpe de frygtelig herjede egne, opbyggede og befæstede byerne og byggede kirker; d. 1270.

Bēlag, et gjestebudsdistrikt paa landet i Norge, en bestemt begrænset kreds af gaarde, hvor man gjensidig indbyder (beder) hinanden til bryllups og især til begravelse (paa enkelte steder ogsaa til julegjestebud). B. og grænden falder ofte sammen; i tvilstilfælde heder det gjerne, at man skal «bede grænden».

Belastning. 1. B. er den vegt eller paavirkning, som et bygverk f. eks. en søile, en bro eller et gulv er beregnet paa at skulle bære eller være udsat for. Man skjelner mellem konstruktionens egenvegt og belastningen, der er den mere eller mindre tilfældige ydre paavirkning. Belastningen bestaar foruden af «nyttelasten», nemlig det, som konstruktionen har til formaal at bære, ogsaa af andre paavirkninger, som uden at være nyttige maa tages i betragtning, da de er uundgaaelige (f. eks. ved en bro henholdsvis togets vegt og vindtrykket). Styrken af vedkommende bygningsdel maa være tilstrækkelig til med sikkerhed at kunne modstaa den samlede paavirkning af egenvegten og belastningen. B.s-prøve af en konstruktion anstilles, hvor man af en eller anden grund ikke har fuld tillid til konstruktionens beregning, udførelse eller materiale. 2. (Elektrotekn.). B. er den elektriske eller mekaniske effekt (s. d.) udtrykt i kilowatt (kw.) eller hestekræfter (hk.), som en elektrisk dynamomaskine eller motor afgiver. Ved dynamomaskiner med konstant spænding angives b. ogsaa ofte i ampère (s. d.). Indeholder den strømkreds, hvortil dynamomaskinen afgiver strøm, selvinduktion, kaldes ved vekselstrømsanlæg b. «induktiv», i modsat fald «induktionsfri». 3. B. anvendes i medicinen som udtryk for en ved arv erhvervet disposition til sygdom. En mand med mange sindssyge slegtninge siges at være belastet med hensyn til sindssygdom.

Belasco, David (1862—), nordamer. forfatter, fra San-Francisco, har gjort lykke med en række skuespil i melodramatisk retning, «May Blossom», «The girl I left behind me», «Madame Butterfly», «The darling of the gods» m. fl.

Belbes el. Belbeis, Ægypten, by i prov. Scharkie i Nil-deltaets nordøstlige del, ca. 45 km. n.n.ø. f. Kairo, med ca. 12 000 indb.

Belchen, høieste top i Feldberggruppen i Schwarzwald, 1415 m. høi, vid udsigt; B.-passet, som er 1119 m. o. h., fører fra Wissenthal til Münsterthal.

Belcher *[béltšə]*, Edward (1799—1877), eng. sjøofficer, ledsagede i 1825 Beechey til Behringsstrædet, foretog en jordomseiling 1836—42, ledede 1852—54 en ekspedition for at opsøge Franklin, hvor han maatte efterlade 4 af sine 5 skibe i isen. 1872 blev han admiral. Af hans skrifter merkes: «Narrative of a voyage round the world» (1843) og «The last of the arctic voyages in search of Franklin» (1855).

Belcrēdi, Richard (1823—1902), østerr. statsmand, blev 1864 statholder i Böhmen. Var som medlem af rigsraadet (fra 1861) strengt konservativ, blev 1865 ministerpræsident. B. og hans kollega, grev Eszterhazy, søgte af al kraft at bekjæmpe liberalismen og fremme adelens og kirkens interesser. Østerriges nederlag 1866 gjorde det nødvendigt for regjeringen at opgive denne politik; det gjaldt at udsone partierne og imødekomme ungarernes fordringer; B. maatte gaa af og efterfulgtes af Beust (febr. 1867).

Beldenak, se Andersen, Jens.

Bele. 1. N. sagnkonge i Fridtjofs saga. 2. Jette, som Frøy dræbte.

Beleiring af en fæstning indledes gjerne med fæstningens fuldstændige indeslutning eller cernering (s. d.). Naar derigjennem dens forbindelse med udenverdenen er fuldstændig afbrudt, iverksættes angrebet mod den valgte angrebsfront, der ved en moderne fortfæstning (s. d.) oftest vil omfatte mindst 2 detacherede forter. Efter beleiringsparkernes oprettelse anordnes paa afstande af 4 km. eller mere en første artilleristilling, hvori man optager kampen med forternes skyts m. v., saaledes at angrebsinfanteriet kan trænge ind paa ialfald 1 km.s afstand og her anlægge første parallel, der udgjøres af sterke forskansninger for infanteri og mitraljøser, og som kan have mange km.s udstrækning i længde. Dækket mod udfald fra fæstningen ved denne parallel søger man derefter at bringe artilleriet nærmere ind mod forterne i en anden artilleristilling; her udkjæmpes hovedkampen for at fordrive forternes skytsbetjening og forberede stormen ved at skyde bresche i voldene. Snarest mulig fortsætter infanteriet ved ingeniørsoldaters hjælp sin fremtrængen, idet man fra første parallel graver flere løbegrave (approcher, sapper) frem over i skraa retning og i siksak, forat de ikke skal kunne beskydes langsefter fra forterne; paa passende steder forbindes efterhaanden approcherne ved anlæg af en anden og en tredje parallel. I parallelerne anordnes, oftest under brystvernet, overdækkede rum til skjul for besætningen, forbindingspladse, ammunitionsrum o. s. v. Hvis fæstningsfronten er udstyret med underjordisk minesystem (s. d.), vil angriberen efter anlægget af tredje parallel være tvunget til at optage den «underjordiske krig»; hvis ikke, graver han sig gjennem glaciset foran fæstningsgraven frem til dennes forside og afventer saa resultatet af artilleriets brescheskydning. Er denne lykkedes, saa at der er dannet en ganglbar

---

bombe (f) f. bombe; (glas)ballon; signalkugle; ¼ liter vin.
bomber (f) hvælve; slaa buler; slaa sig; prygle.
bombonne (f) f. flaske; flakon; oljekande.
bombyx (f) m. silkeorm.
bomme — (t) fehlen, fehl schiessen (werfen) — (e) miss (the mark) — (f) manquer (son coup).
bommert — (t) Schnitzer m — (e) blunder — (f) faute, bévue f.
bommesi — (t) Baumseide f, Futterbarchent n — (e) fustian — (f) futaine f.
bomolje — (t) Baumöl n — (e) olive oil — (f) huile (f) d'olives.
bomre — (t) einen Schnitzer machen, schnitzern — (e) blunder — (f) faire une faute (bévue).
bomuld — (t) Baumwolle f — (e) cotton — (f) coton m.
bon (f) god, skikkelig. m. god egenskab; anvisning. **de bonne heure** tidlig. **à la bonne heure!** lad gaa. **tout de bon** for alvor, alvorlig talt.
bonace (f) f. vindstilie.
bonasse (f) godfjottet.
bonasus (e) urokse.
bonbon (f) m. sukkertøi.
bonbonnière (f) f. bonbonæske; dukkestue.
bon-chrétien (f) m. stor pære.
bond (e) baand, forpligtelse; obligation; lænkebunden; lægge (told)oplag; give obligation for.
bond-man træl.
bond (f) m. sprang, sæt.
bondage (e) trældom.

aabning i volden (bresche), trænger angriberen over graven og gaar til storm gjennem breschen; gravovergangen hører imidlertid til de vanskeligste foretagender ved en beleiring, da den maa foregaa under flankerende ild fra kaponièrer (s. d.), som aldrig mangler ved moderne befæstninger. Ofte er ogsaa graven fyldt med vand, saa at der over den maa bygges dæmning eller bro, forinden stormen kan foretages. Ligeoverfor meget sterke feltstillinger kan man undertiden blive nødt til at benytte en noget tilsvarende fremgangsmaade, saaledes som tyskerne ved Dybbøl 1864, delvis ogsaa japanerne ved Mukden 1905. En instruktiv beskr. af en moderne b. er B. W. Nørregaard, «Port Arthurs beleiring» (Kra. 1905).

Beleiringsartilleri er bestemt til at virke mod de sterkeste permanente befæstninger, pansertaarne, granit og beton, og omfatter derfor meget grovere skytstyper end felt- og positionsartilleriet. Før japanernes beleiring af Port Arthur 1904 ansaaes et kaliber af 15 cm. passende for kanoner til den egentlige frontalbeskydning og 21 cm. for haubitser og morterer til beskydning af overdækkede rum m. v.; japanerne anvendte imidlertid adskillige 28 cm. haubitser, der saaledes var af samme størrelse som de, vi har paa Oscarsborg. De havde en skudvidde af 9 km. og en projektilvegt af 240 kg. Vi har intet beleiringsartilleri.

Beleiringspark omfatter alt materiel, som tiltrænges ved en beleiring: artillerimateriel med ammunition, ingeniørmateriel (skansetøi) til anordning af skanser, kommunikationer (forbindelsesgrave) og approcher (sapper, løbegrave) m. v. Til b. henhører ogsaa laboratorium og verksteder samt materiel for anlæg af feltjernbaner, kontraminering o. s. v.

Beleiringstilstand, en moderne form for diktatur, der i visse lande kan proklameres af statsoverhovedet under urolige forhold, fremkaldt ved ydre eller indre farer, og hvis væsentligste kjendemerke er, at forvaltning og retspleie i stor udstrækning overgaar fra civile til militære myndigheder. Ofte bliver under b. visse dele af forfatningen midlertidig sat ud af kraft og den borgerlige straffelov afløst af militærstraffeloven. Man taler om den «store» eller «lille» b. efter arten og omfanget af de forandringer, som gjøres i den sedvanlige tilstand. Hos os har man ingen bestemmelser om b.

Belem. 1. Forstad til Lissabon i v. (før selvstændig kommune). 2. Officielt navn (Santa Maria de B.) paa hovedstaden i staten Pará, Brasilien (se P a r á).

Belemniter, en uddød gruppe af de 10-armede blæksprutter. De havde et af flere dele bestaaende skal beliggende i dyrets indre. Af disse dele finder man oftest kun en kalkpig, *rostrum,* der er cylindrisk, tilspidset i den bagre ende og med en kegleformig udhulning i den forreste. B. levede i jura- og kridttiden og er vigtige ledefossiler for flere af disse tiders lag.

Belfast *[belfåst].* 1. Irland, by i landskabet Ulster, grevskabet Antrim, ved mundingen af elven Lagan i Belfastbugten (B. Lough), 350 000 indb. B. er den vigtigste by i hele Nordirland, baade for sin industri og sin handel. Spinde- og vævindustri grundedes i denne egn af flygtede hugenotter i slutningen af det 17 aarh. Især staar linindustrien (blegningen) høit. Stort skibsbyggeri. Betydelig indførsel af hvede, mais, lin. Udførselen sker ligesom fra de andre irske havne for en stor del over Storbritanniens udførselshavne (Liverpool, Glasgow o. a.). Norsk vicekonsulat under konsulatet i Dublin. I 1906 blev B. anløbet af skibe med en samlet tonnage af ca. 2.7 mill. tons. B. har som de fleste irske sjøbyer en vakker beliggenhed. B. er hovedsædet for de irske presbyterianere (St. Enochs kirke), katolikerne har bl. a. den statelige St. Patrick-kirke. Den botaniske have frembyder et fuldstændigt billede af Irlands flora. 2. Nordamerika, by i de Forenede stater, staten Maine, midt paa kysten, ved Penobscot Bai. Ca. 5000 indb. Udmerket havn.

Belfort *[befå'r],* Frankrige. 1. Territorium ved grænsen af Elsass (af hvilket det var en del før krigen 1870—71) og Schweiz, 608 km.², 92 000 indb. 2. Territoriets hovedstad, 30 000 indb., ved «den burgundiske port» mellem les Vosges (Vogeserne) og Jura, derfor saavel vigtigt handelsknudepunkt som fremforalt vigtig fæstning, ved en af indgangene til Frankrige. Især berømt ved oberst Denferts heltemodige forsvar 3/11 1870—16/2 71. Det lykkedes de franske fredsunderhandlere at erholde B. tilbagegivet til Frankrige, dog ikke før krigserstatningen var betalt, aug. 1873.

Belg. 1. (Bot.). Enbladet, enrummet kapsel, som ved modningen aabnes baade i ryg- og bugsømmen, f. eks. hos ert, vikke, bønne. 2. (Mus.). Ved instrumenter som orgel, harmonium, trækspil, lirekasse den sæk, der opsamler og skaffer luft til piberne. Konstruktionen er forskjellig. B.-huset ligger ofte udenfor orgelhuset. Til betjening af dets b. bruges en særskilt b.-træder.

Belgard *[-gart],* Preussen, by i Pommern, 8 600 indb., ved Persante, i landet indenfor Kolberg og Köslin. Industri, hestehandel.

Belgaum. 1. Distrikt i sydlige Forindien, præsidentskab Bombay, 12 061 km.² med over 1 mill. indb., fladt med enkelte isolerede fjeldtoppe, gjennemstrømmet af Krisjna. Dyrkning af ris og bomuld, kvægavl, store skoge, industri i papir og tøier. 2. Hovedstad i distriktet B., befæstet og med garnison, 36 878 indb.

Belgerne, det gamle hovedfolk i det belgiske Gallien, landet mellem Seine og Rhinen. Kort før Cæsar havde B. tillige sat sig fast i det sydligste Britannien. B. talte keltisk som de øvrige galler, havde samme skikke, men var mere barbariske. Strabon anslaar deres vaabenmandskab til 1 mill. B. i Gallien kuedes efter tapper modstand af Cæsar og romaniseredes; keltisk sprog omtales ved Mosel i 4 aarh. e. Kr. B. i Britannien kuedes under keiser Claudius og udryddedes siden af angelsachserne.

Belgica, stræde i Sydishavet mellem Danco land og Palmer arkipel, udforsket af «Belgica»-ekspeditionen (s. d.).

Belgica-ekspeditionen udgik i aug. 1897 fra Antwerpen. «Belgica» førtes af den belgiske sjøofficer A. de Gerlache, førstestyrmand var nordmanden Roald Amundsen. Febr. 1898 saaes Alexanderland (s. f. Sydamerika, 70° v. l. Grw.), 16de naaedes 71° 35' s. br. under 89° 10' v. l. Først jan. 1899 kom skibet ud af isen og naaede i mars Punta Arenas ved Magellanstrædet i Chile. B.s udforskninger strakte sig fra Sydschetlandsøerne vestover gjennem Belgicastrædet forbi Alexanderland.

---

bonde — (t) Bauer m — (e) peasant, farmer; (selveier-) yeoman, freeholder; (i schak) pawn — (f) paysan m; (i schak) pion m. **bondegaard** — (t) Bauerhof m — (e) farm; freehold estate — (f) ferme f. **bondestanden** — (t) der Bauernstand — (e) the peasantry, yeomanry — (f) (état (m) des) paysans m pl.

bonde (f) f, spuns, prop, stigbord.

bonder (f) fylde til randen; stuve fuld.

bondir (f) hoppe, springe.

bondon (f) m, spuns; appetitost.

bondsk — (t) bäurisch — (e) boorish, clownish, rustic — (f) rustre, rustaud.

bone — (t) bohnen — (e) polish, rub with bee's-wax — (f) frotter; cirer.

bone (e) ben; gjenstand af ben; (vb) sætte fiskeben i kjoleliv, spiller i paraply; tage benene ud af.

bon-fire (e) glædesblus.

bonheur (f) m, lykke, held.

bonhomie (f) f, godmodighed, enfoldighed.

bonhomme (f) m, godmodig, skikelig, enfoldig fyr; (bot.) kongslys.

boni (f) m, overskud.

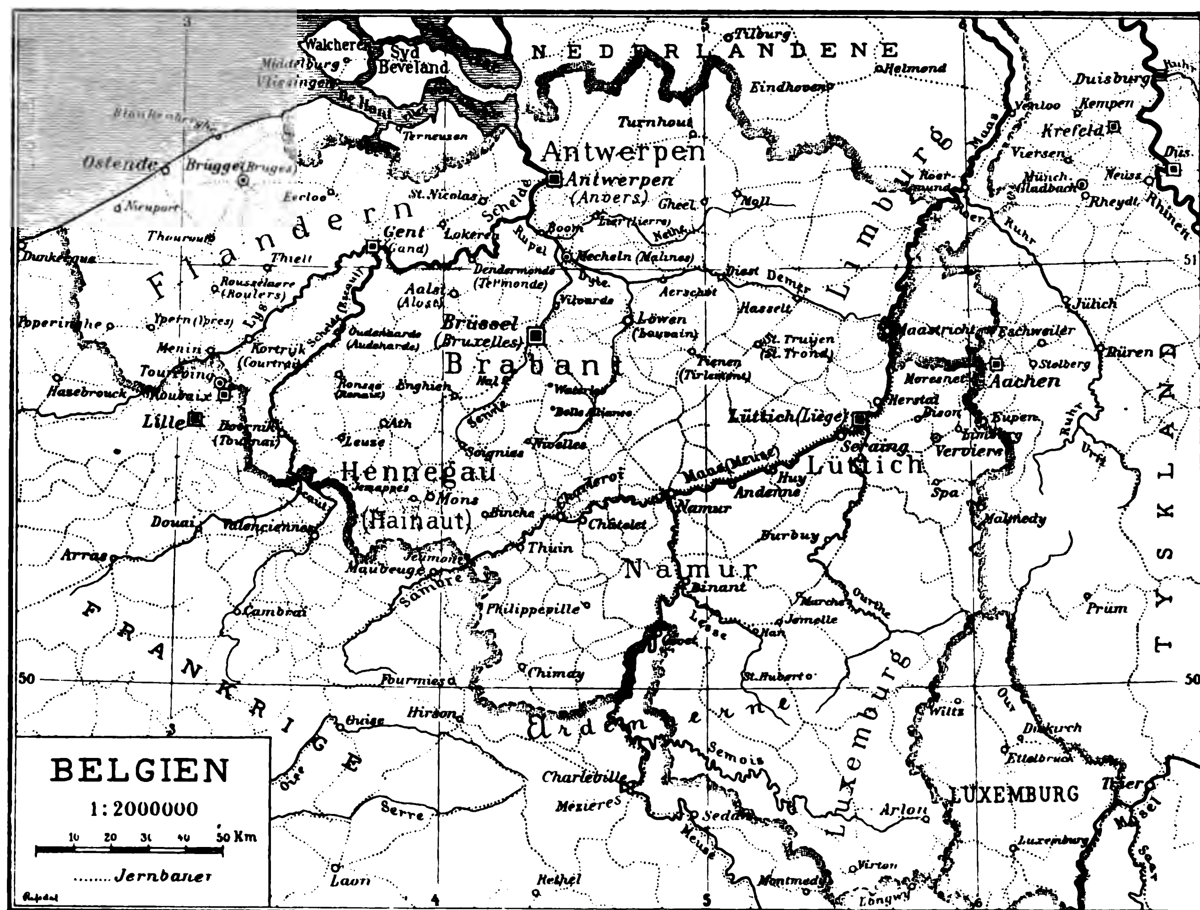
bonifier (f) forbedre; godtgjøre.

boniment (f) m, reklame; humbug.

bonne (f) f, barnepige.

bonne-dame (f) f, (bot.) svinemelde.

Belgien, et af Europas mindste kongeriger, mellem Tyskland, Frankrige, Nederlandene og Nordsjøen, omtr. under 50 ° n. br. og 5 ° ø. l. for Grw. 29 456 km.², 7 075 000 indb., 240 pr. km.² — Den største del af B. hører til den samme lave slette som Nederlandene. Slettelandet begrænses af Maas og dens tilløb Sambre og udgjør Nedrebelgien med hovedelv Schelde. Store dele af sletten er marskland og maa beskyttes ved dæmninger mod oversvømmelse; herved dannes de saakaldte polders (s. d.). Jordsmonnet er dels diluvialt sand, dels alluvial frugtbar marsklere. B.s lille stykke kyst ved det sydligste af Nordsjøen, af længde omtrent som Jæderens (mellem Egersund og Tungenes), løber ret som en streg med en uafbrudt række düner. Syd for Maas og Sambre hæver sig Øvrebelgien, opfyldt af den vestlige del af de rhinske skiferfjelde: Ardennerne (s. d.) og Hohe Venn. Øvrebelgien hører til Maas' vanddistrikt. Her naar det høieste punkt, Baraque Michel (i Hohe Venn, ved grænsen, s.ø. f. Verviers), 675 m. Baade Schelde og Maas kommer fra Frankrige og har sine mundinger i Nederlandene. Schelde (fr. Escaut) har i B. tilløbene Lys, Dender og Rupel; Maas (fr. Meuse) modtager Sambre og Ourthe med Vesdre og Amblève. Baade Schelde og Maas er farbare og er forbundet med talrige kanaler. B. falder i en flerhed af naturlige landskaber: Flandern mellem Schelde og havet, Waas (Waes) mellem Schelde nordenfor Gent og grænsen af Nederlandene, Kempen (Campine) langs grænsen af Nederlandene ø. f. Antwerpen, med store myrer især i det nordlige af Limburg, Hageland n.ø. f. Brüssel, det vallonske Brabant, Hennegau (Hainaut), Marlagne (Sambre-Maasland) i n., Fagne i s., begge mellem Maas og Sambre, Condroz i n., Famenne i s., begge mellem Maas og Ourthe, Ardennes og sydøstligst Hautes Fagnes (Hohe Venn, dog ikke fjeldet af samme navn), høividde søndenfor Ardennerne. — Klimaet er mildt kystklima med hyppig regn og fremherskende sydvestvinde, om vinteren ofte storme.

B. udmerker sig ved sin sjeldne folketæthed, som er større end i nogen europæisk stat, og som er temmelig jevn udover det hele land, naar undtages provinsen

---

bonne-main (f) f, drikkepenge.
bonnement (f) rent ud, ligefrem.
bonnet (e) (dame)hat; slaa hatten ned i panden paa.
bonnet (f) m, lue; (dame)kappe; netmave: møtrik; støvlekrave; laag, dæksel. **gros b.** matador, storkar.
bonneterie (f) f, strømpevæveri; garn- og trikotagevarer, -handel.
bonneteur (f) m, bondefanger.
bonnette (f) f, læseil.
bonny (e) staut, gild.
bonté (f) f, godhed.
bony (e) benet, knoklet.
booby (e) havsule; dumrian, klods.
book (e) bog; bogføre; abonnere.
boom (e) bom; drøn; drøne hult.
boon (e) naade(gave).
boor (e) bondeknold.
boose, booze (e) svire.
Boot (t) n, baad.
boot (e) I støvle; gjemme, rum, forskind (i vogn); iføre støvler.
boot (e) II: **to b.** ovenikjøbet.
booth (e) fjælebod.
boot-jack (e) støvleknegt.
bootless (e) frugtesløs.
boots støvlepudser, bud (i hotel). **B.** Askeladden.
booty (e) bytte.
bo-peep (e) titteleg.
bopæl se bolig.
bor — (t) Bohrer m — (e) bore, (til metal) drill; (lidet vrid-) gimlet; (stort) auger — (f) foret m.
boraks — (t) Borax m — (e) borax — (f) borax m; borate (m) de soude.

Luxemburg og Campinen. Indvandringen, som i det sidste aar har været noget over 30 000, viser et overskud over udvandringen, som har holdt sig lidt under 30 000. En linje fra det sydlige af provinsen Vest-Flandern til det nordlige af provinsen Lüttich betegner grænsen mellem den flamsk talende og den vallonsk (fransk) talende del af befolkningen. Ved aarhundredskiftet talte 42.2 pct. af befolkningen flamsk, 38.5 pct. fransk og 0.4 pct. tysk, mere end et af disse sprog 13.7 pct., intet af dem (herunder medregnet barn under 2 aar) 5.2 pct. Flamsk og vallonsk er af lovgivningen ligestillede sprog. Befolkningen hører næsten udelukkende til den romersk-katolske kirke (erkebiskop i Mecheln (Malines)), idet der kun tælles 20 000 protestanter og 4000 jøder. Over 1$^1/_3$ mill. hører til den industridrivende stand. Folkeoplysningen staar adskillig tilbage, idet der kommer 19 analfabeter paa 100 (af personer over 8 aar). De 4 universiteter er de to rigsuniversiteter i Gent og Lüttich, det frie universitet i Brüssel og det katholske i Löwen. Der findes talrige undervisningsanstalter for den praktiske bedrift (landbrug, teknik, handel), høit anseede kunstskoler og kunstsamlinger.

Baade landbrug og industri har i B. naaet en høi udvikling. $^1/_5$ af befolkningen er sysselsat i landbruget; akerlandet udgjør over 2$^1/_2$ mill. ha., udstykket i talrige smaa velstelte gaardsbrug. Foruden fodervekster, rug, havre og hvede er lin og sukkerroer ogsaa vigtige dyrkninger, lin især i Lys' vanddistrikt med handelsmidtpunkt i Courtrai. Kvægbestanden udgjøres især af kjør og svin. Den belgiske industri støtter sig bl. a. til rige forekomster af jern og kul. Ogsaa zink forekommer i større mængde. Stenkul udvindes især i distrikterne omkring Mons og Charleroi, jern omkring Lüttich og Namur, zink ved Moresnet nær Verviers. Af stenkul omtr. 23 mill. tons i 122 gruber med 140 000 arbeidere, af jernmalm over 200 000 tons. I industrien er det spinderierne og væverierne, som indtager den første plads, fornemmelig lin- og uldvarefabrikerne, de første i Tournai og Courtrai, de sidste i Verviers. Gent er midtpunktet for bomuldsindustrien, Brüssel er kjendt for sine kniplinger. Hovedsædet for metalindustrien er Lüttich (Liège); i Seraing har det berømte firma Cockerill en betydelig tilvirkning af bl. a. dampmaskiner. — B.s indenrigshandel viser en konstant udvikling svarende til stigningen i landets almindelige velstand; men paa grund af B.s geografiske beliggenhed er det udenrigshandelen, og da især transithandelen, som har den største betydning. I virkeligheden kan B. siges at være kommissionær for en stor del af Tysklands, Frankriges og Englands handel, og værdien af de varemængder, som aar om andet passerer ud og ind over B., beløber sig til enorme summer. I løbet af første 10-aarsperiode (1831—40) af B.s eksistens som selvstændig stat udgjorde den aarlige gjennemsnitsværdi af transitvarer ca. 17 mill. kr. For tiden beløber den sig til henved 890 mill. kr. og udgjorde eksempelvis i 1904 ca. 1 167 mill. kr. B.s sjøfart er trods den store tonnagemasse, som aarlig klarerer ud og ind i landets forskjellige havne, specielt Antwerpen, praktisk talt uden betydning. — De vigtigste byer er Brüssel (Bruxelles), Antwerpen (Anvers), Lüttich (Liège), Gent (Gand), Mecheln (Malines), Brügge (Bruges).

Efter grundloven af 1831, revideret 1893, er B. et konstitutionelt kongedømme. Folkerepræsentationen udgjøres af et senat paa 110 medlemmer, valgt dels direkte, dels indirekte for en periode af 8 aar, og et andetkammer paa 166 medlemmer (1 for hvert 40 000 indb.), valgt for en periode af 4 aar, begge valg efter forholdssystemet. Residensstad er Brüssel (Bruxelles). Statsbudgettet balancerer med noget over 400 mill. kr. Statsgjælden er 2$^1/_2$ milliard kr. Om Kongostaten og B.s rettigheder overfor denne, s. d.

Historie. Aar 57 f. Kr. erobredes B. af Cæsar; det beboedes da af belger (s. d.). Under navnet Gallia Belgica var det en af de 4 provinser, hvori det romerske Gallien var delt; denne provins var dog langt større end det nuværende B., idet den omfattede landet mellem Rhinen, Nordsjøen, Seinen og Marne. Paa folkevandringernes tid blev B. erobret af frankerne og hørte siden tilligemed Holland til Frankerriget. Ved forliget i Verdun 843 kom den vestlige del (Artois og Flandern) til Frankrige, medens resten tilfaldt Lothar. I lenstiden opløstes baade Holland og B. i en mængde grevskaber og hertugdømmer, hvis navne endnu er bevaret: Brabant, Limburg, Hennegau, Luxemburg o. s. v. Omsider kom Artois og Flandern 1384 til Burgund, og det lykkedes de burgundiske hertuger ved kjøb, arv og giftermaal at erhverve hele Holland og B. eller, som de nu kaldtes, Nederlandene. Paa dette tidspunkt var disse lande allerede berømt for sin rigdom, der skyldtes deres handel og vidt fremskredne industri (klæde, tepper, vaaben). De velhavende og frihedselskende byer gjorde oftere opstand mod de burgundiske hertuger, og disse maatte indrømme nederlænderne et vist selvstyre. Da Karl var faldt ved Nancy 1477, tilfaldt Nederlandene den tyske keiser Maximilian, som var gift med Karls datter Maria. Under hans efterfølger Karl V reiste specielt Gent sig til oprør (1539), men først Filip II's tyranni og katolske fanatisme fremkaldte den nederlandske frihedskrig, som endte med de nordlige provinsers fuldstændige løsrivelse fra Spanien (unionen i Utrecht 1579), medens det lykkedes statholderen Alexander Farnese at bevare de sydlige, det nuværende B., for Filip. Kort før sin død (1598) overlod Filip B. som et hertugdømme til sin datter Isabella og hendes mand Albrecht VII af Østerrige, men ved den barnløse Albrechts død kom landet igjen til Spanien. Ved den westfalske fred 1648 fik Holland, der uafbrudt havde fortsat krigen med Spanien, nogle smaa stykker af det nordlige B. og fik desuden ret til at spærre adgangen fra Nordsjøen til Schelde for B.s handelsskibe.

Under Ludvig XIV's krige med Østerrige og Holland led B. meget, da det i regelen maatte afgive valplads for de kjæmpende; desuden maatte det svage Spanien flere gange afstaa strækninger af B. til Frankrige. Ved freden til Utrecht 1713, der endte den spanske arvefølgekrig, tilfaldt B. Østerrige under navn af de østerrigske Nederlande; Holland, der havde haabet at erhverve en del af B., maatte nøies med retten til at holde en række fæstninger besatte (se Barrièretraktaten). Under den østerrigske arvefølgekrig (1740—48) led B. igjen meget under franskmændenes invasion, men fik derefter en række lykkelige aar. Landets fremgang

---

bord — ⓣ Tisch m; (planke) Brett n — ⓔ table; (planke) board, (af furu og gran) deal — ⓕ table f; (arbeids-, skrive-) établi, bureau m; (planke) planche f. **gjøre rent bord** — ⓣ reinen Tisch machen — ⓔ make clear work (a clean field) — ⓕ faire table rase (maison nette). **bordbøn** — ⓣ Tischgebet n — ⓔ grace — ⓕ (før maden) bénédicité m; (efter maden) grâces f pl. **borddame** — ⓣ Nachbarin (f) bei Tisch — ⓔ dinner partner — ⓕ voisine f (de table).

bord (kant paa tøi) — ⓣ Borte m — ⓔ border, edge, trimming — ⓕ bord m, bordure f; (tresse) galon m.

Bord ⓣ m, rand, kant, ræling.

bord ⓕ m, (skibs)side; kant; bred; (hatte)skygge; bord, brem.

bordage ⓕ m, (skibs)planke; (bord)klædning; kantning.

borde (tilsjøs) — ⓣ borden — ⓔ board, lay alongside — ⓕ aborder.

bordée ⓕ f, glat lag; (sjøudtr.) slag, baut.

bordel — ⓣ Bordell n — ⓔ brothel, bawdy-house — ⓕ maison (f) publique (de tolérance).

border ⓔ kant; grænse; (vb) grænse (til); kante; begrænse.

border ⓕ kante; seile langs; bordklæde; lægge ud (aarerne).

bordereau ⓕ m, fortegnelse.

bordieren ⓣ garnere.

bordure ⓕ f, bord, kant.

bore — ⓣ bohren — ⓔ bore,

var betydelig baade materielt og aandelig: 1772 oprettedes videnskabernes akademi. 1780 besteg Josef II Østerriges trone. Det lykkedes ham at faa ophævet Barrièretraktaten, men ikke Scheldes spærring. Da han vilde bringe styrelsen i B. i samklang med styrelsen i Østerrige og indføre andre forandringer, blev hans planer mødt med en uafhængighedserklæring og væbnet modstand (1788), og først to aar efter blev det østerrigske herredømme atter oprettet. Det revolutionære Frankriges betydningsfulde seier ved Jemappes (s. d.) ledede til B.s erobring (1794), og ved fredsslutningerne i Campo-Formio 1797 og Lunéville 1801 forenedes B. fuldstændig med Frankrige, deltes i 10 departementer og fik love og institutioner fælles med dette land.

Efter Napoleons fald blev magterne paa Wienerkongressen enige om at forene Holland og B. for paa den maade at danne en sterk stat ved Frankriges nordgrænse. Hollands regent, prins Vilhelm af Oranien, som nu kaldte sig Vilhelm I af Nederlandene, lod i løbet af sommeren 1815 ved hjælp af en kommission af fremragende hollændere og belgere udarbeide en helstatsforfatning for de to lande, som bl. a. indeholdt en bestemmelse om et lige antal deputerede til den fælles nationalforsamling, uagtet B. paa dette tidspunkt havde en befolkning paa over 1 mill. flere end Holland. 24 aug. s. a. aflagde Vilhelm ed til forfatningen; men da selve forfatningsudkastet i mellemtiden var blevet særdeles ugunstig modtaget i indflydelsesrige kredse i B., indeholdt foreningen lige fra begyndelsen af spiren til sin egen undergang. Den følgende 15-aars unionstid mellem Holland og B. er derfor fuld af stadige rivninger, som dels er at føre tilbage til historisk-politiske, socialreligiøse og sproglige modsætninger hos de to folk, dels til paaviselige feilgreb fra hollandsk side. Under disse omstændigheder blev B.s betydningsfulde materielle og kulturelle fremgang i unionstiden et naturligt led i dets nationale bestræbelser, og som et resultat af julirevolutionen i Frankrige i 1830 kom høsten s. a. den belgiske revolution, som endte med opløsningen af unionen mellem Holland og B. og oprettelsen af kongeriget B. under Leopold I (tidligere prins af Sachsen-Koburg) efter valg af nationalforsamlingen. Denne begivenhed (juni 1831) blev i nov. s. a. efterfulgt af en garanti fra stormagternes side om stedsevarig neutralitet for B. Da kongen af Holland ikke vilde bøie sig for den nye tingenes tilstand, kom det til en kort krig mellem Holland og B., som imidlertid blev afsluttet i løbet af 1832 ved fransk indblanding til B.s fordel. Først 7 aar efter fulgte Hollands officielle anerkjendelse af B.s uafhængighed. — B.s historie siden 1832 er en uafbrudt fredsperiode, som i korthed kan skisseres saaledes: I det nærmeste tiaar efter revolutionen af 1830 var der ingen tydelige partigrænser tilstede, og de to ministerier, som fylder denne periode, betegnes derfor i den belgiske historie som «samlingsregjeringer» *(ministères unionistes)*. Efter et kort forsøg med et ensartet liberalt ministerium (1840—41) vendte man i aarene 1841—46 atter tilbage til samlingsregjeringer; men siden har der udelukkende været partiregjeringer. I løbet af disse seksti aar har det liberale parti været ved magten fra 1847—55, 1857—70 og 1878—84. Det konservative parti («katolikerne») har været inde i 1846 (da det første gang dannede regjering); endvidere i aarene 1855—57, 1870—78, 1884 til april 1907, da der paa spørsmaalet om grubeloven indtraadte en ministerkrise, som i dette øieblik (april 1907) endnu ikke er løst. De mest fremtrædende partiførere i samme tidsrum er paa liberal side Charles Rogier og Frère-Orban og paa konservativ side Beernaert og Woeste. De spørsmaal, som især har vakt bevægelse, er folkeskoleundervisningen og stemmeretten, som begge har en særdeles indviklet historie. Med hensyn til den første faar det være tilstrækkeligt at fastslaa, at det konservative parti ved loven af 1895 atter har lagt folkeskolen paa den tvungne religionsundervisnings grund i modsætning til de liberale og arbeiderpartiet, hvis program er «konfessionsløse» skoler. Hvad den anden post angaar, har det vistnok (1893) lykkes at gjennemføre alm. stemmeret for mænd (i staten); men da der samtidig hersker pluralitetsvalg, kan spørsmaalet endnu ikke siges at være helt løst. — Ved siden af de to ledende partier, katolikerne og de liberale, spiller socialisterne en stor rolle, specielt siden 1886, da B. rystedes af svære arbeideruroligheder, som maatte dæmpes med militær. Fra dette aar, som i almindelighed regnes for det mest kritiske i B.s nyeste historie, daterer sig praktisk talt hele det sociale lovgivningsarbeide. Ved de sidste valg (1906) gjorde de liberale stor fremgang, delvis paa socialisternes bekostning. [Litt.: Moke. «Histoire de Belgique» (Gent 1881, 7 udg.); Poullet. «Histoire politique interne» (2 bd. 1892); «Archives Belges, revue critique d'historiographie nationale» (udg. af Kurth, Liège 1899 ff.).]

K u n s t. Den belgiske kunst har i nyere tid staaet i nært afhængighedsforhold til den franske. Ved begyndelsen af det 19 aarh. afspeiler den trofast de klassisistiske strømninger, som udgaar fra David, og efter julirevolutionen gaar den i Delaroches mere romantiske skole. Først fra omkr. 1850 kan man tale om et selvstændigt belgisk maleri. Under indflydelse af Courbet udvikles der en moderne, alvorlig folkelivsskildring, hvis betydeligste repræsentant er De Groux. Landskabskunsten staar i gjæld til den franske impressionisme, og det mondæne maleri, som har vundet en velkjendt udøver i Alfr. Stevens, er udviklet lige meget under indtryk af livet i Paris som i Brüssel. I maleren og billedhuggeren Constantin Meuniers storskaarne skildringer fra gruberne har den belgiske kunst ved aarh.s slutning givet sig sit betydeligste og mest nationale udtryk.

L i t t e r a t u r. B.s litteratur er skrevet dels paa fransk dels paa flamsk og dels paa vallonsk. Den flamske bevægelse, hvis maal har været at hævde det flamske sprog ved siden af det franske, begyndte i 1840-aarene. Bevægelsens første, energiske leder var publicisten J. F. Willems. Ved hans side stod en række digtere, blandt dem den begeistrede, urolige Theodoor van Rijswijk, endvidere Prudens van Duyse og K. L. Ledeganck. Samtidig skrev den udmerkede forfatter Hendrik Conscience sine romaner og noveller, og Charles de Coster gav i sin betydningsfulde bog om Uylenspiegel udtryk for den flamske karakters væsen. Elegikeren Octave Pirmez var præget af fransk aand; derimod fik den flamske retning nye dyrkere i den varme, patriotiske digter J. M. Dautzenberg, den fine lyriker Jan van Beers, poeterne J. de Geyter.

---

pierce; (i metal) drill; (isænk) run down — (f) forer; percer; (isænk) couler bas.

bore (e) bore; plage, kjede; borhul; kaliber; kjedelig fyr (ting), plageaand.

boreal (e), **boréal** (f) nordlig, nord-.

boreas (e), **Borée** (f) m, nordenvind.

borg se slot, fæstning.

borg se kredit.

Borg (t) m. galt.

borge — (t) borgen; (for) bürgen, einstehen, haften — (e) borrow; (kreditere) credit, trust; (for) vouch (answer); bail — (f) emprunter (qc à q); (kreditere) donner à crédit, faire crédit de; (for) cautionner (q), garantir (qc); répondre de.

borgen se kaution, garanti.

borgen (t) laane, tage el. give paa kredit.

borger — (t) Bürger m — (e) citizen — (f) (byboer) bourgeois m; (stats-) citoyen m. **borgerkrig** — (t) Bürgerkrieg m — (e) civil war — (f) guerre (f) civile. **borgermester** — (t) Bürgermeister m — (e) mayor — (f) maire m.

borgerlig — (t) bürgerlich — (e) civil, civic — (f) bourgeois; civil, civique.

borgne (f) m. enøiet (mand) mangelfuld, uanselig.

boring — (t) Bohren n, Bohrung f — (e) boring — (f) forage m.

Borke (t) f. bark; skorpe (paa saar).

borkig (t) barket.

Franz de Cort, Emmanuel Hiel, Jan van Droogenbroeck, de to søstre Rosalie og Virginie Loveling, som har skrevet baade vers og noveller, den meget virksomme, frisindede forfatter Julius Vuylsteke og noget senere i den talentfulde digter Pol de Mont og Helene Swarth. Fra begyndelsen af 1880-aarene og til nu har fransk indflydelse gjort sig sterkt gjældende, baade parnassiernes kunst og naturalismen, symbolismen og mysticismen har øvet virkning. Det har været en meget rig litterær periode. Blandt forfattere i dette tidsrum maa nævnes romanforfatteren og novellisten Camille Lemonnier, en af de betydeligste mænd i B.s litteratur; den mangesidige Edmond Picard; de undertryktes lidenskabelige talsmand Georges Eekhoud; den magtfulde, eiendommelige lyriker Émile Verhaeren; endvidere Eugène Demolder, der har flyttet bibelens historier over paa flamsk grund: drømmens og tusmørkets intime poet Georges Rodenbach; symbolisten og den menneskelige angstfornemmelses digter Maurice Maeterlinck; den milde, religiøse mystiker Max Elskamp og den filosofiske mystiker Victor Remonchamps; dernæst de belgiske parnassiere, dyrkere af formens skjønhed, Albert Giraud, Ivan Gilkin, Valère Gille, Émile van Arenberg og den fine elegiker Fernand Severin; endvidere den katolske forfatter Pol Demade, ironikeren Léon Donnay, novellisten Cyriel Buysse og dramatikeren H. de Marez. — Som den tredje betydelige litteraturbevægelse i B. maa nævnes den vallonske, som daterer sig fra 1850-aarene, og som har hjemme i den sydøstlige del af landet. Gjennem denne litteratur gaar der en eiendommelig revolutionær tone, skabt i et folk med grænsevagttraditioner — de første til at reise sig, til at slaas, til at lide, de sidste til at glemme. Valloniens gamle klangfulde sprog, som har et næsten gammelfransk præg, er filologisk meget interessant, og det erkjendes, at det tilfører B.s franske litteratur en sterk og frisk strømning, ikke mindre værdifuld end den flamske.

Belgiojoso *[beldžojōso]*, Cristina, f. Trivulzio (1808—71), ital. forfatterinde. 1828 gift med fyrst B. levede hun dog mest for sig i Milano og Paris, helliget litteratur og kamp for et frit, samlet Italien. 1848 støttede hun Milano-oprøret, forvistes og tabte sine godser. 1855—56 gav et orientophold hende stof til en række reiseskildringer paa fransk. 1857 fik hun godserne tilbage, agiterede kraftig i frihedsaaret 1859 (bladet «Perseveranza»), men trak sig fra 1860 mere ud af aktiv politik.

Belgkapsel, enbladet, enrummet kapsel, som ved modningen aabnes i bugsømmen; er oftest «delfrugt» i en sammensat frugt, f. eks. bækkeblomst, pæon, mjødurt.

Belgplanterne *(leguminosæ)*, orden af de frikronede, hvis særkjende er den enbladede, enrummede støvvei, der som regel udvikles til en belg. Hertil de tre familier cæsalpiniaceer, mimosefamilien og de erteblomstrede, s. d.. B. har for landbruget, næst græsarterne, størst betydning blandt plantefamilierne. Allerede i oldtiden dyrkedes enkelte arter af dem, men først i de sidste aarhundreder er dyrkningen blevet almindelig, og den søges stadig udvidet paa grund af disse planters fortrinlige egenskaber: stort næringsindhold, god dækningsevne og skaansomhed ligeoverfor jorden. Den sidste af disse egenskaber maa tildels begrundes i belgplanternes evne til, ved hjælp af samlivsforhold med visse bakterier, at tilegne sig luftens frie kvælstof (se Kvælstofassimilation). — Alle kulturformerne blandt b. tilhører familien erteblomstrede *(papilionaceæ)* og vil blive omtalt nærmere der. De vigtigste af dem er ert, vikke, bønne, rødkløver, hvidkløver, alsikekløver, lupin og sneglebelg.

Belgrad (serb. Beograd), Serbien, hovedstad, ved Saves iløb i Donau, 70 000 indb., hvoraf femteparten er fremmede, mest fra Østerrig-Ungarn. Byens beliggenhed gjør den til en vigtig handelsplads og til et strategisk vigtigt punkt. 70 km. nedenfor B. aabner Moravas dal sig, hovedindmarsch-linjen paa Balkanhalvøen i n. B. har derfor ofte været beleiret. Allerede i romertiden laa her en befæstet plads, Singidunum. Efter et par beleiringer af tyrkerne i det 15 aarh. blev byen erobret af disse 1521, men blev senere gjentagne gange fravristet dem, indtil den 1867 blev hovedstad i det uafhængige Serbien.

Belgrad.

Belgravia, sydlige del af Westend i London, øst for Chelsea, med elegante huse, gader o. s. v., alt bygget i de sidste aartider; 55 812 indb. (1901).

Belial (Beliar, Berial) (d. e. det som ikke nytter, ondskab) er i 2 Kor. 6, 15 et navn paa satan.

Bélidor *[belidå'r]*, Bernard Forêt de (1698—1761), f. i Katalonien, d. i Paris som direktør for arsenalet og chef for minørbrigaden. Oprindelig professor i matematik og hydraulik ved artilleriskolen i La Fère, senere officer. Hans studier og forsøg over krudtminers virkning ledede til anvendelsen af de saakaldte overladede ovne og blev grundlæggende for den moderne minekrig.

Belisārius (505—65), den østromerske keiser Justinians feltherre, kjæmpede (mest heldig) mod perserne 529—32, dæmpede en opstand i Konstantinopel 532; 534 styrtede han vandalernes herredømme i Afrika, erobrede 535 Sicilien, 536—40 størstedelen af Italien i kamp mod østgoterne, men kaldtes tilbage af Justinian, der nærede mistro til ham; 544—48 kjæmpede han paany mod østgoterne; 559 slog han bulgarerne; blev 562 anklaget for deltagelse i en sammensvergelse og fængslet, men snart løsladt (beretningen om, at han blev blindet, er uhistorisk).

Born (t) m, kilde, brønd.
borne (f) f, grænse(sten); milepæl; afviser(sten).
borner (f) begrænse; indskrænke.
bornerthed — (t) Borniertheit, Beschränktheit f — (e) narrow-mindedness — (f) étroitesse (f) d'esprit.
bornoyer (f) betragte nøie; lorgnettere; afstikke.
borough (e) valgkreds, by(del).
borrow (e) laane (til sig).
borsyre — (t) Borsäure f — (e) hydric borate — (f) acide (m) borique.
Börse (t) f, børs; pengepung.
Borst (t) m, revne, spræk.
Borste (t) f, bust.
borste(l)n (t) reise bust; revne.
borstig (t) børstet, bustet; grov.
bort — (t) (hin)weg, fort — (e) away, off — (f) loin; d'ici, de là; en.
borte — (t) weg, fort; dahin; abwesend — (e) away, absent; lost, gone, off — (f) (fraværende) absent; (reist, gaaet o. l.) parti, sorti; (forsvunden) disparu; (bortkommen) perdu, égaré.
Borte (t) f, bord, kantebaand; galon; tresse. **Bortenmacher** m, possementmager.
bortest se fjern.
bortforpagte — (t) verpachten — (e) farm, rent, let, lease out — (f) affermer; donner à ferme.
bortføre (flygte med) — (t) entführen — (e) run away (elope) with — (f) enlever; ravir.
bortførelse — (t) Entführung f

Belize *[belīz]*, by i Mellemamerika, hovedstad i kolonien britisk Honduras, 9000 indb., handel med mahogni, blaatræ og andre træsorter, flere europæiske konsuler. Norsk konsulat under generalkonsulatet i Havana.

Belje, brøle, skrige (sml. tysk *bellen*, gjø, eng. *bell*, skrige, om hjorten).

Bell, Alexander Graham (1847—), f. i Edinburgh, søn af nedennævnte A. M. Bell, begyndte som lærer for døve børn, kom 1870 til Kanada og blev der professor i sprogets fysiologi i Boston. Hans sysselsættelse ved døves undervisning bragte ham ind paa de undersøgelser, som ledede til opfindelsen af telefonen (1875), for hvilken han fik det franske akademis Voltapris, og hvorpaa han senere fik sit patent stadfæstet ved dom af unionens høiesteret. Har ogsaa sammen med Sumner Tainter opfundet fotofonen eller radiofonen og har bidraget meget til udvikling af de aeroplane drager, som nu synes at skulle spille en rolle i luftskibsfarten. B. har været hovedmanden for talemetodens udbredelse i de Forenede stater og faaet oprettet en mængde smaa dagskoler for døve som modsætning til de store instituter. For Voltaprisen og med tilskud af egne midler oprettede han i Washington, hvor han har boet siden 1881, i 1880-aarene det saakaldte Voltabureau, som har til formaal over hele verden at indhente og udbrede oplysninger angaaende de døve, og som eier et stort bibliotek og betydelige samlinger vedkommende dem.

Alexander Graham Bell.

Bell, Alexander Melville (1819—1906), skotsk fonetiker, holdt forelæsninger ved universitetet i Edinburgh 1843—65 og derefter ved University college i London, blev saa professor i filologi og lingvistik ved universitetet i Kingston, Kanada, og flyttede 1881 til Washington. Han er opfinder af «visible speech», et system af lydtegn, som mere udtømmende og detaljeret end bogstaverne betegner sproglydenes art og kvalitet, og har bl. a. udgivet «Principles of phonetics». For hans efterladte formue skal der oprettes et seminar for døvelærere i de Forenede stater.

Bell, Andrew (1753—1838), skotsk prest, senere vaisenhusforstander i Madras. Anvendte i vaisenhusskolen flinke elever som hjælpere i undervisningen og slog senere hjemme i England sterkt til lyd for denne «indbyrdes undervisning». Først da pædagogen Lancaster omtrent samtidig, uafhængig af B., anvendte metoden, vakte den almindelig opmerksomhed, og B. hædredes ved begravelse i Westminster abbedi.

Bell, Sir Charles (1774—1842), berømt eng. læge, som særlig har gjort sig bekjendt ved sine studier over nervesystemet. Var fra 1828 en kort tid professor i fysiologi ved universitetet i London, senere fra 1835 i kirurgi i Edinburgh.

Bellado'nnablade, af *atropa belladonna (solanaceæ)*, en urt med fleraarig rod, den hører hjemme i Syd- og Mellem-Europa. Bladene er helrandede, fjærnervede, skjøre og tynde; paa begge bladsider sees med lupe talrige hvide prikker; lugter narkotisk, smager bittert. Officinelle i den norske farmakopø. Anvendes i medicinen paa grund af bladenes indhold af alkaloiderne hyoscyamin respektive atropin (s. d.).

Bellagio *[-ádžå]*, liden by i Norditalien, prov. Como, ligger henrivende ved Comosjøen paa landtungen mellem bugten ved Como og Lecco. Pragtfulde hoteller og villaer (Villa Serbelloni, Melzi o. a).

Bellaire *[belǣə]*, by i de Forenede stater, staten Ohio, ved elven Ohio, 9912 indb.; glasverker, i nærheden kulminer, kalkbrud, brændbar naturgas.

Bellakola (Bilchula), nutkastamme i det sydlige britisk Kolumbia.

Bellamy *[béləmi]*, Edward (1850—98), amer. forfatter, berømt navnlig ved den merkelige utopi «Looking backward 2000—1887» (1888; dansk udg. ved Fr. Winkel-Horn «Anno 2000—1889», Kbh. 1889), som i lyse farver udmaler et socialistisk organiseret fremtidssamfund. I løbet af faa aar udkom denne bog i sit hjemland i over ½ mill. eksemplarer. Et slags fortsættelse af den har B. givet i romanen «Lighed» (1897), som dog ikke naar sin forgjænger i skildringens kraft og anskuelighed.

Bellamy *[-mej]*, Jacobus (1757—86), holl. digter, gjorde stor lykke med «Gesangen mijner jeugd» og «Vaderlandsche gesangen», men erindres nu væsentlig som forfatter af den følelsesfulde, rørende fortælling «Roosje».

Bellarmīn, Robert (1542—1721), lærd jesuit, f. i Toscana, d. i Rom som kardinal. Bekjendt ved sit skrift om forskjellen mellem katolicismen og protestantismen, i hvilket han forsvarede pavens ufeilbarhed og overhøihed over fyrsterne.

Bellary (Balhari). 1. Distrikt i Forindien, præsidentskab Madras, 15192 km.² med 947214 indb. (1901). Det er et tørt og skogløst høisletteland, hvor der findes en mængde vilde dyr. Der findes megen mineralrigdom og kvægholdet er stort, men der er lidet akerbrug. Ofte er der hungersnød og herjende epidemier. Flere jernbanelinjer. — 2. Hovedstad i distriktet, 57700 indb. befæstet by, missionstation.

Bellātrix, stjernen γ af 2den størrelse i stjernebilledet Orion, betegner den venstre, vestlig beliggende skulder.

Bella Vista, by i Sydamerika, Argentina, staten Corrientes ved elven Paraná, ca. 3000 indb., dampskibsstation; handel med trævarer, sukker, tobak o. s. v.

Belle-Alliance *[bel-aljā's]*, forpagtergaard i Belgien, provins Sydbrabant, ved veien fra Brüssel til Genappe. Tyskerne kalder slaget ved Waterloo (lidt nordligere) for slaget ved B.-A.

Bellegarde *[belgård]*. 1. By i sydøstlige Frankrige, depart. Ain, ved Rhone og Paris—Middelhavsbanen. Skibsfart paa Rhone; ved Perte du Rhône et fjeldpas, som Rhone passerer. 2. Fæstning i sydlige Frankrige, depart. Østpyrenæerne, forsvarer veien over Le Pertuis (til Katalonien).

— ⓔ elopement — ⓕ enlèvement, ravissement m.

bortlede — ⓣ ab-, weg-, fortleiten — ⓔ (vand) drain off; (en flod, tanker) divert; (mistanke) ward off — ⓕ détourner, écarter; éloigner; (vand) dériver.

bortre se fjern.

bortreist — ⓣ abgereist, verreist — ⓔ gone away, departed — ⓕ en voyage, absent.

bortrydde — ⓣ hinwegschaffen, wegräumen, beseitigen — ⓔ clear away, remove — ⓕ enlever; (hindring) lever, écarter.

bortse fra — ⓣ von etw. absehen — ⓔ set aside; (bortseet fra) apart from — ⓕ faire abstraction de.

bortskjæmt — ⓣ verdorben — ⓔ spoiled — ⓕ gâté.

bortvende: med bortvendt ansigt — ⓣ mit abgewendetem Gesichte — ⓔ with his face turned away — ⓕ le visage détourné.

bortvise — ⓣ fort-, abweisen — ⓔ dismiss, turn away; reject — ⓕ renvoyer, rebuter, refuser.

bortvisning — ⓣ Fort-, Abweisen n, Abweisung f — ⓔ dismissal, rejection — ⓕ renvoi m refus m; rebut m.

böse ⓣ ond, slem; daarlig sint. **Bösewicht** m. skurk, niding. **böswillig** ondskabsfuld.

bosat, bosiddende — ⓣ wohnhaft, angesessen, sesshaft — ⓔ resident, settled, established — ⓕ domicilié, établi; demeurant.

Belle-Ile *[bœlī'l]*, ø i Atlanterhavet ved sydkysten af Bretagne, depart. Morbihan, 85 km.² med 9 771 indb., bjergfuld. Indb. lever af akerbrug, fangst af sardiner, tunfisk og hummer. Hovedstad Le Palais.

Belle-Isle *[bœlī'l]*, Charles Louis Auguste Fouquet, greve, senere hertug af (1684—1761), fr. hærfører. Ivrig for at faa Frankrige til at gaa mod Maria Theresia i den østerrigste arvefølgekrig. Overanfører for den franske hær. Dristig og raadsnar, beundret og æret af sin samtid.

Belle-Isle *[belail]*. 1. Stræde mellem Labrador og øen New Foundland (Nordamerika), 100 km. langt, 18 km. bredt, forbinder Atlanterhavet med St. Lawrencebugten. 2. Ø ved B.-I.-strædets vestlige indløb med redningsstation for skibbrudne.

Bellermann, Friederich (1795—1874), ligesom faderen direktør for et gymnasium i Berlin, særlig bekjendt ved sit hovedverk om græske tonerækker og noteskrift og andre verker om gammelgræsk musik. Sønnen Heinrich B. (1832—1903), professor i musik ved universitetet i Berlin, medlem af Kunstakademiet, har i sine skrifter særlig beskjæftiget sig med middelalderens musik.

Bellerŏfon (el. fontes), i de græske sagn en korinthisk kongesøn; paa grund af et vaadedrab flygtede han til kong Proitos i Tiryns. Da han forsmaaede dennes hustru Anteias kjærlighed, bagtalte hun ham, saa han blev sendt til Iobates i Lykien med et hemmeligt brev, hvori denne opfordredes til at lade B. dræbe. Iobates sendte ham saa mod Chimæra (s. d.), som han overvandt ved sin vingede hest Pegasos (s. d.), hvorefter Iobates tog ham til svigersøn. Da han senere vilde svinge sig op til himmelen paa Pegasos, kastede hesten ham af, og han sloges af guderne med blindhed (sml. det danske Amled-sagn).

Belles-Amours *[bœlzamūr]*, havn i britisk Nordamerika, Labrador.

Belleville *[bœlvi'l]*. 1. Bydel af Paris, før 1860 egen kommune, nord for kirkegaarden Père-Lachaise, 54 272 indb. 2. B. *[be'lvil]*, by i de Forenede stater, statenIllinois, 17 484 indb.; jernbaneknudepunkt, kulgruber, fabriker. 3. By i Kanada, Ontario, ved en bugt af Ontariosjøen, 9 117 indb. Livlig handel; universitet, døvstumskole.

Bellevue *[bœlvy']* («smuk udsigt»), alm. brugt navn paa lystslotte og smukke udsigtspunkter (ital. Belvedere). Særlig bekjendt er lystslottet B. ved veien fra Sedan til Donchéry; her blev kapitulationen efter slaget ved Sedan undertegnet ²/₉ 1870.

Be'lli, Giuseppe Gioachino (1791—1863), ital. digter, blev tidlig forældreløs, havde i mange aar meget at kjæmpe med. Sit ry har han vundet ved sine talrige sonetter med ypperlige skildringer af folkelivet i Rom, skrevet i livlig, farverig romersk dialekt. Han skrev ogsaa skarpe politiske sonetter mod det pavelige styre under Gregor XVI.

Belliard *[bœljā'r]*, Augustin Daniel, greve af (1769—1832), fr. general. Udmerkede sig 1796 i Italien og blev ved Arcole udnævnt til brigadegeneral. Viste den største energi under det russiske felttog og i 1813 og 1814. Hyldede Ludvig XVIII, men sveg ham i de 100 dage. Derefter en tid fængslet. Som Ludvig Filips gesandt i Brüssel var han virksom for Holland og Belgiens endelige adskillelse. Memoirer.

Belling, skind af foden paa et dyr, i Nordland ogsaa leg eller skaft paa støvler, leggen paa strømper. Desuden er «bellinger» det norske navn paa finnernes vintergamascher, som forfærdiges af skindet paa renens ben.

Bellingen (Bellingkampene), 1115 m. høit fjeld ved Bellingmoen jernbanestoppested i Østerdalen, Lille-Elvedalen herred.

Bellingham *[béliŋhəm]*, bugt fra det Stille hav i Amerikas Forenede stater, staten Washington, skyder sig ind fra Georgiastrædet mellem fastlandet og øen Vancouver. Her forekommer rige brunkulslag, der bearbeides. Kullene udføres fra havnen Whatcom.

Bellingshausen, Fabian v. (1778—1852), rus. sjømand, d. som guvernør i Kronstadt. B. foretog 1819—21 en ekspedition til Sydishavet, trængte frem til 70° s. br. og opdagede Alexanderland og Peterøen.

Bellīni, berømt kunstnerfamilie, som har havt stor betydning for udviklingen af den venetianske malerkunst. Af stamfaderen Jacopo B.s (ca. 1400—64) arbeider er faa bevaret. Hans ældste søn Gentile B. (1426—1507) vandt hurtig stor anseelse i Venedig, hvor han udførte en række store vægbilleder til Dogepaladset og andre offentlige bygninger, der giver et udmerket billede af livet under republikens blomstringstid. Under indtryk af et ophold hos sultanen, til hvem han modtog kaldelse, anvender han ofte orientalske typer i sine bibelske billeder. Bærer hans kunst endnu præg af noget haardt og ubehjælpsomt, blev broderen Giovanni B. (ca. 1428—1516) den, som skulde give den venetianske kunst sin harmoniske, maleriske karakter. Udmerket og alsidig uddannet indførte han oljeteknikken i Venedig og malte en række billeder, der vel ikke udmerker sig ved straalende fantasi, men ved fuldendt harmoni og malerisk mesterskab. Fra hans atelier er Tizian, Giorgione og andre toneangivende venetianske malere udgaaet.

Bellīni, Vincenzo (1802—35), fra Sicilien, en i sin tid verdensberømt komponist, hvis operaer som «Norma», «La Sonambula», «Puritanerne» m. fl. med første rangs kunstnere i hovedpartierne henrykte den halve verden med sine følelsesfulde og indsmigrende melodier.

Bellinzōna (tysk Bellenz), by i det sydlige Schweiz, hovedstad i kanton Tessin ved elven Tessin, St. Gotthardbanen, veiene over St. Gotthard og St. Bernhard; 4 949 indb., befæstet, strategisk vigtig som nøglen til ovennævnte passager.

Be'llis, se Tusenfryd.

Belli't, et i Sverige opfundet sprængstof, der i det væsentlige, ligesom securit, bestaar af ammoniumnitrat og dimitrobenzol.

Bellman, Carl Michael (1740—95), sv. digter («Sveriges Anakreon»), f. i Stockholm, viste tidlig sine poetiske anlæg. Efter at have prøvet forskjellige stillinger, som han ikke passede for og derfor maatte opgive, blev B. ved Gustaf III's gunst 1776 sekretær i tallotteriet med en løn af 3 000 rdl. kobbermynt og fik titel af hofsekretær. Ved 25-aarsalderen begynder B. den digtning, som har sikret ham et verdensry, og fra de følgende aar stammer de fleste af «Fredmans epistlar» og en stor del af «Fredmans sånger». Ved 30-aarsalderen staar han paa sin middagshøide. Oprindelig har B. neppe tænkt paa at udgive disse digte, som var skrevet for venne- og familie-

---

boscage ⓔ (under)skog, tæt bladhang.
böschen ⓣ gjøre skraa. **Böschung** f, skraaning.
bosh ⓔ kunstsmør; (tomt) snak; skitse.
boshaft ⓣ ond(skabsfuld). **Bosheit** f, ondskab, arrigskab.
bosket ⓔ, **Boskett** ⓣ n, **bosquet** ⓕ m, lund, løvgang.
bosom ⓔ barm.
boss ⓔ kûl; bosse; sinke.
bossage ⓔ & ⓕ m, fremspring af mursten, udkraget sten.
bosse ⓕ f, pukkel; svulst; knop, knold; ophøiet arbeide.
Bossel ⓣ f, keglekugle.
bosseler ⓕ bossere.
bosselé ⓕ bulet, puklet.
bosseln ⓣ spille kegler; pusle.
bossieren ⓣ bossere; modellere.
bosser ⓕ stoppe (taug).
bossette ⓕ f, bukkel; udvekst.
bossoir ⓕ m, kranbjelke.
bossu ⓕ pukkelrygget.
bossuer ⓕ slaa buler i.
bossy ⓔ kulet; bosseret.
bosætte sig — ⓣ sich niederlassen (ansiedeln) — ⓔ establish one's self, settle, take up one's abode — ⓕ s'établir, se fixer.
bosættelse — ⓣ Ansiedelung f — ⓔ establishment, settlement, domiciliation — ⓕ établissement m.
bot ⓕ: **pied** (m) **b.** (menneske med) klumpfod.
botanik — ⓣ Botanik f — ⓔ botany — ⓕ botanique f.

kredsen, og hvori dalevende personer ugenert indførtes, endog med navns nævnelse, f. eks. hovedfiguren, den forulykkede hofurmager Fredman, korporal Mollberg, Movitz, Ulla Winblad o. fl. Viserne udbredtes i afskrifter og udkom i skillingstryk, saa at hans digtning var almindelig kjendt i begyndelsen af 1770-aarene. Efter endel mindre betydelige arbeider udkommer 1790 «Fredmans epistlar», ialt 82, de allerfleste fra tiden 1766—74, med de udødelige billeder af folkeliv og natur fra Stockholm og nærmeste omegn; gjennem de staaende personer fremkommer en forbindelse mellem de enkelte digte, saa at man med en vis ret har kaldt det et «lyrisk epos». At fremhæve enkelte af disse digte er næsten umuligt; de er i sin art noget af det ypperste i verdenslitteraturen og eier stadig den samme magt over læsere og tilhørere. 1791 kom «Fredmans sånger», hvis indhold er mere forskjelligartet, «bacchanaliske» digte, drikkeviser (deriblandt mange med bibelske emner), f. eks. «Så lunkom vi så småningom», pastoraler, komiske digte, f. eks. «Magistraten i Telje» o. m. a. B.s sidste leveaar var ulykkelige; selv var han syg og hans økonomiske forhold elendige. B. eier en evne til at gjengive baade naturens og menneskers stemninger som faa andre. Og selv om man kan paavise forbilleder, maa man indrømme ham fuld originalitet; han omplanter paa svensk jord, hvad han har lært i udlandet, saa det bliver egte nationalt; han ved at lægge et eiendommeligt humor over de forkomne eksistenser, han skildrer. Skjønt man ikke maa gjøre ham til ét med Fredman, maa han have følt noget lignende, som han lader denne udtale, f. eks. i «Ack, du min moder, säg hvem dig sände». Derfor er hans digtning blevet saa personlig og egte. B. var ikke egentlig komponist, men vel en af alle tiders største tonedigtere. De melodier, han brugte, var barndomsminder og hidrørte mest fra franske chansons og gammel dansemusik. Men hans fine poetisk-musikalske sans forstod smidig at tilpasse og omstøbe dette musikstof; deraf den dybe sammensmeltning af ord og toner i B.s sange, der har gjort dem til smaa kunstverker, hvis fortolkning stadig har begeistrede dyrkere (Scholander, Par Bricole). B.s ven, musikeren Åhlström optegnede og arrangerede melodierne. Den bedste nyere udgave er E. Drakes. [Litt.: Atterbom, «Svenska siare och skalder», VI, 1; Erdmann, «C. M. Bellman». Om oprindelsen til Bellman-melodierne se Ad. Lindgren, «Musikalska studier», 1896.]

Carl Michael Bellman.

Bellmansdagen, 26 juli (selskabet «Par Bricole» afslørede 26 juli 1829 Byströms buste af B. paa Djurgården i Stockholm).

Bello *[be'ljå)*, Andrés (1781—1865), sp.-amer. digter og statsmand, indkaldtes 1829 til Chile og udrettede som statssekretær i udenrigsministeriet overordentlig meget for landets politiske og kulturelle udvikling. Han er Sydamerikas største lyriker, i besiddelse af en sjelden fornem og elegant stil og har desuden skrevet udmerkede folkeretslige og filologiske verker.

Belloguet *[bœloge']*, Dominique François Louis, baron Roget de (1796—1872), fr. officer og arkæolog, har navnlig beskjæftiget sig med hertugdømmet Burgunds ældste historie og Frankriges tidligere befolkning.

Be'llo Horizo'nte, by i Brasilien, siden 1898 hovedstad i staten Minas Geraes, 850 m. o. h., ca. 25 000 indb. Da den tidligere hovedstad, Ouro Preto, laa paa et ugunstigt sted, anlagdes i n.ø., paa den anden side af Serra do Espinha, B. H. (1898). Den er nu en vakker by med store regjeringsbygninger, sygehus, museer o. s. v.

Bellōna, romernes krigsgudinde, søster (el. datter) af Mars. Tempel paa Marsmarken (udenfor Roms bygrænse), i hvilket senatet forhandlede med fremmede gesandter og andre, som ikke maatte betræde Rom.

Belloram, havneplads i britisk Nordamerika, prov. New Foundland. 1 787 indb. Telegrafstation.

Bellot *[bœlå']*, Joseph René (1826—53), fr. sjøofficer, gjorde flere togter i Sydhavet, deltog 1851—52 som næstkommanderende i Kennedys ekspedition for at finde Franklin; paa en anden reise i Nordishavet med dampskibet «Phønix» under Inglefield omkom B. ved et ulykkestilfælde. B.-strædet mellem Boothia Felix og Nordsomerset opdagedes paa denne reise og opkaldtes efter B.

Bellows *[be'lōs]*, Henry Whitney (1814—82), amer. prest i New York ved kongregationalisternes hovedkirke, redaktør af det liberale unitarierblad «Christian inquirer». Betydelig taler, forfatter af leilighedsskrifter af statsvidenskabeligt og socialt indhold. Efter en reise til Europa skrev han «The old world in its new face» (New York 1868). En samling af hans «Sermons and addresses» udkom i Boston 1882.

Belloy *[bœlwá]*, Pierre Laurent Buirette de (1727—75), fr. forfatter, skuespiller, skrev dramaer, forlod de klassiske emner og behandlede bl. a. nationalt historisk stof. Mest kjendt er «Le siège de Calais» «Gaston et Bayard» og «Pierre le cruel».

Bell Rock *[bel rok]* (Klokkefjeldet), ogsaa Inch Cape, farligt skjær paa østkysten af Skotland udenfor Tayfjordens munding, rager kun ved laveste ebbe op over havfladen, med et 37 m. høit i 1811 opført fyrtaarn.

Be'llum (lat), krig; b. omnium contra omnes, krig ført af alle mod alle, den engelske filosof Hobbes' betegnelse af menneskehedens urtilstand før samfundets dannelse.

Bellūno. 1. Provins i nordøstlige Italien, landskab Venezien, 3 349 km.² med 192 800 indb.; bjergland omkring elven Piave; kvægavl, skogdrift, metalrigdomme. 2. Hovedstad i prov. B., ved Piave, 6 652 (kommunen 18 74?) indb. Handel med tømmer og vin; bispesæde; bekjendt ved sin vandledning (fra Monte Serva).

Belmez, by i sydlige Spanien, provins Cordoba, ved elven Guadiato, bielv til Guadalquivir, 8 987 indb., Sierra Morena; kulgruber.

Belmo'nte. 1. Havneby i sydlige Italien, provins Cosenza, med en vakker beliggenhed ved Middelhavet

---

botaniker — ⓣ Botaniker m ⓔ botanist — ⓕ botaniste m.
botanisere — ⓣ botanisieren — ⓔ botanize, herborize — ⓕ herboriser.
botch ⓔ hævelse; lap; makverk; lappe; befænge med svuller.
botcher ⓔ lappeskomager, -skrædder; fusker.
Bote ⓣ m, (sende)bud.
botemiddel — ⓣ Gegenmittel, Heilmittel n — ⓔ remedy — ⓕ remède m.
both ⓔ begge. **b. . . . and** baade . . . og.
bother ⓔ plage; vidtløftighed, plunder. **botheration** vrøvl.
botmässig ⓣ herskende. **Botmässigkeit** f, herredømme.
Botschaft ⓣ f, budskab; gesandtskab. **Botschafter** m, gesandt.
Böttcher ⓣ m, bødker. **Böttcherei** f, bødkerhaandverk, -verksted.
botte ⓕ f, knippe; bundt; støvle; hylster; fad, tønde; stød, udfald.
botteler ⓕ binde i knipper, bundte.
botter ⓕ give støvler paa; støvler.
Bottich ⓣ m, stort kar.
bottine ⓕ f, dame-, snørestøvle
bottle ⓔ flaske; fylde paa flasker. **bottle-head, bottle-nose** vaagehval.
bottom ⓔ nederste del, bund, grund; dal; skib; styrke, holdenhed; sætte bund i; grunde

4 910 indb. Telegrafstation, jernbanestation. 2. Havneplads i Brasilien, staten Bahia. Postkontor, telegrafstation.

Beloch, Julius Alwin (1854—), t. historiker, blev 1879 professor i historie ved Roms universitet. B. har behandlet Italiens og Grækenlands oldtid og udgivet en række verker, der udmerker sig ved lærdom, men ogsaa ofte ved meget dristige hypoteser. 1880 udkom «Der italienische Bund unter Roms Hegemonie», 1886 «Die Bevölkerung der griechisch-römischen Welt»; mest bekjendt er hans «Storia greca» (1891, oversat paa tysk 1893—97).

Beloit *[beldi't]*, by i de Forenede stater, staten Wisconsin, ved Rock River, 10 436 indb.; fabrikation af akerbrugsredskaber, jernstøberier; B. college.

Belon *[bəlō']*, Pierre (1518—64), fr. zoolog, har stor fortjeneste af det zoologiske studiums gjenoplivelse, selv om hans verker (om vanddyr og fugle) er meget usystematiske. B. foretog omfattende videnskabelige reiser i Grækenland, Lilleasien, Palæstina og Ægypten.

Belōne, se Horngjel.

Belot *[bəlō']*, Adolphe (1829—90), fr. forfatter, gjorde sig først bemerket med den friske karakterkomedie «Le testament de César Girodot», skrev siden foruden skuespil ogsaa romaner, der ikke altid er anstændige, «Mademoiselle Giraud ma femme», «La femme de feu», «Les mystères mondains», «La Vénus de Gordes» o. s. v.

Belovār (Bjelovar). 1. Komitat i Kroatien-Slavonien, 5 048 km.² med 302 209 indb. (kroater, serber), i n.ø. og i midten skogklædte aaser, ellers fladt; avl af hvede, tobak, vin, frugt. 2. Hovedstad i komitatet, 5 773 indb.; kornhandel; garnisonsby.

Below, Georg von (1858—), t. historiker, blev 1891 professor i Münster, siden i Marburg og (1901) i Tübingen. B. har navnlig studeret middelalderens tyske forfatningshistorie. Blandt hans skrifter merkes: «Die Entstehung der deutschen Stadtgemeinde» (1889), «Das ältere deutsche Städtewesen und Bürgertum» (1898), 1896 udgav han «Das Duell und der germanische Ehrbegriff», et polemisk skrift, rettet mod det tyske duel-uvæsen.

Belper *[be'lpə]*, by i England, Derbyshire, ved Derwent, bielv til Trent, 10 934 indb. Industri i bomuld, strømper, maskiner og hansker; i nærheden kulgruber.

Belsāzar, el. bedre: Belshassar, babyl. Bēlsharusur, «Bel skjerme kongen!», søn af den sidste nybabyloniske konge Naboned og anfører for den af Kyros i 538 slagne babyloniske hær. Ifølge den langt senere (ca. 165 f. Kr.) forfattede Daniels bog (kap. 5) var B. selv konge.

Belsheim, Johannes (1829—), n. teolog, var først lærer, derpaa 1864—75 prest og har siden været bosat i Kra., sysselsat med videnskabelige studier særlig vedrørende bibelens tekst og historie, idet han siden 1880 har havt en aarlig understøttelse dertil af stortinget. Med stipendium har han ogsaa gjort flere reiser til udenlandske biblioteker for at undersøge og udgive gamle bibelhaandskrifter, navnlig af den latinske oversættelse før Hieronymus (f. eks. Codex aureus, udg. 1878). Ved siden heraf har han udgivet en lang række populærteologiske skrifter, mest om bibelske emner, saaledes: «Om bibelen, dens opbevaring, oversættelse og udbredelse», 3 udg. 1884, samt oversættelser af kirkelige klassikere saasom Thomas à Kempis, «Om Kristi efterfølgelse», 2 udg. 1891.

Belt el. Belten (lat. *Mare balticum*, d. e. det Baltiske hav), gammelt, dog endnu i 16 aarh. brugt navn paa Kattegat el. Kattegat og Østersjøen tilsammen. Beltissund, d. e. Beltets sund, er en tilsvarende betegnelse for Storebelt, som sammen med Lillebelt nu alene fører navnet B.

Belte. 1. Bruges i geografien som oversættelse af græ. *zone* (s. d.). 2. I mat. er b. den del af en kugleflade, der afskjæres mellem to parallele cirkler. 3. En rem af tøi, læder eller metal, der holder dragten sammen om midjen. Det har til alle tider været sterkt udsmykket. I vore middelalderske diplomer nævnes b. af baade guld og sølv, og i vor gamle folkekunsts b. er mange middelalderske motiver bevaret. Flere af de gamle b. hører til vor guldsmedkunsts bedste arbeider.

Beltedyr *(dasypodidae)*, familie af gumlernes orden (s. d.). Kroppens overside dækket af pladeformede hornskjæl, under hvilke store hudforbeninger. Skjællene danner over ryggens midtparti flere (3—12) tverrækker, adskilt fra hinanden ved bløde, ofte haarbesatte hudpartier. Svarende til ryggens forreste og bagerste del ligger skjællene tættere op til hinanden, og benpladerne er sammensmeltet til et for- og et bagskjold, medens de under tverrækkerne danner et til disse svarende antal benede halvringe midt over ryggen. Lignende skjæl findes ogsaa paa hovedets overside, paa lemmerne og halen; bugsiden derimod mangler skjæl og er haarklædt. Endel b. kan rulle sig sammen som pindsvin. B. har et aflangt hoved, smaa øine og lange ører, lave ben med sterke, lange klør. Tænderne ret talrige, danner dog ingen sluttet række, de er af cylindrisk form og mangler rod. — B. er gravende dyr, lever væsentlig af insekter. Kropslængden som regel 50—70 cm.; den største art 1 m. Lever i Syd- og Mellemamerika, en enkelt art, det nibeltede b. gaar dog helt op til Texas. — Beslegtet med b. er de uddøde skjolddyr *(glyptodontia)* (s. d.).

Beltespænding, en lige ind i det 19 aarh. brugelig tvekamp blandt norske bønder, bestod deri, at de kjæmpende stilledes ryg mod ryg og omspændtes med et stort belte, hvorpaa de huggede løs paa hinanden med sine tolleknive, indtil den ene segnede om. [Sml. bl. a. J. Moes digt «Fanitullen», L. Daae, «Norske bygdesagn», I, 150.]

Beltrāmi, Eugenio (1835—1900), ital. matematiker, var først ingeniør og blev derefter universitetslærer, sidst i Pavia. Hans arbeider er væsentlig knyttet til geometrien og særlig til undersøgelser vedrørende fladers bøining.

Beltrāmi, Giulio Cesare (1779—1855), ital. reisende, maatte som karbonarier flygte til Amerika 1821, deltog her i Longs ekspedition, som skulde finde Mississippis kilder, skiltes fra ekspeditionen og fandt senere kilderne alene (1823); reiste senere til Mexico, vendte tilbage til Europa 1827. Han har udgivet «La découverte des sources du Mississippi» (1824), «Le Mexique» (1830) o. fl.

Belu'tsjistan (Balutsjistan), sydøstlige del af Irans høiland, mellem Persien i v., Afghanistan i n., Indien i ø. og det Indiske hav i s., er ca. 367 000 km.² med ca. 850 000 indb. (1901). Fra den lidet indskaarne kyst hæver landet sig terrasseformig op til en tør høislette, som ved nordgrænsen delvis er dækket af store myrer, ved vestgrænsen er en ren ørken (det gamle Gedrosia, hvor en del af Alexander den stores hær omkom). Oppe paa sletten løber en hel del parallele fjeldkjeder, som

---

bottomry (e) bodmeri.
bouc (f) m, buk; læderflaske.
boucan (f) m, røgehytte, -rist; sjau, larm.
boucaner (f) jage bøfler; røge; gjøre larm.
boucanier (f) m, bøffeljæger.
boucassin (f) m, bommesi.
boucau (f) m, havneløb.
boucaut (f) m, fustage.
bouche (f) f, mund; aabning, gab: munding.
bouchée (f) f, mundfuld, bid.
boucher (f) tilstoppe; korke.
bouché indskrænket.
boucher (f) m, slagter.
boucherie (f) f, slagteri, slagterbutik.
bouchon (f) m, kork; hotel(skilt); bylt.
bouchonner (f) gnide (en hest).
bouchot (f) m, fiskegjærde, kunstig østersbanke.
boucle (f) f, spænde; ring; øie; løkke; krølle.
boucler (f) (forsyne med) spænde; ringe (dyr); sperre, lukke inde; slaa løkke paa; krølle (sig).
bouclier (f) m, skjold.
bouder (f) surmule.
boudin (f) m, blodpølse; rund vadsæk; (tobaks)rul; (haar)lok; spiralfjær; lunte.
boudoir (e) & (f) m, (dame)kabinet.
boue (f) f, søle; smuds; bundfald; materie.
bouée (f) f, (anker)bøie.
boueux (f) sølet.
bouffée (f) f, (vind)stød; kvalme; anfald; opstød.

forener sig i landskabet Dsjalavan og her naar en høide af 3 270 m. Nordenfor disse fjelde gaar paa østgrænsen Solimanfjeldene, som naar en høide af 2 430 m. Mellem begge fjeldsystemer er det vigtige Bolanpas. Den sydlige del af landet er gjennemskaaret af dybe dale, hvis elve, Dasjt, Hingol, Purali o. fl., naar havet, men hele det indre er uden afløb; elvene munder ud i store myrer eller saltsjøer. — Klimaet er koldt om vinteren, varmt om sommeren; hovedstaden Kelats middeltemperatur er 12.6 °, i jan. 2.6 °, i juli 22.9 °. Nedbøren er meget liden, blot 2—300 mm. (mest sommerregn). Derfor kjæmper ogsaa akerbruget med store vanskeligheder. Hvor det er muligt at bruge kunstig vanding, i det indre, trives frugttrær og dyrkes korn, ved kysten dyrkes dadler, hvede, ris og mais, tobak og bomuld. kvægavlen er vigtigere, der holdes heste og sauer, medens kameler er transportdyr. — Indbyggerne er dels belutsjer, som er et iransk folk, dels brahuier, som er beslegtet med dravidcrne i Dekan. Alle er af religion sunnitiske muhammedanere. Hovedstaden er Kelat (2 060 m. o h.). Til Quetta i n. fører der jernbane gjennem Bolanpasset fra Indusdalen. — En del af B. er ren britisk besiddelse, den øvrige (største) del staar nominelt under khanen i Kelat. I 1839 rykkede englænderne ind i landet, og fra 1876 af har khanen mistet al virkelig magt og faar nu pension af England.

Belvedēre (ital.) («smuk udsigt», fr. Bellevue), navn paa flere lystslotte o. l. Bekjendt er B. i Wien samt Cortile di B., en fløi af Vatikanet i Rom, med kunstsamlinger («Apollo fra B.») og det pavelige bibliotek.

Belvedēre Campomōro, havn paa den franske ø Korsika, 390 indb.

Belysning. Al b. beror paa stoffenes evne til ved høi temperatur at udsende lyse varmestraaler, d. e. saadanne, som giver øiet lysindtryk. Ved begyndende opvarmning udsender legemerne mørke varmestraaler. Ved omtr. 500 ° C. faaes det første lysindtryk. Farven er rød; der udsendes i begyndelsen næsten kun røde og orange straaler (se Spektrum). Med stigende temperatur udsendes efterhaanden flere og flere af de øvrige farvestraaler: gule, grønne, blaa og violette, saaledes at det samlede lysindtryk nærmer sig til hvidt (sollyset). — Evnen til at udsende lyse varmestraaler stiger sterkt med temperaturen og sterkere end evnen til at udsende mørke. Klarheden, d. e. lysmængden pr. fladeenhed, vokser ved rødglødhede med 30te potens af den absolute temperatur (s. d.), ved hvidglødhede med 14de og høiere oppe med 12te potens.

Ved faste legemer er den aller største del af udstraalingsenergien mørke varmestraaler, selv ved sterkeste hvidglødhede er endnu ikke 1 pct. af udstraalingen lys, i vore lysende flammer ikke 1 pro mille. Men det gjælder om at lade legemerne gløde ved høi temperatur for at faa saa meget som muligt af energien forvandlet til lys.

Øiet er forskjellig modtageligt for de enkelte farveindtryk. Følsomheden overfor de røde, orange, gule, grønne, blaa og violette straaler forholder sig som: 12 : 140 : 280 : 1 000 : 680 : 16. Grønt lys sanses altsaa sterkest; men den kunstige b. maa saa meget som muligt have sollysets hvide karakter. I alle vore flammer, kultraadsglødelamper og alm. buelamper er det glødende kulpartikler, som lyser. I buelamperne naaes den med kulstof høieste opnaaelige temperatur og økonomi, idet kulstoffet fordamper. — Andre stoffe udsender forholdsvis flere lyse varmestraaler end kulstoffet og er derfor bedre egnede til belysning, naar de kan taale høie temperaturer. Saadanne stoffe er f. eks. platin, anvendt i de første elektr. glødelamper, og flere sjeldnere metaller: osmium, iridium, tantal, wolfram, zirkon, som benyttes i de nyeste elektr. glødelamper med tilsvarende navne. Nogle stoffe udsender forholdsvis flere grønne og blaa straaler (mest økonomiske), de saakaldte selektive straalere, f. eks. oksyderne af metallerne magnesium og yttrium, af hvilke Nernst-lampens glødelegeme bestaar, og thorium- og ceriumoksyd, som udgjør Auer-nettenes masse i forholdet omtr. 99 pct. thorium og omtr. 1 pct. cerium.

Glødende dampe udsender farvet lys, d. e. straaler af enkelte farver, og forholdet mellem lyse og mørke varmestraaler er gunstigere end ved faste legemers straaling. Heraf benytter man sig i den nye elektr. kviksølvlampe eller Cooper-Hewitts lampe, hvor kviksølvdamp gløder med grønt lys. Endvidere i flammekulbuelamperne, hvis kulstænger indeholder flygtige salte, som gløder i lysbuen. — Lysets kemiske virkninger søges ofte fremkaldt ved kunstigt lys (fotografering, kopiering, lysbehandling). Hertil kan kun bruges lysgivere, som udsender mange kemisk virksomme (ultraviolette) straaler saasom acetylenlys, magnesiumlys, buelamper og særlig kviksølvlampen. — Skjerme og kupler (speile, linser og prismer) benyttes med stor kunst til formaalstjenlig fordeling af lysgivernes udstraaling, saaledes at lyset enten samles i bestemte retninger, f. eks. ned mod en arbeidsplads, eller spredes ligelig udover rummet. De indsuger som oftest meget betydelige lysmængder (optil 40 pct.), som derved tabes. Man søger altid saavidt mulig at skjule selve lyskilden for direkte beskuen, som virker blendende. Jo mere ligelig lyset fordeles, desto smukkere virker det. Man tilstræber derfor stadig mere det «diffuse» el. spredte lys, som navnlig opnaaes ved den indirekte b. I modsætning til ved direkte b. skjules her lysgiveren fuldstændig, medens lyset kastes mod store hvide flader, f. eks. loft og vægge, hvorfra det atter fordeles jevnt over rummet. Pragtfulde lysvirkninger uden skarpe skygger kan derved opnaaes. Bruges mest i store rum. — Om maaling af lysstyrke og b. samt om lysenheder og fladebelysning se Lysmaaling.

Historie: I aartusender havde menneskene kun oljelamper og fakler, hvis lys er rødgult og glansløst paa grund af den lave flammetemperatur. Voks- og talglys opkom omtrent ved Kr. f. Først mod slutningen af 18 aarh. begyndte forbedringerne i den kunstige b. Lamper med glas 1783. Stenkulgas omtr. 1800. Haarde talglys og stearinlys efter 1800. Henimod midten af 19 aarh. fremkom paraffin og paraffinoljer, og stenoljen (petroleum) skabte efter 1859 almindelig god b. i hjemmene. Lamperne forbedredes, den moderne «lyshunger» begyndte, gasverkerne maatte stadig forbedre gasens lysevne. Efter 1880 trængte elektriciteten frem og syntes at skulle seire overalt. Da kom Auer-lyset 1891 og acetylenlyset 1894. Dette sidste spiller kun liden rolle, elektricitet og Auerlys udvikler sig i hidsig konkurrance og synes at beherske fremtidens belysningsteknik.

---

bouffer (f) oppuste; hæve sig.
bouffi (f) oppustet; hoven; svulstig.
bouffon (f) m, bajas. Adj lavkomisk.
bouffonnerie (f) f, gjøgl.
bouge (f) m, skiddent kammer; svinesti; udbugning.
bougeoir (f) m, lyseplade, -stage.
bouger (f) røre sig.
bough (e) (større) gren.
bougie (f) f, lys.
bougon (f) sær.
bougre (f) m, lumpen person; sodomit.
bouillabaisse (f) f, fiskesuppe.
bouilli (f) m, (kogt) suppekjød.
bouillie (f) f, (melke)grød.
bouillir (f) koge, syde.
bouilloire (f) f, (te)kjedel.
bouillon — (t) Bouillon f — (e) beef-tea — (f) bouillon, consommé m.
bouillon (f) m, boble; kog(ning); bouillon; puf (paa kjoler).
bouillonner (f) koge, boble; sætte puf paa (tøi).
boulaie (f) f, birkelund.
boulanger (f) m, bager. Vb bage, elte.
boulangerie (f) f, bageri.
boule (f) f, kugle; hoved; kuppel.
bouleau (f) m, birk.
bouledogue (f) m, bulbider.
boulet (f) m, kanonkugle; kode.
boulette (f) f, (liden) kugle; bolle; (pl) dumheder.
boulevard (f) m, bolverk; boulevard.
bouleverser (f) vende op og

Nedenfor gives en samlet fremstilling af belysningsarternes nuværende økonomiske og sanitære standpunkt varme- og kulsyreudvikling) med de anførte priser og varmeevner som grundlag. Omregning til andre priser vil da være let. Forøvrigt henvises til specialartiklerne for de enkelte belysningsarter.

Belysningsart.	Forbrug pr. Hefnerlystime.	Kal. pr. Hefnerlystime.	Gram kulsyre pr. Hefnerlystime.	Øre pr. 1000 Hefnerlystim.
Stearinlys	8.0 gr.	75	ca. 23	1160
Stenkulgas: Snitbr. .	10.0 liter	50	10.4	160
— Argandbr. . . .	8.0 »	40	8.3	128
— Regenerativbr. .	3.0 »	15	3.1	48
— Alm. Auer-br. .	1.5 »	7.5	1.5	24
— Invertbrænder .	1.0 »	5.0	1.0	16
— (Bedste presgas)	0.6 »	3.0	0.6	10
Luftgas: Auer-br. . .	2.0 »	6.0	1.5	44
Acetylen: Aabne blus	0.7 »	9.0	2.8	98
— Auer-brænder .	0.2 »	2.6	0.8	28
Petroleum: Alm. br.	2.5–4.0 gr.	30–48	7 5–12.0	50–80
— Stueglødebr. . .	0.8–1.0 »	9.6–12	2.4–3	16–20
— Store glødebr. .	0.25 »	3	0.75	5
Spiritusglødelys . . .	1.5 »	10.7	2.9	128
Elektr. kultrådlampe	3 Watt	2.6	0	105
Nernst-lampe	1.5 »	1.3	0	52
Osmiumlampe	1.5 »	1.3	0	52
Tantallampe	1.7 »	1.4	0	59
Osramlampe	1.2 »	1.1	0	42
Zirkonlampe	ca. 1.0 »	0.8	0	35
Wolframlampe . . .	» 1.0 »	0.8	0	35
Buelys[1]	1.0 »	0.8	Spor	35
Flammekulbuelys[1] .	0.23 »	0.2	»	7

[1] Sfærisk lysstyrke; de øvrige middelhorizontal.

1 m.³ stenkulgas = 5 000 kal. 1 m.³ acetylen = 13 000 kal. 1 m.³ luftgas = 3 000 kal. 1 kg. petroleum = 12 000 kal. 1 kg. stearin = 9 300 kal. 1 kg. spiritus 100 pct. = 7 000 kal. 1 kilowatt-time = 864 kal.

				Kal. pr. øre
Belysningsgas	15	øre pr.	kubikmeter	315
Kogegas	10	—	—»—	471
Acetylen	140	—	—»—	90
Luftgas	22	—	—»—	134
Petroleum	20	—	kilogram	600
Stearin (lys)	145	—	—»—	64
Spiritus	63	—	liter 100 pct. = ca. 750 gr.	88
Elektricitet	35	—	kilowatt-time	25

Belz, by i Frankrige, depart. Morbihan, 25 km. ø.s.ø. f. Lorient, ved Etelbugt. Ca. 3 000 indb. Stenbrud.

Belzōni, Giovanni Battista (1778—1823), ital. reisende og oldforsker, kom efter en bevæget, eventyrlig ungdom i 1815 til Ægypten, hvor han for engelske penge foretog omfattende forskningsreiser, undersøgte for første gang vigtige historiske mindesmerker og gjorde rige fund, nu i British museum, London.

Belægge. 1. Fastgjøre et taljereb el. sytaug saaledes, at det ikke gaar op efter at være stivhalet. 2. Takle tampen, enden af et taug ved en surring af tyndt garn, saa at tauget ikke trevler sig op. Se Takle. 3. Fortøie en baad.

Bem, Józef (1791—1850), polsk general, deltog som ganske ung i Danzigs forsvar og traadte 1815 i polsk statstjeneste, som han dog 1825 opgav af nationale og personlige grunde. I oprøret 1830—31 avancerede han til general. I 16 aar flakkede han planløst om, til Wieneroprøret 1848 brød ud. Da det var kvalt, viede han Ungarns sag sin klinge og vandt flere seire over østerrigerne, men nederlagene ved Schässburg og Temesvar (juli—aug. 1849) afgjorde oprørets skjæbne. B. flygtede til Tyrkiet, hvor han ansattes i hæren og gik over til muhammedanismen. Død i Haleb. B. var en fuldblods polak, urolig og glødende, hvem det var en pligt at kjæmpe for frihedens sag overalt.

Be'mbo, Pietro (1470—1547), ital. digter, historiker og filolog, der viede «sin ungdom til elskov, sin manddom til muserne, sin alderdom til religionen», opholdt sig ved forskjellige ital. hoffer, indtil han 1539 slog sig ned i Rom, hvor han blev kardinal. Hans skrifter («Historiæ Venetæ», «Prose», «Lettere», «Rime» o. a.) vidner om smag og talent, men savner originalitet.

Bembridge *[bémbridž]*, eng. havn paa øen Wight. Ca. 1 000 indb. Postkontor, telegrafstation, jernbanestation.

Bemmel, Eugène van, baron (1824—80), belgisk forfatter og litteraturhistoriker, fra 1849 professor i fr. litteraturhistorie ved universitetet i Brüssel. Udgav foruden mange andre verker «Patria Belgica».

Bĕn (hebr.), arab. *ibn*, søn; føies, sammen med faderens navn, til personnavne for nærmere at betegne vedkommende; svarer altsaa formelt til vore navne paa -sen. F. eks. Azarjah b. Nathan, A. søn af N. («A. Nathansen»).

Ben, i de keltiske høiskotters og irers sprog, bjergtop; f. eks. Ben Nevis; jfr. *pen* i Apenninerne.

Ben er dels betegnelse for b.-væv, dels for knokler, dels for lemmer (se disse art.).

Benaadning, eftergivelse el. formildelse af idømt el. vedtaget straf, meddelt af kongen i statsraad (grl.s § 20). I rigsretssager kan alene livsstraf eftergives ved b. Ingen er pligtig at modtage b. Ved b. kan alene straffe og tillægsstraffe eftergives el. formildes, derimod ikke andre følger af dommen (sagsomkostninger, erstatning til den fornærmede, mortifikation o. s. v.). I hvilken udstrækning b. kan gjøres afhængig af betingelser, er tvilsomt; sikkert er, at ved b. kan istedetfor den idømte sættes andre i den borgerlige straffelov hjemlede straffe, ogsaa betinget straf.

Benāres, by i Forindien, paa den nordre bred af Ganges, 203 095 indb. (1901), ³/₄ hinduer, ¹/₄ muhammedanere og ca. 1 000 kristne. B. er fra de ældste tider midtpunktet for brahmansk lærdom, er hinduernes helligste by og mest berømte valfartssted. Hid kommer hinduiske pilgrimme fra alle kanter for at vaske sig i det hellige vand fra Ganges eller for at dø ved den hellige elv. I gaderne færdes der en mængde tiggere, fakirer og hellige okser. Der findes over 1 400 hindutempler og 272 moskeer. Naar undtages den engelske bydel, er imidlertid byen styg med elendige huse og skidne gader. B. har temmelig stor industri, der fabrikeres silkevarer, sjaler, guld- og sølvsager etc. Der er livlig dampskibstrafik paa elven, og flere jernbanelinjer krydser hverandre i byen. — B. er hovedstad i en division af samme navn, 26 971 km.² med 5 032 502 indb. (1901), mest

ned paa; forstyrre, omstyrte; bringe ud af fatning.
bouline Ⓕ f, boline.
boulingrin Ⓕ m, græsplæn.
boulon Ⓕ m, bolt, nagle.
boulot Ⓕ trivelig. m, tyksak.
bounce Ⓔ springe, fare; dundre; dominere; prale, lyve; hop, spring; dunk; skryd, løgn.
bound Ⓔ grænse; hop, spring; begrænse; hoppe, springe. **b. for** bestemt til (et sted).
boundary Ⓔ grænse.
bounty Ⓔ gavmildhed; gave; præmie; hvervepenge.
bouquet Ⓕ m, buket; (vinens) bouquet; busk, dusk; blomsten af noget.
bouquetin Ⓕ m, stenbuk.
bouquin Ⓕ m, mundstykke; gammel buk; gammel bog.
bouquinerie Ⓕ f, antikvarboghandel.
bouquiniste Ⓕ m, antikvarboghandler.
bourbe Ⓕ f, dynd, morads.
bourbier Ⓕ m, morads, pøl; slem sag, stilling.
bourdalon Ⓕ m, hattesnor.
bourde Ⓕ f, løgn; (af)stiver.
bourdon Ⓕ m, pilgrimsstav; bønnestage; basstreng; stor klokke; humle.
bourdonner Ⓕ summe, brumme; snurre; kime.
bourg Ⓕ m, flekke.
bourgeois Ⓕ m, borger; principal, mester. Adj borgerlig.

Benares: Manikarnika Ghat.

hinduer. Landet er gjennemstrømmet af Ganges, er fladt og frugtbart.

Benave'nte, Jacinto (1866—), sp. forfatter, meget produktiv og begavet dramatiker, fin psykolog, spirituel, moderne. Hans mest berømte stykker er «Gente conocida», «La gobernadora», «Amor de amar» og «Alma triumfante».

Benbecula, ø paa nordvestsiden af Skotland, ydre række af Hebriderne, 65 km.² med 1 600 væsentlig gæliske indb. I ø. bjergfuld og sandet, i v. frugtbar; flere fiskerige sjøer, god havn paa østsiden (Loch Uskavagh). Fiskeri og tilberedning af tangaske.

Benbetændelse, *ostitis.* 1. Den akute b. kan opstaa ved læsion af ben med tilkommende infektion med betændelsesvækkende bakterier, f. eks. ved aabent benbrud, eller derved at en betændelse f. eks. om en tand eller i et led forplanter sig over paa benet; eller b. kan repræsentere en komplikation ved en infektionssygdom, f. eks. tyfus. Den farligste form af b. optræder som en akut, infektiøs sygdom, ofte uden kjendt udgangspunkt. Den angriber som regel benmarven i nærheden af epifyselinjerne (se Menneskets anatomi) og kaldes *osteomyelitis acuta.* Sygdommen, der hyppigst optræder pludselig hos børn og unge mennesker, medfører ofte døden, eller den giver anledning til hendøen og udstøden gjennem materiedannelse af større eller mindre stykker af benet (sekvester). Den kroniske b. har hyppigst sin aarsag i tuberkulose og syfilis og ytrer sig derved, at benvævet afdør, samtidig med at der optræder sygelige nydannelser i samme. 2. Hos husdyrene optræder den akute b. med materiedannelse og afdøen af benet under lignende forhold som hos menneskene. Den farlige *osteomyelitis acuta* kjendes dog ikke (er kun seet hos aber); derimod er aktinomykose og tuberkulose hyppige lidelser i knoklerne hos husdyrene.

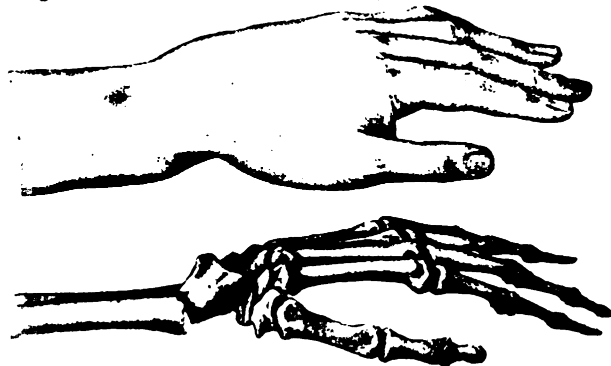
Benblødhed, se Engelsk syge og Osteomalaci.

Benbrud *(fractura)* opstaar i regelen ved vold udenfra (fald, spring, stød o. s. v.). Vi skjelner mellem almindelige (simple) og aabne (komplicerede) b. Ved de simple b. er to eller flere benstykker bragt ud af sin normale sammenhæng og stilling, men huden holder; ved de komplicerede b. er der læsion af huden, enten ved indvirkning af den saarende kraft (f. eks. en kugle), eller ved at de spidse benender indenfra har gjennemboret huden. Herved bliver der en mulighed for infektion, hvorved der kan opstaa meget farlige tilstande. Et b. kjendes paa, at der er en synlig bøining

Benbrud: Aabent (kompliceret) benbrud.

og forkortelse af lemmet, en unaturlig bevægelighed paa brudstedet. Ved forsøg paa bevægelse føles en haard skraben («krepitation»), og der kommer heftige smerter paa brudstedet. — B. heler ved, at der ved brudenderne danner sig ny bensubstans (callus). I regelen varer det 3—6 uger, inden der kommer fasthed, og ofte meget længere, inden der kommer fuld førlighed af det brukne

Benbrud: Brud af spolben.

ben. Hyppigst brækkes spolbenet i nærheden af haandleddet, dernæst legbenet i nærheden af foden eller noget høiere oppe paa benet. — B. behandles ved at bringe vedk. ben i den naturlige stilling og ved skinner og bind (gips) at holde dem i denne. Senere gives massage, undertiden, hvor forskyvningen er ringe, gives denne straks.

Benckendorff, se Benkendorf.

Bencoolen, se Bengkoelen.

Benczur *[be'nsur]*, Julius (1844—), ung. maler, uddannet i München som elev af Piloty, hvis skole han fortsætter paa en karakteristisk, baade glimrende og overfladisk maade. Mest bekjendt er han blevet ved sine virtuosmæssige, lidt frivole rokokobilleder.

Be'nda, Franz (1709—86), fra Böhmen, betydelig violinvirtuos, koncertmester hos Fredrik II af Preussen,

---

bourgeoisie ⓕ f, borgerskab, -stand.
bourgeon ⓕ m, knop; filipens.
bourgeonner ⓕ knoppes; slaa ud.
bourgeron ⓕ m, (arbeids)bluse.
bourrade ⓕ f, stød i siden.
bourrasque ⓕ f, (vind)stød; anfald; overhaling.
bourre ⓕ f, uld(haar); fyld; forladning.
bourreau ⓕ m, bøddel; plageaand.
bourrée ⓕ f, risknippe; vagteljagt; bondedans.
bourrelet ⓕ m, bærekrans, -pude; faldhat; udstoppet list; fold, pose, (strømpe)aal; bajonetring.
bourrelier ⓕ m, sadelmager.
bourrer ⓕ (ud)stoppe; sætte forladning i; knubse.
bourriche ⓕ f, kurv.
bourrique ⓕ f, hunæsel; fæ.
bourru ⓕ ujevn; ulden, haaret; ugjæret; grætten. m, brumbasse.
bourse ⓕ f, (penge)pung; friplads, stipendium; børs; haarpung; kaningarn.
boursicoter ⓕ jobbe.
boursier ⓕ m, frielev; stipendiat; børsmand, -spekulant.
boursouflage ⓕ m, bombast.
boursouflé ⓕ oppustet, hoven; svulstig.
bousculer ⓕ puffe; vende op og ned paa.
bousillage ⓕ m, lerklining; makverk.

uddannede en række dygtige elever og efterlod mange afholdte kompositioner, væsentlig soloarbeider, og studieverker for violin. — En nær slegtning, G e o r g B. (1721—95), kapelmester i Gotha, senere musikdirektør i Hamburg, vandt særlig opmerksomhed som skaber af de første tyske melodramaer, «Ariadne», «Medea» m. fl.

Bendeke, C l a u s (1763—1828), eidsvoldsmand, mødte paa rigsforsamlingen 1814 som 1ste repræsentant for Hedemarkens amt, hvor han da var amtmand. B. udnævntes 1816 til assessor i Kristiansands stiftsoverret, hvor han 1823 blev justitiarius.

Bendemann, E d u a r d J u l. F r i e d r. (1811—89), t. maler, blev sin lærer W. v. Schadows efterfølger som direktør for akademiet i Düsseldorf, hvor han nød stor anseelse for sine religiøse og historiske billeder. Bekjendte er ogsaa hans fresker i slottet i Dresden.

Bender, W i l h e l m F r i e d r i c h (1845—1901), t. teolog og filosof, blev 1876 professor i teologi i Bonn. Da hans tale ved reformationsfesten i 1883, «Reformation und Kirchentum», vakte anstød i kirkelige kredse, forlod han det teologiske fakultet og overtog et filosofisk professorat. Hans betydeligste skrift er «Das Wesen der Religion und die Grundgesetze der Kirchenbildung» (4 opl. Bonn 1888).

Benděr, by i sydvestlige Rusland, guvernement Bessarabien, kreds Bender, ved elven Dnjestr, sterk fæstning, ca. 40 000 indb., hvoraf mange jøder. Teglverker; handel med træ, kvæg, korn. Bekjendt ved Karl XII's ophold 1709—11 (Karl XII boede egentlig i en nærliggende landsby Warnitza); russisk 1812.

Bender Abbas, by i det sydlige Persien ved den Persiske bugt (paa nordsiden af Hormusstrædet), ca. 7000 indb., mest arabere; god havn, dampskibsforbindelse med Indien, Busjer (Abusjer) og Basra, handel med indiske og persiske varer. Havde før større betydning end nu (veie til Kirman og Sjiras i det indre Persien).

Bender Eregli, se E r e g l i.

Bendigo (før Sandhurst), by i Australien, staten Victoria, n.v. for Melbourne, 31 020 indb. (1901). I nærheden rige guldgruber (produktion 1900: 209 614 unzer), bryggerier og jernstøberier. Her er en katolsk biskop, mange kirker, skoler, hospital og botanisk have.

Be'ndin, by i vestlige Rusland, guvernement Piotrkov (før polsk), nær Galizien og Schlesien, 9 200 indb. (over halvparten jøder), zinkgruber, kromfabrik.

Bendixen, B e n d i x E d v a r d R e u t z (1838—), bestyrer af Tanks skole i Bergen, har i en række af aar været knyttet til de historisk-videnskabelige institutioner i sin fødeby Bergen, hvis lokalhistorie han indgaaende har studeret; desuden forf. af talrige antikvariske afhandlinger.

Bendixson, I v a r O t t o (1861—), sv. matematiker, fra 1900 prof. ved den tekniske høiskole i Stockholm. Hans vigtigste matematiske arbeider angaar punktmængder og differentialligninger.

Bendl, K a r e l (1838—97), musikdirektør i Prag, nyder i Böhmen megen anseelse, særlig som komponist af talrige čechiske nationale operaer, sange, kristelige korverker, kammermusik.

Bendorf, by i Preussen, kredsen Koblenz. 5 974 indb. (1905). Bergverker, betydelig industri.

Bendz. 1. H e n r i k C a r l B a n g B. (1806—82), d. anatom, virkede som læge, indtil han 1837 blev lærer ved veterinærskolen i anatomi og fysiologi, hvilke fag han allerede tidlig havde viet sin interesse og bl. a. studeret under en 2-aarig udenlandsreise. B. var en fremragende lærer, og hans store «Haandbog i huspattedyrenes alm. og fysiologiske anatomi», der udkom i 5 tykke bind, var et for sin tid banebrydende verk. 2. J a c o b C h r i s t i a n B a n g B. (1802—58), broder af ovennævnte, er bekjendt for sine studier over den ægyptiske øiensygdom. 3. W i l h e l m F e r d i n a n d B. (1804—32), d. maler, broder af ovenst., har efterladt sig endel portræter, flere genrebilleder og nogle landskaber.

Běne (lat.), godt, vel.

Běnecke, G e o r g F r i e d r i c h (1762—1844), t. germanist, blev 1814 prof. i Göttingen og udfoldede en omfattende virksomhed. Foruden talrige udgaver af gammeltyske tekster har han bl. a. udgivet «Beiträge zur Kentnis der altdeutschen Sprache und Litteratur» og paabegyndt «Mittelhochdeutsches Wörterbuch», afsluttet af W. Müller og Zarncke.

Běnedek, L u d w i g v o n (1804—81) østerr. general. Efter at have undertrykt et oprør i Galizien deltog han i krigen mod Piemont, udmerkede sig ved Navara; 1849 kjæmpede han mod ungarerne, 1859 udmerkede han sig i slaget ved Solferino og blev udnævnt til feltmarskalk. 1866 blev han stillet i spidsen for hæren i Böhmen og Mähren, men skuffede her den tillid, man havde til hans feltherreevner. Man gav hans mangel paa initiativ skylden for nederlagene ved Sadowa; han blev stillet for en krigsret, men sagen mod ham blev hævet paa keiserens forlangende. B. fik dog sin afsked og tog bolig i Gratz.

Beněden. 1. P i e r r e J o s e p h v a n B. (1809—94), belg. zoolog. Har skrevet om hvirveldyr, f. eks. om hvaler, men har dog givet sig mest af med lavere dyr og navnlig studeret indvoldsormenes biologi og udviklingshistorie. 2. E d o u a r d v a n B. (1846—), søn af ovenst., berømt embryolog, prof. i zoologi og sammenlign. anatomi i Liège.

Benede'tti, V i n c e n t d e (1817—1900), fr. diplomat. 1864 gesandt i Berlin. Forhandlede i juli 1870 i Ems med kong Wilhelm I om den hohenzollerske tronkandidatur i Spanien, der blev den umiddelbare anledning til den fransk-tyske krig. Udgav 1871 «Ma mission en Prusse» og 1895 «Essais diplomatiques».

Be'nedict, S i r J u l i u s (1804—85), t. komponist, elev af Weber og Hummel, fik sit egentlige hjem i England, hvor han som pianovirtuos, komponist af flere operaer, kantater, symfonier og leder af de populære mandagskoncerter spillede en meget fremtrædende rolle i Londons musikliv og opnaaede de høieste udmerkelser. Han gjorde ogsaa mange koncertreiser med andre berømte kunstnere som Jenny Lind, Malibran, Bériot.

Benedictsson, V i c t o r i a M a r i a, f. Bruzelius (1850—88), sv. forfatterinde, har under navnet E r n s t A h l g r e n skrevet en række noveller og fortællinger med motiv fra Skåne, hvori hun viser en betydelig iagttagelsesevne og et skarpt blik for psykologiske eiendommeligheder. Hendes fremstilling er heldig, ofte med udpræget humoristisk sans. Af noveller kan nævnes samlingerne «Från Skåne», «Folklif och små berättelser», ligesom

---

boussole (f) f, kompas.
bout (e) vending; dyst, (baske)tag. **to bout ship** gaa baut.
bout (f) m, ende; spids; dopsko; lap; stump.
boutade (f) f, grille; spydighed.
boute (f) f, tønde; kortæske.
boute-à-port (f) m, havnefoged.
boutefeu (f) m, luntestang; urostifter.
bouteille (f) f, flaske.
bouterolle (f) f, dopsko; nøgleindsnit.
boute-selle (f) f, signal til opsadling.
boutique (f) f, butik; verksted; (kram-, fiske-)kiste; knivskede.
boutoir (f) m, tryne; virkejern; pudsekniv. **coup** (m) **de b.** spydighed.
bouton (f) m, knop; filipens; knap; haandtag; dop; knude; sigtekorn.
boutonner (f) knoppes; slaa ud; knappe.
boutonnerie (f) f, knapfabrikation, -handel.
boutonnière (f) f, knaphul.
bouture (f) f, rodskud; stikling.
bouveau, bouvelet, bouvillon (f) m, oksekalv.
bouvier (f) m, kvægdriver; fjøsmand.
bouvreuil (f) m, dompap.
bovenbramseil — (t) Oberbramsegel n — (e) royal — (f) cacatois m.
bovine (e) & (f) kvæg-.
bow (e) bøie (sig); bukke; buk; baug; bue; løs sløife. **bowline** boline.

hun forfattede et par større romaner, «Pengar» og «Fru Marianne». Hun endte selv sine dage i Kjøbenhavn. Efter hendes død har Axel Lundegård udgivet hendes litterære efterladenskab, deriblandt den interessante «Självbiografi», udarbeidet paa grundlag af hendes breve og optegnelser.

Benedikt er navnet paa 14 paver. B. I, 574—78. B. II, 683—85. B. III, 855—58. B. IV, 900—03. B. V, 964. B. VI, 972—74. B. VII, 974—83. B. VIII, 1012—24, hed opr. Teofylakt, søn af greven af Tusculum. 1014 kronede han Henrik II i Rom. Kort efter afholdtes en synode, som indskjærpede forskjellige reformer. 1016 tilføiede han araberne et afgjørende nederlag. 1022 deltog han med Henrik II i synoden i Pavia, som bl. a. forbød presterne egteskab. — B. IX, 1033—48, brodersøn af B. VIII, blev ved sin faders anstrengelser og penge 10 aar gammel valgt til pave. Han førte et saa skamløst liv, at romerne 1044 forjog ham og valgte en modpave, Silvester III. Vistnok beseirede B. IX denne, men fandt det dog klogest at nedlægge sit embede og solgte pavestolen for omtr. 1 000 pund sølv til Johan Gratian (Gregor VI). Paa synoden i Sutri 1046 lod Henrik III alle tre paver afsætte. — B. X, 1058—59. B. XI, 1303—04. B. XII, 1334—42, hed opr. Jacques Fournier, f. i Languedoc. Han blev cisterciensermunk, senere biskop og kardinal. Som pave residerede han i Avignon. Han indførte strengere tugt i kirke og klostre. Det lykkedes ham ikke at slutte forlig med den tyske keiser Ludvig IV, tildels paa grund af sin afhængighed af den franske konge Filip VI. — B. XIII, 1394—1417, blev afsat af kirkemøderne i Pisa og Konstanz og betragtes af romerkirken som skismatiker; derfor bærer ogsaa en anden pave navnet B. XIII, 1724—30. — B. XIV, 1740—58, hed opr. Prosper Laurentius Lambertini. Han viste sig som en dygtig og forhandlingsvenlig diplomat. Hans mildhed vakte navnlig jesuiternes mishag, som yderligere fortørnedes, da han fordømte deres missionspraksis. 1750 afholdt han under stor tilstrømning af pilgrimme et jubelaar i Rom. Han interesserede sig meget for videnskabelige studier og har udgivet betydelige kirkehistoriske arbeider.

Benedikt fra N u r s i a, munkefader, f. i slutningen af 5 aarh., følte tidlig lede ved verdenslivet og søgte, kun ledsaget af sin amme, ud i bjergene for at leve som eneboer. Snart skilte han sig fra hende og levede derefter tre aar alene i en grotte i nærheden af Lubiaco. Efterhaanden samlede mange disciple sig om ham, saa at han kunde grunde 12 smaa klostre, hvert med 12 munke. Omtrent 529 grundede han det berømte kloster paa Monte-Cassino, der betragtes som Benediktinerordenens moderkloster. Her gav han sin navnkundige munkeregel. Hans dødsaar kan ikke bestemt angives. Hans søster Scholastica var ligeledes en berømt helgeninde. Pave Gregor den stores levnetsskildring af ham er den vigtigste kilde til hans liv.

Benediktīnerlikør, berømt likør, der tidligere bare fabrikeredes i benediktinerklosteret i Fécamp (i fransk depart. Nedre Seine).

Benediktīnerordenen, den mest udbredte munkeorden i Vesten, er stiftet af ovennævnte Benedikt fra Nursia og følger hans regel. Efter en grundig prøvelse og et etaarigt noviciat maa munken aflægge løftet om fattigdom, cølibat, blivende ophold i klosteret og ubetinget lydighed mod abbeden og regelen. Abbeden har absolut magt, selv om han i vigtige spørsmaal kan indhente brødrenes raad. Forøvrigt udmerker regelen sig ved sit forstandige maadehold. Munkenes dag er nøiagtig delt mellem andagtsøvelser, legemligt arbeide og studier. Benediktinerne har indlagt sig store fortjenester af missionen og bredte sig snart over hele Europa. Senere indtraadte forfaldsperioder, som forskjellige reformationer søgte at raade bod paa. Ogsaa af videnskaben har B. indlagt sig store fortjenester. Ordenen kom til Danmark med Ansgar og fik mange klostre. Angaaende B.s virksomhed i Norge se B a k k e n o n n e k l o s t e r og M u n k e l i v.

Benediktīnertidsel *(onicus benedictus)*, sydeuropæisk, vestasiatisk kurvblomstret plante af tidselgruppen, der bruges til fremstilling af bitre essenser.

Benediktiōn, velsignelse, betegner i romerkirken den høitidelige bøn om og tildelelse af Guds velsignelse til mennesker, som skal indvies til særlige livsforhold, eller helligelse af de gjenstande, som skal benyttes til gudstjenestlig brug. Tre gange om aaret, skjærtorsdag, paaskedag og Kristi himmelfartsdag, giver paven b. til alle *(urbi et orbi)*.

Bēnedix, R o d e r i c h (1811—73), t. forfatter, skuespiller, teaterdirektør, vandt stor popularitet med sine mange lystspil, der har sin styrke i situationskomik og sikker teatereffekt, men forøvrigt ikke naar høit: «Doktor Wespe», «Das Gefängnis», «Der Vetter», «Der Störenfried», «Die zärtlichen Verwandten», «Aschenbrödel» o. s. v.

Benefīce, dramatisk forestilling til indtægt for en til et teater eller teaterselskab knyttet person (b e n e f i c i a n t e n), som oppebærer indtægten, helt eller delvis, af forestillingen.

Beneficēret gods, jordegods, hvis brug eller afkastning udgjør en del af en embedsmands løn. Ved salg af det geistligheden beneficerede gods er dannet oplysningsvæsenets fond, med en kapital af over 20 millioner kroner.

Benefi'cium (fl. b e n e f i c i a), romerretsligt udtryk for at betegne visse lempelser i den strenge ret, som i enkelte forhold tilstodes. De vigtigste er b. i n v e n t a r i i, arvingens ret til at fragaa gjæld med forbehold af arv, hvis boet giver overskud, b. d i v i s i o n i s, b. o r d i n i s (sml. F o r l ø f t e), b. c o m p e t e n t i æ, skyldnerens ret til ved udlæg og i konkurs at fordre visse gjenstande undtaget (se hos os lov 29 mars 1890 og lov 27 juli 1896). — B. bruges ogsaa om bevilling af fri sagførsel (b. p a u p e r t a t i s, b. p r o c e s s u s g r a t u i t i). Bevilling hertil gives hos os af justitsdepartementet. B e n e f i c e r e t s a g, sag, hvori saadan bevilling er meddelt. — I middelalderens latin betegner b. lenet i dets egenskab af indtægtskilde for lensmanden; i modsætning til b betegnedes den dermed forbundne kreds af forretninger som o f f i c i u m. Tilsvarende udtryksmaade ogsaa ved geistlige stillinger.

Beněke, F r i e d r i c h E d u a r d (1798—1854), t. filosof, optraadte i filosofiens spekulative periode som talsmand for en «ny psykologi», erfaringspsykologien. Ligesom

---

bowels (e) pl, indvolde.
bower (e) lysthus; krananker.
bowl (e) bolle; skeblad; pibehoved; kugle; rulle; trille; slaa (bold).
Bowle (t) f, punsch(ebolle).
bowling (e) kegle-, cricketspil.
bowling-green græsvold (til keglespil).
bowsprit (e) baugspryd.
bowstring (e) buestreng; strangulere.
box (e) buksbom; æske; kasse; aflukke; spiltaug; kuskesæde; bøssing; ørefik. Vb bokse; lægge i æske, kasse; fike.
boxer (f) bokse.
boy (e) gut; jungmand.
boyau (f) m, tarm; fele; (pumpe)slange; gren af løbegrav.
boyer (f) m, transportbaad.
boyhood (e) guttealder.
boyish (e) gutteagtig.
boykotte — (t) boykottieren — (e) boycott — (f) boycotter.
bra — (t) brav — (e) honest, worthy; (adv) not amiss — (f) brave, honnête, bon; (adv) bien.
braadyb — (t) plötzlich tief, abschüssig — (e) abruptly deep — (f) subitement profond.
braasint — (t) jähzornig — (e) hot-headed, hasty — (f) colérique, fougueux, emporté.
braat se brænding.
braatsjø — (t) Sturzwelle f — (e) surge — (f) coup (m) de mer
brabble (e) kjævl; krangle.
brace (e) støtte; baand, rem

Herbart byggede han pædagogiske teorier paa sin psykologi. Særlig værdifuld er hans undersøgelse af, hvad sjælelige «evner» vil sige, og hvorledes de udvikles. Hovedverker: «Psychologische Skizzen» (1825—27) og «Erziehungs- und Unterrichtslehre» (1835—36 og senere).

Benevente, by i det sydøstlige Brasilien, provins Espiritu Santo, ved mundingen af elven af samme navn. 3000 indb. God havn. Handel med sukker, bomuld, mais og ris.

Beneve'nto (Benevent), Italien. 1. Provins i Kampanien, 2118 km.^{2}, 260 000 indb., 123 pr. km.^{2} 2. Provinsens hovedstad, 55 km. n.ø. f. Neapel, ved Sabato og Calore, 170 m. o. h, 18 000 indb. B. er det gamle Beneventum ved Via Appia. Den til ære for Trajan i 115 e. Kr. byggede triumfbue hører til oldtidens vakreste og bedst bevarede mindesmerker. B. har været skuepladsen for mange krigsbegivenheder, blandt hvilke kan nævnes romernes seier over Pyrrhos 275 f. Kr. og kong Manfreds fald 1266 e. Kr. I begyndelsen af middelalderen var B. et longobardisk hertugdømme; derefter stod det under paven lige indtil 1860, med undtagelse af en kort tid (1806—15), da det tilhørte Talleyrand.

Bēne vixit, qui bēne la'tuit, «den har levet godt, som har levet ubemerket», citat af Ovid; korrekt lyder det: *bene qui latuit, bene vixit.*

Bene'voli, O r a z i o (1602—72), ital. kapelmester, ansat ved Peterskirken og Vatikanet, en af musikhistoriens største mestere i kontrapunkt; byggede endog korverker for 30 stemmer eller 12 forskjellige 4-stemmige kor.

Benfedt udsmeltes af friske knokler eller udtrækkes af gamle ben med benzin. Det er ofte brunligt, indeholder noget valksæbe og frie fedtsyrer; anvendes til fabrikation af lys og billigere sæber.

Benfey, T h e o d o r (1809—81), t. orientalist og sprogforsker. Af hans mange forskjellige arbeider kan anføres «Griechisches Wurzellexikon» (1839—42), «Die persischen Keilinschriften» (1847) og en oversættelse af Panthatantra med indledning (1859).

Benfisk *(teleostei)* har sit navn af, at skelettet er forbenet. Hvirvlerne er vel udviklet og bærer kraftige ribben. Hvirvellegemerne er fortil og bagtil sterkt udhulet. Gjennem hele hvirvelsøilen strækker sig en sammenhængende chorda. Under den opadbøiede chordaende ligger de sidste hvirvlers pladeformede nedre buer, som, fordi de gaar i flugt med hvirvelrækken og bærer de midterste halefinnestraaler, tilsyneladende danner hvirvelsøilens afslutning (homocerk hale). De fleste b. har tynde benplader, saakaldte skjæl, i huden. Paa hver side af hovedet findes bagtil en rummelig gjellehule, som indeslutter fire gjeller. Gjellehulen er udad dækket af gjellelaaget, en af bendele støttet, mægtig hudfold, som udgaar fra tungebensbuen. B. har en svømmeblære; denne staar enten ved en kanal, den saakaldte luftgang, i forbindelse med spiserøret eller mavesækken (physostome b.), eller kanalen er kun tilstede i fosterlivet og forsvinder senere (aphysostome b.). Hjertekeglen mellem den store pulsaaresvulst og hjertet er lidet udviklet og har i regelen kun ét sæt klapper; hos en enkelt sildeart findes dog to sæt. Tarmen hár ingen spiralfold, og hunnen mangler Müllerske gange. Ved disse tre eiendommeligheder adskiller b. sig fra ganoider og lungefiske, som tidligere regnedes med til b. — B. findes kun i jordens yngre lag, optræder først i kridttiden.

Bengālen, største og folkerigeste landskab (saakaldt «løitnant-guvernement») i eng. Ostindien, ca. 500 000 km.^{2} med ca. $78\frac{1}{2}$ mill. indb., heraf lydstater ca. 100 000 km.^{2} med 3 700 000 indb. B. ligger omkring det nedre løb af Ganges og Brahmaputra. De to elve danner et over 15 000 km.^{2} stort delta, bestaaende af sumpige øer (Sunderbands), væsentlig bevokset med skog og krat (jungle), tigerens og giftslangernes hjem. I s.v. f. deltaet er landet bjergfuldt og ligesaa allerlengst i n.; men ellers er det en frugtbar lavslette. K l i m a e t er meget hedt (middeltemperatur 23—27°) og usundt (kolera, febre) samt meget fugtigt med regntid juni—okt. Der dyrkes en mængde kulturplanter: ris, hvede, indigo, bomuld, opium, te, jute, sukker, silke, betel og krydderier; ogsaa husdyrholdet er betydeligt. Der findes kul, salt, jern og kobber. Der er store jute- og bomuldsspinderier, væverier og andre fabriker. Handelen er betydelig; jernbanenettet har en samlet længde af ca. 4 000 km., paa elvene og de mange kanaler er der livlig skibsfart. Af indbyggerne er ca. 50 mill. brahmadyrkere (hinduer), ca. 25 mill. muhammedanere, bare henimod 300 000 er kristne. Indb. taler bengalisproget, er mørkfarvede, velvoksne, intelligente og flittige jorddyrkere. B. styres af en løitnant-guvernør og omfatter fire provinser: det egentlige Bengalen, Behar, Orissa, Chutia Nagpur. Største by er Kalkutta, som er hele keiserdømmet Indiens hovedstad. Provinsen Bengalen blev i 1905 for forvaltningens skyld delt i to, hvilket bevirkede uroligheder blandt befolkningen.

Bengāli, se B e n g a l s k s p r o g o g l i t t e r a t u r.

Bengali't, se I s o l a t i o n s m a t e r i a l e r.

Bengalske bugt, stor havbugt af det Indiske hav mellem For- og Bagindien. I bugtens sydvestlige del ligger øen Ceylon, i østlige del Andaman- og Nikobarøerne. Kysterne er lave og mangler gode havne. I bugten udmunder følgende større elve: Ganges, Brahmaputra, Iravadi, Saluen, Godavary og Kistna (Krisjna).

Bengalsk lys, en sort fyrverkeri med sterkt lysende farvet flamme. Den særlige farvevirkning fremkommer ved til de i almindelige fyrverkerisager forekommende brændbare og surstofafgivende stoffe at tilsætte visse metalsalte eller metaloksyder. Strontiumforbindelser giver saaledes en rød flamme, kobberforbindelser en blaa.

Bengalsk sprog og litteratur. Det b. sprog, der tales af 36 mill. mennesker, i Bengalen og delvis i Assam, nedstammer, ligesom den b. skrift, fra sanskrit. Af studiet af det b. sprog har navnlig den engelske missionær og indolog William Carey (d. 1834) gjort sig fortjent. — Af b. forfattere i ældre tid kan nævnes Bidshāpati Thākur (14 aarh.) og Tshandidas (15 aarh.). Forøvrigt omfatter den b. litteratur en mængde oversættelser fra sanskrit, hindostansk, persisk og engelsk. Det store indiske nationalepos Rāmāyana oversattes til b. i 16 aarh., og eposet Mahābhārata i 17 aarh. Endnu henter mange b. forfattere motiver og sproglig paavirkning fra den gamle sanskritlitteratur. Men overfor disse «sanskritister» staar i senere tid, da europæisk indflydelse har gjort sig gjældende, en nyere retning, «angli-

---

klammer; par; (pl) bukseseler; sjøudtr.) bras. Vb forstøtte; stramme, spænde; styrke; brase.

bracelet ⓔ & ⓕ m, armbaand.

brach ⓣ brak. **Brachvogel** m, regnspove.

Brache ⓣ f, brakmark.

brachen ⓣ lade ligge brak; brakpløie.

brachial ⓔ & ⓕ arm-.

Brachs(e) ⓣ m (f), brasen.

brachylogie ⓕ f, **brachylogy** ⓔ fyndig korthed.

Brack ⓣ n (m), udskud, vraggods.

Brack(e) ⓣ m (f), støver, sporhund.

bracken ⓣ kassere.

bracket ⓔ konsol; krumtømmer; liden vægfast bænk; (kvadratisk) klammer.

brackig ⓣ, **brackish** ⓔ brak (om vand).

braconnier ⓕ m, krybskytte.

bractée ⓕ f, dækblad.

bradspil — ⓣ Bratspill n — ⓔ windlass — ⓕ cabestan, virevaut m.

brag — ⓣ Gekrach, Krachen n — ⓔ crash, crack — ⓕ craquement, fracas, éclat m.

brag ⓔ skryde.

brage — ⓣ krachen — ⓔ crash — ⓕ craquer; éclater (avec fracas).

Brägen ⓣ m, hjerne.

braggart ⓔ skrydhals; fæl til at kyte.

brague ⓕ f (sjøudtr.) brog.

brai ⓕ m, tjære; snare.

braid ⓔ sno, flette; besætte med snorer; (frakke)snor.

braie ⓕ f, bleie; (sjøudtr.) krave.

cisterne», som bevæger sig i en mere moderne sfære; den repræsenteres fornemmelig af novellisterne Pshari Tshand Mitra og Bankima Tshandra Tshattopadhshasha, satirikeren Kaliprasanna Singh og dramatikeren Dinabandhu Mitra. Ogsaa gjenoplivelsen af den folkelige digtning har bidraget til at trænge den tidligere eneraadende stive arkaiserende retning i litteraturen tilbage.

Ben Ghāsi, Nordøst-Afrika, hovedstad i det tyrk. mutessarifat B., paa vestkysten af halvøen Barka ved den Store Syrte under ca. 32° n. br. B. havde tidligere en livlig karavan-handel over Kufra-oaserne med det indre Afrika, særlig Wadai, og tillige en livlig sjøhandel med Italien. Men paa begge omraader har der i den senere tid været tilbagegang, saa at B. nu kun har ca. 6 000 indb. I nærheden ruiner af oldtidens Berenice.

Be'ngel, Johann Albrecht (1687—1752), t. teolog, var 1713—41 lærer ved klosterskolen i Denkendorf i Württemberg, senere prælat (biskop). B. hører til den gamle pietismes ædleste skikkelser, endnu berømt som bibelfortolker («Gnomon novi testamenti») og som den, der har lagt grunden til en videnskabelig bedømmelse af de nytestamentlige haandskrifter. Ved megen syslen med Joh.s aabenb. kom han til det resultat, at herrens gjenkomst skulde ske 1836, hvad mange württembergske pietister sikkert ventede.

Bengerd, se Berengaria.

Bengkoelen, hollandsk residentskab paa sydvestkysten af Sumatra, 24 440 km.² med ca. 160 000 indb., frugtbart, men usundt, producerer krydderier og ris. Tilhørte oprindelig England, som 1825 byttede det bort mod besiddelser paa Malakkakysten. Hovedstaden af samme navn har 7 707 indb. (1900), var før en betydelig handelsby, men er nu i forfald.

Benglas el. melkeglas, opalglas, alabastglas er hvidt, ugjennemsigtigt glas, fremkommet ved indsmeltning af kryolit, feldspat, tinoksyd, benaske o. s. v.

Bengt Algotsson (d. 1360), sv. stormand, hertug af Finland og Halland, statholder i Skåne. Som modstander af stormændene og som Magnus Erikssons yndling og gjenstand for nærgaaende beskyldninger blev han forjaget 1356. Under et forsøg paa at komme tilbage blev han myrdet i Skåne.

Bengt Magnusson (d. 1294), sv. stormand, lagmand i Östergötland og rigsraad. Han var anden gang gift med Sigrid «den fagre». Et sagn har urigtig gjort Birger jarl til hans broder og ladet B. egte den lavættede Sigrid mod jarlens ønske (emnet for Hedbergs «Bröllopet på Ulfåsa»). Gjennem datteren Ingeborg blev B. morfader til den hellige Birgitta.

Bengtsson, Sven (1843—), sv. kunsthaandverker, har med glimrende teknisk dygtighed udført en række arbeider i træ og metal, som har sikret ham stor anseelse og fundet en udstrakt anvendelse saavel til kirkelig som verdslig brug.

Benguella, Vest-Afrika, distrikt i den port. koloni Angola mellem ca. 12 og 15° s. br., n. f. Mossamedes og s. f. Loanda- og Lunda-distrikterne. 250 000 km.² med ca. 470 000 indb. (1.8 pr. km.²). Hovedstaden San Filippo de B. har en malerisk, amfiteatralsk beliggenhed i en usund skogrig kystegn med vakre haveanlæg, men daarlig havn. Ca. 2 000 indb., men i stadig vekst. Forvisningssted og tidligere slavehandelens midtpunkt, nu centrum for gummi-handelen (ca. 2 mill. kg. aarlig), desuden udførsel af elfenben og voks. Fra B. fører en vei til Biké i det indre, og fra den nærliggende Lobito-bugt anlægges en jernbane over B. til Katanga i Kongostaten. — Efter B. benævnes den nordgaaende «kolde» havstrøm langs Syd-Afrikas vestkyst.

Benhinde, *periosteum*, se Benvæv. B.-betændelse kan optræde akut og kronisk under samme forhold som benbetændelse (s. d.). En særegen form optræder paa skinnebenet efter særlige anstrengelser, navnlig hos soldater.

Béni, gammelarb. *banū*, forbindelsesformen af *banūna*. fl. af arab. *ibn*, søn (jfr. Bēn), anvendes til at danne familie- og stammenavne, f. eks. Banū Hāshim, Beni Amer.

Bēni (Veni). 1. Elv i Sydamerika (Bolivia), udspringer paa østsiden af Anderne og forener sig med Mamore, en af Madeiras kildeelve. 2. Depart. i republiken Bolivia, omkring elven B., 264 456 km.² med 31 680 indb., hvoraf ca. 6 000 vilde indianere. Længst i sydvest fjelde, forøvrigt et stort lavland, væsentlig bevokset med urskog og lidet kjendt. Akerbrug er den vigtigste næringsvei. Hovedstad Trinidad (de Mojos), 5 230 indb.

Beni Asra, folkestamme i vestre Arabien, bjerglandskabet Asir. Sagnet beretter, at de mænd af stammen, som elskede en kvinde, maatte dø; digterisk behandlet af H. Heine og Carl von Vincenti.

Benicarló, by i Spanien, provins Castellon (Valencia), ved Middelhavet, 7 251 indb. God havn, udførsel af rødvin (spansk rødvin) og johannisbrød.

Benicia, by i det vestlige af de Forenede stater, staten Kalifornien, n.ø. for San-Francisco, ved San-Franciscobugten, 2 751 indb., før statens hovedstad. God havn, unionsarsenal og store verksteder.

Benidorm, havneby i det østlige Spanien, ved Middelhavet, provins Alicante. 3 600 indb. Kystfart. Sardin- og tunfiskeri. Telegrafstation.

Beni Hassan, landsby i Mellemægypten paa Nilens østlige bred, ca. 230 km. s. f. Kairo. Berømt for sine 39, høit oppe i steile klipper udhugne gravkamre fra det 12te dynastis tid (2380—2167 f. Kr.) med overordentlig interessante billeder og indskrifter.

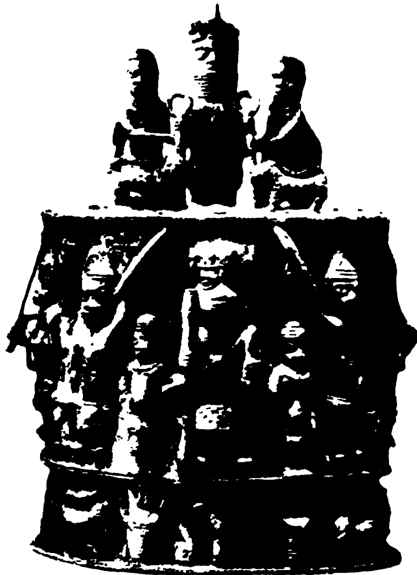
Be'nin, Vest-Afrika. 1. Bugt paa Øvre Guineakysten v. f. Nigers delta. 2. Kyst, land og by (B. city) indenfor denne bugt i britisk Syd-Nigerias Western division, hvor ogsaa Nigers vestlige delta-arm kaldes River B., ved hvis munding den lille by New B. ligger. Frugtbart sumpland med et for europæere meget usundt tropeklima. Britisk 1885.

Beninnegere: Hoved i bronce.

Beninnegere bebor det frugtbare, men meget usunde lagunedistrikt vest for Nigerdeltaet paa Guineakysten. Ved en eng. straffeekspedition mod hovedstaden 1897, før hvilken tid den gjennem aarhundreder havde været lukket for europæere, opdagedes minder fra en eiendommelig ældre kultur, hvis blomstring faldt i det 16

---

brailler Ⓣ skraale.
brain Ⓔ hjerne; (pl) begavelse, forstand; slaa hjernen ind paa.
brainless enfoldig.
braire Ⓕ skryde (om æsel).
braise Ⓕ f, kulild; gløder.
braiser Ⓕ stege, stue (over kulild).
braisière Ⓕ f, stegegryde; kulslukker.
brak (udyrket) — Ⓣ brach — Ⓔ fallow — Ⓕ en friche, en jachère.
brakmark — Ⓣ Brachfeld n — Ⓔ fallow-field — Ⓕ friche, jachère f.
brak (om sjø) — Ⓣ brackig — Ⓔ brackish — Ⓕ saumâtre.
brake Ⓔ bregne(vokset sted); krat; lin-, hampebraak; pumpestang; eltetraug; bremse; brakharv.
bram — Ⓣ Prunk m — Ⓔ ostentatious display, show — Ⓕ faste m, pompe f, apparat m.
bramfri — Ⓣ prunklos — Ⓔ unostentatious — Ⓕ sans faste; simple.
Bramarbas Ⓣ m, storskryder.
bramble Ⓔ bringebær-, bjørnebær-, tornebusk; bjergfinke.
Brāme Ⓣ f, indfatning. bre
bramer Ⓕ skrige (om hjort
bramme — Ⓣ prunken, pra gen — Ⓔ (med) boast (make a show) of, display — Ⓕ (med fa parade (étalage) de. **brammende** — Ⓣ prunkend, prangend, prahlend — Ⓔ ostentatious — Ⓕ fastueux, pompeux.
bramseil — Ⓣ Bramsegel n

Beninnegere: Broncegruppe.

og det 17 aarhundrede, og som omtales i gamle, indtil de sidste aar upaaagtede portugisiske og hollandske kilder. En stor mængde kunstverker af bronce og elfenben bragtes til England og spredtes derfra snart over hele Europa. Broncerne (se billederne) fremstiller scener fra livet i Benin, kultushandlinger, fabeldyr, fremmede folketyper o.s.v. og omfatter gjenstande, hvis oprindelige bestemmelse er ukjendt. B. skiller sig nutildags lidet fra de omboende negere.

Benincasa hispida, en i det tropiske Asien hjemmehørende plante af græskarfamilien, der dyrkes paa grund af de store, velsmagende frugter.

Benisaf, havn i Algerie, depart. Oran. Postkontor, telegrafstation. Norske dampfartøier, der er i fart paa Italien og Sydfrankrige, anløber hyppig B.

Beni Suef, Ægypten, hovedstad i den mellem-ægyp. prov. B., ved Nilens vestlige bred, 30 m. o. h., ca. 100 km. s. f. Kairo, med ca. 15 000 indb. Vigtig handelsby og jernbanestation. Havn ved Nilen for det frugtbare distrikt Medinet el Fajum i n.v. Store bomuldsspinderier.

Benjamin («høire haands søn»), den yngste af patriarken Jakobs 12 sønner. Hans fødsel kostede hans moder Rakel livet, 1. Mos. 35, 16—20. Stammen B. besad et lidet, men frugtbart land mellem stammerne Efraim og Juda. Dommernes bog (kap. 19—20) beretter om, hvorledes de øvrige stammer afstraffede B. paa grund af en voldsdaad i Gibea. Til B.s stamme hørte kong Saul og apostelen Paulus (Rom. 11, 1; Filipp. 3, 5).

Benjamin ben Jona, fra Tudela i Navarra, jødisk reisende, d. 1173, gjennemreiste 1165—73 Sydeuropa, Syrien, Palæstina, Persien, Jemen og Ægypten, udgav en hebraisk reisebeskrivelse, oversat paa mange sprog, som indeholder interessante skildringer af vedkommende landes kultur. Udmerket senere udgave er «The itineary of B. o. T.» af Asher (1840).

Benk, Johannes (1844—), østerr. billedhugger, virker i Wien, hvor han har udført en række udmerkede dekorative arbeider til næsten alle de offentlige bygninger, som er opført i den sidste menneskealder.

Benkendorf. 1. Alexander, greve af B. (1783—1844), rus. general, var under Nikolai I chef for det hemmelige politi og besad en umaadelig indflydelse; han har skabt Ruslands hemmelige politivæsen. — 2. Alexander B., greve (1849—), rus. diplomat, begyndte den diplomatiske løbebane i Wien som legationssekretær, blev 1897 gesandt i Kjøbenhavn og 1903 i London.

Benkestok, n. adelsslegt, der optræder i midten af det 15 aarh. og uddør rimeligvis ved midten af det 17. Slegten eiede i sin tid meget jordegods paa Vestlandet og i Nordland. Blandt dens medlemmer er hr. Trond Tordsen B. til Talgø, n. rigsraad ca. 1500, gift med Ingeborg af slegten Smør. — Hans sønnesøn Trond B. til Melø og Hananger, der var gift med Anne Jonsdatter Haar og døde 1588 som foged paa Bergenhus, efterlod sig en række døtre, der paa spindesiden forplantede slegten i familierne Bernhoft, Gyntersberg, Schiønnebølle o. fl. [Litt.: W. Brandt, «Slægten Benkestok», Kra. 1904.]

Benkoelen, se Bengkoelen.

Benkul (bensort), kul af ben (knokler), anvendes i grovknust tilstand paa grund af sin store porøsitet især til filtrering af sukkersaften og er navnlig i roesukkerfabrikerne et uerstatteligt middel hertil; først ved dettes anvendelse har roesukkerindustrien fuldt ud kunnet konkurrere med rørsukkerfabrikationen. Efter benyttelsen kan b. «gjenoplives» ved behandling med svage syrer, gjæring, vaskning og glødning i dertil indrettede ovne.

Benllíüre y Gil *[i ķil],* José (1855—), sp. maler, behandler med fin kolorit og glimrende virkning dels spansk folkeliv, dels fantastiske emner.

Ben Macdhui (Muich-duui), top i Skotland, Cairngormgruppen i Grampianfjeldene, 1309 m., næsthøieste top i Storbritannien.

Benmel, pulveriserede dyreknokler, er paa grund af sit indhold af kvælstof og fosforsyre et vigtigt gjødningsstof. Benene affedtes først ved hjælp af benzin eller udkoges under tryk, hvorved vindes baade fedt og lim. Derefter knuses og males de i en benmølle og kan da direkte anvendes som gjødning. Kraftigere eller hurtigere gjødende virkning har man søgt at opnaa ved at behandle b. med svovlsyre paa lignende maade, som de mineralske fosfater omdannes til superfosfat.

Benndorf, Otto (1838—), t. klassisk arkæolog og kunsthistoriker, direktør for «Østerr. Archaeologisches Institut» i Wien fra dets stiftelse i 1898, tidligere universitetsprofessor sammesteds. Har deltaget i arkæologiske ekspeditioner i Lilleasien, særlig Lykien og Karien, samt planlagt og delvis ledet udgravningerne i Efesus (1895—1905).

Benneche, Hans Andreas (1811—93), f. i Trondhjem, kjøbmand i Kra., har oprettet en række legater og stiftelser i videnskabelige, kunstneriske og veldædige øiemed. Han har nemlig skjænket universitetet 80 000 kr., videnskabsselskaberne i Kra. og Trondhjem henholdsvis 80 000 og 20 000 kr., Skulpturmuseet i Kra. 40 000 kr., «H. A. B.s legat for norsk kunst» 80 000 kr., Diakonisseanstalten i Kra. 20 000 kr., Kra. barnehjem 40 000 kr., Kra. blindeinstitut 40 000 kr., samt tre legater til nærmere bestemte klasser af trængende i Trondhjem paa tilsammen omtrent 315 000 kr.

Bennet *[-næ'tt],* Vilhelm (1680—1740), sv. officer af skotsk æt. Udmerkede sig i Karl XII's polske og russiske felttog samt under Stenbock ved Helsingborg 1710. Spillede 1718 en rolle for Ulrikka Eleonoras tronbestigelse og afkald paa enevældet. Indtog under stænderkampene en mæglende stilling.

(e) topgallant sail — (f) (voile (f) de) perroquet.

bran (e) & (f) m, kli.

brancard (f) m, bærearm; vognstang; baare.

branch (e), **branche** (f) f, gren; fag, branche, afdeling; bielv, arm; (e) ogs. forgrene sig.

brancher (f) sætte sig paa en gren; klynge op; forgrene.

branchies (f) f pl, gjeller.

brand — (t) Brand m; Feuer n; Hitze f — (e) fire, conflagration; (brændende stykke træ) (fire)brand — (f) feu, incendie m; (brændende træstykke) brandon, tison m.

brandfolk — (t) Feuerleute m pl — (e) firemen — (f) pompiers m pl.

brandgul — (t) brandgelb — (e) orange-coloured — (f) (d'un) jaune tirant sur le rouge.

brandstifter — (t) Brandstifter m — (e) incendiary — (f) incendiaire m.

Brand (t) m, brand; brænding; koldbrand. **Brandeisen** n, ildbuk; brændejern. **Brandente** f, fagergaas. **Brandfuchs** m, brandræv; rødbrun hest; rus (i 2. semester). **Brandleder** n, bindsaalelæder. **Brandleger** m, brandstifter. **Brandmal** n, brændemerke.

brand (e) brændende vedstykke; merke, sort; brændemerke; brændemerke i. **brand-new** splitter ny.

brande (f) f, lyngbusk, -hei.

brandebourg (f) m, snorbesætning.

branden (t) brydes, syde.

brander — (t) Kalauer m, Wort-

Bennett *[be'nət]*, James Gordon (1795—1872), amer. journalist, men skotsk af fødsel. 1835 grundlagde B. bladet «New York Herald», som hurtig blev et af Amerikas mest udbredte blade, og som gjorde sin eier til en hovedrig mand. 1869 udsendte han den dengang ukjendte journalist Henry M. Stanley (s. d.) «for at finde Livingstone» (s. d.). — Hans søn James Gordon B. junior (1841—) har fortsat i faderens spor. Han udsendte saaledes 1874 Stanley paa en ny Afrikafærd, der fik stor geografisk og politisk betydning.

Bennett *[be'nət]*, John Hughes (1812—75), eng. læge, f. i London. Prof. i medicin i Edinburgh. Udgav en meget udbredt lærebog: «Clinical lectures on the practice of medicus». Beskrev først leucocytæmien.

Bennett *[be'nət]*, Thomas (1814—98), grundlæggeren af B.s turist-bureau i Kra. B. kom 1848 til Norge fra Danmark, virkede som sproglærer, litterat, agent og boghandler. Efterhaanden udviklede der sig af denne virksomhed et særlig paa engelske reisende beregnet «Touristoffice», som i høi grad har bidraget til reiselivets opkomst i Norge. Bureauet ledes nu af hans sønner.

Bennett *[be'nət]*, Sir William Sterndale (1816—75), en af Englands betydeligste komponister, æresdoktor, ophøiet i ridderstand for sine fortjenester af engelsk musikliv, stifter af Bachselskabet i London. Har komponeret klaverkoncerter, sonater, kammermusik, korverker, ouverturer, symfoni, oratorium, alt sterkt paavirket af Mendelssohn.

Benne'tter, Johan Jakob (1822—1904), n. maler, fik i modsætning til sine samtidige sin uddannelse ikke i Tyskland, men i Frankrige. Levede i sine senere aar i Sole kirke paa Jæderen. Med koloristisk finfølelse har han udført en række marinebilleder. Hans hovedverk «Sjøslag ved Madagaskar» tilhører Kunstmuseet i Kristiania.

Bennettøen, ø i Nordishavet, n. f. de Nysibiriske øer, beskrevet af baron Toll, 200 km.², høieste punkt 1 500 m. Der findes rensdyr og enkelte fuglearter.

Ben Nevis *[ben'evis]*, top i Skotland, Grampianfjeldene, grevskab Inverness, 1 343 m. høit (høieste top i Storbritannien); toppen bestaar af porfyr. Meteorologisk observatorium siden 1883.

Bennich, Nils Axel Gustafsson (1817—1904), sv. embedsmand og økonomisk politiker. B. indlagde sig store fortjenester ved sit arbeide for en friere nærings- og handelslovgivning. 1864 blev han adlet; 1865—88 var han generaltolddirektør, 1866—92 medlem af rigsdagens første kammer, hvor han bl. a. indtrængende advarede mod mellemrigslovens opsigelse.

Bennichshof, havneplads i Slesvig-Holsten, Østersjøen, ved Flensburgfjord.

Bennigsen. 1. Alexander Levin von B., greve (1809—93), t. statsmand, søn af L. A. T. B., gjennemførte som chef for et liberalt ministerium (1848—50) en ny forfatning. Var 1851—55 formand for 1ste kammer, fra 1864—66 for 2det, valgt af welferne sad han 1881—84 i den tyske rigsdag. — 2. Levin Adolph Theophil von B. (1745—1826), rus. general af tysk fødsel. Oplært i syvaarskrigen, 1773 i rus. tjeneste, deltog i tsar Pauls mord 1801, kommanderede ved Eylau 1806 og Friedland 1807. Blev greve under slaget ved Leipzig.

Bennigsen, Rudolf von (1824—1902), t. statsmand, f. i Lüneburg, blev 1857 medlem af Hannovers landdag, hvor han var oppositionens fører. Han arbeidede for Tysklands enhed under Preussens ledelse og søgte 1866 at holde Hannover udenfor krigen. Efter krigen sluttede han sig til Preussen og valgtes 1867 ind i Preussens 2det kammer og blev fører for det nationalliberale parti. Han blev medlem af den nordtyske rigsdag og efter 1870 af den tyske rigsdag. Her virkede B. for den nye hærordning og den nye fælles tyske retsordning; 1873—79 var han formand i det preuss. 2det kammer; død som overpræsident for provinsen Hannover.

Bennington *[be'niŋtn]*, by i de Forenede stater, staten Vermont, 8 033 indb. (1900). Fabrikation af strømper og sjaler. Amerikanerne seirede her over englænderne 16/8 1777.

Benoïdgas (luft- el. aërogengas) bestaar af alm. atmosfærisk luft mere eller mindre mættet med dampe af letflygtige benziner (s. d.), som solin, gasolin, hexan o. l. 1 m.³ b. indeholder i almindelighed omtr. 250 gr. benzindamp og udvikler omtr. 3 000 kal., særlig fed gas indtil 5 000 kal. Tungere end atmosfærisk luft. Egnet saavel til belysning (bedst Auer-lys) som til kogebrug og gasmaskiner. Dens virkefelt er husanlæg og smaabyer, som er for smaa til stenkulgasverk, hvor den konkurrerer med acetylenen (se tabellen under Belysning).

Benoît de Sainte More *[bənwá də sæ̃ mɑ'r]*, gammelfr. digter fra det 12 aarh., forfatter til et i middelalderen meget læst verk «Le roman de Troje», en fremstilling af de homeriske sagn i middelalderligt klædebon. Er rimeligvis ogsaa forfatter til en stor versificeret krønike om de normanniske hertuger.

Benoit *[bənwá]*, Peter (1834—1901), direktør for Antwerpens musikkonservatorium, fører for den nationale flamske bevægelse i Belgiens musikliv, har ved stort anlangte korverker til flamsk tekst som «Krigen», «Schelde», «Flanderns kunstnerry», oratoriet «Lucifer», syngestykker, tedeum o. m. a. lagt et betydeligt talent for dagen. Ogsaa i skrift har han støttet den nationale bevægelse.

Bensaar *(ulcus cruris)* opstaar i regelen som følge af blodaareknuder paa benene. De er meget kroniske i sit forløb, kan give anledning til sterke smerter og vil ofte have vanskelig for at helbredes.

Bensberg, by i vestre Preussen, kreds Köln, 10 410 indb. Fabrikation af svovlsyre, dynamit o. s. v., zinkhytte, jern-, bly-, zink- og sølvgruber i nærheden; gammelt slot, som nu er sygehus, medens et nyere slot bruges til krigsskole.

Benson *[bénzən]*, Edward Frederick (1867—), eng. forfatter, novellist i satirisk retning: «Dodo», «The Rubicon», «Mammon and co.», «The book of months» o. fl.

Benson, Simon Constantin (1828—), bekjendt sv. tandlæge, stifter af «Skandinavisk tandlægeforening» 1866.

Bent, James Theodore (1852—97), eng. arkæolog og reisende. Foretog siden 1877 i arkæologisk øiemed flere reiser, som ogsaa blev af vigtighed i geografisk henseende. Han har saaledes besøgt San Marino, Grækenland, Kykladerne, Lilleasien, Bahreinøerne, Syd-Arabien, Abessinien og Syd-Afrika. Mest bekjendt er hans undersøgelser af de af Mauch 1871 gjenopdagede

---

spiel n — (e) quibble, pun — (f) calembour m.

brandet — (t) gestreift — (e) striped, streaked — (f) rayé.

brandicht, brandig (t) svidd; rustent (korn).

brandiller (f) dingle, slingre; flagre. **se b.** gynge.

brandir (f), **brandish** (e) svinge.

brandon (f) m, (halm)fakkel; brændende stykke.

Brandung (t) f, brænding.

brandy (e) brændevin.

branle (f) m, bevægelse, stød, impuls; ringdans; hængekøle.

branlequeue (f) f, vipstjert.

branler (f) svinge med, ryste; vakle.

Branntwein (t) m, brændevin.

branny (e) kliagtig.

brant (e) brandgaas.

braque (f) m, fuglehund; galfrans.

braquer (f) rette (skyts); (ind)stille.

bras (f) m, arm; magt.

brase bak — (t) back brassen — (e) brace aback — (f) brasser sur le mât.

brase II se stege.

braser (f) lodde.

brasier (f) m, kulild, gløder, kulbækken.

brasiller (f) riste; lyse, funkle (om hav).

bras-le-corps (f): lutte [illegible] à b. brydekamp.

brass (e) malm, messing, frækhed.

sydafrikanske ruiner ved Zimbabve og andre steder i Maschona-land. Han har bl. a. skrevet «The ruined cities of Mashona-land» (London 1892) og «Southern Arabia» (London 1900).

Benth., bot. forkortelse for Bentham, G.

Bentham *[be'nþəm]*, George (1800—84), eng. botaniker, bekjendt som en af sin tids bedste plantekjendere. Hans vigtigste arbeide er det sammen med Sir Josef Hooker udgivne «Genera plantarum», en udførlig beskrivelse af de fanerogame planteslegter.

Bentham *[be'nþəm]*, Jeremy (1747—1832), eng. retslærd, nationaløkonom og moralfilosof, er mest kjendt som forfegter af den saakaldte nyttelære (utilitarisme), der opstiller «den størst mulige lykke for det størst mulige antal», ikke blot som det maal, mod hvilket al politisk lovgivning bør stile, men ogsaa som den maalestok, hvorefter alle handlinger overhovedet bør bedømmes. B. selv mente, at hvert enkelt individs velforstaaede interesse (egoisme) er i overensstemmelse med almenvellet; senere tilhængere af principet har hævdet, at dets godkjendelse forudsætter uinteresseret sympati for andre. B.s lære har sterkt paavirket Stuart Mill, der af sin fader blev opdraget i dens aand.

Bentinck, eng. adelsfamilie, opr. fra Pfalz, men indvandret til England fra Nederlandene. 1. Johann Wilhelm B., Vilhelm af Oraniens fortrolige ven, fulgte 1688 denne til England, hvor han blev greve af Portland. Senere fik familien hertugværdigheden. — 2. William Henry Cavendish B., 3dje hertug af Portland, var først whig og blev skatkammerlord. Skræmt af den franske revolution gik han over til toryerne, blev medlem af Pitts ministerium og var 1807—09 paany skatkammerlord. — 3. William Charles Cavendish B. (1774—1839) var 1803—05 guvernør i Madras, siden minister paa Sicilien hos Ferdinand IV af Neapel. 1812 gav han Sicilien en fri forfatning. 1813—14 var han admiral over den engelske Middelhavsflaade og gjenoprettede 1814 republiken Genua, men kunde ikke hindre, at den indlemmedes i Sardinien. 1828—35 var han generalguvernør i Indien, hvor han gjorde sig fortjent ved at forbyde enkers brænding og indførte andre gavnlige reformer. — 4. George Frederic Cavendish Scott B. blev 1827 medlem af underhuset, først liberal, siden tory. Da Peel vilde opgive korntolden, hjalp B. Disraeli med at styrte ham. B. er mest berømt som sportsmand og rytter. — En yngre gren af de pfalziske Bentincker fik ved giftermaal store besiddelser i Oldenburg og blev tyske rigsgrever.

Bentley *[be'ntli]*, Richard (1662—1742), berømt eng. filolog, d. i Cambridge som professor i teologi; udgav flere latinske forfattere, navnlig Horats og Terents, skrev en vigtig afhandling om breve fra oldtiden, hvis uegthed han delvis paaviste. Hans udgaver viser stor kritisk evne.

Bentley *[be'ntli]*, W. Holman (1855—1905), eng. missionær, en af Kongomissionens pionerer. Har udgivet en ordbog med 14 000 ord i Kongosproget og en grammatik, har oversat det nye testamente samt udgivet et par større verker om de indfødte og deres liv. Paa hans station Wathen var der ved hans død 800 kristne. Tilhørte baptistmissionen.

Benton *[be'ntn]*, Thomas Hart (1782—1858), nordamer. statsmand. Efter at have tjent en kort tid i hæren blev han redaktør i St. Louis og 1820 medlem af kongressen som senator for Missouri. Paa den tid begyndte den store indvandring fra Europa, og B. virkede for at lede strømmen udover egnene v. f. Mississippi bl. a. ved at tilbyde nybyggerne billig jord (først vedtaget 1862). I kongressen tog han ivrig del i debatten om alle vigtige spørsmaal, og hans landsmænd valgte ham 5 gange til senator (30 aar); han var modstander af slaveriets undertrykkelse, men vilde ikke have det udstrakt til nordstaterne. Hans uafhængighed af partierne skaffede ham mange fiender. B. har udgivet et udtog af kongressens forhandlinger (15 bd.) og 2 bd. erindringer.

Bentræ, den til dreierbrug anvendte, meget fine og tætte ved af ledved *(lonicera xylosteum)*. Den har tydelige aarringe, men meget smaa, først med lupen synlige vedkar og meget tæt bygning; den regnes for den seigeste af de mellemeuropæiske vedsorter.

Bentse brug ved Akerselven, en af de første papirfabriker i landet, anlagdes i slutningen af 17 aarh. af Ole Bentsen, indrettede 1863 Norges første træsliberi; papirfabriken er nu nedlagt, og bruget bortleies til forskjelligartet smaaindustri.

Bentsen, Halvor Andreas (1825—91), n. politiker, repræsenterede sin fødeby Kragerø paa stortingene 1865—73 og Bratsberg amt 1880—85; i disse aar var han odelstingspræsident. B. var en af aktorerne i rigsretten 1883—84. Han tilhørte den grundtvigiansk farvede del af venstre. Han har udgivet en samling digte.

Bentsjordtind, et 1 246 m. høit, steilt fjeld noget søndenfor Tromsø paa Halvøen mellem Balsfjorden og Malangen.

Bentzen, Gotfred Eugen (1852—), n. læge, var 1891—93 medicinaldirektør; siden febr. 1894 stadsfysikus i Kristiania. Har som saadan udfoldet fremragende organisatoriske evner og har væsentlige fortjenester vedrørende den hygieniske side af byens bygningslov og dens næringsmiddelhygiene. Han er ivrig afholdsmand og er efterhaanden blevet en af de mest bekjendte og aktive norske modstandere af den lægekontrol med de prostituerede kvinder, som indgaar i det saakaldte reglementaristiske system. Fik som student Skjelderups guldmedalje for afhandlingen «Leddefladernes og de synoviale hinders histologiske bygning».

Bentzon *[bǣzō']*, Thérèse, pseudonym for Blanc, Marie Thérèse.

Benüe (Binue) el. Tschadda, Vest-Afrika, østlige bielv til Niger, udspringer i en høide af 1260 m. o. h. paa Hossere Ubaka's basalt-plateau i landskabet Ngaumdere i den tyske koloni Kamerun, hvis nordlige del, Adamaua, B. gjennemløber i en bue mod n. og n.v. Derpaa strømmer B. med vestsydvestlig hovedretning gjennem brit. Nord-Nigerias østlige distrikter Upper B. og Lower B. og falder i Niger ved Lokoja efter et løb paa ca. 1 400 km. Dens største bielv er Faro med Mao Deo fra s., dens interessanteste er Mao Kebi fra ø., som gjennem Tuburi-sjøen ved en bifurkation staar i forbindelse med Scharis vestlige bielv Logone. B. er en af Afrikas mest brugbare vandveie, farbar for dampskibe ca. 800 km. til Faros iløb (i det indre Sudan s. f. Tsad-

---

brassard (f) m, armskinne, -bind; (sørge)flor (om armen).

brasse (f) f, favn; svømmetag. **brassée** f, favnfuld.

brassen (t), **brasser** (f) (tilsjøs) brase.

Brassen (t) m, (zool.) brasen.

brasser (f) brygge; mæske. **brasseur** m, brygger; ølsælger restauratør.

brassière (f) f, livstykke; snørliv; bæresæle.

brassin (f) m, bryggekar; bryg.

brassoir (f) m, mæskestang.

brassy (e) messingagtig; fræk.

brat — (t) steil, abschüssig, jäh, schroff — (e) steep, precipitous — (f) escarpé, raide; à pic. Se ogs. braa.

brat (e) unge.

braten (t) stege(s).

Braten (t) m, steg.

brathed — (t) Abschüssigkeit, Schroffheit f — (e) steepness — (f) éscarpement m.

bratsch — (t) Bratsche f — (e) viola, tenor violin — (f) alto m; basse (f) de violin.

Brau, Bräu (t) m, bryg.

Brauch (t) m, (skik og) brug.

brauchen (t) bruge, pleie; behøve.

Braue (t) f, øienbryn.

brauen (t) brygge.

Brau-, Bräuhaus (t) n, bryggeri.

braun (t) brun.

Bräune (t) f, brun farve; halsbetændelse.

bräunen (t) brune(s).

sjøen), hvor den er ca. 800 m. bred og i flomtiden 3 m. dyb. Den tilfører Niger 12 à 15 000 km.[3] vand pr. sek., en vandmængde større end hovedelvens. Dens munding opdagedes af Lander 1830, dens øvre løb af Barth 1851, den beseiledes første gang af Baikie 1854, men er først nøiere undersøgt af Flegel 1879—85.

Benurt *(ononis)*, slegt af de erteblomstrede. Urter eller halvbuske med oftest 3-koblede blade og lyserøde blomster i bladhjørnerne. Hos os tre arter, hvoraf de to sjeldne, medens den stinkende b. *(o. hircina)* er alm. udbredt i de sydlige egne af landet.

Benved, se Kristtorn.

Benvæv hører til de saakaldte støtte- og bindevæv, forekommer kun hos hvirveldyrene og altid som bestemt formede dele, de saakaldte ben eller knokler, hvoraf skelettet er opbygget. Som de øvrige støttevæv bestaar b. af celler, de saakaldte benceller, og af en limgivende mellemsubstans, benbrusken eller den bløde bensubstans (osseïn), hvori der er indleiret en betydelig mængde uorganiske bestanddele, benjorden eller den haarde bensubstans. Forholdet mellem bensubstansens organiske og uorganiske bestanddele veksler efter dyrenes art og alder; hos mennesket udgjør de organiske (limgivende) dele 33—35 pct., de uorganiske 65—67 pct.; af disse er hovedmassen (84 pct.) fosforsur kalk, resten bestaar væsentlig af kulsur kalk, fluorkalcium, fosforsur magnesia, klornatrium og soda. B. bliver ved den inderlige forening af organisk og uorganisk substans samtidig haardt og elastisk; det har en meget høi bæreevne (22 gange saa stor som sandstenens og dobbelt saa stor som eketræets).

For at studere b.s mikroskopiske bygning maa man enten slibe tynde plader af den tørrede bensubstans, som er befriet for de organiske bestanddele, eller ogsaa udtrække de uorganiske dele (dekalcinere benet), hvorved benet bliver blødt og kan skjæres i tynde snit. Bencellerne har mandelform og ligger indleiret i mellemsubstansen i smaa hulrum, de saakaldte benlegemer; de staar ved fine udløbere, som i de saakaldte benkanaler gjennemsætter mellemsubstansen, i indbyrdes forbindelse med hinanden. Mellemsubstansen er anordnet i tynde blade, benlamellerne; efter disses anordning adskiller man to slags ben, den kompakte og den spongiøse (svampede) bensubstans. Ved undersøgelse af et tversnit af kompakt ben fra et af legemets lange knokler sees lamellerne at være koncentrisk ordnet omkring kanaler (Haver'ske kanaler), som forløber efter benets længdeakse, og som i det friske ben fører blodkar og lidt bindevæv og saaledes tjener bensubstansens ernæring. Udad og ind mod marvhulen er lamellerne anordnet parallelt med benets ydre og indre flade. Marvhulen indeslutter den gule benmarv. I den spongiøse bensubstans, som væsentlig opbygger legemets korte ben, ligger lamellerne langt mindre tæt; de danner her et mere uregelmæssigt bjelkeverk, som omslutter talrige, med rød benmarv fyldte rum. I begge slags bensubstans er lamellerne anordnet paa den mest hensigtsmæssige maade, saa at de giver knoklerne den størst mulige modstandskraft mod de kræfter, som stadig virker paa dem.

Alle knokler er omgivet af en stram bindevævshinde, benhinden *(periosteum)*, som fører talrige aarer og er af den største betydning for benvævets ernæring. Ogsaa benmarven bidrager til ernæringen. — Som særlige modifikationer af benvævet kan merkes vævet i fiskenes skjæl samt tandbenet (se disse art.).

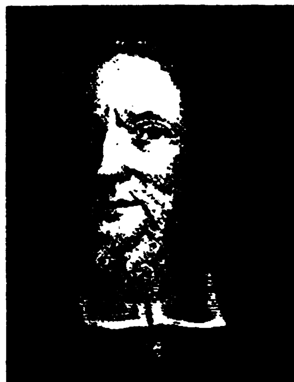
Bendannelsen (ossifikationen) foregaar dels i brusk, dels i bindevæv. Paa tidligere trin af fosterudviklingen er der intet ben i legemet; skelettet bestaar da af smaa bruskstykker og af bindevæv. Bendannelsen i brusk sker derved, at der fra den omgivende bindevævshinde (perichondriet) trænger bindevæv med blodkar ind i brusken, som gjennemgaar eiendommelige forandringer, forkalkes og tilsidst fortæres, medens en række af de udenfra kommende bindevævsceller, osteoblasterne (bendannende celler) afsætter haard bensubstans omkring sig og bliver til benceller; det første b. dannes saaledes som et uregelmæssigt bjelkeverk midt inde i brusken; samtidig sker der ogsaa bendannelse paa bruskens overflade direkte fra perichondriet. — Den først dannede bensubstans er i flere henseender ufuldkommen og resorberes efterhaanden atter, medens der sker en stadig nydannelse af mere hensigtsmæssig anordnet substans. — Bendannelsen i bindevæv sker i princip paa samme maade som den i brusk, idet osteoblaster opbygger ung bensubstans, medens bindevævet selv forkalkes og fortæres. — Bendannelsen begynder i de bruskede knokler paa ganske bestemte steder, de saakaldte forbeningscentrer, og til forskjellig tid for de forskjellige knokler. Hos mennesket begynder den først i nøkkelbenene og underkjæven. Den fuldstændige forbening af alle knokler er hos mennesket først tilendebragt ved 25-aarsalderen.

Benwell *[be'nwel]*, by i nordlige England, Northumberlandshire, ved elven Tyne, 3 km. fra Newcastle, 18 437 indb.; stenkulsgruber.

Benz, Karl (1844—), t. ingeniør, anlagde 1872 et verksted i Mannheim og grundede 1889 firmaet Benz & Co. til fremstilling af motorer og motorvogne; 1899 omdannet til aktieselskab. Hans eksplosionsmotorer har vundet stor udbredelse.

Benzaldehyd, bittermandelolje, kemisk forb. af kulstof, vandstof og surstof, C_7H_6O, er et aldehyd, der opstaar ved indvirkning af emulsin paa amygdalin (s. d.) og derfor findes i bittermandelvand (s. d.); i større maalestok fremstilles b. af toluol og anvendes i farvestoftekniken, især til fremstilling af malakitgrønt. B. er en farveløs vædske, kogep. 179 °, sp. v. 1.05. Oksyderes let til benzoësyre.

Benzēlius, sv. lærd slegt. 1. Erik B. den ældre (1632—1709), erkebiskop. Knyttedes efter studiereiser i udlandet til Upsala universitet 1665, 1687 biskop i Strängnäs, 1700 erkebiskop. Var kronprins Karl (XI)'s religionslærer og virksom deltager i Karl XI's reorganisation af den sv. kirke gjennem en kirkelov, kirkehaandbog, katekismus, salmebog og bibeloversættelse.

Erik Benzelius den yngre

Braus (t) m, brus, sus, støi.
Brausche (t) f, kûl.
Brause (t) f, vandkande; dusch.
brausen (t) bruse; pruste.
Brausehahn m, brushane.
Brausekopf m, brushoved.
Brauselimonade f, brus.
Brausewind m, friskfyr.
Braut (t) f, brud; kjæreste, forlovede. **Brautjungfer** f, brudepige.
braute se skryde.
bräutlich (t) brude-; jomfruelig.
brav (t) bra; gjæv; kjæk; snil.
bravache (f) m, skrydhals.
bravade (f) f, pralende trusel.
bravado (e) pral.
brave (e) & (f) bra, gjæv, kjæk, tapper; tapper mand, slagsbroder, (e) ogs. storpraler.
brave (e), **braver** (f) trodse.
bravery (e) tapperhed.
bravo (interj) — (t) bravo — (e) bravo, O! brave — (f) bravo.
bravo (e) & (f) m, bandit.
bravur — (t) Bravour f — (e) bravery — (f) bravoure f. **bravurnumer** — (t) Bravourarie f, -stück n — (e) bravura — (f) air, mourceau (m) de bravoure.
brawl (e) skraale; klamres; dure (om vand); skraal; klammeri; slags bomuldstøi.
brawn (e) galtekjød; (grise)sylte muskelkjød, -kraft, svære muskler (fig) arm.
bray (e) (fin)støde; skralde (om æsel) skryde; skrald, drøn; skryden; skraaning; afskallet ris.
brayer (f) tjære.

2. Erik B. den yngre (1675—1743), søn af forann. Efter indgaaende studier udenlands, hvor hans sans for gamle haandskrifter vaktes, blev han 1702 bibliotekar og 1723 prof. i Upsala, 1726 biskop i Göteborg og 1731 i Linköping, 1742 erkebiskop. Hans videnskabelige virksomhed satte dybe spor; hans udgaver («Monum. vetera ecclesiæ Suiogothicæ», «Diarium Vazstenense») var mønsterværdige, og han er skaber af «Vetenskapssocieteten» i Upsala 1719. Han var en ypperlig taler og som politiker en af hatternes ledere. 3. Henrik B. (1689—1758), opholdt sig hos Karl XII i Bender, 1714—15 i Konstantinopel. Vendte hjem 1718 efter lange reiser, 1747 erkebiskop. — 4. Jakob B. (1683—1747), broder af forann. 1744 erkebiskop. Ivrig tilhænger af hattepartiet.

Benzelstierna, Lars (1759—1808), sv. marineløitnant, fattede under krigen med Rusland 1789 den fantastiske idé ved hjælp af et handelsskib at sprænge en ved Kjøbenhavn indefrossen russisk flaade i luften. Planen blev opdaget og B. dødsdømt, men paa keiserindens forbøn benaadet med livsvarigt fængsel. Han løslodes dog 1796 og drog hjem til Sverige.

Benzidīn, kemisk forb. af kulstof, vandstof og kvælstof ($C_{12}H_{12}N_2$), er en aromatisk forbindelse, der har karakter af et amin og opstaar ved opvarmning af hydrazobenzol med saltsyre. Farveløst, krystallinsk stof, tungtopløseligt i koldt vand. Anvendes til fremstilling af farvestoffe, f. eks. kongorødt og krysamin.

Benzīn. 1. Tjære-b. (opløsningsnafta), destillater af stenkultjære. Enten «lette tjæreoljer» med kogepunkt 105—170 ° eller kun den del af dem, som destillerer ved 140—170 °, sp. v. omtr. 0.9. Bruges til tøirensning og som opløsningsmiddel for harpikser og kautschuk. Sidstnævnte opløses kun af tjærenafta. — 2. Petroleum-b., forskjellige letflygtige destillater af raapetroleum fra 40—160 °. Ofte adskilles følgende merker:

Petroleumsæter (gasolin, keroselen, canadol)	kogep.	40— 70 °	sp. v.	0.64—0.65
Benzin	»	70—120 °	»	0.7
Ligroin	»	120—135 °	»	0.73
Putzøl	»	130—160 °	»	0.74—0.75

«Æteren» bruges under forskjellige navne, f. eks. hexan til luft- eller benoidgas (s. d.). Øvrige anvendelser: pletvand, fedtekstraktion, motorer, belysningsvædske, opløsningsmiddel og erstatning for terpentin i lak-, fernis- og oljefarveindustrien. Tjære-b. og petroleum-b. adskilles ved: egenvegten, lugten, opløsningsevnen for harpikser (størst for tjærenafta) samt forholdet til salpetersyre, af hvilken petroleum-b. ikke angribes, medens tjære-b. nitreres.

Benzoē, en vellugtende harpiks, der faaes ved frivillig udflyden og ved indsnit i barken af træet *styrax benzoin* eller andre *styrax*-arter, der vokser i Bagindien og paa Sundaøerne og ogsaa dyrkes flere steder derover. Den frivillig udflydte harpiks stivner i luften til større eller mindre mandelformede stykker, ved indsnit dannes foruden «mandler» tillige en mørkere brunlig eller graalig grundmasse. Den bedste b. faaes fra den nordlige del af Siam; den gaar i handelen under navn af Siam-b., har en vaniljelignende lugt og indeh. indtil 38 pct. fri b.-syre. Sumatra-b. indeholder tillige eller udelukkende kanelsyre, hvorfor lugten er afvigende fra Siam-b.s. B. bruges til røgelser, parfumer og forskjellige lægemidler.

Benzoēdraaber (benzoētinktur) er et spirituøst udtræk af Siam-benzoē.

Benzoēfedt fremstilles ved svinefedts behandling med pulveriseret Siam-benzoē, hvorved det bliver mere holdbart og bedre egnet til grundlag for salver.

Benzoēharpiks, se Benzoē.

Benzoēsyre, kemisk forb. af kulstof, vandstof og surstof ($C_7H_6O_2$), er en organisk syre, som tidligere især blev fremstillet af benzoēharpiks enten ved sublimation eller paa anden maade, nu ogsaa af hippursyre og af toluol. Den af benzoēharpiks vundne syre er i regelen ikke ganske ren, men indeholder noget af en æterisk olje, der giver den en eiendommelig lugt. B. faaes som hvide, glinsende krystallinske blade eller naale, er tungtopløselig i koldt vand, smelter ved 121 ° og forflygtiges med vanddampe. Spaltes ved sterk ophedning til benzol og kulsyre. B. anvendes i farvestofindustrien og paa flere andre maader. I medicinen anvendes den ved sublimation af benzoēharpiks. Benzoyl er navnet for b.s «radikal», C_7H_5O. Benzoylklorid, C_7H_5OCl, farveløs vædske, kogep. 198 °, fremstilles af b. og fosforklorid, har mange anvendelser i kemien.

Benzoēsyresulfinīd, d. s. s. Sakkarin.

Benzōl, kemisk forb. af kulstof og vandstof (C_6H_6), er et kulvandstof, som faaes ved destillation af stenkultjære (s. d.). Fremstilledes paa denne maade 1842 af Leigh efter 1825 at være opdaget af Faraday (som bestanddel af oljegas). B. er en farveløs vædske, kogep. 80.4 °, smeltep. 5.4 °, sp. v. 0.9; uopløselig i vand, letopløselig i alkohol og æter. Opløser selv let jod, svovl, fosfor, fedtstoffe, flygtige oljer, harpikser o. m. a. Brænder let og med sterkt sodende flamme. B. kan fremstilles paa forskjellige maader, men erholdes fabrikmæssig udelukkende af tjære ved gjentagne omhyggelige destillationer. Indeholder i raa tilstand thiofen. B. benyttedes oprindelig mest som pletvand (Brönners pletvand), men er nu til dette brug erstattet af benzin (ogsaa b. kaldtes oprindelig benzin). Nu anvendes b. hovedsagelig i den kemiske industri til fremstilling af forskjellige kemiske forbindelser, navnlig nitro-b., hvoraf atter fremstilles anilin og en mængde andre stoffe, der har stor betydning, navnlig i farvestofindustrien.

Benzōlderivāter kaldes de «aromatiske forbindelser», der afledes af benzol, idet de indeholder 6 kulstofatomer, der er bundet til hverandre paa samme maade, som tilfældet er i benzol, C_6H_6, hvad enten de paagjældende stoffe fremstilles af benzol eller ikke.

Benzon, Carl Otto Valdemar (1856—), d. dramatisk forfatter. Hans første arbeide, den lille proverbe «Surrogater» (1882), indtager ved sin fine ironi og elskværdige følsomhed, og de samme egenskaber findes hos det noget senere fremkomne «Tilfældigheder». B.s betydeligste verk er helaftensskuespillet «En skandale» (1886), der satiriserer over det kjøbenhavnske selskab.

Benzon, Jakob (1688—1775), blev vicestatholder i Norge fra 1750 og virkelig statholder fra 1770, men afsattes allerede aaret efter af Struensee. Han var en erfaren embedsmand, meget agtet og afholdt i Norge. Af hans store jordegods dannedes ved testamente to stamhuse (nu stamhuset B. i Jylland).

---

brayer (f) m, brokbaand; fane-, knebelrem.
brayette (f) f, buksesplit.
brayon (f) m, fælde.
braze (e) lodde; messingbeslaa; (fig.) forhærde.
brazen (e) malm-, messing-; fræk.
brazier (e) gjørtler, kobberslager.
Brazil-nut (e) paranød.
Brazil-wood (e) brasilietræ.
breach (e) brud; bresche.
bread (e) brød. **bread-tree** brødfrugttræ.
breadth (e) bredde.
break (e) bryde, brække; briste; tæmme; gjøre fallit; brud; aabning; afbrydelse; (tanke)streg; frembrud; bremse.
break-down (e) sammenstyrtning; tilintetgjørelse.
breaker (e) overtræder; dressør; braatsjø, brænding.
breakfast (e) (spise) frokost.
breakneck (e) halsbrækkende (sted, fald).
breakwater (e) bølgebryder.
bream (e) (zool.) brasen.
breast (e) bryst; stemme sig imod.
breath (e) aande(drag, -dræt); luftning; mundsveir.
breathe (e) aande, puste; lade (en hest) puste ud.
breathless (e) aandeløs.
brebis (f) f, faar, sau.
Brechbarkeit (t) f, skjørhed.
Brechbohnen (t) pl, stangbønner.
Breche (t) f, hørbrage.

Benzopurpurīn 4 B., et rødt azofarvestof, der dannes ved kobling af diazoteret tolidin med naftionsyre. B. er natriumsaltet af den derved dannede syre. Benyttes meget i farveriet, idet det er opløseligt navnlig i varmt vand og i denne opløsning ved tilsætning af soda eller sæbe og salte (navnlig glaubersalt) farver ubeiset bomuld smukt rød.

Benzoӯl, benzoylklorid, se Benzolsyre.

Beotuk (røde indianere), uddød indianerstamme, der beboede det nordl. New Foundland. Deres antropologiske og etnografiske stilling er uklar; i deres sprog er paavist algonkinelementer, men ogsaa spredte eskimoiske ord.

Beovulf, oldeng. heltekvad med nordisk stof, optegnet i 7 aarh. Den «geatiske» helt B. fælder danekongen Hrodgars (Roars) forfølger, troldet Grendel; deltager i sin konge Hygelac's ulykkelige tog mod hatvarjerne ved Rhinen (historisk: aar 515), arver hans trone og falder mod en drage. Indskudt er kampe mellem geater (s. d.) og svear, mellem daner og hadubarder etc. Fraseet troldkampe etc. er stoffet historisk og af høi værdi. Danmark har æren for B.s fremdragelse; første udg. ved Thorkelin 1786, første oversæt. ved Grundtvig 1826. [Litt.: Rønning, «Beovulfs-kvadet», 1883.]

Béranger *[berãžé]*, Pierre Jean de (1780—1857), fr. digter, voksede op i fattige forhold og tjente sit brød i meget beskedne stillinger. Han fandt som poet efter nogen famlen sit felt i den sangbare, folkelige vise, skrev lette og letsindige drikkeviser og sentimentale sange, indtil Napoleons fald og restaurationen førte ham ind i det, der skulde blive hans specielle genre og skabe hans ry og store popularitet, den politiske vise. I friske og djerve sange, præget af borgerlighed, frihedsfølelse og Napoleonsbeundring, angreb han Bourbonernes styre, blev gjentagne gange dømt til fængsel og bøder, men fortsatte lige uforfærdet; hans sange var paa alles læber og bidrog gjennem den stemning, de vakte, til julirevolutionen, men ogsaa til det andet keiserdømmes oprettelse.

Pierre Jean de Béranger.

Berār, provins i eng. keiserdømme Indien, n. f. vasalstaten Haidarabad, ca. 46 000 km.² med 2 750 000 indb. (1901), væsentlig hinduer, blot 300 000 muhammedanere. I nord og syd fjeldkjeder, i midten en frugtbar lavslette, gjennemstrømmet af elven Purna. Frugtbar jord, meget betydelig bomuldsavl. B. hører direkte under generalguvernøren og styres af en kommissionær, blev engelsk i 1853.

Berāt (arab.), «diplom», et dokument, udstedt af den regjerende fyrste, som giver den dermed forsynede visse rettigheder. I Tyrkiet faar f. eks. de fremmede konsuler et b. samtidig med eksekvaturet (fermān).

Berāt, by i europæisk Tyrki, vilajet Janina (Albanien), 12 000 indb., hvoraf ¹/₃ grækere. Dyrkning af vin og oliven, græsk erkebiskop, paa en nærliggende fjeldhøide et forfaldent kastel.

Beraun (čechisk Beraunka). 1. Elv i Böhmen, udspringer paa Böhmerwald og falder ud i Moldau kort ovenfor Prag, 225 km. 2. By i Böhmen, ved Litavas udløb i elven B., 9 363 indb.; bomuldsvarer, sukker o. s. v., i nærheden kulgruber, kalkovne og valfartsstedet St. Johann unter den Felsen.

Berber (el-Mekerif), Nordøst-Afrika, by i prov. B. i Nubien paa Nilens høire bred mellem 5te katarakt og Atbaras munding under 18° n. br., 349 m. o. h., med ca. 10 000 indb. Vigtig handelsby ved jernbanen til Khartum og ved den 1906 aabnede jernbane fra B. gjennem den Nubiske ørken til Port Sudan ved det Røde hav, en jernbane, som vil faa den allerstørste betydning for landene ved den øvre Nil. Besat af Mahdien i 1880-aarene, gjenerobret af englænderne 1897.

Berber, stor hamitisk folkegruppe i Nord-Afrika, rimeligvis indvandret i en tidlig forhistorisk tid enten fra øst eller maaske fra Pyrenæerhalvøen over Gibraltarstrædet. I hvert fald har b. i al historisk tid beboet Atlaslandene, Syrtelandskaberne og Sahara til Nildalen i øst og Sudan i syd og har altid, under sine fjeld- og ørkenlandes isolerende indflydelse, vist en merkelig raceseighed ligeoverfor de mange invasioner, selv ligeoverfor den arabiske i det 7 aarh., som dog blev religiøst og politisk bestemmende for Nord-Afrika. I de lavere egne er dog b. ofte opblandet med arabere (de med Ulad benævnte stammer synes at være mere arabiske, de med Beni at staa b. nærmere). Ligesom sine forfædre i oldtiden, libyerne (maurer, numider, mazyer, gætuler, garamanter o. a.), er b. høie, kraftige folk med lysere hudfarve og ædel legemsbygning, i almindelighed godmodige, flittige og nøisomme. B., hvis antal rimeligvis kan anslaaes til 3 à 4 mill., deles i flere stammer, hvoraf kan nævnes schelluk, amazig og breber i Marokko, kabyler i Algerie og Tunis, imoschag el. (arab.) tuareg i Saharas oaser, som alle taler dialekter af det gamle b.-sprog, tuareg-amazig-sproget, hvori hos kabylerne en rig folkelitteratur; hos tuareg findes ogsaa en egen, af de gamle libyske stenindskrifter fremgaaet skrift, tifinag. Navnet b. er (efter H. Kiepert) en arabisk forvanskning af barbari (lat.), den romerske fællesbenævnelse for disse nordafrikanske folk, som af araberne ogsaa kaldtes qabâîl, d. e. nomadestammer, deraf det franske kabyles. (Se planchen Folkeracer.)

Be'rbera, Øst-Afrika, hovedstad og vigtig handelsby i britisk Somaliland ved Adenbugtens sydkyst i landskabet Guban. Udgangspunkt for tre karavanveie til det indre. Udførsel af strudsefjær, skind, gummi, elfenben. Britisk 1884.

Berberidācеæ, se Berberisfamilien.

Berberīet, Nordvest-Afrika, er en fællesbetegnelse for Marokko, Algerie, Tunis og Tripolis, dannet af folkenavnet berber (s. d.). Da disse lande i 16 aarh. af de osmaniske tyrker organiseredes til de frygtede sjørøverstater, kom navnet Barbariet i brug istedetfor B., og staterne kaldtes ofte Barbareskerne.

Berberīn, et alkaloid, der uddrages af roden paa

---

brèche (f) f, bresche, hul; skaar; skar.
brechen (t) brække, bryde; briste. **gebrochen** nedbrudt; gebrokken.
brechet (f) m, brystben.
brèchetelle (f) f, kringle.
Brechfliege (t) f, spyflue.
Brechruhr (t) f, kolerine.
bred adj — (t) breit — (e) broad, wide; (om stil) diffuse — (f) large; diffus; (i sin tale) prolixe.
bred sb — (t) Ufer n, Rand m — (e) border, edge, margin; (flod-) bank, (hav-) shore — (f) (flod-, sjø-, hav-) bord m, rive f, rivage m; (flad b.) plage f, (sandet) grève f.
bredfuld — (t) gefüllt bis an den Rand — (e) brimful — (f) rempli jusqu'au bord, tout plein.
bredde — (t) Breite f — (e) breadth; (stilens) diffuseness; (geogr.) latitude — (f) largeur f; carrure f (des épaules); (geogr.) latitude f; (i skrift, tale) ampleur, prolixité f. **breddegrad** — (t) Breite(n)grad m — (e) degree of latitude — (f) (degré (m) de) latitude.
brede (dugen) — (t) breiten — (e) spread — (f) mettre. Se udbrede.
bredouille (f) f, mat (i triktrak). Adj med uforrettet sag.
bredouiller (f) pludre, fremstamme, tale utydelig.
breech (e) bagdel, bundstykke; vb klæde i bukser. **breeches** pl knæbukser.
breeching (e) strambuks; lægrem (i sæletøi).

berberis, hydrastis o. fl.; gult, krystallinsk, meget bittert pulver, opløseligt i vand og alkohol, bruges som farvestof og tillige i medicinen (f eks. mod dysenteri).

Be'rberisfamilien *(berberidaceæ)* omfatter buske eller fleraarige urter med ofte sammensatte blade, frikronede blomster i klase og bærfrugt. Den mest kjendte af de otte slegter er b. Denne har to slags skud, langskud med blade, der er omdannet til 3- el. 5-delte torne, og i disses hjørner blomstrende kortskud med tætsiddende, hele og tandede blade. De gule blomster har 6 bægerblade og 6 kronblade, de sidste med honninggjemmer ved grunden. Bestøvningsforholdene er her ganske interessante. Støvtraadene er nemlig pirrelige ved grunden og bevæger sig ved berøring indover, og da støvknapperne desuden aabner sig paa indersiden, vil et honningsøgende insekt let faa blomsterstøvet drysset over sig og saaledes kunne overføre det til næste blomst. Hos os én art, *b. vulgaris*, men kun i det sydlige af landet. Den har tildels været brugt til levende hegn. Men da den er bærer af en rustform, der angriber kornarterne, bør den ikke dyrkes i nærheden af kornakrene, men udryddes. Flere b.-arter er vakre prydplanter, der dyrkes i haven, særlig skattet som saadan er b l o d - b. (var. *atropurpurea*), med brunrøde blade.

Berberis vulgaris: a blomst forfra, a' bagfra; b støvvel; c frugtstand; d frugt, gjennemskaaret paa langs.

Berbice *[-bī́s]*, Sydamerika. 1. Distrikt i eng. Guyana, østlige del af denne koloni, 4 000 km.² med 15 176 indb., før hollandsk koloni, engelsk 1815. Hovedstad, New Amsterdam ved udløbet af elven B. 2. Elv i eng. Guyana, munder ud i Atlanterhavet, men spærres af en revle med kun 2 m. vand i ebbetiden. Det øvre løb er opfyldt af stryk, og kun mindre skibe kan derfor anløbe elven. Langt oppe i denne findes den tropiske plante *victoria regia*.

Berby, gaard ved bunden af Iddefjorden, Id herred, kjendt fra Norges krigshistorie. Paa gaarden, hvortil hører sag, mølle og stenhuggeri, er siden 1899 Smaalenenes praktiske jenteskole, 20 elever.

Berceuse *[bærsø'z]* (fr.), vuggesang med og uden ord.

Berchem (Berghem), N i c o l a e s (Claes) P i e t e r s z (1620—83), holl. maler og raderer, har udført en række, tidligere meget beundrede, elegante landskaber med hyrder og kvæg. Hans lidt rutinerede kunst staar ikke paa høide med det bedste holl. dyremaleri. (Et billede i Kunstmuseet i Kra.)

Berchem, B.-l e z - A n v e r s, el. B e r g h e m, forstad til Antwerpen, med et fort; ca. 15 000 indb.; fabrikation af voksdug, stivelse, tobak.

Berchet *[bérket]*, G i o v a n n i (1783—1851), ital. digter, patriotisk lyriker, flygtede efter urolighederne i 1821 til udlandet, vendte tilbage 1848. Hans digte aandede af harmfuldt had mod den tids fremmedherredømme i Italien; blandt de mest kjendte var «I profughi di Parga», «Il romito del Cenisio», «Grido all' Italia».

Berchtesgaden. 1. Landskab i sydøstlige Bayern, kreds Øvre-B., 400 km.² med 10 046 indb. (1900). Landet er opfyldt af høie fjelde (Salzburgeralperne, høieste top Watzmann, 2 714 m.). Tre hoveddale: Seethal med Königssee, Wimbach- og Hinterseethal, alle bidale til Salzachdalen. Kvægavl, skogbrug, udvinding af salt, mange turister. 2. Kursted i landskabet B., 550 m. o. h., 2 634 indb., stort saltverk (Tuval), træskjæreri; slotte, vakre private villaer; meget besøgt luftkursted. Norske digtere, særlig H. Ibsen og J. Lie, har opholdt sig meget i B.

Berckheyde, J o b A d r i a n z (1630—93), og broderen G e r r i t A d r i a n z B. (1638—98), holl. malere, var sandsynligvis elever af Franz Hals. De arbeidede ofte sammen og har udført en stor mængde byprospekter og arkitekturbilleder.

Berck-sur-mer *[berksyrmǣr]*, by i nordlige Frankrige, depart. Pas-de-Calais, 2 km. fra Kanalen, beskyttet af dynerne, 7 799 indb. (1901). Sild- og makrelfiske, fabrikation af seildug, skibsverfter. Sjøbad; hospital for kjertelsyge børn.

Berdalsstabburet, karakteristisk stabbur fra Vinje i Telemarken, af gammel type, opført i det 18 aarh. og af kong Oscar II indkjøbt og flyttet til hans samlinger paa Bygdø. Tilhører nu den norske stat, under Norsk folkemuseums tilsyn.

Berdalssæteren (Berdalshytten), liden, men god turiststation ved fjeldveien mellem Fortun og Aardal, nordvest for Austabottind (Horungerne).

Berdi'tsjev (Berdyczev), by i Rusland, guv. Kiev ved elven Gnilopjat, 53 728 indb., hvoraf mange jøder. Store aarsmarkeder og livlig handel (heste, okser, korn, pelsverk, huder o. s. v.). Tobaksfabriker, farverier.

Berdja'nsk, by i Sydrusland, guv. Taurien, ved elven Berdas udløb i det Asovske hav, 27 249 indb., udmerket havn, stor handel med og udførsel af hvede, hamp, smør, uld, huder, salt og fisk.

Bereg, komitat i Ungarn paa grænsen mod Galizien, 3 724 km.² med 207 647 indb., magyarer og ruthener (jøder). I n. bjergfuldt, i s. sletteland: hvede, rug, tømmer, vin o. s. v. produceres, store skoge og meget vildt, fisk i elve (Theis) og myrer; jernerts, porcellænsjord.

Beregowaja, havneplads i asiatisk Rusland ved det Sorte hav.

Beregszász *[béreksās]*, Ungarn, hovedstad i guv. B., 9 609 indb. (væsentlig magyarer), ved den ung. nordbane.

Berendt, G o t t l i e b (1836—), t. geolog, professor i Berlin, hører til de første forkjæmpere for glacialteorien. Var leder af de geologisk-agronomiske kartarbeider i Preussen og har udgivet flere arbeider om provinsen Preussens geologi.

Berengār, longobardiske konger. 1. B. I, dattersøn af Ludvig den fromme, 888 kronet til longobardisk konge, 916 til keiser. 923 tilintetgjorde Rudolf af Burgund hans magt. Myrdet 924. — 2. B. II (af Ivrea), B. I's svigersøn, longobardisk konge efter Lothar (d. 950).

---

breechloading ⓔ bagladnings-.
breed ⓔ a(v)le; opdrætte, fostre; opdrage, uddanne; frembringe, volde; yngle: afkom, race.
breeding ⓔ a(v)l; opdragelse.
breeze ⓔ bris; opstyr; aske; kleg; vb lufte.
bref ⓕ kort; liden; adv kort sagt. m, (paveligt) brev; sjøpas.
Bregen ⓣ m, hjerne.
bregne — ⓣ Farrenkraut n — ⓔ fern, brake — ⓕ fougère f.
bréhaigne ⓕ gold.
Brei ⓣ m, grød, velling.
breit ⓣ bred. **breitspurig** bredsporet; storsnudet.
Breite ⓣ f, bredde; vidde; ljaadrag.
breiten ⓣ (ud)brede.
brelan ⓕ m, trekort; spillehus.
brelauder ⓕ fjase.
brelle ⓕ f, drift tømmer.
breloque ⓕ f, urkjedestas. dingeldangel; trommesignal. **breloquer** dingle.
brem — ⓣ Verbrämung f, Besatz m — ⓔ border, edging, trimming — ⓕ bordure, garniture f.
brême ⓕ f, (zool.) brasen.
bremme se kante.
brems — ⓣ Bremse, Biesfliege f — ⓔ gadfly, horsefly, hornet — ⓕ taon, œstre m.
bremse — ⓣ Bremse f — ⓔ (til heste) barnacles; (til vogn) brake, skid — ⓕ frein m; (hesteklemme) tord-nez m.
bremse vb — ⓣ bremsen — ⓔ brake — ⓕ serrer le(s) frein(s).
brenèche ⓕ f, (ung) pæremost.

Dennes enke, Adelheid, paakaldte, for at undgaa egteskab med B.s søn, Otto I's hjælp, og B. anerkjendte dennes overhøihed. 961 gjorde Ottos Italiafærd ende paa hans grusomme regimente. 966 døde han som tysk fange.

Berengār fra Tours (d. 1088), berømt middelalderlig teolog, f. i begyndelsen af 11 aarh., sandsynligvis i Tours. 1040 blev han forstander for domskolen i denne by. Da han i nadverlæren forkastede tanken om elementernes forvandling, blev han indviklet i mange stridigheder. Flere synoder fordømte hans opfattelse, og B. maatte gjentagne gange tilbagekalde.

Berengāria, d. dronning, datter af den portugisiske konge Sancho I og formentlig født efter 1192; egtede 1214 den d. konge Valdemar Seier, hvem hun fødte en datter og tre sønner, Erik, Abel og Kristoffer; døde allerede 1227. Fortællingerne om hendes store skjønhed bekræftedes, da man i 1855 aabnede hendes grav i Ringsted, medens intet af, hvad der berettes om hendes hovmod og haardhjertethed («den onde Bengerd») finder nogen støtte i historien.

Berenīke. 1. B. II, gift med kong Ptolemæus III Euergetes af Ægypten; for at skaffe sin mand seier i en krig ofrede hun sit skjønne haar til Afrodite (se B.s hovedhaar). 2. B., datter af Herodes Agrippa I (s. d.), den romerske keiser Titus' frille.

Berenīke. 1. I oldtiden handelsstad i Kyrenaika i Libyen ved den Store Syrte, nu Bengasi; opkaldt efter Ptolemæus III's dronning B. 2. I oldtiden sjøstad i Ægypten ved det Røde hav; ruiner ved Sikket Bender.

Berenīkes hovedhaar *(Coma Berenices)*, stjernebillede mellem Bootes og Løven, kjendelig ved en spredt samling af svage stjerner i forlængelsen af en tænkt linje fra den yderste stjerne i Karlsvognens stang gjennem stjernen Karl II's hjerte.

Berens, Hermann Johannes (1826—80), tyskfødt sv. musiker, professor i komposition ved Stockholms musikkonservatorium, lærer for Karl XV's familie, har særlig vundet anerkjendelse ved operaen «Violetta» og flere operetter. — Sønnen Herman B. (1862—) er ogsaa afholdt i Stockholm som kapelmester og lærer.

Berenson *[be'rinsn]*, Bernhard (1865—), amer. kunsthistoriker, har vundet et navn ved sine indgaaende og paa nye metoder byggede studier fra den florentinske malerkunst.

Berent, Waclaw *[va'tslaf]* (1873—), polsk romanforfattter. Blandt hans arbeider merkes «Próchno» («Mudder»), der i en kraftig stil fremstiller den moderne dekadence i slaviske og tyske storbytyper, særlig blandt kunstnere.

Beresford *[be'resfəd]*, Lord Charles William De la Poer (1846—), eng. admiral og politiker, udmerkede sig ved bombardementet paa Alexandria 1882, avancerede hurtig og blev 1903 chef for den eng. kanalflaade. Paa hans initiativ oprettedes en admiralstab, der har bidraget meget til den eng. flaades udvikling i de sidste 10 aar. For flaadens udvidelse har B. ogsaa virket som politisk taler og skribent.

Beresford *[be'resfəd]*, William Carr (1768—1854), viscount, eng. general, undertrykte 1800 det irske oprør, indtog 1805 Buenos Ayres, maatte kort efter overgive byen, men undslap fra fangenskabet. Siden kjæmpede han i Spanien og blev overgeneral for den portugisiske hær. 1812—13 førte han et armékorps under Wellington og udmerkede sig især ved Salamanca. 1823 vendte han tilbage til England, hvor han udnævntes til viscount og var generalfelttøimester til 1830.

Bere'sina, Rusland, bielv til Dnjepr, 570 km. lang (Glommen), kommer fra indsjødistriktet s. f. Düna, med hvilken elv B.-kanalen danner en særlig for tømmertransporten vigtig forbindelse (Riga—Kherson). B. er blevet navnkundig ved den franske storarmés overgang 26—28 nov. paa tilbagetoget i 1812.

Bere'sov, by i nordvestlige Sibirien, guv. Tobolsk, hovedstad i kredsen B., ved elven Sosva (bielv til Ob), 1 073 indb. Handel med pelsverk og fisk. Meget koldt, et af de strengeste forvisningssteder (Mensjikov og Ostermann døde her).

Bere'sovsk, by i østlige Rusland, guv. Perm, i Uralfjeldene, med ca. 10 000 indb., midtpunkt i et stort gulddistrikt. I 1897 blev udvundet over 1 000 kg. guld, hvoraf meget blev udvasket af elven Beresovska.

Bere'zin, Ilja Nikolajevitj (1818—96), rus. orientalist og reisende, foretog i 1842—45 en reise gjennem Persien, Mesopotamien, Syrien og Ægypten, 1848 en forskningsreise i Sibirien, undersøgte i 1852 ruinerne af byen Bulgar, blev i 1855 professor i orientalske sprog i St. Petersburg. Af skrifter merkes den orientalske afdeling af en rus. encyklopædi «Reise i det nordre Persien», «Det persiske sprogs grammatik» o. fl.

Berg, Christen (1827—91), d. politiker. Valgtes i 1866 til folketingsrepræsentant fra Kolding, hvor han var lærer, og gjenvalgtes senere herfra lige til sin død. Var i 1870 med at stifte «det forenede venstre» med folketingsparlamentarismen som program og blev snart venstres fører. I 1870-aarene udførte han et vældigt agitatorisk og organisatorisk politisk arbeide. Grundlagde bl. a. over et halvt snes blade: «Den Berg'ske presse». Han ledede modstanden mod Kjøbenhavns befæstning og provisorismen og bekjæmpede ministeriet Estrup med den saakaldte «visnepolitik». I 1883 valgtes han til folketingets formand, men gik af i 1887, da hans parti sprængtes.

Berg, Frants (1500—91), biskop, f. i Odense, bestemt for Franciskanerordenen, men paavirkedes i Rostock af Luthers lære, blev efter reformationen sogneprest i Kbh. og 1548 superintendent i Oslo og Hamar stift. 1580 aftraadte han atter embedet til fordel for sin svigersøn, den bekjendte Jens Nielssøn (s. d.). B. var høit agtet i Norge og nød stor yndest hos Fredrik II. Hans portræt findes i Vor Frelsers kirke i Kra.

Berg, Fridtjuv (1851—), sv. skolemand, blev 188[illegible] lærer ved Stockholms folkeskole. Med fremragende dygtighed og stor pædagogisk interesse arbeidede han særlig for at gjøre folkeskolen til «bottenskola» for den høiere skole. Blev 1891 repræsentant i 2dra kammaren for Stockholm, hvor han sluttede sig til det liberale parti, og blev i 1905 chef for ecklesiastik-departementet i det Staaff'ske ministerium. Ved dettes afgang i mar. 1906 gik B. tilbage til sin stilling i folkeskolen. Han er for tiden redaktør af «Svensk läraretidning».

Berg, Friedrich Wilhelm Rembert, rus. Fedor Fedorovitsj (1790—1874), greve, rus. general, deltog

---

brennen ⓣ brænde.
Brennöl ⓣ n, lampeolje.
brenzeln ⓣ lugte, smage svidd.
brenzlig svidd.
brésiller ⓕ farve rød; gaa istykker, sprække.
bret — ⓣ Brett n — ⓔ board; (bakke) tray — ⓕ planche f; (bakke) plateau, cabaret m; (dam-) damier m; (schak-) échiquier m; (tavl-) tablier m.
bret (i bog) — ⓣ Eselsohr n — ⓔ dog's-ear — ⓕ corne f. **bretspil** — ⓣ Brettspiel n — ⓔ draughts, chess — ⓕ (jeu (m) de) trictrac m.
brétailler ⓕ trække blank for et godt ord.
bretauder ⓕ klippe ujevnt; studse.
bretelle ⓕ f, sele; sælhundgarn.
brethren ⓔ brødre (i aanden, embeds-).
Brett ⓣ n, bret; tavle; fjæl; hylde. **hoch ans B. kommen.** komme høit paa straa. **aus dem B. schlagen** vippe af pinden.
brette — ⓣ umbiegen, -brechen; (opsmøge) schürzen — ⓔ turn up, down; double up — ⓕ [illegible]op[illegible] trousser, relever; (ned) rabattre
brette ⓕ f, huggert.
bretteler ⓕ udtakke; skrave[illegible]
bretteur ⓕ m, slagsbroder
breuil ⓕ m, indelukke til dyr
breuvage ⓕ m, (læge)drik.
brev — ⓣ Brief m — ⓔ letter, missive, (mindre) note — ⓕ lettre f, épître f; billet m. **brevkort**

i den tyrk. krig 1828—29, var 1854—61 generalguvernør i Finland og blev 1863 statholder i Polen, hvor han med hensynsløs strenghed dæmpede opstanden. Udnævntes 1866 til feltmarskalk.

Berg, Georg Vilhelm (1839—), sv. historisk forsker, bureauchef ved Bergslagsbanen i Göteborg, har indlagt sig stor fortjeneste ved sine undersøgelser af svenske grave og verksteder fra stenalderen, samt slotte (ruinen paa Ragnhildsholmen, Elfsborg, Olsborg) og klostre (Kongshelle og Dragsmark) i Göteborgs og Bohus län. Han er en af stifterne af dettes «fornminnesforening», i hvis skrifter hans arbeider for en stor del er trykt. B. har ogsaa udgivet flere andre betydelige historiske verker, deriblandt «Göteborgs äldre teatrar» (3 bd.) og «Samlingar till Göteborgs historia» (2 bd.).

Berg, Gunnar (1863—93), n. maler; studerede i Düsseldorf, Berlin og Paris. I sine billeder fra sit hjemsted, Lofoten, naaede han i sit korte liv ikke til hel selvstændig udvikling, men er paavirket af Otto Sinding.

Berg, Hagbart Schytte (1860—), n. arkitekt, uddannet ved Trondhjems tekn. skole og Hannovers tekn. høiskole. Har bygget forskjellige bygninger i Skien, bl. a. den nye kirke, Fagerborg kirke i Kra. og deltaget i gjenreisningen af Aalesund efter branden 1904.

Berg, Hans Johan Fredrik (1813—74), n. akvarelmaler, udførte under sine langvarige ophold i udlandet bl. a. en samling kopier efter gamle mestere, som i sin tid under sterk strid blev indkjøbt af Nationalgalleriet, hvorfra den senere er overført til universitetets kunsthistoriske samling.

Berg, Harald (1823—95), en af den norske industris foregangsmænd, overtog 1854 sammen med et par andre Christiania glasmagasin, som under hans paapasselige og initiativrige ledelse udviklede sig til en efter norske forhold overmaade betydelig forretning. Dennes hovedgrene er tilvirkning ved fem forskjellige glasverker af vindusglas, flasker, krystalvarer, lamper, ogsaa i ikke ringe udstrækning til udførsel. Firmaet optager i sin helhed for sine udsalg og kontorer en af Kristianias største og mest tidsmæssige forretningsgaarde. Det behersker fuldstændig saavel produktion som salg af alle slags kurante glasvarer i Norge.

Berg, Jens Christian (1775—1852), n. historieforsker og jurist, justitiarius i Kra. stiftsoverret, medlem af stortinget 1814 m. m., i 1816—17 norsk kommissær i Kjøbenhavn ved opgjøret med Danmark, fra 1833 medlem af administrationen for Kra. bankafdeling, tog afsked 1844 paa grund af et benbrud. B. besad et for sin tid enestaaende grundigt kjendskab til Norges historie efter reformationen. Han har udgivet mange vigtige aktstykker, forsynet med lærde anmerkninger, særlig i «Budstikken» og «Samlinger til det norske folks sprog og historie», men kun ét selvstændigt historisk skrift, «Om Norges staaende hær», Kra. 1830. B.s bibliotek blev solgt. Hans betydelige haandskrevne samlinger blev delt mellem universitetsbiblioteket og rigsarkivet.

Berg, Karl Alfred (1857—), dirigent for studentersangforeningen med studenterkapel og kapelmester ved universitetet i Lund, har ledet alle lundensernes sangertog i flere aar, senest til Amerika i 1904, og har ogsaa gjort sig bemerket som komponist.

Berg, Lorens (1862—), n. lokalhistoriker, lærer i Kra., har skrevet skolebøger og behandlet Andebus og det øvrige Vestfolds historie, topografi og jordegodsforhold.

Berg, Magnus (1666—1739), n. billedskjærer, blev ved U. F. Gyldenløves hjælp uddannet som maler under hofskildreren Peder Andersen i Kbh., men slog først igjennem ved sine elfenbensarbeider, som næsten alle er udført i hans senere aar. I smaa relieffer lykkes det ham her til fuldkommenhed at give udtryk for barokens fri og pompøse stilfølelse. Størsteparten af hans arbeider, som overveiende behandler mytologiske og bibelske emner, findes paa Rosenborg slot i Kbh. (Et i Kunstindustrimuseet, Kra.)

Magnus Berg: Adam og Eva.
(Skaaret i elfenben. Rosenborg slot, Kjøbenhavn.)

Berg, Patrokles Fredrik Grundt (1832—), n. kavalerioberst, bekjendt som en af vort lands dygtigste ryttere. Med et nøie kjendskab til hestens anatomi, fysiologi og bevægelseslære forener han megen rytterindsigt og en sjelden dygtighed som dressør.

Berg, Søren (1851—), gaardbruger i Hof i Solør. Bekjendt som meierimand, særlig for frembringelse af fortrinlige ostesorter, men endnu mere som svineopdrætter; hans besætning af yorkshiresvin tør betegnes som fremragende, ikke blot efter norsk maalestok.

Berg, en del af preuss. prov. Rheinland, omfattende bl. a. det vigtige fabrikdistrikt i Wupperdalen med byerne Barmen og Elberfeld, var i middelalderen et selvstændigt hertugdømme. 1380 forenedes det med Jülich og senere med Kleve (s. d.). Ved forliget efter den «jülich-kleveske arvestrid» (1609—14) tilfaldt Kleve Brandenburg, medens Jülich og B. gik over til en hertug af Pfalz-Neuburg. Under Ludvig XIV's forfølgelse af protestanterne udvandrede en mængde af disse til B. og lagde grunden til den senere blomstrende industri. 1806 blev landet afstaaet til Frankrige; Napoleon gav det tilligemed Kleve og andre distrikter som et storhertugdømme til sin svoger Murat. Da denne blev konge i

---

Ⓣ Post-, Korrespondenz-, Briefkarte f — Ⓔ post-card — Ⓕ carte f, postale. **brevveksling** — Ⓣ Briefwechsel, -verkehr m — Ⓔ correspondence — Ⓕ correspondance f.

brevet Ⓕ m, patent; bestalling; diplom.

brevet Ⓔ titulær (rang).

breveter Ⓕ patentere.

bréviaire Ⓕ m, **breviary** Ⓔ, **Brevier** Ⓣ n, bønnebog; Ⓔ ogs. udtog.

brevier Ⓔ (typ.) petit.

brevity Ⓔ kort(fattet)hed.

brew Ⓔ brygge; være i gjære. **brewage** bryg. **brewer** brygger.

Brezel Ⓣ f, kringle.

briar Ⓔ nypetorn.

bribe Ⓔ bestikke(lse).

bribery Ⓔ bestikkelse.

bric-à-brac Ⓕ m, gammelt skrammel.

brick Ⓔ mursten, tegl; belægge med mursten. **brick-layer** murer.

brick Ⓕ m, brig. **brick-école** m, skoleskib.

bricole Ⓕ f, kastemaskine; tilbageslag; sæle; vindusstrop; træskorem; garn, net.

bricoler Ⓕ tage (en bal) i nakken; gaa krogveie.

bricoteau Ⓕ m, trædebret.

bridal Ⓔ bryllups-, brude-.

bride Ⓔ brud. **bridegroom** brudgom.

bride Ⓕ f, tøile; strop, hempe; jernring.

brider Ⓕ (op)tømme; tøile; binde fast; stramme.

Neapel, gav Napoleon det til kongen af Hollands umyndige søn. Ved Wienerkongressen 1815 blev det forenet med Preussen.

Berg, herred i Tromsø amt, 281 km.² med 1 002 indb.; 3.8 pr. km.² Herredet, der svarer til B. prestegjeld og sogn, ligger paa udsiden af Senjen, sydvest for Tromsø. Det har en lang kystlinje mod Nordishavet, sterkt indskaaret af i mundingen brede fjorde, der som oftest smalner af mod bunden. Bredderne er steile og nøgne og giver liden plads for bebyggelse. Indlandet er oversaaet med vande og gjennemskaaret af dalfører. Fjeldene naar op til en høide af over 1 000 m. Af arealet er ca. 2 km.² aker og eng, 2 km.² skog, 267 km.² udmark, snaufjeld, indsjøer, myr og sne. Befolkningen lever af fiskeri; foruden det vanlige fiske drives et betydeligt kveitefiske. Inden herredet ligger Mefjord og Bergsfjord fiskevær ved fjordene af samme navn, samt Havn fiskevær, der samtlige tillige er dampskibsanløbssteder med postaabnerier. Ved Havn laa Senjens nikkelverk. Af befolkningen er (1900) 29 kvæner, 36 finner (lapper) og resten nordmænd. Antagen indtægt (1906) 169 545 kr., formue 284 000 kr.

Berg, herred i Smaalenenes amt, 256 km.² med 5 115 indb.; 20.6 pr. km.² Af befolkningen er 894 svensker. Herredet, der svarer til B. prestegjeld med B., Asak og Rokke sogne, ligger umiddelbart nord for Fredrikshald og begrænses i syd af Svinesund, Tistedalselven og Stenselven; det bestaar af et midtre veldyrket bakkestrøg med nordenforliggende skogklædte aaspartier og et søndenforliggende fjeldparti mellem Røsneskilen og Svinesund med steile bredder mod sidstnævnte sund. Den vigtigste næringsvei er jordbruget (melkeproduktionen), havebruget har ogsaa adskillig og voksende betydning. Paa gaarden Mo i Rokke er der en svineavlsstation. Inden herredet er adskillig fabrikdrift (Haldens tændstikfabrik, A/S Ankers træsliberi, Norsk gardinfabrik m. fl.). Sponviken strandsted og Svinesund færgested ligger begge inden herredet. Antagen indtægt 1906 1 306 525 kr., formue 8 364 600.

Berg. 1. B. bruges i betydningen fjeldgrund, hel el. sammenhængende stenmasse, f. eks. i talemaaden «nakne berget». 2. Ordet b. bruges ogsaa i betydning af bergart, f. eks. graaberg, haardt berg. Sml. Bjerg.

Bergaigne *[bærgæñ']*, Abel (1838—88), fr. orientalist og sprogforsker. Blev 1868 docent i sanskrit ved «École pratique des hautes études», senere professor i sanskrit og sammenlignende sprogvidenskab. Han har skrevet forskjellige arbeider om sammenlignende indoeuropæisk grammatik, men er mest kjendt som Veda-forsker.

Bergamasker, se næste artikel.

Be'rgamo, Italien. 1. Provins i det nordlige Lombardi, 2 759 km.², 476 000 indb., 173 pr. km.² Bergamaskerne er plumpe, men slu og taler en egen raa dialekt. 2. Provinsens hovedstad, 50 km. n.ø. f. Milano, ligger vakkert ved sammenstødet af de to dale Valle Brambana og Valle Seriana, 250—360 m. o. h., 47 000 indb. En livlig industriel by med interessante byg- og kunstverker (det gamle palads Broletto, kirken Santa Maria med Donicettis grav, det pragtfulde kapel Colleoni etc.).

Bergamo'tolje, den grønliggule æteriske olje af en orangeart, *citrus bergamia*, der dyrkes flere steder i Middelhavslandene. Indvindingen af olje finder især sted ved Reggis paa Kalabriens kyst ved at rive frugterne mod en med kobberstifter besat trævalse, hvorved skallets oljekjertler brister, og oljen flyder ud: en simplere vare faaes ved destillation.

Bergamo'tter (efter byen Bergamah i Lilleasien 1. B. anvendes hos os mest som navn paa en sort rundagtige pærer, som i den ydre form mere ligner æbler, med en indbugtning ved stilken som disse. 2. B. eller b.-appelsiner kaldes frugterne af en i Sydeuropa og Vestindien dyrket varietet *(bergamia)* af appelsintræet. De er kugle- el. pæreformede, mindre end de alm. appelsiner.

Bergarter (geol.). Ved en b. forstaaes et aggregat af et eller flere mineraler, naar dette udgjør en væsentlig bestanddel af jordskorpen. B. kan efter sin dannelse inddeles paa følgende maade:

1. Masseformige b.; de kaldes ogsaa magma-b., eruptive eller plutoniske b. De har i smeltet tilstand trængt op fra en større dybde og har ved afkjøling stivnet paa jordens overflade eller i større eller mindre dybde under denne. Har de størknet i større dybde, kaldes de eruptive dyb-b. De kommer frem i dagen ved, at de overliggende b. eroderes væk. Har derimod de flydende stenmasser trængt helt op til overfladen, faar man eruptive dag-b; har de endelig trængt op i en spalte, faaes gang-b. Efter sit indhold af kiselsyre deles de eruptive b. i sure eller acide b. med en kiselsyregehalt fra 76—77 pct. ned til 67—60 pct., neutrale eller intermediære fra 67—60 pct. til 52—50 pct. og de basiske fra 52—50 pct. til 45—44 pct.; b., der holder mere kiselsyre end de sure, kaldes ultrasure, de der holder mindre end de basiske, kaldes ultrabasiske.

2. Klastiske b. eller mekaniske b., fordi det er forskjellige mekaniske processer, der ved deres dannelse har sorteret materialet. De deles i: a. De i vand afsatte lagdelte b., som kaldes sedimentære b. b. De i luft afsatte lagdelte b., de æoliske b. c. De ved isens hjælp afsatte b., moræner og dermed beslegtede dannelser. d. Breccier, der bestaar af sammenkittede skarpkantede b.-brudstykker, som er fremkommet enten ved eksplosive eruptioner eller ved, at b. er opknust langs en forkastningsspalte.

3. Kemiske udfældninger, f. eks. gips, stensalt.

4. Organiske b., dannet ved organismers hjælp; de kan dels være afsat paa tørt land, dels i vand.

Inden hver af disse 4 grupper har vi dels primære b., d. v. s. b., som fik sit nuværende præg samtidig med sin dannelse, dels sekundære b., d. v. s. b., som efter sin dannelse har undergaaet forandringer, metamorfoser; de kaldes ogsaa omvandlede eller metamorfoserede b. Herved kan de primære b. fuldstændig forandre karakter; baade eruptive og sedimentære b. kan saaledes gaa over til krystallinske skifere og gneiser. Se forøvrigt Metamorfose.

Bergblaat var oprindelig fint malet og slemmet kobberlazur, men fremstilles nu ved fældning af en oplosning af kobbervitriol med soda og natronhydrat og sammenrivning af det fugtige bundfald med kalk; i tørret tilstand er det himmelblaat.

Bergbor, se Bor og Boring.

---

bridewell ⓔ tugthus.

bridge ⓔ bro; næseryg; (violin)stol; slaa bro over.

bridle ⓔ bidsel; bidsle; tøile. **b. up** kneise.

bridon ⓕ m, **bridoon** ⓔ trense; ⓕ ogs. hagedug.

brie ⓕ m, slags ost.

Brief ⓣ m, brev. **Briefbote** m, postbud. **Briefeinwurf** m, postkasse. **Briefmarke** f, frimerke.

brief ⓔ kort; udtog; retsordre; bevilling til indsamling af bidrag; paveligt brev; forfatte et udtog af.

brièvement ⓕ i faa ord. **brièveté** f, korthed.

brig — ⓣ Brigg f — ⓔ brig — ⓕ brick m.

brigade — ⓣ Brigade f — ⓔ & ⓕ brigade f.

brigadier ⓔ & ⓕ m, brigadegeneral; ⓕ ogs. korporal; patruljefører.

brigand ⓔ & ⓕ m, røver.

brigandage ⓔ & ⓕ m, røveri.

brigantin ⓕ m, brigantine; feltseng. **brigantine** f, brigseil.

bright ⓔ blank.

brighten ⓔ blive el. gjøre blank, klar.

brightness ⓔ klarhed, glans kløgt.

brignole ⓕ f, svedske.

brigue ⓕ f, intriger, kabale

briguer ⓕ intrigere; tragte efter.

brikke — ⓣ hölzerner Teller (i spil) Stein m — ⓔ wooden plate

BERGEN
1 : 18000
100 0 100 200 300 400 500 m.
Elektr. sporvei
Jernbane
Kirker:
18. Domkirken
19. Korskirken
20. Mariekirken (Tyske-)
21. Sandvikens kirke
22. Nykirken
23. Johanneskirken
24. Den katolske kirke
Skoler:
25. Katedralskolen
26. Tanks skole
27. Hambros skole
28. Den tekniske skole
29. Sjømandsskolen
30. Nordnes folkeskole
31. Fortunens do
32. Dragefjeldets do
33. Øvregadens do
34. Krohnengens do
35. Sandvikens do
36. Lungegaardens do
Gader og pladse:
B = Bradbænksbryggen
K = Kalmargjærdet
Kl = Klosteret
L = Logegaden
N = Nøstetorvet
Sm = Smaastrandgd
S = Sukkerhusbryggen
Syd = Sydneshaugen
T = Triangelen
Vas = Vaskerelvsgaden
V = Veiten
Vet = Vetrhdsalmenningen
Bygninger:
1 Børsen, telegrafkontoret
2 Postkontoret
3 Bergens privatbank
4 Bergens kreditbank
5 Bergens sparebank
6 Norges banks filial
7 Raadhuset
8 Bergens off. bibliotek
9 Udstillingsbygningen (Billedgalleriet m. m.)
10 Teatret, det nye
11 do det gamle
12 Smebys hotel
13 Hotel Metropole
14 Holdts hotel
15 Hotel Norge
16 Haakonshallen
17 Rosenkrans taarn (Valkendorfs taarn)
Nordnes Park
Fredriksberg
Klosterhaugen
Toldboden
VAAGEN
Nøsteviken
Dampfærge til Laksevaag
Bontelbo
Bergenhus
Sverresborg
Skuteviken
Rothaugen
Lasarét
Breggen
Tyskebryggen
Øvregaden
Stolen
Fjeldveien
Museum
Torvet
Engen
Jægteviken
Gasverk
Bergens museum
Lille Lungegaardsvand
Store Lungegaardsvand
Möhlenpris
Nygaardsparken
Puddefjorden
Laksevaag
Florida
Biologisk station
Marine etabliss.

BERGENS OMEGN
1 : 250 000
5 km.
OSTERÖEN
HOLSENÖ
Holmeknappen
Frekhaug
Herlöfj.
Sörfj.
ASKÖ
Hjeltefj.
Byfjorden
LILLE SOTRA
SOTRA (SARTOR)
Björö
Lerö
Sund
Korsfj.
Lysefj.
Fanefj.
Sulhus
Aasene
Arne fabriker
Arne
Eidsvaag
Hellen
Hegrenes
Fløien
Kalfaret
Ulriken (Ulrikken)
652
Haukeland
Minde
Fjøsanger
Heldal
Hop
Nesttun
Fana
Stend
Kalandseid
Søfteland
Lyseklöster
Ulven
Osören
Sotra
Bildøen
Döjöen
Fjeld
Fjeldstad
Rogne
Bukken
Gravdal
Laksevaag
Solheimsviken
Kjøkkelvik

Bergbrud, bergfrue *(saxifraga cotyledon)* er en art af bergsildrefamilien, som paa grund af sin rige, om hvid syren mindende blomsterstand let tiltrækker sig opmerksomheden. Dens spadeformede blade er tykke, stive og kjødede med smaa kalkafsondrende gruber langs den takkede rand. De er samlet til en tæt roset ved blomsterstandens grund. B. vokser i bratte klipperifter, i vort land mest i de lavere fjeldegne, især i Bergens og Trondhjems stifter. Ellers er der store lakuner i denne arts udbredelse, idet den udenfor Norden først træffes igjen i det sydlige Schweiz og længere syd, medens den i mellemliggende lande mangler eller kun findes plantet.

Berge, Abraham Theodor (1851—), n. politiker, var lærer fra sit 16 aar og indtil 1904, da han blev udnævnt til lensmand i sin hjembygd Vanse; ved siden af har han drevet gaardsbrug og skibsrederi. Kom tidlig ind i det politiske liv og har indehavt mange kommunale hverv. 1892—94 og 1898—1906 var han stortingsmand (venstre) fra Lister. Den 7 november 1906 blev han udnævnt til statsraad og overtog finansdepartementet. B. har altid med stor indsigt og et sundt og praktisk skjøn arbeidet for at fremme en demokratisk reformpolitik.

(Fot. af L. Szacinski.)
Abraham Berge.

Berge, Richard (1881—), n. forfatter, lærer, af gammel telemarkisk bondeæt, derfor tidlig fortrolig med og interesseret for norsk bondetradition, folkekunst og ættehistorie, i hvilke emner han har gjort betydelige samlinger, hvoraf han hidtil har udgivet: «Norsk visefugg» (1904), «Storegut» (1906).

Bergedorf. 1. Hamburgsk amt mellem Elben og Bille, 87 km.^{2} med 23 728 indb. (1901), frugtbart marskland med dyrkning af grønsager og frugt, 4 sogne («Vierlande»). 2. By ved elven Bille i amtet B., 10 250 indb.; fabrikation af øl, læder, tagsten, handel med frø og planter. Indbyggerne i amtet B. stammer fra holl. kolonister i 12 aarh. og har bevaret sin eiendommelige klædedragt.

Bergbom, Kaarlo Juhani (1843—), direktør for det finske teater i Helsingfors siden dets oprettelse 1872, har offentliggjort nogle dramaer og en afhandling om det tyske historiske drama (1868).

Bergelmer, i nord. mytologi en jette, søn af Pruðgelmer, f. før jordens skabelse; da alle andre jetter druknede i Ymes blod, bergede han sig i en kvernkasse eller en hul træstamme (en baad?).

Bergeløn. Den, som berger et skib, der befinder sig i en farefuld stilling, dets ladning eller noget, som har hørt skibet til, har ret til at faa godtgjørelse. Kan parterne ikke enes om b.s størrelse, bliver denne at bestemme af retten; overstiger værdien ikke 500 kr., fastsættes dog beløbet af amtmanden. Se sjøfartsloven af 20 juli 1893 og lov om stranding og vrag af s. d.

Bergembedsmænd. En bergmester er ansat i hvert af Norges 5 bergdistrikter (østre søndenfjeldske, vestre søndenfjeldske, trondhjemske, Tromsø, Finmarken). Han har at føre tilsyn med, at distriktets gruber drives bergmæssig, udstede mutingsbreve, foretage udmaal, meddele fristbevilling m. v. Af geschwornere er der to, en for østre og vestre søndenfjeldske og en for trondhjemske og Tromsø (1907). De er bergmestrenes underordnede og stedfortrædere (instruks af $^{11}/_{11}$ 1885, jfr. resol. af $^{14}/_{10}$ s. a. og $^{17}/_{3}$ 1903).

Bergen, Arent, se Berntsen, Arent.

Bergen, Hans Hansen (d. 1653 el. 54), n. skibstømmermand, som i 1633 udvandrede over Holland til Ny Amsterdam (New York) og fra hvem der stammer en talrig og indflydelsesrig familie i de Forenede stater. [Litt.: J. G. Bergen, «The Bergen family», Albany 1876.]

Bergen (oldn. Bjǫrgvin, d. e. græsgang mellem fjeldene), Norges næststørste by (72 251 indb. i 1900; i 1906 er indbyggerantallet opgivet til 82 000), Vestlandets handels- og kulturcentrum, ligger inden Søndre Bergenhus amts omraade, men har egen overøvrighed (stiftamtmand). B. ligger vakkert rundt Byfjordens arme (Puddefjorden og Vaagen), omgivet af høie, steile fjelde, der nu lidt efter lidt klædes af naaleskog (plantninger). Traditionen nævner 7 fjelde, men der er ikke fuld enighed om, hvilke disse er; oftest nævnes dog Sanviksfjeld, Fløifjeldet (Fløien), Blaamanden, Aalreken (udtales Ulrikken), Løvstakken, Damsgaardfjeld og Lyderhorn. — B. anlagdes af Olav Kyrre omkring aar 1070 paa den gamle kongsgaard Aalrekstads (nu Aarstad) grund ved Vaagen. Den blev efterhaanden Norges vigtigste by og en af mange fremmede (især tyskere og engelskmænd) søgt handelsstad. De norske konger opholdt sig hyppig længere tid i byen, og de første kroninger af landets konger foregik her. Under borgerkrigene i det 12 og 13 aarh. var B. ofte skueplads for vilde kampe. Handelen gik mere og mere over paa tyske hænder, særlig efterat det tyske Hanseforbund omkring aar 1350 i B. havde oprettet et af sine 4 kontorer, hvorfra handelen (specielt fiskehandelen) paa det nordlige og vestlige Norge beherskedes i et tidsrum af over 200 aar. Ogsaa de tyske haandverkere dannede en egen korporation, der sluttede sig nær til kontoret. I slutten af det 14 og begyndelsen af det 15 aarh. plyndrede tyske sjørøvere (Vitalinerne el. Vitaliebrødrene) B. og dens indfødte borgere gjentagne gange. Hanseaterne stod paa denne tid paa høiden af sin magt og beherskede fuldstændig byen. I det 16 aarh., efter Hanseaternes nederlag i grevefeiden, begyndte Hanseforbundets magt at aftage, de blev stillet under norsk lov og fik i 1560 sine rettigheder nøie fastslaaet, og lidt efter lidt vokste der frem et indfødt handelsborgerskab. Hanseforbundet opløstes i 1630; kontoret vedblev dog endnu en tid at bestaa, og først i 1764

Bergens byvaaben.
Taarnet sølv; bunden blaa; kronen guld.

---

i spil) man, piece — (f) assiette (f) de bois; (dam-) dame f, (schak-) piece f, (bonde) pion; (domino-) domino m.

brill (e) sletvar; pl (hests) øienhaar.

briller — (t) Brille f — (e) spectacles, glasses — (f) lunettes f pl.

brilleslange — (t) Brillenschlange f — (e) hooded snake, cobra de capella — (f) serpent (m) à lunettes.

brillant (f) m, glans; sleben diamant.

brillanter (f) diamantslibe; give glans.

briller (f) glimre, straale.

brilliancy (e) glans.

brilliant (e) glimrende; (sb) brillant.

brim (e) brem, kant; (hatte)-skygge; fylde til randen. **brimful** bredfuld.

brimbale (f) f, pumpestang.

brimer (f) plage, pine (ny elev).

brimstone (e) svovl.

brin (f) m, skud, spire; trevl; smule.

brinborion (f) m, nips, snurrepiberi.

brindille (f) f, kvist.

brind(l)ed (e) stribet, spettet.

brine (e) saltvand, sjøvand; lægge i (salt)lage.

bringe — (t) bringen — (e) bring; take, fetch — (f) porter, apporter; (hid) amener, (bort) emmener; mettre (en danger, en fureur, en ordre, en sûreté).

bringebær — (t) Himbeere f — (e) raspberry — (f) framboise f.

blev den sidste tyske stue solgt til en norsk borger. Siden har B. længe holdt sig som Norges første handelsby, og først langt ud i det 19 aarh. blev den overfløiet af Kristiania (i første halvdel af det 17 aarh. regnedes B.s handel at overgaa Kjøbenhavns).

Det gamle B. var meget rigt paa kirker og klostre, særlig kan nævnes Munkeliv kloster paa Nordnes (den bydel, hvor dette kloster laa, benævnes fremdeles Klosteret). Af gamle kirker, som endnu er i brug, kan nævnes Domkirken, oprindelig en franciskanerkirke fra det 13 aarh., Mariakirken (Tyskekirken) fra det 12 aarh. (den tilhørte 1408—1766 det tyske kontor) og Korskirken. (nord for) Tyskebryggen ligger den gamle fæstning Bergenhus, der nu ingensomhelst betydning har som fæstning, idet byens forsvar mod sjøen er overtaget af længere fremskudte nye fæstningsverker (se **Bergens befæstninger**). Inden Bergenhus' volde ligger det høie Rosenkrans taarn (benævnes i almindelighed Valkendorfstaarnet), paabegyndt i det 13 og fuldført i sin nuværende skikkelse af Erik Rosenkrans i det 16 aarh.; fra taarnet er en glimrende udsigt over byen og havnen. I tilknytning til Rosenkranstaarnet ligger kommandantboligen «slottet». Nær kommandantboligen ligger Kongehallen (benævnes i almindelighed Haakonshallen). Denne byg-

(Fot. af K. Knudsen.)

Bergen seet fra veien til Fløien.

Af nyere kirker har B. Johanneskirken, nær Museet; Nykirken paa Nordnes og Sandvikskirken i Sandviken samt en katolsk (St. Pauli) kirke paa Nygaard. B.s ældste bebyggelse (Tyskebryggen) paa østsiden af Vaagen med de store træhuse fra det hanseatiske kontors tid forsvinder nu efter hvert og erstattes med murgaarde, ved hvis byggemaade man dog tilstræber at faa bevaret noget af Tyskebryggens gamle ydre. Den sydligste stue (Finnegaarden) er bibeholdt i sin oprindelige form; her er det hanseatiske museum. I 1702 nedbrændte Tyskebryggen, men den gjenopbyggedes i sin gamle skikkelse. Udenfor ning, der er opført af Haakon Haakonssøn i det 13 aarh., er nu restaureret og tænkes indredet som festhal. Paa Bergenhus' grund laa fordum den store Kristkirke (fuldført 1190), katedral for det vestenfjeldske og kongernes kroningskirke; fremdeles den lille Kristkirke og Apostelkirken (en efterligning af det berømte «la sainte chapelle» i Paris). Bag (i nordøst for) Bergenhus paa en med gamle prægtige træer bevokset høide ligger det lille fort Sverresborg, paa det sted, hvor kong Sverre havde sin borg. Rundt Bergenhus fører vei med havneanlæg. — Paa den anden side af Vaagen, paa det høie-

---

bringue (f) f, stykke.
briny (e) salt.
brio (f) m, (fig.) ild, liv.
brioche (f) f, hvedebrød(bolle); bommert.
brique (f) f, murstén, tegl.
briquet (f) m, fyrtøi; infanterisabel.
briqueterie (f) f, teglverk.
bris — (t) Briese f — (e) breeze — (f) brise f.
bris (f) m, brud; vrag.
brisac (f) m, rivihjel.
brisant (f) m, blindt skjær; brænding; bølgebryder.
briscard (f) m, gammel hugaf.
brise (f) f, splint.
brise-courant (f) m. strømbryder.
brisées (f) f pl, afbrudte grene; jagtmark.
brise-glace (f) m, isbyder.
briser (f) knuse, bryde; knække; sprænge; karde; lægge (tøi) sammen.
brise-tout (f) m, sliphændt person.
brise-vent (f) m, vindskjerm.
brisk (e) livlig; fyrig; opmuntre, oplive.
briska (f) m, reisevogn.
brisling — (t) Sprott m — (e) sprat — (f) esprot m.
brisoir (f) m, hampbrage.
brisque (f) f, kortspil; trumf; tjenestesnor.
brist se mangel.
briste — (t) bersten, brechen; (bryde ud) ausbrechen — (e) burst, crack, break; split his sides (with

BERGEN

Øverste række: Tyskekirken (Maria-kirken), Valkendorfstaarn, Tyskebryggen. Midterste række: Ludvig Holbergs statue, Torvet, Ole Bulls statue.
Nederste række: Udstillingsbygningen, Fisketorvet med Børsen.

Samtlige billeder fotograferet af K. Knudsen, Bergen.

ste punkt af Nordnes, ligger ligeledes en gammel nu nedlagt fæstning Fredriksberg, der er gaaet over i kommunens eie, og hvor der er indrettet brandvagtstue og meteorologisk station. Paa Nordneshalvøens nordlige pynt, hvor der tidligere var batterianlæg, er nu en vakker liden park. Det nuværende B. har en stor udstrækning i nord—syd, fra Sandviken til Nygaardsbroen (broen over strømmen mellem Store Lunggaards (Lungegaards) vand og Puddefjorden) og er ved Vaagen og Store og Lille Lunggaardsvand delt i en østlig og en vestlig bydel. Paa grund af terrænets beskaffenhed er, særlig i de ældre bydele, bebyggelsen meget uregelmæssig og gaderne (smugene) tildels meget trange og steile. I den centrale, flade bydel, mellem Vaagen og Lunggaardsvandene, med torvet og de store almenninger (Torvalmenning og Vaagsalmenning), er gaderne brede og husene moderne; her ligger de fleste offentlige og kommunale bygninger (posthus, børsen med telegrafkontor, politistation, brandstation, raadhus, bankerne, flere skoler, de fleste hoteller, den permanente udstillingsbygning, jernbanestationen). Paa nord- og østsiden af Store Lunggaardsvand, søndenfor den gamle «stadsport», er Kalfaret med sine mange vakre trævillaer i smilende omgivelser; her ligger ogsaa to store hospitaler, af hvilke pleiestiftelse nr. 1 fremdeles er for spedalske, det andet, Lungegaardshospitalet, kommunalt sygehus. Paa sydsiden af Lunggaardsvandene, mellem disse og Puddefjorden, ligger bydelen Nygaard med tildels moderne bebyggelse; specielt er strøget omkring den nye, smukke Nygaardspark vakkert bebygget med moderne villaer i mur og træ. I denne bydel ligger Bergens museum dominerende paa en høide. Museet, der grundlagdes i 1825, blev færdigt i 1865 og udvidedes i 1898. Samlingerne er særdeles righoldige, saavel oldsamlingen som den zoologiske. Søndenfor Nygaardsparken ved Puddefjorden ligger marinens station paa en liden flad ø, Holmen; her er ogsaa den biologiske station med akvarium og sælpark. Fra den centrale bydel ved torvet fører den livlige handelsgade Strandgaden udover mod Nordnes. I denne bydel, der hyppig har været hjemsøgt af ildebrande, er bebyggelsen tildels gammel og uregelmæssig og gaderne trange. Den første bebyggelse paa Strandsiden (Stranden) foregik i det 14 aarh., da nordmændene fortrængtes did af de tyske kjøbmænd. Flere aabne pladse (almenninger) gjør dog ildsfaren mindre. Her ligger Nykirken, sjømandshjemmet og toldboden og videre paa Nordnes «Sjømandshuset», Nordnesparken og sjømandsskolen. Paa den store aabne plads Engen er nu B.s nye teater under opførelse; her ligger klublokalet «Logen»s betydelige bygning, sygehuset og det gamle teater. Øst f. Bergenhus og Tyskebryggen er den gamle bydel Dræggen med Øvregaden (opr. byens hovedgade) og arbeiderkvartererne Stølen og Skansen opefter Fløifjeldet. Udenfor (nord for) Dræggen strækker Sandviken sig (væsentlig arbeiderkvarterer), og n. f. Sandviken ligger det store kommunale sindssygeasyl Neevengaarden. Fløien med en del af Sandviksfjeldet og Blaamanden hører byen til, og opefter disse fjelde fører flere prægtige veianlæg (Fjeldveien, Fløiveien, Blaamandsveien), hvorfra er henrivende udsigt over by og fjord. Omtrent midt oppe i fjeldskraaningen er Skansemyrens lege- og sportsplads. Byens vigtigste havn Vaagen er trang, og de derværende kaier og brygger, hvoriblandt ny kai ved den indre del af Tyskebryggen og nye tidsmæssige kaianlæg med pakhuse paa Strandsiden, kan neppe for en fremtid tilfredsstille behovet for kaiplads. Betydelige kaianlæg er derfor i en nær fremtid forudsat bygget paa Puddefjordsiden, der forudsættes bragt i forbindelse med jernbanen. Ogsaa i Store Lunggaardsvand er havneanlæg paatænkt. Linjevalget for Bergensbanen (s. d.) er endnu ikke fastslaaet; sandsynligvis bliver dog linjen lagt fra Minde (station paa Vossebanen) langs Store Lunggaardsvands syd- og østbred. — I B. er flere skoler, hvoriblandt latinskolen (katedralskolen) med gymnasium (offentligt), Hambro's skole, Tanks handels- og realskole, handelsgymnasium, musikakademi, teknisk skole, industriskole, sjømandsskole, maskinistskole, underofficersskole, en flerhed af folkeskoler, pigeskoler og smaaskoler. Byen har folkebibliotek (se Bergens offentlige bibliotek), hvortil ny bygning er under opførelse. I den permanente udstillingsbygning er Vestlandske kunstindustrimuseum med vakre og righoldige samlinger, Bergens billedgalleri og kunstforeningen. I B. udkommer 5 større aviser («Bergens aftenblad», «Bergens tidende», «Annoncetidende», «Morgenavisen» og «Arbeidet» foruden flere mindre). Foruden gasverk har B. elektricitetsverk, drevet med damp, og byen er tildels oplyst med elektricitet. Elektrisk kraftoverføring fra det byen tilhørende Samnanger vasdrag er sandsynligvis umiddelbart forestaaende. Elektriske sporvogne forbinder de forskjellige bydele, og elektriske færger og dampskibe befarer Vaagen, Lunggaardsvandene og Puddefjorden.

Saa langt tilbage stedet nævnes, har ombytningen af vore vestlige og nordlige landsdeles produktoverskud af sjøbedriften været knyttet til B.; endnu idag er omsætningen af tørfisk, sild, tran, rogn og klipfisk pulsaaren i byens næringsliv og fiskeriprodukterne omtrent dens eneste udførselsartikler. Eksportværdien androg i 1904 til 25 226 800 kr., indførselen til 56 299 700 kr. og indførselstolden til 3 954 579 kr. I 1906 indførtes ved B.s toldbod bl. a. af kjød, flesk, smult og margarin 6 721 728 kg., af kaffe og te 2 635 975 kg., af kornvarer 195 391 546 kg., af sukker og sirup 1 015 028 kg., af tobak 127 094 kg., af vin 57 361 kg., af salt 400 000 hl. og af stenkul 2 515 624 hl. foruden andre kolonialvarer, raamaterialer og industriprodukter. — Fra midten af det 18 til midten af 19 aarh. stod B. forholdsvis stille. Indbyggerantallet androg i 1750 til 19 000, i 1770 kun til 14 000, i 1800 var der 18 000, i 1815 kun 17 000 og først i 1825 naaes 20 000 indb. Fra 1850, da byen tæller 24 000 indb., vokser tallet og naar i 1875 38 500, i 1880 43 000, i 1890 53 686, i 1900 72 250 og nu (1907) omtr. 82 000. I 1850-aarene aabnedes der regelmæssige dampskibsruter baade langs kysten og til udlandet, og B. er nu endestation for en hel række af vigtige ruter (Englandsruten, Rotterdamruten, hurtigrute paa Nordland, ruten til Kra. m. fl.). I de sidste 25 aar har B. byttet sin gamle seilskibsflaade om med dampskibe, og byens rederivirksomhed er tiltaget saa betydelig, at den ved udgangen af 1906 sad inde med Norges største dampskibsflaade, nemlig 291 skibe med 359 122 registertons drægtighed, medens seilskibsflaaden er reduceret til 23 far-

---

laughter), burst out (laughing), burst into (tears) — (f) (gaa istykker) (se) rompre; (revne) se fendre, crever; (springe) éclater; (slne) s'éteindre; fondre (en larmes), éclater (de rire).

bristle (e) bust, stivt haar; stritte.

brisure (f) f, brud; knæk.

britisk — (t) -brittisch — (e) British — (f) anglais, britannique.

brittle (e) skjør.

brize (e) kleg.

bro — (t) Brücke f — (e) bridge — (f) pont m.

broach (e) tage hul paa; begynde; bringe paa bane.

broad (e) bred.

broaden (e) gjøre, blive bredere.

broadsword (e) huggert.

broad-wise (e) efter bredden,

broc (f) m, laagkrus.

brocade (e) brokade.

brocanter (f) sjakre.

brocard (f) m, spydighed.

brocart (f) m, brokade.

brocatelle (f) f, uegte brokade.

broccoli (e) italiensk rosenkaal.

broche (f) f, spid; naal; (strikke)pinde; brosche; syl; tap; stift; hugtand; første gevir.

brocher (f) f, indsy, -virke, -væve; hefte; afjaske; sko (en hest); plugge; sætte skud.

brochet (f) m, gjedde.

brochette (f) f, lidet spid.

brochure (f) f, (indvævet) mønster; heftning; brochure.

bröckelig (t) skjør, sprød.

bröckeln (t) smuldre.

Brocken (t) m, brokke, smule.

tøier over 75 tons brutto med en samlet tonnage af 8 230 tons brutto. Trods den betydelige tonnage besørges dog den største del af saavel eksporten som importen væsentligst af fremmede skibe, medens byens egen flaade for den overveiende del søger beskjæftigelse i oversjøisk fart. I laste- og fyrafgifter for 1904 erlagdes 284 192 kr. Bergensk kapital er tildels ogsaa engageret i en ikke saa ganske ubetydelig industrivirksomhed; men dels paa grund af topografiske forhold, dels paa grund af gammel, trang bebyggelse har denne væsentligst sæde i de nærmeste distrikter af Søndre Bergenhus, f. eks. den meget betydelige mølleindustri, tekstilfabrikerne, den største del af de store mekaniske verksteder og jernskibsbyggerier samt støberier (i Laksevaag og Solheimsviken) og en stor del af smørfabrikerne. Inden byens grænser findes dog bl. a. 2 skibsverksteder. — Foruden en afdeling af Norges bank og Norges hypotekbanks laanekontor besørges byens kapitalomsætning af 2 aktiebanker (B.s privatbank og B.s kreditbank) med en aktiekapital af 8 000 000 kr. og som pr. 31 decbr. 1905 forvaltede indlaansmidler og andre forpligtelser af tilsammen 71 846 334 kr., og 2 sparebanker med samlet forvaltningskapital pr. 31 decbr. 1906 af kr. 22 160 622,41. Byens 2 brandforsikringsselskaber havde tilsammen løbende risikoer for egen regning pr. 31 decbr. 1905 af 91 009 589 kr. Ifølge skatteligningen udgjorde den samlede antagne indtægt for 1906 27 211 350 kr., formuen 106 594 000 kr. Eiendomsværdien er 113 000 000 kr. B.s kommunale budget er paa omkr. 4 500 000 kr. Indtægts- og formuesskatten udlignes med 1 776 000 kr., eiendomsskatten med 888 000 kr. (1907). — Selsk. for norske fiskeriers fremme har sit sæde i B., og fiskeridirektoriatet er ogsaa henlagt hid. I de senere aar er B. blevet et knudepunkt for turisttrafiken paa Vestlandet, og byen frembyder i turisttiden et særdeles livligt og malerisk skue med sterk trafik i by og paa havn. Som en eiendommelighed ved livet i B. bør nævnes guttekorpserne (buekorpserne), af hvilke Dræggens, Nordnes og Nygaards er de største og ældste. — B., der er sæde for biskopen i Bergens stift, udgjør et (stifts-)provsti med 6 sogne. Den har 4 stortingsrepræsentanter. (Se kart og billedbilag.) [Litt.: Edvard Edvardssøn, «Bergens beskrivelse», kildeskriftet til Holbergs «Bergens beskrivelse» (1737), L. Sagen og H. Foss, «Bergens beskrivelse» (1824), Y. Nielsen, «Bergens historie» (1877) og skrifter udgivet af B.s historiske forening.]

Bergen, by i Belgien, se Mons.

Bergen, by i Preussen, regjeringsdistrikt Stralsund (Pommern), midt paa øen Rügen, 4 005 indb. Akerbrug og kvægavl, fabrikation af læder. Gammel kirke; i øst toppen Rugard (98 m.) med ruinerne af en borg.

Bergenhus amt, Søndre og Nordre, se Søndre Bergenhus amt og Nordre Bergenhus amt.

Bergenhus fæstning, se Bergen.

Bergen op Zoom *[-zōm]*, by i Holland, prov. Nordbrabant, ved elven Zooms udløb i Schelde (østre løb), 13 633 indb. (1900). Teglverker, handel med ansjos, østersavl. Tidligere sterk fæstning, blev ofte beleiret: 1622 af Spinola, 1747 af den fr. marskalk Løwendahl, 1795 af Pichegru.

Bergens aftenblad har længe været Vestlandets ledende høireavis. Bladet grundlagdes 1880. Dets chefredaktører har været Chr. v. Krogh 1880, 1880—88 K. Sauerzapff, 1890—98 Thorstein Diesen og Chr. Michelet siden 1898. I 1889 sammensmeltedes med B. a. det i 1765 grundlagte avertissementsblad «Bergens adressecontoirs efterretninger». Det udgaar 6 gange ugentlig.

Bergensbanen, hvormed forstaaes jernbanelinjen fra Bergen til Kra., er for tiden kun aabnet for regelmæssig drift paa strækningerne nærmest Bergen og Kra., nemlig mellem Bergen og Voss 107 km. og paa fælleslinjen med Nordbanen strækningen Kristiania—Roa 58 km. Den øvrige del af banen er under bygning og ventes i sin helhed først aabnet for drift i 1910 el. 1911. Til Myrdalen, 50 km. fra Voss, foregaar sommerdrift siden 1906. Parcellen Bergen—Voss, som blev fastslaaet ved stortingsbeslutning af 9 juni 1875 og aabnedes for trafik 11 juli 1883, blev bygget som smalsporet bane, 1.067 m. sporvidde, men da B. i sin helhed besluttedes bygget normal(bred)sporet, maatte Bergen—Vossbanen ombygges (stortingsbesl. af 2 juni 1898). Banen trafikeres nu fra 11 aug. 1904 som normalsporet bane. Parcellen Kristiania—Roa, en del af Nordbanen, blev fastslaaet vedstortingsbesl. af 1 og 2 mars 1894 og aabnedes for trafik 20 decbr. 1900.

Efterat Bergen—Vossbanen var besluttet, hengik der henved 19 aar, førend dens fortsættelse fastsloges, i hvilken tid der paagik uafbrudte undersøgelser og førtes en skarp strid angaaende den hensigtsmæssigste linjeretning, idet hovedsagelig 3 forskjellige hovedalternativer, hvert med et utal af underalternativer gjorde sig gjældende, nemlig: 1. Sognefjordsalternativerne med hovedretning fra Voss over Stalheim til Sognefjord og langs denne til Aurland el. Lærdal for videre enten gjennem Steinbergdalen over Gjeiteryggen at naa Hallingdal el. gjennem Lærdal over Nystuen at naa Valdres. 2. Hardangerfjordsalternativerne med hovedretning fra Voss til Ulvik og langs Hardangerfjord til Øifjord, hvorfra søndenom Hardangerjøkelen til Hallingdal el. Numedal, el. fra Øifjord sydover Hardangervidden til Telemarken og Kongsberg. 3. Midtfjeldsalternativet, der var det korteste, men til gjengjæld fik den længste og høieste fjeldovergang, med hovedretning fra Voss op Raundalen med en 5.3 km. lang tunnel under Gravehalsen og Urhovdefjeld til Myrdal og Moldaadalen op til Taugevand (1296 m. o. h.) og videre gjennem Finse med Hallingskarvet i nord og Hardangerjøkelen i syd frem til Ustedal og videre gjennem Hallingdal over Hønefoss og Randsfjord frem til Roa station paa Nordbanen. — Det sidste alternativ, der blev det endelig valgte, havde mange modstandere, idet der i lang tid gjorde sig meget overdrevne meninger gjældende med hensyn til vanskelighederne ved at bygge og endmere trafikere en jernbanelinje, der under vore klimatiske forhold skulde føres op til en høide af ca. 1 300 m. o. h. og i henved 200 km.s længde, fra Vold i Raundalen til Tufte i Ustedal, vilde føre over ubeboet høifjeld. De vidtløftige forarbeider medførte, at det egentlige jernbanearbeide (og da kun for et enkelt arbeides vedk., nemlig den 5.3 km. lange tunnel under Urhovdefjeld) først kunde paabegyndes høsten 1895, og for den øvrige banelinje først 3 til 5 aar senere. — B.s fortsættelse fra Voss til Taugevand (72 km.) fastsloges ved stortingsbesl. af 5 mars 1894 og fortsættelsen fra Taugevand til Roa paa Nordbanen ved stortingsbesl.

---

brocken (t) brække i smaa stykker.

brocoli (f) m, aspargeskaal.

brod — (t) Stachel m — (e) sting — (f) aiguillon m.

Brodel, Brodem, Broden (t) m, damp, dunst.

brodekin (e), **brodequin** (e) & (f) m, halvstøvle.

broder — (t) Bruder m — (e) brother — (f) frère m. **brodermord(er)** (t) Brudermord m, -mörder m — (e) fratricide — (f) fratricide m. **broderparten** — (t) der Löwenteil — (e) the lion's share — (f) la part du lion.

brodere — (t) sticken — (e) embroider — (f) broder.

broderi — (t) Stickerei f — (e) embroidery — (f) broderie, tapisserie f.

broderlig — (t) brüderlich — (e) brotherly, fraternal — (f) fraternel.

broderskab — (t) Bruderschaft f — (e) brother-hood, fraternity — (f) (con)fraternité f.

brogue (e) tyk sko; irsk akcent.

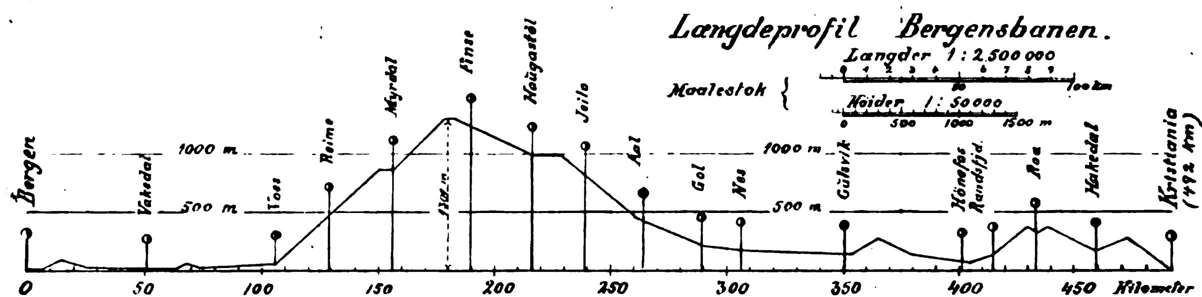
broget — (t) bunt, scheckig — (e) pied, motley, variegated, chequered; gaudy — (f) bigarré, bariolé.

broie (f) f, knusemaskine.

broil (e) opstyr, tumult; stege(s) paa rist. **broiler** urostifter, rist.

brok — (t) Bruch m — (e) rupture, hernia — (f) hernie f. **brokbind** — (t) Bruchband m — (e) truss, suspensory, hernial bandage — (f) bandage (m) herniaire, brayer m.

BERGENSBANEN. I.

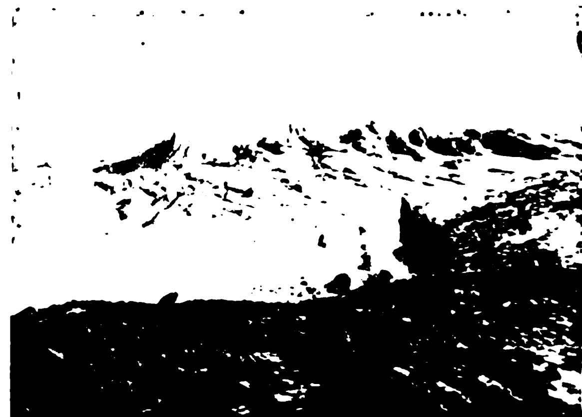

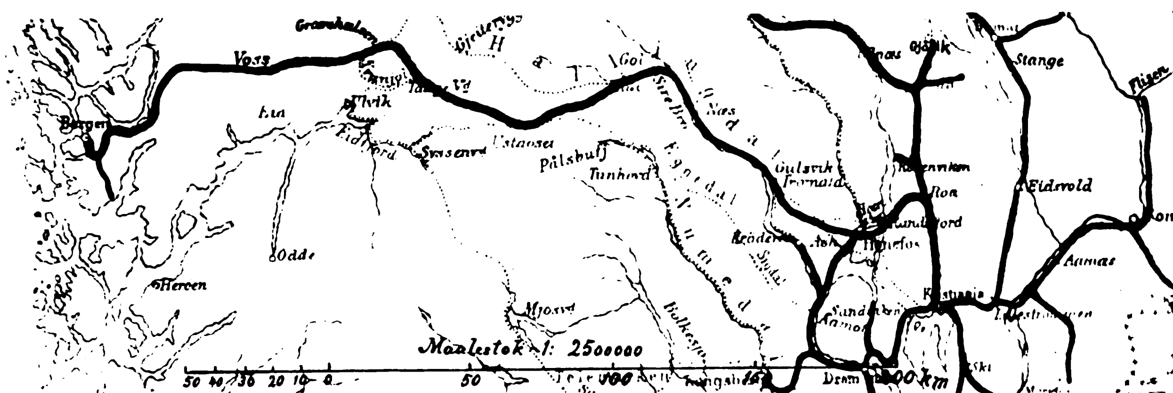

Overst: Banens længdeprofil. Anden række: Strandeelv bro ved Voss. — Taugevand. Tredje række: Finse station, 1220 m. o. havet. Nederst: Nygaard, i nærheden af Haugastøl station. (Den høieste fjeldgaard med fast beboelse i landet). — Parti fra Hardangerjøkelen.

BERGENSBANEN. II.

Øverst: Kart over banen. **I midten:** Fra Vossevangen. — Vatnehalskleven med adkomst til Myrdal station; stationsbygningen sees øverst.
Nederst: Laaghellervand med «Saata».

2 juni 1898. B. bygges som normalsporet, 1.435 m. spor-
idde, og har i retning mod Kra. en maksimumsstigning
21.5 pro mille (1 : 46½) og i retning mod Bergen 20
o mille (1 : 50). Mindste kurveradius er 250 m. und-
gen paa strækningen Bergen—Voss, hvor undtagelses-
s forekommer kurveradier ned til 188 m. Skinne-
gten er paa parcellerne Bergen—Voss og Aal—Roa
itsat til 25 kg. pr. m., medens den paa høifjelds-
rækningen Voss—Aal og fælleslinjen med Nordbanen,
ristiania—Roa, er 30 kg. pr. m. Paa grund af det van-
elige terræn har banen en række interessante ingeniør-
beider, specielt bro- og tunnelarbeider, ligesom den
er høifjeldet paa grund af sneforholdene paa lange
rækninger er indbygget med snegallerier. Banens høie-
e punkt ligger 1 301 m. o. h. En stor del af banens
oer bygges som stenbroer, hvoraf de to største er
o over Hallingdalselven ved Svenkerud mellem Nes
; Gol stationer med 45 m. lysaabning og Strandeelv-
o straks østenfor Voss station med 41 m. lysaabning.
f tunneller findes i det hele 178 stykker med sammen-
gt længde 36 682 m., hvoraf paa vestsiden af høide-
nktet 119 stk. med tilsammen 27 176 m.s længde og
a østsiden af høidepunktet 59 stk. med tilsammen
506 m.s længde. De længste tunneller er: Tunnellen
jennem Urhovdefjeld mellem Opset og Myrdal stationer
Gravehalstunnellen»), 5 311 m. lang, tunnellen gjennem
tinungahøgda i Moldaadal, 1 593 m., og Haversting-
nnellen mellem Gulsvik og Lunner stationer, 2 290 m.,
oraf de to første paa vestsiden og den sidste paa
tsiden af høidepunktet.

Banens kostende fra Bergen til Roa vil antagelig
omme til at udgjøre mellem 53 og 54 mill. kr., og
edtages fælleslinjen med Nordbanen, vil B. i sin helhed
omme til at koste henved 60 mill. kr. Da den forbinder
ndets to største trafikcentra og forkorter reisetiden mell.
sse til ca. ¼ af dampskibsturen rundt kysten, antages
t at faa stor betydning for reiselivet og paa grund af
t storartede natursceneri, specielt langs høifjeldsover-
ngen, at ville bidrage mægtig til turistlivets fremme.

Banen ligger i ca. 100 km.s længde, fra Ljosanaa i
aundal til Jeilo i Ustedal, over naaleskogsgrænsen og
ca. 50 km.s længde, fra Kleivene i Moldaadal til Ny-
ardstjern ved Ustevand, over al trævegetation. Den
il saaledes paa en længere strækning end nogen hidtil
ygget bane føre over øde høifjeldspartier med udsigt
il mægtige fjelde og evige snegletscher, af hvilke
Hardangerjøkelen, Hallingskarvet og Vosseskavlen er de
meste og betydeligste (Se planche I og II.)

Bergens befæstninger er fællesnavnet paa de i
1890-aarene ved indseilingerne til Bergen anlagte fæst-
ningsverker. Blandt de befæstede punkter kan nævnes
Kvarven ved det søndre og Hellen med Sandviks-
fjeld ved det nordre indløb, samt længere ude ved
Lille-Bergen og Hagelsund og ved Herlø. Ved
Gravdal, indenfor Kvarven, er barakkeetablissement med
bolig for kommandant og øvrigt befal under opførelse.

Bergens fundats, en oversigt over Bergens historie fra
de ældste tider indtil anden halvdel af det 16 aarh.,
forfattet af fogden paa Lysekloster, Herluf Lauritssøn,
omkr. 1580: trykt i N. Nicolaysens «Norsk magasin», I.

Bergens kalvskind (Bjǫrgynjar kalfskinn) er en
fortegnelse over kirkegods o. l. i Bergens bispedømme i
det 14 aarh., udgivet af P. A. Munch (Kra. 1843). Origi-
nalen findes i den Arnamagnæanske samling i Kjøbenhavn.

Bergens museum (stiftet 1825) staar under ledelse
af en bestyrelse, valgt af muséforeningen og tiltraadt af
to medlemmer opnævnt af kirkedepartementet. Ind-
tægterne udgjøres af bidrag af staten, samlaget og spare-
banken, samt medlemskontingent o. s. v. Kommunen ved-
ligeholder bygningerne. Desuden er til museet knyttet
en række fond, hvis renter særlig anvendes til viden-
skabelige øiemed. Under museets administration ligger,
foruden naturhistoriske og historisk-antikvaristiske sam-
linger, et bibliotek (henimod 40 000 bind), en botanisk
have med plantehus og en biologisk station med akva-
rium. Ved museet afholdes «foredrag for hvermand»
(arbeiderakademi), havforsknings- og andre kurser. Af
publikationer udgiver museet en videnskabelig «Aarbog»,
«Meeresfauna von Bergen», «Crustacea of Norway» (af
G. O. Sars), en række større monografier i 4to, samt det
populær naturvidenskabelige tidsskrift «Naturen».

(Fot. af K. Knudsen.)
Bergens museum.

Bergens nationale scene aabnedes 2 januar 1850.
Dens oprettelse er et udslag af den nationale bevægelse,
som vaktes i 1840-aarene, og hvis kraftigste talsmand
var Henrik Wergeland. Hans hævdelse af norsk be-
gavelses og norsk sprogs ret til eneherredømme paa
norsk scene vandt den sterkeste gjenklang i Bergen,
hvor interessen for dramatisk kunst stedse havde været
levende, men hvor man indtil aarhundredets midte kun
havde seet danske som professionelle skuespillere. —
Tanken om oprettelsen af et nationalt teater i Bergen fik
sin begeistrede bærer i Ole Bull; ved hans side stod som
den ledende og arbeidende kraft maleren, senere prest i
Steigen, Frederik (Fritz) Nikolai Jensen. Det lykkedes
disse to at samle en trup begyndere, blandt hvilke der
fandtes saa betydelige talenter som Johannes Finne Brun,
jomfru Louise Gulbrandsen (senere fru Brun) og madame
Benedikte Hundevadt. — Af kunstnere, hvis dramatiske
løbebane aabnedes ved Bergens første nationale scene,
kan nævnes: jomfru Lucie Johannesen (fru Wolf), Jakob
Prom, Andreas Isachsen og Georg Krohn. — Som scene-
ledere virkede bl. a. Henrik Ibsen og Bjørnstjerne

---

brokade — Ⓣ Brokat m — Ⓔ brocade — Ⓕ brocart m.
broker Ⓔ mægler; auktionarius, inkassator.
brokker (pl) — Ⓣ Brochen — Ⓔ fragments, scraps, bits — Ⓕ morceaux, fragments, débris m pl; bribes f pl (de latin).
brolægge — Ⓣ pflastern — Ⓔ pave — Ⓕ paver.
brolæggerjomfru — Ⓣ Handramme, Jungfer f — Ⓔ paving-beetle — Ⓕ hie, demoiselle f.
brolægning — Ⓣ Pflaster n — Ⓔ pavement — Ⓕ pavé m.
Brombeere Ⓣ f, bjørnebær.
bromkalium — Ⓣ Bromkalium n — Ⓔ bromide of potassium, potassic bromide — Ⓕ bromure (f) de potassium.
bronce — Ⓣ Bronze f — Ⓔ bronze, (hard)brass — Ⓕ bronze m.
bronche Ⓕ f, **bronchia, bronchiæ** Ⓔ pl, luftrørsgren(e).
broncher Ⓕ snuble; røre sig; kny.
bronkit — Ⓣ Bronchitis, Brustbräune f — Ⓔ bronchitis — Ⓕ bronchite f.
bronze Ⓔ & Ⓕ f, bronce(figur, farve); Ⓔ ogs. broncere; hærde.
bronzer Ⓕ, **bronzieren** Ⓣ broncere; sværte, (sol)brune. **bronzier** Ⓕ m, broncestøber.
brooch Ⓔ brosche.
brood Ⓔ (ud)ruge; yngel; kuld.
brook Ⓔ bæk.
broom Ⓔ gyvel; lime.
broquart Ⓕ m, enaarig hjort.

Bjørnson. Henrik Ibsen blev i 1851 ansat «for at assistere teatret som forfatter», senere ogsaa som instruktør. I $5^1/_2$ aar var han knyttet til Bergen og leverede i denne tid som teaterdigter «Sankthansnatten», «Fru Inger til Østeraad», «Gildet paa Solhaug» og «Olaf Liljekrands», der saaledes alle har faaet sin første opførelse paa B. n. s. — Bjørnstjerne Bjørnson ledede teatret fra 1857 til 1859 og indlagde sig stor fortjeneste ikke mindst ved fremførelsen af Oehlenschlägers tragedier.

Vanskelige økonomiske forhold tvang efter 13 aars forløb B. n. s. til at indstille sin virksomhed. 17 mai 1863 gav den sin sidste forestilling. Men den havde som landets moderscene gjort sin store gjerning: den havde bevist, at norsk dramatisk kunst var en mulighed, at den norske nation eiede de egenskaber, der betinger den sceniske kunstner, og ved dens arbeide havde norsk talesprog faaet hjemstavnsret paa teatret og blevet organ for dets kunst. — Ideen om et norsk nationalteater var bragt saa langt frem, at den aldrig siden kunde dø, — og de fleste af de kunstnere, ved hvilke hovedstadens nationale scene kan siges at være grundet, er blevet skabt af B. n. s. [T. Blanc]. — I 1863 til 1876 spillede fremmede, mest danske, trupper i Bergen. Da reiste der sig ved 70-aarenes begyndelse en lignende bevægelse som den, der i 1850 havde ledet til den første nationale scenes oprettelse, og 25 oktbr. 1876 aabnedes B. n. s. paany. — Teatrets leder og instruktør var Nils Wichstrøm (d. 1879), og blandt de skuespillere, han samlede om sig, var fru Fredrikke Nielsen, Fredrik Garmann og Bernt Johannessen. Af de mange betydelige kunstnere, som har begyndt sin skuespillervirksomhed ved Bergens anden nationale scene, kan nævnes: Gustav Thomassen, Severin Roald, Johanne Juell (fru Dybwad), fru Didi Heiberg, Egil Eide, Halvdan Christensen. Mellem de hyppig skiftende ledere af B. n. s. findes Gunnar Heiberg (1884—88), Irgens-Hansen (1890—95), Olaf Hansson (1895—99), Gustav Thomassen (1900—05). Fra 1905 har Anton Heiberg været B. n. s.s chef. Et nyt tidsmæssigt teater med 760 siddepladse, tegnet af arkitekt Einar Osc. Schou og beregnet at koste omkr. 650 000 kr., er nu under opførelse paa den store, aabne plads Engen. [Se T. Blanc, «Norges første nationale scene»; Marie Bull, «Minder fra Bergens første nationale scene»; «Festskrift i anledning af den nationale scenes jubilæum».]

Bergens offentlige bibliotēk, grundlagt 1874 ved indkjøb af P. Botten-Hansens efterladte samlinger, hvortil midlerne var indsamlet privat. Nu ca. 90 000 bd. med et udlaan af 284 651 bd. (1906). 1899—1905 blev der indsamlet 100 000 kr. til en ny biblioteksbygning, hvis

Façadetegning til Bergens offentlige biblioteks nye bygning.
(Af arkitekt O. Nordhagen.)

opførelse ventes paabegyndt efter arkitekt O. Nordhagens udkast. B. o. b. har modtaget betydelige pengebeløb af konsul Chr. Børs, og ved testamente har dr. Edvard Grieg og frue skjænket sine musikalier, bøger, manuskripter etc. til biblioteket.

Bergens sommer er sommeren 1198, der hengik under stadige kampe og beleiringer mellem birkebeiner og bagler i Bergen. 10 aug. tændte baglerne ild paa byen, som for en væsentlig del lagdes i aske med seks kirker.

Bergens stift, det vestligste af Norges seks stifter (bispedømmer), omfatter begge Bergenhusamterne og det hidtilværende Søndmør fogderi af Romsdals amt. Det deles i 15 provstier med 76 prestegjeld og 7 bymenigheder (Bergen og Aalesund).

Bergens tidende er venstres hovedorgan i det vestenfjeldske Norge, grundlagt 1868 af John Lund og bogtrykker Eide. Fra 1894 sammensluttedes det med den 1854 oprettede «Bergensposten». Dets chefredaktører var 1869—71 D. Habel, 1872—94 Olav Lofthus (1874—83 i forening med L. Holst), siden 1894 F. B. Henrikssen. Det udgaar om aftenen 6 gange ugentlig.

Berger, Alfred, friherre von (1853—), t. teaterdirektør, overtog 1899 ledelsen af Hamburger teater. Har skrevet forskjellige æstetiske og dramaturgiske arbeider.

Berger, Johan Christian (1803—71), sv. maler og officer, har under indflydelse af Turner udført en række virkningsfulde landskaber fra den svenske kyst. («Parti fra Gotland» i Kunstmuseet i Kra.)

Berger, Henning (1872—), sv. forfatter, levede 1892—99 i Amerika og udgav efter sin hjemkomst en samling fortællinger «Där ute» (1901) og romanen «Ysaïl» (1905) med emner fra Amerika. 1906 udkom «Drömmen om helvetet». B. skriver elegant og udmerker sig ved en hurtig og klar opfattelse; hans arbeider minder om kinematografens skiftende billeder, men savner psykologisk dybde.

Berger, Johann Nepomuk (1845—), berømt schakspiller, lærer ved Handelsakademiet i Graz. Har skrevet «Das Schachproblem» (Leipz. 1884), «Theorie und Praxis der Endspiele» (Leipz. 1890) og «Katechismus des Schachspiels» (Leipz. 1891).

Berger, Ossian (1849—), fremragende sv. jurist og politiker, var 1892—98 herredshøvding i Kristianstad, 1898—1902 justitieombudsmand. Med den indflydelse dette høie embede gav, formaaede han at gjennemføre en række liberale reformer i strafferetspleien og straffelovgivningen. 1902 traadte B. ind i den 2den Boström'ske regjering. I 1905 gik han tilbage til embedet som justitieombudsmand; 1906 blev han medlem af første kammer. Han er tilhænger af den alm. stemmeret med forholdstalsvalg og staar nu som en af det svenske liberale samlingspartis mest fremskudte mænd. Det var ogsaa paa B.s anbefaling, at Sverige sluttede sig til Bernerkonventionen om litterær og kunstnerisk eiendomsret.

Berger, Wilhelm (1861—), hofkapelmester og professor i Meiningen, har skrevet mange afholdte sange, pianostykker, symfonier, korverker, kammermusik.

Berger og Fosseklevens fabriker, bomulds- og uldspinderi med væveri og farveri, paa vestsiden af Drammens- (Drams-) fjorden ved dennes munding. Strømmen herred, Jarlsberg og Larviks amt. Berger fabriker anlagdes 1881, Fosseklevens 1889. Ved fabrikerne be-

---

broquer (f) sætte (fisk) paa krog.
Brosame (t) m, brødkrumme, smule.
Bröschen (t) n, kalvebrissel.
brosse (f) f, børste; kost; pensel; haardusk.
brosser (f) børste (ogsaa fig.); strigle; skure; frottere.
brosseur (f) m, skopudser; oppasser.
brossier (f) m, børstenbinder.
Brot (t) n, brød; top(sukker).
Brötchen (t) n, rundstykke.
broth (e) grynsod; (amerik.) snesørpe.
brothel (e) bordel.
brother (e) broder. **brother-german** kjødelig broder.
brou (f) m, hams; (interj) hu! uj!
brouailles (f) f pl, indvolde.
brouée (f) f, støvregn, rusk.
brouet (f) m, suppe.
brouette (f) f, trillebør.
brouhaha (f) m, tummel.
brouillamini (f) m, uorden; virvar.
brouillard (f) m, taage; kladde (debog). **papier** (m) b. trækpapir.
brouille (f) f, uenighed.
brouiller (f) røre (sammen); plumre; fordærve; forvirre; sætte splid imellem. **se b.** blive forvirret; blive uvenner; blive mørk.
brouillon (f) (m) uroligt hoved. klad.
brouir (f) afsvide.
broussailles (f) f pl, krat, skog.
brout (f) m, ungt skud.
brouter (f) (afgræsse; beskjære) (gren).

skjæftiges ialt ca. 800 mand, hvoraf ca. 300 faste arbeidere, der bor i vel indredede arbeiderboliger med have (to familier i hver bygning). Fabriken har egen skole, egen læge etc.

Bergerac *[bærž²ra'k]*, Savinien Cyrano de (1619—55), fr. forfatter, fra Gascogne, officer, bekjendt for sine mange dueller, hvis aarsag ofte var spot med hans uformelige næse. Han har skrevet tragedier og komedier, hvoriblandt «Le pédant joué», samt de fantasifulde, satiriske prosaarbeider «Voyage dans la lune» og «Histoire comique des états et empires du soleil», der har tjent som forbilleder for Swift, Holberg og Voltaire. B.s liv er med romantisk frihed benyttet af E. de Rostand i det versificerede drama «Cyrano de Bergerac».

Bergerac *[bærž²ra'k]*, by i sydvestlige Frankrige, depart. Dordogne, ved elven Dordogne, 12834 indb. (1901). Fabrikation af papir og jern, handel med vin og trøfler; før betydelig større. Religionsfred $^{17}/_{9}$ 1577.

Bergerat *[bærž²rá]*, Auguste Émile (1845—), fr. forfatter, gjorde sig bemerket som kronikør i «Figaro» under pseudonymet Caliban, led som dramatiker i lang tid nederlag, har senere havt mere held med sig; særlig opmerksomhed vakte dramaet «Plus que reine» (1899), hvis emne er Napoleons skilsmisse.

Bergflette, ogsaa kaldt vedbende el. efeu *(hedera helix)*, en vakker busk med lange stængler, der ved hjælp af særegne hefterødder klatrer opad klipper, trær eller andre støttende gjenstande, som den dækker med sine tykke, glinsende, skjønt formede blade. Disse er 3—5-lappede, eller paa de blomstrende grene udelte. De grønlige, uanselige blomster, der er samlet i skjerme, springer først ud sent paa høsten, og de sorte bær modnes efterfølgende vaar. Hos os kun i de sydligste kystegne.

Bergfolk kaldes i den norske folketro de overnaturlige væsener, som tænkes boende i fjelde. I norrøn litteratur betegner bergbúi d. s. s. jotun og er vistnok oprindelig opfattet som en personifikation af naturkræfterne. Men det var ogsaa alm. tro, at menneskene efter døden gik ind i fjelde. Her viser sig da en sammenblanding med haugfolk, som egentlig betegner de afdøde (oldn. *haugbúi* om den hauglagte afdøde, sml. nyn. haugebonde). I nutidens folketro flyder b. paa mange maader over i haugfolk og underjordiske, saa at ikke alene jutuler, riser og trold tænkes at bo i berget, men ogsaa huldre og tusser. Bergfolkets verden svarer til menneskets. Der findes bergkonge, -dronning, -kjærring o. s. v. De er meget rige, og i deres boliger glimrer det af guld og sølv. De er dels venlige, dels fiendtlige mod menneskene, søger ofte at lokke dem ind til sig i berget og kan faa børn med dem; flere af de gamle kjæmper sagdes at være af troldæt. Bergmanden (t. *Bergmännchen*) kjendes overalt i det nordlige Europa som et væsen, der oftest tænkes at holde til i gruberne og sedvanlig søger at hindre arbeiderne fra at røve fjeldets skatte. Se Huldren, Haugfolk, Jutuler, Trold.

Bergfrihed betegner fri ret for enhver til at skjærpe og mute paa ertser og metaller samt at anlægge bergverker. I Norge er bergfriheden ved lov af 1903 indskrænket til kun at gjælde landets egne borgere.

Bergfrue, se Bergbrud.

Bergfæste er dele af et ertsleiested, som man under afbygningen af en grube lader staa igjen for at understøtte siderne eller taget i arbeidsrummet.

Berggreen, Andreas Peter (1801—80), d. komponist og musikpædagog, har væsentlig komponeret i mindre former og har i sine folkelige og religiøse smaa melodier lagt for dagen megen epigrammatisk evne.

Berggren, Sven (1837—), sv. botaniker, f. i Skåne, blev efter at have været docent (1866—81) og ekstraordinær professor (1881—83) i Upsala professor i Lund, fra hvilken stilling han tog afsked i 1902. Deltog i de svenske arktiske ekspeditioner til Spitsbergen 1868 og Grønland 1870, samt foretog i 1870-aarene en verdensomseiling. Har bl. a. leveret flere arbeider over moser samt floristiske beskrivelser af arktiske egne o. a. st.

Berggrønt er fint malet og slemmet malakit, det benyttes som malerfarve, men erstattes hyppigst af et kunstprodukt, som faaes ved at fælde en opløsning af kobbervitriol med soda eller kalk under tilsætning af vinsten (brunsvigergrønt).

Berggylte *(labrus bergylta)* tilhører læbefiskene (s. d.), kan blive over $^{1}/_{2}$ meter, optræder dels i en grønlig, dels i en gulbrun farvevarietet, har 3 pigstraaler i analfinnen og mindst 19 i rygfinnen. Forekommer langs Norges sydkyst op til Trondhjemsfjorden; fanges oftere, men er ikke gjenstand for specielt fiskeri. Sydover udbredt til Middelhavet.

Bergh, Christian Wilhelm (1814—73), n. officer, major i ingeniørbrigaden, ansattes 1852 som indredepartementets veiassistent og konstitueredes 1864 i det da nyoprettede veidirektørembede, som han beklædte til sin død. B. var en mere end almindelig vel udstyret, initiativrig og arbeidskraftig personlighed, hvis virksomhed for det norske veivæsens udvikling har været epokegjørende. Før B.s tid foregik veibygningen her i landet efter forældede metoder uden system og oversigt. B. indførte en helt igjennem teknisk og systematisk behandling af veiprojekterne med indgaaende studium af trafikforhold, tracé, veibredde, bygningsmaade, behandling af alternativer m. v., forinden man skred til bygning; de af ham optrukne grundlinjer har ogsaa senere i det væsentlige været fulgt i statens veivæsen. I begyndelsen af 1860-aarene var B. tillige leder af jernbaneundersøgelserne, og han har ogsaa paa dette felt indlagt sig betydelig fortjeneste. Ca. 5 km. ovenfor Lillehammer, ved den gudbrandsdalske hovedvei, der delvis er ombygget af B., staar en bautasten til minde om ham, reist af veiingeniører 1875.

Chr. Wilh. Bergh.
(Efter maleri af K. Bergslien omkr. 1870.)

Bergh, Christopher Anker (1764—1825), fra Sørum prestegjeld i Akershus amt, officer, generalauditør for den

---

broutille (f) f. knop; kvas; bagateller.
brow (e) bryn. **browbeat** imponere (ved bistre blikke).
brown (e) brun; (pl) brunt, brune farver; brune; broncere.
brownish (e) brunlig.
brown-stout (e) slags porter.
browse (e) afbide unge skud o. l.
broyer (f) knuse, støde.
broyon (f) m, rivekugle; (ræve)-saks.
bru (f) f. svigerdatter.
bruant (f) m, gulspurv.
Bruch (t) m, myr; brud; revne; brok; brøk; fallit.
bruchig (t) myrlændt.
brüchig (t) revnet; sprød, skjør.
Brücke (t) f. bro. **brücken** slaa bro.
Brückner (t) m, bromand.
brud — (t) Bruch m — (e) breach, rupture, fracture — (f) rupture f; (ben-) fracture f; (paa segl) bris m; (-flade) cassure f; (fig.) violation f.
brûd — (t) Braut f — (e) bride — (f) fiancée f; nouvelle mariée f.
brude- — (t) Hochzeits-, Braut- — (e) bridal, nuptial, wedding — (f) nuptial; . . . de noces.
Bruder (t) m, broder.
brudgom — (t) Bräutigam — (e) bridegroom — (f) fiancé m; nouveau marié m.
brudstykke — (t) Bruchstück n — (e) & (f) fragment m.
brug — (t) Gebrauch m; (skik) Brauch m; (fabrik, verk) Wirtschaft f, Betrieb m — (e) use, employment; (skik) practice, custom, usage;

n. hær, 1814 for sjøetaten, var i besiddelse af megen juridisk indsigt og nød stor anseelse for sin dygtighed. Han deltog i mødet paa Eidsvolds verk og overdroges at udarbeide et udkast til grundlov sammen med prof. Sverdrup, var medlem af lovkommissionen og repræsenterede Kra. paa stortinget 1815—16, hvor han blev præsident i lagtinget.

Bergh, Haakon Ludvig (1865—), n. skuespiller, ved Chra. teater, fra Nationalteatrets oprettelse i 1899 knyttet til dette, causeur, god sangstemme, har ogsaa udg. nogle samlinger med skisser i den letteste komiske genre.

Bergh, Hallvard Ellestad (1850—), n. forfatter, lærer, har med undtagelse af et ophold i Amerika tilbragt sin meste tid i Valdres og Hallingdal og har optegnet og udgivet en mængde af disse dalførers eventyr, sagn og folketraditioner; desuden har han skrevet barne- og ungdomsbøger; flere af hans skrifter er udkommet baade paa landsmaal og rigsmaal. Skrifter: «Folkeeventyr og sagn fra Valdres og Hallingdal» (4 smlgr. 1879—86), «Julekagerne» (1899), «Fraa fjord og lid og fjell» etc. (1903), «Ferdi til verdsens ende» (5 udg. 1905).

Bergh, Johan Edvard (1828—80), sv. maler, elev af Gude, professor ved akademiet i Stockholm, har udført en række fine skildringer af sv. natur. Særlig populære er hans birkeskoge. («Birkeskog» i Kunstmuseet, Kra.)

Bergh, Johannes (1837—1906), n. jurist, fra 1862 advokat i Kristiania, 1893—1904 regjeringsadvokat. B. nød stor anseelse som skarpsindig og veltalende jurist; fra 1883—84 var han de for rigsretten anklagede statsraaders forsvarer, og hans indlæg i denne sag er det omfangsrigeste, der kjendes i norsk retspraksis. I politik var B. (navnlig efter 1883) konservativ. Han var medredaktør af «Ugeblad for lovkyndighed» (1861—71) og af «Tidsskrift for retsvidenskab» (1888 flg.); i disse offentliggjorde han en række værdifulde juridiske afhandlinger («Om den saak. hjemmelspligt i kontraktsforhold», 1867, «Om gjæsteretsbeh.», 1894 etc.).

(Fot. af Rude.)
Johannes Bergh.

Bergh, Ludvig Sofus Rudolf (1824—), d. læge (syfilis og hudsygdomme). Som zoolog har B. skrevet flere vigtige afhandlinger: om de nøgne gjelleaandende snegle etc. Har polemiseret mod videnskabsselsk. i Kbh.

Bergh, Richard (1858—), sv. maler, søn af ovennævnte J. E. B., har indtaget en fremskudt stilling bl. det moderne gjennembruds mænd i Sverige. Hans impressionistiske kunst er intelligent og solid og naar i en række portræter meget høit. Ogsaa et par interessante afhandlinger foreligger fra hans haand.

Bergh, Rudolf Sofus (1859—), d. embryolog og histolog. 1890 docent ved Kjøbenhavns universitet i embryologi og histologi samt forstander for universitetets histologiske laboratorium. Har udgivet to af sine forelæsningsrækker, den ene om alm. embryologi, den anden om den dyriske celle og det simple dyriske væv. Lever nu i Tyskland, hvor han ofrer sig for musiken.

Berghald kaldes ved gruber de hauge af uholdigt el. fattigt gods, som man kaster bort og ikke kan tilgodegjøre.

Berghamn, sv. havneplads i Stockholms skjærgaard paa Rummarön. Lodsstation.

Berghaus, Heinrich (1797—1884), t. geograf, bl. a. udgiver (1838) af det banebrydende «Physikalischer Atlas» i 90 blade. — Hermann B. (1828—90), t. kartograf, brodersøn af førstnævnte, ansat i Justus Perthes geogr. institut i Gotha, udgiver af talrige kartverker, hvor særlig naturforholdene kommer frem. Bekjendt er bl. a. hans «Chart of the world», et færdsels- og kolonikart.

Berghem, Nicolaes, se Berchem.

Bergianska stiftelsen, en testamentarisk gave, som i 1784 skjænkedes det sv. videnskabsakademi af P. J. Bergius (s. d.). Den bestod foruden af en større pengesum ogsaa af et bibliotek, væsentlig af botanisk indhold, et herbarium samt af en større eiendom, Bergielund ved Karlbergsalléen i Stockholm. Her grundedes i 1791 den «Bergianska trädgården», der efter testators ønske skulde være en «schola för horticulturen i riket», men ved siden heraf ogsaa en naturvidenskabelig, særlig botanisk institution. Efter næsten et hundredaars forløb solgtes det gamle Bergielund, og haven flyttedes i 1885 til eiendommen Haga Frescati ved Brunnsviken. Først efter overflytningen blev haven en i vidensk. forstand botanisk have (en stor del er fremdeles viet det praktiske).

Berginneraa, navnet paa den underste raa paa krydsmasten (den agterste mast paa fuldriggede skibe). Berginneseil el. berginne kaldes seilet paa b.-raaen; faa skibe bruger b.-seil.

Bergius, Peter Jonas (1730—1790), sv. læge, var varmt interesseret for botanik og testamenterede til videnskabsakademiet sin vakre eiendom ved Karlbergsalléen i Stockholm, hvor der efter hans bestemmelse skulde oprettes en skole til uddannelse af gartnere. Se Bergianska stiftelsen.

Bergk, Theodor (1812—81), t. filolog, f. i Leipzig, professor ved flere tyske universiteter, d. i Ragaz. Udgav bl. a. «Poetæ lyrici Græci» (en samling af de græske lyrikere) og skrev en betydelig græsk litteraturhistorie.

Bergknap, fællesbetegnelse for endel arter af slegten *sedum* (s. d.).

Bergkork, en tæt asbestmasse af korklignende lethed, i regelen af gulhvid farve. B. forekommer hos os ved Mugnatinden i Jotunheimen; man har forsøgt at arbeide pibehoveder, cigarmundstykker etc. af den.

Bergkrystal, en krystallinsk form af mineralet kvarts (s. d.).

Berglaks (kulmule el. lysing, *merlucius merlucius*) tilhører torskefiskene (s. d.), adskiller sig let fra de egentlige torskearter ved blot at have 2 rygfinner og 2 analfinner; bliver henimod 1½ m. — Fanges i stort antal af trawlfiskerne i Nordsjøen, i Norge op til Lofoten, sydover til Middelhavet.

Berglifoss, vandfald (10 m.) i Nidelvens (Nisserelven) bielv Fyreselven, Nissedal Herred, Bratsberg amt.

(manu)factory — (f) usage, emploi m; (skik) ogs. coutume, pratique f; (verk) fabrique, usine f.

bruge — (t) gebrauchen; (bruges) Sitte sein — (e) use, employ; (penge) spend; (bruges) be the custom; (brugt) second hand (clothes) — (f) employer, se servir de; (list, magt) user de; (penge) dépenser; (bruges) être d'usage, en usage.

brugelig — (t) brauchbar, gebräuchlich — (e) fit for use, usable serviceable, efficient — (f) utile, utilisable; (skik og brug) d'usage, en usage; (ord o. l.) usité; (alm.) usuel, commun.

brugnon (f) m, blodfersken.

Brühe (t) f, saus, suppe.

brühen (t) skolde.

Brühl (t) m, sumpig kratskog, myr.

bruiner (f) duskregne, ruske.

bruir (f) gjennemdampe.

bruire (f) bruse, suse; rasle.

bruise (e) kvæste; knuse smaat; kvæstelse; stødt sted.

bruisiner (f) skrææ (malt).

bruit (f) m, larm: staak; ophævelser, vrøvl; opløb; opsigt; rygte.

brûle-maison (f) m, brandstifter.

brûle-pourpoint (f): **à b.-p.** lige i ansigtet.

brûler (f) brænde; (af)svide.

brûlerie (f) f, brændevinsbrænderi.

brûlis (f) m, afbrændt strækning, braate.

brüllen (t) brøle, raute.

brûloir (f) m, kaffebrænder.

Bergljot, datter af Haakon jarl, gift med Einar Tambarskjælver, en modig og ætstolt kvinde, der søgte at hevne sin mand og sin søn Eindride, som Harald Haardraade havde myrdet. Hun er heltinden i Bjørnsons digt af samme navn.

Berglæder, en læderlignende asbestart, der hos os forekommer bl. a. ved Kongsberg.

Bergman, Johan (1864—), sv. klassisk filolog, nu lektor i Norrköping. B. har ivrig deltaget i afholdsbevægelsen baade med pen og ord og er ogsaa kjendt som en af den internationale goodtemplarordens mest fremragende, virksomme og kampivrige mænd. «Nykterhetsrörelsens världshistoria», 1900 (bl. a. ogsaa udgivet paa tysk), bør især nævnes som et originalt og eiendommeligt skrift, til hvis affattelse B. netop havde udmerkede forudsætninger.

Bergman, Torbern Olof (1735—84), fremragende sv. kemiker, professor i kemi, mineralogi, farmaci og fysik i Upsala, gjorde sig især fortjent ved at udvikle den analytiske kemi, som skylder ham mange nye metoder og i det hele taget af B. blev behandlet systematisk. Ved anvendelse af sine analytiske kundskaber har B. endvidere paa en maade grundlagt den kemiske mineralogi og den geologiske kemi. Endelig har B. gjennem klart formulerede betragtninger over den kemiske «affinitet», der ytrer sig ved kemiske forbindelsers dannelser og opløsninger, ikke blot fremmet udviklingen af begrebet affinitet, men ogsaa bidraget til at høine den videnskabelige karakter af datidens kemi. B.s afhandlinger er udgivet samlet under titelen «Opuscula physica et chemica».

Bergmand kaldes den, som arbeider i eller ved en grube; ordet bruges ogsaa om dem, der er kyndige i bergverksdrift. Efter arbeidets art gives dem, der arbeider i en grube, forskjellige benævnelser. Ved Kongsberg kaldes de egentlige minerere borhauere; skakthauere er de. som arbeider med tømring i skakten, og sauberknegte kaldes de, som transporterer ud den løsrevne sten. Stiger er en opsynsmand i gruben; ved pukverket kaldes han opser. Overstiger er den tekniske leder af en grube. skiktmester er regnskabsføreren, bergprober den, som undersøger malmens kemiske indhold. Den gamle bergmandsdragt, der tildels endnu bruges, bestaar af en sterkt rynket bluse, den saakaldte kittel, af fløiel el. sort lærred, en filthat uden bremmer samt et bagskind, det saakaldte aschlæder, til beskyttelse af benklæderne.

Bergmand, se Bergfolk.

Bergmann, Ernst v. (1836—1907), bekjendt t. kirurg, der navnlig har virket ved universitetskliniken i Berlin. Han har forfattet en mængde verker.

Bergmann, Julius (1840—1904), t. filosof, professor i Königsberg 1872, i Marburg 1875. B. er i sin filosofi sterkt paavirket af Fichtes grundtanker, har udgivet en «Geschichte der Philosophie» (2 bd. 1892—93), «Reine Logik» (1879) o. fl.

Bergmel, en af kulsur kalk bestaaende hvid melliggnende masse, som især findes i stenbruddene ved Nanterre i nærheden af Paris. Ogsaa infusoriejord betegnes ofte ved dette navn.

Bergmelk, i vand udslemmet, tyktflydende grød af pulver, der bestaar af kalciumkarbonat og findes som afsætning ved kalkgange eller kalkholdige kilder.

Bergneb *(labrus rupestris)* tilhører læbefiskene (s. d.), 12—17 cm. l., oftest brunlig med blaahvid bug, let kjendelig ved en sort flek ved overkanten paa hver side af halerodcn. Meget almindelig langs Norges sydkyst, op til Trondhjemsfjorden; anvendes undertiden til agn. Sydover udbredt til Middelhavet og Sortehavet.

Bergning (berging), tilsjøs, arbeide for at redde menneskeliv, skib eller ladning. Redning af menneskeliv paaskjønnes almindelig af regjeringen i de reddedes hjemland, enten ved redningsmedalje eller ved gaver. For bergning af gods betales bergeløn, enten efter overenskomst, eller paa anden maade. Se Bergeløn. Bergningsselskaber findes rundt om i verden, se Lloyds Calender 1906, side XXXV.

Berg- og dalvind blæser i fjelddale paa varme, rolige solskinsdage. Om dagen blæser vinden opover dalen og lierne, og der dannes kumulus-skyer paa fjeldtoppene. Om natten blæser vinden nedover dalen.

Bergolje, en benævnelse, der bruges for petroleum (s. d.).

Bergqvara, sv. havneby ved Kalmarsund. Havnen er god, anløbes regelmæssig af kystbaade. Postkontor, telegrafstation, told- og lodsstation.

Bergret. Om retten til de i jordens skjød gjemte metaller, ertser og nyttige mineraler har de forskjellige lande sine love; læren om disse love og i det hele læren om lovene om bergverksdriften kaldes b. Lovene om bergverksdriften kan deles i 3 store grupper: Efter engelsk ret følger ertser og metaller og de nyttige mineraler overhovedet (dog med enkelte undtagelser) med den grund, hvorunder de ligger. Eiendomsretten i overfladen medfører ret til alle mineraler under samme. Efter fransk ret har staten ikke udtrykkelig tillagt sig eiendomsretten til metaller og ertser, men gruber kan ikke drives uden efter en koncessionsakt fra regjeringen. Det staar staten eller regjeringen frit for at give koncession til den, som har de bedste betingelser for at udnytte ertsforekomsterne. Grundeieren har ret til en godtgjørelse, som bestemmes i koncessionen. Efter tysk ret og efter norsk ret har enhver lov til at søge efter ertser og metaller paa anden mands grund, hvis han iagttager lovens bestemmelser. Han kan ogsaa gjennembryde overfladen for at søge efter metaller og ertser, og dette kaldes at skjærpe. De ertser og metaller, som skjærperen finder, bliver efter loven hans, saa efter denne ret tilhører metallerne og ertserne den første finder. Dette beror paa den opfatning, at metallerne og ertserne egentlig tilhører staten, er et regale, men staten har givet dem til den første finder, hvis han iagttager lovens forskrifter. I denne ret er der senere i Norge gjort den indskrænkning, at retten til at skjærpe og til at erhverve ret til at drive bergverksdrift ved skjærpning kun tilkommer norske statsborgere. Her skal særlig omtales den norske b. Den norske lov ang. bergverksdriften er af 14 juli 1842, og saa er der nogle mindre tillægslove. Efter den er det enhver tilladt at skjærpe paa anden mands grund efter metaller og ertser, naar han iagttager visse i loven bestemte regler. Det sted, hvor han kan skjærpe, er indskrænket til udmarken; paa indmark maa han have grundeierens tilladelse. Den, som har gjort et fund, skal skriftlig underrette stedets lensmand, der paa anmeldelsen

---

brûlot (f) m, brander (skib); fredsforstyrrer; punsch.

brumaire (f) m, taagemaaned (22/10—21/11).

brume (f) f, (tyk) taage.

brumeux (f) taaget, disig.

Brummbär (t) m, bamse; brumlebasse.

Brummbas (t) m, bas!

brumme — (t) brummen — (e) growl; (fig.) grumble — (f) gronder; grogner; grommeler (entre ses dents).

Brummeisen (t) n, mundharpe.

brummen — (t) Gebrumm n — (e) growl — (f) grondement m; grommellement m.

brummen (t) brumme, summe; sidde i fængsel.

Brummfliege (t) f. spyflue.

Brummkreisel (t) m. brumbasse.

Brummschädel (t) m, «tømmermænd».

brun — (f) braun — (e) brown — (f) brun; (hest) bai(-brun).

brune — (t) bräunen — (e) (em)-brown — (f) brunir.

brunelle (f) f. plomme.

brunette — (t) Brunette f — (e) brunette — (f) brune(tte) f.

brunir (f) brune; beise; polere.

brunladen, brunlig — (t) bräunlich — (e) brownish — (f) brunâtre; (hest) saure.

Brünne (t) f. brynje.

Brunnen (t) m, brønd; (mineralsk) kilde.

brunst — (t) Brunft, Brunst f

skriver, hvad aar, dag og time anmeldelsen kom ham ihænde. Han beholder da retten til sit fund i 18 maaneder; hvis det er gamle skjærp og gruber, i 6 maaneder. Efter denne tid skal han hos bergmesteren, som statens repræsentant, forlange udstedt et dokument, hvorved han faar eiendomsret til sit fund. Dette dokument kaldes m u t i n g s b r e v, og den, som begjærer det udstedt, kaldes muter. Mute er et tysk ord, som egentlig betyder begjære, forlange, og det, man begjærer, er, at et saadant dokument, mutingsbrevet, udstedes. Alle ertser og metaller er efter vor lov gjenstand for muting, undtagen myr- og sjømalm, alluvialt guld, sølv- og guldførende gange i Sandsvær, Flesberg og Eker prestegjeld; endelig maa bergverksdrift paa ædle metaller paa statens eiendomme i Finmarkens amt kun udøves paa de betingelser, som kongen bestemmer. Ved metaller forstaaes alle de i naturen forekommende gedigne tunge metaller, og ved ertser alle de mineraler og bergarter, der indeholder et tungt metal. Grundeieren kan deltage i driften med $^{1}/_{10}$. Den, som har faaet mutingsbrev, kan mod erstatning faa udvist den plads, han behøver i dagen, til sin drift, ligesom til at faa vand til drivkraft, hvis dette vand ikke benyttes til andre anlæg. Denne ret gjælder kun grubedriften, ikke hyttedriften. Muteren kan forlange sig tilmaalt et felt, indenfor hvilket han er eneberettiget til drift paa mutbare mineraler. Paa regelmæssige leiesteder, der gaar i en bestemt retning, faar han i længde 150 favne (282.33 m.), og i bredde faar han anvisningens hele mægtighed el. tykkelse og desuden $3^{1}/_{2}$ favn til hver side af samme. Disse grænser følger ertsleieforekomsten paa dybet. Er ertsforekomsten uregelmæssig, faar han en firkant af kvadratindhold indtil 2 500 favne (8 857 m.^{2}). Det tilmaalte felt kaldes et u d m a a l, og hvert saadant udmaal udgjør en bergverkseiendom. Det er pligt for muteren at drive denne bergverkseiendom, hvis ikke, falder den i det fri, som det heder. Sker det, saa kan en anden anmelde og mute forekomsten. Imidlertid kan grubens eier hos bergmesteren forlange f r i s t b e v i l l i n g eller tilladelse til i en vis tid at lade gruben henligge ubearbeidet, men da maa der være væsentlige hindringer for driften, hvilke hindringer ikke kan tillægges grubeeieren, men maa hidrøre fra særegne og forbigaaende omstændigheder ved grubens drift eller ertsernes benyttelse. Fristbevillingen gjælder aar og dag, det vil sige 1 aar og 6 uger. Bergmesterens beslutning kan, af hvem det maatte interessere, underkastes afgjørelse ved kgl. resolution. Hvert udmaal udgjør, som nævnt, en bergverkseiendom, og hvert udmaal skal efter loven holdes i drift. Samme person kan anmelde og mute saa mange anvisninger, han vil, og faa udmaal paa dem. Før 1890 var det største antal udmaal, som en enkelt person havde forlangt, 26, men i de senere aar begyndte udenlandske og senere indenlandske skjærpere at mute paa 300 til 400 steder i samme egn og at bemægtige sig hele ertsdistrikter, idet de kun drev paa et eller et par udmaal ad gangen, og der udstedtes fristbevillinger i hundredevis, eller der foregik, hvad man kalder en spærring af feltet ved hjælp af fristbevillinger, hvilket ikke stemmer med lovens aand og grundprincip, hvorefter ertserne skal udnyttes. Dette er en af aarsagerne til, at man ved nye love har søgt at indskrænke udlændingernes adgang til at mute og drive bergverksdrift.

Den første bergverkslov for Norge er skrevet paa tysk og udstedt af Kristian III i Odense den 9 juni 1539, den er trykt i april 1540 og indeholder 106 artikler. Den er aldrig oversat og har til titel: «Bergkordnung des loblichen newen Bergkwergs auff dem Golmbergk in Königreich Norwegen». Golmbergk er Guldnes i Telemarken, hvor kongen havde begyndt en bergverksdrift paa kobber. Denne bergordning er merkværdig, fordi den indeholder bestemmelser, der i høi grad ligner bestemmelser i den nugjældende lov, og det er i virkeligheden den sedvaneret, som udviklede sig i Tyskland i middelalderen, som ligger til grund for vor bergverkslovgivning. Senere gaves ret til bergverksdrift i Norge ved privilegier, og der meddeltes bergverkseierne saakaldte circumferencerettigheder med ret til malme, elve og især til skog, ligesom der blev paalagt bønderne inden circumferencen den pligt at levere kul. Den sidste pligt blev først ophævet ved lov af 1 juli 1816. [Litt.: Amund Helland, «Norsk bergret med udsigt over andre landes bergverkslovgivning».]

Bergryt, stenvelter, se S t e n v e l t e r s l e g t e n.

Bergsalt, se S t e n s a l t.

Bergsdalen, trangt dalføre, der fra Dale station paa Vossebanen i sydøstlig retning fører op til Hamlegrøvandet; storartet veianlæg, færdig til Røidland, dalens øverste gaard, 1906. Dalen gjennemstrømmes af B e r g s d a l s e l v e n, der udspringer fra Hamlegrøvandet og falder i Dalevaagen, en bugt af Sørfjorden.

Bergsfjord, kjendt handelssted med trankogeri, klipfisksalteri og guanofabrik ved Nordre B., en arm af Lopphavet, Loppen og Øksfjord herred, Finmarkens amt. Stedet, der er dampskibsanløbssted med postaabneri, har en god havn.

Bergsildre *(saxifraga)*, slegt af b.-familien, med 5-tallige blomster, 2 frugtblade og 2-rummet kapsel. Af de 14 arter, som findes i vort land, er de allerfleste kun smaa urter. Mange af dem har bladrosetter ved grunden. Ikke mindre end 10 arter er fjeldplanter, der oftest har iøinefaldende blomster af forskjellig farve. Hvide blomster har bl. a. bergbrud *(s. cotyledon)*, snesildren *(s. nivalis)*, stjernesildren *(s. stellaris)* og tuesildren *(s. cæspitosa)*, medens rødsildren *(s. oppositifolia)* har rød-violette, gulsildren *(s. aizoides)* gulbrune blomster. I lavlandet vokser de to hvidblomstrede arter, nyresildre *(s. granulata)* og trefingersildre *(s. tridactylites)*. Flere arter af denne slegt dyrkes som prydplanter, saaledes, for kun at nævne et par eksempler, den fra Østasien stammende vakre hængeplante *s. sarmentosa*, der

Nyresildre *(saxifraga granulata)*.

— ⓔ rut, rutting — ⓕ chaleur f; (hjort) rut m.

brunstig — ⓣ brünstig — ⓔ rutting, in heat — ⓕ en chaleur, en rut.

brunt ⓔ (kampens) hede; kraftanstrengelse.

Brunz(e) ⓣ m (f) urin.

brus se sus.

brus (en drik) — ⓣ Brauselimonade f — ⓔ aerated waters — ⓕ limonade (f) gazeuse.

bruse — ⓣ brausen, rauschen; wallen; (b. op) auffahren — ⓔ effervesce, froth, foam; (havet) roar, rush; (b. op) fly out, fire up — ⓕ mugir, frémir; (gjære) fermenter, (skumme) mousser; (b. op) s'emporter, prendre feu. **brushane** (zool.) — ⓣ Streit-, Kampfhahn m — ⓔ ruff — ⓕ combattant m.

brushoved — ⓣ Brausekopf, -wind m — ⓔ hot-headed person — ⓕ tête (f) chaude; étourdi, écervelé m.

brush ⓔ børste; malerkost; risved; krat; basketag; rævehale; (af)børste; streife; stryge (afsted). **b. up** opfiffe.

brusk — ⓣ Knorpel m — ⓔ gristle, cartilage — ⓕ cartilage m.

bruskagtig, brusket — ⓣ knorpelartig, -icht, -ig — ⓔ gristly, cartilaginous — ⓕ cartilagineux.

brusque ⓕ pludselig, uventet; barsk, opbrusende.

brusquer ⓕ overfuse; fremskynde.

brusquerie ⓕ f. barskhed.

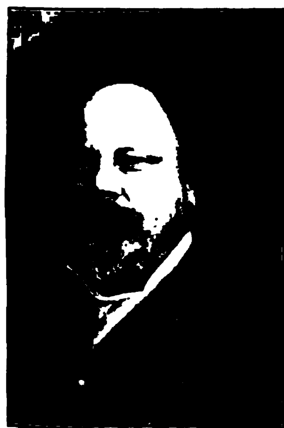
har runde, haarede, hvidnervede blade, som er røde paa undersiden, og smaa hvide blomster, endvidere de i Sydeuropa hjemmehørende arter, porcellænsblomsten (*s. umbrosa)* og den lille fine, sterkt tuede *s. hypnoides*, hvilken sidste ogsaa nylig er fundet vildtvoksende et sted i vort land (Kinn i Søndfjord).

Bergsildrefamilien *(saxifragaceæ)* indbefatter urter med spredte blade samt tokjønnede, regelmæssige, frikronede og 4—5-tallige blomster. Kronbladene og støvdragerne er fæstet i randen af en skaalformig udvidet blomsterbund. Kapselfrugt. Hos os 3 slegter: bergsildre *(saxifraga)*, maiguld *(chrysosplenium)* og jaablom *(parnassia)* (s. d.) B. opfattes nu oftest kun som en underfamilie af *saxifragaceæ*, hvortil da ogsaa ribsfamilien regnes.

Bergskole, en læreanstalt for at uddanne unge bergmænd til underordnede funktionærer ved bergverkerne (som stiger til andre opsynsmænd). Hos os haves en bergskole paa Kongsberg, der i toaarige kurser oplærer eleverne saavel praktisk som teoretisk. I Sverige haves bergskoler i Falun og Filipstad.

Bergslagen, Sverige, bruges som betegnelse for Dalarnes mindre, sydøstlige del, Nedre Dalarne. Blandt traktens rige jernmalmfelter er Bispbergs og Grängesbergs. Her ligger Sveriges største jernverk, Domnarfvet, Korsnäs sagbrug og Falun med Sveriges vigtigste kobbergrube. Bergslags fogderi er den tilstødende del af Västmanland. B e r g s l a g e r n a s j ä r n v ä g, Bergslagsbanan, kaldes linjen fra Göteborg til Falun langs vestsiden af Vänern, ved Mellerud optagende Smaalenene—Dalsland-banen.

Bergslien, B r y n j u l f L a r s e n (1830—98), n. billedhugger (fra gaarden B. paa Voss ved sydenden af Vangsvandet), uddannet ved Kjøbenhavns akademi, udfoldede senere en meget betydelig virksomhed her hjemme. Statuerne af Karl Johan, Wergeland, Asbjørnsen og Johs. Brun i Kristiania skyldes hans frugtbare begavelse. Af det pompøse og freidige i hans kunst giver udkastet til «Kristian Kvart» i Kunstmuseet et indtryk. — Broderen K n u d L a r s e n B. (1827—), som har udført en række historiske billeder og portræter, fortsatte en tid lang Eckersbergs malerskole i Kra. Hans hovedverk, «Oscar II's kroning i Trondhjem», findes paa Kra. slot.

(Fot af J. Lindegaard.)
Brynjulf Bergslien.

Bergstrand, V i l h e l m A l e x a n d e r (1850—91), sv. journalist og politiker. Fra 1874, da han indtraadte i «Nya dagligt allehanda», og indtil sin død var han en af sit lands dygtigste, men tillige mest hensynsløse pressemænd. Særlig opmerksomhed og paa mange hold ogsaa harme vakte en række i brochureform udgivne indlæg fra hans pen i unionsstriden. De har forfattermerket «Marcellus» og blev, ialfald i Norge, betragtet med uvilje; skriftet «Den norske konflikten» (1882) blev her i landet endog forbudt, hvad der var at gjøre det altfor megen ære. Siden 1885 var B. sit blads chefredaktør. I økonomiske spørsmaal repræsenterede han det A. O. Wallenbergske bankkonsortium.

Bergström, P e r A x e l (1823—93), sv. stats- og embedsmand, der foruden forskjellige embeder har indehavt en mængde kommunale og politiske hverv. I andet kammer gjorde han sig (1867—78) bemerket ved sit store frisind, og som statsraad (1870—75) har han fortjenester af jernveienes udvikling. 1888 var han justitsminister.

Bergström, R i c h a r d (1828—93), sv. biblioteksmand, har især gjort sig fortjent ved folkloristiske arbeider og undersøgelser, hvoraf maa fremhæves den af ham i forening med musikeren L. Höijer besørgede udgave af Geijers og Afzelius' «Svenska folkvisor» og hans syslen med svensk religiøs folkedigtning.

Bergstuer, arbeidernes kasernelignende huse ved gruber. Paa Kongsberg kaldes b. zekkenhuse.

Bergsøe, C a r l V i l h e l m O t t o (1835—), d. forfatter, var oprindelig zoolog, men en øiensygdom hemmede tidlig hans videnskabelige virksomhed; dog vandt han doktorgraden 1864. Udgav 1866 «Fra Piazza del Popolo», der vakte enorm opsigt ved sine uforbeholdne skildringer fra datidens Kjøbenhavn, ved sin vilde fantasi og sine brogede billeder fra Italien, som forf. kjendte gjennem lange ophold. Af andre fortællinger kan nævnes «Fra den gamle fabrik» (1869).

Bergþórshváll, gaard paa Islands sydkyst i Vestr-Landeyjar; her boede Njáll Þorgeirsson (s. d.).

Bergtjære, se A s f a l t og P e t r o l e u m.

Bergues *[bærg]*, by i nordlige Frankrige, depart. Nord, ved Dunkerque-kanalen, 5 227 indb. Handel med korn og andre landbrugsprodukter; befæstet med fire forter, vakkert gammelt taarn fra 16 aarh.

Bergumer hav, indsjø i Holland, prov. Friesland, 15 km. øst for Leeuwarden, 11 km. i omkreds, fiskerig.

Bergverksdrift er indbegrebet af de arbeider, hvorved de nyttige mineraler og ertser udvindes og forædles. De arbeider, hvorved disse udtages af jordskorpen, kaldes g r u b e d r i f t (s. d.), de, hvorved mineralerne paa mekanisk maade bliver adskilt fra hinanden og befriet for værdiløse bestanddele, kaldes o p b e r e d n i n g (s. d.) og de, hvorved de i ertserne indeholdte metaller fremstilles ved kemiske processer, kaldes h y t t e d r i f t (s. d.).

B. er en af de ældste industrigrene. Allerede ægypterne og assyrerne drev b. flere tusen aar f. Kr. Det er sandsynligt, at den første b. væsentlig bestod i at nedsmelte de metaller, som forekommer i naturen som gedigne, men allerede tidlig i oldtiden kjendte man til saadanne metaller, der kun forekommer kemisk bundet til andre stoffe. I Mosebøgerne omtales saaledes følgende metaller: guld, sølv, kobber, jern, tin og bly. Om fønikerne vides, at de var dygtige i metaludvinding og bragte denne kunst til Grækenland, hvor b. naaede en betydelig udvikling. Særlig berømte er sølvgruberne ved Laurion, hvor man antager, at der er udtaget over 2 mill. tons bly med mere end 8 mill. kg. sølv. Bergverkerne her gav Athen en betydelig statsindtægt, og under Temistokles udrustedes for den indtægt, driften

Brust Ⓣ f, bryst; livstykke, snørliv. **brüsten** Ⓣ: **sich b.** bryste sig. **Brüstung** Ⓣ f, brystvern. **Brut** Ⓣ f, udrugning; yngel. **Brutbiene** f, drone. **brut** Ⓕ vild, raa; ubearbeidet; brutto(-). **(bête) brute** f, dyr; bagbest. **brutal** — Ⓣ & Ⓔ & Ⓕ brutal. **brutaliser** Ⓕ behandle raat. **brutalité** Ⓕ f, **brutality** Ⓔ dyriskhed; raahed. **brute** Ⓔ ufornuftig, dyrisk; raa; dyr; umenneske. **brüten** Ⓣ ruge. **brutto** — Ⓣ brutto — Ⓔ brute, gross — Ⓕ brut, ort. **bruyant** Ⓕ larmende. **bruyère** Ⓕ f, lyng(hei). **coq** (m) **de b.** tiur. **bryone** Ⓕ f, **bryony** Ⓔ galdebær. **bryde** — Ⓣ (zer)brechen; (ogs. **bry)** quälen, plagen; (sig om) sich um etw. bekümmern, sich an etw. kehren; (brydes) ringen — Ⓔ break; (bry) plague, trouble, annoy; (sit hoved) puzzle, rack (one's brains); (bry sig om) care about (for), mind; (brydes) wrestle — Ⓕ rompre, casser, briser; (ed o. l.) violer; (sit ord) manquer à; (frem) s'élancer, sortir (brusquement), (dag) poindre; (op) partir, se mettre en marche; (løs) éclater, fondre; (bry sig om) se soucier; (brydes) lutter. **brydekamp** — Ⓣ Ringen n, Ringkampf m — Ⓔ wrestling-match — Ⓕ lutte f.

gav, ikke mindre end 200 skibe. — Ogsaa i Spanien var der i oldtiden en betydelig b. Alene i distriktet omkring Kartagena skal ca. 40 000 arbeidere have været beskjæftiget i bergverkerne, og de levninger, som endnu findes af disse grubers afbygning og maskiner, vidner om en betydelig kyndighed.

Efter folkevandringerne og Romerrigets undergang forfaldt efterhaanden de af romerne i provinserne drevne gruber, men b. udvikledes istedet i andre lande. Saaledes anlagdes allerede i det 10 aarh. bergverker i Harzen i Tyskland, hvor det ældste verk antages at være Goslar ved Rammelsberg. Nogen tid derefter berettes ogsaa om bergverker i Böhmen og Sachsen. Et sterkt stød fremad fik b., efterat Agricola i 1556 havde udgivet sin berømte bog «De re metallica», der blev et rationelt grundlag, hvorpaa man kunde bygge videre. Fra Tyskland udbredte den kunst at bygge gruber og tilgodegjøre malme sig videre, og for en del skyldes det ogsaa indkaldte tyske bergmænd, at flere af vore ældste bergverker blev oprettet. — I de nordiske lande havde man fra gammel tid af forstaaet at smelte jern af myrmalm, hvorom allerede «Landnámabók» ved at berette, men om en ordnet egentlig b. her haves ikke beretninger, førend Falun kobberverk nævnes i 1268.

I Norge blev der i slutten af det 15 og begyndelsen af 16 aarh. gjort et par forsøg med b. i Sandsvær og i det Trondhjemske, men ingen af disse forsøg, ligesaa lidt som et nogen tid senere paa at igangsætte et kobberverk ved Guldnes i Seljord, ledede til noget gunstigt resultat. Et par jernverker, der arbeidede med malm udtaget af gruber, blev ogsaa oprettet i det 16 aarh., men i det hele taget fik ikke b. nogen nævneværdig betydning hos os før i det 17 aarh. Som næringsvei fik den først betydning under Kristian IV's regjeringstid, da forekomsterne ved Kongsberg og Røros blev opdaget og taget i drift. Foruden det sidstnævnte verk optoges ogsaa paa denne tid flere andre kobberverker, hvoraf kan nævnes Kvikue el. Inset verk, Ytterøens verk, Sellsverket i Gudbrandsdalen, Lilledals verk i Kvinnherred og kort efter Løkkens el. Meldalens verk. Ved midten af det 17 aarh. oprettedes desuden flere jernverker, saa der ved udgangen af aarhundredet var en betydelig b., idet der da foruden Kongsberg sølvverk var 3 større kobberverker, Røros, Meldalen og Kvikne, samt flere jernverker, hvoraf de betydeligere var Nes, Bolvik, Fossum, Ulefoss, Fritzø, Eidsfoss,Hassel, Dikkemark, Bærum, Hakedal, Eidsvold, Lesje og Mostadmarken (i det Trondhjemske). B. begunstigedes meget af kongerne ved betydelige privilegier. — I hele det 18 aarh. indtog b. en ganske fremskudt plads som næringsvei, og den aarlige produktionsværdi steg jevnt fra $1^{1}/_{4}$ mill. til 3 mill. kr. To kobberverker, Selbu og Foldalen, der optoges i dette aarh., fik en ganske stor betydning, og bl. andre verker, som sattes i drift, var der flere jernverker (Egeland, Moss, Froland, Odalen) samt et koboltverk, Modum blaafarveverk. — Ved Kongsberg sølvverk var der i den sidste del af 18 aarh. en meget sterk drift med over 2 000 arbeidere og i 1771 endog ca. 4 000 arbeidere, men driften var ikke lønnende, saa man i 1804 besluttede at indstille samme. En liden drift, væsentlig for privat regning, fortsattes imidlertid til 1815, da stortinget vedtog, at staten atter skulde gjenoptage verket; men med det forsøg, som derefter gjordes for offentlig regning, gik det ikke godt, hvorefter stortinget i 1830 besluttede at sælge verket ved auktion. Salget blev det imidlertid ikke noget af, og da man i 1832 stødte* paa saa rige anbrud, at disse i løbet af et par aar betalte verkets underskud lige fra 1816, gjenoptog staten atter verket med fornyet kraft. Udbyttet var derpaa meget stort lige til 1860, da den gjennemsnitlige aarlige produktionsværdi oftest udgjorde 900 000 à 950 000 kr. og nettooverskuddet 600 000 kr. Fra 1860 til 1890 var udbyttet noget mindre, men verket gav ogsaa disse aar overskud. I alt har sølvverket 1815—90 leveret 310 000 kg. sølv til en værdi af henimod 48 mill. kr. og havt et nettooverskud af næsten 22 mill. kr. For at betrygge driften i fremtiden oplagdes i 1850-aarene et driftsfond af 4 mill. kr. I slutten af forrige aarh. var derimod sølvverkets stilling mindre god, idet sølvpriserne sank ned til mindre end det halve af, hvad de var før 1870-aarene. I de sidste aar har imidlertid sølvverkets stilling atter forbedret sig; produktionen i 1906 var 6 977 kg. sølv. Foruden ved statens sølvverk har der ogsaa i nærheden af Kongsberg været nogen privat drift paa sølv. Af andre sølvverker i landet kan nævnes Svenningdalen verk i Vefsen, hvor der var drift i 1880-aarene. — Ogsaa for vore øvrige bergverker var begyndelsen af det 19 aarh. i det hele taget en nedgangstid, idet produktionsværdien mellem 1810 og 1820 sank ned til ca. $1^{1}/_{2}$ mill. kr. eller omtr. det halve af, hvad den var ved udgangen af det 18 aarh. Bedriften hævede sig dog nogenlunde snart og skred jevnt fremover til midten af aarh. I det 19 aarh. har det særlig været vore kobberverker, som har havt betydning. Røros kobberverk har saaledes den hele tid været i drift, og fra verket anlagdes i 1644 til 1900 har den samlede produktion udgjort henimod 76 000 tons kobber, hvortil fra 1886 ogsaa kommer ca. $^{1}/_{4}$ mill. tons eksporteret svovlkis med et kobberindhold af omtr. 7 000 tons. Nettoudbyttet af verket antages i alt at have beløbet sig til 36 mill. kr., hvortil kommer i tiende og andre afgifter til staten ca. 16 mill. kr. I de sidste aar har verkets aarlige produktion været ca. 700 tons kobber, og driftsoverskuddet for 1906 var 466 000 kr. Af andre ældre kobberverker, hvor driften fortsattes i foregaaende aarh., kan nævnes Meldals verk, Selbu el Meraker verk og Foldals verk. I den sidste halvdel af aarh. var det imidlertid under synkende kobberpriser en vanskelig tid for de gamle kobberverker, saa de fleste maatte nedlægges. Egentlig har kun Røros verk, der blev fuldstændig moderniseret i 1880- og 90-aarene, været istand til med held at optage konkurrancen. Fra 1860-aarene fik imidlertid flere af kobberverkerne en betydelig biindtægt i udførselen af kobberfattig svovlkis. Efterspørselen efter denne erts medførte desuden, at flere gruber optoges. Saaledes var der 1865—94 en betydelig drift ved Visnes paa Karmøen og af andre svovlkisverker kan nævnes Varaldsøen i Hardanger, Ytterøen, Killingdal og Kjøli i Guldalen m. fl. Landets samlede aarlige produktion af svovlkis gik i 1870-aarene op til henimod 80 000 tons, og henved 900 mand var beskjæftiget ved driften. Af større betydning har været Sulitelma verk, der blev optaget i 1887. Det er nu vort

---

bryder — (t) Ringer m — (e) wrestler — (f) lutteur m.
bryderi — (t) Beschwerde, Mühe f — (e) trouble, bother — (f) peine f.
brydning — (t) Bruch m, Brechung f — (e) breaking osv.: wrestling; (fig) conflict; (lysstraalernes) refraction — (f) rupture f, cassement, brisement m; (lys-) réfraction f.
brysom se besværlig.
bryg — (t) Gebräu, Bräu n — (e) brewing — (f) brassin m.
brygge vb — (t) brauen — (e) brew — (f) brasser.
brygge sb — (t) Quai, Kai m, Schiffbrücke f — (e) wharf, quay, (udløbende) pier, jetty — (f) quai m, jetée f. **bryggesjauer** — (t) Hafenarbeiter m — (e) quay porter, lumper — (f) homme (m) du port.
brygger — (t) Brauer m — (e) brewer — (f) brasseur m.
bryggeri — (t) Brauerei f, Brauhaus n — (e) brewery — (f) brasserie f.
brygning — (t) Brauen n — (e) brewing — (f) brassage m.
bryllup — (t) Hochzeit f — (e) wedding, nuptials — (f) noces f pl, mariage m.
bryn — (t) Augenbraue f — (e) eyebrow — (f) sourcil m.
brynde — (t) Brunst f — (e) heat, passion — (f) ardeur, chaleur f.
bryne — (t) wetzen — (e) whet, sharpen — (f) aiguiser.
brynesten — (t) Wetzstein m — (e) whetstone — (f) pierre f à aiguiser.

største bergverk og beskjæftiger for tiden mere end 1 500 arbeidere. Foruden ved dette verk har der i den nordligste del af landet været en ganske betydelig drift paa kobber og svovlkis ved Alten verk (1830—78), der atter for en tid siden er gjenoptaget, samt ved Bosmo verk, Birtevarre i Lyngen, Kvænangen m. fl. st. Forekomsterne giver formodning om, at ogsaa denne gren af b. vil have en betydelig fremtid i vore nordligste landsdele. Ogsaa i Telemarken har der været drevet adskillige kobbergruber, der imidlertid er af en anden type end de nordenfjeldske kober- og svovlkisforekomster. Det betydeligste kobberverk i Telemarken har været Aamdals verk, der med afbrydelser er drevet fra 1691. Medens driften af vore kobberverker i det hele taget har havt en betydelig fremgang i det sidste aarh., idet produktionsværdien er steget fra 1 mill. til 4 mill. kr. og arbeidernes antal fra 1 000 til 2 000 mand, er derimod de gamle jernverker gaaet tilbage. De fleste af disse fortsatte i den første del af det 19 aarh. sin drift temmelig uforandret og leverede et produkt, som stod i høi anseelse. Produktionen naaede sit høidepunkt i 1841—50, da den beløb sig til omtr. 9 800 tons aarlig, men væsentlig paa grund af fattige malme, dyr transport og stigende priser paa trækul blev fra midten af aarhundredet det ene jernverk efter det andet nedlagt, et par allerede i 1850-aarene, de fleste i 1860-aarene og nogle først i 1870-aarene. Kun ét af vore gamle jernverker, nemlig Nes, er fremdeles i drift. I den senere tid er derimod interessen mere knyttet til nogle mægtige jernforekomster i den nordlige del af landet, hvor der er planer oppe om at igangsætte en meget betydelig drift. Saaledes ved forekomsterne i Dunderlandsdalen, Melø i Bjarkø, Ofoten, Salangen og Sydvaranger. Ogsaa paa flere af de gamle kjendte jernforekomster i den sydlige del af landet, saaledes ved gruberne i Arendalstrakten og ved Norsjø, er der i de sidste aar udvundet endel malm, som er eksporteret uden at blive forædlet her i landet. Hertil kommer ogsaa den transit, som over Narvik eksporteres fra svenske jernforekomster, og som i 1906 var 1 593 132 tons. Paa titanjernsten har der været drevet adskillig drift i nærheden af Egersund og Sogndal. — Af vor b. paa andre metaller har især

Den gjennemsnitlige aarlige produktionsværdi af Norges samlede bergverksdrift (i tusen kroner).

	Sølv.		Guld.	Kobber og svovlkis.		Nikkel.		Kobolt.	Jern.		Andre metaller og ertser.	Apatit.	Feld-spat.
	Fint sølv.	Sølv-erts.		Færdigt kobber.	Malm.	Hytte-produkt	Malm.		Rujern og staal.	Malm.			
1876—80 . . .	625	45	—	796	1 424	877	50	230	307	52	3	363	96
1881—85 . . .	836	111	7	381	2 122	532	21	129	255	19	17	965	150
1886—90 . . .	709	58	29	338	1 408	235	—	48	127	—	67	593	153
1891—95 . . .	450	46	19	635	1 101	222	14	48	110	1	25	171	137
1896—1900 . .	373	19	12	1 122	2 320	15	7	16	112	40	37	81	216
1901—05 . . .	478	—	36	1 387	5 000	195	89	—	87	352	80	93	295

Den aarlige produktionsmængde af den norske bergverksdrift 1901—05 (i tusen kg.).

	Sølv.		Guld og guld-holdige sliger.	Kobber.		Svovl-kis.	Nikkel.		Zink og bly-malm.	Jern.		Apatit.	Feld-spat.
	Fint sølv.	Sølv-erts.		Færdigt kobber	Malm.		Hytte-produkt	Malm.		Rujern og staal	Malm.		
1901	5.68	519	400	1 073	40 726	101 894	40	2 018	90	637	42 252	738	18 323
1902	6.22	471	1 125	1 348	40 499	121 247	60	4 040	30	987	53 675	2 295	19 591
1903	7.27	481	237	1 383	35 417	129 939	75	5 670	335	947	53 476	1 795	18 590
1904	8.06	1 297	—	1 342	36 891	133 603	73	5 352	42	745	45 328	1 456	20 835
1905	7.10	1 570	—	1 153	37 045	162 012	77	5 477	4 241	727	46 582	2 522	22 508

Verdens-produktionen (i tusen kg.).

	Guld.	Sølv.	Kobber.	Bly.	Zink.	Nikkel.	Aluminium.	Kviksølv.	Jern og staal.	Stenkul.
1895	299	5 211	354 000	638 000	417 000	4 388	1 426	4 066	46 527 000	580 186 000
1896	305	5 232	398 000	677 000	424 000	4 427	1 789	4 020	49 449 000	597 677 000
1897	357	5 696	426 000	702 000	443 000	4 758	3 394	4 328	54 116 000	633 343 000
1898	432	5 259	456 000	798 000	469 000	6 898	4 034	4 137	60 130 000	665 521 000
1899	462	5 213	491 000	784 000	489 000	7 855	6 098	3 803	67 242 000	723 618 000
1900	383	5 400	502 000	836 000	478 000	7 526	7 810	3 326	68 327 000	765 158 000
1901	395	5 382	529 000	846 000	507 000	8 810	7 810	3 121	72 400 000	790 349 000
1902	445	5 194	540 000	873 000	545 000	8 739	8 112	4 073	79 316 000	804 115 000
1903	490	5 302	581 000	873 000	571 000	9 850	8 250	3 696	83 412 000	882 865 000
1904	510	5 340	639 000	927 000	625 000	12 000	8 750	3 967	89 971 000	867 020 000

brynje — (t) Harnisch, Panzer m — (e) coat of mail, cuirass — (f) haubert m; cotte (f) de mailles; cuirasse f.

brysom — (t) beschwerlich — (e) troublesome — (f) pénible, fatigant.

bryst — (t) Brust f — (e) breast, chest — (f) poitrine f; (kvindeligt) sein m. **brystbillede** — (t) Brustbild n — (e) bust — (f) buste m. **brystvern** — (t) Brustwehr f — (e) breast-work, parapet — (f) parapet m. **brystvorte** — (t) Brustwarze f — (e) nipple — (f) mamelon m; bout m (de sein).

bryste sig — (t) sich brüsten, sich in die Brust werfen — (e) bridle up; (af) boast — (f) se rengorger, se pavaner; (af) se vanter (de).

bræ — (t) Gletscher m — (e) glacier — (f) glacier m; (sne-) névé m.

bræge — (t) blöken, blähen — bleat — (f) bêler.

brækjern — (t) Brecheisen n — (e) iron crow, crow-bar — (f) levier m.

brække — (t) brechen; (b. sig) sich erbrechen — (e) break; (sig) vomit — (f) rompre, casser, briser; (sig) vomir.

brækmiddel — (t) Brechmittel n — (e) emetic — (f) vomitif, émétique m.

brækning — (t) Erbrechen n — (e) vomiting — (f) vomissement m.

brækvogn — (t) Bremswagen m — (e) brake-van — (f) wagon-frein m.

driften paa nikkel havt betydning. Forekomsten af nikkelholdige malme hos os blev paavist omkr. 1840 og gav stødet til anlæg af flere nikkelverker. De vigtigste af disse var Ringerike, Espedalen, Bamle, Rom (Askim), Sigdal, Evje, Skjækerdalen (Værdalen) og Senjen, hvoraf flere gav meget godt udbytte, og i 1870-aarene var endog et aar den samlede produktionsværdi oppe i 3 mill. kr. Efterat der senere indtraadte prisfald paa metallet, blev imidlertid de fleste af disse verker indstillet i 1880-aarene, og for tiden er kun ét nikkelverk i drift. Driften paa koboltmalm ved Modums blaafarveverk var i den første halvdel af 19 aarh. meget betydelig, og i 1830-aarene var endog dette verk vort største bergverk, der beskjæftigede over 1 000 arbeidere, men senere under synkende konjunkturer blev driften betydelig indskrænket, indtil den helt stansede i 1898. — Der har hos os gjentagne gange været forsøgt b. paa guld. Den betydeligste drift har været ved Eidsvolds guldverk, der optoges i 1758 for statens regning. Men baade da og senere har driften her gaaet med betydeligt underskud. Videre er der forsøgt b. paa guld ved Aardal i Sogn, paa Bømmeløen, et par steder i Telemarken samt paa alluviale forekomster i Finmarken, men ingen af disse forsøg har givet noget gunstigt resultat. — Nogle bly- og zinkgruber har ogsaa været forsøgt. En zinkgrube dreves i 1880-aarene i Saude i Ryfylke. En af de betydeligste zinkforekomster, som kjendes i vort land, synes at være den ved Grua paa Hadeland, hvorpaa der nu skal igangsættes en større drift. Endvidere har vi havt drift paa endel andre ertser: kromjernsten (i Feragsfjeldene ved Røros), rutil, molybdænglans og torit. — Af større betydning har været b. paa apatit og feldspat og nogle andre mineraler, der ikke henregnes til ertserne. Apatit drives paa nogle forekomster i Bamletrakten, hvorfra der i begyndelsen af 1880-aarene aarlig udførtes vel 8 000 tons til en værdi af henimod 1 mill. kr. Feldspat er drevet paa flere steder, og den samlede produktion har i et enkelt aar (1891) været 12 257 tons til en værdi af 214 500 kr. Ogsaa endel glimmer og kvarts er udvundet. — Kul forekommer i Norge kun paa et lidet felt paa Andøen, hvor der er lag tilhørende juraformationen. Kullene fandtes i 1867, men hidtil er der ikke kommet nogen drift i stand.

I 1906 var der ved b. beskjæftiget omtr. 6 500 arbeidere og produktionsværdien kan anslaaes til 9 mill. kr. B. er saaledes for tiden en ganske vigtig næringsvei og har hidtil hos os aldrig været af saa stor betydning som nu. En hel del nye foretagender, samt store nyanlæg ved flere af de allerede før nævnte, tildels meget mægtige malmforekomster, i de nordlige landsdele, og videre gjenoptagelse af Foldals og Meldals verk, optagelse af Rustvangen gruber i Kvikne og Tønset m. fl., giver gode løfter for norsk b. i de nærmest kommende aar.

Af foranstaaende tabeller, der opgiver den aarlige produktion og produktionsværdi af de forskjellige metaller, vil man kunne danne sig en forestilling om udviklingen af den norske b. i løbet af de sidste 30 aar. Til sammenligning findes ogsaa en tabel over den aarlige verdensproduktion af en del metaller.

Bergün, landsby i Schweiz, kanton Graubünden, paa en halvø mellem to alpestrømme, 1389 m. o. h., nedenfor landsbyen Bergüner Stein's vilde fjeldkløft, gjennemstrømmet af elven Albula.

Berhampur (Barhampur). 1. By i eng. Ostindien, prov. Bengalen, ved elven Bagirathi, 25 000 indb. 2. By i eng. Ostindien, prov. Madras, 25 000 indb. 3. Barhanpur el. Burhanpur, by i midtre Ostindien, division Narbada ved elven Tapti; fabrikation af silketøier, handel; afstaaet 1860 til englænderne, over 30 000 indb.

Beri-beri betegner 1. en sygdom blandt den fastboende befolkning i tropiske og subtropiske lande, som særlig angriber kraftige mænd, og hvis væsentligste kjendemerke er tegn paa lidelser i lemmernes nerver («neuriter») med smerter samt mere eller mindre udtalt følelsesløshed i huden og lammelser i musklerne, fornemmelig paa leggene. Paa sidstnævnte optræder tillige lidt hævelse paa grund af vatersot, medens derimod vatersotten kun sjelden er sterkere udtalt og udbredt over større dele af kroppen. I modsætning til disse tilfælde af saakaldt «vaad» b.-b. svinder hos enkelte andre patienter legemet ind til «skind og ben» paa grund af en skrumpning af muskulaturen, saakaldt «tør» b.-b. Af andre symptomer merkes kortpustenhed og hjertebank paa grund af en hjertesvækkelse, der stundom uventet og trods et ellers godartet forløb pludselig kan fremkalde døden. Sygdommen er bl. a. hyppig i Sydamerika, Bagindien, holl. Ostindien og det sydlige Kina; ligeledes i Japan, hvor den kaldes «kak-ke». Europæere kan angribes, men forholdsvis sjelden; saa meget merkeligere var en epidemi i Richmond sindssygeasyl ved Dublin 1894—98. Denne sygdoms aarsagsforhold er meget uklare. Da den i tilslutning til et i 1884 indført nyt kostregulativ er aftaget særdeles betydelig paa den japanske orlogsflaade, og da den meget hyppig udbryder i fængsler, troppeafdelinger og under andre forhold, hvor de angrebne har fælles husholdning, har mange søgt sygdommens aarsag i en eller anden feil ved maden, særlig i en utilstrækkelig føde (japanske militærlæger) eller i bedærvede næringsmidler, fremfor alt bedærvet ris. Men iagttagelser paa den hollandsk-indiske flaade stemmer ikke med dem paa den japanske, og man har ofte seet, at f. eks. to kuld fanger eller to arbeidslag har faaet samme kost, medens kun det ene er angrebet af sygdommen. Hertil kommer, at de angrebne ikke bedres paatagelig ved en forandring af kosten, men nok ved en forandring af opholdssted. Derfor antager mange, at sygdommen skyldes et smittestof, som er bundet til visse lokaliteter og herfra kanske tildels kan overføres gjennem foden, men ogsaa paa anden vis.

Ligeoverfor denne «egte» b.-b. staar 2. den saakaldte skibs-b.-b., som i de sidste ca. 10—15 aar har optraadt forholdsvis hyppig paa europæiske og ikke mindst norske handelsskibe. Under dette navn skjuler sig muligens flere sygdomme. Nogle tilfælde, men dette er de ulige sjeldneste, er som den «egte» sygdom forbundet med neuriter (følelsesløshed og lammelser) og en arbeidsudygtighed, som selv under de bedste forhold pleier at vare i maanedsvis. I det overveiende antal tilfælde ytrer imidlertid skibs-b.-b. sig kun ved en svækkelse, der vistnok i overensstemmelse med den «egte» sygdom tildels kan fremkalde pludselige dødsfald ved hjertelammelse, men i modsætning til samme paa den

---

brændbar — (t) brennbar — (e) & (f) combustible inflammable.

brændbarhed — (t) Brennbarkeit f — (e) inflammability, combustibility — (f) inflammabilité, combustibilité f.

brænde — (t) brennen — (e) burn; (lig) cremate; (kirurg.) cauterize; (teglsten) bake; (brændevin) distil; (kaffe) roast — (f) brûler; (brændevin) distiller; (tegl) cuire; (saar) cautériser.

brændemerke — (t) Brandmal n — (e) brand, stigma — (f) stigmate m, flétrissure f. Vb — (t) brandmarken — (e) brand, stigmatize — (f) stigmatiser, flétrir.

brænde sb, se brændsel.

brænder (paa lampe) — (t) Brenner m — (e) burner — (f) bec m.

brænd(e)vin — (t) Branntwein m — (e) spirits, brandy — (f) eau-de-vie f.

brændglas — (t) Brennglas n — (e) burning-, sun-glass — (f) verre (m) ardent.

brændpunkt — (t) Brennpunkt m — (e) focus — (f) foyer m.

brænding — (t) Brennen n, Brand m; (mod klippe) Brandung f — (e) burning osv.; (mod klippe) surf, breakers — (f) brûlement osv.; (mod klippe) brisant m

brændsel — (t) Brennholz n, Feuerung f — (e) firewood, firing — (f) bois (m) de chauffage, combustible m.

brød — (t) Brot n — (e) bread; (enkelt b.) loaf (of bread) — (f) pain m.

brødfrugttræ — (t) [illegible]

ene side ikke er forbundet med neuriter og paa den anden side frembyder en sterkt udtalt vatersot paa fødderne og leggene eller tillige opover eller over hele kroppen. Denne form bedres eller helbredes gjennemgaaende paafaldende hurtig, f. eks. inden 8—14 dage, efterat de angrebne iland eller af et forbiseilende skib har faaet fersk proviant, særlig ferske grønsager el. poteter, men ogsaa ferskt kjød el. friske eg. Kommer hertil, at sygdommen næsten kun optræder paa seilskibe paa langfart, d. e. under forhold, hvor det gaar lang tid, inden man faar fersk proviant, medens sygdommen omtrent ikke optræder paa dampskibe i de samme ruter, er der al grund til at opfatte denne lidelse som en form el. slegtning af skjørbug. Derimod er spørsmaalet om, hvad der betinger, at kost, som ikke er fersk, kan fremkalde sygdommen, endnu ligesaa paa det urene som skjørbugens aarsager overhovedet. Foreløbig skylder somme paa en altfor udstrakt brug af hermetiske fødemidler, andre paa det daarlige bløde brød, man hyppig benytter paa langfart; men for den sags skyld kan kanske ogsaa de tørrede poteter, man ofte bruger paa lange sjøreiser, tildels bære skylden.

Berīder, hestedressør, specielt en, hvis hovedbeskjæftigelse det er at tilride, d. e. dressere heste for ridning. Bruges ogsaa om dem, som i cirkusmanegen udfører mere eller mindre kunstfærdige øvelser med en dresseret hest (kunstberidere).

Bering, Vitus Jonassen (1681—1741), d. sjømand, f. i Horsens, kom i rus. tjeneste og gjorde 1725—41 tre reiser i det efter ham opkaldte hav. I 1728 udforskede han strædet mellem Asien og Amerika, «Beringsstrædet», og i 1741 nordvestkysten af Amerika, men strandede paa tilbageveien paa «Beringsøen» og døde der.

Beringshavet er den nordligste del af Stillehavet n. f. Aleūterne mellem Asien og Amerika (Alaska); det forbindes med Nordishavet ved Beringsstrædet. Størrelsen er 2¼ mill. km.^{2} Det blev opdaget 1648 af kosakken Desjnev og beskrevet 100 aar senere af Bering. Det er meget rigt paa forskjellige sælarter, og engelskmændene (kanadierne), amerikanerne og russerne gjorde derfor alle fordring paa eneret til at fiske og jage der. Ved en international voldgiftsret i Paris 1893 blev det afgjort, at Beringshavet er, udenfor den sedvanlige territorialgrænse, aabent for alle nationer.

Beringshav-spørsmaalet, et folkeretsligt stridsspørsmaal, der opstod ved Nordamerikas Forenede staters krav paa eneret til sælhundfangst i Beringshavet. Da i 1887 en toldkutter tilhørende de Forenede stater negtede et kanadisk fartøi at drive sælfangst i dette hav, førtes der lange forhandlinger mellem de Forenede stater og den britiske regjering, indtil de enedes om at indbringe sagen for en voldgiftsret, der i 1892 traadte sammen i Paris. Ved voldgiftskjendelse af 15 aug. 1893 blev de Forenede staters krav underkjendt. Paa grundlag af denne voldgiftskjendelse er de Forenede stater og England kommet til enighed ang. bestemmelser om sælhundfangsten udenfor territorialgrænsen for at beskytte sælhundene i Beringshavet mod udryddelse. Senere har ogsaa enkelte andre stater sluttet sig til den engelsk-amerikanske aftale.

Beringskjold, Magnus (1721—1804), danskfødt kjøbmand i Lübeck, 1756 udnævnt til hofraad hos hertugen af Holsten-Gottorp, 1758 adlet af keiseren. Var en tid med Karl Peter Ulrik i Rusland, men forlod dette land og begyndte at kjøbe landeiendomme i Danmark. En strid om kjøb af krongods paa Møen vakte hans had mod Struensee, og han blev hovedmanden i sammensvergelsen mod denne 1772. Af Guldberg ansaa han sig ikke tilstrækkelig belønnet; denne lod ham 1781 arrestere paa en løs anklage, hvorefter han holdtes fængslet til 1796, 1785—96 paa Bergenhus; sine sidste aar levede han i Stavanger.

Beringsstrædet, stræde mellem Asien og Nordamerika, forbinder Nordishavet med Stillehavet, mindste bredde 80 km., største dybde 90 m. Midt i strædet ligger Diomedesøerne. Passeredes første gang af kosakken Desjnev (1648), saa af Bering (1728) og Cook (1778). Cook fastslog, at det skilte Asien fra Amerika.

Beringsøen, ø i s. Beringshav ø. f. Kamtsjatka, 1 593 km.^{2} med 670 indb.; nøgen, men rig paa sæler og havotere. Det amer. Alaskakompani har jagtret og handelsstation paa øen. Bering døde her 8 decbr. 1741.

Bériot *[berjå']*, Charles de (1802—70), belg. violinvirtuos, i sin tid meget berømt og afholdt, professor senest ved konservatoriet i Bruxelles, g. m. sangerinden Malibran-Garcia, hovedet for den belgiske violinskole, hvorfra bl. a. udgik Prume, Vieuxtemps, Léonard, har komponeret en mængde virtuosmusik og studieverker. Døde blind og delvis lam.

Be'rislav, by i s. Rusland, guvernement Cherson, ved elven Dnjepr, 12 081 indb. (1900); handel med korn og træ.

Berja *[bérka]*, by i s. Spanien, provins Almeria, ved foden af Sierra de Gador. 13 224 indb. (1900); blygruber, fabrikation af papir og lærred, vinavl.

Berkeley *[bə̄'kli* el. *bā'əkli]*, George (1684—1753), skarpsindig eng. filosof, studerede i Dublin (bl. a Lockes og Descartes' verker), blev 1721 prest i Irland, var en tid i Amerika og vilde oprette et universitet paa Bermudasøerne, 1734—52 biskop af Cloyne. I sin filosofi bygger han paa Descartes og Locke. Det eneste, der er os givet med umiddelbar vished, er vore forestillinger, der alle stammer fra sanseindtryk. Disse maa have en aarsag; men at slutte, at der eksisterer en til disse indtryk svarende legemlig verden, er uberettiget. Den ydre aarsag til de forestillinger, der uden vor vilje opstaar i vor bevidsthed, maa søges i en vilje udenfor vor, i en almægtig aand, som dels direkte paavirker vor, og dels lader de enkelte aander indbyrdes vekselvirke med hinanden. Hovedverker: «New theory of vision» (1709), «Principles of knowledge» (1710) og «Dialogues between Hylas and Philonous» (1713), hvilken sidste er oversat paa norsk under titelen: «Natur og aand». B. har havt stor betydning for den senere filosofi, særlig for Hume og J. Stuart Mill; i psykologien ved sin forklaring af rumforestillingernes opstaaen og sin teori om almenforestillingerne (de abstrakte begreber).

Berkeley *[bə̄'kli* el. *bā'əkli]*. 1. By i England, Gloucestershire, 6 277 indb. (kommune), producerer gloucesterost. Jenners fødested (1749). 2. By i de Forenede stater, staten Kalifornien, ved San-Franciscobugten, 13 214 indb. (1900), her er Kaliforniens universitet, flyttet did

---

fruchtbaum m — (e) bread-fruit-tree — (f) arbre (m) à pain; jaquier m. **brødføde** se ernære. **brødnid** — (t) Brotneid m — (e) (professional) jealousy — (f) jalousie (f) de métier. **brødstudium** — (t) Brotstudium n — (e) professional study — (f) gagne-pain m.

brøde — (t) Versehen n, Schuld f — (e) fault, blame, guilt — (f) faute f, péché, tort m; (i retssproget) délit m. **brødefuld** — (t) schuldvoll, -beladen — (e) faulty, guilty, culpable — (f) coupable.

brøk — (t) Bruch m — (e) fraction — (f) fraction f.

brøl — (t) Gebrüll n — (e) roar, bellow — (f) mugissement, beuglement, rugissement m.

brøle — (t) brüllen — (e) roar, bellow — (f) mugir, beugler; (løve, tiger) rugir. **brøl(e)abe** — (t) Brüllaffe m — (e) preacher monkey — (f) hurleur m.

brønd — (f) Brunnen m — (e) well — (f) puits m.

brøstfældig se forfalden.

brøstholden — (t) beeinträchtigt — (e) prejudiced — (f) lésé.

buanderie (f) f, vaskeri.

bubale (f) m, (afrikansk) antilope.

bubble (e) boble; falskt skin; skyde bobler; narre, lure.

Bube (t) m, gut; knegt.

bube (f) f, blemme.

Büberei (t) f, skurkestreg.

Bübin (t) f, tøs.

bübisch (t) gutteagtig; slyngelagtig.

fra det kort søndenfor liggende Oakland, med 300 lærere og 4 000 studenter (1902) og med observatorium (Lick observatoriet) paa det 75 km. i s. liggende Mt. Hamilton.

Berkhampstead *[bə̄'kəmsted]*, by i Melkem-England, Hertfordshire, 5 219 indb. (1901), ved Grand Junction kanal; fabrikation af trævarer, kurvfletning; digteren Cowpers fødested.

Berkovitza (Berkovica), by i det nordvestlige Bulgarien ved Balkans (Stara Planinas) nordlige skraaning, 5 000 indb., handel med huder og silke.

Berks (Berkshire) *[bə̄ks, bə̄kšiə]*, grevskab i sydlige England paa høire bred af Themsen, 1 870 km.² med 254 931 indb., bakket sletteland med høider til 300 m. (White Horse Hill 272 m.), White Horsedalen er meget frugtbar (i nord), i syd Windsors park. Vigtigste næringsveie akerbrug og fædrift (svin, ost bekjendte).

Berlat (Berlad), by i Rumænien, nedre Moldau, ved elven B., bielv til Sereth, 24 484 indb. Kornhandel og brændevinsbrænderier.

Berlepsch, August, friherre von (1818—77), t. landmand og biavler, opfandt de kunstige vokstavler og skrev flere udbredte verker om biavl.

Berlepsch, Hans Eduard von (1852—), t. kunsthistoriker, har særlig behandlet t. renaissancekunst og arkitektur.

Berlepsch, Hans Hermann, friherre von (1843—), t. statsmand og socialpolitiker, 1889 overpræsident for Rhinprovinsen og 1890—96 preussisk handelsminister. B. ledede den i 1890 sammenkaldte internat. arbeiderbeskyttelseskonference i Berlin. Han har taget initiativet til talrige socialpolitiske reformer, til grundlæggelsen af det betydningsfulde «Gesellschaft für soziale Reform» og til oprettelsen af et tysk rigsarbeidsbureau, ligesom han mere end nogen anden medvirkede til de tyske handelstraktaters afslutning i 1890-aarenes begyndelse.

Berlevaag, betydeligt fiskevær med 72 beboede huse og 410 indb., ved en liden bugt i den nordvestlige del af Varangerhalvøen, Tanen herred, Finmarkens amt. I vaarfisket ligger der 4—600 mand; endnu bruges mest fembøringer med 4—5 mands besætning. Havnen ligger aaben for nordlige og østlige vinde. Stedet, der har post og telegraf, er dampskibsanløbssted; der er trandamperi (medicintran) og kapel af samme navn som fiskeværet.

Be'rlichingen, Götz v. (omtr. 1480—1562), berømt tysk ridder, f. i Württemberg. Fra sit slot Homberg ved Neckar plyndrede han kjøbmændene paa riddervis og blev i den anledning to gange erklæret i rigets akt. 1519 hjalp han hertug Ulrich af Württemberg mod det schwabiske byforbund. Under bondekrigen tvang bønderne ham til at være deres anfører, men han forlod dem hurtig og indesluttede sig paa sin borg. Senere deltog han i Karl V's tog mod tyrkerne og mod Frankrige 1544. Götz døde paa Homberg. Da han i en kamp havde mistet sin høire haand, lod han sig lave en kunstig jernhaand; deraf hans tilnavn «Götz mit der eisernen Hand». Han har selv forfattet sin levnetsbeskrivelse: kildeskriftet for Goethes skuespil «Götz v. B.».

Berlin, Johan Daniel (1710—75), tyskfødt fortræffelig orgelspiller og grundig musikteoretiker, komponist og forfatter, senest organist i Trondhjem, hvor han ogsaa var overbranddirektør.

Berlin, Nils Johan (1812—91), sv. kemiker, 1845 ekstraordinær professor i farmakologi ved universitetet i Lund, 1847 professor i kemi og mineralogi, 1862 i medicinsk og fysiologisk kemi sammesteds. Forfatter af en række meget skattede læse- og lærebøger saavel af videnskabelig som af mere populær eller rent elementær art. Hans «Lärobok i naturläran» udkom i 13 oplag (425 000 ekspl.), overs. til norsk (5 opl.), dansk (4 opl.) etc.

Berlin, hovedstad i det Tyske rige og i kongeriget Preussen, ligger paa begge sider af elven Spree paa ca. 52° 30' n b. og 13° 24' ø. l. Byen omfatter en flade af 63.35 km.² (Kristiania 16.55 km.²) og har 2 040 222 indb. (1905). Det er Europas 3dje største by, efter London og Paris. Byen har i det 19 aarh. havt en meget sterk vekst. I 1816 var folketallet knapt 200 000, i 1850 ca. 1/2 mill., i 1890 over 1 1/2 mill. Omkring B. ligger der en hel del selvstændige kommuner, som er helt vokset sammen med byen, f. eks. Charlottenburg, og regnes alle disse med, bliver «Stor-Berlins» folketal over 2 1/2 mill. Af det eg. B.s indb. er 1 704 627 protestanter, 223 948 katoliker og 98 892 jøder. Skjønt jøderne saaledes blot er 5 pct. af hele befolkningen, spiller de dog en meget stor rolle, da de eier en hel del af byens største forretninger, banker, aviser etc.

B. er en meget regelmæssig og ensformig bygget by. Gaderne er brede og skjærer hverandre oftest retvinklet. Der findes kun faa boulevarder i lighed med de parisiske. Men gaderne er ypperlig brolagt, og de holdes mønsterværdig rene. Husene er 5—6 etages kaserner, bygget af mursten; bare offentlige bygninger og finere privathuse er bygget af naturlig sten. Da byens fladerum er lidet, bliver den meget tæt bebygget, paa hver km.² bor der over 32 000 mennesker (i Kristiania knapt 14 000). I det indre B. er der faa parker, men i de ydre bydele er der mange vakre anlæg.

Til orientering i byen er det praktisk at gaa ud fra «Unter den Linden» (Under lindetrærne). Fra en plads, hvor slottet, den nye domkirke og et stort kunstmuseum ligger, strækker denne 60 m. brede gade sig i ø.-v. retning til Brandenburger Thor i en længde af 1 km. Den har flere kjørebaner, ridebane etc. og er beplantet med flere rækker lindetræer. Vakre bygninger ved Unter den Linden er operaen, det kgl. bibliotek, universitetet, tøihuset og flere store hoteller. Lige ved begyndelsen af gaden staar en rytterstatue af Fredrik II. Lodret paa Unter den Linden gaar den 3 km. lange Friedrichstrasse, en af de største forretningsgader med store butiker. En anden stor forretningsgade er Leipzigerstrasse, parallel Unter den Linden s. f. den. Den ender i v. paa Potsdamerplatz, hvor gadetrafiken kanske er aller livligst. Unter den Linden slutter i v. ved Brandenburger Thor, men fortsættes vestenfor denne gjennem den storartede park Thiergarten, som optager et fladerum af 2 1/2 km.², d. e. 2 500 norske maal. I parkens nordøstre hjørne ligger rigsdagsbygningen, og udenfor den er reist en statue af Bismarck. I nærheden staar Siegessäule, reist til minde om tyske seierrige krige, og fra denne gaar sydover gjennem parken Siegesallee, af keiser Wilhelm II smykket med 32 marmorgrupper af hans forfædre. S. f. Thiergarten bor B.s rige folk i pragtfulde huse af sandsten. Arbeiderbefolkningen

---

bubo (e), **bubon** (f) m, lyskebyld.
bubonocele (e), **bubonocèle** (f) f, lyskebrok.
buccal (e) & (f) kind-, kjæve-.
buccaneer, buccanier (e) sjørøver.
buccin (f) m, trompetmusling.
Buch (t) n, bog.
Buchampfer, -klee (t) m, gjøkesyre.
Buche (t) f, bøk.
bûche (f) f, vedtræ, -kubbe; arbeidsbænk; stræv; slagsmaal.
Büchel (t) f, bøkenød.
buchen, büchen (t) bøketræs-.
buchen (t) bogføre.
bûcher (f) m, vedskjul; baal.
bûcher (f) tilhugge; prygle; slide, klemme paa.
bûcheron (f) m, vedhugger.
Buchfink (t) m, bogfinke.
Buckkohl (t) m, (bot.) svæve.
Buchs(baum) (t) m, buksbom.
Büchse (t) f, bøsse.
Buchstabe (t) m, bogstav.
buchstabieren (t) stave.
Bucht (t) f, bugt, krog.
buchten (t) bugte.
buchtig (t) bugtet.
Buchweizen (t) m, boghvede.
buck (e) bøgelud; daahjort; han af gjed, faar, kanin, hare; (vb) bøge; pulverisere; parre sig.
Buckel (t) m, pukkel; ryg; bule, bukkel, lok.
buck(e)lig, bucklicht (t) pukkelrygget.
bücken (t) bøie, bukke.
bucket (e) spand, pøs; hjulskovl.

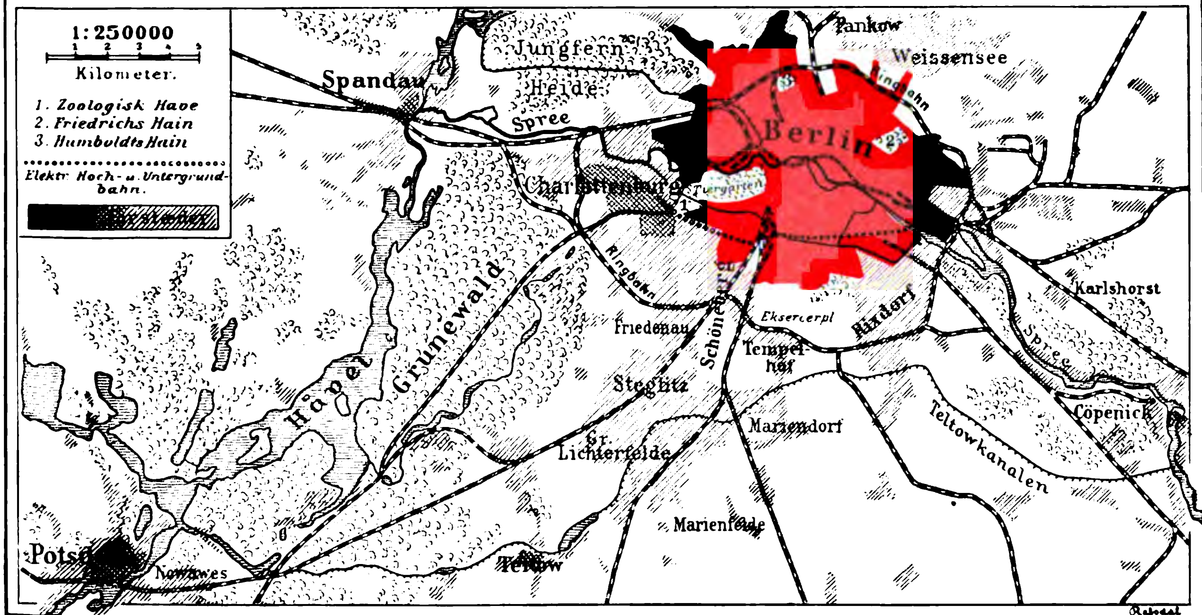
KART OVER BERLIN

1:33000

200 400 600 800 1000

Meter.

1. Det kgl. Slot
2. Domkirken
3. Altes Museum
4. Neues —"—
5. Pergamon —"—
6. Nationalgalleri
7. Ruhmeshalle (Töihus)
8. Universitetet
9. Det kgl. Bibliotek
10. Pal. Kais. Wilh. I
11. Operaen
12. Rigsbanken
13. Rigsdagsbygningen
14. Det nye kgl. Operahus
15. Det kgl. Skuespilhus
16. Deutsches Teater
17. Lessingteatret
18. Neues Teater
19. Schillerteatret
20. Berlinerteatret
21. Hovedpostkontor
22. Raadhus
23. Mus. f. Völkerkunde
24. —"— Naturkunde

BERLIN

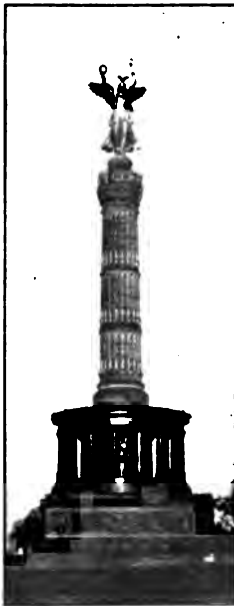
1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

1. Unter den Linden. 2. Rigsdagsbygningen med Bismarckmonumentet. 3. Den nye domkirke. 4. Siegessäule. 5. Den elektriske høibane. Bro over Anhalterbanen ved Trebbinerstrasse. 6. Brandenburger Thor. 7. Tøihuset.

bor i byens nordlige og østlige del, hvor gaderne er indrammet af triste leiekaserner i uendelig række.

B. er Tysklands største fabrikby, mere end halvparten af befolkningen lever af haandverk og industri. De vigtigste industrigrene er jernstøberier, maskinfabriker og elektriske fabriker (Allgemeine Elektricitätsgesellschaft, Siemens, begge verdensfirmaer). Videre kan nævnes fabriker for klæder og tøier (bare i damekaaber for næsten 100 mill. kr. aarl.), tobak, sukker, spiritus, kemikalier, lædervarer, kirurgiske og fysikalske instrumenter, porcellæn, ølbryggerier, bogtrykkerier, litografiske anstalter o. m. m. Handelen er den næstvigtigste næringsvei. B. er midtpunktet i Europas jernbanenet med direkte linjer til næsten alle hovedstæder i Europa. Desuden er B. forbundet med alle Tysklands store elve ved kanaler, og derved bliver den ogsaa en stor sjøhandelsby. Inde i byen er trafiken meget livlig, omend selve gadetrafiken ikke er saa stor som i London og Paris. Sporveisnettet er fortræffeligt, og desuden er der en mængde omnibuslinjer. Rundt byen fører en ringjernbane, og tvers igjennem den gaar Stadtbahn og elektrisk «høibane». Samtidig som B. er blevet Tysklands største industri- og handelsby, er den ogsaa blevet midtpunktet i landets aandsliv. Universitetet er det største i Tyskland. Det har lærere inden alle optænkelige videnskabsgrene og (i 1906) ca. 9 000 studenter. Mange udlændinger studerer her, deriblandt ogsaa adskillige nordmænd. Det kgl. bibliotek i B. er Tysklands største; det har over 1 mill. bind. Videre er der i B. høiskoler og akademier for alt muligt, og naturligvis en mængde skoler. Folkeskolerne har 225 000 elever. — I B. udkommer der over 1 000 aviser og tidsskrifter. Der findes store kunstsamlinger, og stat og kommune gjør de største anstrengelser for i denne hensende at hæve byen op i samme høide som dens ældre søstre blandt verdensbyerne. Storartede museer er især Altes Museum (gammel kunst) og Pergamisches Museum med en mængde sager fra det gamle Pergamon. Der findes mange «Denkmäler» (mindesmerker) paa gader og pladse, men de fleste er af liden interesse og fremstiller mest konger og generaler. Teatre findes i et antal af omtr. 20. De vigtigste er operaen, det kgl. skuespilhus, Lessingteatret, Deutsches Teater, Schillerteatret etc. Medens Wien før var centrum for tysk skuespilkunst, er det nu B. Paa teatrene spilles alle landes skuespil; Ibsen indtager en fremtrædende plads. Ogsaa inden musiklivet er B. blevet den ledende tyske by. — Berlinerne er i det hele meget fornøielseslystne. Der findes et utal af varieteer, restaurationer og kaféer. De vældige «ølpaladser» Bier-paläste) er stadig fyldt med drikkende og spisende folk. og paa gaderne er der et sterkt, men ikke netop tiltalende liv hele natten igjennem. — B. er paa alle omraader blevet, hvad dens borgere har stræevet efter, en verdensby. Der hersker i B. et brusende liv, den har forlængst overfløiet Wien som tysk kulturcentrum, og den tid er maaske ikke fjern, da den i indbyggertal vil naa Paris. — B. styres af 2 borgermestre, 34 byraader og et kommunestyre paa 144 medlemmer. Budgettet balancerer (1902/03) med 100 mill. kr. I byens tjeneste er der 20 000 mennesker; politiet har en styrke af omtr. 7 000 mand, som holder stram militær orden. Som rigshovedstad er B. keiserens residens. Han bor dog den største del af aaret i Potsdam. B. er videre samlingssted for forbundsraad og rigsdag og for den preussiske landdag. Næsten alle stater har legationer og konsulater i B., deriblandt ogsaa Norge (gesandtskab og generalkonsulat). — B. har en vældig garnison; i gadelivet spiller uniformen en stor rolle.

Omegn. B. ligger paa en stor sandslette, som ofte er meget trist af udseende. Blot i v. henimod Potsdam og Spandau er det vakkert, især i Grünewald, en lidt kuperet naaleskog, som ligger omkring Havel. Grünewald er berlinernes vigtigste sommerudflugtssted. Imellem Potsdam og Spandau og endda længer nord er Havel bred som en indsjø, og her drives der meget lystseilads.

Historie. De ældste bydele Kölln og Berlin (vendisk navn) fik byrettigheder ca. 1240. De to forenede byer blev ca. 1400 med i Hansaforbundet. I 1448 blev byen residens for landets fyrste. Den store kurfyrste gjorde meget for byen, som gik sterkt frem i det 17 aarh.s sidste del paa grund af indvandring af franske hugenotter. B. blev nu Preussens hovedstad og udvidede sig sterkt under Fredrik I og Fredrik II. Den er flere gange blevet beleiret og indtaget af østerrigere, russere og franskmænd. Dens vekst i 19 aarh. er beskrevet ovenfor. (Se plan og planche.)

Berlin *[bə̄lin]*, Nordamerika. 1. By i Kanada, Ontario, mellem Ontario- og Huron-sjøerne, 10 000 indb., fabriker. 2. By i Wisconsin, ved Foxelven, v. f. Winnebago-sjøen, sagbrug. 3. By i New Hampshire, ved den nordlige fod af White Mountains og Mt. Washington, ved Androscogginelvens fosser, med væverier.

Berlinerblaat, blaat farvestof, fandt tidligere udstrakt anvendelse til malerfarve, tøifarvning, tapet- og tøitryk samt blæk. Er nu delvis fortrængt af ultramarin og tjærefarver. Lys- og syreegte. Ødelægges af alkaliske opløsninger. Finere sorter kaldes ofte «pariserblaat». Vanduopløseligt b. fremstilles ved fældning af et jernoksydsalt med ferrocyankalium. «Turnbulls blaat» faaes derimod ved at fælde et jernoksydulsalt med ferricyankalium. I farverierne frembringes det paa selve fibrene, og paa samme proces beror lystryk (s. d.). Vandopløseligt b. faaes f. eks. med forrocyankalium og underskud af et jernoksydsalt.

Berlinerkongressen afholdtes fra 13 juni—13 juli 1878 af repræsentanter for Europas seks stormagter samt Tyrkiet efter Tysklands indbydelse; dens hensigt var at revidere de ved freden til San Stefano (3 mars 1878) fattede beslutninger. B., hvis ledende mænd var Bismarck og Beaconsfield, resulterede i den saakaldte Berlinerfred, ved hvilken Rumænien, Serbien og Montenegro erklæredes, for uafhængige, Bulgarien deltes i et selvstændigt, men under Tyrkiet skatskyldigt fyrstendømme og en under sultanens overhøihed stillet provins, Østrumelien, Rusland tilkjendtes Bessarabien og et stykke af Armenien, medens Østerrige fik ret til at besætte Bosnien og Herzegovina; England havde allerede tidligere ved en hemmelig traktat med Tyrkiet sikret sig Cypern. Rusland, hvis fornemste repræsentant var rigskansleren Gortschakoff, ansaa sig ved disse beslutninger sterkt forfordelt, idet det blev tvunget tilbage fra flere af de ved St. Stefano-traktaten ensidig opnaaede fordele.

---

buckle ⓔ (fæste med) spænde; krølle, lok.

buckler ⓔ skjold.

Bückling ⓣ m, buk: røgesild.

buck-mast ⓔ bøkenødder.

buckram ⓔ dvelg, stivt lærred; stiv.

buckskin ⓔ hjorteskind.

buckthorn ⓔ troldheg.

bucolic ⓔ, **bucolique** ⓕ hyrdemæssig: ⓔ ogs. hyrdedigt.

bud — ⓣ (sende-) Bote m; (bibelsk) Gebot n: (befaling) Geheiss n, Befehl m; (auktions-) Anerbieten n — ⓔ (befaling) command(ment), order; (erende) message; (sende-) messenger; (hotel-) bearer; (auktions-) bid(ding) — ⓕ commandement, ordre, précepte m; (auktions-) mise, (sur)enchère f; (sende-) messager, envoyé, porteur m; (kontor-) garçon m. **sende bud efter** — ⓣ nach einem schicken — ⓔ send for — ⓕ envoyer chercher.

bud ⓔ knop; knoppes, spire.

Bude ⓣ f, bod; hybel.

budeie — ⓣ Milchmädchen n — ⓔ milkmaid — ⓕ vachère, trayeuse f.

budge ⓔ røre sig, gaa sin vei.

budget — ⓣ Budget n — ⓔ budget — ⓕ budget m.

budget ⓔ pose, taske; budget.

budskab — ⓣ Botschaft, Nachricht f — ⓔ tidings — ⓕ message m; (tidende) nouvelle f.

bue — ⓣ Bogen m: (i bygverk) Gewölbe n — ⓔ Low; (hvælving) arch; (cirkel) arc; (krum linje)

Berliner Lokalanzeiger, sterkt udbredt tysk nyhedsavis, der udgaar to gange daglig undtagen søndag, da det kun udgaar som morgenavis. Dets grundlægger og udgiver er Aug. Scherl (s. d.). Bladet, der 1907 udgaar i sin 25de aargang, er upolitisk. Det begyndte som «kjøkkenavis», men læses nu selv i de allerhøieste kredse. Det har vundet sit ry ved sine førstehaands telegrafiske og andre nyheder.

Berliner Tageblatt, tysk frisindet daglig avis, udgivet af Rudof Mosse, grundlagt 1872. Dets daglige oplag er 1907 op til 120 000 ekspl.; det ledsages af en række, delvis illustrerede tillægsblade. Bladet har en betydelig indflydelse, ikke mindst som organ for de finansielle og litterære jødekredse.

Berling, Johan Carl Ernst (1812—71), d. bladmand, arvede et trykkeri, fra hvilket «Berlingske tidende» udg. Til sin ungdomsven prins Fredrik (senere Fredrik VI) overlod han sin frille Louise Rasmussen, der efter 1848 blev grevinde Danner (s. d.), medens B. blev kammerherre og generalintendant for civillisten. Begge øvede til sine tider stor politisk indflydelse.

Berlingske tidende, et af Danmarks ældste dagblade, udsendte sit første nummer den 3 jan. 1749. Det hed dengang «Kjøbenhavnske danske post-tidender» og blev udgivet af og trykt hos hofbogtrykker Ernst Berling, hvis efterkommere endnu den dag idag eier og udgiver bladet.

Berlioz *[berljå']*, Hector (1803—69), fr. komponist, skabte den senere af Liszt og mange andre symfonikere knæsatte udførlig beskrivende programmusik, i hvilken han ogsaa anvendte den *idée fixe*, som var forløberen for Wagners ledemotivsystem. Han var ved siden af Victor Hugo en af de genialeste førere for den nyromantiske bevægelse omkr. 1820, da det æstetisk skjønne afløstes af flammende farver, slaaende modsætninger og voldsom lidenskab. B. gav derfor afkald paa en fast afsluttet form til fordel for den slaaende storhed og egenartethed i verkerne, den utæmmet lidenskabelige frie fantasi. I orkestrets kunst var han et geni, som har vist veien for alle senere instrumentalmestre. Men hans verker vakte mere sensation end virkelig anerkjendelse, og han er endnu en omstridt mand. Han døde næsten glemt og i dybeste mismod. Efter 1870, da det gjaldt at finde en franskmand som modvegt mod Wagner, skabtes hans egentlige berømmelse. Hovedverkerne er en stor fantastisk symfoni med sære og vilde billeder fra en kunstners (hans eget) liv, fortsættelsen i melologen «Lelio», ouverture til «Kong Lear», symfonien «Harold en Italie» med obligat viola (for Paganini), rekviem, operaen «Benvenuto Cellini», symfonien «Romeo et Juliette» i 8 afsnit, tedeum, trilogien «Kristi barndom», de dram. arbeider «Trojanerne» og «Beatrice og Benedict». [Biografier af Jullien, Hippeau Tiersot og Louis.]

Berlitz school *[bə̄lits skūl]* er navnet paa en undervisning i fremmede sprog, grundlagt af tyskeren M. D. Berlitz i New York 1878. Der findes nu over 200 filialer omkring i verden (i Norge i Kra., Bergen og Trondhjem). Undervisningsmetoden er den «direkte», d. e. oversættelse benyttes ikke, al brug af modersmaalet er udelukket, og der undervises kun af indfødte lærere. Et særligt sæt lærebøger er udarbeidet til denne undervisning.

Berlo'k, forvanskning af fr. *breloque,* ørenring, smaasager, nipsgjenstande af elfenben, metal, porcellæn el. l., som hænges ved urkjeder. Kom i brug i slutningen af 18 aarh.

Berme, en vandret afsats, som, særlig ved feltbefæstninger, anordnes ved jordskraaninger for at hindre, at de raser ud. Mere specielt er b. den afsats, der som regel anbringes paa indre brystvernskraaning 0.3 m. under ildlinjen for at tjene som støtte for skytternes albuer under skydning samt til oplægning af patroner o. l.

Bermēo, by i nordlige Spanien, prov. Biscaya, ved en vik af Biskajiske bugt. 9061 indb. Fiskeri, udfører fiskekonserver. I nærheden stort fyrtaarn.

Bermondsey *[bə̄'mənzi]*, del af London, sydøstlige bred af Themsen, tilhørte før Surreyshire, 130 760 indb. (1901). Markeder for huder og læder, mange garverier og læderhandlere.

Bermudas-øerne, i Atlanterhavet, paa høiden af Savannah, 1 000 km. s. f. Nova Scotia, en gruppe af 3—400 smaaøer og skjær, som hører til britisk Amerika. Kun 20 er beboet, 50 km.² med 17 500 indb. (6 400 hvide, de øvrige negere og mulatter), 319 pr. km.² Hovedstad Hamilton, 2 200 indb. Øerne hører til et koralrev, som er det nordligste paa jorden. Flere af øerne er hverandre saa nære, at der gaar broer mellem dem. Lagunen har en dybde af 9—11 m. og danner med de vanskelige tilgange en ypperlig beskyttet red. Vigtig flaadestation, med dok o. s. v. En fast stationeret styrke paa 5 000 mand. Kongevalgt guvernør med kongevalgte raader og folkevalgt repræsentation paa 36 medlemmer. Hovedproduktion er forskjellig slags frugt og grønsager, som eksporteres til de Forenede stater og Kanada. Telegrafkabler til Nova Scotia og Jamaica. Herligt kursted. Øerne opdagedes af spanieren Juan Bermudez 1502, koloniseredes 1612 efter admiral Somers' skibbrud der, blev 1679 brit. koloni.

Bermūdez, stat i sydamer. forbundsrepublik Venezuela mellem Karaibiske hav (Atlanterhavet) i n. og Orinoco i s.: 83 582 km.² med 362 600 indb. Producerer kakao, kaffe, tobak, bomuld, farvetræ o. s. v. Hovedstad Barcelona.

Bern, et i gammel nordisk og tysk digtning jevnlig forekommende navn paa Verona («Didrik af Bern», d. e. Theodorik den store af Verona).

Bern, Schweiz. 1. Kanton i v., omkr. Aare, fra Høialperne til Jura, 6 888 km.², 5 900 000 indb., 85 pr. km.² Befolkningen er væsentlig tysk (100 000 franskmænd og protestantisk (14 pct. katoliker). B. falder i tre dele: a. Berner Oberland, Øvre B., hvor Berneralperne (s. d.) hæver sig til 4 300 m. Her ligger nogle af de vigtigste samlingssteder for reiselivet i Schweiz: Interlaken, Grindelwald, Lauterbrunnen o. s. v. Her drives betydeligt træskjæreri (Brienz) og kvægavl (Simmenthal med kvægmarked i Erlenbach). b. Mittelland, Midtre B., dal- og aasland paa Schweizer-høisletten. Korn-, ja endog vinavl, kvægavl (Emmenthal, med ostemarked i Langnau). c. Berner Jura, den «nye» del af kanton B. (før 1814 en del af bispedømmet Basel), Juralandskab med vakre fjeldrygge, høitliggende længdedale, græsklædte aaser. Betydeligt urmageri (Bonfol, Prunstrut); jerngruber ved Delémont. — 2. Hovedstad i kanton B., forbundshovedstad i Schweiz (fra 1848 af), ved Aare, 550 m. o. h., 50 m. over Aare, 72 000 indb En af Schweiz' vakreste byer, vigtigt jernbaneknude-

---

curve — (f) arc m; courb(ur)e f; (hvælving) voûte f; (bro-) arche f; (violin-) archet m. **buegang** — (t) Bogengang m — (e) arcade, piazza, portico — (f) arcade f. **bueskytte** — (t) Bogenschütze m — (e) archer, bowman — (f) archer m.

buée (f) f, damp.

buet — (t) gebogen, bogenförmig, gewölbt — (e) bowed, curved, arched, arcuate — (f) arqué, (re)-courbé; voûté.

buff (e) semsklæder; brungul (farve); læderkyrads; det blotte skind.

buffalo (e), **Büffel** (t) m, bøffel.

büffeln (t) slide tungt.

buffet — (t) Büffett n; Anrichttisch m; Schrank m — (e) sideboard; refreshment-room — (f) buffet m, crédence f.

buffet (e) buffet; puf; puffe.

buffet (f) m, buffet; (orgel-, lire)kasse.

buffle (f) m, bøffel(læder); strygerem; læderbrynje.

Büffler (t) m, læsehest.

buffoon (e) bajas, gjøgler. **buffoonery** gjøgl.

bug — (t) Bauch m — (e) belly abdomen, paunch; (paa fad) b[illegible] — (f) ventre m; (tyk mave) panse (paa seil) fond, creux m. **bughindebetændelse** — (t) Bauchfellentzündung f — (e) peritonitis — (f) péritonite f. **bugtaler** (t) Bauchredner m — (e) ventriloquist — (f) ventriloque m.

Bug (t) m, krumning; baug [illegible]

Bern: Urtaarnet.

punkt, dog ingen betydelig handelsby mere. Forbundspaladset, «Bjørnegraven». Universitet. Norsk konsul. Byen B. anlagdes 1191 og blev midtpunktet for et vestschweizisk forbund. I det 14 aarh. forbandt det sig med skogkantonerne. I det 17 aarh. udviklede der sig i B. en aristokratisk forfatning, hvor «patricierne» herskede; den gav i 1831 plads for en demokratisk forfatning. Navnet B. har været afledet af t. *Bär*, bjørn (en bjørn i byvaabenet), vistnok med tvilsom ret.

Be'rnabei, Ercole (omtr. 1620—87), kapelmester i Rom, regnes blandt det 17 aarh.s største harmonikere. Messer, madrigaler, motetter, operaer.

Bernadotte, se Karl XIV Johan.

Bernadotte, Oscar Carl August (1859—), sv. prins, næstældste søn af Oscar II, uddannet som sjøofficer og som saadan 1903 avanceret til viceadmiral, men tog endnu s. a. afsked for at ofre sig for en af pietistisk religiøsitet farvet lægprædikant-virksomhed. Han blev 15 mars 1888 gift med hoffrøken Ebba Henriette Munck af Fulkila (f. 1858). Som følge af sit egteskab med en dame af ikke fyrstelig stand maatte B. afstaa fra sine rettigheder som medlem af kongehuset og erholdt som privatmand titelen prins B.

Bernadotte-tilbudet, den alm. betegnelse for den anmodning, som stortinget i sin adresse 7 juni 1905 rettede til kong Oscar II om at tillade en prins af det Bernadotte'ske hus, med opgivelse af sin arveret til Sverige, at bestige Norges trone. B.-t. blev endelig afslaaet af kong Oscar i en skrivelse af 26 okt. 1905.

Berna'lda, by i Italien, provins Potenza, ved elven Basento, 2 km. fra Tarentobugten, 6 776 indb.; avl af korn og safran.

Bernard *[bærnår]*, Claude (1813—78), fr. læge, professor i fysiologi ved Sorbonne i Paris. Navnlig bekjendt for sine undersøgelser af nervesystemets fysiologi og petologi og af de forskjellige organers, leverens, bugspytkjertelens o. s. v., sekretioner. Paaviste, at der ved lidelser i bunden af 4de nyreventrikel kom sukker i urinen.

Bernard *[bærnår]*, Tristan (1866—), fr. forfatter, humorist, kronikør, har vundet navn som komedieforfatter med «Les pieds nickelés», «L'Anglais tel qu'on le perle», «La mariée du Touring club» og «L'affaire Mathieu». Af hans øvrige arbeider kan nævnes de morsomme historier «Contes de Pantruche et d'ailleurs» samt romanerne «Mémoires d'un jeune homme rangé» og «Un mari pacifique», hvor han har vist sig baade som humorist og skarp iagttager.

Bernarda'kes, Demetrios (1834—), nygræ. digter, en tid professor i historie, har skrevet de satiriske og komiske digte «Graomyomachia» og «Peridromos», legenden «Eikasia» samt dramaerne «Maria Doxapatri», «Kypseliderne», «Merope», «Kyra Phrosgne», «Fausta».

Bernardin de St. Pierre *[bærnardæ' dø sæ pjær]*, se St. Pierre.

Bernardino, San, se St. Bernhardin.

Be'rnau, by i Preussen, regjeringsdistrikt Potsdam (Brandenburg), ved jernbanen Stettin—Berlin, 8 346 indb. Industri i uld, silke og hansker; stor gotisk kirke (1519). Husiternes nederlag 1432.

Be'rnauer, Agnes, datter af en barber i Augsburg. Albrecht III af Bayern egtede hende, men hans fader, hertug Ernst, lod hende under sønnens fravær anklage for trolddom og drukne i Donau 1435. Albrecht lod hende 1447 høitidelig bisætte i Straubing. Baade folkevisen og moderne digtning har besunget Agnes og Albrechts elskov. [C. J. Behrens, «Agnes Bernauer», Kbh. 1906.]

Bernay *[bernæ]*, by i nordlige Frankrige, depart. Eure (Normandi), 6 789 indb. Industri. Store markeder for heste, korn og uld. Flere smukke gamle bygninger.

Bernburg, by i Tyskland, hertugdømmet Anhalt, ved Saale, 34 431 indb. Fabrikation af soda, klorkalium, jern, maskiner, sukker, papir, sprit o. s. v. Før 1448 residens for den ældre Bernburglinje, 1603—1863 for den yngre. Gammelt slot.

Berner, Axel Olaf (1842—1906), har som meierimester først i Selskabet for Norge vels tjeneste, siden i statens, havt megen fortjeneste af melke- og kreaturstellets opkomst i Norge.

Berner, Carl Christian (1841—), n. politiker, stortingspræsident, f. i Kristiania. Han studerede realfag og blev lærer; 1874—91 var han direktør for den nyoprettede tekniske skole i Bergen. Her blev B.s politiske interesse vakt. Som en af det bergenske venstres mest fremtrædende kræfter tog han 1886 sæde i stortinget, hvor han snart tildrog sig opmerksomhed som en med kundskaber og indsigt vel funderet, polemisk anlagt, uforfærdet, logisk rammende og behændig

---

bug (e) væggedyr.
bugbear (e) bus(s)emand.
Bügel (t) m. bøile.
bügeln (t) stryge.
bugger (e) sodomit.
bugle (e) bøffel; jagt-, signalhorn; (glas)perle.
bugle (f) m. signalhorn.
bugloss (e), **buglosse** (f) f. (bot.) oksetunge.
bugne — (t) sich beugen (biegen); strotzen; schwellen — (e) bulge, bend; belly — (f) se courber, (se) plier, fléchir; (svulme) s'enfler, se gonfler.
bugsere — (t) bugsieren — (e) tow, tug — (f) remorquer.
Bugspriet (t) n, baugspryd.
bugt — (t) Krümmung, Windung f; Bucht f, Meerbusen m — (e) bend, turn, curve, sweep, winding; (hav-) gulf, bay; (taug-) bight — (f) (krumn.) courbure, sinuosité f; coude, détour m; (hav-) golfe m, baie f; (vik) anse f. **faa bugt med** se raade med.
bugte sig — (t) sich krümmen (winden) — (e) bend, turn, wind, meander — (f) se courber; (vei, elv) faire des coudes; serpenter.
bugtning — (t) Windung, Krümmung f — (e) winding osv., sinuosity — (f) sinuosité, courbure f.
Büh(e)l (t) m, haug.
Buhle (t) m, elsker; f, elskerinde, frille.
buhlen (t) bole: beile.
Buhlschaft (t) f, elskovshandel.
Buhne (t) f, slæbested, skibsbro, pakverk.

(Fot. af Hilfling-Rasmussen.)
Carl Christian Berner.

debattant; et vidnesbyrd om hans hurtig opnaaede anseelse var hans valg til præsident i odelstinget allerede i den følgende tingperiode 1890—91. Som oppositionens leder i denne tid fremlagde han 21 febr. 1891 forslag til en efter ham benævnt dagsorden, hvis vedtagelse førte til ministeriet Stangs afgang og som en naturlig følge til hans indtræden i Steens første ministerium af 6 mars s. a., efter at han selv med rigtig vurdering af den politiske stilling havde afslaaet at danne regjering. Sammen med ministeriet gik han af som statsraad 2 mai 1893. Ved valgene 1894 valgtes han atter fra Bergen for 1895—97 og gjenvalgtes for de to perioder 1898—1903. Til stortinget 1904—06 valgtes han fra Sarpsborg, hvorfra han, under hævdelse af venstres program, men samtidig i nær tilslutning til ministeriet, gjenvalgtes ogsaa for indeværende periode (1906—09). Paa stortinget har han siden 1898 til stadighed indtaget stillingen som en af dets præsidenter og forøvrigt været betroet dets høieste tillidshverv; hans raad og medvirkning ved regjeringsdannelser ligesom i det hele ved alle vigtige politiske afgjørelser er altid blevet indhentet. Fremforalt har B. spillet en fremtrædende rolle i de senere aars unionspolitik og i de begivenheder, der førte til aktionen af 1905. Saaledes var han i hint aar bl. a. specialkomiteens ordfører, indtog præsidentpladsen i stortinget 7 juni, var en af Norges delegerede ved Karlstadforhandlingerne og deltog som ordfører i stortingsdeputationen til Kjøbenhavn 20 nov., ligesom han var medlem af stortingets kroningsdeputation 1906. Hans forudsætninger til værdig og taktfuldt at repræsentere nationalforsamlingen ved disse og andre anledninger har stedse fra alle sider været anerkjendt, ikke mindre end hans mangesidige og af en paalidelig hukommelse støttede politiske erfaring, gjennemtrængende skarpsindighed og letflydende, slebne og klare veltalenhed. 1899 blev B. udnævnt til embedet som stempletpapirforvalter.

Berner, Hagbard Emanuel (1839—), n. embedsmand, publicist, socialøkonom og politiker, blev kand. jur. 1863, var 1869—79 chefredaktør for det kort før hans tiltrædelse grundlagte radikale «Dagbladet», sad 1880—88 som repræsentant for Akershus amt paa stortinget, hvor han bl. a. var budgetkomiteens ordfører. 1871 blev han valgt til statsrevisor og var 1884—1902 stortingsvalgt medlem af hypotekbankens direktion. Siden 1898 har han været borgermester i Kristiania. B. har stedse været en ligesaa nidkjær og initiativrig som frygtløs reformven. Han stiftede 1868 «Det norske samlaget», hvis formand han var i 10 aar; 1879 fremsatte han for odelstinget forslaget om at fjerne unionsmerket af Norges flag; han er ogsaa en af foregangsmændene for kvindesagen i vort land og var 1884 en af stifterne af «Norsk kvindesagsforening». Gjennem bladopsæt, afhandlinger og foredrag har han, i kraft af journalistisk opøvelse i hurtig at tilegne sig og bearbeide ethvert emne, i aarenes løb leveret en række reformforslag og udredninger af aktuelle spørsmaal. Senest har han i et foredrag holdt i «Statsøkonomisk forening» taget ordet for indførelse af skat paa utjent værdiforøgelse af grundeiendom i Kristiania.

(Fot. af L. Szacinski.)
Hagbard Emanuel Berner

Berner, Søren Hjalmar Normann (1850—), f. i Hadsel. Efter i 7 aar at have været bylæge og i 2½ aar sekretær ved Kra. sundhedskommission har han siden 1 jan. 1890 været sundhedsinspektør ved samme; fra 1892—94 var han i ca. 20 maaneder konstitueret som stadsfysikus. Har gjort en række studier af Kra. bys dødelighedsforhold samt talrige og indgaaende undersøgelser af byens verkstedshygiene, hvis betydelige fremskridt i væsentlig grad skyldes ham.

Berneralperne, en del af Vestalperne i Schweiz, fra Grimselpas (2164 m.) til Genfersjøen, mellem Rhones dal i syd og Aares dal i nord. De deles af Gemmipasset (2329 m.) i en østlig mægtigere del, med Finsteraarhorn, 4275 m., Aletschhorn, 4200 m, Mönch, Eiger og det vakre Jungfrau m. fl. tinder paa omtr. 4000 m s høide, og en vestlig del, hvis høieste toppe er 1000 m. lavere. Blandt de store jøkler, som B. bærer, er Aletschgletscheren den længste i Schweiz. Nordheldet med dets dalfører udgjør Berner Oberland (se Bern).

Berner-Klause, se Veroneserpas.

Bernerkonventionen. International konvention om beskyttelse af den litterære og kunstneriske eiendomsret. De kontraherende lande danner en union, Bernerunionen, stiftet 1886. Den tiltraadtes straks af Frankrige, Tyskland, Storbritannien, Spanien, Italien, Schweiz og Belgien. Senere er den bl. a. tiltraadt af Norge (1896), Danmark (1903) og Sverige (1904). Efter konventionen skal forfattere og kunstnere, der er undersaatter i et af unionens lande, i de andre stater nyde samme ret for sine verker, som vedkommende landes love indrømmer landets egne undersaatter. Dog kan beskyttelsen ikke vare længere i fremmede lande end i hjemlandet. Konventionens bestemmelser har ogsaa anvendelse paa udgivere af litterære og kunstneriske verker, der er offentliggjort i et af unionens lande, selv om forfatteren eller kunstneren tilhører et land, der ikke er deltager i unionen.

Berner-Oberland, se Bern.

Bernhard fra Clairvaux (1090—1153), fremragende middelalderlig fr. teolog, traadte 1113 tilligemed flere venner og slegtninge ind i klosteret Citeaux, blev 1115

Bühne (t) f, stillads; tribune; scene. **Bühnenwand** f, kulisse.
buhund — (t) Schäferhund m — (e) shepherd's dog, colley — (f) chien (m) de berger.
build (e) bygge; bygning(smaade); snit, façon.
buis (f) m, buksbom; glattetræ.
buissaie f, buksbomhæk.
buisson (f) m, busk; krat.
buissonnier (f): **faire l'école buissonnière** skulke.
buk I — (t) Bock m (ogs. Holz-, Kutsch-, Ramm-) — (e) (gjede-) he-, ram-goat; (sau-) ram; (raa-) buck; (kuske-) box; (hoppe b.) play at leap-frog, (staa) proffer a back — (f) bouc m; (raa-) chevreuil m; (kuske-) siège m (du cocher); (hoppe b.) jouer au cheval fondu; (staa) faire la courte échelle à q.
buk II (bøining) — (t) Verbeugung f, Bückling m — (e) bow — (f) inclination, révérence f, salut m.
buket — (t) Strauss m — (e) bouquet, nosegay — (f) bouquet m.
bukke (sig) — (t) sich bücken (verneigen, verbeugen); (b. under) unterliegen, erliegen — (e) bow, bend the head; stoop; (b. under) succumb — (f) s'incliner; se baisser; (under) succomber.
buksbom — (t) Buchsbaum m — (e) box — (f) buis m
bukser — (t) Hose(n) f (pl) — (e) trousers, pantaloons, (dagligtale) pants, breeches, small-clothes — (f) (lange, dame-) pantalon m; (korte, knæ-) culotte f.

Bernhard fra Clairvaux.
(Efter et maleri i Clairvaux.)

abbed for datterklosteret i Clairvaux. Ved sin inderlige fromhed og sine store gaver blev han en af tidens ledende kirkelige personligheder. Cistercienserordenens anseelse og udbredelse skyldtes ham mere end nogen anden. Da det 1130 kom til et paveligt schisma, lykkedes det B. at afgjøre dette til fordel for pave Innocens II. Senere blev hans discipel Eugen III pave. 1146 begyndte han at arbeide for det andet korstog. Det skyldtes hans mægtige veltalenhed, at den tyske konge Konrad III tog korset. B. bekjæmpede Abailards teologi og var en ivrig modstander af kjætterne. Blev allerede 1174 ophøiet til helgen. 1830 blev han en af romerkirkens «*doctores ecclesiæ*».

Bernhard, hertug af Sachsen-Weimar (1604—39), yngste søn af hertug Johan III af Sachsen-Weimar, berømt hærfører i trediveaarskrigen. Da Gustaf Adolf landede i Tyskland, sluttede B. sig straks til ham og blev oberst for kongens livregiment. Han deltog med stor tapperhed i den mislykkede storm paa Wallensteins leir ved Nürnberg og førte i slaget ved Lützen (6 nov. 1632) venstre fløi af Gustaf Adolfs hær. Da kongen var falden, overtog B. kommandoen, fornyede angrebet og førte hæren til den afgjørende seier og fordrev inden aarets udgang Wallenstein fra Sachsen. Oxenstjerna gav ham overbefalingen over hæren i Franken, og her søgte B. nu at danne sig et hertugdømme af de erobrede geistlige lande; men da han og Horn, som havde forenet sine sterkt svækkede hære, havde lidt nederlaget ved Nördlingen 1634, maatte B. trække sig over paa den venstre Rhinbred. B. indlod sig nu i underhandlinger med Richelieu, og det aftaltes, at Frankrige skulde betale ham 4 mill. frcs. om aaret, mod at han skulde bekjæmpe keiseren med en hær paa 18 000 mand. B. drev keiserens tropper ud af Rhindalen, erobrede fæstningen Breisach og sikrede sig derved besiddelsen af Elsass, som han efter hemmelig aftale med Richelieu skulde beholde som et selvstændigt hertugdømme. Da døde han pludselig; Richelieu tog hans tropper i Frankriges tjeneste, og Frankrige fik ved denne leilighed Elsass, som det beholdt ved freden 1648.

Bernhard, St. og Lille St., se Sankt Bernhard.

Bernhardi, Theodor v. (1802—82), t. nationaløkonom og historiker, hvis bekjendteste verk er en kritik over nationaløkonomiens, navnlig Ricardos principer. Blandt hans historiske arbeider merkes «Denkwürdigkeiten aus dem Leben des russischen Generals K. F. v. Toll».

Bernhardt *[bærnā'r]*, Sarah (eg. Rosine Bernard) (1844—), berømt fr. skuespillerinde, f. i Paris, uegte datter af en tysk jødinde og en fransk adelsmand. Kom 15 aar gl. paa konservatoriet og debuterede 1862 paa Théâtre-français i Racines «Ifigenia i Aulis», uden at det lykkedes hende at slaa igjennem. Først 1867 vakte hun paa Odéon stor opsigt i en række roller (bl. a. i «Kean» og «Kong Lear») og blev 1872 engageret til Theâtre-français, hvor hun i de følgende otte aar spillede en mængde store roller og gjorde sit navn verdensberømt som en af vor tids største tragiske skuespillerinder. 1880 brød hun sin kontrakt med teatret og har siden dels spillet paa og ledet forskjellige parisiske teatre, dels foretaget store turnéer hele verden over. Er i febr. 1907 ansat som lærer i skuespilkunst ved konservatoriet. — Ogsaa som billedhuggerinde og forf. har S. B. forsøgt sig.

Sarah Bernhardt.

Bernheim, Ernst (1850—), t. historiker, siden 1883 professor i historie i Greifswald. B. har bl. a. skrevet «Zur Geschichte des Wormserkonkordats». Hans vigtigste arbeider har handlet om historieforskningens metode; blandt disse arbeider merkes «Geschichtsforschung und Geschichtsphilosofie» og især hans «Lehrbuch der historischen Metode» (1889, 3 opl. 1902).

Be'rni, Francesco (1497—1535), ital. digter, traadte ind i den geistlige stand, blev taget afdage ved gift, da han ikke vilde laane sig som redskab til et giftmord. Hans «Orlando rifatto» er en formfuldendt, satiriserende omarbeidelse af Boiardos «Orlando innamorato»; den fortrængte i lang tid originalen. Hans burlesk-satiriske digte er lette, elegante, vittig spottende og frivole.

Bernīna, bjerggruppe i Graubündner (de rætiske) Alperne, paa grænsen af Schweiz og Italien, mellem Engadin (Øvre Inn) og Veltlin (Øvre Adda). Piz Bernina 4 052 m., P. Roseg *[rosedsj]*, 3 943 m. I øst fører veien over Berninapasset, 2 364 m., fra Engadin gjennem Puschlav til Veltlin.

Bernīni, Giovanni Lorenzo (1598—1680), ital. billedhugger, arkitekt og maler, kom ved sin omfattende virksomhed og den centrale stilling, han i menneskealdre indtog ved pavernes hof, til at øve en grundlæggende indflydelse paa den italienske barok. Hans tekniske færdighed som billedhugger var enestaaende og drev ham fra det ene raffinement over i det andet; en række af Roms fontæner, pragtfulde gravmæler over paver i Peterskirken og tilslut statuen af Sta Theresia, som han ansaa for sit hovedverk, blev toneangivende for tidens hele manér og maleriske behandlingsmaade. I arkitekturen (Palazzo Barberini, søilegangen ved Peterspladsen) gjennemførte han med glimrende beregning kunstige perspektiviske virkninger. 1665 modtog han fra Ludvig XIV en kaldelse til Frankrige, hvor hans reise lignede et triumftog. Til B.s omfattende arbeider hører betegnende nok en række teaterdekorationer, for hvilke han i samtiden nød stort ry.

---

bulb (e), **bulbe** (f) f, (blomster)løg; (øie)æble; (e) vb svelle ud; (f) ogs. tand-, haarrod.

bulbider — (t) Bullenbeisser m — (e) bulldog — (f) bouledogue m.

bulder se larm, brag, drøn.

bule I — (t) Buckel, Beule f — (e) (paa metalsager) (em)boss(ment); (svulst) bump, lump, protuberance; (i hat) knock — (f) bosse f.

bule II se knelpe.

bulge (e) bug, bule; staa frem.

bulk (e) størrelse, masse, hovedstyrke, majoritet; ladning; udbygning. Vb tage stor plads.

bulky (e) svær, diger.

bull (e) okse; paveligt segl, bulle; bommert.

Bulle (t) f, bulle; m, okse.

bulle (f) f, bulle; boble; blemme. **papier** (m) **b.** konceptpapir.

bullet (e) kugle.

bullern (t) larme, buldre.

bull-finch (e) dompap.

bullion (e) guld i stænger; metalforraad.

bullock (e) (gjeld)okse.

bull-ratier, -terrier (f) m, rottehund.

bull's eye (e) patentglas, koøie; (astr.) Aldebaran; blindlygte; blink.

bull-trout (e) laksørret.

bully (e) storskryder, slaaskjæmpe; tyrannisere, kujonere; braake, dominere.

bulmeurt — (t) schwarzes Bilsenkraut n — (e) henbane — (f) jusquiaume f.

bulne — (t) schwären; (b. ud)

Bernis *[bernî]*, François Joachim de Pierre de (1715—94), kardinal og fr. minister, madame Pompadours yndling og efter hendes ønske ivrig for Frankriges deltagelse i syvaarskrigen imod Fredrik II af Preussen. Blev senere sendt som gesandt til Rom for at udvirke Jesuiterordenens ophævelse.

Bernouilli *[-nuji']* el. Bernoulli *[-nuli]*, en familie i Basel, stammende fra Antwerpen; den har frembragt en lang række fremragende lærde, særlig matematikere. Familiens blomstring falder i det tidsrum, da den af Leibnitz og Newton indførte differential- og integralregning gav matematiken et sterkt opsving og stillede en mængde nye opgaver, til hvis løsning familien B. har bidraget meget væsentlig. Dens mest fremragende medlemmer er: — 1. Jakob B. (1654—1706), professor i Basel fra 1687. Han fandt de Bernoulliske tal, der finder betydelig anvendelse i den høiere analyse, og har givet grundlaget for sandsynlighedsregningen. — 2. Johann B. (1667—1748), foreg.s yngre broder og efterfølger som professor i Basel, var Leibnitz' ivrige forkjæmper i striden med Newton og fortsatte striden efter Leibnitz' død med stor dygtighed. Af hans bidrag til matematikens udvikling maa nævnes «de virtuelle hastigheders princip». Han studerede tillige medicin. — 3. Nikolai B. (1687—1759), J. B.s brodersøn, studerede jus og matematik, fandt betingelsen for integrabiliteten af differentialligninger af 1ste orden og leverede ypperlige ting i sandsynlighedsregningen. — 4. Daniel B. (1700—82), søn af Johann B., studerede medicin, men stod i matematik paa høide med de ældre af slegten. Efter et ophold i St. Petersburg kom hån til Basel, hvor han døde som professor i fysik. Ved sin hydrodynamik skabte han en helt ny videnskab og arbeidede ellers med held paa forskjellige omraader af matematiken og fysiken.

Bernstein, Eduard (1850—), t. socialdemokrat, f. i Berlin, boede som landflygtig mest i London indtil 1901, blev 1902 medlem af den tyske rigsdag, hvor han straks kom til at spille en fremtrædende rolle som leder af sit partis moderate fløi. B. er skaberen af den «revisionistiske» retning inden socialismen, navnlig ved sin bog «Die Voraussetzungen der Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie» (1899). B. mener, at det moderne socialdemokrati for at blive et virkelig politisk og positivt handledygtigt parti maa løsgjøre sig fra den stive doktrinarisme, det har taget i arv efter Karl Marx. Hovedorganet for hans retning er «Sozialistische Monatshefte» i Berlin.

Bernstein, Elsa, f. Porges (1866—), t. forfatterinde, pseudonym Ernst Rosmer, var en tid skuespillerinde, har bl. a. skrevet det naturalistiske drama «Wir drei», det dramatiske eventyr «Königskinder» med musik af Humperdingk og mysteriet «Mutter Maria».

Bernstein, Henri (1876—), fr. forfatter, har vakt opmerksomhed som dygtig dramatiker, først med det dristige stykke «Le marché» (1901), der efterfulgtes bl. a. af «Le détour» og «Le bercail» samt «La rafale» (1905) og «La griffe» (1906), hans to mest bekjendte arbeider.

Bernsten, d. s. s. rav (s. d.).

Bernstorff (opr. Berndesdorp), en nordtysk landadelsslegt, der først i 18 aarh. hævede sig til større anseelse. Johan Hartvig Ernst B. (1712—72) gav først slegten større ry. Han traadte ind i dansk statstjeneste og gik 1733 som envoyé til Kursachsen; fra 1737 var han Danmark-Norges gesandt ved rigsdagen i Regensburg, og endelig udnævntes han 1744 til gesandt i Paris. Som saadan bidrog han til den tilnærmelse mellem Danmark og Frankrige, der hidførte mageskiftetraktaten af 1750, ved hvilken Danmark kom overens med den yngre Holsten-Gottorpske linje om dennes krav paa Slesvig og Holsten. I 1751 traadte han definitivt i dansk tjeneste og overtog en ministerpost, der gav ham styrelsen ikke blot af den udenrigske politik, men snart ogsaa af vigtige sider af landets indre forhold. Hans udenrigske politik havde to store maal: at bringe det holsten-gottorpske spørsmaal til en endelig løsning og at holde Danmark-Norge udenfor det 18 aarh.s store krige. Først efter B.s død, i 1773, traadte det holstenske mageskifte i kraft. Til beskyttelse af neutralitet og handel under krigene afsluttede han 1756 et væbnet neutralitetsforbund med Sverige. Struensees stigende magt medførte B.s fald; $^{13}/_{9}$ 1770 blev han afskediget og levede sin sidste tid paa Wotersen i Hamburg. I 1767 var B., hans broder og dennes sønner blevet optaget i den danske grevestand, og af brodersønnerne var inden 1770 Andreas Peter B. (1735—97) traadt i dansk tjeneste. Allerede i 16-aarsalderen havde denne bestemt sig for at gjøre den beundrede farbroders liv til sit. Deres karakterer havde stor lighed, begge udmerkede sig ved udpræget pligtfølelse, arbeidsomhed og en ærlig religiøsitet, der dog var mest fremtrædende hos A. P. B. begge havde den sindets overordentlige ligevegt, der er betingelsen for et vedholdende arbeide, og som hos begge skabte en rolig selvfølelse. Efter Struensees fald blev A. P. B. i 1773 udenrigsminister; som saadan fastholdt han det af farbroderen indledede venskabelige forhold til Rusland, der syntes nødvendigt overfor den svenske konge Gustaf III's fiendtlige sindelag mod Danmark. Under den nordamer. frihedskrig tiltraadte B. 1780 et af Rusland foreslaaet væbnet neutralitetsforbund, men blev kort efter styrtet af Guldberg ($^{13}/_{11}$ 1780). Men da i 1784 kronprins Fredrik planlagde sit statskup, søgtes ogsaa raad hos B., der opholdt sig paa sine godser i Holsten, og umiddelbart efter regjeringsforandringen 14 april kaldtes B. tilbage, hvorefter han lige til sin død 1797 var Danmarks ledende minister. I denne tid gjennemførtes de store landboreformer. Styrelsen af de indre forhold var præget af stort frisind, og i forholdet til hertugdømmerne søgte B. at bygge paa og styrke det slesvigholstenske ridderskabs loyalitet; men mest glimrende var hans ledelse af udenrigspolitiken; han viste, at en stat med ringe magtmidler dog kan optræde med værdighed og fasthed under de vanskeligste forhold, naar den iagttager en urokkelig neutralitet. Den altfor sterke afhængighed af Rusland, der havde været følgen af mageskiftetraktaten, var det eneste noget tvilsomme punkt men i de sidste aar søgte B. noget at mindske denne og det væbnede neutralitetsforbund, han sluttede med Sverige 1794, da alle stormagter opfordrede til deltagelse i krigen mod det revolutionære Frankrige, fremkaldte tillige skandinaviske tanker og følelser saavel i Sverige som i Danmark.

Af A. P. B.s sønner blev Kristian Gynther B. 176-

---

sich werfen, verquellen — ⓔ swell, fester — suppurer, s'ulcérer; (ud) se gonfler.

Bülte ⓣ f, **Bülten** m, tue.

bulwark ⓔ bolverk, bastion; vb forskanse.

bummeln ⓣ dingle; drive dank.

Bummeltag ⓣ m, blaamandag.

Bummelzug ⓣ m, langsomt (blandet) tog.

bump ⓣ stød: bule; støde, dunke.

bumper ⓔ bredfuldt glas.

bumpkin ⓔ klods, slamp.

bums! — ⓣ bums! — ⓔ bump! bang! dash! slap! — ⓕ pouf! patatras! pan! v'lan!

bumsen ⓣ bumse, dumpe.

bun ⓔ (hvede)bolle.

bunch ⓔ knippe, klase; staa ud.

bund — ⓣ Boden, Grund m — ⓔ bottom; (i tøi) ground(work); (fjord-) inner end, head — ⓕ fond m; (flaske-) cul m. **i bund og grund** — ⓣ in Grund und Boden — ⓔ utterly, radically — ⓕ de fond en comble, tout à fait. **bundfald** — ⓣ Niederschlag, Bodensatz, Hefen pl — ⓔ sediment, deposit, precipitate, grounds — ⓕ dépôt, résidu, sédiment m; (grums) marc m.

Bund ⓣ n, bundt, knippe.

Bund ⓣ m, forbund; pagt; turban; linning.

***Bündel** ⓣ n, **bundle** ⓔ bunke, bylt; ⓔ ogs. pakke sammen.

--1835) 1797 faderens efterfølger som udenrigsminister, og Joachim Frederik B. (1771—1835) 1800 direktør for udenrigsministeriet; begge var dygtige diplomater, dog uden faderens overlegenhed. Fredrik VI's tiltagende vilje til selv at tage bestemmelse om alt uden at høre sine ministres raad gjorde stillingen som dansk minister lidet attraaværdig, og i 1810 nedlagde begge brødre sine embeder. I 1814 var de Danmarks repræsentanter paa Wienerkongressen, derefter forblev J. F. B. i Wien som dansk gesandt, medens K. G. B. 1818 definitivt traadte ud af dansk tjeneste og blev preussisk udenrigsminister til 1831. [Aage Fries, «Bernstorfferne og Danmark 1750 --1135», bd. 1: «Slægtens traditioner og forudsætninger» Kbh. 1903, Leipzig 1905). Samme, «Bernstorffske papirer. Udvalgte breve og optegnelser vedrørende Familien B. 1732—1835)», I, Kbh. og Kra. 1904.]

Bernstorff slot, 8 km. n. f. Kjøbenhavn, bygget 1762 –64 af Jardin for Johan Hartvig Bernstorff. Fra 1848 statseiendom, i en aarrække Kristian IX's sommerresidens, nu prinsebolig.

Berntsen, Arent, med tilnavnet Bergen (1610—80), topografisk-statistisk forfatter, f. i Bergen, død i Kbh., hvor han 1648 blev raadstueskriver, 1669 raadmand; udgav i 1656 det udførlige verk «Danmarckis og Norgis fructbar herlighed», en af de ældste topogr.-stat. beskrivelser af Danmark og Norge.

Bernward, blev 992 biskop af Hildesheim. Han indlagde sig fortjenester ved at befæste sin bispestad, og navnlig ved sin iver for videnskab og kunst. Den af ham byggede Mikaelskirke er en af de bedste af de ældre romanske basilikaer. Død 1022 og kanoniseret 1193.

Berōsos, babylonisk historieskriver og prest, skrev omkr. 279 f. Kr. Babyloniens historie paa græsk efter originale aktstykker i de babyloniske arkiver. Græske og romerske historikere vurderede B. høit, og navnlig sidste del af verket synes at have været meget paalideligt. Det er nu tabt og findes kun i brudstykker hos Josephos og Eusebios.

Berre *[bǣr]*. 1. Etang de B., strandsjø i sydlige Frankrige, depart. Bouches-du-Rhône, n.v. for Marseille, ca. 150 km.², staar i forbindelse med Middelhavet ved Bouc-kanalen. Sjøen er skilt fra havet ved en fjeldryg, og kunde godt omdannes til en god havn; men kanalen er for grund; dens bredder er frugtbare (vin og oliven). 2. By ved Etang de B.; sjøsalt, sydfrugter.

Berriedale *[béridēl]*, havneplads i Skotland ved Nordsjøen, grevskabet Caithness. 1113 indb.

Berruguete *[-géte]*, Alonso (1480—1561), sp. maler, billedhugger og arkitekt, var elev af Michelangelo og optog saavel dennes alsidighed som hans pompøse stil. I sit hjemland, hvor han indførte den ital. renaissance, udfoldede B. en stor virksomhed. Hans rige plastiske udsmykning af bygverkerne blev grundlæggende for den sp. renaissance-arkitektur.

Berrum, Hans Jacob Larsen (1854—), n. postmand, bestyrer af Kra. omkarteringskontor, har skrevet den meget fortjenstfulde «Norges posthistorie», hvoraf er udkommet 1647—1719 (1902), 1720—1814 (1906).

Berry *[berí]*, Charles Ferdinand, hertug af (1778 --1820, næstældste søn af greven af Artois (Karl X). Hans ældre broder var barnløs, og det bourbonske dynastis fremtid var derfor knyttet til ham og hans afkom. Ægtede 1816 en neapolitansk prinsesse Caroline (1798—1870). Deres to første børn døde som ganske smaa og kun en datter levede, da hertugen ¹³/₂ 1820 blev myrdet af en sadelmagersvend Louvel. Dynastiets fremtid syntes ødelagt. Da fødte hertuginden ²⁹/₉ 1820 en søn, Henrik («V»), «miraklets søn», besunget af Hugo og Lamartine (se Chambord). Efter julirevolutionen forsøgte den energiske hertuginde at vække en opstand i Bretagne. Efter et nederlag i Vendée holdt hun sig skjult i Nantes i 5 maaneder, men blev saa grebet og fængslet. Legitimisterne rasede mod regjeringen, indtil det oplystes, at hertuginden, som var hemmelig gift med en italiener, havde født en søn i fængslet. Derefter var hun ufarlig for Ludvig Filip, og hun blev da løsladt.

Berry el. Berri *[berí]*, Frankrige, landskab i det midtre, s. f. Loire, nu depart. Indre og Cher, 11 513 km.², 522 000 indb., 130—140 m. o. h. Deles i Brenne, Boischaut, Champagne, Sologne og Sancerrois. Indbyggerne (berrichons) driver metalindustri, pottemageri og glastilvirkning. Byer Châteauroux og Bourges. Den sidste ligger ved Berrykanalen, som, 253 km. lang og 1.5 m. dyb, sammen med Cher danner strengen i Loire-buen mellem Nevers og Tours.

Berryer *[berjé']*, Antoine Pierre (1790—1868), fr. advokat og politiker, liberal legitimist, bekjæmpede Ludvig Filip og forsvarede i politiske retssager ofte regjeringens modstandere (saaledes i 1840 Louis Napoleon). Søgte at hindre statskupet i 1851. Under Napoleon III ivrig for at forsone Bourboner og Orléansister.

Berrykanalen *[berí-]*, se Berry.

Bersaglieri *[bersaljēri]* (ital. *bersaglio*, skive), den ital. armés jægerkorps, stammer fra den sardinske hær (1836). Bestaar nu af 12 regimenter à 3 bataljoner.

Berserk (oldn. *berserkr*), egentlig betegnelse for de i bjørnefelde klædte krigere, en vild kriger, der fik anfald af et eiendommeligt raseri, «gik berserkergang», hvorunder han optraadte som et vildt dyr (tudede som en hund, aad gløder o. a. l.), men paa samme tid gik frem med uimodstaaelig styrke. Man har ment, at disse anfald skyldtes nydelse af den giftige fluesop (Schübeler, «Viridarium norvegicum», s. 224 ff.).

Berse'zio, Vittorio (1830—1900), ital. forfatter, politiker, har skrevet gode skuespil, hvoraf det mest bekjendte «Miserie d' monsù Travet» er i piemontesisk dialekt; videre kan nævnes «Una bolla di sapone», «Le ciarle assassine», «I supplicanti», «Un pugno incognito». Han har desuden skrevet fortællinger, hvoriblandt skildringer fra Piemont «Novelliere contemporaneo», kritiker og et historisk arbeide om Victor Emanuels regjering.

Berson, Artur (1859—), t. meteorolog og luftskipper, prof. ved det meteor.-aeronaut. observatorium i Lindenberg. Steg i 1901 op med «Preussen» til 10 500 m., en høide, som ikke tidligere var naaet. Udg. sammen med R. Aszmann «Wissensch. Luftfahrten» (Braunschweig 1899—1900, 3 b.).

Bert *[bǣr]*, Paul (1833—86), fr. politiker og fysiolog. Mest bekjendt for sin politiske virksomhed som ven af Gambetta. Havde stor indflydelse paa skolevæsenets udvikling. Som undervisningsminister 1881—82 oprettede han nye universiteter. Døde som minister i Tonkin.

Bündnis (t) f. forbund, pakt.
bundsforvandt se forbundsfælle, allieret.
bundt — (t) Bund, Bündel n — (e) bundle, bunch — (f) paquet m; (knippe) botte f.
bundte — (t) bündeln — (e) bundle — (f) mettre en paquets, en bottes.
bung (e) spuns; spunse.
bungalow (e) sommerhus.
bungle (e) fuske; (for)kludre; bommert.
bunion (e) træl.
bunk se bule.
bunk (e) fast køie; tørne ind.
bunke se haug.
bunt (t) broget.
buntmager — (t) Kürschner m — (e) furrier, skinner — (f) pelletier m.
buoy (e) bøie; holde flot: flyde.
buoyancy (e) opdrift; freidighed.
buoyant (e) letflydende; freidig.
bupreste (f) f, pragtbille.
bur — (t) Bauer n, Käfig m — (e) cage — (f) cage f; (flyve-) volière f.
bur (e) se burr.
buraliste (f) m, stempletpapir-, tobaksforhandler; kollektør.
burde — (t) müssen, sollen — (e) ought to — (f) devoir; falloir.
Bürde (t) f, byrde.
burden (e) bør, byrde; (skibs) drægtighed; omkvæd; betynge, trykke.
Büre (t) f, pudevar.
bure (f) f, skakt; vadmel.
bureau (e) & (f) m, skrivepult; kontor; (f) ogs. komité.

Af hans arbeider kan nævnes «Livet og livsfunktionerne» (oversat paa dansk af F. Levison, 1882).

Berthelot *[bertəlo']*, Marcellin Pierre Eugéne (1827—1907), fremragende fr. kemiker, prof. ved Collége de France, blev først kjendt gjennem sine undersøgelser over glycerinets forbindelser og udførte senere en række udmerkede undersøgelser over de organiske forbindelsers syntese (d. e. dannelse af grundstoffene), samlet beskrevet i B.s «Chimie organique, fondée sur la synthèse» (1860). Hans egentlige livsverk er dog de omfattende termokemiske undersøgelser, som findes meddelt samlet i hans «Mécanique chimique, fondée sur la thermochimie». Forøvrigt har B. udvist en ualmindelig alsidighed, hvorom saavel større verker af B. («Les origenes de l'alchimie», 1885, «Chimie des anciens», 1889) som talrige afhandlinger i periodiske skrifter vidner. En tid lang virkede B. som undervisningsminister. Ved B.s 70-aars fødselsdag ydede kemikere af alle nationaliteter ham en samlet hyldest, og en medalje, som akademiet kan tildele betydelige kemikere, bærer B.s navn. Sammen med sin hustru, hvis død indtraf umiddelbart forud for hans egen, blev han bisat i Pantheon i Paris 25 mars 1907.

Berthelot-medaljen.
(Udført af J. C. Chaplain.)

Berthelsdorf, by i kongeriget Sachsen, kreds Bautzen, 1869 indb., eies af brødremenigheden, sæde for dens bestyrelse, redningshjem for kvinder. Forskjellig industri.

Berthier *[bertjé]*, Alexandre, hertug af Neuchâtel, fyrste af Wagram (1753—1815), fr. hærfører. Deltog i den amerikanske frihedskrig. Skjønt han under revolutionen viste sig kongetro, blev han dog baade benyttet og forfremmet af konventet. Sluttede sig allerede 1796 nær til Bonaparte. 1799 krigsminister, 1809 fyrste af Wagram. Sluttede sig 1814 til Bourbonerne. Begivenhederne 1815 gjorde ham sindsforvirret. Døde ved selvmord.

Berthier-en-bas *[bærtjé-ã-ba]*, havneby i brit. Nordamerika. Prov. Quebec ved St. Lawrenceelvens høire bred. 1 400 indb. Handel med korn og tømmer. Postk.

Berthold fra Regensburg (d. 1272), en af middelalderens største folkeprædikanter, tilhørte franciskanerklosteret i Regensburg. Begyndte omkr. 1250 sin virksomhed som omreisende prædikant. Kronisterne beretter om, hvorledes kirkerne ikke kunde rumme de store skarer, som strømmede sammen for at lytte til hans drastiske, billedrige forkyndelse.

Berthollet *[bertålæ]*, Claude Louis (1748—1822), fr. kemiker, fremragende baade teknisk og teoretisk, udførte udmerkede arbeider over ammoniak, blaasyre svovlvandstof, klorsurt kali og den praktiske anvendelse af klor. Af hans skrifter maa særlig nævnes «Essaï de statique chimique» (1803), der først i den senere tid er skattet efter sit værd, fordi den deri fremholdte anskuelse er grundlaget for den nu saa vigtige massevirkningslov (s. d.). Af sin samtid hædredes B. høit, saavel under Napoleon, hvem han fulgte til Ægypten, som senere. I hans sidste leveaar samledes fremragende videnskabsmænd hos ham til regelmæssige sammenkomster, om hvilke meddelelser udgaves under titelen «Mémoires de la société d'Arceuil» (1807—17).

Bertholleția, se Paranødder.

Berthon *[bəþn]*, Edward Lyon (1813—99), eng. prest, men væsentlig bekjendt for sine opfindelser paa det maritime omraade: en tobladet propel, et loggeapparat samt klapbaade. Disse sidste, som har været adskillig anvendt, bestaar af sterk, dobbelt seildug med kjøl, stævner og langskibsgaaende spanter af træ.

Berthoud *[bærtú]*, se Burgdorf.

Be'rti, Domenico (1820—97), ital. statsmand og filosof, professor i filosofi, deputeret, undervisningsminister, handelsminister, har udgivet forskjellige skrifter bl. a. om flere af renaissancetidens berømte mænd: Copernicus, Galilæi, Giordano Bruno o. fl., ligeledes en bog om Cavour.

Bertillon *[bærtijõ']*. 1. Louis Adolphe B. (1821—83), fr. læge og statistiker, en af grundlæggerne af den moderne videnskabelige befolkningslære (demografi), deltog 1876 i oprettelsen af den antropologiske skole i Paris, hvor han ogsaa holdt forelæsninger; 1880 blev han chef for byen Paris' statistiske bureau. Hans hovedverk er det fortræffelige «Démographie figurée de la France» (1874), der ledsages af et stort atlas over landets befolkningsforhold, behandlet fra helt nye synspunkter. Han advarede sine landsmænd mod anvendelsen af «tobarns-systemet». — 2. Hans søn Jacques B. (1851—) blev faderens efterfølger som chef for Paris' statistiske bureau og fortsætter arbeidet med at bygge op en demografisk videnskab; deltog i 1899 i det internationale statistiske instituts konference i Kra., er ivrig nøgterhedsven. — 3. En anden søn Alphonse B. (1853—), antropolog, er ophavsmand til det system af antropologiske maalinger, som danner grundlaget for den nu i alle kulturlande indførte fremgangsmaade for signalement og identificering af forbrydere, den saakaldte Bertillonage. (Se figurerne næste side.)

Bertin *[bertæ']*. 1. Louis François B., kaldt den ældre (B. l'ainé) (1766—1841), fransk bladmand, kjøbte 1799 sammen med sin broder eiendomsretten til den i 1789 grundlagte «Journal des débats», hvis uafhængige holdning snart kom konsul-regjeringen paatvers. 1801—04 var B. som følge heraf landflygtig. Paa keiserens befaling omdøbtes bladet herefter til «Journal de l'empire» indtil 1814, da det fik sit gamle navn tilbage og blev konservativt. Bladet nyder fremdeles stor international anseelse for moderation og fornemhed. Talrige videnskabsmænd skriver i det gamle blad, hvis indflydelse staar i omvendt forhold til dets udbredelse. — 2. Louis François B. de Vaux (1771—1842), foreg.s broder, grundlagde 1801 et bankhus, blev 1815 deputeret for Paris, 1827 medlem af statens raad (conseiller d'etat), spillede under julimonarkiet en politisk rolle og blev 1830 udnævnt til pair.

Bertramrod *(radix pyrethri)*, de tørrede rødder af den til astersgruppen i de kurvblomstrede hørende u-

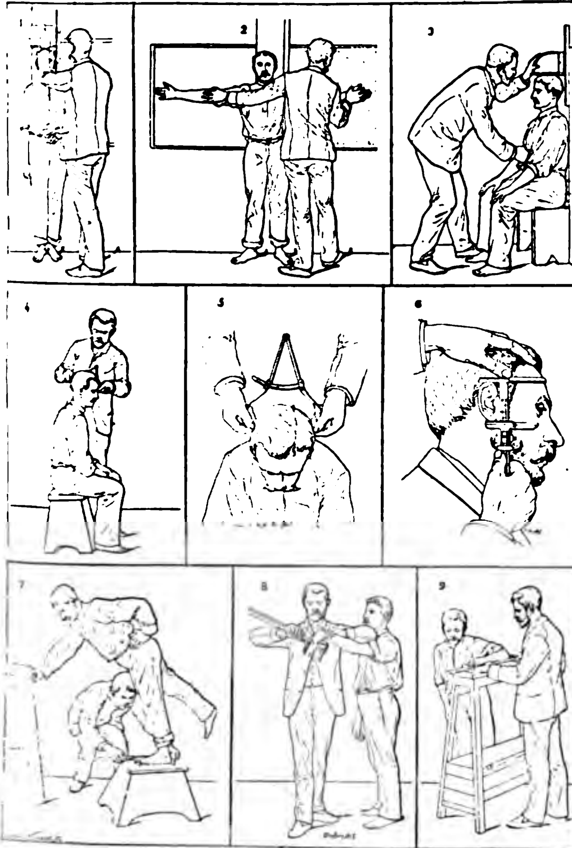
---

bureaukrat — (t) Bureaukrat m — (e) bureaucrat — (f) bureaucrate m.
bureaukrati — (t) Bureaukratie f — (e) bureaucracy — (f) bureaucratie f.
burette (f) f. oljeflaske; kande.
Burg (t) f. borg.
burgau (f) m. perlemor(musling).
Bürge (t) m. kautionist.
bürgen (t) gaa i borgen for.
Bürger (t) m. borger. **Bürgersteig** m. fortaug.
burgess (e) borger, repræsentant; bydommer.
burggrave (e) borggreve.
burgh (e) se borough.
burglar (e) indbrudstyv.
burglary (e) indbrud(styveri).
burgle (e) gjøre indbrud i.
burgrave (f) m. borggreve.
Bürgschaft (t) f. borgen, kaution.
burial (e) begravelse.
burin (e) & (f) m. gravstikke.
buriner (f) stikke, gravere; skildre i skarpe træk; rense for vinsten; prente.
burlesque (e) & (f) lavkomisk; (e) ogs. parodi; parodiere.
burly (e) diger; plump.
burn (e) brænde; brandsaar
burnish (e) polere; blive blank, glans.
burr (e) borre; øreflip; bryst-knop, ring.
burrock (e) rusedam i elv
burrow (e) (kanins) hule, grave gange under jorden.
bursal (f) ekstraskat-

anacyclus officinarum, der dyrkes ved Odense og i omegnen af Magdeburg. Den findes ikke vildtvoksende og synes at være en kulturform af den nordafrikanske *a. pyrethrum*, hvis rødder ogsaa gaar i handelen som italiensk b. i modsætning til den førstnævnte tysk b. Begge droger er uden lugt, men af modbydelig skarp og brændende smag og fremkalder ved tygning sterk spytafsondring. Indeholder alkaloidet pyrethrin og bruges som lægemiddel.

Bertrand *[bærtrã']*, Henri Gratien (1773—1844), fr. hærfører. Udmerkede sig i Ægypten 1798 og vandt der Bonapartes venskab. Efter Austerlitz Napoleons adjutant. Som udmerket ingeniør byggede han i 1809 Donaubroen og blev derfor udnævnt til greve. Var Napoleon tro til det sidste og fulgte ham til Elba og St. Helena. Efter 1830 liberal deputeret. Var i 1840 med paa at føre keiserens lig til Frankrige. Memoirer.

Bertrand *[bærtrã']*, Joseph Louis François (1822—1900), fr. matematiker, blev 1862 professor ved Collége de France, fra 1856 medlem af akademiet og siden 1874 dets sekretær. Hans arbeider omfatter forskjellige grene af den høiere matematik.

Bertillons maalinger. (Efter A. B., «Identification anthropométrique».) 1. Maaling af høiden; 2. af favnmaalet; 3. af overkroppen; 4. af hovedets længde; 5. af hovedbredde; 6. af høire øres længde; 7. af venstre fods længde; 8. af venstre langfinger; 9. af venstre underarms længde.

Bertrand de Born *[bærtrã' də bårn]* (omkr. 1140—omkr. 1215), provençalsk ridder og trubadur, kampglad og hensynsløs, der i snart ildfulde snart bidende spotske digte (sirventes) hidsede sin lensherre Rikard Løvehjerte til kamp og bedrift. Gik som gammel mand i kloster. Ogsaa elskovsdigtning. [Litt.: Dietz, «Leben u. Werke der Troubadours.]

Berufjörður, Island, en 22 km. lang fjord paa østkysten; paa fjordens sydside handelsstedet Djúpivogur.

Bērūnī, Abū Raihān Muhammed ibn Ahmed al- (973—1048), arab. lærd, levede længere tid i Hyrkanien (s. f. det Kaspiske hav) og senere i Ghasna (130 km. s.v. f. Kabul). Har bl. a. forfattet en kronologi vedrørende orientalske folk og et verk over Indiens historie, religioner og seder.

Beruselse paa offentligt sted straffes nu i Norge efter mange politivedtægter, men vil, naar løsgjængerloven sættes i kraft, være strafbar overalt i riget, ligesom da ogsaa b. paa privat sted vil være strafbar, naar den berusede forulemper omgivelserne eller volder fare for husfæller eller andre. Efter denne lov kan personer, som dømmes til fængsel for b., og som er forfaldne til drukkenskab, anbringes i tvangsarbeidshus eller drankerasyl. — Ved strafbare handlinger, forøvet under saadan grad af b., at tilregneligheden udelukkes, gjælder: har nogen drukket sig drukken for at forøve handlingen, ansees han som tilregnelig; er han ellers ved egen skyld blevet beruset, dømmes han for uagtsomhed, hvis handlingen er strafbar, ogsaa naar den forøves af uagtsomhed. — Den strafformildelse, som kan ske ved formindsket tilregnelighed, kommer i intet tilfælde til anvendelse ved selvforskyldt b. — Lignende bestemmelser findes i de fleste fremmede love med hensyn til den fuldstændige b. [Se straffelovkommissionens udkast (1896), motiver, s. 73, note 1, jfr. s. 97, 1ste sp.]

Be'rwald, Franz (1796—1868), omvekslende violinist i hofkapellet i Stockholm, leder af et ortopædisk institut i Berlin, glasverksdisponent i sv. Norrland, senest lærer i komposition ved konservatoriet i Stockholm, i det hele en særling, som dog regnes for en af Sveriges betydeligste komponister. Han skrev den første sv. helopera, «Estrella di Soria», kantaten «Gustaf Adolf ved Lützen» o. a., «Erindring om de norske fjelde» for orkester, «Alfeleg», symfonier, kammermusik.

Berwick *[bérik]*, Jacques Fits-James, hertug af (1671—1734), uegte søn af Jakob II af England og Marlboroughs søster Arabella Churchill. Efter Jakob II's mislykkede tog til Irland traadte han i fransk tjeneste. Dygtig, men haard feltherre, især i den spanske arvefølgekrig. Fransk anfører i den polske tronfølgekrig. Memoirer (til 1705), udgivet 1777.

Berwick *[bérik]*, grevskab i sydøstlige Skotland, 1 202 km.² med 30 816 indb. I n. er B. opfyldt af nøgne skiferfjelde (Lammermuir Hills), i s. er det et frugtbart sletteland (Merse). Hovedelv Tweed, som er grænseelv mod England med bielvene Lauder og Blackadder. 80 pct. af landet er aker og eng; der drives især stor faareavl. Fiskeri, bomuldsindustri. Hovedstad Duns.

bursar Ⓔ (universitets)kvæstor; (skotsk) stipendieret student.
Bursch(e) Ⓣ m, gut; svend; student; oppasser.
burschenhaft Ⓣ studentikos.
Burschenschaft Ⓣ f, studenterforening.
burst Ⓔ briste; sprænge; ud-, frembrud; sprængning; skrald.
Bürste Ⓣ f, børste.
bürsten Ⓣ børste.
burt Ⓔ pigvar.
bury Ⓔ begrave.
Bürzel Ⓣ m, stjert, gump.
busard Ⓕ m, glente.
Busch Ⓣ m, busk; dusk.
Buschklepper, -reiter m, stimand.
Büschel Ⓣ m (n) bundt, knippe.
buse ud med — Ⓣ mit etwas herausplatzen — Ⓔ blurt out — Ⓕ laisser échapper, lâcher.
buse Ⓕ f, musvaag; tulling; møllerende; (i grube) luftgang.
buser Ⓕ te sig fjollet.
bus(s)emand — Ⓣ Popanz m; (i næsen) Butzen m — Ⓔ bug-bear — Ⓕ croque-mitaine, ogre m; ordure (f) du nez, morve f.
Busen Ⓣ m, bugt; bryst, barm.
Busenfreund m, hjertensven.
busk — Ⓣ Strauch, Busch m — Ⓔ bush, shrub — Ⓕ arbrisseau, arbuste, buisson m.
buskmand — Ⓣ Buschmann m — Ⓔ Bushman — Ⓕ Bochismane m.
buskads — Ⓣ Gebüsch n — Ⓔ thicket, shrubbery — Ⓕ broussailles f pl, fourré, taillis m.

Berwick on Tweed *[bérik ən twīd]*, by i nordlige England, Northumberlandshire, ved elven Tweeds munding, 13 437 indb. (1901). Jernstøberier, skibsverfter, fiskeri af laks og hummer, kulhandel. En gammel stenbro fra 17 aarh. og en jernbanebro (bygget af Stephenson) fører over Tweed. Byen er den nordligste i England og var før en vigtig grænsefæstning og et stridens æble mellem England og Skotland (den indlemmedes i England 1885). Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i London.

Bery'l, et mineral, som bestaar af aluminium og berylliumsilikat og danner sekssidige prismatiske krystaller. Mineralet er meget haardt og sedvanlig grønfarvet. Enkelte smukt farvede varieteter anvendes som smykkestene, medens den almindelige b. ikke har nogen særlig anvendelse og forekommer ikke saa sjelden; hos os paa flere steder, saaledes f. eks. i store krystaller i nærheden af Moss. En egen gjennemsigtig smuk varietet er s m a r a g d, der er en af de aller kostbareste ædelstene, som især findes i Sibirien, Columbia samt i Australien, og hos os forekommer nær Minne ved sydenden af Mjøsen. Blaaagtig grønne ædle beryller kaldes a k v a m a r i n e r. En ganske vakker berylvarietet er ogsaa fundet ved Fykanaaga ved Svartisen.

Bery'llium (Be = 9.1) hører til de sjeldnere metaller; det forekommer ikke frit i naturen, men i flere forbindelser, navnlig som silikat. S m a r a g d er et naturligt forekommende b.-aluminiumsilikat (3BeO, Al_2O_3, $6SiO_2$). B. er sølvhvidt, sp. v. 1.85, og det holder sig godt i luften; det angribes ikke af vand, men opløses let af saltsyre og svovlsyre, derimod ikke af salpetersyre.

Berzēlius, J ö n s J a k o b (1779—1848), berømt sv. kemiker. B.s hovedfortjeneste er, at han bestemte grundstoffenes atomvegt, som er grundlaget for alle kemiske beregninger og for betragtninger over stoffenes sammensætning; nøie sammenhængende hermed er B.s bidrag til læren om stoffenes bestemte sammensætning og de «konstante proportioner». Disse arbeider, der ligesom hans elektrokemiske teori og hans udvikling af begreberne syre, base og salt nødvendigvis væsentlig maatte være af uorganisk natur, omfatter et uhyre stort og paalideligt, i sit anlæg og sin udførelse næsten enestaaende mesterligt eksperimentelt materiale, der i forbindelse med den genialitet, hvormed det benyttedes af B., skabte denne en i moderne videnskabs historie ellers næsten ukjendt førerstilling. Trods B.s energiske kamp for sin elektrokemiske teori formaaede den dog ikke i længden at hævde sin plads. En omfattende litterær produktion i periodiske skrifter var den naturlige følge af B.s videnskabelige eksperimentalarbeide. Desuden udgav han fra 1821 til sin død sine aarsberetninger over fremskridt paa kemiens og fysikens omraade (27 bd.). Endvidere skrev B. en fortrinlig og meget omfattende lærebog i kemi.

Jöns Jakob Berzelius.

Berøringselektricitet, se E l e k t r i c i t e t.

Bes = A, noten H med ♭ foran.

Bes, ægyptisk gud eller dæmon, tilhører en klasse væsener, der kan sammenlignes med grækernes satyrer; de har et lattervækkende udseende, og maa underholde guderne med musik og dans. Dog er de ogsaa istand til at yde beskyttelse mod de onde magter; man stillede derfor deres billeder op i husene, hængte dem om halsen eller anbragte dem paa toiletgjenstande o. s. v. I den græske epoke optræder B. ogsaa som kriger med sverd og skjold og som de dødes beskytter.

Besançon *[bəzãsõ']*, by i sydvestlige Frankrige, hovedstad i depart. Doubs ved elven Doubs, 55 362 indb. (1901). Fabrikation af maskiner, tøier, støbegods, porcellæn og særlig ure (i depart. Doubs produceres 400 000 ure af 13 000 arbeidere hvert aar). Handel med vin, ure, jern, træ o. s. v. B. er en vakker by med rette, brede gader, parker o. s. v., gammel domkirke fra 11 aarh.; siden 1870—71 en fæstning af første rang, sæde for kommandoen over 7 armékorps, for en erkebiskop, universitet (3 fakulteter), mange fagskoler, bibliotek, museer, hospital o. s. v. B. hed i romernes tid Vesontio, sequanernes hovedstad; senere hovedstad for grevskabet Burgund (Franche-Comté), 1100 tysk, 1648 spansk, 1679 fransk. B. er fødested for mange berømte mænd som Victor Hugo, Proudhon o. fl.

Besant *[be'zænt]*, A n n i e, f. Wood (1847—), eng. forfatterinde. Var tidligere forkjæmper for kvindesagen og radikale sociale ideer. Blev 1889 discipel af Mm. Blavatsky (s. d.) og har senere udfoldet en omfattende virksomhed i skrift og tale for at udbrede teosofien; hun er medudgiver af «Theosophical review».

Besant *[be'zænt]*, S i r W a l t e r (1836—1901), eng. forfatter, begyndte som litteraturhistoriker, skrev studier over ældre fr. litteratur, leverede arbeider vedrørende Palæstina og senere vedrørende Londons historie, men er mest kjendt for sine gode fortællinger og romaner: «The golden butterfly», «Readymoney Mortiboy», der begge er skrevet sammen med James Rice (d. 1882), endvidere «The revolt of man», «All sorts and conditions of men», «Dorothy Forster», «The children of Gibeon», «For faith and freedom», «Armorel of Lyonnesse», «Beyond the dreams of avarice» o. s. v. Han var i besiddelse af menneskekjærlighed, forstand og humor; stundom gjorde tendensen sig sterkt gjældende i hans bøger.

Besboro'dko, A l e k s a n d e r A n d r e j e v i t s j (1746—99), rus. statsmand. Stod i høi gunst og nød stor indflydelse under Katharina II og keiser Paul, af hvilker sidste han ophøiedes til fyrste og rigskansler. Deltog i de vigtigere begivenheder under nævnte herskere.

Beschnitt, J o h a n n e s (1825—80), kantor og lærer Stettin, bekj. ved sine sange for mandskor, især «Ossian

Beseler, W i l h e l m H a r t w e g (1806—84), advokat i Slesvig 1829, blev snart ivrig tilhænger af den slesvigholstenske bevægelse og var i mars 1848 en af oprørets ledere. 1849—51 udgjorde B. og Reventlow det af centralmagten i Frankfurt udnævnte statholderskab. Efter oprørets afslutning levede B. i Tyskland uden at spille nogen politisk rolle. — Broderen K a r l G e o r g Chr

---

buskap — Ⓣ Viehstapel, -stand m — Ⓔ live stock — Ⓕ bestiaux m pl.
buskin Ⓔ koturne.
buss — Ⓣ Pfriemchen n — Ⓔ quid (of tobacco) — Ⓕ chique f (de tabac).
buss Ⓔ kys(se), smask(e); større sildebaad.
Bussard Ⓣ m, musvaag.
Busse Ⓣ f, bøde; bod.
büssen Ⓣ bøde.
Büsser Ⓣ m, en bodfærdig.
busserul — Ⓣ Kinderschürze f — Ⓔ smock-frock, jumper — Ⓕ sarrau m.
Bussgeld Ⓣ n, bøde.
bust — Ⓣ Borste f — Ⓔ bristle — Ⓕ soie f. **reise bust** — Ⓣ sich borsten, sich sträuben — Ⓔ bristle up — Ⓕ se hérisser.
bust Ⓔ, **buste** Ⓕ m, overkrop; buste; Ⓕ ogs. rosinkasse.
bustard Ⓔ trapgaas.
bustle Ⓔ have travlt; travlhed, kav.
busy Ⓔ travl, flittig; sysselsætte.
but adj — Ⓣ stumpf — Ⓔ stubby — Ⓕ émoussé, épointé. Se mut.
but sb — Deckelgefäss n — Ⓔ tub — Ⓕ tinette f.
but Ⓔ undtagen; hvis ikke; men. **all b.** saagodtsom, næsten
but Ⓕ m, maal; hensigt. **b. à b.** lige, ens.
butcher Ⓔ slagter; slagte
butchery slagteri.
bute Ⓕ f, virkejern.
buter Ⓕ støtte; afstive; støde (fig.). **se b. à** være opsat paa
butik — Ⓣ Laden m — Ⓔ shop

stoph B. (1809—88) forlod allerede 1833 hertugdømmerne, da han ikke vilde aflægge ed til den danske konge; var senere juridisk professor i Basel og Berlin og fra 1875 medlem af det preussiske herrehus. Udgav 1841 Lornsens skrift «Unionsverfassung Dänemarks und Schleswig-Holsteins».

Beseggen, se B e s s e g g e n.

Besiddelse. Det faktiske herredømme over en ting har i retslivet i mange henseender betydning. Man benytter derom udtrykket b., i hvilket udtryk intet ligger udtalt om forholdets retlige berettigelse (man taler derfor om tyvens b. af kosterne ligesaagodt som om en eiers b. af sine ting). B.-begrebet har været af de mest omskrevne og omtvistede i retslitteraturen, uden at dog striden eller mangelen af en alm. anerkjendt definition har havt synderlig uheldige følger. — Man sondrer mellem t i n g s - b., d. e. et saadant almindeligt herredømme over en ting, der tilkommer en eier, og r e t t i g h e d s - b., hvor der alene foreligger en begrænset raaden over en ting (f. eks. udøvelse af en hugstret). — B. i e g e t n a v n, d. e. b., hvor besidderen fremtræder som eier (uden hensyn til, om han virkelig er det); b. i f r e m m e d n a v n, d. e. b., hvor man besidder tingen for en anden (laan, leie, fund af hittegods). — U m i d d e l b a r b., d. e. det direkte herredømme over tingen i eget eller fremmed navn; m i d d e l b a r b., d. e. b. formidlet gjennem en anden (f. eks. gjennem en laantager, leietager). Visse af b.s retsvirkninger kommer den middelbare b. tilgode (f. eks. hævd). — Blandt b.s r e t s v i r k n i n g e r efter norsk ret merkes: besidderen har ret til at kræve dom, før han opgiver sin b., er berettiget til nødverge, er kompetent sagvolder, behøver ikke for at beholde tingen at bevise sin materielle berettigelse. men sagsøgeren maa bevise sin bedre ret, kan under visse vilkaar kræve en ting udleveret uden at bevise anden adkomst end tidligere b., har i mange tilfælde ret til tingens afkastning og frugter, kan blive ansvarlig for skade, som tingen forvolder. — Videre er b. betingelse for hævd og tilbageholdelsesret. Endelig kan b.-forholdet have betydning ved stiftelse og ophør af eiendomsret og begrænsede tinglige rettigheder (f. eks. ved haandpant), og det er afgjørende for sondringen mellem tyveri og underslag. — Forskjellig fra b. er i h æ n d e h a v e l s e, hvor der vistnok foreligger en adgang til faktisk raaden over tingen, men hvor denne foregaar under saadanne omstændigheder, at den virkelige besidders herredømme ikke bortfalder (tjenestefolks raaden over husbondens gjenstande, benyttelse af bøger paa en læsesal o. s. v.).

Besifret bas (generalbasskrift), den i ældre noteskrift med tal og fortegn forsynede grundbas til nærmere angivelse af musikstykkets intervaller og harmonier.

Besigtelse bruges navnlig i sjøretten om syn og skjøn, foretaget i visse former, f. eks. til afgjørelse af et skibs sjødygtighed, skade paa skib eller ladning o. s. v. Som regel udføres b. hos os af sjøretten.

Besigue *[bøzig]*, fr., et fra Poitou stammende kortspil, som i 18 aarh. var meget yndet i England og Frankrige og nu paany er blevet moderne. Spilles af to personer med to spil kort fra syverne og opefter. Øverste kort i talonen er trumf.

Beskatning, se S k a t t e r.

Beskeler, af det tyske *Beschäler,* hingst.

Beskelersyge, o n d a r t e t b., en kronisk, oftest dødelig sygdom hos heste, lokaliseret som saar paa kjønsorganernes slimhinde; derfra fremkaldes almeninfektion med blærer paa huden, svind af muskler og fremadskridende lamheder. B. er smitsom, overføres ved parringen og skyldes en protozo (encellet dyreorganisme), *trypanosoma equiperdum.* Findes ikke hos os. G o d a r t e t b., akut, smitsomt blæreudslet paa genitalierne hos hest og kvæg. Optræder ogsaa i Norge.

Beskider, navn paa enkelte dele af Karpaterne. V e s t - B., grænsefjelde mellem Ungarn, Mähren, Schlesien og Galizien fra Oders kilder til Poprads dal. Hertil hører den høie fjeldgruppe Babiagora (1 725 m.) og Jablunkapasset (enkelte regner V.-B. blot til sidste pas). Ø s t - B., Karpaternes skogbevoksede klipperyg mellem Galizien og Ungarn fra Poprad-dalen (v.) til Vereczkepasset (ø.), (se K a r p a t e r n e).

Beskikkelse bruges i retssproget dels om opnævnelser til forskjellige hverv (b. af verge, af forsvarer), dels om det forhold, at man vidnefast (hovedsagelig gjennem stevnevidner) giver en anden en meddelelse eller affordrer ham en erklæring.

Beskjæring anvendes i havebruget paa trærnes saavel top som rod, paa frugttrær saavel som prydtrær. B. af frugttrær er brugt fra de ældste tider; den har til formaal at give trærne en heldig form, at regulere veksten og frugtbarheden samt frembringe fuldkomnere frugter. Den maa udføres systematisk og med omhu og forudsætter grundigt kjendskab til lovene for vekstorganernes virksomhed. Alm. regler for b. kan ikke gives i faa ord, den maa udføres slig, at alle gjenværende grene skaffes lys og luft. Jo mere det maal, man tilsigter, afviger fra træets natur, jo vanskeligere er b.

Beskow, B e r n h a r d v o n (1796—1868), sv. digter, debuterede 1818 med «Vitterhetsförsök», foretog derpaa et par længere udenlandsreiser og gjorde bekjendtskab med mange af samtidens berømtheder, hvoraf nogle, som Oehlenschläger og Tieck, stod i venskabsforhold til ham hele hans øvrige liv. Med Tegnér og Leopold som forbilleder besang han Sveriges historie i næsten for pragtfulde vers; der er ikke synderlig originalitet, men stor formende evne. B. har ogsaa skrevet dramatiske digte, «Erik XIV», «Torkel Knutsson», operaen «Ryno» (med musik af Brendler og kronprins Oscar) o. m. a. B.s biografier, som han skrev for akademiet, vidner om megen smag og indtrængen i emnet, men er til sine tider vel panegyriske. B. blev medlem af akademiet, adledes og beklædte en række høie hofembeder; hans efterladte formue tilfaldt for størstedelen akademiet.

Beskow, G u s t a f E m a n u e l (1834—99), sv. prest og pædagog, blev 1868 prest ved Blasieholmskirken i Stockholm, hvis opførelse væsentlig skyldtes ham. B., som senere blev kgl. hofprædikant og en tid var medlem af rigsdagens 2det kammer, er forfatter af mange skrifter, af hvilke flere har vundet vid udbredelse.

Beskrivelse kaldes en sproglig fremstilling, der tilstræber at give et anskueligt billede ved enkeltvis og planmæssig at meddele alle gjenstandens væsentlige og karakteristiske egenskaber. B. adskiller sig fra definition, der nøies med saa kort som mulig at angive det

---

(amerik.) store — Ⓕ magasin m; (bod) boutique f.

butin Ⓕ m, bytte; udbytte.

butiner Ⓕ gjøre bytte.

butler Ⓔ kjældermester.

butor Ⓕ m, en heirefugl; tølper, klods. **butorderie** f, tølperagtighed.

Butt(e) Ⓣ m (f) flyndre.

butt Ⓔ tyk-, rodende; grænseskjel; skive; stød; fad; puntlæder; grænse (til).

Bütte Ⓣ f, bøtte.

butte Ⓕ f, haug; skydevold, -skive.

Buttel Ⓣ f, flaske.

Büttel Ⓣ m. bøddel; politibetjent.

Büttelei Ⓣ f, fængsel.

Butter Ⓣ f, smør. **Butterbemme** f, stykke smørbrød.

Buttermilch f, kjernemelk.

butter Ⓔ smør; smøre. **butter-boat** sauceskaal. **butter-cup** soleie, smørblomst. **butter-fly** sommerfugl. **butter-milk** kjernemelk.

butter Ⓕ hyppe; snuble (hest).

buttet — Ⓣ untersetzt, drall; dick — Ⓔ chubby, dumpy — Ⓕ dodu, potelé.

Büttner Ⓣ m, bødker.

buttock Ⓔ bagdel.

buttoir Ⓕ m, hyppeplog.

button Ⓔ knap; knop; knappe.

buttress Ⓔ kontrefort, modpille; støtte ved skraapille.

but(t)-shaft Ⓔ pil.

butty Ⓔ (arbeider)formand; kamerat.

Butz(en) Ⓣ m, tande; kjernehus; vaag (i øiet); busemand (i

antal kjendemerker, som er nødvendige og tilstrækkelige for at skjelne gjenstanden (eller begrebet) fra alle andre. Fra forklaring adskiller b. sig ved ikke at anføre aarsagen til egenskaberne, uden forsaavidt dette bidrager til at gjøre billedet af tingen, som den er, mere anskueligt. Beslegtet med b. er fortælling; jo mere denne, foruden at meddele, hvad der er skeet, lægger vegt paa at udmale, hvorledes det er skeet, des mere glider fortællingen over i b.

Beskyttelse er i socialøkonomien den fælles betegnelse for saadanne forholdsregler, der gaar ud paa at verne eller støtte indenlandsk virksomhed eller eiendom ligeoverfor konkurrance fra udlandet. Antager bestræbelserne herfor form af en bevidst planmæssig fulgt økonomisk politik, siges b.s-systemet (protektionismen) at være bragt i anvendelse. Dette er siden 1905 tilfældet i vort land, idet vort nationale arbeide ydes en moderat b. gjennem toldsatser og en hemsko søges lagt paa udlændingers adgang til at slaa under sig vore naturgivne rigdomskilder. B.s modsætning er fri handel, fri konkurrance i det internationale samkvem. Som socialøkonomisk princip er b. overordentlig omstridt (sml. Frihandel). Det 20 aarh. er i de fleste kulturstater begyndt under b.s tegn. Kampen om næringsinteresserne, saavel inden det enkelte land som mellem staterne indbyrdes, er traadt stedse mere i forgrunden, og herunder har b. skridt for skridt gjort sig til herre over lovgivning og næringspolitik.

Beskyttelseslighed, se Mimicry.

Beskyttelsestold, se Told.

Beskøiter er skibsbrød bagt af hvede- eller rugmel uden salttilsætning; de tørres grundig. B. danner haarde, fingertykke, gjerne runde, flade kager, der kan holde sig meget længe.

Beslaa er at fastgjøre et seil, efterat det er nedhalet eller opgivet (halet til masten eller raaen), ved hjælp af seisinger, tynde taugender.

Beslag, forsterkninger af metal til gjenstande af træ, f. eks. døre, vinduer, møbler o. s. v., hvortil de fæstes ved hjælp af spiker eller skruer. Ordet b. bruges ogsaa om sko paa hestehove.

Beslag (beslaglæggelse). I en straffesag kan ting, der antages at være af betydning som bevismidler eller at burde inddrages (kjendes forbrudte), eller som af den fornærmede kan kræves udleveret, beslaglægges. Til b. af ting, som ikke godvillig udleveres, kræves rettens beslutning, men ved fare ved ophold kan b. ske efter paatalemyndighedens ordre eller endog uden samme. I begge sidste tilfælde skal retten uopholdelig afgjøre b.s lovlighed. Hvorledes der endelig skal forholdes med de beslaglagte gjenstande, afgjøres i hvert fald ved sagens slutning. Er ting beslaglagt for at inddrages, kan straffesag anlægges blot for at afgjøre, om inddragning skal ske. — Om beslag af breve og telegrammer gjælder særlige regler (straffeproceslovens §§ 217—219).

Beslaglære, fag i dyrlægevidenskaben, omhandler læren om hovens bygning og midlerne til dens bevarelse under hestens brug; indbefatter saaledes alt vedrørende hovpleien og hovbeslaget saavel under normale som sygelige forhold (sygebeslag). — Foruden af dyrlægen fordres kjendskab til b. tillige af beslagsmeden, naar han skal bestride den haandverksmæssige udførelse af beslaget («beslag-kunsten») tilfredsstillende; faget er derfor ogsaa i en noget populariseret form indgaaet som led i beslagsmedenes uddannelse.

Beslutning forudsætter en forudgaaende overveielse og betegner afslutningen paa den under overveielsen herskende uvished. Den sjælelige akt, hvorved dette sker, indbefatter foruden domsakten, hvorved den valgte handling stemples som den, der skal udføres, tillige den jegets eiendommelige hengivelse i valget, som ikke nærmere kan beskrives; se Forsæt.

Beslutningsdygtighed. Hvor afgjørelsen er henlagt til myndigheder, bestaaende af flere medlemmer, kræves i alm., at et bestemt antal maa være tilstede, forat gyldige beslutninger kan fattes (forat forsamlingen skal være beslutningsdygtig). Efter grl.s § 29 maa mere end halvparten være tilstede i statsraadet, og efter § 73 to tredjedele i stortinget og dets afdelinger. Efter formandskabslovene maa i formandskabsmøderne over halvparten af formændene være tilstede og i herreds- og bystyremøderne over halvparten saavel af formænd som af repræsentanter; paa amtstingene maa mindst to tredjedele af de stemmeberettigede være tilstede.

Besnard *[bœnār]*, Paul Albert (1850—), fr. maler, er oprindelig udgaaet fra den akademiske leir, men har vundet sin berømmelse som en raffineret, udpræget moderne impressionist. Han er ikke dyb hverken som kolorist eller menneskeskildrer, men behandler med vid og elegance særlig nutidens pariserinde. Nydelige pasteller og fortræffelige raderinger.

Besobra'sov, Wladimir Paulowitsj (1828—89), rus. socialøkonom og politiker, har i en række verker leveret udmerkede bidrag til den økonomiske udviklingshistorie i Rusland, navnlig i det paa fransk udkomne verk «Studier vedrørende Ruslands nationale økonomi» (2 bd. 1882—86) samt i bøger over finans- og beskatningsvæsen, jordkredit og landbrugsspørsmaal.

Besoeki, se Besuki.

Bessaker, en god, liden havn med telegrafstation m. v. nord for Brandsfjorden paa Fosenhalvøens vestkyst, Roan herred.

Bessarabien, Rusland, sydvestligste guvernement, mellem Dnjestr, Pruth, Donau og det Sorte hav. 45 632 km.², 1 935 000 indb., 42 pr. km.² I nord aasland, i syd steppeland. Ved det Sorte hav rige saltsjøer. Befolkningen er meget blandet (rumæner, bulgarer, græker, tatarer, russer). Landbruget er den væsentlige næringsvei. Hovedstad Kisjinev *[kisjinjof]*. B. er kommet under Rusland i løbet af det 19 aarh. (fredsslutninger 1812, 1829, 1878).

Bessarion, Johannes (1395—1472), erkebiskop i Nicæa, senere kardinal i Rom, virkede for en forening af den græske og den romersk-katolske kirke og efter Konstantinopels erobring af tyrkerne for et korstog mod disse. Interesserede sig ogsaa sterkt for den klassiske gammelgræske kultur.

Bessastaðir, Island, gaard paa Alptanes nær Reykjavik, tilhørte Snorre Sturlason, kom efter hans mord i kong Haakons eie, blev derefter bolig for befalingsmanden, senere for amtmanden paa Island. 1805—46 var den islandske lærde skole paa B. Nu privateie.

---

næsen); slag, bums; skræmmebillede; bus(s)emand = **Butzenmann** m.

Butzkopf (t) m. spækhugger.

buvable (f) drikkelig.

buvard (f) m, trækpapir.

buverie (f) f, drikkelag, -hal.

buvetier (f) m, vert.

buvette (f) f, forfriskningslokale.

buvoter (f) nippe, pimpe.

buxom (e) staut og rask.

buy (e) kjøbe.

buzz (e) summe; hviske om; summen, hvisken.

buzzard (e) musvaag.

by — (t) Stadt f — (e) town, city — (f) ville f. **bybud** — (t) Dienstmann m — (e) (ticket-)porter, commissionnaire — (f) commissionnaire m.

by (e) nær(ved), hos; forbi; via; af, ved; ifølge; pr.; inden. **b. itself** isoleret; i og for sig. **b. one's self** paa egen haand. **b. the b.** i forbigaaende. **b. and b.** snart, straks. **by-corner** afkrog. **let bygones be bygones** lad gjemt være glemt. **by-hours** fristunder. **by-place** afhul. **byword** mundheld, ordsprog.

byde se befale, indbyde. [illegible] byde (gjøre bud) — (t) bieten (e) bid — (f) faire une enchère.

bydende — (t) (tone) gebieterisch; (nødvendighed) dringend — (e) commanding, imperative; (nødvendighed) imperative — (f) impérieux; (nødvendighed) urgent.

byg — (t) Gerste f — (e) barley — (f) orge f.

Besse paa Knaben, n. bondehelgen. I Fjotland prestegjeld, fortælles om B., at han kunde hænge sine vanter paa solstraalerne ligesom Hellig-Anders i Slagelse. Da dette engang slog feil for B., viste grunden sig at være, at han havde forsømt at tage op et aks, som laa i veien. I Fjotland paavises «Bessestolen», en fordybning i berget, hvor B. hver morgen holdt bøn. [L. Daae, «Norges helgener».]

Bessèges *[besǣž]*, by i sydøstlige Frankrige, depart. Gard, ved elven Cèze, bielv til Rhone, 8 418 indb. Kul- og jerngruber, jernverker og glashytter. Ved vandets indtrængen i gruberne store ulykker i 1861 og 1869.

Besseggen («Peer Gynt»: Gjendineggen), skarp fjeldryg, der adskiller Bessvand fra Gjende i Jotunheimen; mod Gjende, der ligger ca. 400 m. lavere, er fjeldsiden stupende

Bessvand. Besseggen. Gjende.

brat. Langs efter eggen fører en gangsti, som ikke bør benyttes af svimle folk.

Bessel, Friedrich Wilhelm (1784—1846), fremragende t. astronom, f. i Minden, d. i Königsberg, hvor han fra 1810 var prof. i astronomi. B. var den første, der fandt afstanden til en fiksstjerne (61 i Svanen); udviklede grundlaget for reduktioner af alle astron. iagttagelser og gav bl. a. væsentlige bidrag til udviklingen af den høiere geodæsi. Han har skrevet henimod 400 større og mindre arbeider.

Bessels, Emil (1847—88), t. naturforsker og nordpolsfarer, videnskabelig deltager i den amer. polarekspedition under Hall 1871—73. Paa en tidligere ishavsfærd (1869) havde B. paavist Golfstrømmen ø. f. Spitsbergen.

Be'ssemer, Sir Henry (1813—98), eng. ingeniør, bekjendt som opfinder af den sure Bessemer-proces, patenteret i 1855. B. solgte i løbet af tre uger udøvelsesretten til flere jernverker for et samlet beløb af ½ mill. kr. Processen viste sig imidlertid dengang ikke brugbar. Først ved senere forbedringer (Göranson) blev den alm. anvendt og B. hædret som den store foregangsmand. (Se billede næste sp.)

Be'ssemer-processen, den sure, er en færskningsproces, hvorved raajern (rujern), som har lidet fosforindhold, omdannes til staal ved bortbrænding af silicium, mangan, svovl, kulstof etc. Flydende raajern bringes ind i en «konverter», en pæreformet, oventil aaben, svingbar beholder af jernplader med ildfast foring af lerholdig kvartssand. Luft tilføres under tryk gjennem huller i bunden (ca. 150 af 15 mm. diameter) og strømmer op gjennem jernet. Først oksyderes silicium og gaar over i slaggen, tilsidst kulstoffet i jernet. Herved omdannes dette til staal, som paa grund af den store varmemængde, der udvikles, holder sig flydende. Under processen, som er tilendebragt i ca. 15 minuter, staar der en sterkt lysende flamme ud af den øvre aabning. Flammens farve angiver processens gang. En beholder optager 10—15 tons jern. Udtømningen foregaar gjennem den øvre aabning ved svingning af beholderen. Før tømningen tilsættes speiljern el. l. for at bevirke desoksydation og kulstoftilførsel (s. d.). Ang. den basiske proces, se Thomas-processen.

Sir Henry Bessemer.

Besserne, i oldtiden folk i det nordøstlige Trakien (hovedstad Uskudama), omtalt af Herodot, 72 f. Kr. underkastet af romerne og 60 f. Kr. ordnet i præfekturet Bessica.

Bessheim, turisthotel paa midtre Besssæter ved vestsiden af Øvre Sjodalsvand, Jotunheimen.

Besshø, et 2312 m. høit fjeld i Jotunheimen, n. f. Gjende.

Bessières *[besjǣ'r]*, Jean Baptiste (1768—1813), fr. ryttergeneral, udmerkede sig ved Rivoli, i Ægypten, ved Marengo, Austerlitz, Jena, Friedland. 1804 marskalk. 1808 hertug af Istrien. Var 1808 i Spanien. Bidrog meget til seieren ved Wagram 1809. Chef for garden. Var med i Rusland. Faldt aftenen før slaget ved Lützen 1813. Napoleons trofaste ven. [Litt.: Lacroix, «Les maréchaux de Napoléon» (1896).]

Besso'now, Peter Aleksejevitsj (1828—98), rus. sprogforsker. Var 1867—79 bibliotekar ved universitetet i Moskva og senere professor i slavisk filologi i Charkow. Har indlagt sig store fortjenester ved sine studier over russisk og sydslavisk sprog og filologi og har udgivet flere samlinger af russiske, serbiske og bulgariske folkeviser samt litteraturhistoriske artikler og biografier over slaviske lærde.

Be'ssos, pers. satrap i Baktrien under kong Dareios III Kodomannos; myrdede 330 f. Kr. kong Dareios, opkastede sig til konge (Artaxerxes IV) og vilde forsvare Baktrien mod Alexander den store, men blev af sine egne folk udleveret til denne og korsfæstet 328.

Bestalling er det dokument, som indeholder en embedsmands udnævnelse (jfr. Ansættelse). Den indløses med et gebyr, der udgjør 10 pct. af et aars gage eller, ved udnævnelse til embede med høiere gage, af den forøgede indtægt. Gebyret maatte tidligere betales fuldt ud med én gang. Dette gjælder fremdeles (1907) for geistlige

bygd se egn.

byge sb — (t) Schauer m. (tilsjøs) Bö f — (e) shower; (vind-) squall; (torden-) thunderstorm — (f) ondée, averse f; (hagl-, sne-) giboulée f; (tilsjøs) rafale f, grain m.

byge vb se bøge.

bygge — (t) bauen — (e) build, construct — (f) bâtir, construire.

bygmester — (t) Baumeister m — (e) (master) builder, architect — (f) architecte m.

bygning (konkr.) — (t) Gebäude n; (legems-) Körperbau m — (e) building, structure, edifice; (legems-) frame, make — (f) bâtiment m, maison f; (pragt-) édifice m; (legems-) structure, stature f. **være under b.** — (t) im Bau begriffen sein — (e) be building, be being built — (f) être en construction.

bygsel — (t) Pachtung f — (e) lease(-hold) — (f) bail m, ferme f.

bygsle — (t) (ver)pachten — (e) (take on) lease — (f) prendre (donner) à bail (à ferme).

byld — (t) Geschwür n — (e) boil, blain — (f) abcès, ulcère m.

bylt — (t) Bündel n — (e) bundle, parcel — (f) paquet m.

byrd — (t) Geburt f — (e) birth, descent — (f) naissance, origine, extraction f.

byrde — (t) Bürde, Last f — (e) burden, load, charge — (f) fardeau m; charge f. **byrdefuld** — (t) beschwerlich, lästig — (e) burdensome, onerous — (f) onéreux.

embedsmænd, medens det ifølge kgl. resol. af ¹⁰⁄₃ 1906 fremtidig bliver at indeholde i gagen med ¹/₁₂ maanedlig, forsaavidt angaar civile, militære og civilmilitære embedsmænd. Staar man i embedet i kortere tid end 1 aar, svares gebyret efter den tid, hvori man har fungeret. Gebyrerne danner b.s-gebyrernes fond, der anvendes til understøttelse af embedsmænds enker og døtre. I 1906 uddeltes heraf 30 360 kr. til 514 personer. Se ogsaa Gratifikationsfondet.

Bestialitēt, dyrisk raahed. Crimen bestialitatis, utugtig omgjængelse med dyr (straffelovens § 213, 2 led).

Bestiārius. 1. I det gamle Rom navn paa en, der paa arenaen kjæmpede mod de vilde dyr. — 2. Teologiskmoraliserende «naturhistorie» (ogsaa med navnet «Fysiologus»), opr. skrevet paa græsk, men oversat paa et utal af sprog: beretter om sande eller opdigtede egenskaber hos virkelige eller fabel-dyr og udtyder disse egenskaber.

Besti'k. 1. Etui til instrumenter (tegne-b., læge-b.). 2. (Sjøudtr.). Før man taber land af sigte, peiler (s. d.) man dette og bestemmer derved nøiagtig det sted, hvor man er i øieblikket. Med dette sted som udgangspunkt udregner man da senere ved b.-beregningen, hvilken længde- og breddegrad man er kommet til. Bestikopgjøret foretages sedvanlig hver middag af kaptein og styrmand. Naar veiret er klart, gjør man stadig observationer (s. d.) og kontrollerer og berigtiger derved sit bestik. — Bestikberegningen hviler paa beregning af retvinklede triangler. Naar man i én retning seiler fra ét punkt til et andet (henholdsvis «affarende plads» og «paakommende plads»), seiler man i almindelighed paa én gang ud fra en meridian og fra en parallelcirkel. Der dannes et retvinklet triangel, hvor hypotenusen er det udseilte stykke, distancen; denne beregnes ved loggen (s d.) o. s. v. Den ene katet (langs meridianen gjennem «affarende plads») bliver da den forandrede bredde (nord—syd), og den anden katet (langs parallelcirkelen gjennem «paakommende plads») bliver afvigningen, den forandrede længde (øst—vest). Retningen, som man har seilet i, danner en vinkel med meridianen (og med parallelcirkelen), og denne vinkel kalder man kursen. Ved hjælp af kurs og distance kan man da let beregne trianglet; denne beregning behøver man ikke selv at udføre, da man har triangeltabeller, b.-tabeller, med rubriker for forskjellige kurser og distancer. — Har man seilet i flere forskjellige retninger, foretager man beregningen for dem alle under ét ved addition eller subtraktion; dette kaldes undertiden at «koble kurser». Da længdegraderne bliver mindre, jo nærmere man kommer polerne, maa der her en særlig beregning til. Se ogsaa Middelbredde. Egentlig ligger trianglerne ikke i et plan; paa grund af jordens størrelse vil feilen dog blive ubetydelig. — Som ovenfor nævnt maa man ved enhver leilighed støtte sine beregninger til observationer; hvor vandet er grundt nok, kan man ogsaa delvis bruge loddet (s. d.) for at skaffe sig stedsbestemmelser. Feil i bestikket foraarsages bl. a. af strøm, som man ikke kan beregne, feil ved loggeapparatet m. m.

Bestikkelse. Modtagelse af b. straffes, naar en offentlig tjenestemand modtager uberettigede fordele eller løfte derom vidende om, at de gives eller tilsiges for at øve indflydelse paa hans optræden i tjenesteanliggender, selv om han ikke søges paavirket til pligtstridige handlinger eller undladelser. I sidste fald indtræder dog strengere straf. At give b. straffes, naar man ved ydelse af eller tilsagn om fordele søger at formaa en offentlig tjenestemand til uretmæssig at foretage eller undlade en tjenestehandling.

Bestilling anvendes i almindelighed som betegnelse paa enhver frivillig overtaget offentlig tjenestestilling, som ikke er embede. Stillingens indehaver er bestillingsmand. Disse udtryk bruges ogsaa udenfor statstjenesten, saaledes særlig om kommunale stillinger og tjenestemænd. Se forøvrigt Ansættelse, Afsked.

Bestraaling, se Isolation.

Bestrygende eller raserende siger man, at et skydevaabens kuglebane er for et maal af en vis høide (i alm. en staaende mand, 1.7 m.), naar projektilet under sin gang i luften ikke hæver sig mere end maalets høide over marken. Jo større begyndelseshastigheden er, desto længere bliver den raserende bane, og desto større bliver træfsandsynligheden, idet feil i afstandsbedømmelsen derved faar mindre betydning; man lægger derfor ved moderne haandskydevaaben den største vegt paa at kunne opnaa lang rasance. Den raserende bane er ved vort armégevær 600 m. Ved forandring af projektilformen (fransk «D»-projektil, tysk «S»-Geschoss har man i den aller sidste tid opnaaet over 900 m. rasance. — Et terrænstrøg er bestrøget fra en forsvarsstilling, naar der ikke findes døde vinkler i fordybninger el. bag forhøininger, hvor fienden er dækket mod forsvarerens ild.

Bestum, jernbanestation med megen omliggende bebyggelse, 4 km. vest for Kristiania, Aker herred. Sammen med de nærliggende bebyggede strøg, Lilleaker og Schlægerbraaten, har den 1466 indb.

Bestu'sjev, Aleksander Aleksandrovitsj (pseud. A. Marlinskij) (1797—1837), rus. forfatter og kritiker. Deltog 1825 i dekabristernes sammensvergelse, hvorfor han forvistes til Sibirien. Overførtes senere til Kaukasus, hvor han faldt. Udgav fra 1823—25 sammen med Rylejev almanaken «Polarstjernen» og skrev senere en række noveller med naturskildringer og folkelivsbilleder fra Kaukasus, hvorved han erhvervede sig overordentlig popularitet.

Bestu'sjev-Rju'min, Aleksej Petrovitsj (1693—1766), rus. greve, statsmand. Efter at have været gesandt i Kjøbenhavn og Hamburg blev han medlem af rigsraadet og kansler under keiserinde Elisabeth. Ledede som saadan i 16 aar Ruslands udenrigspolitik. Som følge af intriger under den preus. syvaarskrig fjernedes han, men blev atter taget til naade af Katharina II og udnævnt til feltmarskalk.

Bestu'sjev-Rju'min, Konstantin Nikolajevitsj (1829—97), rus. historiker, professor i russisk historie i Petersburg (1865—82) og ordfører i «Slaviske velgjørenhedsselskab» samt medlem af russisk videnskabsakademi. Hovedverk: «Ruslands historie til slutningen af det 15 aarh.» (3 bind) med en udførlig oversigt over kilderne til Ruslands historie.

Bestøvning, støvkornets overføring fra støvdragerne paa støvveiens ar, eller hos de nøgenfrøede paa frøemnemunden. B. kan dels foregaa mellem den samme blomst-

---

bytte sb — ⓣ (krigs-) Beute f; Tausch m — ⓔ (krigs-) booty, spoil, prey; exchange — ⓕ (krigs-) butin m, proie f, (tilsjøs) prise, capture f; (é)change m.

bytte vb — ⓣ tauschen; (b. bort) vertauschen — ⓔ (ex)change, barter — ⓕ changer; (udveksle) échanger; (skifte) changer de

bæger — ⓣ Becher, (bot.) Kelch m — ⓔ cup, beaker, goblet; chalice — ⓕ gobelet m, timbale f; (bot.) calice m.

bæk — ⓣ Bach m — ⓔ brook, rill — ⓕ ruisseau m.

bækken — ⓣ Becken n — ⓔ (metal-) basin; (i anatomi) pelvis — ⓕ bassin m.

bændel — ⓣ schmales Band n — ⓔ tape — ⓕ faveur, bandelette f.

bændelorm — ⓣ Bandwurm m — ⓔ tape-worm — ⓕ ver (m) solitaire; ténia m.

bænk — ⓣ Bank f — ⓔ bench; (skole-) form — ⓕ banc m.

bænke (bringe til sæde) — ⓣ zum Sitzen bringen; (b. sig) sich niederlassen — ⓔ seat, bench — ⓕ faire asseoir q; (b. sig) s'asseoir.

bænke (gjøre lige) — ⓣ gerade machen — ⓔ straighten — ⓕ dresser, rendre droit.

bær — ⓣ Beere f — ⓔ berry — ⓕ baie f.

bære — ⓣ tragen, (udholde) ertragen, vertragen; (b. over med) Nachsicht mit einem. haben; (b. sig ad) verfahren, sich benehmen — ⓔ bear, carry; (taale) endure, suffer; (klær) wear; (b. over med

støvknapper og ar, selv-b., eller støvkornene fra en blomst overføres til en andens ar, fremmed-b. Det sidste maa nødvendigvis finde sted, naar blomsterne er særkjønnede, men forekommer ogsaa alm. hos tvekjønsblomster. Nogle planter, f. eks. byg, havre, er altid selvbestøvere, og det samme gjælder for de saakaldte kleistogame («lukkede») blomster hos f. eks. viol. Andre er derimod «selvsterile», d. e. selv-b. bevirker aldrig en paafølgende befrugtning; atter andre kan som nødhjælp bestøve sig selv, men resultatet bliver færre frø og mindre kraftigt afkom, end hvis fremmed-b. finder sted. Hos en stor mængde tvekjønnede blomster er selv-b. udelukket, fordi blomsten er bygget saaledes, at støvkornene umulig kan overføres paa arret alene ved tyngden, eller fordi støvet er modent og forlader støvknappen, efterat eller førend arret er i stand til at modtage det; i sidste tilfælde er selv-b. dog ikke helt udelukket. (Jfr. artiklerne Dikogami, Herkogami og Heterostyli.) I alle disse tilfælde forekommer altsaa fremmed-b., og da støvkornene ikke er selvbevægelige, maa planten have assistance af forskjellige hjælpere, som særlig er vinden, insekterne og vandet (jfr. art. Fremmedbestøvning.

Besūki, residentskab i det østlige Java, ca. 10 000 km.² med ca. 750 000 indb. (1895). Der avles ris, kaffe og sukker. Hovedstad af samme navn ved Madurabugten.

Besvangrelse. Efter norsk ret straffes en mand, naar han uden gyldig grund vægrer sig for at egte en kvinde, som er besvangret af ham efter hans fyldte 21de aar under vitterlig forlovelse eller i tillid til givet egteskabsløfte. Derimod kan han ikke tvinges til egteskab, ligesaalidt som den besvangrede kvinde med virkning kan nedlægge forbud mod hans egteskab med en anden. Selv om intet egteskabsløfte er givet, har besvangreren efter strfl.s §§ 240 og 241 visse pligter overfor den besvangrede kvinde, hvis tilsidesættelse kan medføre strafansvar. Om forældres og husbondsfolks pligter overfor svangre kvinder, der tilhører deres husstand, haves bestemmelser i strfl.s §§ 388 og 389. (Se Barnefader.)

Besvergelse kaldes brugen af visse ord, formularer, tegn eller handlinger til at frembringe overnaturlige virkninger. Gjennem besvergelsen opnaar man at befale over aander og naturkræfter, saa man kan benytte dem i sin tjeneste eller hindre dem fra at gjøre skade. Besvergeren kan helbrede og paaføre sygdomme, frem- og bortmane djævle o. s. v. I oldtiden var babylonerne, kaldæerne og ægypterne kjendt som besvergere, og middelalderens kristelige besvergelseskunst stammer fra Orienten. De gamle nordboere kjendte tryllesange, galdrar. Troen paa b. forekommer hos alle naturfolk og er endnu ikke paa langt nær uddød hos kulturfolkene. I Norden er en mængde besvergelsesformularer samlet i svartebøgerne. Se Eksorkisme, Svartebøger, Cyprianus.

Besvimelse, se Afmagt.

Besætning. 1. (Krigsvidensk.). Paa en befæstning omfatter b. de troppeafdelinger, som tiltrænges til dennes direkte forsvar; ved permanente befæstninger anvendes ofte dertil mindre feltdygtige tropper, landstorm og reservetropper. I fredstid har en fæstning i alm. ikke fuld krigs-b., men en mindre sikkerheds-b., hvis styrke bestemmes saaledes, at den kan afverge overraskende anfald, udføre de første armeringsarbeider o. s. v. Sikkerheds-b. paa vore fæstninger uddannes tillige til underbefal. — 2. (Marine og sjøv.). De til tjeneste ombord i handelsskibe paamønstrede, i orlogsskibe kommanderede mandskaber. B.s størrelse paa et større seilskib eller et middels stort dampskib i fragtfart er omkring 20 mand. De største krigsskibe har optil 900 mands b. — 3. (Landbr.) B. er gaardens husdyr af alle slags: hest, fæ, svin, sau, gjed o. s. v. (se Husdyrhold). Husdyr-b. er et nødvendigt led i landbrugsbedriften, dens værdi repræsenterer en større del af gaardbrugerens driftskapital. — 4. B. paa en kjole, damehat el. l., pynt, helst af et andet stof end det, hvoraf vedkommende plag er forfærdiget.

Bet (fr. *bête*), i kortspil indsats, navnlig for et tabt spil. Blive b., d. e. tabe sit spil.

Bēta, det andet bogstav i det græske alfabet; som taltegn = 2.

Beta, se Beter.

Beta'fo («mange hustage»), by i den folkerige Betafodal, Madagaskars indland. Her anlagde missionær Engh den første n. missionsstation 1867. Menigheden bestaar af 10 620 medlemmer. 69 skoler er i virksomhed med 2 512 elever.

Beta-graut, gammel gudbrandsdalsk ret, stegt flesk blandet med grød.

Betalingsstansning er efter konkurslovens § 4 konkursgrund overfor handelsmænd og visse andre forretningsdrivende. Til b. fordres enten erklæring for, at man har stanset sine betalinger, eller undladelse af at betale forfaldne løbende forretningsforpligtelser, hvis prompte afgjørelse man i forretningslivet venter.

Betanzos, gammel by (romernes Flavium Brigantium) i nordvestlige Spanien, provins Coruña (Galicien), nær havet, 8 948 indb.; vin- og kornhandel, fiskeri.

Bete *(beta)*, slegt af meldefamilien; glatte urter med en kraftig pælerod og meget uanselige, grønne blomster i smaa knipper opover en fælles akse. Af den alm. b. *(b. vulgaris)*, som nu kjendes som strandplante (dog ikke hos os), er der ved dyrkning i tidernes løb opstaaet flere vigtige næringsplanter; disse er alle to-aarige og frembringer det første aar roden med en krans af blade i toppen og næste aar blomst og frugt, som væsentlig dannes paa bekostning af den i rod og blade opsamlede reservenæring. B. høstes derfor efter første sommer undtagen ved frøavl. De dyrkede varieteter kan henføres til to grupper, eftersom dyrkningen sker for bladenes eller for rodens skyld. Til den første hører blad-b., mangold (var. *cicla*), den har tynd rod, men store blade, der stues som kaal, medens de tykke bladstilke kan spises som asparges. Den dyrkes væsentlig i Mellem-Europa og er uden betydning i Norge, hvor den dog har været kjendt i mere end 100 aar. Hos den anden type er det roden, som svulmer op og bliver rig paa næringsstoffe; herhen hører sukker-b., rød-b. og foder-b. Dyrkningen af sukker-b. el. -roen (var. *saccharifera*) fik i Mellem-Europa især fremgang i beg. af det 19 aarh. paa grund af de dengang raadende

Sukkerbete.

---

bear with; (b. sig ad) act, behave — (f) porter; supporter, soutenir; (b. over med) être indulgent envers; (b. sig ad) faire, agir, s'y prendre. **bærebør** — (t) Tragbahre f — (e) hand-barrow — (f) civière f.

bæst — (t) Bestie f — (e) beast, brute — (f) brute f, animal m.

bæve — (t) beben, zittern — (e) tremble, shake, quake, quiver — (f) trembler, frémir.

bæver — (t) Biber m — (e) beaver — (f) castor m.

bøddel — (t) Henker, Scharfrichter m — (e) hangman, executioner — (f) bourreau m.

bøde sb — (t) Geldstrafe, -busse f — (e) fine, penalty — (f) amende f. Vb — (t) büssen; (istandsætte) ausbessern, flicken; (b. paa) abhelfen — (e) (istandsætte) mend, patch, botch; (udrede) pay (a fine); (b. for) suffer for; (b. paa) supply, remedy — (f) (udbedre) raccommoder; (udrede) payer d'amende; (b. for) expier; (b. paa) porter remède (remédier) à, réparer.

bødker — (t) Böttcher, Fassbinder m — (e) cooper — (f) tonnelier.

bøffel — (t) Büffel m — (e) buffalo — (f) buffle m.

bøge — (t) beuchen — (e) buck — (f) lessiver.

bøie — (t) biegen, beugen — (e) bend, bow; (vb) inflect — (f) plier, courber; fléchir; baisser (la tête); (gram.) décliner, conjuguer.

bøie sb — (t) Boie, Ankerboie f — (e) buoy — (f) bouée f.

høie sukkerpriser. B.s sukkergehalt var da kun 5—7 pct., men er nu efter lange tiders forædling af planten steget til 18—20 pct. Sukker-b. dyrkes nu i mange former og i stor maalestok i Mellem-Europa, i Danmark og det sydl. Sverige. Dens dyrkning kan, ligesom ogsaa foder-b.s, i Norge kun betegnes som forsøgsvis; de stiller begge store krav til jordens beskaffenhed og bearbeidning samt til sommervarmen. Foder-b. el. runkelroen (var. *campestris*) dyrkes i jordbruget og giver et for melke- og fededyr udmerket foder. Den i husholdningen anvendte rød-b. (var. *cruenta*) har rødfarvet saft i rodens celler, der bruges til farvning af uegte frugtsaft. Rød-b. dyrkes i mange varieteter og langt mod nord, hos os som havevekst, tildels ogsaa som prydplante. — B. lider af flere sygdomme: «rodbrand» bevirkes af forskjellige snyltesoppe *(pythium, phoma, rhizoctonia)* og bakterier, ligesom rødderne ogsaa angribes af «skurv» samt af beteaalen *(heterodera schachtii)*, der ved at udsuge rødderne bevirker misvekst og saakaldt «roetræthed» hos jorden. Paa bladene optræder b.-rust *(uromyces betæ)*, b.-skimmel *(peronospora schachtii)* m. fl. snyltesoppe.

Betelpalme el. arekapalme *(areca catechu)* hører hjemme paa Sundaøerne, men dyrkes tillige i hele Ostindien i stor maalestok for frøenes skyld, de saakaldte areka- eller betelnødder. B. er en indtil 17 m. høi palme med en krone af meterlange, finnede, mørkegrønne blade i spidsen af den høist 1/2 m. tykke stamme. De tætblomstrede stande hænger ned mellem bladene og faar senere orangerøde, énfrøede bær af størrelse som et hønseeg; kjødet er trevlet og uspiseligt, derimod bruges de haarde, marmorerede frø i hundredetusender af centner aarlig til beteltygning (s. d.). — Sammen med andre arter af slegten *areca* dyrkes b. ogsaa som prydplante, men fordrer noget for høi temperatur til at trives som stueplante.

Betelpalme.

Grene og nød af betelpalme.

Betelpepper *(piper betle)*, en i de indo-malajiske egne vildtvoksende og dyrket art af pepperfamilien. Om dens anvendelse se næste artikel.

Beteltygning er et nydelsesmiddel, som i Ostindien og omliggende egne anvendes ligesaa alm. som tobakken hos os. Til b. benyttes frø af betelpalmen kateku og læsket kalk, hvilke dele rulles ind i friske blade af betelpepper. Den derved dannede lille pakke puttes saa hel ind i munden. Alle de til b. nødvendige dele fører en b.-tygger altid med sig. De ivrigste tyggere kan bruge indtil 30 betelblade og 10 betelpalmefrø om dagen. B. antages at være uskadelig, muligens ogsaa sund. Ved b. faar man parfumeret aande, gule læber og sorte tænder.

Beth (hebr.; arab. *bait*), hus, plads; forekommer ikke sjelden i stedsbetegnelser, f. eks. Bethel, gudshus, Bethlehem, brødhus, Bethesda, naadeplads o. l.

Bethānia. 1. Liden by paa østskraaningen af Oljebjerget, hvor Lazarus og hans søstre Martha og Maria boede. Fra B. foregik Jesu indtog i Jerusalem (Mark 11). Her boede fariséeren Simon den spedalske, i hvis hus Jesus salvedes af synderinden (Matt. 26, 6), og herfra fór Jesus til himmels (Luk. 24, 50). Det nuværende El-Asarijeh, Lazarus' by, er et fattigt, lidet sted, hvor traditionen viser Lazarus' hus og grav. 2. By nær ved Jordan i Peræa i Gads stamme, hvor Johannes den døber lærte og døbte (Joh. 1, 28).

Bethel (rettere Bet e'l), «Guds hus», hed oprindelig Lus, men blev kaldt B. af Jakob, da han her i drømme saa himmelstigen (1 Mos. 28), gammel kanaanæisk by n. f. Jerusalem ved veien til Sikem. I dommernes tid stod arken en tid i B. Nævnes ikke i det nye testamente. Nu en landsby Betin.

Bethe'sda, «naadens hus», dam ved Faareporten i Jerusalem, hvis vand undertiden havde en lægende kraft. Jesus helbredede her en syg (Joh. 5). Den var omgivet af 5 buegange, der tjente til opholdssted for de syge, som ventede paa helbredelse.

Bethe'sda, by i vestlige England, Carnavonshire (Wales), ved elven Ogven, 5 281 indb. (1901); skiferbrud.

Bethfāge, «figenhus», by ved Oljebjerget (Matt. 21, 1), paa veien fra Jerusalem til Bethania. Stedet for dens beliggenhed kan nu ikke paavises.

Be'thlehem, «brødhus», tidligere Efrata, «det frugtbare», by i Palæstina omtr. 10 km. s. f. Jerusalem. Byen kaldes ogsaa B. Juda til adskillelse fra det andet B. i Galilæa i Sebulons stamme. I nærheden vises det sted, hvor Rakel døde og ligger begravet. I B. boede Boas, der egtede Ruth, den er Davids fødeby og kaldes derfor «Davids by» (Luk. 2, 4). Mikas profeti (5, 1) opfyldtes ved Jesu fødsel i B. (Matt. 2, Luk. 2). Konstantin den store lod bygge en (endnu bevaret) pragtfuld basilika over den hule, som allerede i 2 aarh. angaves som fødestedet. Det nuværende Beit-Lachm har omtr. 5 000 indb., mest kristne, der dyrker olje og vin, forfærdiger rosenkranse, krucifikser, krybber o. l. af træ, perlemor o. s. v. og hovedsagelig lever af de besøgende.

Be'thlehem, by i de Forenede stater, staten Pennsylvanien, ved elven Lehigh, bielv til Delaware, 7 293 indb. Metalfabrikation, hernhuterkoloni (anlagt 1741) med universitet, hernhutiske skoler og anstalter (teologisk seminar

Bethlehemi'ter har været navnet paa tre romersk katolske ordener: en engelsk, som omtales i 1257 i Cambridge; en ridderorden, stiftet 1459 af Pius II med det opgave at stanse tyrkernes fremgang; og en spansk

bøielig — (t) biegsam — (e) flexible, pliable, pliant — (f) flexible, souple, pliable.

bøielighed — (t) Biegsamkeit f — (e) flexibility, pliability, pliancy — (f) flexibilité, souplesse f.

bøile — (t) Bügel m — (e) bow — (f) anneau, crampon m.

bøining — (t) Biegung, Krümmung, Windung f — (e) bending osv.; (gram.) inflection — (f) (re-)courbement, fléchissement m; (krumn.) courbure f; (gram.) flexion f.

bøk — (t) Buche f — (e) beech — (f) hêtre m.

bølge sb — (t) Welle; (stor) Woge f — (e) wave — (f) onde, vague f; (hav-) flot m, lame f. Vb — (t) wogen, wallen — (e) wave, undulate; (haar) flow, (barm) heave — (f) rouler des vagues; (fig.) ondoyer, onduler; (barm) palpiter.

bølgegang — (t) Wellengang m — (e) swell, sea — (f) mer (f) agitée, houle f.

bøling se buskap.

bøn — (t) Bitte f; (til Gud) Gebet n — (e) prayer; (paakaldelse) supplication; (indstændig) sollicitation; (anmodning) request — (f) prière f; (anmodning) demande f, (indtrængende) instance f; (ydmyg) supplication f. **bønfalde** — (t) [illegible] flehen — (e) entreat, beseech, [illegible] plore — (f) implorer (qc de [illegible]) supplier, conjurer (q de faire [illegible])

bønfaldelse — (t) Anfleh[illegible] — (e) entreaty, appeal — (f) [illegible]ploration f. **bønhøre** [illegible]

hospitalsorden: B.-ordenen af Guatemala, som blev stiftet omtr. 1650 med det formaal at pleie syge.

Be'thlen, G a b r i e l, kaldt B. Gabor, fyrste af Siebenbürgen (1580—1629). Selv kalvinist sluttede B. forbund med böhmerne 1618, idet han haabede at kunne erhverve Ungarns krone ved Habsburgernes fald. Slaget ved det Hvide bjerg fandt imidlertid sted, inden B. fik sat sig i bevægelse; aaret efter erobrede han hele Ungarn og beleirede Wien, men sluttede saa fred med keiseren mod at beholde nogle dele af Ungarn. Siden forbandt han sig med Kristian IV, og efter dennes nederlag førte Mansfeld resterne af sin hær ned til Ungarn for at forene sig med B., der imidlertid sluttede fred og lod Mansfeld i stikken. B. døde barnløs.

Bethnal Green *[be'þnəl grīn]*, bydel i østlige London, Middlesexshire, 129 680 indb. Silkeindustri, oprindelig indført af hugenotflygtninge. B. G. museum er en underafdeling af South Kensington-museet.

Bethsaīda, «fiskehus». 1. By ved den vestlige bred af Genesarets sjø, apostlerne Peters, Andreas og Filips fødeby. — 2. By længere mod nord, nær Jordans udløb i Genesarets sjø, paa den østlige bred, fik af tetrarken Filip navnet J u l i a s efter Augustus' datter Julia, nu ruinerne E t-T e l l. I nærheden heraf skal bespisningen af de 5 000 have fundet sted (Luk. 9, 10). Muligvis er begge byer identiske.

Bethsur, «klippehus», by i Palæstina paa Juda bjerge ved veien mellem Jerusalem og Hebron. Blev befæstet allerede af Rehabeam, senere endnu sterkere af Makkabæerne Judas og Simon. Josephos omtaler den som Judæas sterkeste fæstning.

Béthune *[betŷn]*. 1. A. J. d e B., se C h a r o s t. — 2. M a x i m i l i e n d e B., se S u l l y.

Béthune *[betŷn]*, by i nordlige Frankrige, depart. Pas-de-Calais, 12 404 indb. Sæbe, salt, olje, sukker o. s. v., kornhandel. Taarn fra 14 aarh., arrondissementshovedstad, hørte i middelalderen til Flandern, fransk 1713.

Betingede straffe. Det er en i de senere aar stadig voksende erkjendelse, at det i mange tilfælde overfor leilighedsforbrydere og navnlig overfor førstegangsforbrydere ikke vil være nødvendigt for samfundsbeskyttelsen at straffe, og at straf derfor i saadanne tilfælde kun vilde være en unødvendig og skadelig tilføielse af lidelse. Man har da søgt en form, der paa den ene side byder større retsbeskyttelse end den blotte undladelse af at paatale og paa den anden side giver forbryderen et motiv til ikke at forgaa sig paany. Dette har man søgt naaet ved b. s. — De b. s. har sin oprindelse i de Forenede stater, men har i løbet af de sidste aartier gaaet sin seiersgang over omtrent hele den civiliserede verden. Kjernen i de b. s. er, at man ikke for en forbrydelse simpelthen undlader paatale eller straf, men man sætter forbryderen en frist med løfte om, at hvis han i denne tid ikke forgaar sig paany, vil han slippe at blive straffet. I modsat fald vil han lide straf baade for den nye og gamle forgaaelse. Man kjender væsentlig 3 former for gjennemførelsen af denne tanke: 1. Betinget udsættelse af straffeforfølgningen. I dette tilfælde afsiges ingen straffedom (det alm. engelsk-amerikanske system). 2. Betinget udsættelse af straffuldbyrdelsen. I dette tilfælde afsiges sedvanlig straffedom, men dennes fuldbyrdelse udsættes (det belgisk-franske system). 3. Betinget benaadning (det tyske system). — Hos os kan alle tre former benyttes, idet paatalemyndigheden betinget kan udsætte forfølgningen, retten kan afsige betinget straffedom, og kongen kan give betinget benaadning. Udsættelsen kan tillige gjøres betinget af, at den skyldige betaler den fornærmede erstatning. B. s. indførtes i norsk ret ved lov af 2 mai 1894.

Betingelse. Som regel kan en ret eller forpligtelse gjøres afhængig af en hvilkensomhelst b. Man taler om s u s p e n s i v (o p s æ t t e n d e) b., naar den betingede retsvirkning først skal træde i virksomhed ved b.s indtræden (A. lover B. 1 000 kr., hvis han faar solgt et skjærp), men om r e s o l u t i v (a f b r y d e n d e) b., naar den betingede retsvirkning skal ophøre med b.s indtræden (A. lover B. 500 kr. aarlig, indtil hun bliver gift).

Betleri, se T i g g e r i.

Betōl, et pulverformet medikament af naftolforbindelserne. Anvendes ved gigtfeber, blære- og tarmlidelser.

Beton *[bətō']* er en blanding af puksten og cementmørtel (cement og sand tilsat vand), der paa grund af cementens hærdning efter kortere eller længere tids henstaaen i luft eller vand danner en sammenhængende, fast masse. Istedetfor puksten anvendes ogsaa naturlig smaasten, singel el. l. I god b. er hvert mellemrum mellem sandkornene netop udfyldt med cement, og hvert mellemrum mellem de enkelte pukstene netop udfyldt med mørtel. B. anbringes i former med bord- eller plankevægge, som efter hærdningen fjernes. Er b. vandrig (støbe-b.), vil den af sig selv udfylde formen; er den forholdsvis tør (stampe-b.), maa den stampes for at undgaa hulheder. B. anvendtes tidligere mest til fundamenteringer og arbeider under vand, hvortil den er vel skikket. Nu bruges b. i stor udstrækning til snart sagt alle slags konstruktioner, som ellers maatte udføres af sten, træ el. jern. Denne store anvendelighed er yderligere øget derved, at b. forsterkes ved passende jernindlæg (a r m e r e t b.). B. i sig selv er langt svagere mod stræk end mod tryk, og jern maa derfor indlægges overalt, hvor strækspændinger kan opstaa. Armeret b. udføres efter forskjellige systemer benævnt efter opfinderne Monier, Hennebique o. fl., se de særskilte art.

Betoning, se A k c e n t.

Betschuāner, bantufolk i det indre af Syd-Afrika, mellem Oranjeelven og Sambesi, vest for de beslegtede kaffer, der ligesom hottentotterne i nyere tid har fortrængt dem fra den sydlige del af deres hjemland. B. er mørkere end kafferne, svagere bygget og mindre krigerske, men til gjengjæld modtageligere for kulturpaavirkning. De ernærer sig navnlig ved kvægavl; det ubetydelige jordbrug er meget primitivt. De forstaar at udvinde jern af malmen og er dygtige smede. Deres sprog er sechuana (se art. B a n t u).

Betschuāner-landet, brit. Syd-Afrika, omfatter det af vest-betschuanerne el. bakalahari beboede indre Syd-Afrika mellem Oranje's midtre løb i s. og Sambesi og dens bielv Kvando i n., i v. begrænset af tysk Sydvest-Afrika, i ø. af Oranje-kolonien, Transvaal-kolonien og Syd-Rhodesia. Vistnok omfatter B. størstedelen af den saakaldte Kalahari-ørken, hvor vandmangelen er stor, særlig i v. og n.; men forresten er B. sjelden egentlig

---

hören — (e) grant (a prayer, a petition), hear, listen to — (f) exaucer. **bønhørelse** — (t) Erhörung f — (e) granting osv. — (f) exaucement m. **bønskrift** — (t) Bittschrift f — (e) petition — (f) supplique, pétition f; (jurid.) requête f.

bønlig — (t) flehentlich — (e) suppliant, imploring — (f) suppliant.

bønne — (t) Bohne f — (e) bean — (f) fève f, haricot m; grain m (de café).

bør I — (t) Bürde, Last f — (e) burden — (f) fardeau m, charge f.

bør II — günstiger Wind m — (e) fair wind — (f) vent (m) favorable.

bør III se trillebør.

børs — (t) Börse f — (e) exchange, 'change — (f) bourse f.

børste — (t) Bürste f — (e) brush — (f) brosse f.

børste vb — (t) bürsten, (støvler) wichsen — (e) brush; (støvler) clean, polish — (f) brosser; (støvler) décrotter, cirer.

bøsse — (t) Büchse f; (gevær) Flinte f — (e) box; (gevær) gun — (f) boite; (fattig-) tronc m; (spare-) tirelire f; (gevær) fusil m. **spytte** i **bøssen** — (t) in die Büchse blasen müssen — (e) be bled — (f) cracher au bassin. **bøssemager** — (t) Büchsenmacher m — (e) gunmaker — (f) armurier m.

bøtte — (t) Kübel, Böttich, Eimer m — (e) tub, coop; pail, bucket — (f) cuve f, cuveau, baquet m; seau m.

ørken, mest steppeland med adskillige kilder og frugtbare oaser. Derfor væsentlig kun skikket til kvægavl. Da udvandrere fra Transvaal 1882 i B. stiftede to nye Boer-kolonier, Stella-land og Goosen, fandt England det nødvendigt at hindre en fortsat tilnærmelse mellem tysk Sydvest-Afrika og Boer-republikerne, da denne kunde blive farlig for det brit. herredømmes udvidelse mod n. Den brit. regjering erklærede 1884—89 hele B. for brit. interesse-omraade. Administrativt deles B. i to dele. 1. B e c h u a n a - L a n d, den mindste del, i s. til elvene Molopo og Nosob i n., 133 442 km.² (som Rumænien) med 84 472 indb. (1904) (0.6 pr. km.²), hvoraf ca. 10 000 hvide. Erklæredes 1885 for brit. kronkoloni, men er fra 1895 en del af Kapkolonien. 2. B e c h u a n a - P r o t e c t o r a t e, den nordlige, største del, 648 400 km.² (omtr. som Østerrige-Ungarn) med 120 776 indb. (1904) (0.2 pr. km.²), hvoraf ca. 1 000 hvide. Forvaltedes før af British South Africa company, men udskiltes efter flere B.-høvdingers anmodning 1895 som et eget administrationsomraade.

Betsiboka, Madagaskar, stor elv i øens nordlige del, opstaar af to kildeelve, hvoraf den østlige udspringer n. f., den vestlige og længste, Ipoka, s. f. hovedstaden Tananarivo. Flyder mod n. ud i Majungabugten, hvor den under 16° s. br. danner et stort delta. Ca. 480 km. lang, farbar for grundtgaaende fartøier 145 km.

Bettīna, se A r n i m, A. E.

Be'tto, B e r n a r d i n o d i, se P i n t u r i c c h i o.

Bētula, b e t u l ā c e æ, se B i r k.

Bētuwe (før Insula Batavorum), landskab i Holland, prov. Geldern, omflydt af Rhinens arme Waal og Leck, marskland, 270 km.², de gamle batavers hjemland.

Betændelse er en sygelig tilstand, der fremkommer ved skadelig indvirkning paa de levende væv. B. kan ytre sig a k u t, oftest under de fire klassiske symptomer rubor, calor, tumor, dolor (rødme, hede, hævelse og smerte) og beror paa udvidning af karrene, udsvedning gjennem karvæggene af blodvand og udvandring af hvide blodlegemer. Eller b. kan være k r o n i s k og mere snigende, uden de nævnte kjendemerker. Den ytrer sig da væsentlig ved nydannelse af bindevæv. Udsvedning af blodvæske og udvandring af hvide blodlegemer træder her mere i baggrunden. B. fremkaldes oftest af bakterier, der ved sin nærværelse og sine stofskifteprodukter særlig fremkalder udvandringen af de hvide blodlegemer. Den kan desuden fremkaldes af lys, varme, ætsmidler o. s. v. B. optræder under mange forskjellige former, som dels er afhængige af dens sæde, dels af dens aarsag. Dens hyppigste udgangspunkt er ofte overseede smaasaar i huden. Gjennem disse trænger der ind bakterier og fremkalder en b., der kan holde sig paa stedet og give anledning til dannelsen af en byld; eller b. kan forplantes opover lymfekarrene og viser sig da undertiden som røde striber langs disses forløb («lymfangit»), ligesom ogsaa de tilsvarende lymfekjertler kan angribes. Bakterierne kan enten ad denne omvei eller undertiden direkte gaa over i blodet og fremkalder her en saakaldt blodforgiftning. Under b. føres en kamp mellem de indtrængte bakterier og de levende væv, især de udvandrede hvide blodlegemer, der kan optage, fordøie og derved tilintetgjøre mange bakterier i sit indre. Paa slimhinder giver b. anledning til udsvedning dels af slim, dels af materie (pus), dels af fibrin (i lungeblærerne ved lunge-b. og dannelse af et «belæg» (f. eks. paa mandlerne ved difteri. I lukkede huler bevirker b. undertiden udsvedning af større mængder b.s-vædske (brysthinde-b., led-b. o. s. v. Særlige former af b. er rosen, barselfeber o. s. v. Kroniske former af b. findes ved tuberkulose, syfilis, alkoholisme, Brights sygdom m. fl.

Beukelsz (Bökel), W i l l e m (d. 1449), hollænder, berømt for sin epokegjørende opfindelse (1438) af en saltemetode for sild; ogsaa ved røgningen af sild indførte han betydelige forbedringer (b ö k l i n g, d. e. røget sild, opkaldt efter B.)

Beulé *[bølé]*, C h a r l e s E r n e s t e (1826—74), fr. politiker og arkæolog. Gjorde vigtige fund ved udgravninger i Athen og i Karthago. Professor 1854., 1871 medlem af nationalforsamlingen (høire centrum, orléanist, Thiers' modstander). 1873 en kort tid indenrigsminister. Dræbte sig selv 1874. Forfatter af talrige arkæologiske og historiske arbeider.

Beurreus, D i o n y s i u s (1511—67), Erik XIV's lærer, f. i Frankrige, d. ved Upsala. Kundskabsrig og indsmigrende forstod han at sætte sig fast i Eriks yndest, blev rigsraad og rigsrentemester og vandt en indflydelse, som han især søgte at udnytte til fordel for kalvinismen Han faldt som et offer for kongens vanvid, idet han blev dræbt under et forsøg paa at berolige ham efter Sture-mordet.

Beust, F r i e d r i c h F e r d i n a n d, greve (1809—86, sachsisk og østerrigsk statsmand. Blev 1848 gesandt i Berlin og 1849 indenrigsminister og ministerchef i Sachsen. Under revolutionen s. a. flygtede han med kongen til Königstein. Da preussiske tropper havde gjenoprettet ordenen, styrede han Sachsen i strengt konservativ aand. Han søgte at faa mellemstaterne til at slutte sig sammen til en gruppe, der kunde danne en modvegt mod Preussen og Østerrige. 1864 søgte B. paa Londonerkonferencen at hindre, at Preussen og Østerrige delte de erobrede lande. Bismarck ansaa B. for sin farligste modstander, og da Sachsen 1866 havde sluttet sig til Østerrige, negtede Bismarck ved fredsforhandlingerne at underhandle med B., der da maatte gaa af. — B. gik nu til Østerrige; Franz Josef, som haabede ved hans hjælp at gjennemføre udsoningen med Ungarn, gjorde ham til sin udenrigsminister. Paa B.s tilskyndelse gav keiseren Ungarn et selvstændigt ministerium og lod sig krone som Ungarns konge. B. gjennemførte den nye hærordning og andre vigtige love. 1870 var han ikke utilbøielig til at støtte Frankrige, men Frankriges forhastede krigserklæring og paafølgende nederlag bevægede Østerrige til at holde sig neutralt. 1871 gik B. af; han blev medlem af Østerriges 1ste kammer og var siden gesandt i London og Paris. Han har udgivet sine memoirer.

Beuthen *[boitən]*. 1. Ø v r e B., by i Preussen, kreds Oppeln (Schlesien), nær den polske grænse, 51 404 indb. (1901), et midtpunkt for den schlesiske jernindustri og bergverksdrift, i nærheden kul-, zink-, bly- og galmei-gruber. 2. N e d r e B., by i Preussen, kreds Liegnitz (Schlesien, ved Oder, ca. 4 000 indb. Fabrikation af kurve, vinavl. Slot, som tilhører fyrsterne af Karolath-B.

Beveland, Nord-B. og Syd-B., to øer i Schelde-

ça (f) se cela.
çà (f) her, hid; naa!
cab (e) & (f) m, drosche.
cabal (e), **cabale** (f) f, kabbala; kabale, intrige; (e) ogs. intrigere.
cabaler (f) smede rænker.
caban (f) m, regnkappe.
cabane (f) f, hytte; rugekasse; kaninbur.
cabaner (f) bygge hytter; hvælve (baad).
cabaret (f) m, vertshus; stel, service; graasisik.
cabaretier (f) m, vertshusholder.
cabas (f) m, kurv; gammel hat.
cabbage (e) kaal(hoved); sætte hoved (om kaal).
cabestan (f) m, (gang)spil.
cabillaud (f) m, torsk.
cabin (e), **cabine** (f) f, kahyt; hytte.
cabinet (e) & (f) m, kabinet; skab; (f) ogs. praksis, kundekreds; samling.
cable (e), **câble** (f) m, kabel; (e) ogs. fæste med kabel; telegrafere.
câbler (f) flette taug; meddele gjennem kabel.
cabman (e) droschekusk.
caboche (f) f, hoved; (heste-) skosøm.
cabochon (f) m, ædelsten; pleastift.
caboose (e) kabys.
cabosse (f) f, kakaofrugt; bu'
cabosser (f) slaa buler i.

delta, vestlige Holland, prov. Zeeland, 442 km.² Nord-B. har græsgange, dyrkning af krap. Syd-B. har græsgange, dyrkning af hvede, byg og rug, var i middelalderen bekjendt for sin frugtbarhed, ødelagdes delvis ved store oversvømmelser i 16 aarh.

Bever el. bæver *(castor fiber)*, den eneste nulevende repræsentant for den til gnaverne hørende b.-familie *(castoridæ)*. Legemet undersætsigt, noget plumpt paa grund af bagkroppens kraftige udvikling; længde vel 1 m. Halsen kort, ikke tydelig afsat fra kroppen og hovedet, som er forholdsvis lidet. Snuden stump, øinene smaa, ørene næsten skjult i pelsen, kan under dykningen lukkes. Eiendommelig er b.s hale, som ved roden er rund og haarklædt, men derefter fladtrykt med skarpe kanter og dækket af hornagtige overhudsskjæl, mellem hvilke sparsomme haar. Baglemmerne sterkere udviklet end forlemmerne og med svømmehud mellem tærne, forlemmerne med kraftige klør. Pelsen næsten ensfarvet brunrød. — B. var tidligere udbredt over største delen af Europa, det nordlige og mellemste Asien samt Nordamerika. Sterkt efterstræbt paa grund af sin pels, sit velsmagende kjød (halen ansaaes som en delikatesse) samt bevergjellen har b. i de sidste menneskealdre aftaget betydelig i antal, og dens forekomst er nu i Europa indskrænket til spredte lokaliteter i Tyskland, Sydfrankrige, Rusland samt det sydlige Norge. Hos os findes kolonier ved Nisserelven i Aamli og i Drangedal ved Kragerøelven; enkelte familier paatræffes ogsaa paa andre steder i Kristiansands stift. I større antal forekommer b. endnu i Sibirien og i Kanada. — B. er et fredeligt og forsigtigt dyr; den skyr de trakter, hvor mennesker bor, og færdes for det meste ude om natten; forfølges den, søger den sin redning ved flugt. Paa land galopperer den tungt, men i vandet bevæger den sig med stor lethed. B. lever i engifte. Om vaaren føder hunnen omtr. 5 blinde unger; disse er først i 3dje aar forplantningsdygtige. — B.s næring bestaar af barken og de unge grene af forskjellige løvtræer, særlig asp, birk, ek, alm og pil. Da den ikke kan klatre, maa den for at skaffe sig sin føde fælde træerne. Herunder tjener dens mægtig udviklede gnavetænder den som øks. Med disse afgnaver den, siddende paa baglemmerne og støttende sig paa halen, stammerne et stykke over jorden. Paa 1/4 time formaar en b. at fælde et træ af 15—20 cm.s diam. — Merkeligst ved b. er dens eiendommelige bygverker. Paa steder, hvor den ofte bliver forstyrret, graver den sig kun huler, som ved gange munder under vandfladen. Hvor den kan leve uforstyrret, opfører den derimod runde eller aflange hytter, som kan være optil et par m. høie og flere m. lange og brede. Disse hytter er bygget af stammer, kviste, jord og enkelte stene, væggene er ofte fodtykke; paa gulvet, som er jevnt og slet, reder b. sin seng af tørt græs. Undertiden er hytten delt i 2 rum, den er ogsaa forsynet med 2 udgange. Hytten beboes kun af én familie. Foruden disse hytter bygger b., hvor den lever i større kolonier, dæmninger, hvorved den kan regulere vandstanden i de vasdrag, hvor den holder til, samt graver kanaler fra skogene til vasdragene for lettere at kunne transportere tømmeret. — Paa grund af sin hele levevis er b., hvor den optræder i større antal, et skadedyr for løvskogen. B. er hos os helt fredet.

Bever.

Beveren *[be'f-]*, by i Belgien, prov. Østflandern, ved jernbanen Antwerpen—Gent, 9 252 indb. (1900). Kniplinger, lærred, træsko.

Bevergjel *(castoreum)* kaldes de tørrede kjertelpunge, som findes hos beveren mellem kjønsorganerne og tarmaabningen. De er pæreformet, parvis forenet ved sin bagre ende, indtil 12 cm. lange og 4 cm. brede. Indholdet, som i frisk tilstand er flydende, er efter tørringen sprødt, harpiksagtigt, af brun farve og af bitter smag. Anvendtes tidligere i medicinen som middel mod kramper, nu lidet brugt. Hos os officinel.

Beverin, top i Adulagruppen (Midtalperne), schweizisk kanton Graubünden, ca. 3 000 m. høi.

Beverley *[bévəli]*, by i nordlige England, Yorkshire, 13 185 indb. Akerbrugsredskaber og forvestoffe, handel med kul, korn o. s. v. Gammel domkirke, katolsk biskop.

Beverly *[bévəli]*, by i de Forenede stater, staten Massachusetts, 13 884 indb. Skotøifabriker, fabrikation af læder, fiskeri.

Beverrotte, nordamer. *(fiber zibethicus)*, se Bisamrotte, sydamer. *(myopotamus coypu)*, gnaver af en oters størrelse, forekommer særlig i sumpene ved La Plata og dens bielve. Dens fine pels har en smuk brun farve og gaar i handelen under navnet «amerikansk oterskind». Halen lang, ligner en rottes; hovedet fladt, fortil afstumpet. De korte fødder er forsynet med svømmehud mellem tærne. B. lever parvis i huler ved elvebredderne, svømmer godt, men dykker daarlig. Jages for pelsens skyld.

Beverwijk, by i Nederlandene, prov. Nord Holland, 5 348 indb., gartnerier. I nærh. badestedet Wijk aan Zee.

Bevidsthed er i videste betydning fællesmerket for alle forestillinger, følelser og viljetilstande, ligesom udstrækning i rummet er fællesmerke for alt legemligt. I snævrere betydning betegnes sjælelige tilstande som bevidste, naar individet ikke blot har dem, men (ved refleksion) udtrykkelig erkjender, at det har dem. — Hvorvidt b. og sjæleliv falder sammen, er et uløst problem. Det b.s-liv, vi kjender, er knyttet til hjerneprocesser; men de sjælelige fænomener synes ofte medbestemte af processer, der ikke naar over «bevidsthedens terskel». Man har derfor antaget ubevidst eller underbevidst sjæleliv. Ogsaa de gradvise overgangsformer, der

---

caboter (f) seile, handle paa kysten.
cabotin (f) m, komediant.
caboulot (f) m. kneipe.
cabre (f) m, kran, buk.
cabrer (f): **se c.** stelle.
cabri (f) m, kid.
cabriole (e) & (f) f, kapriol.
cabrioler (f) gjøre bukkespring.
cabriolet (e) & (f) m, enspændervogn; læst; haandjern. **couteau** (m) **à c.** kniv med flere blade.
cabrion (f) m, klampe.
cab-stand (e) holdeplads.
cabus (f) m, hovedkaal.
cacao (e) & (f) m, kakao.
cacarder (f) snadre (gaas).
cacatois (f) m, kakadue; bovenbram(seil).
cachalot (f) m, kaskelot.
cache (f) f, skjulested.
cache-cache (f) m: **jouer à c.-c.** lege gjemsel.
cachectic (e) fordærvet (blod).
cachemire (f) m. kaschemir(sjal).
cachemite (f) f, kasjot.
cache-nez (f) m, halstørklæde.
cache-plats (f) m, fadlaag.
cacher (f) skjule.
cacheron (f) m, seilgarn.
cachet (f) m, segl, signet; præg; (abonnements)billet. **courir le c.** give timer ude.
cache-tampon (f) m, tampen brænder.
cacheter (f) forsegle.
cachette (f) f, skjul(ested). **en c.** i smug.
cachinnation (e) skoggerlatter.
cachot (f) m, kasjot.

kan findes mellem klar b. og dyb søvn, gjør det vanskeligt at drage en skarp grænse.

Bevidstløshed, en tilstand, hvori evnen til at opfatte indtryk og foretage viljesytringer er ophævet. Den skyldes sygelige tilstande i hjernen. Kortvarig b. (besvimelse) kan indtræde paa grund af mangelfuld blodforsyning i hjernen, oftest hos svage, blodfattige individer, f. eks. kvinder i pubertetsaarene. Langvarigere b. kan være mindre dyb, saaledes at den syge ved sterke irritamenter, kraftig tiltale, kan vækkes eller ialfald bringes til at reagere for straks igjen at synke hen *(sopor)*, eller dybere, saa at den syge ikke ved nogen paavirkning kan bringes til at reagere *(coma)*. I regelen ligger han da slapt hen med lukkede øine og snorkende aandedræt, men kan i andre tilfælde være urolig, fantaserende. B. kan indtræde ved organiske hjernesygdomme (hjernerystelse, hjernebetændelse, svulster) og ved almensygdomme, under hvilke der dannes og ophobes giftige stoffe i organismen (febrile infektionssygdomme, sukkersyge, nyresygdomme), endvidere ved forgiftning med kemiske gifte; den almindeligste aarsag til b. er beruselse ved alkohol.

Bevilgning. Efter grl. tilkommer det stortinget at bevilge de til statsudgifterne fornødne pengemidler. — Efter formandskabslovene har herreds- og bystyrerne bevilgningsretten i kommunerne, og amtstinget forsaavidt amtskommunen angaar.

Bevilling bruges om en række bemyndigelser, tilladelser, dispensationer og begunstigelser af indbyrdes meget forskjellig art, som meddeles af offentlige myndigheder (f. eks. statsborgerrets-b., sagfører-b., nærings-b., processuelle b., skilsmisse-b. o. s. v.). Dels er de kurante, dels er de afhængige af hvert enkelt tilfældes beskaffenhed, dels gives de mod betaling, dels gratis, hovedsagelig meddeles de af administrative myndigheder, men ogsaa af folkevalgte korporationer (f. eks. b. til salg og skjænkning af rusdrikke). B. kan hos os kun gives med hjemmel i gjældende ret (grl.s § 95). Personlige eller arvelige forrettigheder kan efter grl. ikke tilstaaes nogen, ligesaalidt som nye og bestandige indskrænkninger i næringsfriheden kan tilstedes.

Bevingede ord, se C i t a t e r.

Bevis. 1. (Log.). B. kaldes den godtgjørelse af en paastands gyldighed, som opnaaes ved at gjøre den til følgesætning i en rigtig slutning ud fra forudsætninger (præmisser, argumenter, b.-grunde), hvis rigtighed er givet. Inddirekte kan en paastand bevises gjennem ugyldigheden af den kontradiktorisk modsatte paastand eller af alle andre tænkelige muligheder. Et b. er i n d u k t i v t, naar en doms almene gyldighed bevises ud af dens gyldighed i samtlige enkelte tilfælde, d e d u k t i v t, naar paastanden (gjennem en syllogisme) vises at være indbefattet i en mere omfattende dom, hvis gyldighed er givet. Rigtigheden af et b. beror paa, at forudsætningerne er sikre, at de ikke selv forudsætter det, som skulde bevises (cirkel-b.), at følgesætningen med logisk nødvendighed fremgaar af dem, og at denne virkelig falder sammen med eller i hvert fald indbefatter i sig den paastand, der skulde bevises. — 2. (Jur.). B. bruges i retssproget dels for at betegne de grunde, hvorpaa domstolen bygger sin antagelse om tilværelsen eller ikke-tilværelsen af en kjendsgjerning af betydning for sagen, dels om selve bevisførelsen, dels endelig om bevisresultatet (der foreligger bevis for A.s skyld). B. føres i forskjellige former (de forskjellige b e v i s m i d l e r, f. eks. vidner, sagkyndige, tiltaltes forklaring, granskning o. s. v.), der alle har det fællesmerke, at de er egnet til at paavirke domstolens overbevisning angaaende en retlig betydningsfuld kjendsgjernings tilværelse. Oprindelig førtes beviset ved rent ydre kjendsgjerninger, der ingen indre forbindelse havde med sagen, f. eks. jernbyrd og tvekamp (den f o r m e l l e b.-teori). derpaa var i lang tid herskende den l e g a l e b.-teori, hvorefter loven ved bestemte regler om de forskjellige bevismidlers art og vegt søgte at binde bevisbedømmelsen i den tanke derved at opnaa større ensartethed og tryghed (f. eks. «to vidner samstemmige og udi een ting»). Endelig er ved retsudviklingen gjennemført den f r i b.-teori, hvorefter det alene kommer an paa, om domstolen ved det fremførte bevismateriale i hvert enkelt tilfælde er blevet overbevist (straffeproceslovens § 349). — B.-u m i d d e l b a r h e d, det princip, at man altid bør søge b. ført i sin oprindeligste form (f. eks. personlig afhørelse af vidnerne istedetfor dokumentation af deres skriftlige forklaringer), er hos os med visse undtagelser gjennemført i straffesager ved hovedforhandlingen for meddoms- og lagmandsret, men gjælder ikke i civile sager, og heller ikke ved straffesagers paadømmelse af forhørsretten og høiesteret. — B.-b y r d e. Den siges at have b.-byrden for en kjendsgjerning, som faar rettens afgjørelse imod sig, hvis han ikke beviser kjendsgjerningen. I civile sager kan man om end med store modifikationer sige, at b.-byrden paahviler sagsøgeren; i straffesager paahviler, med faa undtagelser, b. for tiltaltes skyld paatalemyndigheden.

Bevisbyrde, se B e v i s.

Bevæbning, se V a a b e n.

Bevægelse. Et legeme el. et punkt siges at være i b., naar det forandrer sin plads i rummet. B.-læren hører ind under mekaniken og kan deles i kinematik og dynamik.

K i n e m a t i k eller f o r o n o m i er den rene b.-lære; her betragtes b. alene i forhold til rummet og tiden og uafhængig af begrebet kraft. Som selvstændig videnskab pleier man at føre den tilbage til A. M. Ampère (1834). De simpleste b. er forskyvning (translation), dreining (rotation), og skruing (torsion), d. e. b., hvorved et legeme dreier sig om en akse samtidig med, at det forskyves langs denne akse. — Et punkts b. er bestemt, naar man kan angive dets b a n e og plads i banen til enhver tid. Man kan da beregne dets h a s t i g h e d (s. d.) og a c c e l e r a t i o n (s. d.) til enhver tid. — Alle b. iagttager vi som r e l a t i v e, d. v. s. vi iagttager legemernes pladsforandring i forhold til et system, der ansees som fastliggende. Vi betragter jernbanetogets b. i forhold til jorden. Men denne dreier sig om sin akse og bevæger sig rundt solen, og endog solen bevæger sig i forhold til fiksstjernerne. Det er et spørsmaal, om der overhovedet eksisterer nogetsomhelst fastliggende system, noget a b s o l u t r u m. Newton gik uden videre ud fra, at det eksisterede, Kant benegtede det kategorisk. I vore dage er spørsmaalet vakt paany. Efter Maxwells elektromagnetiske teori antages rummet opfyldt af en «fastliggende» æter (s. d.), som forplanter de elektriske og magnetiske kræfter og derved ogsaa lyset gjennem rummet.

---

cachottier Ⓕ m, hemmelighedskræmmer.

cackle Ⓔ kagle; skravle; kaglen, skravl.

cacographie Ⓕ f, **cacography** Ⓔ slet bogstavering.

cacophonie Ⓕ f, **cacophony** Ⓔ mislyd.

cactier Ⓕ, **cactus** Ⓔ & Ⓕ m, kaktus.

cad Ⓔ (slang) omnibuskonduktør; visergut; dagdriver; filister.

cadastre Ⓕ m, jordebog; matrikulering. **cadastrer** skyldsætte.

cadaver Ⓔ, **cadavre** Ⓕ m, kadaver, lig.

caddy Ⓔ tedaase.

cadeau Ⓕ m, foræring; gave; sving, snirkel.

cadenas Ⓕ m, hængelaas.

cadence Ⓔ & Ⓕ f, tonefald; rytme, takt; fodlag.

cadencer Ⓕ give tonefald, takt.

cadet Ⓕ m, yngste søn; yngre broder. **je suis son cadet d'un an** jeg er et aar yngre end ham.

cadette Ⓕ f, yngre (yngste) datter, søster; stenhelle.

cadge Ⓔ snige, snylte.

cadger Ⓔ torvhøker; snylter, plattenslager.

cadran Ⓕ m, (ur-, sol-)skive; kompasrose.

cadrature Ⓕ f, (ur)verk.

cadre Ⓕ m, ramme; kadrer pl, (hærens) ruller.

cadrer Ⓕ passe, stemme.

caduc Ⓕ faldefærdig; affældig; ugyldig. **mal** (m) **c.** epilepsi.

Vi skulde nu vente at kunne iagttage elektriske, magnetiske eller optiske virkninger af den ponderable materies b. i forhold til den fastliggende æter, f. eks. virkning af jordklodens b. i verdensrummet paa lysets gang i vore optiske instrumenter. Lysets aberration kan vanskelig forklares uden ved at antage æteren fastliggende. Andre fænomener er vanskeligere at forene med antagelsen. H. A. Lorentz, Nobelpristageren fra 1902, har ved en meget elegant fuldstændig teori forsøgt at bringe alle elektriske og optiske fænomener i samklang med den fastliggende æter. Men der har været visse vanskeligheder, og disses antal har tiltaget, efterat vi i katode- og Becquerelstraaler har faaet nye midler til at prøve teorien. Stillingen er for øieblikket den, at teorien om den fastliggende æter kanske maa falde, og det vil betyde en vældig omveltning i de nu herskende fysiske grundbegreber. — Den anvendte kinematik befatter sig med studiet af maskindeles b., f. eks. Watts parallelogram, tandhjuls-b., sveiv-b., rulling, b. af baandkjeder (stangsystemer), mekaniske apparater som pantograf, ekstraktor o. s. v.

Dynamiken behandler b. i forbindelse med de aarsager, som bevirker forandringer i b. (kræfter). Grundlaget er givet af Galilei («Discorsi», 1638), som paaviste sammenhængen mellem kraft og acceleration. Paa Galileis tanker byggede Newton sin lære («Principia», 1687), som danner grundlaget for de senere tiders mekanik. Efter at have opstillet en del definitioner: masse eller mængde af stof i et legeme = produktet af tæthed og volum, et legemes b.s-mængde = produktet af hastighed og masse, et legemes træghed = dets evne til at gjøre modstand mod hastighedsforandringer, ydre kraft = en aarsag, som forandrer et legemes b.-tilstand, opstiller Newton sine tre berømte aksiomer eller love for b.: 1. Ethvert legeme forbliver i sin tilstand, enten af ro eller af jevn retlinjet b., saalænge det ikke af ydre kræfter tvinges til at forandre denne sin tilstand. 2. En forandring i et legemes b.s-mængde er proportional med den ydre bevægende kraft og foregaar i den retning, i hvilken denne kraft virker. 3. Reaktionen (modkraften) er altid lig aktionen (kraften) og dens retning modsat dennes, eller: de kræfter, to legemer gjensidig øver mod hinanden, er altid lige store og modsat rettet. Den første af disse love gaar under navn af Galileis træghedsprincip. Paa grund af disse Newtons love udviklede d'Alembert sit princip for beregning af massers b. under paavirkning af kræfter, og af dette princip udledede endelig Lagrange sine b.-ligninger, som maaske er dynamikens vigtigste hjælpemiddel. Dynamiken kommer til anvendelse i astronomien ved beregning af planet-b. o. s. v., i utallige opgaver i matematisk fysik, ved beregning af maskin- og bygningskonstruktioner o. s. v. Newtons love for b. er oversat paa dansk og udgivet af C. Christiansen, Kjøbenhavn 1877.

Bevægelse. 1. (Psykol.). De sjælelige tilstande giver sig kun gjennem b af og i den legemlige organisme tilkjende for ydre iagttagelse. Studiet af viljens psykologi er, særlig af A. Bain, bragt i nøie forbindelse med studiet af de forskjellige arter af legemlig aktivitet, automatiske, refleksmæssige, instinktmæssige og vilkaarlige b. Medens sjælelivets fænomener, som de fremtræder for den indre iagttagelse, af psykologerne er behandlet under synspunktet og betegnelsen «tilstande», der søgtes analyseret i sine «elementer», har dansken C. Lambek i «Sjælelig bevægelseslære», I—III, 1901—06, anvendt begrebet b. paa selve de sjælelige fænomener. — 2. (Æstet.). B. kan ligesom linjer give betragteren en æstetisk (begjærfri) lyst, f. eks. ved rytme eller ynde, hvilken nærmest beror paa, at b. udføres uden kraftspilde, d. e. unyttige bibevægelser eller andre tegn paa anstrengelse.

Bevægelser, Planternes, er enten uafhængige af livsvirksomheden og betegnes da som fysiske eller kommer istand ved processer i levende celler og kaldes da vitale. Til de første hører de saakaldte hygroskopiske b., som udføres af mange modne og tørre plantedele, f. eks. sporehuse, kapsler, der aabner sig i tørt og lukker sig i fugtigt veir. Cellerne i disse dele reagerer uensartet saavel overfor vandoptagelsen som under fordampningen i den tørre luft, og ved den spænding, som derved opstaar, fremkommer bevægelsen. De vitale b. er af meget forskjellig art. En stedbevægelse («lokomotorisk b.») af hele planteindividet findes kun hos lavtstaaende former, som f. eks. troldsmørret, hvis smørlignende protoplasmamasser «kryber» henover raadne træstubber i skogen. Lokomotorisk b. har ogsaa algernes og soppenes svermesporer, samt spermatozoiderne hos moser og karsporeplanter. B. er i disse tilfælde altid bundet til vand og foregaar ved hjælp af særlige organer, som kaldes svingtraade el. cilier.

Hos fastsiddende planter kjendes et stort antal former af b., der enten foregaar ved planternes vekst («vekst-b.») eller udføres af helt udvoksede plantedele («variations-b.»). I de fleste tilfælde fremkaldes denne slags b. af ydre forhold, som lys, varme, fugtighed, tyngdekraften etc. og resultatet af bevægelserne er, at plantedelene kommer til at indtage en bestemt stilling i forhold til paavirkningens retning. Videre herom under specialartiklerne Foto-, Termo-, Hydro- og Geotropisme, samt Søvnbevægelser.

Bevægelsesfysiologī el. «fysiologisk mekanik» kaldes den gren af fysiologien, som anvender mekaniken paa undersøgelse af synlige bevægelser, fornemmelig ledbevægelser i dyrenes (og menneskets) legeme.

Bevæggrund (motiv) kaldes saadanne følelsesbetonede forestillinger, som bestemmer viljen til at iverksætte eller ophøre med en handling, fatte eller opgive beslutningen om en fremtidig handling (forsæt). B. til at afholde sig fra en handling kaldes kvietiver. Hvor baade motiver og kvietiver eller forskjellige b. samtidig optræder i strid med hinanden, indtræder overveielse og valg. Bevidstheden om ikke at være bundet af en enkelt bevæggrund føles som «frihed».

Beväring er den svenske hærs vernepligtige. Øvelsestiden var tidligere kun meget ringe, men ved loven af 1901 er tjenestetiden nu for kavaleri, feltartilleri og feltingeniører 365 dage, rekrutskole 281 og 2 indkaldelser à 42 dage i 2det og 3dje aar. og for resten 240 dage. 150 rekrutskole og 3 indkaldelser à 30 dage i 2det, 3dje og 4de aar.

Bewick *[bjūik]*, Thomas (1753—1828), eng. xylograf, er skaberen af det moderne træsnit, «tonsnittet». — I modsætning til det ældre, rent lineære træsnit og kobber-

---

caducée ⓕ m, **caduceus** ⓔ merkurstav, heroldstav.
caducité ⓕ f, faldefærdighed affældighed; ugyldigbed.
cafard ⓕ hyklerisk. m, hykler; sladderhank. **cafarder** hykle, sladre.
café ⓔ & ⓕ m, kafé; ⓕ ogs. kaffe.
caféier ⓕ m, kaffebusk; kaffeplantageeier. **caféière** f, kaffeplantage.
cafetier ⓕ m, kafévert. **cafetière** f, kafévertinde; kaffekande.
cag ⓔ erte.
cage ⓔ & ⓕ f, bur; ⓔ ogs. sætte i bur; ⓕ ogs. trappegang; (ur)kasse; staaltraadgitter.
cagnard ⓕ luddoven. m, doven hund.
cagneux ⓕ (m) kalvbent (person).
cagnotte ⓕ f, pulje.
cagot ⓕ skinhellig. m, hykler.
cagoterie ⓕ f, **cagotisme** m, skinhellighed.
cague ⓕ f, hollandsk smakke, kogg.
cahier ⓕ m, (stile)bog, hefte; bogark.
cahoter ⓕ skumple.
cahutte ⓕ f, rønne.
caille ⓕ f, vagtel.
caillé ⓕ m, tykmelk.
cailler ⓕ: **se c.** løbe sammen, surne.
cailleter ⓕ skraale, præke.
caillette ⓕ f, kallun; vrovlebøtte; stormfugl.
caillou ⓕ m, flintesten.

stikket frembringes alle schatteringer her ved korte lyslinjer, som indridses i skyggepartierne.

Bex *[bē]*, by i Schweiz, kanton Pays de Vaud, nær Rhone, 390 m. o. h., 4 500 indb. Deilig natur, sundt klima, svovl- og saltkilder, luftkursted (april—nov.); druekur, vallekur; 2 000 kurgjester pr. aar. Saltverker.

Bexhill (B.-on-sea), by i England, østlige Sussexshire, 8 km. s.v. f. Hastings, 12 210 indb.; jernholdige kilder, badested.

Bey (bei, beg), tyrk., d. e. herre, en titel (ringere end «pasha», men høiere end «efendi»), der altid nævnes efter navnet, og som tillægges fornemme indfødte (f. eks. pashaernes sønner) og udlændinger samt høiere militære og civile embedsmænd.

Beyer, Absalon Pederssøn, se Absalon Pederssøn.

Beyerinck, Martinus Willem (1851—), professor i mikrobiologi ved teknisk høiskole i Delft, er udenfor lægernes kreds nutidens betydeligste bakteriolog. Hans arbeider over bakteriernes stofskifte, særlig deres forhold overfor surstof, over melkebakterier, over jordbakterier m. m. har været af stor betydning. Særlig bekjendt er han som den, der først paaviste et smittestof af filtrerbare «usynlige mikrober» (ved tobakkens mosaiksygdom); det er desuden ham, der løste spørsmaalet om «bakteroidernes» betydning som kvælstofopsamlere ved belgplanters knolddannelser.

Beyerlein, Franz Adam (1871—), t. forfatter, slog igjennem med militærromanen «Jena oder Sedan» (1903), der vakte stor opsigt baade i og udenfor Tyskland. Blandt hans øvrige arbeider er militærskuespillet «Zapfenstreich».

Beyle *[bæl]*, Marie Henri (1783—1842), fr. forfatter, pseudonymet Stendhal, aandelig ætling af det 18 aarh.s filosofer, i religiøs henseende ateist, som moralfilosof epikuræer og som forfatter psykolog, i saa henseende en af de merkeligste i det 19 aarh. Ulykkelige forhold i hans barndom fremkaldte hos ham mistillid til menneskene og bragte ham til at lægge skjul paa sin naturs følsomhed. Som ung deltog han i Napoleonskrigene, var med ved Marengo, Jena, under toget til Rusland og de efterfølgende kampe i Tyskland, levede siden et isoleret, tilbagetrukket liv, for en stor del i Italien. Hans første litteraære arbeider var nogle musiker-biografier, studien «Racine et Shakespeare», endel skildringer fra Italien og den analyserende studie «Physiologie de l'amour». Hans hovedverker er de to romaner «Le rouge et le noir» (1831) og «La chartreuse de Parme» (1839), der begge behandler tiden umiddelbart efter Napoleons fald. B. var ingen fremragende artist, men en overmaade skarp og fin psykolog, han trængte ind i følelses- og bevidsthedslivet, analyserede de forskjellige foreteelser, føiede dem sammen og granskede de sjælelige love. Han har øvet stor indflydelse paa eftertiden, har saaledes paavirket Mérimée, Taine og af yngre psykologer Paul Bourget. Af hans autobiografiske optegnelser er udgivet flere samlinger.

Beypur, by i det sydvestlige Forindien, paa Malabarkysten, lidt s. f. Calicut, ca. 7 000 indb.; skibsbyggeri og handel med trælast.

Beyrich, Heinrich Ernst (1815—96), t. geolog og palæontolog, professor i Berlin, fortjent ved udgivelse af et geologisk kart over Tyskland.

Beyschlag, Johann Heinrich Christoph Willibald (1823—1900), t. protestantisk teolog, er forfatter af en række teologiske verker og begyndte 1876 udgivelsen af «Deutsch-evangelische Blätter». Hans bog «Aus dem Leben eines Frühvollendeten» om en afdød broder udkom i mange oplag.

Beza, Théodore (1519—1605), Calvins efterfølger som leder af kirken i Genf, besluttede efter en alvorlig sygdom at hellige sit liv til reformationen. Blev 1559 prest og professor i Genf. Han sluttede sig ganske til Calvin og forsvarede med dygtighed hans teologi baade med mund og pen. 1561 drog han til Frankrige for at virke for reformationen og var protestanternes talsmand ved religionssamtalerne i Poissy (sep. 1561 og St. Germain (jan. 1562). Da de reformatoriske bestræbelser viste sig frugtesløse, vendte han tilbage til Genf. 1564 blev han Calvins efterfølger som styrer af kirken, som han ledede i hans aand.

Bezdán, by i Ungarn, komitat Bacs-Bodrog, ca. 9 000 indb. (magyarer og tyskere); oljemøller, kornhandel avl af hamp, raps og poteter.

Béziers *[bezjær]*, by i sydøstlige Frankrige, depart. Hérault (Languedoc), ved elven Orb og Canal du Midi, 49 186 indb. (1901). Likører og brændevin, handel med vin (Frontignan, Lunel o. s. v.), brændevin, korn og kvæg. Frugtbar omegn. Gammel bro over Orb, ruiner af et teater fra romertiden (romernes Beterræ); ødelagdes i albigenserkrigene 1209.

Bezoārgjeden *(capra ægagrus)* lever i Forasien og paa Kreta. Bjergdyr. Ligner en stenbuk, er som denne noget større end tamgjeden og har mægtige, krumme horn. Efterstræbtes tidligere for de eiendommelige bezoarkuglers skyld, der dannes i dens mavesæk, og som tilskreves helbredende virkninger.

Bezoārrod, roden af visse *dorstenia*-årter (morbærfamilien), der i Sydamerika anvendes som lægemiddel mod slangebid.

Bezold, Carl (1859—), t. orientalist, navnlig assyriolog, professor i Heidelberg; blandt hans skrifter kan merkes «Die Achämenideninschriften» (1882), «Catalogue of the cuneiform tablets in the Kouyunjik collection of the British museum I—V» (1889—99), «Ninive und Babylon» (2 bd., 1903), «Die babylonisch-assyrischen Keilinschriften und ihre Bedeutung für das Alte Test.» (1904); udgav «Orientalische Studien», festskrift for Th. Nöldeke (1906).

Bezold, Friedrich von (1848—), t. historiker blev 1884 professor i historie i Erlangen, 1896 i Bonn. Blandt hans verker merkes «König Sigmund und die Reichskriege gegen die Hussiten» (3 bd. 1872—77) og hans aandfulde arbeide, «Zur Geschichte der deutschen Reformation» (1890; i Onckens «Algemeine Geschichte in Einzeldarstellungen»).

Bezzenberger, Adalbert (1851—), t. sprogforsker professor i sammenlignende sprogvidenskab i Königsberg. Har særlig studeret litauisk og lettisk og udgiver siden 1876 tidsskriftet «Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen».

Beöthy, Odón (1819—96), ungarsk forfatter, meget produktiv, gjorde særlig lykke med flere af sine lystspil «Steffen Kobor» o. a.

---

caillouter (f) makadamisere.
caillouteur (f) m, veiarbeider.
caïque (f) m, et slags baad.
cairn (e) stenrøs.
caisse (f) f, kasse; tromme.
caissier (f) m, kasserer.
caisson (e) & (f) m, krudtvogn; ammunitionskiste; sænkkasse; (f) ogs. proviantkiste.
caitiff (e) lumpen fyr.
cajole (e), **cajoler** (f) smigre, smiske for.
cajolerie (f) f, **cajolery** (e) smiger, smisking.
cajute (f) f, kahyt; køie.
cake (e) kage; klabbe sig sammen.
cal (f) m, haard hud, træl.
calabar (e) sibirisk ekorn.
calabash (e) flaskegræskar; græskarflaske.
calais (f) m, (grønt)kurv.
calaison (f) m, dybgaaende.
calame (f) m, skriverør.
calamine (e) kiselgalmei, zinkglas.
calamint (e) bakkemynte.
calamité (f) f, **calamity** (e) ulykke, elendighed.
calamiteux (f), **calamitous** (e) ulyksalig, bedrøvelig.
calandre (f) f, (tøi)rulle; lerke; kornbille.
calandrer (f) rulle (tøi).
calash (e) kalesche(vogn); dame-hætte.
calcaire (f), **calcareous** kalk-; (f) ogs. m, kalkberg.
calcar (e) fritteovn.
calcination (e) & (f) f, forkalkning.

Beöthy, Zoltán (1848—), ungarsk forfatter, litteraturhistoriker, professor i æstetik, søn af foregaaende. Han har skrevet fine, psykologiske noveller, teaterkritiker, meget anseede litterære afhandlinger og en udmerket ungarsk litteraturhistorie.

Bhagalpur, se Baghalpur.

Bhagavad-gītā, «den helliges sang» (findes i 6 bog af det indiske epos «Mahābhārata»), et religions-filosofisk læredigt (ikke tidligere end 3 aarh. f. Kr.), foredraget af Krishna for fyrst Ardshuna; det forherliger Vishnu som det høieste væsen.

Bhagavata-Purana, se Purana.

Bhagirāthi, se Bagirathi.

Bhamo, se Bamo.

Bhandara, se Bandara.

Bhang (farm.), se Hamp.

Bhar, se Bahar.

Bhartpur, se Bartpur.

Bhartrihāri (antagelig 7 aarh. e. Kr.), angivelig forfatteren af en samling indiske ordsprog, der deles i 3 «centurier» (sanskrit *çataka*), den første af erotisk indhold, den anden omfattende leveregler og den tredje omhandlende forsagelse.

Bhâskara med tilnavnet Acârya (den lærde), indisk astronom, f. 1114 e. Kr., fuldendte 1150 et stort læredigt om matematik og astronomi, som ansaaes for den bedste systematiske lærebog i dette fag og var bygget paa et af Brahmagupta 500 aar tidligere forfattet skrift.

Bhat, kaste af sangere og fortællere i det nordvestlige Forindien; deres anseelse, tidligere meget stor, er nu i stadig aftagende.

Bhatgong, se Batgong.

Bhavabhūti, berømt indisk dramatiker (ca. 700 e. Kr.). Af hans 3 bevarede dramaer henter de 2, «Mahāvīratshanta» («den store helts hændelser») og «Uttararāmatshanta» («Rama's videre hændelser»), sit stof fra eposet «Rāmāyana»; det tredje, «Mālatīmādhava» skildrer kjærlighedsforholdet mellem Mādhava og Mālatī (Indiens Romeo og Julie).

Bhavnagar (Bhaunagar), se Baunagar.

Bhikshu («tigger»), betegnelse navnlig for de buddhistiske tiggermunke.

Bhiler (Bheels), kolariske stammer i Vindhyabjergene og tilgrænsende egne af Gudsjerat og Radsjputana, Forindien, sterkt blandede levninger af Indiens førariske befolkning. Af arierne blev de forjaget fra sletten, hvor de var bosat, til høilandet, hvor de lever af jagt, tildels ogsaa af akerbrug. Blandt b. findes intet kastevæsen.

Bhilsa, se Bilsa.

Bhima, se Bima.

Bhiwani, se Bivani.

Bhopal, se Bopal.

Bhot, se Butan.

Bhownagree *[bau'nægri]*, Sir Mancherjee Merwanjee (1851—), f. i Bombay, af indisk herkomst, advokat og siden 1895 medlem af det engelske underhus. Adledes under den store ind. udstilling i London 1886, hvor han var kommissær for Indien.

Bhudsj (Bhuj), se Budsj.

Bhusawal, se Busawal.

Bhutan, se Butan.

Bi, kemisk tegn for vismut.

Bi, sjøudtr., det samme ord bi, som ellers mest bruges i sammensætninger, betyder «ved» («ved vinden», se Bidevind; t. *bei*, holl. *by*). At lægge bi, dreie bi, lidet brugt i Norge, er at styre et skib til vinden og delvis bakke dets seil, saa det gjør liden eller ingen fart. Sml. Kaste bak og Kaste paa.

Bi- (lat.), d. s. s. to-, tve- *(bicolor*, tofarvet*)*.

Bia'fra-bugten, Vest-Afrika, den østlige del af de to bugter, hvori Niger-deltaet deler Guinea-bugtens inderste parti, i n. omgivet af brit. Syd-Nigerias lave, sumpige og usunde kystland, i ø. af tysk Kameruns og spansk Guineas klippekyster. I B. ligger inderst den sp. ø Fernando Póo og længere s. den portugisiske ø Ilha do Principe.

Biāla. 1. Grænseelv mellem Galizien og østerrigsk Schlesien, kommer fra Beskiderne og falder ud i Weichsel. 2. By i østerrigsk Galizien, ved elven B., 8 257 indb. Industri i klæde, maskiner, vogne o. s. v.; handel med klæde og svin. 3. By (Bjela) i v. Rusland, rus.-polsk guvernement Siedlce, ved elven Krxna, ca. 15 000 indb.; kornhandel.

Bialowiez-skogen, stor skog i v. Rusland, 1276 km.², i guvernementet Grodno. Høislette, i n. vande og elve: Naren Ljesna. I skogen findes endnu bisonokser, som er fredlyst, og bjørne, ulve, vildsvin, elg. Midt i skogen byen Bialowieza med et keiserligt jagtslot.

Bialystok, se Bjelostok.

Biancavilla *[-vi'lja]*, by i sydl. Italien, provins Catania (Sicilien), ved Etnas sydskraaning, 13 409 indb.; avl af korn, bomuld og frugt, grundlagdes 1480 som albanisk koloni.

Bianchi *[bjáŋki]*, Luigi (1856—), siden 1886 ansat som professor i matematik i Pisa. Hans hovedarbeider angaar geometrien. Han redigerer det anseede tidsskrift «Amali di matem».

Bianchi *[bjáŋki]*, Nicomede (1818—86), ital. historiker. Deltog 1848 i oprøret i Modena. 1871 piemontesisk arkivdirektør, forfatter til det grundige «Storia documentata della diplomazia europea in Italia 1814—61», 8 bd.

Bianchi-Giovini *[bjáŋki džo'vini]*, Aurelio (1799—1862), ital. forfatter. Urolig og polemisk anlagt, som journalist og politiker arbeidende for Italiens samling og frigjørelse førte han et omtumlet, ulykkeligt liv. Blandt hans verker kan nævnes «Storia dé Papi».

Bianchini *[bjáŋk'ini]*, Francesco (1662—1729), bibliotekar hos kardinal Ottoboni, senere pavelig kammerherre og sekretær ved kalender-kongregationen. Den angivelse for Venus-rotationen, omtr. 24 dage, B. udledede af sine iagttagelser 1726, tillægges ikke længer noget værd.

Bia'nco, Andrea, venetiansk geograf i det 15 aarh., bekjendt for sit atlas af 1436.

Biard *[bjār]*, Auguste François (1798—1882), fr. genremaler, født og uddannet i Lyon. Hans malerier behandler enten emner hentet fra hans reiser til fjerne lande (saavel Syden som Nordishavslandene), hvorved han grundlagde den etnografiske genre i maleriet, dels bestaar de af humoristiske genrebilleder fra smaaborgerlivet. Sin reise til Brasilien har han beskrevet i en bog «Deux années au Brésil» (1862).

Biarritz, Frankrige, badested ved Gascognebugten, 7 km. s. f. Adours munding, i depart. Nedrepyrenæerne,

---

calcine (e), **calciner** (f) forkalke.

calcul (f) m, (ud-, be)regning; sten(sygdom).

calculable (e) & (f) beregnelig.

calculate (e), **calculer** (f) (ud-, be-)regne.

calculation (e) beregning, overslag.

calculeux (f), **calculous** (e) syg af sten; gruset.

calculus (e) (nyre)sten; regning.

caldron (e) stor kjedel.

cale (f) f, last, skibsrum; (stoppe)kile, bedding.

calé (f) rig; magelig henslængt; stiv i sine lekser.

calebasse (f) f, flaskegræskar; græskarflaske.

calèche (f) f, kalesche.

caleçon (f) m, underbukser.

calefacient (e) varmende middel.

caléfaction (f) f, ophedning.

calefactory (e) hedende, opvarmende.

calefy (e) opvarme(s).

calembour (f) m, ordspil, vits.

calendar (e), **calendrier** (f) m, almanak, kalender; (e) ogs. indregistrere.

calender (e) varm presse; presse, vatre.

calenture (e) hidsig feber.

calepin (f) m, notisbog.

caler (f) nedfire, stryge (seil); kjølhale (straf); stikke (dybt, om skib); drive dank; afstive, bremse.

calf (e) kalv; (tyk)leg.

calfat (f) m, kalfatrer; kalfaterjern. **calfater** kalfatre.

13 000 indb. Tidligere kun en ubetydelig fiskerby kom B. i ry under Napoleon III og besøges nu af ca. 10 000 gjester.

Bias (omtr. 570 f. Kr.) fra Priene i Jonien nævnes som en af Grækenlands saakaldte syv vise. Man tillægger ham den udtalelse: «Jeg bærer alt mit med mig» (lat. *Omnia mea mecum porto*), som han skal have sagt, da hans medborgere flygtede ud af sin beleirede by og søgte at redde sine eiendele.

Biavl, se Bier.

Bibân (flertal af arab. *bab,* port), navn paa flere lokaliteter i Nord-Afrika. Mest bekjendt er det berømte trange B.-pas i Algerie, ogsaa kaldt jernporten, indgangen til «La grande Kabylie», i den vestlige del af prov. Constantine paa veien fra Alger til Setif, 438 m. o. h., omgivet af ca. 700 m. høie, steile fjeldvægge. Før det franske herredømme kunde B. kun passeres mod en afgift til de vilde bjergstammer, nu fører baade vei og jernbane gjennem fjeldkløften.

Bibân el Moluk (eg. «kongegravenes porte»), Øvre-Ægypten, kaldes en fjeldkløft ved Theben paa venstre (vestre) Nilbred, 3½ km. v. n.v. f. landsbyen Kurnak med de berømte i klippen indhugne faraoner-grave fra midten af det 2 aartusen f. Kr. og senere.

Bibars I, ægyp. mameluksultan (1260—77), oprindelig turkmensk slave, var en fremragende hersker og snedig politiker, men troløs og grusom. Islam skylder B. overmaade meget, idet han slog mongolerne i Syrien, betvang Assassinerne og gav de kristne korsfarerstater dødsstødet ved at erobre deres vigtigste borge.

Bibbiēna, Bernardo Dovizi da (1470—1520), ital. forfatter, kardinal, bekjendt for sin komedie «Calandra», hvis intrige er hentet fra Plautus' komedie «Menæchmi»; den gjorde i sin tid stor lykke.

Bibel (af det græske ord *biblia,* bøgerne), «bogen», «bøgernes bog», indeholder det gamle og nye testamentes hellige skrifter. Disse er kanoniske for de kristne, d. e. regel og rettesnor for lære og liv. Navnet testamente, d. e. pakt, stammer fra den latinske bibelovers. Vulgata.

Den ældste kristne kirkes b. var det gamle testamente, som overtoges fra jødedommen. I denne er det gamle testamentes indhold bestemt forskjelligt. De palæstinensiske jøders b. indeholdt 24 skrifter, som deltes i tre hovedgrupper: I. Loven *(thora),* d. e. de 5 Mosebøger, II. Profeterne *(nebim),* som atter falder i to klasser: de forreste, d. e. Josva, Dommerne, Samuel og Kongernes bog, og de bagerste, d. e. Esaias, Jeremias, Ezekiel og de 12 profeters bog, og III. «Skrifterne», d. e. Krønikernes bog, Salmerne, Job, Ordsprogene, Ruth, Høisangen, Prædikeren, Klagesangene, Ester, Daniel og Esras (d. e. Esras-Nehemias). Disse skrifter er senest i slutningen af 2 eller begyndelsen af 1 aarh. f. Kr. samlet til en kánon. De alexandrinske jøder fulgte ikke denne inddeling, men ophørte med at skjelne mellem profeterne og «skrifterne» og regnede en del af de apokryfe skrifter med til disse. De nytestamentlige forfattere følger den palæstinensiske kanon, men citerer og hentyder samtidig til flere ukanoniske skrifter. I oldtiden var de forskjellige kirkers opfatning delt, idet nogle fulgte den palæstinensiske, andre den alexandrinske kanon. Først Hieronymus og Augustin bragte denne usikkerhed til afslutning, idet den gammeltestamentlige kanons indhold paa synoderne i Hippo (393) og Karthago (397) bestemtes til at omfatte de ovennævnte 24 skrifter samt flere apokryfer. Til denne opfatning har romerkirken sluttet sig, idet Trientinerkoncilet fastslog, at alle apokryfe skrifter skulde anerkjendes som kanoniske med undtagelse af 3 og 4 Esras og Manasses bøn, som man satte efter det nye testamente som et tillæg til bibelen. Paa synoden i Jerusalem 1672 har den græske kirke sluttet sig til den romerske opfatning. Den lutherske kirke anerkjender kun den palæstinensiske kanons skrifter som kanoniske, men giver de apokryfe skrifter plads i bibelen som et tillæg til disse. Den reformerte kirke har derimod efter nogen vaklen ganske fjernet apokryferne af bibelen. — Samtlige skrifter i det gamle testamente er skrevet paa hebraisk med undtagelse af mindre stykker i Daniel (2, 4—7. 28 og Esras' bog (4, 6—8. 18; 7, 12—26), som er paa aramæisk.

Det nye testamente indeholder 27 skrifter: de 4 evangelier, Apostlernes gj., 13 breve af Paulus, Hebræerbrevet, Jakobs brev, 1 og 2 Peters brev, 1, 2 og 3 Johannes' brev, Judas' brev og Johannes aabenbaring. Disse skrifter er først efterhaanden samlet til en kanon. Den første menighed henholdt sig til apostlernes undervisning og den apostoliske tradition. Da denne imidlertid begyndte at blive usikker, bl. a. paa grund af gnostikernes forfalskninger, førtes man naturlig til at lægge hovedvegten paa apostlernes og den apostoliske tids skriftlige efterladenskaber. Allerede ved slutningen af 2 aarh. har vi fra de forskjelligste egne af kirken vidnesbyrd om en kanon, bestaaende af de 4 evangelier, Apostlernes gj., Paulus' breve, 1 Peters brev og 1 Johannes' brev. De øvrige skrifter var derimod omstridt. Paa synoderne i Hippo (393) og Karthago (397) blev ogsaa disse anerkjendt som kanoniske, hvorved det nye testamente fik sin nuværende skikkelse. Paa Trientinerkoncilet har romerkirken sluttet sig hertil. Luther optog ligeledes alle de nytestamentlige skrifter i sin b.-oversættelse, men forsynede dem med forord, hvori han kritiserede enkelte af dem (særlig Jakobs brev og Johannes' aabenbaring), som ikke syntes ham at stemme med hans religiøse grundbetragtning. Alle de nytestamentlige skrifter er affattet paa græsk; dog er mulig Matthæus evangelium opr. skrevet paa hebraisk. [F. Buhl, «Den gammeltestamentlige skriftoverlevering», Kbh. 1885; L. W. Schat-Petersen, «Indledning til det nye testamente», Kbh. 1899.]

Bibelforbud. I oldkirken var det almindeligt, at lægfolk læste den hellige skrift. Denne skik tabte sig efterhaanden i middelalderen, bl. a. fordi latinen blev det officielle kirkesprog. Da valdenserne, katharerne og andre retninger begyndte at benytte skriften polemisk mod kirken, udstedte forskjellige kirkemøder, f. eks. i Toulouse 1229 og Tarragona 1234, forbud mod, at lægfolk besad bibelen paa modersmaalet. Det samme gjentog synoden i Oxford 1408 overfor Wiclifs oversættelse. Dog tillader romerkirken i almindelighed brugen af kirkelig autoriserede bibler, ofte forsynet med forklarende noter. Flere paver har derimod forkastet de evangeliske bibelselskabers virksomhed.

Bibelhaandskrifter. De oprindelige haandskrifter til det gamle testamente var ruller af skind og papyrus, jfr. Jerem. 36, 14. Ved synagogetjenesten har denne form holdt sig, medens man forøvrigt vistnok omtr. paa Kris

---

calfeutrer (f) tætte.
caliber (e), **calibre** (e) & (f) m, kaliber.
calibrate (e), **calibrer** (f) maale vidden af.
calice (f) m, (nadver)kalk; (blomster)bæger.
calico (e), **calicot** (f) m, kaliko; (f) ogs. butikbetjent.
califourchon (f): **à c.** overskrævs.
câlin (f) kjælen, indsmigrende.
câliner (f) kjæle for, smigre.
câlinerie (f) f, kjæleri; sleskeri.
calinot (f) m, dummepeter.
calinotade f, erkedumhed.
calisson (f) m, mandelkage.
calisthenics (e) pl. fransk gymnastik, anstandsøvelser.
calk (e) kalkere; kalfatre; skjærpe, skarpsko; (sb) (is)brodde.
calkin (e) hake paa hestesko.
call (e) kalde; vække; lyse for (i kirken); raabe; se indom; anløbe; (sb) kalden, raab(en); opraab; krav; indkaldelse; kald; visit, kort besøg; signal.
calleux (f), **callous** (e) haardhudet.
callosité (f) f, **callosity** haardhudethed.
callow (e) fjærløs.
calm (e) rolig, stille; sb ... stille; (vb) berolige, stille; l... sig.
calme (f) m, ro, stilhed ... stille; (adj) rolig, stille.
calmer (f) berolige; ... lægge sig.

tid gik over til bogformen. Det hebraiske alfabet indeholdt kun konsonanter; først i 7—8 aarh. e. Kr. har jødiske lærde, massoreterne, tilføiet vokaler. De ældste bevarede haandskrifter til det gamle testamente (et babylonisk haandskrift til de senere profeter fra 916 og et haandskrift til hele det gamle testamente fra 1010) er forholdsvis sene. Dette skyldes den omstændighed, at jøderne tilintetgjorde de opslidte haandskrifter for at sikre dem mod profanation. Vigtige hjælpemidler til at bestemme det gamle testamentes tekst er fremdeles tekstoverleveringen i jødiske verker og de gamle oversættelser. De ældste trykte udgaver af det gamle testamente er Salmerne fra 1477 og hele det gamle testamente fra 1488. De oprindelige haandskrifter til det nye testamente er gaaet tabt. De har vistnok været ruller skrevet paa papyrus, og senere paa pergament. I det første aarh. e. Kr. afløstes rulleformen af bogform. De ældste bevarede haandskrifter til det nye testamente er fra 4 og 5 aarh. Vigtige tekstkritiske hjælpemidler er desuden de gamle oversættelser og citaterne hos kirkefædrene. Vor nuværende kapitelinddeling skriver sig fra 13 aarh.; vor versinddeling indførtes af Robert Stephanus i hans udgave af 1551. De ældste trykte udgaver af det nye testamente i grundteksten er Complutenserpolyglotten (1522) og Erasmus' 5 udgaver (1516—35). Den anden af disse benyttede Luther til sin oversættelse.

Bibelkritik kalder man den videnskabelige prøvelse af de traditionelle anskuelser om bibelen. Den gaar ud paa at bestemme bibelens oprindelige tekst (tekstkritik) og undersøge de bibelske bøgers egthed, resp. deres oprindelse og sammensætning, deres religiøse og historiske værd litterærkritik, kildekritik, høiere kritik). Da den undersøgelse, som vedrører bøgernes egthed og historiske troværdighed, er skikket til at paakalde den almindeligste interesse, er det den, som populært forstaaes ved navnet b. Fremgaaet især af oplysningstiden har b. taget sit største opsving i det 19 aarh., og hovedpunkterne i dens udvikling betegnes for det nye testamentes vedk. ved navnet F. C. Baur og den fra ham udgaaede Tübingerskole af Baurs verker kan særlig nævnes hans «Paulus») og for det gamle testamentes vedk. ved navnene Graf og Wellhausen, hvis arbeider om Israels historie («Prolegomena zur Geschichte Israels», 5 Aufl. 1899) og om Mosebøgerne («Komposition des Hexateuchs», 3 Aufl. 1899) har vakt den største opsigt og strid.

Bibeloversættelser. De ældste overs. af det gamle testamente fra hebraisk er: den a l e x a n d r i n s k e overs. Septuaginta, s. d.), den l a t i n s k e overs. (Vulgata, overs. af Hieronymus i 4 aarh.), de j ø d i s k e t a r g u m e r (gjengivelse af bibelen paa aramæisk) og den s y r i s k e overs. Peshittha, d. e. den simple, fra 2 eller 3 aarh.). De vigtigste ældste overs. af det nye testamente fra græsk er: de s y r i s k e overs. (Curetons fragmenter, d. e. nogle fragmenter af evangeliet udgivet af Cureton, og Peshittha), de æ g y p t i s k e overs. (den nedreægyptiske, ogsaa kaldt den koptiske fra 2 aarh., og den sahidiske, d. e. den øvreægyptiske, som kun haves i fragmenter), den æ t h i o p i s k e overs. fra Nubien og Abessinien fra 4 eller 5 aarh., de l a t i n s k e overs. («Itala», d. e. de gamle latinske overs. fra Afrika og Italien, og Vulgata) og den g o t i s k e overs. (overs. af biskop Ulfilas i 4 aarh.). Efter oldtidens slutning blev bibelen efterhaanden oversat paa alle europæiske sprog. — E n g l a n d. Der er bevaret fragmenter af en angelsachsisk b. Den første fuldstændige b. er Wiclifs overs. fra Vulgata, som udkom 1382. De første trykte udgaver er W. Tyndales overs. af det nye testamente efter grundsproget (1525). Den første fuldstændige b. er M. Coverdales (1535). 1568 udkom den saakaldte «Biskopernes bibel», som i revideret udgave (1611) under navn af «den autoriserede bibel» har holdt sig som kirkebibel indtil vore dage. Den nyeste reviderede engelske b. er overs. af det nye testamente (1881), af det gamle testamente (1885) og af apokryferne (1895). En selvstændig engelsk b. er givet af Ferrar Fenton i forening med flere: «The twentieth century New testament» (1898—1901). — T y s k l a n d. Fragmenter af gamle tyske b. er bevaret. Fra slutningen af middelalderen har man flere fuldstændige overs. fra Vulgata. Den første trykte bibel udkom 1466 i Strassburg. Luthers navnkundige overs. efter den hebraiske og græske grundtekst fuldendtes 1534; det nye testamente udkom 1522. Denne overs. blev lagt til grund for mange af de lutherske landskirkers b. I 19 aarh. blev den underkastet en revision. 1867 udkom det nye testamente, 1883 det gamle testamente og 1892 en endelig revision. Af nyere selvstændige tyske b. maa nævnes E. Kautzschs overs. af det gamle testamente (2 udg. 1896) og C. Weizsäckers overs. af det nye testamente (9 opl. 1904). — F r a n k r i g e. Den ældste fuldstændige b. er fra Ludvig den helliges tid. 1530 udkom Le Fèvres overs. væsentlig efter Vulgata. 1535 udkom Pierre Roberts (Olivetanus) overs., som i en revideret udgave af 1588 blev de franske protestanters kirkebibel. Senere blev den i det mindste i Frankrige afløst af Ostervalds overs. af 1744. Den protestantiske kirkebibel er udkommet i revideret overs.: det nye testamente 1872 ved H. Oltramare og det gamle testamente 1874 ved L. Segond. — N o r g e. Indtil 1814 havde Norge samme b. som Danmark. 1819 udkom en revideret overs. af kirkebibelen, ved Bech, Hersleb, Stenersen, Pavels og Sigwardt (ny udg. 1830 ved Hersleb og af det nye testamente 1873 ved Skaar). Paa det Norske bibelselskabs initiativ udarb. (ved Thistedahl, Kaurin, C. A. Holmboe, Dietrichson, Caspari, Nissen og Johnson) en fuldstændig ny overs. af det gamle testamente, som udkom 1851—76, i revideret udg. 1876—87 og atter efter en ny revision 1891. Samme selskab har foranstaltet en ny overs. af det nye testamente, som udkom 1904, udarb. af en kommission, af hvilken Bugge, Caspari, Johnson, Blix, Bang, Odland og J. Storm har været medlemmer. En overs. af det nye testamente paa norsk folkemaal er efter forarbeider af Aasen, Belsheim, Skard m. fl. udgivet af E. Blix (1889). Fyrste Mosebok, umsett [av Seippel], udk. 1905. Ved Skaars foranstaltning udk. den finske bibelovers. i sin helhed 1895. — D a n m a r k. Overs. af forskj. bibelske skrifter fra slutn. af middelalderen er bevaret. 1524 udk. det nye testamente første gang i dansk overs. ved Hans Mikkelsen og Chr. Winter. 1529 udkom Chr. Pedersens overs. af det nye testamente. 1550 kom den saakaldte «Kristian III's bibel», udarbeidet af Chr. Pedersen paa grundlag af Luthers overs. 1607 udgav H. P. Resen en ny b. efter grundsprogene, som 1647 blev revideret af H. Svane. Denne ligger til grund for den nuværende autoriserede overs. Det nye testamente blev revideret 1819, det gamle testamente 1871. De vigtigste selvstændige b. i 19 aarh. er udgivet

---

calomniateur (f) bagvaskende. m. bagvasker.
calomnie (f) f. bagvaskelse.
calomnier (f) bagvaske.
caloric (e) varmestof.
calorie (f) f. varmeenhed.
calorifère (f) m. varmeapparat.
calorific (e), **calorifique** (f) varme-.
calorimeter (e), **calorimètre** (f) m, varmemaaler.
calot (f) m. hattebund; skiferblok; liden kile, klods.
calotard, calotin (f) m, sortkjole (prest).
calotte (f) f. kalot; hue; presteslæng; ørefik.
calque (f) m. kopi; gjennemtegning. **calquer** kalkere; kopiere. **calquoir** m, kalkerstift.
calumniate (e) bagvaske. **calumniator** bagtaler.
calumny (e) bagtalelse.
Calvaire (f) m, **Calvary** (e) Golgata.
calve (e) kalve.
calville (f) f, kalville, jordæble.
calvitie (f) f, **calvity** (e) skaldethed.
camaïeu (f) m, graat, ensfarvet maleri; smagløst teaterstykke.
camail (f) m, (geistlig) kaabe; (dame)overstykke.
camarade (f) m, kamerat.
camard (f) (m) brak-, stumpnæset (person).

Titelblad til den første danske bibelovers. («Kristian III's bibel»).

af C. H. Kalkar m. fl. medarbeidere (1845—47) og J. C. Lindberg (1837—56). Overs. af det nye testamente er givet af T. S. Rørdam (2 udg. 1894). Prøveovers. til en revision af den autoriserede overs. af A. S. Poulsen og J. L. Ussing (2 udg. 1897) og J. Jacobsen og G. Koch (1906). [C. J. Brandt, «Udsigt over de danske bibelovers. historie», Kbh. 1889.] — Sverige. Forskjellige overs. er bevarede fra middelalderen. 1526 udkom den første svenske overs. af det nye testamente ved Olaus Petri, og 1541 en overs. af hele bibelen ved Laurentius Petri. 1703 udkom den saakaldte Karl XII's bibel, som endnu er Sveriges officielle kirkebibel. Den er gjentagne gange blevet revideret. 1882 udkom en ny overs. af det nye testamente ved A. N. Sundberg, C. A. Torén og M. Johansson. 1898 fulgtes denne af en ny overs. af det gamle testamente (revideret udgave 1903) ved A. N. Sundberg, M. Johansson, W. Rudin, Es. Tegnér og J. Personne. — Finland. M. Agricola udgav 1548 en overs. af det nye testamente og senere overs. af flere gammeltestamentlige skrifter. Den første fuldstændige b. udkom 1642; en ny revideret udgave blev trykt 1685 i Åbo. En revideret finsk b. udkom 1859 ved A. W. Ingman. — Island. 1540 blev det nye testamente overs. af Oddur Gottskálksson og 1584 hele bibelen af biskop Gudbrandr Thorlaksson. Paa det Islandske bibelselskabs initiativ er en ny overs. af det nye testamente udkommet 1825—27 og en ny revision af hele bibelen 1841 og 1859. (Se forøvrigt næste artikel.)

Bibelselskaber er foreninger til bibelens udbredelse. I begyndelsen af 18 aarh. stiftedes flere saadanne, som i regelen tillige var missions- og traktatselskaber. Deres hovedvirksomhed falder i 19 aarh. 1804 stiftedes i London det Britiske og udenlandske b. Dets formaal er «at udbrede de hellige skrifter i den autoriserede engelske overs. uden menneskelige tilsætninger, anmerkninger og forklaringer, og at hjælpe fremmede lande til anskaffelsen af skrifterne paa modersmaalet». Det har udfoldet en mægtig virksomhed. Ifølge beretningen for juni maaned 1906 har selskabet ladet bibelen oversætte paa mere end 400 sprog; dets samlede skriftudbredelse siden dets stiftelse er 198 515 199 ekspl. Det har fremdeles dels direkte, dels inddirekte givet stødet til dannelsen af b. i andre lande: Basel (1804), Berlin (1806), Finland, Württemberg og Paris (1812), Holland, Sverige (1815 og New York (1816) o. s. v. Det Norske b. blev stiftet 1816 og har ifølge den 90de aarsberetning (1905) siden da udbredt 1 219 330 hellige skrifter. Det Danske b. blev stiftet 1814. Ifølge 89de aarsberetning for 1906 har det siden dets stiftelse udbredt ialt 1 037 327 hellige skrifter. Begge disse selskaber har desuden indlagt sig fortjeneste ved at foranstalte nye forbedrede bibelovers. (s. d.).

Bīberach, Württemberg, by i Donaukredsen, ved Riss, tilløb til Donau fra syd, 9 000 indb.

Bibernelle, pimpinelle (*poterium sanguisorba*), en til rosefamilien hørende urt, tidligere brugt som lægemiddel. Dens blade, som hele vinteren igjennem holder sig grønne, anvendes i Mellemeuropa til salat. Er ikke vildtvoksende hos os.

Biberg, Nils Fredrik (1776—1827), sv. filosof, professor ved universitetet i Upsala. Hans filosofiske forelæsninger dreier sig især om rets- og samfundslære, han udgav en «Lärobok i den filosofiska kriminalrätten», af andre skrifter et om «Grekernas episka och tragiska skaldekonst, sedd ur dess religiösa synspunkt». «Om falsk og sann liberalism» (1823).

Bibe'sco. 1. Dimitri Barbo B. (1801—69), rumænsk fyrste, adopteret af sin onkel fyrst Stirbey, hvis navn han antog; deltog 1821 i Ypsilantis oprør og senere i udarbeidelsen af det «organiske reglement». Valgtes af sultanen til hospodar i Valakiet (1849—56). — 2. Georg B. (1804—73), broder af foreg., styrtede fyrst Alex. Ghika og efterfulgte ham som hospodar i Valakiet. Han gjennemførte betydelige reformer og hævede toldgrænsen mod Moldau, men paa grund af hans sterke afhængighed af Rusland tvang en opstand ham til at nedlægge regjeringen. — 3. Georg B. (1834—), søn af foreg., fr. officer, har bl. a. skrevet «Campagne de 1870» og «Au Mexique 1861».

Bi'blia pau'perum, d. e. «bibel for fattige», kaldes en i middelalderen meget udbredt samling af bibelske billeder. Den kjendes fra 13 aarh. af og findes trykt i træsnit før den egentlige bogtrykkerkunsts opfindelse (se Blokbøger). Paa hver side findes fire portræter af bibelske personligheder og tre billeder, et nytestamentligt mellem to gammeltest. «typer». Latinske skriftsteder (tilsidst ogsaa tyske) findes tilføiet.

Bibliofīl (græ., «bogelsker»), en interesseret bogsamler, hvad enten hans interesse væsentlig beror paa bøgernes udstyr eller paa deres indhold.

camarilla (f) f, hofklik.
camber (e) konveks bue; (sjøudtr.) katteryg.
cambist (e) bankier, vekselkyndig.
cambouis (f) m, (gammel) smørelse, olje.
cambré (f) krum, buet.
cambrer (f) krumme, bøle.
cambric (e) kammerdug.
cambrioleur (f) m, indbrudstyv.
cambuse (f) f, proviantkammer; kneipe. **cambusier** m, proviantforvalter.
came (f) f, hævekam (paa hjul).
camée (f) m, kamé.
camel (e) kamel.
caméléon (f) m, kamæleon; vægelsindet menneske.
camelopard (e) giraf.
camelot (f) m, kamelot (tøi); gadesælger, avisgut.
camelote (f) f, (elendigt) kram, skrap.
camelotier (f) m, kramhandler; daarligt papir.
cameo (e) ædelsten med ophøiede figurer.
cameralistics (e) pl, finansvidenskab.
camerlingue (f) m, pavelig kammerherre.
camion (f) m, fragt-, blokvogn; malerpotte. **camionneur** m, fragtekusk.
camisole (f) f, undertrøie, vest. c. de force spændtrøie.
camlet (e) kamelot.
camomile (e), **camomille** (f) gaaseblom, kamille.

Bibliografi, en efter biblioteksmæssige principer udført beskrivelse af bøger. Beskrivelsen kan være indskrænket til en korrekt angivelse af forfatternavn, titel, trykkested, trykkeaar og format (sideantal), men omfatter ofte ogsaa indholdsangivelse, litterære og typografiske oplysninger, angivelse af den specielle samlerværdi (sjeldenhed, auktionspriser) o. s. v. En særegen art af bibliografisk litteratur danner de saakaldte forfatterleksika, hvor det bibliografiske materiel forekommer indordnet under de enkelte forfatteres biografier («bio-b.»).

B. over hele verdenslitteraturen findes ikke; selv katalogerne fra de største biblioteker (særlig da Bibliothèque nationale i Paris og Library of the British museum) danner her kun smaa tilløb. Et omfattende forfatterleksikon har man i Jöchers «Allgemeines Gelehrten-Lexikon» (1750—51), forts. af Adelung (1784—87), Rotermund (1810—19) og Günther (1897). Flere bibliografiske verker behandler sjeldne og dyrebare bøger, saaledes især Brunet, «Manuel du libraire et de l'amateur de livres» (5 udg. 1860—65) med «Supplément» (1878—80), og Graesse, «Trésor de livres rares et précieux (1859—69). Den ældste trykte litteratur har været behandlet af talrige bibliografer i større verker, hvoraf fremhæves Panzer, «Annales typographici ad a. 1536» (1792—1803), og Hain, «Repertorium bibliographicum ad a. 1500» (1826—38) med «Indices» af Burger (1891) og supplementer af Copinger (1895—1902) og Reichling (1905—07).

Af internationale kataloger inden enkelte fag haves flere. Et produkt af nutidens kooperative tendenser er saaledes «International catalogue of scientific literature. Published for the International council by the Royal society of London» (1902 ff.), i 17 forskjellige afdelinger. Periodiske publikationer af lignende art for andre videnskaber har man i «Bibliographie agricole» (1905 ff.), «Revue de l'ingénieur et index technique» (1898 ff.), «Internationale Bibliographie der Kunstwissenschaft 1902 ff.» (1903 ff.).

Af de forskjellige nationalbibliografier skal enkelte af de betydeligste nævnes. Af tyske: Heinsius, «Allgemeines Bücherlexikon der von 1700 erschienenen Bücher» (bd. 1-19. 1812—94); Hinrich, «Verzeichnis der im deutschen Buchandel neu erschienenen und neu aufgelegten Bücher» 1797-dato); Georg og Ost, «Schlagwort-Katalog» (1889 fl.); «Bibliographie der deutschen Zeitschriften-Literatur» 1897 ff.). Af franske: Quérard, «La France littéraire» 1827—64) og sammes «La littérature française contemporaine» (1840—57); Lorenz, «Catalogue général de la librairie française contemporaine» (1867 ff.). Af engelske: Lowndes, «The bibliographer's manual of English literature» (1869); Allibone, «Critical dictionary of English literature» (1859—71) med «Supplement» (1891); «The English catalogue of books 1835—1900» (1864—1901). Af amerikanske: Evans, «American bibliography 1639—1750» (1903—04); «American catalogue» (1880 ff.); Poole, «Index to periodical literature», 3 opl. med supplementbd. (1882—1905).

De betydeligste arbeider inden norsk b. er: Pettersen, «Bibliotheca Norvegica. Bd. I. Norsk boglexikon 1643—1813» (hefte 1—2, 1899—1901; hefte 3 [sidste] under trykning); bd. II. «Skrifter om Norge, normænd og norske forhold i udlandets literatur» (samling 1, nr. 1—3000), 1907; «Norsk bogfortegnelse» 1814—47 (1848), 1848—65 (1870), 1866—72 (1877), register for 1848—65 og 1866—72 (1880), 1873—82 (1885) med register (1887), 1883—90 (1892), 1891—1902 (1902); «Norsk bogfortegnelse, udg. af Universitets-biblioteket» (aarlig siden 1883); «Aarskatalog over norsk litteratur, udg. af den Norske boghandlerforening» (aarlig siden 1903); Botten-Hansen, «La Norvège litteraire» (1868); Halvorsen, «Norsk forfatter-lexikon 1814—80» (1881—ff.; fra bd. 5, slutn., redigeret af Koht). Norske special-b. har man bl. a. i Pettersens «Udlændingers reiser i Norge» (1897); [Schweigaard], «Bibliografisk fortegnelse over skrifter og afhandlinger vedrørende Norges topografisk-historisk-statistiske beskrivelse» (1897); «Katalog over Norges geografiske opmaalings norske landkartsamling», ved Sejersted (1904); Munthe, «Oversigt over, hvad der findes af bidrag til norske slægters historie i den før 1904 trykte litteratur» (1906); Halvorsen, «Bibliografiske oplysninger til Henrik Ibsens verker» (1901); «Holberglitteratur i det Deichmanske bibliothek», ved Nyhuus (1906).

Af dansk b. vedrører en stor del Norge, saaledes især «Bibliotheca Danica, systematisk fortegnelse over den danske litteratur 1482—1830» (1877—1902) og Nyerup og Kraft, «Almindeligt litteraturlexicon for Danmark, Norge og Island» (1818—20). Af en større «Dansk bogfortegnelse» er hidindtil (1861—1903) under forskjellige redaktører udkommet 5 bd., omfattende perioden 1841—1900; en mindre bogfortegnelse med samme titel udgives aarlig af G. E. C. Gad (1861 ff.). Desuden kan merkes Erslew, «Almindeligt forfatter-lexikon for Danmark med bilande 1814—53» (1843—68) og «Aarsberetninger og meddelelser fra det Store kgl. bibliothek» (1870—98), hvoraf bd. 1—2 indeholder en udførlig fortegnelse over den danske trykte litteratur før 1550. Af special-b. af interesse for Norge skal, udenom de forskjellige Holberg-b, kun nævnes den «Fortegnelse over historisk litteratur», som aarlig indtages i dansk «Historisk tidsskrift». Islands b. er leveret i Lidderdales «Catalogue of books printed in Iceland 1578—1880 in the British museum» (1885) med supplementer af Fiske (1886—90); aarlige islandske bogfortegnelser gives desuden som tillæg til «Dansk bogfortegnelse». En b. over sagalitteraturen har man i Möbius' «Catalogus librorum Islandicorum et Norvegicorum» (1856), forts. i hans «Verzeichniss der auf dem Gebiete der altnordischen Sprache erschienenen Schriften» (1880). Grønlands og Færøernes b. leveres i Lauridsens «Bibliographia Groenlandica» (1890) og Paturssons «Færøyskt bokatal» (1905).

Af almindelige svenske b. kan nævnes Linnströms «Svenskt boklexikon för 1830—65» (1867—84), forts. i «Svensk bokkatalog» for 1866—75 (1878), 1876—85 (1890), 1886—95 (1898—1900) samt den aarlige udkomne «Års-katalog för svenska bokhandeln» (1855 ff.). Af de talrige svenske special-b. findes flere i «Kungl. bibliotekets handlingar» (1879—1905); for de øvriges vedkommende henvises til Lundstedts «Aperçu de la principale littérature bibliographique de la Suède» (1900).

I Finland har man bl. a. «Katalog öfver den svenska literaturen i Finland samt arbeten paa främmande språk af finländska författare eller utgifna i Finland» 1886—90 (1892), 1891—95 (1897), 1896—1900 (1902); Vasenius, «La littérature finnoise, catalogue alphabétique et systématique 1544—1877» (1878) med supplementer.

---

camp (e) & (f) m. leir; (e) ogs. ægge. ligge i leir.
campagnard (f) (m) landboer; endlig. bondsk.
campagne (f) f, land; felttog.
campagnol (f) m, markmus.
campaign (e) felttog; ligge i felten.
campane (f) f, klokkeformigt irat
campaniform (e) klokkeformig.
campanile (f) f, klokketaarn.
campanule (f) f, klokke(blomst).
camper (f) leire; slaa leir.
camphor (e), **camphre** (f) m, kamfer.
camphorate (e), **camphrer** (f) kamfre.
campos (f) m, maanedslov.
camus (f) (m) braknæset (person).
can (e) kande; kan.
canaille (f) f, pak, rak. **canaillerie** f, sjofelhed.
canal (e) & (f) m, kanal; rør.
canapé (f) m, (mindre) sofa; stykke smørbrød med paalæg.
canard (f) m, andrik; avisand.
canarder (f) beskyde (fra skjul); synge, blæse falskt.
canardière (f) f, andedam; skydeskjul; jagtgevær.
canari (f) m, kanarifugl.
canary (e) kanarisk.
canasse (f) m, **canaster** (e), **canastre** (f) m, kanaster; (f) ogs. te-, tobaksdaase.
cancan (f) m, ophævelser; kankan; (pl) sladder.
cancel (e) overstrege, stryge; kassere; ophæve.

[Fortegnelser over bibliografisk litteratur har man i Petzholdts «Bibliotheca bibliographica» (1866), Steins «Manuel de bibliographie générale (1897), Josephsons «Bibliographies of bibliography» (1901) o. fl. skrifter.]

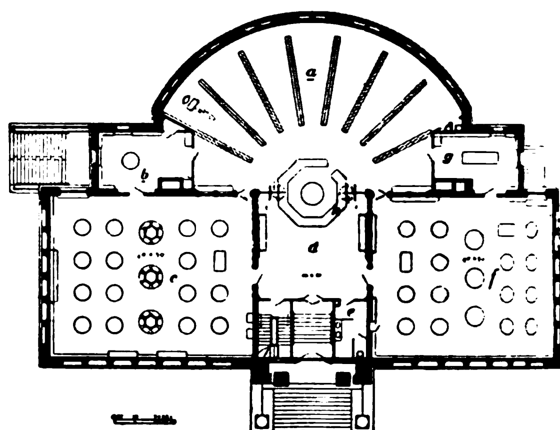
Bibliomān (græ., «bogsværmer»), en bibliofil, hvis kjærlighed til bøger er gaaet over til lidenskab (b i b l i o m a n i), som han paa enhver vis søger at tilfredsstille. Bibliomanien har ført til de høie priser, som betales for de ældste bibeludgaver, førsteudg. af klassikere, bøger fra enkelte trykkerier (Aldo Manuzio's i Venedig, Elzevirernes i Leyden), bøger i pragtfulde bind (som J. Grolier's) o. s. v.

Bibliotēk, en til offentlig eller privat afbenyttelse opstillet samling af bøger. B.s historie er saa gammel som bøgernes, og der har bestaaet store samlinger baade af assyriske kileskrifttavler og ægyptiske papyrusruller. Ptolemæernes b. i Alexandria og keiser-b. i Rom i oldtiden, kloster-b. og arabernes samlinger i middelalderen skisserer udviklingen indtil bogtrykkerkunstens opfindelse i det 15 aarh. I den nyere tid og særlig i de sidste hundrede aar har b. i antal og størrelse naaet et trin, som er uden tidligere sidestykke.

De største b. i verden er (rækkefølgen ikke absolut paalidelig) Bibliothèque nationale i Paris (ca. 3 000 000 bd., 250 000 karter og 102 000 haandskrifter), Library of the British museum (ca. 2 000 000 bd. og 55 000 haandskrifter) samt 5, hvis størrelse varierer mellem 1 og 2 mill. bd.: Keiserlige offentlige bibliotek i St. Petersburg, Library of congress i Washington, Königliche Bibiothek i Berlin, Königliche Hof- und Staatsbibliothek i München og New York public library i New York. I de senere aar har særlig de Forenede stater indtaget en ledende stilling paa b.s omraade, idet offentlige myndigheder og private rigmænd har kappedes om at oprette b. og udstyre dem overdaadig med penge. En enkelt af landets pengefyrster, Carnegie, har indtil nytaar 1907 givet tilsammen 32 197 441 $ til b. i de Forenede stater. De amerikanske folke-b., som tager sigte paa alle befolkningslag, ogsaa de høiere, lægger overordentlig vegt paa

Bibliotek: Udleveringssal i Chicagos offentlige bibliotek.

Bibliotek: Grundplan af et amer. filial-bibliotek (Pittsburgh
a aabne hylder (25 000 bd.); b haandbibliotek og kontor for bibliotekaren; c læsesal for voksne; d udlaansrum; e toilette; f læsesal for børn; g børnenes haandbibliotek; h udlaansdisk. Rundt væggene hylder, bænke, varmeapparater o. lign.

at gjøre bøgerne let tilgjængelige for publikum og følges heri trolig af landets vidensk. b. 1903 gaves der ifølge officiel optælling i de Forenede stater 6869 folke-, skole- og forenings-b. med tils. 54.4 mill. bd. og 9.3 mill. hefter.

I Storbritanniens b.s-historie er især at merke en lov, vedtaget i parlamentet 1850 efter forslag af W. Ewarts, hvorefter kommunerne gives adgang til at indkræve en særskilt b.-skat til oprettelse og drift af folke-b. (nu 1 penny for hvert £ af den skatbare formue (rateable value). De fleste af rigets 1 341 offentlige b. i 1902 (med tils. 18 470 000 bd.) var folke-b., oprettet efter denne parlamentsbeslutning. Tyskland udmerker sig ved sine mange righoldige videnskabelige b. I «Jahrbuch der deutschen Bibliotheken» for 1905 nævnes 172 b. væsentlig af denne art med tils. 21 208 100 bd. foruden specialsamlinger (manuskripter, karter o. l.). Dertil kommer saa hovedmassen af folke-b. samt forenings- og skole-b., hvorover der savnes statistik.

De betydeligste norske b. i 1906—07 er følgende:

Navn.	Størrelse.	Vedligeh. og forøgelse.	Personale.	Lønninger
	Bind.	Kr.		Kr
Universitetsbiblioteket .	428 000	40 800	14	34 650
Trondhjems videnskabsselskabs bibliotek . .	120 000	4 800	2	1 800
Bergens off. bibliotek (folkebibliotek)	90 000	4 000	7	8 100
Deichmanske bibliotek (folkebibliotek)	85 000	15 000	19	19 593
Bergens museums bibl.	41 000	5 000	2	1 560
Stortingets bibliotek . .	40 000	3 000	2	4 48[illegible]
Trondhjems folkebibl. .	17 000	7 610	5	4 12[illegible]
Nobelkomitéens bibl. .	9 750	9 000	3	7 000
Kristiania kunstindustrimuseums bibliotek .	5 450	2 644	2	2 3[illegible]

cancellariat (f) m, kanslerværdighed.
cancer (e) & (f) m, (astron.) Krebsen; (med.) kræft.
cancerous (e), **cancereux** (f) kræftagtig.
cancre (f) m, taskekrabbe; sinke; gnierpind; fattig djævel.
cancrelas, cancrelat (f) m, kakerlak.
cancrine (e) krabbeagtig.
candélabre (f) m, **candelabrum** (e) armstage, kandelaber.
candent (e) hvidglødende.
candeur (f) f, oprigtighed; (sjæls)renhed.
candi (f) m, kandis; (adj) kandiseret.
candid (e), **candide** (f) oprigtig; aaben, ærlig.
candidat (f) m, **candidate** (e) kandidat.
candied (e) kandiseret.
candle (e) lys. **candlestick** lysestage.
candour (e) oprigtighed.
candy(-sugar) (e) kandis.
cane (e) rør; spaserstok; jule op.
cane (f) f, (hun)and.
caneter (f) vralte; snadre.
caneton (f) m, **canette** andunge.
canevas (f) m, kanevas; [illegible] udkast; motiv, tema.
canevette (f) f, flaskefor.
canezou (f) m, (dame[illegible]
caniche (f) m, pudel hund
caniculaire (f): **jours** c.-[illegible]
canicular days (e) hundeda[illegible]

Til folke-b. uddeler staten aarlig gjennem kirkedepartementet ca. 20 000 kr. til anskaffelse af bøger efter en af departementet udarbeidet katalog. Antallet af statsunderstøttede folkebogsamlinger for aaret 1905 opgives til 710, hvoraf 435 havde et sammenlagt udlaan af 971 299 bd., hvoraf dog over halvparten falder paa Kra. og kun 232 805 paa landdistrikterne. Udlaanet fra rigets samtlige folke-b. 1905 kan efter dette med sandsynlighed anslaaes til 1.3 à 1.4 mill. bd. — Staten bevilger desuden aarlig 10 000 kr. til skolebogsamlinger paa landet og i de mindre byer samt 7 000 kr. til Centralstyret for de norske barne- og ungdoms-b. [Se Fischer, Heiberg og Nyhuus, «Folkebogsamlinger i Norge» (1901) og art. af Nyhuus i «Kortfattet redegjørelse for skoleforholdene i de nordiske lande 1900—05» (1905).]

I Danmark er det Store kgl. b. i Kjøbenhavn med sine 650 000 bd. og 20 000 haandskrifter landets national-b. Det flyttede sommeren 1906 ind i en ny bygning. Ved siden af dette maa nævnes Kjøbenhavns universitets-b. (325 000 bd., 150 000 dissertatser og 6 500 haandskrifter), Stats-b. i Aarhus (200 000 bd.; bygning fra 1902), samt 4 stifts-b. i Roskilde, Maribo, Aalborg og Odense (størrelse mellem 15 000 og 40 000 bd.). Af danske folke-b. er Kjøbenhavns de betydeligste. De er 8 i tallet og ekspederede 1905/06 et udlaan paa 371 000 bd., hvortil svarede en udgift af 38 160 kr. Udenfor Kjøbenhavn er der ca. 550 folke-b., som for den største del eies og drives af foreninger. 1905 havde 528 af disse tilsammen ca. 286 000 bd. og ca. 611 000 udlaan med en samlet kommunal understøttelse af 12 000 kr. Et statstilskud paa 19 000 kr. (1906/07) fordeles gjennem «Statens komité til understøttelse af bogsamlinger» dels direkte, dels i form af vandre-b. Ved siden heraf virker «Udvalget for folkeoplysningens fremme» (statstilskud 20 000 kr.) ved udgivelse af gode bøger, som det gratis eller meget billig tilstiller folkebogsamlingerne.

Sverige har sine 4 største videnskabelige b. i Kungl. biblioteket i Stockholm (ca. 380 000 bd.), Universitets-b. i Upsala og Lund (henholdsvis ca. 350 000 og 200 000 bd.) samt Göteborgs stads-b. (ca. 100 000 bd.). Af special-b. indtager Karolinska institutets b. (40 000 bd. medicinsk litteratur) og Vetenskapsakademiens (90 000 bd. foruden smaaskrifter) en høi rang. Siden 1906 har staten aarlig bevilget 50 000 kr. direkte til folke-b. og 10 000 kr. til foreninger, som paa en eller anden vis befordrer folke-b. Særlig fortjente i denne retning er studenterforeningerne Heimdal og Verdandi i Upsala, som har udsendt folkeskrifter, mønsterkataloger og vandre-b.

Bibliotekār bruges i de nordiske lande som titel paa lederen af et bibliotek eller en afdelingschef ved de større landsbiblioteker. Den gamle anskuelse, at hvilkensomhelst videnskabsmand var en duelig b., er opgivet, og en faglig uddannelse kræves nu overalt. I de skandinaviske lande er denne knyttet til volontørtjeneste eller arbeide i lavtlønnede stillinger ved de større biblioteker, uden at der dog fra statens side er truffet regulerende bestemmelser om forholdet. (I Finland er der dog nu (1907) af hensyn til folkebibliotekerne bestemt, at der ved seminarierne skal gives undervisning i biblioteksteknik.) — I Amerikas Forenede stater er der siden 1887 oprettet flere biblioteksskoler, hvoraf den ældste er staten New Yorks i Albany med et- og toaarige kurser, bygget paa studenteksamen. De kvindelige elever er der som ved de andre amerikanske biblioteksskoler i majoritet. — I Tyskland skjelnes der strengt mellem høiere, «midlere» og lavere bibliotekstjeneste. Til den høiere uddannes man i Preussen ved et to-aarigt biblioteksstudium i Göttingen, bygget paa embedseksamen. Et lignende studium fordres i Bayern, hvor kurset er knyttet til Kgl. Hof- und Staatsbibliothek i München. For den midlere bibliotekstjeneste er der to private skoler i Berlin ledet af prof. dr. Wolfstieg og prof. dr. Hottinger. Der er hidindtil kun optaget damer og der fordres omtrent de forkundskaber, man erhverver paa en høiere pigeskole. — I Frankrige har der siden 1879 og 1893 været krævet en fageksamen af kandidater til stillinger ved universitetsbibliotekerne. I den sidste tid har forholdet ogsaa ved de øvrige biblioteker været oppe til behandling, og den afsluttende komitébetænkning gaar ud paa et fast 6-maanedligt kursus paa grundlag af embedseksamen ved et dertil bestemt større bibliotek. — I de fleste lande har bibliotekarerne sluttet sig sammen i forbund for at dyrke fælles interesser gjennem sammenkomster og publikationer. I sammenhæng med denne bevægelse har der været afholdt flere internationale bibliotekskongresser (London 1877 og 1897, Paris 1900, St. Louis 1904).

Bibliotēksvidenskab omfatter den teoretiske behandling af alle de spørsmaal, som umiddelbart angaar et bibliotek: dets organisation, administration, funktion og historie. Den første systematiske lærebog i faget er Schrettingers «Lehrbuch der Bibliothek-Wissenschaft» (1808—29), efterfulgt af Molbechs «Om offentlige bibliotheker, bibliothekarer og det, man har kaldet bibliothekvidenskab» (1828—29). Disse skrifter giver dog kun omrids, da de største fremskridt har fundet sted i den sidste menneskealder. Særlig har nutidens krav paa, at bøgerne skal gjøres let tilgjængelige for publikum, affødt mange problemer, som har stillet den saakaldte biblioteksteknik i forgrunden og i dennes høie udvikling tildels fundet sin løsning. Bibliotekers bygning og indredning, udlaanssystemer, opstilling og katalogisering o. s. v. er i stor udstrækning ført over i nye spor. Ikke mindst har udviklingen kommet folkebibliotekerne tilgode, som ved raske ekspeditionsmetoder («aabne hylder», indikator), filialer, udlaansstationer og vandrebiblioteker har mangedoblet sit effektive virkefelt. Af den rige moderne litteratur over disse emner kan nævnes: Graesel, «Handbuch der Bibliothekslehre» (2 opl. 1902), Greenwood, «Public libraries» (4 opl. 1891), og Brown, «Manual of library economy» (1907). Specielle emner er behandlet i «Library association series» (1892—96) og i «Library series» (1897 ff.), hvoraf kan fremhæves Burgoynes «Library construction, architecture, fittings and furniture» (1897). (Banebrydende arbeider af Dziatzko, Cutter, Dewey o. fl. vil findes nævnt under art. Katalogisering.) — Vigtige bidrag til b. gives i talrige fagtidsskrifter som «Library journal» (New York 1876 ff.), «Public libraries» (Chicago 1896 ff.), «Library world» (London 1898 ff.), «Library association record» (London 1899 ff.), «Le bibliographe moderne» (Paris 1897 ff.), «Centralblatt für Bibliothekswesen» (Leipzig 1884 ff.), «Blätter für Volks-biblio-

Canicule (e), **Canicule** (f) f, hundestjernen; (f) ogs. hundedagene.
canif (f) m, lommekniv.
canin (f), **canine** (e) hunde-. (dent (f) **canine** (f) f, **canine tooth** (e) øientand.
canister (e) liden kurv; daase.
caniveau (f) m, rendestensstén.
canker (e) kræft; tære paa, fordærve(s).
can(n)amelle (f) f, sukkerrør.
canne (f) f, rør; (spaser)stok.
canneberge (f) f, tranebær.
canneler (f) rifle, kannelere.
cannelle (f) f, (tønde)tap, hane; kanel.
cannelure (f) f, fure, stribe.
cannetille (f) f, kantilje; forsølvet messingtraad.
cannette (f) f, (tønde)tap, hane; spole; (kande) øl.
cannier (f) m, stokkefabrikant; rørstolmager.
cannon (e) kanon; skyts.
canny (e) bra, snil.
canoe (e) kano.
canon (e) & (f) m, kanon, rettesnor; (e) ogs. stor trykskrift; kannik.
canon (f) m, kanon; skyts; (gevær)løb; vævspole; bukseben.
canoness (e) stiftsdame.
canonicals (e) pl, ornat.
canonicat (f) m, kannikembede.
canopy (e) tronhimmel.
canorous (e) klingende, melodiøs.
canot (f) m, baad.
canoter (f) gjøre roture.

theken und Lesehallen» (Leipzig 1899 ff.) o. s. v. I de skandinaviske lande har man «Folkbiblioteksbladet», red. af Hirsch (Sthm. 1903 ff.), «For folke- og skolebogsamlinger», red. af Fischer og Rolfsen (Kra. 1907) o. fl.

Bibliotēk for de tusen hjem, n. forlagsforetagende, stiftet 1887 af Joh. Sørensen. Ophørte 1898 efter at have udsendt noget over 100 bd.

Bibæger kaldes udenfor bægeret staaende blade, som har lighed med bægerets, men iøvrigt kan have forskjellig morfologisk værdi (f. eks. hos katost, mure).

Bic Harbour *[bik haə'bə]*, havneplads i brit. Nordamerika ved St. Lawrence River, provins Quebec. 600 indb. Postkontor, telegrafstation.

Bīceps (lat.), «tvehovedet». 1. Tilnavn til guden Janus, s. d. 2. I anatomien en betegnelse for en muskel med to hoveder. Saadanne findes paa overarmen og laaret (se Menneskets anatomi).

Bicêtre *[bisǣtrə]*, by i Frankrige, depart. Seine, 1 km. s. f. Paris, 5 500 indb. Stor sindssygeanstalt og fattighus med ialt 3 000 senge; før et ridderslot, dernæst hjem for invalider, indtil 1837 tillige fængsel for dødsdømte forbrydere (rædselscener sept. 1792). I B. er ogsaa skoler for abnorme.

Bichat *[biša']*, Marie François Xavier (1771—1802), fr. læge, særlig berømt ved sine studier over de forskjellige furskjellige vævs histologiske bygning. Hans vigtigste verker er «Anatomie générale» og «Recherches sur la vie et la mort».

Bico'rnes, planteorden, hvortil bl. a. lyngfamilien og vintergrønfamilien hører. Navnet b. refererer sig til to hornlignende vedhæng paa støvknapperne hos et par af familierne.

Bicycle *[bai'sikel]*, se Cycler.

Bid, bidsel, rundt, oftest paa midten bevægeligt jernstykke, som lægges i hestens mund og tjener til at styre dyret. B. med tilhørende lædertøi kaldes hodelag.

Bidassōa (Vidassoa), elv i n. Spanien, provins Navarra, udspringer paa sydsiden af Pyrenæerne og falder ud i Biscayabugten, 72 km. Paa en strækning af 20 km. danner den grænsen mellem Frankrige og Spanien og over dens munding fører en jernbanebro. Paa Fasanøen i B.s munding sluttedes den pyrenæiske fred 1659.

Biddeford *[bi'dəfəd]*, by i de Forenede stater, staten Maine, ved elven Saco, overfor byen Saco, 8 km. fra havet, 16 145 indb. Industri i bomuld og sagbrug, som drives af det 15 m. høie vandfald i elven.

Biddle *[bidl]*, John (1615—62), ofte kaldt «unitarismens fader», f. i Wotton-under-Edge i Gloucestershire i England. Hans angreb paa kirkens lære om den Helligaands personlighed og treenigheden bevirkede, at han gjentagne gange blev fængslet og straffet.

Bideford *[bi'dəfəd]*, by i sydøstlige England, Devonshire, ved elven Torridge (som munder i Barnstaple eller Bideford Bay ved indgangen til Bristolkanalen); 8 754 indb. Fabrikation af fajanse, læder, lærred; kulhandel. I nærheden badestedet Westward Ho.

Bidenkap, Johan Lauritz (1828—92), n. læge. Fra 1867 til sin død stadsfysikus og tillige 1868—88 overlæge og klinisk lærer ved rigshospitalets hudsygeafdeling i Kristiania. Indlagde sig store fortjenester ved den overlegne maade, hvorpaa han organiserede modarbeidelsen af de smitsomme sygdomme i Kristiania. Som hudpatolog fordømte B. kviksølvbehandling ved syfilis, men var tildels en tilhænger af «syfilisationen» og «unitetslæren» (jfr. under C. W. Boeck). B. var en fremragende tegner; flere af ham udførte kunstneriske plancher af hudens sygdomme opbevares endnu paa rigshospitalets hudsygeafdeling. I det offentlige liv indtog han en fremskudt plads blandt sin tids «radikale».

Bi'dens, se Brøndsaks.

Bidevind. Naar et skib seiler saa nær op mod vinden som muligt, uden at seilene skjevrer (staar levende, d. e. blafrer) el. staar bak, siges det at seile b. Større raaseilere kan under b.-seilads ikke komme nærmere vindens retning en 6 kompasstreger, $67^1/_2$°, mindre raaseilere dog 5—$5^1/_2$, og sneiseilere og seilbaade indtil 4 streger. Se Baute og Bagbord.

Bidevindseilere *(physaliæ)*, slegt af blæremaneternes orden (s. d.). Luftsækken barnehovedstor, langstrakt og pæreformet, udfylder hele centralkanalen; smukt farvet. Alle enkeltdyr fæstet paa sækkens underside; dækskjæl mangler, svømmeklokker ligesaa, hvorfor kolonierne driver passivt om i havoverfladen. Fangtraadene kan blive mange meter lange og er sterkt brændende. B. har hjemme i varmere have (f. eks. Middelhavet).

Bidla (n., udt. bila, bele), beile, fri. Bidli, bidlegut, frierens følgesvend.

Bidpai (Pidpai, Pilpai) nævnes af araberne som forfatter af den berømte indiske fabelsamling «Pantshatantra» («de fem bøger»), som blev oversat til det persiske pehlevisprog og derfra videre (af Ibn al-Muqaffa, i 8 aarh. til arabisk (hvorfra en oversættelse til tysk er foretaget af nordmanden prof. C. A. Holmboe, Kra. 1832).

Bidsel, se Bid.

Bidsjapur, by i det sydlige Forindien, ca. 24 000 indb. B. var i det 16—18 aarh. hovedstad i et af Jussuf stiftet muhammedansk rige B. og skal have havt 1 mill. indb. Fra denne tid er bevaret storartede ruiner, deriblandt et af Jussuf bygget fort med 109 taarne, en moské, et mausoleum o. m.; enkelte af ruinerne er restaureret. B. er ogsaa navnet paa et distrikt, 14 680 km.² stort med 735 000 indb.

Biebrich (B.-Mosbach), by i Preussen, kreds Wiesbaden (Nassau), ved Rhinen, 15 048 indb. Kemisk industri, jernstøberier. Vakkert slot med park fra 18 aarh., 1744—1840 residens for hertugerne af Nassau, fødested for den nuværende sv. dronning Sofia.

Biedermann, Friedrich Karl (1812—1901), t. forfatter og politiker, professor i Leipzig, udgav «Monatschrift für Litteratur und öffentliches Leben» o. fl. a. tidsskrifter og tog ivrig del i Sachsens politik. B. virkede for smaastaternes tilslutning til Preussen; 1848 var han medlem af parlamentet i Frankfurt, 1870 medlem af den tyske rigsdag, hvor han tilhørte det nationalliberale parti. Blandt hans verker merkes «Deutsche Philosophie von Kant bis auf unsere Zeit».

Biedert, Philipp (1847—), læge i Worms, frugtbar forfatter, særlig i emner vedrørende ernæringsfysiologi og -terapi samt barnesygdomme.

Bièfve *[bjǣv]*, Édouard de (1809—82), belgisk historiemaler. Hans hovedverk er «Den nederlandske adels kompromis 1566» i raadhuset i Brüssel.

---

canotier (f) m, roer.
cant (e) stille paa kant; tale klynkende, affekteret; hykle; sælge (gjøre bud) ved auktion: klynkende, hykkelsk tale: jargon, frasemageri.
cantatrice (f) f, sangerinde.
canteen (e) feltflaske; marketenteri.
canter (e) (ride i) kort galop; klynkende fyr, hykler.
cantharide (f) f, **cantharis** (e) spansk flue.
canthus (e) & (f) m, øiekrog.
canticles (e) pl, Salomos høisang.
cantilène (f) f, vise.
cantine (f) f, marketenteri; flaskefor; feltkuffert.
cantinier (f) m, marketenter.
cantique (f) m, lovsang, salme.
cantle (e) stykke, stub.
canto (e) sang; diskant.
canton (e) & (f) m, kanton; distrikt; felt (i skjold); (e) ogs. inddele, kantonnere.
cantonnade (f) f, kulisserum.
cantonner (f) kantonnere; ligge i kantonnement.
cantonnier (f) m, veiarbeider.
canut (f) m (**canuse** f) silkearbeider(ske).
canvas (e) grovt lærred el. dug; kanevas; seil.
canvass (e) drøfte, undersøke, hverve stemmer, subskribenter; drøftelse; stemme-, subskribentsamling.
canvasseens (e) seildugsbukser.
canvasser (e) stemme-, subskribentsamler; valgbestyrer.
cany (e) rørbevokset.

Biehl, Charlotte Dorothea (1731—88), d. forfatterinde, skrev i Destouche's moralsk rørende stil en række komedier, der en tid gjorde megen lykke; desuden oversatte hun «Don Quixote». Størst interesse har dog de «Historiske breve» om kong Kristian VII og skildringen af regjeringsforandringerne i 1772 og særlig den i 1784, hvilke hun nedskrev paa Johan Bülows opfordring og som først i aarene 1865—67 er blevet bekjendt, da de tryktes i (dansk) «Historisk tidsskrift», III r., 4—5 bd.; ny og paalideligere udg. af Bobé 1901.

Biel (Bienne), by i Schweiz, kanton Bern, ved nordøstlige ende af Bieler sjø, 442 m. o. h., 22 111 indb. Fabrikation af ure, tobak, læder o. s. v.; handel; turistby. Schwabmuseet med fund fra de gamle pælebygninger. I nærheden luftkurstedet Magglingen.

Biēla, Wilhelm von (1782—1856), østerr. astronom, deltog som officer i flere felttog og blev pladskommandant i Rovigo. B. opdagede 1826 den efter ham opk. komet, hvis bane han beregnede, og desuden to andre kometer.

Bielefeld *[bīlefelt]*, by i Preussen, kredsby i prov. Westfalen, kreds Minden, ved elven Lutter nær Teutoburgerskogen. 63 046 indb. Fabr. af damask, lærred, færdigsyet linned, silke og fløilsvæverier, symaskiner, glas, tobak, læder o. s. v. I omegnen store blegerier. Epileptikeranstalten Bethel i forstaden Gadderbaum. Fæstningen Sparenberg, som nu er museum. Før 1609 hovedstad i grevskabet Ravensberg.

Bielersjøen *[bīler-]*, indsjø i Schweiz, kanton Bern, 16 km. lang, 42 km.² stor, dybde indtil 75 m., 432 m. o. h. Tilløb: Zihl fra Neuchatellersjø, Suze, en del af Aar gjennem Hagneckkanalen. Afløb nu gjennem Aarkanalen til Aar. Levninger af pælebygninger. Paa Petersøen søgte Rousseau 1765 et tilflugtssted.

Bielitz *[bīlitz]* (čech. Bilsko), by i Østerrige, prov. Schlesien ved elven Biala, ligeoverfor byen B. i Galizien, 16 597 indb. (mest tyskere). Store uldspinderier, fabrikation af maskiner, møbler, papir o. s. v. Garnison, gammelt slot.

Bielke, norsk-dansk adelsslegt, se Bjelke.

Bielke, sv. adelsslegt, som regner sin oprindelse fra 13. aarh. Først med Ture Pedersson (d. 1577) og hans tre brodersønner optoges slegtsnavnet B. — 1. Hogenskild Nilsson B. (1538—1605), rigsraad 1566, friherre 1569 og statholder paa Stockholm slot 1589. Skjønt tilhørende høiadelen var han forsigtig og stod sig godt med magthaverne. Han støttede Johan III's liturgi og tilraadede Sigismunds katolske opdragelse og valg til polsk konge. Knyttet til denne blev han sammen med høiadelen hertug Karls modstander, men hans klogskab frelste ham fra at dele skjæbne med sine fæller, som henrettedes i Linköping 1600. Harmfuld indlod H. sig nu i brevveksling med sine landflygtige standsfæller, men gav herved Karl IX beviser ihænde og halshuggedes. — 2. Ture Nilsson B. (1547—1600), broder af forann., blev 1586 rigsraad. Udmerket begavet og høitdannet blev han en af høiadelens førere, men hans forbindelse med Sigismund kostede ham aar 1600 hovedet. 3. Klas Nilsson B., broder af de to forann., var en meget rig, men ikke fremragende mand; han undgik døden 1600, men forvistes 1606 og vendte 1616 tilbage. Han var besvogret med Johan III, idet han var gift med 4. Elsa B., en søster af 5. Gunilla B. (1568—97), datter af rigsraad Johan Axelsson B.; hun blev i 1585 gift med kong Johan. — 6. Sten Svantesson B., d. 1638, blev 1636 generallegat i Tyskland. — 7. Sten Nilsson B. (1624—84), rigsskatmester. Underhandlede med Danmark 1658 og 60, var yndet af Karl XI og en fiende af Frankrige. — 8. Nils Turesson B. (1644—1716), forann.s brodersøn, er en af ættens berømteste sønner. Hjemvendt fra udlandet havde han for en stor del æren af seieren ved Lund 1676. Han blev generalløitnant, men drog atter i fremmed tjeneste, stormede 1685 Pest og var med ved Mohacy 1687. Blev s. a. greve og hjemkaldtes. Kongelig raad, generalguvernør over Pommern og feltmarskalk stod han høit i kongens yndest, indtil B.s franske sympatier kjølnede den. Dog først under Karl XII fik B.s modstandere bugt med ham. Dømt for en del forseelser fra ære, liv og gods benaadedes han vel med livet, men trak sig som en slagen mand tilbage til de godser, han havde faaet lov til at beholde. — 9. Axel Gabr. B., greve (1800—77), tesamenterede staten sine rige kunstsamlinger.

Bie'lla, Italien, by i prov. Novara, Piemont, ved foden af Alperne, 15 000 indb.; hovedsædet for det piemontesiske uldvæveri.

Bielski, Martin, se Bjelskij.

Bien-Hoa. 1. Provins i fr. Bagindien, distrikt Saigon, 8 856 km.² med ca. 100 000 indb. (væsentlig anamiter). I s. fjeldland, i n. sletteland. Elv: Donnai. Skogbrug, avl af sukker og ris. 2. Hovedstad i provinsen, 23 km. n.ø. f. Saigon, ca. 20 000 indb. Tilvirkning af møbler.

Bienne, toaarige, siges de urter at være, hvis levetid strækker sig over to aar. Den første sommer benyttes til dannelsen af rodsystemet og de assimilerende dele, bladene, medens den sidste sommer væsentlig er viet blomster- og frugtsætningen.

Bier *(apidæ)*, en familie af de aarevingede insekter (s. d.) med mange slegter og arter, hvoraf henved 150 norske. De fleste samler ind honning og blomsterstøv for sin yngel, hvorved de ogsaa gjør stor nytte ved bestøvning af blomsterne. Honningen slikker de i sig fra blomsternes honninggjemmer med sin lange tunge, og blomsterstøvet fæster sig til deres lodne krop, hvorfra det opsamles enten i baller paa bagfødderne i den dertil indrettede «kurv» eller hos andre paa undersiden af bagkropsringene. Der findes baade enlige og selskabelige b. Hos de første er der kun han- og hun-b., og hver enkelt hun danner i jord, murverk eller træ sine egne yngelceller, hvori den lægger eg sammen med forraad af blomsterstøv og honning til føde for larverne. Blandt de enlige b. findes dog ogsaa adskillige «snylte-b.», der ikke selv sørger for sit afkom, men lægger sine eg i andres reder. De selskabelige b.s samfund bestaar foruden af hanner og hunner ogsaa af «arbeids-b.», d. e. ufrugtbare hunner, der har til opgave at udføre alt det nødvendige arbeide for samfundets bestaaen, baade byggearbeide, indsamling af forraad og opfødning af yngelen. Til disse hører humlerne (s. d.) og honningbien *(apis meltifica)*. Denne sidste har helt fra den graa oldtid været gjenstand for kunstig avl for voksets og honningens skyld Oprindelig hjemmehørende i Middelhavslandene er den forlængst i forskjellige afarter udbredt overalt i verden, hvor biavl kan drives. I hver bikube

---

canzonet ⓔ liden sang.
caoutchouc ⓔ & ⓕ m, kautschuk; viskelæder.
cap ⓔ hue; kappe; hætte; (sjøudtr.) æselhoved. (vb) bedække. **set her c. at** lægge sine garn ud efter.
cap ⓕ m. stævn; forbjerg. **de pied en c.** fra top til taa.
capability ⓔ evne, duelighed.
capable ⓔ & ⓕ istand (til); modtagelig (for); duelig, dygtig.
capacious ⓔ rummelig, omfattende.
capacitate ⓔ sætte istand (til).
capacity ⓔ rumudstrækning; lasteevne: modtagelighed; ydeevne; egenskab, stand.
caparaçon ⓕ m, **caparison** ⓔ hestedækken.
cape ⓔ kap, forbjerg.
cape ⓕ f, (hætte)kappe, kyse.
capelan ⓔ & ⓕ m, lodde, dvergtorsk.
capeline ⓕ f, kyse; hovedbandage.
caper ⓔ hoppe, danse; kapriol; kapers.
capercailzie ⓔ tiur.
capias ⓔ arrestbefaling, eksekutionsdekret.
capillaire ⓕ, **capillary** ⓔ haarformig, haarfin, haar-; ⓕ ogs. m, (bot.) venushaar, (zool.) haarorm; ⓔ ogs. haarrør.
capilotade ⓕ f, opstegt steg.
capion ⓕ m, stævn.
capitaine ⓕ m, feltherre; kaptein.

er der kun én forplantningsdygtig hun, «dronningen» el. «viseren», som ikke gjør andet end lægge eg, et vekslende antal hanbier eller «droner» og op til 30—40 000 arbeids-b. Disse sidste samler ind honning og blomsterstøv, producerer voks gjennem bagkropsringene og bygger deraf vokskagerne med de bekjendte 6-kantede celler, der benyttes dels til eglægning og opfødning af yngelen og dels til opbevaring af de indsamlede forraad. Dronningen befrugtes kun én gang i sit liv, hvorefter dronerne udkastes af kuben som overflødige («droneslaget»), og eglægningen begynder. I løbet af en sommer kan en dronning lægge ca. 300 000 eg. I de noget større og videre saakaldte «droneceller» lægges ubefrugtede eg, hvoraf udvikles udelukkende droner; af de befrugtede eg udvikles arbeids-b., naar de lægges i almindelige «arbeiderceller», men derimod dronninger, naar de lægges i særskilte store, dertil indrettede «dronningceller», og de deri udklækkede larver fodres rigeligere. Naar der bliver 2 eller flere dronninger, «svermer» bierne, idet bifolket deler sig i to partier, hvoraf det ene sammen med den gamle dronning i en tæt sverm forlader kuben og slaar sig ned et andet sted. Det gjælder da for biskjøtteren at have i beredskab en tom kube at indfange svermen i. Kraftige bifolk kan udsende flere sverme i sommerens løb, hvoraf den første kaldes «forsverm», de senere «eftersverme». Kun dronningen og arbeids-b. kan stikke; hannerne er brodløse, hvilket er tilfældet hos alle stikkende aarevingede insekter. Blandt b.s sygdomme maa nævnes «bipest», bevirket af en bakterie *(bacillus alveolaris)*, der dræber yngelen, saa den raadner bort. Af andre bifiender kan merkes bilus, bimøl, hvepse og myrer samt talgokser og mus om vinteren.

Om biavlen i Norge i gamle dage er kun lidet bekjendt; men da den var betydelig i nabolandene, var den det vel ogsaa her. Honning anvendtes inden Amerikas opdagelse som senere sukker og sirup; den benyttedes desuden ved tilberedning af mjød. Og af vokset brugtes aarlig store mængder til lys. Ved optællingen i 1890 var der i Norge 17 219 bikuber, og i 1900 21 645. Siden opfindelsen af den bevægelige tavlebygning (pastor Dzierzon i Tyskland i 1845), slyngemaskinen (major v. Hruschka, Østerrige i 1865) og de kunstige voksmellemvægge (snedker Mehring, Tyskland i 1857) er biavlen blevet revolutioneret. Det er ikke længer nødvendigt som før at dræbe b., man faar saa meget mere og finere honning, udbyttet af biavlen bliver 2 à 3 gange saa stort. Norge er det land, hvor biavl drives længst mod nord; Mosjøen det nordligste sted. Heldigst stillet for biavl er Vestland, Østland og Sørlandet. Den fineste og meste honning faar man paa Oplandene; thi der er hvidkløveren honningkilden, og denne plante er ubetinget nummer 1 baade med hensyn til honningens kvalitet og mængde. Dernæst kommer honning af lind og saa af de forskjellige skogplanter og frugtbuske. Af frugttræblomst høstes lidet honning. Som rigeligst ydende honningplante staar ved siden af hvidkløveren lyngen, røslyngen, men dens honning er tarvelig, mest skikket til bagverk. Daarligst af al honning er bladhonning, udsondret paa trærnes blade, og bladlushonning, udsprøitet af bladlusen. Heldigst stillet med hensyn til overvintringen er Vestlandet og delvis kysten af Sørlandet; thi der kan b. én el. flere gange om vinteren flyve ud til renselse. Den norske honning er af udenlandske autoriteter erklæret for at staa fuldstændig paa høide med den bedste, som eksisterer, ja, for tildels at have en finere aroma end al anden; dette sidste, fordi blomsterne saa høit mod nord har en sterkere aroma end andetsteds. Det største udbytte, som kjendes af en enkelt kube i Norge, opnaaedes i 1906 i Smaalenene, idet en biavlslærer der af ét bifolk fik omtr. 103 kg. og af et andet 100. Som gjennemsnitsudbytte pr. overvintret kube turde man vel uden overdrivelse i gunstige egne i Norge sætte 15 kg. honning og dertil lidt voks. Honningpriserne varierer mellem kr. 1.00 og kr. 1.50 pr. kg. Vokset fra 3 til 4 kr. pr. kg. Ogsaa forvokset, hvormed b. tilkitter aabninger, har værd. Man skraber det af, elter det sammen til kugler, som i en liden bønnes størrelse paa ovnen bliver til deilig røgelse. Statistiken viser, at indførsel af honning og voks stiger. I 1906 indførtes 49 480 kg. honning og 18 970 kg. voks. — De norske b. er i løbet af de mange aarh. blevet svækket ved indavl, formerer sig derfor slet. Af den grund opfrisker man dem nu med godt resultat med b. fra fjeldene i Krain, hede-b. og italienske b. — I de ældste tider dreves biavl i afsagede kubber af hule trær, lerrør og kasser. Senere kom halmkuber, paa hvilke man i senere tider satte skattekuber med rammer for at høste overskuddet uden at dræbe b. Men nu gaar ogsaa i Norge rammekuben seiersgangen; thi i denne er b. til alle tider og i alle maader under biskjøtterens kontrol, og man høster mere af den. Halmkuber kan anbefales til at faa sverme af, til forsendelse og til vandring med b. samt til brug for folk, som ikke har tid til indgaaende stel med b. — I omtr. 20 aar har vi havt «Norsk biavlsforening» med flere lokalforeninger. Den udgiver «Tidsskrift for biskjøtsel». (Se planche Bier.)

Bierbaum *[bīr-]*, Otto Julius (1865—), t. digter, bl. de mere bemerkede i 1890-aarenes bevægelser, naturalist, senere symbolist, udgav «Moderner Musenalmanach», grundlagde kunsttidsskriftet «Pan». Hans lyrik er frisk, djerv, ogsaa følsom, stundom noget tilgjort naiv, tildels arkaiserende: samlingen «Nemt, Frouwe, disen Kranz» (1894). Hans romaner tilhører den moderne groteske genre: «Die Freiersfahrten und Freiersmeinungen des weiberfeindlichen Herrn Pankrazius Graunzer», «Stilpe».

Bierfreund *[bīr-]*, Lorentz Kristian Theodor (1855—1906), d. forfatter, mest kjendt som kunsthistoriker («Rembrandt», «Florents», I—II). Han var en kunstelskende og selvstændig forsker, dog ofte for fantasirig.

Bierman *[bīr-]*, Adolph (1842—), n.-amer., kom til Amerika i 19-aarsalderen, gik ind i Nordstaternes armé, tjente i kompani I, 24de Wisconsin volunteers hele borgerkrigen tilende og deltog med ære i træfningerne ved Perrysville, Ky. og Murfreesboro, Tenn. Bosatte sig i Rochester, Minn. og har indehavt flere offentlige embeder.

Bierstadt *[bīr-]*, Albert (1830—1902), amer. landskabsmaler, tysker af fødsel, uddannet i Düsseldorf. Malede særlig vilde fjeldlandskaber i stor maalestok.

Biervliet *[bīrflīt]*, havneby i Holland, 15 km. ø. f. Oostburg, ved Scheldes vestlige arm. 2 200 indb.

Biesbosch *[bīs-]* (het Bergsche Veld), et lavt, myret elvelandskab i Holland mellem provinsen Syd-Holland og Nord-Brabant ved Maas' munding, ovenfor Hollandsch Diep, 200 km.² B. opstod ved digebrud af Maas 18—19

---

capital ⓔ & ⓕ hoved-, vigtigst, døds; stor (bogstav): ⓔ ogs. ypperlig. Sb m, kapital; ⓔ ogs. kapitæl.
capital ⓔ, **capitale** ⓕ f, hovedstad: stor bogstav.
capitation ⓔ & ⓕ f, kopskat.
capiteux ⓕ som gaar til hovedet.
capiton ⓕ m, floksilke.
capitonner ⓕ polstre.
capitulaire ⓕ, **capitular** ⓔ henhørende til et domkapitel. Sb m, domkapitelsforordning.
capitulate ⓔ, **capituler** ⓕ kapitulere · ⓕ ogs. affinde sig (med).
capitulation ⓔ & ⓕ f, overgivelse; ⓕ ogs. haandfæstning.
capoch ⓔ hætte.
capon ⓔ kapun.
capon ⓕ m, kujon; sladderhank; pengeudlaaner.
caponner ⓔ vise sig feig; sladre; katte (anker).
caponnière ⓕ f, skydegrav.
caporal ⓕ m, korporal.
capot ⓔ (gjøre) kaput (i piquet).
capot ⓕ m, kappe; sufflørkasse; (adj) mat (i spil); betuttet. **faire capot** kantre.
capote ⓕ f, regn-, feltkappe; kysehat; kalesche; røghætte.
cap-paper ⓔ graat pakpapir
capper ⓔ huemager
câpre ⓕ f, kapers.
caprice ⓔ & ⓕ m, lune, indfald
capricieux ⓕ, **capricious** lunefuld.
capricorne ⓕ m, (astron.) stenbuk.
capriole ⓔ krumspring, bukkespring.

BIAVL

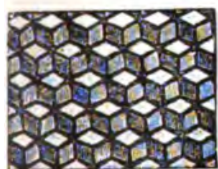
Drone.

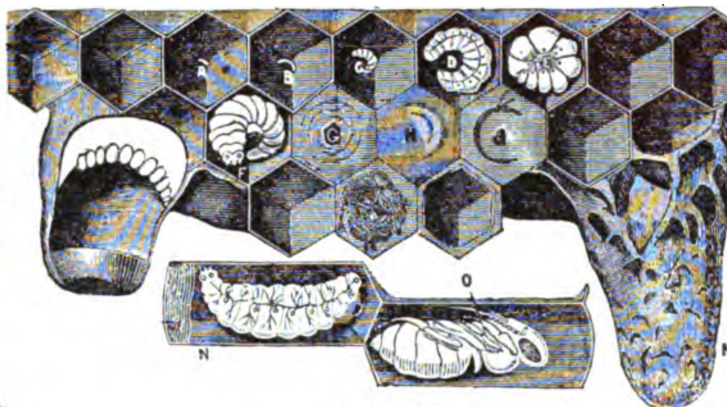
Dronning.

Arbeidsbi.

Kunsttavle.

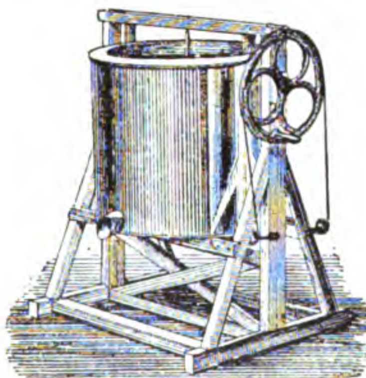
Yngeltavle.

Cellebeskytter.

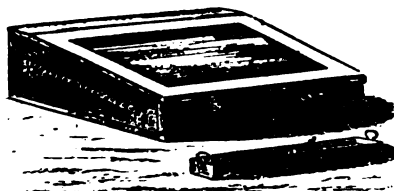
Bi-slør.

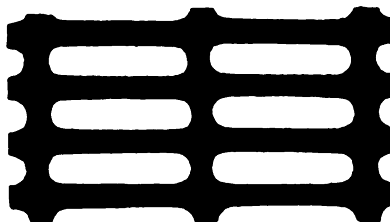
Honningudslynger med snortræk.

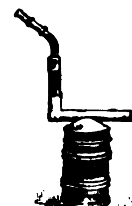
Trugstadet 26,1 × 31,4 cm.

Solvokssmelter.

Zinkafsperringsgitter.

Dothes røgpuster.

Forklaring til yngeltavle: Yngeltavle, to gange forstørret; A eg; B, C, D, E, F larvernes vekst de fem første døgn; G halvt, H helt lukket celle; I, K cellelagets afgnavning; L aaben, M lukket dronningcelle; N larven i den nylig forseglede celle; O arbeidspuppe.

nov. 1421, hvorved 72 byer ødelagdes. Flere øer i B. er nu inddiget, og flere landsbyer gjenopbygget.

Bif (af eng. *beaf,* oksekjød), mindre stykker oksekjød, helst af mørbraden eller fileten, raskt, men skarpt brunet og serveret, dels med løg, dels med koldt smør (chateaubriand).

Bifilār, dobbelttraadet, kaldes ophængning af svingende dele (magnetnaale o. l.) ved to lige lange adskilte traade, som i ligevegtsstillingen er parallele. Svingningerne bliver i det væsentlige uafhængige af elastiske kræfter. — B. vikling af traaden paa sneller til elektrisk modstandsmaaling bestaar i, at de to halvdele af traaden vikles i modsatte retninger, og tjener til at befri snellerne for selvinduktion.

Bifrøst, «den bævende vei», i nordisk mytologi den bro (regnbuen), som fører til gudernes himmelborg, Aasgaard.

Bifurkatiōn (lat., eg. gaffel-deling) betegner i den fysiske geografi en naturlig vandforbindelse mellem 2 selvstændige elvesystemer. B. i egentligste forstand er elve-b. eller elve-blanding, som finder sted, naar en elv et eller andet sted i sit løb deler sig og sender en arm over til en naboelv. Man har et udmerket eksempel herpaa i svensk Norrland, hvor Torne-älf straks ovenfor Junosuando sender Tärändö-älf mod s. til Kalis-älf; det mest berømte eksempel viser Orinoco (i Sydamerika), som 500 km. fra sit udspring sender Casiquiare til Amasonas bielv Rio Negro. Almindeligere er sjø-b. eller vand-deling, som bestaar deri, at en sjø el. myr har afløb til to forskjellige elvesystemer, f. eks. Lesjeskogens vand paa Dovre, som har afløb gjennem Rauma mod n.v. og Laagen mod s.ø., eller Tuburi-sjøen i Sudan paa grænsen af tysk Kamerun og fransk Kongo, som har afløb mod v. til Benue og mod ø. til Schari.

Bigamī, tvegifte, den forbrydelse at indgaa egteskab, der er ugyldigt paa grund af tidligere egteskab (straffelovens § 220).

Bigan (Vigan), havneby i Ostindien, Filippinerne, øen Luzon, 340 km. n.v. f. Manila.

Bigarādier, pomeranser, s. d.

Big Black River *[big blæk ri'və],* bielv fra vest til Mississippi i staten Mississippi, 640 km. lang, falder ud søndenfor Vicksburg.

Bigelow *[bigelō].* 1. J o h n B. (1817—), nordamer. forfatter og diplomat, 1865 gesandt i Paris. Posten var vanskelig paa grund af Napoleon III's lyst til at hjælpe Sydstaterne, hvad B. afvergede. 1866 vendte han tilbage til Amerika og blev redaktør af «New York Times». B. har skrevet flere historiske arbeider og bl. a. udgivet Franklins selvbiografi, som han opdagede i Frankrige. — 2. P o u l t n e y B. (1855—), søn af ovennævnte, nordamer. forfatter, gjorde sig bemerket ved at foretage en eventyrlig jordomseiling i en seilbaad. Siden beseilede han i kano endel af Europas elve, bl. a. Ruslands, fra hvilket land han blev udvist. Som krigskorrespondent paa Cuba 1898 kritiserede han skarpt den amerikanske hærledelse. Blandt hans skrifter merkes «The borderland of czar and kaiser» (1894), «The children of the nations» (1901), «White mans Africa» (1897).

Biggeluobal (paa norsk Lien), fjeldstue ved færdselsveien mellem Alten og Koutokeino, Finmarken.

Bighorn, se A r g a l i.

Big Horn Mountains *[bighåənmauntinz],* Nordamerika, parti af Rocky Mountains mellem Big Horn River og Powder River, bielve til Yellowstone, i de Forenede stater, Wyoming, isolerede, skogklædte, gjennemskaaret af cañons (elvegjel); høieste top 4 100 m.; i s.ø. petroleum.

Big Horn River *[bighåənri'və],* bielv til Yellowstone-elven, udspringer paa Wind River Range i Wyoming, munder ud ved Big Horn City, ca. 800 km. lang.

Bignon *[biñō'],* L o u i s P i e r r e É d o u a r d, baron af (1771—1841), fr. diplomat og historiker. Havde under Napoleon I vigtige diplomatiske og administrative hverv i Tyskland og Polen. I de 100 dage udenrigsminister. Virksom liberal politiker til sin død. Interessante hist. arbeider, særlig «Frankriges historie under Napoleon I».

Bignoniācesæ, tropisk plantefamilie, hvis omtr. 500 arter oftest er trær eller buske. I systematisk henseende staar familien nær de maskeblomstrede med store, smukke, uregelmæssige blomster. Frugten er i regelen en kapsel med bredvingede frø. De fleste er klatrende lianer med en eiendommelig bygget stængel. Som prydplanter sees fra Danmark af og sydover den nordamerikanske *catalpa syringæfolia,* et træ med store, hjerteformede blade og store, topformede stande af hvide, gul- og brunplettede blomster; den fodlange, krummede kapsel har givet planten navnet t r o m p e t t r æ. Som espalier sees undertiden *eccremocarpus scaber* med smukke, orangerøde blomster. Til b. hører ogsaa det vestindisk-sydamerikanske k a l a b a s t r æ, *crescentia cujete,* hvis frugter ikke er kapsler, men hovedstore bær med et tørt yderlag, der egner sig fortrinlig til drikke- og opbevaringskar og ofte forsynes med udskjæringer paa ydersiden; saften af bæret bruges som afføringsmiddel.

Bigorre *[bigå'r],* landskab i sydvestlige Frankrige, udgjør størstedelen af depart. Øvre Pyrenæerne. Udmerket vin, mange badesteder. Hovedstad Tarbes. B. har sit navn af en folkestamme bigerrones, som boede der i oldtiden, og efter hvilke der er mange levninger. Efter mange gange at have skiftet herrer forenedes det i 1589 med Frankrige gjennem Henrik IV.

Bihār, se B e h a r.

Bihar, komitat i Ungarn paa grænsen af Siebenbürgen, 10 962 km.² med 573 813 indb. (magyarer, rumæner). Bjergland i øst, tildels myret sletteland i vest, gjennemstrømmet af Körös' kildeelve. Akerbrug: hvede, mais, tobak, frugt, vin; kvægavl: hornkvæg, svin; bergverksdrift: kobber, bly o. s. v. Hovedstad Grosswardein.

Bihari, A l e x a n d e r (1856—1906), ungarsk maler; uddannet i Paris. Hans folkelivsbilleder, der særlig behandler livet i Szolnok-egnen, er snart af en humoristisk, snart af en alvorlig karakter.

Bihē, Sydvest-Afrika, landskab i den port. koloni Angola (distriktet Benguellas nordlige del) i Kuanzas, Kunenes og Kubangos kildeegn, paa en frugtbar høislette, med sundt klima. Hovedstaden B., som nu i almindelighed kaldes Ecovongo, er en vigtig handelsplads, før et centrum for slavehandelen. Indbyggerne, biheños, en blanding af portugisere og indfødte, er intelligente og driftige handelsfolk.

Biisk, by i Sibirien, guvernementet Tomsk, lidt i nord for Altaïbjergene, hovedstad i kredsen B.; nær

---

capron (f) m, ananasjordbær.
capsicum (e) spansk peber.
capsize (e) kantre; endevende; kantring.
capstan (e) (gang)spil.
capsulaire (f), **capsular** (e) kapselformig.
capsule (e) & (f) f. kapsel: (f) ogs. fænghætte.
captain (e) kaptein; feltherre; hovedmand.
captation (e) & (f) f. indsmigring, besnæring.
capter (f) tilsnige sig.
captieux (f), **captious** (e) underfundig: (e) ogs. vanskelig, grætten.
captif (f) m, **captive** (e) (krigs)fange; (adj) fangen (i krig); (f) ogs. bunden.
captivate (e), **captiver** (f) (fig.) fængsle, indtage.
captivité (f) f, **captivity** (e) fangenskab.
capture (e) & (f) f. tilfangetagelse; indtagelse; prise.
capturer (f) opbringe, (op)snappe.
capuce (f) f. (munke)hætte.
capuche (f) f, kyse.
capuchin (e) hættekaabe; kapuciner(munk): kappedue.
capuchon (f) m, hætte, kabuds.
capucin (f) m, kapucinermunk.
capucine (f) f, kapucinernonne; bedesøster; brøndkarse: ring (om geværløb); tømmerblyant.
caque (f) f, tønde.
caquer (f) gjøre (sild) ren; nedlægge i tønder.

sammenløbet af elvene Bija og Katun (Obs kildeelve), ca. 17 000 indb. (1897). Akerbrug, fædrift og handel med Kina. Distriktet B. er ca. 126 000 km.² og har 334 000 indb. (1897).

Bijapur, se Bidsjapur.

Bijou, bijouterivarer *[bižú, bižutri'-]* kaldes mindre smykker af guld, sølv, tambak, aluminium, bronce, staal eller legeringer; de er ofte besat med perler eller ædelstene.

Bik, i visse landsdele navn paa et hjælperedskab ved garn- eller notfiske, beregnet paa at jage fisk ind i fiskeredskabet. Det bestaar af et kop- eller skaalformet træstykke, fæstet i enden af et 1 à 1½ m. langt skaft; under brugen stødes bikken kraftig ned i vandet med hulningen vendt nedad.

Bikaner. 1. Vasalstat i nordvestlige Forindien, landskab Radsjputana, 57 859 km.² med 584 627 indb. Det meste af landet er en øde sandørken, i n.ø. frugtbart. Kvægavl. 2. Hovedstad i staten B. i en tør, stenet egn, er sterkt befæstet og har 53 075 indb. Fabrikation af uldtepper og sukkervarer.

Bikarbonāt er et surt kulsurt salt, f. eks. $NaHCO_3$, surt kulsurt natron eller natriumbikarbonat.

Bike'las, Demetrios (1835—), nygræsk forfatter, har skrevet digte, fortællinger, deriblandt den bekjendte «Lukes Laras» med skildringer fra den græske frihedskrigs tid, endvidere oversættelser af Shakespeare og H. C. Andersen samt politiske, historiske og æstetiske studier, bl. a. om nygræsk litteratur.

Biknop, adventivknop, en knop uden støtteblad og uden bestemt plads og stilling i forhold til andre knopper. B. kan foruden paa stængler ogsaa opstaa paa rødder og blade og paa gamle, saavelsom unge dele. Paa beskadigede stammer, f. eks. af ek og lind, udvikles b. til «vanskud», paa rødder danner de rodskud, saaledes f. eks. hos asp, løvetand o. fl. B. paa bladene har flere bregner og nogle faa blomsterplanter, saaledes engkarsen *(cardamine pratensis)*. Se forøvrigt art. Rodskud og Formering.

Bikollaterāl, se Karstreng.

Bikonkāv, indhulet paa begge sider, bikonveks, udhvælvet paa begge sider, se Linser.

Bikrone kaldes de udvekster, som kronbladene har hos endel planter, f. eks. tjæreblomst og pragtstjerne.

Bikse (n.), stormand, kakse.

Bikube, se Bier.

Bil (n.), mellemrum, tidsrum. Oldn. *bil.* Ogsaa i danske og svenske dialekter.

Bilabiāl, «dobbeltlæbelyd», kaldes en lyd, til hvis frembringelse begge læber bruges, f. eks. p, b.

Bilager (t. *Beilager*) var middelalderens bryllupsceremoni: brud og brudgom besteg i vidners nærvær det fælles egteskabelige leie. Selv efterat den kirkelige vielse var kommet mere i brug, vedblev b. at være den egentlige egteskabs- og retsstiftende ceremoni; derfor var det, hvor fyrster tcg tilegte ved stedfortræder, nødvendigt, at denne ceremoni fuldbyrdedes, idet stedfortræderen i vidners paasyn et øieblik hvilede ved brudens side.

Bilaterāl, se Akse.

Bilbāo, baskisk Ibaizabel, by i nordvestlige Spanien, hovedstad i prov. Viscaya, paa begge sider af elven Nervion, 12 km. ovenfor dens udløb i B.-bugten, 83 306 indb. (1900; 1870 ca. 20 000). Stor handels- og industriby. Udførsel af jernmalm (1900 for 55 mill. pesetas), fabrikation af jern, papir, læder, seildug o. s. v. Store reguleringsarbeider ved havnen siden 1878, befæstet udhavn ved udløbet af Nervion, skibsverfter. Mange jernbaner, sæde for en guvernør, mange konsuler. I nærh. store jernmalmleier. Norsk konsulat. — B. har flere gange udholdt beleiringer, sidste gang under Karlistkrigene 1873—74.

Bilboquet *[bilboké]* (fr. *bille,* kugle). 1. Legetøi bestaaende af en kugle, der ved en snor er fastgjort til en kort stok, hvis ene ende er forsynet med et lidet bæger. Ved en rask haandbevægelse kastes kuglen i veiret og opfanges i bægeret. 2. Tumling, med bly i bunden. 3. Forgylderverktøi.

Bilbrev, skibsbygningsattest, udfærdiget af *notarius publicus* i henhold til en for ham afgivet forklaring fra bestyreren for det verft eller verksted, hvor skibet er bygget. B. skal indeholde oplysning om, hvor skibet er bygget, bygningsaaret, skibets art, drægtighed og maal, eier m. m. Se lov om registrering af skibe af 4 mai 1901 § 37 og kgl. resol. af 23 juli 1902.

Bilde, slegten, se Bille.

Bildende kunst er en benævnelse paa de grene af kunsten, hvis idéer udtrykkes i materielle former (i flader eller som legemer), og som gjennem øiet virker paa den æstetiske følelse. Heri indgaar malerkunst, billedhuggerkunst og bygningskunst; i snævrere forstand ofte ikke den sidste.

Bildende kunstneres styre er en af de norske bildende kunstnere hvert 3dje aar valgt komité paa syv medlemmer; er af kirkedepartementet anerkjendt som administrativ komité for statens kunstudstillinger. Departementet kan henvende sig til komitéen i kunstneriske spørsmaal.

Bilderdijk, Willem (1756—1831), nederlandsk digter, blandt de mest fremtrædende, var i religiøs henseende udpræget ortodoks, i politisk yderlig reaktionær, levede mange aar i landflygtighed under det franske styre fra 1795. Han var fuld af modsætninger, kraftig og selvforherligende, bitter og klagende, et ensomt, lidet sympatisk menneske. Som digter var han ofte høitravende og lang, men ogsaa værdig og kraftig, naaede længst i beskrivende poesi, overmaade produktiv, lyriker, epiker og dramatiker; nævnes bør oden «Napoleon», det ufuldendte epos «De ondergang de eerste wareld» og hans bedste verk «De ziekte der geleerden», desuden det historiske arbeide «Geschiedenis des vaderlands». Hans anden hustru, Katharina Wilhelmina, f. Schweickhardt (1777—1830) skrev sammen med ham, men ogsaa selvstændig.

Bildt (d.-n. adelsslegt, som ved Bohuslens afstaaelse blev svensk). 1. Didrik Anders Gillis B. (1820—94), sv. militær, diplomat, statsmand, 1864 friherre, 1874—86 gesandt i Berlin, 1875 generalløitnant. Som politiker bemerket ved veltalenhed og forsvarsiver. 1888—89 statsminister. — 2. Karl Nils Daniel B. (1850—), søn af foreg., sv. diplomat. Har virket i London, Paris, Berlin, Washington og Wien. 1886 kabinetssekretær. Fra 1889 gesandt i Rom. Norges og Sveriges repræsentant paa fredskonferencen i Haag 1899; medlem af akademiet. Er kjendt som historisk forfatter.

caquet (f) m, kagl(ing); sladder; snakketøi.
caqueter (f) kagle; sladre.
caquette (f) f, fiskebalje.
caqueur (f) m, sildesalter; sildekniv.
car (e) kjærre; (amer.) (jernbane)-vogn; gondol; triumf-, stridsvogn.
car (f) thi, for.
carabe (f) m, løbebille.
carabé (f) m, rav.
carabin (e), **carabine** (f) f, karabin.
carabin (f) m, medicinsk student.
carabineer (e), **carabinier** (f) m, karabinier.
carabiner (f) rifle (vaaben).
caraco (f) m, livstykke.
caracole (f) f, spiral; svingning (med hest).
caractère (f) m, bogstav; type; præg; karakter; titel.
caractériser (f) karakterisere.
caractéristique (f) karakteristisk.
carafe (f) f, karaffel.
carafon (f) m, kjølespand; liden karaffel.
caramel (e) & (f) m, karamel.
carapace (e) & (f) f, rygskjold.
carat (e) & (f) m, karat.
caravan (e), **caravane** (f) karavane.
carbon (e), **carbone** (f) kulstof.
carbonate (e) & (f) m, kulsurt salt.
carbonic (e), **carbonique** (f) kulsur.
carboniser (f), **carbonize** (e) forkulle.

Bile er en bred øks, som bruges ved finere tilhugning af tømmer. Bladet, som gaar paa langs af skaftet, har en svagt buet og ensidig tilsleben eg. Skaftet viser ofte noget ud til siden.

Bilĕam, profet fra Pethor ved Eufrat (4 Mos. 22—24). Da Moabs konge Balak fordrede, at han skulde forbande israeliterne paa deres tog til Palæstina under Moses, velsignede B. dem, advaret af herrens engel. Æselet, som han red paa («B.s æsel»), talte til ham, hvorved han blev opmerksom paa engelens nærvær.

Biledsjik, by i Lilleasien øst for Brussa, ved en bielv til Sakaria, 10 500 indb. (armeniere og tyrker). Avl af silke og vin, indvinding af merskum. Slottet B. var osmanernes første erobring i det østromerske rige.

Biled-ul-dsjerid (Bilad-el-dsjerid, daddellandet) kaldtes før hele den sydlige skraaning af Atlasfjeldene, nu blot skraaningen i det sydlige Tunis mellem shotts Gharsa og El-dsjerid. Paa denne strækning er der 2000 hektar oaser med ca. 1 mill. daddelpalmer. Mange ruiner fra romernes og arabernes tid. I det sidste er der boret mange artesiske brønde her.

Bilfærdigt kaldes et skib, naar det er færdigt fra skibsbygmesterens haand med alle nagelfaste gjenstande, mr. master, spryd og rundholter m. v., saaledes at riggingen kan begynde.

Bilguer *[bi'lger],* Paul Rudolf von (1815—40), t. schakspiller, paabeg. den efter ham opkaldte «Haandbog i schakspil» (fuldført af Heydebrand und der Lasa, 7 opl. af Schallopp, Leipzig 1891), det største og mest indgaaende verk over schakspillets teori.

Bilidt og Lahellemoen, tæt bebyggede strøg i Glemminge herred, nord for Fredrikstad, straks udenfor bygrænsen, paa Glommens vestside. 1195 indb.

Bilīn, by i Østerrige, Böhmen, kreds Dux, ved elven Biela, 7 km. fra Teplitz, 7 871 indb. Mineralvand (Biliner surbrønd, B. pastiller). I nærheden basaltklipper Bilinerstenen), fyrsterne Lobkowitz' slot.

Bīlis (lat.), galde.

Bill, i engelsk retssprog et udtryk, som har forskjellige betydninger. Den sedvanlige betydning af b. (uden noget tillæg) er regning. B. of exchange, veksel, b of lading, konnossement, b. of tonnage, maalebrev. I straffesager bruges b. om anklagejuryens *(the grand jury)* tiltalebeslutninger. Ved de grovere forbrydelser undtagen mord og drab, hvor tiltalen som regel reises ved en *coroner's inquest*) indleverer klageren et forslag til tiltalebeslutning *(indictment)* til anklagejuryen, som derpaa hører anklagevidnerne og efter en *prima facie* undersøgelse beslutter, enten at sagen skal indbringes for den dømmende jury, eller at anklagen skal afvises. I første fald paategner formanden the indictment ordene «a true bill», i sidste fald «no true bill». I statsretten betegner b. of parliament forslag til parlamentet. Man sondrer mellem public b., forslag til almindelige love og til budget, der efter praksis altid indbringes af regjeringen, og private b., forslag fra regjeringen eller private angaaende anliggender væsentlig af administrativ natur. Et lovforslag, der er fremsat for et af husene, bliver først undergivet en foreløbig behandling (1ste læsning), senere drøftes forslagets almindelige principer 2den læsning), hvorefter sagen regelmæssig gaar til behandling af en komité. Som saadan kan dog hele huset fungere, og dette sker meget hyppig. Sagen gaar derefter tilbage til huset, hvor loven efter 3dje læsning i tilfælde vedtages. Det vedtagne lovforslag undergives tilsvarende behandling i det andet hus. Endelig forelægges lovforslaget kongen til stadfæstelse. Den saaledes stadfæstede b. kaldes *act of parliament.* B. of rights kaldes to parlamentsbeslutninger af 1627 og 1689, hvorved parlamentets rettigheder overfor kronen fastslaaes, og retspleiens uafhængighed sikres. B. of attainder, parlamentsbeslutninger, hvorved parlamentet under og efter politiske stridigheder ilagde personer strenge straffe for deres politiske optræden, ofte uden bevis og uden at give de anklagede anledning til at forsvare sig. Siden det 17 aarh. har ingen b. of a. været vedtaget.

Billard *[biljard],* af fr. *bille,* kugle, et kuglespil, der spilles paa et rektangulært bord, hvis plade (alm. af skifer) er betrukket med grønt klæde og omgivet af en elastisk ramme (bandet). Man spiller med elfenbenskugler (baller), der stødes ved tilspidsede stokke (køer, fr. *queue*) med læder paa spidsen. B.-bordet har seks huller, ét i hvert hjørne og ét midt paa hver langside («Karoline-b.»), eller er uden huller (karambol-b.). Hver af deltagerne har sin bal («spiller»). Det gjælder om, ved hjælp af spilleren, at «gjøre» en anden bal (d. e. støde den i hul) eller at støde den mod kegler eller at træffe den, saa at spilleren gaar i hul («forløber»); dette er tilfældet i Karoline, A la guerre, Kegler, Blanche Polidore o. fl. I karambolspillet gjælder det om med spilleren at ramme en anden bal, saaledes at spilleren derpaa kolliderer med en tredje bal. Der er forøvrigt en mængde forskjellige variationer af spil, og øvede spillere kan opnaa en overordentlig færdighed og sikkerhed. B. skal være opfundet i det 16 aarh. i Italien, kom paa moden i 17 aarh. i Frankrige og spilles nu over hele den civiliserede verden.

Billaud-Varennes *[bijovarǽn],* Jean Nicolas (1756—1819), fr. politiker, ivrig jakobiner. Ophidsede til septembermyrderierne og virkede for oprettelsen af revolutionstribunalet. Medlem af konventet; terrorist; hidførte Dantons fald, siden ogsaa Robespierres, men blev selv 1795 deporteret til Guyana. Levede 1816—19 paa Haïti.

Bille, d. adelsslegt, hvis vaaben og navn kan forfølges tilbage til 13 aarh., men som først bliver mere fremtrædende i 15 aarh. — 1. Claus B. (1490—1558) deltog med stor tapperhed i Kristian II's kamp med Sverige, fik 1528 Bahus slot i forlening, bragte 1532 Norge tilbage til foreningen med Danmark og sad under grevefeiden saagodtsom uafhængig paa det uindtagelige Bahus; meget tidlig sluttede han sig til Kristian III. — 2. Eske B. (1480—1552) optoges efter at have været lensmand paa Kjøbenhavn og Hagenskov 1523 i rigsraadet og fik 1529 Bergen til len. Herfra søgte han med kraft at modarbeide alle norske oprørsbevægelser; men da han 1534 reiste til kongevalg i Danmark, blev han taget tilfange af lübeckerne og slap først fri i nov. 1535. Han sluttede sig nu, skjønt selv katolik, til Kristian III og virkede med stor iver for denne i Norge, men vendte 1537 tilbage til Danmark, hvor han 1547 udnævntes til rigshofmester.

---

carbonnade (f) f, karbonade.
carboy (e) med fletverk omvunden ballon.
carbuncle (e) karbunkel; brandbyld.
carbure (f) f, **carburet** (e) kulforbindelse.
carcan (f) m, halsjern, -smykke; gabestok; skindmær.
carcase, carcass (e), **carcasse** (f) f, aadsel; benrad; skrog; (f) ogs. (hatte-, paraply-)stel; fiskekurv.
carcel-lamp (e) moderatørlampe.
carcinoma (e), **carcinome** (f) m, kræft(byld).
card (e) kort; (kompas)rose; karde. **card-board** karton.
cardamine (f) f, engkarse.
cardamom (e), **cardamome** (f) m, kardemomme.
cardasse (f) f, karde.
carde (f) f, spiselig bladnerve; karde(borre).
carder (f) karde.
cardiac (e), **cardiaque** (f) (m), hjertestyrkende (middel).
cardialgie (f) f, **cardialgy** (e) kardialgi.
cardinal (e) & (f) hoved(sagelig)-; sb m, kardinal.
cardon (f) m, **cardoon** (e) vild artiskok.
care (e) (om)sorg; bry sig om.
careen (e) kjølhale; krænge (over).
career (e) kapløb(sbane); karriere; løbe hastig.
careful (e) omhyggelig.

Bille, C a r l S t e e n A n d e r s e n (1828—98), d. journalist og politiker, i mange aar redaktør af d. «Dagbladet» og den første, der søgte at praktisere moderne europæisk journalistik i Danmark. 1878 lykkedes det B., som paa den tid var korrespondent til «Times», ved sine eng. forbindelser at krydse de bestræbelser for at hemme indførselen af dansk kvæg til England, der dengang var oppe, og som, hvis de var blevet gjennemført, vilde have været til stor skade for dansk landbrug. B., som 1881—84 var d. ministerresident i de Forenede stater, blev efter sin hjemkomst amtmand i Holbæk amt.

Bille, O v e (d. 1555), den sidste katolske biskop i Aarhus og den betydeligste og agtværdigste af samtidens høiere geistlighed i Danmark; 1537 hensat i ærefuldt fængsel, indtil han gav afkald paa katolicismen. Han fik da Skovkloster (Herlufsholm) som len. Omgang med P. Palladius førte ham til evangelisk tro.

Bille. 1. S t e e n A n d e r s e n B. (1751—1833), d. admiral, var 1807 under Kjøbenhavns beleiring af englænderne chef for sjøforsvaret og hindrede bombardement fra sjøsiden; traf alle foranstaltninger til, at den danske flaade kunde sænkes hellere end at blive udleveret til englænderne, men ventede forgjæves paa ordre hertil; negtede saa demonstrativt at underskrive kapitulationen. Søgte efter 1807 at reorganisere den danske sjømagt. — 2. S t e e n A n d e r s e n B. (1797—1883), ovenn.s søn, d. viceadmiral. Deltog i krigen 1848—50; marineminister 1852—54 og 1860—63.

Billeddyrkelse. Den ældste kristne kirke stillede sig overveiende afvisende overfor religiøs kunst, skjønt den, som katakombernes billeder viser, ikke principielt forkastede denne. Efterat kirken i 4 aarh. havde seiret, begyndte den i stadig stigende grad at tage kunsten i sin tjeneste. Navnlig i den orientalske kirke vandt billederne indgang, og blev her ofte gjenstand for en dyrkelse, som undertiden antog ganske overtroiske former. Da flere græske keisere skred ind herimod, udbrød den saakaldte b i l l e d s t r i d. Keisernes forsøg paa at udrydde billederne blev imidlertid uden resultat. Paa synoden i Nicæa 787 vandt billedvennerne en delvis seier, idet det blev fastslaaet, at der burde vises billederne ærefrygt, men ikke ydes dem den dyrkelse, som alene tilkommer Gud. Senere forsøg paa at sætte grænser for den overdrevne ærefrygt for billederne forblev resultatløse. I den vestlige kirke fastholdt man i almindelighed billedernes nytte, idet de betød det samme for det menige folk som den hellige skrift for dem, der kunde læse. I middelalderen forbandt der sig megen overtro med den folkelige fromheds forhold til billederne, da denne ofte ikke var istand til at skjelne mellem ærefrygt og dyrkelse. Paa reformationstiden medførte forargelsen over helgenbillederne og nidkjærheden for det rene evangelium flere b i l l e d s t o r m e. Borgerne trængte ind i kirkerne og ødelagde ofte skaanselsløst de kirkelige prydelser (saaledes blev Frue kirke i Kbh. plyndret 3dje juledag 1525). I almindelighed gik den reformerte kirke radikalere frem mod billederne, medens ialfald Luther væsentlig betragtede dem under synspunktet af adiafora. [Jens Skielderup, «En christelig undervisning», Kbh. 1572, optrykt Kra. 1905; Schwarzlose, «Der Bilderstreit», Gotha 1890.]

Billede. 1. (Filos.). I modsætning til følelses- og viljestilstande kaldes sanseindtryk, især synsindtryk, samt erindringer, der er bygget af saadanne, paa grund af sin klarhed og anskuelighed for bevidstheds-b. Enkelte forfattere (f. eks. Kroman) bruger betegnelsen om forestillinger fra alle sanseomraader. Til abstrakte begreber (almenforestillinger) svarer ikke et enkelt bevidstheds-b., men et ord («lyd-b.»), der for erindringen fremkalder en række enkelt-b. som repræsentanter for (el. eksempler paa begrebet. 2. (Optisk). Hvis P er et lysende punkt, og der i dets omgivelser findes legemer, som bryder eller reflekterer lyset (speil, linser, prismer o. l.), kan det hænde, at der gjennem et andet punkt Q kommer til at gaa flere straaler. Da siges Q at være et optisk b. af P. B. kaldes reelt, hvis lysstraalerne virkelig skjærer hverandre, derimod virtuelt, hvis det er straalernes forlængelser bagud, som skjærer hverandre. B. af en gjenstand er sammensat af b. af gjenstandens enkelte punkter. Et plant speil, en kikkert, en lupe giver virtuelle b., en laterna magica, et fotografiapparat reelle. Reelle b kan opfanges paa en skjerm, virtuelle ikke.

Billedhuggerkunst (skulptur, plastik), den gren af kunsten, som i fast stof (ler, gips, træ, sten, ben, metal gjengiver et væsen eller en gjenstand af den organiske natur i hele dens form eller i en del af dens former (relief. Som udviklet kunst optræder b. først i Æ g y p t e n. Den ægyptiske b., der udmerker sig ved sin tekniske overlegenhed, er strengt bundet af arkitektoniske og dekorative hensyn. Rundfigurer som relieffigurer bevæger sig altid efter et lodret plan tænkt gjennem figuren fra ryg til forside (Julius Langes «frontalitetslov»). De konventionelle, stive gude- og fyrstestatuer er majestætiske, ofte præget af eleganse og ynde; de mere folkelige fra den ældre tid (ca. 2500 f. Kr.) og fra den «saïtiske» efterblomstring (700—525 f. Kr.) viser en forbausende realisme og individuel karakteristik («Landsbyfogden» i Giseh, «Skriveren» i Louvre, portræthoveder i Berlin og Kbh.). — B. i Mesopotamien, den gamle b a b y l o n i s k e el. k a l d æ i s k e b. (udgravninger ved Tello og Susa, i Louvre, fra mell. 3000 og 2000 f. Kr.) og den a s s y r i s k e (Botta og Layards udgravninger ved Ninive, i Louvre og British museum; 9—7 aarh. f. Kr.) staar paa lignende udviklingstrin som den ægyptiske. Merkelige ved sin skarpe naturiagttagelse er dyrefremstillingerne paa assyriske relieffer (se B a b y l o n i e n og pl. Babylonisk-assyrisk kunst). — P e r s i s k b. (550—330 f. Kr.; udgravninger ved Susa og Persepolis) viser assyrisk paavirkning (glasseret teglstensrelief af bueskyttere i Louvre). — I G r æ k e n l a n d blomstrede samtidig med den ægyptiske og mesopotamiske kunst den m y k e n i s k e (3—2 aartusen f. Kr.; blomstringstid 1500—1200 f. Kr.). Det eneste større skulpturarbeide fra denne tid er «Løveporten» i Mykene. Den h e l l e n i s k e kunst begynder efter de folkeforskyvninger, som afsluttedes med dorernes vandringer (ca. 1100 f. Kr. Hos grækerne naar kunsten, særlig b., til den høieste udvikling, der begyndte med gudebilleder i idealiserede menneskettyper. Verkerne af den ældste græ. b., den a r k a i s k e (900—475 f. Kr.) er endnu stive og vidner om forbilleder i træ. Store fremskridt i bevægelse og legemsbygning viser denne tids hovedverk, gavlgrupperne fra templet paa Ægina (i München; efter 480 f. Kr.), der

---

careless ⓔ skjødesløs.
carême ⓕ m, (faste)tid; samling fasteprækener. **carême-prenant** m, fastelavnsdagene; fastelavnsnar.
carène ⓕ f, kjøl(haling); midtskib. **caréner** kjølhale.
caresa ⓔ, **caresse** ⓕ f, kjærtegn.
caress ⓔ, **caresser** ⓕ kjærtegne.
caret ⓔ udeladelsestegn: ∧.
caret ⓕ m, rulle, vinde; (zool.) karette.
cargaison ⓕ f, **cargo** ⓔ ladning.
carguer ⓕ reve (seil).
cari ⓕ m, karri.
caricature ⓔ & ⓕ f, vrængebillede; ⓔ ogs. karikere = **caricaturer** ⓕ.
carie ⓕ f, **caries** ⓔ benedder; ⓕ ogs. ormstukkenhed, (bot.) rust.
carier ⓕ angribe, bringe i forraadnelse.
carillon ⓕ m, klokkespil, -ringning. **carillonner** kime, ringe ind.
Carinthia ⓔ Kärnthen.
carlin ⓕ m, mops.
carlingue ⓕ f, kjølsvin.
carlock ⓔ husblas, fiskelim
carmagnole ⓔ & ⓕ f, jakobinerdans.
carme ⓕ m, **carmelite** karmelliter(munk).
carmin ⓕ m, karminrødt.
carminatif ⓕ m, **carminative** ⓔ (middel) mod vinde.

fremstiller grækernes og trojanernes kampe (se Æ g i n e t e r n e). Den græ. b.s klassiske periode (475—275 f. Kr.) kan deles i to epoker. Den første varer fra perserkrigene til den peloponnesiske krig (475—404 f. Kr.). Det første verk af monumental b. fra denne tid er gavlgrupperne fra Zeustemplet i Olympia (fuldendt ca. 456; i Dresden; se O l y m p i a). Der skjelnes mellem to hovedskoler, den idealistiske, a t t i s k e, i Athen, og den realistiske, a r g i v i s k e. Grækernes beundring for menneskelegemets skjønhed affødte talrige atletstatuer, hvor «frontalitetsloven» helt er overvundet. Hertil hører atheneren Myrons «Diskoskaster» (ca. 460; kopi i Rom). Endnu friere og dristigere som bevægelsesmotiv er Paianos fra Mendes' «Nike» (ca. 421; i Olympia), det første eks. paa en rundfigur fremstillet som svævende. Den attiske skoles største mester var Fidias (500—432 f. Kr.), hvis kunst er præget af kraft, harmoni og religiøs høihed. Han ledede arbeidet ved gjenopførelsen af Parthenon-templet, der var ødelagt af perserne (se P a r t h e n o n), og hvis skulpturarbeider (British museum) ialfald er udført under hans ledelse. Fidias' mesterverker «Athene Parthenos» (kopi se billede sp. 545) og «Zeus» i Olympiatemplet, begge udført i guld og elfenben (kryselefantine), er tabt. I spidsen for den a r g i v i s k e skole stod Polyklet (ca. 450—400 f. Kr.), der lagde stor vegt paa de harmoniske forhold i menneskelegemet. Hans «Lansebærer» ansaaes som mønster (kánon) herfor. Den anden klassiske epoke varer fra den peloponnesiske krig til diadokertiden (404—275 f. Kr.). Den græske filosofi medførte i b. nye udtryk for legemlige og sjælelige tilstande. Dette viser sig i den n y - a t t i s k e skole allerede i Kefisodotos' «Irene med Plutos» (freden og rigdommen; kopi i München), hvor drømmeri og ømhed har faaet udtryk. I de verker, der kjendes af Skopas (ca. 394—350; gavlfigurer fra templet i Tegea), er ansigtsudtrykket lidenskabeligt, næsten smerteligt. Praxiteles' (omkring 370—330 f. Kr.) arbeider, væsentlig ungdommelige skikkelser, udmerker sig ved ynde og sjælfuldt udtryk. Det eneste originalverk, som haves af ham, er «Hermes med Dionysosbarnet» (marmor), der blev fundet i Olympia 1877. Af flere af hans andre verker kan paavises en række romerske kopier. Hvorvidt «Niobe» og hendes døtre, der rammes af Apollons og Artemis' pile (antike kopier i Florens, Rom og Louvre), skal tillægges Skopas eller Praxiteles, stredes der allerede i oldtiden om. Ogsaa den berømte «Apollon fra Belvedere» i Vatikanet (se billede sp. 380) og «Artemis fra Versailles» i Louvre (se billede sp. 491) er arbeider af den ny-attiske skole. Den a r g i v i s k e skoles hovedmester var Lysippos (ca. 350—300 f. Kr.). Han arbeidede i bronce og reagerede mod den attiske betoning af det følelsesfulde. Hans atleter er slanke og elegante; efter hans «kanon» er legemerne otte gange hovedets længde mod syv gange efter Polyklets (kopi af «Apoxyomenos» i Vatikanet). Til Lysippos' skole henføres «Nike fra Samotrake» (Louvre; 306 f. Kr.), hvor bevægelse og draperibehandling er lige ypperlige. — I de riger, som Alexander den stores efterfølgere, diadokerne, havde grundet, fik den græ. kunst en efterblomstring, den saakaldte h e l l e n i s t i s k e kunst (275—27 f. Kr.). Den aabnede nye veie for b., bl. a. i portrætskulptur og landskabsrelieffer. Den gav særlig udtryk for heftig legemlig og sjælelig bevægelse, lidenskab og lidelse. Skolen i P e r g a m o n forsmaaede ikke at udødeliggjøre de i krig overvundne barbarer. Kong Attalos lod ca. 240 f. Kr. udføre broncestatuer til minde om sin seier over gallerne. Marmorkopier af disse er «Galleren, som dræber sig efter først at have dræbt sin hustru» og den «Døende galler» (feilagtig kaldt «Døende gladiator»; begge i Rom). Eumenes II (197—159 f. Kr.) reiste i Pergamon et kolossalt tempellignende marmoralter for Zeus (nu i Berlin) til minde om sine seire. Den noget grovt hugne, men virkningsfulde og lidenskabelig bevægede frise i høit relief forestiller kamp mellem guder og giganter. Det mest populære græske skulpturverk, den herlige «Venus (Afrodite) fra Milo» (i Louvre; fundet paa øen Melos 1820; se billede sp. 120), antages nu almindelig at være fra ca. 100 f. Kr. og at være en omdannelse efter en original af Skopas; andre henfører den fremdeles til Fidias' skole. Skolen paa R h o d o s skyldes den berømte «Laokoon-gruppe» i Vatikanet (se billede sp. 132), der giver det sterkeste udtryk for heftig lidelse; ligeledes «Den farnesiske tyr» (i Neapel; se billede sp. 381). «Den mediceiske Venus» er sandsynligvis en hellenistisk omdannelse af Praxiteles' knidiske Afrodite. — Den r o m e r s k e b. bestod dels i kopiering af græ. b., dels i originale historiske fremstillinger (f. eks. relieferne med Jerusalems ødelæggelse paa Titus-buen) og portrætskulptur (se billede sp. 570). I sin realisme, sin forkjærlighed for det individuelt karakteristiske, sin foragt for det abstrakte og typiske er den rom. b. den græ. helt modsat. — En lignende paavirkning fra Grækenland ved siden af national realisme viser den e t r u s k i s k e b. (især terrakotta- og broncearbeider). — Den o l d k r i s t e l i g e b. (til aar 1000; særlig marmorsarkofager) levede væsentlig paa antike former. Kristendommen med dens foragt for «kjødet», med dens ensidige spiritualisme og forherligelse af lidelsen, var ikke gunstig for b.; de nøgne figurer fortrængtes af paaklædte, sansen for menneskelegemets skjønhed gik tabt og dermed kjendskabet til dets bygning og evnen til at afbilde det. Hovedvegten lagdes paa bygningskunsten, paa kirkerne. — Dette forhold fortsættes i middelalderen. Den r o m a n s k e b. (1000—1250, i Frankrige til 1200) staar væsentlig i bygningskunstens tjeneste; den er bygget paa romersk kunst med tilsætning af orientalsk (gjennem korstogene og handelsforbindelser); den er dekorativ, konventionel, uden kjendskab til naturen. — Derimod er den g o t i s k e b. (1250—1500, i Frankrige fra 1200, i Italien til 1420, da renaissancen der begynder) sterk realistisk og bygger paa naturiagttagelse (domkirkerne i Paris, Amiens, Reims, Chartres). Den franske gotiks madonnastatuer har ofte en sjelden ynde og friskhed. I Italien blev den gotiske naturalisme forædlet ved studierne af antiken. Niccolò Pisanos (ca. 1206—80) prækestol i baptisteriet i Pisa (1260) viser sterk paavirkning af antike sarkofager i Pisas Campo Santo. Hans søn Giovanni Pisano (ca. 1250—ca. 1328) giver b. en ny retning ved naturalisme, dramatisk liv og lidenskabelig bevægelse. — Under r e n a i s s a n c e n naar b. i Italien gjennem studium af naturen og antik kunst som gjennem de enkelte kunstneres sterke individuelle udvikling en ny glansperiode. Begyndelsen gjøres i Florens af Lorenzo Ghiberti (1381—1455) med hans

carmine (e) karmin.
carnage (e) & (f) m, blodbad; (e) ogs. (hundenes part af) fældet vildt.
carnal (e) kjødelig.
carnassier (f) kjødædende.
carnassière f, jagttaske.
carnation (e) & (f) f, kjødfarve; (e) ogs. havenellik.
carnaval (f) m, fastelavnstid.
carne (f) f, kant; daarligt kjød; mær.
carnet (f) m, notisebog.
carnier (f) m, jagttaske.
carnival (e) karneval.
carnivore (f), **carnivorous** (e) kjødædende
carnosité (f) f, **carnosity** (e) kjødudvekst.
carny (e) smiske.
carob (e) johannesbrødtræ.
carogne (f) f, mær.
carol (e) lovsang; lovsynge.
caronade (f) f, skibskanon.
caroncule (f) f, kjødudvekst; karunkel.
carotid (e), **carotide** (f) f, halspulsaare.
carotique (f) lidende af sovesyge.
carotte (f) f, gulerod; skrøne; (tobaks)rul; adj ildrød.
carotter (f) spille forsigtig; slaa en plade; slaa for penge.
caroube, carouge (f) f, johannesbrød.
carousal (e) (drikke)lag.
carouse (e) pokulere.
carp (e), **carpe** (f) f, karpe;

broncedøre til baptisteriet i Florens (1405—52), der vidner om en høit udviklet skjønhedssans. Den geniale Donatello (1386—1466) danner med sin sterke naturalisme en fuldstændig modsætning til den klassiske antike b., men er i slegt med moderne kunstnere som Rodin og Meunier. Hans elev Verrocchio (1436—88), Leonardo da Vincis lærer, skyldes renaissancens bedste rytterstatue «Colleoni» i Venedig, der endog overgaar Donatellos «Gattamelata» i Padua. Marmorbilledhuggerne Desiderio da Settignano (1428—64), Mino da Fiesole (1431—84), Antonio Rosellino (1427—ca. 78), Benedetto da Majano (1442—97) og Francesco Laurana (ca. 1450—ca. 1500) skyldes især fine portrætbuster samt altere og gravmæler. Medens næsten alle disse kunstnere er florentinere, fremstod i Siena Jacopo della Quercia (1374—1438), hvis dramatisk bevægede kunst endnu har bevaret noget af den gotiske karakter. Luca della Robbia (1400—82) skabte i sine yndefulde madonnarelieffer af farvet og glasseret ler en kunstgenre, der fortsattes indtil 1530 af hans slegtninge Giovanni og Andrea. Høidepunktet i renaissancens b. dannes af Michelangelo (1475—1564), hvis vældige kunst blev skjæbnesvanger for dens efterlignere. Blandt hans efterfølgere var guldsmeden Benvenuto Cellini (1500—71) og Giovanni da Bologna (1524—1608). Den franske renaissance-b. er paavirket af den italienske, men indeholder sterke nationale elementer. Dens former er slanke, elegante og sirlige. Da den særlig er knyttet til udsmykningen af slottet Fontainebleau, gaar den under navn af Fontainebleau-skolen (Jean Goujon, 1515—ca. 65, og Germain Pilon, 1535—90). — I Tyskland blomstrede især træskulpturen, endnu gotisk i sit præg (smukke madonnafigurer af Veit Stoss, 1440—1533), men ogsaa stenskulptur (Adam Kraft i Nürnberg (1450—1507) og Tilmann Riemenschneider i Würzberg (1460—1531)). Peter Vischer i Nürnberg (1454—1529; hovedverk «Sebaldusgraven» i Nürnberg) staar i sin bronceskulptur renaissancen nærmere. — Den stil, der som følge af kunstnerisk forfald bliver herskende efter Michelangelos død, kaldes barok (fra ca. 1600). Dens dygtigste repræsentant i b. er italieneren Bernini (1598—1680). I Frankrige følges han af Pierre Puget (1622—94) og Girardon (1630—1715), hvis portræter særlig er gode. — I det 18 aarh. udførtes glimrende, livagtig portrætskulptur af franskmændene Pigalle (1714—85) og Houdon (1741—28; f. eks. Houdons «Voltaire»), medens Clodion (1738—1814) i b. repræsenterer boudoir-rokokoen. Baroken fortsættes i Tyskland af Andreas Schlüter (1664—1714) og Raphael Donner (1692—1741; hans fleste verker i Wien). — Henimod slutningen af det 18 aarh. begyndte en reaktion mod barokens og rokokoens unatur og manierisme, og man tog atter antiken til forbillede (ny-klassicisme). Som teoretiker gik Winckelmann i spidsen. Denne noget blodfattige efterligning efter antiken repræsenteres i Italien af Canova (1757—1822), i Tyskland af Dannecker (1758—1841), i England af Flaxman (1755—1826), i Sverige af Sergel (1740—1814) og i Danmark af Thorvaldsen (1770—1844). — Den ældste norske billedfremstilling forekommer enkeltvis i jernalderens grave. Det er antiken, der har paavirket (se under Brakteater). Der nævnes ogsaa i den ældre litteratur, at hovene havde udskaarne fremstillinger af guderne. Med kristendommen kom landet i intim forb. med de sydlige kulturlande, og denne tids menneskefremstilling, der byggede paa antiken, naaede til os. Vi har flere tildels gode arbeider i træ, sten og metal i denne tids ceremonielle byzantinsk-romanske stil. Unggotiken bragte liv ind i figurbehandlingen, hvad en række træstatuer viser. Et typisk eksempel er skulpturerne ved søndre korportal i Trondhjems domkirke. Paa façaden findes en række arbeider i høigotikens mere maadeholdne stil. Arbeiderne her hører til tidens mesterverker. Det 15 aarh.s ofte lidt fantastiske og samtidig realistiske menneskefremstilling studeres hos os for en stor del gjennem nordtysk og flandersk importarbeide, skjønt man ogsaa kan gaa ud fra, at der herhjemme er arbeidet adskillig i den senmiddelalderske stil. Fra renaissanceaarhundredet er der lidet skulptur i Norge. Lidt ved domkirken i Trondhjem og ved Rosenkranstaarnet i Bergen samt nogle gravstene er vist de hovedsagelige spor, medens billedskjæring i det 17 aarh. tog stort opsving. En række mestere har arbeidet i de forskjellige byer, og deres arbeider studeres nu i kirkeinventaret. I vore gamle ovnsplader findes en norsk reliefkunst, der ofte staar meget høit. De følger tidens stil, en broget barok, med en indviklet ornamentik. Det 18 aarh.s billedkunst studeres paa samme omraader i vort kirkeinventar og paa vore ovnmodeller Ludvig XIV's stil, regentstil, rokoko og Ludvig XVI's stil kan alle forfølges tildels i meget gode arbeider. Omend uden store navne, saa var det ikke uden en betydelig tradition, at den norske b. i det 19 aarh. traadte frem blandt de «frie kunster». — For b. i det 19 aarh. henvises forøvr. til artiklerne om de enkelte kunstnere, særlig Rude, Barye, Carpeaux, Rodin, Meunier og Vigeland.

Billedskjæring, se Billedhuggerkunst og Træskjærerkunst.

Billedskrift, primitivt meddelelsesmiddel, hvorved begivenheder, bud o. l. overføres i skriftlig form ved hjælp af realistiske eller mere eller mindre konventionaliserede billeder og tegn, hvis betydning hviler paa overenskomst. I de fleste lande kjendes b. fra oldtidens petroglyfer (helleristninger fra Skandinaviens broncealder). Den har i nutiden en vid udbredelse blandt naturfolkene. Af australnegerne anvendes den saaledes paa budstikker, vesteskimoerne ridsede ved dens hjælp beretninger om merkelige hændelser i elfenben; men høiest stod b. hos de nordamer. indianere, særlig hos irokeser og algonkinstammer, hos hvem den havde udviklet sig til et primitivt skriftsystem. Her opløstes fremstillingen i sine vigtigste elementer, som vistnok endnu for det meste gjengaves ved objektiv afbildning. Men allerede paa opdagelsernes tid var man dog naaet til at nedskrive begreber, talværdier o. s. v. i konventionelle, almindelig antagne tegn. I de mexikanske skriftsystemer var begyndelsen til en stavelses og bogstavskrift gjort; det samme gjælder formodentlig Paaskeøens billedskrift. Det maa antages, at en videre udvikling paa et lignende grundlag repræsenteres af den ægyptiske hieroglyfskrift og gammelkinesisk.

Billedstorm, se Billeddyrkelse.

Billedstøbning. Egentlig b. forekommer i ældre tid i Norge kun ved vore jernverker, der i sin ovnfabrikation har udviklet en virkelig norsk reliefkunst. De

---

(e) ogs. have noget at udsætte (paa); (f) ogs. haandled.

carpenter (e) tømmermand.

carpentry (e) tømring, tømmer(mandshaand)verk.

carpet (e) teppe teppelægge. **on the c.** paa tapetet, paa tale. **carpet-bag** vadsæk. **carpet-knight** stuehelt, damernes Jens. **carpeting** (gulv)tepper.

carpier (f) m, karpedam.

carquois (f) m, (pile)kogger.

carre (f) f, overdel; skulderstykke, (bred) snude (paa skotøl).

carré (f) firkantet; bestemt; dygtig. m, firkant; (trappe)afsats; (officers)messe; (mat.) kvadrattal, 2den potens.

carreau (f) m, firkant, rude; ruder (kort); flise; plade; stengulv; pude; pressejern.

carrée (f) f, raa(seil).

carrefour (f) m, korsvei; gadehjørne, plads.

carreler (f) belægge med fliser; flikke.

carrelet (f) m, fuglegarn; sileramme; rødspætte.

carrément (f) med rene ord.

carrer (f) gjøre firkantet; ophøie i 2den potens; opstille i karré. **se c.** bryste sig.

carriage (e) transport; vognlavet.

carrick (f) m, kappe med sl...

carrier (e) fragtekusk. **c.-pigeon** brevdue.

carrier (f) m, stenbryder. **carrière** f, stenbrud.

NORSK BILLEDVÆVNING

BALDISHOLTEPPET

Teppe med maanedsfremstillinger fra Baldishol kirke, 12 aarh. I Kristiania Kunstindustrimuseum.

Ill. n. konvers.leks.

BEILERNE

H. Aschehoug & Co.

Udført efter Gerh. Munthes karton.

Moderne dansk billedvævning.
L. Frølich: Skjolds kamp med bjørnen, vævet af Dagmar Olrik. (Kjøbenhavns raadhus).

Byzantinsk silketeppe fra omkring 1100, fundet i helgenskrinene i Odense.

BILLEDVÆVNING.

ældste ciselerede norske ovne har Kristian IV's monogram med flotte fremstillinger fra bibelhistorien. I nyere tid har Drammens jernstøberi og E. Poleszynski (Kra. kunst- og metalstøberi) udført støbningen af vore større statuer.

Teknik. B. udføres i en form af ler, sand eller metal. Formen, der gjerne lages over modellen, er som regel sammensat af flere dele. Er modellen meget kompliceret, sønderskjæres den, og de enkelte dele støbes for sig og sammenloddes siden. For at spare metal og indskrænke vegten støbes rundfigurer som regel hule. Der maa da inde i formen anbringes en «kjerne» (af ler eller lignende stof). Mellemrummet mellem kjernen og formen bliver ved støbningen udfyldt af det flydende metal. For at holde kjernen ude fra formens inderside støttes den ved metalstænger. Naar større arbeider skal støbes i ét stykke, anbringes i formen et system af kanaler, der dels skal danne tilløb for metallet, dels afløb for luften. Efter støbningen karer man kjernen ud og fjerner merkerne efter sammenføininger, kanalerne og de stænger, som har støttet kjernen. Til denne pudsning kommer desuden ofte en finere bearbeidelse af overfladen, ved ciselering, patinering o. s. v. Hvor der ikke kræves mere end ét støbt eksemplar af modellen, kan man anvende «voksudsmeltnings-metoden» *(à cire perdue)*. Modellen udføres da i voks, lagt i et passende lag over en kjerne. Naar voksmodellen er færdig, dækkes den af et lag ler eller lignende stof, der tjener som form. Ved ophedning smelter vokset og rinder ud; i dets sted heldes det smeltede metal ind og fylder mellemrummet mellem kjernen og formen. Naar formen er slaaet istykker, har man en i mindste enkeltheder nøiagtig kopi i metal af voksmodellen, som altsaa er gaaet tabt. Denne støbningsmetode, der var den vanlige i oldtiden, under renaissancen og i Kina, er i nyere tid delvis gjenoptaget til kunststøbning.

Billedvæg. Bemaling af væggen, forekommer tidlig. Det er et led i boligens æstetik. Væggen er altid følt trykkende, og man har med kunst søgt at overvinde denne følelse. Af antikens b. er de pompeianske vægmalerier mest bekjendt. Baade middelalderen og renaissancen har berømte b. Fra middelalderen her i landet er den bedst bevarede i Torpe kirke. Ogsaa renaissance b. maa hos os hovedsagelig søges i kirkerne, hvor bl. a. Eidborg og Dale har gode malerier. Fra det 18 aarh. er b. i privathuse i Kra. samt Peder Aadnes' paa Ringerike og Land mest bekjendt.

Billedvævning nævnes allerede i Eddaen, hvor Gudrun væver i teppe Sigurds bedrifter. Hos nordboerne over i England synes b. at være ganske alm. Det er muligt, at vi i vore stavkirkeportalers Sigurd-fremstillinger har motiver fra denne vævning. Til Europas ældste teppevævning hører vort teppe fra Baldishol kirke fra det 12 aarh. I vore kilder nævnes andre middelalderske billedtepper, men intet er bevaret. Renaissancen frembragte i Norge en sterk b., hvoraf flere motiver synes at gaa ind i den senmiddelalderske tankekreds. Denne b. har været spredt over det hele land, enkelte af frembringelserne er nær ind paa den almindelige europæiske smag, andre har faaet en sterkere bygdekarakter. Især synes b. fra Gudbrandsdalen og Hallingdal at eie dette. Flere af motiverne hænger sammen med bogillustrationer. Et norsk teppe fra Bohuslen har saaledes i vævning overført titelbladet fra Kristian III's bibel. Udover i 17 og 18 aarh. degenererer bygdernes b. Den sterkere dekorative retning, som kunsten i det 19 aarh.s slutning tog, fik ogsaa betydning for b. Gerhard Munthe har for b. skabt en række kartoner i en egen personlig dekorativ stil, der baade eier noget af fortid og nutid. Fru Frida Hansen aabnede i 1889 et billedvæveri i Stavanger, samt «Det norske billedvæveri» i Kra. 1897, hvis største arbeider er de bekjendte «rigstepper». Flere af fru Frida Hansens kompositioner findes i udenlandske museer. Det Nordenfjeldske kunstindustrimuseum har et billedvæveri, der har fremstillet en hel serie af Munthes kompositioner. (Se planche Norsk billedvævning.)

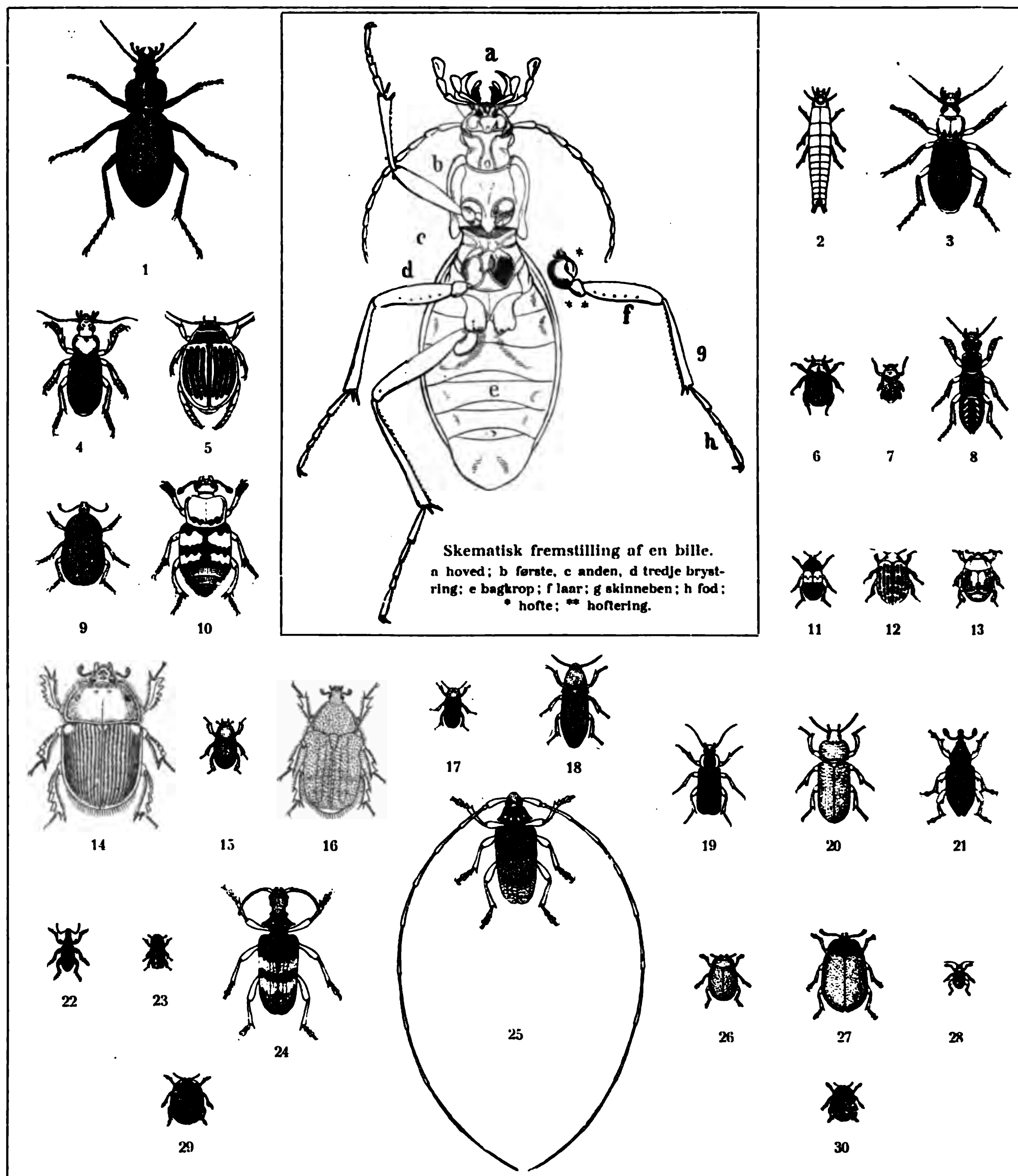
Biller *(coleoptera)*, en overordentlig artrig insektorden, karakteriseret ved fuldstændig forvandling, bidemund og to par vinger, hvoraf de forreste er omdannet til vingedækker. Disse er fæstet til første brystring, det store bevægelige «halsskjold» *(prothorax)*, støder som oftest sammen i en lige linje efter ryggen og beskytter som et dække bagkroppens overside og de klare gjennemsigtige flyvevinger, der er fæstet til anden brystring og under hvilen ligger sammenfoldet under vingedækkerne. Undertiden kan flyvevingerne mangle og vingedækkerne være sammenvokset. I det hele taget varierer de forskjellige legemsdele ligesom størrelsen og legemsformen overordentlig alt efter arternes forskjellige levevis enten som rovdyr, aadselædere, planteædere, land- eller vanddyr o. s. v. (Se planche næste side.) Det samme gjælder larverne, der er af høist varierende udseende i overensstemmelse med sin forskjellige levevis. Som regel har de tre par brystfødder; endel, der ikke lever frit, men inde i planterne, er dog fodløse og ligner forsaavidt mark; men næsten altid har de dog et tydelig afsat, hornagtigt hoved med bidemund. — Pupperne er hvide eller gulagtige og tyndhudede, og anlægget til den vordende billes legemsdele sees tydelig udenpaa dem. — Man kjender af b. henved 150 000 arter, hvoraf 15 000 europæiske. Her i landet kjendes for tiden henved 3 000 arter. Paa grund af, at b. er lettere at behandle og holdbarere end de fleste andre insekter, er det fortrinsvis disse, der samles af amatører. — Mange af de planteædende arter er af stor økonomisk betydning som skadelige for kultur- og nyttevekster baade i land-, have- og skogbruget, medens de, der nærer sig af rov, regnes for nyttige, da de bidrager til at bekjæmpe mange af de skadelige arter. I medicinen bruges endel blæretrækkende arter, navnlig den saakaldte «spanske flue» (s. d.), som i virkeligheden er en bille.

Billighed betegner i modsætning til den strenge ret, hvad der efter en sags specielle omstændigheder kan være rimeligt. I de nye skadeserstatningsregler, som ikrafttrædelsesloven til straffeloven indeholder, er retten i adskillige tilfælde paalagt at tage hensyn til, hvad den finder billigt, saaledes ved erstatning for skade af ikke-økonomisk art, ved erstatning for tab af forsørger og ved erstatning for handlinger, forøvede af formuende børn og utilregnelige.

Billing, Axel Gottfrid Leonard (1841—), sv. biskop og teologisk forfatter. 1881 professor i Lund,

---

carrière (f) f, løb(ebane).
carriole (f) f, kariol.
carrion (e) aadsel.
carrosse (f) f, karet; karosse.
carrossier (f) m, karetmager, -hest.
carrot (e) gulerod; ildrød.
carrousel (f) m, karusselridt, plads.
carrure (f) f, skulderbredde.
carry (e) bære; bringe; gjennemføre; erobre; opføre sig. **carrying trade** fragtfart.
cart (e) kjærre; føre paa kjærre.
carte (f) f, karton; kort; billet; spiseseddel. **c.-lettre** f, lukket brevkort. **c.-mandat** f, postanvisning.
cartel (e) & (f) m, overenskomst om udveksling af fanger; parlamentærskib; (f) ogs. udfordring(sbrev): dekorativ indfatning; vægur.
cartilage (e) & (f) m, brusk.
carton (f) m, pap; (pap)æske; mappe.
cartonner (f) indbinde i pap, hefte.
cartonnier (f) m, papmager, -handler.
carton (e) fortegning, karton.
cartouch (e), **cartouche** (f) f, skulpturornament; løbepas; kardætske, patron.
cartouchier (f) m, **cartouchière** f, patrontaske.
cartridge (e) patron, kardætske. **c.-paper** karduspapir.
cartulaire (f) m, **cartulary** (e) arkiv; (e) ogs. geistlig arkivar.
cart-wright (e) vognmager.

Biller: 1. Fiolet jordløber *(carabus violaceus)*, forstørret. 2. Larve af løbebille. 3. Sort løber *(feronia nigra)*. 4. Rødhornet løber *(harpalus ruficornis)*. 5. Vandkalv *(acilius sulcatus)*. 6. Vandbille *(hydrobius fuscipes)*. 7. Hvirvler *(gyrinus natator)*. 8. Kortvinget rovbille *(staphylinus cæsareus)*. 9. Sort aadselbille *(silpha atrata)*. 10. Aadselgraver *(necrophorus vespillo)*. 11. Fleskeklanner *(dermestes lardarius)*. 12. Pillebille *(byrrhus pilula)* 13. Studsbille *(hister unicolor)*. 14. Tordivel *(geotrupes stercorarius)* 15. Møgtorbist *(aphodius fimetarius)*. 16. Guldtorbist *(cetonia aurata)*. 17. Dødningeur *(anobium pertinax)*. 18. Ertsfarvet smelder *(elater æneus)*. 19. Blødbille *(cantharis obscura)*. 20. Melbille *(tenebrio molitor)*. 21. Gransnudebille *(hylobius abietis)*. 22. Sølvglinsende løvsnudebille *(phyllobius argentatus)*. 23. Barkbille *(tomicus typographus)*. 24. Træbuk *(rhagium mordax)*. 25. Tømmermand *(acanthocinus ædilis)*. 26. Rødbrun guldbille *(chrysomela staphylea)*. 27. Poppelbladbille *(lina populi)*. 28. Jordloppe *(haltica oleracea)*. 29. Syvprikket marihøne *(coccinella septempunctata)*. 30. Fjortenplettet marihøne *(halyzia quatuordecimguttata*

1884 biskop i Västerås. Deltager i kirkemøderne 1878, 1883, 1888 og 1893, samt medlem i kirkelovkommissionen 1891—92. 1889 medlem af 1ste kammer, optaget af konstitutionelle og kulturelle spørsmaal, især kirkelige; konservativ og høikirkelig.

Billingen er et ca. 300 m. høit, for sin interessante geologiske bygning bekjendt fjeldplateau i Vestergötland.

Billings, John Shaw (1838—), amer. læge og biblioteksmand. Foruden talrige medicinske afhandlinger har han udgivet «Index-catalogue of the Library of the Surgeon-general's office» (1880 ff.) og i samarbeide med R. Fletcher en aarlig medicinsk bibliografi «Index medicus» (1879—95; 1903 ff.). B. er siden 1896 direktør for New York public library.

Billingsberg, skanse paa Hisingen ved Göteborg, anlagt af Tord Bonde efter Elfsborgs tab 1455. Aar 1700 opførtes her en ny skanse.

Billion = en million millioner. I Frankrige betegner b. det samme som milliard = tusen millioner.

Billiton, ø i holl. Ostindien mellem Sumatra og Borneo, 4 594 km.² med 43 368 indb. (1900), hvoraf ca. 100 europæere og 12 000 kinesere. Disse sidste arbeider i øens rige tingruber. Foruden tin udføres sago, krydderier, gummi, tømmer o. m. — Den vigtigste by er Padang paa vestkysten.

Billon *[bijõ']*, fællesnavn for nikkelmynterne i Schweiz.

Billot *[bijå']*, Jean Baptiste (1828—), fr. officer. Deltog i kampene i Algerie og i Mexico og med megen hæder i krigen 1870—71. 1875 udnævnt til senator paa livstid. Krigsminister 1882—83 og 1896—98 (i Mélines ministerium). Dreyfusfiende.

Billotte *[bijå't]*, René (1846—), fr. maler, fremragende repræsentant for det moderne stemningsmaleri, der skildrer skumringstimernes, solnedgangens og maaneskinnets poesi. Billeder i Luxembourgmuseet og Berlins nationalgalleri.

Billroth, Christian Albert Theodor (1829—94), t. læge. Efter at have studeret kirurgi i Wien, Paris og Berlin, blev B. 1860 professor i kirurgi i Zürich og fra 1867 i Wien. Har udgivet talrige kirurgiske skrifter og angivet flere operationsmetoder.

Bilma, omtr. midt i Nord-Afrika, den vigtigste oaseby i Kauar-oasen i Sahara ved karavanveien fra Tripolis til Tsadsjøen (ca. 500 km. n. f. denne), 305 m. o. h. Har store stensaltleier, hvorfra store dele af det saltfattige Sudan forsynes. Ligger indenfor fransk interesseomraade.

Biloxi, havneby i de Forenede stater, staten Mississippi ved den Mexikanske golf. 3 200 indb.

Bilsa, by i Forindien, vasalstaten Gwalior, ca. 10 000 indb. I nærheden er der store ruiner af buddhistiske mindesmerker med indskrifter. I byen staar et stort hindutempel.

Bilston *[bi'lstən]*, by i midtre England, Staffordshire, nær Wolverhampton, 24 034 indb. Jernvarer, særlig emaljerede og lakerede blikvarer; kulgruber; stenbrud.

Biltong, kjød (helst faarekjød), tørret i solen, benyttes meget af boerne paa reiser og i felt.

Bilus *(braula coeca)*, en blind, vingeløs flue, nærmest beslegtet med lusfluerne; lever som snylter fastklamret til honningbier. Hunnen er larvefødende.

Bilæggerovn, en gammeldags ovn, hvor indfyringen ligger udenfor det lokale, der skal opvarmes; man op-

Bilæggerovn fra 1699. Hassel verk.

naar altsaa ingen ventilation ved den, hvorimod en saadan ovn kan opvarme to lokaler. Typen er meget almindelig i den gamle norske ovnfabrikation, findes i skytningsstuerne paa Tyskebryggen og benyttes endnu paa Jæderen.

Bima, bielv til Kistna i Dekan (Forindien), udspringer paa Vestgatsfjeldene og falder efter et 600 km. langt løb ud i Kistna.

Bima, havneby i nederlandsk Ostindien paa øen Sumbava. Handel med sapantræ og voks.

Bimaane, se Bisol.

Bimetallisme, se Myntfod.

Biminis, havn i britisk Vestindien, Bahamaøerne.

Bimlipatam, havneby i britisk Forindien, prov. Madras ved elven Bengal, 8 700 indb. Betydelig kystfart.

Bimyre *(mutilla)*, eiendommelig hvepseform, der lever i andre hvepsers eller biers reder. Hunnerne er vingeløse og ligner myrer en del, men kjendes let fra disse ved deres brogede haarbeklædning. Hannerne er vingede. B. lægger eg paa larverne i det bo, hvor de holder til; b.-larven æder sig ind i vertlarven, der dog naar til at forpuppe sig, men saa dør; og i dette puppehylster udvikler b.-larven sig til puppe. B. stikker slemt og løber hurtig. Forekommer sjelden i Norge.

Bimøl *(galleria mellonella)*, et for bierne meget skadeligt møl af pyralidernes familie. Hunnen opsøger ved nattetid

---

caruncle ⓔ kjødsvulst.
carve ⓔ udskjære; skjære for; vælge.
carvi ⓕ m, karve.
cas ⓕ m, tilfælde, fald; sag; kasus; nødtørft. **faire c. de** gjøre væsen af.
casanier ⓕ (m) hjemmesiddende; stuegris.
casaque ⓕ f, jockeyjakke; (vid) overkjole.
cascade ⓔ & ⓕ f, vandfald.
case ⓔ I futteral; kasse; bestik, etui; (vb) overtrække; lægge i hylster.
case ⓔ II forhold, tilfælde, tilstand; kasus; sag. **c.-book** sygejournal.
case ⓕ f, hytte; afdeling; rubrik; baas.
caséeux ⓕ, **caseous** ⓔ ostagtig.
casemate ⓔ & ⓕ f, bombefast hvælving.
casement ⓔ (hængsel)vindu.
caser ⓕ stille paa plads.
casern ⓔ, **caserne** ⓕ f, kaserne.
caserner ⓕ lægge (ligge) i kaserne; bo paa skolen.
cash ⓔ kasse; kontanter; hæve penge paa; betale (en veksel).
cashier ⓔ kasserer; kassere.
casier ⓕ m, reol (paa skrivebord).
casilleux ⓕ skjør.
casing ⓔ overtræk(ning).
cask ⓔ fad, fustage.
casket ⓔ (smykke)skrin.
casque ⓔ & ⓕ f, hjelm.

bikuber for at lægge eg i dem, medens bierne hviler, og den saaledes undgaar deres opmerksomhed. Larverne er hvidagtige, lever af voks, æder sig gange ind i kagerne, fylder dem med spind og ekskrementer; forpupper sig tilsidst i et langstrakt, sterkt og gulagtigt spind. Undertiden er larverne saa talrige i en kube, at bierne forlader den.

Binche *[bẽš]*, by i Belgien, prov. Hennegau, ved elven Haine, 11 350 indb. Fabrikation af kniplinger, fajanse og glasvarer.

Bind er lange smale stykker af gaze, flonel, lærred o. a., som anvendes til at fastholde en anlagt forbinding eller bandage eller til at støtte en svag legemsdel. Elastiske b. er dannet af kautschuk eller af gummiimpregnerede stoffe.

Bindalen, herred i Nordlands amt, 1 498 km.² med 2 553 indb.; 1.8 pr. km.² Herredet, der er det sydligste i amtet, svarer til B. prestegjeld med Vassaas og Solstad sogne og ligger omkring Bindalsfjorden og dennes arme, hvoriblandt Tosenfjorden (Tosen). Den vestligste del af herredet bestaar af lave, træbare, for det meste ubeboede smaa øer og skjær, den østlige del af vilde fjeldtrakter med toppe optil en høide af 1 100 m. (et enkelt fjeld 1 220 m.), mange vande og flere elve, hvoriblandt Bindalsaaen (eller Aabjøra). Den midtre del er sterkt gjennemskaaret af fjorde og opfyldt af vande. Terrænet er her smaakuperet og skogklædt. Den væsentlige bebygning findes i dette parti. Af arealet er 1 km.² dækket af evig sne og is. De vigtigste næringsveie er jordbrug (fædrift), skogsbrug og fiskeri. I bunden af Tosenfjorden foregaar tildels godt sildefiske. Desuden drives baadbyggeri af nordlandsbaade (Bindalstypen); der findes flere sagbrug. Sparebank, oprettet 1907. Antagen formue 1906 555 600 kr., indtægt 256 265 kr.

Bindalsaaen, 59 km. lang elv i Bindalen herred, Nordlands amt, udspringer fra en række vande øst for Tosenfjorden ved vandskillet mod Namsen; den flyder først i sydvestlig, senere i vestlig, noget nordlig retning og falder ud i Osan, en bugt af Bindalsfjorden ved Bindalen kirke. Den benævnes i sit øvre parti Aabjøra, i sit nedre Aaen, er fiskerig (laks og ørret) og danner straks efter udløbet af Aabjørvandet Bratfossen (11 m.); nedslagsdistrikt 516 km.²

Bindalseidet, et 2.5 km. langt, lavt eid, hvorover fører offentlig kjørevei, der forbinder den indre del af Bindalsfjorden med Kjella (en arm af Bindalsfjorden ved mundingen), Bindalen herred, Nordlands amt.

Bindalsfjorden, 26 m. lang, sterkt forgrenet og kroget fjord, der skjærer østover, senere sydover, ind i Bindalen herred, Nordland. I sit ydre parti udsender den en arm (Ursfjorden) mod nordøst; den midtre del er sterkt bugtet og opfyldt af mange tildels store øer; fra sit inderste parti udsender den mod nordøst den 33 km. lange, trange Tosenfjord (Tosen) og mod sydvest Sørfjorden. Langs de skogklædte bredder er adskillig bebygning.

Bindebue mellem noter paa samme tonetrin betegner, at kun den første skal anslaaes og føres videre over paa den (de) senere. Bruges ogsaa til at forbinde flere takter til en musikalsk sætning.

Bindehinde, b.-betændelse, se Øiet.

Bindemidler, stoffe af flydende el. deigformet beskaffenhed, med stor sammenhængskraft (kohæsion) og tillige med saa stor klæbningsevne (adhæsion) til visse legemer, at de, anbragt mellem dem, binder dem fast sammen. De vigtigste b. er lim, gummi, dekstrin, harpiks, tjære, kalk, cement, mørtel, gips, olje, eggehvide o. a.

Bindeord, konjunktion, se Ordklasser.

Binder-Krieglstein, Karl von (1869—), friherre, østerrigsk og preussisk officer og militærforfatter, deltog bl. a. i udarbeidelsen af den østerr. og preuss. generalstabs arbeider om krigene i det 18 aarh. Disse tilligemed flere andre krigshistoriske verker vidner om forfatterens sjeldne historiske evner. Var krigskorrespondent under den russisk-japanske krig i Mantsjuriet.

Bindesbøll, Michael Gottlieb Birckner (1800—56), d. arkitekt, fik sin uddannelse gjennem talrige reiser i udlandet, tildels under paavirkning af den retning, som arbeidede for en nøiere tilslutning til aanden i græsk kunst og for en rigere anvendelse af farver i arkitekturen. Som B.s hovedverk maa nævnes «Thorvaldsens museum», vistnok det originaleste og personligste d. bygverk. Ogsaa i sine gravmæler og i sin møbeltegning viser B. sin sterkt fremtrædende dekorative sans.

Bindesbøll, Thorvald (1846—), d. arkitekt, søn af M. G. B., har arvet sin faders dekorative sans. B., der har beskjæftiget sig meget med kunstindustri, har i keramik frembragt betydelige ting. Han har ogsaa bygget huse i rige farver.

Bindevæv hører til de saakaldte støttevæv. Man adskiller 3 arter. 1. Det geleagtige b., som hos høiere dyr er lidet udbredt (f. eks. i navlesnoren hos fostret; i benmarven som følge af tærende sygdomme). 2. Det retikulære b., som navnlig findes i kjertler. 3. Det fibrillære b., som bestaar af en grundsubstans af bindevævstraade, som er samlet i bundter, der ogsaa kan indeholde elastiske traade, og af celler af uregelmæssig polygonal stjernedannet form. Cellerne kan indeholde farvekorn, pigmentceller, som f. eks. findes i øiet. Andre indeholder fedt, fedtceller, og hvis disse er tilstede i rigelig mængde, dannes fedtvæv. B. findes navnlig under huden, det subkutane b., men ogsaa i organerne sammenholdende disses enkelte dele. B. bliver ofte sæde for betændelse. I det subkutane b. opstaar denne i regelen ved infektion, idet der trænger ind bakterier gjennem læsion af huden, stik, rifter o. s. v. Hvis betændelsen holder sig begrænset, dannes en byld, absces, under de sedvanlige symptomer (se Betændelse); spreder betændelsen sig i det løse væv, kaldes dette en flegmone.

Binding, Karl (1841—), t. kriminalist, særlig kjendt ved sit hovedverk «Die Normen und ihre Übertretung». Hovedsynspunktet i hans Normen-teori er den ensidige fremhævelse af de bag og til grund for straffelovene liggende uskrevne retssætninger («normer»).

Bindingsverk, en vægkonstruktion, der er udført som et sammentømret rammeverk, hvor mellemrummene er udfyldt af let murverk eller et andet materiale. Heraf udviklede sig i den senere middelalder en særegen byggemaade, hvorunder rammeverket blev affaset og ofte meget rigt udstyret med udskjæringer. Bliver nu mindre benyttet og da nærmest ved landlige bygninger, villaer o. s. v. I byerne er konstruktionen nu ofte forbudt i bygningslovene. I den norske bygningskunst har en lignende konstruktion spillet en stor rolle, idet de gamle stave-

---

casquette Ⓕ f, kasket.
cassant Ⓕ skjør; m, skibskavring.
cassation Ⓕ f, kassation; afsættelse.
casse Ⓕ f, pande, kar; skriftkasse; kassia; sønderbrydning; brudflade.
casse-cœur Ⓕ m, hjerteknuser.
casse-cou m, halsbrækkende sted, hønsestige; forvoven rytter. **casse-noisette(s)** m, nøddeknækker.
casse-tête m, klubbe, kølle; hovedbrud; trættende støi; sterk vin.
casser Ⓕ slaa istykker, knække; bryde; trætte, svække; kassere, annullere; afsætte.
casserolle Ⓕ f, kasserolle.
cassette Ⓕ f, skrin.
cassis Ⓕ m. solbær(rum).
cassock Ⓔ prestekjole.
cassole Ⓕ f, limpotte.
casson Ⓕ m, glasskaar; kakao-, sukkerklump.
cassonnade Ⓕ f, puddersukker.
cassowary Ⓔ kasuar.
cassure Ⓕ f, brud, knæk.
cast Ⓔ kaste; fælde, dømme; beregne; afgive (stemme); støbe; fordele (roller); forme sig; kaste sig (om træ); (sjøudtr.) falde af; (sb) kast; støbning, (støbe)form; art, præg, skjær.
castagnette Ⓕ f, **castanet** Ⓔ kastagnette.
castaway Ⓔ kasseret ting, forstødt person
caste Ⓔ & Ⓕ f, kaste; klasse.
castellan Ⓔ slotskommandant.

bygninger er udført paa en lignende maade, men med reisverk af træplanker mellem rammeverket. Konstruktionen er ogsaa overført og videre udviklet ved den moderne bygningskunst, idet man her meget benytter et jernrammeverk udmuret med teglsten. En lignende konstruktion anvendes saaledes ved de amerikanske «skyskrabere».

Bing. 1. J e n s B. (1681—1751), d. læge, f. i Norge, havde en betydelig praksis i Kbh. Testamenterede universitetet i denne by en større pengesum som legat. 2. J e n s V i l h e l m B. (1707—54), læge, brodersøn af ovenn., f. i Norge. Kirurg og fødselshjælper i Kbh. Opfandt en fødselstang, som vandt stor anerkjendelse.

Bing, J u s t J o h a n (1866—), n. litteraturhistoriker, dr. philos. (1894), stiftsarkivar i Bergen (1903), har udgivet «Tider og idealer», studier i fransk poesi og malerkunst, «Norske digte og digtere», endvidere kortfattede arbeider over «Norsk litteraturhistorie» og «Europas litteraturhistorie i det 19 aarh.».

Bing, K r i s t i a n M a g d a l o n (1862—), f. i Bergen, overretssagfører smst., medstifter (1890) af Bergens turistforening og redaktør af de første aarg. af dens aarbog; han har ogsaa skrevet de bergenske guttekorpsers historie: «Guttekorpserne i Bergen» (1889), «Dræggens buekorps» (1906).

Bing, L a r s H e s s (1761—1819), n. sorenskriver og topografisk forfatter, hvis betydeligste skrift er «Beskrivelse over kongeriget Norge, øerne Island og Færøerne samt Grønland» m. v. (1796), som er meget oversigtlig og hændig (892 s. i 8vo) og var en nyttig haandbog for sin tid, men forøvrigt temmelig ukritisk og uselvstændig.

Bing, N i c o l a i C h r i s t i a n (1835—99), n. ingeniør, uddannet i Hannover, derpaa ansat i havnevæsenet, grundlagde 1870 «Bings bjergnings- og dykkerkompani», som han efterhaanden oparbeidede til stor høide, og som ved B.s tiltagende sygelighed i 1892 omdannedes til aktieselskabet «Det norske bjergnings- og dykkerkompani».

Binge er en i stald eller fjøs ved delevægge begrænset afdeling, hvori dyrene gaar løse (føl-b., kalve-b. o. s. v.).

Bingen, by i Tyskland, storhertugdømmet Hessen, ved elven Nahes udløb i Rhinen, 9 600 indb. (1901). Betydelig vinavl (Scharlachberger), fabrikation af tobak, stivelse, skibsfart (paa Rhinen) og handel. I nærheden borgen Klopp, nu gjenopbygget, og Rochusberg med Rochusbergkapellet. Udenfor B. danner Rhinen strømhvirvlen B. Loch, hvis undervandsklipper før var farlige, men nu er sprængt bort. Paa en ø midt i elven staar her «Die Mäuseturm», i hvilket erkebiskop Hatto II af Mainz skal være blevet opspist af mus (969). B. skal være grundet af Drusus, som 13 f. Kr. byggede et kastel og en bro her (Drususbroen endnu bevaret). Senere var B. fri rigsstad, var nogle aar fransk og blev hessisk 1815.

Binger, L o u i s G u s t a v e (1856—), fr. Afrikareisende. Var som ung officer beskjæftiget med topografiske arbeider i Senegambien og Sudan. Gjennemforskede paa sin store reise 1887—89 fra Bammako til Grand Bassam Mandingolandet og de dengang endnu ukjendte landstrøg mellem Øvre Niger og Elfenbenskysten, besøgte landet og byen Kong ved Comoes øvre løb og paaviste, at de saakaldte Kongbjerge, som man hidtil havde anseet for mægtige randbjerge parallele med Øvre Guineas kyst, kun var lavere fjeldstrøg med meridional hovedretning. Paa denne reise havde B. ved traktater med flere høvdinger betydelig udvidet Frankriges overhøihed i disse egne. Som guvernør over den fr. koloni Elfenbenskysten, hvis hovedstad B i n g e r v i l l e er opkaldt efter B., blev han 1892 den franske leder af en britisk-fransk grænsereguleringskommission.

Binghamton *[bi'ŋəmtn]*, by i de Forenede stater, staten New York, ved elven Chenangos udløb i Susquehanna, 39 647 indb. Fabriker, drankerasyl, handel med mel, tømmer, kul og jern.

Bingley *[bi'ŋli]*, by i nordlige England, Yorkshire, ved elven Aire, n.v. f. Bradford, 18 448 indb.; fabrikation af kamgarn og uldvarer.

Bingse (n.), hunbjørn, beslegtet med islandsk *bangsi*, hanbjørn (til folkesprogets *bingsa, bangsa*, gaa tungt og humpende).

Bingsfoss, vandfald (7 m.) i Glommen, søndenfor Blaker jernbanestation.

Bingöl Dagh («de tusen sjøers fjeld»), udslukt vulkan i Armenien, s. for Erzerum, Aras' kilder, bøieste top 3283 m.

Binhovdknatten, fjeld med udmerket udsigt, beliggende mellem Etnedalen og Valdres, øst for Aurdal jernbanestation.

Binic, havneby i Frankrige, ved Atlanterhavet, ved bugten St. Brieux 2 200 indb.

Binne (n.), hunbjørn, oldn. *birna*, hunkjøn til b j ø r n.

Binocle, kikkert til brug for begge øine samtidig, alm. benyttet som teaterkikkert. Ogsaa d. s. s. lorgnet.

Binokulær, «med to øine». Ved b. syn dannes et billede i hvert øie. Disse to billeder opfattes i bevidstheden som ét. Men da de er lidt forskjellige, fordi gjenstandene sees fra forskjellige sider med de to øine, giver det b. syn et indtryk af relief eller dybde. som mangler ved syn med kun ét øie.

Binōm (mat.), et algebraisk udtryk, som bestaar af to led, forbundne med + eller —, f. eks. $a + b$ eller $a - b$. Newtons b i n o m i a l f o r m e l giver udviklingen af en potens af et binom: $(a + b)^n = a^n + n a^{n-1} b + \frac{n(n-1)}{1 . 2} a^{n-2} b^2 + \frac{n(n-1)(n-2)}{1 . 2 . 3} a^{n-3} b^3 + \ldots$. Er n et helt og positivt tal, stanser udviklingen af sig selv, naar der er dannet $n + 1$ led. Er n ikke hel og positiv, stanser udviklingen ikke, og der opstaar en b i n o m i s k r æ k k e, som er konvergerende, naar talværdien af b er mindre end talværdien af a. Denne rækkes konvergens er først strengt undersøgt for alle tilfælde af N. H. Abel.

Bintang, ø i Rionøgruppen syd for Malakka (s. d.).

Binüe, se B e n u e.

Binyre *(glandula suprarenalis)*, et lidet kjertelagtigt organ, som ligger over den øverste ende af nyren. Den er forholdsvis betydelig større hos fosteret end hos det voksne individ. Om b.s opgave vides intet sikkert. Nogle mener, at b. har den opgave at uskadeliggjøre visse giftstoffe, som dannes i organismen f. eks. ved muskelvirksomheden. Tillige danner b. maaske nogle stoffe af fysiologisk betydning. Se forøvrigt A d d i s o n s s y g d o m og A d r e n a l i n.

Binzer, L u d v i g J a c o b (1746—1811), d. officer, lagde grundstenen til en organisation af generalstaben, som hvis skaber han nævnes. Var 1788 i Norge for at etablere en ny jægerafdeling «Norske jægerkorps».

---

castellated ⓔ indebygget; taarnet, kreneleret.
caster ⓔ liden flaske: trinse (under møbel); rollefordeler, regissør.
castigate ⓔ revse, tugte.
casting ⓔ kastning; støbning; pl, støbegods; (adj) som gjør udslaget.
cast-iron ⓔ støbejern.
castle ⓔ borg, slot; (schak) taarn; (vb) rokere (i schak).
castling ⓔ utidigt foster, abort.
castor ⓔ & ⓕ m. bæver.
castoreum ⓔ, **castoréum** ⓕ m. bævergjel.
castor-oil ⓔ laksérolje.
castrat ⓕ m. kastrat.
castrate ⓔ kastrere.
castrel ⓔ taarnfalk.
casual ⓔ, **casuel** ⓕ tilfældig; ⓕ ogs. m, sportel; akcidenser.
casualité ⓕ f, **casualty** ⓔ tilfældighed; ⓔ ogs. dødsfald; havari.
cat ⓔ kat; (vb) katte (anker).
cataclysm ⓔ, **cataclysme** ⓕ m, stor oversvømmelse.
catafalque ⓔ & ⓕ m, ligstillads.
catalogue ⓔ & ⓕ m, katalog; ⓔ ogs. katalogisere = **cataloguer** ⓕ.
cataplasm ⓔ, **cataplasme** ⓕ m, (grød)omslag.
catapult ⓔ, **catapulte** ⓕ f, blide.
cataract ⓔ, **cataracte** ⓕ f, fos; den graa stær.
catarrh ⓔ, **catarrhe** ⓕ m, katar, forkjølelse.

Binǣr. 1. (Kem.). B. kaldes en forbindelse af to grundstoffe eller radikaler. 2. B. bruges i algebraen i udtrykket «binære former», d. e. hele, rationelle og homogene polynomer i to variable størrelser.

Bio- (græ. *bios*, liv), i sammensatte ord, livs-.

Biobio. 1. Elv i Chile, udspringer paa Anderne og falder ud i det Stille hav nær La Concepcion, 370 km. Den er ikke seilbar mere end ca. 30 km. fra mundingen. 2. Provins i Chile paa begge sider af elven B., 13 587 km.[2] med 102 006 indb. (1901). I ø. høit fjeldland (Anderne, vulkantoppe, 2972 m.). Sundt klima, akerbrug, kvægavl, paa høiderne vinavl, adskillig skog. Hovedstad Los Angeles.

Biogēn er en betegnelse for den evolutionistiske anskuelse, at de forandringer, som hvert menneskeindivid eller hvert dyreindivid undergaar fra eg til fuldbaaren, i hurtige, knappe træk gjengiver den samme udvikling, som det, navnlig paa grundlag af palæontologiske studier, maa antages, at den slegt, som individet tilhører, langsomt har gjennemløbet.

Biogrāf (græ.), levnetsskildrer, forfatter af en biografi (s. d.). I nyeste tid ogsaa brugt for kinematograf (s. d).

Biografī (græ., levnetsbeskrivelse) omfatter baade den nøgne opregning af de ydre begivenheder i en persons liv og en selvstændig skildring, hvori karakterudvikling og aarsagssammenhæng klargjøres. B. har afgivet stof for veltalenheden, saaledes lovtalen (panegyrik) og nekrologen, mindeord over en afdød. Ligprækener, som i Danmark-Norge havde sin glansperiode i det 17 aarh., er ogsaa delvis af biografisk art. En b., hvori en person skildrer sit eget levnet, kaldes auto-b. (selv-b.), som igjen glider over i memoiren, naar skildringen af milieuet og tidshistorien fremtræder som det væsentlige. B. indtager en bred plads i saavel ældre som nyere historieskrivning.

Mere eller mindre fyldige biografiske oplysninger findes i de under Bibliografi nævnte forfatterleksika. Af egentlige biografiske samlinger fremhæves: Michaud, «Biographie universelle, ancienne et moderne», t. 1—45 (1843—65); Hoefer, «Nouvelle biographie générale», t. 1—46 (1855—66). Desuden af nationale biografier udenom Skandinavien: «Allgemeine deutsche Biographie», Bd. 1—49 (1875—1904), «Deutsches Zeitgenossenlexikon» (1905); Wurzbach, «Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich», Th. 1—60 (1856—1901); Stephen og Lee, «Dictionary of national biography», vol. 1—63 og Suppl. 1—3 (London 1885—1904); «Who's who: annual biographical dictionary» (London 1897 ff.); «Who's who in America» (1899 ff.); «Appletons cyclopædia of American biography», vol. 1—6 (1900).

Af norske biografiske samlinger kan nævnes «Portræter af mærkelige nordmænd» (1852—53); Tønsberg, «Norsk portræt-galleri» (1877) og Gran, «Nordmænd i det 19 aarh.» (1902 ff.) samt 25-aars-studenternes festskrift (aarlig siden 1893). Norske politikere er biografisk behandlet af Botten-Hansen (Eidsvolds-galleri, 1856—57), Heggtveit (eidsvoldsmænd, 1888) og Lindstøl (stortingsmænd, 1892). Over Norges geistlighed haves bl. a. skrifter af Bang (reformationsaarh. 1897), Erlandsen (Trondhjem og Tromsø stifter, 1844 og 1857), Lampe (Bergens stift, 1895—96), Lange (den nulevende geistlighed, 1906), Svendsen (Kristiania og Hamar stifter; haandskr. paa universitetsbiblioteket) samt Thrap (19 aarh., 1884—90). Biografiske samlinger over andre befolkningsklasser er leveret af Anker (generaler, 1885), Benzen (dyrlæger. 1890), Flood (apotekere og farmaceuter, 1889—90), Kiær (læger, 1888—90) o. fl. — Af vore nabolandes rige biogr. litteratur er at merke: Bricka, «Dansk biografisk lexikon», bd. 1—19 (1887—1905); Lund, «Danske malede portræter», bd. 1 ff. (1895 ff.); Palmblad, «Biographiskt lexikon öfver namnkunnige svenske män», bd. 1—23 (1835—57), med forts. af Wieselgren o. fl., «Svenskt biografiskt lexikon. Ny följd», bd. 1—10 (1857—92), samt Hofberg, «Svenskt biografiskt handlexikon», bd. 1—2 (nyt opl. 1906) og det paa Tullbergs forlag udg. «Svenskt porträttgalleri» (1895 ff.). — Skandinaver i udlandet er behandlet i Nelsons «History of Scandinavians and successful Scandinavians in the United states» (1901), Hartmanns «Skandinaver i Syd-Afrika» (1900) og Jenssen-Tuschs «Skandinaver i Congo» (1902—05).

Biologī er i ordets videste betydning læren om de levende væsener, om deres bygning, udvikling og livsvirksomhed. I snævrere betydning betegner b. læren om organismernes livsytringer og disses forhold til omgivelserne. Denne «specielle b.» beskjæftiger sig særlig med spørsmaal, som vedrører organismernes udbredelse over jorden, klimaets og jordbundens indflydelse paa deres bygning og levevis, samt organismernes indbyrdes forhold.

Biologisk rensning af kloakvand bestaar deri, at man nyttiggjør de i samme indeholdte mikroskopiske væsener, særlig bakterier, til at formindske mængden af dets organiske forurensninger. I praksis foregaar denne rensning oftest i to faser. Først lader man kloakvandet staa i flere timer, op til et døgn, i en beholder eller kum (saakaldt *septic tank*), hvor de anaērobe bakterier (s. d.) spalter og opløser en stor del af de uopløste o. a. organiske stoffe under dannelse af gasarter. Derfra ledes vandet ved en automatisk virkende indretning over paa et «filter», som er opbygget af stykker af koks eller slagger, og som har en stor overflade, saa luften har let adgang til mellemrummene mellem koks- og slaggstykkerne. Her udsættes de organiske stoffe for de surstoftilførende aērobe bakteriers (s. d.) oksyderende virksomhed. Ofte lader man vandet passere to filtre. Mellem hver fyldning maa filtrene en stund luftes ud for at give bakterierne leilighed til at optage nyt surstof fra luften. Vandets spredning paa filtrene sker gjennem rør, som er forsynet med smaa huller, og som er anbragt ovenpaa filtermassen. Foruden disse saakaldte kontaktfiltre anvendes ogsaa saakaldte kontinuerlige filtre, hvor vandet risler langsomt ned gjennem smaa taarne el. l. med koks- el. slaggstykker, hvor luften stadig har adgang. Herved opnaaes, at filtret kan virke uden hvileperioder. — Reduktionen af de organiske stoffe anslaaes i et hensigtsmæssig anlagt og drevet septic-tankanlæg til 50—75 pct. Denne fremgangsmaade virker derimod ikke paa eventuelle smittestoffe.

Bīon. 1. Græ. bukolisk digter, f. i Smyrna; levede en tid paa Sicilien; var samtidig med og ven og discipel af Theokrit (s. d.), levede altsaa omkring 275 f. Kr.; døde ung (forgivet); bevaret af ham er en del sentimentale bukoliske digte, betydeligst en klage over Adonis' død. — 2. B. fra Borysthenis (ved Dnjeprs udløb), kynisk filosof i 3 aarh. f. Kr.; skrev (ikke bevarede) satiriske digte (flere i samtaleform).

---

catch (e) fange, gribe, snappe, indhente; smitte; (sb) greb: fangst; smitte. **catch-fly** tjæreblomst.
catchup (e) champignonsauce.
catchy (e) stakaandet; grisk.
catéchète (f) m, **catechist** (e) kateket.
catechise (e), **catéchiser** (f) katekisere.
categorical (e), **catégorique** (f) kategorisk; ubetinget, bestemt.
cater (e) skaffe føde (til); fire (i kort, terningspil) **c.-cousin** filliefætter. **caterer** proviantskaffer, messeforstander.
caterpillar (e) larve, kaalorm.
caterwaul (e) gaule (om kat).
cates (e) pl. kost; lækkerier
cathartic (e), **cathartique** (f) afførende.
cat-head (e) kranbjelke.
cathedral (e), **cathédrale** (f) f, domkirke.
catheter (e), **cathéter** (f) m, slags sonde.
cat-hole (e) (sjøudtr.) varpeklyds.
Catholic (e), **catolique** (f) katolsk; (sb m) katolik; (e) ogs. liberal; (f) ogs. universel.
catholicité (f) f, (katolsk rettroenhed; den katolske verden.
catholicon (e) universalmiddel.
cati (f) m. appretur, glans.
catin (f) f, tøite; m. aflebedige
catir (f) appretere.
catkin (e) (bot.) rakle.
catling (e) tveegget dissektionskniv.
cattle (e) kvæg.

Biord, adverbium, se Ordklasser.

Biot *[bjå']*, Jean Baptiste (1774—1862), fr. fysiker, matematiker og astronom, 1800 professor ved Collège de France i Paris, 1804 ved observatoriet, maalte lydens hastighed i faste legemer, luftarternes lysbrydning (sammen med Arago), opdagede det cirkulært polariserede lys, fandt, hvorledes polarisationsplanets dreining i sukkeropløsninger kan benyttes til sukkerbestemmelse m. m.

Biot-Savarts *[bjå savārs]* **lov.** En lang, retlinjet elektr. strøm paavirker en magnetpol, der befinder sig i en afstand fra ledningen, som er liden i forhold til ledningens længde, med en kraft, som er omvendt proportional med afstanden. Denne vigtige lov er fundet af J. B. Biot og F. Savart og meddeltes Pariserakademiet i okt. og dec. 1820.

Bipest, se Bier.

Biplanēter, se Satelliter, Drabanter, Maaner.

Bir (arab.), kilde, brønd, bruges ofte i sammensætninger med et appellativ eller et egennavn til at betegne stationer ved karavaneveiene i arab. lande.

Biran *[birā']*, Maine de, se Maine de Biran.

Birbhum (Beerbhoom, sanskrit Virabhumi, heltenes land), distrikt i Forindien, provinsen Bengalen, s. for Ganges, 4548 km.² med 902 280 indb. (1901) (mest hinduer); dyrkning af ris og silke; jern- og kulleier samt varme kilder. I over 2000 aar har der her været kampe mellem de ariske hinduer og urbeboerne (sml. Virabhumi).

Birch, Holger, pseud. for Meyn, Antonette.

Birch *[bǝtš]*, Samuel (1813—85), engelsk arkæolog og sprogforsker, fra 1861 direktør for de arkæolog. og etnogr. samlinger i British museum; hans udstrakte filolog. studier omfattede bl. a. kinesisk, assyrisk og ægyptisk.

Bircherod, Jens (1658—1708), biskop i Aalborg, har faaet blivende betydning ved sine historiske afhandlinger og samlinger. Navnlig er hans dagbøger en meget benyttet historisk kilde (udtog udg. af Molbech 1846).

Birch-Pfeiffer, Charlotte, f. Pfeiffer (1800—68), t. skuespillerinde og forfatterinde, debuterede paa scenen 13 aar gammel, spillede siden tragiske elskerinderoller, gjorde stor lykke rundt om i Tyskland. Hun har skrevet en mængde teaterstykker, uden kunstnerisk værd, men med populær sceneeffekt, for en stor del bearbeidelser af fremmede romaner; de vandt i lang tid almindeligt bifald: «Die Günstlinge», «Der Glöckner von Notre-Dame», «Nacht und Morgen», «Die Grille», «Die Waise aus Lowood» o. s. v.

Birch-Reichenwald. 1. Christian B.-R. (1814—91), n. embedsmand og politiker, amtmand i Smaalenene 1847, fra 1855 i Akershus. Han repræsenterede Moss paa stortinget 1848 og 1854, Kristiania 1862—66. Som statsraad 1858—61 spillede han en fremtrædende rolle ved sin nationale holdning i de skarpe unionelle brydninger, som spørsmaalet om statholderpostens ophævelse og rigsaktens revision fremkaldte; han delte her standpunkt med sin kollega og svoger Ketil Motzfeldt. 1869—89 var B.-R. sorenskriver i Aker. 2. Peter B.-R. (1843—98), foreg.s søn, politiker, var høiesteretsadvokat i Kra., da han 1881 blev udnævnt til ekspeditionschef for fængselsvæsenet i justitsdepartementet; 1889—91 og 1894—95 var han medlem af E. Stangs 1ste og 2det ministerium (chef for indredepartementet). Efter sin udtræden anden gang blev han udnævnt til borgermester i Kristiania.

Birckner, Michael Gottlieb (1756—98), d. prest, gjorde sig særlig kjendt og agtet som det politiske frisinds talsmand i litteraturen («Om trykkefriheden og dens love», 1797). Blandt datidens danske teologer var han kantianismens eneste talsmand.

Bird *[bǝǝd]*, William (ca. 1543—1623), hoforganist hos dronning Elisabeth i England, «musikens fader», ansees som en af dette lands betydeligste kirkekomponister.

Birger Brosa (d. 1202), svearnes jarl, tilhørte den berømte Folkungeæt og var gift med Birgitta, datter af den norske konge Harald Gille og enke efter den danske prins Magnus Henriksson. Paa grund af slegtskabet med Birgitta fik Eystein Meyla og Sverre Sigurdssøn beskyttelse og støtte hos B. Da B.s datter Ingegerd egtede Sverker Karlsson, blev denne uden modstand konge efter Knut Erikssons død 1195, skjønt den sidste havde sønner.

Birger jarl af Bjælbo, brodersøn af foregaaende, jarl 1248, egtede kong Erik Erikssons søster Ingeborg. Da kongen døde, blev B.s ældste søn Valdemar hans efterfølger (1250), men B. vedblev dog at have den virkelige magt til sin død (1266). Han var en begavet hersker. 1249 sikrede han Sveriges magt i det sydvestlige Finland ved Tavastehus' anlæggelse, Stockholm befæstedes, og en række love søgte at høine folkets kultur. B. var gift to gange; af børnene af første egteskab var Richiza, som blev gift med Haakon den unge.

Birger Magnusson (1280—1321), konge af Sverige 1290—1318, søn af Magnus Ladulås. Da B. M., som 1298 blev myndig og gift med Erik Menveds søster Margrete, havde ryddet sin trofaste ven, Torgils Knutsson, af veien, blev han et bytte for sine yngre brødre, Erik og Valdemar, der fangede ham. Erik Menved mæglede dog forlig 1310, og landet deltes, men den mistænksomme B. M. lokkede 1318 sine brødre til Nyköping slot og lod dem der dø af sult. Forjaget tyede B. til Danmark.

Birger, Hugo, egentlig Petterson (1854—87), sv. maler, uddannet ved Stockholms akademi og derpaa i Paris, hvor han tilegnede sig den moderne franske kunsts farvevirtuositet. Han viste sig i sin korte kunstnerbane som en dygtig kolorist og lysmaler. De fleste af hans arbeider findes i privateie i Göteborg.

Birgi'tta, den hellige (omkr. 1303—73), f. paa Finstad i Uppland af adelig slegt, blev 1316 gift med Ulf Gudmarsson, lagmand i Nerike (d. 1344), med hvem hun fik 8 børn. Allerede som barn havde hun syner. I sit egteskabs tid levede hun i virksom fromhed. Kanniken magister Matthias af Linköping førte hende ind i tidens mystik og pietisme. Som enke bosatte hun sig ved Alvastra kloster og levede i streng askese. Her fik hun sine aabenbarelser, der blev udgivet paa latin af magister Matthias og Alfons af Jaén. Under et besøg paa Vadstena slot fik hun af frelseren dikteret reglerne for en ny klosterorden. Hun drog da (1349) til Rom. Forfaldet dér oprørte hende, og hun besvor paven i Avignon om at vende tilbage til Rom, hvor hun ventede paa ham. Først 1367 kom han og stadfæstede 1370 hendes orden. Hun døde i Rom. B. er ingen forløber for reformationen, men en repræsentant for udprægede romersk-katolske anskuelser. Hendes karakters storhed, hendes frimodighed og hendes klogskab gjør hende til en af Nordens merkeligste kvinder. Hun er ogsaa Nordens største digter i middelalderen.

---

cauchemar (f) m. mare.
caudal (e) & (f) hale-.
caudate (e). **caudé** (f) med hale.
caudrette (f) f. (fiske)garn.
cauf (e) hyttefad.
caul (e) tarmenet; seiershue.
cauliferous (e) med stængel.
cauliflower (e) blomkaal.
causal (e) & (f) kausal, aarsags-.
causalité (f) f, **causality** (e) aarsagsforhold.
cause (e) & (f) f, aarsag; retssag; sag.
cause (e), **causer** (f) foraarsage, volde.
causer (f) passiare; pludre.
causerie (f) f, passiar.
causeur (f) snaksom; m, pratmager; causeriforfatter. **causeuse** f, kanapé for to.
causeway, causey (e) chaussée.
caustic (e), **caustique** (f) etsende; bidende.
causticité (f) f, **causticity** (e) etsekraft; bitterhed.
cautèle (f) f, forbehold.
cauteleux (f) forslagen.
cauter (e), **cautère** (f) m, brændejern; (f) ogs. fontanelle.
cautériser (f), **cauterize** (e) (ud)brænde; (f) ogs. sætte en fontanelle.
caution (e) & (f) f, kaution, sikkerhed; forsigtighed; (e) ogs. advarsel; advare; (f) ogs. kautionist.
cautionner (f) kautionere, indestaa for.

1391 blev hun kanoniseret. Paa kirkemøderne i Konstanz og Basel angrebes hendes aabenbarelser, men angrebene og indsigelserne mod hendes kanonisation blev slaaet til jorden. [«Uppenbarelser», udg. af Klemming; Fr. Hammerich, «Den hellige Birgitta»; C. Bildt i «Ord och bild» 1896.]

Birgittinerordenen, klosterorden, hvis regler den hellige Birgitta mente at have faaet af frelseren under et besøg paa Vadstena slot. Det officielle navn er «Vor Frelsers orden». Regelen er fuld af symbolske træk. Munke og nonner skal bo i samme kloster, adskilte ved en mur, ialt 85, 60 nonner og 25 munke. Hovedklosteret var Vadstena. Snart kom der klostre rundt om i Europa. I Danmark Maribo og Mariager. I Norge fik ordenen overladt det rige benediktinerklöster Munkeliv ved Bergen.

Biri, herred i Kristians amt, 406 km.² med 4837 indb.; 12.5 pr. km.² Herredet, der svarer til Biri prestegjeld med Biri og Snertingdalen sogne, ligger paa vestsiden af Mjøsen, nord for Gjøvik; det gjennemskjæres af 2 store dalfører i retning øst—vest. Sydligst Snertingdalen, der i sit østlige parti benævnes Redalen, og nordligst Biri's hoveddalføre. Nordsiden af begge disse dalfører bestaar af veldyrket bakketerræn, sydskraaningerne er derimod bratte skoglier. Langs Mjøsens bred (Biristranden) er ligeledes veldyrkede bakkepartier med tildels store gaarde. Imellem dalførerne er skogklædte aas- og myrstrøg med høider opimod 900 m. Gjennem Snertingdalen fører bakket bygdevei over til Torpen ved Dokkas dalføre. De vigtigste næringsveie er jordbrug med skogdrift. Der drives ogsaa nogen fabrikdrift (flere sag- og møllebrug, 2 teglverker, 1 ostefabrik, 2 kardefabriker, 1 blikvarefabrik). Der findes 3 meierier. Herredet har egen sparebank, oprettet 1857, og egen brandkasse. Antagen formue 1906 4 504 000 kr., indtægt 800 065 kr.

Biri glasverk, i B. herred, nær kirken af samme navn, paa Mjøsens vestside. Det anlagdes i 1761 af det Sorte eller Octroyerede norske kompani (Fabrikkompaniet). Driften begyndte i 1766. Verket gik i 1775 over til statseiendom, men solgtes i 1824 til et participantselskab. Der fabrikeredes væsentlig vindusglas og flasker. Driften stansede i 1877 og har senere ikke været gjenoptaget, men bygningerne staar fremdeles.

Birk *(betula)*, slegt af birkefamilien, trær eller buske med tætblomstrede rakler og aromatiske harpikskjertler paa de unge grene og blade. Hanraklerne er betydelig større end hunraklerne, som sidder paa egne, smaa, bladede sideskud. Blomster og blade sprætter samtidig om vaaren. Af vore tre arter er l a v l a n d s-b. *(b. verrucosa)* og f j e l d-b. *(b. odorata)* vore vigtigste skogdannende løvtrær. De har begge, ialfald i yngre alder, en glat bark, hvilket skriver sig fra, at det yderste, hvide korklag, «næveren», der er lagdelt efter aarstilveksten, er elastisk og strækkes med, eftersom stammen vokser i tykkelse. Den hvide farve er betinget af cellernes luftindhold. Fjeld-b., som er udbredt gjennem hele landet, danner paa fjeldsiderne ovenfor bartrærnes grænse det saakaldte birkebelte; den anden art tilhører kun de lavere egne, søndenfor Trondhjems stift. — B. er et værdifuldt nyttetræ. Veden anvendes til brænde og som materiale til møbler etc. Særlig skattet er til sidstnævnte brug den saakaldte v a l-b., hos hvilken der paa grund af aarringenes uregelmæssighed og forvredne forløb fremkommer eiendommelige og virkningsfulde tegninger i veden. — Næveren anvendes til underlag under torven paa torvtage, til næverskrukker o. a. D v e r g-b., kjærringris, rape *(b. nana)* er en i vore fjeldegne almindelig liden busk under meterhøide med runde, neglstore, tykke og rundtakkede blade og oprette rakler. I træløse trakter tjener den tildels som brænde.

Birk.

Birk betegnede under Norges forening med Danmark et særskilt slags jurisdiktionsdistrikt. I Danmark erholdt adelen i stor udstrækning b i r k e r e t med adgang til at trække befolkningen bort fra de almindelige domstole ind for en af birkepatronen ansat og af ham afhængig b i r k e d o m m e r. I Norge tilkom saadan birkeret kun grevskaberne Laurvig og Jarlsberg og baroniet Rosendal samt nogle faa adelige sædegaarde. Denne ret blev ophævet ved adelsloven af 1 aug. 1821 sammen med hals- og haandsretten samt sigte- og sagefaldsretten.

Birkaaker, gaardklynge med kapel af samme navn i Rennebu herred, der hvor veien gjennem Orkedalen tager af fra Opdal—Storen-veien. 427 m. o. h.

Birka, se B j ö r k ö.

Birkebeiner (oldn. *birkibeinar)* var oprindelig et spottenavn paa den oprørsflok, som 1174 sluttede sig til Eystein Meyla og 1177 led nederlag paa Re ved Tønsberg, hvor Eystein Meyla faldt. Levningerne af flokken flygtede til Vermland, hvor de tog Sverre til fører. Han fandt støtte i Sverige og Trøndelagen og uddannede sine b. til en udmerket staaende hær, som snart viste sig det almindelige landsforsvar fuldstændig overlegen. I spidsen for dette blev kong Magnus Erlingssøn slaaet paa Kalvskindet (ved Nidaros) 1179, hvor hans fader, Erling Skakke, faldt, aaret efter paa Ilevoldene (ved Nidaros) i 1181 og 1183 ved Bergen. 1184 faldt endelig Magnus Erlingssøn i sjøslaget ved Fimreite i Sognefjorden. Sverre og hans krigere var nu herrer i landet, og b. var allerede et hædersnavn, der længe bevaredes som partinavn for dem, som holdt paa Sverre og hans æt. En række nye oprørsflokke (kuvlunger, øskjegger o. a.) reiste sig mod seierherrerne, men blev hver i sin tur overvundet. Farligst var baglerne (s. d.). Kampen mellem disse og b. fortsattes ogsaa efter Sverres død (1202), indtil der i 1208 blev indgaaet forlig, saaledes at b. og deres konge Inge Baardssøn beholdt magten i den største del af landet og lenshøiheden over det øvrige. Da baglerne derpaa i 1218 underkastede sig Sverres sønnesøn, Haakon Haakonssøn, og de mindre oprørsflokke (slitunger, ribbunger) opløstes, blev ogsaa navnet b. overflødigt; det optoges vel atter af kongens mænd under hertug Skules oprør, men faldt derefter bort som partinavn og brugtes kun i betydning af veteraner. B.s historiske rolle blev

---

cautious (e) forsigtig.
cavalcade (e) & (f) f, rytteroptog.
cavale (f) f, hoppe.
cavalerie (f) f, **cavalry** (e) rytteri.
cavalier (e) & (f) m, rytter; kavaler; kavalermæssig; overmodig; (e) ogs. ridder; (f) ogs. kavalerist; springer (schak).
cave (e) hule; (f) f, kjelder; vinforsyning; indsats; (adj) hul.
caveat (e) (lovudtr.) indsigelse; (amerik.) patentbeskrivelse.
caveçon (f) m, **cavesson** (e) kapsun.
cavée (f) f, hulvei.
caver (f) (ud)hule; (i fegtning) trække kroppen til sig; sætte en indsats.
cavern (e), **caverne** (f) f, hule.
caverneux (f), **cavernous** (e) fuld af huler; hul.
cavil (e) chikanere, kritisere; spidsfindighed, sofisteri.
cavin (f) m, hulvei, grav.
cavité (f) f, **cavity** (e) hulhed, hulning.
caw (e) skrige (om ravn).
cayenne (f) f, kaserne(skib).
ce (f) den(ne).
cease (e) ophøre.
ceci (f) dette (her).
cécité (f) f, **cecity** (e) blindhed.
cede (e), **céder** (f) afstaa, overdrage; vige, give efter.
ceder — (t) Ceder, Zeder f — (e) cedar — (f) cèdre m.
cédrat (f) m, sukattræ.

saaledes den at tjene som et redskab i Sverres og hans efterfølgeres haand til grundlæggelsen af det sterke, arvelige norske kongedømme.

Birkedal, Schøller Vilhelm Parelius (1809—92), d. prest, Mynsters og Martensens discipel, viste sig i sin prestegjerning som en nidkjær mand med en magtfuld, sterkt vækkende forkyndelse. Deltog meget i offentlige forhandlinger om baade kirkelige og nationale spørsmaal og havde ofte sammenstød med autoriteterne. Af politiske grunde fik han 1865 sin afsked. Men hans venner dannede da en fri menighed, der efter valgmenighedsloven 1868 blev Danmarks første valgmenighed. B. hørte baade kirkelig og politisk til den grundtvigske høire fløi. Foruden mange stridsskrifter har han udg. to postiller, en andagtsbog, salmer, versificerede livserindringer o. s. v.

Birkefamilien *(betulaceæ),* af de tofrøbladedes klasse, indbefatter trær og buske med enkjønnede, nøgne eller med utydeligt blomsterdække udstyrede blomster, samlet i rakler, og nødfrugt. Han- og hunraklerne findes paa samme individ. Vindbestøvning. Familien bestaar af to grupper, til den ene hører bl. a. slegten hassel, til den anden birk og or. De fleste arter har sin udbredelse i den nordlige tempererede og kolde zone.

Birkeland, Michael (1830—96), n. historiker og politiker, indtraadte 1856 i kirkedepartementet, 1863 bureauchef for arkivkontoret. Da dette 1875 udskiltes som et selvstændigt rigsarkiv, blev B. landets første rigsarkivar. Han udg. «Kildeskriftfondets» publikationer, og skrev en del værdifulde afhandlinger, saasom «Selskabet for Norges vel 1809—29» (1861), «Det norske postvæsen i dets oprindelse og første begyndelse» (1887), samt talrige bidrag til den politiske dagspresse. B. var stifter af den «Norske historiske forening». Fra 1869 var B. et virksomt medlem af Kra. kommunestyre, og 1880—85 sad han paa stortinget. B. var en ivrig tilhænger af skandinavismen og tilhørte forøvrigt det yderste høire. Han saa med bitterhed og harme paa den udvikling, der førte til det store rigsretsopgjør i 1883—84, og han betegnede samtiden som «en forfaldets og nedgangens tid».

Birkeland, Olaf Kristian Bernhard (1867—), n. fysiker, f. i Kristiania, student 1885, cand. real. 1890, lærer ved Aars og Voss's skole, universitetsstipendiat 1893, professor i fysik ved universitetet fra 1898. Som universitetsstipendiat studerede han flere aar i udlandet, fornemmelig under Poincaré, Picard og Appell i Paris og Hertz i Bonn. Senere har han gjentagne gange i studieøiemed reist i udlandet. Af hans videnskabelige arbeider skal nævnes løsningen af de Maxwell'ske ligninger for det elektromagnetiske felt, eksperimentelle undersøgelser af katodestraaler samt de stort anlagte undersøgelser af nordlyset og af solpletterne. Navnlig de sidste har vakt megen opmerksomhed blandt videnskabsmænd ogsaa i udlandet. Til forklaring af nordlyset har B. opstillet den hypotese, at det fremkaldes af katodestraaler, som udgaar fra solen og indsuges mod jordens magnetiske poler. Solpletternes mere eller mindre talrige optræden mener han retter sig efter den vekslende størrelse af resultanten af planeternes tiltrækningskræfter. For at studere nordlyset foretog han 1899—1900 en ekspedition til Finmarken og vinteren 1902—03 en ny ekspedition med stationer i Finmarken, paa Island, Spitsbergen og Novaja Semlja. I de sidste aar har han sammen med ingeniør Sam. Eyde udarbeidet en meget lovende metode til fremstilling i det store af det saak. «kalksalpeter» (s. d.).

(Fot. af L. Szacinski.)
O. K. B. Birkeland.

Birkeland, Omund Bjørnson (1785—1857), underjæger ved det Vesterlenske infanteriregiment, valgtes af dette til anden repræsentant til rigsforsamlingen paa Eidsvold 1814. Senere var han gaardbruger i Konsmo, Nordre Undal.

Birkelandsfoss, vandfald (5.4 m.) i Otteraaen (Otra), Evje herred, Nedenes amt.

Birkenes, herred i Nedenes amt, 238 $km.^2$ med 1 890 indb.; 8.3 pr. $km.^2$ Herredet, der svarer til Birkenes prestegjeld og sogn, ligger paa begge sider af Topdals- (Tovdals)elven n.v. f. Lillesand. Topdalen (Tovdalen) med elven af samme navn gjennemskjærer herredet i retning s.v.—n.ø. og deler det i to afsnit. Den væsentlige bebygning findes i dalens sydlige fladere og aabnere parti og omkring Flakksvand, hvor Lillesandbanen har sin endestation. Nordenfor Flakksvand, der ligger paa en høide af 22 m., er dalen trang med steile sider og spredt bebygning. Forøvrigt er herredet et smaakuperet skogdistrikt, med høider opimod 400 m., opfyldt af talrige smaavande og gjennemskaaret af mange smaabække, der flyder mod Topdalselven. Af arealet er 7.5 $km.^2$ aker og eng, 200 $km.^2$ skog og 30.5 $km.^2$ snaufjeld, indsjøer og myr. Skogen (furu og gran) er meget veksterlig, og skogbrug er, ved siden af jordbrug, de vigtigste næringsveie. Der findes adskillige sagbrug, en torvstrøfabrik og en kalkfabrik. Herredet har egen sparebank, oprettet 1860. Antagen formue 1906 2 800 050 kr., indtægt 289 855 kr.

Birkenfeld. 1. Fyrstendømme i Tyskland, storhertugdømmet Oldenburg, enklave i Rhinprovinsen, 503 $km.^2$ med 43 409 indb. Bjergfuldt; akerbrug, kvægavl, agatsliberier (Oberstein), uegte bijouterier, jernmalm. 2. Hovedstad i fyrstendømmet ved elven Nahe, ca. 2 500 indb.; handel med kvæg, lidt industri. I nærheden det forfaldne slot B., før sæde for hertugerne af Pfalz-B.

Birkenhead *[bəkənhed],* by i nordvestlige England, Chesshire, paa venstre bred af elven Mersey, ligeoverfor Liverpool og forbundet med denne ved en jernbanetunnel under elven; 110 926 indb. Storartede dokker (201 ha.) og kaier (16 km. lange). Skibsbyggerier.

Birkeolje (b.-tjæreolje, b.-tjære), rus. *doggert* el. *degut,* fremstilles ved tør destillation især i Rusland af birkens rod, bark, hovedsagelig af næveren, se Bark; ved beredning af ruslæder indgnides oljen paa skindenes kjødside.

Birkes er valmuefrø, der bruges som krydderi paa franskbrød.

---

cédrie ⓕ f. cederharpiks.
ceil ⓔ lægge loft.
ceiling ⓔ loft; foring, garnering.
ceindre ⓕ ombinde, -gjorde, -give.
ceintrer ⓕ surre (skib).
ceinture ⓕ f. belte; linning; beltested. **ceinturon** m. belte, gehæng.
cela ⓕ det der.
céladon ⓕ m. smegtende elsker; bleggrøn farve.
celandine ⓔ svaleurt.
celature ⓔ gravørkunst.
celebrate ⓔ, **célébrer** ⓕ høitideligholde; prise, love.
celebration ⓔ, **célébration** ⓕ f. høitideligholdelse; ⓔ ogs. pris, berømmelse.
célébrité ⓕ f, **celebrity** ⓔ berømmelse; berømthed.
céler ⓕ, dølge, fortie.
céleri ⓕ m, **celery** ⓔ selleri.
celérité ⓕ f, **celerity** ⓔ hastighed.
celeste ⓕ, **celestial** ⓔ himmelsk.
celibacy ⓔ, **célibat** ⓕ m, ugift stand. **célibataire** ⓕ ugift; m, pebersvend.
cellar ⓔ kjelder. **cellarage** kjelderrum, kjelderleie. **cellaret** flaskefór.
celle — ⓣ Zelle f — ⓔ cell — ⓕ cellule f; (mørk) cachot m.
cellier ⓕ m, madbod.
cellulaire ⓕ, **cellular** ⓔ celleformig, celle-.

Birket, forbindelsesformen af det arab. *birka,* indsjø, f. eks. B. Mariut, indsjøen Mariut (det gl. Mareōtis s. f. Alexandria).

Birket Karūn (Karunsjøen), Mellem-Ægypten, saltsjø i Fajum-depressionen (÷ 45 m.), 37 km. v. f. Nilen, 60 km. s. f. Giseh. Staar ved Bahr Jussuf i forbindelse med Nilen. B. er den sidste rest af den glammel-ægyptiske Møris-sjø.

Birma (eng. Burma), prov. af det britisk-indiske keiserrige, 686 000 km.² med 10½ mill. indb. (15 pr. km.²). B. omfatter den vestlige del af Bagindien og grænser i v. til den Bengalske bugt, Bengalen og Assam, i n. til Tibet, i ø. til Kina, Laos og Siam og i s. til Siam og Malakka. I naturlig henseende kan landet deles i tre partier. I v. gaar der en hel del fjeldkjeder i meridional retning, som grener sig ud fra Himalaja og gaar sydover langs den Bengalske bugt. Længst i n. heder disse fjelde Patkoifjeldene, længer i s. langs den Bengalske bugt Arakanfjeldene. I midten af landet er der et stort lavland gjennemstrømmet af Iravadi og dens bielve samt elven Sittang. Iravadi falder ud i Martabanbugten og danner ved sit udløb et vældigt delta, som før var myret og bevokset med urskog og junglekrat, men som nu er opdyrket. I den østlige del af landet er der lignende meridionale fjeldkjeder som i den vestlige, og gjennem en stor dal løber her elven Saluen parallel med Iravadi. — Klimaet er tropisk, den varmeste maaned er april (29 °), den koldeste januar (22—23 °). Regnmængden er stor og falder om sommeren. Ude ved kysten er baade varmen og regnmængden størst, og her er klimaet meget usundt for europæerne. Landet har en yppig plantevekst og store urskoge. De alm. trær er *dipterocarpus-, ficus-* og *magnolia*-arter, teaktræ og palmer. Dyreverdenen er tropisk. Af pattedyr findes aber, tigere, elefanter, oksearter o. fl., og der er en vrimmel af fugle, krybdyr (giftslanger, aligatorer) og insekter. Den vigtigste næringsvei er akerbrug; af korn dyrkes ris først og fremst, dernæst hvede og mais, andre kulturplanter er sukkerrør, te, tobak og bomuld. Kvægavlen spiller liden rolle. Landet er rigt paa metaller og mineraler: guld, sølv, jern, bly og kobber, stenkul, marmor og ædelstene; men disse rigdomme udnyttes lidet. Større betydning har produktionen af petroleum. Engelskmændene har bygget rismøller, sagbrug og skibsverfter. Handelen i det indre formidles ved de mange seilbare elve. I den senere tid er der ogsaa bygget en del jernbaner, saaledes fører en linje fra Rangun over Mandalay lige til det nordligste af landet, og jernbanenettet udvides stadig (nu ca. 1 600 km.). Til udlandet udføres ris, teaktræ, bomuld, kautschuk o. m., i aaret 1904 til en værdi af 150 mill. kr.; samtidig indførtes der varer for ca. 100 mill. kr. Der er ingen direkte handelsomsætning med Norge. Den største sjøhandelsby er Rangun i Iravadis delta, hvor der er norsk konsulat; andre handelsbyer er Akyab, Bassein og Moulmein, alle med norske vicekonsulater. I skibsfarten paa B. har Norge den tredje plads (efter England og Tyskland). I 1904 ankom til B. 1138 skibe, drægtighed 2 129 830 tons, deraf var 92 skibe, drægtighed 101 983 tons, norske. Befolkningen, som kaldes birmanere, er fremgaaet ved en blanding af kinesere, malaiere, hinduer o. fl. Foruden de eg. birmanere findes andre folkeslag, karener, katsjiner, sjanfolk etc. Birmanerne er velvoksne og livlige folk, men de staar tilbage for kineserne og hinduerne i arbeidsdygtighed. De roses for sin gjestfrihed, omgjængelighed og høflighed, men beskyldes for at være løgnagtige og upaalidelige. De bor i huse af bambus og træ, spiser ris, frugt og fisk, drikker vand og klæder sig som regel yderst enkelt. De fleste mænd har bare én kone, dog er flerkoneri tilladt; kvindens stilling er forholdsvis gunstig. Folket er delt i 7 strengt adskilte klasser. Sproget er et enstavelsessprog, og de grammatiske forhold udtrykkes ved ordstillingen. Man regner 90 pct. buddhister, resten er muhammedanere, hinduere, kristne (150 000) og dyretilbedere. De buddhistiske prester har stor indflydelse. De bor som munke i klostre og lever dels af klostergodserne, dels af at tigge. I klostrene lærer de fleste gutter at læse og skrive. Foruden disse klosterskoler findes der endel skoler oprettet af den eng. regjering og de forskjellige missionsselskaber. — B. udgjør en del af keiserdømmet Indien og styres af en «*lieutenant governor*» og et raad paa 9 medlemmer; siden 1900 har landet sin egen overdomstol. Landet har gjort store fremskridt i den senere tid, og dets finanser er udmerkede. — Det deles politisk i tre hoveddele: 1. Nedre B. (Lower Burma), som omfatter kystlandskaberne Arakan, Tenasserim, Pegu etc., tilsammen ca. 220 000 km.² med ca. 5 370 000 indb. (1901). 2. Øvre B. (Upper Burma), den mellemste og nordligste del af Iravadis dal, 318 000 km.² med 3 850 000 indb., og 3. Sjanstaterne i øst, 148 000 km.² med ca. 1 600 000 indb. — Historie. Birmanerne skal være indvandret dels fra nord (Indien), dels fra syd langs elvene. Alt tidlig skal der have været et stort rige i Øvre B. med byen Pagan (ved elven Chindvins munding i Iravadi) til hovedstad. Denne by skal være blevet ødelagt af kineserne ca. aar 500 e. Kr., og i lang tid fremover var der stadige kampe mellem B. og Kina. I det 16 aarh. kom Øvre B., som da havde byen Ava (s. d.) til hovedstad, under riget Pegu (ved Iravadis munding), men ca. 1750 rev det sig løs og erobrede lidt efter lidt kystlandskaberne Pegu, Tenasserim og Arakan. Snart opkom der grænsestridigheder mellem B. og England. I første og anden birmanske krig 1826 og 1852 erobrede England kystprovinserne, og det birmanske rige kom bare til at bestaa af Øvre B. med byen Mandalay (ved Iravadi til hovedstad. I B. var der stadig uroligheder, og kongerne undertrykte folket. Den sidste konge, Thibau (Theva), var en grusom tyran, og da han søgte tilnærmelse til Frankrige og lagde vanskeligheder iveien for engelsk handel, lod England i den tredje birmanske krig sine tropper rykke ind i Mandalay, og 1 jan. 1886 blev landet inddraget under britisk Indien.

Birmaner.

---

celui (f) den.
cement — (t) Cement m (n) — (e) cement — (f) ciment m.
cemetery (e) kirkegaard.
cénacle (f) m. nadversalen.
cendre (f) f. aske. **cendré** askefarvet. **cendrée** f. spurvehagl. **cendrier** m. askeskuf; askebæger. **cendrillon** m. askeladd.
cène (f) f. nadver.
cenobite (e), **cénobite** (f) m. klostermunk.
cens (f) m. census; forpagtningsafgift.
censé (f) anseet for. **censément** antagelig.
censer (e) røgelsekar.
censeur (f) m. **censor** (e) censor; dommer, kritiker; (f) ogs. bankkontrollør; inspektør (ved skole).
censorious (e) dadlesyg.
censual (e) mandtals-.
censurable (e) & (f) dadelværdig.
censure (e) & (f) f. dadel; censur, bedømmelse, kritik; disciplinærstraf; (e) ogs. dadle.
censurer (f) bedømme; dadle, fordømme.
cent (e) & (f) hundrede; cent (mynt). **per c.** (e), **pour c.** (f) procent.
centaine (f) f. (en) 100 stykker; hundrede aar; bindsel.
centaurée (f) f. **centaury** (e) knopurt.
centenaire (f), **centenary** (e) hundredaarig; (m) hundredaarsfest.
centennial (e) hundredaarig

Birmingham *[bə̄miŋhəm]*. 1. By i midtre England ved elvene Tame og Rea, 528 181 indb. (1902), med forstæderne adskillig mere. Englands vigtigste fabrikby næst Manchester. B.s industri omfatter særlig metalvarer: maskiner, geværer, verktøi, velocipeder, spiker, naale, skruer, staalpenne o. s. v., guld-, sølv-, broncevarer. Desuden kan nævnes glasvarer, papier-machévarer, kemikalier. Værdien af aarsproduktionen er ca. 150 mill. kr. (100 000 arbeidere). B. ligger i nærheden af store jern- og kulgruber og danner midtpunktet for et net af kanaler og jernbaner. Den centrale del af B. har trange, snævre gader, mange fabriker o. s. v.; forstæderne er smukkere bebygget, særlig Edgbaston (B.s Westend) med fabrikeiernes smukke villaer og haver. B. er sæde for en katolsk og en anglikansk biskop, den gotiske Martinskirke er fra 13 aarh. Af nye bygninger merkes raadhuset (i græsk stil), den umaadelige torvhal, New Street banegaarden, justitspaladset, universitetet, børsen, kornbørsen o. s. v. Byen har 10 parker, Aston park den største med Aston hall, mange skoler (universitet, Queen's college o. s. v.), videnskabelige samfund, museer, fire teatre, mange velgjørenhedsanstalter og sygehuse. — B. er en ny by, som væsentlig er vokset op i de sidste aarhundreder. Den havde aar 1700 15 000 indb., 1800 70 000 indb. og i 1900 med forstæder over 600 000. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i London. 2. By i de Forenede stater, staten Alabama, 38 415 indb., hvoraf 40 pct. farvede. Stor jernindustri. Kul- og jerngruber, jernbaneknudepunkt.

Birney *[bə̄ni]*, J a m e s G i l l e s p i e (1792—1857), amer. politiker, abolitionist. Blev 1837 sekretær i «American anti-slavery society» og var «Liberty party»s (abolitionisternes) kandidat til præsidentværdigheden i 1840 og 1844.

Birod, adventivrod, er enhver rod, som ikke er hovedrod, s. d. Hos karsporeplanter og de fleste enfrøbladede planter gaar hovedroden snart tilgrunde, og birødderne, som vokser frem fra stængelens grund, ofte i stort antal, er hos de udvoksede planter de eneste rødder. Ogsaa hos de tofrøbladede er birødder hyppige; de dannes her paa stængler, især underjordiske, eller i sjeldne tilfælde paa blade, f. eks. begoniablade, der sættes som stiklinger.

Biron *[birõ']*. 1. A r m a n d d e G o n t a u t B., fr. marskalk under religionskrigene, faldt 1592. — 2. C h a r l e s B. (1562—1602), søn af foreg., fr. hærfører. Først i Henrik IV's tjeneste. Ubændig selvfølelse førte ham til forbund med kongens fiender og i 1600 til mordforsøg paa kongen. Blev anklaget for høiforræderi, dødsdømt og henrettet i Bastillen. — 3. A r m a n d L o u i s B., hertug af Lauzun (1747—93), fr. officer. Efter at have ødslet bort sin formue deltog han i den nordam. frihedskrig. 1789 medlem af rigsstænderne. Skulde 1793 som general undertrykke Vendée-opstanden, men blev afsat, anklaget for høiforræderi og guillotineret.

Biron. 1. E r n s t J o h a n n B., hertug af Kurland (1690—1770). Borgerlig født (Bühren) kom han til enkehertuginde Anna Ivanovnas hof og vandt hendes gunst. Som keiserinde (1730—40) skabte hun ham en mægtig stilling. Han blev tysk greve af B. og 1737, da Kettlerætten uddøde, hertug af Kurland. Efter Annas død styrtedes han pludselig og forvistes til Sibirien. Elisabeth lod ham vende tilbage, men først 1763 fik han Kurland tilbage. — 2. P e t e r B., hertug af Kurland og Sagan (1724—1800), foreg.s søn, som 1769 overtog landet og var optaget af kamp med stænderne, indtil Kurland ved Polens oprør 1795 blev ham aftvunget og indlemmet i Rusland.

Birsay *[bə̄'si]*, havn i Skotland, Orknøerne, ved B.-bugten. Ca. 1 700 indb. Postkontor, telegrafstation.

Birsk, by i sydøstlige Rusland, guv. Ufa, ved elven Bjelaja, ca. 9 000 indb. Fabrikation af trævarer for markedet i Nisjnei-Novgorod.

Birtavarre kobberverk anlagdes kort efterat der omkring midten af 1890-aarene var opdaget malmforekomster ved bunden af Kaafjorden, en arm af Lyngenfjorden, Lyngen herred, Tromsø amt. Der er flere gruber, som delvis ligger meget vanskelig til og i betydelig høide o. h., men som tildels fører rig malm i betydelig mægtighed. Gruberne eies af «The venture corporation ltd.». Verket blev drevet med vel 100 arbeidere til 1903, da forskjellige uheld gjorde, at driften for en tid maatte indstilles, men er nu atter optaget. Ved Kaafjordens bund er B. dampskibsanløbssted og postaabneri, tillige udskibningsplads for kobbermalmen.

Bis i noteskrift betegner, at det saaledes angivne skal gjentages.

Bisaccia *[bizátša]*, by i Italien, prov. Avellino, i Apenninerne, 7 439 indb. (1901). Svovlkilde; romerske ruiner.

Bisacquino, Sicilien, by i distriktet Corleone, prov. Palermo, 10 000 indb.

Bisam, se M o s k u s.

Bisamrotte. 1. N o r d a m e r i k a n s k b., moskusrotte, kanadisk beverrotte *(fiber zibethicus)*, alm. udbredt over næsten hele Nordamerika, gnaver af studsmusenes gruppe, af størrelse som en stor rotte med lang fladtrykt hale, besat med sparsomme, stive børstehaar. Pelsen bestaar af en fin, tæt og bløt pelsuld, dækket af lange glinsende dækhaar. Farven paa ryggen brun, paa bugen graalig. I nærheden af tarmaabningen findes en kjertel, som afsondrer en oljeagtig substans af sterk moskuslugt. — Sterkt jaget pelsdyr; holder til ved ferskvand; kan taale megen efterstræbelse, da den formerer sig sterkt. Kaldes af indianerne «beverens lille broder» og minder ogsaa i levemaade om beveren. — 2. A u s t r a l s k b. *(hydromys chrysogaster)*, hører til gnavernes musegruppe. Af størrelse som en grævlinghund. Holder til ved vandet og lever væsentlig af fisk og krebsdyr. Adskiller sig fra andre gnavere ved sit ringe antal kindtænder; den har nemlig kun én stor og én liden knudret kindtand i hver kjæveside.

Bisamskind er de brune, paa bugen graa, ca. 30 cm. lange skind af b i s a m r o t t e n *(fiber zibethicus)*, der fanges i millionvis ved de nordamerikanske indsjøer. De benævnes o n d a t r o s og er eiendommelige ved en svag moskuslugt. Uldhaarene er faste, dækhaarene 4 cm. lange. Lysere skind bliver gjerne «blendet», d. e. farvet paa haarenes spids.

Biscaya (Viscaya, Vizcaya), den nordvestlige del af de tre Baskiske provinser i Spanien, 2 200 km.² med ca. 240 000 indb., en af Spaniens bedst befolkede provinser. I syd er landet bjergfuldt (de Kantabriske fjelde), i nord (ved kysten) fladere, i vest bakkeland. Hovedelv Nervion.

---

centesimal ⓔ. **centésimal,** **centième** ⓕ hundrededels.
centime ⓕ m. 1/100 franc.
centiped ⓔ skaalorm, skolopender.
centner — ⓣ Centner m (n) — ⓔ hundredweight, cwt. — ⓕ quintal m.
cento ⓔ. **centon** ⓕ m. lapverk, kompilation.
centralisere — ⓣ centralisieren — ⓔ centralize — ⓕ centraliser.
centre ⓔ & ⓕ m, centrum; ⓔ ogs. vb. ligge el. anbringe i et centrum; koncentrere sig.
centrifuge ⓕ centrifugal.
centripète ⓕ centripetal.
centuple ⓔ & ⓕ hundredfoldig.
centupler ⓕ. **centuple** ⓔ øge til det hundreddobbelte.
century ⓔ aarhundrede.
cep ⓕ m, vinstok.
cependant ⓕ imidlertid, dog.
céphalalgie ⓕ f, **cephalalgy** ⓔ hovedpine.
céraste ⓕ m, hornslange.
cérat ⓕ m, **cerate** ⓔ vokssalve.
cerceau ⓕ m, tøndebaand; aag; bølle.
cercle ⓕ m, cirkel; omraade; klub; tøndebaand.
cercleux ⓕ m, klubmedlem.
cercueil ⓕ m, ligkiste.
cere ⓔ bestryge med voks.
cereal ⓔ. **céréal** ⓕ korn-; ⓔ pl. kornsorter.
cerebral ⓔ, **cérébral** ⓕ hjerne-.
cerecloth ⓔ voksdug.

Klimaet er mildt og fugtigt, dog kan varmen ofte være trykkende i de trange dale. Der dyrkes sydfrugter, vin og grønsager (korn maa indføres); af husdyr holdes særlig faar og gjeder. Der er rige jernmalmleier (somorrostro), bly, kobber o. s. v. — Industri (jern, uld, læder o. s. v.), handel, skibsfart og fiskeri. Indb. er mest basker (s. d.). Hovedstaden er Bilbao (s. d.).

Biscayerhval, nordkaperen, se Hvaler.

Biscayiske bugt (Spanske hav), bugt af Atlanterhavet mellem Spaniens nordlige kyst og Frankriges vestlige kyst. I s. og i midten er den dybest, langs Frankriges kyster er den grundere. En varm Atlanterhavsstrøm (Rennelstrømmen) gaar langs nordkysten af Spanien og bøier om langs Frankriges vestkyst. Storme og oprørt hav er meget hyypige i den B. b.

Bisceglie *[bistšélje]*, havneby i sydlige Italien, prov. Bari, ved Adriaterhavet, 30 885 indb. (1901). Vin-, oljeavl, salpetergruber. Biskopsæde, gammel domkirke (12 aarh.), hed i romertiden Vigiliæ.

Bischarīn, se Bedsja.

Bi'schof, Karl Gustav (1792—1870), t. geolog, professor i kemi og teknologi i Bonn; maa betragtes som skaberen af den kemiske geologi. Foruden en række afhandlinger over specielle emner har han skrevet en stor haandbog i kemisk geologi, der indeholder et overordentlig stort antal analyser af mineraler og bergarter.

Bischoff, Theodor Ludwig Wilh. (1807—82), t. anatom og fysiolog, som navnlig har gjort sig bekjendt ved sine undersøgelser om udviklingshistorien og ernæringen.

Bischweiler, by i tysk rigsland Elsass-Lothringen, Nedre Elsass, ved elven Moder (bielv til Rhinen), 7 897 indb. Industri i jute, lærred, hansker, sæbe o. s. v., humleavl, handel (tobak, vin o. s. v.).

Bis dat, qui ci'to dat, «den giver to gange, som giver hurtig», lat. ordsprog, hurtig hjælp er dobbelt hjælp.

Bise'rta (fr. Bizerte), Tunis, ny fransk krigshavn nær Afrikas nordligste punkt, Kap Blanc. Af den 150 km.² store, 9—12 m. dybe, fiskerige B.-strandsjø er der med rimelige omkostninger skabt en storartet krigshavn, som er forbundet med havet ved en kanal, hvor det sterkt befæstede B. er anlagt, med ca. 25 000 indb. Beliggende ved det smale Pantellaria-stræde, som forbinder det vestlige Middelhavsbækken med det østlige, vil B., som skal danne en modvegt mod Malta (britisk), faa en større betydning for Frankriges magtstilling ved Middelhavet end Toulon og har derfor skræmt Italien til lignende forholdsregler paa Sicilien. Omegnen er godt dyrket og kan levere masser af grøntsager, frugt og blomster til Frankrige. Ved en sidelinje fra Djedeide er B. forbundet med Tunis' to hovedjernbanelinjer mod v. og s. B.s handelshavn aabnedes 1905, krigshavnen antages færdig 1909.

Bishop *[bĭšəp]*, Sir Henry Rowley (1786—1855), professor i musik senest i Oxford, en af Englands mest afholdte komponister, gift med den bekjendte koncertsangerinde Anna Rivière, nød i sit hjemland stor anseelse ved sine baletter, sange og operaer, deriblandt «Clari», hvori den berømte folkevise «Home, sweet home».

Bishop Auckland *[bĭšəp å'klənd]*, by i nordøstlige England, Durhamshire, ved elven Wear, 11 966 indb. (1901), maskinfabrikation, kulgruber, gammelt biskoppeligt palads i en stor park.

Bishop Hill *[bĭšəp hil]* **kolonien,** et religiøst-kommunistisk samfund, grundlagt af den svenske sværmer Erik Janson i Henry county, Illinois 1846. Til dette havde ogsaa en del norske sluttet sig. Opløst 1862; som efterspil fulgte en bekjendt retssag, der først endte 1879. [M. A. Mikkelsen, «The Bishop Hill colony», Baltimore 1892.]

Bishop Stortford *[bĭšəp stå'tfəd]*, by i sydøstlige England, Hertfordshire, ved elven Stort, 7 143 indb. (1901). Bryggerier, garverier, handel med korn og malt.

Bisidder bruges i praksis som betegnelse for de to dommere, der efter opnævnelse af justitsdepartementet sammen med lagmanden danner retten (i modsætning til lagretten) i de norske lagmandsretter.

Biskajiske bugt, se Biscayiske bugt.

Biskop (græ. *episkopos,* tilsynsmand), er et kirkeligt embedsnavn. I det nye testamente omtales ofte biskoper ved siden af presbytere (Ap. gj. 20, 17 og 28; Tit. 1, 5 og 7, jfr. Fil. 1, 1; 1 Tim. 3, 1 ff.). Om disse navne betegner det samme embede, eller om biskoperne er høiere eller lavere embedsmænd end presbyterne, er der strid om. Det varede imidlertid ikke længe, inden det monarkiske episkopat udviklede sig i kirken. I begyndelsen af 2 aarh. har vi i Ignatius' breve vidnesbyrd om de tre embeder: b., presbytere og diakoner, som en fast kirkelig ordning Kampen mod gnostikere og hæretikere bidrog yderligere til at befæste bispestillingens magt. Efter midten af 3 aarh. tabte lægfolket efterhaanden ganske indflydelsen paa kirkens styrelse, som udelukkende lagdes i b.s haand. I begyndelsen var disse væsentlig ligestillede. Dog indtog b. af Rom allerede tidlig en særstilling, som efterhaanden førte til, at han som pave (s. d.) anerkjendtes som hele kirkens overhoved. Den romersk-katolske opfatning gaar ud paa, at b. er apostlernes efterfølgere, som gjennem den apostoliske sukcession (s. d.) er delagtige i den samme Helligaand, som disse eiede. Bispestillingen er det fornemste kirkelige embede. Betingelserne for at overtage det er: egte fødsel, 30 aars alder, videnskabelig dygtighed og sedelige fortrin. B.s særskilte forretninger er ordination, konfirmation, tilberedelsen af den hellige salve, indvielsen af *res sacræ,* f. eks. kirkeindvielse, indvielsen af abbeder og abbedisser og salvningen af konger; udøvelse af regjeringsmyndighed over stiftet, doms- og dispensationsret i kirkelige sager o. s. v.; fører ærestitelen *reverendissimus,* pligter at bo i stiftet og at indsende indberetninger til pavestolen. Udnævnelsen af b. har i romerkirken givet anledning til megen strid. I almindelighed finder den sted ved samvirken mellem domkapitlerne, pavestolen og den verdslige magt. — I de evangeliske kirkesamfund blev bispeembedet, bortseet fra den anglikanske og den svenske kirke, enten afskaffet eller skiftede ganske karakter. I den lutherske kirke førte udviklingen til, at kirkens øverste styrelse blev overdraget til statens verdslige overhoved, der betragtedes som høieste b. (sumepiskopatet). B.s geistlige magt blev dels henlagt til konsistorier, dels til superintendenter, som i regelen traadte i b.s sted. Andre landskirker, f. eks. den dansk-norske, gjenoptog dog snart b.-titelen. Norges første evangeliske b. var magister Geble Pederssøn (Bergen), der ordineredes af reformatoren Bugenhagen i 1537. Norge har nu seks b., som udnævnes af kongen efter indstilling af samtlige

---

ceremoni — Ⓣ Ceremonie f — Ⓔ ceremony — Ⓕ cérémonie f.
ceremonial Ⓔ, **cérémonial** Ⓕ ceremoniel.
cérémonieux Ⓕ, **ceremonious** Ⓔ ceremoniel; formrigtig, -streng, stiv.
Cerevis Ⓣ n, studenterhue.
cerf Ⓕ m, hjort.
cerfeuil Ⓕ m, kjørvel.
cerf-volant Ⓕ m, ekhjort; (papir)drage.
cerise Ⓕ f, kirsebær; (adj) kirsebærrød.
cerne Ⓕ m, ring.
cerner Ⓕ omringe.
certain Ⓔ & Ⓕ sikker, vis; Ⓕ ogs. m. fast kurs.
certainty Ⓔ sikkerhed.
certes Ⓕ sandelig, tilvisse.
certificat Ⓕ m, **certificate** Ⓔ attest, bevidnelse.
certifier Ⓕ, **certify** Ⓔ attestere, bekræfte.
certitude Ⓔ & Ⓕ f, vished, sikkerhed.
cerumen Ⓔ & Ⓕ m, ørevoks.
ceruse Ⓔ, **céruse** Ⓕ f, blyhvidt.
cervaison Ⓕ f, hjorte(jagt)tid.
cerveau Ⓕ m, hjerne; forstand.
cervelatpølse — Ⓣ Cervelatwurst f — Ⓔ saveloy — Ⓕ cervelas m.
cervelet Ⓕ m, den lille hjerne.
cervelle Ⓕ f, hjerne.
cervical Ⓔ & Ⓕ hals-, nakke-.
cervine Ⓔ hjorte-.
cervoise Ⓕ f, øl.
cespitous Ⓔ græstorv-.

landets provster, vedkommende stifts faste geistlighed og de teologiske professorer. I de norsk-lutherske kirkesamfund i Amerika er denne titel ikke bibeholdt; det tilsvarende embede bestyres af en dertil valgt «formand».

Biskop el. b i s p er en blanding af rødvin, sukker og bispessens (ekstrakt af friske pomeranser).

Biskoppelige kirke, se A n g l i k a n s k e k i r k e.

Biskra (lat. Bescera), Algerie, depart. Constantine, by ved den sydlige fod af Store Atlas paa overgangen til Sahara, ved El Kantara's elveleie, 120 m. o. h., med ca. 8 000 indb. Ved udstrakte vandledningsarbeider og talrige artesiske brønde er B.s omegn omdannet til frugtbart kulturland (ca. 160 000 daddelpalmer, 6 000 oliventrær). B. er endepunktet for jernbanen fra Constantine (240 km., 8 timer) og har paa grund af ørkenens umiddelbare nærhed livlig turisttrafik. Paa grund af sin rene, tørre ørkenluft er B., som ved Atlas beskyttes mod nordenvinden, særlig skikket som vintersanatorium. Militærstation. Fransk 1844.

Ung kvinde fra Biskra.

Biskra-knude, en s. og ø. f. Middelhavet endemisk hudsygdom med bylder og saar, særlig paa hænder og ansigt.

Biskuit *[biskoit]*, et først i England fabrikmæssig fremstillet bagverk af mel, sukker, eg og krydderier. Det hollandske navn b e s k ø i t e r (s. d.) bruges om skibsbrød. I porcellænsindustrien bruges navnet om den uglasserede masse, der anvendes til figurer.

Bislag, et lidet forrum, der gjerne anbringes foran udgangsdørene for at forhindre direkte træk. Benyttes meget paa landet særlig foran kjøkkenets udgangsdør, hvor det samtidig tjener til opbevaringssted for kar og husgeraad.

Bislag paa Bjølstad i Gudbrandsdalen.

Bismarck, H e r b e r t v o n (1849—1904), fyrste, t. diplomat, søn af Otto v. B., deltog i den fransk-tyske krig og blev haardt saaret ved Mars-la-Tour. Siden blev B. diplomat og gjorde tjeneste i Dresden, München, London, St. Petersburg og Haag. Blev 1886 statssekretær i udenrigsministeriet, 1888 udnævnte keiser Friedrich ham til statsminister i Preussen. Da faderen 1890 nedlagde sine embeder, traadte ogsaa H. v. B. ud af statstjenesten. B. blev tre gange valgt til medlem af den tyske rigsdag, hvor han tilhørte det tysk-konservative parti.

Bismarck, O t t o E d u a r d L e o p o l d, fyrste af (1815—98), t. statsmand, skaberen af den moderne tyske rigsenhed. Født paa godset Schönhausen i Brandenburg af adelige forældre røbede han tidlig usedvanlige evner og anlæg. Efter et bevæget studenterliv i Göttingen (1834—37), en kort karriere som preussisk embedsmand og derefter en del aars fri og ubundne godseierliv traadte han i 1847 ind i det offentlige liv som medlem af den preussiske landdag. Her gjorde han sig straks bemerket ved sin udpræget konservative holdning, og i den stormfulde tid i de nærmest følgende aar optræder han som en lidenskabelig forsvarer af den preussiske kongemagts suverænitet og stiller sig som en jette iveien for den sociale revolution af 1848. Han er lige overbevist om det repræsentative styres umulighed som om det ørkesløse i at forsøge at regjere efter parlamentariske grundsætninger. Ved denne optræden skaffede han sig personlig en indflydelsesrig stilling i landdagen, men gjorde det samtidig umuligt for den daværende konge af Preussen (Fredrik Wilhelm IV), som i et og alt delte den Bismarckske opfatning, at lade Preussen tage ledelsen i Tyskland ved det første forsøg paa rigets samling i 1849. Da Preussen aaret efter forsøgte at stille sig i spidsen for samlingstanken, var det for sent. Mægtigere kræfter, deriblandt Østerrige, stillede sig iveien, og B., som saa, at Tysklands enhed paa den tid ikke kunde gjennemføres ved Preussen, og ikke vilde, at det skulde ske ved andre, satte sig ligeledes bestemt imod preusserkongens forhastede enhedsbestræbelser. Det var i denne tid, han formede det bekjendte program om Tysklands samling ved Preussen, som ligger til grund for hele hans politik fremover til enhedsverkets gjennemførelse i 1871.

I 1852 traadte B. ind som preussisk gesandt i forbundsdagen i Frankfurt, og i de otte aar til og med 1859, som han opholder sig her, forbereder han sig for sin historiske opgave. Han holder indad og udad et skarpt øie med alle politiske, sociale og økonomiske foreteelser, og midt i en diplomatisk verden, som endnu levede paa Metternichske og Talleyrandske traditioner, ser han et nyt Europa og fremfor alt et nyt Tyskland stige over historiens horisont. Hans breve fra disse aar giver næsten uudtømmelige bidrag i saa henseende ved sine rammende karakteristiker og malende skildringer og fremfor alt ved den suveræne fordomsfrihed, som gaar som et friskt veir gjennem dem.

Efter at have været gesandt i St. Petersburg fra vaaren 1859 til vaaren 1862 og derefter en kort tid gesandt i Paris blev B. i sep. 1862 hjemkaldt af den nye konge af Preussen, Wilhelm I, som aaret iforveien havde besteget tronen. Uagtet B. havde taget sine gesandtskabsaar nærmest som en hviletid, havde han dog holdt et vaagent øie med gangen i den europæiske udenrigspolitik, og da han nu blev kaldt til at overtage stillingen som ministerchef og udenrigsminister, havde han straks sit program paa det rene. Fremfor alt gjaldt det at sætte hærorganisationen igjennem overfor landdagen, og da denne

---

cessation ⓔ & ⓕ f, stans(ning), ophør.
cesse ⓕ f. ophør.
cesser ⓕ ophøre, stanse.
cession ⓔ & ⓕ f, afstaaelse, overdragelse.
cess-pool ⓔ slamkiste i kloak.
ceste ⓕ m, **cestus** ⓔ kamphanske; ⓔ ogs. belte.
césure ⓕ f. cæsur.
cetacea ⓔ pl, **cétacés** ⓕ m pl hvaldyr.
chable ⓕ m, (heise)taug. **chabler** hale, heise.
chabler ⓕ slaa ned (valnødder).
chablis m, vindfald.
chabot ⓕ m, (zool.) ulke.
chacal ⓕ m, (zool.) sjakal.
chaconne ⓕ f, slutningsdans.
chacun ⓕ (en)hver.
chafe ⓔ gnide; opirre; ærgre sig; skamfiles; hidsighed, ærgrelse; skamfiling.
chafer ⓔ balje; oldenborre.
chafery ⓔ hammerverk.
chaff ⓔ avner; hakkelse; affald; gjøn.
chaffinch ⓔ bogfinke.
chaffy ⓔ avnet; indholdsløs.
chafing-dish ⓔ fyrfad. **chafing-gear** skamfilingsgods.
chafouin ⓕ (m) pollsk, snu (person).
chagrin — ⓣ Chagrin m — ⓔ shagreen — ⓕ chagrin m.
chagrin ⓔ & ⓕ m, sorg, kummer, ærgrelse; ⓕ ogs. bedrøvet; ærgerlig.

forsamling søgte at fastholde sin bevilgningsmyndighed, maatte organisationen gjennemføres ved et forfatningsbrud paa trods af landdagen. B. betænkte sig ikke paa at hidføre denne konflikt, og da han havde sat sin vilje igjennem, gik han løs paa sin næste opgave: Tysklands nydannelse uden Østerrige. Efter at have sikret sig Ruslands passivitet ved Preussens neutrale holdning under oprøret i Polen, krydsede B. Østerriges planer, da det paa fyrstekongressen i Frankfurt 1863 for sidste gang forsøgte at tage hegemoniet i Tyskland. Derefter knuste han sukcessivt Danmark i 1864, Østerrige i 1866 og Frankrige i 1870 gjennem en række begivenheder, som maa studeres i specialartikler vedkommende dette tidsrum. Som resultatet af disse begivenheder kan nævnes: I 1864 annekteringen af de gamle danske hertugdømmer Holsten og Slesvig, som skaffede Preussen en landudvidelse paa 70 000 km.²; i 1866 indlemmelsen af Hannover, Kurhessen, Nassau og Frankfurt am Main i Preussen samt grundlæggelsen af det nordtyske forbund; i 1871 oprettelsen af det Tyske keiserrige ved kong Wilhelm af Preussens proklamering som tysk keiser i speilgalleriet i Versailles 18 jan. s. a. Til løn for disse usedvanlige fortjenester af fædrelandet blev B. ved rigsdagens første sammentræden efter krigen med Frankrige (22 mars 1871) af keiseren udnævnt til fyrste og ved siden deraf til rigets første rigskansler. — B.s politik efter 1871 kan i sine store træk skisseres saaledes: Paa det udenrigske omraade var hans bestræbelser rettet paa at opretholde freden i Europa. Til fremme af dette formaal stiftede han i 1872 det første trekeiserforbund, bestaaende af Tyskland, Østerrige og Rusland. Frankriges hurtige gjenreisning efter krigen vakte imidlertid den største ængstelse i Tyskland, og i 1875 var situationen en tid saa spændt, at et fredsbrud kunde ventes, hvad dag det skulde være. Da var det, Rusland svigtede sin allierede ved at tage standpunkt til fordel for Frankrige med det resultat, at krigen blev afverget. Denne optræden fra Ruslands side var aarsagen til, at B. paa Berlinerkongressen (s. d.) i 1878 tog sig saa lunkent af Ruslands interesser, at det første trekeiserforbund ikke mere lod sig fornye. Istedet sluttede B. i 1879 et separatforbund med Østerrige, som i 1883 blev tiltraadt af Italien og i 1887 blev officielt proklameret som det tremagtsforbund, som endnu bestaar i det mindste i navnet. Endelig maa som en betydningsfuld, om end meget omstridt side ved B.s udenrigspolitik, nævnes grundlæggelsen af den tyske kolonialpolitik. — Paa det indenrigske omraade maa B.s politik betegnes som epokegjørende mere ved sine negative end ved sine positive resultater. I den lange og bitre «kulturkamp», som B. indledede mod den katolske kirke ved indbringelsen af de berømte «mailove» (s. d.) i 1873, var det Rom, som tilslut blev den seirende, og forgjæves søgte han at modarbeide socialisterne gjennem et socialt lovgivningsarbeide af betydelig rækkevidde. For at ophjælpe finanserne foretog han i 1878 en brat overgang fra frihandelspolitik til protektionisme, som har faaet betydning langt udover Tysklands grænser.

Otto v. Bismarck.

I mars 1888 afgik keiser Wilhelm I ved døden og 99 dage efter fulgte hans søn, keiser Friedrich ham i graven. Keiser Wilhelm II's tronbestigelse gjorde foreløbig ingen forandring i B.s almægtige stilling; men henved to aar senere kom det til et opsigtsvækkende brud, hvis historiske sammenhæng endnu ikke er tilstrækkelig belyst, men som 18 mars 1890 ledede til B.s tilbagetræden fra det offentlige liv. Efter denne begivenhed levede han endnu i 8 aar paa sit herresæde Friedrichsruh i nærheden af Hamburg som en afgjort fiende af det nye styre og lod ofte sin bitterhed faa luft i skarpe udfald mod «den nye kurs». Hans død, som indtraf 31 juli 1898 under et af keiser Wilhelms aarlige besøg i Norge, ledede til, at keiseren afbrød sin reise og hastede hjem for at vise den store afdøde den sidste ære.

B. vil til alle tider regnes blandt de mest epokegjørende genier i verdenshistorien. Hans overstrømmende livskraft, hans ubændige vilje, hans enestaaende evne til at opfatte specielt de svage sider ved sine omgivelser, alt dette maatte paa forhaand gjøre ham til en næsten uovervindelig modstander. Føier vi hertil hans sterke realisme, hans hensynsløse ligegyldighed overfor alle konventionelle former, hans kraftige, billedrige sprog med klangbund i folkedybet, forstaar vi, hvorledes han kunde blive den han blev, summen af de største og mest typiske kræfter i tysk historie. — Om B.s livsgjerning er der en litteratur, som i omfang bare har sidestykke i Napoleonslitteraturen, og hvori hans memoirer, taler og breve indtager den første plads. Paa norsk er han bl. a. skildret af S. Ibsen («Mænd og magter», Kra. 1894), ligesom hans død gav anledning til en række nekrologer og karakteristiker i pressen.

Bismarck, hovedstad i Nord Dakota og Burleigh co., ved Nordpacificbanen paa østsiden af Missourielven, som er seilbar 1 200 eng. mil ovenfor byen for baade paa optil 700 tons; vigtigt handelscentrum; grundlagt 1873; 3 319 indb. (1900).

Bismarck-arkipelet (før Ny-Britannien), t. øgruppe øst for Ny-Guinea, lidt syd for ækvator. Fladeindholdet ca. 47 000 km.² De største øer er Ny-Pommern (Ny-Britannien, Birara), 25 000 km.², Ny-Mecklenburg (Ny-Irland, Tombara), 13 000 km.², Ny-Hannover og

Bismarck-arkipelet: Indfødt fra Utuan, Duke of York.

---

chagrin (e), **chagriner** (f) ærgre, krænke.

chain (e), **chaîne** (f) f, lænke, kjede, kjetting; (f) ogs. slavetransport; (e) ogs. lænke, forene.

chaînage (f) m, kjedemaaling; bjelkeverk (i bygning).

chaînette (f) f, lidet kjede.

chaînon (f) m, (kjede)led; høidedrag.

chair (e) (lære-, tale-)stol; forsæde; dirigent (= **chairman);** (vb) bære paa guldstol.

chair (f) f, kjød.

chaire (f) f, prækestol, kateder; lærestol.

chaise (e) enspændt, tohjulet kalesche.

chaise (f) f, stol; portechaise.

chaland (f) m I, elvepram, lægter.

chaland (f) m II, kunde.

chalcography (e) kobberstikkerkunst.

chaldron (e) et kulmaal.

châle (f) m, sjal.

chalet (e) & (f) m, sæterhytte.

chaleur (f) f, varme; iver; brynde. **chaleureux** varm, ivrig, lidenskabelig.

chalice (e) bæger, kalk.

chalk (e) kridt; kridtstreg; kridte.

challenge (e) (ud)fordring, anraab; udskydelse (af jurymænd); (ud)fordre; anraabe; udskyde.

chaloir (f): il ne m'en chaut jeg er lige sæl.

chalon (f) m, elvenot

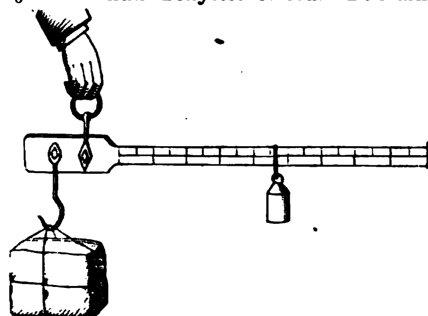
chaloupe (f) f, baad, schalup

chalumeau (f) m, rør, straa rørfløite.

Admiralitetsøerne. Nogle af de mindre øer er koraløer, men de større er bjergfulde med fjelde af over 1 200 m.s høide (paa Ny-Pommern). Floraen og faunaen ligner Ny-Guineas og Australiens, saaledes findes der kænguruer og kasuarer. Store urskoge dækker det meste af øerne. Indbyggerne, hvis tal anslaaes til omtr. 200 000, er papuer (som paa Ny-Guinea); de er fiendtligsindede overfor europæerne og er endnu delvis menneskeædere. I 1904 fandtes der 320 hvide paa øerne, deraf 203 tyskere. Udførselen bestaar af kopra, bomuld, kaffe, trepang o. s. v. til et beløb (i 1903) af henimod 900 000 kr., medens der samtidig indførtes for henimod 2 mill. kr. Dampskibsfart med Sydney, Hongkong, Singapore. — Opdaget 1616 af Le Maire og Schouten. Tyskerne begyndte fra 1872 af at nedsætte sig paa øerne, som blev overtaget af det tyske Ny-Guineakompani i 1885, af det Tyske rige i 1899.

Bismarckbrunt (vesuvin, manchesterbrunt), et brunt azofarvestof, der faaes ved indvirkning af salpetersyrling paa saltsurt metafenylendiamin. Dets dannelse benyttes ogsaa som reaktion for salpetersyrling i vand. $\frac{1}{100000}$ pct. salpetersyrling er nok til at give en tydelig farve ved tilsætning af en opløsning af metafenylendiamin i svovlsyre.

Bismer, vegt, som ved veiningen holdes i haanden, og hvortil kun benyttes ét lod. Den almindelige b. er en to-armet vegtstang med fast ophængningspunkt; loddet forskyves paa den ene arm, indtil der er ligevegt. — Paa den saakaldte nordiske b., som fra gml. tid bruges i Skandinavien, Skotland og paa Orknøerne, er loddets plads fast, og ophængningspunktet forskyves, indtil der er ligevegt.

Bismervegt.

Bismerpund, ældre handelsvegt i Norge og Danmark, = 12 pund (s. d.).

Bisn (n.), vidunder. Egentlig «varsel» (sml. oldn. *býsna*, varsle, idet vidunderlige tildragelser opfattedes som varsler om noget fremtidigt.

Bisol el. bimaane opstaar, hvor sol- eller maaneringe (s. d.) rører eller skjærer hinanden, og sees over og under, tilhøire og tilvenstre for solen eller maanen, naar disses lys brydes af de i luften svævende fine iskrystaller. De første ligner solen, de sidste er regnbuefarvede.

Bison, okseslegt med hvælvet pande, korte horn og svær forkrop, rødbrunt, kruset, tæt haarlag; langt, hængende skjeg fra hagen helt til forbenene. To nulevende, meget nær beslegtede arter. — 1. Den europæiske b. *(bos bison)*. I oldtiden og middelalderen alm. i skogene i hele Mellemeuropa; enkelte levninger fundet i danske myrer. Nu findes den kun i Kaukasus (vild) og i tsarens private jagtdistrikt i Polen, hvor der antagelig lever henimod 1 000 stk. — 2. Den amerikanske b. *(bos americanus*, amerikanernes «buffalo»), steppedyr; har holdt til paa Nordamerikas vidtstrakte prærier. Før 1869 var der millioner af dem, men efterat den første pacifikbane («Union pacific railway») og senere mange andre linjer var blevet aabnet, begyndte en sterk rovjagt paa dyrene, som nedskjødes i tusenvis fra waggonerne. Nu efter knapt 40 aars forløb er der 1 000 dyr i live. — Baade den europæiske b. og den amerikanske b. giver med tamkvæg et frugtbart afkom; men bastarderne er økonomisk seet værdiløse. — Rimeligvis vil b. snart dø helt ud, da de fredede dyr viser tydelige degenerationstegn og navnlig mangel paa lyst og evne til at formere sig, muligvis som følge af den nødtvungne indavls svækkende virkninger.

Bispedømme (diøcese, stift), er det omraade, som en biskop styrer. I den ældste kirke havde som regel hver menighed sin egen biskop. Efterhaanden blev det almindeligt, at menigheder paa landet blev styrede af presbytere under den nærmeste biskops overhøihed. Herved lagdes grunden til den senere stiftsinddeling, som overalt gjennemførtes som led i kirkens organisation. I den romerske kirke træffer paven bestemmelse med hensyn til nye b.s oprettelse eller omordning af de bestaaende, idet dog statens medvirken som regel udkræves. Norge har seks b.: Kristiania, Hamar (ved reformationen slaaet sammen med Oslo, gjenoprettet 1864), Kristiansand (der fra 1682 traadte istedetfor Stavanger), Bergen, Trondhjem og Tromsø (oprettet 1803). I 1152, da den norske kirke blev ophøiet til egen kirkeprovins under erkebiskopen i Nidaros, omfattede denne 11 b., hvoraf 5 i selve Norge og 2 paa Island: Nidaros, Bergen, Stavanger, Oslo, Hamar, Færøerne, Skaalholt og Hole (paa Island). Grønland, Orknøerne med Hjaltland, Suderøerne med Man. Den danske kirke har 8 b.: Sjælland, Fyen, Lolland-Falster (oprettet 1803), Aalborg, Viborg, Aarhus, Ribe og Island. Sverige har 12 b.: Upsala (som er erkebispens sæde), Lund, Göteborg, Linköping, Skara, Strängnäs, Västerås, Vexiö, Kalmar, Hernösand og Visby. 1 jan. 1904 blev det nordlige Norrland et eget stift med bispesæde i Luleå; samtidig blev det besluttet, at Kalmar og Vexiö ved embedsvakance skulde forenes til ét stift.

Bispehue, bispering, bispestav udgjør sammen med brystkorset den romersk-katolske biskops embedstegn, som overrækkes ham ved hans indvielse; benyttes vanligvis ikke i de protestantiske og reformerte kirker, dog anvendes f. eks. i den norske kirke brystkorset som værdighedstegn for biskopen. B. (græ. *mitra*), oprindelig en efterligning af den jødiske yppersteprests hovedbedækning, er eiendommelig ved de to, foran og bag, opløbende horn. Bisperingen bæres paa høire haands pegefinger, symboliserer trolovelsen med kirken. Bispestaven (krumstav), vanligvis af ædelt metal, øverst krumbøiet som en hyrdestav, er symbol paa biskopens hyrdevirksomhed.

Bissāgos-øerne (port. Ilhas dos B.), Vest-Afrika, en gruppe af ca. 30 øer i port. Guinea udenfor Rio de Geba's æstuarium. B. er lave, ikke vulkanske og for det meste smaa (den største Ilha de Orango). Hovedstad Bolama.

Bissau (Bissão), Vest-Afrika, fort og hovedstad i port. Guinea, paa høire (nordl.) bred af Rio de Geba's æstuarium.

Bisschop, Christoffel (1828—), holl. genremaler; uddannet i Delft og Paris. Han maler væsentlig folke-

---

chalut ⓕ m, trawl.
chamade ⓔ & ⓕ f, kapitulationssignal.
chamailler ⓕ: se c. slaas, skjendes. **chamaillis** m, slagsmaal, skjenderi.
chamarrer ⓕ bremme; besætte; overlæsse. **chamarrure** f, (smagløs) besætning, pynt.
chambellan ⓕ m, chamberlain ⓔ kammerherre; ⓔ ogs. overtjener; kæmner.
chamber ⓔ, **chambre** ⓕ f, værelse; kammer; ret. **chambermaid** ⓔ stuepige. **chamberpractice** ⓔ forretninger som juridisk konsulent.
chambrelan ⓕ m, hjemmearbeider, fusker.
chambrer ⓕ bo sammen; give stuearrest; tage en tilside.
chambrière ⓕ f, stuepige; beriderpisk.
chameau ⓕ m, kamel; kamelhaar. **chamelier** m, kameldriver.
chamelle f, kamelhoppe.
chameleon ⓔ kamæleon.
chamfer ⓔ fure, rifle (vb & sb).
chamois ⓔ & ⓕ m, gemse; gemse-, semsk-læder. **chamoiser** ⓕ semske. **chamoiseur** ⓕ m, semsgarver.
champ ⓔ tygge.
champ ⓕ m, mark; felt. **sur le c.** paa stedet; straks.
champaign ⓔ slette.
champart ⓕ m, korntiende.
champêtre ⓕ landlig.
champignon — ⓣ Champignon

livsbilleder og interiører fra Friesland. I sin kolorit er han paavirket af Pieter de Hooch og andre af det 17 aarh.s malere som Rembrandt og Nicolaes Maes.

Bissen, Christian Gottlieb Vilhelm (1836—), d. billedhugger, søn og elev af nedennævnte H. V. B., professor, medlem af akademiet; boede længe i Italien. B. har formet flere af de statuer, som giver Kjøbenhavn sit præg (»Absalon» paa raadhuset, »Absalon» paa Amagertorv o. a.); har desuden modelleret buster og statuer af Ibsen, H. V. Bissen, Tietgen, grev Frijs samt fantasifigurer og dyrestatuer. Hans nænsomme haand og udprægede skjønhedssans har gjort ham til en af Danmarks mest yndede kunstnere.

Bissen, Herman Vilhelm (1798—1868), d. billedhugger, opholdt sig 1823—35 i Rom i nær forbindelse med Thorvaldsen, for hvem han arbeidede og bl. a. udførte skissen til Guttenberg-monumentet. Akademimedlem, professor og siden direktør ved akademiet. B. har for den danske stat udført talrige bestillinger, f. eks. figurerne paa universitetet, »Moses» foran Fruekirke, »Oehlenschläger» foran teatret. Hans mest kjendte statue er dog sikkert »Landsoldaten» i Fredericia; her har han aflagt det klassiske klædebon, og verket har sin store betydning som et af de første »nationale» verker. En gruppe af hans senere statuer, Filoktet, Achilles, Orestes, er merkelige ved sit udtryk for store sjælelige følelser og naar ud over Thorvaldsen. Kunstmuseet og Glyptoteket i Kjøbenhavn indeholder store samlinger af B.s verker. Han yndede sterke, kraftige linjer og karakteriserede ypperlig.

Herman Vilhelm Bissen.

Bisson *[bisõ']*, Alexandre Charles Auguste (1848—), fr. forfatter, har skrevet en række lystige, løsslupne komedier og farcer: »Un voyage d'agrément», »Rue Pigalle 115», »Le député de Bombignac», »Les surprises du divorce», »Feu Toupinel», »Monsieur le directeur», »Le contrôleur des wagons-lits», »Château historique» o. s. v.

Bister, en brun farve, 1. som fremkommer ved speciel behandling af sod, helst bøkesod; 2. en forbindelse af mangan og surstof, ogsaa kaldt mineralsk b.

Bistran, čech. Bystré, by i distriktet Polička i Böhmen, paa grænsen af Mähren, 2 100 indb. Godset B. (22.8 km.²) tilhører keiseren af Østerrige.

Bi'stritz. 1. (Besztercze). By i Ungarn, hovedstad i komitatet B.-Naszod, ved elven Bistritza, 10 873 indb. (magyarer, tyskere, rumænere). Mølleindustri, handel. 2. B. am Hostein, by i Østerrige, kredsen Hollenschau (Mähren), i nærheden fjeldet Hostein, møbelfabrik. 3. (Bistritza). Bielv til Elben, i Böhmen. 4. Bielv til Sereth, udspringer paa Karpaterne, rinder gjennem Bukovina og Moldau, 280 km.

Bisættelse af lig er den høitidelighed, som undertiden finder sted, naar liget ikke skal begraves paa dødsstedets kirkegaard. Isaafald finder nemlig de vanlige begravelsesceremonier sted inden ligets afsendelse til begravelsesstedet.

Bit (oldn. *bití)* er navnet paa enhver af de tverbjelker, der ved taget gaar fra den ene langvæg til den anden og støtter disse. Biti, de store tverbjelker, som i vore middelalderhaller og gamle bondehuse bandt de to langvægge sammen.

Bitihorn, et 1 600 m. høit mod øst og syd steilt fjeld i Jotunheimen, ved kjøreveien sydøst for Bygdin. Bestiges let i 2—3 timer. Mod s. sees Suletind, Gausta, i v. Koldedalstinderne, Horungerne, i n. Beshø, Nautgarstind, i ø. de gudbrandsdalske fjeldvidder. B. hører geol. sammen med Synshorn i n.

Bitlis. 1. Vilajet i tyrk. Armenien, v. f. Vansjøen, ca. 27 000 km.² med 398 700 indb. Høitliggende land med sundt klima (meget kold vinter). Akerbrug og kvægavl, skog mangler. 2. Hovedstad i vilajetet, 1 554 m. o. h., ved elven B., bielv til Tigris, og ved veien Trapezunt—Erzerum—Mosul, ca. 25 000 indb. (²/₃ muhammedanere, ¹/₃ kristne). Væverier og farverier, betydelig handel, stor basar, mange moskéer, kirker og klostre. B. skal være anl. af Alexander den store. Massakrer paa armeniske kristne okt. 1895.

Bitoner, se Aliquottoner.

Bito'nto, by i sydlige Italien, prov. Bari (Apulien), 9 km. fra havet, 30 652 indb. (1901). Fabrikation af olje, vinavl (Zagarello), handel. Biskopsæde, gammel kirke, gotisk palads, den gamle, centrale by er omgivet med mure. I oldtiden Butuntum. Spansk seier over østerrigerne ²⁵/₅ 1734, hvorved Neapel igjen kom under Spanien.

Bitre midler. Ved b. m. (lat. *amara)* forstaaes i medicinen bittertsmagende plantestoffe, der har den egenskab at fremkalde forøget udskillelse af mave- og tarmsaften. Enkelte b. m. indeholder tillige æteriske oljer og har derved antiseptiske egenskaber. B. m. anvendes som appetitvækkende og fordøielsesbefordrende midler ved sygdomme, ved hvilke særlig maveposens virksomhed er nedsat (se Dyspepsi). Virkningen indtræder først efter ca. ¹/₂ time, og b. m. skal derfor nydes en stund for maaltidet. De hos os mest brugte b. m. er kvassia, gentianarod, malurt (absinth) samt humle.

Bitsch, by i tysk rigsland Elsass-Lothringen, ved elven Horn og Vogesernes skraaning, 3 640 indb. (1901). Fabrikation af skotøi. Paa en brat fjeldhøide i nærheden en gammel fæstning fra middelalderen, som holdt sig under hele krigen 1870—71, restaureret 1887.

Bitter, Carl Hermann (1813—1885), fremragende tysk statsmand, regjeringspræsident i Slesvig og finansminister, har skrevet en række værdifulde musikhistoriske verker om Bach, Mozart, Gluck, Händel.

Bitter, likør tilsat bitre stoffe som angostura, aloe, gentiana, pomerans og kinabark.

Bitterfeld, by i Preussen, regjeringsdistrikt Merseburg (prov. Sachsen), ved elven Mulde, 11 839 indb. (1901). Fabrikation af drænrør, tagpap, kulbriketter o. s. v. Brunkulgruber.

Bitterjord, se Magnesium.

---

m — (e) mushroom — (f) champignon m.

champignon (f) m, ogs. tyv (i lys); knag.

champion (e) & (f) m, kjæmpe(r); forfegter; indehaver af mesterskab; (e) ogs. vb. forfegte.

championnat (f) m, mesterskab.

champis (f) m, hittebarn.

champlever (f) udhæve.

champlure (f) f, frostskade.

chançard (f) m, heldig gris.

chance (e) & (f) f, udsigt; tilfældighed, lykketræf; (e) ogs. træffe til at; tilfældig.

chancel (e) kor.

chanceler (f) vakle.

chancelier (f) m, **chancellor** (e) kansler; (f) ogs. sekretær.

chancellement (f) m, vaklen, slingring.

chancellerie (f) f, kancelli.

chance-medley (e) vaade-, nødvergedrab.

chancery (e) kancelliret.

chanceux (f) usikker, vovelig.

chancir (f) mugne, skimle.

chancre (e) & (f) m, chanker.

chancreux (f), **chancrous** (e) chankrøs.

chandeleur (f) f, kyndelmesse.

chandelier (e) lysekrone; (f) m, lysestage; (forklæde); lysestøber.

chandelle (f) f, talglys; østedryp. **tenir la c.** gjøre hoffertjeneste. **chandellerie** f, lysestøberi.

Bitterling *(rhodeus amarus)*, karpefisk, 5 cm. lang, med bittert smagende kjød. Merkelige formeringsforhold: hunnen har et langt læggerør og anbringer dermed sine eg i dammuslinger, et par eg i hver musling. Hannen indfinder sig samtidig og gyder sæd ind gjennem den aabning i muslingens kapperand, hvorigjennem denne stadig indsuger friskt vand for aandedrættets skyld. — Af de befrugtede eg udvikler sig larver, som forankres mellem muslingens gjelleblade ved hjælp af haker, som vokser ud fra blommesækken. — Naar blommen er opbrugt, forlader den unge fisk sin vert igjennem dennes «kloakrør».

Bittermandel, se Mandeltræ.

Bittermandelolje, se Benzaldehyd.

Bittermandeloljegrønt (malakitgrønt, victoriagrønt), et grønt trifenylmetanfarvestof, der faaes ved ophedning af bittermandelolje med dimetylanilin. Anvendes diætylanilin, faaes brillantgrønt (ætylgrønt), der er mere gulagtigt end det første. Farver uld smukt grøn.

Bittermandelvand fremstilles ved destillation med vand af bitre mandler, der ved presning er befriet for den indeholdte fede olje.

Bittersalt, eng. salt, se Magnesium.

Bitter-sjøerne, Ægypten, en ca. 35 km. lang, af et større nordligt og et mindre sydligt bassin bestaaende saltsjø (saltholdighed 5.37 pct.) i Suez-eidets sydlige del. Opr. en fra Rødehavet fraskilt bugt, som lidt efter lidt tørkede ind til en depression paa ÷ 10 m., er B. nu gjenforenet med dette ved Suez-kanalen, som (1869) er ført gjennem B.

Bitterspat er en benævnelse, der bruges for begge de nærstaaende mineraler magnesit og dolomit (s. d.).

Bitterstoffe kaldes forskjellige bittert smagende, i regelen krystallinske, i vand uopløselige, organiske plantestoffe af ukjendt eller indviklet kemisk bygning, f. eks. santonin og kantaridin.

Bittervande kaldes mineralvande med over 1/2 pct. magnesiumsulfat (s. d.); i regelen indeholder de tillige andre magnesiumsalte samt kogsalt. De virker afførende ved at forhindre resorptionen af vand fra tarmen. De mest brugte kilder ligger i Østerrig-Ungarn (Püllna, Hunyadi-Janos o. fl.).

Bitūmen benyttes i mineralogien som betegnelse for de visse mineraler og bergarter gjennemtrængende organiske stoffe, som i regelen har en beg- eller tjæreagtig beskaffenhed. Mineraler eller bergarter, som er impregneret med b., siges at være bituminøse (f. eks. bituminøs kalksten, skifer o. s. v.). Bituminøse skifere benyttes undertiden til fremstilling af gas eller tjæreolje.

Bituriger, gammel keltisk stamme i Frankrige. Navnet lever videre i byen Bourges og den 1789 ophævede prov. Berry. En del af b. skal have deltaget i den keltiske folkevandring til Norditalien i 4 aarh. f. Kr.

Bitȳnien, i oldtiden navn paa et landskab i det n.v. Lilleasien ved Marmarahavet (Propontis) og det Sorte hav (Pontos ruxeinos). Landet var frugtbart og skogrigt; der produceredes skibstømmer, vin og figener, desuden marmor. Beboerne var thyner og bithyner, thrakiske stammer; de vigtigste byer Nikomedeia, anlagt af kong Nikomedes I, Nikaia (s. d.) og Kalchedon (græ. koloni). — En tid stod B. under Lydien, derefter underkastedes det af Kyros under Persien. Senere gjorde indfødte herskere sig uafhængige og holdt sig ogsaa mod Alexander den store; en af dem Nikomedes I (d. 246) gjorde sig til konge i B. Dette rige bestod under hans efterfølgere til 74 f. Kr., da Nikomedes III før sin død testamenterede sit rige til romerne, der under Lucullus tog det i besiddelse (se art. Nikomedes og Prusias).

Bi'tzius, Albert (1797—1854), schweizisk forfatter, pseudonymet Jeremias Gotthelf, prest, indflydelsesrig politiker, bekjendt for sine fortællinger fra schweizisk bondeliv, skrevet i dialekt og med moraliserende tendens: «Bauernspiegel oder Lebensgeschichte des Jeremias Gotthelf von ihm selbst berichtet», «Wie Uli, der Knecht glücklich ward», «Leiden und Freuden eines Schulmeisters» o. a.

Bitær er reducerede tær. Navnet anvendes i almindelighed kun, naar talen er om klov- el. hovdyr. — Hos svinene og drøvtyggerne er det anden og femte taa, som er b.; hos svinene er reduktionen mindre fremskredet end hos drøvtyggerne; blandt disse mangler giraffen og kamelerne begge b. Den nulevende hest er det eneste hovdyr, som kun har én taa, og den har ikke engang rester af andre tær. Hos uddøde heste fandtes derimod b.

Bivalver, se Muslinger.

Bivua'k. En militærafdeling siges at ligge i b., naar den under hvile ikke kan bringes i hus (kvarter, kantonnement), men maa slaa sig ned i fri luft. Der kan bivuakeres uden eller med skjermtelte; disse er bl. a. hos os firemandstelte, hvoraf hver infanterist og ingeniørsoldat bærer 1/4; kavaleristen har teltet paa hesten, medens det kjøres ved artilleri og træn. For bivuakering om vinteren sammensætter vore tropper som regel sine teltduge til telthytter for 16—20 mand, hvori hele natten vedligeholdes baal; dog benyttes ogsaa sne- og barhytter. Hyppig bivuakering slider sterkt paa troppernes sundhed, deres beklædning o. s. v. og anvendes derfor kun, naar det ikke kan undgaaes.

Bivani, by i Forindien, prov. Pandsjab, 35 487 indb. (1901); handel med sukker, krydderier og metaller.

Bivasjøen, den største indsjø i Japan, ligger i den sydlige del af hovedøen Hondo (Nippon), lidt n. f. Kioto. Størrelsen er omtr. som Genfersjøen, største længde 60 km., bredde 20 km. Dens afløb falder ud i bugten ved Osaka. Efter sagnet skal sjøen være opstaaet ved et jordskjælv ca. 300 aar f. Kr.

Bi'xio, Girolamo Nino (1821—73), ital. general. Deltog 1848 i revolutionen og 1859 i frihedskampen, hvor han udmerkede sig og blev oberstløitnant. Som general i kgl. ital. tjeneste deltog han 1866 i Custozzaslaget. Har været medlem af kamrene og i sine sidste aar arbeidet for den ital. handelsflaades opkomst.

Biza'r, fr. og ital., besynderlig, afstikkende, urimelig. Bizarrerī, b. adfærd, b. paafund.

Bizet *[bizé]*, med antaget fornavn Georges (1838—75), en af Frankriges fineste og aandrigeste operakomponister, viste tidlig glimrende evner og fik 1857 Romerprisen. Hovedverkerne er «Perlefiskerne», «Djamileh», romersuiten for orkester, musik til Daudets skuespil «L'Arlesienne», senere omdannet til en orkestersuite, fine romancer og fremforalt «Carmen» (1875), hvori den

---

chandler ⓔ høker; handler. **chandlery** husholdningsvarer.
chanfrein ⓕ m, forhoved (paa hest); fjærbusk.
change ⓔ & ⓕ m, forandring, skifte, ombytte; børs: ⓔ ogs. smaapenge; ⓕ ogs. vekselbank; kurs.
change ⓔ, **changer** ⓕ forandre (sig), bytte, skifte, veksle.
changeable ⓔ & ⓕ foranderlig.
changeling ⓔ bytting.
changement ⓕ m, forandring, omskiftning.
changer ⓔ vekseler.
changeur ⓕ m, vekselmægler.
channel ⓔ elvefar; (naturlig) kanal; rifle; danne en rende i; rifle, kannelere.
chanoine ⓕ m, kannik.
chanson ⓕ f, vise, sang; (pl) snak, vrøvl. **chansonner** synge smædeviser om. **chansonnette** f, liden vise. **chansonnier** m, visedigter; visebog.
chant ⓔ & ⓕ m, sang, melodi; ⓔ ogs. besynge.
chantage ⓕ m, pengeudpresning.
chanteau ⓕ m, brødskalk; rest af tøi; spjeld; hjulfelge.
chantepleure ⓕ f, tragt; hane; afløbshul.
chanter ⓕ (be)synge; kvidre; gale.
chanterelle ⓕ f, lokkefugl; kvint.
chanteur m, **chanteuse** f, sanger(inde).
chanticleer ⓔ kykeliky(hane).

tragiske og den komiske opera er smeltet sammen. Han var her en foregangsmand for de yngre langt underlegne «Verister» og har med støtte af Berlioz' og Davids varme, vekslende orkestration overført noget af Wagners teknik til den franske scene. Hans musik fængsler ved eggende, egenartede, pikant harmoniserede og modulerede melodier, sprudlende rytmer og eiendommelig stedfarve. Han viser ogsaa en betydelig evne til virkelig musikalsk karaktertegning og slaar ved en fuldt bevidst, næsten hensynsløs realisme, idet Carmen virkelig var ment som en fabrikjente med fillede strømper og skjørt. Derfor faldt operaen ogsaa igjennem, og det var først, efterat Carmen er omgjort til en silkeraslende balletfigur, at den har vundet sin verdensberømmelse. [Biografier af Pigot og Bellaigue.]

Georges Bizet.

Bizzoze'ro, Giulio (1846—1901), professor i almindelig patologi i Turin. Navnlig bekjendt for sine studier over blod; grundede «Archivio per le scienze mediche».

Biörenklou, Mattias (opr. Mylonius) (1607—71), sv. lærd statsmand. 1637 professor i Upsala, fra 1640 i statstjenesten, virkede som diplomat i Münster og Osnabrück, i Polen under Karl X, ved keiservalget og Rhinforbundets dannelse 1658. Som rigsraad (fra 1664) tilhænger af Sveriges anti-franske politik (forbindelse med England 1665, tripelalliancen 1668).

Biørn, Ludvig Marinus (1835—), n.-amer. prest, blev 1861 prest i Manitowoc, Wisconsin, senere i Minnesota, var i flere aar den Norske synodes sekretær. Udtraadte af synoden 1887 og deltog i stiftelsen af den Forenede kirke.

Biørn, Nils Andreas (1807—87), n. prest, senest i Nordre Aurdal, var i andet egteskab gift med Henrik Wergelands enke, arbeidede for oprettelse af barneasyler og andre samfundsgavnlige anstalter og foreninger, udgav «Asyltidende» (1842—43) og «Børnevennen» (1843—50).

Bjaaen, Sætersdalens høiestliggende heiegaard med turiststation, nær grænsen mod Bratsberg paa fjeldveien fra Breivik (Breive) i Sætersdalen til Haukeli i Bratsberg.

Bjarkemaal har navn efter den danske sagnhelt Bødvar Bjarke, en af Rolv Krakes tolv berserker. Digtet skildrer Rolvs sidste kamp. Det begynder med Hjaltes og Bjarkes opraab til kjæmperne og kaldes derfor ogsaa Huskarlahvot. I slaget ved Stiklestad kvad Tormod Kolbrunarskald digtet for Olav den helliges mænd. Dets indhold kjendes af Sakses latinske omskrivning og af sagaen om Rolv Krake. Dets forfattelsestid kan ikke nærmere angives.

Bjarkø, herred i Tromsø amt, 131 km.² med 1 765 indb.; 13.6 pr. km.² Herredet, der svarer til B. prestegjeld og sogn, ligger n. f. Harstad paa østsiden af Andsfjorden og bestaar udelukkende af øer, hvoriblandt B. Sandsøen, en større del af Grytø og en mindre af Senjen Af arealet er 3.3 km.² aker og eng, 3 km.² skog og 124.7 km.² udmark, snaufjeld og indsjøer. Fjeldet Senjehesten paa Senjen naar op til en høide af 300 m., forøvrigt er øerne træfattige med lidet udprægede og ikke synderlig høie fjelde. Fiskeri er den vigtigste næringsvei, og der findes flere mindre fiskevær, hvoriblandt Steinvær, Sjursvik og Meløvær. I 1904 var udbyttet af skreifisket 31 343 kr., samlet udbytte af fiskerierne 34 248 kr. Paa B. og Melø er tranbrænderi. Inden herredet er flere jernmalmforekomster, hvoriblandt Nordlandske malmfelters gruber paa B. og Melø gruber (Nordiska grufaktiebolaget). Ved sidstnævnte grube produceredes i 1906 13 000 tons jernmalm og beskjæftigedes 40 mand. B. sparebank oprettet 1902. Antagen formue 1906 475 600 kr., indtægt 265 775 kr.

Bjarkø, en 16 km.² stor ø i B. herred, Tromsø amt. 688 indb. Den var helt tilbage til 10 aarh. sæde for mægtige høvdinger, hvorom se Bjarkøætten. Af fordums glans er nu intet andet spor end nogle gravhauge.

Bjarkøret (oldn. *Biarkeyiarréttr*) bruges i vor gamle ret om de paa handelspladsene (kjøbstæder, markeder, fiskevær o. l.) gjældende, specielle bestemmelser, dels omhandlende sjø- og handelsret, dels af lokalt, politimæssigt indhold. Allerede i det 12 aarh. synes B. at være optegnet. Oprindelig har teksten maaske blot omfattet sjø- og handelsretten, men den er i hvert fald senere udvidet ved optagelse af væsentlige dele af den øvrige paa kjøbstadsforholdene anvendelige ret (saaledes i Nidaros, hvor B. i det væsentlige gjengiver den almindelige Frostatingsret, anvendt paa denne kjøbstad). — Magnus Lagabøter lod i tilslutning til landsloven udarbeide en bylov, hvilken vedtoges i Bergen 1276 og derpaa med lokale ændringer i de øvrige byer.

Bjarkøætten, navn paa en høit anseet, et par gange gjennem kvindeled fortsat norsk middelaldersk æt, hvis ældste, mere bekjendte mand var Tore Hund. Gjennem dennes datter kom Bjarkø over til en gren af Arnungeætten (s. d), der uddøde paa mandslinjen 1183, hvorpaa hovedsædet ved giftermaal kom til lagmanden Bjarne Maardssøn, stamfaderen til den yngre b. Hans sønnesøns søn, baronen Bjarne Erlingssøn, som ved egteskab med Margrete Nikolausdatter blev eier ogsaa af Giske, var en af de mest fremtrædende medlemmer af formynderstyrelsen under Erik II og anvendtes i flere vigtige diplomatiske sendelser. Hans store eiendomme deltes ved hans død, men forenedes atter af brodersønnen Erling Vidkunssøn, der hertil ogsaa føiede sin moderarv, Stovreim. Erling Vidkunssøn var drotsete 1323—32. Ved sin død 1355 efterlod han sig kun døtre; den ene af disse, Ingeborg, bragte Bjarkø og Giske til sin egtefælle, Sigurd Havthorssøn, Haakon V's dattersøn.

Bjarmeland, bjarmer forekommer ofte i sagaerne som navne paa landet og folket s. og s.ø. for det Hvide hav og langs Dvina. De tilsvarende finske ord, *Perma* og *permalaiset*, betegner dog kun to smaa stammer (permer og syrjæner) og disses hjemsted ved elven Kama længere ind i Rusland. Nordmændene har imidlertid taget disse navne i en langt videre betydning og anvendt dem paa de finske kareler ved Dvina og Hvidehavet

---

chantier (f) m. tøndebuk; oplagsplads; verft.
chantignole (f) f. træklods paa spærreverk.
chantilly (f) m. flødeskum.
chantonner (f) nynne.
chantourner (f) sveife.
chantre (f) m. kantor, kirkesanger, klokker; sanger, digter.
chanvre (f) m. hamp.
chaos (e) & (f) m. kaos, virvar.
chaotic (e), **chaotique** (f) kaotisk.
chap (e) sprække, revne; spræk; især pl kjeft, flab; fyr.
chape (e) krog, ring; dopsko.
chape (f) f. korkaabe; laag; (tekn.) kappe; overtræk, hylster; blok.
chapeau (f) m. hat; (blomster-) krans.
chapel (e) dissenterkirke; typografforening. **c.-of-ease** annekskirke.
chapelain (f) m. kapellan.
chapeler (f) rive (brød).
chapelier (f) m. hattemager.
chapelle (f) f. kapel; klik, parti.
chapellerie (f) f. hattemageri, bundtmagerforretning.
chapelure (f) f. revet brød.
chaperon (e) & (f) m. hætte, hovedtøi; anstandsdame; (e) ledsage (en yngre dame) som beskytterinde; (f) ogs. murtag; ...
chaperonner (f) forsyne med skraatag; ledsage.
chapfallen (e) lang i ansigtet, modfalden.
chapier (f) m. fabrikant af skab til korkaaber.

Det i sagaerne bevarede navn paa bjarmernes gudebillede, *Jomali*, er da ogsaa et finsk *(Jumala)*, ikke et permisk ord. De gamle bjarmer drev stor handel; østerlandenes varer førtes ned til dem paa de store elve, langs hvilke der opstod vigtige stapelpladse, som Kolmogori ved Dvinas munding, noget ovenfor Arkangel. Ottar (s. d.) fortæller i sin reiseberetning fra det 9 aarh., at bjarmerne boede i et vel bebygget og frugtbart land og talte et sprog, som han syntes lignede lappisk. Rygtet om deres rigdom lokkede snart nordmændene til hærtog; sagaerne ved at fortælle om flere saadanne bjarmelandsfærder. I 1026 plyndrede saaledes Tore Hund af Bjarkø og hans reisefæller bjarmernes begravelsesplads og deres guldsmykkede Jumalabillede. Det sidste kjendte herjetog foretoges 1222. I det 13 og 14 aarh. maatte bjarmerne forsvare sin uafhængighed mod russerne i Novgorod, som trængte frem skridt for skridt, anlagde klostre, udbredte kristendommen og tilsidst vandt et fuldstændigt herredømme i disse egne (ca. 1400).

Bjarne Erlingssøn, se Bjarkøætten.

Bjarne Herjulfssøn, islænding, dreves paa en reise til Grønland (ved aar 1000) ud af kursen af en nordenstorm og fik to gange øie paa fremmed skogbevokset land uden fjelde, men gik ikke fra borde; fik saa bør og naaede Grønland efter 6 dages seilads. Ved at følge hans anvisning opdagede Leif den hepne (s. d.) Vinland. Det land, B. sidst saa, maa vel søges paa Nordamerikas østre kyst mellem 40—50 breddegrad.

Bjarne Kolbeinsson var biskop paa Orknøerne 1190—1222. Bekjendt dels gjennem sine reiser til Norge, under hvilke han bl. a. optraadte som mægler for kong Sverre, dels for sin drapa om slaget i Hjørungavaag (986). Ogsaa et ordsprogsdigt tillægges almindelig ham.

Bjarne Maardssøn, se Bjarkøætten.

Bjel.., bjela.., bjelo, rus. adjektiv: hvid; polsk *bial*, serbisk *bel* (f. eks. i Belgrad: den hvide by).

Bjeldefuglen, blaastrubesangeren, se Rødstjertslegten.

Bje'lev (Belev), by i midtre Rusland, guv. Tula, ved elven Oka, 9 567 indb. Handel med korn, hamp, talg o. s. v.; industri. 19 kirker og 2 klostre.

Bjelgi (Bjeloi), by i vestlige Rusland, guv. Smolensk, ved elven Olscha, bielv til Düna, 6 965 indb. Handel med korn, uld og læder paa Østersjøprovinserne.

Bje'lgorod, «hvide by». 1. By i Rusland, guv. Kursk, ved elven Donets, 21 850 indb. Industri og handel med læder, lys, kalk o. s. v.; 3 markeder. Erkebiskop. 2. En del af Moskva (s. d.). 3. Slavisk navn paa byen Akjerman (s. d.).

Bjelina, by i nordøstlige Bosnien, mellem Drina og Sava, 9 732 indb. (væsentlig muhammedanere). Handel med korn og kvæg, militærstation.

Bjeli'nskij, Vissarion Grigorjevitsj (1810—48), fremragende rus. litteraturkritiker. Har øvet en betydelig indflydelse paa den rus. litteraturs udvikling lige til vore dage, navnlig som redaktør af den kritiske afdeling af tidsskriftet «Atjétschestvennye sapiski» («Fædrelandske annaler»), idet han i løbet af 7 aar i større afhandlinger kritisk gjennemgik alle vigtigere rus. forfatteres verker til og med Puschkin. Arbeidede herunder ogsaa ivrig for udbredelsen af filosofen Hegels ideer. Ikke mindst indflydelse øvede hans personlige omgang med Dostojevskij, Gogolj, Turgenjef m. fl.

Bjelke, adelsslegt, udbredt i Danmark og Norge. Den norske grens stamfader er dansken Jens Tillufssøn B. (d. 1559), som blev gift med Lucia Henriksdatter (Gyldenløve) og saaledes kom i besiddelse af Østraat, der senere stadig var slegtens hovedsæde. — J. T.s sønnesøn, Jens Aagessøn B. (1580—1659), eiede foruden Østraat en række andre store sædegaarde over hele Norge (Ellinggaard, Sande, Herrebrøden, Tøien, Hovinsholm, Kanestrøm, Storfosen o. m. fl.) med tilliggende bondegods og var Norges rigeste godseier paa sin tid. Fra 1614 til sin død var J. A. B. Norges kansler og havde som saadan baade med retspleien og lovgivningen at bestille. 1633 opnaaede han at faa det store Bergenhus len, som han i 1641 ombyttede med Stavanger. Han var derved stillet i klasse med de danske lensherrer i Norge og fjernede sig nu noget fra den øvrige norske adel, hvis fører han hidtil stedse havde været i dens kamp for større rettigheder. J. A. B., der var en hæderlig, erfaren og jevnt dygtig embedsmand, har ogsaa skrevet digte, som dog alle er meget slette; heller ikke hans forarbeide til en revision af det norske lovverk har synderlig værdi. — Jørgen B. (1621—96), officer, søn af foreg., deltog i Hannibalsfeiden og gik senere i udenlandsk krigstjeneste. Efter hjemkomsten blev han i 1651 medlem af kommissionen til undersøgelse af Hannibal Sehesteds forhold i Norge og fik Agdesiden til len. Han viste sig her meget virksom og fik bl. a. oprettet Lindesnes fyr. Ved krigens udbrud 1657 udnævntes han til generalkommissær og overtog den militære kommando i Trondhjem; han samlede straks 2 500 mand og fordrev de svenske tropper fra Jemtland; derefter beleirede og indtog han Frösö skanse, men maatte saa drage sydover for at møde et svensk indfald i Bohuslen. Det heldige og dygtig udførte tog til Jemtland beundredes med rette af samtiden og ikke mindst af den svenske krigerkonge Karl Gustaf. I 1658 udnævntes J. B. til generalløitnant over militsen i Norge. Han troede ikke paa fredens varighed og gik straks igang med at forberede alt til en ny krig. Da saa fredsbruddet kom, tog han hele den øverste ledelse i sin haand og førte krigen efter en nøie gjennemtænkt plan. I det nordenfjeldske forberedte han det angreb, ved hvilket svenskerne dreves ud af Trondhjems by og len, som saaledes reddedes for Norge. I 1659 slog han med en liden, usselt klædt og ilde medtagen troppeafdeling (650 mand) den overlegne svenske hær ved Halden og bemægtigede sig Bohuslen, og da svenskerne kom igjen med forsterkninger, trak han sig tilbage til Halden og tilføiede dem her et nyt nederlag. Efter statsforandringen blev J. B. rigsraad og medlem af flere kollegier; men han følte sig forurettet ved, at en anden (Claus Ahlefeld) blev kommanderende general i Norge. Ved sin selvbevidsthed og sin fritalenhed paadrog han sig Gyldenløves uvilje og benyttedes ikke i den skaanske krig. Derimod sluttede han sig nøie til Griffenfeldt, og tog aabent parti for ham ved hans fald. Derved paadrog han sig kongens unaade, afskedigedes fra de høie stillinger, han havde faaet af Griffenfeldt og sendtes som amtmand til Kallundborg. Hans økonomiske forhold var meget trykket, saa han efterhaanden maatte skille

---

chapiteau Ⓕ m, kapitæl; opsats; hjelm (paa kolbe).
chapitre Ⓕ m. kapitel. **chapitrer** læse en teksten.
chaplain Ⓔ (felt-, fængsels-, hof-, skibs)prest.
chaplet Ⓔ (rosen)krans.
chapon Ⓕ m. kapun; ungt skud; brødskive. **chaponner** kapunere.
chappy Ⓔ sprukken.
chapter Ⓔ kapitel.
chaque Ⓕ hver.
char Ⓔ fjeldørret; arbeide (for dagløn); brænde (træ til kul); behugge.
char Ⓕ m, (tohjulet) vogn.
charabia Ⓕ m, kaudervælsk.
character Ⓔ karakter; skrift(tegn); egenskab, stilling; skudsmaal; rolle.
characteristic Ⓔ karakteristisk; kjendemerke.
characterize Ⓔ præge; udmerke, være betegnende for.
charade Ⓔ & Ⓕ f, stavelsegaade; ordsprogsleg.
charançon Ⓕ m, kornbille.
charbon Ⓕ m, kul; brandbyld; brand (i korn). **charbonnage** m, kulgrube. **charbonnée** f, kulskisse. **charbonner** forkulle; male kulsort, sværte. **charbonnier** m, kulbrænder, -handler; kulskur, -skib, -lemper. **charbonnière** f, kulmile.
charcoal Ⓔ trækul.
charcuter Ⓕ skjære op (kjød).
charcuterie Ⓕ f, fedevare-, delikatesseforretning; fedevarer.
chardon Ⓕ m, tistel.

sig ved sit store jordegods. — O v e B. (d. 1679), Jørgen B.s broder, 1648—66 lensmand i Bergen, siden stiftamtmand i Trondhjem, efterfulgte faderen som Norges riges kansler og blev geheimeraad. O. B. ansaaes for en af sin tids bedste jurister.

Bjelke, H e n r i k (1615—83), d. rigsadmiral. Efter reiser og udenlandsk krigstjeneste deltog B. i svenskekrigen 1644—45, hvor han blev Hannibal Sehesteds næstkommanderende i Norge; i krigene 1657—60 førte han den danske flaade og kjæmpede gjentagne gange heldig med svenskerne. Ved forfatningsforandringen 1660 skal B. sterkt have støttet kongen; senere er hans stilling noget uklar, da han ialfald fortsatte sit venskabelige forhold til Korfits Ulfeldt. 1662 blev han rigsadmiral og beholdt til sin død stillingen som den danske sjømagts øverste leder.

Bjelke, sv. adelsslegt, se B i e l k e.

Bjelke kaldes rette træstammer, der er tilhugget med omtrent rektangulært tversnit. De kan være f u l d k a n t e d e med skarpe kanter eller v a n d k a n t e d e, hvor hjørnerne tildels er den oprindelige periferi. H o l l a n d s k e b. er fuldkantede ved roden, men kun tilhugget paa to sider paa toppen. S k o t s k e b. er store, f r a n s k e b. mindre. B. benyttes som bygningstømmer. Benævnelsen anvendes ogsaa i skogdistrikterne for de stammer, der kan tilhugges til b.

Bjelkehoved, den yderste del af bjelken, der ofte stikker udenfor væggen og er forsiret med udskjæringer, ofte i form af et dyre- eller menneskehoved. Især i den middelalderlige bygningskunst spiller dette motiv en stor rolle, særlig ved konstruktioner i træ eller bindingsverk. Ligger b. indmuret i væggen, maa det skaffes lufttilgang og isoleres mod fugtighed for ikke at udsættes for at raadne.

Bjelkelag. Etagerne i en bygning adskilles ved et mellemlag, der somoftest hviler paa bjelker. Denne konstruktion kaldes et b. Tidligere brugtes hertil udelukkende træbjelker, der af en tømmerstok udhuggedes til et rektangulært tversnit. For at bære mere stilles dette altid paa høi kant. Over bjelkerne lægges gulvplankerne; under dem anbringes underklædningen af bord og mellem disse et saakaldt mellemgulv af hunbord med et paafyldt lag af ler, sand eller et andet isolerende og lyddæmpende stof. Bjelkerne fordeles regelmæssig i bestemte afstande fra hinanden og maa intetsteds støde direkte mod skorstenspiberne. Foran disse indskydes derfor en saakaldt veksel. Bliver afstanden mellem de bjelkebærende vægge for stor, anbringes mellem disse en bærer («drager»), hvorpaa bjelkerne hviler. Dimensionerne afhænger af den fritbærende længde. I den senere tid anbringes bjelkerne ofte efter amerikansk skik ganske tæt og bestaar da gjerne af planker paa høi kant. I moderne bygninger benyttes meget ofte bjelker af valset jern eller staal, især ved bygninger, hvor særlig soliditet eller ildsikkerhed er ønskelig. Mellem jernbjelkerne spændes da gjerne murede kapper eller en hvælvkonstruktion i beton eller jern-cement.

Bjelkenstjerna, K l a s H a n s s o n (1615—62), sv. sjøhelt. Deltog 1644 i slaget ved Femern og den sv. flaades undslippen fra Kielerfjord. Samme aar admiralløitnant, 1652 friherre, 1653 rigsraad, 1654 admiral. Udmerkede sig senere bl. a. i slaget i Øresund 1658, men paadrog sig et saar, som blev hans bane.

Bjellaanes, gaard i Dunderlandsdalen, Mo herred. Nordlands amt, hvorfra fjeldvei fører over til Saltdalen.

Bjellaavasstuen, telegrafstue ved nordenden af Nordre Bjellaavand (705 m. o. h.) paa fjeldovergangen mellem Dunderlandsdalen (Ranen) og Saltdalen i Nordland.

Bjelland, C h r i s t i a n (1858—), n. fabrikeier og eksportør. Efterat B. i 1882 i Stavanger sammen med Endre Grønnestad havde dannet firmaet Chr. B. & co. og derefter i løbet af 1880-aarene specielt havde studeret metoden for nedlægning af ansjos, grundlagde firmaet i 1889 en liden fabrik i denne branche. Denne artikel har i aarenes løb gjort firmanavnet Chr. B. & co. verdenskjendt og er nu sammen med preserverede fiskeboller firmaets hovedartikel. I den travleste sæsontid kræver ansjosnedlægningen ca. $1^{3}/_{4}$ million brisling og 120000 æsker og fabrikationen af fiskeboller ca. 12000 kg. fisk og 5000 liter melk, alt pr. dag. Foruden hovedanlægget i Stavanger har Chr. B. & co. filialer i Skudenes, Lysekil, Göteborg og Hamburg.

Bjelland, herred i Lister og Mandals amt, 165 km.² med 907 indb.; 5.7 pr. km.² Herredet, der svarer til B. sogn af B. prestegjeld, ligger i Mandalen (Mandalselvens dalføre) ca. 55 km. fra kysten. Dalbunden, der ligger i en høide af 100—180 m. o. h., er trang og gjennemstrømmes af Mandalselven, paa hvis vestre bred, langs chausséen, den væsentlige bebyggelse findes. Herredet er forøvrigt et af smaa vasdrag og dalfører sterkt gjennemskaaret heilandskab med adskillige heigaarde. Ved B. kirke er veiknudepunkt, idet hovedveien her krydses af en vei, der gaar mod vest til Undalen og en mod øst til Sætersdalen (Hægeland jernbanestation). Af arealet er 6.2 km.² aker og eng, 70 km.² skog og 88.8 km.² udmark, snaufjeld, myr og indsjøer. Skogen, der er meget veksterlig, bestaar væsentlig af gran og furu samt birk. Staten eier skog til en værdi af 14000 kr. Foruden akerbrug er fædrift og skogbrug de vigtigste næringsveie. Der findes endel sagbrug. Inden herredet ligger B. og Grindum sparebank, oprettet 1864, og B. og Grindum brandforsikringsforening, oprettet 1893. Antagen formue 1906 1243250 kr., indtægt 139535 kr. Folkemængden er siden forrige folketælling (1891) gaaet tilbage med 65 indb.

Bje'lo, se B j e l . . .

Bje'loi, se B j e l g i.

Bje'loje o'zero (hvide sjø), sjø i Rusland, guv. Novgorod, 1125 km.², fiskerig, optager Kovzja og Kema, afløb til Volga gjennem Sjeksna; i s.ø. er anlagt den 66 km. lange Bjeloserkiske kanal. Efter storm faar sjøen hvid farve, da den har hvid mergelbund.

Bjelopo'lje, by i Rusland, guv. Charkov, ved elvene Vyra og Kryga, 15223 indb. Tilvirkning af brændevin, læder o. s. v., akerbrug, handel; grundlagt 1672.

Bjelose'rsk, by i Rusland, guv. Novgorod, ved sjøen Bjeloje ozero, 6012 indb. Fiskeri, fabrikation af tjære, lys o. s. v. I nærheden kulgruber.

Bjelosto'k (polsk Bialystok), by i vestlige Rusland guv. Grodno, ved elven Biala, 63927 indb., hvoraf mange jøder. Stor klædefabrikation, handel med klæde, uld-

---

chardonneret (f) m, stillits.
chardonnet (f) m, dørstolpe.
chardonnette (f) f, kile; vild artiskok.
Charfreitag (t) m, langfredag.
Charwoche (t) f, den stille uge.
charge (e) omsorg; opsyn, ledelse, kontrol; betroet gods; byrde, omkostning, pris; beskyldning; formaning; ladning; angreb; vaabenmerke. Vb paalægge; overdrage; beskylde, lægge til last; lade; angribe.
charge (f) f, ladning; byrde, fragt, læs; hverv; stilling; byrde, besvær; forpligtelse; ugunstig omstændighed; overdrivelse, karikatur; angreb.
chargé (f) m: **c. d'affaires** forrettende gesandt. **c. de cours** ekstraordinær professor.
charger (f) lade; laste; læsse paa; rekommandere; stoppe (pibe); overdrage, paalægge; overlæsse; beskylde; vidne imod; overdrive, karikere; skrue op; angribe.
charger (e) ogs. officershest.
chariness (e) varsomhed.
chariot (e) stridsvogn; firehjulet (herskabs)vogn.
chariot (f) m. (arbeids-)vogn, kjærre; Karlsvognen.
charitable (e) & (f) velvillig, barmhjertig; godgjørende.
charité (f) f. **charity** (e) barmhjertighed; godgjørenhed; almisse.
charivari (f) m. kattemusik

varer, korn, trævarer. Sterk fæstning. Smukt slot tilhørende greverne Branicki. Før polsk provins, saa eget voivoddømme, preussisk 1795, russisk 1807 (Napoleons gave til keiser Alexander). Jødemyrderier sommeren 1906.

Bjelovesherskogen, se Biatowiczskogen.

Bje'lovodsk, by i Rusland, guv. Charkov, ca 14 000 indb.; trankogeri.

Bjelsk, by i vestlige Rusland, guv. Grodno, ved elven Bjeljanka (bielv til Narev), 7461 indb.; 5 aarlige markeder, handel med korn, kvæg o.s.v. Før hovedstad i polsk landskab Podlachien, preus. 1795, rus. 1807 (se Bjelostok).

Bjelskij, Martin (1494—1575), polsk historieskriver. Efterat han som adelsmand havde deltaget i en række krige, slog han sig ned paa sit gods. B. var den første, som skrev Polens historie paa polsk istedetfor paa latin.

Bje'lyj o'strov (den hvide ø), ø i Nordishavet n. f. halvøen Jalmal og skilt fra denne ved Malyginstrædet. Størrelse 1500—1850 km.² Øen bestaar af fin sand og hæver sig bare 3 m. o. h., væsentlig bevokset med mos og lav.

Bje'lzy, by i sydlige Rusland, kredsstad i guv. Bessarabien ved elven Reut, 18 526 indb. Kvægmarkeder.

Bjerg bruges sammen med aas og hei om mindre forhøininger af jordoverfladen, hvor denne bestaar af fjeldgrund. Se forøvrigt Berg og Fjeld.

Bjergand, se Dykandslegten.

Bjergartilleri er mobilt artilleri, hvis skytskonstruktion og organisation er særlig beregnet paa anvendelse i bjergterræn. Dets skyts maa derfor være lettere bevægeligt end feltskyts, er gjerne af mindre kaliber og mindre vegt, men derfor ogsaa af mindre effekt. Hos os er bjergskytset opsat efter det saakaldte kjerresystem, d. v. s. kanon med forstilling trækkes af 2 heste (tandem), de øvrige kjøretøier af 1 hest. I udlandet anvendes oftest kløvsystemet, d. v. s. skytsets enkelte dele, der let kan adskilles og igjen sammensættes, anbringes paa lastdyrets (oftest muldyrs) ryg, ligeledes alt det øvrige udstyr. Vi har 4 bjergbatterier, hvert paa 6 stkr. 6.5 cm.s kanoner, der dog ikke er fuldt moderne, 2 batterier i Bergen og 2 i Kristiansand. B. er foreslaaet oprettet i den nordlige del af landet eller eventuel flytning af de nuværende batterier derop.

Bjergblaat, se Bergblaat.

Bjerggrønt, se Berggrønt.

Bjerge, bjergeløn, bjergning, se Berge, Bergeløn, Bergning.

Bjerget *(la montagne)*, navn paa en gruppe radikale revolutionsmænd i Nationalkonventet 1792 og følgende aar, fordi de sad paa de høieste pladse i forsamlingssalen (modsat *la plaine*, sletten, girondisterne). Til b. hørte Danton, Robespierre, Marat, Saint-Just o. fl. Ved energisk samhold forstod gruppen at gjøre sig uforholdsmæssig sterkt gjældende i forsamlingen ligesom de vel organiserede jakobinere rundt om i landet. Efter Robespierres fald 1794 tabte b. sin betydning.

Bjergfink, se Finkeslegten.

Bjergkjede, se Fjeldkjede.

Bjerglerke, se Lerker.

Bjergprækenen, den tale i Matt. 5—7 og (i kortere form) Luk. 6. 20—49, som Jesus holdt paa et bjerg i Galilæa (efter Luk. paa en slette), og hvormed han begyndte sin offentlige messianske virksomhed.

Bjergsted, se Stavanger.

Bjergsyge (fjeldsyge), en sygelig tilstand, som iagttages i større høider over havet (ved bestigning af fjelde og i luftballoner). Symptomerne er hovedpine, aandedrætsbesværligheder, psykisk depression og blødninger (fra ørene, i øienlaagenes slimhinde o. a.).

Bjergugle, se Hubro.

Bjerknes, Carl Anton (1825—1903), n. fysiker, f. i Kra., bergkandidat 1848, kronprinsens guldmedalje 1852, studerede 1855—56 i Paris og Göttingen, det sidste sted under Lejeune-Dirichlet, lektor i anvendt matematik 1861, professor 1866 og fra 1869 professor i ren matematik. B.s livsverk var paavisningen af de merkelige analogier mellem magnetiske og elektriske kræfter paa den ene side og paa den anden side den hydrodynamiske kraftvirkning mellem kugler, naar de samtidig pulserer (d. e. periodisk forandrer volum) i en vædske. 1868 fremlagde han de første resultater paa naturforskermødet i Kra. og bekræftede dem senere ved eksperimenter, som han fremviste i Paris i 1879 og paa den elektriske udstilling sammesteds 1881, da han tilkjendtes udstillingens høieste udmerkelse. B. offentliggjorde selv ikke meget om sine opdagelser; disse er beskrevet af hans søn og medarbeider den nedenfor nævnte V. B. (s. d.). — B. udgav 1880 den første udførlige biografi af N. H. Abel, og B.s eget liv er skildret af sønnen V. B. i Kra. videnskabsselskabs forh. for 1903, nr. 7.

Carl Anton Bjerknes.

Bjerknes, Vilhelm Friman Koren (1862—), n. fysiker, søn af forannævnte C. A. B., student 1880, cand. real. 1888, i udlandet 1889—91, doktorgraden 1892, lærer og senere professor ved Stockholms høiskole 1893—1907, først i mekanik og matematisk fysik, senere i eksperimentalfysik. Fra 1907 professor i mekanik og matematisk fysik ved Kra. universitet, efterat stortinget havde bevilget høieste professorløn for ham. — B. arbeider i moderne elektricitetslære og i hydrodynamik. Megen opmerksomhed vakte hans forklaring af den «multiple resonans» ved elektriske svingninger; hans formler til bestem-

(Fot. af John Hertzberg, Stockh.)

V. F. K. Bjerknes.

---

pibekoncert. **charivarisser** holde leven; give en en pibekoncert.

charlatan — ⓣ Charlatan m — ⓔ charlatan, quack, mountebank — ⓕ charlatan m.

Charles's Wain ⓔ Karlsvognen.

charlock ⓔ akersennep.

charlotte ⓕ f, æblekage.

charm ⓔ tryllemiddel; trylleri, sterk tiltrækning, (pl) yndigheder; forhekse, fortrylle; borttrylle.

charme ⓕ m, fortryllelse, trolddom; ynde; avnbøk.

charmer ⓕ fortrylle; tæmme; bortmane.

charmille ⓕ f, (avnbøk)hæk, lysthus.

charnaigre ⓕ m, støver.

charnel ⓕ kjødelig; sanselig.

charnel-house ⓔ benhus.

charnier ⓕ m, kjødhammer; benhus.

charnière ⓕ f, hængsel(led).

charnu ⓕ kjødfuld.

charogne ⓕ f, aadsel.

charpente ⓕ f, tømmerverk; skelet; plan.

charpenter ⓕ tømre; skjære daarlig for.

charpentier ⓕ m, tømmermand; spækhugger.

charpi — ⓣ Charpie f — ⓔ lint — ⓕ charpie f.

charrée ⓕ f, udludet aske.

charretier ⓕ m, kjærrekusk; fragtemand.

charrette ⓕ f, kjærre.

charrier ⓕ kjøre, transportere;

melse af de Hertz'ske instrumenters fundamentalkonstanter (svingetid og dæmpning) ved hjælp af elektriske resonansforsøg er i brug ved praktisk-videnskabelige undersøgelser for traadløs telegraf. — I hydrodynamiken har B. udarbeidet og udgivet sin faders arbeider (2 bd. 1900—02), og i «Fields of force», forelæsninger holdt ved Columbia universitet i New York, har han givet faderens resultater og beviser en langt større almindelighed og enkelhed. Gjennem disse arbeider er han kommet ind paa dynamisk meteorologi og hydrografi, som for tiden er gjenstand for hans undersøgelser.

Bjerkreim, herred i Stavanger amt, 693 km.² med 1 761 indb.; 2.8 pr. km.² Herredet der svarer til B. sogn under Helleland prestegjeld, ligger n. f. Egersund. Det er et indlandsherred, opfyldt af talrige vande (ialt 54 km.² ferskvand) og gjennemskaaret af flere ret store vasdrag, hvoriblandt Tengselven, der deler herredet i 2 afsnit, af hvilke det østlige atter opdeles ved 3 parallele dalfører i retning sydvest—nordøst, nordligst Maudalen med Birkedalsvandet, i midten Østreimdalen med Østreimvandet og sydligst Ørsdalen med Ørsdalsvandet (11 km.², 66 m. o. h.). Det vestlige parti, der er opfyldt af smaa, lave aaser, danner overgang til det flade Jæderen. Det høieste fjeld er Svartevassknuden (960 m. o. h.). Langs vasdragene er der noget birkeskog. Fædrift (faareavl) er ved siden af akerbrug den vigtigste næringsvei. Der findes nogle benmøller og 2 mindre træskofabriker. «The British molybdænit comp. ltd.» (eng.) har aabnet drift paa molybdænglans og wolframit i Ørsdalen, omtr. 6 km. øst for den østre ende af det 17 km. lange Ørsdalsvand Herredet har egen sparebank, oprettet 1859. Antagen formue 1906 1 200 800 kr., indtægt 209 805 kr.

Bje'rnede kirke, Sjællands eneste rundkirke, ligger n.ø. for Sorø ved hovedgaarden Bjernede. Den tilhører ligesom Fjenneslev kirke Sorø akademi og er reist af Sune Ebbesen (i 12 aarh.). Den er bedst kjendt i sin ældre skikkelse, da den lignede en bispehue; efter 1892 har den igjen sin oprindelige skikkelse, kegletag med ottekantet taarn og spir og to stokverk.

Bjerregaard, Henrik Anker (1792—1842), n. forfatter, f. paa Ringsaker, døde som høiesteretsassessor. Han var i politisk henseende frihedsbegeistret og oppositionsmand, vandt 1820 den af grosserer i Kra. Marcus Pløen gjennem «Selskabet for Norges vel» opstillede præmie for den bedste nationalsang med sit digt «Sønner af Norge» (den «kronede» nationalsang). B.s litterære bedrift blev imidlertid syngestykket «Fjeldeventyret» (1825), der udmerker sig baade ved sin tidsfarve og sin friske komik i skildring af mennesker og situationer, og som med Valdemar Thranes musik har bevaret sin popularitet lige til vore dage. B. trak sig tidlig tilbage som forfatter; merkes bør dog foruden «Fjeldeventyret» de tre digte, som «Morgenbladet» offentliggjorde kort efter hans død under titelen «Bjerregaards svanesange»; de viser et skuffet sinds mørke melankoli. B. blev 1831 gift med den lovende skuespillerinde Henriette Hansen (1814—92), der forlod scenen, da hun blev B.s hustru.

Bjesjezk, by i Rusland, guv. Tver, ved elven Mologa (bielv til Volga), 9 090 indb. Fabrikation af ljaaer, sage o. s. v.; handel med korn og kvæg, lærred o. s. v. Stort invalidehospital.

Bjoreia, elv, der udspringer paa Hardangervidden ved grænsen mod Buskerud, flyder i nordvestlig, senere vestlig retning og falder i Eidfjordvandet, der igjen har afløb til Eidfjorden, en gren af Hardangerfjorden. Den modtager flere tilløb fra Hardangerjøkelen, hvoriblandt Leira og Isdøla og danner den bekjendte Vøringsfoss (s. d.

Bjoreidalshytten, turisthytte midt oppe paa Hardangervidden paa elven Bjoreias nordre bred, straks efter foreningen med Svinta elv, ved turistveien mellem Laagarliberget (Laagliberget) turisthytte i Dagalien, Numedal, og Eidfjord i Hardanger.

Bjovulf, se Beovulf.

Bjugn, herred i Søndre Trondhjems amt, 89 km.² med 1 240 indb.; 14.8 pr. km.² Herredet, der svarer til Bjugn prestegjeld og sogn, ligger omkring den indre del af Bjugnfjorden, der i østlig retning skjærer ind i Fosenhalvøen, straks nord for Trondhjemsfjordens munding. Ved bunden af fjorden er jorden godt opdyrket og bebyggelsen tæt; forøvrigt er herredet smaakuperet med skogfattige (tildels skogbare) aaser, der naar op til en høide af henimod 300 m., derimellem store myrpartier (torvmyrer) og smaa vande. Skogen er sterkt medtaget. Der findes et meieri og nogle møllebrug. Bjugnfjorden er en af landets bedste sildefjorde, og herredets vigtigste næringsvei er da ogsaa fiskeri. Herredet har egen sparebank, oprettet 1891. Antagen formue 1906 523 450 kr., indtægt 123 530 kr.

Bjugnfjorden, en 13 km. lang, i mundingen bred fjord, der i østlig retning skjærer ind i Fosenhalvøen, nord for Trondhjemsfjorden. Den er en af landets bedste sildefjorde; fisket foregaar væsentlig i hundedagene. I 1895 opfiskedes der 79 750 hl. af 3 500 fiskere; i 1903 50 000 hl. fedsild af 950 fiskere.

Bjuröklubb, fyrtaarn i Sverige paa en fremspringende klippe i den Botniske bugt mellem Skellefteå og Umeå. Indenfor fyret ligger Bjuröns havn med lodsstation og noget længere inde byen Bjurön.

Bjøberg, god fjeldstue med skydsstation, flere bygninger, i Hemsedal herred ved hovedveien fra Hallingdal til Borgund (Lærdal). 1 013 m. o. h.

Bjølsen valsemølle ved Kra., anlagt 1884 af G. Martinsen og P. M. Eckersberg. Efter sidstnævntes død i 1902 er Joh. Martinsen, førstnævntes søn, indtraadt i firmaet. Produktionen, som oprindelig udgjorde ca. 300 sække (à 100 kg.) pr. døgn, udgjør nu (1907) 2 000 sække i døgnet.

Bjølstad, gaard i Hedalen anneks, Vaage herred, Gudbransdalen, en af dalens største jordeiendomme med store skogvidder, samlet skyld 73.40 mark. Fra sidste halvdel af det 15 aarh. ættegaard for den gamle adelige familie Bratt, hvoraf eierne af B. gjennem 300 aar bar navnet Tord Tordsøn. Slegten, der er vidt forgrenet til dalens øvrige storgaarde og fremdeles har gaarden i eie, gik ved det 16 aarh.s slutning helt over i bondestanden. B., der for tiden er sommerpensionat, har interessante rester af ældre bebyggelse. (Se billede til art. Bislag.) — I B. kapel merkelige planker af en stavkirke fra ca. 1100.

Bjølvefoss, se Aalvikfoss.

Björck, Gustaf Oskar (1860—), sv. maler, uddannet ved kunstakademiet i Stockholm. Har malet folkelivsbilleder, nogle landskaber, men især portræter. Tidligere paavirket af G. v. Rosen og danske kunstnere, især

---

(om elv) føre med sig; gaa op (i isløsningen).

charrière Ⓕ f, kjørevei.
charroi Ⓕ m, kjørsel.
charron Ⓕ m, hjulmand.
charrue Ⓕ f, plog.
charry Ⓔ trækuls-.
chart Ⓔ tabel; kart; kartlægge.
charte Ⓕ f, **charter** Ⓔ aktstykke, dokument; frihedsbrev, privilegium; haandfæstning; Ⓔ ogs. privilegere; (bort)fragte.
charte(-)partie Ⓕ f, **charter-party** Ⓔ certeparti, fragtkontrakt.
charthouse Ⓔ bestiklugar.
chartil Ⓕ m, høvogn; vognskur.
chartography Ⓔ karttegning.
chartreux Ⓕ m, karteusermunk; blaagraa kat.
chartrier Ⓕ m. arkiv.
char-woman Ⓔ skurekone.
chary Ⓔ forsigtig, sparsommelig.
chas Ⓕ m, naaleøie; blylod; (væver)klister.
chase Ⓔ, **chasse** Ⓕ f, jagt(felt); vildt; Ⓔ ogs. forstykke paa kanon; jage; Ⓕ ogs. spillerum; fart.
chasm Ⓔ kløft.
châsse Ⓕ f, relikvieskrin; [illegible] fatning; øie.
chassé Ⓕ m, sidetrin i dans.
chasse-avant Ⓕ m, arbeidsformand.
chasselas Ⓕ m, hvid drue
chasse-marée Ⓕ m, fiskerog; hurtigseilende fiskerbaad.
chasser Ⓕ jage; drive.
chasseur Ⓕ m, jæger.

Krøyer, har han senere i det realistiske genre- og portrætmaleri udviklet sig til fuld selvstændighed.

Bjørke, inderste dampskibsanløbssted i Hjørundfjorden, Søndmør. Herfra fører offentlig kjørevei over til Austefjorden, en arm af Voldsfjorden.

Bjørkedalseidet, et nogle og tyve km. bredt eid, pashøide 416 m. o. h., mellem Nordfjordens arm Eidsfjorden og Voldsfjordens arm Kilsfjorden. Her er nu kjørevei, der altsaa forbinder Søndmør og Nordfjord.

Bjørkelangen, indsjø i Høland herred, Akershus; 4.20 km.^{2}, 125 m. o. h. Urskog—Høland-banen gaar langs vandets vestre bred; ca. 2 km. nord for dets nordre ende ligger Bjørkelangen jernbanestation.

Björklund, Johan Gustaf (1846—1903), sv. filosof, beklædte ingen officiel stilling, men levede for sine studier, der dels angik samfundslære: «Om nationernas sammanväxning» (1887), «Freds- och afväpningsfrågan» (1895), dels naturfilosofi: «Om förhållandet mellan själ och kropp» (1894), «Om döden och uppståndelsen från cellärans synpunkt» (1900). B. forener streng naturvidenskabelig metode med filosofisk idealisme i sin verdensopfatning.

Björkö i Mälaren var i den tidligste middelalder et vigtigt handels- og kulturcentrum. Her laa byen Birka, hvor Ansgar i 830 første gang prædikede kristendommen i Norden. Bytomten er dækket af et 1—2½ m. dybt lag af «sort» jord, farvet af kul fra de gamle ildsteder; dette «kulturlag» fra vikingetiden indeholder talrige oldsager, dyreben af ca. 50 forskjellige arter, spor af tømmerhuse og lerklinte hytter. Ved byen findes den ældste kristelige begravelsesplads i Norden; gravene har hverken hauge eller stensætninger; ligene ligger i kister eller tømrede grave. Udenfor byen er det største kjendte gravfelt fra yngre jernalder, over 2000 hauge med brændte lig i lerurner og ubrændte lig i kister. Udgravningerne paa B., ledet af dr. Hjalmar Stolpe, har stor arkæologisk interesse.

Björlin, Gustaf (1845—), sv. general og forfatter, fra 1903 øverstbefalende paa Gotland. Har udgivet flere tildels ensidig farvede arbeider over krigsvidenskabelige og historiske emner (bl. a. «Kriget i Norge 1814 efter samtidas vittnesbörd», 1893) og har redigeret tidsskriftet «Svenske soldaten».

Björling, Emanuel Gabriel (1808—72), f. i Västerås, en af Sveriges mest fremragende pædagoger, virkede i en lang aarrække som rektor i sin fødeby. Han har skrevet fortrinlige matematiske skolebøger, der benyttes meget, desuden forskjellige tidsskriftsartikler.

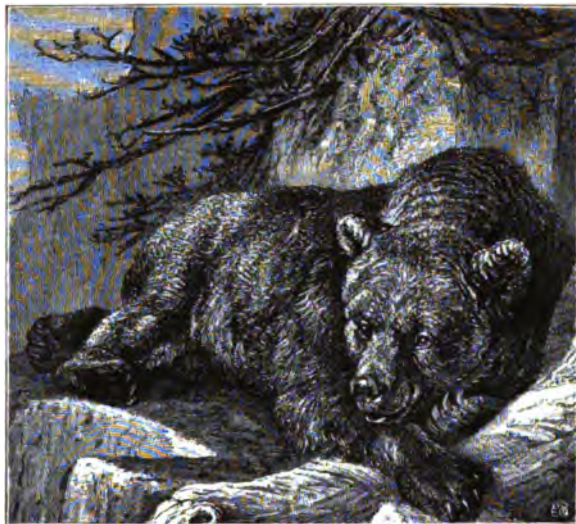
Bjørlykke, Knud Olai (1860—), n. geolog, overlærer i geologi ved Norges landbrugshøiskole, dr. philos. (1907). Har tidligere været ansat ved Norges geologiske undersøgelse. Han har udgivet et geologisk kart over Kristiania by, lærebøger i geologi og mineralogi samt flere arbeider om de løse afleiringer og om det centrale Norges geologi.

Bjørn, Nils Andreas, se Biørn.

Bjørn (astr.), to stjernebilleder paa nordhimmelen, altid over horisonten i vore nordlige egne. Store B. *(Ursa major)* omfatter de under navnet «Karlsvognen» kjendte syv klare stjerner i ryg og hale foruden mange svagere, deriblandt de tre stjernepar i poterne. Den mellemste stjerne i vognstangen er en i kikkert let opløselig smuk dobbeltstjerne (Mizar), i hvis nærhed sees en allerede for blotte øine synlig mindre stjerne (Alcor), tidligere kaldt «Prøveren» (af menneskets synskraft). — Lille B. *(U. minor)* dannes væsentlig af syv stjerner, en formindsket kopi af Karlsvognen, hvor den yderste i halen (stangen) er Polarstjernen.

Bjørne *(ursidae)*, en familie af rovdyrenes orden; stor, gjerne noget plump krop, kort hale, smaa ører, kraftige lemmer og fem rette tær med lange klør, som ikke kan trækkes ind. Under gangen træder b. paa hele saalen. Altædende dyr; i overensstemmelse hermed er deres sagtænder smaa, ofte falder de ud hos de voksne dyr, rovtanden er ligesom de vel udviklede, bagenforliggende knudetænder bredkronet og indrettet til søndermaling af føden. B.-familien er temmelig artsfattig; dens geografiske udbredelse derimod ret stor.

Den almindelige land-b. *(ursus arctos)* varierer betydelig i størrelse og særlig i farve: fra sortbrun til lys graabrun. Man skjelner derfor mellem flere underarter, som brun b. sort b., Libanons.b. o. s. v. Land-b. er Europas største og sterkeste rovdyr. Længde indtil 2 m., skulderhøide indtil 1.25 m. Den er for lang tid siden udryddet i England og de mere tætbebyggede dele af Europas fastland, men findes i skogrige bjergegne helt ned til Pyrenæerne, Grækenland og Kaukasus. Hos os forekommer den endnu ret talrig, saavel s. som n. for Dovre, og ligeledes i Mellem- og Nordsveriges skogtrakter. Forøvrigt er land-b. udbredt over de mellemste og nordlige dele af Asien. Som regel er land-b. et fredeligt dyr, som væsentlig nærer sig af bær, saftige rødder og urter, insektlarver, myrer og honning; i mangel af saadan føde søger den sig dog større bytte som faar, kvæg og heste og kan, naar den først faar smag paa varmblodige dyrs kjød, gjøre stort ugagn. Som saalegjænger staar den i hurtighed tilbage for de rovdyr, som gaar paa tærne; dog formaar den i sit løb med lethed at indhente

Den brune bjørn *(ursus arctos)*.

chassie (f) f, vædske i øiet, vor.
châssis (f) m, (vindus)ramme.
chassoir (f) m, drivbolt.
chaste (e) & (f) kysk.
chasten (e) tugte, revse.
chasteté (f) f, **chastity** (e) kyskhed.
chastise (e) tugte, revse.
chastisement (e) revselse.
chasuble (f) f, messehagel.
chat (e) passiar; smaasnakke; kvist, pinde.
chat (f) m, kat; rakle; dræg.
châtaigne (f) f, kastanje. **châtaignier** m, kastanjetræ. **châtain** (m), kastanjebrun (farve).
chat-cervier (f) m, brun gaupe.
château (f) m, borg, slot; herresæde.
châtelain (f) m, borgherre, -greve; slotsforvalter.
chat-huant (f) m, natugle.
châtier (f) tugte, revse; (fig.) file.
chatière (f) f, kattehul; afløbshul; kighul; kattefælde.
châtiment (f) m, tugtelse, revselse.
chatoiement (f) m, **chatoyment** (e) farvespil.
chatonner (f) indfatte (diamant).
chatouiller (f) kildre. **chatouilleux** kilden.
chatoyer (f) spille (om farver).
chat-pard (f) m, panter.
châtrer (f) gilde.
chattels (e) løsøre.
chatter (e) klapre; skratte; skravle; klapring; skravl. **chatter-box** skravlebøtte.

et menneske. Den klatrer let i fjeldene, ogsaa i trær, herunder holder den altid bagenden vendt nedad. B. lurer sig ikke som de fleste andre rovdyr paa sit bytte, men angriber, stolende paa sin styrke; denne er ogsaa saa betydelig, at dyret gaaende opreist paa baglemmerne kan bære en ko med forlemmerne. Naar den anfalder kvæget, reiser den sig oftest paa baglemmerne og slaar sit bytte til jorden med en af forlabberne. Som regel angriber land-b. ikke mennesket; men overraskes den, saa flugt er umulig, er den ved sine skarpe tænder og sine kraftige labber en farlig modstander. Her i Norden opsøger land-b. mod vinteren et ensomt sted til vinterleie, oftest en fjeldkløft, en hule eller en plads under et nedfaldent træ, eller den bygger sig selv af grene og kviste et hi, som den forer med mos og lyng. Her lægger land-b. sig saa i vintersøvn; under denne tager den ikke næring til sig, men tærer paa sit huld. Jo lavere temperaturen er, jo fastere er b.s søvn. Skræmmes den ud af sit hi, opsøger den et nyt. Hos os gaar land-b. i hi i okt. el. nov. og forlader det i april el. mai, alt efter temperaturen. Brunsttiden

Isbjørn *(ursus maritimus)*.

falder om høsten. I jan. el. febr. føder hunnen i sit hi 1—3 (sjeldnere 4) unger, neppe større end rotter, som i 4 uger er blinde og i 4 maaneder dier moderen; denne viser stor ømhed for ungerne, som følger den om sommeren, ofte i selskab med ældre kuld. Ved femaarsalderen er land-b. forplantningsdygtig. — B. trives ofte godt i fangenskab og formerer sig under dette. Saavel dens pels som dens kjød værdsættes høit. Jagt paa b. er fri for enhver norsk borger. Skudpræmie 25 kr. 1901—05 udbetaltes gjennemsn. præmier for 40 b. — Nær beslegtet med land-b. er Nordamerikas g r a a b. *(ursus horribilis)*, som er noget større og har kraftigere klør. Den lever i de vestlige stater og beskrives som et farligt rovdyr, som uden foranledning ogsaa angriber mennesket. — B a r i b a l e n *(ursus americanus)*, som ligeledes lever i Nordamerika, er noget mindre end den graa b. og har kortere poter; farven sortglinsende, paa siderne af snuden bleggul. B. klatrer med stor dygtighed; et godmodigt dyr, som kun yderst sjelden angriber mennesket. — Den m a l a j i s k e b. *(ursus malayanus)* har et kort, bredt hoved, store poter med lange klør og en kort, tæt haarbedækning. Planteæder. Dens hjem er Nepal, Bagindien og flere af det malajiske arkipels øer. — H v i d - b. el. i s - b. *(ursus maritimus)* er den største af alle b. Længde 2.5—2.8 m. Vegt indtil 800 kg. Farven hvid, med alderen gulagtig, snudespidsen og kløerne sorte. Kroppen mere langstrakt end hos land-b., halsen slankere, halen længere, snuden kortere og hovedet mere rundt. Hvid-b.s hjem er polarhavets kyster, øer og is. Da dens fodsaaler, modsat hvad tilfældet er hos land-b., er haarklædt, bevæger den sig med stor lethed paa isen, ligeledes svømmer og dykker den udmerket. Dens føde bestaar hovedsagelig af sæl, som den ofte fanger med stor list, samt fisk og sjøfugl, som den overfalder paa rugepladsene. Hvid-b. er kjendt for sin store nysgjerrighed. Mennesket angriber den ugjerne, som regel søger den sin redning ved flugt. Da hvid-b. har nok af føde hele vinteren, ligger den ikke i hi. — I mange henseender afvigende fra de ovenfor nævnte b. er l æ b e - b. *(ursus labiatus)* fra Indien, som udmerker sig ved sin lange næse, sine lange, hængende, meget bevægelige læber, som kan danne en slags snabel, og ved sin mangel paa fortænder i overkjæven. Kroppen kort, benene lave, farven sort med en hvid plet paa brystet. Lever af planteføde samt insekter og mindre hvirveldyr. — En merkelig b. er *ailuropus melanoleucus* fra Tibet, af størrelse som land-b. Hvid med sorte tegninger. — Af uddøde former kan nævnes h u l e - b. *(ursus spelæus)*, som levede i Mellemeuropa sammen med den saakaldte neanderthalrace af mennesket.

Björneborg (finsk Pori), gammel by i Finland, Åbo-B. län, ved Kumo-elv, 12 km. ovenfor dens munding. 15 886 indb. (1903) (væsentlig finner). Sjøfart, handel og industri. Havn Räfsö, 25 km. fra byen. Udførsel væsentlig af tømmer og havre. Fabrikation af asfalt, bomuldsvarer, fyrstikker, sagbrug, brændevinsbrænderier, bryggerier. 4 nov. 1895 jernbane fra Tammersfors til B. Flere skoler. B. regiment bekjendt fra «Fänrik Ståls sägner». Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Helsingfors.

Björneborgernes marsch, nu med ord af Runeberg, tidligere af Topelius, har sit navn fra björneborgernes finske regiment. Melodien, der antagelig er fransk og hjemført af russiske tropper, er ikke, som antaget, den samme som i Fredmans epistel nr. 51, der er den norske folkemelodi til «Bor jeg paa det høie fjeld». Derimod findes den i visebøger fra 1700 og i en heroisk ballet «Acis og Galatea».

Bjørnebær er et fællesnavn for endel arter af den til rosefamilien hørende slegt *rubus*. De er alle buske, med koblede blade, sortrøde til sorte frugter, som ikke af sig selv løsner fra frugtbunden, hvide eller lyserøde kronblade, der er længere end bægerbladene, og de fleste er forsynet med skarpe og stive barktorne. De danner ved disse egenskaber en vel begrænset gruppe af *rubus*-slegten. B. findes hos os i ca. 10 gode arter, hvis udbredelse især falder i de sydligste kystegne.

Bjørne-elven el. B j ø r n e s j ø - e l v e n, Nordamerika, Kanada, afløb for Store Bjørnesjø (Keith Bay), munder i Mackenzie-elven ved Fort Norman.

Bjørne-elven (Bear River), Nordamerika, Idaho og Utah, tilløb til Store Saltsjø.

---

chatty ⓔ pratsom.
chattwood ⓔ pindeved.
chaud ⓕ varm, hed; lidenskabelig, ivrig; løbsk; brunstig; (m) varme, hede. **chaude** f, glohede, glødning.
chaudière ⓕ f, (stor) kjedel.
chaudron ⓕ m, kjedel; hakkebret.
chaudronnier ⓕ m. kobbersmed.
chauffage ⓕ m, opvarmning; fyring(smateriale).
chauffe ⓕ f, ophedning; fyrerum.
chauffe-assiettes ⓕ m, tallerkenvarmer. **chauffe-pieds** m, fodpose.
chauffer ⓕ varme, fyre; forfølge.
chaufferette ⓕ f, fodvarmer.
chaufferie ⓕ f, esse; drivovn.
chauffeur ⓕ m, fyrbøder.
chaufour ⓕ m, kalkovn. **chaufournerie** f, kalkbrænderi.
chauler ⓕ, gjøde, vande med kalk; kalke.
chaumage ⓕ m, høsttiden.
chaume ⓕ m, straa; stub(mark); ogs. (straatækt) hytte = **chaumière** f.
chausse ⓕ f, skulderbaand; filtrerpose; (pl) bukser.
chaussée — ⓣ Chaussee, Dammweg m — ⓔ cause-way — ⓕ chaussée f.
chausse-pied ⓕ m, skohorn.
chausser ⓕ tage, trække (skotøi) paa; sy (skotøi) til; passe, beskytte; sætte sig noget i hovedet.

Bjørnefjorden, en bred fjord søndenfor Bergen, mod n. og ø. begrænset af fastland, mod s. af Tysnesøen og øen Reksteren, mod v. af Hofteren med flere øer. Ind i fastlandet sender den flere arme, af hvilke den største er den mod nordøst gaaende brede Fusefjord, der fortsætter i den lange, smale Samnangerfjord, hvis inderste parti benævnes Aadlandsfjorden.

Bjørnehul, sjøudtr., firkantet hul i merset, ét paa hver side. I gamle dage, da man brugte store mers, kunde en mand gaa op gjennem b.

Bjørnekam *(blechnum spicant)*, en blandt lyngen i vore kystegne alm. bregneart, hvis kamlignende blade er smale, stive og glinsende samt enkeltfinnede med helrandede finner. De sporebærende blade rager noget op over de golde og har smalere finner end disse.

Bjørnekjeks *(heracleum)*, slegt af de skjermblomstrede; meget høie urter med finnede blade og grønlige eller hvide blomster i store rigtblomstrende og ofte uregelmæssige skjerme. Hos os *h. sphondylium* med to underarter.

Bjørnekleven, storartet veianlæg øverst i Romsdalen.

Bjørnekrebs *(scyllarus)*, 10-benet krebs, almindelig i Middelhavet. Skjoldet tykt, bredt og fladt. Andet par følehorn korte og pladeformige. Ingen klosakse. Larven, som forlader egget paa mysis-stadiet, er gjennemsigtig og fladtrykt, skjoldet dækker ikke hele kroppen, halen er lidet udviklet; larven svømmer om i havets overflade ved fire tynde spaltede ben. Den er saa forskjellig fra de voksne, at den er blevet anseet som en særlig krebsdyrslegt («bladkrebs» el. «phyllosoma»).

Bjørnemos *(polytrichum)*, slegt af bladmoser, stivt oprette moser med langhaaret hætte over det i stængelens spids værende sporehus. Endel af arterne hører blandt vore almindeligste skogmoser.

Bjørnesjøen (Bear Lake), sjø i britisk Nordamerika, 100 km. ø. f. Mackenzie-elven, under polarkredsen, 18 170 km.², 75 m. o. h. Afløb gjennem Store Bjørne-elv, bielv til Mackenzie. Nær udløbet fort Franklin og ved mundingen fort Norman. Fra okt.—juli bedækket med et tykt islag. Øde omgivelser.

Bjørnetjeneste stammer fra La Fontaines bekjendte fabel om bjørnen, som knuste sin herres hoved, da den vilde jage en flue bort fra hans næse (fabelens hjem er Indien, hvor den fortælles om en abe).

Bjørnetro, overtroiske forestillinger om bjørnen. I den gammelnordiske, finske (lappiske) og slaviske folketro blev bjørnen betragtet som et høiere, helligt væsen. Den siges at have «12 mands styrke og 10 mands vet». Hos de gamle nordmænd er der spor af, at den har været dyrket.

Bjørnevashytten, turisthytte ø. f. Bykle i Sætersdalen, paa nordsiden af Bjørnevandet ved fjeldveien mellem Sætersdalen (gaarden Flateland) og Telemarken (Dalen).

Bjørneøen, Beeren Eiland eller Cherryøen, der ligger i Nordishavet paa 74½° n. br. og 19° ø. l. for Grw., 225 km. s. f. Sydkap paa Spitsbergen, er 173 km.² stor. Den norlige halvdel er et bølgeformigt lavland, ca. 40 m. o. h., af kulførende sandsten, oversaaet med smaa, grunde sjøer. Den søndre del er 200—400 m. høi og bestaar af ældre bergarter, især kalkstene og skifere, med Ellas sjø, der har fisk. Paa østsiden ligger taffelbjerget Mount Misery med tre pyramideformige toppe, Trekroner, hvoraf den høieste er 536 m. og bestaar af skifere af ariassystemet, medens Mt. Miserys stupbratte sider bestaar af horisontale kalklag af perm- og karbonsystemet. Rundt hele øen falder fjeldet gjennemgaaende stupbrat i sjøen. Paa grund af det varme Atlanterhavsvands nærhed er klimaet forholdsvis mildt. Middeltemperaturen er ÷ 5°. De varmeste maaneder, juni—aug., har en middeltemperatur af + 3°. Bræer forekommer ikke. Vegetationen er meget fattig, kun 45 arter karplanter. Faunaen er ogsaa formfattig. Af pattedyr findes kun polarræven og om vinteren isbjørnen. Hvalrossen er udryddet. Masser af fulgle hække paa øen. B. opdagedes af Willem Barents 1596 og er udforsket af A. E. Nordenskjöld 1868, Nathorst 1898 og J. G. Andersson 1899. Trømsø fiskeriforening er eier af det af Sivert Tobiesen ved Nordhavnen i 1865 byggede hus, der repareredes 1901, og ligesaa af den ved Russehavnen beliggende stue, der imidlertid nu er faldt sammen. Ved Hvalrosbugten (Olgahafen) ligger Ingebrigtsens hvalfangeretablisement. Ved denne bugt (saavel som ved Sydhavnen og Kulbugten) opsatte Th. Lerner 1899 en liden bordhytte (2 × 2 m.) merket «Station des Deutschen Seefischerei-Vereins».

Bjørn Farmand, d. e. reisende kjøbmand, søn af Harald Haarfagre, var konge i Vestfold, hvor han blev overfaldt og dræbt af sin halvbroder Erik Blodøkse paa kongsgaarden Sæheim (Sem) ved Tønsberg ca. 927. Hans gravhaug, Farmandshaugen, vises endnu ved Jarlsberg. B. F.s sønnesøns søn var Olav den hellige.

Bjørn Jernside kaldes dels 1. en af Ragnar Lodbroks sønner, der dog ikke synes at være blot en sagnskikkelse, eftersom der i aarene omkring 860 nævnes en vikinghøvding B. J., der herjede paa Vestfrankriges kyst og endog gjorde tog ind i Middelhavet; dels 2. Harald Kesjas ældste søn, der trods faderens frafald med stor trofasthed bistod sin farbroder Erik Emune i kampen for at hevne Knud Lavards drab. Ved Onsild bro (1132) reddede B. J. Eriks liv; alligevel lod denne ham 1134 drukne i Slien, da han frygtede ham som tronprætendent.

Björnklou, Mattias, se Biörenklou.

Bjørnsjøen i Aker herred, et af Nordmarkens vakreste vande, 16 km. n. f. Kra., 337 m. o. h., 1½ km.² Skogbevoksede bredder; i n. Kikut (600 m.). I oset i sydenden ved Bjørnholt stor dambygning. Kjørevei fra Maridalen. B. er scenen for Asbjørnsens «En nat i Nordmarken».

Bjørns markedsplads (dampskibsanløbssted og postaabneri) paa østsiden af øen Dønna, Herø herred. Her er Nordlands største handelsstevne i begyndelsen af hvert aars juli maaned.

Bjørnson, Bjørn (1859—), n. skuespiller, sceneinstruktør og teaterchef, søn af Bjørnstjerne B., begyndte som komponist, men gik derpaa ind som elev af den keiserlige skuespillerskole i Wien, debuterede dersteds 1880, kom samme aar til hertugen af Meiningens teaterselskab, hvor han efterhaanden blev betroet store roller, studerede dernæst fransk skuespilkunst og spillede ved Hamburger Stadttheater. I 1884 blev B. ansat som sceneinstruktør og skuespiller ved Christiania theater; han blev her den nye, friske kraft, som satte liv i vore teaterforhold. Efterat han 1893 havde forladt denne stilling, spillede han i Kjøbenhavn og blev 1895 instruktør ved Dagmarteatret dersteds, men blev 1899 chef for

---

chausse-trape (f) m, ræve-, ulvesaks; fodangel.
chaussette (f) f, halvstrømpe, sok.
chausson (f) m, sok; gymnastiksko.
chaussure (f) f. fod-, skotøi.
chauve (f) skaldet; bar. **chauve-souris** f. flaggermus.
chauvin (f) (m), krakftpatriot(isk).
chauvir (f): **c. des oreilles** spidse øren.
chaux (f) f, kalk.
chavirer (f) kuldseile; vende op og ned paa.
cheap (e) billig; godtkjøbs-; letkjøbt.
cheapen (e) byde (tinge) paa; slaa af paa.
cheat (e) snyde; snyderi; bedrager.
chebec (f) m, middelhavsbaad.
check (e) hindring, stans(ning), afbræk; merke, kvittering, udgangsbillet; anvisning; hindre, stagge, hemme; irettesætte; bide af; revidere; kontrollere. **keep in c.** holde i schak.
checker (e) gjøre rudet; bringe afveksling i; schakbret; dambrikke; tavlet arbeide. **checkered** vekslende, broget.
checkless (e) ustyrlig.
checkmate (e) (gjøre) schakmat.
check-roll (e) liste over tjenerskab.
cheek (e) kind; (slang) portion, luns; uforskammethed. **c. by jowl** i fortrolig nærhed.
cheep (e) kvidre.

(Fot. af Karl Anderson.)
Bjørn Bjørnson.

det nye Nationalteater i Kra., til hvis oprettelse han i særlig grad havde virket med stor dygtighed og utrættelig energi. Som skuespiller er B. lyrisk, letbevægelig, livfuld. Bl. hans roller kan nævnes Peer Gynt, Sigurd Slembe i dramaerne af samme navn, Riis i «En hanske», professor Tygesen i «Geografi og kjærlighed», Paul Lange i «Paul Lange og Tora Parsberg». Størst betydning har B. imidlertid havt som sceneinstruktør og teaterleder; han har her været den altid energiske, belivende kraft, som har forenet et fantasifuldt og sikkert blik for det sceniske med en fyrig arbeidsiver. B. har ogsaa optraadt som forfatter; skuespillet «Johanne» (1898) gjorde megen lykke paa Christiania theater.

Bjørnson, Bjørnstjerne n. digter, f. 8 dec. 1832 i Kvikne i Østerdalen, hvor hans fader Peder B. var prest; men alt da han var 6 aar gl., flyttede familien til Nessets prestegaard i Romsdalen. I denne Norges naturskjønneste bygd fik B. de bestemmende barndomsindtryk blandt en befolkning, som skal være en af landets gløggeste. 11 aar gl. blev han sendt til Molde latinskole; han var ikke noget skolelys og havde mere moro af at læse Snorre, Asbjørnsen, Scott, Marryat, Ingemann og Wergeland end Madvig. Meget tidlig kom baade hans organisatoriske evner og hans oppositionelle temperament tilsyne; han stiftede skoleforeninger og prækede revolution; i 1848 flammede han af begeistring og vilde have Lamartine til præsident for den franske republik. — Da han ikke orkede sig gjennem alle latinskolens 7 klasser, drog han i 1850 til Kra. for hos Heltberg at skyde gjenvei til universitetet. 1852 blev han student med *non* og reiste derefter hjem til Romsdalen, hvor han blev noget over ét aar. — Trods det mindre heldige eksamensresultat havde udbyttet af hans to-aarige Kristiania-ophold dog været betydeligt; han havde truffet sammen med mænd som Ibsen, Jonas Lie, Vinje, han havde været oppe i politisk røre af forskjellig art, nye aandskilder havde aabnet sig for ham (Oehlenschläger, Welhaven, Heiberg, Goldschmidt, folkeviserne), han havde selv optraadt som forfatter, havde skrevet flere skuespil, ja havde endog faaet ét antaget til opførelse paa Chra. theater («Valborg»), men havde været moden nok til selv at tage det tilbage. — Hjemme paa Nesset levede han i intimt samliv med romsdølerne og uddybede paa mange maader sit kjendskab til bønderne. 1853 kom han tilbage til Kra., hvor han meget snart opgav universitetsstudierne for at leve af sin pen; han skrev fortællinger, boganmeldelser og teaterkritiker i aviserne, førte an i «teaterslaget» den 6 mai 1856 og var i det hele allerede tilstede lidt overalt, lydhør og kamplysten som han var. Sommeren 1856 var han med paa studentertoget til Upsala, hvor mange slags indtryk stormede ind paa ham, og efter hjemkomsten skrev han paa 14 dage «Mellem slagene», og reiste til Kjøbenhavn med det færdige stykke i kufferten: «jeg vilde blive digter». — I Kjøbenhavn sprang hans geni ud i fuld blomst; det vældede ud af ham. Den kreds af intelligente mænd, han færdedes blandt, var ganske betaget af hans indfalds uudtømmelige overflod, hans originale meninger, hans fortællertalent og hans vidunderlige evne til at omgjøre alt til poesi. Han øste ud af sin sjæls rigdom, men samtidig modtog han ogsaa meget, tog dybe og grundlæggende indtryk af den danske romantik, fik sit medfødte lyse livssyn styrket gjennem Grundtvig og sin psykologiske sans uddybet ved studium af Søren Kierkegaard. — Da B. høsten 1857 kom tilbage til Kra., satte han sit navn paa «Illustreret folkeblad», som han tidligere havde redigeret anonymt, og begyndte i sit blad straks trykningen af «Synnøve Solbakken». — Vinteren samme aar overtog han efter Ibsen ledelsen af den nationale scene i Bergen, hvor han blev i henved to aar og ikke lod sig nøie med at være en glimrende sceneinstruktør; han instruerede ogsaa de bergenske borgere paa andre omraader, dels som redaktør af «Bergensposten», dels som folketaler, og det lykkedes virkelig den 26-aarige digter til spidsborgernes usigelige forargelse at blive den, som bestemte de bergenske stortingsvalg i det vigtige aar 1859. Efter denne bedrift reiste han tilbage til Kra., hvor han fortsatte sin politiske kampagne som medredaktør i «Aftenbladet» og slog vældige slag i statholderstriden; hvilke følelser det var, som laa paa bunden af hans politiske kamp, ser vi klarest i hans geniale fædrelandssang («Ja vi elsker»), som brast ud af ham i dette kampaar. — Men hans fædrelandskjærlighed hindrede dog ikke, at han gik omkring med længsler efter videre horisonter, og i 1860 fik han endelig tilfredsstillet den higen «over de høie fjelde», som han havde sunget saa vakkert om i «Arne» (Bergen 1858). Efter at have udsendt «Smaastykker», hvoriblandt «En glad gut», drog han i 1860 med reisestipendium over Kjøbenhavn til Italien. Her opholdt han sig noget over et aar, fordybet i studier af italiensk kunst og historie, indtil han vaaren 1862 drog nordover; endnu et aar blev han hjemmefra, i Frankrige og Tyskland, sugende i sig en rigdom af indtryk og kundskab, og først vaaren 1863 satte han foden paa hjemlig grund efter tre aars udlændighed. Tre rige aar, ikke blot gjennem det, han havde modtaget, men ogsaa gjennem det, han havde frembragt; i dem falder «Kong Sverre», den vældige trilogi «Sigurd Slembe» og det straalende «Maria Stuart i Skotland». — Kort tid efter B.s hjemkomst indtraf ...

Bjørnstjerne Bjørnson.
(Efter litografi fra 1859.)

cheer ⓔ ansigtsudtryk; stemning; bevertning; bifaldsraab; opmuntre; raabe hurra for. **c. up** fatte mod. **cheerful** freidig, glad. **cheerless** glædesløs. **cheerly, cheery** glad, lystig.

cheese ⓔ ost. **cheese-farm** ysteri. **summer c.-f.** sæter. **cheese-lep** løbemave, kjæse. **cheese-monger** fedevarehandler.

chef — ⓣ Chef m — ⓔ chief, head; (for handelshus) principal — ⓕ chef m; commandant m.

chef ⓕ m, chef, overhoved; hoved; (hoved)punkt, afsnit, paragraf; begyndelse, (for)ende.

chef-d'œuvre ⓕ m, mesterstykke, -verk.

chef-lieu ⓕ m, provinshovedstad.

chef-ouvrier ⓕ m, formand, verksmester.

chelem ⓕ m, slem (i whist).

chélidoine ⓕ f, svaleurt.

chemin ⓕ m, (lande)vei.

cheminée ⓕ f, kamin; skorsten; lampeglas; skakt.

cheminer ⓕ vandre, gaa; være i god gjænge.

chemise ⓕ f, skjorte, serk; omslag.

chemisette ⓕ f, livstykke; skjortebryst.

chemist ⓔ kemiker. **chemistry** kemi.

chenal ⓕ m, seilløb, rende; møllebæk; tagrende.

chenapan ⓕ m, landstryger ...

chenavard ⓕ m, (grov) ...

chêne ⓕ m, ek.

chéneau ⓕ m, tagrende

tragiske begivenheder i Danmark, som kastede en mørk skygge over hele Skandinavien; ligesom Ibsen saaledes var ogsaa B. ivrig skandinav, og Danmarks skjæbne fyldte hans hjerte med dyb sorg, saa han i et par aar saa sig ude af stand til at samle sig om en digterisk opgave. Istedetfor begyndte han at beskjæftige sig med «prosaiske teateranliggender», og fra nytaar 1865 blev han ansat som «bestyrer af det sceniske og artistiske» ved Christiania theater. Trods den glimrende maade, hvorpaa han løste den opgave, han her havde paataget sig, fratraadte han dog allerede i 1867 sin stilling som følge af stridigheder med direktionen. Imidlertid havde han aaret i forveien overtaget redaktionen af «Norsk folkeblad», som under hans ledelse snart blev valpladsen for heftige politiske kampe. Af digtning kom der ikke stort i disse aar: «De nygifte» (1865) og «Fiskerjenten» (1868); men saa kom i 1870 «Digte og sange» og «Arnljot Gelline». — Ser vi tilbage paa B.s rige digteriske produktion i disse 15 aar (1856—70), finder vi, at hovedmassen falder i to leier: en række norske bondefortællinger og en anden række norske historiske skuespil. Litteraturhistorisk seet betegner B. paa begge disse omraader en fortsættelse og en uddybelse af den herskende litterære retning, som mødte ham, da han første gang kom til Kra. i 1850, og hvis indhold var givet gjennem det nationalromantiske gjennembrud i 1840-aarene. Dette udelukker naturligvis ikke, at han bragte meget nyt; før ham havde de norske bønder i litteraturen hovedsagelig kun været lovprist og omtalt; i bondenovellerne fremtræder de for første gang som gjenstanden for menneskeskildringen, og den maade, hvorpaa dette skede, bar ikke blot vidnesbyrd om et originalt digtergeni, men ogsaa om et dybt kjendskab til væsentlige sider af det norske folks karakter. Med geniets lykke havde B. straks fundet den form, han havde brug for; intet kunde bedre male norske bønders ordknappe væsen end sagastilens ordsproglige tæthed. — B.s historiske skuespil har vistnok delvis sine rødder i Oehlenschlägers tragedier, men hertil kommer direkte paavirkning fra Snorre, impulser fra den norske historiske skole og studiet af de norske bønder, og B.s høvdingeskikkelser fik derfor i sin bratte barskhed en ganske anderledes norrøn karakter end Oehlenschlägers rundmundede helte. — Foruden fortællinger og skuespil skrev B. i disse 15 aar ogsaa en hel del lyriske digte, hvoraf mange som «Arnljots længsel mod havet», «Prinsessen» o. a. utvilsomt hører til de skjønneste, som endnu er skrevet paa norsk sprog. — I enkelte af de senere digtninge inden denne periode merker vi ligesom en længsel udover den emnekreds, som var begrænset til bønder og vikinger (saaledes navnlig i «De nygifte» og «Fiskerjenten»), og det skulde da heller ikke vare mange aar, før B. naaede frem til en ny verden. Fra 1870—75 var en digterisk hviletid, der kom ikke andet fra ham end «Sigurd Jorsalfar» og «Brudeslaatten», som begge kun var virtuosnummere paa de gamle strenge. Men desto haardere arbeidede han paa sin udvikling; i disse aar tilegnede han sig under kamp og i strid mod gamle idealer et nyt syn paa livet og verden; en strøm af nye tanker, hvis retning her kun kan angives med et par navne: Strauss—Darwin—Spencer, fossede ind over ham, og den barnetro, han hidtil tillidsfuldt havde levet i, røg med i løbet. — I 1875 var efter et par aars modnende ophold i Italien det nye blevet produktivt i ham, og han oplevede sin «anden ungdom», som trods hans 75 aar varer endnu den dag idag. — Siden 1875 er B. i sin digtning aldrig kommet tilbage til bønderne eller vikingerne; alle hans verker foregaar herefter i nutiden og handler om bymennesker; i en lang række af skuespil, romaner og fortællinger («Redaktøren», «En fallit» (1875), «Kongen» (1877), «Leonarda», «Det ny system» (1879), «En handske», «Over ævne I» (1883), «Geografi og kjærlighed» (1885), «Over ævne II» (1895), «Paul Lange og Tora Parsberg» (1898), «Laboremus» (1901), «Paa Storhove» (1902), «Daglannet» (1904). — «Magnhild» (1877), «Det flager i byen og paa havnen» (1884), «Paa Guds veie» (1889), «Nye fortællinger» (1893), «Mary» (1906)) har han behandlet de fleste af tidens brændende spørsmaal, og i regelen, omend ikke altid, med en slig kunstnerisk kraft, at spørsmaalene omsættes i menneskeskjæbner, der ikke forstrækkes eller karikeres i tendensernes sold. — I den tale, hvormed B. modtog Nobelprisen (1903), udtalte han bl. a.: «Victor Hugo er min mand. Inde i hans glansfulde fantasi er følelsen af livets overskud det farvegivende. Mange taler om hans feil — — Ja. Men for mig blaases disse feil allesammen væk af det vældige livspust i ham.» Med denne følelse er det ogsaa, man staar ligeoverfor B.; alle indvendinger mod ham blaases væk af livspusten i ham. I over 50 aar har han været midtpunktet i det norske folk, den bevægende kraft i dets liv, har sunget dets kjærlighed, tolket dets sorger, pisket dets laster, har henrevet og egget, splittet og samlet, snart en forargelsens klippe, snart et samlingens merke, altid den frygtløse forkynder, som skabte nye værdier, frugtbar gjæring, ufred og vekst. Om han var nær eller fjern, i Rom eller Amerika, i München eller paa Aulestad, altid vaagede han over hver bevægelse i det hjemlige liv, pegte og raabte, trampede ned eller hegnede, slog hul i partivæggene,

Bjørnstjerne Bjørnson.
(Efter fotografi fra 1860-aarene.)

Bjørnstjerne Bjørnson.
(Efter fotografi af Karl Anderson 1902.)

chêne-marin (f) m. blæretang.
chenet (f) m. ildbuk.
chènevière (f) f. hampeaker.
chènevis m. hampefrø.
chenil (f) m. hundehus.
chenille (f) f. fløilsagtig snor; kaalorm; bjelmbusk.
chenu (f) (m) prima (varer).
cheptel (f) m. kvægforpagtning; forpagtet kvæg.
chèque (f) m. bankanvisning.
chequer (e) se checker.
cher (f) kjær; dyr.
chercher (f) søge, lede efter. **aller c.** hente.
chère (f) f. kost, levemaade.
chérir (f), **cherish** (e) elske inderlig, pleie med omhu.
cherry (e) kirsebær(rød).
chert (e) helleflint.
cherté (f) f. dyrtid.
cherup (e) kvidre.
chervil (e) kjørvel.
chervis (f) m. sukkerrod.
cheslip (e) skrukketrold.
chess (e) schak.
chessman (e) schakbrikke.
chest (e) kiste; bryst(kasse); lægge i kiste. **c. of drawers** dragkiste, kommode.
chestnut (e) kastanje(brun).
chétif (f) ringe, ussel.
cheval (f) m. hest; (pl) kavaleri, rytteri.
chevaler (f) afstive; lægge paa underlag.
chevaleresque (f) ridderlig.
chevalerie (f) f. ridderskab, -stand, -væsen.

ubekvem og omstridt. Stort eller lidet, han har været allestedsnærværende. I kunst, religion, moral, skole, politik (bare for at nævne de største sager: vetostriden, flagsagen, stemmeretssagen og eget udenrigsstyre), overalt er der merker efter ham. [Litteratur: Halvorsen, «Norsk forfatter-lexikon», Collin, «Bjørnstjerne Bjørnson» (1902—07, 2 bd.), «Bjørnstjerne Bjørnson; festskrift i anledning af hans 70-aars fødselsdag» med Hamsuns ypperlige digt, artikler af Brandes, Sars etc. etc.]

Bjørnson, Ingeborg (Gina Oselio) (1858—), n. operasangerinde, elev af fru Stenhammar, Fritz Arlberg og fru Marchesi, debuterede 1879 paa Stockholms opera i «La Favorita», 1883 i Padua som Azucena i «Trovatore», har siden optraadt paa flere udenlandske operascener, i Budapest, Scala i Milano, Kjøbenhavn, Stockholm, Berlin m. v., og overalt vakt anerkjendelse ved sin pragtfulde stemme og dramatiske fremstilling, ligesom hun har foretaget talrige koncertreiser i Tyskland, Rusland, Italien, Skandinavien. Efter sit giftermaal med teaterchef B. har hun virket i Kra. som koncertsangerinde, sanglærerinde og operasangerinde i partier som «Carmen», Margaretha i Gounods «Faust» og Boïtos «Mefistofeles». Andre af hendes operapartier er Elisabeth i «Tannhäuser», Desdemona i Verdis «Othello», Valkyrien m. fl.

(Fot. af Karl Anderson.)
Ingeborg Bjørnson (Gina Oselio).

Björnståhl, Jakob Jonas (1731—79), sv. reisende, blev paa en udenlandsreise gjennem Europas hovedlande til Tyrkiet og Grækenland udnævnt til professor i de orientalske sprog i Lund, men døde i Saloniki, inden han kunde tiltræde pladsen. Hans senere udgivne breve indeholder vigtige litterære oplysninger.

Bjørnstad, Nedre, større gaard ved Lalmsvandet i Vaage, i over 300 aar sædet for en af bygdens storbondeætter. Har en særdeles interessant og stilfuld bebyggelse med udprægede typer paa bygningsstil i Nordre Gudbrandsdalen fra det 17 og 18 aarh. Samtlige gamle bygninger vil antagelig i en nær fremtid blive indlemmet i de Sandvigske samlinger paa Lillehammer (s. d.).

Bjørn Stallare, kong Olav Haraldssøns høit betroede mand, svor efter dennes flugt kong Knut og Haakon Jarl den yngre troskabsed mod store pengegaver, men angrede efter sidstnævntes død sit frafald, opsøgte Olav i Gardarike, fik hans tilgivelse og faldt ved hans side paa Stiklestad.

Björnstjerna. 1. Magnus Fredrik Ferdinand B. (1779—1847), sv. greve og officer, kjæmpede under Adlercreutz i Finland 1808, hvor han høstede ære i mange slag og sluttede Olkijoki-konventionen. Var ven af statsomveltningen 1809, blev 1812 oberst, deltog 1813 i de nordtyske felttog og Leipzig-slaget, var med i Holsten og hinsides Rhinen 1814, men kaldtes saa til Norge, hvor han havde kommandoen ved Glemminge og sluttede konventionen til Moss. 1826 greve, 1843 general. 1828—46 minister i London. Har udgivet flere skrifter, hvoraf enkelte af statsøkonomisk indhold. — 2. Oscar Magnus Fredrik B. (1819—1905), sv. militær og statsmand, søn af foreg. Har varetaget diplomatiske hverv i Konstantinopel og Kjøbenhavn og som envoyé i St. Petersburg fremmet sv. handel paa Rusland. Har virket i politik og havt mange tillidshverv. 1865 oberst, 1871 generalmajor, 1872—80 udenrigsminister. I unionspolitiken stillede B. sig afvisende overfor alle norske krav.

Bjørnsund, fiskevær med stort moloanlæg (overslagssum 162 150 kr.) paa nogle smaa øer sydvest for Hustadviken, Frænen herred, Romsdals amt. Der opfiskedes i 1904 321 tusen stykker skrei af 443 fiskere. Ved Nordre B. er fyr med lysvidde 15 og 12½ kvartmil, henholdsvis for hvidt og rødt lys, og lysstyrke 2 360 og 590 normallys. Stedet har postaabneri og dampskibsanløbssted; 425 indb.

Bjørviken, se Kristiania.

B. L., fork. for lat. *baccalaureus legum*, eng. *bachelor of laws*, den laveste grad ved Englands juridiske fakulteter. Ogsaa d. s. s. lat. *benevole lector*, gunstige læser.

Blaa baand er et totalafholdsselskab, der efter eng. forbillede siftedes i Kra. 1882. Efterhaanden oprettedes flere saadanne foreninger, som i 1885 samledes under ét hovedstyre. Det har til formaal paa kristelig grund at modarbeide drukkenskaben og nydelsen af berusende drikke. Som saadanne regner det alene vædsker, der bevislig indeholder over 2 pct. alkohol, en grænse som med hovedstyrets tilladelse kan sættes noget rummeligere for hjemmebrygget øl og hjemmelavede bær- og frugtvine. Selskabet bestod i 1905 af 43 foreninger. Det har nu (1907) 4 250 medlemmer. Kra. lokalforening aabnede 1890 et natteherberge for mænd.

Blaa blomst, «Die blaue Wunderblume», var i gamle tyske eventyr navnet paa en undergjørende blomst, som gjorde den, der fandt den, klartseende og aabenbarede for ham skjulte skatte. Romantikeren Novalis anvendte «den blaa blomst» symbolsk i sin roman «Heinrich von Ofterdingen». Udtrykket er siden gaaet over til at betegne det ideal eller den ideale lykke, mod hvilken romantikernes længsel var rettet, og har dernæst været brugt for at symbolisere selve romantiken.

Blaabogianere, religiøst parti paa Vestlandet, kaldt saa efter en bog af haugianeren P. Amlie, der i 1872 skrev mod den lønnede lægmandsvirksomhed og mod Rosenius' nyevangeliske lære. I modsætning til denne retning vil b. fastholde den ældre haugianismes strenghed i læren om boden og omvendelsen.

Blaabuk, gammelt søndfjordsk yndlingsnavn for de runde, malede øltanker (ølkande med tud paa siden). Naar kjøgemesteren havde læst bordbønnen ved bryllupsbordet, steg «kjeldermanden» op af kjelderlemmen i stuegulvet med den fyldte b. i armen.

Blaabær *(vaccinium myrtillus)*, art af lyngfamilien. Liden, opret, grenet busk med kantede aarsskud, egformede og sagtakkede blade, som falder af mod vinteren. Blomsterne, der er enlige i bladhjørnerne, har krukkeformig, grønlig rød krone. Bærene, som er sorte, blaaduggede og indvendig røde, har foruden i hushold-

---

chevalet ⓕ m, træhest; buk; staffeli.
chevalier ⓔ & ⓕ m, ridder.
chevauchée ⓕ f, inspektionsridt.
chevaucher ⓕ ride; krydses.
chevêche ⓕ f, natugle.
chevelu ⓕ (lang)haaret.
chevelure ⓕ f, haar(vekst); (komet)hale; (rod)trevler, uld.
chever ⓕ slibe hul, konkav.
chevet ⓕ m, hovedgjærde, -pude; korbygning. **épée** ⓕ **de c.** kjephest.
chevêtre ⓕ m, kjævebind; stikbjelke.
cheveu ⓕ m, haar.
cheville ⓕ f, nagle; (fig.) hovedperson; ankel; (pl) (hjorte)takker; fyldekalk. **être en c.** være i mellemhaanden.
cheviller ⓕ bolte, (fast)nagle.
chèvre ⓕ f, gjed; (tekn.) vinde, buk; garnpæler. **chevreau** m, kid; gjedeskind.
chèvrefeuille ⓕ m, kaprifolium.
chevrette ⓕ f, raa(hind); række; trefod; ildbuk.
chevreuil ⓕ m, raabuk.
chevron ⓕ m, (tjeneste)snor. (herald.) sparre; (fiske)leg.
chevronnage ⓕ m, sparreverk.
chevroter ⓕ faa kid; ryste.
chevrotin ⓕ m, moskushjort
chevrotine ⓕ f, dyrehagl.
chew ⓔ tygge; skraa, pece pan.

ningen ogsaa faaet nogen anvendelse i medicinen (se næste artikel).

Blaabær.

Blaabærekstrakt, det vandige og inddampede udtræk af blaabær, bruges tildels mod sukkersyge; tvilsom nytte.

Blaabøger (eng. *blue books*) kaldes efter omslagets farve de trykte dokumenter, som forelægges det engelske parlament. De kan indeholde diplomatiske aktstykker udredninger fra en eller anden gren af forvaltningen, indberetninger fra en kommission, bilag til et af de to huses forhandlinger o. s.v. og afgiver et værdifuldt materiale til belysning af det britiske riges politiske, økonomiske, administrative eller sociale forhold og har ofte international interesse. Siden 1835 har de været at faa i boghandelen. I Frankrige kaldes de tilsvarende publikationer «gule», i Tyskland «hvide», i Østerrige og Spanien «røde» og i Italien «grønne» bøger.

Blaafarve, se Smalte.

Blaafjeld, meget almindeligt navn paa et fjeld, der paa afstand virker blaalig. Eksempelvis nævnes B. (1 290 m.) vest for Svenningdalen, Vefsen herred, Nordland; B. (1 520 m.) paa grænsen mellem Jølster (Søndfjord) og Gloppen (Nordfjord); B. (1 506 m.) syd for Vik i Sogn, paa grænsen mellem Nordre og Søndre Bergenhus amt; B. i Gudbrandsdalen, paa dalens vestside, mellem Sjoa og Vinstra, Nordre Fron herred.

Blaa fjelde, navn paa flere fjeldkjeder. 1. I det sydøstlige Australien (s. d.). 2. I det nordlige Jamaica. 3. En del af Apalachian Mountains i Pennsylvanien (østl. Forenede stater). 4. En høi og lidet kjendt kjede i Oregon (Forenede stater) mellem Columbia og Snake River.

Blaa grotte *(grotta azurra),* Italien, hule med stalaktiter paa nordsiden af øen Capri (Neapel-bugten), 2—3 km. v. f. Marina. Aabningen er 1 m. høi, i baad i rolig sjø kan man ro ind, hvor hvælvet hæver sig 12 m. over vandet, hvis dybde er 15 m. Hulens længde er 54 m., største bredde 34 m. Lysbrydningen giver alt en azurblaa farve. Den allerede i oldtiden kjendte hule blev gjenfundet 1826.

Blaahai *(carcharias glaucus)*, 3—5, optil 7.5 m. lang. Kroppen meget slank, ryggen blaagraa el. mørkeblaa, siderne og bugen lysere, finnerne mørkfarvet, de lange brystfinner næsten sorte. Tænderne trekantede, store og skarpe. B. er en frygtet rovfisk, som ogsaa angriber mennesker (kaldes ogsaa «menneskeæderen»). Den har en meget vid udbredelse, idet den findes saavel i de tropiske og tempererede dele af Atlanterhavet som i det Indiske og Stille ocean samt i Middelhavet. Et enkelt eksemplar fanget lige udenfor Kristiania fæstningsbrygge i 1883.

Blaahorn, flere steder forekommende navn paa spidse, steile fjelde i de søndmørske alper. Eksempelvis nævnes B. (1 506 m.) vest for Sunnelvsfjorden i Stranden herred, Søndmør, B. (1 371 m.) paa sydsiden af Norangsfjorden i Hjørundfjord, Søndmør, og B. i Geiranger, s. f. Maraak.

Blaahval, se Hvaler.

Blaahø, ret almindeligt fjeldnavn i den centrale del af det sydlige Norge, betegner afrundede paa afstand blaaligvirkende fjelde. Eksempelvis nævnes B. i Opdal herred, et af Troldheimens høieste fjelde (1 680 m.), og B. i Dovre herred øst for Fokstuen.

Blaairisk, jernspurv *(accentor modularis)*, eneste hos os levende repræsentant for den til sangernes familie hørende jernspurvslegt *(accentor)*. — Oversiden rustbrun med sorte pletter, hovedet, halsen og brystet mørkegraa, bugen lysegraa, halen mørkebrun, fødderne brungule. Længde 150—160 mm. Findes i hele Europa, hos os helt op til Sydvaranger; lever i naaleskogene, nærer sig af insekter og frø, synger godt. Trækfugl. Redet bygges af mos i granbuske; eggene, 5—6 i antal, blaagrønne, optil vel 20 mm. lange.

Blaaisen, 1 485 m. høit snefjeld, med steile, snebare styrtninger mod nord, nordøst og sydvest, s. f. Sildvik ved Ofotbanen; kan ikke sees fra denne.

Blaakampen, et 1 614 m. høit fjeld straks ø. f. Rondane, Sollien herred, Hedemarkens amt.

Blaakjæft, *sebastes dactylopterus*, art rødfisk el. uer (s.d.).

Blaakjælk el. blaastrubesanger, se Rødstjertslegten.

Blaaklokke, se Klokkefamilien.

Blaaknap, se Kareborrefamilien.

Blaaknude, en slags dobbeltknude, er forvansket af folkesprogets braaknut (af oldn. *bregða, brá*, svinge, flette, sno).

Blaakopiering, metode til reproduktion af tegninger, hvorved originalens sorte linjer paa kopien fremtræder hvide paa blaa grund. B. foregaar ved, at lyset falder gjennem originalen paa derunder anbragt særlig præpareret lysfølsomt papir. Belysningen, som varer fra nogle minutter indtil omtr. 1/2 time, paavirker kun de dele af det præparerede papir, der ikke dækkes af originalens linjer. Efter belysningen udvaskes kopien i vand, hvorved det lysfølsomme stof fjernes fra de ikke belyste linjer, medens de belyste partier bliver blaa. Kopien kan da tørres og uden at tage skade udsættes for lysets indvirkning. Forat kopien skal blive skarp, maa originalen være tegnet med tusch paa gjennemsigtigt papir eller lærred, endvidere maa tegningen presses tæt ned mod det præparerede papir. Man benytter i regelen en kopiramme med forside af glas, hvorpaa lægges først originalen, derefter kopipapiret, saa et stykke filt og endelig en bagklædning, hvorefter det hele spændes sammen. I mangel af dagslys kan man meget godt kopiere ved elektrisk lys. Kopipapiret, alm. hvidt papir, lærred el. l., præpareres før brugen ved overstrygning med en opløsning af f. eks. 12 dele rødt blodludsalt (ferridcyankalium) og 10 dele citronsur jernoksydammoniak i 160 dele vand, eventuelt med tilsætning af gummi, hvorved paastrygningen lettere bliver jevn.

Blaa kors, Det, er navnet paa en i Genève 1877 stiftet forening for at modarbeide alkoholmisbrug. Foreningen, hvis merke er et blaat kors paa hvid bund, paalægger totalafhold som pligt. Den vandt snart international udbredelse og omredigerede 1886 sine 8 grundregler herefter. Den er senere overfløiet af de fra Amerika udgaaede sammenslutninger med samme formaal.

---

chez (f) hos.
chiasse (f) f, (flue)skarn; (metal)skum.
chic (f) m, sving, eleganse; flot, fjong, fiks.
chicane (e) & (f) f, lovtrækkeri, kneb; (e) ogs. vringle; (f) ogs. strid, trætte.
chicaner (f) bruge kneb; chikanere.
chiche (f) kneben, ringe, fattig; karrig. **pois** (m pl) **chiches** slags erter.
chicken (e) kylling.
chickory (e), **chicorée** (f) f, cikorie.
chicot (f) m, stub, stump, splint.
chicoter skjendes.
chien (f) m, hund; (gevær)hane; (adj) haard, gjerrig; dum, ueffen.
chide (e) skjende paa.
chief (e) første, fornemst; hoved(mand), anfører.
chieftain (e) høvding.
chiendent (f) m, kveke; tang; knude.
chier (f) skide.
chiffe (f) f, klud; tyndt tøi, flor.
chiffon (f) m, klud, lap; (pl) damepynt.
chiffonier (e) chiffonière.
chiffonner (f) forkrølle; forjaske; ærgre.
chiffonnier (f) m, kludesamler.
chiffonnière f, kludesamlerske; chiffonière.
chiffre (f) m, (tal)tegn; sum; sifferskrift; (vare)merke; navnetræk.
chiffrer (f) (be)regne; numerere; skrive med lønskrift.

Blaakraake, se Kraakeslegten.

Blåkulla (n. Blaakollen) kaldes i Sverige de fjelde, hvor man troede, at heksene mødtes for at holde fest. Navnet B. om heksenes mødested har sin eg. rod i de gamle forestillinger om trold og uvætter boende i fjerne blaanende fjelde (jfr. eventyrnavnet «Berget det blaa»). Mest bekjendt er B. paa øen Jungfrun i Kalmarsund. I Norge er heksenes mødested (foruden Blaakollen) Lyderhorn ved Bergen, Dovrefjeld, Domen i Finmarken, Hekkenfjeld (d. e. Hekla) paa Island o. fl. I Danmark er mødestedet Hekkenfjeld eller Blocksberg (s. d.), paa Island Vala kirke. De tider, paa hvilke heksene mødtes, var især Valborgsnatten (1 mai), paaske, jonsok og julen. Heksene red til B. paa kosteskaft, sopelimer, bagstefløier, husdyr, ja undertiden paa mennesker, eller de skabte sig om til fugle eller dyr. Ved festen paa B. var djævelen tilstede, og heksene viste ham sin hyldest; der blev holdt orgier med mad og drik, dans og spil og alskens udsvævelser. Troen paa et saadant mødested *(trollaþing)* for troldkvinder møder os allerede i de norrøne fornaldarsagaer, hvor ridtet til mødestedet kaldes *gandreið.* Se Hekse.

Blaakvarts, en blaagraa sandstenslignende kvartsit som optræder i det centrale Norge. Det største felt findes ved Tonsaasen. Den tilhører her kambrium, idet den ligger under olenellusafdelingen. Paa Hardangervidda findes en yngre b., som ligger over dictyonemaskiferen, er altsaa af undersilurisk alder.

Blaaland kaldte de nord. folk i middelalderen Afrika; blaamænd var navn paa negerne; hvor de omtales, berettes der altid om deres overnaturlige styrke og vildhed.

Blaalange el. birkelange, *molva birkelange,* se Lange.

Blaaler, ler af blaagraa farve; det træffes gjerne et stykke under jordoverfladen, hvor luften ikke har kunnet trænge ned. Udsat for luften bliver det brunt eller brunflekket. Farven skriver sig fra jernforbindelser (jernoksydul). Det er som oftest hav-ler, men kan ogsaa være moræne-ler eller ferskvands-ler. Det seige, fine b. kaldes ogsaa «blaalums».

Blaalyng, se Lyngfamilien.

Blaamage *(spinax niger),* se Svarthaa.

Blaa mandag (fridag, som arbeidere tager sig) er eg. betegnelse for mandag i paaskeugen, paa hvilken de katolske kirker behængtes med blaa tepper; denne dag var alm. fridag.

Blaamanden, noksaa hyppig forekommende fjeldnavn. Eksempelvis nævnes: 1. B., mellem Skjerstadfjordens bund og rigsgrænsen, n. f. Sulitelma, i Fauske herred, Nordlands amt. 1 571 m. høi fjeldtop, der stikker op af den ca. 1 norsk kvadratmil store snebræ Blaamandsisen, som strækker sig helt ind mod den svenske grænse. Mod sydvest er en ca. 180 m. steil styrtning, der giver fjeldet dets karakteristiske form. — 2. B. ved Bergen, n. f. (bag) Fløifjeldet, ca. 560 m. høi, uden karakteristisk form. Der fører kjørevei (Fjeldveien) over Fløien ind mod dette fjeld. — 3. B. (Store B.), 1 045 m. høit, vakkert formet fjeld paa søndre Kvaløen, v. f. Tromsø by.

Blaameise, se Meiseslegten.

Blaamusling, se Blaaskjæl.

Blaamyra. 1. Spøgende navn paa havet, «at pløie b.». I Bergens stift ogsaa «storemyri». 2. Ifølge Henrik Wergeland navn paa en myr i Aasnes i Solør, hvor Gahn led nederlag i 1808 (slaget ved Trangen), besunget af Wergeland i en folkevise 1832, «Blaamyra, ballade...»: stedet antages at være Stensmyren. — Blaamyr bruges (ifølge Ross' ordbog) i Telemarken om en «stor, næsten planteløs og sort sump».

Blaane. Forskjellige blaa farvepulvere bruges til at give hvidt tøi, garn, papir, sukker m. m. et blaaligt skjær. Som oftest har disse stoffe en gulagtig tone, som dækkes af den blaalige. Ved ovennævnte gjenstande bruges mest ultramarin (s. d.).

Blaa Nil, se Nilen.

Blaar, se Stry. — Kaste en b. i øinene indeholder en forvanskning af t. *Bleer, Plärr,* øienforblændelse, taage for øinene. Talemaaden har sin oprindelse i de narkotiske dampe, som spillede en saa fremtrædende rolle i middelalderens hekseri og aandebesvergelse.

Blaaregn *(wistaria sinensis),* almindelig kaldt *glycine,* en i Kina og Mongoliet hjemmehørende busk af de erteblomstredes familie med uligefinnede blade og store, blaa blomster i hængende klaser, der i form minder om guldregnens. B. har slyngende stængler og er en meget smuk espalierplante.

Blaaræv, en varietet af fjeldræven (se Ræve), som i modsætning til den alm. form ikke bliver hvid om vinteren, men hvis pels det hele aar er graabrun med blaa glans.

Blaaskavlen, et 1 773 m. høit fjeld ø. f. Aurlandsfjorden i Sogn, hvis top er bedækket med evig sne (se derhos Higravstinderne).

Blaaskjeg, ridder (fr. *chevalier Barbe-Bleu*), helten i et fr. eventyr (fortalt af Perrault). B. var meget rig, men hæslig med stort blaat skjeg. Han dræbte seks hustruer efter hverandre, da de trods hans forbud betraadte et hemmeligt værelse. Han skulde netop dræbe den syvende, da han overraskedes af hendes tre brødre, som dræbte ham og bemægtigede sig hans skatte.

Blaaskjæl *(mytilus edulis).* De to skal lige sterkt hvælvet, næsten trekantede, med den tilspidsede «navle» siddende ved forenden. Farven blaa eller brunsort, paa den indvendige side blaahvid. Lever i det nordlige Atlanterhav, fra Ishavet til Middelhavet. Meget talrig langs hele vor kyst; sidder fastheftet paa fjeldbunden, stene, pæle o. l. tæt under overfladen. Foden lang, orangegul, indeholder en kjertel (byssuskjertel), ved hvis sekret dyret fastheftes til underlaget. Anvendes saavel til føde som til agn. Naar de lever i stillestaaende, bedærvet vand, kan der afleires giftige stoffe i deres lever. (Indre bygning se Muslinger.)

Blaasot *(morbus coeruleus),* en sterk blaafarvning (cyanose, s. d.) af huden og slimhinderne, der forekommer ved visse hjertefeil, specielt ved forsnævring af lungepulsaaren, hvorved det venøse blods afløb fra høire hjertehalvdel hindres, og blodet derfor opdæmmes i høire hjertehalvdel og i blodaarerne og haarkarnettet. Er som oftest medfødt.

Blaaspol, se Asp.

Blaastaal el. blaaskaar, hannen af *labrus mixtus,* se Læbefisk.

Blaasten, d. s. s. kobbervitriol.

Blaastjerne *(aster tripolium),* se Aster.

---

chignon ⓔ & ⓕ m, nakkehaar, chignon.
chilblain ⓔ frostbyld.
child ⓔ barn. **childbed** barselseng.
childermas-day ⓔ barnedagen (28 decbr.).
childhood ⓔ barndom.
childish ⓔ barnagtig.
childlike ⓔ barnlig.
chiliad ⓔ (aar)tusende.
chill ⓔ kjølig; frysende; nedslagen; kulde(gysning); kjølne, (fig.) nedslaa.
chilliness ⓔ kulsing; kjølighed.
chilly ⓔ kjølig; kuldskjær.
chimb ⓔ lagg (paa tønde).
chime ⓔ kiming, klokkespil; stemme sammen, kime; lagg.
chimera ⓔ, **chimère** ⓕ f, kimære.
chimerical ⓔ, **chimérique** ⓕ fantastisk.
chimie ⓕ f, kemi. **chimique** kemisk. **chimiste** m. kemiker.
chimney ⓔ skorsten.
china ⓔ porcellæn. **China ink** tusch.
chinch ⓔ væggelus.
chinche ⓕ f, stinkdyr.
chincough ⓔ kighoste.
chine ⓔ rygben; hugge op i rygbenet.
chinoiserie ⓕ f, (kinesisk) nips.
chink ⓔ sprække (subst. og vb.), klirre.
chint(z) ⓔ (møbel)sirts.
chiourme ⓕ m, galeislaver.

Blaastrubesanger el. blaakjælk, se Rødstjertslegten.

Blaastrømpe, spottende benævnelse paa kvinder, der giver sig af med litterær virksomhed, stammer fra et lærd selskab af begge kjøn, som opr. stiftedes i Venedig (under navnet «Dela calza»), kom til Paris 1590, til England 1780. Spotnavnet har nu omtr. tabt sin kurs, da antallet af forfatterinder er tiltaget saa sterkt, at denne virksomhed ikke længer kan ansees som ualmindelig for kvinder.

Blaasymre, se Anemone.

Blaasyre, d. s. s. cyanvandstof, se Cyan.

Blaasølv, d. s. s. sølvglans (s. d.).

Blaataarn, det gamle Kjøbenhavns slots hovedtaarn, stod nær ved Kristiansborg. Paa den egentlige taarnbygning, som oprindelig havde blytag, deraf navnet B., satte Kristian IV et høit kobbertækket spir, prydet med tre forgyldte kroner. I den skikkelse er B. kjendt fra billeder. B., der fra gammel tid var fangetaarn, er bekjendt især fra Leonora Christina Ulfeldts livstragedie (s. d.). B. blev nedrevet 1732 sammen med resten af slottet for at give plads for Kristiansborg.

Blaataarn.

Blaat blod, om fornem byrd, stammer antagelig fra Spanien paa maurernes tid, da man ved *sangre azul* betegnede den blonde vestgotiske adel med gjennemsigtig hud i modsætning til de mørke maurer.

Blaatræ, se Kampesche.

Blaavandshuk er Jyllands vestpunkt, det skarpe hjørne, hvor kysten dreier fra nord. B. dækkes af lave klitter, men har en grundvold af fast sandsten og modstaar derfor godt havet. Indenfor pynten er i 1901 opført et fyrtaarn, 40 m. høit, der lyser 5 mil ud over det farlige Horns rev. Her er redningsstation.

Blaaveis, se Anemone.

Blacas d'Aulps *[blakadå'p]*, Pierre Louis Jean Casimir, hertug af (1771—1839), fr. diplomat. Under revolutionen ivrig royalist. Emigrant. 1814 Ludvig XVIII's husminister; bærer hovedansvaret for mange feilgreb. Senere benyttet som diplomat i Rom og Neapel. Negtede 1830 at aflægge ed til Ludvig Filip. Fulgte Karl X i landflygtighed.

Blache, Christian Vigilius (1838—), d. maler, titulær professor. B. er sjømaler og anseet for sin ædruelige, nøiagtige gjengivelse af vandet og luften; hans billeder indeholder ofte en livfuld begivenhed.

Black *[blæk]*, Adam (1784—1874), skotsk politiker og forlægger, grundlagde sit forlag i Edinburgh sammen med broderen Charles B. (1807), overtog 1827 forlaget af «Encyclopædia Britannica» (s. d.) og har bl. a. Walter Scotts verker paa forlag. 1891 flyttedes forlaget til London.

Black *[blæk]*, Greene V. (1836—), amer. læge og tandlæge, bl. a. bekjendt ved verker om tændernes anatomi, om tandhulernes præparering for indlægning af metalplomber og om det saakaldte plomberingsamalgam. Bestyrer tandlægeafdelingen ved Northwestern university i Chicago.

Black *[blæk]*, Joseph (1728—99), skotsk kemiker, 1756—66 professor i anatomi og kemi i Glasgow, derefter i Edinburgh. B. var en fremragende kemiker, der udførte betydningsfulde undersøgelser over luftarterne, især over kulsyren og dennes forbindelser. Opdagede 1762 den «latente varme».

Black *[blæk]*, William (1841—98), skotsk forfatter, en tid journalist, behandlede i sine romaner ofte emner fra Skotland, slog igjennem med «A daughter of Heth» (1871) og befæstede straks sin popularitet med «The strange adventures of a Phaeton» og «A princess of Thule». Af hans senere talrige og afholdte bøger kan nævnes: «Madcap Violet», «Macleod of Dare», «White wings», «Sunrise», «White heather»,. «Donald Ross of Heimra».

Black-and-tan *[blæk ən tæn]*, terrier, se Hunderacer.

Black and white *[blæk ən wai't]*, illustreret eng. ugeblad, grundet 1891, særlig bekjendt ved sit billedstof. Blandt dets medarbeidere findes mænd som Herkomer og Max Cooper; af dets litterære medarbeidere kan nævnes A. C. Swinburne, Bret Harte, Kipling, Stevenson, nordmanden Brækstad o. m. a.

Black bass *[blæk]*, se Lakseabor.

Blackburn *[blæ'kbən]*, England, fabrikby i Lancashire, indenfor Preston, ved Darwen, tilløb fra s. til Ribble, og ved Aire-kanalen mellem Leeds og Preston, 130 000 indb. B. ligger paa det store kulfelt v. f. det Penninske aasdrag og har betydelig bomuldsvævning.

Blackburne *[blæ'kbən]*, James Harry (1842—), eng. schakspiller, der siden 1860-aarene har udmerket sig i talrige turneringer; især kjendt for sine blindspil, hvor kun Pillsbury (s. d.) er hans mester.

Blackfeet-indianere *[blækfīt-]*, algonkinstamme mellem øvre Missouri og Saskatchewan paa begge sider af den kanad.-amer. grænse. Af understammerne Kena og Piegan lever endnu omtr. 2 000 i Montana (Blackfeet Agency), noget flere i Kanada.

Blackfeet-indianer.

---

chip ⓔ flise (sig) op; spaan; (pl. slang) mynt.
chiper ⓕ barke; kvarte.
chipie ⓕ f, snerpe.
chipolata ⓕ f, ragout med løg.
chipoter ⓕ prute; skjendes.
chique ⓕ f, skraa(tobak); sandloppe.
chiquenande ⓕ f, knips paa næsen.
chiquer ⓕ skraa; æde.
chiquet ⓕ m, stykke, taar.
chiqueter ⓕ kradse (uld); marmorere.
chiragra ⓔ, **chiragre** ⓕ f, gigt i hænderne.
chiromancie ⓕ f, **chiromancy** ⓔ kiromantik, haandspaadom.
chirp ⓔ kvidre; kvidder.
chirurgien ⓕ m, kirurg.
chisel ⓔ meisel; meisle.
chit ⓔ spire; unge; brev, billet.
chitchat ⓔ passiar.
chitterlings kallun.
chiure ⓕ f, flueskarn.
chivalrous ⓔ ridderlig. **chivalry** ridderskab, -lighed.
chlorose ⓕ f, **chlorosis** ⓔ blegsot.
choc ⓕ m, (sammen)stød; angreb, indhug.
chock ⓔ kile, klods.
chocolat ⓕ m, **chocolate** ⓔ chokolade.
chœur ⓕ m, kor; korsang.
choice ⓔ valg; (fig.) kjerne, blomst; udsøgt. **choiceness** udsøgthed.
choir ⓔ kor.

Black Hills *[blæk hilz]*, «de sorte aaser», Nordamerika, mellem Cheyenne (Belle Fourche) og dens tilløb South Fork, mellem South Dakota og Wyoming, markerede, skogklædte, maleriske fjelde, som hæver sig indtil 2 350 m. (Harney Peak) op fra sletten. Rige guld- (og sølv)miner opdagedes 1874.

Blackie *[blæ'ki]*, John Stuart (1809—95), skotsk digter og filolog, f. i Glasgow, studerede i Skotland, senere i Tyskland og Italien; 1841 professor i Aberdeen, 1852 i Edinburgh. 1882 opgav han sin stilling. Skrev digte, oversatte Goethes «Faust», Aischylos, «Iliaden»; forfattede talrige filologiske verker; kjæmpede for skotsk nationalitet og fik oprettet en lærestol i keltisk i Edinburgh.

Blackmore *[blæ'kmåə]*, Richard Doddridge (1825—1900), eng. forfatter, vandt efter nogen famlen ry med den fine roman «Lorna Doone» (1869), der har opnaaet stor popularitet. Blandt hans øvrige fortællinger er «The maid of Sker», «Christowell», «Perlycross».

Black Mountains *[blæk mau'ntinz]*, Nordamerika, den høieste del af Blue Ridge, som igjen er en af fjeldgrupperne i de Apalachiske bjerge (s. d.). I B. M., som hæver sig i Nord Carolina henimod grænsen af Tennessee, naar de Apalachiske bjerge sin største høide, 2 044 m., Mount Mitchell.

Blackpool *[blæ'kpūl]*, England, havneby og badested i Lancashire ved den Irske sjø, 47 000 indb.

Black River *[blæk ri'və]*, navn paa flere elve i Nordamerika. B. R. i staten New York munder i Ontariosjøen noget s. f. St. Lawrence-elvens udløb af sjøen. Den har et kort, men stridt og vandrigt løb. B. R. i staten Arkansas er et tilløb til White River, som munder i Mississippi ovenfor elven Arkansas.

Blackrock *[blæk-råk]*, Irland, by ved den s. bred af Dublinbugten, 11 km. udenfor Dublin, 9 000 indb.

Blackstad, Johan (1832—1904), n. jurist, var fra 1874—83 amtmand i Finmarken, stortingsmand fra 1880—85, blev 1889 udnævnt til lagmand og forrettede fra 1891 til sin død med en kort afbrydelse som rigsadvokat (indtil 1901 kst.). B. indlagde sig navnlig stor fortjeneste ved den maade, hvorpaa han satte juryloven ud i livet som lagmand, en stilling, hvortil han ved sin praktiske dygtighed, udprægede sunde sans og fremragende evne som retsadministrator var fortrinlig skikket.

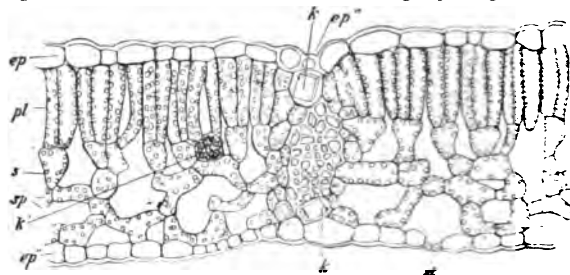
Blackstone *[blæ'kstōn]*, William (1723—80), eng. jurist, forfatter af det betydningsfulde, endnu uundværlige verk «Commentaries on the laws of England», hvis udgivelse afsluttedes 1768 (og senere er kommet i mangfoldige udgaver og bearbeidelser).

Blackwater *[blæ'kwåtə]*. 1. England, elv i Essex, mundingen, det fjordlignende elvegab, 30 km. n. f. Themsens, er bekjendt for sine østers. 2. Irland, største elv i syd, fra fjeldene i Kerry østover gjennem Cork og Waterford, hvor den bøier mod s. og danner Youghal Bai. 160 km. lang.

Blackwell *[blæ'kwəl]*, Elizabeth (1821—), eng.-amer. læge, f. i Bristol. Studerede under mange vanskeligheder medicin i Amerika og er den første kvinde, som har faaet diplom som læge i de Forenede stater. Praktiserede i New York, hvor hun oprettede et hospital. Vendte tilbage til England og bosatte sig 1868 i London.

Blackwood *[blæ'kwud]*, William (1776—1834), grundede 1804 en boghandel i Edinburgh og startede 1817 «Blackwood's magazine», som han selv ledede. — Sønnen John B. (1818—79) overtog 1840 ledelsen af forlagets afdeling i London, «B. & sons», og blev 1845 udgiver af «Blackwood's magazine»; kjendt som George Eliots forlægger.

Blad, en af plantens fire grundorganer. Hos de lavere planter, alger, sop og en del moser, er der ingen virkelige b., medens de øvrige planter besidder saadanne. B. udgaar fra stængelen og har i modsætning til denne kun en begrænset vekst. Med b. mener man i alm. tale løv-b. — Ydre bygning. B. kan bestaa af: 1. b.-fod. 2. b.-stilk og 3. b.-plade. B.-foden er den nederste med stængelen forbundne del, der kan være svagt udpræget eller uddannet som b.-skede, f. eks. hos græs og de skjermblomstrede; i andre tilfælde er den udviklet i form af to smaa, frie b., aksel-b., som sidder et paa hver side af b.-stilkens grund (f. eks. ert), og ofte med særlige funktioner, især den at beskytte de unge anlæg i knoppen. B.-stilken kan mangle, og b. kaldes da siddende. B.-pladen er gjerne tynd og flad med en udpræget over- og underside, hvilket sidste viser sig tydeligst i den

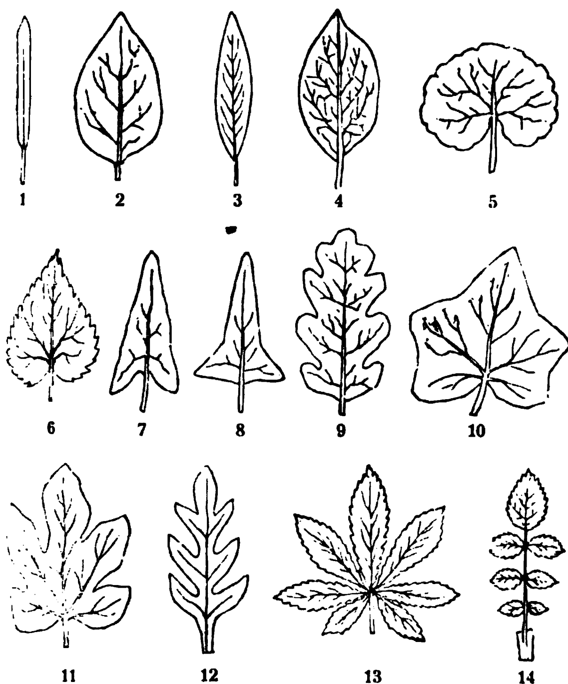
Tversnit af et løvblad.
ep hudvæv, st spalteaabning, pl palissadevæv, sp svampvæv.

anatomiske bygning (se nedenfor). Kun hos de kantstillede (f. eks. iris) og lodrette b. (siv) er der ingen forskjel paa de to sider, som i disse tilfælde bliver ligelig belyst, medens de b., som i skraastilling eller vandret gaar ud fra stængelen, faar en meget forskjellig belysning paa de to flader. B.-pladen er forsynet med nerver, som tilføres den fra stængelen. Disse, som viser sig tydeligst paa b.s underside, har et forskjelligt løb i b., hvorefter dette kaldes ligenervet (græs), naar nerverne er parallele indbyrdes og med b.-randen og først nærmer sig hinanden mod b.s spids. Er b. kort i forhold til bredden, vil denne type gaa over i den buenervede (konval). Haandnervet er b., naar flere (oftest 3, 5, 7, 9) omtrent lige sterke nerver fra b.-pladens grund løber ud i denne i divergerende retning (f. eks. løn), medens det fjærnervede b. har en sterk midtnerve, hvorfra de øvrige nerver udgaar som sidenerver (ek). Af de med b. udstyrede planter er det kun hos levermoserne, at disse mangler nerver. — Af det store antal b.-former skal her kun nævnes nogle af de almindeligste (se figurerne): linjeformet (1), egformet (2), lancetformet (3), ovalt (4), nyreformet (5), hjerteformet (6), pilformet (7), spydformet (8). B.-randen kan være he

---

choir Ⓕ falde.
choisir Ⓕ (ud)vælge, kaare. **choix** m, (ud)valg.
choke Ⓔ artiskokstol; kvæle(s); tilstoppe; stanse, staa fast. **c.-pear** sur pære; stikpille. **choker** kvæler; stram halsdug.
choler Ⓔ galde; vrede.
cholérique Ⓕ m, kolerapatient.
chômage Ⓕ m, høitideligholdelse; hviletid; arbeidsstansning.
chômer Ⓕ feriere; gaa ledig; streike; ligge brak; feire.
choose Ⓔ vælge.
chop Ⓔ hakke (op); springe om; afhugget stykke, kotelet; spræk; kjæve, kjæft.
chope Ⓕ f, krus. **chopine** f, halvflaske, -liter. **chopinette** f, pægl.
chopper Ⓕ snuble.
chopping Ⓔ stor og lubben; springende (om vind). **c.-block** huggestabbe.
choquer Ⓕ støde; fornærme.
choral Ⓔ & Ⓕ kor-.
chord Ⓔ streng; akkord; (geom.) korde; sætte strenge paa.
chorégraphe Ⓕ m, balletmester.
chorion Ⓔ fosterhinde.
choriste Ⓕ m, **chorister** Ⓔ korsanger.
chorographer Ⓔ karttegner
chorus Ⓔ & Ⓕ m, kor.
chose Ⓕ f, ting, sag.
chou Ⓕ m, kaal; sløife, roset
chouart Ⓕ m, slørugle.
choucas Ⓕ m, kaie.
choucroute Ⓕ f, surkaal.

eller indskaaret. Efter indskjæringernes dybde og b.-afsnittenes natur kaldes b. tandet eller takket (5 og 6), lappet (grunde indsnit, brede afsnit, 9 og 10), fliget, naar indsnittene naar over halvveis ind i b.-pladen (11), delt, naar de naar næsten helt ind (12), sammensat, naar indsnittene deler b. i smaa-b., f. eks. hestekastanje (koblet b., 13) og rose (finnet b., 14). Som alm. regel kan siges, at de indskaarne b. tilhører de tofrøbladede og bregnerne, medens moser, naaletrær og de énfrøbladede (oftest) har hele b. — Indre bygning (se figuren). B. har 1. yderst et hudvæv, som begrænser og beskytter det udadtil, væsentlig mod sterk fordampning, 2. grundvæv, «b.-kjød», som danner b.s

Blad: 1. Linjeformet. 2. Egformet. 3. Lancetformet. 4. Ovalt. 5. Nyreformet. 6. Hjerteformet. 7. Pilformet. 8. Spydformet. 9. Fjærlappet. 10. Haandlappet. 11. Haandfliget. 12. Fjærdelt. 13. Syvkoblet. 14. Uligefinnet.

masse, og hvori 3. ledningsvævet, som «nerver», karstrenge (s. d.), har sit forløb. Hudvævet bestaar af ét cellelag, yderst dækket af kutikula, mangler b.-grønt og har spalteaabninger (s. d.), i størst mængde dog paa b.s underside. I grundvævet kan man oftest udskille dels cylindriske, langstrakte celler, som staar vinkelret og tæt sammen mod b.-oversidens hud og danner det saakaldte palissadevæv, dels afrundede eller uregelmæssige celler med luftrum mellem sig; disse danner det porøse svampvæv, som grænser op til undersidens hud. Begge væv har b.-grøntkorn, palissadevævet dog flest; heraf kommer det, at b. oftest er blegere paa under- end paa oversiden.

Palissadevævet er det væsentlige sæde for kulsyreassimilationen (s. d.). Luftens kulsyre tilføres palissadecellerne hovedsagelig fra svampvævets luftrum, som gjennem spalteaabningerne staar i direkte forbindelse med den ydre luft. De organiske stoffe, som ved kulsyreassimilationen opstaar i palissadevævet, ledes fra dette gjennem svampvævet til karstrengene og med dem videre rundt i plantelegemet. Svampvævet staar fortrinsvis i aandedrættets og fordampningens tjeneste. Foruden løv-b. hører der til planteskuddet ogsaa: lav-b., høi-b. og blomstens forskjellige b. (se disse art.), der dog, som i nyere tid (Goebel) paavist, kun er omformede (metamorfoserede) løv-b.

Blad, den skjærende del af forskjellige slags verktøi (knivblad, sagblad o. s. v.), navnlig hvis denne del er tynd og flad. Ogsaa i almindelighed en tynd plade af træ, metal el. l. (bladguld, bladsølv o. s. v.).

Blad, Vandrende, se Vandrende blad.

Bladar, arlignende merker, som fremkommer paa trææagtige planters grene, naar bladene fældes.

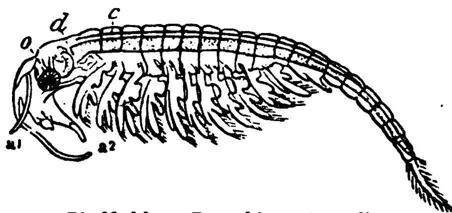
Bladbiller *(chrysomelidæ)*, ogsaa kaldt løvbiller eller guldbiller, smaa biller med kort og hvælvet, oval indtil næsten halvkugleformet krop, somoftest skinnende metalfarvet. Lever baade som larver og som fuldt udviklede paa trær, buske eller urter, hvis blade de ofte skeletterer aldeles. Eksempelvis nævnes poppelløvbillen *(lina populi)* paa poppel og asp, den blaa og den grønne oreløvbille *(agelastica alni* og *lina ænea)* paa or, heggens løvbille *(gonioctena pallida)* paa heg, pilens løvbille *(phyllodecta vitellinæ)* paa pilearter o. s. v. Herhen hører ogsaa den berygtede amerikanske koloradobille (s. d.) eller potetbille, de for baade land- og havebrug skadelige jordlopper (s. d.), de eiendommelig formede skjoldbiller *(cassida)* og lønhoveder *(cryptocephalus)*, samt sivbukkene *(donacia)*, der lever paa vandplanter.

Bladfod, se Blad.

Bladformer, se Blad.

Bladfæste, det sted paa stængelen, hvorfra bladet udgaar.

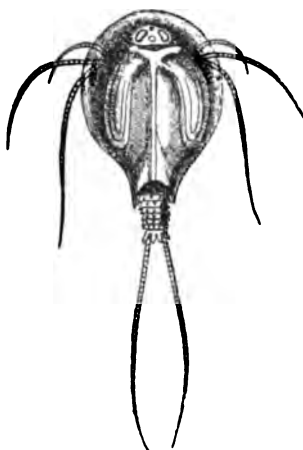
Bladfødder *(phyllopoda)*, en orden af smaakrebs; for det meste dyr paa nogle cm.s længde, hvis krop bestaar af talrige segmenter. Hovedet bærer et par sideøine, et pandeøie, to par følehorn samt svagt udviklede munddele. Hvert kropsled bærer et par bløde, bladlignende lemmer, som samtidig tjener som gjeller og fødder; bevægelsen halvt svømmende, halvt krybende. Legemets bagerste led lemmeløse. — B. lever for det meste i damme og smaa pytter, forekommer ikke i havet. Deres eg er istand til at taale indtørring uden at tabe sin evne til udvikling. Formeringen er ofte parthenogenetisk. — Hertil hører tre slegter: 1. Slegten *branchipus* med nøgen krop uden

Bladfødder: *Branchipus stagnalis.*
o øie; d tarm; c hjerte; a^1—a^2 første og andet par følehorn.

chouette (f) f, ugle.
chou-fleur (f) m, blomkaal.
chouflíquer (f) fuske.
chough (e) alpekraake.
chouquet (f) m, (sjøudtr.) æselhoved.
chou-navet (f) m, kaalrod. **c.-rave** m, kaalrabi.
chouriner (f) dolke. **chourineur** m, rakker.
choyer (f) verne om; dægge for.
chrème (f) m, salveolje. **chrémeau** m, daabslue.
chrétien (f) (m), kristen, kristelig. **chrétienté** f, kristenhed.
chrism (e) den hellige olje. **chrismation** salving.
Christ (e) & (f) m, Kristus.
christen (e) døbe. **christening** daab.
Christian (e) kristen, kristelig. **C. name** døbenavn.
christianiser (f), **christianize** (e) kristne.
christianisme (f) m, **christianity** (e) kristendom.
Christmas (e) jul.
chromate (e) & (f) m, kromsurt salt.
chromatic (e), **chromatique** (f) farve-; (mus.) kromatisk.
chromo(lithographie) (f) m (f), farve-, oljetryk.
chronic(al) (e), **chronique** (f) kronisk; (f) ogs. f krønike; (scandaleuse) sladderhistorie; by-, dagsnyt (i avis).
chronicle (e) krønike; nedskrive, optegne.

ethvert skjold; 10—12 par lemmer og lang rund hale. *B. stagnalis,* 1—2 cm. lang, i bække og pytter. 2. Slegten *apus* med bredt rygskjold, som dækker størsteparten af den sterkt fladtrykte krop. 3. Slegten *estheria* med toklappet skjold, som helt omslutter det fra side til anden sammentrykte legeme; danner overgangen til d a p h n i e r n e s orden (s. d.).

Bladfødder: *Apus cancriformis.*

Bladgrønt, klorofyl, det farvestof, som giver planterne deres grønne farve. Den væsentlige bestanddel af b. er det grønne farvestof, det egentlige b., men foruden dette er der altid ogsaa et eller flere gule farvestoffe tilstede. B. findes hos alle planter undtagen soppene; det er næsten altid bundet til bestemt formede protoplasmatiske legemer, bladgrøntlegemer (s. d.). En nødvendig betingelse for b.s dannelse er lyset; udelukkes dette, dannes kun de gule farvestoffe, noget som let kan iagttages paa planter, som vokser i mørke. Mangler der planten jern, bliver den ogsaa gulagtig, da b. ikke kan opstaa uden dette stof.

Bladgrønt-, klorofyl-legemer er farvelegemer, som bestaar af en protoplasmatisk grundmasse og af farvestoffet bladgrønt. De er oftest saakaldte bladgrøntk o r n, d. e. runde seet fra fladen, linseformede seet fra siden. Kun hos en del alger og nogle levermoser har de andre former, som plader, baand, stjerneformede legemer etc. B. formerer sig ved tvedeling, men opstaar fra først af af farveløse protoplasmalegemer (leukoplaster), som er tilstede i meget unge plantedele (i kimen) eller i organer, som er ubelyst, f. eks. potetknolden; først ved lysets tilgang sker omdannelsen til b., idet der da opstaar bladgrønt i leukoplasterne. I b. foregaar kulsyreassimilationen (s. d.), ved denne dannes der organisk stof, som krystalliserer ud som stivelsekorn i b. — Der er flere eksempler paa, at b. kan have afvigende farver. Hos talrige alger er saaledes bladgrøntet skjult af andre farvestoffe, saaledes hos rødalgerne af et rødt, hos brunalgerne af et brunt og hos de blaagrønne alger af et blaagrønt farvestof. Hos endel gulbladede varieteter af blomsterplanter, f. eks. hyld, er de gule farvestoffe i b. tilstede i større mængder end det grønne og præger bladenes farve. Under frugters modning kan der dannes andre farvestoffe i bladgrønt-kornene, f. eks. det røde; et udmerket eks. herpaa er nypen, som i ung tilstand er grøn, men ved modningen bliver rød.

Bladguld, b l a d s ø l v er de meget tynde (ca. 0.0001 mm. tykke) guld- og sølvplader, der bruges til forgyldning og forsølvning. Metallet behandles først med hammer og valser, og tilsidst hamres det mellem lag af guldslagerhud, der er et præparat af oksens blindtarm. Af tambak og tin fremstilles uegte bladguld og -sølv. Indpakningen sker i smaa bøger af silkepapir, deraf navnet b o g g u l d. Affaldet rives ud til metalliske farver.

Bladhvepse *(tenthredinidæ)* skiller sig fra alle andre hvepse ved, at bagkroppen ikke er stilket, men sammenvokset i hele sin bredde med brystsstykket. Hunnerne har en læggebrod, hvormed gjøres huller i blade, stængler eller grene for eglægningen. Larverne lever som oftest først paa bladene og ligner sommerfugllarver, men har indtil 22 fødder og kun ét punktøie paa hver side af hovedet. Talrige arter, hvoraf flere skadelige; for skogen har særlig b a r h v e p s e n e (s. d.) betydning.

Bladkaal, se K a a l.

Bladkjød, se B l a d.

Bladklatrere benævnes en del med svage stængler udstyrede planter, der kan «klatre» i høiden ved hjælp af følsomme gribetraade, som udgaar fra bladspidsen. Eks.: vikker og erter.

Bladkrebs, se B j ø r n e k r e b s.

Bladleie, bladets leie i knoppen. B. kan være f l a d t udbredt som hos vidjerne, s a m m e n l a g t, naar bladets to halvdele er klappet sammen om midtnerven som permerne paa en bog (lind), f o l d e t som hos marikaabe og rhabarber, i n d r u l l e t, naar, som hos poppel, bladrandene er rullet ind mod den konkave oversides midte, t i l b a g e r u l l e t, naar de er rullet mod undersidens midte *(azalea)*, s p i r a l f o r m i g i n d r u l l e t som hos bregner o. s. v. I sammensatte og dybt indskaarne blade dækker de smaa afsnit hinanden paa bestemt maade. Knoppens forskjellige blade dækker desuden hinanden og bøier sig beskyttende over stængelspidsen. Se ogsaa artikelen K n o p l e i e.

Bladlopper *(psyllidæ)* ligner smaa cikader, men er i virkeligheden nærmest beslegtede med bladlus. Nogle af dem, f. eks. p æ r e s u g e r e n *(psylla piricola)*, afgiver «honningdug» ganske som virkelige bladlus, og nogle danner galler. De er vingede. Hos os gjør navnlig æ b l e s u g e r e n *(psylla mali)* skade paa æbletrær ved i massevis at udsuge roden af blomsterstilkene, saa at blomsterne visner bort.

Bladlus *(aphidæ)*, vingede eller uvingede, tyndhudede plantelus, der med sit sugerør suger saft af planterne og i form af flydende ekskrementer udsprøiter den saakaldte «honningdug», som paa grund af sin søde smag med begjærlighed suges af myrerne. Formerer sig parthenogenetisk generation efter generation sommeren igjennem; først om høsten fremkommer hanner og hunner, hvilke sidste efter befrugtningen lægger overvintrende eg, der udklækkes om vaaren til levendefødende «ammer». De fleste planter har sine bladlusarter. Navnlig i tørre og varme somre formerer b. sig sterkt og kan gjøre betydelig skade baade i mark og have, ligesom de er et besværligt utøi paa forskjellige potteplanter.

Bladlusløve, larven til guldøiet *(chrysopa)*, se G u l d ø i e.

Bladmave, se D r ø v t y g g e r e.

Bladmaveforstoppelse, forstoppelse (hindring af indholdets passage) i bladmaven hos kvæget.

Bladmosaik (bot.) kaldes en eiendommelig anordning af et skuds blade, hvorved disse, tiltrods for at de er

---

chronicler ⓔ, **chroniqueur** ⓕ m, krønikeskriver; optegner; ⓕ ogs. referent, reporter.
chrysalide ⓕ f, **chrysalis** ⓔ puppe.
chub ⓔ orbuk.
chubby ⓔ (tyk og) lubben.
chuchoter ⓕ hviske.
chuck ⓔ klukke; slaa let; kluk; snut (kjæleord); klap.
chuckle ⓔ klukke; kjæle; klukkende latter. **c.-head** tykhoved, dumrian.
chuffy ⓔ pluskindet.
chum ⓔ kamerat, kontubernal; dele værelse.
chump ⓔ trækløds, kubbe.
church ⓔ kirke.
churl ⓔ bonde(slamp), tølper.
churlish bondsk, tølperagtig.
churn ⓔ kjerne (sb og vb).
churr-worm ⓔ jordkrebs.
chut ⓕ hys, tys! m, hyssen.
chute ⓕ f, fald; fiasko.
chuter ⓕ gjøre fiasko; hysse (ad).
chyle ⓔ & ⓕ m, næringssaft.
chyme ⓔ & ⓕ m, mavevelling.
ci ⓕ her.
cible ⓕ f, skive.
ciboule(tte) ⓕ f, chalotte-(purre-)løg.
cicatrice ⓔ & ⓕ f, **cicatrix** ⓔ ar.
cicérole ⓕ f, slags graa erter.
cicindelle ⓕ f, sandbille.
cider — ⓣ Cider, Obstwein m — ⓔ cider — ⓕ cidre m.
ci-devant ⓕ foran(staaende), tidligere, forhen(værende).

uligestore og sidder i forskjellig høide paa stængelen, dog kan blive belyst paa samme maade. De smaa blade udnytter mellemrummene mellem de større, hvorved der dannes en ofte rosetlignende flade. Udmerkede eksempler paa b. byder bøk, alm, løn og urternes bladrosetter.

Bladmoser *(musci frondosi)*, den ene af de to klasser, hvori moserne deles. De har oftest opret stængel, som er ens udviklet paa alle sider, og udelte, gjerne med tydelig midtnerve udstyrede blade. De stilkede sporehuse, som i spidsen bærer en hætte, er kapselagtige og aabner sig i regelen ved et laag. — Flere tusen arter, udbredt over hele jorden og paa de forskjelligste lokaliteter.

Bladnerver, se Blad.

Bladplade, se Blad.

Bladplanter, gartnerisk betegnelse for saadanne prydplanter, der dyrkes alene eller fortrinsvis for løvets skyld. Mange b. er fortrinlige til dekorationsplanter i vore værelser, saaledes flere palme- og bregnearter, aralia-, aspidistra-, begonia-arter, cissus, drageblodstræ, monstera, caladium o. s. v. Andre finder anvendelse i haver og sammenstilles ofte til «bladgrupper», hvor tillige bladenes farver bidrager til en smuk og eiendommelig virkning; her kan nævnes canna, ricinus, melde, beter, bergknap, tagløg, dimorphantus og musa.

Bladpude, et hos nogle planter paa overgangen mellem bladstilken og stængelen opsvulmet parti. Hos stikkelsbærbusken er der paa b. en oftest grenet torn.

Bladrosetter er meget kortleddede skud, med en straaleformig anordning af bladene. I b. sidder de største blade yderst, hvorpaa bladene aftager i størrelse mod rosettens midtpunkt, hvor stængelspidsen er. Ved denne ordning opnaaes, at alle blade bliver belyst. De vakreste rosetter dannes af stilkløse blade, eks. løvetand, kjæmpe. B. er meget almindelige hos fjeldplanterne.

Bladrødt, det røde farvestof, som om høsten farver mange trærs og buskes løv (f. eks. vildvin). B. anvendes desuden som fællesbenævnelse for kronbladenes røde og blaa farver *(anthocyan)*. Som b. regnes ogsaa den røde farve paa undersiden af mange planters blade, f. eks. vandlilje, alpefiol. B. er hidtil kun lidet studeret.

Bladskede, se Blad.

Bladskurv, et fællesnavn for forskjellige slags skurvlignende udslet paa bladene af trær og andre planter, bevirket enten af mikroskopisk smaa galmidder *(acariasis* el. *phytoptosis* paa pæreblade) eller af snyltesoppe (skurvflekker paa æble- og pæreblade o. l.).

Bladspor kaldes de karstrenge, som fra stængelen bøier ud i bladet.

Bladstilk, se Blad.

Bladstilling. Bladene er ordnede paa stængelen efter visse regler. Staar flere blade paa samme høide og med samme mellemrum, er de kransstillede; bladene i den efterfølgende krans staar ud for mellemrummene mellem bladene i den første krans og saa fremdeles. Stængelen har altsaa dobbelt saa mange lodrette rækker af blade, som der er blade i hver krans, f. eks. nerium. Er der kun to blade i hver krans, er bladene modsatte, f. eks. ask. Staar bladene enkeltvis paa stængelen, er de spredte; den linje, der kan tænkes lagt opad stængelen forbindende alle bladfæsterne, vil være en skruelinje, og stillingen angives ved en brøk, som er lig den indbyrdes afstand mellem bladene, naar de projiceres til samme plan, udtrykt i dele af stængelperiferien. De hyppigst forekommende brøker er $^1/_2$, $^1/_3$, $^2/_5$, $^3/_8$, $^5/_{13}$, $^8/_{21}$, $^{13}/_{34}$. Hosstaaende figur skal belyse b. $^3/_8$, og det vil sees, at bladene staar i otte lodrette (med romertal betegnede) rækker, og at afstanden mellem to paa hinanden følgende blade (f. eks. nr. 1 og 2) netop er $^3/_8$ af periferien. Af figuren sees endvidere, at der mellem blad 1 og blad 9 (det nærmest lodrette over blad 1) er 3 skruevindinger og 8 stængelled. — Blade med b. $^1/_2$ kaldes afvekslende. Læren om b. benævnes phyllotaxi.

Bladstillingen $^3/_8$.

Bladsølv, se Bladguld.

Bladtare, se Alger.

Bladtorne, til torne omdannede dele af bladet. Hos kristtorn er det f. eks. bladtænderne, som er blevet til torne, medens det hos arter af *acacia* o. a. er akselbladene.

Blaeu *[blau]*, holl. slegt af lærde kartografer, saaledes Willem B. (1571—1638) og hans søn Joan B. (1600—73), som begge har udført anseede atlaser.

Bla'godat, se Gora Blagodat.

Blagovje'sjtsjensk, by i Sibirien, paa Amurs nordre bred ved dens sammenløb med Seja, ca. 33 000 indb. (1897). Skoler, bibliotek, afdeling af rigsbanken, jernstøberier, møller etc. Livlig dampskibsfart paa elven og stor handel med te og korn. B. er anlagt 1856 og er fra 1858 af hovedstad i prov. Amur. Bombarderet uden virkning af kineserne i juli 1900.

Blaine *[blēn]*, James Gillespie (1830—93), nordamer. statsmand, blev 1859 medlem af Maines lovgivende forsamling, var 1862—76 medlem af repræsentanternes hus og fra 1876 senator. Paa kongressen var han virksom for, at de konfødererede stater efter krigen gjenoptoges som medlemmer af unionen. 1876 og 1880 var han det republikanske partis kandidat ved præsidentvalget, men beseiredes først af Haye, siden af Garfield. Garfield gjorde B. til statssekretær, men Garfields snart paafølgende mord gjorde, at B. kun beklædte denne post i to maaneder. 1884 var B. atter sit partis præsidentkandidat, men beseiredes af Cleveland. Under præsident Harrison blev B. igjen statssekretær og virkede som saadan for en nærmere sammenslutning af alle Amerikas stater. B. var i toldspørsmaal ivrig protektionist. Han har udgivet sine politiske memoirer: «Twenty years of congress», 2 bd. 1884—86.

Blainville *[blœ̃vi'l]*, fr. havn ved Atlanterhavet, depart. Manche, 1 525 indb. Postkontor, telegrafstation, jernbanestation.

Blair *[blœə]*, Hugh (1718—1800), skotsk forfatter, prest, berømt som prædikant, professor i retorik og

ciel (f) m. himmel; klima.
cierge (f) m. kjerte.
cigale (f) f. cikade.
cigar — (t) Cigarre f — (e) cigar — (f) cigare m.
cigaret — (t) Cigarette f — (e) & (f) cigarette f.
cigogne (f) f. stork; krum løftestang.
ciguë (f) f. skarntyde, selsnæpe.
cil (f) m. (øien)haar.
cilice (f) m. bodsskjorte.
ciller (f) blinke.
cimaise (f) f. karnis.
cime (f) f. top, tinde.
cimeau (f) m. trætop.
ciment (f) m. cement; kit.
cimenter (f) cementere; befæste.
cimeterre (f) m. krumsabel.
cimetière (f) f. kirkegaard.
cimier (f) m. hjelmprydelse; laarstykke.
cinabre (f) m. sinnober.
cincenelle (f) f. strækline.
cincture (e) belte.
cinder (e) sinder.
cinéraire (f), **cinerary** (e) aske-.
cineration (e) forbrænding til aske.
cingler (f) slaa (med pisk), jule; seile; udhamre.
cinglon (f) m. piskesmeld.
cinnabar (e) sinnober.
cinnam(om)e (f) m. **cinnamon** (e) kanel.
cinq (f) fem; femte; m. femtal, femmer.
cinquantaine (f) f. 50 stykker;

litteratur, forsvarede Macphersons ossianske digte og øvede ikke liden indflydelse med sine æstetiske forelæsninger, «Lectures on rhetoric», «Belles-lettres».

Blake *[blēk]*, Robert (1598—1657), eng. admiral, blev 1640 medlem af det korte parlament; da krigen udbrød, stillede han sig paa parlamentets side, blev oberst for et regiment af independenter og udmerkede sig. 1649 satte Cromwell ham i spidsen for parlamentets flaade. B. beseirede prins Rupert og forjog hans skibe fra Kanalen. I krigen med Holland 1652—54 kjæmpede han mod Tromp og Cornelius Witt og overvandt Tromp i det afgjørende slag ved Hoofden. Siden viste han det engelske flag i Middelhavet, overvandt sjørøverne og ydmygede paven. Sin kjækkeste bedrift udførte han i krigen med Spanien, da han 1657 seilede ind i den sterkt befæstede havn ved St.a Cruz, ødelagde den spanske flaade og erobrede seks store «sølvskibe». Paa veien hjem til England døde han ud for Plymouth. Hans lig blev bisat i Westminster.

Blake *[blēk]*, William (1757—1827), eng. digter, maler og raderer, ekscentrisk, mystiker, paa grænsen til det abnorme. Han har bl. a. skrevet «Songs of innocence», «Songs of experience» og «The prophetic books». — B. illustrerede sine egne verker med raderinger, som han dels trykte i farver, dels farvelagde med haanden. Ogsaa teksten skrev og udførte han paa samme maade. Han digtede, tegnede, etsede og trykte selv sine bøger og gjorde herigjennem bogen til et helstøbt dekorativt kunstverk. Ved den store kløft mellem vilje og evne hos ham blev hans kunstneriske verker dog altid noget dilettantiske. Han har ogsaa illustreret Youngs «Night thoughts», Blairs «Grave», Jobs bog, Dante o. m. Historisk er han interessant som forløber dels for Will. Morris' bogkunst, dels for malerpoeter som Rossetti og fantasikunstnere som Klinger, Watts o. a. [Litt.: R. Garnett, «William Blake» (1895).]

Blakeney *[blēkni]*, lidet eng. havnested ved Nordsjøen. 810 indb. Postkontor, telegrafstation.

Blaker jernbanestation ved Glommen, paa Kongsvingerbanen (42 km. fra Kra.).

Blaker skanse paa Glommens østlige bred, tæt ved Blaker jernbanestation, grundlagt 1683 af feltmarskalkløitnant G. W. Wedel som et led i den første systematiske befæstning af Glommenlinjen, skulde sikre det vigtige færgested Blaker sund. Den blev flere gange nedlagt, atter gjenoptaget og delvis ombygget, indtil den 1820 blev endelig evakueret og 1893 solgt. Oberst A. A. Prætorius med 600 mand forsvarede sig her med held 6—17 dec. 1718 mod 4 000 svensker. I April 1808 besatte svenskerne Blaker uden modstand, men maatte rømme den to dage senere. 1814 havde skansen besætning, men blev da ikke angrebet.

Blakiston *[blēkistn]*, Archibald Charles (kaldt Hugh) (1875—1906), eng. journalist, fra 1901 af medarbeider ved den udenrigspolitiske afdeling i redaktionen af «Times». I 1905 besøgte han to gange Norge og Sverige for at studere disse landes politik og indbyrdes forhold under og efter unionens opløsning. Hans telegrammer og artikler bidrog til at retlede den internationale opinion.

Blakkaaen (-aaga), ca. 42 km. lang, strid bræelv, der udspringer og næres ved talrige tilløb fra den sydøstlige del af Svartisens snemasser, flyder i sydvestlig retning og falder i Langvandet, der igjen har afløb til Ranelven. Nedslagsdistrikt 271 km.² Den har en blakk, gul-graa farve, deraf navnet.

Blakkaatind, 1 302 m. høi, spids fjeldtop i den sydøstlige del af Svartisen, Mo herred. Den rager saavidt op af sneen.

Blakstad (Blakkestad), sanatorium ved B.-(Blakkestad bogen paa Kristianiafjordens vestside, s.ø. for Asker jernbanestation, Asker herred. Gaarden nævnes i det 13 aarh.

Blanc *[blã]*, Auguste Alexandre Charles (1813—82), fr. kunstforfatter, hovedredaktør af «Gazette des beaux-arts» 1859—70 og hovedmedarbeider ved «Histoire des peintres de toutes les écoles» (14 bd., 1849—75). Af hans specialverker kan nævnes hans monografier over Rembrandt (1853; 2 udg. 1873) og Ingres (1870; 2 udg. 1873).

Blanc *[blã]*, Jean Joseph Charles Louis (1812—82), fr. politiker og historiker, begyndte som journalist. Hans berømteste bog «Arbeidets organisation», der først fremkom i form af en række bladartikler (1840), blev epokegjørende, fordi den gav socialismen et greit formuleret program. B. vilde, med afskaffelse af den fri konkurrance, have produktionen overført til statsunderstøttede arbeidersamlag, hvorved kapitalist- og mellemmandsklassen efterhvert skulde forsvinde. Sin popularitet befæstede B. ved det historiske opgjør med den nærmest foregaaende tid (1830—40) i det glimrende, men partiske verk «Ti aars historie» (Paris 1841—44), der bidrog til at berede jordbunden for februarrevolutionen. Denne bragte B. i forgrunden; han blev medlem af regjeringen, foreslog oprettelsen af et ministerium for sociale og økonomiske fremskridt og blev formand i den af regjeringen nedsatte arbeiderkommission. Han havde ikke skyld i «nationalverkstedernes» (s. d.) dundrende flasko, men skabte sig mange fiender og maatte flygte juni s. a. til Belgien. Han bosatte sig senere i London, hvor han fortsatte sin forfattervirksomhed, skrev bl. a. det endnu værdifulde hovedverk «Den franske revolutions historie». Efter keiserdømmets fald i 1870 vendte B. tilbage til Paris, indvalgtes i nationalforsamlingen, hvor han sluttede sig til yderste venstre, men tog bestemt afstand fra kommunen og dens udskeielser. Hans indflydelse blev dog efter denne tid ringe. Tiden var løbet fra ham og hans idealistisk-naive socialisme.

Blanc *[blã]*, Marie Thérèse, f. de Solms (1840—), fr. forfatterinde, pseudonymet Thérèse Bentzon, har vundet anseelse med sine gode fortællinger, hvor hun ofte har behandlet kvindesagen, «Un divorce», «Une vie manquée», «Un remords», «Tony» o. a. Hun har ogsaa optraadt som litterær essayist.

Blanc, Tharald Høyerup (1838—), n. teaterhistoriker, f. i Bergen, protokolsekretær i høiesteret, har leveret teaterkritiker og litteraturanmeldelser i forskjellige aviser, illustrerede blade og tidsskrifter: «Kra. intelligenssedler», «Aftenposten», «Ny illustreret tidende» m. fl. Hans bøger «Norges første nationale scene» (1884), der omhandler Bergens teater fra 1850—63, og «Christiania theaters historie» (1899), der omfatter tidsrummet 1827—77, er to fortjenstfulde samlerarbeider. 1906 udkom «Henrik Ibsen og Christiania theater 1850—99».

50-aars alder; guldbryllup, 50-aarsjubilæum.

cinquante (f) femti.

cinquantenaire (f) m, 50-aarsjubilæum; 50-aarig person; 50-aarsjubilar.

cinquantième (f) (m), femtiende(del).

cinquième (f) femte; m. femtedel; sjette etage; elev i femte klasse; f, femte klasse.

cintre (f) m, bue(form), hvælving.

cintrer (f) hvælve, bue.

cipaye (f) m, (indisk) sepoy.

cipher (e) nul; navnemerke; sifferskrift; regne.

cippe (f) f, halvsøile (uden kapitæl).

cirage (f) m, blankpudsing, boning; blanksværte.

circle (e) cirkel, kreds; kredse; omfatte. **circlet** liden cirkel, ring.

circoncire (f) omskjære. **circoncision** f, omskjærelse.

circonférence (f) f, periferi; omkreds, omfang.

circonflexe (f) m, cirkumfleks.

circonlocution (f) f, omsvøb.

circonscription (f) f, omskrivning; begrænsning.

circonscrire (f) omskrive; afbegrænse; indskrænke.

circonspect (f) forsigtig. **circonspection** f, forsigtighed.

circonstance (f) f, omstændighed, forhold. **circonstancier** berette omstændelig.

Blanc, Kap (arab. Ras el. Abiad, det hvide forbjerg), Afrikas nordligste punkt under 37° 20′ n. br., ca. 5 km. n. f. Biserta i Tunis.

Blanc, Le *[lə blã]*, se Le Blanc.

Blanca, n. og sv. dronning, datter af grev Johan af Namur, blev 1335 gift med kong Magnus Erikssøn («Smek»). Hun var vakker og forstandig, men ilde likt af det svenske aristokrati, som, utvilsomt med urette, beskyldte hende for at have forgivet sin søn Erik, da denne under et oprør mod sin fader pludselig døde 1359. I sine sidste leveaar boede hun paa Tønsberghus i Norge, hvor hun døde 1363. Hendes anden søn var den norske konge Haakon VI.

Blanca af Kastilien (d. 1252), fr. dronning, gift med Ludvig VIII, moder til Ludvig IX, den hellige, hvis formynderinde hun var, indtil han blev voksen. Med klog energi kuede hun de oprørske baroner og fæstnede kongemagten. Vedblev til sin død at være sin søns raadgiverinde.

Blanca. 1. Havneby i det sydøstlige Spanien ved Segura, prov. Murcia, ca. 4 000 indb. Postk., telegrafst. 2. Ø med havn udenfor Argentina.

Blanca Peak *[pīk]*, Nordamerika, høieste fjeldtop i Rocky Mountains og i Nordamerika (Alaska undtagen), hæver sig i Sangre de Cristo-kjeden paa Coloradoplateauet, s.v. f. Puebla, 4 386 m. høi.

Blancavilla (Biàncavilla), Sicilien, by i prov. Catania, ved s.v.-foden af Etna, 13 000 indb.

Blanc-Eriksen, Magda (1879—), n. skuespillerinde, debuterede 1901 paa Bergens nationale scene, hvor hun senere har virket. Allerede ved sin debut, som Agnete i Amalie Skrams skuespil af samme navn, erobrede hun sig en fremskudt plads og har siden den tid hørt til Bergens teaters betydeligste kunstnerinder. Med afgjort held har hun løst en række store opgaver inden det alvorlige karakterfag: Fru Inger i «Fru Inger til Østraat», Rebekka i «Rosmersholm», Martha Bernick i «Samfundets støtter», Agnes i «Brand», Leonarda, Klara i «Over ævne» og Ragnhild i «Svend Dyrings hus», hører til hendes mest karakteristiske præstationer og viser arten og omfanget af hendes talent.

Blanchard *[blãšā'r]*, François el. Jean-Pierre (1753—1809), fr. luftskipper. Gik op første gang 1784, foretog aaret efter sammen med amerikaneren Jefferies en ballonfart fra Dover til Calais. Rammedes paa en luftreise af apopleksi, faldt ud af gondolen og døde et aar efter. Var den første, som benyttede faldskjerm.

Blanche *[blãš]*, August Theodor (1811—68), sv. forf., gik efter at have taget juridisk eksamen embedsveien, men udfoldede samtidig en omfattende skribentvirksomhed. Vakte en del opsigt som politisk forfatter, men slog snart ind paa den skjønlitterære bane, debuterede som dramatiker 1843 («Positivhataren») og slog sterkt an; hans henved 40 dramatiske arbeider er af høist forskjelligt værd. Bekjendt er «Ett resande teatersällskap» (1848). B. har ogsaa skrevet flere romaner og fortællinger, hvoraf «Bilder ur verkligheten» maa fremhæves; heri er den kjendte serie «Hyrkuskens berättelser». De fremkom i «Illustrerad tidning», som B. redigerede 1857—63. I sine senere aar deltog B. ivrig i det politiske liv. Han var en af de faa svenske politikere, som tog Norges parti i statholderstriden. Under et besøg i Norge 1860 var han gjenstand for megen opmerksomhed. I norsk overs. er udk. «Udvalgte arbeider» I—V (1890—93).

Blanche *[blãš]*, Jacques Emile (1861—), fr. maler. Elev af Gervex. Hans flotte portræter af elegante pariserinder viser paavirkning af engelsk kunst som Gainsboroughs. Hans billede af Fritz Thaulow og familie (udstillet paa «Salonen» 1896) findes i Luxembourgmuseet.

Blanchette *[blaŋše't]*. 1. De to forreste staalfjære i korsetter. 2. Et slags fransk hvidvin. 3. Betegnelse for en art piemontesiske trøfler.

Blanc manger *[blã mãžé]* (fr.), «hvid mad», d. e. eg. al slags melkemad i dennes egenskab af fastespise; nu især en kold efterret, som tilberedes paa forskjellige maader, men i det væsentlige bestaar af fløde, sukker, vanilje og gelatine.

Blanco, Antonio Guzman, se Guzman Blanco.

Blanco, se Blanko.

Blanco, Kap, to forbjerge i Vest-Afrika. 1. Omfrent midt paa Marokkos vestkyst under 33° 10′ n. br., 30 km. s. f. Um-er-Rebias munding. 2. Paa Saharas kyst under 20° 48′ n. br., den sydligste spids af en 50 km. lang, 10 km. bred, mod s. udstikkende halvø, som er delet mellem den spanske koloni Rio da Oro og det franske interesseomraade.

Blanco Garcia, Francisco (1864—), sp. litteraturhistoriker, munk, professor, har skrevet «La literatura española en el siglo XIX» (1891), et ukritisk og fordomsfuldt verk, men et kildeskrift ved sin rigdom paa faktiske oplysninger.

Blanda-smør, grød, kogt af sur, brusten melk, som tilsættes potetesstappe. Spises kold til varm suppe. Gudbrandsdalsk ret.

Bland *[blænd]*, Richard Parks (1835—99), nordamer. politiker. B. begyndte som dagarbeider, blev advokat, senere rig grubeeier, 1872 kongresmedlem og 1875 formand i en komité for bergverksanliggender. Som saadan optraadte han med agitatorisk kraft for fri og ubegrænset udmyntning af sølv og fik vedtaget den efter ham opkaldte lov (se Bland-bill). B. var demokrat og fik 1896 et stort antal stemmer til præsidentværdigheden, men traadte tilbage til fordel for W. J. Bryan.

Bland-bill *[blænd-]* kaldes efter forslagstilleren R. P. Bland (s. d.) den i 1878 vedtagne lov om de Forenede staters myntvæsen. Unionen havde 1873 besluttet at antage guldmyntfod, men endnu inden denne reform blev gjennemført, tog landets sølvproduktion en uanet rask vekst. Tilhængerne af den dobbelte myntfod, «sølvmændene», udfoldede da al sin indflydelse for at faa denne bibeholdt. Ved B. naaede de meget nær sit maal; denne lov paalagde nemlig regjeringen hver maaned at indkjøbe sølv for mindst 2 og indtil 4 mill. dollars og at udmynte det efter et engang for alle fastsat værdiforhold mellem guld og sølv (1 : 16). Prisen paa det hvide metal sank imidlertid stadig, medens de værdiforringede sølvdollars ophobede sig i myntens kjeldere. De heraf opstaaede ulemper søgte Sherman-billen 1890 forgjæves at rette paa. Først 1900 fik unionen sit pengevæsen bragt i orden.

Blanding kalder man et produkt, der i modsætning til forholdene ved den kemiske forbindelse indeholder sine forskjellige bestanddele i mere eller mindre vilkaarlige mængdeforhold. I en mekanisk b., f. eks. alm.

---

circonvenir (f) forlokke, besnære.
circonvolution (f) f, (om)dreining.
circuit (e) & (f) m, omkreds; omvei; (e) ogs. kredsløb, rundreise; (retsdistrikt; omfang.
circuitous (e) vidtløftig.
circuity (e) omvei.
circulaire (f), **circular** (e) (cirkel)rund; kreds-; sb f, rundskrivelse, cirkulære.
circularity (e) cirkelform.
circulate (e), **circuler** (f) være i omløb, cirkulere; (e) ogs. lade cirkulere.
circumcise (e) omskjære. **circumcision** omskjærelse.
circumference (e) periferi; omfang.
circumlocution (e) omskrivning; omsvøb.
circumnavigate (e) omseile.
circumnavigation (e) & (f) f, (jord)omseiling.
circumposition (e) kredsstilling.
circumrotation (e) omdreining.
circumscribe (e) indskrænke, begrænse. **circumscription** grænser; indskrænkning, begrænsning.
circumspect (e) forsigtig.
circumstance (e) omstændighed; bringe i en vis stilling.
circumstantial (e) omstændelig; indicie-; biomstændighed. **circumstantiality** omstændelighed.
circumvallation (e) omskansning.

krudt, kan de enkelte bestanddele (f. eks. kul, svovl og salpeter) eftervises ved tilstrækkelig forstørring, men i en homogen b. er dette ikke tilfældet, f. eks. i b. af luftarter, i opløsninger, sammensmeltede masser o. l. I de sidste antages derfor selve bestanddelenes molekyler at være blandet om hverandre.

Blandingsregning el. allig ationsregning, regnemetode, ved hvilken man f. eks. finder, i hvilket forhold to eller flere sorter af en vare maa blandes for at fremstille en sort til en bestemt mellempris. Anvendes bl. a. ved metallegeringer.

Blandkorn, blandsæd kaldes to eller flere arter af vaarsæd, dyrket i blanding. Man opnaar ved denne dyrkningsmaade tildels de samme fordele som ved planteveksling: udnyttelse af forskjellige planteegenskaber. Det, som hos os egentlig kaldes b., er blandingen byg og havre. Heraf avles i Norge aar om andet omkr. 300 000 hl., tidligere mere. Andre blandinger er erter og havre, der dyrkes saavel til modning som til grønhøstning. I engkulturen benyttes ofte en meget righoldig blandsæd (frøblanding) for at skaffe tæt og varig eng.

Blandow, t. havn paa øen Rügen, n. br. 54° 35′.

Blandsæd, se Blandkorn.

Blanes, by i Spanien, prov. Gerona, havn ved Middelhavet, ca. 5 000 indb. Postkontor, jernbanestation.

Blangstrup, Johan Christian (1857—), d. forfatter, officer, journalist. Studerede teologi, afbrød studierne for at blive officer. Skrev bl. a. «Christian VII og Caroline Mathilde» (2 opl. 1891). Chefredaktør af «Salmonsens konversationsleksikon» fra 1891; siden 1902 redaktør af «Berlingske tidende».

Blank (sjøudtr.), hvid, om fyr, lanterne, i modsætning til farvet (rødt, grønt) lys.

Blankaholm, sv. havn ved Østersjøen, Gåsfjärden.

Blankenberg(he), Belgien, fiskerby og meget besøgt badested i Vestflandern mellem Ostende og Scheldemundingen, 6 000 indb.

Blankenburg, Tyskland. 1. B. am Harz, by i Braunschweig ved nordranden af Harz, 11 000 indb. I ø. hæver sig Teufelsmauer, et sandstensfjelddrag. 2. B. i Thüringen, liden by i Schwarzburg-Rudolstadt, ved indgangen til Schwarza-dalen.

Blankenēse, Holsten, landsby ved Elben, straks nedenfor Altona, 5 000 indb. Mange hamburgere har landsteder her. Skibsfart, Nordsjøfiskeri.

Blankenham, havneplads i Holland ved Zuidersjø, prov. Overijssel.

Blanke't (af fr. *blanc*, hvid). 1. En ikke udfyldt el. ikke underskrevet trykt formular til dokumenter af forskjellige slags, f. eks. veksler, leiekontrakter, regnskabspapirer o. s. v. — 2. I myntfabrikationen den uprægede metalplade af myntens størrelse, vegt og finhed.

Blankets *[blǽŋkəts]*, hvide sengetepper af uld; de har gjerne farvede striber i kanterne.

Blanke vaaben er haandvaaben, der bruges i haandgemæng, mand mod mand, til hug og stød. I brug værende hugvaaben: sabler og pallasker (ved kavaleriet), stødvaaben: bajonetter (ved infanteriet) og lanser (ved kavaleriet). Hos os bruges ved kavaleriet kun sabler. Aflagte b. v.: øks, kaarde, sverd, spyd, partisan, hellebard m. fl.

Blanko (ital.; eg. *bianco*, hvid, ren, sp. *blanco*), aaben, ikke udfyldt. B.-akcept. 1. En veksels antagelse, uden at akceptanten skylder beløbet. 2. En under disse omstændigheder akcepteret veksel. B.-endossement paa veksler og konnossementer bestaar kun af den overdragendes (endossentens) underskrift paa dokumentets bagside uden at opgive dens navn, til hvem dokumentet overdrages (endossatar). Over underskriften lades et aabent, hvidt rum (deraf navnet), som vekseleieren ifølge vekselloven er berettiget til at udfylde ved indsættelse af endossatarens navn. B.-kredit, aaben, paa personlig tillid grundet pengekredit uden sikkerhed. B.-fuldmagt, en underskreven fuldmagt med aabne steder i teksten, som kan udfyldes af den befuldmægtigede, for hvis navn ogsaa kan være ladet plads aaben. B.-salg og -kjøb, skinsalg, hvorved der kun spekuleres paa prisernes eller kursernes falden eller stigen, uden at vedkommende vare eller værdipapir virkelig leveres eller overtages.

Blankslibning, se Polering.

Blanksværte bruges til at give skotøi en blank, sort overflade. Melasse, bensort, svovlsyre, dekstrin (stivelsegummi) og lidt olje etc. blandes og pakkes enten som en blød masse i daaser eller heldes udrørt med vand eller brændevin paa flasker. Det paaføres og gnides blankt med børster. En sværte, der bliver blank uden gnidning, kaldes skocrème; denne indeholder oftest karnaubavoks, parafin og terpentinolje.

Blank verse *[blæŋk vəs]*, i eng. poesi betegnelse for et femfodet jambisk versemaal, hovedsagelig med mandlig udgang, d. e. endende med en betonet stavelse, og uden rim. Anvendt første gang i midten af 16 aarh. og senere af Marlowe i hans dramaer. Fik kort efter almen gyldighed som dramatisk versemaal ved Shakespeare og hans samtidiges anvendelse af det. I dansk-norsk dramatisk digtning benyttedes den rimfri, femfodede jambe første gang af Ewald i «Balders død».

Blanqui *[blãkī]*. 1. Jerôme Adolphe B. (1798—1858), fr. socialøkonom, 1833 professor i Paris, 1846—48 deputeret. Ved hyppige reiser i mange lande udvidede han sin synskreds; han var kosmopolit, frihandler, kundskabsrig, en udmerket skribent og forelæser. Banebrydende betydning havde hans «Nationaløkonomiens historie» (1838), der var den første videnskabelige udredning af emnet og endnu, skjønt feilfuld, af interesse. Historisk værdi har ogsaa hans bog om arbeiderspørsmaalet, «Les classes ouvrières en France» (1848). I dansk overs. foreligger det nu helt forældede «Grundrids af den politiske økonomi» (Kbh. 1858, opr. skrevet 1826). 2. Louis Auguste B. (1805—81), foreg.s broder, fr. revolutionær politiker. Var fra sin tidlige ungdom idelig paafærde for at stifte sammensvergelser og forberede oprørsforsøg mod den monarkiske regjeringsform med det maal for øie at indføre det radikale, republikanske og ateistiske demokrati. Disse bestræbelser skaffede ham saa mange og lange fængselsophold (tils. 34 aar), at man har givet ham tilnavnet «den indesperrede» («l'Enfermé»). Han var en naiv og glødende entusiast, der selvopofrende kjæmpede for sin sag med fanatismens mest halsstarrige uforsonlighed. Da keiserdømmet var styrtet, forsøgte han at organisere et folkeligt diktatur. Den nye republik tog ham derfor endnu

---

circumvent ⓔ overliste, bedrage.
circumvolve ⓔ omdreie. **circumvolution** omdreining.
cire ⓕ f, voks(lys); lak.
cirer ⓕ bone, pudse. **toile cirée** voksdug. **cireur** m, skopudser. **cirier** m, (voks)lysestøber, -handler.
cirkel — ⓣ Kreis, Zirkel m — ⓔ circle — ⓕ cercle m.
cirkulære — ⓣ Zirkulār, Zirkular(schreiben) n — ⓔ circular — ⓕ circulaire f.
cirkus — ⓣ Zirkus m — ⓔ circus, ring — ⓕ cirque m.
ciroène ⓕ m, voksplaster.
ciron ⓕ m, midde.
cirque ⓔ & ⓕ m, cirkus.
cirre ⓕ m, slyngtraad; føle-, skjegtraad.
cirure ⓕ f, voksovertræk.
cisaille ⓕ f, (mynt)affald; (pl) blik-, havesaks. **cisailler** klippe (mynt) itu; pibe (kraver osv.).
ciseau ⓕ m, meisel; (pl) saks.
ciseler ⓕ (ud)meisle, udhugge.
ciselure ⓕ f, ciseleret arbeide.
cisoir ⓕ m. (guldsmed)saks.
cist ⓔ stenkiste.
cit ⓔ spidsborger.
citadel ⓔ, **citadelle** ⓕ f, citadel, fæstning.
citadin ⓕ m, kjøbstadsborger.
citant — ⓣ Kläger m — ⓔ plaintiff — ⓕ demandeur m
citat — ⓣ Citat n — ⓔ citation, quotation — ⓕ citation f; passage (m) cité.

en sidste gang i forvaring (indtil 1879). [Litt.: En ypperlig biografi af B. foreligger i G. Geffroy, «L'Enfermé», Paris 1897.]

Blansko, Mähren, landsby ved Zwittawa, 18 km. n. f. Brünn, 3 000 for det meste tsjekiske indb.

Blantyre *[blæntai'ə],* brit. Central-Afrika protektorat, befæstet by ca. 120 km. s. f. Njassa-sjøen, ca. 20 km. ø. f. Shires midtre løb, med hvem den har forbindelse ved jernbane til Chiromo, der kan betragtes som B.s havn, 1 050 m. o. h. Opr. skotsk missionsstation, anlagt 1876.

Blaps, se Dødningebiller.

Bla'sco Ibañez *[iva'njes],* Vicente (1867—), sp. forfatter, en af sit hjemlands mest fremtrædende moderne romanskribenter, intens og farverig, har skrevet «Flor de mayo» (1896), «Entre narranjos», «Arroz y tartana», «Cañas y barro», «La catedral», «El intruso» o. fl.

Blasēret kaldes den, der ved overdreven nydelse, især af æstetisk art, er blevet aandelig sløvet, ligegyldig, livstræt.

Bläsewitz, kongeriget Sachsen, forstad til Dresden, noget høiere oppe ved venstre Elb-bred, 8 000 indb. Talrige landsteder.

Blasfemī er det tekniske udtryk for gudsbespottelse. Efter straffeloven af 22 mai 1902 § 142 straffes den, som offentlig driver spot med eller forhaaner nogen trosbekjendelse, hvis udøvelse her i riget er tilstedet, eller som medvirker hertil, med bøder eller med hefte eller fængsel indtil seks maaneder.

Blasieholmen, en del af Stockholm, ø. f. Kungsträdgården, tidligere en holme, nu en halvø mellem Norrström og Nybroviken med bro forenet med Skeppsholmen. Her ligger det tidligere norske ministerhotel, endvidere Nationalmuseum og Grand hotel.

Blāsius, den hellige, biskop i Kappadokien, blev martyr 316. Han er i visse egne af Tyskland skytshelgen for hornblæserne.

Bla'snavats, Milivoj Petrovitsj (1826—73), serbisk general og statsmand. Serbien skylder ham oprettelsen af krigsakademiet i Belgrad, af arsenal, krudtfabriker o. s. v., samt hærens reorganisation 1865. Da fyrst Michail Obrenovitsj var myrdet, fungerede B. en tid som regent. Efter Milans indkaldelse var han premierminister.

Blason *[blazõ']* (fr.). 1. Vaabenskjold. 2. Heraldik. — Blasonnēre, beskrive et vaaben efter de heraldiske regler og med de heraldiske udtryk.

Blass, Friedrich (1843—), t. filolog, f. i Osnabrück; studerede klassisk filologi, 1876 professor i klassisk filologi i Kiel, 1892 i Halle. Hans hovedverk er «Die attische Beredsamkeit»; besørgede talrige udgaver af attiske talere, af Aristoteles skrift om Athen og Bakkylides; i de senere aar har han (foruden meget andet) udgivet flere skrifter af det nye testamente i kritiske udgaver samt studier over «Odysseen».

Blastode'rm, se Blastula.

Blastoidēer kaldes en afdeling af fossile sjøliljer, navnlig fra kulformationen. Deres stilk var i regelen kort og spinkel; bevægelige arme fandtes ikke, armgrenene var befæstet i fem straaleformet ordnede, bladformede felter.

Bla'stulastadiet el. hulkuglestadiet kaldes det udviklingsstadium, da det unge fosteranlæg kun bestaar af et enkelt lag af celler (blastodermen), som omslutter et hulrum, den saakaldte kløvningshule, der som regel er fyldt med vædske (se Foster).

Blatta, se Kakerlakker.

Blau, Otto Hermann (1828—79), blev 1852 attaché ved det preussiske gesandtskab i Konstantinopel; foretog siden en reise gjennem Persien; udnævntes 1870 til tysk generalkonsul for Bosnien og Herzegowina og forflyttedes siden til Odessa. Blandt hans skrifter kan merkes: «Kommerzielle Zustände Persiens» (1858), «Reisen in Bosnien und der Herzegowina» (1877), «Bosnisch-türkische Sprachdenkmäler» (1868).

Blauds *[blås]* **piller,** jernpiller, hvis hovedbestanddel er kulsurt jernoksydul. Den oprindelige formel hidrører fra den franske læge Blaud (1831).

Blaumüller, Theobald Edvard Julius (1851—), d. forfatter og prest, vakte først opmerksomhed med en bibelsk digtning «Saul, tanker og billeder» (1886). 1894 udkom den episke digtning «Agnete og havmanden», en interessant moderne udformning af et gammelt motiv og i en form, der falder overordentlig let. Samme formelle virtuositet gjenfindes ogsaa i B.s senere bøger, af hvilke kan nævnes «Dronning hjerteløs», en krønike, og digtsamlingen «Manddom» (begge 1900); sidstnævnte arbeide er sikkert digterens betydeligste; navnlig digtrækken om Spinoza er tankedyb og lødig poesi.

Blava'tsky, Helena Petrovna, f. Hahn (1831—91), rus. teosof og forfatterinde. Vakte allerede som barn adskillig opmerksomhed blandt sine nærmeste paa grund af sine merkelige psykiske evner og anlæg. Efter nogle aars forberedende studier af okkulte videnskaber i Indien og Tibet og flere aars reiser i de forskjellige verdensdele stiftede hun i 1875 sammen med oberst Olcott det teosofiske samfund, hvis ledende aand hun var til sin død. Hun var en vældig kraft og en storslagen intelligens med urokkelig tro paa sin mission og teosofiens sag. Herom vidner hendes skrifter og fremfor alt hendes mægtige hovedverk «The secret doctrine» (1888), der er teosofiens fornemste kodeks og er blevet kildeskrift for en mængde teosofisk litteratur.

Blavet, Frankrige, elv tvers over Bretagne, munder i bugten ved Lorient.

Blaydon *[blēdn],* England, fabrikby i Durham ved Tyne ovenfor Newcastle, 20 000 indb.

Blaye *[blæ],* Frankrige, befæstet by og havn i depart. Gironde, ved den nordre bred af Gironde, 5 000 indb. Vin- og kornhandel, indførsel af petroleum. Landskabet omkr. B. kaldes Blayais.

Blaze de Bury *[blāz də byrī],* Ange Henri (1813—88), fr. forfatter, kritiker, interesserede sig for t. litteratur, oversatte Goethes «Faust» og skrev «Écrivains et poètes de l'Allemagne», «Les écrivains modernes de l'Allemagne», har ogsaa leveret historiske arbeider og studier over samtidens musikere.

Blech, Leo (1871—), t. komponist, kapelmester i Prag, elev af Bargiel og Humperdinck, har især vundet anseelse ved flere operaer, hvori et helt moderne instrumentalt udstyr er forenet med folkelige melodier.

Blechen, Karl Eduard Ferdinand (1798—1840), t. maler. Bestemte sig først sent til at blive maler, studerede ved Berlinerakademiet, men uddannede sig ved selvstændigt naturstudium. Hans første billeder er

---

citation (e) & (f) f, stævning; citat, anførsel.
cite (e) stævne; citere.
cité (f) f, borgerskab; by, stad; citykvarter (i by).
citer (f) stævne; citere, paaberaabe sig.
citere — (t) citieren — (e) quote — (f) citer.
citérieur (f) dennesidig.
citerne (f) f, cisterne.
cithar(e) (f) m, citer.
citizen (e), **citoyen** (f) m, borger.
citrate (f) m, citronsurt salt.
citric (e), **citrique** (f) citron-.
citrin (f), **citrine** (e) citrongul.
citronnelle (f) f, (bot.) citronel; citronlimonade.
citrouille (f) f, græskar.
citrul (e) vandmelon.
cittern (e) citer.
city (e) stor by; stiftsstad.
cive(tte) (f) f, purreløg.
civet (e), **civette** (f) f, desmer(kat).
civet (f) m, ragout.
civic (e) by-, borger-.
civière (f) f, bærebør, baare.
civil (e) & (f) borgerlig; civiliseret, høflig.
civilian (e) romerretskyndig; civilist.
civilisere — (t) civilisieren — (e) civilize — (f) civiliser.
civilist — (t) Civilist m — (e) civilian — (f) bourgeois, civil m.
civilité (f) f, **civility** (e) høflighed.
civique (f) borgerlig.
civisme (f) m, borgeraand.

fantastiske og romantiske. Først ved et ophold i Italien 1827 aabnedes hans øine for lys- og luftvirkninger. Ved sine iagttagelser af lyse skygger, ved sine fremstillinger af eiendommelige lysvirkninger, ved sin kolorits kraft og finhed blev han allerede i 1830-aarene grunderen af den nyere retning i Berlinerskolens landskabsmaleri.

Blechnum, se Bjørnekam.

Bleek *[blēk]*, Wilhelm Heinr. Immanuel (1827—75), t. sprogforsker, reiste 1855 til Syd-Afrika for at studere de indfødtes sprog og skikke og levede senere som bibliotekar i Kapstaden. Hans hovedverk er «Comparative grammar of South-African languages» (I—II London 1862 og 1869, ufuldendt).

Blefari'tis, ekzem i øienlaagsranden. Der er svulst og rødme; øienhaarene er klistret sammen ved skjæl el. skorper, og under disse kan der omkr. haarrødderne være smaa dybe saar. Øienhaarene kan falde ud og i forsømte tilfælde gaa fuldstændig tilgrunde.

Blefăron (græ.), øielaag.

Blefjeld, et af det sydøstlige Norges høieste (1370 m.) og mest kjendte fjelde, bestaar af to svagt skraanende, afrundede toppe, af hvilke den sydvestligste og høieste sees videnom og er et udmerket udsigtspunkt; ligger i Gransherred, ø. f. Tinnsjøen paa grænsen mellem Bratsberg og Buskerud amter.

Blegekalk, se Klorkalk.

Blegevædske, se næste artikel.

Blegning. 1. B. kaldes affarvningsprocesser, ved hvilke ikke ønskede farver fjernes. B. kan bero paa: a. oksydation enten med ozon el. surstof, udviklet af oksyderende stoffe, f. eks. vandstofsuperoksyd, klorvand; b. at blegemidlet direkte indgaar ufarvede kemiske forbindelser med farvestoffene, f. eks. svovlsyrling, klor; c. lysets kemiske virkning, som destruerer farvestoffene. Som oftest kombinationer af ovennævnte virkninger. Græs-b. Tøiet fugtes og udsættes for lys og luft. Der dannes smaa mængder ozon og vandstofsuperoksyd, og desuden virker lyset. Anvendes endnu navnlig til lærred samt til voks og beg. Kunstig b. erstatter i tekstilindustrien i udstrakt maalestok græs-b. Til uld og silke anvendes svovlsyrling, vandstofsuperoksyd, ozon og natriumhydrosulfit ($NaHSO_2$), til bomuld, lin, ogsaa vasketøi samt papir mest klorholdige vædsker, svage opløsninger af klorkalk eller andre underklorsyrlige salte, f. eks. af natron (eau de Labarraque), af kali (eau de Javelle), af magnesia eller lerjord. Meget bruges disse vædsker fremstillet ved elektrolyse. Blegesoda er oftest en blanding af soda og underklorsyrligt natrium. Klor-b. indledes ved kogning med ganske svag natronlud; den forringer altid farvernes styrke betydelig, og overskud af klor maa omhyggelig fjernes ved skylning eller behandling med «antiklor» (natriumthiosulfat, $Na_2S_2O_3$). Til elfenben, horn, fjær, voks m. m. bruges meget en svag opløsning af vandstofsuperoksyd. Elfenben kan ogsaa gjennemtrænges med terpentinolje, som optager surstof af luften og danner ozon deraf. Af andre oksyderende blegemidler nævnes: baryum- og natriumsuperoksyd, overmangansure og kromsure salte. B. af vædsker, f. eks. sukkersaft, oljer, sker mest ved filtration gjennem benkul, ogsaa gjennem en vis sort magnesiaholdigt ler. Virkningen er her dels kemisk, f. eks. oksydation, dels mekanisk (tilbageholdelse af smudsstoffe m. m.). Olje bleges ogsaa i lys. B. af farver foretages som prøve paa lysegthed saavel med sollys som med kunstig belysning. Restauration af gamle malerier sker bl. a. ved b. med vandstofsuperoksyd, som oksyderer sort svovlbly (se Blyhvidt) til hvidt blysulfat. — 2. B. i havebruget er en dyrkningsmaade, som tjener til at frembringe mere bløde, skjøre, velsmagende, farveløse skud eller blade end de seige, bitre, grønne plantedele, som tiltrækkes i lyset. B. foregaar altid i mørke, som skaffes tilveie enten ved dækning med fremmede emner (jord, blomsterpotter o. l.) eller ved at binde plantens ydre skud udenom de indre, yngre, vedblivende farveløse dele. Bruges kun overfor et ringe antal kulturplanter, asparges, cikorie, løvetand, salat, selleri (s. d.).

Blegesoda, se Blegning 1.

Blegsot, klorose. 1. (Med.). En oftest hos unge piger i 14—20 aars alderen optrædende sygdom, hvis nærmere aarsag er ubekjendt. Den optræder ofte temmelig pludselig hos forhen sunde kvinder og forsvinder efter nogle ugers eller maaneders forløb; undertiden kommer der flere anfald. De alm. symptomer er mathed og træthed, hovedpine, trykken i hjertehulen og menstruationsforstyrrelser. Der er bleghed af hud og slimhinder. Ved undersøgelse af blodet paavises sjelden forandring i blodlegemernes antal, men en formindskelse af blodfarvestoffet (hæmoglobin). Behandlingen gaar væsentligst ud paa at skaffe patienten under gode forhold, frisk luft og god ernæring, passende, men ikke overdreven motion. Af medikamenter er hovedmidlet jern. 2. (Vetr.). B. kaldes hos husdyrene den sygelige tilstand, som fremkommer ved flere forskjellige kroniske i regelen parasitære sygdomme, hvorved de mest fremtrædende symptomer er afmagring og blodfattigdom i forbindelse med mere eller mindre udtalt vattersot. B. sees hyppigst hos faaret ved den saak. leveriktesygdom *(distomatosis)*, som angriber dyrene, naar de færdes paa sure enge og inficeres med leverikten *(distomum hepaticum)*, der trænger ind i leverens galdegange, hvor den fremkalder betændelse og ødelæggelse af levervævet. Sygdommen optræder ogsaa hos gjeden og oksen, men er her ikke saa ondartet som hos faaret. B. kan ogsaa optræde ved sygdomme af ikke parasitær natur, f. eks. ved kroniske ernæringssygdomme. — 3. (Bot.). B. hos planter er en sygdom, som ytrer sig ved hvide eller bleggule, svagelige skud. De syge planter gaar inden lang tid tilgrunde. Skyldes mangel paa jern, hvilket grundstof er nødvendigt til bladgrøntets dannelse. Ogsaa kulde og lysmangel fremkalder blegsottige planter.

Blehr. 1. Otto Albert B. (1847—), n. politiker, f paa Hedemarken. Den i 80-aarenes begyndelse sterke politiske bevægelse fandt i B. en kampberedt, for det offentlige liv varmt interesseret og venstres sag trofast hengiven deltager. Med dygtighed og eftertryk deltog han i valgkampen 1882 og blev selv valgt fra Nordre Bergenhus, som han repræsenterede 1883—88. Paa stortinget blev B. fra første færd af anerkjendt som en af de indflydelsesrigeste repræsentanter, og han fik sæde i protokolkomitéen, hvis opgave det i 1883 blev at granske ministeriet Selmers konstitutionelle politik. Han blev en af aktorerne i rigsretten mod dette og har siden den tid

---

clabaud ⓕ m, (spor)hund; sint kjøter; skraalhals. **chapeau** (m) (en) c. hat med nedfaldende skygge.

clabauder ⓕ gjø sint; skrige op.

clack ⓔ klapre, rasle; skravle; klapring, skrangling; skravl.

claie ⓕ f, vidjefletning; harpe.

claim ⓔ kræve, fordre; krav, fordring; (amer.) jord(eiendom). **claimant** prætendent.

clair ⓕ klar, lys; tydelig; m, klarhed, skin; (pl) lyse partier. **tirer au c.** afklare.

clairet ⓕ lys (om vin); m, lys rødvin; bleg ædelsten.

claire-voie ⓕ f, stakit, gitter. **semer à c.-v.** saa tyndt.

clairière ⓕ f. lysning, aabent sted.

clair-obscur ⓕ m, halvmørke, graat i graat.

clairon ⓕ m, (signal)horn; hornblæser.

clairsemé ⓕ spredt, sparsom.

clairvoyance ⓕ f, klarsyn, fremsynthed. **clairvoyant** klar-, fremsynt.

clam ⓔ musling; klammer; klemme; klæbe fast; fange paa limp...

clamber ⓔ klyve.

clamer ⓕ raabe, skrige.

clameur ⓕ f, raab, skraal.

clameux ⓕ: **chasse** (f) **clameuse** klapjagt.

clammy ⓔ klæbrig, klam.

clamorous ⓔ skrigende, skraalende.

været en af sit partis ledende mænd. Som saadan kom han til at tage fremtrædende del i arbeidet for gjennemførelsen af de mange reformer, som kom paa dagsordenen efter det gamle høirestyres fald, bl. a. juryloven og straffeloven. Ved stortingsvalgene 1888 dreves B. midlertidig ud af den aktive politik og blev, efter en kort tids konstitution som foged, 1889 lagmand i Haalogaland. Da Steen dannede sit første ministerium af 6 mars 1891 søgte han støtte hos B., som overtog stillingen som statsminister i Stockholm. Sammen med den øvrige regjering gik han af 2 mai 1893 og blev nu lagmand i Oslo, 1894 tillige medlem af hypotekbankens direktion (indtil 1898). Desuden var han medlem af unionskomitéen 1895—98 og arbeidede her for oprettelse af eget udenrigsstyre. 1895—97 og for den følgende valgperiode valgtes han paa stortinget fra Nordlands amt. Ved dannelsen af Steens andet ministerium gik imidlertid B. paany som statsminister til Stockholm, hvor han forblev, indtil han 21 april 1902 afløste Steen som ministerchef. B. fik under sin virksomhed i Sveriges hovedstad under vanskelige forhold anledning til i flere henseender at berede jordbunden for den politik, som senere førte til unionens sprængning. Medens B. var ministerchef fandt de afgjørende unionelle konsulatforhandlinger sted, og han fik her bl. a. bestemmende betydning ved formuleringen af den overenskomst mellem de norske og de svenske forhandlere («kommunikéet af 24 mars 1903»), ved hvilken underhandlingerne atter kom i gjænge efter faktisk at have været afbrudt. B. gik af som ministerchef 21 okt. 1903, da Hagerups samlingsregjering kom til roret; han konstitueredes fra 1905 som stiftamtmand i Kra. Senere har han søgt at virke for venstrepartiets gjenreisning. Han stillede sig som kandidat for dette parti ved valgene i 1906 uden at naa frem. — 2. Randi Marie B., f. Nielsen (1851—), gift med foreg. O. A. B., repræsenterede i det norske ministerhotel i Stockholm paa en maade, der indbragte hende megen anerkjendelse. Har taget virksom del i arbeidet for kvindesagens fremme; flere aar som formand i «Norsk kvindesagsforening»; ligeledes er hun formand i den norske gruppe af «Kvindernes verdensfredsforbund», har derhos taget ledende del i arbeidet for at opnaa stemmeret for kvinder i kommune og stat. Allerede 1889 havde fru B. faaet igang den første norske billedvævskole (i Sogn), og 1897 deltog hun i grundlæggelsen af Norsk billedvæveri (se Hansen, Frida), ligesom hun ellers stadig har viet udviklingen af praktisk kvindegjerning, husflid, kvindelig opdragelse sin kyndighed og interesse, bl. a. ved en brochure om «Den praktiske linje».

(Fot. af Karl Anderson.)
Otto Albert Blehr.

Blei, norsk ord for kile (oldn. *blegði*). En sideform er bløig.

Bleia, flere steder forekommende navn paa høie snedækkede fjelde paa Vestlandet (bleie, dug, sneflek). Eksempelvis nævnes B. (1 694 m.) paa sydsiden af Sognefjorden, vest for Lærdalsøren, med en 2.4 km.² stor snefonn, sees fra fjorden; B. syd for Maristuen i Borgund herred, en lang afplattet, snedækket fjeldryg med flere toppe, har en 3.6 km.² stor snebræ; B. (1 318 m.) syd for Førdefjorden i Søndfjord. — Paa andre kanter af landet bruges b., tildels i forvansket form, om smaa, flade, opryddede aker- og engstykker.

Bleiberg, Østerrige, bergstad i Kärnthen, i Alperne, mellem nedre Draudalen og Gaildalen, v. f. Villach, 900 m. o. h., 700 indb.; betydelig udvinding af bly.

Bleibtreu, Georg (1828—92), t. slagmaler. Elev af Th. Hildebrandt, fulgte med de preus. tropper i krigen mod Danmark 1864, mod Østerrige 1866 og mod Frankrige 1870 og har udført en række, i Tyskland meget beundrede slagbilleder. I Berlins nationalgalleri findes «Overgangen til Als 29/6 1864» og «Slaget ved Königgrätz 3/7 1866».

Bleibtreu, Karl (1859—), t. forfatter, foreg.s søn, var med sit skrift «Revolution der Literatur» (1886) en af de mest frem trædende i den tids bevægelse blandt Tysklands litterære ungdom, men er senere traadt sterkt i baggrunden. Han har været overmaade produktiv og har forsøgt sig paa de forskjelligste felter, nemlig som lyriker («Lyrisches Tagebuch», «Welt und Wille», «Kosmische Lieder»), naturalistisk novellist («Schlechte Gesellschaft») og romanforfatter («Grössenwahn»), endvidere som dramatiker, litteraturforsker etc. Mest bekjendt er hans slagskildringer.

Bleichröder, bankierfirma i Berlin, grundlagt 1803 af Samuel B. (d. 1855), under hvis søn Gerson B. (1822—93) huset vokste til et af de betydeligste i sit slags. Allerede 1828 var firmaet traadt i intim forbindelse med huset Rothschild; de to huse kom derfor ofte til at operere sammen. Fra 1850 af begyndte B. at spille en rolle i Preussens finanshistorie, og i 1865 skaffede det regjeringen midlerne til at føre krigen med Østerrige. Ved Bismarcks tillid støttedes B.s stilling yderligere. G. B. optoges 1872 i adelsstanden. Firmaet er efter hans død fortsat af familiens medlemmer.

Bleikarfoss, to tæt efter hinanden følgende vandfald (30.2 og 6.8 m.) i Namsen, lidt nedenfor dens udløb af Namsvandet, Grong herred, Nordre Trondhjems amt.

Blekastad, Sigurd Ivarson (1848—97), n. politiker, landhandler og gaardbruger i Vaage, repræsenterede 1883—97 Kristians amt paa Stortinget, hvor han tilhørte det rene venstre. B.s navn som politiker er særlig knyttet til den efter ham benævnte (men af O. Blehr affattede) dagsorden paa stortinget 1888; den udtalte mistillid til J. Sverdrups regjering, debatteredes 27 feb. —2 mars anførte aar, men blev forkastet. B. havde fortjenester af, at Gudbrandsdalsbanen kom istand.

Bleke (blege). 1. Lokalt navn paa sjøørret. 2. Endnu ikke forplantningsdygtig smaaørret, i alm. af 20—30 cm.s længde, som om høsten fra sjøen søger opover elvene. B. kaldes ogsaa blankøre, høst-b. og feilagtig lakseyngel.

---

clamour ⓔ skrig(e), skraal(e).
clamp ⓔ klamp(e); fastklampe, -krampe.
clampin ⓕ m. efternøler, sinke; sladhans.
clandestin ⓕ, **clandestine** ⓔ hemmelig, i smug.
clang ⓔ klirre, klang.
clangor ⓔ klang, skrald.
clangous ⓔ klirrende.
clank ⓔ klirre(n), rasle(n).
clap ⓔ slaa mod hinanden; applaudere; smitte; smeld, skrald; applaus; dryppert.
clapet ⓕ m, klaf, ventil.
clapier ⓕ m, kaninhus.
clapir ⓕ skrige (kanin); **(se)** krybe i skjul.
clapoter ⓕ plaske, skvulpe.
clapper ⓔ klapper; ventil; klokkeknebel.
clapper ⓕ smekke med tungen.
clapperclaw ⓔ slaas, klores.
clap-trap ⓔ (beregnet paa teater)effekt.
claque ⓕ f, dask, klask; klak (i teater); m, chapeaubas. **cliques et claques** f pl, pakkenelliker.
claquemurer ⓕ indesperre.
claquer ⓕ smelde; klaske; do.
claquet ⓕ m, mølleklapper.
claqueur ⓕ m, (leiet) klapper.
claret ⓔ rødvin.
clarification ⓔ & ⓕ f, (af)-klaring.
clarifier ⓔ klarekjedel.
clarifier ⓕ, **clarify** ⓔ (af)-klare(s).
clarine ⓕ f, bjelde.

Blekinge, Sverige, landskab og län i Götaland, sydøsthjørnet, 3 015 km.² (mindste län i Sverige), 150 000 indb., 50 pr. km.² I n. («skogsbygden») ligner B. det tilstødende Småland, en 100 m. høi vidde med en hel del smaasjøer. Det midtre B. er et frugtbart landskab med talrige, ofte løvskogklædte smaaberg. Kystlandet er en tætbefolket akerbrugsbygd, som regnes for den vakreste egn i det sydlige Sverige («Sveriges trädgård»). Betydelig potetesdyrkning for brænderierne, laksefiske i elvene («Mörrum»-laks), fiske ogsaa i skjærgaarden. Vigtige stenbrud. Flere elve («åer»), alle fra Småland, skjærer sine dale tvers over landet. Byer: Karlskrona, Karlshamn, Sölvesborg og Ronneby. B., som i det 11 aarh. var erobret af Danmark, kom tilbage til Sverige ved freden i Roskilde 1658.

Blekkestein, en flad opretstaaende helle foran ilden i den gamle aarestue. Den skulde beskytte aarens aabne ild mod «blekken» eller vindstødene fra døren.

Blemmy̆er, sandsynligvis et bedsjafolk, der i tidlig historisk tid beboede ørkenstrækningerne og Nildalen s. f. Ægypten. Som nutidens bedsjaer var de nomadiserende hyrdestammer. B. gjorde hyppige indfald i Ægypten, førte ligeledes senere, efterat romerne havde underlagt sig landet, langvarige kampe med disse og aftvang dem sluttelig en aarlig tribut.

Blende kaldes i mineralogien endel svovlertser med sterk glans. Zink-b. (s. d.) benævnes undertiden forkortet kun b.

Blende, blending. Naar man fra mørke pludselig kommer ud i sterkt lys, taaler man ikke straks dette; man ser daarlig og maa skygge for øinene. Dette beror formentlig paa de kemisk virkende (blaa) lysstraalers indvirkning paa den lysømfindtlige substans i nethinden (synspurpuret), der er rigeligst tilstede i den udhvilede nethinde. Virkningen er derfor sterkest i lys, som er rigt paa kemisk virkende straaler, saaledes som f. eks. det fra en hvid sneflade reflekterede lys (se Sneblindhed) eller det elektriske buelys.

Blende. 1. At farve alene spidsen af haarene paa pelsverk; gjøres ofte med imitationer. — 2. (Arkit.), se Blind.

Blender, ring i kikkert, mikroskop, fotografiapparat o. s. v., som tjener til at udestænge de straaler, som vilde træffe linserne nærmest randen, og som paa grund af den sfæriske afvigelse vilde gjøre billedet uskarpt.

Blendēring, mindre overdækket rum, hvori man finder beskyttelse mod fiendtlig ild.

Blendskaal, drikkeskaal af træ med skaft, som altid efter brugen hængtes paa den indvendige bred af stampen. Gudbrandsdalen.

Blendstamp, kar, hvori myseblande. Dens sedvanlige plads var paa den korte bænk indenfor stuedøren, ved klevevæggen, tildels ogsaa mellem døren og fremskabet. Gudbrandsdalen..

Blendverk, en iagttagelse, som ved nærmere prøve viser sig at være i strid med virkeligheden. Se forøvrigt Illusion.

Blenheim, havneby paa Ny-Seeland, sydøen.

Blenheim Park, med slot, ved Woodstock i Oxfordshire, gave fra dronning Anna til Marlborough for seieren 13 aug. 1704 ved B., d. e. Blindheim ved Höchstädt i Bayern.

Blenker, Ludwig (1812—63), t. revolutionsmand, siden nordamer. general, traadte 1832 ind i den bayerske legion, der fulgte kong Otto til Grækenland, vendte 1837 tilbage og blev kjøbmand. 1849 fik han befalingen over oprørsarméen i Pfalz; da preusserne rykkede frem, maatte han flygte til Baden og siden til Schweiz, hvorfra han i sept. s. a. udvandrede til Amerika. Da krigen her udbrød 1861, blev han oberst i Nordstaternes armé, deltog i slaget ved Bull Run og blev general. Efter slaget ved Cross Keys 1862 blev han kaldt til Washington og døde snart efter.

Blennerhasset *[blenəhæ̆'sit]*, Lady Charlotte, f. grevinde Leyden (1843—), t. forfatterinde, æresdoktor ved universitetet i München, fin og interessant essayist, har leveret bidrag i «Deutsche Rundschau». Mest bekjendt er hendes biografier over «Frau von Staël» og «Talleyrand»; forøvrigt har hun i en række studier behandlet emner fra forskjellige landes litteratur og historie.

Bennīidæ, langstrakte pigfinnefiske med lang ryg- og gatfinne samt smaa bugfinner, som sidder foran brystfinnerne. Skjællene smaa. Hertil hører former som aalekonen, havkatten o. fl.

Bles, Hendrik met de, i Italien kaldt Civetta (ca. 1480—ca. 1521), nederlandsk maler. Uddannet under Patinirs indflydelse; arbeidede i Italien og i Nederlandene; malte portræter, landskaber med staffage og bibelske fremstillinger, i liden maalestok, men omhyggelig udført.

Bleskestadmoen, turisthytte øst for Suldalsvandet, Suldal herred, Stavanger amt, paa fjeldveien mellem Breivik (Breive) i Sætersdalen og Roaldkvam ved Suldalsvandet. Opført af Stavanger turistforening.

Blessing, Peter (1829—82), n. prest, blev 1869 lærer ved det praktisk-teologiske seminar i Kra., 1875 sogneprest til Saude, 1878 res. kap. til domkirken i Stavanger, hvor han døde. Baade som prædikant og forfatter af opbyggelsesbøger nød B. stor anseelse. Redigerede 1855—65 «Norsk missionstidende».

Blessington, Marguerite, grevinde af B., f. Power (1789—1849), eng. forfatterinde, traf paa en af sine udenlandsreiser Byron og blev hans beundrer og forsvarer («Conversations with Lord Byron»). Hendes salon i Paris og senere i England var besøgt af flere af tidens mest fremtrædende mænd, baade landsmænd og fremmede. Blandt hendes talrige fortællinger er «The victims of society» (1837). Hendes svigersøn og uadskillelige ven var den bekjendte politiske karikaturtegner grev Alfred d'Orsay.

Bletoni'sme, bletoni'st, se Ønskekvist.

Bleu *[blø]*, bruges som betegnelse for mange blaa farvetoffe. B. d. Lyon, det første blaa rosanilinfarvestof. B. fonçe, dybt blaat. B. mourant, mat blaat.

Blicher-Clausen, Jenny, se Clausen, Jenny Blicher-.

Blich, Theodor (1863—), n. skuespiller, f. i Ødemark, debuterede 1896 paa Bergens teater, var derefter ved Fahlstrøms Centralteater og blev ved Nationalteatrets oprettelse i 1899 knyttet til dette. Af roller kan nævnes byfoged Stockmann i «En folkefiende», grosserer Werle i «Vildanden» og godseier Ulfheim i «Naar vi døde vaagner».

Blicher, Steen Steensen (1782—1848), d. digter, kom til verden i Vium, «paa skillet mellem heden og

---

clarinette (f) f, klarinet(blæser).
clarion (e) trompet.
clari(o)net (e) klarinet.
clarté (f) f, skin; klarhed.
clary (e) salvie.
clash (e) klaske, støde sammen; sammenstød, kollision.
clasp (e) hegte; spænde; favntag; (vb) holde sammen, fast; favne, omfatte. **c.-knife** foldekniv.
class (e), **classe** (f) f, klasse.
class (e), **classer** (f) sætte i klasse, klassificere.
classic (e), **classique** (f) klassisk.
clatter (e) klapre; skravle; klirre med; klapring.
claude (f) dum; m, fæ.
clause (e) & (f) f, klausul, punkt; (e) ogs. sætning.
clausoir (f) m, (arkitekt.) slutsten.
claustral (e) & (f) klosterlig.
claustration (f) f, indesperring.
clavate(d) (e) klubbeformig.
claveau (f) m, slutsten; faarekopper.
clavecin (f) m, klaver.
clavicle (e), **clavicule** (f) f, kraveben.
clavier (f) m, klaviatur; nøglehank.
claviger (e) nøgle-, klubbebærer.
claw (e) klo; klore.
clay (e) ler(jord).
claymore (e) slagsverd.
clayon (f) m, vidjefletning; (saue)fold. **clayonnage** m, hegn.
clé (f) m, se clef.

marken». Tog teologisk eksamen 1809 og overtog efter et mislykket forsøg i skolegjerningen et par aar senere forpagtningen af faderens prestegaard i Randlev. Her nedsank familien hurtig i den økonomiske elendighed, hvoraf den aldrig skulde hæve sig. 1819 blev B. prest i Torning, sin bardomsegn. Herfra offentliggjorde han 1823 de smaa «jydske røverhistorier», der er hans noveldigtnings første spire. Aaret efter fulgte «En landsbydegns dagbog». Forflyttet til Spentrup 1825 grundede han et tidsskrift, «Nordlyset», hvis 12 bd. (1827—29) indeholder mange af hans bekjendteste fortællinger: «Røverstuen», «Hosekræmmeren», «Præsten i Vejlby», «Keltringliv», «Telse» o. s. v. Hertil kom senere i «Samlede noveller» (1833—36) «Marie» og «Fjorten dage i Jylland». Endnu maa nævnes «De tre helligaftener», men først og fremst «E Bindstouw» (1842), 13 digte og prosafortællinger i jydsk maal, lagt i munden paa bønder, der en aften er samlet i sin bindestue. Novellernes tone er som regel elegisk, svarende til den mørkladne hede og de vilde klitteegne, hvor forf. færdes. I en særlig række, «Peer spillemands historier», er stemningen freidigere. B.s digtning vakte i begyndelsen ikke stor opmerksomhed, tiltrods for den største anerkjendelse fra en saa kyndig kritiker som P. L. Møller. Men nu er B.s navn et af de populæreste i dansk litteratur. Hans fortællinger er ogsaa blandt det betydeligste i den realistiske periode, der omkr. 1825 afløser den egentlige Oehlenschlägerske romantik. — Dagens og tidens spørsmaal interesserede B. sterkt. Han var ivrig for hedernes beplantning og mosernes kultivering, optraadte ved alle leiligheder som de svages og fortryktes talsmand; først og fremst laa bondens fuldstændige frigjørelse ham paa sinde. I hele dette reformarbeide mødte ham dog lige saa lidet som i sin digtergjerning den forstaaelse, der kunde holde modet oppe hos ham under sygdom, fortvilede huslige forhold og økonomisk elendighed. — [Aakjær, J., «St. St. B.s livstragedie», Kbh. 1903—04, 3 bd.]

Steen Steensen Blicher.

Blida, Nord-Afrika, befæstet by i Algerie (depart. Alger), i en særdeles frugtbar egn ved foden af Lille (Tell-) Atlas, 30 km. s.v. f. Alger, 260 m. o. h. med 29 000 indb. (1904). Forbundet med hovedstaden ved jernbane. Fransk 1839.

Blide, det norske navn paa middelalderens kastemaskiner (skyts), der tildels var efterligninger af romernes ballister (s. d.).

Blidemaaned, gammelt navn for februar, sigter til at veiret da klarner op.

Bligh *[blai],* William (1753—1817), eng. sjøfarer, deltog i Cooks sidste verdensomseiling 1776—79, var 1806—08 guvernør over Ny Sydwales, senere admiral. Har skrevet (1792) «Voyage to the South Sea», en beretning om en skibs- og baadfærd fra Tahiti til Batavia.

Blik, tyndt udvalset eller udhamret bøielig plade af metal, mest jern, zink, messing eller kobber. I daglig tale forstaaes ved b. fortinnet jern-b., hvid-b. Galvaniseret jern-b. har et overtræk af zink. Jern-b. uden overtræk benævnes «sort b.». Bølge-b. er sort eller oftere galvaniseret jern-b., som er riflet paa den ene kant; det benyttes til tagbeklædning.

Blikinstrumenter el. messinginstrumenter, fællesnavn for alle blæseinstr. af metal.

Blikkenslagerarbeide omfatter fremstillingen af de forskjelligste gjenstande af blik, men bruges mest alene om forarbeidelsen af gjenstande af fortinnet jernblik ved haandarbeide.

Blikvarer fremstilles ved hamring paa passende ambolte (drivning), naar kobber- el. messing-blik benyttes, iøvrigt ved valsning til cylinder- el. kegleform, ved bøining i mere eller mindre skarp vinkel og ombøining af kanten. Tillige anvendes presning mellem stempler, som har tilsvarende form, saa de bøier blikpladen mellem sig (stansning, s. d.), til fremstilling af ornamenter og mindre enkle former. Ved omdreiningsformer trykkes blikket lidt efter lidt tæt mod en model, medens begge er i omdreining, hvilket udføres ved polerstaal. Delene forbindes ved lodning eller falsning. Varerne bliver ofte lakeret, emaljeret eller paatrykkes billeder o. l., hvilket ogsaa udføres paa den plane plade før bearbeidelsen. Af stor betydning er fremstillingen af b. for hermetikindustrien, hvor de anvendes som bokser el. æsker, mest af fortinnet jernblik. Laaget fæstes lufttæt, nu mest ved falsning i særegne falsemaskiner (s. d.) og forsynes ofte med linjer (svækningslinjer), som letter aabningen. I Norge er flere blikvarefabriker med betydelig produktion.

Bliksølv, se Sølv.

Blind, Karl (1826—1907), t. revolutionsmand, deltog 1848 med Struve i revolutionen i Baden, sendtes af det republikanske parti til Paris for at faa den fr. republiks anerkjendelse af oprørsregjeringerne i Pfalz og Baden. Louis Napoleon udviste ham paa grund af hans forbindelser med Ledsu-Rollin; B. flygtede til Brüssel, siden til London, hvor han levede som journalist; han stod i forbindelse med alle landes fremragende frihedsmænd og kjæmpede for sine idéer i Englands, Tysklands, Italiens og Amerikas blade.

Blind, se Blindhed.

Blind (arkit.), en betegnelse i bygningskunsten for en aabning, der kun er antydet, f. eks. et b.-vindu, b.-arkade o. s. v. Heraf udtrykket blende el. blinding, der betegner en let tilbagespringende flade.

Blindemand. 1. Betegner i kortspil den manglende fjerdemand, hvis kort spilles aabne af en af de tre spillere. 2. (Sjøudtr.) Middagsmaden deles i portioner («lonser»), og en af mandskabet bestemmer, uden at se portionerne, hvem der skal have hver enkelt (han «kingser», som det heder; eng. *change*). Han kaldes b.

Blinde plet, den, kaldes et begrænset parti af synsfeltet, beliggende 12—17° udenfor det fikserede punkt. Det svarer til synsnervens indtrædelsessted i øiet og er

---

clean ⓔ ren: rense. **cleanly** ren(slig). **cleanse** rense, pudse.
clear ⓔ klar, lys; ren; (adv) ganske, helt; (vb) klare; rydde; rense; klarere; tjene netto; klarne; blive fri; likvidere. **clearance** (told)klarering; nettofortjeneste; realisation.
cleat ⓔ klamp(e).
cleave ⓔ klæbe; kløve; kløvne.
clef ⓕ m, nøgle; spjeld; skrue; bolt.
cleft ⓔ kløvet; kløft; (ved)skl.
cleg ⓔ kleg.
clémence ⓕ f, **clemency** ⓔ mildhed, skaansomhed. **clément** ⓕ mild, naadig.
clench ⓔ knytte, knibe sammen.
clenche(tte) ⓕ f, dørklinke.
clepsydre ⓕ f. vandur.
clerc ⓕ m, klerk; skriver, kontorist.
clergé ⓕ m, **clergy** ⓔ geistlighed. **clergyman** ⓔ prest.
clerical ⓔ, **clérical** ⓕ geistlig; klerikal.
clerk ⓔ skriver, kontorist. **parish c.** klokker. **clerkship** kontoristpost, klokkerbestilling.
cleromancy ⓔ spaadom ved terningkast.
clever ⓔ flink, dygtig; (amer. ogs.) snil, hyggelig.
clew ⓔ nøste; ledetraad; (sjøudt.) skjødbarm.
click ⓔ tikke; tikken; spærhake.
clicket ⓔ dørhammer. -klinke.
client ⓔ & ⓕ m. klient. **clientage** ⓔ, **clientèle** ⓕ f, klientel.

blindt, fordi dette sted mangler nervetraadenes endeorganer.

Blinderaa (sjøudtr.), horisontal, tverskibs under baugsprydet; førte i gamle dage et seil, blindeseilet; tjente senere til at udspile klyvergaierne (taug, som støtter klyverbommen). Bruges ikke nu.

Blindeundervisning i særegne skoler begyndte med Valentin Haüys skole for 12 blinde børn i Paris 1784. Det blev straks fra første færd af slaaet fast, at den mundtlige fortælling og foredraget maatte være principet for barneskolen, og at haandgjerning, haandverk og musik maatte blive de fag, hvori de ældre blinde oplærtes. Maalet, som ialfald for de bedst begavede blinde skulde naaes, maatte være selvstændighed ved eget arbeide og dermed tilintetgjørelse af tiggeriets forbandelse, der hidtil havde hvilet som en, som man troede, uafvendelig skjæbne over de blinde. Som hjælp ved undervisningen for at kunne sætte de blinde istand til at læse paa egen haand opfandt allerede Haüy en reliefskrift, som de blinde kunde læse ved at føle bogstaverne (ophøiede latinske bogstaver), men senere opfandt Louis Braille (s. d.) et alfabet i ophøiede punkter; efter dette system kan bogstaverne, tallene samt alle noter og musiktegn fremstilles ved kombinationer af flg. 6 punkter: ⠿.

a aa b c d e f g h i

j k l m n o p q r s

t u v w x y z æ ø

Denne blindeskrift bruges nu næsten overalt. — For at kunne skrive almindelig skrift (med blyant) bruger de blinde forskjellige apparater, hvori bogstavformernes konturer dannes ved hjælp af forskyvelige smaafigurer i linjalramme; et saadant er det af cand. teol. Guldberg opfundne blyantskriftapparat.

Begyndelsen til en organiseret omsorg for Norges blinde skede i 1858, da der stiftedes en «Forening for blinde», der straks vandt saa stor tilslutning, at den ved hjælp af de indkomne bidrag og med nogen offentlig støtte saa sig istand til allerede i 1861 at oprette et blindeinstitut i Kra. beregnet paa 40 elever, først i leiet lokale, men fra 1867 i en for øiemedet opført bygning. Elevantallet voksede raskt, især efterat det ved abnormskoleloven af 8 juni 1881 var fastsat skoletvang for alle landets blinde i alderen 9—21 aar. Ved denne lovs ikrafttræden i 1886 oprettedes ogsaa en blindeskole i Trondhjem. Denne skole, der i 1893 midlertidig overflyttedes til den da nylig nedlagte lærerskoles lokaler i Klæbu, vil om faa aar vende tilbage til Trondhjem, hvor tomt er indkjøbt, og nye bygninger er planlagt for den. Begge skoler har tilsammen ca. 140 elever og 24 lærere og lærerinder; de drives helt for statens regning og staar under offentlig kontrol. Undervisningen omfatter foruden folkeskolens sedvanlige fag ogsaa musik og forskjellige haandverk som kurvmageri, skomageri, snedkeri, dreining, rørsæde- og mattefletning samt for de kvindelige elever strikning, vævning, søm og listeskoarbeide. Kursets varighed er ordinært otte aar, og omkostningerne ved elevernes skolegang fordeles saaledes, at staten bestrider de egentlige undervisningsudgifter, medens vedk. hjemstavnskommune og amt bekoster deres underhold og beklædning, naar forældrene ikke kan overtage forsørgelsen. I henhold til en af stortinget i 1905 fattet beslutning vil der med blindeskolen i Trondhjem blive kombineret en arbeidsskole for voksne blinde mænd fra det hele land, medens en tilsvarende skole for voksne blinde piger vil blive oprettet i Kra. Foruden de to offentlige blindeskoler driver blindemissionen «II» i Kra. med aarligt bidrag af staten og «Foreningen for blinde» en arbeidsskole og hjem for voksne blinde piger, hvor der undervises i de sedvanlige arbeidsfag samt trykkes og indbindes reliefbøger. Blindemissionen udgiver ogsaa et relieftrykt tidsskrift, der i almindelighed uddeles og tilsendes de blinde gratis. For paa forskjellig maade at støtte de blinde, som efter endt kursus forlader skolerne og paa hjemstedet skal nyttiggjøre sig, hvad de har lært, oprettedes der i 1903 en «Forening til selvhjælp for Norges blinde». Den private offervillighed er i stor maalestok kommet vore blinde tilgode, idet der i de ca. 50 aar, som er forløbet, siden blindeforeningen stiftedes, er skjænket dem til skoler, fripladse og hjælp til selvhjælp større og mindre legater, der tilsammen repræsenterer en kapital paa ca. 800 000 kr.

Blindhed. Praktisk kalder man den for blind, der ikke har gangsyn, d. e. ikke ser nok til at kunne gaa uden at føle sig for, medens fra videnskabeligt standpunkt kun den betragtes som blind, der ikke har lyssans, d. e. ikke kan skjelne mellem lys og mørke med noget af øinene. Aarsagerne til b. er dels medfødt, dels, og i langt overveiende grad, erhvervet. Blandt disse sidste er de hyppigste «nyfødtes øienbetændelse», der skyldes smitte af spædbarnets øine under selve fødselen med inficerende sekret fra moderens kjønsorganer, og senere i barnealderen skrofuløse hornhindelidelser; i den ældre alder læsioner af begge øine eller af det ene, naar derefter udvikles sympatisk betændelse af det andet; endvidere synsnervelidelser, fremkaldt ved hjerne- og rygmarvssygdomme; hos gamle folk graa stær (d. e. fordunkling af øiets linse) og glaukom. I visse lande spiller trakom (ægyptisk øiensyge) og kopper en overordentlig stor rolle som b.s-aarsag. Da adskillige af netop de hyppigste b.s-aarsager lader sig fjerne ved hygieniske, forebyggende forholdsregler eller rettidig sagkyndig behandling, bliver antallet af blinde i et land et nogenlunde udtryk for høiden af dets kultur.

Ifølge blindestatistiken fandtes ved aaret 1890 blandt 100 000 indb. i Europa 80—100 blinde. Tallet varierer betydelig i de forskjellige lande; det er størst i lande med store, tyndtbefolkede, fattige distrikter med mange infektionssygdomme og faa læger (Rusland har saaledes tallet 210), mindst i lande med velhavende befolkning og gode forbindelsesmidler (Holland 44). For Skandinaviens vedk. er paavist en betydelig aftagen i den senere tid; saaledes var antallet af blinde blandt 100 000 indb

	i 1890	i 1900
I Norge	128	87
- Danmark	53	44
- Sverige	83	67
- Finland	153	119

cliff ⓔ fjeldskrent, stup. **cliffy** bratlændt, knauset.
cligne-musette ⓕ f, gjemsel.
cligner ⓕ: **c. des yeux** blunke. **clignoter** blunke; myse.
climacteric ⓔ kritisk aar.
climat ⓕ m, **climate** ⓔ klima.
climatérique ⓕ klimakterisk, kritisk.
climb ⓔ klyve, klatre; (be)stige. **climber** slyngplante.
clime ⓔ (poet.) jordstrøg.
clin ⓕ m: **c. d'œil** blunk; haandvending. **border à c.** klinkbygge.
clinch ⓔ klinke; stadfæste; (gjøre) ankerstik. **clincher** afgjørende argument. I sammensætn. klink-.
clinfoc ⓕ m, (sjøudtr.) jager.
cling ⓔ klynge (sig). **clingy** klæbende.
clinic ⓔ sengeliggende (patient); klinisk.
clinique ⓕ klinisk; f. klinik.
clink ⓔ klirre med; klirren.
clinker ⓔ klinke (mursten).
clinquant ⓔ & ⓕ m, flitter(stas).
clip ⓔ (be)klippe.
clipper ⓔ, klipper (skib). **clipping** mageløs.
clique ⓔ & ⓕ f. klik.
cliquet ⓕ m, sperrhake, pal sneller.
cliqueter ⓕ klapre, klirre, rasle. **cliquetis** m, klirring, rasling; (de mots) ordbram.
cliquette ⓕ f, kastagnet.

Blindheim, se Höchstädt.

Blindheimsætten, n. lendemandsæt fra Søndmør, hvor en af de to Blindheimsgaarde, sandsynligvis B. paa Oksenøen indenfor Borgund, var dens hovedsæde. Ættens ældste historie er dunkel; men i det 12 aarh., da den var beslegtet med Reinsætten, spillede den en stor rolle. Et af dens medlemmer, Hallkell Huuk, bragte Harald Gille til Norge, og hans to sønner, Simon Skaalp og Jon, giftedes hver med sin datter af denne konge. Under de senere politiske stridigheder tog ættens medlemmer forskjelligt parti. Den uddøde i 13 aarh.

Blinding, se Blind.

Blinding, skjult nagle, som forbinder to fjæle, f. eks. i et langbord el. stavene i et kar.

Blindmus *(spalax)*, muldvarpagtige, blinde eller halvblinde gnavere; gnaver gange i jorden og lever af planteføde. En art *(spalax typhlus)*, som er 20 cm. lang, har hjemme i det sydøstlige Europa; andre arter lever i Asien og Afrika.

Blindramme. Naar et oljemaleri skal udføres paa lærred, maa dette først udspændes paa en b., d. e. en ramme af træ, som ved kiler i hjørnerne kan udvides noget, hvorved lærredet strammes. B. med det derpaa siddende maleri indsættes i den eg. (synlige) rammes fals.

Blindskjær, skjær under vandfladen.

Blindtarm *(cœcum)*, det første stykke af tyktarmen indtil stedet, hvor tyndtarmen udmunder i den (se Menneskets anatomi). Paa b.s nederste ende sidder en liden tarmagtig udvekst, omtrent saa stor som en lillefinger, og denne, den saakaldte *appendix vermicularis* el. *processus vermiformis*, er det, som bliver sædet for b.-betændelsen *(appendicitis)*. Aarsagen til b.-betændelse er en infektion, hvis foranledning ofte ikke kan paavises. I mange tilfælde er den forplantet fra en betændelse i cœcum, hvorfor den ofte optræder som komplikation til en tarmkatarrh. I andre tilfælde synes det, som om en i appendix dannet haard ekskrementklump («fækalsten») har givet anledning til retention i appendix og dermed fremkaldt anfaldet. Den almindelige folketro, at fremmedlegemer, som f. eks. frugtkjerner, kan sætte sig fast i appendix og foranledige b.-betændelse, er derimod urigtig. — Sygdommen begynder ofte pludselig, i regelen med sterke smerter i høire side af underlivets nederste del samt feber og i mange tilfælde brækning. Ofte forløber anfaldet let og helbredes i faa dage, men efterlader disposition til nye anfald. Hvis betændelsen breder sig udenfor b., eller hvis der gaar hul paa appendix og dens inficerende indhold flyder ud i bughulen, kommer der tegn paa bughindebetændelse. — Sygdommen er ofte farlig. Behandlingen er i de senere aar mere og mere blevet kirurgisk, navnlig for alvorlige tilfælde og for tilbagefald.

Blindtarmforstoppelse (blindtarmkolik), langvarigere forstoppelse især hos ældre heste. Kan bl. a. opstaa ved tilstopning (emboli, s. d.) i tarmens pulsaarer ved løsrevne smaadele af blodkoagler i tarmkanalens hovedpulsaare (forreste krøspulsaare), fremkaldt ved «larven» af den som fuldt udviklet i hestens tyktarm levende palissadeorm, *strongylus armatus*, hørende til de egte rundorme *(nematoda)*.

Blindtryk kaldes den forsiringsmaade af skind paa bogbind, hvorved ornamenterne presses ind i skindet uden guld eller farve. Ved fremstillingen fugtes skindet, og mønsteret indpresses med opvarmede stempler af messing eller jern. Som følge af opvarmningen af det fugtede skind faar stedet, hvor stemplet er sat, noget mørkere farve end skindet og som følge af trykket glans.

Blindtræ, det træ, der i finere møbler dækkes af fineren.

Blingse, se Skjele.

Blinke (tømmer), kjendeliggjøre de til hugst bestemte trær. Sker alm. med en «blinkeøks», hvis hammer bærer et for vedkommende skogeier særskilt stempelmerke, der indslaaes i stammen, efterat en barkflage er borthugget. Der sættes alm. to «blinkemerker» paa træet, ét i ca. 1.3 m.s høide og ét «kontrolmerke» saa langt ned paa stubben som muligt. Undertiden blinkes trærne ved maling eller et grundtgaaende korsrids i barken ved hjælp af en «barkridser».

Blinken, kortvarig tillukning af øiet ved sammentrækning af øienlaagenes ringmuskel. Tjener til beskyttelse for og rensning af øiet og til befordring af taarernes afledning til næsen.

Blinkhinden *(membrana nictitans)*, en hos krybdyr, fugle og mange pattedyr i den indre øiekrog, indenfor de egentlige øielaag liggende hudfold. Hos de to førstnævnte hvirveldyrklasser er b. vel udviklet og kan trækkes frem foran hornhinden, hos pattedyrene er den derimod mindre udviklet, hos mennesket kun tilstede som en liden slimhindefold *(plica semilunaris)*.

Blinning, se Kleg.

Blisgaas, se Gaaseslegten.

Blishøne, sothøne, rørhøne *(fulica atra)*, eneste hos os levende repræsentant for den til sumphønsene hørende b.-slegt *(fulica)*. — Hovedet og halsen sorte, farven forøvrigt mørk skifergraa. Armfjærene i spidsen hvide. Øiets regnbuehinde *(iris)* sterkt rød. Nebbet blaahvidt, kraftigt; nebryggen fortsætter sig over paa panden, hvor den danner en nøgen ujevn flade. Fødderne blaagraa, kraftige, sidder langt tilbage, er nøgne til kort ovenfor hælleddet; fortærne lange, paa begge sider kantet med en bred, ved leddene indsnøret hudfold. Kjønnene lige. Længde omkr. 400 mm. — B. findes over størstedelen af Europa, Asien og det nordlige Afrika. Hække hos os paa Jæderen og Listerlandet, træffes dog ogsaa, særlig om vaaren, langs hele kysten. B. er en trækfugl, kommer til os i slutten af april og forlader os i okt. Dens levevis ligner mere en svømmefugls end en vaders. Den holder til i stillestaaende ferskvand med rig vegetation; svømmer godt og nærer sig af vandplanter og smaa vanddyr. Sit rede bygger den flydende paa vandet eller paa stranden, tæt nede ved vandet. Eggene, omkr. 10 i antal, er graagule med talrige smaa sorte pletter, vel 50 mm. lange. — B.s kjød er lidet velsmagende, seigt og tranholdigt.

Bliss Harbour *[-hābə]*, lasteplads i Kanada, prov. New Brunswick.

Blister (d.) er betegnelsen for et i veterinærmedicinen anvendt trækmiddel *(linimentum irritans cum euphorbio)*, hvis virksomste bestanddel er pulveriseret spanskflue. Denne indeholder nemlig et sterkt irriterende stof (cantharidin), der ved indgnidning paa huden fremkalder blæredannelse.

---

clisse (f) f, vidje-, kurvfletning. **clisser** omflette.
cliver (f) spalte (diamanter).
cloak (e) kappe, kaabe; skalkeskjul; iføre kappe; tilhylle. **c.-bag** vadsæk.
cloche (f) f, **clock** (e) klokke; (f) ogs. vable.
clocher (f) halte.
clocher (f) m, (kirke)taarn; sogn; hjemstavn. **course** (f) **au c.** hinderridt.
clocheton (f) m, lidet klokketaarn.
clochette (f) f, (liden) klokke; klokkeblomst.
clod (e) (jord)klump; klumpe sig. **c.-hopper** bondeknold.
clog (e) belemre(s), bry, hindre; klabbe sig sammen; klampe, hindrende paahæng; trætøffel.
cloison (f) f, skillevæg.
cloister (e), **cloître** (f) m, kloster.
cloister (e), **cloîtrer** (f) indesperre, sætte i kloster.
clonic (e) rykvis, sprellende.
clopiner (f) humpe afsted.
cloporte (f) m, bænkebider; portner.
clore (f) lukke; indhegne; afslutte.
clos (f) m, (indhegnet) have, eng.
close (e) lukke; (inde)slutte; forene(s). **c. with** gaa ind paa; sb ende; indhegning; adj lukket; indesluttet; kvalm; nær; fortrolig;

Blix, Elias (1836—1902), n. professor og salmedigter, bondesøn fra Gildeskaal i Nordland. Han gjennemgik først Tromsø seminar, men begyndte saa at læse til artium og blev student 1860, teologisk kandidat 1866. Efterat han i 1871—72 med offentligt stipendium havde opholdt sig i Tyskland for at studere semitiske sprog og gammeltestamentlig teologi, blev han i 1873 universitetsstipendiat i disse fag, tog i 1876 den filosofiske doktorgrad med en afhandling om «De vigtigste udtryk for herre og fyrste i de semitiske sprog» og blev 1879 udnævnt til ekstraordinær professor i hebraisk. Som politisk interesseret venstremand traadte han 1884 som kirkestatsraad ind i det Sverdrupske ministerium, men vendte 1889 atter tilbage til sin stilling ved universitetet, hvor han efter prof. Casparis død ogsaa blev overdraget forelæsningerne i gammeltestamentlig eksegese. I teologisk henseende indtog B. et afgjort konservativt standpunkt. Uden at udfolde nogen videnskabelig produktivitet sad han vistnok inde med udstrakte kundskaber som semitist. Større betydning har han dog havt som salmedigter og bibeloversætter paa landsmaalet. I 1869—75 udkom hans «Nokre salmar, gamle og nye», dels originale, dels oversatte (2 forøgede udgave 1883), og i 1892 blev hans salmesamling autoriseret til brug ved siden af de ældre salmebøger, hvor menigheden vedtager det. Desuden har B. arbeidet med at oversætte bibelen paa landsmaal, og i den 1890 udkomne oversættelse af det nye testamente har han havt den væsentligste andel. I B.s salmer «smelter trosvarme, inderlighed og sprogligt udtryk sammen i en ofte sublim form».

(Fot. af L. Forbech.)
Elias Blix.

Blix, Peter Andreas (1831—1901), n. arkitekt og ingeniør, har særlig som arkitekt paa flere omraader ydet fremragende arbeide, og hans virksomhed til bevaring og gjenreisning af middelalderlige bygverk vil for alle tider sikre ham et fortjent navn. B. fik sin uddannelse ved Hannovers polytechnicum og ansattes ved sin hjemkomst i jernbanevæsenet. Her har han 1873—78 udført alle stationsbygninger paa Rørosbanen, Jæderbanen og Smaalensbanen. I 1880 overtog han ledelsen af Haakonshallens og Bergens domkirkes restauration efter arkitekt Christies planer. Ligeledes har han ledet opførelsen af Bergens børsbygning og leveret tegninger til flere bygverk i Bergen og omegn. Størst betydning havde dog hans selvstændige arbeider for at undersøge og bevare vore fortidsmindesmerker. Saaledes har han paa eget initiativ og bekostning restaureret Hopperstad (Hoprekstad) samt Hove kirker i Sogn, der nu staar som perler blandt vore middelalderlige bygverk, i enhver henseende behandlet med sjelden pietet og forstaaelse. I sine senere leveaar ofrede B. sig særlig for en grundlæggende undersøgelse af Akershus slot, for hvis gjenreisning han har udarbeidet omfattende planer i flere alternativer. Disse er offentliggjort i et pragtverk, som han udgav paa egen bekostning. Ogsaa ruinerne paa Valdisholm i Glommen samt Stensholmen i Mjøsen har han undersøgt og beskrevet i et eget lidet verk. B. har altid vist en varm interesse for sin stands interesser, han er saaledes stifter af den «Norske ingeniør- og arkitektforening» og har i længere tid ledet udgivelsen af foreningens første tidsskrift.

Blix, Ragnvald (1882—), n. karikaturtegner, søn af prof. E. Blix. Har tegnet for «Tyrihans» og efter at have bosat sig i Paris i 1903 for franske blade («Le journal», «Le rire», «La vie parisienne» o. fl.). Har udgivet hefterne «Karikaturer» (Kbh. 1904), «Broderfolkenes farvel» (Kra. 1905) og «Le voile tombe» (Paris 1907).

Blixencrone. Etatsraad, justitiarius og medlem af «slotsloven» Hans Blix adledes 15 april 1712 med dette navn. Han var en mægtig mand og stor jordegodseier, der boede paa Ullevaal ved Kra., men som i 1728 blev afsat fra alle sine embeder «formedelst egennyttighed». Slegten uddøde med hans søn regimentskvartermester Hans B., der forsvandt udenlands.

Blixen-Finecke, Karl Fredrik Axel Bror (1822—73), d. politiker, tilhørte en opr. pommersk slegt, der havde erhvervet godser i Sverige og Danmark og var blevet baroniseret. Han begyndte 1850 at optræde i dansk politik som konservativ helstatsmand og var et par aar folketingsmand. B.-F. egtede 1854 prinsesse Augusta af Hessen, en søster af den senere dronning Luise. 1857 foreslog B.-F. i en piece «Skandinavismen praktisk» en gjensidig adoption af de to nordiske kongehuse; han nærmede sig samtidig stedse mere bondevennerne. I bondevenne-ministeriet Rottwitt 1859—60 gik han ind som udenrigsminister. I 1863, da B.-F. saa de farer, som truede, søgte han, men uden resultat, ved et brev til Bismarck at afverge konflikten. I 1864 trak B.-F. sig tilbage fra politiken og var hele den sidste del af sit liv lidende af sygdom. B.-F. var en uomtvistelig begavelse, men noget usammenhængende og effektjagende, ikke viljesterk eller udholdende nok til virkelig at kunne faa politisk indflydelse.

Blixenskiold. Slegten bar oprindelig navnet Blix og optræder under dette i slutten af det 16 aarh. i Oslo; herfra kom den senere til Fredrikshald, hvor flere af dens medlemmer drev store trælastforretninger. Thomas B. (d. 1756), der var gift med Maria Colbjørnsdatter, søster af de bekjendte brødre Colbjørnsen, adledes 18 dec. 1749, og som «et besynderligt ærestegn» blev Fredrikshalds vaaben, den jernklædte mand, optaget i hans adelsskjold. Slegten uddøde med hans to døtre.

Blizzard *[bli'zəd]*, i Nordamerika, navnlig v. f. Mississippi, benævnelse for nordlige snestorme med sterk kulde; norther, saa sterkt frygtet i Texas, er en fortsættelse af denne, der synes at udgaa fra de arktiske egne.

Bloch, Andreas (1860—), n. maler og tegner. Blev i 17-aars alderen elev af Knut Bergsliens tegneskole og fik samtidig ansættelse som tegner i et vittighedsblad. I begyndelsen af 1880-aarene studerede han i Düsseldorf under prof. Jansen. B. har i de sidste tyve aar illustreret en række norske bøger, især historiske og krigshistoriske arbeider, og samtidig udført tegninger til vittighedsbladet

---

nøiagtig. **c.-fisted** paaholdende. **c.-hauled** bidevind. **c.-season** fredningstid. **c.-stool** natstol.
closerie (f) f, liden bondegaard; (tæt) fletverk.
closet (e) kammer, kabinet; have for sig under fire øine.
closh (e) stivbenethed.
closure (e) lukning; slutning.
clot (e) (størknet) klump; løbe sammen, størkne.
cloth (e) klæde; dug; ornat; (geistlig) stand.
clothe (e) (be)klæde.
clothes (e) pl, klæder.
clothier (e) klædefabrikant, -handler; (amer.) valker.
clothing (e) gangklæder.
clottings (e) fl, klumpet uld.
clotty (e) klumpet.
clôture (f) f, hegn, gjærde; (af)slutning.
clou (f) m, spiker; laanekontor; fængsel; glansnummer; (de girofle) kryddernellik; blodbyld.
cloud (e) sky; aare (i sten); overtrække(s) med skyer. **c.-berry** multe. **cloudy** skyet; mørk; aaret.
clouer (f) spikre (fast); pantsætte. **cloueter** beslaa. **clouetier** m, spikersmed.
clough (e) kløft; godvegt.
clout (e) klud, lap; lappe. (vulg.) tørke til en.
clove (e) (krydder)nellik.
clover (e) kløver.
clown (e) klovn; bondeknold.
cloy (e) (over)mætte, -fylde.

«Korsaren». Som kostumetegner ved Nationalteatret har han bidraget meget til stilfuldt og korrekt udstyr ved opsætningen af historiske stykker.

Bloch, Anna Kristine, f. Lindemann (1868—), d. skuespillerinde, fra 1885 knyttet til det Kgl. teater i Kbh., blandt hvis bedste støtter hun regnes. Hendes specialitet er de ganske unge piger, hendes glansrolle Trine Rar i «Aprilsnarrene»; optræder forøvrigt ogsaa i karakterroller. Fru B. har ogsaa gjestet Kristiania.

Bloch, Carl Heinrich (1834—90), d. maler, lagde sig i begyndelsen efter folkelivsbilleder og viste her baade lune og elskværdig opfattelse. Fra 1859 levede han en række af aar i udlandet, paavirket navnlig af Italiens store mestere, og sendte 1863 hjem «Samson i trædemøllen» (Kunstmuseet i Kbh.), som skaffede ham megen anseelse. 1865 malte han det store billede «Kristus opvækker Jairus' datter» (Kunstmuseet i Kbh.) og kort efter for kong Georg af Grækenland sit ypperste verk «Den befriede Prometheus», hvis alvorlige, skjønne foredrag med dets symbol overalt gjorde et sterkt indtryk. B. blev medlem af akademiet og fik talrige bestillinger, bl. a. paa 23 bibelske billeder til bedestolen paa Fredriksborg; de fuldførtes fra 1866—80. 1871 udstillede han et af sine berømteste billeder «Kristian II i fængsel», hvis stille bedrøvede stemning atter vandt ham venner. Foruden disse store billeder har B. malet en mængde smaa genrebilleder, i regelen præget af et ualm. lune og med motiver dels hjemmefra, dels fra Italien, samt en mængde portræter. I sine sidste aar bekjæftigede han sig meget med raderinger.

Carl Heinrich Bloch.
(Efter selvportræt i Ufficierne.)

Bloch, Jan (1836—1902), polsk finansmand og fredsven. Ved industriforetagender, bankforretninger og jernbanespekulationer erhvervede B. en betydelig formue, men fik ved siden af tid til økonomiske og politiske studier og kunde 1875 udgive et større verk om «Jernbanernes betydning for Ruslands økonomiske udvikling», som indbragte ham en fransk prisbelønning. Overordentlig opsigt vakte hans vældige kompilation «Fremtidens krig fra teknisk, økonomisk og politisk synspunkt» (6 bd., rus., t. og fr. udg. 1898—99); han blev en af fredsbevægelsens internationalt mest bemerkede personligheder, ikke mindst derved, at hans forfatterskab antages at have medvirket til Nikolai II's beslutning om at indbyde til fredskongressen i Haag 1899.

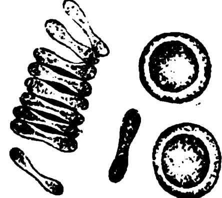
Bloch, Oscar Thorvald (1847—), d. kirurg, overkirurg ved det kgl. Frederiks hospital i Kbh. til 1904. Hans kliniske forelæsninger udgives nu: «Chirurgien». Hans populær-videnskabelige verk «Om døden» (1903; 2 bd.) er meget læst, ogsaa i Norge. Fra 1904 professor i operativ kirurgi ved Kbh.s universitet.

Bloch, William Edvard (1845—), d. forfatter og sceneinstruktør, til 1893 ansat ved det Kgl. teater i Kbh. Har dels alene, dels i samarbeide med andre skrevet en del studenterkomedier og skuespil. Professor B., hvis specialitet som instruktør er Holberg'ske stykker, assisterede i 1906 Nationalteatret ved indstuderingen af «Gert Westphaler».

Block, Maurice (1816—91), fr. socialøkonom og statistiker, f. i Berlin. B. blev naturaliseret franskmand, var 1843—61 ansat ved det statistiske centralbureau i Paris og blev 1880 medlem af institutet. Han var en frugtbar forfatter inden alle omraader af de sociale og økonomiske videnskaber; navnlig berigede han disse med nyttige og praktiske haand- og opslagsbøger. Hans hovedverk er en udmerket oversigt i 2 bd. over «Socialøkonomiens fremskridt efter Adam Smiths tid» (Paris 1890). Han var konservativ frihandelsmand, kritiserede bittert ikke blot socialismen, men ogsaa den moderne arbeidervenlige socialpolitik.

Blocksberg kaldes i Tyskland flere fjelde, hvor heksene mødes for at holde fest, især Valborgs-natten. Berømtest er det i Goethes «Faust» omtalte Brocken i Harzen. Disse fjelde er næsten alle gamle hedenske offersteder. Da kristendommen var trængt ind, ansaaes B. som det sted, hvor man hemmelig ofrede til de gamle guder. Allerede i 15 aarh. optræder B. som heksenes forsamlingssted, men troen paa hekseridtet til B. var særlig almindelig i det 16 og 17 aarh. Jfr. Blåkulla.

Blod er kun tilsyneladende en ensartet rød vædske; under mikroskopet viser det sig at bestaa af en svagt gulfarvet, klar vædske, b.-plasma, i hvilken der svømmer overordentlig talrige smaa dels røde, dels farveløse b.-legemer. B.-mængden udgjør omtr. $\frac{1}{13}$ af legemsvegten; en mand af 65 kg.s vegt har altsaa omtr. 5 kg. (= 5 liter) b. Dets specifike vegt er omtr. 1.050—1.065, dets reaktion alkalisk. Hvis det fra en aare udstrømmende b. opsamles i et iskoldt glaskar og sættes i kulden i nogle timer, synker b.-legemerne tilbunds, og i den klare b.-vædske, b.-plasmaet, udfælder der sig derpaa en geléagtig masse, fibrin, som lidt efter lidt skrumper sammen til en fastere klump. Den udskilte klare vædske over denne kaldes b.-serum (s. d.). Denne proces kaldes b.s koagulation el. levring. Hvis koagulationen foregaar ved alm. temperatur, gaar den hurtigere for sig; b.-legemerne faar da ikke tid til at synke tilbunds. men indesluttes i fibrinmassen, som derved danner det sedvanlige røde b.-koagel eller b.-levre. Den samme proces kan ogsaa under visse sygelige tilstande foregaa i levende live inde i b.-aarerne, hvorved der dannes en b.-prop (s. d.). — Af røde b.-legemer findes der omtr. 5 mill. pr. kubikmm. b. hos mænd og 4½ mill. hos kvinder. De dannes væsentlig i benmarven. De er bikonkave, myntformede legemer uden kjerne og maaler omtr. $\frac{7}{1000}$ mm. i diameter. De bestaar for en væsentlig del af et rødt, jernholdigt farvestof, hæmoglobin, der er et eggehvidestof og har den kemiske egenskab at optage i sig en meget stor mængde surstof, naar det kom-

Røde blodlegemer.

cloyère ⓕ f, østerskurv; kurv østers.
club ⓔ klub; klubbe; (pl) kløver (i kort); kontingent; skyde sammen.
club-foot ⓔ klumpfod.
clubbist ⓔ, **clubiste** ⓕ m, klubmedlem.
club-law ⓔ næveretten.
club-moss ⓔ (bot.) kraakefod.
cluck ⓔ klukke.
clump ⓔ klods, kubbe; (træ)-klynge.
clumsy ⓔ klodset.
cluster ⓔ klynge, klase; vokse i klynge, klase.
clutch ⓔ gribe (om); greb, tag; (pl) klør.
clutter ⓔ opstyr, støi; støie, kave.
clyster ⓔ, **clystère** ⓕ m, klyster(apparat).
coach ⓔ karet; manuduktør; kjøre i karet; manuducere. **coachman** kusk.
coactif ⓕ tvingende, tvangs-. **coaction** f, tvang.
coadjuteur ⓕ m, **coadjutor** ⓔ medhjælper.
coagulate ⓔ, **coaguler** ⓕ størkne, løbe sammen.
coal ⓔ (forsyne med, indtage) kul. **c.-fish** sei.
coalesce ⓔ vokse, smelte sammen. **coalescence** sammensmeltning.
coalition ⓔ & ⓕ f, forening, forbund.

mer i berøring med luften (i lungerne), og med lethed at afspalte igjen dette surstof, naar b. i legemets haarkarnet kommer i berøring med legemets surstoffattige væv (dissociabel forbindelse, s. d.). Paa samme maade optager hæmoglobinet i haarkarnettet kulsyre, der ved stofskiftet er dannet i legemets væv, og afgiver igjen denne kulsyre til den kulsyrefattige luft i lungerne. Det surstofrige hæmoglobin i det b., som gjennem pulsaarerne er paa vei fra lungerne til haarkarnettet, er lyserødt (oksy-hæmoglobin), medens det surstoffattige hæmoglobin i det b., der fra haarkarnettet strømmer gjennem b.-aarerne til lungerne, er mørkt, kirsebærrødt (reduceret hæmoglobin). — Ved visse sygdomme (blegsot, anæmi) er dels antallet af røde b.-legemer formindsket, dels deres gehalt paa hæmoglobin mindre end normalt og b. derved forringet i kvalitet; derimod er mængden af b. ikke formidsket. — De farveløse, hvide b.-legemer (leukocyther) er runde celler med én eller flere kjerner. Der findes omtr. 10 000 pr. kubikmm. b. De dannes væsentlig i milten og lymfekjertlerne og findes ikke alene i b., men ogsaa i lymfen. De er i besiddelse af egenbevægelighed («amøboid bevægelighed»). Ved betændelse (s. d.) f. eks. paa grund af en bakterieinfektion vandrer de hvide b.-legemer ud af karrene og samler sig i mængde i vævet, hvor de sammen med vævssaften danner materie *(pus)*. De har den egenskab at kunne optage i sig og tildels opløse alslags smaapartikler, som de kommer i berøring med, f. eks. bakterier *(fagocythose)*, og sandsynligvis optræder de ved betændelser ved hjælp af denne sin fagocythoseevne som et af legemets forsvarsmidler overfor sygdomssvækkende bakterier. — En anden form af farveløse b.-legemer er b.-pladerne, der spiller en rolle ved b.s koagulation, men hvis forhold forøvrigt er lidet kjendt. — B.-serum indeholder eggehvidestoffe (serumalbumin og serumglobulin), der koagulerer ved ca. 70 ° C., samt salte, væsentlig klornatrium (ca. 0.8 pct.). Under forløbet af mange infektionssygdomme udvikler der sig i b.-serum egenskaber, som beskytter legemet mod ny infektion med samme bakterieart (se Immunitet.)

Blodets kredsløb.

B.s kredsløb. B. er i uafladelig bevægelse i aarerne (blodkarrene). Hjertet tjener som et pumpeverk, der suger b. ind fra blodaarerne (venerne) og driver det ud gjennem pulsaarerne (arterierne), eller egentlig som to saadanne pumper, idet høire og venstre halvdel af hjertet (h) er helt adskilt fra hverandre. Det mørke, kulsyrerige b., som fra b.-aarerne kommer ind i høire hjertehalvdel (g), drives derfra ind i lungepulsaarerne (b), som forgrener sig til haarfine grene (kapillærkar) i lungeblærernes vægge (lungehaarkarnettet (a)). Her kommer b. i berøring med aandedrætsluften og afgiver kulsyre samt optager surstof, hvorved det bliver lyserødt (af oksy-hæmoglobin). Derfra strømmer b. tilbage til hjertet, til dettes venstre halvdel (f). Dette kredsløb gjennem lungerne kaldes det lille kredsløb. Fra venstre hjertehalvdel drives derpaa b. ud gjennem den store hovedpulsaare (aorta) (i), der forgrener sig over hele legemet til et haarkarnet (l), i hvis fine grene b. kommer i berøring med legemets væv (muskler, nervevæv, hud o. s. v.) og afgiver til dem de fra fordøielsesorganerne opsugede næringsstoffe samt surstof, hvorved det igjen bliver mørkt (af reduceret hæmoglobin), samt optager kulsyre. Fra haarkarnettet samler b. sig igjen i b.-aarerne (k), der munder ind i høire hjertehalvdel, det store kredsløb. B.-kredsløbet beskreves første gang (1628) i sin helhed af englænderen Tom. Harvey (s. d.). (Se Puls og Menneskets anatomi.)

Blod (folklore), baade af mennesker og dyr, har spillet en overordentlig stor rolle i menneskets overtro til alle tider. B. blev anseet som bærer af livet og antoges at have en forsonende, belivende, helbredende og undergjørende virkning. I de forskjellige religioner er b. blevet tillagt stor betydning som middel til at afvende gudernes vrede og vinde deres gunst. Nydelse af menneske-b. ved religiøse ceremonier har været almindelig (ogsaa hos enkelte kristne sekter) og har holdt sig til den sidste tid. Homer lader skyggerne fra underverdenen faa liv ved at drikke faare-b.; de gamle nordmænd troede at kunne overføre paa sig et vildt dyrs mod ved at drikke b. af det. I folkemedicinen er b. blevet anvendt som middel mod mange sygdomme (f. eks. epilepsi). For særlig virksomt ansaa man b. af henrettede og menstrual-b. Det omskabte menneske faar sin skikkelse igjen ved at nyde menneske-b.; paa samme maade kan elskov opvækkes. Svartebøger, som skrives, og kontrakter med den onde bør undertegnes med b. Fostbroderskab sluttedes ved at blande b. Som retslig bevismiddel blev b. brugt, idet man antog, at den dræbtes saar begyndte at bløde, naar morderen kom ham nær.

Blodaarer, vener, de aarer, som fører blodet fra legemet til hjertet. Se forøvrigt Aare og Menneskets anatomi.

Blodafføring fremkommer, naar der fra et sted i mave-tarmkanalen optræder en blødning. Findes denne i mavesækken eller i den øverste del af tarmkanalen, vil blodet dekomponeres og blandes med ekskrementerne, som bliver sorte, tjæreagtige. Ved blødning i den nederste del af tarmkanalen findes blodet som blodklumper i afføringen eller som blodstriber udenpaa denne, saaledes som det sees ved hæmorrhoider. — Se ogsaa Blodgang.

Blodaker (aram.-græ. *akeldamach)*, en aker nær Jerusalem, som presterne kjøbte for Judas' forræderløn til begravelsesplads for fremmede (Matt. 27, 7). S. f. Hinnoms dal ved «det onde raads bjerg» vises endnu en mark, som skal være denne b.

Blodarmod, se Anæmi.

Blod, blaat, se Blaat blod.

Blodbrækning *(hæmatemesis)*, opkastning af blod, enten som en mørk, flydende eller klumpet masse (i modsætning til blodet ved blodspytning) eller som en mere grumset («kaffegrud»), er et symptom paa en alvorlig lidelse i mavesækken (mavesaar eller mavekræft). Den foreløbige behandling er ro og smaa isstykker, som nedsvelges, samt absolut diæt.

coaptation ⓔ sammen-, tilpasning.
coarse ⓔ grov, raa.
coasser ⓕ kvække.
coassurance ⓕ f, gjensidig forsikring.
coast ⓔ kyst; seile langs kysten,
coasting ⓔ kystparti. **c.-pilot** kjendtmand.
coat ⓔ frak; belæg; pels; hem; (of arms) vaabenskjold, (of mail) panserskjorte; klæde; belægge, overtrække. **coating** belæg; overtræk.
coax ⓔ godsnakke (med).
cob ⓔ hoved(formet gjenstand), klump; stor kar; mange.
cobalt ⓔ & ⓕ m, kobolt.
cobaye ⓕ m, marsvin.
cobble ⓔ flikke, lappe. **cobbler** lappeskomager; fusker; isvin at drikke gjennem et straa.
coble ⓔ laksefanger(baad).
cobweb ⓔ kingelvæv.
cocagne ⓕ f, slaraffenland. **mât** (m) **de c.** syttendemaistang.
cocarde ⓕ f, kokarde; (hatte) sløife; hoved. **cocardier** m, kjæk fyr, soldat.
cocasse ⓕ grinagtig.
cocciferous ⓔ bærbærende
coccinelle ⓕ f, (zool.) marief.
coche ⓕ m, diligence; d es- postskib.
cochenille ⓕ f, kochenille (farve); skjoldlus.
cocher ⓕ gjøre indsnit. bas (ogs. **côcher)** bedække (om bern
cocher ⓕ m, kusk.

Blodbyld, lægmandsudtryk for en byld i huden med sterk betændelsesagtig blodoverfyldning omkring («kong», stor furunkel eller absces).

Blodbøk, varietet af vor almindelige bøk med dybt mørkerøde blade; tilsvarende varietet haves af flere andre trær, f. eks. hassel; de finder endel anvendelse som prydplanter og frembringer god farvevirkning ved sammenstilling med lysløvede trær.

Blod-Egil, ifølge «Knytlingasaga» en mand af mægtig dansk æt, blev af Knut den hellige udnævnt til høvding paa Bornholm. Efter en kamp med venderne drak han af øllet, hvori der var løbet blod, og fik derfor sit navn B.-E. Da han trods kongens paabud ikke skriftede sin synd og tilmed drev vikingefærd, blev han afsat, men levede fremdeles paa Bornholm. Saa forsvandt imidlertid et stort norsk kjøbmandsskib, og da Olav Kyrre bad sin svoger Knut undersøge, hvordan dette var gaaet til, viste det sig, at det var B.-E., som havde plyndret det og derpaa brændt det med hele mandskabet. Knut lod ham saa hænge.

Blodforgiftning, et lægmandsudtryk for en fra et saar udgaaet infektion. Naar der f. eks. fra et stik- eller snitsaar paa haanden sees rødme i omkredsen og røde striber opover armen, et tegn paa, at infektionen breder sig med lymfekarrene *(lymfangit)*, tales der om b. Som oftest stanser infektionen ved de nærmeste lymfekjertler (f. eks. i akselhulen), undertiden gaar den videre. Det første tilfælde kan vistnok ledsages af høi feber og svær afkræftelse, men helbredes dog i løbet af forholdsvis kort tid, medens det sidste tilfælde (det populære: sygdommen er gaaet over i blodet) er en livsfarlig tilstand (se P y æ m i).

Blodfuldhed *(plethora)*, en sygelig tilstand, som grund til hvilken man tidligere antog en forøgelse af blodmængden. En saadan er neppe tilstede, i alle tilfælde ikke varig. Det synes snarere at dreie sig om en abnorm fordeling af blodet, ofte i forbindelse med hjertehypertrofi, med deraf følgende lokal blodoverfyldning af visse organer som hjernen, huden o. a. Personer, som lider af b., har derfor et særligt udseende, idet huden er svulmende med sterk karfyldning især i ansigtet. Der er i regelen sterkt udviklet fedme. Der er tilbøielighed til hjertebanken, svimmelhed, susen for ørene, hæmorrhoider. Tilstanden skyldes i mange tilfælde en for rigelig optagelse af næringsmidler og findes derfor oftest hos sterke spisere.

Blodgang *(dysenteri)*, en sygdom, hvis smittestof endnu ikke altid er sikkert paavist; tildels dreier det sig vistnok om visse former af amøber. B. optræder navnlig i de sydlige og tropiske lande, i de nordligere er den sjelden. Den optræder ofte epidemisk, navnlig hvor de hygieniske forhold er slette, som under krige, i fængsler o. s. v. Smitten synes oftest at indføres med drikkevandet og bredes ved ekskrementerne. Den har sit sæde i tyktarmen, hvis slimhinde er sæde for sterk betændelse. Hovedsymptomet er en voldsom diarrhoe, ofte 40—50 gange eller mere i døgnet. Afføringen er blandet med slim og blod og materie og ledsaget af sterke smerter. Almenbefindendet er sterkt lidende. Under epidemier kan dødeligheden være stor. Undertiden bliver sygdommen kronisk og kan strække sig over aar.

Blodgjødning, kunstgjødning, der fremstilles af tørret blod af husdyrene, ofte dog tilsat mindre værdifulde stoffe. Indholdet af plantenæringsstoffe er derfor meget varierende; i regelen er b. dog for dyr, idet kvælstof, der er det vigtigste værdistof deri, kan faaes i billigere og i lettere opløselig form i andre kunstgjødninger som chilesalpeter o. l.

Blodheien, se A v a l d s n e s.

Blodhoste *(hæmoptyse)*, blodspytning, er som oftest foraarsaget af en blødning i lungerne og i de fleste tilfælde et symptom paa lungetuberkulose. Blodfarvet opspyt kan dog ogsaa forekomme ved andre lungesygdomme (lungebetændelse, lungeinfarkt, hjertesygdomme). I modsætning til det opkastede blod ved blodbrækning (s. d.) er det ophostede blod lyserødt og skummende. Den foreløbige behandling er absolut ro, smaa isstykker i munden, ispose paa brystet og hostestillende midler. Undertiden sees god virkning efter en spiseskefuld kjøkkensalt, som sluges ned med lidt vand.

Blodhevn er den hevn, som en dræbt persons slegtninge udøver ved at dræbe banemanden selv eller nogen af hans paarørende. Den er meget alm. hos folk paa lavere kulturtrin og ansaaes hos de gamle nordboer endog som en hellig pligt, en opfatning, som ogsaa fandt udtryk i den ældste lovgivning. Kun langsomt lykkedes det stat og kirke at faa b. afskaffet, saaledes i Norge eg. først mod slutten af Haakon Haakonssøns regjering. (Se ogsaa V e n d e t t a.)

Blodigle *(hirudo officinalis)*. Der findes to arter. Den g r a a eller t y s k e b. er paa rygsiden olivengrøn med seks livlig rustrøde, sortplettede striber, paa bugsiden gulgrøn med sorte pletter og striber. Den g r ø n n e eller u n g a r s k e b. er paa rygsiden sortgrøn med seks gulrøde, sortplettede striber, paa bugsiden olivengrøn, sortrandet, uden pletter eller striber. I begge dyrets ender findes sugeskaale. Den mindste angiver hovedenden. Her findes tre smaa skarpe «tænder», hvormed b. kan bide hul i huden. Den kan opsuge en forholdsvis betydelig mængde blod. B. anvendes nu, da man kjender faren for den infektion, der kan udgaa fra saaret, meget sjelden. Tidligere anvendtes b. som afledende ved betændelser. Den «kunstige b.» er et nu ikke mere anvendt apparat, som skulde erstatte b. Det bestod af en liden kniv og en liden sugepumpe.

Blodkar, se M e n n e s k e t s a n a t o m i.

Blodkongestion, en sygelig forøget blodoverfyldning til et organ. Findes navnlig som symptom ved hjertesygdomme, men kan ogsaa findes ved visse nervøse lidelser, særlig hos saakaldte «blodfulde» (s. d.) individer, og beror da paa en forstyrrelse i virkningen af blodkarrenes nerver.

Blodkredsløb, se B l o d.

Blodludsalt, se C y a n.

Blodlus *(schizoneura lanigera)*, en bladlusart, der suger paa æbletrærnes grene og derved frembringer kræftagtige saar og svulster paa disse. Udskiller paa ryggen et hvidt uldlignende vokssekret, der bedækker lusene. Meget skadelig, men trives heldigvis ikke her i landet.

Blodmad. Blandt de eggehvidestofrige næringsmidler er slagtedyrenes blod det billigste. B. egner sig derfor særlig som folkenæringsmiddel. Størstedelen af egge-

---

cochère (f): **porte** (f) **c.** indkjørselsport.
cochet (f) m. hanekylling.
cochevis (f) m. toplerke.
cochineal (e) skarlagenrødt farvestof.
cochleary, cochleate(d) (e) sneglehusdannet.
cochléaria (f) m. skjørbugsurt.
cochoir (f) m. baandkniv.
cochon (f) m. svin(ekjød); (de mer) (n)ise; (adj) svinsk.
cochonnaille (f) f. sul; svineavl.
cochonner (f) faa griser; søle, slurve.
cochonnet (f) m. grisunge; (tolvkantet) terning.
cock (e) hane; kran; tunge, viser; (hø)saate; sætte til veirs, kneise (med), spidse; spænde; brette op, sætte paa snur; afrette kamphaner. **a chock-and-bull (story)** ammestuefortælling.
cockade (e) kokarde.
cockatoo (e) kakadue.
cockatrice (e) basilisk.
cock-chafer (e) oldenborre.
cocker (e) dægge for; elsker af hanekampe; fuglehund.
cockerel (e) hanekylling.
cocket (e) toldpas.
cock-horse (e) kjephest.
cockle (e) (bot.) klinte; raigræs; hjertemusling; rynke, kruse (sig). **c.-stairs** vindeltrappe.
cock-loft (e) mørkeloft.
cockney (e) bymenneske, hjemføding, is. londoner.
cock-pit (e) hanekampplads; (sjøudtr.) lasaret.

hviden er blodets røde farvestof (hæmoglobin). Dette indeholder jern i en form, som let kommer organismen tilgode. Blod har omtrent samme eggehvidemængde som kjød (18 pct.), men ikke fedt og kulhydrater. Disse tilsættes derfor under tillavningen (nyretalg, mel, gryn og sukker). Svineblod ansees for bedst. De tider er forbi, da der herskede fordom mod b. Hos os spises den mest som klub, pølse og pudding.

Blodmel, fint pulveriseret blodgjødning (s. d.).

Blodomløb, se Blod.

Blodpenge. 1. Penge, der modtages som løn for at udføre et mord. 2. Den belønning, som (især i England) i 17—18 og begyndelsen af 19 aarh. angiver og vidner fik i forskjellige kriminalsager. 3. I Matt. 27, 6 kaldes Judas' forræderløn b.

Blodpis. 1. (Med.) *(hæmaturi).* Udtømmelse af blod sammen med urinen. Aarsagen er en blødning fra nyrerne, blæren eller urinrøret, i regelen begrundet i betændelse, sten- eller svulstdannelse paa disse steder, eller i en traumatisk læsion af disse organer. I andre tilfælde indeholder urinen ikke blod som saadant, men kun opløst blodfarvestof *(hæmoglobinuri)*, særlig under indflydelse af visse gifte (klorsur kali, arsenik o. fl.). I troperne, specielt Ægypten, forekommer endemisk en b.-sygdom, der beror paa irritation af urinveiene ved en parasit *(distomum hæmotobium).* — 2. (Vetr.). Rødsyge, rausot, hæmoglobinuri. En ofte dødelig sygdom hos kvæget med udskillelse af opløst blodfarvestof i urinen. Hyppig i Norge. Skyldes en blodlegemesnylter, protozo (s. d.), *piroplasma bigeminum*, først paavist af Babes 1888. Overførelse af smittestoffet sker ved forskjellige arter af midden *ixodes*, hos os sandsynligvis ved *i. hexagonus* («flaat»). I vort land er der ydet bidrag til sygdommens belysning af dyrlæge A. Kragerud.

Blodplader, se Blod.

Blodplasma, se Blod.

Blodprop *(thrombe).* Koagulation af blodet i levende live inde i hjertet eller i et blodkar (hyppigst en blodaare, sjelden i pulsaarer) kan indtræde, hvis der er betændelse i aarevæggen (aarebetændelse), eller hvis blodcirkulationen er meget langsom paa grund af svækket hjertevirksomhed. Der afleirer sig da en paa aarens væg fasthængende fast masse af fibrin og blodlegemer, som kan fylde karret helt og fuldstændig hindre blodcirkulationen gjennem det. — Den samme proces er det, som foregaar, naar blødningen fra et snitsaar stanser af sig selv; de overskaarne blodkar lukker sig ved hjælp af en b. — Af en saadan b. kan der f. eks. ved en rask bevægelse løsne et stykke, som da vil svømme videre med veneblodet til hjertet og derfra til lungerne; er stykket stort, kan det tilstoppe en hel lungepulsaare, og døden indtræder da pludselig, medens en liden b. kun giver anledning til en begrænset lidelse *(infarkt).* — Fra venstre hjertehalvdel kan en b. gaa ud i pulsaarerne og stanse blodtilførselen til vedkommende legemsdel, f. eks. til en del af hjernen. Denne del kan dø hen.

Blodpølse, se Blodmad.

Blodregn og blodsne. Med regn eller sne falder undertiden et støv, hvis farve er rød, brun eller rødbrun. Det kommer ofte fra fjerne egne, baaret af de øvre luftstrømme, som fra Nord-Afrika til Italien og Alperne, til Madeira og Kanarierne. Ansaaes tidligere tildels som et ondt varsel.

Blodrensende midler, i regelen afførende stoffe, som ved sin virkning skulde «fortynde og rense» blodet. De anvendtes tidligere meget, navnlig ved bylder og andet udslet; nu kun sjelden. Blodrensende te er en blanding af knuste enebær, blade af bukkeblad og sennesblade.

Blodribs *(ribes sanguineum)*, en til ribsfamilien hørende prydbusk, som stammer fra Nordamerika.

Blodrod, tepperod, se Mure.

Blodserum («blodvand»), se Serum.

Blodskam, utugt mellem slegtninge i op- og nedstigende linje eller mellem søskende, straffes efter n. straffelovs § 207. — B.s-børn kan ikke vinde arveret efter fader eller fædrene frænder ved at lyses i kuld og kjøn (se Arvefølge).

Blodsne, se Blodregn.

Blodspor. Ved efterforskning i anledning af mord og drab kan undersøgelsen af blodsporene, deres form, udbredelse og beliggenhed paa det sted, hvor forbrydelsen er begaaet, eller paa de gjenstande, hvormed gjerningsmanden eller offeret har været i berøring, ofte være af stor betydning, og det er derfor af megen vigtighed, at saadanne merker bevares uforandret, indtil den sagkyndige undersøgelse er foretaget. Til paavisning af blod har man et fuldstændig sikkert middel i den kemisk-mikroskopiske hæminreaktion. Som et foreløbigt, orienterende prøvemiddel er vandstofhyperoksydopløsning meget anvendelig. En saadan opløsning giver i berøring med blod en meget karakteristisk skumdannelse. For at skille menneskeblod fra dyreblod benytter man en af Uhlenhut og andre udarbeidet metode, der beror derpaa, at man af kaniner, som i løbet af et vist tidsrum har været indsprøitet med blod af en dyreart, erholder et serum, som giver et bundfald ved at blandes med blod af samme dyreart. Efter indsprøitning af kaniner med menneskeblod giver altsaa deres serum reaktion med menneskeblod, efter indsprøitning af hundeblod reaktion med hundeblod o. s. v.

Blodspytning, se Blodhoste.

Blodstansning. Naar et saar bløder, sker b. i regelen bedst ved at trykke saaret fast til med ren gaze eller vat og anlægge en fast forbinding paa det (kompression). Dette er altid nok, hvis blødningen kommer fra en blodaare, men ikke altid, hvis den kommer fra en pulsaare. Man kan da tillige snøre et (helst elastisk) bind omkring det saarede lem ovenfor saaret, nærmere hjertet, saa at blodtilførselen til det saarede blodkar hindres; en saadan sammensnøring maa dog høist ligge et par timer. — Undertiden kan man stanse blødning paa hænder eller fødder bare ved at løfte vedkommende legemsdel høit i veiret, hvorved blodtrykket formindskes. — I kirurgien foregaar b. ved at gribe blodkarrene med tænger og ombinde («underbinde») dem med traad. — Endelig anvendes ogsaa blodstillende midler *(styptica, hæmostatica)*, saadanne, som enten bevirker koagulation af blodet og thrombedannelse i de blødende kar (klorjern), eller som ved indvirkning paa karvæggens muskulatur bringer karret til at trække sig sammen (adrenalin). Meget varmt (50 ° C.) eller iskoldt vand har en lignende virkning. Andre stoffe (ergotin.

---

cock-roach ⓔ kakerlak.
cockspur ⓔ hanespore; slags hagtorn.
cocksure ⓔ skraasikker.
cockswain ⓔ kvartermester (paa baad).
cocktail ⓔ hest som bærer halen høit.
cocky ⓔ næsevis, nebbet.
coco ⓕ m, kokus(nød); lakrisvand; eg; sko; fyr.
cocoa ⓔ kokuspalme; kakao.
cocodès ⓕ m, udhaler.
cocodette ⓕ f, kokotte.
cocon ⓕ m, **cocoon** ⓔ puppehylster, kokon.
coconer ⓕ spinde sig ind.
cocotier ⓕ m, kokuspalme.
cocotte ⓕ f, kokotte; betændelse i øienlaagene; kasserolle.
coctile ⓔ bagt, brændt, stegt.
coction ⓔ & ⓕ f, kogning; ⓕ ogs. fordøielse.
cocu ⓕ m, hanrei.
cod ⓔ belg; (testikel)pung; torsk, kabliau = **cod-fish.**
code ⓔ & ⓕ m, lovbog.
codger ⓔ gnier; gammel særling.
codifier ⓕ, **codify** ⓔ kodificere.
co-efficiency ⓔ medvirkning.
co-efficient ⓔ medvirkende.
coerce ⓔ tvinge.
coercible ⓕ sammentrykkelig.
coercion ⓔ, **coercition** ⓕ f, tvang, indskrænkning.
coercitif ⓕ, **coercitive** ⓔ tvingende, tvangs-.

hydrastis o. s. v.) tages ind og frembringer gjennem karnerverne en lignende, men usikker virkning. Den blødende legemsdel skal holdes i a b s o l u t r o, hvorved thrombedannelsen i blodkarrene begunstiges.

Blodstensmalm bruges tildels ved jernverkerne som benævnelse af jernglansmalm (s. d.).

Blodstigning, se B l o d k o n g e s t i o n.

Blodstillende midler, se B l o d s t a n s n i n g.

Blodstyrtning, sterk, pludselig optrædende blødning fra lungerne (se B l o d h o s t e) eller mavesækken (se B l o d b r æ k n i n g). Aarsagen er i regelen tuberkulose for lungernes, mavesaar for mavesækkens vedkommende.

Blodsved. 1. (Med.). Hos hysteriske personer kan der paa grund af forstyrrelser i nervesystemet og deraf følgende abnorm indvirkning paa blodkarrene sees blodfarvet sved. 2. (Vetr.). B. er en, navnlig hos ædle heste af og til forekommende eiendommelig form af draabeformige smaablødninger paa huden. Betegnelsen b. er uheldig, da lidelsen, der iøvrigt er ret gaadefuld, intet har med sved at gjøre.

Blodtransfusion, indsprøitning af blod fra et menneske i et andet menneskes blodaarer, anvendtes tidligere af og til for at erstatte store blodtab eller for at indføre friske blodlegemer ved visse forgiftninger (kuloksydforgiftning). B. er nu fuldstændig forladt, dels fordi den var besværlig at udføre og medførte stor fare, særlig fare for hæmolyse (s. d.) og udbredt thrombedannelse (s. d.), og dels fordi nytten derved i mange tilfælde var problematisk og den samme effekt i hvert fald efter blodtab kan opnaaes ved intravenøs eller subkutan indsprøitning af en saakaldt «fysiologisk» kogsaltopløsning, d. e. en kogsaltopløsning paa 0.8 pct., svarende til blodets saltgehalt. — Transfusion af d y r e b l o d i saa stor mængde, at det skulde kunne gjøre nogen nytte, medfører livsfare og har aldrig været praktisk anvendt.

Blodtrykket i de store arterier hos mennesket antages at svare til omtrent 140—160 mm. kviksølv og aftager mod periferien for i venerne at nærme sig til og tilsidst gaa ned under 0. B. kan maales ved hjælp af et manometer, der sættes ind i en større arterie (kymograf), eller ved forskjellige sindrig konstruerede «tonometere», der anbringes udenpaa huden over en arterie.

Blodudtrædning, se B l ø d n i n g.

Blodvand («blodserum»), se S e r u m.

Blodvidne, martyr.

Blodøre, hos hunden, en blodudtrædning (hæmatom) i det løse bindevæv mellem ørebrusken og huden.

Blodørn. I vikingetiden brugte man som en for en fiende særlig vanærende dødsmaade at «riste b.», d. e. skjære ribbenene løse fra ryggen og trække lungerne ud gjennem aabningen.

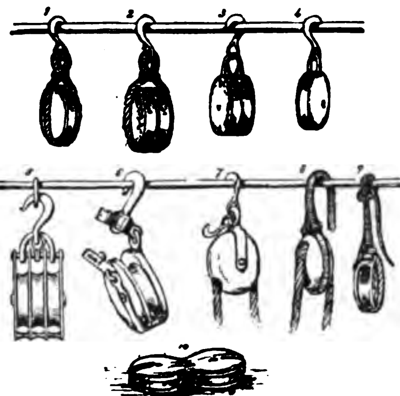
Bloemart *[blumart]*, A b r a h a m (1564—1651), holl. maler og raderer, en af de betydeligste italieniserende hollandske malere. Malte bibelske og mytologiske billeder, landskaber med staffage og portræter. Af hans mange elever er de bekjendteste: Jan Both, Poelenburg og Honthorst. Af hans fire sønner, som alle var kunstnere, var C o r n e l i u s B. (1603—80) den betydeligste.

Bloemfontein, brit. Syd-Afrika, hovedstad i Oranjekolonien. før i boer-republiken Oranje Vrystaat, 30 km. s. f. Modder River, 1 377 m. o. h., med ca. 12 000 indb. Ligger ved jernbanen Port Elizabeth—Pretoria, som fra B. sender en sidelinje mod øst til Ladybrand. Bekjendt for sit varme, tørre, særdeles sunde indlandsklima, som har vist sig særlig gunstigt for brystsvage.

Blois *[blwa]*, Frankrige, hovedstad i depart. Loir-et-Cher, Orleannais, ved Loire, mellem Orleans og Tours, 76 m. o. h., 22 000 indb. Slottet hører til Frankriges vakreste historiske mindesmerker. Eddik- og hanskefabrikation. B. (Blesae), hovedstad i grevskabet Blaisois tilfaldt 1498 kronen.

Blok, P e t r u s J o h a n n e s (1855—), holl. historiker, studerede i Leyden, professor 1884 i Groningen, 1894 i Leyden. Blandt hans verker bør nævnes: «Eene hollandsche stad in de middeleeurven» (1883) og «Geschiedenis van het nederlandsche volk» (5 bd. 1892—1901).

Blok, af træ eller jern, med én, to, tre eller fire runde s k i v e r af pokkenholt eller jern, som et taug (løberen) løber over. Skiven dreier sig om en nagle, alm. af jern; aabningen, som skiven sidder i, kaldes gat, s k i v g a t, og det ydre af b., som omslutter skiven, kaldes h u s e t. Omkring en træ-b. ligger ofte en s t r o p af taug; denne hviler i en hulrand, g r ø p i n g e n. Jern-b. er noget anderledes indrettet. En p a t e n t - b. har ruller om naglen, som formindsker friktionen. En k l ø t t r e (klode) er en ganske enkel b., som bare bestaar af en rund træklods med et hul gjennem, uden skive. — To b. med taug kaldes t a l j e (takkel, gjein); se disse ord.

Blok: 1 og 2 enkelt og dobbelt blok med taugstrop; 3 og 4 samme med jernstrop; 5 metalblok; 6 kasteblok; 7 patentblok; 8 skjødblok; 9 stjerteblok; 10 fiolinblok.

Blokāde kaldes en fremmed magts afsperring af en egn eller et sted, saaledes at alt almindeligt samkvem med udenverdenen stanses. B. af sjøveien til havne og kyststrækninger er af speciel folkeretslig betydning. Alm. b. er kun mulig ligeoverfor fiendtligt territorium i krigstid. Neutrale magter har ikke handelsfrihed med blokerede havne og kyster, og de skibe, som ikke respekterer b., kan tages som god prise. Norske skibsførere er ved kgl. kundgjørelse af 30 april 1904 forbudt at søge at trænge ind i blokeret havn. Ifølge Pariserdeklarationen af 16 april 1856 maa b. for at være forbindende være effektiv, d. e. tilstrækkelig maritim styrke maa virkelig hindre adkomsten. Endvidere skal b. være n o t i f i c e r e t, saavel ved diplomatisk meddelelse fra vedk. stats regjering til de neutrale magter som fra chefen for den blokerende styrke til vedk. havnes autoriteter. Neutrale fartøier faar i regelen en vis frist til

---

cœur (f) m, hjerte; mod; midte; hjerteblad; kjerne(hus); kjerneved. **par cœur** udenad.

co-eval (e) samtidig.

co-exist (e), **coexister** (f) bestaa samtidig.

coffee (e) kaffe. **c.-room** kafé.

coffer (e), **coffre** (f) m, kiste, kasse, skrin. **coffre-fort** (f) m, pengeskab. **coffrer** putte i hullet. **coffret** m, skrin; æske.

coffin (e) (lig)kiste; kræmmerhus; lægge i (lig)kiste.

cofidéjusseur (f) m, medkautionist.

cog (e) forfalske (terning); besætte med takker; tand (paa hjul).

cogency (e) styrke, overbevisende kraft. **cogent** tvingende.

cogitate (e) tænke, pønse. **cogitative** tænksom.

cognasse (f) f, (bot.) vild kvae.

cognate (e) beslegtet. **cognation** slegtskab (paa mødrene side).

cogne (f) m, konstabel.

cognée (f) f, (stor)øks. **cogner** slaa ind; støde; prygle.

cognition (e) erkjendelse.

cognizance (e) kundskab; jurisdiktion; retslig undersøgelse, forhør.

cognomen (e) tilnavn.

cognovit (e) indstevntes erkjendelse (af klagens berettigelse).

cohabit (e), **cohabiter** (f) bo, leve sammen.

cohabitation (e) & (f) f, samliv.

cohere (e) hænge sammen. **cohérence** (f) f, **coherency** (e)

at løbe ud af de blokerede havne. — Ved «fredelig b.» forstaaes, at en stat søger at fremtvinge indrømmelser eller opreisning af en anden stat ved uden at erklære denne stat krig at blokere dens kyst eller en eller flere af dens havne. Retten til at opbringe fartøier, som krænker saadan b., er omstridt. Folkeretsinstitutet udtaler sig i 1887 for, at disse b.-brydere skal kunne tages i midlertidig forvaring uden ved frigivelsen at have ret til erstatning; England hævder at kunne opbringe dem.

Blokādebryder, skib, almindeligvis hurtiggaaende, der gjennemtrænger eller søger at gjennemtrænge en havns blokade. Hvis saadant lykkes gjentagende, regnes blokaden ikke som effektiv.

Blokbøger kaldes de ved træsnit fremstillede bøger fra tiden før og kort efter de bevægelige typers opfindelse. Da fremgangsmaaden betingede et ensidigt tryk, maatte to og to blade klæbes sammen for at skaffe sammenhængende tekst. De opbevarede b. er gjerne af folkeligt indhold med talrige illustrationer og kort tekst som «Dødedanse», «Biblia pauperum» (s. d.) o. s. v.

Blokēre. 1. Ved militære midler at afsperre en fremmed magts territorium (fæstning, havn m. v.) fra samkvem med udenverdenen (se B l o k a d e). — 2. At sætte en type omvendt (▮) for at antyde, at det manglende bogstav senere vil blive indsat. — 3. At hindre en arbeidsgiver fra at faa arbeidere for derigjennem at tvinge ham til eftergivenhed. (Smlg. B o y c o t t i n g.)

Blokformer, større stempler, udskaaret i træ, der bruges til trykning af tøi, voksdug og tapeter.

Blokhus, en til vagthold og forsvar opført bygning af træ eller sten; tag og vægge beskyttet mod beskydning ved jorddækning. Moderne b. er indrettet for infanteribesætning, mitraljøser eller smaat skyts og udføres i regelen provisorisk umiddelbart før eller under en krig. De anvendes saavel til selvstændigt forsvar som til støtte for andre forskansninger (gravforsvar, se K a p o n i è r e r). Betydningsfuld var englændernes anvendelse af b. i sidste del af Boerkrigen (1899—1902) paa etappelinjer og ved pacificering af landet. — I ældre tid havde solid laftede tømmer-b. tilstrækkelig modstandskraft (heraf navnet), og de anvendtes da selv ved permanente fæstninger. Ved de provisorisk befæstede «posteringer» i vore skogrige grænsetrakter spillede de laftede b. under tidligere tiders krige med Sverige en fremtrædende rolle. De var i regelen kun indrettet for infanteriforsvar, undertiden ogsaa for kanoner.

Blokhus: a skydehuller.

Blokhus, d. badested i Jylland ved Skagerak; har redningsstation; lidt fiskeri.

Blokkebær, se L y n g f a m i l i e n.

Blokskib, ældre, afrigget, forankret krigsfartøi, der tidligere anvendtes til forsvar af havne, indløb el. l., altsaa et slags flydende batteri. B. brugtes f. eks. i slaget paa Kjøbenhavns red 2 april 1801.

Bloksystem (bloksignalsystem), først anvendt i England. Benyttes især paa dobbeltsporede jernbanestrækninger for at muliggjøre afsendelsen af mange tog med korte mellemrum og uden fare for, at de paa strækningen mellem to stationer skal indhente og paakjøre hinanden. Banelinjen mellem stationerne deles i to eller flere blokintervaller ved etablering af blokposter, udstyret med signalmaster (bloksignaler) og i indbyrdes telegrafisk forbindelse. Denne forbindelse kan enten blot fremkalde et avertissementssignal, hvorefter blokposten stiller sit mastesignal, eller den medfører en saadan mekanisk afhængighed, at mastesignalet ikke kan trækkes til stillingen «fri bane», med mindre det i forveien er udløst (deblokeret) ad elektrisk vei af naboblokposten, som derved samtidig blokerer sit eget signal. Saa længe et tog bevæger sig over et blokinterval, er dette sperret ved stopsignal for alle følgende tog, til naboblokposten har meldt toget ude af intervallet. Paa enkeltsporede strækninger hindres paa lignende maade ved b., baade at togene kjører mod hinanden og indhenter hinanden. De apparater, hvorigjennem de elektriske meldinger træder synlig frem for blokposten, kaldes blokapparater; de forekommer i mange forskjellige konstruktioner, hvoraf hos os særlig er kjendt system Siemens & Halske.

Bloktind, en spids fjeldtop (1032 m.) s. f. Tjongsfjorden i Rødø herred, Nordlands amt.

Blokzijl (Blokzyl), havneby i Nederlandene ved Zuidersjøen.

Blom, C h r i s t i a n (1782—1861), n. assurancedirektør og skibsreder, har bl. a. skrevet musiken til Bjerregaards «kronede» norske nationalsang «Sønner af Norge» (1820). Tekst og musik blev efter priskonkurrance belønnet med 100 spd. hver. Broderen F r e d r i k B. (1769—1806), død i Vestindien, var en bekjendt violinist.

Blom, G u s t a v P e t e r (1785—1869), n. embedsmand, politiker og historiker. B. blev sorenskriver 1810 og sendtes 1814 som 2den repræsentant for Jarlsberg til Eidsvold, hvor han sluttede sig til det Wedel'ske unionsparti. Hans dagbog herfra (offentliggjort i «Historisk tidsskrift» 3 r., 1 bd., 1888) er interessant. 1826 blev B. byfoged i Drammen og var 1831—57 amtmand i Buskerud. Han repræsenterede Drammen paa alle storting 1830—48, undtagen 1845. Han havde her betydelig andel i en række af de største og vigtigste lovarbeider fra hin tid. B. bidrog meget til at gjøre Norge kjendt i udlandet ved sine verker «Das Königreich Norwegen, statistisch beschrieben» (1843) og «Geschichte der Staatsveränderung Norwegens» (1858, n. udg. 1860). Forfatter af den anonyme, kulturhistorisk interessante novelle «Før og nu».

Blom, H a n s Ø r n (1817—85), foreg.s søn, n. forfatter, en tidlang ekstraskriver i finansdept., deltog som frivillig i den dansk-tyske krig i 1848. I brochuren «Upartisk betragtning af vor litteratur» (1840) viste han sig som ivrig tilhænger af Wergeland. B.s digte og og noveller er uden betydning, derimod spillede hans teaterstykker trods sin ufuldkommenhed en vis rolle i en paa dette omraade fattig tid; han gjorde særlig lykke med vaudevillen «Tordenskjold» (1847). I anledning af hans entusiastiske rimbrev til Vilhelm Wiehe, da denne forlod Christiania theater, skrev Ibsen sit bekjendte digt «Aabent brev. Til digteren H. Ø. Blom (1859).

---

sammenhæng. **coherent** (e), **cohérent** (f) sammenhængende.

cohesion (e) sammenhæng.

cohésion (f) f. kohæsion.

cohesive (e) sammenhængende.

cohobate (e), **cohober** (f) destillere flere gange, rektificere.

cohort (e), **cohorte** (f) f, kohort, skare.

cohue (f) f, sverm; virvar.

coi (f) rolig, stille.

coif (e) hue (særlig den juridiske doktor-).

coiffe (f) f, kappe; hue; fór; selersskjorte.

coiffer (f) tildække hovedet; frisere; klæde (om hovedtøi). **se c.** ogs. drikke sig paa en pisk. **se c. de** være indtaget i.

coiffeur (f) m, frisør.

coiffure (f) f, kappe, haarpynt; frisure.

coign(e) (e) (stil)kile.

coil (e) opkveile; (taug)kveil.

coin (e) mynt; præge, mynte; lage, smede, digte.

coin (f) m, kile; (mynt)stempel, præg; hjørne, (af)krog.

coinage (e) prægning, myntning; opdigtelse.

coincide (e), **coïncider** træffe, falde sammen.

coincidence (e), **coïncidence** (f) f, sammenfald; sammentræf.

coincident (e), **coïncident** sammenfaldende, kongruent.

coïng (f) m, (bot.) kvæe.

coïon (f) m, kujon.

coir (e) kair, kokusbast, -taugverk.

Blom, Otto Emanuel (1830—1903), d. officer og krigshistoriker. Har skrevet en mængde afhandlinger om artilleriets teknik og anvendelsen af skydekunstens teori i praksis. Vandt 1862 det «Norske militære tidsskrifts» guldmedalje for besvarelse af kaliberspørsmaalet.

Blom, Peter (1828—), n. geistlig og forfatter, f. i Drammen, cand. teol. 1854, 1858—64 prest ved den norsk-svenske legation i Konstantinopel, derefter sogneprest til Valle (indtil 1880) og siden til Vardal og Hunn. Foruden endel andagtsbøger og digte har B. skrevet fængslende skildringer fra Østerland (1870 og 1875) og værdifulde topografiske arbeider om Valle (1895) og Vardal (1899). B. studerede i sin ungdom musik; af hans kompositioner, tildels til egne digte, har endel været offentlig opført.

Blomberg, Knut Hugo (1850—), sv. jurist, professor ved Upsala universitet, har bl. a. forfattet fremstillingen af de tre nordiske landes forvaltningsret i «Nordisk retsencyklopædi».

Blomesholm, gl. adelig sædegaard i Skee sogn, Bohuslän, blev grundet 1625 af den holstenske adelsmand Anders Blome, som dog snart igjen solgte den til Gerlof Nettelhorst, kansleren Jens Bjelkes svoger. Efter landskabets afstaaelse til Sverige kjøbtes B. med tilliggende gods (10 fuldgaarde i Skee sogn) af den bekjendte sv. generalguvernør i lenet, Rutger von Ascheberg.

Blomkaal, se Kaal.

Blomkaalsop *(sparassis crispa),* tilhørende køllesoppene, en spiselig og meget velsmagende sopart af indtil et menneskehoveds størrelse; den ligner af udseende blomkaal, hvoraf navnet. B. er hos os kun fundet paa Svanø ved Bergen og paa Haaøen ved Drøbak.

Blomkarse *(tropæolum majus)* af familien *tropæolaceæ* (s. d.), en paa grund af sin lange, klatrende stængel, sine skjoldformede, smukt tegnede blade og store, orangegule blomster meget yndet prydplante, som i slutten af det 17 aarh. indførtes til Europa fra Peru. De unge frugter og blomsterknopper, der smager som karse, bruges som kapers.

Blommaert, Philipp (1809—71), belgisk forfatter, ved siden af J. F. Willems en af de mest fremtrædende forkjæmpere for den flamske bevægelse, har udgivet gamle flamske digtninge og i sit verk «Aloude geschiedenis der belgen of nederduitschers» hævdet flamlændernes kulturelle opgave. Denne tanke om et Nedertyskland er ogsaa gjort gjældende af Julius Langbehn (s. d.) i hans bekjendte «Rembrandt als erzieher».

Blommér, Nils Johan Olsson (1816—53), sv. maler. Malte især romantiske billeder af svensk natur befolket med havfruer, alfer og andre sagnvæsener. Minder om Moritz von Schwind. Han døde, før han var naaet frem til fuld udvikling som kunstner.

Blommesækken, fostervedhæng hos hvirveldyrene. Danner hos dyr med blommerige eg et reservoir for fosterets næringsblomme og aftager i størrelse, eftersom denne forbruges under udviklingen. Hos de placentale pattedyr er b. lidet udviklet og maa nærmest ansees som et rudimentært organ. — B. staar altid i kommunikation med tarmen (gjennem den saak. tarmnavle). Hos amnioterne (s. d.), hvor ogsaa en allantois (s. d.) udvikles, ligger b. altid foran denne.

Blomst er et i forplantningens tjeneste omdannet skud eller spids af et skud. En fuldstændig b. bestaar af en aksedel, blomsterbunden (frugtbunden), der bærer 4 slags blade: bæger-, kron-, støv- og frugtblade. Bægerbladene er hyppigst forholdsvis faste, bredere nedentil end oventil, grønne og assimilerende; deres opgave er mest at beskytte de indenfor liggende organer i knoppen. Kronbladene derimod er oftest tynde og fine med livlige, ikke grønne farver, indeholder ofte flygtig olje og kan ved sine iøinefaldende farver eller ved lugten henlede insekternes opmerksomhed paa b.;

Skematisk fremstilling af undersædig (H), omkringsædig (P) og oversædig (E) blomst.

a blomsterbund; b bægerblade; k kronblade; st støvbærere; f støvvei.

ved farvelinjer eller haarbremme veiledes dyrene ofte yderligere til at finde honninggjemmerne. I modsætning til bægerbladene er kronbladene smalest nedentil og denne smale del, neglen, er ofte skarp i den brede, øvre del, pladen. Bæger- og kronbladene kan hver især vokse sammen, og der dannes da kortere eller længere «rør», som oventil gaar over i en «krave» med i regelen samme antal flige, som der er sammenvoksede blade. Overgangsstedet mellem rør og krave kaldes «svelget». Hos begge bladsæt kan træffes «sporer», kræmmerhusformede udkrængninger, der oftest er gjemmesteder for blomsterhonning. «Bikrone» kaldes indkrængninger af kronbladene; de kan være ret store og

Undersædig blomst. Omkringsædig blomst. Oversædig blomst.

fremstaaende. Bæger og krone kaldes tilsammen blomsterdække *(perigon)*, og naar de som her beskrevet er forskjellig udformet, tales der om dobbelt blomsterdække, i modsætning til enkelt blomsterdække, der

colt (e) slænge, kyle; kasteskive.
coition (e) samleie.
cojouissance (f) f, fælles nydelse, brug.
coke (f) m, **cokes** (e) pl, koks.
col (f) m, hals; pas; krave; snip.
colander (e) dørslag.
colature (f) f, afsiling.
colback (f) m, lodden (husar)hue.
col-cravate (f) m, slips.
cold (e) kold; kulde; frysning; forkjølelse, snue.
coldish (e) kjølig.
cole (e) (bot.) raps.
colégataire (f) m (f), medarving.
coléoptère (f) m, vingedækket insekt, bille.
colère (f) f, vrede.
colérique (f) kolerisk.
colic (e) kolik.
colifichet (f) m, (nips)ting.
colignon (f) m, droschekusk.
colimaçon (f) m, snegl (med hus).
colin (f) m, vandhøne.
colin-maillard (f) m, blindebuk.
colin-tampon (f) m: **s'en soucier comme de c.** give noget en god dag.
colique (f) f, kolik.
colis (f) m, kolli; pakke.
collaborate (e), **collaborer** (f) være medarbeider: medvirke.
collaborateur (f) m, **collaborator** (e) medarbeider.
collaboration (f) f, samarbeide; medvirkning.
collant (f) klæbrig; stram, snæver.

betegner to ensdannede bladsæt, eller at kun det ene er kommet til udvikling. Mangler en b. blomsterdække, er b. nøgen. Støvbladene er bladformede kun hos ganske enkelte planter; i regelen er de støvbærere, med en nedre traadformet «støvtraad», der paa sin spids bærer en «støvknap», hvori «støvkornene»; golde støvbærere kaldes «staminodier» (jfr. art. Støvblad). Ogsaa frugtbladene er kun sjelden bladformede, men danner oftest ved sammenvoksning en eller flere støvveie, hver bestaaende af en «frugtknude», hvori eggene sidder, en eller flere «grifler» og et antal «ar» svarende til tallet af de sammenvoksede blade (jfr. art. Frugtblad). Er baade støvblade og frugtblade tilstede i b., er den «tvekjønnet», mangler det ene kjøn, er den «særkjønnet» og da henholdsvis «hun-b.» el. «han-b.». B.s «sædighed» afhænger af udviklingen af blomsterbunden. Hæver denne sig kegleformig op fra b.s midte, saa blomsterdækket og støvbærerne tilsyneladende er fæstet under blomsterbunden, kaldes b. «undersædig»; sidder blomsterdækket og støvbærerne paa randen af en skive- el. krukkeformet blomsterbund, er blomsten «omkringsædig», og støvveien sidder da frit i midten af underbægeret, som blomsterbunden i dette tilfælde kaldes. Vokser underbægeret derimod sammen med frugtknuden, fremkommer den «oversædige» b.; blomsterdække og støvblade sidder her over frugtknuden (jfr. figurerne). Bladene i b.s fire bladsæt er hyppigst kransstillet, sjeldnere skruestillet; oftest staar bladene i en krans ud for mellemrummene af nabokredsens. Tallet af blade i den enkelte krans er forskjelligt, hos enfrøbladede er 3, hos tofrøbladede 4 og 5 almindeligst, men der forekommer ogsaa andre tal enten i alle eller i enkelte bladkredse, ligesom der kan være mere end en kreds af samme bladform (oftest af støvbladene); tallet af frugtblade er derimod ofte reduceret. I henseende til bladenes indbyrdes stilling i b. tales om «regelmæssige» og «uregelmæssige» b. Hos de første er bladene i hver kreds ensdannet og stillet med samme mellemrum; b. bliver i dette tilfælde flersymmetrisk; herfra undtages dog saadanne som katost, hvis kronblade hver for sig er skjæve, medens den hele b. dog gjør et regelmæssigt indtryk. Uregelmæssige b. er i regelen énsymmetriske (f. eks. erteblomstrede), sjelden ganske usymmetriske (canna).

Blomster, kunstige, efterligninger af naturlige b., er en vigtig gren indenfor modeindustrien og gjenstand for fabrikation i det store i Berlin, Paris, Wien o. fl. steder. Tidligere fremstilledes især fantasi-b., men nu søger man at komme de naturlige b. saa nær som muligt. — De simpleste kunstige b. fremstilles af papir, de finere af kautschuk, batist, silkeflor, taft, fløiel o. a. tøier. Bladene udhugges med særlige jern og gaaes efter med saksen, aarer og ribber frembringes ved stempler, der er graveret i den ønskede form, ligesom kronbladene bøies med varme jern. Støvdragere og grifler laves af silke- el. bomuldstraade, der ved dypning i en limopløsning faar den nødvendige stivhed, stilken af glødet jerntraad, overtrukket med papir el. silke. De fineste sorter farves først, efterat de er færdige, og den naturlige b.s lugt efterlignes ved hjælp af æteriske oljer.

Blomsterbund, se Blomst.

Blomsterdyr, se Koraldyr.

Blomsterdække, se Blomst.

Blomsterflue, se Anthomyia.

Blomsterkop, blomsterstanden hos vortemelk, s. d.

Blomsterløg kaldes i daglig tale de underjordiske vegetative formeringsorganer af en del prydplanter, hvadenten de er virkelige løg, som hos arter af liljefamilien og narcisfamilien, eller de er knolde, som hos arterne af ranunkelfamilien. Dyrkningen af b.s-veksterne foregaar i størst maalestok i Holland, især i Haarlem, hvorfra der aarlig udføres store mængder af b.

Blomstermaaned, i den norske almanak fra 1816 og i de svenske fra 1749 navnet paa mai maaned.

Blomstermaleri, som særegen kunstgren, stammer fra Holland, hvor det i det 17 aarh. bragtes til sin største høide af mestere som Jan Brueghel (1568—1625), Jan Davidz de Heem (1606—83), Abraham Mignon (1640—79), Willem van Aelst (1626—70), Rachel Ruysch (1664—1754) og Jan van Huysum (1682—1749).

Blomsterplanter *(phanerogamæ)*, den ene store hovedgruppe af planterne, nemlig de, som har blomster og formerer sig ved frø, i modsætning til de blomsterløse planter *(cryptogamæ)*, som mangler blomster og formerer sig ved sporer.

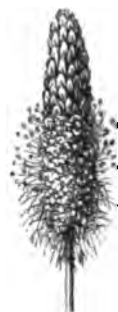
Blomstersivene *(juncaginaceæ)*, en familie af enfrøbladede, hvoraf blomstersiv *(scheuzeria)* vokser hist og her i vore myrer og trehage *(triglochin)* er alm. ved strandbredder og paa sumpige steder.

Blomstersprog kaldes den fra Orienten stammende kunst (selam) at kunne meddele tanker og følelser hemmelig til andre ved hjælp af blomster. Opfundet af haremskvinder. Det østerlandske b. grunder sig paa blomsternes navne, det vesterlandske derimod paa en mere el. mindre vilkaarlig valgt symbolsk betydning, som tillægges de forskjellige blomster. Allerede i middelalderen var liljen symbol paa renhed og uskyld, rosen paa kjærlighed og glæde. Farven var især det bestemmende, grønt betydde haab, gult glæde og rigdom, sort sorg o. s. fr. Blomster anvendes ogsaa som symbol for et folk, et fyrstehus etc., f. eks. liljen *(fleur de lys)*, Bourbon'ernes kjendte vaaben. [Charlotte de Latour, «Le langage des fleurs», 13 bd., Paris 1881.]

Blomsterstand, en samling blomster, som er saaledes anordnet i forhold til hinanden, at de udgjør et afsluttet hele og danner en vel begrænset del af planten. En b. repræsenterer et i forplantningens tjeneste staaende

Kurv af løvetand.

Aks af kjæmpe.

Klase af hyrdetaske

collapse ⓔ falde (trykkes) sammen; sammenfald; krach.
collar ⓔ krave; halsbaand, klave; snip; stavtøi; vb gribe ved kraven; paalægge halsbaand osv. **c.-bone** kraveben.
collate ⓔ jevnføre; indsætte prest.
collateral ⓔ, **collatéral** ⓕ jevnsides, ⓕ side-; bi-; sideslegtning.
collateur ⓕ m, kaldsherre.
collation ⓔ & ⓕ f, sammenligning; ydelse, overdragelse; forfriskning.
collationner ⓕ sammenligne; indtage en forfriskning.
collator ⓔ en som konfererer; kaldsherre.
colle ⓕ f, klister; løgn.
colleague ⓔ kollega.
collect ⓔ samle (sig); merke.
collecte ⓕ f, kollekt; indkrævelse.
collecteur ⓕ m, **collector** ⓔ (ind)samler.
collectif ⓕ, **collective** ⓔ samlet, fælles.
collection ⓔ & ⓕ f, (ind)samling.
collectionner ⓕ samle.
collegatary ⓔ medarving.
college ⓔ, **collège** ⓕ f, kollegium, korporation; laug, universitet(safdeling); høiere skole
collegian ⓔ kollegiemedlem, student.
collégien ⓕ m, skolegut.
collegiate ⓔ akademisk, stifts-, kollegiemedlem.
collègue ⓕ m, kollega.

skudsystem, hvis akse har eiendommelige forgreningsformer, og hvis blade er sterkt metamorfoseret. Foruden blomstens fire forskjellige slags blade har b. ogsaa høiblade; disse kaldes dækblade, hvis de støtter en blomst, men forblade, hvis de sidder paa selve blomsterstilken. I morfologisk henseende er der to hovedgrupper af b.: racemøse og cymøse. Hos de første grener hovedaksen sig sterkere end sideakserne. Af de racemøse b. er følgende de vigtigste: 1. Klasen, som har stilkede blomster paa en forlænget hovedakse, f. eks. hyrdetaske. 2. Akset med siddende blomster paa en forlænget hovedakse, f. eks. kjæmpe. Er aksen tyk og kjødet, kaldes akset kolbe, f. eks. hos myrkongle *(calla)*, dersom akset efter afblomstringen falder af som et hele, kaldes det rakle, f. eks. birk, hassel. 3. Hoved har kort hovedakse og siddende blomster (kløver). Er hovedet ved basis omgivet af en samling høiblade (svøb), kaldes det kurv (løvetand). 4. Skjermen har stilkede blomster, som udgaar fra en meget kort hovedakse *(primula)*.

Skjerm af primula.

Kvast af arve.

Hos de cymøse b. grener sideakserne sig sterkere end de relative hovedakser, som udvikler en endeblomst. Herhen hører f. eks.: 1. Kvast: d. e. hver relative hovedakse frembringer to grene (arve). 2. Enarmede kvaste: d. e. hver relative hovedakse faar kun én gren (forglemmigei). Efter grenens stilling opstaar forskjellige slags kvaste.

Blomsterur (bot.). Hos enkelte planter aabner og lukker blomsterne sig paa en bestemt tid af dagen. Ved sammenstilling af flere saadanne vekster, hvis aabning og lukning i forhold til hinanden falder til forskjellig tid paa dagen, er det lykkedes at konstruere saakaldte b. Linné er den første, som har sammenstillet et saadant.

Blomstrand, Christian Wilhelm (1826—97), sv. kemiker, 1856 adjunkt ved universitetet i Lund, deltog 1861 i en ekspedition til Spitsbergen, 1862—95 N. J. Berlins efterfølger som professor i kemi (og mineralogi) i Lund. B. har udført talrige vidensk. undersøgelser, især over uorganiske emner, og analyseret mange, især skandinaviske, mineralier. Var desuden ualmindelig belæst og deltog med iver i sin tids videnskabelige diskussioner. Nævnes kan hans verk «Chemie der Jetztzeit» (1869), som endnu har betydning for nye generationers forstaaelse af brydningen mellem anskuelserne om de kemiske forbindelsers bygning ved valensbegrebets indførelse, samt den saakaldte «Blomstrand-Jørgensenske teori» om metalammoniakforbindelsernes bygning, der i de sidste ca. 15 aar har været et af den uorganiske kemis sterkest diskuterede emner.

Blond (fr.), lys af haar og hudfarve; blondin, lyshaaret mand; blondine, lyshaaret kvinde.

Blondel de Néelle *[blõdæl də neél]*, fr. digter fra 12 aarh. Efter sagnet vandrede han rundt som sanger for at finde den fangne Richard Løvehjerte, indtil han endelig paa slottet Duncastein hørte ham svare fra brystvernet (operaen «Richard Løvehjerte» af Gritry).

Blondel *[blõdæl]*, Georges (1856—), fr. handelspolitiker og nationaløkonom, f. i Dijon, studerede flere aar i Tyskland, hvis økonomiske forhold han nøie kjender, professor efterhaanden i Lyon, Lille og Paris. Han har skrevet en mængde afhandlinger og bøger, bl. a. om Tysklands landøkonomiske og industrielle forhold, om told- og handelspolitik i de store industrilande og om sit fædrelands konkurrance-evne paa verdensmarkedet.

Blonder, benævnelse for simplere sorter kniplinger, oftest af raa- el. halvsilke; hekles ogsaa af andre raastoffe.

Blondin *[blõdæ']*, Charles (1824—97), fr. linedanser, der eg. hed Jean François Gravelet. Gik flere gange over Niagara paa en line 50 m. over faldet, sidste gang 1860 paa stylter. Besøgte senere alle Europas større byer.

Blondlot *[blõlá']*, Prosper René (1849—), fr. fysiker, fra 1886 professor ved det naturvidenskabelige fakultet i Nancy, har fornemmelig arbeidet paa elektricitetslærens omraade (Hertz'ske bølger, røntgenstraaler o. s. v.). I 1902 mente han at have paavist, at røntgenstraaler var polariserede, men kom senere til det resultat, at det ikke var røntgenstraaler, han havde arbeidet med, men et nyt slags straaler, som han kaldte N-straaler (efter Nancy), og som han mente at kunne paavise derved, at de skulde bringe en liden, nogle mm. stor plade belagt med fosforescerende svovlkalcium til at lyse sterkere. Carpentier mente at kunne paavise, at saadanne N-straaler udsendtes fra mennesker og dyr, idet de opstod ved livsprocesserne. Tyske og engelske fysikere, som forgjæves har søgt at eftergjøre B.s forsøg, stiller sig skeptisk overfor dem, og ogsaa i Frankrige er de mødt med tvil, medens paa den anden side mange af Frankriges mest fremragende fysikere har anerkjendt forsøgene, ligesom B. i 1904 tildeltes det franske videnskabsakademis pris paa 50 000 frc. for sine fysiske arbeider.

Bloomerdragt *[blūmə-]*, kvindedragt, væsentlig som den mandlige, med nogen ændring, indført af Amalia Bloomer (1817—94), som 1850 i Nordamerika forsøgte at afskaffe skjørtet og erstatte det med benklæder *(petticoat reform)*. Møder afholdtes, og Bloomerforeninger dannedes i Amerika og England: men efterhaanden sygnede bevægelsen hen.

Bloomfield *[blūmfīld]*, Maurice (1855—), amer. indolog, f. i Biditz i Østerrige, udvandrede i 1867. Blev 1881 professor i sanskrit og sammenlignende sprogforskning ved Johns Hopkins' universitet i Baltimore og har udgivet indiske tekster i engelske og tyske samlerverker. B. er medlem af direktionen for «American Oriental society» og ansees som autoritet navnlig i spørsmaal vedk. Veda-litteraturen.

---

coller (f) klistre, lime; bringe i klemme; idømme (skole)arrest; klare (vin); sidde stramt.
collerette (f) f. pibekrave.
collet (f) m, krave, slag; snare; kamstykke.
colleter (f) tage i kraven, ved vingebenet; sætte snarer. se c. slaas.
colleur (f) m, tapetserer; eksaminator.
colley (e) buhund.
collide (e) kollidere.
collier (e) kulgraver, -handler, -skib.
collier (f) m, halsbaand, -kjede; bøile.
colliery (e) kulgrube, -handel, -fart.
colline (f) f. haug.
colliquatif (f) opløsende.
colliquation (e) & (f) f, opløsning, smeltning.
collision (e) & (f) f. sammenstød.
collocation (f) f. fordringsplads i rækken i konkursbo.
collop (e) (kjød)stykke, strimmel.
colloque (f) m, konference.
colloquer (f) anbringe; prakke noget paa en; give nummer i konkursbos ordensrække.
colloquial (e) dagligtale-. **colloquialism** hverdagsligt ord, vending. **colloquy** samtale.
collude (e), **colluder** (f) spille under dække.
collusion (e) & (f) f, (hemmelig) forstaaelse, aftale.

Bloomfield *[blūmfīld]*, Robert (1766—1823), eng. digter, ernærede sig som skomager, gjorde lykke med sin elskværdige digtning «The farmer's boy». Af hans øvrige arbeider kan nævnes «Rural tales».

Bloomfield *[blūmfīld]*, navn paa en flerhed af smaa byer i de Forenede stater i Amerika.

Bloomington *[blū'miŋtən]*, Nordamerika, Forenede stater. 1. By i Illinois midt imellem Chicago og St. Louis, 23 000 indb., en driftig industriby med kulminer, et vigtigt jernveismidtpunkt, (wesleyansk) universitet. 2. By i Indiana, s. f. Indianapolis, 6 500 indb., universitet.

Blōt er hos de germanske folk navnet paa ofring, offerhøitid; at blote betyder dels at ofre til guderne, dels at dyrke dem. — I sagaerne betyder blotmand en hedning, der dyrker æserne, jfr. Blot-Sven. — Offerdyrets blod opsamledes i særlige kar, blotboller. — At fælde blotspaan var at spikke træfliser for derigjennem at søge oplysning om fremtiden. [R. Keyser, «Samlede afhandlinger», s. 373.]

Blōt-Sven, sv. konge, benyttede sig (omtr. 1080) af sin svoger kong Inges forsøg paa at udrydde hedenskabet blandt svearne til at tage magten, hvorefter han gjenoprettede gudedyrkelsen (deraf tilnavnet). Tre aar efter kom Inge dog tilbage og fældede ham ved hans gaard.

Blouët *[bluė]*, Paul (1848—1903), fr. forfatter. pseudonymet Max O'Rell, var med som officer i den fransktyske krig i 1870, tog senere afsked som militær, opholdt sig i længere tid i England, blev berømt ved sine skildringer af engelskmænd og engelske forhold, udvidede sit felt ved reiser til Amerika og engelske kolonier. De mest kjendte af hans bøger er «John Bull et son île», «Jonathan et son continent», «La maison John Bull et cie».

Blowitz, Heinrich Stephan Oppert, kaldt de B. (1825—1903), fr.-eng. journalist, f. i Böhmen. B. blev 1874 korrespondent for «Times» i Paris og opnaaede hurtig at blive verdenskjendt som pressemand, navnlig som uforlignelig reporter. Hans styrke var en sjelden evne til at vinde og vedligeholde forbindelser med ledende personligheder. Hans erindringer, «My memoirs» (1903), hvoraf «Mellem fyrster og diplomater» (Kra. 1904) er en forkortet norsk overs., blev nærmest en litterær skuffelse.

Bludov, Dmitri Nikolajevitsj (1785—1864), greve, rus. statsmand, stod i høi gunst hos Nikolai I og Alexander II; 1832 indenrigs-, 1839 justitsminister, 1861 formand i rigsraadet, tog efter 1842 væsentlig del i foranstaltningerne til den i 1861 endelig fastslaaede ophævelse af livegenskabet.

Bluefields *[blufīldz]*. 1. Havneplads paa vestsiden af øen Jamaica, Vestindien. Anløbes hyppig af norske dampere i frugtfarten. 2. Havneplads i Centralamerika, republiken Nicaragua, ved det Karibiske hav. Anløbes ofte af norske dampere i frugt- og kvægfart.

Bluff Harbour *[blɒf hābə]*, havneplads paa Ny-Seeland, Sydøen.

Bluffs *[blɒfs]*, de i terrasser opstigende tertiære plateauer langs Mississippi ovenfor dens egentlige delta, begrænsende dens oversvømmelsesomraade paa østsiden som en sammenhængende vold, paa vestsiden som skilte høider.

Bluhme, Christian Albrecht (1794—1866), d. politiker. Blev 1848 handelsminister i marsministeriet, men traadte ud i nov. s. a. Som direktør for Øresunds toldkammer (1850—58) ledede B. de forhandlinger, der 1857 førte til øresundtoldens afløsning. Okt. 1851 blev han udenrigsminister og forberedte overgangen til helstatspolitiken, idet han med Preussen og Østerrige traf de skjæbnesvangre aftaler af 1851 og 1852, der nødvendiggjorde en fællesforfatning og junigrundlovens indskrænkning til kun at have gyldighed for kongerigets særlige anliggender. Da B. i 1852 blev førsteminister, gjennemførte han ved bondevennernes hjælp hær- og toldenheden og tildels den fælles arvefølgeordning, men da han ikke vilde gaa med paa helt at udelukke rigsdagen fra medvirkning ved fællesforfatningens gjennemførelse, overgav han april 1853 førsteministerposten til A. S. Ørsted. Han blev dog staaende som udenrigsminister og hævdede Danmarks neutralitet i Krimkrigen; dec. 1854 gik hele ministeriet af. Juli 1864 kaldtes B. atter til første- og udenrigsminister, men havde nu blot at afslutte freden i Wien. Da dernæst forfatningsspørsmaalet skulde løses, veg B. nov. 1865 pladsen for ministeriet Frijs.

Blum. 1. Robert B. (1807—48), t. politisk agitator og skribent, blev 1848 fører for demokratiet i Sachsen, indvalgtes i forparlamentet og siden i rigsforsamlingen i Frankfurt, hvor han blev en af venstres førere. I sept. 1848 sendtes han til Wien for at tilkjendegive borgerne venstres bifald. Da han her deltog i barrikadekampen, blev han ved byens overgivelse skudt paa Windischgrätz' befaling. Hans død vakte stor forbitrelse i Tyskland. — 2. Hans B. (1841—), søn af ovenst., advokat og 1867—70 medlem af den nordtyske rigsdag, 1871—78 redaktør af «Die Grenzboten», har udgivet «Fürst Bismarck und seine Zeit» (7 bd. 1894—99) og en biografi af faderen.

Blumauer, Aloys (1755—98), østerr. digter, jesuit, senere offentlig censor, bekjendt for sin travesti af Vergils Æneide (1784). Han viste i sine digte berøringspunkter med Wieland, men var plumpere end denne.

Blumenau. 1. Ungarn (ung. Lamacs), liden landsby ved Pressburg. 22 juli 1866 sidste fegtning i den preus.-østerr. krig. 2. Brasilien, distrikt og by i staten Santa Catharina i Itajahy's dal, 6 500 km.², 86 000 indb., den mest blomstrende af tyske kolonisationer i Sydbrasilien, grundet af Hermann B. 1850. Udførsel af landbrugsprodukter. Byen B. ligger ca. 80 km. op fra mundingen af den farbare Itajahy.

Blumenbach, Johann Friedrich (1752—1840), betydelig t. læge og zoolog. Har særlig indlagt sig fortjenester af den komparative anatomi («Handbuch d. vergleichenden Anatomie u. Physiologie», 1804). Tilhørte den Albr. v. Haller'ske retning og opfattede som denne den komparative anatomi væsentligst som en hjælpevidenskab for fysiologien, der gjennem organernes forskjellige udformning hos rækker af dyr kunde give vink om disse organers fysiologiske grundeiendommeligheder. Derimod havde B. ikke som sin store samtidige, Cuvier, nogen forstaaelse af den komparative anatomis betydning for en godt begrundet systematisk opstilling af dyreriget og endnu mindre nogen forestilling som nutidens om dens store fylogenetiske værdi for udredningen af dyrenes afstamningsforhold.

---

colly (e) kulsod; fæhund.
collyre (f) m, **collyrium** (e) øiensalve.
colmater (f) fylde op.
colombage (f) m, bjelkeverk.
colombe (f) f, due; bjelke; (bødkers) høvleblok. **colombelle** f, dueunge. **colombier** m, dueslag; galleri. **colombin** m, skogdue; lort. **colombine** f, duemøg.
colon (e), **cōlon** (f) m, tyktarm; (f) ogs. afsnit, led.
colon (f) m, kolonist; forpagter.
colonel (e) & (f) m, oberst. **colonelcy, -ship** (e), obersts rang. (**compagnie**) **colonelle** (f) f, livkompani.
colonials (e) pl, kolonialvarer.
colonie (f) f, **colony** (e) nybygge, koloni.
coloniser (f), **colonize** (e) kolonisere.
colonnade (e) & (f) f, søilegang.
colonne (f) f, søile, stolpe, støtte, pille; kolonne.
colophane (f) f, **colophony** (e) (violin)harpiks.
colorer (f) farve; besmykke. **colorier** kolorere. **coloris** m, kolorit; farveblanding.
colosse (f) m, **colossus** (e) kolos.
colour (e) farve: **anstrøg**, skin, paaskud; pl. fane; (vb) farve, give en vis sandsynlighed: rødme.
colourable (e) (tilsyneladende) antagelig, rimelig.
colour-man (e) farvehandler
colour-sergeant (e) fanejunker
colporter (f) kolportere: udbrede.

Blumenthal, Leonhard, greve af (1810—1900), deltog som general Bonins stabschef i felttoget mod Danmark 1849. 1864 var han prins Friedrich Karls stabschef og havde væsentlig del i ledelsen af stormen paa Dybbøl og overgangen til Als. Efter krigen blev han brigadegeneral. 1866 og 1870—71 var han stabschef hos kronprinsen af Preussen, udmærkede sig ved Königgrätz og Sedan ved sine kloge dispositioner, blev efter krigen doteret med 450 000 mk., udnævnt til chef for 4 armékorps, blev greve og generalfeltmarskalk.

Blumenthal, Oskar (1852—), t. forfatter, gjorde sig bemerket ved sine strenge teaterkritiker i «Berliner Tageblatt», var fra 1888—98 direktør for Lessingteatret i Berlin, har vist sig som talentfuld epigramdigter (samlingerne «Aus heiterem Himmel» og «Aufrichtigkeiten»), skrev i 1880-aarene fransk paavirkede skuespil, der gjorde lykke ved sikker teknik, god dialog og vittige indfald «Der Probepfeil», «Der grosse Glocke», «Ein Tropfen Gift». Senere har han mest lavet farcer bl. a. sammen med Gustav Kadelburg.

Bluntschli, Johann Kaspar (1808—81), schweizisktysk retslærd, blev i ung alder professor i sin fødeby Zürich og deltog meget i Schweiz' politik. Misfornøiet med den politiske udvikling forlod B. Schweiz og blev professor ved universiteterne i München og Heidelberg. Ogsaa i Tysklands politik deltog B., men udøvede samtidig en rig og omfattende forfattervirksomhed, der udmerker sig ved aandfuldhed og grundighed. Hans hovedverker angaar folkeret, politik og statsret. Sammen med Brater udgav B. «Deutsches Staatswörterbuch».

Bluse, klædningsstykke, som sidder løst om overkroppen. Oprindelig i skjorteform med livbelte (bruges af engelske og franske arbeidere), nu ogsaa om et kortere plag som matros-b. el. dame-b., der kun naar til livet.

Blusse (sjøudtr.), give lyssignal, f. eks. efter lods. Hertil bruges et slags kost eller væge af bomuldsgarn, som vædes i terpentin eller parafin.

Bly er et metal (kem. tegn: $Pb = 206.4$), der sjelden forekommer metallisk i naturen, men mest som svovlbly (blyglans) og fremstilles af dette ved røstning eller ved sammensmeltning med jern, hvorved svovlet, som har større affinitet til jern, forener sig med dette. Ved disse fremgangsmaader faaes det saakaldte verkbly, der er urent og ofte indeholder sølv (se Afdrivning). B. raffineres ved en oksydationsproces, som fortrinsvis angriber forurensningerne. B. er et graablaat, meget blødt og seigt metal; smp. 330° C., sp. v. 11.4. I luften taber det sin glans, idet der paa overfladen danner sig et lag blysuboksyd. Ved samtidig paavirkning af luft og vand dannes giftige blykarbonater (blyhvidt). Ved glødning i luften dannes blyaske, en pulverformig blanding af bly og blyoksyd. — B. anvendes i form af støbte og derefter valsede plader til tagtækning og til beklædning af beholdere, som skal være lufttætte eller syrebestandige. Blyrør presses ved hydraulisk tryk gjennem en ringformig aabning og anvendes til afløbsrør samt til beklædning af elektriske kabler. Blyhagl fremstilles ved at lade smeltet b. (med en liden tilsætning af arsenik) falde gjennem et sold fra en saadan høide, at blyet stivner under faldet. Naar undtages til plader, traad og rør samt rudeindfatninger og projektiler, anvendes b. sjelden i ren tilstand, men legeret med andre metaller (se under Legeringer).

Blyacetāt, eddikesurt blyoksyd, blysukker $Pb(C_2H_3O_2)_2$, $3H_2O$, faaes som et hvidt, krystallinsk, i vand letopløseligt stof ved at opløse blyoksyd i en blanding af eddikesyre og vand og inddampe opløsningen til krystallisation. Kan forene sig med forskjellige mængder blyoksyd til «anhydrobasiske» blyacetater, af hvis vandige opløsning ved tilledning af kulsyre udskilles blykarbonat (blyhvidt). Den vandige opløsning af et af disse salte kaldes blyeddike. Blyvand er blyeddike, fortyndet med noget vand og spiritus. Eddikesyrens blysalte anvendes paa mange maader i kemien, bl. a. ved fremstillingen af visse blysalte (f. eks. blyhvidt) eller eddikesure salte (f. eks. aluminiumacetat). Blyeddike og blyvand benyttes som lægemidler.

Blyant. 1. (Mineral.), d. s. s. grafit (s. d.). — 2. Oprindelig benyttedes, naar man skulde skrive paa tykt papir, legeringer af bly og tin. Nu anvendes grafit. B.-fabrikationen falder i tre dele: a. fremstillingen af grafitstifterne, b. træindfatningens fabrikation og c. begges forening og bearbeidelse til færdigt produkt. Grafiten bliver først malet og slemmet og derefter blandet med ler i forskellige forhold. Jo mere ler der tilsættes, desto haardere bliver b., og desto lysere streg giver den. Den fremkomne plastiske deig presses til traadlignende, bløde stave af rundt, kvadratisk, sekskantet eller fladrektangulært tversnit og skjæres derpaa op i den forønskede længde, rettes ud, tørres og brændes i lufttæt lukkede, ildfaste lerkapsler. Til indfatning benyttes til fineste b. den vellugtende, brune floridaceder, endvidere til middelsfine det vestindiske cedertræ eller saakaldt sukkerkassetræ og til billigere b. løn, asp og hvidbøk. Veden opskjæres i tynde bretter af længde som b. og af bredde svarende til seks enkelte b.; de høvles glatte paa den ene side, hvorpaa der udskjæres seks fordybninger svarende til stifternes enten halve eller hele tversnit. Efterat stifterne er indlagt, lægges der saa et nyt bret med eller uden fordybninger ovenpaa. Baade stifterne og bretterne er i forveien overstrøget med lidt lim. Det hele indlægges saa i presser og tørres. Egne høvl- eller fræsemaskiner opskjærer derefter de sammenlagte bretter til enkelte b., der tilsidst poleres, afskjæres glat i enderne og paatrykkes firmamerke. B. betegnes efter stigende haarhed med nummere fra 1—5, hvor høieste nr. er haardest. Fine tegne-b. fremstilles forøvrigt i en hel række haardhedsnuancer, f. eks. L. & C. Hartmuth's «kohinoor» i HHHH—H, F (midlere haardhed), B—BBBB (blødere sorter).

Blyanttræ *(juniperus virginiana)*, et fra Nordamerika stammende træ, tilhørende samme slegt som eneren. Dets rødbrune, vellugtende ved, der gaar under navn af falskt el. rødt cedertræ, anvendes til blyanter, men ogsaa til cigarkasser o. a. Den bekjendte blyantfabrikant Faber z. Stein ved Nürnberg bruger aarlig omkr. 6000 centner af dette slags træ. B. dyrkes ogsaa i Europa, især i Tyskland, som prydtræ.

Blyaske, se Bly.

Blücher, Gebhard Leberecht v., fyrste af Wahlstatt (1742—1819), preus. feltherre, gik tidlig ind i svensk, siden i preus. tjeneste, men tog afsked 1770, traadte i

---

colporteur (f) m, skræppehandler, især kolportør.
colstaff (e) bærestang.
colt (e) føle; ung galning; tamp.
colter (e) langjern i plog.
coltish (e) galen, kipen.
coltsfoot (e) (bot.) hestehov.
columbary (e) dueslag.
columbine (e) duefarvet; (bot.) akeleie.
column (e) søile; kolonne; spalte.
colza (e) & (f) m, akerkaal, raps.
coma (e) & (f) m, sovesyge; (e) ogs. taagedække (om komet); (bot.) dusk.
comate (e) dusket, lodden.
comateux (f), **comatose, comatous** (e) sovesyg.
comb (e) vokskage; 1.454 hl.; kam; vb kjæmme, karde.
combat (e) & (f) m, kamp.
combat (e), **combattre** (f) kjæmpe, (be)stride.
combe (f) f, fjelddal.
combien (f) (i) hvor meget, mange.
combination (e), **combinaison** (f) f, forbindelse; kombination.
combine (e), **combiner** (f) forbinde, forene (sig), kombinere.
combing (e) kjæmning; pl. afkjæm(met haar).
comble (f) m, topmaal; høidepunkt; tag(verk); pl. kvist; adj topmaalt.
combler (f) (ud)fylde; overøse med.
combustible (e) & (f) brændbar; sb m, brændbart stof.
combustion (e) & (f) f, for-

1787 paany ind i hæren. I felttoget mod Frankrige udmerkede han sig som rytteranfører. I slaget ved Auerstädt førte han det preus. rytteri, udmerkede sig især paa tilbagetoget ved at samle resterne af hæren og føre den mod nord under stadig kamp med den forfølgende Bernadotte, der endelig tvang ham til at overgive sig i Lübeck. I den følgende tid tog B. ivrig del i Preussens bestræbelser for at afryste Napoleons aag. 1813 fik han overkommandoen over den schlesiske armé, der forenede sig med russerne, kjæmpede ved Lützen og Bautzen og vandt seieren ved Haynau. Efter udløbet af vaabenstilstanden slog han Macdonald ved Katzbach og deltog med største hæder i slaget ved Leipzig (16—19 okt. 1813). I januar førte han den forsterkede preus. armé ind i Frankrige og beseirede sammen med russerne Napoleon, der dog først gav tabt, da hans generaler begyndte at svigte ham. B., der efter slaget ved Leipzig var blevet feltmarskalk, blev efter krigen ophøiet til fyrste af Wahlstatt. Efter Napoleons tilbagekomst fik B. atter befalingen over den preus. armé, der rykkede ind i Belgien for at forene sig med englænderne under Wellington. Napoleon kastede sig over B. og slog ham ved Ligny 16 juni 1815. To dage efter angreb Napoleon Wellington og havde allerede halvveis beseiret denne, da B., der med utrættelig iver havde samlet sin halvt ødelagte armé og uden ophold var marscheret til valpladsen, ankom og vendte Napoleons seier til et almindeligt nederlag.

Blyeddike, se B l y a c e t a t.

Blyfölie er udvalsede, papirtynde blade af bly; benyttes bl. a. til indpakning af te.

Blyforgiftning. Den akute b. er sjelden. Den viser sig som en heftig mave-tarmbetændelse. Modgift er svovlsure alkalier (glaubersalt, engelsk salt), eggehvide eller melk. Den kroniske b. optræder navnlig hos arbeidere, som beskjæftiger sig med blyforbindelser, blyhvidt, mønje (typografer, malere o. a.). De alm. symptomer er en blaalig stribe paa tandkjødet langs tænderne (blyrand), heftige tarmkoliker («malerkolik»), haardt, indtrukket underliv, forstoppelse, nervelidelser med paafølgende muskellamheder, hyppigst i fingrenes strækkemuskler, hjernelidelser med heftig hovedpine og kramper. Endelig er der en forbindelse mellem den kroniske b. og gigt og en form af kronisk nyrebetændelse. Efterat fabrik- og verkstedshygienen er forbedret, og efterat blyarbeiderne har lært aldrig at spise uden først at vaske sig, forekommer sygdommen sjeldnere.

Blyglans, den vigtigste blyerts, bestaar af blysulfid med ca. 86 pct. bly, men indeholder desuden ofte lidt jern, kobber, zink, antimon o. a. metaller. Vigtigere er det, at næsten al blyglans pleier at indeholde en liden mængde sølv, saa den tillige er en af de vigtigste sølvertser. Sølvgehalten veksler fra nogle hundrededele eller tusendele af en pct. op til 2 pct., i almindelighed dog mellem 0.01 og 0.3 pct. B. er blygraa, ugjennemsigtig, med sterk metalglans og krystalliserer i det regulære system. Den er tung (sp. v. 7.5) og bløḍ, saa den med lethed ridses af en kniv. Forekommer i drivværdig mængde paa en mængde steder, saaledes ved Sala i i Sverige, Harzen, Erzgebirge, Kärnthen, flere steder i England, Frankrige, Spanien, de Forenede stater, Mexico, Sydamerika o. s. v. I Norge findes blyglans bl. a. st. ved Konnerud nær Drammen, paa Hadeland og i Svenningdalen i Nordland.

Blyglas, se G l a s.

Blyhvidt, malerfarve, kjendt lige fra oldtiden. Basisk kulsurt blyoksyd af noget vekslende sammensætning, 84—87 pct. blyoksyd, 11—14 pct. kulsyre, 1—2 pct. vand. Fremstilles ved paa forskjellig maade at udsætte blyplader for indvirkning af eddikesyredamp, vanddamp og kulsyre. Der dannes basisk eddikesurt blyoksyd, som atter omdannes af kulsyren til b. (holl. og tysk metode). Fremstilles ogsaa ved fældning af blyoksyd opløst i eddikesyre med kulsyre (fransk metode). Giftigt. Sværtes i svovlvandstofholdig luft (sort svovlbly). Deraf gamle maleriers mørke tone (se B l e g n i n g). Besidder meget stor dækkraft. Forfalskes med tungspat, kridt, gips m. m.

Blykamre (piombi), nu fjernede rum under blytaget paa Dogepaladset i Venedig, sterkt ophedet af solen. De brugtes fra slutningen af 16 aarh. som varetægtsfængsler for politiske forbrydere.

Blümner, H u g o (1844—), t. arkæolog, 1877 prof. i klassisk filologi ved universitetet i Zürich, bekjendt ved sine verker om romernes og grækernes kunstindustri: «Technologie u. Terminologie der Gewerbe und Künste bei Griechen und Römern» (1874—87, 4 bd.), «Das Kunstgewerbe im Alterthum» (1884—85, 2 bd.) etc.

Blyoksyd. De vigtigste b. er: 1. blyoksyd (PbO) eller «sølverglød», 2. mønje (Pb_3O_4), 3. blysuperoksyd (PbO_2).

Blyplaster fremstilles ved at koge olje med sølverglød (blyoksyd) under stadig tilsætning af vand. Naar forsæbningen er tilendebragt, fjernes det dannede glycerin ved udvaskning med vand, hvorpaa plasteret befries for vand og mulig uopløst sølverglød.

Blysalte af de alm. uorganiske syrer er med undtagelse af nitratet uopløselige i vand. De vigtigste i teknisk henseende er klorbly, blykarbonat (blyhvidt) og blysilikat (blyglas, se G l a s).

Blysand, se K v i t m e l e.

Blysukker, se B l y a c e t a t.

Blyth *[blaiþ]*, South B., havneby i det nordøstlige England; Northumberland ved B.s munding i Nordsjøen.

Blüthner, J u l i u s F e r d i n a n d (1824—), grundlagde i 1853 i Leipzig en pianofabrik, som har vundet verdensanseelse. Tilvirkning indtil jan. 1906 ca. 69 000 instrumenter. En specialitet er «Alikvotflygelet», med to sæt strenge, hvoraf det overliggende alene klinger med for at forsterke klangen.

(Fot. af R. Ovesen.)
Axel Gudbrand Blytt.

Blytt. 1. A x e l G u d b r a n d B. (1843—98), n. botaniker, efternævntes søn, f. i Kra. 1880 ekstraordinær professor i botanik. Paa grundlag af de rige samlinger og manuskripter, som hans fader

brænding, brand; oprør, forvirring.

come (e) komme; spire (om malt). **c. by** faa.

comedian (e), **comédien** (f) m, skuespiller.

comédie (f) f, **comedy** (e) komedie.

comely (e) pen, tækkelig.

comestible (e) & (f) spiselig.

comet (e), **comète** (f) f. komet; (f) ogs. haleraket; (smalt) baand.

comfit (e) konfekt.

comfort (e) styrke, trøst(e); hygge, velvære; behagelighed.

comfortable (e) trøstelig; behagelig, hyggelig; trivelig.

comforter (e) trøster; skjerf.

comfrey (e) valurt.

comic (e), **comique** (f) komisk, morsom; (f) ogs. m. komiker; komik.

comices (f) m pl, folkeforsamling; landbrugsmøde.

comma (f) m, afsnit; kolon.

command (e), **commander** (f) kommandere; beherske; befaling; kommando; (f) ogs. bestille, rekvirere.

commande (f) f, bestilling, ordre.

commandement (f) m, **commandment** (e) bud, befaling.

commander (e) (an)fører; (tilsjøs) kapteinløitnant.

commanderie (f) f, kommturi.

commandite (f) f: (**société en) c.** kommanditselskab.

commanditer (f) sætte penge i; forstrække.

efterlod, og eget materiale fortsatte B. dennes paabegyndte verk, «Norges flora», hvoraf 2det bind udkom i 1874, 3dje og sidste bind i 1876. B. foretog talrige reiser i de forskjellige egne af Norge og erhvervede sig herunder et enestaaende grundigt kjendskab til karplanterne og deres udbredelse i vort land. Paa basis heraf og efter flere aars studier over norske torvmyrer udgav han i 1876 «Forsøg til en theori om indvandringen af Norges flora under vexlende regnfulde og tørre tider» («Nyt magasin for naturvidenskaben», bind 21), hvilken teori vakte opsigt langt ud over landets grænser. Under disse studier kom han til at streife ind paa det geologiske og ogsaa paa det meteorologiske og rent astronomiske gebet, hvor hans interesser senere kom til at dvæle, og hvor flere af hans arbeider fra denne tid bevæger sig. I 1877—78 foretog B. en videnskabelig studiereise til Göttingen og Strassburg, hvor han særlig studerede mykologi. Efter tilbagekomsten skrev han flere afhandlinger om udbredelsen af vore soparter. — Af hans øvrige skrifter kan nævnes «Bidrag til kundskaben om karplanternes udbredelse i Norge» (flere, til forskjellig tid udkomne arbeider) og hans lokalbeskrivelser af floraen i endel af landets egne. — 2. Matthias Numsen B. (1789—1862), bekjendt n. botaniker, studerede en tid lovkyndighed, men gik snart over til botaniken, i hvilket fag han blev ordinær professor 1837. B. foretog mange reiser og studerede ivrig landets planter, over hvilke han ogsaa har leveret en række afhandlinger. Han begyndte tillige udgivelsen af «Norges flora», hvoraf første bind udk. 1861.

(Fot. af Worm-Petersen.)
Matthias Numsen Blytt.

Blyvand, vandig-spirituøs opløsning af blyeddike; alm. brugt til omslag efter stød, ved overfladiske saar o. l.: se Blyacetat.

Blyvitriol, se Anglesit.

Blyzinnober, se Mønje.

Blædning, forstligt afvirkningssystem, hvis maal er at frembringe skoge, hvor alle aldersklasser forekommer blandede stamme- el. gruppevis om hverandre over hele skogarealet. I dette øiemed koncentreres ikke hugsten paa mindre strækninger, som ved andre systemer, men hele skogen overfares med hugst i korte perioder af 5—20 aar («blædningstid»). Efter udløbet af en periode vender hugsten tilbage til første aars hugststrækning og saa fremdeles. Ved hugsten, der træffer trærne enkeltvis eller i mindre grupper, borttages principielt kun sygelige og feilagtige trær samt de hugstmodne stammer og kun saa mange, som hensynet til den gjenstaaende skogs udvikling, jordbundens bevarelse eller skogens selvforyngelse paa ethvert sted tilsiger det. B. er ingen bestandshusholdning, men en individskjøtsel, som tillader en intensiv udnyttelse af trærnes vekstenergi. Den byder mange fordele med hensyn til skogens reproduktion, beskyttelse mod skader af saavel organisk som uorganisk natur, større masseproduktion m. m. Egner sig udmerket for de norske skoge, særlig granskogene. Er den eneste brugbare hugstmaade i fjeldskoge (vernskoge), kystskoge og skoge paa de nordligste breddegrader.

Blædningsgalring (t. *Plenterdurchforstung*), et af prof. Borggreve opfundet tyndingshugstsystem. Medens tyndingshugsten (s. d.) i en jevnalderlig skogbestand ellers som regel kun træffer de helt undertrykte og beherskede stammer til gunst for de herskende og dominerende trær, lægger b. omvendt vegten paa at fjerne disse sidste (samt de aldeles undertrykte) for derved at fremhjælpe de hidtil beherskede, men endnu udviklingsdygtige stammer. B. er paa samme tid en bestandspleie og en langsom hovedafvirkning. [Litt.: Borggreve, «Die Holzzucht», U. Wallmo, «Rationel skogsafverkning», A. Barth, «Skogbrugslære I».]

Blæk. Vædske, som benyttes til at frembringe skrifttegn. Kjendt i de ældste kulturlande Ægypten og Kina, bestod mest af sod udrørt med bindemiddel (tusch) og har holdt sig udmerket i de endnu bevarede oldskrifter. Man brugte ogsaa udrørte farvepulvere (zinnober, mønje, okker) eller farvede plante- og dyresafter (sepia, purpur, drageblod, alizarin, orseille o. l.). Ligeledes kjendtes guld- og sølv-b. — I begyndelsen af middelalderen opkom jerngallus-b. Gallussyre danner farveløse, vandopløselige jernoksydulsalte, hvis opløsninger let oksyderes og udskiller sorte bundfald af jernoksydsaltene. Jerngallus-b. bestaar af en saadan farveløs opløsning, fremstillet af galæbleudtræk og jernvitriol, hvortil er sat et eller andet farvestof (det primære) for at gjøre skriften synlig, indtil jernoksydsaltene i papiret har oksyderet sig til de dybt sorte oksydsalte. Der danner sig altid noget sort bundfald i b., derfor tilsættes lidt gummi eller glycerin for at holde det svævende. Ligeledes tilsættes lidt fri syre, som hemmer oksydationen, samt salicylsyre eller karbol mod mug. Alizarin-b. er jerngallus-b. med indigosulfonsyre som primært farvestof, der tillige hemmer oksydationen. Blaatræ-b. fremstilles af jernsalte og blaatræekstrakt, som indeholder farvestoffet hæmatoksylin, der danner sorte jernforbindelser. Talrige vandopløselige tjærefarver bruges til fremstilling af vaskeuegte b.-sorter. Ligesaa berlinerblaat. Kopier-b. er særlig koncentreret skrive-b. med sterkere tilsætning af gummi og glycerin. Dokument- eller sikkerheds-b. bestaar mest af fint kulstof eller udtræk af brunkul (kasselerbrunt) med skjellak, gummi, boraks og vandglas. Hektograf-b. er meget koncentrerede anilinfarveopløsninger med glycerin. Litograf-b. er fedtholdige opløsninger af harpiks- og vokssæber (se Litografi). Sympatetisk b. er opløsning af de mest forskjellige kemikalier, som giver usynlig skrift, der ved en eller anden efterbehandling (med varme, lys eller kemikalier) bliver varigt eller forbigaaende synligt. Merke-b. bestaar mest af sølvsalte (helvedessten) som farvende bestanddel. B.-pulvere er blandinger af kemikalier, som med vand giver færdigt b. B.-stifter bestaar af grafit, kridt, kaolin o. l. med farvestof. En ideal

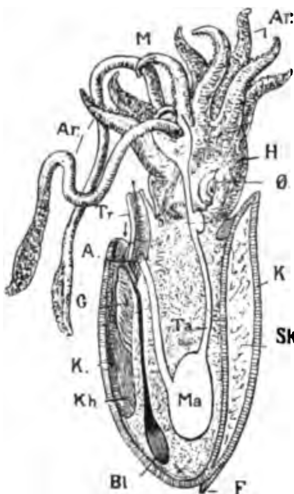
---

comme (f) (lige)som; saasom; hvor; konj siden, da; netop som.
commémoraison (f) f. mindefest.
commemorate (e) feire.
commemoration (e), **commémoration** (f) f. ihukommelse, mindefest
commémorer (f) minde om, omtale.
commence (e), **commencer** (f) begynde.
commencement (e) & (f) m, begyndelse; (e) ogs. promotionsdag.
commend (e) rose, anbefale. **commendable** rosværdig. **commendation** ros, anbefaling, hilsen.
commensurable (e) & (f) kommensurabel.
comment (e) gjøre (sine) bemerkninger, skrive anmerkninger; bemerkning, kommentar.
comment (f) hvorledes; hvad (behager)? hvad (for noget)!
commentaire (f) m, **commentary** (e) kommentar, fortolkning.
commenter (f) fortolke, forklare; skumle over.
commérage (f) m, (fadder)-sladder, folkesnak.
cnmmerce (e) & (f) m, samkvem; handel; (f) ogs. handelsstand.
commercial (e) & (f) handels-, merkantil.
commère (f) f, gudmoder; sladderkjærring.
commettant (f) m, kommittent; mandant; vælger.
commettre (f) begaa; betro;

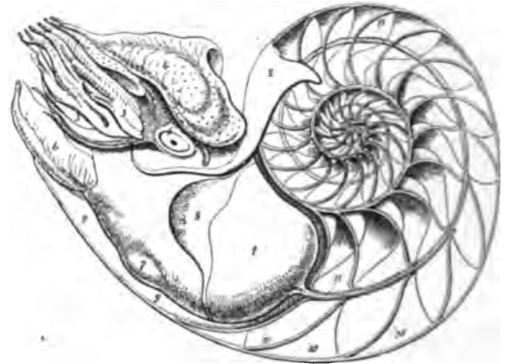
b.-sort, som flyder let, er uskadelig for pen og papir, taaler lang opbevaring og giver uforgjængelig skrift, kjendes ikke. Afbleget skrift af jern-b. kan opfriskes med garveudtræk eller ved omdannelse af jernet til berlinerblaat.

Blæksop *(coprinus)*, en sopslegt, hos hvilken frugtlegemet ved sporernes modning gaar over til en blækagtig vædske, som er farvet af de sorte sporer. Naar de er unge, er frugtlegemerne lyse, ofte hvide, ten-, valse- eller klokkeformede og hos mange arter beklædt med skjæl. Af de store arter spises de unge frugtlegemer, og enkelte, f. eks. *c. comatus*, er meget velsmagende. B. vokser mest paa gjødsel eller sterkt gjødslet mark.

Blækspruter *(cephalopoda)*, den høiest organiserede klasse inden bløddyrenes række. B.s legeme (se fig.) er bilateralt symmetrisk og falder i to, ved en indsnøring fra hinanden skilte afsnit: hovedet og kroppen eller indvoldssækken. Hovedet bærer mundaabningen, som er omgivet af en krans af fangarme, samt et par store øine. Kroppen er ofte lang og tilspidset mod bagenden. Den er omgivet af bløddyrenes karakteristiske hudfold, kappen, som paa oversiden er sammenvokset med indvoldssækken, men paa undersiden begrænser den rummelige kappehule; denne kommunicerer langs hovedets bagre rand gjennem den saakaldte kappespalte med udenverdenen. I bunden af kappehulen findes to eller fire gjeller, i hulen aabner sig tarmen, nyrerne, kjønskjertlen samt den eiendommelige blækkjertel, efter hvis blæklignende afsondringsprodukt, som udtømmes, naar dyrene tror sig i fare, klassen har sit navn. I kappehulens yderste del findes videre et tragtformigt, muskuløst rør, den saak. tragt, hvis ene aabning munder i kappehulen, medens den anden stikker frem under kappens rand og aabner sig foran denne. — Det vand, som tjener aandingen, føres ind i kappehulen gjennem kappespalten, men presses atter ud gjennem tragten; herved skydes dyret bagover gjennem vandet. — Oprindelig besad vistnok alle b. ligesom sneglene et skal, som dækkede indvoldssækken. Hos de nulevende former er skallet kun hos faa arter tilstede i denne form *(nautilus)*, det er for det meste rudimentært og ligger inde i dyrenes krop, eller det mangler helt. Huden er slimet og viser stor evne til farveveksling, beroende paa underhudens rigdom paa pigmentceller. Mundaabningen er forsynet med to kraftige hornkjæver, som har form af et omvendt papegøieneb; i mundhulen findes en raspetunge. Endetarmen aabner sig paa dyrets underside i kappehulen, der findes en mavesæk, en stor lever, som regel ogsaa spytkjertler. Nervesystemet udmerker sig ved, at de store nerveknuder er rykket tæt sammen omkring spiserøret. Øinene opnaar en betydelig størrelse og hos mange former en meget høi udvikling. Ogsaa lugte- og høreorganer er tilstede. Hjertet bestaar af et hjertekammer og saa mange forkamre, som der findes gjeller. B. er særkjønnede. Eggene er temmelig store. Ungerne gjennemløber ingen forvandling. B. er rovdyr, som tilhører havet. Mange b. træffes stimvis paa det aabne hav, andre lever ved kysterne. — Man deler b. i to ordener 1. N a u t i l e r n e el. de fire-gjellede b. *(tetrabranchiata)* repræsenteres nu alene af én slegt, *nautilus*, hvoraf der i det Indiske og Stille ocean findes fire arter. Har talrige tentakellignende arme uden sugeskaale, fire gjeller, et ydre, spiralsnoet, kamret skal, enkelt byggede øine og en tragt, som ikke danner noget rør, men en sammenrullet plade, blæksæk mangler. Gruppen var i tidligere jordperioder repræsenteret ved talrige former og naaede i silurtiden høidepunktet af sin udvikling. — 2. E g t e b. eller to-gjellede b. *(dibranchiata)* har 8—10 arme, en rørformet tragt, to gjeller og blæksæk. Skallet indesluttet i kroppen, rudimentært, kan ogsaa mangle. Armene besidder stor kraft, paa sin mod munden vendende flade er de besat med sugeskaale. Hos hannerne er én, eller sjeldnere to arme, i større eller mindre grad omdannet og traadt i parringens tjeneste. I visse tilfælde indesluttes denne arm i en sæk før parringen og løsrives under parringen fra dyret og føres, indesluttende kjønsstoffene, over i hunnens kappehule. Her kan den bevare sin bevægelighed gjennem en tid og opfattedes derfor først som en snyltende dyreform *(hectocotylus)*. Efter

Skematisk fremstilling af en blæksprutś bygning.
H hoved; **Ø** øie; **Ar** arme; **M** mundaabning; **K** kappen; **Kh** kappehulen; **F** et stykke af en finne; **Sk** skallet; **Ta** tarmkanal; **Ma** mavesæk; **A** analaabning; **Bl** blæksæk; **G** gjelle; **Tr** tragten. Det ind- og udstrømmende vands retning er angivet ved pile.

Blækspruter: *Nautilus*.

Blækspruter: Akker *(ommatostrephes todar.)* 1/8 naturlig størrelse

sætte til noget; udsætte (for); kompromittere. **se c. avec** indlade sig med.
commination (e) trusel.
comminute (e) (fin)knuse.
commis (f) m, kontorist, assistent; ekspeditør; handelsbetjent. **c.(-)voyageur** handelsreisende.
commiserate (e) ynkes over.
commiseration (e), **commisération** (f) f. deltagelse, medlidenhed.
commissaire (f) m, **commissary** (e) kommissær, fuldmægtig.
commissariat (e) intendantur.
commission (e) & (f) f, kommission; hverv; provision; (e) ogs. udøvelse; overdragelse; patent (særlig officersbrev); give en et hverv, give fuldmagt.
commissionnaire (f) m, bybud; speditør.
commissionner (f) befuldmægtige; bestille.
commissure (e) & (f) f, sammenføining.
commit (e) betro; begaa; blotstille; arrestere. **commitment, committal** arrestation.
committee (e) komité; formynder.
commodat (f) m, laan. **commodataire** m, laantager.
commode (f) bekvem, omgjængelig; overbærende; f. mode.
commodious (e) bekvemmelig.

armenes antal adskilles otte- og ti-armede b. *(octopoda, decapoda)*. Af otte-armede b. kan nævnes papirsnekken *(argonauta)* (s. d.). Til de ti-armede b., som har en mere langstrakt form og er dygtigere svømmere end de otte-armede, hører bl. a. sjømunkene (slegten *architeuthis*), hvis krop bliver 6 m. og armene optil 11 m. lange. Videre hører herhen den i europæiske have alm. *sepia officinalis*, kjendt for sit tykke kalkskal *(os sepiæ)*, samt akkern *(ommatostrephes todarus)*, alm. ved vore kyster og hyppig anvendt til agn.

Blænker, d. betegnelse for soldater i for-(efter-)patrulje og sidepatrulje, der af en marscherende troppeafdeling udsendes nærmest mod fienden (se Avantgarde).

Blære. 1. (Med.). Anatomisk betegnelse for sækformede organer i legemet, som urin-b., galde-b., sæd-b., fiskenes svømme-b. (s. d.). 2. (Teknol.). Ved støbning af forskjellige metaller danner der sig b. i massen, enten som ved staal, fordi indeholdte urenheder i varmen udvikler gasarter, eller som ved kobber, fordi det smeltede metal formaar at opsuge luftarter, der ved størkningen atter udskilles.

Blærebetændelse *(cystitis)*, betændelse i urinblærens slimhinde. Aarsagen er infektion med betændelsesvækkende bakterier, enten udenfra gjennem urinrøret ved betændelse i dette eller ved indførelse af urene instrumenter i blæren, eller indenfra, fra blodet eller nyrerne, i tilslutning til infektiøse processer i andre organer, oftest i svelget, hvorfra bakterierne kan være trængt ind i blodkarrene. Ofte foranlediges b.s udbrud ved fugtighed og kulde, «forkjølelse». En særlig ondartet b. foraarsages af tuberkelbaciller. — Hovedsymptomet ved b. er hyppig og smertefuld vandladning. Urinen bliver uklar ved tilblanding af materie (se Betændelse), faar ofte alkalisk reaktion og stinkende lugt, især hvis der er nogen hindring for fuldstændig tømning af urinblæren (se Prostatahypertrofi). Behandlingen gaar ud paa at skaane den syge slimhinde ved at fortynde urinen (melkediæt, vanddrikning) samt at hemme bakteriernes udvikling ved udskylling af blæren og ved antiseptiske midler, der dels tages indvendig og udskilles gjennem nyrerne med urinen (balsamica, salicylpræparater o. s. v.), dels indsprøites i urinblæren (sølvnitrat, borsyre).

Blærefistel er en abnorm fistelagtig forbindelse mellem urinblæren og legemets overflade eller underlivets hulrum. Aarsagen kan være en læsion, f. eks. et operationssaar efter blæreoperation, der ikke lukker sig fuldstændig. Hos kvinden kan læsionen opstaa under fødselen ved fosterhovedets tryk paa blæren; fistelen kommer da til at gaa mellem blæren og moderskeden eller livmoderen. Aarsagen kan ogsaa være betændelser omkring blærevæggen, som derved bliver gjennembrudt, f. eks. ved blindtarmbetændelse, eller kræftagtige lidelser, som æder sig gjennem blærevæggen enten inde fra blæren eller fra en tarm. Der kommer da fistelgang mellem disse to organer, hvilket har til følge, at der udtømmes ekskrementer med urinen. B. kan ogsaa forekomme som medfødt misdannelse.

Blærefødder *(thrips)*, bitte smaa insekter med smal krop, sugende munddele og fødderne endende i en liden blære. Ufuldstændig forvandling; i fuldkommen tilstand oftest fire klare, fryndsede vinger. Flere skadelige arter baade paa korn og græs (hvor de frembringer «hvidaks»), belgplanter etc., samt paa potteplanter i drivhuse. Under masseoptræden kan de blive generende ved at slaa sig ned i mængde paa ansigt og hænder, hvor de bevirker ubehagelig kløe. Da dette leilighedsvis har indtruffet under en koleraepidemi, har man med urette sat dem i forbindelse dermed og kaldt dem «koleraflues».

Blærehalskjertlen *(prostata)* har omtrent form og størrelse som en moden kastanje. Den ligger lige foran urinblærens udmundingsaabning, idet urinrøret gaar gjennem b. Desuden gjennembores den af de to sædkanaler (se Menneskets anatomi). Den er bygget som en kjertel og har sin udførselsgang til urinrøret. Den afsondrer et tyndt, melkeagtigt sekret, som har en karakteristisk lugt og er en ganske uundværlig del af sædvædsken, idet det er en betingelse for sædkimernes liv og bevægelighed. B. er derfor ligesaa uundværlig for forplantningen som testiklerne. B. er ofte sædet for sygdomme, dels for betændelsesagtige, især gonorrhoiske, og dels en slags nydannelse, den hos ældre folk meget udbredte prostatahypertrofi. Denne bestaar i en ofte meget betydelig forstørrelse af kjertlen, som foranlediger vanskelighed ved fuldstændig tømning af blæren og dermed følgende blærelidelser og fordrer indgribende eller meget besværlig behandling (kateterisation).

Blærekatarrh, se Blærebetændelse.

Blæremanæter *(siphonophora)*, orden tilhørende coelenteraternes dyrerække. Pragtfulde dyrekolonier, som minder om blomsterguirlandere og svømmer frit om i havet. De dels glasklare, dels livlig farvede enkelte dyr bæres af en fælles stamme, som ender i en luftsæk *(l)*, denne betinger koloniens lodrette stilling i vandet. B. er bekjendt for den udtalte arbeidsdeling, som bestaar mellem koloniens individer. Disse optræder under følgende hovedformer: 1. Svømmeklokker *(s)*, som har sit leie under luftsækken og ved sin sammentrækning driver kolonien frem gjennem vandet. 2. Ernæringspolyper *(n)*, rørformede individer, med mundaabning og en meget lang, med talrige nesleceller besat fangtraad *(f)* ved sin basis. 3. Følere *(t)*, mundløse individer, rigt besat med nesleceller. 4. Kjønsindivider, paa hvilke kjønscellerne udvikles, samt endelig 5. Dækskjæl *(d)*, sterkt omdannede, pladelignende individer, som tjener til at beskytte de andre vigtige individer. — Hos de forskjellige arter af b. kan de forskjellige individers antal og anordning variere meget, ligesom ogsaa enkelte af de nævnte former kan mangle. — B. lever særlig i de varmere have, hos os er enkelte mindre arter almindelige. (Smlg. artikelen Bidevindsseiler.)

Blæremanætkoloni *(nectalia loligo)*.
l luftsæk; s svømmeklokke; t føler; f fangtraade med nesleceller; n ernæringspolyp; d dækskjæl.

Blæreorm, se Bændelorme.

---

commodité (f) f. magelighed; behagelighed; pl. kloset.
commodity (e) (handels)vare.
commodore (e) (tilsjøs) kommodor; kommandør(kaptein); konvojerende skib.
common (e) almindelig; simpel; fælles; almenning. **c. sense** praktisk omdømme, sund forstand.
commonage fællesret; sambeite.
commonalty borgerlige. **commoner** en borgerlig; sameier; student af 2den klasse (Oxford).
commonplace fortersket (frase). **c. book** notisebog. **commons** pl. borgerlige folk. **the (house of) C.** underhuset. **short c.** smal kost.
commonwealth (e) almenvel; stat; republik.
commotion (e) sterk bevægelse; optøier.
commotion (f) f. rystelse.
commuer (f) formilde (straf).
commun (f) fælles; almindelig, offentlig; simpel; m. fællesskab; mængden, massen; tjenerskab; pl. udbygning, tjenerbygning, kloset. **le sens c.** den sunde fornuft. **lieu (m) c.** staaende udtryk, frase, flause.
communal (e) & (f) kommunal.
communaux (f) m pl. (bys) fællesmark.
communauté (f) f. fællesskab; samfund.
commune (e) samtale fortrolig.
commune (f) f. kommune.
communiant (f) m, **communicant** (e) altergjest.

Blærerodfamilien *(utriculariaceæ)*, en de maskeblomstrede nærstaaende, særlig tropisk familie, som omfatter omkr. 250 arter fleraarige, insektædende vand- og sumpplanter, hvoraf de fleste hører til slegten b l æ r e r o d. De fire norske arter af denne slegt er alle rodløse urter, som driver om i myrpytter og ferskvand; de smukke, gule, uregelmæssige blomster hæves op over vandet paa en kort aksedel, bladene er nedsænkede, findelte med eiendommelige blærer, hvori optages og fordøies smaa vanddyr, som ved en indgaaende klap i blæren forhindres fra at slippe ud af sit fængsel. — Til familien hører ogsåa slegten t æ t t e g r æ s (s. d.).

Blærerust *(peridermium strobi)*, en paa stammer og grene af weymouthsfuru optrædende skaalrust, der danner hvide hindeagtige blærer fyldt med gult sporepulver. Deraf smittes *ribes*-arter, navnlig solbær, hvor rustsoppens sommer- og vintersporer *(cronartium ribicola)* udvikler sig paa undersiden af bladene.

Blæresten. I det største antal tilfælde dreier det sig om nyresten (s. d.), som er passeret ned i urinblæren og ved nye afleiringer bliver større og antager den for b. karakteristiske form. Men b. kan ogsaa dannes i selve blæren. Betingelsen er, at der findes formede elementer, i regelen celler, om hvilke de i urinen tildels i abnorm mængde tilstedeværende salte kan samle sig. De forskjellige diateser, navnlig urinsyrediatesen, spiller ogsaa en stor rolle. B. træffes meget hyppigere hos manden end hos kvinden. De findes ikke saa sjelden hos børn. De hyppigste former er u r a t s t e n, der væsentligst bestaar af urinsyre og urinsure salte, f o s f a t s t e n (fosforsur kalk og fosforsur ammoniak-magnesia), o k s a l a t s t e n og c y s t i n s t e n. Formen af stenen er i regelen rundagtig. Ofte er der flere konkrementer, og formen bliver da mere uregelmæssig med gnidningsfacetter. — Saalænge stenen er liden, giver den ofte ingen symptomer. I regelen foranlediger den dog blærebetændelse. Undertiden kan den sætte sig fast i blæreudgangsaabningen og give sterke smerter, som ofte lokaliseres til den yderste del af urinrøret. Ved større sten og navnlig naar overfladen er ujevn, kommer der smerter, især ved bevægelse, navnlig ved pludselige stød og rystelser, f. eks. ved kjørsel paa ujevn vei. Der kommer ogsaa hyppig trang til vandladning om dagen, men ikke om natten, hvis patienten ligger i ro, og noksaa ofte er urinen om dagen blandet med blod. Behandlingen maa gaa ud paa at fjerne stenen enten ved at knuse den og skylle de smaa stykker ud eller ved en operation, ved hvilken blæren aabnes, i regelen gjennem underlivsvæggen *(sectio alta)*, og stenen fjernes hel.

Blæretang, se A l g e r.

Blæretræ *(colutea arborescens)*, sydeuropæisk busk af de erteblomstredes familie med store gule blomster og sterkt oppustede belge. Den og etpar mindre arter benyttes som prydbuske.

Blæsebelg, et apparat til frembringelse af en luftstrøm f. eks. til en smedje-esse, ved hvilket en belg udvides og trykkes sammen, saa den afvekslende suger luft ind og presser den ud i en ledning, som fører den til forbrugsstedet.

Blæseinstrumenter, fællesnavn for alle orkesterinstrumenter, som blæses med munden, hvad enten de er af metal som horn, trompet o. s. v. eller af træ (ben) som fløite, oboe o. s. v.

Blæsemaskine benyttes til befordring af luft el. andre gasarter derved, at en bevæget maskindel bevirker en trykforandring. S t e m p e l-b. har frem- og tilbagegaaende stempel og anvendes for lufttilførsel til raajernsovne o. l. De kan være meget store og befordre 20—40 000 m.³ luft pr. time. De drives ved damp- el. gasmaskiner paa 1 000 hestekræfter og derover. K a p s e l-b. har roterende stempler og benyttes for lufttilførsel til støberi-smelteovne, smedje-esser o. l. Hertil anvendes ogsaa c e n t r i f u g a l v i f t e r (s. d.). Ved en s k r u e-b. eller s k r u e v i f t e sættes en aksel med et vingehjul i omdreining, saa vingerne driver luften i aksiel retning gjennem en røraabning. De benyttes særlig til bortskaffelse af forurenset luft gjennem væggen af et rum.

Blæsemaskine: Centrifugalvifte

Blæsepibe, se G l a s.

Blæserør, et rør med mundstykke og fin spids, benyttes til at blæse en flamme skarpt hen paa det sted, der skal opvarmes. B. anvendes f. eks. ved lodning af metalgjenstande med slaglod. Bag loddestedet anbringes et stykke trækul, som kommer i glød, hvorved temperaturen forøges. B.-a n a l y s e n (udviklet af Berzelius) er en kvalitativ analyse og foregaar ved at udsætte prøven, der anbringes paa et stykke trækul, for en b.-flamme. Paa trækullet vil der da fremkomme et beslag, af hvis udseende man kan slutte sig til prøvens beskaffenhed.

Blæserør.

Blæst, se V i n d.

Blødbiller *(cantharidæ)*, en familie af biller med ganske mygt og bøieligt hudskelet og vingedækker, hvorfor de til gjengjæld beskytter sig mod fiender ved at afsondre en skarp vædske. Larverne lever i jorden af rov; viser sig undertiden paa sneen om vinteren. Billerne har ogsaa i almindelighed været anseet for at være hovedsagelig insektædende; men specielt en enkelt art, *cantharis obscura*, gjør hos os navnlig paa Vestlandet stor skade paa frugttrærnes blomster, som den i store skarer aldeles ødelægger (se planche Biller, sp. 983—84).

---

communicable ⓔ & ⓕ meddelelig.
communicate ⓔ meddele; staa, sætte sig i forbindelse (med); gaa til alters.
communicatif ⓕ, **communicative** ⓔ meddelsom.
communication ⓔ & ⓕ f, meddelelse; forbindelse, samfærdsel(smiddel).
communier ⓕ gaa til alters; give sakramentet.
communion ⓔ & ⓕ f, (kirke)samfund; altergang; ⓔ ogs. forbindelse, samkvem.
communiqué ⓕ m, (officiel) meddelelse.
communiquer ⓕ meddele; overføre; omgaaes, staa i forbindelse.
community ⓔ fællesskab; samfund.
commutable ⓔ afhændelig.
commutateur ⓕ m, strømvender.
commutatif ⓕ, **commutative** ⓔ ombyttelig, bytte-.
commutation ⓔ & ⓕ f, omskiftelse, forandring; udveksling, (strafs) formildelse.
commute ⓔ ombytte; udveksle, formilde (straf).
compacité ⓕ f, fasthed, tæthed
compact ⓔ & ⓕ fast, tæt, sammen(trængt; ⓔ ogs. overenskomst fast sammenføie; forene.
compagne ⓕ f, veninde, ledsagerinde.
compagnie ⓕ f, **company** ⓔ selskab; kompani.

Bløddyr *(mollusca)*, en af dyrerigets hovedstammer, omfatter dyr med uleddet krop og blød, slimet, paa nøgne steder som regel flimmerklædt hud. Legemets hovedmasse dannes af den tyndvæggede indvoldssæk, som indeholder tarm, lever, hjerte, nyrer og forplantningsorganer, og som hos de fleste b. fortil gaar over i et tydeligt hoved, som bærer mundaabningen samt et par øine og følehorn. Paa undersiden er kropsvæggen udviklet til en uparret muskuløs fod, som tjener som bevægelsesorgan. Paa rygsiden danner kropsvæggen som regel en uparret el. parret (muslinger) fold, den saak. kappe, som, naar den er vel udviklet, omslutter størstedelen af dyret, saaledes at der mellem kroppen og kappen dannes en lommeagtig hulhed, kappehulen; i denne ligger hos de fleste b. karrige gjeller, hos landformer virker den derimod som en slags lunge. Paa sin udvendige side er kappen dækket af et epithel, som har evnen til at danne et fast, kalkholdigt skal, som tjener de bløde dele til beskyttelse; hvor kappen er parret, er skallet det ogsaa. — Hvad b.s indre bygning angaar, bestaar nervesystemet af tre par ganglier, forbundet med hinanden ved nervestrenge; det første par el. hjerneganglierne ligger over svelget og sender nerver til øine og følehorn; under tarmen, lige mod foden, ligger fodganglierne, som staar i forbindelse med de saak. høreblærer, længere bag under tarmen ligger indvoldsganglierne med nerver til indvoldene og til et eiendommeligt organ, som ligger i kappehulens væg og opfattes som lugteorgan. Alt efter dyrets bygning kan de tre gangliepar ligge langt fra hverandre eller tæt sammen og ogsaa forøvrigt vise et vekslende indbyrdes forhold. — Tarmkanalen har egen mund- og gataabning og viser gjerne et udvidet parti (en mavesæk). Der findes ofte spytkjertler, som udtømmes i mundhulen, samt altid en veludviklet lever, som tømmes i mavesækken. I mundhulens bund findes hos de fleste b. (dog ikke muslingerne) en eiendommelig raspetunge *(radula)*, beklædt med en tynd, fast hinde, som bærer tverrækker af fine bagudrettede chitintænder. — Hjertet ligger paa rygsiden og fører renset (arterielt) blod, det bestaar af et hjertekammer og et el. to (i et enkelt tilfælde fire) forkammere (eftersom gjellerne er parret el. ikke). Der findes altid egne arterier og vener, et fuldstændig sluttet kredsløb med haarkarnet findes dog kun hos blækspruterne. Hjertet er omsluttet af en hjertesæk, som er at opfatte som en rest af den forøvrigt sterkt tilbagedannede kropshule: den staar i aaben forbindelse med nyrerne og forplantningskjertlernes indre. — Nyrekanalerne (el. *Bojanus'* organer) er som regel tilstede som ét par, hos visse som to par og hos sneglene paa grund af ensidig tilbagedannelse alene som én kanal; de munder med en flimmertragt i hjertesækken og med sin anden aabning i kappehulen. — Forplantningskjertlen er enten parret el. uparret, kan være særkjønnet el. tvekjønnet. Der forekommer ofte kompliceret byggede bikjertler og eiendommelige parringsorganer. — Formeringen er hos b. altid kjønnet. Eggene er gjerne blommerige el. omgivet af eggehvide, som udskilles i egne kjertler, de afsættes gjerne mange sammen i klumper. — De fleste b. gjennemgaar en forvandling: de forskjellige former har en fælles eiendommelig larveform (den saak. veligerlarve), som svømmer frit omkring i vandet og er af stor betydning for b.s udbredelse, da mange af disse fører et fastsiddende el. ialfald lidet bevægeligt liv. B. omfatter en stor mængde former. De findes ogsaa i betydelige mængder i tidligere jordlag og spiller en stor rolle som ledefossiler. De fleste b. lever i havet, en del i ferskvand, færre paa land. B. deles i fire klasser: 1. Urmollusker, 2. snegle, 3. muslinger, 4. blækspruter (se disse art.).

Blødehjul. Rensning af brugte flasker indledes ved en udblødning i varmt vand. B. er et langsomt roterende hjul med mange celler. Flaskerne stikkes ind i cellerne og bevæges med hjulet gjennem vandet, hvorved udblødningen iverksættes.

Blødehjul.

Blødere er personer, som har en paafaldende stor tilbøielighed til blødning enten uden paaviselig aarsag el. efter forholdsvis smaa læsioner. De lider af den saak. blødersygdom, hæmofili. Denne lidelse er i regelen medfødt og i de fleste tilfælde arvelig, ofte med merkelige spring. Mænd, som stammer fra en bløderfamilie og som selv er b., avler med sunde, ikke til bløderfamilie hørende kvinder i regelen ikke hæmofile børn, og hvis mændene ikke er b., er børnene saagodtsom altid sunde. Kvinder, som stammer fra en bløderfamilie, har derimod, ogsaa naar de ikke selv er b., næsten altid nogle hæmofile børn. I det hele træffes hæmofilien hyppigst hos det mandlige kjøn. Aarsagen til sygdommen er ganske ukjendt. Det mest fremtrædende symptom er den sterke blødning fra en forholdsvis ringe læsion. Og da denne trodser alle de sedvanlige blodstansende midler, medfører en liden læsion eller et lidet saar f. eks. efter en tands udtrækning ofte døden.

Blødfinnefiske *(anacanthini)*, underorden af benfiske, med bløde, bøielige straaler i ryg-, gat- og bugfinner; svømmeblæren (hvor den findes) uden luftgang, bugfinnerne siddende paa struben el. brystet. – Til b. hører omkring 400 levende arter, heraf tilhører omkring 50 Skandinaviens fauna; eks.: torskefiskene, flyndrene, langen, laken o. s. v.

Blødning (hæmorrhagi). 1. (Med.). B. skyldes enten en bristning i karvæggen eller en udvandring af røde blodlegemer gjennem denne. Den første form er den almindeligste og praktisk mest betydningsfulde. Ved b. fra en pulsaare, arteriel b., sprøiter der frem en kraftig straale af lysərødt blod; fra en overskaaret blodaare strømmer det mørke blod jevnt ud uden at sprøite. Hvis b. foregaar i vævet uden at komme gjennem overfladen, dannes der

compagnon (f) m, **companion** (e) kamerat; ledsager; fyr; (f) ogs. (haandverker)svend; (e) ogs. kahytskappe.

comparable (e) & (f) sammenlignelig.

comparaison (f) f, **comparison** (e) sammenligning; (gram.) komparation.

comparaître (f) møde (for retten). **comparant** m, komparent.

comparatif (f), **comparative** (e) sammenlignende.

compare (e), **comparer** (f) sammenligne. **beyond c.** (e) uden sammenligning.

comparse (f) m (f), statist(inde).

compart (e) afdele.

compartiment (f) m, **compartment** (e) afdeling, rum, fag, felt; kupé.

compartition (e) (af)deling.

comparution (f) f, møde (for retten).

compas (f) m, passer; kompas.

compass (e) omkreds, omfang; kompas; pl. passer; omringe, -give; pønse paa; iverksætte.

compasser (f) afmaale, -cirkle. **compassé** afmaalt, stiv.

compassion (e) & (f) f, medlidenhed.

compass-timber (e) krumtømmer.

compatibilité (f) f, **compatibility** (e) forenelighed.

compatible (e) & (f) forenelig.

en blodudtrædelse eller blodinfiltration i dette. Blodinfiltrationerne i det løse bindevæv kaldes ekkymoser eller, især naar de skinner gjennem huden, sugillationer, der, efterhaanden som blodvædsken opsuges, antager en blaalig, brunlig, grønlig, gullig farve paa grund af hæmoglobinets spaltning. Udbredte mindre, skarpt begrænsede b. i huden kaldes purpura, de ganske smaa petekkier. Se iøvrigt Blodafføring, Blodbrækning, Blodhoste, Blodstyrtning, Hjerneblødning, Blodstansning o.s.v. — 2. (Bot.). B. kaldes en eiendommelig vædskeudskillelse, som finder sted hos flere træagtige som urteagtige planter under visse betingelser. Dersom man overskjærer stængelen nedenfor bladene, i nærheden af roden, vil der fra saarfladen kortere eller længere tid flyde vædske ud, planten «bløder». Betragter man snitfladen med en lupe, vil man kunne se, at vædsken kommer ud gjennem karrene. Denne b. kan være meget sterk, f. eks. hos mais, humle og om vaaren, før bladene er udfoldet, hos birk, og nogle andre trær. B.s-vædsken er i alm. en meget tynd opløsning, men kan ogsaa som hos birk være rig paa anorganiske som paa opløste organiske stoffe, især sukker, hvilke næringsstoffe er bestemt for de bristende knopper. B. foregaar paa den maade, at roden optager vædske fra jorden, hvilken vædske saa af rodens levende celler presses ind i karrene og gjennem dem op til saaret og videre ud af dette. Den kraft, hvormed vædskeudpresningen fra roden foregaar, kaldes rodtrykket (s. d.).

Blönduós, Island, havn paa nordsiden ved Húnafjördur. Undertiden sperret af is om vaaren.

B. M. *[bī em]*, eng. forkortelse for *bachelor of medicine*, den laveste medicinske grad.

B-moll toneart har 5 ♭'er som fortegn, nemlig for h, e, a, d, g. B.-akkord er b, des, f.

B. M. V., forkortelse for *Beata Maria virgo* (lat.), den hellige jomfru Maria.

B'nai berith (eng. *Independent order of B. B.*), «forbundsbrødrene», jødisk selskab stiftet i de Forenede stater 1843 af tyske israeliter; med motto: «velgjørenhed, broderkjærlighed og enighed». Tæller 60 loger med 35 000 medlemmer, spredt over hele verden.

Bo bruges juridisk for at betegne et retssubjekts formuesmasse (rettigheder og forpligtelser), saaledes i forbindelserne dødsbo, konkursbo, akkordforhandlingsbo o. s. v. — Boslod bruges nu som betegnelse for den del af fællesboet, som eies af hver af egtefællerne i et egteskab med formuesfællesskab.

Boa, slangeformig pelskrave for damer.

Boabdil (Abu Abdallah Muhammed), den sidste emir i Granada. Fordrev (1442) sin fader Abul Hasan Ali, men blev selv slaaet og fanget af Ferdinand den katolske ved Lucena. B. slap fri mod vasaled og kjæmpede i flere aar mod sin fader og sin farbroder Ibn Saad el Zagal, før han gjenvandt tronen (1487). Derpaa bekrigedes han stadig af Ferdinand og Isabella og forsvarede tappert Granada (1491—92). Efter Granadas fald drog han til Fez, hvor han døde, antagelig 1518.

Boa constri'ctor, se Kvælerslange.

Boadicēa, rettere Boudicca, dronning over et britisk folk, icenerne, reiste, forbitret over romernes undertrykkelser, aar 62 eft. Kr. sit folk til et oprør, der greb vidt om sig. London blev erobret og 70 000 romere dræbte. Legaten Suetonius Paullinus undertvang omsider oprørerne, og B. tog sig afdage ved gift.

Boas. I Ruths bog fortælles, at den rige B. i Bethlehem egtede moabiterinden Ruth og ved hende blev stamfader til David. B. (styrke) kaldtes den ene af kobberstøtterne ved indgangen til Salomos tempel (2. Krøn. 3,17).

Boas, Eduard (1815—53), t. forfatter, en tid kjøbmand, har bl. a. skrevet reiseskildringen «In Skandinavien. Nordlichter» (1844) og litteraturhistoriske arbeider: «Schiller und Goethe in Xenienkampf», «Schillers und Goethes Xenienmanuskript», «Schillers Jugendjahre» o. fl.

Boas, Franz (1858—), t. etnograf, antropolog og lingvist, professor ved Columbia university i New York. Hans omfattende forskninger i det arktiske Nordamerika og i brit. Columbia hører til den moderne amerikanistiks betydeligste arbeider. Han er for tiden den videnskabelige leder af Jesup-ekspeditionen, der ved feltundersøgelser og sammenlignende etnografiske studier søger at klarlægge slegtskabsforholdet mellem Nordvest-Amerikas og Nordøst-Asiens folk.

Boas, Johan Erik Vesti (1855—), professor i zoologi ved den kgl. veterinær- og landbrugshøiskole i Kjøbenhavn. Zoologisk lærebogsforfatter, navnlig af den store «Lærebog i zoologi for studerende» (overs. paa tysk) og af «Dansk forstzoologi»; har tidligere skrevet skolebøger og mindre bøger om skadelige insekter i danske haver m. m. samt udgivet forskjellige skrifter om oldenborren. Omfattende videnskabelig produktion, væsentlig af ren komparativ anatomisk art, f. eks. om klodannelsen hos pattedyr, aandedrætsorganer hos padder og lungefiske, eller af mere systematisk morfologisk art, f. eks. om dekapodernes slegtsforhold eller undersøgelserne over vingesneglene. Holdt en række foredrag over udviklingslæren i Kra. 1906.

Boavi'sta, Vest-Afrika, den østligste af de Kapverdiske øer (port.), ca. 560 km. v.n.v. f. Kap Verde. 594 km.², sandig, ufrugtbar, vanskelig tilgjængelig paa grund af talrige rev og sandbanker.

Bob el. Bobby, øgenavn paa politibetjente i London.

Bobadilla, Emilio (1866—), sp. kritiker og forfatter. pseudonymet Fray Candil. Han er som kritiker kundskabsrig og frimodig, hans vaaben er den skarpe satire. Som forfatter har han skrevet gode digte. «Fiebres», «Vortice», og romaner «Novelas en germen» og «A fugeo lento».

Bo'bbinet el. tyll, løst vævet stof med 4- el. 6-kantede aabninger, fremstillet ved sammenslyngning af 3 sæt traade, særlig af silke eller bomuld. Mønster-b. med mønstre paa glat grund anvendes til gardiner.

Bobbio, Italien, liden by i prov. Pavia, ved Trebbia. engang et berømt abbedi.

Bober, preus. Schlesien, bielv til Oder, udspringer i Riesengebirge ø. f. Schneekoppe. Berygtet for sin leie flom.

Boberg, Gustaf Ferdinand (1860—), sv. arkitekt. Studerede ved Stockholms tekn. høiskole og kunstakademiets arkitekturafdeling, hvorfra han ved afgangen tilkjendtes den kgl. medalje. Har foretaget talrige studiereiser. Sammen med arkitekterne Wickman og Ringström leverede han de originale udkast til rigsdagsbygning paa Riddarholmen og rigsbankshus paa Helgeands-

---

compatir (f) føle medlidenhed; stemme (med).
compatissance (f) f, medfølelse.
compatriot (e), **compatriote** (f) m, landsmand.
compeer (e) ligemand.
compel (e) (frem)tvinge.
compellatory (e) tvungen.
compendieux (f), **compendious** (e) kortfattet, udtogsvis.
compendium (e) & (f) m, udtog, haandbog.
compensate (e), **compenser** (f) opveie, erstatte.
compensation (e) & (f) f, godtgjørelse, fyldest.
compérage (f) m, fadderskab; hemmelig forstaaelse.
compère (f) m, fadder; fatter, kamerat; fyr; (hemmelig) medhjælper.
compete (e) konkurrere.
compétence (f) f, beføielse, berettigelse; sagkundskab.
competency (e) tilstrækkelighed; udkomme; kompetence.
competent (e) passende, tilstrækkelig: kompetent = **compétent** (f).
compéter (f) tilkomme, henhøre under (à).
compétiteur (f) m, **competitor** (e) medbeiler, konkurrent.
competition (e), **compétition** (f) f, konkurrance.
compile (e), **compiler** (f) samle, sammenskrive, -plukke.
complacence, complacency (e) tilfredshed; forekommenhed

holmen. Har bygget udstillingsbygninger i Stockholm 1897 og Paris 1900. Af hans øvrige talrige arbeider indtager det nye posthus i Stockholm en fremragende plads.

Bobīne. 1. Det paa en selfactorspindemaskines spindel i koniske lag opviklede traadlegeme, ogsaa kaldt cop, hvis form ikke ødelægges, naar det aftages spindelen. 2. Smal spole med traad anbragt i skyttel for bobbinetvævning.

Bo'brikov, Nikolai Ivanovitsj (1839—1904), rus. general og generalguvernør i Finland. Efter at have faaet sin første uddannelse i et kadetkorps gjennemgik han generalstabsakademiet og tjenstgjorde derefter i flere generalstabsstillinger. Blev i mars 1898 medlem af det øverste krigsraad, hvorefter han i august s. a. udnævntes til Finlands generalguvernør. Som saadan fik han til opgave energisk at gjennemføre storfyrstendømmets russificering og administrative forening med keiserriget. Herunder foretoges mangt et skridt, som stred mod Finlands, af keiseren anerkjendte forfatning. Indledningen var udfærdigelsen af et manifest $^{15}/_{3}$ 1899, der faktisk suspenderede landdagens lovgivende myndighed. Trykkefriheden indskrænkedes ved en streng censur, breve aabnedes, foreningsfriheden ophævedes, idet der til afholdelse endogsaa af videnskabelige forhandlinger krævedes samtykke af B. I senatet, der lod sig laane til gjennemførelsen af B.s «reformer», blev russisk officielt sprog, høiere embedsmænd, som ikke talte russisk, fjernedes og erstattedes med russere. Da saa B. i 1903 fik omtrent diktatorisk magt, begyndte udvisninger og deportationer; der indførtes russisk pastvang o. s. v. B.s hensynsløshed vakte indignation over hele den civiliserede verden. Tilslut blev han 3/16 juni 1904 skudt af finnen E. Schauman, som derpaa skjød sig selv.

Bo'brinez, Rusland, by i guv. Chersson, 60 km. s. f. Jelissawetgrad, 14 000 indb.; tobaksavl, korn- og kvæghandel.

Bóbrka *[bůbka]*, Østerrige, liden by i Galizien, 35 km. s. ø. f. Lemberg.

Bobru'isk, Rusland, by og vigtig fæstning i guv. Minsk, ved Beresina, 138 m. o. h., 35 000 indb.; korn- og tømmerhandel.

Bobrzy'nski, Michal (1849—), f. i Krakau, blev 1877 professor i tysk og gammelpolsk ret i Krakau og 1885 medlem af den østerrigske rigsdag. Siden 1890 præsident for skoleraadet i Galizien. Hovedverk «Dzieje Polski» (Polens historie), hvori han fremholder de indre feil i staten som hovedaarsag til Polens fald.

Bocage *[båkāž]*, Manoel Maria Barbosa du (1765 1805), port. digter. Hans liberale anskuelser bragte ham flere gange paa kant med de styrende. Han har skrevet udmerkede vers, særlig bekjendt er hans sonetter. Sammen med sine efterfølgere danner han overgangen fra klassicismen til den senere nationale digterskole.

Bocage *[båkāž]*, Frankrige. 1. Skogklædt aaslandskab i Normandi, paa halvøen Cotention, mellem Caen og Avranches, med hovedstaden Vire og høider paa 360 m. 2. Landskab i Bretagne, med hovedstaden Vitré, ø. f. Rennes. 3. Landskab i Vendée.

Boccaccio *[-kåtšå]*, Giovanni (1313—75), ital. forfatter, skaber af den italienske prosa, den første moderne novellist, var fra Firenze, hvor hans fader var kjøbmand; hans moder var fransk. Han blev først uddannet for handelen, drog 1330 til Neapel, hvor han opholdt sig i flere aar, opgav handelen, studerede retsvidenskab, men ofrede sig endelig helt for sin forfattervirksomhed og sine studier af klassisk litteratur. I Neapel kom han snart til at færdes i de forfinede og frivole hofkredse blandt digtere og lærde og forelskede sig i en gift dame, en uegte datter af kong Robert, Maria, som han har besunget og foreviget i sin digtning under navnet Fiammetta. Fra begyndelsen af 1340-aarene levede han mest i Firenze, hvor han flere gange blev anvendt i diplomatiske erender, men væsentlig arbeidede med sine skrifter og klassiske studier og viste sig særlig virksom for udbredelsen af kjendskabet til græsk digtning og kultur. Han var en god ven af Petrarca, beundrede Dante og fik i sine sidste leveaar det ærefulde hverv at holde offentlige forelæsninger over dennes «Divina commedia». B.s første arbeide, romanen «Filocolo», der er bygget over den gamle franske digtning om «Floire et Blanchefleur», er epokegjørende som prosaroman, men betegner begynderstadiet i hans kunst. Med «Ameto», der er skrevet dels i prosa og dels paa vers, blev han forløber for de senere dyrkere af hyrdedigtningen. I sin «Amorosa Fiammetta» skabte han en fin psykologisk kjærlighedsroman. Men det verk, som til alle tider har stillet ham blandt verdenslitteraturens mest kjendte mænd, er hans «Decamerone» (1353). Det er en samling af 100 noveller, indfattet i én, ypperlig fremhævende ramme: endel unge, fornemme damer og herrer flygter fra det af pest hjemsøgte Firenze og slaar sig ned paa en villa i nærheden, hvor de daglig samles (i løbet af 10 dage, deraf navnet «Decamerone») og korter tiden med at fortælle. Emnerne er for en stor del laant, bl. a. fra de franske «fabliaux», men B. har givet dem den kunstneriske udformning. Novellerne udmerker sig ved stor friskhed og naturlighed og samtidig ved sin glimrende stil; de er af meget forskjellig art, tragiske, rørende, komiske, djervt sanselige; de giver ypperlige tidsbilleder og menneskeskildringer baade fra de høiere samfundskredse og, i særlig grad, fra folkets brede lag; fremstillingen er ofte gjennemstrømmet af dybt humor eller gjennemskinnet af skarp ironi, som navnlig blotter geistligheden og ubarmhjertig gjør den til gjenstand for spot. B.s poetiske arbeider var heller ikke uden betydning. Hans allegoriske «Amorosa visione» er skrevet i terziner, derimod har han i heltedigtet «La Teseide» saavelsom i den betydeligere digtning «Filostrato» og i det fine, yndefulde hyrdedigt «Il ninfale fiesolano» anvendt den skjønne versform ottave rime, som senere blev optaget af de store italienske epikere, gjennem hvis digtning det er blevet saa berømt. Af B.s verker maa forøvrigt nævnes hans «Vita di Dante» og «Commento sopra la commedia di Dante». Han skrev desuden flere i sin tid meget anseede haandbøger og andre skrifter paa latin.

Boccaccio *[-kåtšå]*, operette af Suppé.

Bo'cca de'lla verità (ital.), sandhedens mund, navn paa en mægtig antik maske i kirken S. Maria in Cosmedin i Rom. Sagnet fortalte om den, at romerne brugte den ved edsaflæggelse. Den svergende stak sin haand i maskens mund, der i tilfælde af mened holdt den fast.

Bocca'rdo, Girolamo (1829—1904), it. socialøkonom

---

complacent (vel)behagelig; tilfreds.

complain Ⓔ klage; knage.

complainant, complainer klager.

complaint Ⓔ, **complainte** Ⓕ f, klage; Ⓔ ogs. sygdom.

complaire Ⓕ gjøre til behag. **se c.** finde behag (i).

complaisance Ⓔ & Ⓕ f, artighed, føielighed, forekommenhed; Ⓕ ogs. velbehag, selvbehag.

complaisant Ⓔ & Ⓕ artig, føielig, forekommende; Ⓕ m, øientjener.

complant Ⓕ m, (vin)plantning.

complement Ⓔ, **complément** Ⓕ m, udfyldning, tillæg; komplement; Ⓔ ogs. fuld bemanding.

complémentaire Ⓕ, **complementary** Ⓔ udfyldende.

complet Ⓕ, **complete** Ⓔ fuldstændig, fuldtallig, komplet.

complete Ⓔ, **compléter** Ⓕ fuldstændiggjøre, fuldende.

complétif Ⓕ udfyldende.

completion Ⓔ fuldendelse.

complex Ⓔ, **complexe** Ⓕ sammensat; indviklet.

complexion Ⓔ & Ⓕ f, konstitution, natur; temperament; Ⓔ ogs. ansigtsfarve, udseende.

complexionné Ⓕ bygget, skabt.

complexité Ⓕ f, **complexity** Ⓔ sammensathed; indviklet beskaffenhed.

compliance Ⓔ indrømmelse, indvilgelse; føielighed.

compliant Ⓔ føielig.

og historiker. Ved sin kjernefulde «Haandbog i politisk økonomi» (3 bd. 1853, senere i mange udg.) bidrog han meget til at gjenopvække interessen for denne videnskab i Italien. Han indtager et formidlende standpunkt mellem de liberale og de socialistiske retninger. B. redigerede 3dje række af det omfangsrige og værdifulde samlerverk «Biblioteca dell' economista» (1874 flg.). B. deltog ogsaa i det politiske liv, blev 1877 senator.

Bocca chiusa *[kiūsa]* eller *con (a) b. ch.* (ital.), med lukket mund, nynnende sang uden ord, især som akkompagnement til et soloparti i korsang. f. eks. Kjerulfs «Solvirkning».

Bocca Tigris, navn paa den brede munding af Kantonelven i Kina. Indenfor mundingen ligger Tigerøen, paa hvilken Kanton er anlagt. Sterke befæstninger. B. T. fører ud til en dyb og bred havbugt, paa hvis vestside ligger den port. by Macao, paa østsiden Hongkong.

Bocche *[bå'kke]* **di Ca'ttaro,** Cattaro-(s. d.)bugten, sydligst i Dalmatien, vakker, fjordlignende bugt med gode havne, beskyttet af forter. Europas regnrigeste trakt, Krivošije, paa nordsiden af bugten, hvor Crkvice, 1 100 m. o. h., opviser en aarlig gjennemsnitsregnhøide paa 4500 mm. (i aaret 1901 endog 6135 mm.).

Boccherīni *[båkke-],* L u i g i (1743—1805), meget anseet ital. komponist, kammermusiker og hofkapelmester i Madrid, titulær hofkomponist hos Fredrik Wilhelm II af Preussen, ven og beundrer af Haydn, udmerkede sig ved friskhed, melodirigdom, opfindelsesevne samt stor harmonisk og teknisk sikkerhed. Han skrev flere hundrede verker, især kammermusik, symfoni, messe, kantate, opera m. v.

Bocchetta *[båkke'tta],* Italien, pas i de liguriske Apenniner mellem Genua og Novi, 780 m. o. h. De to nævnte byer er nu forbundet med jernbane gjennem tunnelen ved Ronco.

Bo'cchus I af Mauritanien, se J u g u r t h a.

Boccia *[bå'tša],* et i Italien og Syd-Frankrige meget udbredt kuglespil, der spilles af to partier. Først udkastes en kugle *(leggo)* som maal, og spillernes opgave er da at bringe sine kugler saa nær til denne som muligt. Det antal kugler, det ene parti faar nærmere ved *leggo* end den nærmeste af modpartiets, angiver antallet af de i hver omgang opnaaede points. Spillet fortsættes, til den ene af parterne har naaet en i forveien fastsat sum (10, 20 el. 25). — Kuglerne har en diameter af omtr. 10 cm., og hvert parti spiller med sin farve. — I de senere aar er b. blevet en yndet sommeradspredelse ogsaa under nordligere breddegrader.

Bochāra, se B u c h a r a.

Bo'chnia, Østerrige, by i Galizien, 36 km. s.ø. f. Krakau, 10 000 indb., hvoriblandt mange jøder. Stort stensaltverk.

Bo'cholt, Preussen, by i Westfalen, nær grænsen af Nederlandene, 24 000 indb., som driver bomuldsindustri, jernstøberi og bryggeri.

Bochsa *[båksa'],* R o b e r t N i k o l a i C h a r l e s (1789—1856), regnes for den bedste harpevirtuos; hofmusikus hos Napoleon I, Ludvig XVIII og dronning Victoria, spillede ogsaa en betydelig rolle i Kjøbenhavn omkr. 1850. Skrev en mængde kompositioner og et grundlæggende læreverk over harpespillet.

Bochum, Preussen, by i Westfalen, mellem Ruhr og Lippe, 118 000 indb., hvoraf omtrent lige mange katoliker og protestanter. Midtpunkt for den westfalske industri, store støbestaalsfabriker («Bochumer Verein» med 11 000 arbeidere) og kulgruber.

Bock, C a r l A l f r e d (1849—), n. naturforsker og opdagelsesreisende, drog i 1878 med understøttelse af en eng. rigmand til de ostindiske øer for at studere deres dyreliv. Han besøgte først Sumatra, saa i 1879 Borneo. Som leder for en ekspedition udrustet af den hollandske generalguvernør landede han paa østsiden af øen og reiste i fem maaneder i det ukjendte indre. 1881 foretog han en ny reise til det næsten ukjendte nordlige Siam og Laos, understøttet af kongen af Siam, som stillede elefanter, elvebaade m. m. til hans raadighed. Blev i 1886 udnævnt til norsk-svensk vicekonsul i Sjanghai. i 1893 til generalkonsul sammesteds. Han tog afsked 1903. Den største del af hans samlinger findes i museer i London, endel ogsaa i det etnografiske museum i Kra. (nogle sjeldne Buddhafigurer). Skrev «Hovedjægerne paa Borneo» og «Templer og elefanter» (udkommet paa norsk. svensk, engelsk og hollandsk) og «Orientalske eventyr».

Bock, F r a n z (1823—99), t. kirkelig arkæolog, katolsk prest. Studerede særlig Rhinegnens middelalderske mindesmerker og grundlagde flere fabriker for kirkeligt inventar i middelalderske mønstre. Blandt hans verker bør nævnes «Geschichte der liturgischen Gewänder des Mittelalters», 3 bd., Bonn 1861—71.

Bock, H i e r o n y m u s (1498—1554), t. botaniker, en af «botanikens fædre», d. som protestantisk prest og læge. Hovedverk: «Neu Kreuterbuch» (1551).

Bockbier, alle slags sterkt indbrygget bayersk øl.

Bockenheim, før egen by, ø. f. Frankfurt am Main, nu indlemmet i Frankfurt a. M.

Bockhold, J o h a n n, se J o h a n a f L e y d e n.

Bo'cksbeutel. 1. Korthalsede flasker af sammentrykt kugleform for Steinvine. 2. Navn paa Steinvine.

Bocskay, S t e f a n (1556—1606), fyrste af Siebenbürgen. Rudolf II's optræden mod protestantismen i Ungarn reiste dettes adel til kamp 1604, og B. blev opstandens leder. Det lykkedes ham snart at slaa og fordrive de keiserlige tropper, og han valgtes til fyrste af Ungarn og Siebenbürgen. Da Rudolf II bøiede sig og sluttede fred i Wien 1606, anerkjendtes B. som fyrste af Siebenbürgen og herre over en del ungarske komitater, men døde s. a.

Bod (pønitense) betegner i almindelighed omvendelse fra synden. I det kirkelige sprog blev ordet efterhaanden indskrænket til at betegne den kristnes anger og sorg over synden. Allerede tidlig trængte den lære igjennem i o l d k i r k e n, at der i daaben kun skjænkes tilgivelse for de før denne begaaede synder. Hvis derimod en kristen synder efter daaben, kan han kun vinde syndsforladelse ved b. Forøvrigt var opfattelsen af b. forskjellig. Den almindeligste betragtning gik ud paa, at kristne, som havde gjort sig skyldig i grove synder, f. eks. afgudsdyrkelse, egteskabsbrud, mord o. l., først efter en længere bodstid, i hvilken de som b o d f æ r d i g e maatte bevise egtheden af sin anger, kunde gjenoptages i menigheden. I m i d d e l a l d e r e n blev b. betragtet som et sakrament. Det bestod af tre hovedafsnit: Hjertets sønderknuselse og sorg over synden.

---

complicate ⓔ forvikle; sammensat.

complication ⓔ & ⓕ f, forvikling; tilstødende sygdom; ⓔ ogs. forbindelse, sammensætning.

complice ⓕ (m) medskyldig.

complicité ⓕ f, **complicity** ⓔ delagtighed, medskyldighed.

complies ⓕ f pl, aftensang.

compliment ⓔ & ⓕ m, kompliment; ⓔ ogs. komplimentere = **complimenter** ⓕ.

compliquer ⓕ forvikle.

complot ⓔ & ⓕ m, komplot, anslag.

complot ⓔ, **comploter** ⓕ sammenrotte sig.

comply ⓔ gaa ind (paa), indvilge (i).

compo ⓔ forskud paa maanedshyre.

compon ⓕ m, (firkantet) felt.

componction ⓕ f, anger.

componé ⓕ inddelt i felter.

component ⓔ som udgjør en del; bestanddel.

comport ⓔ stemme (med), passe (til).

comporter ⓕ tillade. **se c.** opføre sig.

composant ⓕ m, bestanddel

compose ⓔ, **composer** ⓕ sammensætte; danne, udgjøre forfatte; komponere; lægge, ordne jevne; (typ.) sætte; ⓔ ogs. berolige. **se c.** ⓕ paatage sig en mine. bestaa (af); (ind)rette sig efter

composé ⓕ m. sammensætning.

den mundtlige bekjendelse af synden, d. e. skriftemaalet (s. d.), og absolutionen (s. d.), som bestod i, at presten i kraft af sin embedsmyndighed tilgav syndens skyld og evige straf. Derimod maatte den enkelte selv gjøre fyldest for syndens timelige straffe ved at udføre de forskjellige bodsgjerninger, f. eks. bøn, faste og almisser, som paalagdes af presten. Luther forkastede denne lære og hævdede, at det afgjørende i b. er troen, som *griber* Guds forjættelse om naade. Det er ikke den menneskelige sønderknuselse over synden, men hjertets tillid til Guds naade, som skjænker mennesket fred. Den lutherske lære om b. er nærmere udviklet i «Confes. Aug.», art. XII, i «Apologien for den augsb. konfes.», art. V, og i de «Schmalkaldiske artikler», III, art. III. De saakaldte bods- og bededage er visse af kirken fastsatte dage, paa hvilke kristne særlig skal betænke og sørge over sine synder, f. eks. ved faste (s. d.). Disse var enten aarlig tilbagevendende eller udskreves paa grund af store folkeulykker, f. eks. pest. Bodssalmer er navnet paa syv af de gammeltestamentlige salmer: 6, 32, 38, 51, 102, 130, 143.

Bod, se Bøder.

Bodden, navn paa strandsjøer og bugter i den vestlige del af Østersjøen, f. eks. Greifswalder B., Jasmunder B. De har for det meste en rundagtig form og er fremkommet ved overskylling af havet.

Boddike el. buddike, liden daase med laag, et nedertysk ord svarende til sv. *burk* (sml. maddike, mark, læddik, (lomme)lerke).

Bodding, Paul Olaf (1865—), n. missionsprest, cand. teol. 1889, reiste samme aars høst til Santalistan, hvor han nu bestyrer Mohulpahari station. B. har nedlagt et stort arbeide i bibelens oversættelse til santali og udarbeider for tiden en ordbog i dette sprog. Har tilstillet det etnografiske museum i Kra. værdifulde samlinger fra Santalistan. Medlem af videnskabsselsk. i Kra. Udg. 1904 «Missionens nødvendighed og velsignelse».

Bode, Johann Elert (1747—1826), t. astronom, var direktør for observatoriet i Berlin og stod ved sin enorme forfattervirksomhed som sit lands hovedrepræsentant for astronomien. Hans stjernekarter er nu forældet, men hans «Anleitung zur Kenntniss des gestirnten Himmels» opnaaede megen udbredelse i talrige nye oplag. B. grundede og udgav vedblivende den høit anseede astronomiske «Jahrbuch». Om den af Titius i Wittenberg fundne regel for planetafstandene skrev B. saa meget, at regelen sedvanlig kaldes «Bodes lov». Denne talstige ser saaledes ud:

4	4	4	4	4	4	4	4	4
	3	6	12	24	48	96	192	384
4	7	10	16	(28)	52	100	(196)	(388)
☿	♀	♁	♂	①	♃	♄	♅	♆

Ved at dividere de udkomne summer med 10 faaes temmelig nær planeternes middelafstande fra solen, men regelen brister ved Neptun. Formelen for det *n*te led ($4 + 3 \times 2^{n-2}$) gjælder ikke for det første led.

Bode, Wilhelm (1845—), fremragende t. kunsthistoriker, «nutidens første empiriske kunstforsker». Oprindelig jurist staar han som kunsthistoriker i første række blandt de nyere forskere, der ved billedkritik har kastet nyt lys over den hollandske malerkunsts historie. Især har han store fortjenester som Rembrandt-forsker. Rembrandts kunstneriske udvikling har han paa grundlæggende maade skildret i «Studien zur Geschichte der holländischen Malerei» (1883). Rembrandts kjendte malerier har han sammen med Hofstede de Groot udgivet i fotogravurer og med noter i kjæmpeverket «Rembrandt. Beschreibendes Verzeichnis seiner Gemälde» (Paris 1897—1905, 8 bd.). Mere populær er hans smukke bog «Rembrandt und seine Zeitgenossen» (1906). Ogsaa inden den italienske kunst har B. ydet fremragende arbeide, især for den italienske renaissanceplastiks vedkommende («Italienische Bildhauer der Renaissance», 1887, «Florentiner Bildhauer der Renaissance», 1902, «Denkmäler der Renaissanceskulptur Toscanas», 1892—1905, 557 plancher med tekst). Han har omarbeidet Burchardts bekjendte «Cicerone». Paa det italienske maleris omraade er dog hans anskuelser blevet kraftig angrebet bl. a. af den banebrydende italienske billedkritiker Morelli (Lermolieff). Han har ogsaa behandlet andre forskelligartede emner som tysk plastik, asiatiske tepper o. s. v. B.s kunsthistoriske skrifter udmerker sig ved stor lærdom og sagkundskab, skarp kritisk sans og alsidig og objektiv betragtningsmaade; hans stil er tør, men rammende. B. er ogsaa en af sin tids første samlere og museumsledere. Som direktør for Berlins galleri af gamle mestere og derpaa for det i 1904 aabnede Kaiser Friedrich-Museum har han fortjenesten af i kort tid at have skaffet den tyske rigshovedstad en kunstsamling, der kan maale sig med de største byers langt ældre samlinger. Berlinersamlingen udmerker sig særlig ved sin alsidighed, idet de forskjelligste skoler og mestere findes repræsenteret. Ved stadige nyerhvervelser og udskilning af mindre gode sager gaar den altid fremad i kvalitet. Museumsteknisk og ved sin smagfulde ordning er den mønstergyldig. Det ledende princip ved ordningen er æstetisk og ikke historisk-antikvarisk. Fra 1906 er B. desuden generaldirektør for de kgl. kunstsamlinger i Berlin.

Bodēga (sp.), kjælder, vinhus; vinhøst; varemagasin (i sjøhavne).

Bodelschwingh, Friedrich von (1831—), t. social organisator og praktisk filantrop. I sin ungdom var B., der tilhører en politisk høitstaaende familie, prest i Paris, virkede 1864—72 i Westfalen og deltog i krigene 1864, 1866 og 1870 som feltprest. Dette bevægede liv blev ført ind i et nyt spor, idet han fra 1873 søgte at gjennemføre et stort anlagt redningsverk. Han vilde gjengive samfundet de talrige forkomne og mislykkede individer, der hjemløse streifer om som landstrygere og altid er nær ved at bukke under i tilværelseskampen, ved at lære dem arbeide, pligtfølelse, disciplin, selvagtelse. Han blev saaledes skaberen af Tysklands arbeidskolonier, som har faaet forbilledlig betydning. Den første, kaldt Wilhelmsdorf, blev anlagt ved Bielefeld 1882. Indtil 1906 var der oprettet ialt 33 med plads for omkr. 4 200 personer.

Boden, sterk fortfæstning i det nordlige Sverige omkring det sted, hvor Norra stambanan passerer Lule elf, vel 30 km. fra dennes udløb i den Botniske bugt ved Luleå og ca. 110 km. (i ret linje) fra den finske grænse. Eftersom den finske jernbane nærmede sig Sveriges

---

composées (f) f pl, kurvblomstrede.

composer (e) forfatter; komponist.

compositeur (f) m, komponist; sætter; mægler.

composition (e) & (f) f, sammensætning; affattelse; komposition; stil; forlig.

compositor (e) sætter.

compost (e) & (f) m, kompost-(gjødsel).

composure (e) ro, fatning.

compote (f) f. kompot.

compound (e) sammensætte; lage; bilægge; forliges; akkordere; sammensat; blanding, sammensætning; likør. **c. interest** rentesrente. **compounder** mægler; akkordafslutter.

comprehend (e), **comprendre** (f) indbefatte, omfatte; forstaa, begribe.

comprehensible (e), **compréhensible** (f) fattelig; forstaaelig.

comprehension (e), **compréhension** (f) f, (ind)begreb; fatteevne.

comprehensive (e) omfattende; sammentrængt.

compress (e), **compresse** (f) f, (med.) kompresse.

compress (e) sammentrykke, -trænge.

compressible (e) & (f) sammentrykkelig.

compression (e) & (f) f, sammentrykning; tryk.

comprimer (f) sammentrykke; undertrykke, dæmpe.

nordgrænse ved Tornea, og russerne derved fik lettere adgang til at sende tropper mod Norrland, meldte kravet paa en fæstning i denne landsdel sig stadig sterkere. De svenske stridskræfter nordpaa er forholdsvis svage og spredt over et stort omraade. Skulde de hindre en invasion, saa at forsterkninger kunde naa frem i ret tid, maatte de kunne støtte sig til befæstninger. Disse maatte ligge ved Norrlands vigtigste forsvarslinje, Lule elf, og det maatte da blive ved B., hvor, bortseet fra kystveien, samtlige landeveie og jernbaner i denne landsdel løber sammen, og hvor foruden jernbanebroen forefindes den eneste veibro over elvens nedre del. Hertil kom, at forholdene ved B. i taktisk henseende er meget heldige. Siden 1900 er her paabegyndt anlæg af et dobbelt brohoved (s. d.) med en række forter paa høiderne rundt brostedet, fornemmelig paa elvens østside. Forterne, der ligger indtil 6 km. fra

Skisse i maalestok 1:200000 over Boden fæstning.

Boden fæstning.

hinanden og 4—6 km. fra broerne, er nedsprængt i fjeld og har sine kanoner anbragt i pansertaarne. Fæstningen var oprindelig beregnet at skulle koste 8.7 mill. kr.; men ved en senere udredning har det vist sig, at der kræves vel 17 mill. kr. Sidste bevilgning er forudsat givet i 1910. Privatmænd og en kvindeforening har foræret staten fæstningsgrundene. Bygning af store kaserner for besætningen er delvis afsluttet. Besætningen skal bestaa af 1 infanteriregiment, 6 fæstningsartillerikompanier, 4 ingeniørkompanier, hvortil kommer 3 feltkanon- og 2 felthaubitsbatterier; endvidere ballon- og lyskasterafdeling. I krig kommer endelig til reserve- og depottropper. [Jfr. P. H. Castberg, «Ældre og nyere udtalelser vedrørende Sveriges faste forsvar», 1902.]

Bodenbach, Böhmen, by ved Elben, 137 m. o. h., nær grænsen, 10 000 (tyske) indb.; vigtig told- og jernbanestation (Dresden—Prag—Wien), fabriker.

Bodensjøen (lat. Lacus brigantinus, fr. Lac de Constance), mellem Schweiz (kantonerne Thurgau og St. Gallen), Østerrige (Vorarlberg), Tyskland (Bayern, Württemberg, Baden), i Rhinvasdraget, hvor dette fra Alperne træder ud i høisletten, 400 m. o. h., 70 km. lang, 13 km. paa det bredeste, 538 km.², 252 m. paa det dybeste. Egent for B. er det saakaldte «Ruhsz», en uregelmæssig uforklarlig opsvulmning af vandet og den svære sjøgang under føhnvinden. B. fryser sjelden til i hele sin udstrækning. I vest deler sjøen sig i Überlingersee og Untersee. B. danner en livlig handelsvei. Jernbaneendepunkterne ved dens bredder, Rommshorn, Friedrichshafen, Rohrschach, Konstanz, er forbundet dels ved dampskibe, dampfærger og «trajektskibe», dels ved jernbaner langs bredden. Rigt fiskeri. B. har sit navn efter den keiserlige borg Bodman, som laa ved nordvesthjørnet. Talrige «pælebygninger» er fundet ved bredderne.

Bodenstedt, F r i e d r i c h M a r t i n v o n (1819—92), t. digter, opholdt sig som ung nogle aar i Rusland og Kaukasien, var redaktør af flere blade i Tyskland, blev 1854 professor i slaviske sprog og slavisk litteratur i München og i 1858 professor i gammelengelsk litteratur, ledede fra 1867—69 hofteatret i Meiningen, blev her adlet, var siden bosat paa forskjellige steder, sidst i en længere aarrække i Wiesbaden. B. var et stort formtalent, men ingen betydelig digter. Hans gratiøse og friske «Lieder des Mirza Schaffy» (1851) har opnaaet en næsten enestaaende popularitet; hans øvrige lyrik, hvoriblandt «Aus dem Nachlass des Mirza Schaffy» (1874), vakte mindre opmerksomhed. Af hans episke digtninge kan nævnes «Ada, die Lesghierin» (1853) og «Epische Dichtungen» (1862), der indeholder fine ting. Hans dramaer og fortællinger er ikke af større betydning. Derimod har han gjort sig særlig bekjendt som udmerket oversætter (Puschkin, Lermontov og andre russiske digtere, russiske folkeviser, Hafis, Omar Chajjâm, Shakespeare o. fl.). Han har ogsaa leveret litterære studier, bl. a. vedrørende Shakespeare og hans samtidige, og udgivet sine livserindringer.

Bodes lov, se B o d e, J o h a n n E l e r t.

Bodfærdige, se B o d.

Bodil, datter af den jydske stormand Thrugot, gift med Erik Eiegod, hvem hun fødte sønnen Knut (Lavard). B. ledsagede kongen paa hans pilgrimsfærd; efter hans død paa Cypern fortsatte hun reisen, til døden rammede hende selv paa Oljebjerget udenfor Jerusalem (1103).

Bodin *[bådæ']*, J e a n (1530—96), fr. retslærd og forfatter. Hævdede i sine skrifter (især «Staten» 1578) en sterk, næsten enevældig kongemagts naturlighed og nødvendighed, idet han saa staten som en videre udvikling af familien, hvor faderen eller egtemanden er det absolute overhoved. Alt skal bøie sig for staten, ogsaa kirken. B. tilhørte «politikernes» parti, der bekjæmpede den religiøse fanatisme under den franske religionskrig. Hans «Staten» er ofte blevet sammenlignet med Aristoteles' «Politik» og Montesquieus «Lovenes aand».

Bodin, herred i Nordlands amt, 535 km.² med 4 755 indb.; 9.4 pr. km.² Herredet, der svarer til Bodin prestegjeld med Bodin og Strømmen sogne, omfatter strøget omkring Saltfjorden med udenforliggende øer, øgrupper og vær (hvoriblandt nævnes Landegode, Tennholmerne.

---

comprisal (e) indbegreb.
comprise (e) indbefatte.
compromettre (f), **compromit** (e) kompromittere, blotstille: sætte paa spil.
compromis (f) m, **compromise** (e) (overenskomst om) voldgift: forlig; kompromis; (e) ogs. bilægge; kompromittere.
compromissaire (f) m, voldgiftsmand.
comptabilité (f) f, regnskabsførsel. **comptable** regnskabsførende, -pligtig; ansvarlig; m, kassebetjent.
comptant (f) kontant; m, kontanter.
compte (f) m, (be)regning, tælling; beløb; fordel; bekomst; konto; regnskab. **compte(-)courant** kontokurant.
compter (f) tælle; (be)regne; anse (for); gjøre op; agte; regnes med.
compte-rendu (f) m, beretning; anmeldelse.
comptoir (f) m, disk; kasse(kontor); faktori.
compulser (f) gjennemse.
compulsion (e) & (f) f, tvang.
compulsory (e) tvungen.
compunction (e) samvittighedsnag.
compurgation (e) bekræftelse ved ed. **compurgator** mededsmand.
computation (e) & (f) f, beregning.
compute (e). **computer** f beregne.

Givær, Briksvær, Steinsvær og Helligvær). Paa den flade myrlændte halvø ved Saltfjordens munding, paa fjordens nordside, ligger kjøbstaden Bodø, Rønvik sindssygeasyl, Bodin hovedkirke og Tromsø stifts landbrugsskole. N.ø. f. Bodø paa Løpsfjeldet og Rønvikfjeldet er turisthytter, hvorfra glimrende rundskue. Mellem de i Saltfjorden liggende øer (Strømøen og Godøen) og fastlandet er flere sterke tidevandsstrømme (Sundstrømmen, Godøstrømmen og den berygtede Saltstrøm). Paa Knaplundø (el. Godøen) ved Saltstrømmen er en granitsøile til minde om Oscar II's besøg i 1873. Terrænet omkring fjorden er smaakuperet og myret og sparsomt klædt med smaabirk (enkelte steder furu). Mod n.ø. og s. hæver landet sig til mægtige fjeldpartier med vakre tinder (Børvastinderne, 1 180 m., i s., og Steigtind, 796 m., i n.). I disse partier ligger de store vande (Hegmovand, Vatnevand og Soløivand); herredet har et samlet areal ferskvand paa 40 km.² Inden herredet foregaar som regel et godt sildefiske, særlig er Hopen (en liden arm af Saltfjorden) en god sildefjord. Ved værene, der tillige er dun- og egvær, drives et godt hjemmefiske. Jordbruget (specielt fædriften) er i god fremgang, og der findes inden herredet flere meierier. (Jfr. Bodømyren.) Paa Hopsfjeldet, n. f. Saltfjorden, har i flere aar været drevet prøvedrift paa kobber (kobberkis og magnetkis). Inden herredet ligger Bertnes uldvarefabrik (anlagt 1900). Antagen indtægt 1906 607 380 kr., formue 1 548 000 kr.

Bodio, Luigi (1840—), ital. statistiker, 1872—1901 chef for Italiens statistiske centralbureau i Rom, fra 1885 tillige generalsekretær for det efter hans initiativ oprettede «Institut international de statistique». Han udgav 1869 et større arbeide om forholdet mellem statistik og socialøkonomi, redigerede 1877—82 det ansecde Archivio di statistica» og siden 1886 nævnte instituts «Bulletin». Han har udfoldet et frugtbart og inden faget høit vurderet forfatterskab.

Bodley *[bå'dli]*, John Edward Courtenay (1853—), eng. advokat og forfatter, har bl. a. skrevet: «France», 1 bd., «The revolution and modern France», 2 bd., «The parliamentary system» (1898), «L'anglomanie et les traditions françaises» (1899), «The coronation of Edward VII» (1903).

Bodley *[bå'dli]*, Sir Thomas (1544—1612), eng. stats- og videnskabsmand, benyttedes af dronning Elisabeth til forskjellige sendelser til europæiske hoffer, ogsaa til Danmark. 1597 forlod han statstjenesten og viede derefter sit liv til udvidelsen af universitetsbiblioteket i Oxford, som efter ham kaldes det Bodleyanske bibliotek.

Bodmer, Johann Jakob (1698—1783), schweizisktysk forfatter, professor i helvetisk historie i Zürich. Sammen med Breitinger og nogle andre venner grundlagde han 1721 efter forbillede af Addisons «Spectator» ugeskriftet «Die Discourse der Mahler», hvormed den egentlige litterære kritik i Tyskland tog sin begyndelse, og fortsatte med æstetiske og kritiske skrifter, lagde sig efter engelsk litteratur, særlig Milton, og blev ved siden af Breitinger sjælen i zürichernes bekjendte strid med Gottsched og leipzigerne, der endte med zürichernes seier. I modsætning til Gottsched, der mest støttede sig til fransk digtning og docerede det forstandsmæssige og formelt regelbundne i poesien, hævdede B. fantasien og indholdet. Han har spillet en rolle som forløber og talsmand for en ny tid. Som digter var han uden betydning, hans epos «Die Noachide» er paavirket foruden af Homer og Milton ogsaa af hans yngre samtidige Klopstock.

Bodmeri, eng. *bottomry*, betyder laan, som skibsføreren optager mod pant i skibet. Ved b.-laan forstaaes altsaa pantforskrivning af skibet. Selve dokumentet benævnes b.-brev, eng. *bottomry bond*. Naar en skibsreder modvillig tvinges til at anløbe nødhavn for at reparere og ikke kan tilveiebringe de hertil nødvendige penge, har han at ty til b.-laan, med andre ord pantsætte skibet. Dette kan ogsaa gjøres med fragt og last; i sidstnævnte tilfælde kaldes det egentlig *respondentia bond*, men benævnelsen b. benyttes dog sedvanlig ogsaa i dette tilfælde. Tilbagebetaling af et b.-laan gjøres afhængig af skibets ankomst i god behold til bestemmelsesstedet. Gaar skibet tilgrunde, taber laanegiveren sine penge. Da følgelig den, som yder b.-laan, løber en stor risiko, bliver præmien gjerne høi. Disse b.-laan stammer fra gamle dage og benyttes sjelden nutildags, idet assurance samt de forbedrede kommunikationer mere og mere har fortrængt denne maade at tilveiebringe penge paa.

Bodom, Erik (1829—79), n. landskabsmaler. Uddannet først ved tegneskolen i Kra., senere under Gude, hvem han i 1850 fulgte til Düsseldorf. Malte i 1852 sit første større billede, «Motiv fra Bondhusdalen», som blev kjøbt af en engelskmand og nu er i Bridgewater gallery i London. B. tilhører den ældre kreds af norske Düsseldorfere, hans opfatning er romantisk, hans motiver oftest fra Østlandets dystre skogtrakter. Hans senere arbeider er svagere og manierede paa grund af forsømt naturstudium. Repræsenteret i Kunstmuseet i Kra. ved «Fra Nordmarken». Hovedverker: «Bautastene ved stranden» (1866), «Høifjeldsbillede» (1866), «Øde og tomt efter sortedøden (1870).

Bodōni, Giambattista (1740—1813), ital. bogtrykker og stempelskjærer. Som bestyrer af hertugen af Parmas hofbogtrykkeri og selvstændig haandverker udsendte han en række fremragende typografiske arbeider, hvoraf især nogle klassikerudgaver staar paa høide med bogtrykkerkunstens bedste frembringelser.

Bodsdage, se Bod.

Bodsfængslet er opført i aarene 1844—51 paa Aakebergløkken, som dengang laa udenfor, men nu er indlemmet i Kristiania. Cellefængsel med plads til omtrent 240 fanger. Det er bygget panoptisk, d. v. s. at man fra fængslets centralhal har oversigt over samtlige tre cellefløies midtgange og gjennem alle tre etager, idet de to øverste etager har gallerier istedetfor tætte koridorgulve. Det optager mandsfanger, som er ilagt straf af fængsel i seks maaneder eller derover, og som er under 24 aar, samt i visse tilfælde ogsaa ældre mandsfanger (regler af 30 dec. 1904, midlertidig ændret 22 mars og 8 mai 1907).

Bodssalmer, se Bod.

Bodvar Bjarke, se Bjarkemaal.

Bodø, kjøbstad i Nordlands amt med 4 877 indb., ligger paa en fra den ytre del af Saltfjordens nordlige bred mod s.v. udstikkende flad og myrlændt halvø. Allerede i begyndelsen af det 19 aarh. fandtes her paa den nu landfaste lille ø Hundholmen en samling mindre

---

comrade (e) kamerat.
comte (f) m. greve.
comté (f) m. grevskab.
comtesse (f) f. grevinde.
con (e) studere; læse (paa).
concassé (f) m. stødt pepper.
concasser (f) knuse, støde.
concatenate (e) sammenkjede.
concave (e) & (f) konkav; (e) ogs. (vb) hule; hulhed, hvælving = **concavité** (f) f, **concavity** (e).
concavo-concave (e) indhul paa begge sider.
conceal (e) skjule, dølge. **concealment** skjul(ested); fortielse
concede (e), **concéder** (f) indrømme; tilstaa; bevilge.
conceit (e) forestilling; indfald; indbildskhed.
conceive (e), **concevoir** (f) undfange; fatte, tænke sig; udkaste (plan); affatte; forstaa.
concent (e) samklang.
concentrate (e), **concentrer** (f) koncentrere, sammendrage.
concept (f) m. forestilling, begreb
conceptacle (f) m. frøhus.
conceptible (f) fattelig.
conceptif (f) istand til at fatte.
conception (e) & (f) f. undfangelse; forestilling, begreb; opfattelse(sevne); tanke.
concern (e), **concerner** (f) angaa, vedkomme; (e) ogs. anliggende, sag, foretagende; interesse.
concerned (e) urolig, bekymret; deltagende.
concert (e) & (f) m. forstaaelse, overensstemmelse; koncert.

:Fot. af Louise Engen.

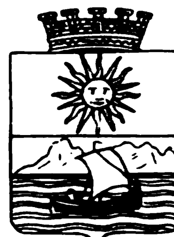
Bodø.

huse og et af kjøbmænd i Trondhjem oprettet fiskeri- og handelsetablissement («Trondhjemske faktori»). I 1816 fik stedet handelsrettigheder som kjøbstad; men det er dog først i de sidste aartider, at byen har taget et større opsving, særlig foranlediget ved de rige sommersildfiskerier, som har fundet sted udenfor B. Endnu saa sent som i 1865 havde saaledes B. blot 519 indb. Til beskyttelse af havnen er i de sidste aar opført en stor molo i forbindelse med kaianlæg. I B. findes foruden folkeskolen en høiere offentlig almenskole med realgymnasium, flere banker (en afdeling af Norges bank, oprettet 1875; Bodø sparebank, oprettet 1859, og Nordlands privatbank, oprettet 1893), amtssygehus, fiskerimuseum m. v. Byen, der er sæde for Saltens dampskibsselskab, staar i livlig dampskibsforbindelse saavel med de nærliggende fjorde som med de fjernere egne af landet. — I 1904 beløb laste- og fyrafgifterne sig til 27 000 kr. og toldindtægterne til 255 467 kr. (i 1905 var toldindtægterne 278 920 kr.). B. havde pr. 1 jan. 1905 12 dampskibe paa tilsammen 1892 tons og 14 seilskibe paa 527 tons. Udførselen bestaar væsentlig af fisk og fiskeprodukter. I 1904 udførtes

Bodø omegn.

87 990 kg. tørfisk, 89 280 kg. saltet fisk og 2 682 hl. saltet sild. I B. findes et skibsverft med mekanisk verksted og en del fabriker, hvoriblandt Nordlands preserving co., nogle mineralvandfabriker og en oljeklædefabrik. Assurancesummen for bygninger var i 1906 6 601 140 kr. Antagen indtægt 1906 1 398 800 kr., formue 3 252 000 kr. B. har et folkebibliotek, og der udkommer flere aviser. Den er den sydligste af de nord for polarcirkelen liggende norske byer; midnatsolen sees i over en maaned (juni—juli), og mørketiden varer i ca. 14 døge (dec.). B., der er sæde for amtmanden i Nordlands amt, er eget prestegjeld; den vælger stortingsmand sammen med Narvik.

Bodø byvaaben.

Solen, fjeldene, bølgelinjerne og kronen: guld; baaden, seilet og øverste halvpart af baggrunden: rød, nederste halvpart af baggrunden: blaa.

Bodøgaard, en stor gaard, et par km. ø. f. Bodø, der fra det 17 aarh. af var bopæl for lensherren i Nordland. Paa gaarden, der nu er i Bernhoft-slegtens eie, findes mange oldtidslevninger.

Bodømyren (Hernesmyren), en stor dyrkbar myrstrækning straks s.ø. f. Bodø, der i de senere aar er taget under opdyrkning, specielt af Tromsø stifts landbrugsskole og Rønvik asyl, der begge ligger tæt ved.

Bodøsagen indlededes med, at en finlænder, I. C. Gerss, angivelig repræsentant for et londonsk firma, Everth & søn, i 1815 med regjeringens tilladelse nedsatte sig paa Hundholmen og Nyholmen ved Bodø for at drive handel paa Nordland. Forretningen syntes til en begyndelse lovende; men hans konkurrent, det trondhjemske handelsetablissement, eieren af Hundholmen, forstod at lægge ham hindringer iveien og medvirkede til, at han i 1818 blev udkastet af statens huse paa Nyholmen. Gerss forenede sig derefter med John Everth, medlem af det førnævnte handelshus, og gav sig sammen med ham til at drive smugleri i stor stil i Lofoten og ved

concert (e), **concerter** (f) aftale.
concertina (e) slags finere trækspil.
concerto (e) & (f) m. koncertnummer.
concession (e) & (f) f. bevilling; indrømmelse, tilstaaelse.
concessionnaire (f) f. koncessionsindehaver.
conch (e) konkylie.
conchite (e) & (f) f. skaldyrsforstening.
concierge (f) m & f. portner(ske); portier; borgfoged; fangevogter.
concile (f) m. kirkeforsamling.
conciliate (e) vinde; forsone.
conciliateur (f) forsonende; m. (forligs)mægler.
conciliation (e) & (f) f. forsoning.
conciliator (e) mægler, fredsstifter.
concilier (f) forsone, forlige; udjevne; forene; skaffe. **se c. q** vinde for sig.
concis (f), **concise** (e) kort(fattet), fyndig.
conciseness (e), **concision** (f) f. kort(fattet)hed.
concision (e) bortskjæring.
concitoyen (f) m. medborger
conclave (e) & (f) m. kardinalernes forsamling.
concluant (f) (over)bevisende afgjørende.
conclude (e), **conclure** (f) afslutte, slutte; nedlægge paastand paa.
conclusif (f), **conclusive** (e) afsluttende; (e) ogs. afgjørende.

Bodø. Da øvrigheden paa det sidstnævnte sted skred ind, gjorde Everth væbnet modstand. Han blev da grebet og arresteret, men snart igjen løsladt mod kaution. Siden lokkede han nogle af vagtmandskabet ombord paa sit skib, sperrede dem inde, opbrød pakhusene, bemægtigede sig endel af de beslaglagte varer og seilede til England. Vagtfolkene satte han ombord i en elendig baad, saa de saavidt reddede sig iland. — I England havde hans venner allerede skaffet ham en forslagen advokat i F. G. Denowan. Denne henvendte sig til den britiske gesandt i Stockholm, lord Strangford, som straks i en note til den svensk-norske udenrigsminister, grev Engeström, krævede forklaringer angaaende den engelske kjøbmands arrestation. Engeström henvendte sig til den norske statsraadsafdeling, men fik først et halvt aar senere de nødvendige oplysninger, som han da straks lod forelægge for den engelske regjering med paastand paa, at Everth skulde blive straffet og tilforpligtes at give fuld erstatning for sine meriter i Norge. Nu krævede man imidlertid fra eng. side beskyttelse for de af Everth i Norge efterladte varer under paaskud af, at de ikke tilhørte ham, men forskjellige andre eiere, særlig en londonsk kjøbmand Stead, som i den anledning kom til Bodø. Samtidig indfandt Denowan sig i Kra. for at kræve varerne udleveret. Her lykkedes det ham at faa en departementsembedsmand til at bringe ham alle i departementet værende papirer til sagens oplysning, hvilke han ekscerperede og benyttede til omfattende dokumentforfalskninger. Imidlertid støttede den engelske regjering kravet om varernes udlevering med den paastand, at deres beslaglæggelse var aldeles «stridende mod folkerettens principer», og fremkom med voldsomme beskyldninger mod norske embedsmænd i Nordland. Man troede nu at burde komme modparten imøde, og i kombineret statsraad i Stockholm 25 okt. 1819 resolveredes, at varerne skulde udleveres mod garanti. Men neppe var denne indrømmelse givet, før der fra engelsk side fremsattes vidtgaaende krav paa skadeserstatning ikke alene for Stead, men ogsaa for Everth & søn, og disse krav gjordes med den største skarphed gjældende af to nye gesandter i Stockholm, St. George og Fitzgerald. Bag det hele stod Denowan, som med sine falske dokumenter vildledte baade gesandterne og den engelske regjering. Denne, som frygtede et angreb i parlamentet for forsømmelighed med hensyn til varetagelsen af eng. undersaatters interesser, truede tilsidst baade Norge og Sverige med repressalier, hvis man ikke straks gik ind paa de fremsatte fordringer. Den vilde i tilfælde af fortsat vægring udestænge begge rigers trælasthandel fra det Britiske rige ved høie toldsatser. Herfor fandt udenrigsministeren at maatte bøie sig, og paa hans indstilling resolverede kongen, at der skulde aabnes underhandlinger for at faa sagen bilagt med det gode. Det paalagdes derpaa den norske statssekretær Holst at forhandle med Denowan. Holst kjæmpede kraftig mod de engelske krav; men det var allerede forsent, og skjønt han ikke kunde bevæges til at indrømme englændernes ret, maatte han paa regjeringens befaling indgaa paa følgende overenskomst med Denowan: at tiltale mod de skyldige skulde bortfalde, beslaglæggelsen af varerne ophæves, et kontant beløb af 2 500 £ straks udbetales og toldfrihed tilstaaes i 4 aar indtil et beløb af 15 500 £. Til den retslige undersøgelse af vedkommende embedsmænds forhold (hvilke alle frifandtes) medgik desuden mindst kr. 120 000. — Sagens uheldige udfald vakte med rette stor opsigt og harme rundt om i Norge, og uviljen vendte sig især mod udenrigsministeren, grev Engeström, hvis forhold til B. sikkert er blevet for strengt bedømt. Dog er der begaaet feil baade fra svensk og norsk side, og hovedfeilen var, at sagen i det hele toges op til diplomatisk behandling istedetfor straks at henvises til domstolene. — Den nævnte kjøbmand Stead søgte senere at bevise sin udelagtighed i Everths og Denowans forbrydelser, og da en del af disse herrers brevveksling faldt i hans haand, reiste han til Kra. dermed for at godtgjøre sin uskyldighed, uden at man her vilde befatte sig nærmere med ham. Der blev dog indledet underhandlinger med den engelske regjering om en fornyet undersøgelse; men skjønt den syntes at erkjende, at der var begaaet uredeligheder, afslog den dog tilsidst sagens gjenoptagelse, vel af hensyn til de anseede mænd inden det engelske diplomati, som var indviklet i den. [Litt.: «Bodøsagen», udg. efter stortingets beslutning af P. Holst (Kra. 1827), Yngvar Nielsen, «Bodøsagen» (Kra. 1897), «Aktstykker om Bodøsagen», udg. af Y. Nielsen («Hist. saml.», I—II, 1900—07).]

Boeck, Carl Wilhelm (1808—75), n. læge, blev 1851 professor i medicin i Kra. Hans studier om spedalskheden sammen med Danielssen (s. d.) (1847 norsk og 1848 fr. udg.) danner det klassiske grundlag for ethvert senere studium af denne sygdom og har opnaaet verdensberømmelse. I 1850-aarene optraadte B. som en ivrig tilhænger af den af Auzias-Turenne i Frankrige og Sperino i Italien indførte behandling af syfilis med «syfilisation». Uagtet metoden var baseret paa den feilagtige «unistiske» anskuelse, d. e. at den bløde og haarde chankers smittestoffe skulde være variationer af samme virus, medførte B.s autoritet og den overbevisning samt overlegne dygtighed, hvormed han forfægtede sine anskuelser, at hans arbeider herom vakte stor opsigt over hele Europa. Hans hovedarbeide «Recherches sur la syphilis» (Kra. 1862) og «Undersøgelser angaaende syfilis» (Kra. 1875) blev udg. paa den norske stats bekostning. Udenfor Norge vandt dog syfilisationsbehandlingen ikke saa mange tilhængere. Som fuldt overbevist om dens nytte var B. en modstander af at behandle syfilis med kviksølv.

Carl Wilhelm Boeck.

Boeck, Christian Peter Bianco (1798—1877), n. naturforsker, blev 1828 lektor i veterinærmedicin ved den paatænkte norske veterinærskole; da denne ikke realiseredes, ansattes han i 1840 som professor i fysiologi, komparativ anatomi og veterinærmedicin i Kra. Har

conclusion ⓔ & ⓕ f, (af)slutning; (amerik.) beslutning.
conclusiveness ⓔ afgjørende beskaffenhed.
concoct ⓔ fordøie; bringe til modenhed; udklække.
concombre ⓕ m, agurk.
concomitancy ⓔ ledsagelse; sammenhæng.
concomitant ⓔ & ⓕ ledsagende, medvirkende; ⓔ ogs. ledsager.
concord ⓔ endrægtighed; overensstemmelse; harmoni.
concordance ⓔ & ⓕ f, overensstemmelse; harmoni; (bibel)konkordans.
concordat ⓕ m, konkordat; akkord. **concordataire** m, fallent, som opnaar akkord.
concorder ⓕ stemme overens.
concourir ⓕ konvergere; falde sammen; medvirke; konkurrere.
concours ⓕ m, **concourse** ⓔ trængsel, tilløb; ⓕ ogs. sammenstød; konvergering; bistand; konkurrance; udstilling.
concréfier ⓕ fortætte.
concrement, concrescence ⓔ sammenvoksning, fast masse.
concret ⓕ, **concrete** ⓔ sammenvokset, fast; konkret; benævnt (tal); sb m, fast legeme; (det) konkret(e); ⓔ ogs. hærde(s); størkne, tykne; gjøre tyk.
concréter ⓕ: **se c.** størkne.
concretion ⓔ, **concrétion** ⓕ f, fast, klumpet legeme; fortætning, størkning.

været en af den norske medicinske videnskabs fremskudte mænd, hvis viden med rette har været betegnet som encyklopædisk. Han var bl. a. den første, som undersøgte organisk væv i polariseret lys, ligesom han for de af ham konstruerede fysiologiske apparater, særlig for sin meget benyttede blodtryksmaaler (kymografion), i 1855 belønnedes med Pariserudstillingens guldmedalje. Har ogsaa grundlagt Kristiania universitets zootomiske museum og fysiologiske samling. B. var endvidere den første norske videnskabsmand, der foretog plantefysiologiske forsøg (om planternes «indsugning og uddunstning af vand»), ligesom han ogsaa udgav afhandlinger om forskjellige algers udviklingshistorie. — Sammen med geol. Keilhau henledede han i 1820 samtidens opmerksomhed paa Jotunheimen.

Boeck, Cæsar·Peter Møller (1845—), n. læge, har siden 1889 som overlæge og siden 1895 som professor i medicin forestaaet rigshospitalets hudsygeafdeling i Kristiania. Han indtager baade som lærer og som videnskabsmand en fremskudt stilling; bl. a. har hans undersøgelser om tuberkulosens udsletsformer (eksantemer) vakt megen opmerksomhed (Kra. 1897; senere paa tysk). For afhandlingen om «Sjeldnere hudsygdomme i Norge» fik B. en belønning af Boeck-Danielssens legat. Var en af grundlæggerne af «Tidsskrift for praktisk medicin» (1880—88).

(Fot. af Rude.)
C. P. M. Boeck.

Boeck, Jonas Axel (1833—73), n. naturforsker, studerede specielt zoologi, universitetsstipendiat fra 1864. Erholdt den kgl. guldmedalje for en fremstilling af de indenlandske amfipoder og deres naturhistorie; jurymand ved flere fiskeriudstillinger; forfattede flere arbeider vedkommende vore fiskerier, særlig om silden.

Boeck, Thorvald Olaf (1835—1901), kgl. fuldmægtig, bibliofil og eier af det største norske privatbibliotek i det 19 aarh. I 1899 solgte B. sit bibliotek til videnskabsselskabet i Trondhjem, hvorved det, forsynet med B.s «*ex libris*» vil bevares samlet; biblioteket talte da over 30 000 bd. væsentlig norsk og dansk historie, haandskrifter og breve af den allerstørste interesse for norsk litteraturhistorie. B. har bl. a. udgivet «Geistlig stat og kalender for kongeriget Norge» (2 udg. 1874), «Efterretninger om geistlige embeder» (1870—71), «Beretning om hans majestæt kong Oscar II's regjeringsjubilæum i Norge» (1899).

Boeclērus, Johann Heinrich (1611—72), t. lærd. Fra sin professorpost i Strassburg kaldtes han af dronning Christina til Sverige, blev 1648 professor i Upsala, 1659 rigshistoriograf (skriftet «Historia belli Sueco-danici»). Hans overmod undergravede dog hans stilling, saa han maatte vende tilbage til Strassburg. Død dér.

Boēdrōmia i Athen, fest til ære for Apollon Boedromios («som iler til hjælp under kampraab»), feiret den 7 boedromion (tredje maaned i det attiske aar, d. e. sidste halvdel af sept. og første halvdel af okt.); efter 490 var b. væsentlig en mindefest for slaget ved Marathon.

Boëllmann, Léon (1862—97), organist i Paris, bekjendt orgelvirtuos, der ogsaa har komponeret værdifulde verker.

Bøen, Haldor E. (1851—), n.-amer. politiker, f. i Søndre Aurdal, kom til Minnesota 1868, arbeidede som farmer og lærer og tog aktiv del i organisationen af «Farmers' alliance» (s. d.). Valgtes i 1892 af folkepartiet til medlem af kongressen. Har siden 1895 udgivet ugebladet «Fergus Falls globe».

Boen el. Buen, herregaard i Tveid herred ved Kristiansand, der gjennem flere generationer har tilhørt familien Hegermann. Gaarden, der har et herregaardsmæssigt præg, er opført i 1808 af konsul Daniel Isachsen efter tegning af oberstløitnant Fangen. Til gaarden hører et bekjendt laksefiske, særskilt skyldsat for 60.22 mark, hvor der i gamle dage aarlig kunde fanges 4 000 laks.

Boere'scu, Basilio (1830—83), rumænsk statsmand. Studerede jus i Paris, deltog som journalist i revolutionen i 1848. Efter sin tilbagekomst til Bukarest grundede han avisen «National». En tid professor i handelsret. Var gjentagne gange medlem af ministeriet og arbeidede ivrig for Donaufyrstendømmernes forening og anerkjendelse som selvstændig stat.

Boerhaave, Hermann (1668—1738), hollandsk professor i medicin, botanik, praktisk medicin og kemi. Holdt ogsaa af fremmede sterkt besøgte forelæsninger. Verdensberømt ved sine to arbeider: «Institutiones etc.» og «Aphorismi etc.». Hans system er nærmest iatromekanisk: fordøielsen er resultat af mekaniske kræfter, betændelse en følge af gnidning i de fineste arterier etc. Forbedrede den kliniske undervisning. Nøie iagttagelse ved sygesengen nødvendig; man burde følge naturens helbredelsesbestræbelser ved at fjerne, hvad der hindrede; rigtig diæt og motion vigtig. Tog sig sterkt af Linné under dennes ungdomsophold i Holland.

Boerkrigen kaldes den krig, som boerstaterne den Sydafrikanske republik (Transvaal) og Oranjefristaten førte med det Britiske rige 1899—1902. Den umiddelbare foranledning til krigen skyldtes spørsmaalet om de saak. uitlænderes stilling (stemmerets- og skatteforhold), som blev aktuelt i sydafrikansk politik mellem 1896 og 1899 som følge af Jamesons raid (s. d.). Endnu saa sent som vaaren 1899 ansaa det overveiende flertal af det engelske folk krig udelukket paa dette spørsmaal; imidlertid tilspidsedes konflikten snart i den grad, at der 1 juni 1899 blev aabnet underhandlinger mellem det Britiske riges repræsentant Sir Alfred Milner og præsident Krüger. Under disse underhandlinger, som i første række angik stemmeretsspørsmaalet, lykkedes det at faa Krüger med paa Englands krav om, at uitlænderne skulde have stemmeret efter fem aars ophold i landet; men da England derefter stillede nye, svævende fordringer, som Krüger fandt indebar farlige konsekvenser for republikens sikkerhed, og der samtidig afsendtes betydelige troppemasser til Sydafrika, forlangte Transvaals regjering i en note af 9 okt., at England skulde formulere sine krav bestemt og indstille videre troppeforsendelser til Sydafrika; hvis ikke vilde afslaget blive opfattet som

---

concubinage ⓔ & ⓕ m, konkubinat.
concubine ⓔ & ⓕ f, konkubine.
concupiscence ⓔ & ⓕ f, (kjødelig) attraa, begiær. **concupiscent** ⓔ & ⓕ lysten.
concur ⓔ stemme; medvirke.
concurremment ⓕ i fællesskab, omkap.
concurrence ⓔ & ⓕ f, sammentræf; ligeberettigelse; ⓔ ogs. samstemmighed; medvirkning; ⓕ ogs. kappestrid.
concurrencer ⓕ konkurrere med.
concurrencier ⓕ m, konkurrent.
concurrent ⓔ & ⓕ med-, samvirkende; ⓕ ogs. konkurrerende; m, konkurrent; ⓔ ogs. medvirkende aarsag.
concussion ⓔ rystelse.
concussion ⓕ f, pengeudpresning.
condamnation ⓕ f, **condemnation** ⓔ domfældelse; forkastelse; straf.
condamner ⓕ, **condemn** ⓔ domfælde; forkaste; idømme; erklære usjødygtig.
condensation ⓔ & ⓕ f, fortætning; sammentrængthed.
condens(at)e ⓔ, **condenser** ⓕ fortætte (sig).
condenser ⓔ, **condenseur** ⓕ m, fortætter, kondensator.
condescend ⓔ, **condescendre** ⓕ nedlade sig.

en krigserklæring. — Den krig, som nu begyndte, og som overalt blev opfattet som en verdensbegivenhed af rang, var i begyndelsen overordentlig gunstig for boerne. I løbet af høsten 1899 gik de med undtagelse af nederlaget ved Elandslaagte, som imidlertid ikke fik nogen betydning for deres fremrykning i Natal, praktisk talt fra seier til seier. Under sine fremragende førere Joubert, Botha, De Wet, Cronje og Delarey m. fl. slog de engelskmændene under general White ved Lombards kop og Nicholsons nek (30 okt.), Gatacre ved Stormberg (10 dec.), Lord Methuen ved Magersfontein (11 dec.), hvor bl. a. «det skandinaviske korps» udmerkede sig paa boernes side, og endelig general Buller ved Colenso (15 dec.). De tre sidstnævnte slag, som alle blev leveret i løbet af en eneste uge (*the black week*, d. e. «den sorte uge»), gjorde England klar over krigens art og rækkevidde, og over hele linjen merkedes dette gjennembrud i den offentlige mening. I virkeligheden blev hele krigen organiseret fra nyt af og ledelsen lagt over i nye hænder. Buller, som hidtil havde været overgeneral, maatte vige pladsen for Lord Roberts med Lord Kitchener som stabschef. Den nye overgeneral, som begyndte sin fremrykning 10 febr. 1900, indførte en fuldstændig ny taktik, hvorved han overraskede og omringede Cronje, der havde ventet sig et af de gamle frontangreb, som engelskmændene hidtil havde fortsat med paa trods af al erfaring. Denne begivenhed, som fandt sted ved Paardeberg 27 febr., hvor Cronje blev taget tilfange med 5500 mand, løste floken. Allerede 15 febr. havde Lord Roberts' fremrykning sat engelskmændene istand til at undsætte Kimberley; i dagene omkring 1 mars fulgte undsætningen af Ladysmith og endelig 17 mai undsætningen af Mafeking. Alle disse byer var blevet indesluttet i oktober 1899, og specielt havde Ladysmith kostet engelskmændene blodige tab, sidst ved Spion kop 22 jan., boernes sidste betydelige seier i denne krig. — Imidlertid fortsatte Lord Roberts veien nordover fra Paardeberg og holdt 13 mars sit indtog i Bloemfontein, Oranjefristatens hovedstad. Opholdet her varede henved seks uger, hvorunder Lord Roberts blev alvorlig foruroliget af De Wet, der efter en større seierrig træfning ved Sannahs post (31 mars) satte sig i besiddelse af vandledningen til Bloemfontein, som han afskar med den følge, at der udbrød en enterisk feber i den britiske okkupationshær, som kostede over 1000 mand livet af vel 8000 syge. 1 mai brød Lord Roberts op fra Bloemfontein og holdt, efter underveis at have erklæret Oranjefristaten annekteret under navn af «Oranjeflodkolonien», efter en marsch paa 330 km., hvorunder han praktisk talt ikke stødte paa nogen modstand, sit indtog i Pretoria (5 juni). Den Sydafrik. republik annekteredes under navnet Transvaal, medens præsident Krüger, som efter hovedstadens fald ledede regjeringen fra et jernbanetog, som stadig stod med dampen oppe, noget senere maatte søge ud af landet, hvorefter han over Delagoa Bay indskibede sig til Europa ombord paa et hollandsk krigsskib. — Med indtagelsen af Pretoria gaar krigen over fra en regulær krig til en guerillakrig, som hele tiden blev ført med den mest beundringsværdige udholdenhed fra boernes side, og hvorunder navnlig De Wet flere gange tilføiede briterne alvorlige tab. I dec. 1900 traadte Lord Roberts tilbage og overlod resten af arbeidet til Lord Kitchener, og udpaa vaaren 1901 blev der indledet fredsunderhandlinger mellem denne og general Botha. Da imidlertid den engelske regjering paa en uklog maade strammede Englands fordringer, gik forhandlingerne istykker, og krigen blev atter gjenoptaget. I dette krigens sidste aar (mars 1901—02) havde den karakter af en fuldstændig udryddelseskrig, hvori navnlig «koncentrationsleirene» (s. d.) med sin dødelighedsprocent af optil 400 pr. 1 000 (af børn døde 11 000 i disse leire i løbet af 1901) og «farmbrændingerne» slog samtiden med forfærdelse og vakte levende protest ogsaa i England. Under disse omstændigheder kom freden i Vereeniging 31 mai 1902 som en befrielse for begge parter. Boerrepublikerne gik med paa at opgive sin nationale uafhængighed og lade sig indlemme i det brit. verdensrige, mod at England sikrede dem bl. a. indre selvstyre og lige ret for det hollandske som for det britiske sprog. Dette løfte er nu (1907) indfriet. [Litt.: J. Allum, «Boerne og deres kampe», Kra. 1901; S. C. Hammer, «Boerkrigens historie», Kra. 1902; H. Koht, «Transvaal og burarne», Kra. 1899. — Paa engelsk har krigen skabt en bindsterk litteratur, hvoraf «Times»'s «History of the war in South Africa» er den paalideligste og Conan Doyles «The great Boer war» den mest populære fremstilling.]

Boers el. b u r'e r (holl., «bønder») kaldes den del af Syd-Afrikas indfødte hvide befolkning, som siden 1652 har udviklet sig af holl. kolonister med tilsætning af nordtyskere (27 pct.) og franske hugenotter (17 pct.). Allerede 1602 kom de første holl. til Kap, hvor Jan van Riebeck 1652 fordrev portugiserne og ved Tafelbugten grundede den første holl. koloni som en gjennemgangsstation til Indien. Men kvægavlen nødvendiggjorde landudvidelse, som opnaaedes 1659 ved den første krig med hottentotterne, der lidt efter lidt blev undertvunget og absorberet i det vestlige Kapland, medens buskmændene (bosjemans) blev udryddet eller forjaget derfra. Imidlertid havde stigende misnøie med det hollandsk-ostindiske kompani drevet stadig flere b. til vandring («trek») mod øst, hvor disse «trek-b.» (1688) mødte en ny og farligere fiende i kafferne, med hvem de første kampe begyndte 1737. Efter flere opstande havde b. 1795 proklameret Kap som en af kompaniet uafhængig republik; men da kolonisterne (dengang kun ca. 20 000) samtidig truedes med en udryddelseskrig fra de indfødtes side, mødte den første britiske annektion samme aar ingen nævneværdig modstand. Efter Kaplandets endelige afstaaelse 1806 havde England gjennemført endel reformer, men samtidig paalagt b. skat. Dette vakte misnøie, som tiltog sterkt ved den overilede og hensynsløse maade, hvorpaa parlamentets beslutning om slaveriets ophævelse gjennemførtes ligeoverfor b. 1834. Da iverksatte b., som med forkjærlighed kaldte sig «afrikaander», sit første store «trek» 1834—36 for paa denne maade at unddrage sig britisk herredømme. Men 1836 vedtog parlamentet «The Cap of Good Hope punishment act», ifølge hvilken ogsaa trekboerne fremdeles var at betragte som britiske undersaatter og de nye af dem besatte landomraader som britisk territorium. Denne forskjel i opfatning præger og forklarer Syd-Afrikas nyere historie. Paa grund af kaffernes modstand i øst var b. i store skarer

---

condescendance ⓕ f, **condescension** ⓔ nedladenhed.
condign ⓔ fortjent.
condignity ⓔ fortjeneste.
condiment ⓔ & ⓕ m, krydderi, saus. **condimenter** ⓕ krydre.
condisciple ⓔ & ⓕ m, meddiscipel.
condition ⓔ & ⓕ f, stilling, tilstand: (vil)kaar; forhold; betingelse; ⓔ ogs. betinge (sig), aftale.
conditional ⓔ, **conditionnel** ⓕ betinget; betingende; ⓕ m, konditionalis.
conditionner ⓕ gjøre tilpas.
condolatory ⓔ kondolance-.
condole ⓔ kondolere.
condoléance ⓕ f, **condolence** ⓔ kondolation.
condone ⓔ tilgive.
conduce ⓔ bidrage, tjene (til).
conduct ⓔ førelse, ledelse; takt; opførsel; vb føre, lede.
conducteur ⓕ m. **conductor** ⓔ fører, leder: konduktør.
conductibilité ⓕ f, ledbarhed.
conduire ⓕ føre, lede, styre. **se c.** opføre sig.
conduit ⓔ & ⓕ m, (lednings)-rør: kanal.
conduite ⓕ f, førelse, ledelse; opsyn; opførsel; ledning(srør).
condyle ⓔ & ⓕ m, benhoved.
cone ⓔ, **cône** ⓕ m, kegle; kongle: keglesnekke.
confabulate ⓔ, **confabuler** ⓕ passiare. **confabulation** ⓔ & ⓕ f, passiar.

vandret mod nord over Oranjeelvens midtre og øvre løb. Her fandt de et efter afrikanske forhold noksaa velordnet statssamfund i de østlige, med hollandske elementer allerede sterkt opblandede Griqua-hottentotters land. Derfra drog andre skarer videre mod nord til landet mellem Vaal og Limpopo, hvor de efter haarde kampe med matabelehøvdingen Mosilikatse 1837 fik sin første landerhvervelse. En anden flok b. havde 1838 beseiret zuluhøvdingen Dingan og stiftet republiken Natal, som imidlertid blev erklæret for britisk kronkoloni 1843. Samme skjæbne rammede 1847 det af b. besatte land mellem Oranje og Vaal. Dette førte til en opstand under Pretorius; men efter Kap-guvernøren Harry Smiths seier ved Boomplats 29 aug. 1848 førte Pretorius den største del af b. over Vaal, hvor England ved Sand River konventionen 17 jan. 1852 indrømmede ham ret til at grundlægge en uafhængig stat, som styrkedes ved indvandring af Natal-b. og nye skarer fra syd. Den nye stat, som kaldtes «Transvaal Republik» el. «De Zuid-Afrikaansche Republik», blev først 1858 forfatningsmæssig ordnet efter sammenslutning af alt land mellem Vaal og Limpopo. Da England netop paa denne tid blev indviklet i langvarige og farlige krige med kafferne, saa det sig nødt til ogsaa at rømme landet mellem Vaal og Oranje, hvor den anden b.-republik proklameredes 1854 under navnet «Oranje Vrystaat». I de følgende 50 aar falder b.s historie sammen med de to b.-staters (s. d.), fra 1900, efter disses annektion, med britisk Syd-Afrikas. — B. er først og fremst bønder, hvis vigtigste eiendom er hjorder af storfæ og sauer; de fører som regel et noksaa prosaisk liv i primitive omgivelser paa Syd-Afrikas ensformige steppeplateauer. De har ikke alene bevaret de særlig hollandske folketræk; disse har snarere udviklet sig endnu skarpere under de forhold, som har skabt b.-typen. Denne karakteriseres ved en ubetvingelig uafhængighedsfølelse, ved seig udholdenhed, ved tapperhed og snarraadighed i fare, ved streng religiøsitet og puritansk enkelhed i seder, ved en udpræget konservatisme og sterk vedhængen ved hus og hjem, paa den anden side ved stivsind, paastaaelighed og en vis træghed. — Ved b.-krigens udbrud (11 okt. 1899) var b.s antal i Syd-Afrika (ifølge Langhans) ca. 645 000 mod ca. 245 000 af britisk nationalitet og ca. 70 000 andre hvide. Paa faa undtagelser nær (i portugisisk Vest-Afrika og tysk Sydvest-Afrika) tilhører nu samtlige b. britisk Syd-Afrika, hvor de fremdeles udgjør hovedmassen af den hvide befolkning.

Boëthius, Anicius Manlius Torquatus Severinus (omtr. 475—525), rom. statsmand og filosof, f. i Rom; studerede som ung i Athen (filosofi og matematik), 510 konsul i Rom, skattet af Theoderik (s. d.), men senere mistænkt for sammensvergelse mod ham, indesperret og senere henrettet i Pavia. I fængslet skrev han «Om filosofiens trøst», hvor han støttede sig til den antike filosofi (kristen?); desuden har han oversat og bearbeidet græske matematiske og filosofiske skrifter (navnlig af Aristoteles) og fik derved stor betydning for middelalderens videnskab.

Boëthius, Simon Johannes (1850—), sv. historiker og universitetslærer, dr. phil. og docent i Upsala 1877, prof. extraord. 1899. Studerede 1885—86 som stipendiat i Frankrige, et ophold, som senere affødte hans verk om den franske revolution. Fra 1891 medlem af andet kammer; beskyttelses- og forsvarsvenlig, samt ivrig for folkeoplysning. B. har bl. a. studeret Sveriges historie i slutningen af 16 aarh. og sammen med Tengberg skrevet om tiden 1718—1809 i «Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar».

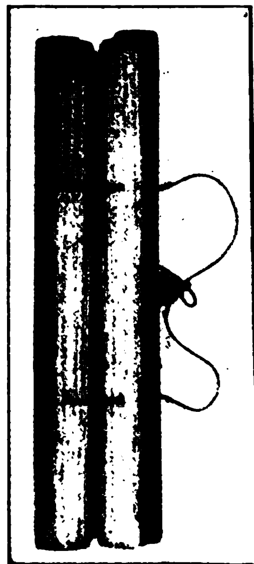
Boëthos fra Kalchedon, græ. billedhugger og broncestøber (fra Karthago?), 3 el. 2 aarh. f. Kr. Hans berømteste verk er «Gutten, som griber gaasen om halsen» (marmorkopi i Paris og München), en af oldtidens ypperligste genrefremstillinger. Ogsaa «Tornudtrækkeren» (bedste kopi paa Kapitolium i Rom) tillægges ham.

Bofarīk, se Bufarik.

Bofors, sv. kanonstøberi og jernverk ved Timelvens udløb i Möckelnsjö i Vermland. Verket, hvis ældste privilegier daterer sig fra 1646, har i løbet af de par sidste aarh. gaaet gjennem forskjellige hænder, indtil det i 1873 blev overtaget af aktiebolaget B.-Gullspång. I 1894 blev det solgt til Alfred Nobel. Med sine svære udvidelser i de sidste 30 aar er B. nu Sveriges vigtigste jernverk med en arbeidsstyrke paa ca. 800 personer og en aarlig fabrikationsværdi paa over 2 mill. kr.

Bog (slavisk, Gud), forekommer ofte i navne, f. eks. Bogdan, Teodor, Bjelbog, den hvide Gud o. s. v. Hænger muligens sammen med ordet for rigdom.

Bog er samme ord som oldn. *bók*, bog; opr. betegnedes herved en tavle af bøketræ, hvorpaa runerne indridsedes. Nu betegner b. en samling af trykte, beskrevne eller rene blade, sammenheftet langs den ene kant. Adskiller sig ved sit omfang fra et dokument (diplom, brev) og en piece («smaatryk»). B. bruges ogsaa overført som betegnelse paa et afsnit af et verk og i handelssproget (24 ark skrivpapir el. 25 ark trykpapir og 12—25 ark bladguld eller bladsølv). Den ældste kjendte litteratur findes optegnet paa sammenrullede papyrusblade (Ægypten, Grækenland, Rom) og paa lertavler (Assyrien). Pergament, tilberedt af huder, kjendes ogsaa meget tidlig som skrivemateriale hos israeliterne og grækerne og fortrængte fra det 3—4 aarh. til middelalderens slutning de øvrige stoffe til at skrive paa. Paa grund af sin kostbarhed anvendtes det hyppig to gange, idet den ældre skrift raderedes væk (se Palimpsest). Til breve og mindre optegnelser anvendtes i oldtid og middelalder træplader betrukket med voks. Endog enkelte bøger af saadanne plader er bevaret, saaledes en notisebog fra ca. 1300 fundet 1885 i en kirke i Sogn. Mangfoldiggjørelsen af bøger besørgedes i oldtiden af slaver og i middelalderen væsent-

Hellig buddhistisk bog.

confection (f) f, for-, udfærdigelse; færdigsyede beklædningsgjenstande; beklædningsmagasin; latverge.
confection (e) konfekt. **confectioner** konditor.
confectionner (f) for, -udfærdige. **confectionneur** m, skrædder.
confederacy, confederation (e), **confédération** (f) f, forbund.
confederate (e), **confédératif** (f) forbunden, forbunds-; (e) ogs forbundsfælle = **confédéré** (f) m.
confer (e) tildele; raadføre sig; konferere.
conference (e), **conférence** (f) f, raadslagning; konferance.
conférencier (f) m, foredragsholder; vb holde foredrag.
conférer (f) sammenligne; overdrage; forhandle.
conferve (f) f, traadalge.
confès (f): **mourir c.** dø bodfærdig.
confess (e), **confesser** (f) tilstaa, bekjende; skrifte.
confesse (f) f, skrifte.
confesseur (f) m, **confessor** (e) skriftefader; bekjender.
confession (e) & (f) f, tilstaaelse, bekjendelse; skrifte(maal).
confessional, confession-box (e), **confessionnal** (f) m, skriftestol.
confiance (f) f, (til)lid; selvtillid.
confiant (f) (selv)tillidsfuld.

lig af munke, men kom i et nyt stadium ved bogtrykkerkunstens opfindelse i det 15 aarh. (se B o g t r y k k e r k u n s t). Noget før denne tid var pergament traadt i baggrunden for det nye og billigere stof kludepapir, hvis tilvirkning Europa havde lært fra Kina gjennem araberne. Med papirets anvendelse kom de endnu brugelige formatbetegnelser: patent, naar arkene ikke er sammenfoldet, folio (f°), kvart (4°), oktav (8°), duodez (12°), sedez (16°), naar de er sammenfoldet henholdsvis 1, 2, 4, 6 og 8 gange. I begyndelsen var folio det hyppigst anvendte format for senere periodevis at vige plads for de mindre formater. I vore dage er oktav det sedvanlige, der kun fraviges i specielle tilfælde (aviser, atlaser, luksusudgaver, plancheverker o. l.).

Bōg, betegnelse for husdyrenes skulder.

Bogardusmølle, kvern til finmaling af tyktflydende stoffe, mineraler, farvestoffe o. s. v. med ribbede jernskiver istf. stene.

Boga'tzky, K a r l H e i n r i c h v. (1690—1774), t. forfatter af opbyggelsesskrifter, f. i Jankowe i Schlesien. I sin ungdom blev han sterkt grebet af pietismen, særlig under paavirkning af Francke og Freylinghausen. Skjønt han paa grund af sin skrøbelige helbred ikke kunde overtage en prestegjerning, kom han dog til at øve en stor gjerning, dels som privat sjælesørger, dels som forfatter af opbyggelsesskrifter og salmer. Hans bekjendteste bog er den «Gyldne skatkiste», som er oversat paa flere sprog.

Bogatu'yr, i rus. sagn betegnelse for en kjæk, ung, kraftig og behændig kriger. Ordet, der antagelig er af tatarisk oprindelse, kan oversættes med: helt.

Bogbinder, A m b r o s i u s, søn af nedennævnte Hans B., hvis kjøbmandsforretning han fortsatte, blev tidlig og sterkt grebet af den lutherske lære, dertil stedse mere en bitter fiende af den adelsreaktion, som havde magten under Fredrik I. 1529 blev han borgermester i Kjøbenhavn og indledede nu som fører for det demokratisk-lutherske parti, hvis tal under indflydelse af Hans Tausens prækener stedse øgedes, en række angreb paa katolikerne, der kulminerede med billedstormen i Frue kirke tredje juledag 1530. 1531 blev A. B. fjernet fra raadet, mistænkt for forbindelse med Kristian II, der var landet i Norge, og som A. B. allerede 1526 havde besøgt i Nederlandene. Fredrik I's død bragte aaben kamp: sammen med den malmøske borgermester Jørgen Koch udkastede A. B. planen om Kristian II's gjenindsættelse og Kjøbenhavns og Malmøs optagelse i Hanseforbundet som frie rigsstæder. Under Kjøbenhavns beleiring viste A. B. en jernhaard udholdenhed; da byen 1536 blev overgivet, fik han vistnok Kristian III's tilgivelse, men gjorde faa dage efter ende paa sit liv.

Bogbinder, H a n s M e i s s e n h e i m (—1515?), d. kjøbmand, var 1503—1511 borgermester i Kjøbenhavn. Saa stor pris satte kong Hans paa denne dygtige borger og hans hustru, at han endogsaa mod al sedvane ønskede sin søn, den unge prins Kristian (senere Kristian II), anbragt i deres hus; prinsens ophold her blev vistnok paa grund af hans vanskelige natur kun af meget kort varighed, men har dog formentlig ikke været uden indflydelse paa udviklingen af hans karakter og anskuelser.

Bogbinderi. H i s t o r i c. Bogbindet er i sin form udgaaet fra de romerske konsulers notisbøger, der dannedes af udskaarne elfenbensplader, hvis inderside var forsynet med et vokslag, hvori skriften ridsedes *(diptycha consularia)*. Teknisk nedstammer det fra de romerske *codices*, der bestod af sammenheftede pergamentblade. Tidligere havde man som bøger anvendt papyrusruller, der opbevaredes i cylinderformede kapsler. Som bind paa de gamle codices anvendtes træplader, hvorpaa diptychernes elfenbensplader anbragtes. Gjennem middelalderen ødsledes der med pragtfuldt udstyr særlig paa biblers og messebøgers bind: i midten anbragtes gjerne en udskaaren elfenbensplade, deromkring guld- og sølvplader besat med ædelstene og bjergkrystaller *(diptycha ecclesiastica)*. Hertil kom siden drevet guldsmedarbeide, emaljearbeide og pergamentmalerier. Disse bind, der gaar under navn af m u n k e b i n d, var indtil det 10 aarh. holdt i byzantinsk stil, men gik fra den tid over i romansk stil. Til enklere bind brugtes s k i n d b i n d, der allerede omtales i det 9 aarh. Til kirkeligt brug forsynedes de gjerne med store metalbeslag. Deres udsmykning bestod ellers oftest i gotiske ornamenter i blindtryk udført med stempler, senere med rulle *(roulette)*. Da bøger efter bogtrykkerkunstens opfindelse blev almindeligere, blev bindene tarveligere. Dog har der ogsaa efter denne tid været udført pragtfuldt udstyrede bind. Stødet hertil blev givet i Venedig af bogfirmaet Aldi, hvis bind viser orientalsk paavirkning. Det samme gjør de eiendommelige bogbind, der udførtes for den pragtelskende ungarske konge Mathias Corvinus, de saakaldte «c o r v i n e r». I renaissancetiden udviklede der sig særlig i Italien og Frankrige pragtfulde bind, dekoreret med baandverksornamenter i haandforgyldning og indlægning af forskjelligfarvet læder. Særlig berømt er de bind af denne slags, der udførtes for den franske bogsamler Grolier (G r o l i e r-b i n d) og for de italienske bogsamlere Maioli (M a i o l i-b i n d) og Canivarius. Fra det 16 aarh. findes bogbindere, der er blevet berømte, saaledes i Frankrige Tory, hvis bind er i Maioli-genren, og brødrene Nicolas og Clovis Eve, Henrik III's og hans efterfølgeres bogbindere. Karakteristisk for Eve-bindene er deres dekoration med strømønstre. I det 17 aarh. udmerker sig bogbinderen Le Gascons kniplingslignende dekorationer og i det 17 og 18 aarh. familien Le Monier, hvis blomsterdekorationer viser paavirkning af kinesisk ornamentik. I England benyttedes fra renaissancetiden ved siden af blindtrykte læderbind ofte bind trukket med fløil, brokade og broderier, med hjørner og beslag af ædelt metal. I nutiden udføres kunstneriske bogbind især i Frankrige, England og Danmark. — Den første bogbinder, som nævnes hertillands, var Steffen B., der ved kongebrev (1575) blev antaget som bogfører for kapitlet i Oslo. 1632 tillod kapitlet bogbinder Anders Pedersen i Kra. «fremfor nogen anden at holde danske bøger for den gemene mand», dog med forpligtelse at indbinde bøger for «Trivialskolen». En bemerkelsesværdig mand af faget var Hans Hoff, som foruden at være bogfører og bogbinder (bevilling af 7 mars 1654) tillige aabnede trykkeri og forlagsboghandel. Hans virksomhed fortsattes af enken og svigersønnen W. Wedemann. I Bergen erholdt bogbinder Fredrik Richter 29 mai 1622 bevilling til at holde off. boglade. 1627—28 var han bosat i Stavanger. Joachim Thønne (Tune) erholdt 20 mai 1668 bevilling som eneste

---

confidant(e) ⓔ, **confident** ⓕ m, fortrolig.

confide ⓔ, **confier** ⓕ betro; nære tillid.

confidence ⓔ (selv)tillid, fortrolighed.

confidence ⓕ f, fortrolig meddelelse.

confident ⓔ (selv)tillidsfuld, sikker.

confidential ⓔ, **confidentiel** ⓕ fortrolig.

configurate ⓔ forme (stille) sig, antage aspekt.

configuration ⓔ & ⓕ f, anordning, form; aspekt.

configure ⓔ, **configurer** ⓕ ordne, forme.

confine ⓔ, **confiner** ⓕ grænse (op til); indesperre; ⓔ ogs. indskrænke; ⓕ ogs. forvise.

confines ⓔ pl, **confins** ⓕ m pl, grænse.

confinement ⓔ & ⓕ m, indesperring; ⓔ ogs. indskrænkning; nedkomst; ⓕ ogs. forvisning.

confiner ⓔ grænseboer; mellemting.

confire ⓕ sylte, nedlægge. **confit** overmoden; salvelselsfuld.

confirm ⓔ, **confirmer** ⓕ bestyrke, bekræfte, stadfæste; konfirmere.

confirmation ⓔ & ⓕ f, bekræftelse, stadfæstelse; konfirmation.

confirmator ⓔ bekræfter; attestant.

boghandler og bogbinder i Trondhjem. Kristiania og Bergen havde i midten af det 17 aarh. 3 bogbindere hver, Trondhjem 2. B. var længe forbundet med boghandel, hvortil ret meddeltes ved kgl. bevilling. Dette forhold holdt sig ud gjennem 18 aarh. (Ved reskript af 30 jan. 1686 blev monopol paa boghandel ophævet, men det forhindrede ikke, at regjeringen senere bevilgede privilegium paa boghandel og b.) I slutningen af det 18 og begyndelsen af det 19 aarh. blev boghandelen udskilt; dog beholdt bogbinderne fremdeles længe retten til salg af salmebøger, andagtsbøger o. l. I det 18 aarh. erholdt en bogbinder tilladelse til at anlægge en spændefabrik i Kristiania. Ogsaa enkelte bogtrykkerier drev b. Presten Niels Wulfsberg, der i 1808 oprettede trykkeri i Kristiania, havde ved siden heraf et b., hvorfra han bl. a. leverede fine saffians bind. I 1830-aarene var der i Kristiania 9 bogbindere (der alle tillige havde salg af bøger) med ca. 35 svende. «Bogbindersvendenes syge- og hjælpefond i Christiania» oprettedes 1832. Fondet administreredes af mestre og svende i forening og bestod lige til 1880-aarene. Noget senere oprettedes særskilte foreninger for mestre og svende. Kristiania har nu (1907) 45 b., Bergen 20, Trondhjem og Stavanger 12, og det hele land 175.

Teknik. Naar bogens ark fra trykkeriet er bragt til bogbinderen, bliver de ved falsning sammenbrettet: ved én gangs sammenbretning til 4-sidet folio, ved to ganges til 8-sidet kvart, ved tre ganges til 16-sidet oktav. Efterat arkene er ordnet i rækkefølge (kollationeret) og sammenpresset følger den for bogens soliditet vigtige heftning. Heftetraadene slynges om heftebindene, snore eller baand, der ligger tvert over ryggen og holder arkene sammen. Heftebindene anbragtes tidligere som ophøiede tverbaand udenpaa ryggen; paa nyere bøger er de som regel anbragt i furer, der er saget paa tvers af ryggen. Den ældre fremgangsmaade er som vanlig den solideste. Hvor ophøiede bind forekommer paa moderne bøger, er de som regel falske og tjener kun til pynt. De gamle heftebind gjordes af pergament, læderstrimer eller sener (deraf paa fransk betegnelsen *nerfs*, sener, for heftebind); de gjøres nu gjerne af hampesnore. Bindenes ender fæstes til bogbindets sider enten ved at drages igjennem disse eller kun ved fastliming af de opfiltrede ender. Til at fæste bogen til bogbindet tjener desuden forsatsen, der ogsaa har til opgave at danne en overgang fra bogens bind til dens blade. Efter heftningen overpensles ryggen med lim og rundes ved ombankning eller lades flad som paa gamle bind. Ved presning af bogens sider, men ikke af ryggen, frembringes den fals, hvori bindets stive sider passer ind, saa de i bredden ikke rager frem foran ryggen. Derpaa følger beskjæringen, der udføres ved en egen maskine. Til bindets sider anvendes papplader, der ved orientalsk indflydelse kom i brug i Europa ved renaissancen, medens man tidligere havde anvendt træplader. Tidligere klæbedes rygskindet til den heftede ryg (fast ryg), hvad der som regel ikke er tilfælde paa nyere bøger (løs ryg). De faste rygge er de solideste; med løs ryg kan bogen lettere slaaes op. Øverst og nederst paa ryggen anbringes en kapital, der oprindelig havde konstruktiv betydning, idet heftetraadene slyngedes om den. Den skal helst være flettet i haanden af farvede silketraade, men vanlig anvendes nu hertil kun daarligt fabrikarbeide. Bogens snit lades enten hvidt eller farves med pensel og glættes med glættand. Farven kan ogsaa stænkes eller sprænges paa med en børste. Mere arbeide medfører snittets marmorering, der udføres ved en opløsning af karagenmose, hvori er dryppet oksegalde tilsat med farve. Farveopløsningerne svømmer paa overfladen og breder sig i flekker som olje paa vand. Dyppet mod dette farvelag viser snittet mønstre af farveflekker. Farverne kan ved kunst ordnes regelmæssig: ved at føre en marmorérkam henover opløsningens overflade faar man saaledes kammarmoret. Andre mønstre er paafuglmarmor, buketmarmor o. s. v. Ved at overstryge snit eller forsats- og overtrækpapir med klister tilsat med farve og heri ridse figurer erholdes klistermarmor. Ved forgyldning af snittet overstryges det først med en blanding af eggehvide og bolus og blankes derpaa med børste. Derpaa paaklæbes bladguld ved hjælp af tynd eggehvide og glættes. Praktisk er det ialfald at lade topsnittet forgylde, da støv ikke hefter ved guld. Guldsnittet kan forsires med mønstre ved puntsering og farver. Ved ilædergjøringen overtrækkes bogbindets ydersider enten helt med skind (helbind), eller skind anbringes kun paa ryggen og, om man vil, paa hjørnerne (halvbind). I sidste tilfælde dækkes den øvrige del af bindets ydersider med et overtræk af papir eller shirting. Titeltrykningen udføres som regel i guld ved hjælp af bladguld, der klæbes ved gelatin og eggehvide og trykkes med opvarmede metaltyper. Til dekoration af skindbind bruges mest blindtryk eller trykning i guld, der udføres med fileter til linjer og stempler til figurer. Der kan ogsaa indlægges mønstre af forskjelligfarvet skind (lædermosaik). — De lædersorter, der mest bruges til bogbind er: gjedelæder, der efter sine oprindelsessteder gaar under forskjellige navne som marroquin (fra Marokko), korduan (fra Cordova), saffian (fra havnestaden Safi i Persien); kalvelæder, som præpareret med birkeolje gaar under navn af ruslæder; faarelæder, svinelæder, sælskind. Hertil kommer pergament, der er ugarvet dyrehud, som er skavet, indrevet med kridt og slebet med pimpesten. Chagrin (af det persiske ord *sâgâri*, læder) er læder, som ved behandling er givet en kunstig ru overflade (narv). Ved kunstig præparation (f. eks. presning) gives daarligere skindsorter som faareskind ofte udseende af kostbarere og solidere skind. Efterligningerne kan være saa skuffende, at egtheden kun lader sig afgjøre med mikroskopets hjælp. Det meste af det læder, som efter 1830 er fremstillet til bogbind, er uholdbart, hvad der dels skyldes garvningsmetoderne, dels den ødelæggende behandling med svovlsyre ved farvningen, dels spaltning og presning, hvorved læderets fibrer ødelægges. Medens godt læder yder stor modstand mod slitage, har shirting den fordel, at den ikke som læderet angribes af gasarter og røgfyldt luft, der indeholder svovlsyrling. I de sidste aar har man i England begyndt med rationel behandling ved fremstilling af læder til bogbind.

Bogdano'vitsj. 1. Ippolyt Fedorovitsj B. (1743—1802), rus. digter, død som rigsarkivar i Moskva. Forfattede bl. a. det komiske epos «Duschenka» og udgav

---

confiscate ⓔ, **confisquer** ⓕ konfiskere.
confiscation ⓔ & ⓕ f, konfiskation.
confiteor ⓕ m, syndsbekjendelse.
confiture ⓕ f, syltetøi; konfekt.
conflagration ⓔ & ⓕ f, (stor) brand; ⓕ ogs. omveltning.
conflict ⓔ, **conflit** ⓕ m, rivning; sammenstød; ⓔ ogs. støde sammen, stride.
confluence ⓔ sammenløb, aamot; tilstrømning.
confluent ⓔ & ⓕ m, aamot; (adj) sammenflydende; ⓔ ogs. bielv.
confluer ⓕ løbe sammen.
confondre ⓕ blande; forveksle; tilintetgjøre, forstyrre; gjøre til skamme, gjøre flau; forvirre; forbløffe.
conform ⓔ, **conformer** ⓕ afpasse, indrette, danne; ⓔ ogs. (ind)rette sig (efter) = **se c. (à)** ⓕ.
conformable ⓔ overensstemmende, skikket; følelig.
conformation ⓔ & ⓕ f, bygning, form; ⓔ ogs. overensstemmelse.
conforme ⓕ ligelydende; (overens)stemmende, svarende (til).
conformité ⓕ f, **conformity** ⓔ overensstemmelse.
confort ⓕ m, komfort.
conforter ⓕ styrke.
confound ⓔ sammenblande, forveksle; bringe i forvirring. **confounded** forvirret; beskjæmmet, infernalsk, «fordømt».

paa Katharina II's opfordring en værdifuld samling rus. ordsprog (1785). Hans samlede verker udkom 1809 i 6 bd. 2. Modest Ivanovitsj B. (1805—82), foreg.s brodersøn, rus. krigshistoriker, deltog som officer i det polske felttog 1831, fra 1839 professor ved militærakademiet i St. Petersburg. Har skildret krigen 1812—14 og Krimkrigen samt Alexanders I's regjering.

Bo'gdo-Lama, se Lama.

Bo'gdo-Ola', en del af fjeldkjeden Tiansjan i det midtre Asien n. f. byen Turfan. De høieste toppe er over 4 000 m., og ret i syd (ved Turfan) er der en «depression», som ligger 130 m. lavere end havfladen.

Bogense, Fyens mindste kjøbstad, 2 448 indb., ligger paa en lav strandslette, omgivet, som en marskby, af sumpe og inddiget eng med kanaler og pumpemøller. B. er endepunkt for en 1828 aabnet bane fra Odense.

Bogesund, det nuværende Ulricehamn, skueplads for slaget ved B. 19 jan. 1520, som udkjæmpedes paa og ved den islagte sjø Åsunden. Den danske hær, ført af Otto Krumpen, seirede, Sten Sture den yngre saaredes dødelig i slagets begyndelse. Veien til det indre af Sverige var dermed aabnet.

Bogfink, se Finkeslegten.

Bogførsel, se Bogholderi.

Boggiāni *[bådž-]*, Guido (1861—1902), ital. maler og etnograf, reiste i slutten af 1880-aarene til Paraguay, hvor han studerede Chacos indianerstammer. Blev dræbt af en indianer. Udg.: «Viaggi d'un artista nell' America meridionali. I: Caduvei» (1895) og «Compendio de ethnographia Paraguaya moderna» (1900).

Bogguld, se Bladguld.

Boghaandverk. Heri indgaar alt haandverksmæssigt arbeide, der kræves til fremstillingen af en bog: papirfabrikation, tegning og støbning af skrift, fremstilling af klichéer og plader, trykning, heftning og indbinding (se Bogbinderi).

Boghandel, handel med litterære arbeider. Allerede i oldtiden kjendtes b. I slutningen af 6 aarh. f. Kr. blomstrede b. i Grækenland og fandt derfra veien til de græske kolonier. I 5 aarh. f. Kr. begyndte oprettelsen af de egentlige biblioteker, i Alexandria f. eks. fandtes tidlig store offentlige biblioteker (700 000 bd.). Fra Grækenland bredte græsk kultur sig til Romerriget, hvor bøgernes udbredelse lettedes gjennem de talrige embedsmænds brevbud, der samtidig var en art kommissionærer for boghandlerne. Mangfoldiggjørelse af skriftlige arbeider skede i oldtiden paa den maade, at forfatteren lod slaver tage kopier af de verker, man ønskede mangfoldiggjort, ofte dikterede man til 100 slaver paa én gang. Bogrullerne blev saa bragt til torvs, hvor de udraabtes, eller man stillede dem frem paa gaderne til beskuelse. Endnu kjendes enkelte boghandlerforlæggernavne fra den tidligste tid, f. eks. brødrene Sosii, der var Horats' «forlæggere», og Atticus, Ciceros ven og «forlægger». Priserne varierede efter verkernes udstyr og afskrivningens nøiagtighed, og de egentlige udgifter ved fremstillingen bestod hovedsagelig i anskaffelsen af papyrus, paa hvilken der var høi told. Forfatterhonorar kjendtes saagodtsom ikke, man skrev for at vinde ære og berømmelse, og afskriverne, slaverne, var ulønnet. I middelalderen optræder istedetfor slaver lønnede afskrivere, og i klostrene begynder munkene at beskjæftige sig med afskrivningsarbeide, som de dyrkede meget ivrig, og ved bytte af haandskrifter skabte de en berigende vekselvirkning. Omkring aaret 1275 blev forhandlerne stillet under kontrol af universiteterne og de lærde anstalter for at fremme en ensartet afskrivning og større paalidelighed; derved blev boghandlerne nærmest mellemhandlere, og der blev nu sat faste priser for udleien af de originale skrifter. Bogtrykkerkunsten indvarslede en hel ny tid for b. Det varede dog længe, inden de trykte bøger fortrængte de haandskrevne, det var blevet en forfængelighedssag at samle paa haandskrifter. Men det varede selvfølgelig kun en tid. Med de trykte bøgers fremkomst følger større salg, og deraf fremgaar kolportagehandelen, der navnlig, somme steder udelukkende, dreves ved kirke- og markedsfester og ved de store aarlige messer. Tyskland blev tidlig foregangslandet og Leipzig midtpunktet for hele Nordeuropas b.

B. i Norge. Af trykte bøger blev der under foreningen med Danmark kun frembragt faa i vort land. Sansen for studier og læsning var ringe og vanskelig at tilfredsstille: høiere skoler og biblioteker savnedes, samfærdselen var yderst tungvindt. De kundskabssøgende og frembringende aander gik til Danmark, landet fik sit videnskabelige og litterære centrum i Kjøbenhavn, og sammen med bogsproget blev litteraturen fælles med Danmark. Byerne flest var for smaa til at kunne bære nogen fast og selvstændig b., og de bøger, som alligevel spredtes, fandt sin vei til læserne gjennem omreisende «bogførere» eller kommissionærer, som drev bogsalg ved siden af anden virksomhed. At saadanne folk ikke desto mindre kunde opnaa en efter omstændighederne merkelig stor afsætning bevidnes f. eks. af Holberg, der giver Trondhjem lovord for at være «den bedste by efter proportion i Danmark og Norge at kjøbe bøger». Den første faste b. i Norge oprettedes 1771 i Bergen af F. Beyer, hvis firma endnu bestaar. I slutningen af foreningstiden opstaar i en række byer boghandlere, der dog for at klare sig som regel drev bogtrykkerivirksomhed ved siden af; et levedygtigt foretagende af denne art blev i 1812 grundlagt af Christopher Grøndahl, det nuværende firma Grøndahl & søn i Kra. Ved universitetets oprettelse 1811 og adskillelsen fra Danmark var forudsætningerne for, at b. kunde udvikle sig paa hjemlig grund givet; men forholdene var endnu længe saa fattige og smaa, at foretagsomheden paa dette omraade blev staaende i stampe. Først da det nyvakte nationale liv fik sit afgjørende gjennembrud i den kamp- og gjæringstid, som Wergeland og Welhaven indleder, blev der grojord ogsaa for b. Efter forholdenes medfør blev denne ganske overveiende knyttet til hovedstaden. Her oprettedes efterhaanden en række, tildels endnu bestaaende firmaer, saaledes 1829 J. W. Cappelen, 1832 Johan Dahl (s. d.), Wergelands og Welhavens forlægger, 1839 P. T. Malling, 1843 M. W. Feilberg, 1845 den stort anlagte foregangsmand Chr. Tønsberg (s. d.), 1852 J. Dybwad, for blot at nævne de mere fremtrædende af de ældre navne, som herefter kom til at spille en rolle. Ved aarh.s midte var der saaledes opstaaet en fagmæssig uddannet norsk boghandlerstand. Dens re-

---

confraternel (f) kollegial.
confraternité (f) f, **confraternity** (e) broderskab.
confrére (f) m, kollega; (pl) laug = **confrérie** f.
confront (e), **confronter** (f) møde (ansigt til ansigt), staa fiendtlig overfor; konfrontere; sammenligne.
confus (f) forvirret; flau.
confuse (e) sammenblande; forvirre.
confusion (e) & (f) f, broget blanding; forvirring; skamfuldhed; nederlag, ruin.
confute (e) gjendrive.
congé (f) m, afsked; orlov; permission; sjøpas; opsigelse.
congeal (e), **congeler** (f) (lade) størkne, stivne, fryse.
congédier (f) afskedige; permittere; afmønstre; afferdige; give en kurv.
congelation (e), **congélation** (f) f, størkning, frysning.
congener (e) slegtsfælle. **congénère** (f) beslegtet.
congenial (e), **congénial** (f) (aands)beslegtet; stemmende (med).
congénialité (f) f, **congeniality** (e) aandsslegtskab.
congenital (e), **congénital** (f) medfødt.
conger (e) havaal.
congestion (e) & (f) f, blodtilstrømning.
conglobe (e) sammenrulle.
conglobation (f) f, ophobning (af beviser).

præsentanter i Kra. grundlagde 1851 den «Norske boghandlerforening», som efterhaanden fik tilslutning over det hele land, og som blev af stor betydning ved at indføre faste og betryggende regler for boghandlervirksomheden. Den økonomiske afmattelse i 1860-aarene medførte for den norske forlags-b. en tilbagegang, hvis eftervirkninger endnu er merkbare. Den fik udslag i, at en flerhed af de i den følgende menneskealder opstaaende skjønlitterære forfattere, deriblandt de største med Bjørnson og Ibsen i spidsen, tyede til dansk forlag. Norske tiltag paa dette omraade fik derved længe uovervindelige vanskeligheder at kjæmpe med. Imidlertid grundlagde 1867 Albert Cammermeyer en snart meget omfangsrig sortiments- og forlags-b.; 1906 solgtes forlaget til Gyldendalske boghandel, Nordiske forlag, Kbh. 1872 oprettedes firmaet H. Aschehoug & co., der især fra omkr. 1890 har faaet stor betydning. Fra 1890-aarene er der kommet ny fart i norsk forlagsvirksomhed, som støttes af en i landets samtlige byer og de vigtigste knudepunkter paa landet repræsenteret, vel organiseret sortiments-b., og som tager vekst af den nationale strømning i sprogudvikling og kultur forøvrigt. Med udviklingen fulgte, at interesserne inden de to arter af b. ikke altid kunde forblive ensartede; for at varetage sine særopgaver har landets forlæggere inden den regulære b. 1895 stiftet den «Norske forlæggerforening». Ved siden af den regulære b. drives der en betydelig kolportage-b. For en særlig organiseret antikvar-b. er der i vort land ikke hidtil et tilstrækkelig omfattende marked

Bogheadkul *[bå'ghed-]* er en mørkebrun stenkulsort, der er meget bituminøs og let brændbar, hvorfor den anvendes til fremstilling af lysgas og lysoljer (paraffin, solarolje og fotogen). Ved den tørre destillation giver b. lidet koks. Brydes i Skotland paa Hebriderne m. fl. st.

Bogholderi (bogførsel), den planmæssige, efter visse regler udførte regnskabsførsel i en forretning. Det tjener til naarsomhelst at skaffe et hurtigt og paalideligt overblik over forretningens gang, midlernes anvendelse, regnskabsforholdet til andre og forretningsformuens tilstand og stilling, samt giver forretningens leder de oplysninger, han trænger for at træffe sine dispositioner. Oprindelig bestod b. kun af én bog, hvori forretningsmanden for at støtte sin hukommelse nedskrev alle forandringer med formuen efterhvert, som de fandt sted. Med handelens udvikling steg fordringerne til b., og den berømte franciskanermunk og matematiker Luca Paciolo udgav i 1494 i Venedig en matematisk afhandling, som indeholder en klar fremstilling af det siden den tid og indtil vore dage alm. anvendte saakaldte d o b b e l t e eller i t a l i e n s k e b.-system. Efter dette oprettes for hver eiendel i forretningen et regnskab (konto) i hovedbogen, og hver forandring med formuen bogføres to gange (dobbelt), en gang paa gjælds-(debet-)siden af den konto, som modtager noget eller for hvilken der er gjort udlæg, og en gang paa fordrings-(kredit-)siden af den konto, som leverer noget. Kontierne inddeles i konti for personer (personlige konti) og i upersonlige konti, der igjen inddeles i gjenstands-, gjælds-, gevinst- og tabs-konti og hjælpe-konti. Personlige konti er f. eks. de konti, man opretter for chefen, saasom kapitalkonto, husholdningskonto, konti for kunder og banker, man arbeider med, eller den for alle forretningsforbindelser oprettede fælles konto pro diverse. Gjenstandskonti er f. eks. kassa-, veksel-, vare-konto o. s. v. Som gjældskonti kan nævnes akcept- og pantegjælds-konto og som gevinst- og tabs-konti rente-, provisions-, agio-konto. De i det dobbelte b. brugte bøger inddeles i h o v e d- og b i b ø g e r. Hovedbøgerne er uundværlige dels af praktiske grunde og dels, fordi loven kræver, at de skal føres. Hertil hører m e m o r i a l eller d a g b o g, hvori indføres alle forandringer med formuen, forsaavidt de ikke vedkommer kontante penge, k a s s a b o g, som paa venstre (debet-) side viser alle indgaaede og paa høire (kredit-) side alle udgaaede kontante beløb, samt h o v e d b o g, som viser paa de der oprettede forskjellige konti værdiomsætningen af de forskjellige eiendele og de ved omsætningen opnaaede resultater (fortjeneste eller tab). Kassabog og memorial føres daglig, men indførsel i hovedbogen fra disse bøger sker hos os i regelen en gang om maaneden, hvorved der benyttes en j o u r n a l, i hvilken memorialens og kassabogens poster samles og sammentrækkes. Af bibøger kan nævnes r e s k o n t r o, som indeholder regnskaberne med alle personer, l a g e r b o g, en sammenstilling af de forskjellige varers kvantitative omsætning, v e k s e l b o g, som viser omsætningen af de veksler, forretningen eier eller har eiet, t r a t t e- el. a k c e p t b o g, som giver en oversigt over de veksler, som forretningen er forpligtet til at betale o. s. v. Hvert aar skal forretningsmanden optage sin s t a t u s, d. e. en fortegnelse over sine eiendele (aktiva) og sin gjæld (passiva) og indføre den med sin underskrift i hovedbogen eller i en særskilt statusbog. Det dobbelte b. har som kontrolindretninger den saakaldte s u m m a t i o n s p r ø v e (kassabogens debet- og kreditsum, tillagt memorialens sum giver journalens sum) og den saakaldte r a a b a l a n c e (summen af alle hovedbogens debetsummer maa være lig samme bogs kreditsummer samt journalens sum). Desuden viser det dobbelte b. paa hovedbogens forskjellige konti de enkelte eiendeles omsætning og de derved opnaaede resultater (fortjeneste eller tab), som samles paa en egen gevinst- og tabskonto, samt tillige den oprindelige forretningsformues forandringer, dens forøgelse eller formindskelse (brutto-fortjeneste eller -tab). Da det dobbelte b. kræver meget arbeide, bruges i mindre forretninger, som let overskues, det for saadanne fuldtud betryggende, saakaldte e n k e l t e b.-system, hvorved der ikke benyttes upersonlige konti. Det dobbelte b.s reskontro er det enkelte b.s hovedbog, som viser andres gjæld til og deres fordringer hos forretningen samt den med dem havte omsætning. Det dobbelte b.s journal findes ikke i det enkelte, idet posterne føres umiddelbart fra kassabog og memorial i hovedbogen. Bibøger kan her føres i samme udstrækning som ved det dobbelte b., kun at disse i regelen ved siden af de enkelte eiendeles kvantitative omsætning tillige viser værdiomsætningen og i dette øiemed forsynes med pengekolonner for delvis at erstatte det dobbelte b.s upersonlige konti. Dette er f. eks. tilfældet i lager-, veksel-, akceptbogen o. s. v. Dette system er enklere, mere tids- og arbeidsbesparende (der kræves kun én postering ved hver formuesforandring end det dobbelte, men er til gjengjæld omtrent uden kontrolindretninger og viser ved afslutningen ikke samlet fortjeneste og tab ved de enkelte eiendeles omsætning

---

conglober (f) ophobe.

conglomérat (f) m, **conglomerate** (e) sammenhobet masse; (e) ogs. sammendynget.

conglomerate (e), **conglomérer** (f) sammenhobe.

conglomération (f) f, sammenhobning.

conglutinant (e) lukkende, helende (saarmiddel).

conglutinate (e), **conglutiner** (f) sammenklæbe; (e) ogs. vokse, gro sammen: sammenlimet, -vokset.

conglutination (e) & (f) f, sammenliming, -klæbning; sammengroning.

congratulate (e), **congratuler** (f) lykønske.

congratulation (e) & (f) f, lykønskning.

congre (f) m, havnal.

congréganiste (f) m, lægbroder.

congregate (e) samle(s).

congregation (e) (for-, an)samling, menighed.

congrégation (f) f, broderskab; (kardinal)forsamling.

congregationalist (e) independent.

congrès (f) m, **congress** (e) kongres.

congru (f), **congruous** (e) passende, kongruent.

congruent (e) overensstemmende, sammenfaldende, kongruent.

congruité (f) f, **congruity** (e) overensstemmelse; kongruens.

conic (e), **conique** (f) kegle-

samt forretningens rene (netto-) fortjeneste eller tab, som i det dobbelte b. fremkommer som forskjel mellem gevinst- og tabskontos debet- og kreditside. — Dette er b.s to hovedarter. Alle andre saakaldte nye b.-systemer er kun afarter eller kombinationer af disse hovedsystemer, tildels med en anden anordning af konti, bøger eller poster. Saaledes er det saakaldte amerikanske b.- eller rubriksystem et tabellarisk arrangement af det dobbelte b.s journal, hvorved hovedbogen bliver overflødig, og som naarsomhelst viser hovedbogens raabalance. Det franske og engelske b. fører posterne fra den hos os benyttede memorial, som ogsaa indholder kassaposterne, hver dag lige ind i hovedbogen. Bogen kaldes i England «*journal*», medens man i Frankrige ofte benytter særskilte journaler (kassa-, kjøbs-, salgs-, vekseljournal o. s. v.). — Ved de forskjellige næringsgrene har b. for disse særlig nødvendige og vigtige konti og bibøger, og der skjelnes derfor mellem f. eks. b. i bank-, vare-, trælast-, assuranceforetninger o. l., b. for fabrik, landbrug, haandverk, bergverk, skibsrederi o. l. — I den nyere tid har man forsøgt at afpasse det dobbelte b. paa statsregnskabsvæsenet ved det saakaldte kameralistiske el. kameral- og det konstante b., hvorved statsbudgettet, statens indtægter, udgifter og formuen bogføres efter doppikens (det dobbelte b.s) regler. — Bestemmelserne om b. indeholdes i l. af 3 juni 1874 § 5: Handelsmænd eller de, som driver fabrik, bergverk el. skibsrederi (som hovednæring), er pligtige til saadan bogførsel, at forretningens gang og midlernes anvendelse kan erfares. I det mindste skal der føres dagbog (memorial) og kassabog samt hovedbog. Status skal aarlig opgjøres. Er virksomheden ubetydelig, er det tilstrækkeligt, at der føres kassabog og en bog over gjæld og tilgodehavende, og at status opgjøres. — Udviklingen gaar i retning af udvidet bogførselspligt og fuldstændigere bogførsel. — [Litt.: Udlandets litt. er særdeles righoldig. Blandt norske verker om b. kan nævnes: Polaczek, «Det norske b.», 2 opl. (1905) og «B.-opgaver», 4 opl. (1902), Hørven, «Praktisk rubriksystem» (1897 og 1904), Bjercke, «Bogholderiet» (1893), Madsen og Lea, «Lærebog i bogholderi», Bergen 1898.]

Boghvede *(fagopyrum)*, slegt af skedeknæfamilien, étaarige urter med opret, ofte rødlig stængel, hjerte- eller pil-formede blade og klaselignende blomsterstand. Blomsterdækket er fem-bladet, der er otte støvdragere, og frugten er en trekantet nød. Frøhviden er stor og melrig. Flere arter, alle hjemmehørende i Asien, hvor der fra gammel tid af har været drevet b.-kultur. To arter af b. er især gjenstand for dyrkning, almindelig b. *(f. esculentum)* og tartarisk b. *(f. tartaricum)*. Japansk kjæmpe-b. *(f. elatum)* er især dyrket som grønfoder. Dyrkningsbetingelserne er ens for alle arter, alle kræver varm, let, sandblandet jord, alle er nøisomme med hensyn til gjødsling, ømtaalige overfor frost. B. er vistnok prøvet i Norge som kulturplante, men har som saadan ingen betydning.

Boghvedeudslet *(fagopyrismus)*, hududslet i form af erytem (hyperæmi i huden), ofte med erytematøs betændelse samt blæreudslet paa de angrebne partier. B. skyldes optagelse af boghvede *(polygonum fagopyrum)* og andre *polygonum*-arter; angriber de ufarvede hudpartier, dog kun under solens paavirkning. Aarsagen er formodentlig snyltesoppe paa boghveden, hvilke overføres paa huden. Angriber hyppigst faar og svin. B. ytrer sig ved kløe, hævelse i huden, undertiden nervetilfælde.

Bogie *[båggi]* kaldes en understilling, hvori aksler paa jernbanevogne og lokomotiver fæstes, og som kan dreie sig om en tap i forhold til vognens øvrige understilling, saaledes at hjulene gjør mindre modstand i kurverne; man opnaar herved, at der gaar mindre slid baade af hjul og skinner. Medens de alm. jernbanevogne med 4 el. 6 hjul kun kan have en begrænset længde, idet afstanden mellem akslerne ikke maa være for stor, forat ikke modstanden i kurverne skal blive for stor, kan man i b.-vogne naa en betydelig større længde. Hjulene samles i grupper paa 2 el. 3 par ved hver ende af vognen. Akslerne er stift forbundet med bogien, der atter er forbundet med den faste understilling ved en tap; ved en kurve kan hver akselgruppe saaledes indstille sig for sig. B. anvendes især til salon-, spise- og sovevogne, men vinder forøvrigt stadig større indgang, fordi vognen løber langt behageligere og især støder mindre end de alm. vogne. — B.-lokomotiverne har i regelen kun en b. foran, medens de bagerste hjul har sine akselleier i den faste ramme.

Bōgislav (Bugislav), hertuger af Pommern af slavisk æt. 1. B. I fik hertugværdigheden af Fredrik Barbarossa, der siden eggede ham til at angribe Knut VI af Danmark. Absalon overraskede hans flaade ved Rügen og tilføiede ham et nederlag (2 pinsedag 1184), og B. maatte derefter hylde Knut som sin lensherre. — 2. B. IX var fætter til Erik af Pommern, som forgjæves søgte at sikre ham tronfølgen i de tre nordiske riger. — 3. B. X (hertug 1474—1523) var en dygtig regent, der gjorde ende paa adelens selvraadighed. — 4. B. XIV var Pommerns sidste hertug. Wallenstein herjede hans land og tvang ham til at deltage i Stralsunds beleiring 1628. Senere maatte B. slutte forbund med Gustaf Adolf, der tvang ham til at give Sverige arveret til Pommern, skjønt Brandenburg ifølge ældre aftaler havde arveret til landet, naar B.s slegt uddøde. B. døde 1637.

Bogkunst. Boghaandverket kan som det meste haandverk hæves til kunst. Boghaandverkeren kan enten selv være kunstner eller til sit arbeide benytte kunstneres medvirken, dels til arbeidstegninger for bogtryk (typer, initialer og andre bogforsiringer) og bogbind med dertil hørende udstyr, dels til tegninger, der direkte reproduceres (illustrationer, vignetter, bogomslag o. s. v.). Til reproduktionen benyttes nu mest fotografisk-mekanisk fremgangsmaade, medens man tidligere anvendte træsnit, kobberstik, raderinger, litografier o. s. v. De gamle venetianske træsnit, der næsten helt er udført i konturtegning, udmerker sig ved dekorativ enkelhed og kraft, det 18 aarh.s franske stukne og raderede illustrationer og vignetter af Eisen, Moreau le jeune, Cochin, Gravelot, Saint-Aubin, Gillot o. a. ved sin finhed og ynde. Før bogtrykkerkunstens opfindelse anvendtes megen kunst paa de haandskrevne bøgers udstyr. Bogstaverne tegnedes sirlig paa pergament, initialerne udførtes i farve og guld med rige ornamenter. Hertil kom ofte fint malede illustrationer (se Miniaturer), der dreves til en høit udviklet kunst, hvoraf senere staffeli-maleriet

dannet. **conics** ⓔ keglesnitlære.

conifer ⓔ, **conifère** ⓕ m, naaletræ.

conifère ⓕ, **coniferous** ⓔ konglebærende.

coniform ⓔ kegleformig.

conjectural ⓔ & ⓕ grundet paa formodning; gjetnings-.

conjecture ⓔ & ⓕ f, formodning, gjetning; ⓔ ogs. formode, gjette = **conjecturer** ⓕ.

conjoin ⓔ, **conjoindre** ⓕ forene, forbinde.

conjoint ⓔ & ⓕ forbunden, forenet; ⓕ ogs. m (f) egtefælle.

conjonctif ⓕ forbindende, binde-. **conjonction** f, forbindelse; konjunktion.

conjuncture ⓕ f, (sammen)træf; leilighed; sagernes stilling; konjunkturer.

conjugaison ⓕ f, konjugation.

conjugal ⓔ & ⓕ egteskabelig.

conjugate ⓔ, **conjugué** ⓕ (bot.) parvis siddende; forenet; ⓔ ogs. (ord) af samme ordfamilie.

conjugate ⓔ, **conjuguer** ⓕ konjugere.

conjunction ⓔ forbindelse; konjunktion. **conjunctive** forbindende. **conjunctly** i forening.

conjuncture ⓔ forening, forbindelse; leilighed, tidspunkt.

conjungo ⓕ m, vielse(sformular); bryllup.

conjurateur ⓕ m, (aande)besverger.

conjuration ⓔ & ⓕ f, (aande)besvergelse; ⓕ ogs. sammensvergelse.

fremgik. (For kunstnerisk udstyrede bogbind se Bogbinderi.) Stor fortjeneste af moderne bøgers udstyr har især englænderen William Morris havt (se Morris). Som prøver paa norsk b. kan nævnes Snorre Sturlasøns «Kongesagaer», illustreret af Gerh. Munthe, Chr. Krohg, Erik Werenskiold m. fl. (1899, J. M. Stenersen & co.s forlag) og «Norge i det 19 aarh.» (1900, Alb. Cammermeyers forlag). Til fremme af norsk b. stiftedes i 1900 «Forening for norsk bogkunst», der virker ved udgivelse af kunstnerisk udstyrede bøger, møder, foredrag, udstillinger, konkurrancer o. s. v. Som foreningens første publikation udkom i 1904 «Draumkvæde», hvortil saavel illustrationer som skrift, bind, forsats o. s. v. er udført efter tegninger af Gerh. Munthe. Som publikation nr. 2 udkom i 1907 «Fru Emerentze Munchs erindringer» med bogforsiringer af Thorolf Holmboe. Fra 1905 er foreningen traadt i bytteforbindelse med «Forening for boghaandverk» i Kjøbenhavn, saaledes at begge foreningers medlemmer erholder de bøger, som foreningerne vekselvis udgiver hvert andet aar. Den danske forening udgav i 1905 St. St. Blichers «Brudstykker af en landsbydegns dagbog».

Boglamhed, en halthed hos heste af forskjellige aarsager: reumatisme, lammelse af visse nerver til skulderens muskler, trombose (blodprop) i forlemmets stampulsaare etc.

Boglus (støvlus, *troctes pulsatorius*), ganske lidet, ca. 1.5 mm. langt, tyndhudet og vingeløst, luslignende insekt, der lever blandt støv og smuds, gamle papirer, insektsamlinger o. s. v.

Bognor, England, badested ved Kanalen paa den v. del af Sussex' kyst, 10 km. øst for Selsea Bill, 6200 indb.

Bogodu'chov, Rusland, by i guv. Charkov ved Merla, 50 km. n.v. f. Charkov, 11000 indb. Garverier, læderhandel.

Bogolje'pov, Nikolai Pavlovitsj (1847—1901), rus. jurist og pædagog, blev 1876 docent og 1881 prof. i romersk ret i Moskva. Efter Deljanovs død 1898 kultusminister. Trods sin humanitet svarede han ikke til de forventninger, som fra mange hold stilledes til ham, og han faldt for et attentat 1901.

Bogomīler (gudsvennerne), kirkelig sekt i Bulgarien og naboegne. Dens første spor gaar tilbage til begyndelsen af 12 aarh. Læren var manikæisk: Gud frembragte to principer, Satanael og Logos. Det første gjorde oprør mod ham og skabte den materielle verden i modsætning til den oprindelige aandelige verden. Skjønt mennesket modtog aanden fra Gud, holdtes det dog i trældom af Satanael, indtil Logos (Jesus) virkede befrielse. B.s sedelære gik ud paa at indskjærpe kamp mod verden. De krævede streng askese, forkastede egteskab, nydelsen af kjød, billeder og kirkens sakramenter. Optagelsen i samfundet skede ved en særlig hemmelighedsfuld indvielse. Trods mange forfølgelser holdt denne sekt sig dog til 15 og 16 aarh.

Bogorodizk, Rusland, by i guv. Tula, 55 km. s.ø. f. Tula.

Bogorodsk, navn paa mange byer i Rusland. efter kirker, indviet til gudsmoderen (bogoródiza).

Bogorodzica *[-sit'sa]* (d. e. Guds moder), polsk Mariahymne fra middelalderen, der brugtes som et slags nationalsang. Den er en af Polens ældste litteraturminder, var vidt udbredt i haandskrifter, først trykt omkr. 1500.

Bogos, hamitisk stamme paa høilandet n. f. Abessinien, under ital. overhøihed. Endel har bevaret den abessinske kristendom, endel er muhammedanere.

Bogoslo'vsk, navn paa flere byer i Rusland, saaledes f. eks. to i guv. Peron. B. ved Sinara, 90 km. s. f. Jekaterinburg, og B. ved Turja, 430 km. n. f. Jekaterinburg, den sidste et tidligere vigtigt kobberverk.

Bogotá (Santa Fé de B.), Sydamerika, hovedstad i republiken Columbia, depart. Cundinamarca, 120 000 indb. B. ligger i Østkordiljerne, paa en høislette 2610 m. o. h., $4^1/_2$° n. f. ækvator. B. er en af Sydamerikas vakreste byer, har et sundt, behageligt klima, nedbørmængde omtrent som Bergen. Hjemsøgt af jordskjælv, hvorfor husene kun har to etager. Talrige kirker, universitet, observatorium. Jernbaneforbindelse med Magdalenaelven (Jirardot), paatænkt fortsat til havnen Bahia del Choco ved Stillehavet. B. er anlagt 1538 af de spanske erobrere og opkaldt efter den overvundne indianerhøvding Bagotta, med tilsætningen Santa Fé, d. e. den hellige tro.

Bogs (eng.), sumpige myrer, særlig i Irland; ogsaa spotnavn for irlænderne.

Bogsjø (søndre), indsjø i Smaalenene paa grænsen mod Sverige, 183 m. o. h., 2.2 km.² eller omtrent halvparten ligger i Norge, den anden halvpart i Sverige. Paa smaaøer i sjøen er to rigsgrænserøser. B. har afløb (grænseelv) til Kornsjø. Straks n.v. f. Søndre B. ligger den lille Nordre B.

Bogskjærene (Bogskären), Østersjøen, omtr. 50 km. s. f. Ålands-øerne, til hvilken øgruppe de regnes. Paa Vestre eller Lille B. er der 1882 opført et fyr.

Bogskorpion *(chelifer cancroides)*, den mest kjendte mosskorpion (s. d.); 3 mm. lang. Da kroppen er sterkt fladtrykt, kan b. leve mellem bladene i gamle bøger, hvor den nærer sig af midder og boglus.

Bogstad, herregaard i Vestre Akers herred ved Kra. Oprindelig krongods, der i 1649 sammen med Vækkerø

Bogstad herregaard.
(Efter tegning af Th. Holmboe.)

og nogle andre gaarde ved Bogstadvandet, blev overdraget sorenskriveren i Aker Morten Lauritzen (Ugla) som vederlag for pengelaan i krigens tid. Senere erhvervede han paa lignende maade en række andre eiendomme i Aker og Bærum, saa at han ved sin død 1665 eiede omtrent hele Sørkedalen. Hans svigersøn raadmand i Kra. Peder Leuch overtog hans vidtløftige eiendomme, som han yderligere forøgede og arronderede ved

---

conjure ⓔ, **conjurer** ⓕ besverge: sammensverge sig.
conjuré ⓕ m, (med)sammensvoren.
conk ⓔ snydeskaft (næse).
connaissance ⓕ f, (be)kjend(t)skab, kundskab; bevidsthed.
connaissement ⓕ m, fragtbrev.
connaisseur ⓕ m, kjender.
connaître ⓕ kjende; kunne; skjelne; dømme. **se c. à** forstaa sig paa.
connascence ⓔ samtidig fødsel; sammenvoksning.
connate ⓔ, **conné** ⓕ (bot.) sammenvokset; ⓔ ogs. sam-, medfødt.
connatural ⓔ naturbeslegtet; medfødt.
connect ⓔ forbinde.
connection ⓔ forbindelse.
connective ⓔ forbindende; bindeled, -ord.
connétable ⓕ m, konnetabel; rigsfeltherre. **connétablie** f, marskalksret.
connexe ⓕ forbundet. **connexion** f, forbindelse, sammenhæng. **connexité** f, sammenhæng.
connivance ⓔ, **connivence** ⓕ f, seen gjennem fingre med.
connive at ⓔ, **conniver à** ⓕ lukke øinene for. **c. avec** ⓕ spille under dække med.
connoisseur ⓔ kjender.
connote ⓔ indbefatte, have bibetydning af.
connubial ⓔ egteskabelig.

indkjøb af store skogstrækninger paa Krokskogen og i Bærum. Efter Peder Leuchs død i 1693 eiedes B. af hans søn stadskaptein Morten Leuch (d. 1717), og dennes driftige enke Karen Müller (d. 1756) udvidede skogarealet, idet hun erhvervede den østlige del af Nordmarken og andre skogeiendomme. Hendes søn Morten Leuch overtog nu godset, som han yderligere udvidede ved kjøb af Asker, Tanum og Haslum kirkers gods, men hans enke, Mathia Collett, der senere egtede Bernt Anker, solgte 1775 den hele eiendom for 90 000 rdl. til Peder Anker, den senere statsminister. Efter ham fik hans svigersøn grev Herman Wedel Jarlsberg B., og paa skiftet efter ham og grevinden i 1849 overtog yngste søn baron Herman W. J. B. gaard, medens de store skoge fulgte Bærums jernverk og tilfaldt den mellemste af sønnerne baron Harald W. J. Gaarden eies nu af baron Herman W. J.s søn, Herman W. J. Den nuværende herskabelige bebyggelse af B. skriver sig væsentlig fra Peder Ankers tid, ligesom mesteparten af de værdifulde kunstgjenstande og malerier af italienske mestere, der pryder gaardens mange smukt udstyrede værelser.

Bogstav er en fællesgermansk betegnelse for det lat. alfabets tegn. «Stave» kaldes runetegnene paa grund af sin rette form.

Bogstavregning, regning med størrelser (tal, rumstørrelser, funktioner o. s. v.), som betegnes med bogstaver. Disses talværdi kan være ganske vilkaarlig eller underkastet visse betingelser. B. blev opfundet af franskmanden Viète (Vieta) i sidste halvdel af det 16 aarh. og er nu et uundværligt hjælpemiddel i den høiere matematik.

Bogstavrim (alliteration) kaldes rim, der opstaar ved, at samme (el. lignende) lyd gjentages i begyndelsen af betonede stavelser; ved medlyd kræves s a m m e lyd, medens derimod alle selvlyd danuer b. B. anvendes som metrisk princip i den oldgermanske (oldn.-islandske) digtning; i senere poesi benyttes det navnlig for at forøge versets musikalske velklang. B. findes i en række ældgamle folkelige vendinger og ordsprog, f. eks. i «Jydske lov»s indledning «med *l*ov skal *l*and bygges», i Peder Laales ordsprog «*n*ød lærer *n*øgen kone at spinde».

Bogtind, 1 236 m. høi, vakker tind med liden snebræ, sydvest for Misværfjorden, paa grænsen mellem Beieren, Bodin og Skjerstad herreder, Nordland.

Bogtrykkerfarve (-sværte) bestaar væsentlig af gammel, længe kogt linolje, hvori for sort farves vedk. er revet kjønrøg og tilsat indigo eller berlinerblaat. Andre farver fremstilles ved tilsætning af mineral- og tjærefarver. God b. er en af hovedbetingelserne for et vellykket tryk.

Bogtrykkerkunst. Langt tilbage i tiden, adskillige aarhundreder før bogtrykkerkunstens opfindelse, kan man spore dens forløbere: udskjæring af figurer og inskriptioner i trætavler og trykning med disse tavler paa tøi og andre stoffe; allerede nogle af oldtidens kulturfolk, f. eks. ægyptere og kinesere, anvendte denne fremgangsmaade. Men selve bogtrykkerkunsten, kunsten at støbe typerne enkeltvis af metal, samle de enkelte typer til ord, linjer og sider, trykke disse i en presse og efter endt trykning igjen bruge de samme typer til andre ord, linjer o. s. v., den er ikke ældre end fra omkr. midten af 15 aarh. Som allerede antydet, er bogtrykkerkunsten ikke en enkelt, men en hel kjede af opfindelser, og naar man ved, hvilken stor nøiagtighed hver enkelt type maa have for at svare til sit brug, forstaar man, at der foruden den geniale tanke, som kunde fostre selve opfindelsen, tillige maatte et mekanisk geni til for at bringe den til udførelse. Med fuldkommen historisk sikkerhed kan det ikke siges, hvor og af hvem opfindelsen er gjort, saa meget mindre, som de første trykte bøger, man kjender, ikke bærer noget trykkested. Endnu den dag idag strides Holland og Tyskland om æren af at have fostret opfinderen; hollænderne kjæmper i saa henseende for sin landsmand Coster, medens tyskerne hævder, at opfindelsen skyldes Gutenberg. Næsten alle nyere forskere helder til den sidste opfatning, og det synes i hvert fald uimodsigelig bevist, at Gutenberg har opfundet støbeinstrumentet for metaltyperne, en opfindelse uden hvilken man neppe kan tale om bogtrykkerkunst. Der foreligger fra aarene 1454 og 1455 bøger, som man med sikkerhed tror at kunne henføre til Gutenbergs trykkeri, og allerede ved 1460 har han trykt et saa omfattende arbeide som bibelen i stort tospaltet folioformat, et smukt og omhyggeligt trykarbeide, som viser, hvor fuldkommen kunsten allerede dengang var, hvor omhyggelig stemplerne til typerne var skaaret, hvor udmerket farven var tilberedt, og hvor godt man var herre over arbeidet i den primitive træpresse, der brugtes til trykningen. Hurtig, efter datidens forhold, trængte den betydningsfulde opfindelse rundt i sit hjemland og ud over dets grænser. Allerede 1464 begyndte man at trykke bøger i Italien, hvor en senere berømt Venezia-bogtrykker, Nicolas Jenson, lod skjære en fortrinlig antikvatype. Til Frankrige naaede bogtrykkerkunsten, saavidt man ved, 1468, og nogle faa aar senere begyndte man at trykke bøger i England. — I bogtrykkerkunstens første tid var det ikke ualmindeligt, at dens udøvere flyttede med sit trykkeri fra sted til sted, hvor der var brug for deres virksomhed. Sverige fik sin første bogtrykker omtrent samtidig med Danmark 1482.

Bogtrykkerkunst: Initial fra «Breviarium Nidrosiense» med Norges vaaben. (Paris 1519.)

B. i N o r g e. Presten og forfatteren Christen Stephensen Bang (s. d.) gav stødet til oprettelsen af det første trykkeri i Norge. Han overtalte en dansk bogtrykker Tyge Nielsen til at flytte til Kristiania, væsentlig for at trykke «Postilla catechetica». I 1643 trykte han tre mindre arbeider: «Encke-suck», «En merkelig vjse» og «En ny allmanach». Overenskomsten med Bang opfyldtes ikke, hvorfor denne i 1644 satte sig i besiddelse af trykkeriet. Bang tilbød domkapitlet trykkeriet, men dette satte sig i forb. med universitetsbogtrykker Melchior Martzan i Kjøbenhavn og sendte i 1647 et trykkeri med to svende til Kristiania. I mai 1650 afhændede

conoid ⓔ, **conoïde** ⓕ m, kegleformet legeme.
conopée ⓕ m, myggenet.
conque ⓕ f, muslingskal; asjet; ørehulhed.
conquer ⓔ, **conquérir** ⓕ erobre; ⓔ ogs. (be)seire.
conquerable ⓔ overvindelig, indtagelig.
conquérant ⓕ m, **conqueror** ⓔ erobrer, seierherre.
conquest ⓔ, **conquête** ⓕ f, erobring.
conquêt ⓕ m: **acquêts et conquêts** pl, erhvervelse til fællesbo.
consacrer ⓕ (ind)vie, hellige; fastslaa.
consanguin ⓕ som har samme fader.
consanguineous ⓔ beslegtet.
consanguinité ⓕ f, **consanguinity** ⓔ blodsslegtskab (paa fædrene side).
conscience ⓔ & ⓕ f, samvittighed: bevidsthed.
consciencieux ⓕ, **conscientious** ⓔ samvittighedsfuld.
conscient ⓕ bevidst; klar.
conscionable ⓔ samvittighedsfuld, billig.
conscious ⓔ bevidst.
conscript ⓔ, **conscrit** ⓕ m, udskrevet mandskab, rekrut.
conscription ⓔ & ⓕ f, udskrivning.
consecrate ⓔ (ind)vie; kanonisere.
consecration ⓔ, **consécra-**

Martzan trykkeriet til Valentin Kuhn, som fortsatte arbeidet med postillen til sin død 1654. Paa biskop Stockfleths initiativ kom i 1656 en ny bogtrykker, Michel Thomesen, fra Kjøbenhavn til Kristiania. Han afsluttede trykningen af Bangs verk 1665. Det udgjør ca. 9000 sider og er et af de største trykverker, som er udført i Norge. — Indtil 1809 havde Kristiania kun et eneste bogtrykkeri, hvis forskjellige eiere, foruden de før nævnte, optræder i følgende orden: Wilh. Wedemann, 1688—1718, W.s enke til 1745 (trykkeriet laa i Raadhusgaden 20, nuv. 22), Jens Andersen Berg, 1751—58, Samuel Conrad Schwach (kom fra Pommern, blev gift med Bergs enke og erholdt privilegium 8 sept. 1758), til 1781, Jens Ørbek Berg, til 1802, Bergs enke, til 1806, og N. J. Berg, som i 1815 solgte trykkeriet til Waisenhuset. I Bergen erholdt Peter Poulsen Nørvig privilegium 21 febr. 1721. Han begyndte at trykke en ugentlig avis «Ridende Mercurius», som blev stanset af myndighederne, da den ord til andet var en gjengivelse af Wielandts «Relationer» i Kbh. I Trondhjem erholdt J. Chr. Winding privilegium 13 febr. 1739. I Kristiansand fik Andr. Swane privilegium 2 juni 1779. Bogtrykkerne paa den tid havde meget vanskelig for at slaa sig igjennem. Det var derfor intet under, at bogtrykker S. C. Schwach i Kristiania forsøgte at konkurrere med de danske forlæggere, der drev god forretning med aviser i Norge. I 1763 begyndte han udgivelsen af «Norske intelligenz-seddeler». Snart fulgte de andre byer efter (jfr. Adresseavisen). — Trykningen udførtes med træhaandpresser og var meget primitiv, da der kun kunde trykkes én side ad gangen. «Cristianssandske ugeblade»s første nummer blev, efter sigende, trykt paa en tobakspresse. Sværten paasmurtes trykformen ved hjælp af baller (tamponer). Haandvalsen kom ikke i brug i Kra. før ca. 1825. Bogtrykkerne forskrev da en tysker for at lære dem valsestøbning. En bogtrykker maatte ogsaa kunne lave sværte. Mange af vore ældre bøger vidner om, at dette ofte mislykkedes, idet overflødig linolje ved daarlig sammenblanding flød ud over papiret og gjorde skriften ulæselig. Fra det 18 aarh.s begyndelse benyttedes delvis norsk papir fra fabriker ved Akerselven. — Den første jernhaandpresse kom hid i 1830 fra Hoffmann i Hamburg. I 1840 kom den første hurtigpresse fra Hüttemeier i Kbh. I smaabyerne brugtes haandpresser langt op i 1880-aarene. En snedker Hansen i Kra., «Bogtrykkersnedkeren», byggede i 1830—40 en hel del træhaandpresser, der spredtes ud over landet. De første aargange af «Skillingsmagazinet» blev trykt paa en saadan presse. Kun én side kunde trykkes ad gangen, og da oplaget var over 2 000, blev der saaledes 16 000 tryk. Hurtigpressen blev væsentlig drevet med haandkraft; enkelte steder med vandkraft, saaledes «Adresseavisen» i Trondhjem og Monsens trykkeri i Kragerø. — I 1906 indførtes til Norge skriftmateriel for 156 700 kr. (1905: 109 500 kr.), klichéer etc.: 34 338 kr. (1905: 18 300 kr.), trykfarver: 96 000 kr. (1905: 91 800 kr.); hertil kommer told etc. 11 okt. 1906 vedtoges (ifølge lov af 29 juni 1894) svendeprøver for bogtrykkerfaget. Af den i Norge udg. typogr. litteratur merkes Devold, «Haandbog i bogtrykkerkunsten» (Bergen 1863), H. Scheibler, «Om bogtryk og korrekturlæsning» (1888), «Lære- og mønsterbog for typografer» (1886), «Haandbog i det moderne reklamevæsen» (1898) og F. P. Schulze. «Hjælpebog for verks- og avissættere» (1906). 1892 udg. Chr. Thorvaldsen det første grafiske fagblad i Norge: «Nordisk trykkeritidende», der nu udgives af den «Norske bogtrykkerforening» i Kra. Den første foreningsdannelse af typografer i Kra. fandt sted 19 sept. 1819, da «Bogtrykkernes sygekasse» stiftedes. Den gik i nov. 1893 over til den «Typografiske forening», der stiftedes 23 juli 1872. 22 april 1876 udkom det første nummer af foreningens organ, «Typografiske meddelelser». 1 april 1885 stiftedes landssvendeforeningen «Norsk centralforening for bogtrykkere». 6 jan. 1884 traadte principalerne i Kra. sammen og stiftede den «Norske bogtrykkerforening», og den 17 sept. 1906 dannedes landsforeningen af samme navn, bestaaende af 7 distriktsforeninger. 1862 begyndte uddannelsen af de første kvindelige sættere i Kra. 1830 havde Kra. 15 bogtrykkerier, 35 haandpresser og 95 arbeidere. Oktober 1906 havde Norge 270 trykkerier (Kra. 81), 316 hurtigpresser, 426 digeltrykpresser, 19 rotationspresser, 38 sættemaskiner og 2250 (Kra. 1182) arbeidere.

Bogtrykkets teknik. Bogtrykkerens første arbeide ved fremstillingen af en bog er satsen, der enten kan udføres som haandarbeide eller ved hjælp af sættemaskine. Ved haandsats er typerne anbragt i en kasse med mange smaa rum (fag), et til hvert forekommende bogstav eller tegn. Kassen stilles paa en

A	B	C	D	E	F	G	H	I	K	L	M	N	O	P	Q
R	S	T	U	V	W	X	Y	Z	Æ	Ø	Ä	Ö	Ü	É	[illegible]
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	*	†	)	;	§	[illegible]
á	é	í	ó	ú	à	è	ì	ò	ù	â	ê	î	ô	û	
ā	ē	ī	ō	ū	—	Å	å	æ	ø	w	J	:	;	'	"

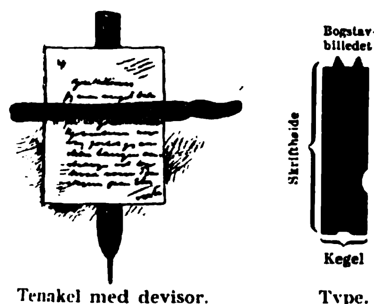
Œ	œ	s	t	u	r	k	x	.	.
z	•	s				v	j	y	Udslutninger
q	Udsl	l	m	i	n	o	p		Udslutninger
&	ç Ç	h		Udslutninger			fi	fl	Gefirter
Skydelinjer.		c	a	Halvgefirter	e	d	f	ff	Kvadrater
		b					g		

Sættekassens inddeling.

skraa pult (reolen), manuskriptet anbringes paa kassen ved hjælp af tenaklen og fastholdes med en klemme (devisoren). I venstre haand holder sætteren vinkelhaken, et instrument, der kan indstilles efter den længde bogens linjer skal have. Sætteren tager nu de enkelte typer én for én og samler dem i vinkelhaken til ord og linjer. Typerne er ca. 2½ cm. lange metallegemer paa enden af hvilke bogstavbilledet staar i relief med omvendt tegning. Paa hver type er et eller flere smaa indsnit (signaturen) som merke for, hvorledes typen skal vendes for at staa rigtig i satsen. Den tekniske benævnelse for typerne er skrift, og alle typer af en

tion (f) f. indvielse; (e) ogs. kanonisering, apoteose.
consecution (e) følge-, slutningsrække.
consécutif (f), **consecutive** (e) paa hinanden følgende.
conseil (f) m. raad; konsulent; beslutning; raadsforsamling.
conseiller (f) m. raadgiver; raadsmedlem.
conseiller (f) (til)raade.
consent (e), **consentement** (f) m. samtykke.
consent (e), **consentir** (f) samtykke, indvilge.
consentaneous (e) stemmende (med).
consentient (e) samstemmig.
consequence (e), **conséquence** (f) f. resultat, følge; følgeslutning; betydning, vigtighed, indflydelse.
consequent (e) følgende; følge-(slutning).
conséquent (f) følgerigtig, konsekvent; m. følgeslutning; (gram.) følgesætning; (mat.) 2det led.
conservateur (f) m. **conservator** (e) opholder, vedligeholder; opsynsmand.
conservation (e) & (f) f. [illegible] holdelse, bevarelse.
conservatoire (f), **conservatory** (e) bevarende, beskyttende; sb m. konservatorium; (e) ogs. bevaringssted; drivhus.
conserve (e) (f) f. depot [illegible] pl. udenverker; pl. farvede briller; pl. hermetik, henkogte sager.
conserve (e), **conserver** [illegible]

artet snit og størrelse kaldes e n s k r i f t. — Naar et ord i satsen er sluttet, sættes en type, der ikke bærer noget bogstavbillede og tillige er kortere end de andre, derved fremkommer det aabne rum (spatium) mellem ordene. Disse blinde typer, der forefindes i forskjellige tykkelser, kaldes udslutninger, og ved hjælp af dem afpasses (udsluttes) alle fulde linjer til éns længde, ligesom afbrudte linjer (udgange) ved hjælp af større udslutninger udfyldes til samme længde som de øvrige linjer. Naar vinkelhaken er fyldt, flyttes linjerne derfra over i en ramme (skibet), og naar her er samlet en side (en kolumne), ombindes denne stramt med en snor; den kan da flyttes bort for at give plads for den næste; paa denne maade fortsættes, indtil et ark er sat færdigt; saa gaar arket til korrekturpressen, hvor det første aftryk tages for at sendes til forfatteren eller korrekturlæseren. De feil, der findes ved korrekturlæsningen, rettes af sætteren, som med et syllignende instrument (aalen) eller en pincet udpiller de feilagtige bogstaver eller ord af satsen og erstatter dem med andre; foretager forfatteren større ændringer i korrekturen, saa at satsen maa forskyves gjennem flere linjer eller endog fra den ene side til den anden, maa sætteren igjen tage linjerne op i vinkelhaken for at ordne og tilpasse dem i ny skikkelse, et brydsomt og dyrt arbeide. Har arket passeret saa mange korrekturer, som forfatteren ønsker, og af ham erklæret færdigt til trykning, foregaar denne, og derefter følger aflægningen, d. e. sætteren lægger igjen typerne tilbage i kassens forskjellige rum for at bruge dem til et andet arbeide. Satsen til aviser, tidsskrifter o. l. sættes ikke straks sammen til færdige sider, men afleveres fra sætteren i løse stykker, der senere ordnes af en dertil bestemt arbeider. Denne ordning kaldes o m b r æ k n i n g.

Tenakel med devisor.

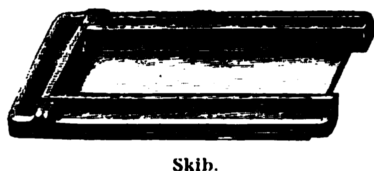
Bogstavbilledet

Skrifthøide

Kegel

Type.

Vinkelhake.

Skib.

S æ t t e m a s k i n e r. Fra begyndelsen af det 19 aarh. og indtil vore dage, altsaa henved 100 aar, er der ofret et stort aandeligt arbeide fra talrige opfinderes side og i millionvis af kroner paa at fremstille en sættemaskine, der med besparelse i tid og arbeidsudgifter kunde optage sætterens møisommelige arbeide. Først i de sidste snes aar er problemet løst paa en nogenlunde fuldkommen maade, idet en tysk urmagersvend, Ottmar Mergenthaler, fandt paa at forene støbningen af typerne og sætningen i én maskines virksomhed; i aaret 1884 blev hans sætte-støbemaskine, der fik navnet «Linotype», færdig til at tages i brug, efterat han havde ofret flere aars ihærdigt arbeide paa dens konstruktion. Da denne form for sættemaskine nu er den raadende, skal dens virkemaade kort omtales her. Som navnet «Linotype» angiver, støbes der paa maskinen ikke enkelte typer, men hele sammenhængende linjer, og til sætning bruges ikke selve typerne, men deres støbeform (matricerne); disse er anbragt i smaa rum øverst i maskinen, og efterhaanden som sætteren, der sidder foran et klaviatur som det, der bruges paa en skrivemaskine, berører klaviaturets forskjellige tangenter, udløses de paagjældende matricer én for én, løber ned gjennem render, som udmunder omtrent paa samme sted, og føres ved hjælp af en roterende rem til vinkelhaken; her dannes da af matricerne de ord, som sætteren aflæser paa det foran ham anbragte manuskript. Vinkelhaken kan ligesom haandsætterens vinkelhake indstilles til enhver ønskelig linjelængde, og naar en linje næsten er fyldt, lyder en liden alarmklokke; sætteren maa da enten fuldende det begyndte ord, hvis der er plads dertil, eller afbryde med en bindestreg. Naar linjen er fyldt, trykker sætteren paa et haandtag, hvorved den sindrige støbemekanisme sættes igang; linjen føres nu hen til støbeapparatet, hvor den ved hjælp af et tryk paa nogle smaa kileformede udslutninger, der under sætningen er anbragt mellem hvert ord, udspændes til sin fulde nøiagtige længde. Fra en beholder med smeltet metal sprøites det nødvendige kvantum af dette gjennem en liden aabning (støbemunden) ind mod matricen, og linjen er støbt færdig; støbemunden er nøiagtig justeret efter den tykkelse, linjens kegel skal have. Den støbte linje størkner næsten øieblikkelig, et par knive høvler de smaa ujevnheder fra støbningen bort, og linjen skyves ved hjælp af et lidet stempel ud i «skibet», hvor de efter hverandre støbte linjer samles, flyttes væk af en medhjælper og ordnes til sider eller spalter. Saa snart støbningen er tilendebragt, gribes matricerne af en løftestang og føres op til maskinens top, hvor aflæggerstangen ligger. En endeløs skrue fører matricerne, der hver er forsynet med sine særegne indsnit, omtrent som paa en yale-laas, henad aflæggerstangen, og saa snart en matrice naar ud for nedløbsrenden til det rum, hvor den hører hjemme, finder den paa aflæggerstangen udsnit, der svarer til dens tænder, falder ned paa sin plads og er igjen færdig til et nyt kredsløb. Sætteren har imidlertid sat videre, uafhængig af støbeprocessen, og den ene linje efter den anden vandrer i hurtig rækkefølge den beskrevne vei til skibet. — Paa samme maade som her beskrevet virker ogsaa de to andre kjendte linjestøbemaskiner: «Typograph», konstrueret 1888 af amerikanerne Rogers og Bright, og «Monoline», konstrueret 1893 af amerikaneren Scudder; derimod ligger et noget andet princip til grund for de nyere satsstøbemaskiner, af hvilke man til dato kjender tre: «Monotype», konstrueret af amerikaneren Goodson, samt den af ungarerne Meray og Rozár konstruerede «Elektrotypograph». Der foregaar ved disse maskiner ikke nogen egentlig sats,

---

(op)bevare, vedligeholde; sylte, preservere; (e) ogs. syltet frugt; (f) ogs. beholde paa (hat el. l.).

consider (e), **considérer** (f) betragte, overveie, betænke; tage i betragtning; agte, skatte.

considerable (e), **considérable** (f) betydelig.

considérant (f) m, præmisse, motiv.

considerate (e), **considéré** (f) betænksom, omtænksom; (e) spec. hensynsfuld.

consideration (e), **considération** (f) f, betragtning, betænkning, overveielse; hensyn; agtelse; (e) ogs. vederlag.

consign (e), **consigner** (f) sende i konsignation; overdrage, deponere; optegne; (mil.) konsignere; give stuearrest.

consignataire (f) m, **consignee** (e) varemodtager; (f) ogs. medundertegner.

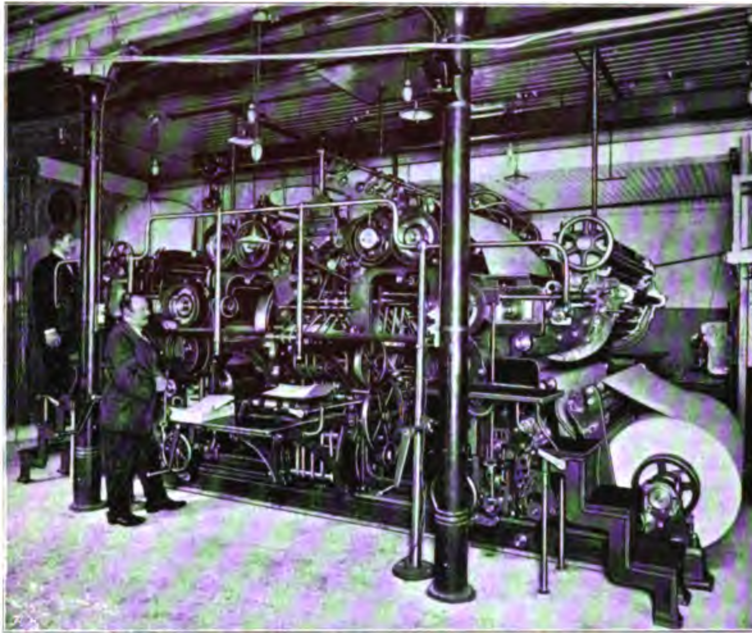
consignateur (f) m, vareafsender.

consignation (f) f, **consignment** (e) overdragelse, deponering; konsignation; depositum.

consigne (f) f, instruks; stuearrest; bagagerum. **(portier-) c.** m, portskriver.

consist (e), **consister** (f) bestaa (i, af).

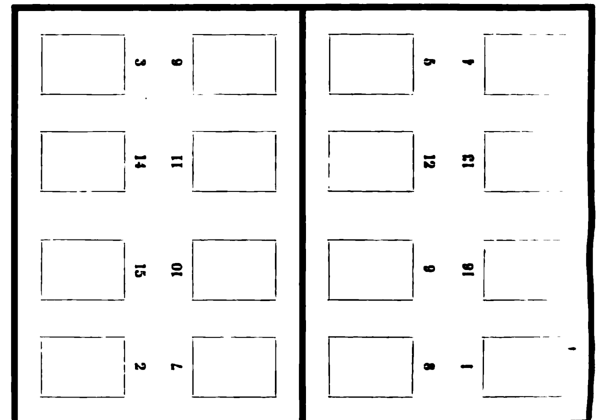
consistance (f) f, **consistence, consistency** (e) fasthed, tæthed; varighed; (e) ogs. sammenhæng, konsekvens; (f) ogs. tiltro; omfang, størrelse.

Rotationspresse.

hverken af typer eller matricer; men idet klaviaturets tangenter anslaaes, stempler en liden staalstift huller (forskjellige for hver type) i en tynd papirstrimmel, som derefter oprulles paa en liden akse eller spole. Den saaledes oprullede strimmel danner altsaa en art manuskript, i hvilket linjerne ved en sindrig mekanisme er ordnet i den ønskede længde, og naar manuskriptrullen er færdig, spændes den paa støbemaskinen, der da ved at gribe ind i papirstrimlens huller mekanisk støber de paagjældende typer i ordnede linjer, dog ikke hver linje i et sammenhængende stykke, men hver enkelt type for sig, saa at typerne efter endt trykning kan bruges til almindelig haandsats.

T r y k n i n g. Naar et ark sats er færdigt, d. e. baade sat og korrigeret, kan det «udskydes» i pressen. Hvad der paa én gang trykkes i en presse, kaldes en «form», og formens udskydning bestaar i, at arkets forskjellige sider anbringes i pressen i den orden, som er nødvendig, forat de kan komme til at indtage sin rette plads paa det trykte ark. Hosstaaende skema viser, hvorledes siderne i et ark oktav (16 sider) udskydes, og det vil let sees, at naar arket, efter at være trykt paa den ene side, vendes saaledes, at første side falder bag paa anden o. s. v., vil der blive to lige eksemplarer, hvert paa 16 sider. — Naar siderne er anbragt i pressen, lægges om hele formen en ramme, mellem siderne lægges udfyldningsmateriel (steger), svarende til den aabning, der paa det trykte ark skal være mellem siderne for at danne margen i bogen. Snorene fjernes derefter fra siderne, som nu kan skyves tæt og nøiagtig ind til stegerne, formen fastskrues i rammen, og derpaa tages det første aftryk, revisionen, der omhyggelig gjennemsees for at kontrollere, om alle rettelser i forfatterens sidste korrektur er rigtig udført, om siderne staar i den rette orden, samt om intet har forskudt sig eller er faldt ud ved udskydningen. Er alt dette efterseet og mulige mangler afhjulpet, kan trykkerens egentlige arbeide begynde. — I over halvfjerde hundrede aar efter bogtrykkerkunstens opfindelse foregik al trykning paa den saakaldte haandpresse, og selv om der i tidernes løb indførtes forskjellige forbedringer saavel ved pressens konstruktion som ved arbeidets udførelse, saa staar hele denne trykmaade for nutidens betragtning som altfor primitiv og langsom. Det var først indførelsen af cylinderhurtigpressen, opfundet af tyskeren Friedrich König i begyndelsen af forrige aarh., der bragte en rivende fremgang i trykningens teknik, og dette maskinsystem anvendes endnu den dag idag til den aldeles overveiende del af det egentlige bogtryk, medens de senere opfundne digeltrykpresser bruges til mindre arbeider. Paa en cylinderpresse kan trykkes 1000—1500 ark i timen, medens man paa haandpressen neppe naaede saa mange tryk om dagen. Ved digeltrykpresserne sker trykningen paa hele formens flade samtidig ligesom ved haandpressen, og disse presser kan derfor, trods deres sterke bygning, kun anvendes til former i mindre formater. — Med hensyn til hurtighed overgaaes den omtalte cylinderpresse langt af rotationsmaskinerne, af hvilke den første konstrueredes af en englænder ved navn Walter og toges i brug af londonerbladet «Times» omkring 1870; nu trykkes saa godt som alle aviser med stort oplag paa lignende maskiner. Naar satsen skal trykkes paa en rotationspresse, maa den først

Udskydning af 16 sider.

consistant (f), **consistent** (e) fast, tæt; (e) ogs. konsekvent.
consistoire (f) m, **consistory** (e) konsistorium; kirkeraad.
consolation (e) & (f) f, trøst; (f) ogs. hjertestyrkning (dram); afgjørende parti, løb.
console (e) & (f) f, konsol.
console (e), **consoler** (f) trøste.
consolidate (e) **consolider** (f) gjøre fast, tæt; konsolidere; hele, læge; (e) ogs. blive fast, hærdes.
consolidation (e) & (f) f, konsolidering; heling.
consols (e) pl, konsoliderede engelske statspapirer.
consommateur (f) m, (rel.) fuldbyrder; forbruger; (kafé)gjest.
consommation (f) f, fuldbyrdelse; forbrug; fortæring; (nadverbrødets) nydelse.
consommé (f) m, bouillon.
consommé (f) fuldkommen, fuldendt; erke-.
consommer (f) fuldende, fuldbyrde; forbruge, fortære; koge ud (kjød).
consomption (f) f, fortæring, (nadverbrødets) nydelse; (med)tæring.
consonance (e) & (f) f, samklang.
consonant (e) & (f) harmonisk, samstemmende.
consonantness (e) overensstemmelse.
consonne (f) (f) konsonant (o)
consort (e) kamerat, (egte)fælle

BOGTRYKKERI

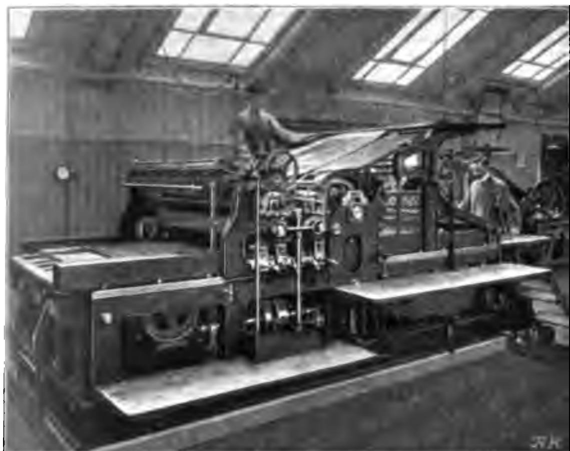

En sætteri-sal. Del af en trykkeri-sal. Afpresnings-rum (med hydraulisk presse). Stereotypi-rum.
(Interiører fra Det Mallingske bogtrykkeri, Kristiania.)

Kromotypipresse.
(En af de presser, hvorpaa nærv. leksikon med karter og plancher trykkes.)

stereotyperes (d. e. afstøbes i bly), og de støbte plader spændes paa valser, der ved rotationen føres mod andre valser, beklædt med papir eller filt, og mellem disse valser løber papiret, der afhaspes af en under maskinen anbragt rulle. Idet papirstrimlen i susende fart passerer mellem valserne, sker trykket, maskinen besørger overskjæringen og falsningen, og bladet kommer ud færdig til omdeling. En rotationsmaskine gjør 15—20 000 tryk i timen, og da den ofte virker som dobbeltmaskine (med dobbelt form), præsterer den 30—40 000 færdigtrykte aviser i timen. (Se planche Bogtrykkeri.)

Bogtræ, den forreste del af en hestesæle. Norsk folkekunst udstyrer b. med en eiendommelig, rig ornamentik. Acantus-motivet forekommer ofte, varieret med forskjellige stilarter.

Bogtræ og høvre.

Boguslа'wski, Albert von (1834—), t. generalløitnant og militærforfatter, deltog i krigene 1864, 1866 og 1870—71. Foruden en mængde afhandlinger om taktiske og strategiske emner har han bl. a. skrevet «Der Zug der Engländer gegen Kopenhagen».

Bogutschütz, by i preus. Schlesien, 7 000 indb.; kulgruber og zinkhytter.

Bogø, s. f. Sjælland, skilt fra Møen ved det grunde farvand «Letten», fra Falster ved Grønsund, er omtr. 13 km.² med 1 196 indb. ¼ af befolkningen lever af skibsfart.

Bohain *[bôã']*, by i Frankrige, depart. Aisne, 20 km. n.ø. f. St. Quentin. 6 500 indb. Sjalfabriker.

Bohème *[boæm]* er et fransk ord for en zigeunerbande (eg. Böhmen). Betydningen «kreds af personer uden fast sysselsættelse og af et uregelmæssigt levesæt» fik ordet gjennem Murgers «Scènes de la vie de Bohème» (1848). Hos os bruges det ogsaa om personer enkeltvis, svarende til fransk *bohémien* (eg. en böhmer eller zigeuner).

Bohēmia, lat. navn for Böhmen.

Bōhemund (omtr. 1060—1111), hertug af Tarent, Robert Guiscards ældste søn, en af hovedførerne i det første korstog (1096—99). Antiochias erobring 1098 skyldtes B., og ved sin snedighed erhvervede han byen som selvstændigt fyrstendømme. Med stor tapperhed, men lidet held bekjæmpede han tyrkerne, var deres krigsfange i flere aar, drog saa til Rom og Frankrige for at samle en ny korstogshær, med hvilken han forgjæves beleirede Durazzo (1108) for at hevne sig paa den byzantinske keiser. — Hans efterkommere bar navnet B. og herskede over Antiochia, indtil mameluksultanen Bibars i 1268 erobrede den fra B. VI.

Bohlīn, Karl Petrus Theodor (1860—), sv. astronom, f. i Stockholm, studerede astronomi i Upsala, blev assistent 1880, docent ved universitetet i Upsala 1881, observator i Stockholm 1884, astronom ved regneinstitutet i Berlin 1891—93, professor og direktør for observatoriet i Stockholm 1897. B. har undersøgt Euckes komet og skrevet afhandlinger paa den kosmiske mekaniks omraade.

Bohn, Henry George (1796—1884), eng. forf. og forlægger, skrev «Origin and progress of printing» (1857) og «Biography and bibliography of Shakespeare» (1863) m. m. og udgav forskj. godtkjøbsserier af fremragende forfattere.

Bohnstedt, Ludwig (1822—85), fremragende t. arkitekt. Studerede i Berlin, men blev tidlig kaldt til Rusland, hvor han opførte raadhuset i St. Petersburg samt talrige palæer og blev udnævnt til professor ved kunstakademiet. Vandt i 1872 1ste præmie ved konkurrancen til rigsdagsbygning i Berlin.

Bohōl, ø blandt Filippinerne, Asien, mellem Cebu og Mindanao, 3 250 km.² med omtr. 270 000 indb. Øen er opfyldt af lave fjelde, har megen skog og producerer ris samt noget guld.

Bohr, Christian Frederik Gottfried (1773—1832), n. skolemand, d. af fødsel. B. kom 1790 fra Danmark og slog sig frem som musiker og lærer først paa Fredrikshald, senere i Fredrikstad, hvor han var organist. 1797 flyttede han til Bergen. Her kom han til at spille en betydningsfuld rolle som pædagog; 1802 stiftede han den første n. søndagsskole for læregutter, 1806, sammen med L. Sagen, Bergens realskole, 1826 en paa «Lancastermetoden» baseret «almueskole» for gutter og 1827 en haandgjerningsskole for piger. Fra 1825 var han overlærer ved byens katedralskole; tillige virkede han som musiker, amatørastronom og observator. Foruden en mængde lærebøger i regning og aritmetik skrev B. endel astronomiske afhandlinger.

Bohr, Christian Harald Lauritz Peter Emil (1855—), d. fysiolog, 1890 professor i fysiologi ved

---

gemal(inde); (vb) leve (færdes) sammen, omgaaes (med).
consorts (f) m pl. konsorter.
conspicuous (e) iøinefaldende, let kjendelig.
conspiracy (e), **conspiration** (f) f. sammensvergelse.
conspirator, conspirer (e), **conspirateur** (f) m. (med)sammensvoren.
conspire (e), **conspirer** (f) sammensverge sig; medvirke.
conspuer (f) haane.
constable (e) (politi)konstabel; konnétable, rigsmarskalk.
constabulary (e) politikorps; konstabel-.
constance (f) f, **constancy** (e) ved-, udholdenhed, bestandighed.
constant (e) & (f) bestandig, stadig, fast, standhaftig.
constater (f) konstatere; godtgjøre.
constellation (e) & (f) f, stjernebillede; konstellation.
constellé (f) stjernesaaet; stjernedannet.
consternation (e) & (f) f, bestyrtelse; skræk.
consterner (f) gjøre bestyrtet.
constipate (e), **constiper** (f) forstoppe.
constipation (e) & (f) f, forstoppelse.
constituant (f), **constituent** (e) dannende, udgjørende; grundlovgivende; (e) ogs. bestanddel; vælger, mandant; principal.

Kjøbenhavns universitet. Har leveret fremragende arbeider om aandedrættets og blodets fysiologi.

Bohus (opr. Bagahus, Bahus), gammel n. grænsefæstning paa en holme (Bagaholmen, gammel tingplads) i Götaelvens nordlige arm (Nordreelv), hvor denne gaar ud fra hovedelven. Den anlagdes 1308 af Haakon V Magnussøn som en træborg, efterat den længere nede i elven liggende borg, Ragnhildsholmen (s. d.), var faldt i den sv. hertug Eriks hænder. Stedet var heldig valgt, da man herfra kunde beherske seiladsen paa Götaelv. Istedetfor træborgen kom der snart et slot af sten, som senere udvidedes, indtil det i 15 aarh. var Norges sterkeste fæstning. Den beleiredes af Kristian II 1531 og gjentagne gange af de svenske under syvaarskrigen (1563—70) saavelsom under Hannibalsfeiden (1645), men altid forgjæves. Overhovedet er B. aldrig blevet indtaget af fiender; men paa grund af Danmarks nederlag i krigen med Karl Gustaf afstodes fæstningen tilligemed lenet ved Roskildefreden 1658 og overleveredes 18 mars 1658. Under den skaanske krig beleiredes den af nordmændene under Gyldenløve, blev derpaa yderligere forsterket og var 1680—1700 landshøvdingesæde; men derefter tabte den hurtig sin betydning og nedlagdes 1786. Under krigen 1788 søgte nordmændene at sætte sig fast i den, hvorfor det senere tillodes Kungelfs borgere at bryde sten af slottet, hvis ruiner dog blev fredet af Karl Johan. En stor del af de borttagne stene er i den allersidste tid opsøgt og lagt tilbage, og ruinen frembyder derfor nu et endnu mere imponerende skue end for nogle aar siden. — B. l å n, nu sv., tidligere n. grænselandskab, strækker sig fra Svinesund og Iddefjord til Götaelvens munding, 150 km. langt, mod vest begrænset af Skagerak, mod øst af Dalsland samt mod øst og syd af Vestergötland, fra hvilket det skilles ved Götaelven. Størrelsen er ca. 4 500 km.², dets nuværende indbyggerantal ca. 200 000. Landskabet bestaar af en stor, nøgen og sterkt sønderrevet skjærgaard og det indre noget skogbevokste bjergland, hvis fjelde dog intetsteds naar høiere end 180 m. o. h. De største og vigtigste øer er Oroust, Tjörn og Hisingen. Forøvrigt karakteriseres landskabet ved dybt indtrængende havbugter (Dynekilen, Gullmaren, Hakefjord o. s. v.), en mængde sjøer og, foruden Götaelv, flere mindre vasdrag (Qvistrum elv m. fl.). De vigtigste næringsveie er fiskeri, sjøfart og akerbrug. Foruden de gamle byer Kungelf, Marstrand og Uddevalla har nu ogsaa Strömstad og Lysekil kjøbstadrettigheder. Hertil kommer en række bymæssig bebyggede strandsteder. — B. l. hører til de ældste bebyggede landskaber i Norden og hed oprindelig Ragnariki. Man finder her en mængde interessante levninger fra den forhistoriske tid, sten-, bronce- og jernaldergrave i stort antal, helleristninger, bygdeborge m. m. I senere historisk tid kaldes de tre sydlige fogderier (Hisingen, Oroust og Tjörn samt Indland) Elvesyssel, de to nordlige (Nord- og Sönderviken) Ranrike. I slutningen af middelalderen afløses dog det sidste navn af Vigen, medens Elvesyssel efterhaanden ombyttedes med «Bahus len», som endnu i det 16 aarh. kun betegner de tre søndre fogderier og først senere udstrækkes til hele landskabet. Dettes historie er rig og vekslende. Vore ældste konger opholdt sig ofte her. Paa Götaelv var der en livlig færdsel, og langs den anlagdes paa n. side efterhaanden en række borge: Lindholmen paa Hisingen, Kastellet i Konghelle, Ragnhildsholmen tæt ved og endelig Bohus. I middelalderen var B. l. sædet for flere klostre (Kastelle og Drapmark samt to minoriterklostre i Konghelle og Marstrand. Flere anseede lendemænd boede her, bl. a. under Magnus Barfod den mægtige Sveinke Steinarssøn og den fra borgerkrigene bekjendte Asbjørn Jonssøn af Tjörn. I 16 og 17 aarh. havde B. l. en række, tildels betydelige adelige sædegaarde, særlig Moland (nu Morlanda), Vrem. Lundsby, Aaby, Strøm, Blomesholm m. fl. Landskabet led meget under syvaarskrigen og Kalmarkrigen, da store dele deraf brændtes af svenskerne, samt under Hannibalsfeiden; men dets befolkning forblev altid Norge tro. om den end efter afstaaelsen villig sluttede sig til Sverige. Dets historie har fra sv. side været gjort til gjenstand for en særdeles indgaaende granskning, se især «Bidrag till kännedom om Göteborgs og Bohus läns forntidsminnen och historia». Fra n. side er fremkommet Osc. Alb. Johnsen, «Bohuslens eiendomsforhold» (Kra. 1905) m. m.

Boieldieu *[bwajeldiø']*, François Adrien (1775—1834), fr. komponist, begyndte som korsanger ved domkirken i Rouen og studerede musik under organisten. Broche. Var i syv aar hofkapelmester i St. Petersburg. senere prof. ved Pariserkonservatoriet, elev af Cherubini. blev i Paris optaget i pianofabrikant Erards hus og vandt efterhaanden et anseet navn som komponist, særlig ved operaerne «Kalifen af Bagdad» og «Den lille Rødhætte». Verdensberømt blev han ved den paa skotske motiver byggede opera «Den hvide dame», der ogsaa danner den høieste blomstring for den franske opéra comique, hvis særegne stil han her ypperlig forener med en let teknik og formens renhed hos Cherubini og tyske klassikere som Mozart, aandrig og ridderlig samtidig. «Den hvide dame» gik i Paris 1876 for 1367de gang. B. døde af strubetæring.

Boileau-Despréaux *[bwalâ-depreâ']*, Nicolas (1636—1711), fr. digter, en kritisk. forstandsklar aand. hævdede, at kun det sande er skjønt. Som sin forgjænger Malherbe lagde han sterk vegt paa versets formelle korrekthed og formede og fastslog i sin berømte «L'art poétique» (1674) de regler, som allerede dengang blev praktiseret i fransk digtning, og som fra nu af blev rettesnor gjennem hele den franske klassicisme, deriblandt regelen om handlingens, stedets og tidens enhed i dramaet. B. stod hoffet nær og øvede stor indflydelse i litterære spørsmaal ved sin frimodighed og ærlighed: han forsvarede Molière kraftig og djervt mod de angreb. som denne var udsat for. Hans overdrevne smigrerier ligeoverfor Ludvig XIV viser, at han var en mand af sin tid. Han var lidet produktiv; baade i «L'art poétique» og i sine «Satires» og «Epitres» tog han Horats til mønster; han har desuden skrevet det komiske heltedigt «Le lutrin» (1678) og nogle kritiske og satiriske skrifter i prosa. Der er henved 400 forskjellige udgaver af hans «Œuvres complètes»; den sidste af ham selv besørgede udkom 1701. Den bedste udgave er besørget af Berriat Saint-Prix.

Boilly *[bwaji']*, Louis Léopold (1761—1845), fr. maler. Hans oljemalerier, akvareller og tegninger fra

---

constituante (f) f, grundlovgivende forsamling.
constituency (e) vælgere, valgkreds.
constituer (f). **constitute** (e) udgjøre; beskikke, udnævne; indrette; grundlægge; fastsætte. **bien constitué** (f) af god konstitution. **se c.** (f) melde sig som.
constitutif (f) som udgjør, begrunder. **titre** (m) **c. de** retslig adkomst til. **loi, charte** (f) **constitutive** grundlov.
constitution (e) & (f) f, indretning; reglement; (stats)forfatning, grundlov; beskaffenhed; beskikkelse.
constitutional (e), **constitutionnel** (f) grundlovsmæssig; medfødt, naturlig; (f) m, tilhænger af konstitutionen = **constitutionalist** (e).
constitutionnalité (f) f, grundlovsmæssighed.
constitutive (e) udgjørende, væsentlig; fastsættende.
constrain (e) indsnøre; sammenpresse; tvinge.
constraint (e) tvang(smiddel).
constrict, constringe (e) trække sammen, snøre (tvinge) ind.
constricteur (f) m, **constrictor** (e) kvælerslange; (e) ogs. birmuskel.
constriction (e) & (f) f, sammensnøring.
constrictive (e), **constringent** (e) & (f) sammensnørende, bindende.

hverdagslivet under revolutionstiden og keiserdømmet har større kulturhistorisk end kunstnerisk værd. Hans portræter af Robespierre og Camille Desmoulins findes i «Musée Carnavalet» i Paris.

Boïna (sp.), baskisk hue, de karlistiske troppers kjendemerke.

Boiōtien (Bøotien), landskab i oldtidens Grækenland (omtr. 2 600 km.²), begrænset mod n. af det opuntiske Lokris og Euboiasundet (Euripos), mod s.ø. af Attika, mod s. af Megaris og den Korintiske bugt, mod v. af Fokis. Landet er væsentlig et lavland, omgivet af randbjerge (mod s.v. Helikon, mod s.ø. Kithairon). Talrige elve gjennemstrømmer B., navnlig Kefisos og Asopos; den første af disse danner sjøen Kopais (s. d.), som man allerede i forhistorisk tid skaffede afløb til Euboiasundet. B.s klima er barskt om vinteren, usundt og feberbringende om sommeren. Jorden var (og er) frugtbar og gav i oldtiden frugt, grønsager, vin og hvede; andre produkter: marmor, salt, bygningstømmer, udmerket kvæg, fortræffelige heste. Vigtigste byer: Theben, Thespiai, Plataiai (Platææ) og Tanagra. — Som urbefolkning nævnes minyerne (s. d.); Theben siges at være grundet af fønikiske nybyggere (se Kadmos). Omtr. 1 100 f. Kr. indvandrede fra Thessalien de æoliske boioter, der underkastede sig landet og gav det navn. Stæderne i B. dannede et forbund, hvis enkelte byer var meget selvstændige; forfatningen i de fleste byer var aristokratisk. I perserkrigene sluttede B. sig til perserne (se dog Plataiai), i den peloponesiske krig kjæmpede B. mod Athen. Sin glansperiode havde B. under Epaminondas og Pelopidas (s. d.). 171 f. Kr. blev forbundet opløst af romerne. Boioterne regnedes i oldtiden for plumpe og uciviliserede («molboer»). Født i B. var Hesiodos, Pindar og Plutarch, men ingen betydelig kunster (om boiotisk kunstindustri se Tanagra).

Bois-Brulés *[bwa-brylé]* (Half-Breeds), efterkommere af fr. kanadiere og indianske kvinder, navnlig i Dominion of Canada og i de nordv. egne af de Forenede stater.

Bois de Boulogne *[bwa-də-bulå'ñ]*, Boulogne-skogen, fr., stor vakker park umiddelbart v. f. Paris, n. f. byen Boulogne-sur-Seine. Den indeslutter en botanisk-zoologisk have (Jardin d'acclimatation) og to veddeløbsbaner (hippodrome de Longchamp og h. d'Auteuil).

Boisdeffre *[bwadœ'fr]*, Raoul François Ch. le Mouton de (1839—), fr. officer. Blev 1894 chef for den store generalstab og var i denne stilling Dreyfus' og Dreyfusardernes hensynsløse modstander. Modsatte sig Dreyfus-processens revision først underhaanden (1896) og senere officielt under Esterhazy- og Zola-processen (1897—98); da oberst Henrys falsknerier kom for dagen i aug. 1898, blev hans stilling uholdbar. Han fik sin afsked 1 sep. 1898.

Boise *[båiz]*, by i de Forenede stater, hovedstad i staten Idaho, ved B.-elven, en bielv til Snake River; 5 957 indb. (1900). Militærstat. I nærheden rige guldgruber. Husene opvarmes med varmt vand, som faaes fra varme kilder.

Boisguillebert *[bwagilbǣr]*, Pierre le Pesant de (1646—1714), fr. økonomisk forfatter, var embedsmand i sin fødeby Rouen. Anonymt skrev han bl. a. de to for hans fædrelands økonomiske historie overordentlig vigtige verker «Detail de la France» (1695) og «Factum de la France» (1707), lidenskabelige anklageskrifter mod det herskende finanssystem og navnlig mod de for statens økonomi saa ruinerende skatteforpagtere. B.s maal var en retfærdigere skattefordeling; alvorlig advarede han mod at udsuge bondestanden. Han skrev ogsaa teoretiske afhandlinger om nationalvelstandens kilder og viser sig heri ved sin betoning af jordbrugets betydning som en forløber for fysiokraterne. B.s lære betegner en kraftig reaktion mod merkantilismens ensidige handelspolitik.

Boisot, Lodewyk van (—1576), holl. admiral, en af Nederlandenes mest berømte mænd fra frihedskrigen mod Spanien. Han vandt en afgjørende seier over den spanske flaade (75 skibe) ved Reimerswaal i nærheden af Bergen op Zoom (jan. 1574). I okt. samme aar undsatte han Leiden. Dæmningerne mod havet var da aabnet, og B. seilede med sine galeier og pramme over aker og eng. B. omkom under et forsøg paa at undsætte Zierikzee.

Boisrobert *[bwaråbǣr]*, François Le Métel de (1592—1662), fr. professor, var først advokat, men traadte under pave Urban VIII's beskyttelse over i kirkens tjeneste. Om kort tid kom B. i forbindelse med Richelieu og fremsatte for denne tanken om at oprette det franske akademi. Udarb. anonymt Richelieus dramatiske udkast.

Boisserée *[bwasré]*, Sulpice (1783—1854), og hans broder Melchior B. (1756—1851), to tyske kunstforskere fra Köln, som har indlagt sig stor fortjeneste ved sine bestræbelser for at samle og bevare især arbeider af den ældre tyske malerskole. Kong Ludvig I af Bayern kjøbte deres værdifulde samling og indlemmede den i Münchens pinakotek. S. B. udgav 1822—31 et pragtverk over domkirken i Köln.

Boissier *[bwasjé]*, Marie Louis Gaston (1823—), fr. historiker; f. i Nîmes, studerede i Paris; professor i retorik og klassisk litteratur ved École normale; 1876 medlem af akademiet. Forfatter til smagfulde lærde skrifter om emner fra den klassiske oldtid, f. eks. «Cicéron et ses amis», «La religion d'Auguste aux Antonius», «Promenades archéologiques», «Rome, Pompéi», «Virgile, Horace», «La fin du paganisme», «Tacite».

Boissy d'Anglas *[bwasi danglå]*, François Antoine, greve af (1756—1826), fr. politiker og forfatter. Medlem af rigsstænderne 1789 og tilhørte der de konstitutionelles gruppe. I konventet var han talsmand for maadehold. Som medlem af de yngres raad beskyldtes han for monarkiske meninger og blev landsforvist 1797. Flygtede til England. Kaldt hjem af Napoleon. 1814 i Ludvig XVIII's tjeneste. Sluttede sig i de 100 dage til Napoleon. Derefter paany til Ludvig XVIII.

Boito, Arrigo (1842—), ital. komponist og forfatter, er som operakomponist et mellemled mellem Verdi og de senere ital. «Verister». Hans berømte opera «Mefistofeles» til egen tekst efter Goethes «Faust» faldt i 1868 fuldstændig igjennem i Milano, men vandt efter en omarbeidelse 1875 verdensry ved sin egenartede melodiske og harmoniske rigdom (Kra. 1883 og 93). Andre verker er «Orestiade» og «Nero». B. er i sit hjemland ogsaa meget anseet som novellist, kritiker og forfatter af operatekster, f. eks. til «Gioconda» og til Verdis «Othello» og «Falstaff».

Boito, Camillo (1836—), ital. kunstforfatter og arkitekt. Blev 1860 professor i arkitektur ved Brera i

---

construct ⓔ, **construire** ⓕ bygge, opføre, konstruere.

constructeur ⓕ m, konstruktør; bygmester.

construction ⓔ & ⓕ f, bygning, konstruktion; ⓔ ogs. fortolkning, mening.

constructional ⓔ, fortolknings-. **constructionalist** fortolker af aktstykke.

constructive ⓔ ordnende, forbindende, bygnings-; som faaes frem ved fortolkning.

construe ⓔ fortolke, udlægge.

constuprate ⓔ voldtage, krænke.

consubstantial ⓔ ligeartet, af samme natur.

consubstantiation ⓔ væsensenhed; Kristi legemlige tilstedeværelse i nadveren.

consuetudinary ⓔ ritual for almindelige andagtsøvelser.

consulage ⓔ konsulatafgift.

consulaire ⓕ, **consular(y)** ⓔ konsular(isk).

consulat ⓕ m, **consulate** ⓔ konsulat.

consulship ⓔ konsulembede.

consult ⓔ, **consulter** ⓕ raadspørge; raadslaa; tage hensyn til.

consultatif ⓕ, **consultative** ⓔ raadgivende.

consultation ⓔ & ⓕ f, raadslagning; raadførsel; (konsulents) betænkning.

consulte ⓕ f, (politisk) raad.

consultateur ⓕ m, konsulent.

consume ⓔ, **consumer** ⓕ fortære; ødelægge, hentære; bruge op.

Milano, hvor han saavel som i Padua ogsaa har optraadt som udøvende arkitekt. Han har skrevet om arkitektur, stilhistorie, moderne maleri, Leonardo og Michelangelo o. s. v.

Bojado'r, Kap, Vest-Afrika, bekjendt, 20 m. høit sandstens-forbjerg paa Sahara's kyst ved den spanske koloni Rio de Oro's nordgrænse under 26° 10' n. br. B., som er omgivet af brede sandbanker og talrige undervandsskjær med frygtelig brænding og sterk strøm, gjaldt længe for jordens vestligste punkt og ansaaes som en uovervindelig hindring for skibsfartens fortsættelse. Vistnok omseilet allerede i 13 og 14 aarh. af genuesere og franske normanner. Først 1432 lykkedes det portugiserne (Gil Eannes) at omseile det farlige forbjerg.

Bŏjan, Bukovina, landsby ø. f. Czernowitz, nær nordbredden af Pruth, 6 700 indb.

Bojanus' organ, se Bløddyr.

Bojār (af nogle udledet af det slav. *boi,* strid, kamp; derfor d. s. s. kriger; sml. dog sideformen boljarinmagnat). Bojarerne i Rusland indehavde i ældre tider de høieste embeder og udgjorde de regjerende fyrsters nærmeste omgivelser. De var altsaa rigets stormænd. I Moskvariget dannede de et eget raad, bojardumaen. Efterhaanden blev standens magt mindre og forsvandt helt i Peter den stores tid. Ordet bojarin i forkortet form barin anvendes i Rusland med samme betydning som vort herre. Sml. det franske *monsieur.*

Boja'rdo, Matteo Maria, greve af Scandiano (ca. 1434—94), ital. digter, statsmand, knyttet til hertugfamilien d'Este i Ferrara. Hans hovedverk er det store, ridderlige epos «Orlando innamorato», hvortil emnet er hentet fra Sagnene om Karl den store og hans paladiner. Digtet er en række fantasifulde og paa poetiske skjønheder rige billeder og beretninger; det motiv, som har givet det navn, er Orlandos (Rolands) kjærlighed til den skjønne, hedenske prinsesse Angelica. Det var ikke afsluttet, da B. døde; traaden blev taget op af Ariosto i hans «Orlando furioso»; det blev omarbeidet af Francesco Berni, og denne omarbeidelse fortrængte i lang tid originalen. B. var ogsaa betydelig som lyriker, «Sonetti e canzoni», og har skrevet komedien «Timone» efter Lukians dialog.

(Fot. af Hilfling Rasmussen.)
Johan Bojer.

Bojer, Johan (1872—), n. forfatter, debuterede i midten af 1890-aarene med et par dramatiske studier og en bondelivsskildring i den gjængse realistiske manér. Han vakte betydelig opmerksomhed med den store satiriske samfundsroman «Et folketog» (1896), hvor han i brede træk og med grel tendensiøs understregning giver et mørkt billede af det norske bondesamfund. Sociale romaner i lignende aand og med samme moraliserende tendens er de følgende «Den evige krig» og «Moder Lea». Med den gribende fortælling «En pilgrimsgang» vinder B. frem til en mere digterisk beaandet og psykologisk fremstilling, og i romanen «Troens magt» (1903) har han ydet sit bedste verk. Hans skuespil «Theodora» og «Brutus» indeholder effektfulde scener, men i sin abstrakte og ideologiske udformning virker de lidet overbevisende. Ogsaa som eventyrdigter har B. forsøgt sig, men uden synderligt held.

Bojer, en gammel keltisk stamme; udgik ifølge Livius fra Mellemgallien og bosatte sig i Böhmen, oprindelig Boihaemum; en del naaede helt til Lilleasien (se Galater. Navnet arvedes af bairerne, opr. boivarii, hvilke afløste b. i Böhmen, før de besatte Bayern.

Bojesen, Ernst Severin Jens (1849—), d. forlagsboghandler, begyndte 1889 selvstændig forlagsvirksomhed, som senere (1 jan. 1896) overgik til aktieselskab under navn af det Nordiske forlag, der endelig 1903 sluttedes sammen med Gyldendalske boghandel, hvor B. nu er direktør. B. har vist sig som en ualmindelig foretagsom mand, i besiddelse af gode idéer og evne til at finde folk til at udføre dem.

Bojobæske, ubeboet stue (oprindelig poststue) ca. 40 km. i s.ø. for Alten ved sommerveien (den tidligere postvei) mellem Alten og Karasjok, paa grænsen mellem Karasjok og Kistrand herreder i Finmarkens amt.

Bo Jonsson (Grip) (d. 1386), sv. stormand. Spillede en rolle ved Albrecht af Mecklenburgs indkaldelse som modkonge mod Magnus Erikssøn og hans søn Haakon og blev sjælen i stormændenes politik. Da disse 1371 tvang Albrecht og Haakon til forlig, fik de frit spil med den svage konge. B. J. blev drost 1375, lagmand i Finland 1378, og hans forleninger voksede. Foruden hele Finland var det halve Sverige hans. Ofte laa han i strid med kongen, og grisk og tøilesløs øgede han sine besiddelser ved vold og mord. Liget af sin første hustru, der døde før en nedkomst, skal han have ladet opskjære for at vise fosterets liv, hvorved han selv vilde blive retmæssig arving. Kong Albrecht forsøgte at optræde som formynder for B. J.s enke og børn for at komme i besiddelse af det rige bo. Men hans planer krydsedes af de mægtige stormænd, som B. J. havde indsat til formyndere. Dette overgreb fik stor betydning. Det bragte endelig baandet mellem Albrecht og stormændene til at briste, og disse indkaldte dronning Margrete.

Bojsen, Frederik Engelhart (1841—), d. politiker, grundlagde 1865 folkehøiskolen paa Rødkilde ved Stege paa Møen. Valgtes 1869 ind i folketinget og blev siden bestandig gjenvalgt, til han 1901 trak sig tilbage. B. tilhørte først det «nationale venstre», siden «det forenede venstre». 1870 kom han ind i finansudvalget, var fra 1872 dets formand i en lang aarrække og har som saadan øvet stor indflydelse paa finanslovene. Som fører for den moderate gruppe lykkedes det ham 1881 at gjennemføre hærlovsreformen og den militære straffelov. Da Hørup og Berg skiltes 1884, blev Berg og B. førerne for «det danske venstre», og B. blev 1887 folketingets første viceformand. Fra 1890 gjennemførte han ved overenskomst med landsting og regjering en række reformer: øl- og sukkerloven, alderdomsunderstøttelsesloven o. fl., og ved forliget 1894 gjennemførte han den første regel-

---

consummate ⓔ fuldende, fuldbyrde; fuldendt.
consummation ⓔ fuldendelse, fuldbyrdelse; ende.
consumption ⓔ fortæring; forødelse; forbrug; tæring.
consumptive ⓔ (for)tærende, ødelæggende; svindsottig. **consumptiveness** anlæg til tæring.
contabescence ⓕ f, hentæring.
contact ⓔ & ⓕ m, berøring; kontakt.
contagieux, contagifère ⓕ, **contagious** ⓔ smitsom, smitte(bære)nde.
contagion ⓔ & ⓕ f, smittestof).
contagionner ⓕ smitte.
contagiosité ⓕ f, smitsomhed.
contain ⓔ indeholde, rumme; afholde sig.
contaminate ⓔ, **contaminer** ⓕ smitte, befænge.
contamination ⓕ f, smitte.
conte ⓕ m, eventyr, fortælling.
contemn ⓔ ringeagte, forsmaa.
contemplate ⓔ, **contempler** ⓕ beskue, betragte; gruble, tænke paa.
contemplateur ⓕ m, **contemplator** ⓔ beskuer, betragter grubler.
contemplatif ⓕ, **contemplative** ⓔ beskuende, kontemplativ
contemplation ⓔ & ⓕ f, beskuelse, betragtning.
contemporain ⓕ, **contemporary** ⓔ samtidig.

mæssige finanslov siden 1884. Har leveret flere bidrag til Møens historie.

Bokelsohn, Johann, se Johan af Leyden.

Boker *[bókə]*, George Henry (1823—90), nordamer. digter, diplomat, en tid bosat i Konstantinopel og St. Petersburg. Han vandt anerkjendelse og gjorde tildels lykke med sine tragedier «Calaynos» (1848) og «Francesca da Rimini»; videre kan nævnes dramaerne «Anne Boleyn» og «Leonor de Guzman». Han havde ogsaa talent som lyriker, men blev her lidet paaagtet; hans bedste vers er hans sonetter.

Bokhara, se Buchara.

Bókmentafélag, Hið islenzka, se Islenzka bókmentafélag, Hið.

Bokn, herred i Stavanger amt, 47 km.^{2} med 789 indb.; 17.5 pr. km.^{2} Herredet, der svarer til B. sogn af Tysvær prestegjeld, ligger paa nordsiden af B.-fjorden i dennes ytre del og bestaar udelukkende af øer, hvoriblandt Store og Lille B. Øerne er træbare og bestaar væsentlig af snaufjeld med smaa dyrkede aker- og myrflekker indimellem. Store B. er 39 km.^{2} stor og paa den bor 590 af herredets indb.; dens høieste top er det kjendte sjømerke B. (Boch van See), 279 m. o. h., der sees viden om. Paa denne ø ved sundet mellem Store og Lille B. (Boknesundet) ligger det gamle handelssted Føresvik, dampskibsanløbssted og postaabneri; her er ogsaa sognets kirke og et fyr. Befolkningen lever af jordbrug (faareavl) og fiskeri. Udbyttet af fedsildfiskerierne var for B. og Tysvær tilsammen i 1903 15 000 kr., det samlede udbytte af fiskerierne 20 000 kr. Herredets antagne indtægt i aaret 1906 var 88 660 kr., formuen 506 090 kr.

Boknfjorden, den sydligste af Norges store vestlandske fjorde, gaar som en bred og dyb havarm ind mellem Karmøen og Tungenes (nordvest for Stavanger). I sit ytre parti er den opfyldt af store øer, hvoraf i den sydlige del kan nævnes Mosterø, Rennesø, Finnø og Ombo m. fl., og i den nordlige Store og Lille Bokn. Fjorden har forskjellige navne i de forskjellige strøg; den egentlige B. er saaledes fjordstykket mellem øerne Rennesø og Bokn. Længer inde forgrener fjorden sig sterkt og sender arme i flere retninger tildels meget langt ind i landet, særlig kan nævnes Sandsfjorden med Saude- og Hylsfjorden i n., og Høgs- og Lysefjorden i s.

Boks, d. s. s. binge (s. d.).

Boksning, nævekamp, stammer fra England, hvor «selvforsvarets ædle kunst» *(the noble art of selfdefence)* er blevet øvet i adskillige hundrede aar. En engelsk adelsmand, markien af Queensbury, der levede omkr. 1800, fik fastslaaet bestemte regler for b., og hans lovudkast danner grundlaget for de regler, som gjælder den dag idag (1907). Der kjæmpes i omgange paa 2 el. 3 minutter med mellemrum paa ½ el. 1 minut. Beseiret er den, der selv erklærer sig overvundet eller, efter at være slaaet i gulvet, ikke formaar at reise sig efter 10 sekunders forløb. Er der ikke naaet noget afgjørende resultat efter et i forveien aftalt bestemt antal omgange (10, 15, 20 el. 25), afgjør dommerne, hvem seieren skal tilkjendes. I engelsk b. er det kun tilladt at støde eller slaa med knyttet haand; spark eller slag med hovedet er forbudt. Paa hænderne bæres udstoppede hansker, der skal have en bestemt vegt. Ved professionelle kampe er hanskerne lettere end ved amatørkampene. Slagene eller stødene rettes fortrinsvis mod siden af underkjæven eller hjertekulen, da man derved har mest udsigt til at slaa modstanderen bevidstløs. Alle slag under beltestedet er forbudt. Det hænder sjelden, at boksere, der er slaaet bevidstløse ved slag ovenfor beltet, har mén deraf udover nogle faa minutter. I b. spiller styrken ikke saa stor rolle som udholdenheden og hurtigheden; navnlig gjælder det at være let til bens for at undvige modstanderens slag. «Den bedste danser er den bedste bokser», siger et gammelt engelsk ord. B. har fra England bredt sig til alle lande, hvor de øvrige engelske idrætter, navnlig boldspillene, har vundet indpas. I Frankrige øves fransk b. *(la savate)*, i hvilken spark er tilladt. Da den franske b. ifølge sagens natur er langt farligere end den engelske, har den kun ringe udbredelse og øves mere som en slags gymnastik, under hvilken angrebene kun markeres, men ikke føres helt ud.

Bol, Ferdinand (1616—80), holl. maler og raderer. En af Rembrandts betydeligste elever og efterlignere, særlig i sine portræter paavirket af Rembrandts ungdomsarbeider. Hans historiske billeder viser undertiden en lignende paavirkning, men nærmer sig ofte mere den herskende akademisk-italieniserende retning. Ogsaa hans raderinger er paavirket af Rembrandt.

Bol el. bøle (n.), bolig, gaard paa landet; men ogsaa rede, f. eks. hvepse-b., humle-b., muse-b.

Bola, 2—4 kastekugler, ophængt i enden af ligesaa mange omtr. meterlange, sammenbundne remme. Finder anvendelse som jagtvaaben hos pampasindianere og patagoniere, i nyere tid ogsaa hos gauchoer.

Bolag (sv.), enhver paa aftale grundet sammenslutning for at drive økonomisk virksomhed. Aktie-b., aktieselskab; i handels-b. er alle deltagerne personlig ansvarlige.

Bolama, se Bissagosøerne.

Bolan, fjeldpas i det nordlige Belutsjistan, i Halafjeldene, fører fra Dadar til Quetta (1 710 m.). Gjennem passet gaar en jernbane, som kommer fra Indien, og en vei, som ved Quetta deler sig i to, en til Kandahar og en til Kelat.

Bolbec *[bålbæ'k]*, Frankrige, by i depart. Seine inférieure, n. f. mundingen af Seine, 11 000 indb. Bomuldsindustri.

Bolbjerg, forbjerg paa nordvestkysten af Jylland, ved Vesterhavet B. er bygget op af den saakaldte limsten; en 120 m. ude i havet kneisende kalktop (Skareklit) viser, hvor langt ud kysten har gaaet.

Bo'lchov, Rusland, by i gnv. Orel, ved Nugr, bielv (v.) til Oka, 21 000 indb. Hampavl og industri.

Bolder-aa, rus. landsby med havn i guv. Lifland ved Dünas udløb i Rigabugten.

Boldhus, se Boldspil.

Boldini, Giovanni (1845—), ital. maler, studerede i Florens og London og bosatte sig 1872 i Paris. Hans psykologiske skarpsyn, hans raffinement og elegante, virtuosmæssige malemaade har gjort ham til en blændende fremstiller af den aristokratiske verden, særlig portræter af damer og børn.

---

contemporanéité ⓕ f, samtidighed.
contempt ⓔ ringeagt. **contemtible** foragtelig.
contempteur ⓕ m, foragter.
contemptuous ⓔ baansk.
contenance ⓕ f, rumfang, fladeindhold; holdning, stilling; fatning.
contend ⓔ stride, kjæmpe.
contenir ⓕ indeholde, rumme; holde i tømme; tæmme.
content ⓔ & ⓕ tilfreds; ⓔ ogs. tilfredsstille(lse).
content ⓔ indhold, rumfang.
contentement ⓕ m, **contentment** ⓔ tilfredshed, tilfredsstillelse.
contenter ⓕ tilfredsstille.
contentieux ⓕ omstridt; m, tvistemaal.
contention ⓕ f, **contention** ⓔ strid; anspændelse, anstrengelse.
contentious ⓔ stridbar.
centenu ⓕ m, indhold.
conter ⓕ fortælle.
contest ⓔ, **contester** ⓕ bestride; stride(s); ⓔ ogs. strid, tvist.
contestable ⓔ & ⓕ omtvistelig.
contestation ⓔ & ⓕ f, strid, tvist.
conteste ⓕ f: **sans c.** upaatvilelig.
conteur ⓕ m, fortæller; novelle-, eventyrdigter.
context ⓔ, **contexte** ⓕ m, sammenhæng; tekst, indhold.
contexture ⓔ & ⓕ f, sammensætning, sammenhæng.

Boldkaster *(pilobolus crystallinus)*, en mugsop af familien *mucoraceæ*, meget liden, men dog synlig for det blotte øie. Dens traadfine mycelium findes i gjødsel, og fra det vokser sporehusene frem, der paa stilke rager op over underlaget. Sporehuset ser ud som en liden flad hat paa spidsen af den kugleformede frugtbærer. Som følge af en stadig safttilstrømning til frugtbæreren bliver trykket paa væggen mellem denne og sporehuset saa stort, at dette tilsidst sprænges af, hvilket sker saa voldsomt, at sporehuset kan slynges bort i en høide indtil 300 gange saa stor som plantens. Sporerne overføres derved paa de omvoksende planter og bringes, naar disse spises af et dyr, ned i dettes fordøielseskanal for senere at «udsaaes» med ekskrementerne.

Boldspil omtales i verdenslitteraturen første gang i «Odysseen»s 6 sang, hvor Odysseus efter at være drevet op paa stranden i faiakernes land træffer kongedatteren Nausikaa ifærd med at spille bold med sine terner. B. dannede et led i grækernes legemlige opdragelse, og romerne havde senere i sine badeanstalter en speciel afdeling for b., sfæristerium. Bolden var i regelen af læder, udstoppet med haar. I oldtiden har b. rimeligvis hyppigst været øvet som gribe-leg, ofte i forbindelse med dans og sang. — I den skandinaviske oldtid dreves med stor iver et b., der kaldtes *knattleikr*, d. e. eg. knottleg, fordi bolden var haard, formodentlig af træ. Bevidnet er dette b. dels ved en række fragmentariske skildringer i de islandske familiesagaer, dels ved norske gaardsnavne; men sandsynligvis har legen været udbredt over hele Norden. Med den dansk-norske indvandring tør den herfra igjen være kommet over til de Britiske øer, hvor nærbeslegtede variationer af den endnu kjendtes i det 17 aarh. og i fjernere afledninger øves den dag idag («hockey», «bandy», «hurling»). Meget nær beslegtet synes ogsaa at være det kanadiske, oprindelig af de nordøstligste indianerstammer drevne b. «lacrosse» (se Ebbe Hertzberg, «Nordboernes gamle b.» i «Festskrift til L. Daae», 1904). Knattlegen krævede en større jevn mark som legeplads og spilledes derfor paa Island med stor forkjærlighed om vinteren paa isen. Der var 1 bold, men hver deltager havde sit boldtræ, og de spillende var fordelt paa 2 lige sterke partier, hvis kamp om bolden gik ud paa at bringe den ud (især ved løbende at «bære» den) gjennem det af modpartiet forsvarede maal (jfr. nutidens foot-ball). Legen gav ikke sjelden anledning til voldsomme optrin, drab og ættefeider. — I den senere middelalder forekommer ogsaa i Norden et b. med en blødere bold («sopp», deraf «soppleg»), hvilket imidlertid synes indført fra sydligere lande. — Paa renaissancetiden var b. *(jeu de paumes)* yndet ved hofferne i Italien, Frankrige, Tyskland og England og øvedes i b o l d h u s e. Ogsaa til Kjøbenhavns slot hørte et boldhus. Medens b. delvis gaar af mode i det øvrige Europa, holdt dog tyskernes Schlachtball, franskmændenes à-la-longue, det gotlandske spil pärk, finnernes fyra slag og nordmændenes og danskernes langbold sig, om end spredt, og ligeledes har der sikkert i England, Skotland og Irland været en ubrudt rækkefølge i udviklingen fra fortidens spil, deriblandt tennis, rounders og hurling, til nutidens lawn-tennis, golf, hockey, bandy, cricket, foot-ball og polo (s. d.), hvilke spil alle i de sidste aartier af 19 aarh. har bredt sig fra England til Mellemeuropa og Skandinavien. De amer. spil, basketball (s. d.) og base-ball (s. d.), en tydelig afstamning fra cricket, har derimod kun liden udbredelse udenfor de Forenede stater.

Boldtite, se B r o k f u g l s l e g t e n.

Bolēro, fællesbenævnelse for de sp. nationaldanse: cachucha, jota aragonesa, el ole, fandango, la saguidilla o. fl. a. Danses af ét el. flere par, el ole af en enkelt danserinde. Takten, mest 3/4, slaaes af de dansende med kastagnetter til akkompagnement af guitarer og tamburiner. — B. benyttes ogsaa som betegnelse for damehat og jakke af spansk snit.

Bōleslav, konger af Polen. 1. B. I C h r o b r y (den tapre), den eg. opretter af det polske rige. 1002 erobrede han Lausitz og Meissen samt indehavde Böhmen en kort tid. Hans vælde naaede Østersjøen, hvor han, sagaernes Burislav, kom i berøring med Svein Tjugeskjeg og Olav Trygvesøn. Han var ivrig kristen; døde som konge 1025. — 2. B. II S m i a l y (den dristige, 1058—81, var meget krigersk. Han unddrog Polen fra Tysklands overhøihed og lod sig krone som konge 1076; men hans grusomhed gjorde ham forhadt, og han blev forjaget og døde i landflygtighed 1083. — 3. B. III K r z y w o u s t y (skjævmund), 1102—39, udvidede riget med Pommern, som han indtog og lod kristne. Derimod fandt han sig i Tysklands overhøihed.

Bolētus, se R ø r s o p.

Boleyn *[bu'lin]*, A n n a, se A n n a B o l e y n.

Bolgár, F r a n z (1852—), ungarsk politiker, 1873—81 officer, siden udgiver af militære tidsskrifter, 1889 redaktør af «Budapester Tageblatt». 1896 blev han som tilhænger af Apponyi medlem af rigsdagen. 1905—06 var han 2den viceformand i deputeretkammeret og 1906 statssekretær i Honvedministeriet.

Bolga'ry (Bulgary, Bolgar), Rusland, landsby nær Volga mellem Kasan Simbirsk, noget nedenfor Kamas udløb i Volga. B. var engang hovedstaden i det gamle bulgariske rige i det østlige Rusland (s. d.).

Bolgen, en 2.4 km.² stor ø med en spids, skarp, 339 m. høi fjeldtop ved dampskibsleden i Melø herred, Nordland. Paa øen, der er dampskibsanløbssted med postaabneri, bor 103 mennesker i 14 huse.

Bolgrád, Rusland, by i det sydligste af Bessarabien, ved Jalpuchs iløb i Jalpuch-sjøen, 12 400 indb.

Bōli, by i Lilleasien, vilajet Kastamuni. 50 km. indenfor Sortehavskysten, 11 000 indb. Oldtidens Bithynium el. Claudiopolis.

Bōli (farm.), store piller af indtil 5 grams vegt.

Bolīde, se I l d k u g l e.

Bolig. De første menneskelige boliger har været huler gravet ud i jorden eller skur, nødtørftig flettet sammen af grene og tækket med mos, torv eller blade, saaledes som de vilde folkestammer endnu benytter dem. Med den tiltagende civilisation har kunsten at opføre bekvemme og smukke boliger udviklet sig i de forskjellige egne og himmelstrøg, afpasset efter klimaet og beboernes kulturstandpunkt og hele levevis. I de sydlige lande er boligerne mere aabne og luftige, forsynet med indvendige skyggefulde gaardsrum. I de nordlige egne er de mere lukket og indrettet med lune rum, der lettere

contigu Ⓕ, **contiguous** Ⓔ tilstødende, tilgrænsende.
contiguïté Ⓕ f, **contiguity** Ⓔ tilgrænsning, berørelse.
continence Ⓔ & Ⓕ f, afholdenhed, kyskhed.
continent Ⓔ & Ⓕ afholdende, kysk; sb m, fastland.
contingence Ⓕ f, **contingency** Ⓔ tilfældighed, eventualitet; berøring.
contingent Ⓔ & Ⓕ mulig, tilfældig; sb m, bidrag, kontingent; Ⓔ ogs. eventualitet.
continu Ⓕ sammenhængende, fortløbende. **à la continue** i længden.
continual Ⓔ, **continuel** Ⓕ uophørlig, bestandig.
continuance Ⓔ, **continuation** Ⓔ & Ⓕ f, vedbliven, fortsættelse.
continue Ⓔ, **continuer** Ⓕ fortsætte(s), blive ved, vedvare; Ⓕ ogs. forlænge.
continuité Ⓕ f, **continuity** Ⓔ sammenhæng, fortsat række.
continuous Ⓔ sammenhængende, uafbrudt.
contorsion Ⓕ f, **contortion** Ⓔ (for)vridning.
contorsionner Ⓕ vride sig, gjøre grimaser.
contort Ⓔ sno sammen.
contour Ⓔ & Ⓕ m, omrids.
contourner Ⓕ tegne i omrids, krumme, bøie; fordreie; sno sig rundt om.

kan holdes varme. Som typer paa den første art kan nævnes de gamle græske og romerske huse, der havde en enkelt og næsten vindusløs side udad, men som indad ofte udfoldede stor rigdom med sine forskjellige værelser grupperet om smukke aabne gaardsrum og haver. Lignende anlæg benyttes endnu i hele Orienten og delvis i de sydlige europæiske egne. I de nordlige lande har der paa grundlag af de gamle bjelkehuse udviklet sig en anden b.-type med talrige vinduer, der vender udad, medens kun de underordnede rum er anordnet indad mod de smaa og tarvelige gaardsrum. Forøvrigt har den stigende kultur med de forskjelligartede forhold medført, at b.-typerne har udviklet sig paa den mest mangeartede maade i by og paa land og inden de forskjellige stænder. — I den senere tid har b.-forholdene overalt været omfattet med megen interesse, og de fleste samfund har ved egne love og bestemmelser søgt at sikre opførelsen af sunde og hensigtsmæssige b. Saaledes har alle større byer sine specielle bygningslove, og paa landet gjælder også enkelte bestemte regler for boligernes anlæg. Det er særlig de ubemidlede klasser, som man gjennem offentlige foranstaltninger har søgt at sikre gode b.-forhold, i byerne i reglen ved at opføre store, sammenhængende b.-komplekser og paa landet ved at opføre smaa, enkle og billige arbeiderboliger (s. d. og E g n e h j e m).

Boliglaan kaldes saadanne, som regel for laantageren paa særlig gunstige betingelser, ydede laan, som af stat, kommune, offentlige institutioner, sparebanker eller særlig for øiemedet oprettede banker ydes private til opførelse af boliger, navnlig beregnet paa den egentlige arbeiderbefolkning og en enkelt familie. Ydelse af saadanne laan er en i vore dage i mange lande i stor udstrækning anvendt socialpolitisk forholdsregel. I Tyskland havde saaledes rigsforsikringsforvaltningens fonds indtil udgangen af 1903 anvendt tilsammen 118.4 mill. mark paa denne maade; desuden stiller postvæsenet, jernbaneadministrationen og andre institutioner store summer til raadighed for b. til sit underordnede personale. I Belgien anvender «Caisse générale d'épargne et de retraite» en del af sine betydelige kapitaler til forbedring af ubemidledes boligforhold, indtil 1902 51.4 mill. frcs. I England og Amerika ydes saadanne laan navnlig ved formidling af kooperative sammenslutninger, *building societies*. I Frankrige gives vistnok talrige foreninger til sagens fremme, men alligevel er i dette land hidtil lidet udrettet for den. I Danmark har man paa dette omraade en forbilledlig udviklet foreningsvirksomhed, udgaaet fra den 1865 efter initiativ af læge F. F. Ulrik stiftede «Arbeidernes byggeforening» i Kjøbenhavn. I Norge er en lignende form af hypotekvirksomhed, beregnet paa smaafolk, blevet organiseret ved den ved lov af 9 juni 1903 oprettede Norsk arbeiderbrug- og boligbank (s. d.).

Bolīn, A n d r e a s V i l h e l m (1835—), finsk filosof, f. i St. Petersburg, tog doktorgraden i Helsingfors, hvor han blev professor i filosofi, senere bibliotekar og en tid teaterdirektør. B. har paa reiser skaffet sig kjendskab til mange lande og skrevet en bog om «Europas statslif og filosofiens praktiska läror» i 2 bd. Som filosof er han særlig paavirket af Feuerbach, om hvem han har udgivet et verk paa tysk. Af filosofiske emner har han paa svensk udgivet bøger om familien, om viljens frihed samt en række «Studier och föredrag». Desuden har han skrevet tidsskriftsartikler om litterære emner og udgivet en svensk bearbeidelse af Shakespeares dramatiske verker.

Boli'nder, J e a n (1813—99), sv. fabrikeier, anlagde 1845 sammen med broderen K a r l G e r h a r d B. «B.s mekaniska verkstad» i Stockholm, der 1873 gik over til et aktieselskab. 1905 sysselsatte det omkr. 850 arbeidere. Der fabrikeres maskiner til forarbeidelse af træ, petroleumsmotorer, dampkjedler og dampmaskiner, komfurer og kakkelovne. Af komfurer tilvirkes aarlig omkr. 6 000 stykker.

Boline (sjøudtr.), et taug, hvormed den forreste kant af et raaseil strækkes forover under bidevindsseilads, saa at seilet staar saa fladt som muligt. Før skrevet (som i d.) «bugline». — B o l i n s p r ø i t (d. buglinsprude) forbinder b. med seilet.

Bolingbroke *[bå'liŋbrōk]*, H e n r y S t. J o h n, viscount af (1678—1751), eng. statsmand og forfatter. Som moderat tory sluttede B. sig til Marlborough, der 1704 gjorde ham til krigsminister. Da whiggerne fik magten (1708), trak han sig tilbage og hengav sig til sine studier, men blev 1710 udenrigsminister i et nyt toryministerium. Ved løfte om at ville udsone ham med toryerne fik han Marlborough til at holde sig uvirksom, medens han selv hemmelig drev fredsunderhandlinger med Ludvig XIV. 1712 blev Marlborough kaldt hjem og anklaget for underslæb; samtidig drog B. til Paris og enedes her med kong Ludvig om freden. Til løn for hans virksomhed gjorde dronning Anna ham til viscount af B. 1714 blev han førsteminister; men da han efter dronningens død indlod sig i underhandlinger med prætendenten Jakob III, blev han anklaget for høiforræderi og maatte flygte til Frankrige, hvor han levede som privatmand i 9 aar. Walpole gav ham lov til at vende tilbage; men han fik ikke sæde i overhuset igjen. Som forfatter var B. forløber for encyklopædisterne. Mest kjendt er hans «Letters on the study of history»; hans «Correspondence» er vigtig for tidsalderens historie.

Bolintineānu, D i m i t r i e (1826—72), rumænsk digter. Grundede 1848 et demokratisk tidsskrift, proskriberedes 1849, men kom tilbage og udnævntes 1864 under fyrst Cusa til kultusminister, hvilket embede han indehavde i tre maaneder. B.s lyriske digte nyder stor anseelse i hans fædreland.

Bolīvar, S i m o n (1783—1830), Sydamerikas befrier, deltog under Miranda i opstanden i Venezuela 1810, men blev slaaet af Monteverde og flygtede til Curaçao. 1812 udbrød oprøret paany, B. forjog Monteverde og blev diktator i Venezuela 1814. I juni blev han igjen forjaget, men vendte snart tilbage og befriede Venezuela gjennem flere aars kampe. 1819 udnævnte en kongres B. til diktator i Venezuela, og med dette forenedes Ny-Granada under det fælles navn Columbia. Efter seieren ved Carabobo 1821 var Columbia fuldstændig uafhængigt og B.s general, Sucre, kunde nu forjage spanierne fra Peru, der valgte B. til diktator og opkaldte den østlige del af landet (Bolivia) efter befrieren. 1826 sammenkaldte B. en sydamer. kongres til Panama; hans store plan var at danne en union for hele Sydamerika, men kun et forsvarsforbund blev sluttet. Som præsi-

---

contraband ⓔ ulovlig. forbudt; kontrabande. **contrabandist** smugler.

contract ⓔ vb, sammentrække(s), indsnævres; tilegne sig, fatte, stifte, indgaa, paadrage sig; kontrahere; slutte (overenskomst).

contract ⓔ sb, overenskomst, kontrakt.

contracter ⓕ. (af)slutte, indgaa; paadrage sig, paatage sig; sammentrække.

contractibility ⓔ, **contractilité** ⓕ f, sammentrækkelighed.

contraction ⓔ & ⓕ f, sammentrækning.

contractor ⓔ kontrahent; leverandør; abonnent.

contractuel ⓕ kontraktmæssig.

contracture ⓕ f, indsnævring; muskelstivhed.

contradict ⓔ modsige; benegte, dementere.

contradicteur ⓕ m, modpart som gjør indsigelse.

contradiction ⓔ & ⓕ f, (selv)-modsigelse, modstrid, modsætning.

contradictoire ⓕ, **contradictory** ⓔ modsigende, benegtende; stridende, uforenelig (med); sb m, modsætning.

contradistinguish ⓔ adskille modsætningsvis.

contraindre ⓕ tvinge, nøde. **contraint** tvungen, stiv, genert.

contrainte ⓕ f, tvang(smiddel); eksekutionsordre; afsoning; stivhed.

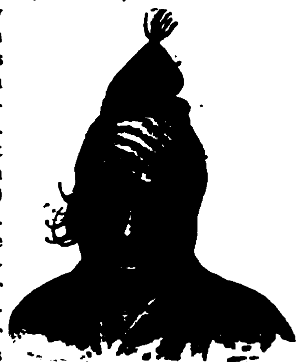
contraire ⓕ modsat, modstridende; ugunstig. **au c.** tvertimod.

dent styrede B. med stor kraft og uegennytte, men beskyldtes for monarkiske planer; Peru og Bolivia afsatte ham 1827, og general Paez gjorde sig uafhængig i Venezuela. April 1830 nedlagde han derfor magten og døde kort efter.

Bolīvar, Sydamerika. 1. Depart. i republiken Columbia, mellem det Karibiske hav og Magdalenaelven, 63 810 km.² med 227 000 indb., 3 pr. km.² Kakao- og maisavl. De vigtigste byer er havnene Cartagena (hovedstad) og Barranquilla. 2. Stat i republiken Venezuela, den midtre del af Venezuela, fra v. til ø., søndenfor Orinoco og dens tilløb Caparro og Apure, 230 493 km.² med 55 000 indb., 0.25 pr. km.² Staten hed før Sucre. Hovedstad Ciudad B. ved Orinoco. 3. Provins i republiken Ecuador, paa Andesbjergenes vestskraaning (en af de saakaldte «høilandsprovinser»), med 43 000 indb., hovedstaden Guaranda v. f. Chimborazo.

Bolīvar, myntenhed i republiken Venezuela, af nominel værdi 1 frc. (72 øre) og delt i 100 centimos. Der præges ikke mindre kurantmynt end stykker paa 5 bolivares (ogsaa kaldt en venezolano).

Bolīvia (República Boliviana), Sydamerika, stat, 1 226 600 km.², 1 734 000 indb., 1.4 pr. km.² B. er som nabostaten Paraguay uden kyst. — N a t u r. B. bestaar af to meget forskjellige dele, høilandet i Andesbjergene i v. og lavlandet i ø. Høilandet er den mindste, men vigtigste af de to dele, lavlandet, som er den største del, er endnu lidet udnyttet og lidet befolket. I B. ligger Andesbjergenes centrale og bredeste del. Hovedfjeldet danner her høisletter paa 4—5 000 m.s høide. De begrænses i v. af Vestkordiljerne, af hvilke en rad store vulkaner ligger indenfor B.s grænse, deriblandt Vestkordiljernes høieste bjerge og vulkaner: Sajama, 6 415 m., Isluga, 5 200 m., Lirima, 5 830 m., Oyagua, 5 860 m., Licancaur (i sydvesthjørnet), 6 000 m. Huallatiri, 6 000 m., mellem Sajama og Isluga, er ikke vulkansk. Forbi Isluga gaar veien fra høisletten ned til Stillehavet (ved Pisagua) gjennem Pichuta-passet, og nordenom Oyagua jernbanelinjen Oruro—Ascotan—Antofagasta. Den ene høislette er det store bolivianske plateau, Puna de B. el. P. de Oruro, mellem Vest- og Østkordiljerne, et bølgeformet land med høidedrag fra n. til s. Det begynder i n. ved Titicaca-sjøen og fortsætter i s. over i det nordvestlige Argentina. Det er 3—5 000 m. høit, har talrige sjøer, saltleier og sumpe, men intet vasdrag af betydning. Titicaca-sjøen (200 km. lang, 60 km. bred, 8 331 km.², 3 854 m. o. h.), hvis østre del falder indenfor B., har gjennem Desaguadero-elven afløb til Aullagas (Laguna Pampa A., s. d.) el. Poopó (L. P. de P.). Østkordiljerne kaldes i n. Cordillera Real og bærer de vældige toppe Sorata el. Illampu, 6 617 m. (ø. f. Titicaca-sjøen), og Illimani, 6 405 m. I disse bolivianske Østkordiljer ligger en anden høislette, mellem 18 og 22° s. br., 200—350 km. bred, sænkende sig fra v. (3 000 m.) mod ø. (2 000 m.), begrænset i n. af Sierra de Cochabamba, i s. af Sierra de Victoria og andre høidedrag. Denne østlige høislette, yungaen, gjennemskaaret af frugtbare dale, udgjør statens kjerne og samler størstedelen af dens befolkning (Potosi, Sucre). Her udspringer en mængde elve, som enten løber til Pilcomayo mod s.ø. eller til Madeiraelvens kildeelve Rio Grande, Mamoré og Beni i n. K l i m a e t er paa punaen koldt og raat, temperaturen naar om sommeren ikke over 20° og synker om vinteren til ÷ 10°, selv i de lavere dele vokser intet træ. Men de store malmrigdomme har trukket en forholdsvis talrig befolkning hidop. Allerede i de høiere dalfører træffes et mildere klima og et rigere planteliv, i de lavere dalfører vokser alle den tempererede zones kulturplanter; her findes store skoge, rige paa *cinchona*-arter. Paa yungaen er klima, plante- og dyreliv som i det indre af Brasilien. Af b e f o l k n i n g e n er 50 pct. indianere, 12 pct. hvide, 27 pct. mestiser, 0.3 pct. negere. De hvide, kreolerne, stammer fra de spanske erobrere; de udgjør bybefolkningen. Indianerne er dels civiliserede, for en stor del kristne, fastboende smaabønder, hovedsagelig hørende til de gamle inkafolk kitsjuaerne og aimaraerne, dels lever de som jægere og fiskere, chiquitoerne o. a. i n., tupi-guaranierne i s. De talrige mestiser (tildels choloser, eg. blanding af mestis og neger) er særlig det politisk urolige element i dette af borgerkrige hjemsøgte land. Oplysningen staar meget lavt, om der end i den senere tid er paaviselige fremskridt. Af den optalte befolkning i 1900 (1 633 610) havde 1 086 559 personer i alderen over syv aar ikke modtaget nogen undervisning. Der findes flere (syv) universiteter, men de har liden betydning. Ingen nævneværdig litteratur. Dagspressen er under det middelmaadige. Befolkningen er væsentlig katolsk, 100 000 hedninger. N æ r i n g s v e i e. Landet har mange naturlige hjælpekilder, men driftsmaade og udnyttelse lader meget tilbage at ønske. Punaen frembringer byg, poteter og quinoa (af hvis frø bages brød), lavere nede modnes hvede, mais og europæiske havevekster.

Boliviansk indianer.

Den boliv. kautschuk, hvis udvinding nu er landets vigtigste indtægtskilde, regnes til den fineste, som frembringes; den udskibes fra den brasilianske by Pará. Kvægholdet er utilstrækkeligt, kvæg indføres fra Argentina. Landets rigdomskilde er bergverksdriften. Udenfor Nordamerika og Australien er B. jordens største sølvproducerende omraade (1904: 190 000 kg.). Minerne ved Potosi, som opdagedes 1545 og gjorde Peru til en saa værdifuld besiddelse for spanierne, hører til B. Men hverken sølv- eller (endnu mindre) guldproduktionen kan maale sig med, hvad den har været. En væsentlig del af sølvet kommer nu fra minerne ved Huanchaca (s.v. f. Potosi, i Østkordiljernes rand). Andre forekomster er kobber, tin, vismut, bly, kviksølv. B.s handelsomsætning (ind- og udførsel) opgives til omtr. 60 mill. kr. (1904). F æ r d s e l s v æ s e n e t er lidet udviklet. Ovenfor er nævnt jernbanelinjen Oruro—Ascotan. Andre linjer er dels under bygning, dels projekteret. Udførselen gaar væsentlig denne vei, altsaa til den chilenske havn Antofagasta, tildels ogsaa over havnene Arica (Chile) og Mollendo (Peru), i den senere tid dog ogsaa elveveien østover (Amasonelven, Parana). De vigtigste byer er

---

contralto Ⓔ & Ⓕ m, alt(stemme).
contrarier Ⓕ modarbeide, hindre; ærgre, erte.
contrariété Ⓕ f, **contrariety** Ⓔ modsigelse, modsætning, modstrid; Ⓕ ogs. fortrædelighed.
contrary Ⓔ modsat, i strid (med); modsætning. **on the c.** tvertimod.
contrast Ⓔ, **contraste** Ⓕ m, modsætning, kontrast.
contrast Ⓔ, **contraster** Ⓕ staa i modsætning, stikke af; stille i modsætning, fremhæve.
contrat Ⓕ m, kontrakt.
contravene Ⓔ modvirke; overtræde.
contravention Ⓔ & Ⓕ f, overtrædelse, brud.
contre Ⓕ imod, op til. **par c.** derimod; til gjengjæld.
contre-amiral Ⓕ m, kontreadmiral.
contre-balancer Ⓕ opveie.
contrebande Ⓕ f, smugleri; smuglergods. **contrebandier** m, smugler(skib).
contrebasse Ⓕ f, kontrabas (sist).
contre-boutant Ⓕ m, støttestræbepille. **contre-bouter** afstive, støtte.
contre-calquer Ⓕ tage omvendt aftryk af.
contrecarrer Ⓕ modarbeide, krydse.
contre-châssis Ⓕ m, dobbelt vindu.
contre-cœur Ⓕ m, bagvæg.

La Paz, Cochachamba, Potosi, Sucre, Oruro, Tarija, Santa Cruz, Trinidad, elvehavnene Puerto Suarez og Villa Bella. I 1899 aabnedes en ny havn, Puerto Alonso, nu kaldt Acré, ved elven Acre, tilløb til Purus (Amasonelven).

Forfatningen er dateret 28 okt. 1880. Præsidenten vælges for fire aar ved direkte folkevalg. Den lovgivende myndighed indehaves af en kongres i to kamre, senatet og deputeretkammeret. De 16 senatorer vælges for seks aar, de 72 deputerede for fire aar. Diæt 300 bolivianos maanedlig, session høist 3 maaneder, overordentlige sessioner for særlige anliggender. For stemmeret kræves, at man kan læse og skrive. Republiken er delt i 9 departementer, 57 provinser og 595 kantoner. Hovedstaden, som skifter med de politiske partiers magt, er nu Sucre. — Historie. Indtil 1776 hørte dette land under navnet Øvreperu til vicekongedømmet Peru, senere til vicekongedømmet Argentina. I 1809 begyndte oprøret mod Spanien, men først i 1825, efter general Sucres seier ved Ayacucho 1824, kunde landets uafhængighed proklameres, idet det til ære for frihedshelten Simon Bolivar antog navnet B. Efter den uheldige krig mod Chile 1879—80 tabte B. sin kyst, saaledes bl. a. havnen Antofagasta. I april 1905 er den endelige grænseordning vedtaget, hvorefter Chile har forpligtet sig til at bygge en jernbane fra Arica til La Paz. Grænsestridigheder med Peru og Brasilien (om Acré-distriktet) har i hovedsagen fundet sin afgjørelse i 1903—04. I det sidste fjerdedels aarh. har B. omsider nydt fordelen af længere perioder af indre fred.

Boliviāno (eg. peso b.), siden 1863 myntenhed i Bolivia. B., der udpræges i sølv, svarede oprindelig til en værdi af 5 frcs. (kr. 3.60), men dens kurs har været vaklende, undertiden under det halve af den paalydende værdi. En b. deles i 10 reales eller 100 centimos.

Bolk (balk), i ældre nordisk retssprog betegnelse for lovafsnit, hvor indbyrdes sammenhængende emner er behandlet. Balk bruges i Sverige endnu som betegnelse for landslovens forskjellige hovedafsnit.

Bolk, plankevæg mellem to ko-baaser (baas-b.).

Bolkesjø, sanatorium ved et lidet vand af samme navn paa veien mellem Kongsberg og Tinnoset (Tinnsjøen), Gransherred, Bratsberg amt. Fra sanatoriet vid udsigt, bl. a. sees Gausta, Lifjeld og Blefjeld.

Boll, Franz (1867—), t. filolog, 1903 professor i Würzburg, har bl. a. udgivet «Sphära, neue griechische Texte und Untersuchungen zur Geschichte der griechischen Sternbilder» (Leipzig 1903) og er medudg. af «Catalogus codicum astrologum Græcorum» (Brüssel 1898 ff.).

Boll, Franz Christian (1849—79), t. fysiolog, f. i Neubrandenburg, 1873 prof. i fysiologi i Rom. Bekjendt for sine histologiske arbeider, særlig over synspurpuret.

Boll, Reinholdt Fredrik (1825—97), n. marinemaler, uddannet ved Kjøbenhavns kunstakademi og fra 1850 under veiledning af Vilhelm Melby. Hans besøg i Düsseldorf i 1855 har ikke havt nogen indflydelse paa hans kunst. Han har med forkjærlighed skildret havet og den norske kyst.

Bollandi'ster er et efter Joh. Bolland (1596—1665) opkaldt jesuitisk selskab, som udgiver «Acta sanctorum», d. e. biografier af helgenerne. I aarene 1643—1794 udkom 53 bind. En ny serie begyndte 1837.

Bolle, se Ølbolle.

Bo'llinger, Otto (1843—80), t. læge, prof. i alm. patologi og patologisk anatomi i München. Forfatter til en del videnskabelige afhandlinger, særlig «Atlas und Grundriss der pathol. Anatomie», 1896. Stifter af «Deutsche Zeitschrift für Thiermedizin und vergleich. Pathologie».

Bolmen, Sverige, største indsjø i Småland, i sydvest, 183½ km.², afløb Bolmån (tilløb til Lagan). I B. ligger en af Sveriges største indsjø-øer, den vakre Bolmsön, 15 km. lang og 4 km. bred, med mange oldfund.

Bologna *[bålå'nja],* Giovanni da, eg. Jean Boulogne fra Douai i Flandern (1529—1608), flamsk-ital. billedhugger. Uddannet som saadan i Flandern kom han 25 aar gammel til Italien og bosatte sig 1553 i Florens. Han er paavirket af Michelangelo, men er dog den af hans efterfølgere, som holdt sig mest fri for manér. Hans broncefigurer udmerker sig ved sin dekorative silhouettevirkning, der navnlig lader dem tage sig smukt ud i friluft. Hovedverker af ham er «Sabbinerindernes rov» (1583) i Loggia de' Lanzi i Florens og «Merkur» i Museo Nazionale sammesteds (1564). Bedst er hans fontæner: «Neptunfontænen» i Bologna (1563—67), de to fontæner i Bobolihaven i Florens (1576 og 1585) og den «Badende Venus» i Villa Petraja.

Bologna *[bålå'nja],* Italien. 1. Provins i landskabet Emilia i (den tidligere provins) Romagna, 3752 km.² med 542 000 indb., 144 pr. km.², i nord slette, gjennemstrømmet af tilløb til Po, i syd fjeld (Apenninerne). Silke- og kvægavl, hamp af fineste kvalitet. 2. Provinsens hovedstad (det ældgamle Felsina, efter erobringen af de keltiske bojer kaldt Bononia), ved foden af Apenninerne, mellem Reno, Aposa og Savena, 152 000 indb. B. betegner et overordentlig vigtigt veikryds, hvor (før Genua blev forbundet med Posletten ved jernbanetunnel) alle veie fra nord samledes, for atter at grene sig ud mod syd, dels over Apenninerne til Toscana, dels langs

Bologna: Portico dei servi.

plade (i kamin). **à c.** ugjerne, nødig.

contre-coup (f) m, tilbageslag; eftervirkning. **par c.** indirekte.

contredanse (f) f, turdans.

contre-dater (f) omdatere.

contre-défense (f) f, hegn.

contre-digue (f) f, fordæmning.

contredire (f) modsige; stride imod.

contredit (f) m, modsigelse.

contrée (f) f, egn, strøg.

contre-échange (f) m, bytte, mageskifte.

contre-épreuve (f) f, aftryk; mat efterligning; kontraprøve.

contre-examiner (f) krydsforhøre.

contrefaçon (f) f, ulovlig efterligning; eftertryk. **contrefacteur** m, eftergjører, eftertrykker. **contrefaction** f, eftergjørelse, forfalskning. **contrefaire** efterabe, kopiere; fordreie; eftertrykke, forfalske. **contrefaiseur** m, efteraber. **contrefait** fordreiet; eftergjort; vanskabt.

contre-fenêtre (f) f, dobbeltvindu.

contre-fermer (f) lukke udvendig fra.

contre-feu (f) m, plade (i kamin); modild.

contre-fiche (f) f, stiver.

contre-fil (f): **à c.** den gale vei, forkjert.

contrefort (f) m, stiver, stræbe-, støttepille; (indvendig) kappe (i skotøi); (fjelds) udløber.

Adriaterhavet. I den senere tid er B., som altid har været et strategisk vigtigt punkt, ydermere styrket ved flere i vid omkreds liggende forter. B. er et hovedsæde for silkespinding og -vævning, for tilvirkning af kunstige blomster, straahatte og glas. Byens midtpunkt er de to store aabne pladse: Piazza Vittorio Emanuele og Piazza del Nettuno med Neptunsbrønden (af Giovanni da Bologna) fra midten af det 16 aarh. Hovedkirken er San Petronio. I den vakre gotiske Mercanzia har handelskammeret sit sæde. De mest paafaldende bygverker i B. er de to skjæve taarne, bygget i beg. af det 12 aarh. Byens værdifulde malerisamling indeholder bl. a. billeder af Guido Reni, Raffael («Den hellige Cecilie») og Francesco Francia. Men særlig berømt er B. for sit universitet, det ældste af alle, som fører sin grundlæggelse helt tilbage til Theodosius den store (425), men som hvis eg. stiftelsesaar regnes enten 1088 eller 1158. Det havde i middelalderen tusender af studerende. Aar 189 f. Kr. blev B. romersk koloni. Under de tysk-romerske keisere blev B. fristad og kjæmpede sammen med guelferne og paven mod keiser Fredrik II, hvis søn Enzio (Heinz) efter slaget ved Fossalta 1249 holdtes fangen i B. til sin død. Fra 1506 hørte B. til Kirkestaten, indtil det i 1860 sluttede sig til Sardinien og det nye kongerige Italien.

Bologneserflaske *[bålånjēser-]*, flaske af tykt glas, som efter blæsningen er hurtig afkjølet. Den taaler sterke stød, men springer itu i smaabeter, naar den ridses, f. eks. med et skarpt sandkorn.

Bologneserhund *[bålånjēser-]*, se Hunderacer.

Bologneserspat *[bålånjēser-]*, en straalig varietet af mineralet tungspat (s. d.), der forekommer i Monte Paterno ved Bologna.

Bolognesisk *[bålånjēsisk]* (el. bononisk) **lyssten,** et fosforescerende stof, som væsentlig bestaar af svovlbarium. Dets fosforescerende egenskab skal være opdaget 1602 af en skomager i Bologna (lat. Bononia). Se Fosforescens.

Bolomēter, et af Langley 1881 opfundet apparat til maaling af varmestraalernes intensitet. Straalerne falder paa en metaltraad, opvarmer den og forandrer derved dens elektriske ledningsmodstand. Modstandsforandringen maales ved galvanometer. Med de fineste instrumenter kan man iagttage temperaturforandringer paa nogle timilliontedels grad Celsius.

Bolor-tag var før navnet paa den vældige fjeldkjede, som ligger mellem Pamir og det sydvestlige af Vest-Turkestan. Høieste top Mustagata, 7 860 m.

Bolsēna, Italien, by i den nordligste del af prov. Roma, ved nordenden af B.-sjøen (omtr. hvor de to ældre byer Volsinii laa), 3 300 indb. Vinavl. Etruskiske oldtidslevninger. B.-sjøen, som ligger 300 m. o. h., er 115 km.², den vakreste og største af indsjøerne i denne egn, sandsynligvis en kratersjø. Øerne Bisentina og Martana. Afløb Marta forbi Corneto i det Tyrrhenske hav. Til minde om «underet ved B.», den «blødende» hostie, 1263, indstiftede pave Urban IV «Kristi legems fest».

Bolsōn de Mapīmi, Mexico, en af saltsjøer og myrer opfyldt 20 000 km.² stor sænkning (1 000 m. o. h.) i den nordlige del af høilandet.

Bolstad, Jens Martin (1858—1905), n. konsul. 1888 tilforordn. generalkonsul i Argentina. Herfra blev han som befuldmægtiget minister *ad hoc* sendt i diplomatiske missioner 1892 til Brasilien, særlig for at virke for en forbedret ordning af de dengang fortvilede sanitære forhold i Santos, 1894 til Columbia og Venezuela, 1895 til Chile, hvorefter han 1896 blev udnævnt til generalkonsul i Rio Janeiro. B. skrev «Det italienske skibsrederis vilkaar» (1904) og «Paa maurisk grund» (1905).

Bolster, et tætvævet, kipret tøi af bomuld, lin eller jute eller blandinger heraf; har ofte blaa eller røde tverstriber og benyttes til træk paa underdyner, puder og madrasser, hvilke derfor ogsaa selv ofte betegnes som «bolstre».

Bolsward, Nederlandene, indlandsby i prov. Friesland. s.ø. f. Harlingen, 6 500 indb. Engang medlem af Hansaforbundet og en meget betydelig by. Lin- og uldindustri. kvæghandel. Sjelden vakker gotisk kirke.

Bolswert. 1. Boëtius a B. (1580—1634), holl. kobberstikker, især bekjendt for sine stik efter Rubens' malerier. 2. Schelte a B. (1586—1659), holl. kobberstikker, broder til foreg., en af de ypperligste Rubens-stikkere. Brødrene B.s samlede verker udgjør ca. 550 blade.

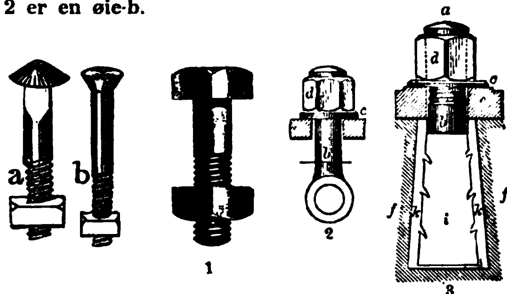
Bolsø, herred i Romsdals amt, 272 km.² med 3 569 indb.; 13.4 pr. km.² Herredet, der svarer til B. prestegjeld med B., Røvik og Kleine sogne, ligger omkr. Molde- og Fanefjorden. Hovedkirken laa indtil for nogle aar siden paa den lille ø B. (deraf herredets navn); ny kirke er nu opført paa fastlandet, straks ø. f. Molde. Moldes omegn, særlig partiet langs Fanefjorden (Fanestranden), er kjendt for sin naturskjønhed. Her ligger en række vakre villaer i frodige omgivelser. Udsigten sydover med Moldefjorden i forgrunden og Romdals og Søndmørs alper i baggrunden er storslagen. Langs Fanestranden, fører hovedvei gjennem veldyrkede strøg til gaarden Hjælset, hvor den deler sig i en gren over Batnfjordseidet og en gjennem Osdalen. Straks v. f. Molde ligger det store Reknes sanatorium for tuberkuløse. Jordbrug og fiskeri er de vigtigste næringsveie; der drives ogsaa en del baadbyggeri, en del istrafik, og nær Molde findes et par mindre fabriker. B. sparebank. oprettet 1863, forvaltningskapital pr. 1/1 1906 183 922 kr. Antagen indtægt 1906 429 570 kr., formue 1 996 500 kr.

Bolt, n. adelsslegt fra den senere middelalder, fik først i det 14 og 15 aarh. nogen større betydning. Agmund Bergthorssøn B. var rigsraad og dronning Margretas betroede mand. Om Amund Sigurdssøn B., se Amund S. — Aslak Hartvigssøn B., n. erkebiskop. blev i 1407 biskop i Oslo, aaret efter i Bergen. I 1428 «postuleredes» han til erkebiskop i Nidaros. modtog 1430 pavens konfirmation herpaa og fik titelen «det pavelige sædes legat». A. B. istandbragte et register over erkestolens eiendomme og indtægter, den bekjendte «Aslak Bolts jordebog», et vigtigt historisk kildeskrift. Af hensyn til sin betydelige handel stillede han sig venlig til Hanseaterne i Bergen og vilde ikke gaa med paa energiske forholdsregler mod disse. Sin myndighed over de øvrige bisper hævdede han ved afholdelse af provincialsynoder. A. B. spillede ved flere leiligheder en vigtig politisk rolle. Efter Kristoffer af Bayerns død var han først med paa at vælge Kristian I til n. konge. men erklærede straks efter, at han var blevet tvunget dertil, og sluttede sig til Karl Knutssøn, som han endog

contre-fossé (f) m. ydergrav.
contre-hâtier (f) m. stegebuk.
contre-jour (f) m. svagt belyst sted. **à c.** (med ryggen) imod lyset.
contre-latte (f) f. støttelægte.
contre-lettre (f) f. hemmelig kontraordre.
contre-ligne (f) f. skansegrav.
contremaître (f) m. verksmester, formand; baadsmandsmat.
contremander (f) give kontraordre; afbestille; afsige.
contremarque (f) f. kontra-, kontrolmerke; udgangsbillet. **contremarqueur** m. kontrollør (ved udgang).
contre-mot (f) m. svar (paa feltraab); reservefeltraab.
contre-mur (f) m. støttemur.
contre-note (f) f. svarnote.
contre-partie (f) f. modstykke, modsætning; modsat mening; revancheparti; (mus.) modstemme.
contre-passation (f) f. **contre-passement** m. vekselristorno.
contre-passer (f) ristornere (veksel).
contre-pente (f) f. skraaning; fjeldskrent.
contre-pèterie (f) f. snakken bagvendt.
contre-pétition (f) f. modandragende.
contre-pied (f) m. (jagtudtr.) baglængs spor; noget modsat.
contre-poids (f) m. modvegt.
contre-poil (f): **à c.** mod haarene, luven; bagvendt.

kronede i Trondhjems domkirke (nov. 1449). Han var da en meget gammel mand og døde kort efter.

Bolt (tekn.), en cylindrisk maskindel af metal med hoved i den ene ende og stængsel i den anden. Stængselet kan være en løs skive og en gjennem b. gaaende pinde el. kile. S k r u e-b. har skruegjænger og skruemor (møtrik), ved hvis dreining fastspændingen af de stykker, som skal holdes sammen ved b., foregaar. B. er glat (uden gjænger) paa den del, som gaar gjennem b.-hullerne. Fig. 1 viser en alm. skrue-b. med seks- el. firkantet hoved og skruemor. Fig. *a* er en b., som anvendes til at fæste beslag paa træ. Firkanten under hovedet trænger ind i træet og hindrer boltens dreining. Fig. *b* er en hjulring-b. med forsænket hoved til at fæste hjulringe paa træfælger. Fig. 3 er en fundament-b. med pyramideformet hoved, som fastkiles og derefter faststøbes med bly, svovl el. cement i et hul i den sten, hvori b. skal sidde fast. Fig. 2 er en øie-b.

Bolter: Se forklaring i teksten.

Bolt (sjøudtr.), fordobling til styrkelse af seilet, hvor dette særlig trænges, i hjørner, ved kanterne, ved revene (skjød-b., nok-b., fod-b. o. s. v.).

Bolte, J o h a n n e s (1858—), t. litteraturforsker, har dyrket nylatinsk og ældre tysk digtning m. m. Blandt hans arbeider er «Der Bauer im deutschen Lied», «Die Singspiele der englischen Komödianten» og «Das Danziger Theater im 16 und 17 Jahrh.».

Bolton (B. le Moors *[bō'ltən-lə-muəz]*), England, by i Lancashire, 180 000 indb. B., som ligger paa det store kulfelt vest for de Penninske aaser, er en af de vigtigste af de her liggende fabrikbyer for bomuldsvarer, med (1900) 5 mill. spindler. Ogsaa tilvirkning af spinde- og vævningsmaskiner.

Bo'ltzius, F r e d r i k A u g u s t (1836—), sv. prædikant og helbreder. Efter at have oplevet et religiøst gjennembrud, optraadte han som prædikant og mente tillige at kunne helbrede syge, som havde troen, ved bøn og salvning med olje (jfr. Jak. 5, 14—15). Hans virksomhed gjorde hans navn berømt i vide kredse og fremkaldte en ivrig drøftelse. [Se herom C. H. N. Steffen, «Vittnesbörd om helbregdagörelse genom tron», 2 udg. 1895; E. Thorelius, «Boltzianismen, skandinavisk kulturbild», Karlstad 1888.]

Boltzmann, L u d w i g (1844—1906), østerr. fysiker, efterhaanden professor ved universiteterne i Graz (1869), Wien (1873), Graz (1876), München (1889), Wien (1894), Leipzig (1900) og Wien (1902). Sine arbeider over kinetisk gasteori samlede han i to bind, som regnes for et standardverk paa sit omraade. Forøvrigt har han arbeidet med den Maxwell'ske elektrodynamik, samt mekanik. Efter Helmholtz regnedes han for Tysklands mest fremragende teoretiske fysiker. Hans talrige populære afhandlinger, som netop er udgivet samlet, er høist originale og aandfulde. Han endte frivillig sit liv under et ophold i Duino ved Görz.

Bolungarvik, vigtigt fiskerleie i nordvestlige Island, nær Isafjörður. Foruden den faste befolknings huse findes en stor mængde boder, hvor de tilreisende fiskere bor i fisketiden. Til B. søger fiskere fra hele egnen om den store fjord Isafjarðardjúp (s. d.).

Bolus, en jernholdig, finkornet lerart, som har været kjendt og benyttet siden oldtiden. Efter farven og finhedsgraden har b. havt forskjellige anvendelser. H v i d b., som findes navnlig i Tyskland og Böhmen, bruges f. eks. til bortfjerning af fedtflekker, til kit og de simplere sorter som pibeler. R ø d b. bruges som polermiddel. G u l b., navnlig fra Frankrige, bruges som pudsemiddel. Ved glødning bliver farven rød og stoffet gaar da under navn af polerrødt. En brun b. er t e r r a d i S i e n a fra Italien, der har anvendelse som malerfarve. I oldtiden kaldtes b. tildels t e r r a l e m n i a. T e r r a s i g i l l a t a var smaa b.-stykker med signetaftryk, som tillagdes medicinske egenskaber.

Bolverk betegner i havnebygningen en trækonstruktion af tømmer og planker, benyttet som forstøtning af terrænet langs havnelinjen. Udtrykket benyttes mest om «gammelt b.», som bringes for dagen ved gravnings- eller mudringsarbeider.

Bolviks el. V o l d s jernverk ligger ved Voldsfjorden i Solum herred i Nedre Telemarken. Det blev optaget 1692 af assessor Halvor Borse, der s. a. fik privilegier med 1 mils cirkumference, og var i drift til 1865. Efter Borse indehavdes verket af hans svigersøn, konferensraad Herman Leopoldus Løvenskiold, i hvis familie det forblev til midten af 1840-aarene, da det gik over til familien Flood, i hvis eie det var til slutten af 1860-aarene. Verket, der havde betydelige skoge, har senere været eiet af flere interessentselskaber. Den herskabelige bebyggelse skriver sig delvis fra Halvor Borses tid.

Bolærne, en gruppe mindre øer i den vestlige del af Kristianiafjorden udenfor Nøtterø. Paa øerne, der er bevokset med naaleskog, er der gode græsgange; der bor en del lodser og fiskere.

Bom. 1. (Sjøudtr.). En rund spire til at udspænde seil eller anden rig med; bruges mest under et seil: mesan-b., stor-b., læseil-b. o. s. v. Bommen bruges særlig ofte om b. under storseilet paa en jagt, seilbaad m. m.; paa skibe mest om klyverbommen, baugsprydets fortsættelse. — B.-s e i l, seil med b. under. — B.-l ø f t e r, taug fra masten til (mesan)bommens agterende, som b. kan løftes op med. — B.-t a l j e, talje, som støtter en stor-b. eller mesan-b. forover under lens, naar bommen er meget affiret. — B. er laant fra nedert. og holl. *bôm (boom),* træ, træstang, sml. t. *Baum.* — 2. (Gymn.). K o r t b., en planke paa høikant, afrundet oventil. L a n g b., to sammenlimede planker, fæstet i rænder; flyttes med haand eller ved balancevegter. Benyttes til hævbevægelser, sprang, balancering og mange andre øvelser. — 3. Valse i vævstolen, hvorpaa rendingstraadene (ren-

---

contre-pointer (f) sv. stikke paa begge sider; rette (skyts) imod.
contre-porte (f) f. dobbeltdør.
contre-poser (f) indføre galt.
contre-position f. urigtig postering.
contre-regarder (f) betragte fra den modsatte side; se igjen paa.
contre-salut (f) m. svarsalut.
contrescarpe (f) f. (mil.) kontreskarpe.
contreseing (f) m. kontrasignatur, medunderskrift.
contresens (f) m. misforstaaelse, feil (i stil); gal betydning; meningsløshed; den forkjerte ende, kant.
contre-signal (f) m. svarsignal.
contresigner (f) kontrasignere; skrive afsenderens navn udenpaa konvolut.
contre-taille (f) f. krydsschattering.
contre-temps (f) m. streg i regningen, uheld; (mus.) kontratempo; (i fegtn.) atempostød; pludseligt sidespring (hest). **à c.** i utide; ubeleilig.
contre-tenant (f) m. modstander.
contre-terrasse (f) f. afsats (paa terrasse).
contre-timbre (f) m. kontrolstempel. **contre-timbrer** stemple.
contre-tirer (f) tage kontraaftryk af.
contrevallation (f) f. (mil.) indeslutningslinje.

dings-b.) eller det vævede stof (tøi-b.) er opviklet. — 4. (Veivæsen.) Til anlæg eller vedligehold af enkelte veie og især broer opkræves der en afgift af de trafikerende. I det øiemed er sedvanligvis anbragt et stængsel (b.); den afgift, som erlægges for passagen, kaldes som regel b.-penge. I udlandet anvendtes tidligere meget og anvendes paa enkelte steder endnu b. I Norge var det tidligere tillagt enkelte personer ret til at opkræve saadan afgift ved bestemte offentlige broer. Disse privilegier er nu bortfaldt, og den gjældende veilovgivning giver ikke adgang til at paalægge nogen afgift. Der findes eksempler (Porsgrund) paa, at b.-penge endnu opkræves i Norge.

Boma, Sydvest-Afrika, hovedstad i distriktet af samme navn i Kongo-staten, paa nordsiden af Kongos brede munding, ca. 75 km. fra havet. Da Kongo her er seilbar for de største skibe, er B. ved siden af Banana Kongostatens vigtigste handelsby og tillige sæde for dens regjering. Havde i 1903 379 hvide indb.

Bomarsund, rus. fæstning paa Ålandsøerne; blev under Krimkrigen angrebet af en engelsk flaade (der medførte fransk landgangsmandskab) og indtaget efter 6 dages beskydning. Ved Pariserfreden 1856 maatte Rusland gaa ind paa ikke mere at have befæstede anlæg paa Ålandsøerne.

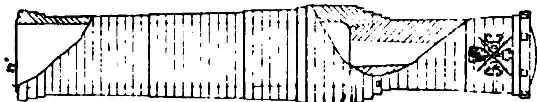
Bomba, kong, et smædenavn, som kong Ferdinand II af Begge Sicilier paadrog sig, da han for at kue det sicilianske oprør lod Messina bombardere 7—9 sep. 1848.

Bombaad (fra eng. *bum-boat*), ogsaa skrevet bumbaad, baad, som i mange fremmede lande seiler ud til skibe paa havnen med madvarer m. m. Kaldes ogsaa «kadreierbaad».

Bombacēæ, silkebomuldstrærne, tropisk, især sydamerikansk familie omfattende lidt over 100 arter, der alle er trær. Familien er nærbeslegtet med katostfamilien, hvorunder den ogsaa henføres af nogle forfattere. Mange af dens medlemmer er store trær med mægtige, tøndeformet fortykkede stammer, men meget let ved. Blomsterne er store og smukke, lignende katostens, frugten oftest en kapsel, der indvendig er sterkt behaaret, medens frøene er glatte. Af de herhenhørende arter skal kun nævnes boababtræet (se Adansonia).

Bomba'rd (t. *Pommer*), en forældet gruppe blæseinstrumenter af forskjellig størrelse, af hvilke Oboe og Fagot har udviklet sig.

Bomba'rde, navn paa de ældste kanoner.

Bombarden fra Gent (15 aarh.).

Bombardement *[-mang]*, heftig beskydning af en fæstning, hvorunder man stræber efter at skyde vigtigere bygninger i brand. Hensigten er, bl. a. gjennem den skræk, som derved udbredes blandt den civile befolkning, at faa kommandanten til at overgive sig.

Bombardēr, opr. betjeningsmandskabet ved en bombarde, senere d. s. s. overkonstabel (korporal) ved artilleriet. Navnet gik af brug i midten af forrige aarh.

Bombardōn, et stort messinginstrument med tre klaffer og dyb tone, til forsterkning af basunen, erstattes hyppig af bastuba.

Bombasin *[-sæng]*, et glat eller kipret stof, oftest af faareuld eller som tidligere ogsaa af silke.

Bomba'st (af middelalderlig lat. *bombax*, bomuld), ordskvalder, svulstige fraser uden indhold. Bombastisk, høitravende, svulstig.

Bomba'stus, se Paracelsus.

Bo'mbax, slegt af *bombaceæ*, med ca. 50 væsentlig i Sydamerika hjemmehørende arter. Af enkelte af disse, f. eks. *b. malabaricum*, bruges frugternes indvendige haarbeklædning som udstopningsmateriale, «bombaxuld, silkebomuld».

Bombay *[bâmbē]*, by i Forindien, ligger paa en ø ved vestkysten. Næst Kalkutta det brit. Indiens største by med 776 000 indb. (1901), hvoraf ca. 12 500 europæere. Folkemængden er dog aftaget meget i de senere aar, da byen har været sterkt hjemsøgt af pest; i 1891 var indbyggerantallet 821 764; altsaa er det paa 10 aar formindsket med ca. 46 000. B. har en pragtfuld europæisk bydel med store bygninger og vakre aabne pladse, men den indfødte bydel (Black town) har trange, skidne gader og er meget usund, netop et arnested for pest. Siden aabningen af Suezkanalen er B.s betydning som handelsstad vokset sterkt, men den staar dog endnu tilbage for Kalkutta. I 1904 indførtes der varer for omtr. 400 mill. kr., medens der udførtes for ca. 534 mill. kr.; de vigtigste udførselsvarer er først og fremst bomuld, opium og hvede, dernæst indigo og ris. Til Norge udførtes intet, derimod indførtes fra Norge for ca. 700 000 kr., hvoraf fyrstikker for 300 000 kr. og trælast for 140 000 kr. Samme aar ankom der fra udlandet 887 skibe paa tilsammen 1 666 871 tons; heraf var 29 paa tils. 28 342 tons norske. B. er sæde for en guvernør. Her ligger ogsaa et af Indiens største universiteter med ca. 1400 studenter (1904). Der udkommer mange aviser i byen, deriblandt Indiens mest udbredte dagblad. Norsk konsulat. B. er hovedstad i et præsidentskab af samme navn. Dette omfatter Indiens vestkyst fra Belutsjistans grænse og sydover og har et fladeindhold af ca. 490 000 km.² med ca. 25½ mill. indb. (1901); heraf kommer ca. 170 000 km.² med 6 900 000 indb. paa indfødte vasalstater. Folketallet er aftaget meget i de senere aar (siden 1891 med ca. 1½ mill.) paa grund af pestens herjinger; mange mennesker er ogsaa omkommet af hungersnød, da høsten ofte har slaaet feil paa grund af tørke. De fleste af indbyggerne er i religiøs henseende hinduer (20 mill.). Af muhammedanere er der 4 600 000 og af kristne 220 000. Den nordlige del af landet omkring Indus' delta er et fladt, tørt og ufrugtbart land. Længere syd ligger der langs kysten en stribe med meget frugtbart land, som ind mod land begrænses af de vestlige Gatsfjelde; indenfor disse danner landet en tør høislette. Det er mange steder nødvendigt at bruge kunstig vanding paa markerne. Der dyrkes korn (hvede og ris), bomuld, indigo, sukkerrør etc. Der er temmelig megen bomuldsindustri; de fleste fabriker findes i byen B.

Bombe. 1. Artilleriprojektil, som nu ikke bruges længer. Det var runde jernkugler, fyldt med krudt, som bragtes til at eksplodere og sprænge b., naar den

---

contre-veine ⓕ f, uheld.
contrevenir ⓕ: c. à overtræde, bryde.
contrevent ⓕ m, skodde; afstiver (mod vind).
contre-vérité ⓕ f, usandhed; ironi.
contre-visite ⓕ f, kontroleftersyn.
contre-voie ⓕ f, sidespor, galt spor.
contribuable ⓕ (m), skattepligtig.
contribuer ⓕ, **contribute** ⓔ betale sin skat; bidrage (til).
contributaire ⓕ (m), **contributary** ⓔ bidragsydende; skatskyldig.
contributif ⓕ, **contributive** ⓔ skatte-; bidragende.
contribution ⓔ & ⓕ f, bidrag; (krigs-, brand)skat. **mettre à c.** ⓕ lade bidrage; brandskatte; udnytte.
contributor ⓔ bidragsyder; medarbeider.
contrister ⓕ bedrøve.
contrit ⓕ, **contrite** ⓔ sønderknust, bodfærdig.
contrition ⓔ & ⓕ f, sønderknuselse.
contrivance ⓔ opfindelse; remedium.
contrive ⓔ finde paa, udtænke lykkes (i at . . .).
contriver ⓔ opfinder, ophavsmand).
control ⓔ, **contrôle** ⓕ m opsyn; ⓔ ogs. tvang, indskrænk-

faldt ned, idet der i b. var anbragt et brandrør eller en lunte, hvorved krudtet antændtes. B. havde ofte 2 hanker for lettere at haandteres ved ladningen. De blev udskudt af glatløbede morterer med smaa ladninger og stor elevation (udgangsvinkel); kuglebanen blev derved meget krum, saa at de faldt næsten lodret ned; b. egnede sig derfor bedst til beskydning af overdækkede rum og maal bag dækninger. — B.-s i k r e r u m anordnes ved befæstninger for at skaffe ly mod fiendens beskydning for besætning, ammunition, proviant, forbindingspladse m. v. Forat et rum skal kunne ansees for b.-sikkert, regner man, at taget maa have en tykkelse af mindst 2 m. fast fjeld eller beton eller 8—10 m. jord med tilsvarende tykke vægge. — 2 (Geol.). Vulkanske b. er rundagtige, draabe- eller egformede, næve- til hovedstore lavaklumper. De opstaar ved, at lava i halvtflydende tilstand rives med af de fra krateret voldsomt undvigende dampe og størkner i luften. Lavamassen kommer i en hurtig roterende bevægelse og faar af den grund draabeform.

Bombycīdæ *(bombyx)*, se S p i n d e r e.

Bo'mbyx, se S p i n d e r e.

Bomerke, eiendomsmerke, en af simple geometriske tegn sammensat figur, der i tidligere dage anbragtes paa huse, arbeidsredskaber og husgeraad og ofte tillige tjente som navnunderskrift og blev anbragt i underskriverens sigil. Hvorvidt b. fulgte gaarden (buen), slegten eller personen, er endnu ikke tilstrækkelig udredet, men man synes nærmest at antage, at merket har fulgt gaarden og dens eier. [Litt.: «Foreningen til norske fortidsmindesmerkers bevaring» (1901). Peder Asmundstad, «Bumerker» (1902), Fred. B. Wallem, «En indledning i studiet af nordiske bomerker».] — Ogsaa andre germanske folk kjender b., se Homeyer, «Die Haus- und Hofmarken» (1870), hovedverket om emnet.

Segl med bomerke fra 1366. Oslo. Segl med bomerke fra 1420. Sande, Jarlsberg.

Bomhoff, K a r l G e t h e r (1842—), n. bankmand, uddannede sig som farmaceut og industrikemiker, i hvilken egenskab han 1868 knyttedes til en fabrik i Dresden. Efter nogle aars ophold her og reiser i forskjellige lande vendte han tilbage til Norge og anlagde i 1870-aarenes begyndelse en fabrik for fremstilling af jod og kalisalte af sjøtang, en dengang hertillands ny industri. Derhos var han efterhaanden deltager i flere andre industrielle foretagender, i nogle aar bl. a. som direktør for Trondhjems mekaniske verksted. 1884 valgtes han af stortinget til direktør for Norges bank i Trondhjem og blev, da bankloven af 1892 traadte ikraft, udnævnt til dens chefdirektør, efter hovedsædets flytning 1 jan. 1897 i Kra. I Trondhjem deltog B. i byens kommunale anliggender og var 1895—97 en af dens repræsentanter paa stortinget. B. har oftere i pressen og ved foredrag ydet bidrag til belysning af nationaløkonomiske og finansielle spørsmaal.

(Fot. af Hilfling Rasmussen.)
Karl Gether Bomhoff.

Bomme, madskrin, madæske, af aflang eller rundagtig form.

Bommel eller Z a l t B o m m e l, Nederlandene, by i Gelderland, ved sydbredden af Waal, paa den af Waal og Maas dannede ø Bommeler Waard, 4 000 indb.

Bommesī, kipret bomuldstøi, der ved opkradsning er gjort laaddent.

Bomolje, se O l i v e n o l j e.

Bompenge, se B o m.

Bomseil, se B o m.

Bomuld er haar paa bomuldsplantens frø. Haarene er 20—50 mm. lange, 0.02 mm. brede, éncellede. Cellevæggen bestaar af ren cellulose og er udvendig beklædt med en hud. Haaret har fladt hulrum og en vreden form, hvorved det under mikroskopet let kjendes fra andre spindefibre. Ved m e r c e r i s e r i n g, behandling med sterk natronlud, mister b. overhuden og antager et silkelignende udseende. Et enkelt haar taaler en belastning af 2.5—4.5 kg. og har en brudlængde (s. d.) af 27 km. for de bedste sorter, men kun 7.5 km. for ostindisk. De teknisk vigtigste sorter er: N o r d a m e r i k a n s k b., deriblandt de bedste sorter Sea-Island el. lang Georgia, kort Georgia, Louissiana, Virginia o. s. v.; s y d a m e r i k a n s k b. er i almindelighed meget god, særlig brasiliansk, tildels ogsaa middels god; v e s t i n d i s k b. er næsten ligesaa god som de forannævnte, men slet renset; o s t i n d i s k b. mindre god, kort og uren; bengalsk b. er den mindst gode af alle sorter; l e v a n t i n e r b. fra europæisk og asiatisk Tyrki er middelsgod; a f r i k a n s k b. er af forskjellig kvalitet.

Bomuld seet gjennem mikroskop.
A bomuldshaar; d vredne partier; l hulrum; s tyk kant; e spids. t umoden (død) bomuld. — B med kobberoksydammoniak behandlet bomuld med sprængt overhud. c. C tversnit af bomuldshaar.

B.s-h ø s t e n s udbytte angivet i mill. baller à 200—300 kg. sees af følgende tabel:

Aar.	Nord-amerika.	Ost-indien.	Ægypten.	Brasilien og andre.	Samlet udbytte.
1880	6	2	0.4	0.2	9
1890	8	3	0.5	0.3	12
1900	10	3	0.7	0.9	15

ning; tvinge, beherske; føre kontrol med: (f) ogs. kontrolkontor, (teaters) billetkontor; kritik; prøvestempel; (pl) (mil.) styrke-, konduiteliste.

contrôlement (f) m, kontrollering.

contrôler (f) kontrollere; kritisere; stemple.

contrôleur (f) m, **controller** (e) kontrollør; (f) ogs. kritiker; kontrolapparat; (e) ogs. styrer, behersker.

controverse (f) f, **controversy** (e) polemik.

controversial (e) polemisk, strids-.

controverser (f) strides om.

contumace (f) f, (jur.) udeblivelse; (adj) udebleven.

contumacious (e) haardnakket, trodsig; (jur.) overhørig. **contumacy** haardnakkethed; trods; overhørighed.

contumelious (e) fornærmelig, haansk. **contumely** (for)haan(else).

contuse (e), **contusionner** (f) støde, knuse, kvæste, forslaa.

contusion (e) & (f) f, kvæstelse.

conundrum (e) (ordspil)gaade.

convaincre (f) overtyde (om).

convalescence (e) & (f) f, rekonvalescens. **convalescent** (e) & (f) i bedring; sb m, rekonvalescent.

convenable (f) beleilig; (vel)anstændig; høflig.

convenance (f) f, overensstemmelse; konveniens; bekvemmelig-

B. er en af verdensmarkedets hovedartikler og omsættes især gjennem b.-børserne i New York og Manchester. — Indførselen til Norge har været i stadig stigende fra 2.66 mill. kg. i 1895 til 3.03 mill. kg. i 1905, men prisen pr. kg. har været meget varierende, fra kr. 0.66 pr. kg. i 1895 til kr. 1.12 pr. kg. i 1904, da den samlede indførsel udgjorde 2.8 mill. kg. til en værdi af 3.2 mill. kr. I 1905 var værdien blot 2.66 mill. kr. trods den større indførselsmængde.

B.s behandling for fremstilling af traad. Allerede paa dyrkningsstedet skilles b. (haarene) fra frøene, ved at b. i en egrenermaskine rives af frøene, som holdes tilbage af en rist eller et valsepar. Frøene udgjør ca. 70 pct. efter vegt. B. sammenpresses til baller, saa at 100 kg. ved amerikansk b. indtager et rum af 0.3 m.³, ved ostindisk b. alene 0.14 m.³ Behandlingen i fabriken foregaar saaledes: 1. Løsgjøring udføres ved, at ballen opdeles lagvis og behandles mellem riflede valser i en ballebryder. 2. Lagring af de enkelte sorter for sig og blanding af de sorter, som skal sammenarbeides. 3. Rensning for frørester, blade etc. foregaar i en aabner, hvori b. slaaes af jernpinder mod en rist, som frødelene passerer, medens b. føres videre af en luftstrøm. Denne fjerner samtidig støvet ud gjennem en roterende trommel, hvorpaa b. aflagres for at aftages som et vatlag. 4. Opdeling. Hertil benyttes en slagmaskine el. batteur, hvori b. tilføres mellem to valser, som samtidig holder vatlaget fast, saa den ud mellem valserne førte del kan bearbeides af en slagvinde, som har et omdreiningstal af 12—1500 pr. min. Herved udsættes b. for slag af jernlinjaler; langhaaret b. gives 6—8 slag pr. fremmadet cm. vatlag, korthaaret indtil 24 slag pr. cm. Herved opdeles b. jevnt og befries ved luftudsugning for støv. 5. Karding (s. d.). Denne bevirker adskillelse af de enkelte b.-haar og parallellægning af disse. B.-vatlaget omdannes paa kardemaskinen (s. d.) til et tyndt flor, som omformes til et baand og aflagres i en blikkande. 6. Strækning og sammenlægning. Flere b.-baand føres mellem valsepar, som roterer med forskjellig hastighed, saa baandene strækkes og haarene lægges parallele, samtidig med at en udjevning foregaar ved forening af flere baand til ét. 7. Spinding (s. d.). For b. benyttes saavel forspindemaskiner som finspindemaskiner. — I Norge findes 9 b.-spinderier, tildels med væverier. Det største spinderi har 37 000 spindler. Antal b.s-spindler i verden antoges 1877 at udgjøre 70 mill., 1895 ca. 94 mill. og 1901 111 mill., af disse havde England 50, Nordamerika 20, Tyskland 8.4, Rusland 6.9 og Frankrige 5 mill. — Nummereringen af b.-traad er sedvanlig engelsk. Nummeret angiver, hvormange hæspler à 840 yards tilsammen veier et engelsk pund, el. hvormange længder à 1690 m. tilsammen veier 1 kg. No. 60 betegner saaledes, at 60 × 1690 = ca. 100 000 m. traad veier 1 kg.

Bomuldsfløil, se Fløil.

Bomuldsfrøkager er et biprodukt ved oljeudpresningen af bomuldsfrø, det er rester af dette frø i kageform. Kagerne bruges som foder, helst findelt som mel. De betegnes enten som afskallede el. uafskallede, eftersom frøet før presningen var berøvet sit skal eller ikke. Skallerne ikke alene forringer kagernes næringsindhold, men kan endog gjøre dem farlige at benytte, navnlig ved at fremkalde forstoppelse hos dyret. — Afskallede b. er et kvælstofrigt, sundt og godt kraftfoder, der i stor udstrækning anvendes til melkekjør.

Bomuldsfrøolje, cottonolje, vindes ved udpresning af de afskallede bomuldsfrø og paafølgende rensning. Det er en straagul olje, hvis smag ligner olivenoljens, som derfor forfalskes med den; forøvrigt bruges bomuldsoljen til fremstilling af sæbe og til lignende teknisk brug. Ved afkjøling udskilles «bomuldsstearin».

Bomuldsgarn, se Garn.

Bomuldsplanten, forskjellige arter af slegten *gossypium*, som hører til katostfamilien og særlig adskiller sig fra katost ved at have kapsel med talrige frø, hvis overflade er tæt besat med lange, hvide haar. De arter gossypium, som især dyrkes for bomuldsudvindingens skyld er *g. herbaceum, barbadense* og *arboreum* med sine forskjellige kulturformer. *G. herbaceum* har været dyrket i Ostindien og Arabien i over halvtredje tusen aar og overførtes 1774 til Nordamerika; en af dens varieteter *(g. religiosum)* har gul frøuld («nanking»). Bomuldsdyrkning finder sted overalt i troperne. Kapselen er treel. femrummet, og naar den springer op, danner alle de til samme rum hørende frø en ved de lange sammenfiltrede haar sammenhængende masse. De næsten kuglerunde frø indeholder megen fed olje, som udvindes af de afskallede frø ved presning og gaar i handelen under navn af bomuldsfrø- el. cottonolje (s. d.). De pressede frø, pressekagen, bruges som kreaturfoder.

Bomuldskapsel.

Bomuldsspinding, se Spinding.

Bomuldstøier fremstilles i en mængde arter og kvaliteter. Om vævningen se Vævning. Benyttes bomuld sammen med uld el. silke, kaldes tøiet halvuldent og halvsilke tøi. Lærredsvævede b. kan være tætte, halvaabne eller klare. Til tætte b. hører lærred, kjoletøier og forklædetøier (flerfarvede), sirts (med paatrykt farve), kambrik el. kammerdug af traad nr. 36—96 og 2 400—5 500 traade pr. 1 m. bredde, shirting af traad nr. 16—60 og 1 800—3 200 traade pr. 0.7 m. bredde. Halvaabne el. klare b. er muselin, mull, linon, batist. Gazevævede b. er tarlatan, tyll, bobbinet og canevas. Diagonalvævede b. er bomesie, croisé, drill, mug og satin (s. d). Fløilsvævet b. (se Føil kaldes manchesterfløil eller velveteen. Jaquardvævede b. er damask og piké. Efterbehandling af b. efter vævningen se Appretur.

Bon *[bô]* (fl. bons), fr., anvisning (eg. *bon pour*, god for et vist beløb), særlig paa statskassen eller statsbank I Frankrige kom 1824 i brug *bons du trésor*, skatkammeranvisninger, udstedt af regjeringen med 3, 6 el. 12 maaneders betalingsfrist i tilfælde af forbigaaende pengemangel i det øiemed at dække statens forpligtelser; de var rentebærende og kunde endosseres. Lignende

hed; (ogs. pl) sømmelighed; høflighed.

convene ⓔ træde sammen; indkalde.

convenience ⓔ passelighed, beleilighed; bekvemhed. **convenient** passende, egnet; bekvem, beleilig.

convenir ⓕ (à) anstaa; tilkomme; tiltale; (gram.) rette sig efter; (de) blive enige om; indrømme, tilstaa.

convent ⓔ kloster.

conventicle ⓔ, **conventicule** ⓕ m, konventikel.

convention ⓔ & ⓕ f, overenskomst: konvent; ⓔ ogs. sammenkomst; ⓕ pl, bestemmelser; (vedtagen) forudsætning.

conventional ⓔ, **conventionnel** ⓕ vedtaget; konventionel; ⓕ ogs. (m) konvents(medlem)-.

conventual ⓔ, **conventuel** ⓕ klosterlig; ⓔ ogs. munk, nonne.

converge ⓔ, **converger** ⓕ løbe sammen til ett punkt.

conversable ⓔ selskabelig, underholdende.

conversant ⓔ bevandret; hjemme (i).

conversation ⓔ & ⓕ f. samtale; ⓔ ogs. omgang.

conversazione ⓔ soirée.

converse ⓔ konversere; samkvem; (log. & mat.) omvendt (sætning).

converser ⓕ underholde sig (med); (mil.) svinge.

conversion ⓔ & ⓕ f. forandring; omvendelse; svingning; ⓔ

gjældsforskrivninger kjendes i Belgien, Nederlandene, England, Tyskland og Rusland.

Bon, Kap (arab. Ras Addar), Tunis' nordøstligste forbjerg, paa halvøen mellem Tunis-bugten og Hammamet-bugten, under 37 ° n. br.

Bōna (lat., flertal af *bonum*), gods, formue. B. acquisita, erhvervet gods; b. adventitia, tilkommet gods; b. dotalia, medgift; b. hereditaria, arvegods; b. immobilia, urørligt gods; b. mobilia, rørligt gods, løsøre; b. paraphernalia, gods, som hustruen besidder ud over, hvad hun medbragte i egteskabet; b. vacantia, herreløst gods.

Bona, se Bône.

Bonacci-Brunamo'nti *[båna'tši-]*, Alinda, f. Bonacci (1842—), ital. digterinde, udgav 14 aar gl. sin første digtsamling og har siden vundet stor anseelse med sine fine, formfuldendte vers.

Bōna Dēa (lat., «gode gudinde»), hos romerne en frugtbarhedsgudinde, gift med (el. datter af) Faunus, ofte kaldt Fauna eller identificeret Maia og Ops; hendes tempel i Rom laa paa Aventinerhøien; hendes hovedfest feiredes i konsuls el. prætors hus under vestalindernes medvirken; ingen mand maatte være tilstede.

Bōna fīde, lat., i god tro, ærlig og oprigtig; bona fides, god tro.

Bonaire *[bånǣr]*, Vestindien, en af de smaa Antiller, udenfor Venezuelas kyst, hører til nederlandsk Vestindien, kolonien Curaçao, 335 km.², 6 000 indb. Kvægavl og saltudvinding.

Bona'ld. 1. Louis Gabriel Ambroise, vicomte de B. (1754—1840), fr. rom.-kat. filosof. Under revolutionen flygtede han til Heidelberg, hvor han skrev sit første betydelige verk: «Théorie du pouvoir politique et religieux» (3 bd. 1796). Under Napoleon vendte han tilbage til Frankrige og ledede en tid sammen med Chateaubriand udgivelsen af det royalistiske tidsskrift: «Mercure de France». Under Bourbonerne blev han betroet vigtige embeder og blev pair og vicomte. 1830 vægrede han sig ved at aflægge ed til det nye dynasti og trak sig tilbage til sit gods, hvor han døde. B. er en af de betydeligste repræsentanter for den kirkelige og politiske reaktion. Hans samlede skrifter udkom i Paris 1859 (3 bd.). [Se Victor de Bonald, «De la vie et des écrits du vicomte de B.», 2 udg. 1853.] — 2. Louis Jacques Maurice de B. (1787—1870), foreg.s søn, blev 1839 erkebiskop af Lyon og 1841 kardinal.

Bōna officia kaldes i folkeretten en mægling, som en eller flere udenforstaaende stater foretager i en opstaaet strid mellem to magter. — I den paa fredskongressen i Haag i 1899 vedtagne overenskomst om fredelig bilæggelse af internationale stridigheder, der er tiltraadt af de fleste stater (hvoriblandt ogsaa Norge), findes bl. a. bestemmelser om b. o. Retten til at tilbyde saadan skal tilkomme de udenfor striden staaende parter endog under fiendtlighedernes gang, og udøvelsen af denne ret kan aldrig af en af de tvistende parter betragtes som en lidet venligsindet handling. — Hvor omstændighederne tillader det, har signaturmagterne vedtaget at anbefale anvendelse af en særlig form af mægling. I tilfælde af en alvorlig uenighed, som truer freden, vælger de stridende parter hver en magt, som skal træde i forbindelse med den paa den anden side valgte i hensigt at hindre et brud paa det fredelige forhold. «Saalænge dette opdrag, hvis tidsudstrækning i mangel af modsat bestemmelse ikke kan overskride 30 dage, varer, skal de tvistende stater ophøre med enhver direkte forbindelse ang. striden, og denne betragtes som udelukkende henskudt under de mæglende parter» (art. 8).

Bonaparte (Buonaparte). 1. Carlo Maria (1746—85), korsikansk adelsmand og sagfører. Efter i nogen tid at have tilhørt det korsikanske uafhængighedsparti (Paoli) anerkjendte han 1769 det franske herredømme. Virkede utrættelig for at skaffe sine børn stipendier og stillinger i Frankrige og støttedes heri af sin energiske hustru 2. Maria Letizia B., f. Ramolino (1750—1836, gift 1764), der tilhørte en gammel, ganske velhavende korsikansk adelsslegt. Hun var en dygtig kvinde, som satte alt ind paa at sikre sine mange (8) børns fremtid. Revolutionen aabnede dem uventede udsigter, men en tid saa det alligevel meget mørkt ud. 1793 maatte hun flygte fra Korsika, fordi familien havde svigtet uafhængighedspartiet. En tid levede hun i den yderste fattigdom i Toulon og Marseille, indtil den næstældste søns glimrende karrière skabte hende gode livsvilkaar. 1796 flyttede hun til Paris og levede her i 18 aar som interesseret, men aldrig blændet iagttagerske af sønnens eventyrlige livsløb. Omgivet af al mulig pragt («Madame Mère», keisermoder) bevarede hun selv sine gamle tarvelige livsvaner og sparede, hvad hun kunde, af sine store indtægter. «Hvem ved, om jeg ikke en gang bliver nødt til at give alle disse konger brødet.» 1814 drog hun til Rom, derfra til Elba, hvor Napoleon drøftede sine undvigelsesplaner med hende. Efter Waterloo drog hun igjen til Rom. Hendes sidste aar var triste. Flere af hendes børn og børnebørn døde, hun selv blev lam og næsten blind, inden hun døde, over 85 aar gl. Børn: 3. Joseph B. (1768—1844). Gik paa skole i Autun og tænkte paa at blive officer, da faderens død i 1785 nødte ham, den ældste søn, til at vende hjem til Korsika for at hjælpe moderen og de mange søskende. I en fart fik han en juridisk eksamen og nedsatte sig som sagfører i Bastia. 1793 maatte hele familien paa grund af brud med patrioterne og deres leder Paoli flygte til Frankrige, hvor de i nogen tid led nød, indtil forbindelser med ledende mænd i Frankrige (f. eks. Robespierres broder) bragte dem bedre kaar. Napoleon blev general. Joseph egtede i 1794 Julie Clary, datter af en rig kjøbmand i Marseille. Robespierres fald bragte Napoleon i nød, saa han maatte ty til sin rigt gifte broder, «det heldige bæst». Snart vendtes forholdet dog om; Joseph modtog støtte og stillinger af sin yngre broder. Han blev medlem af de yngres raad, men spillede i begyndelsen ingen rolle, levede helst paa et gods, han havde kjøbt nær ved Paris, men fulgte omhyggelig begivenhederne og underholdt en fortrolig og hemmelig brevveksling med Napoleon, medens denne var i Ægypten. Brumaire-statskupets heldige udfald skyldtes for en stor del Joseph. I de følgende aar deltog han i flere diplomatiske arbeider (freden i Luneville, konkordatet, freden i Amiens). Han udnævntes til tronarving for det tilfælde, at Napoleon skulde dø barnløs. 1806 blev han konge i Neapel, hvor han tildels vandt aristokratiet ved sin elsk-

---

ogs. ombytning, omvendt sætning.

convert ⓔ, **convertir** ⓕ forvandle, forandre; omvende; ⓔ ogs. omvende sig, forvandles; omvendt; ⓕ ogs. omsætte, veksle.

convex ⓔ, **convexe** ⓕ konveks. **convexité** ⓕ f, **convexity** ⓔ konveksitet; ⓔ ogs. konveks legeme.

convey ⓔ transportere; overdrage; meddele. **conveyance** transport(middel); overdragelsesdokument. **conveyancer** dokumentopsætter. **conveyer** overbringer, befordrer.

convict ⓔ overføre; (straf)fælde; straffange.

conviction ⓔ & ⓕ f, overbevisning; ⓔ ogs. overførelse, (straf)fældelse.

convictism ⓔ deportationssystemet.

convier ⓕ invitere; tilskynde.

convince ⓔ overbevise.

convive ⓕ m & f, gjest.

convivial ⓔ selskabelig.

convocation ⓔ & ⓕ f, sammen-, indkaldelse; ⓔ spec. (preste)møde; universitetssenat (Oxford).

convoi ⓕ m, konvoi; tog. **convoiement** m, konvoiering.

convoiter ⓕ begjære, attraa **convoitise** f, attraa.

convoke ⓔ sammenkalde.

convoluté ⓕ spiralformig. **convolute(d)** ⓔ sammenrullet. **convolution** ⓔ sammenrulling; vinding, fold.

værdighed og sin gavmildhed, men hvor hans stilling dog stadig var utryg, og hvor der næsten uophørlig kjæmpedes mellem de franske tropper og de indfødte, saa landet led, uden at Josephs mange liberale og humane love hjalp videre. 1808 kaldte Napoleon ham til konge i Spanien; Neapel overlodes Murat, og franske soldater banede Joseph vei til Madrid. Han var dog kun skyggekonge; de franske generaler lystrede bare Napoleons ordrer, og uden den franske hær vilde hans stilling have været ganske uholdbar. Overalt reiste den af prester og munke opfanatiserede befolkning sig mod det franske herredømme, og da de franske tropper i 1813 fik andet at gjøre, maatte Joseph forlade Spanien. Efter Waterloo drog Joseph til Nordamerika, hvor han, formuende som han var, tog ophold paa Moreaus tidligere eiendom i Delaware. Efter hertugen af Reichstadts (Napoleon II) død 1832 optraadte han som prætendent og opholdt sig nogle aar i England. De sidste aar af sit liv boede han i Italien. 1862 blev hans lig ført til Invalidekirken i Paris. Memoirer. — 4. N a p o l e o n B., se N a p o l e o n. — 5. L u c i e n B. (1775—1840). Skolegang i Autun og Brienne. 1795 ved Napoleons hjælp krigskommissær i Nederlandene og paa Korsika. 1798 medlem af de yngres raad. Han og Joseph B. arbeidede her for Napoleons planer. 1799 formand for forsamlingen. 18 brumaire var det L. B.s koldblodige og snarraadige optræden, der afgjorde statskupets heldige forløb. Da han ikke kunde bringe den oprørte og forbitrede forsamling til ro, forlod han salen, ilede hen til de udenfor forsamlede soldater og opfordrede dem til at komme sin general (Napoleon), som man vilde myrde, til hjælp. Ved denne overrumpling opnaaede han soldaternes indgriben og statskupets gjennemførelse. Var senere ivrig for æreslegionens oprettelse og for konkordatet med paven, men vakte Napoleons vrede, da han 1802 efter sin første hustrus død afslog at egte en ham af førstekonsulen foreslaaet fyrstinde og i stedet giftede sig med en borgerlig født kvinde. I 1807 afslog han tilbudet om at blive konge i Spanien, da dette forudsatte, at han lod sig skille fra sin hustru, og forholdet til keiseren blev efterhaanden saa spændt, at L. B. 1810 besluttede at flygte til Amerika. Paa flugten blev han opsnappet af en engelsk krydser og ført i engelsk krigsfangenskab. Han blev først fri 1814, og efter et kort ophold i Rom drog han, efter Napoleons flugt fra Elba, til Paris, hvor han blev medlem af pairskammeret. Efter Waterloo raadede han forgjæves Napoleon til at opløse kamrene og gribe diktaturet og forsøgte efter Napoleons tronfrasigelse at faa kongen af Rom udraabt til keiser og selv at blive formynder og regent. Paa tilbagereisen til Rom 1815 blev han i Turin fængslet af en østerrigsk general, men blev paa pavens bøn snart igjen løsladt. Levede senere mest i Italien. Arkæolog og forfatter. Memoirer. — 6. M a r i e A n n e E l i s a B. (1777—1820). Opdraget i Saint-Cyr. Under familiens trængselsaar i Sydfrankrige blev hun forlovet med en fattig og evneløs korsikansk officer, Felice Bacciochi (s. d.), som hun, imod Napoleons ønske, ogsaa giftede sig med 1797. Samlede under konsulatet en kreds af forfattere og kunstnere i sit hjem. 1805 fyrstinde af Lucca og Piombino, som hun styrede med dygtighed. Hendes evner og hendes lette seder skaffede hende tilnavnet Luccas Semiramis. 1809 storhertuginde af Toscana. Levede efter 1814 i Bologna og Triest. — 7. L o u i s (Ludvig) B. (1778—1846). Kom 1793 til Frankrige og blev uddannet til officer. Tidlige udsvævelser undergravede hans helbred og handlekraft. Kun ugjerne modtog han 1806 den hollandske kongekrone. Med ikke ringe iver og dygtighed søgte han at gjennemføre praktiske reformer (kriminal- og civillovbog, vegt og maal efter fransk mønster), men fastlandssperringen ødelagde landets velstand, og Napoleons krav paa store rustninger forværrede yderligere tilstanden. Ludvig blev mere og mere utilfreds med forholdene og Napoleon mere og mere forbitret over lempelser i fastlandssperringen. 1810 nedlagde Ludvig regjeringen, indsatte sin hustru Hortense, f. Beauharnais, Napoleons steddatter, til regentinde i sin umyndige søns navn og forlod saa landet. Levede senere mest i Italien optaget af historisk forfattervirksomhed. Negtede 1815 at modtage pairsværdigheden af Napoleon. Hans egteskab med Hortense var ulykkeligt. Skilsmisse 1815. Blandt hans historiske arbeider maa især fremhæves et verk om Hollands historie og statsforfatning i 3 bind, der udkom 1820, og flere skrifter om Napoleons historie (bl. a. et modskrift mod Walter Scott). Hortense fødte Ludvig 3 sønner. af hvilke den yngste var Napoleon III (s. d.). — 8. (C a r l o t t a) M a r i e P a u l i n e B. (1780—1825), forlod med den øvrige familie Korsika 1793. Efter trængselstiden 1793—95 begyndte beilere at melde sig til den unge Napoleon Bonapartes straalende skjønne søster, saaledes Napoleons tidligere velynder Fréron, hvem ogsaa Pauline var forelsket i. Napoleon modsatte sig dette egteskab, og i 1797 forlovedes Pauline med general Duphat, der imidlertid blev myrdet i Rom kort efter. Skjøn og letfærdig trøstede Pauline sig snart over denne nye sorg og egtede i Paris i 1801 general Leclerc, der døde allerede 1802. 1803 egtede hun Camillo Borghese, af gammel romersk adel, men egteskabet opløstes snart. I Rom stod hun (nøgen) model for Canova (Venus victrix). Hun var Napoleons yndlingssøster. 1814 stillede hun alt, hvad hun eiede, til hans raadighed og fulgte ham til Elba. Før Waterloo gav hun ham sine juveler, som man bagefter fandt i hans vogn. Hun døde i Florens. — 9. M a r i e A n n u n z i a t a C a r o l i n e B. (1782—1839). Egtede i 1800 general Murat, der i 1806 blev storhertug af Berg-Cleve og i 1808 konge af Neapel. Hun var sin mand fuldstændig overlegen. Den østerrigske minister Metternich, der 1806—09 var gesandt i Paris, var meget indtaget i hende og forsøgte paa Wienerkongressen at frelse Murats kongestilling, men forgjæves. Efter 1815 levede Caroline i omegnen af Triest. — 10. J é r ô m e B. (1784—1860). Uddannet i Frankrige til sjøofficer. Deltog i flere sjøtogter og 1806—07 i krigen mod Preussen. 1807 konge af Westfalen. Lod sig efter Napoleons ønske 1806 skille fra sin hustru Elisabeth, f. Patterson, datter af en nordamerikansk kjøbmand, og egtede 1807 en würtembergsk prinsesse. Som regent var han magelig, uden interesse for stort andet end sine fornøielser. Deltog uden hæder i felttogene 1809 og 1812—13. Efter 1815 levede J. B. dels i Østerrige, dels i Italien og længtes efter at faa komme tilbage til Frankrige. Ludvig Filips regjering tillod det endelig i 1847. Efter

---

convolvule Ⓕ m, **convolvolus** Ⓔ & Ⓕ m, (bot.) vindel.
convoquer Ⓕ ind-, sammenkalde.
convoy Ⓔ, **convoyer** Ⓕ konvoiere, eskortere; Ⓔ ogs. ledsagelse; tilførselstransport; eskorte.
convulse Ⓔ, **convulser** Ⓕ sammentrække krampagtig; Ⓔ ogs. ryste.
convulsif Ⓕ, **convulsive** Ⓔ krampagtig.
convulsion Ⓔ & Ⓕ f, krampetrækning; Ⓔ fig. rystelse, brydning.
cony Ⓔ kanin.
coo Ⓔ kurre.
cooey Ⓔ hauke; hauking.
cook Ⓔ koge; lage mad; kok(ke). **cookery** madstel, kjøkken.
cool Ⓔ kjølig, sval; koldblodig; flot, freidig; kjølighed; (af)kjøle(s).
coolie Ⓔ indisk sjauer.
coolness Ⓔ kjølighed; koldblodighed; flothed, freidighed.
coom Ⓔ gammel smørelse; kulstøv, sod.
coop Ⓔ hønsebur; indestænge, -slutte.
cooper Ⓔ bødker; lagge (kar).
co-operant Ⓔ samvirkende.
co-operate Ⓔ, **coopérer** Ⓕ samvirke; medvirke. **coopérateur** Ⓕ m, **co-operator** Ⓔ deltager, medarbeider; Ⓕ ogs. medvirkende.
coopératif Ⓕ samvirkende; fælles, andels-. **co-operation** Ⓔ, **coopération** Ⓕ f, samarbeide, medvirkning.
coopery Ⓔ bødkerhaandverk.

februarrevolutionen blev han guvernør for Invalidepaladset. — 11. Louis Lucien B. (1813—91), sprogforsker, udgav 1857 en oversættelse af parablen om «saamanden» i 72 europæiske sprog og dialekter. Speciel kjender af baskisk. — 12. Roland B. (1858—), tog afsked som officer 1883; har senere foretaget forskjellige forskningsreiser bl. a. til Finmarken, hvor han har studeret lappernes seder og skikke og skildret sine indtryk paa engelsk i «Notes on the Lapps of Finmark» (1886).

Bonaparti'ster, det parti, som ønsker dynastiet Bonaparte i spidsen for Frankriges styrelse. Dets virksomhed, som sporedes straks efter 1814, muliggjorde Napoleons triumftog gjennem Frankrige efter flugten fra Elba 1815 og senere Napoleon III's keiserdømme. Efter keiserprinsens død (1879) blev prins Napoleon (søn af Jérôme Bonaparte) b.s chef. Hans demokratiske, republikanske og antiklerikale sympatier har imidlertid bragt splittelse i partiet, og de konservative og klerikale Bonapartister har sluttet sig til hans søn Victor. Republikens voksende fasthed og styrke har dog trængt hele den bonapartistiske bevægelse sterkt tilbage, og siden Boulangers dage har den ingen betydning havt.

Bonaventūra (1221—74), Franciskanerordenens ypperste teolog, traadte omkr. 1238 ind i den hellige Frans' orden og vandt snart et anseet navn ved sin ydmyghed, nidkjærhed og sine glimrende evner. Blev senere lærer ved høiskolen i Paris og 1257 sin ordens general, 1273 kardinal og biskop af Albano. 1274 var han tilstede paa unionskoncilet i Lyon, men døde under dette. 1482 blev han kanoniseret som helgen og 1587 optaget i de store kirkelæreres tal. Eftertiden hædrede ham med tilnavnet *doctor seraphicus*. I sin teologi forener B. skolastisk lærdom med mystisk fromhed og asketisk iver. Gjentagne gange forsvarede han med pennen sin orden og kjæmpede ligeledes for mariaandagterne, cølibatet og andre yndlingslærdomme. Blandt hans skrifter er, foruden hans dogmatik, «Breviloquium», navnlig en levnetsbeskrivelse af den hellige Frans blevet berømt.

Bonchamp *[bõšã']*, Charles Melchior Arthur, marki af (1760—93), fr. officer. Deltog i den nordamerikanske frihedskrig. Var kaptein i den franske hær ved revolutionens udbrud. Streng royalist. Deltog i Vendée-kampene mod revolutionen og faldt i en blodig kamp ved Chollet.

Boncompagni *[-pa'ñi]*, Baldaresso (1821—94), ital. matematiker af familien Piombino. Han har gjort sig fortjent ved uden pekuniær fordel at udgive ældre matematiske forfatteres verker og ved sine matematisk-historiske undersøgelser.

Bond *[bånd]*. 1. George Phillips B. (1826—65), amer. astronom, søn af nedenst., opdagede 1848 paa observatoriet i Cambridge (Mass.) Saturns 7de maane (Hyperion) og 1850 den mørke Saturn-ring (Crêpe-ringen), ligesom det her første gang lykkedes at fotografere en dobbeltstjerne. — 2. William Cranch B. (1790—1859), ligeledes bekjendt amer. astronom, var første direktør ved ovennævnte observatorium, kaldt Harvard college observatory.

Bondalen, et vakkert dalføre, hvorigjennem der fører offentlig kjørevei, som forbinder Hjørundfjord med Volden og Ørsten i Søndmør. Pashøiden er 271 m.

Bonde (eg. den boende) betegner nu den almindelige gaardbruger i modsætning til godseieren, kjøbstadsmanden el. husmanden. I oldtiden tilhørte gaardbrugeren bysamfundet, og først i den romerske keisertid, da al jorden samledes paa store godseieres hænder, udviklede der sig en egen akerdyrkende landbostand, de halvfrie eller endog helt ufrie coloni. Efter folkevandringen laa ogsaa de frie germanske bønder under for stormændene, blev disses fæstere og kom efterhaanden i et personligt og arveligt afhængighedsforhold til sine herrer, som de maatte yde vilkaarlige afgifter og hoveri. I korstogstiden (11—13 aarh.) fæstnedes afgifterne dog ved sedvanen og sank i værdi paa grund af prisstigningen. Hoveriet erstattedes ofte af en pengeafgift, og de ufrie akerdyrkere kjøbte sig friheden; men allerede i middelalderens slutning stansede fremgangen. Staten og godseierne lagde i forening stedse større byrder paa bønderne, og da disse gjorde oprør (i Frankrige 1358, i England 1381, i Tyskland omkr. 1500, særlig 1525), laa de overalt under for fyrster og adel. Derefter begyndte en virkelig underkuelse. I det østlige Tyskland og i de slaviske lande indførtes endog livegenskabet, en ny afhængighedsform, som lignede den gamle trældom. Først anden halvdel af det 18 aarh. bragte atter nogen fremgang. Fysiokraterne i Frankrige (ved 1750) fremholdt akerbrugets store økonomiske betydning, og det oplyste enevælde søgte at skaffe bønderne større personlig frihed og udbrede selveiendom. Udenfor Danmark lykkedes dette dog kun daarlig paa grund af godseiernes modstand. Først den store revolution frigjorde helt bondestanden i Frankrige; i Preussen skede det samme under Stein 1808, i de øvrige tyske lande efter 1848. I Rusland ophævedes livegenskabet 1861 af Alexander II. En fra den alm. afvigende udvikling foregik i England, hvor jorden dreves af frie forpagtere, samt i Italien, hvor den eiedes af byernes borgere. En fri selveiende bondestand holdt sig kun i Schweiz, Tyrol, Holland, Ditmarsken samt i Norge og Sverige.

I Norden var b. i oldtiden et hædersnavn for enhver fri mand. Over ham stod konger og høvdinger, dybt under ham trællene. B. var paa en gang kriger og jorddyrker. Ogsaa leilændingerne var personlig frie. I alle tre nordiske lande bidrog dog bl. a. trællenes frigjørelse til at trykke bondestanden ned fra dens tidligere anseede stilling, medens det kirkelige og verdslige storgods's udvikling i middelalderen forøgede antallet af leilændinger i Norge, navnlig vesten- og nordenfjelds, hvor aristokratiet var sterkest. De store godseieres forsøg paa at skabe nye, større afgifter end den almindelige landskyld modarbeidedes dog virksomt af lovgivningen. Samtidig med denne ophobning af landets jord paa godseiernes hænder skede en endnu sterkere under konge og kirke. Ved den sorte død indtraadte i disse forhold forsaavidt en forandring, som det voldsomt formindskede antal af b. gjorde efterspørgselen efter leiejord liden, men omvendt efter leilændinger stor. Skjønt lovene ikke kjendte livsfæste, blev dette nu i praksis almindeligt, da saavel jorddrotten som leilændingen i regelen var bedst tjent dermed. Ved de nye stænders udvikling i det 16 aarh. øgedes dog atter trykket paa bondestanden, der klagede høilydt over de nye stigende afgifter, som nu paalagdes

---

co-optation ⓔ, **cooptation** ⓕ f, suppleringsvalg.
co-ordinate ⓔ, **coordonner** ⓕ sideordne; ⓔ ogs. sideordnet, (sb) koordinat.
co-ordination ⓔ, **coordination** ⓕ f, sidestilling.
cop ⓔ top, hoved; garncylinder; (slang) fakke, faa.
copain ⓕ m, (skole)kamerat.
copartager ⓕ dele imellem sig.
cope ⓔ hovedbedækning; hvælving; korkaabe; (vb) kappes.
copeau ⓕ m, (høvl)spaan.
Copenhagen ⓔ, **Copenhague** ⓕ Kjøbenhavn.
cophosis ⓔ døvhed.
copie ⓕ f, af-, renskrift; manuskript; efterligning; aftryk. **c.-lettres** m, kopibog.
copier ⓔ afskriver; plagiator; kopiblyant.
copier ⓕ renskrive; skrive af; efterligne, kopiere.
copieux ⓕ, **copious** ⓔ overflødig, rigelig.
copiste ⓕ afskriver; efterligner.
copper ⓔ kobber(dank, -kjedel, (pl) -tøi); (slang) politikonstabel; kobberforhude. **copperas** jernvitriol. **copper-head** (zool.) lanseslange; sydstatsven. **copper-worm** pæleorm.
coppice ⓔ smaaskog. **copse** smaaskog; beklippe, beskjære.
copter ⓕ kime (med).
copula ⓔ, **copule** ⓕ f, kopula, bindeord.
copulate ⓔ parre sig.

den. Men ogsaa dennegang traadte lovgivningen hjælpende til, og omsider naaede man til at opstille faste regler for jordleien, som var lidet gunstige for jorddrotterne (forordning af 5 febr. 1685). Disse begyndte derfor at afhænde sit leilændingsgods, samtidig med at krongodsets salg skabte en mængde nye selveiere. Medens der saaledes endnu ved 1650 kun var ca. 10—12 000 odelsbønder mod 25—30 000 leilændinger, var ved 1750 selveierne i flertal. I vore dage er knapt 1/10 af Norges jord dyrket af leilændinger. Denne eiendommelige udvikling har vedligeholdt den n. b.s selvfølelse og betydning i samfundet. I det 17 aarh. deltog han i stændermøderne. Ved Eidsvoldsforfatningen fik han den politiske magt. Bevidstheden herom traadte fra 1833 stedse sterkere frem i stortingets sammensætning og holdning. 1836 afskaffedes «landskatten» (en grundbyrde); 1837 organiseredes det kommunale selvstyre. Endelig har den almindelige vernepligts indførelse 1854 og andre love udslettet de sidste spor af særbyrder for b.-standen. Paa Norges senere politiske udvikling har b. havt en bestemmende indflydelse. Venstrepartiet har i sin kjerne været et b.-parti. — Ogsaa i Danmark laa bonden allerede i middelalderen tildels under for aristokratiet, men bevarede dog en ret taalelig stilling indtil henimod tidsrummets slutning (se navnlig Joh.s Steenstrups skrifter). Vornedskabet indførtes i det 15 aarh. paa Sjælland og smaaøerne. Kristian II's reformer afskaffedes ved hans fald, og bøndernes egne forsøg paa at frigjøre sig med vaabenmagt blev slaaet til jorden under grevefeiden. I det 16—18 aarh. blev bondens kaar stadig værre. Selveiendommen forsvandt næsten helt, og stavnsbaandet, som omfattede hele kongeriget, indførtes 1733. Hoveriet øgedes vilkaarlig, og godseieren havde ret til at tiltale og straffe bonden, endog korporlig (træhest m. m.). Men efter Guldbergs fald indførtes store reformer. Stavnsbaandet ophævedes 1788; hoveriet bortfaldt; landsbyfællesskabet afskaffedes, og bønderne flyttede ud til egne gaarde. Siden gik bondestanden raskt fremad. Ved den alm. vernepligts og den fri forfatnings indførelse (1848 og 1849) ophævedes ogsaa her al standsforskjel. — I Sverige formaaede aristokratiet trods flere forsøg ikke at undertrykke bønderne, som efter reisningen under Engelbrekt Engelbrektson mod Erik af Pommern og unionen med Danmark kom til at spille en vigtig politisk rolle. Saavel Sturerne som Gustaf Vasa støttede sig til den svenske bondealmue, der altid var rede til at kjæmpe mod de fremmede undertrykkere. Ogsaa paa rigsdagen, hvor den mødte som rigets fjerde stand, afgjorde dens stemme ofte landets skjæbne. Ved forøgelsen af adelsgodset i det 17 aarh. syntes faren for, at bonden skulde tabe sin frihed, vel ogsaa i Sverige nær, men forsvandt fuldstændig ved Karl XI's reduktion. Repræsentationsreformen 1866 ophævede endelig standsadskillelsen og forøgede bøndernes politiske indflydelse.

Bonde, sv. adelsslegt — 1. Tord B. (d. 1329), rigsraad. — 2. Karl Knutsson B., Sveriges konge (s. d.). Slegten deltes senere i en friherrelig og en grevelig gren. — 3. Gustaf B. d. æ. (1620—67), statsmand. Rigsraad 1653, var fredelig sindet og mod Karl X's polske krig. Hans finansielle evner kom dog denne til stor nytte. 1655 medlem af reduktionskollegiet, med hvis formand Klas Fleming han dog var i strid. 1660 rigsskatmester og medlem af formynderstyrelsen. Hans stræben gik ud paa fortsat reduktion, orden og sparsomhed, samt ophjælp af landets næringsliv. Han vilde gjøre Sverige uafhængigt af udlandets subsidier og bevare freden. Snart ødelagde imidlertid regjeringens ødsle, høiadelige tendenser resultaterne af hans virksomhed. Hele hans husholdningsplan omstyrtedes. — 4. Gustaf B. d. y. (1682—1764), lærd, rigsraad, sønnesøn af ovenn.; rigt dannet, bekjendt for sin uegennyttighed og hæderlighed steg han hurtig. 1721 præsident i bergkollegiet, 1727 rigsraad. Han støttede trofast A. Horn og delte hans fald 1739. I den første halvdel af 1740-aarene, da hatternes magt vaklede, var der udsigt til en politisk rolle for G., men han bøiede af. 1761 medlem af huernes raad. Han har efterladt en række historiske verker, hvoriblandt en skildring af Sveriges historie under Ulrika Eleonora og Fredrik I. — 5. Gustaf Trolle-B. (1773—1855), hofmand og mæcen, sønnesøn af ovenn., 1823 «öfverstekammarjunkare». Som indehaver af Trolleholm i Skåne førede han navnet Trolle til sit eget. Ivrig kunstven, der paa Säfstaholm i Södermanland skabte rige bog- og kunstsamlinger og gavmildt støttede videnskab og kunst. — 6. Karl B. (1648—99), søn af Gustaf B. d. æ., 1674—78 sv. minister i Paris, medlem af reduktionskommissionen, 1695 kgl. raad. Deltog i Ryswijk-kongressen. Afsluttede før sin død forbundet mellem Sverige og England. — 7. Karl Karlson B. (1850—), friherre, hofmand, politiker. Kom 1888 ind i 2det kammer. Er frihandler og medlem af det liberale samlingsparti. Siden 1895 indehaver af Eriksbergs fideikommis. Har udg. flere hist. skrifter, bl. a. Hedvig Elisabet Charlottas bekjendte «Dagbok». B. er ogsaa censor ved Dramatiska teatern.

Bondefred benævnes de overenskomster, der særlig under krigene i det 16 og 17 aarh. sluttedes mellem bønderne i de nordiske rigers grænselandskaber, og hvorved de gjensidig sikrede hinanden fred og venskabelig samfærdsel trods krigstilstanden. Saadanne overenskomster blev oprettet mellem norske og svenske bønder saavel under Kristian 2 (1519) som senere under syvaarskrigen (1563—70) og krigen 1643—45, maaske ogsaa under Kalmarkrigen (1611—13). Mellem Skåne og Halland sluttedes en bondefred endnu saa sent som i 1676.

Bondegaard, se Bygningskunst.

Bondehelgen (benævnelsen skyldes L. L. Daae) er en hellig mand, som ikke har vundet historisk betydning, men som af almuen i en enkelt eller i flere bygder er blevet anseet for hellig, og hvis dage maaske endog er ihukommet ved messe i en og anden kirke. De af disse helgener, der nu kjendes, synes alle at høre hjemme i Telemarken (se Besse paa Knaben).

Bondekrig kaldes alm. den store tyske bondeopstand 1525. I Tyskland havde der siden korstogstiden været en jevn opgang i bøndernes kaar, men henimod slutningen af 15 aarh. indtraadte en stansning. Adelen forøgede sine fordringer, og den voksende fyrstemagt forsterkede skattetrykket. Dette fremkaldte overalt en voksende gjæring, som gav sig luft i spredte opstande. Luthers fremtræden forøgede gjæringen, bønderne læste i bibelen og forlangte, idet de støttede sig til den hellige

---

copulatif (f). **copulative** (e) binde-; (e) ogs. bindeord.
copulation (e) & (f) f, parring, samleie.
cop-waste (e) spoleaffald.
copy (e) afskrift; aftryk, eksemplar; forskrift; manuskript; koncept(papir); afskrive; kopiere, efterligne. **c.-head** forskrift. **c.-hold** leilændingeforhold, -gods. **c.-holder** leilænding. **copyist** kopist; afskriver; plagiator. **copyright** (sikre sig ved) forlagsret.
coq (f) m, hane; han af fugle; skibskok **c.-à-l'âne** pølsesnak.
coque (f) f, (egge-, nødde)skal; kapsel; skrog; lok; sløife; knude.
coquelicot (f) m, valmue.
coqueliner (f) gale.
coquelourde (f) f, (bot.) kobjelde.
coqueluche (f) f, yndling: ene hane i kurven; (zool.) sivspurvhan; kighoste.
coquemolle (f) f, krakmandel.
coquer (f) angive, melde.
coqueret (f) m, jødekirsebær.
coquerico (f) (m), kykeliky.
coquerie (f) f, skibskjøkken.
coquet (e), **coqueter** (f) kokettere, lefle (for).
coquet (f), **coquettish** (e) koket; nydelig, fiks; (f) m, koket fyr
coquette (e) & (f) f, kokette. (f) ogs. botaniserkasse.
coquetier (f) m, egge-, fjærkræhandler; eggeglas.
coquetry (e), **coquetterie** (f) f, koketteri; (f) ogs. elegance, sma...

skrift, at behandles som frie; ved deltagelsen i krigene havde mange bønder som landsknegte lært vaabenbrug og eggede, naar de vendte hjem, sine standsfæller til at afkaste sit aag. 1525 udbrød hovedopstanden i Algau i Sydbayern. Adskillige adelsmænd og de mindre stæder gjorde fælles sag med bønderne, der opstillede sine fordringer i 12 artikler. Opstanden bredte sig hurtig til hele Sydtyskland, og da den fanatiske sværmer Thomas Münzer blev bøndernes leder, antog den en voldsommere karakter. Han prækede udryddelse af adelen og fór frem med mord og brand mod enhver, som ikke vilde lyde ham. I denne skikkelse maatte bevægelsen fremkalde rædsel og afsky. Luther, der først havde raadet til at imødekomme bøndernes fordringer, blev bange for, at reformationen skulde faa skyld for bøndernes udskeielser, og opfordrede fyrsterne til at «slaa bønderne ned som gale hunde». Fyrsterne behøvede ingen opfordring. Kurfyrst Johan af Sachsen, landgrev Filip af Hessen o. a. havde samlet en hær af krigsvante landsknegte, med hvilken de 15 mai 1525 angreb Münzer ved Frankenhausen og vandt en let seier. Münzer selv blev fanget, lagt paa pinebænken og henrettet. Ogsaa i Elsass og Schwaben bukkede bønderne under for fyrsterne, og overalt tog disse en frygtelig hevn. Henrettelser, piskning, udredelse af svære brandskatter blev de overvundne bønders lod. [Litt.: Zimmermann, «Allg. Geschichte des grossen Bauernkrieges».]

Bondepraktika, i de gamle almanakker rimede eller urimede raad og anvisninger for bonden, med tilføielse af veirtegn, merkedage i denne henseende, veir- og høstspaadomme, f. eks.: «Thorres tø giver frossent korn og raaddent hø», «Mathis (24 feb.) byder is; er der ingen is, gjør han is», «Vettnætt (17 okt.) maa du vente mig (sneen), fyribod (28 okt.) kommer jeg vist; kommer jeg ikke før helgemes (1 nov.), da bøier jeg bar og kvist» o.s.v.

Bonderet er betegnelsen for den norske landbefolknings sedvaneret overhovedet, og desuden for den nye selvstændige gren af retsvidenskaben, som har disse retsregler til grundlag. Prof. Absalon Taranger er den første, som har begyndt et systematisk studium af vore bønders eiendommelige retsliv, og han har fastslaaet navnet b. Bønderne selv bruger paa flere steder navnet «heimerett». Se ogsaa Leiekreaturer, Lotbrug og Skaplag.)

Bondesen, Ingvor Andreas Nicolai (1844—), d. forfatter og skolemand, debuterede 1877 med den historiske fortælling «Styrismanden og hans brud», og det meste af hans følgende produktion behandler enten historiske emner eller bøndernes liv i nutiden; hans betydeligste bog er «Skovstrup folk» (1885). B. fortæller livfuldt, friskt og naturlig og med et vist folkeligt lune.

Bondeson, August Leonard (1854—1907), sv. forfatter, læge i Göteborg, har skrevet viser, især i sin hjemegns dialekt (hallandsk), og forfattet flere fortællinger, som viser humor og en betydelig evne til «at træffe sømmet paa hodet». Høiest naar han i «Skollärare John Chronschougs memoarer» (2 bd., 1897, 1904), hvor han med kostelig naivetet lader denne fortælle sine oplevelser.

Bondevenbevægelsen i Norge indlededes af Jaabæk ved stiftelsen af organisationen «Bondevennerne» (1865) med hovedsæde i Mandal og talrige forgreninger udover det hele land. Jaabæk var selv formand. Bevægelsen gik især ud paa at udjevne klasseforskjellen, at modarbeide embedsmandsstyret og «pengearistokratiet». Dens slagord var «sparsomhed i statshusholdningen»: embedernes antal skulde forringes, gagerne sættes ned o. s. v. I politisk henseende krævedes en sterkt udvidet, omend ingen almindelig stemmeret. Bevægelsens organ var Jaabæks blad «Folketidende», hvis nærgaaende kritik var meget frygtet. Efterhaanden gik bondevennerne op i venstrepartiet, hvis leder var Johan Sverdrup.

Bondevennernes selskab, d. selskab, stiftet 1846 med det formaal at virke for bondestandens emancipation og borgerlige ligestillethed med de andre samfundsklasser. Fik i den grundlovgivende rigsforsamling (1849) stor indflydelse paa grundlovens karakter og spillede i 1850-aarene en stor rolle paa rigsdagen, men opløstes lidt efter lidt i slutn. af 1860-aarene.

Bondhusbræen, en vakker arm af Folgefonnen paa dennes vestside op for Sundal ved Maurangerfjorden.

Bondone, Giotto di, se Giotto.

Bône el. Bona (Hippona). 1. Nordvest-Afrika, vigtig sjøhandelsstad i Algerie, depart. Constantine, ved bugten af samme navn, med 36 993 indb. (1901). Er Algeries venligste og mest europæiske by, omgivet af velstelte haver og vinbjerge. Har en af Middelhavets bedste havne med udførsel af produkter fra det østlige Constantine, hvortil jernbane. 2 km. i sydvest ruiner af den fønikiske by Hippo, senere Numider-kongen Masinissa's residens Hippo Regius, i den rom. keisertid sæde for prokonsul og biskop (Augustin). Ødelagt i 7 aarh. Fransk 1832. 2. Se Boni.

Bône er at give træ en politur med voks. Anvendes især ved de saakaldte parketgulve, som efter at være renskuret og godt tørret indgnides med bonevoks (blanding af smeltet voks og terpentinolje) el. vokssæbe. Glansen frembringes med en børste.

Boner, Ulrich (i det 14 aarh.), schweizisk forfatter, munk, har skrevet en samling klare og muntre fabler, «Der Edelstein», som blev trykt i Bamberg 1461 og er den første trykte tyske bog.

Boness, se Borrowstounness.

Bonghi *[bo'ngi]*, Ruggero (1828—95), ital. videnskabsmand og politiker. 1848 i diplomatisk tjeneste i Rom og derefter i Firenze, men landsforvist som liberal 1849. I Sardinien i berøring med Manzoni og optaget af græske studier. 1859 prof. i Milano; fra nu af næsten uafbrudt til 1890 sæde i deputeretkammeret. 1871 til Neapel, redaktør af «Unita nazionale». Tilhørte det gammelliberale parti; 1874—76 undervisningsminister. 1891 forsæde paa fredskongressen i Rom. Af hans store, forskjelligartede forfatterskab kan nævnes «Storia di Roma».

Bonheur *[bånø'r]*, Rosa (1822—99), fr. dyremaler-

Rosa Bonheur.

coqueur (f) m, angiver, spion.
coquillade (f) f, toplerke.
coquillage (f) m, musling; konkylie.
coquille (f) f, konkylie; (snegle)-hus; skal; (stuing i) skjæl: støbeskal, kugleform. **coquillier** m, konkyliesamling; muslingbanke.
coquin (f) (m), **coquine** (f), slyngel, tøs; skøier; slyngelagtig.
coquinerie f, slyngelagtighed.
cor (f) m, (vald)horn(ist); ligtorn; takke (paa hjort).
corail (f) m, **coral** (e) koral.
corailler (f) skrige (ravn).
corailleur (f) m, koralfisker-(baad).
corban (e) fattigbøsse.
corbeau (f) m, ravn; (tilsjøs) entrebro; udkraget sten; sortklædt munk.
corbeille (f) f, kurv; brudegave (fra brudgom). **corbeillée** f, kurvfuld.
corbel (e) (ark.) akantuskurv; bjelkehoved; nische; udkrage (sten).
corbillard (f) m, ligvogn.
corbillon (f) m, liden kurv; (tilsjøs) brødbakke; slags panteleg.
corbin (f) m: **canne** (f) **à c.** krykkestok.
corbine (f) f, sortkraake.
cord (e) snor; favn (ved); lokkemiddel; (vb) snøre; favnsætte.
cordage (e) & (f) f, snorer, taug-(verk); (f) ogs. favnsætning.
corde (f) f, strikke, taug; (tennis)net; favn (ved); (tobaks)rul; traad (i klæde); (bue)streng.

inde. Hendes dyr i landskaber er malt med mandig kraft. Som de øvrige efterfølgere af dyremaleren Troyon naar hun dog ikke op mod denne. Hendes billeder har vundet et stort publikum og har særlig fundet kjøbere i Amerika.

Boni, Celebes, fyrstendømme under Nederlandenes overhøihed paa halvøen v. f. bugten ved B., 9 750 km.², 70 000 indb.

Bonifacio *[-fa'tšå]*, Korsika, kystby nær øens sydspids, 4 000 indb. God, men ikke let tilgjængelig havn. Østers- og koralfangst. Anlagt 830 af Bonifacius fra Pisa. — B.-stræ det (Bocche di B.), sundet mellem Korsika og Sardinien, i oldtiden Taphros (grav), et tilnavn opstaaet i 3 aarh. e. Kr. Fretum Gallicum har ikke naaet synderlig udbredelse. Paa det smaleste 11 km. bredt. Flere øer og mange skjær i farvandet.

Bonifācius, paver. B. I, 418—22. — B. II, 530—32. — B. III, 607. — B. IV, 608—15. — B. V, 619—25. — B. VI, 896. — B. VII, 974; 984—85. — B. VIII, 1294—1303, hed opr. Benedikt Gaetani. Som pave greb han med myndig haand ind i de politiske stridigheder ikke blot i Italien, men i hele Europa. I striden mellem den danske konge Erik Menved og erkebiskopen Jens Grand stillede han sig paa dennes side og idømte kongen en betydelig pengebod, som dog blev adskillig nedsat. Derimod fik hans strid med Filip den smukke af Frankrige for paven skjæbnesvangre følger. Trods pavens protest havde kongen begyndt at paalægge geistligheden skat. Tilsidst besluttede B. at lyse kongen i ban, men blev forinden 7 sep. 1303 overfaldt i Anagni af kongens partifæller og i to dage holdt fangen paa sit slot. Faa uger efter døde han af græmmelse herover. Denne strid blev vendepunktet i den staaende middelalderske rivalisation mellem pavemagt og fyrstemagt. For den kanoniske rets udvikling har B. havt betydning ved at udarbeide den saakaldte *liber sextus*. Ligeledes har han lagt grunden til Roms berømte universitet: Sapienza. — B. IX, 1389—1404, hed opr. Peter Tomacelli. Samtidig med ham var Clemens VII pave i Avignon, og B. IX forsøgte forgjæves at faa skismaet hævet. Ved sin havesyge, nepotisme og handel med jubilæumsaflad bevirkede han, at uviljen mod pavedømmet steg i vide kredse.

Bonifācius, Clemens, pseudonym for Asbjørnsen, P. C.

Bonifātius, Tysklands apostel, opr. Winfred el. Wynfrith, f. i en angelsachsisk slegt mellem 675 og 683. B. blev tidlig munk og aabenbarede snart sine store evner som prædikant og praktisk kirkeleder. Efter et mislykket forsøg paa at missionere blandt friserne, arbeidede han som pavelig missionær i Thūringen, blandt friserne og i Hessen. 722 blev han bispeviet i Rom, og optog derefter paany sin gjerning i Hessen, Thūringen og Bayern. Overalt byggede han kirker og klostre og søgte samtidig at føre de bestaaende kirker til lydighed mod Rom. 732 blev han under et ophold i Rom erkebiskop. Det lykkedes ham i hovedsagen at organisere den tyske kirke. I slutningen af sit liv gjorde han to missionsreiser til friserne. Paa den sidste af disse blev han dræbt af hedningerne 5 juni 755.

Bonifazio dei Pitati, kaldt B. I Veronese (1ste halvdel af 16 aarh.), ital. maler af den venetianske skole. Uddannet under paavirkning af Palmas og Giorgiones verker. Han er blevet kaldt den venetianske skoles mest «glimrende» kolorist (Morelli). Hans billeder med bibelske motiver er i virkeligheden genrebilleder, der fremstiller det samtidige rige venetianske liv. Hans bedste billeder findes i akademiet i Venedig (f. eks. «Den rige mand og Lazarus»). Et andet hovedverk er «Moses optages af vandet» i Brera i Milano. — Den nyere kritik (særlig Morelli) har tillagt flere billeder, der gaar under hans navn, andre, yngre medlemmer af familien B.: B. II Veronese (149?—1553) og B. III Veneziano (1525—157?).

Bonington *[bå'ningtən]*, Richard Parkes (1801—28), eng. maler, er paavirket af Constable; var elev af Gros og ven af Delacroix. I sine landskabsakvareller fra Normandie, Picardie og senere fra Venedig, hvori hans iagttagelse af lys, luft og himmel er gjengivet i lyse, lette toner, viser ham som en fin kunstner. Hans historiske scener kan i farvens lyskraft sidestilles med Delacroix'. Saavel ved sin egen kunst som navnlig ved at foranledige Constable og andre eng. malere til at udstille paa Salonen i Paris har han i kunsthistorien fortjenesten af at have foraarsaget den paavirkning af eng. malerkunst paa den fr., der blev spiren til den vigtige maleriske retning, som har faaet navn af «le paysage intime» (Corot, Rousseau, Dupré o. s. v.).

Boninøerne, en liden vulkansk ørække i Stillehavet s. for Japan, mellem 26° 30′ og 27° 45′ n. br., ialt ikke 100 km.² af størrelse og med ca. 4 500 indb. Frugtbare, sukkerrør, indigo og sago er hovedprodukterne. Af vilde landdyr findes der ikke andre end flaggermus og nogle fugle. — Japanerne brugte øerne fra slutten af 16 aarh. som forbryderkoloni, men opgav dem senere igjen. Hollænderne Tasman og Quast var de første europæere, som besøgte dem. De blev senere annekteret først af England, saa af Rusland, men engelskmændene opgav sine rettigheder i 1861, da japanerne begyndte at sende kolonister did, og fra 1876 er administrationen japansk.

Bōnis āvibus (lat.), «med gode fugle», under gunstige varsler.

Boni't *(orcynopsis pelamis)*, makrelfisk, i slegt med tunfisken, findes hyppig i det Stille og det Indiske hav samt i Atlanterhavets varme strøg; er undtagelsesvis truffet i Kattegat. Rovfisk, der navnlig jager efter flyvefiskene og springer op af vandet efter disse. Bliver 70—80 cm. lang.

Bonitēring. 1. (Landbrug.) Bedømmelse af jordbundens godhed, dens bonitet. At bonitere er altsaa at dømme om godheden. Et jordstykkes værdi bestemmes af dets bonitet og udstrækning, beliggenhed m. m. Bedømmelsen af værdien kaldes vurdering (taksation), og jordvurdering finder ofte sted og har fundet sted fra de ældste tider. Saaledes hyppig ved salg eller overdragelse af jordeiendom, ligeledes altid ved fastsættelse af jordens skatteevne, der har fundet sit udtryk ved dens skyldsætning. Men navnlig ved udskiftning af jord finder en omhyggelig b. sted, idet ethvert bestemt stykke jord, der er gjenstand for udskiftningen, af de dertil opnævnte skjønsmænd hensættes til en bestemt klasse eller grad. Bedste slags jord henregnes til første klasse eller grad 1, de mindre gode gives graden 1.1, 1.2, 1.3 o. s. v. op til 100. Fak-

---

cordeau (f) m, (maale)snor.
corde(le)r (f) tvinde, sno.
cordelette (f) f, tynd snor.
cordelier (f) m, franciskaner(munk).
cordeline (f) f, eg. Jare (paa tøl).
cordelle (f) f, (tilsjøs) trækline.
corder (f) spinde (hamp, tobak); favnsætte. **corderie** f, reberbane.
cordial (e) & (f) hjertelig; hjerte-, mavestyrkende; m. styrkende middel; likør. **cordialité** (f) f, **cordiality** (e) hjertelighed.
cordier (f) m. rebslager.
cordiform (e), **cordiforme** (f) hjerteformig.
cordon (f) m, snor; (mil.) afsperringslinje; rand (paa mynt). **cordonner** (f) dreie, sno.
cordonnerie (f) f, skomagerhaandverk, -verksted.
cordonnier (f) m, **cordwainer** (e), skomager.
cordouan (f) m, **cordovan** (e) korduan.
corduroy (e) slags tykt, sterkt bomuldstøi.
core (e) indre, kjerne(hus); (telegraf) ledningstraad; (fig.) hjerte; udtage kjerne(hus) af.
corégence (f) f, medregentskab.
corégent (f) m, **co-regent** (e) medregent.
coreligionnaire (f) m, trosfælle.
coriace (f), **coriaceous** (e) læderagtig. **coriacité** (f) f, seighed.
coriandre (f) m (bot.) koriander.

torer, hvortil der nu tages hensyn ved b. er: madjordens beskaffenhed og dybde, undergrunden, heldningsforholdene, beliggenheden m. m. — 2. (Skogbrug.) Ved b. af skoggrund, der indgaar som led i forarbeiderne til enhver forstlig driftsplan eller som grundlag for skogeiendommes værdsættelse (ved kjøb og salg, i beskatnings- og ekspropriationsøiemed), benyttes i regelen en b.s-skala omfattende fem (undt. ti) bonitetsklasser: I—II—III—IV—V eller 1—(0.9)—0.8—(0.7)—0.6—(0.5)—0.4—(0.3)—0.2—(0.1). Den sidste betegnelse i tiendedele har den fordel, at den let tillader en reduktion af de forskjellige bonitetsklassers arealer til normalboniteten (1). Ved den praktiske udførelse af b. klassificeres de forskjellige skoggrundsafdelinger enten helt skjønsmæssig under hensyntagen til de forhaandenværende vekstfaktorer: humuslagets tykkelse, undergrundens næringsbeskaffenhed, det løse jordlags mægtighed, fugtighedsforholdene, jordbundens plantedække, ekspositionen og terrænforholdene m. m., eller ogsaa benyttes den paa grunden staaende skog, der inden visse grænser kan betragtes som vekstfaktorernes resultant, som maalestok for b., hvorved bonitetsklassen angives efter forholdet mellem bestokningens alder og gjennemsnitshøide eller normalkubikmasse pr. fladeenhed. Denne sidste metode, der maa støttes til særskilte, for vedk. landomraade paa resultatet af undersøgelser opstillede b.s-tabeller, emanciperer sig vistnok fra det individuelle skjøns subjektivitet, men har den mangel, at bestokningens vekstforhold slet ikke altid er et korrekt udtryk for grundens produktionsevne (f. eks. ved forudgaaende feilagtig skogbehandling, ved tilstedeværelse af en for jordarten uskikket træart m. m.). Paa grund heraf og vanskeligheden ved at opstille brugbare b.s-tabeller benyttes i praksis mest den skjønsmæssige metode. Man skiller ved skoggrunds-b. undertiden mellem n o r m a l og k o n k r e t bonitet, ved hvilken sidste forstaaes den bonitet, jordbunden for øieblikket besidder. Denne kan, som til eks. ved forhaandenværende forsumpning, jordbundsforvildning m. m., være betydelig ringere end grundens normalbonitet. For praktiske øiemed angives alm. kun den konkrete bonitet.

Bonitēt (lat.), eg. god beskaffenhed (jfr. B o n i t e r i n g), dernæst omtrent d. s. s. kvalitet, uden hensyn til, om den er god eller ei.

Bōnitz, H e r m a n n (1814—88), t. filolog, udgav skrifter af Aristoteles og afhandlinger om Aristoteles og Platon; 1849—67 professor i Wien og virksom der for en reform af de lærde skoler, senere ansat i det preus. kultusministerium og hovedmanden for en skoleordning for Preussen.

Bonivard *[bonivā'r]*, F r a n ç o i s d e (1496—1570), schweizisk statsmand, berømt for sit dygtige og udholdende forsvar af sin fødeby Genfs frihed mod hertugerne af Savoyen. Sad 1530—36 fangen i et underjordisk fængsel i borgen Chillon ved Genfersjøen. Befriet af bernerne. Besunget af Byron (fangen paa Chillon).

Bon marché *[bõmaršé]* (fr.), godt kjøb, billig pris; navn paa stormagasiner, f. eks. Au b. m. i Paris.

Bonn, Preussen, by i prov. Rhinland, ved Rhinens vestlige bred (bro 1898), 82 000 indb., for det meste katoliker. B. er særlig kjendt for sit universitet, som i antal lærere og studerende kun staar tilbage for Berlins blandt Preussens universiteter. Det er grundet 1818 og universitetsbygningen er det gamle slot, hvor kurbiskopen af Köln residerede. Universitetets naturhistoriske museum og det med universitetet forenede landbrugsakademi ligger i det lille Poppelsdorf straks s. f. B. B. har jernstøberi og maskinfabrik, jutespinderi og -væveri, kemisk industri. Münsterkirken, bygget i det 11—13 aarh., er en af de prægtigste kirke fra den senromanske tid. — Bonna el. Castra Bonnensia er en af de ældste romerske borge ved Rhinen. B. fik dog først betydning, efterat kurerkepiskopen af Köln opslog sin residens her. I B. er Beethoven født (1770). Beethoven-museum.

Bonnard *[bånār]*, A b e l, fr. forfatter, har med sine digte «Les familiers» vakt opmerksomhed som en ypperlig verskunstner.

Bonnat *[båna']*, L é o n J o s e p h F l o r e n t i n (1833—), fr. maler. Hans læreaar under F. Madrazo i Madrid blev afgjørende for hans kunstneriske udvikling; senere studerede han i Paris under Cogniet og i Rom. I emner, modeller, i sin næsten brutale naturalisme og de voldsomme modsætninger mellem lys og skygge staar han spanieren Ribera og neapolitaneren Caravaggio nær, ligesom han ogsaa har lært af Velasquez. I sine nøgterne, ærlige portræter viser han større sans for mandig kraft end kvindelig ynde. Han har portrætteret en række af sin samtids berømte mænd, som f. eks. Taine, Renan, Hugo, Dumas, Thiers, Pasteur, Puvis de Chavannes o. fl.

Bonnat., ved zoologiske navne forkortelse for B o n n a t e r r e, fr. naturforsker (1752—1804). Skrev særlig om hvirveldyrene.

Bonnesen, C a r l J o h a n (1868—), d. billedhugger, meget produktiv. Hans emner er snart eksotiske menneske- og dyretyper («Hunerne til hest», «Indianeren», «Malayen og hans bøffel»), snart dyre- og rytterportræter.

Bonnet *[bånǽ]*, C h a r l e s d e (1720—93), schweizisk naturforsker og filosof. Har givet et meget væsentligt bidrag til læren om formering gjennem afvekslende generationer, idet han 1745 fandt, at der hos bladlus forekommer to slags hunner, af hvilke den ene forplanter sig ad kjønnet, den anden ad ukjønnet vei. Forøvrigt er B. mest kjendt for sin anskuelse om, at alle dyr dannede en sammenhængende udviklingsrække (den enradede ordning i modsætning til den moderne, træagtig grenede ordning), hvad der i sin tid fandt megen tilslutning og tydelig kan spores i den senere embryologiske teori om gjennemgangsstadierne (se herom art. M e c k e l, R a t h k e og R. E. v. B a e r), men nu er ganske forladt. B. søgte at forene den kristelige aabenbaring og den empiriske forsknings

Charles de Bonnet.

---

coricide Ⓕ m. middel mod ligtorne.

cork Ⓔ kork(eprop); (til)korke; sværte med brændt kork. **c.-screw** korketrækker.

corme Ⓕ f, rognebær. **cormier** m. rogn.

cormoran Ⓕ m, **cormorant** Ⓔ (stor) skarv.

corn Ⓔ korn; ligtorn; sprænge paa (kjød, fisk). **c.-crake** akerrikse.

cornard Ⓕ m, hanrei; trangbrystet.

corne Ⓕ f, horn; følehorn; (bot.) spore; spids; hjørne, knæk, æseløre; (tilsjøs) gaffel; (plog)stjert; hov, klov; vorte.

cornea Ⓔ, **cornée** Ⓕ f, hornhinde. **corneillard, corneillon** Ⓕ m, kraakeunge. **corneille** f, kraake.

cornéite Ⓕ f, hornhindebetændelse.

cornemuse Ⓔ & Ⓕ f, sækkepibe; Ⓕ ogs. vom.

corner Ⓔ vinkel, hjørne, kant, krok; snip; sætte til vægs, maalbinde. **c.-wise** diagonalt.

corner Ⓕ anspore; udbasunere; stange; bøle om et hjørne paa; blæse i horn; stonne; stinke.

cornet Ⓔ & Ⓕ m, (mus.) lidet horn; Ⓔ ogs. rytterfænrik; Ⓕ ogs. hornblæser = **corneter** Ⓔ; hørerør; (terning)bæger; blækhorn; kræmmerhus; blodkop; lyseslukker; farveskrin. **cornetcy** Ⓔ fænrikpost.

corneter Ⓕ kopsætte.

resultater («Palingénésie philosophique», 2 bd., Genf 1769) og blev derfor angrebet af Voltaire.

Bonnet *[bånē]*, Jules (1820—92), fr. kirkehistoriker, fra 1865 til sin død sekretær for selskabet «La société d'histoire du protestantisme français». I flere verker har han givet betydningsfulde bidrag til den franske reformations historie.

Bonnet(te) (sjøudtr.), del af seilet, som er fæstet til paa underkant, og som kan løses fra, naar man vil formindske seilet. Nu lidet brugt.

Bonne't, forhøining, dannet af sandsække, jord eller sten ovenpaa en fæstnings brystvern for at skaffe dækning for folkenes hoved og skuldre, der under ildgivningen kommer over brystvernet; mellem bonnetterne bliver der skydeskaar.

Bonnetable *[-abl]*, Frankrige, by i depart. Sarthe, 30 km. n.ø. for Le Mans. 3 000 indb. Gammelt slot.

Slottet Bonnetable.

Bonneval *[bånva'l]*, Claude Alexandre, greve af (1675—1747), fr. officer, dygtig, tapper, men lunefuld og kort for hovedet. Gik under den spanske arvefølgekrig fra fr. over i østerr. krigstjeneste og kjæmpede under prins Eugen mod Frankrige. Maatte 1729 forlade Østerrige og gik nu til Tyrkiet, hvor han 1730 gik over til Islam. Organiserede det tyrkiske artilleri, blev pasha og indflydelsesrig politisk raadgiver. Ledede med dygtighed kampen mod Østerrige og Rusland 1736 og blev berømt under navnet Achmed pasha.

Bonnevie, Jacob Aall (1838—1904), n. skolemand, forsikringskyndig og politiker, blev 1872 skoledirektør for Trondhjems stift. Han repræsenterede 1880—89 og 1891 Trondhjem, 1892—94 Fredrikstad og 1895—97 Nedenes amt paa stortinget. 1889—91 var han medlem af Emil Stangs første regjering og chef for kirkedepartementet. B. gik ind i det politiske liv som udpræget konservativ, men blev efterhvert mere moderat. Valgt som modstander af forslaget om statsraadernes adgang til stortinget, endte han som tilhænger af denne reform og af parlamentarismens indførelse. Efterat stortingets høire, moderate og en større del af venstre ved dagsordenen af 7 juni 1895 havde samlet sig om at aabne underhandlinger med Sverige angaaende oprettelse af eget norsk konsulatvæsen og en reform af udenrigsstyret, blev B. overdraget at danne den nye regjering, der skulde afløse den anden Stang'ske. Hans forsøg herpaa mislykkedes imidlertid. 1894 blev B. direktør for Enkekassen, hvis virksomhed under hans ledelse blev reorganiseret og betydelig udvidet. B. havde fremtrædende andel i de i hans stortingstid besluttede skole- og undervisningsreformer. Han skrev en række sterkt benyttede lærebøger og en del økonomiske og politiske afhandlinger og foredrag

Bonnevillesjøen *[bånvill-]* er navnet paa en stor indsjø, som under istiden fandtes i ørkenen mellem Sierra Nevada og Klippebjergene i Nordamerika. Den store Saltsjø er en liden rest af den. Dens høieste vandstand er markeret ved vel udviklede terrasser i en høide af 330 m. over Saltsjøens nuværende overflade.

Bonnier *[bånje']*, Adolf (1806—67), sv. boghandler, grundlagde en sortiments- og forlagsboghandel i Göteborg, senere i Stockholm. Hans søn og efterfølger Isidor Adolf B. (1848—) solgte sortimentsafdelingen (1875), men drev forlaget videre til 1904, da det ved kjøb gik ind i det af Adolf B.s broder. Albert B. (1820—1900), grundlagte firma, som derved blev et af Skandinaviens største forlag.

Bonny, Vest-Afrika. 1. Bred elvemunding paa Øvre Guineakysten i brit. Syd Nigeria, staar i forbindelse med Nigers østlige delta-arm. 2. Distrikt og by ved 1. i en sumpig og usund egn, hovedmarkedet for Vest-Afrikas handel med palmeolje.

Bononcini *[-tšīni]*, Giovanni Bathista (ant. 1672—1752), anseet ital. komponist, der virkede flere steder rundt i Europa, Wien, Rom, Berlin, Paris, Venedig og London, hvor han ved den ital. opera rivaliserede med Händel. Ogsaa en dygtig cellist. 20 operaer og flere andre verker.

Bonōnia, lat. navn paa den etruskiske by Felsina. det senere Bologna.

Bonōnisk fosfor, se Bolognesisk lyssten.

Bonōrum ce'ssio (lat.), i romerretten skyldnerens frivillige opgiven af sit bo til konkurs. — B. possessio (lat.), i romerretten den ved prætors virksomhed formidlede udvidede arveret efter *jus honorarium* i modsætning til hereditas (arveret efter *jus civile*).

Bono'rva, Sardinien, indlandsby i prov. Sassari. 40 km. s.ø. f. Sassari. 7 000 indb. Vinavl. Mineralske kilder.

Bonpland *[bõplā']*, Aimé (1773—1858), fr. botaniker, ledsagede A. v. Humboldt paa reiser i Spanien og Amerika, hvorfra han medbragte store samlinger af planter, deriblandt over 3 000 nye arter. Ved hjemkomsten i 1804 fik han af Napoleon I ledelsen af de keiserlige botaniske haver i Navarra og Malmaison, over hvilke han udgav en beskrivelse. Efter Napoleons fald reiste han atter til Amerika, hvor han tilbragte resten af sit liv. Han udnævntes i 1816 til professor i naturvidenskaberne i Buenos Ayres, nedsatte sig senere som læge ved Piratinielvens munding i Brasilien og var derefter en tid bosat i Uruguay, beskjæftiget med appelsindyrkning og faareavl. B. foretog to studiereiser til Paraguay, hvor han 1820 anlagde en koloni. Denne blev dog snart ødelagt af diktatoren dr. Francia, og B. holdtes i fængsel i 8 aar. B.s anmerkninger til det under reiserne samlede herbarium er offentliggjort af Kunth i «Nova genera et species plantarum» (1815—25).

Bonstetten, Karl Victor von (1745—1832), schweizisk-tysk forfatter, en meget bereist og studeret mand har bl. a. skrevet «Briefe über ein schweizerisches Hir-

---

cornette (f) f, nat-, morgenkappe; (bot.) marimjelde; splitflag, stander; standart; m, kornet; fanejunker.
corn-floor (e) laave.
cornice (e), **corniche** (f) f, karnis, (krans)gesims;
cornichon (f) m, (liden) sylteagurk; dumrian.
corniform (e) hornformig. **cornigerous** hornbærende.
cornillon (f) m, kraakeunge; kaie.
cornist (e), **corniste** (f) m, hornblæser.
cornu (f) hornet; tosket, dum; kantet. **blé** (m) **c.** meldrøie.
cornu-copia (e) overflødighedshorn.
cornue (f) f, retort. **cornuet** m, hakke; krumkage.
cornuto (e) hanrei.
corny (e) hornhaard, -stiv; kornet; kornholdig, maltrig.
corol(la) (e), **corolle** (f) f, (blomster)krone.
corollary (e) korollar, tillægsslutning.
corona (e) vaterbord; (anat. & bot.) krone.
coronaire (f), **coronary** (e) kransdannet.
coronal (e) & (f) pande-, c[illegible] krone-, kronings-; isse-; pandeb[illegible] krans.
coronation (e) kroning.
coroner (e) kronens repræsentant. **c.'s inquest** ligskue.
coronet (e) adels-, grevekrone-krone af hov.

tenland» (1782), «Über Nationalbildung», «Voyage sur la scène des six derniers livres de l'Énéide, suivi de quelques observations sur le Latium moderne», «La Scandinavie et les Alpes» samt endel filosofiske arbeider i populær form.

Bontoux *[bõtú]*, Paul Eugène (1824—1904), fr. finansmand, grundlagde 1878 den «katolske» bank «Union générale», hvis opgave skulde være at koncentrere den klerikale verdens pengemidler som en modvegt mod det jødiske finansvælde (Rothschild). Foretagendet udartede hurtig til kriminel svindel og gik 1882 skandaløst overstyr. Tusender af familier mistede herved sin formue. B. blev dømt til 5 aars fængsel, men flygtede. 1888 udgav han et forsvarsskrift.

Bōnum (lat.), det gode, gods. Summum b., det høieste gode; b. publicum, statseiendom, statens vel, cui bono? til gavn for hvem? i hvilket øiemed? Flertal bona (s. d.).

Bonus, fællesbetegnelse for en delvis udbetaling af en virksomheds overskud til forretningskunder. Ved livsforsikring er b. de forsikredes andel i den gevinst, selskabet har havt paa rente og dødelighed. B. kan enten udbetales for hvert aar eller for flere aar ad gangen. Udbetalingen kan ske i form af kontanter eller i form af afdrag paa præmien eller i form af forhøielse af forsikringssummen. Reglerne herom er forskjellige i de forskj. selskaber. Ved bankvirksomhed er b. en form for ekstragodtgjørelse af rente og indskud. I Norge har saadan b. hidtil ikke vundet indpas. I Danmark derimod anvendes den. Mest anvendt er dog b. i den kooperative (andels-, samvirke-)forretning, idet medlemmerne, som gjør sine indkjøb eller salg gjennem forretningen til dagens priser, ved aarsopgjøret tildeles en rimelig andel i udbyttet. Navnlig i de eng. og andre landes forbrugsforeninger spiller en saadan b. en betydningsfuld rolle.

Bonvalot *[bõvalå']*, Pierre Gabriel Edouard (1853—), fr. opdagelsesreisende i Asien, gik vinteren 1887 sammen med sin landsmand Capers over Pamir, en aldrig tidligere tilbagelagt lige vei fra rus. Turkestan til Indien. 1889—90 ledede B. prins Henrik af Orleans' ekspedition i Centralasien og trængte fra Kuldsja frem over Tiensjan til Lobnor, besteg Altyn-Tag, drog midtvinters gjennem Tibet til Tengri-nor, uden dog at faa adgang til Lhassa, og naaede høsten 1890 Hanoi i Tongking. B. har i flere arbeider skildret sine reiser.

Bonvicino *[-vitšī́nå]*, Alessandro, kaldt Moretto da Brescia (ca. 1498—1554), ital. maler af skolen i Brescia. Han staar den venetianske skole nær og udviklede sig under paavirkning af Romanino, Tizian og Rafael. Eiendommelig for hans kolorit er en sølvgraa tone, der i hans senere aar bliver noget kjølig, ligesom det ofte skorter hans vemodigstille figurer noget paa livsvarme. Som Palma fremstiller han med forkjærlighed skjønne kvinder i rige dragter. Hans smukkeste arbeider findes i Brescia. Særlig maa fremhæves hans «Hellige Justina» i Wien.

Bonze (portug. *bonso*, kines. *fan-sang*), europæernes betegnelse for buddhistiske geistlige i Østasien.

Bookmaker *[búkmēkə]*, en person, der søger sin fortjeneste paa veddeløbsbanen ved at holde tildels store summer i veddemaal. B. holder imod den løbende hest og støtter sig herunder paa sit særlige kjendskab til de deltagende heste, om hvis kvalifikationer og chanser han fører optegnelser i sin bog (heraf navnet). Enten optræder b. for egen regning, eller han er agent for en paa den slags veddemaal baseret forretning, hvoraf der i udlandet specielt i England findes en hel del.

Book of common prayer *[būk əv kå'mən prǣə]*, se Anglikanske kirke.

Boom, Belgien, landsby i prov. Antwerpen, 15 km. s. f. Antwerpen, ved Rupel. 16 000 indb. Foruden megen anden industri betydeligt skibsbyggeri.

Boomerang, se Bumerang.

Boone *[būn]*, Daniel (1735—1820), amer. kolonist, indlagde sig store fortjenester af Kentuckys udforskning og bebyggelse; bekjendt for sine kampe med indianerne.

Boone *[būn]*, Richard (1849—), amer. skolemand, 1899 superintendent for Cincinnatis skolevæsen, har bl. a. forfattet «History of education in the United States» (1889) og «History of education in Indiana» (1890).

Booneville *[būnvil]*, navn paa flere byer i de Forenede stater, saaledes B. i staten Arkansas, B. i Colorado, B. i Mississippi.

Boonville *[būnvil]*, de Forenede stater, navn paa flere byer, bl. a. B. i Missouri, ved elven Missouri. 6 000 indb. Opkaldt efter Daniel Boon (s. d.). 17 juli 1861 seirede her unionstropperne over sydstaternes tropper.

Boōtes, stjernebillede paa nordhimmelen nær Karlsvognen, der engang kaldtes «de 7 okser», hvoraf navnet B., som betyder «oksedriver»; kaldes ogsaa «Bjørnevogter» efter stjernen Arcturus (s. d.), mod hvilken Karlsvognens stang peger. B. staar som en tro vogter op (i ø.) og gaar sent ned (i v.).

Booth *[būþ]*, Charles (1840—), eng. demograf, statistiker og socialpolitiker, 1892—94 præsident for «Royal statistical society», fra 1904 medlem af «Privy council». Englands og navnlig Londons fattigbefolkning, dennes økonomiske, sociale og religiøse forhold har B. skildret med beundringsværdig grundighed i det mægtige verk «Life and labour of the people in London», der udkom i 17 bd. 1889—1903. Ved sine undersøgelser fik han fastslaaet, at en tredjedel af verdensbyens indvaanere lever i fattigdom eller nød. B. er levende interesseret for indførelse af fri og almindelig alderdomsforsikring og har fremsat sine anskuelser herom i «Pauperism and endowment of old age» (1892), «The aged poor» (1894) og «Old age pensions» (1899). Han har ogsaa været politisk virksom for Chamberlains imperialistiske handelspolitik.

Booth *[būþ]*, Edwin Thomas (1833—93), nordamer. skuespiller, søn af skuespilleren Junius Brutus B. (1796—1853), spillede 18 aar gl. med held titelrollen i «Richard III» og udmerkede sig ogsaa senere som Shakespeare-fortolker. Efter turnéer i Australien og Europa grundede han i New York sit eget teater, der særlig dyrkede Shakespeare. — Hans broder John Wilkes B. (1839—65), der ligeledes var en betydelig skuespiller, har vundet herostratisk ry ved mordet paa Lincoln 14 april 1865. B. blev skudt i Virginia 26 april s. a.

Booth *[būþ]*, William (1829—), eng. religiøs folkevækker og socialreformator, frelsesarméens grundlægger, var oprindelig metodist, virkede fra 1846 som lægpræ-

---

corporal (e) & (f) m, messedug; (e) ogs. korporal; legems-, legemlig. **corporalité** (f) f, **corporality** (e) legemlighed.

corporate (e) inkorporeret, dannende et laug. **body c.** juridisk person.

corporation (e) korporation, juridisk person. **the C.** magistrat og formandskab.

corporation (f) f, korporation.

corporeal (e) legemlig.

corporéité (f) f, **corporeity** (e) legemlighed.

corporel (f) legemlig, legems-.

corporifier (f) legemliggjøre.

corposant (e) blaalys, St. Elms ild.

corps (e) korps, personale.

corps (f) m, legeme; krop; liv (i klæder); tæthed, fasthed; styrke; korporation; stand; personale; skrog; hoveddel af noget.

corpse (e) lig.

corpulence (e) & (f) f, **corpulency** (e) korpulence, fedme. **corpulent** (e) & (f) korpulent.

corpuscle (e), **corpuscule** (f) m, atom; (e) ogs. celle.

corradiate (e) forene sig, straale sammen.

correct (e) & (f) ret, rigtig; (e) ogs. rette (paa); forebygge, modvirke.

correcteur (f) m, **corrector** (e) tugtemester, forbedrer, hemmer; korrekturlæser.

correctif (f) m, mildnende udtryk.

correction (e) & (f) f, forbe-

dikant, blev presteviet 1853. Tidlig begyndte han at vække opmerksomhed ved sin ekscentriske religiøse optræden og forkyndelsesmaade, og da man forsøgte at lægge ham hindringer iveien, traadte han ud af metodistsamfundet og begyndte, bistaaet af sin hustru (1829—90), at «evangelisere» paa egen haand, fra 1865 i Londons Whitechapel blandt verdensbyens dybest sunkne befolkning. Her fremtraadte 1877 frelsesarméen (s. d.) som selvstændig religiøs og socialpolitisk organisation med B. som selvskreven leder eller, som han kaldte sig, «general». Hans forkyndelse og sociale virksomhed har været fulgt af en storartet fremgang; med genialt blik har han forstaaet at udnytte netop de midler, der appellerer til fantasi og følelse hos masserne. De er grovkornet enkle, men ligeoverfor deres praktiske virkningsfuldhed har enhver kritik prellet af. Hvorledes han har tænkt sig det sociale redningsverk organiseret med asyler, arbeidsanvisning, jordbrugskolonier, udvandringsformidling m. m., udvikler han mere livfuldt end overbevisende i et større verk, «In darkest England and the way out» (London 1890). For at overvaage og styrke sin nu verdensomspændende organisation har han foretaget talrige reiser, har saaledes ofte været i Norge, sidste gang feb. 1907, umiddelbart før han tiltraadte en reise rundt jorden over Kanada, de Forenede stater, Japan og Indien, bl. a. for at udvide sine emigrantkolonier og søge erhvervet 1 mill. £ til realisation af sine sociale planer.

Boothia Felix *[būþiə fīliks]*, Nordamerika, halvø paa nordkysten, ved et smalt eid, B.-eidet, forbundet med fastlandet mellem B. Golf i ø., Franklinstrædet i v., skilt fra den nordenfor liggende ø Somerset ved Bellotstrædet. Halvøen opdagedes af John Ross 1830 og opkaldtes efter ekspeditionens bekoster, den rige brændevinskjøbmand Felix Booth i London. Paa halvøens vestkyst fandt James Clarke Ross 1831 den magnetiske nordpol (s. d. og Amundsen, Roald).

Bootle *[būtl]*, England, by i Lancashire, ved mundingen af Mersey, 5 km. nedenfor Liverpool, indenfor Liverpools havneomraade, 63 000 indb. Skibsfart, industri.

Bopal, brit. vasalstat i Central-Indien, omkr. 17 750 km.² med 1 267 526 indb. (1901). Landet opfyldes af Vindhyafjeldene og danner i det hele en høislette; sydgrænsen dannes af elven Narbada. Landet er i de sidste 100 aar blevet styret af en kvinde; hun betaler en tribut af 360 000 kr. om aaret. Hovedstaden B. har ca. 70 000 indb.

Bopp, Franz (1791—1864), berømt t. sprogforsker, grundlæggeren af den indoeuropæiske sammenlignende sprogvidenskab. Hans hovedverk «Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Send, Armenischen, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Altslavischen, Gotischen und Deutschen» (1833—52) er den første sammenhængende fremstilling af disse sprogs indbyrdes slegtskabsforhold med forklaring af de forskjellige formers oprindelse og udvikling. Et forarbeide dertil er hans epokegjørende afhandling om konjugationen i de samme sprog (1816). Desuden bidrog han ved flere arbeider betydelig til sanskritstudiets fremme.

Boppard *[bå'part]*, Preussen, by i Rhinprovinsen, ved Rhinens venstre bred ovenfor Koblenz, 6 000 indb. I nærheden Marienberg, en af Tysklands ældste vandkuranstalter, engang et benediktinerkloster.

Bopyrus, se Isopoder.

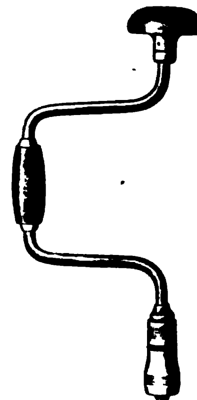
Bopæl. En persons b. har i jur. henseende i mange tilfælde betydning, f. eks. for erhvervelse af statsborgerret, for spørsmaalet om verneting, for udøvelsen af offentlige rettigheder, navnlig stemmeret, for beskatning o. s. v. Spørsmaalet, hvor en person har b., afgjøres efter en konkret bedømmelse af hvert enkelt tilfælde under hensyntagen til det retsforhold, for hvilket det har betydning.

Bor er et grundstof (B, 11.0), der regnes til metalloiderne. Det findes ikke frit i naturen, men i forbindelse med vandstof og surstof som b.-syre, H_3BO_3, og som borsure salte, borater. B. fremstilles ved ophedning af b.-syreanhydrid med magniumpulver, $B_2O_3 + 3Mg = 2B + 3MgO$; saaledes fremstillet er b. et amorft, grønligbrunt pulver af sp. v. 2.45. Ved smeltning af dette amorfe b. med aluminium i en grafitdigel og med et lag af kulpulver til beskyttelse mod luftens paavirkning opløses b. i det smeltede aluminium og udskiller sig ved afkjølingen krystallinsk; opløses nu aluminiumet i en syre, faaes b.-krystaller tilbage, under visse omstændigheder i diamantlignende former, b.-diamanter. Disse sidste bestaar dog ikke af rent b., men indeholder altid tillige aluminium og kulstof. B. kan ophedes i den elektriske ovn uden at smelte; ophedes det i luften, antændes det ved 700 ° og brænder til b.-syreanhydrid; i surstof antændes det allerede ved lavere temperatur, og forbrændingen er her ledsaget af et blendende lysfænomen. B. er et af de faa grundstoffe, der direkte kan forene sig med kvælstof, idet det ved ophedning i kvælstof danner b.-kvælstof, BN.

Bor og boremaskiner. Ved boring fremstilles et cylindrisk hul, idet boret, som i enden har en skjærende eg, dreies rundt og samtidig trykkes mod arbeidsstykket. B. er indrettet saaledes, at der bliver plads til spaanerne, undertiden saaledes, at disse ved selve omdreiningen føres ud af hullet. — Til boring i metal benyttes mest spids-b. og spiral-b. Spids-b. dannes ved at udhamre en staalstang og derefter tilslibe

Spiralbor for metal.

Bordril.

Borvinde.

Borskralde.

dring, rettelse; straf, tugtelse; Ⓕ ogs. korrekthed.

correctionnelle Ⓕ f, politiretten.

corrective Ⓔ forbedrende; rettende; modvirkende; straffe-, botemiddel.

correctness Ⓔ rigtighed; nøiagtighed, feilfrihed.

correlate Ⓔ modstykke.

corrélatif Ⓕ, **correlative** Ⓔ indbyrdes tilsvarende el. afhængige.

correlation Ⓔ, **corrélation** Ⓕ f, vekselforhold, -virkning.

correspond Ⓔ, **correspondre** Ⓕ svare, passe (til), stemme (med); staa i forbindelse; korrespondere.

correspondance Ⓕ f, **correspondence** Ⓔ overensstemmelse; forbindelse; brevveksling; Ⓕ ogs. tilslutning; skudsmaal.

correspondant Ⓕ m, **correspondent** Ⓔ korrespondent; handelsven; Ⓕ ogs. kurator.

corridor Ⓔ & Ⓕ m, korridor.

corriger Ⓕ rette, forbedre; mildne; straffe, tugte.

corroborant Ⓔ & Ⓕ (m) styrkende (middel).

corroborate Ⓔ, **corroborer** Ⓕ stadfæste, bestyrke.

corrode Ⓔ gnave, tære paa.

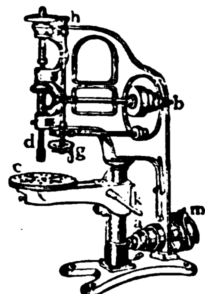
corroder Ⓕ etse, fortære.

corrompre Ⓕ ødelægge; bestikke; forfalske; narve (læder).

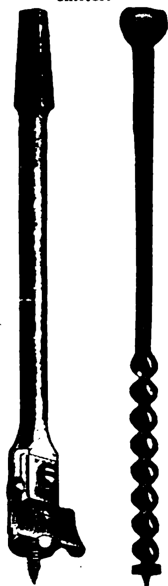
corrosion Ⓔ & Ⓕ f, (bort)etsning, fortæring.

corroyer Ⓕ garve; udrøre, elte. skrubhøvle. **corroyeur** m, garver.

den i enden, saa der fremkommer to skraa egge. Borehullets bund bliver derved konisk. Spiral-b. har to skraa egge nedentil, formet ved at en rund staalstang slibes nedentil efter en stump kegleflade, og at der udfræses to steile, dybe skruegjænger langsefter stangen. Til udboring af cylindere bruges en borstang med indstillelige løse staal. Mindre b. fastgjøres under brugen i en dril, d. e. en slank skrue, som oventil er dreielig fæstet i et haandtag, hvorved boret trykkes ind mod arbeidsstykket, og som dreies rundt ved at bevæge et andet haandtag, der som skruemor slutter om den slanke skrue. Større b. anbringes i en borvinde el. i en haandboremaskine med tandhjulsudveksling. Ofte anvendes en borskralde, et apparat med sperhjul og sperhake, hvorved b. dreies periodisk ved at svinge et haandtag frem og tilbage. I verksteder anvendes fortrinsvis boremaskiner, hvor b. anbringes i en borpatron paa enden af b.-spindelen, som er lagret i stativet. B.-spindelens omdreiende bevægelse overføres fra en remskive, som ogsaa kan bevirke b.s aksielle forskyvning mod arbeidsstykket. Dette anbringes paa et vertikalt stilbart bord. Aksielforskyvningen kan ogsaa foregaa ved haandkraft ved hjælp af haandhjul eller arm. Omdreiningshastigheden kan forandres efter b.s diameter. — Ved boring i de fleste metaller undtagen støbejern og messing er det nødvendigt at smøre b. med olje eller sæbevand, dels for at afkjøle det, dels for at hindre spaanerne i at sætte sig fast.

Boremaskine.
a, b trappeskiver; c planen; d borespindelen; g haandhjul; h automatisk tilspænding; k haandsving, som virker paa et tandhjul og tandstang til at hæve og sænke planen; m remskifter.

Bor med stilbar tand for træ. Tømmermandsbor.

Til boring i træ anvendes mest centrums-b. og spiral-b. Centrums-b. til træ har en central spids eller en konisk skrue og til den ene side en lodret kniv, som renskjærer hullets omkreds, til den anden side en vandret eg, som udskjærer spaanerne. Man har ogsaa indstillelige centrums-b., hvorved hullets diameter kan forandres. Spiral-b. til træ tildannes af en vredet rektangulær staalstang. Lange saadanne kaldes tømmermands-b. el. naver. Centrums-b. anbringes i en borvinde. Spiral-b. ender oventil med en tap til indsætning i en borvinde el. en boremaskine, eller de har et øie, hvorigjennem stikkes en tverstok. (Jfr. Boring.)

Bora, Katharina von (1499—1552), Luthers hustru, blev 10 aar gammel sendt til cistercienserklosteret Nimtzsch og 16 aar gammel indviet til nonne. Grebet af reformationens tanker flygtede hun sammen med 8 andre nonner natten mellem 4 og 5 april 1523 til Wittenberg, hvor hun kom i huset hos byskriveren Filip Reichenbach. 13 juni 1525 egtede hun Luther, med hvem hun levede i et lykkeligt egteskab. [Litt.: Meurer, «Katharina v. Bora». Udg. ved A. F. W. J. Prytz (1883).]

Katharina von Bora.

Bora, kold nordenvind paa kysten af den nordøstlige del af Adriaterhavet (Triest, ogsaa paa østkysten af Sortehavet). Er en kastevind, der ofte blæser i sterke byger, tildels som storm. Den har sin oprindelse fra de indenfor kysten liggende høilande, der i tilfælde af B. er forholdsvis sterkt afkjølet.

Borås, Sverige, by i Västergötland, Älfsborgs län, ved Viskan, jernbanekryds, 17 000 indb. Teknisk skole med vævningsafdeling, haandverksskole. Hovedkvarter for Älfsborgs regiment. Midtpunkt tidligere for omegnens betydelige husflid, nu for en stor fabrikvirksomhed, særlig i lin-, uld- og bomuldsvarer («B.-varer», der ogsaa afsættes i Norge, især tidligere ved omvankende handelskarle), ogsaa farvning, garvning og bryggerivirksomhed. I 1903 havde B. 90 fabriker med over 4 000 arbeidere; produktionsværdi over 17 mill. kroner.

Boraci't, et mineral, der bestaar af magnesiumborat med magnesiumklorid. Danner smaa farveløse, regulære krystaller. Ofte er den lidt forurenset af andre stoffe og er da graafarvet. Mineralet er haardt, saa det ikke kan ridses af kniven. Forekommer sammen med gips flere steder i Tyskland. Har navnlig været videnskabelig behandlet af franskmanden Mallard og tyskeren Klein.

Borāk, den «skinnende» (borāk) hvide eventyrhest, paa hvilken Muhammed skal have foretaget sit natlige ridt gjennem luften fra Mekka til Jerusalems tempel og gjennem de syv himle. Ifølge traditionen havde den kvindeansigt, hestekrop og paafuglhale.

Bōraks. 1. Et natriumsalt af borsyren ($Na_2B_4O_7 + 10H_2O$). Findes dels naturligt, f. eks. i Kalifornien og paa Ceylon, dels vindes det af naturlig borsyre eller af forskjellige mineraler, boronatrocalcit, borocalcit og boracit, ved kogning med kulsurt og surt natrium. Anvendes til a. letsmeltelige glassorter, emalje, glassur og porcellænsfarver, b. ved smeltning og lodning af metaller, idet smeltet b. opløser metaloksyder og derved fremkalder rene metalflader og beskytter dem mod oksydation, c. som tilsætning til glansstivelse og sæbe, samt d. i fernis- og lakindustrien, idet vandig b.-opløsning opløser schellak, ligesom e. borsyre i medicinen. 2. Se Storaks.

Bora'ssus, slegt af palmefamilien. *B. flabelliformis,* alm. viftepalme, palmyra-, vinpalme, er en indtil 20 m. høi palme, som spiller en meget vigtig rolle for Ostindiens folk.

---

corrugate ⓔ rynke.
corrupt ⓔ fordærve; bestikke; randne; bestikkelig, fordærvet.
corruptible ⓔ & ⓕ forgjængelig; bestikkelig.
corruption ⓔ & ⓕ f, ødelæggelse, fordærvelse, forraadnelse; bestikkelighed, bestikkelse.
corsage ⓕ m, kjoleliv; overkrop.
corsair ⓔ, **corsaire** ⓕ m, sjørøver.
corsé ⓕ grov (tøi); sterk (vin).
corselet ⓔ & ⓕ m, brystpanser.
corset ⓔ & ⓕ m, snørliv, korset.
cortège ⓕ m, følge; (op)tog; slæng.
cortical ⓔ & ⓕ barkagtig.
coruscate ⓔ glimte.
coruscation ⓔ & ⓕ f, glimt(en).
corvée ⓕ f, hoveri(arbeide); slid, mas.
corvette ⓔ & ⓕ f, korvet.
corymb ⓔ, **corymbe** ⓕ m, (bot.) halvskjerm.
coryphée ⓕ m, korfører, foregangsmand.
cosher ⓔ snylte hos.
cosine ⓔ kosinus.
cosmetic ⓔ, **cosmétique** ⓕ (m), forskjønnende (middel); ⓕ f, skjønhedspleie.
cosmic(al) ⓔ, **cosmique** ⓕ kosmisk, verdens-.
cosmogonie ⓕ f, **cosmogony** ⓔ lære om verdens oprindelse.
cosmographe ⓕ m, **cosmographer** ⓔ verdensbeskriver.
cosmographie ⓕ f, **cosmography** ⓔ verdensbeskrivelse.

Frugterne, som ligner kokosnødder, er et uundværligt næringsmiddel i disse egne; frugtstandens stilk giver ved indsnit en saft, der tjener som vin, af saften udvindes desuden ogsaa sukker, det saakaldte jaggara- el. lontarsukker. Af stammens marv faaes sago. De gamle stammer leverer en sort, haard ved, hvoraf opføres huse og laves brugsgjenstande. Bladene bruges til tagtækning og forskjelligslags kurv- og fletarbeide. Paa Malabarkysten har de unge blade, som er hvidagtige, anvendelse som skrivepapir, hvorpaa der skrives med jerngrifler.

Borbeck, Preussen, by i prov. Rhinland, 4 km. n.v. f. Essen, 42 000 indb. Rige stenkulsgruber, jernverk.

Borch, Christopher (1817—96), n. billedhugger, studerede som ornament- og billedskjærer ved kunstakademiet i Kjøbenhavn, gjorde studiereiser til Wien, München, Paris og Köln og var en tid elev af den ældre Bissen i Kbh. Udstillede sine første arbeider i Kristiania kunstforening 1849. Han udførte derefter (1849—52) relieffer af «Fridtjofs saga» og dekorative hoveder for Oscarshal samt ornamenter for universitetet og Vor frelsers kirke. Udførte Christie-statuen i bronce for Bergen. Løverne foran stortinget er hugget af strafarbeidere under B.s veiledning. I Kunstmuseet i Kra. er han repræsenteret ved «Jeftas datter» i marmor.

Borch, Gaston (1871—), n. komponist og cellist, elev af Massenet og Johan Svendsen, har virket som orkesterdirigent, bl. a. for «Kra. filharmoniske selskab» og musikforeningen i Bergen og har skrevet sange, kantater, et enakts musikdrama «Silvia», eventyr-operaen «Østenfor sol» m. m.

Borch, Ole (Oluf) (1626—90), d. læge og filolog, 1659 professor i filologi, botanik og kemi. 1660—66 reiste han i udlandet, blev 1667 *medicus regius*, 1681 universitetsbibliotekar og 1686 høiesteretsassessor. B. anvendte sin formue til oprettelsen af B.s kollegium, en fribolig for 16 studerende. Desuden efterlod han hertil sine samlinger og sit bibliotek, der senere er brændt. — B. har forfattet en hel del filologiske verker paa latin og har fortjeneste af kemiens historie og medicinen. [Litt.: E. F. Koch, «Oluf Borch», Kbh. 1866.]

Borchers, Wilhelm (1856—), t. metallurg, 1899 professor i metallurgi i Aachen, har bl. a konstrueret elektriske ovne til metaludvinding. B. har fastslaaet nogle af betingelserne for dannelsen af grafit og diamant af amorft kulstof. Har bl. a. skrevet «Elektrometallurgie» (3 opl. 1902—03), er sammen med Nernst udgiver af «Zeitschrift für Elektrochemie» og er eneudgiver af tidsskriftet «Metallurgie».

Borchgrevink, Axel (1830—1902), n. overingeniør, studerede ved den polytekniske skole i Karlsruhe, ansattes 1860 ved Skienskanalens anlæg, blev i 1861 kanalens driftsbestyrer og senere flødningsinspektør i Skiensvasdraget, hvilke stillinger han indehavde til sin død, og i hvilke han indlagde sig store fortjenester. Bidrog desuden væsentlig til anlægget af Bandak—Norsjøkanalen og Drammen—Skiensbanen.

Borchgrevink, Carsten (1864—), n. naturforsker og sydpolreisende. Udvandrede i 1888 til Australien, hvor han arbeidede som landmaaler og lærer i naturfag. I 1894 drog han med den norske hvalfanger «Antarctic» til sydpolarlandet. Efter at have holdt foredrag ved den 6te internationale geografiske kongres i London 1895. fik han i England penge til en sydpolekspedition. Han reiste fra London 1898 paa «Southern Cross» (n. skib og mest n. mandskab). Overvintrede først af alle paa det antarktiske fastland og kom i 1900 til 78° 50′ s. br., den til da opnaaede største sydlige bredde. Bestemte ogsaa beliggenheden af den magnetiske sydpol. I 1902 blev han af det geografiske selskab i Washington sendt til Martinique for at studere det store vulkanudbrud. — Sine reiser har han beskrevet i «First on the Antarctic continent» og «Nærmest sydpolen 1900» (ogsaa t. udg.). Royal society, London, har udgivet hans videnskabelige iagttagelser.

Borchgrevink, Christian Døderlein (1841—), n. missionsprest, reiste 1869 ud i det norske missionsselskabs tjeneste til Madagaskar. Virkede først som lægemissionær i Tananarivo. Overtog samtidig en del af undervisningen ved det teologiske seminar samt tog virksom del i udarbeidelsen af lære- og læsebøger og i overs. af et udvalg kirkesalmer. I 1888 valgtes B. til tilsynsmand for den store indlandsmission, hvortil senere ogsaa østkystmissionen er henlagt. Denne stilling beklæder han fremdeles. B. har udgivet «Kortfattet oversigt over Madagaskar, dets folk og mission» (1885), «Fire foredrag om de sidste begivenheder paa Madagaskar og missionens nærværende udsigter» (1900), «Hedningemissionens opgave og udsigter i det 20 aarh.» (1901). — Hans hustru. Johanna B., f. Wang (1836—), er stifter og leder af et stort pigeasyl i Tananarivo. Har udgivet «Fra pigeasylet i Antananarivo» (1885).

Borchgrevink, Sophie Augusta Pauline, f. Klouman (1846—), fra 1888 af ansat som bestyrerinde for den «Kvindelige industriskole i Kra.», oprettet 1875 af «Foreningen (af 1861) til fremme af kvindelig haandverksdrift» efter initiativ af dennes formand, kaptein Just Gude Smith, og fra 1 april overtaget af Kra. kommune og staten i forening. Skolen har under fru B.s ledelse vundet megen anseelse og udviklet sig til et betydeligt omfang. Fru B. var 1902—04 medlem af Kra. kommunestyre.

Borchsenius, Otto Frederik Christian Wilhelm (1844—), d. forfatter, oprindelig paavirket af G. Brandes; senere, som redaktør af «Morgenbladet» og medredaktør af «Dannebrog», en ivrig modstander af den Brandes'ske bevægelse. — B. har virket for udbredelsen af kjendskabet til svensk litteratur og har foruden «Fra fyrrerne», en række værdifulde afhandlinger, udgivet flere bind litteraturhistoriske afhandlinger.

Bord (sjøudtr.), skibsside; bord om bord, om to skibe, side om side. Deraf i borde, ude i siden af skibet eller baaden; roret ligger i borde, roret (rorpinden) er dreiet til den ene side; hardt i borde, sml. «hardt i læ». Gaa fra borde, forlade skibet.

Bord, skaaren trælast af mindre dimensioner (sedvanlig fra $^{1}/_{2}$—$1^{1}/_{2}$ eng. tomme tykke (1.3—4 cm.) og 4—9 eng. tomme brede (10—23 cm.)).

Borda *[bårda']*, Jean Charles de (1733—99), fr. matematiker og officer, var først ingeniør, men gik over til marinen. B. maa regnes for grundlægger af den franske skibsbygningsskole. Desuden gjorde han sig bekjendt ved en række videnskabelige arbeider og blev tidlig med-

---

cosmopolitain Ⓕ (m). **cosmopolitan** Ⓔ. **cosmopolite** Ⓔ & Ⓕ (m), verdensborger(lig).

cosse Ⓕ f. belg; (tilsjøs) kaus.

cosser Ⓕ stange.

cosset Ⓔ lam opfødt med fremmed melk; kjæledægge.

cosson Ⓕ m, bark-orm; kornbille; ungt vinskud.

cossu Ⓕ rigtbærende (erter); rig, elegant.

cost Ⓔ koste(nde).

costal Ⓔ & Ⓕ ribbens-.

costean Ⓔ skjærpe (efter metaller).

coster(monger) Ⓔ frugt-, grønthandler.

costive Ⓔ haardlivet, forstoppet **costiveness** haardt liv.

costliness Ⓔ kostbarhed. **costly** dyr.

costume Ⓔ & Ⓕ m, kostume, dragt. **costumer** Ⓕ kostumere. **costumier** Ⓕ m, teaterskrædder; garderobeforvalter.

cot Ⓔ hytte, stue; kve; (finger)-smok; barneseng, vugge, køle; (pl) slags engelske sengetepper.

cote Ⓕ f, bidrag, andel; overslag; (dokuments) nummer; mægler-kursliste.

côte Ⓕ f. ribben; ribbe; stribe; bakke, aas; kyst. **c. à c.** side om side.

côté Ⓕ m, side; parti; retning, kant.

coteau Ⓕ m, bakke, haug.

côtelette Ⓕ f, kotelet, karbonade; (pl) bakkenbarter

coter Ⓕ numerere, rubricere

lem af akademiet. Han har bestemt længden af sekundpendelen ved en ny og nøiagtig metode og deltog sammen med andre franske lærde i grundlæggelsen af metersystemet.

Bordalen. 1. Et trangt høitliggende dalføre med bratte sider, der fra østre ende af Vangsvandet, Voss, skjærer sydover. Gjennem den ganske tæt bebyggede dal fører kjørevei til den sydligste gaard (Rogn), derfra er fjeldvei over til Folkedal i Granvin, Hardanger. 2. Et sæterdalføre i Vinje herred, Telemarken, n. f. Haukeliveien, parallelt med denne og adskilt fra den ved en fjeldryg. Dalføret har tidligere været beboet.

Borddans. Allerede i oldtiden vidste man (i Kina, Indien o. a. st.), at et bord kunde sættes i en eiendommelig dreiende, samtidig fremadskridende bevægelse, naar flere personer tog plads om det, lagde hænderne paa det saaledes, at deres fingerspidser berørte hinanden, og med en vis spænding ventede paa, at det skulde sætte sig igang. Omkr. 1850 blev b. atter moderne (fra Nordamerika); spiritisterne optog b. eller rettere b o r d b a n k n i n g i sit system som et meddelelsesmiddel for de afdødes aander til de efterlevende. En tid blev b. en meget yndet selskabsleg; men den alm. interesse for den tabte sig hurtig; hos spiritisterne nyder b. dog endnu stor anseelse, og den spiritistiske litteratur derom er rig. Den videnskabelige forklaring af fænomenet er den, at det skyldes ubevidste muskelsammentrækninger hos de assisterende.

Borddisk (n.), trætallerken, brikke.

Borde. 1. Af «bord», skibsside, og er ensbetydende med dette: d e t a n d e t b o r d e. Se B o r d. 2. Man b o r d e r et skib ved at lægge sin egen farkost langs siden og gaa ombord.

Bordeaux *[bårdå']*, Frankrige, by (hovedstad) i depart. Gironde (i Guyenne), paa Garonnes v. bred, 100 km. fra mundingen, 20 km. ovenfor Dordognes iløb og Girondeæstuariets begyndelse, 258 000 indb. B. har længe været hovedpladsen for Frankriges vineksport. Navigationsforholdene er vanskelige for store skibe, som kun kan naa op under høivande, de største losser i forhavnen Pauillac. Byen er bygget paa fladt terræn. I en længde af 7 km. strækker prægtige kaier sig langs elven, over hvilken bro til forstaden La Bastide. I den n. del af elvehavnen er anlagt Bassin à Flot, dok med sluseverk og høivandsniveau. Byens forretningsliv samler sig især om den centrale Rue Judaïque. I den nordligste del af byen ligger de vældige vinlagere. Gjennem B. forsendes nyfundlandsklipfisken til Spanien og Italien. Betydelig nedlægning af sardiner. Eksport af østers fra Arcachonbugten (s. d.), hvor Europas største østersbanker (s. d.), hvorfra fangsten bringes paa jernbane til B. Andre vigtige artikler i B.s handel er huder, tømmer, kolonialvarer, grønsager, frugter. Betydelig industri. Norsk konsulat under legationen i Paris. Norges skibsfart paa B. er minket i de senere aar. — Det romerske Burdigala er opvokset paa stedet for et ældre keltisk anlæg. Hjemsøgt under folkevandringerne af vandaler, goter, franker, senere af normannerne, er det først under Ludvig XI, men fornemmelig Frants I, byen naar sin gamle glans igjen. Under revolutionen led B. meget som girondisternes hovedplads, og Napoleons behandling af B. gjorde, at B. var den første større by, som sluttede sig til «restaurationen». 1871 mødte her den nationalforsamling, som vedtog fredsafslutningen med Tyskland. — B. er en vakker by med mange prægtige kirker o. a. bygninger. I sin tid gjaldt «det store teater» i B. for at være Europas vakreste. Fra romertiden er der kun bevaret en del af et amfiteater. Universitet af 1441. Sjømandsskole, høiere fagskole for handel og industri.

Bordeaux *[bårdå']* (farvestof), se A z o f a r v e s t o f f e.

Bordeauxvine *[bårdå'-]*, udmerkede, fuldt udgjærede og meget holdbare, hvide eller røde franske vine, der faaes fra depart. Gironde og enkelte tilstødende egne; de udskibes gjerne over Bordeaux. B. indeholder gjennemsnitlig 8 (vegt)pct. alkohol og 2.4 pct. ekstrakt. Bekjendte sorter r ø d e B. er Château Lafite, Château Latour, Château Margaux, Châteaux Haut-Brion, Palmer, Pontet-Canet etc. Gode sorter h v i d e B. er Sauterne-vine. Benævnes ofte efter de enkelte kommuner. Se forøvrigt V i n e.

Bordeauxvædske *[bårdå'-]*, en sprøitevædske mod sopsygdomme paa frugttrær og andre planter. Laves af kobbervitriol (blaasten), kalk og vand; kaldes derfor ogsaa kobberkalkvædske eller, naar ogsaa sukker tilsættes, kobbersukkerkalkvædske. Kom først i brug i Frankrige mod sopsygdom paa vinranken, men benyttes nu meget baade i den gamle og den nye verden mod forskjellige snyltesoppe baade i mark og have.

Borde'l, offentligt hus; jfr. P r o s t i t u t i o n.

Bordereau *[bårdrå']*, betegnelse for en liste, som indeholder en specificeret fortegnelse over dokumenter og papirer, som følger med en sag (se ogsaa D r e y f u s).

Border states *[bå∂'d∂ stēts]*, Nordamerika, «grænsestater», i sin tid navn paa de nordlige slavestater Delaware, Maryland, Kentucky, Missouri og Virginia, som imidlertid alle undtagen den sidstnævnte sluttede sig til nordstaterne under borgerkrigen.

Borðeyri, Island, liden handelsplads ved Hrutafjörður paa Nordlandet.

Bordfylde, se B a a d.

Bordgang, bord, bordhøide i en baad. En baad med seks bordgange, d. e. med seks bord paa hver side.

Bordighēra, Italien, kystby i prov. Ligurien, distriktet Porto Maurizio, i den vestlige del af Riviera di Ponente, nær grænsen mod Frankrige, 4 700 indb. Vakker beliggenhed, lunt klima, prægtige palmelunde.

Bording, A n d e r s C h r i s t e n s e n (1619—77), d. digter, fortsætter den af Arrebo begyndte kunstdigtning, ligesom han optager hyrdedigtningen, hvis betydeligste danske repræsentant han er. Størst betydning har han som «leilighedsdigtningens fader».

Bordkrak, smal bænk foran langbordet.

Bordọgni *[-dåñi]*, M a r c o (1788—1856), udmerket ital. tenorsanger, professor ved Pariserkonservatoriet, hvor han uddannede en række sangerinder af første rang.

Bordone, P a r i s (1500—71), venetiansk maler. Malte mytologiske, allegoriske og bibelske emner, men er gjennemgaaende bedst i sine idealportræter af smukke damer, hvor han fortsætter Tizians og Palmas kunst. Han ynder rødt haar og rødlige gevandter mod grønt landskab. Han er dog som kolorist mindre betydelig end de to nævnte kunstnere, overdriver f. eks. modsætningen mellem blendende hvid hud og næsten hektisk rosenrødt

---

notere (pris, kurs). **coté** anskreven.

coterie (f) f. klub; klik.

cotgare (e) affaldsuld.

cothurn (e), **cothurne** (f) m, koturne.

cotillon (e) & (f) m, kotiljong; (f) ogs. skjørt; kvindfolk.

cotir (f) støde (frugt).

cotisation (f) f, bidrag. **se cotiser** skyde sammen.

cotissure (f) f, flek paa frugt.

coton (f) m, bomuld; fnug, dun.

cotonnade (f) f, (mønstret) bomuldstøi.

cotonnerie (f) f, bomuldsfabrik, -plantning.

côtoyer (e) reise langsmed; streife.

cotre (f) m, kutter.

cotret (f) m, (lidet ris)knippe; pinde.

cotswold (e) sauegrinder.

cottage (e) & (f) m, (liden) villa; (e) ogs. stue, hytte.

cotte (f) f. skjørt; lærredsbukser. **c. d'armes** vaabenkjole. **c. de mailles** panserserk, ringbrynje

cotton (e) bomuld(sgarn, -traad); lampevæge; sætte lu; forene sig, forliges (med). **c.-grass** myruld. **c.-mill** bomuldsspinderi.

cotyledon (e), **cotylédon** (f) m, kim-, frøblad.

cou (f) m, hals; nakke; (hals)linning; (de pied) vrist. **c.-rouge** m, rødkjelk.

couard (f) (m), feig, kujon. **couardise** f, feighed.

paa kinder, albuer o. s. v. Karakteristisk for hans gevandter er deres tætte, smaakrusede folder og «changeante» toner, væsentlig i lilla og rosa. B. arbeidede mest i Venedig, men ogsaa i Augsburg, hvorhen han blev kaldt af Fugger, og i Paris, hvor han ved Frants I's hof skulde male dets smukke damer (ingen af disse billeder kjendes). Hans hovedverk er «Fiskeren overrækker S. Marcus' ring til dogen» i akademiet i Venedig. Dette billede, der gjengiver en folkelegende, er blevet kaldt «det skjønneste ceremonibillede, som er malt». Det ypperlig komponerede og konserverede billede er et koloristisk mesterverk bl. a. i sammenstillingen og behandlingen af de forskjellige røde toner i dogens og senatorernes dragter.

Bordring (16—18 aarh.), forarbeidet af metal og med fødder. Paa denne ring sattes madkjedlen paa spisebordet.

Bordstol, bordfod, hvorpaa bordet hviler.

Bordsætning, saa mange gjester, som faar rum ved langbordet. Ved de mange «bordsæt» maatte kjøgemesteren udvise omtænksomhed og takt.

Bordūn, nu en dækket orgelstemme af svag, hul klang.

Bordvei, bordene i en baad, i modsætning til bandene (spanterne); ogsaa d. s. s. bordgang (s. d.).

Bordø, den største af Norderøerne blandt Færøerne, 95 km.² med 690 indb.: paa vestkysten ligger handelspladsen Klaksvik.

Bōreas, hos grækerne (og romerne) nordenvinden, som bragte dem klar himmel og kulde; dyrket som gud, søn af Astraios og Eos, tænkt boende i en hule i Haimoskjeden; bortførte kong Erechtheus' datter Oreithyia, der fødte ham sønnerne Zetes og Kalais (s. d.), kaldt Boreaderne; dyrkedes i Athen som den, der havde ødelagt Xerxes' flaade.

Borebiller *(anobiidæ)*, smaa valseformige biller, der ligner barkbillerne, og hvis hvidagtige, krumbøiede, med 6 fødder forsynede larver borer gange i tørt træ, saasom vægge og møbler, hvorved de ofte gjør stor skade. Frembringer den eiendommelige tikkende lyd i gamle huse, der har givet anledning til navnene «væggesmed» og «dødningur».

Borel *[bårœl]*, Émile (1871—), fr. matematiker, fra 1897 lærer ved École normale i Paris, har gjort sig bekjendt ved arbeider i funktionslæren, udgivet haandbøger i høiere matematik og virket for reform af den elementære undervisning i matematik i skolerne bl. a. ved at udgive lærebøger, hvis anlæg afviger sterkt fra det traditionelle.

Borel *[bårœl]*, Henri (1869—), holl. forf. og sinolog, var nogle aar kinesisk tolk i nederlandsk Indien og har skrevet «Wejsheid en Schoonheid in China» o. fl. romaner og noveller: «Het Jongetje», «Het Recht der Liefde», «Levenshonger» m. fl. En del af dem er oversat paa tysk.

Borel d'Hauterive *[bårœl dåtrīv]*, Joseph Petrus (1809—59), fr. digter, en af romantikerne, lidenskabelig, udfordrende, republikansk- og frihedssindet; han slog aldrig igjennem og led ofte nød. Merkes kan digtsamlingen «Rhapsodies», de grelle noveller «Champavert, contes immoraux» og den store roman «Madame Putiphar», hvor han har behandlet Madame de Pompadour og hendes tid.

Bore'lli, Giovanni Alfonso (1608—79), ital. læge og matematiker, var professor i Messina og siden i Pisa og opholdt sig de sidste aar af sit liv i Rom. Han var den første, som anvendte vegtstangsprincipet paa undersøgelse af dyrenes bevægelser og udfandt perabolske og elliptiske kometbaner.

Boremaskiner, se Bor og Boring.

Boremuslinger, muslinger, hos hvem de forenede siphoner (se Muslinger) overgaar kroppen i størrelse, saa at dyrene faar ormform; skalklapperne er rudimentære, men dyrene er ofte indesluttet i kalkrør, som er udskilt fra overhuden og ligner rørormenes skaller; borer gange i træ og sten. Vigtigst er den saakaldte pæleorm *(teredo navalis)*, som lever i træverk i havet, hvor den borer gange, som udfores med kalk; gjør megen skade paa skibe og havneanlæg; tillægges skylden for de store dæmningsbrud i Holland i det 18 og 19 aarh.

Boresvampe *(viōa)*, smaa kiselsvampe, som borer forgrenede gange i kalksten, koraller og muslingskaller. Gangene aabner sig paa overfladen med fine huller og er udfyldt af svampens bløde dele. — En art *(v. typica)* er almindelig i østersskaller.

Borg, Oscar (1851—), dirigent for 1ste akershusiske infanteribrigades musikkorps i Fredrikshald og for flere andre korpser og foreninger der, uddannet ved musikakademiet i Stockholm, tidligere medlem af forskjellige orkestre i Sverige og Danmark; har skrevet en række populære kompositioner for militærmusik, kor og solostemmer.

Borg. 1. Per Aron B. (1776—1839), sv. døvstum- og blindelærer, var allerede tidlig kommet paa den tanke, at man burde gjøre noget for de døvstumme og blinde i Sverige. 1807 var han begyndt at undervise en blind kvinde, og 1809 oprettede han i sit eget hjem en skole for døvstumme og blinde, hvortil han snart fik statsunderstøttelse, og heraf voksede «Ôfra Manilla» og «Manhem» frem. B.s store dygtighed tvang al modstand til at give efter, og hans ry bredte sig over hele Europa, saa at han endog maatte paatage sig at indrette et lignende institut i Lissabon. — 2. Ossian Edmund B. (1812—92), søn af ovenn., studerede medicin, men blev ved faderens død hans efterfølger som direktør og førstelærer ved institutet. Han opnaaede at faa blinde- og døvstumundervisningen adskilt og har store fortjenester af svensk døvstumundervisning.

Borg, nu Sarpsborg, blev anlagt af Olav den hellige paa tangen straks nordenfor fossen Sarpen (i Glommen). Af B. kommer navnene Borgarsyssel (s. d.) og Borgarting (s. d.).

Borg. Den ældste form for en middelaldersk b. var et taarn omgivet af en ringmur, og dette enkle anlæg var oprindelig ikke meget forskjelligt fra mange af de forhistoriske bygde-b. (s. d.). Efterhaanden som b.-anlæggene udvikledes, samledes indenfor murene bygninger til forskjelligt brug, beboelsesrum, oplagsrum, verksteder, kapel o. s. v., oftest omgivende en b.-gaard. Hovedtaarnet var b.s centrale bygning, dens sterkeste del (derfor ofte kaldt «kjernen»). Dets grundplan var dels rund, dels fire- el. flersidig; ofte havde taarnet mange stokverk med trappeforbindelse, som delvis kunde afbrydes, naar taarnet blev stormet, og forsvarerne efterhaanden trak sig tilbage til taarnets øverste del. Porten var næst efter hovedtaarnet b.-anlæggets

couch (e) lægge; affatte (skriftlig): guske (papir); operere for; (sb) løibænk; maltlag; grund (paa maleri). **c.-grass** kveke.

couchant (f) m, vest; (adj) nedgaaende (sol). **chien** (m) **c.** fuglehund.

couche (f) f, (barsel)seng, leie; bleie; nedkomst; lag; mistbænk; geværanslag. **c. ligneuse** aarring.

coucher (f) lægge; bøie, (faa til at) helde; stryge (farve) paa; sy paa; sætte (indsats); overnatte, sove; optegne. **se c.** lægge sig; (om solen) gaa ned.

coucher (f) m, gaaen tilsengs; (sol)nedgang; nattelogi; leie, sengklæder; liggen(de stilling).

coucou (f) m, gjøg; gnav (spil); tarvelig vogn.

coude (f) m, albue; (pludselig) bøining. **coudée** f, albuelængde. **coudoir** m. armlæne **coudoyer** puffe; stadig søge; berøre.

coudre (f) sy, hefte (sammen); nagle fast. **cousu** ogs. koparret.

coudrier (f) m, hassel.

couenne (f) f, skorpe, svor.

couette (f) f. dyne.

couffe (f) f, kurv.

cougar (e), **couguar** (f) m kuguar.

cough (e) hoste (sb & vb).

coulant (f) flydende; kulant.

coule (f) f, snyderi. **être à la c.** være godt inde i.

coulée (f) f, støbning; smeltet masse; skraa, sammenhængende skrift; (dyrs) gangsti.

couler (f) sile; bøge (tøi); støbe.

vigtigste led og blev gjerne derfor befæstet ved et eget porttaarn; portaabningen blev beskyttet ved faldgitter. Murene kunde forsterkes ved murtaarne, og paa murkronen løb en vægtergang hvorfra besætningen bag en brystning med skydeskaar kunde forsvare b. B. blev i almindelighed anlagt paa steder, som af naturen var vel skikket til forsvar, saaledes særlig paa steile knauser, paa fjeldspidser, høie nes, øer og holmer. Tilgangen sperredes ved mindre forsvarsanlæg, ved volde og ved grave med broer, som kunde afkastes eller opheises (vindebroer). Terrænforholdene fremtvang ofte betydelige uregelmæssigheder i anlægget, særlig ved b., anlagt paa høider; mere regelmæssige typer forekommer f. eks. ved mange af de danske b., som er anlagt paa øer, i sumpe eller myrer. I Norge var de ældste b. af træ; kong Sverre byggede flere træ-b. ved Nidaros og Bergen (Zion, Sverresborg). Senere anvendtes undertiden teglsten, som paa Slotsfjeldet ved Tønsberg, men det vanligste materiale i vort land, som i udlandet, var fra Haakon Haakonssøns tid sten. De vigtigste b.-anlæg i Norge er Akershus (s. d.), Bergenhus, Bohus (s. d.) og Stenviksholm (s. d.), sidstnævnte er den yngste norske b. Mod middelalderens slutning tabte b. mere og mere sin betydning i forsvarsøiemed og afløstes af rene fæstningsanlæg.

Borg (udt. borj), sjøudtr., et stykke smekkert taug, som bændes paa et andet taug (f. eks. et lig), der er brækket eller skamfilet (helt eller delvis afslidt), for at styrke dette. I dansk bruges b. om den kjetting, som en underraa hænger i (norsk: længe).

Borgå, Finland (finsk Porvoo), by i Nylands län, ved mundingen af elven af sammen navn i en vik af den Finske bugt, 5 500 indb. Industri, udførsel af trævarer, tidligere et betydeligt skibsrederi. B. er anlagt i den sidste halvdel af middelalderen, har gjennemgaaet mange herjinger i krigene med Rusland. I B. mødte landtdagen 1809, hvor tsar Alexander I stadfæstede Finlands politiske rettigheder. I B. virkede Runeberg, som var lektor ved B. gymnasium.

Borgaard, Albert (1659—1751), d. officer, eng. generalløitnant, gjorde fra sin ungdom krigstjeneste i forskjellige lande og kom 1692 i engelsk tjeneste. Her udmerkede han sig i krigen med Frankrige, og i den spanske arvefølgekrig førte han overbefalingen over det engelske artilleri i hæren i Spanien. Det engelske artilleri fik senere efter hans forslag en ny og tidssvarende ordning. Blev 1739 generalløitnant.

Borgaard, Carl Peter (1801—68), d. forfatter, virkede navnlig som journalist. 1851—63 var han direktør for Christiania teater, for hvilket han oversatte og bearbeidede en række skuespil.

Borgarfjörður, Island, omtr. 25 km. lang og fra 4 til 7 km. bred fjord paa vestlandet. Det indre af fjorden er efterhaanden blevet opfyldt af grus og ler fra elven Hvitaa, der falder ud i den. Paa nordsiden handelspladsen Bråkarpollur.

Borgarsyssel (af Borg) indbefattede i middelalderen det nuværende Smaalenenes amt undtagen Enningedalen (Ranrike syssel) og Morsudal (Oslo syssel). B. deltes i 16 skibreder, som nogenlunde svarede til de nuværende herreder, men ofte bar andre navne. Det hørte juridisk under Borgarting, kirkelig under Oslo bispedømme (Sarpsborg og Eidsberg provsti). Paa Borg og Valdinsholmen i Glommen var der befæstninger. Navnet B. fortrængtes i det 16 og 17 aarh. af Smaalenene.

Borgarting, det yngste af Norges fire lagting (B., Eidsivating, Gulating, Frostating), havde sit navn efter tingstedet i kjøbstaden Borg (nu Sarpsborg) og indbefattede kystdistrikterne fra landets østgrænse omtrent til det nuværende Risør. I juryloven optoges B. som navn paa et af de oprettede lagdømmer (senere B. og Agder). — B.s-loven, de i B. gjældende retsregler. Af B.-l. er alene kristenretten bevaret i tre tildels defekte haandskrifter fra begyndelsen af det 14 aarh.

Borge, herred i Smaalenenes amt, 78 km.² med 6767 indb., hvoraf 839 svensker; 88.7 pr. km.² Herredet, der er et af amtets tættest befolkede, svarer til B. prestegjeld med B. og Torsnes sogne, og ligger paa vestsiden af Glommen syd for Sarpsborg og øst for Fredrikstad. Den nordlige del af herredet bestaar væsentlig af veldyrkede bakkestrøg med lave skogaaser, af hvilke den høieste er Borgevarde (116 m.), øst for B. kirke. Den sydlige del, der er sterkt indskaaret af grunde bugter (kiler), hvoriblandt Tosekilen og Neskilen, bestaar for det meste af lave, skogklædte aaser. Ved Tosekilen ligger den store gaard Tose (Torsø) og længere inde, ved Hunnebugten, Tosekilens bad, anlagt 1871. Ved Neskilen ligger den store gaard Nes (opr. sædegaard som Tose). Paa strækningen langs Glommens østre bred er der adskillige fabriker med tæt bebygning (Lisleby, Torp, Moumstranden og Gretnes). Inden herredet er en betydelig fabrikdrift og stenindustri (12 teglverker, 4 granitbrud, en større belgisk fabrik for udvinding og fremstilling af metaller, med en kapital paa 2 150 000 frcs., m. fl.). Jordbruget staar høit. B. sparebank, oprettet 1900, forvaltningskapital pr. 1 januar 1906 123 331 kr. Antagen indtægt 1906 1 996 683 kr., formue 6 836 900 kr.

Borge, herred i Nordlands amt, 257 km.² med 4481 indb.; 18.2 pr. km.² Herredet, der svarer til B. prestegjeld med B. og Valberg sogne, omfatter den nordvestlige del af Vestvaagø i Lofoten med udenforliggende øer og holmer. Af arealet er 3.5 km.² aker og eng, 0.4 km.² skog og resten (253 km.²) snaufjeld, udmark, indsjøer og vand. Den midtre del af herredet er fladt, tildels myrlændt og opfyldt af store vande og grunde havbugter (poller); den vestlige del, der vender ud mod havet, bestaar af steile fjeldpartier med høider optil 752 m.; den østlige del, der vender ud mod Vestfjorden, har ligeledes steile fjeldsider mod fjorden. Der er gode græsgange, findes noget løvskog og adskillig dyrkbar myr. Forøvrigt er hovednæringsveien fiskeri. Der opfiskedes i 1903 af 523 fiskere 248 000 stykker skrei til en værdi af 60 890 kr.; samme aar gav fedsildfisket et udbytte af 3870 kr. Inden herredet findes flere fiskevær (tillige dun- og egvær), hvoribl. nævnes: Borgvær (med Kalvær), Eggum, Sandø og Høines, Kvalnes. Antagen formue 1906 730 700 kr., indtægt 365 900 kr.

Borgejorde, Tormod Knudsen, se Knudsen, T.

Borgen, Hans Fredrik Henriksen (1852—1907), n. maler, uddannet under Morten Müller og Bergslien og senere i Paris. Sluttede sig i 1880-aarene til friluftsmalerne. Hans høstlandskaber fra østlandsbygder er et

---

bore isænk; (à fond) gjøre ende paa, ruinere; (lade) glide; putte; tilbringe; flyde, strømme; lække; dryppe; synke; forløbe (tid).

couleur Ⓕ f, farve; trumf; kjødfarve; præg, anstrøg.

couleuvre Ⓕ f, snog; krænkelse. **couleuvrine** f, feltslange (kanon).

coulisse Ⓕ f, rende, fals; skyvevindu; kulisse; bændel.

couloir Ⓕ m, sil, dørslag; korridor.

coulpe Ⓕ f, synd, skyld.

council Ⓔ raad(sforsamling). **councillor** raadsherre.

counsel Ⓔ raad (som gives); raadslagning; raadgiver, juridisk konsulent; (til)raade.

count Ⓔ tælle; anse for; (med)tælles; gjøre regning (paa); tælling, tal; (klage)punkt; greve.

countenance Ⓔ aasyn; fatning; gunst; opmuntre, støtte.

counter Ⓔ regnskabsholder; tællemaskine; regnepenge; disk; bringe (paa hest); bagstykke (paa skotøi); mod(sat); (af)parere. **counteract** modvirke, neutralisere. **counterbalance** opveie; modvegt. **countercurrent** modstrøm. **counterfeit** eftergjøre; eftergjort (gjenstand); (poet.) billede. **countermand** tilbagekalde (ordre); afbestille. **countermarch** frontforandring. **counterpane** sengeteppe. **counterpart** gjenpart. **counterpoise** opveie; modvegt. **countersign** kontrasignere; kontrasignatur; feltraab. **counter-**

bidrag til karakteristik af norsk landskab, men vidner ikke om nogen særlig personlig opfatning.

Borgen, Martinus (1834—), n. missionsprest, ordineredes 1865, ankom 1867 til Madagaskar, bestyrede flere aar station, deltog i den komité, som af de forskjellige missionsselskaber var nedsat for at revidere oversættelsen af bibelen paa madagassisk. Bestyrede 1873—82 et gutteasyl derude. Efter en hviletid i Norge ansattes B. i 1885 i Zulu-missionen, hvor han virkede til 1901.

Borgen, retsudtryk for sikkerhedsstillelse, bruges navnlig om sikkerhedsstillelse for at afverge varetægtsfængsel (se straffeprocesloven §§ 246 ff.).

Borgenfjorden (Borgen), en mod nord gaaende arm af Trondhjemsfjorden mellem Inderøen og Sparbu. Fjorden, der er ca. 10 km. lang, staar ved et kun ca. 100 m. bredt sund (Strømmen), hvorover fører veibro, i forbindelse med Trondhjemsfjorden.

Borger kaldes med et fra tysk optaget ord, der opr. betegnede det enkelte medlem af besætningen paa en borg og først sent har fortrængt det danske kjøbstadmand, bymanden i modsætning til landboen; medens nu enhver ved indflytning i byen bliver borger der, d. e. fuldtberettiget medlem af bysamfundet, krævedes i ældre tid særlig erhvervelse af b.-ret. — Forat inden for et folk byer og en bybefolkning skal danne sig, kræves en vis fremskreden samfundsudvikling. Klarest viser dette sig hos de nordeuropæiske folk, som allerede træder ind i historien paa overgangen til fast bosidden og akerdyrkning. Paa dette primitive trin danner hver husholdning en økonomisk enhed for sig; i hver husstand brygges og bages, slagtes og væves o. s. v. til eget behov; med de ringe fordringer, som stilles til livet, behøves ingen sterk tilførsel af varer udenfra. Efterhaanden udløses dog en del af disse virksomheder som særlige erhverv; blandt nordgermanerne, ligesom blandt grækerne i oldtiden, iagttages dette tidligst for smedehaandverkets vedkommende. Men størst betydning fik uldvæveriet, der blev grundlaget for de engelske, nordfranske og flanderske byers opblomstren i den tidlige middelalder. Ved siden af haandverkerne (uldvævere, farvere, valkere) dannede der sig i disse byer en klasse af kjøbmænd, der reiste og solgte varen. Til den saaledes opstaaede bybefolkning sluttede sig bagere og slagtere, skomagere og bryggere; jo mere byen udvidede sig, des mere overtog den ogsaa forsyningen af det omgivende landdistrikt, som til gjengjæld forsynede borgerne med de nødvendige akerbrugsprodukter. Sammen kom byen og dens landdistrikt til at danne en økonomisk enhed, som ved handelsvirksomhedens udvikling og bymændenes energi snart kom i kommerciel forbindelse ogsaa med fjernere egne. Under middelalderens primitive tendens til at tildele hvert befolkningselement sin bestemt afgrænsede virksomhed, førte denne naturlige udvikling til, at bybefolkningen, borgerne, for sig krævede eneret til handel og haandverk, og at bybefolkningen, eftersom dette krav vandt anerkjendelse, udsondrede sig som en særskilt b.-stand. I de tidligere romerske dele af Europa fremskyndedes denne udvikling væsentlig ved, at handelen og haandverket i de romerske byer ingensinde helt var stanset. Venezia og andre italienske byer stod i ret livlig handelsforbindelse med det østromerske rige og senere med de arabiske riger i Nord-Afrika. Under korstogene skaffede de sig nye markeder paa den syriske kyst, hvor karavaneveiene fra Indien udmundede. Lige til det 16 aarh. stod dog dette sydeuropæiske handelsomraade skarpt adskilt fra det nordeuropæiske, om end siden 1318 Brügge og i det indre Tyskland Augsburg dannede fælles markeder. Denne bybefolknings stilling indenfor det omgivende samfund blev under den videre udvikling ret forskjellig. I de lande, hvor statsmagten var meget svag, som i Italien og Tyskland, blev byerne ganske uafhængige under egen valgt øvrighed (rigsstæder). i Italien undertvang byerne endog det omliggende land og dannede ganske frie republiker, hvor magten dog efterhaanden gled bort fra b. selv og over til tyranslegter, saa at republiken blev et fyrstendømme. Hvor statsmagten var sterkere, indtraadte b. derimod som en stand jevnsides adel og geistlighed og opnaaede snart som saadan ogsaa betydelige politiske rettigheder. I England tilkaldtes 1265 udsendinge fra byerne sammen med udsendinge fra grevskaberne til parlamentet, og disse udgjorde fra nu af underhuset i modsætning til det høiadelige overhus. I alle lande bevaredes i rigsforsamlingerne stænderinddelingen. 1302 sammenkaldtes i Frankrige første gang rigsstænderne, og i det 14 aarh. var b.-standens indflydelse her meget stor; senere svækkedes den under den fremvoksende kongemagt, som, efterat den havde faaet sig bevilget en fast skat, snart ophørte med at indkalde stænderforsamlingen. Ogsaa i Spanien, i de tyske enkeltstater og i de nordiske riger dannede b.-standen en særskilt afdeling af rigsforsamlingerne, indtil de overalt fortrængtes af enevældet. Med dettes seier tabte b.-standen ganske vist sin politiske betydning; men socialt og økonomisk vedblev den at gaa frem, og selv i staternes styrelse vinder borgerlige indflydelse og magt ved siden af adelige. I det 17 og i beg. af det 18 aarh. bøiede b.-standen sig villig for absolutismen; men derpaa vaktes dens misnøie med denne regjeringsform; oplysningslitteraturens angreb paa enevældet fandt bedst gjenklang i b.-klassen, og i den franske revolution var det den, som gik i spidsen. Skjønt revolutionen ophævede den gamle stænderinddeling og udvidede begrebet b. til at omfatte ikke blot den egentlige bybefolkning, men alle samfundets politisk berettigede medlemmer, kom den dog til at aabne veien til en ny politisk indflydelse netop for b.-standen. Dette viser sig bedst i tiden nærmest efter julirevolutionen 1830, da den velhavende b.-stand *(bourgeoisiet)* faar magten i Vest-Europa, særlig i Frankrige. Siden har den efterhaanden maattet dele den, dels med bønderne, dels med arbeiderne. I Norden naaede b.-standen ikke i middelalderen frem til en saadan betydning som i Syd- og Mellem-Europas lande. Hanseaterne satte sig tidlig fast i alle de større byer og bemægtigede sig udenrigshandelen, og da deres overmægtige stilling tilsidst blev brudt, især som en følge af de store opdagelser, som flyttede centret for storhandelen til Europas vestkyst, maatte den indfødte b.-stand i Norden kjæmpe først med hollænderne og derpaa med englænderne. Den udviklede sig derfor sent, og skjønt den deltog som rigsstand i stændermøderne, opnaaede den ikke nogen synderlig politisk indflydelse, ikke engang i Sverige, hvor stænderforsam-

---

sink forsænke; forsænkning. **counter-tenor** alt. **countervail** holde stangen; modvegt.

countess (e) grevinde.

country (e) land; terræn. **c.-box** lidet landsted. **countryman** land(s)mand. **c.-ship** kystfarer.

count-wheel (e) ganghjul (i ...r).

...nty (e) grevskab, amt.

coup (f) m, slag, stød, stik, hug; saar; skud; ulykke; udspil (kort), træk (schak), kast; handling, streg; kup; slurk, taar; gang. **tout à c.** pludselig. **à c. sûr** sikkerlig.

coupable (f) (m), skyldig; strafbar.

coupant (f) m, eg, skarp kant.

coupe (f) f bæger; skaal; snit; tømmerhugst; cæsur; aftagen (kort).

coupé (f) m, slags kjøretøi; forreste afdeling af diligence.

coupe-gorge (f) m, røverhule.

coupe-jarret m, stimand.

coupé-lit (f) m, sovevogn.

coupelle (f) f, askedigel; (tilsjøs) ladeskyffel. **coupeller** afdrive (metaller).

coupe-papier (f) m, papirkniv.

couper (f) skjære, hugge (af, over); klippe: fælde; bide (om vind); afbryde (bro), stanse; sperre, stikke (kort); spæde (vin); tilskjære (tøi); være skarp; tage af (kort); tage en gjenvei. **c. court à** afbryde; sætte en stopper for.

couperose (f) f, filipens.

coupe-tête (f) m, bøddel. **sauter à c.** hoppe buk.

lingen dog spillede en større rolle end i noget andet af de nordiske lande. I Danmark vaagnede b.-standens politiske interesse først kort før 1660; men dens had til adelen gjorde den til et villigt redskab i kongens haand til indførelsen af enevældet. Først i det 19 aarh. kom b.-standen atter til at spille en politisk rolle, særlig ved den frie forfatnings og de første frisindede reformers indførelse, idet de liberale idéer fandt sine fleste tilhængere blandt den oplyste befolkning i byerne. — I Norge kaldtes byernes indvaanere i middelalderen *bœjarmenn* (d. e. bymænd, af oldn. *bœr*, gaard, by). For at blive medlem af bysamfundet maatte man fra omkr. 1300 sverge byen troskabsed og lade sit navn indføre i «stadens bymænds bog». B. udøvede et vist selvstyre, dels gjennem bymødet *(bœjarmót)*, hvor alle borgere havde ret til at møde, dels gjennem raadet, som repræsenterede b.-skabet og fik sin formand i b.-mesteren. Denne ordning holdt sig i det væsentlige lige til enevældets indførelse. — Byernes betydning var i den første del af middelalderen i vekst; gjennem nyere undersøgelser er det godtgjort, at de i det 13 aarh. har kunnet opvise tilsprang til en professionel handelsstand, som drev handel paa udlandet, særlig England. Men allerede i anden halvdel af det nævnte aarh. grundedes Lübecks handelsvælde i Bergen og Rostocks i Tønsberg og Oslo, og i løbet af det 14—15 aarh. laa den norske b.-stand helt under for de fremmede, som efterhaanden samlede al udenrigshandelen under sig og endog tiltog sig en væsentlig del af detaljhandelen med bønderne. Til at knække den norske bybefolknings modstandskraft bidróg i høi grad den økonomiske nedgang, som fulgte paa den store mandedød, og de første unionskongers forsømmelse af at hævde de norske b.s ret og interesser ligeoverfor Hanseaterne. Først omkr. 1500 spores atter nogen fremgang, som fortsætter sig i den følgende tid. Efter grevefeiden trænges Hanseaterne tilbage; fiskehandelen paa Nordland gled ud af deres hænder til fordel særlig for det norske b.-skab i Bergen. Samtidig faar trælasthandelens fremgang den største betydning for udviklingen af Østlandets b.-stand, særlig efter 1662, da den ved lov koncentreredes i byerne. Ved samme tid lukkede navigationsaktens oprettelse (1651) de engelske havne for hollændernes fragtfart og aabnede til gjengjæld et nyt stort felt for den norske trælasteksport paa England. I løbet af det 18 aarh. gik den norske b.-stand sterkt frem saavel i antal som i velstand og dannelse. Bylivet paavirkedes, foruden fra Danmark, især fra Holland og England. Den velstaaende del af b.-klassen følte sig nær knyttet til embedsmændene. Det var inden den, at kravene paa en større selvstændighed for Norge først reistes, og det var den, som ydede de største ofre ved oprettelsen af det norske universitet. Sammen med embedsstanden deltog den i frigjørelsesverket i 1814 og gik senere i spidsen for flere vigtige økonomiske reformer; men nogen stor eller varig politisk rolle kom den ikke til at spille, idet grundloven lagde den politiske magt i landet hos bønderne.

Borger, akademisk, se Akademisk borger.

Borgerbrev meddeler borgerskab som haandverker i kjøbstæderne, som handlende i kjøbstæder og ladesteder og som fører af skib. Det udstedes af magistraten paa visse i lovgivningen nærmere omhandlede betingelser og gives kun til mænd. Kvinder kan istedet erholde næringsbrev paa handel og haandverk (l. 29/6 1894).

Borgerdaadsmedaljen er stiftet ved kgl. resol. af 10 april 1819, oprindelig bestemt for udmerket flid og duelighed ved forligelsesvæsenet og andre lignende ombud samt for borgerlige fortjenester af riget, ved kgl. resol. af 13 april 1844 ogsaa bestemt for nidkjær embedsførelse og anden fortjenstlig virksomhed af hvilkensomhelst art, saavel som for enkelt udmerket daad. B. bar Carl Johans brystbillede, indtil dette ved kgl. resol. af 11 febr. 1907 blev ombyttet med Haakon VII's. B. har to klasser, 1ste af guld, 2den af sølv.

Borgerdaadsmedaljen.

Borgered, den ed, som tidligere affordredes den, der erholdt kjøbstadborgerskab (oph. ved lov af 22 mai 1875).

Borgerhout, Belgien, østlig forstad til Antwerpen, 38 000 indb. Tobaksfabriker og farverier.

Borgerkrans (lat. *corona civica*), en krans af ekeløv, der gaves den romer, der i et slag reddede en medborgers liv; med b. var forskjellige æresrettigheder forbundet (sæde i nærheden af senatorerne ved off. lege).

Borgerlig bruges i retssproget i forskjellige betydninger. Dels bruges det i modsætning til militær (saaledes i udtrykket «almindelig b. straffelov»), dels i samme betydning som civil i modsætning til kriminel (se f. eks. straffelovens § 449, «b. sager»), dels ogsaa omtr. i samme betydning som privatretlig («b. retskrav» i samme lovs 32 kap.). Smlg. Borgerligt egteskab.

Borgerlig død. I Frankrige ansaaes efter Code pénal art. 18 den, der var dømt til livsvarigt strafarbeide eller deportation, som b. d. med den følge, at hans formue fordeltes mellem hans arvinger eller beslaglagdes, og han selv blev berøvet juridisk handledygtighed. Den b. d. ophævedes 1854. Jfr. Fredløshed.

Borgerligt aar, d. s. s. tropisk aar, se Aar.

Borgerligt egteskab, egteskab indgaaet for verdslig øvrighed. — Efter norsk ret kan b. e. ikke indgaaes, naar begge tilhører statskirken, medmindre vielsen foretages af diplomatisk eller konsulær tjenestemand i udlandet (l. 12 juni 1906 og resol. 30 juni 1906), i hvilket sidste tilfælde b. e. kan stiftes ogsaa mellem medlemmer af statskirken. — Der har hos os været reist bestræbelser for at gjøre b. e. valgfrit eller, som i flere fremmede lande, tvungent ogsaa for statskirkens medlemmer.

Borgermester, en fra Tyskland overført betegnelse for borgerskabets administrative chef (svarende til fr. *maire*, eng. *mayor*). Oprindelig valgt af borgerne selv, gik han mangesteds, saaledes ogsaa i Danmark og Norge, efterhaanden over til en kongelig ansat embedsmand («magistrat»). I nutiden udøves magistratsforretningerne i Fredrikshald, Fredrikstad, Drammen, Kristiansand og

---

coupeur (f) m. tilskjærer; vinhøster; lommetyv.

couple (e) & (f) f. kobbel, par; (e) pl. sparrer; koble (sammen) = **coupler** (f): (f) ogs. spant; element.

couplet (e) rimende linjepar.

couplet (f) m. strofe, kuplet; hængsel.

coupole (f) f. kuppel.

coupon (f) m. kupon; rest (af tøi).

coupure (f) f. (ind)snit; ujevnhed; beskjæring (af tekst).

cour (f) f. hof(stat); opvartning, kur; domstol, ret; gaard(splads).

courage (e) & (f) m. mod.

courageux (f), **courageous** (e) modig.

courant (f) løbende; gangbar; kurant; m. strøm(ning); løb; (luft-)træk; dagens pris. **être au c.** være inde i. **courante** f. diarrhoe.

courantille (f) f. drivgarn.

courbature (f) f. stivhed (i lemmerne).

courbe (f) krum; f. kurve; (sjøudtr.) knæ.

courber (f) krumme, bøie; segne, bugne.

courbure (f) f. krumning, bøining.

coureau (f) m. lægter; løb (kanal).

coureur (f) m. (hurtig)løber; udhaler; bereden speider.

courge (f) f. græskar; aag (til spande).

courier (e) kurér.

courir (f) løbe, springe, fare, strømme; gaa (rygte), grassere;

Stavanger af én, i Trondhjem af to, i Bergen af tre og i Kra. af fire b. Heraf er én i Trondhjem og én i Kra. adjungeret b., som i Kra. udelukkende styrer fattigvæsenets anliggender. B. i Drammen er tillige *notarius publicus* og skifteforvalter, den ene af b. i Bergen er auktionsforvalter. Ved lov af 15 april 1893 bestemtes, at til amtmænd og b., hvem der ikke er tillagt dømmende myndighed, kan udnævnes mænd uden juridisk eksamen. Denne bestemmelse har endnu (juli 1907) ikke fundet praktisk anvendelse for b.

Borgersen, B o r g e r (1836—), n. træskjærer, f. i Bø, Telemarken, flyttede 1853 til Kra., hvor han skar en række ølkrus, daaser, skrin, dolke. Han var en af de første, der med sine fint udskaarne arbeider henledede opmerksomheden paa den merkelige kunstsans, der endnu var levende blandt vore bønder. — J o h n B. (1863—), ovenn.s søn, har i en række af aar været bosat i Kra., især beskjæftiget med dekorative arbeider og møbler med en ofte paa romanske motiver bygget ornamentik («dragestil»).

Borgerskab. 1. Betegnelse for en bys borgere som samlet enhed. — 2. En af øvrigheden meddelt bemyndigelse til at drive visse næringer, som ikke er fri for alle og enhver. Man kjender hos os h a n d e l s-, h a a n d v e r k s- og s k i p p e r-b. B. meddeles af magistraten og betingelserne er i alm., at vedk. er indvaaner af riget, myndig og ikke er dømt for vanærende forbrydelser eller fradømt retten til at øve vedk. næring (strfl.s § 29 nr. 5). For haandverks-b. kræves aflæggelse af prøve, for skipper-b. besiddelse af skippercertifikat. Kvinder erholder istedetfor b. næringsbrev paa handel og haandverk. — Udøvelse af næring, hvortil b. er nødvendigt, uden saadant straffes efter strfl.s § 332.

Borgerskole. Under indflydelse af oplysningstidens idéer opkom der i det 18 aarh. krav paa at skaffe byernes borgerstand en for dens behov mere passende høiere skolegang end latinskolerne. Der oprettedes da i de forskjellige lande, saaledes ogsaa her i Norge, saakaldte b., i hvilke praktiske fag som skrivning, regning, bogholderi samt nyere sprog og naturkundskab viedes særlig opmerksomhed. Efter byernes størrelse var b.s organisation meget forskjellig, nogle var høiere realskoler som i Kra. og Trondhjem, andre snarest kun høiere almuskoler. Ved omordningen af vort høiere skolevæsen ifølge lov af 1869 gik disse skoler efterhaanden over til at blive kommunale eller kommunestøttede middelskoler.

Borgerstand, se B o r g e r.

Borgervæbning. I mange europæiske lande har kjøbstædernes borgerskab, særlig i forrige aarh., havt forpligtelse til at danne væbnede afdelinger til ordensvern og forsvar for byen. I Norge og Danmark fandtes b. forholdsvis tidlig. Borgernes deltagelse i Kjøbenhavns forsvar 1658—60 er berømt. Bergens borgere deltog med hæder i Trondhjems befrielse 1564 og undsætningen af Akershus 1567 samt i kampen paa Bergens vaag 1665. Fredrikshalds borgerskab har gjort sig udødeligt i grænsekrigene mellem 1658 og 1814. Ved den norske hærs oprettelse 1628 var der tilsammen 14 kjøbstadskompanier i 9 norske byer; siden øgedes antallet. I krigstid, specielt 1808 og 1814, oprettede flere byer desuden frivillige korpser. B. blev i Norge ophævet 1881.

Borgestad, stor herskabelig bebygget gaard i Gjerpen herred, n. f. Porsgrund ved Skiensbanen med jernbanestoppested af samme navn. Gaarden hørte oprindelig til Gjerpens provstigods, men kjøbtes af en Skiensmand (Gjert Klausen) i 1648. I 1788 fik gaarden indskibningsrettigheder i lighed med Porsgrund; den eiedes dengang af Jacob Aall. Til gaarden, der nu eies af fhv. statsraad Gunnar Knudsen, er knyttet en betydelig fabrikdrift: B. teglverk og chamottefabrik og Borgestadholmens sagbrug og høvleri. I 1904 opførtes B. kapel. B. er det første sted i Norge, hvor der gjordes forsøg med tobaksdyrkning.

Borgesyssel, betegnelse i middelalderen paa distriktet omkring Borg (Sarpsborg), omtrent svarende til det nuværende Smaalenenes amt. Betegnelsen bruges endnu i geistlig inddeling (Øvre og Nedre B. provsti).

Borggreve, B e r n h a r d (1836—), overforstmester i Wiesbaden; tidligere professor og direktør for forstakademiet i München, har i flere henseender havt banebrydende indflydelse paa den forstvidenskabelige udvikling. Særlig kjendt som opfinder af «blædningsgalringen» (s. d.). Af hans mange forstlitterære arbeider er «Die Holzzucht» og «Die Forstabschätzung» de vigtigste.

Borggreve, i middelalderen i Tyskland navnet paa den, der førte kommando og havde den øverste retsmyndighed i en rigsborg og dertil hørende landdistrikt. Ofte, f. eks. i Nürnberg, gik embedet som b. over til at blive et arveligt fyrstendømme.

Borghēse, fornem ital. slegt, knyttet til Siena og derefter til Rom. — C a m i l l o B., 1605 pave (Paul V). — F r a n c e s c o B., foreg.s broder, 1607 pavens overgeneral. — M a r c A n t o n i o B., deres brodersøn, fik 1605 fyrstendømmet Sulmona. — P a o l o B., foreg.s søn, fik Rossano med sin hustru Olympia Aldobrandini, hvorefter slegtens anden søn bar titel af Aldobrandini. — M a r c A n t o n i o B. (1730—1800) opnaaede ved egteskab med Marianna Salviati hertugdømmet Salviati. 1798 senator i den romerske republik. — C a m i l l o F i l i p p o L u d o v i c o B. (1775—1832), foreg.s søn, gift med Napoleons søster, Pauline, fr. prins og general, 1808 generalguvernør i Nordvestitalien. Skilt fra Pauline efter svogerens fald. — F r a n c e s c o B. af Aldobrandini (1776—1839), foreg.s broder, fr. generalmajor. — P a o l o B. (1845 —), foreg.s sønnesøn, ødelagde slegtens formue og bortsolgte dens berømte kunstsamlinger.

Borghēse. 1. P a l a z z o B., et af de pragtfuldeste renaissancepaladser i Rom. Opført (1590—1610) for familien B. af Martino Lunghi den ældre og fortsat af Flaminio Ponzio. Særlig smuk er buegangen i den indre gaard. I den berømte malerisamling findes bl. a. Rafaels «Gravlægning», Correggios «Danaë» og Tizians «Himmelske og jordiske kjærlighed». — 2. V i l l a B., familien B.s lystslot, udenfor Porta del Popolo i Rom, bygget i det 17 aarh. af kardinal Scipio B. Bekjendt for sin samling af antike marmorstatuer. De vigtigste af disse blev i 1806 af Napoleon I bragt til Paris, hvor de fleste endnu findes, idet kun en mindre del, trods bestemmelsen i 1815, blev tilbageleveret til familien. Mest berømt af disse er den «Borghesiske fægter» (nu i Louvre) i udfaldsstilling, formodentlig mod en rytter. Den realistiske, ypperlig modellerede figur er merket med kunstneren efesieren Agasias' navn og skriver sig sandsynligvis fra ca. aar 100 f. Kr.

---

seile, styre; jage; eftertragte; gjennemstreife; besøge flittig.

courlis Ⓕ m (zool.) spove.

couronne Ⓕ f, krans; krone; (astron.) ring.

couronner Ⓕ (om-. be)kranse; prisbelønne; krone; (mil.) besætte.

courre Ⓕ jage; strække ud.

courrier Ⓕ m, kurér; post(fører, -vogn), korrespondance.

courroie Ⓕ f, rem.

corroucer Ⓕ oprøre. **courroux** m, vrede.

cours Ⓕ m, **course** Ⓔ løb, fart, strøm; (astron.) bane; forløb; gangbarhed; kurs; forelæsning, kursus; Ⓔ ogs. kur; ret (mad); dyst; fremgangsmaade; vandel; middel; (pl) underseil; kvindens perioder; jage (efter).

course Ⓕ f, (kap)løb; udflugt; streiftog; kaperfart.

coursier Ⓕ m, ganger.

court Ⓔ (bag-, borg)gaard; hof; opvartning; ret(slokale); søge at vinde; fri (til). **c.-card** herrekort.

court Ⓕ kort; knap; pludselig.

courtage Ⓕ m, mæglerforretning, -gebyr.

courtaud Ⓕ stubrumpet; m. liden «prop».

courteous Ⓔ artig.

courtepointe Ⓕ f, (stukket) sengeteppe.

courtesy Ⓔ høflighed; knix; (vb) neie.

courtier Ⓔ hofmand.

courtier Ⓕ m, mægler.

courtine Ⓕ f, (senge)omhæng.

Borghēsiske fægter, se Agasias og Borghese 2.

Borgholm, Sverige, by i Kalmar län, paa vestkysten af Öland, 1 000 indb. B. er grundet 1816, men her laa tidligere en «köping» Borgehamn. B. udskiber korn, kreaturer og kalk. Det er et meget søgt sundhedssted. B.s slot, nu i ruiner, men under restaurering, ligger paa høiderne over byen; det omtales allerede 1280 og var i hine tider et stridens æble mellem svensker og dansker.

Borghorst, Preussen, liden by i prov. Westfalen, 20 km. n.v. f. Münster.

Borgia *[bo'rdža]*, spansk-ital. adelsslegt. 1. Rodrigo B., se Alexander VI. — 2. Cesare B. (1476—1507), foreg.s søn, blev biskop og kardinal, værdigheder, han 1498 frasagde sig. Han egtede Charlotte d'Albret af Navarra, fik af Ludvig XII hertugdømmet Valentinois 1497. C. B.s store plan var underkuelsen af Mellemitaliens smaafyrster og dannelse af et hertugdømme der. For at naa dette skyede han intet. Tidligere havde han fordrevet sin søsters mand Sforza; broderen Juan B.s lig fandtes i Tiberen, og C. B. gik for at være morderen; 1500 lod han sin søsters anden mand kvæle. Med samme grusomhed, men med stor begavelse arbeidede han for sin yndlingsplan, og by efter by faldt i hans vold, han blev hertug af Romagna, og maalet var næsten naaet, da alt styrtede sammen. Alexander VI døde (aug. 1503), C. B. blev syg, og kort efter besteg slegtens fiende Julius II pavestolen. C. B. flygtede til Neapel, førtes derfra som fange til Spanien, men undslap 1506 til Navarra og faldt der i sin svogers tjeneste. C. B. er forbilledet for Machiavellis «Il principe». — 3. Juan B., hertug af Gandia, foreg.s broder, fik 1495 Benevent, Pontecorvo og Terracina som hertugdømme. Gift med en slegtning af Aragoniens kongehus, Maria Enriques. Kjæmpede for paven mod Orsinierne, men blev slaaet 1497 og s. a. fundet død i Tiberen. — 4. Lucrezia B. (1480—1519) glimrede ved sin ynde og aand. Gift første gang med Gian Francesco Sforza, skilt 1497, gift 1498 med Alfons II af Neapels uegte søn, Alfons af Bisceglie, der 1500 kvaltes paa Cesare B.s bud. L. B. egtede 1501 Alfons af Este, der 1505 arvede Ferrara, hvor hun levede resten af sit liv omgivet af kunstnere og digtere. Har hun end ikke helt undgaaet smitte fra sine ryggesløse omgivelser, er dog hendes bagvaskeres billede af hende sterkt forvansket. — 5. Stefano B. (1731—1804), 1789 kardinal, 1797 diktator i Rom, men forvist af franskmændene. Kom med Pius VII tilbage til Rom. Død paa veien til Napoleons kroning. Bekjendt som arkæolog og mæcen.

Bo'rgis kaldes i bogtrykkerkunsten en skriftart, der staar mellem petit og korpus.

Borgjorde, Tormod Knudsen, se Knudsen, T.

Borglum, Solon (1866—), amer. billedhugger. Dansk af fødsel, opvokset paa prærien, forsøgte sig som maler, studerede ved akademiet i Cincinnati og hos Frémiet i Paris, bosat i New York. Hans specialitet er heste, som han fra barndommen har studeret i frihed og fremstiller med stor umiddelbarhed og meget liv. Til udstillingen i St. Louis 1904 leverede han fire monumentale fontænegrupper. Har ogsaa fremstillet bøfler, kjæmpende okser etc.

Borgo, navn paa flere steder i Tirol og Italien. 1. B. San Donnino, Italien, by i prov. Parma, ved Stirone, 20 km. v. f. Parma, 5 000 indb.; med en vakker katedralkirke. 2. B. San Dalmazzo, prov. Cuneo, 10 km. s. f. Cuneo. 3. B. San Sepolcro, prov. Arezzo (Toskana), ved Tiber, 9 000 indb., o. fl.

Borgognone *[-gånd'ne]*, Ambrogio di Stefano da Fossano, kaldt B. (ca. 1440—1524), ital. maler af den lombardiske skole. Sandsynligvis elev af Vicenzo Foppa den ældre. Arbeidede i Milano, Pavia og det nærliggende Certosa (hvis dekoration han ansees for hovedmanden for; 1486—94), desuden i Lodi og Bergamo. Han danner overgangen fra den ældre lombardiske kunst til Leonardo. I sine andagtsbilleder viser han mere følelse end kraft og liv.

Borgotāro, Italien, by i den sydvestlige del af prov. Parma, ved Taro, tilløb til Po.

Borgstrøm, Hjalmar (1864—), n. komponist, har skrevet en symfoni (Musikforeningen i Kra. 1890), musik til Bjørnsons salme «Hvem er du med tusen navn», operaerne «Thora paa Rimol» og «Fiskeren» til egne tekster, to strygekvartetter, violinromance med orkester, mange sange, klaverstykker og violinkompositioner, en symfonisk digtning «Hamlet» (Kra. 1904) og «Jesus i Gethsemane» (Kra. 1905), i hvilke verker han fremtræder som en egenartet og udpræget programmusiker.

Borgu, Vest-Afrika, Bariba el. barbarnegernes rige v. f. Niger under 9—11° n. br., nu delt mellem fransk Dahome i v. og brit. Nord-Nigeria i ø., hvor rigets tidligere hovedstad Bussa ved Niger.

Borgund, herred i Sogn, Nordre Bergenhus amt, 578 km.² med 765 indb.; 1.36 pr. km.² Herredet, der svarer til B. sogn af Lærdal prestegjeld, er et indlandsdistrikt, der ligger omkr. det trange B.-dalføre (Lærdalens øverste del) og strækker sig opover mod Filefjeld og Hemsedalsfjeldene paa grænsen mod Kristians og Buskerud amter. Dalen, der i sit nederste parti er trang og vild med steile, mægtige fjeldsider, bliver længer oppe bredere med slakere sider og tættere bebygning; den gjennemstrømmes af den fiskerige Lærdalselv. Fra hoveddalføret gaar flere trange fjelddale, gjennemstrømmet af rivende fjeldbække, i forskjellige retninger ind i de vilde høifjeldstrakter, der udgjør herredets største del. Den høieste top, Jøkeleggen, grænsepunkt mellem 3 amter (Nordre Bergenhus, Buskerud og Kristians), naar op til en høide af 1 914 m. 9.8 km.² af arealet er dækket af evig sne og is; forøvrigt er 3.2 km.² aker og eng, 32 km.² skog (væsentlig birk) og resten 542.8 km.² udmark, snaufjeld, myr, indsjøer, sne og is. Gjennem dalføret gaar den lærdalske hovedvei, der ved Borlo (omtr. midt i herredet) deler sig i en gren, der følger hovedalføret forbi Maristuen skydsstation og sanatorium over Filefjeld (pashøide 1 004 m.) til Valdres, og en vei gjennem Morkedalen, forbi Breistølen skydsstation, gjennem Hemsedal til Hallingdal (pashøide 1 155 m.). Den vigtigste næringsvei er fædrift; der drives ogsaa tamrenavl. Inden herredet er gjort adskillige oldtidsfund (fra stenalderen og den ældre og yngre jernalder). Antagen formue 1905 396 000 kr., indtægt 90 000 kr.

Borgund, herred paa Søndmøre i Romsdals amt, 202 km.² med 7036 indb.; 36.18 pr. km.² Herredet, der svarer til B. prestegjeld med B. og Giske sogne, omfatter strøget omkr. Aalesund. Kun 42 km.² er fastland, resten er øer (ialt 152), blandt hvilke Godø, Giske, Valderø, Ellingsø, Nørve, Hissen og dele af Sula og Yksenø. Omtrent der, hvor nu B. kirke ligger, var der i middelalderen

---

courtisan (f) m. bofmand.
courtisane (f) f. kurtisane.
courtiser (f) smigre; kurtisere.
courtling (e) hofsnog.
courtois (f) høflig. **courtoisie** f. høflighed, galanteri.
courtship (e) frieri.
court-yard (e) gaardsrum.
couseuse (f) f. syerske; heftemaskine.
cousin (e) & (f) m. **cousine** (f) f. fætter, kusine; (f) m. ogs. myg.
coussin (f) m. pude.
coût (f) m. omkostning(er).
couteau (f) m. kniv; daggert = **coutelas** (f) m.
coutelier (f) m. knivsmed.
coutellerie f. staalvarefabrik.
coûter (f) koste: volde (besvær).
coutil (f) m. bolster.
coutre (f) m. plogjern, vedøks.
coutume (f) f. sedvane. **coutumier** (m) sedvanlig; sedvaneret.
couture (f) f. (skrædder)søm; ar; sammenføining, fuge.
couturier (e) & (f) m. dameskrædder.
couvain (f) m. (insekts)eg, yngel.
couvée (f) f. rede fuld; kuld.
couvent (f) m. kloster.
couver (f) (ud)ruge; ruge over; ulme, gjære.
couvercle (f) m. laag.
couvert (f) m. ly; konvolut; opdækning for enkelt person.
couverture (f) f. betræk, dæksel; (senge)teppe; bind; tag; dækning.
couvet (f) m. varmebækken.
couvoir (f) m. rugemaskine.

et meget besøgt handelssted. (Den gamle stenkirke brændte 13 april 1904.) Af herredet er 30 km.² aker og eng, 10 km.² skog, resten udmark, snaufjeld, myr og indsjøer. Der findes adskillig uopdyrket, men dyrkbar jord og ikke faa torvmyrer. Fjeldene naar op til en høide af 780 m. Paa Valderø findes flere fjeldhuler, hvoriblandt den 140 m. lange Skjonghule. De vigtigste næringsveie er jordbrug (fædrift) og fiskeri. Der findes flere meierier. I 1903 opfiskedes inden herredet af 1029 fiskere i 173 baade 362 000 stykker skrei til en værdi af 138 660 kr. Desuden drives et betydeligt sildefiske. Der er en del tranbrænderier og nogen fabrikdrift i nærheden af Aalesund (trikotagefabrik og not-, garn- og snørefabriker). Inden herredet er mange fyre og flere fiskevær. Antagen indtægt 1906 1 062 230 kr., formue 4 577 900 kr. — Ved kgl. resol. af 16 juli 1907 er herredet tilladt delt i to: B. herred og Giske herred.

Borgund (Borgundøen), en 11 km² stor ø i Fjelberg herred, Søndre Bergenhus amt. Paa øen, der ved et trangt sund er skilt fra Fjelbergøen, bor der 277 mennesker i 53 huse.

Borgund stavkirke i Borgund herred (Lærdal), Nordre Bergenhus, bevares som en antikvitet efter at være blevet befriet for nyere tilsætninger. Den antages opført i tiden 1150—1200 og var indviet til apostelen Andreas. Den indkjøbtes i 1868 af staten for 6 400 kr. og overdroges til «Foreningen til norske fortidsmindesmerkers bevaring» med forpligtelse til at holde den vedlige. Kirken, der er vel vedligeholdt, giver et typisk billede af de gamle norske stavkirker og er meget seværdig.

Borgund stavkirke.

Borgvær, et af de største vær paa Lofotens udside, ligger paa nogle mindre øer udenfor Vestvaagøs nordvestlige kyst, Borge herred. Der opfiskedes i 1903 47 000 stykker skrei af 105 fiskere. Været er ogsaa et godt fuglevær, hvor der f. eks. i 1896 samledes 85 kg. dun (urenset), 3 010 maageeg, 2 350 skarveg m. m. Stedet er dampskibsanløbssted med postaabneri og telegrafstation.

Borhauere kaldes ved bergverkerne de arbeidere, som er beskjæftiget med bergsprængningen.

Borhaug, en tæt husklynge (53 huse, 254 indb.) ved havet i den vestlige del af det flade Lister, Vanse herred. Til stedet hører baadhavn med moloanlæg.

Boring i jord og sten foretages i forskjellige øiemed, dels for at danne huller for sprængning og dels for at naa ned til større dybder i berglagene. Den sidstnævnte slags b. gjøres enten af rent videnskabelige hensyn eller ogsaa af mere praktiske, som f. eks. forundersøgelser i anledning af bygningsarbeider, undersøgelse af nyttige stenarter (f. eks. kulleier) eller for at skaffe tilveie drikkevand (artesisk brønd-b.), udvinde petroleum el. l. — Det enkleste og almindeligste redskab, som anvendes ved sten-b., er **bergbor**. Dette forarbeides af godt staal til en cylindrisk stang, som nedentil har en meiselformig tilspidsning og i den øvre ende ofte er fire- eller ottekantet. forat den skal falde bedre i haanden. Paa boret slaaes med en hammer, der af bergmændene kaldes feisel. Ved den saakaldte enkeltmands-b. er det samme mand, der fører saavel boret som hammeren, medens ved tomands-b. én holder boret og en anden fører hammeren. Enkeltmands-b. anvendes for det meste i gruberne, medens tomands-b. er den sedvanlige metode i aabne skjæringer og ved anden minering i dagen. Med stigende arbeidspriser fremkom spørsmaalet om konstruktion af særegne maskiner for b. Den første praktisk anvendbare bergboremaskine var den, som i 1861 konstrueredes af Sommeiller, og som brugtes i Mont Cenis-tunnelen. Senere er der fremkommet en mængde forskjellige konstruktioner af boremaskiner. Drivkraften ved disse kan være damp el. vandkraft, men almindeligst komprimeret luft eller elektricitet. I gruber og tunneler foretrækkes ofte komprimeret luft, idet man herved har den fordel samtidig at faa tilførsel af frisk luft til arbeidsstederne. Med hensyn til maaden, hvorpaa boremaskinerne arbeider. er der to systemer: maskiner, der virker ved stød, og maskiner med dreiende bor. Den væsentligste bestanddel af stødmaskinerne, som er de almindeligst benyttede. er en cylinder, hvori der bevæger sig et stempel, hvortil selve boret er fæstet. Ved at komprimeret luft, som i alm. har et tryk af 4—6 atmosfærer, slippes til og afvekslende faar virke paa den ene og anden side af stemplet, sættes dette og boret i en frem- og tilbagegaaende bevægelse. For hver saadan bevægelse vrides boret en liden vinkel om sin akse, saa meiseleggen skifter stilling. Af stødmaskiner med komprimeret luft som drivkraft haves bl. a. konstruktioner Ferroux' (anv. ved Gotthard-tunnelen), Dubois-François', Darlingtons m. fl. Af maskiner med dreiende bor har en, der er konstrueret af tyskeren Brandt og som drives ved vandtryk, adskillig udbredelse. En enkel og god boremaskine, som har faaet indpas i Amerika, er Ingersolls. Af de elektriske boremaskiner merkes særlig to typer: Siemens & Halskes, hvori boren gives en frem- og tilbagegaaende bevægelse derved, at den ved sterke spiralfjære er fæstet til en vev, som bevæges ved en elektromotor, samt Union Elektricitäts Gesellschafts, hvori en til boren fæstet jernkjerne bevæges i to solenoider. Den hovedsageligste fordring til konstruktionen af boremaskiner er, at disse maa bestaa af forholdsvis faa og enkle maskindele, som gjøres saa solide, at man mindst mulig udsættes for at maatte foretage reparationer paa arbeidsstederne. Desuden maa maskinerne, særlig naar de skal anvendes i gruber, være let transportable, idet arbeidsstederne her stadig flyttes. I Norge er boremaskiner anvendt ved flere af vore bergverker samt i enkelte af de største jernbanetunneler. — Til b. i fast berg har man i den senere tid med fordel anvendt den saakaldte diamantbor. Herved forstaaes en hul cylinder, der nederst ender i en staalring.

---

couvre-chef (f) m, hovedbeklædning.
couvre-feu (f) m, aftensignal; ildskjerm.
couvrir (f) (be)dække, tilhylle; (be)klæde; overdøve; tække.
cove (e) bugt; hvælving.
covenant (e) (indgaa en) pagt.
covenantee, covenanter kontrahent.
cover (e) (be)dække, beskytte; omfatte; betræk, hylster; (brev)omslag; perm, bind; laag; maske; dækning.
coverlet (e) sengeteppe.
covert (e) (be)dækket; (jur.) gift (om kvinde); ly, smuthul; dækfjær.
covertly hemmelig, lumsk
coverture (e) (mil.) dækning; konestand.
covet (e) trægte efter, begjære til.
covetous(ness) begjærlig(hed), havesyg(e).
covey (e) kuld (af vildt).
cow (e) ko; kue. **c.-bane** selsnæpe. **c.-berry** tyttebær.
coward (e) kujon; feig. **cowardice** feighed.
cower (e) synke i knæ, krybe sammen.
cowl (e) munkehætte, -kutte røghat.
cow-pox (e) kokopper.
cowslip (e) Marie nøglebaand
coxal (f) hofte-.
coxcomb (e) laps, nar, fæ
coy (e) bly, sky. **coyness** undselighed.
crab (e), **crabe** (f) m, krabbe (e) ogs. vildæble; (slags gangspil)

hvortil er fæstet en krans af diamanter. Til dette brug er anvendt sorte diamanter, som findes i Brasilien. Ved dreining af boret fremkommer et ringformigt hul og indenfor bliver staaende igjen en stenkjerne, som efterhvert brækkes af og løftes op. Diamant-bor anvendes væsentlig til dybe b., hvortil man ogsaa har konstrueret forskjellige andre apparater og maskiner. En af de enkleste dybboringsmetoder er den saakaldte kinesiske taug-b. Apparatet er her en meiselformig tilspidset jernstang, der er fæstet til et taug. Eftersom tauget heises op og falder ned, frembringes ved borets stød lidt efter lidt et hul. Paa denne maade har kineserne naaet ned til dybder af ca. 1 000 m. Dyb-b. med taug er ogsaa meget anvendt i Amerika ved b. efter petroleum. I Europa anvendes sedvanligvis istedetfor taug et system af sammenkoblede jernstænger, som bringes i en op- og nedadgaaende bevægelse ved hjælp af en vegtstang, der i almindelighed drives med dampkraft. Til manøvrering af apparaterne maa bygges høie stilladser og endog taarne. Renskningen af hullet for borslammet sker almindelig ved særegne hertil konstruerede pumpeindretninger eller ved udspyling med en vandstrøm, der under sterkt tryk presses ned gjennem den rørformige borstang. — Ved dyb-b. er man ved Speerenberg syd for Berlin naaet ned til 1 272 m.s dybde. Hos os har man foretaget dyb-b. til over 100 m.s dybde paa Jæderen. Videre er der til undersøgelse af kulleierne udført dyb-b. paa Andøen, samt ogsaa foretaget ganske dybe b. i Værdalen, Stjørdalen og Guldalen m. fl. st. for at bringe rede paa undergrundens beskaffenhed.

Boris Gleb, rus. kapel og prestegaard paa et landstykke i Sydvaranger, vestenfor Pasvikelven, altsaa paa den forøvrigt norske side af elven, kort ovenfor Elvenes. Nær kapellet, i hvilket der holdes græsk-rus. gudstjeneste, ligger den egentlige helligdom, en liden uanselig hytte, som forhen benyttedes til gudstjenesten. Hid skal Boris og Gleb (s. d.) have flygtet, og ved grænseoverenskomsten af 1826 forbeholdt Rusland sig landstykket med hytten, som var blevet et søgt valfartssted. Presten i B. G. tjenstgjør ogsaa i det rus. «kapel» ved Neidenfossen.

Bori's Godunov Fedorovitsj (1552—1605), rus. tsar. Vandt stor indflydelse under Ivan IV og blev under dennes svage søn tsar Fedor, med hvem han formælede sin søster, næsten eneraadende. Med søsterens bistand valgtes han efter Fedors død 1598 til tsar. Hans regjeringstid blev kort og urolig. Døde under et oprør.

Borisogle'bsk, Rusland, by i det sydlige af guv. Tambov, ved Voronas iløb i Choper, 230 km. v. f. Saratov, 22 000 indb. Markeder, kornhandel.

Bori'sov, Rusland, by i guv. Minsk ved Beresina, 70 km. n.ø. f. Minsk; 15 000 indb. 15 km. ovenfor B., ved Studjenka, gik den store franske hær 1812 over elven.

Boriso'vka, Rusland, navn paa flere byer, saaledes en i guv. Kursk, ved Vorsskla, 130 km. s. f. Kursk, 16 000 indb. Tilvirkning af helgenbilleder.

Borja *[bå'rka]*, Spanien, by i prov. Zaragoza, mellem Ebro og Sierra del Moncayo, 6000 indb.

Borkenstein, Karl Frederik (1779—1839), f. i Hannover, var først i hannoveransk krigstjeneste, men traadte 1804 ind i den danske armé som løitnant i artilleriet. 1811 forflyttedes han til Norge, hvor han døde som oberst. Som lærer i artilleri m. v. ved krigsskolen (landkadetkorpset) og den militære høiskole samt ved sin omfattende militærvidenskabelige forfattervirksomhed fik han her sterk indflydelse saavel paa den teoretiske som praktiske militære udvikling. «Versuch zu einem Lehrgebäude der theoret.-prakt. Artillerie-Wissenschaft» (Berlin 1822) maa betegnes som hans litterære hovedverk.

Borket (n.), gulbrun (især om heste). Ordet hører til «bark».

Borku, frugtbar oasegruppe i det østlige Sahara paa sydskraaningen af Tibestifjeldene under 17—18° n. br. indenfor den franske interessesfære. Ca. 16 000 km.² med ca. 10 000 indb. (tibbu). Hovedstad Jin (190 m. o. h.) er et knudepunkt for karavanveiene til Fezzan, Wadai, Kufra og Sudan.

Borkum, Preussen, ø i Nordsjøen, den vestligste af de østfrisiske øer, provins Hannover, udenfor Dollartbugten, mellem Wester- og Oster-Ems, af hvilke den sidste 1170 har delt B. i to dele, det gjenværende B., 36 km.², 8 km. langt, 4 km. bredt, og Bant, af hvilket nu kun øen Juist er tilbage. B. har over 2 000 indb. B. er den eneste af øerne, som har gammelt marskjordsmon og derfor aker og eng. Meget besøgt sjøbadested, redningsstation, to fyre.

Bormann, August Edwin (1851—), t. forfatter, bekjendt for sine fornøielige digte og humoresker i leipzigerdialekt, «Mei Leipzig low' ich mir», «Leipz'ger Allerlei», «Biff, Baff, Buff!», «I nu heern Se mal», «De Säck'sche Schweiz». Han har ogsaa skrevet humoristiske digte paa høitysk og leveret adskillige bidrag i Bacon-Shakespearestriden.

Bo'rmio, by i Italien, ved elven Adda og den alpevei, som over Stelviopasset (Stilfser Joch) fører over til Tirol (Vintschgau). Omtr. 2 000 indb. I nærheden flere alt i romertiden berømte varme kilder (34—39°). Meget besøgt bad, reumatisme og hudsygdomme.

Born, Bertran de, se Bertran de Born.

Borna, by i Tyskland, kongeriget Sachsen, s.ø. f. Leipzig, ved elven Wyhra. 8423 indb. (1900). Megen industri.

Borne, Max von dem (1826—94), anseet t. fiskeavler. Oprindelig uddannet som geolog drev han siden 1870 omfattende fiskeavl paa sit gods Berneuchen i Pommern. Har indført flere udenlandske fiskesorter saasom *black bass* (de til Norge indførte individer af denne er leveret af ham), konstrueret flere meget anvendte udklækningsapparater og skrevet talrige bøger og brochurer om fiskeavl og fiskeri.

Bo'rneo, Ostindien, den største af Sundaøerne og (efter Grønland og Ny Guinea) jordens tredje største ø, 758 122 km.² (med omliggende smaaøer = den Skandinaviske halvø) med ca. 1 800 000 indb. (ca. 2.5 pr. km.²). B. er ved en undersjøisk skokkel i v. og s. forbundet med Bagindien, Sumatra og Java, hvorfra den skilles ved grunde farvande: det Sydkinesiske hav (ca. 520 km. paa det smaleste), Karimatastrædet (ca. 200 km.) og Javasjøen (ca. 320 km.). Ved undersjøiske rygge er B. i n. og ø. ogsaa forbundet med Filippinerne og Celebes, hvorfra den forøvrigt skilles ved Sulu- og Celebessjøens dybe (indtil ca. 5 000 m.) kulper og ved det grunde, paa det smaleste kun 110 km. brede Makassarstræde. B., som halveres af ækvator, danner en uregelmæssig

grinebider; grinet = **crabbed** ⓔ.
craber ⓔ vandrotte.
crab-fish ⓔ taskekrabbe.
crab-louse ⓔ fladlus.
crabstick ⓔ knortestok.
crac(h) ⓕ m, krach.
crachat ⓕ m, spyt(teklyse); ordensstjerne.
cracher ⓕ spytte (op, ud); sprute (pen); slaa om sig med.
crachoir ⓕ m, spyttebakke. **tenir le c.** føre det store ord.
crack ⓔ slaa revner (i); smelde med; udbasunere; knage; kyte; smeld, spræk; (mand med) «en skrue løs»; næsvis gut; favorithest; førsterangs.
cracker ⓔ sprænger; kythals; skrøne; knaldbonbon; kavring.
crackle ⓔ sprage.
crackling ⓔ spragen; stegt fleskesvor.
cradle ⓔ vugge(gave); sygeseng; bro paa ophalerbedding; (vb) (lægge i) vugge.
craft ⓔ kunst, haandverk; list; (water-) farkost. **crafty** listig.
crag ⓔ fjeldknat. **craggy** knauset.
craie ⓕ f, kridt.
craindre ⓕ (be)frygte, være bekymret for.
crainte ⓕ f, (ære)frygt.
craintif ⓕ frygtsom.
cram ⓔ (ved) sprænglæsning (tilegnede kundskaber); skrøne; proppe fuld; sprænglæse. **c.-full** proppende fuld.
cramoisi ⓕ (m), karmosinrød(t).

femkant med noget større meridional end vest-østlig udstrækning (mellem Kap Sampanmangio under 7° 3' n. br. og Kap Selatan under 4° 10' s. br. er en afstand af ca. 1 250 km.). I modsætning til de fleste andre ostindiske øer danner B. en kompakt landmasse med forholdsvis liden kystudvikling, mere utilgjængelig og derfor mindre kjendt end de andre øer. B. bestaar af et fjeldskelet, som danner en orografisk analogi til Celebes og Halmahera, og af store frugtbare, ofte sumpige lavsletter, som udbreder sig mellem dets grene (Kapoewas-, Müller-, Schwaner-, Meratusbjergene). Det centrale fjeldparti, som naar sin største høide i n. (Kini Balu 4 175 m.), bestaar af krystallinske skifere fra de ældste geologiske perioder, medens lavsletterne stammer fra tertiærtiden eller er alluvial-land, som fremdeles dannes. Disse lavsletter gjennemstrømmes af vandrige elve, som fra det centrale vandskille straaler ud i alle retninger (Mahakam mod ø., Barito s., Kapoewas og Rejang v., ca. 800 à 1 000 km. lange). — B. har et egte tropeklima med jevn høi temperatur (26—27° aarlig middelvarme) og rigelig nedbør (2 à 4 000 mm.). Som følge heraf har B. et rigt plante- og dyreliv, som ved siden af adskillige eiendommelige former dog i det store og hele viser overensstemmelse med Syd-Asien, hvormed B. i en tidligere geologisk periode har været sammenhængende. Fra kystens kulturland, hvor krydderier, tobak, kaffe, sago, bomuld, sukker, kakao etc. dyrkes, breder sig over hele øen vældige tropiske urskoge med tæt underskog og talrige kjæmpetrær i mange særdeles værdifulde arter, hist og her afbrudt af græsstepper og savanner. Her lever talrige fugle, krybdyr og insekter, men ogsaa ca. 150 forskjellige pattedyr, deriblandt flere af de høiest staaende arter (orang-utang-aben, vilde okser og hjorter, elefant, næsehorn, tapir o. l.). — B.s mineralrigdom er betydelig: kul (paa øen Labuan i n. og i holl. B.), petroleum, jern, kobber, ogsaa guld og diamanter. — B.s indfødte, hvoraf ingen er negritos, tilhører den malajiske races vestlige gren og falder i to dele, (1) en i antal langt overveiende urbefolkning (væsentlig dayak'er), der beherskes af (2) de egentlige, muhammedanske malajer, i senere tid indvandret fra de andre Sundaøer og væsentlig bosat paa kysterne og langs elvene, hvor de har havt 30—40 stater (den ældste og største Brunei fra 13 aarh.). Desuden i alle byer kinesere og høist et par tusen europæere. — 1521 besøgte to af Magellans skibe Brunei (deraf B.s navn). 1598 kom hollænderne, og fra begyndelsen af 17 aarh. havde baade disse og englænderne smaa faktorier paa kysterne. Hollænderne var alene her fra 1814 til 1846. Da fik England øen Labuan (78 km.² med (1901) 8 411 indb., 108 pr. km.²) og 1888 protektoratet over Nord-B. (80 561 km.² med (1905) 160 000 indb.) og over sultanaterne Brunei (21 000 km.² med ca. 100 000 indb.) og Saravak (103 221 km.² med ca. 500 000 indb.). Holl. B. falder i tre provinser: Vest-B. (145 195 km.² med (1900) 413 067 indb.) og Syd- og Øst-B. (408 145 km.² med (1900) 716 822 indb.). B.s vigtigste byer er de holl. Bandjermassin (51 830 indb. i 1900) i syd, Samarinda (ca. 10 000 indb.) i øst, Pontianak (ca. 20 000 indb.) i vest og i brit. B. Saravak eller Kutsching (ca. 20 000 indb.), Brunei i vest, Sandakan i Nord-B. og Victoria paa Labuan.

Bornērt (fr. *borne*, grænse), begrænset i aandelig henseende, snæversynt. Bornerthed, sneversynthed.

Bornet *[bårnǽ]*, Jean Baptiste Édouard (1828—). fr. botaniker, dr. med., har udgivet flere afhandlinger om alger og fik i 1891 for sine arbeider den store guldmedalje af «Linnean society» i London. Var bl. a. medlem af videnskabsselskaberne i Stockholm og Upsala.

Bornhak, Konrad (1861—), t. jurist og socialpolitiker, siden 1898 professor ved Berlins universitet, har bl. a. skrevet «Geschichte des preussischen Verwaltungsrechts» (3 bd. 1884—86), en meget benyttet haandbog, «Die deutsche Sozialgesetzgebung» (1890, senere flere oplag), suppleret med «Das deutsche Arbeiterrecht» (1892), en «Allgemeine Staatslehre» (1896) og «Preussische Staats- und Rechtsgeschichte» (1903).

Bornholm, d. ø i Østersjøen, 40 km. s.ø. f. Skane, 587 km.², 40 885 indb. I modsætning til det øvrige Danmark er den bygget af granit og gamle geologiske fjeldlag. Størstedelen af det indre, som i Rytterknegten hæver sig til 162 m. o. h., danner en bakket, sanddækket, temmelig ufrugtbar grund, «Høilyngen». I «Sydlandet» gaar der langs kysten en stribe lavere land, bygget af yngre, løse lag, som særlig mod sydøstspidsen slutter med sandklitter. Paa disse og særlig i de indre heder, i «Almindingen», blev der i 1800-aarene foretaget store træplantninger, saa øen nu har omkr. 80 km.² skog, hvoraf omkr. 8 pct. er uproduktivt. Jordbruget er den vigtigste levevei. Brugene er selveiergaarde, ikke som almindelig ellers i Danmark samlet i landsbyer; store herregaarde mangler. Fiskeriet, særlig efter sild, er vigtigt og har samlet bebyggelsen ved kysten i mange fiskerleier. Drift paa granit, kaolin, ler, tidligere ogsaa jurakul ved vestkysten, betinger adskillig industri. En række mindre byer, almindelig paa 1—2 000 indb., har udviklet sig, navnlig ved østkystens havne. B.s største by Rønne, ca. 9 000 indb., ligger paa sydøstspidsen. En jernbane fører herfra tversover øen forbi Aakirkeby til den næststørste by, Neksø. — B.s forhistorie er usedvanlig nøie kjendt gjennem amtmand E. Vedels mangeaarige undersøgelser. Øen viser sig allerede i stenalderen tæt befolket ved kysten, og bosætningen naaede i broncealderen saa langt ind mod Høilyngen, som opdyrkningen gik i forrige aarh. B. har havt en sammenhængende, selvstændig udvikling og synes særlig i begyndelsen af vor tidsregning at have spillet en fremtrædende rolle. Først sent blev B. nærmere knyttet til det øvrige Danmark. Dialekten er skaansk. B. kom efter kristendommens indførelse efterhaanden helt ind under erkebispestolen i Lund, og først Kristian II bragte det direkte under kronen. Efter hans fordrivelse var B. i 50 aar pantsat til Lübeck, til 1575. B. blev ved Roskildefreden i 1658 afstaaet til Sverige, men da freden blev brudt, reiste bornholmerne sig under ledelse af presten Povl Hansen Anker, kaptein Jens Kofod og borgermestrene i Hassel og Rønne, overraskede den svage svenske besætning og overgav igjen sin ø til den danske konge, som beholdt den ved freden 1660.

Bornholmere, «Møllerianerne», er navnet paa en religiøs bevægelse, som har sit udspring i den nyevangeliske retning i Sverige og i Danmark udgik fra Bornholm. Den tidligere smed Christian Møller og

---

cramp ⓔ, **crampe** ⓕ m, krampe (tekn. & med.): ⓔ ogs. skranke; muranker; (skomagers) krumblok; holde sammenpresset, hindre; fastskrue; sætte paa krumblok; plage med krampe.

crampon ⓕ m, krampe; brod (paa hestesko). **cramponner** fæste med kramper; brodde, skjærpe (hest); snappe.

crampoons ⓔ pl, bjelkeankere; brodder (under sko).

cran ⓕ m, skure, hak; hul (i rem).

cranage ⓔ kranret, -afgift.

cranberry ⓔ tranebær.

cranch ⓔ knase; kramme (sammen).

crane ⓔ trane; kran; hæve, løfte. **c.-fly** myhank. **crane's-bill** (bot.) storkeneb.

crâne ⓕ m, **cranium** ⓔ hjerneskal.

crâne ⓕ (m), kjæk (fyr); vindbeutel; skrydende; kolossal. **crâner** ⓕ være stor paa det.

crank ⓔ krumtap; sveiv; bøining, bugt; ordspil; (adj) rank.

cranny ⓔ spræk; slaa sprækker.

crapaud ⓕ m, padde. **crapaudaille** f, krapyl, pak.

crape ⓔ flor; (vb) kreppe.

crapule ⓕ f, fylderi; pak.

craque ⓕ f, røverhistorie.

craquer ⓕ f, knage, knirke lyve, skryde; rive af (fyrstik).

crash ⓔ rabalder; krach; grovt lærred.

crassament ⓔ blodkage.

crasse ⓕ tyk; skidden, grov f, smuds; tarvelig streg; knibe[illegible].

nordmanden Traasdahl arbeidede for den, og i 1869 stiftedes en «Luthersk missionsforening til evangeliets fremme», som er retningens officielle navn. Den ønsker ikke at udtræde af folkekirken, men kun at virke for en renere kristendomsopfatning. Dens lære gaar ud paa at betone Guds ubetingede frie naade. Kristus har en gang for alle fuldbyrdet frelsen, saa at der intet som helst kræves af menneskene. Forskjellen mellem troende og vantro er kun, at de første ved, at de er Guds børn, medens de sidste er uvidende herom.

Bornhöved, landsby i Tyskland, Holsten, mellem Kiel og Lübeck. I 1227 slag, hvor Valdemar Seier blev overvundet af greverne af Holsten og Schwerin. I 1813 kamp mellem svensker og dansker, hvori begge parter tilskrev sig seieren.

Bornier *[bårnje']*, Henri de (1825—1901), fr. forfatter, produktiv dramatiker. Af hans verker kan nævnes «La fille du Roland» (1875), der gjorde stor lykke, endvidere «Les noces d'Attila», «L'apôtre», «France d'abord» (1899). Han blev ogsaa paaskjønnet som lyriker.

Bornu, Nord-Afrika, før uafhængig negerstat i Sudan v. og s.v. for Tsad-sjøen, mellem staterne Sokoto i v. og Bagirmi i ø. med ubestemte grænser mod n. og s. B.s areal angives forskjellig, fra ca. 150 000 til 250 000 km.², indbyggerantallet i almindelighed til ca. 5 mill. Naar undtages enkelte fjeldstrøg i s. og v., er B. en lavslette, som langsomt sænker sig ned mod Tsad, og som gjennemstrømmes af denne sjøs to vigtigste tilløb, Schari med Logone fra s. paa grænsen mod Bagirmi og Komadugu fra v. B. har et egte tropeklima med jevn høi temperatur (28 ° C. aarlig middelvarme) og en udpræget regntid (juni—sep.). I n., paa overgangen til Sahara er B. et tyndt befolket steppeland, som snart gaar over i vidtstrakte veldyrkede savanner med tættere befolkning, kun længst i s. har B. urskog. Overalt udfolder sig et rigt dyreliv af de sedvanlige afrikanske arter. Som landene om Tsad i det hele har heller ikke B. en ensartet befolkning; den bestaar af forskjellige stammer: tibbu, fulbe, negere, arabere og blandinger af disse. B. indtager et forholdsvis høit standpunkt, særlig med hensyn til materiel kultur og politisk organisation, og synes en tid endog at have havt en virkelig folkerepræsentation. B.s historie kan paa en maade føres tilbage til 9 aarh., da B.s dynasti grundlagdes i det n.ø. f. Tsad liggende Kanem, som gjennem lange tider var rigets tyngdepunkt, indtil det i slutten af 14 aarh. flyttedes til B. Riget havde glansperioder i slutten af 15 og 16 aarh., men gik saa tilbage paa grund af stadige angreb af fulbe-stammer, som erobrede B.s hovedstad 1809. Fra Kanem reddedes B., som gjenerobredes fra fulbe og fik en ny glanstid i midten af 19 aarh. under scheik Omar (1847—82), hvis hovedstad blev Kuka ved Tsad. 1894 erobredes B. af en arabisk eventyrer Râbak, som forlagde sin residens fra Kuka til det sundere Dikoa s.ø. f. Tsad. Râbak, som fra 1897 var i stadig, ofte seierrig kamp mod de fra forskjellige kanter fremtrængende franskmænd, blev 1899 slaaet af Gentil og 1900 af Lamy, som tilligemed Râbak faldt i kampen. B. er nu delt mellem Tyskland (Kamerun) i øst, Frankrige (Sudan) i nord og England (Nord-Nigeria), som har den midtre og største del (prov. Nord- og Syd-B.).

Bornö, ø i Gullmarfjorden i Bohuslen med den sv. hydrografisk-biologiske kommissions depot- og undersøgelsesstation.

Boro-Büdor, monumentalt buddhatempel paa Java fra omtr. 1000 e. Kr. B.-B. er pyramideformet i 6 store afsatser, ved foden 157 m.², 36 m. høit og prydet med over 400 kolossalstatuer af Buddha og mange relieffer med scener af hans liv. Paa toppen er bygget 72 kapeller (dagop).

Borodīn, Alexander (1834—87), rus. komponist, af kaukasisk fyrsteslegt, professor i kemi i St. Petersburg, var sammen med Cui, Balakirev, Rimski Korsakow og Moussorgski fører for den ungrussiske tonekunst, som tilstræbte at bringe den dramatiske musik bort baade fra den fransk-italienske opera og Wagner og bygge den paa helt national grund som musik, der ogsaa uden tekst kan virke gjennem fængslende harmonier, kunstrigt kontrapunkt og farverig orkestration. Disse nyrusseres musik er karakteristisk ved sin skarpe modsætning mellem mørkt vemod og barok lystighed, egenartede rytmer og melodier i de gamle tonearter. B. har skrevet et par symfonier, en symfonisk digtning, «Steppeskitser fra Mellemasien», strygekvartetter, klaversuite, sange, operaen «Fyrst Igor» m. fl.

Borodino, liden by i Rusland, 140 km. v. f. Moskva. Her stod 7 sep. 1812 et blodigt slag mellem russerne under Kutusov og Napoleon. Slaget var i virkeligheden uafgjort, men russerne drog sig tilbage til Moskva, som Napoleon senere rykkede ind i.

Boronatrokalci't, et vandholdigt natrium-kalciumborat, som findes i mængde ved saltsumpene i Columbusdistriktet i Nevada sammen med andre saltmineraler. Findes desuden ogsaa i Sydamerika, Vest-Afrika m. fl st.

Bororo', jægerstamme i Centralbrasilien. I horder streifer de om i skoglandet mellem Parana og Paraguay og viser liden modtagelighed for kulturpaavirkning. Indtil for faa aar siden var de af kolonisterne frygtet for sine røverske overfald. Den brasilianske regjerings forsøg paa at samle dem i landsbyer og at oplære dem i jordbrug er kun delvis lykkedes. I sproglig henseende staar b. isoleret.

Borough *[bo'rō]*, betegner i England oprindelig et befæstet sted («borg»), dernæst et sted med kjøbstadrettigheder, og endelig de byer, der ved den tidligere valgmaade havde ret til at vælge medlemmer til parlamentet. Rotten boroughs brugtes som navn paa byer, der trods sit lille indbyggerantal dog havde beholdt sin ret til at sende et medlem til parlamentet. Deres valgret bortfaldt ved reformen i 1832.

Borovi'tsji, by i Rusland, guv. Novgorod, mellem St. Petersburg og Moskva, ved elven Msta, som der danner flere stryk. 9421 indb. (1897). Livlig industri og stor handel med korn og læder. I omegnen kul, kalk og svovlkis.

Bo'rovsk, by i Rusland, guv. Kaluga, 90 km. s.v. f. Moskva, 8 407 indb. (1897). Handel med korn, hamp og læder.

Borraginacēæ, se Rubladede.

Borre, herred i Jarlsberg og Larviks amt, 64 km.² med 2 976 indb., hvoraf 225 svensker; 47.9 pr. km.² Herredet, der svarer til Nykirke sogn og den største del

---

crasser tilsmudse, fedte. **crasseux** (m) smudsig; gjerrig (knark).
crate ⓔ stor pakkurv.
crater ⓔ, **cratère** ⓕ m, krater; ⓕ ogs. skaal, kumme.
craunch ⓔ knase, knaske.
cravache ⓕ f, (ride)pisk.
cravat ⓔ, **cravate** ⓕ f, halsbind; halskrave.
crave ⓔ kræve; hige efter.
craven ⓔ kujon.
craw ⓔ (fugle)kro. **c.-fish** krebs = **cray-fish.**
crawl ⓔ krabbe, kravle, krybe(n), indhegning for fisk (ved kysten).
crayère ⓕ f, kridtbrud.
crayon ⓔ tegnekridt; kridttegning; skitsere.
crayon ⓕ m, blyant; (tegne)maner; tegning. **c.-ardoise** griffel.
craze ⓔ knuse, finstøde; bringe i vildrede; gjøre (bære sig som) forrykt; forrykthed; mani. **crazedness, craziness** brøstfældighed; forrykthed. **crazy** brøstfældig; forrykt.
créance ⓕ f, tiltro; fordring. **lettre(s)** (f(pl)) **de c.** kreditiv. **créancier** m. kreditor.
creak ⓔ knirke(n), knage(n).
cream ⓔ fløde; skumme fløden af; sætte fløde.
crease ⓔ fold(e), bret(te).
create ⓔ skabe.
créateur ⓕ (m), **creator** ⓔ skaber; ⓕ ogs. skabende.
creation ⓔ, **création** ⓕ f, skabelse; ⓔ ogs. udnævnelse.
creative ⓔ skabende.

Borregaard: Fra de nyere fabrikanlæg.

en betydelig fabrikdrift, idet der til B. brug hører cellulosefabrik, papirfabrik, carbidfabrik, elektricitetsverk, mølle, mekanisk verk og teglverk. Bruget eies nu af et engelsk selskab «The Kellner Partington paper pulp co. limited» (s. d.). Til stedet hører en gammel brændevinsret; efterat Sarpsborg samlag nedstemtes i 1897 har B. været stedets eneste brændevinsforhandler med en omsætning f. eks. i 1906 07 af 103631 liter.

af B. sogn under B. prestegjeld, ligger paa Kristianiafjordens vestside omkring Horten og Aasgaardstrand. I det nordlige parti, v. f. Horten, er terrænet smaakuperet med skogaaser op til 124 m. Her ligger det 4.5 km. lange, smale Borrevand i en høide af 10 m. o. h. Den sydlige del af herredet bestaar af et temmelig flat plateau i en høide af 50—60 m., afvekslende dyrket mark og skog. Herredet gjennemskjæres af Grevskabsbanen med sidegren til Horten. Den vigtigste næringsvei er jordbrug med havebrug (kirsebær); desuden noget fabrikdrift (Ganestad jernstøberi og mekaniske verksted, Falkenberg brug med uldspinderi, væveri og farveri). Ved fjorden v. f. Horten ligger den store gaard Falkensten. Til herredet hører øen Bastø i Kristianiafjorden med fyr og skolehjem. Antagen formue 1906 3025800 kr., indtægt 599837 kr.

Borre *(lappa)*, slegt af de kurvblomstredes familie, grove, høie urter, let kjendelige paa det kuglerunde kurvsvøb, der er besat med lange, i spidsen hakekrummede «pigge», som let fæster sig ved forbigaaende mennesker og dyr. Blomsterne er røde, bladene er store, brede og hele. Hos os 4 arter, alle i det sydlige af landet, kun den ene, *l. minor*, er almindelig. Rødderne er officinelle. En art, *l. edulis*, spises i Japan og paa Java.

Borreby (d. e. borgby), Sjællands merkeligste herregaard, opført midt i 16 aarh. af kansler Johan Friis, nær ved Skælskør, er et interessant eksempel paa renaissancetidens befæstningskunst.

Borrebæk, Johan Henrik (1860—), n. forfatter, juridisk kandidat 1884, overretssagfører, har skrevet fine smaaskisser om dyre- og plantelivet i skog og mark: «Fugl og trær» (1900).

Borregaard, oprindelig en adelig sædegaard Borgargerdi, opkaldt efter den nærliggende kjøbstad Borg (det nuværende Sarpsborg) ved Sarpsfossen, Tune herred, Smaalenenes amt. 1702 fandt her en stor jordudglidning (lerfald) sted, hvorved den gamle herregaard med 14 mennesker og mange husdyr fuldstændig forsvandt i dybet; eieren med frue og barn reddedes. Til stedet, der ligger helt omsluttet af Sarpsborg by, er nu knyttet

Borregaardsretten, se Borregaard og Brændevinshandel.

Borring, Laurits Stephan (1799—1884), d. sproglærer, forfatter til tidligere meget benyttede ordbøger og lærebøger i fransk. Sendtes 1848—49 til Paris for der gjennem pressen at gjøre det franske publikum bekjendt med danske forhold.

Borromëiske øer, en gruppe af fire øer i Lago Maggiore, Italien, ret ud for byen Pallanza. De er af naturen golde, men i 1671 blev de ved tilførsel af jord frugtbargjort og har nu en deilig natur. De største øer er Isola bella og Isola madre med prægtigt slot og storartede haver. Tilhører familien Borromeo.

Borromēo, Carlo (1538—84), greve, erkebiskop og kardinal. Da hans morbroder blev pave (Pius IV), gjorde han B., kun 22 aar gammel, til erkebiskop i Milano og kardinal. Det skyldtes for en stor del ham, at Trientinerkoncilet afsluttede sit arbeide. Senere virkede han for udgivelsen af «*Catechismus romanus*», farebogen og messebogen. 1566 drog han fra Rom til Milano og arbeidede nu med kraft og myndighed paa at høine kirkens stilling og gjennemføre en streng kirketugt blandt geistligheden og i klostrene. Ved sin gavmildhed og sit uforfærdede mod f. eks. under pesten 1576 vandt han befolkningens kjærlighed. Med stor iver forfulgte han protestantismen og uddannede særlige prester til at drive propaganda i Schweiz. Et prægtigt mindesmerke er reist for ham i Milanos domkirke. 1610 blev han kanoniseret; helgendag 4 nov.

Borromīni, Francesco (1599—1667), ital. arkitekt og billedhugger, har opført flere større bygverk i en meget sterkt udpræget barokstil, bl. a. kirken ved universitetet i Rom og St. Agnese paa Piazza Navona sammesteds.

Borromäusforening, romersk-katolsk forening (opkaldt efter den hellige Carlo Borromeo), som virker for udbredelsen af god litteratur af opbyggelig, belærende og underholdende indhold, stiftedes 1844 og begyndte aaret efter sin virksomhed. Dens hovedsæde er Bonn. Siden 1903 udgiver den «Borromäusblätter für Bibliotheks- und Bücherwesen».

---

creature (e), **créature** (f) f, skabning.
crécelle (f) f, skralde.
crèche (f) f, krybbe; asyl.
credence (e) tillid. **letter of c.** kreditiv.
crédence (f) f, anretningsbord.
credential (e) kreditiv, legitimation.
credible (e) troværdig.
credit (e), **crédit** (f) m, indflydelse; tillid; kredit (side); (e) ogs. faste lid til; kreditere; (f) ogs. bevilgning.
creditable (e) agtværdig; ærefuld.
créditeur (f) m, **creditor** (e) kreditor.
credo (e), **Credo** (f) m, trosbekjendelse.
crédule (f), **credulous** (e) lettroende.
crédulité (f) f, **credulity** (e) lettroenhed.
creed (e) (tros)bekjendelse.
creek (e) vik, bugt, krumning.
creep (e) krybe; have en kriblende fornemmelse.
créer (f) skabe; opfinde, stifte; udstede (aktier); kreere (rolle). **se c. qc** skaffe sig noget.
crémaillère (f) f, grydekrog.
cremate (e) brænde (lig).
crémateur (f) m, ligbrændingsovn.
cremation (e), **crémation** (f) f, ligbrænding.
crématoire (f) ligbrændings-. m, krematorium.

Borrow *[bå'rō]*, George (1803—81), eng. reisende og forfatter, kastede sig tidlig over studiet af fremmede sprog (har bl. a. oversat digte af Oehlenschläger og Ewald) og foretog flere lange reiser, saaledes 1833 som agent for det britiske bibelselskab. Særlig fortjeneste har han havt af sine undersøgelser af zigeunerne og deres sprog, f. eks. «The Zincali» (1841 om de spanske zigeunere) og en ordbog over de engelske zigeuneres sprog (1874).

Borrowstounness *[bå'rəstaune's]* (i alm. forkortet til Boness), havneby i Skotland, ved Firth of Forth, v. f. Edinburgh, 9 100 indb. (1901). Udførsel af kul og jernmalm. Norsk vicekonsulat under konsulatet i Edinburgh.

Borsa, by i Ungarn, ved elven Visso, bielv til Theis, helt oppe i Karpaterne, 665 m. o. h. Omtr. 6 500 indb., rumæner og tyskere. Bly- og kobbergruber.

Borsig, Johann Karl Friedrich August (1804—54), t. fabrikeier, oprettede en maskinfabrik i Berlin, hvor der navnlig byggedes lokomotiver. Fabriken overgik til hans eneste søn Albert B. (1829—78), som fortsatte og udvidede bedriften. 1862 oprettede han Borsigverket i Øvre Schlesien (kulminer, masovne, valse- og hammerverk). Hans sønner Arnold B. (d. 1897) og Ernst B. overtog ledelsen 1894. 1897 traadte Konrad B. til. 1896—98 byggedes en ny fabrik i Tegel. Her beskjæftiges omkr. 4 500 og i Øvre Schlesien omkr. 7 500 arbeidere.

Borsi'ppa, gl.-babyl. by ved Eufrats vestlige bred, lige i nærheden af Babylon. B. var et sæde for lærdom, navnlig astronomi; dets gud Nabu (Nebo), lærdommens gud, dyrkedes i et tempel, hvortil hørte et taarn, som nu danner en mægtig ruin, bekjendt under navnet Birs Nimrud (jfr. Babelstaarnet).

Borsna', by i Rusland, guv. Tsjernigov (Vest-Rusland), 12 458 indb. (1897). I omegnen dyrkes tobak.

Borsod, komitat i det nordlige Ungarn, n.ø. f. Budapest. 3 428 km.² med 225 194 indb. (1900), hvoraf 95 pct. magyarer, 4 pct. slovaker og 1 pct. tyskere. I n. et optil 1 000 m. høit fjeldland, i s. et frugtbart, delvis sumpigt sletteland. Hovedstad Miskolcz.

Borsyre (H_3BO_3) vindes i Toscana af de berømte «fumaraler», d. e. dampkilder, som indeholder b. Dampene ledes i vand, som senere inddampes ved de naturlige dampes varme, hvorved syren udkrystalliserer i smukke blade. Fremstilles ogsaa af boraks og andre mineraler ved spaltning med svovl- el. saltsyre. Er svagt antiseptisk og bruges derfor i medicinen (borvand 2—4 pct. opløsning) samt til konservering af levnetsmidler, hvilket dog i de fleste lande er forbudt. Finder ogsaa lignende anvendelse i industrien som boraks.

Borthen, Lyder Must (1847—), n. læge i Trondhjem. Har foretaget en række specialundersøgelser om øiensygdomme, bl. a. om farvesansen (doktorafhandling 1885). Resultaterne af hans med statsbidrag foretagne studier af spedalskes øienlidelser er nedlagt i to større, fortrinlig illustrerede, paa tysk skrevne verker.

Bortkiēwicz, Ladislaus von (1868—), professor i statistik ved universitetet i Berlin, behandler i sine verker den statistiske metode, særlig fra matematisk synspunkt. Af hans skrifter nævnes «Die mittlere Lebensdauer» (1893) og «Das Gesetz der kleinen Zahlen» (1898).

Bortnia'nski, Dimitri (1751—1825), keiserlig kapelmester i Rusland, statsraad, gjorde sit kapel til et mønsterkor og skrev for det en mængde salmer, en messe o. a., som ved sin enkle inderlighed og skjønne, klare, gammelrussiske stil indtager en høi rang.

Boru'ssia, nylat. navn paa Preussen.

Borwick *[bå'rik]*, Leonard (1868—), fremragende eng. pianist, elev af Clara Schumann, har paa sine udstrakte koncertreiser gjort sig bemerket ved gjennemsigtig klart foredrag og raffineret anslag. Kra. 1898 og 1903.

Bory de Saint Vincent *[bårí də sæ̃ vǣsā']*, Jean Baptiste Marcellin (1780—1846), fr. naturforsker, officer og politiker, bekjendt for sine forskningsreiser paa afrikanske øer og i Algerie.

Boryslav, by i Østerrige, Galizien, ved foden af Karpaterne s.v. f. Lemberg. 11 631 indb. (1900). Petroleumskilder.

Bory'sthenes. 1. I oldtiden navn paa Dnjepr (s. d.). — 2. B. el. -nis, d. s. s. Olbia, by nær Dnjeprs munding.

Borøen, en 3.4 km.² stor ø i Dybvaag herred, Nedenes amt. Den nordlige del af øen er opfyldt af smaa skogklædte fjeldknauser (69 m.); den sydlige tæt bebygede del er flad. Ialt bor der 598 mennesker i 117 huse. Paa øen er der post-, telegraf-, lods- og toldstation. Lokaldampskibet til Tvedestrand korresponderer ved B. med kystbaadene.

Bos *[båss]* (lat.), det systematiske slegtsnavn for okserne (se Okser).

Bosa, by paa Sardinien (Italien), ved vestkysten, 6 846 indb. (1901). Bispesæde med domkirke. Usund omegn, rig avl af vin og oliven.

Bosboom, Anna Louisa Geertruida, f. Toussaint (1812—86), holl. forfatterinde, gift med maleren Jan B. (1817—91), har skrevet en række noget brede, men iøvrigt udmerkede romaner, hvor hun viste grundighed og stor evne til at gribe fjerne tiders mennesker og forhold. Blandt de mest kjendte er «De graaf van Devonshire» (1838), «De Engelschen te Rome» og særlig «Het huis Lauernesse».

Boscán Almogavér, Juan (ca. 1495—1542), sp. digter, begyndte efter tilskyndelse af den venezianske gesandt Andrea Navagiero at efterligne de italienske digtere og anvende deres versformer. Han var ikke i besiddelse af nogen større originalitet, men han var et fint talent og staar gjennem sin italienske paavirkning som indleder af en ny tid i spansk digtning.

Bosch, Hieronymus (ca. 1462—1516), holl. maler; har navn efter sit fødested s'Hertogenbosch. En af de første repræsentanter for en fantastisk-dæmonisk malerkunst, der væsentlig bæres af en barok fantasi, og hvis emner især bestaar i alskens uhyrer, troldpak og djævletøi. Et vanligt sujet er saaledes «Antonius' fristelser» og «Helvedestraffe». B. er malerisk udgaaet fra van Eyck'erne og har paavirket Peeter Brueghel den ældre. Han er bedst repræsenteret i Madrid (Filip II samlede ivrig paa hans billeder), desuden i Wien, Antwerpen, Brüssel og Nürnberg.

Boscoreāle, by i Italien, s. f. Vesuv, ved foden af fjeldet, 9 340 indb. (1901). Ved udgravning er her gjort flere storartede fund.

Boscotrecāse, by i Italien, s. f. Vesuv og v. f. Bos-

---

crème ⓕ f, fløde; blomsten af noget; krem; suppe; likør; pomade: adj kremgul.
crenate(d) ⓔ (bot.) tagget.
créneau ⓕ m, murtinde, skydeskaar.
crenelated ⓔ kreneleret.
créneler ⓕ krenelere; rifle (kant af mynt).
crénelure ⓕ f, ud-, indskjæring.
Creole ⓔ, **créole** ⓕ m (f), kreoler(inde).
creosote ⓔ, **créosote** ⓕ f, kreosot.
crêpe ⓕ m, krep(flor); f, pandekage. **crêper** kruse, kreppe.
crépine ⓕ f, frynse.
crépir ⓕ pudse (mur).
crepitate ⓔ, **crépiter** ⓕ knitre.
crepitation, ⓔ, **crépitation** ⓕ f, knitring.
crépusculaire ⓕ, **crepuscular, crepusculous** ⓔ skumrings-; ⓕ ogs. m, (zool.) tusmørkesvermer.
crépuscule ⓕ m, skumring.
crescent ⓔ voksende (maane); halvmaane; halvrund aaben plads.
cress ⓔ, **cresson** ⓕ m, (bot.) karse.
cresset ⓔ fyrgryde; begfakkel paa stativ.
crest ⓔ kam; (pryde med) hjelmbusk; toppe sig (bølger). **c.-fallen** rent modfalden.
crétacé ⓕ, **cretaceous** ⓔ kridtagtig, -rig.
crête ⓕ f, kam; fjærbusk; ryg, top.

coreale, 10 254 indb. (1901). Byen er omgivet af store lavamarker, som skyldes et udbrud i 1822.

Boscovich *[-vitš]*, Ruggiero Guiseppe (1711—87), ital. matematiker og astronom. Han begyndte som professor i matematik, men indrettede senere et observatorium i Milano; var 10 aar i Paris, vendte 1783 tilbage. Hans hovedarbeider angaar solpletterne og kometbaner. Han deltog i maaling af en meridianbue.

Bosekop, se Bossekop.

Bose'lli, Paolo (1838—), ital. politiker, advokat og professor. Traadte fra 1870 ind i det politiske liv som repræsentant for Savona. Særlig økonomiske sager fængslede ham. 1881 bevirkede han oprettelsen af et raad for handelsflaaden, hvis formand han selv blev. 1888—91 var han udenrigsminister i Crispis kabinet. Har skrevet «Le droit maritime en Italie».

Bosĭo, François Joseph (1769—1845), fr. billedhugger. Elev af Pajou, paavirket af Canova. Bedst i sine gjengivelser af ungdommelige legemer som nymfen «Salmacis» og den unge «Hyacintos» (begge i Louvre). Han har ogsaa udført relieffet paa Vendômesøilen og firspandet paa Arc du Carrousel i Paris.

Boslidsmand, retsudtryk for at betegne en person, som er husvild (af oldn. *slíta bú*, ophæve husholdningen). Eier af bortbygslet gaard kan udsige leilændingen til fraflyttelse, naar han er b. og selv vil bo paa gaarden, og derhos selv har bortfæstet gaarden til leilændingen. I visse tilfælde har en odelsmand, som er b., samme ret overfor leilænding paa indløst odelsgods. Bygselsummen maa i begge tilfælde tilbagebetales.

Bosna, elv i Bosnien, hvorefter landet har navn. Udspringer i nærheden af Sarajevo og falder efter et 200 km. langt løb i Save.

Bosnia'ker, indbyggerne i Bosnien. Under Fredrik II af Preussen benævnelse paa det lette, med lanser bevæbnede rytteri.

Bo'snien (tyrk. og serb. Bosna), landskab i den n.v. del af Balkanhalvøen, forhen tyrkisk provins, nu under forvaltning af den østerrig-ungarske regjering, 41 908 km.², 1 361 868 indb. (1895), 32 pr. km.² Natur. B. hører til det saakaldte karstland (s. d.), kalkfjelds-høilandet mellem de Juliske alper og det Dinariske fjeldstrøg. Elven Bosna deler fjeldlandet i en v. og ø. del. Begge dele bestaar af talrige indbyrdes parallele fjeldvidder (planiner), som stryger fra n.v. til s.ø. og indeslutter mange længdedale. I den v. del naar Vlasič Planina, mellem Bosna og Vrbas, 1 919 m., og længere s. hæver sig paa det vidtstrakte Vranicaplanina, v. f. Sarajevo, Ločika 2107 m. Sletter (poljer) findes kun langs Save, den største fra Save opover langs bielven Vrbas helt til Banjaluka. Af landets talrige elve løber de fleste til Save, grænseelven i n.: Una, Vrbas, Ukrina, Bosna og Drina. Kun faa sjøer, men talrige myrer. Sundt klima, kolde vintere, milde sommere, tilstrækkelig nedbør. De høieste fjeldtoppe bærer evig sne. Især i v. blæser ofte bora'en (s. d.) og scirocco'en (jug). Befolkningen, bosniakerne, er af serbisk nationalitet og taler serbisk. Der findes endel (6 000) saakaldte spanjoler (fra Spanien), 16 000 zigøinere, 8 000 jøder samt grupper af albanesere og, især i byerne, tyrkere. Efter trosbekjendelsen er 43 pct. (670 000) græsk-ortodokse, 35 pct. (550 000) muhammedanere og 21 pct. (334 000 katoliker. Efter tyrkernes erobring af landet gik adelen over til islam for at faa beholde sine godser; det samme gjorde byboerne, hvorfor vi her træffer de vestligste moskéer i Europa, smaabønderne (rajaerne) forblev kristne, men indtog en underkuet stilling som forpagtere (kineter hos de muhammedanske godseiere. I den nyere tid er deres stilling forbedret. I det hele har landet og folket vundet betydelig ved at underlægges østerr. styre. Saaledes ogsaa folkeundervisningen, skjønt endnu ikke 90 pct. af folket kan læse. Næringsveie. Næsten halvdelen af landet er skogbedækket. De store statsskoge er rene urskoge. Jordsmonet er meget frugtbart, men landbruget lidet fremskredet. 88 pct. af befolkningen tilhører den akerdyrkende stand. Af kornsorterne er mais hovedproduktet. I nyere tid er indført dyrkning af sukkerroer. Der dyrkes tobak (statsmonopol), der høstes en mængde frugt, især plommer. Vidtstrakte beiter begunstiger fædriften, som yder en stor del af landets udførsel (heste, kjør, sauer, saueskind, tarmer). Bergverksdrift, hovedsagelig for statens regning, har taget sig op i det mineralrige land (jern- og kobbermalme, brunkul). Industrien er endnu væsentlig indskrænket til hjemmearbeide og haandverk for det nødvendigste behov. Der udføres dog tepper, særlig uldtepper. Der er i den sidste tid gjort en begyndelse med fabrikanlæg i papir-, tobakstilvirkning, ølbryggerier o. a. Landet hører til det østerrig-ungarske toldomraade; handelsomsætningen havde i 1904 en værdi af 185 mill. østerr. kr., summen omtrent lige fordelt paa ind- og udførsel. Landet har nu (1905) 1100 km. jernveie, hovedlinjen forbindende Ungarn og Kroatien med Adriaterhavet, gaar fra Brod over Sarajevo til Ragusa, hovedsagelig i Bosnas og Narentas dalfører. Byer: Sarajevo, hovedstad, Travnik, Jaice, engang residens for kongen af Bosnien, Banjaluka, Bihač, Donja, Tuzla, samtlige, undtagen Jaice, hovedbyerne i distrikterne af samme navn. — B. var i oldtiden en del af Illyrien. Som romersk provins hørte det først til Pannonien, senere til Dalmatien. Efter folkevandringerne stod det snart under serbisk, snart under kroatisk overhøihed. 1376 lod banen Tvartko sig udraabe til konge af B. 1401 erobredes B. af tyrkerne, som ved freden i Karlovitz 1699 fik sin besiddelsesret udtrykkelig stadfæstet. I 1875 brød som flere gange tidligere en opstand ud, som sultanen imidlertid dennegang ikke kunde faa bugt med, og i 1878 bestemte derfor Berlinerkongressen, at B. skulde besættes og forvaltes af Østerrig-Ungarn. B. danner sammen med Herzegovina (s. d.), ogsaa kaldt Øvrebosnien, «de okkuperede provinser B. og Herzegovina», og disse to distrikter slutter sig baade efter natur og historie nøie sammen, hvorfor de som oftest behandles under ét.

Bosporănske rige, i oldtiden navnet paa endel landskaber ved det kimmeriske Bosporus (nu strædet ved Kertsch i Syd-Rusland), oprindelig anlagt af grækerne. Fra 438 f. Kr. til 365 e. Kr. stod B. r. under egne fyrster, som dog siden 63 f. Kr. var halvt afhængige af Rom.

Bospŏrus (græ. Bosporos, tyrk. Boghas) eller strædet ved Konstantinopel, sundet mellem Balkanhalvøen og Lilleasien, forbindende Marmarasjøen med Sortehavet.

Cretin ⓔ, **crétin** ⓕ m, kretiner; idiot.
crétonne ⓕ f, kreton (stof).
cretons ⓕ m pl, fedtaffald.
creuser ⓕ grave, (ud)hule.
creuset ⓕ m, digel.
creux ⓕ hul; mager; m, hulhed; fordybning; (stemmes) dybde; støbeform.
crevaison ⓕ f, død.
crevasse ⓕ f, revne, kløft. **crevasser** (faa til at) sprække.
crève-cœur ⓕ m, (hjerte)sorg.
crever ⓕ revne, sprække; bryde løs; krepere; sprænge; stikke ud (øinene paa).
crevette ⓕ f, ræke.
crew ⓔ mandskab.
crewelwork ⓔ uldgarnsbroderi.
cri ⓕ m, raab, skrig.
criard ⓕ skrigende; grel; m, skraalhals. **criailler** ⓕ skraale. **c.-erie** ⓕ f, skraal.
crib ⓔ krybbe, baas; barneseng; binge; baasbinde; ligge sammenstuvet. **c.-biter** grinebider.
cribble ⓔ kornsold; sælde.
crible ⓕ m, sigt, sold. **cribler** sigte; gjennemhulle; oversaa (med).
cric ⓕ m, donkraft.
cricket ⓔ siris; kriketspil; lav krak; spille kricket.
cri-cri ⓕ m, siris.
criée ⓕ f, offentlig auktion
crier ⓔ, **crieur** ⓕ m, udraaber
crier ⓕ raabe, skrige.
crierie ⓕ f, skriging.
crime ⓔ & ⓕ m, forbrydelse
criminal ⓔ, **criminel** ⓕ m, forbrydersk; forbryder.

30 km. langt, $^{1}/_{2}$—$2^{1}/_{2}$ km. bredt, 20—50, høist 120 m. dybt. B. er i tertiærtiden, da Europa endnu var landfast med Asien, dannet som en elveerosionsdal, som saa senere er sunket under hav. Strømmen i strædet er næsten bestandig udgaaende fra Sortehavet til Marmarasjøen. Det nordre indløb er forsynet med fyrene Rumeli og Anadoli Fenér og beskyttet af talrige forter og batterier. De maleriske bredder med steile, op til 250 m. høie skrænter, bærer en næsten sammenhængende bebyggelse af byer og borge, slotte (f. eks. Dolma-Bagtsje, Jildiskiosk, sultanens residensslot) og landsteder. B. er kaldt Konstantinopels «hovedgade». Indenfor den s. indgang danner B. en vik, det «Gyldne horn»; paa begge sider af denne ligger Konstantinopel med sine forstæder. Ligeoverfor ligger paa den asiatiske side Skutari. Hvor nu ruinerne Rumeli-Hisar og Anadoli-Hisar ligger, gik Dareios 513 f. Kr. over med sin hær, paa en skibsbro. I Therapia har flere af stormagternes udsendinge sine sommerboliger. — B., det Kimmiriske B., var i oldtiden ogsaa navn paa det nuværende Kaffastræde eller Strædet ved Kertsch og Jenikale, mellem Krim og fastlandet, mellem Sortehavet og det Asovske hav.

Bosporus ved Kanlidscha.

Bosquet *[båskǽ]*, Pierre François Joseph (1810—61), fr. officer. Tjente fra 1834 i Alger og deltog med hæder som brigadegeneral i kampene mod kabylerne 1851. Deltog i Krimkrigen (seieren ved Alma). Saaret; maatte forlade Krim før krigens slutning. Interessante breve.

Bosra (Bostra), by (ca. 1 000 indb.) i Hauran, paa østsiden af Jordan, ca 120 km. s. f. Damaskus; var engang hovedstad i den romerske provins Arabia (blomstrede navnlig under Trajan), blev senere erkebispesæde; paa korstogenes tid fandtes her en overordentlig sterk fæstning.

Bossage *[båsāž]* (fr.), murverk af huggen sten, hvor hver kvader springer frem med en ru bearbeidet overflade.

Bosscha, Johannes (1831—), holl. fysiker, 1873—78 professor og 1878—85 direktør ved den polytekniske høiskole i Delft, fra 1885 sekretær i det hollandske videnskabsselskab. Han har gjort fortræffelige arbeider i forskjellige grene af fysiken og har (1855) angivet et system til duplex-telegrafi. Redigerer tidsskriftet «Archives néerlandaises».

Bosse, Alma, se Fahlstrøm, Alma.

Bosse, Dagmar, se Møller, Dagmar.

Bosse, Harriet Sofie (1878—), n., senere sv. skuespillerinde, f. i Kristiania, spillede 1896—98 ved Fahlstrøms Centralteater i Kra. og hørte til dette teaters bedste kræfter. Fra 1899 har hun været knyttet til stockholmske scener (Dramatiska teatern, Svenska teatern), hvor hendes intelligente og temperamentfulde kunst har stillet hende i første række. Hun har med stort held spillet Hedvig i «Vildanden», Puk i «En sommernatsdrøm», Julie i «Romeo og Julie», flere skikkelser i Strindbergs stykker, Melisande i Maeterlincks «Pelléas og Melisande» o. m. a. roller. I 1901 blev hun gift med forf. August Strindberg; i 1904 blev dette egteskab opløst.

Bossekop (opr. Bossogoppe, Hvalbugten), ved bunden af Altenfjorden og lige ved Alten kirke, med 44 beboelseshuse og 289 indb., det vigtigste handelssted ved Altenfjorden, Alten herred, Finmarkens amt. Her holdes fra gammel tid af aarlig 2 markeder, et i december og et i mars, hvor der foregaar en betydelig omsætning af vildt (ryper og renkjød) samt af renskind, skaller og pæske, der føres hid fra Kautokeino og Karasjok og fra de tilstødende bygder i Finland og Sverige. Værdien af omsætningen opgives i de senere aar for marsmarkedet til ca. 50 000 kr. og for decembermarkedet til ca. 64 000 kr. Dette er det eneste af Finmarkens markeder, der endnu har nogen betydning. Stedet, der har isfri havn, er dampskibsanløbssted med post og telegraf. Her findes sygehus, amtsskole og sparebank; og sorenskriver, prest, distriktslæge, lensmand, amtsagronom og skogforvalter bor paa stedet. Der er gode tørrepladse for klipfisk; 2 tranbrænderier. Fra B. udgaar fjeldveien (postveien) til Kautokeino.

Bossēre, at forme i voks el. l. blødt stof. Bosseringen udføres enten med hænderne eller ved «bossergrifler». Renaissancekunstnerne benyttede den særlig til modeller for billedhuggerarbeider og medaljer.

Bo'ssi, Enrico (1861—), ital. musiker, direktør for konservatoriet i Bologna, fremragende komponist, har skrevet en symfonisk koncert, en opera, kantaten «Det tabte Paradis» o. a., deriblandt det anseede korverk «*Canticum canticorum*» («Høisangen»).

Bossuet *[båsuǽ]*, Jacques Benigne (1627—1704), fr. katolsk-teologisk filosof og biskop, først af Cordova, senere af Meaux, var tidlig moden og studerede bibelen og kirkens historie. Protestantismen bekjæmpede han ivrig og hævdede paa alle punkter traditionens og autoritetens ret, endog overfor paven, da denne var i strid med Ludvig XIV. B. støttede

Jacques Benigne Bossuet.

criminalist ⓔ, **criminaliste** ⓕ m, kriminalist.
criminalité ⓕ f, **criminality** ⓔ strafbarhed.
criminate ⓔ anklage; bevise ens skyld.
crimination ⓔ anklage.
crimp ⓔ kruse; knibe; kulagent, hyrebas.
crimple ⓔ kruse, krølle.
crimson ⓔ (farve) karmosinrød(t); rødme dybt.
crin ⓕ m, (dyre-, særl. heste)haar.
crinated ⓔ haaret.
cringe ⓔ krybe (sammen); kryberi.
crinière ⓕ f, manke; fjærbusk; (bølge)kam; lokker.
crinkle ⓔ bugte, sno (sig); snoning.
crinoline ⓔ & ⓕ f, krinoline
cripple ⓔ krøbling; skamfere.
crique ⓕ f, vik.
criquet ⓕ m, (zool.) græshoppe; siris; øg; svækling; landvin.
crise ⓕ f, **crisis** ⓔ krise.
crisp ⓔ kruset; sprød; kruse, krølle (sig).
crispation ⓕ f, sammentrækning, krusning.
crisper ⓕ sammentrække (sig), kruse(s); irritere.
crispy ⓔ kruset; sprød.
crisser ⓕ skjære tænder.
cristal ⓕ m, krystal(legeme).
cristallerie f, krystalfabrikation.
cristallin krystalklar; m, krystallinse.
critère, -terium ⓕ m, **criterion** ⓔ kjendemerke.

ogsaa det absolute kongedømmes autoritet, og som lærer for kronprinsen (dauphinen) foranledigede han klassikerudgaver «an usum delphini» (er blevet et staaende udtryk for tillempede skoleudg.). Om kongedømmet skrev han i «La politique tirée des propres paroles de l'Ecriture sainte». Andre bekjendte verker af ham er «De la connaissance de Dieu et de soi-même» og «Discours sur l'histoire universelle» samt hans sidste verk «Elevations à Dieu sur les mystères de la religion chretienne», et af den katolske teologis hovedverker.

Bossut *[båsÿ]*, Charles (1730—1814), fr. matematiker, studerede først teologi og blev «abbé», derefter matematik, hvori han blev professor 1752 i Mezières, men mistede sin stilling ved revolutionen; under keiserdømmet blev han professor ved den polytekniske skole. Han udgav en række matematiske og astronomiske arbeider samt Pascals verker.

Bossvandet, et 6.2 km.² stort, langt og smalt fjeldvand, v. f. hoveddalføret, Bykle, Sætersdalen. Langs vandet (540 m. o. h.) ligger flere fjeldgaarde og sætre, hvoriblandt Bratteli ved vestenden, der er udgangspunkt for fjeldovergange til Suldal, Aardal og Lyse i Stavanger amt.

Bostedsbaand. Efter grundloven maa den, som fra en valgkreds skal vælges til stortingsmand, være stemmeberettiget i det valgdistrikt, hvortil valgkredsen hører. Undtagelse gjælder alene for forhenværende statsministre og statsraader, der kan vælges fra hvilkensomhelst valgkreds.

Bostkast, et lidet hængeskab høit oppe paa væggen. Det havde istedetfor dør en cirkelrund aabning; i dette skab havde børsten sin faste plads. Lige under b.s bund var anbragt en liden rul, hvorover langhaandklædet var hængt. B. kaldtes derfor ogsaa handklædekast. B. havde sin faste plads mellem stuedøren og klevevæggen. Gudbrandsdalen.

Boston *[båstn]*. 1. Nordamerika, hovedstaden og den største by i Massachusetts i de Forenede stater og hovedbyen i Nyenglandstaterne, ved det inderste af Massachusetts Bay, 600 000 indb. (1750: 25 000, 1822: 50 000, 1900: 561 000). B. bestaar eg. af flere byer omkring B. Harbour og langs Charles River: Gamle B. (det eg. B.), Øst-B. paa Noddle's ø paa den anden side af havnen, Syd-B., Charlestown (med mindestøtten paa Bunker Hill, skuepladsen for det første sammenstød, eg. paa Breed's Hill, i frihedskrigen 17 juni 1775) samt forstæderne Brighton i v., Roxbury og Vest Roxbury i s.v. og Dorchester i s. Af parkerne kan nævnes Common P. i Gamle B. og Franklin P. i Vest Roxbury. B. har en af staternes vakreste biblioteksbygninger. Udmerket teknisk skole, Harvard universitets medicinske afdeling og B. universitet, det romersk-katolske B. college, og mange andre kulturinstitutioner («Amerikas Athen»). B. er forbundet med byen Cambridge ved flere broer over Charles R. Blandt forretningsgaderne er Washington Street en af de folksomste gader i nogen by i Europa og Amerika. En pryd for B.s villastrøg er det rige vildvin- og efeuløv, som dækker husene. B. har en udmerket havn og af de talrige byer i det omliggende land er over tyve ikke længere borte end en times jernbanefart. B. er Nyenglands hovedmarked for uld, udfører fødevarer til Europa og har en udstrakt kysthandel med New York, Savannah og Vestindien. B. er Nyenglands pengecentrum og den vigtigste udførselsby i de Forenede stater for læder og lædervarer. B. har ikke saa bekvem forbindelse med indlandet som New York, selv ikke efterat der, i 1875, er ført jernbane gjennem Hoosac-fjeldene i det vestlige af Massachusetts. B. er derfor gaaet forbi som handelsby af New York. Af staternes samlede handelsomsætning falder (1906) 7 pct. paa B. I den udenrigske fart er her det norske flag nr. 3. 1905 afgik fra B.: Engelske dampskibe 704, seilskibe 432, amerikanske henholdsvis 131 og 35, norske 125 og 10. B.s vigtigste industrielle specialiteter er sukker og klæde. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i New York.

Historie. Efter forskjellige kolonianlæg (Plymouth, Salem, Charlestown) vandrede de puritanske «pilgrimsfædre» den 17 sep. 1630 over til halvøen Trimountain (de tre høider), senere Tremont, indianernes Shawmutt. Her opstod B., som fik sit navn efter den by i England, hvorfra flere af kolonisterne, blandt dem guvernør Winthrop og deres første mand Isaac Johnston, skrev

Boston: Treenighedskirken.

sig. Under frihedskrigen spillede B. en vigtig rolle. Allerede 1770 var der et blodigt folkeopløb mod de engelske soldater (B.-massakren). 16 dec. 1773 foregik den berømte udkastning af de engelske teladninger paa B.s havn. 17 mars 1776 tog Washington B. tilbage fra englænderne. B. er Franklins fødeby (1706). — 2. England, by i Lincolnshire, ved elven Whitham, 5 km. ovenfor dens munding i The Wast, 16 000 indb. Byen har i ældre tider været kongedømmets hovedhavn, i sin tid meget søgt af hanseatiske skibe, ogsaa norske skibe drev handel her i gammel tid. B. driver dybhavsfiske med en flaade paa 40 trawlere, skibsbyggeri. Adskillig industri. Indførsel af trælast, granit, udførsel af kul og landbrugsredskaber. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i London.

Boston er et spil, som spilles af fire personer med 13 kort hver. Der trækkes et kort, som bliver bedste

---

critic ⓔ, **critique** ⓕ m, kritiker.
critical ⓔ, **critique** ⓕ kritisk.
criticise ⓔ, **critiquer** ⓕ kritisere.
criticism ⓔ, **critique** ⓔ & ⓕ f, kritik.
croak ⓔ kvække; skrige (ravn) — **croasser** ⓕ; knurre(n). **croaker** ⓔ knurrepotte; ulykkesprofet.
croc ⓕ m, hake, krog. **c.-en-jambe** spænden ben.
crochet ⓔ hækle(tøi); hækling.
crochet ⓕ m, krog, hake; hæklenaal; dirk; krumning; hjørnetand; pl, klammer; pl, pandekrøller.
crocheter ⓕ dirke op.
crocheteur ⓕ m. indbrudstyv.
crochetier ⓕ m, hegtemager.
crochu ⓕ kroget.
crockery ⓔ stentøi.
crocodile ⓔ & ⓕ m, krokodille.
crocus ⓔ safran.
croft ⓔ hjemeng.
croire ⓕ tro.
croisade ⓕ f, korstog.
croise ⓔ korsbroder.
croisé ⓕ m, korsfarer.
croisée ⓕ f, vindu(sramme); veiskjel.
croiser ⓕ lægge overkors, (over)skjære; slaa en streg over; krydse.
croisière ⓕ f, krydstogt; (jernb.) overskjæring.
croissant ⓕ (m), tiltagende (maane); havesaks; ildtøistativ.
croît ⓕ m, tilvekst (af kvæg).
croître ⓕ vokse.

farve. Den anden søsterkulør bliver bedre og de andre simpel, og farverne slaar hinanden. Hver spiller sætter en stambet, som skrives i en rubrik, hvor senere beter tilføies eller udslettes. Meldingerne er pas eller 1. b., hvorved søsterkuløren skal gjøre 5 stik; 2. petite misère: ingen stik; spilleren kan bortlægge et kort; 3. seks; 4. grande misère, 0 stik; intet kort bortlægges; 5. syv: 6. grande misère force (som nr. 4); 7. otte; 8. ni; 9. petite misère ouverte, 0 stik; et kort bortlægges, og kortene lægges aabent; 10. ti; 11. grande misère ouverte, 0 stik, intet kort bortlægges og kortene lægges aabent; 12. elleve; 13. grande misère ouverte force (som nr. 11); 14. tolv; 15. tretten. I misèrespil er ingen trumf. I alle trumfspil kan der vælges «grandissimo» istedetfor trumf. I trumfspil kan melderen forlange hjælp («whist») af en anden spiller. I b. skal da de to sammen gjøre 8 stik (5 + 3), i seks 10 stik (6 + 4) o. s. v. Hver spiller er ansvarlig for sine stik, hvis der tabes. Spilleren bestemmer selv farven, hvori der skal spilles. Dersom ingen vil være whist, kan søsterfarven lægge sig paa en bet eller spille alene. Betalingen sker efter en tabel.

Bostoni't, en væsentlig af feldspat (natronfeldspat) bestaaende gangbergart. Findes oftest sammen med kamptonit, bl. a. paa Gran.

Boström, Christoffer Jacob (1797—1866), sv. filosof. Allerede i skoletiden var B.s interesse for filosofi blevet vakt, og ved universitetet i Upsala studerede han først filosofi og efter endt magisterkonferens ogsaa teologi. 1827 blev han docent i filosofi og øvede som saadan en sterk indflydelse paa sine tilhørere. Efter en tid at have været lærer for de kongelige børn blev han atter universitetslærer og udnævntes 1842 til ordinær professor, en stilling, som han beklædte til 1863. Sin betydning i Sveriges aandsliv har han især havt ved sine mundtlige foredrag, mindre ved sine skrifter, der for en stor del er affattede paa latin. Boströmianismen er en idealistisk personlighedsfilosofi, der indtager en selvstændig stilling i den spekulative filosofis historie, idet B. endnu mere end Hegel søger at hæve sig over begreber, der er hentede fra den endelige erfaringsverden. Hans lære, der ikke let kan fremstilles i faa ord, er i Norge skildret af W. Dons, «Om boströmianismen», Kra. 1874, en fremstilling, som dog er blevet skarpt tilbagevist af udgiveren af B.s verker, H. Edfeldt i Upsala.

Boström, Erik Gustaf Bernhard (1842—1907), sv. statsmand, udgik fra godseierklassen og beholdt altid et præg af dens livssyn og interesser. 1863 arvede han fideikommisset Östanå i Södre Roslag, hvor han snart blev overlæsset med kommunale og politiske hverv. 1875—93 var han valgkredsens repræsentant i riksdagens andet kammer. Her sluttede han sig til centrum, men kom samtidig i kraft af sine agrarinteresser paa en god fod med landtmannapartiet. Da dette 1888 splittedes, gik han ind i det «nye» landtmannaparti som dettes største politiske kraft. Sit navn vandt han i 1880-aarenes toldstrid som udpræget beskyttelsesmand og sterkt benyttet deltager i riksdagens komitéarbeide. 1891 blev han regjeringschef og blev med en kort afbrydelse siddende som saadan indtil 1905. Han blev imidlertid ikke den protektionistiske og doktrinært konservative herre, man havde ventet at finde i ham. Han lod sig ikke hefte af sine grundsætninger; hans kundskaber var sterkt begrænset, og hans syn rak ikke vidt, men hos ham var fordomsfrihed parret med et sundt, praktisk omdømme, megen verdensklogskab og politisk erfaring, en fin tæft, en djervhed, som aldrig svigtede, og evnen til at udnytte enhver situation. Han skiftede standpunkt, ikke overbevisning. Han kom som bevidst realpolitiker og opportunist til at bane vei for den moderne liberalisme i svensk politik og blev selv ikke uberørt af dens første luftninger. Hans toldpolitik vekslede med de politiske konjunkturer; 1892 satte han korntolden ned, 1895 drev han den atter i veiret. Forsvarsspørsmaalet fik han 1892 løst ved at drive igjennem en ny hærordning baseret paa udvidet tjenestetid, «de nittio dagarne», og den længe ønskede afskrivning af grundskatterne. 1899 opnaaede han en effektiv udvidelse af flaaden og 1900 anlægget af Bodenbefæstningerne. Unionspolitiken blev prøvestenen for hans statsmandsevne. Men her led han sit nederlag. Hans tanke var sikkerlig at komme til et opgjør og en varig ordning med Norge. Det syntes en tidlang at skulle lykkes. Nordmændene slog atter ind paa forhandlingsveien. Men samtidig opstod der i Sverige en sterk bevægelse for en «uopholdelig og fuldstændig revision af unionsbestemmelserne» («tvångsrevisionismen»), hvilket satte ondt blod i Norge. Flaglovens endelige vedtagelse var følgen, og i erkjendelse af, at yderligere modstand mod dens gjennemførelse vilde være frugtesløs, ofrede B. sin udenrigsminister Douglas, førstekammerets kraftigste repræsentant i regjeringen, for selv at overtage udenrigsministerporteføljen og kundgjøre Norges beslutning om unionsmerkets fjernelse af handelsflaget. 12 sep. 1900 gik B. af, men allerede i juli 1902 blev magten atter lagt i hans haand med fuld frihed til selv at vælge sine kolleger. Den merkelig liberale liste, han bød, virkede som en overraskelse. Hans vigtigste indrepolitiske bedrifter denne gang var en betydningsfuld reform af landets skolevæsen og bestræbelser for stemmeretsspørsmaalets løsning. Men af størst betydning var ogsaa i disse aar unionspolitiken. B.s nølen med at efterkomme de løfter, der laa i kommunikéet af 24 mars 1903 angaaende de enslydende love, fremkaldte i Norge tvil om oprigtigheden af hans gode vilje. Disse tvil forekom bestyrket, da Lagerheim 7 nov. 1904, ikke frivillig, traadte tilbage som udenrigsminister, og fuld vished om, at B. havde opgivet tanken om at vise Norge imødekommenhed, fik man, da han 9 dec. s. å. fremlagde sit forslag til saadanne love. Det indeholdt Sveriges for Norge uantagelige betingelser i de 6 «lydrigepunkter». Norge blev her-

(Fot af Florman, Stockh.)
E. G. B. Boström.

---

croix Ⓕ f, kors; parerplade; avers («mynt»).
cromlech Ⓔ & Ⓕ m, stenkreds.
cromorne Ⓕ m, krumhorn.
crone Ⓔ kjærring.
crône Ⓕ m, kran.
crony Ⓔ fortrolig ven.
crook Ⓔ krog(vei), krumning; krumstav; krumme (sig). **crooked** kroget, krum(met).
croon Ⓔ nyn(ne).
crop Ⓔ (fugle)kro; grøde, høst; afstubbe, afskjære.
cropper Ⓔ kropdue; fald, flasko.
croquade Ⓕ f, skisse.
croquant Ⓕ sprød; m, brusk.
croque(-)au(-)sel Ⓕ: à la c. med salt til; med hud og haar.
croquembouche Ⓕ m, sukkerkugle.
croque-mitaine Ⓕ m, bus(s)emand.
croque-mort Ⓕ m, ligbærer.
croquer Ⓕ knase, knirke; æde, sluge; udelade; skitsere.
croquet Ⓔ & Ⓕ m, kroket; Ⓕ ogs. mandelbrød.
croquette Ⓕ f, riskage; frikadelle.
croquignole Ⓕ f, næsestyver; peppernød.
croquis (m), skisse, udkast.
crosier Ⓔ bispestav.
cross Ⓔ kryds, kors; bastard; (paa) tvers, tver, grætten; som gaar en imod. **cross-accident** streg i regningen. **cross-bar** tvertræ. **cross-bill** korsneb. **cross-breed** krydse (kvæg). **cross-cut** benvei.

ved drevet ind paa den bane, som førte til 7 juni 1905. B.s politiske stilling blev uholdbar, og allerede 13 april trak han sig tilbage som ministerchef, dagen før valgt til kansler for rigets universiteter. Efter unionens opløsning udtalte han sig for et hurtigt og betingelsesfrit opgjør med Norge. [Litt.: V. Spångberg, «E. G. Boström till Östanå», Stockholm 1905.]

Boswell *[bå'zwel]*, James (1740—95), eng. forfatter, ven og beundrer af Samuel Johnson, over hvem han har skrevet den udførlige biografi «Life of Samuel Johnson», der er hans hovedverk og det, som har bevaret hans navn.

Boswe'llia, se Balsamtrærne.

Bosworth *[bå'zwəþ]*, liden by i England, Leicestershire, omtr. 20 km. v. f. Leicester. I nærheden stod i 1485 et slag, hvor Richard III blev beseiret af Henrik Tudor, som paa slagmarken blev udraabt til konge under navnet Henrik VII.

Bot (bott), sjøudtr., er det holl., nedert. *bot,* som betyder ende af taug; at give bot, lang bot, f. eks. om at stikke ud paa et ankertaug, drægtaug.

Botanik er videnskaben om planterne. — Eftersom studiet af planterne er skredet frem, er b. i tidernes løb blevet spaltet i et antal grene, der har faaet specielle navne. Af dem skal her nævnes: Plantemorfologien, som behandler planternes bygning, den ydre (eg. plantemorfologi) saa vel som den indre (planteanatomi), plantefysiologien, læren om planternes ernæring, vekst og formering, samt ydre faktorers, f. eks. tyngdekraftens, lysets indflydelse paa plantelegemet, endvidere plantebiologien, der søger at udrede forholdet mellem planterne og deres omgivelser. Andre grene af b. er plantesystematiken, der beskriver de enkelte arter og deres indbyrdes slegtskab og paa basis af det naturlige slegtskab ordner dem og forener dem i et system. Plantegeografien handler om planternes fordeling paa jorden og lovene herfor, plantepatologien behandler planternes sygdomme. Plantepalæontologi er læren om de fossile planter og deres optræden under de forskjellige geologiske tidsrum.

Det botaniske studium blev dyrket allerede i oldtiden, af Aristoteles, hvis botaniske skrifter dog er gaaet tabt, og af dennes elev Theofrast (ca. 300 f. Kr.), som beskrev 500 plantearter, ledsaget af filosofiske betragtninger over planternes natur og opstaaen. I det første aarh. e. Kr. levede Dioskorides og Plinius den ældre, hvis verker især beskjæftiger sig med planternes medicinske egenskaber og deres undergjørende virkninger. Fra denne tid af og helt indtil det 16 aarh. er det næsten udelukkende arabiske lærde, som giver sig af med plantebeskrivelser, medens man eilers nøiede sig med at filosofere over det materiale, som forelaa i de gamle forfatteres skrifter. Ved midten af det 16 aarh. blev der brudt nye veie for det botaniske studium. Der fremstod paa denne tid flere forskere, især tyskere, schweizere og nederlændere, som frigjorde sig fra den gamle skoles autoritet og vendte tilbage til naturen selv som den egentlige læremester. Blandt disse kan nævnes Hieronymus Bock (1498—1554) og Kaspar Bauhin (1560—1624), der er den første, som klart har udskilt fra hinanden begreberne slegt og art. — Som grundlægger af den videnskabelige plantesystematik ansees Andrea Cæsalpino (1519—1603), som grundede sit system paa frugternes og frøenes bygning og inddelte planteriget i trær og urter. Carl v. Linné (1707—78) er egentlig den, som har bragt orden og klarhed i plantesystematiken. Han har indført den saakaldte «binominære nomenklatur», d. e. hver art faar to navne, hvoraf det første betegner slegten. Dernæst formede han skarpe diagnoser saavel for slegterne som for hver eneste indtil da bekjendt planteart og opstillede (1751) et naturligt system indeholdende 64 familier af de høiere planter. Dog er det ikke Linné, men A. de Jussieu, som i 1789 beskrev 100 plantefamilier, der almindelig gjælder som grundlæggeren af det naturlige system. Linné opstillede desuden ogsaa et kunstigt system med klasser og ordener efter støvbærernes og støvveienes forhold i blomsten, «Linnés system», der fremdeles er meget anvendt som hjælpemiddel ved plantebestemmelser. De betydeligste plantesystematikere i den seneste tid er for blomsterplanternes vedkommende tyskerne J. Hanstein, A. W. Eichler og A. Engler og af engelskmænd J. D. Hooker og G. Bentham og endelig hollænderen H. de Vries, hvilken sidste i vore dage er særlig bekjendt for sine eksperimentelle undersøgelser over arternes opstaaen. Planteanatomien grundlagdes i slutningen af det 17 aarh., da italieneren Malpighi og engelskmanden Grew, begge i 1671, udgav sine første arbeider herover. I løbet af det 18 aarh. blev imidlertid disse forskeres verker næsten glemt, og planteanatomien havde ingen dyrkere, da den væsentligste interesse samlede sig om den opblomstrende plantesystematik. Omkring 1830 gjenoptoges studiet af planternes indre bygning af Hugo von Mohl (1805—72), og senere er der opstaaet mange store forskere, som i høi grad har fremmet denne gren af den botaniske videnskab, saaledes, for kun at nævne nogle faa af disse, C. Nägeli (d. 1891), Schwendener, Haberlandt og Strasburger. Den sidste har leveret banebrydende arbeider over plantecellens bygning og udvikling og især deleshed over cellekjernens forhold under celledelingen og ved kjønscellernes dannelse som ved befrugtningen. — Den første videnskabelige plantefysiolog var engelskmanden Stephan Hales (d. 1761). Plantefysiologien kunde imidlertid ikke naa større fremskridt, før man gjennem kemien havde lært at kjende de stoffe, som opbygger planten. Sammen med den kemiske videnskab begyndte plantefysiologien at udvikles i slutningen af det 18 aarh., da hollænderen Ingen-Houss i 1779 ved forsøg paaviste, at planterne aandede, og at deres grønne dele assimilerede luftens kulsyre under udskillelse af surstof. Den paafølgende tid var dog atter en gold tid, indtil ved det 19 aarh.s midte en blomstringstid for plantefysiologien indlededes med Liebig og Sachs. Plantegeografien er grundlagt af Alexander v. Humboldt i begyndelsen af forrige aarh. (1804). Af senere, større plantegeografer skal særlig nævnes schweizeren A. de Candolle og tyskeren A. Grisebach. En egen gren er den økologiske plantegeografi eller læren om plantesamfundenes udvikling i forhold til omgivelserne; denne er grundet af en af nutidens største botanikere, E. Warming i Kjøbenhavn. Det samme felt er ogsaa bearbeidet af tyskeren Schimper.

Botaniske haver, haver, som anlægges væsentlig for det videnskabelige botaniske studiums skyld eller for at

---

cross-examination krydsforhør. **cross-fish** korstrold. **cross-grained** mod aarerne; grinet, grætten.
crosse Ⓕ f, bispe-, krumstav; kolbe.
crosser Ⓕ hundse.
crossette Ⓕ f, aflægger.
crossing Ⓔ (gade)overskjæring.
crotchet Ⓔ klammer; grille.
crotte Ⓕ f, søle; møg. **crotter** tilsøle.
crouch Ⓔ huke sig ned.
crouler Ⓕ styrte sammen.
croup Ⓔ & Ⓕ m, strubehoste.
croup Ⓔ, **croupe** Ⓕ f, korsryg, kryds.
croupetons Ⓕ: **à c.** paa huk.
croupier Ⓔ & Ⓕ (m), (spille)bankørs assistent.
croupière Ⓕ f, halerem; agtertrosse.
croupir Ⓕ forkomme; stagnere; raadne.
croûte Ⓕ f, skorpe; bete brød; (med.) skurv; klatmaleri.
crow Ⓔ kraake; (hane)gal; gale; kyte. **c.-bar** jernredskab. **c.-berry** krækling.
crowd Ⓔ sammentrænge; overfylde; trænge ind paa; [illegible] mængde.
crowfoot Ⓔ smørblom, [illegible]
crown Ⓔ krans, krone (ogs. [illegible] femkronestykke; (hatte)pul; [illegible] **c.-law** straffelov.
croyable Ⓕ trolig. **croyance** f, (til)tro; anskuelse.
cru Ⓕ raa; grel; [illegible] **à c.** paa bare huden.

skaffe materiale til den botaniske undervisning. De b. h. er oftest knyttet til universiteterne eller til større læreindretninger. I de b. h. er planterne ordnet efter et eller andet videnskabeligt system; i vor tid lægges mest et naturligt system til grund, hvorved beslegtede arter grupperes sammen. Men i moderne haver er der gjerne ogsaa ved siden heraf særlige afdelinger, hvor planterne er ordnet efter andre principer; saaledes kan der være «biologiske», «geografiske» el. a. plantegrupper, bestaaende af arter, der i biologisk henseende staar hinanden nær, eller som stammer fra samme egne af jorden. Til de fleste b. h. hører ogsaa veksthuse, hvor især tropernes ømtaalige planter opelskes. De ældste b. h. er de italienske, som anlagdes udelukkende til hjælp ved universitetsundervisningen. Allerede i begyndelsen af det 14 aarh. er den b. h. i Salerno anlagt. Den ældste have udenfor Italien er den i Leiden i Holland fra 1577, hvorefter fulgte Montpellier i Frankrige og Heidelberg i Tyskland, begge fra 1593. I Norden er Kjøbenhavns b. h. ældst, anlagt i første halvdel af det 17 aarh. I vort land er der kun én større b. h., nemlig universitetets, beliggende paa Tøien. Denne, der er grundlagt 1815 af gartner Siebke, er i de sidste aar under omordning efter nyere tiders metoder. Mindre, nye haveanlæg er der i Bergen og ved Aas (1901). De største og mest mønstergyldige b. h. i Europa er for tiden anlæggene i Kew, nær London, og i Berlin. I de tropiske egne findes der ogsaa flere b. h., af hvilke særlig den i Buitenzorg paa Java er berømt.

Botaniske laboratorier, videnskabelige indretninger for studiet af botanikens forskjellige grene, især anatomi og fysiologi. B. l. er gjerne knyttet til universiteterne eller andre høiere læreanstalter. Hos os er der to b. l., begge af ny datum: universitetes b. l. oprettet 1895 og det b. l. ved Norges landbrugshøiskole, anlagt 1901, og indrettet særlig for plantefysiologiske arbeider.

Botaniske museer, videnskabelige institutioner til opbevaring af botaniske samlinger. Disse bestaar mest af pressede planter i herbarier, af tørrede plantedele som frø, træstammer etc. eller af planter, konserveret paa spiritus. I Norge er der flere b. m., hvoraf det største er universitetets, som indeholder mange værdifulde samlinger, saaledes prof. M. N. Blytts herbarium paa ca. 40 000 arter og prof. Schübelers samlinger, flere tusen planter, opstillet paa glas og visende især disses medicinske og tekniske anvendelse. Mindre b. m. er der ogsaa i Bergen, Trondhjem, Tromsø og ved Norges landbrugshøiskole.

Botany Bay *[bå'təni bē]*, bugt paa østkysten af Australien, 8 km. s. f. Sydney, opdaget 1770 af Cook og opkaldt efter sin planterigdom. Den blev anbefalet som et passende sted for en forbryderkoloni, men blev senere opgivet som saadan.

Both, J a n (ca. 1610—52), holl. maler og raderer. En dygtig og produktiv kunstner, der tilhører den af ital. kunst paavirkede retning i holl. landskabsmaleri. Elev af Abraham Bloemaert, studerede senere i Rom, hvor han blev sterkt paavirket af Claude Lorrain. Har fortrinsvis malt landskaber fra Italien med smukke belysninger, især i solnedgangens rødgyldne lys. Af hans 15 raderinger er ogsaa de fleste landskaber.

Bote und Bock (indehaver Hugo Bock), et i 1838 i Berlin grundlagt bekjendt musikforlag, der særlig har virket for billige udgaver af klassikere.

Botha, L o u i s (1862—), boergeneral og premierminister i Transvaalkolonien, deltog i kampen ved Talana hill (okt. 1899) og blev ved Lukas Meyers sygdom chef for Tugela-stillingen mod Buller, hvem han slog ved Colenso, Spion kop og Vaalkranz. Ved Jouberts død (mars 1900) blev han overgeneral og ledede derefter hele boerkrigen. Efter freden drog han til England og arbeidede for forstaaelse mellem boere og englændere. Blev febr. 1907 premierminister i Transvaalkolonien, efterat denne 1906 havde faaet selvstyre, og deltog (april 1907) i den 4 eng. kolonikonferance i London.

Louis Botha.

Bothne. 1. T h r o n d J o n s o n B. (1835—1907), f. i Vikør, udgav «Fredrikshalds tilskuer» 1867—75, udvandrede, var 1875—82 lærer ved Luther college, Decorah, Ia., og har senere virket som redaktør for «Norden», «Skandinaven» og «Decorahposten». Har udgivet «Kort udsigt over det lutherske kirkearbeide blandt nordmændene i Amerika», Chicago 1898. 2. G i s l e B. (1860—), søn af foreg., n.-amer. filolog, udvandrede 1876, lærer i norsk og græsk ved Luther college. 1907 ansat i den norske professorpost ved Minnesotas statsuniversitet.

Bothner, H a r a l d (1850—), n. embedsmand og politiker, f. i Fredrikshald, tilh. slegten Botner (s. d.), blev efter at have været sagfører først i Sarpsborg 1878—80, senere i Fredrikshald, 1889 statsadvokat i Stavanger, 1896 sorenskriver i Stjør- og Værdalen. B. indvalgtes som 1ste repræsentant for Nordre Trondhjems amt paa stortinget for 1903—06 og tilhørte her det radikale venstre, som hvis repræsentant han gik ind i det Michelsen-Løvlandske ministerium af 11 mars 1905, hvilket han senere har tilhørt, oftest som chef for justitsdepartementet.

Bothrioce'phalus, se B æ n d e l o r m e.

Bothwell *[bå'þwel]*, J a m e s H e p b u r n, jarl af (1537—78), skotsk adelsmand, bekjendt ved sit forhold til Maria Stuart. B., der var en stridbar herre, blev af sine fiender flere gange fordrevet fra Skotland, var bl. a. i Danmark, hvor han trolovede sig med en norsk adelsdame, som han siden forlod. Maria Stuart kaldte ham tilbage 1565. Efter drabet paa Ricio sluttede hun sig nær til B., der havde gjort indtryk paa hende ved sin tapperhed. Da hendes mand Darnley blev sprængt i luften, udpegte rygtet B. som drabsmand. Da Maria Stuart alligevel kort efter egtede B., der havde bortført hende, rimeligvis med hendes samtykke, til et af sine slotte, blev skotterne harme; hendes modstandere reiste et oprør,

---

crû (f) m, afgrøde.
cruauté (f) f, grusomhed.
cruche (f) f, krukke; tul.
crucial (e) & (f) korsdannet, kryds-; (e) ogs skarp, streng, slaaende (eksempel).
crucible (e) digel.
crucifer(ous) (e), **crucifère** (f) korsblomstret.
crucifiement, -fiment (f) m, **crucifixion** (e) & (f) f, korsfæstelse.
crucifier (f), **crucify** (e) korsfæste.
crucifix (e) & (f) m, krucifiks.
crude(ness) (e) raa(hed).
crudité (f) f, **crudity** (e) raahed; noget ufordøieligt; ufordøielighed.
crûe (f) f, vekst.
cruel (e) & (f) grusom. **cruelty** (e) grusomhed.
cruet-stand (e) bordopsats.
cruise (e) krydse; krydstogt. **cruiser** krydser.
crumb (e) (brød)smule, krumme; opsmule. **crumble** smule; (op)smuldre(s).
crumple (e) forkrølle(s).
crupper (e) korsryg; (lægge) halerem (paa).
crusade (e) (drage paa) korstog.
cruset (e) digel.
crush (e) klemme(s), kryste; knuse; sammenpresning.
crust (e) (bedække med) skorpe; sætte skorpe.
crustacés (f) m pl, **crustaceans** (e) pl, krebsdyr.
crusty (e) skorpet; barsk, grætten.
crutch (e) krykke; (tilsjøs) gaffel(scepter).

og Maria Stuart maatte flygte til England. B., som Maria Stuart havde gjort til jarl af Orknøerne, begav sig did, men blev fordrevet. Stormen førte hans skib til Norge, hvor han efter sin i Bergen levende trolovedes anmeldelse blev arresteret og ført til Danmark, hvor Fredrik II holdt ham fangen paa Dragsholm slot til hans død.

Bothwell *[bå'þwel]*, by i Skotland, Lanarkshire, ved Clyde, 10 km. s.ø. f. Glasgow, 2 400 indb. (1901). Store ruiner efter slottet B., hvortil Bothwell bortførte Maria Stuart. Ved B.-broen over Clyde seirede hertugen af Monmouth 1679 over de skotske puritanere *(covenanters)*.

Botn, en i fast fjeld udgravet kort dal, hvis indre ende har et halvcirkelformet horisontalsnit med steile, ofte lodrette sider. Bunden er dybest længst inde og her findes derfor en liden sjø el. en bræ. B. er dannet af bræer, idet disse har gravet botnen ud, dels virket som transportmiddel for det materiale, som er løssprængt af frosten. B. findes især i de høieste fjeldegne. Sækkedale ender paa samme maade som b., men er længere.

Botne, herred i Jarlsberg og Larviks amt, 87 km.² med 2 517 indb., hvoraf 142 svensker; 29.6 pr. km.² Herredet, der svarer til B. prestegjeld med B. og Hillestad sogne, ligger omkring Holmestrand. Terrænet, der falder steilt ned mod fjorden, danner et temmelig fladt veldyrket plateau (100—120 m. o. h.) vest for byen. Gjennem dette strøg gaar Holmestrand—Vittingfossbanen og hovedveien til Sandsvær og Kongsberg. Ved Hillestad jernbanestation kommer Tønsberg—Eidsfossbanen ind paa førstnævnte bane. Terrænet forøvrigt bestaar af skogklædte aaser, der naar op i en høide af 604 m. Ved siden af jordbrug (med havebrug) er der adskillig fabrikdrift. Langs kysten fører jernbanelinjen Drammen—Skien. Herredet har egen sparebank, oprettet 1854. Antagen formue 1906 3 487 175 kr., indtægt 496 143 kr.

Botnen, Isak Nilsen, n. felemaker, fra Vikør i Hardanger, død omkr. 1780, kan antagelig betragtes som den oprindelige hardangerfeles fader, idet han med udenlandske violiner som forbillede skabte en ny type og udstyrede den med understrenge, perlemor og snitverk. Sin kunst havde han efter sagnet lært af fanden. Hans feler spredtes over hele Vestlandet til Telemarken. — Sønnen Trond B. tør betragtes som skaberen af den nuværende hardangerfele.

Botner, n. slegt fra gaarden B. i Høland, der efter traditionen skal have været af gammel adel. Slegtsgaarden B. var i 500 aar (fra 1329) gjennem 21 led i B.-familiens eie. 28 juni 1765 blev gaardens daværende eier, generaladjutant Andreas Gudbrandsen B., efter indgiven ansøgning optaget i adelsstanden. Da han imidlertid døde ugift i 1784, uddøde den nyadlede slegt med ham. Den nulevende slegt B., hvortil bl. a. statsraad Harald B. hører, nedstammer paa spindesiden fra den adelige slegt.

Botokūder (aymores), gesstamme i de skogdækkede fjeldtrakter ved Rio Doce i det østlige Brasilien, paa opdagelsernes tid bosat nærmere kysten. B. er lavtstaaende samlere, paa stadig vandring. De undgaar berøring med brasilianerne, med hvem de tidligere levede i dødeligt fiendskab. Antropofagi var ikke ukjendt blandt dem. Benævnelsen b. erholdt de efter sit eiendommeligste smykke, en stor spundslignende læbeskive *(botoque)*. Se ogsaa planchen Menneskeracer I.

Botokudkvinde.

Botry'chium, se Marinøgel.

Botryomykōse, en hos hesten temmelig hyppig forekommende kronisk forløbende saarinfektionssygdom, hvorved der udvikler sig svulstagtige bindevævsnydannelser med bylder og fistler (botryomykomer). Aarsagen er en bestemt bakterie *(micrococcus ascoformans)*, ogsaa kaldt botryomycesoppen. Lidelsen udgaar ofte fra kastrationssaar, «sædstrengssvulster», eller fra smaasaar fremkaldt af sæletøiet, «bringebylder».

Botrȳtis, se Drueskimmel.

Botsáris, Marko (1788—1823), græ. frihedshelt af en berømt suliotslegt, forsvarede tappert Mesolonghi (1822—23), blev udnævnt af nationalforsamlingen til militærguvernør i Vest-Grækenland og erobrede Lepanto. Med 350 sulioter overfaldt han en tyrkisk afdeling paa 4 500 og faldt efter et frygteligt blodbad.

Bo'tta, Carlo Guiseppe Guiglielmo (1766—1837), ital. historiker. 1792 blev B. fængslet i Turin paa grund af revolutionær agitation. Befriet 1794 af franskmændene, militærlæge hos disse. 1799 sæde i Piemonts provisoriske regjering; 1803 (efter Piemonts indlemmelse i Frankrige) i den lovgivende forsamling, hvor hans opposition vakte Napoleons vrede. 1814 rektor i Nancy, 1817 i Rouen. 1822 afsked. Optoges mere og mere af historisk forfattervirksomhed, af hvilken kan nævnes et verk om den nordamerikanske frihedskrig og et om Italiens historie 1789—1814.

Bo'tta, Paul Émile (1802—70), fr. arkæolog og reisende. Som fr. konsul i Mosul gjorde han 1843 de første udgravninger i Ninives ruiner, fortsatte senere udgravningen i Khorsabad, hvor han fandt kong Sargons palads og førte talrige monumenter derfra til Louvre. Sine opdagelser offentliggjorde han i «Monuments de Ninive», Paris 1847—50, 5 bd.

Bottēgo, Vittorio (1861—97), ital. forskningsreisende, bereiste i 1890-aarene egnene s. f. Abessinien (Jubaland, trakten om Rudolfsjøen), blev dræbt af somalierne.

Botten-Hansen, Paul (1824—69), n. bibliograf og litterat. Opvokset i smaa kaar i Sell i Gudbrandsdalen blev han student 1847, assistent ved rigsarkivet 1856, amanuensis ved universitetsbiblioteket 1860 og bibliotekar sammesteds 1864. Redigerede 1851 sammen med Ibsen og Vinje det merkelige blad «Andhrimner» og derefter 1851—66 «Illustreret nyhedsblad», som indeholder meget stof af blivende værd, ikke mindst B.-H.s fortrinlige boganmeldelser. B.-H. har iøvrigt skrevet ikke faa biografier og en udmerket bibliografisk oversigt over den norske litteratur 1800—67: «La Norvège littéraire

cry (e) (ud)raabe, skrige; græde; give hals: raab, skrig; glam, los.
crypt (e), **crypte** (f) f, krypt.
cryptographie (f) f, **cryptography** (e) lønskrift.
crystal (e) krystal(glas). **crystallize** krystallisere (sig).
cub (e) unge; yngle.
cubage (f) m, **cubature** (e) & (f) f, rumfang(smaaling).
cube (e) & (f) m, terning; kubiktal, 3dje potens; (e) ogs kubere = **cuber** (f).
cubit (e) forarm; eng. alen.
cuckold (e) (gjøre til) hanrei.
cuckoo (e) gjøk.
cucumber (e) agurk.
cucurbite (e) & (f) f, destillerkolbe; (f) ogs. græskar.
cud (e) drøv.
cudden (e) (zool.) sei.
cuddle (e) ligge lunt og trygt; kjæle.
cudgel (slaa med) kjep; bryde (sit hoved).
cue (e) hale; (nakke)pisk; stikord; vink; (billard)kø.
cueiller (f) f, ske.
cueillir (f) samle (ind), høste.
cuff (e) puffe; omtumle; slaas; opslag (paa ærme), mansjet.
cuir (f) m, hud; læder.
cuirass (f), **cuirasse** (f) f, kyrads, panser.
cuirasser (f) pansre.
cuirassier (e) & (f) m, kyradser.
cuire (f) koge, stege, bage; modne; brænde; svie, smerte.
cuisine (f) f, kjøkken; mad(lagning). **c.-poêle** f, kogeovn

B.-H.s private hjem, hvor hans righoldige bibliotek fyldte alle vægge, var en aarrække samlingsstedet for en kreds af litterært eller videnskabeligt fremtrædende mænd («Hollænderne»), Ibsen, Asbjørnsen, Ludv. Daae o. fl.

Bottesīni, Giovanni (1823—89), bekjendt ital. virtuos for kontrabas, kapelmester og operadirektør paa flere steder, konservatoriedirektør i Parma, besøgte Kra. 1877 sammen med Madm. Artôt, Padilla og Wieniawski. Ogsaa komponist.

Botticelli *[-tšelli]*, Sandro di Mariano di Vanni Filipepi, kaldt B. (1444—1510), florentinsk maler. Først elev af guldsmeden B., efter hvem han har faaet navn, og derpaa af Fra Filippo Lippi; uddannet ved paavirkning af Antonio Pollainolo og Verrocchio; arbeidede væsentlig i Florens, 1481—82 i Rom og 1474—75 i Pisa. Den eiendommelige stemning og charme ved B.s kunst ligger væsentlig i hans figurers egne type, i deres ynde og udtryksfulde bevægelser, i hans naive, kydske opfatning, i hans intense følelse og rige, poetiske fantasi. Hans udtryksmiddel er væsentlig linjen, som han giver rigt liv, bevægelse og udtryksfuldhed (f. eks.

Botticelli: De tre gratier (af «Primavera» i akademiet i Florens).

i hænder). Farven spiller derimod en underordnet rolle; den tjener i høiden til at forhøie linjespillet. Han er kanske endnu mindre egentlig kolorist end de fleste andre florentinske malere. Af religiøse billeder har han malt en række stille, tungsindige ungpigeagtige madonnaer, tronende mellem kjerter og roser og omgivet af yndefulde halvvoksne engle (i Uffizierne, Pitti-galleriet, Berlin, London o. s. v.). Han var blandt de første renaissancekunstnere, der under indflydelse af humanismen ogsaa malte verdslige allegoriske og mytologiske motiver: de vigtigste af disse er allegorien af vaaren («Primavera»; akademiet i Florens), hvis eventyrstemning forhøies ved dets blaaliggrønne maaneskinstone, og «Venus' fødsel» (Uffizierne), begge malt for Lorenzo di Medicis Villa di Castello efter motiver fra et festdigt. B. overdriver undertiden den heftige bevægelse i linjerne, saa den bliver til en ubehagelig uro; dette er tilfælde med freskerne i det Sixtinske kapel i Rom og delvis i «Bagvaskelsen» (Uffizierne; motivet efter en beskrivelse af et maleri af den græske maler Apelles). En beundringsværdig prøve paa hans portrætkunst har man i «Kongernes tilbedelse» (Uffizierne), hvor medlemmer af familien Medici er afbildet. Savonarolas optræden og død gjorde et dybt indtryk paa B.s følsomme natur. Han henfaldt efter den tid til religiøse grublerier, malte kun lidet og syslede væsentlig med sine illustrationer til Dantes «Divina commedia», hvoraf de fleste (84 pennetegninger) findes i kobberstiksamlingen i Berlin (udgivet af Lipmann). Tidens store konflikt mellem humanisme og kristendom har sat sit dybe præg i B.s liv og kunst. Den af Mediceerne tidligere saa begunstigede kunstner skal være død syg og fattig. Hans kunst er særlig blevet høit beundret i anden halvdel af det 19 aarh., navnlig i England, hvor han ogsaa fik indflydelse paa tidens malerkunst, især paa «Prærafaeliterne».

Bottlenose *[bå'tlnōs]*, se Hvaler.

Botniske bugt, den nordligste del af Østersjøen, skiller Sverige fra Finland, strækker sig fra Ålandsøerne nordover i en længde af omtr. 650 km. og med en bredde fra 100—250 km. Den nordlige del kaldes Bottenviken, den sydlige Bottenhavet; disse to dele forbindes ved Kvarken. Vandet i B. b. er meget lidet salt, da en mængde store svenske og finske elve rinder ud i den. Dybden er liden og seiladsen vanskeliggjøres ved en mængde øer og skjær. Om vinteren ophører skibsfarten, da vandet fryser.

Botvid, sv. helgen, levede i 11 eller 12 aarh. Legenden beretter, hvorledes han blev kristen i England og derefter vendte tilbage til Sverige for at vidne om kristendommen baade med mund og liv. Han blev dræbt paa Rogö i Södermannaskären af en vendisk fange, som han havde løskjøbt for at sende ham til sit hjem. Han blev siden ofte kaldt Södermanlands anden apostel.

Botzaris, se Botsaris.

Boucaniers *[bukanjé]*, ogsaa kaldt Flibustiers, et sjørøverforbund paa Haïti i 17 aarh. De første b. var franskmænd, der sluttede sig sammen for at drive kaperi. Deres væsentligste organisation bestod i gjensidig bistand mod den fælles fiende spanierne, og støttet af Frankrige og England blev de en frygtet sjømagt, der plyndrede hele byer som 1683 Vera Cruz og 1697 Cartagena. Omkr. aar 1700 opgav England at støtte dem, hvorefter det stadig siden gik tilbage for dem.

Bouchardon *[bušardō']*, Edme (1698—1762), fr. billedhugger, elev af den yngre Coustou, udførte den før berømte, i 1792 ødelagte rytterstatue af Ludvig XV paa Place du Louis XV (Place de la Concorde) og apostelstatuerne i hovedskibet i St. Sulpice i Paris. Under et ophold i Stockholm udførte han Gustaf Vasas statue foran ridderhuset og dekorative arbeider i Stockholms slot. Hans bedste arbeider er genreskulptur, f. eks. med amoriner.

Boucher *[bušé]*, François (1703—70), fr. maler, elev af François le Moine. Studerede i tre aar i Rom efter Guido Reni og Francesco Albani. Vendte 1731 tilbage til Paris, blev direktør for kunstakademiet og efter Vanloo's død første hofmaler. B. er malerkunstens mest typiske repræsentant for rokokoen, for dens gratie og lethed som for dens overfladiskhed og unatur. Hans

---

cuisinier m, kok; kogebog. **cuisinière** f, kokke(pige); stegepande.
cuisse (f) f, laar.
cuisson (f) f, kogning; stegning, bagning; (tegl)brænding = **cuite** f; svie.
cuistre (f) m, pedant.
cuivre (f) m, kobber. **cuivrer** (for)kobre. **cuivrerie** f, kobbertøi.
cul (f) m, ende, gump; bund; fod; agterfjæl, -speil. **c.-de-jatte** krobling. **c.-de-lampe** slags roset; slutningsvignet. **c.-de-sac** blindgade.
culasse (f) f, (mil.) bundstykke.
culbute (f) f, kolbøtte; bankerot. **culbuter** slaa en kolbøtte; spille bankerot; (kuld)kaste.
culer (f) bakke; grundstøde.
culière f, halerem.
cull (e) sanke; pl. udskudstømmer.
cullet (e) glasskaar.
cullion (e) (bot.) marihaand.
culm (e) straa; glanskul.
culminate (e), **culminer** (f) kulminere. **culmination** (e) & (f) kulmination.
culot (f) m, underdel; bundfald.
culotte (f) f, (korte) bukser.
culotter give bukser paa; indrøge (pibe).
culpabilité (f) f, **culpability** (e) strafskyldighed.
culprit (e) skyldig, forbryder.
cult (e), **culte** (f) m, (guds)dyrkelse.
cultivate (e), **cultiver** (f) dyrke; lægge sig efter; danne, udvikle.

mangesidighed i emnevalg og hans uhyre produktion tjente heller ikke til at disciplinere hans lette og flotte behandling af form og farve. Som saa helt børn af sin tid vil derfor hans malerier med amoriner og smaa buttede franske nymfer, gudinder og hyrdinder bevare sin interesse som stil og dekoration, ikke som lødig malerkunst. Hans fleste og bedste arbeider er i Louvre; hovedverker af ham ogsaa i nationalmuseet i Stockholm.

Boucher de Crèvecoeur de Perthes *[bušé də krævkø'r də pært]*, Jacques (1788—1868), fr. videnskabsmand og alsidig forfatter, grundlagde studiet af den palæolitiske stenalder ved sine undersøgelser af betydningsfulde fund af stenredskaber og andre kulturlevninger i tertiære og tidlig kvartære diluviallag i Sommedalen.

Bouches-du-Rhône *[buš-dy-rån]* («Rhones mundinger»), depart. i det sydlige Frankrige, langs Middelhavet og omkr. Rhone, 5 248 km.² med 734 347 indb. (1901); af indb. er 100 000 italienere. V. f. Rhone ligger Ile de la Camargue, en lav, sumpig og usund slette, ø. f. Rhone er la Cran, en stenet slette; længer øst er landet opfyldt af lave aaser; ude ved kysten er der store strandsjøer («etangs»). Klimaet er tørt og varmt, nedbøren liden, og landet er derfor blot frugtbart langs elvene eller paa steder, hvor der vandes kunstig. Her dyrkes der vin, olje, sydfrugter, silke etc. Der holdes heste og sauer i store mængder. I fjeldene er der kul, kalk, gips m. m. Flere bekjendte mineralkilder (Aix); strandsjøerne giver salt. Vigtigste by er Marseille.

Bouchor *[bušå'r]*, Maurice (1855—), fr. digter, gjorde sig allerede ganske ung bemerket ved sine vers. Han har bevæget sig fra de glade, muntre toner til religiøs mystik, har bl. a. udgivet «Les chansons joyeuses», «Les poèmes de l'amour et de la mer», «Le Faust moderne», «Contes parisiens en vers», «L'aurore», «Les symboles». Han har desuden gjort forsøg med at gjenoplive middelalderens mysterier og skrevet dramatiske arbeider.

Boué *[bue']*, Ami (1794—1881), fr. geolog. Studerede i Genf, Paris, Berlin og Edinburgh, hvorpaa han foretog talrige reiser i Mellem- og Sydeuropa. Han bosatte sig saa i Paris, men flyttede senere til Wien, hvor han døde. Har udgivet en mængde reisebeskrivelser og geologiske afhandlinger.

Bouet-Willaumez *[buœ-vilåméz]*, Louis Édouard, greve af (1808—71), fr. sjøofficer. Indtil 1850 væsentlig optaget af administrative og militære opgaver i Vest-Afrika. Under Krimkrigen chef for generalstaben. Fik 1870 overkommandoen over den til Østersjøen udsendte flaade, men kunde intet udrette. Forfatter af krigsvidenskabelige arbeider.

Bouffes parisiens *[buf parisjæ']*, operetteteater i Paris 1827. Her virkede Jacques Offenbach 1855—66, og hans berømte operetter er for største delen først opført her.

Boufflers *[buflæ'r]*, Louis François, hertug af (1644—1711), fr. hærfører i Ludvig XIV's krige. Marskalk, hertug og pair af Frankrige. Berømt for sit forsvar af Naumur 1695.

Boufflers *[buflé]*, Stanislas, chevalier de (1738—1815), fr. digter, feltmarskalk, statholder i Senegal, gjorde sig bemerket ved sin aandrighed og sine letfærdige elskovsdigte, glimrede i selskabslivet som damernes helt. Han var medlem af nationalforsamlingen 1789, emigrerede 1792 til Preussen, men vendte tilbage under Napoleon. Fortællingen «Aline, reine de Golconde» er mest kjendt af det, han har skrevet.

Bougainville *[bugævi'l]*, Louis Antoine (1729—1811), fr. sjøfarer, tjente som adjutant hos markien af Montcalm i Kanada. Han foretog i 1766—69 den første franske jordomseiling. Efter ham er nedenn. ø B. opkaldt. Døde som admiral.

Bougainville *[bugævi'l]*, den største af Salomonsøerne. n.o. f. Australien. Frugtbar, vulkansk, fjelde af indtil 3 100 m. o. h. Tilhører i navnet Tyskland, men kolonisering er for tiden umulig paa grund af indbyggernes vildhed.

Bougie *[buži']* (arab. Budschajah), Nordvest-Afrika. befæstet hovedstad i distrikt af samme navn i Algerie. depart. Constantine, med en udmerket havn i en smuk egn, omtr. midt mellem Alger og Philippeville, med (1901) 14 522 indb. (4 100 europæere). Havneby for det østlige kabylerland, hvormed B. er forbundet ved jernbane til Beni Mansur. Udførsel af fosfat, olje, grønsager, frugt og vin.

Bougie *[buži']*, kirurgisk instrument, som anvendes til undersøgelse af urinrøret og til behandling af forsnævringer i dette. Almindeligst er elastiske b., lavet af et fletverk af silke overtrukket med lak og tilspidset i den ene ende. Metal-b. er forarbeidet af staal el. nysølv. Begge slags b. forefindes i forskjellig størrelse med jevnt tiltagende tykkelse.

Bouguer *[buge']*, Pierre (1698—1758), fr. matematiker og fysiker, deltog 1735—44 i gradmaalinger i Peru. skrev et berømt verk om jordens figur, opfandt heliometeret, studerede metallers udvidelse ved varme, lysbrydning, lysmaaling o. s. v.

Bouguereau *[bugrå']*, William Adolphe (1825—1905), fr. maler. Hans mytologiske og religiøse billeder, der er akademisk korrekte, men upersonlige og sødlig sentimentale, har vundet mer beundring blandt det store publikum end blandt kjendere. Hans hovedverk «Venus' triumf» (1879) og «Vierge consolatrice» (1877) findes i Luxembourg-museet i Paris.

Bouilhet *[bujæ']*, Louis Hyacinthe (1822—69, fr. digter, Flauberts gode ven, udsøgt og fornem i sin kunst, blev bekjendt ved sit digt «Melaenis» (1851, hvis emne er hentet fra den romerske keisertid, og udgav derefter «Les fossiles», en fantasifuld poetisk skildring fra den forhistoriske tid, samt de fine digte «Poésies, festons et astragales». B. har ogsaa skrevet dramaer paa vers, «Madame de Montarcy», «Hélène Peyron», «La conjuration d'Amboise» o. fl.; de udmerker sig ved smuk fremstilling, men er ikke betydelige.

Bouillé *[bujé]*, François Claude Amour, marki af (1739—1800), fr. officer. Deltog i den preussiske syvaarskrig og viste senere stor dygtighed som guvernør i franske kolonier og som general i den franske hær i revolutionens første aar. Understøttede Ludvig XVI's flugtforsøg 1791, blev dødsdømt for høiforræderi, men det lykkedes ham at flygte til udlandet. Memoirer.

Bouillon *[bujõ']*, Gotfred af, se Gotfred.

Bouillon *[bujõ']*, Belgien, et lidet fjeld- og skoglandskab i Ardennerne, i det sydligste af prov. Luxem-

---

cultivateur (f) m, **cultivator** (e) (jord)dyrker; plogharv.
cultivation (e) (op)dyrkning; (ud)dannelse, kultur.
culture (e) & (f) f, dyrkning, avl; dannelse.
culver (e) due.
cumbent (e) liggende.
cumber (e) belemre, bry. **cumbrous** brysom.
cumulate (e), **cumuler** (f) opdynge, forene.
cumulation (e) sammendyngning; (f) f, forening af embeder.
cunéiforme (f), **cun(e)iform** (e) kiledannet.
cunning (e) list(ig).
cup (e) bæger; (med.) kop; sætte kopper.
cupboard (e) skab.
cupel (e) afdrivningskjedel; afdrive.
cupide (f) gjerrig, begjærlig.
cupidité (f) f, **cupidity** (e) gjerrighed, begjærlighed.
cupola (e) kuppel.
cupreous (e), **cuprique** (f) kobber-.
cur (e) kjøter.
curable (e) & (f) helbredelig.
curacy (e) kapellani.
curate (e) kapellan.
curatelle (f) f, formynderskab.
curateur (f) m, **curator** (e) kurator, verge; bestyrer.
curb (e) baand, tøile; mile; brøndindfatning; tøile, stagge; indfatte.
curd(s) (e) (pl) ost; dravle. **curdle** løbe sammen; yste.
cure (e) & (f) f, sygebehandling.

burg, 385 km.², 22 000 indb. Udskiltes fra grevskabet Ardennerne som len for hertug Gotfred af Nedre Lotringen (Gotfred af Bouillon). B. skiftede flere gange herrer, stod bl. a. en tidlang under Frankrige. Hovedstaden i landskabet heder ogsaa B., ligger ved elven Samoi, 13 km. n.ø. f. Sedan, 3 000 indb.

Bouilly *[buji']*, Jean Nicolas (1763—1842), fr. forfatter, gjorde sig fortjent af skolevæsenet og folkeopdragelsen, fik tilnavnet *poète lacrymal* paa grund af sin sentimentalitet. Blandt hans skrifter for ungdommen kan nævnes «Contes à ma fille» og «Conseils à ma fille» samt af hans mange dramatiske arbeider «Les deux journées» (1800) og «Une folie».

Boulainvilliers *[bulævilj酵]*, Henri, greve af (1658—1722), fr. historiker, der i sit hovedverk «Om Frankriges gamle styrelsesformer» hævdede den franske adels nedstamning fra de frie franker og dens historiske ret til at lede landets styrelse. Bogen er rettet baade mod enevælde og demokrati.

Boulanger *[bulãšé]*, Georges Ernest Jean Marie (1837—91), fr. officer. Deltog med hæder i Frankriges forskjellige krige fra 1857 til 1870/71; blev 1884 divisionsgeneral og 1886 krigsminister i Freycinets ministerium. Her hævdede han energisk sin autoritet overfor officererne og gjorde sig yndet af de menige paa grund af mange smaa praktiske reformer i forpleining og tjeneste; virkede ogsaa ivrig for hele forsvarsvæsenets udvikling (Lebel-geværet) og for at vække og fæstne franskmændenes tillid til hæren. Ved Freycinets afgang 2 dec. 1886 gik han over i Goblets kabinet. Det daværende spændte forhold til Tyskland foraarsaget ved den saakaldte Schnäbele-affære (s. d.) skjøv B. i forgrunden paa en maade, som i mai 1887 hidførte ministeriets fald. I 1888, efterat han paa grund af sine politiske manøvrer havde været nødt til at tage afsked, dannedes med B. som chef et parti (Boulangister), oprindelig bestaaende af radikale venstremænd, som var misfornøiet med den bestaaende forfatning, og af patriotligaens folk. Gjentagne valgseire vidnede om hans uhyre popularitet, og regjeringen reiste endelig 4 april 1889 anklage mod ham for «sammensvergelse og attentat mod statens sikkerhed». I dette afgjørende øieblik svigtede B. alle tilhængeres og hjælperes forventninger: Istedetfor at vove statskup, flygtede han til Brüssel, hvor han to aar senere, trykket af økonomiske vanskeligheder endte sit liv ved selvmord paa sin elskerindes grav.

Boulangister *[bulãšister]*, se Boulanger.

Boulay de la Meurthe *[bulædlamø'rt]*, Antoine Jacques Claude Joseph, greve af (1761—1840), liberal fr. statsmand. Hjalp, kjed af direktorialregjeringens vilkaarlighed, Napoleon ved brumaire-statskupet 1799. Deltog ivrig i udarbeidelsen af code civil og andre organisationsarbeider. Høit skattet af Napoleon og trofast mod ham. Memoirer og hist. verker, særlig om England.

Boulder *[bō'ldə]*, Nordamerika, by i de Forenede stater, Colorado, 40 km. n. f. Denver, ved en gren af Union pacific-banen. 30 km. vestligere gaar jernbanen i B.-passet (3535 m.) gjennem Colorado- el. Front-fjeldene.

Boulenger *[bulãže']*, Hippolyte (1837—74), belg. maler. Grunderen af det intime landskabsmaleri i Belgien (Tervueren-skolen); paavirket af Barbizon-skolen.

Boulle *[bul]*, André Charles (1642—1732), berømt fr. møbelkunstner, Ludvig XIV's hofsnedker. B.s møbler er i barok stil. Karakteristisk for dem er den udstrakte anvendelse af indlagt arbeide (marketeri) af forskjellige slags træsorter, skildpadde, metal, elfenben o. s. v.; hertil kommer ofte forgyldte broncebeslag. Den møbelstil, som herved skal være grundet af B., fortsattes af hans 4 sønner. Møbler af denne art gaar under navn af «Boulle-arbeider».

Boulle-arbeide.

Boulogne (-sur-mer) *[bulåñ-syr-mær]*, by i Frankrige, Normandie, ved Lianes munding i Calais-strædet, 49 949 indb. (1901). B. er en af de vigtigste franske sjøbyer. Elvemundingen er omdannet til en havn, som ved sluser staar i forbindelse med havet, og desuden er der bygget store moloer. Med hensyn til udenrigsk skibsfart er B. nr. 4 af Frankriges byer; norske skibe deltager dog blot lidet i skibsfarten her, i 1904 besøgtes byen af 58 norske skibe paa 18 778 tons. Som handelsby er B. nr. 6 i Frankrige; udenrigshandelen beløb sig i 1905 til 437 mill. frc. (over 300 mill. kr.). B. er desuden hovedstation for det franske fiskeri ved Island og New Foundland, og ligeledes er det et besøgt badested. En af de korteste overfartsveie til England fører over B. (2½ times sjøtur til Folkestone). I B. er der navigationsskole, offentligt bibliotek, museum etc. Norsk vicekonsulat. Omtr. 3 km. n. f. byen staar La colonne de la grande armée, en 53 m. høi marmorstøtte med Napoleons statue til minde om den af Napoleon oprettede Boulogne-leir (1803—05) i anledning af den projekterede landgang i England.

Boulogne (-sur-Seine) *[bulåñ-syr-sæn]*, forstad til Paris, men egen kommune, ved Seine v. f. Paris, 44 416 indb. (1901). Nord for B. ligger Bulogneskogen mellem Seine og Paris' mur. I byen B. er der mange fabriker og mange vakre villaer.

Boulton *[bōltn]*, Matthew (1728—1809), eng. mekaniker, oprettede en stor fabrik paa Soho ved Birmingham, gik 1768 i kompani med J. Watt (s. d.) og byggede sammen med ham en række dampmaskiner af forbedret konstruktion, deriblandt en myntprægemaskine drevet med dampkraft. B. opfandt ogsaa en metode til forgyldning af gips.

Bountyøerne *[bau'nti]*, øgruppe ø. f. Ny-Seeland, bestaar af 24 ubeboede øer af et fladeindhold ca. 13 km.²

---

kur: omsorg; ⓔ ogs. kurere; salte (kjød); helbredes; ⓕ ogs. prestekald, -gaard.
curé ⓕ m, sogneprest.
cure-dent ⓕ m, tandstikker.
curée ⓕ f, hundenes part af vildtet.
curer ⓕ rense, opmudre.
curfew ⓔ aftenklokke.
curieux ⓕ, **curious** ⓔ nysgjerrig; underlig; ⓔ ogs. interesseret.
curiosité ⓕ f, **curiosity** ⓔ nysgjerrighed, sjeldenhed, seværdighed.
curiousness ⓔ nøiagtighed, interesse.
curl ⓔ krølle; kruse (sig).
currant ⓔ ribs, korint.
currency ⓔ kurs; gangbar mynt.
current ⓔ gangbar, gyldig.
curriculum ⓔ løbebane, kursus.
currier ⓔ garver. **curry** berede (skind), strigle (hest); (koge i) karry; frikassé med karry.
curse ⓔ (for)bande; forbandelse.
cursif ⓕ, **cursive** ⓔ hurtig, kursiv. **cursive** ⓔ & ⓕ f, kursivskrift.
cursory ⓔ hastig, flygtig.
curtail ⓔ afstubbe, beskjære.
curtain ⓔ gardin, forhæng; teppe (i teater); portière.
curve ⓔ krum; kurve, krumning; krumme (sig).
curviligne ⓕ, **curvilineal** ⓔ krumlinjet.
cushion ⓔ pude.
custard ⓔ eggemelk.

Bouquet *[bukǽ]*, Dom Martin (1685—1754), fr. benediktinermunk af Saint-Maur-kongregationen, flittig og lærd historiker. Begyndte udgivelsen af den store samling af kildeskrifter til Frankriges historie: «Recueil des historiens des Gaules et de la France», hvoraf der 1738—1904 er udkommet 24 store foliobind.

Bouquet *[bukǽ]*, se Buket.

Bourbaki *[burbaki]*, Charles Denis Sauter (1816—97), fr. officer. Udmerkede sig i krigene i Afrika og i Krimkrigen, især ved stormen paa Malakof-fortet 1855. 1857 divisionsgeneral og deltog med hæder i den italienske krig 1859 (Solferino). Deltog i 1870 i slagene ved Metz. 25 sep. 1870 undkom han forklædt fra den beleirede fæstning og tog siden med iver, men uden held del i flere forsøg paa at bryde tyskernes overmagt. De fortvilede forhold i krigens sidste uger, som tilslut tvang den af ham kommanderede franske østarmé over paa schweizisk grund, gik B. saa nær til hjerte, at han begik et selvmordsforsøg, som en tidlang lod ham svæve mellem liv og død.

Bourbon *[burbõ']*, gammel fr. adelsslegt, der kan følges tilbage til 10 aarh. I 13 aarh. gik navnet ved egteskab mellem Beatrice af B. og en søn af Ludvig IX over paa en yngre gren af den kapetingiske kongeslegt, der var arveberettiget til Frankriges krone næst efter den med kongehuset nærmere beslegtede sidelinje Valois, der regjerede 1328—1589. Af den vidtforgrenede slegt skal her kun omtales to hovedlinjer: en ældre, der blomstrede i 14 og 15 aarh.; denne slegts sidste ætling, Susanne, egtede 1505 sin fætter, Karl, greve af Montpensier, senere connétable af Frankrige, ved hvis død 1527 linjen uddøde, (se Karl af B. 1), og en yngre linje, B.-Vendôme. Anton af B., hertug af Vendôme, egtede 1548 Jeanne d'Albret og blev ved dette egteskab konge af Navarra. Hans yngre broder var Karl, kardinal af B. (se Karl af B. 2.). Hans søn Henrik (IV) blev efter slegten Valois' uddøen (1589) konge i Frankrige og stamfader til de franske, spanske, neapolitanske og parmesiske Bourboner. — a. I Frankrige regjerede slegten 1589 (1593)—1792, i 1814 og 1815—30, linjen uddøde 1883 med greven af Chambord (s. d.). — b. I Spanien regjerer slegten endnu. I kraft af den barnløse Habsburger Karl II's testamente blev Ludvig XIV's sønnesøn Filip (V) konge af Spanien 1700. To gange har slegten været fordrevet, først i Napoleonstiden (Joseph), senere 1868—75. — c. Ved freden i Wien 1738 fik Filip V's yngre søn Don Carlos Neapel og Sicilien, og slegten regjerede her til 1860 (se Murat). — d. I Parma regjerede slegten 1731—38 og 1748—1859.

Bourbon *[burbõ']*. 1. Karl af B. (1490—1527), greve af Montpensier. Egtede 1505 Susanne af B. og blev ved dette giftermaal den største fyrstelige godsbesidder i Europa. Barndomsven af Frants I, der ved sin tronbestigelse 1515 gjorde ham til connétable. Bidrog væsentlig til seieren ved Marignon 1515 og forblev derefter som vicekonge i Milano, hvor han kjæmpede heldig med keiser Maximilian. Medens han opholdt sig i Italien, kjølnede Frants I's venskab for ham, især ved moderen, Louise af Savoyens intriger. Ved Susanne af B.s død 1521 gjorde Louise af Savoyen krav paa hendes tidligere gods. En proces mellem hende og Karl af B. gik denne imod, og krænket og forbitret knyttede han forræderske forbindelser med keiser Karl V: Frankrige skulde deles mellem Karl V, Henrik VIII af England og Karl af B. Planerne røbedes og blev til intet. Karl gik i Karl V's tjeneste og seirede ved Pavia 1525 over sin konge og sine landsmænd. Faldt 6 mai 1527 under stormen paa Rom. — 2. Karl af B. (1523—90), kaldt kardinalen af B. Ivrig katolik. Blev, efterat Henrik III i 1589 var blevet myrdet, af Guisernes parti udraabt til konge («Karl X»), men fik ingen betydning.

Bourbon *[burbõ']*, ø, se Réunion.

Bourbon, Palais *[palǽ burbõ']*, slot i Paris, opført i 1770-aarene af erkehertuginden af Bourbon. 1790 statseie. Har siden da næsten stadig huset parlamentariske forsamlinger. Siden 1879 holder deputeretkammeret sine møder her.

Bourbonnais *[burbånæ']* (Borbonensis ager), Frankrige, gammel provins i midten af landet, delt i Sologne B. og Limagne B. og senere fordelt paa depart. Allier og Cher, omtr. 8 000 km.² Hovedstad var efterhaanden Bourbon l'Archambault og Moulins. B., som efter at have tilhørt forskjellige atter var hjemfalden til kronen, blev tildelt en yngre søn af Ludvig IX og ophøiet til hertugdømme, senere tildelt huset Bourbon-Condé, som havde det indtil revolutionen.

Bourbonne-les-Bains *[burbån-læ-bǣ]*, Frankrige, by i depart. Haute Marne, ved Apance, 15 km. ø. n.ø. f. Langres, 272 m. o. h., 4 000 indb. Berømt badested med 50—60° varme saltkilder.

Bourbonske familietraktat, et forbund, der 1761 efter initiativ af Choiseul (s. d.) sluttedes i Paris mellem alle de bourbonske dynastier i Europa (Frankrige, Spanien, Neapel-Sicilien) til gjensidig sikring af dynastiernes landomraader. Stod, trods nederlag, ved magt lige til revolutionen.

Bourdaloue *[burdalū́]*, Louis (1632—1704), fr. jesuitprædikant. Hans store veltalenhed bevirkede, at han 1670 blev hofprædikant hos Ludvig XIV. Efter ophævelsen af det nantiske edikt (s. d.) i 1685 blev han 1686 sendt til Languedoc for at omvende protestanter, et hverv, som han forøvrigt udførte med et for den tid sjeldent maadehold. Døde i Paris.

Bourdon *[burdõ']*, Sébastien (1616—71), fr. maler, der har udført historie-, landskabs-, genrebilleder, portræter og kobberstik. Uddannede sig i Rom under Claude Lorrain og studerede Carracci og Nic. Poussin. Var med at grunde det franske kunstakademi i 1648. Fulgte i 1652 dronning Christinas kaldelse til Sverige, hvor han udførte hendes og andres portræter. Hans farve er frisk, men hans tegning mangelfuld. Bedst repræsenteret i Louvre (med 17 arbeider).

Bourée *[burḗ]*, Fédéric Albert (1838—), fr. diplomat, 1880 gesandt i Peking. Sluttede en overenskomst med Kina, som forkastedes af den franske regjering, hvorefter der udbrød krig mellem Kina og Frankrige 1885—86 gesandt i Danmark.

Bourg *[būr]*, Frankrige, flere byer. 1. Le B.-de-Péage *[būr-də-peáž]*, depart. Drôme, ved Isère, 20 km. ovenf. dens iløb i Rhone, 4 300 indb. Silkeavl. 2. B.-en-Bresse *[būrg-ã-brǽs]*, hovedstad i depart. Ain, det gamle landskab Bresse, ved Reyssouse, 19 000 indb. Filip den

---

custode (f) m, opsynsmand; alterforhæng. **custodian** (e) konservator, bestyrer.
custody (e) forvaring, arrest.
custom (e) (sed)vane; søgning, told. **customer** kunde.
cut (e) (til)skjære, hugge; klippe; slibe; tage af (kort); forbigaa.
cutané (f), **cutaneous** (e) hud-.
cutlass (e) huggert.
cutler (e) knivsmed. **cutlery** knivsmedarbeide; skjærende redskaber.
cutlet (e) kotelet.
cutpurse (e) lommetyv.
cut-throat (e) morder, bandit.
cuver (f) gjære (vin).
cykkel — (t) Rad n — (e) & (f) (bi)cycle m, (f) ogs. bicyclette f.
cyklist — (t) Radfahrer m — (e) bicyclist — (f) cycliste m (f).
cyklon — (t) Cyklon m — (e) & (f) cyclone f.
cylinder (e), **cylindre** (f) m, cylinder, valse.
cylindrisk — (t) cylinderförmig, cylindrisch — (e) cylindric(al) — (f) cylindrique.
cymbal (e), **cymbales** (f) f pl (mus.) bækken.
cynic (e), **cynique** (f) (m), kynisk, kyniker. **cynicism** (e), **cynisme** (f) m, kynisme, frækhed
cynosure (e) (astron.) den lille Bjørn.
cypres — (t) Cypresse f — (e) cypress — (f) cyprès m.
cyprin (f) m, karpe.

smukkes berømte mausoleum. Mineralvandfabrik, handel med korn, vin kvæg.

Bourgelat *[buržlá]*, Claude (1712—79), fr. dyrlæge, var oprindelig militær, men fik som chef for rytterskolen i Lyon interesse for hestens sygdomme og studerede veterinærvæsen. Oprettede 1762 en veterinærskole i Lyon, den første i Europa, hvor den danske dyrlæge P. Chr. Abildgaard fik sin første uddannelse. B. blev senere direktør for veterinærskolen i Alfort ved Paris.

Bourgeois *[buržwá]*, Émile (1857—), fr. historiker. Efter studier ved École des Chartes i Paris og ved universitetet i Leipzig blev han 1885 professor i Lyon. Blandt hans meget forskjelligartede arbeider kan merkes «Manuel historique de politique étrangère», I—II, 1893—98.

Bourgeois *[buržwá]*, Léon Victor Auguste (1851—), fr. politiker og jurist. Allerede 1882 præfekt i Tarn. 1887 politipræfekt i Paris i den kritiske tid, da Grévy gik af som præsident. 1888 valgt som Boulangers modkandidat til deputeret for Marne. Sluttede sig til det radikale venstre. Oftere minister, saaledes undervisningsminister 1890 (vigtige folkeskolereformer), justitsminister under Panamaaffæren 1893. 1895 selv chef for et radikalt ministerium, der dog aaret efter maatte gaa af efter en mislykket konflikt med senatet. Har siden i en aarrække været formand i deputeretkammeret og en klog og virksom deltager i fredskonferencen i Haag.

Bourgeois *[buržwá]*, se Borgis.

Bourgeoisie *[buršoasi]* (fr.), eg. borgerstanden, navnlig under «borgerkongedømmet» i Frankrige 1830—48. Senere benyttes ordet især af socialisterne og gjerne med lidt odiøs bibetydning som betegnelse for den velhavende og velnærede del af befolkningen fra middelstanden og opover, der sidder inde med «kapitalen», og som derfor «udbytter» arbeiderstanden eller proletariatet. Ordet begynder at gaa af brug.

Bourges *[burž]*, Frankrige, hovedstad i depart. Cher, i den fordums prov. Berry, ved Aurons og Yèvres aamot, 46 500 indb. Tilvirkning af klæde og knive. B., som ligger paa et plateau ikke langt fra Frankriges geometriske midtpunkt, er efter krigen 1870—71 udseet til Frankriges arsenal og midtpunkt for nationalforsvaret og har derfor

Bourges: Hotel Jacques Coeur.

faaet store militærtekniske anstalter: kanonstøberi, artilleriskole, magasiner. Byen har kornmøller, bryggerier, tilvirker klæde, læder, knive. Nær byen ligger de store metallurgiske verker ved Mazières. Handel med korn, vin, uld, hamp. — B. er det keltiske Avaricum (efter elven Avara, nu Auron), som blev ødelagt af Cæsar, men af Augustus gjort til Aquitaniens hovedstad og kaldt Bituricæ (efter biturigerne, i hvis land det laa, af hvilket navn baade navnet Berry og B. har udviklet sig). Dets centrale beliggenhed har skaffet det æren af ikke mindre end 17 kongresser; mest kjendt er mødet 1438, som udstedte den «pragmatiske sanktion» (om den gallikanske kirkes uafhængighed). Her findes levninger baade af de gallo-romanske og middelalderske mure. Den gotiske katedral St. Etienne (bygget 1190—1324) er en af Frankriges vakreste kirker. Finansmanden Jacques Coeurs hus (fra det 15 aarh.) er nu raadhus.

Bourget *[buržœ']*, Paul (1852—), fr. forfatter, udgav først flere samlinger digte, optraadte derefter som essayist med den bekjendte bog «Essais de psychologie contemporaine» (1884). Omtrent samtidig udkom romanen «L'irréparable», der med ganske korte mellemrum efterfulgtes af «Cruelle énigme», «Un crime d'amour», «André Cornélis», «Mensonges», «Le disciple», «Notre coeur», «La terre promise», «Cosmopolis» o. fl. Med disse verker var B. blevet en af de mest fremtrædende ledere for den psykologiske retning inden den moderne franske roman. Han viste sig som den indgaaende gransker af tidens kulturmenneskers sjælstilstande og som en fin kunstner, hvis pessimisme, sentimentalitet og sensualisme var typisk for tiden. Senere er moralisten i ham traadt mere frem, han har behandlet tidens sociale og religiøse spørsmaal i reaktionær og katolsk retning: «L'étape» (1902), «Un divorce». Foruden andre essays og romaner end de ovenfor nævnte har B. ogsaa skrevet en række noveller samt de to bøger fra Italien og Nordamerika, «Sensations d'Italie» og «Outre-Mer».

Bourget, Lac du *[lak dy buržœ']*, indsjø i Frankrige, Savoyen, s. f. Genfersjøen, 238 m. o. h., 17 km. lang, 2—3 km. bred, omtr. 45 km.², ved den korte Savièrekanal forbundet med Rhone. Det er en vakker sjø omgivet af høie fjelde. Ved nordenden ligger slottet Chatillon, lige ø. f. sjøen badestedet Aix-les-Bains, ved sydenden landsbyen Bourget, hvoraf navnet.

Bourget, Le *[lø buržœ']*, by i Frankrige, 11 km. n.ø. f. Paris, 2 868 indb. (1901). Under Paris' beleiring 1870 skueplads for flere blodige kampe, særlig 30 okt. og 21 dec., hvorved mange franskmænd blev fanget.

Bourgogne *[burgå'ñ]*, se Burgund.

Bourgoin *[burgwœ̃']*, Frankrige, by i depart. Isère, ved Rhones bielv Bourbre. 6 000 indb. Silkeavl, silke- o. a. industri. Til B. støder umiddelbart landsbyen Jallieu, 4 000 indb., med silkevæveri, papirfabrik. Langsmed Bourbre strækker sig de nu tildels tørlagte B.-myrer, 6 500 ha.

Bourguignon *[burgiñõ']*, se Courtois, J.

Bourignon *[buriñõ']*, Antoinette (1616—80), fr. religiøs svermerske. Allerede tidlig mente hun at se syner og modtage aabenbaringer, som kaldte hende til at fornye evangeliets rene aand i kirken. 20 aar gammel flygtede hun fra sit hjem for at undgaa et egteskab.

---

cytise (f) m, guldregn.
cölibat — (t) Cölibat m (n) — (e) celibacy — (f) célibat m.

da — (t) da, als, weil: (adv) dann, denn — (e) then, when, as — (f) lorsque, quand, comme, puisque; (adv) alors.
daab — (t) Taufe f — (e) baptism, christening — (f) baptême m.
daadyr — (t) Damthier n — (e) (fallow) deer: (hannen) buck, (hunnen) doe — (f) daim m, daine f.
daane se besvime.
daarlig — (t) schlecht — (e) bad, worthless; poorly — (f) mauvais, dépravé; mal(ade), indisposé.
daase — (t) Dose f — (e) box — (f) boîte f.
daasemikkel — (t) Tropf, Einfallspinsel m — (e) soft fellow, nincompoop — (f) niais, nigaud m.
dab (e) (give et) let slag.
dabei (t) tillige, desuden.
dabot (f) m, politipræfekt.
dacapo — (t) dacapo — (e) & (f) encore, bis.
Dach (t) n, tag.
Dachs (t) m, grævling(ehund).
Dachtel (t) f, lusing.
Dachung (t) f, tækning, tag.
dada (f) m, kjephest.
daddel — (t) Dattel f — (e) date — (f) datte f.
dadel — (t) Tadel m — (e) blame, blemish — (f) blâme m, censure f. **dadle** — (t) tadeln (e) blame — (f) blâmer.
dadurch (t) derved.
daffodil (e) paaskelilje.

Største delen af sit liv flakkede hun om i forskjellige lande, Frankrige, Nederlandene, Tyskland og Sønderjylland, for at virke for sine religiøse idéer. Pierre Poiret har udg. hendes samlede skrifter (Amsterdam 1679—84).

Bourke *[burk]*, Richard Southwell, jarl af Mayo, se Mayo.

Bourmont *[burmō']*, Louis Auguste Victor de Ghaisnes, greve af (1773—1846), fr. officer. Oprindelig royalist, men gik 1810 ind i den franske hær og deltog med dygtighed i felttogene 1812—14. Gik 1814 over til Bourbonerne; men da Ludvig XVIII ikke paaskjønnede ham, sluttede han sig paany til Napoleon. Deltog i krigsraadet ved Ligny, hvor han fik kunskab om Napoleons planer, og forlod ham 14 juni og sluttede sig til Ludvig XVIII. 1823 og 1824 fr. overgeneral i Spanien, 1829 krigsminister. 1830 ledede han felttoget mod Alger. Julirevolutionen afbrød hans karrière i Frankrige. Virkede senere for Dom Miguel i Portugal og Carlisterne i Spanien.

Bournemouth *[bå'ə'nməþ]*, England, by i Hampshire, ved Kanalen, udenfor (v.) Poole Harbour, 47 000 indb. (1861: 1900, 1881: 17 000). Først i midten af 19 aarh. naaede B. sit ry som sundhedssted.

Bournoni't, et mineral, som er et sammensat sulfid af bly, kobber og antimon. Krystalliserer rombisk i smukke former. Farven er staalgraa og glansen sterkt metallisk. Forekommer sammen med andre bly og kobberertser flere steder, f. eks. i Harzen, Nassau, Böhmen, Cornwall, Ungarn, Mexico og Sydamerika.

Bournonville *[burnōvi'l]*, Antoine Auguste (1805—79), d. balletmester og balletkomponist, debuterede 8 aar gl. paa det Kgl. teater i Kbh. i balletten «Lagertha», blev kgl. danser 1823, men reiste 1824 til Paris, hvor han 1826 debuterede paa den store opera og engageredes som solodanser. 1830 knyttedes han paany til det Kgl. teater som solodanser og balletmester. I denne stilling virkede han helt til 1877, fraregnet 6 aar i fremmede teatres tjeneste (Stockholm og Wien). Som danser var B. i besiddelse af udmerkede egenskaber baade i mimisk og koreografisk henseende, men det var dog navnlig som balletkomponist, at han blev teatret til uvurderlig nytte. B. har komponeret 42 balletter etc. Mange af hans verker, «Valdemar», «Et folkesagn», «Valkyrien», «Thrymskviden», «Napoli», «Brudefærden i Hardanger» o. s. v., vil leve som vidnesbyrd om en betydelig og for den danske scene eiendommelig kunstart. I tre bind: «Mit teaterliv» har han givet et udmerket bidrag til teaterhistorien i midten af forrige aarh.

Bourrée *[buré]*, gammel fransk dans (4/4 takt), ligner gavotten, men har et hurtigere tempo; skal stamme fra Auvergne og findes ikke sjelden i Bachs suiter.

Bourrienne *[burjœ'n]*, Louis Antoine Fauvelet de (1769—1834), fr. diplomat. Gik, sammen med Napoleon, i militærskolen i Brienne. 1797 Napoleons sekretær; fulgte ham til Ægypten. 1804 gesandt i Hamburg. Hans stadige uredelighed i pengesager hidførte et brud med Napoleon. 1814 politipræfekt i Paris under Ludvig XVIII og 1815 minister. Ivrig reaktionær. Ved julirevolutionen mistede han sin formue og blev sindssyg. Upaalidelige memoirer («Memoires sur Napoléon», 1829—31, 10 b.). Jfr. Boulay de La Meurthe, «Bourrienne et ses erreurs (1830).

Bourrier *[burjé]*, André (1852—), fr. prest, blev 1875 prest i den romersk-kat. kirke, men forlod 1895 denne af samvittighedsgrunde og gik over til protestantismen. Han er en af de ledende mænd i arbeidet paa den franske kirkes reformation. 1897—1906 var han prest for den evangeliske menighed i Sèvres udenfor Paris. Siden 1897 er han udgiver af bladet «Le chrétien français».

Boursault *[burså']*, Edme (1638—1701), fr. forfatter, skrev tragedier og komedier, laa i strid med Molière og Boileau. Han var i besiddelse af satirisk evne og humor og er særlig bekjendt for sine komedier «Le Mercure galant», «Ésope à la ville» og «Ésope à la cour». Desuden maa nævnes hans «Lettres de respect, d'obligation et d'amour».

Bourtanger Moor el. B.-heide, en stor myrstrækning paa grænsen mellem Nederlandene (Drente, Groningen) og Preussen (Hannover), i tidligere dage utilgjængelig og uanvendelig, nu for en stor del tørlagt eng.

Bouscat, Le *[lø buskå]*, by i Frankrige, forstad til Bordeaux, n. f. denne by, 10 446 indb. (1901). Byen har en mængde vakre villaer, tilhørende folk fra Bordeaux, en kapløbsbane, badeanstalt etc.

Boussingault *[busǣgō']*, Jean Baptiste Joseph Dieudonné (1802—87), fr. kemiker, professor i Lyon og Paris, statens tilsynshavende med landbruget, Frankriges betydeligste akerdyrkningsfysiolog og -kemiker i det 19 aarh. Paa sit gods Bechelbronn i Elsass indrettede han det ældste forsøgslaboratorium, hvor han arbeidede med saavel plante- og dyrefysiologiske som agrikulturelle opgaver: husdyrenes og planternes ernæring, foderstoffes næringsværdi, kilderne til planternes kvælstof etc. Han skrev bl. a. «Agronomie, chimie agricole et physiologie» i 8 bind (Paris 1860—91; overs. paa tysk).

Boussu *[busý]*, by i Belgien, prov. Hainaut, s. v. f. Mons, 10 932 indb. (1900). Stor industri, sukker- og glasfabriker, jern- og kobberverk. I omegnen kul- og kalkgruber.

Bouterwek, Friedrich (1766—1828), t. filosof, professor i Göttingen, forfatter af verker om æstetik og filosofi, f. eks. «Idee einer allgemeiner Apodiktik» og «Geschichte der neueren Poesie». For B. er psykologisk selviagttagelse grundlaget for al erkjendelse, ogsaa af den ydre verden.

Boutmy *[bumī']*, Émile (1835—), fr. forfatter, oprettede efter krigen 1870—71 Ecole libre des sciences politiques efter samraad med H. Taine. Her undervistes i finansvidenskab, nationaløkonomi, diplomatiens historie o. s. v. Skolen udviklede sig hurtig og har havt indflydelse paa universitetsundervisningen baade i og udenfor Frankrige. B. har bl. a. skrevet «Essai d'une psychologie politique des peuple anglais au XIX siècle» (1901) og «Elements d'une psychologie politique du peuple americain» (1902).

Bouts, Dierick (ca. 1415—75), nederlandsk maler. Paavirket af Roger van der Weyden. Udmerker sig ved en fin karakteristik og omhyggelig udførelse, ved en lysende klarhed og dyb glød i farven. Hans hovedverker er to altertavler i St. Pierre i Louvain, forestillende «St. Erasmi martyrdød» (1463) og «Nadveren» (1467); fløiene til sidstnævnte arbeider findes i Berlin og München

---

dafür (t) derfor.

dag — (t) Tag m — (e) day — (f) jour m. **dagarbeide** — (t) Tagarbeit f — (e) day work (labour) — (f) travail (m) de jour. **dagblad** — (t) Tageblatt n — (e) daily (paper) — (f) journal m. **dagbog** — (t) Tagebuch n — (e) diary, journal — (f) journal m. **dagdriver** — (t) Tagedieb m — (e) idler — (f) fainéant(e) m (f). **daggry** — (t) Morgendämmerung f — (e) dawn, daybreak — (f) point (m) du jour.

dagegen (t) derimod.

dages — (t) tagen — (e) dawn — (f) se faire jour.

dagger (e), **dague** (f) f, daggert, dolk; (f) pl, (hjorts første) takker.

daggle (e) gjøre vaad, tilsmudse.

daglig — (t) täglich — (e) daily, quotidian — (f) de tous les jours, quotidien. **dagligdags** — (t) alltäglich — (e) commonplace — (f) banal, trivial. **dagligstue** — (t) Wohnstube f, -zimmer n — (e) sitting-room, parlour — (f) salon m.

daguet (f) m, spidshjort.

daheim (t) hjemme.

daher (t) derfra; derfor.

dahin (t) derhen; død og borte.

dahinten, -er bag

dahlen (t) sludre, spøge

dahlia (e) & (f) m, **Dahlie** (t) f, georgine.

daigner (f) bekvemme sig til være saa snil at.

daim (f) m, **daine** f, daadyr

dainty (e) lækker, fin, kræsen lækkerbisken.

Bouts-rimés *[bu-rimé]*, opgivne enderim, hvorpaa der laves vers. Yndet underholdning, især blandt précieuses (s. d.) i 17 aarh.

Boutwell *[bau'twel]*, George Sewall (1818—1905), nordamer. statsmand, oprindelig advokat, 1851 som demokrat guvernør i Massachusetts, gik 1854 over til republikanerne, hvis leder i Massachusetts han blev; 1862 medlem af kongressen, og da Grant blev præsident (1869), finansminister, arbeidede i beskyttelsesvenlig retning og mindskede statsgjælden. 1873—77 senator. Blandt hans skrifter maa merkes «Why I am a republican: history of the republican party» (1884).

Bouvet-øen *[bovæ̅-]*, ø i det sydlige Atlanterhav s. f. Afrika, omtrent 52½° s. br. og 3½° ø. l. Det er en ganske liden ø af vulkansk natur; høieste fjeld er 935 m. o. h. Den er ubeboet og ubeboelig. Den blev opdaget 1739 af Bouvet og i 1898 gjenfundet af den tyske Valdiviaekspedition.

Bouvier *[buvié]*, Auguste (1826—93), schweizisk protestantisk teolog, studerede under Neander i Berlin, blev 1861 professor i apologetik og praktisk teologi i Genf, 1865 i dogmatik. B. arbeidede i Neanders og Schleiermachers aand paa at hidføre forstaaelse og fordragelighed mellem de forskjellige protestantiske retninger. Hans skrifter er væsentlig af praktisk eller opbyggelig art.

Bouvines *[buvi'n]*, Frankrige, liden by i depart. Nord, 10 km. s.ø. f. Lille. Berømt slag 1214, da Filip August af Frankrige slog de forenede keiser Otto IV, greven af Flandern og kong Johan af England.

Bovbjerg, en ca. 40 m. høi lerbanke i Ringkjøbing amt paa det mest udsatte punkt paa Jyllands vestkyst. Siden 1878 er her et førsteklasses fyr, hvis taarn er 25.7 m.

Boven-, sjøudtr., betyder øvre (holl., nedert. *boven*, smlg. eng. *above*) og bruges i forskjellige sammensætninger. B.-bramseil, paa b.-bramraaen, er seilet over bramseilet og er det femte raaseil fra dækket. B.-bramseil kaldes ogsaa ofte røil (eng. *royal*). B.-bramstangen er fortsættelsen af bramstangen eller den øverste del af den. B.-læseil, merselæseil, læseil (s. d.) ud for mersseilet; nu lidet brugeligt.

Bovīno, Italien, by i prov. Foggia, 30 km. s.v. f. Foggia, 8 000 indb. Slag 1734.

Bovīnæ, se Okserne.

Bo'vio, Giovanni (1841—1903), ital. politiker og videnskabsmand, professor i retshistorie i Neapel og forfatter af en del retsvidenskabelige verker, samt en bog om Giordano Bruno. 1879 kom han som deputeret ind i praktisk politik, hvor hans plads er blandt de mest udpræget radikale; tillige har B. gjort sig bemerket som en bitter fiende af pavemagten.

Bowa'llius. 1. Karl Erik Alexander B. (1849—), sv. videnskabsmand. Dr. phil., docent i Upsala 1875, samt ansat ved zoologisk museum. Har foretaget videnskabelige reiser i Sverige og rundt om paa kloden og skrevet en del etnografiske, zoologiske og arkæologiske verker. Har stor fortjeneste af ordningen af det biologiske museum i Upsala (1893). — 2. Robert Maurits B. (1817—1902), foreg.s fader, sv. hist. og embedsmand. 1842 dr. phil., docent i Upsala og ansat ved rigsarkivet. Fra 1845 i Stockholm, 1874—82 rigsarkivar. Har udgivet «Meddelelser fra rigsarkivet», I—VI. Paa latin har B. skrevet et verk om regjeringsformen 1634 og et om sv. adel i 17 aarh. Blandt hans øvrige skrifter kan nævnes «Berättelse om riksdagen i Stockholm 1713—14», som blev prisbelønnet af akademiet.

Bowen *[bōən]*, Herbert Wolcott (1856—), nordamer. diplomat, 1890 de Forenede staters konsul (1895 generalkonsul) i Barcelona, 1899—1901 minister i Teheran, derefter i Caracas, hvor han spillede en fremtrædende rolle under Venezuelas konflikt med England, Tyskland, Italien og flere europæiske magter 1902—03; det lykkedes ham at faa spørsmaalet løst ved et forslag om voldgift (feb. 1903).

Bowiekniv *[bō'i-]*, særegen jagtkniv, opkaldt efter oberst Tim Bowie (d. 1836), en bekjendt jæger og fegter i Nordamerikas sydstater. Bæres oftest i en skede paa brystet.

Bowiekniv.

Bowle *[bōle]*. 1. Fad («bolle») til punsch el. l., ogsaa benævnelse for vedkommende drik. Vin-b. laves især af rødvin el. hvidvin med tilsætning af jordbær, ferskener, ananas og krydderier. Laves ogsaa af porter, ale og champagne. 2. Se Kricket.

Bowley *[bōli]*, Arthur Lyon (1869—), eng. statistiker, professor ved universitetet i London, har udført fortjenstfulde undersøgelser angaaende arbeidslønnens bevægelse i det sidste aarhundrede («Changes in average wages between 1860 and 1891», prisbelønnet af «Royal statistical society» og indtaget i selskabets tidsskrift for 1895; i samme tidsskrift 1898—1906 er en række fortsatte undersøgelser om samme emne for landbrug og forskjellige industrigrene). Udgav 1901 «Elements of statistics», hvori særlig behandles statistikens metode.

Bowling *[bō'liŋ]*, eng. kuglespil; boldspil; se ogsaa Kricket. — Bowling-green *[bō'liŋgrīn]*, græsplæn til boldspil.

Bowling-green *[bō'liŋgrīn]*, Nordamerika, navn paa flere byer i de Forenede stater, bl. a. B. i Kentucky, hvor Big Barren River begynder at blive farbar, ved jernbanen mellem Louisville og Nashville, 8 200 indb. Handel med tømmer og tobak. Ogden college, Potter college for kvinder, St. Columbo's academy.

Bowls *[bōlz]*, se Bowling.

Bowman *[bōmən]*, Sir William (1816—92), eng. læge, 1848—56 prof. i fysiologi og alm. og patologisk anatomi, 1877 consulting surgeon og vicepræsident ved London ophtalmic hospital. 1880 præsident for de forenede kongerigers oftalmologiske selskab. 1884 baronet. Berømt for arbeider i mikroskopisk anatomi (ciliærmusklerne, nyrerne, tverstribede muskler) og øienlægevidenskab (løsning af nethinden, stær, taareflod).

Bowne *[baun]*, Borden Parker (1847—), nordamer. filosof, blev efter studier i Halle og Göttingen 1876 prof. i filosofi i Boston og har udviklet en baade rationalistisk og idealistisk teisme («Studies in theism», 1879; «Philosophy of theism», 1887, «Theism», 1902).

---

dairy ⓔ meieri. **d.-maid** budeie. **dais** ⓔ & ⓕ m. baldakin; ⓕ ogs. løvtag, lysthus. **dal** — ⓣ Thal n — ⓔ valley, vale, dale — ⓕ vallée f, vallon m. **dale** — ⓣ sinken — ⓔ sink, go down — ⓕ descendre, (s'a)baisser. **daler** — ⓣ Thaler m — ⓔ dollar — ⓕ écu m.

dally ⓔ fjase, spilde tiden med bagateller. **dalmatica** ⓔ, **dalmatique** ⓕ f, messedragt. **daltonism** ⓔ, **daltonisme** ⓕ m, farveblindhed. **dam** I — ⓣ Dam(en)spiel n — ⓔ draughts pl — ⓕ dames f pl. **dambrikke** — ⓣ Damenstein m — ⓔ draughtsman — ⓕ pion m.

dambret — ⓣ Damenbrett n — ⓔ draught-board — ⓕ damier m. **dam** II — ⓣ Teich m — ⓔ pond — ⓕ étang m. **dam** ⓔ hun (af dyr); molo. **damage** ⓔ skade. **damals** ⓣ dengang. **damask** — ⓣ Damast m — ⓔ damask — ⓕ damas(sé) m. **dame** — ⓣ Dame f — ⓔ lady;

(i kort) queen — ⓕ dame f. **dameven** — ⓣ Damenfreund m — ⓔ ladies' man — ⓕ dameret m. **Damhirsch** ⓣ m, daadyr. **dämisch, dämlich** ⓣ dum. **dame-jeanne** ⓕ f, kurveflaske, dunk. **Damm** ⓣ m, dæmning, dige; chaussé; form. **auf dem D.** paa benene, i bedste velgaaende.

Af hans filosofiske verker kan merkes: «Metaphysics» (1882 og 1898), «Theory of thought and knowledge» (1887), «Principles of ethics» (1892) foruden flere mindre teologisk-filosofiske afhandlinger, der alle gaar i rationalistisk retning.

Bowring *[baúriŋ]*, John (1792—1872), eng. diplomat og forfatter, kjøbmandssøn fra Exeter, oprindelig bestemt til handelen, var et stort sprogtalent og fik ved reiser i Europa stor indsigt i de forskjellige landes litteratur, som han gjorde sine landsmænd kjendt med gjennem ypperlige oversættelser fra nordisk, tysk og slavisk digtning (især folkeviser). Han stod tænkeren Bentham nær og har udgivet hans verker i 10 bind. Regjeringen gav ham det hverv at undersøge flere fremmede landes regnskabsvæsen, og hans indberetninger dannede grundlaget for omordningen af det dengang forældede engelske statsregnskabsvæsen; siden fik han det hverv at undersøge handelsforholdene i Frankrige, Schweiz og Italien. 1835—37 og 1841—48 var han medlem af parlamentet og ivrig forkjæmper for frihandelen. 1849 blev han konsul i Kanton og 1854 guvernør i Hongkong; som saadan lod han 1856 paa egen haand Kanton bombardere. Dette skridt vakte nogen uvilje hjemme, men Palmerston billigede hans færd, og han blev først hjemkaldt 1859. 1877 udkom hans «Autobiographical recollections».

Box, firskaaret tømmer, væsentlig af mindre dimensioner.

Box calf *[båks kāf]*, et slags kromgarvet overlæder.

Boxerne kaldes et selskab, der i 1900 organiseredes i det nordlige Kina i missionær- og fremmedfiendtlig hensigt. Fremkomsten af et saadant forbund begunstigedes i høi grad af missionærernes ofte uheldige optræden og de europæiske stormagters krav paa koncessioner. Enkekeiserinden Tze-Hsi og det mantsjuriske parti ved hoffet ledet af prins Tuan støttede hemmelig bevægelsen, og adskillige missionærer dræbtes; 20 juni blev den tyske gesandt v. Ketteler myrdet, hvorefter de europæiske legationer i Peking blev angrebet og beleiret i 8 uger. Stormagterne enedes om at sende et fælles ekspeditionskorps paa omtr. 20 000 mand, der efter haarde kampe befriede de omtr. 600 indesluttede europæere (14 aug. 1900). Peking blev derpaa holdt besat, til freden undertegnedes 7 sep. 1901, hvorved Kina bl. a. forpligtede sig til en skadeserstatning paa 64 000 000 £.

Boxhagen-Rummelsburg, Preussen, forstadsmæssig bebyggelse ø. f. Berlin, ved Sprees n. bred, tilsammen 17 000 indb.

Boxtel, Nederlandene, by i Nordbrabant, ved Dommel, 11 km. s. f. s'Hertogenbosch, 6 700 indb. Her slog franskmændene 1794 de forbundne englændere og hollændere.

Boyacá, Sydamerika, depart. i Colombia mellem Magdaleneelven og Meta, 9 215 km.², 350 000 indb., 40 pr. km.² Gjennemskjæres af Østkodiljerne. Befolkningen driver dels landbrug, dels bergverksdrift. Hovedstad Tunja, 10 000 indb., største by er Chiquinquira. Byen B. 30 km. s.ø. f. Tunja, hvor Bolivar i 1819 beseirede den spanske general Morillo, 7 000 indb.

Boyce *[båjs]*, William (1710—79), eng. komponist, organist ved «King's chapel», især kjendt som udgiver af de store samlerverker «Cathedral music» og «Lyra Britannica». B. er som personlighed blandt de betydeligste i det 18 aarh.s engelske musikliv.

Boycotting, at boycotte (eng.), en i 1880 opkommet benævnelse paa en fremgangsmaade første gang bragt i anvendelse af irske bønder ligeoverfor den engelske godsforvalter kaptein Boycott (1832—97), og som bestaar deri, at vedkommende (politisk eller socialt mislikte person eller firma systematisk søges hindret i sin økonomiske bedrift. Ingen tillades at gaa i hans tjeneste. ingen maa kjøbe af ham eller sælge til ham; man maa overhovedet ikke have nogensomhelst befatning med den. der saaledes af sine fiender lyses utlæg. Undertiden ledsages udesperringen af personlig og voldelig forfølgelse. som tilfældet var med den mand, hvis navn er gaaet over i den socialpolitiske sprogbrug. B. er ikke sjelden anvendt af fagforeningerne som middel i deres kamp mod en arbeidsherre eller en industriel bedrift.

Boye, Adolph Engelbert (1784—1851), d. forfatter. især kjendt som udgiver af Holberg («Holbergiana», 1832—35) og Wessel; han polemiserede (under navnet Peter Wegner) skarpt mod Baggesen, da denne foreslog at «renskrive» Holbergs komedier. ligesom han senere under Oehlenschlägerfeiden bekjæmpede ham under andre holbergske pseudonymer.

Boye, Caspar Johannes (1791—1853), d. prest og digter, født paa Kongsberg, digtede som student et harmglødende digt i anledning af Norges afstaaelse. blev seminarlærer paa Jonstrup 1818. prest i Søllerød 1826, i Helsingør 1835 og 1847 sogneprest ved garnisonskirken i Kbh., hvor han døde af kolera. Medens han var paa Jonstrup, udfoldede han en stor dramatisk produktion uden virkeligt værd. Ligeledes optraadte han som digter af romancer: «Kirkeklokken i Farum» og hans «Sang for danske» (i tragedien «Svend Grathe»), «Der er et land» er de eneste endnu kjendte. Han var i sin tid en meget yndet salmedigter, og i den saakaldte «Konventssalmebog» er han lige saa sterkt repræsenteret som Brorson eller Grundtvig.

Boyen, Leopold Hermann Ludwig von (1771—1848), preus. general, var 1808 Scharnhorst behjælpelig med at reorganisere den preus. hær; 1813—14 var han chef for 3dje armékorps' generalstab og 1814—19 krigsminister; 1841—47 var B. atter krigsminister og ministeriets chef.

Boyer *[bwajé]*, Jean Pierre (1776—1850), præsident paa Haïti, var mulat og blev forjaget af Toussaint Louverture (s. d.), men kom tilbage med Leclercs ekspedition 1802. B. hjalp Petion at grundlægge en mulatrepublik paa den sydlige del af øen, blev præsident efter ham 1818 og 1822 over hele øen. Han ordnede finansvæsen og forvaltning med stor dygtighed, men despotisk og opnaaede 1825 Frankriges anerkjendelse af Haïtis uafhængighed. 1843 blev han fordrevet og drog til Frankrige.

Boyesen, Hjalmar Hjorth (1848—95), nordamer. forfatter, f. i Fredriksvern i Norge, student fra Kristiania universitet, udvandrede 1869 til Amerika, blev i 1881 professor i tysk og senere i germanske sprog og litteraturer ved «Columbia college» i New York. Han har gjort sig bemerket som forfatter af fortællinger og litterære afhandlinger. Hans første fortælling «Gunnar

---

dämmen (t) dæmme; brolægge.
Dämmer(ung) (t) m (f). tusmørke.
Dämmerling (t) m, aftensvermer.
dämmern (t) dæmre; mørknes; halvsove.
damn (e), **damner** (f) fordømme; (e) ogs. forkaste; udpibe.
damnable (e) & (f) fordømmelig, forkastelig. **damnation** (e) & (f) f, fordømmelse.
damp — (t) Dampf m — (e) vapour, steam — (f) vapeur f. **dampbaad, -skib** — (t) Dampfboot n — (e) steamboat, steamer — (f) (bateau (m) à) vapeur, steamer m.
damp (e) fugtig(hed). skodde; fugte, kjøle; dæmpe, nedslaa.
damper (e) dæmper; spjeld.
damson (e) svedskeplomme.
dance (e), danse; dans.
dandelion (e) løvetand.
dander, dandriff, dandruff (e) flas.
dandin (f) m, klodsmajor.
dandiner (f) sjangle.
dandle (e) gynge; kjærtegne.
dandy (e) & (f) m. laps.
daneben (t) desuden.
danger (e) & (f) m. fare.
dangereux (f), **dangerous** (e) farlig.
dangle (e) (lade) dingle; dilte
danisme — (t) Danicismus m — (e) Danicism — (f) danisme m.
dank: drive d. — (t) umherschlendern — (e) loaf, idle — (f) flâner
Dank (t) m, tak; kamppris.
dank (e) fugtig.

(1874) foregaar i Norge og er paavirket af Bjørnsons bondefortællinger; «Falconberg» skildrer forhold i et norsk nybygge i Amerika; «Social strugglers» behandler ligeledes amerikanske forhold. Blandt hans samlinger af mindre fortællinger er «Tales from two hemispheres», «Ilka on the hill-top and other tales», «Norseland tales» og blandt hans kritiske arbeider «Goethe and Schiller, with a commentary on Faust», «Essay on German literature», «A commentary on the writings of Henrik Ibsen» og «Essays on Scandinavian literature».

Boyle *[bàil]*, Robert (1627—91), eng. naturforsker, gik paa skolen i Eton, reiste fra sit 12te til 18de aar i Frankrige, Schweiz og Italien, studerede i Florens Galileis verker og apparater. Han var en af de første medlemmer af «Royal society». 1662 udgav han en bog, Den skeptiske kemiker», hvori han drog tilfelts mod guldmagernes teorier og hævdede kemien som en ren erfaringsvidenskab. Han gav den moderne definition af det kemiske begreb grundstof eller element, ligesom han skjelnede mellem blanding og kemisk forbindelse; ved sindrige eksperimenter søgte han at forklare forbrændingen, men tydede ikke sine iagttagelser rigtig. 1660 opdagede han den berømte lov, som almindelig bærer navn efter Mariotte, der uafhængig af B. fandt loven 16 aar senere, og som kan udtales saaledes: en luftmasses volum formindskes i samme forhold, som dens tryk forøges. — B. dyrkede ogsaa sproglige, historiske og teologiske studier.

Boyle *[bàil]*, Roger, jarl af Orrery (1621—79), eng. statsmand, var under den eng. revolution oprindelig Karl I's tilhænger, men gik over til Cromwell og hjalp ham med Irlands undertvingelse. Efter Cromwells død arbeidede han for Karl II's hjemkaldelse. B. er tillige forfatter af romanen «Parthenissa» og flere skuespil.

Boyne *[bàin]*, Irland, elv gjennem Kildare og Meath, ud i den Irske sjø kort nedenfor Drogheda, 100 km. lang. En obelisk 5 km. fra Drogheda angiver stedet for slaget ved B. (ved Olbriden) 1690 mellem Jakob II og Vilhelm III af Oranien.

Boz, pseudonym for Dickens, Charles.

Bo'zen, Østerrige, by i Tirol, ved Talfers og Eisaks aamot, kort ovenf. Etsch, 265 m. o. h., 13 600 indb., heraf 1 500 italienere. Sydtirols vigtigste handelsplads for vin, frugt, grønsager. Hinsides Talfer ligger forstaden Gries, et søgt sundhedssted.

Bo'zzaris Markos, se Botsaris.

Br., kem. tegn for Brom.

Bra, Italien, by i prov. Cuneo, Piemont, ved Stura, mellem Cuneo og Asti, 16 000 indb. Vin-, silke- og kornavl. Kirken Santa Chiara i prægtig barokstil bygget 1742.

Braad (paa insekter), se Brod.

Braad (sjø), se Brot.

Braak (brage), et redskab af lange træstænger, hvorpaa hør og lin skilles.

Braanaastad (Gudbrandsdalen), af oldn. *bruni*, brand: det sted i peisen, hvor veden forbrænder, og som begrænses af omnkinnerne og aaren, hvorved den danner en skjæv firkant. Den er i regelen muret af smaa stene, med mæsket ler.

Braanaastein (Gudbrandsdalen), en kegleformet 30—45 cm. høi sten, der indfældes inderst i braanaastaden (s. d.) for at beskytte de nederste stene i omnkinnerne mod forbrænding.

Braasot, bradsot, sprengen, snaresyge *(gastromycosis ovis)*, en smitsom, dræbende, hæmorrhagisk betændelse i løben hos faar, ikke lidet udbredt paa Vestlandet. Studeret af C. O. Jensen, Kbh., og dyrlæge I. Nielsen, Bergen, der har paavist en bakterie, *bacillus gastromycosis ovis*, som den sandsynlige aarsag, og fremstillet en beskyttende vakcine. B. hører til vor husdyrlovs «ondartede smitsomme sygdomme».

Braastad, Fredrik (1847—), n.-amer. forretningsmand, f. i Gudbrandsdalen, kom 1868 til Michigan og bosatte sig kort efter i Ishpeming. Var i flere aar knyttet til jernmineindustrien og havde her som kompagnon den bekjendte senator Mark Hanna. Valgtes i 1890 af demokraterne til statskasserer for Michigan.

Braate, ældre fællesnordisk betegnelse for en dynge fældede træer, en forhugning f. eks. i militært øiemed; nu benævnelse paa en rydning i skogen, oprindelig gjerne fremkommet ved b.-brænding. I daglig tale («en hel braate») nærmest mængde.

Braatebrænding er en gammel maade at rydde jord paa. I mange skogbyder blev den helt til ned i 1850-aarene meget brugt i forbindelse med rugavl. Braatelandet valgtes i det tætteste og frodigste granholt paa tør mark. Midtsommers blev her al skog fældet, og trærnes største grene afkvistedes. Næste sommer sattes der ild paa. Træstammerne brændte ikke helt op; de tyndeste tog man til gjærde omkring braaten, de sværere stokke anvendtes til ved («sodved»). Dagen efter brændingen, medens asken endnu var løs, saaede man gjerne rugen. Kom der nu en god regnskur, trængtes intet mere arbeide; holdt derimod tørveiret sig, karede man rugen ned i asken med en kroget trægren. Braaterugen «bolede» sig svært ud, saa der af et frøkorn blev en hel krans af rugstraa. Om høsten lod man heste beite paa ruglisten. Den tredje sommer blev rugen skaaret med skjyru. Senere vokste der godt hø paa braaten; den benyttedes først som slaattemark, senere som havnehage. Især før potetesdyrkning blev almindelig, avledes der ogsaa næper i braaterne; braatenæperne var store og flade. Naar der nu tales om at brænde braate, menes dermed kun opbrænding af skogaffald paa almindeligt rydningsland. [Dr. Erich Pontoppidan i «Norges naturlige historie»; Kristian Østberg i «Morgenbladet» 1901 og 1902.]

Braavallaslaget skal ifølge sagnhistorien have staaet mellem den danske konge Harald Hildetand og den svenske konge Ring paa Braavellir (Braavallahede), vistnok landskabet indenfor Bråviken; fortællingen herom findes dels hos Sakse, dels i oldislandsk fremstilling. Harald foranlediger kampen (egget dertil af Brune, d. e. Odin) for ikke at dø straadød, og der opstaar et slag, hvortil Norden aldrig saa magen; det endes først, da Harald ved et kølleslag bliver dræbt af sin kjøresvend Brune. Harald bliver hauglagt af Ring. B., der spiller en stor rolle i P. A. Munchs historiske hypoteser og af ham henlagdes til aarene omkr. 730, ansees af yngre forskere nærmest som uhistorisk.

Bråviken, Sverige, vik af Østersjøen, 45 km. lang, mellem Östergötland og Södermanland, optager Motala strøm, ved hvis munding ligger Norrköping.

---

dankbar (t) taknemmelig.
danken (t) takke, betakke sig.
Danmark — (t) Dänemark n — (e) Denmark — (f) le Danemark.
dann (t) derpaa; dengang. **d. und wann** nu og da.
danne — (t) bilden, formen — (e) form, shape; cultivate, polish, refine — (f) former, façonner; cultiver; faire; fournir; établir.
dannelse — (t) Bildung f — (e) education, good breeding — (f) éducation, culture f.
(von) dannen (t) derfra.
dans — (t) Tanz m — (e) dance, dancing — (f) danse f.
dans (f) i; om (om tiden); paa.
danse — (t) tanzen — (e) dance — (f) danser.
danser, -inde — (t) Tänzer m, -in f — (e) dancer — (f) danseur m, danseuse f.
dansk — (t) dänisch — (e) Danish — (f) danois.
danske — (t) Däne m — (e) Dane — (f) Danois m.
dapple (e) spættet; spætte.
darauf (t) derpaa.
D(a)raufgabe (t) f, **-geld** n, haandpenge.
darben (t) lide nød, trang.
dard (f) m, (kaste)spyd; harpun; (zool.) brod.
darder (f) ramme med (kaste)spyd, harpunere.
dare (e) turde; udfordre. **d.-devil** vaagehals.
dark (e) mørk(e). **darkness** mørke.
darken (e) formørke; mørkne.

Brabançonne *[brabãså'n]*, belg. revolutionssang fra 1830 med omkvæd *La mitraille a brisé l'orange sur l'arbre de la liberté*, musik af sangeren Campenhout, tekst af skuespilleren Déchet.

Braban't, landskab, af hvilket den ene del, Nord-B., ligger i Nederlandene, den anden, Syd-B. (el. kun kaldt B.), i Belgien. 1. Syd-(Zuid-)B., prov. midt i Belgien (idet den nordlige del af det belgiske B. nu danner prov. Antwerpen), 3 283 km.², 1 366 400 indb., 416 pr. km.², Belgiens tættest befolkede prov. Fladt, frugtbart land, hvor baade landbrug og mangartet fabrikdrift blomstrer. Elvene Dyle og Senne. Hovedstad Brüssel (Bruxelles). Indb. er katoliker, i n. flamlændere, i s. valloner. 2. Nord-(Noord-)B., prov. ved Nederlandenes sydgrænse, 5 128 km.², 590 000 indb., 115 pr. km.² Fladt land. dels frugtbart, dels hede og myr, gjennemskjæres af Maas, Dommel og Aa og talrige kanaler. Udmerket jordbrug og kvægstel. Betydelig industri i bomuld, huder, lervarer. Hovedby s'Hertogenbosch.

H i s t o r i e. B. hørte til Gallia Belgica og var beboet af kelter og germaner. Besat af franker i 3 aarh. I middelalderen under Lothringen, efter dettes deling 954 Nedrelothringen; men fra 12 aarh. blev navnet B. dog herskende. Fyrst Johan I føiede Limburg til B. 1288. Johan II oprettede en stænderforfatning 1312, og landets privilegier bekræftedes. Johan III forøgede og samlede dem i den gyldne bulle 1349. Med ham uddøde (1355) ætten paa mandssiden. Datteren Johanna egtede hertugen af Luxemburg, men derefter tilfaldt B. først en side-, dernæst hovedlinjen af huset Burgund. Marias giftermaal med Maximilian (1477) knyttede landet til Østerrige; 1556 gled Nederlandene fra den østerrigske over til den spanske gren af Habsburgerne. Frihedskrigen sprængte B. i Nord- og Syd-B. Det første kom under de nordlige Nederlande (1648). Østerrige fik de spanske Nederlande 1713. 1745—48 holdt Frankrige dem besat, men erhvervede dem først 1794 (formelt 1797) og delte dem i departementer. Kongeriget Holland (1810—14) forenede B. igjen. 1715 deltes det i tre dele: Nord-, Syd-B. og Antwerpen, hvoraf de to sidste ved oprøret 1830 gled ind under Belgien. Derimod bevarede Holland Nord-B. B. er altsaa endnu delt efter frihedskrigens skillelinjer.

Brabænk, sjøudtr. (dansk *bradebænk*), sted hvor skibe kjølhales og istandsættes.

Bracciano *[bratšånå]*, Italien, by i prov. Roma, ved B.-sjøen, ø. f. Civitavecchia, 4 000 indb. Prægtigt slot fra 1480. B.-s j ø e n (i oldt. Lacus Sabatinus), 56 km.², 164 m. o. h., en kratersjø, har afløb mod s. gjennem Arrone.

Brace *[brēs]*, C h a r l e s L o r i n g (1826—90), amer. menneskeven og forfatter, kom under studium af fængselsvæsen og socialt redningsarbeide til erkjendelse af, at det først og fremst gjaldt at slaa vern om børnene, i hvilket øiemed han 1853 grundlagde «Children's aid society» til at virke ved herberger, hjem, søndagsskoler, læsestuer, sparekasser o. s. v. Hans foretagender antog efterhaanden et storartet omfang. 1856 besøgte B. Norge og Sverige og udgav herom de fængslende skildringer «The Norsefolk» (1857); skrev desuden flere verker om fattigforsørgelse og forbryderiskhed.

Brachet *[brašé]*, A u g u s t e (1845—98), fr. sprogforsker, forfatter til de for sin tid ret betydelige arbeider «Grammaire historique de la langue française» (1867: 13 udg. 1875) og «Dict. étymologique de la langue française» (1870; 7 udg. 1875).

Brachiopōda, se A r m f ø d d e r.

Brachvogel *[-fo-]*, A l b e r t E m i l (1824—78), t. forf., særlig bekjendt for sit effektfulde skuespil «Narciss» (1857), der er bygget over Diderots dialog «Le neveu de Rameau». Det har havt stor og langvarig scenelykke. Hans næste dygtige drama «Adalbert vom Babenberge» slog ikke saa godt an; det samme gjælder hans øvrige. senere dramaer. B. har ogsaa skrevet en hel del romaner. «Friedemann Bach» o. s. v., desuden noveller, lyriske digte og Berlins kgl. teaters historie.

Brachy... *[-ky]* (græ.), kort... (alm. i sammensætninger).

Brachycefāl, se K o r t s k a l l e.

Brachygrafī, stenografi.

Brachypōdium, slegt af græsfamilien, høie græs med haarede, flade blade og akslignende blomsterstand. Begge vore arter, *b. pinnatum* og *b. silvaticum*, holder sig udelukende paa forholdsvis varme og tørre steder i de sydlige dele af landet.

Brachystokrōnisk kurve, se C y k l o i d e.

Bachyūra, se K r a b b e r.

Brackwede, Preussen, by i Westfalen, 4 km. s. f. Bielefeld, paa sydskraaningen af Osning (Teutoburgerskogen), 8 300 indb. Industri i lin o. a.

Bracōnidæ, en familie af snyltehvepse (s. d.) med kun én tilbageløbende nerve paa forringene. Herhen hører bl. a. slegten *microgaster*, hvoraf en art, *m. glomeratus*, snylter i kaalmark, en anden, *m. nemorum*, i furuspinderlarver. De voksne snyltelarver borer sig ud gjennem huden paa sit dræbte offer og spinder sig ind i hvide eller gulagtige kokoner udenpaa samme, i alm. i stort antal.

Bra'ctea, høiblad (s. d.).

Bractēola, forblad (s. d.).

Braddock *[bræ'dək]*, Nordamerika, by i Pennsylvanien, ved Monongahela-elven, 15 km. ø. f. Pittsburg. 16 000 indb. Jern- og staalindustri.

Braddon *[brǽdn]*, M a r y E l i s a b e t h, fru Maxwell (1837—), eng. forfatterinde, har skrevet en mængde meget læste, sensationelle underholdningsromaner: «Lady Audley's secret», «Aurora Floyd», «Eleanor's victory». «John Marchmont's legacy», «Henry Dunbar» o. s. v.

Bradford *[bræ'dfəd]*, W i l l i a m (1590—1697), eng. puritaner, anfører for den første skare af independenter, der søgte et fristed for sin religion i den nye verden. Under Elisabeth var de flygtet til Holland. 1620 landede 41 af disse «pilgrimsfædre» med sine familier i Massachusetts, hvor de under store besværligheder grundede en koloni, som de kaldte Plymouth efter den sidste engelske by, de havde havt i sigte; deres fører B. blev koloniens guvernør.

Bradford *[brǽdfəd]*. 1. England, by i West Riding. Yorkshire, midt inde i Nordengland mellem aaserne v. f. Leeds, ved Bradford Beck, tilløb til den lidt nordenfor B. løbende Aireelv, ved en gren af Airekanalen (Leeds—Preston), 288 500 indb. B. er midtpunktet for alslags tilvirkning af kamgarn. Store silke-, fløils- og plysch-

---

darlegen ⓣ fremlægge, godtgjøre.
Darlehen ⓣ n, (ud)laan.
darleihen ⓣ laane ud.
darling ⓔ yndling, kjæledægge.
Darm ⓣ m, tarm.
darn ⓔ stoppe. **darner** stoppenaal.
Darre ⓣ f, tørk; tørreovn; tæring.
darren ⓣ tørke.
Darrsucht ⓣ f, tæring.
darstellen ⓣ fremstille.
dart ⓔ kastespyd; (zool.) sugemund; kaste, slynge; fare afsted.
darthun ⓣ bevise, godtgjøre.
dartre ⓕ m, fillipens.
darum ⓣ derom; derfor.
darunter ⓣ derunder; deriblandt.
Dasein ⓣ n, til(nær)værelse.
dasein ⓣ være tilstede; eksistere.
dash ⓔ kaste: knuse: ødelægge; opspæde; skvætte; udføre i en fart; styrte (sig); (sammen)stød; stans; anstrøg; rask bevægelse; kjækhed; tankestreg.
dashing ⓔ rask, flot, feiende.
dask — ⓣ Klapps, Schlag m — ⓔ slap — ⓕ tape f, taloche f.
daske — ⓣ klappsen: baumeln schlenkern — ⓔ slap: dangle, flap — ⓕ tap(ot)er: pendiller.
dass ⓣ (saa) at, forat.
Dassel ⓣ f, bremse.
date ⓔ & ⓕ f, datum, tidspunkt; ⓔ datere (sig).
date ⓔ, **datte** ⓕ f, **Dattel** ⓣ f, daddel.

fabriker (i Manningham). Fra 1891 har B. havt en konditionerings(prøvnings)anstalt for uldvarer. Jerngruber og jernverker, maskinverksteder, kulgruber i og omkring byen, jernverkerne saaledes ved Bowley og Low Moor. Tæt ved B. ved Aire ligger mønsterbyen Saltaire med de af Titus Salt anlagte store alpakafabriker. 2. B.-on-Avon, England, by i Wiltshire, ved Avon, 15 km. ovenfor Bath, 4 500 indb. Den merkelige angelsachsiske St. Lawrence-kirke, bygget af Aldhelm i det 8 aarh. Tilvirkning af kasimir og fint klæde. 3. B., Nordamerika, by i Pennsylvanien nær statens nordgrænse, i et rigt oljedistrikt, 15 000 indb.

Bradlaugh *[brœ'dlå]*, Charles (1833—91), eng. fritænker og politiker, først kontorist hos en kulhandler, siden en tid hvervet dragon, indtil han 1854 fik en liden arv. B. var tidlig begyndt at tvile om kristendommens sandhed og udgav allerede 1850 sit første flyveskrift mod kristendommen og fortsatte nu sin fritænkerske agitation som taler paa folkemøder og ved skrifter (under merke Ikonoklastes, d. e. billedstormeren); bl. a. merkes: «Heresy, its utility and morality» (1870), «The freethinker's textbook» (1876) og «Fruits of philosophy» (1877). B. optraadte tillige som radikal politiker; blev 1880 valgt som parlamentsmedlem for Northampton. Da han ikke vilde aflægge den forlangte ed, men kun afgive en erklæring, negtede huset at godkjende hans valg; da han siden tilbød eden, blev han afvist som ateist. Striden varede i 8 aar, da han stadig blev gjenvalgt, og først i 1886 fik han adgang til at aflægge eden. 1888 vedtog begge huse B.s forslag om at tillade medlemmer, der enten som fritænkere eller af religiøse grunde ikke vilde aflægge ed, at afgive et løfte.

Bradley *[brœ'dli]*, James (1692—1762), sin tids største astronomiske observator, var først prest, studerede senere astronomi, blev 1721 professor ved universitetet i Oxford og 1742 kgl. astronom i Greenwich. B. opdagede aberrationen og nutationen, men har vundet størst navn ved sine fiksstjerneobservationer.

Bradshaw *[brœ'dšå]*, George (1801—53), ophavsmand til de første kommunikationstabeller for Englands jernbaner, «B.s railway time tables» (1839), som fra 1841 udkom som «B.s monthly railway guide». Snart udvidede B. sine praktiske tabeller ogsaa til fastlandets jernbanenet. B. var kvæker og fredsven, støttede Cobden og Elihu Burritt. Han døde af kolera paa en reise i Norge.

Bradshaw *[brœ'dšå]*, John (1600—59), eng. republikaner, formand for den domstol, der 1649 dømte Karl I til døden, siden præsident i statsraadet, men afsat 1653, da han opponerede mod Cromwell. Richard Cromwell gjenindsatte ham, og da han døde, blev hans lig bisat i Westminster. Karl II lod det opgrave, ophænge i en galge og halshugge.

Bradwardine *[brœ'dwədin]*, Thomas af (1290—1349), eng. teolog, erkebiskop af Canterbury. I modsætning til tidens pelagianske aandsretning søgte B. at slaa til lyd for Augustins teologi. Eftertiden hædrede ham med tilnavnet *doctor profundus*. Ogsaa som matematiker og astronom har han havt betydning.

Bradylalī, et ved visse hjernesygdomme optrædende symptom, som viser sig ved langsom, vanskelig artikulation af stemmen.

Braekeleer, Ferdin de (1792—1883), belg. maler. Efter først at have efterlignet de gamle malere Terborg, Pieter de Hoogh og Vermeer van Delft overførte B. deres intime genre paa moderne emner og gjengav de samme fine lys- og farvevirkninger i en teknik, der efterhaanden kom pointillisternes nærmere og nærmere.

Bra'ga, Joaquim Theophilo Fernando (1843—), port. digter, litteraturhistoriker, professor i moderne litteratur, ivrig politiker, republikaner, i filosofisk henseende positivist. Har som forfatter været overmaade produktiv, skrevet gode digte, men særlig indlagt sig fortjeneste med sine litteraturhistoriske skrifter, deriblandt det store verk «Historia da litteratura portugueza», og sine arbeider vedrørende gamle folkeviser og sagn m. v.

Bra'ga, Portugal. 1. Distrik i prov. Entre Minho-e-Douro, 2738 km.², 357 000 indb., 130 pr. km.² — 2. Distriktets hovedstad, 45 km. n.ø. f. Porto, 24 000 indb. B., det gamle Bracara Augusta, er en gammeldags udseende by, omgivet af volde, med stor fæstning, maleriske gamle huse, en statelig domkirke, erkebiskoppeligt slot. Erkebiskopen af B. gjør sin kollega i Toledo rangen stridig som «spaniernes primas». B. var hovedstad i svevernes rige og har engang ogsaa været residens for kongerne af Portugal. Tilvirkning af knive, skydevaaben og smykkesager. Nær B. kirken Bom Jesus do Monte, et berømt valfartssted.

Braga'nça, regjerende dynasti i Portugal 1640—1853 og i Brasilien indtil 1889, nedstammer oprindelig fra Capetingerne, idet Hugo Capets sønnesøns sønnesøn, Henrik af Burgund, blev greve af Portugal (1094—1112) og stamfader til det burgundiske hus i Portugal (1094—1580), hvoraf B. er en uegte sidelinje. Stamfaderen til dynastiet B. er Alfons, hertug af B. (d. 1461), en naturlig søn af kong Johan I af Portugal. Da det burgundiske hus uddøde med Henrik II, gjorde Johan af B., gift med Katarina af Guimaraens, Henrik II's broderdatter, fordring paa tronen, men afvistes af Filip II, og Spanien annekterede Portugal 1580—1640. Først hans sønnesøn lykkedes det at afkaste det spanske aag ved opstanden 1640 og grunde det nye kongehus. Den regjerende mandslinje uddøde 1853 med Maria II da Gloria, gift med Ferdinand af Sachsen-Koburg, men descendenter af hendes farbroder blomstrer i landflygtighed. I Brasilien blev Johan VI's søn Pedro I keiser 1822, men allerede hans søn Pedro II blev forjaget 1889.

Braga'nça. 1. Portugal, distrikt i prov. Traz-os-Montes, 6669 km.², 185 000 indb., 28 pr. km.² — 2. Hovedstad i prov. Traz-os-Montes, i den nordøstlige del af prov., 5 500 indb. Over byen hæver sig en fæstning, huset B.s stamborg. — 3. Brasilien, to byer, den ene i staten Para, henimod nordkysten ø. f. Tocantins, 18 000 indb., den anden i staten S. Paulo, 80 km. n. f. S. Paulo, 10 000 indb. Sukkerfabriker.

Brage, en af æserne, søn af Odin, gift med Idun, er sandsynlig alt i den hedenske tid opfattet som skaldeguden, men dette skyldes sikkert ogsaa sammenblanding med skalden Brage. B. har ingen selvstændig virksomhed som gud, idet Odin allerede er skaldegud. I «Grímnismál» kaldes B. «bedst af alle skalde».

Brage Boddason, den gamle, er den ældste norske skald, af hvem der er overleveret kvad. At han maa

---

datere — (t) datieren — (e) date — (f) mettre la date à, dater.
dativ — (t) Dativ m — (e) dative — (f) datif m.
datter — (t) Tochter f — (e) daughter — (f) fille f. **datterdatter** — (t) Enkelin f — (e) granddaughter — (f) petite-fille f. **dattersøn** — (t) Tochterson, Enkel m — (e) grandson — (f) petit-fils m.
datum — (t) Datum n — (e) date — (f) date f, quantième m. **til dato** — (t) bis heute — (e) up to the present date — (f) jusqu'à ce jour.
daub (e) tilkline, (til)smøre; smøreri.
Daube (t) f, (tønde)stav.
dauber (f) dampe (kjød); bagtale.
Dauer (t) f, varighed. **dauerhaft** varig.
dauern (t) I (ved)vare.
dauern (t) II fortryde, ynke(s).
Daumen (t) m, tomme(lfinger).
Däumling (t) m, tommeliden.
Daune (t) f, dun.
daunt (e) skræmme.
dauphin(e) (f) m (f), **dauphin(ess)** (e) kronprins(esse); (f) ogs. delfin.
Daus (t) n, es, to (i kort, terningspil).
davantage (f) (endnu) mere; længere (om tid).
david (sjøudtr.) — (t) David, Davit m — (e) davit — (f) davier m.
daværende — (t) damalig — (e) of (at) that time, then — (f) d'alors.

have været en historisk person, synes at fremgaa af hans kvad, der er knyttet til historiske høvdinger (hans Ragnarsdrapa beskriver et skjold, som Ragnar Lodbrok havde skjænket ham, og han maa saa have levet i begyndelsen af det 9 aarh. Der har været reist tvil om saavel hans historiskhed som om hans kvads egthed (bl. a. af S. Bugge), men under alle omstændigheder tyder kvadenes formelle egenskaber paa, at de maa være forfattet før noget andet nu opbevaret kvad.

Bragebæger (oldn. *bragarfull*), det høitidelige bæger, som man tømte samtidig med aflæggelsen af et løfte om en stordaad, ved de gilder (især arveøl), man feirede til minde om berømte afdøde, idet man lagde haanden paa en guden Frøy helliget galt.

Bragernes og Bragernesaasen, se Drammen.

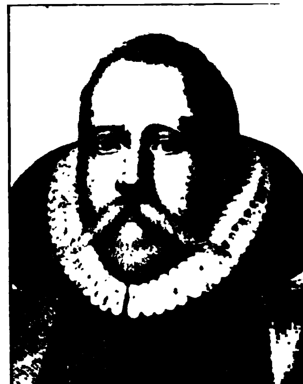
Bragg *[bræ'g]*, Braxton (1815—76), amer. general, udmerkede sig i krigen mod Mexico og blev oberstløitnant. 1856 trak han sig tilbage, men traadte, da borgerkrigen udbrød, ind i sydstatsarméen som generalmajor og blev efter slaget ved Shiloh 1862 en tid hærens øverste chef; siden fik han kommando over hæren i Tennessee; han seirede i sept. 1863 ved Chickamauga, men beseiredes i nov. s. a. af Grant ved Chattanooga og maatte trække sig tilbage til Georgia.

Bragstad, Ole Sivert (1868—), n. elektroingeniør og professor ved den tekniske høiskole i Karlsruhe. Undervisningsfag: elektriske baner, vekselstrøm. Forfatter af «Beitrag zur Theorie und Untersuchung der asyncronen Unterphasenmotoren» samt «Schaltungen und Konstruktionen aus dem Gebiete der elektrischen Bahnen». Bl. a. indehaver af patent paa en kaskadeomformer, der har faaet betydelig udbredelse.

Brahe, d. adelsslegt, der med sikkerhed kan føres tilbage til slutningen af 14 aarh. og som oprindelig hørte hjemme i Halland og Skåne. Paa dronning Margretes tid nævnes to brødre, Thorkild og Aksel B.; fra den førstes datter nedstammer de svenske B.; den sidstes sønnesøns sønner var brødrene Tyge og Aksel B. Tyge B.s børnebørn var astronomen Tyge B., Sofie B. og Sten B., som blev stamfader til de fyenske B., der uddøde 1786.

Brahe, Karen (1657—1736), d. adelsdame, viste tidlig sans for boglig syssel og begyndte at samle bøger. 1681 arvede hun sin faster Anne Gjøes store bogsamling, som hun betydelig forøgede. 1716 oprettede hun et frøkenkloster i Odense og skjænkede til dette sit bibliotek, rigt paa sjeldne gamle danske bøger og haandskrifter.

Brahe, Tyge (Tycho) (1546—1601), d. astronom, skulde blive diplomat, men begyndte at studere astronomi. For at faa ham væk fra dette for en adelsmand mindre passende studium sendtes han til Leipzig. B. fortsatte imidlertid sine astron. studier og havde allerede da paa det rene, at skulde man faa vide, enten den gamle ptolemaios'ske verdensanskuelse eller den nye kopernikanske var den rette, maatte man ikke blot læse de gamles bøger, men først og fremst grundig studere himlen. Da dette maatte ske ved hjælp af mangelfulde instrumenter, var det nødvendigt at faa vide, hvilke feil de var beheftet med; kun derved kunde man opnaa brugbare resultater. Herved blev B. den reformator i astronomien, man saa høilig trængte til. Og til dette sit store kald forberedte han sig under sit udenlandsophold, saa at han, da den nye stjerne viste sig i 1572, stod fuldt rustet til at bestemme alt fra nyt af: at gjøre op igjen det hele arbeide, som Hipparch og Ptolemaios havde gjort: d. v. s. at bringe orden i astronomien. Den nye stjernes plads blev bebestemt med en af samtiden uanet nøiagtighed. B. paaviste, at den var en fiksstjerne, og da den ikke viste spor af parallakse, maatte den befinde sig langt udenfor maanens bane. Disse banebrydende resultater meddeler han i sin bog «De nova stella» (1573). Næste vinter holdt han ved universitetet talrig besøgte forelæsninger over astronomi; men saa vilde han, for at faa arbeidsro, vende Danmark ryggen. Hans ry var allerede da saa stort, at noget maatte gjøres for at knytte ham fast til fædrelandet. Kong Fredrik II gav ham øen Hveen, og her virkede B. fra 1576 til 1597, byggede sit prægtige Uranienborg (1576—80) og sit underjordiske Stjerneborg (1584—85), udstyrede disse to observatorier med i alt 28 af ham selv konstruerede og af ham selv paa det mest omhyggelige undersøgte mægtige instrumenter. Fra alle lande strømmede virkelystne mænd til for at være hans assistenter. Og da det hele arbeide var saa omtænksomt arrangeret, produceredes der i disse aar, B. her skede paa Hveen som en «konge blandt astronomerne», en saadan masse planmæssig udførte observationer, at noget lignende først blev gjort igjen om et par hundrede aar. Men herligheden varede kun i 20 aar; saa drog B. bort fra Danmark og bosatte sig i Böhmen. Da B. forlod Danmark, var hans livsverk fuldendt, og da han tog med sig sine observationer og havde det held i Kepler at finde en efterfølger, der var denne mægtige opgave voksen, blev alle de rige frugter af arbeidet paa Hveen eftertidens eie. Noget fik B. selv bearbeidet og har meddelt sine resultater i «Astronomiæ instauratæ progymnasmata», I—II (1598, 1603) og i «Epistolæ astronomicæ» (1596); sine instrumenter har han beskrevet i «Astronomiæ instauratæ mechanica» (1598); men det meste og det betydeligste blev udført af Kepler. B. har leveret banebrydende arbeider i alle dele af astronomien. I fysisk astronomi er han opdager af maanens variation, dens aarlige ligning, foranderligheden af dens banes heldning og uregelmæssigheden i knudelinjens bevægelse. I sfærisk astronomi er han den første systematiske undersøger af refraktionen og paaviste vildfarelsen om præcessionens foranderlighed og om en uregelmæssig aftagen af ekliptikens heldning mod ækvator. I teoretisk astronomi beviste han, at kometerne er himmellegemer og ikke fænomener i vor atmosfære. I praktisk astronomi er han den første, som lærte at behandle et instrument som et ufuldkomment redskab, hvis uundgaaelige feil man maa bestemme, derfor er hans stjerne-

Tyge Brahe.

dawn (e) (op)rinde, gry; daggry.
day (e) dag, tid. **d.-dream** luftslot.
daze (e) blende.
dazzle (e) blendende glans; blende.
de — (t) sie — (e) they — (f) ces, ceux, celles.
De (tiltaleord) — (t) Sie — (e) you — (f) vous.
de (f) af, fra; efter; for; i; med; om; over; paa; til; ved.
dé (f) m. terning; brikke; myntstempel; fingerbøl.
deacon (e) diakon; fattigforstander, prestens medhjælper.
dead (e) (af)død; fuldstændig; mat (om farve) den roligste (mørkeste) tid. **d.-march** sørgemarsch.
deaden (e) dæmpe; gjøre flau.
deadly (e) dødelig, dræbende.
dead-nettle (e) (bot.) tvetand.
deaf (e) døv; dump **d. and dumb, deaf-mute** døvstum.
deafen (e) (be)døve; dæmpe.
deafness (e) døvhed.
deal (e) (for)dele; give (i kort); handle; have befatning med; mægle; del (i forb. med good, great); kortgivning; bord (af gran, furu).
dealer (e) kjøbmand, handler, mægler; kortgiver.
dealing (e) befatning, forbindelse, færd.
dean (e) (stifts)provst; dekanus.
dear (e) dyr, kjær; dyrt.
dearth (e) dyrtid; goldhed.
death (e) død(sfald).
deathly (e) dødelig.
débâcher (f) aftage presenning.

katalog den nøiagtigste i den førteleskopiske tid. B. opstillede et nyt verdenssystem, der er et sindrigt kompromis mellem det gamle og det nye og dannede et naturligt overgangstrin til det kopernikanske, som først fik sin videnskabelige begrundelse, da Kepler af B.s Marsobservationer havde fundet lovene for planeternes bevægelse, og Newton havde vist, at disse love er en naturlig følge af gravitationsloven. — B. vil til alle tider nævnes som en af de største astronomer; hans plads er ved siden af Hipparch, Ptolemaios, Kopernikus og Bessel. Selv kaldte han sig kun Tycho Brahe Danus, d. e. T. B. hin danske.

Brahe, sv. adelsslegt og ridderhusets ældste greveslegt, nedstammende fra væbneren Magnus Laurentsson til Tärna i Södermanland (d. før 1456). 1. Per B. den ældre, søn af Gustaf Vasas svoger Joakim, som halshuggedes 1520. Som barn delte han moderens danske fangenskab og ophold i udlandet, men hjemkaldtes 1534. 1540 statholder i Stockholm, 1544 rigsraad og lagmand i Upland. 1552 ridder, 1561 rigshofmester, øverste geheimeraad, greve. Varetog flere diplomatiske hverv og var en af landets styrere under Erik XIV's sindssygdom. Forlod dog denne og blev hertugernes mand. 1569 rigsdrost og statholder i Norrland, men faldt senere i unaade baade hos hertug Karl og kong Johan. Han har efterladt et interessant skrift: «Huusholds-book för ungt adelsfolk». — 2. Erik B. (1552—1614), ovenn.s søn, var knyttet til Sigismund, 1587 overhofmester hos denne; virkede s. a. for hans valg i Polen. 1594 rigsraad og statholder i Stockholm, men afsat af hertug Karl. Deltog ved Stångebro, men udsonede sig 1599 med hertugen. Drog 1603 til udlandet. — 3. Magnus B. (1564—1633), ovenn.s broder. 1590 kammerherre hos Sigismund, men fra 1594 i Karls tjeneste. 1597 befalingsmand over Nerike og Örebro, 1598 mellemmand mellem hertugen og Sigismund, 1599 lagmand i Upland og Vestnorrland. 1600 medlem af undersøgelseskommissionen i Linköping, 1602 rigs- og kancelliraad, rigsmarsk. 1611 rigsdrost. — 4. Abraham B. (1569—1630), ovenn.s broder. Først i Karls tjeneste, dernæst hos Sigismund, hvis banner han bar ved Stångebro. Udsonedes med hertugen, 1599 gesandt i Danmark, 1600 statholder i Norrland, 1602 rigs- og kancelliraad, lagmand i Vestmanland og Dalarne. 1607—22 kansler for Upsala universitet, 1614 medlem af Svea hofret. En slags dagbog, «Abraham B.s tidebok», er bevaret fra hans haand. — 5. Per B. den yngre (1602—80), ovenn.s søn. Knyttet til Gustaf Adolf, til hvis nærmeste kreds han hørte. Han viste baade indsigt og tapperhed i Gustaf Adolfs og Karl X's krige, men især i fredens sysler udfoldede hans evner sig. 1630 rigsraad og lagmand, 1629—30 landmarskalk. Ledede fredsforhandlingerne med Polen 1635. Generalguvernør over Finland 1637—40, 1648—54, og dette saa længe tilbage til «grevens tid» som et lyspunkt. Utrættelig virkede han for landets materielle opkomst og folkets aandelige udvikling. Åbo universitet reistes 1640 paa hans initiativ, og han blev dets kansler. 1641 rigsdrost og medlem af den første formynderregjering, ligesom 1660 af den anden. Hans indflydelse og anseelse var stor. Han var en udpræget aristokrat, der paa Visingborg førte et prægtigt hof, men tillige en virksom og hæderlig natur. — 6. Nils B. (1604—32), ovenn.s broder. Uddannede sig i Gustaf Adolfs felttog og var et af den svenske hærs mest lovende feltherreemner. 1631 chef for det gule regiment, udmerkede sig ved Würzburgs erobring 1631 og fik sit banesaar ved Lützen 1632. — 7. Ebba B. (1596—1674), datter af Magnus B. Da hun som ung pige var ved dronningens hof, fattede Gustaf Adolf en heftig kjærlighed til hende; men det lykkedes enkedronning Christine og A. Oxenstjerna at forpurre et giftermaal, og hun egtede Jakob de la Gardie. — 8. Nils B. (1633—99), søn af Nils B. Deltog i krigen 1657. 1660 generalløitnant, oberst ved garden, viceadmiral, admiralitetsraad og rigsraad. Karl XI's reduktion rammede ham haardt (slegten B. tilhører overhovedet fra dette tidspunkt ikke kredsen af de rigeste svenske adelsætter), og 1682 mistede han sæde i rigsraadet. — 9. Erik B. (1722—56), foreg.s sønnesøns søn, militær. Under rigsdagen 1756 tog han del i hofpartiets sammensvergelse til fordel for kongemagten. Planen blev røbet, og B. blev henrettet paa Riddarholmen. — 10. Magnus B. (1790—1844), 1822 souschef ved hestgarden, 1830 generalløitnant, 1834 rigsmarskalk. Som en af hoffets spidser og særlig yndet af Karl XIV Johan, til hvem han straks ved hans ankomst til Sverige havde sluttet sig, blev han angrebet af de liberale, skjønt han fuldt ud var en hædersmand.

Brahe, Preussen, vestre tilløb til Weichsel, fra smaasjøegnen paa grænsen mellem Vest-Preussen og Pommern, forbi Bromberg, hvor den bliver farbar, ud i Weichsel ved dennes vestligste hjørne. Brombergkanalen forbinder B. med Netze-Oder.

Brahestad, Finland, by i Österbotten, Uleåborgs län, 60 km. s. f. Uleåborg, 3 300 indb. B. anlagdes med navnet Salo af Per Brahe 1649. Afsætningsmarked for landbrugs- og skogprodukter fra et vidtstrakt omraade. En tidlang Finlands første skibsrederiby. Men den britiske flaades herjing 1854 gav byen et knæk, af hvilket den først begyndte at hæve sig efter jernveisforbindelsen med landsnettet (1902).

Brahetrolleborg, d. herregaard, paa Fyen, 10 km. n.ø. f. Faaborg, var i Valdemarstiden et cistercienserkloster (Holme kloster).

Brahm, Otto (1856—), t. litteraturhistoriker og teaterleder, deltog 1889 i grundlæggelsen af Freie Bühne i Berlin, blev 1892 leder af Deutsches Theater og 1897 Blumenthals efterfølger som leder af Lessingteatret i Berlin. Har bl. a. skrevet «H. v. Kleist» (1884, 3 opl. 1892) og «Schiller» (1—2 bd. 1888—92).

Brahma var oprindelig i det gamle Indien betegnelse for en hellig potens, en mystisk tryllekraft, som «brahmanerne» mentes at sidde inde med, og ved hvis hjælp de kunde vinde magt endog over guderne. Herfra naaede man videre til forestillingen om b. som det absolute, den centrale altbelivende verdenskraft eller verdenssjæl. Dette abstrakte, spekulative begreb personificeredes i folkereligionen til en høieste gud B., verdens skaber og styrer; han fremstilles med fire ansigter og fire arme.

Brahmåner (braminer, sanskrit *brâhmana*) benævnes medlemmerne af den indiske kaste, som ved siden af den adelige krigerkaste har høiest rang. Som eneste indehavere af den mystiske kraft brahma (s. d.), hvorved

---

débâcle (f) f. isløsning. førefald.

débâcler (f) (sjoudtr.) rømme; aabne; gaa op (is).

débâcleur (f) m. havnebetjent.

déballer (f) pakke ud, udstille varer; afklæde.

débandade (f) f, opløsning. uorden.

débander (f) nedspænde (geværhane), tage bindet af; (mil.) opløse sig.

débanquer (f) (i spil) sprænge en(s bank).

débaptiser (f) døbe om. **se d.** skifte navn.

debar (e) udestænge. -lukke; afskjære.

débarbouiller (f) vaske (sig); klare sig.

débarder (f) losse.

debark (e), **débarquer** (f) udskibe; gaa iland; (f) ogs. afskedige; (jernb.) stige ud.

debarkation (e), **débarquement** (f) m, udskibning; landgang.

débarras (f) m, befrielse, lettelse.

débarrasser (f) befri, rydde for; skille af med.

debase (e) nedværdige, fordærve, forringe, forfalske.

debat — (t) Debatte f — (e) debate — (f) débat m.

debatable (e) omtvistelig.

débâter (f) tage (kløv)sadel af.

debatere — (t) debattieren — (e) debate — (f) débattre, discuter,

débâtir (f) trække traakletraadene ud af.

man sattes istand til at overvinde farerne ved samkvem med guder og aander, var de selvskrevne som prester og uundværlige ved offerhandlingerne. De har endvidere udmerket sig som digtere og som lærde; de har optraadt som astrologer og læger og derigjennem vundet betydelig indflydelse. De formaaede ogsaa at overvinde den fare, som en stund truede dem fra buddhismen; denne maatte sluttelig fortrække fra Forindien. Derimod rokkedes deres magtstilling under det muhammedanske og senere under det engelske regime. Nutildags (da man anslaar deres antal til 10½ mill.) er en hel del af dem tiggere; andre finder beskjæftigelse som jordarbeidere; nogle har lært sig engelsk og fundet anvendelse som lærere og underordnede embedsmænd.

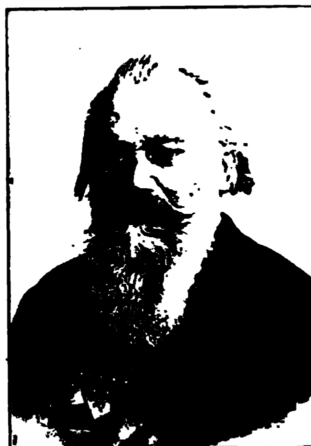
Brahmani'sme kaldes den anden store fase af den religiøse udvikling i Indien; dens rødder kan følges tilbage til det foregaaende trin, Vedareligionen. Allerede i Rigveda viser sig spor af, at tænkningen har begyndt at frigjøre sig fra traditionen; de gamle gudenavne Indra og Varuna strækker ikke længer til, man taler om væren og ikkeværen. I b. føres spekulationen videre; den rækker frem til forestillingen om brahma (s. d.), der tænkes som en substans, der befinder sig i evig ro; alt udgaar fra den, den er i alle ting (der siges, at den ligner saltklumpen, som har opløst sig i vand), og alt stræber sluttelig tilbage til den; verden er alene et skinbillede, som kun tilsyneladende eksisterer ved siden af brahma. Ogsaa mennesket er efter sit inderste væsen identisk med brahma (*ātman*, jeg, selv, d. e. brahma): *tat tvam asi*, det er dig. Den som er trængt frem til denne erkjendelse, er frigjort, forløst. De andre holdes fængslet til verden gjennem sjælevandringen: efter døden gjenfødes mennesket stadig paany til en tilværelse, hvis kvalitet afhænger af vedkommendes tidligere gode eller onde gjerninger (hans «Karman»). Ogsaa denne lære er ældgammel i Indien, men har vel først fra 8 aarh. f. Kr. af (men altsaa dog allerede længe før Buddha) faaet sin fulde udformning. B., som ved siden af sin spekulative filosofi omfattede troen paa de mange guder og tilmed gjorde offertjenesten rigere og mere kompliceret end før, saa en tid sin magtstilling truet af buddhismen. Sluttelig blev dog b. den seirende, men i en noget ændret form: ny-b. eller hinduismen (med ca. 150 mill. tilhængere). Ogsaa i denne form mødes vi af forestillingen om den mystiske opgaaen i alvæsenet. Men blandt de mange guddommelige væsener, som man dog fremdeles tror paa, træder nu de to, Vishnu indkarneret i Krishna (den indiske Herakles) og Siva (den indiske Dionysos), i forgrunden og overstraaler den gud Brahma, som allerede før Buddha's tid var fremgaaet af det abstrakte begreb brahma. Med sine talløse religiøse kaster og sekter er ny-b. et tro speilbillede af hinduracen med dens mange afskygninger og nuancer. — En reformation indenfor b. forsøgtes af Ram Mahun Roy; i 1814 optraadte han i Kalkutta og stiftede foreningen «Brāhma-samādsh», i hvilken en spekulativ filosofisk retning søger nærmere at udvikle de moralske og deistiske bestanddele indenfor religionen; herunder har man ogsaa vist sig modtagelig for paavirkning af kristelige idéer.

Brahmaputra, elv i Asien, begynder i det vestlige Tibet i egnen om Manasarovars sjøer, flyder i østlig retning nord for Himalaja under flere navne: Tamdsjanchamba, Matsjang og Sangpo. Efter et løb paa ca. 1 700 km. bøier den mod s.ø. og gjennembryder under navnet Dihong fjeldene i en kløft, som aldrig har været betraadt af europæere. Saa gaar den i s.v. retning gjennem Assam og derpaa ind i den bengalske slette, hvor den forener sig med Ganges. De to forenede elve danner ved sit udløb et vældigt delta. B. er ligesom Ganges en for hinduerne hellig elv. Dens længde er ca. 3 000 km. og den har en meget betydelig vandføring. Det nedre løb er seilbart indtil fjeldene.

Brāhma-samādsh, se Brahmanisme.

Brahminer, se Brahmaner.

Brahms, Johannes (1833—1897), t. komponist, søn af en gjestgiver i Hamburg, begyndte med at komponere marscher og spille piano paa kaféer, indtil en altfor velment avisartikel i 1853 gjorde hans navn berømt. Virkede som kordirigent og lærer hos fyrsten af Lippe-Detmold, dirigerede Singakademiets koncerter i Wien, senere i Hamburg, Zürich, Baden-Baden og atter i Wien, hvor han blev og bl. a. dirigerede i «Gesellschaft der Musikfreunde». Hans egentlige gjennembrud kom med «Ein deutsches Requiem» i anledning af moderens død. Fraregnet operaen strækker hans kompositionsvirksomhed sig omtrent over alle musikens omraader: fire symfonier, «Schillers Nänie», «Parcernes sang», koncerter, overturer, en masse kammermusik, en mængde sange, de ungarske danse, korverker og meget andet indtil et antal af 120 op. B. var medlem af musikakademiet i Berlin og det franske institut, æresdoktor i Breslau og Cambridge. Han begyndte som Schumanns elev, men blev efterhaanden en slags Efterbeethoven, der satte den rent musikalske skjønhedsstemning og kunstfærdige opbygning af toneverket som maal. B. er fremdeles en omstridt mand, og sikkert er det, at han tidt og ofte mindre virker ved inspiration end ved konstruktion og viljearbeide. Men meget i hans kunst, især i hans sange og kammermusikens andre former, staar overordentlig høit. Hanslick og Bülow var blandt hans største beundrere.

Johannes Brahms.

Brahui, nomadefolk i det østlige Belutsjistan og i de tilgrænsende egne af Forindien. Dets sproglige og antropologiske stilling uklar; det opfattes sedvanlig som den dravidiske folkestammes yderste forpost mod n.v. B. er overveiende schiiter og delt i et stort antal stammer. Herskerfamilien i Belutsjistan hører til b.

Braid *[brēd]*, James (1795—1860), eng. læge, er grundlægger af den videnskabelige forklaring af hypno-

---

debauch ⓔ, **débaucher** ⓕ forlede; ⓕ (spec.) faa til at streike. **se d.** ⓕ skeie ud.

debauch(ery) ⓔ, **débauche** ⓕ f, udskeielser, rangel.

debauché(e) ⓕ m (f), **debauchee** ⓔ forfaldent menneske.

debaucher ⓔ, **debaucheur, -euse** ⓕ m (f), forfører(ske).

debenture ⓔ gjældsbevis; (jernbane-, kommune)obligationer.

debet — ⓣ Debet, Soll n — ⓔ debit — ⓕ restance f.

débile ⓕ svag, affældig.

debilitate ⓔ, **débiliter** ⓕ svække.

débilité ⓕ f, **debility** ⓔ svaghed, affældighed

debit ⓔ, **débit** ⓕ m, debet(side); ⓕ ogs. (ud)salg; foredrag(smaade); ⓔ ogs. debitere, belaste.

débiter ⓕ sælge; udsprede; hugge til, skjære op; foredrage; give til bedste; debitere.

debitere — ⓣ debitieren — ⓔ (carry (place) to one's) debit — ⓕ débiter.

debitor — ⓣ Debitor, Schuldner m — ⓔ debtor — ⓕ débiteur m, -trice f.

déblai ⓕ m, udgravning, rydning; pl. fyld, jord.

déblatérer ⓕ skjelde ud.

déblayer ⓕ rydde.

déblayeur ⓕ m, rydningsmand.

débloquer ⓕ befri for blokade.

déboire ⓕ m, (bitter) eftersmag; skuffelse.

tismen, i sin tid kaldt braidisme. Skrev «Neurypnology» (1843), «Magic, witchcraft etc.» (3 udg. 1852) etc.

Brai'la, Rumænien, by ved Donaus vestlige bred, 15 km. ovenfor dens sidste knæ ved Galatz, 60 000 indb. Betydelig udførsel af hvede, talg, kjød og uld. Før 1883 var B. frihavn. Fra enden af det 16 til enden af det 18 aarh. tilhørte byen tyrkerne.

Braille *[braj],* Louis (1806—52), fr. blindelærer og selv blind, opfandt den efter ham opkaldte blindeskrift (se Blindeundervisning), som de blinde kan læse ved føling; den har vundet almindelig indgang. Der er nu endogsaa bygget skrivemaskiner til denne skrift, og der er opfundet et stenografisk system for den.

Braine-le-comte *[brǟn-lə-kō't],* flamsk s'Graven-Brakel, Belgien, by i prov. Hainaut (Hennegau) ved Senne, mellem Mons og Brüssel, 9 000 indb. Stenbrud; smørhandel.

Brainerd *[brēnəd],* Nordamerika, by i de Forenede stater, Minnesota, ved Missisippi og Nordpacifikbanen, 7 500 indb. Jernindustri, korn- og tømmerhandel.

Braintree *[brēntrī].* 1. England, liden indlandsby i Essex, ved Blackwater, 55 km. n.ø. f. London, 5 000 indb. Tilvirkning af flor, silke, børster m. m. 2. Nordamerika, by i Massachusetts, 16 km. s.ø. f. Boston, nær Massachusetts-bugten, 6 000 indb. Industri.

Brak (af t. *brechen*, at bryde) betegner, at jorden brydes eller arbeides om sommeren uden at bære grøde (sumarpløie, øiaaker). Helt er dette dog kun tilfælde ved ren b., ikke ved benyttet eller halv b., hvor jorden bærer grønfoder el. l. samme aar, den b.-behandles. Den rene b.s hovedformaal er at renske akeren for ugræs, hvad der jo er lettest at gjøre, naar den ingen grøde bærer; desuden kan forskjellige grundforbedringsarbeider, som grøftning, dybgravning og stenreskning foretages. Ugræsset udryddes paa b.-akeren ved gjentagne pløininger og harvninger, derpaa gjødsles og saaes høstsæd (rug el. hvede). Ved benyttet b. tages først en grønfoderavling, før jorden b.-arbeides og tilsaaes med høstsæd. Ren b. passer bedst, hvor der er store akervidder og mindre let tilgang paa gjødsel. Den søges ogsaa undgaaet ved at dyrke «rodrensende» rodvekster.

Brake, ener, s. d.

Brake, Oldenburg, by ved Wesers vestlige bred, mellem Bremen og mundingen, 5 000 indb. Skibsrederi, rebslageri.

Brakmark, se Brak.

Brakteāt (af lat. *bractea*, tyndt blik) er i numismatiken betegnelse for en mynt af sølvblik med præg bare paa den ene side; saadanne b. tilhører middelalderen; brugtes ogsaa i Norge. — I den nordiske forhistoriske arkæologi betegner b. efterligninger i guldblik af byzantinske mynter fra 4—5 aarh. De brugtes som smykker og er blandt de mest karakteristiske oldsager fra Nordens mellemjernalder. Paa b. sees plumpe og forvanskede efterligninger af mynternes keiserbilleder og indskrifter, andre figurer antages at forestille nordiske gudeskikkelser med attributer og symbolske tegn. Runer forekommer hyppig, hele den ældre runerække saaledes paa den vakre b. fra Vadstena (se fig.).

Brakteat fra Vadstena.

Brakvand, vand af liden saltgehalt, dannes ved blanding mellem ferskvand (elve-, regn-) og det salte oceanvand. B. findes i vekslende mængder i overfladen af fjordene og langs kysten. Hele Østersjøen bestaar af b. (saltgehalt 0—1 pct.).

Bram- (sjøudtr.), kun i sammensætninger. B.-seilet, paa b.-raaen, er det fjerde raaseil fra dækket, nærmest over mersseilene. Til b.-seilet hører b.-fald, b.-skjød o. s. v. B.-stang er det tredje (øverste) led af en mast; undermasten fortsættes af mersestangen, og denne igjen af b.-stangen; der hvor disse to sidste er fæstet sammen, er b.-salingen, af krydslagte eketræstykker (se Saling). B.-stangen støttes af b.-staget, b.-vantet, b.-bardunen. — B.-seil (holl. *bramzeil*) betyder vistnok eg. «prunkseil»; sml. eng. *top-gallant*. B.-seilsbris (b.-seilskuling), saa sterk vind, at et skib kan føre b.-seil. B.-riggen er b.-stangen og riggen paa den. — Bovenbramseil, se Boven.

Bramah *[brāma],* Joseph (1749—1814), eng. mekaniker og ingeniør, opfandt 1786 vandklosettet og 1796 den hydrauliske presse.

Brama'nte, eg. Donato Lazzari (1444—1514), berømt ital. bygmester. Kom 1476 til Milano, hvor han for Ludovico il Moro udførte forskjellige bygverker, bl. a. det smukke kor og tverskib til St. Maria della Grazie. Drog 1500 til Rom, hvor pave Julius II benyttede ham meget, saaledes til ombygning af Peterskirken, til opførelse af de lange forbindelsesbygninger mellem Vatikanet og Belvedere samt til bygningen af det smukke gaardsrum i Vatikanet, «Corte di S. Damaso», hvis øverste arkaderække Rafael smykkede med emner fra bibelen. Har ogsaa bygget paladset La cancellaria og kirken S. Pietro in Montorio. B. regnes til sin tids største mestere. Hans arbeider er udført i enkle, rene stilformer i antik aand.

Bramantīno, eg. Bartolomeo Suardi (1470—1535), ital. bygmester og maler. Var oprindelig Bramantes medhjælper, heraf navnet, Lille Bramante. Har bl. a. bygget forhallen til kirken St. Nazaro samt malt freskobilledet af Madonna med engle i Brera, Milano, ligeledes tilbedelsen af Kristusbarnet i det ambrosianske bibliotek sammesteds.

Brama'rbas (fr. *bramer*, sp. *bramar*, skrige), skryder, praler.

Brambach, Caspar Joseph (1833—1902), t. komponist, virkede i Köln og Bonn og vandt anseelse ved sine korverker, «Sangen om Rhinen», «Lorely», «Columbus», «Prometheus» m. v.

Brambeck, Axel Edv. (1843—), sv. billedhugger. Hans statuer «Psyke» og «Sorg» viser fint naturstudium og smuk formbehandling. I «Kristi fristelse» (1882) er han gaaet ind paa monumentalskulpturens omraade.

Bramgaas, se Gaasefamilien.

Bramīner, se Brahmaner.

Bramsen, Henry (1878—), betydelig d. cellist, kgl. kammermusikus, gift med den norske koncertsangerinde Martha Sandal (s. d.).

Bramsen, Ludvig Ernest (1847—), d. forsikringsmand, politiker og socialøkonom, udgav i 1880-aarene forskjellige verker om sociallovgivning. I 1889 var han

---

déboiser (f) afskoge, rydde.
deboîter (f) forvride. **se d.** gaa af led; gaa op i limingen.
débonder (f) tage tappen af; løbe tom (tønde); strømme ud, over, skaffe sig luft = **se d.**
débondonner (f) tage spunsen af.
débonnaire (f) godmodig, from.
débord (f) m, rand (af mynt); veikant.
débordé (f) udsvævende.
débordement (f) m, oversvømmelse; (ord)strøm; (fiendtligt) indfald; udsvævelser.
déborder (f) sprætte op, tage kanten af; rage frem over; overfløie; oversvømme; (tilsjøs) sætte af, støde fra.
débotter (f) trække sine støvler af.
debouch (e), **déboucher** (f) (mil.) rykke frem fra defilé; (f) ogs. trække (flaske) op; rense; munde ud.
débouché (f) m, (smal) udgang; udmunding; udvei; marked.
déboucler (f) spænde op, aabne; løslade.
débouler (f) rulle ned (af).
déboulonner (f) rive naglerne ud af.
débouquer (f) seile ud gjennem løbet.
débourber (f) opmudre, trække op af mudderet.
débourre-pipe (f) m, pibekradser.
débourrer (f) rense; (mil.) tage forladningen ud af. **se d.** banke sin pibe ud; faa skik paa sig.

en af Danmarks 3 repræsentanter ved arbeiderkonferencen i Berlin. Som folketingsmand i 1892—98 virkede han bl. a. for ulykkesforsikringsloven af 1898. I 1900—01 var han indenrigsminister og gjennemførte da fabrikloven af 1901. 1906 var han medstifter af og blev formand for «Dansk forening for arbeiderbeskyttelse».

Bramsnes vig, Danmark, Isefjorden s. f. Holbæk fjord og Ourø. Paa vestkysten en torpedo-forsøgsstation.

Branca, Ascanio (1840—), ital. statsmand. Efter juridiske studier ivrig optaget af journalistik, vandt ry ved skriftet «Le crédit et la banque internationale» (1867). 1870 medlem af kammeret, gik 1885 over til oppositionen. Da Crispi faldt 1891, blev B. under Rudini (1891—93) minister for de offentlige arbeider.

Branchiosau'rus, den mest oprindelige af de til stegocefalerne (s. d.) hørende slegter. Lignede af udseende de nulevende salamandre og gjennemgik ligesom disse en forvandling. Men b. minder i flere henseender om krybdyrene og er visselig en mellemform mellem disse og padderne. Findes i kultidens og den permiske tids lag i Tyskland, Frankrige og England.

Branchio'stoma, se Lancetfisk.

Branchipus, se Bladfødder.

Brand *[brænd],* Henry William Bouverie, viscount af Hampton (1814—92), eng. politiker, først privatsekretær hos ministeren Grey, 1852—84 medlem af underhuset; 1855—58 skatkammerlord og 1859—66 ministeriets «indpisker», 1872—84 underhusets formand.

Brand, Jan Hendrik (1823—88), præsident i Oranjefristaten (1863—83), en karakterfast og fremsynt politiker. B. førte en heldig krig mod basutoerne 1865—69, afslog 1871 præsidiet i den sydafrikanske republik for ikke at udæske England og kunde som følge af sin strenge neutralitet mægle mellem England og Transvaal 1881.

Brand. 1. (Med., veter.), se Koldbrand, Gangræn. 2. (Bot.). Plantesygdomme, som fremkaldes ved angreb af brandsop (s. d.). 3. (Arkit.). Se Brandr.

Brandānus (Brandan), irsk abbed, d. omtr. 576, vandt stort ry for sin fromhed. Et senere sagn tillagde ham en eventyrlig reise mod vest for at finde paradiset. Han seilede rundt i flere aar og oplevede mange vidunderlige ting, indtil han endelig fandt paradisets ø. Dette sagn, der rummer mange forskjellige baade keltiske og fremmede motiver, blev behandlet i et latinsk digt, der i 12 aarh. oversattes paa fransk og flere andre sprog.

Brandbu, herred i Kristians amt, 471 km.² med 5054 indb. (hvoraf 24 svensker); 12.6 pr. km.²; svarer til B. prestegjeld med B. (Nes) og Tingelstad sogne. Herredet, der ligger omkring Randsfjorden i dens midtre del, er et skogdistrikt med et veldyrket bakkeparti i ø. f. Randsfjorden, omkring Røikenviken og ved B. kirke. Paa Randsfjordens vestside er kun en strimmel langs fjorden opdyrket. Gjøvikbanen passerer gjennem herredet. Ved B. jernbanestation er apotek og meieri med meieriskole. Det høieste fjeld er Kvitingen (721 m.); B.-kampen (514 m.) er et glimrende udsigtspunkt. I Røikenviken er bebyggelsen tæt. Inden herredet findes 1 brænderi, 1 træsliberi og flere sag- og møllebrug. De vigtigste næringsveie er jordbrug og skogdrift. Antagen indtægt 1906 834 600 kr., formue 6 118 900 kr.

Brandbyld. 1. (Med.). Stor byld eller gruppe af saadanne (karbunkel; kaldtes tidligere ogsaa anthraks, hvilket ord dog nu kun bruges til at betegne sygdommen miltbrand, s. d.). Begynder som en stor, fast, rød infiltration i huden og underhudsvævet, oftest i nakken eller paa ryggen; efterhaanden kommer der smaa huller i huden, hvoraf der udtømmes pus og henfaldende vævmasser, undertiden i stor udstrækning, saa at der kommer betydeligt substanstab (deraf navnet). Sygdommen kan helbredes i løbet af en maaneds tid; men undertiden, især hos ældre folk, hos patienter med sukkersyge eller andre svækkende sygdomme, indtræder der en almindelig infektion, som kan medføre døden. — 2. (Veter.). B. er hos husdyrene den sedvanlige betegnelse for den af en bestemt bakterie (nekrosebacillen) fremkaldte vævsbetændelse med bortdøen af større eller mindre hudpartier paa den nederste del af lemmerne. Sees hyppigst hos hesten, hvor lidelsen ofte udgaar fra hudsprækker i kodebøiningen (muk-b.), hos kvæget fra saar og sprækker mellem klovene (klov-b.). B. er meget smertefuld, og kan, naar den gaar i dybden og angriber led eller seneskeder, blive meget alvorlig for dyrets liv. Behandlingen, der bestaar i fugtigvarme, desinficerende omslag, tilstræber en hurtig udskillelse af det bortdøde væv (ægten). Nekrosebacillen er paavist af Bang og Loeffler (uafhængig af hinanden).

Branddug *(fumago vagans s. capnodium salicinum),* en til ascomyceterne (s. d.) hørende sop, der ofte indfinder sig som et sodagtigt belæg paa bladene af baade træer, buske og urtagtige planter, naar disse er gjort klæbrige af den fra bladlusene udsondrede «honningdug», hvori soppens sporer spirer. Den lever ikke parasitisk, men skader dog planterne, specielt humlen, ved at berøve dem lys og luft og derved hindre dannelsen af bladgrønt.

Brandenburg, Friedrich Wilhelm, greve af (1792—1850), preus. general og statsmand, uegte søn af kong Fredrik Vilhelm II, udmerkede sig i felttoget 1812—15; blev 1839 general. 1848 blev han chef for det preus. ministerium og var et villigt redskab for reaktionen. Rigsdagen blev forlagt til byen Brandenburg og kort efter opløst; derefter gjenoprettede han regjeringens myndighed ved at erklære Berlin i beleiringstilstand. Siden arbeidede han ivrig paa at styrke Preussens magtstilling. 1850 underhandlede han paa Preussens vegne med keiser Nikolaus I i Warschau for at undgaa en truende krig med Østerrige. B. døde efter sigende af græmmelse over Preussens diplomatiske nederlag. Den virkelige sammenhæng fremgaar af Sybel's «Graf B. in Warschau» («Hist. Zeitschr.», 1887).

Brandenburg, Preussen, provins, mellem Oders og Elbens midtre løb, mellem Mecklenburg og Sachsen, omkring Spree, 39 838 km.², 3 530 000 indb., 89 pr. km.² Sandigt jordsmon, derfor for en stor del furuskog. Den sydlige flade del, Spreewald, har prægtige egetrær og fortræffelige græsgange for storfæ (Spreewald-smør). Her bor endnu lausitzer-vender, med sit gamle sprog og sin gamle dragt. Den n.v. del, der Mark el. Mark B. el. Mittelmark, er preusserrigets kjerne, hvor Albrecht der Bär grundede det tyske herredømme midt iblandt slaverne, efter hvis herskersæde ved Havel, Brennabor (af Br... furuskog) navnet B. dannedes. B. deles i regjerings-

---

débours (f) m pl, udlæg = **déboursé** (f) m.

déboursement (f) m, udbetaling, forstrækning.

débourser (f) punge ud.

débout (f) opreist, paa benene.

débouter (f): **d. q. de sa demande** afvise ens sag.

déboutonner (f) knappe op.

débraillé (f) (halv)nøgen; uanstændig; m, nøgenhed, uanstændighed; sjusket morgendragt.

débrailler (f): **se d.** blotte sig.

débridée (f) f, staldpenge.

débrider (f) afbidsle; raste; haspe (af); løsne baandet om. **se d.** skynde sig.

débris (f) m (mest pl), stumper, stykker; ruiner; vrag.

débrouiller (f) udrede; bringe i orden; greie.

débrutir (f) afslibe.

débrutissement (f) m, afslibning.

debt (e) gjæld.

debtor (e) debitor, skyldner.

débûcher (f) jage op; forlade sit leie.

débusquer (f) fordrive.

début (f) m. (spil) første ... debut; begyndelse.

debutere — (t) debütieren — (e) make one's debut (on the stage), come out — (f) débuter.

deçà (f) paa denne side ... hos os. **d. et delà** frem og tilbage.

décacheter (f) brække, ... (brev).

distrikterne Frankfurt og Potsdam. Byer: de keis.-kgl. residensbyer, Berlin, hvor provinsiallanddagen møder, og Potsdam, hvor provinsial-overpræsidenten har sit sæde, samt Frankfurt a. d. Oder. — Historie. Efter folkevandringen trængte slaviske stammer frem fra øst og bosatte sig i det nuværende B. Henrik Fuglefænger erobrede landet, og hans søn Otto I oprettede bispedømmerne Havelberg og B. Venderne reiste sig imidlertid, fordrev de kristne og var igjen herrer i landet, indtil Konrad III 1134 forlenede Albrecht der Bär, stamfaderen til det askaniske hus, med B. Han undertvang slaverne, grundlagde Berlin og indkaldte kolonister fra Holland og Vest-Tyskland, saa at landet blev sterkt germaniseret. Slaverne blev livegne. Da huset Askanius uddøde, herjedes landet af krig og adelsfeider. 1356 blev det ophøiet til et kurfyrstendømme. 1415 gav keiser Sigismund B. til borggreven af Nürnberg, Fredrik af Hohenzollern, stamfader til det nuv. preus. kongehus. Johan Sigismund, kurfyrste 1608—19, arvede Jülich og Berg. Da Luther fremstod, sluttede kurfyrsten i B. sig hurtig til reformationen; det samme gjorde hans slegtning, Albrecht af B., der var stormester for de tyske ridderes orden, og skabte sig derved af ordenens lande et arveligt hertugdomme Preussen, som han tog i len af Polen. 1618 uddøde Albrechts slegt, og Preussen forenedes med B. Johan Sigismunds sønnesøn, Fredrik Vilhelm, den «store kurfyrste», bidrog især til B.s storhed. Ved den westfalske fred fik han 1648 Bagpommern, Magdeburg, Halberstadt og Minden, og 1660 fik han Preussen fritaget for lensforholdet til Polen. Ved at indkalde fremmede haandverkere og aabne sit land for de fordrevne hugenotter ophjalp han desuden B. paa mange maader. Hans sønnesøn Fredrik arvede Kleve og antog 1713 navnet konge af Preussen, og fra nu af falder B.s historie sammen med Preussens, af hvilket rige det nu udgjør prov. B. [Litt.: F. Voigt, «Gesch. des brandenburgisch-preussischen Staats».]

Brandenburg, by i prov. B., paa begge sider af Havel, 35 km. v. f. Potsdam, 51 000 indb. Tilvirkning af kamgarn, uldtøier m. m. B. skal være grundet af de slaviske viltser og kaldtes af dem Brennaborskogsbjerget. 928 indtoges B. af den tyske konge Henrik I, men skiftede gjentagne gange herskere, indtil Albrecht der Bär 1161 opslog sin residens der.

Brander, en vittighed, i regelen beroende paa et ordspil, en ordfordreining eller ordafledning, der let kan opfattes. Eg. skib fyldt med brændstof til at antænde fiendtlige skibe.

Brandes, Carl Edvard Cohen (1847—), d. forfatter og politiker. Studerede i sin ungdom østerlandsk filologi (han blev dr. phil. 1879), men ofrede sig snart ganske for litteraturen. I tilslutning til den af broderen G. B. reiste litterære bevægelse skrev han i 1870-aarene mest teaterartikler, hvori for første gang i nordisk litteratur den moderne kritiks sjælegranskning anvendes paa skuespilkunsten. Artiklerne er samlet i «Dansk skuespilkunst» (1880) og «Fremmed skuespilkunst» (1881). Et senere dramaturgisk arbeide fra hans haand er «Holberg og hans scene» (1898), der behandler en række holbergforestillinger og holbergskuespillere fra det Kgl. teater i Kbh. B.s politiske løbebane begyndte, da han i 1878 ved en fest, som frisindede danske mænd gav for Bjørnson, holdt en tale, hvori han foreslog samarbeide mellem «det litterære venstre» og det store politiske venstreparti. Alliancen kom istand, og B. valgtes i 1880 ind i folketinget. Samtidig blev han medredaktør i partiets hovedorgan «Morgenbladet». Da alliancen i 1884 sprængtes, stiftede han sammen med Hørup «Politiken» og har gjennem dette blad øvet en betydelig indflydelse paa dansk litteratur og teater. Litteratur og politik er for ham nøie forbundne aandsmagter, og dette i forbindelse med hans udprægede partifølelse har gjort hans af grundige kundskaber og ubestrideligt talent baarne kritiske virksomhed noget ensidig. Han gik i 1904 ud af «Politiken»s redaktion og valgtes 1906 ind i landstinget. — Som skjønlitterær forfatter har B. især virket som dramatiker. Hans skuespil «Et besøg» (1882), «En forlovelse» (1884), «Under loven» (1891) o. fl. henter sine emner fra det kjøbenhavnske borgerskabs liv, som han skildrer med indtrængende forstaaelse og usvigelig sanddruhed. Han har ogsaa, skjønt med ringere held, dyrket romanen, f. eks. «Lykkens blændverk» (1898). I de senere aar har han leveret nogle kunstnerisk formede oversættelser af gammeltestamentlige skrifter: «Jesaja» (1902), «Salmerne» (1905) og «Job og prædikeren» (1906).

Edvard Brandes.

Brandes, Ernst Immanuel Cohen (1844—92), d. nationaløkonomisk forfatter, broder til E. og G B., udgav «Samfundsspørgsmaal» (1885), navnlig om befolknings- og værdilæren. B.s stil var klar, livlig og letlæst.

Brandes, Georg Morris Cohen (1842—), d. forfatter, af jødisk slegt. Hans tidligste udvikling bestemtes af de to magter, som dengang var eneraadende i dansk aandsliv: Hegelsk—Kierkegaardsk spekulation og Heibergsk æstetik. Under paavirkning af den selvstændige tænker H. Bröchner kom han dog snart i modsætning til den herskende ortodoksi. Længere holdt han fast ved den Heibergske æstetik. Ud fra denne finder han f. eks. ikke Ibsens «Peer Gynt» saa harmonisk, skjøn og opløftende, som et sandt digterverk maa være. I de artikler, han i 1860-aarene skrev (samlet i «Æsthetiske studier», 1868, og «Kritiker og portrætter», 1870), merkes dog en stadig stigende misnøie med de hjemlige litterære tilstande, og samtidig bliver paavirkningen fra engelsk og fransk aandsliv altid sterkere. — Et fuldstændigt gjennembrud foregik under hans første pariserophold 1866—67. Han tilegnede sig da Taines af den moderne naturforskning udsprungne syn paa kritiken som en videnskab, der rent naturhistorisk behandler kunstverket, paa samme maade som botanikeren behandler en plante. Overalt efterspores aarsagssammenhængen, kunstverket sees som produkt af race og samfundsforhold, og kunstnerens herskende evne udledes af de iagttagne kjends-

decad(e) ⓔ, **décade** ⓕ f, dekade; ti aar.
decadence ⓔ, **décadence** ⓕ f, forfald, tilbagegang.
decadent ⓕ dekadent.
decagon ⓔ, **décagone** ⓕ m, tikant.
décaisser ⓕ pakke ud.
décalitre ⓕ m, dekaliter; høi hat.
decalogue ⓔ, **décalogue** ⓕ m, de ti bud.
décalotter ⓕ afdække.
décalquer ⓕ overføre, aftrykke.
décamètre ⓕ m, dekameter.
decamp ⓔ, **décamper** ⓕ (mil.) bryde op, pigge af.
decant ⓔ, **décanter** ⓕ afhelde, klare.
decanter ⓔ vinkaraffel.
décapeler ⓕ aftakle.
décaper ⓕ pudse (metal blankt); omselle en pynt.
decapitate ⓔ, **décapiter** ⓕ halshugge; ⓕ ogs. brække, hugge toppen af.
decapitation ⓔ, **décapitation** ⓕ f, halshugning.
décarcasser ⓕ: **se d.** slide (og slæbe).
décarrelage ⓕ m, opbrydning (af heller).
décarrer ⓕ pigge af; frifinde.
décatir ⓕ krympe, dekatere.
décavage ⓕ m, jammer, elendighed.
décaver ⓕ blanke, ruinere
decay ⓔ forfalde, visne, randne; forfald, udarmelse, forraadnelse.

gjerninger. Der kan saaledes ikke blive spørsmaal om godt eller ondt i teologisk betydning. For denne betragtning kan et kunstverk ligesaa lidet som en plante være moralsk eller umoralsk. B. disputerede for doktorgraden (1870) med «Den franske æsthetik i vore dage. En afhandling om H. Taine». Samtidig lærte han engelsk positivistisk filosofi at kjende. Istedetfor golde spekulationer bød denne praktisk arbeide og kamp for menneskeligt fremskridt. Han oversatte (1869) Mills bog «Kvindens underkuelse» og et par aar senere samme forfatters bog om nytte- og lykkemoralen. Sociale interesser vaktes hos ham, og fra nu af ser han kampen for litteraturens og aandslivets frigjørelse som et uadskilleligt led i arbeidet for det hele samfunds udvikling. — B.s store udenlandsreise 1870—71 førte ham midt ud i det aandelige røre i Europa og sammen med saa betydelige mænd som Mill, Taine og Renan. Al hans ulmende kritik over hjemlige forhold og tilstande slaar ud. Straks efter hjemkomsten begyndte han 3 nov. 1871 paa sine forelæsninger over hovedstrømninger i det 19 aarh.s litteratur. Planen er at fremstille «reaktionen mod det 18 aarh.s tanker og følelsesliv og fremskridtsidéernes tilbagevenden i stedse høiere stigende bølger». Den danske litteratur var blevet staaende ved reaktionen, og «hovedarbeidet vil da blive gjennem en mangfoldighed af kanaler at lede de strømninger, som har sit udspring i revolutionen og fremskridtet, herind og stanse reaktionen paa de punkter, hvor dens opgave historisk er endt». Under behandlingen af den europæiske litteratur er blikket stadig vendt mod nordiske forhold, som belyses og angribes uden skaansel. Dogmetro, protestantisk moral og det samfundsmæssige egteskab fremstilles som produkt af race og klima, men frakjendes absolut værdi. Politisk og social ufrihed afsløres og bekjæmpes. Det er let forstaaeligt, at forelæsningerne vakte forbitret modsigelse, men til gjengjæld sluttede en række betydelige litterære kræfter sig med begeistring om den unge kritiker. Bevægelsen forplantede sig til de andre nordiske lande, ældre forfattere som Bjørnson og Ibsen modtog sterke impulser fra den, yngre som Kielland, Elster og Garborg og i Sverige Strindberg skyldte den sine første sterke indtryk. — 1872 var «Emigrantlitteraturen» udkommet, 1873 «Romantiken i Tyskland», 1874 «Reaktionen i Frankrige», 1875 «Naturalismen i England». Først 1882 udkom «Den romantiske skole i Frankrige» og 1890 «Det unge Tyskland». 1877 havde B. forladt landet og bosat sig i Berlin. Efterhaanden var diskussionen fra sagerne gledet over paa personerne, og disse forfulgtes med en blanding af smaalighed og fanatisme af alle magthaverne. De negtede saaledes B. haardnakket et professorat i æstetik. En række monografier

Georg Brandes.

fra disse aar: «Søren Kierkegaard», de pietetsfulde i «Danske digtere» (1877), «Esaias Tegnér» (1878), «Disraëli» og «Lassalle» (1881) viser mindre polemikeren end den forening af en kritiker, en psykolog og en digter, som kjendetegner B. i hans bedste verker. Videnskabelig anvendelige haandbøger er de ikke. Trods B.s store viden er hans subjektivitet for udpræget, hans temperament for kunstnerisk hertil. — I 1883 vendte B. tilbage. En kreds venner sikrede ham en aarlig sum, der svarede til en professorgage. Forholdene var nu ikke saa lidet forandret. En rig litteratur havde hans virksomhed fremkaldt, der var sluttet forbund mellem «det litterære venstre» og det politiske venstreparti, og der tilfaldt ham saaledes med én gang en betydelig magtstilling, som han siden har befæstet og udvidet. Foruden talrige indlæg i dagens spørsmaal og anmeldelser af nordisk og fremmed litteratur har han siden sin hjemkomst udgivet «Det moderne gjennembruds mænd», «Mennesker og verker» (1883), «Ludvig Holberg, et festskrift» (1884), «Indtryk fra Rusland», «Indtryk fra Polen» (1888), flere samlinger «Essays» og endelig det store trebinds verk om Shakespeare (1895), maaske hans betydeligste litterære bedrift. I de seneste aar har han under titelen «Skikkelser og tanker» samlet sine avisartikler (3 bind), udgivet og delvis omarb. sine verker, «Samlede skrifter» (1899—1906, 17 bind), og begyndt at skrive sin selvbiografi, hvoraf første del udkom 1905. — Hvad B.s udvikling angaar, er han med aarene kommet mere og mere bort fra 1870-aarenes nytte- og lykkefilosofi og henimod en gjennemført induvidualisme, der ser maalet i personlighedens frieste udfoldelse. Overfor demokratiske lighedsbestræbelser har han med Nietzsche hævdet det store menneske som kulturens maal og kilde. B.s frihedstrang og retssans har i de senere aar givet sig et varmhjertet udtryk i hans agitation i tale og skrift til fordel for undertrykte folkeslag, sønderjyder, polakker, finner o. s. v. Hans hyppige reiser, hans bekjendtskab med tidens betydeligste mænd har skabt ham en stilling som en slags mellemmand mellem Norden og Europa. B.s personlighed har været ligesaa omstridt som hans tanker. Han kan baade henrive og frastøde i lige høi grad. Endnu staar han som et modsigelsens tegn, hvis liv og gjerning neppe helt kan vurderes og overskues, og som heller ikke er fyldestgjørende behandlet. 1902 blev B. af det første venstreministerium udnævnt til professor. — B. har gjentagne gange besøgt Norge. Vinteren 1876 holdt han i Studentersamfundet foredrag om Kierkegaard. Universitetet havde ved denne anledning negtet ham lokale. Da han næste gang kom igjen i 1880, læste han over den franske poesis historie 1830—40, denne gang paa universitetet. Siden har han oftere holdt foredrag i Kristiania, ligesom han har leveret talrige bidrag til den norske dagspresse. I slutten af 1870- og begyndelsen af 1880-aarene skrev han i «Dagbladet». Senere har han skrevet i «Verdens gang».

Brandes, Johann Christian (1735—99), t. forfatter, dramatiker, skuespiller, knyttet til forskjellige trupper, i nogle aar direktør for Hamburgs teater. Af hans lystspil kan nævnes «Der Schein betrügt», «Der Gasthof, oder Trau, schau, wem!», «Der Graf von Olsbach», «Der geadelte Kaufmann»; desuden melodramaet «Ariadne auf Naxos».

decease (e) dødelig afgang; afgaa ved døden.
décéder (f) dø.
deceit (e) bedrag, list. **deceitful** listig, falsk.
deceivable (e) let at bedrage.
deceive (e) bedrage, skuffe.
deceiver (e) bedrager, forfører.
décèlement (f) m, afsløring.
déceler (f) røbe, forraade.
december — (t) Dezember m — (e) december — (f) décembre m.
décence (f) f, **decency** (e) sømmelighed, ærbarhed.
décennal (f), **decennial** (e) tiaar(l)ig.
decent (e), **décent** (f) anstændig, ærbar.
décentraliser (f), **decentralize** (e) decentralisere.
deception (e), **déception** (f) f, (sanse)bedrag; skuffelse.
deceptive, deceptory (e) skuffende.
décercler (f) tage baandet af (tønde etc.).
décernement (f) m, kjendelse.
décerner (f) beslutte, paabyde; tilkjende.
décès (f) m, død(sfald).
décevoir (f) skuffe, narre.
déchaînement (f) m, løsladelse; rasen.
déchaîner (f) slippe løs; ophidse. **se d.** rase.
Dechant (t) m, dekanus; domprovst.
déchanter (f) stemme tonen ned.
déchard (f) m, fattig djævel.

Brandès, Marthe Joséphine Brunschwig (1862—), fr. skuespillerinde ved Vaudeville og Comedie-française. En af hendes bedste roller er Hedda Gabler.

Brandfeber, ofte dødelig febersygdom hos heste med blødninger (petechier) i næseslimhinden og hævelser (ødemer) især paa hoved og lemmer. Aarsagsforholdene uklare; lidelsen antages dog at skyldes en streptokok.

Brandforsikring er den form af forsikringsvirksomheden (se Forsikring), som har til opgave at yde erstatning for økonomiske tab som følge af ildebrand. Af elementærforsikringen er b. den vigtigste, næst sjøforsikring tillige den ældste forsikringsform. Dens oprindelse kan føres tilbage til middelalderens «gilder» (s. d.). Overgangen til den mere moderne b. skede omkring midten af det 18 aarh. Almindelig bygningsforsikring indførtes ved oprettelsen af den «Alm. brandforsikringsindretning» i 1767 for det hele land med undtagelse af Kra., som i 1753 havde faaet sin egen kasse, og almindelig løsøreforsikring i 1838 ved stiftelsen af det «Norske brandassuranceselskab» i Bergen. B. omfatter i alm. skade forvoldt ved ildebrand, foranstaltninger i anledning af ildebrand, saasom slukning, nedrivning, udflytning og redning, ved lynnedslag, selv om dette ikke tænder, samt ved eksplosion af belysningsgas, efter speciel overenskomst tillige ved eksplosion af anden art. Skade, forvoldt ved krig, fiendtlige indfald, borgerlige uroligheder, oprør, vulkanske udbrud eller jordskjælv erstattes ikke. (Se dog nedenfor om Brandkassen.) B. gjælder kun det direkte tab ved gjenstandenes ødelæggelse eller beskadigelse. Indirekte økonomiske følger deraf, saasom tab af fortjeneste, løbende udgifters uproduktivitet o. l. er ikke indbefattet uden efter særskilt aftale (se Chomageforsikring). B. udøves for tiden af følgende foreninger og selskaber: den «Almindelige brandforsikringsindretning», vort lands eneste offentlige b.s-anstalt, i daglig tale kaldt «Brandkassen», oprettet som nævnt ved kgl. forordning i 1767 og omorganiseret ved lov af 19 aug. 1845. Det er en under offentlig bestyrelse staaende gjensidig forening med to regnskabsmæssig adskilte afdelinger, en for landet og en for byerne, hvor fast eiendom med undtagelse af visse meget ildsfarlige anlæg, saasom krudtmøller o. l., kan forlanges forsikret efter forhaandstakst. Brandkassens forsikring, som kun kan afbrydes ved opsigelse fra forsikringstagerens side med eventuelle panthaveres samtykke, gjælder ogsaa skader forvoldt ved krig, borgerlige uroligheder eller oprør, dog med forbehold af indretningens ret til regres hos staten eller andre. Kgl. proposition angaaende ny lov for indretningen foreligger for indeværende storting (1907). Ca. 220 gjensidige foreninger, hvoraf «Akershus brandassuranceforening for bygninger» er den største. Disse foreninger forsikrer udelukkende paa landsbygden, dels fast eller løs eiendom alene, dels begge dele. 6 aktieselskaber, nemlig: «Christiania alm. brandforsikringsselskab», ogsaa kaldt «Storebrand» (opr. 1847), «Norge» (Drammen 1857), «Trondhjems brandforsikringsselskab» (1863). «Bergens brandforsikringsselskab» (1866), «Norden» (Kra. 1867) og «Vesta» (Bergen 1880). «Indboforsikringsforeningen» i Bergen (opr. 1886) repræsenterer en mellemform mellem aktieselskabs- og gjensidighedsformen. 28 udenlandske aktieselskaber. Samtlige aktieselskaber tilhører en i 1876 stiftet tarifforening, hvis formaal det er ved bindende tarifer og forsikringsregler at holde b. i et sundt spor. Disse selskaber og foreningers løbende forsikringssum ved udgangen af 1905 samt den i aaret oppebaarne præmie vil sees af nedenstaaende tabel. For at give et indtryk af udviklingen i de sidste 10 aar tilføies de tilsvarende tal for 1895. — De private foreninger og selskabers forsikring afsluttes ved udstedelsen af en forsikringskontrakt, police (s. d.), indeholdende de for parterne, forsikringstageren paa den ene side og forsikringsgiveren, selskabet eller foreningen, paa den anden, gjældende specielle og almindelige forsikringsvilkaar. De sidste er gjerne trykt paa selve policeblanketten, da de udgjør grundlaget for enhver b. — B. er i høiere grad end nogen anden forsikring betinget af, at virksomheden har et vist omfang, og at risikoen staar i det rette forhold hertil. Den rationelle b. bygger derfor sin virksomhed paa visse paa forhaand fastsatte maksimumsbeløb, hvorigjennem det tab, som paa én gang kan lides for egen regning, søges begrænset (maksimaler). Maksimumsbeløb fastsættes dels for en enkelt bygning, fabrik, oplag, dels for en samling af bygninger, et eller flere kvartaler, dels for en hel by. Da imidlertid det beløb, som en forsikringstager ønsker at tegne forsikring for, ofte vil være større, end et selskab kan overtage for egen regning, spiller i b. reassurancen (se Gjenforsikring) en vigtig rolle. Udnyttelsen af reassuranceprincipet er den rationelle b.s særkjende. Mere end to tredjedele af al reassurance den hele verden over falder, beregnet efter den for reassurance afgivne præmie, paa b. Brandkassen anvender ikke reassurance. De norske aktieselskaber derimod afgiver aarlig ca. 60 pct. af sin bruttopræmie til reassurance (reassurancerabatten ikke medregnet), et forhold, som finder sin forklaring i den katastroferisiko, som vore træbyer indebærer, og den deraf nødvendiggjorte sterke begrænsning af maksimalerne. Denne katastroferisiko giver den norske b.-bedrift en mere end almindelig hazardiøs karakter. De senere aar har særlig været rige paa saakaldte «bybrande», brande, hvorved en hel by eller større dele af en by ødelægges, idet der i tidsrummet fra 1881—1904 indtraf 23 saadanne med et tab for Brandkassen af ca. 28 mill. kr. og for de private selskaber af ca. 19 mill. kr. Den største af disse, Aalesundsbranden i 1904, kostede alene Brandkassen 9½ mill. kr. og foranledigede udskrivning af en ekstraordinær kontingent svarende til 6 halvaars ordinær kontingent. De private selskaber betalte i anledning af samme brand ca. 5⅛ mill. kr. De norske b.-selskabers overskud skyldes væsentlig renteindtægten af det indbetalte grundfond og de fra tidligere gode aar oplagte fonds. De norske aktieselskabers samlede aktiva udgjorde ved udgangen af 1905 9 944 282 kr. Renteindtægten var samme aar 411 000 kr. Selskabernes grundfond udgjør tilsammen 17.2 mill. kr., hvoraf 4.55 mill. kr. er indbetalt. — B.s betydning er i vore dage almindelig erkjendt. Paa b. passer bedre end paa nogen anden forsikring den karakteristik, som den bekjendte nationaløkonom Phillippovich har givet af forsikringen i sin almindelighed som en kapitalbevarende, kapitaldannende, en indtægtssikrende og indtægtsbevarende

decharge — ⓣ Decharge f — ⓔ discharge — ⓕ décharge f.
décharge ⓕ f, aflæsning, (ud)losning; affyring, salve; lettelse; frikjendelse; godkjendelse, decharge; losseplads; afløb; afføring.
décharger ⓕ aflæsse, (ud)losse; affyre; tage patronen ud af; udøse, lette; fritage; vidne (til gunst) for en; tømme; farve af.
décharner ⓕ gjøre mager, skjæmme.
déchasser ⓕ slaa (plugger o. l.) ud.
déchausser ⓕ trække skotøiet af.
déchaussoir ⓕ m, (tandlæges) kniv.
dèche ⓕ f, pengeforlegenhed.
déchéance ⓕ f, afsættelse; fortabelse.
déchet ⓕ m, tab, svind; pl, affald.
décheveler ⓕ gjøre (haar) tufset.
déchiffrable ⓕ som kan tydes.
déchifrere — ⓣ dechifrieren, entziffern — ⓔ decipher — ⓕ déchiffrer.
déchiqueter ⓕ udskjære, udtunge; sønderflænge.
déchiqueture ⓕ f, udskjæring, tunge.
déchirant ⓕ hjerteskjærende; øredøvende.
déchirer ⓕ rive istykker; ophugge; bagtale; smerte, pine.
déchirure ⓕ f, rift, flænge.
déchoir ⓕ synke, dale; forfalde.
d. de qc. miste noget.
déchouer ⓕ bringe flot.

foranstaltning. Ved b. kan produktionen holdes i regelmæssig gang, den styrker krediten og balancerer derved baade individets og samfundets økonomi. Ved den indflydelse, som b.s udøvere har anledning til at gjøre gjældende paa foranstaltninger til forebyggelse og bekjæmpelse af ildsvaade, brandsluknings-, bygnings- og reguleringsvæsen m. m., kan det siges, at b. har bidraget betydelig til nationalformuens bevaring.

	Forsikringssum		Præmie	
	1895 i 1000 kr.	1905 i 1000 kr	1895 kr.	1905 kr.
De norske aktieselskaber Indboforsikringsforeningen i Bergen	521 223	775 472	2 338 346	3 526 971
Den Alm. brandforsikringsindretning:				
Kjøbstadsafdelingen. . . .	616 781	986 276	1 714 952	2 554 475
Landafdelingen	329 587	431 453	440 106	610 640
Akershus brandassuranceforening	137 690	158 142	122 880	169 336
De mindre gjensidige brandforsikringsforen. .	310 439	407 371	270 000	350 000[1]
	1 915 720	2 738 714	4 886 284	7 211 422
Hertil kommer de udenlandske aktieselskaber .	365 000	392 000	1 680 000	1 800 000[1]
	2 280 720	3 150 714	6 566 284	9 011 422

[1] Approksimativt.

Det bemerkes, at tallene for de norske selskaber tillige omfatter deres udenlandske forretning.

Brandgavl (og brandmur) opføres mod nabobygning eller som afdeling i større bygninger af 1½ stens (35 cm.) mur, uden aabninger; skal rage 30 cm. over tagfladen. Afhænger af en mindste lovlig afstand fra nabo (i alm. 4 m.) eller af bygningens størrelse og art.

Brandgods (sjøudtr.), d., om mindre skibmandsgods (udslidt, kasseret taugverk).

Brandgranater, særlig konstruerede, med en brandsats fyldte artilleriprojektiler, som før anvendtes for at skyde træbygninger o. l. i brand. Nutidens almindelige granater og granatkardætsker benyttes ogsaa med ganske god brandvirkning.

Brandgulv (sv. *brandbotten*) kaldes loftgulvet i en bygning, naar det er udført modstandsdygtigt mod ild- og vandskade under loftsbrand.

Brandis, Christian August (1790—1867), t. filolog og filosof, professor i Bonn, tog doktorgraden i filosofi i Kbh. og holdt forelæsninger der, drog derefter til Tyskland, hvor han virkede som universitetslærer og som udgiver af tidsskrifter og verker angaaende græskromersk filologi, historie og filosofi.

Brandkluft, ogsaa brandstav (Gudbrandsdalen), et jernredskab, hvormed der kares i branderne paa peisen.

Brandkorps, se Brandvæsen.

Brandlinjer kaldes de 10—20 m. brede belter, der i naaleskog snauhugges med passende afstand for at hindre udbredelsen af skogbrand. De beplantes ofte med løvtrær (birk), som i beløvet tilstand yder et godt vern mod fremtrængende ild. Marken holdes i b. i sommertiden fri for kvist og andre brændbare emner. Naar jernbaner føres gjennem naaleskog, renhugges ofte b. paa begge sider af linjen, og marken pløies af og til for at holdes vegetationsfri. B. kan ogsaa hensigtsmæssig tilsaaes med fleraarige fodervekster. Naar b. lades ubevokset, gjør de tillige nytte som veie, og under drivjagter opstilles skytterkjeden i dem.

Brandmur, se Brandgavl.

Brandmus, se Mus.

Brandon *[brændn]*. 1. England, by dels i Suffolk og dels i Norfolk, ved Lille Ouse (B.-elven), 6 000 indb. Korn-, trælast-, kulforretninger. Omsætning af kaninskind 2. England, by i Durham, 5. km. sv. f. Durham, 15 600 indb. Kulgruber. jernverk. 3. Kanada, by i Manitoba. paa høire bred af Assiniboina, hvor denne overskjæres af den kanadiske pacifikbane som byen skylder sin opkomst (anlagt 1881), 6 000 indb. Kornhandel.

Brandpil, et projektil, som før skydevaabnenes opfindelse anvendtes til at frembringe brand i bygninger, skibe eller krigsmateriel. B. udkastedes af en kastemaskine; bag spidsen havde den en fordybning, der var fyldt med brændbar sats.

Brandpletter, en art grave fra den ældre jernalder (omkr. aar 400 f. Kr. til 500 e. Kr.). De kjendes særlig fra Bornholm, hvor over 3 000 er undersøgt, men ogsaa fra det øvrige Danmark, og bestaar af en liden fordybning i jorden, stundom ganske flad, ofte omkr. ½ m. dyb, hvori er henlagt resterne fra ligbaalet.

Brandr kaldes paa oldn. den yderste udsmykning af skibenes stavne og husenes taggavle. I sagaerne omtales en række b., rigt udstyret med dragehoved, tyrehoved. «en yngling holdende paa en spændt bue og pil» o. s. v. Især maa dragehovederne, der da var bemalet, have givet skibenes stavne og husenes gavle et ganske fantastisk udseende. Paa stavkirker og norske relikvieskrin ser man disse b., ligesom denne udsmykningsskik endnu lever igjen paa bondegaarde.

Brandraketter, se Raketter.

Brandredskaber omfatter suknings- og redningsmateriel af enhver art til bekjæmpelse af skadeild samt redning af liv og eiendom ved saadan: slanger med straalerør og kuplinger, direkte fra brandkumme eller hydranter paa trykledninger eller fra sprøiter for damp-el. benzindrift, kemiske sprøiter med kulsyretryk eller haandkraftpumper. Transportable eller stationære redningsstiger, redningsapparater, røgmasker med luftpumpe eller komprimeret surstof. Vandtaarne for meget høie bygninger sættes i forbindelse med en eller flere dampsprøiter, rettes vertikalt til en betydelig høide og dirigeres nedenfra gaden. Sjødampsprøiter for brand paa havnen.

Brandr Jónsson (d. 1264), isl. lærd og geistlig, abbed i Þykkvibær 1247, 1263' biskop i Hole, oversatte et fransk heltedigt om Alexander, paa islandsk «Alexanderssaga» og «Gydingasögur»; B. J. nød stor anseelse baade for sin lærdom og for sine egenskaber som høvding og var meget afholdt.

Brandrud, Andreas (1868—), n. kirkehistoriker. blev teologisk kandidat 1892, assistent ved rigsarkivet 1896 og udnævntes 1897 efter offentlig konkurrance bl. a med dr. A. Aall (s. d.) til professor i teologi med særlig forpligtelse til at foredrage kirke- og dogmehistorie. Af hans publikationer kan nævnes en monografi over den norske jesuit «Kloster-Lasse» (1896) og en «Kirkehistorie for gymnasier og høiere skoler» (1904).

Brandrøk (Enno Rustung), se Rustung.

---

dechristianize ⓔ afkristne.
decide ⓔ, **décider** ⓕ afgjøre; bestemme, beslutte.
decider ⓔ opmand.
deciduous ⓔ affaldende.
déciller ⓕ aabne (ens øine).
décimable ⓕ tiendepligtig.
decimal — ⓣ Dezimale f — ⓔ decimal — ⓕ décimale f.
décimateur ⓕ m. tiendeeier.
decimere — ⓣ dezimieren — ⓔ decimate — ⓕ décimer.
decipher ⓔ (ud)tyde.
décisif ⓕ, **decisive** ⓔ afgjørende, bestemt.
decision ⓔ, **décision** ⓕ f. afgjørelse, kjendelse; bestemthed.
deck ⓔ dæk; dække, pryde.
Deckbett ⓣ n. overdyne.
Decke ⓣ f. dække, teppe; loft; bind.
Deckel ⓣ m. laag; bind paa en bog.
decken ⓣ dække; tække.
Decker ⓣ m. (tag)tækker.
Deckzeug ⓣ n. dækketøi.
declaim ⓔ, **déclamer** ⓕ deklamere; ivre, tordne.
declamation ⓔ, **déclamation** ⓕ f. deklamation, klingende fraser
déclamatoire ⓕ, **declamatory** ⓔ deklamatorisk; høitravende.
declarable ⓔ paaviselig.
déclaratif, déclaratoire ⓕ **declarative, declaratory** ⓔ erklærende, forklarende.
declaration ⓔ, **déclaration**

Brandrør tjener til at antænde sprængladningen i sprængfyldte kanonprojektiler, enten naar disse støder an mod marken eller en gjenstand (i terrænet, paa sjøen), nedslagssprængning, eller medens projektilet befinder sig i luften, luftsprængning. B. til nedslagssprængning kaldes p e r k u s s i o n s r ø r og bruges i sprænggranater, i almindelighed indskruet i disses spids, og i (halv)pansergranater, indskruet i granatens bagre ende (bundperkussionsrør). Fig. 1 viser et alm. perkussionsrør og fig. 2 et bundperkussionsrør, i brug hos os. Det alm. princip

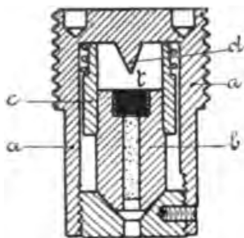

Fig. 1.

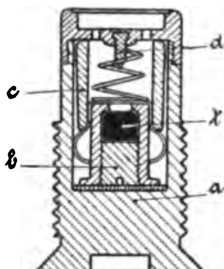

Fig. 2.

for saadanne b. er, at der inde i et rørformigt legeme (a) findes en med tændsats (t) forsynet løber (b), som holdes fast før skudløsningen (af en opsplittet ring (c) el. ring og fjær), men som ved denne bliver fri, idet ringen farer tilbage over løberen (røret armeres) og ved projektilets anslag slaar mod en tændspids (d). For brisantprojektiler (s. d.) maa der i regelen foruden den alm. perkussionsindretning haves en særlig anordning med kraftigere tændsats (detonator). For projektiler, der skal bevirke størst mulig ødelæggelse af døde maal, og som derfor først bør springe efter indtrængelsen, gives perkussionsrøret en retarderet antændelse (enten ved mekanisk anordning eller en indskudt særskilt sats, der bruger en vis beregnet tid til forbrænding). B. til luftsprængning kaldes t i d s-b., der dog nu er gaaet af brug og er erstattet af d e t d o b b e l t v i r k e n d e b. (ogsaa kaldt e n h e d s r ø r e t), der kan bevirke projektilets sprængning i et bestemt punkt i banen eller ved anslaget. I fig. 3 og 4 vises vort 19 sek. dobbeltvirkende b. for feltkanoner. Paa lignende maade som ved perkussionsrørets armering

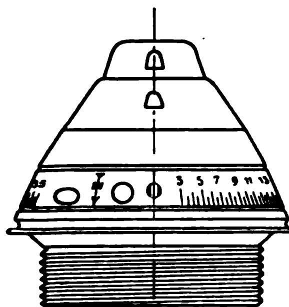

Fig. 3.

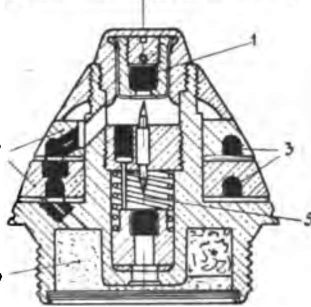

Fig. 4.

er her anordnet en konkussionsindretning (1), der tænder b. ved skudløsningen (ved mundladningskanoner blev b. direkte antændt af den fra kanonens ladning forbi projektilet strømmende krudtgas). Fra konkussionsindretningen slaar ilden gjennem kanaler ned til satsskivernes (2) satsriller (3), der er fyldt med en komprimeret sortkrudtsats, hvis brændetid man kjender. Den ene satsskive er stilbar, saaledes at dens satsrille brænder den indstillede tid, før ilden slaar ned i b.s krudtkammer (4), hvorfra den gaar videre til projektilets sprængladning. Den stilbare satsskive har inddeling i sekunder (ved kasteskyts) eller oftest i meter, afstandsinddeling, beregnet efter projektilets flyvetid paa de forskjellige afstande. Perkussionsindretningen (5) bevirker antændelse ved anslaget, hvis projektilet ikke har sprunget i luften. At indstille den stilbare satsskive paa et bestemt tal kaldes at t e m p e r e b. Hertil bruges hos os en ganske enkel temperingsstift eller i den sidste tid automatisk temperingsnøgle, der er et apparat, som selv er forsynet med temperingsinddeling, og som én gang for alle kan indstilles for temperingen, hvad der er af betydning under skydning i mørke og under hurtigskydning. Endvidere haves m e k a n i s k e b., der eksempelvis kan grunde sig paa et urverk, sat i gang ved projektilets rotation eller ved fjære, der udløses ved skudløsningen, eller ogsaa paa vædskers udstrømningshastighed (hydrauliske rør), og som efter en vis tids forløb bevirker projektilets sprængning. Disse b. maa imidlertid siges endnu at befinde sig paa forsøgsstadiet.

Brandsaar, se F o r b r æ n d i n g.

Brandseggfoss, vandfald (5 m.) i Ogna, Ogndalen herred, Nordre Trondhjems amt.

Brandskat, den ydelse, som en i landet indtrængende fiende lader befolkningen udrede under trudsel om ellers at afbrænde og ødelægge byer og gaarde.

Brandskorpe, se F o r b r æ n d i n g.

Brandsop *(ustilaginaceæ)* er navnet paa en familie af basidiesoppene. Alle b. er snyltere og foraarsager sygdomme eller ødelæggelser hos verten, som, naar undtages én art, altid er en urtagtig plante. Sopsporerne angriber vertplanten i dens unge alder og danner et traadet sopmycelium, som vokser med verten og breder sig i den, indtil blomsterne anlægges; da stanser soppen sin længdevekst og gaar i stedet over til at danne formeringsorganer, der som oftest opstaar i vertens blomsterdele. Disse sporer, som udvikles inde i myceliets hyfer, kaldes brandsporer eller basidiefrugter og er tykvæggede og mørkfarvede. Sporemasserne ser ved modningen ud som et sort pulver, der bliver synligt ved, at de af vertplantens celler, som omgiver sporerne, sprænges. Flere b. hører til vore skadeligste snyltesoppe, saaledes først og fremst de arter, som angriber kornsorterne og frembringer de sorte aks («brandaks», «sotaks» el. «kulaks») paa byg og havre (særlig *ustilago*) og hvede *(ustilago* og *tilletia)*. Kornene forvandles til et brunsort sodlignende pulver bestaaende af soppens talløse sporer. Eksempelvis anrettede b. i Sverige i 1889 skade for ca. 15 mill. kr. (Bekjæmpes ved afsopning (s. d.) af saakornet.) En del b. angriber blomsterdelene eller de vegetative dele af fodergræssene eller andre urter; af de sidstnævnte kan nævnes *ustilago tragopogonis*, som hos os er meget alm. paa gjede-

ⓕ f. erklæring; bekjendtgjørelse; ⓔ ogs. klageskrift.

declare ⓔ, **déclarer** ⓕ erklære; bekjendtgjøre; angive.

déclasser ⓕ stryge af (sjø)-rullen; ophæve klasseforskjel.

déclencher ⓕ lukke op.

declension ⓔ høfligt afslag; (gram.) deklination.

déclic ⓕ m, sperhake, rambuk.

déclin ⓕ m, **decline** ⓔ aftagen(de), hensvinden; nedgang, forfald, heldning.

déclinaison ⓕ f. **declination** ⓔ deklination; nedgang; afvigelse; misvisning.

déclinant ⓕ synkende, svindende.

decline ⓔ, **décliner** ⓕ helde; afvige; aftage; forfalde; afslaa; deklinere; ⓔ ogs. bøle nedad; søge at undgaa.

décliquer ⓕ ramme (pæler) ned.

déclive ⓕ, **declivous** ⓔ skraanende.

declivité ⓕ f. **declivity** ⓔ bakkeheld.

déclore ⓕ tage gjærdet ned.

déclouer ⓕ løsne, tage ud; indløse.

décocher ⓕ afskyde, udslynge.

decoct ⓔ afkoge; fordøie.

decocture ⓔ afkog.

decoction ⓔ, **décoction** ⓕ f, afkogning; dekokt.

décoiffer ⓕ forpjuske (haar); tage hovedtøiet af, tage haaret ned.

décolérer ⓕ blive blid igjen.

decollation ⓔ, **décollation** ⓕ f, halshugning.

skjeg, hvis blomster den ødelægger og istedet fylder kurvdækket med sit sorte sporepulver.

Brandsprøite, b r a n d s t i g e, se B r a n d v æ s e n.

Brandstiftelse, se F o r b r y d e l s e r, almenfarlige.

Brandsøen, en 12 km.² stor ø med 1 344 indb. i Nordre Bergenhus amt. Øen er ved en nordsydgaaende bugt opdelt i en østlig og en vestlig del. Paa nordsiden af den vestlige del ligger ladestedet Florø, hvis indbyggerantal er iberegnet ovenstaaende opgave.

Brandt, E n e v o l d (1738—72), d. adelsmand, hofmand, blev 1764 udnævnt til assessor i høiesteret, efterat han allerede i 1760 var blevet kammerjunker. Snart opgav han ganske embedsveien for hofkarrièren. Et ubesindigt angreb paa Kristian VII's yndling, grev Holck, bragte ham en kort landsforvisning; men Struensee skaffede ham paany adgang til hoffet og udnævnte ham (nov. 1771) til grand maître de la garderobe med det hverv at føre et stadigt opsyn med kongen under dennes tiltagende sindssygdom. B. belønnedes desuden med 60 000 rdl. og grevetitelen, men var alligevel misfornøiet og neppe helt paalidelig. 17 jan. 1772 blev han fængslet sammen med Struensee; at han engang havde pryglet kongen, gjordes til en frygtelig forbrydelse, og 28 april fuldbyrdedes hans dødsdom.

Brandt, F r e d r i k P e t e r (1825—91), n. retshistoriker, 1849 universitetsstipendiat, 1862—90 professor i lovkyndighed. B.s retshistoriske arbeider, først i en del spredte afhandlinger i tidsskrifter, efterhaanden stedse mere uddybet i en originalt præget og frisk mundtlig universitetsundervisning, sluttelig samlet i hans hovedverk «Forelæsninger over den norske retshistorie» (2 bd., Kra. 1880—83) giver en klar og indgaaende oversigt over den norske retsudvikling. I anerkjendelse heraf blev han 1872 æresdoktor i München. Et betydningsfuldt verk var ogsaa «Tingsretten» (1866, 2 udg. 1878). B. havde en hovedandel i vasdragsloven af 1 juli 1887.

Brandt, J o h a n n F r i e d r i c h v o n (1802—79), t. botaniker (beskrivende systematiker) og zoolog (hvirveldyr), virkede i mange aar som professor i sammenlignende anatomi i St. Petersburg.

Brandt, K r i s t i a n K o r n e l i u s H a g e m a n n (1859—), n. læge. Universitetsstipendiat 1900—05. Efterfulgte i 1906 Schønberg som professor i fødselsvidenskab og kvindesygdomme, paa hvilket felt han i en aarrække har udfoldet en alsidig, klar og vaabenfør virksomhed som forsker. Har bl. a. været en foregangsmand i undersøgelserne paa det «ektopiske» svangerskabs omraade.

Brandt, P e t e r A n d r e a s (1792—1862), n. litterat, tegner og naturforsker, drog 1834 til Brasilien, som han bereiste sammen med den danske zoolog P. W. Lund, til hvis verk «Brasiliens dyreverden før sidste jordomveltning» (Kbh. 1841—43) han leverede bidrag, navnlig tegninger. B. vendte aldrig tilbage til Norge. Før sin afreise havde han 1834 grundlagt det ill. ugeblad «Skilling-magazinet» (s. d.), som dog først begyndte at udkomme fra det følgende aar (1835—91).

Brandt, T h u r e (1819—95), sv. massør, opr. officer. Begyndte 1861 at behandle kvindelige underlivslidelser med massage og gymnastik. Metoden er fremstillet i hans «Behandlung weiblicher Geschlechtskrankheiten» (1891).

Brandt, W i l h e l m i n e A n d r e s i n e (1827—), n. slegtskyndig og personalhistoriker, har med stor flid samlet og udgivet et større antal stamtavler over norske slegter, bl. a. Lossius og B. (1863), Ellerhusen og Gørbitz (1866), Sundt (1867), Meyer (1871), Bruenech og Stabell (1872), Ameln (1884), Benkestok (1904). Oppebærer siden 1903 en statsunderstøttelse.

Brandtelegraf, se B r a n d v æ s e n.

Brandval, herred i Hedemarkens amt, 587 km.² med 3 625 indb. (194 udlændinge, deraf 184 svensker); 6.6 pr. km.² Svarer til B. prestegjeld og sogn. Herredet der ligger nord for Kongsvinger paa begge sider af Glommen, strækker sig mod øst helt ind til grænsen mod Sverige (B. Finskog). Paa begge sider af Glommen og ved indsjøen Nuguren er terrænet temmelig fladt og vel bebygget og dyrket, forøvrigt er bebyggelsen meget spredt indover Finskogene. Glommen danner flere fosser, hvoriblandt Norsfossen; dens bredder er sterkt udsatte for elvebrud og oversvømmelser; til forebyggelse heraf er store forbygninger flere steder udført. Af arealet er 25 km.² aker og eng, 360 km.² skog (naaleskog), 37 km.² ferskvand, resten snaufjeld og myr. Herredet er en skogbygd med veksterlig, men tildels sterkt hugget skog; omtrent ¹/₃ af skogen eies udenfor herredet (f. eks. Lillestrøm dampsag og høvleri med skogeiendomme til værdi 160 000 kr.). Af større eiendomme forøvrigt kan nævnes skoggaarden Hofoss (88.89 skyldmark), forstkandidat Løvenskiolds skogeiendomme (240 000 kr.) m. fl. Her findes flere, tildels store, sag- og møllebrug. Gjennem herredet gaar Kongsvinger—Flisenbanen og hovedvei til Vermland i Sverige. Ramsø gruber, der tilhørte Odalens jernverk, ligger inden dette herred. Gruberne har ikke været drevet siden 1877. Herredet har egen sparebank, oprettet 1890. Antagen indtægt 1906 617 570 kr., formue 5 242 900 kr.

Brandventil kaldes en i forbindelse med vandledning anbragt ventil, udelukkende bestemt til dæmpning af ildebrand og derfor forsynet med kupling el. l., hvorpaa en brandslange med straalerør kan anbringes. B. til anbringelse i en bygnings indre er i regelen bygget som en almindelig stoppekran og hyppigst forsynet med paaskruet slange og kan da benyttes af hvem som helst. En anden og mere sammensat konstruktion har de paa gaderne med en vis indbyrdes afstand paa byens vandledningsnet anbragte b., der er bestemt til kun at benyttes af brandvæsenet. De kan enten være helt forsænket under gadens niveau (brandkum) eller rage frem over dette (hydrant). Fælles for begge b.-typer er, af hensyn til faren for frysning, selve ventilens anbringelse i frostfri dybde. Den overjordiske b. vinder ved sin tilgjængelighed i den nyere tid mere og mere indpas. B. kan i en bygning være indrettet til automatisk at træde i virksomhed ved en udbrydende brand (se S p r i n k l e r).

Brandvæsen. Til b. regnes alt, hvad der paa forhaand organiseres eller skaffes ad offentlig eller privat vei for at skjerme liv og eiendom mod ildsvaade, altsaa suknings- og redningsvæsen. En ligesaa vigtig opgave har b. deri, at det maa søge at f o r e b y g g e skadeild. Dette sker: 1. ved eftersyn og kontrol af, hvorledes de i saadant øiemed givne love og bestemmelser overholdes (brandpoliti), 2. ved at arbeide for almindelig ildsikker-

---

décoller (f) rive af, løs.
décolleté (f) m, nøgenhed;
décolleter (f): **se d.** klæde sig udringet.
decoloration (e), **décoloration** (f) f, falmen; falmethed.
décolorer (f) affarve; falme.
décombrer (f) rydde.
décombres (f) m pl, murbrot; ruiner.
décommander (f) afbestille; aflyse.
decompose (e), **décomposer** (f) opløse, dekomponere. **se d.** (f) tabe fatningen.
decomposite (e) dobbelt sammensat.
décomposition (f) f, opløsning, forvitring.
decompound (e) atter sammensætte; dobbelt sammensat.
décompte (f) m, fradrag, kontraregning.
décompter (f) trække fra.
déconcerter (f) bringe ud af fatning.
déconfit (f) insolvent.
déconfiture (f) f, insolvens, fallit.
déconseiller (f) fraraade.
déconsideration (f) f, vanry(gte).
déconsidérer (f) bringe i vanry.
déconstitué (f) daarlig, ussel.
décontenance (f) f, bestyrtelse, forvirring.
décontenancer (f) bringe ud af fatning.
déconvenue (f) f, uheld.

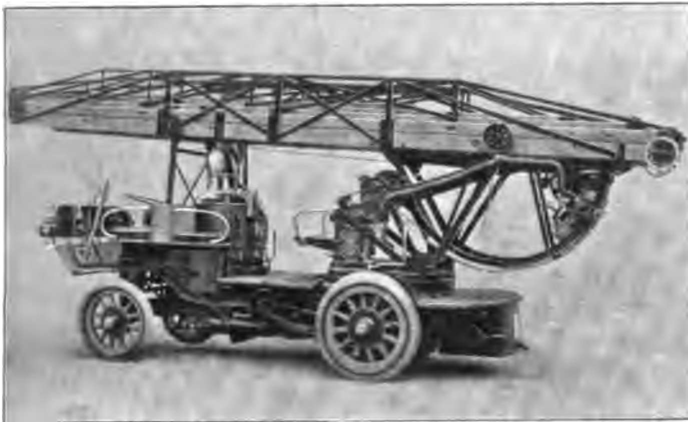
BRANDVÆSEN

Automobil-dampsprøite.

Benzinmotor-sprøite.

Automobil-stige med kulsyrebeholder.

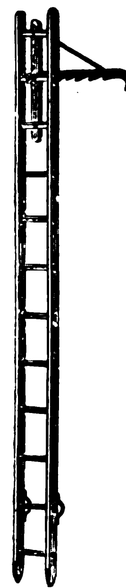
Assurancesprøite.

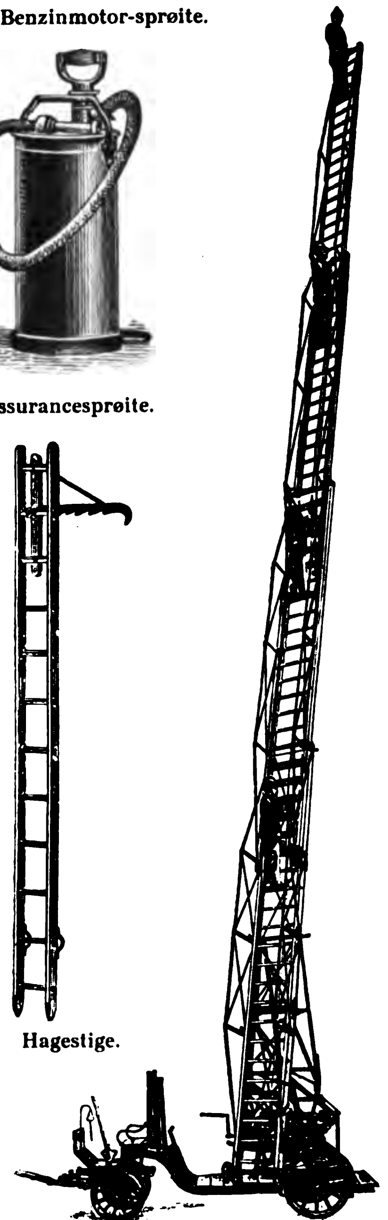

Røghjelm med surstofbeholder.

Materiel til brandvæsen fra Vereinigte Feuerwehrgeräte-Fabriken, Berlin.

Hagestige.

Stige i opreist stand.

hed, saavel for den enkelte bygning som for samlinger af saadanne. B. knyttes saaledes nøie til politi- og bygningsvæsen. — Det varede længe, inden man lærte metodisk at kjæmpe mod skadeildens herjinger. Forholdsregler og slukningsredskaber var yderst tarvelige lige til midten af forrige aarhundrede. Følgen var, at ilden ødelagde med næsten ubunden magt, selvfølgelig mest i byerne. Eftersom disse vokste og blev rigere, blev tabene større og frygteligere. For at raade bod herpaa udstedtes de saakaldte brandanordninger, og det er fra disses fremkomst, man kan begynde at regne med en mere planmæssig organisation af byernes b. og bygningsforhold. Allerede aar 1619 udstedtes for Norge en forordning, hvorefter alle byer paalagdes at ansætte borgermester og raad, der bl. a. ogsaa havde at sørge for et b.; men der blev ikke ofret meget penge eller arbeide derpaa. Trondhjem fik en særskilt brandandordning 30 nov. 1689, ifølge hvilken der opsattes et brandkorps paa 64 mand under en branddirektør. En lignende forordning fulgte for Bergen 16 mai 1707 og endelig for Kra. 14 feb. 1714. En almindelig brandanordning af 18 aug. 1767 fastsatte, at hver by i landet skulde organisere et b. under en branddirektør samt anskaffe forskjellige slukningsredskaber o. a. De gamle brandanordninger har i mangt og meget gjældt lige til vore dage. De søges nu (1907) afløst af en almindelig brandlov. Ifølge brandanordningerne udskreves de saakaldte «borgerlige» brandkorpser. Disse korpser dannedes af haandverksborgere og deres svende. Da man havde liden tilførsel paa vand og kun var henvist til haandkraftsprøiter, maatte korpserne gjøres meget mandsterke. De inddeltes i «sprøitekorps», «nedbryderkorps» og «vandlangerkorps», i sig selv meget betegnende navne. Kra. borgerlige brandkorps blev ophævet ved lov af 30 mai 1894; de eksisterer fremdeles i flere byer, dog væsentligst paa papiret. — De udskrevne brandkorpser var tunge apparater at arbeide med og sene at tromme sammen. Paa samme tid som tjenesten var byrdefuld for mandskaberne, fik de selvfølgelig ogsaa liden øvelse som brandmænd. Man blev mere og mere klar over, at disse brandkorpser ikke var tilstrækkelige for byernes sikkerhed, og gik over til at holde fastlønnede og stadig tjenstgjørende korpser, organiseret efter militært mønster. Kristiania fik sit faste brandkorps 1861, Bergen og Trondhjem 1863. De faste brandkorpsers befal og mandskab fordeles paa flere brandstationer, hvis udstyr og beliggenhed afhænger af de stedlige forhold. Inden hver station deles besætningen i vagtskifter, saaledes at omtr. $^1/_3$ kan have fri ad gangen. Paa stationerne er alt indrettet med øieblikkelig udrykning for øie. Man bør gaa ud fra, at den første hjælp skal være fremme paa hvert punkt senest 5 minutter efter modtagen melding, medens forsterkning kommer efterhvert fra de nærmeste stationer. Af den allerstørste vigtighed er et godt telegraf- og alarmeringssystem, det er brandvæsenets hovednerve, idet hurtig hjælp er mangedobbelt hjælp. Øieblikkelig, sikkert og uden hindringer skal brand kunde meldes. Samtidig skal brandstedets beliggenhed angives, altsammen uden unødig foruroligelse af byens indvaanere. Alle disse fordele er opnaaet ved den elektriske telegraf. Grundlaget for nutidens brandtelegraf skyldes Siemens & Halske, der i 1865 tog morseapparatet i brandtelegrafens tjeneste. Fra forskjellige punkter inden et omraade forbindes meldestationer (brandalarm) med et eller flere morseapparater paa brandstationen. Hver meldestation har sit eget telegraftegn bestaaende af streger og punkter. Telegraferingen foregaar ved hjælp af et urverk, som kan sættes igang af hvemsomhelst. Brandsignalet, der samtidig høres som ringning ved meldestationen og paa brandstationen, gjentages i regelen automatisk 6 gange. Straks det er forstaaet paa brandstationen, telegraferes meldingen derfra til samtlige eller enkelte stationer, hvorefter udrykning foregaar efter fastsat reglement. — Samtidig med oprettelse af faste brandkorpser lagdes stort arbeide i forbedring af vandverkerne. Byerne blev forsynet med et net af trykledninger i jernrør, nedlagt efter videnskabelige principer. Derefter har byernes slukningsvæsen fuldstændig skiftet karakter. De gamle tungvindte haandkraftsprøiter er for det meste afløst af slanger, der forbindes direkte med vandledningen i brandkummer eller i overjordiske brandstændere (hydranter). Paa steder, hvor forholdene ikke giver adgang til anlæg af ledninger med tilstrækkelig stort tryk, maa man ty til dampsprøiter eller fremdeles beholde haandkraftpumperne, medens vandledningsnettet ialfald i større byer maa forbindes med pumpeverker og vandtaarne. Dampkraften blev ikke taget i brandvæsenets tjeneste før 1829. Dette aar konstruerede Braithwaites i London den første dampsprøite. 1858 fulgte Shand Mason & co. sammesteds eksemplet. Fra denne tid er disse maskiner blevet almindelige og konstrueres nu i de fleste industrilande. Vanskeligheden laa væsentlig i kjedelkonstruktionen, idet der forlanges hurtigst mulig og sterk dampudvikling, medens samtidig maskinens totalvegt bør være mindst mulig. Kra. fik sin første dampsprøite (sjødampsprøite) 1870 og landdampsprøiter 1875. — I de senere aar har man forsøgt at gjøre sig uafhængig af dampkjedlen, idet man som drivkraft for pumpeverket bruger en benzinmotor. Det samme kan opnaaes med elektrisk motor, men en saadan kan kun sættes igang, hvor man har en elektrisk sterkstrøm (sporveisledninger o. l.). Kemiske sprøiter medfører en vandbeholder paa indtil 500 l., der drives i veiret med komprimeret kulsyre. De kan være nyttige til at indlede slukningsarbeidet, medens dampsprøiterne gjøres klar, og vil i mange mindre brandtilfælde strække til, saaledes af megen nytte, hvor vandtrykket i ledningerne ikke er høit nok. Foruden de almindelig brugte smaa trykpumper («assurancesprøiter») gives der en mangfoldighed af smaa kemiske sprøiter (ekstinktører) beregnet for husbrug. Siden 1902 har man flere steder indført automobildrift og saaledes søgt at erstatte hestetrækket. Den elektriske drivkraft synes at være den for b. mest tjenlige. Man venter endnu paa det fuldkommen paalidelige akkumulatorbatteri, ligesom stedlige og klimatiske forhold vil være bestemmende for brugen af automobiler til brandudrykning. — Slangerne, som nu spiller en hovedrolle i slukningsvæsenet, og uden hvilke man ikke vilde kunne udrette meget, skal være opfundet af van der Heyde, d. i Amsterdam omkr. 1712. De første slanger var syet sammen af seildug. 1720 opfandt væveren Beck i Leipzig de

---

décor (f) m, dekoration.
decorate (e) pryde, dekorere.
décorateur (f) m, **decorator** dekoratør.
décoratif (f), **decorative** (e) dekorations-, dekorativ.
decoration (e), **décoration** (f) f, dekoration(sarbeide).
decorous (e) sømmelig.
décorder (f) optrevle.
décorer (f) dekorere,(ud)smykke.
decorner (f) glatte hjørnerne ud.
decortication (e), **décortication** (f) f, afskalling, -barking.
decorum (e), **décorum** (f) m, (vel)anstændighed.
découcher (f) sove ude (paa fremmed sted).
découdre (f) sprætte af, op. **en d.** trække blank, duellere.
découlement (f) m, udflod.
découler (f) flyde, strømme; bidrøre.
découper (f) (ud)skjære, udklippe; fremhæve.
découpler (f) slippe (hundene) løs.
découpure (f) f, udskjæring, udklipning.
décourager (f) gjøre modløs, forknyt.
découronner (f) berøve kronen, afsætte.
décours (f) m, aftagen(de).
décousu (f) usammenhængende.
décousure (f) f, raknet søm; flenge.
découvert (f) m, deficit. **à d.**

vævede slanger. 1847 forfærdigede Beuringer i Hannover de første fuldkommen tætte slanger med gummibelæg indvendig. Til sammenføining af slangerne brugtes før skruekuplinger, nu næsten overalt de moderne «øiebliks-kuplinger», der tættes af selve vandtrykket ved hjælp af indvendige gummipakninger. Af en moderne kupling forlanges, at den skal kunne sættes sammen med ét greb og være lig for begge ender af slangen. — Af redningsmateriel maa fortrinsvis nævnes de transportable stiger. Ogsaa disse er i de senere aar kombineret med automobil og kan derved gjøres betydelig sværere, altsaa høiere end de, som kjøres med heste, hvis trækkraft er mere begrænset. Stigernes reisning foregaar enten med haandkraft eller med komprimeret kulsyre. De nyeste stiger er forsynet med dreiemekanisme i horisontalplanet, hvorved opnaaes stor manøverdygtighed. Foruden de transportable stiger medfører brandvæsenet flere lettere smaastiger, særlig hakestiger, der hænges op i vinduskarmene, og hvorved man lidt efter lidt kan række op i de høiereliggende etager. Af de mange forskjellige andre redningsapparater kan nævnes liner, redningssække, redningsseil, røgmasker med luftpumpe eller surstofbeholder, forbindingssager og enkle medikamenter til første hjælp i ulykkestilfælde. — En meget væsentlig spore til den gjennemgribende forbedring af vore byers b. har oprettelsen og den senere udvikling af landets Almindelige brandkasse været. Gjennem lovbestemmelser har Brandkassen faaet magt til at nedsætte brandkontingenten indtil 50 pct. som vederlag for særegne foranstaltninger til forebyggelse eller formindskelse af brandfare, eller i modsat fald forhøielse af kontingenten. Hermed har man gjort det til et klart økonomisk spørsmaal, hvorledes en by ordner sit b. — Angaaende b. i vore byer henvises til: «Beskrivelse over vandverkerne og brandvæsenet i de forskjellige norske kjøbstæder og ladesteder m. v.», separataftryk af «Norsk teknisk tidsskrift» 1885, samt «Oversigt over norske byers og ladesteders vandverks- og slukningsvæsen», udarbeidet af direktør J. Ødegaard (1906).

Paa landet findes kun undtagelsesvis et ordnet b. Vistnok paabyder de fleste private assuranceselskaber, at der skal holdes brandspand, stiger og assurancesprøite, og kredsvis findes stationeret 2- eller 4-mands haandsprøiter, der skal rykke ud i brandtilfælde inden kredsen. Men dette slukningsvæsen er lidet effektivt. Paa bymæssig bebyggede steder paa landet er brandvæsenet derimod oftest organiseret nogenlunde tilfredsstillende, forsaavidt der paa stedet findes vandverk. I regelen har man dog kun frivillige brandkorpser. (Se planchen Brandredskaber.)

Brandywine Creek *[brǽndiwain krīk]*, Nordamerika, elv i Pennsylvanien, munder i Delaware-elven. Ved bredderne af B. slog Howe Washington 1777.

Bra'nestønde er i Drammens opland benævnelsen paa det tidligere lovbestemte tøndemaal (8 skjepper à 18 potter); andetsteds siges gjerne bytønde el. stadstønde. Modsætningen er bygdetønde, s. d.

Branford *[brǽnfəd]*, Nordamerika, liden indlandsby i de Forenede stater, Florida, ved Suwannee-elven, jernbanen Gainesville—Live Oak.

Brangwyn *[brǽŋwin]*, Frank (1867—), flamsk-eng. maler, f. i Brügge af eng. forældre, bosat i London. Hans billeder fra Orienten med dens brogede folkeliv udmerker sig ved sin lysende kolorit, sin egenartede brede, lette teknik og sin dekorative holdning. Han har ogsaa arbeidet med helt dekorativ kunst og kunstindustri, samt udført tegninger og raderinger med motiver fra moderne storbyer.

Branicki, Jan Klemens, greve af (1688—1771), polsk statsmand, besad stor indflydelse under August III og var efter hans død (1763) endog opstillet som kongsemne, men ved russiske troppers hjælp seirede Czartoryskierne paa rigsdagen 1764 og fik B. landsforvist. Han flygtede til Ungarn, men vendte hjem igjen, da hans svoger St. Poniatowski kort efter valgtes til konge (1764).

Bra'nkovics *[-vitš]*, Georg (1427—56), fyrste af Serbien, førte en vaklende politik mellem Ungarn og Tyrkiet. 1439 erobrede Sultan Murad II hele Serbien, og B. maatte flygte til Ungarn. 1443 fik han magten igjen ved ungarsk hjælp, men tabte stadig terræn overfor tyrkerne, som 3 aar efter hans død fuldstændig underlagde sig landet.

Branly *[bræ'nli]*, Edouard (1844—), fr. fysiker, fra 1876 professor ved det katolske universitet i Paris, mest bekjendt ved undersøgelser af metalpulveres elektriske ledningsevne, hvilke førte til opfindelsen af den saakaldte «kohærer», som benyttes i radiotelegrafien.

Brann, Markus (1849—), jødisk historiker, professor ved det jødisk-teol. seminarium i Breslau, udgiver siden 1892 «Monatsschrift für Gesch. u. Wiss. des Judentums» og har skrevet «Gesch. der Juden u. ihrer Litteratur» (1—2, 1893—94) og «Gesch. der Juden in Schlesien» (1—3, 1895—1901).

Brant, Sebastian (1457—1521), t. digter, retslærd, knyttet til universitetet i Basel, senere byskriver i sin fødeby Strassburg. Det verk, som har gjort hans navn berømt, er den satiriske, moraliserende digtning «Das Narrenschiff», hvor han i djerv, folkelig, bred fremstilling med stor menneskekundskab og klart blik for det liv, som bevægede sig omkring ham, har taget fat paa alle tidens forhold. B. er herigjennem skaber af reformationsperiodens første betydelige tyske digtning og af et verk, som har stort værd for forstaaelsen af den tids liv. Digtet fik straks stor udbredelse; den kraftige, eiendommelige strassburgerprædikant Geiler von Kaisersberg anvendte det som stof til en række prækener, der er udmerkede kommentarer. Det blev udstyret med træsnit og var inden ikke ret længe blevet en virkelig folkebog, der gjennem oversættelser ogsaa blev udbredt i andre lande.

Brantford *[brǽntfəd]*, Kanada, liden by i Ontario, ved Grand River, tilløb til Eriesjøen, 30 km. v. f. Hamilton, 16 600 indb. Maskintilvirkning. Navn efter indianerhøvdingen Josef Brant.

Branting, Karl Hjalmar (1860—), sv. socialdemokratisk partifører, studerede først matematik og astronomi for at blive videnskabsmand, men afbrød disse studier og kastede sig over arbeiderspørsmaal og socialpolitik. 1886—92 og siden 1897 har han været redaktør af «Socialdemokraten», der under hans af talent, kundskab og politisk kløgt baarne ledelse har opnaaet megen udbredelse og indflydelse. 1896 blev han indvalgt i rigsdagen som en af Stockholms repræsentanter, og han

---

med bart hoved; i fri luft; uden dækning.

découverte (f) f, opdagelse; rekognoscering.

découvreur (f) m, opdager.

découvrir (f) tage dækket, laaget af; blotte, lægge for dagen; faa øie paa.

decoy (e) lokke(mad), lokkefugl.

décrasser (f) rense, afslibe.

decrease (e) formindske(lse), aftage(n).

décréditer (f) bringe i miskredit.

decree (e) forordning; kjendelse; paabyde, forordne.

décrépir (f) skrabe pudsen af (mur).

decrepit (e), **décrépit** (f) affældig.

décrépiter (f) knitre, futte.

decrepitude (e), **décrépitude** (f) f, affældighed.

decrescent (e) aftagende.

décret (f) m, forordning; (paa)-bud.

decretal (e) forordning(s-); samling af pavelige forordninger.

décréter (f) forordne, befale.

decretory (e) afgjørende.

décri (f) m, vanry, miskredit.

decrial (e) riven ned paa.

décrier (f), **decry** (e) rive ned paa; gjøre berygtet.

décrire (f) beskrive.

décrocher (f) tage ned (af knag, krog).

décroissance (f) f, **décroissement** m, aftagen.

décroit (f) aftagende.

har her, stadig gjenvalgt, med kraft og fremgang kjæmpet for sine idéer. B. er en udmerket taler og agitator, behersket og smidig som debatant, klar i udtryk og varmt begeistret. Han har ydet værdifuld medvirkning til gjennemførelsen af de senere aars socialpolitiske lovgivningsarbeider og til stemmeretsreformen 1907. B. er uomstridt det svenske socialdemokratis mest fremragende personlighed; han har taget bestemt afstand fra den anarkisk farvede «ungsocialisme», som i de par sidste aar har faaet indpas i Sverige. — B.s hustru, Anna Matilda Charlotta B., f. Jäderin (1855—), gift med B. 1884, har under forfatternavnet René udgivet en række fortællinger, der fængsler ved sin kraftige kolorit og sunde realisme.

(Fot. af Ferd. Flodin, Stockh.)
Karl Hjalmar Branting.

Branting, Lars Gabriel (1799—1881), sv. gymnast, P. H. Lings hjælper, senere lærer ved det gymnastiske centralinstitut og dettes forstander efter Lings død. B. har især betydning for sygegymnastiken, som han udviklede paa grundlag af Lings system.

Brantôme *[brãtå'm]*, Pierre de Bourdeilles de (ca. 1527—1614), fr. forf., opdraget ved hoffet hos dronning Margarete af Navarra, Frants I's søster, deltog i kampene mod hugenotter og tyrker, blev kammerherre, trak sig som ældre tilbage til det abbedi, som han havde faaet efter en broder. Hans berømte «Mémoires», der først udkom længe efter hans død, giver en livfuld og utilhyllet fremstilling af samtidens liv: «Vies des hommes illustres et grands capitaines français et étrangers», «Vies des dames illustres», «Vies des dames galantes» o. s. v.

Bras (sjøudtr.), taug hvormed ræerne i et skib hales fra den ene side til den anden i horisontal retning. I hver raanok (raa-ende) er en b. fastgjort; den har taljer for at kunne hales lettere (se Rig). B. paa fokkemasten kaldes for-b., paa stormasten agter-b. (og paa krydsmasten kryds-b.). Forøvrigt har hver b. navn efter sin raa: stor-b., fokke-b., storebram-b, o. s. v. — At brase er at svinge ræerne ved at hale i b. paa den ene side og slakke b. paa den anden; «brase fuldt», «b. bak» (s. d.). «Brase firkant», gammeldags, stille ræerne tvers over skibet (kaldes nu at «skvære», af eng. *square*, firkantet, tverskibs). At brase op, brase an, lægge ræerne saa meget langskibs som muligt, til bidevindsseilads.

Brase, at, se Bras.

Brasen, Hans Ole (1849—), d. maler, elev af akademiet, har i Paris studeret under Bonnat. Har malet dyr, genrebilleder, portrætter og landskaber, de sidste ofte med motiver fra Sørup ved Esrom sjø.

Brasen *(abramis brama)*, en af de største og værdifuldeste af de til karpefamilien hørende norske fiskearter, adskiller sig fra de øvrige arter navnlig ved sin lange analfinne og meget høie, fra siderne sterkt sammentrykte legemsform. Er alm. udbredt over Mellemeuropa og store dele af Sverige; men er hos os indskrænket til elve og vande i landets sydøstlige, lavtliggende egne, hvor den paa sine steder er talrig. Den gaar mod v. til Jarlsberg, mod n. til henimod Elverum. B. opnaar hos os en vegt af omkring 4 kg., i andre lande adskillig mere.

Brasēro, sp. metalbækken, som fyldt med glødende kul benyttedes til at opvarme værelser. Stilledes ofte paa en trefod. Bruges nu kun i Spanien og Italien.

Brasĭdas, spartansk feltherre i den peloponnesiske krig; drog efter nederlagene ved Pylos med en hær til Chalkidike for at svække Athen ved at angribe dets forbundsfæller; efter at have havt megen fremgang kjæmpede han heldig mod Kleon 422 ved Amfipolis, men døde af sine saar.

Brasilianske nødder, se Paranødder.

Brasilien (Estados-Unidos do Brazil), Sydamerika, republik, 8 528 218 (efter en ny planimetrisk beregning 8 468 950) km.², 17 371 000 indb., 2.1 pr. km.² Dertil kommer Acré-territoriet, 191 860 km.², 70 000 indb. B., som er den største stat i Sydamerika, næsten ligesaa stor som alle de øvrige tilsammen, grænser til alle de øvrige stater og lande undtagen Chile. Grænserne mod Peru, Bolivia og Colombia er ikke opgaaet, men skal rette sig efter overenskomsterne af 1904. B. omfatter 1. Amasonsletten (undtagen bremmen ved Andesbjergenes fod) og 2. det brasilianske bjergland. Amasonsletten, B.s nordligste del, strækker sig fra Andesbjergenes østlige fod uden afbrydelse til havet, en strækning paa 3—4 000 km. Med en høide ved Pongo de Manseriche af 180 m. o. h. og en længde i luftlinjen derfra til havet paa 3 500 km. faar sletten en gjennemsnitlig heldning af 1 : 20 000. Sletten dækkes af en sammenhængende tropisk urskog med palmer og lianer (træagtige slyngvekster), hvorfor den ogsaa kaldes Selvas (s. d.), d. v. s. skogene. Det brasilianske bjergland, B.s sydlige del, 3 mill. km.² stort, er 300—1000 m. o. h. Det er opbygget af granit, gneis, syenit og glimmerskifer, med overdækning hovedsagelig af sandsten. Nær kysten løber hen over plateauet fjelddrag parallele med denne, mod n. ender de i en afstand af 200 km. fra Amazonas, mod v. naar de til Guaporé (grænsen af Bolivia), mod s. til Parana. Som bjerglandets kystrande kan nævnes Serra do Mar (lige ved kysten, mellem Rio og Santos, Orgelfjeldet 2 230 m.), længere syd og fjernere fra kysten Serra do Paranapiacaba og atter nærmere Serra Geral. Parahyba do Suls frugtbare dal skiller, i n.v. for Rio de Janeiro, S. do Mar fra Serra da Mantiqueira, hvis nordlige fortsættelse sammenfattes som S. do Espinhaco (Rygrad-fjeldet). Kystfjeldene skilles fra det egentlige plateau, de saakaldte Campos, ved Rio São Francisco. I s. rækker B. ogsaa ind over Pampas. — B. hører hovedsagelig til 4 vanddistrikter: 1. Amasonelvens (s. d.) i n. Amasonelven tilhører i en længde af 3 000 km. B. og modtager inden dets grænser nogle af sine største tilløb, f. eks. Rio Negro, Madeira og Tocantins. 2. Rio Paranahyba, den vigtigste af de elve, som løber af fra nordheldet af det brasilianske høiland, 1040 km., 670 km. farbar, med tilløbene Gurgueia og Pianhy. 3. Rio S. Francisco, den største

---

décroître (f) aftage; synke, falde.
décrotte-pied, décrottoir (f) m, skrabejern.
décrotter (f) pudse, børste.
décrotteur (f) m, skopudser.
décrottoire (f) f, skobørste.
décrue (f) f, (vands) falden.
décuire (f) fortynde.
déculotter (f): **se d.** trække sine benklæder af.
decumbence, -cy (e) liggen(de stilling).
decumbent (e) liggende.
decuple (e), **décuple** (f) tidobbelt.
decussate (e), **décussé** (f) (bot.) korsstillet.
decussation (e), **décussation** (f) f, krydsning (af straaler o. l.).
décuver (f) helde (vin) om.
dédaigner (f) lade haant om, ikke bry sig om at.
dédaigneux (f) haanlig; knibsk.
dédain (f) m, ringeagt, haan.
dédaller (f) brække op.
dedans (f) ind(e); m, indre.
dedecorous (e) vanærende.
dédicace (f) f, **dedication** (e) indvielse; tilegnelse.
dedicate (e), **dédier** (f) indvie; tilegne.
dédicatoire (f) tilegnelses-.
dedicere — (t) dedizieren, widmen — (e) dedicate — (f) dédier.
dedikation — (t) Dedikation, Widmung f — (e) dedication — (f) dédicace f.
dédire (f): **se d.** gaa fra sit ord, benegte; give afkald paa

elv i det østlige B., 2 900 km. lang. 4. Parana-Paraguay i s. Foruden disse er der endel kortere elve, som løber lige ud i Atlanterhavet. Amasonelvens vanddistrikt udmerker sig ved store sjøer, som egentlig er udvidelser af elveleierne. Paa høilandet er der ogsaa talrige sjøer. Klima. B. falder indenfor 3 klimatstrøg, det tropiske i n., det subtropiske i midten og det tempererede i s. Det tropiske regn og passatregnen udgyder sig rigelig over hele slettelandet i n. (Para 1800 mm., Manaos 1400 mm., Iquitos ved Amasonelven i Peru 2620 mm.). Kystfjeldene tager derimod af for sydøstpassatens regntilførsel, saaledes at høilandet indenfor paa mange steder kun dækkes af savanner, d. v. s. stepper med spredte trær. I Para har den kjøligste maaned, februar, en middeltemp. af $+26\,^{\circ}$ C., den varmeste, november, $+27.7\,^{\circ}$ C., og først i den sydlige, tempererede del af landet optræder væsentlig lavere temperaturer, hvilket dog ogsaa kan være tilfælde i de indre dele af landet s. f. Amazonas, hvor der en enkelt gang kan forekomme kuldegrader. Nord- og Midt-B. hjemsøges i den første del af aaret af epidemiske sygdomme, til hvilke efter 1849 ogsaa hører den gule feber, som da overførtes fra Vestindien. Plantelivet er overordentlig rigt. De et formeligt fletverk dannende urskoge indeholder 120 anvendelige slags trær, blandt hvilke f. eks. jakaranda og mahogni er vel kjendte. Af seringueiraen faaes kautschuk, af braza-træet farvestof. Særlig er carnauba-palmen nyttig. Talrige medicinalplanter. Dyreverdenen udmerker sig ved en mængde fuglearter med pragtfuldt farvet fjærbedækning. Egne for B. er tukan og kolibri. B.s største pattedyr er tapirsvinet, der ligesom dovendyret hører hjemme i tropetykningen. Blandt krybdyrene møder vi alligator, boa constrictor og skildpadder; desuden talrige fiske (i Amazonas 2 000 arter), men fremfor alt er insektverdenen rig.

Befolkningen er meget blandet. Henimod halvdelen er hvide (kreoler, oprindelig portugisere), halvindianere (mestiser) $4^1/_2$ mill., negere 2 mill. og rene indianere $1^1/_4$ mill. I de nordlige provinser er indianerne særlig talrige, i de midtre kystprovinser (Pernambuco—Minos) negerne, i kystbyerne folk af europæisk byrd. Sproget er det portugisiske, i s. dog ligesaa meget tysk. Befolkningen er tættest i kystlandet, særlig i prov. Rio de Janeiro (13 pr. km.^{2}), Magoas, Pernambuco, Sergipe, Ceara og S. Paulo, meget grissen i Goyaz, Matto Grosso og Amazonas (i de to sidste kun 0.07 pr. km.^{2}), i det hele i Amasonstaterne. Indvandringen har i de sidste halvhundrede aar udgjort adskillig over 2 mill. mennesker, hvoraf 1 mill. italienere, $^1/_2$ mill. portugisere, $^1/_4$ mill. spaniere, henimod 100 000 tyskere, som fornemmelig har slaaet sig ned i sydprovinsen Rio Grande do Sul. Under keiserdømmet var den romersk-katolske religion statsreligion, men efter republikens indførelse er stat og kirke skilt, og fuldstændig religionslighed erklæret. Der tælles omtr. 150 000 protestanter. Nogen statistik over oplysningsforholdene foreligger ikke. 1888 ophævedes slaveriet. — B. er en landbrugsstat, skjønt endnu kun en liden del af det store land er under dyrkning. Hovedproduktet er kaffe, dernæst sukker, tobak bomuld, maté, kautschuk, tømmer, kakao. B. frembringer $^3/_4$ af jordens hele kaffehøst, idet det i de forløbne aar af dette aarh. har leveret fra 10—15 mill. sække à 60 kg. aarlig. Staten São Paulo frembringer ligesaa meget som hele det øvrige B. Udførselen, for hvilken Santos, dernæst Rio er hovedbyerne, løber op i en værdi af 3—400 mill. kr. aarlig. Tobak produceres især i Bahia, kautschuk kommer fra Amasondalen. I Rio Grande do Sul er kvægstellet vigtigt, med store slagterier i Pelotas. Der udføres tørret kjød, talg, huder. Rige fund af kul bl. a. i Rio Grande do Sul, af guld i Minas Geraes, hvis gruber ved Ouro Prato drives af engelske selskaber (en af et fransk), ogsaa af andre metaller og mineraler, diamanter (i Minas Geraes, udførsel aftagende) og andre smykkestene. I ældre tider var bergverksdriften B.s vigtigste næringsgren, og guldet fra B. Portugals store rigdomskilde. Tekstilindustri og garverier i Rio og andre byer. Tysk bryggerivirksomhed. Storhandelen er mest i fremmedes hænder. Kun brasilianske skibe faar deltage i kyst- og elvetrafiken. Indførselens værdi (bomuldsstoffe, metalvarer, kul, korn o. a.) udgjorde i 1904 omtr. 500 mill. kr., udførselen 800 mill. kr. I handelen paa B. deltager fornemmelig de Forenede stater og England, dernæst Tyskland, Frankrige, Argentina og Portugal. Hovedhavne er Santos, Rio de Janeiro, Para, Bahia, Pernambuco. Andre vigtige havne er Porto Alegre, Maceio, Cuyaba. Jernbanerne har (1904) en længde af 17 000 km., de vigtigste er Central-banen fra Rio de Janeiro til Minas Geraes og S. Paulo, Mogyana-banen (Minas Geraes), Leopoldina og Bahia Central. Hovedstad er Rio de Janeiro; en ny forbundshovedstad er udseet i staten Goyaz. — B.s kyst opdagedes 1500 af portugiseren Cabral, og B. tilhørte i den følgende tid hovedsagelig Portugal. I 1807 flygtede den port. kongefamilie til B. I 1815 erklæredes kolonien for et kongedømme, og da hoffet i 1821 var vendt tilbage til Europa, udraabte 1822 en nationalforsamling kong Johan af Portugals ældste søn Dom Pedro til keiser af B. 1889 omstyrtedes keiserdømmet, og B. erklæredes for republik under titelen Brasiliens forenede stater. Hver af de ældre provinser danner en stat, som styrer de fleste anliggender temmelig uafhængig af centralregjeringen. Denne bestaar af en nationalkongres, med to kammere. Den sammentræder hver 3 mai. De deputeredes kammer tæller 212 medlemmer, valgte for 3 aar direkte, 1 for hver 70 000 indb. Senatet tæller 63 medlemmer, som vælges direkte, 3 for hver stat, for 9 aar. Præsidenten vælges hvert 4de aars 1 mars for 4 aar direkte af folket, ligesaa vicepræsidenten, som tillige bliver senatets præsident. — Myntenheden er milreis (à 1 000 reis), à pari = kr. 2.04. — Sit navn fik B. efter rødfarvetræet, som allerede i 1503 bragtes til Europa, og som af de indfødte kaldtes *ibirapitanga*, rødtræ, af portugiserne *braza*, glød.

Historie. Opdageren af B. er portugiseren Cabral, som paa en reise til Indien landede i nærheden af det nuværende Porto Seguro og tog landet i besiddelse for kongen af Portugal, idet han gav det navnet Ilha da Vera Cruz; dette forandredes dog snart til B. paa grund af den mængde farvetræ (brazil), som fandtes i det nye land. I begyndelsen anvendtes B. mest som deportationssted for forbrydere, men efterhaanden grundedes mange kolonier langs kysten, og indførelsen af negerslaver tog fart. 1549 anlagde generalguvernøren Thomé de Souza Bahia, som var hovedstad indtil 1762. Paa hans tid

---

dédit (f) m, fragaaelse; tilbagekaldelse; bod for brud paa ord.
dédommagement (f) m, erstatning.
dédommager (f) holde skadesløs, godtgjøre.
dédorer (f) tage forgyldningen af.
dédoubler (f) kløve (i to); sprætte foret ud; tage forhudning af (skib).
deduce (e) udlede.
deducement (e) udledning, slutning.
deducible (e) som lader sig udlede, slutte.
deducive (e) udledende, sluttende.
deduct (e) fradrage.
déductif (f), **deductive** (e) deduktiv, udledelig.
deduction (e), **déduction** (f) f, udledning, slutning; afdrag, rabat.
deed (e) gjerning, daad; dokument, skjøde; tilskjøde, overdrage.
deem (e) regne, anse for; mene, tænke.
deep (e) dyb.
deepen (e) uddybe; gjøre mørkere, fordybe(s).
deer (e) dyr af hjorteslegten.
déesse (f) f, gudinde.
deface (e) udslette; skjæmme, beskadige.
defacement (e) beskadigelse, makulering.
défâcher (f) blidgjøre.
défaillance (f) f, besvimelse.
défaillant (f) afmægtig, udeblivende; (jur.) udebleven.

indvandrede en del jesuiter, hvis mission bidrog meget til kolonisationen; bl. a. anlagde de 1554 São Paulo. Midt i 16 aarh. søgte franskmændene at nedsætte sig omkring elven Rio de Janeiro, men 1567 fordrev generalguvernør Mem de Sá dem og grundede byen Rio de Janeiro. Under Portugals forening med Spanien (1580—1640) erobrede hollænderne Bahia 1624 og Pernambuco 1630, hvor de fik en blomstrende koloni, som Portugal først gjenvandt 1654 ved Englands hjælp. Ved freden 1661 opgav Holland helt B. mod at faa Ceylon og Celebes. Efter 1640 fortsattes koloniseringen; navnlig Paulisterne trængte langt frem mod s. og i det indre. Derved kom de i strid med jesuiterne, som modarbeidede slaveriet og besad store indianerkolonier i Paraguay og omkring Paraná. Ved jesuiternes fordrivelse 1759 delte Spanien og Portugal deres «missiones» imellem sig; men først ved S. Ildefònsotraktaten 1777 fastsattes B.s grænser mod s., idet Portugal beholdt provinserne Sta. Catharina og Rio Grande do Sul og Spanien fik Uruguay. Overfor B. anvendte Portugal det sedvanlige merkantilistiske princip: den størst mulige udbytning af dets koloniale rigdomme, især guld- og diamantminer, medens enhver selvstændighed i aandelig og kommerciel henseende blev undertrykt og al handel forbeholdt moderlandet. Følgen af dette udsugningssystem blev ogsaa, at da B. sidst i 18 aarh. gik betydelig frem i aandelig kultur, vaagnede nationalfølelsen, og en sterk uafhængighedstrang gjorde sig gjældende. Endelig, da Johan VI forjaget af Napoleon 1807 forlagde residensen til Rio de Janeiro, aabnedes havnene for fri handel med andre nationer, og B. fik titel af kongerige. 1816 vendte dog Johan VI tilbage til Portugal og efterlod sin søn Dom Pedro i B. De portug. cortes vilde nu paany styre B. paa samme maade som før, men nationalbevægelsen blev for sterk, Dom Pedro erklærede B.s uafhængighed og udraabtes til keiser 1822. Han blev dog som portugiser aldrig populær, trods en meget fri forfatning han gav 1824, og heller ikke lykkedes det ham at faa gjennemført en ordnet og fast forvaltning; tvertimod viste der sig en tydelig tendens til at opløse landet i smaastater. Han forlod derfor B. og efterfulgtes af sin 6-aarige søn, Dom Pedro II (1831—89). Under hans formynderskab ændredes forfatningen 1834; hver provins fik lovgivende forsamlinger og udstrakt selvstyre, saa at B. blev et føderativt keiserdømme af 20 stater og rigets enhed bevaret. I perioden 1850—89 skede der betydelige fremskridt paa alle omraader, handelen udvikledes og finanserne kom i orden trods en blodig krig med Paraguay 1865—70, hvorved B. sikrede sig fri skibsfart paa La Plataelven. Pedro II regjerede i det hele dygtig og gjorde meget for at ophjælpe sit land. Under hans fravær paa en reise i Europa 1888 fik hans datter Isabella temmelig pludselig slaveriet ophævet uden nogen erstatning til eierne. Dette vakte stort misnøie blandt mange, navnlig planterne; hertil kom utilfredsheden med den strengt centraliserende forvaltning af provinserne samt en stadig voksende revolutionær propaganda. En revolution ledet af Deodoro da Fonseca udbrød, Dom Pedro landsforvistes og Fonseca blev præsident (1889—91). Stat og kirke blev nu adskilt 1890 og en ny forfatning givet 24 febr. 1891, men Fonsecas misstyre af finanserne og militaristiske diktatur vakte opstande mod ham, saa han maatte fratræde og afløstes af Floriano Peixoto (1891—94). Denne fortsatte det vilkaarlige regimente, hvorfor de sydlige stater og flaaden under admiral da Melho gjorde oprør og beleirede Rio de Janeiro et halvt aar. Peixoto blev ganske vist herre over opstanden 1894, men maatte samme aar gaa af. Prudente de Moraës Barros (1894—98), bekjæmpede militarismen, korruptionen og følgerne af den daarlige administration siden 1889, men hindredes meget af den store Jagunços-opstand, ledet af Antonio Conselheiro, en merkelig eventyrer, som tilslut faldt i sept. 1897. Dr. Campos Salles (1898—1902) stræbte ligeledes at reorganisere finanser og forvaltning, hvilket arbeide fortsattes af hans efterfølger Rodrigues Alves (1902—06), saa at man nu tør haabe, at B. gaar en fredeligere udvikling imøde. Den nuværende præsident Affonso Penna tiltraadte 15 nov. 1906.

Litteratur. Bs litteratur faldt i lang tid sammen med den portugisiske og blev først mere selvstændig i løbet af det 19 aarh. Blandt det 17 aarh.s digtere var den urolige, skarpe, hensynsløse satiriker Gregorio de Mattos og lyrikeren Manoel Botelho de Oliveira, der var paavirket af de spanske gongorister. I første halvdel af det 18 aarh. levede den begavede komediedigter, jøden Antonio José da Silva. Hos hans samtidige, epikeren Manoel de Santa Maria Itaparica, var der en strømning mod det nationale. Denne tendens blev dog først tydelig hos digterne i sidste halvdel af det 18 aarh. Kort efterat arkadiernes selskab var stiftet i moderlandet, fik Brasilien sit «Arcadia ultramarina» (1763). Denne tids mest fremtrædende digtere var fra provinsen Minas-Geraes, der særlig var arnestedet for uafhængighedsidéen. De udgjorde en national digterskole, «poetas mineiros»: epikerne José de Santa Rita Durão og José Basilio da Gama, der begge behandlede emner fra europæernes erobringer i Sydamerika, endvidere den tanke- og stemningsfine elegiske lyriker Thomás Antonio Gonzaga, lyrikeren Claudio Manoel da Costa, der var paavirket af de gamle italienske digtere, og den erotiske lyriker Ignacio da Silva Alvarenga. I begyndelsen af det 19 aarh. spillede det religiøse element en fremtrædende rolle gjennem de to digtere Antonio Pereira de Souza Caldas og Frei Francisco de São Carlos. Den nationale tendens gjorde sig gjældende i de patriotiske digte af José da Natividade Saldanha og José Bonifacio de Andrade e Silva samt hos Francisco Vilella Barbosa. Af andre forfattere kan nævnes Marianno José Pereira da Fonseca med sine maksimer. En ny retning, den national-romantiske skole, indledede af den mangesidige Domingos José Gonçalves de Magalhães, Brasiliens mest bekjendte digter; den fortsattes bl. a. af lyrikeren og epikeren Manoel de Araujo Porto-Alegre og den særlig talentfulde lyriker, epiker og dramatiker Antonio Gonçalves Dias samt senere af lyrikeren og kritikeren Tobias Barreto de Menezes. I 1870-aarene trængte som i Europa den realistiske retning igjennem. Det betydeligste navn er her digteren og litteraturhistorikeren Sylvio Romero. Blandt de øvrige talrige forfattere og kritikere, som sluttede sig til denne retning, maa særlig nævnes romanforfatteren José Martiniano de Alencar.

---

défaillir ⓔ besvime; svigte; uddø.
défaire ⓕ tilintetgjøre; opløse; tage af; ophæve; afsætte; tilføie nederlag. **se d.** gaa op; gaa istykker; blive doven (vin); klæde sig af; skille sig ved.
défaite ⓕ f, nederlag; paaskud; (varers) afsætning.
defalcate ⓔ, **défalquer** ⓕ afdrage.
defalcation ⓔ, **défalcation** ⓕ f, afdrag.
defamation ⓔ bagvaskelse.
defamatory ⓔ bagvaskende, ærekrænkende.
defame ⓔ bagtale.
default ⓔ, **défaut** ⓕ m, mangel; feil; (jur.) udeblivelse; ⓔ ogs. udeblive fra retten; svigte.
defaulter ⓔ forsømmelig bestillingsmand; underslaaer.
défaveur ⓕ f, unaade; miskredit.
défavorable ⓕ ugunstig, unaadig.
defeasance ⓔ annullering, ophævelse.
defeat ⓔ (tilføie) nederlag; gjøre ugyldig; tilintetgjøre(lse).
defecate ⓔ klare, rense.
defect ⓔ feil, lyde, skade.
défectif ⓕ, **defective** ⓔ mangelfuld, ufuldstændig.
defection ⓔ, **défection** ⓕ f, frafald.
défectivité ⓕ f, **defectiveness** ⓔ ufuldstændighed, mangelfuldhed.

Brasilietræ, gult b., gultræ, er den til gulfarvning brugte ved af *maclura tinctoria*, et i Brasilien hjemmehørende træ af morbærfamilien. Navnene anvendes imidlertid ogsaa paa en nordamerikansk art af samme slegt, *m. aurantiaca*.

Brask, Hans (1464—1538), sv. biskop, en kraftig og klog mand, der som overbevist katolik blev reformationens betydeligste modstander i Sverige. Gjennem sit bogtrykkeri bekjæmpede han lutheranerne litterært, og ved henvendelser til konge og erkebiskop søgte han at faa et forbund udvirket. Betegnende er hans udbrud overfor nogle upplandske degne: «Bättre hade Paulus blifvit bränder, än han skulle varda af hvar man känder». Den bekjendte historie om, at B. som medlem af rigsraadet skulde have stukket en lap under sit segl med paaskrift: «Till denna besegling (Gustaf Trolles afsættelse) är jag nödd och tvungen» og derved frelste sit liv under Stockholms blodbad, er neppe historisk. Efter rigsdagen i Vesterås 1527 drog han til Danzig. Døde i et cistercienserkloster i Gnesen.

Braskerudfoss, vandfald (7 m.) i Glommen, Vaaler herred, Hedemarkens amt.

Brasmer, lokalnavn for brasen.

Brasseur du Bourbourg *[brasør-dy-burbûr]* (1814—74), fr. geistlig, af hvis talrige skrifter om amerikansk historie og etnografi flere har blivende betydning. Han virkede først i Kanada, senere i Mexico og Centralamerika, hvor landets gamle kulturer vandt hans interesse. Han udgav en række mexikanske og centralamer. kildeskrifter.

Brassey *[bråsi]*, Thomas (1836—), eng. lord, politiker og økonomisk forfatter, sad 1865—86 som liberal i underhuset. autoritet i jernbane-, skibsfarts- og arbeiderspørsmaal, 1880 admiralitetslord i Gladstones ministerium, 1886 ophøiet til peer, 1895—1900 guvernør i Victoria. Paa grundlag af optegnelser af faderen T. B. (1805—70), der var fremragende ingeniør og entreprenør, udgav han flere værdifulde skrifter om arbeiderspørsmaal, og har selv bl. a. forfattet det store verk «The British navy, its strenght and resources» (5 bd., 1882—89); han har derhos siden 1886 været redaktør af «The naval annual». — Hans hustru Annie B. (1840—87) har vundet et godt navn som forfatterinde af en række fængslende og underholdende skildringer fra reiser foretaget sammen med manden paa hans yacht «Sunbeam».

Bra'ssica, se Kaal.

Brassin, Louis (1840—84), t. pianovirtuos og komponist, professor ved konservatorierne i Berlin, Brüssel, St. Petersburg. Ogsaa broderen Leopold B. var en bekjendt pianovirtuos. En anden broder Gerhard B. er en udmerket violinist.

Bratberg, Sivert Paulsen (1780—1816), skolelærer og gaardbruger i Beitstaden, var 1814 medlem af rigsforsamlingen paa Eidsvold som tredje repræsentant for Nordre Trondhjems amt.

Bratbost, Karl Mikael (1861—1904), n. tenorsanger, opr. gardist i Stockholm, hvor han med støtte af kong Oscar II blev uddannet af Hallström og Ödman, debuterede 1886 paa operaen i «Wilhelm Tell», en tid ved Lindbergs selskab i Göteborg, har flere gange optraadt i Kra. i «La favorita», «Pajazzo» m. fl.

Bratiānu. 1. Dimitri B. (1818—), rumænsk statsmand, deltog i den rumænske revolution 1848, flygtede til England og vendte 1857 tilbage. B. var minister 1867—68, derpaa gesandt i Konstantinopel og 1881 ministerpræsident. — 2. Joan B. (1822—91), rumænsk statsmand, broder af forann., en af lederne af den rum. revolution 1848, flygtede til Paris og vendte hjem 1857. B. virkede for Moldaus og Vallakiets forening 1859, var førsteminister 1876—88 (undtagen 1881) og fik Rumænien ophøiet til kongerige 1881. Han arbeidede for en forbedring af bøndernes kaar, udvidelse af stemmeretten og bygning af jernbaner.

Bratland, Jacob (1859—1906), n. maler, f. i Bergen. Studerede fra 1883 af i München ved akademiet og under prof. Löfftz og fra 1887 af i Paris under Bouguereau og Robert Fleury. Hans første større billede «Lang venten» udstilledes paa Salonen 1888. «En vaagenat» fik medalje paa verdensudstillingen i Paris 1889. Under et ophold paa Vestlandet malte han «Kirkefolk» og «En ligningskommission» (begge udstillet paa Chicagoudstillingen 1893). «Søndag» (1891) findes i Kunstmuseet. Meget populært blev «Ung moder» (udstillet 1894).

Bratlandsdalen, et trangt og vildt dalføre mellem Røldal i Søndre Bergenhus og Suldal i Stavanger amt med storartet veianlæg. Dalen gjennemstrømmes af Bratlandselven, der kommer fra Røldalsvand og falder i Suldalsvand.

Bratlie, Jens Kristian Meinich (1856—), n. militær og politiker, tog høiskolens afgangseksamen 1880, juridisk embedseksamen 1885 og blev 1889 udnævnt til ekspeditionschef i forsvarsdepartementet. 1898 blev han generalkrigskommissær, og til embedet som saadan fik han 1906 tillagt stillingen som generaladvokat for arméens retsvæsen. B. har siden 1900 siddet paa stortinget som repræsentant for Kra.; her har han været formand i militærkomitéen, medlem af specialkomitéen i 1905 og siden 1906 odelstingspræsident. Hans omfattende indsigt i alle militære spørsmaal i forening med en betydelig arbeidskraft, greie talegaver og en frisk slagfærdighed i debatten har givet ham stor indflydelse i det parlamentariske liv; han hører som politiker til stortingets mest skarptskaarne fysiognomier. Uden at være nogen doktrinær partimand er han udpræget konservativ i sin grundanskuelse. B. er forf. af en del militærvidensk. afhandlinger.

(Fot. af L. Forbech.)
J. K. M. Bratlie.

Bratsberg amt strækker sig fra Langesund i s.ø. til henimod Hardangervidda i n.v. Fladeindholdet er 15 189 km.², hvoraf 6.4 km.² falder paa byerne. Det samlede indbyggerantal (1900) er 99 052, heraf er 73 265 landbefolkning og 25 787 bybefolkning (Skien, Porsgrund, Brevik, Kragerø, Langesund og Stathelle). Befolkningstæt-

---

défectueux (f) mangelfuld, defekt.
défectuosité (f) f, mangel, feil.
defence (e), **défense** (f) f, forsvar; (f) ogs. forbud; fender; stødtrænder.
defend (e), **défendre** (f) forsvare; beskytte; (f) ogs. forbyde. **se d.** (f) undslaa sig; benegte; fragaa.
défendeur, -deresse (f) m (f), indstevnte.
défen(d)s (f) m: **bois en d.** fredet skog.
defensative (e) beskyttelsesmiddel; (for)bind(ing).
defensible (e) som kan forsvares.
défenseur (f) m, forsvarer.
défensif (f), **defensive** (e) defensiv.
defensor — (t) Defensor, Verteidiger m — (e) counsel for the defense — (f) défenseur m.
déféquer (f) afklare.
defer (e) udsætte; henskyde (under andenmands dom).
déférence (f) f, føielighed, ærbødighed.
déférer (f) overdrage; angive; give efter.
deferential (e) ærbødig.
déferler (f) gjøre løs (seil).
déferrer (f) tage skoningen af; løslade; kappe (anker).
défeuiller (f) afblade.
défi (f) m, udfordring.
defiance (e) trods.
défiance (f) f, mistro.

hed i landdistriktet er 4.8 pr. km.² (amtets tættest befolkede herred er Solum med 27.7 pr. km.², det tyndest befolkede er Rauland med 0.57 pr. km.²). Folkemængden er i tidsrummet 1895—1900 tiltaget med 7 000. Af fladeindholdet er 48.2 km.² øer (i et antal af 501), resten er fastland. 382 km.² eller ca. 2.5 pct. opgives at være aker og eng, 5 673 km.² eller ca. 37 pct. skog og resten ca. 60 pct. udmark, snaufjeld, myr og indsjøer (ferskvand ialt 1 040 km.²). Saavel i topografisk henseende som henseet til livsvilkaar falder B. amt naturlig i to afsnit: 1. Strøgene ved kysten og omkring Skien eller det tidligere B a m l e fogderi og 2. det store indlandsdistrikt T e l e m a r k e n, der udgjør 12 790 km.² eller ca. 4/5 af det hele amt. Telemarken har længe været kjendt som en af landets naturskjønneste egne, særlig karakteriseret ved sine mange store vande i vakre omgivelser. Gjennem dette strøg fører Norsjø-Bandakkanalen og veien over Haukelifjeld, der forbinder dette amt med Stavanger og S. Bergenhus amter. Af fjelde kan nævnes Gausta, 1890 m., og af fosse Rjukan med 105 m. faldhøide. De vigtigste næringsveie er fædrift, skogbrug og fabrikdrift. Fædriften staar høit særlig i det egentlige Telemarken (telemarkskvæget). Inden amtet fandtes (1900) 19 meierier, der modtog 6 611 958 kg. melk. Ved amtets toldsteder udførtes (1900) 289 610 m.³ trælast, og der nedfløtedes ialt 253 715 tylvter tømmer. Staten eier skog inden amtet til en værdi af over 1 mill. kr. Langs de store vasdrag ved Tinne- og Skienselven og mellem Skien og Porsgrund er i de senere aar blomstret frem en livlig fabrikvirksomhed (Notodden, Skotfoss, Union m. m. fl.), og selve Rjukan er under udbygning til industrielt brug. Inden amtet foregaar ogsaa nogen bergverksdrift (Aamdals kobberverk, Ulefoss jernverk, Ødegaardens apatitverk m. fl.). Fiskeriet (væsentlig makrelfiske) har mindre betydning; samlet udbytte (1904) 359 246 kr. Af amtets mandlige befolkning over 15 aar opgives (1900) 15 035 at være beskjæftiget med landbonæring (jordbrug og skogdrift), 3 040 med bergverks- og fabrikdrift, 243 med fiskeri og 543 i sjøfart. Af landbefolkningen opgives (1900) 673 mænd og 438 kvinder at være svenske, 32 og 17 danske og 40 og 14 tyskere. Antal skyldsatte eiendomme (1906) opgives til 11 910 med en samlet matrikulskyld af 29 370 skyldmark; skyldmarkens gjennemsnitsværdi er 2 284 kr., altsaa samlet jordværdi 67 081 080 kr. Der fandtes 1904 25 sparebanker. Retslig er amtet delt i to politimesterdistrikter (tidligere 3 fogderier), 6 sorenskriverier og 24 lensmandsdistrikter. I geistlig henseende hører amtet under Kristiansands stift og omfatter 5 provstier med tilsammen 28 prestegjeld. Militært er amtet distrikt for Telemarkens bataljoner under Kristiansandske brigade (ekscercerplads Graatenmoen ved Skien). Fra amtets landdistrikter (og ladesteder) vælges 4 stortingrepræsentanter. Amtets navn, der skriver sig fra Bratsberg gaard, i sin tid sæde for lensmanden, er af den af kirkedepartementet 1902 nedsatte navnekomité foreslaaet forandret til S k i e n s s y s s e l (en minoritet foreslaar Telemorks sysel).

Bratsberg herregaard i Gjerpen herred, Bratsberg amt, tilhørte i det 12 aarh. Gregorius Dagssøn og hans æt. 1156 overfaldt kong Eystein ham her og brændte gaarden. 1398 laa B. under det nærliggende Gimsø kloster og var senere efter klosterets brand i 1546 sæde for lensherrerne i B. len. I 1662 solgtes gaarden sammen med klosterets øvrige eiendomme til Jens Bjelke og henlaa under dette indtil 1828, da den ved Didrik von Cappelens død gik over til hans svigersøn konsul Christopher Blom, i hvis families eie B. nu var, indtil gaarden 1904 solgtes til den nuværende eier, amtmand Viggo Ullmann. I 1783 opdagedes vestenfor gaarden paa det saakaldte Kapitelsbjerg ruinerne af et gammelt kapel, som rimeligvis havde ligget i ruiner siden B. gaard brændte i 1156. Ruinerne er nu skjænket «Foreningen til norske fortidsmindesmerkers bevaring».

Bratsch, *viola da braccio* (armviolin) i modsætning til *v. d. gamba* (benviolin), lidt større og stemt en kvint dybere end violinen, oktaven over celloen c, g, d, a. Stemmen skrives med altnøgle.

Bratspil (sjøudtr.), indretning til at hive op ankeret med. Forud i skibet, tverskibs, i agterkant af bakken, ligger en svær rund valse af eketræ, k u b b e n, som i begge ender er fæstet i beitingen (s. d.), hvor den kan svinge sig om en tap. P a l e r (s. d.) hindrer kubben i at bevæge sig den gale vei. Ankerkjettingen gaar ind gjennem klyset (s. d.) og et par gange rundt om kubben, og naar kubben dreies rundt, hales kjettingen ind. Paa jagter og andre mindre fartøier kan man dreie kubben rundt ved at stikke en spak (sterk træstang) ind i nogle huller i kubben og bende (trykke) spaken ned, saa skifte spaken til et andet hul o. s. v. Paa større skibe har man et eget apparat med tandhjul og mekanisk udveksling og dreier kubben rundt ved hjælp af to store vegtstænger, en til hver side, som afvekslende trykkes ned (pumpespil). Undertiden kan b. bevæges ved hjælp af en egen indretning paa gangspillet. Paa dampskibe og store seilskibe med donkeymaskine (hjælpe-dampmaskine) bruges dampkraft. — Navnet b., neder-t. *brâtspil*, holl. *braadspil*, stammer egentlig fra ældre holl. *braadspit*, stegespid (kubben sammenlignet med en steg paa spid, som vendes).

Bratt, en gammel, oprindelig adelig familie, maaske en gren af en endnu levende sv. familie af samme navn. Den har fra først af levet i Bergen, hvorfra den tidlig i 15 aarh. er indflyttet til Nordre Gudbrandsdalen med Bjølstad (s. d.) som ættegaard. Førte adeligt vaaben til omkr. midten af det 16 aarh. og er siden gaaet over i bondestanden. Meget udbredt til storgaarde i Gudbrandsdalen og for en del paa Hedemarken, Toten og Land.

Bratterudfoss, vandfald (21.3 m.) i Numedalslaagens bielv Verja i grænsen mellem Rollag og Nore herreder, Buskerud amt.

Brattingsborg, herresæde s. paa Samsø. I nærheden voldstedet af Gammel B., hvor Marsk Stig skal have boet.

Bratværhavet, kaldes havstykket v. f. den store flade ø Smølen n. f. Kristiansund, Romsdals amt.

Brauer, E r n s t (1851—), t. maskiningeniør, professor 1883 i Darmstadt, 1892 i Karlsruhe, hvor han leder høiskolens maskintekniske laboratorium. Har konstrueret den Brauerske bremse til maskinmaalinger, ligesom han er forfatter af flere verker om vegtkonstruktion, turbineteori o. a.

Braun, A l e x a n d e r (1805—77), t. botaniker, f. i Regensburg, professor i botanik, først i Freiburg, saa i Giessen og endelig fra 1851 indtil sin død i Berlin, hvor

---

defiant ⓔ udfordrende, trodsig.
défiant ⓕ mistroisk.
déficeler ⓕ løse op.
deficiency ⓔ (kasse)mangel; lakune, hul.
deficient ⓔ utilstrækkelig, mangelfuld.
deficit — ⓣ Defizit n — ⓔ deficit, deficiency — ⓕ déficit, découvert m.
défier ⓕ, **defy** ⓔ udfordre, trodse. **se d. de** ⓕ ikke stole paa; vogte sig for.
défiger ⓕ gjøre flydende, smelte.
défigurer ⓕ vansire, fordreie; forvanske.
defile ⓔ, **défilé** ⓕ m, pas; (forbi)defilering; ⓔ ogs. besmitte; defilere.
defilement ⓔ besmittelse.
défiler ⓕ trække af en snor; defilere.
definable ⓔ, **définissable** ⓕ som kan defineres.
define ⓔ, **définir** ⓕ afgrænse, definere, forklare.
défini ⓕ, **definite** ⓔ bestemt.
définitif ⓕ, **definitive** ⓔ bestemt, endelig.
definition ⓔ, **définition** ⓕ f, definition.
deflagrable ⓔ forbrændelig.
deflagrate ⓔ forbrænde, afbrænde.
deflagration ⓔ, **déflagration** ⓕ f, afbrænding.
défléchir ⓕ, **deflect** ⓔ bøie til side, afbøie.
deflection ⓔ afbøining.

han tillige var direktør for den botaniske have. B. var især plantemorfolog og systematiker, og hans arbeider paa begge disse omraader har tildels været banebrydende. Hans naturlige plantesystem (offentliggjort 1864) er grundlaget for de i vor tid mest anvendte systemer.

Braun, Karl (1822—93), t. politiker og forfatter, valgtes 1849 ind i landdagen i Nassau, hvor han arbeidede for en tilnærmelse til Preussen. Var i 1866 efter Nassau's erobring virksom ved ordningen af landets indlemmelse i Preussen. Han blev medlem af den preus. landdag og siden af den første rigsdag; tilhørte det nationalliberale parti, men var en modstander af Bismarcks toldpolitik. B. var tillige en frugtbar forfatter af reiseskildringer, noveller og skildringer af det tyske «Kleinstaaterei».

Braun, Karl Ferdinand (1850—), t. fysiker, professor i Marburg (1877), Strassburg (1880), Karlsruhe (1883), Tübingen (1885) og i Strassburg fra 1895. Han har forfattet en mængde afhandlinger, især om varme og elektricitet. Mest bekjendt er hans arbeide paa udviklingen af radiotelegrafien, idet han har udarbeidet et system for afsendelse af signaler ved elektriske bølger gjennem jorden (eller vandet), ligesom han har angivet en brugbar metode til ved hjælp af resonans at sende hovedsagelig et slags bølger fra en antenne (1898). Denne metode er i principet meget nær den, som senere Marconi har indført ved sit system.

Braun, Vilhelm August Detlof v. (1813—60), sv. digter, debuterede 1837 med «Dikter», der vandt bifald, og udgav senere nogle andre digtsamlinger samt en række kalendere med digte, fortællinger og dramatiske udkast og et par bind fortællinger og reiseerindringer. Hans forfatterskab udmerker sig ved en ofte noget grovkornet spøg, bag hvilken der dog ligger dybt alvor. B. var en fortræffelig leilighedsdigter, der i sjelden grad forstod at give sig selv i sine digte.

Braunau, Østerrige. 1. By i Böhmen, nær grænsen mod Schlesien, ø. f. Henschenerfjeld, 7 600 indb., næsten alle tyske. Industri. Lukningen af protestanternes kirke i B. (dec. 1617) gav den nærmeste foranledning til trediveaarskrigen. 2. By i Øvre Østerrige, ved Inn, nedenfor iløbet af Salzach, 4 000 indb. Klokkestøberi. Her lod Napoleon boghandleren Palm skyde 1806.

Braune, Wilhelm (1850—), t. sprogforsker, blev 1877 professor i Leipzig, flyttede 1880 til Giessen og 1888 til Heidelberg. Udmerkede arbeider om sydgermanske sprog (gotisk grammatik 1880, oldhøitysk grammatik 1886) og litteratur, dertil redaktør af «Sammlung kurzer Gramm. germanischer Dialekte», «Neudrucke deutscher Literaturwerke des XVI und XVII Jahrh.» og (med H. Paul) «Beitr. zur Gesch. deutscher Sprache und Literatur» (1874 flg.).

Brauni't, et mørkt mineral, som overveiende bestaar af manganoksyd. Krystalliserer tetragonalt og forekommer sammen med andre manganmineraler. Hos os f. eks. i Botnedal i Telemarken.

Braunsberg, Preussen, by i Østpreussen, ved den farbare Passarge, ovenfor dens munding i Das frische Haff, mellem Königsberg og Elbing, 12 500 indb., hvoraf 4 000 protestanter. Det herværende katolske akademi (lyceum hosianum) er egentlig en gjenoplivelse af den af biskop Hosius 1568 oprettede presteskole, hvis opgave skulde være at uddanne missionærer til Nordens tilbageerobring for den katolske kirke. B. var i sin tid svensk besiddelse.

Braunschweig, Tyskland, hertugdømme, mellem Aller og Weser, i omegnen af Harz, udstykket i tre større og fem smaa omraader, tilsammen 3 672 km.^{2}, $1/2$ mill. indb. (mest lutheranere), 133 pr. km.^{2} Den nordlige frugtbare del, tildels et bølgeformet land, gaar over i Lüneburgerheden n. f. Aller. De to sydlige dele hører til Harz (Wurmberg 968 m.) og Weserfjeldene. Elve: Oker og Leine, tilløb til Aller. Hovednæringerne er landbrug, særlig kvægstel og frugtavl, grubedrift i Harz (brunkul, asfalt, jernmalm o. a.) og en del industri (sukkerfabriker, ølbryggerier, brænderier). Store skoge. Hovedstad B. — Oprindelig dannede B. (grundet af Bruno af Sachsen, navnets engelske form er det opr. Brunswick) en del af hertugdømmet Sachsen, men blev 1235 eget hertugdømme (B. og Lüneburg), idet det allerede, da Henrik Löve blev berøvet sine øvrige lande, var skilt fra Sachsen. Senere indtraadte gjentagne familieforgreninger og dermed sammenhængende delinger af den welfiske families lande. Den sidste hertug af B., en af de rigeste tyske fyrster, døde 1884, og fra 1885 har B. været styret af en regent. Den nærmeste arving, hertug Ernst August af Cumberland, søn af den i 1866 detroniserede konge af Hannover, er erklæret udelukket fra overtagelsen af hertugdømmet, fordi han fra først af negtede at opgive sit krav paa tronen i Hannover. Ved regentskiftet 1907 afviste den braunschweigske landdag en overenskomst med familien Cumberland. — Hovedstaden B., ved Oker, 136 400 indb. Den gamle by, bygget i typisk tysk stil, er omgivet af parker, de gamle fæstningsvolde. I katedralen (af 1172) Henrik Löves grav. Residensslottet med sjeldne samlinger af kunstgjenstande. I B. er musikeren Spohr (1784) og matematikeren Gauss (1777) født og Lessing død (1781). Vigtigt jutespinderi og anden industri. B. ligger, hvor handelsveien fra Hamburg til Leipzig krydsede veien fra Rhinen til Elben, og det var en af hovedpladsene i Hanseforbundet.

Historie. Det nuværende hertugdømme B. var en del af sachsernes land. Da Henrik Löve mistede Sachsen, beholdt han B. 1252 deltes landet, og der opstod to linjer, den ældre braunschweigske og den ældre lüneburgske linje; den første deltes atter i tre linjer: Grubenhagen, Göttingen og Wolfenbüttel. Den ældre lüneburgske linje og linjerne Grubenhagen og Göttingen uddøde 1369, 1596 og 1463, og linjen Wolfenbüttel arvede den ældre lüneburgske linjes land 1369. Ved deling af disse sammenbragte lande opstod igjen den mellemste linje B. og den mellemste linje B. Lüneburg. Omsider forenedes alle lande undtagen Wolfenbüttel ved arv, men deltes saa igjen 1569, hvorved der opstod to nye linjer: den ny linje B.-Lüneburg, hvorfra de hannoverske kurfyrster og det engelske kongehus nedstammer, og linjen B.-Lüneburg Dannenberg. Den første antog navnet Hannover, den sidste, efter at have arvet Wolfenbüttel, navnet B.-Wolfenbüttel, hvis hertugelige linje uddøde 1884. Af regenterne i B.-Wolfenbüttel merkes Ferdinand Albrecht, fader til Fredrik V af Danmarks (Juliane Marie) og Fredrik II

---

défleuraison ⓕ f, **defloration** ⓔ afblomstring.
défloration ⓕ f, forførelse, krænkelse.
déflorer ⓕ, **deflour** ⓔ forføre, krænke; ⓕ ogs. berøve nyhedens interesse; ⓔ ogs. tage blomsten af.
défoncer ⓕ slaa bunden ud af, knuse; spadevende; opbløde, -kjøre.
deforce ⓔ (jur.) forholde.
deform ⓔ, **déformer** ⓕ vanskabe, skjæmme; forvanske.
déformance, -ation ⓕ f, **deformity** ⓔ vanskabthed.
défouir ⓕ grave op.
défrai ⓕ m, underhold.
défraîchir ⓕ betage friskheden.
defraud ⓔ besvige.
defray ⓔ, **défrayer** ⓕ bestride (omkostningerne); underholde.
defrayal ⓔ bestridelse.
défricher ⓕ opdyrke, rydde.
défricheur ⓕ m, nybygger, rydningsmand.
défringuer ⓕ klæde af.
défriper ⓕ glatte.
défriser ⓕ forpjuske.
défroncer ⓕ glatte.
défroque ⓕ f, aflagt tøi.
défroquer ⓕ træde ud af klosteret, kirken.
défruiter ⓕ plukke frugterne af.
deft ⓔ behændig, net.
defunct ⓔ, **défunt** ⓕ afdød.
défuner ⓕ aftakle.
dégagé ⓕ utvungen; slank; (tilsjøs) klar.

af Preussens dronninger. Ferdinand Albrechts søn, Ferdinand af B., udmerkede sig i syvaarskrigen, anførte den preus. hær, der 1792 brød ind i Frankrige, men dreves tilbage med stort tab, og anførte igjen den preus. hær i slaget ved Auerstädt, hvor han blev dødelig saaret. Napoleon indlemmede B. i kongeriget Westfalen, men efter slaget ved Leipzig gjenoprettedes hertugdømmet. 1830 udbrød der opstand i B., det hertugelige slot blev stukket i brand, og hertugen maatte flygte. 1832 fik B. en mere frisindet forfatning, og 1844 tiltraadte det den tyske toldunion. 1866 sluttede regjeringen sig til Preussen, og de braunschw. tropper deltog i krigen 1870—71 bl. a. ved Metz. Da hertugen, Wilhelm, var ugift, skulde B. efter hans død tilfalde Hannover, men da hertugen af Cumberland ikke vilde give afkald paa sin ret til Hannover, blev denne arvefølge umulig af hensyn til Preussen. Der blev da ved en grundlovsændring vedtaget en lov om et regentskab, der traadte i kraft 1884 ved hertug Wilhelms død. Til regent valgte man prins Albrecht af Preussen. Da denne døde 1906, søgte hertugen af Cumberland at skaffe sin næstældste søn tronen i B. ved at lade ham for sit vedkommende give afkald paa al ret til Hannover. Men da keiser Wilhelm II ikke har villet give sit samtykke til denne ordning, har landdagen 29 mai 1907 valgt hertug Johann Albrecht af Mecklenburg-Schwerin til B.s fremtidige regent. [Litt.: v. Heinemann, «Geschichte von B. und Hannover» (Gotha 1882—92, 3 bd.).]

Brau'sewetter, Ernst (1863—1904), t. oversætter og essayist, har særlig interesseret sig for de skandinaviske landes moderne litteratur, udgav «Nordiske Meisternovellen» (1896) og «Finland im Bilde seiner Dichtung und seine Dichter» (1899). Blandt norske forfattere har han leveret oversættelser af Ibsen, Lie, Garborg o. fl.

Brava, Afrika. 1. Kystby (ogsaa kaldt Barava) i den ital. koloni Somalia, 44° ø. l., 3 000 indb., mest somaliere. B. hørte efter overenskomsten af 1886 til de stationer, som forbeholdtes sultanen af Sansibar, som tidligere havde holdt besætning der. Men i 1892—93 overdroges det sammen med nogle af de øvrige pladse til Italien. Handel med Indien og Arabien. 2. Den sydvestligste af de Kapverdiske øer, 56.5 km.², 10 000 indb. Frugtbart aasland, de Kapverdiske øers «paradis». Hovedby São-João-Batista.

Brave vestenvinde kaldes de stadige, friske til sterke vinde fra s.v., v. til n.v., der blæser rundt jorden paa havet omkring den 40de sydlige breddegrad og længere syd indtil 60° eller pakisen. Af stor betydning for seilskibsfarten.

Bravo, Luis Gonzalez, se Gonzalez, Bravo.

Bravo. 1. (Ital.). Fortrinlig, udmerket, bifaldsraab: forsterket *bravissimo*. 2. (Flert. *bravi*), betegnelse i Italien for dem, som lader sig leie til udførelse af dumdristige handlinger, forbrydelser (d. s. s. bandit). Hos muhammedanerne de frivillige, som før kampen berusede sig med opium og derpaa blindt styrtede sig i enhver fare.

Bravur, betegner i musiken overlegen kunstfærdighed. *Con bravura*, med ild og fyrighed i foredraget. B.-stykke, b.-arie er nummere, saa nærmest er anlagt for ydre teknisk færdighed.

Bray *[bræ']*, Otto Camillus Hugo, greve af B. Steinburg (1807—99), bayr. statsmand, var Bayerns udenrigsminister 1847 og 1848—49, derpaa gesandt i St. Petersburg og Wien og 1870 paany udenrigsminister; som saadan undertegnede han 23 nov. i Versailles overenskomsten om Bayerns tilslutning til det nye tyske rige.

Braya, slegt af de korsblomstredes familie. I de nordligste egne af vort land vokser, især i urer, den lille art *b. alpina*, med lyserøde blomster i halvskjermlignende klase og rødfiolette skulper. Andre arter af denne slegt findes ikke hos os.

Brayēra, slegt af rosefamilien. Herhen *b. anthelmintica*, et abyssinsk træ, hvis tørrede og pulveriserede blomsterstande har faaet anvendelse i medicinen som ormdrivende middel («kusso»).

Brazil *[bræzi'l]*, Nordamerika, by i Indiana, 30 km. n.ø. f. Terre Haute, 8 000 indb. Jernindustri, kulgruber.

Brazlaw, Rusland, by i Podolien, ved Bug.

Brazza, Pierre Savorgnan de, greve (1852—1905), fr. Afrika-reisende, grundlægger af Frankriges herredømme ved Kongo. Gjorde som ung officer tjeneste i Senegal og Gabon i fr. Vest-Afrika og undersøgte 1876—78 Ogowe-elvens betydning for handelen med det indre land. B. fulgte Ogowe, saalænge den var seilbar, og trængte derpaa frem til flere elve med østl. og sydøstl. løb, som viste sig at være bielve til den af Stanley netop opdagede Kongo. Af handelspolitiske hensyn blev B. allerede 1879 udsendt af Frankriges regjering for ved anlæg af stationer at istandbringe en forbindelse mellem Ogowes øvre løb (hvor Franceville anlagdes) og Kongo, som B. naaede ved Stanley Pool sept. 1880 straks før Stanley, som efter opdrag af Leopold II var underveis i lignende hensigt. Ved en traktat med høvdingen Makoko af okt. 1880 afstod denne Stanley Pools nordlige bred, hvor stationen Brazzaville anlagdes, til Frankrige, hvis herredømme ved Kongos nedre løb derved var sikret. B. udsendtes atter 1883 og var 1888—94 generalguvernør i fr. Kongo.

Brazza (i middelalderen Brattia, slav. Brac), Østerrige, den største af de dalmatiske øer i Adriaterhavet, skilt fra fastlandet ved Canale della B., 394 km.², 24 500 indb., mest serb.-kroater. Hovedby San Pietro, 3 000 indb., paa nordkysten. Havnebyen Milna, 4 700 indb., paa sydkysten. Der avles frugt, som oliven, figen, og vin; der brydes marmor.

Brazzaville *[brazavi'l]*, Sydvest-Afrika, station i fransk Kongo ved Stanley Pools n.v. bred, 330 m. o. h. med ca. 5 000 indb. Norsk konsulat for fransk Kongo og Kongostaten.

Brčka *[brrtschka]*, Bosnien, by ved Save, mellem Bosna og Drina, 97 m. o. h., 6 000 indb., vigtig handelsplads for Posavina-landskabet.

Breakwater *[bre'kwåtə]*, se Molo.

Bréal *[breál]*, Michel (1832—), fr. sprogforsker, studerede i Berlin hos Bopp, hvis «Vergl. Grammatik» han senere (1866—74) oversatte paa fransk med fortrinlige indledninger, og blev 1866 ansat ved Collège de France som prof. i sammenlignende sprogvidenskab. Af hans mange forskjellige arbeider, der omfatter saavel indoeuropæisk mytologi og religionsvidenskab som lingvistik, specielt de italiske sprog, kan fremhæves hans

---

dégagement (f) m, indløsning, opfyldelse; frigjørelse; naturlighed; løngang.
dégager (f) indfri, opfylde; befri.
dégainer (f) trække blank.
dégaineur (f) m, slagsbroder.
déganter (f) trække hanskerne af.
dégarnir (f) blotte; tømme, rydde; aftakle.
dégât (f) m, ødelæggelse, skade.
dégauchir (f) tilhugge; slibe af, polere.
dégauchissement (f) m, tilhugning.
dégazoner (f): se d. miste græsset; blive skaldet.
dégel (f) m, tø(veir).
dégelé (f) m, kadaver.
dégeler (f) tø (op), tine; smelte; dø.
degeneration — (t) Entartung f — (e) degeneration, degeneracy — (f) dégénération, dégénérescence f.
degenerere — (t) entarten — (e) degenerate — (f) dégénérer.
Degen (t) m, kaarde.
dégingander (f): se d. slingre, sjangle.
déglinguer (f) rive af, itu.
dégluer (f) slippe fri fra limpinden.
déglutition (e), **déglutition** (f) f, synkning.
dégobiller (f) brække sig.
dégoiser (f) fortælle, lire af.
dégommer (f) give løbepas; skeie ud; dræbe.
dégonfler (f) tømme. se d. skrumpe ind; skaffe sig luft.
dégorgeoir (f) m, afløb(srende).
dégorger (f) kaste op, udskylle;

hovedverk: «Les tables Eugubines» (1875), den første grundige behandling af det cimbriske sprog, og hans aandfulde «Essai de se'mantique» (3 udg. 1904).

Breccie *[bretši]*, se Bergart.

Breche *[bræše]*, se Bresche.

Brèche de Roland, La *[bræš də rålā']*, Rolandspasset, et 2800 m. h. fjeldskar i Pyrenæerne, 40 m. bredt, 1 km. langt, omgivet af høie klippevægge, mellem Gavarnie-dalen i Frankrige og Broto-dalen i Spanien, v. f. Mont Perdu.

Brechin *[brékin]*, Skotland, by i Forfarshire, ved Esk, 10 km. ovf. dens munding i Montrosebugten, 9000 indb. Linspinderi, papirfabrikation, lærreds- og seildugsvævning.

Brecke, Hans Thorvald (1847—75), n. studenterforfatter, 1873 edsvoren fuldmægtig hos byfogden i sin fødeby Drammen. Skrev, oftest i fællesskab med andre, foruden enkelte kvikke viser og sange, en række i studentersamfundet opførte komedier og smaa farcer, der alt udmerkede sig ved spillende, men eleveret vid og lune (den fornøieligste var ubetinget «Naar pressen fører krig», 1868). Erkjendtes alment for vor bedste evne i denne genre. Bjørnson viede ham i sine «Digte og sange» et mindedigt.

Breckinridge *[brékinridž]*, John Cabell (1821—75), nordamer. general, studerede jus, blev medlem af kongressen og 1856 vicepræsident i de Forenede stater. Som saadan arbeidede han med den kommende krig for øie paa at væbne Sydstaterne, mens han lod Nordstaternes krigsmateriel forfalde. Indtraadte ved borgerkrigens udbrud som brigadegeneral i de konfødereredes hær og vandt en seier ved Newmarket i Virginia. Flygtede efter Richmonds indtagelse til Europa, men vendte tilbage 1868.

Brecknock *[bréknåk]* (Brecon), England, by i det indre af det sydlige Wales, ved Usk, 6000 indb. Flanel- og hattefabrikation. Hovedstad i B.-shire, v. f. Glamorgan og Monmouth, 1862 km.², 60000 indb., 32 pr. km.²

Breda, Karl Fredrik von (1759—1818), sv. maler. Fremragende kolorist, der repræsenterer eng. skole i sv. portrætkunst; elev af Reynolds, hvis portræt han har malet (1791; Konstakademien), men endnu sterkere paavirket af Gainsborough. Opholdt sig i England fra 1787 til 1796. Hans portræter udmerker sig ved en bred malerisk behandling og sin dekorative koloristiske virkning: gjerne bleg karnation og kjølige toner i figurens dragt mod en farverig landskabsbaggrund. Til hans mest typiske billeder hører portræterne af hans fader, af hans søstersønner de Ron og af skuespillerinden Teresa Vandoni (Nationalmuseum i Stockholm). Omkr. aar 1800 var han modemaleren, der malte saavel officielle portræter som idylliske familiegrupper. Billederne fra hans sidste aar er tørre og konventionelle.

Breda, Olaus Jensen (1853—), n.-amer. skolemand, udvandrede 1873, blev cand. teol. fra Concordia seminar 1875 og prest i St. Paul, Minnesota. Han blev i 1884 udnævnt til professor i «skandinavisk» ved Minnesota statsuniversitet, en stilling som han beklædte, indtil han 1898 vendte tilbage til Norge.

Breda', Nederlandene, by og tidligere fæstning i prov. Nordbrabant, ved Mark, ved jernbanen Vlissingen—Wesel, 27000 indb. Den omkringliggende B.-hede er nu tildels opdyrket. Tøi- og teppevæverier. 1566 undertegnedes i B. det saakaldte «kompromis», som blev grundlaget for den nederlandske frihedskamp. 1667 fredslutningen i B. under svensk mægling mellem England paa den ene side og Holland samt dettes forbundne Frankrige og Danmark-Norge paa den anden. Forgjæves gjorde her den sidstnævnte magt forsøg paa at faa tilbage til Norge Orkn- og Shetlandsøerne.

Bredahl, Christian Hviid (1784—1860), d. digter. studerede først teologi, men opgav det og udgav i 1819 første del af sine «Dramatiske scener». Handlingen er henlagt til et keiserdømme paa maanen; den herskende lidenskab i disse scener er kampen mod uretten, og B. hudfletter i dem menneskenes usselhed og smaalighed. Bogen gjorde ingen lykke. Den af Shakespeare paavirkede form og det trodsige frisind, der fylder scenerne, faldt ikke i den tids smag. B. udgav senere 2—6 del (1820—33). 1824 kjøbte han en gaard ved Sorø, men levede hele sit liv i stor fattigdom. I 1849 opførte det Kgl. teater hans sørgespil «Knud Svendsøn» (endnu utrykt), men det gjorde ingen lykke, og i 1892 spillede det danske studentersamfunds frie teater hans «Dram. scener». Den steile og stridbare digter var, ifølge en ytring til G. Brandes, den eneste danske digter, Ibsen følte sig tiltrukket af.

Bredal, Iver Frederik (1800—64), d. musiker af norsk herkomst, elev af Kuhlau, 1834 koncertmester, 1850 syngemester ved det Kgl. teater. Af hans kompositioner, der en tid var meget yndet, er nu kun syngestykket «Bruden fra Lammermoor» kjendt af navn.

Bredal, Niels Krog (1733—78), n. forfatter, f. i Trondhjem. Med et par syngestykker banede B. sig vei til at blive borgermester i Trondhjem, men opgav 1770 embedet og blev 1771 direktør for det Kgl. teater i Kjøbenhavn. Han skrev selv syngestykket «Tronfølgen i Sidon» (musik af Sarti), der ved opførelsen gjorde lykke, men blev haardt medtaget i P. Rosenstand-Goiskes «Dramatiske journal». Til hevn skrev B. et «efterspil», «Den dramatiske journal», ved hvis opførelse det kom til slagsmaal mellem officererne, der holdt med B., og studenterne, der holdt med R.-Goiske, hvilket gav anledning til stiftelsen af «Norske selskab», da nordmændene mente, at det hele skyldtes national uvilje.

Bredberg, Bengt Gustaf (1797—1873), sv. kemiker og metallurg, hvem mange betydningsfulde forbedringer ved metoderne til udsmeltning af sølv, kobber og nikkel skyldes. B. var 1816—31 lærer ved Falu bergsskola, 1836—49 bergmester i Nya Kopparbergets distrikt, 1842 medlem af Vetenskapsakademien. Har skrevet forskjellige afhandlinger over metallurgiske emner.

Bredde. 1. (Astron.). En stjernes nordlige el. sydlige vinkelafstand fra ekliptiken. For en planet eller komet kan b. være geocentrisk eller heliocentrisk, eftersom den gjælder for en tænkt iagttager i jordens eller i solens midtpunkt. — 2. (Geogr.). Et steds afstand fra ækvator, maalt paa meridianen gjennem stedet, altsaa udtrykt ved meridianbuen mellem ækvator og stedets bredde- eller parallelcirkel, eller ved vinkelen mellem stedets vertikallinje og ækvators plan, udtrykt i grader, b.-grader, fra 0—90°. En b.- eller parallelcirkel er en paa jordkuglen tænkt med ækvator parallel cirkel

---

rense; flyde over. **se d.** udtømmes; udgyde sig.

dégotter (f) stikke ud, overtrumfe.

dégouler (f) tage af.

dégouliner (f) flyde (langsomt).

dégourdi (f) (m) forslagen(t hoved); kuldslaaet.

dégourdir (f) oplive, varme.

dégourdissement (f) m, oplivning; kuldslaaing.

dégoût (f) m, væmmelse; (pl) fortrædelighed.

dégoûtant (f) modbydelig, vammel.

dégoûté (f) kræsen.

dégoûter (f) give afsmag, virke frastødende paa; kjede.

dégouttant (f) drivvaad. **dégoutter** dryppe.

degradere — (t) degradieren, herabsetzen — (e) degrade — (f) dégrader, (mil.) casser.

degradering — (t) Degradierung, Herabsetzung — (e) degradation — (f) dégradation f.

dégrafer (f) hegte op.

dégraisser (f) skumme fedtet af; tage flekker af, rense; plukke (for penge); skrabe.

dégraveler (f) rense (rør).

dégravoyer (f) undergrave; rense, udskylle.

degré (f) m, **degree** (e) trin; grad.

dégréer (f) aftakle, ødelægge.

dégrever (f) lette (for afgift), nedsætte.

dégringolade (f) f, nedrulling; knald, fald, bankerot. **dégringoler** rulle, rutsche ned; gaa ned; falde; bestjæle.

mellem ækvator og et af polpunkterne. — Udtrykket b. i denne betydning skriver sig fra oldtiden, for hvis indskrænkede kjendskab ialfald den beboede jordflade fortonede sig som en skive med længdeudstrækning v.—ø., b. n.—s. Se forøvrigt Stedbestemmelse.

Breddeindeks (antrop.), se Indeks.

Brederō, Gerbrant Adriaenszoon (1585—1618), nederl. forfatter, særlig bekjendt for sine lystspil «Het Moortje», der er bygget over «Eunuchus» af Terents, og «Jerolimo, de spaansche Brabander» (1618), hvis stof er hentet fra den spanske roman «Lazarillo de Tormes» af Mendoza, men omsat paa nederlandsk grund. B. var i besiddelse af humor, udpræget sans for det folkelige og evne til god og komisk karaktertegning. Mindre heldig var han med sine tragikomedier. Som lyriker har han skrevet «Het boertigh-liedtboeck», «De groote bron der minnen», «Andachtigh liedt-boeck».

Brederode, Henrik van, greve (1531—68), nederlænder, en af lederne i de adeliges forbund, det saakaldte kompromis (nov. 1565), og overbringeren af deres adresse til den spanske statholderinde, Margrete af Parma (5 april 1566).

Bredevandet, se Stavanger.

Bredflab *(lophius piscatorius)*, se Marulke.

Bredfok, se Breifok.

Bredi'chin, Theodor Alexandrovitsj (1831—1904), rus. astronom; fra 1859—68 assistent ved observatoriet i Moskva, 1873 direktør smst., 1890—95 direktør for observatoriet i Pulkova; har undersøgt de periodiske stjerneskud og fremsat hypoteser om dannelsen af komethaler og om sollegemets natur.

Brēdius, Abraham (1855—), holl. kunsthistoriker. Oprindelig uddannet som musiker bestemte han sig paa en rekreationsreise i Italien til at studere kunsthistorie og studerede særlig under A. Fischer og W. Bode. Blev underdirektør ved Rijksmuseet i Amsterdam og 1889 direktør for billedgalleriet i Mauritshuis i Haag. Ved sin billedkritik og især ved sine arkivstudier har han kastet nyt lys over den holl. malerkunsts historie, hvis bedste kjender han tør ansees at være. Han har udgivet saavel videnskabelige kataloger som store pragtverker over gallerierne i Amsterdam og Haag («Die Meisterwerke des Rijksmuseums in Amsterdam», München 1887—89, og «Die Meisterwerke der kgl. Gemäldegalerie im Haag», smst. 1890). Han er medudgiver af tidsskriftet «Oud Holland», der er hovedorganet for den holl. kunstforskning.

Bredning kaldes de ved snævre sunde forbundne søiignende udvidelser af Limfjorden (s. d.).

Bredow, Preussen, by, som i 1900 blev indlemmet i Stettin. Her ligger det store mekaniske verksted og skibsbyggeri «Vulcan», som beskjæftiger 4000 arbeidere.

Bredsdorff, Jacob Hornemann (1790—1841), d. natur- og sprogforsker. Han har gjort ypperlige lydundersøgelser af det danske sprog og skrevet forstandig om runeskriftens oprindelse og om den germanske sprogstammes grene. Hans opfatning af sproghistorie er merkelig lidet forældet (se særlig «Om aarsagerne til sprogenes forandringer», Roskilde 1821, ny udgave ved Vilh. Thomsen 1886, og hans afhandling «Om sproget paa de danske øer i beg. af det 12 aarh.» fra 1831).

Bredside, sjøudtr., et skibs sider i modsætning til baug og agterende. Artilleristisk udtryk for det antal kanoner i et krigsskibs batteri, der kan skyde til samme side.

Bredsted, Hans Christian (1829—95), d. gartner, drev i sit gartneri ved Odense en omfattende forsøgsvirksomhed med nyere, uprøvede frugtsorter. Hovedsummen af sit livs erfaringer nedlagde han i «Haandbog i dansk pomologi», 1890—96, der for træfrugtsorternes vedkommende er hovedverket i dansk litteratur.

Brée, Mattheus Ignatius van (1773—1839), bekjendt belgisk historiemaler, elev af Regemorter i Antwerpen og Vincent i Paris. Fra 1827 direktør for akademiet i Antwerpen. Hans kunst indførte i Belgien den David'ske retning, hvis svagheder den har. Hovedverk: «Rubens's død» (1804, museet i Antwerpen).

Bre'feld, Oscar (1839—), t. botaniker, f. ved Münster, siden 1878 professor, først ved forstakademiet i Eberswalde, saa i Münster og endelig fra 1898—1905 ved akademiet i Breslau. B. har leveret banebrydende arbeider om soppenes morfologi og systematik og har paa basis af resultaterne af sine i stor maalestok drevne dyrkningsforsøg opstillet et nyt og meget anerkjendt sopsystem, hvori der er lagt særlig vegt paa frugtformernes morfologi.

Brēgentved, sjællandsk herregaard, s.ø. for Haslev, i slegten Moltkes eie.

Bregenz (rom. Brigantium), Østerrige, hovedstaden i kronlandet Vorarlberg, ved Bodensjøens s.ø. hjørne, 400 m. o. h., 7600 indb. Sæde for Vorarlbergs landdag. — Bregenzer Wald, fjeldbygd i Algäueralperne, gjennemstrømmet af B. Ach. Hovedplads Bezan, 1000 indb.

Bregner *(filicinæ)*, klasse af karsporeplanterne. De nulevende former har mest underjordisk og lidet forgrenet stamme. Kun i troperne findes der arter med overjordisk stamme, «bregnetrær», indtil over 10 m. høie og med en krans af store blade i toppen. Bladene udgaar fra stængelens spids og er i ung tilstand spiralformig indrullet; hos mange b. trænger bladene lang tid til sin udvikling, indtil flere aar. I almindelighed er b.s blade smukt indsnittet med grovere eller finere, ofte særdeles vakkert formede smaa-afsnit. Paa bladene, oftest paa nerverne, dannes formeringsorganerne, sporerne, i sporehuse (sporangier), der sidder sammen i mere eller mindre adskilte hobe, «sori», paa hver sin lille forhøining; hos de fleste b. er sori dækket af en hinde, «sløret». Dettes forhold til sorus danner i systematisk henseende et vigtigt skjelnemerke mellem slegterne. Ikke alle b.s blade bærer dog sporer, nogle er sterile og som oftest skiller disse sig ikke særlig ud fra de sporebærende. Kun hos forholdsvis faa arter er der en tydelig forskjel paa de to slags blade, saaledes blandt vore arter hos strudsevingen, hestespreng og kam-b. (s. d.). B. gjennemløber en generationsveksel, d. e. deres udvikling falder i to afsnit, som regelmæssig afløser hinanden. Den første del bestaar af den saakaldte forkim *(prothallium)*, som vokser op ved sporens spiring. Denne kan naa en forskjellig udvikling, men er dog altid liden, i høiden neglstor, og er bærer af forplantningsorganer, antheridier og archegonier (s. d.), som indeholder resp. spermatozoider og egceller. Efterat egcellen har forenet sig med et spermatozoid, som overføres til den

---

dégriser (f) gjøre ædru.
dégrossir (f) afslibe, tilhugge; gjøre forarbeiderne til.
déguenillé (f) (m), fillet (menneske).
déguerpir (f) rømme, fortrække.
dégueuler (f) brække sig, spy.
dégueulis m, det opkastede.
déguignonner (f) bringe (have) held.
déguisement (f) m, forklædning; forstillelse. **déguiser** forklæde; fordreie; skjule, dølge.
dégustateur (f) m, vinprøver.
dégustater prøve, smage paa.
déhâler (f) tage det solbrændte af (huden); blege.
déhanché (f) hoftelam. **déhancher: se d.** forvride hoften, vagge (i hofterne).
déharnacher (f) tage sæletøiet af. **se d.** kaste (over)tøiet.
dehnbar (t) (ud)strækkelig, udvidelig.
dehnen (t) udvide, (ud)strække.
Dehnung f, (ud)strækning, forlængelse.
dehors (f) (der)ude, udenfor; m, ydre; (mest pl) skin, (ydre) anstand; pl, udenverker.
Deich (t) m, dige, dæmning.
Deichsel (t) f, vognstang, tængsel.
deification (e), **déification** (f) f, ophøielse til gud, forgudelse.
déifier (f), **deify** (e) ophøie til, betragte som gud, forgude.
deign (e) nedlade sig til, værdiges.
dein, deinig (t) din.

ved vandets hjælp (dug, regn), spirer den og danner plantens anden generation, den med stamme, rødder og blade udstyrede b.-plante; denne repræsenterer da den ukjønnede generation, medens forkimen med sine forplantningsceller er kjønnet. — B. deles i 1. egentlige b. og 2. vand-b. Hos den første orden, der er den talrigste, er alle sporer ens (isospore b.), medens vand-b. (heterospore b.) har to slags sporehuse, makrosporangier med én makrospore og meget mindre mikrosporangier med mange mikrosporer. Sløret er hos disse sidste helt lukket om sporehoben, der endog kan være indesluttet i en «frugt», dannet af en sammenvokset bladflig. Af vand-b. har vi i vort land kun en eneste art, den lille uanselige *pilularia globulifera*, der har traadformig krybende stængel og trandformede blade, ved hvis grund der sidder sorte, ertlignende sporefrugter. Af egentlige b. er der hos os adskillige arter, hvoraf de fleste tilhører sisselrodfamilien *(polypodiaceæ)*; de øvrige familier er mos-b. *(hymenophyllaceæ)* med én art og slangetungefamilien *(ophioglossaceæ)* med i Norge to slegter og fire arter. Forøvrigt har b. sit egentlige hjem i troperne, hvor de endog kan danne skoge. — De talrige fossile rester i kulminer vidner om, at b. i ældre tider (særlig i kulperioden) har havt en meget stor udbredelse og har optraadt under mange forskjellige former. For det smukke løvs skyld dyrkes et stort antal b. Blandt dem, som oftere sees i vore stuer, hører gulerod-b. *(asplenium bulbiferum)* samt arter af *adianthum, gymnogramme, lomaria, pteris* og *nephrolepis.* Officinel er ormetelg *(aspidium filix mas)*, hvis rodstok benyttes mod bændelorm. (Se planchen Bregner.)

Bregnerod *(rhizoma filicis)*, den tørrede rodstok med paasiddende bladrester af ormetelg *(polystichum filix mas)*. Af den tørrede rodstok tilberedes bregnerodekstrakt, der bruges som middel mod bændelorm. B. indeholder filikssyre, filicin o. fl. a. isolerede stoffe samt æterisk olje. Roden viser i frisk tilstand en grøn snitflade, som efterhaanden bliver brun, idet der dannes filiksrødt. I den senere tid synes ekstraktet af brodtelg *(polystichum spinulosum)* at vinde indpas i terapien paa filiksekstraktets bekostning.

Bregninge bakke, Taasinges toppunkt, 74 m.

Brehm. 1. Alfred Edmund B. (1829—84), t. naturforsker; søn af nedenn., meget bereist, en tid lang bestyrer for Hamburgs zool. have. Grundlægger af Berliner-akvariet. Hovedverk: «Illustrirtes Tierleben», 10 bd. (sidste udg. 1890—93); men desuden forfatter af talrige andre skrifter om forskjellige landes natur og dyreliv. — 2. Christian Ludwig B. (1787—1864), t. prest, forfatter af talrige skrifter om europæiske vilde fugles udseende og levevis, om hus- og stuefugles behandling og om udstopning m. m.

Breidablik, den vidt skinnende, guden Balders bolig.

Breidablik, smukt beliggende sanatorium i Bagn, Søndre Aurdal herred, Valdres, ikke langt fra Tonsaasen jernbanestation. Høiden opgives til ca. 600 m.

Breiðifjörður (Bredefjord), den nordligste bugt paa Islands vestkyst, ved mundingen omkr. 74 km. bred og omkr. 124 km. lang. B.s indre del er fuld af øer og skjær. B. deler sig i to fjorde, den dybe Hvammsfjörður mod s. og den grunde Gilsfjörður mod n.

Breifok, raaseil, som bruges paa jagter, galeaser og andre mindre fartøier, som ellers er rigget med sneiseil (gaffelseil m. m.); anvendes bare i rum vind. Over b. kan ogsaa bruges et topseil med egen raa («skværtopseil»).

Breifonn hotel, bekjendt hotel i Røldal, hvor veien gjennem Bratlandsdalen tager af fra veien Odda—Dalen. Paa den anden (østlige) side af Røldalsvandet ligger det smukke snefjeld Breifonn.

Breim, herred i Nordre Bergenhus amt, 358 $km.^2$ med 1 917 indb.; 5.8 pr. $km.^2$ Svarer til B. sogn under Gloppen prestegjeld. Herredet, der ligger syd for den midtre del af Nordfjorden, er opdelt i 3 nord-sydgaaende trange dalfører mellem høie, snedækte fjelde; det vestlige er opfyldt af det store Breimsvand (23.6 $km.^2$) og gjennem det midtre (Vaatedalen) gaar hovedveien, der forbinder Nordfjord (Gloppen, Utviken) med Søndfjord (Førde) og Sogn (Vadeim). En stor del af Indviksbræen (en gren af Jostedalsbræen) ligger inden herredet. Af arealet er ialt 37 $km.^2$ evig is og sne, 27.8 $km.^2$ ferskvand, 12 $km.^2$ aker og eng og 94 $km.^2$ skog (20 $km.^2$ furu, 74 $km.^2$ løvskog). Det høieste fjeld er Snenipa (Indviksbræen), 1 848 m. Jordbrug er den vigtigste næringsvei, kornavl aftager, og kvægavl tiltager, beiterne er gode, og der findes store partier uopdyrket, men dyrkbar jord. Inden herredet findes et meieri; der er nogle sagbrug og et skiferbrud ved Breimsvandet. Fra den yngre jernalder er der fundet mange oldtidslevninger. Antagen indtægt 1906 284 925 kr., formue 1 365 800 kr.

Breimsvandet, Breim herred, Nordre Bergenhus amt, 23.6 $km.^2$, ligger i en høide af 56 m. o. h. og har en største dybde paa 273 m. Det har gjennem Breimselven, der danner flere fosser, afløb til Gloppefjorden, en arm af Nordfjorden.

Breisach (Alt.-B.), Baden, by ved Rhinen, v. f. Freiburg, 225 m. o. h., 3 600 indb. Tapetfabrik, ølbryggeri, vin-, trælast- og kvæghandel, skibsfart. — B., befæstet af romerne 369, laa oprindelig paa en ø i Rhinen og var et ofte omstridt punkt, særlig i det 17 og 18 aarh.s krige, indtil det 1805 tilfaldt Baden, og fæstningsverkerne sløifedes.

Breisgau, Baden, den sydligste del, frugtbart landskab, omkr. 1650 $km.^2$, omfattende det s. Schwarzwald. B. tilhørte fra 1097 hertugerne af Zähringen, senere Habsburgerne, fra 1805 Baden.

Breisundet. 1. Søndmør, det aabne havstykke mellem Godøen og Hareidlandet, s.v. for Aalesund. B. danner indløbet til Storfjorden (Søndmørsfjordene). 2. Finmarken, sundet mellem Hjelmsø og Havø i Maasø herred.

Breitenfeld, landsby, 7 km. n. f. Leipzig, under trediveaarskrigen skueplads for to sv. seire. Tillys indfald i Sachsen bevægede kurfyrsten til at paakalde Gustaf Adolfs hjælp, og 7 sept. 1631 stod slaget ved B. I begyndelsen syntes Tilly at have overtaget, kl. 2 gik han over til angreb. Svenskernes høire fløi seirede under kongen, men sachserne paa den modsatte fløi bukkede under. Truet fra to sider holdt svenskernes venstre kjæk stand, takket være Gustaf Adolfs nye taktik, og forsterkning fra høire fløi afgjorde slaget. Tilly veg med tab af alle kanoner og 7500 mand. Protestantismens sag var reddet. 23 okt. 1642 slog svenskerne under Torstensson ved B. de keiserlige under Piccolomini.

---

deisme — (t) Deismus m — (e) deism — (f) déisme m. **deist** — (t) Deist m — (e) deist — (f) déiste m.

déité (f) f, **deity** (e) guddom.

déjà (f) allerede.

deject (e) nedslaa (modet).

dejectedness, dejection (e) modløshed.

déjection (f) f, **dejecture** (e) afføring; (f) pl, vulkans udgydelser.

déjeuner (f) (m), (spise) frokost.

deig — (t) Teig m — (e) dough — (f) pâte f.

deiget — (t) teigig, kleiig — (e) doughy — (f) pâteux, liant.

deilig — (t) reizend, lieblich, schön — (e) beautiful, charming; (iron.) nice, fine — (f) adorable, charmant, ravissant. **deilighed** — (t) Lieblichkeit, Schönheit f; Reiz m — (e) beauty, beauteousness — (f) charme m, beauté (f) ravissante.

deise — (t) umfallen, umstürzen; (tilsjøs) dei(n)sen — (e) tumble, topple, pitch; (tilsjøs) make sternway — (f) tomber à la renverse.

déjoindre (f) adskille.

déjouer (f) flagre; spille daarlig; sætte en stopper for.

déjucher (f) jage (flyve ned fra vaglet.

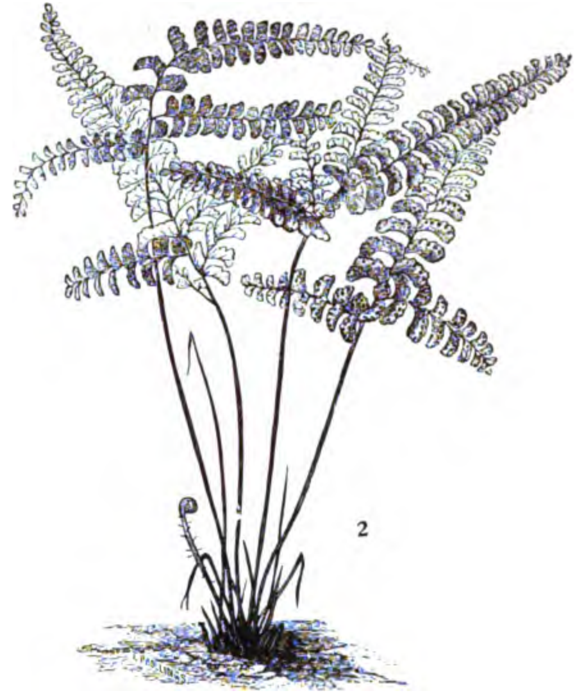
déjuger: se d. skifte mening.

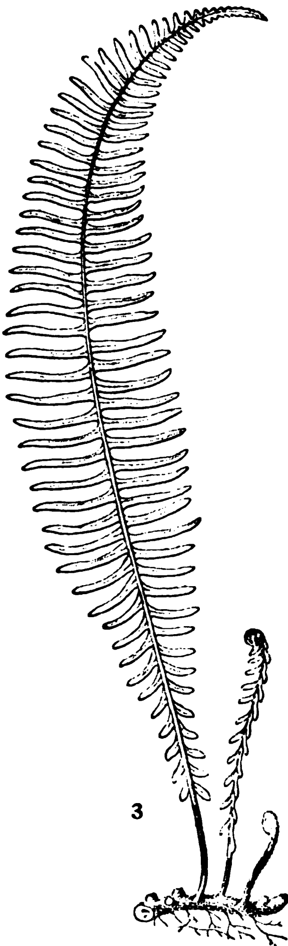
dekade — (t) Dekade f — (e) decade — (f) décade f.

dekadence — (t) Dekadenz f — (e) decadence, decay, decline — (f) décadence f. **dekadent** — (t) dekadent — (e) decadent — (f) decadent.

BREGNER

1. *Trichomane reniforme* (Ny Seeland). 2. *Adiantum diaphanum*. 3. *Polypodium pectinatum*. 4. *Aspidium lonchitis*. 5. *Phegopteris dryopteris*. 6. *Scolopendrium vulgare*.

«Folkeslaget» ved Leipzig 16—19 okt. 1813 mellem Napoleon og de allierede blev delvis udkjæmpet ved B.

Breithaupt, Johann August Friedrich (1791—1873), t. mineralog. Ansattes i 1813 som lærer i mineralogi ved bergakademiet i Freiberg og overtog samtidig fuldførelsen af Hoffmanns «Handbuch der Mineralogie». B. har indlagt sig store fortjenester af mineralogien og paavist en mængde nye mineraler, men desuden ogsaa havt betydning for den praktiske bergverksdrift. Hans hovedverker er «Ueber die Echtheit der Krystalle» (1813), «Paragenesis der Mineralien» (1849) og «Vollständiges Handbuch der Mineralogie» (3 bd. 1836—47).

Breithaupt, en tysk familie, hvoraf flere fremragende konstruktører af maaleinstrumenter. Johann Christian B. (1736—1800), hofmekanikus i Kassel, er kjendt som konstruktør af flere landmaalerinstrumenter, som f. eks. en distancemaaler og en murkvadrant. Friedrich Wilhelm B. (1780—1855), foreg.s søn, konservator ved museet i Kassel, konstruerede udmerkede markscheiderinstrumenter, deriblandt den første grubeteodolit. I 1827 paabegyndte han udgivelsen af «Magazin neuester mathematischer Instrumente». Dennes søn Georg August B. efterfulgte faderen i stillingen og er især kjendt som konstruktør af en længdedelingsmaskine, hvormed kan aflæses $^1/_{1000}$ mm. Desuden indførte han flere andre forbedringer i grubemaalingsinstrumenterne.

Breitinger, Johann Jakob (1701—74), schweiz.-t. forfatter, æstetiker, teolog og filolog, professor i Zürich. Hans litterære virksomhed stod i nær forbindelse med Bodmers (s. d.). Hans «Kritische Dichtkunst» (1740) gav signalet til striden mellem schweizerne og Gottscheds leir.

Breitkopf (& Härtel), betydeligt musikforlag i Leipzig, hvis virksomhed kan føres tilbage til 1664, opr. bogtrykkeri og skriftstøberi, grundlagt af familien B., fra hvem bedriften i 1795 gik over til Gottfried Christoph Härtel (1763—1827), som udvidede den betydelig. Her udkom den første musikavis, «Allgm. mus. Zeitung». I nogen tid omfattede bedriften ogsaa pianofabrik. 30 000 forlagsnummere og flere filialer i udlandet.

Breivik, fiskevær og handelssted med post, telefon og dampskibsanløb ved Breivikbotn paa vestsiden af Sørøen, Hasvik herred, Finmarkens amt. I været bor seks fast bosiddende familier; der er 20 rorboder med plads for 240 fiskere. Et tranbrænderi. Der opfiskedes 1900 700 000 stkr. loddetorsk af 518 fiskere, i 1903 170 000 af 180 fiskere. I 1904 var udbyttet 78 000 stkr. torsk.

Breivik (Breive), fjeldgaard med turiststation øverst i Bykle, Sætersdalen. Herfra udgaar fjeldveie til Suldal over Bleskestadmoen og Roaldkvam, og til Flaathyl paa Haukeliveien.

Brekelenkam, Quirijn Gerritsz van (ca. 1620—68), holl. maler, arbeidede i Leiden. Hans figurbilleder med smaaborgerlige interiører, som er paavirket af Gerhard Dou, er meget ujevne. Bedst repræsenteret i Amsterdam; tre billeder af ham i Stockholms nationalmuseum.

Brekke, Knud Olai (1855—), n. skolemand, siden 1898 rektor ved Bergens katedralskole, siden 1898 medlem af undervisningsraadet. Hans udmerkede lærebøger i engelsk for middelskolen og gymnasiet har faaet stor udbredelse ogsaa udenfor Norge.

Brekke, herred i Nordre Bergenhus amt, 186 km.² med 982 indb.; 5.3 pr. km.² Svarer til B. sogn under Lavik prestegjeld. Herredet, der ligger paa sydsiden af Sognefjorden, nær dennes munding, er indskaaret af flere smaa nord-sydgaaende fjorde, der fortsætter i smaa dalfører. Bebyggelsen er spredt langs kysten. Fjeldene, der er lidet karakteristiske, naar op til en høide af 640 m. Herredet har kun en ca. 11 km. lang offentlig vei ved B. kirke. Næringsveiene er fiskeri og jordbrug. Laviks sparebank, oprettet 1882. Antagen indtægt 1906 122 175 kr., formue 686 200 kr.

Bremanger, herred i Nordre Bergenhus amt, 347 km.² med 2 332 indb.; 7 pr. km.² Svarer til B. prestegjeld med B. og Midtgulen sogne. Herredet, der ligger paa begge sider af Frøisjøen ved indløbet til Nordfjorden, bestaar dels af fastland (226.8 km.²) dels af øer (120.2 km.²), hvoriblandt Frøien og omtrent halvdelen af Bremangerland. Af herredet er 7.6 km.² aker og eng, 50 km.² skog (furu 23 km.², birk 27 km.²), 289.4 km.² udmark, snaufjeld, myr og indsjøer (13.6 km.² ferskvand). Fastlandet er sterkt indskaaret af fjorde med spredt bebygning langs bredderne. Fjeldene er steile og naar op til 1 359 m. (Kjeipen). Fiskeri (skrei, fedsild, vaarsild) er den vigtigste næringsvei. I 1899 var det samlede udbytte af fiskerierne 275 564 kr., deraf faldt 115 176 kr. paa skreifisket, 22 400 kr. paa fedsildfisket og 157 265 kr. paa vaarsildfisket. I 1904 var udbyttet af skreifisket 55 840 kr. Aktiselskabet Hamrø havfiskeselskab med kapital 37 000 kr. har sit sæde inden herredet. I Kalvaag paa øen Frøien er god havn. Herredet har ingen offentlige veie. Paa gaarden Grotle ved Bremangerpollen laa Grátl kirke (omtalt i 1345); i nærheden er gjort flere stenaldersfund. Herredet har egen sparebank. Antagen indtægt 1906 108 712 kr., formue 965 800 kr.

Bremangerland (Bremanger), en 153 km.² stor ø i mundingen af Nordfjorden. Øen, der har 1439 indb., tilhører Bremanger og Daviken herreder, med omtr. en halvpart paa hvert herred, Nordre Bergenhus amt. Den væsentlige bebygning grupperer sig om de store bugter Bremangerpollen og Berlepollen. Forøvrigt er kysterne steile og øen bjergrig; i øst (ved Skatestrømmen) ligger det bekjendte fjeld Hornelen (s. d.). B. er ved Frøisjøen skilt fra fastlandet.

Bremen. 1. Tysk fristat, «Freie Hansestadt B.», ved Weser, 256 km.², 265 000 indb., omfatter byerne Bremen, Vegesack og Bremerhaven samt det omkring byen B. liggende land. Landet er mest marskland, omhyggelig dræneret og anvendt til jordbrug og kvægavl. Landbefolkningen er for det meste nedersachsere og taler plattysk. Staten B. er en republik. Den tiltraadte det Nordtyske forbund 1866 og udgjør nu en af forbundsstaterne i det Tyske rige. De nugjældende forfatningsbestemmelser er af 1849, sidst revideret 1894. «Den bremenske stats regjering» er senatet bestaaende af 16 medlemmer; i lovgivningen deltager ogsaa «borgerskabet», en repræsentation paa 150 medlemmer. I spidsen for senatet staar 2 af senatet blandt sine medlemmer paa 4 aar valgte borgermestere, hver et aar ad gangen senatspræsident og bystyrets leder. Senatets medlemmer vælges paa livstid af senat og borgerskab, borgerskabets paa 6 aar af alle borgere, delt i klasser. Hertil kommer

---

dekan(us) — ⓣ Dekan, Dechant m — ⓔ dean — ⓕ doyen m.

deklamation — ⓣ Deklamation f — ⓔ declamation, recitation — ⓕ déclamation, récitation f.

deklamator — ⓣ Deklamator m — ⓔ declaimer, reciter — ⓕ déclamateur, récitateur m.

deklamere — ⓣ deklamieren — ⓔ declaim, recite — ⓕ déclamer, réciter.

deklination — ⓣ Deklination f — ⓔ declension; (astr.) declination — ⓕ déclinaison f.

deklinere — ⓣ deklinieren — ⓔ decline — ⓕ décliner.

dekoration — ⓣ Dekoration f — ⓔ decoration — ⓕ décoration f, (teater-) décor m. **dekorationsmaler** — ⓣ Dekorationsmaler m — ⓔ ornamental painter — ⓕ peintre (m) en décors, peintre décorateur.

dekorere — ⓣ dekorieren, (aus)schmücken — ⓔ decorate — ⓕ décorer.

dekret — ⓣ Dekret n — ⓔ decree — ⓕ décret m.

del — ⓣ Teil m (n), Anteil m — ⓔ part, portion; (andel) share — ⓕ part(ie), portion f, lot m.

delà ⓕ paa den anden side. **au (par) d. (de)** paa den anden side (af), (der)over, (endnu) mere (end). **en d.** derover, hisset.

délabrement ⓕ m, forfald, ødelæggelse. **délabrer** ødelægge; forfalde, gaa til grunde.

délacer ⓕ snøre op.

særskilte styrelser for landdistriktet og for de to smaabyer Vegesack og Bremerhaven. Staten B. dannede indtil 1888 et frihavnsomraade, men indlemmedes nævnte aar i det tyske toldomraade. 2. B. by, udgjørende den væsentligste del af og hovedstaden i staten B., 60 km. ovenf. Wesers munding, paa begge sider af elven, 212 000 indb. B. bestaar af Altstadt, som ligger paa elvens høire bred, omgivet af de gamle voldanlæg, og af de nye forstæder, endvidere ligeoverfor paa venstre elvebred Neustadt og Südervorstadt, fabrik- og arbeiderstrøget. Blandt bygninger kan nævnes Dom St. Petri fra det 11 aarh., restaureret 1888, med blykjælderen, hvor ligene ikke gaar i forraadnelse, raadhuset fra det 15 aarh. og børsen. Midtpunktet for bylivet er torvet, ved siden af hvilket Domshof og Domshaide er byens hovedpladse. — B.s industri omfatter skibsbyggeri, jernstøberi, maskinbyggeri, møller for afskalning af ris, petroleumsraffinering, cigarfabriker og ølbryggerier. Men

Bremen: Raadhuset.

først og fremst er B. handels- og skibsfartsby. B. var en af den tyske Hansa's 3 hovedstæder, hvilke fremdeles har bevaret sin forrang derigjennem, at de er frie stæder og frie stater. Som elvehavn er B. afhængig af Wesers farbarhed; nedre Weser er reguleret til et dybgaaende af 5.5 m. Men da dette er utilstrækkeligt for nutidens store skibe, kjøbte B. allerede 1827 land af Hannover ved elvens munding og anlagde forhavnen Bremerhaven. Imidlertid staar Weser tilbage baade for Elben og Rhinen. Blandt havneanlæggene udmerker sig «frihavnen» i den n.v. del af byen, anlagt ved B.s indtrædelse i det tyske toldomraade 1888. B. er Tysklands næst vigtigste handelsby, særlig vigtig som indførselshavn, med en handelsomsætning (1905) til værdi 1½ milliard rmk. for indførselen og 1¼ milliard rmk. for udførselen. Der indføres især bomuld, indigo, uld, tobak, ris, korn, kaffe, petroleum, sukker. B. er særlig vigtig som udvandringshavn, ligesom i det hele forbindelserne med Amerikas Forenede stater er de vigtigste i B.s udenrigske handel og skibsfart. Hermed hænger sammen B.s store betydning som tobaksmarked. Men B. har ogsaa spillet en foregangsrolle i tysk forretningsvirksomhed paa Vest-Afrika. Forbindelser med Sydamerika har gjort B. til stapelplads for uld. «Sjælen» i B.s rederi er det store dampskibsselskab «Norddeutsche Lloyd» (s. d.). 1905 udgjorde skibsbesøget 2 459 ind- og 2 508 udgaaende skibe, drægtighed henholdsvis 1⅕ mill. tons og 1⅙ mill. tons. Norsk konsulat under generalkonsulatet i Berlin. Norsk skibsbesøg (1904): ankommende skibe 99, drægtighed 55 593 tons, afgaaende 100 skibe, drægtighed 56 292 tons. — Naar B. er anlagt, vides ikke. 788 blev den bispesæde. Som medlem af Hansaen indtog B. ofte en oppositionel holdning. I 15 aarh. begyndte B. at betragtes som fri rigsstad. 1532 tiltraadte B. reformationen. 1648 kom bispesædet under Sverige, men B. hævdede et slags uafhængighed, og da Sverige havde afstaaet sine rettigheder til Hannover, erkjendtes B.s rigsumiddelbarhed 1741. 1815 traadte B. ind i det tyske forbund som fri hansestad (sml. ovenfor).

Bremen: Roland-statuen.

Bremer, Fredrika (1801—65), sv. forfatterinde, f. i Finland, opvokset i Sverige, levede som ung under trykkende kaar. 1828 udgav hun anonymt sin første bog «Teckningar ur hvardagslifvet», der mødtes med bifald, og hun fortsatte da med andre bøger under samme hovedtitel: «Presidentens döttrar», «Grannarne», «Hemmet» o. fl. Hendes betydning ligger i, at hun paa en tid, da romantiken var herskende, med dyb følelse og en inderlig forstaaelse af de smaa tings betydning skildrer det virkelige liv med dets glæder og sorger. Efter et religiøst gjennembrud vilde hun lære menneskeheden at kjende og foretog omfattende reiser i Europa og Nordamerika. Fra midten af 1840-aarene viede hun sig til kampen for sociale spørsmaal, især kvindesagen (i «Herta eller en själs historia» (1856) opløfter hun i sit kjøns navn «förtrytelsens revolutionsskri» mod samfundet), og hun har ved sin virksomhed bragt kvindesagen i Norden et langt stykke frem. B. er en af Sveriges mest talentfulde forfatterinder og sikkert den mest varmhjertede og opofrende af dem alle. — 1844 tildelte akademiet hende sin store guldmedalje.

Bremerblaat faaes af kobbervitriol ved tilsætning af natronlud og soda. Det blaa bundfald, som udrives

---

delagtig — (t) teilhaft — (e) partaking (of), sharing (in) — (f) participant (à), (medskyldig) complice (de). **delagtiggjøre** — (t) teilhaftig machen — (e) give a part (in) — (f) faire participer (qc à q).

delagtighed — (t) Teilhaftigkeit, Teilnahme, Mitschuld f — (e) participation; (i forbrydelse) complicity — (f) part(icipation) f (à); (i forbrydelse) complicité (de).

délai (f) m, op-, udsættelse.

délaissement (f) m, hjælpeløshed, forladthed; afstaaelse. **délaisser** opgive, lade i stikken.

délassement (f) m, hvile, adspredelse. **délasser** (ud)hvile, forfriske.

délateur, -trice (f) m (f), angiver(ske). **délation** f, angivelse.

délaver (f) vaske ud (farve); opbløde.

delay (e) op-, udsættelse; udsætte, forhale.

délayer (f) udrøre; udtvære.

delelig — (t) teilbar — (e) & (f) divisible.

dele — (t) teilen — (e) divide, part; share; partake of — (f) diviser; séparer; partager.

delectable (e), **délectable** (f) behagelig, delikat.

delectation (e), **délectation** (f) f, fryd, lyst, nydelse. **délecter** (f) fornøie.

delegate (e) (sende som) delegeret.

delegation (e), **délégation** f

med lidt kalk, bestaar af basisk kulsurt kobberoksyd. Anvendes i tapetfabrikationen og til freskomalerier. Udrives det med oljefernis, bliver det efterhaanden grønt, bremergrønt.

Bremerhaven, Tyskland, by i fristaten Bremen, forhavn til byen Bremen, ved Wesers munding, 24 000 indb. 1827 kjøbte Bremen af Hannover B.s nuværende omraade. B. gaar i ét med den hannoveranske landsby Lehe. B. har 3 store havneanlæg, som ogsaa danner et frihavnsomraade og særlig er optaget af «Norddeutscher Lloyd»s lagerhuse, tørdokker o. s. v. I 1905 ankom 1642 skibe, 1 710 684 tons, og afgik 2 071 skibe, 1 878 263 tons (1904 ankom og afgik 19 norske, 10 434 tons). Norsk vicekonsulat.

Bremerholm, ældre navn paa Gammelholm i Kjøbenhavn, sigter vistnok til, at bremerkjøbmænd her havde boder til tilberedning af sild. Paa B. fandtes i lang tid flaadens verksteder og magasiner, hvor bl. a. grove forbrydere maatte arbeide i jern, indtil 1741 hele verftets arbeidsstyrke blev frigivet.

Bremervörde *[-førde]*, Tyskland, by i prov. Hannover, ved den farbare Oste, knudepunkt for jernbanen Geestemünde—Stade, midt imellem Weser og Elben, 3 400 indb. I middelalderen sæde for de bremenske erkebiskoper.

Bremse, et apparat til frembringelse af friktion, hvormed en bevægelse kan hemmes og reguleres. B. bruges paa vogne for hurtig at kunne stanse dem eller regulere deres fart nedad bakke. Hertil benyttes en b. med en klods af træ el. jern, som presses ind mod hjulet ved et vegtstangsystem. Dette kan enten bevæges direkte, som paa arbeidsvogne, eller ved en kjetting, som vikles om en sveivaksel, som paa sporvogne, eller ved en skruespindel. som paa jernbanevogne. Endelig kan stangsystemet bevæges ved et ved lufttryk bevæget stempel i en cylinder. Sidstnævnte anordning benyttes til bremsning af persontog, og bremsningen sker da samtidig paa alle vogne i toget, idet en fælles luftledning forbinder alle b.-cylinderne. Eftersom der i ledningen holdes overtryk el. vakuum, taler man om lufttrykbremsning el. vakuumbremsning. Bremsning indtræder, straks der frembringes en aabning paa ledningen, f. eks. ved aabningen af en kran. Fordelen herved er, at om ledningen brydes, derved at forbindelsen mellem to vogne ophører, vil samtlige vogne straks bremses. Det nødvendige overtryk el. vakuum tilveiebringes ved en luftpumpe paa lokomotivet, inden toget sættes igang. — Spil bremses under lastens firing mest ved en baand-b., d. e. et staalbaand, som strammes om et paa spillets aksel siddende hjul. — Det antal effektive hestekræfter, en motor kan levere, kan bestemmes ved bremsning, idet man lader motoren arbeide uden anden belastning end den friktion, som frembringes af den anvendte b. Denne hindres i at rotere med det hjul, hvorpaa den virker, ved en vegt, som modsvarer friktionskraften. B. tilspændes saa meget, at vegten, ved normalt omdreiningstal af akselen, netop holder friktionskraften i ligevegt. Virker vegten *(P)* paa en armlængde *(r)* paa bremsen, er de effektive hestekræfter, som kan afledes fra motorakselen $N_e = \frac{2 . \pi . r . P . n}{75 . 60}$, naar *(n)* er akselens antal omdreininger pr. minut. — Oftest ønsker man at bestemme det maksimale antal effektive hestekræfter, motoren kan levere. Vegten *(P)* øges da indtil den grænse, at motoren ikke formaar at holde det normale omdreiningstal.

Bremse kaldes et apparat, som anbringes paa overlæben af urolige heste, naar de gjør modstand, naar de skal skoes eller paa anden maade behandles. B. bestaar af en snor, som ved en pinde snøres fast om overlæben. Smerten afleder dyrets opmerksomhed.

Bremsebyld hos kvæg og mennesker, se næste artikel.

Bremser *(oestridæ)*, en familie af fluer, der som larver lever snyltende inde i kroppen hos forskjellige pattedyr. Fluerne selv har rudimentære munddele og tager ingen næring til sig, men flyver omkring med en summende lyd og lægger sine eg paa dyrene. Man skjelner mellem hud-b., næse-b. og mave-b., alt eftersom larverne lever under huden, i næse- og pandehulen eller i maven hos vedk. dyr. Til de første hører okse- eller ko-b.

Oksebremse (forstørret).

Eg af oksebremse.

Larve af oksebremse.

(hypoderma bovis), hvis larver lever under huden langs rygraden hos kjør, hvor den frembringer de bekjendte «værrer» el. «bremsebylder». Her i landet findes larven ogsaa af og til under huden hos mennesker. Ren-b. *(h. tarandi)* udvikles ligeledes under huden hos renen. — Til næse-b. hører faare-b. *(oestrus ovis)*, der lever i næse- og pandehulerne hos faaret. — Til mave-b. hører heste-b. *(gastrus* el. *gastrophilus equi)*, hvis larver findes i maven hos hesten. — B.-eggene afsættes i almindelighed paa dyrenes haar, hvorfra de kommer ind i kroppen derved, at dyrene slikker sig. De fuldvoksne laver forlader igjen dyrene og forpupper sig i jorden.

1. Hestebremselarve.
2. Eg af hestebremselarve paa et haar.
(Forstørret.)

Bremsevogn, jernbanevogn, hvis bremseapparat fortrinsvis anvendes for bremsning af jernbanetog, der ikke er udstyret med saakaldte kontinuerlige bremser. Da b. som regel tillige indeholder et støre bagagerum, benævnes den ogsaa bagagevogn; den kaldes ogsaa undertiden stoppevogn. — I Tyskland kalder man den almindeligvis Gepäckwagen. Den engelske betegnelse er

---

f. afsendelse; beskikkelse; anvisning: delegation.
delegeret — (t) Gesandter m — (e) delegate — (f) délégué.
déléguer (f) afsende; udnævne; overdrage; give anvisning. **délester** losse ballast.
délétère (f) skadelig, giftig
delf(ware) (e) stentøi.
delfin — (t) Delphin m — (e) dolphin, (hun) dolphinet — (f) dauphin m.
deliberate (e), **délibérer** (f) overveie, drøfte; (e) ogs. vel beraad = **délibéré** (f).
deliberation (e), **délibération** (f) f. overveielse, drøftelse.
délicat (f), **delicate** (e) delikat, fin; (f) m. lækkermund.
delicacy (e), **délicatesse** (f) f, delikatesse, finhed, kræsenhed, ømfindtlighed.
délice (f) m. lyst, fryd.
délicieux (f), **delicious** (e), liflig, deilig.
délié (f) tynd, fin; snild.
délier (f) løse.
delight (e) glæde. **delightful** deilig.
delimit (e), **délimiter** (f) af-, begrænse.
delineate (e) aftegne, beskrive.
delineation (e), **délinéation** (f) f. beskrivelse, rids.
deling — (t) Teilung f — (e) division; partition — (f) division f; partage m.
delinkvent — (t) Delinquent,

brake-van. Herfra stammer ordet brækvogn, der hovedsagelig kun anvendes af den lavere jernbanebetjening som en forvansket overlevering fra den engelske betjening, der kom hid, da Hovedbanens drift skulde iverksættes i 1854.

Bremsnes, herred i Romsdals amt, 120 km.² med 3 286 indb.; 2.8 pr. km.² Svarer til B. sogn under Kvernes prestegjeld. Herredet, der ligger omkring Kristiansund, bestaar udelukkende af øer (den nordøstlige del af Averøen, den nordlige del af Frei, den østlige del af Nordlandet, samt af mange mindre øer). I den nordlige del af Averøen er store dyrkbare myrstrækninger. Ved B. kirke og gaard er fjeldet B.-hatten (116 m.) med fjeldhuler, af hvilke den mest kjendte er B.-hulen. Inden herredet findes noglê fabriker (mekanisk verksted, flere tønde- og kassefabriker m. fl.). Fiskeri er den vigtigste næringsvei. Paa nordvestspidsen af Averøen er Sveggesund fiskevær. Inden herredet er flere fyre (Hesteskjær, Stavenes og Kvitnes). Antagen indtægt 1906 416 400 kr., formue 1 178 000 kr.

Bremsneshulen, se foreg. artikel.

Brend'amour *[brãdamũr]*, Franz Robert Richard (1831—), bekjendt t. xylograf, der har leveret en stor mængde træsnit, dels enkeltblade, dels illustrationer. B. oprettede i Düsseldorf et xylografisk atelier, der samarbeidede med Düsseldorfer-malerne, og anlagde filialer i andre tyske byer. I sin behandling af træsnittet fulgte han sin tid, der i træsnittet tilstræbte en lignende detaljeret form- og skyggegivning som i kobberstikket, medens de gamle træsnit som Dürers, Holbeins og de venetianske bogillustrationer i sine enkle, klare linjer kommer pennetegningen nærmest.

Brendekilde, Hans Andersen (1857—), d. maler. Hans emner er hentet fra landbefolkningens liv og er i sin naturlige fortællemaade ofte af gribende virkning. Kunstmuseet i Kbh. eier hans «Landevei».

Brendel, Franz (1811—68), t. musikforfatter, professor ved Leipzigerkonservatoriet, redaktør af Schumanns «Neue Zeitschrift für Musik» og sammen med Liszt stifter af den alm. tyske musikforening; forfatter af anseede musikhist. verker, bl. a. «Gesch. der Musik in Deutschland, Italien und Frankreich» (1852, 8 udg. 1902).

Brennabor, det slaviske navn paa byen Brandenburg.

Brennan *[brénən]*, Louis (1852—), eng. ingeniør, f. i Irland, arbeidede som ung hos en urmager i Australien. Konstruerede en torpedo, hvorfor han 1882 modtog en belønning af det britiske admiralitet. Særlig bekjendt for sin opfindelse af motorvogn for énskinnet jernbane, hvor vognen skal løbe ovenpaa skinnen (ikke hængende) og bringes til at balancere derved, at maskinen er udstyret med et gyroskop. Dette dannes af et (el. to) hjul, som roterer hurtig og derfor vil søge at forblive i sit rotationsplan og derved holde vognen opret, selv om den er skjævt belastet. Fordelene er den lette lægning af skinnen, som kan lægges i baade horisontale og vertikale kurver. Den kan ogsaa erstattes af et staaltraadtaug. Hidtil kun forsøg. B. bygger nu en vogn, som bliver 13.7 m. lang og 3.6 m. bred og skal bære 20—30 tons. Gyroskophjulet har en diameter af 1.67 m. og et omdreiningstal af 3 000 pr. minut. Hjulet roterer i vakuum.

Brenner, Østerrige, pas i Tirol, mellem Etsch-Eisakdalen og Inn-Wipp-(el. Sill-)dalen og mellem Stubaier og Zillerthaler-Alperne. B.-passet danner en 1 370 m. høi indsænkning, som fra gammel tid har dannet en baade merkantilt og militært meget vigtig forbindelseslinje mellem Tyskland og Italien. 1772 anlagdes vei, 1867 jernvei. I passet ligger landsbyen B. paa vandskillet mellem Donau (Inn) og Etsch (Eisak).

Brennus (kelt., konge). 1. Høvding for de gallere, som faldt ind i Italien og slog romerne ved Allia 390 f. Kr. og indtog Rom. Efter romernes tradition (hos Livius) blev B., da han var overmodig, senere dræbt af Camillus og hans folk slaaet; sandsynligvis drog han i fred bort med en stor løsesum. — 2. Høvding for en gallisk hær, som 279 f. Kr. trængte ind i Grækenland, men blev slaaet af grækerne ved Delfi, hvor efter sagnet Apollon hjalp grækerne med lyn og torden; B. dræbte sig selv efter slaget.

Brenta, Italien, elv, kommer fra Caldonazzo-sjøen i Tirol, løber gjennem Val Sugana og den venezianske slette og mundede efter et 160 km. langt løb, hvoraf 8 km. farbar, opr. i den venezianske lagune indenfor Venezia, men er nu ledet langs med og søndenom denne til Brondolo ved Chioggia ved det Adriatiske hav.

Brentāno, Clemens (1778—1842), t. digter af indvandret ital. slegt, broder af Bettina von Arnim. Han var blandt de mest fremtrædende romantikere, rig paa fantasi, lune, stemning, men ustadig og holdningsløs: som digter fremtræder han snart sprudlende af indfald, snart med en vis blød inderlighed, i kunstnerisk henseende dels formløs, dels kunstlet og dels i høi grad sikker, bevidst. Romanen «Godwi» har faaet farve af hans forhold til fru Sophie Mereau, med hvem han blev gift 1803, men som allerede døde 1806. Sammen med sin svoger Achim von Arnim (s. d.) udgav han den bekjendte samling af tyske folkeviser «Des Knaben Wunderhorn». Blandt hans senere mest vellykkede arbeider er det legende, indfaldsfriske eventyr «Gockel, Hinkel und Gackeleia» og den bekjendte fortælling «Geschichte vom braven Kasperl und dem schönen Annerl», der er bygget over et folkevisemotiv. I 1817 omvendte han sig, blev from, mirakeldyrker, sluttede sig til den paa legeme og sjæl syge nonne Anna Catharina Emmerich; hans bog «Leben der heiligen Jungfrau Maria» indeholder hendes visioner.

Brentāno, Lujo (1844—), t. socialøkonom, siden 1891 professor i München. B. har navnlig skrevet om arbeiderspørsmaal og agrarpolitik. Det banebrydende verk om fagforeningerne «Die Arbeitergilden der Gegenwart» (2 bd. 1871—72) gjorde hans navn berømt. Blandt hans talrige særafhandlinger har især den «Om arbeidsydelsens forhold til arbeidsløn og arbeidstid» (1876, ny udg. 1893, dansk overs. 1894) fundet udbredelse. Hans «Agrarpolitik» udkom 1897, «Gesammelte Aufsätze», 1 bd., 1899. B. stod i sin ungdom den katedersocialistiske retning nær, senere er hans standpunkt blevet liberalismens med opposition mod statsformynderi og agrarbeskyttelse ligesom mod socialismen. B. er en udmerket skribent.

Brentford *[bre'ntfəd]*, England, by i Middlesexshire v. f. London, ved Brents udløb i Themsen, 15 000 indb.

Verbrecher m — (e) criminal, culprit — (f) délinquant m, -e f.

délirant (f), **delirious** (e) i vildelse, fantaserende; (f) ogs. henrivende.

delirium — (t) Säuferwahnsinn m, Delirium n — (e) delirium, horrors pl — (f) délire m (tremblant, alcoolique).

délisser (f) bringe i ulag.

délit (f) m, forbrydelse.

deliver (e), **délivrer** (f) befri; ud-, overlevere; forløse; (e) ogs. anbringe (stød); fremsige; (f) ogs. udbetale.

delivery (e), **délivrance** (f) f, befrielse: udlevering; forløsning; (e) ogs. foredrag(smaade); (f) spec. udbetaling.

déloger (f) flytte; fortrænge.

déloyal (f) troløs. **déloyauté** f, troløshed.

dels . . . dels — (t) teils . . . teils — (e) what . . . what, partly . . . partly — (f) tant . . . que, partie . . . partie.

deltage — (t) teilnehmen — (e) take part (share) in, partake of — (f) prendre part (participer) à, partager.

deltagelse — (t) Teilnahme, Beteiligung f — (e) participation, sympathy — (f) participation, intérêt m; sympathie, compassion.

deltager — (t) Teilnehmer m — (e) sharer, partaker, participant, associé, membre m.

delude (e) vildlede.

deluge (e), **déluge** (f) m. oversvømmelse, flom, syndflod; (e) ogs. oversvømme.

tilberedning af malt og ølbryggeri. Vandverk for det vestlige London. 1016 Edmund Jernsides seier over Knut den store. Navnet B. mødes ofte i eng. litteratur.

Brenz, Johann (1499—1570), t. reformator, sluttede sig allerede som student til Luthers tanker og blev siden en af hans trofasteste disciple. Efter 1522 at være blevet prest i Hall i Schwaben virkede han ivrig for kirkens reformation og deltog i flere religionssamtaler og rigsdage, f. eks. i Augsburg 1530. 1535 blev han af hertug Ulrich kaldet til at reformere Württembergs kirke- og skolevæsen. Da han modsatte sig Karl V's interim, mistede han sit embede, men blev 1553 provst i Stuttgart og døde som saadan.

Bresche, aabning, som angriberen under beleiring af en fæstning søger at skyde i fæstningsvolden. Efter længere tids beskydning vil denne gjerne demoleres og rase ned i den foranliggende fæstningsgrav, hvorved tilslut opstaar en gangbar skraaning. Naar angriberen med sine sappe-(løbegravs-)arbeider er naaet frem til graven, foretages stormen paa fæstningen gjennem b.

Bresci *[bre'ši]*, Gaetano (1869—1901), ital. anarkist, emigrerede 1897 til de Forenede stater, hvor han sluttede sig til de yderliggaaende mordanarkister i byen Paterson. Af disse blev han sendt til Europa og myrdede Umberto I 29 juli 1900 i Monza. B. hængte sig i fængslet.

Brescia, Arnold af, se Arnold.

Brescia *[bre'ša]*, Italien, hovedstad i prov. B. (4 679 km.², 554 000 indb., 118 pr. km.²), ved foden af Alperne mellem Lago di Garda og L. d'Iseo, 139 m. o. h., ved jernbanen Milano—Venezia, 45 500 indb., næst Milano Lombardiets vigtigste by. Interessante kirker, kunstmuseer. — B. er oldtidens Brixia.

Breslau (polsk Wraclaw), Preussen, hovedstad i prov. Schlesien, paa begge sider af den farbare Oder, Preussens næststørste by, 471 000 indb., over halvdelen protestanter, over ¹/₃ katoliker, 5 pct. jøder. Kun nogle faa pct. taler polsk. B. er en meget vigtig industriby, har jernstøberier, maskinfabriker, jernbaneverksteder, læder, lædervarer, møbelfabriker, bryggerier, bræderier, møller.

Breslau: Raadhuset.

I omegnen betydeligt have- og jordbrug, samt teglverker. Midtpunkt for handelen i Schlesien, stort jernveisknudepunkt (8 linjer). Omsætningen omfatter korn, uld, lin, stenkul, jern m. m. Skibsfarten paa Oder er øget ved regulering og ved anlægget af Oder—Spreekanalen. B. udmerker sig ved talrige velgjørenhedsindretninger. Universitet overflyttet 1811 fra Frankfurt a. d. O. (1906: 1 900 studerende). — B. skal være grundet af böhmerkongen Wratislaw. Efter i tidernes løb at have tilhørt Polen, hertugdømmet Schlesien, Böhmen, Ungarn og Østerrige har B. fra 1742 tilhørt Preussen.

Bresslau, Harry (1848—), t. historieforsker, professor i Berlin 1877—90, siden i Strassburg, har især kastet sig over studiet af diplomatiken, d. e. videnskaben om diplomernes form, tilblivelse, egthed o. s. v. Han har bl. a. udgivet 1ste bind af en udmerket «Handbuch der Urkundenlehre» (Leipzig 1889), en afhandling om «Kasetebrevene» (Maria Stuarts) og har i «Kaiserurkunden in Abbildungen» behandlet de saliske keiseres diplomer.

Bressuire *[bræsui'r]* Frankrige, by i depart. Deux-Sèvres, ved et tilløb til L'Argenton, 5 000 indb., forsender kvæg til Paris.

Brest, Frankrige, by i depart. Finistère (Bretagne), ved en vik af Atlanterhavet (Rade de Brest), 84 300 indb. B. er Frankriges vigtigste krigshavn. Den dannes af mundingen af elven Penfeld fra reden af opover i en længde af 3 km. Paa den anden side af elven ligger B.s forstad Recouvrance. Reden staar i forbindelse med havet gjennem et 5 km. langt, 1¹/₂ km. bredt sund, Goulet de B. B. har sjøkrigsskoler, et arsenal med 10 000 arbeidere og hospitaler. Ved siden af forskjellig industri driver B. fiskeri af makrel og sardiner. 1904 besøgt af 8 norske skibe (damp-), 4 752 tons. Norsk vicekonsulat. Kabel B. — St. Pierre ved New Foundland. — B. var i engelsk eie 1342—97. Sjøslag ved B. 1512, 1513, 1594, 1694, 1794.

Brest-Litowsk (polsk Brzesc), Rusland, by og fæstning i guv. Grodno, ved Bug og grænsen af Polen, knudepunkt i banen Warschau—Moskva, 47 800 indb., hvoraf halvdelen jøder.

Bretagne *[brøta'ñ]*, Frankrige, nordvesthalvøen, en af de ældre provinser, 35 309 km.², 3 224 000 indb., 91 pr. km.², omfattende de nuværende depart. Loire inférieure, Morbihan, Ille-et-Vilaine, Côtes-du-Nord, Finistère. B., delt i Øvre- og Nedre-B., danner lave plateauer, med aaser (Montagne d'Arrée, 391 m., Montagne Noire o. a.) fra ø. til v., som ikke rager synderlig høit op over sine omgivelser. Det er et ensformigt landskab, som hæver sig i lave bølger, over store strækninger strøet med store stene og dækket af hede og krat. Elvene er Vilaine, Blavet, Aune. Taage og storm karakteriserer klimaet. Jordsmonet er magert, kysten furet, med gode havne. Vinavl lykkes ikke, der dyrkes rug og hvede, høit udviklet er hesteavlen. Vigtigt sardinfiske. B.s hovedstad var Rennes, andre store byer er Nantes, Brest, Lorient. Bretagnerne (bretonerne), har i sterk grad bevaret sit oprindelige, keltiske racepræg. Det er et kraftigt, tappert og seigt folkefærd, strengt religiøst, nøisomt, dog lidet nøgternt. Dygtige bønder, sjømænd, fiskere.

Historie. Den fjerne halvø blev vistnok mindre romaniseret end det øvrige Gallien, og det keltiske folke-

---

delusion ⓔ forledelse, vildfarelse **delusive** vildledende, illusorisk.

délustrer ⓕ tage glansen af.

delve ⓔ grave; grøft.

delvis — ⓣ teilweise, zum Teil — ⓔ partly, in part — ⓕ en partie; partiel(lement).

dem — ⓣ sie, ihnen — ⓔ them — ⓕ les, leur, (c)eux, (c)elles.

Dem — ⓣ Sie, Ihnen — ⓔ you — ⓕ vous.

demagog — ⓣ Demagog m — ⓔ demagogue — ⓕ démagogue m.

démagogie ⓕ f, **demagogy** ⓔ demagogi.

démaigrir ⓕ afmagre; blive fyldigere.

démailloter ⓕ vikle ud af svøbet.

demain ⓕ imorgen.

demand ⓔ, **demande** ⓕ f, krav; spørsmaal, andragende; efterspørsel, bestiling; ⓔ (jur.) paastand.

demand ⓔ, **demander** ⓕ fordre; bede, spørge (om), ⓕ (spec.) rekvirere; ønske at tale med.

demandeur ⓕ m, **-eresse** f, citant.

démangeaison ⓕ f, kløe; lyst (paa). **démanger** klø.

démanteler ⓕ (mil.) sløife.

démarcation ⓕ f, **demarcation** ⓔ afgrænsning.

démarche ⓕ f, (frem)gang(s-(maade), skridt.

démarrer ⓕ gjøre los; afseile.

demaskere — ⓣ entlarven — ⓔ unmask — ⓕ démasquer.

element styrkedes ved indvandring fra Britannien i det 5 og 6 aarh. (kymrer fra Cornwall). Landskabet kaldtes derfor ogsaa Britannia minor (det lille Britannien). Heller ikke frankerne lykkedes det at vinde fast herredømme over B. De normanniske hertuger søgte med større eller mindre held i det 10—12 aarh. at hævde lenshøihed over landet. Ved giftermaal mellem B s arving Claude og den senere konge Frants I (1514) blev landet indlemmet i Frankrige, men det beholdt sin egen landdag og mange eiendommelige rets- og andre samfundsforhold lige til revolutionen. Under revolutionen blodige kampe mellem bretagnerne og den republikanske regjering (Vendée). 1832 atter legitimistisk reisning.

Breteuil *[brøtø'i]*, Louis Auguste le Tonnelier, baron af (1733—1807), fr. diplomat, gesandt i Petersburg og i Stockholm, hvor han under rigsdagen 1769 virkede ivrig for det franske parti. Senere gesandt i Holland, Neapel og Wien. 1783—87 minister i Frankrige, reformvenlig, men strengt absolutistisk. Medvirkede 1789 til Neckers fald og blev en kort tid paany minister. Emigrerede. Forhandlede paa Ludvig XVI's vegne med fremmede magter om optræden mod revolutionen. 1802 tilbage til Frankrige.

Bret Harte *[bret hāət]*, se Harte.

Bretigny *[brøtiñi']*, landsby i det n.v. Frankrige, bekjendt for freden mellem Frankrige og England 1360, 4 aar efter Johan d. godes nederlag og tilfangetagelse ved Poitiers. Edvard III opgav sine krav paa Frankrige og Normandiet, men fik til gjengjæld hele Aquitanien (s. d.) uden noget lensbaand, og Johan gik ind paa at betale den uhyre sum af 3 mill. gulddaler i løsepenge.

Bretland, et i oldn.-isl. skrifter sedv. navn paa Wales.

Breton *[brøtõ']*, Jules Adolphe Aimé Louis (1827—1906), fr. maler. Malte idealiserede billeder fra landlivet, helst i solfaldsbelysning. Typisk er «La glaneuse» (1877; Luxembourgmuseet). Har ogsaa optraadt som forf. og digter, skrevet en selvbiografi og om moderne kunst.

Bretón de los Herrēros, Manuel (1796—1873), sp. digter, politisk frisindet, ansat i forskjellige embeder, bl. a. som overbibliotekar ved nationalbiblioteket i Madrid. Han var en af sin tids mest fremtrædende spanske dramatikere, i besiddelse af humor og fantasi, overmaade produktiv, har skrevet over hundrede originale stykker og desuden en række oversættelser. Hans dramaer, der er skrevet paa udmerkede vers, bevæger sig paa de forskjelligste felter, lystspil og karakterkomedier med emner fra samtiden, historiske skuespil: «Marcela, ó cual de los tres?», «Todo es farsa en este mundo», «Muérte y verás», «La escuela del matrimonio», «Bellido Dolfos» bl. a. Han var ogsaa en fremtrædende lyriker og satiriker: «El carnaval», «La hipocresia», «La desverguenza» m. v.

Bretōner, indbyggerne i Bretagne (s. d.).

Bretonsk sprog og litteratur. Det bretonske sprog hører til de keltiske sprog (s. d.). Det er dog ikke nogen fortsættelse af det gamle keltiske sprog i Gallien, men indført fra England i 5—7 aarh. og som følge deraf nærmest beslegtet med den britiske gren af disse sprog. Sproget, der af franskmændene kaldes «*basbreton*», tales nu af omkr. 1½ mill. mennesker, hvoraf omkr. halvdelen ogsaa kan tale fransk, i den vestlige del af Bretagne (v. for en linje mellem byerne Arzal og Plouha); i tidens løb er det blevet betydelig paavirket af fransk. — De ældste sprogmindesmerker er nogle bretonske ord i gamle latinske tekster, fra det 8 aarh. Sammenhængende litteraturmindesmerker haves først fra omkr. det 14 aarh., nemlig religiøse skuespil af samme art som de franske middelalderlige mysterier; i modsætning til disse er de blevet opført langt ned mod vor tid. I nyere tid findes paa bretonsk oversættelser af bibelen og forskjellige religiøse skrifter. Af vigtighed er folkelitteraturen, eventyr, sagn og folkeviser, der foreligger udgivet i forskjellige samlinger.

Bretschneider, Karl Gottlieb (1776—1848), t. teolog, en af de betydeligste repræsentanter for den saakaldte «rationale supranaturalisme», d. e. en teologi, som søger at gaa en mellemvei mellem rationalisme og supranaturalisme. Dette standpunkt har han forsvaret i flere skrifter. Hans selvbiografi: «Aus meinem Leben», blev 1851 udgivet af hans søn.

Bretten, by i Baden, ø. f. Karlsruhe, ved Saalbach, 5 000 indb. Melanchtons fødeby.

Brettesnes, fiskevær (post-, telegraf- og dampskibsanløbssted) med 122 indb. paa sydsiden af øen Store Molla i Vestfjorden, Vaagan herred, Nordlands amt. Ved været opfiskedes i 1904 2 275 000 stykker skrei. The Allrich guano co. ltd. (engelsk) har fabrik i dette vær.

Bretwalda, d. e. briternes herre, titel, som af enkelte angelsachsiske historieskrivere føies til deres kongers navn, naar disse har været særlig mægtige.

Breughel, se Brueghel.

Brev (af lat. *brevis* el. *breve,* kort sendelse). 1. (Hist.). I den ældste tid skede en saadan henvendelse ved indridsning i træ-, sten- eller lertavler. Hos ægypterne blev b. skrevet paa papyrus eller potteskaar. Inderne og kineserne skrev paa palmeblade. Hos grækerne og romerne skrev man i regelen paa trætavler, som kunde foldes sammen, og hvis indre sider var beklædt med et vokslag; man skrev med en spids metalgriffel. — Hos romerne begyndte b. i regelen med en staaende formel, f. eks. Cicero Attico S(alutem) D(at) S(i) V(ales) B(ene) E(st) E(go) V(aleo), «Cicero sender Atticus sin hilsen. Hvis du har det godt, er det godt, jeg har det godt». Naar b. var skrevet, blev tavlen foldet sammen og ombundet med en snor, paa hvis knuder der sattes segljord fra Kreta. Til hemmelige skrivelser brugte lakedæmonerne følgende fremgangsmaade: om en stok af særlig art vikledes en læderrem; paa denne skreves meddelelsen paa langs; kun den, hvis stok var magen til afsenderens, kunde læse meddelelsen. Romerne brugte cifferskrift; Cæsar f. eks. brugte det fjerde bogstav efter det, han skulde bruge. Omkring aar 0 anvendtes ogsaa papyrus i Rom, fra det 3 aarh. e. Kr. anvendtes pergament, fra det 14 aarh. papir. Segljorden afløstes af voks, dette atter af det fra Kina indførte lak. 1624 opfandtes oblater. I ældre tid foldede man b. sammen, saa en ubeskrevet side vendte ud, og forseglede det; nu anvendes den 1820 i England opfundne konvolut. Den nyeste form for et b. er b.-kortet, som opfandtes af den tyske generalpostdirektør H. v. Stephan omkr. 1870. — Betegnelsen b. brugtes i middelalderen om mindre vigtige skrivelser (modsat bullen), der udstedtes af paven. De var lukket og forseglet med fiskeringen (s. d.).

---

démâter (f) afmaste.

demean (e): **d. one's self** opføre sig. **demeanour** (ad)færd; holdning.

démêlé (f) m, mellemværende; trætte.

démêler (f) greie, udrede; faa øie paa, skjelne. **démêloir** m, greiekam.

démembrer (f) sønderlemme.

déménager (f) rydde; flytte.

démence (f) f, **demency** (e) vanvid.

démener (f): **se d.** bære sig (ad); slide og slæbe.

dementere — (t) dementieren, in Abrede stellen — (e) disclaim, disavow — (f) démentir.

dementi — (t) Dementi n, Ableugnung f — (e) (give one the) lie — (f) démenti m.

demerit (e), **démérite** (f) m, brøde, skyld.

demersion (e) nedsænkning.

demesne (e) hovedbøle.

démesuré (f) umaadelig.

démettre (f) forvride; afsætte.

démeubler (f) rydde, tømme.

demeure (f) f, opholdssted; opsættelse.

demeurer (f) ophølde sig, bo; (for)blive. **en d. là** lade det blive dermed.

demi(·) (e) & (f) halv... **d.-fortune** (f) f, enspændervogn. **d.-nature** (f) f, halv naturlig størrelse. **d.-passion** (f) f, flygtig lidenskab. **d.-peuple** (f) m, de

undtagen naar b. henvendtes til alle eller til jøder. Om en lignende særlig betydning af ordet b. har vi spor i udtrykkene adels-b., b.-adel, veksel-b., fragt-b. o. l. — 2. (Æstet.). Helt fra grækernes og romernes dage har b.-formen været anvendt i litteraturen, dels i prosa og dels paa vers. Den har været brugt til at fremsætte livsbetragtninger eller tanker og meninger i anledning af tidsforeteelser paa forskjellige omraader, til moraliseren, kritik, satire, til lyrik, fortællinger, romaner o. s. v. Inden romersk litteratur kan bl. a. merkes Ciceros og Senecas prosabreve, Horats' «Epistulae» samt Ovids «Heroides», «Tristia» og «Epistulae ex Ponto», der er skrevet paa vers. I fransk litteratur har b.-formen fundet en række dyrkere, saaledes Pascal, Madame de Sévigné, Montesquieu («Lettres persanes»), Voltaire, Diderot, Rousseau («La nouvelle Héloïse») o. fl. Blandt engelske forfattere kan nævnes Swift, Pope, Addison, Richardson, Sterne. Af tysk litteratur i b.-form er Goethes «Die Leiden des jungen Werthers» mest berømt, endvidere maa nævnes Börnes «Briefe aus Paris». I Danmark har bl. a. rim-b. og den poetiske epistel havt en ypperlig dyrker i Baggesen. I svensk digtning er f. eks. b.-formen anvendt med mesterskab i flere af Almquists beretninger. I Norge har bl. a. baade Ibsen og Bjørnson skrevet rim-b., og prosabrevformen har været brugt af Garborg.

Brev, se Post.

Brevbog indeholder opskrifter for de i det daglige liv hyppigst forekommende breve og dokumenter. Af norske b. kan nævnes Rigsmaalforeningens «Brev- og formularbog» ved I. Alnæs (1902) og Koht's «Norsk brevbok» (1898).

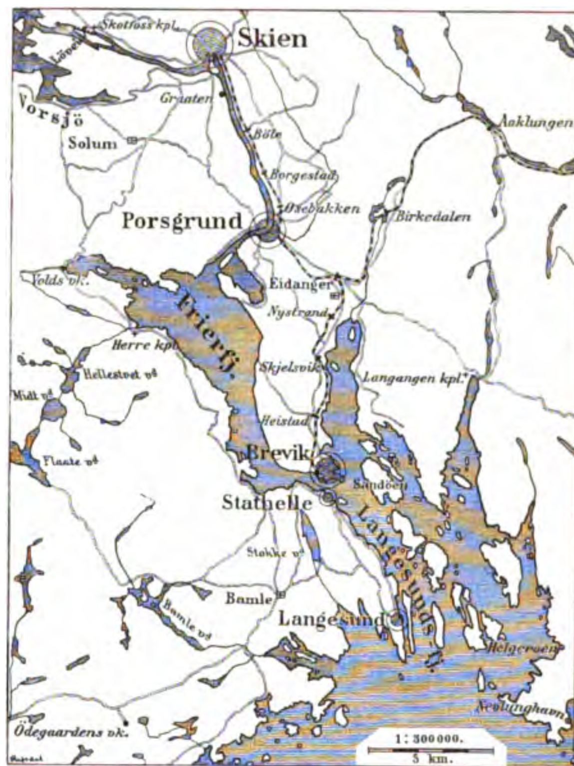
Brevduer, se Duer.

Brevhemmelighed. Indtil et brev er afleveret til adressaten, tilkommer det brevskriveren selv at bestemme, om andre maa bryde brevet. Postforsendelser, hvis adressater ikke findes, er det dog poststyrelsen tilladt at aabne for at komme til kundskab om, hvem afsenderne eller adressaterne er (l. 12 mai 1888 § 44). Beslaglagte breve kan aabnes af dommeren i to retsvidners overvær (straffeprocesl.s § 218). Den, som uberettiget bryder brev eller medvirker hertil, straffes med bøder eller med fængsel indtil 6 maaneder, i visse tilfælde indtil 2 aar. Offentlig paatale finder ikke sted uden den fornærmedes begjæring. Har en offentlig tjenestemand ulovlig aabnet et ham i tjenestens medfør betroet brev, straffes han med tjenestens tab eller med fængsel indtil 3 aar, i visse tilfælde indtil 6 aar (straffel.s §§ 145 og 122).

Breviārium er i den romerske kirke navnet paa en bog, som indeholder de bønner og andagter, som ialfald presterne skal forrette til de af kirken fastsatte tider (se Tidebøn). Navnet b. (af det lat. *brevis,* kort) betegner egentlig et udtog af en større samling af bønner (plenarium). I ældre tid fandtes flere forskjellige b.; det nuværende er udgivet af Pius V ved bullen «*Quod a nobis*» 1568. Revisioner har fundet sted 1602, 1631 og 1886. Det bestaar af 4 dele efter aarstiderne, hvoraf hver indeholder 4 hovedafsnit: *Psalterium* (salmer og bønner for de kanoniske tider til de almindelige ugedage); *Proprium de tempore* (til kirkens fester for Kristus); *Proprium de sanctis* (til helgenfesterne) og *Commune sanctorum* (til fester uden særlige officier); desuden findes der en del tillæg for særlige forhold og fester.

Breviārium (lat.). 1. Kort oversigt. 2. Kort udtog; *B. imperii,* en af Augustus forfattet oversigt over romerrigets hære og hjælpemidler, fortsat af de senere keisere; *B. Alaricianum* (d. e. *lex romana visigothorum),* en samling retsbestemmelser, foranstaltet paa Alarik II's befaling (omtr. 506 e. Kr.).

Brevik, kjøbstad i Bratsberg amt med 2 302 indb., ligger ytterst (sydligst) paa den halvø, der dannes af Langesundsfjordens arme, Frierfjorden (Frier) og Eidangerfjorden, samt paa den lille ø Sylterøen, der er skilt fra

Kart over Breviks omegn.

fastlandet ved et smalt (20—50 m. bredt) og grundt sund, «Kanalen», hvorover fører bro. Ved Frierfjordens trange munding (ca. 300 m.) «Strømmen» (Brevikstrømmen) er B. adskilt fra ladestedet Stathelle. Over strømmen er offentlig færgeforbindelse. Byens centrale strøg er partiet omkring Kanalen. Bebyggelsen er uregelmæssig, og gaderne trange og for det meste steile. I byens vestkant ligger jernbanestationen (endepunkt for B.—Eidangerbanen) med havnespor ned til Strømmen. Paa nordsiden af Sylterøen, mellem denne og fastlandet, er byens havn (5—13 favne). Siden 1896 udgangspunktet for den saakaldte

---

bredc lag. **d.-reliure** (f) f, vælskbind.

demijohn (e) stor kurveflaske.

demimonde — (t) Halbwelt f — (e) anonyma — (f) demimondé m.

demise (e) (fyrstes) død; overdrage(lse).

demission — (t) Entlassung f — (e) resignation — (f) démission f.

demission (e) nedlæggelse; nedværdigelse.

demissionere — (t) seine Entlassung einreichen — (e) give in one's resignation — (f) démissionner.

demi-voix (f): **à d.** halvhøit.

démobiliser (f) afvæbne.

demokrat — (t) Demokrat m — (e) democrat — (f) démocrate m.

demokrati — (t) Demokratie f — (e) democracy — (f) democratie f.

demokratisk — (t) demokratisch — (e) democratic(al) — (f) démocrat(ique)e.

démoder (f) bringe af mode.

demoiselle (f) f, frøken; pige; (brolægger)jomfru; hanskevider; varmedunk; (zool.) ølenstikker; halemeise; flaske.

démolir (f), **demolish** (e) nedrive, ødelægge.

demolition (e), **démolition** (f) f, nedrivning; ødelæggelse.

demon (e), **démon** (f) m, dæmon.

démonétiser (f) berøve værdi; bringe i miskredit.

demoniac (e), **démoniaque** (f) djævelsk; besat.

B.-rute til Kristiansand (S.) kombineret med hurtigtog fra Kra. — B. er et gammelt handelssted; det findes saaledes nævnt i en toldforordning af 1691, men først i 1845 fik stedet kjøbstadsrettigheder. I 1761 nedbrændte B. totalt, kun kirken (opført 1670) stod igjen. B. fik eget vandverk i 1860. I 1880—90-aarene gik folkemængden tilbage (i 1891 var der 174 indb. færre end i 1875); i den senere tid er den atter steget noget, siden 1865 dog kun med 143. B., der tidligere var anneks under Eidanger, er nu eget prestegjeld med ny kirke (opført 1878) paa Sylterøen, den har kommunal høiere almenskole (middelskole) og folkeskole. De vigtigste næringsveie har fra gammel tid af været og er fremdeles skibsfart og trælasthandel, hvortil i nyere tid er kommet iseksport. Handelsflaaden, der i 1901 bestod af 48 seilskibe (15 130 tons) og 6 dampskibe (578 tons), opgives i 1905 at bestaa af 28 seilskibe (9 163 tons) og 10 dampskibe (1 387 tons). Toldintraderne beløb sig i 1905 til 22 393 kr. Antagen indtægt 1906 578 046 kr., formue 1 452 000 kr. Bygningernes assurancesum opgives til 1 776 170 kr. B. har hidtil havt egen stortingsrepræsentant; ved stortingsbeslutning af 1907 skal den vælge stortingsrepræsentant sammen med Holmestrand. B. har egen sparebank, oprettet 1846.

Bre'vi mānu, forkortet **b. m.** (lat.), med kort haand, uden omstændigheder, uden formaliteter, i korthed. Udtrykket bruges i administrations-forretningssproget.

Brevkort, se Post.

Brevstempling, se Post.

Brewer *[brū'ə]*, John Sherren (1810—79), eng. historiker, har især gjort sig fortjent som udgiver. 1862 begyndte han udgivelsen af «Calendar of letters and statepapers foreign and domestic, of the reign of Henry VIII» og udgav sammen med bullen en del akter vedrørende Irlands historie, «Calendar of the Carew papers» (1867—73); selv har han skrevet «English studies, or Essays in English history and litterature» (London 1881).

Brewster *[brū'stə]*, Sir David (1781—1868), skotsk fysiker, overtog 1808 redaktionen af «Edinburgh encyclopædia», hvori han selv skrev mange artikler. 1817 grundede han sammen med Jameson «Edinburgh philosophical journal», som han fortsatte i «Edinburgh journal of science». Han studerede lysets polarisation, skrev «Treatise on optics» (1831) og biografiske verker («Life of Newton», «Martyrs of science»). 1816 opfandt han kaleidoskopet og 1849 det dioptriske stereoskop. Især paa grund af sine talrige optiske opdagelser har han stor betydning for lyslærens udvikling.

Brialmont *[brialmō']*, Henri Alexis (1821—1903), belg. general og militærforfatter, vakte allerede som ung officer opmerksomhed ved sit udkast til Antwerpens befæstning, der kom til udførelse under hans ledelse, tiltrods for, at hans plan var mod det af regjeringen opstillede og alm. herskende bastionære system. B. udarbeidede efter opfordring fra Rumænien en plan for dette lands forsvar og udførte i de senere aar befæstningen af Maaslinjen. Han har udviklet det polygonale grundrids paa virksomste maade og hævder anvendelsen af panserkonstruktioner i stor udstrækning.

Brianchon *[briãšō']*, Charles Julien (f. 1785), dødsaar ukjendt, fr. officer og matematiker. Han bidrog meget til grundlæggelse og udvikling af den nyere geometri (syntetisk) ved en række tidsskriftsartikler. En vigtig sætning kaldes den B.ske sætning: «Naar en sekskant er omskrevet et keglesnit, gaar de modstaaende vinkelspidsers forbindelseslinjer gjennem samme punkt».

Briançon *[briãšō']*, Frankrige, by og sterk fæstning i depart. Hautes Alpes (Dauphiné), ved Durance og Lyonbanen, 1 321 m. o. h., 5 600 indb. Herfra udgaar veien over Mont Genèvre (1 854 m.) til Italien og over Col du l'Autaret (2 058 m.) til Grenoble. Silke- og bomuldsindustri, hattefabrikation. Udvinding af talkjord, B.-kridt. — B. er det keltiske og romerske Brigantium (d. v. s. «bergstad»).

Bria'nza, Italien, landskab nordenfor Milano, mellem Como-sjøens to sydlige arme, «Lombardiets have», med aaser, sjøer og skoge, og mildt klima, med milanoboernes landsteder, omtr. 200 000 indb. i henimod 200 sogne.

Briare *[briār]*, Frankrige, by i depart. Loiret, ved Loire og Lyonbanen, 5 000 indb. Vinhandel. B.-kanalen, den ældste kanal i Frankrige, byggedes 1604—42, fra Loire til Loing (og videre til Seine), 59 km.

Bricka, Carl Frederik (1845—1903), d. historisk forsker, cand. mag. 1870, assistent ved det kgl. bibliotek, senere i geheimearkivet, blev arkivsekretær 1887, arkivar 1889 og ved A. D. Jørgensens død 1897 rigsarkivar. Det betydeligste af B.s historiske skrifter er hans lille fine ungdomsarbeide, «Frederik II's ungdomskjærlighed». Iøvrigt har han skrevet en række afhandlinger, som vidner om hans kritiske sans og videnskabelige redelighed. Størst fortjeneste har B. dog indlagt sig som udgiver («Christian IV's egenhændige breve», sammen med Fridericia; «Kancelliets brevbøger 1551—60») og fremforalt som redaktør af det store og fortrinlige verk «Dansk biografisk lexikon» (1887—1905). Ved hans død stod kun udgivelsen af det sidste bind tilbage. I dette er indtaget en længere biografi af B., forfattet af Joh. Steenstrup.

Bridge *[bridž]* spilles af 4 personer som whist med blindemand. Som i whist kaldes hvert stik over 6 et træk. Giveren har spillet og vælger efter sine kort trumf eller kan melde «grand». Har han daarlige kort, kan han overdrage meldingen til sin makker, men beholder spillet. Efterat der er meldt, kan modparten fordoble trækkenes værdi («dublere»), hvorefter spilleren eller hans makker yderligere kan «redublere» den. 1ste haand har udspillet, og efter første udspil lægger giverens makker sine kort op og deltager ikke i spillet. — Hvert træk har en vis værdi: naar spar er trumf, 2 points, kløver 4, ruder 6, hjerter 8 og i grand 12 points. Et parti gaar til 30 points, og en rubber er 2 vundne partier. For vunden rubber lægges der til 100 points. Honnører er es, konge, dame, knegt og ti i trumf; de tælles hos begge makkere tilsammen og hos begge parter, men noteres kun for den part, som har flest. 3 h. regnes for 2 h., 4 h. = 4 h., 3 h. paa én haand + 2 hos makker = 5 h., 4 h. paa én haand = 8 h., 4 h. + 1 h. = 9 h., 5 h. paa én haand = 10 h. Værdien af honnørerne bestemmes af farven og svarer til trækkenes værdi i hver farve, f. eks. 4 h. i hjerter = 32 points. «Chicane» (d. e. født renonce i trumf paa én haand 2 honnører. For 3 es i grand 30 points, for 4 es 40.

demonstrate (e), **démonstrer** (f) paavise, forklare; forevise.
démonstratif (f), **demonstrative** (e) (gram.) paapegende; bevisende.
demonstration (e), **démonstration** (f) f, bevis(førelse); ytring, tegn; forevisning, forklaring.
démonter (f) afkaste (rytter); berøve hest; tage fra hinanden; forvirre.
demoralisation — (t) Demoralisation, Sittenverderbnis f, Sittenverfall m — (e) demoralization, corruption — (f) démoralisation f.
demoralisere — (t) demoralisieren, entsittlichen — (e) demoralize, corrupt — (f) démoraliser.
démordre (f) slippe sit bid.
démunir (f) blotte (for).
demur (e) stille i bero, se tiden an; gjøre indsigelse; betænkelighed; opsættelse.
demure (e) sat, ærbar, paataget.
demurrage (e) overliggedag(s-peng)e.
démuseler (f) tage mundkurven af.
Demut(h) (t) f. ydmyghed. **demüthig(en)** ydmyg(e).
den — (t) der(jenige) — (e) art. the; (pron.) it, he — (f) p[...] ce(lui), il; (art.) le.
den (e) hule; hybel.
dénatter (f) flette op, løse.
dénaturaliser (f) berøve s[...] fødsretten.

for 4 es paa én haand 100 points. Storeslem = 40 points, lilleslem = 20 points. Honnører, slemmer og chicane lægges til efter rubberens slutning.

Bridgend *[bri'džend]*, by i Wales, Glamorgan, ved Ogmore, 7 km. op fra Bristolkanalen, 6 000 indb. Kulgruber, jernverk i omegnen, hvor bl. a. borgruiner af det vældige Coity castle.

Bridgeport *[bri'džpåət]*, Amerikas Forenede stater, by i Connecticut, ved mundingen af Pequonnok i en vik af Long Island Sound, 84 300 indb. Daglig dampskibsforbindelse med New York. Midtpunkt for stor fabrikvirksomhed (symaskiner, kjøretøier, geværer). Kysthandel, hvalfangst.

Bridgeton *[bri'džtən]*, Amerikas Forenede stater, by i New Jersey, 50 km. s. f. Filadelfia, 14 000 indb.

Bridgetown *[bri'džtaun]*, Vestindien, hovedstaden paa vestkysten af den britiske ø Barbados, ved Carlislebugten, udmerket havn, vigtig dampskibsanløbssted, 30—35 000 indb. Udførsel af sukker o. a. Handelsomsætning for omtr. 36 mill. kr. aarlig.

Bridgewater *[bri'džwåtə]*, Francis Henry Egerton, jarl af (1758—1829), døde barnløs og skjænkede ved sit testamente 8 000 £ til Royal society, saaledes at pengene skulde gives til én eller flere forfattere, valgt af dette selskabs direktion, som belønning for afhandlinger om «Guds magt, visdom og godhed, som det aabenbares i det skabte». Paa denne maade fremkom otte nu lidet læste og ganske forældede «Treatises», de saakaldte B.-bøger.

Bridgewaterkanalen *[bri'džwåtə-]*, Englands ældste større kanal, bygget af hertugen af Bridgewater 1760 flg. efter Brindleys plan, fra Worsleygruberne n.v. f. Manchester til Runcorn ved Mersey, med sidegren til Manchester, 68 km. Gaar over elven Irwel i «Barton-akvædukten», 12 m. høit. Nu afløst af Manchesterkanalen.

Bridgman *[bri'džmæn]*, Laura Dewey (1829—89), f. i Hannover, New Hampshire, mistede fuldstændig hørsel og syn, inden hun havde fyldt 3 aar. I 1837 blev hun optaget i Perkins' blindeinstitut i Boston, hvor bestyreren, Samuel G. Howe, løste den opgave, som ingen anden havde formaaet at løse, at føre en, som baade var døv og blind fra den spæde alder, ind i den almenmenneskelige tankeverden. Hertil brugte han tegn, haandalfabet, ophøiede bogstaver og sluttelig skrivning med det for de blinde konstruerede apparat. Charles Dickens, som saa L. B. paa sin Amerikareise i 1840, har leveret en berømt skildring af hende i «American notes». Hun forblev i institutet til sin død.

Bridgnorth *[bri'džnåəþ]* el. Bridgenorth, England, by i Shropshire, paa begge sider af Severn, 6 000 indb. Teppevævning, uldspinderi.

Bridgwater *[bri'dzwåtə]*, England, by i Somersetshire, ved Parret, 15 km. ovenfor dens munding i B. Bay i Bristolkanalen, 15 000 indb. Udførsel af «bath bricks», et slags mursten af elveleren.

Bridlington *[bri'dlingtən]* el. Burlington, England, by i Yorkshire, 12 500 indb. Kort østenfor, ved B. Bay, havnen og badestedet B. Quay, kort s. f. Flamborough Head. B. er den eneste helt sikre ankerplads paa østkysten mellem Harwich og Leith.

Bridon *[bridõ']*, det almindelig tynde trindsebid, der benyttes i forbindelse med stangbidet i hestens mund. Det er bevægeligt ved et led i midten og har to ringe, en til hver b.-tøile.

Brie *[bri]*, Frankrige, landskab i Champagne, depart. Seine-et-Marne, mellem Seine og Marne, falder i B. champenoise med skoge og damme og B. française med kornavl. Det oprindelige grevskab B. tilfaldt 1328 den franske krone. Den bekjendte ost, fromage de B., en meget bløød flødeost, er opkaldt efter B.

Brieg *[brīg]*. 1. Preussen, by i prov. Schlesien, ved Oder, ovenfor Breslau, 27 500 indb. Maskin-, cigar-, sukkerfabrikation. 2. Schweiz, by (ogsaa skrevet Brig, fr. Brigue) i kant. Wallis, ved Rhone, 684 m. o. h., 2 200 indb. Her forlader Simplonveien Rhonedalen, og her er nordindgangen til Simplontunnelen.

Brielle (den Briel), Nederlandene, by i prov. Sydholland, kort ovenfor mundingen af Maas (Nieuwe M.), 4 000 indb., god havn, skibsbyggeri og handel. B. blev erobret af geuserne (s. d.) i 1572; denne begivenhed ansees som indledningen til Nederlandenes løsrivelse fra Spanien.

Briem, Eiríkur (1846—), isl. politiker, docent i filosofi ved presteskolen i Reykjavik. Dygtig matematiker. Har fremmet flere nyttige formaal (sparekasser etc.). Altingsmand siden 1880, kongevalgt medlem af altinget og formand siden 1901.

Briem, Valdimar (1848—), isl. prest, sad 1878—86 i den isl. salmebogskomité. I den nye salmebog (1886) findes der ca. 100 originale salmer af B., udmerkede baade af form og indhold.

Brienne *[briæ̃n]*, grever af, fr. adelsslegt. 1. Jean de B., 1210 konge af Jerusalem, men afstod sit rige 1225 til keiser Fredrik II, som egtede hans datter Isabella. Efter hendes død 1228 stod faderen paa pave Gregor IX's side mod keiseren. 1229 valgt til medkeiser (sammen med Balduin II) i Konstantinopel, d. 1237, over 80 aar gammel. — 2. Gautier VI blev 1326 statholder i Florens. Eventyrlige kampe i Frankrige og Grækenland. Faldt som connétable af Frankrige i slaget ved Maupertuis 1356.

Brienne *[briæ̃n]* (B.-le-Château), Frankrige, by i depart. Aube (Champagne), nær Aube, 1 750 indb. Slottet var 1775—90 krigsskole, i hvilken Napoleon var kadet i 5 aar. Stort slag 1814.

Brie'nz, Schweiz, landskab i kant. Bern, ved nordbredden af Brienzersjøen, 600 m. o. h., 2 600 indb. Turiststation, hovedsæde for træskjæreriet i Bern. Tandhjulsbane paa Brienzer Rothhorn (2 351 m.). — Brienzersjøen, 29 km.², 566 m. o. h., 262 m. dyb, forbindes ved Aare med Thunersjøen. I sydbredden munder Giesbach, idet den i 7 trin styrter fra en høide paa 270 m.

Brierley Hill *[brai'əli-hil]*, England, by i Staffordshire, ved Stour, mellem Stourbridge og Dudley, 12 000 indb. Tilvirkning af ildfast ler og glasvarer.

Briesen *[brīsən]*, by i Preussen, prov. Vestpreussen, Kulmerland, n.ø. f. Thorn, 7 500 indb. Maskinfabrik, kvæg- og kornhandel.

Brieux, Eugène (1858—), fr. forfatter, dramatiker, satirisk, tendentiøs, har vundet stor popularitet. Han debuterede i begyndelsen af 1880-aarene, men slog først igjennem i 1890-aarene. I en række skuespil har han rettet skarpe angreb mod mangler og misbrug i det

dénaturé (f) vanartet; unaturlig.
dénégation (f) f. (be)negtelse.
dengang — (t) damals — (e) then, at the time — (f) alors. Se ogs. da.
dengeln (t) skjærpe.
déniaiser (f) gjøre klog(ere).
denial (e) (be)negtelse; afslag.
dénicher (f) tage ud af redet; opspore; flyve bort, fordufte.
denier (f) m, denar; skjerv; døit.
dénier (f) (be)negte, fragaa.
dénigrer (f) bagtale, sværte.
déniveler (f) bringe ud af vandret stilling.
denizen (e) naturalisere(t udlænding).
Denk- (t) (i sammensætn.) minde(s)-, tanke-.
denkbar, denklich (t) tænkelig.
denken (t) tænke; mindes. **gedacht** ogs. ovennævnt.
Denkmal (t) n, mindesmerke.
Denkzettel (t) m, huskeseddel; sansekage.
denn (t) thi; da; end.
denne — (t) dieser — (e) this; (den sidstnævnte) the latter — (f) ce(lui-ci).
dennes — (t) dieses (Monats) — (e) instant — (f) de ce mois, (du mois) courant.
dennoch (t) dog, alligevel.
dénombrer (f) opregne, optælle.
denominate (e), **dénommer** (f) (be)nævne; (e) ogs. benævnt, konkret.
dénominateur (f) m, **denominator** (e) (mat.) nævner.

moderne samfund. Blandt hans stykker er: «L'évasion» (1897), «Résultat des courses» (1898), «La robe rouge» (1900), «Les remplaçantes», «Les avariés» (forbudt af censuren), «Petite amie», «Maternité», «La couvée», «La naissance d'une âme».

Brig, (mindre) seilskib med to master, begge med rær og mers; den agterste kaldes stormast. B. bruges lidet nu, da den bl. a. kræver forholdsvis stort mandskab. — B.-seil, gaffelseil paa en b.s stormast.

Brig.

Brigāde er hos os f. t. benævnelsen paa høieste i fred eksisterende troppeenhed af infanteriet. Den omfatter 4 linje-, 4 landverns- og 4 landstormsbataljoner og kommanderes af en general; i krig opdeles disse bataljoner i 1 linje- og 1 landverns-b., medens landstormen udskilles som lokalvern. I andre lande dannes infanteribrigaden af 2 regimenter à 3 bataljoner; mange steder er ogsaa kavaleri og feltartilleri organiseret i b.

Brigands *[brigā']* (fr.), banditter, urostiftere; anvendtes først som benævnelse paa de berygtede leietropper i Paris under kong Johans fangenskab (1358) og er senere gaaet over til i det hele at betegne friskarer, som dukker op i urolige tider og dyrker det rene røveri ved siden af krigen. B. har særlig fremtraadt i Sydeuropa.

Briga'nter, gl. brit. folkefærd, der beboede størstedelen af Yorkshire, Lancashire, Durham, Westmoreland og Cumberland. Beseiredes under Domitian og Agricola og kom under romersk herredømme.

Brigantīn(e), skib med to master, den forreste med rær og mers (som fokkemasten paa en brig), den agterste med gaffelseil m. m., uden mers. Den ligner en skonner, og kaldes ofte saa.

Briggs *[bri'gz]*, Henry (1556—1630), eng. matematiker, lærer i Cambridge og London, indtil han i 1619 blev professor i geometri i Oxford. Hans navn er knyttet til logaritmerne, idet han er den første, der har beregnet disse med grundtallet 10, hvorfor de kaldes de Briggsske logaritmer. Ved hans død var den trigonometriske del næsten færdig.

Brighe'lla, en forslagen tjener, der er fast person i den ital. folkekomedie.

Brighouse *[bri'ghauz]*, by i England, Yorkshire, West Riding, ved Calder, ø. f. Halifax, n. f. Huddersfield. Uld- og bomuldsfabriker, møller, stenbrud. 22 000 indb.

Bright *[brait]*, Sir Charles Tilston (1832—88), eng. telegrafingeniør, udlagde den første kabel mellem Skotland og Irland (1853). Som ingeniør for «Atlantic cable company» planlagde B. den telegrafiske forbindelse mellem Europa og Amerika og udlagde 1857—58 kablerne. Senere har han udført kabellægninger i Middelhavet, den Persiske bugt og Vestindien. Adlet 1858.

Bright *[brait]*, John (1811—89), eng. statsmand, tog tidlig del i agitationen for valgreformen og vandt stort ry som taler; B. var et af de virksomste medlemmer af «Anticornlaw league»en, og da han 1843 blev medlem af underhuset, kjæmpede han for fuldstændig frihandel og var tilligemed Cobden ivrig talsmand for manchesterskolens lære: frihandel, fri konkurrance og ikke-indblandingsprincipet i udenrigspolitiken. Han misbilligede krigen med Rusland 1854 og med Kina 1856 og hævdede 1861 i modsætning til sine landsmænd unionens ret overfor Sydstaterne. 1866—67 støttede han Gladstone i kampen for udvidelsen af stemmeretten og blev 1868 handelsminister i Gladstones ministerium. Den irske statskirkes afskaffelse, de nye irske landbolove, stemmeretsudvidelsen 1884 gjennemførtes tildels ved B.s utrættelige kamp for disse reformer. 1880 blev han medlem af Gladstones andet kabinet, men gik af, da han misbilligede Alexandrias bombardement og skilte sig helt fra Gladstone, da denne krævede eget irsk parlament.

Bright *[brait]*, Richard (1788—1858), eng. læge. Hans navn er særlig knyttet til den saakaldte Brightske sygdom, en form af kronisk nyrebetændelse (s. d.).

Bright *[brait]*, Timothy (1550—1615), den nyere stenografis grundlægger. 1588 udkom «Characterie» (se Stenografi), en metode til kort, hurtig og hemmelig skrivning; den er kun delvis alfabetisk og staar derfor tilbage for John Willis' «Stenography» (1602), der opstiller et stenografisk alfabet og er den egentlige forløber for de moderne systemer.

Brighton *[braitn]* (før Brighthelmstone), England, by i Sussex ved den Britiske kanal, 80 km. ret s. f. London, 128 000 indb. Sjelden vakker beliggenhed, en af Englands vakrest bebyggede byer. Meget søgt badested (aarlig over 50 000 badegjester). Herlige mod sjøen beskyttede spaserveie langs havet. Det store akvarium er omdannet til musikhal. I ét med B. gaar Hove el. Vest-B., 36 500 indb., ligesom ogsaa Preston i n. er indlemmet i B. B. har altid været en vigtig fiskeplads (sild, makrel), sin betydning som moderne badested skylder det lægen Richard Russell (18. aarh.).

Brigi'tta, irsk helgen (d. 523), berømt for sin fromhed og velgjørenhed. Talrige kirker og klostre er opkaldt efter hende. Hun sammenlignes med Jomfru Maria.

Brigittīnere, se Birgittinere.

Brignoles *[briñå'l]*, by i Frankrige, depart. Var, ved Lyonbanen og hærveien fra Marseille til Italien, 4750 indb. Handel med tørrede plommer («brignoles»), olivenolje, vin. Tidligere residens for greverne af Provence.

Brigsdalsbræen, vakker Isbræ paa Jostedalsbræens nordside, lidt søndenfor Oldenvandet, fra hvis sydende kjørevei fører op til Brigsdal hotel; derfra fodsti opunder bræen. Bræelven danner den vakre Brigsdalsfoss.

---

denomination ⓔ, **dénomination** ⓕ f, benævnelse; ⓔ spec. klasse; sekt.

dénoncer ⓕ, **denounce** ⓔ angive, melde; erklære, forkynde.

dénonciateur ⓕ m, angiver; forræder.

dénonciation ⓕ f, angivelse.

denote ⓔ, **dénoter** ⓕ betegne, angive.

dénouement, dénoûment ⓕ m, (knudens) løsning.

dénouer ⓕ løse, knytte op.

denrée ⓕ f, vare; (pl) levnetsmidler.

dense ⓔ & ⓕ tæt. **densité** ⓕ f, tæthed; tyngde.

dent ⓔ indsnit; bulk(e).

dent ⓕ f, tand; tak, tunge. **d.-de-lion** (bot.) løvetand.

dentate(d) ⓔ, **denté** ⓕ tandet, takket.

denteler ⓕ udtakke.

dentelle ⓕ f, knipling(er). **dentellière** f, kniplerske; kniplemaskine.

dentier ⓕ m, gebis.

dentifrice ⓕ m, tandpulver.

dentist ⓔ, **dentiste** ⓕ m, tandlæge.

denude ⓔ, **dénu(d)er** ⓕ blotte, afbarke.

dénûment ⓕ m, mangel; nød, trang.

denunciate ⓔ forkynde, anklage.

deny ⓔ (be)negte; afslaa; frakjende.

deodorize ⓔ desinficere.

déodoroline ⓕ f, vaselin.

Brigseil, sjøudtr., se Brig.

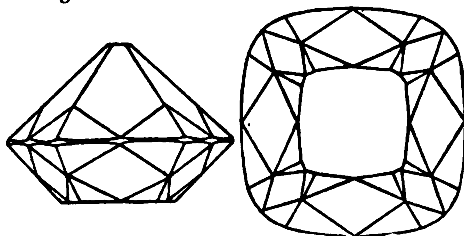
Brik, lav plankevæg, skillevæg. Bruges ogsaa om træverket ved røgovnen.

Brike'tter bestaar af pulverformige eller ialfald smaat opdelte stoffe, der enten med eller uden bindemidler er formet som en større eller mindre mursten (fr. *brique*). Den ældste fabrikation af b. gjaldt tilgodegjørelsen af affald af brændsel (stenkul, koks, brunkul, trækul og i en senere tid torv). Trods vigtigheden af, at disse affald kommer til nytte, og uagtet den betydelige tilvirkning af denne slags b. tør for Norges vedk. briketteringen af knust fattig jernmalm (Edisons system) være af større interesse. Metoden kommer til anvendelse i Dunderlandsdalen. Foruden disse jern-b. og b. af torv vil sikkerlig fabrikationen af sagflis-b. hertillands, i Sverige og i Finland kunne blive en sag af stor rækkevidde. Presning af sagflis-b. uden tilsætning af noget bindemiddel udenfor materialets eget harpiksindhold, der bliver klæbrigt ved den under presningen anvendte maadelige ophedning, er opfundet i Tyskland. Sagflis-b som brændsel udmerker sig fremfor de forskjellige kulsorter især ved den absolute frihed for svovlsyrling og sin ubetydelige askegehalt, omtr. 0.4 pct. mod endog lige til 18 pct. ved stenkul (fra Deister). De tændes let, frembringer en intens hede, sterk flamme med kun ringe røg.

Briksvær, fiskevær i Bodin herred vest for Bodø udenfor indseilingen til Saltfjorden. Øen af samme navn, hvorpaa været ligger, er flad og myrlændt og sterkt indskaaret af trange, grunde vaager.

Bril, Paulus (1554—1626), flamsk landskabsmaler. Elev af Daniel Oortelmann i Antwerpen. Arbeidede fra 1574 til sin død i Rom, hvor han udviklede sig videre under paavirkning af Carracci'erne og Elsheimer. Forløber for Claude Lorrain. Billeder bl. a. i museerne i Paris, Dresden og Berlin.

Brillant *[brilja'nt]* (fr.), glinsende; diamant, som er slebet i form af to afstumpede pyramider med fælles grundflade.

Brillant: Regentdiamanten (1/1 størrelse).

Brillante (ital.), med glansfuldt musikalsk foredrag.

Brillantine *[briljantīne]*. 1. Et fint, smaamønstret, damaskvævet tøi af silke, bomuld eller uld. 2. Forskjellige polérmidler for metaller og glas. 3. Et kosmetisk middel for haar og skjeg indeholdende glycerin, olivenolje o. s. v. med alkohol og forskjellige parfumer.

Brillantsort *[brilja'nt-]* (naftolsort), det første teknisk egte sorte tetrazofarvestof (se Azofarvestoffe). Farver uld temmelig lysegte sort, men er kun lidet vaskeegte.

Brillat-Savarin *[brijá-savarǣ']*, Anthelme (1755—1826), fr. forfatter, bekjendt paa grund af sin «Physiologie du gout», en vittig og aandfuld skrevet lærebog i gastronomien. Udkom kort før B.s død og er stadig udg. paany.

Brille. Ved bearbeidelse af lange gjenstande, f. eks. aksler, i en dreierbænk tiltrænges ofte en særlig understøttelse, «brille», et lager, hvori stykket kan rotere. B. kan forskyves langs bænkens vanger og fastspændes til disse.

Briller er glaslinser, som benyttes ved brydningsfeil i øiet for at forbedre synet. De gjøres oftest af crozonglas med brydningskoefficient 1.52. Er øiets akselængde for liden, bliver dets brydningskraft utilstrækkelig (hypermetropi, overlangsynthed), en feil, som kan afhjælpes ved konvekse sfæriske glas (samlelinser), medens ved for stor akselængde øiets brydningskraft bliver for stor (nærsynthed, myopi), hvilket korrigeres ved konkave sfæriske glas (spredelinser). Naar hornhindens krumning er forskjellig i to paa hinanden lodrette retninger (astigmatisme), benyttes glas, hvis ene flade dannes af en cylinderflade, der igjen kan være konveks eller konkav. — Det normale øie er i de yngre aar istand til at se skarpt i alle afstande. Denne evne til at «indstille» skarpt ogsaa for kort afstand (akkommodationen), der beror paa evne til at forandre linsens tykkelse, begynder omtrent fra 45-aarsalderen af merkbart at aftage og maa erstattes ved benyttelsen af konvekse b. — Til beskyttelse mod sterkt lys bruges farvede glas, oftest røgfarvede eller blaa; ved meget intenst lys, der indeholder mange ultrafiolette straaler, rubinrødt glas.

Brilleslange *(naja tripudians)*, giftsnog (s. d.); kan brede huden bag hovedet ud til en skive ved at rette de forreste ribben ud til siden; paa skiven viser sig da en brillelignende tegning (deraf navnet). Længde optil 2 m. Lever i Indien.

Brilleslange: Hoved med den udspilede del af forkroppen.

Brilon, by i Preussen, ved Möhne, paa B.-plateauet (755 m.), mellem Arnsberg og Arolsen, 5 000 indb. En af Tysklands ældste byer, blomstrede især som medlem af Hanseforbundet; Karl den store opholdt sig ofte her; en tid hovedstad i hertugdømmet Westfalen.

Brin, Benedetto (1833—98), ital. statsmand, tog i sin fødeby Turin doktorgraden i matematik, men kastede sig derefter over skibsbygning og konstruerede flere panserskibe. Fra 1874 medlem af deputeretkammeret, marineminister 1876—78 under Depretis, 1884—91 under Crispi, udenrigsminister 1892—93 under Giolitti.

Brinck, Iver (1665—1728), 1689 d. feltprest i Irland, 1691 d. prest i London, senere prest i Kbh. Har som kristelig digter gjort sig bekjendt ved den ofte optrykte «En kristens tanketøjl», hvoraf enkelte salmer endnu bruges. Han tjente sit fædreland ved at forsyne William King (s. d.) med materiale til skriftet mod Molesworth (s. d.).

Brinckman, John (1814—70), t. forfatter i mecklenburgsk dialekt, den betydeligste ved siden af Fritz Reuter, lærer. Hans mest kjendte bog er den udmerkede roman «Kaspar-Ohm un ick» (1855).

Brinckmann, Justus (1843—), t. kunstforsker. Uddannet som jurist. Fra 1877 direktør for Hamburgisches

---

dépaqueter (f) pakke ud.
dépareiller (f) gjøre umage.
déparer (f) afdække; skamskjende.
depart (e) reise; (bib.) dø = **d. this life.**
départ (f) m, afreise; opbrud; start.
départager (f): **d. les votes** gjøre udslaget.
departement — (t) Departement n — (e) department — (f) division f.
départir (f) tildele, uddele.
department (e) afdeling; (virke)kreds; gren.
departure (e) afreise; bortgang; afvigelse.
dépasser (f) overgaa, -skride.
dépaver (f) bryde, brække op.
dépayser (f) sende bort fra hjemmet, ud af landet, vildlede.
dépecer (f) skjære istykker, ophugge.
dépêcher (f) af-, udfærdige, (af)sende; (paa)skynde.
dépeindre (f) skildre.
depend (e), **dépendre** (f) afhænge; (e) (jur.) versere; stole (paa); (f) ogs. tage ned.
dépendance (f) f, **dependency** (e) afhængighed; pl. tilbehør; (f) spec. sidebygninger; (e) spec. bilande; tillid.
dépendant (f), **dependent** (e) afhængig; (e) ogs. nedhængende; (sb) undergiven.
dépens (f) m pl, **dépense** f, udgift(er), bekostning; **dépense** ogs. spis(e)kammer.

Museum für Kunst und Gewerbe. Som forsker og museumsmand er B. en af Tysklands første foregangsmænd paa kunsthaandverkets omraade. Museet i Hamburg er under hans ledelse blevet et af de bedste i Tyskland saavel paa grund af sine rige samlinger som deres videnskabelige bearbeidelse. Hans «Fører» gjennem museet (1894, 2 bd.) er grundlæggende som haandbog i kunsthaandverkets historie. B. har med forkjærlighed samlet japansk kunsthaandverk og bondekunst fra Vierlanden (ved Hamburg). Et af hans hovedverker er «Kunst und Handwerk in Japan» (bd. I 1889).

Brindaban, by i Forindien, nordvestprovinserne, ved elven Dsjumna (Jumna), 140 km. s. f. Delhi; omtr. 22 000 indb. Et af hinduernes helligste valfartssteder med en mængde templer.

Bri'ndisi, by i Italien, prov. Lecce (Apulien), ved Adriaterhavet, 22 000 indb. B. har den eneste gode naturlige havn paa Italiens østkyst. Efter aabningen af Suezkanalen og alpetunnelerne blev B. en hovedstation i samfærdselen mellem Europa og Orienten, særlig England—Indien, idet B., indtil Saloniki afløste det, var den Suezkanalen nærmeste jernbanestation i det sammenhængende europæiske net, som samtidig tilfredsstillede kravene til en førsteklasses havn. Den egentlige godstrafik er ubetydelig. B., i romertiden Brundisium, var i oldtiden vigtig som overfartssted til Grækenland. I det 13 aarh. tællede B. 60 000 indb., men ødelagdes aldeles ved jordskjælvet 1456 og er først kommet sig op igjen i den nyeste tid.

Brindley *[-li]*, James (1716—72), eng. ingeniør, planlagde 1758 og udførte Bridgewaterkanalen, et navnlig for sin tid imponerende vandbygningsarbeide.

Brine'll, Johan August (1849—), sv. jernmetallurg. 1875 ingeniør ved Lesjöfors bruk, 1882 overingeniør ved Fagersta jernverk og i 1903 overingeniør ved «järnkontoret» i Stockholm. Ved en mængde afhandlinger og artikler i svenske og udenlandske fagblade har B. gjort sig bemerket som en af samtidens bedste kjendere af staal og dettes tilvirkning. Hans verk fra 1885 «Om ståls texturförandringar under uppvärming och afkylning» har i visse retninger været af grundlæggende betydning. En af B. opfunden metode for bestemmelsen af staals haardhed, brudfasthed m. v. (den Brinellske kugleprøve) belønnedes af den svenske teknologforening med dennes Polhemsmedalje, og i 1907 tildeltes B. af det engelske «Iron and steel institute» aarets Bessemermedalje.

Bringe, hos hesten det forreste flade parti af brystet, under halsen, mellem begge bogspidser.

Bringebyld, hos heste bindevævssvulst med smaa pushuler i, udgaaende fra lymfeknuderne og bindevævet under fællesmuskelen *(m. sternocleidomastoideus)* paa bogspidsen. Skyldes en bakterie, *micrococcus botryogenes* (se Botryomyces).

Bringebær *(rubus idæus)*, art af slegten *rubus*, tilhørende rosefamilien, busk af forskjellig høide, hos os mest omkr. 1 meter høi med oftest glatte aarsskud, der bærer uligefinnede af fem smaablade bestaaende blade og faa og svage torne. Fra disse skud vokser næste aar de blomstrende skud frem; disses blade har kun tre smaablade. Blomsterne er hvide, frugterne røde. B. vokser vild over størstedelen af Europa og er hos os alm. paa tørre bakker og berge. Dyrkningen af b. begyndte allerede i det 16 aarh.; i vore dage dyrkes b. i mange varieteter med røde, gule eller hvide bær.

Bringebær.

Bringekobbel, kjetting eller rem fra vognstang til den del af sælen, hvori hesten trækker vognen (bogtræet, kumten, bringetøiet).

Bringesæle, hestesæle, ved hvilken trækket udføres ved en bred rem anlagt paa hestens bringe (s. d.), ikke paa bogen.

Brink, Bernhard ten (1841—92), t. germanist og romanist, professor i Strassburg fra 1873. Hans hovedverk er «Geschichte der englischen Literatur» (1877—89, ufuldendt). Desuden vandt han et navn som Chaucerforsker ved sine «Chaucer-Studien» (1870) og særlig «Chaucers Sprache und Verskunst» (1884).

Brink, Jan ten (1834—1901), nederlandsk forfatter, litteraturhistoriker, professor i nederlandsk litteraturhistorie i Leyden. Han har bl. a. leveret studier over Brederoo, Vondel, den hollandske eventyrerroman i det 17 aarh., og har af fremmede forfattere behandlet Bulwer, Zola samt skrevet «Schets eener geschiedenis der nederlandsche letterkunde», «Onze hedendaagsche letterkundigen», «Causerien over moderne romans», «De roman in brieven 1740—1840» m. v. Han har desuden forfattet en række romaner og noveller.

Brinkman, Karl Gustaf von (1764—1847), sv. diplomat og svensk-tysk digter. Med undtagelse af et ophold i Frankrige 1797—1800 virkede han fra 1792—1808 i Tyskland, hvor han kom i nær berøring med dette lands aandelige stormænd. 1808 adlet, 1808—10 i London, senere i Stockholm; medlem af det svenske akademi. Hans tyske digte saavel som hans svenske arbeider udmerker sig ved tankefylde og formskjønhed.

Brint (d.), se Surstof.

Brinton *[bri'ntən]*, Daniel Garrison (1837—99), amer. etnolog, uddannet som læge, studerede dog allerede som ung indiansk folklore og blev 1884 professor i etnologi og arkæologi ved Academy of natural sciences i Filadelfia. Forfatter af en række dygtige arbeider over de amerikanske indianeres kultur, sprog og legender.

Brintoverilte (d.), se Vandstofhyperoksyd.

Brinvilliers *[brævilje']*, Marie Madeleine, markise af, berygtet giftblanderske i 17 aarh. Forgav sin fader, sine brødre og søstre for at kunne bruge familiens formue til sit udsvævende liv. Henrettet 1676. [«Der neue Pitaval», 2 bd.]

Brio (ital.), *con b.*, *brioso*, med livfuldt, energisk mus. foredrag.

Brion *[briõ']*, Friederike Elisabeth («Frederikke fra Sesenheim») (1752—1813), Goethes ungdomskjærlighed.

Briōniske øer, øgruppe, tolv i tallet, i Adriaterhavet, paa vestkysten af Istrien (Østerrige). Marmorbrud.

---

dépenser (f) (be)koste; udgive penge; ødsle.
dépérir (f) hensygne.
depesche — (t) Depesche f — (e) dispatch — (f) dépêche f.
dépêtrer (f) udfri.
dépeupler (f) affolke; afdrive (skog).
depict (e) (af)male, skildre.
depilation (e), **dépilation** (f) f, afhaaring.
dépister (f) opspore; vildlede.
dépit (f) m, ærgrelse. **en d. de** til trods for. **dépiter** ærgre.
déplacé (f) kommet paa en feil hylde; malplaceret.
déplacement (f) m, (for)flytning; afsættelse; (skibs) deplacement.
déplacer (f) (for)flytte; forrykke; afsætte.
déplaire (f) mishage.
déplaisir (f) m, ærgrelse, misnøie.
deplete (e) udtømme, sterkt medtage.
déplier (f) udfolde; udstille varer.
déplisser (f) stryge, glatte ud.
deplorable (e), **déplorable** (f) beklagelig.
deplore (e), **déplorer** (f) beklage, sørge over.
déployer (f) udfolde.
deplume (e), **déplumer** (f) plukke (fjærene af).
dépolir (f) matslibe.
deponere — (t) deponieren, niederlegen, als Bürgschaft stellen

Briōso, se Brio.

Briot *[briå']*, François (ca. 1550—1616), berømt fr. tinstøber. De rige, plastiske dekorationer paa hans støbte krus og fade viser samme stil som guldsmedarbeiderne fra Henrik II's tid. Mønstrene tyder paa ital. forbilleder, men behandlingen viser selvstændig formsans.

Brioude *[briū'd]*, by i Frankrige, depart. Haute-Loire (Languedoc), ved Allier, 4 700 indb. Tyll- og possementfabriker.

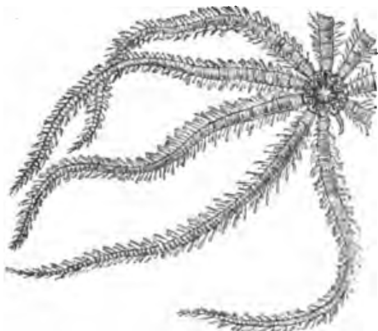
Bris (sjøudtr.), om svag og middelsterk vind (den sterkeste kaldes kuling, storm); løi, laber, frisk, stiv b. Naar et skib kan føre bramseilene, kan vinden kaldes b. (bramseils-b.).

Brisa'nte sprængstoffe har den egenskab, at de eksploderer i overordentlig kort tid (detonerer), betydelig kortere end f. eks. almindeligt krudt. Medens gasudviklingen ved krudt sker forholdsvis langsomt, saaledes at det rum, hvori det indesluttes, faar tid til at udvide sig lidt efter lidt, foregaar gasudviklingen ved b. s. saa voldsomt, at rummets vægge sprænges, desto sterkere, jo mere brisant sprængstoffet er. Et saadant er derfor ubrugbart som drivkraft i skydevaaben, men egner sig ypperlig som sprængmiddel i artilleriprojektiler, der skal anvendes mod befæstninger, de saakaldte b.-granater el. minegranater. B. s. er i almindelighed præparater af salpetersyre el. pikrinsyre og har forskjellige navne: dynamit, skydebomuld (pyroksylin), nitroglycerin, lyddit, melinit, ecrasit, roburit, bellit, securit. B.-granater, der først kom i brug i tiden 1885—90, indgaar nu i ammunitionsudrustningen i de fleste arméer, men er endnu ikke indført hos os; heller ikke i Sverige.

Brisbane *[bri'zbēn]*, by i Australien, hovedstaden i Queensland, 105 734 indb. (1900). B. ligger ved elven af samme navn, et stykke fra havet, og dens havn er dyb nok for meget store skibe. Den er Queenslands vigtigste handelsby og har som hovedstad flere vakre offentlige bygninger, parlamentsbygning, opera, mange kirker, bibliotek etc. Men ellers bestaar dens huse mest af smaa enetages bygninger af træ eller mursten. Norsk konsulat for Queensland. — B. blev anlagt i 1825 som straffekoloni og i 1842 aabnet for frie kolonister.

Brisēis, datter af Briseus, faldt i hænderne paa Achilles, hvis yndlingsslavinde hun var. Agamemnon tog hende fra Achilles, hvilket gav anledning til spliden mellem de to, men senere maatte han give hende tilbage (se Achilleus).

Brīsinga, familie af sjøstjerner med omkr. 10 til over en fod lange arme, som, forskjellig fra forholdet hos andre egte sjøstjerner, er skarpt afsat fra den lille skive, saaledes at dyrene frembyder adskillig ydre lighed med slangestjernerne. Familien omfatter kun én slegt med to arter, som lever paa de store havdyb ved vor kyst og i Atlanterhavet. Den ene art *(b. endecacnemos)* fandtes først af P. Chr. Asbjørnsen i 1853 i Hardangerfjorden paa en dybde af 400 m. A. gav familien dens navn efter Frøyjas smykke, som Loke stjal og gjemte paa havets bund. Senere (1868) fandtes en anden art *(b. coronata)* af G. O. Sars ved Skraaven i Lofoten paa en dybde af 600 m.

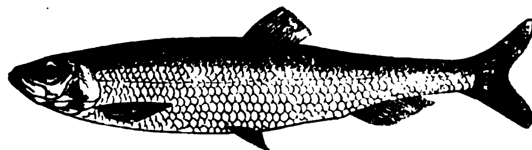
Brisinga coronata, seet ovenfra, sterkt formindsket; fire arme afskaaret. Istedetfor en afbrukket arm holder der paa at danne sig en ny, som endnu er meget liden.

Brīsingamen, gudinden Frøyjas halssmykke. I gudesagnene fortælles, hvorledes dvergene smeder det til hende, Loke raner det, men Heimdal bringer det tilbage.

Brisk (for kanoner) er en af træstokke, planker eller jern sammenbygget lem eller platform, der danner underlag for kanonens affutage. Den kan være i en eller to dele (for-b. og bag-b.), fast nedlagt (nedstøbt eller boltet) i grunden (for positionsskyts) eller bevægelig paa hjul (hjul-b.), der gaar paa skinner (for mindre fæstningsskyts, der skal kunne trækkes i dækning). Der gives ogsaa kjørbare hjul-b. Bevægelige b. fæstes til brystvernet eller marken ved forskjellige forankringsanordninger.

Brisk, norsk navn for *juniperus* eller ener (s. d.).

Brisling, en af vore almindeligste sildearter, ligner meget den alm. sild, men har til forskjel fra denne skarptakket bug. Gjenstand for indbringende fiskeri paa vor sydlige og vestlige kyst op til Trondhjemsfjorden; paatræffes sjelden længere nord (se under Sildefiskerier).

Brisling.

Brissac *[brisåk]*, fr. adelsslegt. 1. Charles de Cossé, greve af B. (1505—63), hærfører. Udmerkede sig i krigen mod englænderne og tyskerne i 1540- og 50-aarene. Blev marskalk. I religionskrigen paa katolikernes side. — 2. Foreg.s broder Arthur (1512—82) og hans søn Charles (d. 1621), ligeledes hærførere under religionskrigen og marskalker. Den sidste overgav 1594 Paris til Henrik IV. Blev under Ludvig XIII pair og hertug. — 3. Louis Hercule Timoléon de Cossé (1734—92), den sidste hertug af B., myrdet i Versailles i sept. 1792. En sidelinje fører siden 1814 titelen hertug af Cossé-Brissac.

Brissel *(glandula thymus)*, en kjertel uden udførselsgang og hvis fysiologiske betydning er ukjendt. B. er sterkest udviklet i slutningen af fosterlivet, i barnealderen svinder den ind og kan som regel ikke paavises hos den voksne. B. ligger bag øverste del af brystbenet.

Brisson *[brisō']*, Eugène Henri (1835—), fr. politiker. 1871 medlem (yderste venstre) af nationalforsamlingen, og siden 1876 af deputeretkammeret, hvis formand han blev efter Gambetta i 1881. 1885 dannede han et ministerium, der dog faldt (paa kolonialpolitiken) efter 3/4 aars forløb. 1887, 1894 og 1895 opstillet som de radikales kandidat til præsidentværdig-

— (e) deposit, lodge — (f) déposer, mettre en dépôt.
depopulation (e), **dépopulation** (f) f. affolkning.
deport (e): **d. one's self** opføre sig.
déportements (f) m pl. daarlig opførsel.
deportere — (t) deportieren — (e) transport — (f) déporter.
deportment (e) holdning, færd.
deposal (e) afsættelse.
depose (e), **déposer** (f) afsætte; vidne, prove.
déposer (f), **deposit** (e) af-, nedlægge; bundfælde; give i forvaring, indskyde; (e) ogs. bundfald; depositum; pant; (bank)indskud.
dépositaire (f) m, **depositary** (e) opbevarer, verge.
deposition (e), **déposition** (f) f. afsættelse; erklæring, forklaring; (e) ogs. bundfælding.
déposséder (f) fratage (en noget).
déposter (f) fordrive.
depot (e) oplag, depot; (amerik.) jernbanestation.
depôt (f) m. anbringelse, forvaring; depositum; depot; pakhus; varetægtsarrest; bundfald.
dépoter (f) plante om; helde (vin) om.
dépouille (f) f. hud, ham; efterladenskaber; (pl) bytte, rov.
dépouiller (f) flaa; (ud)plyndre; aflægge; gjøre et udtog af. **se d.** skifte ham; klæde sig af; miste løvet.
dépourvoir (f) blotte (for).
depravation, depravity (e).

heden, men opnaaede ikke valg. Formand for deputeretkammeret fra 1894—98. Dannede 1898 (efter Mélines afgang) et radikalt ministerium, der foranledigede revision af Dreyfusprocessen. Gik af s. a. 1904 paany formand for deputeretkammeret.

Brissot *[brisô']*, J e a n P i e r r e (1754—93), fr. politiker og revolutionsmand. Tidlig grebet af 18 aarh.s humane idéer. I Bastillen 1784. Stiftede i Paris 1788 «Negervennernes selskab». Redaktør af en revolutionær avis («Den franske fædrelandsven»). Medlem af nationalforsamlingen. Fører for en gruppe, les brissotins, der stod girondisterne nær. Under rædselsregjeringen fængslet og guillotineret. Vigtige memoirer.

Bristol *[bri'stəl]*. 1. By i England, eget county, paa grænsen af Gloucester og Somerset, paa begge sider af Avon, 10 km. ovenfor dens munding i Severn, 363 000 indb. Det eg. B. ligger paa Avons høire bred, paa venstre forstæderne Redcliff og Clifton. Over Avon hængebro. Den vigtigste handelsby i det s.v. England. Skibsfarten anvender dels et kunstig retskaaret elveløb, Newcut Avon, dels som et slags indre elvehavn, Floating Harbour, det gamle elveleie. Det vældige høivande i Bristolkanalen (ved Avons munding, ved King Road og Portishead, 12 m. stigning) gjør den lille Avon tilgjængelig for de største skibe. King Road er B.s red, hvorfra skibene ved høivande gaar op til selve B. Udhavn med dokker er Avonmouth. Engang var B. Englands største havn næst London, og i 1838 gik det første dampskib fra Europa til Amerika ud fra B. Nu staar B. langt nede i rækken af de vigtigere skibsfartsbyer. Dette gjælder ogsaa dets betydning for norsk skibsfart. B. er særlig vigtig som indførselshavn. Det har livlig handel med Irland, New Foundland, Vestindien, Amerikas Forenede stater, Spanien og Portugal. Norsk vicekonsulat. Universitets-college af 1876. B., af det kelt. Caer Brito, d. e. briterby, angelsachs. omformet til Bricgstow, d. e. broby, har mange minder baade fra den kelt. og den rom. tid. Fra B. udgik de Cabotske opdagelsesfærder i det 16 aarh. B. deltog ivrig i handelen med negerslaver. Først i det 18 aarh. overfløiedes B. af Liverpool. — 2 og 3. Amerikas Forenede stater, by i Tennessee, 5 300 indb., og by i Virginia, 4 600 indb., sammenvokset, saa at statsgrænsen gaar tvers over hovedgaden. King (1867) og Sullins (1869) colleges og S. W. Virginia institute (1884). — 4. Amerikas Forenede stater, by i Pennsylvania, ved Delaware og enden af Delaware-kanalen, 30 km. n.ø. f. Filadelfia. 7000 indb. 5. Amerikas Forenede stater, by i Rhode Island, paa østsiden af Narragansett Bay, 20 km. n. f. Newport, 7 000 indb. Berømt yacht-byggeri.

Bristol Bay *[bri'stəl bē]*, Nordamerika, stor bugt af Beringshavet nordenom den eg. Alaskahalvø.

Bristolkanalen, England, bugt af Atlanterhavet mellem Wales i n. og Devon i s., gaar inderst over i Severns vide munding. 128 km. lang, 8—69 km. bred. I n. omfatter B. Carmarthen Bay og Swansea Bay, i s. Barnstaple Bay og Bridgwater Bay. Skjærende dybt ind i landet er B. meget gunstig for skibsfartens udvikling i den sydvestlige del af England, men danner en hindring for forbindelsen mellem det kul- og jernrige Sydwales og Londen, hvilket der er bødet paa ved den i 1885 anlagte 7 km. lange Severn tunnel mellem Portskewet og Northwick. Tidevandet stiger i B. til betydelig høide, 6—9 m., ja mere.

Bristolpapir, sammenlimet papir til akvarel og tegning.

Brita'nnia, romernes navn for øen England-Skotland (d. s. s. Albion). Briterne hørte til den keltiske stamme og var nær beslegtede med gallerne, men stod paa et lavere kulturtrin end disse; de malte sig med blaa farve, naar de gik i kamp, og brugte stridsvogne. Fønikerne (?) og grækerne lærte tidlig B. at kjende (se P y t h e a s), romerne først sent. 55 og 54 f. Kr. gjorde Cæsar tog til B. fra Gallien uden dog at gjøre varige erobringer; men fra den tid var der handelsforbindelse mellem Rom og B. 43 e. Kr. under Claudius blev den sydlige del erobret, 78—85 erobrede Agricola (s. d.) B. til Clyde og Forth. Hadrian opgav den nordlige del af erobringerne og sikrede den provins, han beholdt, ved en 120 km. lang vold («the Roman wall») fra Newcastle til Carlisle. Efter Konstantin d. stores død (337) begyndte indfald i provinsen nord fra af pikter og skoter; under keiser Honorius opgaves B., idet Stilicho trak tropperne væk derfra, og da Aëtius negtede briterne hjælpetropper omkr. 446, kaldte de angler og sachser tilhjælp, men disse bemægtigede sig saa B., medens briterne dels trak sig tilbage til vestsiden af øen, dels grundede et nyt B. paa Frankriges kyst, Bretagne.

Brita'nniabroen, bekjendt jernbanebro i England (Wales) over Menaistrædet mellem øen Anglesey og fastlandet. Broen, der har sit navn efter den midt i strædet beliggende Britanniaklippe, har 4 aabninger, hvoraf de 2 største paa 140 m. spændvidde. Den bestaar af 2 ved siden af hinanden liggende kasseformede rør, hvilende paa stenpillarer, og hvorigjennem togene passerer som gjennem en tunnel. Disse rør bestaar i det væsentlige af afstivede og indbyrdes forbundne jernplader. Bygningen af denne bro betegner begyndelsen til et nyt afsnit i brobygningens historie, idet man her for første gang i større udstrækning anvendte smedejern til broer (se B r o e r).

Brita'nniametal, en legering af tin med 2—10 pct. antimon. Undertiden tillige en ganske ringe mængde kobber.

Brita'nnicus, C l a u d i u s T i b e r i u s B. C a e s a r (41—55), søn af keiser Claudius (der selv førte tilnavnet B. fra 47 e. Kr. som følge af Britanniens erobring) og Messalina; tilsidesat af sin stedmoder Agrippina (og Claudius) til fordel for Nero; forgivet af denne. (Titel paa en tragedie af Racine.)

Briter heder siden oldtiden indbyggerne af de Britiske øer, men tilhører egentlig dets førangelsachsiske, keltiske befolkning. Navnet indskrænkes undertiden til kymrerne i Wales, udvides stundom til samtlige borgere i det engelske verdensrige. Af b. afledes bretonerne i Frankrige.

British museum *[bri'tiš mjūzī'əm]*, den engelske nationalsamling i London, er grundlagt af Sir Hans Sloane, der 1753 testamenterede sit bibliotek (50 000 bd.) og sine store samlinger til staten for et vederlag af kun 20 000 £. Parlamentet modtog tilbudet og kjøbte Montague House, hvor samlingerne 1759 aabnedes for publikum under navn af B. m. Museet forøgedes hurtig saa sterkt, at en ny bygning i græsk stil paabegyndtes 1823,

---

dépravation ⓕ f, (moralsk) fordærvelse.
deprave ⓔ, **dépraver** ⓕ fordærve, ødelægge.
deprecate ⓔ bede sig befriet for; beklage dybt.
deprecation ⓔ bøn om fritagelse; undskyldning.
déprécation ⓕ f, afbigt.
depreciate ⓔ, **déprécier** ⓕ nedsætte, forringe; ⓔ ogs. falde (i værdi, pris).
depreciation ⓔ, **dépréciation** ⓕ f, værdiforringelse; ⓕ ogs. undervurdering.
depredation ⓔ, **déprédation** ⓕ f, plyndring; hærverk; ⓕ spec. underslæb.
depress ⓔ (ned)trykke, sænke.
depression ⓔ, **dépression** ⓕ f, nedtrykning; sænkning, hulning; undertrykkelse, ydmygelse; nedstemthed.
déprier ⓕ sende afbud til.
déprimer ⓕ trykke ned, ind.
dépriser ⓕ nedsætte (værdien).
deprive ⓔ: **d. of** berøve.
depth ⓔ dybde.
dépuceler ⓕ krænke (en jomfru).
depuis ⓕ (for . . .) siden; fra; i.
depurate ⓔ, **dépurer** ⓕ lutre, rense.
deputation ⓔ, **députation** ⓕ f, afsendelse (med fuldmagt), deputation.
depute ⓔ, **députer** ⓕ sende med fuldmagt.
deputeret — ⓣ der Deputierte, Abgeordnete — ⓔ deputy — f

og Montague House nedreves 1847, hvorefter man (1855—57) overhvælvede gaarden med en mægtig kuppelsal, der rummede læsesal og gallerier til omtr. 800 000 bd. 1873—80 flyttedes de naturhistoriske samlinger til en særskilt bygning, B. m. of natural history, der er en af de rigeste og kostbareste samlinger i verden. B. m. deles i flere departementer. Først biblioteket, der nu (1907) har omkr. 2 000 000 bd. B. m. har ret til fire ekspl. af hver bog trykt i England, men først efter 1850 er dette blevet overholdt strengt. Af haandskrifter haves over 60 000, deraf 9 000 orientalske. Fremdeles den ægyptiske samling med Rosettestenen, fundet 1799, nøglen til hieroglyferne, samt en mængde mumier og papyrushaandskrifter. Den assyriske afdeling er den rigeste i verden, indeholdende statuer og alabastplader med basrelieffer fra kongepaladserne i Nimrod og Ninive foruden Assurbanipals store arkiv og bibliotek af lertavler med kileskrift. De græske og romerske oldsagssamlinger er ligeledes uvurderlige, f. eks. «The Elgin marbles», hvoribl. Fidias' berømte Partenonfrise. B. m.s øvrige samlinger, f. eks. af vaser, gemmer, mynter, kobberstik o. s. v. og af alle mulige oldsager er ligesaa righoldige og uerstattelige. B. m. styres af en kommission paa 50 medlemmer; omkr. 400 personer tjenstgjør ved det; dets aarlige budget er 162 000 £, og det besøges aarlig af henved 700 000 mennesker.

British South Africa company *[bri'tiš sauþ æfrikə kɒ'mpəni]*, alm. kaldt Chartered company, er navnet paa et kolonisationsselskab, stiftet af Cecil Rhodes (s. d.). Ved statuter *(charters)* af 1889, 1899 og 1900 har selskabet nu administrationen af hele det efter C. R. opkaldte landomraade Rhodesia (s. d.). Selskabets autoriserede aktiekapital er 6 mill. £.

Britisk Borneo, se Borneo.

Britisk Central-Afrika, brit. kronkoloni i det østlige Syd-Afrika mellem 9 ° 30 ' og 17 ° s. br. paa Njassa- og Shirwasjøens vest- og sydside, mellem tysk Øst-Afrika i n.ø., brit. Nordøst-Rhodesia i v. og port. Mosambique i s. og s.ø., dog saaledes at Njassas sydøstlige bred er brit. 106 134 km.² med (1905) 924 431 indb. (9 pr. km.²). B. er væsentlig høisletteland med fjelde, som i v. naar 1728 m. (Kirke Mts.), i s.v. 2130 m. (Mt. Detza) og i s. ca. 3 000 m. (Mlanje Mts.); først i s. et tildels sumpigt lavland ved det nedre løb af Njassa's afløb Shire, hvis seilbarhed stanser ved Murchison-faldene. Paa grund af det tropiske klima (med sterk nedbør novbr.—mars), som kun i de høiereliggende egne tillader europæisk kolonisation, er plante- og dyreliv rigt; af særlig betydning er det nylig opdagede naaletræ *widdringtonia whytei*, som paa plateauerne danner mægtige skoge, som minder om Nordens furuskoge og Libanons cederlunde. De indfødte, hvis antal er aftaget ved krige og arabiske slavejægeres røvertog, er bantu-folk. Landet tilhørte før i navnet portugiserne, som imidlertid hverken udforskede eller koloniserede det. Men Livingstone's opdagelser her fulgtes af skotsk missionsvirksomhed (1876 i Blantyre) og kolonisation (kaffedyrkning, veianlæg, dampskibsfart paa Shire og Njassa). Portugiserne, som nu angrede paa, at de intet havde gjort for at sammenbinde sine øst- og vest-afrikanske kolonier, forbød transport af brit. krigsmateriel. Men efter lange forhandlinger maatte de indgaa paa overenskomsten af 11 juni 1891, som fastsatte den nuværende indre grænse for port. Øst-Afrika. 22 febr. 1893 fik kolonien sit nuværende navn. Residensstad er Zomba, vest for Shirwasjøen; den vigtigste by er Blantyre, hvorfra jernbane til Chiromo ved Shire. Fra denne havn og den sydligere Port Herald udføres kaffe, tobak, tømmer o. m. til Zambesi.

Britisk Columbia, Nordamerika, provins i den brit. koloni Dominion of Canada, mellem Stillehavet og Rocky Mountains; i n. følger grænsen den 60de breddegrad. Grænsen mod Alaska fastsattes endelig 1903. 965 100 km.², 180 000 indb. (29 000 indianere, 15 000 kinesere), 0.2 pr. km.² Herunder er indbefattet Vancouverøen, som tidligere var egen koloni, men i 1866 forenedes med B. C., som 1871 gik ind i det kanadiske kolonirige. Et bjergrigt land, indesluttende nogle af de prægtigste fjeldpartier i Nordamerika. Kysten, mellem Alaska og Washington, er gjennemskaaret af lange fjorde og opløst i en række af øer. Nær kysten løber Kaskadebjergene, en bred fjeldmasse, hvis hovedkam naar 1 500 m., men næsten aldeles savner toppe. Skraaningerne mod v. bærer paa grund af det fugtige milde klima prægtige skoge af kjæmpestore naaletrær. Mellem Kaskadebjergene og de dermed ligeløbende Rocky Mountains ligger et plateauland. Rocky Mountains har her i s. en middelhøide af 2 000—2 600 m. og bærer flere snebelagte toppe, af hvilke Robson Peak (119 ° v. l., 4 167 m.) er den høieste. Mange let farbare pas, blandet hvilke kan nævnes Kicking Horse Pass (1 614 m.), hvor den kanadiske pacifikbane gaar. Hovedelvene er Columbia og Fraser. Klimaet er mildere end under de tilsvarende bredder paa Amerikas østside. Det indre lider under tørke og store temperaturmodsætninger. Der er gode betingelser for jordbrug og kvægavl, men de vigtigste næringskilder er bergdrift, fiskeri og tømmerdrift. Store kulleier ved Nanaimo og paa Vancouverøen og Dronning Charlotte-øen. 1902 produceredes over 1¹/₃ mill. tons. Af guld har kolonien indtil 1902 produceret for henimod 300 mill. kr. Mest i Cariboofjeldene ved øvre Fraser og i Cassiarbjergene ved nordgrænsen. Atlin-guldfeltet ved Yukon (Lewes) falder ogsaa indenfor Columbias grænser. Elvene er rige paa laks (over 60 hermetikfabriker), sælfangsten har minket noget efter Beringshav-voldgiften (s. d.). Fiskeudbyttet 1904 5¹/₄ mill. doll. Betydelig sagbrugsindustri. Den kanadiske pacifikbane, som aabnedes 1885, har i høi grad fremmet provinsens udvikling. Hovedbyerne er Victoria, hovedstaden, paa Vancouverøen, Vancouver, pacifikbanens endepunkt, New Westminster, hovedstad før foreningen med Vancouver, Nanaimo. I grubedistrikterne er der nylig opstaaet byer som f. eks. Nelson, Slocan City, Rossland. — B. C. omfatter de opr. territorier Ny Kaledonien, Ny Georgien, Ny Norfolk, Ny Cornwall, Vancouver og Skikine-(Stakeen-)territoriet, som alle stod under Hudsonbay-kompaniet. Da 1850 guld opdagedes ved Fraser, foranledigede dette oprettelsen af en kolonistyrelse. 1858 ordnedes B. C. som brit. koloni.

Britiske øer, De, Europa, en gruppe af to store og over tusen smaa øer, som ligger i vest, midt foran det europæiske fastland. De nordligste øer ligger paa høide med Bergen, de sydligste paa høide med Nordfrankrige. De to store øer er Storbritannien og Irland, sidstnævnte i

---

deputé m. **deputeretkammer** — ⓣ Deputiertenkammer f — ⓔ legislative chamber — ⓕ chambre (f) des députés.

der — ⓣ (stedsadv.) dort, da; (ubetonet) es — ⓔ there — ⓕ (stedsadv.) là, y: (ubet.) il. Se ogs. som.

der ⓣ den; høn; som.

déraciner ⓕ rykke op; udrydde.

deraf — ⓣ davon, daraus, daher — ⓔ of it (this, that), there — of; thence — ⓕ de cela, en; de (par) là.

dérailler ⓕ løbe af sporet; tabe traaden.

déraison ⓕ f. ufornuft. **déraisonner** vrøvle; fantasere.

derange ⓔ, **déranger** ⓕ forstyrre, bringe i uorden; (sinds)-forvirre.

déraper ⓕ slippe (bunden, om anker); pigge af.

dératé ⓕ (m) udspekuleret skøier.

dérater ⓕ skjære milten ud af.

dérayure ⓕ f. sidste plogfure.

derb ⓣ fast, tæt; djerv: drøi.

derborte — ⓣ dort — ⓔ yonder, there — ⓕ là-bas; y.

Derby ⓔ, **derby** ⓕ m. Derby-(vedde)løb; ⓕ ogs. ridefrak; lange glacéhansker.

derechef ⓕ en gang til.

déréglé ⓕ uregelmæssig; udsvævende. **déréglement** m. uregelmæssighed; udsvævelser.

derefter — ⓣ da(r)nach — ⓔ after that, afterwards, subsequently — ⓕ puis, après (cela); ensuite; d'après cela.

vest foran det midterste af Storbritannien. Storbritannien deles i en mindre nordlig del, Skotland, og en dobbelt saa stor sydlig del, England og Wales. De vigtigste mindre øer er de engang norske øer Hebriderne (dengang Suderøerne), Orknøerne og Shetlandsøerne, endvidere Man i den Irske sjø, Scillyøerne og Kanaløerne, forresten enkelte kystøer som f. eks. Wight. Øernes fladeindhold er 314 339 km.², 44 mill. indb., 140 pr. km.²

Britiske rige, se England.

Britisk Honduras, Mellemamerika, britisk koloni, udgjørende det sydøstlige del af halvøen Yucatan, ved det Karibiske hav, mellem Mexico og Guatemala (republiken Honduras ligger paa den anden side af Hondurasbugten), 19 580 km.², 40 400 indb., 2 pr. km.² I n. lavt, sumpigt med strandsjøer, i s. Cockscombfjeldene (1 100 m.) og aasland. Klimaet er fugtigt og hedt, noget mildnet af passaten. Befolkningen bestaar hovedsagelig af indianere (kariber), kun nogle hundrede europæere, katoliker. Hovednæringsveien er tømmerdriften. Hovedudførsel mahogni, logwood, bananer, alder, kokosnødder. Desuden dyrkes kaffe, ananas o. a. Der fiskes skildpadder. Hovedstad er Belize. Kysten opdagedes af Kolumbus, men først i det 17 aarh. toges den i besiddelse af europæiske sjørøvere og smuglere, som skaffede sig Englands hjælp mod Spanien. 1853 blev Honduras erklæret for koloni, men først 1884 skiltes det fra Jamaica.

Britisk Indien, se Indien.

Britisk Somāli-land, Øst-Afrika, brit. koloni paa Somalihalvøens nordkyst ved Aden-bugten, mellem fr. Somali-land i v., abessinske vasal-lande i s. og ital. Somali-land i s. og ø., dog saaledes at sydgrænsen endnu er vaklende. 155 000 km.² med ca. 150 000 indb. (somali- og galla-folk). B. S. er en høislette med randbjerge langs nordkysten (Djebel Serut 2 180 m. og Tavarur 2 076 m.); som følge heraf er det indre et tørt, ofte ufrugtbart steppeland, i ø. endog en fuldstændig stenørken. Derfor kan der blot paa den smale kyststrimmel drives noget akerbrug, medens det indre land kun i nogen grad er skikket for fædrift, ligesom jagten endnu giver godt udbytte. Gjennem B. S. fører mange karavanveie ud til kysten, 4 til Berbera, 2 til Zeila. Fra disse havne udføres fremdeles ligesom i oldtiden røgelse, krydderier, gummi, nu ogsaa kaffe, mineraler o. a. Hovedstad er Berbera, i hvis navn findes bevaret landets antike navn Barbaria. 1875 ægyptisk kom B. S. 1884 i brit. besiddelse og ordnedes som protektorat 13 dec. 1889. 1897 grænsetraktat med Abessinien, som fik tilbage den vigtige indlandsby Harrar. 1899—1905 opstand ledet af «den gale Mullah» hadschi Muhammed ben Abdullah. For England har B. S. væsentlig betydning paa grund af sin beliggenhed ved hovedveien til Indien.

Britisk Vestindien, se Vestindien.

Britisk Zambese, se Betsjuanaland, Rhodesia.

Britisk Øst-Afrika, brit. protektorat n. f. Sansibarkysten mellem tysk Øst-Afrika i s. (grænsen gaar fra Umba-elvens munding nordenom Kilimandsjaro til Victoria Njansa's østkyst) og ital. Somali-land i n.ø. (grænse-elv Djuba); i n. er grænsen mod Abessinien endnu ikke fastsat, vestgrænsen mod Uganda protektorat gaar fra Victoria Njansa's n.østl. bred (Sio's munding) over det 4230 m. høie Elgon fjeld i n.østl. retning til Rudolf-sjøens sydside. Ca. 470 000 km.² (noget større end Sverige) med ca. 4 mill. indb. (galla-stammer og i s. massai-folk), ca. 8 pr. km.² B. Ø. er et særlig i n.ø. lidet kjendt land, som tilhører det østafrik. plateau og i v. gjennemskjæres af den østafrik. grav, en vældig meridional spalte, hvori mange afløbsløse saltsjøer (Stefanie-, Rudolf-, Sugota-, Baringo-, Naivasha-sjø o. fl.), og paa hvis kanter en sterk vulkansk virksomhed har dannet mange fjeldkjeder med høie vulkan-kegler (den høieste er Kenia, 5600 m., under ækvator), hvor der hist og her endnu er vulkaner i virksomhed (særlig ved Rudolf-sjøens sydside). Med undtagelse af frugtbarere strøg henimod de vestlige fjelde og paa østkysten er B. Ø. for størstedelen et væsentlig kun for kvægavl skikket steppeland, som enkelte steder er temmelig ørkenagtigt. B. Ø. har for England sin største betydning som gjennemgangsland fra Ægypten og Sudan (Nil-veien) til Indien, i tilfælde af at veien gjennem Suez-kanalen og Rødehavet skulde blive spærret. I den hensigt har England i den korte tid af $3^1/_2$ aar fuldført anlægget af en 940 km. lang jernbane tvers gjennem B. Ø. fra Mombasa til Port Florence ved Victoria Njansa, hvor dampskibsfart begyndte 1897. Langs denne bane, som ogsaa har den største betydning for B. Ø.s og det indenfor liggende Uganda's opkomst, foregaar en engelsk-indisk indvandring. B. Ø. er delt i 4 prov.: Seyidieh, Tana-land, Juba-land, Ukamba; hovedstad er Mombasa i s., andre vigtige kystbyer er Malindi, Witu, Kisimayu, hvorfra udførsel af elfenben, kaffe, kautschuk, skind o. m. 1886 brit. besiddelse kom. B. Ø. først under forvaltning af «Imperial British East Africa company», som 1888 fik sit charter, men allerede 1895 afstod alle sine rettigheder i B. Ø. til den engelske stat. 31 aug. 1896 fik «British East Africa protectorate» sin nuværende ordning.

Britoma'rtis, en gudinde, der dyrkedes af de gamle kretere (for jagt og fiskeri, senere indentificeret med Artemis); efter en anden tradition nymfe, datter af Zeus og Karme; forfulgt af Minos, styrtede hun sig i havet, men reddedes i et fiskegarn, derefter dyrket som Diktynna («netgudinden»).

Briton Ferry *[britn féri]*, by i Wales, Glamorgan, ved Bristolkanalen, mundingen af Neathelven, 7 000 indb. Kulgruber, jernverker.

Brive *[briv]* (B. la Gaillarde), by i Frankrige, depart. Corrèze (Limousin), ved Corrèze, 14 600 indb. Møllestens- og skiferbrud.

Brixen (ital. Bressanone), by i Østerrige, Tirol, ved Eisaks og Rienz's aamot, 558 m. o. h., 5 800 indb.

Brixham *[bri'ksəm]*, by i England, Devon, vigtig fiskeplads ved den Britiske kanal, Torbay (ligeoverfor Torquay), 8 000 indb. Vilhelm af Oranien landede her 1688.

Brixlegg, by i Østerrige, Tirol, nedre Inndalen, 30 km. nedenfor Innsbruck, 535 m. o. h., 900 indb. Yndet sommeropholdssted. Kobbergruber. Passionsskuespil.

Brixton *[brikstn]*, England, bydel i London, s. f. Thames, 84 000 indb. B.-fængslet, det første med trædemølle, oprindelig for kvinder, nu militærfængsel.

Briza, planteslegt af græsfamilien. Hos os kun 1 art, *b. media*, «bævregræs», «bævende hjerter», paa grund af sine hjerteformede, paa fine stilke skjælvende, brunfiolette smaaaks, et af vore smukkeste og mest kjendte

---

dereinst Ⓣ engang. **dereinstig** fremtidig, tilkommende.

derelict Ⓔ herreløs (ting); pligtforsømmende. **dereliction** opgivelse, forsømmelse; herreløshed.

dergleichen Ⓣ slig; ligesaa; hvis lige.

deres — Ⓣ ihr — Ⓔ their(s) — Ⓕ (le) leur.

Deres — Ⓣ Ihr — Ⓔ your(s) — Ⓕ votre; le vôtre.

derfor — Ⓣ deshalb, deswegen, daher; darum; dafür — Ⓔ for it, for that (purpose), therefore; it is why — Ⓕ pour cela; c'est pourquoi, pour cette raison.

derfra — Ⓣ davon, daher — Ⓔ (from) thence — Ⓕ en, de là.

deri — Ⓣ darin — Ⓔ in it (that), therein — Ⓕ (là-)dedans, là; en cela, y.

deriblandt — Ⓣ darunter, dazwischen — Ⓔ among them, including — Ⓕ parmi eux, entre autres (choses).

deride Ⓔ spotte. **dérider** Ⓕ glatte.

derimod — Ⓣ dagegen — Ⓔ on the other hand, on the contrary — Ⓕ (là, par) contre; au contraire.

derinde — Ⓣ drinnen — Ⓔ in there, in that place — Ⓕ là (-dedans), y.

derision Ⓔ, **dérision** Ⓕ f. haan, spot.

derisive Ⓔ, **dérisoire** Ⓕ, **derisory** Ⓔ spottende, haanlig, Ⓕ og latterlig.

græs, som ofte samles til vinterbuketter. En anden art, *b. maxima,* med meget større aks, dyrkes som prydplante i haver.

Brjansk, byer i Rusland. 1. I guv. Orel, ved Desna og krydspunktet mellem jernbanerne Orel—Riga og Moskva—Kiev, en af Ruslands ældste bergverksbyer, 23 500 indb. Store skoge i nabolaget. 2. I guv. Grodno, ved Nurez, nær Polens grænse.

Broach *[brōtš],* distrikt i præsidentskabet Bombay, Indien, paa vestkysten, ca. 3 800 km.² med omtr. 290 000 indb. (1901). Hovedstaden af samme navn ligger ved elven Narbada, et stykke fra mundingen, 42 298 indb. (1901). Store damaskvæverier. B. blev indtaget af engelskmændene i 1772.

Broadhurst *[brå'dhəst],* Henry (1840—), eng. socialpolitiker, var oprindelig murer, indvalgtes 1872 i fagforeningernes parlamentskomité, hvis sekretær han var 1875—90; parlamentsmedlem 1880—92 og 1900—06; jan.—aug. 1886 var han medlem af Gladstones ministerium, den første arbeider i denne stilling. B. har navnlig fortjeneste af alderdomsforsikringens fremme i England.

Broadwood *[brå'dwud]* **and sons,** Englands antagelig største pianofabrikantfirma, grundlagt i 1732 af schweizeren Tschudi, tog navn efter hans medhjælper, senere svigersøn og arving John B.

Broager, sønderjydsk landsby paa halvøen Broagerland, der gaar ud fra Sundeved. Egnen er fuld af teglverker og derfor tæt befolket. B. har en eiendommelig kirke fra 12 aarh. med svært taarn.

Brobyggerbrødrene, et kristeligt broderskab i Syd-Frankrige; det havde til formaal at bygge broer, anlægge veie og indrette vertshuse for pilgrimme og veifarende. Selskabets statuter blev 1189 stadfæstet af Clemens III. Da det senere skeiede ud, blev det omkr. 1460 opløst af Pius II.

Broca, Paul (1824—80), fr. læge, professor i klinisk kirurgi. Stiftede 1860 Société d'anthropologie og 1876 det Antropologiske institut. Bekjendt for sine kraniometriske undersøgelser og studier over hjernens funktion (talecentret). Livsvarigt medlem af senatet.

Broccate'llo, et simplere, tæt tøi, tidligere af grov silke og bomuld, nu hyppigere kun af bomuld; anvendes til tapeter, forhæng og dækkener etc.

Brocchi *[brå'kki],* Giovanni Battista (1772—1826), ital. forfatter og geolog, undersøgte forskj. dele af Apenninerne og døde som bergverksinspektør i Ægypten.

Broch, Henrik Sophus Boldæus (1819—1905), n. kirkeretslærer, blev cand. jur. 1846, ekspeditionssekretær 1864, justitiarius i Kra. stiftsoverret 1880 og kst. generalauditør 1889. Fra 1860—1904 var han lærer i kirkeret ved det praktisk-teologiske seminar og udgav i 1904 «Norsk kirkeret». B. stod den Johnson'ske retning nær og deltog adskillig i de kirkelige forhandlinger.

Broch, Jens Peter (1819—86), n. orientalist, navnlig arabist, blev 1845 universitetsstipendiat, foretog 1853—55 en studiereise til Tyskland, Frankrige og Danmark, blev 1863 lektor, 1866 ekstraordinær og 1876 ordinær professor i semitiske sprog. Særlig fortjent har han gjort sig ved sin udmerkede udgave af det arabiske grammatiske verk «Al-Mufassal».

Broch, Lars Marius Bing (1833—82), detaljør ved den Geografiske opmaaling 1847 og 1848, trigonometrist 1861, topografofficer fra 1863. I 1863—66 var han trigonometrist ved den europæiske gradmaaling og udførte i 1865 en 1ste ordens triangelrække Dovre—Romsdalen. Fra 1866 oberstløitnant i generalstaben og (kontor-) chef ved den Geografiske opmaaling, af hvis udvikling han har indlagt sig stor fortjeneste. I 1875 Norges kommissær ved den geografiske kongres i Paris. Udnævntes 1878 til oberst og chef for 1ste akershusske brigade og kommandant paa Fredriksten, i hvilken stilling han forblev til sin død.

Broch, Olaf (1867—), professor i slaviske sprog ved Kristiania universitet. Har gjennem gjentagne besøg i Rusland og andre slaviske lande erhvervet sig et, ialfald hos os, enestaaende kjendskab til slaviske sprog og samfundsforhold. Hans studier af slaviske dialekter har blandt udlandets forskere vundet saa megen anerkjendelse, at B. gjentagne gange har modtaget kaldelse bl. a. til det nordøstlige Rusland og Steyermark for at drive videregaaende dialektstudier. Gjennem en række letlæste artikler i dagspressen har han ivrig arbeidet for udbredelse af kjendskab til rus. forhold blandt vort folk. Har udg. «Studien von der slovak.-kleinrus. Sprachgrenze im østl. Ungarn», I—II, 1897—99.

Broch, Ole Jacob (1818—89), n. videnskabsmand og politiker. Efter eksamen artium 1835 studerede han hovedsagelig matematik, 1840—42 i Paris, Berlin og Königsberg, oprettede efter hjemkomsten sammen med Hartvig Nissen den senere Nissens skole (1843), fratraadte denne bestyrerpost 1847, blev 1848 lektor i ren matematik ved universitetet, 1858 professor og har ved sin vækkende undervisning og som den strenge eksaminator ved eksamen artium ikke lidet fremmet det matematiske studium i vore høiere skoler. 1847 tog han doktorgraden med en afhandling om lysets forplantning i enaksige krystaller. Foruden flere matematiske og fysiske afhandlinger har han udgivet en række lærebøger i elementær og høiere matematik samt mekanik. B.s vidensk. arbeider vidner om en sjelden skarpsindighed og en overordentlig energi. Men ved siden af disse egenskaber besad han praktisk skjøn, vidt syn og en evne til at omgaaes mennesker, som gjorde ham fortrinlig skikket for offentlige hverv, som medlem af kommissioner, direktioner o. l. Sjelden har vel en mand været betroet saa mange offentlige og halvoffentlige hverv som B. Han var efterhaanden jernbanedirektør, administrerende direktør i Creditbanken, bankadministrator, medlem af kgl. kommissioner for

Ole Jacob Broch.
(Efter litografi af Joh. Nordhagen.)

---

derivate ⓔ, **dérivé** ⓕ m, afledsord.

derivation ⓔ, **dérivation** ⓕ f, ud-, afledning.

dérive ⓕ f, afdrift.

derive ⓔ, **dériver** ⓕ ud-, aflede; stamme (fra); ⓕ ogs. støde fra bredden; være i drift; afvige.

derjenige ⓣ han, den.

dermalig ⓣ nu-, nærværende.

dermed — ⓣ damit — ⓔ with it (that, this); so saying — ⓕ avec cela; en, y; par là; là-dessus, à ces mots.

dernier ⓕ sidst; m, baghaand.

dernièrement nylig, i det sidste.

dernæst — ⓣ demnächst — ⓔ (in the) next (place), then — ⓕ après (cela), ensuite.

dérobée ⓕ: **à la d.** i smug.

dérober ⓕ stjæle, røve; unddrage, skjule.

derogate ⓔ, **déroger** ⓕ indskrænke. gjøre indgreb. skaar i; nedværdige sig; vanslegte.

derogation ⓔ, **dérogation** ⓕ f, indskrænkning, afbræk; ⓔ spec. forkleinelse.

derom — ⓣ darum, davon, darüber — ⓔ about it (that), on the subject; of that fact — ⓕ de (sur) cela, en, là-dessus, à ce sujet.

dérouler ⓕ vikle, rulle op.

déroute ⓕ f, nederlag. **dérouter** føre vild, forvirre.

derpaa — ⓣ darauf, daran darnach — ⓔ on it (that), thereupon; after this (that), then, next — ⓕ y, à (sur) cela; (là-) dessus.

telegrafanlæg, skattevæsen, fodfolkets organisation, maal og vegt o. s. v. Var stortingsmand fra Kristiania 1862—69 og statsraad (chef for marinedepartementet) 1869—72, da han gik af, fordi han var uenig med sine kolleger i spørsmaalet om statsraaders adgang til stortinget. Paa norsk og fransk udgav han sin fortrinlige statistiske aarbog for Norge 1867—71. Ved flere internationale kongresser repræsenterede han vort land. Hvor høit han var anseet i udlandet, viste sig, da han 1879 efter Govi blev bestyrer for det internationale bureau for maal og vegt i Sèvres, med den opgave at grundlægge et fælles videnskabeligt maal- og vegtsystem for alle lande. Dette vidtløftige arbeide optog resten af hans liv, ved hans død gjenstod kun et par maaneders arbeide, før det havde kunnet afsluttes. Arbeidet blev kun en gang afbrudt, da han i 1884 efter aprilministeriets fald hjemkaldtes af kongen for at danne ny regjering. Da hans forsøg derpaa efter et par ugers forgjæves anstrengelser maatte opgives, vendte han tilbage til Paris. [Biografi ved C. A. Bjerknes i «Videnskabsselskabets forhandlinger» 1889.]

Broch, Theodor Christian (Anton) (1796—1863), n. officer, søn af dragonløitnant Ole Jacob B., blev 5 aug. 1814 som premierløitnant haardt saaret ved Matrand. Senere ingeniør- og generalstabsofficer, trigonometrist ved den Geografiske opmaaling, lærer i fortifikation m. v. ved den Militære høiskole, 1861 generalmajor og chef for ingeniørbrigaden. Medlem af flere inden- og udenlandske videnskabsselskaber, direktionsmedlem i flere foreninger til fremme af dramatisk og bildende kunst. Ydede gode bidrag til fagskriftslitteraturen, redigerede «Hermoder» og «Polyteknisk tidsskrift», optraadte oftere som leilighedspoet.

Brochēret tøi, en vævning, hvor der foruden den egentlige islæt optræder en anden, der danner figurer. Gaar denne islæt helt igjennem tøiets bredde, vil den ligge løst paa vrangen udenfor figurerne, og tøiet kaldes da lanceret.

Brochmand, Jesper (1488—1572), deltog som øverste sekretær i det danske kancelli i de fleste vigtige diplomatiske forhandlinger. Under Kristian II synes han at have stillet sig kjølig til Sigbrit og hendes kreds; tidlig sluttede han sig til lutherdommen og var derfor Kristian III's tilhænger.

Brochmand, Jesper Rasmussen (1585—1652), d. teolog, professor ved universitetet, 1639 Sjællands biskop. B. fører den danske kirke ind i et strengt luthersk spor. Hans hovedverk er hans «Systema universae theologiae», 1633, en omfangsrig dogmatik af strengt konfessionel art. Af stor betydning for menigmand var hans postille «Sabbati sanctificatio», 1635—38. Den giver en grundig og vidtløftig tekstforklaring.

J. R. Brochmand.

Brochmann, Jørgen Henrik Hegermann (1850—), n. prest, blev 1875 cand. teol., 1877 personelkapellan til Grue, 1883 til Gamle Aker, 1884 sogneprest til Rødenes, 1894 residerende kapellan til domkirken i Kristiansand og 1904 stiftsprovst sammesteds. B., der tildels med offentlige stipendier har foretaget studiereiser til Tyskland, har ogsaa optraadt som teologisk og kirkelig forf. Hans hovedskrift er «Lov og naade» (1894); ved siden heraf bør nævnes hans overs. af 40 latinske salmer (1901).

Brock, d. adelsslegt, hvis første mand er 1. Niels B. til Hylke, der var mistænkt for delagtighed i mordet paa Erik Klipping, men som dog senere var et anseet medlem af Erik Menveds raad. 2. Eske B. (1560—1625), slegtens sidste mand, er mest bekjendt for nutiden ved de dagbøger, som han har ført og som i løbet af 19 aarh. blev fundet og udgivet.

Brock, Ludvig Fredrik (1774—1853), n. officer, f. paa Biri glasverk, udarbeidede som sekondløitnant en plan om at gjøre Gudenaa farbar fra Randers til Silkeborg, blev adjutant hos kronprins Fredrik og i 1809 stabschef under prins Kristian Fredrik, hvem han 1813 fulgte til Norge. Under begivenhederne i 1814 var han denne en trofast raadgiver, udførte flere vigtige hverv og opnaaede ved sin faste holdning ligeoverfor Karl Johan, at denne ratificerede Mossekonventionen uden at fastholde sine fordringer om, at demarkationslinjen skulde lægges nærmere Kristiania. Efter freden fulgte B. Kristian Fredrik til Danmark, hvor han blev Fredrik VI's adjutant og toldinspektør i Randers. Fra 1829 var han blind, men spillede alligevel som kommunemand og stænderdeputeret en merkelig rolle i det offentlige liv.

Brocken (lat. Mons Bructerus, Blocksberg), Tyskland, høieste top i Harz (s. d.), 1142 m., 850 m. over sletten, granitfjeld, for det meste opløst i svære blokke. B., som ligger indenfor grevskabet Stolberg-Womigerode, i prov. Sachsen, er det mellemtyske aaslands forpost ude i det nordtyske sletteland. Megen nedbør og taage. Snedækket fra nov. til juni. Træbart øverste 30 m. En egen flora (*anemone alpina* m. m.). Hotel, udsigtstaarn, meteorologisk observatorium. Folkesagnet lader heksene holde sammenkomst paa Blocksberg Valborgsnatten (30 april —1 mai).

Brockenhuus, d. adelsslegt, af hvilken der endnu eksisterer to linjer, B.-Løvenhjelm og B.-Schack. Slegtens mest berømte mand, Frands B. til Egeskov og Bramstrup (1518—69), blev 1545 efter sin fader lensmand paa Nyborg slot, og hertil knyttedes andre fyenske forleninger, saa at snart tre fjerdedele af Fyens stift stod under hans befaling. I syvaarskrigen viste han saavel tilsjøs som tillands stor tapperhed og dygtighed; sammen med Daniel Rantzau bør han have æren for de seire, der blev vundet, og de heldige plyndringstogter; begge faldt i krigens sidste aar ved Varbergs beleiring. 1567 undsatte F. B. Akershus, som var beleiret af svenskerne. — I det 16 og 17 aarh. levede en linje af slegten B. i Norge, hvor den bl. a. har eiet Hovinsholm og godser paa Hedemarken og i Smaalenene.

Brockenspøgelse, fænomen, som oftest kan iagttages paa høie fjeldtoppe, naar man staar mellem solen og en taagevæg; man ser skyggen af sin egen person paa taagevæggen, hovedet omgivet af en glorie (s. d.), som

---

derrière (f) bag; m. bag(side); (pl) bagtrop.
derselbe (t) han, den(samme).
dersom — (t) wenn, falls — (e) if, in case — (f) si.
dersteds — (t) daselbst — (e) there — (f) là, y.
derude — (t) draussen — (e) (with)out there — (f) (en) dehors, là-bas.
derved — (t) dabei, dadurch — (e) by it; by that means — (f) par là, par ce moyen.
derweil(en) (t) imidlertid; saa længe (som).
derzeitig (t) nær-, nuværende.
des se desto.
dès (f) lige fra; fra . . . af; allerede, alt. **d. que** saasnart som.
désabuser (f) bringe ud af en vildfarelse.
désaccord (f) m. uenighed; disharmoni.
désaccoutumer (f) vænne af med.
désaffamer (f) stille (ens) sult.
désaffection (f) f. (fig.) kulde.
désagréable (f) ubehagelig.
désagréger (f) opløse.
désagrément (f) m. ubehagelighed.
désajuster (f) bringe i ulag.
désaliter (f): **se d.** komme op igjen (efter sygdom).
désaltérer (f) stille tørst; kvæge.
désamarrer (f) kaste løs
désancrer (f) kaste anker, lette
désamorcer (f) tage fængkrudtet af.

kan bestaa af flere farvede ringe. Glorien skyldes lysets brydning og refleksion i vanddraaberne. Beskrevet af Silberschlag (1780) i beretning om en Harzreise.

Brockhaus, Friedrich Arnold (1772—1823), t. boghandler. Efter at have drevet forretning i Amsterdam og Altenburg, grundlagde han 1814 det senere berømte firma «F. A. B.». Dets ry grundlagdes ved det store leksikon (af Löbel og Francke), begyndt 1796, kjøbt af B. 1808, og som siden er udkommet i mange oplag. Desuden dreves alm. forlagshandel, og tidsskrifter udgaves; Baggesen og Oehlenschläger blev udgivet paa tysk af B. Firmaet fortsattes af sønnerne Friedrich (1800—65) og Heinrich (1804—74), senere af dennes sønner Rudolph og Edvard og disses sønner. Firmaet er et af Tysklands største og mest anseede forlag.

Brockhaus, Hermann (1806—77), t. orientalist, udgav «Kathâsaritsâgara», «Lieder des Hafis» og «Vendidad Sade». Medstifter af «Deutsche morgenländische Gesellschaft» og redigerede 1852—65 selskabets tidsskrift. Fra 1856 redaktør af Ersch og Grubers «Allgem. Encyklopädie» (bd. 62—99).

Brockma'nner var en frisisk stamme, der i middelalderen boede i Hannover, bl. a. i det saakaldte Brockmerland. B. havde indtil midten af 14 aarh. en eiendommelig demokratisk forfatning (optegnet i 13 aarh.) og valgte selv en høvding.

Brockton *[bråktn]*, by i de Forenede stater, Massachusetts, 30 km. s. f. Boston. Skotilvirkning. 40 000 indb.

Brockville *[brå'kvil]*, by i Kanada, Ontario, ved St. Lawrence-elvens vestlige bred, 200 km. ovenfor Montreal, ved Grand Trunk og den kanadiske pacifikjernbane, 9 000 indb. Anløbes af elveskibene. Garverier og møller.

Brod, et hos forskjellige insekters hunner forekommende chitinrør, beliggende ved kjønsaabningen og sammensat af flere naale- el. knivformede udvekster fra bagkroppens segmenter. B. tjener dels som udførselsvei for eggene, saaledes at dyrene ved hjælp af b. kan anbringe disse paa hensigtsmæssige steder, lægge-b. (bl. a. flere aarevingede, som bladhvepse, galhvepse og snyltehvepse), dels tjener b. som forsvars- og angrebsvaaben og staar da i forbindelse med en giftkjertel, hvis sekret udtømmes gjennem b.s kanal, gift-b. (bl. a. bier og de almindelige hvepse).

Brod, spirer af korn paa en nylig tilsaaet aker.

Brod (ungarsk B.), by i Slavonien, ved Save, 7300 indb. Livlig handel med Bosnien. — I lang tid et stridens æble mellem Tyrkiet og Ungarn, blev 1688 fravristet tyrkerne og sterkt befæstet. — Ligeoverfor paa den anden elvebred ligger bosnisk el. tyrk. B., 1800 indb.

Broderfolkenes vel, et selskab af nordmænd og svensker med afdelinger i de to lande, oprettet 1903 efter initiativ af konservator Albert J. Lange og opkaldt efter kong Oscar II's valgsprog af denne lydelse. Dets formaal var «inden hvert af broderfolkene at virke for nærmere kjendskab til det andet og forøvrigt for gjensidig forstaaelse mellem Sveriges og Norges folk», hvorfor medlemmerne skulde «samles til aarsmøde og høitidsdag vekselvis i Sverige og Norge». Juni 1904 holdtes i Stockholm det første alm. aarsmøde, hvortil 400 deltagere var anmeldt. Det blev det eneste, idet unionens opløsning stansede foreningens virksomhed. Den svenske afdeling opløstes 31 okt. 1906; den norske 15 decbr. s. a. Den norske afdelings midler besluttedes afsat til et fond, som bliver at anvende «til fremme af forstaaelse og samkvem mellem folkene paa den Skandinaviske halvø», naar tiden dertil engang maatte være inde. Forbundet talte omkr. 3500 medlemmer, omtrent ligelig fordelt i Sverige og Norge.

Broderī, udsmykning af vævet tøi ved gjennemsyning med traad ved hjælp af naal, enten for haanden el. ved hjælp af maskine (se brodermaskine). Traaden bliver liggende mere eller mindre løst paa overfladen, og stingene udføres paa forskjellig maade. Hvidt b. paa lin- eller bomuldslærred med hvidt lin- eller bomuldsgarn. Kulørt b. med alle slags farvet traad, tildels med perler, tidligere mest paa kanevas, nu paa alle sorter vævning.

Broderkredsen paa havet er en forening af norske religiøst interesserede skibsførere, stiftet 1885 ved pastor B. Hall. Fællesmerke: Dueflaget (blaat med hvid due). En underafdeling stiftet i Danmark 1900. Fælles organ maanedsbladet «Brevduen».

Broderkysset, «det hellige kys», omtales i det nye test. (1 Thess. 5, 26; Rom. 16, 16; 1 Kor. 16, 20; 2 Kor. 13, 12, jfr. 1 Pet. 5, 14) som et gjængs udtryk for den kristelige broderkjærlighed. Det var oprindelig et led af gudstjenesten, men forandredes senere til, at presterne kyssede biskopen, mændene mændene og kvinderne kvinderne. Efterhaanden faldt det ganske bort.

Broderlod betegner det efter den ældre ret gjældende forhold, at mand arvede dobbelt saa stor lod som kvinde (Chr. V's Norske lov 5—2—29). Dette forandredes ved arveloven af 31 juli 1854 § 8, hvorefter kjønsforskjellen ingen indflydelse faar paa arveloddernes størrelse.

Brodērmaskine. Der anvendes meget en forbedret form af Heilmann's maskine (1829), naar samme mønster skal anvendes flere steder tvers over tøiet. Broderingen foregaar samtidig ved 50—75 naale, som er spidse i begge ender og har øie paa midten, saaledes at naalene kan føres helt gjennem tøiet fra begge sider ved hjælp af maskinstyrede gribere. Mellem hver gjennemføring flyttes tøiet, som er udspændt over to bomme, overensstemmende med mønsteret, idet bevægelsen foregaar ved en pantograf (s. d.), hvis stift af arbeideren flyttes paa en mønstertegning. B. udføres ogsaa med lignende form som symaskiner, hvor tøiet føres med haanden.

Broderparten, om den større del («løvens part»), eg. d. s. s. broderlod (s. d.).

Broderskab, kirkeligt *(confraternitas, confratria, sodalitium, congregatio)*, er i den romerske kirke navn paa kirkelige foreninger, oprettet af den kirkelige øvrighed (pave, biskop, ordensoverhoved), hvis medlemmer beflitter sig paa særlige, ikke alm. paabudte fromhedsøvelser. Saadanne b. kjendes fra den tidlige middelalder. De ældste b. synes navnlig at have havt til formaal at sikre sine medlemmer del i forbønner, sjælemesser o. l., hvorved straffen i skjærsilden kunde forkortes. Tiggerordenerne fremkaldte andre former for b., som tillige samlede sig om at vise en eller anden helgen særlig ærefrygt. I regelen var disse knyttet til den kirke, hvor en saadan helgen hvilede eller havde sit alter. Jesuiterordenen har med stort held virket for oprettelsen af mariakongregationer. Blandt de mest bekjendte b. kan

---

désannexer Ⓕ udskille.
désappointement Ⓕ m, skuffelse. **désappointer** skuffe.
désapprobation Ⓕ f, misbilligelse.
désappropriation Ⓕ f, afstaaelse.
désapprouver Ⓕ misbillige.
désarçonner Ⓕ kaste af sadlen; slaa af marken.
désarmement Ⓕ m, afvæbning; aftakling.
désarmer Ⓕ afvæbne; aftakle; lægge op; afmønstres.
désarroi Ⓕ m, uorden.
désassortir Ⓕ gjøre ukomplet; passe daarlig (til).
désastre Ⓕ m, ulykke; nederlag; dundrende fallit. **désastreux** ulykkelig; forfærdelig.
désavantage Ⓕ m, skade, tab.
désaveu Ⓕ m, misbilligelse; tilbagekaldelse.
désaveugler Ⓕ aabne ens øine.
désavouer Ⓕ misbillige; slaa haanden af; fragaa, fralægge sig.
descant Ⓔ (synge) en variation; kommentar; diskant; flerstemmig sang; snakke vidt og bredt.
desceller Ⓕ bryde (segl); brække op.
descend Ⓔ, **descendre** Ⓕ stige ned; synke, dale; nedlade sig; lande; (ned)stamme.
descendance Ⓕ f, **descent** Ⓔ herkomst; efterkommere.
descent Ⓔ, **descente** Ⓕ f, nedstigning; skraaning; landgang; Ⓕ ogs husundersøgelse; nedtagelse; brok.
describe Ⓔ beskrive, skildre.

nævnes: «B. for Marias hjerte», «B. for Marias syv smerter», «B. for Jesu allerhelligste hjerte», «Allerhelligste treenigheds b.», «Rosenkrans-b.».

Brodersøn, Abraham, se Abraham Brodersøn.

Brodrick *[brådrik]*, William St. John Fremantle (1856—), eng. statsmand, blev 1880 medlem af underhusets konservative parti, 1886—92 finanssekretær i krigsministeriet i Roseberys kabinet, gik derefter over i Salisburys kabinet, hvor han først var understatssekretær i krigsministeriet siden i udenrigsministeriet. Ved ministeriets rekonstruktion 1900 blev B. krigsminister. 1903 udnævnt til statssekretær for Indien.

Bro'dsky, Adolf (1851—), russisk violinmester og lærer, musikdirektør i Manchester, tidligere i New York og Leipzig, hvor han ogsaa virkede med sin berømte strygekvartet.

Brodtelg, se Telg.

Brody, by i Østerrige, Galizien, nær grænsen af Rusland, paa den podoliske vidde, 234 m. o. h., ved banen Lemberg—Kiev, 17 400 indb., for det meste jøder. Livlig handel med Rusland. Indtil 1879 fri handelsstad, siden har det mistet sin betydning.

Brodzi'nski, Kazimierz (1791—1835), polsk digter, deltog i Napoleons felttog i Rusland 1812, fanget i slaget ved Leipzig 1813, professor i æstetik ved universitetet i Warschau. Bidrog gjennem sine digte og kritiske afhandlinger væsentlig til den romantiske retnings gjennembrud i Polen. Henlevede sine sidste aar i Dresden, hvor hans hjem blev mødested for talrige polske emigranter.

Broek (B. in Waterland), by i Nederlandene, prov. Nordholland, 7 km. n.ø. for Amsterdam, 1600 indb. Ysterier (edamerost). Befolkningen er berømt for sin pedantiske renslighed.

Broer er bygverker, der tjener til at føre en færdselsvei, vandledning e. l. over vandløb, sjø, dal eller over en anden færdselsvei. Man taler saaledes om vei-, jernbane-, kanal-b., aquædukter, viadukter (dal-b.), veiundergange og veiovergangs-b. (hvor en vei føres under eller over en jernbane) o. s. v. Til en b.s hovedbestanddele hører underbygning (fundamenter, vederlag, landkar og eventuelt pillarer) og overbygning (bærende konstruktionsdele, brobane og vindafstivning). Overbygningen giver i almindelighed en b. dens karakter og benævnelse. Som materiale til b. benyttes træ, jern og sten.

a. Træbroer er de ældste og har været benyttet til alle tider og blandt alle folkeslag. Hos os har vistnok træ været det eneste b.-materiale (for overbygningen) helt til begyndelsen af 19 aarh. De enkleste træ-b., der benyttes for smaa spændvidder, er de saakaldte maste-b., hvor de bærende konstruktionsdele bestaar af master af rundt- eller firkanttømmer, dels enkelte ved siden af hinanden, dels dobbelte ovenpaa hinanden, forbundet med dibler og bolte (fordiblede master).

Svennesund bro.

Træbro i Gausdal.

Maste-b. anvendes tildels i form af udkrage-b. (se hosst. fig.). For større spændvidder benyttes sprængverk eller hængverk (fig. 1 og 2). Sprængverks-b., der er de almindeligste, anvendes for spændvidder op til 40 m. eller mere, idet strævernes antal forøges. En kombination af hængverk og sprængverk har endog ved en b. i Schweiz været anvendt for en spændvidde paa ca.

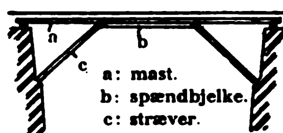

Fig. 1. Alm. dobbelt sprængverk.

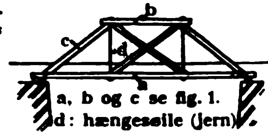

Fig. 2. Alm. dobbelt hængverk.

120 m. Ved siden af sprængverk anvendes for de større spændvidder fagverk og buer, de sidste dog kun i sjeldnere tilfælde. Af fagverk er Howes system almindeligst anvendt (fig. 3). Gurter og diagonaler bestaar her af træ, vertikaler af jernbolte. Gurtstokkene skjødes om fornødent ved lasker af træ eller jern. Ved bue-b. af træ udføres i almindelighed buerne af ovenpaa hinanden

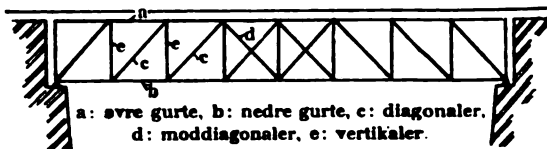

Fig. 3. Fagverk (Howes system).

lagte, bøiede tømmerstokke eller planker, forbundet med jernbolte, eller ogsaa benyttes fagverksbuer. Tversnits- og brobaneanordningen ved en træ-b. er noget forskjellig, efter som b. er vei-b. eller jernbane-b., eller om brobanen ligger ovenpaa eller mellem bærevæggene (fig. 4 og 5). Sidstnævnte anordning benyttes ved begrænset konstruktionshøide. I sideretningen afstives de

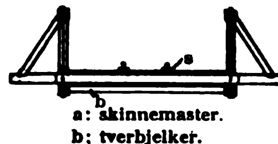

Fig. 4. Jernbanebro med mellemliggende brobane (tversnit).

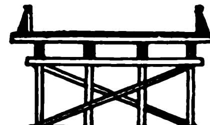

Fig. 5. Veibro med overliggende brobane (tversnit).

descriptif Ⓕ, **descriptive** Ⓔ beskrivende.

description Ⓔ & Ⓕ f, beskrivelse; Ⓔ ogs. beskaffenhed.

descry Ⓔ skjelne, opdage.

descrate Ⓔ vanhellige.

désemballer Ⓕ pakke ud.

désembarquer Ⓕ (ud)losse.

désemparer Ⓕ fortrække; gjøre ukampdygtig.

désemplumer Ⓕ plukke (fugl).

désenchanter Ⓕ hæve fortryllelsen; desillusionere.

désencombrer Ⓕ rydde.

désenfiler Ⓕ trække af traaden.

désengager Ⓕ: se d. sende afbud.

désengorger Ⓕ rense.

désengourdir Ⓕ; se d. komme til sig igjen.

désenivrer Ⓕ gjøre ædru.

désennui Ⓕ m. tidsfordriv.

désennuyer underholde, adsprede.

désenrayer Ⓕ tage hemskoen af (hjul).

désenrhumer Ⓕ befri for snue.

désenrouer Ⓕ befri for hæshed.

désensorceler Ⓕ befri for trolddom, lidenskab: aabne ens øine.

désentortiller Ⓕ greie, udrede.

désenvenimer Ⓕ befri for gift; tage brodden af.

déséquilibre Ⓕ m. mangel paa ligevegt.

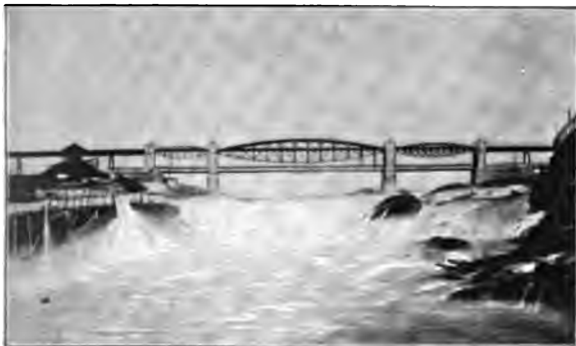
déséquiper Ⓕ afmønstre.

desert Ⓔ, **désert** Ⓕ (m). ørken; øde, forladt.

BROTYPER

Bro over Keiser Wilhelms kanal ved Grünthal. Buens spændvidde 156,5 m., høide over vandspeilet 42 m.

Sarpsfoss vei- og jernbanebro. Største spændvidde 53 m.

Rena bro over Glommen. Spændvidde 105 m.

Gutach bro, Baden. Spændvidde 64 m.

Point bro over Monongahela, Pittsburgh. Spændvidde 244 m.

Drøja viadukt, Rørosbanen. Træbro.
Høide over dalbunden 43 m.

Nordalsenden viadukt, Ofotbanen. Verdens nordligste jernbanebro,
$68^1/_2{}^0$ n. br., længde 180 m. Høide over dalbunden 40 m.

Lysedal viadukt, Smaalensbanen.
Høide over dalbunden 32 m.

større b. ved et vindforband (horisontalt liggende fagverksvæg) samt ved tverkryds eller udvendige strævere (ved mellemliggende brobane). Som underbygning ved træbroer anvendes foruden murede brokar (se jern-b.) i stor udstrækning de saakaldte pæleaag, der bestaar af nedrammede, indbyrdes forbundne og afstivede pæle (pæle-b.). Pælene indklædes ofte over vand med planker til beskyttelse mod tømmer og isgang. Pæle-b. har i Norge faaet en udstrakt anvendelse baade som vei- og jernbane-b. og er fremdeles den almindeligste type for stillads-b. Hvor bunden er fast, anvendes ogsaa istedetfor nedrammede bundpæle murfundamenter, hvorpaa aaget er anbragt. Taarnpillarer af træ forekommer ogsaa, særlig ved høie viadukter (se pl. Brotyper, Drøja viadukt). Træ-b.s kostende regnes i almindelighed at være $1/4$—$1/2$ af jern-b.s kostende. Af hensyn til det kostbare vedligehold, vanskeligheden ved tilveiebringelse af de fornødne tømmerdimensioner samt ringere driftssikkerhed end ved jern- og sten-b. er træ-b.s anvendelse i de fleste lande i Europa nu for tiden væsentlig begrænset til provisoriske b. og stillads-b. I Amerika, hvor godt og stort tømmer endnu kan skaffes, og hvor hensynet til en hurtig opførelse ofte spiller en stor rolle, anvendes endnu hyppig træ-b. ogsaa som permanente konstruktioner. I vort land tør anvendelse af træ-b., særlig som vei-b., endnu have sin berettigelse.

b. Jernbroer. Anvendelse af jern til b. daterer sig fra slutningen af 18 aarh. De første jern-b. udførtes i England, i almindelighed som bue-b. af støbejern. Senere (fra 1850 til begyndelsen af 1890-aarene) anvendtes sveisjern; nu for tiden benyttes omtrent udelukkende flussjern (blødt staal) med en brudfasthed af ca. 40 kg. pr. $mm.^2$ (staaltraadkabler til hænge-b. dog indtil 150 kg. pr. $mm.^2$). Jernbrobygningen har siden 1850 gjort store fremskridt i retning af forbedrede systemer og anordninger. Det er særlig Tyskland og tildels Amerika, der har gaaet i spidsen paa dette omraade. Jern-b. inddeles i almindelighed i bjelke-b., hvor der kun udøves vertikalt tryk paa oplageret, bue-b. og hænge-b.

1. Bjelke-b. er de mest benyttede og kan være fritliggende eller kontinuerlige (flere spænd sammenhængende). De sidste anvendes dog nu kun i sjeldnere tilfælde (se pl. Brotyper, Nordalsenden viadukt). For spændvidder indtil ca. 10 m. bestaar bærebjelkerne af helvalsede, indbyrdes afstivede I-jerns bjelker, hvorpaa brobanen er anbragt (ved jernbane-b. ofte fire bjelker, to under hver skinne, tvillingbjelker). For spændvidder fra 5 m. til ca. 25 m. anvendes i almindelighed saakaldte plade-b. med to eller flere bærevægge, bestaaende af indtil ca. 3 m. høie, afstivede, vertikalt staaende jernplader, hvortil oventil og nedentil (øvre og nedre gurte) er klinket vinkeljern og en eller flere dæklameller (horisontalplader). For de større spændvidder fra ca. 20 til ca. 120 m. benyttes fagverks-b., bestaaende af led (gurter, vertikaler, diagonaler, se træ-b. fig. 3), der sammensættes af valsede jernstænger af forskjellige slags profiler. Nævnte led støder sammen i saakaldte knudepunkter og forbindes her i almindelighed med hverandre ved hjælp af paaklinkede knudeplader eller ved bolte (én i hvert knudepunkt), der stikker igjennem samtlige sammenstødende led (bolte-b., anvendes særlig i Amerika). Efter gurternes form skjelnes mellem parallelfagverk, hvor øvre og nedre gurte er parallele (se fig. 6), parabelfagverk, hvor øvre eller nedre gurte har form af en parabel (se pl. Brotyper, Lysedals viadukt), Pauli-fagverk, hvor saavel øvre som nedre gurte er krumme (se pl. Brotyper, Sarpsfoss bro), halvparabelfagverk (se pl. Brotyper, Rena bro) m. fl. Efter mellemleddenes anordning skjelnes ligeledes mellem flere systemer, hvoraf almindeligst benyttet er enkelt eller dobbelt stræverfagverk (ogsaa

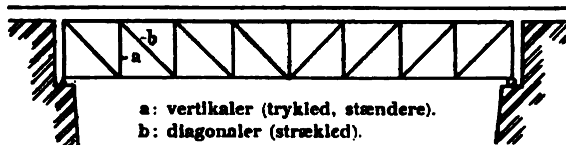

Fig. 6. Enkelt stænderfagverk.

kaldt triangelsystem, se Rena bro), hvor diagonalernes heldning veksler fra felt til felt, og enkelt eller dobbelt stænderfagverk (fig. 6). Et system af nyere datum er det saakaldte K-fagverk (Häseler-fagverk), hvor vertikaler og diagonaler danner efter hinanden følgende K'er. For de største spændvidder over ca. 100 m. benyttes saakaldte udligger-b. (Cantilever-b., Gerberbærere), hvor der paa de frie ender af to udliggere, konstrueret som fagverk, er oplagt et fritliggende fag-

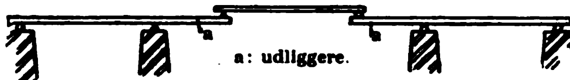

Fig. 7. Udliggerbro (skematisk fremstillet).

verkspænd (fig. 7). Den mest bekjendte b., udført efter dette system, er den omkr. 1890 byggede Forth-b. ved Edinburgh. Den største spændvidde er her 521 m. En anden udligger-b. over St. Lawrenceelven i Kanada, der er under udførelse, kan opvise den største for tiden forekommende spændvidde for b., nemlig 549 m. Foruden de nævnte systemer for bjelke-b. forefindes ogsaa andre mere komplicerede, f. eks. de saakaldte bue-b. med strækgurte (fig. 8), hvilket system er meget anvendt i

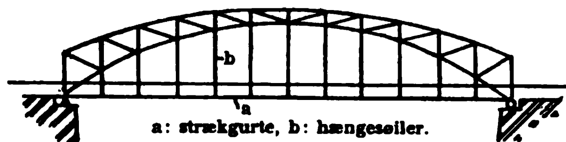

Fig. 8. Buebro med strækgurte.

Tyskland for spændvidder over 100 m. To vakre gade-b. over Rhinen ved Bonn og Düsseldorf med maks. sp.-v. 188 m. og 181 m. er udført delvis efter dette system. Tversnits- og brobaneanordningen ved bjelke-b. af jern og ved jern-b. i det hele taget er høist forskjellig og afhænger af, om b. er vei-b. eller jernbane-b. (enkelt eller dobbeltsporet), om brobanen ligger over eller mellem bærevæggene, om broen er aaben eller lukket, om der anvendes brosviller af træ eller grusballast paa jernplader

---

desert (e), **déserter** (f) forlade; svigte; desertere.
desert (e) fortjeneste.
deserter (e), **déserteur** (f) m, rømling.
desertion (e), **désertion** (f) f, rømning.
deserve (e) fortjene; gjøre sig fortjent.
désespérer (f) opgive haabet, mistvile; gjøre fortvilet.
désespoir (f) m, fortvilelse.
desfalls (t) derfor, i saa tilfælde. **desfalsig** vedkommende.
desgleichen (t) slig; ligeledes.
déshabillé (f) m, morgendragt; nøgenhed.
déshabiller (f) klæde af.
déshabituer (f) vænne af (med).
deshalb (t) derfor.
désharmonie (f) f, disharmoni.
désherence (f) f: **tomber en d.** hjemfalde.
déshériter (f) gjøre arveløs, forskyde.
déshonnête (f) uanstændig.
déshonneur (f) f, vanære. **déshonorer** vanære; (skam)skjende.
desiderate (e) savne. **desideratum** savn.
design (e) skitsere; planlægge; have til hensigt; bestemme; tegning; plan.
designate (e), **désigner** (f) ud-, paapege, angive; bestemme; (e) ogs. udseet. **se d.** (f) udmerke sig.
désignatif (f), **designative** (e) betegnende, bestemmende.

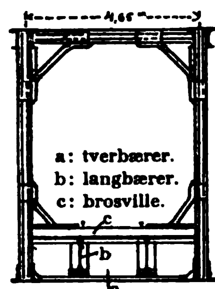

Fig. 9. Jernbanebro over Stenkjær-elven (endeportal).

af en eller anden form eller brolægningssten i beton paa Zoresjern (⌒) m. v. Fig. 9 angiver tversnitsanordningen ved en større jernbane-b. med mellemliggende brobane (lukket b.) og fig. 10 anordningen ved en større gade-b. med overliggende brobane. I tverretningen afstives jern-b. ved vindforband og tverafstivning paa lignende maade som ved træ-b. Bjelke-b. af jern oplægges i almindelighed paa lagere af støbestaal. Ved den ene ende af b. ligger lagerne fast paa murverket, ved den anden anordnes ruller,

Fig. 10. Oslo gadebro (tversnitsanordning).

saaledes at b. nogenlunde frit kan bevæge sig i længderetningen ved temperaturforandringer, naar jernet udvider sig el. trækker sig sammen. Underbygningen ved bjelke-b. bestaar i almindelighed af murede brokar (fig. 11), landkar og fritstaaende pillarer ude i broløbet. De udføres i regelen af naturlig, velbearbeidet sten med eller uden anvendelse af cementmørtel, der tildels tilsættes kalk. Tørmur (uden mørtel) anvendes meget hos os særlig for landkar. Pillarerne gives undertiden under høivandslinjen en mod strømmen tilspidset form (isbrydere). Desuden anvendes hyppig, særlig

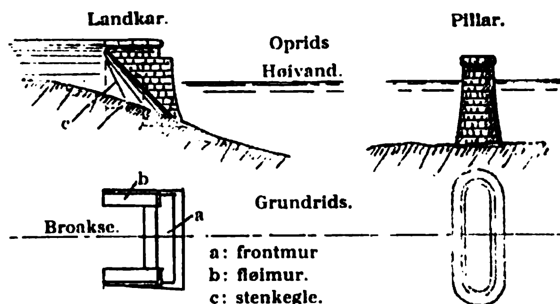

Fig. 11. Brokar af sten.

ved høie viadukter, som underbygning jernpillarer, der kan være taarnpillarer (benyttet ved Lians viadukt i nærheden af Kristiania), stilladspillarer (aag af jern) eller pendelpillarer (se pl. Brotyper, Lysedal og Nordalsenden viadukter). Sidstnævnte har i begge ender led (charnièrer), hvorved en liden dreining (pendling) af pillarerne i b.s længderetning kan finde sted under overbygningens bevægelse ved temperaturforandringer. Pendelpillarer blev først bragt i anvendelse af den nu afdøde b.-konstruktør ved de norske statsbaner, Petersson, og har senere været adskillig anvendt saavel herhjemme som i udlandet. **2.** Bue-b. af jern er tre slags, nemlig bue-b. uden charnièrer (fig. 12), med to charnièrer (se pl. Brotyper, B. over Keiser Wilhelms kanal) og med tre charnièrer (fig. 13). Charnièrer tjener til at give buen en vis bevægelighed, saaledes at ekstraspændinger, særlig paa grund af temperaturforandringer, helt eller delvis ophæves. Buerne, hvoraf i almindelighed to stykker, udføres som plade- eller fagverksbuer og spænder imod et vederlag (fjeld eller vel fundamenteret murverk). Dette vederlag maa ved bue-b. være absolut fast, saa ingen horisontalforskyvelse kan finde sted. Ovenpaa buerne anbringes ved de to førstnævnte slags bue-b. jernpillarer, hvorpaa overbygningen (fagverks- eller pladespænd) hviler. Over-

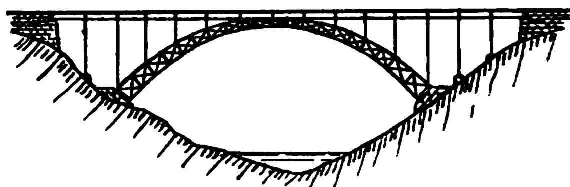

Fig. 12. Buebro uden charnièrer.

bygningen kan ogsaa delvis ophænges i buen som ved b. over Keiser Wilhelms kanal. Ved bue-b. med tre charnièrer formes i almindelighed buen saaledes, at b.-banen kan anbringes direkte paa buekonstruktionen uden anvendelse af fritstaaende pillarer (se fig. 13). Bue-b. egner sig fortrinlig, naar brede og samtidig dybe dale skal overspændes i ét spænd, samt i de tilfælde, hvor man lægger særlig vegt paa et vakkert udseende, f. eks. i eller ved større byer. Af mere bekjendte bue-b. nævnes: Viaur viadukt, Frankrige, udliggerbue-b., sp.-v. 220 m., Müngsten bro, Tyskland, ca. 170 m. sp.-v., 106 m. høi, Garabit viadukt, Frankrige, 165 m. sp.-v., 122 m. høi, bro over Niagara, 168 m. sp.-v. I Norge har bue-b. saagodtsom ikke været benyttet. **3.** Hænge-b. Ved disse b. bestaar de

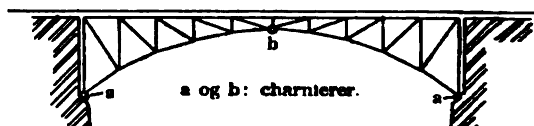

Fig. 13. Buebro med tre charnièrer.

bærende konstruktionsdele af i regelen 2 stkr. staaltraadkabler, der kan være sammensat af flere mindre kabler, eller af kjeder, hvor de enkelte led bestaar af flere fladtjernslameller, forbundet med hinanden ved bolte (kfr. bolte-b.). Kablerne eller kjederne er oplagt paa 2 pillarer af jern eller sten (én paa hver side af broløbet) og føres paa landsiderne paa skraa ned til terrænet, hvor de forankres til en solid murklods, fjeld el. l. (fig. 14). Til disse kabler eller kjeder er brobanen ophængt ved jernstænger. Forat ikke en saadan hænge-b. skal give for stor «svigt» under belastning, anordnes afstivningsfagverk, anbragt nede ved brobanen, ét for hver bærekabel (se fig. 14). Afstivning kan ogsaa tilveiebringes paa anden maade, f. eks. saaledes som

designation (e), **désignation** (f) f, angivelse, betegnelse; bestemmelse.

désillusion(nement) (f) f (m), skuffelse. **désillusionner** betage illusionerne.

désincorporer (f) udskille.

désinence (f) f, (gram.) endelse.

desinfektion — (t) Desinfektion f — (e) disinfection — (f) désinfektion f.

desinficere — (t) desinfizieren — (e) disinfect — (f) désinfecter.

desinficerende midler — (t) Desinfektionsmittel — (e) disinfectants — (f) désinfectants m pl.

désintéressé (f) uinteresseret; uegennyttig. **désintéresser** holde skadesløs; betage interessen.

désinvestir (f) hæve beleiringen af.

désinviter (f) sende afbud til.

désinvolture (f) f, naturlighed.

désir (f) m, **desire** (e) ønske; attraa, lyst.

desire (e), **désirer** (f) ønske; (e) ogs. anmode.

désireux (f), **desirous** (e) længselsfuld; lysten.

desist (e) afstaa (fra).

désister (f): se d. give afkald paa.

desk (e) (skole)pult; kateter.

désobéir (f) være ulydig mod

désobligeance (f) f, uhøflighed.

désœuvré (f) (m), ledig(gjænger)

desolate (e), **désolé** (f) [illegible] øde; haardt hjemsøgt, utrøstelig.

ved b. over Monongahela (se pl. Brotyper) oventil i forbindelse med selve kablerne (kjederne). Med hænge-b. kan meget betydelige elveløb eller havarme overspændes i ét spænd. Som jernbane-b. har de hidtil ikke været videre anvendt (for store svingninger under togets passage), men derimod i stor udstrækning som vei- og gade-b. baade i Europa og især i Amerika, hvor hænge-b. med spændvidder over 100 m. ikke er sjeldne. Største forekommende spændvidde har den nye East River bro i New York, nemlig 488 m. En ny hænge-b. over Hudsonelven ved New York er endog projekteret med en sp.-v. af 945 m. Den største i Norge byggede hænge-b. er den i 1905 fuldførte veibro over Hallingdalselven ved Gulsvik (fig. 14) med en sp.-v. af 97 m. Kablerne beskyttes her mod forrustning ved en tæt jernhylse. Til gang-b. o. l. er i den senere tid

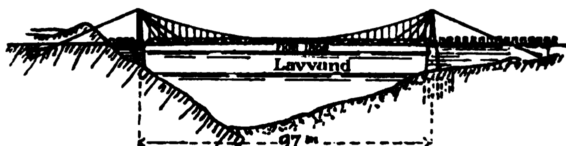

Fig. 14. Gulsvik hængebro (veibro).

hos os benyttet en slags hænge-b., udført i det væsentlige af staaltraad med et par tynde bærekabler (R o s i n g s g a n g-b.). Kan neppe anbefales uden som provisoriske b.

c. S t e n b r o e r. De første b. af sten udførtes i oldtiden (Ægypten, Grækenland) som s t e n b j e l k e-b. H v æ l v e d e s t e n-b. anvendtes først i større udstrækning af romerne, der byggede mange saadanne med ganske store spændvidder (op til 25 m.). Enkelte af disse, f. eks. en af broerne over Tiberen i Rom staar den dag idag. Ogsaa i middelalderen og i den nyere tid (indtil omkr. 1850) var sten-b. meget benyttet. I Norge forefindes enkelte sten-b. fra denne periodes slutning. Fra 1850 og til slutningen af aarh. fortrænges sten-b. næsten ganske af jern-b. I den senere tid er derimod sten-b.

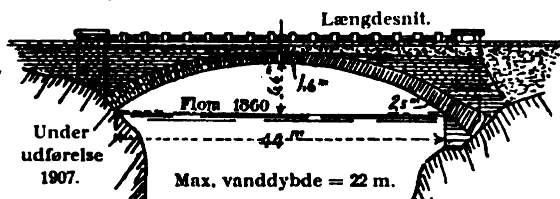
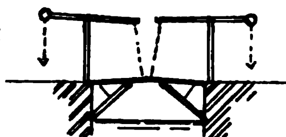

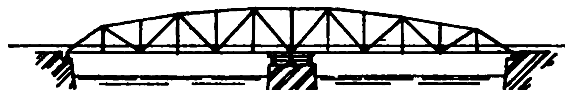
Fig. 15. Svenkerud hvælvbro (jernbanebro).

atter kommet i agt og ære. Hos os er i løbet af de sidste 5 à 10 aar bygget et betydeligt antal sten-b., saavel vei- som jernbane-b. De enkleste sten-b. bestaar af stenbjelker eller stenheller, oplagt paa forholdsvis lave mure (v a n g e r). De benyttes for ganske smaa svændvidder (op til ca. 1 m.) væsentlig som stikrender under vei- og jernbanefyldinger. En hvælvet stenbro (fig. 15) bestaar af v e d e r l a g s m u r, h v æ l v m u r og o v e r m u r, hvortil kommer, naar b. er inddelt i flere spænd, stenpillarer. Istedetfor kompakt overmur anvendes ofte saakaldte s p a r e b u e r eller a f l a s t n i n g s b u e r ovenpaa hvælvet (se pl. Brotyper, Gutach bro). Ligesom ved bue-b. af jern er det ogsaa ved hvælvede sten-b. af største betydning, at vederlaget er fast. Hvælvmuren, der i alm. udføres i god cementmørtel efter forskjellige metoder, beskyttes mod nedtrængende regnvand ved et vandtæt a f d æ k n i n g s s k i k t af asfaltfilt el. l. Istedetfor naturlig sten anvendes ogsaa saavel til hvælv som til overmur b e t o n med eller uden jernindlæg. Af nutidens sten-b. har den i 1906 fuldførte Planen bro i Sachsen den største spændvidde, nemlig 90 m. Dernæst kommer den i 1903 fuldførte vakre gadebro over Petrusdalen ved Luxemburg med sp.-v. 84 m. Den største stenbro i Norge bliver den ovenfor (fig. 15) skisserede jernbanebro over Hallingdalselven ved Svenkerud (Nes) med sp.-v. 44 m. Under gunstige forhold kan sten-b. være ligesaa billige i anlægsomkostninger som jern-b. Vedligeholdsudgifter er ved sten-b. meget smaa i sammenligning med jern-b. Hos os skulde sten-b. være saa meget mere at foretrække, som der i alm. haves brugbar bygningssten forhaanden, medens alt jern til broer maa skaffes fra udlandet.

d. B e v æ g e l i g e b r o e r benyttes i saadanne tilfælde, hvor en b. maa anbringes over et skibsløb, f. eks. over en kanal, og man ikke kan lægge den saa høit, at skibene kan gaa under. Af saadanne bevægelige b. forefindes mange slags. V i p p e-b. (fig. 16) bestaar sedvanlig af 2 dele, der støder sammen i midten af løbet, og som hver for sig kan dreies om en horisontal aksel. De benyttes kun for mindre aabninger og kan udføres af træ

Fig. 16. Vippebro.

eller jern. Hos os forefindes flere af træ. R u l l e- el. s k y v e-b. benyttes ogsaa kun for mindre spændvidder. De ligger paa ruller eller hjul og kan forskyves i sin længderetning (bort fra eller ud over skibsløbet) ved hjælp af en tandstangmekanisme. En saadan rullebro forefindes bl. a. i Trondhjem. S v i n g-b. er de almindeligst benyttede bevægelige b. De bevæges ved at dreies om en vertikal aksel, der enten kan være anbragt paa en cirkelrund pillar ude i broløbet eller paa landkarret (fig. 17). I førstnævnte tilfælde er sving-b. l i g e a r m e t (lige

Fig. 17. Ligearmet svingbro.

lange arme paa hver side af svingpillaren), i sidstnævnte tilfælde i almindelighed uligearmet, idet den fornødne balance tilveiebringes ved kontravegter. Undertiden benyttes 2 svingtappe, én paa hvert landkar med 2 udliggende broender, der, naar b. er lukket, støder sammen i løbets midte. En saadan anordning er anvendt ved den største forekommende sving-b., nemlig sving-b. i Brest, der har en spændvidde af 106 m. Hos os forefindes flere sving-b., særlig jernbane-b., udført baade af træ og jern. Ved sving-b., der benyttes som jernbane-b., maa der til forebyggelse af ulykker under

---

desolate (e). **désoler** (f) lægge øde; (f) ogs. bedrøve dybt.
desolation (e). **désolation** (f) f. ødelæggelse; forladthed, trøstesløshed.
désordonné (f) uordentlig, umaadelig.
désordre (f) m. uorden; forstyrrelse; oprør, uro.
désorganiser (f) opløse.
désorienter (f) føre vild; bringe ud af fatning.
désormais (f) for fremtiden.
despair (e) mistvile; fortvilelse.
desperado (e) vovehals.
desperate (e) fortvilet, haabløs.
desperation fortvilelse.
despicable (e) foragtelig.
despise (e) foragte; forsmaa.
despite (e) ondskab; trods (sb & præp)
despoil (e) (ud)plyndre. **despoliation** (ud)plyndring.
despond (e) fortvile. **despondency** modfaldenhed.
desponsory (e) skriftl. egteskabsløfte.
despot — (t) Despot m — (e) despot — (f) despote m.
despoti — (t) Despotie f — (e) despotism — (f) despotisme m.
despotisk — (t) despotisch — (e) despotic(al) — (f) despotique.
dessaisir (f) fratage.
dessaler (f) udvande (salt mad).
dessécher (f) tørke ind; tørlægge; (fig.) sløve.
dessein (f) m. hensigt; plan; udkast.

b.s aabning og lukning træffes særlige sikkerhedsforanstaltninger. Til de bevægelige b. hører ogsaa de saakaldte ponton-b., hvor brobanen er anbragt paa en række indbyrdes forbundne og forankrede pramme (pontoner). Som permanente b. benyttes disse kun til vei-b. og da kun i saadanne tilfælde, hvor anlægget af en fast b. vilde blive uforholdsmæssig vanskeligt og kostbart. Som provisoriske b., særlig i krigsøiemed, er derimod ponton-b. meget benyttet. Endelig kan nævnes de saakaldte flyvende b., der helt enkelt bestaar af en kabel, spændt over et elveløb, hvilken kabel tjener til ledning af en pram, der ved at stilles paa skraa mod strømmen føres over af denne, altsaa en slags færge.

Brofeldt, Johan (Juhani Aho) (1861—), finsk forfatter. Efter en ivrig politisk virksomhed for det rent finske parti debuterede han 1884 med «Jernbanen», en skildring fra hjembygden. Han udgav senere novellerne «Spaaner» (1891—99) med politiske, men skjulte angreb, «Prestens datter» (1892), «Prestens hustru» (1893), «Paneo» (1898), en hist. roman fra kristendommens indførelse. B. har hævet finsk til et kultursprog og har ved optagelsen af gamle ord og dialektudtryk gjort sproget rigt. Har reist meget og er anseet i udlandet, var 1889 med at stifte det nu forbudte ungfinske blad «Päivälehti».

Brofferio, Angelo (1820—66), ital. forfatter, redaktør, politiker, ivrede for Italiens uafhængighed, digtede den ital. marseillaise, var tilhænger af Garibaldi og bekjæmpede Cavour, som han haanede i satiren «Il Tartufo politico» (1859). Foruden digte har han skrevet lystspil, tragedier, livserindringer og hist. arbeider.

Brofoss (Brufoss), vandfald (38.2 m.) i Frafjordelven, Fossan herred, Stavanger amt.

Brofoss—Tronrudfoss, 5 vandfald i Numedals-Laagen straks nedenfor Tunhøvdfjord paa tilsammen 220 m. faldhøide, Nore herred, Buskerud amt. Indkjøbtes 1907 af staten.

Brogetkobber, bornit, mineral, som bestaar af en jern-kobber-svovlforbindelse. En frisk brudflade af mineralet har en metalglinsende, brungul farve, men i luften bliver overfladen let anløben, og mineralet faar en blaalig, broget farve. Anvendes som kobbermalm og forekommer sammen med andre kobberertser, hos os f. eks. paa flere steder i Telemarken.

Brogetsandsten (geol.), er den nederste afdeling af triasformationen. Navnet kommer af, at der i denne afdeling væsentligst træffes sandstene af forskjellige farver, mest røde og rødbrune, eller ogsaa gule, grønagtige og hvide. Ved siden af sandstene forekommer dog ogsaa konglomerater og skiferbergarter og tildels kalkstene. B. findes paa flere steder i Mellemeuropa samt i England. Slottet i Heidelberg samt domkirkerne i Strassburg og Worms er bygget af b.

Broglie *[bråj* el. *bråljiʹ]*, fr. adelsslegt af piemontesisk oprindelse (opr. Broglio el. Broglia). 1. François Marie, hertug af B. (1671—1745), fr. feltherre, deltog bl. a. i den østerr. arvefølgekrig. — 2. Victor François, hertug af B. (1718—1804), foreg.s søn, deltog 1734 i den polske tronfølgekrig og senere i den østerr. arvefølgekrig og den preus. syvaarskrig. 1759, efter seieren ved Bergen, af den tyske keiser udnævnt til t. rigsfyrste; s. a. marskalk af Frankrige. Ved den franske revolutions udbrud blev han af Ludvig XVI udnævnt til krigsminister, men kunde paa grund af parisertroppernes frafald intet udrette. Emigrerede, traadte 1794 i eng., 1797 i rus. tjeneste. — 3. Claude Victor, prins af B. (1757—94), foreg.s søn, var medlem af nationalforsamlingen og talsmand for frisindede og folkelige idéer. Gik efter forsamlingens opløsning til Rhinhæren; brød kort efter med den jakobinske retning og blev guillotineret. — 4. Achille Charles Léonce Victor, hertug af B. (1785—1870), foreg.s søn, havde under Napoleon I forskjellige diplomatiske hverv. 1814 medlem af pairskammeret, stemte mod Neys domfældelse og undtagelseslovene. Efter julirevolutionen blev han af den provisoriske regjering udnævnt til indenrigsminister og var under Ludvig Filip flere gange minister. 1849 medlem af nationalforsamlingen (høire) indtil 1851, da han trak sig tilbage fra det offentlige liv. Medlem af akademiet. Gift med fru de Staëls datter Albertine (d. 1838), kjendt som religiøs forfatterinde. Memoirer. — 5. Jacques Victor Albert, hertug af B. (1821—1901), foreg.s søn, statsmand og historiker, deltog som katolik og orléanist ivrig i den offentlige debat i 1850- og 60-aarene. Medlem af akademiet. 1871 medlem af nationalforsamlingen (høire centrum). Tilveiebragte 1873 en sammensmeltning af alle monarkistiske partier og styrtede Thiers. Var derfor i en aarrække de klerikales og overhovedet de reaktionæres betydeligste fører. Omfattende forfatterskab. Udgav sin faders og Talleyrands memoirer.

Brohan *[broâʹ]*. 1. Augustine B. (1824—93), fr. skuespillerinde, debuterede 1841 paa Théâtre-français og blev 1842 fast ansat (sociétaire). Hun udmerkede sig især i Molière's og Beaumarchais' soubretteroller. Ægtede 1868 belgieren E. D. de Gheest. — 2. Madeleine B. (1833—1900), søster af ovenst., debuterede 18[illegible] paa Théâtre-français og gjorde især lykke i det moderne skuespil, først som elskerinde, senere som verdensdame. Hun trak sig tilbage 1885.

Brohoved kaldes befæstninger, anlagt for at hindre, at en bro (overgang over vasdrag) passeres eller ødelægges af fienden, og for at sikre egne troppers benyttelse af den. Befæstningsverkerne lægges hovedsagelig foran broen, paa den «fiendtlige» bred. Er hensigten fortrinsvis offensiv, anlægges flere langt fremskudte verker, saa den fornødne troppestyrke mellem disse og brostedet finder dækket opstilling og plads til at ordne sig for fremrykning. Er hensigten defensiv, væsentlig direkte dækning af selve broen, lægges befæstningerne i kortere afstand fra denne; et saadant b. bestaar undertiden af et enkelt verk («broskanse»).

Brok, familien, se Brock.

Brok, i nord. mytologi en dverg, søn af Ivalde, broder til Sindre, s. d.

Brōk var eg. et slags knæbukser. Den oprindelige betydning af ordet synes at være bagstykke, saaledes som sees af eng. *breeches,* knæbukser, *breech,* bagdel.

Brōk (sjøudtr.), om en strop (af taugverk) til forskjelligt brug. Saaledes om stroppen omkring en baad, som hænger i daviderne (se Baad-b.), om en stor taugstrop, som lægges omkring en større baad, naar den hales paa land; i ældre tid om en taugstrop, som fæstede kanonen til skibssiden og stansede dens tilbageslag efter skuddet.

---

dessert — (t) Dessert n. Nachtisch m — (e) & (f) dessert m.
desserte (f) f, (bord)levninger.
desservant (f) m. kapellan.
desservir (f) præke for en anden; tage af bordet; skade.
dessin (f) m, tegning. **dessinner** tegne.
dessoucher (f) rydde (for træstubber).
dessouler (f) gjøre ædru.
dessous (f) (neden)under, nedenfor: m, underdel, -side: billedside (af kort); undertøl. **avoir le d.** trække det korteste straa; læ(side).
dessus (f) (oven)over, -paa; m, overdel, -side; overhaand; diskant, sopran; luvart(side).
destillere — (t) destillieren — (e) distil — (f) distiller.
destin(ée) (f) m (f), **destiny** (e) skjæbne.
destinataire (f) m, adressat. **destinateur** m, afsender.
destination (e) & (f) f, bestemmelse(ssted).
destine (e), **destiner** (f) bestemme; tiltænke.
destituer (f) blotte (for); afskedige. **destitute** (e) blottet; udfattig; (sb) trængende.
destitution (e) blottelse, armod.
destitution (f) f, afsked(igelse).
desto — (t) desto — (e) (so much) the — (f) (d'au)tant; plus.
destrier (f) m, stridshest.
destroy (e) ødelægge.
destructeur (f) (m), **destructif**

Brok *(hernia)* fremkommer ved, at et stykke tarm kommer udenfor bughulen igjennem en ved de anatomiske forhold dannet kanal eller aabning. Ved medfødt b. er der paa forhaand en aaben kanal, der udklædes af bughinden, medens ved erhvervet b. tarmen ved sit tryk lidt efter lidt selv baner sig vei gjennem et eller andet svagt sted i bugvæggen og presser bughinden ud foran sig. Herved dannes b.-sækken, som fyldes af tarm. Efterhaanden som b. bliver større, hvælver de dækkende bløddele sig frem, og b. presenterer sig som en knude. Hos manden er b. hyppigst et lyske-b., som under visse forhold kan træde ned i pungen (pung-b.). Hos kvinden træffes hyppigst laar-b., siddende i den øverste indvendige del af laaret. Ofte giver b. ingen symptomer eller kun ubetydelige smerter. Det kan i de fleste tilfælde trykkes ind igjen og holdes inde ved hjælp af et b.-bind, hvis udpolstrede ende ved en fjær trykker b.-kanalen sammen. Undertiden, og som regel hos smaa børn, kan der herved opnaaes helbredelse. Kan b. ikke trykkes ind, kan det blive indeklemt b., en meget farlig lidelse, som i reglen kun kan hæves ved operation (herniotomi), ved hvilken tarmen føres tilbage, efterat den indsnævrede aabning (b.-porten) er udvidet. Navnlig hos smaa børn sees hyppig navle-b. paa grund af mangelfuld tillukning paa navlestedet. Ved passende behandling helbredes dette oftest. Ved bristning af bugvæggens muskulatur ved læsioner eller i ar efter underlivsoperationer kan der fremtræde b.

Brokāde, et silketøi, hvor grunden eller mønstret helt eller delvis bestaar af guld- eller sølvtraade. Ogsaa tunge, glatte silkestoffe med farvede mønstre kaldes b.

Brokāt, se Broncefarver.

Broken Hill *[brókən hil]* (Willyama), by i Australien, staten Ny Syd-Wales, nær grænsen af Vest-Australien, 32° s. br. B. H., som er forbundet ved en jernbane med Adelaide, er vokset op om de rige sølvgruber, som blev opdaget 1885, og har 24 000 indb., hvoraf 7 000 grubearbeidere.

Brokfugle *(charadridæ),* en til vadernes orden hørende familie, som udmerker sig ved, at nebbet (i modsætning til trappernes) ikke er indskaaret bag spidsen og (i modsætning til bekkasinernes) er haardt, hornet, lidet følsomt, kun sjelden er det længere end hovedet. Vingerne, med undtagelse af hos viberne, lange og spidse. — B. løber hurtig paa marken, og flugten er rask. Deres føde bestaar af insekter, larver og andre smaa dyr. De lever i éngifte. Eggene, 3—4 i antal, er graabrune, flekket, pæreformet, lægges paa marken el. i det meget primitive rede. Ungerne følger forældrene, straks de er udklækket. Familien omfatter over 100 arter, fordelt over næsten hele jorden. Hos os følgende 4 slegter: brokfugl-sl. *(charadrius),* stenvelter-sl. *(strepsilas),* kjeld-sl. *(haematopus)* og vibe-sl. *(vanellus),* se disse art.

Brokfuglslegten *(charadrius)* omfatter mindre fugle, hvis kropsform afviger ikke ubetydelig fra vadefuglenes almindelige. De har nemlig kort hals, stort hoved med høi, hvælvet pande, store øine, kort, ret og spidst neb, spidse vinger og temmelig høie ben, som enten mangler bagtaa eller kun besidder en ganske liden saadan. — De herhen hørende fugle lever fornemmelig ved kysterne, paa elves og sjøers sandede strande, paa myrer og paa høifjeldet; her træffes de om sommeren parvis, medens de under trækket ofte sees i flokke ogsaa paa dyrket mark. — Af denne slegt forekommer hos os følgende 6 arter: Heilo, helo, helun, akerlo, fjeldjerpe, fjeldplistra *(c. apricarius),* paa oversiden sort, bestrøet med talrige gule og hvide flekker, halen sort, med gule og gulhvide tverbaand. Over øiet et hvidt baand, som fortsætter langs halsens, brystets og bugens sider til haleroden. Partiet mellem begge siders baand sort. Nebbet sort, fødderne brungraa, uden bagtaa. Længde omkr. 280 mm. — Heiloen hække fra Island og Irland i vest til Sibiriens vestlige dele i øst. Hos os alm. over hele landet, dog talrigst i de nordlige dele. Kommer i april; ungfuglene færdes om høsten, ofte hele oktober, paa akrene i flokke, før de trækker sydover. — Kystbrokfugl, strandlo, spansk helun *(c. helveticus),* ligner meget foregaaende art, skilles dog let fra denne ved, at den besidder en liden bagtaa, samt ved, at den sorte bug paa siderne ikke er kantet af noget hvidt baand. — Kystbrokfuglen hækker i Europas, Asiens og Amerikas nordligste dele. Paatræffes af og til under trækket hos os ved vestkysten og de store indsjøer. — Strandryle, sandmyla, prest, prestekrave *(c. hiaticula);* oversiden graabrun, undersiden hvid med et sort baand fra nebroden langs hovedets sider og et bredt sort belte over forbrystet. Nebbet gult med sort spids, fødderne gule. Længde omkr. 180 mm. — Alm. langs hele vor kyst fra Hvaløerne op til den russiske grænse, forekommer ogsaa paa fjeldet ved indsjøer. — Liden strandryle *(c. curonicus)* ligner meget foregaaende art, men er mindre end denne, fra hvilken den ogsaa skilles bl. a. ved nebbets og føddernes farve. Nebbet er sort, undernebbet med gul rod, fødderne kjødfarvet. Forekommer over hele Europa og store dele af Asien og Afrika, gaar dog ikke saa langt mod n. som foregaaende art. Hos os omkr. Kristianiafjorden og ved indsjøer i landets sydøstlige del. — Sortbenet sandryle, hvidbrystet ryle *(c. alexandrinus).* Oversiden brungraa, undersiden hvid. Isse og nakke rustgule, en sort plet i panden; hovedets sider hvide med et sort baand fra nebroden under øiet mod nakken. Nebbet sort, fødderne graasorte. Længde omkr. 170 mm. Alm. ved Syd- og Mellemeuropas kyster. Hækker hos os paa Jæderen. — Pomeransfugl, rundfugl, pehrlo, liden fjeldplistra, boldtite *(c. morinellus).* Ryggen graabrun med rustrøde fjærkanter, et hvidt baand over øiet. Struben hvid. Halsens sider og brystet brungraa. Brystet begrænses bagud af et sort og et hvidt halvmaaneformet baand. Bugen rustfarvet, i midten sort. Neb og fødder brunagtige. Længde 230—250 mm. Hækker i Nordeuropa og Sibirien. Alm. hos os helt op til Nordkap.

Brolægning kaldes det øverste dække af veie, gader, fortauge, pladse o. l., naar dækket er udført af naturlig el. kunstig sten, tildannet i regelmæssige blokke (b.s-sten). Betegnelsen b. bruges ogsaa, naar dækket er udført af træklodser (træ-b.). Se forøvrigt Gader.

Brom er et metalloid (kem. tegn Br), der ikke forekommer i fri tilstand i naturen, derimod i forbindelser med metaller, navnlig som natriumbromid (NaBr) og

---

ⓕ, **destructive** ⓔ ødelægger; ødelæggende.

destruction ⓔ & ⓕ f, ødelæggelse, undergang.

desuagtet — ⓣ dessenungeachtet — ⓔ nevertheless — ⓕ néanmoins.

desuden — ⓣ ausserdem, überdies — ⓔ besides — ⓕ de plus, en outre, d'ailleurs.

desuetude ⓔ, **désuétude** ⓕ f, gaaen af brug.

desultory ⓔ springende.(plan)løs.

désunir ⓕ adskille; sætte splid imellem.

desværre — ⓣ leider — ⓔ unfortunately, I am sorry (to say) — ⓕ tant pis.

det — ⓣ das, es — ⓔ it, that — ⓕ il, ce.

detach ⓔ, **détacher** ⓕ løsrive, skille (tra); (mil.) udsende, detachere; ⓕ ogs. frembæve.

détaché ⓕ m, stakkato.

détachement ⓕ m, **detachment** ⓔ løsrivelse, adskillelse; detachement.

détacher ⓕ tage flekker af.

detail ⓔ, **détail** ⓕ m, detalj; udførlig beretning.

detail ⓔ, **détailler** ⓕ udstykke; fortælle omstændelig.

detalj — ⓣ Detail n — ⓔ detail, particular; (i handelen) retail — ⓕ détail m.

detaljeret se omstændelig, udførlig.

detain ⓔ, **détenir** ⓕ tilbageholde, forholde; opholde, holde i arrest.

magnesiumbromid ($MgBr_2$), der begge findes i havvandet. B. fremstilles af disse forbindelser ved behandling med klor, som uddriver b. ($MgBr_2 + Cl_2 = MgCl_2 + Br_2$), der derpaa renses ved destillation. B. er en brunrød vædske af sp. v. 3.2 og kp. 63 °; 1 del b. opløses i 30 dele vand (b.-vand). B. ligner i kemisk henseende i høi grad klor, det forener sig saaledes let direkte med metallerne til metalbromider og virker iøvrigt som et sterkt etsende stof. Med vandstof danner det forbindelsen b.-v a n d s t o f (HBr), en farveløs luftart, hvis vandige opløsning er en sterk syre, b.-vandstofsyre. B.-vandstof fremstilles i regelen ved at dryppe b. til en blanding af rødt fosfor og lidt vand ($P + 3H_2O + 3Br = H_3PO_3 + 3HBr$).

Bromāl, kem. forbindelse af kulstof, vandstof, surstof og brom (C_2HOBr_3), er et med kloral analogt aldehyd, vædske med kp. 172—173 °. Forener sig med vand til b r o m a l h y d r a t ($C_2H_3O_2Br_3$), der er fast.

Bromāter, bromsure salte, ligner i alt væsentligt de tilsvarende klorater; de spaltes saaledes under surstofudvikling og giver ved ophedning med brændbare stoffe anledning til mere eller mindre livlige forbrændinger.

Bromberg (polsk Bydgošč), by i Preussen, prov. Posen, ved Brahe, nær iløbet i Weichsel, og Brombergerkanalen, banen Berlin—Thorn, 54 000 indb. (16 000 katoliker, 1500 jøder). Livlig industri (møller, maskinbyggeri) og handel (tømmer, korn, kvæg). B r o m b e r g e r-k a n a l e n, som forbinder Brahe (Weichsel) med Netze (Oder), anlagdes 1774 af Fredrik den store. — B., vigtig handelsby i Polen. Kom under Preussen ved Polens første deling (1772).

Brombær (d.), bjørnebær (s. d.).

Bromeliāceæ, ananasfamilien (s. d.).

Bromīder er betegnelsen for grundstoffenes forbindelser med brom, f. eks. f o s f o r t r i b r o m i d (PBr_3), n a t r i u m b r o m i d (NaBr) o. s. v. Almindeligvis tænkes derved paa metallernes b., brommetallerne, der maa opfattes som salte af bromvandstof (se B r o m). B. ligner i høi grad de tilsvarende klorider.

Bromipīn, en forbindelse af brom og sesamolje, som indeholder 10—33 pct. brom. Skal mangle de alm. brompræparaters ubehagelige bivirkninger.

Bromi'sme, en ved længere, overdreven brug af brompræparater, i regelen bromkalium, optrædende forgiftning, der viser sig som mathed, sløvhed, hukommelsessvækkelse, hududslet, undertiden saardannelse.

Bromkālium, et meget anvendt brompræparat, som virker beroligende paa centralnervesystemet og derfor benyttes ved talrige nervelidelser, navnlig, i store doser, ved epilepsi. For at undgaa kalisaltets indvirkning paa hjertet foretrækker mange i de senere aar b r o m n a t r i u m, der forøvrigt virker som b.

Bromley *[brå'mli]*, by i England, Kent, s.ø. f. London, 27 400 indb. I nærheden Chiselhurst.

Bromofo'rm, en vandklar vædske, af behagelig lugt, tungt opløselig i vand. Den virker bedøvende som kloroform. Anvendes mest mod kighoste.

Brompton *[brå'mptən]*, England, bydel af London, i v., s. f. Hyde park, med South Kensington museum.

Broms, G u s t a f E m i l (1849—), sv. forretningsmand, var en af stifterne af Gellivara aktiebolag og det senere Luossavåra-Kiirunavåra bolag. B. har ved flere donationer skjænket betydelige midler til videnskabelige og almennyttige formaal.

Bromsgrove *[brå'mzgröv]*, by i England, Worcester. ved Salwarp, 20 km. s.v. f. Birmingham, 8 400 indb. Tilvirkning af søm o. a. I nærheden saltverk.

Bromsyre er en kemisk forbindelse af vandstof, brom og surstof ($HBrO_3$); dens salte kaldes bromater (s. d).

Brōmus, planteslegt af græsfamilien, temmelig høie arter med forholdsvis store aks. Af vore 9 arter, hvoraf de fleste er ugræsplanter med ringe udbredelse, tør den i akre og paa tørre bergknauser sydpaa voksende blødhaarede *b. mollis*, «lodden faks», være den bedst kjendte. Et par udenlandske arter anvendes paa grund af sine vakre aks i makartbuketter, saaledes *b. brizæformis* og *b. marcrostachys*. *B. inermis*, svingelfaks, høit, stivt, bladrigt græs, meget godt skikket til varig eng paa tør jord.

Bronce (bronse) er en legering, der bestaar af kobber og tin, undertiden med tilsætning af smaa mængder andre metaller eller metalloider. Jo større tingehalt, desto lettere kan legeringen støbes; men den bliver saameget haardere. M e d a l j e-b. med 3—6 pct. tin er af rødbrun farve, er let at præge og er haardere end rent kobber. De norske b.-mynter bestaar ligesom de tyske og østerrigske af 95 pct. kobber, 4 pct. tin og 1 pct. zink. K a n o n m e t a l har gjennemsnitlig 9 pct. tin. Det har stor seighed, haardhed og kemisk modstandsevne. Lignende sammensætning har ogsaa u c h a t i u s s t a a l el. s t a a l-b. (indeholder ikke staal), der i Østerrige benyttes til feltkanoner og bl. a. til frugtknive. S t a t u e-b. har gjerne en tingehalt af 10—18 pct. og ofte smaa tilsætninger af zink og bly, har gulrød farve og er i smeltet tilstand meget tyndtflydende. Ved afkjøling udvider legeringen sig, hvorfor den er særlig skikket til støbning, hvor det gjælder at faa skarpe konturer, og benyttes af denne grund til støbning af statuer, buster, pyntegjenstande o. s. v. K l o k k e m e t a l indeholder gjennemsnitlig 22 pct. tin (ofte ogsaa lidt zink). Det er graaliggult, er meget haardt og af vakker klang. F o s f o r-b. indeholder omtr. 0.6 pct. fosfor. Den er særdeles skikket til støbning, er fast og elastisk, anvendes saavel til kanoner som til klokker og forskjellige kunstgjenstande. Lignende anvendelse har ogsaa m a n g a n-b. S i l i c i u m-b. (med 9 pct. tin og 0.5—0.8 pct. silicium) har en meget stor elektrisk ledningsevne forbundet med stor fasthed og anvendes af denne grund til elektriske ledninger. A l u m i n i u m-b. bestaar af kobber med en tilsætning af indtil 10 pct. aluminium, har farve som guld og holder sig udmerket i luften; benyttes meget til smykkegjenstande, frugtknive etc.

Broncealder. Det første metal, som menneskene lærte sig at bruge til vaaben og verktøi, var kobberet. Tilsat lidt tin (1 del til 9 dele kobber) blev kobberet haardere og bedre skikket som materiale for egredskaber; denne legering kaldes «egte bronce», og den periode i kulturudviklingen, da de almindeligste redskaber blev forfærdiget heraf, kaldes b. (se N o r d i s k e t r e p e r i o d s y s t e m). Ved begyndelsen af det andet aartusen f. Kr. indførtes broncen til de nordiske lande, og samtidig som b. i Ægypten afløstes af jernalderen, gled man nu i Norden over fra stenalder til b. Kulturcentret for de nordiske lande laa dengang ved Østersjøens sydvestlige

---

détaler (f) pakke sammen; pigge af.
détaxe (f) f. pris-, portonedsættelse.
detect (e) opdage.
detection (e) opdagelse.
déteindre (f) blege; falme. **se d.** falme: smitte (af paa).
detektiv — (t) Polizeispion m — (e) detective — (f) détective m.
dételer (f) spænde fra.
détendre (f) slappe; unde hvile; tage ned (gardin).
détente (f) f. aftræk(ker); slappelse.
détenteur (f) m. i(hæ)ndehaver.
detention (e), **détention** (f) f. tilbageholdelse, forholdelse; (f) ogs. arrest.
deter (e) afskrække.
deterge (e), **déterger** (f) rense (saar).
deteriorate (e), **détériorer** (f) forringe; (e) ogs. udarte = (f) **se d.**
deterioration (e), **détérioration** (f) f. forringelse, forfald.
determinate (e), **déterminé** (f) bestemt; determineret.
déterminatif (f), **determinative** (e) bestemmende; (f) m. bestemmelsesord.
determination (e), **détermination** (f) f. bestemmelse; beslutning; fasthed; (e) ogs. tilendebringelse.
determine (e), **déterminer** (f) bestemme; bevirke; beslutte; (e) ogs. tilendebringe.
deterration (e), **déterrement** (f) m. op-, udgravning.

BRONCEALDERS-SAGER

VAABEN, VERKTØI, REDSKABER OG SMYKKER (nr. 15 af sten, nr. 18 af guld, de øvrige af bronce).

1. Sverd, 1/9. **2.** Sverdhaandtag, 1/4. **3.** Øks, 1/4. **4.** Spydspids, 1/6. **5—6.** Økser, 1/3—1/4. **7.** Kniv, 1/3. **8.** Spænde, 1/3. **9.** Halskrave, 1/4. **10.** Belteprydelse, 1/5 (9 og 10 smykker til kvindedragten). **11—12.** Halsringe, 1/4. **13.** Lur, 1/14. **14.** Pincet, 1/3. **15.** Støbeform, 1/6, til øks nr. 6. **16.** Smykkenaal, 1/6. **17.** Spænde, 1/4. **18.** Øsekar af guld, 1/7. **19.** Kar af bronce, 1/9. (Brøktallene angiver reduktionen af den virkelige størrelse.)

egne, hvor man i bytte for den indførte bronce kunde give det i syden saa høit skattede kostbare rav. Norges tættest bebyggede egne i b. var Jæderen og Smaalenene; ogsaa bygderne omkring Kristianiafjordens indre del, det sydlige Jarlsberg, Lister og Karmøen samt Indretrøndelagens fjordbygder havde en forholdsvis talrig befolkning. Mere sparsomt bebygget var Mjøsegnene, Ringerike, Valdres, Telemarken, Søndhordland, Romsdalen; men bosætningen spredte sig ogsaa over andre dele af landet, nordover helt til Helgeland. Ved siden af hovednæringsveiene jagt og fiskeri drev befolkningen ogsaa akerbrug og var dygtige sjømænd. Broncesagernes udmerkede udførelse, deres vakre ornamentik med de karakteristiske spiraler vidner om befolkningens store tekniske færdighed og udviklede skjønhedssans (se planchen Bronce-alders-sager). Af gravenes rige udstyr med brugsgjenstande sluttes til troen paa et liv efter døden. Under b.s ældre tid indførtes ligbrændingsskikken; de brændte ben nedlagdes i gravkister eller lerkar, gravene dækkedes af jordhauger eller stenrøser, oftest af rund form. Gravpladsen var hyppig et høit, fritliggende sted, i kystegnene ofte nær havet. B.s former for de almindeligste vaaben og verktøi som økse, knive, dolke o. s. v. var i begyndelsen de samme som i stenalderen, senere fremkaldte det nye materiale ogsaa nye former. Mest karakteristisk for b. er sverdet, med den korte klinge og det rigt forsirede haandtag, oprindelig et stikvaaben, som er udgaaet som en udviklingsform af dolken. Eiendommelig for b. er endvidere broncelurene, hvoraf der i Norge er fundet to par (Jæderen, Oplandene), og som synes altid at have været benyttet parvis. Desuden de pragtfulde hængekar, hvis bestemmelse er uvis. B.-sagerne er udført ved omhyggelig støbning, derimod kjendtes ikke lodningskunsten. Klædedragten bestod af dyreskind eller af uldtøi, holdt sammen ved naale, knapper og spænder. De sidstes rigt vekslende former danner et vigtigt middel til kronologiske bestemmelser. Smykker var meget almindelige, ofte af rav eller guld, det eneste metal foruden bronce, som kjendtes i b.; særlig hyppige er de prægtige vredne eller spiralformede ringe til hoved, hals og arme og de brede halskraver. Belterne smykkedes med pladeformede prydelser med fremskydende spidser. Tatovering og barbering var almindelig. Blandt mindesmerkerne fra b. er helleristningerne (s. d.). B. afløstes i Norden af jernalderen ved midten af det første aartusen f. Kr.

Broncefarver, broncering. Ved pulverisering (rivning) af fine metalblade faar man et farvepulver af god dækkraft. Det er nødvendigt at sønderdelingen foregaar paa denne maade, da man ellers faar runde korn, som ikke dækker saa godt. Ved ophedning (anløbning) kan man give pulveret forskjellige farvenuancer. Gjenstanden, som skal bronceres, males eller lakeres først, og naar den er næsten tør, paaføres broncen, hvorefter man kan give den en yderligere overstrygning med klart lak eller fernis.

Broncērmaskine. Naar etiketter o. l. tryksager skal dekoreres ved broncering, paatrykker man dem først et klæbemiddel, hvorefter arkene sammen med broncepulveret indføres i en b., som besørger pulverets jevne fordeling over de paagjældende flader.

Broncesygdom, se Addisons sygdom.

Bronchi'tis, se Bronkit.

Bro'nchus, se Bronkier.

Bronci't, se Bronzit.

Brongniart *[broñār],* Adolphe Théodore (1801—76), nedennævntes søn, en af plantepalæontologiens grundlæggere, fra 1831 til sin død professor i botanik ved «Muséum d'histoire naturelle» i Paris. Af hans talrige arbeider er «Histoire des végétaux fossiles» med bl. a. beskrivelser og afbildninger af ca. 300 fossile sporeplanter, skjønt ufuldendt, vel at regne som hans hovedverk.

Brongniart *[broñār],* Alexandre (1770—1847), fr. geolog. Har udgivet en mængde geologiske, mineralogiske og palæontologiske arbeider og foretaget talrige reiser i videnskabeligt øiemed saavel i Nord- som Syd-Europa. Sammen med Cuvier udgav han 1835 en geologisk beskrivelse af Paris' omegn, et arbeide, der i høi grad har fremmet kjendskabet til tertiærformationens lag. Var tillige direktør for porcellænsfabriken i Sèvres.

Broni, by i Italien, prov. Pavia, s. f. Po, 5 000 indb. Vinavl, mineralske kilder.

Bronkiālkrampe, en ved visse former af astma optrædende krampe i de fine bronkiegrenes muskulatur.

Bronkiālkrup, en difterisk betændelse af bronkierne, i regelen forplantet fra difteri i struben og luftrøret (se Krup).

Bronkiāl respiration, den abnorme aandedrætslyd, som ved stetoskopi høres ved visse sygdomme i lungen, som tegn paa at lungevævet er sæde for en fortætning (f. eks. tuberkulose, lungebetændelse) eller lufttomt paa grund af sammentrykning (f. eks. ved vand eller materie i lungesækken og ved svulster), eller naar der er hulrum i lungevævet. Udaandingslyden høres forlænget og er saavel som indaandingslyden skarp og blæsende.

Bro'nkier, lungens luftrørsgrene, se Menneskets anatomi.

Bronki't, brystkatarrh, er en betændelse af bronkiernes slimhinde. Den akute b. træffes ofte som saakaldt forkjølelsessygdom. Hyppigst sees b. under forløbet af akute infektionssygdomme som f. eks. mæslinger, kighoste og influenza. Aarsagen kan ogsaa være indaanding af irriterende luftarter f. eks. klor. De væsentligste symptomer er hoste og opspytning af en slimet, tildels mere eller mindre materieholdig vædske. Ved de lettere former er der ikke feber, medens denne findes ved de sværere b. Her optræder tillige kortpustenhed. Under disse forhold kan sygdommen blive alvorlig, navnlig hos smaa børn og ældre folk. Den kroniske b. udvikler sig lidt efter lidt; ikke sjelden optræder den hos folk, som er udsat for vedvarende indaanding af støv, træffes derfor hyppig hos møllere, bagere, sten- og kularbeidere. Ofte optræder den kroniske b. som komplikation til andre kroniske sygdomme som hjertesygdom, nyresygdom, lungetuberkulose o. a. Ogsaa her er hovedsymptomerne hoste og opspyt og navnlig ved samtidig lungeemfysem sterk kortpustenhed. Ved visse former af kronisk b. kan opspyttet blive meget rigeligt og undertiden stinkende, saaledes ved bronkiektasi, en sygelig tilstand, hvor bronkiegrenene er sterkt udvidet. Behandlingen er væsentlig forebyggende, navnlig ved hærdning mod for-

---

déterrer (f) grave op, ud, frem; opanuse.
detersion (e) afførring, rensning.
detest (e), **détester** (f) afsky.
detestable (e), **détestable** (f) afskyelig.
detestation (e), **détestation** (f) f. afsky.
dethrone (e) støde fra tronen.
dethronement afsættelse.
detinue (e) tilbageholdt person, gods.
détisser (f) optrevle.
detonate (e), **détoner** (f) (lade) eksplodere; knalde.
detonation (e), **détonation** (f) f. eksplosion; knald.
détonner (f) synge falsk; virke afstikkende.
détordre, détortiller (f) (optvinde, vikle op.
détour (f) m. omvei; krumning; (pl) krinkelkroger.
détourné (f) tilsløret (kompliment); afsidesliggende; krog-.
détournement (f) m. af-, bortledning; underslæb.
détourner (f) afvende, bortlede; afholde (fra); forvanske; tilvende sig; dreie, bøie af. **se d.** gaa en omvei; vende sig (bort fra).
detract (e), **détracter** (f) rakke ned paa; (e) ogs. borttage, fradrage.
détracteur (f) m, **detractor** (e) bagtaler.
detraction (e), **détraction** (f) f. nedrakning.
détraquer (f) bringe i ulag.
détrempe (f) f. vandfarve; vand-

kjølelsestilbøielighed ved hjælp af kolde afvaskninger, bad o. s. v. Af medikamenter anvendes hostemidler og midler, som letter opspytningen.

Bronkofonī, en ved auskultation merkbar forsterkelse af aandedrætslyden, der skyldes fortætning eller tilstedeværelse af et lufttomt rum i lungen el. l.

Bronn, Heinrich Georg (1800—62), berømt t. zoolog og geolog, professor i Heidelberg (1828), hvor han bl. a. foredrog palæontologi, der dengang var en ganske ny videnskab, af hvilken B. har store fortjenester. Af hans talrige litterære arbeider skal blot nævnes «Lethæa geognostica», «Untersuchungen über die Entwickelungsgesetze der organischen Welt» (prisskrift, 1858) og «Die Klassen und Ordnungen des Thierreiches». Fra 1830 var han medudgiver af «Jahrbuch für Mineralogie, Geognosie und Petrefaktenkunde».

Bronsart von Schellendorf, Paul (1832—91), preus. general, deltog i krigen 1870—71 som afdelingschef i det store hovedkvarter og senere som generalstabschef for gardekorpset. Var en meget kundskabsrig mand, der havde stor andel i den tyske hærs mobiliseringsplan, ligesom han som militær forfatter har gjort sig bekjendt ved «Der Dienst des Generalstabs im Frieden und Kriege». Blev 1883 krigsminister.

Brontë *[brå'nti]*, Charlotte, fru Nicholls (1816—55), eng. forfatterinde, pseudonymet Currer Bell, havde en trist barndom og ungdom, blev guvernante, opholdt sig en tid i Brüssel for sin videre uddannelse, udgav 1846 en samling digte sammen med sine søstre Emily (1818—48) og Anne (1820—49), pseudonymerne Ellis og Acton Bell. Hun vendte sig derefter til romanen og blev paa dette felt en af Englands mere fremtrædende forfatterinder. I den bekjendte «Jane Eyre» (1848) leverede hun en varm og sterk kvindeskildring; den gjorde stor opsigt, og hendes anseelse steg med de efterfølgende romaner «Shirley» og «Villette». Hendes ældste fortælling «The professor» udkom først efter hendes død. Emily og Anne B. har ogsaa skrevet romaner.

Bronte, by paa Sicilien, prov. Messina, ved Etnas v. fod, omgivet af lavamarker, 19 000 indb. Vinavl. Nelson blev 1799 udnævnt til hertug af B.

Brontei'on (græ.), «tordenmaskine», som brugtes i de græske teatre.

Brontosau'rus, se Dinosauria.

Brontotherīdæ, uddøde kjæmpemæssige, næshornlignende pattedyr, tilhørende de laveste miocene lag paa Klippebjergenes østskraaning.

Bronzīno, Angelo di Cosimo di Mariano, kaldt B. (1502—72), ital. maler, elev af R. del Garbo og J. da Pontormo. Videre uddannet ved studiet af Michelangelos verker. Arbeidede i Florens. Hans historiske billeder er maniererede, men hans portræter er ypperlige. Noget haarde, er de uovertrufne i eleganse og karakteristik og blev toneangivende for tidens hofportræter. Bedst repræsenteret i Uffizierne, Palazzo Pitti, Galleria Doria-Panfili i Rom, Louvre og Frankfurt a. Main.

Bronzi't, et rombisk pyroksenmineral bestaaende af magnesium og jernsilikat med grønagtig eller brun farve. Forekommer ofte sammen med olivin som indeslutninger i basalt og er blandt de bergartdannende mineraler i hyperiter og b.-diabaser. En bergart, der udelukkende bestaar af b., er bronzitit, der er fundet i Piemont og Pyrenæerne.

Brooke *[brūk]*, Henry (ca. 1703—83), irsk forfatter, skrev under urolighederne i Irland omkring midten af det 18 aarh. «Farmer's letters», breve til det irske folk, og forsvarede sine landsmænd i «The trial of the Roman catholics». Han forfattede ogsaa digte og dramatiske arbeider, men har vundet størst anseelse med sin roman «The fool of quality».

Brooke *[brūk]*, Sir James (1803—68), rajah af Saravak. Kom 1839 til Borneo, hvor sultanen af Brunei gjorde ham til rajah af Saravak. Han undertrykte sjørøveriet og fremmede handelen. 1846 fik B. sultanen til at afstaa øen Labuan til englænderne, og 1863 anerkjendtes han af disse som uafhængig fyrste. Kort efter reiste han til England og overdrog styret til sin nevø, Sir Charles Johnson B. (1829—). Denne annekterede 1890 distriktet om Limbangelven.

Brooke *[brūk]*, Stopford Augustus (1832—), eng. prest og forfatter, meget beundret for sin aandfulde veltalenhed; udtraadte 1880 af statskirken, da han ikke mere troede paa miraklerne. Hans prækener er udg. («Sermons», 1868—88, 6 bd.). Med fin litterær forstaaelse skrev han «History of early English litterature» (2 bd.) foruden en større bog om Tennyson (1894) og et bind «Poems».

Brooki't, et mineral, der i lighed med anatas (s. d.) bestaar af titansyre, men som har en anden form end denne.

Brookline *[brúklain]*, Amerikas Forenede stater, by i Massachusetts, 6 km. s.v. f. Boston, for hvilken den er en villaforstad, 20 000 indb. Reservoirer for Bostons vandledning.

Brooklyn *[brúklin]*, Amerikas forenede stater, bydel (før 1895 selvstændig by) af Stor-New York, paa vesthjørnet af øen Long Island, ligeoverfor New York, 1 170 000 indb. Med New York forbindes B. ved hængebroen over East River (bygget 1883) og talrige dampfærger. B. har været kaldt «kirkernes by», fordi den tæller saa mange (ca. 500) gudstjenstlige bygninger. Fra den store Prospect Park i den ø. del af byen gaar den 82 m. brede og 10½ km. lange boulevard Ocean Parkway til havbredden ved Coney Island. Store dokker, unionens hovedorlogsverft. Skandinavisk sjømandshjem ved Carroll Street. — B. (Breuckelen, senere Brookland) anlagdes 1623 af nederlændere. De mest fremtrædende begivenheder i dens historie er slaget paa Long Island 1776 paa høiderne bag byen. Ordnet som by 1788, da den kun havde 1 500 indb., fik B. byrettigheder først i 1834 (30 000 indb.).

Brooks *[brūks]*, Phillips (1835—93), berømt amer. prædikant, virkede som prest først i Filadelfia (1859—69) og derefter i Boston (1869—91). 1885 meddelte universitetet i Oxford ham æresdoktorgraden. 1891 blev han biskop af Massachussetts. Han har udgivet flere prækensamlinger, som er oversat paa adskillige europæiske sprog.

Broome *[brūm]*, havn paa vestkysten af Australien, ved Roebuck Bay, s. br. 18° 12'.

Broos (ungarsk Szászváros), by (kgl. fristad) i Siebenbürgen, komitat Hunyad, ved Maros' sydligste bøining. 7 000 indb. Vinavl.

---

maleri. **détremper** op-, udbløde; læske (kalk).
détresse (f) f. angst; nød, fare.
detriment (e), **détriment** (f) m, skade, tab.
détritus (f) m. affald, levninger.
détroit (f) m, stræde, sund.
détromper (f) bringe ud af vildfarelse, paa bedre tanker.
détrôner (f) støde fra tronen.
détrousser (f) brette ned; (ud)plyndre.
detrude (e) støde (drive) ned.
détruire (f) nedrive; ødelægge; udrydde.
detrusion (e) nedstødning, -drivning.
dette — (t) dieses — (e) this — (f) ceci, cela, ça.
dette (f) f, gjæld.
deuce (e) to (i spil); pokker.
deuil (f) m, sorg (is. om dragten).
Deut (t) m, døit.
Deutelei (t) f, kunstlet forklaring; ordkløveri. **deuteln** udlægge paa en kunstlet maade.
deuten (t) fortolke; tyde (paa).
deuterogamy (e) gjengifte.
deuteronomy (e) femte mosebog.
deutlich (t) tydelig.
deutsch (t) tysk. **Deutschland** Tyskland.
deux (f) to; anden; m, toer.
deuxième anden; m, 3dje etage.
deuxièmement for det andet
deux(-)points m pl, kolon.
dévaler (f) kaste, bære, bære ned; fare ned over.
dévaliser (f) (ud)plyndre.

Brophy *[brå'fi]*, Truman William (1848—), berømt amer. tandlæge, særlig kjendt for sine operationer af medfødte gane-feil.

Brorson, Hans Adolf (1694—1764), d. biskop, salmedigter, var en prestesøn fra Nordvestslesvig. 1737 stiftsprovst i Ribe, 1741 biskop smst. B. er en af den danske pietismes betydeligste mænd, navnlig dens betydeligste salmedigter. B.s salmer, som er direkte udsprunget af hans prestegjerning, eier udtryk for alle en kristen sjæls oplevelser. De findes samlet i «Troens rare klenodie» (1739) og «Svanesang» (1765), udgivet efter B.s død. Det er væsentlig sange til tidens arie-melodier, meget melodiøse, stundom lidt kunstige paa grund af melodiernes art. «Klenodiet» indeholder 274 mummere af B., «Svanesang» 70. En meget stor del af de egentlige salmer er oversættelser fra tysk. B. er banebrydende i den danske litteratur i retning af at give tanker og følelser et fint, inderligt, naturligt udtryk uden den slags «poetiske» omskrivninger, som Kingo og hans samtidige var saa tilbøielige til.

Hans Adolf Brorson.

Brosbøll, Johan Carl Christian (1816—1900), d. forfatter, skrev under merket Carit Etlar. B.s styrke som fortæller, hans aldrig svigtende evne til at opfinde de eventyrligste hændelser, gjorde ham tidlig til en meget folkekjær skribent. Efterhaanden tilegnede han sig ogsaa mere litterær kultur: hans historiske milieu blev noget solidere opbygget («Gøngehøvdingen», 1853), hans sprog blev renere, og hans naturskildringer, navnlig hvor det gjælder jydske egne, cgtere og finere; til nogen betydelig selvkritik naaede han dog aldrig. Af hans arbeider kan forøvrigt fremhæves: «Madsalune» (1841), «Dronningens vagtmester» (1855), skuespillet «I Dynekilen» samt den kvikke novelle «Blichers hat».

Brosch, Moritz (1829—), t. historiker, siden 1873 bosat i Venedig. B. har bl. a. skrevet; «Pabst Julius II und die Gründung des Kirchenstaates» (1878), «Gesch. des Kirchenstaates» (1880—82), «Oliver Cromwell und die puritanische Revolution» (1886) og «Neuere Gesch. von England 1509—1874» (5 bd. 1890—97).

Broschi *[brå'ski]*, Carlo, se Farinelli.

Brōsimum, planteslegt af morbærfamilien med et par ved sit næringsindhold meget vigtige arter, saaledes *b. galactodendron*, kaldt kotræet paa grund af en i stammen værende melkagtig saft, som udgjør en vigtig del af næringen for indbyggerne i Venezuela, træets hjemstavn. *B. alicastrum*, «brødnødtræet», gjør lignende nytte for beboerne i Central-Amerika og Jamaica; frøene, der smager som hasselnødder, er ligeledes her et meget anvendt næringsmiddel.

Broskanse, se Brohoved.

Brosme *(brosmius brosme)*, tilhører torskefamilien; har blot 1 lang rygfinne (alle vore øvrige arter tilhørende samme familie har 2 eller 3 rygfinner); langstrakt kropsform, uflekket (ældre eksemplarer) eller med 5—6 utydelig begrænsede, lyse flekker paa hver side (yngre eksemplarer); ryg og sider lysegraa eller brunlige, under graahvid. Ryg-, hale- og analfinne kantede med et hvidt baand, indenfor dette et sort baand; bliver omtr. 1 meter lang. Fiskes i stort antal (med liner) paa bankerne udenfor Romsdalen, Nordland og Finmarken; forekommer forøvrigt langs hele Norges kyst. Tilberedes som tørfisk; eksporteres. (Se planchen Fiske 1, fig. 4.)

Brosset *[bråsœ́]*, Marie Félicité (1802—80), fr.-rus. orientalist. Født i Paris, hvor han først studerede østasiatiske sprog, men kastede sig senere over studiet af armenisk og georgisk (grusinsk), i hvilke sprog han 1836 efter konkurrance blev professor ved videnskabsakademiet i Petersburg. Udgav ialt 237 afhandlinger om disse sprog.

Brot, sjø som bryder, topper sig og falder ned med stor magt; især paa grundt vand. Bruges ogsaa om grunden selv, sml. Baae, Flu.

Brouckère *[brukǣ'r]*. 1. Charles Marie Joseph Ghislain de B. (1796—1860), belg. statsmand, tilhørte før 1830, som medlem af generalstaterne, oppositionen og arbeidede for Belgiens uafhængighed. Efter revolutionen 1830 blev han medlem af den konstituerende forsamling. Leopold I udnævnte ham til indenrigsminister, siden til krigsminister. 1832 gik han af og blev direktør for mynten. 1835 grundede B. Belgiens nationalbank og blev dens direktør til 1839. Som borgermester i Brüssel (1848—56) udmerkede han sig særlig i koleraaaret 1849. — 2. Henri M. J. G. de B. (1801—91), belg. stastmand, broder af forann., medlem af den konstituerende forsamling 1830 og af andet kammer 1833—48 og 1857—70. Efter kabinettet Frère-Orban Rogiers fald 1852 ministerchef og udenrigsminister i et saak. «forsoningsministerium» til 1855. Efter den tid bekjæmpede han i kamret ivrig de indrømmelser, hans efterfølgere gjorde katolikerne, indtil han 1870 blev blind og trak sig tilbage til privatlivet.

Brougham *[brū'əm]*, Henry, baron B. and Vaux (1778—1868), eng. statsmand, f. i Edinburgh, optraadte som 18 aars gut med en fremragende afhandling om lysets brydning, blev 1800 sagfører og grundlagde 1802 det endnu eksisterende tidsskrift «Edinburgh review». Efter en betydningsfuld advokatvirksomhed i løbet af de følgende aar kom han i 1810 ind i underhuset og leverede i skilsmissesagen mellem Georg IV og dronning Caroline et glimrende forsvar for dronningen. Fra

Henry Brougham.

---

devancer Ⓕ gaa (komme) foran; være forud for; distancere. **devancier** m. forgjænger, formand; pl ogs. forfædre. **devant** Ⓕ foran; (over)for; forbi; forrest; i forveien; m. fordel. -side; forgrund; forsprang. **au-d. de** imøde. **par-d.** forbi; for (retten). **par d.** forfra, fortil, forpaa.

devanture Ⓕ f. façade; (butiks)-vindu. **devastate** Ⓔ, **dévaster** Ⓕ herje, ødelægge. **devastation** Ⓔ, **dévastation** Ⓕ f. ødelæggelse, herjing. **déveine** Ⓕ f. uheld (i spil). **develop** Ⓔ, **développer** Ⓕ udfolde, udvikle (sig).

development Ⓔ, **développement** Ⓕ m. udvikling, udfoldelse. **devenir** Ⓕ blive; m. vorden. **dévergondage** Ⓕ m. tøilesløshed, frækhed. **dévers** Ⓕ skjæv, krum; m. helding. **déverser** Ⓕ aflede; udgyde; krumme(s); helde. **déversoir** Ⓕ m. afløbsrende.

dévêtir Ⓕ klæde af; klæde lettere paa. **se d. de** give afkald paa. **deviate** Ⓔ, **dévier** Ⓕ afvige; Ⓕ ogs. gjøre krum, skjæv. **deviation** Ⓔ, **déviation** Ⓕ f. afvigelse. **device** Ⓔ anslag, plan; devise; opfindelse. **dévider** Ⓕ (af)haspe, -spole;

1816—30 var han en af det liberale partis mest fremragende talere i underhuset, hvor han især virkede for en forbedret straffelov, for en valgreform og for folkeoplysningens fremme. Ved det liberale partis seir 1830 blev han lordkansler og ophøiet til baron B. og Vaux og har foruden fortjenesten af en række betydelige og nødvendige reformer inden rigets høiesteret æren af at være en af overhusets mest energiske forkjæmpere for valgreformen af 1832. Senere lykkedes det ham ikke at blive medlem af nogen liberal regjering; men ved sin uafhængige, frygtløse optræden og sin levende interesse for alle politiske og sociale spørsmaal og endelig ved sit betydningsfulde forfatterskab var han gjennem sit lange liv en mand med stor indflydelse i det offentlige liv.

Brougham *[brū'əm]*, liden lukket énspændervogn med kun ét sæde inde i vognen; kaldes ogsaa kupé.

Broughton *[brau'tən]*, John Cam Hobhouse, baron, se Hobhouse.

Broughton *[brau'tən]*, Rhoda (1840—), eng. forfatterinde, gjorde lykke med fortællingerne «Cometh up as a flower» og «Red as a rose is she», der efterfulgtes af «Nancy», «Joan», «Second thoughts» o. a. Blandt de nyere er «The game and the candle» og «Foes in law».

Broughtonarchipelet *[brau'tən-]*, se Chathamøerne.

Broughtonbugten *[brau'tən-]* el. Koreabugten, stor bugt af det Japanske hav paa østsiden af Korea.

Broughtonstrædet *[brau'tən-]*, strædet mellem Korea og Tsusjimaøerne, forbinder det Østkinesiske og det Japanske hav.

Broughty Ferry *[brå'ti feri]*, by i Skotland, Forfar, ved mundingen af Firth of Tay, 5 km. ø. f. Dundee, 10 500 indb. Dampfærgeforbindelse med det ligeoverfor liggende Tayport (Ferry port on Craig). Fiskeplads, badested, havn.

Broussais *[brusæ']*, François Joseph Victor (1772—1838), grundlægger af den fysiologiske medicin: irritation og abirritation finder sted ved de elementære patologiske processer. Grundlag for næsten alle sygdomme er mavetarmkatarrh, mod hvilken behandlingen bør rettes.

Broussonētia, planteslegt af morbærfamilien. Herhen *b. papyrifera*, «papirmorbærtræet», et over 10 m. høit træ, af hvis bast, «tapatrevler», tilberedes papir. Hører hjemme i Østasien, men plantes ogsaa andetsteds, f. eks. i Middelhavslandene.

Brouwer *[brau'er]*, Adriaen (1605/6—38), flamsk genremaler og raderer. Elev af Frans Hals, senere paavirket af Rubens. Arbeidede i Haarlem, Amsterdam og Antwerpen. B. er den klassiske repræsentant for de nederlandske folkelivsbilleder, der skildrer vertshuslivet med spil, drik og slagsmaal. Hans billeder udmerker sig ved sine høie kunstneriske, ikke mindst sine koloristiske egenskaber. I hans tidligere billeder hersker en varm tone med clairobscur-virkning, røde og gule lokalfarver, i hans senere en kjølig graalig totaltone med fremherskende emaljeagtig glatte, lyse, blaagrønne lokalfarver. Kun ca. 50 billeder af ham kjendes, de bedste i Paris, St. Petersburg, Wien, Dresden og München.

Brouwershaven *[brau'ershafen]*, havneby i den nederlandske prov. Zeeland, øen Schouwen. Ca. 1 500 indb. Kystfart, fiskeri og østersfangst.

Browa'llius, Johan (1705—55), sv. biskop, politiker og videnskabsmand. 1737 professor i Åbo, 1749 biskop smst. Optraadte paa rigsdagen 1746—47 og 1751—52 som hattepartiets erklærede tilhænger, kraftig hævdende folkets suverænitet (skriftet «Om iniga begrepp rörande fundamentallagen»). Ved siden heraf udgav B. en række tidsskrifter af økonomisk el. moraliserende art og udfoldede en i høi grad mangesidig forfattervirksomhed, der spændte over teologi, filosofi, pædagogik samt sprog- og naturforskning.

Brown *[braun]*, Charles Brockden (1771—1810), amer. forfatter, vandt anseelse ved sine talentfulde, fantasirige fortællinger: «Wieland», «Ormond», «Arthur Mervyn», «Edgar Huntley», «Clara Howard», «Jane Talbot».

Brown *[braun]*, Ford Madox (1821—93), eng. maler. Uddannet i Belgien, Italien og Paris. Skjønt

Madox Brown: The last of England.

han ikke tilhørte «prærafaeliternes» kreds, er han dog mere end de fleste repræsentant for deres kunstprinciper: han gaar i modsat retning af tidens akademiske maleri, tilstræber saavel i tegning som kolorit en samvittighedsfuld naturtroskab, der nærmer sig de gamle nederlænderes og lægger vegt paa psykologisk udtryksfuldhed. Herunder overdriver han ikke sjelden det dramatiske udtryk og overlæsser ogsaa sine billeder med detaljer. Mange af hans billeder har motiver fra Shakespeares og anden digtning. Senere malte han ogsaa nutidsemner. Hans populæreste billede er «The last of England», et emigrantpar, som fra skibsdækket sidste gang ser Englands kyst. Billedet, der er portræter af ham selv og hans hustru, tog ham ni aar. Hans kjæmpebillede «Work», der forestiller nedlægningen af en rørledning i en gade,

---

(fig.) klare. **dévidoir** m, garnvinde, spole.
devil ⓔ djævel; sterkt pebre(t ret); krudtkjærring. **d.'s dung** dyvelsdræk. **devilish** djævelsk, forbandet.
devin ⓕ m, spaamand.
deviner ⓕ spaa; gjette. **devineresse** f, spaakjærring.
devious ⓔ afvigende.
dévirer ⓕ dreie (gaa) den gale vei.
devis ⓕ m, (ark.) overslag.
dévisager ⓕ klore øinene ud paa; glo paa.
devise — ⓣ Devise f — ⓔ device, posy — ⓕ devise f.
devise ⓔ opfinde, (ud)tænke; testamentere; overlægge; testament, arv. **devisee** arving.
deviser ⓕ passiare.
devisor ⓔ arvelader.
dévisser ⓕ skrue af.
devoid ⓔ blottet (for).
dévoiement ⓕ m, diarrhoe.
dévoiler ⓕ afsløre.
devoir ⓕ skulle, maatte; burde; skylde; m, (for)pligt(else); stil(arbeide); pl, opvartning.
dévolu ⓕ hjemfalden. m: **jeter son d. sur** gjøre fordring (kaste sine øine) paa.
devolution ⓔ, **dévolution** ⓕ f, hjemfald.
devolve ⓔ rulle ned; overdrage, tilfalde.
dévorer ⓕ (op)sluge; nage, pine.
dévot ⓕ gudfrygtig; «hellig».
devote ⓔ hellige; (op)ofre; hengiven.

er en forherligelse af arbeidet. Det tog ham 13 aar og fuldførtes 1865.

Brown *[braun]*, Frederick P. (1838—), f. i Kobbervik, sønnesøn af J. N. Brun, udvandrede 1854, blev i 1890 valgt til statssekretær i Minnesota.

Brown *[braun]*, George Loring (1814—89), nordamer. maler; stúderede i Italien, bosat i Boston. Malte mest stemningsfulde elve- og havnelandskaber.

Brown *[braun]*, Henry Kirke (1814—90), nordamer. billedhugger; studerede i Italien, bosat i Brooklyn. Vigtigste arbeider: «Haabet» og kolossalstatue i New York.

Brown *[braun]*, John (1735—88), f. i Skotland. Stifter af brownianismen: livet er et produkt af den for de organiske legemer eiendommelige irritabilitet og af irritation. Behandling: irritationsmidler.

Brown *[braun]*, John (1800—59), amer. abolitionist, begyndte 1854 sammen med sine sønner og nogle faa tilhængere i Kansas en guerillakrig mod tilhængere af slaveriet og bemægtigede sig 1859 med 16 hvide og 5 negere arsenalet i Harpers Ferry i Virginia i den hensigt at væbne denne stats negere og begynde en borgerkrig mod slaveriets tilhængere. Negerne besvarede imidlertid ikke hans opfordring om at slutte sig til ham, og B. blev fanget og hængt. Hans død gjorde et pinligt indtryk overalt i Nordstaterne og bidrog til at øge uviljen mod slaveriet.

Brown *[braun]*, Peter Hume (1850—), siden 1901 professor i historie ved Edinburghs universitet, er en af Skotlands betydeligste historikere. Blandt hans verker merkes: «Buchanan, humanist and reformer» (1890); «John Knox» (1895); «History of Scotland» (1898—1902).

Brown *[braun]*, Robert (1773—1858), meget berømt eng. botaniker. B. deltog i 1801 i kaptein Flinders videnskabelige ekspedition til Ny Holland og undersøgte desuden det australske fastland, Van Diemens land foruden flere øer i de egne; medbragte herfra ca. 4 000, for største delen før ukjendte plantearter. Efter sin tilbagekomst til England (1805) bearbeidede han sit materiale og udgav herover meget betydelige systematiske og morfologiske arbeider. B. var desuden ogsaa fysiolog og er den første, som klart har udredet frøemnets bygning og udvikling. B. var konservator ved den botaniske afdeling af British museum og blev 1849 præsident i Linnean society.

Brown *[braun]*, Thomas (1778—1820), skotsk filosof, indtager i sin filosofi et mellemstandpunkt mellem den saakaldte skotske skole, som han tilhørte, og Hume. Hans hovedverker er «Observations on the Zoonomia of Erasmus Darwin», «Inquiry into the relations of cause and effect» og «Lectures on the philosophy of the human mind». Mill, Spencer og Bain sætter hans skrifter høit.

Brown *[braun]*, Thomas Edward (1830—97), eng. digter, lærer, bekjendt for sine digte fra sin fødeø Man, har skrevet: «Betsy Lee», «Fo'c'sle yarns», «The doctor», «The Manx witch», «Old John».

Browne *[braun]*, Charles Farrar (1834—67), amer. forfatter, pseudonymet Artemus Ward, berømt humorist, grotesk, satirisk, fuld af indfald. Han var typograf, begyndte med at levere humoristiske bidrag til aviser, blev redaktør af et vittighedsblad, optraadte derefter som humoristisk forelæser og vandt hermed først egentlig sit ry baade i Amerika og England. «Artemus Ward, his book» (1862), «A. W., his panorama», «A. W. among the mormons», «A. W. among the fenians», «A. W. in London».

Browne *[braun]*, Georg (1698—1792), rigsgreve, rus. officer og statsmand, af irsk æt, 1731 i rus. tjeneste. I tyrkekrigen fanget og solgt som slave, men befriet; atter fanget ved Zorndorf. Peter III vilde betro B. anførselen af hæren mod Danmark, men B. faldt i unaade, da han viste uvilje overfor dette forehavende. Side sidste 30 aar gjorde B. sig fortjent som guvernør over Lifland og Estland.

Browne *[braun]*, Hablot Knight (1815—82), eng. tegner og illustrator, mest bekjendt for sine Dickens-illustrationer, der begynder i 1836 med «Pickwick papers», og som han undertegnede med pseudonymet Phiz.

Browne *[braun]*, Maximilian Ulysses (1705—57), rigsgreve, østerr. feltherre. Svang sig ved sin tapperhed hurtig i veiret og blev 1739 feltmarskalk. I den østerr. arvefølgekrig maatte han rømme Schlesien (1740), deltog i Mollvitz-slaget, kjæmpede i Bayern og derefter (1746—48) i Italien og Provence. Ogsaa i den preus. syvaarskrig tog B. del. 1756 tabte han slaget ved Kolin, 1757 blev han saaret ved Prag, i hvilken by han kort efter døde.

Browne *[braun]*, Robert (omtr. 1500—omtr. 1633), eng. kongregationalist, begyndte som lærer og prest en række heftige angreb paa statskirken. Dannede senere den første separatistmenighed i England i Norwich, flygtede 1581 tilligemed flere af sine tilhængere til Middelburg i Holland, vendte 1584 tilbage til England, udsonede sig med statskirken og overtog et presteembede i denne. Maatte dog stadig gjennemgaa mange kampe. Døde i fængsel, vistnok som sindssyg. Hans opr. tilhængere, brownisterne, vedblev en tid at eksistere som en særlig sekt, i Holland, England og senere i Amerika. De betragtes med rette som oprindelsen til den senere independentisme og kongregationalisme.

Browne *[braun]*, Sir Thomas (1605—81), eng. filosof. Forfatter af bogen «Religio medici», der udkom 1642, et deistisk skrift, hvis lære af mange betragtedes som ateisme. Han var nemlig en modstander af alle overtroiske tilsætninger til den naturlige religion, og skrev ogsaa en afhandling om gjængse vildfarelser («Pseudodoxia epidemica», 1646).

Browne *[braun]*, William (1591—1645), eng. digter, efterlignede Spenser, har skrevet «Britannia's pastorals», «The shepherd's pipe», «The inner temple masque».

Brownhills *[brau'nhilz]*, by i England, Stafford, 8 km. n.n.ø. f. Walsall, 15 800 indb. Kulgruber.

Brownie *[brau'ni]*, d. v. s. den lille brune, kaldes i den skotske og shetlandske folketro et overnaturligt væsen, som tænkes at holde til i husene. B. har et ragget ydre, men er venlig og hjælpsom mod menneskene. Svarer til nissen.

Browning *[brau'ning]*, Elisabeth Barrett, f. Barrett (1806—61), eng. digterinde; var som barn meget syg og vedblev at være svagelig; i aandelig henseende var hun meget tidlig udviklet, lærte latin, græsk, italiensk, spansk, fransk, tysk, blev hjemme baade i engelsk og fremmed litteratur, fattede særlig kjærlighed til de græ-

---

devoted Ⓔ ulyksalig; opofrende.
devotedness hengivenhed.
devotee Ⓔ tilhænger; «læser».
devotion Ⓔ, **dévotion** Ⓕ f, gudfrygtighed; andagt; opofrelse, hengivenhed; Ⓔ ogs indvielse.
devotional Ⓔ andægtig; andagts-.
dévouement, dévoûment Ⓕ m, hengivenhed.
dévouer Ⓕ vie, opofre, hengive.
devour Ⓔ (op)sluge.
devout Ⓔ gudfrygtig; andægtig; oprigtig.
dew Ⓔ dugg. **dewberry** bjørnebær. **dewlap** doglæp.
dextérité Ⓕ f, **dexterity** Ⓔ færdighed, behændighed.
diabète Ⓕ m, **diabetes** Ⓔ sukkersyge.
diable Ⓕ m, djævel, fanden.
diablement bandsat, forbistret.
diablerie f, djævelskab, hekseri.
diablotin m, djævelunge, satans knegt.
diabolic(al) Ⓔ, **diabolique** Ⓕ djævelsk.
diaconat Ⓕ m, **diaconate** Ⓔ stilling som diakon, hjælpeprest.
diacre Ⓕ m, diakon.
diadem — Ⓣ Diadem n — Ⓔ diadem — Ⓕ diadème m.
diagnose — Ⓣ Diagnose f — Ⓔ diagnosis — Ⓕ diagnose f.
diagnosticate Ⓔ, **diagnostiquer** Ⓕ stille en diagnose.
diagonal — Ⓣ Diagonale f — Ⓔ diagonal — Ⓕ diagonale f.
diakonisse — Ⓣ Diakonisse

ske tragikere og til Shakespeare. Hun optraadte først anonymt, senere under eget navn, blev anerkjendt og gjorde opsigt, saaledes med digtet «The cry of the children», hvor hun talte fabrikbørns sag med et medfølende hjertes sterke glød. I 1845 blev hun kjendt med digteren Robert B. (s. d.); deres venskab blev snart til kjærlighed, i 1846 blev de hemmelig viet og reiste til Italien, hvor de slog sig ned i Firenze, Casa Guidi. Under det ideelt lykkelige egteskab skjød hendes digtning sterk vekst; i den bekjendte samling «Sonnets from the Portuguese» (1850) nedlagde hun sine kjærlighedsbekjendelser, i «Casa Guidos windows» (1851) er motivet Italiens kamp for sin selvstændighed, og i «Aurora Leigh» (1856) leverede hun en stor samtidsroman paa vers om liv og digtning, mindre merkelig ved ideernes originalitet end ved den varme følelse, hvormed de er fremsat. Gjennem hendes digtning gaar et sterkt krav om kjærlighed, livsskjønhed og livsstyrke, en høit baaret idealisme, der bl. a. gav sig udslag i frihedsbegeistring og indignation over al undertrykkelse; hendes vers er udtryk baade for hjertegløld og kvindelig, nervøs sjælsfinhed; hvad hun manglede, var kunstnerisk koncentration og sikker formsans.

Browning *[brau'ning]*, Robert (1812—89), eng. digter, en original, mandig, lidenskabelig kraft, en kosmopolitisk aand, selvstændig og personlig, rig paa fantasi og tanker, fremforalt psykolog, indtrængende og fin, men stundom vanskelig og anstrengt i sin digteriske udtryksmaade. Han røbede sine anlæg allerede som gut, var til en begyndelse paavirket af Shelley, udgav 1835 digtet «Paracelsus», der er forfattet i dialogform, skrev digte, forsøgte sig med dramaer, hvoriblandt det fine og friske «Pippa passes» (1841), og fandt sin særegne form i den dramatiske monolog: «Men and women», «Dramatis personae». Til det betydeligste af, hvad han har skrevet, hører den store, sjæleskildrende digtning «The ring and the book». B. blev 1846 gift med digterinden Elisabeth Barrett B. (s. d.).

Browni'ster, se Browne, Robert.

Brown-Séquard *[brånsekár]*, Charles Édouard (1817—94), fr. fysiolog, f. paa Mauritius. Eksperimentale fysiologiske undersøgelser af blodet, den animalske varme, rygmarvssygdomme, muskel-, nerve- og ganglie-systemet. 1864—69 professor i fysiologi ved Harvards universitet. 1878 Claude Bernards efterfølger ved Collège de France. Grundlægger af behandling med organsaft ved prøver med indsprøitning af kjønskjertelsaft mod alderdom.

Brown'ske bevægelser kaldes de hurtig vibrerende, uregelmæssige bevægelser, som ved sterk forstørrelse i mikroskopet kan iagttages i enhver tilsyneladende klar vædske, hvori et fast stof indeholdes i opløst form. Fænomenet er benævnt efter botanikeren Robert Brown (s. d.), som var den første, der iagttog og beskrev det (1827). Det skyldes meget smaa faste partikler, der er fordelt i vædsken og er i en uafladelig svingende bevægelse, og som ofte feilagtig har været antaget for levende organismer. Ethvert fast stof, som er opløst i en vædske, foranlediger fænomenets tilsynekomst. Bevægelsen antages muligens at kunne skyldes en selvstændig molekylarbevægelse i vædsken, men er forøvrigt endnu paa langt nær helt udforsket og forklaret.

Brownsville *[brau'nzvil]*, by i Amerikas Forenede stater, i den s. del af Texas, 56 km. fra Rio Grandes munding i den Mexikanske golf, lige overfor den mexikanske by Matamoros, 6 300 indb.

Brožík *[bråšīk]*, Václav (1852—), böhmisk maler. Studerede i Prag, München og Paris. Det nationale i hans kunst indskrænker sig til emnevalget, nemlig scener af Böhmens historie.

Bruay *[brycǽ]*, byer i Frankrige. 1. Depart. Pas-de-Calais, ved Lave, n.v. f. Arras, 14 400 indb. Stenkulsgruber. 2. Depart. Nord (B.-sur-d'Escaut), ved Schelde, n. f. Valenciennes, 4 200 indb. Stenkulsgruber.

Bruce *[brūs]*, skotsk slegt. 1. Robert B. (1210—95), beilede efter Aleksander III's død 1286 til Skotlands krone; men Edvard I af England afgjorde striden til fordel for Roberts medbeiler, John Baliol. — 2. Robert B. (1274—1329), sønnesøn af ovenn., kjæmpede først paa englændernes side, men efter Wallaces (s. d.) henrettelse besluttede han at gjøre fordring paa Skotlands krone, og da han under en ordstrid med det eng. partis fører, John Comyn, i kirken i Dumfries «kom til» at dræbe denne, reiste han fanen for Skotlands uafhængighed. En tid maatte han søge tilflugt i det vestl. Skotlands bjerge, men fra 1307—13 lykkedes det ham at erobre alle skotske slotte undtagen Stirling, som han beleirede, da Edvard II nærmede sig med 10 000 mand. Med en langt ringere styrke seirede B. ved Bannockburn 24 juni 1314 over Edvard, og fra nu af sad han fast paa tronen. Krigen begyndte vistnok paany 1322 og 1327, men ved freden 1328 anerkjendte England Skotlands uafhængighed. Død af spedalskhed. Han var en tapper kriger, en vis lovgiver og en for den tid sjelden retsindig og human mand. Fra hans datter Majory nedstammede Stuarterne. — 3. David B. (1329—71), søn af ovenn., blev 1341 konge i Skotland ved Frankriges hjælp; siden indlod han sig i krig med England og blev 1346 fanget, løsladt 1357 og paany konge til sin død.

Bruce *[brūs]*, James og Thomas, jarler af Elgin og Kincardine, se Elgin og Kincardine.

Bruce *[brūs]*, James (1730—94), skotsk afrikareisende, studerede orientalske sprog, blev 1762 brit. konsul i Algerie, hvorfra han bereiste store dele af Nord-Afrika. Efter en arkæologisk undersøgelsesreise i For-Asien kom B. 1768 over Cypern til Ægypten, drog opover Nilen til Assuan og saa med en karavane til Kosseir ved det Røde hav. Under store strabadser og farer naaede B. herfra Abessiniens daværende hovedstad Goudar og fandt den Blaa Nils kildesjø Tana, som forresten allerede i begyndelsen af 17 aarh. var opdaget af Paez og Lobo. B. mente at have fundet Nilens kilder og fremstillede derfor Nilens hovedarm, den Hvide Nil, som en ubetydelig elv. Efter 11 aars fravær naaede B. gjennem Nubien over Alexandria tilbage til England 1773. Han har skrevet: «Travels to discover the sources of the Nile», I—V, Edinburgh 1790.

Bruce *[brūs]*, John Collingvood (1805—92), eng. arkæolog, har skrevet «Handbook of English history» og talrige arkæologiske skrifter, bl. a. «Lapidarium septentrionale», en ill. beretning om alle romerske mindesmerker i Nordengland.

Bruch, Max (1838—), t. komponist og dirigent, professor ved akademiet i Berlin, leder af dets mesterskole;

Diakonissin f — ⓔ hospital nurse — ⓕ diaconesse f.

dial ⓔ solur, solskive; grubearbeiders kompas.

dialekt — ⓣ Dialekt m, Mundart f — ⓔ dialect — ⓕ dialecte m; patois m.

dialog — ⓣ Dialog m — ⓔ & ⓕ dialogue m.

diamant — ⓣ Diamant m — ⓔ diamond — ⓕ diamant m.

diameter — ⓣ Diameter, Durchmesser m — ⓔ diameter — ⓕ diamètre m.

diametral — ⓣ diametral — ⓔ diametrical — ⓕ diamétral.

diamond ⓔ diamant; (pl) ruder i kort.

diane ⓕ f, revelje.

diantre ⓕ (m), (saa for) pokker(!)

diapason ⓔ & ⓕ m, (mus.) omfang; ⓔ ogs. oktav.

diapente ⓔ ren kvint.

diaper ⓔ mønstret lærred; serviet; indvæve figurer i.

diaphane ⓕ, **diaphanous** ⓔ gjennemsigtig. **diaphanéité** ⓕ f, **diaphaneity** ⓔ gjennemsigtighed.

diaphragm ⓔ, **diaphragme** ⓕ m, skillevæg, membran; mellemgulv.

diaprer ⓕ farve broget

diarrhoe — ⓣ Diarrhöe f, Durchfall m — ⓔ diarrh(o)ea — ⓕ diarrhée f.

diary ⓔ dagbog.

diatribe ⓔ & ⓕ f, (lidenskabelig) kritik, smædeskrift.

dibble ⓔ plante(pinde).

reiste i sin ungdom urolig omkring i Europa, slog igjennem med korverket «Frithjof» og regnes nu som en af de mest fremtrædende tyske komponister. «Skjøn Ellen», «Odysseus», «Arminius», «Sangen om klokken», «Salamis», «Achilles» o. a. udmerker sig ved en bred klangskjøn sats, vakker melodik, klart anlæg, instrumental og dramatisk effekt. En violinkoncert af ham er ogsaa meget skattet.

Bruchsal, by i Baden, n.ø. f. Karlsruhe, ved Saalbach, 13 500 indb. Maskin-, tobaks- o. a. industri. Engang residens for biskoperne af Speier.

Brucin, alkaloid (s. d.) i nær familie med stryknin (s. d.), sammen med hvilket det forekommer i forskjellige plantefrø (rævekager, ignatiusbønner m. fl.). Fremkalder ligesom stryknin stivkrampe, men er mindre giftigt. Bruges af og til i medicinen i stedet for stryknin og som udryddelsesgift.

Bruck, Karl Ludwig, friherre af (1798—1860), østerr. statsmand, grundede i Triest det berømte rederi Lloyd, var Østerriges udsending paa nationalforsamlingen i Frankfurt og blev derefter handelsminister; som saadan gjorde han sig fortjent ved omordningen og forbedringen af trafik-, post-, telegraf- og konsulatvæsenet. Siden deltog han i toldforhandlingerne mellem Østerrige og Preussen, var gesandt i Konstantinopel og 1855 finansminister. Krigen med Italien hindrede ham i at gjennemføre sine planer til finansernes forbedring. Hans fiender satte hans navn i forbindelse med feltmarskalk Eynattens underslæb, og B. tog sig selv af dage. Hans uskyldighed blev klargjort efter hans død.

Bruck an der Leitha, by i nedre Østerrige, ved Leitha, grænseelven mod Ungarn, 40 km. s.ø. f. Wien, 5 200 indb. I nærh., paa ungarsk omraade, aarlig store feltmanøvrer.

Bruck an der Mur, by i Østerrige, Steiermark, hvor Mur- og Mürz-dalene mødes, 487 m. o. h., 7 600 indb. Fernis-, trævare- og papirindustri.

Bruckner, Anton (1824—96), komponist og orgelvirtuos, lektor i musik og æresdoktor ved Wieneruniversitetet, mødte i sin levetid forbitret modstand fra antiwagnerianerne med Hanslick i spidsen, men har særlig efter sin død vundet stor fremgang navnlig i Tyskland, hvor flere af hans verker har vakt stor opmerksomhed. I sine adskillig omtvistede 9 symfonier søgte han at overføre Wagners musikdramatiske idéer til instrumentalmusiken. Messer og mandskor, kammermusikverker og mange mindre arbeider.

Brud. I nordiske sprog anvendes ordet kun om den forlovede kvinde paa hendes bryllupsdag, medens tyskerne betegner hende som *Braut* lige fra forlovelsen. Hos jøder, grækere og andre østlige folk var bruden efter ældgammel østerlandsk skik helt tilsløret. Ogsaa den oldnord. b. bar et slags slør, en sid hovedprydelse af hvidt lin *(brúðarlín)*; to kvinder holdt brudelinets flige. Gjennem middelalderen frem til den nyere tid smykkedes bruden, efter kirkens Maria-billeder, med farvede klædebon, guld- og sølvsmykker. Hos flere landes bondebefolkning har denne brudedragt efterhaanden faaet et stedligt, nationalt præg. Nutidens hvide brudedragt med myrtekrans og hvidt slør er fransk mode fra ca. 1750. Brudebelte betegnede dels jomfrubeltet, som bruden nu bar for sidste gang, dels brudens kommende husmoderværdighed. Ved beltet hang ofte lænke til nøgleknippet, kniv og ske. Ofte bestod brudebeltet af fløiel med paasyet metalbeslag: glatte plader eller «søljer». Bønderne brugte gjerne sølvbelte. Hos adelen og rige borgere var beltet hyppig af forgyldt sølv eller guld. Brudeblus: tyristikker eller vokslys, omvundet med silkebaand, som tændtes for at verge bruden mod onde magter. Brudedans, første dans efter bryllupsmaaltidet. Den blev danset med tændte fakler: brudeblus. Ved de eng. og preus. fyrstebrylluper danses endnu «fakkeldansen». I Søndfjord opholdt brudefølget sig før og efter vielsen i kirkestuen eller prestegaardens borgstue. Enhver, som her «dansed med brura», fik ved at betale kr. 1—1.20 «fri dans» og «fri fortæring». Brudgommen bogførte indtægten. «Bruredans-penge» maatte ved given leilighed gjenbetales, selv om beløbet først gjenkrævedes efter 20—30 aars forløb. Børn var «pligtige» til at «danse efter» sine afdøde forældre. Brudegaver er i videre forstand alt, hvad bruden faar til foræring af slegt og venner i anledning af sit bryllup, i snævrere forstand, hvad hun til personlig brug faar af brudgommen. Oprindelsen til den skik at udrede brudegaver er at søge i det udstyr, faderen paatog sig at give hende ved hendes afsked fra fædrehjemmet, og som hos en række folkeslag, bl. a. de nordiske, ansaaes at burde gjengjældes ved en lige eller halvt saa stor gave fra brudgommen (i Norge henholdsvis kaldt *heimanfylgja* og *gagngjald, priðjungsauki* el. *tilgjǫf*). I den senere middelalder udvikledes dette gavevæsen stedse mere. Morgenen efter bryllupet overrakte saaledes brudgommen sin hustru, naar hun havde baaret linklædet (s. d.) med rette, det saakaldte *linfé;* egtede han en enke, fik denne derimod «bænkegave» *(bekkjargjǫf)*. Efterhaanden blandedes disse forskjellige gaver sammen (ogsaa med den saakaldte «mund», s. d.) saavelsom med, hvad det blev skik, at fjernere slegtninge og venner medbragte, «lagde i brudeskaalen», medens brudeparret sad paa «brudebænken». Gjesterne drak en for en brudeparrets skaal og lagde derpaa sin brudegave i den tømte øl- el. vinskaal efter det gamle ord: «en tærepenge, ærepenge og nødskilling». I Søndfjord blev skaalen drukket lige efter «brudegrauten». Kjøgemesteren modtog skaalgaverne paa «skaalpengefadet». Forældres gave var altid «fri», medens søskendes skaalgaver blev gjenkrævet. Der findes eksempler paa, at gamle barnløse folk gjorde «pengebryllup» for at faa sine «skaalgaver» tilbage. Efter fr. mode ca. 1715 blev modtagelse af brudegave efterhaanden anseet som en tarvelig skik (Holberg, «Barselsstuen», I, 1, 1723). Omkr. 1830 blev brudegave igjen moderne. Brudekjøb: det oldn. *brúðkaup*, d. e. kontrakten mellem brudgommen og brudens giftermaalsmand (i regelen hendes fader), brugtes ofte enstydig med bryllup. Paa den anden side har ordet givet anledning til den misforstaaelse, at bruden oprindelig «kjøbtes» af brudgommen mod kontant betaling i den saakaldte «mund» (s. d.); men en saadan tankegang var nordboerne fremmed. Brudekoner: de to kvinder (gjerne brudens og brudgommens mødre), som «klæder» bruden. I Telemarken «klædtes» brud og brudgom af hver sin brudekone (Wille, «Beskr. af Sillejords prgd.», 1786). Brude-

---

dice ⓔ (spille med) terninger.
dicht ⓣ tæt; nær. **dichten** tætte.
dichten ⓣ digte; pønse, grunde.
Dichter ⓣ m, digter. **Dichterling** m, rimsmed. **Dichtung** f, digtning.
dick ⓣ tyk; vigtig. **Dicke, Dickheit** f, tykkelse, førhed. **Dickicht** n, tykning. **Dickthuer** m, vigtigper. **Dickwanst** m, tyksak.
dick(e)y ⓔ tjenersæde, hundsfot; løst skjortebryst
dictate ⓔ, **dicter** ⓕ diktere; tilsige, foreskrive; ⓔ ogs. (magt)bud.
dictation ⓔ, **dictée** ⓕ f, diktat.
diction ⓔ & ⓕ f, foredrag, stil, udtryk(smaade).
dictionary ⓔ, **dictionnaire** ⓕ m, ordbog.
dicton ⓕ m, mundheld.
did — ⓣ dorthin, dahin — ⓔ thither, there — ⓕ là(-bas), y.
didactic ⓔ, **didactique** ⓕ didaktisk: ⓕ ogs. (f) pædagogik = **didactics** pl ⓔ.
diddle ⓔ vakle; lure.
didelphe ⓕ m, pungrotte.
diduction ⓔ ad-, fraskillelse.
die: give d. — ⓣ säugen — ⓔ suckle, give suck — ⓕ donner à têter; allaiter, nourrir.
die (vb) — ⓣ saugen — ⓔ suck — ⓕ têter, teter.
die ⓔ dø.
die ⓔ terning; (mynt)stempel.
Dieb ⓣ m, tyv. **Dieberei** f, tyveri = **Diebstahl** m.

Brud: Middelaldersk brudekrone fra Sogn.

krone nævnes hos sydligere folk 400 aar e. Kr. Den sattes paa brudens udslaaede haar som tegn paa hendes jomfruelighed. Udslaaet haar synes dog ogsaa hos de germanske folk at have været kjendemerke paa møen. Den brud, der med urette bar krone og udslaaet haar, idømtes strenge bøder (d. lovbud 1600—35). Brudelad, flad sølvbesat hovedprydelse for brude (Telemarken). Brudelin, brudeslør, af tyndt lintøi, der bares af bruden som tegn paa, at hun var uberørt mø og havde sedvanens ret til af brudgommen at modtage *linfé* (se Brudegaver). Brudenat: Efter gammelnordisk retsbegreb var egteskabet ikke gyldigt, før brudesengen i vidners overvær var besteget. Skikken forsvandt med tiltagende skrivekyndighed, idet skrevne attester blev foretrukket for mundtlig vidneførsel. Brudepige: Efter det 16 aarh.s sprogbrug: brudens tjenestepige. «Foregangspigen» havde at lede bruden til og fra kirke, samt at sørge for opvartningen. Nutidens brudepige er en forvansket levning af disse skikke. Brudering, d. e. trolovelsesring, er af ældgammel sydlandsk oprindelse. Den katolske kirke lagde en særlig vegt paa overrækkelsen af brudens trolovelsesring. Skikken med to ringe kom til Norden i slutningen af det 17 aarh. Brudesmykke, d. e. sølvkjeder med forgyldte skuemynter, søljer, spænder etc., fæstédes i det 16 aarh. paa en art smække (dolslag), der dækkede brudens bryst og skuldre.

Brudesmykke.

Brud (miner.). Naar mineraler slaaes istykker, er ofte brudfladens udseende (bruddet) eiendommeligt for vedkommende mineral. Dels fremkommer ved b. plane spalteflader (f. eks. kalkspat) eller ogsaa ujevne flader. Det krumfladede b. betegnes som musligt. Hos seige og smidige mineraler haves et takkigt b. Forøvrigt kan b. være kornigt, bladigt, traadigt el. splintrigt m. v.

Brud (med.), se Benbrud.

Brudefoss, vandfald (23.2 m.) i Rauma, Grytten herred, Romsdals amt.

Brudes livbaad, opfundet 1903 af den norske skibsfører Ole Brude, er egformet med største dimensioner i fod: 18 × 8 × 8. Den bygges af galvaniserede staalplader, er helt overdækket, har dobbelt bund, mast og seil. Paa toppen agter er anbragt et styre- eller udkigstaarn og rundt toppen et rækverk. Adgangen til baadens indre, hvorfra kan styres og manøvreres, sker gjennem to luger, der kan tillukkes vandtæt. Rundt baaden over vandgangen gaar en solid fenderlist af ek.

Brudes livbaad: Gjennemsnit.

Brudt akkord, se Arpeggio.

Brudulje (d. *brodulje*) beror paa det fr. *bredouiller,* stamme, tale hurtig og uforstaaelig, hvoraf har udviklet sig betydningen forvirring, opstyr.

Brueghel *[bröi'gel]*, flamsk malerfamilie. 1. Peter B. d. ældre, kaldt «Bonde-B.» (ca. 1525—69), elev af sin svigerfader Peeter Cock van Aelst, den betydeligste af det 16 aarh.s nederlandske genremalere. Er helt national paa en tid, da hans landsmænd var paavirket fra Italien. Fra hans ældste tid kjendes kun tegninger til kobberstik, dels satiriske, dels fantastiske i Bosches stil, dels landskabsstudier fra ture i Alperne og Antwerpens omegn. Første daterede billede fra 1559. Hans male-

Brudes livbaad paa vei til Shetland aug. 1904.

---

diehard (e) djerv veteran.
Diele (t) f, bord(planke), fjæl; laavegulv; forstue. **dielen** (bord)klæde; lægge gulv.
Diemen (t) m, (hø)stak.
dienen (t) tjene. **Diener** m, tjener; buk, kompliment. **dienern** bukke. **dienlich** tjenlig. **Dienst** m, tjeneste.
Dienstag (t) m, tirsdag.
Dienstbarkeit (t) f, tjenesteskyldighed, -forhold.
Dienstbuch (t) n, skudsmaalsbog. **Dienstgeber, -herr** m, husbond. **dienstgefällig** tjenstvillig. **Dienstmann** m, bybud; vasal.
diérèse (f) f, adskillelse; trema.
diet (e), **diète** (f) f, levemaade; rigsdag; (e) ogs. holde med kosten; spise.
dietary (e) diæt(-); madportion.
dieser (t) denne.
Dietrich (t) m, dirk.
dieu (f) m, gud.
dieweil (t) al den stund.
diffamation (f) f, bagtalelse. **diffamer** smæde, sværte.
differ (e), **différer** (f) afvige, ikke være enig; (f) ogs. opsætte, vente med.
difference (e), **différence** (f) f, forskjel, differance; (e) spec. strid(spunkt) = **différend** (f) m; gjøre forskjellig, merke ud.
différencier (f), **differentiate** (e) skjelne mellem. **se d.** (f) adskille sig (fra).
different (e), **différent** (f) forskjellig.
differentialregning — (t) Dif

rier, der bestaar af figurrige landskaber og genrebilleder med fantastiske, bibelske og samtidige emner, viser udvikling fra en miniaturagtig brogethed til større enhed og stil. Den største samling af hans billeder findes i Wien. Det berømteste er temperabilledet «De blinde» i Neapel. Uden at danne skole fik B. stor indflydelse paa udviklingen af det nationale landskabs- og genremaleri. [Se «Karl Madsen, «Hollandsk malerkunst», Kbh. 1891.] — 2. Peter B. den yngre, kaldt «Helvedes-B.» (1564—1638), søn af foreg., kopierede mere eller mindre frit sin fader. — 3. Jan B. den ældre, kaldt «Fløils-B.» (1568—1625), broder af foreg.; opholdt sig flere aar i Italien (1593—96) og arbeidede i Antwerpen. Har malt talrige smaa landskaber i blaagrøn tone rigt befolket med smaa figurer og dyr og med bibelske, mytologiske eller samtidige emner. Sterkt repræsenteret i Dresden, München og Madrid. Var ogsaa en dygtig blomstermaler og samarbeidede ofte med Rubens, som malte figurerne, medens B. malte landskab og blomster i samme billede. — 4. Peter B. den yngste (f. 1589), søn af Peter B. den yngre, var en ubetydelig efterligner af sin fader og farfader. — 5. Jan B. den yngre (1601—78), søn af Jan B. den ældre, var en efterligner af sin fader med et noget moderniseret tilsnit. — 6. Abraham B. (1631—1720), søn af foreg., var blomstermaler og arbeidede i Rom.

Bruflat akademi, norsk-luthersk høiskole i Portland, N.-Dakota, grundlagt 1889 af medlemmer af den norske synode (s. d.).

Brug (bruk) i betydningen «verk, fabrik» (Aadals brug) har udviklet sig af forbindelser som jord-b., sag-b., vistnok under indflydelse fra svensk sprogbrug.

Brugdebænk, bænk fra Sætersdalen, hvis ryg har en opadbøiet brugd, d. e. kant el. list. B.s rygstykke er gjerne rigt udskaaret, oftest i gl.-nord. ornamentik.

Brugeligt pant. Den, der er panthaver i fast gods, kan foruden gjennem salg ogsaa søge sig fyldestgjort i pantet ved at tage pantet til brugelighed. Han kan da tage sig betalt i afkastningens overskud, men er herunder indskrænket til saadan benyttelse af pantet, som den regelmæssige frugtoppebørsel medfører. Se forøvrigt Pant.

Bruges *[brŷž]*, se Brügge.

Brugg, Schweiz, by i kant. Aargau, ved Aare kort ovenfor iløbet af Reuss, 2600 indb. Bomuldsspinderier. «Mordnatten i B.», saa betegnes falkensteinernes overfald paa B. 1444.

Brugmann, Friedr. Karl (1849—), fremragende t. sprogforsker, siden 1887 professor i sammenlignende sprogvidenskab i Leipzig. Ved sit hovedverk «Grundriss der vergleich. Grammatik der indogerm. Sprachen» og talrige specialafhandlinger (særlig «Nasalis sonans», 1876) har han øvet en afgjørende indflydelse paa den indoeuropæiske sprogvidenskabs udvikling i den sidste menneskealder.

Brugsch, Heinrich Karl (1827—), t. ægyptolog, dyrkede særlig demotisk og udgav 1853 «Grammaire démotique»; kastede sig senere over gammelægyptisk geografi paa sine reiser og var 1870—78 i ægyptisk tjeneste. Hans hovedverker er «Hieroglyphisch-Demotisches Wörterbuch» (7 bd. 1867—82) og «Religion und Mythologie der alten Aegypter» (1891).

Brugseierforening er en sammenslutning af eiere af vandfald eller brug (industrielle anlæg) ved et vasdrag med det formaal at varetage grundeiernes fælles interesser, forsaavidt angaar vasdragets vandforsyning eller regulering. Under kontrol af generalforsamlingen repræsenteres en b. ved en valgt bestyrelse, til hvilken der som regel er knyttet en fast lønnet sekretær, der varetager de løbende forretninger. Udgifterne udlignes aarlig efter antallet af effektive hestekræfter i vedk. vandfald.

Brugsret, se Bygsel, Forpagtning, Fæste, Leie, Servitut.

Brugstyveri anvendes som betegnelse paa det forhold, at nogen retsstridig bruger eller forføier over løsøregjenstand, der tilhører en anden, saaledes at den berettigede derved paaføres tab eller uleilighed. Efter straffelovens § 393 straffes med bøder saavel den, der gjør sig skyldig i denne forseelse, som den, der medvirker hertil. Forseelsen paatales ikke af det offentlige, medmindre det begjæres af nogen fornærmet og findes paakrævet af almene hensyn.

Bruhns, Carl Christian (1830—81), t. astronom, f. i Plön i Holsten, 1860 professor ved universitetet i Leipzig, hvis nye observatorium opførtes under hans ledelse; opdagede seks kometer og udførte mange baneberegninger.

Bruktērer kaldtes et germansk folk i det nuværende Westfalen; de deltog i kampen mod Varus og i batavernes opstand og tiltraadte i det 3 aarh. Frankerforbundet.

Brulandsfoss, vandfald (15 m.) i Førdeelven (Jølstra), Førde herred, Nordre Bergenhus amt.

Brumaire *[brymǣ'r]* (d. e. taagemaaned), i den franske republik. Kalendertiden fra 22, 23 eller 24 okt. til 20, 21 eller 23 nov. 18 brumaire aar VIII styrtede Bonaparte direktorialregjeringen (d. e. 9 nov. 1799).

Brumatalim, se Insektlim.

Brumath (Brumpt), Tyskland, by i Nedre Elsass, ved Zorn, 15 km. n. f. Strassburg, 5500 indb. Vin-, humle-, tobaksavl. I nærheden rom. oldtidslevninger.

Brummell *[brŏ́məl]*, George Bryan, ogsaa kaldt Beau B. (1778—1840), eng. toneangivende modeherre, ven af prinsregenten Georg (IV), maatte 1816 paa grund af tab i spil flygte til Calais, hvor han fortsatte sin vanlige levevis og derfor kom i gjældsfængsel i Caen. Efter at være kommet paa fri fod blev han konsul i Caen (1830—32) og døde senere sammesteds paa en sindssygeanstalt. B. var ogsaa kjendt for sine vittige svar.

Brummer, Therese Conradine, f. Casse (1833—96), d. forfatterinde, har under merket «Fru Elisabeth» skrevet et par noveller («Som man gifter sig», 1888) og en del gode barnefortællinger.

Brummer, brøler (risser), nymfoman (stadig brunstig) ko. Tilstanden skyldes forskj. lidelser i eggestok eller bør.

Brumstemmer, se Bocca chiusa.

Brumunddalen, jernbanestation med omliggende tæt bebyggelse (412 indb.) ved Lillehammerbanen, 14 km. n.v. for Hamar, Furnes herred, Hedemarkens amt. Omkring jernbanestationen, langs Brumundelven (Brumunda) er adskillig fabrikdrift (Nerkverns brug med brænderi, bryggeri, høvleri og sag, B.s brænderi m. fl.).

Brun, Christen (1847—), n. biskop, blev cand. teol. 1870, var derefter bestyrer af lærerskolen i Balestrand, udnævntes 1877 til sogneprest til Vaaler (Solør), 1887 til Mariakirken i Bergen, 1896 til Johannes menighed

---

ferentialrechnung f — Ⓔ differential calculus — Ⓕ calcul (m) différentiel.

difficile Ⓕ, **difficult** Ⓔ vanskelig.

difficulté Ⓕ f, **difficulty** Ⓔ vanskelighed.

diffidence Ⓔ mistillid: forknythed. **diffident** mistroisk; forknyt.

difform Ⓔ uregelmæssig; uensartet.

difforme Ⓕ vanskabt, hæslig.

difformer spolere (mynt).

difformité Ⓕ f, vanskabthed, hæslighed.

diffract Ⓔ, **diffracter** Ⓕ bryde (lysstraaler). **diffraction** Ⓔ & Ⓕ f, brydning, bøining.

diffus Ⓕ, **diffuse** Ⓔ vidtløftig; Ⓕ ogs. ubestemt, mat; Ⓔ ogs. sprede, udbrede = **diffuser** Ⓕ.

diffusif Ⓕ flygtig.

diffusion Ⓔ & Ⓕ f, udbredelse; vidtløftighed.

diffusive Ⓔ udbredt, udstrakt, vidtløftig.

difteri(t) — Ⓣ Diphtherie, Diphtheritis f — Ⓔ diphtheria — Ⓕ diphtéri(t)e f.

diftong — Ⓣ Diphthong m — Ⓔ diphthong — Ⓣ dipht(h)ongue f.

dig (pron.) — Ⓣ dir, dich — Ⓔ you(rself) — Ⓕ te, t', toi.

dig Ⓔ grave; puf, stød.

digamy Ⓔ gjengifte.

dige — Ⓣ Deich m — Ⓔ dike — Ⓕ digue f. Se ogs. grøft.

digel — Ⓣ Tiegel m — Ⓔ cru-

sammesteds og blev 1906, efter allerede at have faaet de fleste stemmer ved bispevalget i Trondhjem 1905, udnævnt til biskop i Hamar stift. Han har ved siden af en fremtrædende geistlig virksomhed ogsaa udfoldet et anseeligt teologisk forfatterskab, idet han har skrevet en række kirkehistoriske monografier over de protestantiske retninger («Rationalismen i dens historiske sammenhæng med det 18 aarh.s oplysning» (1891)) og sekter («Metodismens oprindelse og væsen» (1895), «Baptismens historie» (1902), «Den Lammers'ske bevægelse» (1905)). Under ledigheden i det kirkehist. professorat efter Johnsons død holdt B. forelæsninger i kirkehistorie 1894—95.

Brun, Christen (1828—1905), n. maler. Uddannet i Düsseldorf. Var i mange aar Nationalgalleriets konservator. I Kunstmuseet repræsenteret ved «Barneportræt» og en kopi efter Rubens.

Brun, Hans Jacob (1661—1736), n. officer, som ung i fransk krigstjeneste, var major, da han 1709 blev kommandant paa Fredriksten, forsvarede 4 juli 1716 denne fæstning mod Karl XII's overfald, der endte med svenskernes retræt, efterat borgerne havde ofret sin by til luerne. En uheldig uenighed mellem B. og Fr.halds borgerskab gjorde hans forflyttelse ønskelig for alle parter, hvorfor han vaaren 1718 fratraadte kommandantskabet for at blive oberst og regimentschef. Han døde 1736 paa Bjertnes i Værdalen som generalmajor og chef for 1 trondhjemske regiment. B. har skrevet en reisejournal for «generalløitnant Chr. Gyldenløves inspektionsreise i Norge 1695», som er trykt i Chr. C. A. Langes «Norske samlinger», II. B.s gode militære, specielt fortifikatoriske skjøn fornegter sig ligesaa lidt her som under hans senere virksomhed som kommandant.

Brun, Hans Salvesen (1834—1901), n. sanger og skuespiller, elev af professor Helstedt i Kbh. og Wartel i Paris; debuterede i Bergen 1855, gik i 1861 over til Chra. theater, hvor han bl. a. sang Max i «Friskytten», Don Ottavio i «Don Juan», Faust, Lionel i «Martha» og desuden var meget benyttet som skuespiller.

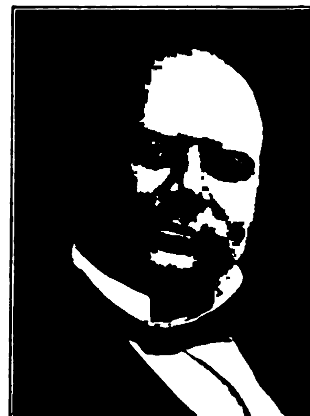
Brun, Johan Lyder (1870—), n. teolog, blev cand. teol. 1892 og universitetsstipendiat 1894. Som saadan blev han 1895—97 overdraget afholdelsen af de kirkehist. forelæsninger, indtil han 1897 udnævntes til professor i teologi med særlig forpligtelse for nytestamentlig eksegese. Af hans skrifter kan nævnes «Paulus' lære om loven» (1897), «Fra Jesu tid og fra aposteltiden» (1903) og «Jesu billede» (1904). I den ved biskop Heuch vakte kirkelige strid har B. taget virksom del som talsmand for det teologiske venstre. Sammen med prof. Michelet (s. d.) udgiver han «Norsk theol. tidsskrift».

Brun, Johan Nordahl (1745—1816), n. biskop og digter, f. i Byneset, teologisk kandidat 1767, residerende kapellan i Byneset 1772, sogneprest ved Korskirken i Bergen 1774, biskop i Bergen 1804. Under et ophold i Kjøbenhavn som sekretær for biskop Gunnerus skrev B., efterat teaterdirektør N. K. Bredal havde averteret efter en original dansk tragedie, sin «Zarine», en efterligning af datidens franske tragedier; den blev opført 1772, gjorde lykke, men blev ogsaa en af foranledningerne til Wessels «Kierlighed uden strømper». I B.s næste tragedie «Einer Tambeskielver» (1772) og i den friske fædrelandssang «For Norge, kjæmpers fødeland» gjorde hans norske patriotisme sig sterkt gjældende. B. var en livfuld, myndig, bred personlighed, skabt til at herske og lede, han øvede ogsaa i sin geistlige stilling meget stor indflydelse; i religiøs henseende var han strengt rettroende, i politisk patriot og loyal borger. Det betydeligste i hans litterære virksomhed var hans naturfriske folkesange, hans malmfulde salmer og hans kraftige taler: «Evangeliske sange» (1786), «Samling af Johan Nordahl Bruns mindre digte» (1791), «Hellige taler» (1797—98 og 1805). De dramatiske arbeider «Endres og Sigrids bryllup» og «Republikken paa øen» samt det episke digt «Jonathan og David» er uden værd.

Johan Nordahl Brun.

Brun, Johannes Finne (1832—90), n. skuespiller, f. i Værdalen, debuterede paa det første n. teater i Bergen ved dets aabningsforestilling 2 jan. 1850 som Henrik i Holbergs «Den vægelsindede», var derefter knyttet til denne scene indtil 1857, da han gik over til Christiania theater, hvor han blev til sin død. B. var sin tids betydeligste norske skuespiller, hans begavelse gik i udpræget komisk retning, han var overmaade jovial og havde fremforalt et eiendommelig varmt humor, der gav hans karakterfremstilling en dyb, inderlig farve. Han opnaaede og bevarede en enestaaende popularitet, og hans geniale evne blev ogsaa høit skattet i Danmark, Sverige og Finland. Af hans roller i Holbergs komedier maa særlig nævnes Jeppe, Jacob von Thyboe, Per degn. I Ibsens og Bjørnsons skuespil skabte han ypperlige skikkelser af presten Straamand i «Kjærlighedens komedie», Daniel Hejre i «De unges forbund», skibsbygger Aune i «Samfundets støtter», gamle Ekdal i «Vildanden», bryggermester Jakobsen i «En fallit», Kampe i «Det ny system». Af shakespearske figurer gav han bl. a. Falstaff, og af roller i Molières komedier spillede han Sganarelle i «Doktoren mod sin vilje», Argan i «Den indbildte syge» og Jourdain i «Den adelsgale borger». Til hans mest populære figurer hørte desuden en række komiske skikkelser i danske vaudeviller og i franske og andre fremmede komedier.

(Fot. af Claus Knudsen.

Johannes Brun.

---

cible, meltingpot; (typogr.) platen — (f) creuset m, (typogr.) platine f.

digérer (f), **digest** (e) fordøle: døie; (e) ogs. ordnet udtog; lovbog; (bringe til at) sætte materie.

digestible (e) & (f) fordøielig.

digestif (f) (m), **digestive** (e) fordøielsesstyrkende (middel).

digestion (e) & (f) f, fordøielse: (e) ogs. ordning: materiedannelse.

digger (e) (guld)graver.

diggings (e) pl. (guld)graverier.

digit (e) finger(sbred); helt tal under 10; 1/12 af sol- el. maaneskiven.

digital (f) finger-. **digitale** f, (bot.) fingerbøl.

digitigrade (e) & (f) m, taagjænger.

digne (f) værdig; passende; bra.

dignified (e) ophøiet; værdig.

dignify udmerke, hædre.

dignitaire (f) m, **dignitary** (e) dignitar.

dignité (f) f, værdighed.

digress (e), **digresser** (f) skeie ud (fra emnet).

digression (e) & (f) f, digression.

digt — (t) Gedicht n — (e) poem — (f) (morceau de) poésie f: poème m.

digte — (t) (er)dichten — (e) invent, romance; make poetry, compose verse — (f) composer, faire: inventer.

digter — (t) Dichter m — (e) poet — (f) poète m.

digterisk — (t) dichterisch — poetical — (f) poétique.

En statue af B., modelleret 1895 af Br. Bergslien, blev reist udenfor Nationalteatret i Kristiania 1902.

Brun, Louise, f. Gulbrandsen (1831—66), n. skuespillerinde, f. i Bergen, gift med skuespiller Johannes B., debuterede samtidig med denne paa det første norske teater i Bergen ved dets aabningsforestilling i 1850 og gik sammen med sin mand i 1857 over til Christiania theater. Hun var en dygtig, intelligent skuespillerinde, nærmest i lyrisk, romantisk retning, optraadte ogsaa i vaudeviller og i franske konversationsskuespil. Blandt hendes roller var Fru Inger i Ibsens «Fru Inger til Østraat». Besunget i et mindedigt af Bjørnson.

Brun, Michael Wallem (1819—91), d. teaterdirektør, f. i Bergen, kom 1843 til Kbh., ledede i 1850-aarene Odense teater og senere Kasino (1861—63), Chra. theater (1869—72), Folketeatret (1873—76) og Dagmarteatret (1883—84). B.s folkekomedier «Gøngehøvdingen», «Ridderen af Randers bro» o. fl. gjorde stor lykke. Han udgav et par selvbiografiske arbeider.

Brun, Sven (1812—94), n. prest, blev 1841 personelkapellan til Domkirken i Bergen, 1849 resid. kapellan til Nes (Romerike), 1851 tredjeprest ved Vor Frelsers kirke i Kristiania og 1858 sogneprest til den nyoprettede Trefoldigheds menighed sammesteds, hvor han forblev til sin død. Han tog en fremtrædende del i de kirkelige forhandlinger og møder og var en udmerket geistlig taler, hvorfor han flere gange var paa tale som biskop; men han afslog denne stilling.

Brunalger, se Alger.

Brunanborg (Brunnanburh), borg i Nord-England, hvor kong Æthelstan 937 fuldstændig slog en forenet hær af nordboer og kelter under overanførsel af kong Olav (Anlaf) af Dublin. Slaget omtales i «Egil Skallagrimssons saga». B.s beliggenhed er ukjendt.

Brunchorst, Jørgen (1862—), n. museumskyndig, politiker og diplomat. Efter at have studeret naturvidenskaber, navnlig botanik, og erhvervet doktorgraden i Tyskland blev B. 1886 knyttet som konservator til Bergens museum, hvor han indtil 1906, fra 1901 som direktør, udfoldede en for institutionens fremgang særdeles betydningsfuld administrativ virksomhed. B. sad paa stortinget, hvor han tilhørte venstre (og samlingspartiet), 1895—97 og 1903—06; var 1905 medlem af specialkomitéen. 24 mars 1906 blev han udnævnt til generalkonsul og ministerresident i Havana. Hans store arbeidskraft, praktiske mangesidighed og initiativ har bl. a. ogsaa fundet anvendelse ved udstillingsarbeide i Stockholm 1897, i Bergen (som formand i fiskerikomitéen) 1898 og i Paris 1900. B. er forfatter af en række videnskabelige (botaniske) og populærvidenskabelige arbeider, og han har i en aarrække redigeret Bergens museums aarbog og maanedsskriftet «Naturen».

(Fot. af Hilfling-Rasmussen.)
Jørgen Brunchorst.

Brundi'sium, se Brindisi.

Brune, navn paa Odin. se Braavallaslaget.

Brune *[bryn]*, Guillaume Marie Anne (1763—1815), fr. revolutionsgeneral. Ved revolutionens udbrud bogtrykker og skribent. 1793 oberst i republikens hær. 1796 i Italien (Rivoli), 1798 i Schweiz (den Helvetiske republik), 1802—04 gesandt i Tyrkiet, 1806—07 generalguvernør over Hansestæderne, 1804 marskalk. Gik 1814 over til Ludvig XVIII, 1815 igjen over til Napoleon; hadet for sin strenghed mod Bourbonernes tilhængere. Myrdet i Avignon.

Bruneau *[brynå']*, Alfred (1857—), fr. komponist, har særlig gjort sig bekjendt ved sine kraftige og tunge operaer til tekster af og efter Zola, som «Le rêve» (1891), «L'attaque au moulin» (1893), «Messidor» (1897), «L'ouragan» (1901).

Brunel *[brynæ'l]*. 1. Sir Marc Isambard B. (1769—1849), fr. ingeniør, tjente 1786—92 i den franske marine, ledede en tid et kanonstøberi i New York, kom 1799 til London, hvor han 1819 projekterede og 1825—42 byggede Themsentunnelen. — 2. Isambard Kingdom B. (1806—59), søn af ovenn., byggede Great-Western jernbanen og en mængde broer, hvoraf bør nævnes kjedebroen ved Hungerford, ligesom han ogsaa gjorde sig fortjent ved dokanlæggene i Cardiff og Sunderland og byggede flere store dampskibe (f. eks. «Great Eastern»).

Brune'lla, se Prunella.

Brunelleschi *[-le'ski]*, Filippo (1377—1446), den ital. renaissances første banebrydende arkitekt; virksom i Florens. Hans livsverk er den mægtige kuppel paa domkirken i Florens. Vigtigere for renaissancearkitekturen er andre af hans verker, som kirkerne San Lorenzo og det sirlige Capella Strozzi ved S. Croce. Palazzo Pitti, der er udført efter B.s udkast, blev det typiske forbillede for den florentinske paladsstil.

Brunet *[brynæ']*. 1. Jacques Charles (1780—1867), fr. bibliograf, udgav bl. a. det høit anseede verk «Manuel du libraire et de l'amateur de livres» (5 udg. 1860—65, 6 bd.), hvortil P. Deschamps og G. B. har leveret supplementer (1870—80, 3 bd.). — 2. Pierre Gustave B. (1807—96), fr. bibliograf og polyhistor. Blandt hans talrige verker kan fremhæves «La France littéraire au XVe siècle» (1865), «Études sur la reliure des livres et sur les collections des bibliophiles célèbres» (1873) o. fl.

Brune't (ogsaa udtalt *bryne't*) er fr. *brunet [brynǽ]*, brunladen. Deraf brunette om en kvinde af mørk haarfarve (modsat blondine).

Brunetière *[bryntiæ̈r]*, Ferdinand (1849—1906), fr. litteraturhistoriker og kritiker, redaktør af «Revue des deux mondes». Han beskjæftigede sig baade med ældre og nyere litteratur, hævdede den ældre franske digtning i modsætning til den nyere, stillede sig i opposition til naturalismen og symbolismen, var i det hele som kritiker noget doktrinær, men baade grundig og ivrig, dertil en dygtig stilist. Blandt hans verker er «Études critiques sur l'histoire de la littérature française» (1880—1903), «Le roman naturaliste» (1883), «L'évolution

---

digue (f) f, dæmning.
dike (e) grøft, dæmning; inddæmme, veite.
diktat — (t) Diktat n — (e) dictation — (f) dictée f.
diktator — (t) Diktator m — (e) dictator — (f) dictateur m.
diktere — (t) diktieren — (e) dictate — (f) dicter.
dilacerate (e), **dilacérer** (f) sønderrive.
dilaceration (e), **dilacération** (f) f, sønderrivelse.
dilapidate (e) (lade) forfalde.
dilapidation (e) forsømmelse; forfald.
dilapider (f) bortødsle.
dilatable (e) & (f) udvidelig.
dilatation (e) & (f) f, **dilation** (e) udvidelse; (f) ogs. fryd.
dilate (e), **dilater** (f) udvide; (e) ogs. fryde.
dilatory (e) nølevorn.
dild — (t) Dill m; (særnorsk) Saudistel f — (e) dill — (f) aneth m; (særnorsk) laiteron m.
dilection (f) f, (rel.) kjærlighed.
dilemma (e), **dilemme** (f) m, slem knibe, dilemma.
dilettante (e) & (f) m, dilettant.
dilettanteri — (t) Dilettantismus m, Dilettantentum n — (e) dilettanteism — (f) dilettantisme m.
diligence — (t) Postkutsche f — (e) (stage-)coach — (f) diligence f.
diligence (e) & (f) f, flid; (f) ogs. fart; diligence.

des genres dans l'histoire de la littérature», «Essais sur la littérature contemporaine», «Les époques du théâtre français», «L'évolution de la poésie lyrique en France au dixneuvième siècle» (1894), «Histoire de la littérature française classique 1515—1830»; desuden kan nævnes hans «Manuel de l'histoire de la littérature française».

Brune'tto Latini (1210—94), ital. lærd, digter, statsmand fra Firenze, levede en tid som landflygtig i Frankrige, blev siden statssekretær i sin fødeby og Dantes lærer. Hans store encyklopædi «Tesoro» var oprindelig skrevet paa fransk. Med sit allegoriske, filosofiske og naturvidenskabelige digt «Tesoretto», der er skrevet paa italienske vers, er han en af de ældste italienske digtere.

Brunfels, Otto (1488—1534), t. botaniker, studerede ivrig naturen paa en tid, da ellers botanikerne kun befattede sig med fortolkning af de gamles skrifter. Paa grund heraf kaldte Linné ham «botanikens fader». B. var i den senere del af sit liv læge i Bern.

Brunhi'lde, datter af vestgoterkongen Athanagild i Spanien, egtede 566 kong Sigebert af Austrasien. Hans broder Chilperik af Neustrien egtede 567 B.s søster, myrdede hende straks, egtede sin frille Fredegund, myrdede 576 Sigebert og fængslede B., som dog senere kom paa fri fod og blev formynderske for sin søn Childebert (d. 595) og hans sønner. Fredegund og hendes søn Chlotar forfulgte senere B., som vel en tid havde overtaget og endog fik magten i Burgund, men senere blev forraadt af sin egen adel og dømt for mord paa 10 fyrster, deriblandt Sigebert; hun blev slæbt ihjel af en hest. B. skildres som skjøn, kysk og storsindet og maa have været en betydelig regent. Men de seierrige fiender bagvaskede hende som den af Sibylle varslede «morderske fra Spanien». Flere forskere opfatter B. som original til Vølsungsagnets Brynhild (s. d.). [G. Schütte i «Arkiv f. nord. filologi», XXIV.]

Bruni, Leonardo, alm. kaldt Leonardo Aretino (1369 el. 70—1444), ital. humanist, som i Florens vaktes til begeistring for græsk og har oversat en række græske verker paa smagfuldt latin. 1405—15 knyttet som sekretær til pavehoffet, derefter ansat i Florens, hvor han nød stort ry som en af Italiens største lærde. Blandt hans latinske verker kan nævnes en Florens-historie («Historia reipublicae Florentinae», 12 bd.) og et om hans samtids historie («Rerum suo tempore in Italia gestarum commentarius», 1378—1404).

Brunius, Karl Georg (1792—1869), sv. arkæolog og arkitekt, professor i græsk ved Lunds universitet, bekjendt som leder af restaureringsarbeiderne i Lunds domkirke 1833—59, ligesom han ogsaa restaurerede andre kirker i Sydsverige og gav tegninger til mange nybygninger. Paa historisk-antikvariske omraader var han en frugtbar forfatter, skrev ogsaa talrige latinske digte.

Brunjernsten (limonit) er et mineral, som bestaar af et vandholdigt jernoksyd ($H_6 Fe_2 O_9$). Optræder mest i traadet krystallinske el. tætte jordagtige masser, ofte forurenset af andre stoffe under forskjellige former. De tætte og mere kompakte varieteter anvendes som jernmalm, f. eks. bønnemalm (s. d.), myrmalm (s. d.).

Brunkeberg, høide n. f. Stockholm, det nuværende Norrmalm. Bærer navn efter drost Brunke, der henrettedes her 1319. Stedet er kjendt efter slaget den 10 okt. 1471. Kristian I's hær paa B. blev angrebet fra vest af Sten Stures bondehær, fra syd af Stockholms besætning. Efter haard kamp maatte den danske hær flygte. Dannebrog gik tabt, og kongen selv saaredes.

Brunketofte, se Bunketofte.

Brunkul, en kulart fra tertiærformationen. Farven er brun eller brunsort, stregen brun. I Danmark findes b.-lag mange steder i Jylland, men anvendes ikke, hvorimod b. i Tyskland benyttes, dels som brændsel, dels til fremstilling af tjæreoljer ved tør destillation. B.s værdi som brændsel er meget forskjellig, men er i regelen større end torvens og ringere end jurakullenes.

Brunla el. Brunlaug, herregaard i Tanum sogn, Jarlsberg og Larviks amt, har gjennem tiderne givet lenet, amtet, fogderiet og herredet sit navn. Gaarden, der nu har en skyld af 55.70 skyldmark, eiedes i begyndelsen af det 15 aarh. af slegten Galde og kom derefter gjennem giftermaal over i Krumedikeslegten. 1529 arvede den bekjendte Eske Bille gaarden, som derpaa i lange tider havde samme eier som det nærliggende Fritzø, nemlig slegterne Jernskjeg (Baden), Brochenhuus og Lange. 1670 afstod Ove Lange efter kgl. paatryk B. og en mængde andre gaarde til Ulrik Fredrik Gyldenløve, der indlemmede den i grevskabet Laurvigen. 1760—1808 eiedes B. af generalmajor Otto Henrich de Schleppegrel og senere en tid af amtmand, baron Fredrik Wilhelm Wedel Jarlsberg.

Brunlaag bro heder den bro over Laagen i nærheden af Faaberg jernbanestation, paa hvilken hovedveien fører fra Gudbrandsdalen over i dennes sidedalføre Gausdal. I nærheden Brunlaag skydsstation og hotel.

Brunlanes, herred i Jarlsberg og Larviks amt, 185 km.^{2} med 4 509 indb., deraf 113 svensker; 26.8 pr. km.^{2}; svarer til B. prestegjeld med Tanum, Berg og Kjose sogne. (Det gamle navn var Nesjar, bekjendt ved sjøslaget 1016 mellem Olav Haraldssøn og Sven Haakonssøn jarl.) Herredet, der ligger mellem Larviksfjorden i øst og den ytre del af Langesundsfjorden i vest, strækker sig nordover til henimod den øvre ende af Farrisvand, der for den største del hører til dette herred. Mod kysten (i syd) er terrænet fladt; her ligger strandstederne Nevlunghavn og Helgeroen med told- og lodsstationer. Ved Larviksfjordens munding er den gamle orlogsstation Fredriksvern (nu sommerleirplads for landkadetterne) med det nærliggende kysthospital for skrofuløse børn. Den største del af herredet er skogdækket og opdelt i smaa lave aaser (240 m.). Af arealet er 36 km.^{2} aker og eng, 100 km.^{2} skog og 51 km.^{2} udmark m. m. Inden herredet ligger de store gaarde Fritzø med Fritzøhus og Brunla. De vigtigste næringsveie er jordbrug og skogdrift. Der er ogsaa nogen fabrikdrift, en del stenindustri og istrafik. Fiskerierne (makrel og hummer) er af ret stor betydning. Der fiskedes i 1904 makrel til en værdi af 80 000 kr. og hummer for 7 500 kr. Antagen indtægt 1906 836 805 kr., formue 8 288 000 kr.

Brunlanes jernverk, oprettet af Georg Orse 1664. Eiedes af lagmand og assessor Claus Andersen, hvis enke og arvinger 1691 blev tvunget til at sælge verket til statholder Gyldenløve. Verket fulgte senere Fritzø jernverk. En rigt udstyret ovn fra dette verk har det ældste kjendte jernverks signatur med aarstal 1674.

---

diligent (e) & (f) flittig; (f) ogs. hurtig, flink.
diligenter (f) fremskynde.
Dille (t) f, rør; (lyse)pibe.
dilly-dally (e) fjase (tiden bort).
dilt — (t) langsamer Trab m — (e) slow trot — (f) trot (m) lent.
diluent (e) fortyndende middel.
diluer (f), **dilute** (e) fortynde.
dilution (e) & (f) f, fortyndelse.
diluvian (e), **diluvien** (f) vandfloms-, syndflods-.
dim (e) (gjøre) uklar, mat.
dimanche (f) m, søndag.
dîme (f) f, tiende.
dimension (e) & (f) f, dimension, udstrækning.
dîmer (f) tage tiende af.
diminish (e), **diminuer** (f) (for)mindske(s); aftage.
diminution (e) & (f) f, formindskelse.
diminutiv — (t) Diminutivum, Verkleinerungswort n; (adj) winzig — (e) diminutive — (f) diminutif (m).
dimness (e) uklarhed, mathed.
dimple (e) smilehul; danne smaa huller.
din — (t) dein; der dein(ig)e — (e) your(s) — (f) ton; le tien.
din (e) bulder, drøn; bedøve ved støi.
dinanderie (f) f, messingtøi.
dinandier m, gjørtler.
dindan (f) m, kling-klang.
dinde (f) f, kalkun; dum gaas.
dindon m, kalkunsk hane; fig. fjog.
dine (e), **dîner** (f) spise middag (e) ogs. gjøre middag for; (f) m, middag.

Brunn, Heinrich von (1822—94), fremragende t. kunstarkæolog, professor i arkæologi, senere direktør for glyptoteket i München. Som forfatter af talrige arbeider over klassisk kunst er han en af banebryderne for den moderne kunstarkæologi, der bygger paa den stilistiske analyse af kunstverkerne, i modsætning til den ældre skole, som væsentlig byggede kunsthistorien paa litterære kilder.

Brunnakke, se Andeslegten.

Brunnen, Schweiz, by i kant. Schwyz, ved Vierwaldstättersjøen, indgangen til dennes s.ø. arm. Urnersjøen, 440 m. o. h., 1500 indb. Dampskibs- og jernbanestation. Søgt turiststed. Her fornyede 9 dec. 1315 efter slaget ved Morgarten Schwyz, Uri og Unterwalden det forbund, som er grundlaget for det schweiziske edsforbund.

Brunner, Heinrich (1840—), t. retshistoriker, siden 1873 professor i Berlin. Hans forskning omfatter foruden tysk ogsaa frankisk, normannisk og anglonormannisk ret. Han har bl. a. skrevet «Die Entstehung der Schwurgerichte» samt den stort anlagte «Deutsche Rechtsgeschichte», der ogsaa er af betydning for nordisk retsh.

Brunner, Moritz, Ritter von (1839—1904), østerr. general, var fra 1879—86 lærer ved det tekniske militærakademi og har ydet et fremragende arbeide i krigsbygningskunsten (befæstninger af Przemysl) og som militærforfatter. Hans skrifter viser et praktisk blik for befæstningskunstens tidsmæssige opgaver.

Brunner, Sebastian (1814—93), østerr. geistlig og forfatter, benyttet af Metternich til at udspionere studenter- og frihedsbevægelserne i Tyskland. Fra 1848 redaktør af «Wiener Kirchenzeitung»; som saadan reaktionær, ultramontan og antisemit; til belønning fyrsterkebiskoppelig konsistorialraad og rom. greve. I sine talrige skrifter, der ikke er uden aand, gjør han det af med Börne og Heine («Zwei Buschmänner»), Schopenhauer, Renan, den tyske enhedsbestræbelse («Das deutsche Reichsvieh») o. s. v.

Bruno (omkr. 925—65), yngste søn af Henrik I og broder af keiser Otto I, blev allerede 940 rigskansler, senere erkekapellan, 953 erkebiskop af Köln. Den oplyste og fromme mand var sjælen i datidens betydelige forsøg paa at høine og reformere geistligheden.

Bruno, den hellige (omkr. 1030—1101), f. i Köln, var i en aarrække leder af domskolen i Reims. Trak sig 1086 som eneboer tilbage til den vilde bjergkløft Chartreuse ved Grenoble. Af eneboer-samfundet der fremstod Chartreuser-ordenen (t. *Kartäuser*). B. kaldtes af paven til Italien, hvor han dannede et nyt eneboersamfund i Kalabrien.

Bruno, Giordano (1548—1600), ital. filosof, martyr for den nye kopernikanske verdensopfatning og dens konsekvenser. B. gik tidlig i kloster, men hans ivrige erkjendelsestrang paadrog ham snart anklage for kjetteri, og han flygtede fra klosteret, først til Rom og efter at have aflagt dominikanerdragten til Norditalien. Heller ikke her fandt han ro; drog saa til Genf, hvis universitet var kalvinistisk og hvor han stemtes ugunstig mod protestantismen, opholdt sig derefter i Frankrige, England og Tyskland. I alle tre lande optraadte han som lærer ved universiteterne, saaledes ogsaa i Wittenberg, hvor han talte anerkjendende om Luthers kamp med pavekirken. 1591 drog han tilbage til Italien efter opfordring af en ung venetianer, der vilde undervises af ham, men overgav ham i inkvisitionens hænder. Efter at være holdt i fængsel i flere aar blev han dødsdømt og brændt paa Campo di Fiore i Rom. — B.s skrifter er affattet dels paa latin, dels paa italiensk; det bekjendteste er «De la causa, principio et uno» (Om aarsagen, principet og enheden). Han fremstiller den nye verdensopfatning, ifølge hvilken jorden ikke er verdens centrum, men rummet uendeligt; thi hvor vi end tænker os en grænse, nødes vi til at tænke os noget udenfor denne grænse. Verden er ligesom Gud uendelig, en eneste substans, som B. dog i sine sidste skrifter tænker sig bestaaende af monader (atomer). Imod verdens begrænsning og en fast krystalhimmel anfører han Tycho Brahes beregninger om kometerne, hvis baner gik tvers gjennem de formentlige faste sfærer. For B. følger ogsaa verdens uendelighed af Guds uendelighed. En uendelig Gud kan kun udfolde sig i et ubegrænset univers, i en uendelighed af væsener og verdener; thi som ubegrænset magt har han en mulighed derfor, og kun for endelige væsener eksisterer modsætningen mellem mulighed og virkelighed. Gud er ikke en aand, der udenfra sætter verden i bevægelse, men er verdenssjælen, der forbinder alt i naturen og rører sig i alle helhedens enkelte dele. — Da B. selv flere gange havde søgt forsoning med den katolske kirke og mente at kunne fortolke dens dogmer i overensstemmelse med sin verdensopfatning, vilde han ikke indrømme, at han var skyldig i kjetteri eller havde noget at tilbagekalde, men forfattede et forsvarsskrift for sin opfatning af religionen og gik med fasthed døden imøde. — 1899 reistes der ham et mindesmerke paa det sted, hvor han blev brændt.

Brunrod, lungerod *(scrophularia nodosa)*, planteart af de maskeblomstredes familie, en i de lavere og sydligere egne af vort land ikke sjelden urt med modsatte blade og smaa, skjævt krukkeformede gulbrune blomster med mørkebrun overlæbe. Den knoldformede rodstok blev ligesom ogsaa de ubehagelig lugtende overjordiske dele tidligere anvendt som lægemiddel mod kjertelsyge.

Brunrod.

Bruns, Victor von (1812—83), t. læge, f. i Helmstadt. Fra 1843 professor i kirurgi i Tübingen. Bekjendt for deltagelse som generallæge i den fransk-tyske krig 1870—71. Var den første, der fjernede polyper i strubehovedet ad ublodig vei.

Brunsbüttel, Preussen, by i Slesvig-Holsten, ved mundingen af Elben og den sydlige indgang til Keiser Wilhelmskanalen, 2200 indb.

Brunsmand, Johan (1637—1707), d. prest og forfatter, f. i Trondhjem, rektor paa Herlufsholm, senere

---

Ding (t) n. ting(est).
ding (e) braake; ringe; klang.
dingen (t) tinge, fæste; prutte.
dingfest (t) hjemmelsfast.
dinginess (e) smudsighed, mørke.
dingle — (t) baumeln, schlenkern — (e) dangle, bob — (f) pendiller; (d. med) agiter, brandiller.
dingle (e) trang dal, dok.
dinguer: envoyer d. sende paa dør.
dingy (e) sortaglig. smudsig.
Dinkel (t) m, spelt.
dinner (e) middag.
dint (e) merke efter stød. **by d. of** ved hjælp af.
diocese, diocèse (f) f, stift.
dioptrics (e) pl, **dioptrique** (f) f, lysbrydningslære.
dip (e) dyppe, dukke; styrte; pantsætte; neddypning; dukkert; heldning; duppe, saus; spiddelys.
dipetalous (e) tobladet.
diphtheria (e), **Diphtherie** (t) f, **diphtéri(t)e** (f) f, difteri(t).
diphthong (e), **dipht(h)ongue** (f) f, diftong.
diplom — (t) Diplom n — (e) diploma — (f) diplôme, brevet m.
diplomat — (t) Diplomat m — (e) diplomatist — (f) diplomate m.
diplomati — (t) Diplomatik f — (e) diplomacy — (f) diplomatie f.
diplomatisk — (t) diplomatisch — (e) diplomatic(al) — (f) diplomat(iqu)e.
dipper (e) ose(kar); fossekall (fugl).
diptère (f) tovinget.

prest ved Vartov. B. var en flittig skribent og oversætter. Mest kjendt er vel «Kjøge huskors» (1674) og hans polemik mod Niels Stensen. Mere fortjener B. at mindes som en ikke ubetydelig salmedigter.

Brunspat, mineral, som er væsentlig en isomorf blanding af kalcium, magnesium og jernkarbonat, krystalliserer romboedrisk og har en lysegul, brun el. graaagtig farve. Forekommer paa mange steder f. eks. i Erzgebirge, Schwarzwald, Ungarn m. v.

Brunst, kjønsdrift hos dyrene. Optræder hos husdyrenes hunner med regelmæssige mellemrum.

Brunsten *(pyrolusit),* mineral, som bestaar af manganhyperoksyd (MnO_2), men optræder sjelden ganske rent. B. er intet oprindeligt mineral, men et omvandlingsprodukt af andre manganmineraler. Farven er graasort, stregen sort, og det forekommer i alm. i krystallinske masser. B. anvendes meget i den kemiske storindustri til fremstilling af klor, klorkalk og surstof samt i glasfabrikationen m. v. Findes i mængder og udvindes flere steder i Tyskland, Frankrige, Spanien, Nordamerika o. s. v.

Brunsvig, se Braunschweig.

Brunswick *[brŏnzwik],* Nordamerika. 1. Kystby i Georgia. Udmerket havn, handel med bomuld og trælast. 9000 indb. 2. By i Maine, et stykke ovenfor mundingen af Androscognia, 50 km. n.ø. f. Portland, 7000 indb.

Brunt er ingen særegen spektralfarve, men lyssvagt rødt eller gult. Som brune farvestoffe benyttes bolus, sienna, forskjellige slags umbra, casselerbrunt, wad, Hatchett's brunt, catechu m. fl.

Brurskanken, et 1442 m. høit mod nord steilt fjeld vest for Røsvandet i Vefsen herred, Nordlands amt.

Bruse, norsk navn for ener *(juniperus)*; ogsaa: buk med haardusk i panden («bukken Bruse»).

Brush *[brɒš],* Charles Francis (1849—), amer. elektriker, f. i Ohio, har grundlagt Brush electric co. og opfundet og fabrikeret forskjellige elektriske lamper, Brush-dynamoen m. m. Fik 1899 det eng. Royal society's Rumford-medalje.

Brushanen *(machetes pugnax),* eneste repræsentant for den til vadefuglene hørende slegt af samme navn. Ryggen sort, ofte med metallisk glans, eller spraglet sort, hvid og rustgul, undersiden sort og hvid; nebbet brunt, fødderne som regel gulagtige. Længde, hannen omkr. 320 mm. og hunnen omkr. 250 mm. Hannen i vaardragt med en bred, broget farvet krave af forlængede fjær over bryst og nakke og gule ansigtsvorter. Kraven vokser ud i mai og fældes atter i juli, da ogsaa ansigtsvorterne forsvinder, saa at hannen kommer til at ligne hunnen. — B. hækker i Nord- og Mellemeuropa samt Asien paa sumpige steder i nærheden af indsjøer eller havet. Hos os findes den over hele landet. Trækfugl; lever i mangegifte. Naar hannernes bryllupsdragt er udviklet om vaaren, kjæmper de dagevis med hverandre paa aabne pladse; de springer mod hverandre som hanekyllinger, bruser kraven op og anvender nebbet som spyd. Kampene fortsættes ogsaa efter parringen og eglægningen. B.s levevis ligner meget bekkasinernes (s. d.). Hunnen lægger fire eg, som hun ruger alene; hannen bekymrer sig hverken om eggene eller ungerne.

Brushanen.

Bruskbold *(scleroderma),* en slags soppe, nær beslegtet med røgsop, hvem de meget ligner. Frugtlegemerne er i begyndelsen underjordiske, ved modningen fyldes deres indre af store, pulverformede sporemasser, som frigjøres ved frugtlegemets forraadnelse.

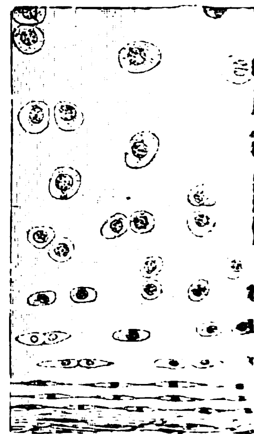
Bruskfiske. Man har delt fiskene i to store afdelinger: Benfiske, hos hvilke skelettet er fuldstændig eller i det mindste delvis forbenet, og b. med bruskagtig, ufuldstændig forbenet skelet. Typiske b. har desuden gjellehulerne ikke dækket af et fælles gjellelaag som hos benfiskene, men delt i et antal rum, som aabner sig udad med hver sin gjellespalte. Til b. hører haier, rokker, lampretter, slimaal o. a.

Bruskgopler, se Rørgopler.

Bruskigler *(clepsine),* slegt af snabeligler (se Igler): smaa, indtil omkr. 20 mm. lange, fladtrykte, næsten bruskhaarde igler, alm. i ferskvand, bærer sine eg og unger omkring med sig paa bagsiden af kroppen. Lever særlig af snegle, som de udsuger.

Brusksvulst *(chondroma, enchondroma),* svulst, som bestaar af bruskvæv. Udvikler sig paa steder, hvor der normalt findes brusk, f. eks. fra ledbruskene, men optræder undertiden ogsaa i andre organer, særlig i spytkjertlerne, testiklerne o. s. v. Er haarde, vel begrænsede svulster; bestaar oftest af hyalin brusk, men ofte ogsaa af andre former af bruskvæv og indeholder ofte tillige benvæv. Kan undertiden blive meget store. Er i regelen godartede svulster.

Bruskvæv hører ligesom benvæv (s. d.) til støtte- og bindevævene og bestaar af celler og intercellularsubstans, denne sidste giver ved kogning brusklim el. chondrin. Bruskcellerne er som regel ovale el. polygonale og besidder en tydelig kjerne, de er omgivet af en slags cellemembran, et udskillelsesprodukt af cellerne selv. Denne membran, den saak. bruskkapsel, gaar som regel kontinuerlig over i intercellularsubstancen; efter denne sidstes beskaffenhed inddeles b. i hyalin brusk, elastisk brusk og fibrebrusk. a. Den hyaline brusk har i frisk tilstand et glinsende, hvidagtigt eller blaalighvidt udseende, er fast og samtidig bøielig og elastisk, under mikroskopet viser den sig homogen. Denne slags brusk er den almindeligste, danner under fosterlivet størstedelen af skelettet, beklæder hos det voksne individ benenes ledender og forekommer videre hos mennesket

Hyalin brusk.

---

diradiation ⓔ udstraaling.
dire(ful) ⓔ skrækkelig, sørgelig.
dire ⓕ sige; fortælle; m, ytring; sigende.
direct ⓔ & ⓕ direkte; ⓔ ogs. rette; lede; anvise; befale; adressere.
directeur ⓕ m, **director** ⓔ leder, bestyrer; sjælesørger.
direction ⓔ & ⓕ f, retning; (be)styre(lse); veiledning; befaling; adresse.
directness ⓔ ligefremhed.
directory ⓔ veiledende; adressebog.
directress ⓔ, **directrice** ⓕ f, **directrix** ⓔ bestyrerinde.
direktion se bestyrelse.
direktør se bestyrer.
dirge ⓔ sørgesang.
dirigent — ⓣ Dirigent, Leiter m — ⓔ (ordstyrer) chairman, (musik-) conductor, band-master — ⓕ (ordstyrer) président m; (mus.) chef (m) d'orchestre.
dirigere — ⓣ dirigieren, leiten — ⓔ conduct — ⓣ diriger, conduire.
diriger ⓕ dirigere; vende, rette (mod); veilede.
dir(i)k — ⓣ Dietrich, Nachschlüssel m — ⓔ picklock — ⓕ crochet m.
dirk ⓔ dolk(e).
dirke op — ⓣ er-, aufbrechen ⓔ pick — ⓕ crocheter.
dirkefri — ⓣ nicht aufzubrechen — ⓔ not to be picked, thiefproof — ⓕ incrochetable.
Dirne ⓣ f, tøs.

i ribbensbruskene og i strubehovedets bruske. Med alderen forkalkes den ofte. b. Den elastiske brusk (netbrusken) er ugjennemsigtigere end den hyaline brusk og har en hvidgul farve. Den udmerker sig ved, at der i dens intercellularsubstans er indleiret elastiske fibrer i vekslende mængde. Findes hos mennesket i det ydre øre samt i visse dele af strubehovedet. c. Fibrebrusken udmerker sig ved, at der i dens intercellularsubstans er indleiret talrige bindevævsfibrer, medens cellerne ligger mere spredt. Forekommer mellem hvirvelsøilens knogler samt i enkelte ledbaand. — Brusken ernæres fra en aarerig bindevævshinde, som omgiver den, den saakaldte bruskhinde (perichondriet).

Bruspulver, dobbelt kulsurt natron og vinsyre (el. citronsyre), begge i pulverform og afveiede hver for sig i det forhold, hvori de omsætter sig kemisk med hinanden. Det anvendes saaledes, at det dobbelt kulsure natron først opløses i vand, hvorpaa syren tilsættes, eller pulverne kan opløses i vand i en mugge, «seltersmugge», der ved en tvervæg er delt i 2 afdelinger, der hver har en liden aabning i kandens fælles tud. Herved dannes vinsurt natron og kulsyre, hvilken sidste, idet den bortgaar gasformig, giver anledning til en sterk opbrusning, under hvilken blandingen drikkes.

Brussa (tyrk. Bursa), Lilleasien, i n.ø. 1. Vilajet, 65 800 km.², 1 626 800 indb., 25 pr. km.² 2. Vilajetets hovedstad, 20 km. fra Marmarasjøen, ved foden af det bithyniske 2 530 m. høie Olymp (Kasjisj dag), 76 300 indb., foruden tyrker ogsaa mange grækere, armeniere og jøder. Vigtig silkeindustri, frugt- og vinavl. I nærheden svovl- og jernkilder. Med havnen Mudania ved Marmarasjøen forbinder jernbane. — B. er oldtidens Prusa, hovedstaden i Bithynien. 1326—65 var det de osmanniske tyrkers residensstad. 1855 blev det næsten ødelagt af jordskjælv.

Brutāl (fr., lat. *brutus*), dyrisk, raa, hensynsløs. Brutalitēt, raahed, hensynsløshed (i tale el. handling).

Bruttierne er navnet paa den folkestamme, der i oldtiden beboede sydvestspidsen af Italien («taaen»), den sydlige del af det nuværende Kalabrien. Landet kaldtes af romerne Bruttius (senere Bruttium); jorden var i oldtiden vel dyrket (korn, vin, oliven; kvægavl). B., der boede inde i landet, sagdes at stamme fra lukanerne, fra hvem de havde løsrevet sig; kystlandet var besat med talrige græske kolonier (Rhegion, Kroton, Lokroi). B. sluttede sig til kong Pyrrhos (s. d.) mod romerne, men blev undertvunget af disse 272 f. Kr.; senere gjorde de oprør mod romerne og hjalp Hannibal, men blev atter slaaet ned; det sidste endelige knæk fik de i slavekrigen (73—71 f. Kr.).

Bru'tto (ital., raa, uren). B.-beløb, beløb, som indbefatter omkostninger, f. eks. provision, kurtage, fragt o. l. B.-formue (aktiva), den hele formue, før passiverne er fratrukket. B.-gevinst, fortjeneste uden fradrag af tab eller omkostninger. B.-pris, pris uden fradrag af rabat eller omkostninger. B.-indtægt, indtægt, før erhvervsomkostninger er fratrukket. B.-vegt, vegten af varen og indpakningen tilsammen. B.-tonnage, rumindhold af samtlige benyttede rum i et skib.

Brutus. 1. Decimus Junius B. (omtr. 84—43 f. Kr.), tjente i Gallien med stor dygtighed som officer under Cæsar, der gjorde ham til statholder over Gallien. Alligevel deltog han i sammensvergelsen mod Cæsar, maatte kjæmpe mod Antonius, der senere fik støtte af Lepidus; forladt af sine legioner blev han fanget og dræbt paa Antonius' befaling. — 2. Lucius Junius B., ifølge overleveringen Roms befrier fra kongedømmet; da Tarquinius Superbus dræbte enhver, han ansaa for farlig, anstillede L. B. sig fjollet for at redde livet (*brutus*, idiotisk); senere fordrev han 510 Tarquinius og hans slegt og blev selv konsul; da hans sønner forsøgte at føre kongefamilien tilbage, blev de dødsdømt og henrettet i B.s paasyn. 509 faldt han i kamp mod Tarquiniernes hær. — 3. Marcus Junius B. (85—42 f. Kr.) (af plebeiisk slegt, ikke beslegtet med L. B.), nevø af Cato den yngre; sluttede sig til Pompeius, men fik efter dennes nederlag fuld tilgivelse af Cæsar, der gjorde ham til prætor og lovede ham Makedonien til provins. Dog deltog han i mordet paa Cæsar i det haab at faa gjenoprettet republiken. Han gik saa til Makedonien, hvor Cassius (s. d.) stødte til ham. I forening kjæmpede de ved Filippi (s. d.) mod Octavian og Antonius; efter det afgjørende nederlag der dræbte B. sig selv. — B. forfattede flere filosofiske skrifter, der er gaaet tabt; derimod er en del af hans brevveksling med Cicero bevaret.

Marcus Junius Brutus.
(Buste i Museo Capitolino i Rom.)

Bruun, Carl Alfred (1846—99), d. forf. og journalist, skrev 1873 romanen «Fra et hjørne af kirkegaarden»; har oversat Dorés og Davilliers «Spanien» og udgivet «Pompeji» (1881) og det stort anlagte og grundige «Kjøbenhavn» (I—III, 1887—1900).

Bruun, Christian Walter (1831—1906), d. bibliotekesmand og forfatter, overbibliotekar ved det kgl. bibliotek. Hans biblioteksvirksomhed affødte flere bibliografiske arbeider: beskrivelsen af danske palæotyper indtil 1550, i «Aarsberetninger fra det store kgl. bibliotek» (1865 ff), og han ledede udgivelsen af «Bibliotheca Danica» (begyndt 1877), fortegnelse over danske bøger indtil 1830, alt med nøiagtighed og store kundskaber. B. syslede med dansk historie og har skrevet en række afhandlinger om danske sjøhelte (f. eks. Adelaer) og om episoder fra enevældet («Rostgaard», «Enevældets indførelse»). Han har udgivet Holbergs «Epistler» med anmerkninger (1865—72).

Bruun, Christoffer Arndt (1839—), n. prest, blev cand. teol. 1862, opholdt sig derefter i udlandet og deltog i 1864 som frivillig i den dansk-tyske krig. Efter sin hjemkomst oprettede han 1867 en folkehøiskole paa Vonheim i Gausdal, som han bestyrede indtil 1893, da han gik over i kirkens tjeneste, idet han s. a. udnævntes til resid. kap. ved Johanneskirken i Kra. I 1898 blev han sogneprest ved samme kirke. B., der tidlig blev

---

dirre — Ⓣ zittern, klappern, beben — Ⓔ quiver, vibrate — Ⓕ trembler, vibrer.
dirt Ⓔ skiddenhed, lort; søle.
dirty Ⓔ skidden; sølet; tilsøle.
disability Ⓔ svaghed, udygtighed, mangel paa legale betingelser.
disable Ⓔ gjøre u(kamp)dygtig; berøve legale betingelser; nedsætte.
disabuse Ⓔ desillusionere.
disaccommodate Ⓔ uleilige.
disaccomodation uskikkethed.
disaccustom Ⓔ afvænne.
disacknowledge Ⓔ fornegte.
disadvantage Ⓔ ulempe; tab, skade.
disaffect Ⓔ vække misnøie hos; bringe forstyrrelse i. **disaffection** misnøie.
disagree Ⓔ være uenig, ikke give sit bifald; bekomme ilde.
disagreeable ubehagelig.
disappear Ⓔ forsvinde.
disappoint Ⓔ skuffe. **disappointment** skuffelse.
disappreciate Ⓔ undervurdere.
disapprobation, disapproval Ⓔ misbilligelse. **disapprove (of)** misbillige.
disarm Ⓔ afvæbne; desarmere.
disaster Ⓔ ulykke. **disastrous** ulykkelig.
disavow Ⓔ ikke erkjende el. vedkjende sig.
disband Ⓔ opløse (sig), hjemsende.
disbelieve Ⓔ vægre sig ved at tro
disburden Ⓔ lette, (be)fri; afkaste.

Christoffer Bruun.

grebet af det grundtvigske livssyn, har taget livlig del i den kirkelige og politiske diskussion og med mund og pen kjæmpet for en mere folkelig og human kristendomsskikkelse ligeoverfor den pietistiske isolation af det kristelige, og han har herunder tildels skarpt angrebet geistligheden og det vakte lægfolk. Sin livsanskuelse har han nedlagt i «Folkelige grundtanker» (1878) og i de af ham udg. tidsskrifter «For frisindet kristendom» (1884—88) og «For kirke og kultur» (1890—), det sidste red. i forening med sogneprest Thv. Klaveness.

Bruun, Constance (1864—94), n. skuespillerinde, f. i Stavanger, debuterede paa Christiania theater 1882, vakte straks opmerksomhed. Efter en tid at have spillet ingenueroller aabenbarede hun helt sit fine og store talent i sin fremstilling af en række kvindeskikkelser i Ibsens og Bjørnsons dramaer. Hendes kunst var præget af intelligens og sjælsfinhed, hendes menneskefremstilling var egte og karakterfuld. Blandt hendes roller var Bolette i «Fruen fra havet» og Hedda Gabler i Ibsens stykke af samme navn, Karen Riis i «Det ny system», Svava i «En handske». Forlod scenen 1892.

Bruun, Johan Nicolay (1832—91), n. forretningsmand, grundlægger af det bekjendte trondhjemske pelsvarefirma, som for tiden er et af de største i sit slags i Nordeuropa. Firmaet blev grundlagt i Skien i 1852 som en almindelig bundtmagerforretning og flyttede i 1861 til Trondhjem, hvortil hele udviklingen af den nuværende specialforretning er knyttet.

Bruun, Laurids (1864—), d. forfatter, røber først i sine senere bøger den synske fantasi og den særegne stilistiske evne, der gjør ham til en af Danmarks eiendommeligste og mest læste digtere; stadig mere fjerner han sig fra den jevne virkelighedsskildring og naar nu og da helt ud i allegoriens luftige sfære. Af hans senere bøger kan nævnes: «Kronen» (1902), en sindrig komponeret roman, de historiske fortællinger «Alle synderes konge» (1903), «Absalons saga», 2 dele (1904), samt «Den evige», 4 dele (1905—06), og «Pan» (1906), begge romaner.

Bruun, Malthe Conrad (1775—1826), d. forfatter, begyndte sit polemiske liberale forfatterskab med bladet «Vækkeren» (1794) samt noget senere «Jerusalems skomagers reise til maanen», hvis allusioner paa danske forhold er meget tydelige, og som hurtig fremkaldte et sagsanlæg; ved at erklære forskjellige navne for trykfeil opnaaede han at blive frikjendt. 1796 udgav B. en satire over adel, enevælde og ortodoksi, «Aristokraternes katekismus», hvis form i det væsentlige falder sammen med Luthers katekismus, og hvortil der er knyttet en række «aristokratiske salmer» i den dengang saa yndede ironiske fremstillingsform. Bogen blev angivet for kancelliet som statsfarlig, og B. selv flygtede til Hven. Efter hans tilbagekomst fulgte nye agitatoriske skrifter som B.s betydeligste satire, «En besynderlig trykkefrihedslov i keiserdømmet Abessinien», der hurtig fremkaldte nye sagsanlæg, og B. flygtede paany, først til Sverige og derfra til Paris. Efter en ny og strengere presseforordning (af 1799) dømtes B. dec. 1800 til at «forvises kongens riger og lande». Resten af sit liv tilbragte han i Paris, hvor han vandt sig et berømt navn som geograf og næsten ligesaa stort ry som politisk vendekaabe. [Litt.: Fr. Birkedal-Barfod, «M. C. B.», 1871.]

Malthe Conrad Bruun.

Bruvik, herred i Søndre Bergenhus amt, 392 km.² med 4 222 indb. (heraf 73 udlændinger); 11 pr. km.²: svarer til B. prestegjeld med B. og Stamnes sogne. Herredet, der ligger nordøst for Bergen omkring Sørfjorden og dens arme Bolstadfjorden og Eidsfjorden, bestaar dels af fastland (276 km.²), dels af øer (en del af den store ø Osterø, 116 km.²). Naar undtages ved de store fabriker og kirkestedet B., er bebyggelsen spredt langs de steile fjordbredder, hvor der kun findes lidet jord egnet for opdyrkning. Beiterne er gode, men jordbunden egner sig ikke for kornavl. Fjeldene er især i den sydlige del høie og steile (1 098 m.). Af arealet opgives 9 km.² at være aker og eng, 89 km.² skog (hvoraf 57 km.² løvskog) og resten, 294 km.², udmark, myr, snaufjeld og indsjøer (ferskvand ialt 7 km.²). Inden herredet foregaar en betydelig fabrikvirksomhed (Dale fabriker, Vaksdal mølle, Stamnes stenbrud, Skaftnes kalksten- og marmorbrud m. fl.). Fiskerierne har ikke væsentlig betydning. I 1804 var det samlede udbytte 18 510 kr., deraf 14 410 for laks og sjøørret og 4 100 for brisling. Paa en liden ø, Olsnesøen (Ulfsnesøen), i Sørfjorden, nær hovedkirken, ligger Ulfsnesøen skolehjem for vanartede børn. Vossebanen passerer herredet og har i dette parti 20 tunneler med samlet længde 3 132 m. Herredet har egen sparebank, oprettet 1903. Antagen indtægt 1906 637 700 kr., formue 1 784 800 kr.

Bruxelles *[brysæl]*, se Brüssel.

Bruyn *[brdin]*, Bartholomäus (ca. 1493—1557), t. maler, sandsynligvis født i Holland. Arbeidede væsentlig i Köln. Uddannede sig efter «Mesteren for Marias død» og senere ved paavirkning af italieniserende hollændere. Bedst i sine portræter.

Bryan *[brai'ən]*, William Jennings (1860—), amer. politiker, studerede i Chicago og nedsatte sig som sagfører i Nebraska. 1890 blev han medlem af kongressen, hvor han kjæmpede for bimetalisme og for statskontrol med jernbaner og monopoler. 1896 var han demo-

---

disburse ⓔ udbetale.
discale ⓕ f, svind (i vegt).
discard ⓔ kaste (kort); kassere.
discern ⓔ, **discerner** ⓕ skjelne: skjønne. **se d.** ⓕ udmerke sig.
discernable ⓕ, **discernible** ⓔ skjelnelig; forstaaelig.
discernement ⓕ m, **discernment** ⓔ skjelnen; dømmekraft; skjøn(somhed).
discharge ⓔ aflæsse, losse; afskyde, udlade (sig); klare(re); røgt(e); fritage, frikjende(lse); udskrive; afskedige(lse); løsning; afskydning; udladning; betaling; udskrivning.
disciple ⓔ & ⓕ m, elev; tilhænger.
discipline ⓔ & ⓕ f, undervisning; (mands)tugt; spægelse; ⓕ ogs. pønitenssvøbe.
disciplinere — ⓣ disziplinieren — ⓔ discipline — ⓕ discipliner.
disciplinær — ⓣ disciplinarisch — ⓔ disciplinary, discretionary — ⓕ disciplinaire.
disclaim ⓔ fralægge sig, fornegte, forkaste.
disclose ⓔ aabne; blotte, aabenbare. **disclosure** aabning; aabenbarelse, meddelelse.
discolore ⓕ tofarvet.
discolour ⓔ affarve; flekke (til).
discomfit ⓔ kaste paa flugt, skuffe; bringe ud af fatning.
discomfort ⓔ ubehagelighed; kummer, sorg.
discomposure ⓔ forvirring.

kraternes kandidat til præsidentværdigheden, men blev slaaet af Mac Kinley. 1900 opstilledes han paany; men da hans partis konservative elementer havde faaet mistro til ham som altfor radikal, valgtes Mac Kinley igjen, denne gang med langt større majoritet. I de senere aar har B. kommet nærmere til «populisterne».

Bryant *[brai'ənt]*, William Cullen (1794—1878), nordamer. digter, politiker, journalist, taler, optraadte 1817 med sit bekjendte digt om døden, «Thanatopsis», blev redaktør af «Evening post», udgav med længere mellemrum en række digtsamlinger og reisebreve og overs. «Iliaden» og «Odysseen». B. var en alvorlig, varmtfølende personlighed, et patriotisk og demokratisk sind. Som digter var han ikke særlig original, han var paavirket af Wordsworth og er bedst kjendt for sin skildring af amerikanske naturscener, men ydede ogsaa det gode paa refleksionsdigtningens og den patriotiske sangs omraade. Som taler var han meget anseet («Orations and addresses»), og han blev i det offentlige liv en høit agtet mand, hvis ord havde vegt.

William Cullen Bryant.

Bryce *[brais]*, James (1838—), eng. historiker og politiker, f. i Belfast, 1870 professor i civilret ved universitetet i Oxford. 1880 kom han ind i underhuset og blev 1886 understatssekretær i udenrigsministeriet; 1894—95 var han handelsminister i Roseberys kabinet, er nu (1907) gesandt i Washington. Som ivrig tilhænger af «home rule» støttede han Gladstones irske politik; forøvrigt har han virket for universitetsreformer og for den litterære eiendomsrets beskyttelse. B. har et stort navn som forfatter; mest kjendt er hans «The holy Roman empire» (1864) og «The American commonwealth» (3 bd. 1888). Desuden ypperlige skildringer af sine mange reiser.

Brücke, Ernst Wilhelm, Ritter von (1890—92), t. læge, 1849—90 professor i fysiologi i Wien. Talrige arbeider paa fysiologiens, den rene fysiks, kemiens, morfologiens og botanikens omraade. Banebrydende ved sine studier angaaende cellens væsen. Paa grundlag af hans optiske arbeide konstruerede Helmholtz øiespeilet. Udgivet en bog om talens fysiologi og «Neue Methode der phonet. Transcript». Livsvarigt medlem af herrehuset.

Brückenau, by i Bayern, Unterfranken, ved Sinn, ved sydvestfoden af Rhön, nær grænsen af Hessen, 1800 indb. Længere nede i dalen ligger badestedet B., med kulsyre- og svovlkilder. Det bruges ofte som efterkur for Kissingens gjester.

Brückner, Aleksander Gustavovitsj (1834—96), rus. historieskriver, studerede først i Tyskland, virkede fra 1861 som professor i rus. historie sukcessive i St. Petersburg, Odessa og Dorpat. Slog sig tilslut ned i Jena. Blandt hans talrige arbeider merkes: «Den rus.-svenske krig 1788—90» (rus.), «Peter der Grosse», «Katharina II», «Gustaf IV Adolf und Katharina II» (1796), «Potemkin», «Die Europäisierung Russlands», «Geschichte Russlands» (ufuldført).

Brückner, Aleksander (1856—), polsk slavist, siden 1881 professor i slaviske sprog i Berlin. Blandt hans arbeider om slaviske sprog og forhold merkes det prisbelønnede «Die slavischen Ansiedelungen in der Altmark und im Magdeburgischen». Endvidere «Böhmische Studien», «Die lateinisch-polnische Poesie im Mittelalter».

Bryde, forældet betegnelse for en slags gaardsbestyrer (oldn. *bryti*).

Brydekamp blev allerede af oldtidens folk dyrket som idræt efter bestemt fastsatte regler. Berømt er saaledes den af Homer i «Iliaden»s 23 sang besungne b. mellem Ajas og Odysseus, og ved grækernes olympiske og istmiske lege spillede b. en stor rolle, bl. a. som den sidste og afgjørende øvelse i femkampen (pentathlon). Hos romerne dyrkedes ogsaa b., dog mindre som legemligt opdragelsesmiddel, snarere, i hvert fald i keisertiden, som professionel sport, der udøvedes af slaver eller frigivne. Nordboerne dyrkede b. sammen med andre idrætter (Tors kamp med den gamle kvinde under besøget hos Utgardeloke). — I middelalderen dyrkedes b. i Tyskland, delvis som et led i fegtekamp; en fægtehaandbog med talrige illustrationer, som Albrecht Dürer udgav 1512, og «Die Ringerkunst» af Fabian von Auerswald med 85 træsnit af Lucas Cranach viser, at b. stod i blomst i Tyskland paa reformationstiden. Den moderne b., der almindelig gaar under benævnelsen græsk-romersk, har sit hjemsted i Syd-Frankrige, fra hvis markeder og folkefester den fra midten af 19 aarh. udbredte sig over hele det øvrige Europa, som en almindelig yndet idræt. I denne er det kun tilladt at udføre greb med flad haand og kun fra issen til hoften; slag, stød, benspænding, spark, strangulering (kvælergreb) o. s. v. er forbudt. Beseiret er den, der berører jorden (underlaget) med begge skuldre paa samme tid. I Schweiz øves en særlig art af b., «la lutte au caleçon», hvorunder modstanderne er iført læderbukser af snit som svømmebukser og ved kampens begyndelse har tag i hinanden med en haand i bukselinningen ved hoften og med den anden paa den opbrettede del af bukserne paa det ene laar. I Tyrkiet er b. en national idræt; der kjæmpes med nøgen overkrop, som er indgnedet med olje, og efter regler, der minder om franskmændenes. Japanernes b. jiu-jitsu (s. d.) er ved begyndelsen af 20 aarh. naaet over Amerika til Europa. — I Skandinavien staar Danmark i første række med amatørbrydere som Ahlkvist, S. M. Jensen o. fl. a., der har hjembragt seieren ved store internationale idrætstævner og med professionelle brydere, som Bech-Olsen og Jess Pedersen, der sammen med franskmanden Paul Pons og russerne Hackenschmidt og Padoubny maa regnes blandt nutidens dygtigste udøvere af den saakaldte græsk-romerske (eg. franske) brydekunst. Nævnes bør ogsaa nordmanden Norbeck, der mangen gang har vist sig de nævnte jevnbyrdig.

---

disconcert (e) forstyrre; forpurre.

disconnect (e) adskille; afkoble.

disconsolate (e) trøstesløs.

discontent (e) mis(for)nøie(t).

discontinue (e), **discontinuer** (f) afbryde; ophøre.

disconvenance (f) f, uoverensstemmelse. **disconvenir à** ikke passe for; gaa fra, (be)negte.

discord (e) & (f) (m), splid, uenighed; (e) ogs. mislyd; (f) ogs. (mus.) forstemt.

discordance (e) & (f) f, disharmoni.

discordant (e) & (f) skurrende; (e) ogs. stridende, modsat.

discorde (f) f, tvedragt.

discount (e) diskonto, (veksel)-afdrag; fradrage; diskontere.

discountenance (e) bringe ud af fatning; søge at hemme.

discourage (e) gjøre modløs; (søge at) hemme.

discouragement (e) afskrækkelse; modløshed.

discourir (f) tale udførlig om.

discours (f) m, **discourse** (e) (sam)tale; foredrag; (e) ogs. (sam)-tale, afhandle.

discoursive (e) i samtaleform; meddelsom, snaksom.

discourteous (e), **discourtois** (f) uartig, uhøflig.

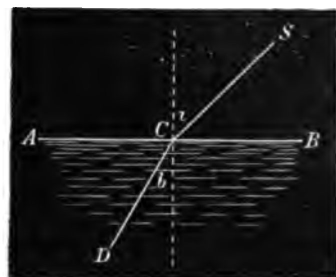
discourtesy (e), **discourtoisie** (f) f, uhøflighed.

discover (e) aabenbare; opdage. **discovery** opdagelse.

discredit (e), **discrédit** (f) m, miskredit.

Brydning betegner i nordisk sproghistorie det fænomen, at kort *e* forandres til *ja*, som i oldn. *bjarg*, bjerg, ved siden af *berg*, eller oldsv. *jak*, jeg, ved siden af oldn. *ek*.

Brydning (r e f r a k t i o n), den retningsforandring, som en bølgestraale (se B ø l g e b e v æ g e l s e) erholder ved skillefladen mellem to medier, naar bølgen gaar fra det ene medium ind i det andet. Lettest iagttages brydningen ved lysstraaler.

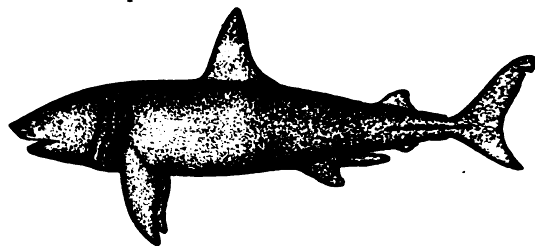

Brydning (refraktion).

Hvis *SC* er en lysstraale i luft, som træffer vandspeilet *AB*, vil en del af lyset reflekteres og en anden del gaa ind i vandet langs *CD*. En perpendikulær paa skillefladen kaldes i n d f a l d s l o d d e t, vinkelen mellem dette og den indfaldende straale i n d f a l d s v i n k e l (*i*) og vinkelen mellem den brudte straale og indfaldsloddet b.s-v i n k e l (*b*). Er det brydende medium isotropt, d. v. s. i optisk henseende ens i alle retninger, saa gjælder følgende af hollænderen W. Snell i 1621 opdagede love: Den brudte og den indfaldende straale ligger i hvert sit medium paa hver sin side af indfaldsloddet og i indfaldsplanet (d. e. et plan gjennem den indfaldende straale lodret paa skillefladen). Og: Forholdet mellem sinus til indfaldsvinkel og sinus til b.s-vinkel er konstant for de samme to medier. Dette forhold kaldes b.s-f o r h o l d el. b.s-i n d e k s og er lig forholdet mellem bølgens forplantningshastigheder i første og andet medium. B.s-forholdet for lys mellem det tomme rum og et medium kaldes dettes a b s o l u t e b.s-f o r h o l d. Det er for luft ved normal-tryk og -temperatur 1.00029, for vand 1.333, kronglas 1.515 til 1.615, flintglas 1.609 til 1.752, diamant 2.487. Disse tal gjælder det gule natriumlys (se D i s p e r s i o n). Medens de egentlig gjennemsigtige stoffes absolute b.s-forhold altid er større end 1, kan det ved metaller være mindre end 1, f. eks. ved sølv 0.18. — Se forøvrigt under L i n s e, P r i s m e, O i e, T o t a l r e f l e k s i o n, R e g n b u e, F a t a m o r g a n a, B i s o l, H i l d r i n g, S t j e r n e r s f u n k l e n, D o b b e l t - b r y d n i n g.

Brye'nnios, F i l o t h e o s (1833—), græ. teolog, virkede 1867—74 som leder af den store græske skole i Konstantinopel. 1875 deltog han i den gammel-katolske unionskonferance i Bonn. Samme aar blev han metropolit i Serræ i Makedonien og 1877 i Nikomedia. B. er kjendt som udgiver af Clemens' breve og fandt og udgav det oldkirkelige skrift «De tolv apostlers lære» (oversat paa dansk af C. Varming, 1884).

Brygde (brugde) *(selache maxima)*, den største af alle haier og tillige af alle nulevende fiske, bliver ca. 15 (over 20?) m. lang. Sammenlignet med de øvrige haiarter har b. særdeles store gjellespalter, som strækker sig tvers over hele kropssiden; tænderne meget smaa; farven oventil mørk staalgraa, under hvid. Udbredningsomraade: nordl. Atlanterhav (Golfstrømmen). Ligesom flere hvaler lever b. af «aate» (fritdrivende smaa krebsdyr etc.). — B. var fra midten af det 18 aarh. indtil 1820—30 gjenstand for regelmæssig fangst ved Norges vestl. og nordl. kyster, specielt udenfor Stad og Helgeland; fangedes for leverens skyld; store eksemplarer gav over 20 tønder lever. B. harpuneredes fra 10—12 m. lange, aabne baade; fangsten begyndte ved midtsommer og varede til ud i september. Fra midten af forr. aarh. har b. kun sjelden været paatruffet.

Brygde.

Brügge (fr. Bruges), by i Belgien, hovedstad i prov. Vest-Flandern, 13 km. fra Nordsjøen, 53 690 indb. (1905). B., som nævnes alt i 7 aarh., var i 12—16 aarh. den vigtigste sjøhandelsby i Nord-Europa, midtpunktet for den engelske og skandinaviske handel og ligeledes vigtig for de hanseatiske og italienske kjøbmænd; paa høidepunktet af sin magt havde den 200 000 indb. Nu er den en stille liden by med trange gader og stillestaaende kanaler, med smaa gammeldagse huse, som vender gavlen ud mod gaden, og hist og her vakre bygninger fra storhedstiden: et gotisk raadhus, en storartet halle med høit taarn (se billede under B e f f r o i), justitspalads, vakre kirker etc. B. er sæde for en biskop og er den belg. klerikalismes hovedfæstning. Her er ogsaa forskjellige museer, akademier og domstole etc. Nu er byen igjen i opkomst. Dens tilbagegang skyldtes dels dens havns og kanalers stadige tilsanding, dels Antwerpens opblomstring, opdagelsen af sjøveien til Indien og af Amerika etc. Nu er der med vældige omkostninger bygget en ny havn ude ved Nordsjøen, og herfra fører en kanal, tilgjængelig for de største skibe, til byen; ude ved Nordsjøen er der opkommet en ny by, Zee-Brügge. B. kan blive en farlig konkurrent for Antwerpen, da rimeligvis udførselen af hele Vest-Belgiens varer vil gaa over den. Industrien er ogsaa i opblomstring. Der findes skibsbyggerier og maskinfabriker, jern- og kobberstøberier, bryggerier og brænderier etc. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Antwerpen.

Bryggen, dampskibsanløbssted og gammelt handelssted i den ytre del af Nordfjord paa fjordens nordside. Fra B. fører kjørevei over til Aaeim (s. d.) ved Vannelvsfjorden.

Bryggeri, se E d d i k e, G j æ r i n g, G j æ r i n g s - i n d u s t r i, Ø l.

Bryggesten kaldes kampesten, som i gamle dage anvendtes for at bringe vand i kog. Hvor man ikke havde kar af metal eller sten, men maatte bruge trækar, blev b. ophedet og derpaa sluppet ned i vandet, til det kogte. B. anvendtes særlig paa Østlandet, hvor de bortkastede sønderspængte dele af udbrugte stene ofte findes i jorden.

Brühl, H e i n r i c h v. (1700—63), rigsgreve, sachsisk premierminister, blev page hos August II af Sachsen og

---

discredit ⓔ, **discréditer** ⓕ bringe i vanry; ⓔ ogs. ikke (ville) tro.
discreet ⓔ, **discret** ⓕ varsom, beskeden, taktfuld; ⓕ (med.) godartet.
discrepancy ⓔ modsigelse, uoverensstemmelse.
discrete ⓔ afsondre(t); særskilt.
discretion ⓔ, **discrétion** ⓕ f, takt(fuldhed); forsigtighed; godtbefindende. **at d.** ⓔ paa naade og unaade.
discriminate ⓔ skille; skjelne; adskilt; særskilt.
discrimination ⓔ adskillelse; fint skjøn; særkjende.
disculper ⓕ retfærdiggjøre; rense (for).
discuss ⓔ, **discuter** ⓕ diskutere; ⓔ ogs. fordele.
discussion ⓔ & ⓕ f. diskussion; ⓔ ogs. fordeling.
disdain ⓔ ringeagt(e).
disease ⓔ sygdom.
disedge ⓔ sløve, døve.
disembark ⓔ debarkere, udskibe (sig).
disembarrass ⓔ befri, faa klar.
disembogue ⓔ udtømme (sig), falde (elv).
disengage ⓔ løsgjøre (sig), befri.
disenroll ⓔ stryge (af liste).
disesteem ⓔ ringeagt(e), bringe i miskredit.
disette ⓕ f. knappe tider, mangel (paa livsfornødenheder).
disfavour ⓔ ugunst.
disfigure ⓔ skjæmme, lide til rede.

Polen og hurtig hans yndling. Under sønnen August III blev han inspektør over alle statskasserne og tilsidst premierminister. Han forstod at fastholde sin fyrstes ubetingede tillid og gunst ved at skaffe ham penge, ligegyldigt ved hvilke midler, til hoffet og dets fester. Keiseren gjorde ham til rigsgreve, i Polen blev han starost. Sine uhyre indtægter brugte han til pragtbygninger (det Brühlske palads og den Brühlske terrasse i Dresden), til kostbare møbler og et stort bibliotek. Hans had til Fredrik II af Preussen bragte i syvaarskrigen svære ulykker over Sachsen. Da han døde, viste det sig, at han havde bedraget staten for 14 mill. kr.

Brühl. 1. By i Preussen, Rhinprovinsen, s. f. Köln, 7400 indb. Brunkulsgruber, jernverker. 2. Romantisk fjelddal v. f. Mödling ved Wien.

Brüll, Ignaz (1846—1907). østerr. komponist, var lærer ved Horaks institut i Wien, særlig bekjendt ved sin friske, elskværdige komiske opera «Det gyldne kors». Senere operaer er «Der Landfriede», «Bianca» m. fl. samt klaverkoncerter, sonater, trio.

Bryllup (oldn. *brúðlaup*) betegnede oprindelig brudens udfærd fra sit gamle til sit nye hjem (ogsaa kaldt brudefærd, oldn. *brúðfǫr*) med de sig dertil navnlig i hendes hidtidige hjem knyttende festligheder, der særlig havde til hensigt at gjøre egteskabets indgaaelse vitterlig for alle. Festen anlagdes efterhaanden mere og mere storartet og feiredes i den senere middelalder i otte dage, hvilken skik paa landet i Norge saavel som andetsteds holdt sig langt ned mod vore dage. Efter reformationen blev det i Danmarks og Norges byer skik, at velstaaende folks b. feiredes paa raadhuset, hvilket tjente som byens festivitetslokale. Til b.s-dag valgtes da gjerne søndagen. Ved siden af b.s-maaltidet udgjorde b.s-toget, der ledsagede bruden til og fra vielsen i kirken, et hovedled i høitideligheden. Det foregik under salutskud og larmende musik (piber, trompeter, giger, pauker, trommer o. s. v.), hvis hensigt ikke alene var at udtrykke festglæden, men ogsaa at skræmme væk de onde aander (egteskabsdjævelen Asmodæus o. m. a.), som frygtedes at kunne paaføre de nygifte ulykke. B.s-reise er en fra England *(wedding-trip)* i nyere tid indkommet skik, navnlig i de høiere samfundslag, der medfører, at brudeparret i stilhed forlader b.s-festen og begiver sig paa en kortere eller længere reise for i hinandens selskab og ubesværet af slegt og venner at tilbringe hvedebrødsdagene.

Brülow, Aleksander Pavlovitsj (1798—1877), rus. arkitekt, fik sin væsentligste uddannelse i Rom og ansattes som professor ved kunstakademiet i St. Petersburg. Hans hovedverk er gjenopførelsen af det i 1838 nedbrændte Vinterpalads i St. Petersburg.

Brülow, Karl Pavlovitsj (1799—1852), rus. maler, indførte i Rusland det koloristiske historiemaleri i Delaroche's og belgiernes genre. Hans kjæmpebillede «Pompejis undergang» vakte europæisk opsigt.

Bryn, Helmer Halvorsen (1865—), n. diplomat. Gik efter at have faaet merkantil uddannelse og juridisk embedseksamen (1889) departementsveien, tjenstgjorde 1893—94 som konsulatsstipendiat i Buenos Ayres, var 1895 vicekonsul i Bordeaux og blev 1896 ansat i det daværende konsulatkontor, hvor han blev bureauchef 1899, ekspeditionschef 1902. Han var formand i konsulatkomiteen af 1904. I nov. 1905 førte han som befuldmægtiget udsending forhandlingerne i Stockholm om det økonomiske opgjør med Sverige og blev mars 1906 udnævnt til legationsraad i Paris, efter i nogen tid at have bestyret legationen i Kjøbenhavn.

Bryn, Knud Ørn (1855—), n. ingeniør og industrimand. Efter en mangesidig teknisk uddannelse og efter i nogle aar at have været medeier og direktør i firmaet Elektrisk bureau var B. 1885—96 direktør for Kristiania telefonselskab. Han frasagde sig denne stilling for at gaa ind som direktør for de industrielle anlæg paa Hafslund gods med tilliggende del af Sarpsfossen, hvis salg til verdensfirmaet Schückert & co., Nürnberg, han havde formidlet. B. har været formand i Polyteknisk forening, var 1895—97 medlem af Kra. kommunestyre og valgtes sept. 1907 til formand for Kra. næringsparti.

Bryn, Thomas (1782—1827), eidsvoldsmand, blev 1805 sorenskriver i Østre Robygdelaget, 1810 byfoged i Larvik, repræsenterede Robygdelaget paa rigsforsamlingen 1814 og paa stortingene 1814—16, samt Larvik og Sandefjord 1827. Var sekretær i odelstinget og stortinget og medlem af flere komitéer.

Bryn, jernbanestation med omliggende tæt bebyggelse (904 indb.) ved Eidsvoldsbanen, 4 km. ø. f. Kristiania, Aker herred, Akershus amt. Omkring jernbanestationen er der en betydelig fabrikdrift (eksempelvis nævnes: Bryns og Nitedals fyrstikfabriker, Akers bryggeri, Nordens chemiske fabrik m. fl.).

Brynhild (t. Brünhild), navnkundig skjoldmø i Vølsungsagnet (se Brunhilde, Vølsungerne).

Brünig, alpepasvei i Schweiz fra Sarnen (Unterwalden) sydover til Brienz, 1 004 m., nu gjennemskaaret af jernbanen Luzern—Meiringen—Brienz.

Brynildsen, Johan (1852—), n. leksikograf, fra 1876 docent i nyere sprog ved sjøkrigsskolen paa Horten. Har udgivet flere fortræffelige engelske ordbøger og en udførlig tysk-norsk. Foruden ved en fylde af nye iagttagelser udmerker disse arbeider sig ved sine træffende oversættelser, hvor det sær-norske ordforraad er kommet til sin fulde ret.

Brynje er den nordiske betegnelse for den del af rustningen, som tjente til overkroppens beskyttelse. Ring-b. er en skjorte af sammenflettede smaa jernringe; spange-b. bestaar af jernplader (pladerustning).

Brynjolf Bjarme, pseud. for Ibsen, Henrik.

Brynjulf (Brynolf) Algotsson (d. 1317), sv. biskop, traadte efter studier ved Pariseruniversitetet i kirkens tjeneste og blev 1278 biskop i Skara. Her arbeidede han med iver paa gudstjenestens ordning og kirkens økonomiske stilling. Da hans broder Folke Algotsson imidlertid havde bortført en kvinde af kongehuset til Norge, rammede Magnus Ladelaas' hevn hans tilbageværende frænder (1288). B. søgte vern i Alvastra, men maatte ydmyge sig for kongen, inden han fik lov til at vende tilbage. Senere ansaaes han for helgen, men blev dog aldrig endelig kanoniseret af paven.

Bryn Mawr *[bru'n måə]*, by i Wales, Brecknock, 12 km. v. for Abergavenny, 7000 indb. Kulgruber og jernverker.

Bryn Mawr college *[brin må'ə kål'ədzh]*, berømt kvindelig høiskole (grundlagt af Joseph Taylor 1880) i Pennsylvania, Forenede stater, i landsbyen B. M., v. f. Filadelfia.

---

disfranchise ⓔ berøve privilegier, borgerlige rettigheder.

disgorge ⓔ gylpe op, give fra sig.

disgrace ⓔ, **disgrâce** ⓕ f. unaade; ⓔ ogs. skam; ⓕ ogs. ulykke; mangel paa ynde.

disgrace ⓔ, **disgrâcier** ⓕ bringe i unaade; ⓔ ogs. vanære; ⓕ ogs. berøve sin gunst.

disgraceful ⓔ vanærende; skammelig.

disgrâcieux ⓕ ubehagelig, uvenlig; klodset.

disguise ⓔ forklæde; skjule; forklædning; forstillelse.

disgust ⓔ (vække) afsmag, væmmelse; gjøre lei af.

dish ⓔ (lægge paa) fad; ret (mad); anrette; (vulg.) kverke.

dishearten ⓔ betage modet.

dishevelled ⓔ udslaget (haar).

dishonour(able) ⓔ vanære(nde).

disig — ⓣ nebelig; tilsjøs) diesig — ⓔ hazy — ⓕ brumeux; nébuleux

disincline ⓔ gjøre utilbøielig.

disinfect ⓔ desinficere.

disingenuous ⓔ lav; underfundig.

disinter ⓔ opgrave; bringe for lyset.

disjoin ⓔ, **disjoindre** ⓕ (ad)skille.

disjonctif ⓕ, **disjunctive** ⓔ adskillende, disjunktiv.

disjonction ⓕ f, **disjunction** ⓔ adskillelse.

disjoint ⓔ vride af led; sønderlemme, -bryde.

Brünn (tsjek. Brno), Østerrige, hovedstad i Mähren, mellem Zwittawa og Schwarzawa, 227 m. o. h., knudepunktet i den østerr.-ung. statsbane, 109 000 indb., hvoraf 1/3 tsjekkere. I n.v. og i ø. f. den indre gammeldagse by ligger de nyere bydele. Vigtig industri- og handelsby. Især stor klædesfabrikation (100 fabriker, 20 000 arbeidere). Endvidere sukker-, bomuld-, maskinfabriker, ølbryggerier. Sæde for statholder og landdag. Med B. er sammenvokset den tsjekkiske industriby Königsfeld med 10 000 indb. — B. havde sin glanstid i det 14 aarh.

Brünnich, Morten Thrane (1737—1827), ekstraordinær professor i zoologi og mineralogi i Kjøbenhavn, en af grundlæggerne af dansk entomologi. Efter en mangesidig videnskabelig virksomhed valgtes B. ind i en kommission, der sendtes til Norge for at undersøge forholdene ved Kongsberg sølvverk. Fra 1784 til 1814 opholdt han sig næsten stadig her i landet, blev direktør ved Kongsberg (1791) og overberghauptmand. Skrev bl. a. «Historiske efterretninger om Norges bjergverker 1516—23» (1819) og «Kongsberg sølvværk 1623—1723» (1826).

Brynnilen, en lav liden ø, skilt fra fastlandet ved et trangt sund paa nordsiden af Kvænangsfjordens munding. Øen, hvorover grænsen mellem Tromsø og Finmarkens amter gaar, er det vestligste punkt i Finmarken (10° 27′ 45″ ø. f. Kristiania observatorium).

Brünnow, Franz Friedrich Ernst (1821—91), t. astronom, 1854 professor i astronomi og direktør for observatoriet i Ann Arbor (Forenede stater), 1866 professor i Dublin og kgl. astronom for Irland («Lehrbuch der sphärischen Astronomie», Berlin 1851).

Bryologī, læren om moserne; bryolog, en som studerer moserne.

Bryōnia, slegt af græskarfamilien, ved ranker klatrende urter med uanseelige gulgrønne og enkjønnede blomster og bærfrugter. *B. alba* og *b. dioica,* hvis blade i form minder om vinløv, er prydvekster, som ofte plantes ved verandaer og lysthuse. Den første er ogsaa fundet forvildet i det sydlige Norge. Giftplanter.

Bryophy'ta el. muscineæ kaldes i planteriget mosernes store række.

Bryozōer, se Mosdyr.

Brüssel (fr. Bruxelles, flamsk Brussel), Belgiens hovedstad, noget nær midt i landet, i prov. Brabant, ved Senne, tilløb til Schelde, 195 000 indb., med forstæderne, som danner 8 særskilte kommuner, 612 000 indb. Forstæderne, «faubourgs», nemlig Schaerbeck, St. Josse-ten-Noode, Etterbeck, Ixelles, St. Gilles, Anderlecht, Molenbeck-St. Jean og Laeken, skilles fra hovedbyen ved et belte af særdeles brede boulevarder. B. ligger i en frugtbar, tæt befolket egn, og er en af Europas vakreste byer. Den n.v.-lige del af byen er den ældste del, lavestliggende, beboet mest af flamlændere og gjennemskaaret af kanaler, hvoraf en fører til Rupel og sætter B. i forbindelse med Antwerpen, og en anden til Sambre (Charleroi). Den s.ø.-lige bydel ligger paa en høide og er beboet mest af fødsels- og pengearistokratiet. Af bygninger kan nævnes det vældige nye justitspalads, den største bygning fra forr. aarh. I den nedre bydel, hvor industri og handel har sit sæde, er det interessanteste parti torvet, med byens merkeligste bygning, Hôtel de ville, bygget i første halvdel af det 15 aarh., og andre

Brüssel: Hôtel de ville.

sjeldne bygninger. Her henrettedes Egmont og Hoorn 1568. Kirken St. Gudule er berømt for sine statuer, glasmalerier og træudskjæringer. Kunstsamlinger med sjeldenheder af de store flamske mestere. Det «frie» universitetet grundet 1834. B. og dets forstæder er sædet for en betydelig industri, særlig i kniplinger, udstyrsartikler, bronce, uld, bomuld, kjøretøier, og en betydelig handel, hovedsagelig udførsel af industrivarer. Foruden de forannævnte kanaler er der ogsaa kanalforbindelse med havet ved Ostende. B. har en betydelig skibsfart, væsentlig smaafartøier. Der er i de sidste aar anlagt en stor havn i nord ved Laeken. — B. nævnes først i det 7 aarh. Det havde en gunstig beliggenhed ved den store handelsvei mellem Brügge og Köln. Det var residensstad for hertugerne af Brabant og senere for de spanske statholdere. Da det efter sin deltagelse i den nederlandske opstand mod Spanien var erobret 1585, gik dets velstand tilbage, og først under det østerrigske herredømme i det 18 aarh. begyndte ny opkomst. Mellem 1815 og 1830 var det skiftende med Haag de forenede Nederlandes hovedstad. Opløbet i B. 25 aug. 1830 gav signalet til den belg. revolution (gadekampene i B. 23—26 sept. 1830). Siden har B. været Belgiens hovedstad.

---

disk — ⓣ Ladentisch m — ⓔ counter — ⓕ comptoir m.

disk ⓔ skive.

diskant — ⓣ Diskant m — ⓔ treble, soprano — ⓕ dessus, soprano m.

diske op (med mad) — ⓣ auftischen — ⓔ dish (serve) up — ⓕ régaler (q de qc), faire fête (à q).

diskontere — ⓣ diskontieren — ⓔ discount — ⓕ faire l'escompte de, escompter.

diskonto — ⓣ Diskonto, Skonto m — ⓔ discount — ⓕ escompte m.

diskussion — ⓣ Diskussion f — ⓔ & ⓕ discussion f.

diskutere — ⓣ diskutieren — ⓔ discuss — ⓕ discuter.

dislike ⓔ antipati; ikke like.

dislocate ⓔ, **disloquer** ⓕ bringe af led, forvride; forrykke; ⓕ ogs. (fig.) dele, opløse.

dislocation ⓔ & ⓕ f, forrykkelse, adskillelse; forvridning; ⓕ (fig.) deling; opløsning.

dislodge ⓔ fordrive; flytte; jage op (vildt).

disloyal ⓔ utro.

dismal ⓔ trist, uhyggelig.

dismantle ⓔ afklæde; sløife; desarmere.

dismast ⓔ afmaste.

dismay ⓔ skræmme, nedslaa; skræk, modløshed.

dismember ⓔ sønderlemme; udstykke.

dismiss ⓔ hjemsende; afskedige; afvise. **dismissal** afske-

Brüsselertepper væves som fløiel, men med uopskaarne poltraadløkker af uld. Grundvævningen er af hampegarn. Ved egte b. anvendes sæt af poltraade (3—8), med ligesaa mange traade, som mønstret har farver. Hver enkelt farvet traad kan da danne løkke efter mønsteret, som derved bliver rent. Ved uegte b. erstattes hvert sæt poltraade af en ved paatrykning stykkevis forskjelligfarvet traad, mønstret derfor forvisket.

Bryst, brystben etc., se Menneskets anatomi.

Brystbyld, se Bryster.

Bryster *(mammæ)*, melkekjertlerne, de to halvkugleformede organer, som findes paa brystets overflade mellem tredje og syvende ribben. Paa det mest ophøiede sted findes brystvorten *(papilla)*, omgivet af en mørk ring *(areola)*, som under svangerskabet bliver mørkere, og i hvilken der sees smaa vorteagtige knuder. Selve melkekjertlen, som er dækket af et fedtlag, tiltager under slutningen af svangerskabet betydelig i størrelse. Den bestaar af flere lapper, fra hvilke melkegangene fører til brystvorten. — B. er ofte sædet for sygdom. Hos nyfødte svulmer kjertlen ofte op; huden bliver rød, og der kan udtrykkes en melkeagtig vædske (heksemelk). Under puberteten kan b. saavel hos gutter som piger blive sædet for smertefuld hævelse; senere optræder stundom hos kvinden lignende opsvulmning og ømfindtlighed under menstruationen paa grund af blodoverfyldning. Den hyppigste lidelse er betændelse i b. under diegivningen (brystbyld, *mastitis puerperalis*). Den optræder i regelen i tredje eller fjerde uge efter fødselen ved infektion gjennem sprækker i vorten. Betændelsen breder sig raskt indover i kjertelen, som svulmer op, bliver øm, dækket af rød hud. Undertiden kan sygdommen helbredes ved omslag og melkning af brystet; ofte er operation nødvendig. Det kvindelige bryst er et af de organer, i hvilke der hyppig udvikler sig svulster. En del af disse er godartede, men ofte dreier det sig om kræft. Denne ytrer sig oftest som en begrænset haard knude i brystet, der i regelen ikke er øm eller smertefuld, saa at man kan gaa med den længe uden at lægge merke til den, medens der i andre tilfælde er nogen smerte og ømhed. Undertiden er der ingen begrænset knude, men brystet i sin helhed tiltager i størrelse og haardhed *(sarkom)*. Overladt til sig selv breder lidelsen sig og ender i store aabne saar eller angriber lymfekjertlerne i akselhulen. Operation er derfor altid nødvendig og giver gode resultater, hvis den ikke opsættes for længe.

Brysthinde, se Lungehinde.

Brysthøide, eg. 1.3 m. over høieste rod. Det gjængse sted for maaling af tykkelsen paa staaende træer, da den af «rodudsvællingen» foraarsagede uregelmæssighed i stammeformen som regel her er ophørt.

Brystkatarrh, se Bronkit.

Brystkrampe, se Angina (pectoris).

Brystkræft, se Bryster.

Brystning, et lavere vern om en terrasse, balkon, trappe o. l. Kan være hel eller gjennembrudt eller prydet med balustrer og ornamenter. Betegner særlig den del af væggen, der ligger mellem gulvet og vinduets underkant.

Brystskjold, rygsiden af insekters første brystring (se Biller og Insekter).

Brystsving, borsving for metalarbeidere, se Bor.

Brystsyge, se Lungetuberkulose.

Brysttap, en tapforbindelse, hvor befæstigelsens fasthed og støhed er sikret ved et fra tappen fremspringende led (bryst), der griber ind i en tilsvarende fordybning.

Brystte, *species pectorales*, indeholder væsentlig lakris- og altærod; bruges endnu tildels som husraad mod hoste.

Brystvattersot *(hydrothorax)*, ansamling af blodvand, serøs vædske i lungesækken, symptom ved den almindelige paa grund af hjerte- og nyresygdomme optrædende vattersot. I modsætning til lungehindebetændelsen, som i regelen optræder ensidig, er b. hyppigst dobbeltsidig.

Brystvernet ved en befæstning skal give forsvareren anledning til bedst mulig at udnytte sine skydevaaben, samtidig med at det tjener til direkte dækning for den aktive del af besætningen. B.s tykkelse bestemmes ved den beskydning, hvorfor det kan blive udsat, og det materiale, hvoraf det udføres: jord, sten, beton, fast fjeld o. s. v.; medens b. ved en skyttergrav af jord ligeoverfor en infanteriild kan indskrænkes til 1.5 à 2 m., kan det ved permanente sjøfæstninger gaa op til 30—40 m. B.s øverste, paa det nærmeste horisontale flade kaldes kronen; denne gaar fortil over i ydre og bagtil i indre brystvernsskraaning. Kronens høieste, indre rand benævnes ildlinjen.

Brystvorte, se Bryster.

Brütt, Adolf (1855—), t. billedhugger. Elev af Begas. Hans statuer af Otto den dovne og Fredrik Vilhelm II i Berlins Siegesallé udmerker sig med fordel fremfor dennes øvrige kongestatuer. Har ogsaa modelleret gode nøgne figurer («Sverddanserskeu»).

Brüx, by i Böhmen, ved Biela, mellem Mittelgebirge og Erzgebirge, s.v. f. Teplitz, 238 m. o. h., 21 400 indb. hvoraf 1/5 tsjekkere. Midtpunkt for det n.v. böhmiske brunkulbækken. Fabrikation af og handel med sukker, spiritus o. a. I s. landsbyerne Püllna og Saidschitz med bittervandkilder. 1895 en jordindstyrtning, hvorved en mængde huse pludselig sank ned i jorden.

Brzezany *[bržæšåni]*, by i Østerrige, Galizien, ved Ztota Lipa, bielv til Dnjestr, 82 km. s.ø. f. Lemberg, 11 400 indb., for det meste polakker.

Brzeziny *[bržežiny]*, byer i Polen. 1. Guv. Kalisz, s. f. Kalisz, nær grænsen af Posen. 2. Guv. Petrokov, ø. f. Lodz, 7 700 indb. Uld- og læderfabrikation.

Bræ, bræelve. Ved en b. forstaaes en ismasse, som paa heldende underlag under tyngdens paavirkning langsomt bevæger sig nedover som en seig vædske som beg eller lak. Den nedbør, som falder ovenfor snelinjen (s. d.) (for det meste i form af sne), vil ikke smelte bort i sommerens løb. Her vil derfor ophobes sne. Den del af b., hvor dette sker, kaldes b.s firnomraade eller næringsomraade (fr. *nevé*). Paa grund af trykket vil firnomraadets sne i dybet gaa over til is, idet man som mellemtilstand har grovkornet sne (t. *Firn*). Denne is vil, fordi den er plastisk, bevæge sig nedover mod lavere egne, hvor den efterhaanden smelter. Den del af b., hvor smeltningen foregaar, afsmeltningsomraadet, har sedvanlig form af en tunge og kaldes is-b. Man har 3 b.-typer: 1. Indlandsistypen, hvor man har et større sedvanlig konveks firnomraade, hvorfra der gaar ud flere b.-tunger. Mest udviklet findes

---

digelse **dismission** bortsendelse; afskedigelse; afvisning.

dismount ⓔ stige ned, af, ud: kaste af hesten; demontere (kanon).

disobedience ⓔ ulydighed.

disobey ⓔ være ulydig (mod).

disoblige ⓔ gjøre imod, støde.

disorder ⓔ (bringe i) uorden; sygdom; gjøre syg. **disorderly** uordentlig, ustyrlig, syg.

disorganize ⓔ opløse.

disown ⓔ ikke vilde være bekjendt.

dispachør — ⓣ Dispacheur m — ⓔ average stater, a. adjuster — ⓕ dispacheur m.

disparage ⓔ nedsætte. **disparagement** forkleinelse.

disparaître ⓕ forsvinde.

disparate ⓔ ganske forskjellig (ting).

disparate ⓕ afstikkende, grel; f, grel modsætning.

disparité ⓕ f, **disparity** ⓔ ulighed.

disparition ⓕ f, forsvinden.

dispatch ⓔ (af)sende; tage af dage; afsendelse; hurtig besørgelse; hast; embedsskrivelse.

dispensaire ⓕ m, **dispensary** ⓔ (poli)klinik (apotek) for ubemidlede; ⓕ ogs. (apoteks) laboratorium; farmakopø = **dispensatory** ⓔ.

dispensation, dispensere se fritage(lse).

dispensation ⓔ uddeling; (Guds) førelse; dispensation.

dispensation ⓕ f, ud-, fordeling; tillagning (af medicin).

denne type paa Grønland, mindre paa Island og i Norge (f. eks. Jostedalsbræen). 2. Forlandstypen. Flere b.-tunger forener sig med hinanden og danner en stor jevn ismasse paa et fladere land. 3. Den alpine type, hvor der fra hvert firnomraade, som er skaalformet, gaar ud én b.-tunge. — En b.s bevægelse er fuldstændig overensstemmende med bevægelsen hos en elv. Hastigheden er større i midten end langs kanterne, større i overfladen end langs bunden. Den er meget liden. Den er størst hos de store b. (ved de grønlandske optil ca. 30 m. pr. døgn), mindst hos de smaa (nogle dm. pr. døgn hos de norske b. og Alpe-b.). Er der ujevnheder i b.-tungens leie, opstaar sprækker i b., længdesprækker og tversprækker. Gaar b. udover et brat stup, vil ismasserne styrte udover og knuses; men efterpaa vil de igjen forenes og danne en ny, fuldstændig sammenhængende b., f. eks. Suphellebræen og Frostisen. To bræer kan forene sig til én akkurat som to elve. Det paa b.s overflade fremkomne smeltevand rinder gjennem sprækkerne ned til bunden af b., hvor det forener sig med smeltevandet fra b.s underside. Alt dette vand kommer som en grumset elv, b.-elven, frem af en aabning, b.-porten, i b.s nedre ende. Paa b. falder ofte ned sten og grus fra de omliggende fjelde. Dette løsmateriale ordner sig paa grund af b.s bevægelse i lange volde parallele med b. langs dennes rand (sidemoræner). Forener to b. sig med hinanden, vil to af sidemorænerne gaa sammen og danne en midtmoræne. Ogsaa paa bunden af b. og i b. findes stenmateriale, som løsrives fra bunden og forhøininger paa denne (indre moræner og bundmoræner). Stene, som er frosset fast til b.s underside, skurer og polerer fjeldgrunden og frembringer striber i den parallele med b.-bevægelsen. Disse striber kaldes skuringsstriber. Stenene selv faar ogsaa striber (skurestene). Alle forhøininger i b.s leie afrundes paa den side, som vender mod b.-bevægelsen (stødsiden), derimod ikke paa den anden

Bræ: Frostisen (Ofoten).

Bræ: Nigardsbræen (Jostedalen).

side (læsiden). Disse faar derved et eiendommeligt udseende, jevn stigning paa den ene side og ofte brat afheld paa den anden; de kaldes hvalskrotfjelde *(roches mountonnées)*. Der, hvor b. ender, vil alt løsmateriale afsætte sig i form af en vold (endemoræne). En særlig betydning har skuringsstriber, hvalskrotfjelde, skurestene og endemoræner derved, at de tjener som vidnesbyrd om, hvor langt b. har gaaet, og det er ved hjælp af disse vidnesbyrd, at man har kunnet paavise, at b. i en nær geologisk fortid (istiden) havde en langt større udbredelse end nu. B. er størst og talrigst i de om polerne liggende lande, som berøres af kolde havstrømme, Grønland, Spitsbergen, sydpolarlandene. Desuden findes b. paa de høieste fjelde i alle verdensdele. I Norge er de største b. Jostedalsbræen, Folgefonnen og Svartisen.

Bræ, bræde, se Tjærebræde.

Brække (sjøudtr.); b. et anker fra grunden: faa det til at slippe sit tag i grunden, saa det kan hales op. — B. bruges ogsaa (intrans.) om taug: gaa af, ryke.

Brækmiddel, se Brækning.

Brækmo, Sivert (1853—), n. fangstskipper. Har som fangstmand paa Ishavet opholdt sig nordpaa, dels i Vardø, dels i Tromsø, siden 1870-aarene. B. overvintrede meget eventyrlig i Isfjorden, Spitsbergen, vinteren 1893—94. Havde sommeren 1906 to gange fuld fangst, hvilket især skyldtes en under fangsten anvendt liden motorbaad, der for første gang anvendtes til dette øiemed.

Brækning, opkastning *(vomitus)* er en pludselig, stødvis opbringelse af maveindholdet paa grund af en krampagtig sammentrækning af mavesækkens muskulatur og navnlig af mellemgulvet og bugmusklerne. B., forud for hvilken der i regelen føles kvalme og ildebefindende, fremkaldes først og fremst ved direkte paavirkning paa maveslimhinden og er derfor et symptom ved forskjellige mavesygdomme (mavekatarrh, -kræft o. s. v.) og ved forgiftninger, hvor der sker en irritation af maveslimhinden (etsende gifte, bedærvet mad). B. optræder ogsaa ved andre sygdomme i underlivsorganerne, navnlig naar disse giver anledning til irritation af bughinden (saaledes ogsaa ved svangerskab), samt ved irritation af svelget. Ved bughindebetændelse er b.

dispense (e), **dispenser** (f) ud-, fordele; fritage (for). **d. with** (e) undvære.
dispeople (e) affolke.
disperse (e), **disperser** (f) (ad)sprede, -splitte.
dispersion (e) & (f) f. adspredelse.
dispirit (e) berøve modet, nedslaa. **dispiritedness** modløshed.
displace (e) flytte; forskyve; fortrænge; afskedige. **displacement** flytning; forskyvning; deplacement.
displant (e) omplante.
display (e) udfolde(lse); brammen.
displeasure (e) misfornøielse.
disponent — (t) Disponent m — (e) (acting) manager — (f) gérant m.
disponibel — (t) disponibel, verfügbar — (e) available — (f) disponible.
disponibilité (f) f. raadighed; disponibel beholdning, styrke.
dispos (f) rask, rørig.
disposal (e) raadighed.
dispose (e), **disposer** (f) (op)stille, ordne, indrette; gjøre stemt for; gjøre skikket for; disponere for (el. over); afhænde.
disposition se raadighed.
disposition (e) & (f) f. (an)ordning, indretning; tilbøielighed, stemning, natur(el); anlæg; bestemmelse; (f) ogs. raadighed, forholdsregel.
dispossess (e) berøve.

et fremtrædende symptom, ligeledes naar passagen i tarmen er hindret, f. eks. ved tarmslyng eller brok; der kan da endog opbrækkes ekskrementlugtende tarmindhold. — Endvidere kan b. fremkaldes ved paavirkning af hjernen enten ved betændelsesprocesser (hjernebetændelse, -rystelse, -svulster) eller ved indvirkning af gifte paa hjernen (tobak, alkohol, apomorfin). B. optræder ogsaa ved forskjellige andre nervøse lidelser: hysteri, sjøsyge o. s. v. — Som brækmidler anvendes brækrod, brækvinsten, kobbersulfat, sæbevand o. s. v., der fremkalder b. ved at irritere maveslimhinden, samt opomorfin, der virker paa hjernen; de anvendes dog nu sjelden undtagen ved visse forgiftninger. Behandlingen af b. bestaar i ro, hoffmannsdraaber, sodavand, smaa isstykker, ismelk; naar b. er et symptom paa en alvorligere lidelse, maa behandlingen rettes herimod.

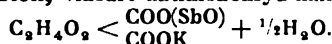
Brækning af lin, hamp, jute o. l. udføres for at lette adskillelsen af basten fra stænglernes træagtige bestanddele, som ved b. opdeles i smaastykker. B. foregaar derved, at materialet føres mellem riflede valser, tildels med periodisk vekslende omdreining, saa det brækkes flere gange ved én gjennemgang.

Bræknød, se Rævekager.

Brækrodsplanten *(uragoga ipecacuanha)*, giftplante, beslegtet med kaffeplanten, en liden busk, hjemmehørende i Brasiliens og Bolivias skoge, hvor rødderne, brækrod *(radix ipecacuanhæ)* indsamles af de indfødte og sendes til Rio de Janeiro. Brækrod anvendes i medicinen især til at fremkalde brækning eller sammen med opium som middel mod diarrhoe, dels som te mod hoste.

Brækstad, Hans Lien (1845—), n. konsulatembedsmand og eng. publicist, f. i Trondhjem. Fra sin fødeby, hvor han 1866—77 drev en bog- og papirhandel, flyttede B. til London, hvor han efterhaanden udfoldede en omfangsrig virksomhed som litterat. Han skrev i talrige engelske dagblade og tidsskrifter og overførte en række nordiske verker til engelsk, bl. a. af Asbjørnsen, B. Bjørnson, J. Lie, H. C. Andersen og S. Djurklou, hvorhos han arbeidede for at indføre Ibsen paa den engelske skueplads. 1891—94 var B. medredaktør og kunstdirektør ved det ill. ugeblad «Black and white», 1902—04 bereiste han store dele af Europa for at forberede udgivelsen af en række store reproduktionsverker («Great masters» m. fl., 1904 flg.). Under unionsstridighederne deltog han ivrig i arbeidet for at retlede den offentlige mening i England angaaende Norges sag, bl. a. ved brochuren «The constitution of the kingdom of Norway» (London 1905). 1906 blev han udnævnt til Norges vicekonsul i London.

Brækvinsten, vinsurt antimonoksyd-kali,

$$C_2H_4O_2 < \begin{matrix} COO(SbO) \\ COOK \end{matrix} + \frac{1}{2}H_2O.$$

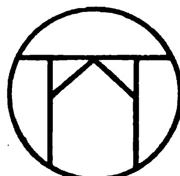
Hvidt krystallinsk pulver. Det tidligst kjendte vandopløselige antimonsalt. Bruges i bomuldsfarveriet, idet man ved dypning først i garveudtræk og derefter i b.-opløsning impregnerer taverne med garvesurt antimonoksyd, der tjener som beis (se Beisning). I medicinen bruges det som brækmiddel.

Brækvogn, se Bremsevogn.

Brændalder kalder Snorre den ældste tid i Nordens historie, da ligene blev brændt. Den blev afløst af haugalderen, da ligene udbrændt blev sat i haug. Denne periodeinddeling er, efter hvad vor tids arkæologiske undersøgelser har vist, ikke korrekt (se Begravelse).

Brændefeiden kaldte den norske almue svenskernes herjetog i Bohuslän vinteren (febr.) 1612 under Jesper Mattsson Cruus. Ved denne leilighed blev store dele af lenet brændt, saaledes Konghelle og hele Hisingen, 450 gaarde i Indlands fogderi, 31 gaarde paa Oroust og Tjörn samt 92 gaarde paa Hisingen. Se «Historisk tidsskrift» 4 række, 3 bd., side 218 ff.

Brændemerke var i ældre tider, da de barbariske straffe stod høit i kurs, en almindelig anvendt straf, navnlig overfor den slags forbrydere, som i særlig grad foragtedes (de uærlige), tyve o. l. Der brændtes da med et glødende jern et merke ind paa forbryderens ryg eller pande, forat man kunde tage sig iagt for dem og gjenkjende dem, hvis de paany blev grebet i en forbrydelse.

Brændemerke forestillende en galge. (Kra. politimuseum.)

Brændenesle, se Neslefamilien.

Brænder, den del af en lampe el. et kogeapparat, som begrænser flammen, jfr. Auer-b., Lamper o. s. v.

Brænderi er i vore dage et anlæg til fabrikmæssig tilvirkning af brændevin (spiritus, sprit); de talrige smaa anlæg, som i tidligere tider fandtes spredt udover landet, kaldtes ogsaa b. eller hjemme-b. Disse har lovgivningen udryddet (se Brændevinslovgivning), efterat den 1816 havde gjort b. praktisk talt til en fri næring baade for land og by. Medens der endnu i 1840 fandtes 1 387 b. med en beregnet aarlig tilvirkning af 13—15 mill. l. sprit à 50 pct.s alkoholstyrke (og i 1845 714 b, men i 1850 blot 40), er antallet nu 24 b. med en aarlig produktion af 7—8 mill. l. à 50 pct. Spiritusbrænding er en til landbruget knyttet industri. Den er i vort land overveiende samlet i de oplandske distrikter, idet Hedemarken har 11, Toten 6, Hadeland 2, Gjøvik, Lillehammer og Moss hver 1, medens de øvrige 2 b. er i det Trondhjemske. Landets største b. er Sælid spritfabrik ved Hamar; andre større anlæg er Atlungstad, Holmen, Vang, Løiten, Lillehammer samt Sundnes i Indherred (Jørgen B. Lysholm, s. d.) og Stjørdalen. — Som raamateriale ved b. anvendes navnlig poteter, i mindre udstrækning rug og byg, og som erstatning mais. Saavel ved raaprodukternes art som paa grund af b.s affaldsprodukt, dranken, der er et værdifuldt fodermiddel, idet det gjengiver omtrent $^2/_3$ af poteternes foderværdi, tillægges b.-bedriften i alm. en ikke ringe betydning for landbruget. Ikke desto mindre er denne industris nationaløkonomiske værd omstridt; dette kommer saaledes sterkt tilorde i den af sidste brændevins- og maltkomité (af 1903) afgivne indstilling (1906). — B.s produkt, den saakaldte «raasprit», rektificeres (renses) ved spritfabrikerne eller for størstedelen i byernes destillationer. Den erholdte «raasprit» forhandles gjennem brænderiforeningen, som omfatter samtlige norske b., og som saaledes for at hindre overproduktion og deraf følgende indbyrdes undersælgning ved et kartel har bestemt bl. a. omfanget af hvert enkelt b.s aarlige produktion og de priser, til hvilke salg kan finde sted. — B. betaler af sin tilvirkning en afgift til

---

dispraise ⓔ dadel.

disproportion ⓔ & ⓕ f, misforhold; ⓔ ogs. bringe i m.

disproportional ⓔ, **disproportionné** ⓕ uforholdsmæssig.

disputable ⓔ & ⓕ omtvistelig.

disputant ⓔ, **disputateur** ⓕ m, disputator.

disputats — ⓣ Disputation f — ⓔ & ⓕ disputation f.

dispute ⓔ, **dispute** ⓕ f, (ord)strid, tvist.

dispute ⓔ, **disputer** ⓕ strides, disputere: gjøre stridig; bestride.

disqualification ⓔ udygtighed.

disqualifier ⓕ erklære for umulig; udelukke.

disqualify ⓔ udygtiggjøre, gjøre (erklære) inhabil.

disque ⓕ m, diskos; (jernb.) (signal)skive.

disquiet ⓔ forurolige; uro(lig).

disquisition ⓔ undersøgelse.

disregard ⓔ overse(en).

disrelish ⓔ modbydelighed; ulyst; usmag; ikke finde smag i; gjøre usmagelig.

disrepute ⓔ vanry.

disrespect ⓔ uærbødighed; respektstridigt forhold.

disrobe ⓔ afklæde.

disroot ⓔ oprykke med rod.

dissatisfaction ⓔ misnøie.

dissecteur, disséqueur ⓕ m, **dissector** ⓔ dissekerer.

dissection ⓔ & ⓕ f, dissektion, obduktion.

dissekere — ⓣ zergliedern,

staten af kr. 2.53 pr. l. à 100 pct. alkoholstyrke; paa den anden side har de en godtgjørelse for svinding under opbevaringen af 16 øre pr. l. Som brændevinsafgift indkom i statskassen 1903—04 5.2, 1904—05 3.1, 1905—06 4.2 mill. kr. Af fiskale hensyn foregaar tilvirkning, der kan finde sted fra 1 sept. til 30 juni, under stadig kontrol fra det offentliges side. Udførselen af brændevin og spiritus, beregnet til 50 pct. alkoholstyrke, havde i aarene 1901—05 gjennemsnitlig aarlig en værdi af 1.5 mill. kr. — Ogsaa i Danmark har udviklingen af b.-industrien gaaet i retning af bedriftens koncentration paa stedse færre anlæg. Disses antal var i 1870 317, 1880 219, 1890 113, 1900 52 og i 1905 40. Tilvirkningen udgjorde i dette sidste aar ialt 33 mill. l. à 50 pct. alkoholstyrke. — I Sverige udgjør den aarlige tilvirkning ca. 40 mill. l. à 50 pct.; fra sept. 1907 er 95 pct. af denne produktion samlet under en b.-trust.

Brændevin er en alm. betegnelse for sterkere (oftest 30 à 60 pct. alkoholholdige) ved destillation erholdte alkoholiske drikke. De vigtigste b. er: 1. potetes-b. (spiritus); 2. korn-b. af hvede, byg eller rug; 3. melassesprit af den fra runkelroesukker-fabrikationen faldne sidste sirup; disse indeholder lige indtil 96 pct. alkohol; 4. konjak (fransk b. eller vinsprit), destilleret af vin; lign. produkter er: armagnak og tenaréze; 5. rum, destilleret af gjæret melasse fra sukkerrøret; 6. arak, udvundet af ris; ved tilsætning af sukker faaes arakpunsch; 7. likører, der er blandinger af fuselfri sprit med æteriske oljer og mere eller mindre sukker, f. eks. rataffia (ofte af kirsebær), crême samt maraschino; den sidste indeholder udtræk af kjerner af vildtvoksende kirsebær og er derfor lidt blaasyreholdig; absinth med udtræk af malurt og anis; bitter, der indeholder forskjellige bitterstoffe etc.; 8. egentlig toddy, af gjæret palmesaft; 9. whisky, der er et slags raa-b. af røget kornmalt; 10. genever, af rug med tilsætning af enebær; 11. akevit, der er potetes- eller hvedesprit med tilsætning af karve eller andre essenser; til samme klasse kan regnes den svenske «renad», pomerans o. fl. (Se forøvrigt de enkelte specialart. samt Afholdssagen, Alkohol, Alkoholbeskatning, Brænderi, Destillation, Spiritus.)

Brændevinsbeskatning, se Alkoholbeskatning.

Brændevinslovgivning. Da misbrug af alkoholholdige drikke, navnlig saadanne med brændevinenes styrkegrader, let kan lede til det enkelte menneskes fysiske og moralske ødelæggelse og socialt afgiver en kilde til sedelig forvildelse, kriminalitet og andre samfundsonder, er i alle moderne kulturstater den opfatning trængt igjennem, at tilvirkning, salg og til en vis grad forbrug af saadanne drikke bør være samfundets kontrol underkastet. B. tager derfor først og fremst, af sociale og sanitære hensyn, sigte paa at begrænse misbrug af dem. B. er et udslag af samfundets behov for selvbeskyttelse. Men b. har tillige en fiskal side, samtidig som middel og som maal. Da brugen af brændevin fra et næringsfysiologisk synspunkt kun har ringe værd, repræsenterer det som nydelsesmiddel nærmest et luksusbehov, hvis tilfredsstillelse, som overflødigt, enhver kan (og mange siger bør) unddrage sig. Denne brug er derfor i fortrinlig grad egnet til at være gjenstand for beskatning. B.s historie frembyder ogsaa et broget billede af forholdsregler, dikteret snart overveiende ud fra socialt, snart fra fiskalt synspunkt, idet dog det første i de fleste lande er traadt stedse mere i forgrunden. B. er i vort land næsten ligesaa gammel som brændevinet selv. Biskop Olav Engelbrektssøn omtales som den første, der indførte *aqua vitæ* til landet (1531), og snart havde den nye drik vundet almindeligt indpas. Det maa opfattes som et vidnesbyrd om den forargelse, misbrugen heraf ofte afstedkom, at Kristian IV 1624 nedlagde forbud mod brændevinets anvendelse ved brylluper og i 1638 forbød medlemmer af den geistlige stand at brænde brændevin i sine huse. Udover i det 17 aarh. forekommer allerede talrige politiforordninger, hvis hensigt var at lægge en hemsko paa den fri handel med brændevin. Tiltrods herfor tiltog brugen i foruroligende udstrækning, og for at raade bod herpaa blev al brænding forbudt, 1756 søndenfjelds og 1759 nordenfjelds. Dette almindelige, men slet efterlevede forbud ændredes 1767 derhen, at brændingen i byerne blev gjort afhængig af bevilling, idet der samtidig blev truffet den bestemmelse, at der i hver by kun maatte findes et begrænset antal brændere, som imidlertid erholdt fri adgang til at omsætte sit produkt. Paa landet vedblev al brænding indtil 1816 i det mindste i navnet at være helt forbudt. Heri skede en radikal forandring ved loven af 1 juli 1816. «Til agerbrugets og fædriftens opkomst» og i overensstemmelse med grundlovens bestemmelser om alm. næringsfrihed blev der nemlig ved denne lov givet enhver eier eller bruger af matrikuleret jord tilladelse til at brænde brændevin efter forgodtbefindende, saasandt raastoffet var selvavlet og ikke indkjøbt. Istedetfor det hidtil benyttede afgiftssystem skulde der herefter paa matrikulen udlignes en alm. brændevinsskat, som blev at erlægge, enten man benyttede sig af sin ret eller ikke. Hermed var retten til brændevinsbrænding paa landet praktisk talt frigivet. I kjøb- og ladestederne blev der lagt en afgift paa kjedlerne, hvorhos blev bestemt, at disse herefter skulde holde mindst 200 potter (liter). Ved disse forholdsregler øgedes brændevinstilvirkingen og dermed forbruget snart i en uhyggelig grad: fra 1814 indtil 1830-aarene fra gjennemsnitlig omkr. 3.4 liter (à 100 pct.) til 8 liter pr. individ; og man regnede 1827, at der fandtes omkr. 11 000 brændevinskjedler i landet. Stortinget havde i det aar b. til revision; men man nøiede sig med at søge det uindskrænkede smaasalg i nogen grad hemmet. Et skridt videre paa denne vei gik man først i 1837. I 1830-aarene opkom «maadeholdsforeningerne», og det systematiske arbeide for at bekjæmpe drikkeondet fik derved et sterkt fremstød. Dette satte sine første spor i brændevinsloven af 4 aug. 1845, som gav husbrændingen dens knæk ved at bestemme, at brændevinskjedlerne heller ikke paa landet maatte være under 200 potters rumfang. I 1848 indførtes en skjærpet kontrol med brændevins brændingen. Maadeholdsbevægelsen afløstes snart af den socialt og politisk langt mere vidtgaaende afholdssag (s. d.), der i stor udstrækning i løbet af de sidste 50 aar har medvirket til radikalt at omforme vor b. Et af dennes midler til at hemme forbruget har været stadig at fordyre varen ved at forøge produktionsafgiften (og tolden). Medens der ved loven af 1845 blev fastsat en produktions-

---

secieren — (e) dissect — (f) disséquer.
dissemblance (f) f, ulighed. forskjel.
dissemble (e) skjule, dølge; forstille sig.
disseminate (e), **disséminer** (f) udstrø, udbrede.
dissens — (t) Meinungsverschiedenheit f — (e) difference of opinion — (f) dissentiment m.
dissension (e) & (f) f, strid, uenighed.
dissent (e) være uenig; dissens.
dissenter — (t) Dissenter m — (e) & (f) dissenter m.
dissentient (e) af forskjellig mening.
dissentiment (f) m, meningsforskjel, dissens.
dissertation (e) & (f) f, afhandling.
dissert (e), **disserter** (f) afhandle.
dissever (e) søndre.
dissidence (e) & (f) f, uenighed, schisma.
dissident (e) & (f) m, anderledestænkende, -troende.
dissimilitude (e) & (f) f, ulighed.
dissimulation (e) & (f) f, forstillelse.
dissimuler (f) skjule, dølge forstille sig.
dissipate (e), **dissiper** (f) adsprede; øde bort; (e) ogs. sprede sig
dissipated (e), **dissipé** (f) udsvævende, vild.
dissipation (e) & (f) f, adspredelse; førøden; udsvævelse.
dissociate (e), **dissocier** (f) skille ad, opløse.

afgift af 4 skilling pr. pot à 50 pct. alkoholstyrke (= 26⅓ øre pr. 0.963 liter à 100 pct.), er denne med faa aars mellemrum blevet paalagt og er siden 10 dec. 1904 kr. 2.53 pr. liter à 100 pct. Af stor betydning var det, at loven af 1845 gjorde detaljsalg (d. e. salg under 40 liter) af brændevin til en undtagelsesnæring, afhængig af bevilling og forment adgang til udøvelse sammen med anden handel, ligesom at det blev lagt i kommunestyrernes haand at fastsætte udskjænkningsstedernes antal og størrelsen af bevillingshavernes afgift. Et yderligere skridt paa veien mod en gjennemført kontrol med brændevinshandelen var lov af 3 mai 1871 om adgang til i byerne at oprette samlag (s. d.) for handel med spirituosa. Ved disse forholdsregler er udskjænkningsstedernes antal i riget blevet formindsket fra 1101 i 1847 til 640 i 1857, 501 i 1871 og 130 i 1906. Ved lov af 24 juli 1894 er fastslaaet som princip, at der, paa faa undtagelser nær, gjældende hoteller og sanatorier, intet brændevinssalg maa finde sted paa landet, og at det i byerne er undergivet afgjørelse af den stemmeberettigede del af befolkningen, hvorvidt samlagene skal kunne bestaa, nedlægges eller i tilfælde atter gjenoprettes. Den nugjældende lov af 17 mai 1904 opretholder i det store og hele bestemmelserne i loven af 1894, men skjærper yderligere dens indskrænkninger i adgangen til at drive handel med spirituosa. Et betydningsfuldt led i b. er, ved den adgang, den giver til at søge drukkenskabslasten modarbeidet, lov om løsgjængeri m. v. af 31 mai 1900, traadt i kraft fra 1 aug. 1907. [Litt.: «Lov om salg og skjænkning af brændevin, øl, vin, frugtvin og mjød af 17 mai 1904». Udgivet med anmerkninger og henvisninger af H. Gurstad, Kra. 1904.]

Brændflade, b r æ n d l i n j e, b r æ n d p u n k t. Brændpunkt er det punkt, i hvilket lysstraaler, som falder paa et krumt speil eller linse parallelt med dennes optiske akse (se A k s e) efter refleksion eller brydning, skjærer hverandre enten virkelig, eller naar de tænkes forlængede tilbage bag linsen (speilet). B r æ n d p l a n er et plan lodret paa aksen gjennem brændpunktet. Hvis de brydende eller speilende flader udgjør en betydelig del af en hel kugleflade, dannes intet brændpunkt, men en b r æ n d f l a d e, og et snit gjennem denne danner en b r æ n d l i n j e.

Brændglas, en ikke for liden samlelinse (se L i n s e); holdes det mod solen, samles solstraalerne i brændpunktet, og anbringes en brændbar gjenstand her, kan den fatte ild.

Brænding, bølge som bryder. Jo grundere vandet er, desto langsommere gaar bølgerne. Kommer bølger fra dybet ind paa grundere vand, trænges de derfor sammen, bliver høiere og brydes i toppen. Gaar bølgerne mod en steil strand, bliver de kastet tilbage, de tilbagekastede bølger interfererer (se I n t e r f e r e n s) med de indfaldende, og der opstaar en skvulpen med høie bølgetoppe, som kan bryde. B. bliver især stor omkring skjær og smaa øer; her udskiller storbølgen en mindre bølge, som skyller ind over øen fra alle sider. Det har hændt, at b. har gaaet over det 41 m. høie fyrtaarn paa Eddystone ved Plymouth. Paa det frie hav brydes bølgetoppene, fordi de er mere udsat for vindtrykket end de lavere dele af bølgen. B. kan der have en betydelig energi; man har maalt et tryk af 3 kg. pr. $cm.^2$

Brændoffer (hebr. *olāh*, græ. *holokauston*), et jødisk offer; 3 Mos. 1, 3 ff. Offerdyret skulde være et lydefrit, mandligt dyr. Efter haandspaalæggelsen blev dyret slagtet og skindet afflaaet, hvorefter hele dyret brændtes paa alteret. Ifølge 2 Mos. 29, 38—42 og 4 Mos. 28, 3—8 blev et etaarigt lam hver morgen og aften ofret som brændoffer i templet.

Brændpunkt, se B r æ n d f l a d e.

Brændsel el. b r æ n d e m a t e r i a l i e r er i omfattende forstand stoffe, som ved sin forbrænding frigjør varme og afgiver den til gjenstande, som skal ophedes, i økonomisk henseende dog kun saadanne, som forekommer i større mængder og ved forbrændingen ikke indvirker skadelig paa det, som ophedes, eller paa omgivelserne. Et b.s v a r m e e v n e afhænger af den varmemængde, et bestemt kvantum deraf ved sin forbrænding udvikler. Varmeeffekten angives i v a r m e e n h e d e r (kalorier), som er den varmemængde, der behøves for at opvarme 1 kg. vand fra 0 ° til 1 ° Celsius. Kulstoffet udvikler saaledes, naar det forbrænder fuldkomment, d. v. s. til kulsyre, 8 080 varmeenheder, og vandstof, naar det forbrænder til vand, 34 462 varmeenheder. Stenkul frembringer ca. 7 000, tørt træ 2 900—3 000 og torv omkring 3 000 varmeenheder. De egentlige b. indeholder blot to nyttige brændbare bestanddele, kulstof og vandstof, medens tilstedeværende svovl og fosfor, som ogsaa er brændbare legemer, er skadelige, og andre bestanddele, saasom surstof, kvælstof, kiselsyre lerjord, kali, jernoksyd o. s. v., er indifferente og danner aske, hvoraf ønskes mindst muligt. Man har f a s t e, f l y d e n d e og g a s f o r m i g e b. Førstnævnte anvendes i størst mængde. De flydende b. har imidlertid flere fortrin, nemlig foruden renslighed og letvindthed ved benyttelsen især det, at de, fordi de saagodtsom udelukkende bestaar af kulstof og vandstof, optager liden plads i forhold til sin varmeværdi og derfor særlig egner sig til brug for dampskibe, baadmotorer og automobiler (nu ogsaa luftskibsmotorer). De gasformige er derimod selvfølgelig voluminøse; men da de benyttes paa produktionsstedet, somoftest er billige og forøvrigt i flere henseender er fordelagtige, saa er de i mange tilfælde af stor vigtighed. Af faste b. har man forskjellige slags s t e n k u l og de af samme fremstillede k o k s, desuden t r æ og t r æ k u l, samt t o r v og t o r v k u l eller t o r v k o k s. Af flydende b. har man s p i r i t u s, p e t r o l e u m og b e n z i n. Spiritus anvendes væsentlig i kemiske laboratorier, petroleum i dampskibe, samt denne eller benzin til motorvogne og motorbaade. Af gasformige b. har man l y s g a s, der blandes med luft før forbrændingen, g a s, s o m f r e m s t r ø m m e r a f j o r d e n s i n d r e, «v a n d g a s», «g e n e r a t o r g a s», D o w s o n-g a s, s u g e g a s og g i g t g a s e r, d. e. gasarter, der udvindes som biprodukter ved høiovne.

Brændspeil, et stort hulspeil, som, naar det rettes mod en varmekilde (solen), kan frembringe sterk opvarmning omkring brændpunktet.

Brännkyrka, sv. sogn omtr. 6 km. s. f. Stockholm. Sten Stures bondehær, som skulde undsætte hovedstaden, stødte 23 juli 1518 ved B. sammen med Kristian II's hær. Denne seirede først, men bønderne brød atter frem og slog danskerne paa flugt. Den unge Gustaf Vasa bar det svenske banner.

---

dissolu ⓕ, **dissolute** ⓔ udsvævende.
dissolution ⓔ & ⓕ f. opløsning: ⓕ ogs. udsvævelse.
dissolvant ⓕ (m), opløsende (middel).
dissolve ⓔ, **dissoudre** ⓕ opløse, (op)løse; ⓔ ogs. opløse sig.
dissonance ⓔ & ⓕ f. mislyd, dissonans.
dissuade ⓔ, **dissuader** ⓕ fraraade.
dissuasion ⓔ & ⓕ f, fraraadelse, forestillinger.
dissyllabe ⓕ m, **dissyllable** ⓔ tostavelsesord.
distance ⓔ & ⓕ f, afstand; ⓔ ogs. anbringe i en vis afstand.
distance ⓔ, **distancer** ⓕ distancere, slaa.
distant ⓔ & ⓕ fjern.
distaste ⓔ (nære) modbydelighed (for); berøve (en ting) smagen.
Distel ⓣ f, tistel.
Distelfink ⓣ m, stillits.
distemper ⓔ slet sindsstemning; sygdom; forstyrre; forstemme.
distend ⓔ, **distendre** ⓕ strække, udspile.
distension ⓕ f, **distention** ⓔ udstrækning.
distil ⓔ, **distiller** ⓕ dryppe (tr.): destillere; ⓕ fig. udgyde.
distillateur ⓕ m, **distiller** ⓔ brændevinsbrænder.
distillerie ⓕ f, **distillery** ⓔ brænderi.
distinct ⓔ & ⓕ skarpt adskilt, forskjellig; tydelig, klar.

Bræstrup, Chr. Jacob Cosmus (1789—1870), d. politiembedsmand. 1833 politidirektør i Kbh. og justitiarius i politiretten, tog initiativet til en fuldstændig reform af det d. politivæsen, lagde grunden til et organiseret opdagelsespoliti og knyttede forbindelse med udlandets politi til internationalt samarbeide. Døde som overpræsident i Kbh.

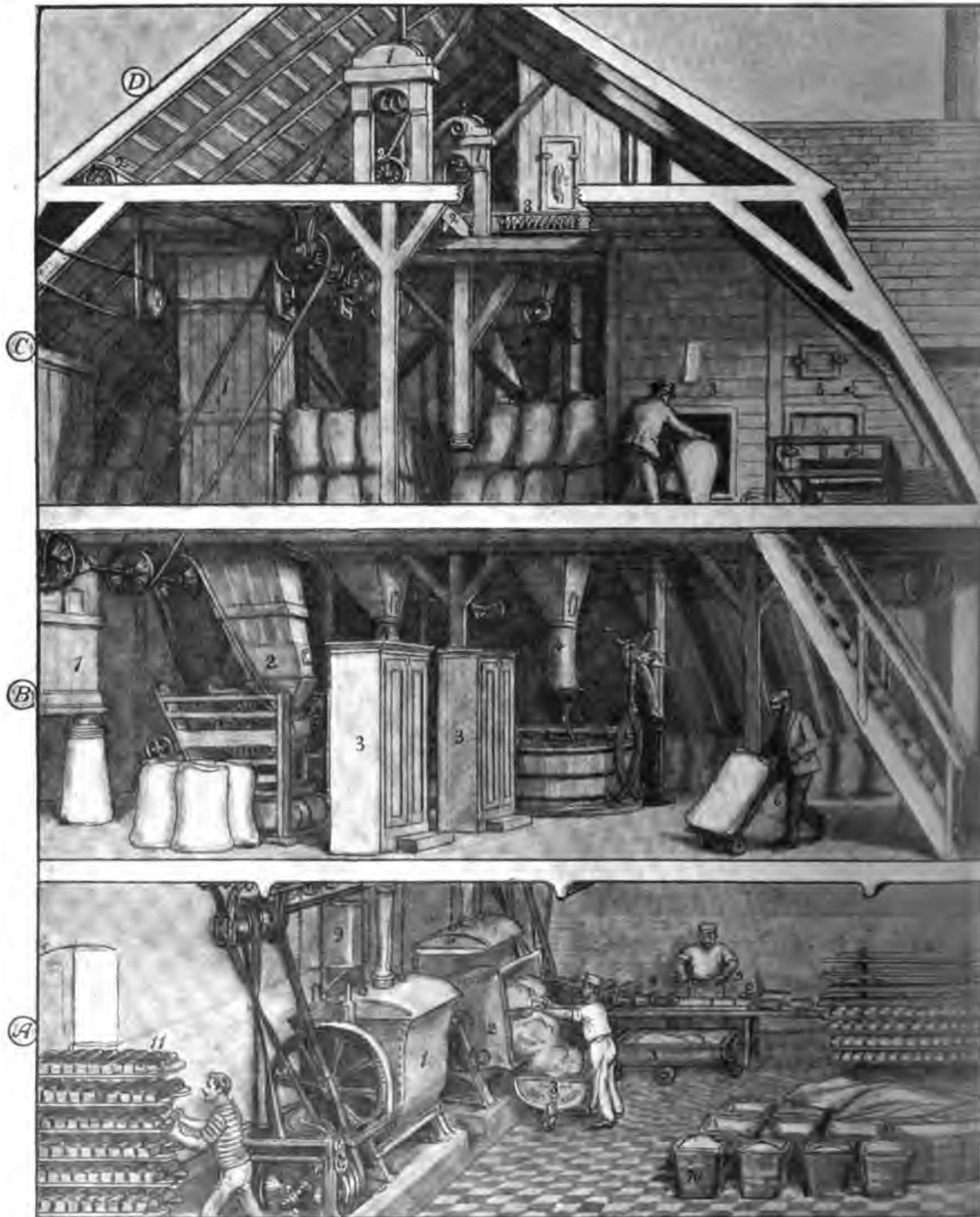
Brøchner, Hans (1820—75), d. filosof, studerede teologi, men fik paa grund af sit udtalte fritænkeri ikke lov til at tage teologisk embedseksamen, tog 1845 doktorgraden om et emne af den jødiske historie. 1870 professor i filosofi. Foruden et stridsskrift mod biskop Martensen om daaben har han udgivet en bog om Spinoza (1857), «Problemet om tro og viden» (1868), rettet mod Martensens, Søren Kierkegaards og Rasmus Nielsens behandlinger af problemet, «Det religiøse i dets enhed med det humane» (1869), «Bidrag til opfattelsen af udviklingsgangen i filosofiens historie» (1869) og «Filosofiens historie i grundrids» (2 bd. 1873—74). Om de to emner: det religiøse problem (forholdet mellem religion og videnskab) og filosofiens historiske udvikling samler alle hans arbeider sig. Hans fremstilling er meget tung og abstrakt og for almindelige læsere nutildags neppe til at forstaa, da den benytter den filosofiske terminologi fra Hegels tid. Paa mange af sine tilhørere har B. ikke desto mindre øvet stor indflydelse baade ved sin tænkning og ved sin noble person, saaledes paa H. Høffding og G. Brandes, der i en essay har givet en sympatetisk skildring af sin filosofiske lærers personlighed.

Brød. Saalænge mennesket har været fastboende og jorddyrkende, har b. været dets hovednæringsmiddel. Kornarternes frugt, malet til mel, blandet med vand og stegt i asken uden først at have gjæret var det oprindelige b. Saadan var israeliternes usyrede b.; nutidens jøder bruger den dag idag et lignende b. *(matzes)*. Flad-b. og lefse er ogsaa ugjærede b.-sorter af den oprindelige type. Naar den engelske nybygger er paa reise, bager han af hvedemel og vand sin *damper*, som han omvikler med løv og steger i et jordhul i den glohede aske. Paa samme maade bager sætersdølen sin «oskestomp», naar han er paa arbeide langt fra folk oppe i heien. Allerede tidlig lærte man at lade deigen gjære. Melet indeholder i naturlig tilstand gjæringsvirkende bakterier, som ved sit stofskifte udvikler gaser. Man gjemte lidt deig fra den ene bagning til den anden (surdeig). Fra bibelen ved vi, at gjæret brød var i brug hos jøderne. Til minde om udgangen af Ægypten skulde der dog spises usyret b. Ved udgravninger i Ægypten har man fundet gjæret b. fra omkr. 2500 aar f. Kr. og billedlige fremstillinger af kornets maling og b.s bagning. Det oprindelige b.-korn har hos de fleste folkeslag været byg. Nu bruges mest hvede. I Skandinavien, Nordtyskland og det nordlige Rusland er rug det almindelige b.-korn. Havre kan ikke bruges alene til mygt b. Melets bageevne beror paa dets indhold af gluten (norsk: kleim), et slags plantelim. Dette bliver seigt og tøieligt ved tilsætning af vand og findes i størst mængde i hvede, der giver det mest letbagte og lettest fordøielige b. (se Gluten). B.s fordøielighed og næringsværdi er ogsaa afhængig af melet (s. d.). Grov-b. har størst næringsindhold. Det udnyttes dog ikke altid saa godt, lige til 20 pct. kan gaa ufordøiet bort, men det har diætetisk værdi og fremmer tarmbevægelsen. B. af finsigtet mel har mindre næringsindhold, men udnyttes forholdsvis bedre. Ferskt b. har man anseet for usundt. Dette er forsaavidt rigtigt, som man er tilbøielig til at nedsvelge det ferske b. ufuldstændig tygget, medens det gamle b. maa tygges. Ved ordentlig tygning er der ingen forskjel. B.-bagningen falder i 4 afsnit: deiglægning, hævning, b.s formning og stegning. Deiglægningen kaldes af bagerne vækgjøring; herved blandes melet med vand (eller melk), salt og et hævningsmiddel. Vandtilsætningen retter sig efter melets naturlige vandindhold. Som regel giver 100 g. mel 150 g. deig, som ved stegningen svinder til omtr. 135 g. b. Som hævningsmiddel bruges enten surdeig eller gjær (s. d.) eller begge dele. Alt knades godt sammen, saa hævningsmidlet kan spredes til alle deigens dele. Melstoffet gaar for endel over til sukker. Enten der bruges gjær eller surdeig, foregaar der en alkoholisk gjæring; sukkeret gaar over til kulsyre og alkohol. Kulsyren søger under varmeudviklingen at undvige, men holdes tilbage i deigen, som er blevet seig og tøielig ved vandets indvirkning paa glutenet. Alkoholen fordamper delvis. Ferskt b. kan dog indeholde op til $^1/_2$ volumpct. eller omtr. 5 $cm.^3$ pr. b. à 1000 g. Halvdelen svinder efter nogle dages forløb. Der dannes ogsaa syrer i deigen, navnlig eddiksyre og melkesyre. Disse kommer især, naar man bruger surdeig, men ogsaa ved gjær, naar gjæringen ledes paa urigtig maade. Herved kan brødet faa en altfor sur smag. Istedetfor gjær eller surdeig bruges undertiden bagepulver (s. d.). B.s formning kaldes af bagerne opslag og kan delvis ske ved maskiner. Stegningen sker ved temmelig høi temperatur, 200 ° C. eller mere efter b.s størrelse. Ved den sterke varme stanser al gjæring. Skorpen faar en brun farve, fordi sukkeret her gaar over til karamel. I Norge har flad-b. været landsfolkets almindelige b. i aarhundreder, indtil by-b. begyndte at bane sig vei opigjennem bygderne i sidste tredjedel af forr. aarh. Det bages uden gjæring af sammalet mel, byg, rug eller havre, undertiden af ertemel. Oftest en blanding af flere melsorter. Deigen kjevles ud og steges i peisen paa en jerntakke. Det er meget let fordøieligt. Det norske husholdnings-b. er bagt af finsigtet rugmel. I Vestlandsbyerne og nordpaa bages det sammenskjøvet, saa det kun faar over- og underskorpe, paa Østlandet og i Trøndelagen rundstegt, med skorpe helt rundt og grislet. Det grislede b. kaldes ogsaa Kristiania-b. Før den egentlige stegning begynder, udsættes det for direkte straalevarme fra gløderne. Herved faar det en tynd grislehud, som snittes paatvers af b. for at hindre bristning under stegningen. Vort militær-b. er ogsaa rundstegt ligesom det hjemmebagte landsens b. (kake), men ugrislet og bagt af noget finere mel. Norsk skibs-b. eller skonrok er et slags haardt b., bagt af samme slags mel som husholdnings-b. og gjæret, medens den engelske skibskjeks *(biscuit)* er ugjæret og bagt af hvedemel. Knække-b., Sveriges nationale b.-sort, er gjæret rug-b. af sammalet rugmel med eller uden tilsætning af krydderier. — Bagerhaandverket blev længe drevet paa gammel vis. Først i slutten af forr. aarh. blev der tale om en mere fabrikmæssig tilvirkning af b. De gamle bagerovne som endnu bruges

---

distinction ⓔ & ⓕ f. tydelig adskillelse; forskjel; anseelse: udmerkelse.
distinguer ⓕ, **distinguish** ⓔ adskille, skjelne; udmerke.
distingveret — ⓣ distinguiert — ⓔ distinguished — ⓕ distingué, de distinction.
distitle ⓔ berøve adkomst.
distordre ⓕ, **distort** ⓔ forvride, fordreie.
distorsion ⓕ f. **distortion** ⓔ forvridning, fordreielse.
distract ⓔ bortlede; forvirre; plage; gjøre forrykt.
distraction ⓔ adskillelse; forvirring: forstyrrelse; forrykthed.
distraction ⓕ f. fradrag; distraktion; adspredelse.
distrahere — ⓣ zerstreuen — ⓔ distract — ⓕ distraire.
distrain ⓔ udeksekvere.
distraire ⓕ fradrage; afholde; forstyrre: adsprede.
distrait — ⓣ zerstreut — ⓔ absent, distrait — ⓕ distrait.
distraktion — ⓣ Zerstreutheit f — ⓔ absent-mindedness — ⓕ distraction f.
distress ⓔ stor smerte, nød, udpantning; hjemsøge; udeksekvere.
distribuer ⓕ, **distribute** ⓔ ud-, for-, inddele; ombringe.
distributif ⓕ, **distributive** ⓔ fordelende; distributiv.
distribution ⓔ & ⓕ f. fordeling, uddeling: ombringelse.
distrikt — ⓣ Distrikt. Bezirk.

BRØDB

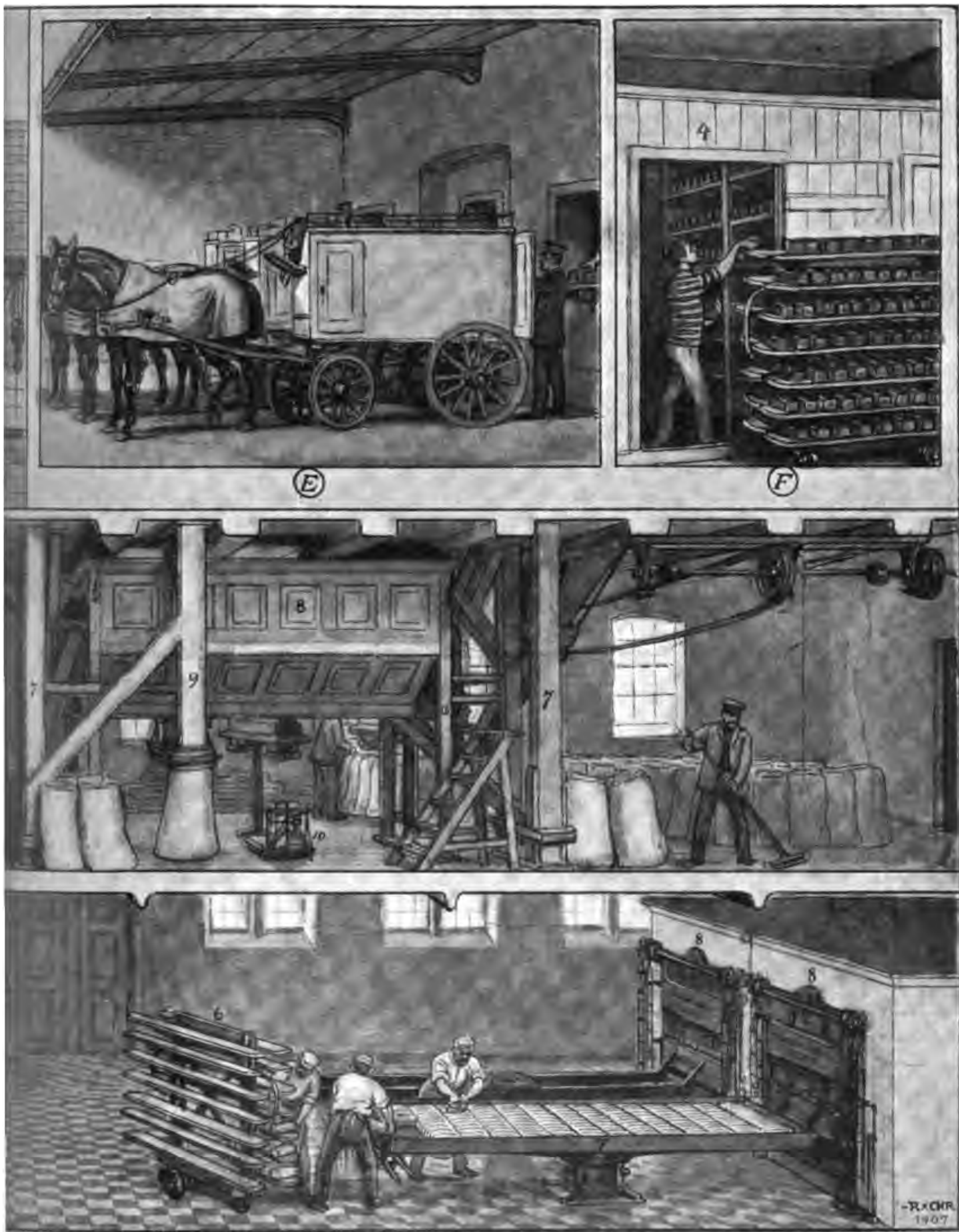
Fremstilling af et arbeidende d

(Efter motiver fra »Arbeid

A. Bageriet: 1. Eltemaskine, lukket. 2. Eltemaskine, aaben og svinget ud, forat deigen kan udtages. 3. Deigvogne. 4. Brødsprøite. 5. Brødenes størrelse afstikkes. 6. Hyldevogne til brødenes transport i bageriet. 7. Herte, hvorpaa brødene lægges, naar de skal i ovnen til bagning. 8. Ovnene. 9. Vandbeholder til brug ved deigens eltning. 10. Surdeigskasser. 11. De f brød transporteres til brødkamrene.

B. Kvern- og valseloftet: 1. Beholder ved grovm 2. Valseverk. 3. Paafyldningsbeholdere til eltemask 4. Kverne. 5. Kran til at løfte kvernstenene. 6. Transport

꞉NING

geri med tilhørende møllcri.

lesbageri», Kjøbenhavn.)

fyldte melsække. 7. Elevator til sigtemaskinen. 8. Sigtemaskine. 9. Nedløbsrør fra sigtemaskinen. 10. Decimalvegt.

Mel- og kornloftet: 1. Beholder til valseverket. 2. Nedløbstragt til kvernene. 3. Beholdere for sammenblanding af kornsorterne, før de ledes til de forskjellige renseapparater.

D. Skrueloftet: 1. Elevatorer, som fører til de forskjellige transportskruer, hvorigjennem korn og mel føres til bestemmelsesstederne. 2. Transportskrue. 3. Brudstykke af en aabnet transportskrue.

E. Brødenes udlevering til brødvognene.

F. Brødenes anbringelse i brødkamrene.

meget, opvarmes ved direkte fyring; man lader veden brænde inde i selve ovnsrummet, hvor b. senere steges, efterat gløder og aske er feiet ud. Denne tidsspildende fremgangsmaade er nu i de største bagerier afløst af den direkte fyring. Varmen ledes her i et rørsystem rundt bagerovnen fra et ilæg udenfor denne. Bagningen kan derfor foregaa uafbrudt og paa en mere renslig maade. Nyere bagerier er saaledes indrettet, at b. under tilvirkningen kommer saa lidet som mulig i berøring med arbeidernes hænder. Deigens knadning og formning til b. sker for en stor del ved hjælp af maskiner. (Se planchen Brødbagning.)

Brødforvandling, se Transsubstantiation.

Brødfrugttrær, arter af slegten *artocarpus*, tilhørende morbærfamilien. B. er høie trær med to slags blomsterstande: hanblomsterne danner kolber, og ved siden af dem sidder hunblomsterne i hovedformede samlinger. Af hunblomsternes kjødede blomsterblade i forbindelse med blomsterstandens akse opstaar efter afblomstringen «brødfrugten», der er kuglerund, kjødet og udvendig klædt af en vortet, gul skal. Brødfrugten, som kan veie over 2 kg. og gjerne har en længde af opimod ¼ m., indeholder før modningen et hvidt melet stof, der udgjør det bekjendte vigtige næringsmiddel for tropebeboerne. Til et menneskes ernæring behøves kun 2 à 3 b. Det egte b. *(a. incisa)* findes i Polynesien og paa Sundaøerne, medens det saak. jacktræ *(a. integrifolia)* dyrkes overalt i det sydlige Asien. Den sidstnævnte art har de største frugter.

Gren af brødfrugttræ.

Brødkøl, rum, hvor skibsbrødet opbevares ombord.

Brødmose, se Renmos.

Brødre af det fælles liv, en kirkelig forening, som fremkom i Nederlandene i anden halvdel af 14 aarh., stiftet af Gerriet de Groote (d. 1384), borger i Deventer, og hans discipel Florentius Radewijn. 1391 oprettede denne det første broderhus. I dette søgte man at efterligne de første kristnes fællesliv. Brødrene skulde leve i ugift stand, under en husfaders styrelse, optagne af studier og afskrivning af bøger. Ved opbyggelige møder og gjensidig syndsbekjendelse skulde de hjælpe hverandre til et oplyst og inderligt religiøst liv. Desuden stræbte de ved undervisning af ungdommen og præken paa modersmaalet at missionere blandt sine omgivelser. Der krævedes ikke noget livsvarigt løfte. Brødrene skulde leve af sine hænders gjerning, og alt tiggeri var strengt forbudt. En undtagelse herfra dannede Windesheimer-kongregationen, som organiserede sig som en særlig orden og fik stor betydning for klosterlivets reformation. Bevægelsen udbredte sig snart i Nederlandene og Tyskland, hvor de fleste byer fik sine egne brødrehuse. Mange af tidens bedste mænd, som Thomas af Kempten og Johan Wessel tilhørte denne retning. Ogsaa Erasmus fik sin første uddannelse hos brødrene. Paa den anden side mødte de ogsaa megen modstand, særlig fra tiggermunkenes side. Efter reformationen mistede de sin betydning.

Brødre og søstre af den frie aand, en fællesbetegnelse for forskjellige sekter fra den sidste halvdel af middelalderen. De hyldede en panteistisk mystik, ofte forbundet med kvietistisk fromhed. I regelen forkastede de det ydre kirkevæsen og navnlig det kirkelige embedes autoritet. Deres modstandere anklager dem tillige ofte for sedelige udskeielser. Trods blodige forfølgelser fra inkvisitionens side holdt disse retninger sig til slutningen af middelalderen.

Brødremenigheden (Herrnhutterne) er udgaaet fra de böhmisk-mähriske brødre (s. d.). Da disse stadig var gjenstand for forfølgelser, udvandrede de i større og mindre tal fra Østerrige. 1722 kom en flok til Sachsen og fik af grev Zinzendorf (s. d.) tilladelse til at bosætte sig paa hans gods Berthelsdorf. Her byggede de byen Herrnhut. Efterhaanden sluttede mange baade lutherske og reformerte sig til menigheden. Herved opstod der forskjellige lærestridigheder, men det lykkedes Zinzendorf at stifte enighed, hvorefter 13 aug. 1727 feires som menighedens fødselsdag. Den fik en særlig forfatning med et menighedsraad og 12 ældste. Formaalet var at skabe en «filadelfisk» menighed, hvor hjertelig kristentro og praktisk menighedstugt kunde forene alle kristne uanseet konfessionelle forskjelle. Det kunde imidlertid ikke undgaaes, at spændingen mellem menigheden og den sachsiske folkekirke stadig voksede. 1736 blev Zinzendorf forvist fra Sachsen. Senere fik menigheden sin egen biskop og udviklede sig mere og mere til kirkelig selvstændighed. Styrelsen gjennemgik forskjellige skiftende former. Først efter Zinzendorfs død blev der under Spangenbergs ledelse vedtaget en fast forfatning paa synoderne 1764, 1769 og 1775. Med hensyn til læren findes der intet eiendommeligt; den tidligere brug af lodkastning som middel til at kjende Guds vilje er nu officielt og praktisk opgivet. Gudstjenesten er udpræget evangelisk og indeholder flere smukke oldkirkelige skikke (f. eks. kjærlighedsmaaltiderne). — I Norge dannedes et societet i Kra. 1737, i Bergen 1740 og i Drammen 1746. I Danmark stiftedes 1739 et societet af b. i Kbh. 1772 oprettedes menigheden i Kristiansfeld. Kirkehistorisk har menigheden navnlig havt betydning ved dens store og fortjenstfulde arbeide for hedningemissionen. B.s medlemstal var 1903 39 280 kristne, hvortil kommer 89 257 kristne paa missionsmarken. [G. Burkhardt, «Die Brüdergemeine» I—II, Gnadau 1893—97; Schulze, «Abriss einer Geschichte der Brüdermission», Herrnhut 1901; J. Lundbye, «Herrnhutismen i Danmark», Kbh. 1903.]

Brødstudium, det studium, som skaffer den, der dyrker det, underhold, «brødet».

Brøgger, Waldemar Christopher (1851—), n. videnskabsmand, studerede først en kort tid zoologi, men gik snart over til studiet af mineralogi og geologi, blev 1875 assistent ved Norges geologiske undersøgelse og kort efter amanuensis ved universitetets

---

Kreis m — ⓔ & ⓕ district m: ⓕ ogs. arrondissement, canton m; circonscription f.

disturb ⓔ forstyrre. **disturbance** forstyrrelse; opløb.

disunion ⓔ adskillelse; splittelse. **disunite** skille, opløse (sig); (ad)splitte(s).

disuse ⓔ gaaen af brug, ophør; ikke mere bruge; afvænne.

disvalue ⓔ undervurdere, nedsætte.

dit: dit og dat — ⓣ dies und jenes — ⓔ one thing and the other, sundries, odds and ends — ⓕ ceci et cela; choses et d'autres, mille choses.

dit ⓕ m, ytring

ditch ⓔ grøft(e).

dithers ⓔ pl. kuldegysninger.

dithyramb ⓔ, **dithyrambe** ⓕ m, dityrambe.

dito — ⓣ dito — ⓔ ditto, the same — ⓕ id(em).

ditty ⓔ vise; synge.

diurèse ⓕ f, **diuresis** ⓔ urinafsondring.

diuretic ⓔ, **diurétique** ⓕ (m), urindrivende (middel).

diurnal ⓔ, **diurne** ⓕ (m), døg-; døgsommerfugl, døgrovfugl.

divagation ⓕ f, digression, forvirret tale.

divaguer ⓕ streife frit omkring; gaa over sine bredder; gaa udenom sagen; fantasere.

dive ⓔ duk(ke).

dive ⓕ guddommelig.

mineralogiske samling. I 1878 blev han universitetsstipendiat og kaldtes i 1881 til professor ved Stockholms högskola. Her udfoldede han en udstrakt virksomhed som videnskabsmand og lærer, til han i 1890 udnævntes til professor i mineralogi og geologi ved Kristiania universitet, efterat stortinget havde bevilget høieste professorgage til ham. — B. har leveret en mængde udførlige og tildels banebrydende videnskabelige arbeider inden fagets mest forskjelligartede grene, nemlig i mineralogi, petrografi, stratigrafi, palæontologi og glacialgeologi. Ogsaa i grænsegebetet mellem geologi og arkæologi har han leveret et betydeligt arbeide. De væsentligste af hans videnskabelige arbeider omhandler forholdene inden «Kristianiafeltet», som i mineralogisk og geologisk henseende er et af de interessanteste og ved B.s undersøgelser bedst studerede omraader paa jorden. — Hans første videnskabelige produktion er en zoologisk afhandling fra 1872 over mollusker i Kristianiafjorden. Dernæst udgav han sammen med H. Reusch i 1874 en afhandling om jettegryder ved Kristiania og fremkom i 1876 med sit første mineralogiske arbeide: «Ueber grosse Enstatitkrystalle». Af hans senere videnskabelige arbeider skal nævnes: «Om Trondhjemsfeltets midlere afdeling mellem Guldalen og Meldalen» (1877), «Om Paradoxidesskifrene ved Krekling» (1878), «Die silurischen Etagen 2 und 3 im Kristianiagebiet und auf Eker» (1882), «Die Mineralien der Syenitpegmatitgänge der südnorwegischen Augit und Nephelinsyenit» (1890), «Lagfølgen paa Hardangervidda» (1893), «Die Eruptivgesteine des Kristianiagebietes» (1894 flg.), «Om de senglaciale og postglaciale nivaaforandringer i Kristianiafeltet» (1900—01), «Strandliniens beliggenhed under stenalderen i det sydøstlige Norge» (1905), «Die Mineralien der südnorwegischen Granitpegmatitgänge» (1906). — Ved siden af de rent videnskabelige arbeider har B. ogsaa skrevet en mængde populærvidenskabelige artikler for dagspressen. B. er indvalgt som medlem af en mængde udenlandske videnskabelige selskaber ved siden af, at han ogsaa paa andre maader har nydt stor paaskjønnelse blandt fagmænd. Da Kristiania universitet høsten 1906 for første gang skulde vælge rektor, blev B. med overveiende antal stemmer valgt hertil for aarene 1907—09. — Foruden som videnskabsmand har B. ogsaa havt betydning som administrator og politiker. Saaledes skyldes det væsentlig hans initiativ, at Nansenfondet (s. d.) oprettedes i 1896. I 1906 valgtes han som samlingspartiets kandidat til stortingsmand for Akers kreds og har i den sidste stortingssession været blandt de mere fremskudte repræsentanter.

(Fot. af L. Forbech.)
W. C. Brøgger.

Brøggeri't, et regulært uranmineral, som er fundet i nærheden af Moss, og som er opkaldt efter professor W. C. Brøgger. Indeholder en liden mængde helium.

Brøk er et vist antal af enhedens lige store dele. B.s nævner angiver, hvor mange dele enheden er delt i, tælleren angiver, hvor mange af disse der findes i b., f. eks. $^5/_8$ (fem ottendedele), hvor 5 er tælleren og 8 nævneren. En b. kaldes egte, naar tælleren er mindre end nævneren og dens værdi altsaa mindre end enheden, f. eks. $^7/_9$; b. er uegte, naar tælleren er større end nævneren og dens værdi altsaa større en enheden; den kan omgjøres til et blandet tal, d. e. en sum af et helt tal og en egte b., f. eks. $^{13}/_4 = 3^1/_4$; b. er uegentlig, naar dens værdi er et helt tal, f. eks. $^7/_7 = 1$, $^{15}/_3 = 5$. En brudden b. er en b., hvis tæller og nævner er sammensat af b., f. eks. $\frac{7/9}{8/5}$, $\frac{2 - 4/5}{3/4 - 3/8}$, en saadan gjøres om til en alm. b. ved at multiplicere tæller og nævner med det mindste tal, hvori de enkelte b.s nævnere gaar op (deres generalnævner).

Brølaber *(mycetes)*, sydamer. slegt af brednæsede aber (se Aber). Plumpt byggede dyr med stort hoved, fremstaaende snude og en meget lang muskuløs gribehale, hvis spids paa undersiden er nøgen og meget følsom; ved hjælp af denne kan dyrene saavel hænge i trærnes grene, som gribe sit bytte. B.s kraftige stemme (hvorefter navnet) skyldes det forhold, at tungebenslegemet er omdannet til en tyndvægget benhulhed, som bagud staar i aaben forbindelse med svelget. Det er særlig om morgenen og aftenen, at de opfører sine frygtelige koncerter, som høres i flere km.s afstand. — B. er meget alm. i Sydamerikas tætte urskoge; de er alvorlige, noget langsomme, uskadelige dyr, som nærer sig af plantedele, eg og fugleunger. Kjødet velsmagende, skindet leverer et godt pelsverk. — Den røde b. *(m. seniculus)*, omkr. 80 cm. lang med noget kortere hale, rødbrun med blaasort ansigt; lever i store flokke i Brasilien, Guayana og Columbia. Den sorte b. *(m. niger)*, 65 cm. lang med lige lang hale, glinsende sort; lever i Paraguay.

Brömsebro fører over Brömsebæk, mellem Smaland og Blekinge, der indtil 1658 var grænse mellem Danmark og Sverige. En liden holme, som laa her, var et neutralt punkt, hvor grænsemøder ofte fandt sted. Freden i B sluttedes her 13 sept. 1645. Norge tabte Herjedalen og Jemteland, Danmark Gotland, Ösel, Halland paa 30 aar og maatte give svenskerne toldfrihed i Øresund.

Brønde tjener i regelen til at skaffe vand fra dybereliggende jordlag (grundvand, s. d.) op til jordoverfladen. Almindelige b. sprænges eller graves ned til passende dybde under grundvandet, som derpaa øses, heises eller pumpes op. I løst terræn (jord, lere, sand) maa b. afstøttes (udfores) med murverk eller en ramme af træ eller jern. Dybere b. udføres i løst terræn ved nedsænkning, idet jorden ved haandkraft eller mekaniske midler graves væk inde i b. og under den nederste del af udforingen, der kaldes b.-kransen. Denne er udført af træ eller jern og er tildannet kileformig nedad for at lette nedsænkningen. Efterhvert som udforingen bygges op paa b.-kransen og jorden fjernes under denne, synker udforingen paa grund af sin egen vegt, der om nødvendig øges ved ekstrabelastning. Mindre b. udføres ofte som

---

diverge (e), **diverger** (f) divergere, afvige.
divergence (e) & (f) f, **divergency** (e) afvigelse.
divers (e) & (f) (flere) forskjellige; (f) ogs. adskillige; diverse.
diversifier (f), **diversify** (e) variere.
diversion (e) & (f) f, af-, bortledning: (mil.) diversion: (e) ogs. adspredelse. **pour faire d.** (f) til en afveksling.
diversité (f) f, **diversity** (e) forskjellighed; mangfoldighed; afveksling.
divert (e), **divertir** (f) adsprede, more; af-, bortlede.
Dives (e) «den rige mand».
divide (e) (ind-, ud)dele; dividere; skille imellem; (lade) afstemme.
dividende — (t) Dividende f — (e) dividend — (f) dividende f.
dividere — (t) dividieren — (e) divide — (f) diviser; faire la division.
divin (f), **divine** (e) guddommelig; (e) ogs. teolog(isk); ane, gjette; spaa.
divination (e) & (f) f. spaadom; (f) ogs. spaadoms-, gjetteevne
divinité (f) f, **divinity** (e) guddom(melighed); (e) ogs. teologi.
diviser (f) (ind)dele; dividere; skille, splitte.
divisible (e) & (f) delelig.
division (e) & (f) f. (ind-, af-)deling; division; splittelse, (e) spec skille(væg); afstemning; delingstegn

rør-b., især naar grundvandet ligger dybt. De anvendes baade i jord og i fjeld, idet rørene sænkes ved boring (s. d.) og efterhvert skrues sammen. I Lofoten er forsøgsvis boret rør-b. i fast fjeld ned til betydelige dybder (kfr. Helland, «Nordlands amt» I, 644 ff.). De saakaldte artesiske b. (s. d.) er altid rør-b. Nedsænkede b. (sænk-b.) udfyldt med murverk, beton el. l. anvendes ofte til fundament for større bygverk, hvor der er dybt til fast byggegurnd (se Fundamentering). B. kaldes ofte det aabne, noget lavereliggende rum paa mindre dampskibe mellem bakken og kommandobroen. Fiskerbaade har ofte et særskilt rum fyldt med vand, hvor fisken kan leve under transporten til afsætningsstedet. Dette rum kaldes b. (fiske-b.).

Brøndkur. Adskillige kilders vand indeholder mineralske stoffe, som paavirker de forskjellige organer, navnlig fordøielsesorganerne, saasom dobbeltkulsurt natron, kogsalt, svovlsurt natron (glaubersalt), svovlsurt magnesia (engelsk salt) o. a. Omkring saadanne kilder (brønde) reiser der sig kur- og badesteder, hvor der ved siden af nydelsen af det naturlige mineralvand, der som regel skjænkes lige fra kilden, tillige anvendes diætetisk og anden behandling (se Mineralvand).

Brøndsaks, brøndsle *(bidens)*, slegt af de kurvblomstrede, urter med modsatte blade og gule eller brunlige blomsterkurve, oftest kun bestaaende af rørformede blomster. De flade frugter ender oventil i 1—5 stive børster, tæt besat med smaa, nedbøiede pigge, ved hvis hjælp frugterne let fæster sig til forbigaaende og saaledes spredes. Hos vor alm. art, *b. tripartitus*, har frugterne kun to børster (se fig.) og minder i formen om en saks, hvoraf vistnok navnet.

Brøndsle.

Brøndsle, se foreg. art.

Brøndsted, Karl Gustav (1851—), d. forfatter, vandt sig først et større publikum med «Frihed», en nutidsfortælling (1893); senere fulgte bl. a. «Smaa danske snobber», en samling hensynsløse satirer (1896), og romanen «Borretaarn» (1898). B. er udpræget idealist, ofte hensynsløst polemisk.

Brøndsted, Peter Oluf (døbt Ole) (1780—1842), d. arkæolog og filolog. Efter afsluttet studium tiltraadte han en lang udenlandsreise til Paris, Italien, Grækenland og deltog bl. a. i udgravninger paa Kos og paa Ægina og af Apollontemplet i Bassai. Ved sin hjemkomst blev han ekstraordinær professor i klassisk filologi og deltog samtidig i revisionen af den autoriserede oversættelse af det nye testamente bl. a. sammen med J. P. Münster (udkom 1819). 1818 drog han paany til Rom som det danske hofs agent ved pavestolen, med den plan at bearbeide sine samlinger fra reisen; 1825 begyndte verket at udkomme: «Voyage dans la Grèce» (behandlende Kos og Parthenonskulpturerne, aldrig fuldført), der i den videnskabelige verden sikrede ham et anseet navn som arkæolog. 1832 ordinær professor ved Kbh.s universitet. 1842 udgav B. en fortrinlig oversættelse af Aischylos' «Agamemnon»; og ved sin død efterlod han en næsten færdig oversættelse af Aischylos' «Choefores» og «Eumenider», som udgaves 1844 af Dorph.

Brønnø, herred i Nordlands amt, 150 km.^{2} (deraf 2.5 km.^{2} ferskvand) med 3440 indb.; 23.3 pr. km.^{2}; svarer til B. prestegjeld og sogn. Herredet, der ligger i den sydlige del af amtet, bestaar dels af øer (46 km.^{2}), dels af fastland (104 km.^{2}). Blandt øerne kan nævnes Torgøen (Torget) med det bekjendte fjeld Torghatten og den store gamle ættegaard Torget. Paa fastlandet, omkring kirken, ligger det tæt bebyggede handelssted Brønnøsund, et knudepunkt for handel og lokaltrafiken i den sydlige del af amtet; 297 indb. i 37 huse. Herredet er skogfattigt og myrlændt. Fjeldene er bratte, men ikke synderlig høie (Trælneshatten 565 m.). Jordbruget gaar frem, og her findes flere meierier. Udbyttet af fiskerierne (1904) var 99 600 kr. Paa øerne er dunvær. I Brønnøsund er sparebank, oprettet 1894. Antagen indtægt 1906 452 867 kr., formue 1 048 500 kr.

B. Sc., fork. for Baccalaureus scientiæ, eng. *Bachelor of science*, den laveste naturvidensk. grad ved de eng. universiteter.

Bu er den egte norske form for «bo». Det bruges mangesteds ogsaa i betydningen «kvægbesætning», hvorfor dog sammensætningen buskap er mere gjængs. Til denne betydning knytter sig ordet budeie, hvis sidste led er oldn. *deigja*, tjenestepige (sv. *deja*, budeie).

Bu, jap. maal, enten = $\frac{1}{100}$ kane schaku = 3.036 mm. eller (for manufakturvarer) = $\frac{1}{100}$ kudschira schaku = 3.796 mm.

Bua, ø ved Dalmatiens kyst, v. f. Spalato, lige udenfor byen Traú, 3 000 indb.; vin- og olivenavl.

Buarbræen, vakker isbræ paa østsiden af Folgefonnen, i nærheden af Odda i Hardanger. Opunder bræen ligger Buar hotel.

Būbalus, se Bøffel.

Būbastis. 1. Det græske navn paa den ægyptiske gudinde Bast (s. d.). 2. En i oldtiden efter hende opkaldt og med hendes skjønne og sterkt besøgte tempel smykket by (hebr. Pi-beseth, Ez. 30.17) i deltaet, paa østsiden af den pelusiske Nil-arm. De nuværende ruiner (Tell Basta) er undersøgt af Ed. Naville.

Bublitz, by i Preussen, prov. Pommern, s.ø. f. Köslin, ved Gozel, 5 200 indb.

Būbo, se Bjergugleslegten.

Bubōn, svulst af lyskekjertlerne. B. anvendes navnlig som betegnelse for den kjertelsvulst, som optræder i tilslutning til veneriske sygdomme. Den giver ofte anledning til dannelsen af en byld. — B.-pest, byldepest, er navnet paa en meget smitsom epidemisk sygdom, som undertiden optræder i Rusland og Orienten, meget sjelden i Vest-Europa, under hvilken der kommer bylder paa kroppen og svulst af lyskekjertlerne, der falder hen og danner koldbrandagtige saar.

Bucarama'nga, Sydamerika, by i Columbia, hovedstad i depart. Santander, i Andesbjergene, 930 m. o. h., 20 000 indb. Kaffehandel.

---

divisor — (t) Divisor m — (e) divisor — (f) diviseur m.

divorce (e) & (f) m. skilsmisse; (e) ogs. (lade sig) skille (fra).

divulgation (e) & (f) f. udbredelse, offentliggjørelse.

divulge (e). **divulguer** (f) offentliggjøre, udsprede.

divulsion (f) f. brud.

dix (f) ti(ende, -er). **dizaine** f. tier; 1/2 snes (stykker).

dizzy (e) (gjøre) svimmel.

diæt — (t) Diät f — (e) diet; regimen — (f) régime m (alimentaire).

diæter se dagpenge

djerv — (t) derb, kühn, dreist — (e) bold — (f) hardi, franc.

djævel — (t) Teufel m — (e) devil, fiend — (f) diable m.

do (e) gjøre, handle.

dobbelt — (t) doppelt, zwiefach — (e) double — (f) double, (vinduer, døre) contre-. **dobbeltgjænger** — (t) Doppelgänger m — (e) alter ego, double, fetch — (f) sosie m.

doble — (t) Hazardspiel spielen, würfeln, doppeln — (e) gam(bl)e — (f) jouer aux dés, brelander.

docent — (t) Docent m — (e) teacher, tutor (at a university) — (f) chargé (m) de cours.

doch (t) dog; jo.

Docht (t) m, væge.

docile (e) & (f) lærvillig; føielig.

docilité (f) f, **docility** (e) lærvillighed, føielighed.

Dock(e) (t) n, m (f), (skibs)dok.

dock (e) (bot.) syre; afstubbe(t hale); trække af fra; dok(sætte);

Buccaneers *[bɒ'kənīəz]*, se B o u c a n i e r s.

Bu'ccari (Bakar), havneby i Ungarn, 10 km. s.ø. f. Fiume. 1800 indb.; frihavn, skibsverfter.

Bu'ccina, en oldromersk trompet eller tuba, hvoraf vor b a s u n antagelig har udviklet sig.

Buccinīdæ, en familie, tilhørende forgjellesneglene (se S n e g l e). Skallets munding vid, ved randen forsynet med en rendeformet indskjæring for aandcrøret. Kjødædende havsnegle. — Meget almindelig ved vore kyster er *buccinum undatum*, **k o n g**; skallet 7—9 cm. høit, graagult; vindingerne hvælvet med brede længdefurer og smale tverfurer. Det tomme skal beboes ofte af eremitkrebs. Anvendes paa mange steder som agn.

Buccinidæ: Skal af den alm. kong *(buccinum undatum)*.

Buccino *[butšīnō]*, by i Italien, prov. Salerno (Kampanien), øst for Campagna, 5000 indb.

Buccleuch *[bəklū]*, sk. hertugtitel, tilh. familien Montague-Douglas-Scott, der afleder sin herkomst fra den skotske baron Richard Scott, som 1296 sluttede sig til Edvard I af England. 1606 fik den titelen baron Scott af B. Et medlem af familien, Anna, fik ved sit egteskab med hertugen af Monmouth titelen hertuginde; hendes sønnesøn arvede 1810 titelen hertug af Queensberry; hans søn var Walter Francis M.-D.-S., lordkansler i Peels kabinet. Dennes søn, William Henry M.-D.-S. arvede peerværdigheden 1884. — Fra en sidegren af familien nedstammer Walter Scott.

Bucco, en af maskerne i atellanerne, s. d.

Buccoblade faaes af en til orangefamilien hørende planteslegt, *barosma*, især *b. betulina*, som vokser paa det Gode haabs forbjerg. B. har en eiendommelig lugt, hidrørende fra den flygtige olje, der findes i de talrige oljekjertler rundt om i bladet. Kjendskabet til bladenes medicinske virkning har europæerne faaet fra hottentotterne, hos hvem de er et anseet lægemiddel.

Bucentōro el. B u c e n t a u r hed en veneziansk pragtgalei, fordi den bar billedet af en b. (halvt tyr og halvt menneske). Fra dette skib foretog dogen hver Kristi himmelfartsdag ved at udkaste en ring stadens formæling med havet.

Bucēphalus, se B u k e f a l o s.

Bucer, M a r t i n, se B u t z e r.

Bucerotīdæ, se N æ s e h o r n s f u g l e.

Buch, C h r i s t i a n L e o p o l d v. (1774—1853), f. i Berlin, en af forrige aarh.s betydeligste geologer. Han var en elev af Werner og har ved selvstændige arbeider bragt geologien et stort skridt fremad. Han har beskjæftiget sig med de fleste af geologiens forskjellige grene; saaledes har han undersøgt de virksomme vulkaner i Italien og de udslukte i Auvergne og udført fremragende palæontologiske undersøgelser; ved gjentagne fleraarige besøg i Skandinavien havde han leilighed til at studere Skandinaviens hævning. Ved sit arbeide om dolomitens dannelse bidrog han en del til at sammenknytte geognosien og kemien og har tillige udgivet et stort geologisk kartverk over Tyskland. Af hans verker kan nævnes: «Reise durch Norwegen und Lappland», en af de bedste reisebeskrivelser om vort land.

Buch, S o p h u s A n d r e a s (1854—94), n. fiskerikyndig, tog farmaceutisk eksamen 1876, studerede et aars tid zoologi og kemi ved Kra. universitet og overtog derefter stillingen som konservator ved det nyoprettede museum i Stavanger. Fra 1882 indtil sin død virkede B. som sekretær i «Selskabet for de norske fiskeriers fremme» og udførte som saadan et betydeligt arbeide for ophjælp specielt af vor røgeri- og hermetikbedrift.

Buchan *[búkən]*, A l e x a n d e r (1829—), skotsk meteorolog, fra 1860 sekretær i det skotske meteorologiske selskab. Epokegjørende arbeider over lufttrykkets fordeling og de herskende vinde paa jordkloden. Talrige klimatologiske afhandlinger.

Buchan *[búkən]*, Skotland, Aberdeenshire, ytterste del af halvøen s. f. Moray Firth, et lavt, bakket land, med fine græsgange, endende i B.-n e s s, Skotlands østligste pynt, kort s. f. Peterhead.

Buchanan *[bəkæ'nən]*, C l a u d i u s (1766—1815), skotsk missionsven, kom 1797 i det ostindiske kompanis tjeneste og arbeidede i Indien nidkjært for kristendommens udbredelse. Saaledes oversatte han det nye testamente baade paa persisk og hindustansk. Efter 1808 at være vendt tilbage til England virkede han særlig for Indiens kirkelige organisation.

Buchanan *[bəkæ'nən]*, G e o r g e (1506—82), skotsk humanist, drog til Paris, hvor han blev professor ved kollegiet St. Barbara. 1534 vendte han tilbage til Skotland og blev lærer for Jakob V's uegte søn. Ved tre satirer over munkenes dovenskab og usedelighed vakte han geistlighedens raseri og blev fængslet, men undslap og drog til Frankrige, hvor han blev lærer i latin ved universitetet i Bordeaux. Siden fik han en professorplads i Paris, som han ombyttede med en lignende post i Coimbra i Portugal. Her bragte hans protestantiske anskuelser ham atter paa kant med geistligheden, og inkvisitionen lod ham indesperre i et kloster. Forfattede en latinsk oversættelse af Davids salmer. Da han senere kom tilbage til Skotland, havde Calvins lære vundet indgang der, og B. blev lærer i latin for Maria Stuart, der lønnede ham med høie stillinger. Alligevel gjorde hans protestantisme ham til dronningens fiende, og efter hendes flugt skrev han et tendentiøst og delvis løgnagtigt skrift imod hende: «Detectio Mariæ maginæ». Siden blev B. en af den lille konges lærere, var en tid rigsraadets formand og seglbevarer, men nedlagde sine embeder for at fuldføre sit berømteste verk, «Rerum Scoticarum historia» (Skotlands historie), der udkom kort før hans død.

Buchanan *[bəkæ'nən]*, J a m e s (1791—1868), præsident i de Forenede stater. Som gesandt i St. Petersburg afsluttede han 1832 den første handelstraktat mellem Rusland og de Forenede stater, var 1853—56 gesandt i

---

delinkventplads (i retssal). **dock-yard** verft.

dock Ⓕ m, dok; pakhus.

Docke Ⓣ f, dukke, fed; opstander, pille; tidløs.

docken Ⓣ doksætte; dukke, fedde.

docket Ⓔ (indholds)seddel; (forsyne med) merke(lap); (gjøre) uddrag; sagliste, kart.

docte Ⓕ (m), lærd.

docteur Ⓕ m, **doctor** Ⓔ doktor; lærer; lærd.

doctrine Ⓔ & Ⓕ f. (tros)lære; Ⓔ ogs. (bibelsk) undervisning.

document Ⓔ & Ⓕ m, dokument, aktstykke; Ⓔ ogs. forsyne med bevisligheder.

documentaire Ⓕ, **documental, documentary** Ⓔ autentisk.

documenter Ⓕ dokumentere.

dodecagon Ⓔ tolvkant.

dodeliner Ⓕ bysse; rugge.

dodge Ⓔ fare tilside; bruge kunster; (søge at) undgaa; sidespring; kneb. **dodger** filfikus.

dodiner Ⓕ vugge (i søvn); dægge for. **se d.** pleie sin magelighed.

dodo Ⓔ & Ⓕ m (zool.) dronte; Ⓕ ogs. (barnesprog) søvn; seng.

dodu Ⓕ lubben.

doe Ⓔ daahind.

doff Ⓔ afføre sig.

dog — Ⓣ doch, jedoch — Ⓔ however, yet, still — Ⓕ pourtant, cependant, toutefois.

dog Ⓔ hund; han; krampe- (redskab); følge i hælene. **d.-cake** hundekjeks. **d.-cheap** (for) røver-

James Buchanan.

London. 1856 blev han opstillet som demokratiets kandidat til præsidentværdigheden og valgt. Paa den tid var spændingen mellem sydstater og nordstater paa det høieste. B., der selv var tilhænger af slaveriet, beskyldtes for i høi grad at se gjennem fingre med sydstatspartiets foranstaltninger. Han vilde dog ikke indrømme sydstaterne ret til at opløse unionen, men ansaa sig heller ikke berettiget til at gribe ind for at forhindre et brud. Han ønskede ikke at fremkalde borgerkrigen. B.s eftermand blev Lincoln.

Buchanan *[bəkæ'nən]*, R o b e r t (1841—1901), eng. forfatter, debuterede 1863 som lyriker og udgav siden en række digtsamlinger, dramaer og romaner. Som kritiker rettede han i 1870-aarene hadske angreb mod forskj. moderne eng. digtere (Rossetti og Swinburne). Bjørnson og Ibsen fik en lignende medfart i «Masterspirits» (1873).

Buchāra (Bokhara, Bukhara), rus. vasalstat (emirat) i Vest-Turkestan, Central-Asien. I n. og ø. grænser det til de rus. provinser Syr-darja, Samarkand og Fergana, i s. og v. til Afghanistan, den rus. Transkaspiske prov. samt Chiva. Grænsen mod Afghanistan dannes af Amu-darja, men vestenfor Afghanistan eier B. ogsaa en smal strimmel land paa elvens sydside. Fladeindholdet er omtr. 205 000 km.² og folketallet er maaske 2½ mill., d. e. 11 pr. km.² Landet har sin største længde i retning øst-vest; i den anden retning er bredden aldrig mere end høist 300 km. N a t u r. Den østlige halvdel er meget bjergfuld. Landet strækker sig lige til Pamir, og herfra udgaar mange fjeldkjeder, deriblandt Peter I-kjeden, som naar en høide af 7 600 m. Mellem fjeldkjederne er der frugtbare dale, hvis elve alle rinder til Amu. Den vestlige del derimod er et sletteland af 100—300 m. h. og mest opfyldt af stepper og ørkener. Blot én elv, Seravsjan, flyder et stykke gjennem dette land, men den naar ikke Amu, idet den taber sig i sandet. Blot om denne elv og Amu findes der her i vest dyrket land. K l i m a. Skjønt landet ligger paa samme bredde som Syd-Italien, er vinteren kold. Det nærliggende Samarkand har en januartemp. ÷ 0.4 °; julitemp. er derimod høi, 26.1 °, medens aarets middeltemp. er 13.8 °. Nedbøren, som paa steppen er meget liden, knapt 250 mm., falder mest om vaaren; om sommeren regner det ikke. F o l k e t. Der findes mange folkeslag i landet, men den overveiende del af befolkningen tilhører 4 stammer: usbekerne, hvortil emiren hører, sarterne, tarantjerne og tadsjikerne. De tre første tilhører den tyrkiske folkestamme, medens tadsjikerne rimeligvis er indo-europæere. Alle disse folk er fast bosiddende. Men desuden findes der ogsaa endel nomader i ørkenen i nord og vest, mest kirgiser. Saa træffes der jøder, afghaner, persere, arabere etc. og endvidere nogle tusen russere. Alle disse folk (undtagen jøder og russere) er af religion muhammedanere (sunniter). Næsten hele befolkningen bor paa slettelandet; i fjeldene lever bare etpar hundrede tusen mennesker. — N æ r i n g s v e i e. De fleste folk lever af at dyrke jorden. Da nedbøren er saa liden, maa der kunstig vanding til, og alle elvene bruges til dette formaal. Der dyrkes hvede, hamp, lin, tobak og bomuld; den rus. regjering har gjort store anstrengelser for at ophjælpe bomuldsdyrkningen i Central-Asien, og denne er derfor øget sterkt i de senere aar. Ogsaa af frugt, vin og silke dyrkes ikke lidet. Der holdes mange sauer, og der bliver meget uld og huder tilovers til udførsel. Af jorden og fjeldene tages op salt, svovl og guld. Industrien er mest husflid; der tilvirkes tøier, vaaben, metalvarer etc. Handelen er livligst med Rusland, dernæst med Indien og Afghanistan. Landets vestlige del gjennemskjæres af den Transkaspiske jernbane, som fører fra det Kaspiske hav gjennem Vest-Turkestan. — Fyrsten (som kaldes emir) har uindskrænket magt; hæren er ca. 10 000 mand. — Hovedstaden heder som landet B u c h a r a. Den ligger i en frugtbar oase paa sletten i vest ved jernbanen og skal have ca. 70 000 indb. B. er en af Asiens merkeligste byer. Her krydser en hel del karavaneveie hverandre, og handelsmænd fra alle lande mødes i byen. B. er videre et af de vigtigste centrer for muhammedansk lærdom og har 3—400 moskéer, 140 skoler og en stor høiskole for uddannelse af prester. — H i s t o r i e. B.s gamle historie er den sedvanlige følge af krige, oprør, dynastivekslinger etc. I det 19 aarh. kom landet i nærmere berøring med europæerne. I 1842 blev 2 engelske udsendinger myrdet. I 1868 rykkede den rus. general Kauffmann ind i Samarkand (som da tilhørte B.), og ved freden beholdt russerne den nordlige del af landet. Resten af landet hersker emiren endnu over og er tilsyneladende uafhængig, men han er i virkeligheden blot rus. vasal.

Bucharīet, gammelt navn paa landene ø. f. det Kaspiske hav. S t o r e B. var landene til og med Pamir, L i l l e B. var Øst-Turkestan.

Bucher, A d a l b e r t B r u n o (1826—99), t. kunsthistoriker. Var 1895—97 direktør for Österreichisches Museum für Kunst und Industrie i Wien. Af hans verker kan fremhæves «Die Kunst im Handwerk» (1872, 3 udg. 1889), «Geschichte der technischen Künste» (3 bd., 1875—93), «Katechismus der Kunstgeschichte» (1880, 5 udg. 1899), «Reallexikon der Kunstgewerbe» (1884).

Bucher, L o t h a r (1817—92), t. politiker, blev 1848 medlem af den preus. nationalforsamling, siden medlem af andet kammer. Da han foreslog skattenegtelse, blev han dømt til fængsel, men flygtede til England. Vendte 1860 tilbage til Tyskland og blev Bismarcks privatsekretær. 1870 blev han sendt til Spanien for at fremme Hohenzollerens valg til spansk konge.

Bucher, H e n r y (1864—), n. arkitekt, uddannet i Berlin og senere bosat i Kra. Har efter forudgaaende konkurrancer opført Kra. turnforenings bygning og den permanente udstillingsbygning i Bergen, ligeledes Lier kirke samt en række private bygverk.

---

kjøb. **d.-Latin** kjøkkenlatin. **d.-tooth** øientand.

dogat (f) m, **dog(e)ate** (e) dogeværdighed.

dog(ge) — (t) Dogge f — (e) mastiff — (f) (boule)dogue m.

dogged (e) bisk, sær; stiv, umedgjørlig.

dogger (e) fiskerkvase.

doggerel (e) uregelmæssig (i versemaal), burlesk(e vers).

doggish (e) hundsk, bisk.

dogmatik — (t) Dogmatik f — (e) dogmatics — (f) dogmatique f.

dogmatiker — (t) Dogmatiker m — (e) doctrinarian; teacher of doctrinal theology — (f) dogmatique m.

dogmatisk — (t) dogmatisch — (e) dogmatic(al) — (f) dogmatique.

dogme — (t) Dogma n — (e) dogma — (f) dogme m.

dogre (f) m, slags fiskerbaad.

dog's-ear (e) bret (paa blad i bog).

dogue (f) m, bulbider. **doguin** m, mops.

Dohle (t) f, kaie.

Dohne (t) f, done, snare.

doigt (f) m, finger(bredde); (du pied) taa; draabe, taar. **doigté** m, (mus.) fingersætning. **doigtier** m, fingersmok.

dolly (e) dessertserviet.

doit (e) døit.

doit (f) m, debet, passiva.

dok — (t) Dock n — (e) dock(ing) — (f) bassin, dock m. **doksætte**

Bucher, Ole Johan Samuel (1828—95), n. skuespiller, f. i Bergen, debuterede paa Bergens nationale scene 1851, gik 1852 over til Christiania norske theater og 1863 til Christiania theater. Han havde god stemme, et livligt humør, var i sin tid meget anvendt i komedier og syngestykker. Af hans roller kan nævnes Finberg i «Fjeldeventyret», skoleholderen i «Til sæters», Bastian Monsen i «De unges forbund», Bjerkebæk i «En caprice».

Buchez *[byšé]*, Philippe Benjamin Joseph (1796—1865), fr. socialøkonom og forfatter. I 1820-aarene medarbeider ved det Saint-Simonistiske ugeblad «Le producteur». 1831 fik han sit eget tidsskrift, «L'Européen», organ for «buchezismen», et katolsk-socialt system, hvori bl. a. idéen om produktivassociation som middel til arbeiderklassens frigjørelse. Efter februarrevolutionen en kort tid formand for nationalforsamlingen.

Buchholm, Magdalene Sophie (1758—1825), n. forfatterinde, blev 1777 gift med studiosus Peder Leganger Castberg, der kort efter drog ud som skibsprest. Senere levede hun nogle aar i Kjøbenhavn, hvor hun kom i nær forbindelse med det Norske selskabs mest fremtrædende medlemmer. Efter dette ophold udgav hun en «heroide» betitlet «Adelus til Torkel Trondesøn», der blev meget rost af Rahbek og skaffede hende navnet «Nordens Sapho» og belønnedes med Norske selskabs prisring (ringen kom i 1906 i Norske selskabs eie). Hendes senere poetiske arbeider røber en sterk mangel paa sprogsans og selvkritik. Efter sin første mands død egtede hun 1785 Joachim Fredrik Buchholm (d. 1834).

Buchholz (før St. Katharinenberg im B.), by i kongeriget Sachsen, s.v. f. Annaberg, ved foden af Erzgebirge, 557 m. o. h., 9 300 indb., før udvinding af sølv, nu tilvirkning af possementvarer og kniplinger.

Buchhorn, se Friedrichshafen.

Bu'chloë, slegt af græsfamilien med en eneste art, *b. dactyloides*, de nordamer. prærieres vigtigste foderart.

Buchner, Eduard (1860—), t. kemiker, professor i Kiel 1893, i Tübingen 1898, ved Landwirtschaftliche Hochschule i Berlin 1898. Har dels arbeidet med organisk syntese, men især gjort sig fortjent ved undersøgelser over gjæringsprocessernes kemi, idet han har vist, at gjæringen ikke skyldes en «livsvirksomhed», men er en kemisk virkning af et i gjær værende enzym, der kaldes zymase.

Buchner, Hans (1850—), t. læge, f. i München. 1894 professor i hygiene der (Pettenkofers efterf.). Demonstrerede desinfektion ved lysets indvirkning. Berømt ved bakteriologiske arbeider navnlig om den naturlige immunitet: det er blodets serum, der virker baktericidt, de hvide blodlegemer afsondrer de bacildræbende aleksiner.

Buckie *[bǒki]*, havneby i det nordlige Skotland, grevskabet Banff, nær B. Burns munding i Murray bugt, ca. 5 000 indb. Vigtigt sildefiske.

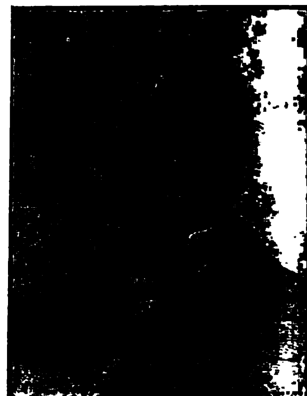
Buckingham *[bǒkiŋhəm]*, eng. greve- og hertugtitel, som i tidens løb har været tildelt flere ætter. 1. George Villiers, hertug af B. (1592—1628), yngre søn af en adelsmand i Leicestershire, blev geheimesekretær hos Jakob I af England, greve af B. og storadmiral. Han beherskede fuldstændig kongen og ledede hans politik. B.s indflydelse vedvarede under Karl I. Han tilskyndede kongen til at trodse parlamentet og skaffede penge ved tvangslaan og salg af monopoler. Da hadet til kongen og hans yndling voksede i betænkelig grad, vilde B. vinde folket ved en populær krig. Richelieu beleirede La Rochelle, og B. foretog i spidsen for en stor flaade et forsøg paa at undsætte de beleirede, men toget mislykkedes. Det forbitrede parlament med Wentworth i spidsen tvang kongen til at modtage en «petition of rights»; men Karl vilde ikke ofre B., der udrustede en ny undsættelsesekspedition. Da han vilde indskibe sig i Portsmouth, blev han snigmyrdet. — 2. George Villiers, hertug af B. (1627—88), søn af forann., sluttede sig i borgerkrigen til Karl I, fulgte Karl II til Skotland og undslap efter slaget ved Worcester til Frankrige. Siden vendte han tilbage til England, men blev af Cromwell sat i Tower. Efter 1660 gav Karl II ham faderens godser tilbage, og B. blev medlem af geheimeraadet. Med ham uddøde slegten Villiers. — 3. Richard Plantagenet Temple Grenville, hertug af B. (1797—1861), 1839 peer, 1841 seglbevarer i Peels kabinet, tilhænger af kornlovene, har skrevet flere memoireverker (fra Georg III's, Georg IV's, Vilhelm IV's og Victorias hoffer).

Buckingham *[bǒkiŋhəm]*, England, by i B.-shire, ved Ouse, mellem Oxford og Northampton, 3 100 indb. B.-shire, grevskab n.v. f. Chiltern Hills, 1925 km.², 200 000 indb., frugtbart, med eke- og bøkeskoge; kvægavl.

Buckingham palace *[pæ'ləs]*, kongebolig i London.

Buckland *[bǒklənd]*, William (1784—1856), eng. geolog, professor i mineralogi og geologi i Oxford, blev sindssyg 1849. Hans vigtigste skrifter er «Reliquiæ diluvianæ» og «Geology and mineralogy considered with reference to natural theology», der søger at bringe de nyere forskningsresultater i overensstemmelse med den bibelske skabelseshistorie.

Buckle *[bǒkl]*, Henry Thomas (1821—62), eng. historiker, er tilligemed Aug. Comte en af hovedmændene for den realistiske retning i historiens filosofi. Pekuniært uafhængig kastede han sig tidlig over udarbeidelsen af sit hovedverk, «History of civilisation in England» (2 bd. 1857—61). Før verket blev færdigt, døde B. paa en reise til Orienten i Damaskus. Bogen vakte stor opsigt og strid i hele Europa. B.s hensigt var at finde almindelige love for den historiske udvikling, love af samme nødvendige karakter som naturlovene. Han underkjender derved menneskets fri vilje og finder naturforholdene som en hovedfaktor i historien, navnlig i ældre tider, før menneskeaanden havde lært at beherske naturen. B.s ensidighed er stor, og hans «love» er ofte baade feilagtige og altfor almindelige, saa at de intet oplyser; men trods historikernes kritik har B. dog ovet en betydelig indflydelse.

Henry Thomas Buckle.

— ⓣ docken — ⓔ dock — ⓕ mettre dans le (au) bassin.

doktor — ⓣ Doktor, Arzt m — ⓔ doctor; physician, surgeon — ⓕ docteur, médecin m.

dokument — ⓣ Dokument n, Akte, Urkunde f — ⓔ document, deed, paper, instrument — ⓕ document m, pièce f, acte, titre m.

dokumentation — ⓣ Dokumentation f — ⓔ substantiation — ⓕ confirmation (f) par des titres; vérification f.

dokumentere — ⓣ dokumentieren, beurkunden — ⓔ substantiate, verify — ⓕ prouver, confirmer; vérifier.

dol ⓕ m, bedrag; stortromme.

Dolde ⓣ f, skjerm; top.

Doldrums ⓔ vindstille(ts belte i Atlanterhavet).

dole ⓔ del; skjerv. **d. out** lade tilflyde (i sparsomt maal).

doléance ⓕ f, klage. **dolent** klynkende; lidende.

doler ⓕ tilhugge.

dolk — ⓣ Dolch m — ⓔ dagger, poniard — ⓕ poignard m; (mindre) stylet m.

dolke — ⓣ eim. den Dolch ins Herz stossen — ⓔ stab with a dagger — ⓕ poignarder.

doll ⓔ dukke.

dollar ⓔ dollar (kr. 3,74).

Dolle ⓣ f, tap, pløk, (aare)tol.

dolman — ⓣ Dolman m — ⓔ dol(l)man — ⓕ dolman m.

dolmen ⓔ & ⓕ m, keltisk stenalter.

Bucko-blad, se B u c c o b l a d e.

Buckskin, et tætvævet slags klæde, der navnlig bruges til benklæder. I de lettere varer er ofte indblandet bomuld.

Bucyrus *[bjusai'rəz]*, by i de Forenede stater, Ohio, ved Sandusky (tilløb til Eriesjøen), 80 km. s. f. Eriesjøen, 6 600 indb.

Buczacz *[bŭtšatš]*, by i Østerrige, i Galizien, ved Strypa, 12 000 indb., mest polske jøder.

Bud, fiskevær (post, dampskibsanløb, telefon) med 548 indb. i 108 beboede huse, ved det sydlige indløb fra havstykket Hustadviken, B. herred, Romsdals amt.

Bud, herred i Romsdals amt, 153 km.² (heraf 3.6 km.² øer) med 2 803 indb.; 18.8 pr. km.² Svarer til B. prestegjeld med B. og Hustad sogne. Herredet, der ligger nord for Molde, har en lang kyst mod havet (Hustadviken) med indenforliggende fladt og myrlændt forland. I syd og øst hæver landet sig til skogklædte, ikke synderlig høie fjelde (Stemshesten 546 m., Skolten 700 m.). Af arealet er 13.4 km.² aker og eng, 5 km.² skog, 134 km.² udmark, myr, indsjøer og snaufjeld (samlet areal ferskvand 3.4 km.²). Inden herredet ligger B. f i s k e v æ r (s. d.). Fiskeri er hovednæringsvei. I 1904 var det samlede udbytte af fiskerierne 212 039 kr., heraf falder 181 893 kr. paa skreifisket. Her er flere trandamperier. Herredet har egen sparebank (Hustad). Antagen indtægt 1906 335 440 kr., formue 1 082 100 kr.

Búð, fl. b ú ð i r (oldn., n. bod), skur, opført af let trævirke og anvendt til midlertidigt ophold, til opbevaring eller salg af varer o. l.; saaledes havde bønderne b. paa de faste tingsteder, handelsmænd og haandverkere i byerne, jægerne i skog og mark o. s. v. Paa Island var b. paa altinget opført af sten og torv og var overtrukket med vadmel. Goden skulde sørge for b.-plads til sine tingmænd, der til vederlag skulde medbringe et stykke vadmel saa stort, at det kunde spænde over b. Ogsaa indvendig blev b. draget med vadmel.

Budal, H a n s (1830—79), n. billedhugger; uddannede sig i Kjøbenhavn, væsentlig under Jerichau, opholdt sig 1861—71 i Rom og levede siden hjemme under fattige forhold. Hans bedste arbeider er «Kristus paa korset», «Liden pige med en kat», «Liden pige med en død fugl». I Kunstmuseet er portrætbuster af Karl XV og dronning Lovise.

Budalen, herred i Søndre Trondhjems amt, 350 km.² med 554 indb.; 1.6 pr. km.² Herredet, der svarer til B. sogn under Støren prestegjeld, ligger syd for Guldalen omkring Gulas bielv Bua med Ena og strækker sig sydover til grænsen mod Hedemarkens amt. Dalsiderne er steile med smale, bratte strimler opdyrket land og sparsom bebygning. Dalbunden, der ligger i en høide af 500—700 m. o. h., er meget trang; ovenfor 700 m. sæterbebyggelse. Herredet staar ved bygdeveie i forbindelse med Kotsøien og Rognes jernbanestationer (Trondhjemsbanen). Af arealet er 20.7 km.² aker og eng, 300 km.² skog (væsentlig birk) og 284.3 km.² udmark, snaufjeld, myr og indsjøer (ferskvand ialt 3 km.²). Forelhogna (1359 m.) paa grænsen mod Tolgen er herredets høieste fjeld. Den vigtigste næringsvei er fædrift. Husfliden (træskjæring og snedkeri) staar høit; B. husflidforening (1900). Der findes et par mindre dreie- og snedkerfabriker. I Endalen (Enas dalføre) var tidligere (1673—1725) et kobberverk, der siden da ikke har været i drift. Flere mindre klæberstensbrud. B. sparebank oprettet 1892. Antagen indtægt (1906) 82 510 kr., formue 337 900 kr.

Budapest, hoved- og residensstad i kongeriget Ungarn, i komitatet Pest, paa begge sider af Donau, 25 km. s. f. Donau-knæet ved Waitzen, 870 000 indb., for det meste madjarer, 9—10 pct. tyskere, 2—3 pct. slovaker; 60 pct. rom.-katolske, 14 pct. lutheranere og reformerte, 23 pct.

Budapest: Andrassy-gaden.

jøder. B. bestaar af Buda (t. *Ofen*) paa elvens høire aasbred og den større bydel Pest paa den venstre slettebred, hvilke to dele samt Gamle Buda og Köbanya 1872 forenedes til én by. Donau, som indenfor byen har en bredde fra 300—800 m. (omkr. 100 m. o. h.), følges af 16 km. lange kaier paa begge sider, forbundet med 6 broer. Tyrkerherredømmet har ødelagt de fleste af byens gamle bygverker. Paa den høire elvebred hæver sig indenfor selve byen en række høie aaser, af hvilke Johannisberg (529 m.) er den høieste. Syd for byen paa denne side ligger en sumpig slette med mineralske kilder, af hvilke bl. a. faaes det bekjendte Hunyadi János. B. har en betydelig industri, især en storartet mølleindustri, maskin- og skibsbyggeri, elektrotekniske fabriker, ølbryggerier o. a. Handel med korn og kvæg.

Dolmetsch(er) (t) m. tolk. **dolmetschen** (for)tolke, udlægge. **doloire** (f) f. baandkniv. **dolorous** (e) sorgfuld; sørgelig. **dolomi(t)e** (f) f. bitterspat. **dolosif** (f) (jur.) bedragersk. **dolphin** (e) delfin; slags fortøiningsbøle. **dolt** (e) klokker, klods. **doltish** klodset.

dom — (t) Urteil n; Gericht n; Spruch m — (e) sentence; judgment, doom; (kjendelse) award, decision; (mening) opinion — (f) jugement m, sentence f, arrêt m. **i dyre domme** — (t) zu hohen Preisen — (e) at an exorbitant rate — (f) au poids de l'or. **domfælde** — (t) verurteilen — (e) condemn, convict — (f) condamner. **domfældelse** — (t) Verurteilung f — (e) condemnation, conviction — (f) condamnation f. **domstol** — (t) Gericht(shof) n (m), Richterstuhl m — (e) & (f) tribunal m. **dommedag** — (t) Weltgericht, Jüngstes Gericht — (e) the day of judgment, doomsday — (f) (jour (m) du) jugement dernier. **dôm** se domkirke.

domaine (f) m, **domain** (e), **Domäne** (t) f. (jord)eiendom, (kron)gods; omraade. **dome** (e), **dôme** (f) m. kuppel; (f) ogs. domkirke. **domestic** (e), **domestique** (f) (m, f), hus-, huslig, indre, hjemlig; tam; tjener, pige, tyende; (f) ogs. husvæsen. **domesticate** (e), **domestiquer**

Midtpunkt saavel for et stort jernbanenet som for en betydelig skibsfart paa Donau. Universitet og talrige institutioner for videnskab, kunst og undervisning. Prægtige badeanstalter. Sæde for Ungarns regjering og for dets rigsdag, i det hele for dets øverste geistlige, civile og militære myndigheder. — Pest, hvis oprindelse er ukjendt, havde indtil tatarherjingen 1241 væsentlig tysk befolkning. Ofen, oprindelig beboet af kelter, hed i romertiden Aquincum. I 16 og 17 aarh. en længere tid i tyrkernes hænder blev B. befriet 1686. Siden i sterk fremgang, kun forstyrret af enkelte ødelæggende Donauflomme, saaledes særlig oversvømmelsen i 1838. «Buda» betyder sandsynligvis «ovn» (t. *Ofen*), hvilket navn søges forklaret dels ved der engang liggende kalkovne, dels ved de dampende varme kilder. «Pest» afledes af et slavisk ord for «hule», «grotte». Huler og grotter, hvilke muligvis ogsaa kan have foranlediget navnet «ovn», er der mange af paa den høire elvebred, i «Fæstningsbjerget», og navnet «Pest» har oprindelig strukket sig over begge elvebredder.

Budaun, distrikt i det n.v. Indien, nord for Ganges, 5224 km.² med 1 024 888 indb. (1901), hvoraf nogle tusen kristne. Hovedstad af samme navn, 35 372 indb., med ruiner af et vældigt fort. I byen har den amerikanske metodistmission oprettet flere skoler.

Budde, Carl Christian Leopold Gether (1836—1902), d. forfatter, hvis fortællingers blide følsomhed og moraliserende tendens gjør dem til god og yndet folkelæsning.

Budde, Oluf Kristoffersen (1682—1744), d.-n. sjøofficer, f. i Kristiansund, student 1700, blev sjømand, avancerede til officer og blev kommandørkaptein; deltog med hæder i den store nordiske krig og var fra 1719 Tordenskjolds flagkaptein paa linjeskibet «Laaland»; B. ledede det heldige angreb paa den svenske flotille i Göteborg s. a. Fra 1722 var B. ansat ved indrulleringen i Norge, hvor han senere blev overlods i det søndenfjeldske distrikt.

Budde, Vincents (1660—1729), n. officer, f. paa Fredrikshald, var i sin ungdom i udenlandsk krigstjeneste og blev 1703 ansat i den norske hær, hvor han 1710 avancerede til oberst og chef for det trondhjemske regiment. B. tog virksom del i angrebet paa Sverige 1711, deltog med sit regiment i felttogene i Holsten og Pommern og udmerkede sig ved Rügens og Stralsunds erobring. Vendte derpaa 1716 tilbage til Norge, hvor han slog og nedsablede den svenske besætning paa Moss. Dette tab bragte Karl XII i en saa uheldig stilling, at han trak sig tilbage til grænsen. Samme aar blev B. generalmajor og kommandant i Fredrikstad, men udnævntes aaret efter til kommanderende general nordenfjelds. Ved sit dygtige forsvar af Trondhjems stift mod general Armfelt 1718 viste han sig ogsaa denne vigtige stilling voksen. Efter Armfelts ulykkelige tilbagetog foretog han (om sommeren 1719) med det vingerske korps et tog ind i Vermland.

Buddenbrock, Henrik Magnus (1685—1743), sv. officer. Deltog i Karl XII's krige, blev 1740 generalløitnant. Som ivrig hat fremskyndede han fredsbruddet med Rusland og førte selv kommandoen i Finland før Lewenhaupts ankomst. Ledelsens slethed og hærens ørkesløse tilbagetog vakte saa sterk gjæring, at hatterne lod generalerne B. og senere Lewenhaupt anklage og henrette som sonofre for partiets misgreb.

Buddha og buddhismen. B.s liv er selvfølgelig, i lighed med de øvrige religionsstifteres, i tidens løb blevet omspundet af sagn og legende. Følgende turde dog have krav paa at ansees for historisk. Hans egentlige navn var Siddhārtha, og han fødtes ca. 560 f. Kr. i Lumbini (i Nepal, ved foden af Himalaja). Han tilhørte familien Gautama af den adelige slegt Sākya, og han findes derfor ogsaa betegnet som sramano Gautamah, «asketen Gautama (eller Gotama)» eller Sakyamuni, «den vise af Sākyaslegten». Hans moder, Māyā, døde snart efter hans fødsel; hans fader, Suddhodana, giftede sig senere med sin svigerinde, og denne blev da barnet i moders sted. Han voksede op i rige og lykkelige omgivelser, blev gift og fik en søn, som kaldtes Rāhula. Men omsider, da han var 29 aar gammel, følte han lede ved det liv, han indtil da havde ført, forlod alt og begav sig som tigger ud i verden for at vinde frelse. De, han søgte sig til lærere, kunde imidlertid ikke stille ham tilfreds; han prøvede da at naa maalet gjennem askese og selvpinsel, men opgav det omsider. Men endelig en nat, medens han sad under et figentræ (en aflægger omplantedes i 3 aarh. f. Kr. paa Ceylon, og dette træ eksisterer endnu), blev den rette oplysning, den frelsende, fuldkomne erkjendelse (sambodhi) ham tildel. I den nat blev han til Buddha, «den oplyste» (B. er altsaa intet egennavn, men betegnelse for en egenskab). Selv betegnede han sig gjerne med ordet Tathāgata, «den fuldendte» (betydningen usikker). Som tiggermunk drog han nu omkring, navnlig i det østlige Gangesland og prækede ofte i lignelser, eller lod sig udspørge. Den første præken holdt han i en park ved byen Benares; (de her senere opførte store klostre og stūpaer, d. v. s. runde bygninger af sten eller teglsten, oftest indeholdende relikvier, holder man nu paa at udgrave, under ledelse bl. a. af nordmanden dr. Sten Konow). Under disse vandringer, som dog hvert aar maatte afbrydes i regnperioden, vandt han sig disciple (for det meste tilhørende de dannede klasser), som han sendte ud for at missionere, og velyndere (f. eks. kong Bimbisāra), som overlod ham sine parker til opholdssted. Saaledes forløb B.s liv i almindelighed ganske ensformig, indtil han omkr. 80 aar gammel, efter 44 aars lærervirksomhed, blev syg; i en park udenfor byen Kusinagara døde han (ca. 477 f. Kr.); hans lig brændtes under store æresbevisninger, og levningerne fordeltes blandt forskjellige

Buddha siddende paa en lotus.

(f) tæmme. **d. one's self with** (e) slaa sig ned hos. **domestication** (e) & (f) f, tæmning.

domesticité (f) f, **domesticity** (e) tamhed, huslighed; tyende(forhold).

domicile (e) & (f) m, bopæl; hjemsted: (e) ogs. bosætte **domicilier** (f).

dominant (e) & (f) (fremherskende, toneangivende; (e) ogs. (mus.) dominant = (f) **dominante** f.

dominate (e), **dominer** (f) (beherske; (f) ogs. rage op, ud over.

domination (e) & (f) f, herredømme.

dominere — (t) dominieren — (e) domineer, lord it over, bully — (f) dominer.

dominical (e) & (f) søndags-. **the d. prayer** (e), **l'oraison** (f) **dominicale** (f) herrens bøn. **dominicale** (f) f, søndagspræken.

dominion (e) herredømme, (pl) rige.

dominoterie (f) f, kolorerede billeder.

domkirke — (t) Dom(kirche) m (f), Münster n — (e) cathedral — (f) cathédrale f.

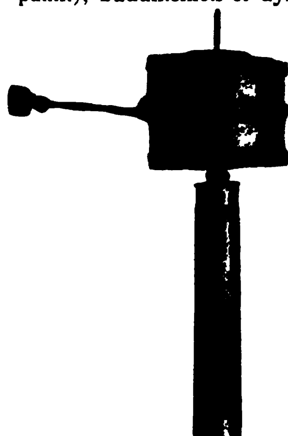
dommage (f) m, skade.

Dommel (t) f, rørdrum.

dommer — (t) Richter m — (e) judge: (i veddestrid) adjudicator (i spil) umpire — (f) juge m.

dompap — (t) Dompfaff, Gimpel m — (e) bullfinch — (f) bouvreuil m.

fyrster og adelige. Sākyaslegten opbevarte sin del af relikvierne i en stūpa, som i 1898 af W. C. Peppé blev opdaget og aabnet ved Piprāvā i Tarāī. Man fandt der en kiste af sandsten indeholdende bl. a. en steatiturne med en indskrift, der betegner den som en «beholder af relikvier efter den ophøiede B. af Sākyaslegten»; disse relikviers egthed ansees for utvilsom. — B.s l æ r e er i sin filosofiske bestanddel helt afhængig af tidligere indiske filosofiske skoler (Sānkhya-Yoga). B. er ikke stor som original tænker, men som overbringer af et frelsesbudskab. Thi det er det han vil: vise menneskene (uden hensyn til forskjel i klasser eller nationalitet), hvordan de kan frelses. Nemlig fra sjælevandringen (en meget gammel forestilling i Indien, jfr. art. B r a h m a n i s m e). Mennesket maa frelse sig selv; buddhismen er ateistisk, der gives ingen gud, man kan rette sin bøn til; B. var blot et menneske. Gjennem sjælevandringen (samsāra) lænkes man til tilværelsen, og alt hvad der eksisterer, er underkastet lidelse (nemlig fordi det er underkastet forandring og forgjængelighed; der gives intet fast holdepunkt); buddhismen er dybt pessimistisk. Dette udsiges i den første af de fire saak. «hellige (el. ædle) sandheder», hvori læren er sammentrængt. Sjælevandringen har sin kilde i menneskets livstørst (tanhā el. trishnā), dets vilje til liv, der leder det til at fuldbringe gjerninger (karman, plur. karmāni), som igjen bevirker nye eksistenser (anden sandhed). Denne tørst og deraf følgende griben (upādāna) efter liv, gjælder det derfor at tilintetgjøre, saafremt man vil undgaa at fødes igjen, og saaledes frelses ud af den lidelsesfulde tilværelse (tredje sandhed). I den saakaldte «kausalnexus»-formel (pratītyasamutpāda) forfølges livstørsten gjennem flere overgangsled tilbage til den første aarsag, som viser sig at være uvidenhed (avidyā), nemlig om B.s lære. Fra denne uvidenhed befries man gjennem den rette tro, den intuitive viden, efterat man har forberedt sig hertil gjennem et retskaffent liv og visse ekstatiske øvelser (dhyānas). Denne fjerde sandhed omfatter saaledes bl. a. buddhismens etik, der er bemerkelsesværdig ved den fremtrædende rolle, som den, i lighed med kristendommen, indrømmer kjærligheden (maitrī, mettā): et øiebliks kjærlighed er mere værd end de rigeste gaver. De fem bud, der er bindende for alle buddhister, byder, at man ikke skal dræbe (end ikke det mindste kryb) eller stjæle eller leve ukysk eller lyve eller beruse sig. Dog har den buddhistiske moral ikke sit formaal i sig selv, men er et middel til at naa det høieste maal, som ligger hinsides godt og ondt. Dette maal, der betegnes som nirvāna (pali: nibbāna), betyder en tilstand, hvori livstørsten er «slukket», den livsgnist, der skulde tænde den næste tilværelse, «udblæst», og hvori man følgelig er

Buddhistisk bedehjul.

befriet fra sjælevandringen. Denne tilstand kan naaes allerede i levende live; ved døden bliver man saa helt friet og frelst: parinirvāna. Medens dette oprindelig var identisk med fuldstændigt ophør af enhver eksistense, har man senere herved tildels tænkt sig et paradis, en salighedstilstand o. l. — Gotama B. betragtes ikke som noget enkeltstaaende fænomen; der har eksisteret mangfoldige Buddhaer før ham; den næste B. heder Maitreya, han er nu, i lighed med flere andre, kandidat til B.-værdigheden (bodhisattva). — Kjernen i den buddhistiske menighed udgjøres af munkene (ogsaa nonner findes), som har skilt sig fra sine paarørende, givet afkald paa alt, og nu i sin gule kappe og med raget hoved vandrer om som «bhikkhu» (tigger). Den geistlige orden omgives af lægfolket, som «har taget sin tilflugt til det tredobbelte klenodium (triratna), nemlig til B., til læren (dhamma) og til menigheden (samgha)». — Buddhisternes kanon, der er af størrelse omtrent som bibelen, fører navn af tripitaka, «den tredobbelte kurv»; disse «kurve», d. v. s. samlinger, er: vinayapitaka (etiken, ordensreglerne og ceremoniellet), suttapitaka (dogmatiken) og abhidhammapitaka (metafysiken). — B u d d h i s m e n, som i Indien havde sin blomstringstid under keiser Asoka (Açoka, s. d.), blev efterhaanden (fra ca. 7 aarh. e. Kr.) mere og mere rokket i sin stilling i dette sit hjemland og holdt sig sluttelig kun i det yderste syden (Ceylon) og norden (Nepal). Dette skyldtes vistnok fornemmelig den megen uenighed og de mange sektdannelser (navnlig spliden mellem de to retninger mahāyāna og hīnayāna: det store og det lille «fartøi», det vil omtr. sige «frelsesvei»). Men imidlertid udbredtes læren gjennem missionering til andre lande. Den sydlige buddhisme (som i almindelighed staar den oprindelige lære nærmest) gjenfindes, foruden paa Ceylon, i Bagindien (Birma, Siam, Annam, Kambodsja); den «nordlige» buddhisme (som i meget har lempet sig efter og nærmet sig de forskjellige folkereligioner, men som derved ogsaa i høi grad har kunnet bidrage til Asiens religiøse civilisering) møder os, foruden i Nepal, navnlig i Kina (fra begyndelsen af vor tidsregning), Korea, Japan (fra midten af 6 aarh. e. Kr.), Mongoliet og Tibet («lamaïsme»; fra omkr. midten af 7 aarh. e. Kr.); til denne gren regnes ogsaa buddhismen paa Java og Sumatra. De sydlige buddhisters tal finder man anslaaet til 31 mill., de nordliges til 479 mill. (tallene er dog ikke sikre). — I den senere tid har buddhisterne indledet en ganske ihærdig propaganda. I dette øiemed stiftedes 1891 i Colombo paa Ceylon det saakaldte Mahābodhi (d. e. B.s «store oplysning», under figentræet, se ovenfor) society, hvis hovedkvarter senere er forlagt til Kalkutta, og som har filialer bl. a. i Birma og Chicago. Et andet selskab, som vil udbrede kjendskab til B.s lære og fremme studiet af pali, de sydlige buddhisters hellige sprog, er i 1903 dannet i Rangun i Birma; her har det ogsaa grundlagt en missionsskole, hvorfra i en nær fremtid missionærer skal sendes ud til alle verdens egne. Dette «International Buddhist society» tæller allerede medlemmer i Tyskland, England og Amerika. Dog er der neppe udsigt til, at denne religionsform vil kunne vinde indpas i nogen større grad i Europa. Bedre udsigt tør der være for de bestræbelser, som i vore dages Japan søger at afløse den forældede shintoisme med en stats-

---

dompter (f) tæmme, betvinge. **se d.** styre sig.
domæne se omraade, felt.
don (f) m, gave; anlæg.
donate (e) bortskjænke.
donataire (f), **donee** (e) modtager af gave.
donateur (f), **donor** (e) giver.
donation (e) & (f) f, gave.
donc (f) altsaa, (og) derfor; da.
done se snare.
done (e) færdig; kogt; moden.
doning se kjøreredskab.
donjon (e) & (f) m, (fæstnings)-taarn.
donkey (e) æsel.
donkraft — (t) Hebel, Hebemaschine f; (tilsjøs) Donkraft f — (e) jack-screw — (f) vérin, (tilsjøs) cric m.
donnant-donnant (f) lige for lige.
donne (f) f, kortgivning.
Donner (t) m, torden.
donner (f) (ud)give; yde, skaffe; tillægge; angribe; (en d. à) narre. **d. contre** støde, træffe paa. **d. dans** falde i; forfalde til; vende ud til = **d. sur. d. de** stikke, støde (med).
Donnerstag (t) m, torsdag. **der grüne D.** skjærtorsdag.
dont (f) hvis; hvoraf.
donzelle (f) f. jomfru, mamsel.
doodle (e) fæ.
doom (e) (for)dømme; (straffe) dom; vanskjæbne; ruin.
door (e) dør.
doppelt (t) dobbelt. **Doppeladler** m, flakt ørn. **doppellebig**

religion, der skal repræsentere en forening af buddhisme og konfucianisme.

Budé *[bydé]* (Budæus), Guillaume (1467—1540), fr. lærd og humanist. Det skyldes ham, at Frants I stiftede «Collège de France» og tillod bogtrykkerkunstens udøvelse trods Sorbonnens oplysningsfiendtlige modstand. B. selv var hemmelig calvinist. Hans hustru og sønner gik aabenlyst over til calvinismen og maatte udvandre, dels til Schweiz, dels til Pommern.

Budeie, se Bu.

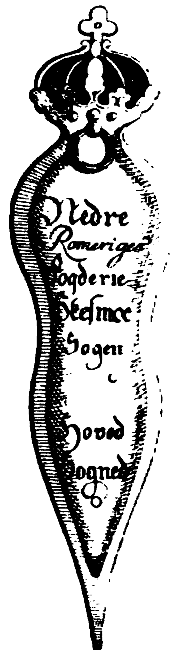
Budget (af fr. *bougette*, en læderpung) betød oprindelig en sæk eller pose, senere i alm. den samling regnskabsdokumenter, som den engelske skatkammerlord fremlagde i parlamentet som bilag til statsregnskabet for det forløbne og overslaget for indtægter og udgifter gjældende det kommende aar. Ved b. forstaaes i den moderne statshusholdning den aarlige ved finansministeren for nationalforsamlingen foreslaaede opstilling af samtlige statens forudseelige udgifter og indtægter i det kommende b.-aar, med, som regel, en motiveret redegjørelse for, hvorledes disse sidste skal søges tilveiebragt. B. danner saaledes grundlaget for statens hele finans- og skattevæsen og benyttes nu i alle moderne stater. Et systematisk opstillet stats-b. kom først i brug i det 16 og 17 aarh. B. er forskjelligt i opstillingsmaade efter landenes forvaltningssystem; dets betydning er ingenlunde den samme i en absolutistisk styret og i en konstitutionel stat. I den første er b.s poster nærmest kun et ønskemaal, i den sidste er regjeringen under ansvar bundet til de af nationalforsamlingen givne og i sin anvendelse kontrollerede bevilgninger og dermed til det fastsatte b. For de fleste posters vedkommende vil det være muligt at bestemme de fremtidige indtægter og udgifter med tilnærmelsesvis nøiagtighed, fordi de erfaringsmæssig hvert aar udgjør omtrent samme beløb, f. eks. matrikulskat, statsgjældens forrentning, embedsmændenes løn o. s. v. Undertiden maa imidlertid overslaget bero paa et blot skjøn over det paagjældende finansielle resultat. I tidligere dage fandtes ofte sær-b. for enkelte forvaltningsgrene; efterhaanden som staten er blevet mere centraliseret, har man stedse mere tilstræbt et samlet b. omfattende alle statsformaal. Der skjelnes mellem brutto- og netto-b. I det første opføres alle statens indtægter og udgifter, derunder ogsaa oppebørsels- og administrationsudgifter, i deres helhed. I det sidste opføres kun nettosummen af udgifts- og indtægtsposterne; selvfølgelig kan dette ikke give nogen fuld oversigt over disse posters indbyrdes forhold. I de fleste lande forekommer de to systemer for nogen del blandet. I Norge havde vi tidligere netto-b. i stor udstrækning, men stedse mere er man gaaet over til at anvende brutto-b. I enkelte lande tilstedes overførelse af midler, opført under én post, til anvendelse under en anden post inden samme forvaltningsgren, saafremt den samlede sum ikke overskrides. Regelen er dog, at den administrerende myndighed er bundet til anvendelse af hver enkelt post for det paa forhaand bestemte øiemed. Ordet b. benyttes ogsaa om kommuners, de enkelte forvaltningsgrenes og private regnskabsoverslag. Et b. er i alm. opstillet for ét aar, men b.-aaret behøver ingenlunde at falde sammen med kalenderaaret; gjør saaledes for tiden ikke dette i Norge.

Budrum, by paa sydvestkysten af Lilleasien, lige overfor øen Kos. Omkr. 6000 indb. B. er det gamle Halikarnassos. Ruiner af et stort amfiteater og af et mausoleum, bygget af dronning Artemisia 352 f. Kr.

Budsj, by i Forindien, hovedstad i den brit. vasalstat Katsj, præsidentskabet Bombay. Omkr. 25 000 indb. Moské, palads, høiere skole, fængsel etc.

Budskab anvendes undertiden i det officielle sprog om meddelelse fra statsoverhovedet til folkerepræsentationen.

Budstikke anvendtes i Norden fra gammel tid af for at samle almuen til tinge, til forsvar mod fienden o. s. v. Den bestod af et stykke træ af egen form, som omsendtes fra gaard til gaard, og som det var enhvers pligt at bringe til nærmeste nabo. B. havde form af en pil (hærpil), naar den varslede ufred og skulde samle mandskab; skulde almuen samles i anledning af en kirkelig sag, udsendte presten en b. i form af et kors. I nyere tid bestod b. af et hylster af træ eller metal, hvori det skrevne budskab nedlagdes, og den var forsynet med en sterk jernpig, saa den kunde hugges fast ved døren i det hus, hvor bæreren ikke traf folk hjemme.

Budstikke fra 1689 (Skrivelsen fæstedes til den lille ring oventil.)

Budstikken er navnet paa flere norske presseforetagender i det 19 aarh. Det ældste og mest betydningsfulde blandt dem udkom, med afbrydelser, 1808—34 og var grundlagt af E. de Falsen (s. d.). Dette var i sin ældste række fra 1809 af organ for «Selskabet for Norges vel», afgiver derhos en rig kilde til vort universitets grundlæggelseshistorie; det stansede 1814. En anden række paa 7 bind udkom som ugeblad 1817—29 og er overveiende af økonomisk og historisk indhold; man finder her bl. a. talrige videnskabelige afhandlinger af den lærde justitiarius J. C. Berg (s. d.). Begge disse rækker er nu meget sjeldne. Tredje række blev udg. af «Selskabet for Norges vel» med 3 bind, 1830—34, væsentlig som et organ for landbrugsnæringen. Disse interesser tjente ogsaa den fjerde og sidste række 1859—61 (3 bind), der udgik som maanedsskrift, redigeret af P. C. Asbjørnsen og F. C. Schübeler. — Et politisk blad B. udkom 1881—87 3 gange ugentlig i Kristiania som organ for den gruppe af det daværende høire, der havde sin kjerne inden selskabet «Novemberforeningen» (s. d.), og som kjæmpede for en sterk unionel kongemagt og agrarinteresser.

Būdua, by i det dalmatiske distrikt Cattaro, paa en halvø s. f. Cattaro, med et kastel; red for store skibe. 900 indb. Handel med sjøsalt.

Budweis (tsjek. Budĕjovice), by i det sydligste af Böhmen, ved mundingen af Maltsj i Moldau, 384 m. o. h., 40 000 indb. (60 pct. tsjekkere). B., som ligger paa en frugtbar slette, driver industri (Hardmuths blyantfabrik, ølbryggerier), tømmer- og kornhandel. Herfra er Moldau

---

amfibisk. **Doppelsinn** m, tvetydighed.
Doppelheit (t) f, dobbelthed.
doppeln (t) fordoble; spille terninger.
dopsko — (t) Zwinge f; (kaarde) Ortband n — (e) ferrule — (f) virole f; (paa skede) bouterolle f.
dor(-beetle) (e) oldenborre.
dorade (f) f, **dorado** (e) guldfisk.
dorée (f) f, smørbrød med syltetøi.
dorénavant (f) for fremtiden.
dorer (f) forgylde; forsøde, lindre.
Dorf (t) m, landsby.
Dörfler, Dörf(n)er (t) m, landsbybeboer.
dorloter (f) dægge for, hygge om. **dorlotine** f, sovestol.
dormancy (e) hvile(nde tilstand)
dormant (e) & (f) sovende; liggende; fastsiddende; (e) ogs. passiv; stor bjelke; (f) ogs. m, bordopsats.
dorme — (t) leicht schlummern — (e) doze — (f) sommeiller.
dormir (f) sove; hvile; staa stille; m, søvn.
dormitif (e) & (f) (m), søvndyssende (middel).
dormitory (e) soverum.
dormouse (e) syvsover.
Dorn (t) m, torn. **Dornbutte** f, pigvar. **Dorndreher** m, tornskade.
Dornicht (t) n, tornekrat.
dornig, dornicht (t) tornefuld
dornock (e) tykt mønstret lærred
dorren (t) tørres, visne. **dörren** tørre.

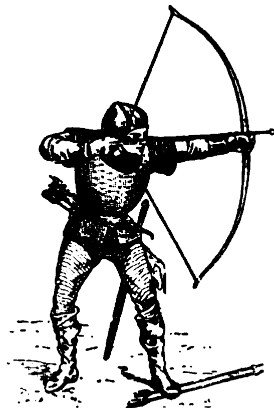
farbar. I nærheden mineralbadesteder og slottet Frauenberg (tilhører den böhmiske fyrsteæt Schwarzenberg).

Budzanów, by i Østerrige, i Galizien, ved Sereth, mellem Trembowla og Czortkow, 5400 indb., to tredjedele polaker, en tredjedel ruthenere.

Budæus, Guillaume, se Budé.

Bue digre, jomsviking, søn af jarlen Vesete paa Bornholm, deltog i slaget ved Hjørungavaag (986), hvor han fik læbe, hage og begge hænder afhugget. Med armstumperne tog han derpaa sine to guldkister og sprang overbord. Ifølge sagnet laa han siden paa havets bund som en drage, rugende over guldet.

Bue. 1. (Geom.). Del af en krum linje. — 2. (Mus.). Det redskab, hvormed et strygeinstruments strenge bringes til at tone. Det bestaar af en stok, som fra «hovedet» til «froschen» er forsynet med en bred streng af løse hestehaar. Denne streng kan strammes ved at skrue paa b.s haandtag. B.s størrelse veksler for de forskjellige instrumenter. — 3. Skydevaaben, hvis kraftvirkning beror paa materialets elasticitet. I sin simpleste form er b. en stav af haardt, tørt træ, jevnt aftagende i tykkelse fra midten og udover. Den holdes i svag bøining af b.-strengen, en snor af plantefibre, rotang el. dyresener, der stramt forbinder dens ender og er noget kortere end b.-staven. Fjernes strengens midte fra staven, spændes b. Slappes den atter pludselig, vil et mod strengen stemmet projektil, pil eller kugle, forlade b. med en flugthastighed, der staar i forhold til stavens styrke og spændingens høide. B. var før krudtets opfindelse alm. udbredt som jagt- og krigsvaaben; dog kjendtes den paa opdagelsernes tid ikke i Australien, ligesom dens brug var opgivet paa de fleste polynesiske øer. Den foran beskrevne form, den enkeltbøiede b., var den oprindelige i Europa, findes endnu i det centrale og sudanesiske Afrika, i enkelte strøg af Sydasien, i det ostindiske arkipel og Melanesien, ligeledes i Syd- og Centralamerika og det østlige Nordamerika. Den dobbeltbøiede el. svungne b. hører hjemme i Asien og er derfra til forskjellig tid udbredt til Nordeuropa, Middelhavslandene og til det nordlige og vestlige Nordamerika. Den svungne b. er som regel sammensat af flere lag, der grupperer sig om en kjerne af træ og forøger b.s styrke; en beslegtet form er eskimoernes af ben og rensdyrhorn sammensatte b. Se Armbrøst. — 4. (Bygningsv.). Betegnelsen for de krummede linjer, hvorefter en aabning overdækkes. De sedvanligste former herfor er følgende: 1. Rund-b., der dannes af en større eller mindre del af en cirkelbue. Heraf har man: a. Den romerske rund-b., bestaaende af en halv cirkelbue; b. stik-b. og segment-b., mindre end en halvcirkel; c. runde hestesko-b., større end en halvcirkel; d. overbøiede rund-b., hvis sidegren har en lodret forlængelse. 2. Spids-b., der oventil ender i en spids og slaaes ved to cirkelbuer. Heraf har man: a. Ligesidede spids-b., hvis spids danner en vinkel paa 60°; b. lancetformede spids-b., hvor vinkelen er mindre end 60°; c. trykkede spids-b., hvor vinkelen er større end 60°; d. overbøiede spids-b., hvor sidegrenen har en lodret forlængelse; e. spidse hestesko-b.; f. omvendte spids-b. 3. Sammensatte b., der er sammensat af flere b.-linjer. Heraf haves: a. Kurv-b.; b. kjøl-b., sadel-b., æselryg-b; en trykket form af den sidste er tudor-b.; c. karnis-b. Foruden disse regulære former har man ogsaa talrige uregulære former, kløverblads-b. etc. I de nyere konstruktioner benyttes ogsaa hyppig elliptiske og paraboliske b., der konstrueres efter en ellipse eller parabel. (Se ogsaa Bygningskunst.)

Bueskytte.

Bueføring, se Bue 2.

Bueckelaer *[bŷkəlār]*, Joachim (1530—efter 1573), flamsk maler, elev af sin onkel Peter Aertsen. Malte væsentlig store genrebilleder i sin lærers smag («kjøkkenbilleder»), sjeldnere bibelske billeder, hvori dog ogsaa genremotiver spiller hovedrollen. Af hans sjeldne billeder findes flere i Stockholms nationalmuseum.

Bueklavēr, bueflygel, fællesbetegnelse for de instrumenter af forskj. navne, gjennem hvilke man har forsøgt at opnaa strygeinstrumenternes virkninger ved hjælp af et klaviatur. Disse forsøg, som allerede begyndte omtr. 1600, har hidtil ikke ført til noget afgjørende resultat.

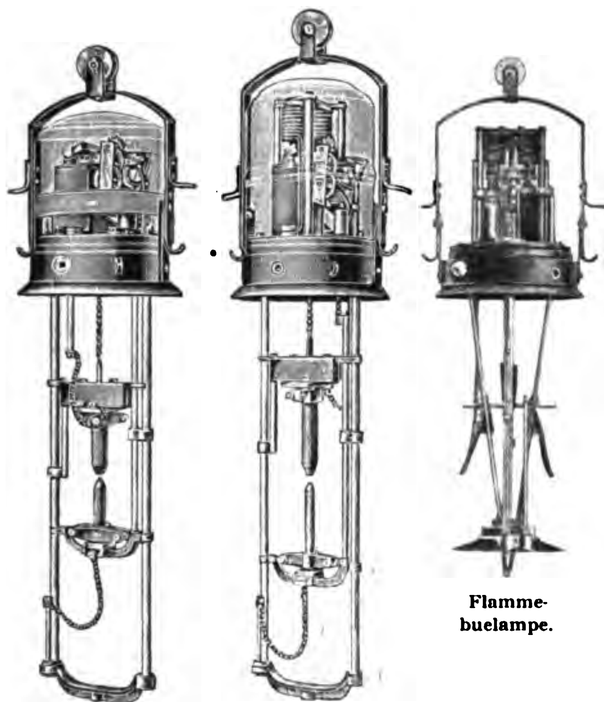
Buelampe, elektrisk. Lyset frembringes ved den elektr. strøms overgang mellem to kulstykker. Disse b.-kul er runde stænger af kunstig fremstillet haardt kul, enten ens helt igjennem, homogenkul, eller med en kanal i midten, som er udfyldt med et løsere stof, vægekul. I alm. ligestrøms-b. anbringes de to kul lodret over hinanden, strømmen gaar ind i det øverste, positive kul, som er et vægekul, og gaar gjennem luftrummet til det nederste, negative kul, som er et homogenkul. Begge kul brænder til paa en bestemt maade, det positive som en afstumpet kegle med en fordybning, krateret, det negative som en afstumpet kegle med tilføielse af en imod krateret vendende spids. Krateret er den egentlige lysgiver; dets temperatur er omkr. 4000° C. Buen mellem kullene og spidsen paa det negative kul giver hver kun nogle faa procent af den hele lysmængde. Lysstyrken er forskjellig i forskjellige retninger, størst i en skraat nedadgaaende retning, liden i nedad- og opadgaaende retninger. Middellysstyrken for alle nedadgaaende retninger kaldes den hemisfæriske lysstyrke. — Spændingsforskjellen mellem kullene er omtr. 40 volt med tillæg af et par volt for hver millimeter buelængde; man anvender derfor som oftest to lamper i serie i anlæg med 110 volts spænding og fire eller fem lamper i serie i anlæg med 220 volts spænding. Foruden selve lamperne indskydes en metaltraadsmodstand, beroligelsesmodstanden, i hvilken overskuddet af spænding tabes som varme. Ved ændring i denne modstand kan strømstyrken forandres. — Lysstyrken vokser sterkere end strømstyrken, saa at f. eks. en 10 ampères lampe giver mere end dobbelt saa meget lys som en 5 ampères lampe. Kullene brænder efterhaanden bort. Det positive fortæres sterkere end det negative. Det positive vælges saa meget tykkere, at der brænder lige store længder bort af begge.

---

dorsal (e) & (f) ryg-.
Dorsch (t) m, torsk.
dorsel (e) kløv.
dorsk se træg.
dort (t) der(borte).
dortoir (f) m, sovesal.
dorure (f) f, forgyldning.
dos (f) m. ryg.
Dose (t) f, danse.
dosis — (t) Dosis f — (e) dose — (f) dose f.
dosmer — (t) Dummkopf, Gimpel m — (e) dunce, dolt — (f) sot, imbécile, niais, nigaud, (grosse) bête f.
dosse (f) f, klædningsbord.
dossier (f) m, ryg (paa møbel); (samling) dokumenter.
dossière (f) f, rygpanser.
dot (e) prik(ke), punkt(ere).
dot (f) f, medgift.
dotage (e) (alderdoms)sløvhed.
dotal (e) & (f) medgifts-, medbragt.
dotard (e) (aandssløv) gamling.
dotation (e) & (f) f, gave, dotation; (e) ogs. medgift.
dote (e) være sløv, gaa i barndommen. **d. upon** forgude, bære paa hænderne.
doter (f) betænke (med medgift).
Dotter (t) m, eggeplomme.
Dotterblume f, (bot.) kabbeleie.
dotterel (e) pomeransfugl, boldtite.
douaire (f) m, livrente, enkepension. **douairière** f, (fornem) enke.
douane (f) f, told(væsen, -bod).

Det positive kuls tykkelse vælges efter strømstyrken, saaledes at der gaar omtr. 3½ ampère gjennem hver kvadratcentimeter af tversnittet. — I vekselstrøms-b. brænder og lyser begge kul ens. Spændingen er omtr. 30 volt (effektiv). Periodetallet skal mindst være 50 pr. sekund, forat lyset skal synes roligt. Økonomien, det vil sige lampens watt-forbrug pr. Hefner-lys, er omkr. 30 pct. daarligere end ved ligestrømslamper.

Reguleringsmekanismen, der er indesluttet i lampens overdel, skal ved tændingen bringe lysbuen istand samt derefter i løbet af hele brændetiden holde kullene i rigtig afstand. Hertil anvendes elektromagneter, som enten har en bevikling af tynd traad i mange vindinger, hvorigjennem sendes en grenstrøm (shuntstrøm), hvis styrke er proportional med lampespændingen, eller

Shunt-buelampe (for ligestrøm). Differential-buelampe. Flamme-buelampe.

en bevikling af tyk traad i faa vindinger, hvorigjennem selve lampestrømmen gaar. En lampe med den førstnævnte slags regulermagnet kaldes en shuntlampe (t. *Nebenschlusslampe*); den holder spændingen konstant, idet en forøgelse eller formindskelse af spændingen foranlediger, at kullene nærmes til eller fjernes fra hinanden, indtil spændingen atter er blevet normal. En lampe med den sidstnævnte slags regulermagnet kaldes en hovedstrømslampe; den holder strømstyrken konstant, idet en forøgelse eller formindskelse af strømstyrken foranlediger, at kullene fjernes fra eller nærmes til hinanden, indtil strømstyrken atter er blevet normal.

Lamper med begge slags regulermagneter virkende mod hinanden kaldes differentiallamper; de holder forholdet mellem spænding og strøm konstant. Da spændingen i alle tilfælde skal have en omtrent konstant værdi, forat lampen skal lyse godt, kan hovedstrøms- og differentiallamper kun benyttes ved den for dem bestemte strømstyrke, medens en shuntlampe uden videre kan benyttes ved en hvilkensomhelst strømstyrke indenfor visse grænser. — I alm. omgives b. af en mat kuppel. Til indirekte belysning anbringer man derimod under lampen en reflektor, som kaster lyset op mod taget, der isaafald bør være hvidt. Det belyste tag giver da et behageligt jevnt lys i hele lokalet. I lokaler, hvor taget ikke kan benyttes paa denne maade, kan man ved indirekte belysning benytte en stor skjerm over hver lampe. Lamper med indelukket bue (janduslamper, reginalamper o. a.) brænder med begrænset lufttilførsel. Buen er meget lang (10—20 mm.), lampespændingen er derfor stor (100—200 volt). Kullene fortæres kun meget langsomt, lyset sterkt fiolet, da den lange lysbue giver et væsentligt bidrag til den hele lysmængde. Anvendes enkeltvis ved 110 samt to i serie ved 220 volts spænding. Økonomi noget daarligere end alm. b.s. Anvendes til alm. belysning og til lyskopiering. — Effekt-b., opfundet 1900 af Bremer, senere fabrikeret af mange fabriker, anvender kul med stort indhold af metalsalte, f. eks. flusspat, hvorved lysudbyttet forøges til det to- à tredobbelte for samme strømforbrug. Farven eller tilsætningen gullig, rødlig eller hvidgraa. Brænder noget urolig. I visse lampekonstruktioner er begge kullene skraat nedadvendende. Lysbuen bringes da til at brænde nedad ved indvirkning af en elektromagnet. Anvendes ved udvendig belysning. En særlig art lamper er kviksølvlamper, som bestaar af et lufttomt glasrør med en positiv elektrode af jern og en negativ elektrode af kviksølv. Naar en elektrisk strøm passerer røret, lyser det i hele sin længde. Lyset er grønligt og indeholder kun bestemte spektrallinjer, hvorfor de belyste gjenstande fremtræder i andre farver end de sedvanlige. Ansigt og hænder faar et hæsligt udseende. Til belysning er kviksølvlamper først anvendt af amer. Hewitt; de anvendes paa tegnestuer og i fabriker, endvidere specielt til lyskopiering, hvortil de egner sig godt paa grund af lysets rigdom paa kemiske straaler. I medicinen anvendes kviksølvlamper til lysbehandling; røret er i saa tilfælde fremstillet af et særligt slags glas, som lader ultrafiolet lys passere.

Buelængde (elektr.), afstand mellem kullene i en buelampe (s. d.).

Buēnos Ayres, Sydamerika. 1. Provins i Argentina, ved La Plata-elvens nedre løb, 305 121 km.², 1 400 000 indb., 4.6 pr. km.² Landet er fladt og træbart, uden større elve og sjøer i det indre, klimaet tempereret. Næringsveiene er jordbrug og kvægavl. Hovedstad er La Plata. — 2. Hovedstad i Argentina, paa den høire (s.) bred af Rio de La Plata, 300 km. fra havet, 20 m. o. h., 1 084 000 indb. La Plata-elven er her saa bred, at det blotte øie ikke kan se bredden ligeoverfor, men saa grund, at skibe med større dybgaaende end 5.5 m. ikke kan gaa op til byen. B. A. ligger under 34° 36′ s. br. og 58° 21.5′ v. l. Klimaet regnes ikke for at være sundt (B. A.,

---

douaner plombere, forsyne med toldsegl. **douanier** m. toldbetjent.

double (e) & (f) dobbelt; sb m. dublet, duplikat; (e) ogs. kneb.

double (e), **doubler** (f) fordoble(s); lægge dobbelt; omseile; dublere; (e) ogs. gaa krogveie; (f) ogs. fóre, beklæde. **d.-bass** (e) kontrabas.

doublet (e) & (f) m. dublet; dubleret (uegte) sten; (e) ogs. trøie, vest; (f) ogs. pas (i triktrak).

doubleur (f) m. traadvinder.

doublon (f) m. **doubloon** (e) spansk mynt

doublure (f) f. fór; beklædning, belæg; stedfortræder (i teater).

doubt (e) tvil(e) (paa) **doubtful** tvilsom. **doubtless** utvilsom.

douceâtre (f) sødlig.

doucement (f) sødt; saa taalelig; saa sagte.

doucereux (f) sødladen, vammel.

douceur (f) f. sødme, sødhed; blødhed; behagelighed; mildhed; dusør.

douche (f) f. styrt, dusch.

doucine (f) f. (ark.) karnis.

doucir (f) slibe.

douelle (f) f. tøndestav; hvælvingsflade.

douer (f) begave.

dough (e) deig.

doughty (e) mandig, kjæk.

douille (f) f. skafthul, øie; pibe-rør; patronhylse; (pl) haar.

douiller (f) betale.

douillet (f) blød; omskindet, forkjælet.

d. e. «god luft», bærer altsaa sit navn med urette), middeltemperatur 17 °, regnmængden 846 mm. Kolera og den gule feber har ofte optraadt herjende. B. A. er en i det hele regelmæssig anlagt by. Universitet. Befolkningstilveksten er meget stor. Befolkningen udgjorde i midten af forrige aarh. kun 100 000. Indvandringen har været betydelig. Over en tredjedel af byens befolkning er udlændinger, saaledes ca. 200 000 italienere, 80 000 spaniere, 30 000 franskmænd o. s. v. Betydelig industri: jernstøberier, dampsage, møller, brænderier, bryggerier, garverier, skofabriker, og i forstaden Barracas store slagterier og kjødfryserier. B. A. er det naturlige midtpunkt for Argentinas handel. Rigets indførsel gaar hovedsagelig gjennem B. A. Dets betydning vil øges sterkt ved den direkte jernbaneforbindelse med Sydamerikas vestkyst. Direkte dampskibslinjer forbinder B. A. med flere af Europas vigtigste rutehavne, bl. a. Kjøbenhavn, Göteborg, og New York. Tre telegrafkabler til Europa. Ved siden af produkter af kvægstellet er i den sidste menneskealder eksporten af hvede og mais blevet af stor vigtighed. Norsk generalkonsul, der tillige er Norges diplomatiske udsending (minister) til de sydamerikanske regjeringer. B. A. anlagdes 1535 af Pedro de Mendoza, men ødelagdes snart efter af indianerne, hvorpaa Juan de Garay fornyede anlægget paa byens nuværende plads. 1776—1810 hovedstad i vicekongedømmet La Plata, 1816 i Rio de la Platas forenede stater, 1882 i den Argentinske republik, efterat det var skilt ud fra prov. B. A.

Buēn Retīro (sp., godt tilflugtssted), Spanien, slot, nu artillerimuseum, ø. f. Madrid, med stor park. Bygget i beg. af det 17 aarh. af hertugen af Olivarer.

Buensfoss (Boensfoss), vandfald (13.2 m.) i Topdalselven, Tveid herred, Lister og Mandals amt.

Buet *[byœ́]*, Mont, Frankrige, fjeldtop i de franske kalkalper, depart. Haute Savoie, grænsen af Schweiz (Wallis), n. f. Mt. Blanc, 3 109 m. Besteget 1770.

Bufarīk, Nord-Afrika, by i den franske koloni Algerie, ca. 20 km. s.v. f. Alger ved jernbanen til Oran, midt paa den frugtbare Metidja-slette. Før berygtet for sin usundhed; men nu sundt beliggende, efterat slettens myrer er udtørret. Ca. 10 000 indb. Anlagt 1835.

Buff, Charlotte (1753—1828). Bekjendt i den tyske litteraturhistorie ved sit forhold til Goethe; digterens haabløse kjærlighed til hende tilligemed en vens selvmord gav ham stoffet til fortællingen «Die Leiden des jungen Werthers».

Buff., ved naturvidenskabelige navne forkortelse for Buffon, G. L. L. (s. d.).

Bu'ffa, se Buffo.

Buffalo *[búfəlō]*, se Bison.

Buffalo *[búfəlō]*, by i de Forenede stater, staten New York, ved østenden af Eriesjøen. ikke langt fra Niagara og forbundet med New York ved Eric-kanalen. B. har havt en sterk vekst. Den blev anlagt i 1805 under navnet Ny-Amsterdam af et holl. selskab og fik sit nuværende navn i 1810; i 1840 var indbyggertallet ca. 18 000, i 1900 var det 352 387 (nr. 8 i rækkefølgen af unionens byer). B. har brede gader og mange parker. Industrien er storartet, i 1900 var der 3 900 fabriker med ca. 43 000 arbeidere; jernstøberier og maskinfabriker, slagterier, bryggerier, skofabriker, garverier, kemiske fabriker etc. er de vigtigste bedrifter; en stor del drives med elektrisk kraft fra Niagara. B. er knudepunkt for 17 jernbanelinjer og flere kanaler og har derfor en vældig handel, især med korn og mel, kul og trævarer. Katolsk universitet, lærerseminar, bibliotek, kunstskole, museum, flere «colleges» etc. — Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i New York.

Buffalo *[búfəlō]* **Bill,** se Cody.

Buffet *[byfœ́]*, Louis Joseph (1818—98), fr. politiker. 1848 medlem af nationalforsamlingen. Under Ludvig Napoleons præsidentskab to gange minister. Mod statskupet. Fra 1863 liberalt medlem af den lovgivende forsamling og i 1870 medlem af Olliviers parlamentariske ministerium. 1871 medlem af nationalforsamlingen (høire centrum). Bidrog til at styrte Thiers 1873. Arbeidede 1875 for vedtagelsen af den nye republikanske forfatning og dannede 10 mars 1875 et konservativt republikansk ministerium. Gik af 1876; s. a. valgt til senator paa livstid.

Buenos Ayres: Plaza de Mayo.

Bu'ffo (ital., fem. *buffa*), komisk. Bruges i forskjellige sammensætninger som *aria buffa, opera buffa*. B. er ogsaa substantiv og har samme betydning som buffone, en spillopmager, en nar, f. eks. b.-bas, en bassanger, som synger komiske partier etc.

Buffon *[byfṓ]*, George Louis Leclerc, greve af (1707—88), fr. naturforsker. Var Linnés samtidige; men medens denne først og fremst var den strengt videnskabelige, klassificerende systematiker, var det de enkelte

---

douleur (f) f. smerte, sorg. **douloureux** smertefuld; sørgelig. **douloureuse** f. regning.
douse (e) plumpe, styrte (i vandet)
doute (f) m. tvil.
douter (f) tvile. **se d.** ane.
douteux (f) tvilsom; svag (belysning).
douvain (f) m. stavtræ. **douve** f. (tønde)stav.
doux (f) sød: behagelig; mild; blød; dæmpet; yndig; magelig; kjærlig, øm.
douzain (f) m. tolvlinjet vers.
douzaine (f) f. dusin.
douze (f) (den) tolv(te). **douzième** m. tolvtedel. **douzièmement** for det tolvte.
dove (e) due. **dovekie** teiste. **dovelet** dueunge. **dovetail** svalerumpe; sammenføie kunstfærdig.
doven — (t) faul, träge; (drik) abgestanden, schal — (e) lazy, idle, slothful, sluggish; (drik) flat, stale, vapid — (f) paresseux, fainéant; (drik) fade, éventé.
dovenskab — (t) Faulheit f — (e) sloth, laziness — (f) paresse f.
dovne — (t) (drik) schal werden; (arm, ben) schlafen; (d. sig) faulenzen — (e) (d. sig) idle, loll, lounge; (drik) become flat, stale; (lem) be asleep — (f) (d. sig) être paresseux, fainéanter; (drik) s'éventer; (arm, ben) s'engourdir.
dowager (e) rig, fornem enke.
dower (e) udstyr, medgift; enkebo.

G. L. L. Buffon.

dyrs biologi, der interesserede B., og den dannede lægmand, han henvendte sig til gjennem sine skrifter, der var udarbeidet med stilistisk færdighed. Ved siden af biologiske studier drev han ogsaa palæontologiske og fik gjennem disse øie for, at adskillige jordfundne fortidsdyr adskilte sig fra nutidsdyrene. Men han saa intet andet heri, end at saadanne former i tidens løb var uddøde eller mulig endnu levede paa jorden, men paa skjulte steder, og det vakte ingen forestilling hos ham om dyreformernes vekslen og fremmadskridende udvikling gjennem forskjellige jordperioder. Ligesom Linné ansaa han dyr- og plantearterne som uforanderlige. — B.s hovedverk er «Histoire naturelle, générale et particulière», 36 bd., 1749—88.

Buffonerī (fr.), narrestreger, løier, jfr. Buffo.

Bufo, se Springpadder.

Bufoss, vandfald (9 m.) i Nidelvens bielv Gjøv (Gjevedalselv), Aamli herred, Nedenes amt.

Bufoss, vandfald (8 m.) i Nidelven i nærheden af Arendal, Øiestad herred, Nedenes amt.

Bufær (buferd) kaldes i sæterdistrikterne den kreaturflok, der er paa vei til eller fra sæteren. I spidsen rider eller gaar budeien, hele husdyrflokken efter, fulgt af gjætergutten. Dagen, dette sker, kaldes bufarsdagen; den er for hver gaard eller grænd gjerne fastsat efter gammel vedtægt. Da skal der bl. a. trakteres med bufarsgrød, d. v. s. en kraftig rømmegrød.

Bug. 1. Elv i Syd-Rusland, udspringer i Volhynien, nær grænsen af Galizien og falder efter et 750 km. langt løb ud i Sortehavet. 2. Bielv til Weichsel, udspringer i Galizien og gaar paa grænsen af Polen og Rusland. Efter et 750 km. langt løb falder den ud i Weichsels østre bred.

Bug, se Menneskets anatomi.

Bug (sjøudtr.), det midterste af et raaseil.

Bugblade, se Amfigastrier.

Bugeaud *[byžå']*, Thomas Robert, marquis de La Piconnerie, hertug af Isly (1784—1849), fr. officer. Udmerkede sig i Napoleonskrigene. 1815—30 ude af tjeneste. Under julikongedømmet ivrig talsmand for regjeringen. 1836—38 i Afrika, hvor han kjæmpede heldig mod Abd-el-Kader. 1840—47 generalguvernør over Algerie, som han organiserede og styrede fortrinlig. For seieren ved Isly over marokkanerne 1844 blev han marskalk og hertug af Isly. Havde natten mellem 23 og 24 febr. 1848 kommandoen over tropperne i Paris.

Bugenhagen, Johannes (1485—1558), t. geistlig, 1517 lektor i klosteret Belbuk. Greben af Luther drog han 1521 til Wittenberg, hvor han 1523 blev sogneprest. Fra 1535 var han tillige professor ved universitetet. Med rolig grundighed og stor praktisk arbeidskraft stod han støt ved Luthers side. Størst betydning fik han ved sin kirkeordnende virksomhed. 1528 ordnede han kirkeforfatningen i Braunschweig, 1529 i Hamburg, 1530—31 i Lübeck, 1535 i Pommern. 1537 kaldtes han af Kristian III til ligeledes at ordne den danske kirkeforfatning. B. blev her i to aar og udrettede meget for kirke og universitet, betragtedes ogsaa som en slags overbiskop. 1542 deltog han i ordningen af hertugdømmernes kirkevæsen.

Johannes Bugenhagen.

Bugge, Alexander (1870—), n. historiker, søn af sprogforskeren Sophus B., student 1889, cand. mag. 1893, offentliggjorde i 1896 i «Historisk tidsskrift» en afhandling, «Handelen mellem Norge og England indtil begyndelsen af det 15 aarh.», og erhvervede derpaa i 1899 doktorgraden med et nyt arbeide, «Studier over de norske byers selvstyre og handel». I 1904 udkom «Vikingerne» og i 1905 det betydelige og lærde arbeide «Vesterlandenes indflydelse paa nordboerne, især nordmændene i vikingetiden» (udg. af Videnskabsselskabet). B. virker ogsaa som udgiver af historiske kildeskrifter («Diplomatarium norvegicum» m. m.) og er en yndet populærvidenskabelig forfatter i bøger, blade og tidsskrifter. Ved Gustav Storms død 1903 blev han udnævnt til professor i historie ved Kra. universitet.

Bugge, Christian August (1853—), n. teolog, blev 1879 pers. kap. til Petri menighed i Stavanger, 1887 res. kap. til Sandsvær, 1893 kaldskap. til Kongsberg og 1903 konstitueret som prest ved bodsfængslet i Kra. 1895 tog han den teologiske doktorgrad. Han har med offentlige stipendier opholdt sig meget i Tyskland og udfoldet et rigt forfatterskab, særlig paa det nytestamentlige omraade. Af hans herhenhørende skrifter, der især vedrører Jesu læreforms forhold til den rabbinske, kan merkes: «Parablerne om Guds riges hemmeligheder», «Paradoxerne i Jesu Kristi læreform», «Die Hauptparabeln Jesu» og desuden det mere dogmatiske skrift «Christus und das Gesetz im Evangelium».

Bugge, Elseus Sophus (1833—1907), berømt n. sprogforsker, født i Larvik af forældre kjøbmand Alexander B. og hustru Maren Karoline, f. Sartz. Han gjennemgik Larviks skole og blev privat dimitteret 1848. I 1859 tog han filologisk eksamen. Sin overordentlige begavelse for videnskabelig forskning lagde han tidlig for dagen; hans interesse samledes efterhaanden om sammenlignende sprogforskning, en dengang endnu temmelig ung videnskab, og om det gamle norske sprog og dets historie. Endnu før sin embedseksamen var han optraadt som videnskabelig forfatter og havde faaet flere afhandlinger trykt i tyske tidsskrifter. Opmerksomheden henlededes saaledes tidlig paa ham, og efterat

---

down ⓔ dun; fnok; kystbanke; moland (beite); ned(e); kontant. **be d. on** være paa nakken af; forstaa. **downcast** nedslagen. **downright** ligefrem; fuldstændig; formelig. **downstairs** neden under.

doyen ⓕ m, ældste, senior; dekan.

doze ⓔ duse, dorme.

dozen ⓔ dusin, tylvt.

draabe — ⓣ Tropfen m — ⓔ drop — ⓕ goutte f; doigt m.

draabevis — ⓣ tropfenweise — ⓔ in drops — ⓕ goutte à goutte, par gouttes.

drab — ⓣ Totschlag m, Tötung f — ⓔ & ⓕ homicide m. **drabsmand** — ⓣ Totschläger m — ⓔ & ⓕ homicide m.

drab ⓔ drap; skjøge.

drabant — ⓣ Trabant m — ⓔ halberdier; yeoman of the guard; (astron.) satellite — ⓕ garde (m) du corps, traban, satellite m.

drabelig — ⓣ gewaltig — ⓔ doughty, tremendous, (slang) woundy — ⓕ énorme, colossal, prodigieux, fameux.

Drache ⓣ m, drage.

Drachenanker ⓣ m, dræg.

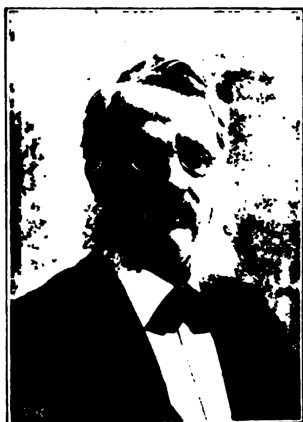
drachm(a) ⓔ, **drachme** ⓕ drakme.

draff ⓔ bærme; affald.

draft ⓔ trækning; (mil.) detachement; tratte; veksel; tegning; (grund)rids, plan; gjøre udkast til; detachere. **d.-horse** trækhest. **draftsman** tegner.

drag — ⓣ Zug m — ⓔ pull.

han allerede i 1856 (fortsat de følgende aar) med stipendium havde bereist Telemarken for at samle folkeviser og sagn, fik han i 1858 et ekstraordinært udenlandsstipendium. Han opholdt sig nu en længere tid i Kjøbenhavn, hvor han studerede sanskrit under Westergaard og klassisk filologi under Madvig og desuden afskrev gamle islandske haandskrifter. Derefter studerede han en tid i Berlin germansk filologi under Moritz Haupt og sanskrit under Weber. I 1860 blev han universitetsstipendiat og i 1864 ekstraordinær lektor i sammenlignende sprogvidenskab, i 1866 ekstraordinær professor i samme fag og tillige i oldnorsk. Den første frugt af B.s arkivstudier i Kjøbenhavn var hans ypperlige udgave af Sæmunds Edda og af enkelte sagaer. Sin største berømmelse vandt B. ved sin runeforskning og ved sine studier over eddadigtningens tilblivelse. I runetolkningen tog han en ledende del og staar sammen med L. Wimmer som denne forskningsgrens ypperste repræsentant; ved sine studier paa dette omraade har han lagt 4—5 aarhundreder til vor stammes historie. Hans arbeide her foreligger i mange afhandlinger og nu ogsaa i hans store verk «Norges indskrifter med de ældre runer» (1 bd., 1891—1903, 2 bd., under medvirkning af Magnus Olsen, ved forfatterens død ikke afsluttet). I 1880 fremsatte han sin berømte teori om eddamyternes tilblivelse (antydet allerede i 1876). Hans mening finder vistnok endnu stadig adskillig modstand, men mindre og mindre, og synes sikkert at skulle hidføre en fuldstændig forandring i det syn, man hidtil har havt paa disse digte. B. beviser af sprogformen, at intet af dem i sin foreliggende form kan være ældre end 9 aarh., og søger saa i det enkelte at eftervise, at en stor del af det sagn- og mytestof, som her er poetisk behandlet, ikke skriver sig fra nogen germansk urtid, men stammer hovedsagelig fra antike og kristelige kilder, som er naaet til vikingerne gjennem irer og tildels angelsachser. Dette er B.s bekjendte «Studier over de nordiske gude- og heltesagn», 1 række 1881—89. Den samme tanke har han videre forfulgt i «Bidrag til den ældste skaldedigtnings historie» (1894), «Helgedigtene» (1896) og «Norsk sagafortælling og sagaskrivning i Irland» (1901). Foruden paa disse to hovedfelter fordelte B.s arbeide sig paa en mængde andre, uden at en tiltagende øiensvaghed hindrede ham synderlig. Han var en af de sidste vidtfavnende filologer, som spænder over hele sin store videnskab. Han har udgivet norske folkeviser og efterforsket deres og andre nordiske visers historie (foruden i særskilte afhandlinger i en lang række bidrag til S. Grundtvigs «Danmarks gamle folkeviser»), han har i talrige afhandlinger givet bidrag til oldnorsken og andre germanske sprogs etymologi og lydhistorie, han har skrevet om norske og svenske nutidsbygdemaal, om runeskriftens oprindelse, om germansk heltedigtning og gammellatinske komedier, om latinske middelalderskrøniker og angelsachsiske og oldtyske digte, om nordiske person- og stedsnavne og om keltisk tradition og aandskultur. Paa den sammenlignende sprogforsknings felt virkede han som en sjelden skarpsindig etymolog; han har behandlet olditaliske sprog og gammel latin og givet vigtige bidrag til etymologisk forklaring af armenisk. Han har ogsaa deltaget i det etruskiske studium; her hævdede han den hele tid sprogets indoeuropæiske karakter, om end paa skiftende grundlag, idet han først antog nært slegtskab med italiske sprog, senere søgte slegtskabet i armenisk. Ogsaa et andet uddøet sprog, lykisk, har han efterforsket og ligeledes hævdet dette som indoeuropæisk. Ogsaa i den norske sprogstrid deltog B. et par gange. Hans sympati heldede i begyndelsen mod Ivar Aasens landsmaal (han har endog selv dannet en fra denne lidt afvigende normalform for udgivelse af folkeviser: Barfods «Folke», 1859), men i sine senere aar traadte han flere gange afgjort ind for det dansk-norske skriftsprogs ret. Saa overordentlig omfattende B.s forfatterskab var, samlede det sig dog med sin hovedtyngde om Norge og Norden. Ved sin 60-aarige fødselsdag udtalte han selv: «Jeg har arbeidet først og fremst med tanken paa mit elskede fædreland, men med bevidstheden om, at jeg, hvis jeg kunde udrette noget, tillige arbeidede for hele Norden.» Nerven i B.s begavelse var en digterisk fantasi, som sammen med lærdom skjænkede ham en kombinationsevne, der ofte kunde virke som et seerblik. B.s personlighed havde en ridderlighed, en stille varme og en eiendommelig harmoni, som tildrog alle, ikke mindst hans elever. B. var medlem af en mængde udenlandske akademier og vidensk. instituter og modtog i aarenes løb talrige andre æresbevisninger. I anledning af B.s 70-aars fødselsdag (5 jan. 1903) blev efter indbydelse af en del af hans kolleger og elever samlet en kapital paa 8 000 kr., der under navn af «Sophus Bugges legat» anvendes til stipendier for unge lovende filologiske studerende eller kandidater, fortrinsvis til studium af nordisk filologi, historie eller oldtidsvidenskab ved andre nordiske universiteter.

(Fot. af L. Forbech.)
Sophus Bugge.

Bugge, Frederik Moltke (1806—53), n. skolemand, søn af eftern. biskop P. O. B., var fra 1833—51 rektor ved Trondhjems katedralskole. Foretog med offentlig understøttelse i 1836—37 en reise til Tyskland og Frankrige for at studere skolevæsen, hvorom han har skrevet en læseværdig indberetning. Var nogle aar præses for Videnskabernes selskab i Trondhjem.

Bugge, Fredrik Wilhelm Klumpp (1838—96), n. teolog, søn af rektor F. M. B., blev efter at have taget alle sine eksamener med udmerkelse 1863 universitetsstipendiat i teologi, 1867 sogneprest til Holmestrand, 1870 professor i teologi (nytestamentlig eksegese), 1873—79 tillige lærer i kateketik for de teologiske kandidater, 1894 biskop i Kra. B., der som ekseget var en discipel af den bekjendte v. Hofmann, var en udmerket universitetslærer, der bidrog meget til at hæve studiet af det nye testamente ved vort universitet, saavel som hos den større

tog: (af cigar) whiff, puff — Ⓕ trait m; bouffée f (de tabac).

drag Ⓔ drage, trække, drægge; slæbe (sig); dræg; lav vogn; harv; hemsko.

drage vb — Ⓣ ziehen; (omsorg for) tragen; (drages med) ringen, sich schleppen — Ⓔ draw, pull, drag; (intr.) march, move; (fordel af) derive; (drages med) be afflicted with, (døden) be in the last agonies — Ⓕ tirer, traîner; (intr.) aller, partir, marcher; (omsorg for) avoir, prendre soin de; (drages med døden) être à l'agonie, agoniser.

drage sb — Ⓣ Drache f — Ⓔ dragon; (legetøi) kite — Ⓕ dragon m; (legetøi) cerf-volant m.

dragée Ⓕ f, (bøsse)hagl; blandingsfoder; (pl) sukkertøi.

drageon Ⓕ Ⓕ m, rodskud.

draggle Ⓔ slæbe (i sølen); tilsøle(s). **d.-tail** slurvet person.

dragman Ⓔ vadtrækker. **dragnet** va(d), dragnot.

dragon — Ⓣ Dragoner m — Ⓔ dragoon — Ⓕ dragon m.

dragon Ⓔ & Ⓕ m, drage; Ⓕ ogs. dragon.

dragt — Ⓣ Tracht f, Anzug m — Ⓔ dress, garb, costume; attire, suit of clothes; (d. prygl) a sound thrashing — Ⓕ habit(s) m (pl), vêtement, costume m; (prygl) volée (f) de coups de bâton.

drague Ⓕ f, muddermaskine; dræg; trawl.

drague Ⓕ m, mask.

draguer Ⓕ opmudre; drægge,

almenhed baade i Norge, Sverige og Danmark, som han naaede ved sine klare populærvidenskabelige fortolkninger af de fleste nytestamentlige skrifter: Pauli breve, Peters og Judas' breve, Apostlernes gjerninger, Lukas- og Johannesevangeliet. Særlig fortjeneste har han ogsaa indlagt sig ved sine forarbeider og prøveudkast til den nye norske oversættelse af det nye testamente. I den kirkelige diskussion deltog han meget som redaktør af «Luthersk ugeskrift» (til 1890), ligesom hans varme kirkelige interesse og sjeldne lærerbegavelse gjorde ham til en fremragende biskop.

Bugge, Niels, jydsk stormand i 14 aarh. Da Valdemar Atterdag begyndte at samle riget, hørte B. til hans raadgivere, men hans selvstændighed og egenraadighed kunde kun daarlig forenes med den unge konges myndige fremfærd, og B. gik over til holstenernes parti. Tilslut dræbtes B. og to andre jydske stormænd i Middelfart; kongen fralagde sig al del i drabet.

Bugge, Peter Olivarius (1764—1849), n. biskop, f. i Holt sogn i Nedenes, student 1782, tog magistergraden 1787. Han var først (1787—90) sogneprest til Skuldelev i Sjælland, udnævntes derpaa til sin faders eftermand i Vanse sognekald, hvor han forblev til 1799, da han udnævntes til prest i Fredericia, blev endelig 1803 mod sit ønske biskop i Trondhjems stift. Som prest i Vanse deltog B. med iver i den hernhuttiske bevægelse paa disse kanter; men i sine senere skrifter viser han en fuldstændig rationalistisk opfatning af kristendommen. Som biskop stod B. i et uvenligt forhold til den danske regjering paa grund af sin frimodige og skarpe kritik af dens handlinger; derimod var han en stor ven af Kristian Fredrik og opholdt sig hos prinsen paa Eidsvold som hans raadgiver uden at være medlem af rigsforsamlingen. Med grundloven var han utilfreds paa grund af dens demokratiske karakter. Paa stortinget 1815—16 mødte B. som repræsentant for Trondhjem og valgtes til odelstingspræsident. Som ældre vendte han tilbage til hernhutismen og brændte sine rationalistiske skrifter. Han var et skarpt hoved, lærd og sprudlende vittig; som biskop tog han sig iøvrigt af skolevæsenet.

Bugge, Søren Brun (1798—1886), n. geistlig og forfatter, var fra 1820—33 lektor, senere professor i latin, fra 1833—47 rektor ved Kristiania katedralskole, fra 1847—78 sogneprest til Gran. Han besad en sjelden færdighed i at tale og skrive latin og har ogsaa udgivet en række latinske afhandlinger og lærebøger.

Bugge, Thomas (1740—1815), d. astronom, iagttog i Trondhjem venuspassagen 1761, blev 1762 ansat af videnskabsselskabet i Kbh. som geografisk landmaaler, 1777 professor i astronomi og matematik ved Kbh.s universitet. B. var en frugtbar forfatter, udgav fortrinlige karter over Danmark og underviste mange, især unge officerer, i den høiere landmaaling.

Bughinde *(peritoneum),* en tynd hinde, som beklæder underlivsvæggen og de i underlivet liggende organer (se Menneskets anatomi). Den kan blive sæde for betændelse, b.-betændelse *(peritonitis),* der næsten altid skyldes en forplantelse af sygdomme fra de omliggende organer. Dette kan ske derved, at disses væg eller beklædning brister, saa at indholdet udtømmes i bughulen, særlig ved bristning af blindtarmen ved betændelse i denne eller ved bristning af et mavesaar ud gjennem mavesækkens væg. Ofte vil da hele b. blive sædet for en betændelse; der danner sig materie i bughulen, og der udvikler sig en meget farlig, i de fleste tilfælde dødelig sygdom. Under andre forhold kan b.-betændelsen blive mere begrænset («lokal»), enten derved at der i forveien er skeet sammenvoksninger omkring det lidende organ, f. eks. omkring blindtarmen, eller derved at betændelsen er mindre intens og kun breder sig til organets overflade eller nærmeste omgivelser, f. eks. omkring den betændte livmoder eller eggeleder. Ved de meget udbredte b.-betændelser, navnlig ved de førstnævnte bristninger (perforationsperitoniter), er symptomerne meget stormende. Der opstaar smerter i underlivet, dette bliver ømt, og der kommer kvalme, hikke og opkastning, stundom af ekskrementlugtende masser. Ofte er der høi feber. Udseendet bliver lidende og sløvt *(facies abdominalis* eller *hippocratica).* Undertiden kan patienten reddes ved operation. Ved den lokale b.-betændelse er der smerter, undertiden opkastning; stundom kan betændelsen fordeles, eller der kan danne sig en byld, som maa opereres, da den ellers kan aabne sig ind i underlivet og give den alvorlige universelle b.-betændelse. — B.-betændelse kan antage et mere kronisk forløb, saaledes som det f. eks. sees ved tuberkuløs b.-betændelse.

Bughulesvangerskab, se Ekstrauterinsvangerskab.

Būgi el. buginēsere, malajisk folkestamme i det sydøstlige Celebes. Regelmæssig skibsfart førte b. tidlig til naboøernes havnepladse; paa Borneos østkyst har de grundet en række smaa kolonier. De er høiere af vekst og lysere i huden end de omboende malaier, er ogsaa i besiddelse af en høiere kultur end disse. De taler et eiendommeligt, nuanceret sprog og eier en national litteratur.

Bugislav, se Bogislav.

Buglehorn (bøffelhorn), et signal- og jægerhorn omtr. som en trompet, senere undertiden udstyret med klaffer eller ventiler.

Bugline (sjøudtr.), se Boline.

Bugsēre, slæbe et fartøi efter et andet ved hjælp af en sterk trosse af taugverk eller staal. Bugsering udføres undertiden paa den maade, at det bugserende skib fortøies langsmed det, som bugseres. Om lanterners brug under slæbning se Lanterne.

Bugsnit, se Laparotomi.

Bugsop *(gastromycetes)* (bot.), orden af basidiesoppenes klasse. Det oftest store og rundagtige frugtlegeme har yderst et fastere lag, peridiet, der omslutter det indre væv, gleba; i dette sidste er der et antal kamre, hvori sporerne opstaar. Sporerne frigjøres enten først ved peridiets forraadnelse eller derved, at dette aabner sig. B. hører fortrinsvis hjemme i tropiske egne, endel arter findes dog ogsaa i skogbunden hos os, saaledes f. eks. røgsop, bruskbold og jordstjerne.

Bugspyt er en vandklar, klæbrig vædske af alkalisk reaktion. Den afsondres af b.-kjertelen (*pancreas*, se Menneskets anatomi), hvis udmundingsgang fører ind i tyndtarmen et kort stykke fra dennes afgang fra mavesækken, i samme høide som galdegangen. B. spiller

---

trawle. **dragueur** m, mudderpram; opmudrer; trawlfisker.

Draht (t) m, (metal)traad.
Drahtantwort telegrafisk svar.

drain (e), **drainer** (f), **drainieren** (t) udtappe, tørlægge. drænere; (e) ogs. flyde bort; afløbsrende.

drainage (e) & (f) m, drænering.

drake (e) andestegg.

drall (t) tyk, fyldig; stram; munter, kvik.

dram — (t) Schnaps m — (e) dram — (f) petit verre m (d'eau de vie), goutte f, coup m.

dram (e) (drikke) dram(mer); drakme (1.77 el. 3.54 gr.); grand.

drama — (t) Drama n — (e) drama — (f) drame m.

dramatiker — (t) Dramatiker m — (e) dramatic author, dramatist — (f) auteur (m) dramatique; dramaturge m.

dramatisere — (t) dramatisieren — (e) dramatize — (f) dramatiser

dramatisk — (t) dramatisch — (e) dramatical — (f) dramatique.

dran (t) se daran.

Drang (t) m, trængsel; trang.

drängeln (t) trænge paa.

Dränger (t) m, plageaand, voldsherre.

Drangsal (t) n (f), gjenvordighed, trængsel.

dranker — (t) Trunkenbold, Säufer m — (e) drunkard, drinker — (f) buveur m; ivrogne m & f.

drap (f) m, klæde; lagen.

drapeau (f) m, fane; parti.

en væsentlig rolle ved fordøielsen, idet dens saft omdanner eggehvidestoffene til peptoner og stivelse til sukker samt spalter fedt (se Fordøielsen). Desuden har b.-kjertelen en stor betydning for det hele stofskifte, idet det har vist sig, at der ved destruktion af kjertelen (ikke ved at forhindre b.s adgang til tarmen), f. eks. ved kræftdannelse i kjertelen eller ved fjernelse af den, optræder sukker i urinen (se Sukkersyge).

Bugsøm, de sammenvoksede bladrande i de kun af ét frugtblad dannede støvveie.

Bugtaler, ventrilokvist, kaldes den, der uden synlig bevægelse af munden formaar at tale eller synge paa en saadan maade, at det synes, som om lyden kommer fra et fjernere sted. B.-stemmens klang er forskjellig fra den naturlige stemmes som følge af b.s eiendommelige brug af taleorganerne, og tilhørerne vildledes af b., idet han skiftevis (ved spørsmaal og svar) bruger sin naturlige og kunstige stemme. Allerede de gamle grækere kjendte kunsten, og den træffes ogsaa hos naturfolkene.

Bugten, handelssted med telefon og dampskibsanløb i bunden af Altenfjorden med 102 indb., i nærheden af Altengaard, Alten herred, Finmarkens amt. Herfra kjørevei over til Bossekop.

Bugulma, by i Rusland, guv. Samara, 7 577 indb. (1897). Store markeder for heste og kjør.

Buguruslan, by i Rusland, guv. Samara, 150 km. n.ø. f. denne by, 12 141 indb. (1897). I nærheden svovl- og asfaltkilder.

Bugvattersot *(ascites),* ansamling af serøs vædske i bughulen. Er ofte et symptom paa den alm. vattersot ved hjerte- og nyresygdomme, men kan ogsaa optræde ved lidelser af bughinden (tuberkulose og kræft), i leveren (kræft og cirrose) eller ved andre kræftagtige svulster i underlivet. Der kan undertiden samle sig flere liter vædske, som kan udtømmes ved operation, men let kommer igjen.

Bugønes, fiskevær med handelssted, telefon, post, dampskibsanløbssted, 311 indb., 50 beboelseshuse, paa sydsiden af Varangerfjorden, Sydvaranger herred, Finmarkens amt. Været har en rummelig havn, der dog ikke yder synderlig beskyttelse mod sydøstlige vinde. Tranbrænderi.

Bu-Hamāra («æselindens fader», paa grund af hans forkjærlighed for at ride paa æsel), eg. Omar Serhuni, marokkansk profet, udgav sig 1902 for en ældre, fangen broder af Marokkos sultan, Mulei Muhammed, og fremkaldte en opstand, der ikke kuedes trods adskillige nederlag. Hans tilhængere holder især til i Tesa og det nordøstlige Marokko.

Buhl, Frants Peter William (1850—), d. teolog, blev 1882 professor i teologi ved Kbh.s universitet, 1890 Franz Delitzschs efterfølger som professor i teologi ved Leipzigs universitet og 1898 professor i semitisk-østerlandsk filologi ved Kbh.s universitet. B. har udfoldet en frugtbar og betydningsfuld forfattervirksomhed og er en af samtidens betydeligste bibelkritikere. Blandt hans skrifter kan nævnes: «Om Jobs bog» (1887), «Jesaja, oversat og fortolket» (1889—94), «Det israelitiske folks historie» (1893, 4 udg. 1906), «De messianske forjættelser i det gamle testamente» (1894), «Til veiledning i de gammeltestamentlige undersøgelser» (1895), «Psalmerne, oversatte og fortolkede» (1900), «Muhammeds liv» (1903). — Fremdeles har B. udgivet Gesenius' «Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch». 12—14 udg. (sidste udg. i fuldstændig omarbeidet form, Leipzig 1905).

Buhl, Peter (1789—1812), d. sjøofficer; deltog allerede 1807 som kadet i Kjøbenhavns forsvar mod englænderne. 1812 ansattes han paa fregatten «Najaden» og faldt her 6 juli i kampen ved Lyngør, hvor «Najaden» fuldstændig ødelagdes af et engelsk linjeskib.

Buhund, langs vestkysten den almindelige betegnelse for kong'en, *buccinum undatum* (se art. Buccinidae); ogsaa enkelte andre større skalbærende havsnegle (som *neptunea despecta*) benævnes ofte af fiskerne b.

Buijs-Ballot *[bǻisbalå']*, se Buys-Ballot.

Buisson *[byisö']*, Ferdinand Edouard (1841—), fr. skolemand, blev 1878 generalinspektør for de franske folkeskoler. I 1879 blev han direktør for folkeskoleafdelingen i undervisningsdepartementet og i 1897 prof. i pædagogik ved Sorbonnen. Har udgivet «Dictionnaire de pédagogie» (1882—93, 6 bd.) med et konversationsleksikon for lærere.

Buitenzorg *[bǻi'tenzårg]* (d. e. uden sorg), by paa Java, 60 km. s. f. Batavia og forbundet med denne by ved jernbane; ca. 25 000 indb. Byen ligger i en sund og vakker egn, 260 m. o. h., ved foden af vulkanerne Gede og Salak. Den holl. generalguvernør over holl. Asien har her sin residens; han opholder sig i Batavia bare et par dage om maaneden. I byen er en berømt botanisk have, hvor en hel del europæiske videnskabsmænd har studeret, da der findes et materiale, som ikke kan skaffes i Europa. — B. er ogsaa navn paa et residentskab, 3 750 km.² stort med ca. 350 000 indb.

Bujalance *[bukala'nse]*, by i Spanien, prov. Cordoba, 40 km. ø. f. Cordoba, 10 800 indb., med maurisk slot, tilvirkning af tøi og lervarer.

Bujīder (el. Buvaihider), en persisk slegt, fra prov. Dilem ved det Kaspiske hav, og angivelig af sasanidisk herkomst, bemægtigede sig fra ca. 934 af efterhaanden det meste af Persien og Mesopotamien. De fleste af de persiske besiddelser gik tabt 1029, og den del af slegten, der residerte (fra 945) i Bagdad, styrtedes af Seldsjukerne 1055.

Bujukdēreh, se Böjyk-dere.

Buk bruges overført om stillas (f. eks. sagbuk), ligesom italiensk herom anvender ordet *capra* (gjed). Hertil hører ogsaa betydningen «kuskesæde». Ligesom romerne kaldte en murbrækker *aries* (væder), saaledes vi storm-b. Her har man selvfølgelig tænkt paa bukkens stangen, ligesaa ved rambuk om brolæggerjomfru. Endelig bruges b. (i overensstemmelse med tysk *Bock*) om en bommert, hvilken betydning udgaar fra t. *Bock* = *Purzelbock*, kolbøtte, eg. bukkespring.

Buk (aarbuk, *leuciscus cephalus*), ferskvandsfisk af karpefamilien, adskiller sig fra de øvrige til mortslegten hørende arter navnlig ved sin afrundede analfinne. Kan opnaa en vegt af et par kg. eller noget derover. Er almindelig udbredt i Mellem- og Sydeuropa, men forekommer hos os meget sparsomt i Glommensvasdragets nedre dele samt i Iddefjordens og den tilstødende kyststræknings brakvand. Navnet B. anvendes paa sine steder, antagelig ved forveksling, paa dens nære slegtning iden.

---

drapere — Ⓣ drapieren, bekleiden — Ⓔ drape, hang (with drapery) — Ⓕ draper, habiller.

draper Ⓔ, **drapier** Ⓕ m. klædeshandler, Ⓕ ogs. -fabrikant; (zool.) isfugl.

draperi — Ⓣ Draperie f — Ⓔ drapery — Ⓕ draperie f, habillement m.

draperie Ⓕ f, **drapery** Ⓔ klædeshandel, -varer; draperi; Ⓕ ogs. klædesfabrik(ation).

drastisk — Ⓣ drastisch — Ⓔ drastic — Ⓕ drastique; (un peu) fort, vigoureux.

dratte ned — Ⓣ fallen, purzeln — Ⓔ drop — Ⓕ tomber.

draug — Ⓣ Seegespenst n — Ⓔ bogle, sprite, (skotsk) drow, kelpie — Ⓕ spectre (m) marin.

draught Ⓔ træk(ken); (fiske)-dræt; drik, slurk; (mil.) detachement; tegning; tratte, veksel; dybde, dybgaaende; (pl) dam(spil); sennepsomslag. **d.-beer** øl fra fad

draussen Ⓣ derude, udenfor.

dravle — Ⓣ gekäste Milch f — Ⓔ curds (pl) — Ⓕ lait (m) caillé.

draw Ⓔ trække; drage; udtage; hæve; tappe; tegne; opsætte, affatte; træk, trukket lod.

drawback Ⓔ tilbagebetaling af indførselstolden, rabat; afbræk, ulempe. **draw-bridge** vindebro.

drawer Ⓔ tegner; trassent; skuf; (pl) underbukser.

drawing Ⓔ tegning; trækning (i lotteri).

Buk van Raa, et i gamle dage af nordtyske og holl. sjømænd benyttet navn paa den lille ø Bokn i leden s. f. Bergen, i modsætning til Buk van See, der var deres navn paa øen Bokn mellem Haugesund og Stavanger (Boknfjorden).

Bukarest (rum. Bucuresci), hovedstad i Rumænien, 282 071 indb. (1899), hvoraf 200 916 græsk-katoliker, 36 827 rom.-katoliker og protestanter og 43 274 jøder. B. ligger paa en stor, tør slette paa begge sider af Dambovita, en bielv til Donau. I forhold til folketallet er byens omraade meget stort, omtr. 30 km.² (sml. Kristiania ca. 17 km.²). Udseendet var før ganske orientalsk, men byen ligner nu mere andre store moderne byer, maaske mest franske, da fransk indflydelse er meget sterk; saaledes taler de høiere klasser altid fransk, og i butikerne forstaaes overalt fransk. I de midtre bydele finder man store boulevarder med pragtfulde, moderne huse, men i de ydre dele er husene smaa og lave, omgivet overalt af haver, medens gaderne er brede og græsbevokset. De vigtigste gader heder Calea Victoriei, Strada Lipscanie og Strada Carolu. Midt i byen er den store vakre park Cismegin. Af bygninger kan nævnes det kgl. slot, Nationalbanken, regjeringsbygningerne, Nationalteatret, Metropolitankirken og den nye katolske domkirke. Industrien og handelen er livlig og vokser stadig; der er mange store banker. I byen er der mange sporvogne og en mængde drosker, mest kjørt af russere. Der findes en hel del dannelsesanstalter, deriblandt et universitet med omtr. 3 000 studenter, landbrugsskole, kunstakademi, musikakademi etc. samt mange hospitaler, som har stor formue. Som hovedstad er B. kongens residens og sæde for regjering og storting, høiesteret, den græsk-kat. kirkes primas o. s. v. Norsk generalkonsulat. — B. nævnes alt i det 14 aarh., men blev først omkr. 1700 residens for fyrsten af Valakiet. Dens største fremgang falder i det 19 aarh., særlig efter at den blev Rumæniens hovedstad. Paa grund af sin udsatte beliggenhed er byen sterkt befæstet ved en række af ca. 36 forter, som omgiver byen i 6—9 km.s afstand.

Bukefāla, i oldtiden by i Indien (nu Dschalalpur) hinsides Indus ved Hydaspes (s. d.), grundet af Alexander den store efter hans seier over inderkongen Poros, og opkaldt efter hans yndlingshest Bukefalos, som blev dræbt i dette slag.

Bukefālos, se Bukefala.

Bukejevske horde, se Kirgisere.

Buke't, fr. *bouquet.* 1. Blomsterbundt, knippeformet sammenstillede blomster. — 2. Bundter el. knipper af andre ting, f. eks. raketter, som opsendes i mængde samtidig. — 3. Overført om vinens krydrede duft.

Bukhara, se Buchara.

Bukkeben kaldes en eiendommelig form af krumknæede forben hos hesten, hvis gang derved bliver meget usikker, saa den navnlig ikke kan bruges til ridning.

Bukkeblad *(menyanthes trifoliata),* af søterodfamilien, en over hele landet alm. sumpplante med trekoblede, tykke og saftige blade og lyserøde, indvendig frynsede blomster. Anvendes i medicinen. (Se fig. næste sp.)

Bukkebruse, rosenrod (s. d.).

Bukkehorn *(trigonella),* slegt af de erteblomstredes familie, omfattende ca. 70 arter, hjemmehørende især i Middelhavslandene. B. har trekoblede blade og forskjelligfarvede (blaa, gule el. hvide) blomster, samt belgfrugter med talrige frø. Hos en art, *t. foenum græcum,* er belgene trinde og forsynede med en lang snabel og er krumme som bukkehorn; den dyrkes, væsentlig for frøenes skyld, nogle steder i Europa samt i Forindien og Nord-Afrika. B.-frø er firkantede og brungule, af bitter smag og med aromatisk lugt; de er et gammelt lægemiddel, som imidlertid nu væsentlig har teknisk anvendelse som f. eks. ved tøitilvirkning. Paa enkelte steder, som i Indien, bruges b.-frø ogsaa som næringsmiddel. — Indeholder alkaloiderne trigonellin og kolin.

Bukkeblad.

Bukkehø, en 2 367 m. høi fjeldtop i Jotunheimen, s.v. f. Galdhøpiggen.

Bukkesprang, en hests bukkelignende hop paa stedet under samtidig sterk spænding og opadhvælvning af ryggen og sænkning af hals og hoved. Bevægelsen udføres ofte for at fri sig fra rytteren, der bedst klarer situationen ved at sidde saa myg og elastisk som muligt.

Bukketorn *(lycium),* slegt af søtviderfamilien, buske med tragtformige eller fladkravede blomsterkroner, der hos den undertiden til hegn plantede *l. barbarum* er rødfiolette.

Bukōba, tysk Øst-Afrika, frugtbart, tæt befolket distrikt ved Victoria Njansa's sydvestside s. f. brit. Uganda, gjennemstrømmes i vest og nord af Kagera-elven, Victoriasjøens hovedtilløb. Synes særlig skikket for dyrkning af kaffe. I n.ø. ved kysten hovedstaden B., grundlagt 1890 af Emin pasha, med (1903) 1500 indb.; staar i dampskibsforbindelse med Port Florence (brit.) paa Victoria-sjøens østside.

Bukōler, et hyrdefolk i oldtiden, der boede i Nildeltaet. Romerne bekjæmpede deres røverier, men først Diocletian udryddede dem helt.

Bukōlisk (græ.), som angaar en hyrde, hyrdeliv; b. digtning: en digtning, der opstod paa Sicilien og i Grækenland og dels i fortællende, dels i dramatisk form gav billeder fra hyrde(land-)livet (se Theokrit og Idyl).

Bukovīna (d. e. Bøkeland), hertugdømme i Østerrige, et af de østerrigske kronlande, 10 441 km.² med (1902) 746 425 indb.; 71 pr. km.² B. omgives af Galizien i nord, Rusland og Rumænien i øst og syd og Ungarn i vest. Den vestlige og sydlige del er et fjeldland, opfyldt af Karpaterne og udløbere fra disse fjelde; den høieste top er Giumalaul, 1857 m., paa grænsen mod Rumænien. Den østlige og nordlige del er et bakket land af 300—500 m. høide, gjennemfuret af en hel del elve, som alle kommer fra Karpaterne: Dnjestr (paa nordgrænsen), Pruth, Sereth, Suczawa etc. Om sommeren er elvene næsten tørre, om vaaren derimod flommer de over sine bredder. Klimaet er temmelig kjøligt med sterk vinterkulde og

---

drawing-room (e) storstue, dagligværelse.
drawl (e) gaa eller tale slæbende.
dray (e) sluffe; ølvogn. **dray-horse** bryggerhest.
drayer (f) afskave.
dread (e) frygt(e); majestætisk. **dreadful** frygtelig. **dreadnought** løvehjerte; slags tykt uldtøi; uveirskappe.
dream (e) drøm(me).
dreary (e) uhyggelig, trist.
drèche (f) f, malt; mask.
drechseln (t) dreie. **Drechslerei** f, dreierhaandverk, -verksted.
Dreck (t) m, lort, skidt. **Dreckkäfer** m, skarnbasse.
dreckig (t) tilsvinet.
dredge (e) dræg, (østers)skrabe; muddermaskine; drægge, skrabe efter; opmudre; drysse, mele
drège (f) f, slæbenot; linkam. **dréger** kjæmme (lin).
Dregg(e) (t) m (f), dræg.
dreggs (e) gjørme; bærme.
drehen (t) dreie; vende, snu. **Drehbank** f, dreierbænk. **Drehbaum** m, kors-, svingbom. **Drehorgel** f, lirekasse. **Drehstuhl** m, kontorstol.
drei (t) tre. **Dreibund** m, trippelalliance. **Dreieck** n, trekant.
dreie — (t) drehen; drechseln. (sig om) sich um etw. handeln — (e) turn; (sig om) turn upon; be the question — (f) tourner; (sig om) rouler sur, être question (s'agir) de

stor sommervarme. Czernowitz, som ligger paa 48° 17' n. br., har en aarlig middelvarme af 7.6°, en januar-temperatur af ÷ 5.4° og juli-temperatur 19.7° (sml. Kra. 59° 55' n. br., de tilsvarende temp. 5.5°, ÷ 4.5°, 17°); den aarlige nedbør er 600—700 mm. — Indbyggerne er af meget blandet nationalitet. I 1900 var 41 pct. rutenere, mest i den nordlige og vestlige del, 32 pct. rumænere, i øst og syd, 22 pct. tyskere (spredt omkring), 3.7 pct. polakker og 1.3 pct. magyarer. I religiøs henseende er næsten 70 pct. græsk-katoliker, medens 15 pct. er romersk-katoliker og 13 pct. er jøder. Folkeoplysningen er meget daarlig, 65 pct. af befolkningen kan hverken læse eller skrive. Der er ca. 400 folkeskoler i landet, en del middelskoler og gymnasier, fagskoler etc. samt et universitet i Czernowitz, oprettet 1875 med omkr. 400 studenter (tysk undervisningssprog). — Den vigtigste næringsvei er landbrug. Af korn dyrkes der mest mais og havre, videre dyrkes meget poteter, sukkerroer og frugt; lidt vin trives paa sydgrænsen. Der holdes temmelig mange husdyr, især kjør, sauer og svin. Skogen dækker over 40 pct. af overfladen; særlig er fjeldene skogrige; i lavlandet er det mest bøk (hvoraf navnet), som danner skogen, i fjeldene gran og furu. Af fjeldene udvindes lidt salt. Industrien er ubetydelig. Den vigtigste industrigren er brændevinsbrænderier, videre er der en del sagbrug og møller. Handelen er mest i hænderne paa jøder og armeniere. Jernbanerne havde i 1905 en længde af 565 km., medens der var ca. 4000 km. landeveie. I spidsen for forvaltningen staar regjeringen i Czernowitz; landet har en egen l a n d d a g for lokale anliggender med 29 medlemmer, repræsentanter for de store godseiere, for byerne, landkommunerne, handels- og industrikammere etc.; desuden sendes repræsentanter til den fælles østerrigske rigsdag. Landets høiesteret er i Lemberg i Galizien. — B. var i oldtiden en del af Dacien. I den senere middelalder var det tyngdepunktet i det rumænske fyrstendømme Moldau. I 1774 blev B. okkuperet af østerrigerne, i 1849 blev det hævet til kronland med titelen hertugdømme.

Buks-Berit, lappekone fra Ædfjorden (Nordland), død i høi alder, ca. 1860. Navnet B.-B. fik hun, fordi hun gik i mandsklæder. Robust, uforfærdet, noget glad i sterk drik, men grei og paalidelig. Drev som høvedsmand lofotfiske, var bjørnejægerske og fragtekar. — Lapperne nævner hende som bevis for sin nations evne til at hævde sin plads paa sjø og land jevngodt med nordmænd.

Buksbom *(buxus sempervirens)*, busk med læderagtige, myrtlignende og vintergrønne blade. B. stammer fra Middelhavsegnene og plantes alm. i haver, mest som hæk. Særlig stor anvendelse havde b. i haver, som var anlagt efter den gamle franske stil. Den gullige, meget haarde og tunge ved, der ogsaa har havt nogen anvendelse i medicinen (mod gigt, koliksmerter etc.), passer udmerket til dreierarbeider og er det bedste materiale for billedskjæring.

Buksnes, herred i Nordlands amt, 169 km.² med 5620 indb.; 34.5 pr. km.²; svarer til B. prestegjeld med B. og Hole sogne. Herredet, der omfatter den sydvestlige del af Vestvaagø i Lofoten, bestaar udelukkende af øer. Den del af herredet, der ligger paa Vestvaagø, udgjør 164 km.²; de øvrige 5 km.² er fordelt paa 246 smaa øer, hvortil kommer 955 baaer og skjær. Herredet, der er adskilt fra Flakstadøen ved den smale og stride Nappstrøm, er sterkt indskaaret af trange, grunde fjorde og bugter (poller). Det midtre parti er fladt, myrlændt, opfyldt af vande (108 vande med samlet areal 6.2 km.²) og forholdsvis veldyrket med gode beiter og noget løvskog. Her findes flere meierier og mange gaarde langs et forgrenet veinet. Mod kysten er der steile, nøgne fjelde (Himmeltinderne 965 m.). Paa sydøstkysten ligger en række fiskevær (Balstad, Mortsund, Ure, Steine og Stamsund) med tæt bebygning. Steine kapel nedblæste 1905; ved en anden anledning bortfeiedes ved dette vær under sneskred tre rorboder med 18 mand. Fiskeri er hovednæringsvei. I 1900 opfiskedes 5 796 000 stkr. skrei til en værdi af 1 804 494 kr.; udbyttet af fedsildfisket samme aar var 157 760 kr. I 1904 var udbyttet af skreifisket 475 349 kr. Inden herredet findes flere trandamperier, 1 olje- og guanofabrik og 1 hermetikfabrik. Herredet har egen sparebank, oprettet 1899. Antagen indtægt 1906 617 150 kr., formue 1 689 500 kr.

Bula'k, Ægypten, Kairos havn og forstad, paa høire Nil-bred, kun skilt fra hovedstaden ved Ismailia-kanalen. Livlig handel med delta-landet, Øvre-Ægypten og Sudan. Flere store fabriker. Det af kediven 1858 i B. grundede museum for ægypt. oldsager flyttedes 1891 til Giseh. Ret overfor B. i Nilen en ø af samme navn.

Bulāma, se B i s s a g o s ø e r n e.

Bulawayo el. B u l u w a y o, Syd-Afrika, by og distrikt af samme navn i brit. Syd-Rhodesia under 20° 8' s. br. ved jernbanen Kap—Salisbury, der hvor sidelinjer bøier af mod s.ø. og mod n.v. over Victoriafaldene ind i Nordvest-Rhodesia. Guldleier i nærheden. Før matabelehøvdingen Lobengulas hovedstad, som erobredes af englænderne 1893.

Bulbiller, benævnelse for yngleknopper, s. d.

Bulbjerg, se B o l b j e r g.

Bulbærparalyse, en nervesygdom, som optræder ved lidelser i den forlængede marv. Dens mest karakteristiske symptomer er vanskelighed ved talen og svelgningen paa grund af lamhed af forskjellige tunge-, læbe-, ansigts-, svelg- og strubemuskler. Sygdommen forløber oftest kronisk.

Bulē (græ.), raad; særlig navnet paa raadet i Athen (fra Solons tid 400, fra Kleisthenes' 500 aarlig skiftende medlemmer), der ledede statens administration.

Bule, blodudtrædning under huden, hvorved der, naar denne er nogenlunde fastheftet til underlaget, som f. eks. paa kraniet, opstaar en begrænset fremhvælvning. Behandlingen er tryk, f. eks. med en ske, og kolde omslag.

Bulgārer, i middelalderen ofte benævnelse for katarerne (s. d.), fordi disse mentes at stamme fra Bulgarien og at staa i forbindelse med dette lands sekter.

Bulgārer er oprindelig navnet paa en sandsynligvis tyrkisk stamme, der paa folkevandringernes tid og senere optræder i det sydøstlige Europa. En afdeling af dem, Volga-b., stiftede ved Volgas øvre løb et rige, der bestod til mongolernes fremtrængen. En anden trængte i slutningen af 7 aarh. ind i det gamle Møsien, betvang de der boende slaver og stiftede et stort rige, men gik hurtig op i den slaviske befolkning, paa hvem navnet b.

---

dreier — ⓣ Drechsler m — ⓔ turner — ⓕ tourneur m. **dreierbænk** — ⓣ Drechsler-, Drehbank f — ⓔ turn-bench — ⓕ tour m.

Dreier, Dreiling ⓣ m, trepenningstykke, hvid.

dreifach, -faltig, -fältig ⓣ tredobbelt, trefold. **dreihärig** forslagen.

dreil — ⓣ Drillich, Drell m — ⓔ diaper — ⓕ linge (m) ouvré.

Dreimaster ⓣ m, tremaster; trekantet hat.

dreining — ⓣ Drehen n, Drehung, Windung f — ⓔ turn(ing), rotation — ⓕ rotation f; (sving) tour, crochet m.

dreiruderig ⓣ treradaaret.

dreissig ⓣ tredive. **dreissigst** tredivte.

dreist ⓣ behjertet; fræk. **Dreistigkeit** f, dristighed; frækhed.

Dreizack m, trefork.

dreizehn ⓣ tretten. **Dreizehntel** n, trettendedel.

Drell ⓣ m, dreil.

drench ⓔ lade drikke; (indgive) lakserende medicin; gjennemvæde; drik.

dreng se (gaards)gut. **drengestue** — ⓣ Gesindestube f — ⓔ servants' hall — ⓕ chambre (f) des valets.

dreschen ⓣ treske; prygle. **Dreschboden** m, **-diele, -tenne** f, laave. **Dreschflegel** m, treskestav.

overførtes. Fra det 9—10 aarh. forstaaes derfor ved (Donau-)b. det slaviske folk, der den dag idag bor i Bulgarien samt i Østrumelien og Makedonien.

Bulgarien, et til Tyrkiet tributpligtigt fyrstendømme paa Balkanhalvøen, men i virkeligheden selvstændigt. B. bestaar af det eg. Bulgarien, 63 751 km.² med (1905) 2 853 704 indb., og Øst-Rumelien, 32 594 km.² med (1905) 1 174 535 indb., altsaa tilsammen 96 345 km.² med 4 028 239 indb. (41 pr. km.²). I det følgende skildres hele landet, ikke bare det eg. B. — B. grænser i n. til Rumænien, fra hvilket land det skilles ved Donau (naar undtages i n.ø.), i v. til Serbien, i s. til Tyrkiet og i ø. til Sortehavet. Midt gjennem landet paa grænsen af det eg. B. og Øst-Rumelien gaar den høie fjeldkjede Balkan (s. d.), hvis høieste top er henimod 2 400 m. Paa grænsen mod Tyrkiet ligger den vilde fjeldgruppe Rhodope, og her ligger i fjeldkjeden i Rila Planina den høieste top i B., nemlig Mus-Alla, 2 930 m. N. for Balkan skraaner landet jevnt ned mod Donau, og her gjennemfures det af en mængde bielve til Donau; de vigtigste af disse er (fra v. til ø.) Isker, som kommer fra Rila-Planina og gjennembryder Balkan, Vid, Osma og Jantra, som alle kommer fra Balkans nordside. Disse elve har skaaret sine dale dybt ind i det omgivende land til stor hinder for samfærdselen. Slettelandet har en brat strand mod Donau af 100—200 m. høide over elvens speil; saa meget høiere ligger de bulgarske byer end de rumænske paa den modsatte bred. S. f. Balkan ligger Øst-Rumeliens store slette, gjennemstrømmet af elven Maritsa og dens bielv Tundza. Klimaet udmerker sig ved kort, hed sommer og kort, kold vinter, medens vaar og høst er lange og nedbørrige; Sofia (540 m. o. h) har aarstemp. af 10.3 °, medens januar- og julitemp. er henholdsvis ÷ 2.1 ° og 21.9 °. Øst-Rumeliens klima er varmt, da Balkan verner mod kolde nordlige vinde. — Folket. Indbyggertallet, der ved udgangen af 1905 var 4 028 239, har i de senere aar steget hurtigere end i noget andet europæisk land med undtagelse af Rumænien. Folket er af meget blandet nationalitet. Efter tællingen i 1900 (folketallet var da blot 3 744 283) var der omtr. 2 900 000 bulgarer, 531 000 tyrkere (i n.ø.), 90 000 zigøinere, 71 000 rumænere, 67 000 grækere, 34 000 jøder, medens resten bestod af russere, armeniere, tatarer etc. I religiøs henseende var der omtr. 3 020 000 græsk-katoliker, 643 000 muhammedanere, 34 000 jøder, 27 000 romersk-katoliker o. s. v. Folkeoplysningen er som i de fleste Balkanstater meget daarlig; paa papiret er alle børn skolepligtige, men alligevel forsømmes skolen af over halvparten af de skolepligtige børn. Med den høiere oplysning staar det ogsaa daarlig til. Der findes endel middelskoler og gymnasier, tekniske skoler og landbrugsskoler og desuden 5 lærerseminarier. Der er i Sofia en høiskole, som knapt kan kaldes universitet, med juridisk, historisk-filosofisk og naturvidenskabeligt fakultet og (i 1904) omtr. 800 studenter og 49 lærere. — Næringsveie. Landbruget er den vigtigste næringsvei. Sletterne n. og s. for Balkan er meget frugtbare, men særlig den nordlige er tør og kræver ofte kunstig vanding. Af hele landets omraade er omtr. tredjeparten opdyrket. Jorden er meget opdelt i smaaeiendomme og dyrkes paa gammeldags og daarlig vis. Mest dyrkes der af hvede, dernæst af mais, rug, byg og havre. Der produceres meget mere end til eget behov; korn er den vigtigste udførselsartikel (i 1903 for ca. 53½ mill. kr., d. e. ²/₃ af hele udførselens værdi). Af vin avles ikke lidet. Husdyrholdet er meget stort, især holdes der mange sauer, over 7 mill., d. e. omtr. 1 900 pr. 1 000 indb., hvilket er mere end i noget andet europæisk land. Skogene, som især findes i fjeldene, dækker omtr. 30 pct. af overfladen. I fjeldene findes guld, jern, bly og brunkul, og salt udvindes ved kysten. Fabrikindustrien er ubetydelig, der findes en sukkerfabrik og en bomuldsgarnsfabrik, nogle bryggerier, møller og spinderier; men husfliden er noksaa stor. Udførselen, som før nævnt mest korn, havde i 1905 en værdi af omtr. 105 mill. kr. Indførselen, som særlig bestaar af fabrikvarer og kolonialvarer, havde s. a. en værdi af omtr. 88 mill. kr. Der handles mest med Tyrkiet, England, Tyskland, Østerrig-Ungarn og Frankrige. Med Norge er der praktisk talt ingen handelsomsætning; det hænder, at der udføres lidt korn til Norge. Landets handelsflaade er høist ubetydelig, men der er ikke ringe trafik i de større sjøhavne (Varna og Burgas). Norske skibe har omtr. ingen andel i skibsfarten. Jernbanerne havde i 1903 en længde af 1 648 km. (første bane aabnet 1866), telegraflinjerne 5 263 km. De største byer er hovedstaden Sofia med 82 000 indb., Filippopel 45 600 indb., Varna 37 000 indb., Rustsjuk 33 500 indb. etc., ialt 26 med over 10 000 indb. — Forfatning og forvaltning. B. er et konstitutionelt fyrstendømme i vasalforhold til Tyrkiet, men faktisk frit og suverænt; regenten kaldes fyrste. Nationalforsamlingen kaldes *sobranje* og bestaar af 150 medlemmer, som vælges ved alm. stemmeret; i visse tilfælde (forfatningsændring, fyrstevalg etc.) sammentræder den store sobranje, som har dobbelt saa mange medlemmer. Landet har 8 ministre; det er delt i 22 amter. Der hersker religionsfrihed, men den græsk-katolske kirke er landets officielle religion. Budgettet balancerede 1906 med omtr. 85 mill. kr., medens statsgjælden samme aar var ca. 275 mill. kr. Metrisk maal og vegt, mynt 1 lev = 1 franc. Hæren, som skal være meget veløvet og velbevæbnet, tæller i fredstid omtr. 50 000 mand, i krigstid omtr. 200 000 mand.

Historie. I oldtiden kaldtes B. Moesia efter en thrakisk stamme. Efter folkevandringerne bosatte slaviske folk sig ved nedre Donau og erobrede hele Møsien. Omkr. 680 gik bulgarerne, et mongolsk folk, over Donau, betvang slaverne og truede det østromerske rige med hyppige indfald. 864 antog bulgarkanen Boris den græskkatolske tro, og efterhaanden antog bulgarerne slavernes skikke og sprog. Boris' søn Symeon (d. 927) kaldte sig tsar og beherskede det meste af Balkanhalvøen; det østromerske rige og Serbien betalte tribut til ham. Nu paafulgte en sterk tilbagegang; 963 udskilte de vestlige dele af B. sig som et eget rige og de østlige erobredes 971 af keiser Johannes Tzimiskes. 1018 erobrede Basilios II det vestbulg. rige, og B. stod saa under Byzants, til det 1186 rev sig løs, anført af brødrene Peter og Asan. Det ny rige bredte sig under tsarerne Kalojoannes (1196—1207) og Asan II (1218—41) omtrent til det gamles grænser; men 1360 blev den sidste tsar, Shishman III, skatskyldig til

---

dres — Ⓣ Anzug m — Ⓔ suit of clothes — Ⓕ habit, vêtement m.

dress Ⓔ rette (sig); bringe istand; berede; pynte; forbinde; lage; beskjære; indkjøre; tilride; klæde sig (paa); klædning, dragt; pynt.

dresser Ⓔ garderobetjener; kjøkkenbænk; (tallerken)række.

dresser Ⓕ reise (op); opstille; anrette; affatte; afrette; indride; gjøre jevn, rette; tildanne; beskjære.

dressere — Ⓣ dressieren — Ⓔ train, drill — Ⓕ dresser.

dressing Ⓔ klæder; gjødsel; farce; gummi, stivelse; saus. **d.-case** toiletvæske. **d.-gown** slaabrok.

dressoir Ⓕ m. anretningsbord, skjænk.

dressur — Ⓣ Dressur f — Ⓔ training, drill — Ⓕ dressage, dressé m.

drev — Ⓣ Werg m — Ⓔ oakum — Ⓕ étoupe f. (Jagtudtr.) — Ⓣ Treiber pl — Ⓔ beaters pl — Ⓕ batteurs m pl.

dreven (i noget) — Ⓣ geübt, bewandert, erfahren — Ⓔ expert versed — Ⓕ routiné, rompu (à qc.), versé (dans qc).

dribble Ⓔ dryppe; sikle. **driblet** smaabete; (pl) smaasummer.

drift — Ⓣ Trieb m; Be-, Antrieb m, Bewegung f, Gang m; (af egen d.) von freien Stücken; (fæ-) Trift f — Ⓔ instinct, impulse, bent, inclination; work(ing); (fæ-) drove.

sultan Murad I, og 1393 erobrede Bajazet I Tirnova og tog hele B. Derefter forfaldt B. fuldstændig baade i aandelig og materiel henseende i 400—500 aar. Først henimod aar 1800 vaagnede et nyt nationalt og aandeligt liv. Denne nybulgariske bevægelse fremskyndedes meget af de seierrige rus. felttog 1806—12 og 1828—29. En egen litteratur udviklede sig, især folkelig, og der fremkom en sterk religiøs kamp, der førte til, at sultanen maatte indrømme B. selvstændig kirke med egen erkebiskop. Hertil kom fordringerne om politisk frihed; men oprøret 1875 blev slaaet ned og omkr. 12 000 myrdedes af den ophidsede muhammedanske befolkning og tyrkiske irregulære tropper, basji-bosuker (1876). Panslavisterne i Rusland fik keiseren til at angribe Tyrkiet, og ved freden i St. Stefano (mars 1878) oprettedes et selvstyrende, skatskyldigt fyrstendømme B., der tillige omfattede størstedelen af Thrakien og Makedonien. Stormagterne vilde dog ikke finde sig heri, og paa Berlinerkongressen (juni 1878) indskrænkedes B. til landet mellem Donau og Balkankjeden; medens Østrumelien blev en selvstyrende provins med en af sultanen valgt kristen guvernør. April 1879 vedtoges en meget liberal forfatning, og prins Alexander af Battenberg valgtes til fyrste. Paa grund af partistridigheder suspenderede Alexander forfatningen ved et statskup 1881, men gjenindførte den allerede 1883 for at frigjøre sig fra den trykkende rus. indflydelse. Efter Østrumeliens opstand mod tyrkiet (sep. 1885) besatte Alexander det; men stormagterne modsatte sig Østrumeliens indlemmelse i B., og Serbien erklærede krig for at erobre Gammel-Serbien. Serberne blev dog slaaet ved Slivnitza og Pirot og sluttede fred, og Østrumelien indlemmedes ved en folkeafstemning i B. (juli 1886). Det russisksindede parti fjernede nu (aug.) fyrst Alexander med vold og indsatte en provisorisk regjering; men en modrevolution, ledet af Stambulov, udbrød, og Alexander modtoges med begeistring i Sofia. Da den rus. keiser ikke vilde tillade Alexanders forbliven i B., frasagde han sig tronen (sept.) og indsatte et regentskab med Stambulov i spidsen. Juli 1887 valgtes prins Ferdinand af Koburg til fyrste, foreløbig hverken anerkjendt af sultanen eller stormagterne; men ministerpræsidenten Stambulov ordnede styrelsen med fasthed og energi: finanserne bedredes, jernbaner byggedes, hæren blev organiseret og handelstraktater afsluttet med fremmede magter. Stambulov frigjorde B. for afhængigheden af Rusland og støttede sig til Tyrkiet; han gik derfor af (mai 1894), da fyrst Ferdinand begyndte at nærme sig Rusland. Juli 1895 blev Stambulov myrdet i Sofia, uden at drabet opklaredes, og 1896 anerkjendte Rusland formelt fyrst Ferdinand. B. stræber stadig efter udvidelse mod syd og indvirker utvilsomt paa de vedvarende makedoniske uroligheder.

Sprog og litteratur. Det bulgariske sprog, der tilhører den sydlige gren af den slaviske sprogstamme, bestaar i en temmelig rig mangfoldighed af dialekter, som grupperer sig i en større østlig og en større vestlig gruppe. Det vestbulgariske fortsætter med mindre nuanceringer udover B.s grænser ind i Syd-Serbien og navnlig Makedonien. — Det bulg. skriftsprog, som er under rask udvikling, har sine hovedtræk fra vestbulg. med nogen østbulg. farvning i udtalen. Skrives med kyrillisk alfabet. Betydelig forskjelligt fra det moderne bulg. er det saakaldte gammelbulg. (kirkeslavisk), som har været talt over større dele af Balkanhalvøen i den tidligere middelalder, og som gjennem den hellige skrift er blevet det ældre litterære sprog over store dele af den slaviske verden. Medens det gammelbulg. endnu fuldt ud bevarer den oprindelige formrigdom, har det nybulg., særlig paa kasusomraadet, men ogsaa i andre henseender, opgivet den gamle bygning og udviklet sig til en form, der byder slaaende lighed med andre balkansprog (tab af infinitiv og kasus, udvikling af bestemt artikel). — Den gammelbulg. litteratur, som naaede sin høieste udvikling i 10 aarh., var næsten udelukkende religiøs og for en væsentlig del indskrænket til oversættelse af bibelen og kirkelige skrifter. Med landets erobring af tyrkerne kvaltes den nationale litteratur, og først i forrige aarh. vaagnede den paany tillive. Fra den døde periode besidder dog landet en stor skat i sin rige folkepoesi, hvoraf de første optegnelser og samlinger udkom omkr. midten af forrige aarh. Af mænd, der har gjort sig fortjent ved undersøgelse af denne digtning og udgivelse deraf, kan nævnes Venelin, Bessonov og brødrene Miladinov. Den nybulg. litteratur, der endnu kun maa ansees for at være i sin begyndelse, har paa grund af de lidet udviklede litterære forhold for en væsentlig del faaet se lyset i de af undervisningsministeriet udgivne offentlige arbeider. Foruden de forannævnte har mænd som Rakovski, Slaveikov, Aprilov og særlig Ivan Vazov gjort sig fortjent af dens gjenopvækkelse. Den nybulg. kunstdigtning var helt fra 1837 til og med befrielseskrigen strengt patriotisk; men den nyeste kunstpoesi maa betragtes som fuldt moderne, idet den afspeiler almeneuropæisk kultur og smagsretninger. Af nyeste forfattere nævnes Aleko Konstantinov og Konst. Veličkov. Den dramatiske oversættelseslitteratur øges aarlig med nye verker (bl. a. ogsaa af Ibsen og Hauptmann).

Bu'lgaris, Demetrios (1801—78), græ. statsmand, deltog i frihedskrigen og i at forjage den yngre Kapodistrias 1832. Var 1855—59 premierminister, men ledede siden oppositionen mod kong Otto. Havde del i grev Sponnecks fjernelse 1865; var fem gange premierminister under kong Georg og styrede 1874—75 uden finanslov, blev sat under tiltale, men frikjendt af rigsretten.

Bull er navnet paa to temmelig udbredte n. slegter. Den søndenfjeldske el. tønsbergske slegt B., der fra Holsten kom til Norge i slutningen af det 17 aarh., hvor den bosatte sig i Tønsberg og omegn, og hvor den endnu lever; et par af denne grens medlemmer har repræsenteret Tønsberg paa stortinget. Den nordenfjeldske el. trønderske slegt B., der efter traditionen var af engelsk oprindelse, kom til Norge med Jens Andersen B., som 1580 blev sogneprest til Støren. Til denne linje, der har givet Norge en lang række dygtige prester, dommere og officerer, og hvoraf ogsaa en gren lever i Danmark, hører den berømte violinvirtuos Ole Bornemann B., der i ottende led nedstammede fra provsten i Støren, assessor fhv. statsraad E. Hagerup B., stadskonduktør i Kra. Georg Andreas B. og hans søn arkitekt Henrik B., den første justitiarius i Norges høiesteret, Johan Randulf B. (1749—1829),

---

(tilsjøs) drift, lee-way; (af egen d.) of one's own accord — (f) mouvement, train m, activité f; (udnyttelse) exploitation f; traction f (électrique) (tilsjøs) dérive f; (fæ-) bande f, troupeau m; (natur-) instinct m, impulsion f, penchant m; appétit m (sensuel); (af egen d.) de son propre mouvement. **driftebonde** — (t) Viehzüchter m — (e) drover — (f) éleveur (m) de bestiaux; nourrisseur m. **driftsbestyrer** — (t) Betriebsinspektor m — (e) (traffic-)manager — (f) chef (m) de l'exploitation. **driftsomkostninger** — (t) Betriebskosten pl — (e) working expenses — (f) frais (m pl) d'exploitation.

Drift (t) f, drift.

drift (e) (sne)drive; drivkraft, indflydelse; kurs; sigte, hensigt; rullestensformation; (grube)stoll; drive; fyge; bygge stoller.

drik — (t) Getränk n, Trank; (slurk, taar) Trunk m — (e) drink, draught, beverage; (sterke drikke) (ardent) spirits, (spirituous) liquors — (f) boisson f; (med.) potion f; (sterke drikke) liqueurs f pl (fortes, spiritueuses). **drikfældig** — (t) dem Trunk ergeben, trunksüchtig — (e) given to drink, addicted to drinking — (f) ivrogne. **drikfældighed** — (t) Trunksucht f — (e) drunkenness, addictedness to drinking, addiction to drink, intemperance — (f) ivrognerie f.

drikke: mad og d. — (t) Speise und Trank — (e) food and drink — (f) le boire et le manger.

og hans søn, ligeledes justitiarius i høiesteret, Georg Jacob B. (1785—1854), generalkrigskommissær Anders Sandøe Ørsted B. (1817—1906), doktor Edvard B. (1845—) og mange andre. [Litt.: N. R. Bull, «Stamtavle over den trønderske slegt Bull», Kra. 1886.]

Bull, Anders Henrik (1875—), elektroingeniør i Minneapolis, har faaet sin tekniske uddannelse ved Kra. og Hannovers tekniske skoler. Opfandt 1899—1900 et system for afstemt traadløs telegrafi, hvis væsentlige fordele bestod deri, at der fra afsenderstationen efter behag kan telegraferes til hver enkelt af flere modtagerstationer, uden at uvedkommende kan opsnappe de udvekslede depescher. Opfindelsen, der er bygget paa mekaniske principer, er med held prøvet bl. a. i den amer. marine.

Bull, Edvard Hagerup (1855—), n. jurist, finansmand og politiker, f. i Bergen, blev 1879 ansat i indredepartementet, men gik aaret efter over i finansdepartementet, hvor han 1888 forfremmedes til ekspeditionssekretær. 1893 blev han ekstraordinær og 1895 fast høiesteretsassessor. For perioden 1903—06 valgtes han til femte repræsentant for Akershus amt paa stortinget (ordfører i budgetkomitéen), men gik 11 mars 1905 ind i det Michelsenske ministerium og sad som (justits- og) finansminister i dette indtil 7 nov. 1906, hvorefter han fra 15 feb. 1907 atter blev udnævnt til høiesteretsassessor. B.s fremragende fagkyndighed inden finansvæsen og skattepolitik er oftere blevet anvendt for kommissionsvirksomhed og har desuden afsat frugt, foruden i en række brochurer, ogsaa i talrige bidrag til dagspressen. B. er forfatter af librettoen til Cath. Ellings opera «Kosakkerne».

(Fot. af Karl Anderson.)
Edvard Hagerup Bull.

Bull, Edvard Isak Hambro (1845—), n. læge, f. i Bergen. Blev i 1880 ansat som overlæge og lærer i indre medicin ved rigshospitalet i Kra. efter at have afslaaet en kaldelse til professor i samme fag ved Upsala universitet. I 1887 opgav han sin vækkende lærervirksomhed og har senere indtaget en høit anseet stilling som privatpraktiserende læge i Kra. B. har udfoldet en meget betydelig litterær virksomhed. Særlig har hans undersøgelser om nyresygdomme (*morbus brightii*, 1875) og om kirurgisk behandling af visse lungesygdomme vakt megen opmerksomhed. Sine udpræget kunstneriske og litterære interesser har B. bl. a. ogsaa givet afløb gjennem talrige avisartikler (kfr. hans meget læste «Breve fra en ældre herre» (1900), «Fra Alperne og Provence» (1901) etc.).

Bull, Georg Andreas (1829—), n. arkitekt, uddannet ved den tekniske høiskole i Hannover. Arbeidede først en tid som praktiserende arkitekt, indtil han ansattes som stadskonduktør og senere som bygningschef i Kra. Fra denne post tog han sin afsked i 1903. Har udført en række private og offentlige bygninger, hvoriblandt Johannes kirke og Østbanestationen i Kra. hører til de mest fremtrædende. Han har ogsaa paa en fortjenstfuld maade virket for vor gamle nationale kunst.

Bull, Henrik (1864—), n. arkitekt, uddannet ved Kra. tekniske skole og den tekniske høiskole i Berlin. Er en fremragende arkitekt, der har udøvet stor indflydelse paa udviklingen af den nyeste norske bygningskunst. Hans betydeligste arbeider er Nationalteatret, Historisk museum og regjeringsbygningen i Kra. Særlig den sidste er karakteristisk for hans stilopfatning, der bearbeider gamle nationale motiver i en moderne og sterkt personlig aand. Ogsaa paa møbelarkitekturens omraade har han leveret fremragende arbeider. Hans hustru Mette, f. Wang (1876—), n. skuespillerinde, knyttet til Nationalteatret siden dets aabning i 1899, har spillet en række ungpigeroller med lyst sind og friskt humør. Nævnes kan Signe i «En fallit», Käthie i «Gamle Heidelberg».

(Fot. af atelier Rude & Hilfling.)
Henrik Bull.

Bull, Henrik Johan (1844—), n. skibsreder, f. i Tønsberg, udrustede 1884—85 en ekspedition til torskefiske under Island, som imidlertid mislykkedes paa grund af uveir. Viste 1893 stor iver for «Antarctics» udsendelse (s. d.) og udrustede endelig selv i 1906 «Cathrine» til fangst i Sydishavet. Skibet strandede paa en af Crozetøerne, hvorfra B. med ekspeditionen efter to maaneders ophold optoges af et forbiseilende skib.

Bull, Jacob Breda (1853—), n. forfatter og journalist, f. i Rendalen. Efter at være blevet teologisk kandidat grundlagde B. nyhedsbladet «Dagen», senere vittighedsbladet «Krydseren» samt det illustrerede fjortendaglige «Folkebladet». Samtlige disse foretagender opgav han i begyndelsen af 1890-aarene for helt at ofre sig for skjønlitterært forfatterskab. Hans første arbeider paa dette omraade var etpar hidsige polemiske skuespil, «Alvorsmænd» og «Uden ansvar», hvis tendens var rettet mod Ibsen og «bohêmen». Omtrent samtidig kom et bind eventyr, som i forening med hans følgende bind folkelivsskildringer: «Skizzer», «Fra skog og fjeld», «Mellem fjeldene», «Folk fra dalen» giver klassisk klare og ypperlige billeder af naturen og bondens liv i Østerdalen. De bedste af dem er jevnbyrdige med Aanruds fortællinger fra Gudbrandsdalen; ellers staar B. nær en forteller som Asbjørnsen. B.s folkelivsbilleder foreligger nu i to bind. Som lyriker slog B. igjennem med den i 1897 udkomne «Af Norges frihedssaga», en række varmtfølte, af en høistemt fædrelandskjærlighed beaandede digte; de blev af kritiken hilst velkommen som en norsk

---

drikke — (t) trinken; (om dyr, drankere) saufen; (d. sig fuld) sich betrinken — (e) drink; take; (abs.) be addicted to drinking; (d. sig fuld) get drunk — (f) boire; prendre; (abs.) être adonné à la boisson; (give at d.) abreuver. **drikkebroder** — (t) Trink-, Zechbruder m — (e) pot-companion, toper — (f) buveur m. **drikkepenge** — (t) Trinkgeld n — (e) gratuity, tip — (f) pourboire m. **drikkevand** — (t) Trinkwasser — (e) drinking water — (f) eau (f) potable, à boire.
drikkelig — (t) trinkbar — (e) drinkable — (f) potable, buvable, bon à boire.
Dril(li)ch, Drill (t) m, dreil.
drill (e) bore; (rad)saa(maskine); (ind)eksercere; spilde (tid); drilbor; rad, fure; eksercis.
Drillbohrer (t) m, dril(bor).
drille — (t) necken, foppen, aufziehen — (e) tease, irritate, (dagligtale) roast — (f) taquiner, agacer, irriter. **drillevoren** — (t) necksüchtig, neckisch — (e) given to teasing — (f) taquin, malicieux, agaçant, irritant.
drille (f) m, udhaler; hugaf.
drillen (t) bore; plage; (ind)eksercere, dressere.
drilleri — (t) Neckerei f — (e) teasing, irritation — (f) taquinerie, agacerie f.
Drilling (t) m. trilling.
dringen (t) trænge (ind). **dringend** overhængende; indtrængende; paatrængende, presserende.

Fänrik Stål. I sammenhæng med dette verk kan nævnes B.s historiske romaner, udgivet under fællestitelen «Mørke aarhundreder». Hans sidste større folkelivsbilleder er «Fonnaasfolket» og «Eline Vangen», som begge har gjort megen lykke.

(Efter tegning af A. Bloch.)
Jacob Breda Bull.

Bull, John (1563—1628), eng. musiker, regnes som den første virkelige klavervirtuos og den første, der foretog virtuosreiser for at gjøre sin kunst alm. bekjendt, grundlægger af datidens salonmusik, organist og komponist, lærer ved dronning Elisabeths hof. Melodien til «God save the king» tillægges ofte ham.

Bull *[bu'l]*, John, øgenavn paa englænderne, skal stamme fra Arbuthnot's satire «John Bulls historie».

Bull, Karl Sigwald Johannes (1860—), n. oberstløitnant, chef for arméstyrelsens militære afdeling. Anseet generalstabsofficer; benyttet som sekretær i et par vigtige militære kommissioner, mobiliseringskomitéen og kommandokomitéen. I 1905 en af de militære sagkyndige hos vore delegerede i Karlstad.

Bull, Ole Bornemann (1810—1880), n. violinvirtuos, en af det forrige aarh.s berømteste. Studerede først jus og teologi, men opgav snart begge for musiken, var i nogen tid teaterkapelmester i Kra., optraadte efter en koncert i Paris under medvirken af Chopin og Ernst med stor fremgang i Italien og steg ved reiser i Frankrige og England til berømmelsens høider. Var 1844 i Amerika, som siden blev hans hjem, og hvor han hentede sin anden hustru. 1850 grundlagde han Bergens nationale scene, som han siden i nogen tid ledede sammen med Bjørnson; gjorde 1852 et mislykket og pengeødelæggende forsøg paa at grunde den norske koloni Oleana i Pennsylvanien, arbeidede i 1863 forgjæves paa at faa oprettet et musikakademi i Kra., gjorde koncertreiser den halve verden over, i Kra. senest 1875. B. levede sine sidste 10 aar i Amerika, hvor han var æresborger af New York, men tilbragte oftest sommeren i sin smukke villa paa Lysøen ved sin fødeby Bergen, hvor han døde. Han var ved siden af sit store forbillede Paganini et særsyn i en romantisk virtuostid, hvori det væsentlig kom an paa en blendende ydre form, men blev ogsaa ligesom sit repertoire uberørt af udviklingen, fordi hans kunst allerede havde faaet sin faststøbte form efter de idealer, som raadede verden i hans ungdoms- og manddomstid. Af hans kompositioner er «Sæterjentens søndag» blevet en udødelig norsk folkevise. Øvrige verker er «Polacca guerriera», «Siciliana», «Adagio religioso», «Sæterbesøget», «En moders bøn», mandskvartetten «I ensomme stunder». Mindesmerker over ham findes i Bergen (se planchen Bergen) og i Minneapolis. Han var en ekscentrisk genial kunstnernatur, hvis vandreliv efterhaanden bragte adskilligt af sagn og legende om hans navn. Med ham brød dog den nationale tone i den norske musik seierrigt frem, den tone af dyb vemod og egenartet naturstemning, som udviklede sig videre gjennem Kjerulf og Nordraak og hos Grieg har faaet sin ædleste og skjønneste klang. Medens udenverdenen i ham nærmest saa den virtuose virtuos, som paa samme tid imponerede ved sin ranke nordiske vikingeskikkelse og glimrede ved sin tændende og blendende bravur, stod han omtrent paa samme maade som Verdi i Italien i sine landsmænds øine tillige som en national heros. Hans glødende patriotiske fantasi omfattede med samme styrke og begeistring Norges scenekunst paa nationale scener og dets musik som dets øvrige kunst samlet i et nationalmuseum. Baade Bjørnson og Grieg fandt sin sterke støtte i ham, og overalt, hvor han greb ind med kraftig haand, følte man hans sterke nationalfølelse, som aldrig forlod ham, selv under hans lange fravær fra hjemlandet. Ogsaa i sin kunst havde han adskilligt af den store folketalers tændstof. At flere af hans idéer ikke kunde staa for en nøgtern bedømmelse, som f. eks. det amerikanske koloniforsøg og eksperimentet med «Møllargutten», er, med et saa lyrisk anlagt temperament og saa mangfoldige forskjelligartede interesser som hans, let forklarligt. [Litt.: «Breve i uddrag, udg. af hans søn A. Bull, med en biografisk skitse af Jonas Lie» (Kbh. 1881), og biografier af Wergeland, Kr. Winterhjelm, O. Vik og Cath. Elling («Nordmænd i det nittende aarhundrede»); «Festskrift» [ved John Lund] (Bergen 1901).]

Ole Bull.

Bull, Ole Bornemann (1842—), øien- og ørenlæge i Kristiania. Har paa øiensygdommenes omraade offentliggjort vigtige undersøgelser (om spedalske øienlidelser, sammen med dr. Armauer Hansen; om syfilitiske øienlidelser, doktorafhandling; om nethindekarrenes sygdomme; om synsfeltsanomalier). Disse arbeider har paa grund af B.s skarpe iagttagelsesevne og det kunstneriske talent, hvormed han har illustreret dem, vundet høi anseelse. Hans tavle til bestemmelse af farvesansen er meget anvendt.

Bull, Storm (1856—), n. ingeniør, prof. i maskinteknik ved universitetet i Madison, Wisconsin. B. var jurymand ved udstillingen i Paris 1900 og i St. Louis 1904 og kontrollør ved anlægget af Chicagos nye elektricitetsverk. – 1907

Bulla, slegt af skalbærende baggjellesnegle (se Snegle), almindelig i varme have.

Bulla (lat.), betegnelse for en amuletkapsel, der i oldtiden anvendtes hos etruskerne og romerne. Den var ganske liden, af flad, cylindrisk form og kunde bæres i et baand om halsen. Baade amuletten og kapselen tænktes at verne mod det «onde øie». Hos romerne blev den

---

gedrungen nødtvungen; firskaaren; tæt sammentrængt.
dringlich (t) ind-, paatrængende. **Dringlichkeit** f, indstændighed; tvingende nødvendighed; hurtig fremme.
dringue (f) f, femfrancstykke.
drink (e) drik(ke). **drinkables** drikkevarer.
drinnen (t) derinde.
drip (e) dryp(pe); vaterbord.
drisse (f) f, (sjøudtr.) fald.
driste: d. sig til — (t) sich getrauen (erkühnen) — (e) presume, dare, venture, make bold to — (f) oser; s'enhardir à, prendre la hardiesse (la liberté) de.
dristig — (t) dreist, kühn, keck; frei — (e) bold, hardy, daring, audacious — (f) hardi, audacieux.
dristighed — (t) Dreistigkeit, Kühnheit, Keckheit f — (e) boldness, hardiness, assurance, audacity, temerity — (f) hardiesse, audace f.
dritte (t) tredje. **drit(te)halb** halvtredje. **Drittel** n, tredjedel.
drive — (t) treiben (ogs. intr.), jagen; (d. igjennem) durchsetzen; (d. over) sich verziehen; (slænge) (herum)schlendern, faulenzen — (e) drive, (tvinge) force, impel, urge, prompt; (metal) chase; (slænge) lounge, saunter; (tilsjøs) (be a) drift, drag the anchor; (om hjul) move; manage (a farm); pursue, follow, carry on (an occupation, studies); (d. det vidt) make a great proficiency; (d. over) pass over; put (to flight); (d. det til . . .) at-

baaret mest af børnene og aflagdes af gutterne, naar de traadte ind i den voksne alder. B. kunde være af metal, mest bronce, sjeldnere sølv eller guld; hos fattigfolk var den af læder.

Bullant *[bylā']*, Jean (1525(?)—78), fr. arkitekt, studerede i Rom, blev 1557 generaldirektør over de kgl. slotte og 1570 arkitekt hos Katharina af Medici. For konnetablen af Montmorency opførte han 1550 slottet Ecouen. I 1559 byggede han Chantilly og fortsatte arbeidet paa Tuilerierne (paabegyndt af Delorme, nedbrændt 1871). Skrev bl. a. «Reigle gén. d'architecture», 1564.

Bu'llaren-sjøerne, to lange og meget smale indsjøer i Bohuslän, Sverige. Den ene er 9 km., den anden 20 km. lang, medens det samlede fladeindhold er 18 km.² De er indbyrdes forbundet ved en kort elv og har gjennem Enningdalselven afløb til Iddefjord.

Bullārium, se Bulle.

Bulldog, se Hunderacer.

Bulle, opr. betydende det ved dokumenter hængende metalsegl, derefter seglets metalkapsel, endelig selve dokumentet. Denne betegnelse er især knyttet til pavebreve. Seglet var af bly (sjeldnere guld), stoffet papyrus, fra 11 aarh. pergament. Sproget latin, formularerne faste. Pavens kancelli udvikledes især under Urban II og Innocens III. Blyseglet er prydet med kors og pavens navn, fra omkr. 1100 desuden med Peters og Paulus' hoveder, men fra 16 aarh. med pavens vaaben. Der skjelnes mellem store b., høitidelige i udstyr og form, og smaa b.; de sidste efterhaanden overveiende. B. opkaldtes efter indledningsordene, f. eks. «Unam sanctam» mod Filip den smukke, «In coena domini» mod kjettere. En b.-samling kaldes bullarium. Blandt de bekjendte udgaver kan nævnes: «Bullarium magnum a Leone magno usque ad Benedictum XIII», 1727 f. (19 bd.), Coquelines, «Bullarium etc. collectio», 1733 (14 bd., ny udg. 1857) og «Magnum bullarium Romanum», 1835 f. (19 bd.).

Bullen, Frank Thomas (1857—), eng. forfatter, fór i sin ungdom tilsjøs som hvalfanger og har i de sidste ti aar udgivet nogle bøger med emner fra sjømandslivet, bl. a. «The cruise of the Cachalot» (1898), «The log of a sea waif» (1899), «Creatures of the sea» (1905).

Buller *[bu'lə]*, Sir Redvers Henry (1839—), eng. general. Deltog i krigene mod Kina 1860, Ashanti 1874, kaffer og zuluer 1878—79 og Transvaal 1881; udmerkede sig i Ægypten 1882 og i Sudan 1884—85. Blev efter Wolseley generaladjutant for hæren 1890—97. Var i begyndelsen af boerkrigen øverstbefalende i Syd-Afrika, men afløstes dec. 1899 af Lord Roberts og beholdt kun kommandoen i Natal, hvor han undsatte Ladysmith 27 febr. 1900 efter 4 maaneders forløb og 3 alvorlige nederlag ved Colenso, Spion kop og Vaalkranz. 1901 fjernedes han fra Syd-Afrika, og blev s. a. afsat paa grund af en uforsigtig tale.

Bulletin *[byltǣ]* (fr., lat. *bulla*) kaldes meddelelser, som i et vist tidsrum jevnlig udstedes om et anliggende af alm. interesse, f. eks. generalens til offentliggjørelse bestemte beretning om et slag, lægens daglige erklæring om en kjendt persons sygdoms forløb, meddelelser om vedtagne love, om lærde selskabers møder o. s. v.

Bullinger, Heinrich (1504—75), schweizisk reformator, virkede 1523—29 som lærer ved klosterskolen i Kappel og blev senere Zwingli's efterfølger i Zürich. Ved sine betydelige evner og sin modenhed fik han efterhaanden ogsaa hans stilling som reformationens aandelige leder. De reformerte bekjendelsesskrifter: «Den første helvetiske konfession» (1536) og «Den anden helvetiske konfession» (1564) er for en væsentlig del hans verk.

Bullion *[bu'ljən]* (eng.), klump, benyttes som betegnelse for umyntet guld eller sølv i blokke, barrer el. stænger.

Bull-Run *[bul rʌn]*, bielv til Potomacelven s.v. f. Washington, kjendt fra de store kampe, som her udkjæmpedes under borgerkrigen. 20 juni 1861 angreb unionisterne under Mac Dowel sydstatsarméen, men blev fuldstændig slaaet af denne under Beauregard. 29 og 30 aug. 1862 slog Jackson smst. sydstatsarméen paa flugt.

Bull-terrier, se Hunderacer.

Bulmerincq, August von (1822—90), t. retslærd, blev i 1858 professor i statsret og folkeret i Dorpat, var i 1873 med at stifte «Institut de droit international». I 1882 blev han professor i folkeret i Heidelberg. Han har udgivet flere meget fremragende verker over folkeretten.

Bulmeurt *(hyoscyamus niger)*, art af søtviderfamilien, med fligede, sterkt haarede blade, der har en bred midtribbe og som yngre er klæbrige; de grøngule kroner har fiolette aarer, kronrøret dybt mørkfiolet; frugten er en kapsel, der aabnes med et laag og indeholder talrige, nyreformede, graagrønne frø. Planten har en vammel, bedøvende lugt; den indeholder alkaloidet hyoscyamin og er meget giftig. Ugræs nær beboede steder.

Bulmeurt.

Bulthaupt, Heinrich Alfred (1849—), t. forfatter, advokat, professor, har skrevet lyriske digte, «Durch Frost und Gluten», og noveller og fortællinger, men har særlig vundet anseelse som dramatiker: «Maltheser», «Gerold Wendel», «Die neue Welt», «Der verlorene Sohn». Af hans øvrige skrifter maa særlig nævnes «Dramaturgie des Schauspiels» og «Dramaturgie der Oper».

Buluwayo, se Bulawayo.

Bulwer *[búlwə]*, William Henry Lytton Earle, Lord Dalling and B. (1801—72), eng. diplomat, blev medlem af underhuset 1830, var siden gesandt i Konstantinopel, Paris, Madrid og Amerika. 1868 blev han atter medlem af underhuset, 1871 peer. Har skrevet «Life of viscount Palmerston» (1870).

Bulwer-Lytton, se Lytton.

Bulȳgin, Aleksandr Grigo'rjevitsj (1851—), rus. statsmand, ansat i justits- og indenrigsministeriet, senere guvernør i Kaluga, 1903 adjoint hos generalguvernøren i Moskva, storfyrst Sergei; ledede som indenrigsminister den kommission, der forfattede udkastet til den første duma (s. d.), men trak sig tilbage 1906.

---

tain the rank (of); manage (to do smth) — Ⓕ pousser, chasser; (kvæg) conduire, mener; (forretning, studier) exercer, s'occuper de; (udnytte) exploiter; (slænge) flâner; fainéanter; chômer; (tilsjøs) aller en dérive, dériver; (d. om) errer (çà et là), vagabonder; (d over) passer; (d. det til noget) faire son chemin, aller loin, réussir.

drive Ⓔ drive (paa); jage, kjøre; dampe (fjær); rydde, tømme; styrte, fare; drive(s); sigte, ville hen; kjøretur, -vei; kjørsel.

drivel Ⓔ sikl(e); vaas(e).

driver Ⓔ driver, kusk; mesan.

drivfjær — Ⓣ Triebfeder f — Ⓔ spring; (fig.) incentive, motive, impulse — Ⓕ ressort m; (fig.) mobile, motif m.

drivhus — Ⓣ Treibhaus n — Ⓔ forcing house, hothouse — Ⓕ serre (f) chaude.

drivis — Ⓣ Treibeis m — Ⓔ drift-ice, floating ice — Ⓕ glaces (f pl) flottantes.

drivkraft — Ⓣ Treib-, Triebkraft f — Ⓔ moving (motive) power — Ⓕ force (f) motrice.

drizzle Ⓔ duskregn(e); yre med.

droben Ⓣ deroppe.

drog — Ⓣ Tropf, Dummkopf m — Ⓔ good-for-nothing — Ⓕ vaurien, benêt, pataud m.

drogman Ⓕ m, dragoman, tolk.

drogue Ⓕ f, **Drogue(rie)** Ⓣ f, material-, apotekervare; Ⓕ ogsaa ingrediens; juks, kram; svarteper (i kort).

droguer Ⓕ tylle medicin i, for-

Bumand kaldes i det nordlige Norge den fastboende bonde i modsætning til de omvankende fjeldfinner.

Bumbaad, se Bombaad.

Bumerang, ca. 1/2 m. langt, fladt, nær midten vinkelbøiet kastetræ, navnlig i Australien anvendt som jagt- og krigsvaaben. Særlig i kamp bruges b., der er vredet, og hvis arme derfor ligger i forskjelligt plan. De vredne b. viser den eiendommelighed, at de vender tilbage til udgangspunktet, hvis maalet forfeiles. Efterat være kastet vender de sig horisontalt, hvirvler snurrende paa skraa opad gjennem luften og skruer sig i en elliptisk kurve mod venstre tilbage mod den kastende. B. kjendes ogsaa fra Forindien, det sydvestlige Nordamerika og enkelte andre egne.

Bumerang.

Bumīa, tunes. guldmynt = 100 piaster, omtr. 44 kr.

Bunad. 1. Forraad til en husholdning. 2. Redskaber til arbeide og fangst (Bergens og Trondhjems stift). 3. Klædning, klædedragt (søndenfjelds).

Bunbury *[bʊ'nberi]*, havn i Australien, Westaustralien, ved Collie River. 280 indb. Anløbes ofte af norske seilfartøier for Sydafrika.

Bunda, se Bantu.

Bundaberg, by i Australien, Queensland, ved elven Burnett (s. d.), ca. 20 000 indb. Møller, teglverk, sukkerfabriker.

Bundefjorden, en arm af Kristianiafjorden, der fra Kra. gaar ca. 20 km. i sydlig retning. Den adskilles ved Nesodden fra hovedfjorden. B., der i n. er bred og dyb, smalner efterhvert af og ender i syd i en ganske smal, grund kile.

Bundehesh (bûn-dahishn, «den oprindelige skabelse»), det mest bekjendte af de i middelalderens persiske sprog (pehlevi) affattede verker, stammer rimeligvis fra 9 el. 10 aarh.; dets hensigt var at give en beskrivelse af alle verdens omraader (geografi, zoologi, astronomi o. s. v.) og af alle verdensløbets perioder. Blandt de bevarede brudstykker er læren om de sidste ting, der i sine hovedtræk høist sandsynlig gaar tilbage til den sasanidiske Avesta (hvoraf for dette vigtige punkts vedkommende kun lidet er levnet).

Bundelkhand, se Bandelkand.

Bunden stil betegner i litteraturen det af rytmer bundne og efter metriske regler formede sprog (poesi), modsat ubunden stil (prosa).

Bunden varme, se Latent varme.

Bundesrat (t.), forbundsraad, i det Tyske rige repræsentation for forbundsstaternes regjeringer. Efter den tyske rigsforfatning har Preussen 17, Bayern 6, Sachsen og Württemberg hver 4, Baden og Hessen hver 3, de øvrige stater 2 eller 1, ialt 58 stemmer. Hver stat kan opnævne saamange repræsentanter, som den har stemmer. Rigskansleren leder som formand b.s forhandlinger. B. har at behandle forelæggene til rigsdagen og de af denne vedtagne beslutninger. Afgjørelse træffes med simpel majoritet. For at blive gyldig maa en lov foruden af rigsdagen ogsaa vedtages af b. Dette kan give nærmere bestemmelser angaaende gjennemførelsen af rigslovene, forsaavidt ikke andet er bestemt. Inden sin midte vælger b. hvert aar forskjellige udvalg, som skal varetage de enkelte administrationsgrene.

Bundgaard, Anders Jensen (1864—), d. billedh., udførte 1890 en gruppe til Kbh.s Tivolis façadebygning og fik et springvandsudkast «Gefion» præmieret; 16 aar efter begyndte forarbeiderne til dets opsættelse ved Langelinie. Har deltaget i udsmykningen af Kbh.s nye raadhus.

Bundgarn, et i Norge (og kun i de østlige dele) lidet benyttet redskab til fangst af torsk o. a. fisk. B. bestaar af et i polygonform udsat garn fæstet til lange i bunden nedrammede pæle. Enderne (eller blot den ene) af garnet er bøiet indad ladende en aabning tilbage, hvorigjennem fisken kan komme ind i polygonen. For at lede fisken derind er der fra indgangen ind mod kysten udsat et ligeledes til pæle fastgjort garn. Ved hjælp af et garn, som danner bunden i «polygonen» (heraf navnet b.) opsamles fangsten.

Bundi, brit. vasalstat i Radsjputana, nordvestlige Indien, omtr. 6 000 km.² med 171 227 indb. (1901); i løbet af ti-aaret 1891—1901 er folketallet minket sterkt paa grund af hungersnød. Hovedstad af samme navn, ca. 23 000 indb., mange vakre hindutempler.

Bundschuh, en med remmer til foden bundet sko, som i middelalderen brugtes af bønderne og derfor benyttedes som disses merke under de store opstande, som gik forud for den store bondekrig (s. d.).

Bundsforvandt, se Forbundsfælle.

Bundskrabe, redskab til fangst af østers, skjæl etc.; bestaar af en med to arme forsynet jernramme, hvortil er fæstet en pose af tyktraadet net. Til armene fastgjøres et taug, hvormed redskabet hales langs bunden.

Bundskrabe.

B. anvendes ogsaa i stor udstrækning i videnskabelige øiemed til indsamling af dyr fra havbunden.

Bundstof el. kobberstof, et slags maling, som bruges under vandet paa træskibe for at holde bunden ren for græs og andet, som ellers vil sætte sig fast der; det er det giftige kobber, som virker.

Bundstok, det tømmer i et træskibs spanter, som kommer tvers over kjølen og saaledes tjener til at forbinde skibsbundens sider med hverandre.

Bundstykke, bagstykket af en kanon.

Bundtilje, i bunden af en baad; se Tilje.

Bundt (garn). Ophæsplet garn forsendes i bundter eller pakker à 10, 5 eller 2 eng. pund. Saadanne b. deles ved indlagte traade i flere «fed».

---

give; forfalske (vin); spille svarteper.

droguerie (f) f, materialvarer, -handel.

droguet (f) m, verken.

Droguist (t) m, **droguiste** (f) m, materialhandler.

drohen (t) true.

Drohne (t) f, drone, vandbi.

dröhnen (t) drøne, dundre.

Drohung (t) f, trusel.

droit (e) afgift, sportel.

droit (f) ret, opreist; retskaffen; sund (fornuft); høire; bent, lige; m, ret(tighed); skat, afgift; ret; jus; avers, forside; ret vinkel.

droite (f) f, høire haand, side, fløi; (politisk) høire; ret linje.

droitier (f) rethændt.

droiture (f) f, retskaffenhed, loyalitet.

drôle (f), **droll** (e), **drollig** (t) pudsig, løierlig; (f) ogs. m, slubbert.

drôlerie (f) f, **drollery** (e), **Drolligkeit** (t) f, pud(sighed).

dromedar — (t) Dromedar n (m) — (e) dromedary — (f) dromadaire m.

Drommete (t) f, trompet.

drone — (t) Drohne f — (e) drone — (f) faux-bourdon m.

drone (e) drone; ladhans; dur(e), summe(n); basrør i sækkepibe; dovne sig.

dronning — (t) Königin f — (e) queen — (f) reine f.

dronte (f) m, (zool.) dronte.

droop (e) lude, hænge slapt; falde, synke; helde (dag).

Bundventil, ventil i et dampskibs bund, gjennem hvilken man kan pumpe vand fra sjøen til fyrrummet, til forskjelligt brug. Se Dampskib.

Bungalow *[bvngəlō]*, eng. betegnelse paa et bengalsk hus. Med en b. menes oftest et fritstaaende, lavt enetages hus, forsynet med luftige verandaer. Paa denne maade bygges gjerne de europæiske huse i Indien.

Bunge, Aleksandr von (1803—90), rus. botaniker, der har foretaget flere reiser i videnskabeligt øiemed bl. a. i Kina, det indre Asien og Persien, over hvilke egne han har leveret værdifulde floristiske bidrag. Var 1836—68 professor i botanik i Dorpat.

Bunge, Friedrich Georg von (1802—97), berømt russisk retshistoriker, 1831 professor i Dorpat, 1842 borgermester i Reval, fra 1852 ansat i det keiserlige kancelli i St. Petersburg. Der foreligger talrige historiske verker fra B.s haand, næsten alle behandlende Liv-, Est- og Kurlands historie (bl. a. «Das Herzogtum Esthland unter den Königen von Dänemark», 1877), og en række udgiverarbeider bærer hans navn («Archiv für die Geschichte Livlands, Esthlands und Kurlands», 1842 fl.).

Bunge, Gustav von (1844—), t. fysiologisk kemiker, 1885 professor i fysiologi i Basel. Undersøgelse paa udskaarne organer. Arbeider om ekskretionen af eggehvidestoffenes dekompositionsprodukter. Har givet stødet til «neovitalismen».

Bungener *[bōžnǣ'r]*, Louis Félix (1814—74), reformeret teolog og forfatter, har udgivet en række populære quasi-hist. skildringer og romaner til protestantismens forherligelse. Blandt hans verker kan nævnes: «Un sermon sous Louis XIV» (7 udg. 1881), «Histoire du concile de Trente» (2 udg. 1854), «Trois sermons sous Louis XV» (6 udg. 1902), «Rome et la bible» (2 udg. 1860), «Calvin, sa vie, son œuvre, et ses écrits» (2 udg. 1863, d. overs. Kbh. 1877), «Rome et le vrai. Études sur la littérature catholique contemporaine» (1873) o. fl. a.

Bu'ngert, August (1846—), t. komponist, begyndte med kammermusik og under særlig beskyttelse af dronningen af Rumænien sange, senere mest bekjendt ved operatetralogien «Homerische Welt». Forøvrigt musiklystspillet «Studenterne fra Salamanca», musik til Goethes «Faust», Tasso-ouverture, symfonisk digtning «Wartburg», prisbelønnet strygekvartet, mandskor m. v.

Bu'nias orientālis, en art af de korsblomstrede, der som ugræs har spredt sig flere steder i det sydlige Norge. B. er en høi og stiv urt med lange, smale blade og gule, sødlig lugtende blomster i top; skulperne, der er korte, egdannede og noget skjæve, er ru af smaa vorter. Er paa grund af sine ofte meterlange rødder besværlig at udrydde.

Bunke *(aira)*, slegt af græsfamilien, indbefattende fleraarige og tueformede arter med oftest sterkt glinsende, stilkede og to-blomstrede smaaaks, der tilsammen danner en top. Hos os 4 arter, hvoraf sølv-b. *(a. cæspitosa)* og smyle-b. *(a. flexuosa)* hører til landets og forøvrigt til hele Nordeuropas almindeligste græs. Den første kjendes let paa de tætte og faste tuer og paa de ru og ribbede blade. Paa fjeldene vokser *a. alpina* og i de allersydligste kystegne den sjeldne *a. setacea*.

Bunkeaare, stor aare, som før brugtes paa mindre skibe; lægteraare; nu gammeldags.

Bunker Hill *[bv'ŋkəhil]*, en 35 m. høi bakke paa halvøen Charlestown, nu en del af Boston; her stod 17 juni 1775 den første haarde kamp i den nordamerikanske frihedskrig. Englænderne under general Gage beseirede amerikanerne. Til minde om kampen er høien prydet med en 67 m. høi granitobelisk.

Bunketofte lund, skog i Skåne, 7 km. fra Landskrona, hvor Johan Rantzau 4 mai 1525 overvandt de skånske bønder, der under Otte Stisens ledelse vilde understøtte Søren Norby i hans oprørskamp for Kristian II.

Bunsen, Christian Karl Josias, friherre af (1791—1860), t. diplomat og videnskabsmand, studerede teologi og filologi i Marburg og Göttingen og blev efter at have opholdt sig i forskjellige lande paa Niebuhrs anbefaling gesandtskabssekretær i Rom, hvor Vilhelm III af Preussen fattede interesse for ham og 1827 gjorde ham til sin gesandt ved pavehoffet. Herfra forflyttedes han til Bern og endelig til London. 1854 søgte B. uden held at drage Preussen over paa vestmagternes side; derimod fik han tilveiebragt enighed mellem den eng. og preus. kirke om at oprette en protestantisk bispestol i Jerusalem. Under sit ophold i Rom udgav han «Beschreibung der Stadt Rom»; hans største verk er «Ägyptens Stelle in der Weltgeschichte». Liberal af tænkemaade forsøgte han i sit skrift «Gott in der Geschichte» at forene kristendommens idé med den moderne videns synspunkter, og han har udgivet en god bibeloversættelse forsynet med forklaringer. Deres gode hensigt til trods er hans skrifter hurtig blevet forældet.

Bunsen, Robert Wilhelm (1811—99), t. kemiker, blev 1836 professor i Kemi i Kassel, 1838 i Marburg, 1851 i Breslau, 1852 i Heidelberg, hvor B. virkede, indtil han i 1899 kort før sin død trak sig tilbage. B. har givet betydningsfulde bidrag til kjendskabet til cyanforbindelserne og især til de meget giftige kakocylforbindelser; nævnes maa ogsaa B.s arbeider over luftarternes analyse og hans fotokemiske undersøgelser. Men videst kjendt er B. gjennem den af ham og Kirchhoff 1860 skabte spektralanalyse («Chemische Analyse mit Spektralbeobachtungen», Wien 1861). Foretog i 1846 en reise til Island for at gjøre geologisk-kemiske undersøgelser over vulkanske forhold («Schreiben an Berzelius über die Reise nach Island», Marburg 1846).

Bunsenbrænder er en gasbrænder saaledes konstrueret, at lysgasen blandes med luft før antændelsen, hvorved man opnaar fuldstændig forbrænding med stor varme uden lysende flamme. — Et gasrør er ført ind i en cylinder, som er aaben i begge ender. Naar der tændes i cylinderens øvre ende, river gasen luften med sig. B. er opfundet af R. W. Bunsen 1855. Principet benyttes ved alle Auer-brændere, gas-kogeapparater etc.

Bunsens element, se Galvaniske elementer.

Buntmager (d. e. pelsverksskrædder), et fra det tidligere skinderhaandverk udskilt fag. «Skinderne» oldn. *skinnari*) var nemlig foruden b. tillige beredere af pelsverk og skind (hvidgarvere). «Skinnari» var blandt de haandverkere, som af kong Magnus Haakonssøn anvistes boplads i Bergen ved byloven og var saaledes fag allerede i det 13 aarh. og et fuldt udviklet byhaandverk. Kontorets tyske haandverkere *(de fif Amten)* havde ogsaa kun betegnelsen «skinder». Herved er imidlertid

---

drop ⓔ draabe; øredobbe; glasprisme; drops; (fald)lem; (for)teppe; fald(høide); (underseils) dybde; dryppe; (lade) falde; sætte af (passagerer); afbryde (bekjendtskab); sænke (sig); sende (med posten); udløbe (police); kaste, føde. **d. in** gjøre en uventet visit. **d. on** støde paa.

drops se sukkertøl.

dropsical ⓔ vattersottig.

dropsy vattersot.

droske — ⓣ Droschke f — ⓔ cab, fly, fourwheeler — ⓕ voiture f (de place), fiacre m.

dross ⓔ slagger; rust; udskud.

drosse ⓕ f, ratline.

drosser ⓕ (sjøudtr.) forslaa.

Drossel ⓣ f I, strube, adamsæble.

Drossel ⓣ f II, trost. **Drosselbeere** f, mistel: rognebær.

drosseln ⓣ kvæle.

drought ⓔ tørke.

drouillette ⓕ f, makrelnot.

drove ⓔ (fæ)drift. **drover** driftebonde.

drown ⓔ drukne; (over)døve.

drowse ⓔ døs(e). **drowsy** søvnig, døsig.

dru ⓕ tæt; flyvefærdig; oprømt

drub ⓔ jule op, banke.

drüben ⓣ paa den anden side

Druck ⓣ m, tryk.

drucken ⓣ trykke.

drücken ⓣ trykke, presse liste sig bort.

Drucker ⓣ m, trykker

Drücker ⓣ m, klinke, aftrækker.

ikke udelukket, at en fagdeling allerede var begyndt saavel blandt de tyske som norske haandverkere. Sikkert er det nemlig, at betegnelsen b. var kjendt og benyttet ved udgangen af det 16 aarh. B. og garverne erholdt imidlertid sent laug, neppe før begyndelsen af 18 aarh. B. led et væsentligt afbræk ved fagets deling, dog holdt standen sig anseet og talrig i 16 og 17 aarh., men gik sterkt tilbage i 18 aarh., og lauget forfaldt i begyndelsen af 19 aarh. I vore dage har b. lidt meget ved handelens indgreb, og neppe mere end halvparten af pelsverkshandelen er paa haandverkeres hænder. Bedriften er nemlig, efterat beredning af skind og pelsverk bortfaldt, mere af merkantil end af faglig natur og kræver desuden en driftskapital, som kun faa haandverkere er i besiddelse af. En del af de eg. b. er derfor gaaet over til konfektionshaandverkere, som arbeider for de store pelsverksforretninger. Fabrikation af huer (som ikke er af skind) er i den senere tid henregnet under buntmageri, men med tvilsom berettigelse. Naar disse medregnes, har landets byer for nærværende 160 b.-mestere.

Bunyan *[bʊ'njən]*, John (1628—88), eng. nonkonformist, af profession kjedelflikker, tjenstgjorde som ung i parlamentshæren og sluttede sig senere til den nonkonformistiske menighed. Han begyndte selv at prædike og vandt ved sin folkelige veltalenhed og dybe fromhed stor tilslutning. Restaurationen medførte, at det blev nonkonformisterne forbudt at prædike; da B. trodsede dette forbud, blev han fængslet. I denne periode udfoldede han en rig forfattervirksomhed baade paa prosa og vers. Da Karl II 1672 ophævede alle straffe mod dissenterne, kunde B. atter optage sin forkyndergjerning. Han blev prest for den nonkonformistiske menighed i Bedford. Døde i London. Blandt hans 59 skrifter (samlet udg. London 1692, bd. I—II og 1853 bd. I—III) er det allegoriske digt: «The pilgrims progress» det berømteste. Det udkom 1678 og foreligger i 258 udgaver paa engelsk og er oversat paa 82 sprog (mange norske udg.; to forskj. udkom 1902—03). Et andet berømt allegorisk digt af ham er «The holy war».

Bunyeváczer *[bunjevātser]* el. sjokatser kaldes de serbiske indb. i det sydl. Ungarn, især komitatet Bacska. De indvandrede i 17 aarh. og udgjør nu omtr. ½ mill.

Bunzlau. 1. By i Preussen, Schlesien, ved elven Bober, 15 048 indb. (1905). Glas- og jernindustri samt pottemagerier (det saakaldte bunzlauergods). Mindesmerke over den rus. general Kutusov, som døde her i 1813. Ved B. blev franskmændene slaaet 30 aug. 1813. — 2. Jung B., by i Østerrige, Böhmen, ved elven Iser, 13 482 indb. (1900). Stor handel og industri. Det er en gammel by, grundlagt 995. — 3. Alt-B., gammel by i Böhmen, ved Elben.

Buol-Schauenstein, Karl Ferdinand, greve af (1797—1865), østerr. diplomat, gesandt i Karlsruhe, Stuttgart, Turin og St. Petersburg (1848). Det skyldtes hans bestræbelser, at tsar Nikolai 1849 lod sin hær rykke ind i Ungarn. Siden var han Østerriges ministerchef og udenrigsminister under Krimkrigen og repræsenterede sit land paa kongressen i Paris 1856.

Buonacco'rsi, kaldt Perino del Vaga, se Vaga.

Buonarroti, se Michelangelo.

Buoninsegna *[-séña]*, se Duccio.

Buononcini, se Bononcini.

Buonvicino *[-vitšīnå]*, se Bonvicino.

Buorm, se Snoge.

Bupre'stis, se Pragtbiller.

Buquoy *[bykvá]* (el. Bucquoi), Karl Bonaventura de Longueval, greve af (1571—1621). Traadte i østerr. tjeneste og førte 1618 kommandoen over hærene, som sendtes mod Böhmen. Vistnok trak han sig i begyndelsen tilbage, men 1619 seirede han ved Netolitz, stansede Bethlen Gabor, fordrev böhmerne og deltog 1620 i seieren paa det Hvide bjerg. Han faldt mod Bethlen Gabor.

Bur, ifølge Rigsþula søn af Jarl og Erna, stamfader til Kon.

Bur, fælles betegnelse for en af de vigtigste bygninger ved det gammelgermanske gaardsanlæg. Selve ordet synes at tyde hen paa beboelseshus, og det har ogsaa i de ældste germanske sprog betydningen af familiehus i

(Fot. af O. Væring.)
Bur: Rolstad-buret (nu paa Bygdø).

modsætning til hallen, repræsentationshuset. B. var ogsaa særlig kvindernes hus, medens mændene spiste, drak og sov i hallen. Det bliver middelalderens og folkevisernes høienloft, hvor de unge jomfruer holdt til. Tidlig har det ogsaa været benyttet til opbevaringsted for de foraad, som gaardens kvinder særlig havde at styre med og tage vare paa, som mad, klæder, smykker o. s. v. Til belysning af denne gamle bygningsskik findes intet materiale saa rigt som det norske. Der findes en række middelalderske b. som Finneloftet paa Voss, Stave i Hallingdal, Rolstad fra Gudbrandsdalen, nu paa Bygdø. De sæterdalske b. er ofte meget store, enkelte hæver sig i «tri høgd», de telemarkske mere varieret med de konstruktive dele rigt udskaaret. Den senere type, der sikkert ogsaa gaar tilbage til middelalderen, kaldes stabbur, d. e. b. ved stabber hævet fra jorden.

Burán kaldes de tørre og kolde nordlige storme i Høiasien (Tibet), der raser i flere dage og er meget frygtet paa grund af sin voldsomhed.

Druckerei (t) f, trykkeri.
drucksen (t) være sendrægtig.
Drudenfuss (t) m, pentagram.
drudge (e) trælle, slide; (arbeids)-træl. **drudgery** negerarbeide.
drue — (t) Traube f (kun i fl.) — (e) grape — (f) raisin m.
drug (e) material-, medicinalvare(handel): (giftig) drik; uafsættelig vare; blande (med gift), forgifte.
drugget (e) verken.
druggist (e) materialhandler; apoteker.
drukken — (t) betrunken, berauscht, besoffen — (e) drunk(en), tipsy, intoxicated — (f) ivre, gris, soûl.
drukkenbolt — (t) Trunkenbold, Säufer m — (e) drunkard — (f) ivrogne, pochard m.
drukkenskab — (t) Trunkenheit, Trunksucht f — (e) drunkenness, intoxication, inebriation — (f) ivresse f; ivrognerie f.
drukne — (t) ertrinken, ersaufen; (tr.) ertränken, ersäufen — (e) (be) drown(ed) — (f) (se) noyer.
drukning — (t) Ertränken, Ersäufen n — (e) drowning — (f) noyade f; submersion f.
drum (e) tromme (ogs. vb): tambur; trommehinde.
drunk(en) (e) drukken. **drunkenness** drukkenskab.
drunten (t) dernede.
drupe (f) f (m), stenfrugt.
Drusch (t) m, tresking.
Druse (t) f, grippe; kversil; (i mineraler) druse.
Drüse (t) f, kjertel.

Burāno, by i Italien, 8 km. n.v. f. Venedig paa en ø i lagunen, 8 169 indb. (1901). Tilvirkning af kniplinger.

Burbage *[bə'bedž],* R i c h a r d (d. 1619), eng. skuespiller, hørte til grev Leicesters trup ligesom Shakespeare, hvem han stod meget nær. og i hvis stykker han har udført flere hovedroller (bl. a. Hamlet).

Burbank *[bə̄'bænk],* L u t h e r (1849—), amer. gartner, verdensberømt ved sine planteforædlingsforsøg. Til disse, som drives i en hidtil ukjendt maalestok, henter B. materiale fra jordens forskjelligste egne. Ved krydsning og selektion af plantearterne er det lykkedes ham at frembringe et stort antal nye og forbedrede kulturformer, som allerede nu har faaet en meget stor praktisk-økonomisk betydning og har faaet rig udbredelse ogsaa udenfor Amerikas omraade. Hans forsøgsfelter ved Santa Rosa og Sebastopol i Kalifornien besøges hvert aar af talrige plantedyrkere og endog af videnskabsmænd fra forskjellige kanter af jorden. Tiltrods for at disse forsøg byder adskilligt ogsaa af videnskabelig interesse, er dog videnskaben ikke deres egentlige maal. B. tilstræber kun de praktiske resultater, forbedring og forædling af de før kjendte frugt- og blomstersorter, og ved siden heraf har han havt det specielle maal at «skabe» haardføre og fordringsløse varieteter, som kan vokse paa den fattigste jordbund, som i ørkenerne, og derved skaffe betingelser til livets ophold for mennesker og dyr i hidtil ubeboede egne. Saadanne planteformer har han ogsaa virkelig frembragt, især i sin tornløse kaktus *(opuntia)* og den forædlede strandplomme. Den første (som B. dog endnu er beskjæftiget med) er i vild tilstand paa grund af de mange skarpe torne helt uspiselig for kvæget. Den forædlede form, som er fri for torne, er meget større, er spiselig og endog velsmagende og vil kunne afgive en mængde føde for baade mennesker og dyr. En 3-aars plante kan saaledes veie indtil 600 pund (eng.). Den forædlede strandplomme, hvis stamform er en vildtvoksende art med bitre og tørre frugter, ikke stort større end kirsebær, er overmaade rigtbærende og har meget saftige, store og aromatiske frugter, og hvad der er af stor betydning, den kan ligesom foregaaende vokse paa ugunstig jordbund og er lidet afhængig af klima. Af plommer har B. forøvrigt bragt i handelen over 20 forskjellige varieteter; en af dem er den merkelige stenfri plomme, hvor frøet ligger uden skal frit i frugtkjødet. Ved krydsning af to vildtvoksende *rubus*-arter, begge med ganske smaa frugter, har B. faaet en rigtbærende bjørnebærsort med store, aromatiske bær, som nu under navnet «primusberry» er en udmerket handelsvare. Hans forsøg omfatter ialt talrige frugtsorter, saaledes æbler, pærer, kirsebær, druer, ferskener, kvæde foruden de nævnte. Som et eksempel paa den økonomiske betydning af hans resultater kan anføres, at den nye potetsort, som bærer hans navn, aarlig indbringer de Forenede stater 17 mill. dollars. Ved krydsning og selektion har B. ogsaa frembragt et stort antal «nye» prydvekster, saaledes foruden tusender af varieteter af liljer former af *gladiolus* med blomster rundt hele stængelen, ikke som de sedvanlige kun paa den ene side, tusenfryd («shasta daisy»), en amaryllis og calla med over dobbelt saa store blomster som stamplanterne; af den sidste har han ogsaa dyrket frem en form med langt mindre blomster, end den oprindelige plante har, af georgine en sort med duft som magnoliablomster etc. Af hans forædlingsforsøg med trær er bl. a. fremgaaet en valnødsort, som vokser hurtigere end noget andet hidtil kjendt træ i tempererede egne og ogsaa en kastanjevarietet, som begynder at bære frugt allerede 18 maaneder gammel. I 1905 blev der af Carnegie-institutet bevilget B. 10 000 dollars aarlig til at fortsætte og offentliggjøre sine forædlingsforsøg. (Se pl. B u r b a n k s p l a n t e f o r æ d l i n g s f o r s ø g.) [Litt.: W. S. Harwood, «New creations in plant life» (New York 1905); H. de Vries: 1. «Die Neuzüchtungen Luther Burbank's» i «Biol. Centralblatt», bd. 26, 1906, og 2. «Plant-breeding» (Chicago 1907).]

Luther Burbank.

Burchiello *[-kie'llå],* D o m e n i c o d i G i o v a n n i, med tilnavnet B. (d. 1448), ital. digter, fra Firenze, var barber af profession, som digter folkelig satiriker, skrev burleske og bidende, vittige sonetter, som i sin tid blev meget paaskjønnet, men som nu er vanskelige at forstaa paa grund af sin tidsjargon og sine personlige hentydninger.

Burckhardt, J a c o b (1818—97), t. kultur- og kunsthistoriker, studerede i Basel og Berlin teologi, litteratur og litteraturhistorie. Paavirket af Franz Kugler blev han kunsthistoriker. Han blev professor i Basel, senere i Zürich, saa atter i Basel indtil 1893. Han udgav «Kunstwerke der belgischen Städte» (1842), «Der Cicerone . . . der Kunstwerke Italiens» (1855; 8 opl. 1901), «Die Kultur der Renaissance in Italien» (1860; 8 opl. 1902, paa dansk 1903) og «Geschichte der Renaissance in Italien» (1867). Efter hans død er udgivet «Rubens» (1898), «Griechische Kulturgeschichte» (1898—1900) o. fl. B. var en kundskabsrig og forstaaelsesfuld forsker, hans sprog er klart og letfatteligt.

Burckhardt, J o h a n n L u d w i g (1784—1817), schweiz. orientreisende, f. i Lausanne, studerede, navnlig arabisk, i Tyskland og England; opholdt sig fra 1809 i Aleppo (Syrien) og foretog herfra reiser bl. a. til Palmyra, Damaskus og Libanon; 1812 begav han sig østenom det Døde hav til Kairo, hvorfra han drog til Nubien og over til Arabien; 1814 opholdt han sig nogle maaneder i Mekka; 1816 besøgte han Sinai; men allerede det følgende aar døde han i Kairo af overanstrengelse, netop som han skulde tage fat paa sin oprindelige opgave, overdraget ham af det afrikanske selskab i London: en reise tvers igjennem Sahara. Hans dagbøger, som senere er udgivet, er af høi videnskabelig interesse.

Burda (arab.), kappe, betegner særlig: 1. Den kappe hvormed Muhammed lønnede Ibn Zuhair for et digt til

---

dry ⓔ tør(ke); gjeld (om ko). **d.-beat** mørbanke. **d.-nurse** tøramme; opflaske.

dryppe — ⓣ tröpfeln; tropfen, träufeln; (af sved) triefen — ⓔ drip — ⓕ (faire) tomber goutte à goutte; dégoutter, découler; ruisseler (de sueur); (tr. ogs.) distiller, instiller.

dryppert — ⓣ Tripper m — ⓔ clap, gonorrhea — ⓕ gonorrhée f.

drypsten — ⓣ Tropfstein m — ⓔ & ⓕ stalactite f.

drysse — ⓣ herab-, hinabrieseln, (tr.) streuen — ⓔ drop (fall) in small particles; (tr.) sprinkle — ⓕ tomber (par parcelles); (tr.) semer, répandre.

dræbe — ⓣ töten — ⓔ kill, slay — ⓕ tuer.

dræg — ⓣ Dregg(anker) m — ⓔ grapnel, creepers, drag — ⓕ grappin m.

drægge — ⓣ dreggen — ⓔ drag — ⓕ draguer.

drægtig — ⓣ trächtig — ⓔ with young; (sjøudtr.) burdensome; of (100 tons) burden — ⓕ pleine; (sjøudtr.) (de cent tonneaux) de jauge.

drægtighed — ⓣ Trächtigkeit, Lastigkeit f — ⓔ state of being with young; tonnage, burden — ⓕ gestation f; port, tonnage m.

drænere — ⓣ drainieren — ⓔ drain — ⓕ drainer.

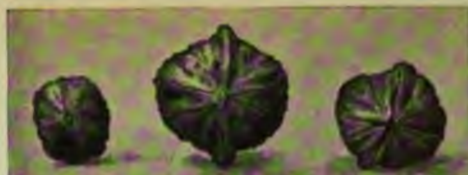
dræsine se tralle.

dræt — ⓣ Zug m, Zucht f —

BURBANKS PLANTEFORÆDLINGSFORSØG

Den forædlede strand-plomme *(prunus maritima)*. Grenen over en meter lang. Den lille plomme øverst til høire før, den store til venstre efter forædlingen.

En engelsk-japansk alliance. Valnødden tilvenstre er japansk; den høire engelsk. I midten resultatet af forbindelsen.

Bjørnebær. Det store er fremkommet ved krydsning af de to mindre.

Atten maaneder gammel kastanje, der allerede bærer frugt.

Tusenfryd. En liden stamfaders store afkom.

Æblesorter vokset op af frø fra ét æble (»Williams favorite«).

En stor kalla drevet nedover.

Tornefri frugt og gren af kaktus.

Stenfri plomme. Kjernen er kun som et frø, der kan gjennemskjæres med en kniv.

Den forædlede geranium. En pragtfuld blomst udviklet fra den lille original.

Kaktus, der gror med roden op.

hans ære, og som siden gik over i de omaijadiske abbasidiske kalifers eie; tyrkerne mener, det er den samme, der endnu hver 15 og følgende dage i fastemaaneden ramadan udstilles i Konstintinopel og tilbedes af de troende. 2. Et berømt arab. hyldningsdigt til profeten, forfattet af al-Busīri (d. 1294).

Burdeau *[byrdå']*, Auguste Laurent, (1851—94), fr. politiker, opr. latinskolelærer. 1885 medlem af deputeretkammeret. Radikal. 1892 marine- og koloniminister i Loubets, dec. 1893 finansminister i Casimir Périers ministerium. Gik af i mai 1894. Fra 5 juli til sin død præsident for deputeretkammeret. Forfatter af filosofiske skrifter.

Burdett-Coutts *[bədétkuts]*, Angela Georgina (1814—1906), eng. filantrop, yngste datter af den liberale politiker Sir Francis Burdett (1770—1844). Efter sin bedstefader, bankieren Thomas Coutts, arvede hun 1837 over 20 mill. kr. i rede midler foruden en hovedandel i arveladerens betydelige bankforretning. Som Englands rigeste arving fik hun mange egteskabstilbud, deriblandt fra den senere Napoleon III, men hun afslog dem alle for at vie sine midler og sin tid til velgjørenhedsvirke i stor maalestok: hun grundlagde skoler, asyler og forbedringsanstalter, byggede og udstyrede kirker, arbeiderboliger og salgshaller, lindrede nød i betydelig udstrækning efter principet hjælp til selvhjælp. Hendes virksomhed omfattede ikke blot hjemlandet og kolonierne, men ogsaa fremmede lande. Som en offentlig anerkjendelse herfor blev hun 1871 adlet som baronesse B.-C. 67 aar gammel giftede hun sig med sin sekretær, W. L. A. Bartlett (1851—), der antog hendes navn, og som siden 1885 har været parlamentsmedlem.

Burdi'gala, lat. navn paa Bordeaux.

Burdur (Buldur), by i det sydvestlige Lilleasien, lige ved en saltsjø af samme navn, 900 m. o. h., omtr. 12 000 indb. Frugtbar omegn. B. er ved en jernbane forbundet med Smyrna.

Burdwan, se Bardwan.

Bure (Bureus), Anders (1571—1646), den sv. kartografis fader, udgav i 1611 et kart over Sveriges nordligste del. Hans hovedverk er et stort kart over Skandinavien (omtr. 160 cm. bredt og 150 cm. høit), som udkom 1626 og gjennem hele det 17 aarh. var hovedkilden for alle senere udkomne karter over Sverige.

Bure, i nordisk mytologi æsernes stamfader, fremkom af stenen, som Audhumbla (s. d.) slikkede.

Bureau *[byrå']* (fr.), kontor, særlig et offentligt kontor.

Bureauchef betegner i Norge chefen for hvert af de kontorer, hvori regjeringsdepartementerne er delt. Han leder kontorets forretninger og behandler som regel i anden haand alle kontorets sager, der af ham forelægges for afdelingschefen (ekspeditionschefen), jfr. reglem. 4 febr. 1905 § 13. B. er embedsmand, men kan afskediges uden foregaaende dom (grundl. § 22).

Bureaukrati (af fr. *bureau*, skrivepult, kontor, og græ. *kratein*, at herske), embedskontorstyre, embedsvælde. Udvikles især, hvor en sterkt centraliseret, suverænt regjerende herskermagt udøver sin almene og lokale administration og jurisdiktion gjennem herfor særskilt organiserede embeder og institutioner, ofte indrettet som kollegier og i regelen overladt til særskilt uddannede, fast- eller sportellønnede personer, som tillige af suverænen overdrages en begrænset del af afgjørelsesmyndigheden, navnlig i mere kurante sager. Den heraf betingede samfundstype fremtraadte allerede udpræget i visse af oldtidens storstater, ikke mindst i det romerske keiserrige, men har i nyere tider især kunnet udfolde sig i Kina og de europæiske enevoldsstater (Rusland, Tyskland, Frankrige, Danmark-Norge o. s. v.), hvor den i væsentlig grad har formaaet at holde sig ogsaa efter indførelsen af konstitutionelle forfatninger. Den staar derimod i skarp modsætning til det engelsk(-amerikanske) «selfgovernment», hvis eiendommelighed netop ligger deri, at statsmagten til udførelsen af sine funktioner mest mulig betjener sig af anseede, ulønnede samfundsmedlemmer og korporationer (saaledes for jurisdiktionens vedk. af jury o. s. v.; jfr. herom især R. Gneists verker over engelsk statsskik). B., hvis hovedstyrke er ordenssans, fasthed og regelmæssighed i styrelsen samt en navnlig i formel henseende vel udviklet lovgivning og retshaandhævelse, medfører paa den anden side overhaandtagende skriftlighed, langsomhed og stivbenet rutinemæssighed i alle afgjørelser og udarter desuden under iøvrigt uheldige samfundsvilkaar til smaaligt regjereri, partiskhed, bestikkelighed og hovmodig ligegladhed ligeoverfor stillingens pligter.

Bure'ja, bielv fra n. til Amur, Øst-Sibirien, falder efter et omtr. 800 km. langt løb i Amur. I sit nedre løb er den seilbar.

Buren *[bjúrən]*, Martin van, se Van Buren.

Burēter, se Burjæter.

Burette *[byre't]*, se Byrette.

Burēus, Anders, se Bure.

Burēus, Johan (1568—1652), sv. oldforsker, rigsarkivar og rigsantikvar, en eiendommelig type paa renaissancetidens polyhistorisk uddannede videnskabsmænd. Grundlagde ved sin indsamling af haandskrifter og sine tegninger af runestene den antikvariske forskning i Sverige. Han var en samtidig af Ole Worm og stred med denne om, hvis fædreland var runernes oprindelige hjemland.

Burg, navn paa flere byer i Tyskland. 1. Den største ligger ø. f. Elben, 20 km. n.ø. f. Magdeburg, har 23 527 indb. Livlig industri, tøifabriker, farverier, uldspinderier, jernstøberi, maskinfabriker etc. 2. Havneby paa sydsiden af øen Femern (i Østersjøen), ca. 3 000 indb.; sjøbad.

Burga's, havneby i Bulgarien, Øst-Rumelien, ved Sortehavet, med 10 703 indb. (1900). En af Bulgariens vigtigste sjøhandelsstæder. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Sofia.

Burgdorf (fr. Berthoud), by i Schweiz, kant. Bern, ved elven Emme, 8 400 indb. (1900). Her oprettede Pestalozzi i 1800 en opdragelsesanstalt. Ostehandel (Emmenthalerost).

Burger *[by'rger]*, Schalk Willem (1852—), den sidste præsident i Transvaal (1900—02). Var indtil Jamesons raid (1895) en af de faa fremskridtsvenlige i regjeringsraadet. Deltog i boerkrigen som general, særlig i kampene om Tugelaelven. Blev præsident efter Krügers flugt og underskrev fredsbetingelserne i Vereeniging (31 mai 1902).

Burgers *[by'rgers]*, Thomas Francis (1834—81), præsident i Transvaal 1872—77. Førte en uheldig krig

---

Ⓔ draught, haul, take — Ⓕ coup (m) de filet; pêche f.

drøbel — Ⓣ Zäpfchen n — Ⓔ uvula — Ⓕ luette f.

drøfte — Ⓣ erörtern, verhandeln, besprechen; (korn) schwingen — Ⓔ inquire into, sift, canvass, talk over; (korn) winnow — Ⓕ examiner, discuter, débattre; (korn) vanner, monder.

drøftelse — Ⓣ Erörterung, Besprechung f — Ⓔ inquiry, sifting osv. — Ⓕ examen, discussion f.

drøi — Ⓣ derb, schwer — Ⓔ substantial, heavy, hard, smart; strong (language); tough (piece of work) — Ⓕ solide; fort; long; durable; rude: gros(sier), cru.

drøm — Ⓣ Traum m — Ⓔ dream — Ⓕ rêve, songe m.

drømme — Ⓣ träumen — Ⓔ dream — Ⓕ rêver.

drømmeri — Ⓣ Träumerei f — Ⓔ reverie, day-dream — Ⓕ rêverie f.

drømmerisk — Ⓣ träumerisch — Ⓔ dreamy — Ⓕ rêveur.

drømmesyn — Ⓣ Traumgesicht n — Ⓔ & Ⓕ vision f.

drøn — Ⓣ Getöse, Gedröhne n — Ⓔ boom — Ⓕ bruit, fracas grondement m.

drøne — Ⓣ dröhnen — Ⓔ boom — Ⓕ gronder, tonner, résonner.

drøv: tygge d. — Ⓣ wiederkäuen — Ⓔ chew the cud, ruminate — Ⓕ ruminer. **drøvtygger** — Ⓣ Wiederkäuer m — Ⓔ ruminant, cud-chewing animal — Ⓕ ruminant m.

med kafferne (1876) og maatte søge hjælp hos englænderne, som derpaa annekterede Transvaal 1877.

Burgess *[bə̄dža̮s]*, James (1832—), skotsk arkæolog og orientalist. Kom 1855 til Kalkutta som professor i matematik, senere overdirektør for Indiens arkæologiske undersøgelse. Specialforsker af de indiske tempelbygninger; samlede og udgav sanskrit- og pali-indskrifter.

Burgkmair, Hans (1473—1531), t. maler og træsnittegner. Søn og elev af Thoman B., arbeidede i sine yngre aar muligvis under Schongauer, videre uddannet under indflydelse af venetiansk malerkunst. Arbeidede i Augsburg, hvor hans bedste billeder findes. Gjorde sammen med Dürer o. a. tegningerne til træsnittene af keiser Maximilians «Triumftog» (67 blade), desuden til «Weisskunig» (keiserens levnetsbeskrivelse: over 100 blade), til keiserens genealogi o. m.

Bu'rgos, Francisco Javier de (1778—1848), sp. politiker og forfatter. Landsforvistes 1812 efter Ferdinand VII's statskup, kom senere tilbage og udgav dagbladet «El imparcial». Blev 1833 kultusminister og gjennemførte en del reformer. Skrev «Anales del reinado de Doña Isabel II», bd. 1—6, 1850—51, samt adskillige skuespil og digte.

Bu'rgos, gammel by i det nordlige Spanien, landsk. Gammel-Kastilien, 31 413 indb. (1900). B. ligger paa en høislette, 851 m. o. h., ved elven Arlanza, og har mange gamle vakre bygninger, en vakker gotisk domkirke, raadhus, triumfbue etc. Byen er sæde for en erkebiskop, en appelret og for en generalkaptein, da det er en af Spaniens vigtigste militærbyer; dens befæstninger er dog nu forældede. Bekjendt som fødested for nationalhelten Cid, hvis ben ligger begravet i raadhuset. Byen er omgivet af flere store forstæder, La Vega, Las Huelgas og San Pedro. I nærheden ligger det berømte nonnekloster Santa Maria de las Huelgas, hvis abbedisse har biskoppelig værdighed. — Ved B. slog marskalk Soult spanierne i 1808, og 1812 blev byen forgjæves beleiret af Wellington. — B. er hovedstad i en provins af samme navn med fladeindhold 14 196 km.² og 338 828 indb. (1900).

Burgoyne *[bəgåin']*. 1. John B. (1722—92), eng. officer og dramatiker. Efter at have tjent i Portugal og havt sæde to gange i parlamentet fik han 1777 overkommandoen over den eng. armé i Kanada. Han seirede flere gange over nordamerikanerne, men blev tilsidst indesluttet og maatte overgive sig ved Saratoga. Efter at være vendt tilbage til England helligede han sig til litteraturen. Blev senere kommandant i Irland. Blandt hans komedier kan nævnes «The lord of the manor» og «The heiress». 2. Sir John Fox B. (1782—1871), eng. feltmarskalk, søn af forann., beleirede 1812—13 under Wellington Burgos og San Sebastian, ledede 1830 befæstningerne i Irland og 1853 befæstningerne ved Konstantinopel. Deltog ogsaa ved Sebastopol.

Burgteāter, det keiserlige teater i Wien, aabnedes 1741 som hofteater af Maria Theresia, blev 1776 af Josef II ophøiet til «Hof- og nationalteater», antog 1814 navnet B. 1888 aabnedes dets nuværende pragtfulde bygning. B. ansees for Østerriges ypperste scene. [Teubers und Weilen, «Das k. k. Hofburgteater seit seiner Begründung», I—III, Wien 1899 ff.]

Burgund (fr. Bourgogne), gammel provins i det østl. Frankrige, omkring elvene Seine, Loire og Saone, omtr. 30 000 km.² med omtr. 1 650 000 indb. B. omfattede før landskaberne Auxois, Montagne, Auxerrois, Dijonnais, Autunais, Chalonnais, Charolais, Maçonnais, Dombes o. s. v. og er nu delt i depart. Côte-d'Or, Yonne, Saone-et-Loire og Ain. I B. dyrkes fin vin, se Burgunder.

Historie. Navnet B. brugtes tidligere om et langt større omraade end nu, da det bruges om det tidligere hertugdømme B. Navnet hidrører fra en østgermansk stamme, burgunderne, der omkr. 400 e. Kr. anført af høvdingen Gibika trængte frem mod s.v. og omkr. 410 gik overRhinen. Under Gundikar (Nibelungendigtets Günther) blev de 437 slaaet af hunerne, hvorefter de af romerkeiseren fik jord (mod vernepligt) i Sabandia (Savoyen). Under det vestromerske riges opløsning erobrede de herfra et stort omraade omkring Rhone med hovedbyerne Geneve, Lyon og Vienne. Omkr. 500 blev deres land skatskyldigt under frankernes konge Klodvig, der var gift med den burg. prinsesse Chlotilde. Under rigsopløsningen i 9 aarh. stiftede en frankisk greve, Boso af Vienne, 879 et kongerige, sedvanlig kaldt det Cisjuranske B. (d. e. B. paa denne side af Jura) bestaaende af landskaberne Lyonnais, Dauphiné og Provence, og 888 stiftede hertug Rudolf et andet kongerige, det Transjuranske B. (B. hinsides Jura), omfattende Savoyen, Franche-Comté og det s.v. Schweiz. Disse to riger forenedes 933 af Rudolf II til kongeriget Arelat (efter hovedstaden Arles). Efter mandsstammens uddøen 1032 reiste den tyske keiser Konrad II arve- og lensherrekrav paa riget, og 1038 blev hans søn Henrik III valgt og kronet til konge af B. Forbindelsen med det Tyske rige blev dog aldrig fast. Keiser Karl IV var den sidste konge, der lod sig krone (1364) til konge af B. Landet splittedes i en mængde smaadele, der med undtagelse af de schweiziske dele efterhaanden knyttedes til Frankrige. Kun frigrevskabet B. eller Franche-Comté var som rigslen længe knyttet til Tyskland, indtil det ved freden i Nimwegen 1678 knyttedes til Frankrige

En særegen historie fik den del af B., der kaldes hertugdømmet B. el. paa fr. Bourgogne. Det kom 1032 under hertug Robert, af den capetingiske kongeslegt og stod under capetingiske lenshertuger indtil 1361, da hertug Filip døde uden at efterlade sig hverken børn eller søskende. Den franske konge Johan den gode, der var gift med hertug Filips moder, krævede som nærmeste arving og som lensherre hertugdømmet og inddrog det under kronen, men overdrog det 1363 til sin yngre søn Filip den dristige, dog saaledes, at det skulde falde tilbage til kronen, naar mandsstammen uddøde. Under Filip den dristige (1364—1404), Johan den uforfærdede (1404—19), Filip den godmodige (1419—67) og Karl den dristige (1467—77) havde B. i mange maader en glimrende tid, baade økonomisk og politisk. Hertugdømmet udvidedes efterhaanden ved arv, erobring, kjøb eller giftermaal med Nederlandene, Franche-Comté o. s. v. Forholdet til de franske konger var oftest slet (se Frankriges historie og art. om de enkelte hertuger). Karl den dristige, der faldt mod schweizerne i slaget ved Nancy 1477, efterlod sig kun en datter, Maria Ludvig XI af Frankrige inddrog da B. (som mandslen under den franske krone.

---

du — (t) du — (e) you; (bib) thou — (f) tu.

dû (f) m, behørig; m, tilgodehavende.

dualité (f), **duality** (e) tohed.

dub (e) slaa til ridder; titulere (for høit), skarve (tømmer).

dubious (e) tvilsom.

dublet — (t) Dublette f — (e) doublet — (f) double(t) m.

duc (f) m, hertug.

ducal (e) & (f) hertugelig.

ducat (e) & (f) m, dukat.

duché (f) m, **duchy** (e) hertugdømme.

duchess (e), **duchesse** (f) f, hertuginde.

duck (e) russladug; (pl) lærredsbukser; and; dukke(rt). **duckling** andunge. **duck-meat, -weed** andemad.

ducken (t) dukke (sig ned), bøie hovedet; ydmyge sig.

Duckmäuser (t) m, lurendreier, hængehode.

ducknackig (t) duknakket; ydmyg, slesk.

duct (e) kanal, gang. **ductile** (e) & (f) strækkelig. **ductilité** f, **ductility** (e) strækbarhed.

dudder (e) skræppekar.

dudeln (t) blæse paa sækkepibe klimpre, tude.

Dudelsack (t) m, sækkepibe.

dudgeon (e) harme.

duds (e) pl, gamle klæder; pakkenelliker, sager.

due sb — (t) Taube f — (e) pi-

Burgu'nder, vine fra det franske landskab Bourgogne (Burgund), mere ildfulde end Bordeaux-vinene, men tillige tungere og mere aromatiske. De er dels røde, dels hvide. Til de bekjendteste hører Romanée Conti, Clos Vougeot, Chambertin, Nuits, Volnay (røde), Montrachet, Meursault, Chablis (hvide). Øvre Burgund leverer den fineste vin, men Nedre Burgund har større udbytte. Hovedpladsen for B. er Beaune.

Burgundiske kanal (Canal de Bourgogne), forbinder Seine og Rhone. Den begynder ved Laroche ved Seines bielv Yonne (77 m. o. h.), overskrider Côte-d'Or ved en 3⅓ km. lang tunnel og næsten 200 sluser (høieste punkt 378 m.) og naar ved St. Jean de Losne Rhones bielv Saone (178 m. o. h.). Længden er 242 km. Den blev paabegyndt 1775 og fuldført 1832.

Burgundiske kreds, en af de ti kredse, hvori Maximilian I delte Tyskland 1512. Den omfattede frigrevskabet Burgund og Nederlandene og indtog en særstilling i riget. 1555 tilfaldt B. k. de spanske Habsburgere, 1579 løsrev de nordlige provinser sig, Ludvig XIV erobrede 1674 Burgund, der blev afstaaet ved freden i Nimwegen 1679; resten tilfaldt senere Østerrige, der 1801 maatte afstaa det til Frankrige; de sydlige Nederlande forenedes paa Wienerkongressen med de nordlige, men løsrev sig 1830 (se Belgiens historie).

Burgundiske lovbøger er en af kong Gundobad (ca. 500 e. Kr.) paa grundlag af burgundiske og romerske retskilder udarbeidet lovsamling for Burgund (lex Burgundionum el. lex Gundobada). En særlov udgav kong Gundobad for de romere, som boede i Burgund (lex romana Burgundionum).

Burhanpur, se Berhampur.

Buriāl sebīli, tunesisk sølvmynt = 62.6 fr. centimes (45.1 øre).

Burián von Rajecz *[rajets]*, Stefan (1851—), øster.-ung. diplomat, 1886—95 generalkonsul i Sofia, 1896—97 gesandt i Stuttgart, 1897—1903 gesandt i Athen, udnævntes 1903 til rigsfinansminister i Østerrig-Ungarn, sendtes 1905 af Frans Josef til Budapest for at mægle i striden mellem kongen og parlamentet uden dog at opnaa noget resultat.

Buridan *[byridã']*, Jean, fr. filosof i det 14 aarh., var tilhænger af nominalismen og er især kjendt for sin behandling af spørsmaalet om viljens frihed: jeget er frit, men viljen afhængig af forestillinger. Hans navn er (uvist af hvem) blevet knyttet til eksemplet om æslet, der, stillet midt imellem to knipper hø, maatte sulte ihjel (hvis determinismen var gyldig), fordi der ingen aarsag var til at foretrække det ene knippe for det andet.

Buris, af en sidegren af den danske kongeæt, var en af kong Valdemars mænd, der ydede ham store tjenester, særlig ved i 1157 at bevæge den sjællandske flaade til at falde fra Svend Grade. Han blev da ogsaa rigt belønnet af Valdemar, hvem han 1162 ledsagede paa reisen til kirkemødet i Dôle ved Besançon. Men 1165 var B. uvillig til at hylde den lille prins Knut som kongens efterfølger og lod sig først bevæge dertil, da han havde faaet et meget stort len i Jylland; to aar senere indlod han sig i forræderske forbindelser med Erling Skakke i Norge og blev fra da af holdt i fangenskab paa Søborg. 1163 havde han stiftet Tvis kloster.

Būrislav, se Boleslav.

Burjæter (rus. bratskije), mongolsk folk i det sydlige Irkutsk og Transbaikalien indtil den kinesiske grænse, omkring Baikalsjøens sydlige halvdel. B. er fortrinsvis nomader, der flytter fra sted til sted med sine jurter (filttelte) og store hjorder af heste og hornkvæg. Under russisk paavirkning har jordbrug i nogen grad vundet indpas; jagt og fiske yder ligeledes, omend nu sparsommere end i tidligere tid, bidrag til det huslige livs økonomi. Deres smedearbeider i jern og sølv, deres vævede stoffe og lædervarer spredes over store dele af Sibirien. B. var schamanistiske naturdyrkere som sine nordlige og vestlige naboer indtil slutten af det 17 aarh., da buddhismen, for endel ogsaa græsk katolicisme, trængte ind; men den gamle overtro lever endnu ved siden af den nye religión.

Burjæt.

Burke *[bə̄k]*, Edmund (1726—97), eng. politiker og skribent, vakte 1756 opmerksomhed ved et skrift «Om det sublime og det skjønne» og begyndte 1759 udgivelsen af «The annual register». Hans skrifter skaffede ham flere betydelige mænds venskab, og 1761—64 var han privatsekretær hos statssekretæren for Irland, Hamilton, og lærte herved tilgavns Irlands ulykkelige forhold at kjende. 1765 blev han privatsekretær hos Lord Rockingham og s. a. medlem af underhuset. B. blev oppositionens bedste kraft, han bekjæmpede hoffets indflydelse og søgte at forsone England og de nordamerikanske kolonier. Skjønt det kostede ham hans mandat, tog han frimodig parti for kolonierne; han kjæmpede for at ophæve lovene mod katolikerne og for Irlands frie handel paa England, skjønt hans arbeide for Irland kostede ham hans nye mandat for Bristol. Da Lord Rockingham 1782 blev minister, blev B. «paymaster of the forces» til 1783. Han udarbeidede Fox's lovforslag om Indiens styrelse og bragte ved en glimrende tale Warring Hastings paa anklagebænken. B. vakte hele Europas opmerksomhed ved sit glødende had til den franske revolution. Hans skrifter mod Frankrige («Reflections on the revolution» o. s. v.) delte England i to leire og bidrog til hans landsmænds senere uforsonlighed mod Napoleon. Den bedste biografi af B. er J. Priors, London 1854.

Burke *[bə̄k]*. 1. John B. (1786—1848), eng. genealog, begyndte 1823 «Dictionary of the peerage and baronetage of the British empire», verket fortsattes af hans søn, 2. Sir John Bernard B. (1815—92), som fuldstændig omgjorde og forbedrede det. Han har desuden udgivet flere heraldiske og genealogiske arbeider over Englands adel.

Burke *[bə̄k]*, Robert O'Hara (1820—61), eng. opdagelsesreisende, født i Irland. Han udvandrede til Australien og blev i 1860 leder af en ekspedition, som

---

geon, dove — ⓕ pigeon m, colombe f. **dueslag** — ⓣ Taubenschlag m — pigeon-house, dovecot — ⓕ pigeonnier, colombier m.

du(g)e — ⓣ taugen — ⓔ be good, be fit — ⓕ être bon, propre, utile (à); valoir.

due ⓔ skyldig; forfalden (til betaling); tilbørlig; rigtig; skyldighed; afgift.

duègne ⓕ f, anstandsdame.

duel — ⓣ Duell n — ⓔ duel ⓕ duel m, rencontre f.

duelig — ⓣ tauglich, fähig, geschickt, tüchtig — ⓔ fit, apt, (cap)able — ⓕ habile, bon; propre, apte, utile (à); capable (de).

duellant — ⓣ Duellant m — ⓔ duellist — ⓕ duelliste m.

duellere — ⓣ sich duellieren, sich schlagen — ⓔ (fight a) duel — ⓕ se battre (en duel).

duet — ⓣ Duett n — ⓔ duet; duo — ⓕ duo m.

duft — ⓣ Duft m — ⓔ fragrance, odour, perfume — ⓕ parfum m, odeur f, arome m.

dufte — ⓣ duften — ⓔ scent, exhale odour, fragrance — ⓕ exhaler un doux parfum, une odeur suave; sentir bon; (d. af) sentir qc.

düfteln ⓣ være spidsfindig; udspekulere

duftig ⓣ duftende.

dug I — ⓣ Tuch n — ⓔ cloth — ⓕ (vævet tøi) toile f; (bord-) nappe f.

dug II — ⓣ Tau m — ⓔ dew — ⓕ rosée.

skulde udforske det indre. Han drog ud fra Melbourne, og ved hjælp af kameler, ført over fra Afrika, lykkedes det ham at komme gjennem ørkenen til Karpentariabugten i n. Men paa tilbageveien omkom han af sult i Syd-Australiens ørken. Efter ham kaldes landet s. f. Karpentariabugten for B.s land.

Burkne. 1. Norsk navn paa bregne. 2. I vore floraer er b. brugt som særnavn for slegten *asplenium*, hvoraf der hos os findes syv arter. De almindeligste af disse er s o r t-b. *(a. trichomanes)*, en liden bregne med smale enkeltfinnede blade med sortagtig midtnerve, g r ø n-b. *(a. irride)*, meget lig foregaaende, men med grøn midtnerve, og o l a v s s k j e g *(a. septentrionale)* med meget smal, stilklignende, 2—3-delt bladskive paa langt skaft. Skog-b. regnes nu til slegten *athyrium*, se art. S k o g b u r k n e.

Burla *(à la burla)*, i musik., spøgefuld, burlesk.

Burlåker, rus. bønder, hvis levevei er at slæbe pramme mod strømmen opover elvene. Bruges ogsaa i i sin almindelighed om omstreifere.

Burleigh *[bɜ̄'li]*, W i l l i a m C e c i l, lord (1520—98), eng. statsmand, tjente under Henrik VIII, blev statssekretær og 1572 under Elisabeth storskatmester og lord. B., der var ivrig protestant, havde stor indflydelse paa Elisabeth. Hun forstod selv, at hun maatte søge sin støtte hos den protestantiske del af folket, og B. tilskyndede hende til at gjøre skridtet fuldt ud; paa hans raad støttede hun skotterne mod Maria Stuart; han fik hende til at holde Maria fængslet, da hun søgte tilflugt i England, og efter opdagelsen af Babingtons sammensvergelse bevægede han Elisabeth til at underskrive Marias dødsdom. B. har stor fortjeneste af Englands indre udvikling under Elisabeth. Fra B.s søn T h o m a s nedstammer markierne af Exeter, fra hans søn R o b e r t markierne af Salisbury.

Burle'sk (ital. *burla*, spøg), spøgefuld, latterlig, med bibetydning af det grovkornede, f. eks. karrikerende overdrivelse af ydre el. indre misdannelser.

Burle'tta (ital.), lidet lystspil, burleske.

Burlingame *[bɜ̄'liŋgēm]*, A n s o n (1822—70), amer. statsmand, virkede som medlem af kongressen for slaveriets ophør og var ivrig for Lincolns valg. 1861 blev han gesandt i Wien, samme aar forflyttet til Kina, hvor han vandt den kinesiske regjerings agtelse ved sin retfærdighed. 1868 afsluttede han en vigtig traktat mellem Kina og Nordamerika, gik derefter i kinesisk statstjeneste og blev af regjeringen sendt til Europa for at afslutte traktater med stormagterne. Paa denne reise døde B. i St. Petersburg.

Burlington *[bɜ̄'liŋtn]*, 3 byer i de Forenede stater. 1. B. i Vermont ved Champlainsjøen, nær grænsen af Kanada, 18 640 indb. (1900), med Vermonts statsuniversitet. Stor handel med kanadisk tømmer og megen industri. 2. B. i Iowa, ved Mississippi, 23 201 indb. (1900), med et baptistisk college. Vigtigt jernbaneknudepunkt, bro over elven, stor handel med landbrugsprodukter. 3. B. i New Jersey, ved elven Delaware, 7 392 indb., skofabriker; en af de ældste byer i de Forenede stater, anlagt 1667. 4. By i England, se B r i d l i n g t o n.

Burlus el. B u r l o s (i oldt. lacus Buto), den midterste af Nil-deltaets 4 strandsjøer, en grund, fiskerig lagune mellem Nilens 2 hovedarme, 63 km. lang, 20 km. bred. Dens forbindelse med havet kaldtes i oldt. den sebennytiske Nilmunding. Her et fort og byen B.

Burma *[bɜ̄'mə]*, se B i r m a.

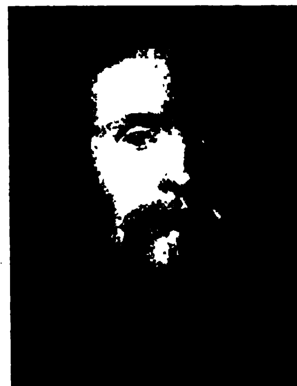
Burmann. 1. P e t e r B., den ældre (1668—1741), nederlandsk filolog. professor i historie, senere i græsk i Utrecht, senere i Leiden. Udgav talrige, ukritiske udgaver af latinske forfattere. — 2. Hans nevø P e t e r B., den yngre (1714—78), professor i Amsterdam, traadte som filolog i sin onkels fodspor.

Burmeister, H e r m a n n (1807—92), professor i zoologi i Halle, medlem af frankfurterparlamentet 1848, demokrat. — Foretog adskillige reiser til Brasilien, hvis levende og uddøde dyreverden han studerede med stort videnskabeligt udbytte. Af B.s talrige verker er de entomologiske og navnlig hans «Handbuch der Entomologie» vistnok mest benyttet.

Burmeister & Wain, d. firma, hvis virksomhed omfatter fabrikation af maskiner, navnlig dampmaskiner og separatorer, samt skibsbygning. Firmaet staar for tiden som Nordens største industrielle foretagende med et halvt snes udenlandske filialer. I 1906 var ialt omkr. 3 200 mennesker beskjæftiget ved dets virksomhed.

Burmester, W i l l y (1869—), berømt t. violinmester med glimrende teknik, kaldt Paganini redivivus. Paa sine omfattende koncertreiser har han flere gange optraadt i Kra., senest i 1903.

Burne-Jones *[bɜ̄n-džōnz]*, S i r E d w a r d (1833—1900), eng. maler. Under sit teologiske studium i Oxford gjorde B.-J. Will. Morris' bekjendtskab. Deres romantiske kunstinteresser fik sin retning efter udgivelsen af Ruskins «The nature of Gothic» (i «Stones of Venice») og prærafaeliternes tidsskrift «The Germ» (1850). Efter en studiereise i Nordfrankrige 1855 opgav B.-J. teologien for kunsten. I 1856 blev han elev af Rossetti, hvis kunst særlig har paavirket hans ungdomsbilleder. — Motiverne i B.-J.s sværmeriske og blodløse kunst er mest hentet fra den middelalderske poesis fantasiverden. Hans overdrevent slanke og æteriske kvindetyper er i slegt med Botticellis og har bragt denne kvindetype paa moden (se billede næste side). B.-J.s kunst har mere værd ved sit eiendommelige poetiske stemningsindhold end sine maleriske egenskaber. Den har dog megen dekorativ holdning, der bestemmes af den sterke betoning af lodrette linjer (paa gotisk vis), af de klare farvers samklang, af den vel afveiede komposition i det hele og ved et blødt linjespil i de sarte legemer. B.-J. deltog ogsaa i fornyelsen af det eng. kunsthaandverk og samarbeidede heri med Morris, til hvis bøger han leverede træsnit. Hans kartoner til kirkevinduer og

(Efter maleri af Watts.)
Sir Edward Burne-Jones.

---

dug (e) patte.

dugge — (t) tauen; (tr.) netzen — (e) (tr.) bedew; (det dugger) the dew is falling — (f) (tr.) mouiller, humecter, ternir; (intr.) se couvrir (être humide) de rosée; (det dugger) la rosée tombe.

dugong (e) & (f) m, (zool.) sjøko.

duit (f) m, tverdam. **duite** f, islætstraad.

dukat — (t) Dukaten m — (e) & (f) ducat m.

duke (e) hertug: doge.

dukke sb — (t) Puppe f; (traad) Docke f — (e) doll; (marionet-) puppet; (traad) skein — (f) poupée f: marionnette f, fantoche m; (traad) écheveau m

dukke vb — (t) tauchen; (garn) docken — (e) duck, plunge; (intr.) dive; (d. frem) pop out; (d. op) emerge, turn up — (f) (se) plonger, (s')enfoncer; (d. op) se montrer à la surface; (d. frem) apparaître, surgir; (garn) mettre en écheveaux.

dukkert — (t) Tauchen n — (e) header — (f) passade f, plongeon m.

duknakket — (t) gebeugt — (e) stooping, poke-neck — (f) courbé, voûté.

dulcet (e) sød, liflig.

dulcifier (f), **dulcify** (e) forsøde.

dulcimer (e) (mus.) hakkebret.

dulcinée (f) f, (ens) hjertes dame.

dulden (t) taale, udholde, lide.

Dulder (t) m, martyr.

duldsam (t) overbærende, tolerant.

vægtepper hører til den nyere dekorationskunsts smukkeste frembringelser.

Burnell *[bə̄'nəl]*, Arthur Coke (1840—82), eng. orientalist, var en tid dommer i Indien, reiste 1868—69 i Arabien, Ægypten og Nubien og 1876 paa Java. Har udgivet «Elements of South Indian palæography» (1874) og flere afsnit af Sáma-Veda.

Burnes *[bə̄nz]*, Sir Alexander (1805—41), eng. opdagelsesreisende. Han blev ansat i det ostindiske kompanis tjeneste og sendtes i 1830 i en politisk mission til radsjaen af Lahore, hvorunder han udforskede Indusdalen. Senere foretog han en reise til Buchara og landet vestover til det Kaspiske hav. I 1836 reiste han til Kabul i et politisk øiemed og blev senere udnævnt til brit. gesandt der. Her blev han myrdet.

Burne-Jones: Flamma Vestalis.

Burnet *[bə̄'nət]*, Gilbert (1643—1715), eng. teolog og historiker, biskop af Salisbury, 1669 prof. i teologi ved universitetet i Glasgow og 1675 prest i London. Under Jakob II forlod B. England og sluttede sig til Vilhelm af Oranien, hvem han 1688 fulgte til England. 1689 blev han biskop af Salisbury. Han besad i høi grad kongens tillid, og denne betroede ham 1698 tronarvingens opdragelse. B. var en energisk modstander af papismen. Skrev bl. a. «History of the reformation of the church of England» (London 1679—1714, senere atter udg.) og det posthume «History of his own time» (London 1723—34, senere atter udg.).

Burnett *[bə̄'nət]*, Frances Eliza (1849—), eng. forfatterinde. Udvandrede 1865 til Amerika og fremtraadte i 1877 med romanen «That lass o'Lowrie's», der ligesom hendes næste bog «Haworth's» skildrer arbeiderliv i England. Af hendes bøger er «Louisiana» og den mest berømte af dem, «Little Lord Fauntleroy», overs. til norsk. F. B. er bosat i Washington og er gift med lægen Hodgson.

Burney *[bə̄'ni]*, Charles (1726—1814), eng. musikhistoriker og komponist, senest organist i London, æresdoktor fra Oxford, særlig bekjendt ved sin almindelige musikhistorie, specialverker om fransk, italiensk og germansk musik, biografier over Händel og Metastasio, en samling af sangene fra paaskeugen i det Sixtinske kapel. Forresten kammermusik, kantater, teatermusik.

Burney *[bə̄'ni]*, Frances (Fanny) (1752—1840), eng. romanforfatterinde, datter af musikhistorikeren C. B. og gift med den franske emigrant d'Arblay. Hendes romaner, «Evelina, or the history of a young ladys entrance into the world» (1778) o. fl., samt hendes efterladte dagbøger (7 bd.) skildrer med forstaaelse og kritik den tids høiere selskab. (Jfr. Macaulay's «Essays».)

Burnham *[bə̄'nəm]*, Sherburne Wesley (1838—), amer. astronom, uddannede sig ved selvstudium, ansat ved Lickobservatoriet 1889—92, blev derefter professor i praktisk astronomi ved universitetet i Chicago og 1897 astronom ved Yerkesobservatoriet. For sine udmerkede iagttagelser og beregninger over dobbeltstjerner fik B. 1894 det eng. astronomiske selskabs guldmedalje.

Burnley *[bə̄'nli]*, by i England, Lancashire, 30 km. n. f. Manchester, 97 044 indb. (1900). Stor fabrikby, særlig bomuldsindustri, jernstøberier og maskinfabriker. I omegnen kulgruber og stenbrud.

Burnouf *[byrnúf]*, Émile Louis (1821—), fr. filolog, var professor i Nancy, senere direktør for École française i Athen. Skrev bl. a. «Méthode pour étudier la langue sanscrite» (1859 og senere), «Histoire de la littérature grecque» (1869), «La science des religions» (4 opl. 1885).

Burnouf *[byrnúf]*, Eugène (1801—52), fremragende fr. orientalist, fra 1832 professor i sanskrit ved Collège de France, udgav i 1826 sammen med nordmanden Chr. Lassen «Essai sur le Pali» (de sydlige buddhisters hellige sprog). Foruden med indologiske studier beskjæftigede B. sig med den gammelpersiske litteratur; han besørgede saaledes, efter et haandskrift i Paris, en udgave af Vendidad, og leverede en filologisk kommentar til Yasna (se herom art. Avesta).

Burns *[bə̄nz]*, John (1858—), eng. politiker, arbeiderleder. Vokste op under fattige forhold, kom 10 aar gammel ud i livet og blev mekanisk arbeider. Ved selvstudium erhvervede han sig mange kundskaber, blev socialist og sluttede sig 1883 til det «Socialdemokratiske forbund», hvor han snart fik en ledende stilling i kraft af sin organisationsevne, slagfærdige veltalenhed og paagaaende politik; han spillede saaledes en stor rolle under den store dokarbeiderstreik i 1889, som dannede indledningen til de ikke faglærte arbeideres fagforeningsbevægelse. Ogsaa denne ledes af ham. Samtidig kastede B. sig ind i kommunalpolitiken og blev medlem for Battersea af Londons byraad fra dettes oprettelse 1889. End større indflydelse fik han, efterat han 1892 var blevet parlamentsmedlem. Som arbeidernes, efterhaanden mere maadeholdne repræsentant blev han 1906 medlem af den Campbell-Bannermanske regjering.

John Burns.

Burns *[bə̄nz]*, Robert (1759—96), skotsk digter, f. i Ayrshire, søn af en fattig bonde, vokste op under haardt arbeide med jorden og strid for udkommet. Af det, han læste, satte han særlig pris paa gamle skotske

---

dulia ⓔ helgendyrkelse.
dull ⓔ træg, langsom; stille; kjedelig; sløv (eg); mat (farve); sløve(s). **dulness** træghed; kjedsommelighed.
dulme — ⓣ lindern, mildern, stillen — ⓔ assuage, allay, soothe; abate, subside — ⓕ adoucir, soulager, calmer.
Dult ⓣ f, marked.
dum — ⓣ dumm — ⓔ stupid, foolish — ⓕ bête, sot, stupide, imbécile.
dumb ⓔ stum, umælende.
dumbshow pantomime.
dumdristig — ⓣ tollkühn — ⓔ fool-hardy, rash — ⓕ téméraire.
dumdristighed — ⓣ Tollkühnheit f — ⓔ fool-hardiness, rashness — ⓕ témérité f.
dumfound ⓔ forbløffe.
dumhed — ⓣ Dummheit f — ⓔ stupidity; (dum streg) folly, foolish thing, blunder — ⓕ bêtise, sottise, stupidité, imbécillité f; (dum streg, ytring) ogs. boulette, bévue f.
Dümmling ⓣ m, dumrian.
dummy ⓔ stumtjener; voksdukke; blindemand.
dump — ⓣ dumpf — ⓔ dull, (om lyd) low, hollow — ⓕ sourd; (følelse) vague; (stilhed) morne.
dump ⓔ blyskilling; (pl) trist stemning; banke; afkaste.
dumpe — ⓣ fallen, plumpen; (til eksamen) durchfallen — ⓔ thump, plump; (til eksamen) be plucked (ploughed) — ⓕ tomber

folkeviser og de to skotske digtere Allan Ramsay og Robert Fergusson, af hvilke den sidste, der døde ganske ung, var hans lidt ældre samtidige. Efter faderens død maatte B. og en af hans brødre sørge for den talrige familie; de overtog en ny gaard, men havde ikke lykken med sig. Samtidig gjorde hans forviklede kjærligheds-forhold ham det hedt, han kom i strid med presterne, besluttede at opgive det hele og drage til Vestindien, og for at faa penge hertil udgav han sin første samling vers «Poems chiefly in the Scottish dialect» (1786). De gjorde opsigt, og B. drog til Edinburgh, hvor han blev feiret i de fornemme kredse, foranstaltede en ny udgave af sine digte, der indbragte ham et stort honorar, og opgav at udvandre. Det følgende aar foretog han en reise gjennem Skotland, forlod hovedstaden, hvor beundringen var slaaet om til kjølighed, forpagtede en gaard ved Dumfries og giftede sig med en af sine mange kjærester, murerdatteren Jean Armour. Hans stræv med jorden kronedes heller ikke nu med held; han satte til, hvad han havde tjent paa sine vers, opgav gaardsbruget, blev toldbetjent i Dumfries og døde som saadan. B. var en klar, oprigtig aand, selvbevidst, sikker, en djerv og modig mand, frihedselskende, var saaledes begeistret for den franske revolution. Han var et udpræget følelses- og stemningsmenneske; med sprudlende lystighed og friskt livsmod slog han sig gjennem livets modgang. Han forstod tilfulde at vurdere muntre drikkelag og unge kvinders ynde, hans varmblodige, erotiske sind var snart til at blusse op i lidenskab; paa den anden side var der hos ham en eiendommelig fin og var ømhed. Han er Skotlands største digter og en af verdens mest oprindelige sangere; versets sprog var det naturlige udtryksmiddel for hans følelser og tanker, men samtidig var han som digter ogsaa en betydelig kunstner, en sprogets og rytmens mester. Han har skrevet friske og djerve epistler, gjort brave polemiske og satiriske udfald, givet ypperlige folkelivsbilleder, festlige ved sin kraft og sit humor, og først og sidst digtet viser, der er stemt i forskjellige tonearter, fra det kaade til det følsomme, og som bevæger sig paa forskjellige felter, fra de af digterens stemning helt fyldte billeder af steder, han elskede, til kjække, trodsige, selvhævdende vers eller til kjærlighedsvisens snart elegiske, snart friske, seiersikre toner. B.s digtning er i sjelden grad naturlig og oprigtig og rummer dyb naturfølelse og sans for det menneskelige; den viser i disse henseender ny vei i engelsk-skotsk litteratur og har paa grund af de samme egenskaber hævdet sig til alle tider. Den bedste biografi er Lockhart's «Life of Robert Burns» (1828); nyere arbeider af Shairp og Lowe.

Robert Burns.

Burnside *[bɔ̄'nsaid]*, Ambrose Everett (1824—81), nordamer. general, blev, da borgerkrigen udbrød 1861, chef for et af Nordstaternes regimenter, udmerkede sig ved Bull-Run og blev øverstkommanderende for Potomac-arméen. Han angreb Lee ved Friedrichsburg, men blev slaaet tilbage med uhyre tab; efter et nyt mislykket angreb maatte han afgive overkommandoen til general Hooker og kjæmpede siden under general Grant. Efter krigen blev han guvernør for Rhode Island, opholdt sig 1870—71 i Versailles, hvor han forgjæves forsøgte at mægle mellem Tyskland og Frankrige. Siden blev han senator for staten Rhode Island.

Burntisland *[bɔ̄'nt-ailənd]*, sjøstad i det skotske grevskab Fife, ved Firth of Forth, 5 000 indb. Skibsbyggeri, handel. Fortrinlig havn.

Bu'rnus (arab.), en med hætte forsynet kappe, oftest af hvidt uldtøi; fra araberne er betegnelsen overført til europæiske sprog.

Buro, se Buru.

Burod *(artemisia vulgaris)*, høi plante, der næsten overalt i vort land træffes som ugræs paa tørrere steder, ved husene, paa bakkeskraaninger etc. De smaa brunlige blomsterkurve danner en lang, pyramideformig top, de finnede blade er mørkegrønne ovenpaa, hvidfiltede paa undersiden. Planten lugter sterkt og har en bitter smag. Officinel. Var i ældre tider tryllemiddel mod træthed og blev som saadant lagt paa foden; herfra skriver sig plantens tyske navn *Beifuss*. Se ogsaa art. Artemisia.

Burod.

Burr *[bɔ̄]*, Aaron (1756—1836), nordamer. politiker, udmerkede sig i den nordamer. frihedskrig, blev 1791 senator og fik ved præsidentvalget 1801 ligesaa mange stemmer som Jefferson, hvem repræsentanternes hus, der i dette tilfælde havde afgjørelsen, foretrak som præsident. Dette uheld og den omstændighed, at han ikke opnaaede valget til guvernør i New York 1804, tilskrev han Alex. Hamilton, hvem han derpaa udfordrede og saarede dødelig. Fordømt af den offentlige mening drog han til Vesten, hvor han arbeidede paa at skabe et uafhængigt rige, som han vilde forene med Mexico til et keiserdømme. B. blev arresteret og anklaget for landsforræderi, men frikjendt.

Burr *[bɔ̄]*, William Hubert (1851—), nordamer. ingeniør, har udført planerne til en mængde betydelige ingeniørarbeider. 1892 blev B. professor i ingeniørvidenskab ved Harvard, 1893 ved Columbia universitet. 1899 blev han medlem af den i anledning af Panamakanalen nedsatte kommission. Verker: «Stresses in bridge and roof trusses» (1880), «Theory of the masonry arch» (1881) o. fl. a.

Burriāna, sp. havneby, prov. Castellón de la Plana.

(lourdement): (til eksamen) être refusé: ne pas passer.

dumpf (t) klangløs; sløv: trykkende; kvalm, muggen = **dumpfig.**

dumrian — (t) Dummerjahn, Dummrian, Dummbart, -kopf m — (e) fool, dunder-, block-, loggerhead — (f) sot, imbécile, nigaud m.

dun — (t) Flaum(feder) m (f), D(a)une f — (e) down — (f) duvet, coton m.

dun (e) mørk(laden), sortbrun; rykke(r).

dunce (e) dosmer.

dunder (e) berme, bundfald.

dunderhead dosmer.

dundre — (t) donnern, dröhnen — (e) thunder, rattle; (d. løs) leather away — (f) tonner, gronder, retentir; frapper rudement à.

Düne (t) f, **dune** (e) & (f) f. (sand)klit.

Dung (t) m, **dung** (e) gjødsel; (e) ogs. gjødsle.

düngen (t) gjødsle.

dungeon (e) (sætte i) fangetaarn.

dunk — (t) Stoss, Schlag m; (kar) Fäss-, Tönnchen n — (e) thump, knock; cask — (f) coup m, bourrade f; tonneau m.

dunke — (t) stossen, knuffen — (e) thump, knock — (f) cogner, pousser, heurter; taper.

dunkel — (t) dunkel — (e) dark, dim, obscure — (f) sombre, obscur, vague.

Dünkel (t) m, indbildskhed.

dunkel (t) dunkel, mørk.

ved Rio Secas munding i Middelhavet, 15 000 indb. Avl og udførsel af appelsiner.

Burritt *[bʊ'rit]*, Elihu (1810—79), amer. fredsagitator, var først smed, men dyrkede ved siden heraf frie studier. Fra 1839 begyndte han gjennem et lidet maanedsskrift at virke for fredssagen og filantropiske bestræbelser; 1846 reiste han i disse øiemed til Europa, deltog 1848—50 i flere fredskongresser og udsendte 1850 sine veltalende «Oljeblade», der fandt stor udbredelse. Desuden begyndte han en vidtstrakt propaganda som foredragsholder. Senere udgav han en række bøger og afhandlinger, indeholdende etiske betragtninger, og en fængslende selvbiografi (1874). Alle hans skrifter aander en dyb religiøsitet og brændende menneskekjærlighed.

Burroughs *[bʊ'rōz]*, John (1837—), amer. forfatter, lever som gaardbruger i staten New York og har foruden en studie over Walt Whitman udgivet en række populære skildringer fra plante- og dyrelivet: «Birds and poets» (1877), «Signs and seasons» (1886) o. fl. I «Fresh fields» (1884) har han skildret sine reiser i Europa.

Bursa, middelalderligt lat. ord, pengepung, «børs», kaldtes i middelalderen en fælles kasse, især til underhold af studerende eller haandverkere; senere blev det navnet paa stiftelser til fattige studerendes underhold; disse kaldtes *bursārii* (deraf t. *Bursch*).

Bursa, slimsæk, i regelen under en muskelsene i nærheden af et led (se Menneskets anatomi). De forskjellige b. er hyppig sæde for betændelse *(bursitis, myxitis)*, navnlig bliver den b., som ligger mellem huden og knæskjællet, ofte betændt hos folk, som ligger meget paa knæ (tjenestepiger o. l.).

Bursa, by, se Brussa.

Burschenschaft, navnet paa de studenterforeninger, der stiftedes rundt om ved de t. universiteter under indflydelsen af den nationale begeistring, som befrielseskrigen mod Napoleon havde skabt. Den første af disse foreninger stiftedes 12 juni 1815 i Jena og havde til formaal at samle alle tyske studenter til fælles stræben for Tysklands enhed og frihed; til valgsprog valgte man «ære, frihed og fædreland», til fanemerke de gamle rigsfarver sort-rødt-gyldent. Man skulde lægge vegt paa legemsøvelser og en «kristelig-tysk» udvikling af sin aand. Ved næsten alle tyske universiteter dannedes der nu b., og ved reformationsfesten paa Wartburg 18 okt. 1817 blev man enig om at danne en alm. forening, der skulde omfatte alle tyske studenter. Men da nogle studenter ved Wartburgfesten aaret efter morede sig med at brænde et officerssnørliv, en haarpisk og en korporalstok (symboler paa den gamle tid), blev regjeringerne urolige, og da en ung overspændt student, Ludwig Sand, 1819 myrdede «Ruslands spion» Kotzebue, greb reaktionen leiligheden til at opløse b., og der begyndte en smaalig forfølgelse af den frisindede ungdom. Der dannede sig nu hemmelige foreninger (saaledes et «Jünglingsbund») med udpræget politisk tendens. Efter 1830 begyndte adskillige af dem at tage aktiv del i den politiske agitation, hvad der hidførte nye tvangsforholdsregler, fængsling o. s. v. (Fritz Reuter, «Ut mine Festungstid»). Mange af foreningernes førere tog virksom del i bevægelserne 1848. Siden har b. tabt sin politiske betydning.

Burserāceæ, se Balsamtrærne.

Burske (Nordre Bergenhus), se Borddisk.

Burslem *[bə́zləm]*, by i England, Staffordshire, omkr. 40 km. s. f. Manchester, 38 766 indb. (1901). B. ligger i «the Potteries» og kaldes selv «the mother of the Potteries». Her blev pottemagerindustrien begyndt i 1644. Store fabriker af porcellæn, stentøi og glas. I nærheden er der kulgruber. I B. blev Wedgwood (s. d.) født 1735.

Bursprog, borgersprog, middelalderlig d.-t. betegnelse for en vedtægt, der offentlig kundgjøres, dernæst for det møde, paa hvilket kundgjørelsen finder sted, endelig for det sted, f. eks. en altan, hvorfra kundgjørelsen sker.

Burstaborg (Bustaborg), oldn. navn paa Stettin.

Burton *[bə̄tn]*, John Hill (1809—81), skotsk historiker og jurist, har bl. a. skrevet «Manual of the law of Scotland», «The law of the bankruptcy»; som historiker blev han bekjendt ved «Life and correspodence of David Hume» og ved sin Skotlands historie, først «History of Scotland from the revolution to the extinction of the last Jacobite insurrection» og derefter «History of Scotland from Agricola's invasion to the revolution of 1688».

Burton *[bə̄tn]*, Sir Richard Francis (1821—90), eng. opdagelsesreisende, har gjort sig fortjent ved sine beskrivelser af de vidtstrakte reiser, han foretog i Indien, Arabien, Øst- og Vest-Afrika, Amerika (navnlig Brasilien), Syrien, Island og Midian. Mest kjendt er hans arabiske reise i 1853, da det lykkedes ham, forklædt som afghanisk sheik, at slippe ind i selve Mekka. B. stod fra 1842 som militær i det britisk-ostindiske kompanis tjeneste; under Krimkrigen var han stabsofficer paa tyrkisk side. Senere blev han eng. konsul paa Fernando Poo (1861), i Santos (1864), i Damaskus (1869) og sluttelig i Triest (1872), hvor han døde. Særlig bekjendt er hans overs. af «1001 nat» i en monumental udg. i 16 bd. (1885—88). Kastreret udg. i 12 bd. (1894—97). Skrev et ufuldendt arbeide om vaaben og fegtekunst.

Burton-on-Trent *[bə̄tn-ån-trent]*, by i England, Staffordshire, ved elven Trent, 18 km. s.v. f. Derby, 50 386 indb. B. er paa grund af sit udmerkede vand blevet hovedsædet for Englands ølbrygning (det eng. «*ale*»). Der er ca. 30 bryggerier med 7000 arbeidere, det største er Bass og Allsopp's. Desuden har byen ogsaa flere andre fabriker, især maskinfabriker.

Burtscheid, før selvstændig by, nu forenet med Aachen (s. d.), Tyskland. Her findes berømte mineralkilder, hvoraf én er bl. de varmeste i hele Europa (74 °).

Buru. 1. Kap B. (malajisk Tanjong-Bulus), sydspidsen af Asiens fastland, paa Malakka, 1 ° 16 ' n. br. og 103 ° 31 ' ø. l. — 2. B. (Boeroe), ø blandt Molukkerne, 8584 km.² med ca. 15 000 indb. Høie fjelde; den høieste top omkr. 2600 m. Indbyggerne bestaar dels af muhammedanske malaier, dels af alfurer (s. d.).

Buru'djird, by i Persien, hovedstad i en prov. af samme navn, ca. 25 000 indb. B. ligger 1655 m. o. h. i en frugtbar og godt vandet egn, hvor der avles hvede og ris. Livlig industri: bomuldsgarn, hatte, matter etc.

Buru'n (tyrk., næse), forbjerg.

Burūter el. Kalka-kirgisere, kirgiserstamme, som bebor Tiensjan's dale og de tilgrænsende strøg af kinesisk og russisk Turkestan.

Bury *[byri']*, Ange Henri Blaze de, se Blaze de Bury.

Bury *[bə'ri]*, John Bagnal (1861—), eng. historiker,

---

dünkelhaft (t) indbilsk.
Dunkelmann (t) m, obskurant.
dünken (t) synes.
dunkerque (f) m, (nips)etagere.
dunlin (e) strandvibe.
dünn (t) tynd.
Dünne, Dünnung (t) f, lyske; tinding; diarrhoe.
dunner (e) trykker.
dunst — (t) Dunst, Dampf m — (e) vapour, exhalation — (f) exhalaison, vapeur f; (vin-) fumées f pl.
Dunst (t) m. dunst. **eim. einen blauen D. vormachen** kaste en blaar i øinene.
dunsten, dünsten (t) dampe; stue; dampkoge.
Dunstkreis (t) m. atmosfære.
Dünung (t) f, dønning.
duodez — (t) Duodez n — (e) duodecimo (12mo) — (f) in-douze (in-12).
dupe (e) & (f) f, nar; (f) spec. svarteper; (e) ogs. narre = **duper** (f).
duperie (f) f, snyderi.
duplicate (f) m, **duplicate** (e) duplikat, gjenpart: (e) ogs. fordoble, lægge dobbelt; tage en gjenpart af.
duplication (e) & (f) f, fordobling; (e) ogs dobbeltlægning.
duplicité (f) f, **duplicity** (e) dobbelthed: tvetungethed.
dur (f) haard, ru; stridt (haar); besværlig; streng, barsk; tungnem.
dure f. bare jorden.
durability, durance, duration (e) varighed.
durable (e) & (f) varig, holdbar.

professor ved universitetet i Cambridge, har særlig ydet bidrag til den senere keisertids historie, bl. a. skrevet «History of the later Roman empire from Arcadius to Irene» (1889) og «History of the Roman empire» (1893).

Bury *[bə'ri]*, by i England, Lancashire, 16 km. n.v. f. Manchester, 58028 indb. Det var engang et centrum for uldvarefabrikation, men har nu storartet bomuldsindustri; i omegnen findes kulgruber og stenbrud. Mindesmerke over Robert Peel, f. 1788 i nærh. af byen.

Bury St. Edmunds *[bə'ri sent e'dmənz]*, gammel by i England, Suffolk, 30. km. ø. f. Cambridge, 16255 indb. Den skal være romernes Villa Faustina, men dens nuværende navn kommer af. at den myrdede og senere kanoniserede kong Edmund er begravet her (870). Dens mange gamle kirker stammer fra 1000—1200. Den har en mangfoldig industri og stor handel med korn og kvæg.

Buræter, se Burjæter.

Bu-sääda, Nord-Afrika, by i Algerie ved en wadi af samme navn paa den nordlige skraaning af Sahara-Atlas, 190 km. s.ø. f. Alger.

Büs (sjøudtr.), rundingen, som vinden frembringer i et seil, naar den fylder det.

Busbecq *[bysbæ'k]*, Augier Ghislain de (1522—92), lærd statsmand, f. i Flandern, 1556—62 keiser Ferdinand I's gesandt i Konstantinopel; her samlede han haandskrifter, fandt i Angora «Monumentum ancyranum», studerede dyre- og planteverdenen, skrev derfra sin «Legationis Turcicæ epistolæ IV» o. s. v. Hans samlede verker udkom i Leiden 1633 og i Basel 1740.

Busch, Julius Hermann Moritz (1821—99), t. forfatter. Efter et besøg i Amerika reiste han i Orienten, besøgte Slesvig og Holsten, men fik saa ansættelse i det preus. udenrigsministeriums pressebureau og fulgte 1870 Bismarck til Frankrige. 1878 udgav han den bog, der gjorde ham berømt: «Graf Bismarck und seine Leute während des Krieges mit Frankreich. Nach Tagebuchsblättern». Senere fulgte en række andre bøger om Bismarck; kort før sin død udgav han «Tagebuchsblätter», hvori han sammenfatter alt, hvad han har at sige om sit forhold til Bismarck og om dennes indre og ydre politik.

Busch, Wilhelm (1832—), t. karrikaturtegner; tegnede fra 1850 for «Fliegende Blätter». Han har ogsaa forfattet en række versificerede humoristiske historier, undertiden af politisk-satirisk indhold, ledsaget af humoristiske billeder (samlet i «Wilhelm Busch-Album», 1884 ff.).

Buscheir, Buschīr, se Abuschehr.

Busemand (fra plattysk *busemann*, sv. *buse*, eg. den fremstormende) kaldes i den germanske folketro et hemmelighedsfuldt væsen, som bruges til at skræmme børn med. B. var vistnok oprindelig en ond husaand.

Busgat (sjøudtr.), et rundt, metalforet hul i skanseklædningen, som en fortøiningstrosse kan stikkes igjennem; eg. et hul (gat), som er foret («busset», se Bussing).

Bushel *[búšəl]*, maal for tørre varer i England = 8 imp. gallons = 36.3487 liter. Den ældre Winchester b. = 35.2381 liter bruges endnu som kornmaal i de Forenede stater, hvor man regner 1 b. hvede = 60 eng. pund = 27.22 kg.

Busi, liden ø i Adriaterhavet v. f. øen Lissa; tilhører Østerrige (Dalmatien). Har en mængde grotter, hvoraf én, den blaa grotte, ligner den tilsvarende paa Capri.

Busiris, i græ. sagn en mystisk konge i Ægypten, der lod alle fremmede dræbe, men tilsidst selv dræbtes af Herakles.

Busiris, græ. omdannelse af ægyp. *Pe-Osiri*, Osiris' hus, navn paa en Osiris helliget by ved den østlige Nilarm, nu Abusir. I B. var et berømt tempel for Osiris, og dyrkelsen af Osiris og Isis stammer muligens fra egnen om B.

Busk, Jens Andersen (1845—), d. politiker, 1876—1906 folketingsmand for Ribe amts tredje kreds. Fra 1879 havde B. sæde i finansudvalget. B. tilhørte tingets radikale gruppe og gik ved gruppens deling dec. 1893 med Hørup. Hans gode hoved, djervhed og vid gjorde ham navnlig i agitationen til en betydelig kraft.

Busk er benævnelse for en egen veksttype i planteriget. For at kaldes b. maa planten være fleraarig og have forvedede, overjordiske stammer, som grener sig straks ved grunden. Eksempel paa b.: vidjer, ener og dvergbirk. Bliver stammen ugrenet som under gunstige vilkaar hos de to førstnævnte, gaar b. over til træ.

Buskerud amt strækker sig fra Filtvet ved Kristianiafjorden i s. til henimod Filefjeld i n.v. Fladeindholdet er 14817 km.², hvoraf 71 km.² falder paa byerne. Det samlede indbyggerantal (1900) er 112676, hvoraf 81500 falder paa landdistriktet og resten, 31243, paa byerne (Drammen, Kongsberg, Hønefoss og Holmsbu). Befolkningstæthed i landdistriktet er 5.5 pr. km.² (amtets tættest befolkede herred er Nedre Eker med 41.7 pr. km.² og det tyndest befolkede er Opdal med 0.72 pr. km.²). Af arealet opgives 600 km.² eller ca. 4 pct. at være aker og eng, 4950 km.² eller ca. 33 pct. skog og resten, 9200 km.² eller ca. 63 pct., udmark, snaufjeld, myr, indsjøer, is og sne (af ferskvand ialt 810 km.²). Den nordvestlige (øvre) del af amtet bestaar af de store paralleltløbende dalfører Hallingdal og Numedal med Sigdal og Eggedal samt tilgrænsende vidtstrakte fjeldstrækninger (Hemsedalsfjeldene og Hardangervidda). Sydøst for disse er de forholdsvis veldyrkede strøg omkring Krøderen, Sperillen og Tyrifjorden (Ringerike). Og sydligst den lange skogdækkede halvø mellem Kristiania- og Drammensfjorden (Hurumlandet). Som amtets natur rummer store modsætninger, saa er og befolkningens levesæt og livsvilkaar yderst forskjellige. Fra Hallingskarvets (1960 m.) og Hemsedalsfjeldenes vilde partier til Tyrifjordens smilende bredder, fra Hardangerviddas ødemarker til Lierdalens frugthaver er overgangene overordentlige i natur som levesæt for befolkningen. De vigtigste næringsveie er jordbrug (fædrift), skogdrift og fabrikvirksomhed. Opefter de store dalfører er fædrift med hesteavl og skogdrift vigtigst: langs de store vasdrag, særlig langs Dramselven og Begna, er der en livlig fabrikvirksomhed med tilvirkning af træmasse, cellulose og papir (Embretsfoss, Skotselven, Mjøndalen, Vestfossen m. m. fl.). Af amtets mandlige befolkning over 15 aar opgives (1900) 16171 at være beskjæftiget med landbonæring (jordbrug og skogdrift), 4025 med bergverks- og fabrikdrift, 98 med fiskeri og 232 i sjøfart. I hele amtet fandtes (1905) 36 meierier, der sysselsatte 94 personer og modtog ca. 11 mill. kg. melk. Skogdriften har en overordentlig betydning; skogen opgives at gaa tilbage i Numedal og frem i Hallingdal. Der nedfløtedes (1905) 324399 tylvter tømmer, hvoraf 280896 i Drammens-

durant (f), **during** (e) i (løbet af), under.

durch (t) gjennem. **Durchfuhrhandel** m, transithandel. **durchgängig** gjennemgaaende. **durchgehen** gjennemgaa; flygte, løbe løbsk. **Durchlaucht** f, høihed. **Durchmesser** m, diameter. **durchtrieben** snu, forslugen. **Durchschlag** m, dørslag. **Durchsteckerei** f, list, intrige. **durchstreichen** slaa en streg over; gjennemstreife. **durchweg** gjennemgaaende. **durchwettert** veirslaat; veirbidt. **durchwintern** overvintre. **durchzeichnen** kalkere. **durchzucken** gjennemfare.

durcir (f) hærde. **durcissement** m, hærdning, forhærdelse; haardhed.

durée (f) f, varighed.

dure-mère (f) f, (anat.) hjernehinde.

durer (f) vare (ved), holde sig; holde (det) ud.

duress (e) vold; (jur.) uretmæssig tvang.

dureté (f) f, haardhed, strenghed, barskhed: (d'oreille) tunghørthed.

dürfen (t) turde, maatte, have lov til; behøve.

dürftig (t) trængende, fattig; tarvelig.

durillon (f) m, haard hud.

durkdreven — (t) durchtrieben — (e) arrant, thorough(-placed) — (f) fin, rusé, fieffé.

dürr (t) tør(ret).

Dürre (t) tørke; magerhed.

vasdraget. Størstedelen gaar til tilvirkning af træmasse, cellulose m. v. ved de i disse distrikter liggende store fabriker. Ialt blev gjennem hovedvasdraget (1905) fremdrevet 427 757 tylvter slibe- og cellulosetømmer og 120 288 tylvter skurtømmer m. m. Ogsaa bergverksdriften har adskillig betydning; særlig nævnes Kongsberg sølvverk. Forøvrigt er der flere mineral- og metalforekomster, hvoraf dog ingen for tiden har særlig betydning. Havebruget har en voksende betydning (særlig i Lierdalen), og jordbruget gaar i det hele frem. Af landbefolkningen opgives (1900) 962 mænd og 477 kvinder at være svenske, 13 og 4 danske, 26 og 10 tyskere. Antal skyldsatte eiendomme er 166 552 med en samlet matrikulskyld af 36 101 skyldmark; skyldmarkens gjennemsnitsværdi er 2 247 kr., altsaa samlet jordværdi 81 118 947 kr. Der fandtes i 1906 16 sparebanker. Bergensbanen gaar i sin største længde (fra Haugastøl under Hallingskarvet til Hønefoss) gjennem dette amt. Retslig er amtet delt i 3 politimesterdistrikter (tidligere 4 fogderier), 5 sorenskriverier, 22 herreder og 26 lensmandsdistrikter. I geistlig henseende hører amtet under Kristiania stift, og det omfatter 3 provstier og dele af et fjerde med tilsammen 22 prestegjeld. Militært er amtet distrikt for Numedals og Hallingdals bataljoner under anden akershusske brigade med ekscercerpladsen Helgelandsmoen, nær Hønefoss. Fra amtets landdistrikter vælges 4 stortingsmænd. Amtets navn, der skriver sig fra gaarden B., er af den af kirkedepartementet i 1902 nedsatte navnekomite under dissens foreslaaet forandret til Drammens syssel. — Bygdemaal. Dialekterne i det forhenværende B. fogderi har i det hele de for de vikske maal karakteristiske hovedtræk (se Norsk sprog: dialekter); kun i Sigdal er der endel vigtige afvigelser, hvorved maalføret nærmer sig fjeldbygdsmaalene, især i bøining. Denne er andre steder noget vaklende mellem den i Jarlsberg og den omkring Kristianiafjordens bund. Helt nede ved fjorden har man gjerne f. eks. ubestemt flertal *hester*, bestemt *hestane* og præs. *kaster*, impf. *kasta*, men tildels findes ogsaa mere oplandske former. Et *a* i endelsen er gjerne her mindre ligt *æ* end i Jarlsberg. Oldn. *hv* bliver øverst til *gv*, nedover aftager eksemplernes tal. I Modums dialekt udtaltes før *aa* som *ao*: nu er det gammeldags. I Sigdal udtales gjerne *y* som *i*.

Buskerud, stor gaard i nærheden af Aamot jernbanestation, Modum herred. Gaarden, der omtales allerede langt tilbage i tiden, blev i ældre dage skrevet Biscopsrud, hvilket betyder Biskopsrydningen.

Buskgjellede, se Naalefiske.

Buskmænd (San), lavtstaaende stamme i Syd-Afrikas indre, sedvanlig betragtet som landets urindvaanere. B. er smaa, næsten dvergagtige af vekst og magre, men smidige og overordentlig udholdende; huden er lys gulbrun og bliver tidlig finrynket, haaret er sort og uldent. De lever i faatallige horder, der befinder sig paa stadig vandring i ørkenstrækningerne mellem hottentotternes og betschuanstammernes gebeter og ernærer sig som samlere og jægere. De gaar i alm. næsten nøgne, søger om natten ly i huler, naar de ikke (sjeldnere) bygger tarvelige hytter af græs. Deres sprog, der falder i flere dialekter, staar paa et gammelt udviklingstrin; karakteristiske er smæklydene, som de dog har fælles med hottentotterne. En vis grad af naturlig kunstnerisk opfattelsesevne viser b.s helleristninger og farvelagte tegninger af dyr, der findes spredt i huler og paa fjeldvægge over den største del af Brit. Syd-Afrika s. f. Ngami. Som det ogsaa fremgaar af disse tegninger, var b. tidligere, ved den hollandske kolonisations begyndelse, udbredt mod syd over det nordl. Kapland, men dødelig hadet af naboerne for sine kvægtyverier og forfulgt gjennem aarhundreder af hottentotter, kaffere og betschuanere uden forskjel har de maattet trække sig tilbage, altid længere mod nord, og gaar i vor tid med sterke skridt sin undergang imøde. (Jfr. pl. Folkeracer I).

Kvinde af buskmændstammen.

Buskskvætte, se Skvættesiegten.

Buslett, Ole Amundson (1855—), n.-amer. farmer, journalist og forfatter, f. i Østre Gausdal, udvandrede i 1868 til Amerika. Gik paa folkeskolen og arbeidede i skog og mark til 1878. Har udgivet «Fram», en fortælling, «Øistein og Nora», digt, «De to veivisere», dramatisk digt, «Et dødens døgn», tragedie, «Snip, snap snude», komedie, «Det femtende regiment Wisconsin frivillige», et større historisk verk, og mange artikler og digte i n.-amer. blade og tidsskrifter. Han er postmester i Northland, Wis.

Busley, Karl (1850—), t. ingeniør, 1879 lærer ved marineakademiet, har forfattet en række verker om skibsmaskinen og moderne dampskibsvæsen («Die Schiffmaskine», 3 opl., Kiel 1891, «Die jüngsten Erfolge und Bestrebungen des deutschen Schiffbaues», Berlin 1895).

Bu'solt, Georg (1850—), t. historiker, 1881 professor i Kiel, fra 1897 i Göttingen, har reist i Italien og Grækenland og leveret værdifulde bidrag til Grækenlands historie, har bl. a. skrevet «Griechische Geschichte bis zur Schlacht bei Chaironeia» (3 bd. 1885—97).

Busōni, Feruccio (1866—), ital. pianist, bosat i Tyskland, med glimrende teknik og improvisationskunst, har paa sine omfattende koncertreiser besøgt Kra. i 1895 og i 1896. Har komponeret strygekvartetter, symfonisk digtning, orkestersuite, pianoverker m. v.

Busott, sygdom paa kreaturerne. Ifølge traditionen læges b., naar lidt mel af busteinen (s. d.) skrabes ned i drikkebøtten.

Buss, Anders, se Bussæus, Andreas.

Bussa, Vest-Afrika, befæstet by ved Nigers høire bred i brit. Nord-Nigeria. Tidligere hovedstad i negerriget Borgu.

Busse, Karl (1872—), t. forfatter, har vist sig som formsikker lyriker, «Gedichte», «Neue Gedichte», desuden skrevet noveller og romaner samt litteraturhist. arbeider.

Busserul (bluse) er forvansket af d. *busserunne*, *busserônne*, der gjennem nedertysk stammer fra fr. *bergeron*.

Bussesundet, et trangt sund (paa det smaleste 1 400 m.), der adskiller Vardøen med Vardø by og Vardøhus fæstning fra fastlandet, Vardø herred, Finmarkens amt.

Durst (t) m. tørst.

dursten, dürsten (t) tørste.

durstig (t) tørst.

dus — (t) Brüderschaft f; (være, drikke d. med) sich mit elm. duzen, Brüderschaft, Schmollis trinken — (f) (være d. med (hn.)) (se) tutoyer; (drikke d. med) fraterniser (avec q).

dus: leve i sus og d. — (t) in Saus und Braus leben — (e) lead a life of riot, of revelry — (f) mener une vie de plaisirs; faire noce, faire bombance.

dusch — (t) Douche f — (e) & (f) douche f.

Dusel (t) m, døs, svimmelhed, rus.

dusin — (t) Dutzend n — (e) dozen — (f) douzaine f. **i dusinvis** — (t) dutzendweise, zu Dutzenden — (e) by the dozen — (f) par douzaines; à la douzaine.

dusk — (t) Quaste, Troddel f; Büschel m — (e) tuft, (til stas) tassel — (f) touffe f, (kvast) houppe f.

dusk (e) mørk(laden) (farve); skumring.

duskregne — (t) fein regnen — (e) drizzle — (f) pleuvoir dru et menu.

dust (e) støv; ogs. (fam.) penge; (af)-, tilstøve. **throw d. in the eyes** kaste blaar i øinene.

düster (t) skummel, mørk, dislg.

Dutch (e) hollandsk. **Dutchman** hollænder.

Düte (t) f. kræmmerhus.

dutiful (e) (pligt)tro; lydig; ærbødig.

dutte — (t) duzen — (f) tutoyer.

Bussing (sjøudtr.), rør af metal, som sættes ind i et hul, forat træet ikke skal slides, f. eks. om naglen i en blokskive, i et busgat (s. d.); at b u s s e er at fore paa denne maade.

Bu'ssler, L u d w i g (1838—1901), t. musiker, professor i Berlin, har som teoretisk forfatter gjort sig bekjendt ved musik. skrifter om harmonilære, partiturstudium, melodik, musikhistorie m. v.

Bussōle, se K o m p a s.

Bussy-Rabutin *[bysī-rabytæ̃']*, R o g e r, greve af (1618—93), deltog med udmerkelse i Frondekrigen og skaffede sig desuden ved sit elegante vid ry som skjønaand, men blev en maaned efter sit valg til akademiet forvist fra Paris paa grund af sin respektløse tunge og blev siden ikke taget til naade. Han tog en ondskabsfuld hevn ved i sin ryggesløse roman «Histoire amoureuse des Gaules» (sidste udgave ved Botteau, 1856—76, 4 bd.) at udlevere det gode selskab med dets laster og lyder. Ogsaa hans memoirer og breve er af betydning.

Bussæus, A n d r e a s (Anders Buss) (1679—1735), d.-n. videnskabsmand, kom 1694 ind paa Bergens skole, tog teol. eksamen i Kbh., studerede derpaa filologi, historie og lovkyndighed. I 1710 blev han høiesteretsadvokat og nogle aar efter, uden at have ansøgt derom, borgermester i Helsingør. B. var en meget grundig og alsidig dannet mand; han har oversat Are Frode til latin; blandt hans talrige andre arbeider er «Frederik IV's dagregister», et vigtigt kildeskrift, det mest bekjendte.

Bust, mønekam (s. d.).

Bustadsundet (el. R e n ø s u n d e t) kaldes sundet mellem Renøen og fastlandet nordøst for Hammerfest, Maasø herred, Finmarkens amt.

Bustame'nte, A n a s t a s i o (1780—1853), præsident i Mexico, deltog i frihedskampene i Columbia, blev som centralisternes fører præsident i Mexico (1830—33), men styrtedes af Santa Anna paa grund af sit aristokratisk-klerikale styre. 1837—41 var B. paany præsident, styrtedes atter af Santa Anna og reiste til Europa.

Bustekone, b u s t e m a n d, trolovede folk, der til sit bryllup «beder om buste», d. e. bryllupsgave. Skikken var især udbredt i det vestenfjeldske Norge. «Bustegang» blev 1730 afskaffet paa Søndmør. I Kristiansands stift blev «bustegang» forbudt 1786. [Daae, «Norske bygdesagn», I, 1881, og N. Strøm, «Beskrivelse af Søndmør», 1762.]

Bustein, efter folketraditionen et lægemiddel for kreaturer. Naar ormene kives om, hvem af dem der skal blive d r a g e, blæser de b.: en orm tvinges til at lægge sig i ring; de andre orme lægger sig udenom den, «blæser» og spyr edder. Den inderste ringlagte orm «kvitner» efterhvert og bliver til b. De andre orme bliver da tørste og «søger vand». Den orm, som først faar drikke og kommer tilbage, bliver drage og ligger paa guld. Det hændte ofte, at folk søgte at liste b. til sig, medens ormene «søgte vand». Dette var livsfarligt, idet ormene da satte efter ransmændene; hvis de naaede dem, blev de dræbt. B. regnes for overmaade nyttig; naar kalvefosteret skrumper ind i koen og bliver til sten, løser b. op igjen, og koen bliver atter frisk. B. var et klenodie, der gik i arv fra far til søn.

Bu'sto-Arsi'zio, by i Italien, 20 km. n.v. f. Milano, 16 270 indb. Vakker kuppelkirke. Bomuldspinderier.

Bustrofēdon (græ.), «som plogokserne vendes», betegner en gammel skrivemaade (hos grækerne o. a. folk), hvorved linjerne skiftevis begyndte fra høire og venstre side (udviklingen: fønikerne skrev fra høire til venstre, grækerne opr. ligesaa, derefter b. og endelig fra venstre til høire).

Bustyvel, n. navn paa pindsvinet, fra oldn. *burstigull* (*igull*, t. *Igel*, pindsvin).

Busulu'k, by i Rusland, ved elven B. (bielv til Volga), 110 km. s.ø. f. Samara, med 14 471 indb. (1897), kosakker og tatarer. Akerbrug, biavl, handel med trævarer.

Butan, et af England uafhængigt rige paa Himalajas sydskraaning, omtr. 34 000 km.² med ca. 250 000 indb., omtr. 7 pr. km.² Landet er opfyldt af høie fjeldkjeder med dale imellem sig. I dalene dyrkes ris, hvede og sukker. Indbyggerne kaldes b o t el. b u t j a; de taler tibetansk og er af religion buddhister. Landet har to herskere: Darma-radsja, som er det geistlige overhoved, og Deb-radsja, som er den verdslige hersker og i virkeligheden landets styrer. De bor om vinteren i Punaka, landets største by, om sommeren i Tasjisju Jong. — Da britiske undersaatter stadig var udsat for overfald og voldsomheder, sendte engelskmændene i 1865 en hær ind i B., og ved fredsslutningen fik England en vis kontrol over landet. Deb-radsja faar en aarlig pengesum for at hindre indfald i brit. Indien.

Butān. Der kjendes to kulvandstoffe af dette navn. De er begge sammensatte C_4H_{10} og kan begge fremstilles kunstig. De er farveløse luftarter. Den ene, n o r m a l b., koger ved $+1°$ og findes opløst i raa petroleum. Den anden, i s o-b., fortættes først ved $\div 17°$.

Butāre, se A l g e r.

Bute *[bjūt]*, J o h a n S t u a r t, jarl af (1713—92), kom 1737 ind i overhuset som en af de 16 skotske peers og blev 1750 opdrager for prinsen af Wales' søn, den senere Georg III. Da denne kom paa tronen 1760, blev B. medlem af geheimeraadet, fortrængte efterhaanden de andre ministre og blev 1762 førsteminister. Ved bestikkelser af parlamentsmedlemmerne skaffede han kronen en overveiende indflydelse, men holdt sig kun ved magten et aar.

Bute *[bjūt]*, ø paa vestsiden af Skotland, ved mundingen af Clyde, 122 km.² med 12 181 indb. (1901). B. er bakket, har lidet skog, men er dækket af gode græsgange. Store fiskerier. Øen tilhørte sammen med naboøerne Norge indtil 1263, da den blev erobret af den skotske konge Alexander III.

Butĕa, slegt af de erteblomstredes familie. Herhen trær el. høie buske med trekoblede blade og store gule el. røde blomster. Dhak- el. palassatræet i Indien er indtil 15 m. høit og udskiller fra barken en rød saft, som stivner i luften til en gummiart, den saakaldte bengalske kino.

Butenschøn Andresen, H a n n a, f. Döderlein (1851—), n. forfatterinde. Udgav nogle kritisk-polemiske brochurer og derefter under pseudonymet Helene Dickmar en større fortælling «Ud i livet» (1890). Siden fulgte fortællingerne «Ellen» og «Psyche» samt skuespillene «Korsvei» og «September». Hendes arbeider er præget af litterær dannelse og moraliserende tendens.

Butĕo, se V a a g e s l e g t e n.

---

duty (e) pligt: ærbødighed; ærbødig hilsen; (told)afgift.

Duzbruder (t) m. dusbroder. **Duzfuss** m: **mit einem auf dem D. stehen** være dus med.

duve — (t) stampfen — (e) pitch — (f) tanguer.

duvet (f) m. dun. **duveté, duveteux** dunet.

dvale — (t) tiefer Schlaf, Winterschlaf m — (e) lethargy, torpor; (magnetisk) trance; (ligge i) lie dormant, be torpid — (f) léthargie f, assoupissement, engourdissement m, torpeur f; (ligge i) dormir, être engourdi.

dvask se dorsk.

dverg — (t) Zwerg m — (e) dwarf — (f) nain(e) m (f); pygmée m. **dvergbirk** — (t) Zwergbirke f — (e) dwarf birch — (f) bouleau (m) nain.

dvæle — (t) (ver)weilen, zögern, zaudern — (e) tarry, linger; dwell (upon) — (f) demeurer, rester; s'arrêter (à), bercer (une idée).

dwarf (e) dverg; forknytte.

dwars (t) (tilsjøs) tvers.

dwelling (e) bolig.

dwindle (e) svinde.

dy sig — (t) sich enthalten, sich erwehren — (e) restrain one's self — (f) se retenir (contenir).

dyb — (t) tief — (e) deep, profound; fast(sleep) — (f) profond: (farve) foncé; (mus.) bas, grave; souverain (mépris). **dybgaaende** — (t) Tiefgang m — (e) draught — (f) tirant (m) d'eau. **dybsindighed** — (t) Tiefsinn m — (e) depth

Butēra, by paa Sicilien, s. f. Caltanisetta, 6 329 indb. (1901). Gamle normanniske slotsruiner, svovlgruber.

Butjädingen, landskab i Tyskland, Oldenburg, mellem Wesers munding og Jadebugten, et frugtbart, men sumpigt marskland, beskyttet ved diger; korndyrkning og havebrug og opdræt af kjør og heste. I middelalderen fristat.

Butlask (sjøudtr.), ogsaa kaldt tvernāt: nāt (fuge) mellem to planker, som ligger «but i but», d. e. med enderne mod hverandre.

Butler *[bútlə]*, irsk adelsfamilie. Stamfaderen, en adelsmand fra Lancashire, fulgte Johan uden land til Irland og fik 1192 titelen mundskjænk (eng. *butler*) af Irland. Senere blev slegten besvogret med det eng. kongehus og dens hoved fik titelen jarl af Ormonde. Det berømte Kilkenny er familiens stamslot. Til slegtens mest fremragende medlemmer hører James B., hertug af Ormonde (1610—88), Karl I's og Karl II's trofaste tilhænger, se Ormonde.

Butler *[bútlə]*, Benjamin Franklin (1818—93), amer. advokat, general og politiker, blev ved borgerkrigens udbrud brigadegeneral, udmerkede sig ved flere leiligheder, negtede at udlevere de negerslaver, der flygtede til ham (de var efter hans mening «krigskontrabande»), besatte 1862 New Orleans, hvor han et halvt aar var guvernør. Efter krigen blev han valgt ind paa kongressen, valgtes 1882 til guvernør i Massachusetts og var 1884 kandidat til præsidentværdigheden.

Butler *[bútlə]*, Joseph (1692—1752), eng. teolog og biskop. Hans navn er særlig knyttet til hans berømte apologetiske verk mod deisterne, «The analogy of religion, natural and revealed, to the constitution and the course of nature», som udkom 1736. Denne bog har oplevet en række oplag (sidste udgave er besørget af W. E. Gladstone. Oxford 1896, bd. I—II), og betragtes stadig som et af den eng. teologis hovedverker.

Butler *[bútlə]*, Josephine, f. Grey (1828—1906), eng. samfundsreformator, g. 1852 med professor, senere prest George B. (d. 1890). Fra 1864 af kastede J. B. sig ind i et storartet omfangsrigt arbeide for at redde kvinder, som var kommet paa afveie. Hun talte, skrev, reiste, organiserede, fik bevægelse igang. 1870 oprettedes «Kvindernes nationale forening» i England for at virke for hendes sag, og 1874 overførte hun med stor iver sin propaganda ogsaa til fastlandet. En frugt heraf var grundlæggelsen af det «Britiske og kontinentale forbund for den lovbjemlede prostitutions afskaffelse» 19 mars 1875. Hun fik 1879 trafiken med salg af unge kvinder til utugtshuse i fremmede lande («den hvide slavehandel») trukket frem. Det skyldtes hendes agitation, at loven om prostitutionen 1886 blev ophævet i England, 1888 ogsaa i Indien og kolonierne. Gift kvindes eiendomsret havde i hende en begeistret forkjæmperinde. I det hele var hun en banebryder paa kvindesagens forskjellige omraader.

Butler *[bútlə]*, Samuel (1612—80), eng. digter, har skrevet det bekjendte satiriske, groteskkomiske heltedigt «Hudibras» (1663—78), hvor han med grov og vittig spot karrikerede og latterliggjorde puritanerne. Digtet er særlig interessant som tids- og kulturbillede. I sit anlæg synes det paavirket af Cervantes' «Don Quixote». Kongen, Karl II, og hoffet var henrykt over det; men de paaskjønnede ikke forfatteren, der døde i nød.

Butler *[bútlə]*, Walter (d. 1634), irsk officer i østerr. tjeneste, steg i Wallensteins tjeneste til oberst og ledsagede ham 1634 til Eger, traadte her paa keiserens tilskyndelse i forbindelse med Gordon og deltog sammen med denne i mordet paa Wallenstein 25 febr. 1634. Til belønning blev han af keiseren ophøiet til greve.

Butler *[bútlə]*, by i de Forenede stater, Pennsylvania, 50 km. n. f. Pittsburg, 10 853 indb. (1900). Ligger i petroleumsdistriktet og har stor industri.

Buto, græ. navn paa en by i Ægypten med et berømt tempel for gudinden B. og et orakel. Gudinden B. er rimeligvis en form af Isis og beskytter Horos i Osirismyten.

Bu'tomus umbellātus, en pragtfuld, ofte over meterhøi sumpplante med smale, trekantede blade ved grunden af den i en stor blomsterskjerm endende stængel. Blomsterne er lyserøde. Rodstokken er rig paa stivelse og spiselig. B. u. er hos os kun fundet ved Store Le i Smaalenene.

Buton el. Butung, holl. Ostindien, fjeldrig ø ved sydvestkysten af Celebes, 8 800 km.² (lidt mindre end Stavanger amt) med ca. 100 000 indb., muhammedanske malaier, som før var frygtede sjørøvere. I s.v. byen Bolio.

Butt *[bɒt]*, Isaac (1813—79), irsk politiker, prof. i nationaløkonomi i Dublin, tillige sagfører, 1852—65 medlem af underhuset, valgt paany 1871, ivrig tilhænger af home-rule og det irske partis fører, indtil Parnell kom i forgrunden.

Butt *[bɒt]*, eng. maal for flydende varer, for øl = 490.71 l., for vin og alle andre flydende varer = 572.49 l.

Butte *[bɒt]*, by i de Forenede stater, Montana, statens største by, men ikke hovedstad, 30 470 indb. (1900), 1 770 m. o. h. Centrum for et stort kobbergrubedistrikt, desuden ogsaa guld- og sølvgruber.

Buttel-Reepen, Hugo von (1860—), t. zoolog, har foretaget reiser i Asien, Afrika og Sydamerika og har forfattet flere verker om bierne («Sind die Bienen Reflexmaschinen?», 1900, «Die stammesgeschichtliche Entstehung des Bienenstaates», 1901 o. fl.) og insekternes samfundsorden.

Butterīn, en af de mange benævnelser for kunstsmør.

Bu'tti, Enrico Annibale (1868—), ital. forf. Hans skuespil, f. eks. trilogien «Gli atei» (ateisterne), 1899—1901, udmerker sig ved betydelig teknisk færdighed, sanddru virkelighedsskildring og alvorlig behandling af samfundsspørsmaal. B. har ogsaa optraadt som romanforf. og kritiker.

Buttlar, Eva von (f. 1670), t. religiøs sværmerske, dannede 1702 et saakaldt «kristeligt og filadelfisk societet» i Allendorf i Hessen. B.s tilhængere svelgede i forventninger om tusenaarsriget, forkastede kirken som det store Babel og hengav sig til de vildeste udsvævelser. Som følge heraf blev de idømt svære straffe. Det lykkedes B. at flygte fra fængslet, hvorefter hun bosatte sig i Altona. Her døde hun efter aar 1717.

Butung, hybrid af laks og ørret, skiller sig fra laksen navnlig ved den butte, tvert afskaarne hale.

Buturli'novka (Petrovsk), by i Rusland, guv. Voronesj, 30 000 indb. (1897), handel med saueskind og huder.

Butȳl, C_4H_9, b.-alkoholens radikal.

Butȳlalkohol, kemisk forbindelse af kulstof, vandstof og surstof, $C_4H_{10}O$. Der kjendes 4 forskjellige b.,

---

of understanding — Ⓕ profondeur f (d'esprit). **dybsindig** — Ⓣ tiefsinnig — Ⓔ profound — Ⓕ (d'un esprit) profond.

dyb(de) — Ⓣ Tiefe f — Ⓔ deep, depth, profundity — Ⓕ abime, fond m, profondeur f.

dyd — Ⓣ Tugend f — Ⓔ virtue — Ⓕ vertu f. **dydsmønster** — Ⓣ Tugendmuster n — Ⓔ pattern (paragon) of virtue — Ⓕ modèle (m) de vertu.

dydig — Ⓣ tugendhaft, -sam — Ⓔ virtuous — Ⓕ vertueux.

dye Ⓔ farve (sb & vb). **d.-works** (større) farveri.

dygtig — Ⓣ tüchtig, geschickt — Ⓔ clever, (cap)able, efficient; sound (drubbing) — Ⓕ habile (à, en), fort (en, sur), joli.

dygtighed — Ⓣ Tüchtigkeit, Schicklichkeit f — Ⓔ fitness, aptness, ability, efficiency, capacity, proficiency — Ⓕ habilité, capacité, aptitude f.

dykker — Ⓣ Taucher m — Ⓔ diver — Ⓕ plongeur m.

dynamic Ⓔ, **dynamique** Ⓕ dynamisk; Ⓕ f, kraftlære = **dynamics** Ⓔ pl.

dynamit — Ⓣ Dynamit n — Ⓔ & Ⓕ dynamite f.

dynasti — Ⓣ Dynastie f — Ⓔ dynasty — Ⓕ dynastie f.

dynastisk — Ⓣ dynastisch — Ⓔ dynastic — Ⓕ dynastique.

dynd se søle, mudder.

dyne — Ⓣ Deckbett n — Ⓔ feather-, down-bed — Ⓕ édredon m, lit (m) de plume. **dyne-**

nemlig 1. Normal b., der opstaar ved særlig gjæring af glycerin og har sp. v. 0.82 og kogep. 117.5°. — 2. Iso-b. (gjærings-b.), der blev fundet 1852 i fuselolje og især findes i potetes-fuselolje, har sp. v. 0.8168, kogep. 108.4° og kan opløses i 10.5 dele vand ved 18°. — 3. Sekundær b. og 4. Trimetylkarbinol.

Butyromēter (lat. *butyrum,* smør), apparat til hurtig bestemmelse af fedtindholdet i melk.

Butzer (Bucer), Martin (1491—1551), sydtysk reformator, dominikanermunk, blev grebet af reformationen og forlod 1521 sin orden, kom 1523 til Strassburg og gjennemførte her med kraft og dygtighed kirkens reformation. I teologisk henseende arbeidede han energisk, men forgjæves paa at bringe enighed tilveie mellem den lutherske og reformerte kirke. Da han haardnakket modsatte sig Augsburger-interimet af 1548 (s. d.), maatte han forlade Strassburg og drog 1549 efter indbydelse af erkebiskop Cranmer til England. Her øvede han som lærer ved universitetet i Cambridge en ikke ringe indflydelse paa den eng. kirkes reformation.

Buus, Niels Peter Jensen (1835—86), d. landmand, kjendt for sin bog «Malkekøernes behandling», 1875; udkom i 3 oplag; oversat paa svensk, tysk og engelsk. Har ogsaa virket energisk for unge landmænds uddannelse.

Buviken, herred i Søndre Trondhjems amt, 32 km.² med 751 indb.; 23.9 pr. km.² Herredet, der svarer til B. sogn under Byneset prestegjeld, ligger paa sydsiden af Gulosen omkring elven Vigda. Den nedre (nordlige) del af B.-dalen (Vigdas dalføre) er forholdsvis bred med terrasser og jevnt skraanende, veldyrkede bakker; sydover, op mod det store Aanøivand, er dalen trangere med skogaaser optil ca. 400 m. Ved kysten er bebyggelsen tildels tæt (Saltnesstranden); her ligger ogsaa Hammerstrands møllebrug. Af arealet er 7.8 km.² aker og eng, 10 km.² skog og 14.2 km.² udmark m. v. (ferskvand ialt 0.5 km.²). Fædrift er den vigtigste næringsvei ved siden af skogdrift og akerbrug. Herredet staar ved offentlige veie i let forbindelse med Trondhjemsbanen (Melhus, Nypan, Heimdal stationer). Antagen indtægt (1906) 198 942 kr., formue 869 845 kr.

Buxar (Baxar), by i Forindien ved Ganges, 120 km. v. f. Patna, omtr. 15 000 indb. Her vandt den engelske general Monro i 1764 en stor seir over 40 000 indfødte; hans egen hær bestod af knapt 900 europæere og lidt over 6 000 seapoys.

Buxbom, se Buksbom.

Bu'xtehude, Diderik (1637—1707), organist i Lübeck, i sin tid vidt berømt som orgelvirtuos, ogsaa høit anseet ved verker for orgel, kantater, arier, sonater m. v.

Bu'xtehude, by i Preussen, ved elven Este, bielv til Elben, 3760 indb. (1905). Gotisk kirke fra det 12 aarh. Før en livlig hansestad.

Buxton *[bʊ'kstən],* Sydney Charles (1853—), eng. politiker, medlem af parlamentet siden 1883, liberal; 1892—95 understatssekretær for kolonierne under Gladstone og Rosebery; har særlig interesseret sig for sociale sporsmaal og var 1889 med paa at bilægge den store dokarbeiderstreik. Har bl. a. udg. «Handbook to political questions of the day» (1880, 11 opl. 1903).

Buxton *[bʊ́kstən],* Sir Thomas Fowell (1786—1845), eng. filantrop, tjente sig rig paa en bryggeriforretning og satte sig til maal at forbedre de fattiges og undertryktes stilling. 1818 fik han oprettet det betydningsfulde eng. «Selskab til fængselsvæsenets forbedring»; 1818—37 sad han som medlem af parlamentet, hvor han særlig knyttede sit navn til beslutningen om negerslaveriets ophævelse i de britiske kolonier (1834), ligesom han fik udrettet meget for at hemme slavetrafiken ogsaa i Afrika. 1840 blev han baronet. Hans «Memoirs and correspondence» blev udg. (1848) af hans søn Charles B. (1823—71), bekjendt som forkjæmper for dyrenes beskyttelse.

Buxton *[bʊ́kstən],* by i England, Derbyshire, 45 km. n.v. f. Derby, 10 181 indb. (1901), 300 m. o. h. Kjendt badested, har et sundt klima og flere varme kilder. Omkring byen er der kulgruber. Stort hestemarked.

Buxtorf (opr. Bockstrop, fra Westfalen). 1. Johannes B. (1564—1629), schweiz. orientalist, blev 1591 prof. i hebraisk ved univ. i Basel; gjennem forbindelse med jødiske lærde i Tyskland, Polen og Italien vandt han endvidere et indgaaende kjendskab til den rabbinske litteratur; han beskjæftigede sig bl. a. med leksikalske studier (udgav i 1607 et, senere ofte optrykt, hebraisk og kaldæisk leksikon) og understøttedes heri af sin søn og efterfølger ved universitetet: 2. Johannes B., den yngre (1599—1664). Baade far og søn ydede de reformerte og protestanterne kjærkommen hjælp overfor katolikerne ved sin hævdelse af den hebraiske bibelteksts integritet; den yngre B. fik i den anledning en heftig feide med Capellus (som i virkeligheden var den, der havde ret).

Buxus, se Buksbom.

Buylīner, episke gjengivelser af rus. heltesagn. I disse spiller det eventyrlige en fremtrædende rolle. Hver b. omhandler en enkelt episode af vedkommende bogatúyr's (helt's) liv og udgjør intet afsluttet hele; ofte forekommer flere varianter af en og samme b. De vrimler af sammenligninger og poetiske vendinger. Foredrages reciterende uden akkompagnement; deres udbredelse er foregaaet gjennem omvandrende haandverkere. Skjønt b. for tiden omtrent udelukkende kjendes i Nord-Rusland, særlig trakten om Onega, er de oprindelig opstaaet sydpaa, hvilket tydelig fremgaar af den omstændighed, at de fleste omhandler Vladimir af Kiev (ca. aar 1000) og hans hof.

Buys-Ballot *[báisbalå']*, Christoph Heinrich Diedrich (1817—90), holl. fysiker og meteorolog, professor ved universitetet i Utrecht. Hans undersøgelser af samtidige tilstande af atmosfæren gjorde ham til en af banebryderne for den nyere dynamiske meteorologi. B.-B.s lov om forholdet mellem lufttrykkets fordeling og vindens retning og styrke (den dynamiske vind-lov).

Buysse *[beu-]*, Cyriel (1859—), flamsk forf., har skrevet romanerne «Het recht van den sterkste» (1893), «Schoppenboer» (1898), «n'Leeuw van Vlaanderen» (1901) og flere saml. af noveller. Nogle af hans dramaer har været opført af det socialistiske Multatuli-selskab i Gent.

Buytsjkof, Afanásij Fjódorovitsj (1818—), rus. historiker og arkæolog, f. i Fredrikshamn, 1840 ansat i den arkæografiske kommission, 1882 direktør for det keiserlige bibliotek i St. Petersburg. Har indlagt sig særlig fortjeneste ved offentliggjørelsen af Peter den stores korrespondance.

---

var — (t) Bettüberzug m — (e) bedtick, sacking — (f) taie f; coutil m.

dynge — (t) Haufe m — (e) heap, mass, pile — (f) tas, monceau, amas m.

dynge sammen, op — (t) (auf-, an)häufen — (e) heap, amass, accumulate; hoard up (money) — (f) amonceler, entasser, accumuler.

dynke — (t) besprengen — (e) sprinkle — (f) arroser, mouiller.

dyppe — (t) tauchen, tunken — (e) dip; plunge, immerse — (f) tremper, plonger, immerger.

dyr — (t) teuer, kostbar — (e) dear — (f) cher. **dyrtid** — (t) Teuerung f — (e) dearth, scarcity — (f) cherté f (des vivres), disette f.

dyr sb — (t) Tier n — (e) animal; (større) beast — (f) animal m; bête, brute f. **dyrlæge** — (t) Tierarzt m — (e) veterinary surgeon, farrier — (f) vétérinaire m. **dyrplageri** — (t) Tierquälerei f — (e) cruelty to animals — (f) cruauté f, mauvais traitements pl (contre les animaux). **dyrskue** — (t) Tierschau f — (e) cattle-show — (f) exposition (f) de bestiaux. **dyrekreds** (astr.) — (t) Tierkreis m — (e) zodiac — (f) zodiaque m. **dyrerige** — (t) Tierreich n — (e) animal kingdom — (f) règne (m) animal.

dyrebar — (t) teuer, wert — (e) dear — (f) cher, chéri, bien-aimé.

dyrisk — (t) tierisch — (e) animal; brutish, bestial — (f) animal (om mennesker) bestial, brutal.

dyriskhed — (t) Tierheit f -

Buzeu, by i Rumænien, ved elven af samme navn, bielv til Sereth, 21 561 indb. (1899), biskopsæde, handelskammer, klasisk gymnasium o. s. v. Var til alt i 1350.

Buzot *[byzo']*, François Léonard Nicolas (1760—94), fr. politiker. 1789 medlem af nationalforsamlingen, 1792 af nationalkonventet. Ivrig girondist og modstander af terrorismen. 1793 dødsdømt, men flygtede til Sydfrankrige, hvor han ledede den girondistiske opstand. Døde vistnok ved selvmord. Memoirer. Hans intime forhold til madame Roland er bekjendt gjennem en række breve, hun skrev til ham fra sit fængsel.

By (oldn. *bœr, býr)* betegner oprindelig en samling af beboede huse med tilliggende jordeiendom, dernæst kjøbstad (s. d.). I Danmark og de sydlige dele af Sverige, hvor den første bebyggelse foregik paa den maade, at flere familier sluttede sig sammen om at indtage og udnytte en for dem passende strækning jord og opsatte sine huse ved siden af hinanden for i paakommende tilfælde at kunne staa sammen mod en fælles fiende, blev b. den almindelige betegnelse for lands-b., hvis medlemmer dyrkede sin jord i fællesskab, et forhold, hvoraf spor har holdt sig helt til den nyeste tid. Ogsaa i Norge tør den oprindelige bebyggelse ialfald tildels have været landsbymæssig, idet jordfællesskab ogsaa her har været almindelig udbredt; men landets naturlige beskaffenhed maa dog have vanskeliggjort denne bebyggelsesmaade og især hindret landsbyvæsenets videre udvikling, og saaledes er b. i Norge blevet en betegnelse ikke alene for «lands-b.», men ogsaa for den enkelte med husebygninger forsynede gaard («bøen»); jfr. Bœr.

Byafossen, jernbanestation med post og telegraf paa Hell—Sunnan-banen, 5 km. ø. f. Stenkjær. Jernbanestationen har navn efter den 12.5 m. høie Byafoss i elven, der kommer fra Snaasenvandet (Reinsvandet) og falder i Stenkjærfjorden. Ved fossen ligger Helge-Rein-By brug, aktieselskab, der driver trælastforretning, træsliberi, mølle. Til bruget hører ogsaa et større gaardsbrug.

Byam Martin-sundet *[bai'əm-mätin-]*, mellem øerne Bathurst og Melville, i Parryøgruppen, Nordishavet, n. f. Nordamerika. I sundet en ø af samme navn.

Bybefolkning. Den «industrielle revolution» fra slutningen af det 18 aarh. af betegnes ved, at den af dampkraften understøttede maskinteknik efterhaanden og i stigende udstrækning afløser det gamle haandverk og den som husindustri organiserede frembringelse af varerne. Hermed er forudsætningen for den moderne storindustri og verdenshandel givet. Baaret af den kapitalisme, som skabes ved de nye tekniske kræfters hjælp, omlægges produktionen, udvides med kjæmpeskridt, eftersom verdensmarkedet i det 19 aarh. aabner stadig nye afsætningsmuligheder, og koncentreres samtidig til stordrift paa steder, som afgiver de gunstigste betingelser for teknisk og kommerciel nyttevirkning og dermed for den størst mulige lønsomhed under den frie konkurrances kampforhold. Denne økonomiske udvikling har bevirket en dyberegaaende omformning af samfundene end nogen politisk revolution. Bl. a. har en overordentlig omfattende forskyvning af de moderne industristaters befolkning fundet sted, idet en stedse stigende del af kulturlandenes samlede indbyggertal er blevet bybeboere. Store befolkningslag er løsrykket fra den jord, til hvilken de med sin eiendom og sit arbeide var knyttet, og er indvandret til byerne, hvor det langt overveiende flertal af denne byernes indvandringsbefolkning er blevet løntagere i industriens og omsætningsvirksomhedens tjeneste eller, som besiddelsesløst proletariat, er blevet de stadig paany rekrutterede reservetropper for byernes arbeiderhære. Denne proces har havt mange onder i sit følge, skabt sociale spørsmaal og mangesteds fremkaldt bekymring. I vort land har denne udvikling indtil det 20 aarh.s begyndelse foregaaet langsommere end i de fleste kulturstater. Vore byers befolkning udgjorde i 1815 95 000 individer eller omkr. 11 pct. af landets samlede befolkning; den var i 1900 steget til 638 000 individer eller 28 pct. af befolkningen. I Storbritannien og Irland udgjorde b. ved sidste aarhundredskifte 66 pct., i Holland og Belgien 60 pct., i Italien 48 pct., i Tyskland 47 pct. og i Frankrige, Schweiz og i Danmark (1906) 40 pct., medens den i Sverige var 22 pct. og i Rusland blot 14 pct. Den affolkning af landdistrikterne, som indvandringen til byerne fremkalder, har mangesteds foraarsaget mangel paa arbeidskraft for landbruget. Klagerne herover har atter fremkaldt bestræbelser for at fastholde befolkningen ved jorden eller bevirke en tilbagevandring til den, f. eks. ved at lette adgangen til at erhverve eiendomsret til dyrkningsjord eller ved at henlægge fabrikerne til landet eller saakaldte havebyer (s. d.). Kan man end beklage de ulemper og misforhold, som har ledsaget byernes sterke vekst, maa man paa den anden side indrømme, at denne udvikling er fremgaaet af en økonomisk nødvendighed, ligesom den har medført værdifulde kulturfremskridt. [Litt.: A. F. Weber, «The growth of cities in the nineteenth century» (New York 1899).]

By'blos (Baalat), græ. navn paa den fønikiske by Gebal, en ældgammel handelsstad. I B. dyrkedes navnlig gudinden Baalat eller Beltis og Adonis. B. var i middelalderen et bispesæde.

Bü'cheler, Franz (1837—), t. klassisk filolog, studerede i Bonn, professor i klassisk filologi i Freiburg, Greifswald, fra 1870 i Bonn. Udgav bl. a. Frontinus, Petronius, Herondas; vigtigt sproghistorisk arbeide: «Grundriss der lateinischen Deklination»; afhandlinger bl. a. om olditaliske dialekter; medudgiver af «Rheinisches Museum für klassische Philologie».

Bücher, Karl (1847—), t. socialøkonom, siden 1892 professor i Leipzig. B.s navn fik god klang ved en socialhistorisk interessant undersøgelse angaaende «Die Bevölkerung von Frankfurt a. M. im 14 und 15 Jahrhundert» (1886), men hans mest kjendte verk er «Die Entstehung der Volkswirtschaft» (1893, 5 udg. 1906), hvori han søger at paavise, hvorledes den økonomiske udvikling overalt har gjennemløbet den samme trinrække af former (hus-, by-, nationaløkonomi). Et sociologisk interessant og aandfuldt verk er hans «Arbeit und Rhytmus» (1896, 3 udg. 1902). Siden 1904 er han redaktør af det anseede «Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft», der udkommer fjerdingaarlig i Tübingen.

Büchner, Georg (1813—37), t. digter, studerede naturvidenskab og medicin i Strassburg og Giessen, men kastede sig samtidig ind i tidens politiske bevægelser. I 1835 maatte han fra Tyskland flygte til Strassburg,

---

ⓔ brutishness — ⓕ bestialité, brutalité f, abrutissement m.

dyrke — ⓣ (an)bauen; bestellen; ausbilden; obliegen (med dat.), treiben: (rel.) anbeten, verehren — ⓔ (jorden) cultivate, till; (korn) grow; (kunster) study, cultivate; (Gud) worship — ⓕ cultiver; développer; s'appliquer à, étudier; (Gud) adorer.

dyrkelse — ⓣ Anbau m, Pflege, Verehrung f, Dienst m — ⓔ cultivation, culture, tillage; pursuit; worship — ⓕ culture f; développement m; étude (f) de; adoration f, culte m.

dysenterie ⓕ f, **dysentery** ⓔ blodgang.

dyspepsie ⓕ f, **dyspepsy** ⓔ træg fordøielse.

dyspnée ⓕ f, **dyspnœa** ⓔ aandenød.

dysse (i søvn) — ⓣ beschwichtigen; einschläfern — ⓔ lull; hush (up) — ⓕ endormir, assoupir.

dyster — ⓣ düster — ⓔ sombre, gloomy — ⓕ sombre, lugubre.

dysurie ⓕ f, **dysury** ⓔ urintvang.

dytte — ⓣ dichten — ⓔ stop up, stuff — ⓕ boucher.

dyvelsdræk — ⓣ Teufelsdreck m — ⓔ asa fetida, stinking asa — ⓕ assa (m) fœtida.

dægge for — ⓣ liebkosen, mit Aufmerksamkeiten überhaufen — ⓔ coddle — ⓕ cajoler, choyer, dorloter.

dæk — ⓣ Verdeck, Deck n —

hvor han studerede filosofi. Blev 1836 privatdocent ved universitetet i Zürich. Foruden politiske flyveskrifter har B. skrevet det dramatiske digt «Dantons død» og oversat et par af Victor Hugos dramaer.

Büchner, Louise (1821—77), t. forkjæmperinde for kvindens rettigheder, eftern. Ludwig B.s søster. Udgav «Die Frauen und ihr Beruf» (1855) og efter opdrag af det preussiske undervisningsministerium «Praktische Versuche zur Lösung der Frauenfrage». Ogsaa som romanforfatterinde og essayist var hun meget skattet.

Büchner, Ludwig (1824—99), t. filosof og læge, var en ivrig forfægter af den materialistiske verdensopfatning. Hans berømteste verk, «Kraft und Stoff», udkom 1855 og naaede 1902 sit 20 opl. B. hævder, at det aandelige kun er en egenskab ved materien. Den fysiske organisme frembringer de virkninger, vi kalder sjælelige, ligesom en dampmaskine fremkalder bevægelse; psykisk virksomhed er ikke andet end udstraaling af bevægelse mellem hjernebarkens celler. I en række skrifter udtaler han sig, ofte sterkt polemisk, om natur og aand, om gudsbegrebet, det kommende liv, darwinismen og menneskets stilling i naturen.

Bückeburg, by i Tyskland, hovedstad i fyrstendømmet Schaumburg Lippe, 45 km. s.v. f. Hannover, 5 683 indb. (1905). En vakker liden by med stort slot, gymnasium, lærerseminar o. s. v.

Büdinger, Max (1828—1902), t. historiker, 1861 professor i Zürich, 1872—99 i Wien, har bl. a. skrevet «Österreichische Geschichte bis zum Ausgang des 13 Jahrh.», «Die Königinhofer Handschrift und ihr neuester Verteidiger».

Byfjorden kaldes fjorden udenfor Bergen, indenfor Askøen. Den staar gjennem Herløfjorden nordenfor og Hjeltefjorden søndenfor den nævnte ø i forbindelse med havet. B.s største bugter er Puddefjorden og Vaagen, begge at betragte som havn for Bergens by. B. kaldes ogsaa indløbet til Stavanger fra Tungenes fyr.

Byfogd er en i de fleste (25) kjøbstæder i Norge ansat embedsmand. Han er i 19 af disse byer underdommer, skifteforvalter, auktionsforvalter, byskriver, notarius publicus, eksekutionsmyndighed samt statens oppebørsels- og kassebetjent. I de øvrige 6 byer (Kristiania, Drammen, Kristiansand, Stavanger, Bergen og Trondhjem) er en eller flere af disse forretninger lagt under andre embedsmænd. I Kristiania er b. saaledes alene eksekutionsmyndighed og notarius publicus. I 13 af de førstnævnte 19 byer er b. tillige magistrat, i 6 af dem ogsaa politimester.

Byfred, se Borgfred.

Byg *(hordeum)*, slegt af græsfamilien, af hvis arter den dyrkede med sine forskjellige former har særlig interesse. B.-akset har siddende smaaaks, som sidder i knipper paa tre i to rader paa aksstilken, hvorved denne faar seks rader af smaaaks. I hvert af smaaaksene er der én blomst, hvis nederste inderagne bærer et langt ru snerp. B.-kornet er vokset fast til inderagnerne. Der er et stort antal b.-sorter, som dog kan henføres til to grundformer: toradet b. og seksradet b. Det toradede b. *(h. distichum)* har de største korn; hos dette er det kun den midterste blomst i hvert knippe, som frembringer korn, medens hos det seksradede b. *(h. polystichum)* alle blomster sætter frugt. — B. er en gammel kulturplante. At det har været dyrket allerede i stenalderen, viser pælebygningerne i Schweiz, og i Ægypten er der fundet b.-korn i den antagelig fra det 4 aartusen f. Kr. stammende Dashurpyramide. I Norden er b. dyrket i den yngre stenalder. Stamplanten for b. kjendes ikke med sikkerhed; man antager dog, at det toradede b. nedstammer fra *h. spontaneum*, en art, som nu vokser vild i det nordøstlige Afrika og nærliggende egne i Asien. — I vore dage dyrkes b. over store dele af jorden, saavel paa den nordlige som sydlige halvkugle, i vort land er b. den kornsort, som dyrkes længst mod nord, nemlig til noget over den 70de breddegrad. I Europa er Rusland, Tyskland, Østerrig-Ungarn, England og Frankrige de lande, hvor der dyrkes mest b. B.s anvendelse er foruden som brødkorn og til gryn og kreaturfoder især til malt ved ølbrygningen.

Byg.

Omtr. fjerdeparten af det korn, som dyrkes i Norge, er b. Men i enkelte bygder (særlig fjeldbygderne) er b. omtr. det eneste korn, som dyrkes; det kaldes her (ligesom i Sverige) ofte kun «korn». Mest dyrkes *h. vulgare*, i mindre udstrækning *h. erectum* eller en anden toradet sort. B. vil have god jord, hverken udpræget sand- el. ler- el. muldjord, men et jordsmon, hvor disse jordbestanddele er tilstede i et passende blandingsforhold. Det stiller ganske store krav til jordens bearbeidning og gjødsling. Bearbeidningen maa gaa ud paa at finsmuldre jorden uden at udtørke den formeget; gjødslingen udføres helst med brændt dyregjødsel eller kunstgjødsel. B.s bedste plads i omløbet er efter velgjødslede rodvekster. Saafrøet tages af sidste eller næstsidste aars avl, saamængden 25—35 l. pr. 10 ar. Nedmuldningsdybden 5—6 cm. Veksttiden er 90—100 dage, kortest for de seksradede sorter. B. høstes i gulmodningsstadiet og tørkes helst paa stør. Almindelig avl er 2—300 kg. kjerne og 3—400 kg. halm pr. 10 ar. Hektolitervegt 65—70 kg.

Bygaalen, se Anguillulider.

Bygbrand, se Brandsoppe.

Bygdeborg kaldes et befæstet sted, hvor bygdens befolkning kunde søge tilflugt under et fiendtligt overfald. Borgene blev lagt paa steder, som var saapas vanskelig tilgjængelige, at de let lod sig forsvare, naar adgangen blev sperret ved en mur. Undertiden befæstedes naturlige huler, men som oftest valgtes dertil en fjeldkolle med steile sider, men nogenlunde flad ovenpaa. Indenfor borgens omkreds blev undertiden bygget et eller flere huse, og var der ikke paa stedet nogen kilde, blev en vandbeholder udgravet. Saadanne borge findes overalt i Norge, hvor der har været fast befolkning i forhistorisk tid; de omtales ikke i sagalitteraturen, tilhører vistnok vikingetiden eller en endnu fjernere fortid. Mange norske gaardsnavne paa Slot eller Borg er knyttet til saadanne befæstninger. [O. Rygh, «Gamle bygdeborge i Norge» i Aarsberetning 1882 fra Foreningen til norske fortidsmindesmerkers bevaring.]

(e) deck — (f) pont m. **dæksbaad** — (t) Boot (n) mit einem Verdecke — (e) decked boat — (f) barque (f) pontée.

dækblad — (t) Deck-, Wickelblatt n — (e) wrapper, outside — (f) bractée f; (paa cigar) robe f.

dække — (t) (be)decken; (d. over) überbreiten, -legen — (e) cover, (udgifter) ogs. meet; (bordet) lay; (mil.) back; (over) veil, palliate — (f) couvrir; cacher; (underskud) combler; (mil.) adosser.

dække: spille under d. (med) — (t) mit eim. unter einer Decke stecken — (e) collude — (f) être d'intelligence; s'entendre avec.

dækketøi — (t) Deckzeug n — (e) table linen — (f) linge (m) de table.

dækning — (t) Decken n, Deckung f — (e) cover(ing) — (f) couverture f, abri m; (i handelsspr.) remboursement, recouvrement m; (mil.) protection, escorte f.

dæmme (op for) — (t) dämmen — (e) dam — (f) élever (opposer) une digue contre (à), couper le cours de.

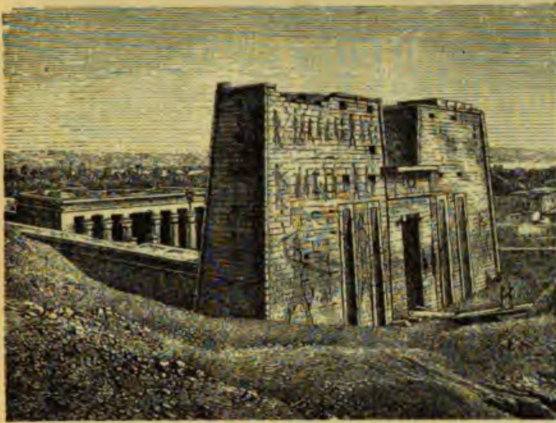
dæmning — (t) Damm, Deich m — (e) dam, embankment — (f) digue(ment) f (m); (havne-) jetée f, quai m.

dæmon — (t) Dämon m — (e) demon — (f) démon m.

dæmonisk — (t) dämonisch — (e) demoniac(al) — (f) démoniaque, diabolique.

dæmpe — (t) dämpfen; mildern, besänftigen — (e) quench, quell

ÆGYPTISK BYGNINGSKUNST

Øverste række fra venstre: Tempel i Edfu. Athors tempel i Dendera. Midterste række: Den forreste søilehal i Karnak. Søilehal i Karnak. Nederst: Pyramiderne ved Gizeh.

Bygdemaal, se Norsk sprog: Dialekter.

Bygdemagasinfondet. Ved kgl. res. af 28 mai 1788 bestemtes den ved salget af en statsalmenning udbragte kjøbesum afsat til et fond til bygdemagasiners indretning og andet almennyttigt brug. Fondet, der senere er øget ved renter og ved gaver fra et par privatmænd, eiede 1 jan. 1907 kr. 594503.47. Midlerne udlaanes til kommuner for at afhjælpe korntrang eller, forsaavidt de ikke anvendes paa denne maade, til kommuner eller private mod kommunegaranti til næringsveienes fremme i landdistrikterne. Fondet bestyres af landbrugsdepartementet.

Bygdetønde el. hjemtønde brugtes før mangesteds som maaleenhed ved kjøb, salg o. l. indenbygds. Ifølge gammel sedvane var den gjerne større end det lovbestemte tøndemaal, f. eks. 20 settinger à 9 potter (= 10 skjepper, Hallingdal, Hadeland) eller 24 settinger à 7 potter (Valdres).

Bygdin, indsjø (1062 m. o. h., 47 km.² og 215 m. dyb) i den sydlige del af Jotunheimen, har afløb gjennem Vinstervandene til Vinstra og Gudbrandsdalslaagen.

Bygdø (Ladegaardsøen), en forholdsvis flad, skogklædt halvø vest for Kra. med frodig vegetation. Fra middel-

(Fot. af O. Væring.)

Bygdø kongsgaard.

alderen af tilhørende krongodset; udgjorde saaledes en del af dronning Eufemias livgeding. Her ligger Norsk folkemuseum og Oscar II's samlinger, B. kongsgaard, der benyttes til sommeropholdssted af kongefamilien, og endvidere det lille slot Oscarshal samt flere bad og forlystelsessteder og mange villaer. Ved den smale landtunge, der forbinder B. med fastlandet, ligger Skøien (før kaldt B.) jernbanestation, 3 km. fra Kra.

Byge. I meteorologisk forstand kortvarige fænomener, tildels med udpræget styrke. Regn-b., sne-b., hagel-b., vind-b., storm-b., orkan-b., torden-b.

Bygelhorn, se Buglehorn.

Bygflue, se Kornfluer.

Bygge (hildre, skrolle) siges om land (og øer), naar de i visse slags veir viser sig høiere end de virkelig er («flyder» ovenpaa vandet).

Byggeforeninger, se Arbeiderboliger.

Bygherre, den person eller i tilfælde ogsaa den autoritet eller det selskab, der eier eller repræsenterer eierne af et under opførelse værende bygverk.

Bygkorn, kveise paa randen af øielaaget *(hordeolum)*.

Bygland, herred i Nedenes amt, 1357 km.² med 2149 indb.; 1.7 pr. km.²; svarer til B. prestegjeld med B., Sandnes, Austad og Aardal sogne. Herredet omfatter den sydlige del af Sætersdalen omkring Byglandsfjorden og Araksfjorden med vidtstrakte heistrækninger i øst og især i vest for dalen. Dalen er trang med steile sider; omkring de store vande Araks- og B.-fjorden er bredderne noget slakere og bedre opdyrket. Ved sydenden af B.-fjord er jernbanestationen af samme navn, endestation for Sætersdalsbanen. Af arealet er 6.9 km.² aker og eng, 280 km.² skog (væsentlig furu), 1070 km.² udmark, snaufjeld, myr og indsjøer (ferskvand ialt 124 km.², deraf falder ca. 37 km.² paa B.- og Araksfjorden). Paa heierne, der er opfyldt af gode fiskevande, er udmerkede beiter og fjeldslaatter. Fjeldene (heierne) naar op i 1070 m. Jordbrug, især fædrift, er den vigtigste næringsvei. Desuden drives en del skogbrug, og der findes flere sagbrug, hvoriblandt A/S. Byglandsfjord dampsag og høvleri, oprettet 1898, kapital 105000 kr. Opefter dalen er flere hoteller, hvoriblandt Sætersdalens sommerhjem ved hovedkirken; paa Vestheierne er Gaukheien turisthytte, hvorfra fjeldovergange til Sirdal, Aaseral og Lyse. Herredet har egen sparebank, opr. 1868. Antagen indtægt 1906 275651 kr., formue 2043940 kr.

Byglandsfjorden, se Aardalsfjorden.

Bygmester. Ordet b. betegnede tidligere nærmest den kunstneriske leder af et bygverk; nu betegner det i almindelighed den haandverksmester, der forestaar opførelsen af bygninger.

Bygningsinspektør. 1. I de forskjellige bygningslove er det dels paabudt, dels tilladt magistrat og formandskab at ansætte en eller flere b. til at bistaa bygningskommissionen med at føre kontrol med byggearbeider. 2. B. for statens bygninger i og ved Kra. («statens b.») beskikkes af kongen uden bestalling som embedsmand. Han er tillige konsulent for regjeringens departementer i byggesager.

Bygningskunst. De første bygninger, som mennesket lærte sig at opføre, var primitive boliger til beskyttelse mod veiret. Saalænge boligen bare opfyldte de allernødvendigste betingelser for et saadant vern, var opførelsen et haandverk, ingen kunst. Men fra den tid, da mennesket giver sin bolig en bestemt form, hvori dens opgave er klart udtrykt, og mennesket samtidig finder en glæde ved og en trang til at forskjønne dette sine hænders arbeide, glider byggehaandverket over i b., den kunst at opføre bygninger i overensstemmelse med love for proportion og symmetri, saa bygverket i konstruktion og udsmykning fremstaar som et organisk hele. De første opgaver for b. blev at skabe boliger, større og skjønnere end de vanlige, til brug for høvdinger og til brug for gudsdyrkelsen. Løsningen af disse opgaver, at skabe slot og tempel, er det første trin i b.s store udviklingshistorie. I de forskjellige verdensstrøg, hvor mennesket skridtvis naar frem til det kulturtrin, at en b. opstaar, vil klimatiske eiendommeligheder sammen med arten af det lettest tilgjængelige byggemateriale

---

muffle, deaden, (et instrument) mute, (ilden) subdue; suppress (a riot) — ⓕ modérer; (lyd) affaiblir; (lys) amortir; (ild) étouffer; (mus.) assourdir, adoucir; (farten) ralentir; (undertrykke) apaiser, réprimer; rabattre.

dæmre — ⓣ dämmern — ⓔ dawn — ⓕ faire jour (nuit); poindre.

dæmring — ⓣ Dämmerung f, Zwielicht n — ⓔ twilight, dawn — ⓕ aube, pointe (f) du jour.

dænge — ⓣ durchprügeln — ⓔ trash — ⓕ rosser.

dø — ⓣ sterben, (tone) verhallen — ⓔ die — ⓕ mourir, périr; (d. hen) s'éteindre, expirer.

døbe — ⓣ taufen — ⓔ baptize, christen — ⓕ baptiser. **døbefont** — ⓣ Taufstein m — ⓔ (baptismal) font — ⓕ fonts (m pl) baptismaux; cuve f.

død — ⓣ Tod m — ⓔ death — ⓕ mort f. **dødsbo** — ⓣ Nachlass(masse) m (f), Hinterlassenschaft f — ⓔ estate of a person deceased — ⓕ succession f. **dødsfald** — ⓣ Todesfall m — ⓔ decease, demise — ⓕ (cas (m) de) décès m.

dødsfiende — ⓣ Todfeind m — ⓔ mortal enemy — ⓕ ennemi (m) mortel, juré. **dødskamp** — ⓣ Todeskampf m — ⓔ agonies pl (of death) — ⓕ agonie f. **dødsstraf** — ⓣ Todesstrafe f — capital punishment — ⓕ peine (f) capitale. **dødssyg** — ⓣ totkrank — ⓔ mortally ill — ⓕ malade à la mort; moribond.

(som træ, sten, tørret ler) bestemme bygningernes karakter og form, samtidig som de vil blive præget af de livsvilkaar, de politiske og religiøse forhold, under hvilke mennesket der lever.

Ægyptisk b. I Ægypten kræver naturforholdene (navnlig af hensyn til reguleringen af vandet), at de mange slutter sig sammen til fælles arbeide under en alle omfattende planmæssig organisation. Dette har i tidens løb sat sit præg paa folket og derigjennem paa kunsten. Sjelden møder man i det gamle Ægypten kunstneriske individualiteter (som i Grækenland); oftest er det en masseudvikling, man bliver vidne til. Denne udvikling gjennemløber forskjellige epoker, hver med sit kunstcentrum. Efter (I) en præhistorisk tid, hvori de ægyptiske huse formodentlig har seet ud omtr. som de nuværende centralafrikanske folks hytter, følger (II) den «ældste periode» (1—3 dynasti, ca. 3300—2800 f. Kr., centrum rimeligvis Abydos); allerede i denne tid har man i b. anvendt ikke alene teglsten (baade lufttørret, brændt og glasseret), men ogsaa huggen sten (kalksten og granit); det betydeligste mindesmerke fra denne periode er den nylig fundne grav efter kong Menes, den første hersker af 1 dyn.: et gravkammer, forbundet med 4 proviantrum, det hele forsynet med en pilaster-façade og omgivet af en mur. Dette gravanlæg danner udgangspunktet for den videre udvikling, som i (III) det «gamle rige» (navnlig 4 og 5 dyn., ca. 2800—2500 f. Kr., centrum Memfis) især giver sig udslag først i de fornemmes grave (som efter sin form benævnes mastaba, arab., bænk) og dernæst i kongegravene: pyramiderne. Overgangsformen repræsenteres af kong Zoser's (3 dyn.) trinpyramide i Sakkara; den egentlige pyramidetypus møder os i gravene fra det 4 dyn.s konger, først i Snofru's pyramide i Medum og dernæst i fuldendt form i pyramiderne efter Cheops, Chefren og Mykerinos ved Gise (i nærheden af Memfis). Ogsaa i (IV) det saakaldte «mellemrige» (navnlig 12 dyn., ca. 2000—1800 f. Kr., centrum Fajum) gjenfindes pyramideformen, omend ikke i saa kolossale dimensioner som tidligere. Af mindre solid materiale var disse ældre epokers templer opført; og af dem er derfor ikke meget bevaret. Et soltempel i Abusir, fra 5 dyn., havde form af en aaben, af tildækkede rum omgivet plads, i hvis vestlige halvdel der hævede sig en vældig obelisk; foran denne stod et svært alabasteralter. Et af kong Amenemhet III «Labares» (12 dyn.) i Fajum opført tempel, der i tidernes løb fik en mængde tilbygninger, er blevet berømt under den græ. betegnelse «labyrint». Grundskemaet for templerne var det samme som for privathusene og paladserne (thi templet betragtedes som «guds hus»): først kom en aaben, aflang forsamlingsplads, omgivet af søilerader (peristyl), dernæst en hal, ofte i form af en treskibet basilika, hvis tag bares af søiler (hypostyl), og hvori gudstjenesten afholdtes, og endelig fulgte det allerhelligste, hvori gud eller den hellige treenige familie (fader, søn og gudsmoder) «begiver sig til hvile». Templet havde karakter af fæstning; for at komme ind maatte man passere gjennem en vældig portbygning (pylon), flankeret af 2 mægtige taarne; og det hele indesluttedes af en mur. Forøvrigt yndede ægypteren at forestille sig templet, i lighed med enhver anden bygning, som et miniaturbillede af Nildalen; gulvet var jorden, af hvilken søilerne skjød op som planter (papyrus eller lotus); taget tænktes derfor heller ikke at hvile paa disse, men repræsenterende himlen (og derfor dekoreret med gule stjerner paa blaa bund) at svæve frit derover. Ved siden af denne hovedtypus findes ogsaa kapellet, svarende til det ægyp. landhus eller kiosk. Dette kapel, en retvinklet, aflang celle, omgivet af en søilegang og mindende om det græ. *naos peripteros*, møder os i (V) det «nye rige» (18—20 dyn., ca. 1600—1100 f. Kr., centrum Theben). Paa denne tid traadte Ægypten gjennem erobringer og handelsforbindelser ud af sin tidligere isolerede stilling og blev et verdensrige. Den vestasiatiske kultur strømmede ind fra Syrien og Palæstina (fra ca. 1460 ægyp. provins), og jevnsides med den virkede den «mykeniske» middelhavskultur befrugtende. Følgen var for Ægypten en ny blomstringsperiode, der bl. a. kom til udtryk i en livlig byggevirksomhed, navnlig i rigshovedstaden Theben (hvor nu landsbyerne Karnak og Luxor ligger). Amon-templet i Theben (grundlagt, efter hovedtypen, under 12 dyn.) naaede efterhaanden et uhyre omfang. Sine grave gav de i Theben residerende konger ikke længer form af pyramider, men drev dem dybt ind i fjeldet, efter et skema der skulde afbilde underverdenen, hvorigjennem efter denne tids forestilling den døde farao om natten seiler sammen med solguden. Et forsøg af den merkelige kong Amenofis IV (18 dyn., ca. 1400 f. Kr.) paa at revolutionere, ikke alene religionen, men ogsaa kunsten, mislykkedes; der paafulgte en restaureringsperiode under Sethos I (19 dyn.); og det var derfor den gamle aand, som fyldte den ægyp. kunst, da hans søn Ramses II gjennem udstrakt byggevirksomhed forherligede sit glorværdige, seierrige regimente; denne tids kunst har bl. a. sat sig merker i den store søilehal i Karnak og i det vældige klippetempel i Abu-simbel (se billede sp. 57), hvis stenkolosser synes at bære et helt bjerg. Dog har allerede denne tid i sig spirerne til den nedgang i kunsten som skjød sterk fart under det følgende fremmedherredømme i Ægypten. En (VI) renaissanceperiode (26 dyn., 663—525 f. Kr., centrum Sais) indtraadte, da det lykkedes Psammetik at fordrive assyrerne; udenom Ramses-tiden med dens noget kosmopolitiske karakter søgte man nu tilknytning helt tilbage i det «gamle rige», som man dog ikke slavisk efterlignede, men hvorfra man søgte impulser til at frembringe ny kunst. Men atter kom fremmedherredømmet (perserne), kun afbrudt af en kort æra under et hjemligt dynasti, hvortil hørte kong Nektanebus, der udfoldede en betydelig byggevirksomhed, om hvis høie niveau i arkitektonisk henseende det skjønne tempelanlæg paa øen Philae bærer vidnesbyrd. I (VII) den græsk-romerske epoke (fra 332 f. Kr. af, centrum Alexandria) sad den ægyp. kultur ikke længere inde med nogen skaberisk kraft. De ptolemæiske templer har paa anerkjendelsesværdig maade gjenoptaget de gamle traditioner, men ikke evnet at føre dem videre gjennem nye former. (Se pl. Ægyptisk b.)

I det andet store vestorientalske kulturcentrum, landene omkring Eufrats og Tigris' nedre løb, havde den sumeriske urbefolkning allerede i det 4 aartusen f. Kr. udviklet en høi kultur med en eiendommelig b. De lerholdige og træfattige egne havde fremkaldt en ori-

---

død adj — (t) tot — (e) dead, inanimate; (af-) deceased — (f) mort: inanimé; (fig.) désert: (af-) défunt. **dødfødt** — (t) totgeboren — (e) still-(dead-)born — (f) mort-né. **dødvande** — (t) totes Wasser n — (e) dead-water — (f) morte(s) eaux f pl.

dødelig — (t) sterblich, tötlich — (e) deadly, mortal; over head and ears (in love) — (f) mortel; éperdument (amoureux de).

dødelighed — (t) Sterblichkeit f — (e) mortality, death-rate(s) — (f) mortalité f.

dødning se gjenganger. **dødningben** — (t) Totengebeine pl — (e) dead-men's bones, cross-bones — (f) ossements m pl.

døgenigt — (t) Taugenichts m — (e) good for nothing (fellow) — (f) vaurien, mauvais garnement m.

døgn — (t) Tag m (24 Stunden) — (e) day and night, 24 hours — (f) jour (et nuit), vingt-quatre heures. **døgnflue** — (t) Eintagsfliege f — (e) ephemera — (f) éphémère m. **døgnlitteraturen** — (t) Tagesliteratur f — (e) current literature — (f) la littérature du jour (éphemère).

døie — (t) (er)dulden, ertragen, aushalten, leiden; (ikke kunne d.) nicht mögen — (e) brook, put up with; endure — (f) essuyer, supporter, subir, endurer; souffrir.

døit — (t) Heller m — (e) doit, farthing — (f) sou, fétu m.

døl — (t) Thalbewohner m — (e)

GRÆSK BYGNINGSKUNST

Parthenon, seet fra nordvest.

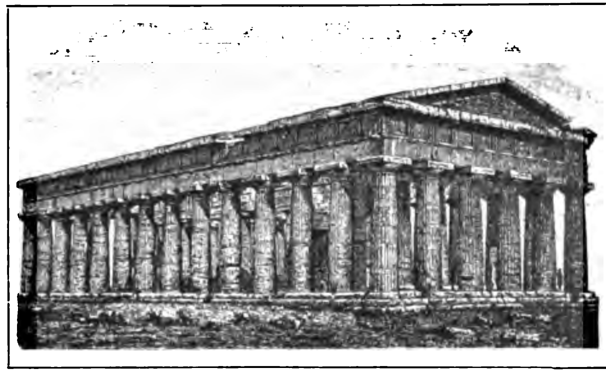
Athene Nike-templet paa Akropolis.

Erechteion paa Akropolis, seet fra sydøst.

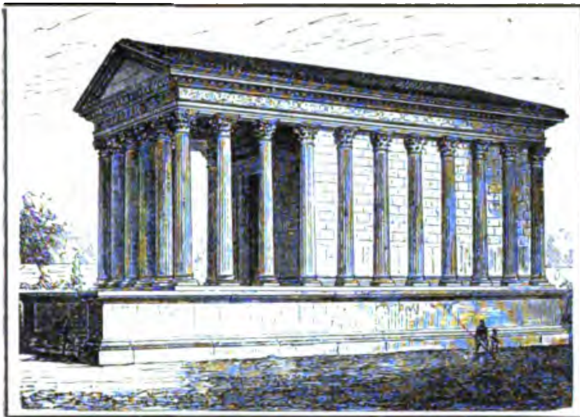

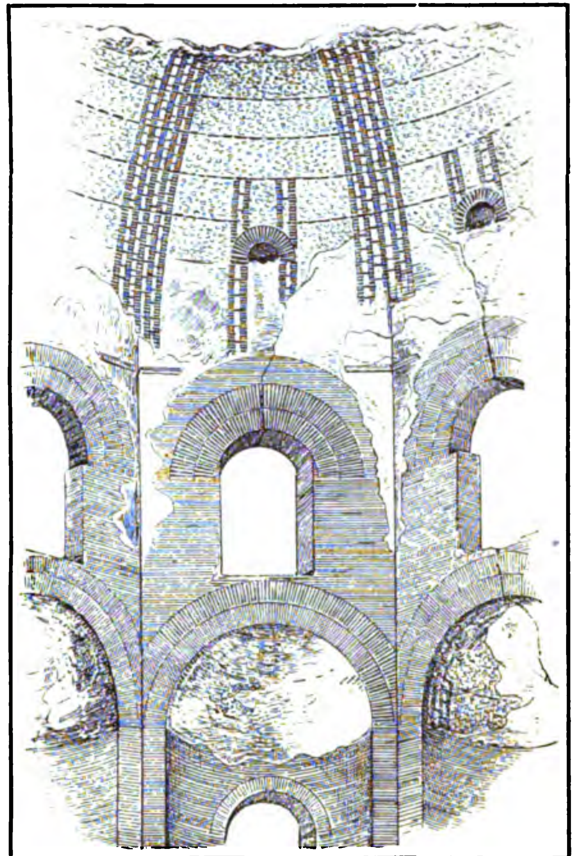
Theseion i Athen.

Poseidon-templet i Pæstum.

ROMERSK BYGNINGSKUNST

Gaius' og Lucius' tempel i Nîmes.

Kuppelhvælving i «Minerva Medica» (Nymphæum) i Rom.

Cæcilia Metellas grav paa Via Appia.

Konstantinsbuen i Rom.

Vesta-tempel i Tivoli.

ginal teglstensarkitektur, hvori der spores reminiscenser af en forhistorisk træ-b. Da de indvandrende semiter omkr. 3000 f. Kr. underlægger sig landet og grunder riget i Babylon, optager de den sumeriske kultur og udvikler teglstensarkitekturen videre. De babyloniske kongepaladser, f. eks. i Tello og Warka, var terrasseformet opbygget med talrige, temmelig smale rum ordnet omkring aabne gaardspladse; murene opførtes af soltørrede eller brændte tegl, tagene dannedes af palmestammer; væggene var tildels bemalt, men synes derimod ikke oprindelig at have været dækket af glasserte tegl, saaledes som senere saa almindelig var tilfældet; façaderne orneredes med sammenstillede halvkolonner, mindende om en træhyttes palmestammer, og maaske en overførelse i tegl af denne gamle byggeform. (Se Babylonien.)

En rigere udviklingsform af den babyloniske b. finder vi hos assyrerne. Særlig de mest fremragende herskere under storhedstiden, fra det 9 aarh. af, som Assurbanipal og senere Sargon og hans efterfølgere, opførte i sine forskjellige residensbyer mægtige paladsanlæg, hvor flere saavel konstruktive som dekorative eiendommeligheder er originalt assyriske. En nyskabning er saaledes hvælvbuen, anvendt i mange tøndehvælv over paladsrummene. Typisk for de assyriske paladser er vægbeklædningen, mægtige relief-friser i kalksten og alabast med høist interessante billedfremstillinger af den kongelige bygherres regjeringshistorie, og desuden friser af glasserte tegl med rig planteornamentik, hvori foruden originalt assyriske motiver ogsaa enkelte ægyptiske, som lotusblomst og lotusknop, forekommer. Flere af de assyriske figurmotiver, særlig de vingede dyre- og menneskeskikkelser, har gjennem antik græsk kunst og jødiskkristelig tradition og symbolik levet videre indtil vore dage. (Se Assyrien.)

Den persiske b., som vi kjender den fra ruinerne af Persepolis, Susa, Ekbatana og Pasargade, er en pragtfuld blandingsstil af ægyptiske, babylonisk-assyriske, lilleasiatiske og gamle mediske elementer, uden særlig udpræget originalitet. Mest egenartet virker det persiske kapitæl, i sin enklere form bestaaende af to fra hinanden vendte forkroppe af tyre eller enhjørninger, som bærer overliggeren paa sine nakker; en mere sammensat form af kapitælet forekommer ogsaa, hvor der under de bærende dyrekroppe er stillet et slags volutkapitæl paa høikant, derunder igjen et slags kalkkapitæl, saaledes altsaa tre forskjellige kapitæler stablet ovenpaa hinanden uden organisk sammenhæng, et eiendommeligt udslag af den persiske blandingskunst. I de pragtfulde kongepaladser var søilehaller meget anvendt, særlig berømt var Xerxessalen i Persepolis; af gravbygninger er mest bekjendt Kyros' grav ved Pasargade.

Fønikernes b., hvoraf forresten kun kjendes sparsomme levninger, væsentlig gravbygninger, er ligesom deres hele kultur sammensat af elementer fra de kulturfolk, med hvilke de kom i forbindelse som handelsmænd eller kolonister; ægyptisk og assyrisk paavirkning er fremherskende. Salomos tempel og palads i Jerusalem fra begyndelsen af det 1 aartusen var bygget af fønikere. Men ikke blot Fønikien, ogsaa Lilleasien og særlig Cypern var sædet for en merkelig kulturblanding; man kan næsten betegne den som international, hvor der dog paa mange felter skimtes gamle nationale former. Paa Lilleasiens kyst og paa de græske øer og fastland fremstod i det 2 aartusen f. Kr. paa denne vis en af oldtidens eiendommeligste kulturer, den mykeniske, af stor betydning for den senere udvikling, idet den i meget danner grundlaget for den græske kunst.

Den mykeniske b. er væsentlig knyttet til de karakteristiske, indbyrdes lidet afvigende borganlæg ved de forskjellige smaarigers hovedbyer, som Mykene, Tiryns, Troja, Athen, Argos, med deres kongelige privatbygninger og grave. Murene er opbygget af større og mindre utilhugne, mangekantede stene uden bindemiddel, de saakaldte kyklopiske mure, og deres tykkelse er gjerne meget betydelig. De indre murvægge bestaar af soltørret tegl; søilernes baser er af sten, men skaftet af træ. Egte hvælvkonstruktioner forekommer ikke, derimod saakaldte «falske hvælv», bestaaende af udkragede stene, anvendt bl. a. steder i de underjordiske kuppelgrave som det saakaldte Atreus' skatkammer. I borgens kongebolig bestaar hovedbygningen af en aaben forhal med to søiler mellem de fremskydende sidemure (anter), derindenfor et mindre forrum (prodomos) og inderst det større rum, mændenes forsamlingssal (megaron) med et tag baaret af fire søiler og ildstedet midt paa gulvet mellem søilerne. Af denne hustype er antagelig grundformen for det græske tempel fremgaaet. Det allerede i oldtiden mest bekjendte mykeniske bygverk er borgmuren i Mykene med «løveporten», hvor den trekantede overligger er smykket med en relief-fremstilling af to modvendte løver med en søile stillet imellem dem.

Græsk b. Ved hellenernes indvandring blev de mykeniske folk fuldstændig undertrykt. Men deres kultur gik dog ikke helt tilgrunde. De kulturelt lavere staaende erobrere optog til en vis grad de undertvungnes høiere kultur og fik derved et grundlag, paa hvilket den græske kunst er udviklet. I de første aarh. efter indvandringen synes hellenernes b. væsentlig at have bestaaet af træbygninger; efterhaanden kom huggen sten mere og mere til anvendelse. Fra overgangstiden er Heratemplet i Olympia, med søiler oprindelig af træ, men efterhaanden erstattet med søiler af sten; søilekapitælerne fremviser de forskjellige udviklingsformer af det doriske kapitæl. I tempelbygningen finder vi den græske b. klarest udtrykt. Templet laa paa en trinvis opstigende underbygning og bestod af en rektangulær bygning, som i sin enkleste form bare indeholdt et hovedrum (naos, cella) for gudebilledet og en aaben forhal (pronaos); i mere udviklede tempelformer fandtes en lignende hal som forhallen ogsaa bag cellaen (posticum) og indenfor denne hal et skatkammer (opisthodomos). Tempelarkitekturen er udelukkende knyttet til bygningens ydre, og efter antallet og anordningen af søiler og søilerækker foran og omkring cellaen inddeles tempelformerne. Det græske tempel er et genialt gjennemført organisk hele, hvor hvert arkitektonisk led og hver dekorativ detalj ned til de mindst betydelige føier sig harmonisk ind i helhedsvirkningen. Et saa fuldendt kunstverk som det græske tempel synes b. aldrig tidligere eller senere at have frembragt. I den græske b. adskiller sig to hovedstilarter, den doriske og den joniske, let kjendelige ved forskjel-

---

dalesman — (f) habitant (m) d'une vallée.

dølge — (t) verhehlen, verheimlichen — (e) conceal — (f) céler, dissimuler.

dølgsmaal: i d. — (t) heimlich — (e) under concealment (of pregnancy) — (f) en secret.

dømme — (t) (ver)urteilen; entscheiden — (e) judge; (domstol) pronounce judgment, (pass) sentence; (for-) condemn — (f) juger; prononcer; condamner. **dømmekraft** — (t) Urteilskraft f — (e) judgment, discernment — (f) jugement m. **dømmesyg** — (t) tadelsüchtig — (e) censorious, captious, fault finding — (f) (porté à la) critique, enclin à critiquer, frondeur.

dønning — (t) Dünung, Deining f — (e) swell — (f) (mer f) houle (use) f.

dør — (t) Thür f — (e) door — (f) porte f; (vogn-) portière f.

dørslag — (t) Durchschlag m — (e) sieve, colander — (f) passoire f, couloir m.

døs — (t) Betäubung f, Dusel m — (e) (state of) drowsiness, doze — (f) assoupissement, demi-sommeil m.

døse — (t) duseln, schläfrig sein; (d. bort) verträumen, hinduseln — (e) doze, mope — (f) être assoupi, sommeiller; (d. bort) perdre (passer) en sommeillant.

døsig — (t) matt, schläfrig — (e) drowsy; smouldering (fire) — (f) assoupi, somnolent.

døsighed — (t) Mattigkeit, Schläfrigkeit f — (e) drowsiness —

lige søileformer og kapitæler. Begge synes at fremtræde omtrent samtidig, men medens den doriske stil var udbredt over hele det græske kulturomraade, var den joniske mere lokalt begrænset. Den doriske stil karakteriseres gjerne som udpræget mandlig, streng og nøgtern, medens den joniske er mere kvindelig, friere og yppigere i formerne. Som den tredje stilart nævnes den korinthiske, en dekorativ udforming af den joniske stil. Den første periode i den græske b.s historie strækker sig til den perikleiske tidsalder ved midten af 5 aarh. f. Kr. og er karakteristisk ved stilens strenghed. Typisk doriske templer fra denne tid er Apollontemplet i Delfi, Poseidontemplet i Pæstum. Den anden periode rækker fra Perikles til Alexander den store og er den græske kunsts blomstringstid, guldalderen. Paa Athens Akropolis bygges kanske de mest fuldendte kunstverker, som den doriske saavel som den joniske stil har skabt, Parthenon, Propylæerne og Erechtheion. Den tredje periode, fra den alexandrinske tid til Grækenlands erobring af romerne, er nedgangens tid, profanbygningernes hovedperiode; den græske profan-b. er væsentlig knyttet til offentlige bygninger som teatre, kapløbningsbaner (stadier og hippodromer) og gymnastiksale (gymnasier), medens privathusene gjennemgaaende var tarvelige. Den græske b. er et af de merkeligste og skjønneste udslag af de høitbegavede helleneres store skjønhedsglæde, af deres klare, harmoniske og logiske aand og udprægede formsans. For de følgende aartusenders udvikling har den havt en grundlæggende betydning; den græske b. har skjænket verden et rigere fond af arkitektoniske former end alle andre folkeslags b. tilsammen taget, og antikens former, forplantet gjennem den romerske b., har fra de først fremstod og indtil denne dag aldrig ophørt at være grundelementet i Occidentens b. (Se pl. Græsk b.)

Etruskisk b., som bedst kjendes fra gravbygninger, er sterkt paavirket af den joniske stil fra de græske kolonier i Italien, men opblandet med orientalske elementer. Tidligere antoges etruskerne feilagtig for hvælv-b.s opfindere.

Romersk b. fremgik af den etruskiske ved en rigere optagelse af græske former, ved en forening af hvælv-b. med græsk b., og udmerker sig mere ved omdannelse og anvendelse af tidligere skabte arkitektoniske former end ved selvstændig nyskabning. Med forkjærlighed anvendte romerne den korinthiske stil. I konstruktiv henseende særkjendes den romerske b. ved den udstrakte brug af hvælv. De vældige dimensioner og den pragtfulde udsmykning er karakteristisk for det mægtige verdensriges bygverker, særlig da i keisertiden. Materialet var oprindelig mest huggen sten, senere anvendtes tegl i stor udstrækning, men Augustus indførte en overdaadig brug af marmor. I de romerske byanlæg samledes omkring torvet (forum) de vigtigste offentlige bygninger, templerne, hallerne for rettergang og handelsforretninger (basilikaer), de offentlige forlystelsessteder (teatre, amfiteatre) og badeanlæg (thermer). Til byerne førtes drikkevand ved store vandledninger, tildels anbragt paa arkader, langveis fra, og landet gjennemkrydsedes af fortrinlige militærveie, som forbandt de vigtigere byer. Det romerske privathus var udviklet af det italiske bondehus, oprindelig bestaaende bare af ét rum (atrium), senere tilbygget en række siderum til et stort husanlæg. Af Roms bygverker fra den ældste tid, kongetiden, kan foruden det kapitolinske Jupitertempel ogsaa nævnes cloaca maxima, som endnu er i brug. I republikens tid anlagdes hovedsagelig nyttebygverker som basilikaer, veie og vandledninger; af tempelbygninger det skjønne rundtempel for Vesta i Tivoli, og Fortuna Virilis-templet, af gravbygninger Cecilia Metellas grav ved Via Appia. Den romerske b.s glanstid under de første cæsarer indledes af Julius Cæsar, som anlægger et nyt forum og opfører Basilika Julia. Augustus bygger ligeledes et nyt forum; Marcellusteatret og Augustus' mausoleum er blandt tidens merkeligste bygverker. Den vældige kuppelbygning Pantheon, en af verdens mest storartede bygninger, er fuldført af Agrippa. Fra de flaviske keiseres tid er Colosseum, det kjæmpemæssige amfiteater til 87 000 tilskuere. Af eiendommelige romerske bygverker kan desuden nævnes triumfbuerne som Titusbuen og Konstantinsbuen, Trajans og Marc Aurels søiler, Hadrians mausoleum, Titus', Caracallas og Diocletians thermer. Udenfor Rom er romersk b. særlig rigt repræsenteret i Sydfrankrige: Autun, Orange, Nîmes. (Se pl. Romersk b.)

Den oldkristelige b. er fremgaaet af den romerske. Man har tidligere saagodtsom udelukkende fæstet sig ved Roms indflydelse paa den oldkristelige kunsts udvikling, men efter de seneste undersøgelser synes det, som om den orientalske indflydelse fra Vestasiens b. under romertiden ogsaa har været meget betydelig. Det kristlige gudshus, kirken, er udgaaet fra den oldkristelige basilika, hvis forbillede man har søgt dels i den hedenske basilika forensis, dels i det romerske privathus' atrium. Den kristelige basilika er en rektangulær bygning, som ved søilerækker deles i tre eller fem, sjeldnere syv skibe, hvoraf det midterste er bredere og hæver sig høiere end sideskibene. Paa basilikaens bagre tværvæg er en halvrund udvidelse (apsis) dækket af en halvkuppel, med plads for bispestolen og altaret foran denne; mellem apsis og langskibet blev ogsaa lagt et tverskib. Ved siden af basilikaer forekommer ogsaa rundkirker som gravkapeller og døbekirker (baptisterier). Den oldkristelige ornamentik er oprindelig romersk, efterhaanden faar den et eget præg ved den udstrakte anvendelse af symbolske figurfremstillinger; i udsmykningen er mosaikarbeider hyppig anvendt. Rigt repræsenteret er den oldkristelige kunst i Rom og Ravenna samt i Syrien og Palæstina.

Byzantinsk b. udvikler sig fra det 5 aarh. af selvstændig fra den oldkristelige og findes udbredt væsentlig i den orientalske kirke, hvor den kan siges at have fortsat til vore dage i græsk-russisk kirke-b. Karakteristisk for byzantinske kirkebygninger er centralanlæg med kuppelhvælv, St. Sofia i Konstantinopel.

Muhammedansk b. (arabisk eller maurisk b.) slutter sig nær til den byzantinske, idet muhammedanerne i de erobrede lande optager de konstruktive former fra den byzantinske b., men i ornamentiken udvikler en selvstændig stil, i almindelighed benævnt den mauriske, af udpræget lineær karakter (arabesker), da Islam forbød afbildning af levende skabninger. Det muhammedanske tempel, moskéen, har altid en kvadratisk forgaard med brønd, en stor, oftest overhvælvet hal for de bedende og slanke taarne (minareter). Af konstruktive eiendommelig-

---

Ⓕ assoupissement m, somnolence f.

døv — Ⓣ taub — Ⓔ deaf — Ⓕ sourd. **døvstum** — Ⓣ taubstumm — Ⓔ deaf and dumb, deaf-mute — Ⓕ sourd-muet.

døvhed — Ⓣ Taubheit f — Ⓔ deafness, surdity — Ⓕ surdité f.

each Ⓔ hver(især). **e. other** hinanden; hverandre.

eager Ⓔ ivrig, begjærlig; spændt (paa).

eagle Ⓔ ørn. **e.-owl** hubro.

eagre Ⓔ strømskavl.

ear Ⓔ øre; (skyde)aks. **e.-drum** trommehinde. **e.-trumpet** hørerør.

earl Ⓔ jarl, greve. **earldom** grevskab.

early Ⓔ tidlig; snarlig.

earn Ⓔ tjene.

earnest Ⓔ alvor(lig); haandpenge; forsmag.

earth Ⓔ jord; hule, hi; nedgrave; hyppe; gaa i hi. **e.-flax** asbest. **e.-quake** jordskjælv. **e.-worm** medemark.

earthen Ⓔ jord-, ler-.

earthly Ⓔ jordisk.

ease Ⓔ ro(lighed); lettelse; lindre. **at his e.** i mag.

easel Ⓔ staffeli.

easement Ⓔ lettelse; servitut.

easiness Ⓔ lethed, føielighed.

east Ⓔ øst.

Easter Ⓔ paaske.

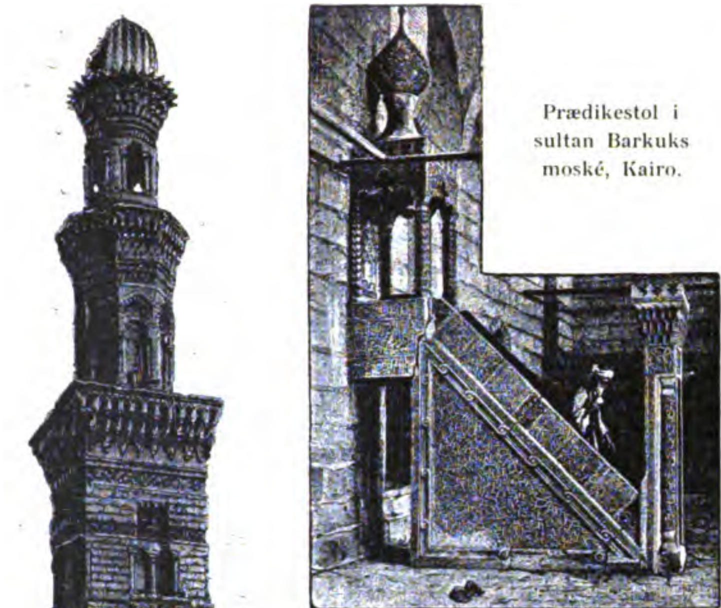
easterly Ⓔ østlig.

Eastern Ⓔ østerlandsk; østerlænder.

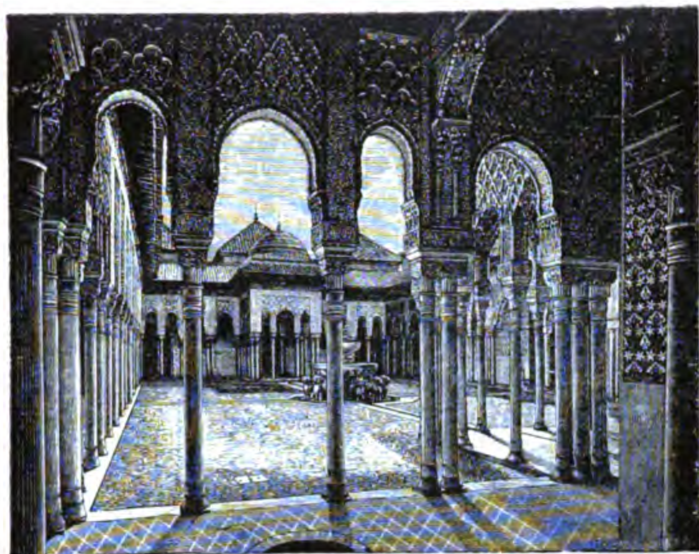
ARABISK BYGNINGSKUNST

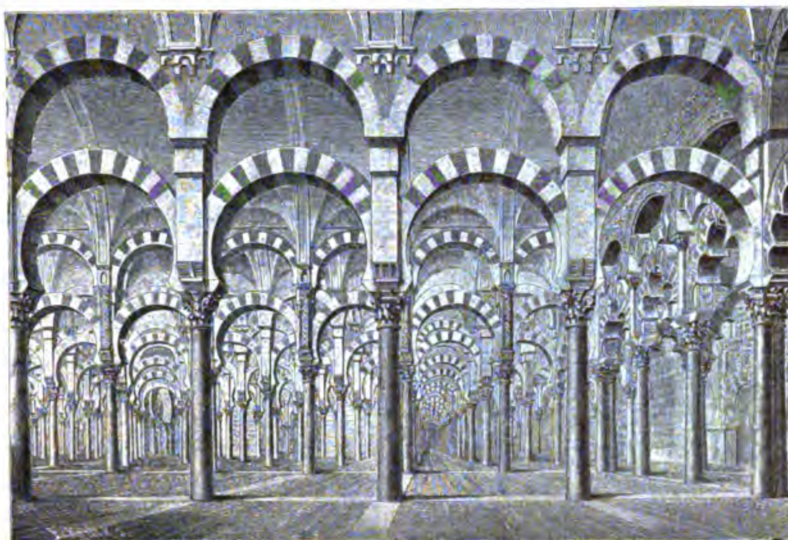
Mamelukgravene i Kairo.

Prædikestol i sultan Barkuks moské, Kairo.

Løvegaarden og Abencerragernes sal i Alhambra.

Moskéen i Cordova.

ROMANSK BYGNINGSKUNST

1.

2.

3.

4.

1. Domkirken i Pisa med «det skjæve taarn». 2. St. Godehard i Hildesheim. 3. Sideportal paa domkirken i Bamberg. 4. Notre Dame-kirken i Beaune, seet fra koret.

heder maa merkes stalaktithvælvet. Af profanbygninger er mest bekjendt slottet Alhambra, det mest pragtfulde eksempel paa maurisk b. (Se pl. Arabisk b.)

Østasiatisk b. Den indiske b. er særlig knyttet til de buddhistiske tempelbygninger af forskjellig art, som de pyramideformig opstigende pagoder, de kuppelformede toper (stupa, dagob) og de i fast fjeld indhugne klippetempler. Deres udsmykning er overdaadig pragtfuld, ornamentiken straalende i formrigdom og farveglød. Den kinesiske b. har faaet impulser fra den indiske gjennem buddhismen, men har ikke naaet nogen monumental udfoldelse i tempelbygningen. Mest karakteristisk for de kinesiske tempelbygninger er de svungne tage, som springer langt frem over de forskjellige stokverk.

Middelaldersk b. i Europa. Den romanske b.s fremvekst af den romerske og oldkristelige b. ved de germanske folks tilegnelse af kristendommen er ikke videnskabelig helt klarlagt. Utvilsomt har dog den saakaldte «karolingiske renaissance» under Karl den store skabt grundlaget for den romanske kunsts udvikling, og rimeligvis maa Rhinegnene betegnes som udgangspunktet for den romanske b., som i den ældre middelalder udbredtes til alle vestens lande. Denne b.s typiske kirkebygning er en direkte udvikling af den oldkristelige basilika, som udformedes til en korskirke, idet der mellem tverskib og apsis blev indskudt et kvadrat, hvorved spiren til de store koranlæg blev lagt. Dette kor hæver sig gjerne noget over den øvrige del af kirken, fordi der under koret var en krypte (s. d.), en gravkirke. Det indre tag var enten et fladt trætag eller korshvælv, sjeldnere tøndehvælv; undertiden findes sideskibene overhvælvede, midtskibet derimod forsynet med trætag. Af kapitælformer er terningkapitælet det vanligste. Karakteristisk for romansk b. er de rundbuede hvælv, hvorfor stilen gjerne benævnes rundbuestil. I kirkernes ydre træder sterkt frem de to massive taarne, som gjerne flankerer fronten. Udsmykningen er hovedsagelig samlet omkring portalerne med deres rigdom af relieffer; i det indre opliver kalkmalerier de svære vægflader. Den romanske ornamentik har fra den klassiske kunst arvet plantemotiver, som acanthusranken og palmetten, fra den oldkristelige kunst optaget og videre udviklet symbolske dyrefremstillinger, hvormed germanske motiver blandes, og endelig er de lineære motiver som baandslyngninger og zikzaklinjer o. a. særdeles meget anvendt. Inden de forskjellige lande træder der i den romanske b. frem nationale og lokale grupper med markerede séregenheder i anlægget; disse skolers indflydelsessfærer er ofte ganske udstrakt, og særlig har de forskjellige munkeordener (som cistercienserne) fremmet paavirkninger mellem geografisk vidt adskilte strøg. Af de forskjellige landes kirkelige bygverker, hvor den romanske stil træder særlig typisk frem enten i hele anlægget eller kun i enkelte dele, skal her nævnes: Tyskland: domkirkerne i Speier, Mainz, Worms, Limburg, Bamberg og St. Godehard i Hildesheim; Frankrige: domkirkerne i Angoulême, Tournay og Avignon, Notre Dame i Clermont, kuppelkirken St. Front i Périgueux, St. Etienne i Caen; Italien: domkirkerne i Modena, Pisa, Palermo, Monreale, St. Zeno i Verona, baptisteriet i Pisa; Spanien: Santiago de Compostela; England: domkirkerne i Durham, Peterborough, Rochester og Norwich; Danmark: domkirkerne i Roskilde, Ribe, Viborg og Aarhus; Sverige: domkirken i Lund, Varnhems kirke; Norge: domkirkerne i Trondhjem, Hamar, Stavanger og Mariakirken i Bergen, samt stavkirkerne (se videre under Norge: Bygningskunst og Stavkirke). (Se pl. Romansk b. og pl. Norsk b.)

Gotisk b. I Frankrige fødtes i det 11 aarh. under korstogstidens gjæring den merkelige stil, som renaissancens italienere med et øgenavn kaldte gotisk, d. v. s. barbarisk, fordi dens himmelstræbende karakter, dens dristige og fantasifulde former var saa fjern fra den klassiske, antike aand, som for dem stod som kunstens høieste og ædleste udviklingsform. Maaske er spiren til den gotiske kunst virkelig at finde hos vestgoterne i Sydfrankrige, hvor enkelte af stilens typiske træk meget tidlig fremtræder. Men gotikens udformning foregik ikke i Sydfrankrige, men i det nordlige Frankrige, særlig i Isle-de-France, hvor St. Denis klosterkirke over de frankiske kongegrave er det første verk i den nye stil. Spidsbuestil er en vanlig betegnelse for gotik, men spidsbuen er ikke stilens vigtigste karaktertræk; det er derimod det konstruktive stræbesystem (s. d.) med stræbebuer, som overfører de høie mures sidetryk til stræbepillerne, hvorved murenes masse kan formindskes, og vægfladerne opløses i store vindusaabninger, hvad der giver de gotiske kirkebygninger dette lette, frigjorte præg, som saa sterkt afviger fra de romanske kirkers tunge massevirkning. Korets sterke udvidelse i gotiske kirker skyldtes nødvendigheden af at skaffe plads for den voksende skare geistlige, som udførte kirketjenesten; almindelig omgives koret af en koromgang med smaakapeller, medens kryptanlæg under koret bliver sjeldne. I ornamentiken træder nye, naturalistiske planteformer kraftig frem, samtidig som de fantastiske dyrefigurer til en vis grad løsriver sig fra den traditionelle symbolik. I kirkernes indre modtager sindet et mægtigt indtryk af rummets høide, af hvælvenes dristighed, søilernes ranke elegance og af rigdommen i vinduernes masverk, hvor lyset brydes i glasmaleriernes farveglød. Gotiken er en udpræget «tidsstil», et fuldtonende udtryk for høimiddelalderens aand og kultur. Saa langt vestens kultur strækker sig, saa langt favner ogsaa gotiken, men i de forskjellige lande træder frem lokale eiendommeligheder, saaledes som tilfældet var med den romanske b., men her kanske i end sterkere grad. I Frankrige er katedralen i Noyon (ca. 1100) det første større gotiske anlæg efter stilens første frembrud i St. Denis, men her er endnu adskillige romanske træk bevaret. Ren gotik i rig udfoldelse fremvisér den mægtige Notre Dame i Paris og katedralen i Laon. Fra begyndelsen af det 13 aarh. er de storslagne, imponerende katedralanlæg i Chartres, Amiens, Beauvais, Reims og Bourges, og fra aarh.s midte perlen af fransk gotik, Sainte Chapelle i justitspaladset i Paris. Med det 14 aarh. løber den franske gotik ud i den saakaldte flamboyantstil, af en udpræget dekorativ karakter, St. Maclou i Rouen. Til England overførtes gotiken fra Normandiet ved gjenopbygningen af katedralen i Canterbury efter branden i 1174; herfra er gotiken igjen overført til Norge (se Trondhjems domkirke). Den engelske gotik udvikler sig fra den ældste saakaldte «early English» til «decorated style» og

---

easy ⓔ vel tilmode; magelig; utvungen; let; føielig, villig. **e.-chair** lænestol.

eat ⓔ spise; fortære; smage. **eatables** spisevarer.

eau ⓕ f, vand: bad, kur; (pl) springvand: saft i frugt; renhed, glans, appretur. **e.-de-vie** brændevin. **e.-forte** skedevand; radering. **eaux-vannes** pl, pøl.

eaves ⓔ tagskjeg. **eaves-drop(per)** lure(r), lytte(r).

ébahi ⓕ forbløffet, betuttet.

ébarber ⓕ skrabe, glatte; beskjære, (be)klippe.

ébarouir ⓕ indtørre.

ébat ⓕ m, tummel, lystighed,

ébaubi ⓕ betuttet.

ébauche ⓕ f, skisse, udkast.

ébaucher ⓕ skissere, afridse; tildanne.

ébauchoir ⓕ m, modellerstok, snedkermeisel; stemmejern.

ébaudir ⓕ opmuntre.

ebbe — ⓣ Ebbe f — ⓔ ebb(-tide), low water; flux (and reflux) — ⓕ (re)flux m; marée, mer basse f; jusant m.

eben ⓣ jevn, flad; netop. **Ebenbild** n. udtrykte billede. **ebenderselbe** den selvsamme. **Ebenmass** m, symmetri. **ebenso** ligesaa. **ebenerdig** i stueetagen.

Ebene ⓣ f. slette, flade.

ébène ⓕ f. **Ebenholz** ⓣ n, **ebony** ⓔ ibenholt.

eb(e)nen ⓣ jevne.

ébéner ⓕ beise sort som ibenholt.

senere videre til den yngste og mest nationalt engelske udforming af gotiken, «perpendicular style». Eiendommelig for de store engelske katedralanlæg er den retvinklede korafslutning med det bagenfor anbragte Mariakapel, ligeledes retvinklet afsluttet; aabne sperretag forekommer hyppig. Typiske bygverker er domkirkerne i Salisbury, Lincoln, Wells, Worcester, York, Exeter, Lichfield, Ely og Westminster abbediet. I Skotland udvikler sengotiken sig temmelig uafhængig af den engelske; eksempel paa rig. dekorativ gotik er Rosslinkapellet. Medens gotikken tidlig vandt indpas i England, fulgte den nye stils udbredelse til Frankriges kontinentale nabolande adskillig senere. I Tyskland bygges de første, større gotiske anlæg i første halvdel af 13 aarh. under sterk fransk paavirkning; mere selvstændig tysk gotik viser Kölnerdomen, begyndt ved aarh.s midte, et af stilens mest storslagne bygverker, om end ikke af de mest kunstnerisk fuldendte. Til den tyske gotiks mesterverker maa regnes mynsterne i Strassburg og Freiburg. I Østerrige er St. Stefan i Wien det fornemste gotiske mindesmerke. Af betydning for b. i Danmark og Sverige blev den nordtyske teglstensgotik, hvis prægtigste eksempel er Mariakirken i Lübeck; den danske gotik er bedst repræsenteret ved St. Knud i Odense, den svenske ved domkirken i Upsala. Ogsaa i Holland er tegl det almindelige materiale for de gotiske kirkebygninger, medens Belgiens er af huggen sten og viser slegtskab til den senere franske gotik. I Spanien, hvor gotiken modtog paavirkning fra maurisk b., opførtes mægtige og pragtfulde katedraler i Burgos, Toledo o. a. steder; Italien er derimod fattigere paa gotiske kirkebygninger, det mest imponerende anlæg er domen i Milano. Profanarkitekturen var under gotiken rig og interessant. Den er i England, Frankrige og Tyskland særlig repræsenteret ved borgbygninger, slotte og borgerlige hjem, i Flandern ved prægtige raadhuse og gildehuse, i Italien ved bypaladser særlig i Florens og Venedig (Dogepaladset). Nordens merkeligste gotiske profanbygning er Haakonshallen i Bergen. (Se pl. Gotisk b.)

Renaissancens b. Det eneste af Vestens lande, hvor gotiken mod middelalderens slutning ikke helt beherskede b., var Italien. I dette land var antikens aand aldrig helt udslukket, og her brød leilighedsvis klassiske former frem i den middelalderske b., indtil der ved begyndelsen af 15 aarh. fremstod en bevidst stræben efter at gjenoptage den antike og særlig den romerske b.s konstruktive og dekorative former, idealiseret og fantasifuldt omdannet. Den nye stil, ungrenaissancen, skabtes i Florens, hvor Brunellesco er dens første kunstner og kuppelen over koret i Florensdomen hans første verk, begyndt 1420. I konstruktiv henseende karakteriseres renaissancen ved en forkjærlighed for kuppelhvælv og tøndehvælv, i kirkeplanerne anvendes fortrinsvis centralanlæg, i ornamentiken optages en mængde klassiske motiver. Renaissancen er dog allerede fra sit første frembrud mindre knyttet til kirkelige end til profane bygverk og faar sit udtryk særlig i de talrige adelige paladser. Ungrenaissancens paladstype skabes i Florens (Brunellescos Palazzo Pitti, Michelozzos Palazzo Riccardi, Palazzo Strozzi, Palazzo Rucellai o. a.), hvorfra den forplantes til Siena og de øvrige italienske byer. I det 16 aarh. bliver Rom centret for den anden periode: renaissancens b., høirenaissancen, en udvikling mod enklere og kraftigere former, af mere streng klassisk og mindre dekorativ karakter end ungrenaissancen. Bramante er her stilens første mester, og hans storverk er planlæggelsen af den vældige Peterskirke. Af hans paladsbygninger kan nævnes Palazzo Cancelleria. I Venedig bygger Sansovino det herlige St. Marcusbibliotek. Rafael opfører i Rom Villa Farnesina. Senrenaissancen er den lærde, teoretiske, skematiske dekadence, som løber ud i barokstilen, den pompøse, pragtlystne og maleriske stil, som Michelangelo grundlægger og Bernini udvikler. Michelangelo bygger Peterskirkens kuppel, Bernini Peterspladsens kolonnader. Udenfor Italien møder vi renaissance-b. først i det 16 aarh., i beg. enten direkte indført fra Italien ved italienske kunstnere eller sterkt opblandet med gotik, men efterhaanden udvikler der sig af denne blandingsstil i flere lande en national renaissancestil, som danner grundlaget for de følgende aarhundreders stilistiske udvikling mod moderne b. I Frankrige er renaissancen særlig knyttet til de store slotsanlæg (Berry, Blois, Chambord, Fontainebleau, Louvre, Luxembourg), hvor en fransk slotsstil udvikledes, eiendommelig bl. a. ved de af middelalderens borgtaarne fremgaaede pavilloner og ved rig plastisk udsmykning af façaderne. Tysklands renaissance-b. udmerker sig ved dekorativ detaljrigdom, særlig udformet i portaler og gavle, mindre klassisk end den franske; foruden talrige raadhuse kan af slotsbygninger merkes Heidelberg. I Hollands teglstensarkitektur faar renaissancen en egen karakter, mest beslegtet med den tyske; begge har sterkt paavirket den senere udviklede nationale danske renaissance, Kristian IV's stil (Fredriksborg, Rosenborg, børsen i Kjøbenhavn). En overdaadig ornamental renaissance udformes i Spanien, opblandet saavel med gotiske som med mauriske elementer, ofte i høi grad elegant og gratiøs. I England vinder renaissancen sent indpas; opblandet med gotik fremstaar her Elisabethstilen, særlig repræsenteret ved adelsslotte, senere kommer den mere klassiske renaissance frem i Whitehall og St. Paulskatedralen.

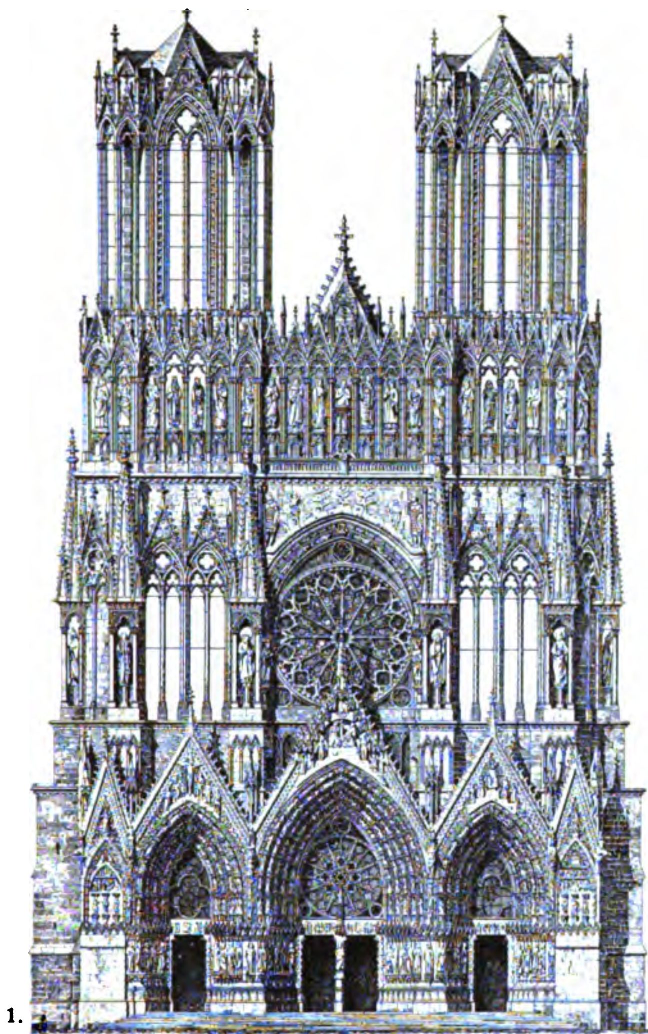
Den nyere tids b. Den store byggevirksomhed, som udfoldedes i Frankrige i det 17 aarh. under Ludvig XIV, har reist sig imponerende monumenter som Louvre, slottet i Versailles, Invalidedomen og en talrig mængde andre saavel profane som kirkelige bygninger. Under Ludvig XV udvikledes af barokken den elegante, gratiøst legende rokoko, en yppig dekorationskunst, mod hvilken der under Ludvig XVI kom en reaktion, som kulminerer i keisertidens empirestil, med gjenoptagelse af antike former. Helt klassisk er Madeleinekirken. Tysklands b. fulgte i meget den franske stilveksling; særlig afgav Versailles et yndet forbillede for tyske fyrsters slotsanlæg; tysk yppig barokstil er repræsenteret i slottet Zwinger i Dresden, rokokostilen i Fredrik II's Sanssouci. Sveriges storhedstid markeres paa b.s omraade ved store bygverker som Riddarhuset, Drottningholm og Stockholms slot; i det 18 aarh. udformes en national svensk rokoko, den gustavianske stil.

I løbet af det 19 aarh. har der i b. været en stadig tilbagevenden til fortidens historiske stilarter, i aarhundredets første del særlig til antiken, senere til

---

ébénier Ⓕ m, ibenholttræ.
ébéniste Ⓕ m, kunstsnedker.
Eber Ⓣ m. galt.
Eberesche Ⓣ f, rogn.
ébiseler Ⓕ udbore tragtformig.
ébiselure f, skraa kant, udboring.
éblouir Ⓕ blænde, bedaare.
éblouissement Ⓕ m. blændelse; forblindelse.
ébonite Ⓕ m, eftergjort ibenholt; sortbeiset kautschuk.
éborgner Ⓕ berøve et øie; borttage øine, endeskud paa vekster.
ébouler Ⓕ (bringe til at) rulle, styrte ned.
ébourgeonner Ⓕ beskjære.
ébouriffer Ⓕ forpjuske; forbause, bestyrte.
ébrancher Ⓕ kappe (et træs grene).
ébranler Ⓕ sætte i bevægelse; rokke, ryste.
ébrécher Ⓕ gjøre skaar i.
ébruiter Ⓕ gjøre bekjendt.
ebullient Ⓔ opbrusende.
ebullition Ⓔ, **ébullition** Ⓕ f, (op)kog(ning); opbrusning; udbrud.
éburne Ⓕ f, elfenbenskonkylie.
écacher Ⓕ fladtrykke, knuse; elte; blankslibe.
écagne Ⓕ f. dukke garn.
écaille Ⓕ f, skal, skjæl; afskalling. **écailler** aftage skal, skjæl.
écale Ⓕ f, (erte)belg, skal; rasilke. **écaler** afbelge, afskalle.
écanguer Ⓕ bryde hør, hamp.
écarlate Ⓕ f, skarlagen.
écarner Ⓕ afhugge hjørner.

GOTISK BYGNINGSKUNST

1.

3.

4.

2.

5.

1. Katedralen i Reims, façade. 2. Lonja (børs) i Valencia. 3. Parti af façaden paa Dogepaladset i Venedig.
4. Midtparti af façaden paa Strassburg Münster. 5. Altstädter brotaarn i Prag.

NORSK BYGNINGSKUNST

Vaalerengens kirke.
(Bygget 1900—1902. Arkitekt H. Sinding-Larsen.)

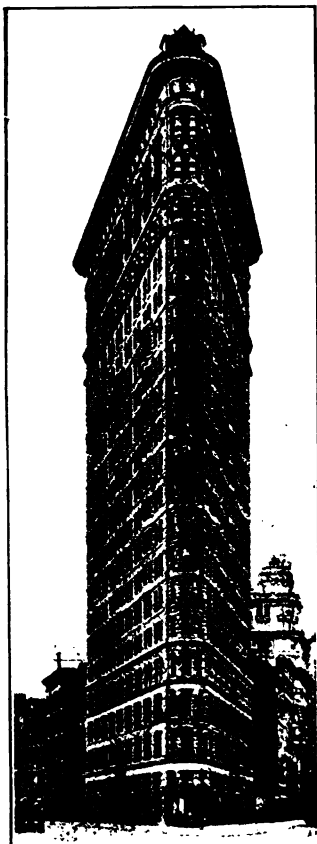
Fot. af Jacobsen.

Stavanger domkirke, Stavanger.
St. Svithuns kirke. Bygget i det 12 aarhundrede.

Fot. af O. Væring.

Holmenkollens turisthotel.
(Bygget 1896—1897. Arkitekt O. Sverre.)

Bygningskunst: «Flatiron»-bygningen i New York.

middelalderens stilarter og renaissancen, støttet paa indgaaende historiske studier og ikke sjelden i sammenhæng med restaureringen af ældre bygningsmindesmerker. Denne gjenoptagelse af de historiske stilarter har ofte havt en national tendens, idet man har søgt at finde den stil, som skulde være særlig karakteristisk for de enkelte landes fortid. I England har gotiken været betragtet som den særlig nationale stil, parlamentsbygningerne gjenopbyggedes i gotik. I Tyskland har dels gotik dels den tyske renaissance gjældt for typisk tyske stilarter. Frankrige har mest benyttet den fransk-italienske renaissance. Kristian IV's danske renaissancestil har i Danmark spillet samme rolle (Kbh.s nye raadhus), medens der i Norge har været forsøgt en gjenoptagelse af den gamle træ-b.s former. Imidlertid har der ogsaa været stræbt efter at forme en original moderne b., betinget af den stadig stigende anvendelse af nye byggematerialer som jern og tildels glas, men disse bestræbelser har dog hovedsagelig været knyttet til ingeniørkunstens mere end til b.s omraader ved konstruktionen af kjæmpemæssige udstillingshaller, jernbanehaller, kontorbygninger som de amerik. skyskrabere o. l. Det 20 aarh.s stil er endnu ikke skabt.

Bygningslovgivning er den gren af lovgivningen, som omhandler opførelse og indredning af husebygninger med hvad dertil hører. Ikke alene i byerne, men ogsaa paa steder paa landets grund, hvor der opstaar en tættere, bymæssig bebyggelse, er det af vigtighed, at denne foregaar i henhold til en paa forhaand opgjort reguleringsplan og med iagttagelse af de fordringer, som maa stilles til betryggelse mod ildsfare og mod, at boligerne skal lide under mangel paa lys og luft eller andre mislige sanitære forhold m. v. De fornødne bestemmelser i saa henseende er det b.s opgave at fastsætte. I de større byer, hvor de høie tomtepriser medfører en særlig fristelse for de enkelte grundeiere til at udnytte grunden til bebyggelse i større udstrækning, end hensynet til almene interesser tilsteder, vil en hensigtsmæssig bygningslov være af overordentlig betydning for tilveiebringelse af sunde og betryggende boligforhold og for en heldig udvikling af bebyggelsesforholdene i det hele. I regelen har ogsaa de større byer sine egne specielle bygningslove, medens der forøvrigt gjælder en fælles bygningslov for de mindre byer eller for vedkommende land (almindelig b.). Allerede i de i det 18 aarh. udkomne brandanordninger for Norges kjøbstæder indeholdtes der forskjellige bestemmelser angaaende bygningers opførelse til betryggelse af ildssikkerheden. Den første egentlige bygningslov her i landet var dog bygningsloven for Kra. af 1827. For de mindre byer (udenfor Kra., Bergen og Trondhjem) udkom der en almindelig bygningslov af 6 sep. 1845. Denne er senere afløst af den nugjældende almindelige bygningslov af 27 juli 1896. Loven gjælder ikke alene for byernes eget omraade, men ogsaa for en strækning af 200 m. udenfor dette («byggebeltet»). Den kan endvidere af kongen gjøres gjældende for strøg paa landet, som har betingelser for en tættere bebyggelse. Bestemmelse herom er hidtil udfærdiget for ca. 90 forskjellige steder eller distrikter. De fleste af disse er i henhold til lov af 17 juni 1869 tillige overgaaet til særskilte kommuner med eget styre og selvstændig beskatningsmyndighed i bygningsvæsenets (og brandvæsenets) anliggender. Forøvrigt gjælder der ikke i vort land nogen b. for landdistrikterne. Dog indeholdes der i sundhedsforskrifterne for mange herreder bestemmelser til betryggelse af de sanitære forhold ved bygningers opførelse, saaledes bl. a. angaaende høiden i beboelsesrum, anbringelse af vinduer, opførelse af lokumer o. l. Ligeledes kan der i henhold til lov af 6 juni 1891 for hoteller, sanatorier o. l. af politiet gives bestemmelser angaaende husets indredning og fornødne sikkerhedsforanstaltninger til betryggelse af gjesternes liv i ildebrandstilfælde. Endvidere kan der af brandvisitationen eller, hvor saadan ikke findes, af lensmanden i henhold til lov af 8 juni 1895 gives paabud om anbringelse af brandredningsapparater i større vaaningsbygninger, der har beboelsesrum i mere end 2 etager, og hvor der ikke er sørget for betryggende udgang i ildebrandstilfælde for beboerne af de øvre etager. Alt hvad der angaar udførelse af byggearbeider henhører paa steder, hvor b. er gjældende, under en b y g n i n g s k o m m i s s i o n, medens omsorgen for reguleringsvæsenet henhører under en r e g u l e r i n g s k o m m i s s i o n. Allerede i brandanordningen for Kra. af 1714 blev det forbudt at opføre bygninger af træ i byen, hvilket forbud motiveredes ved, at træbebyggelsen var «alene den rette aarsag til saa mange ulykker, som tid efter anden denne by er overgaaede og i saa maade høiligen var at ønske, at alle saadanne træhuse kunde vorde afskaffede». Naar undtages, at der i et mindre antal byer ved beslutning af kommunestyret med kgl. stadfæstelse i løbet af de sidste aartier blev paabudt murtvang for de mest centrale bydele, vedblev dog træ indtil den seneste tid at være det sedvanlige byggemateriale i de mindre byer. Den almindelige bygningslov af 1845 havde endog gaaet ud fra dette som en saa given forudsætning, at loven, naar enkelte særlig ildsfarlige anlæg undtages, savnede enhver bestemmelse om opførelse af murbygninger. Følgen af denne byggemaade var en

---

écarquiller Ⓕ spile op; skræve sterkt.
écart Ⓕ m, afkastede kort; sidespring; aandsfraværelse; uregelmæssighed; afkrog.
écarteler Ⓕ slide ihjel; firdele.
écarter Ⓕ kaste (kort); skille ad; fjerne.
écatir Ⓕ presse, appretere.
eccentric Ⓔ eksacentrisk (cirkel); original.
ecchymose Ⓕ f, **ecchymosis** Ⓔ underløbet blod.
ecclesiastic Ⓔ, **ecclésiastique** Ⓕ geistlig. kirkelig.
écervelé Ⓕ ubetænksom; m, fusentast.
échafaud Ⓕ m, stillas; skafot. **échafaudage** m, (reisning af) stillas; vidtløftige tilberedelser; opstilling af grunde.
échalas Ⓕ m, pæl (til at støtte vinstokke).
échalot(t)e Ⓕ f, skalotløg.
échancrer Ⓕ udskjære bueformig.
échange Ⓕ m, ombytning; udveksling. **en é.** til gjengjæld.
échanger ombytte.
échanson Ⓕ m, mundskjænk.
échantillon Ⓕ m, prøve (paa vare).
échappatoire Ⓕ f, udflugt.
échappée Ⓕ f, afstikker; ubesindig adfærd. **à l'é.** i smug.
échapper Ⓕ undslippe; undgaa. **s'é.** undvige; liste sig væk; sive ud; blive hidsig.

lang række af bybrande. For et tidsrum af 50 aar, nemlig fra 1854 til 1904, var det nationaltab, som herved var lidt, anslaaet til et beløb af ca. 70 mill. kr., heri iberegnet tabet ved Aalesunds brand i det sidstnævnte aar. Efter denne brand, der voldte den offentlige brandkasse et tab af 9½ mill. kr. og de private brandforsikringsselskaber et tab af henved 5½ mill. kr., blev der udfærdiget en lov af 19 mai 1904, hvorefter træbygninger ikke længer maa opføres i landets byer (murtvangsloven). Dog kan der i henhold til beslutning af kommunestyret med kongens stadfæstelse udenfor de centrale strøg af byen opføres mindre enetages træbygninger paa ikke over 6 m.s høide til gesimsens overkant og paa visse nærmere betingelser med hensyn til areal og afstande. Samtidig blev der vedtaget en del skjærpelser i bestemmelserne i den almindelige bygningslov af 27 juli 1896 angaaende opførelse af murbygninger, saaledes at ingen bygning maa opføres til større høide end 15 m. eller indredes til beboelse i mere end 4 etager, beboelsesrum paa loft og i kjælder heri medregnet. [Litt.: Carlsen, «Den alm. bygningslovgivning», 1900.]

Bygsel er den sedv. norske form for jordleie ved siden af forpagtning, lotbrug og husmandsforhold. Parternes retstekniske navne er jorddrot og leilænding. Allerede de ældste norske love havde en række regler for dette forhold; men disse kom kun til anvendelse, hvor parterne intet andet havde aftalt; der gjaldt nemlig fuld kontraktsfrihed. Leietiden var oprindelig et, senere gjerne tre aar; i løbet af det 16 aarh. synes det at være blevet almindeligt, at kontrakten blev indgaaet paa leilændingens levetid. Det aarlige leiebeløb kaldes fra gammel tid landskyld. Da denne i det 13 aarh. kom til at danne maalestokken for udligningen af den eneste faste skat, ledingen (krigsskat), søgte jorddrotterne at undgaa at forhøie den; men eftersom jordværdien steg, fandt de paa at betinge sig en hel del andre ydelser ved siden af. Disse tillæg blev temmelig vilkaarlige og efterhaanden meget trykkende. Leilændingerne klagede, og regjeringen prøvede at hjælpe dem ved at give ufravigelige lovregler om vederlaget. Det endnu gjældende leilændingskapitel i Kristian V's lovbog (3—14) er ogsaa givet som ufravigelig lov. Men sedvanen har sat sig udover dette: parternes aftale gaar foran, og lovbogens regler tjener kun til udfyldning. Naar ikke anderledes er aftalt, ansees leieforholdet indgaaet paa leilændingens og hans eventuelle enkes livstid; dog kan leilændingen naarsomhelst udtræde af forholdet efter lovlig opsigelse. Leilændingens brugsret omfatter samtlige eiendommens herligheder, saaledes brugsret i almenning, jagt- og fiskeret. I skogen kan han hugge til husbehov, men kun efter udvisning. Brænde braate kan han ikke gjøre paa egen haand. Til fremleie er han ikke berettiget; dog kan han sætte bort husmandspladse, som bliver ledige i hans leietid. Ved b. paa livstid har leilændingen forkjøbsret til eiendommen; samme ret har ogsaa hans livsarvinger, naar det gjælder offentligt gods. Leieafgifterne bestaar i b.-penge, som erlægges ved forholdets stiftelse, samt landskyld, der er en aarlig ydelse. Paa enkelte steder ydes derhos tredjeaarstage, skydsfærd, gjerne omsat i penge, og noget pligtarbeide. I 1879 blev der nedsat en kommission, som tænktes at skulle forberede en gjennemgribende reform af leilændingslovgivningen. Efter dens forslag udkom lov af 23 juni 1888 angaaende stamhuses leilændingsgods; den gaar ud paa at lette overgangen til selveiendom. Kommissionens forslag til lov om jordleie i almindelighed blev derimod ikke vedtaget. — Forøvrigt brugtes ordet b. i ældre tid ogsaa i den afledede betydning af ret til at bortbygsle eiendommen; denne ret tilkom nemlig i tilfælde af sameie den, som eiede den største del.

Bühler, Johann Georg (1837—98), t. orientalist. Efter kortere ophold i Frankrige og England blev han 1863 professor i orientalske sprog ved Elphinstone college i Bombay og siden skoleinspektør i Gudsherat; i denne tid indsamlede han en mængde sanskrit-haandskrifter. Efter i 1880 at være vendt tilbage til Europa udnævntes han til professor i indisk filologi og arkæologi ved universitetet i Wien. Han har, ved siden af sit forfatterskab, grundlagt det bekjendte «Grundriss der indoarischen Philologie und Altertumskunde», hvori de første forskere fremstiller indologiens forskjellige omraader.

Bykle, herred i Nedenes amt, 1 152 km.² med 476 indb.; 0.3 pr. km.²; svarer til B. sogn under Valle prestegjeld. Herredet, der ligger omkring den øverste trange, spredt bebyggede del af Sætersdalen med omliggende vidtstrakte heistrækninger, er det tyndest befolkede i det sydlige Norge (kun nogle herreder i Finmarken er tyndere befolket). Af arealet er kun 2 km.² aker og eng, 70 km.² skog, resten, 1 481 km.², er udmark, snaufjeld, myr, indsjøer (73 km.²) og evig is og sne (14 km.²). Ottra, der har sine kilder inden dette herreds grænser, danner i sit løb flere vakre fosser, hvoriblandt Sarvfossen (32 m.). Vandene (hvoriblandt Bossvand, Vatndalsvand m. fl.) er fiskerige. Fjeldene naar op til henimod 1 500 m. Der er meget gode fjeldbeiter og fjeldslaatter, og fædrift er hovednæringsvei. Paa heierne er gode rensdyrtrakter, og i de senere aar er Brevig (Breivi) rensdyrkompani (tam ren) stiftet. I bygden findes flere meierier, men kun et postaabneri. Før havde man ingen anden vei ind i herredet end over den berygtede B.-stige; nu er der god kjørevei langs elven. Fjeldveie fører over til Suldal, Haukeli og Telemarken. Antagen indtægt 1906 58 060 kr., formue 296 000 kr.

Byklestigen, et brat veistykke, ved den gamle Sætersdalsvei, tildels i trappetrin, med styrtning ned mod Ottra i Bykle herred, Sætersdalen. Veien er nu omlagt paa dette stykke.

Byld *(absces)*, en afgrænset betændelse, almindeligst i bindevævet under huden. Aarsagen er indvandring af betændelsesvækkende bakterier, oftest gjennem hudlæsioner (rifter, stik o. l.). Betændelsens første symptomer er svulst, rødme, hede og smerter omkring infektionsstedet. Derpaa danner der sig ved henfald af vævet og udvandring af hvide blodlegemer fra blodkarrene materie, b. bliver «moden». Huden bliver tynd; materien sees under den og gjennembryder den. B.s udvikling er ofte ledsaget af feber, og i regelen kommer der øm svulst af de nærliggende kjertler. — En særegen form danner furunklen («kong»), en betændelse i haarrodskjertlerne. Her falder vævet hen og udstødes som en klump, vaagmoren. Furunklen findes især i nakken, ansigtet og paa sædet.

écharde (f) f, tisteltorn. **échardonner** rense for tistler.
écharpe (f) f, skjærf; sjal; (forbind(ing): skraa tverlist.
écharper (f) beskyde fra siden; marschere skraat; saare haardt; nedsable; karde (uld).
échasse (f) f, stylte; (zool.) strandløber.
échaudé (f) m, vandbakkelse.
échauder (f) skolde; overkalke.
échauffer (f) (op)varme; hidse. **s'é.** blive hidsig.
échéance (f) f, (vekslers) forfaldstid.
échec (f) m, schak; tab, uheld; (pl) schakspil. **é. et mat** schakmat. **tenir en é.** holde stangen.
échelle (f) f, stige; skala; maalestok; (især pl) sjøhandelsstad.
échelon (f) m, stigetrin.
échelonner (f) opstille trinvis.
écheveau (f) m, fed, bundt; indviklet sag, fortælling.
écheveler (f) forpjuske. **échevelé** begeistret; uordentlig; tøilesløs.
échine (f) f, rygrad. **échinée** f, svinerygstykke. **échiner** radbrække; mørbanke.
echinus (e) pindsvin; kraakebolle.
échiquier (f) m, schakbræt.
Echo (t) m, **echo** (e), **écho** (f) m, ekko, gjenlyd; (e) ogs. gjentage, gjenlyde.
échoir (f) tilfalde; forfalde (til betaling).
échoppe (f) f, radernaal; gravstik; meisel; sjap.

Bülow, Bernhard von, fyrste af (1849—), t. statsmand, studerede jus og statsvidenskab, deltog i krigen 1870—71, fik 1874 ansættelse i det preus. udenrigsministerium, gjorde tjeneste ved legationerne i Rom, Petersburg, Paris og Athen, 1893 gesandt i Rom, 1897 statssekretær i udenrigsministeriet. Som saadan virkede han for den nye tyske kolonialpolitik; da han 1899 havde afsluttet traktaten med Spanien om overdragelsen af Marianerne og Ladronerne til det Tyske rige, blev han ophøiet i grevestanden. 1900 blev B. ministerpræsident og udenrigsminister og fyrst Hohenlohes efterfølger som rigskansler. Som rigskansler har B. stedse været keiseren en villig tjener. 1902 drev han gjennem trods de frisindedes og socialisternes modstand vedtagelsen af en ny toldlov, der forhøiede tolden paa de vigtigste levnetsmidler. B. haabede herved at vinde agrarerne for kanallovforslaget og forhøiede bevilgninger til flaaden. Det er dog ikke gaaet saa glat med at faa disse bevilgninger, som B. havde haabet; derimod har han 1905 faaet rigsdagens samtykke til afslutning af vigtige handelstraktater. Samme aar blev B. fyrste. 1906 beredte opstanden i tysk Sydvestafrika regjeringen store vanskeligheder. Da rigsdagen fordrede, at det af kolonidirektør Dernburg forlangte minimum af tropper skulde reduceres yderligere og negtede at bevilge de forlangte beløb, svarede B. med at opløse rigsdagen (december 1906). De nye valg, jan. 1907, blev en seier for B. og regjeringen.

Bernhard von Bülow.

Bülow, Bernhard Ernst von (1815—79), d. og t. diplomat, ansattes 1851 som d. forbundsgesandt i Frankfurt, var senere flere gange i Berlin og Wien for at underhandle om det d. monarkis ordning efter treaarskrigen. Da han misbilligede Halls Eider-politik, tog han 1862 sin afsked af dansk tjeneste, blev derefter statsminister i Mecklenburg-Strelitz, blev 1873 paa Bismarcks anbefaling preus. statssekretær og 1876 statsminister.

Bülow, Frederik Rubeck Henrik von (1791—1858), d. general, gjorde sig allerede bemerket under Kjøbenhavns beleiring 1807 og spillede en fremskudt rolle i 1848, og træffende blev det sagt: «naar Læssø var arméens sjæl, var B. i ikke mindre grad dens sverd». B. udnævntes i 1849 til overgeneral, og det faldt i hans lod at føre den danske hær til seieren ved Fredericia, hvorved felttogets skjæbne blev afgjort. Til belønning for denne bedrift udnævntes han til generalløitnant.

Bülow, Friedrich Wilhelm von, friherre, greve af Dennewitz (1755—1816), preus. general, deltog 1813 i slaget ved Möckene, stormede Halle, seirede over Oudinot ved Lückau, og stillet under kronprinsen af Sveriges overbefaling leverede han mod dennes vilje slagene ved Grossbeeren og Dennewitz, deltog i slaget ved Leipzig, trængte over Holland og Belgien ind i Frankrige og forenede sig med Blücher. 1815 førte han i slaget ved Waterloo 4 preus. armékorps og fuldendte i forening med Blücher Napoleons nederlag.

Bülow, Hans von (1830—94), t. pianist, dirigent og komponist og forfatter, elev af Liszt, med hvis datter han var gift, og af Wagner, som senere giftede sig med hende, æresdoktor fra Jena, kapelmester og dirigent rundt omkring i Europa, dels fast, dels forbigaaende, en tid hofkapelmester hos kong Ludvig II i München, hvor han satte op de wagnerske musikdramaer, hofkapelmester i Meiningen, hvor han arrangerede mønsterkoncerter, vidt bekjendt ved sin begeistring, aandfulde opfatning, glimrende hukommelse og store energi under indstuderingen, samtidig selvraadig og inspirerende. Som pianist havde han et plastisk foredrag og udformede selv de mindste enkeltheder. Hans kompositioner er «Des Sängers Fluch» og «Nirwana» for orkester, sange og klaverstykker. Udmerkede kritiske udgaver af de store komponisters verker. Flittig skribent med stor viden, bidende og paradoksal sarkasme: besøgte Kra. 1882.

Byneset, herred i Søndre Trondhjems amt, 78 km.² med 1 878 indb; 24.2 pr. km.²; svarer til B. prestegjeld og sogn. Herredet, der ligger vest (og sydvest) for Trondhjem, bestaar af den vestlige del af halvøen mellem Trondhjemsfjorden (Flakfjorden) og Gulosen. Den vestlige del af herredet bestaar af en forholdsvis flad, tildels myrlændt (Røstadmyren), af smaabække gjennemfuret terrasse (ca. 100 m. o. h.), der i veldyrkede bakker skraaner mod kysten; den østlige del er et sterkt kuperet, skogdækket aasparti med høider op til 564 m. (Graakallen paa grænsen mod Trondhjems bymark er 556 m.). Af arealet er 18.8 km.² aker og eng, 20 km.² skog, 39.2 km.² udmark m. m. (ferskvand ialt 0.4 km.²). Jordbunden er grund og skogen lidet veksterlig. Jordbrug (melkeproduktion) er den vigtigste næringsvei. Der findes flere meierier; desuden nogle sag- og møllebrug. B. sparebank oprettet 1865. Antagen indtægt (1906) 281 010 kr., formue 1 659 900 kr.

Byng *[biŋ]*. 1. George B., viscount Torrington (1663—1733), eng. admiral, deltog som kontreadmiral i Gibraltars erobring, blev 1707 admiral og chef for eskadren i Nordsjøen, hvor han slog franskmændene ved Firth. 1717—21 chef for middelhavsflaaden, vandt en stor seier over spanierne ved Kap Passaro; til belønning baron af Southill og viscount af Torrington. Fra 1725 til sin død første admiralitetslord. — 2. John B. (1704—57), eng. admiral, søn af forann., blev 1855 chef for en flaade, der skulde undsætte Minorca. Da han efter en uheldig kamp med den franske flaade opgav at naa Minorca, blev han ved hjemkomsten stillet for krigsret og skudt.

Byret. Medens underretten i alm. beklædes af en enkeltdommer (sorenskriver, byfogd), er den i Kristiania ved l. 17 mars 1866 og i Bergen ved l. 19 decbr. 1898 organiseret som en kollegial ret (flermandsdomstol), der foruden justitiarius bestaar af henholdsvis 16 og 3 assessorer (1907). Fra b. sker paaanke lige til høiesteret.

Byre'tte er et apparat, der særlig finder anvendelse i titreranalysen (s. d.) til nøiagtig at afmaale rumfanget af de vædskemængder, der tilsættes under analysens gang.

échopper (f) radere, udgravere, tilhugge.
échouement (f) m, stranding. **échouer** strande.
Echse (t) f, firfissel.
echt (t) egte. **Echtheit** f, egthed. **echtigen** legitimere.
écimer (f) kappe toppen af.
Ecke (t) f, hjørne; krog; stykke vei.
Ecker (t) f, ekenød; bøkenød.
eckig (t) kantet.
éclabousser (f) overspreite med søle.
éclair (f) m, lyn.
éclaircir (f) (op)klare; fortynde; gjøre lyst; blankslibe, -pudse.
éclairer (f) (op)lyse; skinne; lyne. **éclaireur** m, speider.
éclat (f) m, stump, stykke, splint; revne, kløft; skrald; opsigt, skandale; skin; glans, pragt. **rire aux éclats** skoggerle.
éclater (f) springe (istykker); knalde; komme til udbrud; straale. **é. de rire** briste i latter.
eclectic (e), **eclectique** (f) eklektisk.
eclipse (e), **éclipse** (f) f, formørkelse.
eclipse (e), **éclipser** (f) formørke; fordunkle. **s'é.** (f) rømme sin vei.
ecliptic (e). **écliptique** (f) formørkelses-; (sb f.) ekliptiken.
éclisse (f) f, tyndt bret, spaan; skinne; vidjefletning.
eclogue (e) hyrdedigt.
éclore (f) udklækkes; springe ud (blomst). **éclosion** f, udklækning; udspringen.

Bürger, Gottfried August (1747—94), t. digter, begyndte først at studere teologi, men kastede sig derpaa over litterære studier og sluttede sig en tid til den digterkreds, der med Voss som midtpunkt levede i Göttingen. Hans private liv var uregelmæssigt og oprevet. Sin tjeneste som retsembedsmand i Altengleichen udførte han med saa stor ligegyldighed, at han maatte tage afsked, og hans huslige liv var meget ulykkeligt, idet han levede under tag med to søstre, hvoraf den ene var hans hustru, medens han elskede den anden. Efter hustruens død bosatte han sig i Göttingen og egtede søsteren, men denne døde straks efter, hvilket atter formørkede hans liv. Et tredje egteskab, som han indgik med Elise Hahn, der senere optraadte som digterinde og skuespillerinde, blev ogsaa meget ulykkeligt. En opmuntring fik B., da universitetet i Göttingen i 1789 udnævnte ham til overordentlig professor, en stilling, som dog ikke var lønnet. Under alt dette udfoldede B. en betydelig virksomhed som digter. Hans lyriske digte udmerker sig ved stor varme og inderlighed, men navnlig naaede han høit i sine episke digte i folketone. Under indflydelse af den engelske forfatter Percys balladesamling, Herders og Goethes skrifter skrev han bl. a. den berømte ballade «Leonore».

Byrgi (el. Bürgi) Joost (1552—1632), schweizisk matematiker, forfærdigede pendelure og astronomiske instrumenter. Opfandt selvstændig logaritmerne og beregnede en tabel derover (se Napier).

Byrkelange, se Blaalange.

Byron *[bai'rən]*, George Noel Gordon, lord (1788—1824), eng. digter, arvede i 1798 efter sin grandonkel peersværdigheden og Newstead Abbey i Nothinghamshire i England. Fra 1801—05 gik han paa den bekjendte skole i Harrow og levede derpaa et par aar i Cambridge mere optaget af idræt og fornøielser end af studier. Han var en ualmindelig vakker ung mand med et straalende blik og en jernsterk konstitution, tiltrods for at han var noget halt, ædelmodig og god, men lidenskabelig, hensynsløs, ødsel og forfængelig; overalt, hvor han kom, øvede hans personlighed en vidunderlig magt paa venner og paa fiender, og hans eventyrlige liv ikke mindre end den lyriske kraft og skjønhed i hans digtning har gjort ham til en af aarh.s interessanteste skikkelser. Allerede i Cambridge gjorde B. sine første poetiske forsøg, men det var først efter hans første store reise, at hans digtergenius brød igjennem. Fra 1809—11 besøgte han Spanien, Malta, Grækenland, Albanien, Konstantinopel og Lilleasien. Disse reiser, med sine nye og sterke indtryk, sine eventyrlige oplevelser, sine elskovshistorier gav hans fantasi en rigdom af forestillinger, oplevelser og stemninger, som fandt sit udtryk i hans første store digt «Childe Harold's pilgrimage», et lyrisk-episk digt med digteren selv som midtfigur, fuldt af glødende lyrik, af melankoli, af spot, af oprør mod de konventionelle engelske samfundsidéer, den samme aand, som gaar igjen i al B.s senere digtning. «Childe Harold» gjorde B. til londonerselskabets løve. «Jeg vaagnede en morgen og fandt mig berømt», skrev han. Han kastede sig med lidenskab ind i selskabslivets hvirvel, men samtidig udfoldede han en overordentlig digterisk produktion. En række romantiske fortællinger med pragtfulde skildringer fra Middelhavslandene fulgte slag i slag, af hvilke de mest kjendte er «The bride of Abydos», «The corsair», «Lara», «The siege of Corinth». I 1815 egtede B. Miss Milbanke. Dette egteskab blev meget ulykkeligt. De stemte ikke sammen. Efter at have født ham en datter forlod hans hustru ham, og de blev senere skilt. Den almindelige opinion gav B. skylden for bruddet; han gav næring til uviljen ved sit hensynsløse liv, som ødelagde hans formue og hans borgerlige anseelse. Tilsidst besluttede han igjen at forlade England. I 1816 reiste han over Brüssel op Rhinen til Schweiz og slog sig derpaa ned i Genf. Her mødte han digteren Shelley, som ogsaa var landflygtig. Siden reiste han til Italien, hvor han særlig opholdt sig i Venedig, og hvor han kastede sig ind i et vildt nydelsesliv. Indtrykkene fra denne anden reise danner emnet for tredje og fjerde sang i «Childe Harold», hvor B.s poesi ved siden af sin farverigdom og følelsesfuldhed har faaet en dybde og kraft som ingensinde før. Under indflydelse af sine reiser i Schweiz skrev han ogsaa den romantiske fortælling «The prisoner of Chillon» og det dramatiske digt «Manfred», som ved sin mystisk-filosofiske aand minder om Goethes «Faust». I Venedig skrev han det satiriske digt «Beppo», «Mazeppa» og begyndte paa den store samfundssatire «Don Juan». Under indflydelse af grevinde Theresa Guiccioli, i hvis selskab han levede i Ravenna, blev B. trukket ind i de italienske karbonariers arbeide paa at frigjøre Italien fra det østerrigske herredømme. Han maatte som en følge heraf flygte til Genua. I Ravenna skrev han det alvorlige dramatiske digt «Kain», i hvilket han gav udtryk for sine religiøse idéer, dramaerne «Marino Faliero» og «Sardanapal» samt «The vision of judgment», en bidende travesti af den engelske digter Southeys sørgedigt over Georg III. I Genua endte han «Don Juan», det fuldeste udtryk for hans sammensatte personligheds liv, digtet uden bestemt plan, snart med Grækenland, snart med Rusland, snart med England som baggrund, fuldt af herlig lyrik, af bidende spot over tidens politiske og religiøse fænomener, over russisk lastefuldhed og engelsk hykleri, af glødende natur- og frihedskjærlighed og kynisk menneskeforagt. Dette digt henledede det frisindede Europas opmerksomhed paa den geniale og frygtløse digter. Han blev den naturlige fører for deres bestræbelser. Grækenland førte just sin seige frihedskrig mod tyrkerne. B., som længtede efter handling og bedrifter, begav sig i 1823 efter opfordring af Londons grækervenner til Messolonghi, hvor han hilsedes som landets frelser. Han udfoldede

Lord Byron.

écluse (f) f. sluse.
écœurer (f) foraarsage væmmelse.
écofrai (f) m, tilskjærerbord.
écoinçon (f) m, hjørnesten.
école (f) f, skole. **écolier** m, **écolière** f, skolegut, -pige; begynder.
éconduire (f) bort-, afvise; afspise.
économe (f) m (f), **economist** (e) husbestyrer(inde), økonom; (f) ogs. (adj) sparsommelig.
economic (e), **économique** (f) økonomisk; (f) ogs. husholdnings-.
économie (f) f, **economy** (e) husholdning; system, indretning; økonomi.
économiser (f), **economize** (e) holde hus (med), spare (paa).
économiste (f) m, nationaløkonom.
écope (f) f. øsekar; flødeøse.
écorce (f) f, bark; ydre skal, skin. **écorcer** (f) afskrælle barken.
écorcher (f) flaa; skurre (i ørene), rive (i halsen), radbrække (et sprog). **écorcherie** f, rakkerkule; optrækkeri; dyrt gjestgiversted. **écorcheur** m, rakker; flaaer; art tornskade.
écorner (f) afstøde horn, afstumpe hjørner; gjøre skaar i.
écornifler (f) tilsnyite sig; aflokke penge. **écornifleur** m, snyltegjest; plattenslager.
Ecosse (f) f. Skotland.
écot (f) m, andel, bidrag; selskab.

her en rastløs virksomhed og en stor klogskab i ordningen af forsvaret. Men midt under sit arbeide blev han febersyg og døde. Den græske regjering paabød landesorg over ham og lod hans hjerte opbevare i Grækenland, medens hans legeme blev bisat i Newstead Abbey, da man ikke vilde indrømme ham plads i Westminsterabbediet, hvor saa mange af Englands store mænd hviler. «Don Juan» er oversat af Drachmann (Kbh. 1891—1902, 2 bd.). [Litt.: Biografier af Moore, Jeaffreson, Nichol, Elze og Weddigen, «Byron's Einfluss».]

Byron *[bai'rən]*, Henry James (1834—84), eng. skuespiller og forfatter af omkring 150 farcer og komedier, af hvilke flere som «Fra Diavolo» (1858), «Cyrill's succes» (1868) og «Our boys» (1876) gjorde stor lykke.

Byron *[bai'rən]*, John (1723—86), eng. admiral, foretog 1764—66 en verdensomseiling, under hvilken han bl. a. tog Falklandsøerne i besiddelse. Hans reiser gav stødet til Cooks berømte opdagelsesreiser. B. var bedstefader af den berømte digter af samme navn.

Byrso'nima, planteslegt af familien *malpighiaceæ* med ca. 90 arter, mest trær og busker. Af næsten alle arter kan frugterne spises og benyttes i stor maalestok i egnene fra Mexico til Bolivia og Sydbrasilien.

Bürstenbinder, Elisabeth (1838—), t. forfatterinde, pseudonymet E. Werner, har skrevet en række meget læste og afholdte underholdningsromaner: «Ein Held der Feder», «Am Altar», «Vineta», «Um hohen Preis», «Ein Gottesurteil», «Die Blume des Glückes» o. fl.

Büsch, Johann Georg (1728—1800), t. økon. forf. B.s virksomhed var stedse knyttet til fristaden Hamburg, hvor han blev ophavsmand til en række institutioner, saaledes 1767 byens handelsakademi, hvis ledelse han mønstergyldig forestod fra 1771—1800. Hans (ikke helt fuldstændige) «Sämmtliche Schriften» omf. 16 bd. (Wien 1813—18). B. regnes som en af Hamburgs store mænd.

Büsching, Anton Friedrich (1724—93), t. geograf. Hans hovedverk er hans «Neue Erdbeschreibung», 10 dele, fortsat efter hans død af andre. Det er det første videnskabelige geografiske verk i Tyskland og det første, som indeholdt meddelelser om fladeindhold og folkemængde.

Byskriver er i Norge den embedsmand, som udfører retsskriverforretningerne ved byernes underretter, d. v. s. udføre det ved retten forefaldende skriveri og bestyrer pante- og tinglæsningsvæsenet. Som regel er b.s forretninger tillagt byfogden (s. d.). I Kristiansand og Trondhjem er de dog tillagt særskilte b., medens de i Kristiania og Bergen er delt mellem en justitssekretær og i Bergen én, i Kristiania to b., hvoraf b. er overdraget pante- og tinglæsningsvæsenet. Denne del af b.s forretninger udføres i Stavanger af skifteforvalteren.

Bysse el. kabysse, sjøudtr., komfyr i kjøkkenet ombord; ogsaa om kjøkkenet selv.

By'ssus, en bundt sterke silke- el. hornagtige traade, som hos en række muslinger (f. eks. blaaskjællet) udskilles fra den ved grunden af foden liggende b.-kjertel. B. tjener hos de fleste til at forankre dyrene for kortere eller længere tid til stene o. l. Enkelte tyndskallede muslinger opbygger ved hjælp af b. samt forskj. smaadele som stene o. s. v. hylstrer, hvori de kan trække sig tilbage.

Byström, Johan Niklas (1783—1848), sv. billedhugger. Studerede ved Stockholms akademi og fra 1809 i Rom, hvor han opholdt sig mere end i Sverige. Hans kunst tilhører den antikiserende retning. Han arbeidede mere efter antiken end efter naturen. Hans verker har en abstrakt formskjønhed og en ydre, dekorativ virkning. Han er bedre i gjengivelsen af kvindelig ynde og barnsligt skjelmeri end af mandlig karakter.

Büsum, badested i Tyskland, Slesvig, ved Nordsjøen, 2 717 indb. (1905). Skibsfart og fiskeri.

Byting er i Norge navnet paa de retsmøder, som i byerne holdes af den alm. underret, se Byfogd, Byret.

Bütschli, Otto (1848—), t. naturforsker, professor i zoologi ved universitetet i Heidelberg. Har dels publiceret arbeider over de lavere dyrs, f. eks. insekters og ormes udviklingshistorie og systematisk-anatomiske forhold, dels behandlet saadanne spørsmaal som celledeling og protoplasmaets beskaffenhed, der hører ind under den alm. zoologi. Har ogsaa studeret bakteriers organisation.

Bytte (i socialøkonomien). Oprindelig har den økonomiske virksomhed til formaal at frembringe alt. hvad der tiltrænges for tilfredsstillelse af behovene, indenfor den enkelte husholdning eller familie, saaledes inden den antike tids «hus» eller paa den tidligere middelalders landgods. Det er det trin i den økonomiske udvikling, hvor den enkelte familie i dette ords ældre og videre betydning er sig selv nok. Industrien er her husflid. Saasnart produktionen begynder at tage sigte paa omsætning af det frembragte produkt, eller den enkelte husholdning maa og kan faa sig fornødenheder tilført udenfra, opstaar b., først som udveksling af vare mod vare, senere af vare mod penge. B. fremgaar af arbeidets deling og er handelens moder, næringslivets grundlag. B.-økonomien er resultatet af en forholdsvis fremskreden kulturudvikling; det primitive menneske kan ikke tænke sig at frembringe for andre, for markedet. Oprindelig er b.-handlingen omgjærdet af særegne formaliteter, der betegner dens retslige karakter. Ofte har b. formen af en gave, saaledes langt frem i tiden hos de germanske folk; den retsopfatning, som her kom til udtryk, var, at gave krævede gjengave. Al handel skjuler et b., men den oprindelige vurderen af gjenstand mod gjenstand bliver blot stedse mindre haandgribelig, indtil den egentlig til grund liggende økonomiske proces er saa at sige forflygtiget for den umiddelbare iagttagelse i det moderne internationale omsætningsliv, hvor varerne byttes mod fordringsrepræsentativer (veksler, anvisninger, checks), der afregnes gjennem banker og clearing-virksomhed. B. af fast gods kaldes mageskifte (s. d.).

Bytte, se Krigsbytte.

Bytting (el. skifting, t. *Wechselbalg*) kaldes i den nordiske folketro et underjordisk væsen i barneskikkelse, som de underjordiske antages at lægge istedetfor det nyfødte menneskebarn, de har bortsnappet. En b. troedes at være styg, vantreven, graadig og dum. Vanskabte eller idiotiske børn blev gjerne anseet for b. For at hindre forbytning satte man et kors paa vuggen eller lagde staal i den. Var et barn blevet forbyttet, kunde man faa de underjordiske til at bringe det rette tilbage ved at plage og true b. paa forskjellig vis (f. eks. rise den paa møddingen hver torsdagskveld) eller ved at narre den til at tale eller le.

Bützow, by i Tyskland, Mecklenburg, 30 km. s.v. f.

écoulement Ⓕ m, udløb; afløbsrende; (varers) afsætning; (med.) udflod. **s'écouler** forløbe; løbe, dryppe ud.
écourter Ⓕ afstumpe.
écoute Ⓕ f, skjød (paa seil).
écouter Ⓕ høre; lytte (til).
écoutille Ⓕ f, skibsluge.
écoutoir Ⓕ m, hørerør.
écran Ⓕ m, skjerm.
écraser Ⓕ knuse; tilintetgjøre; trykke; overvælde.
écrémer Ⓕ skumme.
écrêter Ⓕ afstubbe; bortskyde (brystvern).
écrevisse Ⓕ m, krebs; rødbrændt kalksten.
écrier Ⓕ: **s'é.** udstøde skrig; udbryde.
écrin Ⓕ m, juvelskrin.
écrire Ⓕ skrive. **écritoire** f, skrivestel. **écriture** f, skrivning; haandskrift. **écrivailler** smøre (sammen). **écrivain** m, forfatter.
écrou Ⓕ m, møttrik.
écrouelles Ⓕ f pl, kjertelsyge. **écrouelleux** skrofuløs.
écrouir Ⓕ stivhamre.
écroulement Ⓕ m, nedstyrtning; tilintetgjørelse.
écrouler Ⓕ: **s'é.** styrte ned, synke sammen.
ecstasy Ⓔ henrykkelse. **ecstatic** ekstatisk.
écu Ⓕ m, skjold; daler.
écueil Ⓕ m, skjær.
écuelle Ⓕ f, skaal; (pl) kjørrel; (zool.) sugevorte; (tap)lele.
écume Ⓕ f, skum; berme, udskud; slagger. **é. de mer** mer-

Rostock, 5 875 indb. (1905). Har et vakkert raadhus og et gammelt slot. Universitetsby 1760—89, da universitetet blev flyttet til Rostock.

Byzantinere, se B y z a n t i n s k l i t t e r a t u r.

Byzantini'sme. 1. Det princip, at staten er kirkens beskytter og herre, baade i administrativ henseende og i dogmatiske trosspørsmaal (se C æ s a r e o p a p i s m e). 2. Byzantinsk væsen, sedelig fordærvelse, fremkaldt ved overdreven luksus, især indviklet ceremonivæsen og uværdig kryben og smigren for fyrstelige personer.

Byzantinsk kunst. Efterat Konstantin den store havde gjort Byzants til Romerrigets hovedstad (330) og endnu mere efter rigets deling (395), blev Byzants midtpunktet for en egen kultur og kunst, hvori kristelige og italiske elementer var blandet med hellenistiske og orientalske. Den orientalske indflydelse gjorde sig gjældende fra Alexandria, Syrien, Lilleasien og især fra det Sassanidiske rige. Allerede i det 5 og 6 aarh. havde den b. k. sit særpræg; under Justinian (527—65) naaede den sin første blomstring. Efterat islamiternes spot over de kristne gudebilleder havde ført til billedstormene (726—842; se B i l l e d d y r k e l s e), indtraadte et forfald. Under det makedoniske dynasti (867—1057) fulgte den b. k.s renaissance. Byzants var paa den tid verdens rigeste og mægtigste by, hvis kostelige silkestoffe og guldsmedarbeider eksporteredes verden over. Under Komnenernes dynasti (1143—85) fulgte endelig en efterblomstring, da den b. k. forbenedes, men bibeholdt sin tekniske overlegenhed. Ved korstogene og Konstantinopels erobring (1204) var det denne sene b. k., der fik europæisk indflydelse, og som derfor i efterverdenens øine blev staaende som typisk, hvad der har ført til en undervurdering af den b. k. — Ved den sterke paavirkning fra Orienten blev det væsentlig i bygningskunst og dekorativ kunst (ikke i skulptur og maleri), at den b. k. fik sin styrke. I k i r k e b y g n i n g e r n e benyttedes i den ældste tid endnu delvis den romerske basilikatype med enkelte variationer. Den fortrængtes dog efterhaanden af centralanlæg med kupler. Udviklingen af kuppelbygningen er den byzantinske arkitekturs største daad. Istedetfor de romerske krydshvælvinger udviklede den fra det 6 aarh. hængekuplen over et kvadratisk grundrids med hængekapper (pendantifs) som overgange og mindre kupler over siderummene. Fra det 9 aarh. bliver centralbygning med grundrids i form af et græsk kors og med tambur (cylindrisk eller polygonalt mellemled) under kuplen det vanlige. Karakteristisk for søilekapitælernes ornamentik er den spidsbladede acanthus, med dybe, skarpe, taggede indsnit: en form, som synes opstaaet i Ægypten, og som betegner det første skridt henimod ornamenternes geometrisering under orientalsk paavirkning (se planchen B y z a n t i n s k k u n s t: Søilekapitæl i Sofiakirken). Denne acanthusform optræder i b. k. allerede paa Theodosius' «Gyldne port» (388—91). Mellem kapitælerne og buerne, de bærer, indskydes allerede i den ældste tid (i underjordiske vandreservoirer fra 421 i Konstantinopel i lighed med dem i Alexandria) de terningformede mellemled med skraa sider («kjæmper»), der ligeledes er karakteristiske for b. k. og dens udløbere (f. eks. i Ravenna). Af kirkebygninger i Konstantinopel fra Justinians tid er de vigtigste S. Sergius og S. Bacchus' kirke (527) og Sofiakirken (Hagia Sophia; 532—37), den b. k.s mægtigste verk og en af verdens ypperste bygverker, bygget af Anthemios fra Tralles og Isodoros fra Milet; noget senere er Irenekirken (8 aarh.), hvis ydre prydelse med vandrette striber af forskjelligfarvet sten senere blev vanlig (rød teglsten vekslende med gullig huggen sten). Fra det makedoniske dynastis tid er Lukas af Stiris' klosterkirke i Fokis (11 aarh.) og klosterkirken i Daphni ved Athen, Nikodemoskirken i Athen (1045), Nea Moni paa Kios (ca. 1050) og den sirlige Hagia Theotokos (Guds moders kirke; 9 aarh; se planchen B y z a n t i n s k k u n s t) i Konstantinopel. Fra komnenertiden er moskeen Mone tes Choras og Pantokratorkirken i Konstantinopel samt kirkerne paa bjerget Athos. Indvendig prydedes kirkernes vægge og kupler med pragtfulde m o s a i k e r paa guldgrund, af stor farvepragt og dekorativ virkning. De bedste er de i Sofiakirken i Konstantinopel, men hvad der endnu er bevaret af dem, er overkalket. Den byzantinske mosaikkunst studeres derfor bedst i Ravenna. Mosaikerne i Lukas-klosterets kirke i Fokis (10 og 11 aarh.) er endnu gode, medens de i Koimesiskirken i Nicæa (1025) og i Nea Moni paa Kios (ca. 1050) røber begyndende forfald. De i klosterkirken i Daphni er sandsynligvis fra komnenertiden (12 aarh.). Den byzantinske malerkunsts vigtigste frembringelser er m i n i a t u r b i l l e d e r i manuskripter. De betydeligste af disse er: Kosmas Indikopleustes' (indiefarerens) reisebeskrivelse (Vatikanet; ca. 547), Dioskorides' «Plantebog» (Wien; før 527), Chludoffpsalteret (Moskva), Pariserbibl.s kodeks 139, hvis smukke helsidesbilleder viser antik paavirkning, Gregor af Nazians prækener (Paris), Basilius II's Menologium (helgenkalender; Vatikanet). Den byzantinske skulptur bestaar væsentlig i udskaarne e l f e n b e n s r e l i e f f e r paa skrin, plader og diptycha. Meget høit stod g u l d s m e d k u n s t e n, hvortil i stor udstrækning som forsiring anvendtes celleemalje (se E m a l j e), en teknik, der sandsynligvis er opfundet i det sassanidiske Persien og i Byzants udvikledes til en høi kunst. De vigtigste bevarede byzantinske guldsmedarbeider er: Pala d'oro (altertavle i guld med 83 emaljebilleder) i Markuskirken i Venedig (bestilt i Konstantinopel i 976), Konstantin VII Porphyrogennetos' (912—59) relikvieskrin i Limburg an der Lahn, emaljearbeider fra Swenigorodskois samling (i Eremitagen i Petersburg) og Stefanskronen i Budapest (ca. 1075). Verdensberømte er ogsaa de byzantinske b r o n c e a r b e i d e r med nielloagtige forsiringer, ofte anvendt paa kirkedøre (i Amalfi, Gargano, Troja, Altrami, Salerno, og S. Paolo fuori le mura i Rom). Hertil maa føies de pragtfulde guldindvirkede byzantinske s i l k e s t o f f e. — Den b. k. har særlig havt stor indflydelse i Rusland og græsk-katolske lande i det hele. Dens indflydelse i vesten har været bestridt væsentlig af romersk-katolske forfattere (f. eks. F. X. Kraus) og overdrevet af andre; særlig har den paavirket vesterlandsk kunst i Ravenna, Nedreitalien, paa Sicilien, i Venedig og i Syd-Frankrige over Marseille. De nyeste betydeligere forfattere, som har behandlet «det byzantinske spørsmaal», fremhæver, at den b. k. har bevaret den græske kunsts traditioner og er sterkt præget af orientalsk paavirkning (D. Ainalow, «Fondements hellénistiques de l'art byzantin», 1900; J. Strzygowski, «Orient oder Rom», 1901).

---

skum. **écumer** (af)skumme, fraade; forfalske (terninger).

écurer (f) skure, rense.

écureuil (f) m, ekorn.

écurie (f) f, stald.

écusson (f) m, vaabenskjold; (mynts) bagside; merke, navnebret; (insekters) ryg-, brystskjold.

écussonner (f) okulere.

écuyer (f) m, væbner; staldmester; berider.

ed — (t) Eid; Fluch m — (e) oath — (f) serment; (banding) jurement, (gros) juron m. **edfæste** — (t) vereid(ig)en — (e) swear (in) — (f) faire prêter serment à q, assermenter. **edsvoren** — (t) geschworen: ein Geschworener — (e) sworn; juror, juryman — (f) juré (m). **edsvorneret** — (t) Schwurgericht n — (e) & (f) jury m: (f) ogs. les jurés. **edsaflæggelse** — (t) Eidesleistung f — (e) taking one's oath — (f) prestation (f) de serment.

edder — (t) Eiter m; Gift n — (e) venom — (f) venin, virus m.

edderkop — (t) Spinne f — (e) spider — (f) araignée f.

eddik(e) — (t) Essig m — (e) vinegar — (f) vinaigre m.

eddy (e) ide, bagevje; hvirvel; hvirvle.

edel (t) ædel; adelig, adels-. **Edelhirsch** m, kronhjort. **Edelhof, -sitz** m, herresæde.

edelig — (t) eidlich — (e) on oath; (e. forklaring) deposition, affidavit — (f) affirmé, juré par serment.

BYSANTINSK KUNST

Theodotoskirken i Athen.

Mosaik fra klostret Daphné i Athen.

Sofiakirken i Konstantinopel.

Søilekapitæl i Sofiakirken.

David mellem visdom og profeti (miniatur).

Fra Sofiakirkens indre.

K (N) I

